Adversus Hermog.
Aduers. Praxeam
De Trinitate

Coll. D. ... 1 ...

CC 233

Tertullianus ante quam Clericorum Ro. Ecclesiae inuidia et contumeliis prouocatis ad Montani dogma pala[m] defecerit haec videtur scripsisse.

Ad Scapulam.
Apologeticum cuius meminit Laudat. lib. 5. c. 4.
De praescriptionibus aduersus haereticos quae citatur In lib. de carn. Christ. 22 et aduers. Marc. lib. 1. 47
Aduersus Iudaeos vt citatur in epist. de cib. Iud.
+ De cibis Iudaicis si modo Tertulliani est ac non potius Cypriani aut alterius sub Decio.
Contra Marcionem prior editio quae vt citatur In lib. de carne Christ. 26. In Scorpiaco 716. et de resurrect. car. 46.
Aduersus Hermogenem citatur In lib. adu. Valent. 394.
Aduersus Valentinianos.
De Baptismo
De poenitentia
De patientia
De Oratione si quidem Tertulliani est.
De testimonio animae citatur In lib. de resurrect. car. 31.
De Trinitate si quidem Tertulliani ... Nouatiani ... Hieronym. ... sed ex Tertull.
+ De carne Christi citatur in lib. de resurr. car. 46.
+ Scorpiacum contra Gnosticos.
De Spectaculis citatur in lib. de Idololat. 735
De Idololatria.
De pallio
De habitu muliebri
De cultu foeminarum
Ad Vxorem lib II.
De Corona militis
Exhortatio and Martyres.

Ex his quae ... nescio quid paracleti dogmatis redoleat ex quo sunt illa ... martyria ... disciplinae ... rigor, castitas ...

1 Aduersus Marcionem libri v ... ab ipso Tertulliano recogniti ...
2 Aduersus Praxeam. 405.
3 Aduersus Psychicos de Ieiuniis id est aduersus Catholicos. 743.
4 De Anima citatur in lib. de resurrect. car.
5 De resurrectione carnis
6 De Virginibus Velandis
Exhortatio ad castitatem. Niceph. 4. 54.
De pudicitia Hieronym. Epist. 146 ad Damasum
De monogamia citatur a Hieronymo in Epist. ad ...
De fuga in persecutione. siue de persecutione

Enumerat et Hiero. De Ecstasi libros vi et Septimum aduersus Apollonium qui non extant ... Tertullianus ipse lib. 4 adu. Marcionem c. 254
Scripsit et de spe fidelium opus cuius ipse meminit lib. 3 ad. Marc. 214.

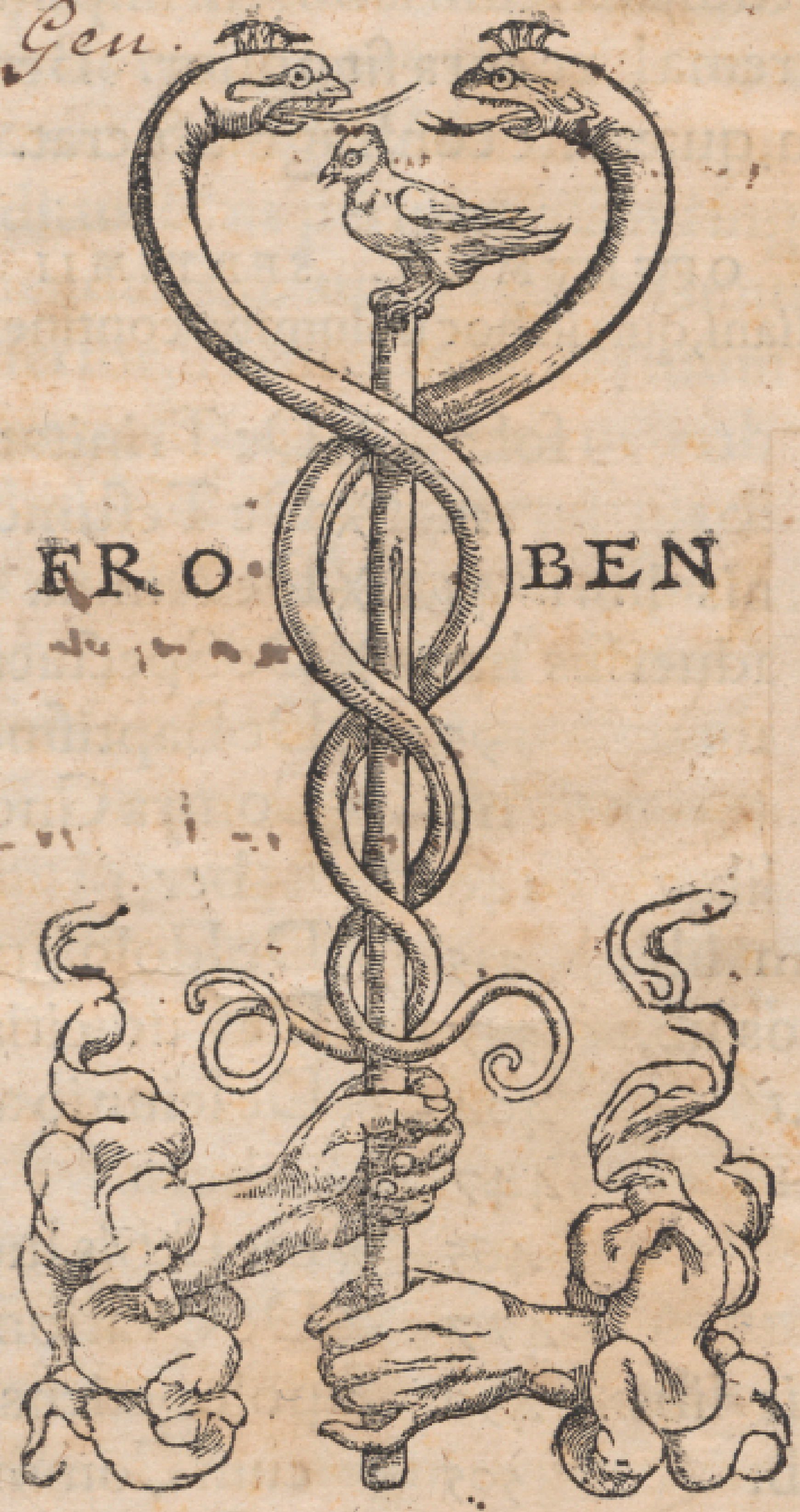
XL

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINENSIS PRESBYTERI, AVTORIS ANTIQVISSIMI AC DOCTISsimi scripta,

& plura quàm antè, & diligentius per industriam bene literatorum aliquot, ad complures ueteres è Gallicanis Germanicisq; bibliothecis conquisitos recognita codices, in quibus præcipuus fuit unus longè incorruptissimus in ultimam usq; petitus Britanniam: non omissis accuratis BEATI RHENANI Annotationibus.

Catalogum autem aperiet uersa pagina.

Accessit & Index copiosior.

BASILEAE M. D. L.

Cum gratia & priuilegio Imp. Maiest. ad quinquennium.

SIGISMVNDVS GELENIVS LECTORI S.

DICI uix poteſt quanto procliuius omnia degenerẽt in deterius, quàm in melius proficiant. Vel Plinius iam tum prima chalcographia tam miſerè fuit tractatus, ut in recurando plurimis doctis uiris ſudandum fuerit, donec priſtinam reciperet faciem. Idem & TERTVLLIANO huic accidit, in quo iterum atque iterum ſartiendo quantum ſe exercuerit uir doctiſsimus Beatus Rhenanus, apparet ex adiunctis ipſius Annotationibus. atqui multo facilius erat totum opus denuo tranſcribere. ſed non dabatur copia ſatis emendati codicis. Tandem ex ultima Britannia Ioannes Lelandus, uir antiquarius & feliciori dignus ualetudine, cõmunicauit exemplar in Masburẽſi cœnobio gentis eius uetuſtiſsimo repertum, in quo nihil deſiderare poſſes amplius. Tanta erat integritas, niſi quòd aliquot libri deerant. continebat autem & omnia illa quæ acceſſerunt ad poſtremam editionẽ Lutetiæ: quæ ſi quis cum hac præſenti contulerit, uidebit non uanum eſſe Gelenium. utinam habuiſſet codex is etiam reliqua, nihil in hoc ſcriptore requireretur in poſterum. Non deſperandum eſt tamen, ſi tam officinæ Frobenianæ fauebunt docti, quàm illa bene meretur de optimis ſtudijs. Meum laborem imputare non libet, ſenties tamen lector quanto poſtrema hæc cura ſit potior. Bene uale, & fruere, habiturus lectionem planam, quæ antè confragoſa fuerat.

CATALOGVS OPERVM Q. SEPTIMII FLORENTIS Tertulliani, quæ in hoc uolumine continentur.

Quæ aſteriſco notata ſunt, habebantur in Britãnico codice, quod ad caſtigationis commendationem pertinet.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI, PRINCIPI, AC DOMINO D. STANISLAO EPISCOPO Olmucenſi, &c. digniſsimo, Beatus Rhenanus Seletſtadienſis S. D.

QVVM in hoc uere aureo renaſcentiū literarū ſeculo, STANISLAE præſul eximie, quo nō modo tres illuſtres linguę paſsim diſcuntur, ſed & quanto quęq; ſcripta ſunt meliora, tanto pluris fiunt, ab omnibus operā dari uideā, ut optimis ſtudijs quiſq; pro uirili ſua conſulat: & alius quidem incognita adhuc Latinis auribus è Græco uertit, alius indocte uel perperam uerſa caſtigat aut elimat: alius Latinos autores iniuria temporū deprauatos, ueterum collatione exemplariū reſtituit, aut obſcuros explicat: ego ſanè ne prorſus ſim aſymbolus, operæpretium putaui ſi Septimij Tertulliani lucubrationes in publicum emitterem, autoris nō minus uetuſti quàm inſignis, quibus iam per tot ſecula ſtudioſi ſacrarum literarum caruerunt. Atq; quum diſpicerem cui nam tam præclara monimēta conſecrari deberent, in primis tu dignus mihi uiſus es, cui ſcriptor antiquiſsimus tanquam optimo patrono dicaretur. Nam ea es eruditione, & optimarum diſciplinarū peritia præditus, & ijs perſpicaciſsimi ingenij dotibus polles, eaq; uitæ ſanctimonia cōmendaris, ut autor eruditiſsimus, acutiſsimus, feruensq; Chriſtianæ pietatis aſſertor, libenter in ſinum tuum conuolet, nimirum ut ipſum aduerſus moroſos quoſdā, qui perinde ueteribus ac nouis offenduntur, tuo patrocinio defendas. Nec uero patit̄ epiſtolaris anguſtia, ut uirtutes tuas hic deprædicem, quas non ſolum Morauia ſuſpicit, ſed & tota Germania admiratur: neq; enim latere poteſt uirtus. Volumen illæ non exiguum deſiderent. quanquam has C. Vrſinus Velius uir cum ob morum grauitatem, tum ob inſignem literaturā non immerito tibi charus, quem utriuſq; linguæ exornat peritia, feliciſsimum in pangendis carminibus, in oratione ſoluta admirabilem, & Huttenus equeſtris ordinis apud Germanos ingens ornamentum, ac Ioachimus Vadianus, & clariſsimus uir Ianus Dubrauius, quo tu nunc à conſilijs uteris, iam pridem digniſsimis æternorum monumentorum præconijs immortalitati conſecrauerūt. Meretur id eximia liberalitas tua, quam ſic in uiros doctos exerces, ut ueteris illius Mecœnatis laudem omnium calculis proxime tibi uendicaris. Suffecerit aūt uel hoc unum incomparabilis prudentiæ probitatisq; tuæ euidentiſsimum argumentum, quod inclytus Hungariæ rex Ludouicus in maximis regni negocijs tuum plerunq; exquirit conſilium, & in aulam ſuam huius rei gratia ſępe te euocat. Quid ni autem id faceret filius, cuius pater egregiam Turzonum fidem ac prudentiam iam olim exploratam habuit, & beneficijs non contemnendis liberaliter exornauit? Sed cupis fortaſsis audire quonam pacto Septimij Tertulliani lucubrationes ad me peruenerint. Audi, rem paucis explicabo. Proſequebamur anno ſuperiori eximium illum ciuilis prudentiæ & optimarum literarum antiſtitem Vdalricum Zaſium, quum ſodalitatis literariæ ſalutandæ gratia Seletſtadium ueniſſet, Colmariam uſq;: quò quum ueniſſemus, inſignem illum bonorum ſtu

 diorum

diorum fautorem Dn. Iacobum Zimmermanum illic decanum adiuimus. In cuius bibliotheca libris exquisitissimis instructa, forte uetustum quẽdam codicem arripui, nonnulla Tertulliani continẽtem opuscula, quem is ex Paterniaco Transiurano cœnobio commodum attulerat. Hunc quum me uideret auidius euoluere, libenter pro suo candore permisit, ut mecum auferrem. Deinde quum paulo post agerem Argentorati, intellexissemq; Thomam Rappium uirum cum primis integrum & literatum ad thermas Hercinias, quas uulgus Syluestres appellat, proficisci uelle, rogaui hominem ut Hirsaugiense cœnobium, quod illinc non multum abest, adiret, & Tertulliani uolumina, quæ illic extare acceperam, ad nos commodato deferret. Is cum amore nostri tum adiuuandi literas studio, negocium id lubens suscepit. Atq;, audi fortunam, uixdum biduum fuerat in thermis, quum reuerẽdus abbas Hirsaugiensis cœnobij Benedictinæ familiæ eximium decus unà cum uenerabili patre Nicolao Basellio, non tam integritate morum, quàm non uulgari literarum cognitione sanè quàm celebri, illuc quoq; lotum uenit. Quæ res effecit ut facilius impetraret quod uolebat, consuetudine uidelicet & contubernij & conuictus fermè menstrua intercedente, & Basellio uehementer annitente ut uotis meis satisfieret. Itaq; Tertulliani libros secũ attulit, quos ab illo paulo post apud Basileam agens accepi non minori gaudio, quàm si mihi gemmas misisset. Clamabam statim ὢ τῆς εὐδαιμονίας, felicem me putans cui tantus thesaurus obtigisset. Et quia tum apud Frobenium præla uacabant, uixdum perspecti libri typis excudi cœpti sunt. Nolebam enim prælorum & commodati uoluminis opportunitatem, hoc est occasionem ipsam amittere, quippe qui scirem intra præstitutum tempus codicem remittendum, & prela si semel alicui operi mancipentur, expectandum fore donec id absoluatur. Quod nisi his rationibus inductus maturandum putassem, non fuisset à nobis æditus Tertullianus. Nam si per ocium mihi contigisset opus euoluere priusquam informari cœpisset, tot mendis compertis ab ædendo supersedissem. Quis enim cum tam corruptis exemplaribus quicquam agere tentet? Enimuero sperabam ego Paterniacẽsem codicem in his saltem libris quos ille complectebatur, Hirsaugiensi subuenturum, sed diuersum euenit. Si locus mendosus accidisset, ut sunt omnia mendis plena, tam erat utrobiq; corrupta scriptura, ut alter ab altero uideretur descriptus. Sed quoniam hoc intriueram, iuxta prouerbium, exedundum mihi fuit. Quàm uero molestus fuerit hic labor, dici non potest. Hoc unum tamẽ mihi solatio fuit, quod hac opera uidebam consuli bonis studijs, & gaudebam uetustissimum inter ecclesiasticos scriptorem, qui primus è Christianis apud Latinos rem euangelicam à temeritate hæreticorum studuit asserere, erutum è tenebris luce donari. Quanquam erant quæ inter legendum me offenderẽt, de quibus paulo post disputabimus: sed cogitabam apud me, esse ueterem autorem & inter Latinos omnium primũ, qui omnia concilia antecessisset, in quibus de uarijs rebus statutum est, de quibus aliter olim senserunt ueteres: itaq; boni consulenda, & in meliorem interpretanda partem, quæ apud hunc legerentur nõ apertis conciliorum sanctionibus, aut illustrium doctorum scriptis damnata. Quem animum si candidus quisq; lector attulerit, nihil dubito quin in perquam paucis sit offendendus. Fateor

enim in nouæ prophetiæ mentione, cuius nonnunquam meminit, & in Monogamiæ libro, ubi uim facit uerbis Apostolicis, quæ ad suam causam cõtentiose torquet, quemlibet pium multum offendi: sed illa magis est ridicula & stultior, quàm cui fides haberi posit, etiam si illam Romanus pontifex nullus damnasset: ab hac autem hodie non ita multum est discriminis, quum polygamia tam pasim celebretur: ut mittam quod autoritate patrum orthodoxorum, iuxta diui Pauli doctrinam, Monogamia relata est in classem eorum, quæ consuluntur, non quæ præcipiuntur, imò semper in eo numero fuit, quemadmodum & cœlibatus, contra quorundam hæreticorũ sententiam, qui stupro secundas nuptias æquabant. Sed quanquam Tertullianum diuus Hieronymus æmulatione clericorum Romanorum in eam Montani hæresim secundas nuptias detestantis, prolapsum esse scribit, uideo tamẽ quid illum mouerit ut monogamiam suaderet, nimirum quod diem illum ultimum, quem ipse quodam loco diem expeditionis eleganter uocat, non multum abesse putabat, in qua opinione non ea solum ætas fuit, sed & Gregorius Magnus Tiberi inundante præter morem, adesse iam mũdi finem arbitrabatur. & quod uidebat quantum periculi esset Christianismo ex imparibus coniugijs, cum Christiana mulier gentili marito sociaretur, quod tum crebro fiebat, ut de cęteris communis uitæ officijs taceamus, quibus quum magis astringãtur coniugati, fortasis nõnihil impediatur interdum is qui toto pectore Christo seruire cupit, præsertim ea ætate, qua Christiani inter ethnicos degebant, illos nonnunquam affinitate contingẽtes. Et affectibus mundanis magis sunt obnoxij, qui liberos habent. Prima autem illa nascentis ecclesiæ tempora ferro transigebantur, & sanguine fundendo pro Christo, & aduersis fortiter pro religione perpetiendis erant occupata. Quam etiam ob causam diuus Hieronymus minus fauere nuptijs uisus est, ut nõ deessent qui uirum optimum uelut Montanisten subaccusarent. Vnde purgans se sic ad Marcellam scribit: Nos, inquit, secundas nuptias non tam appetimus quàm concedimus, Paulo iubente, ut uiduæ adolescentulæ nubant. Illi in tantum putant scelerata coniugia iterata, ut quicunque hoc fecerit, adulter habeatur. Atque utinam Tertullianus tantum consuluisset unas nuptias, non etiam præcepisset, certe melius illius scripta audirent. Nam tametsi quasdam opiniones interdum sequutus est, quæ hodie prorsus sunt ab orthodoxis damnatæ, tamen nihil ęque in causa fuit, ut illius opuscula in numerum apocryphorum referretur, ut quod nouæ prophetiæ nonnunquam meminit, & monogamiam Montanicã propugnat. Siquidem in notisimo illo Gelasii pontificis decreto, cuius initium sancta Romana ecclesia, Tertulliani libellis primariam autoritatem adimit pontificia censura. Non quod uetet illos legi, sed quod nolit illos publice legi in templis, propter nimiam autoris uetustatem, παραδοξότερον nonnunquam uel loquentis uel quorundam ueterum dogmata secuti, quæ postea testimonijs sacrarum literarum conuicta sint, & ita damnata. Nam hoc significat apocryphi uocabulum, occultum uidelicet, quod non publice & in templis pronunciari debeat, sed priuatim & domi legi posit. Nec mirum est uetustisimos illos scriptores, Papiam, Miltiadem, Irenæum, & Iustinum apud Græcos, & Tertullianum, Apollinarium, Arnobium, & Lactantium apud

nos, quædam fortaſsis prodidiſſe, quæ poſtea fuerint per autoritatem ſyno-
dalem reprobata, quum hoc quod eſt in artibus & prophanis diſciplinis, ut à
poſterioribus maiores ſuperētur quotidie aliquid adijcientibus, & quod ab
illis utcunque inuentum eſt conſummatius reddentibus, etiam in re theolo-
gica uſu uenerit, ut Hieronymi ſeculo homines multo ſubtilius fortaſſe philo
ſophati ſint de diuinis quàm ætate Tertulliani. Et qui hodie uiuunt theologi
multo ſe putant etiam acutiores omnibus ueteribus, quibus acumen quidem
non adimo, ſed doctrinam parem non concedo, quum hos multi potius phi-
loſophos appellandos cenſeant quàm theologos. Tametſi fauore diuini nu-
minis paſsim nunc theologi, qui in ſolis iſtis contentioſis ſcriptoribus, quos
Scholaſticos uocant, antehac uerſabantur, ueteres autores incipiunt euolue-
re, quæ res quantum emolumēti ſit allatura toti mundo, breui apparebit. Me
ſane nihil magis extimulauit, ut hunc uetuſtiſsimum theologum in lucem e-
mitterem, quàm ut theologis gratificarer, quorum intereſt nō ſummulas mo
do neotericorum deuorare, uerum præſtantiſsimum atque uetuſtiſsimum
quemq; diuinarum literarum enarratorem perquam diligenter excutere. In
quo genere primum occupat locum Tertullianus omnium diſciplinarū exa-
cte peritus, & in arcanis literis nulli ſecundus. Philoſophiam calluit egregie,
diſputandi rationem ſumme tenuit, in rhetoricis exercitatiſsimus, in omni an
tiquitatis & gentilium literarum cognitione conſummatiſsimus, quam ei lau
dem Euſebij Eccleſiaſtica hiſtoria tribuit. Nam in libro De carne Chriſti, &
De reſurrectione carnis, quantus in philoſophia fuerit aperte commonſtrat,
dum tantum argumentorum illinc profert, tam appoſite, tam denſe, tam acu-
te, ut nihil apud nos extet in hac re, quod cum illo cōferri poſsit. In libris Ad-
uerſus hæreticos quàm animoſe, quàm docte orthodoxam pietatem propu-
gnat? quorum lectio nobis etiam hoc commodi præbet, quod cognoſcimus
plenius quibuſnam præſtigijs & erroribus ueteres illi hæretici, quorum ho-
die tantum nomina tenemus, hominum mentes ludificati fuerint. Nomina-
tim autem quinque libris illis aduerſus Marcionem quid doctius? in quibus
inſanum hominem tam acriter urget, ut non habentem quod reſpondeat, aut
quo elabatur, fortiſsimis argumentorum nexibus conſtringat: quod dum fa
cit, totum Euangelium, & Paulinas epiſtolas omneis cum ueteri inſtrumen-
to confert, & pulchre conſentire docet, quæ ille ἐκ διαμέτρου diſcrepare con-
tendebat. Acceptum dubio procul diuinæ prouidētiæ ferre debemus, quod
quum tot autorum monimenta perierint, qui contra Marcionem ſtylum exe
ruerunt, hoc duntaxat opus Tertulliani in noſtram uſque ætatem incolume
ſit ſeruatum, ut appareat manifeſta Marcionis dementia, & Tertulliani ſtu-
dium erga Chriſtianam pietatem tandem orbi teſtatum fiat. Quod ſane uolu
men Aurelius Prudentius quum ἁμαρτιγένειαν ſcriberet, haud dubie uelut
exemplar æmulatus eſt. In cæteris libris De pœnitentia, De cultu fœmina-
rum, Ad uxorem ſuam, bone deus, quàm pie monet, ut profeſsionis noſtræ
memores, Chriſtianiſmum nō ſolum uerbis, ſed & factis exprimamus. Apo-
logeticus poſtremo ſcriptus ad gentes pro Chriſtianorum expurgatione,
quas non & eloquentiæ & eximiæ eruditionis opes oſtentat? in quo nō tam
ethnicos ſuperſtitioſæ impietatis arguit, quàm à Chriſtianis omnem mali ſu-
ſpicionem

ſpicionē gnauiter depellit. An non talia ſcripta à ſitu & tenebris uindicata pu blicare, eſt theſaurum mundo cōmunicare? Quanquam, ut ante teſtatus ſum, ſunt quædam in his quæ me offendant. Sed formoſo nonnunquam corpori, omnibusq; pulchritudinis numeris commendato, neuus aliquis turpiculus ineſt. Enimuero diuus Hieronymus in epiſtola ad Tranquillinum, quum Origenem propter eruditionem ſic interdum legendum arbitratur, quomodo Tertullianum, Nouatum, Arnobium, Apollinarium, & nonnullos eccleſiaſticos ſcriptores, Græcos pariter & Latinos, ut bona eorum eligamus, uitemusq; cōtraria, iuxta Apoſtolum dicentem: Omnia probate, quæ bona ſunt tenete: haud dubie ſignificat etiam in Tertulliani libris quædam ineſſe reprehendenda, præſertim in his, ut conijcio, quos de ecſtaſi conſcripſit, qui hodie non comperiuntur, fortaſsis ab illis ſuppreſsi, qui tranquillitati eccleſiæ conſultum uolebāt: nam (eodem autore) in ſeptimo libro operis de ecſtaſi, Montani prophetiam pertinaciter aſſerit. Sed conſilium Hieronymi de legendo Origene, nos ad Tertullianum quoq; accommodemus, ſic huius bona recipientes, ut mala reſpuamus. nam & hic (quod idem de Origene narrat) ſcripturas in multis bene interpretatus eſt, & prophetarum obſcura diſſeruit, & tam noui quàm ueteris teſtamenti reuelauit maxima ſacramenta. Porrò cum nihil ſit in gentilium literis, uel tam prophanum, uel tam obſcœnum, quod non magnifice æditum à Chriſtianis legatur, cur tam uetuſtus autor qui primus inter Latinos ſacris enarrādis manus eſt admolitus, & naſcentem Chriſti doctrinam laborioſiſsimis ſcriptis adiuuare tentauit, ſupprimi debeat non uideo. Et quæ Chriſtianiſmi pernicies ex impuris quorundam ethnicorum libris oriatur, notius eſt quàm ut hic ſit indicandum. Enimuero ne quid tale ex Tertulliani uoluminibus accidat, ſi cui non ſatis ſunt argumenta ſingulis libris præfixa, & annotationes in marginibus adiectæ, monemus ut lecturus hunc autorē, libellum illum cui titulus eſt, Definitiones eccleſiaſticorum dogmatum, qui inter opera diui Aurelij Auguſtini extat: quum tamen non ſit totus illius, ſed diuerſorū, diligentiſsime prius euoluat, ut ſi quid aliter à Tertulliano traditum legerit, ex eo libello ſciat quid ab orthodoxis patribus in diuerſis ſynodis ſit ſtatutum: quas quum omneis anteceſſerit Tertullianus, exceptis illis quatuor ſynodis Apoſtolicis, quarum Acta meminerunt, minus mirandum eſt ſi ſui ſeculi ſit interdum opiniones ſecutus. Multum ſane ad huius nos autoris lectionem animare debet, quod diuus Cyprianus hunc ſuum magiſtrum uocauerit, nullum diem tranſmittens, in quo non aliquid in huius opuſculis legeret. Et Nepotianum celebrans Hieronymus à lectione Tertulliani commendat, quum inquit, Sermo eius per omne conuiuium de ſcripturis aliquid proponere. Illud aiebat, Tertulliani, iſtud Cypriani: hoc Lactantij, illud Hilarij eſt. Idem ex dānato libro De monogamia non ueritus eſt Paulinum docere quomodo ſancti ſint qui de fidelibus, id eſt de baptizatis naſcūtur, ut appareat prudentem lectorem etiam ex ſpinis roſam, & undecunq; profectum capere poſſe. Satis nunc puto liquere reuerēdiſsime pater, quid ſpectans has Septimij Tertulliani lucubrationes inuulgarim. Quæ ſane æditio quantis mihi laboribus conſtiterit, paucis dici nequeat. Non enim ſolum attulit difficultatem prodigioſa codicum deprauatio, uerum etiā affe-

ctati styli durities molestiam addidit. Itaqꝫ quando loca mendosa deprehendebam, & non subuenirent exemplaria, sciens religiose esse tractanda authorum scripta non secus ac res sacras, nihil mutare uolui (qui tamen multis mos est) sed coniecturas quæ tum in mentem forte ueniebant, in marginibus adieci, quarum nonnullæ nec mihi multum arrident, uerum cupiebam lectorem dubitaturum adiuuare: quod si non ubiqꝫ successit, non est idcirco damnandus conatus. Vtinam mihi copia fuisset exemplaris quod in Gorziensi cœnobio seruatur, id abest ad tertium miliarium ab urbe Mediomatricum, & item eius quod apud Fuldam extat, uel eius quod esse Romæ ferūt. Sed spatijs iniqui temporis exclusi non potuimus ea nancisci. Quanquam uereor nihil nostris esse emendatiora, quādo codices quibus usi sumus, Hirsaugiensis & Paterniacensis tam cōstanter per omnia consentiebant, ex diuersis allati bibliothecis, & nō uno tempore descripti. Sed hunc conferendi laborem alijs committemus. Nec miretur quisquam cur tot mendæ in Tertulliani scriptis inoleuerint: quarum præcipuæ causæ sunt, neglectus autoris, quo multis annis non est lectorum manibus tritus, & ipsum dicendi genus affectatum & Africanum, quod etiam magis effecit, ut minus legeretur, quàm quiduis aliud. Quod superest precor, ut tua celsitudo Tertullianum uelut ab inferis in hāc lucem reuersum suscipiat ac legat, aperte cognitura quātum intersit inter modum tractandi diuinas literas ueterum & recentiorū istorum. Et me suorum clientulorum numero adscribat. Bene ualeat R. D. T. cui me commendo. Basileæ Calend. Iulijs. Anno M. D. XXI.

De Tertulliani editione extat Erasmi epistola ad Nic. Bosiducensem scripta Kl. Sept. anno 1520. lib 17 to 3. p. 555.

PROVERBIA AVT PROVERBII SPECIEM REFERENTIA, quibus pasim in scriptis suis utitur Septimius Tertullianus, à uulgo maximam partem desumpta.

De calcaria in carbonariam ire

In De carne Christi, Igitur, inquit, de calcaria (quod dici solet) in carbonariam, à Marcione ad Apellen. Calcaria taberna est ubi calx asseruatur aut uenditur. Sic & carbonaria à carbonibus. Vsus erit quum res sordida aut molesta, ęque sordida aut molesta mutatur. Quoties itur de pistrino ad pistrinum, de officio laborioso ad officium ęque laboriosum. A domino difficili & moroso ad dominum æque difficilem & morosum.

Media agina ferri

In libro aduersus Hermogenem, Qui inter bonum & malum suo arbitrio agitatus, in neutram tamen partem pronus & præceps, mediæ (quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebatur. Dici potest de eo quod in neutram partem propendet, nec ad dexteram nec ad sinistram deflectens, ut est in Numeris cap. 20. Agina foramē est cui scapus inseritur. Vide locum indicatum.

Ad quod uenimus, hoc age

In Marcionem libro quarto, Vt dici solet, inquit, Ad quod uenimus, hoc age: Marcion aufer etiam illud de Euangelio. & reliqua. Hoc prouerbium, Hoc age, explicat Plutarchus in uita M. Coriolani, ἔοικεν οὖν ὁ νυμᾶς τά τ' ἄλλα τῶν ἱερῶν σοφώτατος ἐξηγητὴς γεγονέναι, καὶ τοῦτο παγκάλως γε νομοθετῆσαι πρὸς εὐλάβειαν αὐτοῖς. ὅταν γὰρ ἄρχοντες ἢ ἱερεῖς πράττωσί τι τῶν θείων, ὁ κῆρυξ πρόσεισι μεγάλῃ φωνῇ βοῶν, ὃκ ἄγε. σημαίνει δὲ ἡ φωνὴ, τοῦτο πρᾶττε. προσέχειν κελεύουσα τοῖς ἱεροῖς, καὶ μηδὲν ἔργον ἐμβαλεῖν μεταξὺ, μηδὲ χρείαν ἀσχολίας, ὡς τὰ πλεῖστα τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκαίῳ τινὶ τρόπῳ, καὶ διὰ βίας περαινόμενα. hoc est, Videt igitur Numa cum in alijs quæ ad sacra pertinēt sapientissimus præceptor fuisse, tum hoc perquam bene instituisse ad pietatem ipsis accommodum. Nam quando principes uel sacerdotes peragūt aliquod sacrum, accedit præco magna uoce clamans, Hoc age. significat autem Latinis ea uox, Hoc fac. Quo uerbo iubentur attendere ad sacra, & interim nulli operi locum facere aut occupationis necessitati, quemadmodum in negocijs humanis sæpe contingit, quæ nunc necessitate aliqua, nunc per uiolentiam & tumultum abruptè & incompositè gerūtur. Hactenus Plutarchi sensum reddidimus. Non possum mihi temperare quin hoc loco uerba Cypriani martyris adscribam ex cōmentario in Dominicam orationē. Quando stamus, inquit, ad orationem fratres dilectissimi, uigilare & incumbere ad preces toto corde debemus. Cogitatio omnis secularis & carnalis abscedat, nec quicquā tunc animus quàm id solum cogitet quod precatur. Ideo & sacerdos ante orationem præfatione præmissa, parat fratrum mētes dicendo, SVRSVM CORDA, ut dum respōdet plebs, HABEMVS AD DOMINVM, admoneatur nihil aliud se quàm dominum cogitare debere. Hæc Cyprianus. Fecimus huius rei mentionem in annotationibus in librum De corona militis.

Personam uel cassidem inducere.
Naso agere.
Aspis à uipera uenenum mutuatur.
Ad unam lineam congressionem dirigere.
Præducere lineas.
Ad lineas.
Ad gradum.
Lineæ insistere.
A lineis excidere.
Iisdem lineis dimicare.
Extrema linea non intelligentium.
Funem contentionis ducere.
Controuersiam nectere.
Clausis oculis aliquid agere.
De gradu pellere.

De

De gradu cedere.

Gradum figere.

Aduersus Praxean, Hic mecum, inquit, gradum fige. Et infrà, Hic ergo iam gradũ uolunt figere stulti, imò cæci. & reliqua. In De uirginibus uelandis, Vbi enim gradum fiximus, de apostoli absoluta definitione. In De fuga in persecutione, Itaq; quum duces fugiunt, quis de gregario numero sustinebit ad gradum figendum suadere?

Sportulam furunculus captas.

Asinus de Aesopi puteo. modo uenis & statim exclamas.

Locum in balneis occupare.

Viua uoce.

De limine offendere.

Malum foras.

Ex ære collatitio.

Mulum de asino pingere.

Epicitharisma.

Mappa missa.

Scytha tetrior.

Hamaxobio instabilior.

Massageta inhumanior.

Amazone audacior.

Nubilo obscurior.

Hieme frigidior.

Gelu fragilior.

Histro fallacior.

Caucaso abruptior.

Per eandem lineam semper serram reciprocare.

In De corona militis, Et quamdiu per hanc lineam serram reciprocabimus? De inani & uano labore dictum.

Fibulam laxare.

In De corona militis, Cæterum subuertit totam substantiam sacramenti causatio eiusmodi, ut etiam uoluntarijs delictis fibulam laxet.

Fibulam imponere.

In libro De monogamia, Cur non potuit post Apostolos idem spiritus superueniẽs ad deducendam disciplinam in omnem ueritatem, per gradus temporum (secundum quod Ecclesiastes, Tempus omni rei, inquit, super terram) iam carni fibulam imponere?

Fauos post fella gustare.

In De corona militis, Vt & illam Christi coronã æmuleris, quæ postea ei obuenit: quia & fauos post fella gustauit, nec antè rex gloriæ à cœlestibus salutatus est, quàm rex Iudeorum proscriptus in crucem.

Tanti uitreum: quanti uerum margaritum?

Vtitur hoc prouerbio in Martyribus, quod postea diuus Hieronymus compluribus locis citat.

Sub tunica & sinu.

In De fuga in persecutione, Tu autem pro eo pacisceris, inquit, cum delatore uel milite uel furunculo aliquo præside, sub tunica & sinu, quod aiunt, ut furtiuo quem coram toto mundo Christus emit. 760 In sinus [illegible]

Qui fugiebat, rursus præliabitur, ut & rursus forsitan fugiat.

Eodem libro. Dictum olim in Demosthenem rhipsaspidem.

Quasi in limine occurrrere.

In De monogamia, Ecce statim, inquit, quasi in limine duo nobis antistites Christianę sanctitatis occurrunt.

Sua fronte.

Sua fronte proponi dicit, quod liberè & apertè debeat proponi, nõ coactè & tectè. In Monogamia, Oportebat igitur omnem cõmunis disciplinę formam sua fronte proponi.

A toga

A toga ad pallium.

In De pallio, Tamē, inquis, ita à toga ad pallium? Quid enim si & à diademate & à sceptro? Et in fine libri, Hæc nimirum indignitas erit, à toga ad pallium. Pallium Grecorum erat & philosophorum. Hoc etiam Romani toga reiecta amiciebantur. Hinc illud admirantis uulgi dicterium de potentioribus ad religionem Christianam transgressis, A toga ad pallium. Vnde motus Tertullianus ut scriberet pro pallio librum. Ammianus Marcellinus de Iuliano August. Namq; in pace, inquit, eius mēsarum tenuitas erat recte noscentibus admiranda, uelut ad pallium mox reuersuri.

De corio suo ludere.

In De pallio, Hoc soli chamæleonti, inquit, datum, quod uulgo dictum est, de corio suo ludere.

Omnia tempus reuelat.

In Apologetico capite octauo, Bene autem, inquit, quod omnia tempus reuelat, testibus etiam prouerbijs uestris atq; sententijs, ex dispositione naturæ quæ ita ordinauit, ut diu lateat, etiam quod fama non distulit.

Terræ filius.

In Apolog. cap. 11. Nam & terræ filios uulgus uocat, quorum genus incertum est.

Stipulam quis in alieno oculo facilius perspicit, q̄ in suo trabem.

In Apolog. cap. 39. Prouerbium Euangelicum, Matth. 7. & Lucæ 6. capite.

velut pullicedia fetulae aut puluis ex area. Tertull. de praescript. et aduers. Jud. [illegible] 479.

Nihil ad Andromachā 750

VITA Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI

per Beatum Rhenanum.

DE Tertulliano, quum uicinus uixerit Apostolorum temporibus, pauca reperiuntur apud autores qui adhuc extant. Siquidem omnes ferme qui illius ętate scripserunt, & paulo pòst, penitus interciderunt, quorum in catalogo scriptorum ecclesiasticorum à Hieronymo fit mentio. Proinde quum antiquiora non habeamus, uitam illius ex Hieronymi libello huc transcribemus. Tertullianus, inquit, presbyter, nunc demũ primus post Victorem & Apollonium Latinorum ponitur, prouinciæ Africæ, ciuitatis Carthaginensis, patre Centurione proconsulari. Hic acris & uehementis ingenij sub Seuero principe & Antonino Caracalla floruit, multaq́ꝫ scripsit uolumina, quæ quia nota sunt pluribus, prætermittimus. Vidi ego quẽdam Paulum Concordiæ, quod oppidum Italiæ est, senem qui se beati Cypriani iam grandis ætatis notarium, quum ipse admodum esset adolescẽs, Romæ uidisse diceret, referreq́ꝫ sibi solitum, nunquam Cyprianum absq́ꝫ Tertulliani lectione unam diem præterijsse: ac sibi crebro dicere, Da magistrum, Tertullianum uidelicet significans. Hic quum usq́ꝫ ad mediam ætatem presbyter ecclesiæ permansisset, inuidia postea & contumelijs clericorum Romanæ ecclesiæ, ad Montani dogma delapsus in multis libris nouæ prophetiæ meminit. Specialiter autem aduersum ecclesiam texuit uolumina, De pudicitia, De persecutione, De ieiunijs, De monogamia, De ecstasi libr. sex, & septimũ quem aduersum Apolloniũ cõposuit. Ferturq́ꝫ uixisse usq́ꝫ ad decrepitã ętatẽ, & multa quæ nõ extant opuscula cõdidisse. Hactenus Hieronymus. Porrò quod inuidiã & cõtumelias clericorũ Rom. ecclesię in causa fuisse scribit, ut ad Montani dogma fuerit prolapsus Tertullianus, forte hoc fuit quod cũ Montano fauere nonnihil uideret̃, statim cõmunione ecclesiæ priuatus est prius q̃ illi se totũ addiceret. Qua re cõmotus in partes Montani transiit, plane eas approbãs, quas tantum antè sibi nõ displicere significauerat. Atq́ꝫ hoc propemodũ est quod Paulinus de clericis Rom. Seuero Sulpitio conqueritur, cũ inquit, Romæ quoq́ꝫ pauci etiã in clero ipso, à quo solo uidemur scãdalizari, morsu inuidiæ cõmouent̃. Sed domino gratias, qui & mihi miserrimo peccatori suo dedit dicere: Quoniã oderũt me gratis. Quod tamen ad me pertinet, cũ ipsis quoq́ꝫ qui oderũt pacem meã, mẽte pacificus sum. Horũ tamẽ ipsorũ qui nos odisse, & à cõsortio sanctitatis suę segregare dicunt̃, uix ad nos tenuis fama perlabit̃, & ab auribus nostris spinarũ sepe munitis, & aura frigida, uelut importunũ uacui culicis murmur excludit̃. Hæc Paulinus. Eusebius etiã in opere suo Chronico testat̃ Tertullianũ sub Seuero floruisse, cũ hoc imperãte gesta annotãs inquit: Tertullianus Afer Centurionis procõsularis filius, omniũ ecclesiarũ sermone celebrat̃. Cęterũ cũ in lib. De monogamia Tertullianus ait: Magis nũc tẽpus in collecto factũ est, annis circiter CLX exinde productis, ab ætate d. Pauli supputationẽ tẽporis init: nã post mediã ætatẽ (ut inquit Hieron.) ad partes Mõtani defecit. Igitur non admodũ iuuenis de monogamia scripsit. Lactant. Firm. diuinarũ instit. lib. 5. cap. 1. recensens quosdã ex ueteribus qui rẽ Christianã tutandã aduersus ethnicos susceperũt: Septimius quoq́ꝫ Tertul. inquit, fuit omni genere literarũ peritus, sed in loquẽdo parũ facilis, & minus cõptus, & multũ obscurus fuit. Ergo ne hic quidẽ satis celebritatis inuenit. Idẽ in 3 cap. eiusdẽ lib. Quanq́ꝫ, inquit, Tertullianus eandẽ causam plenè perorauerit in eo libro cui Apologetico nomẽ est. loquit̃ aũt de causa Christianorũ. Vxorẽ porrò habuit, ad quã scripsit duos libros, adhortãs eã ad castitatẽ & uitã uidualẽ, si ipsum cõtingat priorẽ è uiuis excedere. Autor est Aur. August. illum relictis Mõtani sectatoribus, sua separatim instituisse conuẽticula. Forte quod Montanistarũ impietatẽ nõ probaret. Meminit in opusculis quæ nos edidimus, quorundã aliorũ librorũ, quos nõ putamus hodie extare, uidelicet De Spectaculis, De spe fideliũ, De testimonio animæ, aduersus Apellem hæreticum, De anima. quorundã etiã meminit Hieronymus, qui nõ cõperiuntur. Varius est in phrasi, in disputationibus dilucidior ac simplicior. In locis cõmunibus uelut de pallio, de cultu mulierũ, est durior & affectatior. Vixit autem usq́ꝫ ad decrepitã ætatem. Cæterum omittere nõ possumus quod Regino scriptor ille rerũ Germanicarũ inter martyres Tertullianum recenset, qui in ecclesiæ persecutione pro Christo sanguinem fuderunt. Quod quia non traditur à diuo Hieronymo, qui tam candidè huic fauet, ut haud fuerit omissurus, apud me fidem non meretur. Fuit igitur alius quispiam huius nominis.

Eusebius lib 11 Hist. Eccl. cap. 11.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM

SCRIBIT Tertullianus quasi encomium Patientiæ, Deum ipsum afferens patientiæ exemplum. Per contentionem mox impatientiam depingit, huius diabolum faciens autorem, ut illius deum. Concludit impatientiam omnis esse mali seminarium. Paulo pòst impatientiæ causas ac stimulos Euangelica doctrina retundit. Adhortatur ad patientiam deinde testimonijs & similitudinibus, ut ipse loquitur, dominicis. Affert in exemplum Esaiam, Stephanum & Iob. In fine patientis effigiem graphicè delineat, adulterinam & diabolicam ethnicorum patientiam abominans. Liber est parænetici generis. Diuus Cæcilius Cyprianus Tertulliani studiosissimus, qui ut olim Apelles nullam diem sine linea, iuxta prouerbiũ, sic nunquam ullam diem intermisit, quin huius scriptoris aliquid legeret, Da magistrum solitus dicere, quoties Tertulliani uolumẽ aliquod à notario suo posceret. Is inquam Cyprianus simili argumento libellum texuit, cui titulus De bono patientiæ, qui inter sermones in peruulgatis editionibus refertur. Hac pia commendabiliq; æmulatione etiam de habitu uirginum scripsit, nitidior aliquanto faciliorq; hoc nostro authore. Verebatur enim sanctissimus martyr, ne, quod postea accidit, tam insignis scripta uiri interciderent, abhorrentibus iam tum ab eius lectione plerisq;, quòd infeliciter sese ab ecclesia separasset. Adeò autem sibi familiarem fecerat assidue legendo Cyprianus, ut nonnunquam ijsdem exemplis ijsdemq; sententijs ubiq; utatur, quemadmodum indicabimus in scholijs nostris. Enimuero uehementi ardore magnoq; affectu Tertullianus pro orthodoxa religione scribit, disputat, pugnat, ut liqueat eum nihil fingere, ueræ pietatis atq; martyrij amantibus semper gratissimus, ne quis tantum propter patriæ fauorem ut Afrum Afro placuisse putet. Nec loquitur solum magna, uerum etiam indubie uixit. Sed tamẽ næuis non caret, ut nihil ex omni parte beatum. Cęterum errores utcunq; excusari possunt. Secessio nullum recipit patrocinium.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

DIsputare super eo quod frui non datur.] Dicimus utrumq;, & fruor hanc rem, & fruor hac re. Qui cum uacent à sanitate.] Tertulliano nõ satis est dicere, Vacent sanitate, nisi præpositionem à addat, quod perpetuo ferè facit. Etiam qui cæca uiuunt.] Hic elegantiã Græcam affectat. nam solent illi aduerbia pluratiue nominum instar usurpare. Expone ergo cæca pro cæcè. Non prorsum dissimilis apud Cyprianum locutio est, quum inquit De bono patientiæ, Qui non loquimur magna, sed uiuimus. Simile est Lucretianum illud, Acerba tuens, pro acerbè. Tantum illi subsignãt.] Hoc est, tanti patientiam faciunt, tantum ei tribuũt. Subsignare pro subscribere & fauere. Aduersus Marcionem libro primo, In uobis est, si uelitis illi obsequium subsignare. Caninæ æquanimitatis stupore formata.] Intelligit Cynicam siue Diogenicã tolerantiam. Hunc locum æmulator Tertulliani Cyprianus in modò citato libello suauiter edisserẽs, Apparet, inquit, non esse illic ueram patientiam, ubi sit insolens affectatæ libertatis audacia, & exerti ac seminudi pectoris inuerecunda iactantia. Sed uiua ac cælestis disciplinæ diuina dispositio diligat.] Pro diligat aliquando nobis scribendum esse uisum est dirigat. Nunc in delegat mutauimus: non male, ut putamus. Est delegare, iniungere seu committere aliquid. Sic libro secundo aduersus Marcionem: Nec cautionem eius delegasset sub metu mortis. Porrò cælestem disciplinam uocat à Christo misso cælitus institutam. Quam magisterijs cælestibus discimus, inquit Cyprianus in De bono patientiæ, ueluti declarans quod hic dixit Tertullianus: Cælestis disciplinæ diuina dispositio. Qui florem lucis huius super iustos & iniustos.] Et hunc locum suauiter edisserẽs Cyprianus, Qualis uerò in Deo, inquit, & quanta patiẽtia, quod in contumeliam suæ maiestatis & honoris instituta ab hominibus profana templa, & terrena figmenta, & sacra sacrilega patientissime sustinens, super bonos & malos æqualiter facit diem nasci, & lumen solis oboriri: & quum imbribus terram rigat, nemo à beneficijs eius excluditur,

2

quo minus iustis similiter & iniustis indiscretas pluuias largiatur? Videmus inseparabili æqualitate patientiæ nocentibus & innoxijs, religiosis & impijs, gratias agentibus & ingratis, Dei nutu tempora obsequi, elementa famulari, spirare uentos, fontes fluere, grandescere copias messium, fructus mitescere uinearum, exuberare pomis arbusta, nemora frondescere, prata florere, &c. Temporum officia.] Nam uer suo tepore fruges prolicit, æstas calore concoquit. Elementorum seruitia.] Refrigerat enim aer, calefacit ignis, irrigat aqua, terra fructificat. Totius genituræ tributa.] Per tributa genituræ, conceptum nutricationemque fœtus in utero & partum ipsum intelligit. Genitura enim huic natiuitas est. Nomen, familiam ipsius persequentes.] Solet omittere coniunctiones Tertullianus, quæ res obscuritatem sæpe parit. Sic autem nomen accipit, ut in De resurrectione carnis, cum pro nominis fide in medium extracta: & Lactantius libro quinto de philosopho quodam loquens, Tres, inquit, libros euomuit, contra religionem nomenque Christianum. Cyprianus, Illos nominis sui semper inimicos. Nasci se Deus in utero patitur matris.] Hæc Cyprianus copiose explicat. Omnes denique actus eius ab ipso statim aduentu patientia comite signantur. Quod primum de illa sublimitate cælesti ad terrena descendens, non aspernatur Dei filius carnem hominis induere.

Et à seruo suo tingitur.] Cyprianus: Dominus baptizatur à seruo. Et tentatoris congressus solis uerbis repellit.] Cyprianus: Cum diabolo tentante congreditur, & inimicum tantum uicisse contentus, nil ultra uerba conatur. Absolute scilicet ueniam offensæ patientiæ eruditus.] Quam uidelicet offensa patientia dare solet, hoc est ignoscentiam. Atquin ipse lauandis.] Atquin usurpat perpetuo pro atqui. Quod semel annotasse sufficiat. Talia multa librarij uetustis exemplaribus inuexerũt. Sic & alioquin recepit usus pro alioqui. Cælestes ignes repræsentari uoluissent.] Hoc uerbo Cyprianus etiam sic utitur. Tunc repræsentatur, inquit, pœna impio & peccatori, quando iam non potest pœnitentia prodesse peccanti. Et statim in præsentiarum aliquid infligi siue exhiberi. Sicque ab idoneis autoribus usurpatur. Horatius: Virtutem'ne repræsentet moresque Catonis? Parum hoc, si non etiam proditorem suum.] Cyprianus ijs uerbis sententiam istam circumloquitur. Nec mirandum, inquit, quòd circa obedientes talis extiterit, qui Iudam potuit usque ad extremum longa patientia sustinere, cibum cum inimico sumere, hostem domesticum scire, nec palàm ostendere. Ergo quod Tertullianus dicit, denotare, id uelut explicans Cyprianus dixit ostendere. Ne unius quidem discentis gladium ultorem probauit.] Discentem uocat discipulum compluribus locis, sicut audientes, auditores in libro de pœnitentia, in De uera carne Christi: Sed quid iam, inquit, discentes Pontici illius. In libro Præscriptionum aduersus hæreticos: Et discentibus, inquit, meis eadem ad uos prædicare mandaueram. Intelligit autem hic Petrum. Eodem: Etiam proprij, inquit, discentes & successores eorum. Et structio.] Structionem usurpat pro instructione, ut alibi structius comparatiuum pro instructius, & structus pro instructus, ut in hoc libro paulo pòst: De suo experimento, inquit, quid ad peccatum adiutaret, structus. In libro De resurrectione carnis: Quot steriles, inquit, utriusque naturæ in fructuosis genitalibus structi. Non in compede aut pileo uertitur.] Prius illud seruitutem & pœnam, posterius manumissionem libertatemque respicit. Virgilij interpres Seruius author est, seruos in Feroniæ templo olim raso capite pileum accipere solitos. Erat enim insigne libertatis pileum. Hinc illud, Ad pileum uocare seruos, passim apud autores obuium. Non de hominibus modo seruitute subnixis.] Sic Cyprianus angelica maiestate subnixus dixit, de Lucifero loquens in libello De zelo & fauore. Ille angelica maiestate subnixus, ille Deo acceptus & charus, &c. Neutrum alteri facere.] Videtur dictum à Tertulliano, Neutrum alteri facere, pro eo quod est, neutrum cum altero facere, id est neutrum alteri consentire. Et quasi in præscriptionis compendio.] Vocabulo præscriptionis hic utitur, ceu in libris sequentibus sæpe. In libro De carne Christi, Sed plenius, inquit, eiusmodi præscriptionibus aduersus omnes hæreses, alibi iam usi sumus. Vt nobis non magis à malo aliquid boni, quàm à bono aliquid mali editum uideri possit.] Mali uocabulo diabolum intelligit, ut boni Deum. Igitur natales impatientiæ.] Appellat impatientiæ natales, originem siue initium impatientiæ. Sic libro primo aduersus Marcionem, natales agnitionis dixit: Idcirco, inquit, à pentateucho natales agni-

agnitionis supputabuntur. Et in libro De pallio, natales mundi: Ab ipsius, inquit, mundi natalibus compotes sumus. Aut maliciam ab impatientia auspicatam.] Frequenter hoc participio passiue utitur. Per quam primus deliquerat.] Reposuimus, Per quam primus delinquere intrauerit. Consentientibus exemplaribus Paterniacensi Gorziensiq;. Quod à malo hauserat.] Hoc est diabolo. Et circa diaboli circumscriptionem.] Deceptionem intelligit, qua diabolus Euam circumuenerat. Hanc refutare debebat Adam. Circumscribere decipere significat. & Ciceroni circumscribere senatum, est autoritate senatū priuare, tracta à fabris aut chirurgis metaphora, qui quæ præcisuri sunt, prius circumscribunt. Et reuera primi parentes nostri à diabolo sunt circumscripti, cuius astu de paradiso sunt eiecti, atq; exilio damnati, omni iure possessionis sibi adempto.

At ubi succidit impatientiæ.] Ex Gorziensi castigatione reposuimus aduerbium semel, quod in prioribus editionibus omissum erat. At ubi semel succidit. Facile usurpari ab impatientia cœpit.] Vsurpant proprie ad quos ius possessionis spectat. Sic impatientia ueluti iam possidens hominem, facile eum ad quiduis traxit, quod Deum offenderet. Oblationes suas ad dominum recusatas.] Ex Gorziensi collatione emendauimus, A domino recusatas. Per hæc impatientiæ tunc infantis.] Hæc uerba cum præcedentibus connexuimus hoc modo, Demonstrat quod per iram gessit, ad eam referendum, à qua ira suggesta est, per hæc impatientiæ tunc infantis quodammodo incunabula, cæterum quanta mox incrementa? Nec mirum. Si prima deliq. &c. Porrò quia Gorziense exemplar intellexi clausulam istam continere, Cæterum quanta mox incrementa, astipulante Hirsaugiensi codice, eandem adscripsi in contextu. Eleganter autem uir undequaq; doctissimus Tertullianus incunabula impatientiæ uocat prima exordia ac quasi rudimenta. Alioqui incunabula pro natalibus & origine sumere solent authores. Iustinus libro duodecimo: Si non solum tyrocinia, uerum etiam incunabula in ipsis castris posuissent. Idem libro trigesimoprimo: Contrà, Romanos auitos lares, & incunabula maiorum templaq; ac deorum simulacra inexplebile desideriū uidendi tenebat. Apte uero addit infantis. Talis igitur exhedra delictorum.] Partibus siue membris domus exhedra annumeratur: aptus & paratus ad sedendum locus, à sedibus nomen habens. Hæc in primis apud Græcos in usu fuit, quam Romani quoq; sunt æmulati. Docet exhedrarum ædificationē Vitruuius libro quinto. Hic accipitur pro sede & nido loculamentoq; uitiorum. Respicit enim ad id quod antè dixit, Impatientiam esse matricem in omne delictum. Item, Omne peccatum impatientiæ asscribendum. Post mannæ escatilem pluuiam, post petræ aquatilem sequelam.] Hic audis scholasticam phrasin eius temporis. Quando ne digne quidem malefacere concessum est.] Hoc est, illis qui commeruerunt ut male tractentur, digni huiusmodi talione. Ita detrimentum patientiæ fastidiū opulentiæ præministrauit.] Obscura sentētia. Videt̄ sic intelligenda distinguendaq;, Ita dominus præministrauit patientiæ detrimentum, subaudi rei familiaris, fastidium opulentiæ, hoc est contemptum diuitiarum. Appositiuè: ut sit sensus, Dominus primus ostendit patientiæ tolerandum esse detrimentum rei familiaris, dum docet diuitias esse contemnendas. Sic aptè cohærebit clausula quæ sequitur. Læsuras quoq; earum computandas non esse.] Læsuras uocat detrimenta siue dispendia, quum aliquid de re familiari nostra amittitur. Potuisset dicere iacturas, sed placuit nouum uocabulum. Sic in De resurrectione carnis, Pressuras enim & læsuras, quibus corrumpitur homo exterior. Eodem libro: Ex læsuris & animæ & carnis obueniunt. Itaq; si denuo adfecti impatienter senserimus.] Emendauimus nostrum iudicium sequuti, impatientes erimus.

Quum deniq; ludo & castris sese locant.] Ludum gladiatorium intelligit, cuius præfectus lanista dicebatur, Per castra militiam. Quum per uiam more bestiarum latrocinantur.] Codex Paterniacensis ostendit aperte scripsisse Tertullianum, Quum per uiam in mores bestiarum latrocinantur. Vt sit, In mores bestiarum, pro more bestiarum. In modo dicto libro quidam offensus hac lectione, in mores, uerterat in memores. Dominica monela.] Sic monelam usurpat à monendo pro monitione, sicut à sequendo sequelam. Paulo antè, Post petræ aquatilem sequelam sperant de domino. Sic libro aduersus Marcionem quinto: Imò, inquit, nostri monela de cælo. Quiuis ictus ille sit.] In

hac lectione consentiunt exemplaria manu descripta. Dixit quiuis, pro quantuscunque.

Non uasculorum inquinamentis, sed eorum quæ ex ore promuntur, hominem communicare.] Quod apud Matthæum decimoquinto capite legitur non semel, κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, Tertullianus uertit communicat, quemadmodum etiam Aurelius Augustinus legit. Est autem κοινοῦν, commune facere. Et quia Iudæi quod impurum est, id ipsi commune uocant, factum est ut κοινοῦν, siue communicare, sit illis coinquinare, ceu uetus Euangeliorum editio habet in quibusdam exemplaribus præcipue nostris. Erasmus elegantissime uertit, impurum reddere. Cæterum quum hic dicit hominem communicare, subaudi seipsum. ne sit opus actiuam uocem in passiuam mutare. Tametsi ipse sic potius loqui uidetur, Communicare inquinamentis in datiuo, pro impurari inquinamentis, &c. Tum in Sed eorum, subaudi inquinamentis.

Marc. 7. κοιναῖς χερσὶ

7 Eodem exitu dispungetur.] Dispungere delere est, & inducere, sumpta translatione à ceratis tabulis nomina continentibus, in quibus ea quæ dissoluta sunt graphio dispunguntur delenturque. Nam hoc uerbum ad ratiocinia pertinere docet Vlpianus Iureconsultus, quum inquit, Dispungere est conferre accepta & data. ff. de Verborum significat.

Si alios consequutos impatienter dolemus.] Ex Gorziensibus annotationibus scripsimus. Ergo uotum si alios consequutos imp. dol.

Tamen iudicantis impatientiã cauit.] Synecdochica loquutio huic authori familiarissima, ut præpositionem κατὰ subintelligamus, secundum uel per impatientiã. Cauere autem iuris uerbum. Cauet sibi aliquis ab aliquo.

Huiusmodi impatientia incusare consueuerat?] Posset etiam legi incursare. Quod uero sequit, Quoties instantia eius. & hoc iuris uerbum est.

Quod si patientiæ incubabo.] Incubare pro indormire, translatione sumpta à rebus charis, quas ne perdamus, etiam quum dormimus, nobis supponimus custodiæ causa. Cyprianus in De eleemosyna: Quid diuitijs tuis solis incubas? Sic in Præscriptionibus Tertullianus: Pectori eius, inquit, incubam. pro incumbere dixit in libro De resurrectione carnis: Et de isto, inquit, cælo, quod nobis incubat. Nam cum Maro cecinit, Ponto nox incubat atra, rem incommodam uiolentamque uoluit exprimere. Sanè Plinius aliter loquitur in initio libri secundi De natura agens: Aut si una omnes incubaret, hoc est foueret, ab auibus fœtificantibus sumpta metaphora.

Necessarior iniuriæ medela patientiæ.] Comparatiuum inusitatum. Sic necessarius dixit in neutro in de carne Christi: Quasi, inquit, necessarius aliquid adferrent, eo quòd ille tum maxime agebat.

8 Certemus igitur quæ à malo infliguntur.] Et hic Mali nomine diabolum intelligit. Hunc quoque malignum uocat in libro cui titulus, De fuga in persecutione: Sed erue nos, inquit, à maligno, id est, ne nos induxeris in tentationem, permittendo nos maligno. Sic enim πονηρὸν uertit. Paulo pòst rursum: Aut mali insidijs.

Quia qua ex parte aut errorib. nostris, aut mali insidijs, aut admonitionib. domini.] Interuenimus erroribus nostris, aut mali insidijs, cũ nos illis opponimus nõ consentiẽdo, sed euitando potius. Sic olim tribunus senatuscõsultis intercedebat. at admonitionib. domini interuenimus, cum illis obsequimur. Sic infrà, Omnibus mãdatis eius interuenit.

Itaque talib. & aduocatio & risus promittit.] Aduocationis uocabulo consolationẽ accipe. nam sic uertit Græcã di-

9 ctionem παράκλησιν.

Quod pacis gratissimæ Deo attinet disciplinam.] Attinere disciplinam dicit, pro disciplinæ seu ad disciplinam attinere.

Negocium conuenientia soluet?] Conuenientiam usurpat substantiue, pro conuentione & pacto.

Nemo conuulsus animum.] Figurata locutio.

Hæc expectat, hæc exoptat pœnitentiam.] In antiquis codicibus tertium uerbum additur, nempe in Paterniacensi exortat, in Gorziensi etortat. His ergo scripsimus in contextu, Hæc expectat, hæc exoptat, hæc etortat pœnitentiam, quandoque inituris salutem. Dixit fortassis etortat forma frequentatiua, pro extortat, ab extorqueo. Sensus est, Patientia non solum expectat atque exoptat, uerum etiam extorquet pœnitentiam, hoc est, cogit eos quos sic æquanimiter tolerat, ad pœnitentiam faciendam, ut aliquando salutem inire possint. Et quia addit, Solitæ lapsis subuenire, loqui uidetur de Christianis, seu uiris, seu fœminis, qui se ethnicis in matrimonio coniungunt. Hic aliquando contingebat, ut uxor Christiana marito ethnico tandem continentiam persuaderet: quam amplexus ille seruabat, mulier uerò pœnitentiam agebat, atque prius factum expiabat apud ecclesiam iuxta ritum eius temporis. Atque hoc est quod

sequitur

sequitur, Quantum boni utriq; confert, alterum adulterum non facit, alterum emendat. Consentit quod infrà dicit, Pœnitentiam expectat, exhomologesim assignat. Dilectio, inquit, magnanimis est.] Paulinum uerbum μακροθυμεῖ uertit Tertullianus magnanimis est, quod uocabulum Latinis insolens est. Sed suo more loqui solet. Cyprianus æmulator Tertulliani, sed styli purioris, Charitas, inquit, magnanima est. Idem μακροθυμίαν magnanimitatem reddidit in De eleemosyna. Alijs magis placet longanimis & longanimitas. Ita patientiam sumit.] Per magnanimitatem uidelicet patientiam amplectitur. Nam pusillanimitas impatientiæ coniuncta esse solet. Cum eandem etiam in corpore demerendo domino multipliciter ad laborem.] Quanquam refragentur exemplaria manuscripta, quæ uidimus omnia, tamen ausus sum mutare lectionem hoc modo, Cum eadem etiam in corpore, demerendo domino multipliciter adlaboret. Sanè adlaborandi uerbo Horatius quoque est usus Odarum libro primo, Simplici myrto nihil adlabores, sedulus curo. Lapidatur Stephanus, sed ueniã hostibus suis postulat.] Scripsimus, & ueniam hostibus suis postulat. Non poteris, inquit, ista perferre, nisi tolerantiæ & patientiæ teneas firmitatem. quod factum uidemus in Stephano, qui quum à Iudæis ui & lapidibus necaretur, non sibi uindictam, sed interfectoribus ueniam postulabat dicẽs, Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Sic esse oportuit primum martyrem Christi, qui martyres sequuturos gloriosa morte præcurrens, non tantum dominicæ passionis prædicator esset, sed & patientissimæ lenitatis imitator. Omnem patientiæ speciem expunxit.] Expunxit, id est præstitit. Metaphora est à nominibus dissolutis, quæ ueteres in Calendarijs punctis confodiebant, uel potius uerso stylo delebant. Scribebant autem in ceris ut plurimum. Intelligit Iob. Sic Cyprianus in De bono patientiæ, expuncta morte dixit, Huius, inquit, sententiæ uinculo colligati omnes & constricti sumus, donec morte expuncta de isto seculo recedamus. Hunc porrò locum de Iob idem Cyprianus mutatis uerbis æmulatur. Non illæ in pecore diuitiæ.] Illæ emphasim habet. Quale in illo uiro feretrum deus diabolo struxit?] Inter instrumenta triumphi, feretrum est in quo pompa fertur. Intellige in quo diabolus triumpharetur, Deo trophæum statuente. Nam Iob per diuinam gratiam diabolum uicit, impatientiæ neutiquam succumbens. quasi dicat, Quale trophæum de diabolo Deus erexit? Olim circumferebantur arma deuictarum gentium in pompa, mox suspendebantur. Apte ergo sequitur, Quale uexillum. 10

In eosdem specus & pastus reformasse.] Indicauimus in margine libri, Foraminosæ carnis uideri legendum. Idq; uocabulum magis arridet, quàm ut scribatur uel refossæ uel reforatæ, quemadmodum aliàs admonuimus. Magis enim refert Aphricanam phrasim. Et uestigia deprauatæ dictionis hanc nobis coniecturam certò persuadent. Mox pro recuperatam scripsimus recuperauit, ex collatione Gorziensi. Sed maluit in illo die.] Intelligit diem extremi iudicij. Adeò satis idoneus patientiæ sequester Deus.] Elegantissime dictum à uiro undequaque doctissimo. Sequester est Modestino Iureconsulto definiente, apud quem plures eandem rem, de qua controuersia est, deponunt. sic dictus, authore Lauinio, quem citat Aulus Gellius, quod eius utraq; pars fidem sequatur.

Fidem munit, pacem gubernat.] Simile patientiæ encomium non omisit æmulator Tertulliani Cyprianus in De bono patientiæ. Patientia est, inquit, quæ nos Deo & commendat, & seruat, &c. Tentationes inculcat.] Inculcat, hoc est suppeditat, proculcat.

Si nõ cum spiritu admiserimus in nobis morabitur semper.] Hic uarijs aliàs cõiecturis distracti sumus. Verum simplicius uidetur, si pro non, legamus nos, hoc modo, Si nos cum spiritu admiserimus, in nobis morabitur semper. Aut si cum spiritu. Nam pro morabitur legere inorabitur, pro in extremitate uersabitur, ab ora deducto uerbo, prorsus durum & absurdum uidetur, quanquam in libro De resurrectione carnis sic loqui uidetur, At enim & calix bene sibi conscius, & de diligentia ministerij commendatus, coronis quoque potatoris sui inorabitur, pro eo quod est in ora siue extremitate cingetur. ut illic indicabimus. Solus sustinere non poterit.] Emendauimus, sola sustinere non poterit, sic exigente sensu, nam de patientia loquitur. Hæc patientiæ ratio, hæc disciplina.] 11 Hanc sententiam sic arbitror legendam & intelligendam. Hæc patientiæ ratio, hæc disciplina, hæc opera cælestis & ueræ, subaudi patientiæ, scilicet Christiana, scilicet opera: non

ut illa patientia gentium terrena, falsa, probrosa. Nam opponitur terrena cælesti, & falsa ueræ. Domino diabolus æmularetur.] Aemulari cum datiuo construit. Iustinus libro septimo: Siquidem amisso cui æmulari consueuerant, in segnitiem torporemque resoluti. Sic & Fabius loquitur. Magnitudinis par est.] Par cum genitiuo iungere solet. sic in libro De præscriptionibus aduersus hæreticos, A diabolo scilicet, inquit, cuius sunt pares. Et aduersus Marcionem libro quinto: Dicimus, inquit, circumferri ab Apostolo aut creatorem, aut (quod nolit Marcion) parem creatoris. Id in plerisque uocibus adiectiuis facit, pro datiuo genitiuum usurpans. Quæ aucupandis orbitatibus.] Notat testamentorum captatores. Quos satyra duodecima arguit Iuuenalis. Quæ uentris operarios contumeliosis patrocinijs subiectione libertatis gulæ addicit.] Appellat operarios uentris, quum parasitos & alienarum mensarum asseclas, quibus nihil aliud magis est curæ, quàm ut uentri satisfiat: tum eos qui se in diuitum clientelam tradunt, quibus illi postea abutantur. Nam contumeliosorum patrociniorum nomine, patronos contumeliosos intelligit, quibus tamen ob uentrem replendum clientes, imò propudiosa mancipia nusquam non obsequantur. Huiusmodi partim Satyra quinta, partim nona notat Iuuenalis. Ordinabis sic uerba, Quæ, subaudi patientia, operarios uentris addicit gulæ, hoc est, uenundat, siue in nexum dat gulæ: nam utrumque significat addicere. subiectione libertatis contumeliosis patrocinijs, hoc est subijciendo libertatem contumeliosis patrocinijs. Parasitos & uentris mancipia Græci γαστρὶ δουλεύοντας appellant, & in Symposiacis Plutarchus non minus eleganter quàm uere τῇ γαστρὶ οὐ τῇ ψυχῇ συνδείπνους uocat. Quam patientia.] Quam subaudi patientiam Gentilium patientia subter ignis expectat, id est æterna damnatio. Sed uiderint sua & sui præsides.] Sui præsides dixit, pro eorum.

ANNOTATIONVM IN LIBRVM SEQVENTEM FINIS.

Q. SEPTIMII FLOREN-TIS TERTVLLIANI PRESBYTE-RI DE PATIENTIA, LIBER.

CONFITEOR ad dominum deum ſatis temere me, ſi nõ etiam impudẽter, de patientia componere auſum, cui præſtandæ idoneus omnino nõ ſum, ut homo nullius boni: quãdo oporteat demonſtrationem & commendationem alicuius rei adortos, ipſos prius in adminiſtratione eius rei deprehẽdi, & cõſtantiam cõmonendi propriæ conuerſationis autoritate dirigere, ne dicta factis deficientibus erubeſcant. Atq; utinam erubeſcere iſtud remedium ferat, uti pudor nõ exhibendi, quod alijs ſuggeſtum imus, exhibendi fiat magiſterium: niſi quod bonorum quorundam ſicuti & malorum, intolerabilis magnitudo eſt: ut ad capienda & præſtanda ea, ſola gratia diuinę inſpirationis operetur. Nam quod maxime bonum, id maxime penes deum, nec alius id quam qui poſsidet diſpenſat, ut cuiq; dignatur. Itaq; uelut ſolatium erit diſputare ſuper eo quod frui non datur, uice languentium qui cum uacent à ſanitate, de bonis eius tacere non norunt. Ita miſerrimus ego, ſemper æger caloribus impatientiæ, quam non obtineo, patientiæ ſanitatem, & ſuſpirem & inuocem & perorem neceſſe eſt, quum recordor, & in meæ imbecillitatis contemplatione digero, bonam fidei ualetudinem, & dominicæ diſciplinæ ſanitatem, non facile cuiquam niſi patientia adſideat, prouenire. Ita propoſita dei rebus eſt, ut nullum præceptum obire quis, nullum opus domino complacitum perpetrare extraneus à patientia poſsit: bonum eius, etiam qui cæca uiuunt, ſummæ uirtutis appellatione honorent. Philoſophi quidem qui alicuius ſapientiæ animalia deputantur, tantũ illi ſubſignant, ut cum inter ſeſe uarijs ſectarum libidinibus & ſententiarum æmulationibus diſcordent, ſolius tamen patientiæ in cõmune memores, huic uni ſtudiorum ſuorum commiſerint pacem. In eam conſpirant, in eam fœderantur, illi in adfectatione uirtutis unanimiter ſtudent, omnem ſapientiæ oſtentationem de patientia præferunt. Grande teſtimonium eius eſt, cum etiam uanas ſeculi diſciplinas ad laudem & gloriam promouet. Aut nunquid potius iniuria, cum diuina res in ſecularibus artibus uolutatur? Sed uiderint illi quos mox ſapiẽtiæ ſuæ cum ſeculo deſtructæ ac dedecoratæ pudebit. Nobis exercendæ patientiæ autoritatem, non affectio humana caninæ æquanimitatis ſtupore formata, ſed uiua ac cæleſtis diſciplinæ diuina diſpoſitio delegat, deum ipſum oſtendens patientiæ exemplum: iam primum qui florem lucis huius ſuper iuſtos & iniuſtos æqualiter ſpargit: qui temporum officia, elementorum ſeruitia, totius genituræ tributa dignis ſimul & indignis patiatur ſimul occurrere, ſuſtinens ingratiſsimas nationes, ludibria artium & opera manuum ſuarum adorantes, nomen, familiam ipſius perſequentes, luxuriam, auaritiam, iniquitatem, malignitatem quotidie inſoleſcentem, ut ſua ſibi patiẽtia detrahat: plures

[margin: 1]

[margin: Cæca uiuunt, id eſt, cæcã uitam ducunt. intelligit gentiles.]

[margin: 2]

[margin: Caninæ æquanimitatis ſtupor]

res enim dominum idcirco non credunt, quia seculo iratum tamdiu nesciunt. Et hæc diuinæ patientiæ species, quasi de longinquo, fors ut de supernis æstimetur. Quid illa autem quæ inter homines palàm in terris quodammodo manu apprehensa est? Nasci se deus in utero patitur matris, & expectat, natus adolescere sustinet, & adultus non gestit agnosci, sed contumeliosus insuper sibi est, & à seruo suo tingit, & tentatoris congressus solis uerbis repellit. Cum de domino fit magister, docens hominem euadere mortem, absolute scilicet ueniam offensæ patientiæ eruditus, non contendit, non reclamauit, nec quisquam in plateis uocem eius audiuit, arundinem quassatam non fregit, linum fumigans non restinxit. Nec enim mentitus fuerat propheta, imò ipsius Dei contestatio, spiritum suum in filio cum tota patientia collocantis. Nullum uolentē sibi adhærere non suscepit: nullius mensam tectúmue despexit. Atquin ipse lauandis discipulorum pedibus ministrauit. Non peccatores, non publicanos aspernatus est. Non illi saltem ciuitati quæ eum recipere noluerat iratus est, cum etiam discipuli tam contumelioso oppido cælestes ignes repræsentari uoluissent. Ingratos curauit, insidiatoribus cessit. Parum hoc, si non etiam proditorem suum secum habuit, nec constanter denotauit. Quum uero traditur, quum adducitur, ut pecus ad uictimam (sic enim non magis aperit os, quàm agnus sub tondentis potestate) ille cui legiones angelorum, si uoluisset, uno dicto de cælis affuissent, ne unius quidem discētis gladium ultorem probauit: patientia domini in Malcho uulnerata est. Itaq; & gladij opera maledixit in posterum, & sanitatis restitutione ei, quem non ipse uexauerat, satisfecit per patientiam, misericordiæ matrem. Taceo quod figitur. in hoc enim uenerat. Nunquid tamen subeundæ morti etiam contumelijs opus fuerat? Sed saginari uoluptate patientiæ discessurus uolebat. Despuitur, uerberatur, deridetur, fœdis uestitur, fœdioribus coronatur. Mira æquanimitatis fides. Qui in hominis figura proposuerat latere, nihil de impatiētia hominis imitatus est. Hinc uel maxime Pharisæi dominum agnoscere debuistis, patientiam huiusmodi nemo hominum perpetraret. Talia tantaq; documenta, quorum magnitudo penes nationes quidem detrectatio fidei est, penes nos uero ratio & structio, satis aperte non sermonibus modo in præcipiendo, sed etiam passionibus domini sustinendo probant his quibus credere datum est patientiam dei esse naturam effectam, & præstantiā ingenitæ cuiusdam proprietatis. Igitur si probos quosq; seruos & bonæ mentis, pro ingenio dominico conuersari uidemus (siquidem artificium promerendi, obsequium est: obsequij uero disciplina, morigera subiectio est) quāto magis nos secundum dominum moratos inueniri oportet? Seruos scilicet Dei uiui, cuius iudicium in suos, non in compede, aut pileo uertitur, sed in æternitate aut pœnæ, aut salutis. Cui seueritati declinandæ, uel liberalitati inuitādæ, tanta obsequij diligentia opus est, quanta sunt ipsa quæ aut seueritas comminatur, aut liberalitas pollicetur. Et tamen nos non de hominibus modo seruitute subnixis, uel quolibet alio iure debitoribus obsequij, uerum etiā de pecudibus, etiam de bestijs obedientiā exprimimus, intelligētes usibus nostris eas à Domino prouisas traditasq;. Meliora ergo nobis erunt in obsequij disciplina, quæ nobis

Discētis, id est discipuli, uidelicet Petri.

Patientia misericordiæ mater

Obsequium

Iudiciū dei non in compede aut pileo uertitur

bis deus subdit, agnoscunt deniq; quæ obediunt. nos cui soli subditi sumus, domino scilicet, auscultare dubitamus? At quàm iniustum est, quàm etiam ingratum, quod per alterius indulgentiā de alijs cōsequaris, idem illi per quem consequeris, de temetipso non rependere? Nec pluribus de obsequij exhibitione debita à nobis domino deo. Satis enim agnitio dei quid sibi incumbat, intelligit. Ne tamen ut extraneum de obsequio uideamur interiecisse, ipsum quoq; obsequiū de patientia trahitur. Nunquā impatiens obsequitur, aut patiens quis obluctatur. Quam ergo dominus omniū bonorum & demonstrator & acceptor, deus in semetipso circumtulit, quis de bono eius latere retractet? cui item dubium sit omne bonū, quia ad deum pertineat, pertinentibus ad deum tota mente sectandum? Per quæ in expedito & quasi in præscriptionis compendio & commendatio & exhortatio de patientia cōstituta est. Veruntamen procedere disputationem de necessarijs fidei nō est ociosum, quia nec infructuosum. Loquacitas in ædificatione nulla turpis, si quando turpis. Itaq; si de aliquo bono sermo est, res postulat contrariū quoq; boni recensere. Quid enim sectandum sit magis illuminabis, si quod uitādum sit proinde digesseris. Consideremus igitur de impatiētia: an sicut patientia in deo, ita aduersaria eius in aduersario nostro nata atq; comperta sit: ut ex isto appareat, quàm principaliter fidei aduersetur. Nam quod ab æmulo dei cōceptum est, utiq; non est amicum dei rebus. Eadem discordia est rerum quę & autorum. Porrò quum deus optimus, diabolus econtrario pessimus, ipsa sui diuersitate testantur neutrum alteri facere, ut nobis nōn magis à malo aliquid boni, q; à bono aliquid mali editum uideri possit. Igitur natales impatientiæ in ipso diabolo deprehendo, iam tunc cum dominum deum uniuersa opera quæ fecisset, imagini suæ, id est homini subiecisse impatienter tulit. Nec enim doluisset, si sustinuisset: nec inuidisset homini, si non doluisset. Adeò decepit eum, quia inuiderat. Inuiderat autem, quia doluerat. Doluerat, quia patiēter utiq; non tulerat. Quid primum fuerit ille angelus perditionis, malus an impatiēs, contemno quærere: palam cum sit, impatientiam cum malicia, aut maliciā ab impatientia auspicatam, deinde inter se conspirasse, & indiuiduas in uno patris sinu adoleuisse. At enim quam primus senserat, per quam delinquere intrauerit, de suo experimento quid ad peccandum adiutaret structus, eandem impingendo in crimen homini aduocauit. conuenta statim illi mulier, nō temere dixerim, per colloquium ipsum eius afflata est spiritu impatientia infecto. usqueadeo nunquam omnino peccasset, si diuino interdicto patientiam præseruasset. Quid quod nō sustinuit sola conuēta, sed apud Adam nōdum maritū, nondum aures sibi debentē, impatiēs etiam tacendi est? ad traducem illū eius quod à malo hauserat, facit. Perit igitur & alius homo per impatientiam alterius: perit mox & ipse per impatientiam suam utrobiq; cōmissam, & circa dei præmonitionem, & circa diaboli circumscriptionem: illam seruare, hanc refutare non sustinens. Hinc prima iudicij unde delicti origo: hinc deus irasci exorsus, unde offendere homo inductus. Inde in deo prima patiētia, unde indignatio prima. Qui tunc maledictione sola contētus, ab animaduersionis impetu in diabolo temperauit. Aut quod crimen ante istud impatientiæ

admissum

Obsequium

Præscriptio

Impatientia

4

Angelus perditionis

Tradux

admissum homini imputatur? Innocēs erat, & deo de proximo amicus, & paradisi colonus. At ubi semel succidit impatiētiæ, desiuit deo sapere, desiuit cælestia sustinere posse. Exinde homo terrę datus, & ab oculis dei eiectus, facile usurpari ab impatiētia cœpit in omne quod deū offenderet. Nam statim illa semine diaboli concepta, maliciæ fœcunditate iram filiū procreauit: editum suis artibus erudijt. Quod enim ipsum Adam & Euā morti immerserat, docuit & filium ab homicidio incipere. Frustra istud impatientiæ adscripserim, si Cain ille primus homicida, & primus fratricida, oblationes suas à domino recusatas æquanimiter nec impatienter tulit; iratus fratri suo nō est, si neminem deniq; interemit. Cum ergo nec occidere potuerit, nisi iratus: nec irasci, nisi impatiens, demōstrat quod per iram gessit, ad eam referendum, à qua ira suggesta est, per hæc impatientiæ tunc infantis quodāmodo incunabula. Cæterū quanta mox incremēta? nec mirū. Nam si prima deliquit, consequēs est ut quia prima, idcirco & sola sit matrix in omne delictū, defundens de suo fonte uarias criminū uenas. De homicidio quidem dictū est. Sed ira editum à primordio, etiam quascunq; postea causas sibi inuenit, ad impatientiam ut ad originem sui cōfert. Siue enim quis inimicitijs, siue prædæ gratia id scelus conficit, prius est ut aut odij aut auaritię fiat impatiens. Quicquid compellit, sine impatientia sui non est, ut perfici possit. Quis adulterium sine libidinis impatientia subijt? Quod & si precio in fœminis cogitur uenditio illa pudicitiæ, utiq; impatientia contemnendi lucri ordinatur. Hæc ut principalia penes dominum delicta. Nam ut compendio dictum sit, omne peccatum impatientiæ asscribendum. Malum impatientia est boni. Nemo impudicus nō impatiens pudicitiæ, & improbus probitatis, & impius pietatis, & inquietus quietis. Vt malus unusquisque fiat, bonus perseuerare non poterit. Talis igitur excetra delictorum, cur non dominum offendat improbatorem malorū? An non ipsum quoque Israel per impatientiam semper in Deum deliquisse manifestū est? exinde cum oblitus brachij cælestis quo Ægyptijs afflictationibus fuerat extractus, de Aaron sibi deos duces postulat, cum in idolū auri sui collationes defundit: tam necessarias enim Moysi cū domino cōgredientis impatienter exceperat moras. Post mānæ escatilem pluuiā, post petræ aquatilem sequelam desperant de domino, tridui sitim nō sustinēdo. nam hæc quoq; illis impatientia à domino exprobratur. Ac ne singula peruagemur, nunquam nō per impatientiam delinquendo perierunt. Quomodo aūt prophetis manus intulerunt, nisi per impatientiam audiendi? Domino autem ipsi, per impatientiam etiam uidendi. Quod si patientiam inissent, liberarētur. Ipsa adeò est, quæ fidem & subsequitur, & antecedit. Deniq; Abraham Deo credidit, & iustitiæ deputatus ab illo est: sed fidem eius patientia probauit, quum filium immolare iussus est, ad fidei non tentationem dixerim, sed typicam contestationem. Cæterum deus quem iustitiæ deputasset, sciebat. Tam graue præceptum, quod nec domino perfici placebat, patiēter & audiuit, & si deus uoluisset, impleset. Merito ergo benedictus, quia & fidelis: merito fidelis, quia & patiens. Ita fides patientia illuminata, quum in nationes seminaretur, per semen Abrahæ, quod est Christus, & gratiā legi superduceret, ampliandæ

Paradisi colonus — 5 — 6 — *In Abraham typica fidei contestatio*

pliandæ adimplendæq; legi adiutricem suam patientiã præfecit, quod ea sola ad iusticiæ doctrinam retro defuisset. Nam olim & oculum pro oculo, & dentem pro dente repetebant, & malum malo fœnerabãt: nondum enim patientia in terris, quia nec fides: scilicet interim impatientia occasionibus legis fruebatur. Facile erat absente domino patientiæ & magistro: Qui postquam superuenit, & gratiã fidei patientia composuit, iam nec uerbo quidem lacessere, nec fatue quidem dicere sine iudicij periculo licet. Prohibita ira, restricti animi, compressa petulantia manus, exemptum linguæ uenenum: plus lex quàm amisit, inuenit: dicente Christo: Diligite inimicos uestros, & maledicentibus benedicite: & orate pro persecutoribus uestris, ut filij sitis patris uestri cælestis. Vides quem nobis patrem patientia acquirat? Hoc principali præcepto uniuersa patientiæ disciplina succincta est, quando ne digne quidẽ malefacere concessum est. Iam uero percurrentibus nobis causas impatiẽtiæ, cætera quoq; præcepta suis locis respondebunt. Si detrimento rei familiaris animus concitatur, omni penè in loco de contemnendo seculo scripturis dominicis commonetur: nec maior ad pecuniæ contemptum exhortatio subiacet, quàm quòd ipse dominus in nullis diuitijs inuenitur. Semper pauperes iustificat, diuites prædamnat. Ita detrimentum patientiæ, fastidium opulentiæ præministrauit, demonstrans per abiectionem diuitiarum, læsuras quoque earum computandas non esse. Quod ergo nobis appetere minime opus est, quia nec dominus appetiuit, detruncatum uel etiam ademptum non ęgre sustinere debemus. Cupiditatem omnium malorum radicem spiritus domini per Apostolum pronunciauit. Eam non in concupiscentia alieni tantum constitutam interpretemur: nam & quod nostrum uidetur, alienum est: nihil enim nostrum, quoniam Dei omnia, cuius ipsi quoq; nos. Itaq; si damno affecti impatientes erimus, non de nostro amissum dolentes, affines cupiditatis deprehendemur. Alienum quærimus, cum alienum amissum ægre sustinemus. Qui damni impatientia concitatur, terrena cælestibus anteponendo, de proximo in Deum peccat. Spiritum enim quem à domino sumpsit, secularis rei gratia concutit. Libenter igitur terrena amittamus, cælestia tueamur. Totum licet seculum pereat, dum patientiam lucrifaciam. Iam qui minutum sibi aliquid aut furto, aut ui, aut etiam ignauia, non constanter sustinere constituit: nescio an facile, uel ex animo ipse rei suæ manum inferre posset in causa eleemosynæ. Quis enim ab alio secari omnino non sustinens, ipse ferrum in corpore suo ducit? Patientia in detrimentis, exercitatio est largiendi & communicandi. Non piget donare eum, qui nõ timet perdere. Alioquin quomodo duas habens tunicas, alteram earum nudo dabit, nisi idem sit, qui auferenti tunicam, etiam pallium offerre posit? Quomodo amicos de mammona fabricabimus nobis, si eum in tantum amauerimus, ut amissum nõ sufferamus? Peribimus cum perdito. Quid hic inuenimus, ubi habemus amittere? Gentilium est omnibus detrimentis impatientiam adhibere, qui rem pecuniariam fortasse animæ anteponãt. Nam & faciunt, cum lucri cupiditatibus quæstuosa pericula mercimoniorum in mari exercent: cum pecuniæ causa etiam in foro nihil damnationi timendum aggredi dubitant: cum deniq; ludo & castris sese

μωρὲ — *Diuitiarum contemptus* — *Læsuræ diuitiarum* — *Cupiditas* — *Quæstuosa pericula mercimoniorũ exercere*

sese locant, cum per uiam more bestiarum latrocinātur. Nos uero secundum diuersitatem, qua cum illis sumus, non animam pro pecunia, sed pecuniam pro anima deponere conuenit: seu sponte in largiendo, seu patienter in amittendo. Ipsam animam, ipsumq́ corpus in seculo isto expositum omnibus ad iniuriam gerimus, eiusq́ iniuriæ patientiam subimus: minorum deliberatione lædemur? Absit à seruo Christi tale inquinamentum, ut patientia maioribus tentationibus præparata in friuolis excidat. Si manu quis tentauerit prouocare, præsto est dominica monela, Verberāti te, inquit, in faciem, etiam alteram genam obuerte. Fatigetur improbitas, patientia tua. Quiuis ictus ille sit dolore & contumelia constrictus, grauius à domino uapulat. Plus improbum illum cædis sustinendo. Ab eo enim uapulabit, cuius gratia sustines. Si linguæ amaritudo, maledicto siue conuicio eruperit, respice dictum: Quum uos maledixerint, gaudete. Dominus ipse maledictus in lege est, & tamen solus est benedictus. Igitur dominum serui consequamur, & maledicamur patienter, ut benedicti esse possimus. Si parum æquanimiter audiam dictum aliquod in me proteruum aut nequam, reddam & ipse amaritudinis uicem necesse est, aut cruciabor impatientia muta. Quum ergo percussero maledicto, quomodo secutus inueniar doctrinam domini, qua traditum est, non uasculorum inquinamentis, sed eorum quæ ex ore promūtur, hominem cōmunicare. Item: Manere nos omnis uani & superuacui dicti reatum? Sequitur ergo ut à quo nos dominus arcet, idem ab alio æquanimiter pati admoneat, hic iam de patientiæ uoluntate. Nam omnis iniuria, seu lingua seu manu incussa, quum patientiam offenderit, eodem exitu dispungetur quo telum aliquod in petra constantissimæ duriciæ libratū, & obtusum. Concidet enim ibidem irrita opera & infructuosa, & nonnunquam repercussum in eum qui emisit reciproco impetu sæuiet. Nempe idcirco quis te lædit ut doleas: quia fructus lædentis in dolore læsi est. Ergo cum fructum eius euerteris non dolendo, ipse doleat necesse est amissione fructus sui: tunc tu nō modo illæsus ibis, quod etiam solum tibi sufficit, sed insuper aduersarij tui & frustratione oblectatus, & dolore defensus. Hæc est patientiæ utilitas & uoluntas. Ne illa quidem impatientiæ species excusatur in amissione nostrorum, ubi aliqua doloris patrocinatur assertio. Præponendus est enim respectus denunciationis Apostoli, qui ait: Ne contristemini dormitione cuiusquam, sicut nationes quę spe carent. Et merito. Credentes enim resurrectionem Christi, in nostram quoq́ credimus, propter quos ille & obijt & resurrexit. Ergo cum constet de resurrectione mortuorum, uacat dolor mortis, uacat & impatientia doloris. Cur ergo doleas, si perijsse non credis? Cur impatiēter feras subductum interim, quem credis reuersurum? Profectio est quam putas mortem. Non est lugendus qui antecedit, sed plane desiderandus. Id quoq́ desiderium patientia temperandum. Cur enim immoderate feras abisse, quem mox subsequeris? Cæterum impatientia in huiusmodi, & spei nostræ male ominatur, & fidem prævaricatur. Et Christū lædimus cum euocatos quosq́ ab illo, quasi miserādos nō æquanimiter accipimus. Cupio, inquit Apostolus, recipi iam, & esse cum domino, quanto melius ostendit uotum Christianorum. Ergo uotum si alios consequutos

Dominica monela

consequutos impatienter dolemus, ipsi consequi nolumus. Est & alius summus impatientiæ stimulus, ultionis libido, negocium curans aut gloriæ, aut maliciæ. Sed & gloria ubique una, & malicia nunquam non domino odiosa, hoc quidem loco maxime, quum ab alterius malicia prouocata, superiorem se in exequenda ultione constituit, & remunerans nequam duplicat quod semel factum est. Vltio penes errorem solatium uidetur doloris, penes ueritatem certam redarguitur malignitatis. Quid enim refert inter prouocantem & prouocatum, nisi quod ille prior in maleficio deprehenditur, at ille posterior. Tamen uterque læsi hominis domino reus est: qui omnem nequam & prohibet & damnat. Nulla in maleficio ordinis ratio est: nec locus secernit, quod similitudo coniungit. Absolute itaque præcipitur malum malo non rependendum. Par factum, par habet meritum. Quomodo id obseruabimus, si fastidientes in fastidio ultionis nõ erimus? Quem autem honorem litabimus domino Deo, si nobis arbitrium defensionis arrogauerimus? Nos putres uasa fictilia, seruulis nostris assumentibus sibi de conseruis ultionem, grauiter offendimur: eosque qui nobis patienitiã obtulerint suam, ut memores humilitatis, seruitutis, ius dominici honoris diligentes, non probamus modo, sed ampliorem quàm ipsi sibi præsumpsissent satisfactionem facimus. Id nobis in domino tam iusto ad æstimandum, tam potenti ad perficiendum periclitatur? Quid ergo credimus iudicem illum, si non & ultorem? Hoc se nobis repromittit, dicens: Vindictam mihi, & ego uindicabo. id est, Patientiam mihi, & ego patientiam remunerabo. Cum enim dicit, Nolite iudicare, ne iudicemini, nónne patientiam flagitat? Quis enim non iudicabit alium, nisi qui patiens erit nõ defendẽdi? quis idcirco iudicat, ut ignoscat? Ac si ignoscet, tamẽ iudicantis impatientiam cauit, & honorem unici iudicis, id est Dei abstulit. Quantos uero casus huiusmodi impatientia incusare consueuerat? Quoties pœnituit defensionem? quoties impetu eius deterior inuenta est causis suis? Quoniam nihil impatientia susceptum, sine impetu transigi nouit: nihil impetu actum, aut non offendit, aut corruit, aut præceps abijt. Iam si leuius defendaris, insanies: si uberius, oneraberis. Quid mihi cum ultione, cuius modum regere non possum per impatientiam doloris? Quod si patientiæ incubabo, non dolebo: si non dolebo, ulcisci non desiderabo. Post has principales impatiẽtiæ materias, ut potuimus regestas, quid inter cæteras euagemur, quæ domi, quæ foris? Lata atque diffusa est operatio mali. Multiplicia spiritus incitamenta iaculantis, & modo paruula, modo maxima. Sed paruula de sua mediocritate contemnas, maximis pro sua exuberantia cedas. Vbi minor iniuria, ibi nulla necessitas impatientiæ. At ubi maior iniuria, ibi necessarior iniuriæ, medela patientiæ. Certemus igitur quæ à malo infliguntur sustinere, ut hostis studium, æmulatio nostræ æquanimitatis eludat. Si uero quædam ipsi in nos, aut imprudentia, aut sponte etiam superducimus, æque patienter obeamus, quæ nobis imputamus. Quod si à domino nonnulla credimus incuti, cui magis patientiam quàm domino præbeamus? Quin insuper gratulari & gaudere nos docet, dignatione diuinæ castigationis. Ego, inquit, quos diligo, castigo. O seruum illum beatum, cuius emendationi dominus instat: cui dignatur irasci, quem admonendi dissimulatione non decipit. Vndique igi

Vltionis libido

Litare honorẽ domino deo

Vltio

8

tur adstricti sumus officio patientiæ administrandæ. Quia qua ex parte, aut erroribus nostris, aut mali insidijs, aut admonitionibus domini interuenimus, eius officij magna merces, felicitas scilicet. Quos enim felices dominus nisi patientes nuncupauit dicendo: Beati pauperes spiritu, illorum est enim regnum cælorum. Nullus profecto spiritu pauper, nisi humilis. Quis enim humilis nisi patiens? quia nemo subijcere sese potest, sine prima patientia subiectionis ipsius. Beati, inquit, flentes atque lugentes. Quis talia sine patientia tolerat? Itaque talibus & aduocatio & risus promittitur. Beati mites. Hoc quidem uocabulo: impatientes non licet omnino censeri. Item quum pacificos eodem titulo felicitatis notat, & filios Dei nuncupat, nunquid impatientes pacis affines? Stultus hoc senserit. Quum uero gaudere & exultare dicit, quotiens uos maledicent & persequentur: merces enim uestra plurima in cælo: id utique non exultationis impatientiæ pollicetur: quia nemo in aduersis exultabit, nisi ante ea contempserit: nemo contemnet, nisi patientiam gesserit. Quod pacis gratissimæ Deo attinet disciplinam, quis omnino impatientiæ natus, uel semel ignoscet fratri suo? non dicam septies, sed septuagies septies? Quis ad iudicem cum aduersario suo dirigens, negocium conuenientia soluet? nisi prius iam doleret, duriciam, amaritudinem, uenena scilicet impatientiæ amputaret. Quo modo remittes, & remittetur tibi, si tenax iniuriæ per absentiam patientiæ fueris? Nemo conuulsus animum in fratrem suum, munus apud altare perficiet, nisi prius reconciliando fratri reuersus ad patientiam fuerit. Sol super iram nostram si occiderit, periclitamur. Nō licet nobis una die sine patientia manere. Atenim cum omnem speciem salutaris disciplinæ gubernet, quid mirum quod etiam pœnitentiæ ministrat, solitæ lapsis subuenire, cum disiuncto matrimonio, ex ea tamen causa, qua licet seu uiro, seu fœminæ ad uiduitatis perseuerantiam sustineri, hæc expectat, hæc exoptat, hæc exhortatur pœnitentiam, quandoque inituris salutem. Quantum boni utrique confert, alterum adulterum non facit, alterum emendat. Sic & illis dominicarum similitudinum exemplis de patientia sanctis adest. Erroneam ouem patientia pastoris requirit & inuenit. Nam impatientia unam facile contemneret. Sed laborem inquisitionis patientia suscipit, & humeris insuper aduehit baiulus patiens peccatricem derelictam. Illum quoque prodigum filium patientia patris & recipit, & uestit, & pascit, & apud impatientiam irati fratris excusat. Saluus est igitur qui perierat, quia pœnitentiam inijt. Pœnitētia non perit, quia patientiam inuenit. Nam dilectio summum fidei sacramentum, Christiani nominis thesaurus, quam Apostolus totis uiribus sancti spiritus commendat, cuius nisi patientiæ disciplinis eruditur? Dilectio, inquit, magnanimis est: ita patientiā sumit. Benefica est: malum patientia non facit. Non æmulatur: id quidem patientiæ proprium est. Nec proteruum sapit: modestiam de patientia traxit. Non inflatur, non proteruit: nō enim ad patientiam pertinet. Nec sua requirit, suffert sua, dum alteri prosit: nec incitatur. Cæterum quid impatientiæ reliquisset? Ideo, inquit, dilectio omnia sustinet, omnia tolerat, utique quia patiens. Merito ergo nunquam excidet: nam cætera euacuabuntur, consummabuntur. Exhauriuntur linguæ, scientiæ, prophetiæ: permanent fides, spes, dilectio. Fides, quam Christi patiētia induxit: spes,

quam

quam hominis patientia expectat: dilectio, quam Deo magistro patientia comitatur. Vsque huc de patientia tandem simplici & uniformi, & tantum in animo constituta: quum eadem etiam in corpore, demerendo domino multipliciter adlaboret: utpote quæ ab ipso domino in corporis quoque uirtute edita est; siquidem rector animus facile communicat spiritus inuecta cum habitaculo suo. Quæ igitur negociatio patientiæ in corpore? In primis afflictatio carnis hostia domino placatoria per humiliationis sacrificium, quum sordes cum angustia uictus domino libat, contenta simplici pabulo puroq; aquæ potu, quum ieiunia coniungit, quum cineri & sacco inolescit. Hæc patientia corporis precationes commendat, deprecationes affirmat: hæc aures Christi Dei aperit, seueritatem dispergit, clementiam elicit. Sic ille rex Babylonius offenso domino cum squalore & pædore septenni ab humana forma exulasset, immolata patientia corporis sui, & regnum recuperauit, & quod optabilius homini est, satis Deo fecit. Iam si altiores & feliciores gradus corporalis patientiæ digeramus, eadem sanctitati quoque præcurat continentiam carnis. Hæc & uiduam tenet, & uirginem adsignat, & uoluntarium spadonem ad regna cæli leuat. Quod de uirtute animi uenit, in carne perficitur, carnis patientia in persequutionibus denique præliatur. Si fuga urgeat, incommoda fugæ caro militat. Si & carcer præueniat, caro in uinculis, caro in ligno, caro in solo, & in illa paupertate lucis, & in illa patientia mundi. Quum uero producitur, ad experimentum felicitatis, ad occasionem secundæ intinctionis, ad ipsum diuinæ sedis ascensum, nulla plus illic quàm patientia corporis. si spiritus promptus, sed caro sine patientia infirma, ubi salus spiritus & carnis ipsius. At quum hoc dominus de carne dicit infirmam pronuncians, quid ei firmandæ opus sit ostendit, patientia scilicet aduersus omnem subuertendæ fidei, uel puniendæ paratum, ut uerbera, ut ignem, ut crucem, bestias, gladium constantissime toleret, quæ prophetæ, quæ Apostoli sustinendo uicerunt. His patientiæ uiribus secatur Esaias, & de domino non tacet. Lapidatur Stephanus, & ueniam hostibus suis postulat. O felicissimum illum quoque, qui omnem patientiæ speciem aduersus omnem diaboli uim expunxit. Quem non abacti greges, non illæ in pecore diuitiæ, non filij uno ruinæ impetu adempti, non ipsius denique corporis in uulnere cruciatus, à patientia (fide domino dedita) exclusit, quem diabolus totis uiribus frustra cæcidit. Neque enim à respectu Dei tot doloribus auocatus ille est, sed constitit nobis in exemplum & testimonium, tam spiritu quàm carne, tam animo quàm corpore, patientiæ perpetrandæ: ut neque damnis secularium, nec amissionibus charissimorum, nec corporis quidem conflictationibus succidamus. Quale in illo uiro feretrum Deus de diabolo exstruxit? Quale uexillum de inimico gloriæ suæ extulit, quum ille homo ad omnem acerbum nuncium, nihil ex ore promeret, nisi Deo gratias; quum uxorem iam malis delassatam, & ad praua remedia suadentem execraretur? Quid? ridebat Deus: quid? dissecabatur malus, quum Iob immundam ulceris sui redundantiam magna æquanimitate destringeret, quum erumpentes bestiolas inde, in eosdem specus, & pastus foraminosæ carnis ludendo reuocaret. Itaque operarius ille uictoriæ Dei, retusis omnibus iaculis tentationum, lorica clypeoq; patientiæ, &

Hæc sunt inserta ex uetusto codice

Esaias
Stephanus
Iob

integritatem mox corporis à Deo recuperauit, & quæ amiserat reduplicata possedit. Et si filios quoque restitui uoluisset, pater iterum uocaretur. Sed maluit in illo die reddi sibi tantum gaudij: securus de domino, distulit. Sustinuit tam uoluntariam orbitatem, ne sine aliqua patientia uiueret. Adeo satis idoneus patientiæ sequester Deus. Si iniuriam deposueris penes eum, ultor est: si damnum, restitutor est: si dolorem, medicus est: si mortem, resuscitator est. Quantum patientiæ licet, ut Deum habeat debitorem? Nec immerito. Omnia enim placita eius tuetur: omnibus mandatis eius interuenit. Fidem munit, pacem gubernat, dilectionem adiuuat, humilitatem instruit, pœnitentiam expectat, exhomologesin adsignat, carnem regit, spiritum seruat, linguam frenat, manum continet, tentationes inculcat, scandala pellit, martyria consummat: pauperem consolatur, diuitem temperat, infirmū non extendit, ualentem non consumit, fidelem delectat, gentilem inuitat, seruum domino, dominum deo cōmendat, fœminam exornat, uirum approbat: amatur in puero, laudatur in iuuene, suspicitur in sene: in omni sexu, in omni ætate formosa est. Age iam si & effigiem, habitumq́ eius comprehendamus. Vultus illi tranquillus & placidus, frons pura, nulla mœroris aut iræ rugositate contracta: remissa æque in lætum modum supercilia, oculis humilitate, non infœlicitate deiectis. Os taciturnitatis honore signatum. Color, qualis securis & innoxijs. Motus frequens capitis in diabolum, & minax risus. Cæterum amictus circum pectora candidus, & corpori impressus: ut qui nec inflatur, nec inquietatur. Sedet enim in throno Spiritus eius mitissimi & mansuetissimi, qui non turbine glomeratur, non nubilo liuet, sed est teneræ serenitatis, apertus & simplex, quem tertio uidit Helias. Nam ubi deus, ibidem & alumna eius, patientia scilicet. Cum ergo spiritus dei descendit, indiuidua patientia comitatur eum. Si nos cum spiritu admiserimus, in nobis morabitur semper: imo nescio an diutius perseueret sine sua comite ac ministra. Omni loco ac tempore tangatur necesse est: quodcunq; inimicus eius inflixerit, solus sustinere non poterit, carens instrumento sustinendi. Hæc patientiæ ratio, hæc disciplina, hæc opera cœlestis & ueræ, scilicet Christiana, non ut illa patientia gentium terræ, falsa, probrosa. Nam ut in isto quoq; domino diabolus æmularetur, quasi plane ex pari (nisi quòd ipsa diuersitas mali & boni æqualiter magnitudinis par est) docuit & suos patientiam propriam: illam dico, quæ maritos dote uenales, aut lenocinijs negociantes uxorum potestatibus subijcit. Quæ aucupandis orbitatibus omnem coacti obsequij laborem mentitis adfectionibus tolerat: quæ uentris operarios, contumeliosis patrocinijs subiectione libertatis, gulæ addicit. Talia Nationes patientiæ studia nouerunt: & tanti boni nomen, fœdis operationibus occupant: patientes riualium & diuitum & inuitatorum, impatientes solius dei uiuunt. sed uiderint sua & sui Præsides, quam patientia subter ignis expectat. Cæterum nos amemus patientiam dei, patientiam Christi: rependamus illi, quam pro nobis ipse defendit. Offeramus patientiam spiritus, patientiam carnis, qui in resurrectionem carnis & spiritus credimus.

Q. Septimij

ARGVMENTVM LIBRI SEQVEN-TIS PER BEATVM RHENANVM.

AGit hoc libro Tertullianus de solida & humana carne Christi cõtra Marcionem, qui hunc putatiua ac imaginaria fuisse uestitum asseruit, nec natum, hac usus ratione, quod is qui sine fine est, necessario sit etiam inconuertibilis. Profligato Marcione, huius aliquando discipulum, sed paulo post desertorem Apellen aggreditur, qui impostricem illam puellam Philumenen secutus, solidum Christi corpus, sed sine natiuitate suscipiebat, nam dicebat Christum de sideribus & substantijs superioris mundi mutuatũ esse carnem. In hoc libro sunt quæ euarient à placitis recentiorũ Theologorum, ut quod de fratribus loquens dicit, Matrẽ æque non adhæsisse Christo, cum ab initio statim omnem illi felicitatem tribuant Theologi isti quos scholasticos appellant. Quanquam à Tertulliani sententia, præter Origenem, non ita abhorrent diuus Aurelius Augustinus, & Ioannes Chrysostomus: deinde quod dicit Mariam patefacti corporis lege peperisse, cum omnes hodie Theologorum centuriæ Christum clauso uirginis utero prodijsse uelint. Nota est Theologorum similitudo de sole per uitrum transparente. Idq; miraculo factũ asserunt, non agilitatis beneficio quæ gloriosis, ut ipsi uocant, corporibus competit. Quod decretum suum Ezechielis uaticinio stabiliunt. Tametsi Tertulliano diuus Ambrosius quoq; subscribit. Sed hæc sunt boni consulenda, præsertim in tam uetusto scriptore, quo uix alium Christianus orbis antiquiorem habet. Citat ex hoc libro Tertullianum diuus Hieronymus in primo cõmentario, quem scripsit in epistolam Pauli ad Galatas, his quidem uerbis: Eleganter, inquit, in hoc loco uir doctissimus Tertullianus Apellen & eius uirginem Philumenen, quam angelus quidam diabolici spiritus & peruersus impleuerat, hunc esse scribit angelum, cui multo ante, quàm Apelles nasceretur, spiritus sancti uaticinio sit anathema per Apostolum prophetatum. Quanquã ex libro de præscriptione hæreticorum potius citasse uidetur, ubi id apostolicum in angelum Apellis itidem torquet, nimirum quod liber ille sit ante hunc conscriptus. Cæterum de anima suam hic quoq; sententiam prodit. Corpus autem uidetur substantiam appellare. Sed hic & alibi meminerit se quisq; Tertullianum legere.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

ANte istos Sadducæorum propinquos.) Sadducæi qui iusti interpretantur, autore diuo Hieronymo in Matthæum, nec angelum, nec spiritum, nec resurrectionem corporum confitentes, etiam animarum interitum prædicabant. recipiebantq; tantum quinq; libros Moysi uaticinijs prophetarum reiectis, à Pharisæis dissentientes, quæ duæ erant in Iudæis hæreses. Itaq; Sadducæorum propinquos, hoc est cognatos esse dicit hæreticos resurrectionem carnis pernegantes, uelut qui hunc errorem ab illis sumpserint. Sadducæorum ipse meminit in De præscriptionibus aduersus omnes hæreses, Paulus inquit, in prima ad Corinthios, notat negatores & dubitatores resurrectionis. Hæc opinio prima Sadducæorum. Partem eius usurpat Marcion, & Apelles, & Valentinus, & si qui alij resurrectionem infringunt. Moratam porrò uocat fidem, stabilem ac firmam atq; inconcussam. Sic in libro de patientia. In nobis morabitur semper, hoc est, stabilis consistet. Quæ in Christum resurrexit.) Accusatiuum in hoc genus locutionibus sæpe pro ablatiuo ponit, & hunc rursum pro accusatiuo. Vt Et in cœlo resumpta est. De patientia, ipse ferrum in corpore suo ducet. Et alibi, In carcere introijt. Renunciatio eius.) Renunciantur magistratus quum eliguntur, renunciatur amicitia quæ dissoluitur. Hic renunciatio demonstratio est & definitio. Sic in De resurrectione carnis. Vt exinde à cadendo cadauer renuncietur, id est, denominetur. Scilicet ne inuicem sibi testimonium redderent, responderent natiuitas & caro.) Asyndeton est, nam solet omittere connexiuas particulas, quæ res obscuritatem sermoni nonnunquam parit, ceu monuimus ante. Sic in libro de patientia, Nomen, familiam ipsius persequentes, pro nomen ac familiam. Quem in modum, hic quoq; uerba accipienda subintellecta cõiunctione, ac responderent, aut ne particula repetita. Vt & conceptus & prægnatus.) Prægnatũ sub forma quartæ inflexionis usurpat pro impregnatione, gaudens huius terminationis uo-

 cabulis

cabulis, ceu docuimus, & adhuc docebimus. Et ipsius exinde infantis ordo τὸ δοκεῖν haberetur.) Synecdochica locutio est. Subauditur præpositio κατὰ. κατὰ τὸ δοκεῖν, hoc est, secundum existimationem, ut uidelicet ita uideretur, licet reipsa non esset. Aufer hinc, inquit, mol. s. c. c.) Verba Marcionis sunt. Viderit Angelica multitudo dominum suum noctibus honorans.) Festiue dictum per ironiam quod nocturnum tempus aptum sit ad fallendum, quasi & angeli decipi potuerint. Cõmemorata Lucę res est in initio historiæ suæ Euangelicę. Alioqui legi quoque poterat, uocibus honorans. Sed respexit ad illud euangelicum, καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὴν ποίμνην αὐτῶν. Sic & paulo post loquitur, Viderint homines si natum putabant, quia hominem uidebant. In libro de patientia. Sed uiderint illi quos mox sapientiæ suæ cum seculo destructæ ac dedecoratæ pudebit. Rursum in fine eiusdem opusculi. Sed uiderint sua & sui præsides. Ne se-

2 nem moriturum exinde constet.) Scripsimus, contristet. Ex Gorziensibus castigationibus. Quid tanti fuit edocuit.) Gorziense exemplar Hirsaugiensi consentiens hic habet edoce, consciens. Paterniacense uero, Quid tanti fuit edocuit. Cõijcio scripsisse Tertullianum, Quid tanti fuit edoce, ut consciens Christus quid esset, esse se quod non erat exhiberet, ut sit consciens uersum latine quod Græcis est συνειδώς. Dicebat autem Mar-

3 cion suffecisse Christo cõscientiam suam. Ab ipsa quidem exorsus natiuitate perora. Age iam.) Sic distingue. Ab ipsa quidem exorsus natiuitate, perora age iam sp. g. in u. el. h. & s. f. c. c. ex e. c. a. p. n. m. Describe uterum, &c. Nam perorare cum accusatiuo construit in De resur. Carnis, Vltimaque dispersionis exitũ perorant. Cum præpositione in. Aduersus Marcionem lib. II. Hæc dignissime peroraturus in creationẽ. lib. III. Age iam perora in illa sanctissima & reuerenda opera naturę. Inuehere in totum quod es, ubi totus hic locus repetitur. Grauem anxium, nexum.) Nexum dicit propter colligantiam nerui umbilicaris cum matrice. Exponunt enim quod hic significat, uerba quæ infra leguntur huiusmodi. Quid auellitur, inquit, nisi quod inhæret, quod infixum, innexum est ei, à quo ut auferatur, auellitur? si non adhæsit utero, quomodo auulsus est? si adhæsit qui auulsus est, quomodo adhæsisset, nisi dum ex utero est per illum neruum umbilicarium quasi folliculi sui traducem adnexam origini uuluæ? Rursum libro IIII. aduersus Marcionem, Et primo, inquit, retinaculi sui uulnere nec multum ablutus. Cum suis impedimentis.) Inuolucra illa fœtus significat. Hanc uenationem ò Marcion naturæ despuis.) Scripsimus uenerationem, consentientibus exemplaribus antiquis. Intelligit uenerationem quæ naturæ debetur. Sensus est. Quod uenerari debueras, tu despuis. Sic libro III. aduer-

4 sum Marcionem, sanctissima, inquit, & reuerenda opera naturæ. Iupiter taurus factus aut cygnus.) De Ioue in Taurum mutato fabulam habes apud Ouidium metamorph. libro II. In Cygnum libro sexto. Vt phantasma uacabat ad sensum earum.) Hoc est carebat sensu earum passionum. Deus Marcionis aut aliter non diceretur.) Cogitandum an legi debeat, Deus Marcion haud aliter non dic. uocandi scilicet casu, id est ò Mar-

5 cion. Nos certe pro aut aliter scripsimus, haud aliter. Dispuncta est.) Absoluta est. Sine tunica uestitã.) Tunicæ uocabulo cutẽ intelligit. Sic in libro sequẽti de carnis resurrectione. Carnẽ, inquit, quã postea pelliceæ tunicæ, id est, cutes superductæ uestierũt. Et mox, Hinc, inquit, & Apostolus Circumcisionẽ, despoliationis carnis appellans, tunicam cutẽ adfirmauit. Quia deo optimo.) Duæ dictiones sunt, qui à deo opt. Sensus est, qui Iesum astruis filium boni dei tantũ. Sic infra. Quod extra scripturã de tuo infers. Scripsimus mox pro certe fallit, Ecce fallit & decipit. Sed quid iam discẽtes Pontici illius.) Discipulos innuit Marcionis ex Ponto oriundi. Sic in primo aduersum Marcionem, Duos Ponticus deos affert. Elegãs prouerbiũ est, De calcaria in carbonariã ire, quoties de impuro loco ad nihilo puriorem nos recipimus. Accipit calcariã & carbonariam substantiue pro locis ac tabernis ubi aut fiunt aut ueneunt aut seruantur calx & carbones, ut librariã usurpamus pro bibliotheca. Hæc illic. Qui posteaque à disciplina Marcionis in muliere lapsus.) De Apelle meminit in libro præscriptionũ. Sed lapsus, inquit, in fœmina desertor continentiæ Marcionensis ab oculis sanctissimi magistri Alexandriam secessit. Rursum in De hæresib. Post hos subsequitur Apelles discipulus Marcionis, qui posteaque in carnẽ suã lapsus est, à Marcione segregatus est. Itaque reposuimus hoc

6 loco secuti fidem ueterũ codicũ, In mulierẽ carne lapsus. Vt puta natura substãtiæ spi-

ritalis.) Hoc est substantia spiritali ex sua natura præditi. Cæterum quia ualent facere.) Scripsimus, qui ualent. Nec ostenditur, quid postea factum sit corporibus illorum.) Latinissime dictũ. Id est quo peruenerint. Subauditur de præpositio. Sic Cicero in Verr. Quid te futurum est? quo confugies? Plautus, Quid argento factum est quod dedi. Rursum Cicero pro Cluentio, Quid hoc homine factum est? Tam proximi.) Tam iungit cum superlatiuo. Vel de histrionibus aut aurigis contendens.) Alludit ad spectacula ac factiones aurigarum. Nam suo quisq; fauebat. Ideo dicit, contendens. Recusato carnali genere nuncupant.) Quoniam præcedit deliniabant, librarius hic scripsit nuncupant. Nos scripsimus, quanquam refragantibus exemplaribus uetustis, nuncupat. Subauditur Christus. Et isti Apellatiani.) Ab Apelle hæretico nomen habent, qui & Apellitæ & Apelliaci dicũtur. Cæterũ potest hic esse occulta allusio ad negatores carnis Christi, quasi sine pelle siue cute, hoc est carne. Sane Horatius Iudęum uocat apellam ficto nomine, quòd sine pelle sit, nempe quod præputium non habeat, ut autor est Acron.

Quam uolunt ab igneo illo præside mali.) Hoc deliriũ etiã notat in præscriptionibus. Nemo alterũ, inquit, deũ ausus est suspicari (facilius de filio q; de patre dubitabat) donec Marcion præter creatorẽ aliũ deũ solius bonitatis induceret. Apelles creatorẽ angelũ nescio quẽ gloriosum superioris dei, faceret deũ legis et Israelis, illũ igneũ affirmãs. hęc illic. Quãdo uerò dicit, pręside mali, id est sęui dei, uidet̃ loqui de Apelle & Apellacianis antequàm à Marcione separati sunt. Nam post eam diuisionẽ, unum tantũ deum asseruit Apelles.

De sua paratura.) Paraturam uocat id quod præstat materiam. Sic in libro de Pallio lanam uocat paraturam materiarum. Tantam igitur paraturam materiarum, inquit, ingenia quoq; uestificinæ prosecuta. Ergo de sua paratura, hoc est de siderib. & cælo quæ corporis materiam Christo subministrarint. Pœnitentiam admiserit.) Nimirum quòd huius inferioris mundi creatio non tam feliciter perfecteq; cessisset, quàm illius superioris. Et membra delictum.) Subaudi erunt. Erit proinde & cælum. Subaudi delictum. Et cælestia cum cælo, delictum erunt. Mauult esse breuis & obscurus quàm perspicuus.

Etiam ad fabulas nationũ ueritas transmisit.) Significat Promethei fabulam, qui primus è limo hominem finxerit Iapeti filius. Ouidius libro primo Metamorphoseon,

> Sanctius his animal, mentisq; capacius altæ
> Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset,
> Natus homo est. Siue hunc diuino semine fecit
> Ille opifex rerum mundi melioris origo,
> Siue recens tellus, seductaq; nuper ab alto
> Aethere cognati retinebat semina cæli,
> Quam satus Iapeto mixtam fluuialibus undis
> Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum.

Huc alludit etiam Iuuenalis Satyra decimatertia, Vnus & alter

> Forsitan hæc spernant iuuenes, quibus arte benigna
> Et meliore luto finxit præcordia Titan.

Id uero ethnici sunt à nostris mutuati, uidelicet de libris Mosaicis. Porrò Tertullianus noster libro primo aduersum Marcionem, eleganter deum creatorem appellat uerum Prometheum. De septentrionibus.) Hoc sidus quod à figura posituraq; ipsa, quia simile plaustri uidetur, antiqui Græcorum ἄμαξαν dixerunt, nostri quoq; ueteres à bubus iunctis septentriones appellarunt, id est à septem stellis, ex quibus quasi iuncti triones figurantur. Sunt autem triones rustico uocabulo boues, quasi teriones à terenda terra, id est aranda colendaq;. Ex Aulo Gellio. Et uergilijs.) Vergiliæ circa æquinoctium oriuntur, unde nomen habent à uere. Græcis πλειάδες sunt, quod ex compluribus stellis constent. Et suculis emendatum.) Quæ stellæ Græcis ὑάδες, à nobis primo syades, deinde suculæ sunt dictæ. Autor Gellius. Sunt autem in capite tauri. Porrò usurpat emendatum pro perfecto siue illustrato, atq; nitente. Adeò nec humanæ honestatis corpus fuit.) Honestatem hic accipit pro pulchritudine: sicut mox, Contumeliæ uerò inhonestam probauere, id est deformem. Ita Virgilius, Et quocunq; deus circum caput egit honestũ. Horatius satyra secunda libro primo, Neq; si quid honesti est, lactat habetq; palam. Paulo post scripsimus, Item cum præsumant. Et infra, Deus enim, inquit, gestiuit

9 animam uisibilem hominibus exhibere. Hoc autem factum est animale.) Emendauimus, Hoc autem factum est animæ, ex Gorziẽsi collatione. Quod uerò mox sequitur, Si in carne conuersam, alienam induit superficiem, intellige Christus induit alienam superficiem, conuersam supple animam in carne. sic dicimus, Induo te tunicam. Alterius iam notitiæ.) Alterius dixit pro alius, id est diuersæ. Sic infrà: Si in carne meliore, & 10 alterius, id est non peccatricis natura neuum peccati redemit. Ideo reus enim nõ erat dei filius.) Castigauimus, Idoneus. Facilius ergo dicam si forte ipsum filium angelũ.) Si forte ponere solet pro forte. Paulo pòst pro, Quia autem, scripsimus, qua autem spiritus dei. & mox pro, Non idem & dei filium, id est non & dei filium. ex castigationib. Gor 11 ziensibus. Plane prophetis aliquo gloriosiorem.) Hoc est in aliquo. Suam fecit.) Addidimus ex Gorziensi, Suam faciens, non peccatricem eam fecit. Quanquam liquit iam.) Liquit præteritum usurpat à uerbo liquere, pro claruit. Igitur si primus Adam è terra traditur.) Reposuimus ex Gorziensi, Adam ita traditur. Et tamen ne mihi uacet.) Scribi debet næ mihi uacet, ut sit affirmantis, hoc modo, Et tamen næ mihi uacet incursus hominis ad eundem Christum (Adam ab Apostolo dictus est) si terreni non fuit census homo eius. Næ, id est certe profecto. quasi dicat, Sane uacaret mihi. sic rursum 12 infrà. Næ illa beatissima & gloriosissima, loquitur de carne resurrectura. Vt memoriam mali fratris redderet.) Legendum eraderet, ut sit metaphora à scriptura quę propriè eraditur. Cum adulteratores eius obduxero.) Obducere pro conuincere, profligare, 13 atq; delere. Paulo pòst pro dei spiritus, reposuimus dei filius. Item propositionis officio, 14 præpositionis. Non quidem apostatæ & hæretici.) Notat psalmos Valentini hæretici, quorum antea meminit. Medici & physici de liberorum natura.) Scripsimus de uberum natura, ex Gorziensibus annotationibus. Item infra, Tacebit igitur & Elizabeth, ex eisdem. Ipse in primis Matthæus fidelissimus euangelij commentator, ut comes 15 domini.) Magna laus euangelistæ Matthæi. Alium cæteris passiuum ignobilem.) 16 Passiuum cæteris hic uocat communem cæteris, hoc est non differentem à cæteris, nec eximium sed uulgarem uilemq;. Sic passiuum nomen dei dicit, & passiuum conuictum aduersus Marcionem libro primo, pro communi & promiscuo. Item passiuos discipulos aduersus Valentinianos, hoc est inconstantes atq; passim uagos, nec uni magistro addictos. Rursus licentiam passiuam libro priori ad uxorem. & passiuum censum in libro de Monogamia. Porrò uidetur hoc uocabulum Aphris fuisse peculiare. Nam quum Decretorum ingens illud uolumen quod Burchardus Vuormatiensis antistes congessit ante Gratianum, aliquando euoluerem, reperi illud in tertia cõstitutione Carthaginensis concilij, quæ sic habet, Martyrum dignitatem nemo prophanus infamet, nec passiua corpora quæ sepulturæ tantum propter misericordiam ecclesiasticam commendari mãdatum est, redigant, ut aut insania præcipitatos, aut alio peccato discretos, non ratione uel tempore competenti quo martyria celebrantur, martyrum nomine appellent. Cęterum eius synodi constitutiones perscripsisse fertur Aurelius Carthaginẽsis episcopus. Passiua corpora uocat quælibet. Passiuitatem usurpat Tertullianus plus semel in sequentibus opusculis pro libertate in malam partem, qua homo fit inconstans & nunc ad hoc nunc ad illud uersabilis. Quod & solum discussum sufficere potuisset, sed citra sing. ex d.o.c.) Quanquam refragentur codices manu descripti, tamen nos ausi sumus mutare lectionẽ & scribere expuncta particula, sed. Quod & solum discussum sufficere potuisset citra singularum ex diuerso opinionum congressionem.
Manifesto iam.) Subauditur existente, ut Græci δήλου ὄντος.

ANNOTATIONVM IN LIBRVM SEQVENTEM FINIS.

Q. SEPTIMII

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE CARNE CHRISTI LIBER

QVI fidem resurrectionis ante istos Sadducæorum propinquos sine controuersia moratam, student inquietare, ut eam spem negent etiam ad carnem pertinere, merito quoq; carnem Christi quæstionibus distrahunt, tãquam aut nullam omnino, aut quoquo modo aliam præter humanam: ne si humanã constiterit fuisse, præiudicatum sit aduersus illos eam resurgere omni modo, quæ in Christum resurrexerit. Igitur unde illi destruunt carnis uota, inde nobis erunt præstruenda. Examinemus corporalem substantiam Domini: de spiritali enim certum est. Carnis quæritur ueritas, & qualitas eius retractatur, an fuerit, & unde, & cuiusmodi fuerit. Renunciatio eius dabit legem nostræ resurrectioni. Marcion ut carnem Christi negaret, negauit etiam natiuitatem: aut ut natiuitatem negaret, negauit & carnem: scilicet ne inuicem sibi testimonium redderent, responderent natiuitas & caro. quia nec natiuitas sine carne, nec caro sine natiuitate: quasi non eadem licentia hæretica & ipse potuisset, aut admissa carne natiuitatem negare, ut Apelles discipulus & postea desertor ipsius: aut & carnem & natiuitatem confessus, aliter illas interpretari, ut condiscipulus & condesertor eius Valentinus. Sed & qui carnem Christi putatiuã introduxit, æque potuit natiuitatis quoq; phantasmata confingere, ut et conceptus, & pregnatus, & partus uirginis, & ipsius exinde infantis ordo τῷ δοκεῖν haberetur. Eosdem oculos, eosdemq; sensus fefellissent, quos carnis opinio inlusit. Planè natiuitas à Gabriele annunciatur. Quid illi cum angelo creatoris & uirginis utero? Conceptus inducitur. quid illi cum essentia creatoris? Odit moras, qui subito Christum de cælis deferebat. Aufer hinc, inquit, molestos semper Cæsaris census, & diuersoria angusta, & sordidos pannos, & dura præsepia. Viderit angelica multitudo dominum suum noctibus honorans. Seruent potius pecora pastores: & Magi ne fatigentur de longinquo, dono illis aurum suum. Melior sit & Herodes, ne Hieremias glorietur. Sed nec circuncidatur infans, ne doleat: nec ad templum deferatur, ne parẽtes suos oneret sumptu oblationis: nec in manus tradatur Simeonis, ne senem moriturum exinde contristet. Taceat & anus illa, ne fascinet puerum. His opinor consiliis tot originalia instrumenta Christi delere Marcion ausus est, ne caro eius probaretur. Ex qua, oro te, autoritate? si propheta es, prænuncia aliquid: si Apostolus, prædica publice: si apostolicus, cum Apostolis senti: si tantum Christianus es, crede quod traditum est: si nihil istorum es, merito dixerim, morere: nam & mortuus es, qui nõ es Christianus, non credendo quod creditum Christianos facit. Et eo magis mortuus es, quo magis non es Christianus: qui quum fuisses, excidisti, rescindendo quod retro credidisti: sicut & ipse confiteris in quadam epistola, & tui nõ negant, & nostri probant. Igitur rescindens quod credidisti, iam non credens resci

Sadducæorum propinqui

Licentia hæretica

Epistola Marcionis

rescidisti:non tamen quia credere desijsti,recte rescidisti. Atqui rescindendo quod credidisti,probas,antequam rescinderes aliter fuisse quod credidisti aliter.Illud ita erat traditum.porrò quod traditum erat,id erat uerum,ut ab eis traditum,quorum fuit tradere.Ergo quod erat traditum rescindens,quod erat uerũ rescidisti. Nullo iure fecisti. Sed plenius eiusmodi praescriptionibus aduersus omnes haereses,alibi iam usi sumus.Post quas nũc ex abundanti retractamus, desiderantes rationem qua non putaueris natum esse Christum. Necesse est quatenus hoc putas arbitrio tuo licuisse,ut aut impossibilem, aut inconuenientem Deo existimaueris natiuitatem.Sed Deo nihil impossibile, nisi quod non uult.An ergo uoluerit nasci(quia si uoluit,potuit,& natus est) consideremus.Ad compendiũ decurro.Si enim nasci se Deus noluisset, quacunque de causa,nec hominem se uideri praestitisset. Nam quis hominem uidens,eum negaret natum?Itaque quod noluisset esse,nec uideri omnino uoluisset. Omnis rei displicentis etiam opinio reprobatur. Quia nihil interest, utrum sit quid,an nõ sit:si cum nõ sit,esse praesumitur. Planè interest illud,ut falsum non patiatur,quod uere nõ est.Sed satis erat illi,inquis,consciẽtia sua. Viderunt homines,si natum putabant,quia hominem uidebant.Quanto ergo dignius,quantoque constantius humanam sustinuisset existimationem uere natus,eandem existimationem etiam nõ natus subiturus cum iniuria conscientiae suae,quam tu ad fiduciam reputas,ut nõ natus aduersus consciẽtiam suam natum se existimari sustineret? Quid tanti fuit edoce, cum sciens Christus quid esset,esse se quod nõ erat exhiberet. nõ potes dicere,si natus fuisset, & hominẽ uere induisset,Deus esse desisset,amittens quod erat,dum assumit quod non erat.Periculum enim status sui Deo nullum est. Sed ideo, inquis, nego Deũ in hominẽ uere cõuersum,ita ut & nasceretur,& carne corporaretur:quia qui sine fine est,etiã inconuertibilis est sit,necesse est.Conuerti enim in aliud,finis est pristini. Non cõpetit ergo conuersio,cui non competit finis. Plane natura conuertibilium ea lege est,ne permaneãt in eo quod cõuertitur in eis:& ita nõ permanẽdo pereant,dum perdunt conuertẽdo quod fuerunt. sed nihil Deo par est,natura eius ab omnium rerum cõditione distat. Si ergo quae à Deo distant,à quibus Deus distat, cum conuertuntur amittunt quod fuerunt:ubi erit diuersitas diuinitatis à caeteris rebus,nisi ut contrarium obtineat,id est,ut Deus & in omnia cõuerti possit,& qualis est perseuerare? alioquin par erit eorum quę conuersa amittunt quod fuerunt: quorũ utique Deus in omnibus par non est,si nec in exitu conuersionis. Angelos creatoris cõuersos in effigiem humanam aliquando legisti, & credidisti, & tantam corporis gestasse ueritatem, ut & pedes eis lauerit Abraham, & manibus ipsorum ereptus sit Sodomitis Loth:conluctatus quoque homini angelus toto corporis pondere dimitti desiderauit,ab eo à quo detinebatur. Quod ergo angelis inferioribus Deo licuit,uti cõuersi in corpulentiam humanam, angeli nihilo minus permanerẽt,hoc tu potentiori Deo aufers, quasi nõ ualuerit Christus uere hominẽ indutus,Deus perseuerare? Aut nũquid & angeli illi phãtasma carnis apparuerũt? sed nõ audebis hoc dicere. nam si sic apud te angeli creatoris,sicut & Christus:eiusdẽ substãtiae erit Christus, cuius angeli: angeli tales qualis & Christus.Si scripturas opinioni tuae resistẽtes, nõ de industria alias

reic

reiecisses, alias corrupisses, confudisset te hinc euangeliũ Ioãnis, prædicãs spiritũ columbæ corpore lapsum descendisse super dominũ. Qui spiritus cum hoc esset, tam uere erat & columba, quàm et spiritus: nec interfecerat substantiam propriam, assumpta substantia contraria. Sed quæris corpus columbę ubi sit resumpto spiritu in cælum, æque & angelorũ, & eadem ratione interceptum est, qua & editum fuerat. si uidisses cum de nihilo proferebatur, scisses cum in nihilum subducebatur. Si non fuit initium uisibile, nec finis. Tamen corporis soliditas erat, quo momento corpus uidebatur. Non potest non fuisse quod scriptum est. Igitur si neq; ut impossibile, neq; ut periculosam Deo repudias corporationem, superest ut quasi indignã reijcias & accuses. Ab ipsa quidem exorsus odio habita natiuitate, perora age iam spurcitias genitalium in utero elementorum, humoris & sanguinis fœda coagula, carnis ex eodem cœno alendæ per nouem menses: describe uterum de die in diem insolescentem, grauem, anxiũ, nexũ, totũ incertũ libidinibus fastidij & gulæ. Inuehere iam & in ipsum mulieris enitentis pudorem, uel pro periculo honorandum, uel pro natura religiosum. Horres utique & infantem cum suis impedimentis profusum utique & oblitum. Dedignaberis quod pannis dirigitur, quod unctionibus formatur, quod blanditijs deridetur. Hanc uenerationem ô Marcion, naturę despuis: & quo modo natus es? odisti nascentẽ hominẽ: & quo modo diligis aliquem? te quidem plane non amasti, quum ab ecclesia & fide Christi recessisti. Sed uideris, si tibi displices, aut si aliter natus es. Certe Christus dilexit hominem illum in immundicitijs, in utero coagulatum, illum per pudenda prolatum, illum per ludibria nutritum. Propter eum descendit: propter eũ prædicauit: propter eũ omni se humilitate deiecit usq; ad mortẽ, & mortẽ crucis: amauit utiq; quem magno redemit. Si Christus creator eius est, suum merito amauit: si ab alio Deo est, magis adamauit, quando alienum redemit. Amauit ergo cum homine etiam natiuitatem, etiam carnem eius. Nihil amari potest sine eo per quod est, id quod est. Aut aufer natiuitatem, & exhibe hominem. adime carnẽ, & præsta quem Deus redemit. Si hæc sunt homo quem Deus redemit, tu hæc erubescenda illi facis, quæ redemit, & indigna, quæ nisi dilexisset, non redemisset? Natiuitate reformata regeneratione cælesti, carnem ab omni uexatione restituit, leprosam emaculat, cæcam perluminat, paralyticam redintegrat, dæmoniacam expiat, mortuam resuscitat, et nasci in illam erubescit? Si reuera de lupa, aut sue, aut uacca prodire uoluisset, & feræ aut pecoris corpore indutus regnum cælorum prædicaret, tua, opinor, illi censura præscriberet? Turpe hoc Deo, & indignum hoc Dei filio, & stultum propterea qui ita credat. Sit plane stultum, si de nostro sensu iudicemus Deum. Sed circumspice Marcion, si tamen non delesti: Stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapiẽtes. Quænam hæc stulta sunt? cõuersio hominis ad cultũ ueri Dei, reiectio erroris, disciplina iustitiæ, pudicitiæ, patiẽtiæ, misericordiæ, innocentiæ: omnia hæc quidẽ stulta nõ sunt. Quære ergo de quibus dixerit. Et si te præsumpseris inuenisse, non erit iam stultum credere in Deũ, natum et quidẽ ex uirgine: et quidem carneũ, qui per illas naturę cõtumelias uolutatus sit. Dicat hæc aliquis stulta nõ esse: & alia sint, quæ Deus in æmulatione elegerit sapiẽtiæ secularis, & tamẽ apud illã facilius creditũ, Iupiter taurus

Corporatio 3

Genitalia elementa Coagula

Impedimenta infantis

rus factus aut cygnus, quàm uere homo Christus penes Marcionē. Sunt plane & alia tam stulta, quæ pertinent ad contumelias et pasiones Dei. Aut prudentiam dicant Deum crucifixum. Aufer hæc quoq; Marcion, imò hoc potius. Quid enim indignius Deo? quid magis erubescendum, nasci, an mori? carnem gestare, an crucem? circuncidi, an suffigi? educari, an sepeliri? in præsepe deponi, an in monumentum recondi? Sapientior eris, si nec ista credideris. Sed nō eris sapiens, nisi stultus seculo fueris, Dei stulta credendo. an ideo pasiones à Christo nō rescidisti, quia ut phantasma uacabat à sensu earū. Diximus retro æque illū & natiuitatis & infantiæ imaginaria & uacua ludibria subire potuisse. Sed iam hic responde interfector ueritatis. Nonne uere crucifixus est Deus? nonne uere mortuus, & uere crucifixus? nonne uere resuscitatus? Vt uere scilicet mortuus. Falso statuit inter nos scire Paulus tantum crucifixum: falso sepultum ingesit, falso resuscitatum inculcauit. Falsa est igitur & fides nostra, & phantasma est totum quod speramus à Christo. Scelestissime hominum, qui interemptores excusas Dei. Nihil enim ab eis passus est Christus, si nihil uere est passus. Parce unicæ spei totius orbis, qui destruis necessarium decus fidei. Quodcunq; Deo indignum est, mihi expedit. Saluus sum, si non confundar de Domino meo. Qui me, inquit, confusus fuerit, confundar & ego eius. Alias non inuenio materias confusionis, quæ me per contemptum ruboris probent, bene impudentem, & feliciter stultum. Natus est Dei filius: non pudet, quia pudendum est. & mortuus est Dei filius: prorsus credibile est, quia ineptū est. & sepultus, resurrexit: certū est, quia imposibile est. Sed hęc quomodo in illo uera erunt, si ipse nō fuit uerus, si nō uere habuit in se quod figeretur, quod moreretur, quod sepeliretur & resuscitaretur? carnem scilicet hanc sanguine suffusam, ossibus substructam, neruis intextam, uenis implexam, quę nasci & mori nouit, humanā sine dubio, ut natam de homine? Ideo quia mortalis hæc est in Christo, quia Christus homo & filius hominis. Aut cur homo Christus & filius hominis, si nihil hominis & nihil ex homine? nisi si aut aliud est homo quàm caro, aut aliunde caro hominis, quàm ex homine, aut aliud est Maria quàm homo. Deus Marcionis haud aliter non diceretur homo Christus sine carne: nec hominis filius sine aliquo parente homine: sicut nec Deus sine spiritu Dei, nec Dei filius sine Deo patre. Ita utriusque substantiæ census hominem & Deum exhibuit: hinc natum, inde non natum: hinc carneum, inde spiritalem: hinc infirmū, inde præfortem: hinc morientem, inde uiuentem. Quæ proprietas conditionum diuinæ & humanæ, æqua utiq; naturæ ueritate cuiusq; dispuncta est, eadē fide spiritus & carnis: uirtutes spiritū Dei, pasiones carnem hominis probauerūt. Si uirtutes non sine spiritu, proinde & pasiones non sine carne. Si caro cum pasionibus ficta, et spiritus ergo cum uirtutibus falsus. Quid dimidias mendacio Christū? totus ueritas fuit. Maluit, crede, nasci, quàm ex aliqua se parte mentiri, & quidem in semetipsum: ut carnē gestaret, sine ossibus, durā, sine musculis solidā, sine sanguine cruentam, sine tunica uestitam, sine fame esurientem, sine dentibus edentem, sine lingua loquentem, ut phantasma auribus fuerit sermo eius per imaginem uocis. Fuit itaq; phantasma etiam post resurrectionē, cum manus & pedes suos discipulis inspiciendos offerret: aspicite, dicens, quod ego sum

[Margin notes: Interfector ueritatis — Vnica spes totius orbis — Bene impudēs, feliciter stultus — Cēsus utriusq; substantiæ]

ſum, quia ſpiritus oſſa non habet, ſicut me habentem uidetis, ſine dubio manus & pedes & oſſa, quæ ſpiritus non habet, ſed caro. Quomodo hãc uocem interpretaris Marcion, qui à deo optimo, & ſimplici, & bono tantum, infers Ieſum? Ecce fallit & decipit, & circumuenit omnium oculos, omnium ſenſus, omnium acceſſus, & contactus. Ergo iam Chriſtum non de cœlo deferre debueras, ſed de aliquo circulatorio cœtu, nec deum præter hominem, ſed magum hominẽ, nec ſalutis pontificẽ, ſed ſpectaculi artificẽ, nec mortuorũ ſuſcitatorẽ, ſed uiuorũ auocatorẽ. Niſi quod & ſi magus fuit, natus eſt. Sed quid iam diſcentes Pontici illius, ſupra magiſtrũ ſapere compulſi, concedunt Chriſto carnis ueritatem, ſine præiudicio tamen renuendæ natiuitatis. Habuerit, inquiunt, carnem, dum omnino non natam. Peruenimus igitur de calcaria (quod dici ſolet) in carbonariã, à Marcione ad Apellen, qui poſteaq̃ à diſciplina Marcionis in mulierẽ carne lapſus eſt, & de hinc uirgine Philumene ſpiritu euerſus eſt, ſolidũ Chriſti corpus & ſine natiuitate ſuſcepit ab ea, prædicans ut angelus quidẽ illi Philumenes. Eadem uoce apoſtolus reſpõdebit, qua ipſum illum iam tunc præcinebat, dicens: Etiã ſi angelus de cœlis aliter euangelizauerit uobis, q̃ nos euangelizauimus, anathema ſit. His uero qui inſuper argumentantũ, nos reſiſtemus, cõfitentes uere corpus habuiſſe Chriſtum. Vnde materia, ſi non ex ea qualitate, in qua uidebatur? Vnde corpus, ſi non caro corpus? Vnde caro, ſi non nata? quia naſci haberet ea futura quæ naſcitur. De ſideribus, inquiunt, & de ſubſtãtijs ſuperioris mundi mutuatus eſt carnẽ. Et utiq̃ proponũt non eſſe mirandum corpus ſine natiuitate, cum & apud nos angelis licuerit, nulla uteri opera in carnẽ proceſsiſſe. Agnoſcimus quidem ita relatũ, ſed tamen quale eſt ut alterius regulæ fides, ab ea fide quam impugnat, inſtrumentum argumẽtationibus ſuis mutuetur? Quid illi cum Moyſe, qui deum Moyſi reijcit? Si alius deus eſt, aliter ſint res eius. Sed utantur hæretici omnes ſcripturis eius, cuius utuntur etiam mundo. Erit illis hoc quoq̃ in teſtimonium iudicij, quod de exemplis ipſius blaſphemias ſuas inſtruunt. Facile eſt ueritati etiam nihil tale aduerſus eos præſcribenti obtinere. Igitur qui carnem Chriſti ad exemplum proponũt angelorũ, non natam dicentes ſcilicet carneam, comparent uelim & cauſas tam Chriſti, q̃ & angelorum, ob quas in carnem uenerunt. Nullus unq̃ angelus ideo deſcendit ut crucifigeretur, ut mortem experiretur, ut à morte reſuſcitaretur. Si nunquam eiuſmodi fuit cauſa angelorum corporandorũ, habes cauſam cur non naſcendo acceperint carnem. Non uenerant mori, ideo nec naſci. At uero Chriſtus mori miſſus, naſci quoq̃ neceſſario habuit, ut mori poſſet. Non enim mori ſolet, niſi quod naſcitur. Mutuum debitum eſt inter ſe, natiuitati cum mortalitate. Forma moriendi, cauſa naſcendi eſt. Si propter id quod moritur mortuus eſt Chriſtus, id autem moritur quod & naſcitur, conſequens item erat, imò præcedens, ut æque naſceretur propter id quod naſcitur (quia propter idipſum mori habebat) quod, quia id quod naſcitur, moritur non competebat non naſci, pro quo mori competebat. Atqui tunc quoq̃ inter illos angelos ipſe dominus apparuit Abrahæ ſine natiuitate, cum carne ſcilicet, pro eadem cauſæ diuerſitate. Sed uos hoc non recipitis, non eum Chriſtũ recipientes qui iam tunc & adloqui, & liberare, & iudicare humanũ genus ediſcebat

Circulatorius cœtus

Prouerb. De calcaria in carbonariam

Corporandus

in carnis habitu non natæ adhuc, quia nondum moriturae, nisi prius & natiuitas eius & mortalitas adnunciarentur. Igitur probent angelos illos de sideribus accepisse substantiam carnis. si non probant, quia nec scriptum est, nec Christi caro inde erit, cui angelorum accommodant exemplum. Constat angelos carnem non propriam gestasse, utputa natura substantiæ spiritalis, & si corporis alicuius, sui tamen generis: in carnem autem humanam transfigurabiles ad tempus, ut uideri & congredi cum hominibus possent. Igitur cum relatum non sit, unde sumpserint carnem, relinquitur intellectui nostro non dubitare, hoc esse proprium angelicæ potestatis ex nulla materia corpus sibi sumere. quanto magis, inquis, ex aliqua certũ est. sed nihil de eo constat, quia scriptura non exhibet. Cæterum qui ualent facere semetipsos quod natura non sunt, cur non ualeant & ex nulla substantia facere? si fiũt quod non sunt, cur non ex eo fiant quod non est? Quod autem non est, cum fit, ex nihilo est. Propterea nec requiritur, nec ostenditur, quid postea factum sit corporibus illorum. Quod de nihilo fuit, nihil factum est. Possunt nihil ipsum conuertere in carnem, qui semetipsos potuerunt conuertere in carnem. Plus est naturam demutare, quàm facere materiam. Sed si de materia necesse fuisset angelos sumpsisse carnẽ, credibilius utique est de terrena materia, quàm de ullo genere cœlestium substantiarum: cum adeo terrenæ qualitatis extiterit, ut terrenis pabulis pasta sit. Fuerit nũc quoque siderea, eodem modo terrenis pabulis pasta, quando terrena non esset, quo terrena cœlestibus pasta est, quando cœlestis non esset (legimus enim manna esui populo fuisse. Panem, inquit, angelorum edit homo) non tamen infringitur semel separata conditio dominicæ carnis, ex causa alterius dispositionis. Homo uere futurus usque ad mortẽ, eam carnem oportebat ut indueret, cuius est mors. Eam porrò carnem, cuius est mors, natiuitas antecedit. Sed quotiens de natiuitate cõtenditur, omnes qui respuunt eam ut præiudicantẽ de carnis in Christo ueritate, ipsum deum uolunt negare esse natũ, quod dixerit: Quæ mihi mater, & qui mihi fratres? Audiat igitur & Apelles quid iam responsum sit à nobis Marcioni, eo libello, quo euangelium ipsius prouocauimus, cõsiderandam scilicet materiam pronunciationis istius. Primo quidem nunquam quisquam adnunciasset illi matrem & fratres eius foris stare, qui non certus esset habere illum matrẽ & fratres, & ipsos esse quos tunc nunciabat, uel retro cognitos, uel tunc ibidẽ compertos. Licet propterea abstulerint hæreses ista de euangelio, quod & creditum patrem eius Ioseph fabrum, & matrem Mariam, & fratres, & sorores eius optime notos sibi esse dicebant, qui mirabantur doctrinam eius. Sed tentandi gratia nunciauerant ei matrem & fratres, quos non habebat. Hoc quidem scriptura non dicit, aliàs non tacens, cum quid tentationis gratia factum est circa eum: Ecce, inquit, surrexit legis doctor, tentans eum. Et alibi: Et accesserunt ad eum pharisæi, tentantes. Quod nemo prohibebat hic quoque significari tentandi gratia factum. Non recipio, quod extra scripturam de tuo infers. Dehinc materia tentationis debet subesse, quid tentandum putauerunt in illo, utique natus ne esset, an non? Si enim hoc negauit responsio eius, hoc captauit nunciatio tentatoris. Sed nulla est tentatio tendens ad agnitionem eius, de quo dubitando tentat, ita subito procedit, ut non ante præcedat

Marginal notes: Quid postea factũ sit corporibus illorum. Elegantissima locutio. — Signat librũ contra Marcionẽ quartum, ut puto.

dat quæstio, quæ dubitationem inferens cogat tentationẽ. Porrò si nusquam de natiuitate Christi uolutatum est, quid tu argumentaris uoluisse illos per tentationem sciscitari, quod nunquam produxerunt in quæstionem? Eo adiĳcimus, etiam si tentandus esset de natiuitate, non utiq; hoc modo tentaretur, earum personarum adnunciatione, quæ poterant etiam nato Christo non fuisse. Omnes nascimur, & tamẽ non omnes aut fratres habemus aut matrẽ. Adhuc potest & patrem magis habere quàm matrem, & auunculos magis quàm fratres: adeo non competit tentatio natiuitatis, quam licebat & sine matris, & sine fratrum nominatione constare. Facilius planè est, ut certi illum & matrem & fratres habere, diuinitatem potius tentauerint eius quàm natiuitatem, an intus agens, sciret quid foris esset, mendacio petitus præsentiæ eorum, qui in presenti non erant, nisi quod & si ualuisset tentationis ingenium, poterat euenire ut quos illi nunciabant foris stare, ille eos sciret absentes esse, uel ualetudinis, uel negocĳ, uel peregrinationis nota iam necessitate. Nemo tentat eo modo, quo posse se sciat ruborem tentationis referre. Nulla igitur materia tentationis competente, liberatur simplicitas nunciatoris, quod uerè mater & fratres eius superuenissent. Sed quæ ratio responsi matrem & fratres ad præsens negantis, discat etiam Apelles. Fratres domini non crediderunt in illum, sicut & in euangelio ante Marcionem edito continetur. Mater æque non demonstratur adhæsisse illi, cum Martha & Maria alia in cõmercio eius frequententur. Hoc deniq; in loco apparet incredulitas eorum. cum is doceret uiam uitæ, cum dei regnum prædicaret, cum languoribus & uitĳs medendis operaretur, extraneis defixis in illum, tam proximi aberant. Denique superueniunt, & foris subsistunt, nec introeunt, non computantes scilicet quid intus ageretur, nec sustinent saltem, quasi necessarius aliquid adferrent eo quod ille tum maxime agebat, sed amplius interpellant, et à tanto opere reuocatum uolunt. Oro te Apelles, uel tu Marcion, si forte tabula ludens, uel de histrionibus, aut aurigis contendens, tali nuncio auocareris, nónne dixisses, quæ mihi mater, aut qui fratres? Deũ prædicans & probans Christus, legem & prophetas adimplens, tanti retro æui caliginem dispargens, indignè usus est hoc dicto ad percutiendam incredulitatem foris stantium, uel ad excutiendam importunitatem ab opere reuocantium? Cæterum ad negandam natiuitatem, alius necessarius fuisset ei locus, & tempus, & ordo sermonis, non eius qui posit pronunciari etiam ab eo, cui & mater esset & fratres, cum indignatio parẽtes non neget, sed obiurget. Deniq; potiores fecit alios, & meritum prælationis ostendens, audientiam scilicet uerbi, demõstrat qua conditione negauerit matrem & fratres. Qua enim alios sibi adoptauit, qui ei adhærebant, ea abnegauit illos, qui ab eo absistebant. Solet etiam adimplere Christus quod alios docet. Quale ergo erat, si docens non tanti facere matrem aut fratres, quanti dei uerbum, ipse dei uerbũ nunciata matre & fraternitate desereret? Negauit itaq; parentes, quomodo docuit negandos pro dei opere. Sed alia figura est synagogæ in matre abiuncta, & Iudæorum in fratribus incredulis. Foris erat in illis Israel, discipuli autem noui intus audientes, & credentes, & cohærentes Christo, ecclesiam deliniabant, quam potiorem matrem, & digniorem fraternitatem, recusato carnali genere nuncupat.

Quæstio orta ex dubitatione præcedit tentationem

Languoribus & uitĳs medendis operaretur

Tabula ludere
Histriones
Aurigæ

Figura

Eodem sensu denique & illi exclamationi respondit, non matris uterũ & ubera negans, sed feliciores designans, qui uerbum dei audiunt. Solis istis capitulis, quibus maxime instructi uidentur sibi Marcion & Apelles, secundum ueritatẽ integri & incorrupti euangelij interpretatis, satis esse debuerat, ad probationem carnis humanæ in Christo, per defensionem natiuitatis. Sed quoniam & isti Apellaciani carnis ignominiam prætendunt maxime, quam uolunt ab igneo illo præside mali solicitatis animabus adstructam, & idcirco indignam Christo, & idcirco de sideribus illi substantiam competisse, debeo illos de sua paratura repercutere. Angelum quendam inclytum nominãt, qui mundum hunc instituerit, & instituto eo pœnitentiam admiserit. Et hoc suo loco tractauimus, nam est nobis aduersus illos libellus, an qui spiritum & uoluntatem & uirtutem Christi habuerit ad ea opera, dignum aliquid pœnitentia fecerit, cum angelum etiam de figura erraticæ ouis interpretentur. Teste igitur pœnitentia institutoris sui delictum erit mundus, siquidem omnis pœnitentia confessio est delicti, quia locum non habet nisi in delicto. Si mundus delictum est, quia corpus: & mẽbra, delictum: erit proinde & cœlum, & cœlestia cum cœlo. Si cœlestia, & quicquid inde conceptum prolatumque est, mala arbor malos fructus ædat, necesse est. Caro igitur Christi de cœlestib. structa, de peccatis constitit elementis, peccatrix de peccatorio censu, & par erit eius substantiæ, id est nostræ, quam ut peccatricem Christus dedignatur induere. Ita si nihil de ignominia interest, aut aliam purioris notæ materiam excogitent Christo, quibus displicet nostra, aut eam cognoscant, qua etiam cœlestis melior esse non potuit. Legimus planè, primus homo de terræ limo, secundus homo de cœlo. Non tamen ad materiæ differentiam spectat, sed tantum terrenæ retro substantiæ carnis, primi hominis, id est Adæ, cœlestem de spiritu substantiam opponit, secundi hominis, id est Christi. Et adeo ad spiritum, non ad carnem cœlestem hominem refert, ut quos sic comparat, constet in hac carne terrena, cœlestes fieri, spiritu scilicet. Quod si secundum carnem quoque cœlestis Christus, non compararentur illi non secundum carnem cœlestes. Si ergo qui fiunt cœlestes qualis est Christus, terrenam carnis substantiam gestant: hinc quoque confirmatur ipsum etiam Christum in carne terrena fuisse cœlestem, sicut sunt qui ei adæquantur. Prætendimus adhuc, nihil quod ex alio acceptum sit, ut aliud sit, quàm id de quo sit acceptum, ita in totum aliud est, cui non suggerat unde sit acceptum. Omnis materia sine testimonio originis suæ non est, & si demutetur in nouam proprietatem. Ipsum certe corpus hoc nostrum quod de limo figulatum est, etiam ad fabulas Nationum ueritas transmisit, utrunque originis elementum confitetur. Carne terrenam, sanguine aquanam, licet alia sit facies qualitatis. Hoc est quod ex alio aliud fit. Cęterum quid est sanguis quàm rubens humor? quid caro quàm terra cõuersa in figuras suas? Cõsidera singulas qualitates, musculos ut glebas, ossa ut saxa, etiam circũm papillas calculos quosdam. Aspice neruorum tenaces connexus, ut traduces radicum, & uenarum ramosos discursus, ut ambages riuorum. Et lanugines ut muscos, & comam ut cespitem, & ipsos medullarum in abdito thesauros, ut metalla carnis. Hæc omnia terrenæ originis signa & in Christo fuerunt, hæc sunt quæ illũ dei filium cælauere, non aliàs tantummodo

Libellus Tertulliani aduersus Apellitas

Ouis erratica

De limo figulatum

tummodo hominem existimatum, quàm ex humani substãtia corporis. Aut ædite aliquid in illo cœleste de septentrionibus & Vergilijs & Suculis emen dicatum. Nam quæ enumerauimus, adeo terrenæ testimonia carnis sunt, ut & nostræ. Sed nihil nouum, nihil peregrinũ deprehendo. Deniq; uerbis tan tummodo & factis, doctrina & uirtute sola Christi, homines obstupescebãt. Notaretur etiam carnis in illo nouitas miraculo habita. Sed carnis terrenæ non mira conditio, ipsa erat quæ cætera eius miranda faciebat, cum dicerent: Vnde huic doctrina & signa ista? etiam despicientium formam eius, hæc erat uox. Adeo nec humanæ honestatis corpus fuit, nedum cœlestis claritatis. Ta centibus apud nos quoq; prophetis de ignobili aspectu eius, ipsæ passiones, ipsæq; contumeliæ loquuntur. Passiones quidem humanam carnem, contumeliæ uero inhonestam probauere. An ausus esset aliquis ungue summo per stringere corpus nouum, ullam sputaminibus cõtaminare faciem nisi meren tem? Quid dicis cœlestem carnem, quam unde cœlestem intelligas, non habes? Quid terrenam negas, quam unde terrenã agnoscas, habes? Esurijt sub diabolo, sitijt sub Samaritide, lachrymatur super Lazarum, trepidat ad mortem. Caro enim, inquit, infirma. Sanguinẽ fudit postremo. Hæc sunt, opinor, signa cœlestia. Sed quomodo, inquam, contemni & pati posset, sicut & dixi, si quid in illa carne de cœlesti generositate radiasset. Ex hoc ergo cõuincimus nihil in illa de cœlis fuisse, propterea ut contemni & pati posset. Conuertor ad alios æque sibi prudentes, qui carnem Christi animalem affirmant, quod anima caro sit facta, ergo & caro anima. Et sicut caro animalis, ita et anima car nalis. Et hic itaq; causas requiro. Si ut animam saluam faceret in semetipso suscepit animam Christus, quia salua non esset nisi per ipsum, dum in ipso, non uideo cur eam carnem fecerit animalem, induendo carnẽ, quasi aliter animam saluam facere non posset, nisi carneam factã. Cum enim nostras animas non tantum non carneas, sed etiam à carne disiunctas saluas præstet: quanto magis illam, quam ipse suscepit, etiam non carneam redigere potuit in salutem? Item cum præsumant non carnis, sed animæ nostræ solius liberandæ causa processisse Christum: primo quàm absurdum est, ut animam solam liberaturus, id genus corporis eam fecerit, quod non erat liberaturus. Deinde si animas nostras per illam quam gestauit liberare susceperat, illam quoq; quam gestauit, nostram gestasse debuerat, id est, nostræ formæ, cuiuscunq; formæ est in occulto anima nostra, non tamen carneæ. Cæterum non nostram animam liberauit, si carneam habuit, nostra enim carnea non est. Porrò si non nostram liberauit, quia carnem liberauit, nihil ad nos, quia non nostram liberauit. Sed nec liberanda erat, quæ non erat nostra, ut scilicet carnea: non enim periclitabatur, si non erat nostra, id est, non carnea. Sed liberatam constat illam. Ergo non fuit carnea, & fuit nostra, si ea fuit quæ liberaretur, quoniam periclitabatur. Iam ergo si anima non fuit carnalis in Christo, nec caro potest animalis fuisse. Sed aliam argumentationem eorum conuenimus, exigentes cur animalem carnem subeundo Christus, animam carnalem uideatur habuisse. Deus enim, inquiũt, gestiuit animam uisibilem hominibus exhibere, faciendo eam corpus, quæ retro inuisibilis extiterit, natura nihil, nec semetip sam uidens, præ impedimento carnis huius, ut etiam disceptaretur, nata ani

Vngue summo perstringere

Caro animalis

ma an non, mortalis ne sit an non? Itaq; animam corpus effectam in Christo, ut eam & nascentem & morientem, & quod sit amplius, resurgentem uideremus. Ex hoc autem quale erit, ut per carnem demonstraretur anima sibi aut nobis, quæ per carnem non poterat agnosci, ut sic ostenderetur, dum id fit cui latebat, id est, caro? tenebras uidelicet accepit, ut lucere possit. Denique adhuc prius retractemus, an isto modo ostendenda fuerit anima, dehinc an in totum inuisibilem eam retro allegent, utrum quasi incorporalem, an etiam habentem aliquod genus corporis proprij? & tamen cum inuisibilem dicant, corporalem eam constituunt, habentem quod inuisibile sit. Nihil enim habens inuisibile, quomodo potest inuisibilis dici? sed ne esse quidem potest nisi habens per quod sit. Cum autem sit, habeat necesse est aliquid, per quod est. Si habet aliquid per quod est, hoc erit corpus eius. Omne quod est, corpus est sui generis, nihil est incorporale, nisi quod non est. Habente igitur anima inuisibile corpus, qui uisibilem eam facere susceperat, utiq; dignius id eius uisibile fecisset, quod inuisibile habebatur. Quia nec hic mendacium, aut infirmitas deo competit. Mendacium, si aliud animam quàm quod erat demonstrauit. Infirmitas, si id quod erat demonstrare non ualuit. Nemo ostendere uolens hominem, casidem aut personam ei inducit. Hoc autem factum est animæ, si in carne conuersam, alienam induit superficiem. Sed & si incorporalis anima deputetur, ut aliqua ui rationis occulta sit quidem anima, corpus tamen non sit, quicquid est anima: proinde impossibile deo non erat, & proposito eius congruentius competebat, noua aliqua corporis specie eam demonstrare, quàm ista communi omnium, alterius iam noticiæ, ne sine causa uisibilem ex inuisibili facere gestisset animam, istis scilicet quæstionibus opportunam, per carnis in illam humanæ defensionẽ. Sed non poterat Christus inter homines, nisi homo uideri. Redde igitur Christo fidem suam, ut qui homo uoluerit incedere, animam quoq; humanæ conditionis ostenderit, non faciens eam carneam, sed induens eam carne. Ostensa sit nunc anima per carnem, si constiterit illam ostendendam quoquo modo fuisse, id est, incognitam sibi & nobis. Quanquam in hoc uana distinctio est, quasi nos seorsum ab anima simus, cum totum quod sumus anima sit. Denique sine anima nihil sumus, ne hominis quidem, sed cadaueris nomen. Si ergo ignoramus animam, ipsa se ignorat. Ita superest hoc solũ modo inspicere, an se anima hic ignorarit, ut nota quoquõ modo fieret. Opinor sensualis est animæ natura. Adeo nihil animale sine sensu, nihil sensuale sine anima. Et ut impressius dixerim, animæ anima sensus est. Igitur cum omnib. anima sentire præstet, & ipsa sentiat omniũ etiã sensus, nedum qualitates, cui uerisimile est, ut ipsa sensum sui ab initio sortita non sit? Vnde illi scire quod interdũ sibi sit necessariũ, ex naturali necessitate, si non scit suã qualitatẽ, cui quid necessariũ est? Hoc quidem in omni anima recognoscere est, noticiã sui dico, sine qua noticia sui nulla anima à se ministrare potuisset. Puto autem magis hominẽ, animal solũ rationale, cõpotẽ & animã esse sortitũ, quę illũ facit animal rationale, ipsa in primis rationalis. Porrò quomodo rationalis quæ efficit hominẽ rationale animal, si ipsa rationẽ suã nescit, ignorans semetipsam? Sed adeo non ignorat, ut autorẽ & arbitrũ & statũ suũ norit. Nihil adhuc de deo discẽs, deũ nominat.

9 *Casidem aut personã alicui inducere. Oppositũ illi quod est, Detrahere personam*

Nihil

Nihil adhuc de iudicio eius admittẽs, deo commendare se dicit. Nihil magis audiens, quàm spem nullam esse post mortem, & bene & male defuncto cuique imprecatur. Plenius hæc prosequitur libellus, quem scripsimus De testimonio animæ. Alioquin si anima semetipsam ignorans erat ab initio, nihil à Christo cognouisse debuerat, nisi qualis esset. Nunc autem nõ effigiem suam didicit à Christo, sed salutem. Propterea filius dei descẽdit, & animam subijt: non ut ipsa se anima cognosceret in Christo, sed ut Christũ in semetipsa. Non enim se ignorando de salute periclitatur, sed dei uerbum. Vita, inquit, manifestata est, non anima. Et ueni, inquit, animam saluam facere. Non dixit, ostendere. Ignorabamus nimirum animam, licet inuisibilem, nasci & mori, nisi corporaliter exhiberetur. Ignorauimus planè resurrecturam cum carne: hoc erit quod Christus manifestauit. Sed & hoc non aliter in se, quàm in Lazaro aliquo, cuius caro non erat animalis, ita nec anima carnalis. Quid ergo amplius innotuit nobis, de animæ ignoratæ retro dispositione? Quid inuisibile eius fuit, quod uisibilitatem per carnem desideraret? Caro facta est anima, ut anima ostenderetur. Nunquid ergo & caro anima facta est, ut caro manifestaretur? Si caro anima est, iam non anima est, sed caro. Si anima caro est, iam non caro est, sed anima. Vbi ergo caro, & ubi anima est, alterutrum facta est. Imò si neutrum sunt, dum alterutrum alterum fiunt, certe peruersissimum, ut carnem nominantes, animam intelligamus: & animam significantes, carnem interpretemur. Omnia periclitabuntur aliter accipi quàm sunt, & amittere quod sunt, dum aliter accipiuntur, si aliter quàm sunt cognominantur. Fides nominum, salus est proprietatum. Etiam quum demutantur qualitates, accipiunt uocabulorum possessiones. Verbi gratia: Argilla excocta, testæ uocabulum suscipit. Nec communicat uocabulo pristini generis, quia nec cum ipso genere. Proinde & anima Christi caro facta, non potest nõ id esse quod facta est, & id non esse quod fuerit, aliud scilicet facta. Et quoniam proximũ adhibuimus exẽplum, plenius eo utemur. Certe enim testa ex argilla unum est corpus, unumq; uocabulum unius scilicet corporis. nec potest dici & argilla, quia quod fuit non est: quod autẽ non est, & nõ adhæret, & anima nõ adhæret. Ergo & anima caro facta uniformis, solidata: sed singularitas tuta est, & in discreta substantia. In Christo uero inuenimus animam, & carnẽ simplicibus & nudis uocabulis æditas, id est animam animam, & carnẽ carnẽ: nusquã animam carnem, aut carnem animam, quando ita nominari debuissent, si ita fuissent. Sed etiam sibi quamq; substantiam diuise pronũciata sub ipso, utiq; pro duarum qualitatum distinctione seorsum animam, & seorsum carnem. Quid anxia est, inquit, anima mea usq; ad mortem, Et, Panis quem ego dedero pro salute mundi, caro mea est. Porrò si anima caro fuisset, unum esset in Christo carnea anima, aut caro animalis. at quum diuidit species, carnem & animam, duo ostendit. Si duo, iam non unum: si nõ unum, iam nec anima carnalis, nec caro animalis. Vnum enim est anima caro, aut caro anima. Nisi & seorsum aliam gestabat animam, præter eam quæ caro erat, & aliam circumferebat carnem, præter illam quæ anima erat. Quod si una caro, & una anima, illa tristis usque ad mortem, & illa panis pro mundi salute, saluus est numerus duarum substantiarum, in suo genere distantium, excludens carneæ animæ unicam

Libellus de testimonio animæ

ſpeciem. Sed angelum, aiunt, geſtauit Chriſtus. Qua ratione? qua & hominem. Eadem ergo eſt & cauſa, ut hominem geſtaret. Chriſtus ſalus hominis fuit, cauſa ſcilicet ad reſtituendum quod perierat. Homo perierat, hominem reſtitui oportuerat. ut angelum geſtaret Chriſtus, nihil tale de cauſa eſt. nam etſi angelis perditio reputatur, in ignem pręparatum diabolo et angelis eius, nunquam tamen illis reſtitutio repromiſſa eſt. Nullum mandatum de ſalute angelorum ſuſcepit Chriſtus à patre. Quod pater neque repromiſit, necꝫ mandauit, Chriſtus adminiſtrare non potuit. Cui igitur rei angelum quocꝫ geſtauit, niſi ut ſatellitem fortem, cum quo ſalutem hominis operaretur. Idoneus enim non erat dei filius, qui ſolus hominem liberaret, à ſolo & ſingulari ſerpente deiectum. Ergo iam non unus deus, nec unus ſalutificator, ſi duo ſalutis artifices, & utique alter altero indigens. An uero ut per angelum liberaret hominem? cur ergo deſcendit ad id quod per angelum erat expediturus? Si per angelum, quid & ipſe? Si per ſe, quid & angelus? Dictus eſt quidem magni conſilij angelus, id eſt nuncius: officij, nō naturæ uocabulo. Magnum enim cogitatum patris, ſuper hominis ſcilicet reſtitutione, annunciaturus ſeculo erat. Non ideo tamen ſic angelus intelligendus, ut Gabriel aut Michael. Nam & filius à domino uineæ mittitur ad cultores, ſicut & famuli, de fructibus petitum. Sed non propterea unus ex famulis deputabitur filius, quia famulorū ſucceſsit officio. Facilius ergo dicam ſi forte ipſum filiū angelū, id eſt nuncium patris, quàm angelum in filio. Sed quum de filio ipſo ſit pronunciatum, minuiſti eum modico quid citra angelos, quomodo uidebitur angelum induiſſe, ſic infra angelos diminutus, dum homo fit, quà caro & anima & filius hominis? quā autem ſpiritus dei & uirtus altiſsimi, non poteſt infra angelos haberi, deus ſcilicet & dei filius. quanto ergo dum hominem geſtat minor angelis factus eſt, tanto nondum angelum geſtat. Poterit hæc opinio Hebioni conuenire, qui nudum hominem & tantum ex ſemine Dauid, id eſt nō & dei filium, conſtituit Ieſum, plane prophetis aliquo glorioſiorem, ut ita in nonnullis angelum fuiſſe dicatur, quemadmodum in aliquo Zacharia, niſi quod à Chriſto nunquam eſt dictum: & ait mihi angelus qui in me loquebatur. Sed nec quotidianum illud omnium prophetarum: Hæc dicit dominus. Ipſe enim erat dominus coram ex ſua authoritate pronuncians: Ego autem dico uobis. Quid ultra? Ad hæc Eſaiam exclamantem audi. Non angelus neque legatus, ſed ipſe dominus ſaluos eos fecit. Licuit & Valentino ex priuilegio hæretico carnē Chriſti ſpiritalem cōminiſci. Quiduis eam fingere potuit, quiſquis humanā credere noluit. Quādo quod ad omnes dictū eſt, ſi humana non fuit, nec ex homine, non uideo ex qua ſubſtantia ſe Chriſtus hominem & filium hominis pronunciarit. Nunc autem uultis occidere hominem, ueritatem ad uos loquutum. Et, Dominus eſt ſabbati filius hominis. De ipſo enim Eſaias, Homo in plaga, & ſciens ferre imbecillitatem. Et Hieremias, Et homo eſt, & quis cognouit illū? Et Daniel, Et ſuper nubes tancꝫ filius hominis. Etiā Paulus Apoſtolus, Mediator dei & hominū, homo Chriſtus Ieſus. Item Petrus in Actis Apoſtolorū, Ieſum Nazarenū uirū uobis à deo deſtinatū, uticꝫ hominē. Hęc ſola ſufficere uice præſcriptionis debuerūt ad teſtimoniū carnis humanæ & ex homine ſumptæ, & nō ſpiritalis, ſicut nec animalis, nec

Marginalia: 10 Salutificator; Magni conſilij angelus; 11

nec sidereæ, nec imaginariæ, si sine studio & artificio contentionis hæreses
esse potuissent. Nam ut penes quẽdam ex Valentini factione legi, primo non
putant terrenam & humanã Christo substantiã informatam, ne deterior an-
gelis dominus deprehendatur, qui non terrenæ carnis extiterunt. Dehinc ꝙ
oporteret similem nostri carnẽ similiter nasci, nõ de spiritu, nec de deo, sed ex
uiri uoluntate. Et cur non de corruptela, sed de incorruptela? Et quare nõ, sic
ut & illa resurrexit, & in cœlo resumpta est, ita & nostra par eius statim assu-
mitur, aut cur illa par nostræ non æquè in terram dissoluta est? Talia ethnici
uolutabãt. Ergo dei filius in tantum humilitatis exhaustus, & si resurrexit in
exẽplum spei nostrę, cur nihil tale de nobis probatũ est? Merito ethnici talia,
sed merito & hæretici. Numquid enim inter illos distat? nisi quod ethnici nõ
credendo credunt, at hæretici credendo nõ credunt. Legũt deniq;, Minora-
sti eum modico citra angelos, & negãt inferiorẽ substantiã Christi, nec homi
nem se, sed uermẽ pronunciãtis, qui nec formam habuit, nec speciẽ, sed forma
eius ignobilis, despecta citra omnes homines. Homo in plaga, & sciens ferre
imbecillitatẽ. Agnoscunt hominẽ deo mixtũ, & negant hominẽ. Mortuũ cre
dũt, & quod est mortuũ ex incorruptela natũ esse contẽdunt, quasi corrupte
la aliud sit à morte. Sed & nostra caro statim resurgere debebat. Expecta, non
dum inimicos suos Christus oppressit, ut cum amicis de inimicis triumphet.
Insuper argumẽtandi libidine ex forma ingenij hęretici locũ sibi fecit Alexã-
der ille, quasi nos affirmemus idcirco Christũ terreni census induisse carnem,
ut euacuaret in semetipso carnẽ peccati. Quod & si diceremus, quacunq; ra-
tione, muniremus sententiã nostram, dum ne tanta amentia qua putauit, tan-
quam ipsam carnẽ Christi opinemur, ut peccatricẽ, euacuatam in ipso, cum il
lam & ad dexteram patris in cœlis præsidere meminerimus, & uenturã in-
de suggestu paternæ claritatis prædicemus. Adeo ut euacuatã nõ possumus
dicere, ita nec peccatricẽ. Nec euacuatam in qua dolus non fuit. Defendimus
autẽ, non carnẽ peccati euacuatã esse in Christo, sed peccatum carnis: non ma
teriam, sed naturam: nec substantiam, sed culpam: secundum Apostoli autori
tatẽ dicentis: Euacuauit peccatum in carne. Nam & alibi, In similitudine, in-
quit, carnis peccati fuisse Christum: non quod similitudinem carnis accepe-
rit, quasi imaginem corporis, & non ueritatem, sed similitudinem peccatricis
carnis uult intelligi. Quod ipsa non peccatrix caro Christi eius fuit par, cuius
erat peccatum, genere, non uitio Adæ, quando hinc etiam confirmamus eam
fuisse carnem in Christo, cuius natura est in homine peccatrix. Et sic in illa
peccatum euacuatum, quod in Christo sine peccato habeatur, quæ in homi-
ne sine peccato non habebatur. Nam neque ad propositum Christi faceret
euacuantis peccatum carnis, non in ea carne euacuare illud, in qua erat natu-
ra peccati. Neq; ad gloriam: quid enim magnũ, si in carne meliore & alterius
id est non peccatricis naturæ, neuũ peccati redemit? Ergo, inquis, si nostram
induit, peccatrix fuit caro Christi. Noli constringere explicabilẽ sensum: no-
stram enim induẽs, suam fecit: suam faciẽs, non peccatricẽ eam fecit. Cæterum
quod ad omnes dictũ sit, qui ideo nõ putant carnẽ nostram in Christo fuisse,
quia nõ fuit ex uiri semine, recordent Adã ipsum in hanc carnẽ, nõ ex semine
uiri factũ, sicut terra cõuersa est in hanc carnẽ sine uiri semine, ita & dei uerbũ
potuit

potuit sine coagulo in eiusdem carnis transire materiam. Sed remisso Alexandro cum suis syllogismis, quos in argumentationibus torquet, etiã cum psalmis Valentini, quos magna impudentia quasi idonei alicuius autoris interserit, ad unam iam lineam congresionem dirigamus: An carnem Christus ex uirgine acceperit, ut hoc præcipue modo humanã eam constet, si ex humana matrice substantiã traxit. Quanquã liquuit iã & de nomine hominis, & de statu qualitatis, & de sensu tractationis, & de exitu pasionis humanã cõstitisse. Ante omnia autem commendanda erit ratio quæ præfuit, ut dei filius de uirgine nasceretur. Noue nasci debebat, nouæ natiuitatis dedicator. De qua signum daturus dominus, ab Esaia prædicabatur. Quod est istud signum? Ecce uirgo concipiet in utero, & pariet filium. Concepit igitur uirgo & peperit Emanuelem, nobiscum deum. Hæc est natiuitas noua, dum homo nascitur in deo. In quo homine deus natus est, carne antiqui seminis suscepta, sine semine antiquo, ut illam nouo semine, id est spiritaliter reformaret, exclusis antiquitatis sordibus expiatã. Sed tota nouitas ista, sicut & in omnibus, de ueteri figurata est, rationali per uirginẽ dispositiõe homine domino nascẽte. Virgo erat adhuc terra, nondũ opere cõpressa, nondũ sementi subacta: ex ea hominẽ factũ accipimus à deo in animã uiuã. Igitur si primus Adã ita traditur, merito sequẽs, uel nouisimus Adam, ut Apostolus dixit, proinde de terra, id est carne nõdum generationi resignata in spiritum uiuificantẽ à deo est prolatus. & tamen næ mihi uacet incursus Adæ, unde Christus Adam ab Apostolo dictus est, si terreni non fuit census homo eius. Sed & hic ratio defendit, quod deus imaginem & similitudinem suam à diabolo captam æmula operatione recuperauit. In uirginem enim adhuc Euam irrepserat uerbũ ædificatorium mortis. In uirginem æque introducendum erat dei uerbum extructorium uitæ, ut quod per eiusmodi sexum abierat in perditionẽ, per eundẽ sexum redigeretur in salutem. Crediderat Eua serpenti, credidit Maria Gabrieli: quod illa credendo deliquit, hęc credendo deleuit. Sed Eua nihil tunc cõcepit in utero ex diaboli uerbo. Imò concepit. Nam exinde ut abiecta pareret, & in doloribus pareret, uerbum diaboli semen illi fuit. Enixa est denique diabolum fratricidam. Contrà Maria eum edidit, qui carnalem fratrem Israel interemptorem suum saluum quandoque præstaret. In uuluam ergo deus uerbum suum detulit, bonum fratrem, ut memoriam mali fratris eraderet. Inde prodeundum fuit Christo, ad salutem hominis, quò homo iam damnatus intrauerat. Nunc ut simplicius respondeamus, non competebat ex semine humano dei filium nasci, ne si totus esset filius hominis, nõ esset & dei filius, nihilq; haberet amplius Salomone, & amplius Iona, & de Hebionis opinione credendus erat. Ergo iam dei filius ex patris dei semine, id est spiritu, ut esset hominis filius, caro ei sola erat ex hominis carne sumenda, sine uiri semine. Vacabat enim uiri semen, apud habentem dei semen. Itaque sicut nondum natus ex uirgine, patrem deum habere potuit sine homine matre: æque cum de uirgine nasceretur, potuit matrem habere hominem sine homine patre. Sic denique homo cum deo, dum caro hominis cum spiritu dei. Caro sine semine, ex homine: spiritus cum semine, ex deo. Igitur si fuit dispositio rationis super filium dei ex uirgine proferendum, quur non ex uirgine acceperit

corpus

corpus, quod de uirgine protulit? Quia aliud est quod à deo sumpsit: quo-
niam, inquiunt, uerbum caro factum est. Vox ista quid caro factum sit con-
testatur: nec tamen periclitatur quasi statim aliud sit factum caro & non uer-
bum. Si ex carne factum est uerbum caro, aut si ex semetipso factum est, scri-
ptura dicat. Quum scriptura non dicat nisi quod sit factum, non & unde sit
factum: ergo ex alio, non ex semetipso suggerit factum. Si non ex semetipso,
sed ex alio, iam hinc tracta, ex quo magis credere congruat, carnem factum
uerbum, nisi ex carne, in qua & factum est: uel quia ipse dominus sententia-
liter & definitiue pronunciauit: Quod in carne natum est, caro est: quia ex
carne natum est. Sed si de homine tantummodo dixit, non & de semetipso:
plane nega hominem Christum, & ita defende non & in ipsum competisse.
Atquin subijcit: Et quod de spiritu natum est, spiritus est. Quia deus spiri-
tus est, & de deo natus est. Hoc utique uel eo magis in ipsum tendit, si & in
credentes eius. Si ergo & hoc ad ipsum, cur non & illud supra? neque enim
diuidere potes hoc ad ipsum, illud supra ad cæteros homines, qui utramque
substantiam Christi, & carnis & spiritus nõ negas. Cæterum si tam carnẽ ha-
buit quàm spiritum, cum de duarum substantiarũ cõditione pronũciat, quas
& ipse gestat, non potest uideri de spiritu quidem suo, de carne uero non
sua determinasse. Ita cum ipse sit de spiritu dei, & spiritus deus est, ex deo na-
tus ipse est, & ex carne hominis, homo in carne generatus. Quid est ergo,
non ex sanguine, neq; ex uoluntate carnis, neq; ex uoluntate uiri, sed ex deo
natus est? Hoc quidem capitulo ego potius utar, cum adulteratores eius ob-
duxero. Sic enim scriptũ esse cõtendunt: Non ex sanguine, nec ex carnis uo-
luntate, nec ex uiri, sed ex deo natus est. Quasi supra dictos credentes in no-
mine eius designet, ut ostendat esse semen illud arcanum electorum, & spiri-
tualium, quod sibi imbuunt. Quomodo autem ita erit, quum omnes qui cre-
dunt in nomine domini, communi lege generis humani ex sanguine, & ex
carnis, & ex uiri uoluntate nascantur: etiam Valentinus ipse: Adeo singu-
lariter, ut de domino scriptum est: & ex deo natus est. Merito quia uerbum
dei, & cum uerbo dei spiritus, & in spiritu dei uirtus, & quicquid dei est Chri
stus. Quâ caro autem, non ex sanguine, nec ex carnis & uiri uoluntate: quia
ex dei uoluntate uerbum caro factum est. Ad carnẽ enim non ad uerbum per
tinet negatio formalis nostræ natiuitatis, quia caro sic habebat nasci, non uer
bum. Negans autem ex carnis quoq; uoluntate natum, cur nõ negauit etiam
ex substantia carnis: neq; enim quia ex sanguine negauit, substantiam carnis
renuit, sed materiam seminis, quam constat sanguinis esse calorem: ut despu-
matione mutatum in coagulum sanguinis fœminæ. Nam ex coagulo in caseo
uis est substantiæ, quam medicando constringit, id est lactis. Intelligimus
ergo ex concubitu natiuitatem domini negatam, quod sapit uoluntas uiri, &
carnis, non ex uuluæ participatione. Et quid utique tam exaggeranter in-
culcauit, non ex sanguine, nec ex carnis uoluntate, aut uiri natum: nisi quia ea
erat caro, quam ex concubitu natam nemo dubitaret. Negans porrò ex con
cubitu, non negauit ex carne, imò confirmauit ex carne: quia non proinde
negauit ex carne, sicut ex concubitu negauit. Oro uos, si dei filius non de uul-
ua carnẽ participaturus descendit in uuluam, cur descẽdit in uuluam? potuit
enim

enim extra eam fieri caro spiritalis simplicius multo quàm intra uuluam fieret extra uuluam. Sine causa eò se intulit, unde nihil extulit. Sed non sine causa descendit in uuluam, ergo ex illa accepit. Quia si nõ ex illa accepit, sine causa in illam descendit, maxime eius qualitatis caro futurus, quæ non erat uuluæ, id est spiritalis. Qualis est autem tortuositas uestra, ut ipsam Ex syllabam præpositionis officio adscriptã auferre quæratis: & alia magis uti quæ in hac specie nõ inuenitur, penes scripturas sanctas. Per uirginem dicitis natum, nõ ex uirgine: et in uulua, nõ ex uulua. quia et angelus in somnis ad Ioseph: Nam quod in ea natũ est, inquit, de spiritu sancto est. nõ dixit ex ea. Nempe tamẽ, etsi ex ea dixisset, in ea dixerat: In ea enim erat quod ex ea erat. tantundẽ ergo & cum dicit, in ea, & ex ea, cõsonat: quia ex ea erat, quod in ea erat. Sed bene, quod idem dicit Matthæus, originẽ domini decurrẽs ab Abrahã usq; ad Mariam: Iacob, inquit, generauit Ioseph, uirum Mariæ, ex qua nascitur Christus. Sed & Paulus grammaticis istis silentium imponit. Misit, inquit, deus filium suum factum ex muliere. Nunquid per mulierem, aut in mulierem? Hoc quidem impresius, quod factum potius dicit, quàm natum: simplicius enim enunciasset natum. Factum autem dicendo, & uerbum caro factum est, consignauit, & carnis ueritatem ex uirgine factam adseuerauit. Nobis quoque ad hanc speciem Psalmi patrocinabuntur, non quidem apostatæ & hæretici, & Platonici Valẽtini, sed sanctissimi & receptissimi prophetæ. Dauid ille apud nos canit Christum, per quẽ se cecinit ipse Christus. Accipe Christum & audi dominum patri deo colloquentẽ: Quia tu es qui auulsisti me ex utero matris meæ. ecce unum. Et spes mea ab uberibus matris meæ, super te sum proiectus ex uulua. ecce aliud. Et ab utero matris meæ deus meus es tu. ecce aliter. Nunc ad sensus ipsos decertemus. Auulsisti, inquit, ex utero. Quid auellitur, nisi quod inhæret, quod infixum, innexum est ei à quo ut auferatur, auellitur? Si non adhæsit utero, quomodo auulsus est? si adhæsit qui auulsus est, quomodo adhæsisset, nisi dum ex utero est per illum neruum umbilicarem quasi folliculi sui traducem adnexus origini uuluæ? Etiam cum quid extraneũ extraneo agglutinatꝛ, ita concarnatꝛ et conuiscerantur cũ eo cui agglutinatꝛ, ut cum auellitꝛ, rapiat secũ ex corpore aliquid à quo auellitꝛ, quasi sequelã quãdã abruptæ unitatis, & traducis mutui coitus. Cæterũ quæ ubera matris suæ nominatꝛ sine dubio quæ hausit. Respondeãt obstetrices, medici & physici de uberum natura, an aliter manare soleãt sine uuluæ genitali passione pendentibus exinde uenis sentinã illam interni sanguinis in mamillam, & ipsa translatione decoquentibus in materiam lactis lætiorem. Inde adeo fit, ut uberum tempore, menses sanguinum uacent. Quod si uerbum caro ex se factum est, non ex uuluæ communicatione, nihil operata uulua, nihil functa, nihil passa, quomodo fontem suum transfudit in ubera, quæ nisi habendo non mutat? Habere autem sanguinẽ nõ potuit lacti subministrando, si nõ haberet causas sanguinis ipsius, auulsionem scilicet suæ carnis. Quid fuerit nouitatis in Christo ex uirgine nasci, palàm est: scilicet solummodo hoc quod ex uirgine, secundum rationem quam edidimus: & uti uirgo esset regeneratio nostra spiritaliter ab omnibus inquinamentis sanctificata per Christum uirginem & ipsum etiam carnaliter ut ex uirginis carne. Si ergo contendunt hoc competisse nouitati,

ut

Tortuositas — *Impresius* — 14 — *Valentinus Platonicus* — *Neruus umbilicaris*

ut quemadmodum non ex uiri ſemine, ita nec ex uirginis carne caro fieret dei
uerbum: quare non hoc ſit tota nouitas, ut caro non ex ſemine nata, carne pro
ceſſerit: accedant adhuc comminius ad congreſſum: Ecce, inquit, uirgo conci
piet in utero. Quid nam? utiq; dei uerbum non uiri ſemen: certe ut pareret fili
um. Nam & pariet, inquit, filium. Ergo ut ipſius fuit concepiſſe, ita ipſius eſt
quod peperit: licet non ipſius fuerit quod concepit. Contrà, ſi uerbum ex ſe
caro factum eſt, iam ipſum ſe concepit & peperit, & uacat prophetia. Non e-
nim uirgo concepit, neq; peperit, ſi non quicquid peperit ex uerbo concepto
caro ipſius eſt ſola. Hæc autem prophetæ uox euacuabitur? an & angeli con-
ceptum & partũ uirginis annunciantes: an & omnis iam ſcriptura quæcunq;
matrẽ pronunciat Chriſti? Quomodo enim mater, niſi quia in utero eius fu-
it? Sed nihil ex utero eius accepit, quod matrem eam faceret, in cuius utero fu
it. Hoc nomen non debet caro extranea. Matris uterum nõ appellat, niſi filia
uteri, caro. Filia uteri porrò nõ eſt, ſi ſibi nata eſt. Tacebit igitur & Elizabeth
prophetam portans, iam domini ſui conſcium infantem, & inſuper ſpiritu ſan
cto adimpleta. Sine cauſa enim dicit: Et unde mihi ut mater domini mei ad me
ueniat? Si Maria non filiũ, ſed hoſpitem in utero geſtabat Ieſum, quomodo di
cit: Beatus fructus uteri tui? Quis hic fructus uteri, qui nõ ex utero germina-
uit, qui nõ in utero radicẽ egit? Qui non eius eſt, cuius eſt uterus? Et qui utiq;
fructus uteri? Chriſtus. An quia ipſe eſt flos de uirga, ꝓiecta ex radice Ieſſe: ra
dix autẽ Ieſſe, genus Dauid: uirga ex radice, Maria ex Dauid: flos ex uirga, fili
us Marię, qui dicit̃ Ieſus Chriſtus, ipſe erit & fructus? Flos enim fructus: quia
per florẽ et ex flore omnis fructus eruditur in fructũ. Quid ergo? negãt & fru
ctui ſuũ florẽ, & flori ſuã uirgam, & uirgæ ſuã radicẽ, quo minus ſuam radix
ſibi uendicet per uirgam proprietatẽ eius quod ex uirga eſt floris & fructus.
Siquidem omnis gradus generis ab ultimo ad principalem recenſetur, ut iam
nunc carnem Chriſti, non tantum Mariæ, ſed & Dauid per Mariam, & Ieſſe
per Dauid, ſciant adhęrere deo. Hunc fructum ex lumbis Dauid, id eſt, ex po
ſteritate carnis eius iurat illi deus conſeſſurum in throno ipſius. Si ex lumbis
Dauid, quanto magis ex lumbis Mariæ, ob quam in lumbis Dauid. Deleant
igitur & teſtimonia dæmonum, filium Dauid proclamantia ad Ieſum: ſed te-
ſtimonia Apoſtolorum delere non poterunt, ſi dæmonum indigna ſunt. Ipſe [15]
in primis Matthæus fideliſsimus euangelij commentator, ut comes domini:
nõ aliam ob cauſam, quàm ut nos originis Chriſti carnalis compotes faceret,
ita exorſus eſt: Liber genituræ Ieſu Chriſti filij Dauid, filij Abraham. His ori
ginis fontibus genere manante cum gradatim ordo deducitur ad Chriſti na-
tiuitatem, quid aliud quàm caro ipſa Abrahę & Dauid, per ſingulos traducẽ
ſui faciens in uirginem uſq; deſcribitur inferens Chriſtum: imò ipſe Chriſtus
producitur de uirgine? Sed & Paulus, utpote eiuſdem euangelij & diſcipu-
lus, & magiſter, & teſtis, quâ eiuſdem ipſius Chriſti apoſtolus, cõfirmat Chri
ſtum ex ſemine Dauid ſecundum carnem, utiq; ipſius. Ergo ex ſemine Dauid
caro Chriſti. Sed ſecundum Mariæ carnem ex ſemine Dauid: ergo ex Mariæ
carne eſt, dum ex ſemine eſt Dauid. Quocunq; detorſeris dictum, aut ex car-
ne eſt Mariæ, quod ex ſemine eſt Dauid: aut ex Dauid ſemine eſt, quod ex
carne eſt Mariæ. Totam hanc controuerſiam dirimit idem apoſtolus, ipſum

definiens esse Abrahę semẽ. Cum Abraham, utiq; multo magis Dauid, quasi recentioris. Retexens enim promissionem benedictionis nationũ in nomine Abrahã, & in semine tuo benedicentur omnes nationes: non, inquit, dixit seminib. tanquã de plurib. sed semine, de uno, quod est Christus. Qui hæc legimus & credimus, quam debemus & possumus agnoscere in Christo carnis qualitatem? utiq; non aliam, ꝙ Abraham. Siquidẽ semẽ Abraham Christus. Nec aliam ꝙ Iesse, siquidem ex radice Iesse flos Christus. Nec aliam ꝙ Dauid siquidem fructus ex lumbis Dauid Christus. Nec aliam ꝙ ex Maria, siquidẽ ex Mariæ utero Christus. Et adhuc superius: nec aliam quàm Adam, siquidẽ secundus Adam Christus. Consequens ergo est, ut aut illos spiritalẽ carnem habuisse contendant, quo eadem conditio substantiæ deducatur in Christo: aut concedant carnem Christi spiritalem non fuisse, quæ non de spiritali stirpe censetur. Sed agnoscimus adimpleri propheticam uocem Simeonis, super adhuc recentem infantem dominũ pronunciatam: Ecce hic positus est in ruinam & suscitationem multorum in Israel, & in signũ quod contradicetur. Signũ enim natiuitatis Christi, secundum Esaiam, propterea dabit uobis dominus ipse signũ, Ecce uirgo cõcipiet in utero, & pariet filiũ. Agnoscimus ergo signũ contradicibile, conceptum & partũ uirginis Mariæ: de quo Academici isti, Peperit, & non peperit: Virgo, & non uirgo: quasi non & si ita dicendũ esset, à nobis magis dici conueniret. Peperit enim, quę ex sua carne, & non peperit, quæ non ex uiri semine. Et uirgo quantum à uiro, non uirgo quantũ à partu. Non tamen ut ideo non peperit, & ideo uirgo, quæ non uirgo, quia non de uisceribus suis mater. Sed apud nos nihil dubiũ, nec retortũ in ancipitem defensionem: Lux, lux: & tenebræ, tenebrę. & est, est: & non, non. Quod amplius hoc, hoc à malo est, Peperit, quæ peperit. Etsi uirgo concepit, in partu suo nupsit non nupsit, ipsa patefacti corporis lege: in quo nihil interfuit de ui masculi admissi, an emissi, id est, illud sexus resignauit. Hæc deniq; uulua est, propter quã & de alijs scriptum est: Omne masculinũ adaperiẽs uuluam, sanctũ uocabitur domino. Quis uere sanctus, ꝙ dei filius? Quis proprie uuluam adaperuit, ꝙ qui clausam patefecit? Cęterũ omnibus nuptiæ patefaciũt. Itaque magis patefacta est, quia magis erat clausa. Vtiq; magis non uirgo dicẽda est ꝙ uirgo, saltu quodam mater antequã nupta. Et quid ultra de hoc retractandũ est? cum hac ratione Apostolus non ex uirgine, sed ex muliere æditũ filium dei pronunciauit, agnouit adapertæ uuluæ nuptialẽ passionem. Legimus quidem apud Ezechielem de uacca illa quæ peperit, non peperit. Sed uidete ne nos iam nunc prouidens spiritus sanctus notarit hac uoce, disceptaturos super uterum Mariæ. Cæterum non contra illam suam simplicitatem pronunciasset dubitatiue, Esaia dicente, concipiet & pariet. Quod enim Esaias iaculatur in suggillatione hæreticorum ipsorum, & in primis, Væ qui faciunt dulce amarum, & tenebras lucem: istos scilicet notat, qui nec uocabula ista in luce proprietatum suarum conseruant: ut anima non alia sit, quàm quæ uocatur, & caro non alia, quàm quæ uidetur, & deus non alius, quàm qui prædicatur. Ideo etiam Marcionem prospiciens, Ego sum, inquit, deus: & alius absque me non est. Et cum alio idipsum eodem modo dicit: Ante me deus non fuit, nescio quas illas Valentinianorũ æonũ genealogias pulsat. Et,

Acad. isti Peperit, non peperit. Virgo, non uirgo.

Non ex sanguine, neq; ex carnis & uiri uoluntate, sed & ex deo natus est, Hebioni respondit. A eque: Etiam si angelus de cœlis aliter euangelizauerit uobis quàm nos, anathema sit: ad energema Apelliacæ uirginis Philumenes filum dirigit. Certe qui negat Christum in carne uenisse, hic Antichristus est: Nudam & absolutam & simplici nomine naturæ suæ pronuncians carnem, omnes disceptatores eius ferit: Sicut & definiens ipsum quoq; Christum unum, multiformis Christi argumentatores quatit, qui alium faciunt Christũ, alium Iesum: alium elapsum de medijs turbis, alium detentum: alium in secessu montis, in ambitu nubis sub tribus arbitris clarum, aliũ cæteris passiuum, Passiuus ignobilem: alium magnanimum, alium uero trepidantem: nouissime alium passum, alium resuscitatum: per quod suam quoq; in alia carne resurrectionem adseuerant. Sed bene quod idem ueniet de cœlis, qui est passus: idem omnibus apparebit, qui est resuscitatus. Et uidebunt & agnoscent, qui eũ confixerunt: utiq; ipsam carnem in quam sçuierunt: sine qua, nec ipse esse poterit, nec agnosci. Vt & illi erubescant, qui adfirmant carnem in cœlis uacuam sensu, ut uaginam exempto Christo sedere: aut qui carnem & animam tantundem, aut tantũmodo animam, carnem uero non iam. Sed hactenus de materia præsenti satis. Iam enim arbitror instructam esse carnis in Christo, & ex uirgine natæ & humanæ probationem. Quod & solum discussum sufficere potuisset citra singularum ex diuerso opinionum cõgressionem, quam & argumentationibus earũ, & scripturis quibus utuntur prouocauimus ex abundanti, uti eo quod probauimus quid, & unde fuerit Christi caro, quid non fuerit aduersus omnes prædicauerimus. Vt autem clausula de pręfatione communi faciat, resurrectio nostræ carnis alio libello defendẽda, hic habebit præstructionem, manifesto iam quale fuerit quod in Christo resurrexit.

ARGVMENTVM LIBRI SEquentis per Beatum Rhenanum.

IN præcedenti libro solidam Christi carnem probauit Tertullianus, in qua etiam ille resurrexerit. Nũc de nostræ carnis resurrectione disputationem init in hoc libro, nõ magis piam quàm necessariam. Pręcipuum enim quiddam mortuorum resurrectio. Primum itaq; commemoratis aduersariorum in carnem conuicijs, quibus resurrectionem apud simplices exagitant, dignitatem carnis ostẽdit, nempe cuius autor ac redemptor sit deus: neq; enim uilem habendam cui deus sui spiritus auram inseruerit, aut contemnendam uideri pro qua lucrifacienda de cœlo descendere uoluerit. Ibi carnem uarijs attollit modis. Deinde de potestate dei differit, quiduis efficere ualentis. Mox ex reuolubili rerum ordine resurrectionem persuadet, huius specimen exhibens phœnicem. Sed & causam affert resurrectionis, uidelicet quòd integritas iudicij de totius hominis repræsentatione constet. Qua iam explicata arguit eos qui resurrectionem in arcanis Prophetici instrumenti literis prædicatam, spiritaliter tantũ uolebant intelligendam, nimium amantes allegoriarum. Ipse cum ex figuratis tum simplicibus atq; apertis Prophetarũ oraculis corporalem resurrectionem astruit. Atq; idem deinde facit Euangelicis utens testimonijs, & mox Apostolicis. Vbi pulchre declarat carnis opera ab Apostolo damnari non carnem. Ad hæc ut abunde huic negocio satisfaciat, de qualitate quoq; resurgentium corporum prolixe meminit, quæ non erunt alia, sed aliter reuertentur. Ibi demonstrat aliud esse demutationem, aliud perditionem: per illam non naturam, sed conditionem reformandam. Postremo Christianorum & ethnicorum eandem esse resurrectionem docens, tradit uita à necessitatibus iam liberata, membra quoq; liberatum iri, sed tamen necessaria futura. In summa

ma colligit, carnem resurrecturam & omnem, & ipsam, & integram. Porrò offendere uidetur in hoc libro, quemadmodum in proxime superiori, quod animam corporalem esse scribit, habentem proprium genus substantiuæ soliditatis, per quam quid & sentire & pati possit. De qua re uolumen ædidit, ut ipse testatur, quod suppressum putamus. Sed & alibi deo nescio quid affingit corpulentiæ. Quod Aurelius Augustinus excusare conatur, non prorsus impie dictum putans, si recte quis intelligat. Sed ij errores iam olim sunt explosi, quemadmodum & ille, quod status animæ per traducem propagetur. In fine huius libri nouæ prophetiæ meminit, & paulò ante Priscæ prophetidos, ut appareat serius scriptum, sed & alios quosdam libros suos hic allegat.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

1 CVm crematis cremat.] Subauditur aliquid. Sensus est, Sacrificat ne an insultat potius, quum crematis hominum corporibus superiniectos etiam cibos cremat. Vt Euphorbus in Pythagoram, Homerus in pauum recenseantur.] Acron Grammaticus exponens illud Horatij in Oda 28. habentq; Tartara Panthoiden iterum orco demissum: Pythagoram, inquit, significat, qui prædicauit se apud Troiam Euphorbum Panthoi filium fuisse, qui interfectus à Menelao iterum reuixit factus Pythagoras: idq; eum cognouisse agnito clypeo, quem templo Euphorbus fixerat. Hic ante & in Homerum dicitur renatus, postea in pauonem, postremo in Ennium poetam. Hactenus ille. Proinde sic apud Ouidium .xv. libro Metamorph. loquitur Pythagoras,

Ipse ego (nam memini) Troiani tempore belli
Panthoides Euphorbus eram, cui pectore quondam
Hæsit in aduerso grauis hasta minoris Atridæ.
Cognoui clypeum læuæ gestamina nostræ
Nuper Abanteis templo Iunonis in Argis.

Quod uero præcedit, Et si non in eadem, etsi non in humana tantúmodo, Pythagoras apud Ouidium huiusmodi μετεμψύχωσιν docens ait,

Et quoslibet occupat artus
Spiritus, eq; feris humana in corpora transit.

Certè recidiuatum animæ corporalem pron.] Recidiuatum usurpat in quarta inflexione. Sic infra. Quæ carnis recidiuatū pollicentur. Pulsata salute licet non addita.] Scripsimus licet non adita, ab exemplaribus scriptis dissentientes. Vt sit ab adeundo. Metaphora est pulsantis ostium, qui tamen nolit aut non possit ingredi. Sic infra. Qua quis adita ueritate redanimatus & uiuificatus deo. Partiarios sententiæ illorum.] Marcionitas & Apellitas hæreticos intelligit partim cum Sadduceis sentientes dimidiamq; agnoscentes resurrectionem. Quàm alterius diuinitatis hæretici.] Alterius rursum pro alius, id est, diuersæ, Vt mox, Alterius diuinitatis temperant sensum. Item ad alterius spei autorē.

2 Et hominem & filium hominis inscripserit.] Inscripserit, id est, declarauerit. Proinde & obducimus.] Obducere pro euincere. Vt mox, Obducti dehinc de deo (sic enim in hac æditione distinximus exposcente sensu) pro conuicti. Viderit unus aliqui Lucanus.] Sic dixit aliqui Lucanus, id est, aliquis Lucanus, ut in de carne Christi, In Lazaro aliquo. Et ibidem mox, In aliquo Zacharia, & hic paulò post, Vtar ergo & sententia Platonis alicuius. Item libro primo aduersus Marcionem, Si non aliquis Esaias. Intelligit autem Lucanum hæreticum, cuius mentionem fecit in libello de hæresibus. At cum dicit, Sed ursus forsitan, qua à Lucanus, allusio est ad gentis nomen. Sita est Lucania inter Campaniam & Brutios. Horatius.

Pecúsue Calabris ante sidus feruidum
Lucana mutet pascua.

Pro causarum incursione præscripta distulimus.] Forte melius, perstricta. Est quidem & communibus sensibus sapere in dei rebus.] Id est, etiam cōmunes sensus sapiunt in dei rebus. Si uideris.] Scripsimus si uides. Item paulò post eoq; fideliores existimantur. Et paulo ante, Aufer deniq; hereticis. Nam præcedit, Discede, Redde. Compassio sententiarum.] Consensum intelligit & mutuum responsum. Medicorum uocabulum est. Græci συμπάθειαν dicunt. Post totū ignobilitatis elogium.] Id est, recensionem. In bonam

bonam & in malam partem accipitur elogium. Sic infra, Religionem publico odio & ho stili elogio obnoxiam. Et recordatui tuo.] Recordatus pro recordatione. Persuade re.] Paßiuæ uocis est, id est, persuaderis. Interrogatiue legendum. In integrum de cor- 4 rupto.) Opponit integrum corrupto, Solidum casso, Plenum inanito, Aliquid nihilo. Et utiq; redhibentibus ea imaginibus & undis.) Restituimus ex Gorziensi collatione de prauatam lectionem. Et utiq; redhibentibus eam ignibus & undis, & aluis ferarum, & ru mis alitum, & lactibus piscium. Sic infra, Vti credas, de ignibus quoq; substantiam corpo ris exigi posse. Est autem Ruma, quod alij rumen uocant, prominens sub mento gutturis pars, qua cibus in aluum descēdit, à quo Rumino uerbum & struma deducuntur. Lactes sunt per quas cibus demittitur, in homine, inquam, & oue. In cæteris animalibus lactes ipsa sunt ilia. Et ipsorum propria gula.) Alludit ad Vedij Pollionis gulosam sæui tiam & sæuientem gulam. nam is damnata mancipia uiuarijs murenarum immergebat non tantum ut totum hominem pariter distrahi spectaret, quod Plinius prodit, uerume- tiam ut humana carne in piscibus uesceretur, quod docet Tertullianus in De pallio, his uerbis, Immergo æquè scalpellum, inquit, acerbitati, qua Vedius Pollio seruos murenis inuadendos obiectabat. Noua scilicet sæuitia delectato terrenæ bestiæ exedentulæ, & ex anguis, & excornis, de piscibus placuit feras cogere, utiq; statim coquendis, ut in uisceri- bus earum aliquid de seruorum suorum corporibus, & ipse gustaret. Hæc illic. Ergo non sine causa hic dicit, & ipsorum propria gula redhibente, subaudi quæ deuorauerat de car- ne humana. Cæterum quantum etiam spurciloquio liceat, illorum in congreßibus expe- riri. Hoc loquendi modo Tertullianus sæpe utitur, ut uerbum semel ponat, quod mox re petendum sit, ut hic, illorum in congreßibus experiri, subaudi liceat uel licet. Sed & mundus.) Obiectio hæreticorum usq; ad ista uerba. Ad distantiam enim prouocamus.

Ad distantiam enim prouocamus.) Mundi uidelicet & hominis, unde sequitur, Ma gnæ sine dubio differentiæ ratio pro conditione scilicet rerum. Recogita totum illi 5 deum occupatum ac deditum.) Illi, id est, in illa materia seu propter illam materiam, eiusq; causa occupatum. Quod deditur, totum eius est cui deditur. Non rapinam existi- mauit par in deo.) Legendum pariari deo quanquam refragantibus exemplaribus scri ptis. Sic enim uertit Græcum uerbum ἰσῶσθαι. De hoc uerbo alibi. Artificis fastigi- um.) Fastigium, id est, maiestatem, dignitatem, amplitudinem. Elegans uocabulum. Phidiæ manus Iouem Olympium ex ebore molitur.) Plinius lib. xxxiiij. cap. viij. Mino ribus simulacris signisq;, inquit, innumera prope artificum multitudo nobilitata est, ante omnes tamen Phidias Atheniensis, Ioue Oylmpiæ facto, ex ebore quidem, sed & ex ære signa fecit. Non ferro, ne argento quoq; oblaqueasset, sed electißimo.) Quanquam 6 dissentiant exemplaria manu scripta, tamen, mutauimus lectionem, & pro oblaqueasset, scripsimus oblaquees, sed electißimo, hoc est, circundes, cingas, includas, ut sit à lacu de ductum uerbum oblaqueo, quemadmodum ablaqueo: cuiusmodi est quod sequitur, De scrobes, id est, inseras, à scrobe, id est, fouea. Alicui commiserit capulo. Corpus capu- 7 lum animæ uocat, id est, receptaculum. Cum anima deo alligitur.) Alligitur hic & mox alligi scriptum est pro allegitur & allegi. Allegebantur olim ciues Romani in sena- tum. Allegitur anima deo, quum homo religioni nomen dat. Sic infra, Donec implean- tur tempora nationum allegendarum, scilicet deo. Et adpendices huius officij sordes.) Loquitur de squalore corporis qui pœnitentiæ est argumentum. Explicat enim fusius quod hic innuit in libro de pœnitentia quam, inquit, de ipso quoq; habitu atq; uictu, sac co & cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum mœroribus deijcere, illa quæ peccauit tristi tractatione mutare. Et quæ illic sequuntur. Matrimonij dißimulatio.) Valde fauit castitati Tertullianus. Et una notitia eius.) Hoc dicit propter monoga- 8 miam. Dogma reiectum est. Solum optimũ à Christo addiscimus.) Scripsimus à Chri sto eius, addiscimus, hoc est, à Christo boni dei. Omnis uis dei benefica uacuisset.) Ite rum hic uacuisset legitur iuxta uulgarem Aphrorum pronunciationem ut uidetur. Nos diceremus, uacasset. Legis cum quando.) Suffecisset alterum istorum ponere, cum deprimitur. Vel quando deprimitur. Nisi fuit tum. Infra reposuimus in publico naturæ promulgarit. nam Paterniacensis codex apertè habet, promulgaret. Item mox sciant deũ nosse pro sitiant. Ex Gorziensi. Vtrunq; mihi adplaudit.) Hoc est, utrunq; mecum 9

facit, adiuuat me. Dies moritur in noctem.) Vel hic uides quàm non inamœnus scri-
9 ptor sit Tertullianus in digreßionibus. Vbiq; iustitium est.) Iustitium est quum à liti-
bus & cognitione causarum in foro cessatur, dictum quòd iuris statio sit. Hic usurpat me
taphoricos. Hæres sibimet existens.) Nam subinde redit. Defunctis uita qui non am
10 plius reuertuntur, hæredes succedunt in bonis poßidendis. Et uerna & autumna.)
Durè. Natali fine.) Nam moriendo renascitur. Eleganter dictum Natalis finis. Si
uertas erit Finalis natiuitas. Sed homines semel interibunt.) Ironia est. Quo
cum maximè diuis. istam materiam ordinamus.) Quo, id est, quo auxilio, quo subsidio
edictorum atq; decretorum. Sed cum Marcione plenius disces.) Remittit lecto-
11 rem ad libros quos aduersus Marcionem scripsit. Nescio iam si deus.) Sensus esse
uidetur. Nescio an deus hæreticorum, deus sit, quando nec autor est, quod tamen uerus,
id est, noster deus esse scitur: nec item dominus est, quod esse debebat si autor esset. An
non itaq; iudicium resurrectio expunget?) Expunget, id est, perficiet. Congruen-
tißima scilicet & deo destinatio. Dicis, de cuius dispositione.) Legendum, Congru-
entißima scilicet deo destinatio iudicij: de cuius dispositione dispicias. Siquidem præce-
dit, Iudicium in hominem destinare. Et infra. Deniq; hæc erit ratio in ultimum finem de-
stinati iudicij. Ex utriusq; substantiæ congregatione parere.) Parere, pro apparere,
comparere. Per tot substantias dispungenda, per quot & functa est.) Dispungen-
12 da, id est, quæ satisfacere debet. Alia argumentatione subuertunt.) Subaudi quod
diximus aut docuimus. Vice potius uasculi apparere animæ. Apparere, id est, mi-
nistrare, famulari, inseruire. Et est, ut Asconius docet, minoris ad maiorem. Vnde appa-
ritores dicti uiatores, qui iudicibus præsto sunt & iussa nutusq; eorum expectant. Fi-
ctricis, uel archigalli, uel gladiatoris, aut carnificis spiritu infectum.) Archigalli prin-
cipes sunt gallorum siue exectorum. Autore Iulio Firmico, Venus in decimo ab horo-
scopo loco facit eunuchos & archigallos. Cæterum hoc hominum genus uelut inauspi-
catum, exosum esse solet, & propter eos qui tales habent in delitijs etiam turpe & flagiti
osum. Præsumēs scilicet, nihil aliud se quàm inuidia animarum somniaturum.) Et
hic ex nostro iudicio dictionem, inuidia in inludia, sic uerba distinguentes, Præsumens
scilicet, nihil aliud se quàm inludia animarum somniaturum. uocat autem inludia anima
rum, illusiones manium, in ultionem inimicos suos parricidij autores exagitantium.
Laudem suam consecratione pensabit.) Hoc est, dicabitur templo trophæi instar su-
13 spensus. Certus & hos coronatus ab anima agi.) Emendauimus, conatus. Ex Gor
ziensibus annotatiunculis. In alienam culpæ.) Sic hic dicit alienam culpæ, hoc est, à
culpa, sicut mox extranea gloriæ, & paulò post, Exules carnis. Habentem proprium
genus substantiæ soliditatis.) Aliquando legendum putaui, substantiuæ aut substantis
soliditatis. Sed solet omitere cōiunctiones, quemadmodum supra admonuimus. Subau-
di igitur, Et. Exponeq;, Habētem proprium genus substantiæ & soliditatis, per quā &c.
14 Sic in de patientia, Nomē familiā ipsius persequentes. Cui cū tota autoritate si iustorū
patrociniorū procurent, hon. d.) Castigaui meū secutus iudiciū, cui cū tot autoritates iu
storū patroc. procurent, hon. d. &c. Sepe uero sic loquit, procuro tibi. Ergo procurent hic
interpretare, faueant, subscribant, adsint. Scilicet honores substantiæ ipsius, uires dei, exē
pla earū, ratio iudicij & neceßitates. Videamus igit primum quonā stylo spes ista pro
scripta sit.) Sic supra, Apostolū quoq; ne de uno stylo noris, quo carnē plerūq; cōpungit.
Sed quia sequitur infra, Et hæc itaq; dispectio tituli & præconij ipsius: & sic habet Gorzi
ensis quoq; codex, scripsimus titulo. Et paulo inferius pro suscitabit ingressa, suscitauit in
gressa, sensu id requirente, & b pro u poni librarijs solenne est. Vt siqua pars diuersa
15 turbat.) Siqua, id est, si aliquid. Tunc quod.) Ex nostro iudicio scripsimus. Tum quod.
16 Ambigue annuata.) Verbum insolens, forte legendum annunciata. Sic infra, Quia si
nulla tunc annuciaretur. Et mox, Quia non & tunc spiritalis annunciaretur resurrectio.
In aduentu, opinor Christi.) Aptius dixisset in aduentum. Quod semel sufficiat adno-
tasse. Sic supra, Ita nec in ueritate mortis cadit, quæ nec in imagine eius ruit. Itē in De car-
ne Christi, Et in cœlo resumpta est, Mox scripsimus, Sed plus est q. Et tunc erit Hierusa
17 lem conculcatui nationibus.) Conculcatus pro conculcatione. Secundum angelorū
18 constitutum.) Constitutum sicut statutū pro constitutione. Verbum Iureconsultis uete-
ribus

ribus usitatum. Locus est Actorum cap. primo, Ecce uiri duo astiterunt illis amicti uesti-
bus albis, &c. Secundum scopum persequor ad palmam incriminationis.) Sic Græ- [19]
cè Paulus, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος κατὰ σκοπὸν διώκω, ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἀνεγκλή-
σεως τοῦ θεοῦ ἐν χριστῷ ἰησοῦ, id est, In propria autem me extendēs iuxta scopū insequor ad pal-
mam supernæ uocationis dei in Christo Iesu. Verum quod hic uertit incriminationis, re
spicit locum qui mox sequitur ad Timotheum, ubi iubet eum custodire mādatum imma
culatum, irreprehensibile, in apparentiā domini Iesu Christi. Græcè est ἀνεπίληπτον. Ex-
pone ergo incriminationis, id est, irreprehēsibilitatis, ut ita dicam. Non mirum autem si
usurpet incriminationem pro fide integra quam nemo criminari queat, quum alibi dicat
Inbonum pro non bono. Sic mox hic δυνάστης uertit potentator. Paulo post pro Quæ tē-
pora, scripsimus, Quæ hæc tēpora. Ex Gorziensi. Sed aut mortui erunt.) Nos sic distin
ximus, Sed aut mortui erunt iam corporaliter, ut resurrexerint: & quomodo uiuūt? Aut
in nubes erepti, & quomodo hic sunt? Quum uero dicit, ut resurrexerint, intellige resurre
ctione spiritali quam ipsi astruunt in hac uita contingere. Infra scripsimus: Ac si per no-
stram. Cum aut nunc deceret eam expungi.) Expungi, id est, perfici. Vti ille iu- [20]
betur, siue ledatur per consistoris sui exitus.) Librarij b pro u subinde ponunt, quare
mutauimus ex nostro iudicio iubetur in iuuetur. Quod uero sequitur, consistoris sui, [21]
conijcio primum fuisse consistori pro consistorij, cui per incuriam librarius primam se-
quentis dictionis literam addiderit, id quod sepe fieri solet. Vocat autem consistorium
terram à consistendo, nam in hac consistit homo. Alioqui consistorium uocamus locum
in quo causæ cognoscuntur. Semel homini addicta conditione.) Conditio pro or-
be condito. Vt mox: ipsam conditionem colentes aduersus conditorē, id est, creaturā.
Quam & patrum dici capiat.) Hoc loquendi modo etiam alibi utitur, hoc est, dici liceat,
siue dicere posis. In fine præscriptionum, alia capit opinari eos qui exorbitant, id est, acci
dit, ut alias etiam opiniones habeant qui exorbitant. Et rursus insinuat.) Insinuare di- [22]
xit pro in sinum abscondere Resurectionē subradiant.) Subradiare actiuè, pro innue- [23]
re, leuiter ostendere, quod autores subindicare dicunt. Et ipsum dubiū præstruxit.) Id
est, prius instruxit prophetam. Resurrectionis uero spes apud illum sæpissimè cecinisset.
Arbitror Tertullianum scripsisse, desciuisset. Sic autem distinximus precedentem senten
tiam. Planè si & populus allegoricè musitaret ossa sua arefacta, & spem suam perditam,
dispersionis exitum querulus, merito uideretur & deus fig. desp. fig. promissione conso-
latus. Manifestus est.) Subaudi populus. Ad Græcorum imitationem dictū. Mox pro [24]
restruebat supposuimus, restituebat, Ex Gorziensi. Quanquam etsi aliqua. Distinxi-
mus. Quanquam etsi al. p. r. tunc conflictatione hærebat Israel, non idcirco & cætera.
Quàm capulum.) Sensus est, Cetus ille piscis potuisset spatio trium dierum concoquere [25]
Ionę carnem, nihilo difficilius quàm intra se tenere potuit, quum uenter ceti sepulchro ue
teri atq; abdito non esset absimilis, in quo Ionas erat immersus. Saluo eo quod & besti-
as feros in Christianum uel maximè nomen homines.) Sensus est, Non inficiandū quod
deus figurauit, id est, per figuram pręmonstrauit bestias illas de quibus apud Moysen san
guis exquiritur, esse feros istos siue efferatos homines præsertim in nomen Christianum,
id est, Christianæ religionis persequutores, uel ipsos cacodæmonas, à quibus per uindi-
ctā sanguis Christianorū exigetur. Non aut ab ipso inuenias edissertatam.) In manu scri [26]
ptis exemplaribus legitur edisseratā sicut dicimus reseratā. Legerim edissertā aut edisse-
ratam. Quæ ad dispensationē.) Ex Gorziensi collatione supposuimus dispositionē, Et
mox pro pręstrinximus, pręstruximus. Sic supra. Idcirco deus & prophetā quasi ipsū du-
biū præstruxit ad constantiā prædicationis. Cū etiā seculariū principū pl. s. indulgentia [27]
uindicetur.) Hoc uerbū usurpare ea ætas uulgo cœpit. Sic infra, Si nō omnem lachrymæ
imbrē indulgentia diuina siccaret. Mox scripsimus, Cū altera salutē consecutura sit. Con
tentioso fune deducere.) Prouerbialiter dictū, de argumentis cū prolixis tū perplexis.
In hoc scilicet reficietur ne sit.) Ironia est. De carnis scilicet obtentu.) Obtentū uocat
prætextū. Tunc negabit.) Ex nostro iudicio pro negabit & demonstrabit reposuimus, [28]
negauit & mox demōstrauit. Itē, post quā nō nubent. Et fide dirigēdus.) Emēdauimus, [29]
& fide digerēdus. Nā deuorationē ruminatio, ruminationē digestio sequit. Pręuerterāt.
Id est anteposuerant. Enimuero si ad fidē potius sequestrandam futuræ resurrectionis.)

Sequeſtrare eſt aliquid apud ſequeſtrum deponere, ut in tuto ſit. Vnde res ſequeſtrata
Iureconſultis. Expone igitur ad fidem futuræ reſurrectionis ſequeſtrandam, id eſt, ut ita
dicam, certificandam, & ſecuritati uindicandam. Quod uerbum etiam ſupra legitur, ni
fallor. Porrò quum paulò poſt dicit, Ne aliter documenta præmiſiſſe quàm rem depoſu-
30 iſſe uideatur, explicat quid ante per fidem ſequeſtrandam intellexerit. Quàm ueteris
reſignandi, & noui conſignandi.) Nam apoſtoli ueteris teſtamenti figuras explicuerunt,
& nouum confirmarunt. Infra ſcripſimus, Sed nec Athenienſis. Per totum penè inſtru
mentum.) Epiſtolas Pauli ſignificat, nam ſupra dixit, Reſurrectionem apoſtolica quoq;
31 inſtrumenta teſtantur. Sed ſubſtantiæ ſaporem.) Saporem uocat ſapientiam, mentem,
id quod ſapit. Intimandum.) Vocabulum eius ætatis uulgo frequens. Intimare pro
intimum reddere. Allegaret.) Aptius eſſet allegarit. Sed ſic ſupra dixit, promulgaret:
32 Item, curaret. Atq; adeo carni aſcribitur, ut p.p.m. ſupra d.) Locus eſt deprauatus, le-
gendum, Atq; adeo carni aſcribit preſſurarum proprietatem, ut & ſupra dicat: Cum ue-
niſſemus. Aſcribit, ſubaudi, Paulus. Nam mox ſequitur, Dehinc ut & animæ daret com-
paſsionem, ſubaudi Paulus. Quod pro hoc diſſoluetur caro.) In Gorzienſi deeſt,
quod. Nos quoq; ſuſtulimus. Infra ſcripſimus, nos cum ipſis ſimul rapiemur in nubibus.
33 Item pro lucrifactam morte, lucrifacta morte. Quantos enim.) Quantos pro quot. Sic
uulgus loquitur. Et dentes incorruptos perennare.) Perennare pro durabiliter conſer
uari. Aliter dixit Tranquillus, non perennauit, id eſt, annum non uixit. Infra pro dicentes
ſcripſimus ducentes. Paradiſo non inferis deuerſurus.) Id eſt, aditurus paradiſum non
34 inferos. Deuerſurus pro diuerſurus, in paradiſum non ad inferos. Mox ſcripſimus, Pere-
35 grinari nos ab eo dixit, pro ſe deo ab eo dixit. In re ergo aliena ſaluti, ſed niſi.) Scripſi-
mus, aliena ſalutis, id eſt, à ſalute. Nam ſic loqui ſolet Tertullianus. Vt ſupra, in alienam
culpæ, id eſt, à culpa alienam. Item extranea gloriæ, & exules carnis, ibidem. Niſi quia
cum ipſo ſicut ipſum ſapit.) Senſus eſt, Suſcitabit & nos cum ipſo, ualet idem quod,
ſicut ipſum. Etſi ordine poſthumat.) Poſthumus eſt qui poſt mortem patris na-
ſcitur. Inde uerbū Tertullianus deducit poſthumare, pro ſubſequi uel poſteriorem eſſe.
Nam & exinde à benedictione geniture.) Genitura pro generatione, ut ſupra.
Contemporant fœtu, coetant natu.) Dicimus contemporaneus & coætaneus. Sed
Tertullianus hinc uerba format, Contemporare & coætare. Vide quantum ſibi permit-
tat. Dum prior neuter citius eſt: totos nos aut ueteres.) Caſtigauimus & diſtinxi
mus noſtrum ſecuti iudicium, Dum prior neuter. Citius eſt totos nos aut ueteres
aut nouos eſſe. Mox ſcripſimus, Alterum eſſe neſcimus. Ex Gorzienſibus adnotamentis.
Quibus monentibus rurſum ſuppoſuimus pro furatur, furabatur, & mox pro quis opti-
36 mus, qui ſit optimus. Et infra, Quia & anima delinquentiæ inducitur: Item, Delinquentię
37 ſcilicet mortui. Nam etſi ſupra nouiſsimus Adam dicet.) Noſtrum iudicium ſecuti
ſcripſimus. Nam & ſupra, nouiſsimus Adam, de conſ. ſ. c. n. traxit Inducere oportebit.)
Subaudi in illa. Videlicet carnem & ſanguinem. A regno dei extruxit.) Aliquando le
gendū putaui extruſit. Sed quid non ſuo more dicit hic autor. Mox pro agnoſcendis ſcri
pſimus agnoſcendus, Subaudi Ieſus. Item ſecuræ eſtote caro & ſanguis. Ex Gorzienſi.
38 Tu quod ſeminas nonne uiuificatur, niſi mortuum fuerit? Scripſimus noſtrū ſecuti iudi-
39 ciū, númne uiuif. niſi mort. fuerit. Niſi ut iam nondū reſurgat.) Scribendū, Niſi ut iam
nō nudum reſurgat. Infra pro, argumentari conuenit, ex Gorzienſibus annotatiunculis
ſuppoſuimus, argumenta committit. Et ſeminibus ſequeſtratoriū terra eſt.) Sequeſtra
40 torium pro loco ubi res ſequeſtrata ſiue depoſita ſeruatur. Mox ſcripſimus, ac tegere. In
41 fra pro deuorauerat mors, poſſet etiam legi, deuoraueras mors. Angelicum iam faſti-
42 gium induerat.) Faſtigium pro dignitate, & amplitudine, ceu ſupra. Quod naſcimur,
43 non quod lædimur, reuiuiſcimus.) Figura Græca. Nec Sarabas.) Locus eſt Danie-
lis tertio: ſeptuaginta habent, Sarabara. Chaldaica uox eſt & ueſtis, καὶ τὰ σαράβαρα αὐτῶν
οὐκ ἠλλοιώθη. Et Sarabara eorum non ſunt demutata. In æditione prouulgata Saraballa le-
gitur. Et de iſto cœlo quod nobis incumbat.) Aut incubat, quo uerbo ipſe ali-
44 bi etiam utitur, aut incumbit, Niſi incumbat eſt ab incumbo. Carni maxime eidem,
de officijs quoque.) Conijcio ſic legendum, Ecce autem ut adhuc controuerſiam ex-
aggerant, carni maximè, id eſt, de officijs quoque membrorum argumentantur.

Quò

Quò enim iam, inquiunt, spelunca hæc oris.] Quò, hoc est, ad quem usum, ad quid. Horatius: Quò mihi fortuna, si non conceditur uti? Sic supra dixit Tertullianus, Quò ergo legimus? Et mox. Quò huiusmodi membra admittunt, subigũt, Id est, ad quid admittũt, id est recipiunt scilicet cibũ. Itẽ, Quò manus ipsæ & pedes. Rursum, Quò renes conscij seminũ Itẽ, Quò totũ corpus, totũ scilicet uacaturũ? Et cõpitũ stomachi.] Compitũ stomachi uocat conuenticulũ & receptaculũ, quod in hoc uidelicet conueniat quidquid eduliorũ per os immittitur. Sumpta est metaphora à uijs cõpetentibus ac conuenientibus, nam hinc compitum deducunt Grammatici. Educatu.] Pro educatione. Redactis & recuratis omnibus.] Nisi redigere & redactũ sic usurparet supra, mallem legere repactis, libro primo aduersus Marcionem, Quàm totum hominem redigere in salutem. Ad macellum corrodendum.] Continens pro contento. Ad omnem hiatum & rictum coronandum.] Significat dentes potius in hoc factos ut hiatum & rictũ oris coronent, id est, circundent & minus deformem reddant. Supra dixit, Spelunca hæc oris, & dentiũ statio.

Et concubitus genituram.] Genitura pro generatione. Neq; generis supparatura.] Supparatur genus dum sobolem sufficimus, substituimusq;. Hoc uerbo in sequentibus libris aliquoties utitur Tertullianus, Hinc supparatura nomen. Etiam saxum à cõgressione subducimus.] Honeste uiri & mulieris commixtionem circumloquitur. Refertur hoc ad illud quod præcedit, Cæterum & hodie uacare intestinis & pudendis licebit. Tam proximus.] Sic & supra in De uera carne domini, Extraneis defixis in illum, tam proximi aberant. Arcana etiã apocryphorum.] Arcana apocryphorum, blasphemiæ fabulas Appositiue. Pristina instrumenta.] Pristina pro prisca. Intelligit Mosaica propheticaq;.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE RESVRRECTIONE CARNIS LIBER.

FIDVCIA Christianorum, resurrectio mortuorũ: illam credentes sumus, hoc credere ueritas cogit. Veritatem deus aperit. Sed uulgus inridet, existimans nihil super esse post mortem. Et tamen defunctis parentant, & quidem impẽsissimo officio pro moribus eorum, pro temporibus sepultorum, ut quos negat sentire quicquam, etiam desiderare præsumant. At ego magis ridebo uulgus, tunc quoq; cum ipsos defunctos atrocissime exurit, quos postmodum gulosissime nutrit, ijsdem ignibus & promerens & offendens. O pietatem de crudelitate ludentem: sacrificat, an insultat, quum crematis cremat? Plane cũ uulgo interdum & sapientes sentẽtiam suam iungũt. Nihil esse post mortem, Epicuri schola est. Ait & Seneca omnia post mortem finiri, etiam ipsam. Satis est autem, si non minor philosophia Pythagoræ & Empedocli. Sed Platonici immortalẽ animam è contrario reclamant: imo adhuc proxime etiam in corpora remeabilem affirmant, etsi non in eadem, etsi non in humana tantummodo, ut Euphorbus in Pythagoram, Homerus in pauum recenseantur. Certe recidiuatum animæ corporalem pronunciauerunt, tolerabilius mutata quàm negata qualitate: pulsata salute licet non adita ueritate. Ita seculum resurrectionem mortuorũ, nec cum errat, ignorat. Si uero & apud deũ aliqua secta est Epicureis magis adfinis quàm prophetis, sciemus

Epicurus
Seneca
Pythagoras
Empdocles.

Euphorbus
Homerus.

mus quid audiant à Christo Sadducei. Christo enim seruabatur omnia retro occulta nudare, dubitata dirigere, prælibata supplere, prædicata repræsenta re: mortuorũ certe resurrectionem, non modo per semetipsum, uerum etiam in semetipso probare. Nunc autem ad alios Sadducæos præparamur, partiarios sententiæ illorum. Ita dimidiam agnoscunt resurrectionem, solius scilicet animæ, aspernati carnem sicut & ipsum dominum carnis. Nulli deniq; alij salutẽ corporali substantiæ inuident, quàm alterius diuinitatis hæretici. Ideoq; & Christum aliter disponere coacti ne creator carnis habeatur, in ipsa prius carne eius errauerunt, aut nullius ueritatis cõtendentes eam secundum Marcionem, & Basiliden, aut propriæ qualitatis, secundum hæreses Valentini, & Apellen. Atq; ita sequitur, ut salutem eius substantiæ excludant, cuius Christum consortem negant, certi illam summo præiudicio resurrectionis instructam, si iam in Christo resurrexit caro. Propterea & nos uolumen præmisimus de carne Christi, quo eam & solidam probamus aduersum phantasmatis uanitatem, & humanam uindicamus aduersus qualitatis proprietatem, cuius conditio Christum & hominem & filium hominis inscripserit. Carneum enim atq; corporeum probantes eum, proinde & obducimus, præscribendo nullum alium credendum deum præter creatorem, dum talem ostendimus Christum, in quo dinoscitur deus, qualis promittitur à creatore. Obducti dehinc de deo, carnis autore, & de Christo carnis redemptore, iam & de resurrectione carnis reuincentur, congruenter scilicet & de deo carnis autore, & de Christo carnis redemptore. Hoc fermè modo dicimus ineundam cum hæreticis disceptationẽ. Nam & ordo semper à principalibus deduci exposcit, ut de ipso prius constet à quo dicatur dispositum esse quod quæritur. Atq; adeo & hæretici ex conscientia infirmitatis, nunquàm ordinariè tractant. Certi enim quàm laborent in alterius diuinitatis insinuatione, aduersus deum mundi omnibus naturaliter notum de testimonijs operum, certe & in sacramentis priorem, & in prædicationibus manifestiorem, sub obtentu quasi urgentioris causæ, id est, ipsius humanæ salutis ante omnia requirendæ, à quæstionibus resurrectionis incipiunt: quia durius creditur resurrectio carnis, quàm una diuinitas: atq; ita tractatum uiribus ordinis sui destitutum, & scrupulis potius oneratum depreciantibus carnem, paulatim ad alterius diuinitatis temperant sensum, ex ipsa spei cõcussione & demutatione. Deiectus enim unusquisq; uel motus de gradu eius spei quam susceperat apud creatorem, facile iam declinatur ad alterius spei autorem, etiam ultro suspicandum. Per diuersitatem enim promissionum, diuersitas insinuatur deorum. Sic multos inretitos uidemus, dum ante de resurrectione carnis eliduntur, quàm de unione diuinitatis elidunt. Igitur quantũ ad hæreticos, demonstrauimus quo cuneo occurrendũ sit à nobis: & occursum est iam suo quoq; titulo, de deo quidem unico & Christo eius aduersus Marcionẽ: de carne uero domini, etiam aduersus quatuor hæreses: ad hanc maxime quæstionem præstruendam, uti nunc de sola carnis resurrectione ita digerẽdum sit, tanquam penes nos quoque incertã, id est, penes creatorem. Nam & multi rudes, & pleriq; sua fide dubij & simplices: plures quos instrui, dirigi, muniri oportebit, quia & hoc latere unio diuinitatis defendetur: sicut enim negata carnis resurrectione cõcutitur

Partiarij Sadducæorum.

Liber de carne Christi.

Ordo à principalibus.

cutitur, ita uindicata constabilitur: Animę autem salutem credo retractatu carere. Omnes enim ferè hæretici eam quoquo modo uolunt, tamen non negant. Viderit unus aliqui Lucanus, nec huic quidē substantiæ parcens, quam secundum Aristotelem dissoluens, aliud quid pro ea subijcit, tertium quiddam resurrecturus, neq; anima neq; caro, id est, non homo, sed ursus forsitan, quâ Lucanus. Habet & iste à nobis plenissimum de omni statu animę stylum, quam in primis immortalem tuentes, solius carnis & defectionem agnoscimus, & refectionem, cum maxime adserimus, redactis in ordinarium materię corpus, si qua & alibi pro causarum incursione perstricta distulimus. Nam ut quædā prælibari solenne est, ita et differri necesse est, dum modo & prælibata suppleantur suo corpore, & dilata reddantur suo nomine. Est quidem & de cōmunibus sensibus sapere in dei rebus, sed in testimoniū ueri, nō in adiutorium falsi: quod sit secundum diuinam, non contra diuinam dispositionem. Quædam enim & natura nata sunt, ut immortalitas animæ penes plureis, ut deus noster penes omneis. Vtar ergo & sententia Platonis alicuius pronunciantis, Omnis anima immortalis. Vtar & conscientia populi, contestantis deum deorum, utar & reliquis communibus sensibus, qui deum iudicē prædicant: Deus uidet. Et, Deo commendo. At cum aiunt, Mortuum quod mortuum: &, Viue dum uiuis, &, Post mortem omnia finiuntur, etiam ipsa: tunc meminero & cor uulgi cinerem à deo deputatum, & ipsam sapientiam seculi, stultitiam pronunciatam. Tunc si & hæreticus ad uulgi uitia, uel seculi ingenia confugerit, discede dicam ab ethnico hęretice, & si unum estis omnes, qui deum fingitis, dum hoc tamen in Christi nomine facis, dum Christianus tibi uideris, alius ab ethnico es: redde illi suos sensus, quia nec ille de tuis instruitur. Quid cæco duci inniteris, si uides: quid uestiris à nudo, si Christum induisti? Quid alieno uteris clypeo, si ab Apostolo armatus es? Ille potius à te discat carnis resurrectionem confiteri, quàm tu ab illo diffiteri. Quia si à Christianis negari eam oporteret, sufficeret illis de sua scientia, nō de uulgi ignorantia instrui. Adeo non erit Christianus, qui eam negabit, quā confitentur Christiani, & his argumentis negabit, quibus utitur non Christianus. Aufer denicq; hæreticis quæ cum ethnicis sapiunt, ut de scripturis solis quęstiones suas sistant, & stare non poterunt. Communes enim sensus simplicitas ipsa commendat, & compassio sententiarum, & familiaritas opinionum, eoq; fideliores existimantur, quia nuda & aperta & omnibus nota definiunt. Ratio autē diuina in medulla est, non in superficie, & plerunq; ęmula manifestis. Itaq; hęretici inde statim incipiunt, & inde præstruunt, dehinc interstruunt unde sciunt facile capi mentes, de communione fauorabili sensuū. An aliud prius uel magis audias ab hæretico quàm ab ethnico? & non ubiq; conuicium carnis, in originem, in materiam, in causam, in omnem exitum eius, immundæ à primordio ex fecibus terræ, immundioris deinceps ex seminis sui limo, friuolę, infirmæ, criminosæ, onerosæ, molestæ? & post totum ignobilitatis elogium, caducæ in originem terram, & cadaueris nomen, & de isto quoq; nomine perituræ in nullū inde iam nomen, in omnis iam uocabuli mortē? Hanc ne ergo uir sapiens & uisui & cōtactui & recordatui tuo ereptā persuadere, quòd se receptura quandoq; sit in integrū de corrupto, in solidum de casso, in plenū de inanito,

[Margin: 3; Seneca; Compassio sententiarum; Ignobilitatis elogium; 4]

inanito, in aliquid omnino de nihilo, & utique redhibentibus eam ignibus
& undis, & aluis ferarum, & rumis alitum, & lactibus piscium, & ipsorum
temporum propria gula. Adeóne autem eadem sperabitur quæ intercidit ut
claudus, & luscus, & cæcus, & leprosus, & paralyticus reuertantur, ut redisse
non libeat ad pristinum? an integri, ut iterum talia pati timeant? Quid tum de
consequentijs carnis? Rursus ne omnia necessaria illi, & in primis pabula atq;
Potacula potacula, & pulmonibus natandum, & intestinis æstuandum, & pudendis
non pudendum, & omnibus membris laborandum? Rursus ulcera, & uulne
ra, & febris, & podagra, & mors redoptanda? Nimirum hæc erunt uota car-
nis recuperandæ, iterum cupere de ea euadere. Et nos quidem hæc aliquanto
Spurciloquium. honestius pro styli pudore. Cæterum quantum etiam spurciloquij liceat illo-
rum in congressibus experiri, tam ethnicorum quàm hæreticorũ. Igitur quo
niã & rudes quicq; de cõmunibus adhuc sensibus sapiũt, & dubij & simplices
Iste in nos aries temperatur. per eosdẽ sensus denuo inquietantur, & ubicq; primus iste in nos aries tẽpera-
tur, quo carnis conditio quassatur, necessariò & à nobis carnis primũ condi-
tio munietur, Vituperatione laudatione depellas. Ita nos rhetoricari quocq;
prouocant hæretici, sicut etiam philosophari. Futile & friuolum istud corpu-
sculum quod malum denicq; appellare non horrent, & si angelorum fuisset o-
peratio, ut Menandro & Marco placet, & si ignei alicuius extructio æquè an
geli, ut Apelles docet, sufficeret ad autoritatem carnis, secundę diuinitatis pa
trociniũ. Angelos post deum nouimus. Iam nunc quisquis ille summus deus
hæretici cuiuscq; est, non immerito ab ipso quocq; deducerem carnis dignitatẽ
à quo uoluntas producendæ ei adfuisset. Vticq; enim prohibuisset fieri, quam
fieri scisset, si fieri noluisset. Ita & secundum illos æque caro, dei res. Nihil ope
ris, nõ eius est, qui passus est esse. Bene autem quòd plures & duriores quæcq;
doctrinæ totam hominis figulationẽ deo nostro cedunt. Quantus hic sit satis
nosti, qui unicum credidisti. Incipiat iam tibi caro placere, cuius artifex tan-
tus est. Sed & mundus, inquis, dei opus est, & tamen præterit habitus huius
mundi, Apostolo quocq; autore: nec idcirco restitutio mundi præiudicabitur,
quia dei opus est, & uticq; si uniuersitas inreformabilis post decessum, quid
portio? Planè si portio uniuersitati adæquatur. ad distantiam enim prouoca-
mus: primo quidem, quòd omnia sermone dei facta sunt, & sine illo nihil. Ca-
ro autem & sermone dei constitit propter formam, ne quid sine sermone. Fa-
ciamus enim hominem, antè præmisit: Et amplius, manu propter prælatio-
nem, ne uniuersitati compararetur. Et finxit, inquit, deus hominem. Magnæ
sine dubio differentiæ ratio, pro conditione scilicet rerum. Minora enim quę
fiebant, eo cui fiebant. Siquidem homini fiebant, cui mox à deo addicta sunt.
Merito igitur ut famula, iussu & imperio, & sola uocali potestate uniuersa
processerant. Contrà, homo ut dominus eorum, in hoc ab ipso deo extructus
Caro, homo. est, ut dominus esse posset, dum fit à domino. Hominem autem memento car
nem propriè dici, quę prior uocabulum hominis occupauit: & finxit deus ho
minem, limum de terra. Iam homo, qui adhuc limus. Et insufflauit in faciem
eius, flatum uitæ, & factus est homo, id est, limus, in animam uiuam. Et posuit
deus hominem quem finxit in paradiso. Adeò homo figmentum primo, de-
hinc totus. Hoc eò commendarim, uti quicquid omnino homini à deo pro-

spectum

ſpectum atq; promiſſum eſt, non ſoli animæ, uerùm & carni ſcias debitum: ut ſi non ex cōſortio generis, certe uel ex priuilegio nominis. Perſequar itaq; propoſitum, ſi tamen tantum poſsim carni uindicare, quantum contulit ille qui eam fecit, iam tunc gloriantem quòd illa puſillitas, limus, in manus dei, quæcunq; ſunt, peruenit, ſatis beatus & ſi ſolummodo contactus. Quid enim ſi nullo amplius opere, ſtatim figmentum de contactu dei conſtitiſſet? Adeo magna res agebatur, qua iſta materia extruebatur. Itaque totiens honoratur, quotiens manus dei patitur, dum tangitur, dum decerpitur, dum deducitur, dum effingitur. Recogita totum illi deum occupatum ac deditum, manu, ſenſu, opere, conſilio, ſapientia, prouidentia, & ipſa in primis adfectione, quæ liniamenta dictabat. Quodcunq; enim limus exprimebatur, Chriſtus cogitabatur homo futurus, quod & limus, & Sermo caro, quod & terra tunc. Sic enim præfatio patris ad filium: Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. Et fecit hominem deus, id utiq; quod finxit, ad imaginem dei fecit illum, ſcilicet, Chriſti. Et ſermo enim deus, qui in effigie dei conſtitutus, non rapinam exiſtimauit paria deo. Ita limus ille iam tunc imaginem induens Chriſti futuri in carne, non tantum dei opus erat, ſed & pignus. Quó nunc facit, ad infuſcandam originem carnis, nomen terræ uentilare, ut ſordentis, ut iacentis elementi? cum & ſi alia materia excudendo homini competiſſet, artificis faſtigium recogitari oporteret, qui illam & eligendo dignam iudicaſſet, & tractando feciſſet. Phidiæ manus Iouem Olympium ex ebore molitæ adorantur, nec iam beſtiæ & quidem inſulſiſsimæ dens eſt, ſed ſummum ſeculi numen, non quia elephantus, ſed quia Phidias tantus, deus uiuus, deus uerus, quamcunq; materiæ uilitatem non de ſua operatione purgaſſet, & ab omni infirmitate ſanaſſet? An hoc ſupererit, ut honeſtius homo deum, quàm hominem deus finxerit? Nunc & ſi ſcandalum limus, alia iam res eſt. Carnem iam teneo, non terram: licet caro audiat, Terra es, & in terram ibis: origo recenſetur, non ſubſtantia reuocatur. Datum eſt eſſe aliquid origine generoſius, & demutatione felicius. Nam & aurum terra, quia de terra: hactenus tamen terra: ex quo aurum, longe alia materia, ſplendidior atq; nobilior de obſoletiore matrice. Ita & deo licuit carnis aurū, de limi, quibus putas, ſordibus excuſato cenſu eliquaſſe. Sed ne dilutior uideatur autoritas carnis, quia non & ipſam proprie manus diuina tractauit, ſicuti limum; Quandò in hoc tractauit limum, ut poſtmodum caro fieret ex limo, carnis utiq; negotiū geſsit. Sed adhuc uelim diſcas quando & quomodo caro floruerit ex limo. Neq; enim, ut quidam uolunt, illę pellicęę tunicæ, quas Adam & Eua paradiſum exuti induerunt, ipſę erunt carnis ex limo reformatio, cum aliquanto prius & Adam ſubſtantiæ ſuæ traducem in fœmina iam carne recognouerit: Hoc nunc os ex oſsibus meis, & caro ex carne mea: & ipſa delibatio maſculi in fœminā carne ſuppleta ſit, limo opinor ſupplenda, ſi Adam adhuc limus. Obliteratus igitur & deuoratus eſt limus in carnem. Quando? cum factus eſt homo in animam uiuam, de dei flatu, uaporeo ſcilicet & idoneo torrere quodammodo limum in aliam qualitatem, quaſi in teſtam, ita in carnem. Sic & figulo licet argillam temperato ignis adflatu in materiam robuſtiorem recorporare, & aliam ex alia fingere ſpeciem, aptiorem priſtina, & ſui iam generis ac nominis. Nam

Recorporare

e etſi

etsi scriptum est, nunquid argilla dicet figulo, id est, homo deo? & si Apostolus in testaceis ait uasculis, tamen & argilla homo, quia limus ante, & testa caro, quia ex limo per adflatus diuini uaporem, quam postea pelliceę tunicæ, id est, cutes superductæ uestierunt. Vsque adeo, si detraxeris cutem, nudaueris carnem: Ita quod hodie spolium efficitur, si detrahatur, hoc fuit indumentum cum superstruebatur. Hinc & Apostolus circumcisionem, despoliationē carnis appellans, tunicam cutem confirmauit. Hæc cum ita sint, habes & limum de manu dei gloriosum, & carnem de adflatu dei gloriosiorem, quo pariter caro & limi rudimenta deposuit, & animæ ornamenta suscepit. Non es diligentior deo, uti tu quidem Scythicas & Indicas gemmas, & rubentis maris grana candentia, non plumbo, non ære, non ferro, ne argēto quoq; oblaquees, sed electissimo & insuper operosissimo descrobes auro: uinis item, & unguentis preciosissimis quibusq; uasculorum prius congruentiam cures: proinde perspecte ferruginis gladijs uaginarum adæques dignitatem: Deus uero animæ suæ umbram, spiritus sui auram, oris sui operam uilissimo alicui cōmiserit capulo, & indigne collocando utiq; damnauerit. Collocauit autem an potius inseruit et immiscuit carni, tanta quidē concretione ut incertum haberi possit, utru'mne caro animam, an carnem anima circumferat: utru'mne animæ caro, an anima appareat carni: sed et si magis animam inuehi atq; dominari credendum est, ut magis deo proximam, hoc quoq; ad gloriam carnis exuberat, quòd proximam deo & continet & ipsius dominationis compotem præstat. Quem enim naturæ usum, quem mundi fructum, quem elementorū saporem, nō per carnem anima depascitur? quid ni? per quam omni instrumēto sensuum fulta est, uisu, auditu, gustu, odoratu, cōtactu: per quam diuina potestate respersa est, nihil non sermone perficiēs, uel tacitè præmisso. Et sermo enim de organo carnis est, Artes per carnem: studia, ingenia, per carnem, opera, negotia, officia, per carnem: atq; adeo totum uiuere animæ carnis est, ut nō uiuere animæ nil aliud sit, quam à carne diuertere. Sic etiam ipsum mori carnis est, cuius & uiuere. Porrò si uniuersa per carnem subiacent animæ, carni quoq; subiacent. per quod utaris, cum eo utaris necesse est: ita caro dum ministra & famula animę deputatur, consors & cohæres inuenitur: si temporaliū, cur non & æternorum? Et hæc quidem uelut de publica forma humanæ conditionis in suffragium carni procurauerim: uideamus nunc de propria etiam Christiani nominis forma, quanta huic substantiæ friuolæ ac sordidæ, apud deū prærogatiua sit: & si sufficeret illi quòd nulla omnino anima salutē possit adipisci, nisi dum est in carne, crediderit: adeo caro salutis est cardo, de qua cum anima deo allegitur, ipsa est quæ efficit, ut anima allegi possit. Sed & caro abluitur, ut anima emaculetur. Caro ungitur, ut anima consecretur. Caro signatur, ut & anima muniatur. Caro manus impositione adumbratur, ut & anima spiritu illuminetur. Caro corpore & sanguine Christi uescitur, ut & anima de deo saginetur. Non possunt ergo separari in mercede, quas opera cōiungit. Nam & sacrificia deo grata, conflictationes dico animæ, ieiunia, & seras & aridas escas, & adpendices huius officij sordes, caro de proprio suo incommodo instaurat. Virginitas quoq; & uiduitas, & modesta in occulto matrimonij dissimulatio, & una noticia eius, de bonis carnis deo adoletur. Age iam

Marginal notes: Tunica cutis — Rudimenta limi — Propria Christiani nominis forma. — Cardo salutis. — Ablui — Vngi — Signari — Manus impositio — Eucharistia — Sacrificia deo grata — Ieiunia — Neglectus corporis

iam quid de ea sentis, cum pro nominis fide in medium extracta, & odio publico exposita decertat, cum in carceribus maceratur, teterrimo lucis exilio, penuria mundi, squalore, pędore, contumelia uictus, ne somno quidē libera, quippe ipsis etiam cubilibus uincta, ipsisq; stramentis lancinata, cum iam & in luce omni tormentorum machinatione laniatur, cum deniq; supplicijs erogatur enisa reddere Christo uicem moriēdo pro ipso, & quidem per eandem crucem sæpe, nedum per atrociora quoq; ingenia pœnarum. Næ illa beatissima & gloriosissima, quæ potest apud Christum dominū parēre debito tanto, ut hoc solum debeat ei, quod ei debere desierit: hoc magis uincta quod absoluta. Igitur, ut retexam, quam deus manibus suis ad imaginem dei struxit, quam de suo adflatu ad similitudinem suæ uiuacitatis animauit: quam incolatui, fructui, dominatui totius suæ operationis præposuit: quam sacramentis suis disciplinisq; uestiuit, cuius mundicias amat, cuius castigationes probat, cuius passiones sibi adpreciat, hæccine non resurget totiēs dei? Absit ut deus manuum suarum operam, ingenij sui curam, adflatus sui uaginam, molitionis suæ reginam, liberalitatis suę heredem, religionis suæ sacerdotem, testimonij sui militem, Christi sui sororem, in æternum destituat interitum. Bonū deum nouimus: solū optimum à Christo eius addiscimus, qui dilectionē mandans post suam in proximū, faciet & ipse quod præcepit: diliget carnem tot modis sibi proximam: & si infirmam, sed uirtus in infirmitate perficitur: & si imbecillam, sed medicum non desiderant nisi male habentes, & si inhonestam, sed inhonestioribus maiorem circundamus honorē: & si perditam, sed ego, inquit, ueni, ut quod perijt, saluum faciam: & si peccatricem, sed malo mihi, inquit, salutē peccatoris, q̃ mortem: & si damnatam, sed ego, inquit, percutiam, & sanabo. Quid ea exprobras carni, quæ deum expectant, quæ in deum sperāt, quæ honorantur ab illo, quibus subuenit? Ausim dicere, si hæc carni non accidissent, benignitas, gratia, misericordia, omnis uis dei benefica uacuisset. Tenes scripturas, quibus caro infuscatur? tene etiam quibus inlustratur. Legis cum quando deprimitur? adige oculos & cum quando releuatur. Omnis caro fœnum: non solum pronunciauit Esaias, sed &, Omnis caro uidebit salutare dei. Notatur in Genesi, dicens: Non manebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt. Sed & auditur per Iohelē: Effundam de spiritu meo in omnē carnem. Apostolum quoq; ne de uno stylo noris, quo carnem plerumq; compūgit. Nam etsi negat habitare boni quicquam in carne sua: & si adfirmat eos qui in carne sint deo placere non posse, quia concupiscat aduersus spiritum: & si qua alia ita ponit, ut carnis non tamen substantia, sed actus inhonoretur: dicemus quidem alibi nihil proprie carni exprobrari oportere, nisi in animæ suggillationē, quod carnem ministerio sibi subigit. Verum interim in illis literis Paulus est, cum stigmata Christi in corpore suo portat: cum corpus nostrum, ut dei templum uitiari uetat: cum corpora nostra, membra Christi facit: cum monet tollere & magnificare deum in corpore nostro. Itaq; si ignominię carnis resurrectionem eius expellunt, cur non dignitates potius inducent? Quoniam deo magis congruit in salutem redigere, quod reprobarit interdum, q̃ in perditionem dedere, quod etiam probauit. Hucusq; de præconio carnis aduersus inimicos, & nihilominus amicissimos eius. Nemo

Nomen

Martyrium

Ingenia pœnarum

enim tam carnaliter uiuit, quàm qui negant carnis resurrectionem. Negantes enim pœnam, despiciunt & disciplinam. De quibus luculenter & paracletus per prophetidem Priscam, Carnes sunt, & carnem oderunt. Quam si tanta autoritas munit, quãta illi ad meritum salutis patrocinari posit, nunquid etiam dei ipsius potentiam, & potestatem, & licentiam recensere debemus, an tantus sit qui ualeat dilapsum & deuoratum, & quibuscunq; modis ereptum tabernaculum carnis reædificare, atq; restituere? an & aliqua nobis exempla huius sui iuris in publico naturæ promulgarit, ne qui forte adhuc sciãt deum nosse, qui non alia lege credendus est, quàm ut omnia posse credatur? Planè apud philosophos habes, qui mundum hunc innatum infectumq; defendãt: sed multo melius quod omnes ferè hęreses natum & factum mundum annuentes, conditionem deo nostro adscribunt. Igitur confide illum totum hoc ex nihilo protulisse, & deum nosti fidendo quod tantum deus ualeat. Nam & quidam infirmiores, hoc prius credere de materia potius subiacenti uolunt ab illo uniuersitatem dedicatam secundum philosophos. Porrò etsi ita in uero haberetur, cum tam longe alias substantias longeq; alias species ex reformatione materiæ diceretur protulisse, quàm fuisset ipsa materia, non minus defenderem ex nihilo eum protulisse, si ea protulerat, quæ omnino non fuerant. Quo enim interest ex nihilo quid proferri, an ex aliquo, dum quod non fuit, fiat? quando etiam non fuisse, nihil sit fuisse. Sic et fuisse è contrario, non nihil est fuisse. Nunc etsi interest, tamen utrunq; mihi adplaudit. Siue enim ex nihilo deus molitus est cuncta, poterit & carnem in nihilum productam exprimere de nihilo. Siue de materia modulatus est alia, poterit & carnem quocunq; dehaustam euocare de alio. Et utiq; idoneus est reficere, qui fecit: quanto plus est fecisse, quàm refecisse: initium dedisse, quã reddidisse. Ita restitutionem carnis, faciliorem credas institutione. Aspice nunc ad ipsa quoq; exempla diuinæ potestatis. Dies moritur in noctem, & tenebris usquequaq; sepelitur. Funestatur mundi honor, omnis substantia denigratur. Sordent, silent, stupent cuncta: ubiq; iustitium est, quies rerum. Ita lux amissa lugetur. Et tamen rursus cum suo cultu, cum dote, cum sole, eadem & integra & tota uniuerso orbi reuiuiscit, interficiẽs mortem suam noctem, rescindens sepulturam suam tenebras, hęres sibimet existens, donec & nox reuiuiscat cum suo & illa suggestu. Redaccẽduntur enim & stellarum radij, quos matutina succensio extinxerat. Reducuntur & siderum absentiæ, quas temporalis distinctio exemerat. Redornantur & specula lunæ, quæ menstruus numerus adtriuerat. Reuoluntur hyemes & æstates, & uerna, & autumna, cum suis uiribus, moribus, fructibus. Quippe etiam terrę de cœlo disciplina est, arbores uestire post spolia, flores denuo colorare, herbas rursus imponere, exhibere eadem quæ absumpta sint semina: nec prius exhibere, quàm absumpta. Mira ratio: defraudatrice seruatrix: ut reddat, intercipit: ut custodiat, perdit: ut integret, uitiat: ut etiam ampliet, prius decoquit. Siquidem uberiora & cultiora restituit quàm exterminauit, Re uera fœnore interitu, & iniuria usura, et lucro damno semel dixerim uniuersa conditio recidiua est. Quodcunq; conueneris, fuit, quodcunque amiseris, nihil non iterum est. Omnia in statum redeunt, cum abscesserint: omnia incipiunt, cùm desierint. Ideo finiuntur, ut fiant. Nihil deperit

Prisca prophetis

Conditionẽ appellat creationem hic & in sequẽtibus.

Dies

Vbiq; iustitium est

perit,niſi in ſalutem. Totus igitur hic ordo reuolubilis rerum, teſtatio eſt re-
ſurrectionis mortuorum. Operibus eam præſcripſit deus antè, q̃ literis: uiri
bus prædicauit ante,quàm uocibus. Præmiſit tibi naturam magiſtram, ſub-
miſſurus & prophetiam, quo facilius credas prophetiæ, diſcipulus naturæ:
quo ſtatim admittas cum audieris,quod ubiqꝫ iam uideris: nec dubites deum
carnis etiam reſuſcitatorem, quem omnium noris reſtitutorem. Et utiqꝫ ſi o-
mnia homini reſurgũt,cui procurata ſunt,porrò nõ homini niſi & carni, qua
le eſt ut ipſa depereat in totum, propter quam & cui nihil deperit? Si parum
uniuerſitas reſurrectionem figurat, ſi nihil tale conditio ſignat, quia ſingula
eius non tam mori quàm deſinere dicantur,nec redanimari,ſed reformari ex-
iſtimentur, accipe pleniſſimum atque firmiſſimum huius ſpei ſpecimen. Si-
quidem animalis eſt res & uitæ obnoxia & morti, illum dico alitem orientis
peculiarem, de ſingularitate famoſum, de poſteritate monſtruoſum: qui ſe-
metipſum libenter funerans renouat, natali fine decedens atque ſuccedens
iterum Phœnix. Vbi iam nemo, iterum ipſe: qui non iam,alius idem. Quid
expreſſius atque ſignatius in hanc cauſam, aut cui alij rei tale documentum?
Deus etiam ſcripturis ſuis: Et florebis enim,inquit, uelut phœnix, id eſt, de
morte, de funere: uti credas, de ignibus quoque ſubſtantiam corporis exigi
poſſe. Multis paſſeribus anteſtare nos dominus pronunciauit: ſi non & phœ
nicibus,nihil magnum: ſed homines ſemel interibunt, auibus Arabiæ de re-
ſurrectione ſecuris. Talia interim diuinarum uirium liniamenta, non minus
parabolis operato deo quàm locuto,ueniamus & ad ipſa edicta atque decre-
ta eius,quo cum maxime diuiſionem iſtam materiæ ordinamus. Exorſi enim
ſumus ab autoritate carnis,an ea ſit cui dilapſæ ſalus competat: dehinc proſe-
cuti de potentia dei,an tanta ſit quæ ſalutem conferre dilapſæ rei ſoleat: nunc
ſi probauimus utrunqꝫ,uelim etiam de cauſa requiras: an ſit aliqua tam digna
quæ reſurrectionem carnis neceſſariam,& rationi certè omni modo debitam
uindicet: quia ſubeſt dicere,etſi caro capax reſtitui,etſi diuinitas idonea reſti-
tuendi,ſed cauſa reſtitutionis prǽeſſe debebit. Accipe igitur & cauſam, qui a-
pud deum meum diſcis tam optimum,quàm & iuſtum: de ſuo optimum, de
noſtro iuſtum. Niſi enim homo deliquiſſet, optimũ ſolũmodo deum noſſet,
ex naturæ proprietate,at nunc etiam iuſtum eum patitur,ex cauſæ ſuæ neceſ-
ſitate: tamen & hoc ipſo optimum,dum & iuſtum. Et bono enim iuuando, &
malo puniendo,iuſtitiã exhibens,utranqꝫ ſentẽtiam bono præſtat: hinc uin-
dicans, inde remunerans illud. Sed cum Marcione plenius diſces, an hoc ſit
dei totum, Interim talis eſt noſter,meritò iudex,quia dominus: meritò domi-
nus,quia autor: meritò autor,quia deus. Hinc & ille,neſcio quis, hæreticorũ:
Meritò non iudex, non enim deus. Merito non dominus: non enim autor.
neſcio iam ſi deus,qui nec autor quòd deus,nec dominus quòd autor. Igitur
ſi deo & domino & autori congruentiſſimum eſt, iudicium in hominem de-
ſtinare,de hoc ipſo an dominum & autorem ſuum agnoſcere & obſeruare cu
rarit: an non id quoque iudicium reſurrectio expũget? Hæc erit tota cauſa,
imò neceſsitas reſurrectionis, congruentiſsima ſcilicet deo deſtinatio iudicij:
de cuius diſpoſitione diſpicias, an utrique ſubſtantiæ humanæ dijudicandæ
cenſura diuina præſideat, tam animæ quàm & carni. Quod enim congruet

Phœnix 10

Liniamenta diuinarum uirium.

11

iudicari, hoc competet etiam reſuſcitari. Dicimus plenũ primò perfectumq;
credendum iudicium dei, ut ultimum iam atque exinde perpetuum: ut ſic
quoq; iuſtum, dum non in aliquo minus: ut ſic quoq; deo dignum, dum pro
tanta eius patientia, plenum atque perfectum: Itaque plenitudinem perfectio
nemqu'e iudicij, non niſi de totius hominis repræſentatione conſtare: To-
tum porrò hominem ex utriuſque ſubſtantiæ concretione parêre: idcircoq;
in utraque exhibendum, quem totum oporteat iudicari: qui niſi totus, utique
non uixerit: Qualis ergo uixerit, talem iudicari: quia de eo quod uixerit, ha-
beat iudicari. Vita eſt enim cauſa iudicij: per tot ſubſtantias diſpungenda, per
quot & functa eſt. Age iam ſcindant aduerſarij noſtri carnis animæq; con-
textum, prius in uitæ adminiſtratione, ut ita audeant ſcindere illud etiam in
uitæ remuneratione. Negent operarum ſocietatem, ut merito poſsint etiam
mercedem negare. Non ſit particeps in ſententia caro ſi non fuerit & in cau-
ſa. Sola anima reuocetur, ſi ſola decedit. At enim nõ magis ſola decedit, quàm
ſola decucurrit illud unde decedit: uitam hanc dico. Adeo autẽ non ſola ani-
ma tranſigit uitam, ut nec cogitatus, licet ſolos, licet non ad effectum per car-
nem deductos, auferamus à collegio carnis. Siquidem in carne, & cum car-
ne, & per carnem agitur ab anima, quod agitur in corde. Hanc denique car-
nis ſpeciem, arcem animæ, etiam dominus in ſuggillationẽ cogitatuum taxat.
Quid cogitatis in cordibus ueſtris nequam? Et, Qui conſpexerit ad concu-
piſcendum, iam adulterauit in corde. Adeo & ſine opere & ſine effectu, co-
gitatus, carnis eſt actus. Sed & ſi in cerebro, uel in medio ſuperciliorum di-
ſcrimine, uel ubi philoſophis placet, principalitas ſenſuũ conſecrata eſt,
quod hegemonicon appellatur, caro erit omne animæ cogitatorium. Nun-
quam anima ſine carne eſt, quandiu in carne eſt. Nihil non cum illa agit, ſine
qua non eſt. Quære adhuc an cogitatus quoque per carnem adminiſtren-
tur, qui per carnem dinoſcuntur extrinſecus. Volutet aliquid anima, uultus
operatur indicium: facies intentionum omnium ſpeculum eſt. Negent fa-
ctorum ſocietatem, cui negare non poſſunt cogitatorum. Et illi quidem de-
linquentias carnis enumerant: ergo peccatrix tenebitur ſupplicio. Nos uero
etiam uirtutes carnis opponimus: ergo & bene operata tenebitur præmio.
Et ſi anima eſt, quæ agit & impellit in omnia, carnis obſequium eſt: deum non
licet aut iniuſtum iudicem credi, aut inertem: iniuſtum, ſi ſociam bonorum
operum à præmijs arceat, inertem ſi ſociam malorum à ſupplicijs ſecernat:
cum humana cenſura eo perfectior habeatur, quod etiam miniſtros facti cu-
iuſque depoſcit, nec parcens, nec inuidens illis, quo minus cum autoribus
aut pœnæ, aut gratiæ communicent fructum. Sed cum imperium animę, ob-
ſequium carni diſtribuimus, proſpiciendum eſt, ne & ex hoc alia argumenta-
tione ſubuertant, ut uelint carnem ſic in officio animę collocare, non quaſi mi
niſtram, ne & ſociam cogantur agnoſcere. Dicent enim miniſtros & ſocios
habere arbitrium miniſtrandi atq; ſociandi, & poteſtatem ſuæ uoluntatis in
utrunq;, homines ſcilicet & ipſos: idcirco cum autoribus merita communica-
re, quibus operam ſponte accommodant. Carnem autem nihil ſapientem, ni-
hil ſentientem per ſemetipſam, non uelle, non nolle de ſuo habentem, uice po
tius uaſculi apparere animæ, ut inſtrumentum, non ut miniſterium. Itaq; ani-
mæ

[Margin: τὸ ἡγεμονικὸν — Cogitatoriũ — Delinquẽtiæ — 12]

mæ ſolius iudicium preſidere, qualiter uſa ſit uaſculo carnis: uaſculum uero ipſum non eſſe ſententiæ obnoxium: quia nec calicem damnaris, ſiquis eum ueneno temperarit: nec gladium ad beſtias pronunciaris, ſiquis eo latrocinium fuerit operatus. Iam ergo innocens caro, ex parte qua non reputabuntur illi operæ malæ: & nihil prohibet innocentiæ nomine ſaluam eam fieri. Licet enim nec bona opera reputentur illi, ſicut nec mala: diuinæ tamen benignitati magis competit innocentes liberare: beneficis enim debet. Optimi eſt autem etiam quod non debetur offerre. Et tamen calicem, non dico uenenarium, in quem mors aliqua ructarit, ſed frictricis, uel archigalli, uel gladiatoris, aut carnificis ſpiritu infectũ, quæro an minus damnes, quàm oſcula ipſorum? noſtris quoque ſordibus nubilum, uel non pro animo temperatum, elidere ſolemus, quo magis puero iraſcamur. gladium uero latrocinijs ebrium quis non à domo tota, nedum à cubiculo, nedum à capitis ſui officio relegarit: præſumens ſcilicet, nihil aliud ſe quàm inludia animarum ſomniaturum, urgentium & inquietantiũ ſanguinis ſui concubinũ? At enim & calix bene ſibi cõſcius, & de diligentia miniſterij commendatus, de coronis quoque potatoris ſui inornabitur, aut aſpergine florum honorabitur: & gladius bene de bello cruẽtus, & melior homicida, laudẽ ſuam cõſecratione penſabit. Eſt ne ergo & in uaſcula & in inſtrumẽta ſententiã figere, ut dominorũ & autorũ meritis & ipſa cõmunicent? aut huic quoq; argumẽtationi ſatisfecerim, licet ab exemplo uacet diuerſitas rerũ. Omne enim uas uel inſtrumentũ aliunde in uſus uenit, extranea omnino materia à ſubſtantia hominis. Caro aũt ab exordio uteri cõſata, conformata, congenita animæ, etiam in omni operatione miſcetur illi. Nam & ſi uas uocatur apud Apoſtolum, quam iubet in honore tractari, eadem tamen ab eodem homo exterior appellatur: ille ſcilicet limus, qui prior titulo hominis inciſus eſt, non calicis, aut gladij, aut uaſculi ullius. Vas enim capacitatis nomine dicta eſt, quà animam capit & continet: homo uero de communione naturæ, quæ eam non inſtrumentum in operationibus habet, ſed miniſterium. Ita & miniſterium tenebitur iudicio, etſi de ſuo nihil ſapiat: quia portio eſt eius, quæ ſapit, non ſupellex. Hoc & Apoſtolus ſciens, nihil carnem agere per ſemetipſam, quod non animæ deputetur, nihilominus peccatricem iudicat carnem: ne eo quod ab anima uideatur impelli, iudicio liberata credatur. Sic & cum aliquas laudis operas carni indicit, glorificate, & tollite deum in corpore ueſtro, certus & hos conatus ab anima agi, idcirco tamen & carni eos mandat, quia & illi fructum repromittit. Alioquin nec exprobratio competiſſet in alienam culpæ, nec adhortatio in extraneam gloriæ: & exprobratio enim, & exhortatio uacarent erga carnem, ſi uacaret & merces, quæ in reſurrectione captatur. Simplicior quiſque fautor ſententiæ noſtræ putabit, carnem etiam idcirco repræſentandam eſſe iudicio: quia aliter anima non capiat paſsionem tormenti ſeu refrigerij: utpote incorporalis, hoc enim uulgus exiſtimat. Nos autem animam corporalem, & hic profitemur, & in ſuo uolumine probamus, habentem proprium genus ſubſtantiæ, ſoliditatis, per quam quid & ſentire & pati poſsit. Nam & nunc animas torqueri, foueriq; penes inferos, licet nudas, licet adhuc exules carnis, probabit Lazari exemplum. Dedi igitur aduerſario dicere, Ergo quę habet

Hic & in ſequentibus memineris te Tertullianum legere. Liber de anima

corpulentiam propriam, de suo sufficiet ad facultatem passionis & sensus, ut non egeat repræsentatione carnis: Imò eatenus egebit, non quia sentire quid sine carne non possit, sed quia necesse est illam etiam cum carne sentire. Quantum enim ad agendum de suo sufficit, tantum & ad patiendum. Ad agendum autem minus de suo sufficit. Habet enim de suo solūmodo cogitare, uelle, cupere, disponere: ad perficiendum autem operam carnis expectat. Sic itaque & ad patiendum societatem carnis expostulat, ut tam plene per eam pati possit, quàm sine ea plene agere non potuit. Et ideo in quæ de suo sufficit, eorum interim sententiam pendit, concupiscentiæ, & cogitatus, & uoluntatis. Porrò si hæc satis essent ad plenitudinem meritorum, ut non requirerentur & facta, sufficeret in totum anima ad perfectionem iudicij, de his iudicanda, in quæ agenda sola suffecerat. Cum uero etiam facta deuincta sint meritis, facta autem per carnem administrentur, iam non sufficit animam sine carne foueri, siue cruciari, pro operibus etiam carnis, etsi habet corpus, etsi habet membra, quæ proinde illi non sufficiunt ad sentiendum plene, quēadmodum nec ad agēdum perfecte. Idcirco pro quo modo egit, pro eo & patitur apud inferos, prior degustans iudicium, sicut prior induxit admissum: expectans tamen & carnem, ut per illam etiam facta cōpenset, cui cogitata mandauit. Deniq; hæc erit ratio in ultimū finem destinati iudicij, ut exhibitione carnis omnis diuina censura perfici possit. Alioquin non sustineretur in finē, quod & nunc animæ decerpunt apud inferos, si solis animabus destinaretur. Hucusque præstructionibus egerim ad muniendos sensus omnium scripturarum, quæ carnis recidiuatum pollicentur. Cui cum tot autoritates iustorum patrociniorum procurent, honores dico substantiæ ipsius, tum uires dei, tum exempla earum, tum rationes iudicij & necessitates ipsius: utique secundum præiudicia tot autoritatum, scripturas intelligi oportebit, non secundum ingenia hæreticorum, de sola incredulitate uenientia: quia incredibile habeatur restitui substantiam interitu subductam, non quia aut substantiæ ipsi inemeribile sit, aut deo impossibile, aut iudicio inhabile: planè incredibile, si nec prædicatum diuinitus fuerit: nisi quod & si prædicatū id à deo non fuisset, ultro præsumi debuisset, ut propterea non prædicatum, quia tot autoritatibus præiudicatum. At cum diuinis quoque uocibus personat, tanto abest ut aliter intelligatur quàm desiderant illa, à quibus etiam sine diuinis uocibus persuadetur. Videamus igitur hoc primum, quonam titulo spes ista proscripta sit.

14

Resurrectio

Vnum opinor apud omnes edictum dei pendet, resurrectio mortuorū. Duo uerba expedita, decisa, detersa: ipsa conueniam, ipsa discutiam, cui se substantiæ addicant. Cum audio resurrectionem homini imminere, quæram necesse est quid eius cadere sortitū sit. Siquidem nihil resurgere expectabit, nisi quod ante succiderit. Qui ignorat carnem cadere per mortem, potest eam nec stantem nosse per uitam. Sententiam dei, natura pronunciat: Terra es, & in terram ibis. Et qui non audit, uidet. Nulla mors non ruina membrorum est. Hanc corporis sortem dominus quoque expressit, ipsa substantia indutus. Diruite, inquit, templum istud, & ego illud triduo resuscitabo. Ostendit enim cuius sit dirui, cuius elidi, cuius iacere, cuius & releuari, & resuscitari: quanquam & animam circunferat, trepidantem usq; ad mortem, sed non

non cadentẽ per mortem. Quia & scriptura, de corpore inquit, suo dixerat.
Atq; adeo caro est, quæ morte subruitur, ut exinde à cadendo cadauer enũci
etur. Anima porrò nec uocabulo cadit, quia nec habitu ruit. Atquin ipsa est
quæ ruinam corpori infert, cum efflata est: sicut ipsa est, quæ illud de terra su-
scitauit ingressa. Non potest cadere, quæ suscitauit ingressa. Non potest rue-
re, quæ elidit egressa. Artius dicã, ne in somnũ quidẽ cadit anima cũ corpore,
ne tum quidẽ sternitur cum carne: Sed enim agitatur in somnis & iactitatur:
quiesceret autẽ si iaceret, & iaceret si caderet. Ita nec in ueritatem mortis cadit,
quæ nec in imaginẽ eius ruit. Sequens nunc uocabulũ mortuorũ æq; dispice
cui substantiæ insidat: quanquam in hac materia admittamus, interdũ morta-
litatem animæ assignari ab hereticis: ut si anima mortalis resurrectionem con
secutura est, præiudicium sit & carni non minus mortali resurrectionem com
municaturæ. Sed nunc proprietas uocabuli uindicanda est suæ sorti. Iam qui
dẽ eo ipso quod resurrectio caducę rei est, id est, carnis, eadẽ erit & in nomine
mortui: quia caducæ rei est resurrectio, quæ dicitur mortuorũ. Sic & per A-
braham patrẽ fidei, diuinæ familiaritatis uirũ discimus. Postulans enim Sarę
humandæ locum de filijs Chet: date ergo, inquit, mihi possessionẽ sepulchri
uobiscum, & humabo mortuũ meum, carnem scilicet. Neq; enim animæ hu-
mandæ spacium desiderasset, & si anima mortalis crederetur, & si mortuus di
ci mereretur. Quod si mortuus corpus est, corporum erit resurrectio, cum di
citur mortuorum. Et hæc itaq; dispectio tituli, & præconij ipsius, fidem utiq;
defendens uocabulorum, illuc proficere debebit, ut si quid pars diuersa tur-
bat obtentu figurarum & ænigmatum, manifestiora quæq; præualeãt, & de
incertis certiora præscribant. Nacti enim quidam solennissimam eloquij pro
phetici formam, allegorici & figurati plerunq;, non tamen semper, resurrecti
onem quoq; mortuorum manifeste annunciatam, in imaginariam significa-
tionem distorquent, asseuerantes ipsam etiam mortem spiritaliter intelligen-
dam. Non enim hanc esse in uero, quæ sit in medio, discidium carnis atq; ani-
mæ, sed ignorantiam dei, per quam homo mortuus deo non minus in errore
iacuerit quàm in sepulchro. Itaq; & resurrectionem eam uindicandam, qua
quis adita ueritate redanimatus & reuiuificatus deo, ignorãtiæ morte discus-
sa, uelut de sepulchro ueteris hominis eruperit: quia & dominus scribas &
pharisæos sepulchris dealbatis adæquauerit. Exinde ergo resurrectionem fi-
dei consecutos cum domino esse, cum eum in baptismate induerint. Hoc de-
niq; ingenio etiam in colloquijs sæpe nostros decipere consuerunt: quasi &
ipsi resurrectionem carnis admittant. Væ, inquiunt, qui non in hac carne re-
surrexerit: ne statim illos percutiant, si resurrectionem statim abnuerint. Ta-
cite autem secundum conscientiam suam hoc sentiunt: Væ qui non, dum in
hac carne est, cognouerit arcana hæretica: hoc est enim apud illos resurrectio.
Sed & plerique ab excessu animæ resurrectionem uindicantes, de sepulchro
exire, de seculo euadere interpretantur, quia & seculum mortuorum sit habi-
taculum, id est, ignorantiũ deum: Vel etiam de ipso corpore, quia & corpus
uice sepulchri conclusam animam, in secularis uitæ morte detinebat. Ob
huiusmodi igitur coniecturas primam præstructionem eorum depellam,
qua uolunt omnia Prophetas per imagines concionatos: quando si ita esset,
ne

Mortuorum

Abraham diuinæ familiaritatis uir.

Propheticũ eloquium

Resurrectio spiritalis quorundam

ne ipsę quidem imagines distingui potuissent, si non & ueritates prædicatæ fuissent, ex quibus imagines deliniarentur. Atque adeo si omnia figurę, quid erit illud cuius figuræ? quomodo speculum obtendes, si nusquam est facies? Adeo autem non omnia imagines, sed & ueritates: nec omnia umbræ, sed & corpora: ut in ipsum quoque dominum insigniora quæque luce clarius prædicarentur. Nam & uirgo concepit in utero, non figurate, & peperit Emmanuelem, nobiscum dominum Iesum, non oblique. Etsi oblique, accepturum uirtutem Damasci & spolia Samarię: sed manifeste, uenturum in iudiciū cum presbyteris & archontibus populi. Nam & tumultuatæ sunt gẽtes in persona Pilati, & populi meditati sunt inania, in persona Israelis. Astiterunt reges terræ, Herodes: & archontes congregati sunt in unum, Annas & Caiphas aduersus dominum & aduersus Christum eius. Qui & tanquam ouis ad uictimam adductus est, & tanquam agnus ante tondentem se, scilicet Herodem, sine uoce, sic non aperuit os suum: dorsum suū ponens ad flagella, & maxillas ad palmas, & faciem non auertens à fœditate sputorum: deputatus etiam inter iniquos, perfossus manus & pedes: sortem passus in uestimento, & potus amaros, & capitum irridentium nutus, triginta argenteis appreciatus à proditore. Quæ hic figuræ apud Esaiam? quæ imagines apud Dauid? quæ ænigmata apud Hieremiam? ne uirtutes quidem eius per parabolas profatos. Aut nunquid nec oculi patefacti sunt cæcorum, nec inclaruit lingua mutorū, nec manus aridæ & genua dissoluta reualuerunt, nec clodi salierunt ut ceruus: quæ etsi spiritaliter quoque interpretari solemus secundum comparationẽ animalium uitiorum à domino remediatorum, cùm tamen & carnaliter adimpleta sunt, ostendunt prophetas in utramque speciem prædicasse, saluo eo quod plures uoces eorum nudæ & simplices, & ab omni allegoriæ nubilo puræ defendi possint: ut cum exitus gentium & urbium resonant, Tyri et Aegypti, & Babylonis, & Idumææ, & Carthaginensium nauium: ut cùm ipsius Israelis plagas, aut uenias, captiuitates, restitutiones, ultimæque dispersionis exitū perorant. Quis hæc interpretabitur magis quàm recognoscet? res in literis tenentur, ut literæ in rebus legantur. Ita non semper, nec in omnibus allegorica forma est prophetici eloquij, sed interdum & in quibusdam. Si ergo interdū & in quibusdam inquis, cur non & in edicto resurrectionis spiritaliter intelligendæ? quoniam quidem plurima ratio intercedit. Primo enim quid facient tot ac talia instrumenta diuina, ita aperte corporalem cōtestantia resurrectionem, ut nullam admittant figuratæ significantiæ suspicionem. Et utique æquū sit, quod & supra demandauimus, incerta de certis, & obscura de manifestis præiudicari: uel ne inter discordiam certorum & incertorum, manifestorum & obscurorum, fides dissipetur, ueritas periclitetur, ipsa diuinitas ut inconstans denotetur: Tum quod uerisimile nō est, ut ea species sacramenti, in quā fides tota committitur, in quam disciplina tota connititur, ambigue annunciata, & obscure proposita uideatur: quando spes resurrectionis nisi manifesta de periculo & præmio, neminem ad eiusmodi prę sertim religionem publico odio & hostili elogio obnoxiam persuaderet. Nullum opus certum, est mercedis incertæ. Nullus timor iustus, est periculi dubij. Et merces autem & periculum, in resurrectionis pendet euentu. Sed & si temporalia & localia & per-

Margin: ἄρχοντες, id est, principes.

Margin: Venia

Margin: 16

& personalia dei decreta atque iudicia in urbes & gentes, & reges, tam aperta prophetia iaculata est, quale est, ut æternæ dispositiones eius & uniuersales in omne hominũ genus lucem sui fugerint: quæ quanto maiora, tanto clariora esse deberent, ut maiora crederentur? Et puto deo nec liuorem nec dolum, nec inconstantiam, nec lenocinium asscribi posse, per quæ ferè promulgatio maiorum cauillatur. Post hæc ad illas etiam scripturas respiciendum est, quæ non sinunt resurrectionem secundum animales istos, ne dixerim spiritales, aut hic iam in ueritatis agnitione præsumi, aut ab excessu statim uitæ uindicari. Cùm enim & tempora totius spei fixa sint sacrosancto stilo, nec liceat eam ante constitui, quàm in aduentu (opinor) Christi, uota nostra suspirant in seculi huius occasum, in transitum mundi quoque ad diem domini magnum, diem iræ & retributionis, diem ultimum & occultum, nec ulli præter quàm patri notum, & tamen signis atque portentis, & concussionibus elementorum, & conflictationibus nationum prænotatum. Euoluerem prophetias, si dominus ipse tacuisset, nisi quod & prophetiæ uox erant domini, sed plus est quod illas suo ore consignat. Interrogatus à discipulis quando euentura essent, quæ interim de templi exitu eruperant, ordinem temporum primo Iudaicorum usque ad excidium Hierusalem, dehinc communium usque ad conclusionem seculi digerit. Nam posteaquàm edixit, et tunc erit Hierusalem conculcatui nationibus, donec adimpleantur tempora nationum allegendarum scilicet à deo, & congregandarum cum reliquo Israelis: inde iam in orbem et in seculum prædicat secundum Iohelem & Danielem et uniuersum cõcilium prophetarum, futura signa in sole et luna & in stellis, conclusionem nationum cum stupore sonitus maris & motus perfrigescentium hominum præ metu et expectatione eorum quæ immineant orbi terræ. Virtutes enim, inquit, cœlorum commouebuntur, et tunc uidebunt filium hominis uenientem in nubibus cũ plurimo potentatu & gloria. Vbi autem cœperint ista fieri, emergetis et eleuabitis capita uestra, quòd redemptio uestra adpropinquarit. Et tamen appropinquare eam dixit, non adesse iam: et cum cœperint ista fieri, non cum facta fuerint: quia cum facta fuerint, tunc aderit redemptio nostra, quę eo usque adpropinquare dicitur: erigens interim & excitans animos ad proximum iam spei fructum. Cuius etiam parabola subtexitur tenerescentium arborũ in caulem floris & dehinc frugis antecursorem: Ita et uos cum uideritis omnia ista fieri, scitote in proximo esse regnum dei. Vigilate ergo omni tempore, ut dignemini effugere omnia ista, & stetis ante filium hominis: utique per resurrectionem omnibus ante transactis. Ita & si in agnitione sacramenti fructificasset, sed in domini repræsentatione florescit atque frugescit. Quis ergo dominum tam intempestiue, tam acerbe excitauit iam ad dexteram dei, ad confringendam terram secundum Esaiam, quæ puto adhuc integra est? Quis inimicos Christi iam subiecit pedibus eius secundum Dauid, quasi uelocior patre, omni adhuc popularium cœtu clamante, Christianos ad leonem? Quis cœlo descendentem Iesum talem conspexit, qualem ascendentem Apostoli uiderant, secundum angelorum constitutum? Nulla ad hodiernum tribus ad tribum pectora ceciderunt, agnoscentes quem pupugerunt. Nemo adhuc excepit Heliam, nemo adhuc fugit antichristum, nemo adhuc Babylonis exitũ fleuit, & est

Dies domini magnus

Prophetiæ

17

18

& est iam qui resurrexit nisi hereticus? Exijt planè iam de corporis sepulchro etiam nunc febribus & hulceribus obnoxius, & conculcauit iam inimicos, etiam nunc luctari habens cum mundi potentibus. Et utiq; iam regnat, etiam nunc Cæsari quæ sunt Cæsaris debens. Docet quidem Apostolus Colossensibus scribens, mortuos fuisse nos aliquando alienatos & inimicos sensus domini, cum in operibus pessimis agebamus: dehinc consepultos Christo in baptismate, & conresuscitatos in eo per fidem efficaciæ dei, qui illum suscitarit à mortuis. Et uos cum mortui essetis in delictis & præputio carnis uestræ, uiuificauit cum eo, donatis uobis omnibus delictis. Et rursus: Si cum Christo mortui estis ab elementis mundi, quomodo quidam quasi uiuẽtes in mundo sententiam fertis? Sed cùm ita nos mortuos faciat spiritaliter, ut tamen & corporaliter quandoque morituros agnoscat, utique & resuscitatos proinde spiritaliter deputans, æque non negat etiam corporaliter resurrecturos. Denique si resurrexistis, inquit, cum Christo, ea quæ sursum sunt quærite, ubi est Christus in dextera dei residens: ea quæ sursum sunt sapite, non quæ deorsum. Ita animo ostendit resurgere, quo solo adhuc possumus cœlestia attingere: quæ non quæreremus, nec saperemus, si possideremus. Subijcit etiam: Mortui enim estis, scilicet delictis non nobis, sed uita nostra abscondita est cum Christo in deo. Nondum ergo apprehensa est, quæ abscondita est. Sic & Ioannes: Et nondum ait manifestatum est, quid futuri simus. Scimus quia si manifestauerit, similes ei erimus. Tanto abest ut simus iam quod nescimus: utique sciturí si iam essemus. Adeo contemplatio est spei in hoc spatio per fidem, non præsentatio: nec possessio, sed expectatio: De qua spe & expectatione Paulus ad Galatas. Nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus: non ait tenemus. Iustitiæ autem dei dicit ex iudicio quo iudicabimur de mercede. Ad quam pendens & ipse, cùm Philippensibus scribit, Si qua, inquit, concurram in resurrectionem quæ à mortuis, non quia iam accepi aut consummatus sum. Et utique crediderat, & omnia sacramenta cognouerat, uas electionis, doctor Nationum, & tamen adijcit: Persequor autem si adprehendam in quo sum adprehensus à Christo. Eo amplius: ego me, fratres, non puto adprehendisse, unum planè, oblitus posteriorum in priora me extendẽs, secundum scopum persequor ad palmam incriminationis per quã concurrerem: utiq; in resuscitationem à mortuis, suo tamen tempore: sicut ad Galatas: Bene autem facientes ne tædeat: tempore enim suo metemus. Sicut & ad Timotheum de Onesiphoro: Det illi dominus inuenire misericordiam in illo die. In quem diem ac tempus & ipsi præcipit custodire mandatum immaculatum, inreprehensibile, in apparentiam domini Iesu Christi, quam suis temporibus ostendet, beatus & solus potens & rex regnantium, & dominus dominantium, de deo dicens. De quibus temporibus & Petrus in Actis: Pœniteat uos & respicite ad abolenda delicta uestra, ut tẽpora uobis superueniant refrigerij ex persona dei, & mittat prędesignatum nobis Christũ, quem oportet accipere cœlos adusq; tempora exhibitionis omniũ quæ locutus est deus ore sanctorum prophetarum. Quæ hæc tempora, cum Thessalonicensibus disce. Legimus enim qualiter cõuersi sitis ab idolis, ad seruiendũ uiuo & uero deo, & ad expectandũ à cœlis filiũ eius, quẽ suscitauit ex mortuis, Iesum.

Et

[Margin: Εἴπως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν]

[Margin: 19]

[Margin: καὶ μόνος δυνάστης]

Et rursus: Quæ enim ſpes noſtra uel gaudium uel exultationis corona, quàm ut & uos coram domino deo noſtro Ieſu Chriſto in aduentu ipſius? Item, Coram deo & patre noſtro in aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti, cum uniuerſis ſanctis eius. De quorũ dormitione minus miſeranda docens, ſimul & tempora reſurrectionis exponit, dicens: Si enim credimus quòd Ieſus mortuus ſit & reſurrexit, ſic & deus eos qui dormierunt, per Ieſum adducet cum ipſo. Hoc enim dicimus uobis in ſermone dei, quod nos qui uiuimus, qui remanemus in aduentũ domini noſtri, non præueniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipſe dominus in iuſſu & in uoce archangeli & tuba dei deſcendet de cœlo, & mortui in Chriſto primi reſurgent, deinde nos qui uiuimus ſimul cum illis tollemur in nubibus obuiam Chriſto in aerem, & ita ſemper cum domino erimus. Quæ uox archangeli, quæ tuba dei audita iam, niſi forte in cubiculis hæreticorum? Nam etſi tuba dei euangelicus ſermo dici poteſt, qui illos iam uocarit, ſed aut mortui erunt iam corporaliter, ut reſurrexerint, & quomodo uiuunt? aut in nubes erepti, & quomodo hic ſunt? miſerrimi reuera ut Apoſtolus pronunciauit, qui in iſta tantũ uita ſperantes habebuntur, excludendo, dum præripiunt quod poſt illam repromittitur, fruſtrati circa ueritatem, nõ minus quàm Phygelus & Hermogenes. Et ideo maieſtas ſpiritus ſancti perſpicax eiuſmodi ſenſuum, & in ipſa ad Theſſalonicenſes epiſtola ſuggerit: De temporibus autem & temporum ſpatijs, fratres, non eſt neceſsitas ſcribendi uobis. Ipſi enim certiſsime ſcitis quod dies domini quaſi fur nocte ita adueniet. Cum dicent pax & tuta ſunt omnia, tunc illis repentinus inſiſtet interitus. Et in ſecunda, pleniore ſollicitudine ad eoſdẽ: Obſecro uos fratres, per aduentum domini noſtri, & congregationem noſtram ad illum, ne cito cõmoueamini animo, neq; turbemini, neq; per ſpiritum, neq; per ſermonẽ, ſcilicet pſeudoprophetarum, neq; per epiſtolam ſcilicet pſeudapoſtolorum, ac ſi per noſtram, quaſi inſiſtat dies domini. Ne quis uos ſeducat ullo modo, quoniã niſi ueniat abſceſsio primo, huius utiq; regni, & reueletur delinquentiæ homo, id eſt antichriſtus, filius perditionis, qui aduerſatur & ſuperextollitur in omne quod deus dicitur, uel religio, uti ſedeat in tẽplo dei, adfirmans deum ſe. Nónne meminiſtis quod cum apud uos eſſem, hæc dicebam uobis? Et nunc quid detineat ſcitis, ad reuelandum eum in ſuo tempore. Iam enim arcanum iniquitatis agitatur, tantũ qui nunc tenet teneat, donec de medio fiat: quis? niſi Romanus ſtatus, cuius abſceſsio in decem reges diſperſa antichriſtum ſuperducet, & tunc reuelabitur iniquus, quẽ dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui, & euacuabit apparentia aduentus ſui. Cuius eſt aduentus ſecundum operationem ſatanæ in omni uirtute & ſignis atq; portentis mendacijs, & in omni ſeductione iniuſtitiæ eis qui pereunt. Etiam in Apocalypſi Ioannis ordo temporum ſternitur, quem martyrum quoq; animæ ſub altari ulationem & iudicium flagitantes ſuſtinere didicerunt, ut prius & orbis de pateris angelorum plagas ſuas ebibat, & proſtituta illa ciuitas à decem regibus dignos exitus referat, & beſtia antichriſtus cum ſuo pſeudopropheta certamen eccleſiæ inferat, atq; ita diabolo in abyſſum interim relegato, primæ reſurrectionis prærogatiua de ſolis ordinetur: dehinc & igni dato, uniuerſalis reſurrectionis cenſura de libris iudicetur. Cùm igitur & ſtatus temporum

ultimorum scripturæ notent, & totam Christianę spei frugem in exordio seculi collocent, apparet aut tunc adimpleri totum quodcunq; nobis à deo repromittitur: & uacat quod hic iam ab hæreticis uindicatur. aut si & agnitio sacramenti, resurrectio est, salua utiq; illa creditur quæ in ultimo prędicatur, & sequitur ut eo ipso quod hæc spiritalis uidetur, illa corporalis præiudicetur. quia si nulla tunc annunciaretur, meritò sola hæc & tantummodo spiritalis uindicaretur, cùm uero & in ultimum tempus edicitur, corporalis agnoscitur, quia non & tunc spiritalis annunciatur. Cur enim iterum annunciaretur resurrectio eiusdem conditionis, id est spiritalis, cum aut nunc eam deceret expungi sine ulla differentia temporũ, aut tunc sub omni clausura. Ita nobis magis competit etiam spiritalem defendere resurrectionem ab ingressu fidei, qui plenitudinem eius agnoscimus exitum seculi. Vnum adhuc respondebo ad propositionẽ priorẽ allegoricarũ scripturarũ, licere & nobis corporalem resurrectionem de patrocinio figurati proinde eloquij prophetici uindicare. Ecce enim diuina in primordio sententia terram hominem pronunciando: Terra es, & in terram ibis, secundum substantiam scilicet carnis, quæ de terra erat sumpta, & quæ prior homo fuerat appellata, sicut ostendimus, dat mihi disciplinã in carnẽ quoq; interpretandi, si quid iræ uel gratiæ in terram deus statuit: quia nec proprie terra iudicio eius obnoxia est, quę nihil boni seu mali admisit, maledicta quidẽ quod hauserit sanguinẽ, sed et hoc ipsum in figurã carnis homicidæ. Nam & si iuuari seu lædi habet terra, id quoq; propter hominẽ, ut ille iuuetur, siue lædatur per consistorij sui exitus, quo magis ipse pensabit, quæ propter illũ etiã terra patietur. Itaq; & cum cõminatur terræ deus, carni potius cõminari eum dicã: & cum quid terræ pollicetur, carni potius polliceri eum intelligã, ut apud Dauid: Dominus regnauit, exultet terra: id est, caro sanctorũ, ad quã pertinet regni diuini fructus. Dehinc subiungit: Vidit & concussa est terra. Montes sicut cera liquefacti sunt à facie domini, caro scilicet prophanorũ, & uidebunt enim eum qui confixerunt. Atq; adeo si simpliciter de terræ elemento utrunq; existimabitur pronunciatũ, quo modo congruet et concuti et liquefieri eam à facie domini, quo supra regnante exultauit? Sic & apud Esaiam, Bona terræ edetis, bona carnis intelligẽtur, quæ illam manent in regno dei reformatã & angelificatã, & consecuturã quę nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt. Alioquin satis uanũ, ut ad obsequiũ deus fructibus agri, & cibarijs uitæ huius inuitet, quæ etiam inreligiosis & blasphemis semel homini addicta conditione communicat, pluens super bonos et malos, & solem suum mittens super iustos et iniustos. Felix nimirũ fides, si ea consecutura est, quibus hostes dei & Christi non modo utuntur, uerumetiã abutuntur, ipsam conditionẽ colentes aduersus conditorẽ. Bulbos & tubera in terræ bonis deputabis, domino pronunciante, ne in pane quidẽ uicturũ hominẽ. Sic Iudæi terrena solummodo sperando, cœlestia amittunt, ignorantes & panem de cœlesti repromissum, et oleum diuinæ unctionis, & uinũ spiritus aquã animæ uigorantis ex uite Christi. Sicut & ipsam terram sanctam, Iudaicum proprie solum reputant, carnem potius domini interpretandã, quæ exinde et in omnibus Christũ indutis sancta sit terra, uere sancta per incolatũ spiritus sancti, uere lacte et melle manãs, per

Angelificata caro

pèr ſuauitatē ſpei ipſius: uere Iudæa per dei familiaritatē. Non enim qui in maniſeſto Iudæus, ſed qui in occulto, ut et templũ dei eadē ſit et Hieruſalē, audiens ab Eſaia, Exurge exurge Hieruſalē, induere fortitudinē brachij tui, Exurge ſicut in primordio diei, ſcilicet in illa integritate qua fuerat ante delictum trãſgreſſionis. Quæ eñ in eã Hieruſalē uoces eiuſmodi cõpetent exhortationis et aduocatiõis, quæ occidit prophetas et lapidat ad ſe miſſos, et ipſum poſtremo dominũ ſuum cõfixit? Sed nec ulli omnino terræ ſalus repromittiť, quã oportet cũ totius mũdi habitu præterire. Etiã ſi quis audebit terrã ſanctã paradiſum potius argumẽtari, quã et patrũ dici capiat, Adæ ſcilicet et Euæ: proinde et in paradiſum reſtitutio carni uidebiť repromiſſa quę eũ incolare et cuſtodire ſortita eſt, ut talis illuc homo reuoceť qualis inde pulſus eſt. Habemus etiã ueſtimentorũ in ſcripturis mentionē ad ſpē carnis allegorizare, quia et Apocalypſis Ioãnis, Hi ſunt, ait, qui ueſtimēta ſua nõ coinquinauerũt cũ mulieribus: uirgines ſcilicet ſignificans, et qui ſemetipſos caſtrauerũt propter regna cœlorũ. Itaqꝫ in albis erũt ueſtib. id eſt in claritate, in nube carnis. Et in euãgelio indumentũ nuptiale ſanctitas carnis agnoſci poteſt. Itaqꝫ Eſaias docēs quale ieiuniũ elegerit dominus, cũ ſubijcit de mercede bonitatis, tũc, inquit, lumē tuũ temporaneũ erũpet, et ueſtimēta tua citius orientur: nõ ſubſericam utiqꝫ nec palliũ, ſed carnē uolens accipi, ortũ carnis reſurrecturæ de mortis occaſu prædicauit. Adeò nobis quoqꝫ ſuppetit allegorica defenſio corporalis reſurrectionis. Nã et cũ legimus: Populus meus introite in cellas promas quantulũ, donec ira mea prætereat, ſepulcra erũt cellæ promæ, in quib. pauliſper requieſcere habebũt, qui in finib. ſeculi ſub ùltima ira per Antichriſti uim exceſſerint. Aut cur cellarũ promarũ potius uocabulo uſus eſt, et nõ alicuius loci receptorij, niſi quia in cellis promis caro ſalita et uſui repoſita ſeruať depromēda illinc ſuo tēpore? Proinde eñ et corpora medicata cõdimentis ſepulturæ, mauſoleis et monumētis ſequeſtranť, proceſſura inde cũ iuſſerit dominus. Quod cũ ita intelligi cõgruat (et quæ eñ ab ira dei cellariorũ nos refugia ſeruabũt?) hoc ipſo quod ait, donec ira prętereat, quę extinguet antichriſtũ, poſt irã oſtēdit proceſſurã carnē de ſepulcris, in quę ante irã fuerit illata. nã et de cellarijs nõ aliud efferť, ꝙ quod inferť, et poſt antichriſti eradicationē agitabiť reſurrectio. Scimus aũt ſicut uocib. ita et rebus prophetatũ. tã dictis ꝙ et factis prædicať reſurrectio. cum Moyſes manũ in ſinũ cõdit & emortuã profert, & rurſus inſinuat & uiuidã explicat, nõne hoc de toto homine portēdit? ſiquidē trina uirtus dei per illa trina ſigna notabať cum ſuo ordine, primò diabolũ ſerpentē quanqꝫ formidabilē ſubactura homini, dehinc carnē de ſinu mortis retractura, atqꝫ ita omnē ſanguinē executura iudicio. De quo apud eundē propheten, quoniã et ueſtrũ, inquit deus, ſanguinem exquirã de omnib. beſtijs, et de manu hominis, et de manu fratris exquiram eũ. Porrò nihil exquiriť niſi quod repoſciť: nihil repoſciť niſi quod & reddeť: & utiqꝫ reddeť quod ultionis nomine repoſceť et exquireť. Neqꝫ enim uindicari poterit quod omnino nõ fuerit. Erit aũt dũ reſtituiť, ut uindiceť. In carnē itaqꝫ dirigiť, quicquid in ſanguinē prædicať, ſine qua nõ erit ſanguis. Caro ſuſcitabitur, ut ſanguis uindiceť. Sunt & quędã ita pronũciata, ut allegorię quidē nubilo careãt, nihilominus tamē ipſius ſimplicitatis ſuæ ſitiãt interpretationem, quale eſt apud Eſaiã: Ego occidam & uiuificabo. Certe poſteaqꝫ occiderit, uiuificabit. Ergo per mortē occidēs, per reſurrectionē uiuificabit. Caro eſt aũt quæ occidiť per mortē, caro itaqꝫ & uiuificabiť per reſurrectionē. Certe ſi occidere, carni animã eripere

Dici capiat pro dici liceat

Cellæ promæ

22

est, uiuificare contrariũ eius carni animã referre est, caro resurgat necesse est, cui anima per occisionẽ erepta, referẽda est per uiuificationẽ. Igitur si & allegoricæ scripturæ, & argumẽta rerũ, & simplices uoces resurrectionẽ carnis, quanquam sine nominatione ipsius substãtiæ subradiãt, quãto magis quæ hanc spẽ in ipsas substãtias corporales speciali mẽtione determinãt, nõ erũt deducẽdæ in quæstionẽ? Accipe Ezechielẽ: Et facta est, inquit, super me manus domini, & extulit me spiritu dominus, & posuit me in medio cãpi. is erat ossib. refertus, & circũduxit me super ea per circuitũ, & ecce multa super faciẽ cãpi, & ecce arida satis. & ait ad me, fili hominis si uiuẽt ossa ista? & dixi, Adonai domine tu scis. & ait ad me, Propheta in ossa hęc, & dices, ossa arida audite sermonẽ domini. hęc dicit dominus adonai ossib. istis: Ecce ego affero in uos spiritũ & uiuetis, & dabo in uos spiritũ, & reducam uos in carnes. circũdabo uobis cutẽ, & dabo in uobis spiritũ, & uiuetis, et cognoscetis quod ego dominus. Et prophetaui secundũ præceptũ, & ecce uox dũ propheto, et ecce motus, et accedebãt ossa ad ossa, et uidi et ecce super ossa nerui et caro ascẽdit, & circũpositæ sunt eis carnes, et spiritus in eis nõ erat, et ait ad me: Propheta ad spiritũ fili hominis, propheta, et dices ad spiritũ: Hęc dicit dominus adonai: à quatuor uẽtis ueni spiritus & spira in istis interẽptis & uiuãt. et prophetaui ad spiritũ sicut præcepit mihi, & introiuit in ea spiritus, & uixerũt et steterunt super pedes suos ualẽtia magna satis. et ait ad me: Fili hominis, ossa ista omis domus Israelis est. Ipsi dicũt: Exaruerũt ossa nostra, & perijt spes nostra, auulsi sumus in eis. propterea propheta ad eos: Ecce ego patefacio sepulcra uestra, & euehã uos de sepulcris uẽstris populus meus, & inducã uos in terrã Israelis, & cognoscetis quod ego dominus aperui sepulcra uestra, et eduxerim uos de sepulcris uestris populus meus, & dabo uobis spiritũ & uiuetis, & requiescetis in terra uestra, & cognoscetis quod ego dominus locutus sim et fecerim, dicit dominus. Hanc quoque prędicationẽ scio qualiter cõcutiant in allegorię argumentationẽ: quia dicendo ossa ista omnis domus Israelis est, in imaginẽ ea fecerit Israelis, et à propria cõditione trãstulerit: atque ita figuratã esse nõ uerã resurrectionis prædicationẽ. Statũ enim Iudæorũ deformari quodã modo emortuũ & exaridũ & dispersum in cãpo orbis. Itaque & imaginẽ resurrectionis in illũ allegorizari, quia recolligi habeat et recompingi os ad os, id est tribus ad tribũ, & populus ad populũ, & recorporari carnibus facultatũ et neruis regni: atque ita de sepulcris, id est de habitaculis captiuitatis tristissimis atque teterrimis educi, & refrigerij nomine respirari, & uiuere exinde in terra sua Iudæa. & quid post hæc? morientur sine dubio. & quid post mortẽ? nulla, opinor, resuscitatio, si non hæc erit ipsa quæ Ezechieli reuelatur. Sed enim & aliàs prædicatur resurrectio, ergo et hæc erit: et temerè in statũ eã Iudaicarũ rerũ cõuertunt. Aut si alia est illa quã defendimus, nihil mea interest, dũ sit & corporũ resurrectio, sicut et rerũ Iudaicarũ. denique hoc ipso quod recidiuatus Iudaici status de recorporatione & redanimatiõe ossiũ figuratur, id quoque euenturũ ossib. probatur. Non enim posset de ossib. figura cõponi, si nõ idipsum et ossibus euenturũ esset. Nam etsi figmentũ ueritatis in imagine est, imago ipsa in ueritate est sui, necesse est esse prius sibi, quo alij configuretur. De uacuo similitudo non cõpetit: de nullo parabola nõ cõuenit. Ita oportebit ossiũ quoque credi reuisceratione & respirationem qualis dicitur, de qua possit exprimi Iudaicarũ rerum reformatio qualis affingitur. Sed magis religiosum est ueritatẽ de sua autoritate & simplicitate defendi, quã sensus diuinę propositionis expostulat. si enim ad res Iudaicas spectaret hæc

uisio

uiſio,ſtatim reuelato ſitu oſsiũ ſubiecíſſet: Oſſa iſta omnis domus Iſraelis eſt, & cætera deinceps. At cũ oſtẽſis oſsibus, de propria ſpe eorũ quid obloquit̃, nondum nominato Iſraele, & fidẽ tentat prophetæ: Fili hominis ſi uiuẽt oſſa hæc, ut et ille reſpõderet, domine tu ſcis: nõ utiq; deus prophetę fidẽ de ea re tẽtaſſet, quę futura nõ eſſet, quam nunq; Iſrael audiſſet, quã credi nõ oporteret: ſed quoniam prædicabat̃ quidem reſurrectio mortuorũ, Iſrael uero pro ſua incredulitate diffidens ſcandalizabat̃, & aſpiciens habitũ ſeneſcentis ſepulturæ deſperabat reſurrectionẽ, uel nõ in eã potius animũ dirigebat, ſed in circunſtãtias ſuas: idcirco deus et prophetã quaſi et ipſum dubiũ præſtruxit ad conſtantiã prædicationis, reuelato ordine reſurrectionis, et populo id credendũ mãdauit, quod prophetæ reuelauit, ipſos dicẽs eſſe oſſa quæ erant reſurrectura, qui nõ credebãt reſurrectura. Deniq; in clauſula, & cognoſcetis, inquit, ꝙ ego dominus locutus ſim, & fecerim id utiq; facturus, quod fuerat locutus. cæterũ nõ id facturus quod locutus, ſi aliter facturus ꝗ locutus. Planè etſi populus allegoricè muſsitaret oſſa ſua arefacta, & ſpem ſuã perditã, diſperſionis exitu querulus, merito uideret̃ et deus figuratã deſperationẽ figurata promiſsione cõſolatus. Sed cũ diſperſionis quidẽ iniuria nõdum populo accidiſſet, reſurrectiõis uero ſpes apud illũ ſæpiſsime cecidiſſet, manifeſtus eſt de corporũ interitu labefactãs fiduciã reſurrectionis: ita et deus eam reſtruebat fidẽ quã populus deſtruebat. Quanq; etſi aliqua præſentiũ rerũ tunc cõflictatione mœrebat Iſrael, nõ idcirco in parabola accipiẽda eſſet reuelationis intẽtio, ſed in teſtationẽ reſurrectionis, ut in illã ſpem erigeret illos ęternę ſcilicet ſalutis et neceſſarioris reſtitutiõis, et auerteret à reſpectu præſentiũ rerũ. Ad hoc enim et alibi prophetes: Exibitis de ſepulcris ueluti uituli de uinculis ſoluti, et cõculcabitis inimicos. Et rurſum, Gaudebit cor ueſtrũ, et oſſa ueſtra uelut herba orientur: quia et herba de diſſolutione et corruptela ſeminis reformat̃. In ſumma, ſi proprie in Iſraelis ſtatũ reſurgentiũ oſsiũ imago contendit̃, cur etiã non Iſraeli tantũmodo, uerum et omnibus gentibus eadẽ ſpes annunciat̃, et recorporandarum et redanimandarũ reliquiarũ, et de ſepulchris exuſcitandorũ mortuorũ? de omnibus enim dictũ eſt, Viuent mortui, et exurgẽt de ſepulchris: ros eñ qui à te eſt, medulla eſt oſsib. eorũ. Itẽ alibi, Veniet adorare omnis caro in cõſpectu meo, dicit dominus. Quando? cũ præterire cœperit habitus mũdi huius. Suprà enim, quemadmodũ cœlum nouũ et terra noua, quæ ego facio in conſpectu meo, dicit dominus, ita ſtabit ſemẽ ueſtrum. Tunc ergo quod ſubijcit implebit̃. Et exibunt, utiq; de ſepulchris, & uidebunt artus eorum qui impie egerũt, quoniã uermis illorum non decidet, & ignis eorum nõ extinguetur: & erũt conſpectui omni carni, ſcilicet quæ reſuſcitata & egreſſa de ſepulchris dominum pro hac gratia adorabit. Sed ne ſolũmodo eorum corporũ reſurrectio uideatur prædicari, quæ ſepulchris demandant̃, habes ſcriptum: Et mandabo piſcibus maris & eructabunt oſſa quæ ſunt comeſta, & faciã compaginẽ ad compaginẽ, & os ad os. Ergo, inquis, & piſces reſuſcitabunt̃ & cęterę beſtię & alites carniuoræ, ut reuomãt quos comederũt: quia & apud Moyſen legis exquiri ſanguinẽ de omnib. beſtijs? Non utiq;. Sed idcirco nominant̃ beſtiæ & piſces in redhibitione carnis & ſanguinis, quo magis exprimat̃ reſurrectio etiã deuoratorum corporũ, cum de ipſis deuoratoribus exactio edicit̃. Puto aũt huius quoq; diuinæ poteſtatis documentũ idoneũ Ionã, cũ incorruptus utraq; ſubſtãtia carne atq; anima de aluo piſcis euoluit̃: & utiq; triduo concoquendæ carni uiſcera ceti ſuffeciſſent, ꝗ capulum, ꝗ ſepul-

[24] [25]

chrum, ꝗ̄ senium requietæ atq; recõditæ alicuius sepulturę. Saluo eo quod et be
stias, feros in Christianũ uel maxime nomẽ homines, uel ipsos etiã iniquitatis an
gelos figurauit, de quibus sanguis exigetur per ultionẽ pensandã. Quis ergo di-
scendi magis affinis, ꝗ̄ præsumendi, & credendi diligentior, ꝗ̄ contendendi, &
diuinæ potius sapientiæ religiosus, ꝗ̄ suæ libidinosus, audiens aliquid à deo de-
stinatũ in carnes, & cutes, & neruos, & ossa, aliud quid hæc cõmentabitur, quasi
non in hominem destinetur, quod in istas substantias prædicat̃? Aut enim nihil
in hominẽ destinatur, nõ liberalitas regni, nõ seueritas iudicij, nõ quodcunq; est
resurrectio: aut si in hominẽ destinatur, necesse est in eas substantias destinet̃, ex
quibus homo structus est, in quẽ destinatur. Illud etiã de argutissimis istis demu
tatoribus ossium, & carnium, & neruorũ, & sepulchrorum requiro, cur si quan-
do in animã quid pronunciatur, nihil aliud animam interpretant̃, nec transfigu-
rant eam in alterius rei argumentũ. Cum uero in aliquã speciem corporalẽ quid
edicitur, omnia potius asseuerant, ꝗ̄ quod nominatur. Si corporalia parabolæ,
ergo & animalia. Si non & animalia, ergo nec corporalia. Tam enim corpus ho-
mo, quàm & anima, ut non possit altera species admittere ænigmata, altera exclu
dere. Satis hæc de prophetico instrumẽto, ad Euangelia nũc prouoco, hic quoq;
occursurus prius eidem astutiæ eorũ qui proinde & dominum omnia in parabo
lis pronunciasse contendunt, quia scriptum est: Hæc omnia locutus est Iesus in
parabolis, & sine parabola nõ loquebatur ad illos, scilicet Iudæos. Nam & disci-
puli: Quare, aiũt, in parabolis loqueris? & dominus: Propterea in parabolis lo-
quor ad eos, ut uidẽtes nõ uideãt, & audientes nõ audiãt, secundũ Esaiã. Quod si
ad Iudęos in parabolis, iã nõ ad omnes, si nõ ad omnes in parabolis, iã nõ semper
nec omnia parabolæ, sed quædã & ad quosdã. Ad quosdam aũt dum ad Iudæos.
Nonnunquam planè & ad discipulos. Sed quomodo referat scriptura, cõsidera.
Dicebat autem & parabolã ad eos: ergo & non parabolã dicebat: quia nõ notare
tur cum parabolam loquebatur, si ita semper loquebatur: & tamẽ nullam nõ aut
26 ab ipso inuenias edisseratã, ut de seminatore in uerbi administratione, aut à com-
mentatore Euangelij præluminatam, ut iudicis superbi & uiduæ instãtis ad per-
seuerantiã orationis: aut ultro coniectandam, ut arboris fici dilatæ in spem, ad in
star Iudaicæ infructuositatis. Quod si nec parabolæ obumbrant euangelij lucẽ,
tanto abest ut sententiæ & definitiones, quarum aperta natura est, aliter ꝗ̄ sonãt
sapiãt. Definitionibus aũt & sententijs dominus edicit, siue iudiciũ, siue regnum
dei, siue resurrectionẽ: Tolerabilius erit, inquit, Tyro & Sidoni in die iudicij. &
dicite illis quod appropinquauerit regnũ dei. &, Retribuet̃ tibi in resurrectione
iustorũ. Si nomina absoluta sunt rerũ, id est iudicij & regni dei, et resurrectionis,
ut nihil eorũ in parabolam cõprimi possit, nec ea in parabolas cõpellantur, quæ
ad dispositionem & transactionẽ, & passionẽ regni, iudicij, & resurrectionis prę
dicantur: atq; ita corporalia defendentur, ut corporalibus destinata, id est nõ spi
ritalia, quia non figurata. Nam & ideo præstruximus tam corpus animę ꝗ̄ et car
nis obnoxium esse mercedibus pro cõmuni operatione pensandis, ne corporali-
tas animæ occasionẽ subministrans figurarũ, corporalitatẽ carnis excludat: cum
utranq; participẽ et regni, et iudicij, et resurrectiõis oporteat credi: et nũc eò per-
gimus, uti corporalitatẽ carnalem proprie demõstremus à domino significari in
omni resurrectionis mentione, salua animali, quã et ipsam pauci receperũt. In pri
mis cum ad hoc uenisse se dicit, uti quod perijt saluũ faciat. Quid dicis perisse? ho
minem

minem ſine dubio. Totúmne an ex parte? utiq; totũ. Siquidem tranſgreſsio quæ
perditionis humanæ cauſa eſt, tam animæ inſtinctu ex concupiſcentia, quàm & car-
nis actu ex deguſtatione cõmiſſa, totum hominẽ elogio trãſgreſsionis inſcripſit,
atq; exinde merito perditionis impleuit. Totus itaq; ſaluus fiet, qui perijt totus,
delinquendo totus: niſi ſi & ouis illa ſine corpore amittitur, & ſine corpore reuoca
tur. Nam ſi caro quoq; eius cum anima (quod pecus totum eſt) humeris boni pa-
ſtoris aduehitur, ex utraq; utiq; ſubſtantia reſtituẽdi hominis exemplũ eſt. Aut
quàm indignum deo, dimidiũ hominem redigere in ſalutẽ, bene minus facere, quum
etiam ſecularium principũ plena ſemper indulgẽtia uindicetur. Diabolus ualidior 27
in hominis iniuriã intelligitur, totũ eum elidens: deus infirmior renunciabitur, nõ
totum eum releuãs. Atquin & Apoſtolus ſuggerit: Vbi delictũ abũdauerit, illic
gratiam ſuperabundaſſe. Quomodo deniq; ſaluus habebitur, qui poterit et per-
ditus dici? carne ſcilicet perditus, anima uero ſaluus: niſi quod iã & anima in per-
dito conſtituatur neceſſe eſt, ut ſalua effici poſsit. id enim ſaluũ effici oportebit,
quod perditũ fuerit. Porrò aũt recipimus animæ immortalitatẽ, ut perdita nõ in
interitũ credatur, ſed in ſupplicium, id eſt in gehennã. Et ſi ita eſt, iam nõ animam
ſpectabit ſalus ſaluã ſcilicet ſua natura per immortalitatẽ, ſed carnẽ potius quam
interibilem conſtat apud omnes. Aut ſi & anima interibilis, id eſt nõ immortalis,
quod & caro, iam & carni forma illa ex æquo proficere debebit, proinde morta-
li & interibili, quia id quod perit, ſaluũ facturus eſt dominus. Nolo nunc cõten-
tioſo fune deducere, hac, an illac hominẽ perditio depoſtulet, dum utrinq; eum
ſalus deſtinet, in ambas ſubſtantias peræquata. Ecce enim ex quacunq; ſubſtãtia
hominẽ periſſe præſumpſeris, ex altera nõ perit. Saluus ergo erit iam ex qua non
perit, & ſaluus nihilominus fiet ex qua perit. Habes totius hominis reſtitutio-
nem, dum & quodcunq; eius perit, ſaluũ facturus eſt dominus: et quodcunq; nõ
perit, utiq; non erit perditurus. Quis ultra de utriuſq; ſubſtantiæ ſecuritate dubi
tabit, cũ altera ſalutẽ conſecutura ſit, altera amiſſura eã nõ ſit? Et tamẽ adhuc ſen-
ſum rei exprimit dominus: Ego, dicens, ueni nõ ut meã, ſed ut patris qui me miſit
faciã uoluntatẽ. Quam oro te? ut omne quod dedit mihi nõ perdã ex eo quicquã,
ſed reſuſcitẽ illud in nouiſsima die. Quid à patre Chriſtus acceperat, niſi quod &
induerat? hominẽ ſine dubio, carnis animæq; texturã. Neutrum ergo eorũ quæ
accepit perire patietur: imò nec quicquã utriuſq;, imò nec modicũ. quod ſi modi
cum caro, ergo nec carnẽ, quia nec modicũ, nec quicquã. Atqui ſi non & carnem
reſuſcitabit nouiſsima die, iam non modicum patietur perire de homine, ſed pro
tanta dixerim parte propè totum. Ingerens amplius: Hæc eſt patris uoluntas, ut
omnis qui uidet filium & credit in eum, habeat uitam æternã: & ſuſcitẽ illum no-
uiſsima die: plenitudinem extruit reſurrectionis. Diſtribuit enim utriq; ſubſtan
tiæ per officia priora mercedem ſalutis, & carni per quam filius aſpiciebatur, &
animæ per quã credebatur. Ergo dices, illis erit promiſſa res, à quibus Chriſtus ui-
debatur. Sit planè ita, ut & ad nos eadẽ ſpes inde manauerit. Nam ſi uidentibus &
idcirco credentibus fructuoſa tunc fuerunt opera carnis atque animæ, multo ma
gis nobis. Feliciores enim qui non uiderunt & credunt: quando & ſi illis negare
tur carnis reſurrectio, certe felicioribus cõpetiſſet. Quomodo enim felices, ſi ex
parte perituri? Sed & præcipit, eum potius timendũ, qui corpus & animam occi
dat in gehennã, id eſt dominũ ſolum, nõ qui corpus occidant, animæ aũt nihil no
cere poſsint, id eſt humanas poteſtates. Adeò hic & anima immortalis natura

recognoſcitur,quæ non poſsit occidi ab hominibus:& carnis eſſe mortalitatem, cuius ſit occiſio, atq; ita reſurrectionẽ quoq; mortuorũ carnis eſſe,quæ in gehennam niſi reſuſcitata non poterit occidi.Sed quoniã & hic de interpretatione corporis quæſtio cauillatur, ego corpus hominis nõ aliud intelligã, ꝙ omnẽ iſtam ſtruem carnis quoquo genere materiarũ concinnatur atq; uariatur, quod uidet, quod tenetur,quod deniq; ab hominibus occiditur. Sic & parietis corpus nõ aliud admittam ꝙ cæmenta,ꝙ ſaxa,ꝙ lateres.Siquis arcanum aliquod corpus inducit,oſtendat,reuelet,probet,ipſum eſſe etiã quod occidat ab homine,& de illo erit dictũ.Item ſi animæ corpus opponit,uacabit aſtutia.Cum enim utrunq; proponitur,corpus atq; animã occidi in gehennã, diſtinguitur corpus ab anima,& relinquitur intelligi corpus,id quod in promptu ſit,caro ſcilicet:quę ſicut occidetur in gehennã,ſi nõ magis à deo timuerit occidi:ita & uiuificabitur in uitã æternam, ſi maluerit ab hominibus potius interfici. Proinde ſi quis occiſionẽ carnis atq; animæ in gehennam,ad interitum et finem utriuſq; ſubſtantiæ arripiet,non ad ſuppliciũ,quaſi conſumendarũ,non quaſi puniendarũ:recordetur ignem gehennæ æternum prædicari,in pœnam æternã,& inde ęternitatẽ occiſionis agnoſcat,propterea humanæ ut temporali prætimendam. Tunc & æternas ſubſtantias credet, quarũ ęterna ſit occiſio in pœnã. Certe cũ poſt reſurrectionẽ corpus cum anima occidi habeat à deo in gehennã,ſatis de utroq; cõſtabit, & de carnali reſurrectione,et de æterna occiſione. Abſurdiſsimũ alioquin ſi idcirco reſuſcitata caro occidat in gehennã,uti finiatur,quod et nõ reſuſcitata pateret. In hoc ſcilicet reficiet ne ſit, cui nõ eſſe iam euenit. Eidem nos ſpei fulciẽs, paſſerũ quoq; ſubiungit exemplum,quod ex duobus nõ cadat alter in terrã ſine dei uolũtate: ut & carnẽ quæ ceciderit in terrã,proinde credas et reſurgere poſſe per eiuſdẽ dei uoluntatẽ.Nam et ſi paſſeribus hoc nõ licet, ſed nos multis paſſeribus anteſtamus, eo quod cadentes reſurgamus. Quorum deniq; capillos capitis omnes numeratos affirmans,ſaluos utiq; repromittit. Perituros enim quę ratio in numerũ redegiſſet? niſi quia hoc eſt,ut omne quod pater mihi dedit, non perdam ex eo quicquam:id eſt,nec capillum:ſicut nec oculũ,nec dentẽ. Cæterum unde erit fletus et dentiũ frendor in gehẽna,niſi ex oculis et dentibus? occiſo ſcilicet etiã corpore in gehennã,et detruſo in tenebras exteriores,quæ oculorũ propria ſunt tormenta. Siquis in nuptijs minus dignis operib. fuerit indutus, cõſtringendus ſtatim manib. & pedibus,utpote qui cũ corpore ſurrexerit. Sic ergo & recũbere ipſum in dei regno,& ſedere in thronis Chriſti,& aſsiſtere tũc ad dexterã uel ſiniſtrã,et edere de ligno uitæ, corporalis diſpoſitionis fideliſsima indicia ſunt. Videamus nũc an & Sadducæorũ uerſutiã elidens,noſtram magis ſententiã erexerit. Cauſa opinor quæſtionis,fuit deſtructio reſurrectionis. Siquidẽ Sadducæi neq; animę neq; carnis admittũt ſalutẽ:& ideo ex quo uel maxime ſpes reſurrectionis labefactatur,ex eo argumentũ problemati ſuo accõmodauerunt: de carnis ſcilicet obtentu nupturæ nec ne poſt reſurrectionẽ, ſub eius mulieris perſona quæ ſeptem fratribus nupta,in dubio haberetur,cui eorum reſtitueret. Porrò ſeruẽt ſenſus tam quæſtionis ꝙ reſponſionis, & cõtrouerſiæ occurſum eſt: Si enim Sadducæi quidẽ reſpuebant reſurrectionẽ,dominus aũt eam cõfirmat,& ſcripturarũ ignaros increpãs,earũ ſcilicet quæ reſurrectionẽ prędicaſſent, & uirtutis dei incredulos,idoneæ utiq; mortuis reſuſcitandis,poſtremò ſubijciens, Quoniam aũt mortui reſurgant: ſine dubio & confirmãdo eſſe quod negabatur, id eſt reſurrectionem

nem mortuorũ apud dominũ uiuorũ, talem quoq; eã cõfirmabat esse, qualis negabat, utriusq; scilicet substantiæ humanæ. Neq; enim si nupturos tunc negauit, ideo nec resurrecturos demõstrauit. Atqui filios resurrectionis appellat, ut per eam quodãmodo nasci habentes, postquã nõ nubent, sed resuscitati: similes enim erũt angelis, quâ nõ nupturi, quia nec morituri, sed quâ trãsituri in statũ angelicum, per indumentũ illud incorruptibilitatis per substãtiæ resuscitatæ tamẽ demutationẽ. Cæterũ ne quæreret nupturi, siue morituri nec ne rursus essemus, si nõ eius uel maxime substãtiæ restitutio in dubiũ uocaret, quæ proprie & morte & nuptijs fungit, id est carnis. Habes igitur dominũ confirmantẽ aduersus hæreticos Iudæorũ, quod & nũc negat apud Sadducæos Christianorũ, solidã resurrectionẽ. Sic & si carnẽ ait nihil prodesse, ex materia dicti dirigẽdus est sensus. Nã quia durũ & intolerabilẽ existimauerunt sermonẽ eius quasi uerè carnẽ suam illis edendã determinasset, ut in spiritu disponeret statũ salutis, præmisit: Spiritus est qui uiuificat. Atq; ita subiũxit: Caro nihil prodest, ad uiuificandũ scilicet. Exequit etiã quid uelit intelligi spiritũ: Verba quæ locutus sum uobis, spiritus sunt, uita sunt. sicut & suprà: Qui audit sermones meos, & credit in eũ qui me misit, habet uitã æternã, & in iudiciũ nõ ueniet, sed trãsibit de morte ad uitã. Itaq; sermonem constituẽs uiuificatorẽ, quia spiritus & uita sermo, eundẽ etiã carnẽ suam dixit, quia & sermo caro erat factus, proinde in causam uitę appetẽdus, & deuorandus auditu, & ruminandus intellectu, & fide digerẽdus. Nam & paulo ante carnem suam, panẽ quoq; cœlestem pronunciarat, urgẽs usquequaq; per allegoriã necessariorum pabulorũ, memoriam patrũ, qui panes & carnes Ægyptiorũ prę uerterant diuinæ uocationi. Igitur conuersus ad recogitatus illorũ, quia senserat dispergẽdos, caro, ait, nihil prodest. Quid hoc ad destruendã carnis resurrectionem? quasi non liceat esse aliquid, quod & si nihil prosit, aliud tamen ei prodesse posit. Spiritus prodest, uiuificat enim. Caro nihil prodest, mortificat enim. Itaq; secundum nos magis collocauit utriusq; propositionẽ. Ostendẽs enim quid prosit, & quid nõ prosit, pariter illuminauit quid cui prosit, spiritũ scilicet carni mortificatę uiuificatorẽ. Veniet eñ hora, inquit, cũ mortui audiẽt uocẽ filij dei: et qui audierint, uiuẽt. Quid mortuũ, nisi caro? & quid uox dei, nisi sermo? & quid sermo, nisi spiritus? Meritò carnem resuscitaturus quod factus est ipse, & ex morte quã passus est ipse, & ex sepulcro quò illatus est ipse. Deniq; cũ dicit: Ne miremini q̃ ueniet hora in qua omnes qui in monumẽtis sunt audiẽt uocẽ filij dei, et procedent: qui bona fecerũt, in uitæ resurrectionẽ: qui mala, in resurrectionẽ iudicij: nemo iam poterit aliud mortuos interpretari, qui sint in monumẽtis, nisi corpora & carnẽ: quia nec ipsa monumẽta aliud q̃ cadauerũ stabula. Siquidẽ & ipsi homines ueteres, id est peccatores, id est mortui per ignorantiã dei, quos monumẽta intelligendos argumentant hæretici, de monumentis processuri in iudicium, aperte prędicant. Cęterũ quomodo de monumẽtis monumẽta procedẽt? post dicta domini, facta etiã eius quid sapere credamus de capulis, de sepulcris mortuos resuscitãtis? Cui rei istud? Si ad simplicẽ ostentationẽ potestatis, aut ad præsentẽ gratiã redanimatiõis, nõ adeò magnũ illi, denuo morituros suscitari. enimuero si ad fidẽ potius sequestrãdã futurę resurrectiõis, ergo & illa corporalis præscribit de documẽti sui forma. Nec sustinebo dicẽtes, idcirco tunc resurrectionẽ animę soli destinatã, in carnẽ quoq; pręcucurrisse, quia nõ potuisset aliter ostendi resurrectio animę inuisibilis, nisi per uisibilis substãtię resuscitationẽ, male deũ norũt,

qui

qui nõ putãt illũ posse, quod nõ putãt, et tamẽ sciũt potuisse, si instrumentũ Ioannis norũt. Qui enim animas adhuc solas martyrũ sub altari quiescẽtes cõspectui subdidit, posset utiq; & resurgentes oculis exhibere sine carne. At ego deũ malo decipere nõ posse, de fallacia solũmodo infirmũ, ne aliter documenta præmisisse q̃ rem disposuisse uideat: imò ne si exemplũ resurrectiõis sine carne nõ ualuit inducere, multo magis plenitudinẽ exempli in eadẽ substãtia exhibere non possit. Nullum uero exemplũ maius est eo, cuius exemplum est. Maius est aũt, si animæ cum corpore resuscitabunt in documentũ sine corpore resurgendi, ut tota hominis salus dimidiæ patrocinaret: quãdo exemplorũ cõditio illud potius expeteret quod minus haberet, animæ dico solius resurrectionẽ, uelut gustũ carnis etiã resurrecturæ suo in tempore. Atq; adeò, secundũ nostrã ueritatẽ, exempla illa mortuorũ à domino suscitatorũ, cõmendabant quidẽ & carnis & animæ resurrectionem, ne cui substantiæ negaret hoc donũ: quæ tamen exempla eo minus aliquid ædebãt (nõ enim in gloriã nec incorruptibilitatẽ, sed in mortẽ aliam suscitabant) q̃ ediderit Christus. Resurrectionẽ apostolica quoq; instrumẽta testant. nam & apostolis nullũ aliud negociũ fuit duntaxat apud Israelem, q̃ ueteris testamẽti resignandi & noui consignãdi, & potius iam dei in Christo cõcionandi. Ita et de resurrectione nihil noui intulerant, nisi q & ipsam in gloriã Christi annunciabãt, de cætero simplici & nota iam fide receptã sine ulla qualitatis quęstione, solis refragantibus Sadducęis: adeò facilius fuit negari in totũ mortuorũ resurrectionẽ, q̃ aliter intelligi. Habes Paulũ apud summos sacerdotes sub tribuno inter Sadducæos & Pharisæos fidei suæ professorem: Viri, inquit, fratres, ego Pharisæus sum, filius Pharisæorum, de spe nunc & de resurrectione iudicor apud uos: utiq; cõmuni, ne quia iam transgressor legis uidebatur, de præcipuo fidei totius articulo, id est de resurrectione, ad Sadducæos sapere existimaretur. Ita quam nolebat uideri rescindere fidem resurrectionis, utiq; confirmabat secundum Pharisæos, respuens negatores eius Sadducæos. Proinde & apud Agrippã nihil se ait proferre, citra q̃ prophetæ annunciassent. Ergo seruabat resurrectionẽ quoq; qualem prophetæ annunciarãt. Nam & de resurrectione mortuorũ apud Moysen scriptũ cõmemorans, corporalẽ eam norat, in qua scilicet sanguis hominis exquiri habebit. Itaq; talem prædicabat, qualẽ & Pharisæi susceperãt, & dominus ipse defenderat, & Sadducęi ne talẽ quoq; crederẽt, in totũ esse noluerãt. Sed nec Athenienses aliã intellexerãt à Paulo portendi. deniq; irriserãt, nõ irrisuri omnino si animæ solius restitutionẽ ab eo audissent. Suscepissent eñ uernaculæ suæ philosophiæ frequentiorẽ præsumptionẽ. At ubi nationes præconiũ resurrectionis inauditæ retro ipsa nouitate cõcussit, & digna incredulitas rei tantę quæstionib. fidẽ torquere cœpit, tũc & Apostolus per totũ penè instrumentũ fidẽ huius spei corroborare curauit, et esse eã ostendẽs, et nondũ transactã: et (de quo magis quęrebat) corporalẽ: et quod insuper dubitabat, nõ aliter corporalẽ. Nihil aũt mirũ, si et ex ipsius instrumento captẽtur argumẽta, cũ oporteat hæreses esse, quæ esse nõ possent, si nõ et perperã scripturæ intelligi possent. Nactæ deniq; hæreses duos homines ab Apostolo ęditos, interiorẽ, id est animã, et exteriorẽ, id est carnẽ: salutẽ quidẽ animę, id est interiori homini: exitiũ uero carni, id est exteriori adiudicauerũt: quia scriptũ sit Corinthijs: Nam etsi homo noster exterior corrũpitur, sed interior renouat de die et die. Porrò nec anima per semetipsam homo, quę figmento iam homini appellato postea inserta est: nec caro sine anima homo, quæ
post

post exilium animæ cadauer inscribitur. Ita uocabulum consertarum substantiarum duarum quodammodo fibula est, sub quo uocabulo non possunt esse nisi cohærentes. Porrò Apostolus interiorem hominem non tam animam quàm mentem atque animum intelligi mauult, id est, non substantiam ipsam, sed substantiæ saporem. Siquidem Ephesiis scribens, in interiorem hominem habitare Christum, sensibus utique intimandum dominum significauit. Denique adiunxit: per fidem, & in cordibus uestris, & in dilectione. Fidem quidem & dilectionem, non substantiua animæ ponens, sed conceptiua. In cordibus autem dicens, quæ substantiua sunt carnis, iam & ipsum interiorem hominem carni deputauit, quem in corde constituit. Inspice nūc quomodo exteriorem quidem hominem corrumpi allegarit, interiorem uero renouari die ac die. Nec illam corruptelam carnis affirmes, quam ex die mortis in perpetuum defectura patiatur: sed quam in istius uitæ spacio ante mortē & usque ad mortem uexationibus & pressuris, tormentis atque supplicijs, nominis causa experiet. Nam & homo interior hic utique renouari habebit per suggestū spiritus, proficiens fide & disciplina die ac die: non illic, id est non post resurrectionē: ubi non utique die ac die renouari habemus, sed semel ad summā. De sequentibus disce: quod enim ad præsens est, inquit, tēporale & leue pressuræ nostræ per supergressum æternū gloriæ pondus perficiet in nobis, non intuētib. quæ uidentur, id est passiones, sed quæ non uidentur, id est mercedes. Quæ enim uidentur, temporalia sunt: quæ uero non uidentur, æterna sunt. Pressuras enim & læsuras quibus corrumpitur homo exterior, ut leues & temporales, idcirco contemnēdas affirmat, præferēs mercedum æternarū inuisibilium & gloriæ pondus in compensatione laborum, quos hic caro patiēdo corrumpitur. Adeo non illa est corruptio, quam in perpetuū carnis interitum, ad resurrectionem expellendā exteriori homini ascribunt. Sic & alibi: Siquidē, ait, cōpatimur, uti & cōglorificemur. Reputo enim nō dignas esse passiones huius tēporis, ad futuram gloriā, quæ in nos habet reuelari. Et hic minora ostendit incōmoda præmijs suis. Porrò si per carnē cōpatimur, cuius est proprie passionibus corrumpi, eiusdē erit & quod pro compassione promittitur. Atque adeo carni ascribit pressurarū proprietatē, ut et suprà dicat: Cum uenissemus aūt in Macedoniam nullam remissionē habuit caro nostra. Dehinc ut & animæ daret compassionē: In omnibus, inquit, compressi. Extrinsecus pugnæ, debellantes scilicet carnē: intrinsecus timor, affligens scilicet animam. Adeo etsi corrumpitur homo exterior, non ut amittēs resurrectionē, sed ut sustinēs uexationē corrumpi intelligitur, & hoc non sine interiore. Ita amborum erit etiā conglorificari, sicut & compati. Secundum collegia laborum, consortia etiam decurrant necesse est præmiorū. Eandem adhuc sententiā exequitur, remunerationes uexationibus præferens. Scimus enim, inquit, quoniam & si terrena domus nostri tabernaculi dissoluatur, habemus domum non manufactam æternam in cœlis. id est, pro hoc quòd dissoluetur caro nostra per passiones, domicilium consecuturi sumus in cœlis. Meminerat euangelicæ definitionis: Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiā, quia illorum est regnum cœlorum. Non tamē carnis restitutionē negauit, si compensationem mercedis opposuit, cum ipsi compensatio debeatur cui dissolutio reputat̄, scilicet

31 *interior homo apud Paulum*

Per nomē hic intelligit professionē Christianam

32

licet carni. Sed quia domum dixerat, carnem, eleganter uoluit & in mercedis comparatione uocabulo domus uti, ipsi domui quæ dissoluetur per passionẽ meliorem domum repromittens per resurrectionem. Nam & dominus multas mansiones quasi domus, apud patrem repromittit. Quanquam & de domicilio mundi potest intelligi, quo dissoluto æterna sedes repromittatur in cælis: quia & quæ sequunẽ ad carnẽ manifeste pertinentia, ostendunt priora non ad carnem pertinere. Diuisionẽ enim facit Apostolus cum subijcit: Nam & hoc gemimus domicilium nostrum, quod de cælo est superindui desiderantes, siquidem exuti nõ nudi inueniamur, id est, ante uolumus superinduere uirtutem cælestem æternitatis, quàm carne exuamur. Huius enim gratiæ priuilegium illos manet, qui ab aduẽtu domini deprehendentur in carne, & propter duricias temporum Antichristi merebuntur compendio mortis per demutationẽ expunctæ cõcurrere cum resurgentibus, sicut Thessalonicẽsibus scribit, Hoc enim dicimus uobis in sermone domini, quod nos qui uiuimus, qui remanemus in aduentu domini, non præueniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse dominus in uoce archangeli & in tuba dei descendet de cælo, & mortui in Christo resurgent primi. Dehinc nos cum ipsis simul rapiemur in nubibus obuiam Christo, & ita semper cum domino erimus. Horum demutationem ad Corinthios reddit, dicens: Omnes quidem resurgemus, non autem omnes demutabimur, in atomo, in momentaneo motu oculi, in nouissima tuba: Sed illi scilicet soli qui inuenientur in carne. Et mortui, inquit, resurgẽt primi, & nos immutabimur. Hac ergo prius dispositione prospecta, reliqua reuocabis ad superiorem sensum. Nam quum adijcit, Oportet enim corruptum istud induere incorruptelam, & mortale istud induere immortalitatem, hoc erit illud domicilium de cælo, quod gementes in hac carne superinduere desideramus, utiq; super carnem in qua deprehendemur, quia grauari nos ait, qui simus in tabernaculo, quod nolimus exui, sed potius superindui, ut deuoretur mortale à uita: scilicet dum demutatur, superinduendo quod est de cælis. Quis enim nõ desiderabit dum in carne est, superinduere immortalitatem, & continuare uitam lucrifacta morte per uicariam demutationem, ne inferos experiatur, usq; nouissimum quadrantẽ exacturos? Cæterum demutationem etiam post resurrectionem consequuturus est, inferos iam expertus. Abhinc enim definimus carnem quidem omni modo resurrecturam, atq; illa ex demutatione superuentura habitum angelicum suscepturam. Aut si in his solis qui inuenientur in carne demutari eam oportebit, ut deuoretur mortale à uita, id est caro ab illo superindumento cælesti, æterno: ergo qui mortui deprehendentur uitam non consequentur, priuati iam materia, & ut ita dixerim, esca uitæ, id est carne. Aut necesse est recipiant eam & illi: ut & in ipsis mortale deuorari possit à uita, si uitam sunt consequuturi. Sed in mortuis, inquis, iam deuoratum erit mortale istud. Non utiq; in omnibus. Quantos enim licebit uel pridianos inueniri, tam recentia cadauera, ut nihil in illis deuoratum uideri possit? Vtiq; enim deuoratum non aliud existimas, quàm interceptum, quàm abolitum, quàm omni sensu ereptum: quod comparêre omni genere cessauerit. Nec Gigantum autem antiquissima cadauera deuorata constabit, quorum crates adhuc uiuunt. Diximus iam de isto alibi.

Sed

Sed & proxime in ista ciuitate cum odei fundamenta tot ueterum sepulturarum sacrilega conlocarentur, quingentorũ ferè annorum ossa adhuc succida, & capillos olentes populus exhorruit. Constat non tantum ossa durare, uerum & dentes incorruptos perennare, quæ ut semina retinentur fructificaturi corporis in resurrectione. Postremo & si tunc deuoratum inuenietur mortale in omnibus mortuis certe à morte, certe ab æuo, certe per ætatem, nunquid à uita, nunquid à superindumento, nunquid ab immortalitatis ingestu? Porrò qui ab his ait deuoratũ iri mortale, ab alijs negauit. Et utiq; hoc à diuinis uiribus, non à naturalibus legibus perfici præstariq; coueniet. Ergo cum à uita habeat deuorari quod mortale est, id exhiberi omnifariã necesse est ut deuoretur, & deuorari ut demutetur. Si ignem dicas accendi oportere, non potes id per quod accenditur alibi necessariũ adfirmare, alibi non. Sic & cum infulcit: Siquidẽ exuti non inueniemur nudi, de eis scilicet qui nõ in uita, nec in carne deprehendentur à die domini, non aliàs negauit nudos, quos prædixit exutos, nisi quia reuestitos uoluit intelligi eadem substantia, qua fuerant spoliati. Vt nudi enim inuenientur, carne deposita, uel ex parte discissa siue detrita. Et hoc enim nuditas potest dici. Dehinc recipient eam, ut redinduti carnẽ, fieri possint etiã superinduti immortalitatẽ. Superindui enim nisi uestito iam couenire non poterit. Proinde cum dicit: Itaq; confisi semper, & scientes quod cum immoremur in corpore, peregrinemur à domino, per fidem enim incedimus non per speciẽ, manifestũ est hoc quoq; nõ pertinere ad offuscationem carnis quasi separantis nos à domino. Et hic enim exhortatio fastidiendæ uitæ huius obuertitur, siquidẽ peregrinamur à domino quàmdiu uiuimus, Per fidem incedentes, non per speciem, id est spe, non re, & ideo subiungit: Audentes autẽ & bonũ ducentes magis peregrinari à corpore & immorari ad dominũ, scilicet ut per speciem magis incedamus q̃ per fidem, per rem potius q̃ per spem. Vides q̃ & hic corporũ cõtemptũ ad martyriorum præstantiam referat. Nemo enim peregrinatus à corpore statim immoratur penes dominũ, nisi ex martyrij prærogatiua, paradiso scilicet non inferis deuersurus. Defecerant autem Apostolo uerba ad significandũ de corpore excessum? An ratione etiam noue loquitur? temporalem enim absentiam à corpore uolens significare, peregrinari nos ab eo dixit, quoniam qui peregrinatur etiam reuertetur in domicilium. Exinde etiã ad omnes, Et ideo gestimus, inquit, siue peregrinantes, siue immorantes placere illi. Omnes enim manifestari nos oportet pro tribunali Christi. Si omnes, & totos. si totos, & interiores & exteriores, id est tam animas quam & corpora, uti unusquisq;, inquit, reportet per corpus secundum quæ gesit bonũ siue malum. Hoc iam quomodo legas quæro. quasi turbate enim per hyperbaton struxit, utrũ ne quæ per corpus reportanda erunt, an quę per corpus gesta sunt. Sed & si quæ per corpus reportanda sunt, corporalis indubitate resurrectio est: & si quæ per corpus gesta sunt, per corpus utiq; pensanda sunt, per quod & gesta sunt. Ita totus hic à capite tractatus Apostoli tali clausula detextus qua carnis resurrectio ostenditur, secundum hæc erit intelligendus quæ cum clausula consonant. Si enim adhuc ad superiora respectes, unde mentio hominis exterioris & interioris inducta est, nónne & dignitatem & spem carnis integram inue-

De Carthagine loquitur, ut puto

Martyria

34

Deuersurus pro diuersurus

g nies

nies? Dum enim de lumine quod illuxerit deus in cordibus nostris ad illuminationem agnitionis gloriæ suæ in persona Christi, dicit habere nos thesaurum istum in testaceis uasis, scilicet in carne, utrumne quia testacea est secundum originē scilicet ex limo destruetur, an quia diuini thesauri conditorium est, extolletur? Atqui si lumen ipsum dei, illud uerū quod est in persona Christi, uitam in se continet, eaq; uita cum lumine cōmittitur in carnem, peritura est in quam uita cōmittitur? Planè sic periturus et ipse thesaurus. perituris enim peritura creduntur, sicut ueteribus utribus nouū uinū. Cum item subijcit, semper mortificationē Christi Iesu circumferentes in corpore nostro, qualis ista res est quæ post dei templum, iam & sepulchrum Christi potest dici? Cur autem mortificationē domini circumferimus in corpore? ut & uita, inquit, manifestetur. Vbi? in corpore. In quo? in mortali. ergo in carne plane mortali, secundum culpam, sed & uitali secundū gratiā, uide quantā, ut in illa uita Christi manifestetur. In re ergo aliena salutis, sed in substantia perpetuæ dissolutionis, manifestabitur uita Christi ęterna, iugis, incorrupta, iam & dei uita? aut cuius temporis uita domini manifestabitur in corpore nostro? Illa quidem qua uixit usq; in passionē, non modo apud Iudęos in manifesto fuit, uerum etiam omnibus nunc gentibus prodita est. Adeo eam significat quæ portas adamantinas mortis, & æneas seras inferorū infregit, quæ exinde iam nostra est. Denique manifestabitur in corpore. quando? post mortem. quomodo? dum resurgimus in corpore, sicut & Christus. Ne enim quis argumentetur, nunc habere manifestari uitam Iesu in corpore nostro per disciplinā sanctitatis & patientiæ, & iustitiæ, & sapientiæ quibus domini uita floruerit, prouidentissima apostoli intentio ingerit: Si enim nos qui uiuimus, in mortē tradimur propter Iesum, ut uita eius manifestetur in corpore nostro mortali. Adeo defunctis nobis hoc ait futurum in corpore nostro. Quod si tunc, quomodo nisi resuscitato eo? proinde & in clausula, scientes, ait, quod qui suscitauit Iesum, & nos suscitabit cū ipso, qui iam resurrexit à mortuis, nisi quia cum ipso, sicut ipsum, sapit. Si uero sicut ipsum, non utiq; sine carne. Sed & rursus alia cæcitate in duos homines impingunt in ueterem & in nouum, monente Apostolo, deponere nos ueterem hominem qui corrumpitur per concupiscentiam seductionis, renouari autem sensu spiritus, & induere nouū hominem qui secundū deum conditus est, in iustitia, & religione ueritatis, ut & hic ad duas substantias distinguendo, uetustatē ad carnem, nouitatem ad animam, corruptionem perpetuam ueteri defendant, id est carni. Porrò si secundum substātias, nec anima nouus homo, quia posterior, nec caro ideo uetus, quia prior. quantulum enim temporis inter manum dei & adflatū? ausim dicere etiamsi multo prior anima quàm caro, eo ipso quod anima impleri se expectauit, priorem eam fecit. Omnis enim cōsummatio atq; perfectio, & si ordine postumat, effectu anticipat. Magis illud prius est, sine quo priora non possunt. Si caro uetus homo, quando istud? à primordio? atquin Adam nouus totus, & ex nouo uetus nemo. nam & exinde à benedictione geniturae, caro atq; anima simul fiunt sine calculo temporis, ut quę simul in utero etiam figurantur, quod docuimus in cōmentario animæ, cōtemporant fœtu, coætaneant natu, duos istos homines sanè ex substātia duplici, non tamē et ætate, sic

Conditorium diuini thesauri

35

Adamantinæ portæ Aeneæ seræ inferorum

Cum ipso, hoc est sicut ipsum

A benedictione geniture

Libellus de anima

sic unum edunt, dum prior neutra est. Citius est totos nos aut ueteres aut nouos esse: quâ enim alterũ possimus esse nescimus. Sed Apostolus ueterem hominem manifeste notat. Exponens enim inquit, secundũ pristinã cõuersationem ueterem hominem, non secundum alicuius substantiæ seniũ. Neq; enim carnem præcipit deponamus, sed quæ & alibi carnalia ostẽdit, opera nõ corpora accusans, de quibus & hic subijcit: deponentes mendacium, loquimini ueritatem unusquisq; ad proximum suum, quoniã membra alterutrũ sumus. Irascimini aũt, et nolite delinquere. Sol non occidat super iracundiã uestram. Ne dederitis locum diabolo. Qui furabatur, iam non furetur, imò potius laboret operando manibus, uti habeat impartire indigenti. Omnis sermo turpis non procedat ex ore uestro, sed siquis optimus ad ædificationem fidei, ut gratiã audientibus præstet. Et nolite contristare spiritũ dei sanctum in quo signati estis, in redemptionis die. Omnis amaritudo et ira et clamor et blasphemia auferatur à uobis, cum omni malicia. Estote aũt in alterutrũ benigni, misericordes, donãtes inuicẽ, sicut & deus uobis donauit in Christo. Igitur qui carnem ueterem hominẽ existimant, cur non mortem sibi properant, ut uetere homine deposito pręceptis Apostoli occurrant? Nos enim qui totã fidem in carne administrandam credidimus, imò & per carnẽ cuius est & os ad proferendum optimũ quenq; sermonẽ, & lingua ad nõ blasphemandũ, & cor ad non indignandum, & manus ad operandum & largiendum, tam uetustatem hominis quàm nouitatem, ad moralem non ad substantialem differentiã pertinere defendimus. Atq; ita pariter agnoscimus, hominem qui secundum pristinam conuersationem uetus fuerit, eundem & corrumpi ita dictum secundum concupiscentiam seductionis, quemadmodum & ueterem secundũ pristinam conuersationẽ, non secundũ carnem per interitũ perpetuũ. Cæterum carne tam saluum q; eundem, utpote uitiosam disciplinã, non corpulentiam exutũ. Talem ubiq; Apostolũ recognoscas, ita carnis opera damnantẽ, ut carnem damnare uideat: sed ne ita quis existimet, ex aliorum uel cohærentiũ sensuum suggestu procurantẽ. Nam & dicens eos qui in carne sint deo placere non posse, statim de prauo intellectu ad integrum reuocat, adijciens: Vos autem nõ estis in carne, sed in spiritu. Eos enim quos in carne esse constabat, negando in carne esse, in operibus carnis non esse monstrabat. Atq; ita illos demum deo placere nõ posse: non qui in carne essent, sed qui carnaliter uiuerẽt: placere aũt illos deo, qui in carne positi, secundũ spiritũ incederẽt. Et rursus, Corpus quidem, inquit, mortuum, sed propter delinquẽtiam: sicut spiritum uitã propter iustitiam. Vitam autem morti opponens in carne constitutæ, sine dubio illic & uitam repromisit ex iustitia, ubi mortem determinauit ex delinquentia. Cæterum frustra opposuit uitam morti, si non est illic ubi est & ipsa cui eam opposuit, excludendæ utiq; de corpore. Porrò si uita mortem de corpore excludit, non potest id perficere, nisi illud penetret ubi est quod excludit. Et quid ego nodosius, cũ Apostolus absolutius? Si enim, inquit, spiritus eius qui suscitauit Iesum habitat in uobis, qui suscitauit Iesum à mortuis, suscitabit & mortalia corpora uestra propter inhabitantem spiritũ eius in uobis: ut & si animã quis corpus mortale præsumpserit, cũ hoc & carnẽ negare nõ possit, carnis quoq; resuscitationẽ cogat agnoscere secundũ eiusdẽ status

Moralis tantum differentia inter uetustatẽ hominis & nouitatem

communionem. Ex sequẽtibus adhuc discas opera carnis damnari, nõ ipsam. Itaq; fratres, ait, debitores sumus non carni ad uiuendum. si secundũ carnem uixeritis, futurum est ut moriamini: si uerò spiritu actus carnis mortificaueritis, uiuetis. Porrò ut ad singula quæq; respondeã, si in carne constitutis secundum spiritum tamen degentibus salus repromittitur, iam nõ caro aduersatur saluti, sed operatio carnis. Operatione autẽ carnis exclusa quæ causa est mortis, salua iam caro ostenditur causa carẽs mortis. Lex enim, inquit, spiritus uitæ in Christo Iesu manumisit me à lege delinquẽtiæ & mortis: certe quã præmisit habitare in membris nostris. Ergo iam membra nostra lege mortis non tenebuntur, quia nec delinquentiæ, à quibus manumissa sunt. Quod enim inualidum erat legis in quo infirmabatur per carnem, misso deus filio suo in simulacro carnis delinquentiæ, & per carnem damnauit delinquentiam in carne, non carnem in delinquentia: neq; enim domus cum habitatore damnabitur. Habitare enim peccatum dixit in corpore nostro. Damnata autem delinquentia, caro absoluta est: sicut indemnata ea, legi mortis & delinquentiæ obstricta est. Sic & sensum carnis mortem appellauit, dehinc & inimicitiam ad deum, sed non carnem ipsam. Cui ergo, dices, reputabitur sensus carnis, si nõ substãtiæ ipsi? Planè si probaueris aliquid carnem de suo sapere. Si uerò sine anima nullius est sensus, intellige sensum carnis ad animam esse referendum, carni interdum deputatum, quia per carnem administratur: & ideo habitare ait delinquentiam in carne, quia & anima à qua delinquentia inducitur, inquilina est carnis, mortificatæ quidem, sed non suo, uerum delinquentiæ nomine. Nam & alibi, Quomodo, inquit, etiam nunc uelut uiuentes in mundo sententiam fertis? non ad mortuos scribens, sed ad eos qui desinere deberent mundialiter uiuere. Hæc enim erit uita mundialis, quam ueterem hominẽ dicit confixum esse Christo, non corporalitatẽ, sed mortalitatẽ. Cæterũ si nõ ita accipimus, non est corporalitas nostra confixa, nec crucẽ Christi caro nostra perpessa est, quemadmodum adiecit, uti euacuetur corpus delinquentię, per emendationem uitæ, non per interitũ substantiæ, sicut ait, uti hactenus delinquentiæ seruiamus. Et ut hac ratione cõmortui in Christo credamus quod etiam conuiuamus illi. Sic enim, inquit, & uos reputate mortuos quidem uos, cuinam? carni? non, sed delinquentię. Ergo salui erunt carni, uiuentes aũt deo in Christo Iesu, per carnem utiq; cui mortui non erunt: delinquentiæ scilicet mortui, non carni. Nam & adhuc ingerit: Ne ergo regnauerit in corpore uestro mortali delinquentia, ad obaudiendum illi, & ad exhibendum membra uestra arma iniustitiæ delinquentiæ. Sed exhibete uosmetipsos deo uelut ex mortuis uiuos, non uelut uiuos, sed uelut ex mortuis uiuos: & membra uestra arma iustitiæ. Et rursus, Sicut exhibuistis membra uestra famula immundiciæ, & iniquitatis ad iniquitatem, ita & nunc exhibete membra uestra famula iustitiæ in sanctificium. Quum enim serui essetis delinquentiæ, liberi eratis iustitiæ. Quem ergo fructum habebatis super his, de quibus nunc confundimini? finis ergo illorum mors. Nunc uero liberi facti à delinquentia, famulati autem deo, habetis fructum uestrum in sanctificium, finem autem uitam æternam. Stipendia enim delinquentiæ mors, donatiuum autem dei, uita æterna in Christo Iesu domino nostro. Ita per totam hanc sensuum seriem ab

Sanctificium nã Græcè est ἁγιασμόν

Donatiuum

ab iniustitia & delinquentia membra nostra diuellens, & iustitię & sanctimo niæ adiungens, & transferens eadem à stipendio mortis ad donatiuum uitæ æternæ, carni utiq; compensationem salutis repromittit, cui nullam omnino competisset imperari propriam sanctimoniæ & iustitiæ disciplinam, si non ipsius esset & præmium disciplinæ, sed nec ipsum baptisma committi si per re generationē non etiam restitutioni inauguraretur, hoc quoq; Apostolo in gerente, An ignoratis quod quicunq; in Iesum tincti sumus, in mortem eius tincti sumus, consepulti ergo illi sumus per baptisma in mortem, uti quemad modum surrexit Christus à mortuis, ita & nos in nouitate uitæ incedamus. Ac ne de ista tantum uita putes dictum, quæ ex fide per baptisma in nouitate incedenda est, prouidentissime adstruit: Si enim consati sumus simulachro mortis Christi, simul & resurrectionis erimus. Per simulachrum enim mori mur in baptismate, sed per ueritatem resurgimus in carne, sicut & Christus, ut sicut regnauit in morte delictum, ita & gratia regnet per iustitiam in uitam sempiternam, per Iesum Christum dominum nostrum. Quomodo ita, si non æque in carne? ubi enim mors, ibi & uita post mortem, quia & uita ibi ante, ubi postea mors. Nam si regnum mortis nihil operatur quàm carnis dissolu tionem, proinde uitam contrariam morti, contrarium oportet operari, id est carnis redintegrationem, uti sicut deuorauerat mors inualescendo, ita et mor tali deuorato ab immortalitate, audire possit: Vbi est mors aculeus tuus? ubi est mors contentio tua? Sic enim & gratia illic superabundabit, ubi & iniqui tas abundauit. Sic & uirtus in infirmitate perficietur, quod perit saluum fa ciens, quod mortuum est uiuificans, quod percussum est sanās, quod languit medicans, quod ereptum est redimens, quod famulatum est liberans, quod seductum est reuocans, quod elisum est suscitans, & quidem de terra in cœ lum, ubi nostrum municipatum Philippenses quoq; ab Apostolo discunt. Vnde & saluificatorem nostrum expectamus Iesum Christum, qui transfi gurauit corpus nostræ humilitatis, conformatū corpori gloriæ suæ, sine du bio post resurrectionem, quia nec ipse Christus glorificatus est ante passio nem. Hæc erunt corpora nostra quæ Romanos obsecrat exhibere, hostiam uiuam, sanctam, placibilem deo. Quomodo uiuā si peritura sunt? quomodo sanctam, si prophana sunt? quomodo placibilia, si damnata sunt? Age iam quod ad Thessalonicenses ut ipsius solis radio putem scriptū, ita claret, qua liter accipient lucifugæ isti scripturarum, Ipse autē deus pacis sanctificet uos totos? Non sufficit, sed sequitur: & integrum corpus uestrum, & anima et spi ritus sine querela conseruentur in præsentia domini. Habes omnem substan tiam hominis saluti destinatam, nec alio tempore quàm in aduentu domini, qui clauis est resurrectionis. Sed caro, inquis, et sanguis regnum dei hæredi tate possidere non possunt. Scimus hoc quoq; scriptū, sed de industria distu limus hucusq;, ut quod aduersarij in prima statim acie obstruunt, in ultima congressione prosterneremus, omnibus quæstionib. quasi auxilijs eius ante deiectis. Sed et nunc expetent præcedentia recognosci, ut et huic sensui sua origo præiudicet. Opinor Apostolus disposita ad Corinthios omni distin ctione ecclesiasticæ disciplinæ, summā et sui euangelij et fidei illorū in domi nicæ mortis et resurrectionis demandatione concluserat, ut et nostrę spei re

Inaugurari restitutioni

Ipsius solis radio scriptum, ita claret

Lucifugæ scripturarum

Clauis resurrectionis

gulam inde deduceret, unde constaret. Itaqꝫ subijcit: Si autem Christus prædicatur, quod à mortuis resurrexerit, quomodo quidam dicunt in uobis, resurrectionem mortuorũ non esse? quæ si non est, nec Christus resurrexit. Si Christus non resurrexit, inanis est prędicatio nostra, uacua est et fides uestra. inueniemur enim falsi testes dei, qui testimoniũ dixerimus quod resuscitauerit Christum, quem non resuscitauit. Nam si mortui non resurgunt, nec Christus resurrexit. Si Christus non resurrexit, uana est fides uestra, quia adhuc in delictis uestris estis. Et qui in Christo dormierunt, perierunt. Per hęc cui nos rei credendæ uidetur extruere? resurrectioni, inquis, mortuorũ quæ negabatur. certe sub exemplo dominicæ resurrectionis uolens eam credi. certe, inquis. Exemplũ porrò ex diuersitate an ex parilitate cõponitur? utiqꝫ, inquis, ex parilitate. Quomodo aũt Christus resurrexit, in carne, an non? sine dubio si mortuum, si sepultum audis secundum scripturas, non aliâs quàm in carne, æque resuscitatũ in carne concedis. Ipsum enim quod cecidit in morte, quod iacuit in sepultura, hoc resurrexit, non tam Christus in carne ꝙ caro in Christo. Igitur si ad exemplũ Christi resurgemus, qui resurrexit in carne, iam non ad exẽplũ Christi resurgemus, si nõ in carne & ipsi resurgemus, quia per hominẽ, inquit, mors, & per hominẽ resurrectio: ut separaret quidem autores, mortis Adã, Christũ resurrectionis, eiusdẽ aũt cõstitueret substãtiæ resurrectionẽ cuius & mortẽ, per ipsorũ autorũ in nomine hominis cõparationẽ. Si enim sicut in Adã omnes moriunt̃, ita et in Christo oẽs uiuificabunt̃, carne uiuificabuntur in Christo, sicut in Adam carne moriuntur. Vnusquisqꝫ autem in suo ordine, scilicet quia et in suo corpore. Ordo enim meritorum nomine disponetur. Merita autem cum corpori quoqꝫ adscribantur, ordo quoqꝫ corporum disponatur necesse est, ut possit esse meritorum. Si autem et baptizantur quidam pro mortuis, uidebimus an ratione. certe illa præsumptione hoc eos instituisse cõtendit, quia alij etiam carni uicarium baptisma profuturum existimarent ad spem resurrectionis, quæ nisi corporalis, non aliâs sic baptismate corporali obligaretur. Quid & ipsos baptizari ait, si non quæ baptizantur corpora resurgunt? Anima enim non lauatione, sed purgatione sancitur. Quid & nos, inquit, omni hora periclitamur, utiqꝫ per carnem. Quotidie morior, utiqꝫ periculis carnis, per quam & depugnauit ad bestias Ephesi, illas scilicet bestias Asiaticæ pressuræ de qua in secunda ad eosdem: Nolumus enim uos ignorare fratres de pressura nostra apud Asiam, quod supergrauati sumus citra uires, uti de uita hæsitaremus. Omnia hæc, nisi fallor, eò enumerat, ut nolens uanam credi carnis conflictationẽ, indubitate uelit credi carnis resurrectionem. Vana enim habenda est conflictatio eius, cuius nulla erit resurrectio. Sed dicet quis. Quomodo resurgent mortui, quo autem corpore uenient? Iam hic de qualitatibus corporum disserit, an eadem ipsa, an alia resumantur. Sed cum eiusmodi quæstio posterior habeatur, sufficiet interim ex hoc quoqꝫ corporalem definiri resurrectionem cum de qualitate corporum quæritur. Ventum est nunc ad carnem & sanguinem reuera totius quæstionis quasi substantias, quali cõditione exhæredauerit Apostolus à dei regno æque de antecedentibus discere est. Primus, inquit, homo de terra Choicus, id est, limaceus, id est Adam. Secundus homo de cœlo, id est sermo dei, id est

Exemplum

36

Christus

Chriſtus, non aliàs tamen homo licet de cœlo, niſi quia & ipſe caro atq; ani-
ma, quod homo, quod Adam. Nam & ſupra nouiſſimus Adã dictus, de con
ſortio ſubſtantiæ cõmercium nominis traxit, quia nec Adam ex ſemine caro,
quod & Chriſtus. Qualis ergo choicus tales & choici, qualis cœleſtis, tales
& cœleſtes. Subſtantia tales? an primo diſciplina, dehinc & dignitate quam
diſciplina captauit? Atqui ſubſtantia nullo modo ſeparabuntur choici atq;
cœleſtes, ſemel ab Apoſtolo homines dicti. Si enim & Chriſtus ſolus uere
cœleſtis, imò & ſupercœleſtis, homo tamē quà caro atq; anima, nihilo ex iſta
ſubſtantiarū conditione à choica qualitate diſcernitur: proinde & qui cœle-
ſtes ſecundum illum non de ſubſtantia præſenti, ſed de futura claritate cœle-
ſtes prædicati intelliguntur, quia & retro unde diſtinctio iſta manauit de dig
nitatis differentia oſtenſa eſt, alia ſupercœleſtiū gloria, alia ſuperterrenorum,
& alia ſolis, alia lunæ, alia ſtellarū. Quia & ſtella à ſtella differt in gloria, non
tamen in ſubſtantia. Deniq; præmiſſa differentia dignitatis in eadem ſubſtan
tia & nunc ſectandæ & tunc capeſſendæ, ſubiungit etiam exhortationem, ut
& hic habitum Chriſti ſectemur ex diſciplina, & illic faſtigium cõſequamur
ex gloria: Sicut portauimus imaginem choici, portemus etiam imaginem ſu-
percœleſtis. Portauimus enim imaginem choici per collegium tranſgreſſio-
nis, per cõſortium mortis, per exilium paradiſi. Nam ſi & in carne ſic putatur
imago Adæ, ſed non carnem monemur ponere. Si non carnem, ergo conuer
ſationem, ut proinde & cœleſtis imaginē geſtemus in nobis, non iam dei, nec
iam in cœlo conſtituti, ſed ſecundum liniamenta Chriſti incedentes in ſancti
tate & iuſtitia & ueritate. Atq; adeo ad diſciplinam totum hoc dirigit, ut hic
dicat portandam imaginem Chriſti in iſta carne, & in iſto tempore diſcipli-
næ. Portemus enim præceptiuo modo, dicens, huic tempori loquitur, in quo
homo nulla alia ſubſtantia eſt, quàm caro & anima, aut ſi quam aliam, id eſt, cœle-
ſtem ſubſtantiam hæc fides ſpectat, huic tamen repromiſſa ſit, cui ad illam ela
borare mandatur. Cum igitur imaginem & choici & cœleſtis in conuerſatio
ne conſtituat, illam eierandam, hanc uero ſectandam, dehinc adiungat: Hoc
enim dico (id eſt, propter ea quę ſupra dixi: cõiunctio eſt enim ſenſus ſupple-
mentum antecedentibus reddens) quod caro & ſanguis regnum dei hęredi-
tate poſſidere non poſſunt, nihil aliud intelligi mandat carnē & ſanguinem,
quàm ſupradictam imaginem choici: quę ſi in cõuerſatione cenſetur uetuſta-
tis, conuerſatio autem uetuſtatis non capit dei regnum, proinde caro & ſan-
guis non capiendo dei regnum ad conuerſationē rediguntur uetuſtatis. Pla-
nē ſi nunquam Apoſtolus pro operibus ſubſtantiam poſuit, nec hic ita uta-
tur. Si uero in carne adhuc conſtitutos negauit eſſe in carne, in operibus car-
nis negans eſſe, formam eius ſubruere non debes, non ſubſtantiam, ſed ope-
ra ſubſtantiæ alienantis à dei regno. Quibus etiam ad Galatas manifeſtatis,
prædicere ſe & prædixiſſe profitetur, quòd qui talia agunt, regnum dei non
ſunt hæreditate conſecuturi, non portantes ſcilicet imaginem cœleſtis, ſicut
portauerant choici, ideoq; ex uetere conuerſatione, nihil aliud deputandi,
quàm caro & ſanguis. Nam & ſi ſubito in hanc definitionem erupiſſet Apo-
ſtolus, eliminandam carnem & ſanguinem à dei regno, ſine ullius ſuprà ſen-
ſus præſtructione, nōne duas iſtas ſubſtātias proinde hominē ueterē interpre

taremur carni & sanguini deditum, id est, esui & potui, cuius sit dicere aduersus fidem resurrectionis, Manducemus & bibamus, cras enim moriemur? Et hoc enim insulciens Apostolus, carnem et sanguinem de fructibus ipsorum manducandi et bibendi suggillauit. Sed et omissis huiusmodi interpretationibus carnis et sanguinis opera taxantibus, ipsas quoque substātias non aliter, quàm sunt, intellectas licebit resurrectioni uindicare. Non enim resurrectio carni et sanguini directò denegatur, sed dei regnum quod obuenit resurrectioni. est autem et in iudicium resurrectio. imò et confirmatur carnis resurrectio generalis, cum specialis excipitur. Dum enim in quem statum non resurgat, edicitur, in quē resurgat, subauditur. Atque ita dum pro meritis distinctionem resurrectionis opus substantiæ non genus patitur, apparet hinc quoque carnem & sanguinem nomine culpæ non substantię arceri à dei regno, nomine tamen formæ resurgere in iudicium, quia non resurgant in regnum. Adhuc dicam caro & sanguis regnū dei hæreditate possidere non possunt. Meritò sola & per semetipsa, ut ostenderet adhuc spiritū illis necessarium. Spiritus enim est qui uiuificat in regnum dei, caro nihil prodest. Prodesse tamē illi aliud potest, id est, spiritus, & per spiritum opera quoque spiritus. Resurgunt itaque ex æquo omnis caro & sanguis in qualitate sua. Sed quorum est adire regnum dei, induere oportebit uim incorruptibilitatis & immortalitatis, sine qua regnum dei adire non possunt, antequam cōsequi eam possint. Meritò ergo caro & sanguis (ut diximus) sola regnum dei capere deficiunt. Iam uero cum deuorari habeat corruptiuum istud ab incorruptibilitate, id est, caro: & mortale istud ab immortalitate, id est, sanguis post resurrectionem ex demutatione, meritò demutata ac deuorata caro & sanguis, regnum dei hæreditati possidere possunt, non tamen non resuscitata. Sunt qui carnem & sanguinem Iudaismum uelint accipi propter circumcisionē alienum & ipsum à dei regno, quia & ille uetustati deputetur, & hoc titulo iam & alibi ab Apostolo denotetur, qui post reuelatum in se filium dei, ad euangelizandum eum in nationibus, statim non retulerit ad carnem & sanguinem, id est, ad circumcisionem, id est, ad Iudaismū, sicut ad Galatas scribit. Sed pro omnibus iam stabit quod in clausulam reseruauimus, etiam pro Apostolo ipso, reuera maximæ incōsiderantiæ reuincendo, si tam abrupte, ut quidam uolunt, clausis (quod aiunt) oculis sine distinctione, sine conditione, omnem passim carnē & sanguinem à regno dei extrusit, utique & ab ipsa regia cœlorū, cum illic adhuc sedeat Iesus ad dexteram patris, homo etsi deus: Adam nouissimus et si sermo primarius, caro & sanguis, etsi nostris puriora, idem tamen & substantia & forma qua ascendit, talis etiā descensurus (ut angeli adfirmant) agnoscendus scilicet eis qui illum conuulnerauerunt. Hic sequester dei atque hominum appellatus ex utriusque partis deposito cōmisso sibi, carnis quoque depositum seruat in semet ipso, arrabonem summæ totius. Quemadmodum enim nobis arrabonem spiritus reliquit, ita et à nobis arrabonem carnis accepit, et uexit in cœlū pignus totius summæ illuc quandoque redigendæ. Securæ estote caro et sanguis, usurpastis et cœlum et regnum dei in Christo. Aut si negent uos in Christo, negent et in cœlo Christū, qui uobis cœlum negauerunt. Ita nec corruptela, inquit, incorruptelam hæreditati habebit, non ut carnē et sanguinē existimes corrupte-

Caro, Iudaismus

Clausis oculis

Actor. 1

Sequester dei atque hominū Christus

corruptelam, quando ipsa sint potius obnoxia corruptelæ, per mortem scilicet. Siquidem mors est, quæ carnem & sanguinem non modo corrumpit, uerum etiam consumit. Sed quoniam opera carnis & sanguinis non posse consequi regnum dei edixerat, quo magis hoc exaggeraret, ipsi quoque corruptelæ, id est, morti cui carnis & sanguinis opera proficiunt, hæreditatem incorruptelæ ademit. Nam & paulo post ipsius mortis quodammodo mortem expressit, deuorata est mors, dicens, in cõtentionẽ. Vbi est mors aculeus tuus? ubi est mors potentia tua? Aculeus autem mortis delinquentia, hæc erit corruptela. Virtus autem delinquentiæ lex, illa alia sine dubio quam constituit in membris suis militantẽ aduersus legem animi sui, ipsam scilicet uim delinquendi contra uoluntatẽ. Nam & suprà nouissimũ inimicũ mortem euacuari ait, hoc modo, nec corruptela hæreditatem incorruptelę cõsequitur, id est, nec mors perseuerabit. quando & quomodo defectura? cum in atomo, in momentaneo oculi motu, in nouissima tuba & mortui resurgent incorrupti; qui hi nisi qui ante corrupti, id est, corpora, id est, caro & sanguis? & nos demutamur; de qua habitudine nisi in qua deprehendemur? Oportet enim corruptiuum istud induere immortalitatẽ. Quid mortale, nisi caro? quid corruptiuũ, nisi sanguis? ac ne putes aliud sentire apostolum prouidentẽ tibi, & ut de carne dictũ intelligas laborantẽ, cum dicit istud corruptiuũ, et istud mortale, cutem ipsam tenens dicit. Certe istud nisi de subiecto, nisi de cõparenti pronunciasse non potuit. Demonstrationis corporalis est uerbum. Aliud autẽ corruptiuũ, aliud corruptela: & aliud mortale, & aliud mortalitas. Aliud enim quod patitur, aliud quod pati efficit. Ita, quæ patiuntur corruptelam & mortalitatem, caro scilicet & sanguis, ea necesse est patiantur & incorruptelã & immortalitatem. Videamus iam nunc quo corpore uenturos mortuos disputet. Et bene quòd erupit statim ostẽdere, quasi quis eiusmodi quærat. Stulte, inquit, tu quod seminas non uiuificatur, nisi mortuum fuerit. Hoc ergo iam de exemplo seminis cõstet, non aliam uiuificari carnem, quàm ipsam quę erit mortua. Et ita sequentia relucebunt. Nihil enim aduersus regulam exempli licebit intelligi, ne quia sequitur & quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, idcirco aliud resurrecturũ corpus, quàm quod moriendo seminatur, existimes. Cæterũ excidisti ab exemplo, Nunquam enim frumento seminato & in terra dissoluto hordeum erumpit, & non idipsum genus grani, eademque natura & qualitas & forma. Denique unde? si non idipsum. & corruptela enim ipsum est, dum ipsius est. Non enim: & suggerit quomodo non quod futurũ est corpus seminetur dicens, sed nudum granũ, si forte frumenti aut alicuius eiusmodi: deus autẽ dat illi corpus prout uult. certe ei grano quod nudũ seminari ait. certe, inquis. ergo saluũ est cui dare habet deus corpus. Quomodo aũt saluũ est si nusquam est, si non resurgit, si non idipsum resurgit? Si non resurgit, saluum non est. Si non est & saluum, accipere corpus à deo non potest. Sed enim saluum omni modo constat. Ad quid ergo dabit illi deus prout uult corpus, habenti utique proprium corpus illud nudum, nisi ut iam non nudum resurgat? ergo additũ erit quod corpori superstruitur, nec exterminat illud cui superstruitur, sed auget. Saluũ est aũt quod augetur. Serit enim solũmodo granũ sine folliculi ueste, sine fundamento spicæ, sine munimento aristæ, sine su-

1 Cor. 15. 53

38

39

perbia culmi. Exurgit autem copia fœneratum, compagine ædificatum, ordine structum, cultu munitum, & usquequaque uestitum. Hæc sunt ei corpus à deo aliud, in quod non abolitione, sed ampliatione mutatur. Et unicuique seminum suum corpus putauit non suum, id est, non pristinum, ut tunc & illud suum sit, quod extrinsecus à deo acquirit. Serui igitur exemplo, & conserua speculum eius carni, eandem credens fructificaturam quæ sit seminata, ipsam, etsi plenior est, non aliam, etsi aliter reuertentem. Accipiet enim & ipsa suggestum et ornatum, qualem illi deus uoluerit superducere secundum merita. Sine dubio ad hoc dirigit: Non omnis caro eadem caro, non ad denegandam substantiæ communionem, sed prærogatiuæ peræquationem, corpus honoris non generis in differentiam redigens. In hoc & figurata subijcit exempla animalium & elementorum. Alia caro hominis, id est, serui dei, qui uere homo est: alia iumenti, id est ethnici, de quo & Propheta: Assimilatus est, inquit, homo irrationabilibus iumentis. Alia caro uolatilium, id est, martyrum, qui ad superiora conantur: alia piscium, id est, quibus aqua baptismatis sufficit. Sic & de supercœlestibus corporibus argumenta committit. Alia solis claritas, id est, Christi: & alia lunæ, id est, ecclesiæ: & alia stellarum, id est, seminis Abrahæ. Et stella enim à stella differt in gloria, & corpora terrena & cœlestia, Iudæus scilicet & Christianus. Cæterum si non figurate, satis uane mulorum & miluorum carnes, & corpora cœlestium luminum opposuit humanis, non pertinentia ad conditionis comparationem, sicut nec ad resurrectionis consecutionem. Postremo cum per hæc differentiam gloriæ, non substantiæ conclusisset: sic, inquit, & resurrectio mortuorum. quomodo? non de alio aliquo, sed de sola gloria differens. Rursus enim resurrectionem ad eandem substantiam reuocans, & ad granum denuo spectans: seminatur, inquit, in corruptela, resurgit in incorruptela: seminatur in dedecoratione, resurgit in gloria: seminatur in infirmitate, resurgit in uirtute: seminatur corpus animale, resurgit spiritale. Certe non aliud resurgit, quàm quod seminatur: nec aliud seminatur, quàm quod dissoluitur humi: nec aliud dissoluitur humi, quàm caro, hanc enim sententia dei elisit: Terra es, & in terram ibis, quia & de terra erat sumpta. Hinc & Apostolus cœpit seminari eam dicere cum redhibetur in terram, quia & seminibus sequestratorium terra est, illic deponendis, & inde repetendis. Ideoque & reconsignat imprimens, sic enim scriptum est: ne aliud existimes esse seminari, quàm in terram ibis, ex qua es sumptus, sic ne alterius quàm carnis, sic enim scriptum est. Sed corpus animale animam quidam argumentantur, ut illam à carne auocent recidiuatam. Porrò cum constet fixumque sit illud resurrecturum corpus quod fuerit seminatum, ad ipsius rei exhibitionem prouocabuntur. Aut ostendant animam seminatam post mortem, id est, mortuam: id est, humi elisam, disiectam, dissolutam, quod in illam à deo decretum non est, proponant corruptelam eius, & dedecorationem, infirmitatem, ut ipsius sit etiam exsurgere in incorruptelam, & in gloriam, & in uirtutem. Sed enim in Lazaro præcipuo resurrectionis exemplo caro iacuit in infirmitate, caro penè computruit in dedecoratione, caro interim putruit in corruptionẽ, & tamen Lazarus caro resurrexit, cum anima quidẽ, sed incorrupta, quã nemo uinculis lineis strinxerat, nemo in sepul-

Lazarus præcipuũ exemplum resurrectionis

40

in ſepulchro collocarat, nemo iam fœtere ſenſerat, nemo quatriduo uide= rat ſeminatam. Totum habitum, totum exitum Lazari, omnium quoqꝫ caro hodie experitur, anima uero nullius. In qua ergo ſtylus Apoſtoli comparet, de qua eum loqui conſtat, ea erit & corpus animale cum ſeminatur, & ſpirita le cum ſuſcitatur. Nam ut ita intelligas manum adhuc porrigit, æque de eiuſ= dem ſcripturæ autoritate factum retexens primum hominem Adam in ani= mam uiuentem. Si Adam homo primus, caro autem homo ante animã, ſine dubio caro erit facta in animam uiuentem. Porrò in animã cum eſſet corpus, utiqꝫ animale corpus eſt facta. Quid eam appellari uellent, quàm quod per a= nimam facta eſt, quàm quod ante animam non fuit, quàm quod poſt animam non erit, niſi cum reſurgit? Recepta enim anima rurſus animale corpus effici tur, ut fiat ſpiritale. Non enim reſurgit, niſi quod fuit. Ita unde carni competit corpus animale dici, inde animæ nullo modo competit. Caro enim ante cor= pus, quàm animale corpus. Animata enim, poſtea facta eſt corpus animale. Anima uero etſi corpus, tamẽ quia ipſa eſt corpus, non animata ſed animans potius, animale corpus nõ poteſt dici, nec fieri quod fecit. Alij enim accidens facit illud animale: non accidens autem alij, quomodo ſe faciet animale? ſicut ergo ante animale corpus caro recipiens animã, ita & poſtea ſpiritale induẽs ſpiritum. Hunc ordinem Apoſtolus diſponens, in Adam quoqꝫ & in Chri= ſto eum meritò diſtinguit, ut in capitibus diſtinctionis ipſius. Et cum Chri= ſtum nouiſsimum Adam appellat, hinc eum recognoſce ad carnis non ad ani mæ reſurrectionem, omnibus doctrinæ uiribus operatũ. Si enim & primus homo Adam caro, non anima, quid ni quę in animam facta eſt, & nouiſsimus Adã Chriſtus ideo Adam, quia homo: ideo homo, quia caro non quia anima, atqꝫ ita ſubiũgit: Nõ primũ quod ſpiritale, ſed quod animale, poſtea quod ſpi ritale, ſecũdũ utrũqꝫ Adã. Ecquid tibi uidet̃ corpus animale & corpus ſpirita le in eadẽ carne diſtinguere, cuius diſtinctionẽ in utroqꝫ Adã, id eſt in utroqꝫ homine præſtruxit? Vtraqꝫ enim ſubſtantia pariant inter ſe Chriſtus & A= dam, ſcilicet & carne & anima, ſed carnis nomine homo uterqꝫ ſunt. Prior e= nim caro homo. Ex illa & ordinem admittere potuerunt, ut alter primus, al= ter nouiſsimus homo, id eſt, Adam, deputarentur. Cæterum diuerſa in ordi= nem diſponi non poſſunt, de ſubſtantia duntaxat. de loco enim aut tempore, aut conditione forſitan poſsint. Hic autem de ſubſtantia carnis, primus & nõ uiſsimus dicti ſunt, ſicut & rurſus primus homo de terra, & ſecundus de cœ= lo. Quia etſi de cœlo ſecundũ ſpiritũ, ſed homo ſecundũ carnẽ. Itaqꝫ cũ carni conueniat ordo in utroqꝫ Adam, non animæ, ut primus homo in animam ui uam, nouiſsimus in ſpiritũ uiuificantẽ diſtincti ſint, æque diſtinctio eorũ car/ ni diſtinctionẽ præiudicauit, ut de carne ſit dictũ, non primum quod ſpirita= le, ſed quod animale, poſtea quod ſpiritale: atqꝫ ita eadẽ ſit & ſupra intelligen da, & quæ ſeminetur corpus animale, & quæ reſurgat corpus ſpiritale, quia non primũ quod ſpiritale, ſed quod animale, quia primus Adam in animam, nouiſsimus Adam in ſpiritũ. Totum de homine, totum de carne, quando de homine. Quid ergo dicemus? nõnne & nunc habet caro ſpiritum ex fide? ut quærendũ ſit, quomodo corpus animale dicat̃ ſeminari. Planè accepit & hic ſpiritũ caro, ſed arrabonẽ, animæ aũt non arrabonẽ, ſed plenitudinem. Itaqꝫ

etiam

etiam propterea maioris substantiæ nomine animale corpus nuncupata est, in qua seminatur, futura proinde per plenitudinem spiritus insuper spiritale, in qua resuscitatur. Quid mirum si magis inde uocitata est, unde conferta est, quàm unde respersa est? Ita de uocabulorum occasionibus plurimũ quæstiones subornantur, sicut & de uerborũ cõmunionibus. Nam quia & illud apud Apostolum positum est, uti deuoretur mortale à uita, caro scilicet, deuorationem quoq; ad perditionem scilicet carnis arripiunt, quasi non bilem & dolorem dicamur deuorare, id est, abscondere, ac tegere, & intra nosmetipsos continere. Deniq; cum & illud scriptũ sit: Oportet mortale hoc induere immortalitatem, ostenditur quomodo mortale deuoretur à uita, dum indutum immortalitate absconditur, & tegitur, & intus continetur, nondum absumitur & amittitur. Ergo & mors, inquis, salua erit, cum fuerit deuorata. Ideo discerne pro sensibus cõmunionem uerborum, & integre intelliges. Aliud enim mors, & aliud mortale. Aliter itaq; deuorabit mors, & aliter mortale. Mors non capit immortalitatem, mortale aũt capit. Deniq; & scriptum est, quod necesse sit mortale hoc induere immortalitatẽ. Quomodo ergo capit? dum deuoratur à uita. quomodo deuoratur à uita? dum recipitur, & redigitur, & includitur in ipsam. Cæterum mors meritò in interitum deuorat, quia & ipsa in hoc deuorat. Deuorauit, inquit, mors inualescẽdo, & ideo deuorata est in contentionem. Vbi est mors aculeus tuus? ubi est mors contentio tua? Proinde & uita, mortis scilicet æmula, per contentionem deuorabit in salutem, quod per contentionem deuorauerat mors in interitum. Quanquam igitur resurrecturã carnem probantes, hoc ipso non aliam resurrecturam probemus, quàm de qua agitur, tamen singulæ quæstiones, & causæ earum, proprios quoq; flagitant congressus, licet aliunde iam cæsæ. Interpretabimur itaq; plenius & uim & rationẽ demutationis, quæ ferme subministrat alterius carnis resurrecturæ præsumptionem, quasi demutari desinere sit in totum, & de pristino perire. Discernenda est autem demutatio ab omni argumento perditionis. Aliud enim demutatio, aliud perditio. Porrò non aliud, si ita demutabitur caro, ut pereat. Peribit autẽ demutata, si non ipsa permanserit in demutatione, quæ exhibita fuerit in resurrectione. Quemadmodum enim perit, si non resurgit, ita & si resurgit quidem, uerũ in demutationẽ subducitur, æque perit. Aeque enim non erit, si non resurrexerit. Et quàm ineptum, si in hoc resurgit, ut non sit, quæ potuit non resurrexisse, nec esse, quia non esse iam cœperat. Non miscebuntur omnino diuersa, mutatio atq; perditio, operibus utiq; diuersa. Perdit hęc, illa mutat. Quomodo ergo quod perditum est, mutatum non est, ita quod mutatum est, perditum non est. Perisse enim est in totum non esse quod fuerit: mutatũ esse, aliter esse est. Porrò dum aliter est, idipsum potest esse: habet enim esse quod non perit. Mutationem enim passum est, non perditionem. Atq; adeo potest & demutari quid, & ipsum esse nihilominus, ut & totus homo in hoc æuo substantia quidẽ ipse sit, multifariam tamen demutetur, & habitu, & ipsa corpulentia, & ualetudine, & conditione, & dignitate, & ætate, studio, negocio, artificio, facultatibus, sedibus, legibus, moribus, nec quicq; tamen amittat hominis, nec ita alius efficiatur ut cesset idem esse: imò nec alius efficitur, sed aliud. Hanc formam demutatio-

Deuorare bilem, dolorem

mutationis diuina etiam documenta testantur, Mutatᷓ Moysi manus, & quidem ad instar emortuæ exanguis & albida, frigida, sed & recepto calore, & refuso colore eadem caro & sanguis est. Mutatur postea et facies eiusdem, incõtemplabili claritate. Sed Moses erat proinde qui non uidebatur. Sic & Stephanus angelicum iam fastigium induerat, sed non alia genua in lapidatione succiderant. Dominus quoq; in secessu montis etiam uestimenta luce mutauerat, sed liniamenta Petro agnoscibilia seruauerat. Vbi etiam Moses & Helias, alter in imagine carnis nondum receptę, alter in ueritate nondum defunctæ, eandem tamẽ habitudinem corporis, etiam in gloria perseuerare docuerunt. De quo exemplo instructus & Paulus: Qui transfigurauit, inquit, corpus humilitatis nostræ conformę fieri corpori claritatis suæ. Quod si et transfigurationem & conuersionem in transitum substantiæ cuiusq; defendis, ergo & Saul in alium uirum conuersus, de corpore suo excessit, & ipse Satanas cum in angelum lucis transfiguratur, qualitatẽ suam amittit. non opinor. Ita & in resurrectionis euentũ mutari, conuerti, reformari licebit cum salute substantiæ. Etenim quàm absurdum, quàm uero ethnicum, utrũq; autem quàm deo indignum, aliam substantiã operari, aliam mercedę dispungi, ut hæc quidem caro per martyria lanietur, alia uero coronetur: item econtrario hæc quidem caro in spurcitijs uolutetur, alia uero damnetur. Nónne pręstat omnem semel fidem à spe resurrectionis abducere, quàm de grauitate atq; iustitia dei ludere? Marcionem pro Valentino resuscitari? quando neq; mentem, neq; memoriam, neq; conscientiam hominis hodierni credibile sit aboleri per indumentum illud mutatorium immortalitatis & incorruptelæ, uacaturo scilicet emolumento & fructu resurrectionis, & statu diuini utrobiq; iudicij. Si non meminerim me esse qui merui, quomodo gloriam deo dicam? quomodo canam illi nouum canticum, nesciens me esse qui gratiam debeam? Cur autem solius carnis demutatio excipitur, non & animæ simul quæ in omnibus præfuit carni? quale est, ut eadem anima quæ in hac carne totũ uitæ ordinem decucurrit, quæ in hac carne deum didicit, & Christum induit, & spem salutis seminauit, in alia nescio qua metat fructum? Næ illa gratiosissima caro, cui gratis uita constabit. Quod si non & anima mutabitur, iam nec animæ resurrectio est, nec ipsa enim resurrexisse credetur, si nõ alia resurrexerit. Hinc iam illa uulgaris incredulitatis argutia est: si, inquiunt, ipsa eademq; substantia reuocatur cum sua forma, linea, qualitate, ergo & cum insignibus suis reliquis: Itaq; & cæci & claudi, & paralytici, & ut quis insignis excesserit, ita & reuertetur. Quid nunc? etsi ita dedignaris tantam gratiam qualiscunq; à deo consequi. Non enim & nunc animæ solius admittens salutem, dimidiatis hominibus eam adscribis? Quid est credere resurrectionem, nisi integram credere? Si enim caro de dissolutione reparabitur, multo magis de uexatione reuocabitur. Minoribus maiora præscribunt. Cuiuscunq; membri detruncatio, uel obtusio, nónne mors membri est? si uniuersalis mors resurrectione rescinditur, quid portionalis? Si demutamur in gloriam, quanto magis in incolumitatem? Vitiatio corporum accidens res est, integritas propria est. In hac nascimur, etiamsi in utero uexemur, iam hominis est passio. Prius est genus, quàm casus. Quomodo uita confertur à deo, ita & refertur. Quales eam accipimus

Angelicum fastigium induerat

pimus, tales & recipimus. Naturæ, non iniuriæ reddimur: quod nascimur, non quod lædimur, reuiuiscimus. Si non integros deus suscitat, non suscitat mortuos. Quis enim mortuus integer, & si integer moritur. Quis incolumis, qui exanimis? quod corpus inlæsum, cum interemptum, cum frigidum, cum expallidum, cum edurum, cum cadauer? quando magis homo debilis, nisi cum totus? quando magis paralyticus, nisi cum immobilis? ita nihil aliud est mortuum resuscitari, quàm integrum fieri, ne ex ea parte mortuus adhuc sit, ex qua non resurrexerit. Idoneus deus reficere quod fecit. Hanc suam et potestatem et liberalitatem satis iam in Christo spopondit, imò et ostendit, non tantum resuscitatorē carnis, uerum etiam redintegratorem. Atq; adeo et Apostolus: Et mortui, inquit, resurgent incorrupti. Quomodo nisi integri qui retro corrupti, tam uitio ualetudinis quàm & senio sepulturæ. Nam & suprà utrunq; proponens, oportere & corruptiuum istud induere incorruptelam, & mortale istud immortalitatem, non iterauit sententiã, sed differentiam demandauit. Immortalitatem enim ad rescisionem mortis, incorruptelam ad obliterationem corruptelæ diuidendo, alteram ad resurrectionē, alteram ad redintegrationem temperauit. Puto autem & Thessalonicensibus omnis substantiæ integritatem repromisit. Itaq; nec in posterum timebuntur corporum labes. Nihil poterit amittere integritas, uel conseruata, uel restituta, ex quo illi etiam si quid amiserat, redditur. Præscribēs enim adhuc easdem passiones obituram carnem, si eadem resurrectura dicatur, naturã aduersus dominum suum temere defendis, legem aduersus gratiam impie asseris, quasi domino non liceat & mutare naturam, et sine lege seruare. Quomodo ergo legimus, Quæ impossibilia apud homines, possibilia apud deum? & Stulta mundi elegit deus, ut sapientiã mundi confundat? Oro te si famulum tuum libertate mutaueris, quia eadem caro atq; anima permanebunt, quæ flagellis & compedibus & stigmatibus obnoxiæ retro fuerant, idcirco ne illa eadem pati oportebit? non opinor. Atqui & uestis albæ nitore, & aurei anuli honore, et patroni nomine, ac tribu mensaq; honoratur. Permitte hanc et deo potestatem per uim demutationis illius conditionem non naturam reformandi, dum et passiones auferuntur et munitiones conferuntur. Ita manebit quidem caro etiam post resurrectionem, eatenus passibilis quâ ipsa, quâ eadem, ea tamen impassibilis, quâ in hoc ipsum manumissa à domino, ne ultra pati possit. Iocunditas, inquit Esaias, æterna super caput eorũ. Nihil æternũ nisi post resurrectionē. Aufugit, inquit, dolor et mœror, et gemitus ab illis. Proinde et Ioanni angelus: Et delebit deus omnē lachrymã ab oculis eorũ. Vtiq; ex iisdem oculis qui retro fleuerant, quiq; adhuc flere potuissent, si non omnem lachrymæ imbrē indulgentia diuina siccaret. Et rursus: Deus enim delebit omnē lachrymã ab oculis eorũ. et mors hactenus igitur, et corruptela hactenus, proinde per incorruptelã fugata, quemadmodũ mors per immortalitatē. Si dolor, et mœror, et gemitus, ipsaq; mors ex læsuris et animæ et carnis obueniunt, quomodo auferent nisi cessauerint causæ, scilicet læsuræ carnis atq; animæ? ubi casus aduersi apud dominũ? aut ubi incursus infesti apud Christũ? ubi dæmonici impetus apud spiritũ sanctũ, iam et ipso diabolo cum angelis suis ignibus merso? Vbi necessitas, aut quod dicit fortuna, uel fatũ? quæ

Libertate mutare

Manumissionis insignia

Necessitas Fortuna Fatum

quæ reſuſcitatis plaga poſt ueniam? quæ reconciliatis ira poſt gratiam? quæ
infirmitas poſt uirtutem, quæ imbecillitas poſt ſalutẽ? Quòd ueſtimenta &
calciamenta filiorũ Iſraelis quadraginta illis annis indetrita, inobſoleta man-
ſerunt, quòd & in ipſis corporibus unguiũ & capillorũ facilia crementa habi-
litatis & dignitatis iuſtitia defixit, ne etiam enormitas corruptelæ deputare-
tur, ꝙ Babylonij ignes trium fratrũ, nec tiaras, nec ſarabara, quanq; Iudæis a-
liena læſerunt, ꝙ Ionas deuoratus à belua maris, in cuius aluo naufragia dige
rebãtur, triduo poſt incolumis expuitur: ꝙ hodie Enoch & Helias, nondum
reſurrectione diſpuncti, quia nec morte functi, quâ tamen de orbe tranſlati,
& hoc ipſo iam æternitatis candidati, ab omni uitio, & ab omni damno, & ab
omni iniuria, & contumelia immunitatem carnis ediſcunt, cui nam fidei teſti-
monium ſignãt, niſi qua credi oportet, hæc futuræ integritatis eſſe documen
ta? Figuræ enim noſtræ fuerunt Apoſtolo autore, quæ ſcripta ſunt, ut & do-
minum potentiorem credamus omni corporum lege, & carnis magis utique
cõſeruatorem, cuius etiam ueſtimenta, etiam calciamenta protexit. Sed futu-
rum, inquis, æuum alterius eſt diſpoſitionis & æternæ, igitur huius æui ſub-
ſtantiam non æternam diuerſa poſsidere non poſſe. Planè ſi homo propter
diſpoſitionem futuram, & non diſpoſitio propter hominem. Sed enim Apo-
ſtolus ſcribens, ſiue mundus, ſiue uita, ſiue mors, ſiue futura, ſiue præſentia, o-
mnia ueſtra ſunt, eoſdem conſtituit hæredes etiam futurorũ. Nihil tibi largi-
tur Eſaias, dicens: Omnis caro fœnum, et alibi: Et uidebit omnis caro ſalutare
domini. exitus non ſubſtantias diſtinxit. Quis enim iudicium dei non in ſen-
tentia duplici ſtatuit ſalutis & pœnę? omnis igitur caro fœnum, quæ igni de-
ſtinatur, & omnis caro uidebit ſalutare domini, quę ſaluti ordinatur. Ego me
ſcio neq; alia carne adulteria cõmiſiſſe, neq; nunc alia carne ad continentiam
eniti. Si quis eſt, bina pudenda circumferens, poteſt iam & demere fœnũ car-
nis immundæ, & ſolam ſibi reſeruare quæ uiſura ſit domini ſalutare. Sed cum
idem prophetes etiam nationes oſtendat, nunc deputatas uelut puluerem &
ſaliuam, nunc ſperaturas & credituras in nomen & in brachium domini, nun
quid & de nationibus fallimur? & aliæ quidem ſunt crediturę, aliæ in pulue
rem deputatæ, ex diuerſitate ſubſtantiæ? Sed & Chriſtus intra oceanũ, & de
iſto cœlo quod nobis incubat, uerũ lumen nationibus effulſit, & ipſi Valen-
tiniani hic errare didicerunt, nec alia erit forma nationũ credentiũ, niſi quę &
non credentiũ, de carne, de anima. Sicut ergo eaſdẽ nationes non genere, ſed
ſorte diſtinxit, ita & carnes quæ in ipſis nationibus una ſubſtãtia eſt, non ma
teria, ſed mercede diſiunxit. Ecce autẽ ut adhuc cõtrouerſam exaggerẽt carni
maxime fidem, de officijs quoq; membrorũ argumentantur, aut et ipſa dicen
tes permanere debere in ſuis operibus & fructibus, ut eidem corpulẽtiæ ad-
ſcripta: aut quia conſtet diſceſſura eſſe officia membrorũ, corpulentiã quoq;
eradant, cuius ſcilicet perſeuerãtia credenda non ſit, utiq; ſine membris, quia
nec mẽbra credenda ſint ſine officijs. Quo enim iam, inquiunt, ſpelunca hæc
oris, & dentiũ ſtatio, & gulæ lapſus, & compitum ſtomachi, & alui gurges,
& inteſtinorũ perplexa proceritas, cum eſui et potui locus non erit? Quò hu
iuſmodi membra admittunt, ſubigunt, deuoluunt, diuidunt, digerunt, ege-
runt? quò manus ipſæ et pedes et operarij quiq; artus, cum uictus etiam cura

Aeternitatis candidati

Oris ſpelunca. Dentiũ ſtatio. Gulæ lapſus. Stomachi compitum. Alui gurges. Inteſtinorum perplexa proceritas.

cessabit? quò renes conscij seminũ, et reliqua genitalium utriusq; sexus, et cõceptuum stabula, et uberum fontes, decessuro cõcubitu, et fœtu, et educatu? Postremo, quò totum corpus, totum scilicet uacaturum? Ad hæc ergo præstruximus non oportere cõmitti futurorum atq; præsentium dispositiones, intercessura tunc demutatione: et nũc supestruimus officia ista membrorum necessitatibus uitæ huius, eò usq; consistere, donec et ipsa uita transferatur à temporalitate in æternitatem, sicut animale corpus in spiritale, dum mortale istud induit immortalitatem, et corruptiuum istud incorruptelam, et ipsa autem liberata tunc uita à necessitatibus, liberabũtur et membra ab officijs, nec ideo non erunt necessaria. Licet enim officijs liberentur, sed iudicijs retinentur, ut quis referat per corpus prout gessit. Saluum enim hominem tribunal dei exigit, saluum uero sine membris non licet esse, ex quorũ non officijs, sed substantijs constat, nisi forte, & nauem sine carina, sine prora, sine puppi, sine compaginis totius incolumitate saluam adseuerabis, & tamẽ nauem procella dissipatam, uel carie dissolutam, redactis & recuratis omnibus membris, eandem sæpe conspeximus etiam titulo restitutionis gloriantẽ, de dei artificio & arbitrio & iure torquemur? Porrò si diues dominus & liberalis adfectui aut gloriæ suæ præstans solam nauis restitutionẽ, hactenus eam uoluerit operari, idcirco tu negabis necessariam illi cõpaginem pristinam, uel exinde iam uacaturam, cum soli saluti nauis sine operatione conueniat? Igitur hoc tantummodo discere sufficit, an dominus hominem saluti destinando, carnem destinarit, an eandem uelit denuo esse, quam non debebis ex futura membrorum uacatione præscribere denuo esse non posse? Licet enim esse quid denuo, & nihilominus uacare, nec potest autem dici uacare, si non sit. At enim si sit, poterit & non uacare. Nihil enim apud deum uacabit. Sed accepisti homo os ad uorandum atq; potandum. cur non potius ad eloquendum, ut à cæteris animalibus distes? cur non potius ad prædicandum deum? ut etiam hominibus antestes. Deniq; Adam antè nomina animalibus enunciauit, quàm de arbore decerpsit, ante etiam prophetauit, quàm uorauit. Sed accepisti dentes ad macellum corrodendũ. cur non potius ad omnẽ hiatũ & rictũ tuum coronandum? cur non potius ad pulsus linguę temperandos, ad uocis articulos offensione signandos? deniq; & edentulos audi & uide, ut honori oris & organũ dentiũ quęras. Forata sunt inferna in uiro & in fœmina, nimirũ quà libidines fluitent. cur non magis quà potuum defruta colentur? Est adhuc fœminis intus, quò semina congerantur, an quò sanguinis onera secedant, quę pigrior sexus discutere non sufficit? Dicenda enim & hæc, quatenus quæ uolunt, & qualiter uolunt, & quorũ uolunt officia membrorũ ludibriose de industria suffundendæ resurrectionis oblatrant, non recogitãtes ipsas prius causas necessitatis tunc uacaturas, cibi famem, & potus sitim, & cõcubitus genituram, & operationis uictum. Sublata enim morte, neq; uictus fulcimenta ad præsidia uitæ, neq; generis subparatura grauis erit membris. Cæterũ & hodie uacare intestinis & pudendis licebit. Quadraginta diebus Moses & Helias ieiunio functi, solo deo alebantur. Iam tunc enim dedicabatur: Non in pane uiuit homo, sed in dei uerbo. Ecce uirtutis futuræ liniamenta. Nos quoq; ut possumus à cibo excusamus, etiã sexũ à cõgressione subducimus. Quot spadones uolun-

Conceptuum stabula. Vberum fontes.

Ad macellum corrodendum.

Congreßionem uocat coitum.

uoluntarij? quot uirgines Christo maritatæ? quot steriles utriusq; naturę infructuosis genitalibus structi? Si & hic iam uacare est & officia et emolumenta membrorum temporali uacatione ut in temporali dispositione, nec homo tamen minus saluus est: proinde homine saluo, & quidē magis tunc ut in æterna dispositione, magis non desiderabimus quæ iam hic nō desiderare consueuimus. Sed huic disceptationi finem dominica pronunciatio imponit: Erunt, inquit, tanq; angeli. Si non nubendo, quia nec moriendo, utiq; nec ulli simili necessitati succidendo corporalis conditionis. Quia & angeli aliquando tanq; homines fuerunt, edendo & bibendo, & pedes lauacro porrigendo. Humanam enim induerant superficiē, salua intus substantia propria. Igitur si angeli facti tanq; homines in eadem substantia spiritus carnalem tractationem susceperunt, cur non & homines facti tanq; angeli in eadem substantia carnis spiritalem subeant dispositionem, non magis solennibus carnis obnoxij sub angelico indumento, quàm angeli tunc solennibus spiritus sub humano? Nec ideo non permansuri in carne, quia non & in solennibus carnis, cum nec angeli ideo non & in spiritu permāserint, quia non & in solennibus spiritus. Deniq; non dixit, erunt angeli, ne homines negaret: sed, tanquā angeli, ut homines conseruaret. Non abstulit substantiam, cui similitudinē attribuit. Resurgit igitur caro, & quidem omnis, & quidem ipsa, & quidem integra. In deposito est ubicunq; apud deum, per fidelissimū sequestrē dei & hominum Iesum Christum, qui & homini deum, & hominem deo reddet, carni spiritū, & spiritui carnem. Vtrunq; iam in semetipso fœderauit, sponsam sponso, & sponsum sponsæ comparauit. Nam & si animam quis cōtenderit sponsam, uel dotis nomine sequetur animam caro. Non erit anima prostituta, ut nuda suscipiatur à sponso. Habet instrumentū, habet cultū, habet mancipium suum carnem, ut collactaneam comitabitur. Sed caro est sponsa, quæ in Christo Iesu sponsum per sanguinē pacta est. Huius interitū quem putas, secessum scias esse. Non sola anima seponitur, habet & caro suos sinus interim, in aquis, in ignibus, in alitibus, in bestijs. cum in hæc dissolui uidetur, uelut in uasa transfunditur. Si etiam ipsa uasa defecerint, cum de illis quoq; effluxerit, in suam matricem terram quasi per ambages resorbetur, ut rursus ex illa presentetur Adam auditurus à domino: Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est, uere tunc compos mali quod euasit, & boni quod inuasit. Quid anima inuides carni? nemo tam proximus tibi quem post dominū diligas, nemo magis frater tuus, quàm quæ tecum etiam in deo nascitur. Tu potius illi exorare debueras resurrectionem, per te si forte deliquit. Sed nihil mirū si odisti, cuius autorem quoq; respuisti, quam & in Christo aut negare aut mutare consuesti, proinde & ipsum sermonem dei, qui caro factus est, uel stylo uel interpretatione corrumpens, arcana etiā apocryphorū superducēs, blasphemiæ fabulas. At enim deus omnipotens aduersus hæc incredulitatis & peruersitatis ingenia, prouidentissima gratia sua effundens in nouissimis diebus de suo spiritu in omnē carnē, in seruos suos & ancillas, & fidem laborantem resurrectionis carnalis animauit, & pristina instrumenta manifestis uerborū & sensuū luminibus ab omni ambiguitatis obscuritate purgauit. Nam quia hæreses esse oportuerat, ut probabiles quiq; manifestarētur, hæ autem

μεσίτης quod alij uerterunt mediator

sine aliquibus occasionibus scripturarum audere non poterant, idcirco pristina instrumenta quasdã materias illis uidentur subministrasse, & ipsas quidem ijsdem literis reuincibiles. Sed quoniam nec dum dissimulare spiritum sanctum oportebat, quo minus & huiusmodi eloquijs superinundaret, quæ nullis hæreticorum uersutijs semina subspargerent, imò & ueteres eorum cespites uellerent, idcirco iam omnes retro ambiguitates & quas uolunt parabolas, aperta atq; perspicua totius sacramenti prædicatione discusit, per nouam prophetiam de paracleto inundantem, cuius si hauseris fontes, nullam poteris sitire doctrinam, nullus te ardor exuret quęstionum, resurrectionem quoq; carnis usquequaq; potando, refrigerabis.

Videtur loqui de prophetia Montani

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

DE præscriptionibus aduersus omnes hæreses tractaturus in primis docet hæreses exemplo Febris non admirandas, sed deuitandas potius. nam admirationem offendiculo non carere. Proinde taleis in ruinam ædificari solitos, quasi ueritatem obtineant hæreses, ubi uiderint insigneis homines à regula lapsos, perinde ac si fides ex personis probanda ueniat, et non potius ex fide personæ, non cogitantes quosdam dominicorum discipulorum offendiculum passos, Christum reliquisse, & Iudam fuisse de Apostolis. Neq; mirandum, si qui desciscant à nobis per impostores decepti, quando Christus sub typo rapacium luporum ouilem gregem infestantium prænunciauit hæreticos in ecclesiam subingressuros, & Paulus hæreses oportere esse scripsit, ut probabiles quiq; manifestentur, quos uidelicet deprauare nequierint, non quidem inter bona hæreses annumerans, sed inter pessima. Nec illud uero curiositati suę quosdã recte prætexere quod dixit Apostolus, Omnia probate. Hæreses porrò dictas ex interpretatione electionis, qua quis nouum aliquod inueniens dogma, uel ab alio prius inuent[illegible] amplectens, utitur. At hoc Christianis non licere qui duces sequimur Apostolos, nam & ij non suam, sed à Christo doctrinam maioribus nostris tradiderunt. Ipsas insuper hæreses à philosophia subornari: Valentinum fuisse Platonicum, Marcionem Stoicum, nec secus cæteras hæreticorum assertiones à philosophis esse desumptas, Dialecticam esse contentione molestam. At Apostolum præmonuisse nos, ut à philosophia caueremus, quam ipse pulchre compertam habebat, Athenis inter philosophos aliquando uersatus. Deniq; nobis curiositate opus non esse post Christũ Iesum, nec inquisitione post Euangeliũ. Deinde refellit eos, qui dominicũ illud præceptũ: Quærite, & inuenietis, ad ineundã defendendãq; curiositatẽ detorquebant, ut sic ipsis uel iussu dominico liceret esse curiosis, ostendens in quẽ sensum Christus id sit locutus. Proponit regulã ac summã fidei, quam ubiq; incolumem oporteat manere. Fidem exercitationi scripturarũ præfert. Hæreticos non admittendos ad disputationẽ de scripturis, cũ quòd orthodoxis tantũ cõpetit scripturarũ possessio, tum quòd ex congressionibus istis plus est mali quàm boni. Christũ cum in terris agebat, quicquid erat necessariũ abunde docuisse, elegisseq; duodecim discipulos, quos post resurrectionẽ suam iusserit ire ut docerent ethnicos. Eos apostolos primũ institutis per Iudæã ecclesiis, in orbẽ deinde profectos, apud unamquanq; ciuitatẽ ecclesiã condidisse, quæ uocatæ sint Apostolicæ, à quibus cæteræ mutuo sumpserint doctrinã. Porrò unam esse primã Apostolicã, à qua reliquæ. Hanc nulli loco affigit. Præscribit aduersus hæreses à reuelatione Christi, à doctrina Apostolorũ, & à ueritate Apostolicarũ ecclesiarum originaliũ scilicet & matricũ. Reliquã doctrinã omnẽ quæ huic cõtraria sit, de mendacio præiudicandã. Mox arguit eos, qui dicebant Apostolos non omnia scisse, in hunc errorẽ lapsi, quod Petrus & qui cum eo erant, à Paulo reprehẽsi legantur. Sed & eos refellit, qui concedebant Apostolos omnia quidem nouisse, sed non omnia uolebant illos omnibus reuelasse, quod Paulus ad Timotheum scribens, dixerit: Bonum depositum custodi. Correptas à Paulo fuisse ecclesias, sed & emendatas, aut, ut ipsius utar uerbo recorrectas. Pręscribit à cõcordi diuersarũ ecclesiarũ doctrina, & mox à posteritate hęresium,

atq;

atq; à contrarietate hæreticorum,si cum Apostolis conferantur:qua non minus pugnāt in doctrina quàm in moribus.Pręscribit etiam à notatione herefium ab Apostolis facta. Hortaī insuper ut qui pie curiosus esse uelit,ecclesias Apostolicas percurrat, in Achaia Corinthiensem,in Macedonia Philippensem,Ephesinam in Asia,Romanā in Italia.Recenset institutionem Romanæ ecclesiæ.Hæreses de nostro fructificasse non nostras.Ad hæc scripturas nunc manu nunc sensu fuisse ab hæreticis interuersas:cuius sensus diabolus sit autor pessimus ille Christianæ religionis æmulus. Mox depingit uitam ac mores hæreticorum.Postremo futuri nos admonet iudicij, in quo male audient à iusto iudice hæretici,frustra tum se excusaturi.Ibi deum per ironiam hæreticis loquentem facit.Porrò magnificæ laudis elogio Romanam ecclesiam ornat quum dicit:Si autem Italiæ adiaceris,habes Romanam,unde nobis quoq; autoritas præsto est statuta.Subijcitq; insigne epiphonema:Felix,inquit,ecclesia,cui totam doctrinā Apostoli cum sanguine suo profuderunt.Idem facit libro quarto aduersus Marcionem: Videamus, inquit, quid etiam Romani de proximo sonent,quibus euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt.Ex quibus locis liquet unde Apostolici cognomen Pontifici Romano aduenerit. Sed et in libro aduersus Praxeam, & alijs item locis non obscure significat quantum ualuerit illo quoq; æuo Romani præsulis iudicium aliquid aut agnoscentis aut reijcientis.Huius ecclesiæ semper mansura autoritas quantum orbi Christiano profuerit,dum dogmatum concordiam sartam tectam præstat, ac undiq; pacem conseruat,hæc turbulenta tempora abunde docent.Quæ præcipue causa ueteres Imperatores olim mouit, ut istam sedem Fl. Cōstantinus priuilegijs:Iustinianus & Gotthorū principes qui primi ex Germanis Romanorum reges extitere Italiæ & prouinciarum domini,atq; hos sequuti Langobardi,prædijs amplissimis: Carolus Magnus,Ludouicus Pius,atque Rudolphus Habispurgius,terris ac prophana ditione extulerint,auxerint,ornarint.Sed de his alias.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

QVantum sint.) Scripsimus quantum si non fuissent. consentientibus exemplaribus uetustis. Solent quidem isti miriones.) Miriones uocat hic simpliciter admiratores.Alioqui sic appellauit antiquitas qui ob oris distorti deformitatem admirationi forent.Præcedit autem,Malunt quidam mirari. Item, Si illas tantum non ualere mirentur. Rursum, Dum mirantur. Et, Ideo mirantur. Infrà scripsimus, Cum illis si uellent & ipsis dis.pl.obtulisset.Mox pro Phygelus est Philetus in Gorziensi. Et incontinenti hæreses subiungit.) Incontinenti,id est statim. Iustinus solet dicere excontinenti, ceu libro v. Vt excontinenti Alcibiadem ducem Conone duce mutarent. Et libro septimo, Teneri non potuit,quin excontinenti acie decerneret. Mox pro aptes posuimus sapit, ex Gorziensi.Quod uerò mox ibi sequitur, Si idem & Paulus, coniicio legendū,si idem est Paulus. Et ectromate sequitur Aristotelem.) Castigauimus,inferunt Aristotelē.Et mox, Retractantem. Vt autem scias quid sit ectroma, Autor est diuus Hieronymus in Amos prophetam,primo commentario, Valentinum ex æonibus suis extremum, hoc est trigesimum,Christum uocare & ectroma, hoc est abortiuum. In suas hæreses multipartitam uarietatis sectarum inuicem repugnantium.) Ex uarietatis,feci uarietate, meum ipsius iudicium sequutus.At quod pro Christianismo protulerunt legis, Christianis prætulerūt. collationi Gorziensi acceptum ferendum est. Interim ex fiducia probationis.) Hæc tota periodus est mire intricata,nec caret mendis.Coniicio sic expediri emendariq; posse,Interim ex fiducia probationis præuentò admonens quosdam nihil esse quærendum ultra quod crediderunt,id est quod credere debuerūt, subaudi admonuit uel dixit, Quærite & inuenietis,in disciplina rationis interprete.Ratio autem dicti huius,&c.Porrò quod suprà dixit probationem,hic uocat rationē. Est autem præuentò aduerbialiter dictum.Expone in disciplina rationis interprete,id est per disciplinam rationis interprete. Hanc tibi fossam determinauit.) Vltra quam transilire non liceat.Metaphorica loquutio. Dum ubiq; conuenio, Quærite & inuenietis,& uelint sic nusquam.) Et hic ambitus perplexus est & deprauatus,uidetur sic restituendns: Et erit utiq; nusquam dum ubiq;.Cōuenior,Quærite & inuenietis,sed ueluti sit nusquam, quasi qui nunquam.

Mox uidentur dictiones transpositæ, At enim quod si debui, pro si quod debui. In quo, duntaxat.) Videtur sic distinguendum, In quo: duntaxat quod s.r.f.p.m.q.d. Alioqui non male quadraret, Idq; duntaxat. Sedisse ad dexteram patris.) Eximimus hæc uerba ueterum codicum fidem secuti. Ad illam de scripturis disputationem.) Posset etiam legi ad ullam. Si hæ sunt illæ uires eorum.) Id est, si tam infirmi sunt. Variæ præsumptionis.) Scripsimus uariæ præsumptiones, necessario uolunt agnoscere.

5 Necesse est enim, ut illos dicere.) Vt illos, hoc est ut taleis, hæreticos uidelicet.

6 Siue populo palam, siue discentibus seorsum.) Discentibus, id est discipulis, ut supra monuimus. Quibus traducem fidei & semina doctrinæ.) Et hic potest esse synecdoche. A quibus per traducem fidei & semina doctrinæ, cæteræ exinde ecclesiæ multæ sunt, hoc est descendunt. Nam hæc figura ualde familiaris huic autori. quam si quis non animaduertat, uolet legere pro multæ sunt, mutuatæ sunt. id quod nõ prorsus male cõuenit.

Necesse est itaque tot ac tant. eccle.) Hanc sententiam & præcedentem sic distinxi. Omne genus ad originem suã censeatur necesse est. Ita quæ tot ac tantæ ecclesiæ, unam esse illam ab Apostolis primam, ex qua omnes. Expone ita quæ tot ac tãtæ ecclesiæ, subaudi sunt, unam esse. subaudi necesse est. Cæterum quod hic dicit, tot ac tantæ ecclesiæ, refertur ad id quod supra est, exinde ecclesiæ multæ sunt. Communicatio pacis, & appellatio fraternitatis, & contesseratio hospitalitatis (sic enim restituimus adiuuante consensu ueterum codicum, quod prius legebatur contestatio) Subaudi iura sunt ecclesiæ. Eleganter autem à tessera nouator uocabulorum Tertullianus uerbum finxit contesserare, unde contesseratio. Id significat coniunctionem familiariorem, quæ per signum fiat. Nam tessera signum erat apud ueteres hospitale, cuius ostensione si quem redisse contigisset, statim agnoscebatur. Vnde Plautinum illud, Confregisti tesseram. Atque haud scio an per primum salutatio, compellatio per secundum, denique per tertium sacrosancta communio intelligantur. Nam constat ex ueterum monumentis, maiores nostros peregre aduenientibus hominibus probatæ religionis & fidei, corpus domini mittere solitos. Sed sequitur infra, Itaque & dexteram ei dederunt signum concordiæ & conuenientiæ. Item, Nec recipiuntur in pacem, & in communicationem ab ecclesiis quoquo modo Apostolicis. Sed quoniam.) Fere tres uersus inclusimus signis parentheseos, usque ad uerba, solent dicere. Et cohæret quod sequitur, Quis enim integræ mentis. nec uero te moueat enim coniunctio. Sæpe enim huiusmodi particulas admiscet, quum nihil est opus.

7 Pectori eius incubantem.) Id est, indormientem, ut supra docuimus.

Discentibus missum.) Discentes pro discipulis, ut ante & postea sæpe. Quibus incunabulis institutum est corpus.) Incunabula uocat initia siue primordia. Et corpus, collegium, congregationem, quod uulgo dicunt communitatem. Traductiones eorum quæ mentiuntur.) Traductiones opponit probationibus. Sunt autem deprauationes scripturarũ infamationi non absimiles. Infra scripsimus, ab illo & ab illis.

8 Vt Apostolos committam.) Committuntur gladiatores in arena depugnaturi. Mox dicit, in quæ & ipsi cõmittebant, id est parabant. Sic aduersus Iudæos, Sicuti cætera quæ in illum commissuri essetis, prædicta sunt: pro admittebant, & admissuri. Sed & in tertium usque cœlum ereptus Paulus est.) Sic supra in regula fidei, In cœlos ereptum sedere ad dexteram patris. Potes distinguere, Paulus ereptus est. Aut legere ereptus, & in paradisum delatus. Nam & coniunctionis scriptura uerbo est, non ita absimilis. Et mox sequitur, Aut

9 & alius postea in paradisum ereptus debet ostendi. Intellegerat.) Aut legendum intelligere erat aut intellexerat, non nescio quid suboftendi hoc dicto, de remotiore doctrina. Sub modio obstrui solere.) Aduersus Marcionem libro quarto, Et negat, inquit, lucernam abstruendam. Quare hic quoq; abstrui legendum nõ obstrui. Infra scripsimus,

10 Quia siue Paulus. Quale est ut ante res dei curent.) Scripsimus currerent, ex Gorziensi. Stoicæ studiosus, Platonicæ sectator.) Vtrobiq; subaudi philosophiæ. Sub episcopatu Eleutheri benedicti.) Eleuthero decimoquarto Romanæ ecclesiæ pontifici iam defuncto bene precans, addit benedicti. Sic postea ueteres, cuius memoria sit in benedictione, quoties uiri sancti iam mortui meminissent. Hodie sanctos dicimus, uulgus Germanorum etiam quoslibet beatos ac felices. Cæterum merito præclarũ Christi martyrem ornat elogio benedicti Tertullianus amantissimus martyrij, quum ille sanguinem suum

suum pro religione fuderit in martyrum numerum relatus, quos etiam illa tempora summæ uenerationi habuere. Cum ducentis sestertijs.) Ducenta sestertia faciunt quinqꝫ millia coronatorum. Attende morem ueterum reiectis ab ecclesia sua reddentium.

Cum conditione datæ sibi occurrit.) Scripsimus, conditioni. Sensus est, Cum uellet conditioni præstitutæ occurrere, morte præuentus est. Ex Gorziensi. Mox, Nec tamen ideo bonum hæreses. Sed & Apellis stemma retractandum est.) Vulgo solent generosi de uetustate familiæ sese iactare. Desertor continentiæ Marcionensis.) Nam interdicebat nuptias. Phaneroseis scripsit.) Expositiones erant rerum secretarum, hoc est insignium nugarum proculdubio. φανερόω Græcis est manifesto. Vnde φανέρωσις manifestatio. De hoc sic in sequenti libro De hæresibus, Habet præterea priuatas sed extraordinarias lectiones suas, quas appellant phaneroseis Philumenes cuiusdã puellæ, quam quasi prophetissam sequitur. Nam & sic facilius traducentur.) Traducẽtur, id est inanes ostendentur. Nam traducere proprie est ignominiæ causa aliquem publicè circumducere. Libro quarto aduersus Marcionem, Vti traduceret, inquit, eas. Ergo illis traduxisse debuerat, &c. Et unius æonis uitium in originem deduceret dei creatoris.) Vnde hoc ipso libro aliquanto posterius, Expauit enim, inquit, & extimuit, & contristatus est, & ex his passionibus concepit & edidit. Hinc fecit cœlum & terram. Quam enim damnant, qui extraneam.) Pro qui substituimus ex annotatiunculis Gorziensibus quasi: Obseruandum porrò quòd hic more suo loquitur, omittens uerbum quod rursus est subaudiendum, hoc modo, Quam enim damnant, quasi extraneam subaudi damnant.

Felix ecclesia.) Magna laus ecclesiæ Romanæ, quam omnes ueteres summè sunt uenerati. Degeneres uarietatis grano.) Ex Gorziensi reposuimus ueritatis grano. Subauditur præpositio ab. Degeneres à ueritatis grano, id est degenerantes. Id cum nõ attenderet quispiam non indoctus, iam olim ueritatis in uarietatis mutauit. Nam codex Paterniacensis apertè habet uarietatis. Mox pro adeũdam scripsimus ad eandem de scripturis prouocationem, id est ad eam quam habent orthodoxi. Sine scripturis.) Nam carent scripturis. Quid in meo agitis non mei?) Hic iuris peritum audis. Syluam alienã cædere, fontes transuertere, limites cõmouere, in alieno seminare & pascere, inuadentium sunt & aliena bona occupantium. Ab ipsis autoribus quorum fuit res.) Hoc ipsis dominis autoritatem suam accommodantibus. Integro instrumento.) In Paterniacensi codice est strumẽto, quo etiã alibi utitur pro instrumento, à struendo. Quod uerò continenter sequitur, & ut uidetur, aut legendũ utitur, uidetur nõ callidiore ingenio ꝙ Marcion, subauditur esse. Aut, uti uidetur, nõ callidiore ingenio quàm Marcion, subaudi est.

Machæra, nõ stylo usus est.) Machæra cultrum Græcis significat. Nam de instrumento sacro Acta Apostolorũ, Apocalypsin, Euangelij Lucæ partẽ, & partẽ Paulinarũ epistolarum resecat. Quo ius hodie ex Virgilio fabula in totũ, aliam cõponi materiã secundum.) Hanc sententiã nostrum secuti iudiciũ sic emendauimus & distinximus. Quò ius hodie ex Virgilio, fabulam totũ aliam cõponi, materia secundum uersus, uersibus secundum materias concinnatis. Est aũt figura græca cum dicit totũ aliam, id est secundum totum uel in toto aliam. Pinacem Cebetis explicuit.) Tabulã Cebetis intelligit. nam πίναξ Græcis tabula. Extat hodie Cebetis libellus in utraqꝫ lingua. Homeri centonas sententiam uocare solent.) Pro sententiã legendum etiam, Græci uocant ὁμηροκέντρα. Circunfertur Probæ Falconiæ titulo opusculum huius generis ex Virgilio cõcinnatum, & alterum ex Homero Græce incerti autoris, tametsi quidam eidem Probæ uindicare conantur. Et sic adhuc initiat Mithræ.) D. Hieronymus libro primo cõmentariorum in Amos prophetã, ait Mithram sub eodem numero aliarum literarũ ethnicis esse, quẽ Basilides hæreticus portentoso nomine uocet Abraxan, qui sit omnipotẽs deus secundum Græcas literas, & annui cursus numerum in solis circulo contentum. Idem libro primo aduersus Iouinianum tradit Mithram & Erichthonium iuxta gentilium fabulas uel in lapide uel in terra de solo æstu libidinis esse generatos. An idem sit nescio. Sed ceremonias quibus aliquis initiaretur Mithræ satis prolixè describit Tertullianus noster in fine libri cui titulus De corona militis, Quum Mithræ miles, inquit, in spelæo in castris uerè tenebrarum initiatur, coronam interposito gladio sibi oblatam quasi mimum martyrij, dehinc capiti suo accommodatam monetur obuia manu capite depellere, & in humerum

si fortè

si forte transferre, dicens Mithram esse coronam suam, atque exinde nunquam coronatur. Id quod in signum habet ad probationem sui, sicubi tentatus fuerit de sacramento: statimque creditur Mithræ miles, si deiecerit coronam, si eam in deo suo esse dixerit. Hæc illic. Quæ uerba paulo prolixius citaui, quo facilius intelligas quod hic dicit, Et sub gladio redimit coronam. Porrò Mithræ leones assignabant. Vnde in primo aduersus Marcionem, Sicut aridæ & ardentis, inquit, naturæ sacramenta leones Mithræ philosophantur. Sic enim illic pro mire scribendum docuit exemplar Gorziense. Quid quod & summum pontificem nuptijs statuit?) Hirsaugiensis codex habebat, in unius nuptijs statuit? Hoc est, uxoris suæ quæ Flaminica dicebatur, recepto Romanis uocabulo. Porrò mire explicant hunc locum quæ Tertullianus ad uxorem suam libro primo scribit ijs uerbis: Sacerdotium, inquit, uiduitatis celebratum est apud nationes pro diaboli scilicet æmulatione. Regem seculi Pontificem Maximum rursus nubere nefas est. Quantum deo sanctitas placet, quum illam etiam inimicus adfectat, non utique ut alicuius boni adfinis, sed ut dei domini placita cum contumelia adfectans. Huc præterea pertinet quod in libro De monogamia rursum memorat: Pontifex, inquit, Maximus & Flaminica nubunt semel. Hoc exemplum non frustra citat Tertullianus assertor monogamiæ, quam secus quàm par est nusquam non urget. Habet & uirgines.) Puta Vestales. Habet & continentes, uidelicet ipsum Pontificem & uxorem eius Flaminicam, si alterutrum mori contigerit. Morositatem illam Iudææ.) Morositatem uocat illam accuratam præscriptionem instrumenti ueteris, etiam usque ad minutias.

Et sanctorum Christianorum.) Sicut dicimus sancta sanctorum. Et æmulæ si dei attentatæ.) Solet dicere Aemulus deo, in datiuo. Sic etiam per aduerbium, æmulè deo. nam fidei hic in dandi casu dictum est. Et creatorem deum accusationem.) Opinor esse figuram Græcam. Non parent schismata.) Hoc est, non apparent.

17

Est enim unitas ipsa.) Pro ipsa uidebatur legendum schisma, uel scissa. At malim exponere, Est autem unitas, ipsa, subaudi schismata. Sic enim est Tertulliani stylus. Et apparitio deuota.) Apparere alicui, ministrare est & inseruire, ceu suprà docuimus. Vnde apparitio pro ministerio. Quàm suorum.) Id est, eorum qui nos antè præstruxerunt, hoc est Apostolorum Christi. Alia capit opinari eos.) Verbum capit hoc modo solet usurpare. Id est, Accidit ut alias adhuc opiniones habeant hæretici. Aut, Possunt adhuc alia opinari qui exorbitant, ut uis uerbi capit melius exprimatur. Libro primo aduersus Marcionem, Si depreciari capit in creatore. De hoc loquendi genere monuimus suprà.

18 Angelos hominem instituere.) Bis angelos legis. Alterum uidetur superuacaneum. Quæ fœtida & immunda.) Subaudi sunt. Ipsi, aiunt, propterea.) Ex Gor

19 ziensi collatione scripsimus, Ipsi, aiunt, præterea. Et mox, dicendo. Ipsum introducũt ad benedicendum eucharistia sua.) Tradit Aurelius Augustinus Ophitas istos habere etiam uerum colubrum quem nutriunt & uenerantur. qui & incantante sacerdote egreditur de spelunca, & ascendit super altare innixum speluncæ, & oblationes eorum lambit, & inuoluens se circa eas, regreditur ad speluncam: & ita confringunt oblationes in eucharistiam, quasi à serpente Christo, ut illi putant, sanctificatas. Hæc ille. A quibus in

20 sertoribus permixtus.) Lege Aeonibus inferioribus permixto. Vt dicant illum tantummodo, sed & pro ipso, sed ipsum fuisse.) Restituimus ex Gorziensibus annotatiunculis, Vt dicant illum tantummodo Seth, & pro ipso Seth ipsum fuisse. Mox, à superioribus uirtutibus. Item, iustitiæ cultu, uitæ integritate. Confirmasset illum dicto hoc pronunciatio appellat.) Ex Irenæo sic apparet legendum: Confirmasset illum dicto Iaioth, pronunciatio appellat. Sic paulo pòst de Heracleone, Introducit enim, inquit, in primis illud fuisse quod pronunciat. Mox pro deceptatione, lege de aporiatione, id est desperatione.

21 Nam in defectione fuit. Vel suadendo præstiterat.) Castigauimus sudando. Tertullianus aduersus Valentinianos, Vt & Nonacris, inquit, inde sudauerit, quæ Alexandrũ

22 occidit. Hæresim Cerdonis approbare conatus est, eadẽ dicere.) Admonuimus iam sæpenumero, Tertullianum solitum uerbum præcedens etiam in sequente sententia subaudire, ut hic conatus est eadem dicere. Hoc uult uideri m.i.) Hoc, id est, ab hoc, ut suprà monuimus. Mox pro cui mundi scripsimus, cui mundo, nostrũ iudiciũ secuti. nam præcedẽs mũdi uidet errato occasionẽ dedisse. Totus enim secundũ Valentinũ sapit.)

Sic

Sic in De resurrectione carnis:ne de resurrectione ad Sadducæos sapere existimaretur. Quod iam nec salutem cõsequi posse.) Hunc locum in omnibus manuscriptis exemplaribus deprauatum, ut uidetur, ausi sumus mutare ex Irenæi lectione, pro Quod iam, supponẽtes Adam nec salutem consequi posse. An recte, iudicẽt docti. Certe Tatianum Irenæus tradit Adæ saluti contradicere. Mox post hæc uerba, qui κατὰ Proclum dicantur, addidimus hanc clausulam, sunt qui secundum Aeschinem pronuncientur. Christi pro nomine adprehensus.) Pro nomine Christi, hoc est ob professionem nominis Christiani, ut ante sæpe. Hunc locum sic scripsimus consentientibus exemplaribus uetustis, Gorziensi Paterniacensiq;, Qui postea quàm Christi pro nomine apprehensus est, in Christum blasphemare non destitit. Quæ uerba ausus est quidam in Hirsaugiensi uolumine ad Augustini narrationem mutare, qui scribit horum hæreticorum authorem lapsum in persecutione, ut eius casus opprobrium deuitaret, asserere cœpisse Christum tantum esse hominem, quo non deum sed hominẽ negasse uideretur. Itaq; scripsit, Qui postea quàm Christum pro nomine adprehensus, negauit, in Christum blasphemare non destitit. Nec uerò magnopere refert quo ad sententiam. Praxeas quidam.) Huic confutando proprium uolumen dicauit, quod in hoc opere sequitur.

ANNOTATIONVM IN LIBRVM SEQVENTEM FINIS.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE PRAESCRIPTIONIBVS ADVERSVS hæreticos, Liber.

CONDITIO præsentium temporum fratres etiam hãc ammonitionem prouocat nostram, non oportere nos mirari super hæreses istas, siue quia sunt: futuræ enim prænunciabantur: siue quia fidem quorundam subuertunt, ad hoc enim sunt, ut fides habendo tentationem, haberet etiam probationem. Vanè ergo et inconsideratè pleriq; hoc ipso scandalizantur, quod tantum hæreses ualeant, quantum non ualerẽt si non fuissent: quum quod sortitum est ut omni modo sit, sicut causam accipit ob quam sit, sic uim consequitur per quam sit, ne esse non possit. Febrem deniq; inter cæteros mortiferos & cruciarios exitus erogãdo homini deputatam, neq; quia est miramur, est enim, neq; quia erogat hominem, ad hoc enim est. Proinde hæreses ad languorem & interitum fidei productas si expauescimus hoc eas posse, prius est ut expauescamus hoc eas esse, quæ dum sunt, habent posse, & dum possunt, habent esse. Sed enim febrem ut malum, & de causa & de potentia sua, ut notum est, abominamur potius quàm miramur, & quantum in nobis est præcauemus, non habentes abolitionem eius in nostra potestate. Hæreses uerò mortem æternam, & maioris ignis ardorẽ inferenteis malunt quidam mirari quòd hoc possint, quàm deuitare ne possint: quum habeant deuitandi potestatem. Cæterum nihil ualebunt, si illas tantum ualere non mirentur. Aut enim dum mirantur, in scandalum subministrantur: aut quia scanda-

lizantur, ideo mirantur quòd tantũ ualeant, quasi ex aliqua ueritate ueniant. Mirum scilicet ut malum uires suas habeat: nisi quòd hæreses apud eos multum ualent, qui in fide non ualent. In pugna pugilum & gladiatorũ, plerunque non quia fortis est uincit quis, aut quia non potest uinci, sed quoniam ille qui uictus est nullis uiribus fuit: adeò idem ille uictor bene ualenti postea comparatus, etiam superatus recedit. Non aliter hæreses de quorundam infirmitatibus habent quod ualent, nihil ualentes si in bene ualentem fidem incurrant. Solent quidem isti miriones etiam de quibusdam personis ab hæresi captis, ædificari in ruinam. Quare illa uel ille fidelissimi, prudentissimi, & usitatissimi in ecclesia, in illam partem transierunt? Quis hoc dicens, non ipse sibi respondet, neque prudentes, neque fideles, neque usitatos æstimandos, quos hæreses potuerint demutare? Et hoc mirum (opinor) ut probatus aliquis retro postea excidat? Saul bonus præ cæteris, liuore postea euertitur. Dauid uir bonus secundum cor domini, postea cædis & stupri reus est. Salomon omni gratia & sapientia donatus à domino, ad idololatriam à mulieribus inducitur. Soli enim dei filio seruabatur sine delicto permanere. Quid ergo si episcopus, si diaconus, si uidua, si uirgo, si doctor, si etiam martyr lapsus à regula fuerit, ideo hæreses ueritatem uidebuntur obtinere? Ex personis probamus fidem, an ex fide personas? Nemo sapiens est, nisi fidelis, nemo maior, nemo Christianus, nemo autem Christianus, nisi qui ad finem usque perseuerauerit. Tu ut homo extrinsecus unumquenque nosti: putas quod uides. Vides autem quousque oculos habes. Sed oculi, inquit, domini alti. homo in faciem, deus in præcordia contemplatur. Et ideo cognoscit dominus qui sunt eius, & plantam quam non plantauit pater, eradicat: & de primis nouissimos ostendit: et palam in manu portat ad purgandam aream suam. Auolent quantum uolent paleæ leuis fidei, quocunque afflatu tentationum, eo purior massa frumenti in horrea domini reponetur. Nónne ab ipso domino quidam discentium scandalizati deuerterunt? Nec tamen propterea cæteri quoque discedendũ à uestigijs eius putauerunt: sed qui scierunt illum uitę esse uerbum, & à deo uenisse, perseuerauerunt in comitatu eius usque ad finẽ: cùm illis si uellent & ipsis discedere placidè obtulisset. Minus est si & apostolũ eius, aliqui Phygelus, & Hermogenes, & Philetus, & Hymenæus reliquerũt: ipse traditor Christi de apostolis fuit. Miramur de ecclesiis eius si à quibusdam deseruntur, quum ea nos ostendunt Christianos, quæ patimur ad exemplum ipsius Christi. Ex nobis, inquit, prodierunt, sed nõ fuerunt ex nobis. si fuissent ex nobis, permãsissent utique nobiscum. Quin potius memores simus tam dominicarũ pronunciationum quàm apostolicarum literarũ, quæ nobis & futuras hæreses prænunciarũt, & fugiendas præfinierunt: ut sicut esse illas non expauescimus, ita & posse id propter quod fugiendæ sunt nõ miremur. Instruit dominus multos esse uenturos sub pellibus ouiũ rapaces lupos. Quænam istæ sunt pelles ouiũ, nisi nominis Christiani extrinsecus superficies? Qui lupi rapaces, nisi sensus & spiritus subdoli, ad infestandũ gregem Christi intrinsecus delitescẽtes? Qui pseudoprophetę sunt, nisi falsi prędicatores? qui pseudapostoli, nisi adulteri euangelizatores? qui antichristi interim & semper, nisi Christi rebelles? Hoc erũt hæreses non minus doctrinarũ peruersitate ecclesiam lacessentes, quàm tunc antichri

Marginal notes: *Pugiles* · *Gladiatores* · *Miriones* · *Discentes* · *Dominicæ pronunciationes* · *Apostolicæ literæ*

Vel hæc sunt in Nunc sunt

antichristus persecutionum atrocitate persequetur: nisi quod persecutio & martyres facit, hæreses apostatas tantum. Et ideo hæreses quoq; oportebat esse, ut probabiles quiq; manifestarentur, tam qui in persecutionibus steterint, quàm qui ad hæreses non exorbitauerint. Neq; enim eos probatos intelligi iubet, qui in hæresim fidem demutant: sicut ex diuerso sibi interpretantur, quia dixit alibi: Omnia examinate, quod bonum est tenete. Quasi non liceat omnibus male examinatis in electionem alicuius mali impingere per errorem. Porrò si dissensiones & schismata increpat, quæ sine dubio mala sunt, & incontinenti hæreses subiungit, quod malis adiungat malum utiq; profitetur, & quidem maius: cum ideo credidisse se dicat, de schismatibus & dissensionibus, quia sciret etiam hereses oportere esse. Ostendit enim grauioris mali prospectu leuioribus se facile credidisse, certe non ut ideo de malis crediderit, quia hereses bonæ essent, sed uti de peioris quoq; notæ tentationib. præmoneret non esse mirandum, quas diceret impendere ad probabiles quosq; manifestandos, scilicet quos non potuerint deprauare. Deniq; si totum capitulum ad unitatem continendam, & separationes coercendas sapit: hæreses uero non minus ab unitate diuellunt, quàm schismata & dissensiones, sine dubio & hæreses in ea conditione reprehensionis constituit, in qua schismata & dissensiones. Ac per hoc non eos probabiles facit, qui in hereses diuerterint, quum maxime diuerti ad eiusmodi obiurgans, & docens unum omnes loqui, & idipsum sapere, quod etiam hæreses non sinunt. Nec diutius de isto, si idem est Paulus, qui & alibi hereses inter carnalia crimina enumerat scribens ad Galatas, & qui Tito suggerit, hominem hæreticum post primam correptionem recusandum, quod peruersus sit eiusmodi & delinquat, ut à semetipso damnatus. Sed & in omni penè epistola de adulterinis doctrinis fugiendis inculcans hæreses taxat, quarum opera sunt adulteræ doctrinæ, hæreses dictæ Græca uoce ex interpretatione electionis, qua quis siue ad instituendas, siue ad suscipiendas eas utitur. Ideo & sibi damnatum dixit hæreticum, quia & in quo damnatur, sibi elegit. Nobis uero nihil ex nostro arbitrio indulgere licet, sed nec eligere quod aliquis de arbitrio suo induxerit. Apostolos domini habemus autores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio, quod inducerent, elegerunt: sed acceptam à Christo disciplinam fideliter nationibus adsignauerunt. Itaque etiam si angelus de cœlis aliter euangelizaret, anathema diceretur à nobis. Prouiderat iam tunc spiritus sanctus futurum in uirgine quadam Philumene angelum seductionis, transfigurantem se in angelum lucis, cuius signis & præstigijs Apelles inductus, nouam hæresim induxit. Hæ sunt doctrinæ hominum & dæmoniorum, prurientibus auribus natæ de ingenio sapientiæ secularis, quam dominus stultitiam uocans, stulta mundi in confusionem etiam philosophiæ ipsius elegit. Ea est enim materia sapientiæ secularis, temeraria interpres diuinæ naturæ & dispositionis. Ipsæ deniq; hæreses à philosophia subornantur. Inde æones & formæ, nescio quæ, & trinitas hominis apud Valentinum: Platonicus fuerat. Inde Marcionis deus melior de tranquillitate: à Stoicis uenerat. & uti anima interire dicatur, Epicurus obseruatur. Et ut carnis restitutio negetur, de una omnium philosophorum schola sumitur. Et ubi materia cum deo æquatur, Zenonis discipli-

Hæreses

Apostoli

Sapientia secularis

Ex philosophia hæresium origo

na eſt:& ubi aliquid de igneo deo allegatur,Heraclitus interuenit. Eædē materiæ apud hæreticos & philoſophos uolutātur,ijdem retractatus implicantur. Vnde malum,& quare?& unde homo,& quomodo? Et quod proxime Valentinus propoſuit, Vnde deus? Scilicet de enthymeſi,et ectromate. Miſerum Ariſtotelem,qui illis dialecticā inſtituit,artificem ſtruēdi & deſtruendi uerſipellem,in ſententijs,coactam,in coniecturis,durā,in argumentis,operariam contentionū,moleſtam etiā ſibijpſi,omnia retractantē,ne quid omnino tractauerit. Hinc illæ fabulæ & genealogiæ indeterminabiles,& quæſtiones infructuoſæ,& ſermones ſerpentes uelut cancer, à quibus nos apoſtolus refrenans,nominatim philoſophiā teſtatur caueri oportere, ſcribens ad Coloſſenſes: Videte ne quis ſit circumueniēs uos per philoſophiā & inanē ſeductionem,ſecundum traditionē hominum,præter prouidentiā ſpiritus ſancti. Fuerat Athenis,& iſtam ſapientiam humanā,affectatricē & interpolatricem ueritatis,de congreſsibus nouerat, ipſam quoqꝫ in ſuas hæreſes multipartitā uarietate ſectarum inuicē repugnantium. Quid ergo Athenis & Hieroſolymis? quid academiæ & eccleſiæ? quid hæreticis & Chriſtianis? Noſtra inſtitutio de porticu Salomonis eſt, qui & ipſe tradiderat dominum in ſimplicitate cordis eſſe quærendum. Viderint qui Stoicum,et Platonicum, et dialecticum,Chriſtianiſmum protulerunt. Nobis curioſitate opus nō eſt poſt Chriſtum Ieſum,nec inquiſitione poſt euangelium. Cum credimus,nihil deſideramus ultra credere. Hoc enim prius credimus,nō eſſe quod ultra credere debeamus. Venio itaqꝫ ad illum articulum,quem et noſtri prætendūt ad ineundam curioſitatē,et hæretici inculcant ad importandā curioſitatem. Scriptum eſt,inquiunt: Quærite,et inuenietis. Quando hanc uocē dominus emiſit, recordemur. Puto in primitijs ipſis doctrinæ ſuę,cum adhuc dubitaretur apud omnes,an Chriſtus eſſet. Et cum adhuc nec Petrus illum dei filium pronunciaſſet,cum etiam Ioānes de illo certus eſſe deſiſſet. Merito ergo tunc dictum eſt,Quærite et inuenietis,quando quęrendus adhuc erat, qui adhuc agnitus non erat:et hoc quantum ad Iudæos. Ad illos enim pertinet totus ſermo ſuggillationis iſtius,qui habebant ubi quærerēt Chriſtum. Habēt,inquit,Moyſen & Heliam,id eſt legē & prophetas Chriſtum prędicantes: ſecundū quod & alibi apertè: Scrutamini,inquit,ſcripturas,in quibus ſalutem ſperatis. Illæ enim de me loquuntur. Hoc erit,quærite & inuenietis. Nam & ſequētia in Iudæos cōpetere manifeſtum eſt,Pulſate et aperietur uobis. Iudæi retro penes deum fuerant,dehinc eiecti ob delicta,extra deū eſſe cœperunt. Nationes uero nunquam penes deum, niſi ſtillicidium de ſitula,et puluis ex area, et foris ſemper. Itaqꝫ qui foris ſemper,quomodo pulſabit eò ubi nunqꝫ fuit? quam ianuā nouit,in qua nec receptus nec eiectus aliquādo? an qui ſcit ſe intus fuiſſe et foras actum,is potius pulſabit,et oſtium nouit? Etiā petite et accipietis, ei competit qui ſciebat à quo eſſet petendū, à quo et erat aliquid promiſſum,à deo ſcilicet Abrahā,Iſaac et Iacob,quem nationes non magis nouerant qꝫ ullam repromiſsionē eius. Et ideo ad Iſrael loquebatur: Nō ſum,inquit,miſſus, niſi ad oues perditas domus Iſraelis. Nondum canibus iactabat panē filiorū: nondum in uiam gentiū uel nationū ire mandabat. Siquidē in fine præcepit, ut uaderent ad docendas et tingendas nationes, conſequuturi mox ſpiritum ſanctum

In primitijs doctrinæ ſuæ

ſanctum paracletum, qui illos deducturus eſſet in omnem ueritatem. Et hoc erga illos facit. Quod ſi nationib. deſtinati doctores Apoſtoli, ipſi quoq; doctorem conſecuturi erant paracletũ, multo magis uacabat erga nos, Quærite & inuenietis: quibus ultro erat obuentura doctrina per Apoſtolos, & ipſis Apoſtolis per ſpiritũ ſanctum. Omnia quidem dicta domini omnibus poſita ſunt, quæ per aures Iudæorũ ad nos tranſierunt, ſed pleraq; in perſonas directa, nõ proprietatẽ admonitionis nobis conſtituerũt, ſed exemplũ. Cedo nũc ſponte de gradu iſto: omnib. dictũ ſit, Quærite & inuenietis: tamen & hic expetit ſenſus certæ interpretationis gubernaculum. Nulla uox diuina ita diſſoluta eſt & diffuſa, ut uerba tantũ defendantur, & ratio uerborũ nõ conſtituatur. Sed in primis hoc propono: Vnum utiq; & certũ aliquid inſtitutum eſſe à Chriſto, quod credere omni modo debeant nationes, & idcirco quærere, ut poſsint cum inuenerint credere. Vnius porrò & certi inſtituti, infinita inquiſitio nõ poteſt eſſe: quærendũ eſt donec inuenias, & credendũ ubi inueneris: & nihil amplius niſi cuſtodiẽdũ quod credidiſti: dũ hoc inſuper credis, aliud nõ eſſe credendũ, ideoq; nec requirendũ, cũ id inueneris & credideris quod ab eo inſtitutũ eſt, qui nõ aliud tibi mãdat inquirendũ, q̃ quod inſtituit. De hoc quidẽ ſi quis dubitat, cõſtabit penes nos eſſe id quod à Chriſto inſtitutũ eſt. Interim ex fiducia probationis præuentò, admonẽs quoſdã nihil eſſe quærendum ultra quod crediderunt, id eſſe quod quærere debuerunt: ne Quærite & inuenietis, ſine diſciplina rationis interpretentur. Ratio autem dicti huius in tribus articulis conſtitit. In re, in tẽpore, in modo. In re, ut quid ſit quærendum conſideres. In tempore, ut quãdo. In modo, ut quouſq;. Igitur quærendum eſt quod Chriſtus inſtituit, utiq; quamdiu non inuenis, & utiq; donec inuenias. Inueniſti autem cum credidiſti. nam non crediſiſſes, ſi nõ inueniſſes: ſicut nec quæſiſſes, niſi ut inuenires. Ad hoc ergo quæris ut inuenias, & ad hoc inuenies ut credas. Omnẽ prolationẽ quærendi & inueniendi credendo fixiſti, hunc tibi modũ ſtatuit fructus ipſe quærendi. Hanc tibi foſſam determinauit ipſe qui te non uult aliud credere, q̃ quod inſtituit, ideoq; nec quærere. Cæterũ ſi quia alia tãta ab alijs ſunt inſtituta, propterea intantũ quęrere debemus, inquantũ poſſumus inuenire, ſemper quęremus, & nunq; omnino credemus. Vbi eñ erit finis quærẽdi? ubi ſtatio credẽdi? ubi expunctio inueniendi? Apud Marcionẽ? ſed & Valentinus proponit: Quærite & inuenietis. Apud Valentinum? ſed & Apelles hac me pronũciatione pulſabit, & Hebion, & Simon, & omnes ex ordine nõ habẽt aliud, quo ſe mihi inſinuẽt, & me ſibi adducant. Ero itaq; nuſquam, dum ubiq; cõuenior, Quærite & inuenietis: & uelim ſic nuſquam quaſi qui nunquam apprehẽderim illud quod Chriſtus inſtituit, quod quæri neceſſe eſt, quod quæri oportet. Impune erratur, niſi delinquat, quãuis errare delinquere eſt. Impune, inquã, uagat, qui nihil deſerit. At enim ſi quod debui credere credidi, & aliud denuo puto requirendum, ſpero utiq; & aliud eſſe inueniendũ, nullo modo ſperaturus iſtud, niſi quia aut nõ crediderã qui uidebar credidiſſe, aut deſii credidiſſe. Ita fidẽ meã deſerẽs, negator inuenior. Semel dixerim, Nemo quærit, niſi qui aut nõ habuit, aut perdidit. Perdiderat unã ex decẽ didrachmis anus illa, & ideo quęrebat: ubi tamẽ inuenit, quęrere deſiit. Panẽ uicinus nõ habebat, & ideo pul-

Cedo de gradu

Negator

sabat. Vbi tamē apertū est ei, & accepit, pulsare cessauit. Vidua à iudice petebat audiri, quia nō admittebat: sed ubi audita est, hactenus institit. Adeo finis est, & querendi, & pulsandi, & petēdi, Petenti enim dabitur, inquit, & pulsanti aperietur, & quærēti inuenietur. Viderit qui quærit semper, quia nō inuenit. Illic enim quærit, ubi non inuenitur. Viderit qui semper pulsat, quia nunquam aperiet. Illic enim pulsat, ubi nemo est. Viderit qui semper petit, quia nunquā audietur. Ab eo enim petit, qui non audit. Nobis & si quærendū est adhuc & semper, ubi tamē quæri oportet: nō apud hæreticos, ubi omnia extranea & aduersaria nostræ ueritati, ad quos uetamur accedere. Quis seruus cibaria ab extraneo, ne dicam ab inimico domini sui sperat? Quis miles ab infœderatis, ne dicam ab hostibus regibus, donatiuū & stipendium captat, nisi planè desertor & transfuga & rebellis? Etiā anus illa intra tectum suum dragmam requirebat: etiā pulsator ille uicinā ianuam tundebat: etiā uidua illa non inimicum licet durum iudicē interpellabat. Nemo inde strui potest, unde destruitur. Nemo ab eo inluminatur, à quo contenebratur. Quæramus ergo in nostro, & à nostris, & de nostro: In quo? duntaxat quod salua regula fidei potest in quæstionem deuenire. Regula est autem fidei, ut iam hinc quid defendamus profiteamur, illa scilicet qua creditur unum omnino deum esse, nec alium præter mūdi conditorem, qui uniuersa ex nihilo produxerit per uerbū suum primò omnium emissum: id uerbum filius eius appellatū, eius in nomine dei uariè uisum Patriarchis, in Prophetis semper auditum, postremo delatum ex spiritu dei & uirtute in uirginē Mariam, carnem factū in utero eius, & ex ea natum hominē & esse Iesum Christū: exinde prædicasse nouam legem, & nouam promissionē regni cœlorū, uirtutes fecisse, fixū cruci, tertia die resurrexisse: In cœlos ereptum sedisse ad dexterā patris: misisse uicariam uim spiritus sancti qui credentes agat: uenturum cum claritate ad sumendos sanctos in uitæ æternæ & promissorū cœlestium fructum, & ad prophanos iudicandos igni perpetuo, facta utriusq; partis resuscitatiōe cum carnis restitutione. Hęc regula à Christo ut probabitur instituta, nullas habet apud nos quæstiones, nisi quas hæreses inferūt, & quæ hæreticos faciūt. Cæterum manente forma eius in suo ordine, quantū libet quæras & tractes, & omnē libidinem curiositatis effundas, si quid tibi uidetur uel ambiguitate pendêre, uel obscuritate obūbrari: est utiq; frater aliquis doctor gratia scientiæ donatus: est aliquis inter exercitatos conuersatus, aliquis tecū curiosus tecum tamē, quærens: nouissime ignorare melius est, ne quod non debeas, noris, quia quod debeas nosti. Fides, inquit, tua te saluū fecit: non exercitatio scripturarum. Fides in regula posita est: habes legem, & salutem de obseruatione legis: exercitatio autem in curiositate consistit, habens gloriam solam de peritiæ studio. Cedat curiositas fidei, cedat gloria saluti. Certe aut non obstrepant, aut quiescāt aduersus regulam. Nihil scire, omnia scire est. Vt non inimici essent ueritatis hæretici, ut de refugiendis eis non præmoneremur, quale est cōferre cum hominibus, qui & ipsi adhuc se quærere confitentur? Si enim uerè adhuc quærunt, nihil adhuc certi deprehenderunt: & ideo quodcunq; uidentur interim tenere, dubitationem suam ostendunt quandiu quærunt. Itaq; tu qui proinde quæris, spectans ad eos qui & ipsi quærunt, dubius à dubijs, incertus ab incertis, cæ-

cus

cus à cæcis in foueam deducaris neceſſe eſt. Sed cùm decipiẽdi gratia præten
dant ſe ad hoc quærere, ut nobis per ſollicitudinis iniectionem tractatus ſuos
inſinuent: deniq; ubi adierũt ad nos, ſtatim quæ dicebant quærenda eſſe de-
fendunt: iam illos ſic debemus refutare, ut ſciant nos non Chriſto, ſed ſibi ne-
gatores eſſe. Cum enim quærunt adhuc, nondum tenent: cum aũt non tenẽt,
nondum crediderunt. Cum aũt nondum crediderunt, nõ ſunt Chriſtiani. At
cum tenent quidem & credunt, quærendũ tamen dicunt ut defendant: ante-
quam defendant negant quod credunt, confitentes ſe nondũ credidiſſe, dum
quærunt. Qui ergo nec ſibi ſunt Chriſtiani, quãto magis nobis? Qui per falla
ciam ueniunt, qualem fidem diſputãt? cui ueritati patrocinãt, qui eam à men
dacio inducũt? Sed & ipſi de ſcripturis agunt, & de ſcripturis ſuadent. Aliun
de ſcilicet loqui poſſent de rebus fidei, niſi ex literis fidei. Venimus igitur ad
propoſitũ: huc enim dirigebamus, & hoc præſtruebamus, ad locutionis præ-
fationẽ, ut iam hinc de eo cõgrediamur, de quo aduerſarij prouocãt. Scriptu-
ras obtendũt, & hac ſua audacia ſtatim quoſdã mouent: in ipſo uero cõgreſſu
firmos quidẽ fatigant, infirmos capiũt, medios cum ſcrupulo dimittũt. Hunc 5
igitur potiſsimum gradum obſtruimus, nõ admittẽdi eos ad ullam de ſcriptu
ris diſputationẽ: ſi hæ ſunt illæ uires eorum, an ne eas habere poſsint diſpici
debet, cui cõpetat poſſeſsio ſcripturarũ, ne is admittatur ad eas, cui nullo mo-
do cõpetit. Hoc de conſilio diffidentiæ, aut de ſtudio aliter ineundæ conſtitu
tionis induxerim, niſi ratio cõſtiterit, in primis illa, quod fides noſtra obſequi
um Apoſtolo debeat, prohibẽti quæſtiones inire, nouis uocibus aures accõ-
modare, hæreticum poſt unam correptionem conuenire, nõ poſt diſputatio-
nem. Adeò interdixit diſputationẽ, correptionẽ deſignans cauſam hæretici
conueniendi: & hoc unam, ſcilicet quia nõ eſt Chriſtianus: ne more Chriſtia-
ni ſemel & iterum, & ſub duobus aut tribus teſtibus caſtigãdus uideretur: cùm
ob hoc ſit caſtigãdus propter quod nõ ſit cum illo diſputandũ. Deinde quo-
niã nihil proficiat cõgreſsio ſcripturarũ, niſi planè ut aut ſtomachi quis ineat
euerſionẽ, aut cerebri. Iſta hæreſis nõ recipit quaſdã ſcripturas: etſi quas reci-
pit, adiectionibus & detractiõibus ad diſpoſitionẽ inſtituti ſui interuertit: et
ſi recipit, nõ recipit integras: & ſi aliquatenus integras præſtat, nihilominus
diuerſas expoſitiones cõmentata conuertit. Tantũ ueritati obſtrepit adulter
ſenſus, quantũ & corruptor ſtylus. Variæ præſumptiones neceſſariò nolunt
agnoſcere ea, per quæ reuincuntur: his nituntur quæ ex falſo cõpoſuerunt, &
quæ de ambiguitate cœperunt. Quid promouebis exercitatiſsime ſcriptura-
rum, cùm ſi quid defenderis, negetur ex diuerſo, ſiquid negaueris, defendatur.
Et tu quidẽ nihil perdes, niſi uocem in cõtentione: nihil cõſequeris, niſi bilem
de blaſphematione. Ille uero ſiquis eſt cuius cauſa in cõgreſſum deſcendis ſcri
pturarum, ut eum dubitantem confirmes, ad ueritatem an magis ad hæreſes
deuerget? hoc ipſo motus, quod te uideat nihil promouiſſe æquo gradu negã
di & defendendi, diuerſa parte ſtatutũ: certè de pari altercatione incertior di-
ſcedet, neſciens quam hæreſim iudicet. Hæc utiq; & ipſi habent in nos retor-
quere. Neceſſe eſt enim & illos dicere à nobis potius adulteria ſcripturarum
& expoſitionum mendacia inferri, qui proinde ſibi defendant ueritatem. Er-
go non ad ſcripturas prouocandum eſt: nec in his conſtituendum certamẽ, in

quibus aut nulla aut incerta uictoria est, aut parum certa. Nam etsi non ita euaderet conlatio scripturarum, ut utranque partem parem sisteret, ordo rerum desiderabat illud prius proponi, quod nūc solum disputandum est: Quibus competat fides ipsa, Cuius sint scripturæ: A quo, & per quos, & quando, & quibus sit tradita disciplina qua fiunt Christiani. Vbi enim apparuerit esse ueritatem disciplinæ & fidei Christianæ, illic erit ueritas scripturarū & expositionum, & omnium traditionum Christianorū. Christus Iesus dominus noster (permittat dicere interim) quisquis est, cuiuscunque dei filius, cuiuscūque materiæ homo & deus, cuiuscunque fidei præceptor, cuiuscunque mercedis promissor, Quid esset, quid fuisset, quam patris uoluntatem administraret, quid homini agendū determinaret, quamdiu in terris agebat, ipse pronunciabat, siue populo palàm, siue discētibus seorsum. Ex quibus, duodecim præcipuos lateri suo adlegerat destinatos Nationibus magistros. Itaque uno eorum decusso, reliquos undecim regrediens ad patrem post resurrectionem, iussit ire & docere Nationes, tingendas in patrem & in filium & spiritū sanctum. Statim igitur Apostoli, quos hæc appellatio missos interpretatur, assumpto per sortem duodecimo Mathia in locum Iudæ ex autoritate prophetiæ quæ est in psalmo Dauid, consecuti promissam uim spiritus sancti ad uirtutes & eloquium, primò per Iudæam contestata fide in Iesum Christum, & ecclesiis institutis, dehinc in orbem profecti, eandem doctrinam eiusdem fidei Nationibus promulgauerunt, & proinde ecclesias apud unamquanque ciuitatem condiderunt, à quibus traducem fidei & semina doctrinæ, cæteræ exinde ecclesiæ mutuatæ sunt, & quotidie mutuantur ut ecclesiæ fiant. Ac per hoc & ipsæ apostolicæ deputantur, ut soboles Apostolicarū ecclesiarum. Omne genus ad originem suam censeatur, necesse est. Itaque tot ac tantæ ecclesiæ, una est illa ab Apostolis prima, ex qua omnes. Sic omnes primæ, & omnes Apostolicæ, dum unam omnes probant unitatem, Cōmunicatio pacis, & appellatio fraternitatis, & contesseratio hospitalitatis, quæ iura non alia ratio regit, quàm eiusdem sacramenti una traditio. Hanc igitur dirigimus præscriptionē: Si dominus Iesus Christus Apostolos misit ad prædicandum, alios non esse recipiendos prædicatores, quàm quos Christus instituit, quia nec alius patrem nouit nisi filius, & cui filius reuelauit, nec aliis uidetur reuelasse filius, quàm Apostolis quos misit ad prædicandū, utique quod illis reuelauit. Quid autem prædicauerint, id est, quid illis Christus reuelauerit, & hic præscribam, non aliter probari debere, nisi per easdem ecclesias, quas ipsi Apostoli condiderunt, ipsi eis prædicando, tam uiua (quod aiunt) uoce, quàm per epistolas postea. Si hæc ita sunt, constat proinde omnē doctrinā, quæ cū illis ecclesiis apostolicis matricibus & originalibus fidei conspiret, ueritati deputandā, id sine dubio tenentē, quod ecclesiæ ab Apostolis, Apostoli à Christo, Christus à deo suscepit: reliquā uero omnē doctrinā de mendacio præiudicandā, quæ sapiat cōtra ueritatē ecclesiarū, & Apostolorū, & Christi, & dei. Superest ergo uti demonstremus, an hæc nostra doctrina, cuius regulā supra edidimus, de Apostolorū traditione censeatur, & ex hoc ipso, an cæteræ de mendacio ueniant. Cōmunicamus cum ecclesiis apostolicis, quod nulla doctrina diuersa, hoc est testimoniū ueritatis. Sed quoniā tam expedita probatio est, ut si statim

Discentes

Apostoli quid

Cōmunicatio pacis

Appellatio fraternitatis

Contesseratio hospitalitatis

Viua uoce

Ecclesiæ Apostolicæ matrices & originales

tim proferatur, nihil iam sit retractandum, ac si prolata non sit à nobis, locum interim demus diuersæ parti, si quid putant ad infirmandã hanc præscriptionem mouere se posse. Solent dicere, non omnia Apostolos scisse, eadem agitati dementia qua rursus conuertunt, omnia quidẽ Apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse: in utroque Christũ reprehensioni subijcientes, qui aut minus instructos, aut parum simplices Apostolos miserit. Quis enim integræ mentis, credere potest aliquid eos ignorasse, quos magistros dominus dedit, indiuiduos habitos in comitatu, in discipulatu, in cõuictu, quibus obscura quæque seorsim disserebat, illis dicẽs datũ esse cognoscere arcana, quæ populo intelligere non liceret. Latuit aliquid Petrũ ædificandæ ecclesiæ petram dictum, claues regni cœlorum consecutum, & soluendi & alligandi in cœlis & in terris potestatem? Latuit & Ioannẽ aliquid dilectißimum domino, pectori eius incubantem, cui soli dominus Iudam traditorem præmonstrauit, quem loco suo filium Mariæ demandauit? Quid eos ignorasse uoluit, quibus etiam gloriam suam exhibuit, & Moysen, & Heliam, & insuper de cœlo patris uocem? nõ quasi cæteros reprobãs, sed quoniam in tribus testibus stabit omne uerbum. Ignorauerunt itaque & illi quibus post resurrectionem quoque in itinere omnes scripturas edisserere dignatus est. Dixerat plane aliquando: Multa habeo adhuc uobis loqui, sed non potestis modo ea sustinere, tamen adijciens: Cum uenerit ille spiritus ueritatis, ipse uos deducet in omnẽ ueritatem: ostendit illos nihil ignorasse, quos omnem ueritatem consecuturos per spiritum ueritatis repromiserat. & utique impleuit repromissum, probantibus Actis Apostolorum descensum spiritus sancti. Quam scripturam qui non recipiunt, nec spiritum sanctum possunt agnoscere discentibus missum, sed nec ecclesiam se dicant defendere, qui quando, & quibus incunabulis institutum est hoc corpus, probare non habent. Tanti enim est illis nõ habere probationes eorum quæ defendunt, ne pariter admittantur traductiones eorũ quæ mentiuntur. Proponunt ergo ad suggillandam ignorantiã aliquam Apostolorũ, quod Petrus & qui cum eo erant reprehensi sint à Paulo. Adeo, inquiunt, aliquid eis defuit. ut ex hoc etiam illud struant, potuisse postea pleniorem scientiam superuenire, qualis obuenerit Paulo reprehendenti antecessores. Possumus & hic Acta Apostolorum repudiantibus dicere: Prius est uti ostendatis quis iste Paulus, & quid ante Apostolum, & quomodo Apostolus: quatenus & alias ad quæstiones plurimum eo utuntur. Neque enim si ipse se Apostolum de persequutore profitetur, sufficit unicuique examinate credenti, quando nec dominus ipse de se testimonium dixerit. Sed credant sine scripturis, ut credant aduersus scripturas: tamen doceãt ex eo quod allegant Petrum à Paulo reprehensum, aliam Euangelij formam à Paulo superinductam citra eam quam præmiserat Petrus & cæteri. Atqui demutatus in prædicatorem de persequutore deducitur ad fratres à fratribus, ut unus ex fratribus, & ad illos ab illis qui ab Apostolis fidem induerant. Dehinc, sicut ipse enarrat, ascendit Hierosolymam cognoscẽdi Petri causa, ex officio & iure scilicet eiusdem fidei & prædicationis. Nã & illi nõ essent ammirati de persecutore factũ prædicatorẽ, si aliquid contrarium prædicaret: nec dominũ præterea magnificassent, quia aduersarius eius Paulus obuenerat. Itaque & dexterã ei dederũt

signum concordiæ & conuenientiæ: & inter se distributionem officij ordinauerunt, non separationem euangelij: nec ut aliud alter, sed ut alij alter prædicaret, Petrus in circumcisionem, Paulus in Nationes. Cæterum si reprehensus est Petrus quòd cùm conuixisset ethnicis, postea se à conuictu eorum separabat personarum respectu: utique conuersationis fuit uitium non prædicationis. Non enim ex hoc alius deus quàm creator, & alius Christus, quàm ex Maria, & alia spes quàm resurrectio annunciabatur. Non mihi tam bene est, immo non mihi tam male est, ut apostolos committam. Sed quoniam peruersissimi isti illam reprehensionem ad hoc obtendunt, ut suspectam faciant doctrinam superiorem, respondebo quasi pro Petro: ipsum Paulum dixisse factum se omnibus esse omnia, Iudæis Iudæum, non Iudæis non Iudæum, ut omnes lucrifaceret. Adeò pro temporibus & personis & causis quædam reprehendebant, in quæ & ipsi æque pro temporibus & personis & causis committebant: quemadmodum si & Petrus reprehenderet Paulum, quod prohibens circumcisionem circũciderit ipse Timotheũ. Viderint qui de apostolis iudicãt. Bene quòd Petrus Paulo & in martyrio adæquatur. Sed & si in tertium usque cœlum ereptus Paulus & in paradisum delatus audijt quædam illic, non possunt uideri fuisse quæ illum in aliam doctrinam instructiorem præstarent, cùm ita fuerit conditio eorum ut nulli hominũ proderetur. Quod si ad alicuius conscientiam manauit nescio quid illud, & hoc se aliqua hæresis sequi affirmat, aut Paulus secreti proditi reus est, aut & alius postea in paradisum ereptus debet ostendi, cui permissum sit eloqui, quæ Paulo mutire non licuit. Sed, ut diximus, eadem dementia est, cum confitentur quidem nihil apostolos ignorasse, nec diuersa inter se prædicasse, sed non omnia uolunt illos omnibus reuelasse: quædam palàm, & uniuersis: quædam secreto, & paucis demandasse: quia & hoc uerbo usus est Paulus ad Timotheum: O Timothee depositum custodi. Et rursum: Bonum depositum custodi. Quod hoc depositum est, tam tacitum, ut alterius doctrinæ deputetur? An illius denunciationis, de qua ait? Hanc denunciationem commendo apud te filiole Timothee. Item illius præcepti, de quo ait: Denuncio tibi ante deum, qui uiuificat omnia, & Iesum Christum, qui testificatus est sub Pontio Pilato bonam cõfessionem, ut custodias præceptum. Quod aũt præceptum, quæ denunciatio, ex supra & infra scriptis intelligetur, non nescio quid subostendi hoc dicto de remotiore doctrina, sed potius inculcari de nõ admittẽda alia præter eam, quam audierat ab ipso: & puto corã multis, inquit, testibus. Quos multos testes si nolunt ecclesiam intelligi, nihil interest quomodo nihil tacitum fuerit, quod sub multis testibus proferebatur. Sed nec quia uolũt illum hæc fidelibus hominibus demandare, qui idonei sint & alios docere, id quoq; argumentũ occulti alicuius euangelij interpretandũ est. Nam & cũ dicit Hęc, de eis dicit, de quibus in pręsenti scribebat: de occultis aũt ut de absentibus apud conscientiam, non hęc, sed illa dixisset. Porrò consequens erat, ut cui demandabat euangelij administrationẽ, non passim nec incõsideratẽ administrandam adijceret, secundũ dominicam uocem, ne margaritã porcis, & sanctũ canibus iactaret. Dominus palàm edixit, sine ulla significatione alicuius taciti sacramenti, ipse pręceperat, si quid in tenebris & in abscõdito audissent

Hæc
Illa

ſent,in luce & in tectis prædicarent. Ipſe per ſimilitudinem præfigurauerat: ne unam mnam,id eſt,unum uerbũ eius,ſine fructu in abdito reſeruarẽt. Ipſe docebat lucernam non ſub modio abſtrudi ſolere,ſed in candelabrum conſtitui,ut luceat omnibus qui in domo ſunt. Hæc apoſtoli aut neglexerũt,aut minime intellexerunt,ſi non adimpleuerũt,abſcondentes aliquid de lumine, id eſt,de dei uerbo, & Chriſti ſacramento. Neminem quod ſcio uerebãtur, non Iudæorum uim, non ethnicorum:quo magis utiq; in eccleſia libere prædicabant,qui in ſynagogis & in locis publicis non tacebant:imò neq; Iudæos cõuertere,neq; ethnicos inducere potuiſſent,niſi quod credi ab eis uolebãt,ordine exponerent. Multo magis iam credentibus eccleſiis nihil ſubtraxiſſent, quod aliis paucis ſeorſum demandarent:quanquã etſi quædam inter domeſticos,ut ita dixerim,diſſerebant,non tamen ea fuiſſe credendum eſt,quę aliam regulam fidei ſuperducerent,diuerſam & contrariam illi,quam catholicè in medium proferebant:ut alium dominum in eccleſia dicerent, alium in hoſpitio:& aliam Chriſti ſubſtantiam deſignarent in aperto,aliam in ſecreto:& aliam ſpem reſurrectionis apud omnes annũciarent,aliam apud paucos:cum ipſi obſecrarent in epiſtolis ſuis,ut idipſum & unum loquerentur omnes: & non eſſent ſchiſmata & diſſenſiones in eccleſia,quia ſiue Paulus,ſiue alij,eadẽ prædicarẽt. Alioquin meminerãt, Sit ſermo ueſter:eſt,eſt:non,non:quod amplius,hoc à malo eſt:ne euangelium in diuerſitate tractarent. Si ergo incredibile eſt, uel ignoraſſe Apoſtolos plenitudinem prædicationis, uel non omnem ordinem regulæ omnibus ædidiſſe, uideamus ne Apoſtoli quidem ſimpliciter & plenè, eccleſiæ autẽ ſuo uitio aliter acceperint quàm apoſtoli proferebant. Omnia iſta ſcrupuloſitatis incitamenta inuenias prætendi ab hæreticis. Tenent correptas ab Apoſtolo eccleſias, O inſenſati Galatę,quis uos faſcinauit? &, tam bene currebatis, quis uos impediit? ipſumq; principium: Miror quod ſic tam cito transferimini ab eo qui uos uocauit in gratiam, ad aliud Euangelium. Item ad Corinthios ſcriptum, quòd eſſent adhuc carnales qui lacte educarentur, nondum idonei ad pabulum:qui putarent ſe ſcire aliquid,quãdo nondum ſcirent,quemadmodum ſciri oporteret. Cum correptas eccleſias opponunt,credant emẽdatas. Sed & illas recognoſcãt, de quarũ fide & ſcientia & cõuerſatione Apoſtolus gaudet, & deo gratias agit:quæ tamen hodie cum illis correptis unius inſtitutionis iura cõmiſcent. Age nunc omnes errauerint:deceptus ſit & Apoſtolus de teſtimonio reddẽdo quibuſdam. Nullam reſpexerit ſpiritus ſanctus uti eam in ueritatẽ deduceret,ad hoc miſſus à Chriſto,ad hoc poſtulatus de patre,ut eſſet doctor ueritatis:neglexerit officiũ dei uillicus,Chriſti uicarius,ſinens eccleſias aliter interim intelligere,aliter credere,quàm ipſe per apoſtolos prædicabat: Ecquid ueriſimile eſt, ut tot ac tantæ in unam fidẽ errauerint? Nullus inter multos euẽtus eſt unus exitus:uariaſſe debuerat error doctrinæ eccleſiarũ. Cæterũ quod apud multos unum inuenitur,nõ eſt erratũ, ſed traditum. Audeat ergo aliquis dicere illos erraſſe qui tradiderunt? quoquo modo ſit erratum,tam diu utiq; regnauit error,quàm diu hæreſes nõ erãt. Aliquos Marcionitas & Valentinianos liberanda ueritas expectabat:interea perperam euangelizabatur, perperam credebãt,tot milia milium perperã tincta,tot opera fidei perperã adminiſtra-

ta,tot

ta, tot uirtutes, tot charismata perperã operata, tot sacerdotia, tot ministeria perperã functa, tot deniq; martyria perperã coronata. Aut si nec perperã, nec in uacuum, quale est ut ante res dei currerent, quàm cuius dei notũ esset? ante Christiani, quàm Christus inuẽtus: ante hęreses, quàm uera doctrina? Sed eñ in omnibus ueritas imaginẽ antecedit: postremo, similitudo succedit. Cæterũ satis ineptũ, ut prior in doctrina hęresis habeatur, uel quoniã ipsa est quę futuras hæreses & cauendas prænunciauit. Ad eius doctrinæ ecclesiam scriptum est, imò ipsa doctrina ad ecclesiam suam scribit: Et si angelus de cœlo aliter euangelizauerit citra quàm nos, anathema sit. Vbi tunc Marcion, Ponticus nauclerus, Stoicæ studiosus? Vbi tunc Valentinus Platonicæ sectator? Nam constat illos, neq; adeo olim fuisse, Antonini ferè principatu, & in Catholicam primò doctrinã credidisse apud ecclesiam Romanensem, sub episcopatu Eleutheri benedicti, donec ob inquietam semper curiositatem, qua fratres quoq; uiciabant, semel & iterum eiecti, Marcion quidẽ cum ducentis H—S. suis quę ecclesię intulerat, nouissime in perpetuũ discidiũ relegati, uenena doctrinarũ suarũ disseminauerunt. Postmodũ Marcion pœnitentiã confessus, cum cõditioni datæ sibi occurrit, ita pacẽ recepturus, si cæteros quoq; quos perditioni erudisset, ecclesiæ restitueret, morte præuentus est. Oportebat enim hæreses esse: nec tamen ideo bonũ hæreses, quia esse eas oportebat: quasi nõ & malũ oportuerit esse. Nam & dominũ tradi oportebat, sed uæ traditori: ne quis etiã hinc hæresim defendat. Si & Apellis stemma retractandũ est, tam nõ uetus & ipse quàm Marcion institutor & pręformator eius: sed lapsus in fœminã desertor cõtinentiæ Marcionensis, ab oculis sanctissimi magistri Alexandriã secessit. Inde post annos regressus nõ melior, nisi tantũ quã iam nõ Marcionites, in alterã fœminã impegit, illã uirginẽ Philumenen (quã suprà edidimus) postea uerò immane prostibulũ & ipsam, cuius energemate circumuentus, quæ ab ea didicit Phaneroseis scripsit. Adhuc in seculo supersunt qui meminerint eorũ, etiã proprij discentes & successores ipsorũ, ne posteriores negare possint: quanq; & de operibus suis, ut dixit dominus, reuincuntur. Si enim Marcion nouũ testamentũ à uetere separauit, posterior est eo quod separauit, quia separari non posset, nisi quod unitũ fuit: unitũ ergo ante quàm separaretur, postea factũ separatũ, posteriorẽ ostendit separatorẽ. Item Valentinus, aliter exponens & sine dubio emendans hoc nomine, quicquid emendat, ut mendosum retro alterius fuisse demonstret. Hos ut insigniores, & frequentiores adulteros ueritatis nominamus. Cæterũ & Nigidius nescio quis & Hermogenes, & multi alij adhuc ambulant peruertentes uias dei. Cupio ostendant mihi, ex qua autoritate prodierunt. Si aliũ deũ prædicant, quomodo eius dei rebus & literis & nominibus utuntur aduersus quẽ pręd icãt? si eundẽ, quomodo aliter. Probent se nouos apostolos esse: dicant Christum iterum descendisse, iterũ ipsum docuisse, iterũ crucifixũ, iterum mortuũ, iterũ resuscitatũ: sic enim apostolos solet facere, dare illis præterea uirtutẽ, eadẽ signa edendi, quæ & ipse. Volo igitũ & uirtutes eorũ proferre, nisi q̃d agnosco maximã uirtutẽ eorũ, qua apostolos in peruersum ęmulant. Illi eñ de mortuis uiuos faciebãt, isti de uiuis mortuos faciũt. Sed ab excessu reuertar ad principalitatẽ ueritatis, et posteritatẽ mẽdacitatis deputandã ex illius quoq; parabolæ patro-

Hæretici, Pseudapostoli.

læ patrocinio, quæ bonum semen frumenti à domino seminatū primo constituit, auenarū aūt sterilis fœni adulterium ab inimico diabolo postea superducit. Proprie enim doctrinarum distinctionē figurat, quia & alibi uerbū dei seminis similitudo est. Ita ex ipso ordine manifestatur, id esse dominicum & uerum, quod sit prius traditum: id autem extraneū & falsum, quod sit posterius immissum. Ea sentētia manebit aduersus posteriores quasq; hæreses, quibus nulla constantia de cōscientia competit ad defendendam sibi ueritatem. Cæterum si quæ audēt interserere se ætati apostolicæ, ut ideo uideantur ab Apostolis traditæ, quia sub Apostolis fuerunt: possumus dicere: Aedant ergo origines ecclesiarum suarum: euoluāt ordinem episcoporū suorum, ita per successiones ab initio decurrētem, ut primus ille episcopus aliquem ex Apostolis, uel Apostolicis uiris, qui tamen cum Apostolis perseuerauerit, habuerit autorem & antecessorem. Hoc enim modo ecclesiæ Apostolicæ census suos deferunt: sicut Smyrnæorum ecclesia habens Polycarpū ab Ioanne conlocatum refert: sicut Romanorū Clemētem à Petro ordinatum edit: proinde utiq; & cæteræ exhibent, quos ab apostolis in episcopatum constitutos, apostolici seminis traduces habeant. Cōfingant tale aliquid hæretici. Quid enim illis post blasphemiam inlicitū est? sed etsi confinxerint, nihil promouebunt. Ipsa enim doctrina eorum cum Apostolica cōparata, ex diuersitate & contrarietate sua pronunciabit, neq; Apostoli alicuius autoris esse neq; apostolici: quia sicut Apostoli nō diuersa inter se docuissent, ita & apostolici nō cōtraria apostolis ædidissent, nisi illi qui ab Apostolis desciuerunt, & aliter prædicauerunt. Ad hanc itaq; formam prouocabuntur ab illis ecclesiis, quæ licet nullum ex Apostolis uel apostolicis autorē suum proferant, ut multo posteriores, quæ deniq; quotidie instituuntur: tamen in eadem fide conspirantes, non minus apostolicæ deputantur pro consanguinitate doctrinæ. Ita omnes hæreses ad utranq; formam à nostris ecclesiis prouocatæ, probent se quaquà putant apostolicas. Sed adeò nec sunt, nec possunt probare quod non sunt: nec recipiuntur in pacem & in cōmunicationem ab ecclesiis quoquo modo apostolicis: scilicet ob diuersitatē sacramenti, nullo modo apostolicæ. Adhibeo super hæc, ipsarum doctrinarum recognitionē, quæ tunc sub apostolis fuerunt, ab ijsdem apostolis & demōstratę & deieratę. Nam & sic facilius traducentur: dum aut iam tūc fuisse deprehēduntur, aut ex illis quæ iam tūc fuerunt semina sumpsisse. Paulus in prima ad Corinthios, notat negatores & dubitatores resurrectionis. Hęc opinio propria Sadducęorum: Partem eius usurpat Marcion, & Apelles, & Valentinus, & si qui alij resurrectionē carnis infringunt. Ad Galatas scribens, inuehitur in obseruatores & defensores circumcisionis & legis. Hebionis hęresis est: Timotheū instruēs, nuptiarū quoq; interdictores sugillat: Ita instituunt Marcion, & Apelles eius secutor. Aeque tangit eos qui dicerent factam iam resurrectionem: id de se Valentiniani adseuerāt. Sed & cū genealogias indeterminatas nominat, Valentinus agnosci tur: apud quem eon ille nescio qui noui & non unius nominis, generat è sua Charite Sensum & Veritatem: & hi æque procreāt duos, Sermonem & Vitam. Dehinc & isti generant Hominem & Ecclesiam: de qua prima ogdoade æonum exinde decem alij, & duodecim reliqui æones, miris nominibus oriun

Origines ecclesiarum
Ordo episcoporum
Ecclesiæ apostolicæ

12

Sadducæi
Marcion
Apelles
Hebion
Valentinus

oriuntur, in meram fabulam triginta æonũ. Idem Apostolus cum improbat elementis seruientes, aliquem Hermogenem ostendit, qui materiam non natam introducens, deo non nato eam comparat, & ita matrem elementorum deam faciens, potest ei seruire quam deo comparat. Ioannes uero in Apocalypsi idolothyta edentes & stupra cõmittentes iubetur castigare: Sunt & nũc alij Nicolaitæ, Caiana hęresis dicitur. At in epistola eos maxime antichristos uocat, qui Christum negarẽt in carne uenisse, & qui nõ putarẽt Iesum esse filium dei: Illud Marcion, hoc Hebion uindicauit. Simonianæ aũt magiæ disciplina angelis seruiens, utiq; et ipsa inter idololatrias deputabatur, & à Petro apostolo in ipso Simone damnabatur. Hęc sunt, ut arbitror, genera doctrinarum adulterinarũ, quæ sub apostolis fuisse ab ipsis apostolis discimus: & tamen nullam inuenimus institutionẽ, inter tot diuersitates peruersitatũ, quæ de deo creatore uniuersorũ controuersiã mouerit. Nemo alterũ deum ausus est suspicari, facilius de filio q̃ de patre hæsitabatur, donec Marcion præter creatorẽ alium deũ solius bonitatis induceret: Apelles creatorẽ angelum nescio quem gloriosum superioris dei, faceret deũ legis & Israelis, illum igneum affirmans: Valentinus æonas suos spargeret, & unius æonis uitiũ in originẽ deduceret dei creatoris. His solis & his primis reuelata est ueritas diuinitatis, maiorẽ scilicet dignationẽ & pleniorem gratiã à diabolo cõsecutis, qui deum sic quoq; uoluerit æmulari, ut de doctrinis uenenorũ, quod dominus negauit, ipse faceret discipulos super magistrũ. Eligant igitur sibi tempora uniuersæ hæreses quæ quãdo fuerint, dũ nõ intersit quæ quando, dũ de ueritate nõ sint: utiq; quæ, sub apostolis nõ fuerũt, fuisse nõ possunt. Si enim fuissent, nominarentur & ipsæ, ut & ipsæ coercendæ. Quę uero sub apostolis fuerunt, in sua nominatione damnantur. Siue ergo eædem nunc sunt aliquãto expolitiores, quæ sub apostolis rudes, habẽt suã exinde damnationẽ: siue aliæ quidem illæ fuerũt, aliæ aũt postea obortæ sunt, & quasdam ex illis opiniones usurpauerunt, habendo cum eis consortiũ prædicationis, habeãt necesse est etiã consortiũ damnationis: præcedente illo fine supradicto posteritatis, quo etsi nihil de damnaticijs participarent, de ætate sola præiudicarentur, tanto magis adulteræ, quanto nec apostolis nominatæ. Vnde firmius cõstat has esse quæ adhuc tunc nunciabantur futuræ. His definitionib. prouocatæ à nobis & reuictæ hæreses omnes, siue quæ posteræ siue quæ coætaneę apostolorũ, dummodo diuersæ: siue generaliter siue specialiter notatæ ab eis, dummodo prędamnatæ, audeãt respõdere et ipsæ aliquas eiusmodi præscriptiões aduersus nostrã disciplinã. Si enim negant ueritatẽ eius, debent probare illam quoq; hæresim esse eadem forma reuictã qua ipsæ reuincũtur: et ostẽdere simul ubi nam quærenda sit ueritas, quã apud illas nõ esse iam cõstat. Posterior nostra res nõ est, imò omnib. prior est: hoc erit testimoniũ ueritatis ubiq; occupantis principatũ. Quòd ab apostolis nõ damnatur, imò defenditur: hoc erit indicium proprietatis. Quam enim damnãt, quasi extraneã: quamq; nõ damnauerunt, suam ostendunt, ideoq; & defendunt. Age iam qui uoles curiositatẽ melius exercere in negocio salutis tuæ, percurre ecclesias apostolicas, apud quas ipsæ adhuc cathedræ apostolorum suis locis præsidentur, apud quas ipsæ authenticæ literæ eorum recitantur, sonantes uocem, et repræsentantes faciem

Damnaticiæ hæreses

Cathedræ apostolorum

faciem uniuſcuiuſq;. Proxima eſt tibi Achaia? habes Corinthũ. Si non longe es à Macedonia, habes Philippos, habes Theſſalonicenſes. Si potes in Aſiam tẽdere, habes Epheſum: ſi aũt Italiæ adiaces, habes Romã, unde nobis quoq; autoritas præſto eſt. Felix eccleſia cui totam doctrinã apoſtoli cum ſanguine ſuo profuderunt: ubi Petrus paſsioni dominicæ adæquatur, ubi Paulus Ioannis exitu coronatur, ubi apoſtolus Ioannes poſtea quàm in oleum igneũ demerſus, nihil paſſus eſt, in inſulam relegatur. Videamus quid didicerit, quid docuerit, cum Aphricanis quoq; eccleſiis conteſſerarit, unũ deum nouit creatorem uniuerſitatis, & Chriſtum Ieſum ex uirgine Maria filium dei creatoris & carnis reſurrectionem: Legem & prophetas cum euangelicis & apoſtolicis literis miſcet, & inde potat fidem eam: aqua ſignat, ſancto ſpiritu ueſtit, eucharistia paſcit, martyrio exhortatur, & ita aduerſus hanc inſtitutionem neminem recipit. Hæc eſt inſtitutio, non dico iam quæ futuras hæreſes prænunciabat, ſed de qua hæreſes prodierunt. Sed non fuerunt ex illa, ex quo factæ ſunt aduerſus illam. Etiã de oliuæ nucleo mitis & opimæ & neceſſariæ aſper oleaſter exoritur, etiam de papauere fici gratiſsimæ & ſuauiſsimæ, uentoſa et uana caprificus exurgit. Ita & hæreſes de noſtro fructificauerunt, nõ noſtræ: degeneres ueritatis grano & mendacio ſylueſtres. Si hæc ita ſe habent, ut ueritas nobis adiudicetur, quicunq; in ea regula incedimus, quam eccleſia ab apoſtolis, apoſtoli à Chriſto, Chriſtus à deo tradidit, cõſtat ratio propoſiti noſtri definientis non eſſe admittendos hæreticos ad eandẽ de ſcripturis prouocationem, quos ſine ſcripturis probamus ad ſcripturas nõ pertinere. Si enim hęretici ſunt, Chriſtiani eſſe non poſſunt, nõ à Chriſto habendo quod de ſua electione ſectati hæreticorum nomine admittunt. Ita nõ Chriſtiani nullũ ius capiunt Chriſtianarũ literarũ, ad quos merito dicendũ eſt, qui eſtis? quando et unde ueniſtis? quid in meo agitis nõ mei? quo deniq; Marcion iure ſyluam meam cædis? qua licentia Valentine fontes meos tranſuertis? qua poteſtate Apelles limites meos cõmoues? Mea eſt poſſeſsio, quid hic cæteri ad uoluntatem ueſtram ſeminatis & paſcitis? Mea eſt poſſeſsio, olim poſsideo, prior poſsideo, habeo origines firmas, ab ipſis autoribus quorũ fuit res. Ego ſum heres apoſtolorũ. Sicut cauerunt teſtamento ſuo, ſicut fidei cõmiſerunt, ſicut adiurauerũt, ita teneo. Vos certe exhæredauerũt ſemper & abdicauerunt, ut extraneos, ut inimicos. Vnde autẽ extranei & inimici apoſtolis hæretici, niſi ex diuerſitate doctrinę, quam unuſquiſq; de ſuo arbitrio, aduerſus apoſtolos aut protulit aut recepit? Illic igitur & ſcripturarum & expoſitionum adulteratio deputanda eſt, ubi diuerſitas inuenitur doctrinæ. Quibus fuit propoſitum aliter docendi, eos neceſsitas coegit aliter diſponendi inſtrumẽta doctrinæ. Aliàs enim non potuiſſent aliter docere, niſi aliter haberent per quæ docerent hæreſim. Sicut illis non potuiſſet ſuccedere corruptela doctrinæ ſine corruptela inſtrumentorum eius, ita & nobis integritas doctrinæ non competiſſet ſine integritate eorum per quæ doctrina tractatur. Etenim quid contrarium nobis in noſtris? quid de proprio intulimus, ut aliquid contrarium ei & in ſcripturis deprehenſum, detractione uel adiectione uel tranſmutatione remediaremus? Quod ſumus, hoc ſunt. Ab initio ſuo ex illis ſumus, antequam nihil aliter fuit quàm ſumus. Quid deniq; fuit antequam à nobis interpolarentur

Romana ecclesia

In alieno agere Syluã cædere Fontes transuertere Limites cõmouere Seminare Paſcere Poſſeſſio Origines Autores Hæres Cauere teſtamento Fidei cõmittere Adiurare Exhæredare Abdicare Inſtrumenta doctrinæ

15 polarentur? Cum autem omnis interpolatio posterior credenda sit, ueniens utiq; ex causa æmulationis, quæ neq; prior neq; domestica est eius unquam quod æmulatur, tam incredibile est sapienti cuiq;, ut nos adulterum stylũ intulisse uideamur scripturis, qui sumus à principio & primi, q̃ illos non intulisse qui sunt & posteri et aduersi. Alius manu scripturas, alius sensu expositiones interuertit. Neq; enim si Valentinus integro instrumẽto uti uidet̃, non callidiore ingenio q̃ Marcion manus intulit ueritati. Marcion enim exertè & palàm machæra non stylo usus est: quoniam ad materiam suam cædem scripturarum confecit. Valentinus autem pepercit: quoniam non ad materiã scripturas, sed materiam ad scripturas excogitauit: & tamen plus abstulit, et plus adiecit, auferẽs proprietates singulorum quoq; uerborum, & adijciẽs dispositiones non comparentiũ rerum. Hæc sunt ingenia de spiritalibus nequitiæ, cum quibus luctatio est nobis fratres, meritò contemplandę fidei necessaria, ut electi manifestentur, ut reprobi detegantur. Et ideo habent uim & excogitandis instruendisq; erroribus felicitatem: non adeo mirandam quasi difficilem & inexplicabilem, cum de secularibus quoq; scripturis exemplum præsto sit eiusmodi facilitatis. Vis hodie ex Vergilio fabulam, in totũ aliam, componi materia secundum uersus, uersibus secundum materias cõcinnatis? Deniq; Osidius Geta Medeã tragœdiã ex Vergilio plenissime expressit. Meus quidam propinquus ex eodem poeta, inter cætera styli sui ocia pinacem Cebetis explicuit. Homerocẽtonas etiam uocare solent, qui de carminibus Homeri propria opera more cẽtonario ex multis hinc inde compositis in unum farciunt corpus. Et utiq; fœcundior diuina literatura ad facultatẽ cuiuscunq; materię. Nec periclitor dicere, ipsas quoq; scripturas sic esse ex dei uoluntate dispositas, ut hæreticis materias subministrarent, cum legam oportere hæreses esse, quæ sine scripturis esse non possent. Sed quæritur, à quo intellectus interpretetur, eorũ quæ ad hæreses faciant? A diabolo scilicet, cuius sunt partes interuertendi ueritatem, qui ipsas quoq; res sacramentorũ diuinorum, in

16 idolorũ mysterijs æmulatur. Tingit & ipse quosdã, utiq; credentes & fideles suos: expiationẽ delictorũ de lauacro repromittit, et sic adhuc initiat Mithrę: signat illic in frontibus milites suos, celebrat & panis oblationẽ, et imaginem resurrectionis inducit, & sub gladio redimit coronã. Quid quod et summum pontificem in unius nuptijs statuit? habet & uirgines, habet & continentes? Cæterum si Numæ Pompilij superstitiones reuoluamus, si sacerdotalia officia, insignia, & priuilegia, si sacrificalia ministeria, & instrumenta, & uasa ipsorum sacrificiorum, ac piaculorum & uotorum curiositates consideremus, nónne manifeste diabolus morositatem illam Iudaicæ legis imitatus est? Qui ergo ipsas res de quibus sacramenta Christi administrant̃ tã æmulanter affectauit exprimere in negocijs idololatriæ, utiq; & idem & eodem ingenio gestijt & potuit instrumenta quoq; diuinarum rerum & sacramentorum Christianorum, sensum de sensibus, uerba de uerbis, parabolas de parabolis, prophanæ & æmulæ fidei attemperare. Et ideo neq; à diabolo immissa esse spiritalia nequitiæ, ex quibus etiam hæreses ueniunt, dubitare quis debet: neq; ab idololatria distare hæreses, quum et autoris et operis eiusdem sint cuius et idololatria. Deum aut fingunt alium aduersus creatorem, aut si unicum creatorem

Ad materiam suam cædem scripturarũ confecit

Seculares scripturæ

Osidius ex Vergilio fabulam expressit

Cebetis tabula

Homeri centones

Mithræ milites

Oblatio panis

Numa Pompilius

Iudeæ morositas

torem confitentur, aliter eum differũt, quàm in uero eſt. Itaq; omne mendaci-um quod de eo dicunt genus eſt idololatriæ. Non omittam ipſius etiam con-uerſationis hæreticæ deſcriptionem, quàm futilis, quàm terrena, quàm hu-mana ſit, ſine grauitate, ſine autoritate, ſine diſciplina, ut fidei ſuæ congruens. In primis quis catechumenus, quis fidelis incertum eſt: pariter adeunt, pari-ter audiunt, pariter orant: etiam ethnici ſi ſuperuenerint, ſanctum canibus, & porcis margaritas, licet non ueras iactabunt. Simplicitatem uolunt eſſe proſtrationem diſciplinæ, cuius penes nos curam lenocinium uocant. Pacem quoq; paſsim cum omnibus miſcẽt. Nihil enim intereſt illis, licet diuerſa tra-ctantibus, dum ad unius ueritatis expugnationẽ conſpirent. Omnes tumẽt, omnes ſcientiam pollicentur. Ante ſunt perfecti catechumeni, quàm educa-ti. Ipſæ mulieres hæreticæ quàm procaces, quę audeant docere, contendere, exorciſmos agere, curationes repromittere, forſitan & tingere. Ordinatio-nes eorum temerariæ, leues, inconſtantes: nunc neophytos conlocant, nunc ſeculo obſtrictos, nunc apoſtatas noſtros, ut gloria eos obligẽt, quia ueritate non poſſunt. Nuſquam facilius proficitur, quàm in caſtris rebellium, ubi ip-ſum eſſe illic, promereri eſt. Itaq; alius hodie epiſcopus, cras alius: hodie dia-conus, qui cras lector: hodie presbyter, qui cras laicus. Nam & laicis ſacer-dotalia munera iniungũt. De uerbi autem adminiſtratione quid dicam, cum hoc ſit negociũ illis, non ethnicos cõuertendi, ſed noſtros euertẽdi: hanc ma-gis gloriam captant, ſi ſtantibus ruinam, non ſi iacentibus eleuationem ope-rentur: quoniam & ipſum opus eorum non de ſuo proprio ædificio uenit, ſed de ueritatis deſtructione. Noſtra ſuffodiunt, ut ſua ædificent. Adime il-lis in lege Moſi, & prophetas, & creatorem deum, accuſationem eloqui non habent. Ita fit ut ruinas facilius operentur ſtantium ædificiorum, quàm ex-tructiones iacentium ruinarum. Ad hæc ſolummodo opera humiles, & blan di, & ſummiſsi agunt. Cæterum nec ſuis Præſidibus reuerentiã nouerunt. Et hoc eſt quod ſchiſmata apud hereticos ferè non ſunt: quia cum ſint, nõ parẽt. ſchiſma eſt enim unitas ipſa. Mentior ſi nõ etiam à regulis ſuis uariãt inter ſe, dum unuſquiſq; proinde ſuo arbitrio modulat̃ quę accepit, quemadmodum de ſuo arbitrio ea cõpoſuit ille qui tradidit. Agnoſcit naturam ſuam, & origi-nis ſuæ morẽ, profectus rei. Idem licuit Valentinianis quod Valentino, idem Marcionitis quod Marcioni, de arbitrio ſuo fidẽ innouare. Deniq; penitus inſpectæ hæreſes omnes in multis cum autoribus ſuis diſſentiẽtes deprehen-duntur. Pleriq; nec eccleſias habent, ſine matre, ſine ſede, orba fide, extorres ſibi latè uagant̃. Notata ſunt etiam cõmercia hæreticorum cũ Magis q; pluri bus, cum circulatoribus, cum Aſtrologis, cum philoſophis, curioſitati ſcilicet deditis. Quærite & inuenietis, ubicq; meminerunt. Adeo & de genere con-uerſationis qualitas fidei æſtimari poteſt: doctrina index diſciplinæ eſt. Ne-gant deum timendum. Itaque libera ſunt illis omnia & ſoluta. Vbi autem de-us non timetur, niſi ubi non eſt? Vbi deus non eſt, nec ueritas ulla eſt. Vbi ueritas nulla eſt, merito & talis diſciplina eſt. At ubi deus, ibi metus in deum, qui eſt initium ſapientiæ. Vbi metus in deũ, ibi grauitas honeſta, & diligen-tia adtonita, & cura ſollicita, & adlectio explorata, & communicatio delibera ta, & promotio emerita, & ſubiectio religioſa, & apparitio deuota, & pro-

17

Præſides

Cõmercia hæreticorum.

Magi
Circulatores
Aſtrologi
Philoſophi

cessio moderata, & Ecclesia unita, & dei omnia. Proinde hæc apud nos testimonia disciplinæ ad probationem ueritatis accedunt: à qua diuertere nemini expedit, qui meminerit futuri iudicij: quo omnes nos necesse est apud Christi tribunal astare, reddentes rationem, in primis ipsius fidei. Quid ergo dicent qui illam stuprauerint adulterio hæretico, uirginem traditam à Christo? Credo allegabunt, nihil unquam sibi ab illo uel ab Apostolis eius, de sæuis et peruersis doctrinis futuris prænunciatum, & de cauendis abominandis'que præceptum. Agnoscent suam potius culpam & suorū, qui nos non ante præstruxerunt. Adijcient prǽterea multa de autoritate cuiusq; doctoris hæretici, illos maximè doctrinæ suæ fidem confirmasse, mortuos suscitasse, debiles reformasse, futura significasse, uti merito apostoli crederentur: quasi nec hoc scriptum sit, uenturos multos, qui etiam uirtutes maximas æderent, ad fallaciam muniendam corruptæ prædicationis. Itaq; ueniam merebuntur. Si uero memores dominicarum & Apostolicarum scripturarum & denunciationum in fide integra steterint, credo de uenia periclitabuntur, respondente Deo: Prænunciaueram planè futuros fallaciæ magistros in meo nomine, & prophetarum, & apostolorum etiam, & discentibus meis eadem ad uos prędicare mandaueram: sed cùm uos non crederetis. Semel Euangelium & eiusdem regulæ doctrinam Apostolis meis delegaueram: sed libuit mihi postea aliqua inde mutare. Resurrectionem promiseram etiam carnis: sed recogitaui ne implere non possem. Natum me ostenderam ex uirgine, sed postea turpe mihi uisum est. Patrem dixeram, qui solem & pluuias facit: sed alius me pater melior adoptauit. Prohibueram uos aurem accommodare hæreticis, sed erraui. Talia capit opinari eos qui exorbitant, & fidei ueritatis periculū non cauent. Sed nunc quidem generaliter actum est nobis aduersus hæreses omnes, certis & iustis & necessarijs prǽscriptionibus repellendas à conlatione scripturarum. De reliquo si dei gratia annuerit, etiam specialiter quibusdam respondebimus. Quorum hęreticorum, ut plura prætereeam, pauca perstringam. Taceo enim Iudaismi hęreticos. Dositheum inquam Samaritanum, qui primus ausus est prophetas, quasi non in spiritu sancto locutos repudiare. taceo Sadducæos, qui ex huius erroris radice surgentes, ausi sunt ad hanc hæresim etiam resurrectionem carnis negare. Prætermitto Pharisæos, qui additamenta quædam legis adstruendo à Iudæis diuisi sunt: unde etiam hoc accipere ipsum quod habent nomen, digni fuerunt: cum his etiam Herodianos, qui Christum Herodem esse dixerunt. Ad eos me cōuerto, qui ex Euangelio hęretici esse uoluerunt: ex quibus est primus omniū Simon magus, qui in actis apostolorum condignam meruit ab Apostolo Petro iustamq; sententiā. Hic ausus est summam se dicere uirtutem, id est, summū deum. Mundum autem ab angelis suis institutum: à dæmone se oberrante qui esset sapientia descendisse quærendum apud Iudæos: se in phantasmate dei non passum, sed esse quasi passum. Post hunc Menander, discipulus ipsius, similiter magus, eadē dicens quæ Simon ipse: quicquid se Simon dixerat, hoc se Menander esse dicebat, negans habere posse quenquam salutem, nisi in nomine suo baptizatus fuisset. Secutus est post hæc & Saturninus, & hic similiter dicens, Innascibilem uirtutem, id est deum, in summis & illis infinitis partibus & in superioribus

Ironice.

* Hæc appendix male resciſſa fuerat à reliquo corpore.

Dositheus Samarita.

Simon magus.

Menander.

Saturninus.

ribus manere, longe autem distantes ab hoc angelos inferiores mundum fecisse: & quia splendor quidam luminis desursum in inferioribus refulsisset, ad similitudinē illius luminis angelos hominē instituere, angelos curasse: hunc super terram iacuisse reptantem: cuius lumen illud & uirtutem illam superiorem propter misericordiam, scintillam saluam esse, cætera hominis perire: Christum in substantia corporis non fuisse, & phantasmate tantū quasi passum fuisse: resurrectionem carnis nullo modo futuram esse. Postea Basilides hæreticus erupit: hic esse dicit summū deum nomine Abraxan, quo mentem creatam, quam Græcè νοῦν appellat. Inde uerbum. Ex illo prouidentiam, uirtutem, & sapientiam: Ex ipsis inde principatus, & potestates, & angelos factos: deinde infinitas angelorum æditiones & probolas: ab istis angelis trecentos sexagintaquinq; cœlos institutos: & mundum in honore Abraxæ, cuius nomen hunc in se habeat numerum computatum. In ultimis quidem angelis, & qui hunc fecerunt mundum nouissimum ponit Iudæorum deum: id est, deum legis & prophetarum: quem deum negat, sed angelum dicit. Huic sortito obtigisse semen Abrahæ, atq; ideo hunc de terra Ægypti filios Israel in terram Chanaan transtulisse. Hunc turbulentiorem præ cæteris angelis, atq; ideo & seditiones frequenter & bella cōcutere, sed & humanum sanguinem fundere. Christum autem nō ab hoc qui fecerit mundū, sed ab illo Abraxa missum uenisse in phantasmate: sine substantia carnis fuisse. Hunc passum apud Iudæos non esse, sed uice ipsius Simonem crucifixum esse: unde nec in eum credendum esse qui sit crucifixus, ne quis confiteatur in Simonem credidisse. Martyria negat esse facienda. Carnis resurrectionem grauiter impugnat, negans salutem corporibus repromissam. Alter hæreticus Nicolaus emersit: hic de septem diaconis, qui in Actis apostolorum allecti sunt, fuit. Hic dicit tenebras in concupiscentia luminis & quidem fœda & obscœna fuisse: ex hac permixtione, pudor est dicere quæ fœtida & immunda. Sunt & cætera obscœna. Omnes enim refert quosdam turpitudinis natos, & complexus, & permixtiones execrabiles obscœnasq; coniunctas, & quædam ex ipsis adhuc turpiora. Natos præterea dæmones, deos, & spiritus septem, & alia satis sacrilega pariter & fœda: quæ referre erubescimus, & iam præterimus. Satis est nobis quod totam istam hæresim Nicolaitarum, Apocalypsis domini grauissima sententiæ autoritate damnauit, dicendo: quia hoc tenes, odisti doctrinam Nicolaitarum, quam & ego odi. Accesserunt his hæretici etiam illi, qui Ophitæ nuncupantur. Nam serpentem magnificant in tantum, ut illum etiā ipsi Christo præferant. Ipse enim, inquiunt, scientiæ nobis boni et mali originem dedit. Huius animaduertens potentiam & maiestatem Moyses, inquiunt, æreum posuit serpentem: & quicunq; ipsum aspexerunt, sanitatem consecuti sunt. Ipse, aiunt præterea, Christus in Euangelio suo imitatur serpentis ipsius sacram potestatem dicendo: Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis. Ipsum introducunt ad benedicenda Eucharistia sua. Sed tota istius erroris & scena & doctrina inde fluxit. Dicunt enim de illo summo primario æone complures alios æones extitisse inferiores, omnibus tamen istis æonem antestare, cuius sit nomen Ialdabaoth. Hunc autē conceptū esse ex altero æone æonibus inferioribus permixto: sicq;

18 Basilides Nicolaus 19 Ophitæ Scena erroris

postea cum in superiora uoluisset eniti, grauitate materiæ permixta sibi, non potuisse ad superna peruenire, in medietate relictū, extendisse totū, effecisse sic cœlū. Ialdabaoth tamen inferius descendisse, & fecisse sibi filios septē: quē occlusisse superiora dilatione: ut quia angeli quæ superiora essent, scire non possent, ipsum solum deum putarent. Virtutes igitur illas & angelos inferiores hominē fecisse: & quia ab infirmioribus & mediocribus uirtutibus institutus esset, quasi uermē iacuisse reptantē: Illum uero æonem ex quo Ialdabaoth processisset, inuidia cōmotum, scintillam quandā iacenti homini immisisse, qua excitatus per prudentiā saperet & intelligere posset superiora. Sic rursum Ialdabaoth istum in indignationē conuersum ex semetipso ædidisse uirtutem, & similitudinē serpentis: & hanc fuisse uirtutē in paradiso, id est istum fuisse serpentē, cui Eua quasi filio dei crediderat. Decerpsit, inquiunt, de fructu arboris, atq; ideo generi humano scientiam bonorū & malorū cōtribuit. Christum autē non in substantia carnis fuisse: salutē carnis sperandam omnino non esse. Necnon etiam erupit alia quoq; hæresis, quæ dicitur Cainæorū. Et ipsi enim magnificant Cain, quasi ex quadam potenti uirtute conceptum, quæ operata sit in ipso. Nam Abel ex inferiore uirtute conceptum, procreatum: & ideo inferiorem repertum. Hi qui hoc adserunt, etiam Iudam proditorem defendunt, admirabilem illum & magnum esse memorantes, propter utilitates quas humano generi contulisse iactatur. Quidam enim ipsorum gratiarum actionem Iudę propter hanc causam reddendam putant. Animaduertens enim, inquiunt, Iudas, quod Christus uellet ueritatem subuertere, tradidit illum, ne subuerti ueritas posset. Et alij sic cōtra disputant & dicunt. Quia potestates hæ mundi nolebant pati Christum, ne humano generi per mortē ipsius salus pararetur, saluti consulens generis humani, tradidit Christum, ut salus quæ impediebatur per Virtutes, quæ obsistebant ne pateretur Christus, impediri omnino non posset: & ideo per passionem Christi non posset salus humani generis retardari. Sed & illa hæresis processit, quæ dicitur Setthoitarum. Huius peruersitatis doctrina hæc est: Duos homines ab Angelis constitutos, Cain & Abel: propter hos magnas inter angelos contentiones & discordias extitisse, ob hanc causam illam uirtutem quæ super omnes uirtutes esset, quam matrem pronunciant, dum Abel interfectum diceret uoluisse concipi & nasci hunc Seth loco Abelis: ut euacuarentur angeli illi, qui duos priores illos homines condidissent, dum hoc semen mundum oritur & nascitur. Permixtiones enim dicunt angelorum & hominum iniquas fuisse: ob quam causam illam Virtutem quam (sicut diximus) pronunciant matrem, ad uindictam etiam cataclysmum inducere, ut & illud permixtionis semen tolleretur: & hoc solum semen, quod esset purum, integrum custodiretur. Sed enim illos qui seminis illos prioris instituissent, occulte & latenter, & ignorante illa matre uirtute, cum illis octo animabus in arcam misisse etiam semen Cain, quo semen malitiæ non periret, sed cum cæteris conseruatum, & post cataclysmum terris redditum, exemplo cæterorum excresceret, & effunderetur, & totum orbem & impleret & occuparet. De Christo autem sic sentiunt, ut dicant illum tantummodo Seth, & pro ipso Seth, ipsum fuisse. Carpocrates præterea hanc tulit sectam. Vnam esse dicit uirtutem, in superioribus

Cainæi

Setthoitæ

Carpocrates

perioribus principalem, ex hac prolatos angelos, atque uirtutes: quos distantes longe à superioribus uirtutibus, mundum istum in inferioribus partibus condidisse: Christum nō ex uirgine Maria natum, sed ex semine Ioseph, hominem tantūmodo genitum, sanè præ cæteris iustitiæ cultu, uitæ integritate meliorē: hunc apud Iudæos passum: solam animā ipsius in cœlo receptam, eo quod & firmior & robustior cæteris fuerit: ex quo colligeret, tentata animarum sola salute, nullas corporis resurrectiones. Post hunc Cerinthus hæreticus erupit, similia docens. Nam & ipse mundū institutū esse ab illis dicit: Christū ex semine Ioseph natū proponit, hominē illum tantūmodo sine diuinitate cōtendens, ipsam quoque legē ab angelis datam perhibēs: Iudæorū deū non dominū, sed angelū promēs. Huius successor Hebion fuit, Cerintho nō in omni parte cōsentiens, quod à deo dicat mundum, nō ab angelis factū: & quia scriptum sit, nemo discipulus super magistrū, nec seruus super dominū, legē etiam proponit, scilicet ad excludendū euangelium, & uindicandum Iudaismum. Valentinus autē hæreticus multas introduxit fabulas, has ego circunducēs breuiter expediā. Introducit enim pleroma & Aeones triginta: exponit autē hos per syzygias, id est coniugationes quasdam, Nam dicit in primis esse Bython & Silentium, ex his processisse semen, mentē & ueritatē: ex quibus erupisse uerbū & uitam: de quibus rursum creatum hominē & ecclesiam. Sed enim ex eis quoque processisse duodecim æonas, de sermone autē & uita, æonas alios decē: hæc esse æonum triacontada, quæ sit in pleromate ex octoade & decade, ac dyodecade. Tricesimum autem æonem, Bython illum uidere uoluisse, & ad uidendum illum ausum esse in superiora conscendere. Et quoniam ad magnitudinē ipsius uidendam capax non fuit, in defectione fuisse, & penè dissolutum esse, nisi quia misisset ad constabiliendum illum, ille quem appellat Horon, confirmasset illum dicto. hoc Pronunciatio appellat. Istum autem æonem in defectionē factum Achamote, dicit in passionibus desiderij quibusdam fuisse, & ex passionibus materias ædidisse. Expauit enim, inquit, & extimuit, & contristatus est, & ex his passionibus concepit & ædidit. Hinc fecit cœlum & terram, & mare, & omnia quæcunque sunt in eis, ob quam causam omnia infirma esse & fragilia, & caduca, & mortalia quæcunque sunt ab ipso facta: quoniam quidē ipse fuerit de aporiatione conceptus, atque prolatus: hunc tamen instituisse istum mundum ex his materijs, quas Achamote, uel pauendo, uel timendo, uel contristando, uel sudando præstiterat. Nam ex pauore, inquit, tenebræ factæ sunt: ex timore & ignorantia, spiritus nequitiæ & malignitatis: ex tristitia & lachrymis, humida fontiū, fluminum materia, marisque. Christum autem missum ab illo propatore qui est Bythos. Hunc autē in substantia corporis nostri non fuisse, sed spiritale nescio quod corpus de cœlo deferentē, quasi aquam per fistulam, sic per Mariam uirginē transmeasse, nihil inde uel accipientē, uel mutuantem. Resurrectionē huius carnis negat, sed alterius. Legis & prophetarum quędā probat, quædam improbat: id est omnia improbat, dum quædam reprobat: Euangelium habet etiam suum, præter hæc nostra. Post hunc extiterunt Ptolemæus & Secundus hæretici, qui cū Valentino per omnia consentiunt. In illo solo differunt. Nam cū Valentinus æones tantū triginta finxisset, isti addiderunt alios com

Cerinthus

Hebion

Valentinus

21

Ptolemeus

Secundus

plures, quatuor enim primum, deinde alios octo aggregauerunt. Et quod dicit Valentinus æonem trigesimum excessisse de pleromate ut in defectionē, negant isti. Non enim ex illa triacontade fuisse hunc qui fuerit in defectionē, propter desiderium uidēdi propatoris. Extitit præterea Heracleon alter hæreticus, qui cum Valentino paria sentit, sed nouitate quadam pronunciationis uult uideri alia sentire. Introducit enim in primis illud fuisse quod pronūciat, & deinde ex illa monade duo, ac deinde reliquos æonas, deinde introducit totum Valentinum. Non defuerunt post hos Marcus quidam & Colarbasus, nouam hæresim ex Græcorum alphabeto componentes. Negant enim ueritatem sine istis posse literis inueniri, imò totam plenitudinē & perfectionem ueritatis, in istis literis esse dispositam. Propter hanc enim causam Christum dixisse: Ego sum α & ω. Deniq; Iesum Christum descendisse, id est columbam in Iesum uenisse, quæ Græco nomine quum περιστερὰ pronuncietur, habere secundum numerum, DCCCI. Percurrunt isti ω, ψ, χ, φ, υ, τ, totum usq; ad Alpha Beta, & computant ogdoadas & decadas, ita afferre illorum omnes uanitates ut ineptum sit & ociosum, quod tamen non tantum iam uanum, sed etiam periculosum sit. Alterum deum fingunt præter creatorem: Christum in substantia negant carnis fuisse, negant carnis resurrectionem futuram. Accedit his Cerdon quidam, hic introducit initia duo, id est duos deos, unum bonum, & alterum sæuum. Bonum superiorem: sæuum hunc, mundi creatorē. Hic prophetias & legem repudiat, deo creatori renunciat, superioris dei filium Christum uenisse tractat, hunc in substantia carnis negat, in phantasmate solo fuisse pronunciat: nec omnino passum, sed quasi passum, nec ex uirgine natum, sed omnino nec natum. Resurrectionem animæ tantummodo probat, corporis negat. Solum euangelium Lucæ, nec tamen totum recipit. Apostoli Pauli neq; omnes, neq; totas epistolas sumit. Acta Apostolorum & Apocalypsim quasi falsa reijcit. Post hunc discipulus ipsius emersit Marcion quidā nomine, Ponticus genere, episcopi filius, propter stuprum cuiusdam uirginis ab ecclesię communicatione abiectus: hic ex occasione qua dictum sit, Omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem malos, hæresim Cerdonis approbare conatus est, eadē dicere, quæ ille superior hæreticus antè dixerat. Extitit post hunc Lucanus quidā nomine, Marcionis sectator atq; discipulus, & hic per eadē uadens blasphemiæ genera, eadem docet quæ Marcion & Cerdon docuerant. Post hos subsequitur Apelles discipulus Marcionis, qui postea quàm in carnē suam lapsus est, à Marcione segregatus est: hic introducit unum deum infinitis superioribus partibus: hunc potestates multas, angelosq; fecisse: propterea & aliā uirtutē quā dicit, dominū dicit, sed angelū ponit: hoc uult uideri mundū institutū ad imitationem mundi superioris, cui mundo permiscuisse pœnitentiā, quia nō illū tam perfecte fecisset, quàm ille superior mundus institutus fuisset. Legem & prophetas repudiat, Christū neq; in phantasmate dicit fuisse sicut Marcion, neq; in substantia ueri corporis, ut Euangelium docet, sed in eo quod è superioribus partibus descēderet, ipso descensu sidereā sibi carnē, & aereā cōtexuisse: hunc in resurrectione singulis quibusq; elemētis, quę in descēsu suo mutuata fuissent, in ascēsu reddidisse, & sic dispersis quibusq; corporis sui partibus, in cœlo

Heracleon | Marcus | Colarbasus | Cerdon | Marcion | 22 | Lucanus | Apelles | 25

cœlo ſpiritum tantum reddidiſſe: hic carnis reſurrectionem negat, ſolo utitur & Apoſtolo, ſed Marcionis, id eſt non toto. Animarum ſolarum dicit ſalutem. Habet præterea priuatas, ſed extraordinarias lectiones ſuas, quas appellant phaneroſeis Philumenes cuiuſdam puellæ, quam quaſi prophetiſſam ſequitur. Habet præterea ſuos libros, quos inſcripſit ſyllogiſmorum, in quibus probare uult, quod omnia quæcunq; Moyſes de deo ſcripſerit, uera nõ ſint, ſed falſa ſint. His hæreticis omnibus accedit Tacianus quidam alter hæreticus, hic Iuſtini martyris diſcipulus fuit, poſt hunc diuiſa ſentire cœpit. Totus enim ſecundum Valentinũ ſapit, adijciẽs illud, Adam nec ſalutẽ conſequi poſſe, quaſi nõ ſi rami ſalui fiunt, & radix ſalua ſit. Acceſſerũt alij hæretici, qui dicuntur ſecundum Phrygas: ſed horum nõ una doctrina eſt. Sunt enim qui Kata Proclum dicantur, ſunt qui ſecundum Æſchinem pronuncientur: hi habent aliam communem blaſphemiam, aliam blaſphemiam non communem, ſed peculiarem & ſuam: & communem quidem illam, qua in Apoſtolis quidam dicant ſpiritum ſanctum fuiſſe, paracletum non fuiſſe: & qua dicant paracletum plura in Montano dixiſſe, quàm Chriſtum in Euangelium protuliſſe, nec tãtum plura, ſed etiam meliora atq; maiora. Priuatam blaſphemiam illi qui ſunt Kata Æſchinem hanc habent, qua adijciunt etiam hoc, ut dicant Chriſtum ipſum eſſe filium & patrem. Eſt præterea his omnibus etiam Blaſtus accedens, qui latenter Iudaiſmum uult introducere. Paſcha enim dicit non aliter cuſtodiendum eſſe, niſi ſecundum legem Moyſi XIIII. menſis. Quis autem neſciat, quoniam euangelica gratia euacuatur, ſi ad legem Chriſtum redigit? Accedit his Theodotus hæreticus Byzantius, qui poſtea quàm Chriſti pro nomine apprehenſus eſt, in Chriſtum blaſphemare non deſtitit. doctrinam enim introduxit, qua Chriſtum hominem tantummodo diceret, deum autem illum negaret; ex ſpiritu quidem ſancto natum ex uirgine, ſed hominem ſolitarium atq; nudum, nullo alio præ cæteris, niſi ſola iuſtitiæ authoritate. Alter poſt hunc Theodotus hæreticus erupit, qui & ipſe introduxit alteram ſectam, & ipſum hominem Chriſtum tantummodo dicit ex ſpiritu ſancto, ex uirgine Maria conceptum pariter & natum, ſed hunc inferiorem eſſe quàm Melchiſedech, eo quod dictum ſit de Chriſto: Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Nam illum Melchiſedech præcipuæ gratiæ cœleſtem eſſe uirtutem: eo quod agat Chriſtus pro hominibus, deprecator & aduocatus ipſorum factus, Melchiſedech facere pro cœleſtibus angelis atq; uirtutibus. Nam eſſe illum uſqueadeò Chriſto meliorẽ, ut apator ſit, ametor ſit, agenealogitus ſit, cuius neq; initium, neq; finis comprehenſus ſit, aut comprehendi poſſit. Sed poſt hos omnes etiam Praxeas quidam hæreſim introduxit, quam Victorinus corroborare curauit: hic deum patrem omnipotentem Ieſum Chriſtum eſſe dicit, hunc crucifixum paſſumq; contendit, mortuum præterea ſeipſum ſibi ſedere ad dexteram ſuam, cum profana & ſacrilega temeritate proponit.

Philumene
Syllogiſmi
Apellis
Tacianus
Kata Proclu
Kata Aeſchinem
Blaſtus
Theodotus
Theodotus poſterior
ἀπάτωρ
ἀμήτωρ
ἀγενεαλόγητος
Praxeas
Victorinus

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

ARrogans Iudęorum supercilium ex Paulinis epistolis satis notum esse potest. Nulla gens unquam alienos à sua religione magis est execrata cunctis uicissim inuisissima: sic nimirum dignam inexpiabilis odij sui mercedem reportans odium. Quo minus mirandum est si Iudæi qui Christo nomen dederant, ethnicos non putabant recipiendos, sibi tantum Euangelicam legem datam contendentes, ut quondam lex illa Mosaica tradita fuit. Proinde disputationem Christiani, cum Iudæo proselyto, hoc est, qui ex ethnicis legi Mosaicæ nuper erat initiatus, suæ duntaxat genti Christum uendicante habitam, Tertullianus in literas retulit. Ostendit autem per figuras instrumenti ueteris, ethnicos ad Euangelicam legem admittendos, negans interim Mosaicam legem primam fuisse quam deus hominibus præscripserit, sed omnium antiquissimam in paradiso, mox patriarchis naturalem fuisse datam, deinde Mosaicam prodijsse, quæ pro tempore sit exhibita. Porrò legis præcepta pro conditione temporum à deo mutari, nostræ saluti consultum esse uolente. Itaque circuncisionem carnalem, obseruationem sabbati, sacrificiaq; terrenarum oblationum, rebus spiritalibus cessisse, quarum erant figuræ. Prosequitur præcipua disputationis capita prophetarum agens testimonijs, De sabbato, circuncisione, & legis utriusque obseruatione, de natiuitate Christi, qui prior fuit aduentus, nimirum sese deijcientis. De eius æterno regno, De passione, & euersione Hierusalem, De probatione natiuitatis, ubi refelluntur argumenta, quibus Christi passionem impugnant Iudæi, De figuris dominicæ passionis ex ueteri instrumento, De uastatione Hierusalem, De gentibus quæ Christo crediture forēt, Iudæis illū respuentibus: demum De posteriore Christi aduentu, qui cum magnificus sit futurus, solus Iudæis arridet, sublimem duntaxat Christum agnoscentibus. Ex hoc libro diuus Hieronymus bonam capitis partem citat, Danielem prophetam enarrans. Et uidetur Cyprianus hoc uolumen æmulatus suos illos ad Quirinum libros texuisse. Nam is Tertullianum sedulo solet imitari, cuius scriptis assiduè lectis pectus suum egregie referserat. Exemplo sit unicus De patientia libellus, quem Cyprianus fermè totum sibi uendicauit, uerbis tantum non etiam sententijs interpollatis, ceu suprà abunde monuimus. Est autem multo candidior Tertulliano faciliorq;. Porrò non fugiat lectorem, huius operis materiam etiam in libris aduersus Marcionem haberi, præsertim in tertio, ijsdem sanè uerbis, sed nonnihil fusius tractatam, ubi hoc ipsum probat, Christum uidelicet fuisse, de quo tot olim oracula prophetæ ædiderint.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM

COntentioso fune.) Prouerbialiter dixit, Alternis uicibus contentioso fune, uterq; diem in uesperam traxerunt. Sic in libro De resurrectione carnis. Nolo nunc, inquit, contentioso fune deducere, hac an illac hominem perditio depostulet. Et diuinitate abrelicta.) Pro derelicta, ut mox, Abrelicto deo. Non in Esau prioris populi.) Restituimus ex Gorziensibus adnotamētis, prioris filij. Paulo post scripsimus pro dicentur, discent. Et iam non discent præliari. Item abolitionem futuram. Et hostis executionem.) Executio pro persecutione. Actiuè. Sic dicit exequi delicta pro persequi. Libro primo aduersus Marcionem, Quid deniq; adulantius quàm delicta non exequi.

Et legis ueteris abolitio expuncta suis temporibus demonstratur.) Expuncta, id est præstita, perfecta, adimpleta. Sic infrà, Et tam intelligitur prophetia renunciata, quàm creditur expuncta. Item, Non erunt in alium prophetata, quàm per quem expuncta considerauimus. Rursum, Et quod sequitur expunctum est. Et Sarmatarum, & Dacorum, & Germanorum, & Scytharum.) Hoc uidetur præcipue intelligendum de Sarmatiæ parte aliqua, & Dacis, Germanis, Scythisq; prouincialibus. Sic & hoc accipiendum quod sequitur, In quibus omnibus locis Christi nomen qui iam uenit, regnat. Non barbara alicuius imperiosi lætitia.) Ex Gorziensi scripsimus Barbari. Subauditur maior est, ut sit sensus, Christus non magis gaudet de Barbaris feris & indomitis. Et signum belli nō

tuba

tuba,sed crepitacillo daturus.)Crepitacillum ex ludicris puerilibus est, forma diminutiua à crepitaculo deductum, sicut à speculo specillum. Apte uerò diminutiuo utitur, de in fantulo loquens. Prægnatus & partus.) Prægnatus pro imprægnatione, ut suprà. 7
Et despoliatos quod habuerant.)Synecdoche. Itaq; specialiter dispungamus ordinem cœptum.) Dispungamus, id est absoluamus. 8 A delictorum peccantia.) Peccantiam delictorum dixit pro admissione criminum. 9 Derelicta filia Sion tanquam specula in uinea, uelut in cucumerario casula.)Suprà uertit, Derelinquetur filia Sion sic 10 ut casa in uinea, & sicut custodiariū in cucumerario. Paulo ante scripsimus, curando inualitudines. & infrà, quæ in uia hodie est. Ex Gorziensibus castigationibus. Erroris uestri ducatum.)Hoc est, quid uos in errorē deducat. Et omni inhonestate prostratus.) Inhonestatem accipit pro deformitate, ut in scholijs De uera carne domini monuimus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI
ADVERSVS IVDAEOS LIBER

PROXIME accidit, disputatio habita est Christiano & proselyto Iudæo. Alternis uicibus contentioso fune 1 uterq; diem in uesperam traxerunt. Obstrepentibus etiam quibusdā spectantibus singulorum, nubilo quodam ueritas obumbrabat. Placuit ergo quod per concentū disputationis minus plene potuit dilucidari, inspici curiosius, & lectionibus stylo quæstiones retractatas terminare. Nam occasio quidē defendēdi etiam gentibus sibi diuinam gratiam, habuit hinc prærogatiuam, quod sibi uindicare dei legem instituerit homo ex gentibus, nec de prosapia Israelitûm Iudæus. Hoc enim sat esse, posse gentes admitti ad dei legem, ne Israel adhuc superbiat, quod gentes uelut stillicidium situlæ, aut puluis ex area deputentur. Quanquam habeamus ipsum deum idoneum pollicitatorem, & fidelem sponsorem, qui Abrahæ promiserat, quod in semine eius benedicerentur nationes terræ, & quod ex utero Rebeccæ duo populi & duę gētes essent processuræ: utiq; Iudæorum, id est Israelis: & gentium, id est noster. Vterq; ergo populus & gens est appellatus, ne de nominis appellatione priuilegium gratiæ sibi quis audeat defendere. Duos etenim populos & duas gētes processuras ex unius fœminæ utero deus destinauit, nec discreuit gratiam in nominis appellatione, sed in partus editione: ut qui prior esset de utero processurus, minori subijceretur, id est posteriori. Sic nanq; ad Rebeccā deus locutus est: Duæ gentes in utero tuo sunt, & duo populi de uētre tuo diuidenť, & populus populū superabit, & maior seruiet minori. Itaq; cum populus seu gens Iudæorū anterior sit tēpore, & maior per gratiā primæ dignationis in lege, noster uero minor ætate temporū de Rebecca, de duobus populis, intelligit id posse in ultimo seculi spatio adeptus notitiā diuinæ miserationis, proculdubio secundū edictū diuinæ locutionis, prior maior populus, id est Iudaicus, seruiat necesse est minori, & minor populus, id est Christianus, superet maiorem. Nam et secundū memorias populus Iudæorū, id est antiquior, derelicto deo, idolis seruiuit, et diuinitate abrelicta simulachris fuit deditus, dicete po- 2
pulo

Contentioso fune diē in uesperā traxerūt.
Spectantes spectatores
Memoriæ

pulo ad Aaron: Fac nobis deos qui nos antecedāt. Quod cum ex monilibus fœminarū & anulis uirorū aurum fuisset igne conflatū, & processisset eis bubulum caput, huic figmēto uniuersus Israel abrelicto deo honorē dederūt dicentes: Hi sunt dij qui nos eiecerūt de terra Ægypti. Sic nanq; posterioribus temporibus quibus reges eis imperabant, & cum Hieroboam uaccas aureas & lucos colebant, & Bahali se mancipabant: unde putabatur eos semper idolatriæ crimine reos designatos ex instrumento diuinarū scripturarum. Noster uero populus minor, id est posterior, relictis idolis quibus ante deseruiebat, ad eundē cōuersus est à quo Israel, ut suprà memorauimus, abscesserat. sic nanq; populus minor, id est posterior, populū maiorē superauit, dum gratiā diuinę dignationis consequit͏̃, à qua Israel est repudiatus. Igitur gradū cōferamus, & summā quæstionis ipsius certis lineis determinemus. Cur etem deus uniuersitatis cōditor, mundi totius gubernator, hominis plasmator, uniuersarum gentiū sator, legē per Moysen uni populo dedisse credat͏̃, & nō omnibus gentibus attribuisse dicat͏̃? Nisi enim omnibus eam dedisset, nullo pacto ad eam etiā proselytos ex gentib. accessum habere permitteret. sed ut cōgruit bonitati dei & æquitati ipsius, utpote plasmatoris generis humani, omnibus gentibus eandē legē dedit, quā certis & statutis temporibus obseruari præcepit, quādo uoluit, & per quos uoluit, & sicut uoluit. Nanq; in principio mundi ipsi Adæ & Euæ legē dedit, ne de fructu arboris plantatæ in medio paradisi ederēt: quod si cōtra fecissent, morte morerent͏̃. Quę lex eis sufficeret si esset custodita. In hac enim lege Adę data, omnia pręcepta cōdita recognoscimus, quæ postea pullulauerūt data per Moysen, id est, Diliges dominū deū tuum de toto corde tuo, & ex tota anima tua. &, Diliges proximū tibi tanq; te. &, Non occides, nō mœchaberis, nō fraudaueris, falsum testimoniū non dices. Honora patrē tuum & matrē, et alienū non concupisces. Primordialis lex est enim data Adæ & Euæ in paradiso quasi matrix omniū præceptorū dei. Deniq; si dominū deum suū dilexissent, cōtra præceptū eius non fecissent: si proximū diligerēt, id est semetipsos, persuasioni serpētis nō credidissent, atq; ita in semetipsos homicidiū non cōmisissent, excidendo de immortalitate, faciendo cōtra dei præceptū. à furto quoq; abstinuissent, & de fructu arboris clàm nō degustassent, nec à conspectu domini dei nostri sub arbore delitescere gestissent. Nec falsum asseueranti diabolo participes efficerent͏̃, credendo ei q; similes deo essent futuri. Atq; ita nec deum offendissent ut patrē, qui eos de limo terræ quasi ex utero matris figurauerat. Si alienū non concupiscerent, de fructu illicito nō gustassent. Igit͏̃ hac generali et primordiali dei lege, quā in arboris fructu obseruari deus sanxerat, omnia pręcepta legis posterioris specialiter indita fuisse cognoscimus, quę suis temporib. ædita germinauerūt. Eiusdem est enim postea docere legē, qui antè præmiserat præceptū: quoniam & ipsius est erudire postea, qui antè iustos formare instituerat. Quid enim mirum si is auget disciplinā qui instituit, si is perficit qui cœpit. Deniq; ante legē Moysi scriptā in tabulis lapideis, legē fuisse contēdo non scriptā, quę naturaliter intelligebatur & à patribus custodiebatur. Nam unde Noe iustus inuentus, si nō illum naturalis legis iustitia præcedebat? unde Abrahā amicus dei deputatus, si nō de æquitate & iustitia legis naturalis? unde Melchisedech sacerdos

Instrumentū diuinarū scripturarum

Gradum conferre

Summā quæstionis certis lineis determinare

Primordialis lex Adæ data matrix omnium præceptorum dei

Lex naturalis non scripta

cerdos dei summi nuncupatus, si non ante Leuiticæ legis sacerdotiũ Leuitæ fuerunt, qui sacrificia deo offerebant? sic enim post suprascriptos patriarchas data lex est Moysi, eo tẽpore posteaquã ab Ægypto excesserunt, post interuallum multorũ temporum & spacia. Deniq; post quadringẽtos & triginta annos Abrahæ data est lex. Vnde intelligimus dei legẽ etiam ante Moysen, nec in Oreb tantũ aut in Sina & in eremo primùm, sed antiquiorem primùm in paradiso, pòst patriarchis, atq; ita & Iudæis certis temporibus reformatã, ut non iam ad Moysi legẽ ita attendamus, quasi ad principalẽ legẽ, sed ad subsequentẽ, quã certo tẽpore deus & gẽtibus exhibuit, & repromissam per prophetas in melius reformauit, & præmonuit, futurũ ut sicuti certo tẽpore data est lex per Moysen, ita tẽporaliter obseruata & custodita credat. Nec adimamus hanc dei potestatẽ pro temporũ conditione legis præcepta reformantẽ, in hominis salutẽ. Deniq; qui contẽdit & sabbatũ adhuc obseruandum quasi salutis medelã, & circuncisionẽ octaui diei propter mortis cõminationẽ, doceat in præteritũ iustos sabbatizasse, aut circũcidisse, et sic amicos dei effectos. Nam si circuncisio purgat hominẽ, deus Adam incircũcisum cum faceret, cur eum nõ circuncidit, uel postea q̃ deliquit, si purgat circũcisio? Certe in paradiso constituens eum incircuncisum, colonũ paradisi præfecit. Igitur cũ neq; circuncisum, neq; sabbatizantẽ deus Adã instituerit, consequẽter quoq; sobolẽ eius Abel offerentẽ sibi sacrificia, incircuncisum, nec sabbatizantẽ laudauit, accepto ferẽs quæ offerebat in simplicitate cordis, & reprobans sacrificiũ fratris Cain, qui quod offerebat, nõ recte diuidebat. Noe quoq; incircuncisum deus, sed & nõ sabbatizantẽ de diluuio liberauit, nã & Enoch iustissimũ non circuncisum, nec sabbatizantẽ de hoc mundo transtulit, qui necdũ mortẽ gustauit, ut æternitatis candidatus, iam nobis ostenderet, nos quoq; sine legis onere Moysi, deo posse placere. Melchisedech quoq; summi dei sacerdos incircuncisus & nõ sabbatizans, ad sacerdotium dei allectus est. Et probatus Loth frater Abrahæ, quod pro meritis iustitiæ sine legis obseruatione de Sodomitarũ incẽdio sit liberatus. Sed Abrahã, inquit, circuncisus est. Sed antè deo placuit quàm circuncideretur, nec tamen sabbatizauit. Acceperat enim circuncisionem, sed quæ esset in signum temporis illius, non in salutis prærogatiuam. Denique sequentes patriarchæ incircuncisi fuerunt, ut Melchisedech, ut qui Abrahæ iam circunciso reuertenti de prælio, panem & uinum obtulit incircuncisus. Sed & filius, inquit, Moysi tum ab angelo præfocatus fuisset, si non Seffora mater eius calculo præputium infantis circuncidisset. Vnde, inquit, circuncisionis maximum periculum est, si præputium carnis quis non circunciderit. Et ideo si salutem circuncisio omni modo adfert, etiam ipse Moyses in filio suo non intermisisset, quo minus octaua die circuncideret eum, quando constet Sefforam coactam ab angelo id fecisse in itinere. Consideremus itaque quod non potuerit unius infantis coacta circuncisio omni populo præscribere, & quasi legem huius præcepti condere in salutem. Nam prouidens deus quod hanc circuncisionem in signum, non in salutem esset daturus populo Israel, idcirco filium Moysi ducis futuri instigat circuncidi, ut quum cœpisset per eum populo dare præceptum circuncisionis, non aspernaretur populus, uidens exemplum istud in iudicis

Colonus paradisi Adam

Accepto ferre

Aeternitatis candidatus Enoch

In signũ, non in salutem

filium iam celebratum. Dari enim habebat circuncisio, sed in signum: unde Israel in nouissimo tempore dinosci haberet, quando secundum sua merita in sanctam ciuitatem ingredi prohiberetur, secundum uerba prophetarum dicentium: Terra uestra deserta, ciuitates uestræ igni exustæ, regionem uestram in conspectu uestro alieni comedent: & deserta & subuersa à populis extraneis, derelinquetur filia Sion sicut casa in uinea, & sicut custodiarium in cucumerario, & quasi ciuitas quæ expugnatur. Et ideo subsequens sermo prophetæ exprobrat eis dicens: Filios generaui, & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me. Et iterum: Et si extenderitis manus, auertam faciem meam à uobis. & si multiplicaueritis preces, non exaudiam uos. Manus enim uestræ sanguine plenæ sunt. Et iterum: Væ gens peccatrix, populus plenus peccatis, filij scelerati, dereliquistis deum, & in indignationem misistis sanctum Israel. Hec igitur dei prouidentia fuit, dandi circuncisionem Israel in signum, unde dinosci posset quum aduenirет tempus, quo meritis suis suprà dictis in Hierusalem admitti prohiberetur: quod & quia futurum erat nunciabatur, & quia factum uidemus, recognoscimus. Sicut ergo circuncisio carnalis, quæ temporalis erat, imbuta est in signum populo cõtumaci, ita spiritalis circuncisio est in salutem populo obaudienti, dicente propheta Hieremia: Innouate uobis nouitatem, & nolite seminare in spinis. Circuncidimini deo, & circuncidite præputium cordis uestri. Ecce enim dies uenient, dicit dominus, & disponam domui Iudæ & domui Iacob testamentum nouum, non tale quale iam dedi patribus eorum, in die quo eos eduxi de terra Ægypti. Vnde intelligimus & priorem circuncisionem tũc datam cessaturam, & nouam legem non talem qualem iam dederat patribus processuram, annunciari, sicut Esaias prædicauit, dicens: Quod in nouissimis diebus manifestus futurus esset mons domini, & domus dei super uertices montium: & exaltabitur, inquit, super colles, & uenient super illum omnes gentes, & ambulabunt multi, & dicent: Venite ascendamus in montem domini, & in domum dei Iacob, non in Esau prioris filij, sed in Iacob sequentis, id est populi nostri, cuius mons Christus est sine manibus concidentium præcisus, implens omnem terram, apud Danielem ostensus. Denique ex hac domo dei Iacob, etiam legem nouam processuram sequentibus uerbis annunciat Esaias dicens: De Sion enim exiet lex, & uerbum domini ex Hierusalem, & iudicabit inter gentes, id est inter eos qui ex gentibus sumus uocati: & concident, inquit, gladios suos in aratra, & lanceas suas in falces, & non accipiet gens super gentem gladium, & iam non discent præliari. Igitur intelliguntur alij quàm nos, qui noua lege edocti ista obseruamus, obliterata ueteri lege, cuius abolitionem futuram actus ipse demonstrat. Nam uetus lex ultione gladij se uindicabat, & oculum pro oculo eruebat, & uindictam iniuriæ retribuebat. Noua autem clementiam designabat, & pristinam ferocitatem gladiorum & lancearum ad tranquillitatem conuertebat, & belli pristina in æmulos legis, & hostis exequutionem in pacificos actus arandæ & colendæ terræ reformabat. Igitur, sicut suprà ostendimus, quod uetus lex & circuncisio carnalis cessatura pronunciata est, ita & nouæ legis, & spiritalis circuncisionis obseruantia, in pacis obsequia eluxit. Populus enim, inquit, quem non

Esaias

3

non noueram seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi, prophetæ annunciauerũt. Quis autem populus qui deum ignorabat, nisi noster, qui retro deum nesciebamus? & quis in auditu auris obediuit ei, nisi nos, qui relictis idolis ad deum conuersi sumus? Nam Israel qui deo fuerat cognitus, quiq; ab eo in Ægypto exaltatus fuerat, & per Erythræum pelagum transuectus est, quiq; in eremo manna cibatus quadraginta annis, ad instar æternitatis redactus, nec humanis passionibus contaminatus, aut seculi huius cibis pastus, sed angelorum panibus mãna cibatus, satisq; beneficijs deo obligatus, domini & dei sui oblitus est, dicens ad Aaron: Fac nobis deos qui nos præcedant. Moyses enim ille, qui nos eiecit de terra Ægypti, dereliquit nos, & quid illi acciderit nescimus. Et ideo nos qui non populus dei retro, facti sumus populus eius, accipiendo nouam legem supra dictam, & nouam circuncisionem ante prædictam. Sequitur itaq;, ut quatenus circuncisionis carnalis, & legis ueteris abolitio expuncta suis temporibus demonstratur, ita sabbati quoq; obseruatio temporalis fuisse demonstretur. Dicunt enim Iudæi, quod à primordio sanctificauerit deus diem septimum, requiescendo in eo ab omnibus operibus suis quæ fecit, & inde etiam Moysen dixisse ad populum: Mementote diem sabbatorum sanctificare eum. Omne opus seruile non facietis in eo, præterquam quod ad animam pertinet. Vnde nos intelligimus magis sabbatizare nos omni opere seruili semper debere, & non tantum septimo quoq; die, sed per omne tempus. Ac per hoc quærendũ nobis, quod sabbatum nos deus uellet custodire. Nam sabbatum æternum, & sabbatum temporale scripturæ designant. Dicit enim Esaias propheta: Sabbata uestra odit anima mea. Et alio loco dicit: Sabbata mea profanastis. Vnde dinoscimus, sabbatum temporale esse humanum, & sabbatum ęternum censeri diuinum, de quo per Esaiam prædicat: Et erit, inquit, mensis ex mense, & dies de die, & sabbatum de sabbato, & ueniet omnis caro adorare in Hierusalem, dicit dominus. Quod intelligimus adimpletum temporibus Christi, quando omnis caro, id est omnis gens adorare in Hierusalem uenit deum patrem, per Iesum Christum filium eius, sicut per prophetã dictum est: Ecce proselyti per me ad te ibunt. Sic igitur ante hoc sabbatum temporale, erat & sabbatum æternum præostensum & prædictum, quomodo & ante circuncisionem carnalem fuit & spiritalis circuncisio præostensa. Denique doceant, sicuti iam prælocuti sumus, Adam sabbatizasse, aut Abel hostiam deo sanctam offerentem, sabbati religionem placuisse, aut Enoch translatum, sabbati cultorem fuisse, aut Noe arcæ fabricatorem propter diluuium immensum, sabbatum obseruasse, aut Abraham in obseruatione sabbati, Isaac filium suum obtulisse, aut Melchisedech in suo sacerdotio legẽ sabbati accepisse. Sed dicturi sunt Iudæi, ex quo hoc præceptum datum est per Moysen, exinde obseruandum fuisse. Manifestum est itaq; non æternum nec spiritale, sed temporale fuisse præceptum, quod quandoq; cessaret. Denique adeo non in uacatione sabbati, id est diei septimi, hæc solennitas celebranda est, ut Iesus Naue eo tempore quo Hiericho ciuitatem debellabat, præceptum sibi à deo diceret, uti populo mandaret, ut sacerdotes arcam testamenti dei septem diebus circunferrent in circuitu ciuitatis: atque ita septimi diei circuitu peracto, sponte rue-

Sabbatum temporale
Sabbatum æternum
Circũcisio carnalis
Circũcisio spiritalis

rent muri ciuitatis. Quod ita factum est, & finito spatio diei septimi, sicut prædictum erat, ruerunt muri ciuitatis. Ex quo manifeste ostenditur, in numero istorum dierum septem incurrisse diem sabbati. Septem enim dies undecunque initium acceperint, sabbati diem secum concludant necesse est, quo die non tantum sacerdotes sint operati, sed & in ore gladij præda facta sit ciuitas ab omni populo Israel. Nec dubium est opus seruile eos operatos, cum prædas belli agerent ex dei præcepto. Nam & temporibus Machabæorum sabbatis pugnando fortiter fecerunt, & hostes Allophylos expugnauerunt, legemq; paternam ad pristinum uitæ statum pugnando sabbatis reuocauerūt. Nec putem aliam legem eos defendisse, nisi in qua de die sabbatorum meminerant esse præscriptum. Vnde manifestum est ad tempus & præsentis causæ necessitatem conualuisse, ut non ad perpetui temporis obseruationem huiusmodi legem eis deus antè dedisset. Sic & sacrificia terrenarū oblationum, & spiritalium sacrificiorū prædicta ostendimus. Et quidem à primordio maioris filij, id est Israel, terrena fuisse in Cain præostensa sacrificia: & minoris filij Abel, id est populi nostri, sacrificia diuersa demonstrata. Namq; maior natu Cain de fructu terrę obtulit munera deo: minor uero filius Abel de fructu ouium suarum. Respexit deus in Abel & in munera eius, in Cain autem & in munera eius non respexit. & dixit deus ad Cain: Quare concidit uultus tuus, quoniam si recte quidem offeras, non recte autem diuidas, peccasti, quiesce. Ad te enim conuersio eius, & tu dominaberis eius. Et tunc dixit Cain ad Abel fratrem suum: Eamus in campum. & abijt cum eo illic, & interfecit eum. Et tunc dixit Iesus ad Cain: Vbi est frater tuus? Et dixit: Nescio. Nunquid custos sum ego fratris mei? Et dixit ei deus: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Propter quod maledicta terra, quæ aperuit os suum ad excipiendum sanguinem fratris tui. Gemens & tremens eris super terram, & omnis qui te inuenerit occidet. Ex hoc igitur duplicia duorum populorum sacrificia præostensa iam nunc à primordio animaduertimus. Denique quum per Moysen in Leuitico lex sacerdotalis conscriberetur, inuenimus pręscriptum populo Israeli, ut sacrificia nullo in loco offerrentur deo, quàm in terra promissionis, quam dominus deus daturus esset populo Israeli & patribus eorum. Et introducto Israel, illic celebrarentur sacrificia & holocausta tam pro peccatis quàm pro animabus, & nusquam alibi nisi in terram sanctam. Cur itaque postea per prophetas prædicat spiritus futurum, ut in omni terra, aut in omni loco offerantur sacrificia deo, sicuti ipse per Malachiam angelum unum ex duodecim prophetis dicit: Non recipiam sacrificium de manibus uestris, quoniam ab oriente sole usq; ad occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus, dicit dominus omnipotens. Et in omni loco offerent sacrificia munda nomini meo. Item in Psalmis Dauid dicit: Adferte deo patriæ gentium. Indubitatè quod in omni terra exire habebat prædicatio Apostolorum. Adferte deo claritatem & honorem, adferte deo sacrificia nominis eius. Tollite hostias, & introite in atria eius. Namq; quod non terrenis sacrificijs, sed spiritalibus deo litandum sit, ita legimus ut scriptum est: Cor contribulatum hostia est dei. Et alibi: Sacrifica deo sacrificium laudis, & redde altissimo uota tua. Sic itaq; sacrificia spiritalia laudis designantur, & cor contri-

Sacrificia terrenarū oblationū *Sacrificia spiritaliū* *Cain* *Abel*

Spiritalibus sacrificijs deo litādum

bulatum

bulatum acceptabile sacrificium deo demonstratur. Itaq; quomodo carnalia sacrificia reprobata intelliguntur, de quibus & Esaias loquitur, dicens: Quò mihi multitudinē sacrificiorum uestrorum, dicit dominus? Ita sacrificia spiritalia accepta prædicantur, ut prophetæ annunciāt: Quoniam & si attuleritis, inquit, mihi similam, uanum est: incensum abominatio est mihi. Et alibi dicit: Holocaustomata & sacrificia uestra, & adipē hircorum, & sanguinem taurorum nolo. nec si ueniatis uideri mihi. quis enim exquisiuit hęc de manibus uestris. Spiritalia uero sacrificia de quib. prędictū est, & sicut supra dicit: Nō est mihi uoluntas in uobis, dicit dominus. Sacrificia non accipiā de manibus uestris: quoniam ab oriente sole usq; in occidentē nomē meum clarificatū est in omnibus gētibus, dicit dominus. De spiritalibus uero sacrificijs, addit dicēs: Et in omni loco sacrificia munda offerentur nomini meo, dicit dominus.

DE SABBATO ET CIRCVNCISIONE ET LEGIS ueteris & nouæ obseruatione.

IGitur cum manifestum sit, & sabbatum temporale ostensum, & sabbatum æternum prædicatum: circuncisionem carnalem prædictam, & circuncisionem spiritalem præindicatam: legem quoq; temporalem, & legem æternalem denunciatam: sacrificia carnalia, & sacrificia spiritalia pręostensa, sequitur, ut præcedenti tempore datis omnibus istis præceptis carnaliter populo Israel, superueniret tempus quo legis antiquæ & ceremoniarū ueterum pręcepta cessarent, & nouæ legis promissio, & spiritalium sacrificiorm agnitio, & noui testamenti pollicitatio superueniret, fulgente nobis lumine ex alto, qui sedebamus in tenebris, & in umbra mortis detinebamur, oriretur lumē. Itaque necessitas nobis incumbit, ut quoniā prædicatā nouam legem à prophetis prędiximus, & nō talē qualis iam data esset patribus eorū, eo tempore quo eos de terra Ægypti produxit: ostendere & probare debeamus, tam legem illam ueterem cessasse, quàm legem nouam promissam nunc operari. Et quidem in primis quærendum, an expectetur nouæ legis lator, & noui testamenti hæres, & nouorum sacrificiorum sacerdos, & nouæ circuncisionis purgator, & æterni sabbati cultor: qui legem ueterem compescat, & nouū testamentum statuat, noua sacrificia offerat, & ceremonias antiquas reprimat, & circuncisionem ueterem cum suo sibi sabbato compescat, & nouum regnum quod non corrumpatur adnunciet.

DE NATIVITATE CHRISTI, ADVENTVS PRIMVS.

HIc, inquam, nouæ legis lator, sabbati spiritalis cultor, sacrificiorum æternorum antistes, regni æterni æternus dominator, quærendum an iam uenerit, an necne. Et si iam uenit, seruiendum est illi: si necdum uenit, sustinendus est, dummodo manifestus sit aduentus eius comprimere legis ueteris præcepta, & operari debere nouę legis exordia: & in primis definiendum est non potuisse cessare legem antiquam & prophetas, nisi uenisset is qui per eandem legem, & per eosdem prophetas uenturus annunciabatur. Igitur in isto gradum conferamus, an qui uenturus est Christus iam uenerit, an uenturus adhuc speretur. quod ipsum ut probari posit, etiam tempora sunt nobis requirenda quando uenturum Christum prophetæ annunciauerunt: ut si in ista tempora recognouerimus uenisse eum, sine dubio ipsum esse credamus,

quem uenturum prophetæ canebāt, in quem nos gentes scilicet credituri an nunciabamur. & cum cōstiterit uenisse, indubitate etiā legem nouam ab ipso datā esse credamus, & testamentū nouum ab ipso & per ipsum nobis disposi tum nō diffiteamur. Venturū enim Christum nec Iudęos refutare scimus, ut pote qui in aduentū eius spem suā porrigāt. Nec de isto pluribus quærendū, cum retro omnes prophetæ de eo pręcinuerint, ut Esaias dicit: Sic dicit domi nus deus Christo meo domino, cuius tenui dextrā, ut exaudiant illum gētes: fortitudines regū disrumpā, aperiā ante illum portas, & ciuitates nō clauden tur illi. Quod ipsum adimpletū uidemus. Cui enim dexterā tenet pater deus, nisi Christo filio suo? quē exaudierūt omnes gētes, id est cui omnes gētes cre diderūt, cuius & pędicatores Apostoli in Psalmis Dauid ostendunt, in uni- uersa, inquit, terra exijt sonus eorū, & usq; ad terminos terræ uerba eorū. In quem enim alium uniuersæ gentes crediderunt, nisi in Christum qui iam ue- nit? Cui enim & alię gentes crediderunt, Parthi, Medi, Elamitæ, & qui inha- bitant Mesopotamiā, Armeniam, Phrygiam, Cappadociā, & incolētes Pon- tum & Asiam, Pamphyliam, immorantes Ægyptū, & regionem Africę quæ est trans Cyrenen inhabitantes, Romani, & incolæ tunc & in Hierusalem Iu dæi, & cæterę gentes, ut iam Getulorum uarietates, & Maurorū multi fines, Hispaniarū omnes termini, & Galliarū diuersæ nationes, & Britannorū inac cessa Romanis loca Christo uero subdita, & Sarmatarū, & Dacorum, & Ger manorum, & Scytharū, & abditarum multarū gentium, & prouinciarum & insularū multarum nobis ignotarum, & quæ enumerare minus possumus? In quibus omnib. locis Christi nomē, qui iam uenit, regnat: utpote ante quē omnium ciuitatū portæ sunt apertæ, & cui nullæ sunt clausæ: ante quem serę ferreæ sunt cōminutæ, & ualuæ æreę sunt apertæ. quanquā & ista spiritaliter sint intelligenda, quo præcordia singulorū uarijs modis à diabolo obsessa, fi- de Christi sint reserata: attamen perspicue sunt adimpleta, utpote in quib. om nibus locis populus nominis Christiani habitet. Quis enim omnib. regnare potuisset, nisi Christus dei filius? qui omnib. in æternū regnaturus nunciabat.

DE REGNO CHRISTI AETERNO.

NAm si Salomon regnauit, sed in finibus Iudæ tantum, à Bersabeæ usque Dan termini eius regni signantur. Si uero Babylonijs & Parthis regna uit Darius, non habuit potestatem ulterius, ultra fines regni sui, nō habuit in omnibus gentibus potestatem. Si Ægyptijs Pharao, uel quisq; ei in hæredita te regni successit: illic tantū potitus est regni sui dominiū. Si Nabuchodono- sor, cū suis regulis ab India usq; Æthiopiā habuit regni sui terminos. Si Ale- xander Macedo, nunquā Asiam uniuersam & cæteras regiones postea q̃ de uicerat, tenuit. Si Germani adhuc usq; limites transgredi nō sinuntur. Britan- niæ intra oceani ambitū conclusæ sunt. Maurorū gens, & Getulorum barba ries à Romanis obsidentur, ne regionū suarum fines excedant. Quid de Ro- manis dicam, qui de legionum suarum præsidijs imperiū suum muniunt, nec trans istas gētes porrigere uires regni sui possunt? Christi autem regnum & nomen ubiq; porrigit, ubiq; credit, ab omnibus gentibus supra enumeratis colitur, ubiq; regnat, ubiq; adorat, omnibus ubiq; tribuitur æqualiter, nō re- gis apud illum maior gratia, non Barbari alicuius imperiosi lætitia, nō digni-

Alexander Macedo. Germani Britanni Mauri Getuli Romani

tatū aut nataliū cuiuſq; diſcreta merita, omnibus æqualis, omnibus rex, omnibus iudex, omnib. deus & dominus eſt. Nec dubites credere quod aſſeueres, cū uideamus fieri. Itaq; requirēda tēpora prædicta & futuræ natiuitatis Chriſti, & paſsionis eius, & exterminij ciuitatis Hieruſalē, id eſt, uaſtationis eius.

DE PASSIONE CHRISTI ET VASTATIONE HIERVSALEM.

Dicit enim Daniel: & ciuitatem ſanctam, & ſanctum terminari cum duce uenturo, & deſtrui pinnaculum uſq; ad interitū. Venturi itaq; Chriſti ducis ſunt tempora requirenda, quæ inueſtigauimus in Daniele, quibus cōputatis probabimus ueniſſe eum, etiā ex temporibus præſcriptis, et ex ſignis cōpetentibus, & ex operibus eius. Quæ probamus, & ex conſequentib. quæ poſt aduentū eius futura adnunciabātur, ut tam adimpleta omnia, q̃ perſpecta credamus. Sic igitur de eo Daniel prædicauit, ut & quādo, & quo in tempore gentes eſſet liberaturus oſtenderet, & quoniā poſt paſsionē Chriſti iſta ciuitas exterminari haberet. Dicit enim ſic: In primo anno ſub Dario filio Aſſueri ex ſemine Medorū, qui regnauit ſuper regnū Chaldæorū, ego Daniel intellexi in libris numerū annorū. Et adhuc me loquēte in oratione, ecce uir Gabriel quem uidi in uiſione in principio, uolans, & tetigit me, quaſi hora ſacrificij ueſpertini, & intelligere fecit me, & locutus eſt mecū, & dixit: Daniel, nunc exiui imbuere te intelligētia, in principio obſeruationis tuæ exiuit ſermo. Et ego ueni ut adnunciem tibi, quia uir deſideriorū tu es, & cogita in uerbo & intellige in uiſione. LXX hebdomadæ breuiatæ ſunt ſuper plebem tuā, & ſuper ciuitatē ſanctā, quoaduſq; inueteretur delictū, & ſignentur peccata, & exorentur iniuſtitiæ, & inducat̃ iuſtitia æterna, & ut ſignetur uiſio & prophetes, & ungatur ſanctus ſanctorū. Et ſcies & perſpicies, & intelliges à profectione ſermonis, integrando & reædificando Hieruſalē uſq; ad Chriſtum ducē, hebdomades LXII & dimidiam. & conuertet & ædificabitur in læticiā, & cōuallationē, & innouabuntur tēpora. & poſt hebdomadas has LXII & exterminabitur unctio, & non erit: & ciuitatē ſanctā exterminabit cum duce adueniente, & cōcidentur quomodo in cataclyſmo uſq; in finē belli, quod concidetur uſq; ad interitū. Et cōfirmabit teſtamentū in multis. Hebdomada una, & dimidia hebdomadis auferetur meū ſacrificiū & libatio, & in ſancto execratio uaſtationis, uſq; ad finē tēporis cōſummatio dabitur ſuper hac uaſtatione. Animaduertamus igitur terminum, quomodo in uerbo quas dixit LXX hebdomadas futuras, in quibus ſi receperint eum, ædificabitur in latitudinē, & in longitudinē, & innouabuntur tempora. Prouidens aūt deus quid eſſet futurū, & quoniā non tantū non recipient eum, uerū & inſequentur, & tradent eum morti, & recapitulauit & dixit: In LXXII hebdomadibus naſci illum & ungi ſanctum ſanctorū. Hebdomades autē VII & dimidia cum implerentur pati habere, & ciuitatem exterminari poſt unam & dimidiam hebdomadam, quo ſcilicet ſeptem & dimidia hebdomadæ completæ ſunt. Dicit enim ſic: Et ciuitatem & ſanctum exterminari cum duce uenturo, & concidentur ſicut in cataclyſmo, et deſtruet pinnaculū uſq; ad interitū. Vnde igitur oſtendimus quoniā uenit Chriſtus intra LXII & dimidiam hebdomadas? Numerabimus aūt à primo anno Darij, quō in ipſo tēpore oſtēdit Danieli uiſio ipſa. Dicit em̄: Et intellige & cōijce à profectione ſermonis, reſpōdere me tibi

hec. Vnde a primo anno Darij debemus computare, quando hanc uisionem uidit Daniel. Videamus igitur anni quomodo impleantur usque ad aduetum Christi. Darius enim regnauit annis XIX. Artaxerxes regnauit annis XL. Deinde rex Ochus, qui & Cyrus, regnauit annis XXIIII. Argus anno uno. Alius Darius, qui & Melas nominatus est, annis XXII. Alexander Macedo annis X. Deinde post Alexandrum, qui & Medis & Persis regnarat, quos reuicerat, & in Alexandria regnū suum firmauerat, quando & nomine suo eam appellauit, Postea regnauit illic in Alexandria Soter annis XXXV. cui succedit Philadelphus, & regnauit annis XXXVIII. Huic succedit Euergetes, annis XXV. Deinde Philopator annis XVII. Post hunc Epiphanes, annis XXIIII. Itē alius Euergetes, annis XXVII. Soter annis XXXIIII. Ptolemæus an. XXXVII. Cleopatra annis XX. mensib. V. Item adhuc Cleopatra conregnauit sub Augusto annis XIII. Post Cleopatram Augustus alijs annis XLVIII. Nam omnes anni imperij Augusti, fuerunt anni LVI. Videamus autē quoniā quadragesimo & primo anno imperij Augusti, quo post mortē Cleopatræ imperauit, nascitur Christus, Et superuixit idem Augustus, ex quo nascitur Christus, annis XV. & erunt reliqua tempora annorū in diem natiuitatis Christi anni XLI. Efficiuntur autē anni CCCCXXXVII. menses V. Vnde adimplentur LXII. hebdomadæ & dimidia, quæ efficiūt annos CCCCXXXVII. menses VI. in diem natiuitatis Christi. Et manifestata est iustitia æterna, & unctus est sanctus sanctorum, id est, Christus, & signata est uisio & prophetes, & dimissa sunt peccata, quæ per fidem nominis Christi, omnibus in eum credentibus tribuunt. Quid est autem quod dicit signari uisum & prophetiā? Quoniā omnes Prophete nunciabāt de illo, quod esset uenturus & pati haberet: Igitur quoniam adimpleta est prophetia per aduentū eius, propterea signari uisionē & prophetiam dicebat, quoniam ipse signaculum omnium prophetarū, adimplens omnia quæ retro de eo prophetæ nunciauerant. Post enim aduentū Christi et passionē ipsius, iam non uisio, neque prophetes est, qui Christū nunciet uenturum. Denique hoc si non ita est, exhibeant Iudæi prophetarum post Christum aliqua uolumina, angelorum aliquorū uisibilia miracula, quæ retro patriarchę uiderunt usque ad aduentum Christi, qui iam uenit, ex quo signata est uisio & prophetia, id est, statuta. Et merito euangelista: Lex & prophetæ usque ad Ioannem baptizatorem. Baptizato enim Christo, id est, sanctificante aquas in suo baptismate, omnis plenitudo spiritalium retro charismatum in Christo cesserūt, signante uisionem & prophetias omnes, quas aduentu suo adimpleuit. Vnde firmissime dicit aduentum eius signare uisum & prophetas. Itaque ostendentes & numerum annorum & tempus, LX. duarum & dimidiæ hebdomadarum adimpletarum, tunc uenisse Christum, id est, natum, uideamus quid aliæ VII. & dimidiæ hebdomadęs, quæ sunt subdiuisæ in abscisione priorum hebdomadarum, in quo actu sint adimpletæ. Post enim Augustum, qui superuixit post natiuitatem Christi, anni XV. efficiuntur. cui succedit Tiberius Cæsar, & imperium habuit annis XXII. mensibus VII. diebus XX. huius quintodecimo anno imperij passus est Christus, annos habens quasi XXX. cum pateretur. Item Caius Cæsar, qui & Caligula, annis III. mensibus VIII. diebus XIII. Tiberius Claudius annis XIII. mensibus

mensibus VII, diebus XX. Nero Cæsar annis XI, mensibus VIIII, diebus XIII. Galba mensibus VII, diebus VI. Otho mensibus III, diebus V. Vitellius mensibus VIII, diebus X. Vespasianus anno primo imperij sui debellauit Iudæos, & fiunt anni XLII, menses VI. Nam imperauit annis XI. atq; ita in diem expugnationis suæ Iudæi impleuerũt hebdomadas LXX, prædictas in Daniele. Igitur expletis his quoq; temporibus, & debellatis Iudæis, postea cessauerunt illic libamina & sacrificia quæ exinde illic celebrari non potuerunt. Nam & unctio illic exterminata est post passionem Christi. Erat enim prædictum exterminari illic unctionẽ, sicut est in Psalmis prophetatum: Exterminauerũt manus meas & pedes. Quæ passio huius exterminij intra tempora LXX hebdomadarum perfecta est sub Tiberio Cæsare, COSS. Rubellio Gemino, & Rufio Gemino, mense Martio, temporibus paschæ, die VIII Calendarum Aprilium, die prima azymorum, quo agnum ut occiderent ad uesperam, à Moyse fuerat præceptum. Itaq; omnis synagoga filiorum Israel eum interfecit, dicẽtes ad Pilatum, cum uellet eum dimittere: Sanguis huius super nos, & super filios nostros. & si hunc dimiseris, non es amicus Cæsaris: ut adimpleri possent omnia quæ de eo fuerant scripta.

ITEM PROBATIO NATIVITATIS CHRISTI

INcipiamus igitur probare natiuitatem Christi, à prophetis esse nunciatã: sic Esaias dicit: Audite domus Dauid, non pusillum uobis certamen cum hominibus, quoniam deus præstat certamẽ, propter hoc ipse deus dabit uobis signum: Ecce uirgo concipiet, & pariet filium, & uocabitis nomen eius Emanuel, quod interpretatur nobiscum deus. Butyrum & mel manducabit, quoniam prius quàm cognoscat infans uocare patrem aut matrem, accipiet uirtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum. Itaque dicunt Iudæi, prouocemus istam prædicationem Esaiæ, & faciamus comparationem, an Christo qui iam uenit, competat illi primò nomen quod Esaias prædicauit, & insignia eius quæ de eo nunciauit. Equidem Esaias prædicat eum Emanuelem uocari oportere, dehinc uirtutem sumpturum Damasci, & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum. Porrò, inquiunt, iste qui uenit, neq; sub eiusmodi nomine est dictus, neq; re bellica functus. At nos e contrario, admonendos eos existimauimus, uti cohærentia quoq; huius capituli recognoscant: subiuncta est enim & interpretatio Emanuel, nobiscum deus, uti non solum sonum nominis expectes, sed & sensum. Sonus enim Hebraicus, quod est Emanuel, id est nobiscum deus, suæ gẽtis est. Sensus autem eius quod est deus nobiscum, ex interpretatione communis est. Quære ergo an ista uox nobiscum deus, quod est Emanuel, exinde quo Christus inluxit, agitetur in Christo: & puto ex toto non negabis. Nam qui ex Iudaismo credunt Christo, ex quo in eum credunt, Emanuel cum uolent dicere, nobiscum deum esse significant. Atq; ita constat iam uenisse illum qui prædicabat̃ Emanuel, quia quod significat Emanuel uenit, id est nobiscum deus. Æquè sono nominis inducuntur, cum uirtutem Damasci & spolia Samariæ, & regnum Assyriorum sic accipiunt, quasi bellatorem portendant Christum, non animaduertentes quid scriptura præmittat: quoniã prius quàm cognoscat puer

Emanuel

Vide 3 libro aduersus Marcionem

uocare patrem aut matrem, accipiet uirtutem Damasci, & spolia Samariæ ad uersus regem Assyriorum. Antè est enim inspicias ætatis demonstrationem, an uirum iam Christum exhibere ista ætas posit, nedum imperatorem. Scili-

6 cet uagitu ad arma esset conuocaturus infans, & signum belli non tuba, sed crepitacillo daturus, nec ex equo uel de muro, sed de nutricis & gerulæ suæ dorso siue collo hostem designaturus: atq; ita Damascum & Samariam pro mammis subacturus. Aliud est, si penes uos infantes in prælium erumpunt, credo ad solem uncti prius, dehinc pannis armati, & butyro stipendiati, qui antè norint lanceare quàm lancinare. Enimuero si nusquam hoc natura concedit, antè militare quàm uirum facere, antè uirtutem Damasci sumere quàm patrem nosse, sequitur ut figuratè pronunciatum uideatur. Sed & uirginem, inquiunt, parere natura non patitur, & tamen credendum est prophetæ. Et merito. Præstruxit enim fidem incredibili rei, dicendo, quod signum esset futurum: Propterea, inquit, dabitur uobis signum, Ecce uirgo concipiet in utero & pariet filium. Signum autem à deo, nisi nouitas aliqua monstruosa fuisset, signum non uideretur. Deniq; si quando ad deijciendos aliquos ab hac diuina prædicatione, uel conuertere singulos simplices quosq; gestitis, mentiri audetis quasi non uirginem, sed iuuenculam concepturam & parituram scriptura contineat. Hinc quoque reuincimini, quod nihil signi uideri possit, res quotidiana, iuuenculæ scilicet prægnatus & partus. In signum ergo

7 nobis posita uirgo mater merito creditur, infans uero bellator non æquè. Et hic enim signi ratio uersatur, sed signo natiuitatis nouæ adscripto, exinde post signum alius iam ordo infantis edicitur, mel & butyrum manducaturi. Et hoc utique in signum est infantiæ: sed accepturum uirtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum, hoc est mirabile signum. Seruate modum ætatis, & quærite sensum prædicationis: imò reddite ueritati, quæ credere non uultis, & tam intelligitur prophetia renunciata, quàm creditur expuncta. Accepit Christus infans uirtutem Damasci, & spolia Samariæ. Maneant enim orientales illi Magi infantiam Christi, ut regem auro, thure, & myrrha remunerantes, & accepit infans uirtutem Damasci sine prælio & armis. Nam præter quod omnibus notum est, orientis uirtutem, id est uires, auro & odoribus pollere solitã, certe est creatori, & ex diuinis scripturis uirtutem quoq; certarum gentium aurum constituere. Sicut per Zachariam dicit: Et Iudas prætendet Hierusalem, & cõgregabit omnem ualentiam populorum per circuitum aurum & argentum. Nam de hoc auri munere etiam Dauid dixit: Et dabitur illi de auro Arabiæ. Et iterum: Reges Arabum & Saba munera afferent illi. Nam & magos reges ferè habuit Oriens, & Damascus Arabiæ retro deputabat, antequam transscripta esset in Syrophœnicen ex distinctione Syriarum, cuius tunc uirtutem Christus accepit, accipiẽdo insignia eius, aurũ scilicet & odores: spolia autẽ Samariæ, ipsos magos, qui cum illũ cognouissent, & munerib. honorassent, & genu posito adorassent, quasi dominũ regẽ sub testimonio indicis & ducis stellæ spolia sunt facti Samariæ, id est idololatriæ, credẽtes uidelicet in Christo. Idololatriã enĩ Samariæ nomine notauit, ut ignominiosæ ob idololatriã, quæ desciuerat tũc à deo sub rege Hieroboã. nec hoc enĩ nouũ scripturis diuinis, figuratè uti trãslatiõe hominũ

iisdem uerbis, sed paulo aliter hûc totũ locum tractat aduersus Marcionem libro 3

ex comparatione criminum. Nam & ἄρχοντας Sodomorum appellat archontas ueſtros, & populum ueſtrum populum Gomorræ uocat: quum iam olim eſſent ciuitates iſtæ extinctæ. Et alibi per prophetam ad populum Iſrael dicit: Pater, inquit, tuus Amorreus, & mater tua Cethea. Quorũ ex genere procreati non ſunt, ſed ob conſimilẽ impietatẽ. Quos aliquando etiã filios ſuos dixerat per Eſaiam prophetam: Filios generaui & exaltaui. Sic & Ægyptus nonnunquam totus orbis intelligitur apud illum, ſuperſtitionis & maledictionis elogio. Sic & Babylon apud Ioannem noſtrum, Romanæ urbis figuram portat, proinde & magnæ & regno ſuperbæ, & ſanctorum debellatricis. Hoc itaq; modo magos quoque Samaritanorum appellatione titulauit, & deſpoliatos quod habuerant cum Samaritis, ut diximus, idololatriam aduerſus dominum. Aduerſus regem autem Aſſyriorum, aduerſus diabolum, qui ad hoc ſe regnare putat, ſi ſanctos à religione dei deturbat. Adiuuabitur autem hæc noſtra interpretatio, dum & alibi bellatorem Chriſtum ſcripturæ deſignant, ob armorum quorundam uocabula & eiuſmodi uerba. Sed ex reliquorum ſenſuum comparatione conuincentur Iudæi: Accingere, inquit Dauid, enſem ſupra femur. Sed quid ſuprà legis de Chriſto, ὡραῖος τῷ κάλλει, Tempeſtiuus decore ſuper filios hominum, diffuſa eſt gratia in labijs tuis. Valde autem abſurdum eſt, ſi quem ad bellum enſe cingebat, ei de tempeſtiuitate decoris, & labiorum gratia blandiebatur, de quo ſubiungens, dicebat: Extende, & proſpera, & regna. Et adiecit: Propter lenitatem & iuſtitiam tuam. Quis enſem accingitur, & non contraria lenitati & iuſtitiæ exercet? id eſt, dolum & aſperitatem & iniuſtitiam, propria ſcilicet negocia præliorum. Videamus ergo an alius ſit enſis ille, cuius eſt alius actus, id eſt dei ſermo diuinus, bis acutus, ut duobus teſtamentis legis antiquæ, & legis nouæ, acutus ſapientiæ ſuæ æquitate, reddens unicuiq; ſecundum actum ſuum. Licuit ergo & Chriſto dei in Pſalmis ſine bellicis rebus enſem ſermonis dei præcingi figuratò, cui prædicta tempeſtiuitas congruat cum gratia labiorum, quem tũc cingebatur ſuper femur apud Dauid, quando uẽturus in terras ex dei patris decreto nunciabatur: Deducit, inquit, te magnitudo dexteræ tuæ, uirtus ſcilicet gratiæ ſpiritalis, de qua Chriſti agnitio deducitur. Sagittæ tuæ, inquit, acutæ, peruolantia ubiq; dei pręcepta, minantes traductionem uniuſcuiuſq; cordis, & compungentes & transfigẽtes conſcientiam. Namq; populi ſub te cadent, utiq; adorantes. Sic bellipotens & armiger Chriſtus accipiet ſpolia non ſolius Samarię, uerum & omnium gentium. Agnoſce & ſpolia figurata, cuius & arma allegorica didiciſti. Atq; ita in tantũ Chriſtus qui uenit nõ fuit bellator, quia non talis ab Eſaia prædicabatur. Sed ſi Chriſtus, inquiunt, qui uẽturus creditur à Iudæis & dicitur, nõ eſt Ieſus, quare is qui uenit Ieſus Chriſtus appellatur? Conſtabit autem utrumque nomen in Chriſto dei, in quo in uenitur etiam Ieſus appellatus. Diſce erroris tui morem. Dum Moyſi ſucceſſor deſtinaretur Auſes filius Naue, transfertur certe de priſtino nomine, incipit uocari Ieſus? Certe, inquis. Hanc prius dicimus figuram futuri fuiſſe. Nam quia Ieſus Chriſtus ſecundum populum, quod ſumus nos nationes in ſeculo deſerto cõmorantes antea, introducturus eſſet in terrã repromiſsionis melle & lacte manantem, id eſt, in uitæ æternæ poſſeſsionem qua nihil dulci-

Babylon Roma

Lenitas

Negocia præliorũ, & dolus & iniuſtitia

Terra repromiſsionis

us

us: idq; non per Moysen, id est, nō per legis disciplinam, sed per Iesum, id est, per nouæ legis gratiam prouenire habebat circuncisis nobis petrina acie, id est, Christi præceptis (petra enim Christus multis modis & figuris prædicatus est) ideo is uir qui in huius sacramenti imagines parabatur, etiam nominis dominici inauguratus est figura, ut Iesus nominaretur. Nam qui ad Moysen loquebatur, ipse erat dei filius, qui & semper uidebatur. Deum enim patrem nemo uidit unquam, & uixit: & ideo constat ipsum dei filium Moysi esse locutum, & dixisse ad populum: Ecce mitto angelum meū ante faciem tuā, id est, populi, qui te custodiat in itinere, & introducat in terram quam præparaui tibi. Intende illi & audi eum, & ne inobediens fueris ei: non enim cælauit te, quoniam nomen meum super illum est. Populū enim introducturus erat Iesus in terram repromissionis, nō Moyses. Angelum quidem dixit eum, ob magnitudinem uirtutum, quas erat æditurus (quas uirtutes fecit Iesus Naue, & ipsi legitis) & officium prophetæ, nunciantis scilicet diuinam uoluntatem sicuti & præcursorem Christi Ioannem, futurum angelum appellat, per prophetam spiritus dicens, ex persona patris: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, id est, Christi, qui præparabit uiam tuam ante te. Nec nouum est spiritui sancto, angelos appellare eos, quos ministros suæ uirtutis deus præfecit. Idem enim Ioannes non tantum angelus Christi uocatus est, sed & lucerna lucens ante Christum. Paraui enim, inquit, lucernam Christo meo, Dauid prædicat: quem ipse Christus ueniens adimplere Prophetas, dicit ad Iudęos: Ille fuit, inquit, lucerna ardens & lucens: Vtpote qui non tantum uias eius parabat in eremo, sed & agnum dei demonstrando, illuminabat mentes hominum, præconio suo, ut eum esse intelligerent agnum, quem Moyses passurū nunciabat. Sic & Iesus ob nominis sui futurum sacramentum: id enim nomen suum confirmauit, quod ipse ei indiderat, quia non angelum, nec Ausen, sed Iesum eum iusserat exinde uocari. Sic igitur utrunq; nomen competit Christo dei, ut & Iesus appellaretur. Et quoniam ex semine Dauid, genus trahere deberet uirgo, ex qua nasci oportuit Christum, ut supra memorauimus, euidenter Esaias propheta in sequentibus dixit: Et nascetur, inquit, uirga de radice Iesse, quod est Maria, & flos de radice, Ascendet in illum spiritus dei, & spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus agnitionis & pietatis, spiritus consilij & ueritatis, spiritus dei timoris implebit illum. Neq; enim ulli hominum uniuersitas spiritalium documentorum competebat, nisi in Christum floridum quidem ob gloriam, ob gratiam adæquatum, ex stirpe autem Iesse deputatum, per Mariā scilicet inde censendū. Fuit enim de patria Bethlehem & de domo Dauid, sicut apud Romanos in censu descripta est Maria, ex qua nascitur Christus. Expostulo etiam & quia à prophetis prædicabatur ex Iesse genere uenturus, & omnem humilitatē & patientiā, & tranquillitatem esset exhibiturus, an uenerit, atq; ita is homo qui talis ostenditur, ipse erit Christus, qui uenit. De hoc enim propheta Esaias dicit: Homo in plaga positus & sciens ferre imbecillitatem. qui tanquam ouis ad uictimam ductus est, & sicut agnus coram tondente se, non aperuit os suum. Sic neque contendit, neque clamauit, neque audita est foris uox eius, qui arundinem contusam, Israelis fidem, non comminuit: qui linum ardens, id est, momentaneum

ardorem

Petrina acies

Petra Christus

Ioannes

Ex Dauid

Spiritus

Bethlehem

ardorem gentiũ non extinxit, ſed lucernam magis fecit ortu luminis ſui. Non poteſt alius eſſe quàm qui prædicebatur. Oportet itaque actum Chriſti eius qui uenit ad ſcripturarum regulam recognoſci. Duplici enim, niſi fallor, operatione diſtinctum eum legimus, prædicationis & uirtutis, ſed de utroq; populo ſic diſpoſitam: itaq; ſpecialiter diſpungamus ordinem cœptum, docentes prædicatorem adnunciatum Chriſtum, ut per Eſaiam dixit: Exclama, inquit, in uigore, & ne peperceris, exalta ut tuba uocem tuam, adnuncia plebi meæ facinora ipſorum, & domui Iacob delicta eorum. Me de die in diem quę runt, & cognoſcere uias meas cupiunt. Quaſi populus qui iuſtitiam fecerit, & iudicium dei non dereliquerit, & reliqua. Virtutes autem facturum à patre, Eſaias dicit: Ecce deus noſter iudicium retribuit, ipſe ueniet & ſaluos faciet nos. Tunc infirmi curabuntur, & oculi cæcorum uidebunt, & aures ſurdorum audient, & mutorum linguę ſoluentur, & claudus ſaliet uelut ceruus, & cętera quæ operatum Chriſtum, nec uos diffitemini, utpote qui dicebatis, quod propter opera eum non lapidaretis, ſed quoniam iſta ſabbatis faciebat.

ITEM NEGANTES IVDAEI PASSIONEM Chriſti in cruce.

De exitu planè paſsionis eius ambigitis, negantes paſsionẽ crucis in Chriſtum prædicatam, & argumentantes inſuper non eſſe credendum ut ad id genus mortis expoſuerit deus filium ſuum quod ipſe dixit: Maledictus omnis homo qui pependit in ligno. Sed huius maledictionis ſenſum antecedit rerum probatio. Dicit enim in Deuteronomio: ſi autem fuerit in aliquo delictum, ita ut iudicium mortis ſit, & morietur, & ſuſpendetis eum in ligno. Sed & ſepultura ſepelietis ipſa die: quoniã maledictus à deo eſt omnis qui ſuſpenſus fuerit in ligno, & nõ inquinabitis terram quam dominus deus tuus dabit tibi in ſortem. Igitur non in hanc paſsionem Chriſtum maledixit, ſed diſtinctionem fecit, ut qui in aliquo delicto iudicium mortis habuiſſet, & moreretur ſuſpenſus in ligno, hic maledictus à deo eſſet, qui propter merita delictorum ſuorum ſuſpenderetur in ligno. Alioquin Chriſtus qui dolum de ore ſuo locutus non eſt, quiq; omnem iuſtitiam & humilitatem exhibuit, & ut ſupra de eo prædictum memorauimus, non pro meritis ſuis in id genus mortis expoſitus eſt: ſed ut ea quæ prædicta ſunt à prophetis per uos ei obuentura implerentur, ſicut in Pſalmis ipſe ſpiritus Chriſti iam canebat, dicens: Retribuebãt mihi mala pro bonis, & quæ non rapueram tunc exſoluebam. Exterminauerunt manus meas & pedes, & miſerunt in potum meum fel, & in ſiti mea potauerunt me aceto, ſuper ueſtem meam miſerunt ſortem: ſicuti cætera quæ in illum commiſſuri eſſetis prædicta ſunt. Quæ quidem omnia iſta perpeſſus, non pro actu ſuo aliquo malo paſſus eſt, ſed ut ſcripturæ implerentur de ore prophetarum. Et utiq; ſacramentum paſsionis ipſius figurari in prædicationibus oportuerat: quantoq; incredibile, tanto magis ſcandalum, futurum, ſi nudè prædicaretur: quantoq; magnificum, tanto magis obumbrandum, ut difficultas intellectus gratiam dei quæreret.

Maledictus

Fel. Acetum.

ITEM PATRIARCHAE OSTENDVNT figuram crucis.

Isaac. ITaq; in primis Isaac cum à patre hostia duceretur, lignumq; ipse sibi portans, Christi exitum iam tunc denotabat, in uictimam concessi à patre, lignum passionis suæ baiulantis. Ioseph & ipse Christum figurauit, uel hoc solo, ne cursum demorer ipse, quod persecutionem à fratribus passus est & uenũdatus est in Aegyptum, ob dei gratiam, sicut & Christus ab Israel à fratribus uenundatus, à Iuda cum traditur. Nam & benedicitur à patre in hæc uerba Ioseph: *Ioseph Crux.* Tauri decor eius, cornua unicornis cornua eius, in eis nationes uẽtilabit pariter ad summum usq; terræ. Non utiq; rhinoceros destinabatur u- *Rhinoceros* *Minotaurus* nicornis, uel minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur, Taurus ob utranq; dispositionem, alijs ferus ut iudex, alijs mansuetus ut saluator: cuius cornua essent æstimata: Nam & in antemna nauis, quæ crucis pars est, hoc extremitates huius uocantur. Vnicornis autẽ media stipite palus. Hac deniq; uirtute crucis, & hoc more cornutus, uniuersas gentes & nunc uentilat per fidem, auferens à terra in cœlum, & tunc uentilabit per iudicium descendẽs de cœlo in terram. Idem erit & alibi taurus apud eandem scripturam, cum Iacob Simeon & Leui exporrigit benedictionem, de scribis & pharisæis prophetat: ex illis enim deducitur census illorum, Interpretatur enim spiritaliter sic. Simeon & Leui perfecerũt iniquitatem ex sua secta, qua scilicet Christum sunt persecuti. In concilium ne ueniat anima mea, & in stationem eorum ne incubuerint uiscera mea: quoniam in indignatione sua interfecerunt homines, id est, prophetas, in concupiscentia sua subneruauerunt taurum, id est, Christum, quem post necem prophetarum interfecerunt, & neruos eius suffigendo clauis desæuierunt. Cæterum uanum, si post homicidium iam ab eis commissum, alijs & nõ ipsis exprobrat carnificinam. Iam uero Moyses, quid utiq; tantum tũc cum Iesus aduersus Amelech præliabatur, extensis manibus orabat residens, quando in rebus tam attonitis magis utique genibus positis & manibus cędentibus pectus, & facie humi uolutata orationem commendare debuisset? nisi quia illic ubi nomen Iesu dicebatur dimicaturi quandoque aduersus diabolum, crucis habitus quoque erat necessarius, per quam Iesus *Serpens.* uictoriam esset relaturus. Idem rursus Moyses post interdictam omnis rei similitudinem, cur æneum serpentem ligno impositum pendentis habitu in spectaculum Israeli salutare proposuit, eo tempore quo à serpẽtibus post idololatriam exterminabantur? nisi quod hic dominicam crucem intentabat, qua serpens diabolus designabatur, & læso cuique ab eiusmodi colubris, id est, angelis eius, à delictorum peccantia ad Christi crucis sacramenta intento, salus efficiebatur. Nam qui in illam tunc respiciebat, à morsu serpentium liberabatur. Age nunc si legisti penes prophetam in psalmis, Dominus regnabit à ligno, expecto quid intelligas, ne forte lignarium aliquem regem significari putetis, & non Christum, qui exinde à passione Christi superata morte regnauit. Proinde & Esaias: Quoniam puer, inquit, natus est nobis, & datus est nobis filius. Quid nouum, si non de filio dei dicit? & natus est *ἀρχὴ* nobis, cuius imperium factum est super humerum ipsius. Quis omnino regũ insi-

insigne potestatis suæ humero præfert, & non aut capite diadema, aut in manu sceptrum, aut aliqua proprietate usus noua? Sed solus nouus rex seculorum, Christus Iesus nouam gloriam & potestatem & sublimitatem suam in humero extulit, crucem scilicet, ut secundum priorem prophetiam exinde dominus regnaret a ligno. De hoc enim ligno etiam deus insinuat per Hieremiam quod essetis dicturi: Venite mittamus in panem eius lignum, & conteramus eum à terra uiuorum, & nomen illius non memorabitur amplius. Vtiq; in corpus eius lignum missum est. Sic enim Christus reuelauit, panẽ corpus suum appellans, cuius retro corpus in panem prophetes nunciauit. Si adhuc quæres dominicæ crucis prædicationes, satis iam poterit tibi facere XXI psalmus totam Christi continens passionem, canentis iam tunc gloriam suam, Foderunt, inquit, manus meas & pedes: quæ propria est atrocitas crucis. Et rursus cum auxiliũ patris imploraret: Saluum me fac, inquit, ex ore leonis, utiq; mortis, & de cornibus unicorniũ humilitatẽ meam: de apicibus scilicet Christi crucis, ut supra ostendimus: quam crucem nec ipse Dauid passus est, nec ullus regum Iudæorum, ne putetis alterius prophetari passionem, quàm eius qui solus à populo tam insigniter crucifixus est. Nunc & si omnes interpretationes istas respuerit & inriserit duritia cordis uestri, probauimus sufficere posse mortẽ Christi prophetatã, ut ex hoc quod non esset edita qualitas mortis, intelligatur per crucem euenisse, nec alij deputandam fuisse passionẽ crucis quàm cuius mors prędicabatur. Nam mortem eius & passionem eius, & sepulturã una uoce Esaias dicit: A facinoribus, inquit, populi mei perductus est ad mortẽ, & dabo malos pro sepultura eius, et diuites pro morte eius: quia scelus non fecit, nec dolus in ore eius inuentus est, & deus uoluit eximere à morte animã eius, & cætera. Dicit etiã adhuc: Sepultura eius sublata est è medio. Quomodo nisi per resurrectionẽ? Deniq; subiũgit idẽ Esaias: Propterea ipse multos in hæreditatem habebit, & multorũ diuidet spolia. Quis enim alius, nisi qui natus est, ut supra ostendimus, pro eo quòd tradita est in mortem anima eius? Ostensa enim causa gratiæ eius, pro iniuria scilicet mortis repensandæ, pariter ostensum est hæc illum propter mortem consecuturum: post mortem utiq; post resurrectionem cõsecuturum. Nam quod in passione eius accidit, ut media dies tenebresceret, Amos propheta annunciat, dicẽs: Et erit, inquit, in die illa dicit dominus, occidet sol media die, tenebrescet super terrã dies luminis, & conuertam dies festos uestros in luctum, & omnia cantica uestra in lamentationem, & imponam super lumbos uestros saccum, & super omne caput caluitium, & ponam eum quasi luctũ delicti, & eos qui cum illo quasi diem mœroris. Hoc enim & Moyses initio primi mensis nouorum facturos uos prophetauit, cũ omne uulgus filiorum Israel ad uesperam agnum esset immolaturũ: & hanc solennitatẽ diei huius, id est, paschę azymorũ, cum amaritudine manducaturos præcanebat: & adiecit pascha esse domini, id est, passionẽ Christi. Quod ita quoq; adimpletũ est, ut prima die azymorũ interficeretis Christum, ut & prophetiæ implerent. Properauit dies uesperã facere, id est, tenebras efficere: quę media die factę sunt: atq; ita dies festos uestros cõuertit deus in luctũ, & cãtica uestra in lamentationẽ. Post passionem enim Christi etiã captiuitas uobis et dispersio obuenit, prędicata per spiritũ sanctũ-

Crux

Corpus Christi panem.

Foderunt

Sepultura

Agnus paschæ

DE VASTATIONE HIERVSALEM POST passionem domini.

Ezech. 8.

NAm & pro istis meritis uestris, cladem uestram futuram Ezechiel nunciat: & non solum in isto seculo quæ iam euenit, sed in die tribulationis quæ subsequetur. Qua clade nemo liberabitur, nisi qui passione Christi, quã respuitis, fuerit obsignatus. Sic enim scriptũ est: Et dixit dominus ad me, Fili hominis, uidisti quæ seniores Israel faciunt unusquisq; eorum in tenebris, unusquisq; in cubiculo absconso. quoniam dixerunt: Non uidet nos dominus dereliquit dominus terram, & dixit ad me: Adhuc conuersus uidebis facinora maiora quæ isti faciunt. Et introduxit me ad limina ianuæ domus domini quæ aspicit ad Aquilonẽ, & ecce illic mulieres sedentes & plangentes Thammuz. & dixit dominus ad me: Fili hominis, uidisti? Nunquid modica domui Iuda, ut faciant facinora quæ fecerunt? & adhuc uisurus es adfectiones maiores eorum. Et introduxit me in ædem domus domini interiorem, & ecce in liminibus templi domini inter medium elam & inter medium altaris, quasi uiginti uiri posteriora sua dederunt ad templum domini, & facies suas cõtra orientem, hi adorabant solem, & dixit ad me: Vides fili hominis? Nunquid pusilla domui Iudæ, ut faciant facinora quæ fecerunt hi? quoniam impleuerunt impietates suas & ecce ipsi quasi subsanantes. Ego faciam cum indignatione mea, non parcet oculus meus, neq; miserebor. Exclamabũt ad aures meas uoce magna, non exaudiã eos, sed neq; miserebor. Et clamauit in aures meas uoce magna dicẽs: Adproximauit uindicta ciuitatis huius, & unusquisq; habuit uasa exterminij in manu sua. Et ecce sex uiri ueniebant à uia portæ altæ, quæ respiciebat ad Aquilonem, & uniuscuiusq; bipennis dispersionis erat in manu eius. Et unus uir in medio eorum indutus poderẽ, & zona saphiri in lumbis eius. Et introierunt & steterunt in proximis altaris ærei, & claritas dei Israel ascendit à Cherubin quæ fuit super eam in subdiuali domus. Et uocauit hominem qui indutus erat poderem, qui habuit super lumbos suos zonã, & dixit ad eum dominus: Transi per mediam Hierusalẽ, & scribe signum Tau in frontibus uirorum qui gemunt, & dolent super omnia facinora quæ fiunt in medio eorum. Et in his dixit ad audientem: Ite post eum in ciuitatẽ & concidite, & nolite parcere oculis uestris & ne misereamini senioris aut iuuenis, aut uirginis, & paruulos & mulieres interficite omnes ut perdeleantur. Omnes autem super quos est Tau signum ne accesseritis. Et à sanctis meis incipite. Huius autem signi sacramentum uarijs modis prædicatum est, in quo uita hominibus præstruebatur, in quod Iudæi non essent credituri. Sicut Moyses ante nunciabat in Exodo dicens: Eijciemini de terra in quam introibitis, & in nationibus illis non eritis in requiem. Et non erit stabilitas uestigij pedis tui, & dabit tibi deus cor tedians, & tabescentem animam, & oculos deficientes, ut non uideant, & erit uita tua pendens in ligno ante oculos tuos, & non credes uitæ tuæ. Itaq; quoniam impleta est prophetia per aduentum eius, idest, per natiuitatem, quam supra memorauimus, & passionem quam euidẽter edixĭmus, propterea & Daniel signari uisionem, & propheten dicebat, quoniam Christus est signaculum omnium prophetarum, adimplẽs omnia quæ retro erant de eo nunciata: post enim aduentum eius & passionem ipsius iam

Al. 25.

Crux.

non

non uisio, neq; prophetes. Vnde firmissimè dicit aduentum eius signare uisum & prophetiam, Itaq; ostendentes & numerum annorū, & tempus LXII & dimidiæ hebdomadarum adimpletarum, probauimus tunc uenisse Christum, id est, natum: & quatuor & dimidię hebdomadarum, quæ sunt subdiuisæ in abscisionem priorum hebdomadarum, intra quæ tempora passum ostendimus Christum: atq; ita LXX hebdomadibus conclusis, & ciuitate exterminata, & sacrificium & unctionem, exinde cessare. Sufficit huc usq; de his in terim ordinem Christi decucurrisse, quo talis probatur qualis adnunciabatur, etiam ex ista consonantia scripturarum, qua ex præiudicio maioris partis aduersum Iudæos, elocuti sumus. Neq; enim in dubium deducant uel negēt, quæ scripta ꝓferimus: ut ex hoc quoq; paria esse scripturis diuinis negare nō possint: ut quæ post Christum futura præcanebantur adimpleta cognoscantur: nisi ille uenisset post quem habebant expungi, quæ nunciabantur, quæ completa sunt, etiam probarentur.

Consonantia scripturarū

ITEM DE CLARITATE GENTIVM IN CHRISTO IESV.

ASpice uniuersas nationes, de uoragine erroris humani exinde emergentes ad dominum deum creatorem & Christum eius. Et si audes negare prophetatum, statim tibi promissio patris occurrit in Psalmis dicēs: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam & possessionem tuā terminos terrę. Nec poteris eum magis Dauid filiū dicere, quàm Christum: aut terminos terræ Dauid potius promissos, qui intra unicam Iudæam regnauit, quàm Christo, qui totum iam orbem euangelij sui fide cepit sicut per Esaiam dicit: Ecce dedi te in dispositionem generis mei in lucem gentium, ut aperias oculos cęcorum, utiq; errantium, exsoluere de uinculis uinctos, id est, de delictis liberare: & de domo carceris, id est, mortis, sedentes in tenebris, ignorantiæ scilicet. Quę si per Christū eueniunt, non in alium erunt prophetata q̃ per quem expuncta consideramus. Igitur quoniam filij Israel adfirmant nos errare recipiendo Christū, qui iam uenit: præscribamus eis ex ipsis scripturis, iam uenisse Christū qui prædicabatur. Quanuis ex temporibus Danielis prædicantis probauerimus iā uenisse Christū, qui nunciabatur. Nasci enim eum oportuit in Bethlehem Iudæ. Sic enim scriptum est in propheta: Et tu Bethlehem non minima es in ducibus Iudæ. Ex te enim exiet dux qui pascet populū meū Israel. Si aūt adhuc natus non est qui processurus dux de tribu Iuda ex Bethlehē nunciabatur, oportet enim eum de tribu Iuda & à Bethlehem procedere: animaduertimus aūt tunc neminē de genere Israel in ciuitate Bethlehē remansisse, & exinde quod interdictū est, ne in confinio ipsius regionis demoretur quisquā Iudęorū, ut hoc quoq; esset adimpletū per ꝓphetā: Terra uestra deserta, ciuitates uestrę igni exustę, id est, quod belli tēpore eis euenerit, regionē uestrā in conspectu uestro exteri comedēt, & deserta & subuersa erit à populis alienis. Et alio loco sic per prophetam dicitur: Regem cum claritate uidebitis, id est, Christū facientem uirtutes in gloria dei patris, & oculi uestri uidebunt terram de longinquo: quod uobis pro meritis uestris post expugnationē Hierusalem prohibitis ingredi in terram uestram, de longinquo eam oculis tantum uidere permissum est. Anima, in-

Regnū prædicatio

Bethlehem

quit,uestra meditabit timorē,scilicet quo tēpore excidiū sui passi sunt. Quo-
modo igitur nascetur dux de Iudęa,& quatenus procedet de Bethlehē, sicuti
diuina prophetarū uolumina nunciāt, cū nullus omnino sit illic in hodiernū
derelictus ex Israel,cuius ex stirpe possit nasci Christus? Secundū Iudæos ad
huc non uenit. Cum uenire cœperit,unde ungetur? Lex enim præcepit, in ca
ptiuitate non licere unctionē chrismatis regalis confici. Si autem iam nec un-
ctio est illis, ut Daniel prophetauit: dicit enim, exterminabitur unctio: ergo
iam nō est illic unctio, quia nec templū ubi erat cornu de quo reges ungeban
tur. Si ergo non est unctio,unde ungetur dux qui nascetur in Bethlehem? aut
quomodo procedet de Bethlehem, cum de germine Israel nullus omnino sit
in Bethlehem? Iterato deniq; ostendimus,et uenisse iam Christum secundum
prophetas,& passum,& in cœlis iam receptum,& inde uenturum secundum
prædicationes prophetarum. Nam post aduentum eius secundū Danielem,
quod ipsa ciuitas exterminari haberet legimus, & ita factum recognoscimus.
Dicit enim scriptura: Sic & ciuitatem & sanctum simul exterminari cum du-
ce,indubitatè, qui de Bethlehem & de tribu Iuda esset processurus. Vnde &
ἡγούμενος manifestum est quod ciuitas simul eo tempore exteminari deberet,cum duca
Crux tor eius in ea pati haberet,secundum scripturas prophetarum dicentium: Ex-
pandi manus meas tota die ad populum contumacem & contradicentem mi
hi. Qui ambulat uiam non bonam, sed post peccata sua. Et in Psalmis dicit:
Claui Exterminauerunt manus meas & pedes dinumerauerunt omnia ossa mea.
Ipsi autem contemplati sunt & uiderunt me,& in siti mea potauerunt me ace-
to. Hæc Dauid passus non est, ut de se merito dixisse uideatur, sed Christus
qui crucifixus est. Manus autem & pedes non exterminantur, nisi eius qui in
A ligno ligno suspenditur. Vnde & ipse Dauid regnaturum ex ligno dominum di-
cebat: nam & alibi Propheta ligni huius fructum prædicat dicens: Terra de-
dit benedictiones suas. Vtiq; illa terra uirgo nondum pluuijs rigata, nec im-
bribus fœcundata, ex qua homo tunc primum plasmatus est, ex qua nunc
Lignum Christus secundum carnem ex uirgine natus est. Et lignum,inquit,attulit fru
ctum suum. Non illud lignum in paradiso, quod mortem dedit protoplastis,
In sacramento erat. sed lignū passionis Christi,unde uita pendens à uobis credi nō est: Hoc enim
Lignum in aqua lignum tunc in sacramento erat,quo Moyses aquam amaram indulcauit: un-
de populus qui siti peribat in eremo, bibendo reuixit: sicuti nos qui de seculi
calamitatibus extracti,in quo commorabamur siti pereuntes,id est, uerbo di
uino propinati,ligno passionis Christi aquam baptismatis potantes,fide quę
est in eū reuiximus, à qua fide Israel excidit,secundum Hieremiam dicentem:
Mittite & interrogate nimis,si facta sunt talia. Si mutabunt gentes deos suos,
& isti non sunt dij. Populus aūt meus mutauit gloriā suam,ex quo nihil ꝓde-
rit eis. Expauit cœlū super isto. Et quomodo & quando expauit? Indubitatè
Tenebræ quādo passus est Christus. Et horruit,inqt, plurimū nimis,& sol media die te
nebrificauit. Et quādo horruit nimis,nisi in passione Christi,cum terra quoq;
cōtremuit, & uelū templi scissum est,& monumenta dirupta sunt? Quoniam
duo hæc male fecit populus. Me,inqt, dereliquerūt fontē aquæ uitę, & fode-
runt sibi lacus cōtritos,qui nō poterant aquā cōtinere. Indubitatè nō recipiē
do Christū fontē aquę uitæ,lacus contribulatos cœperūt habere, id est,syna-
gogas

gogas in dispersiones gentiũ, in quibus iam spiritus sanctus non immoratur, ut in præteritum in templo cõmorabatur ante aduentum Christi, qui est uerum dei templũ. Nam & istam sitim diuini spiritus eos passuros dixerat propheta Esaias dicens: Ecce qui seruiunt mihi manducabunt, uos autẽ esurietis. Seruientes mihi potabuntur, uos autẽ sitietis, & à cõtribulatione spiritus ululabitis. Remittetis enim nomen uestrũ, in satietatem electis meis, uos autẽ interficiet dominus. Eis autẽ qui seruiũt mihi, nomẽ nominabitur nouũ, quod benedicet in terris. Adhuc huius ligni sacramentũ etiã in Regnorũ legimus celebratũ. Nam cũ filij prophetarũ super flumen Iordanẽ lignũ securibus cæderent, exilijt ferrũ, & mersum est in flumine, atq; ita Heliseo propheta superueniente petunt ab eo filij prophetarũ uti ferrũ flumini quod mersum fuerat, erueret, Atq; ita Heliseus accepto ligno, & misso in eum locũ ubi submersum fuerat ferrũ, statim supernatauit, & lignũ mersum est, quod receperũt filij prophetarũ. Ex quo intellexerunt quod Heliæ spiritus in eum sit repræsentatus. Quid manifestius huius ligni sacramento? quod duritia huius seculi mersa in profundo erroris, & à ligno Christi, id est, passionis eius, in baptismo liberatur, ut quod perierat olim per lignũ in Adã, id restitueret per lignũ Christi. Nobis igitur, qui successimus in loco prophetarũ ea sustinẽtibus hodie in seculo quæ semper passi sunt ꝓphetæ propter diuinã religionẽ. Alios enim lapidauerunt, alios fugauerunt, plures uero ad mortis necẽ tradiderunt, q̃ negare nõ possunt. Hoc lignũ sibi & Isaac filius Abrahæ ad sacrificiũ ipse portabat, cũ sibi eum deus hostiã fieri præcepisset. Sed quoniã hæc fuerant sacramenta, quæ tẽporibus Christi perficiẽda seruabãtur: & Isaac cũ ligno reseruatus est, ariete oblato in uepre cornibus hærente: & Christus suis tẽporibus lignũ humeris suis portauit, inhærens cornibus crucis corona spinea in capite eius circundata. Hunc eñ oportebat pro omnibus gentibus fieri sacrificiũ, qui tanq̃ ouis ad uictimã ductus est, & uelut agnus corã tondente se sine uoce, sic nõ aperuit os suũ. Hic enim Pilato interrogante nihil locutus est: in humilitate enim iudiciũ eius sublatũ est. Natiuitatẽ autem eius quis enarrauit? quia nullus omnino hominũ natiuitatis Christi fuit cõscius, in cõceptu, cum uirgo Maria uerbo dei pręgnans inueniretur. Et quia tolleretur à terra uita eius. Cum utiq; post resurrectionẽ eius à mortuis, quæ die tertia effecta est, cœli eum receperunt, secundũ prophetiã Esaiæ emissam huiusmodi: Ante lucem surgent ad me dicentes, Eamus & reuertamur ad dominũ deum, quoniam ipse eripiet & liberabit nos. Post biduum, die tertia, quæ est resurrectio eius gloriosa, de terra in cœlos eum recepit, unde & uenerat ipse spiritus ad uirginem: cuius neq; natiuitatẽ, neq; passionẽ Iudæi agnouerunt. Igitur quoniam adhuc contendunt Iudæi, necdum uenisse Christum, quem tot modis adprobauimus uenisse, recognoscant Iudæi exitum suum, quem post aduentum Christi relaturi præcinebantur ob impietatem, qua eum & despexerunt, & interfecerunt. Primo enim ex qua die, secundũ dictũ Esaiæ, proiecit homo abominamenta sua aurea & argentea, quæ fecerunt adorare uanis & nociuis: id est, ex quo gentes nos dilucidata pectora per Christi ueritatem, proiecimus idola (uideant Iudæi) & quod sequitur expunctum est, Tulit enim Dominus sabbaoth à Iudæis, & ab Hierusalem, inter cætera,

Lignum mersum.

Sacramentũ

Tertius dies.

& sapientem architectum, qui ædificat ecclesiam dei templum, & ciuitatem sanctam & domum domini. Nam exinde destitit apud illos dei gratia. Et mandatum est nubibus ne pluerent imbrem super uineam Soreth, id est, cœlestibus beneficijs, ne prouenirent domui Israel. Fecerat enim spinas, ex quibus Christum coronauerat: & non iustitiam, sed clamorem, quo in crucem eum extorserat, & ita subtractis charismatum roribus, lex & prophetæ usque ad Ioannem fuerunt: & piscina Bethsaida usque ad aduentum Christi curando inualitudines ab Israel, desiit à beneficijs deinde, cũ perseuerantia furoris sui nomen domini per ipsos blasphemaretur. Sicut scriptum est, Propter uos nomen dei blasphematur in gentibus. Ab illis enim incepit infamia, & tempus medium à Tiberio usque ad Vespasianum. Quæ cum ita commisissent, nec intellexissent Christum in tempore suæ uisitationis inueniendum, facta est terra eorum deserta, & ciuitates eorum igni exustæ. Regiones ipsorũ in conspectu eorum extranei deuorantes: derelicta filia Sion tanquam specula in uinea uelut in cucumerario casula: ex quo scilicet Israel dominum non cognouit, & populus eum non intellexit, sed dereliquit magis, & ad indignationem prouocauit sanctum Israel. Sicut machæræ conditionalis comminatio: Si nolueritis, nec obaudieritis, gladius uos comedet. Ex quo probamus Machæram Christum fuisse, quem non audiendo perierunt, qui & in Psalmo dispersionẽ eius postulat à patre dicens: Disperge illos in uirtute tua. Qui & rursum per Esaiam exustionem eorum orat: Propter me, inquit, hæc facta sunt uobis, in anxietate dormietis. Hęc igitur cum pati prędicentur Iudęi propter Christũ, & passos eos esse inueniamus, & in dispersionem demorari cernamus, manifestum est propter Christum Iudæis ista accidisse, conspirante sensu scripturarum cum exitu rerũ, & ordinis temporũ. Aut si nondũ uenit Christus, propter quem hæc passuri prædicabantur, cum uenerit ergo patientur, ubi tunc filia Sion relinquenda, quæ nulla hodie est? ubi ciuitates exurendæ, quæ iam in tumulis exustæ sunt: ubi dispersio gentis, quæ iã extorris? Redde statum Iudææ quem Christus inueniat, & alium contende uenire. Discite nunc ex abundantia erroris uestri ducatum. Duos dicimus Christi habitus à prophetis demonstratos, totidem aduentus eius prænotatos. Vnum in humilitate utique primum, cum tanquam ouis ad uictimã duci habebat, & tanquã agnus ante tondentem sine uoce, sic nõ aperuit os ne aspectu quidem honestus. Annunciauimus enim, inquit, de illo, sicut puerulus, sicut radix in terra sitienti, et non erat ei species neque gloria. Et uidimus eum & non habebat speciem neque decorem, sed species eius inhonorata, deficiens citra filios hominum, homo in plaga, & sciens ferre infirmitatem: scilicet ut positus à patre in lapidẽ offensionis, & minoratus ab eo modicum citra angelos: uermem se pronunciat, & non hominem, ignominiam hominis, & abiectionem populi.

Contemptus

Vermis.

ITEM DE SECVNDO ADVENTV CHRISTI.

QVę ignobilitatis argumẽta, primo aduẽtui cõpetunt: sicut sublimitatis secũdo, cũ fiet iã nõ lapis offensionis, nec petra scandali, sed lapis summus angularis, post reprobationẽ adsumptus, & sublimatus in cõsummationẽ: & petra sanè illa apud Danielẽ de mõte pręcisa, quæ imaginẽ secularium regnorũ com-

comminuet & conteret. De quo secundo aduentu eiusdem, Daniel dixit: Et ecce cum nubibus cœli tanquam filius hominis ueniens, uenit usque ad ueterē dierū, & aderat in conspectu eius. Et qui adsistebāt adduxerunt illum, & data est ei potestas regia, & omnes nationes terræ secundum genus, & omnis gloria seruient illi, & potestas illius ęterna, quæ nō auferetur, & regnū eius quod non corrumpetur. Tūc scilicet speciem honorabilem, & decorem habiturus est indeficientem supra filios hominum: tempestiuus enim decore citra filios hominum. Effusa est gratia, inquit, in labijs tuis, propterea benedixit te deus in secula. Accingere ensem tuum circa femur tuum potens tempestiuitate & pulchritudine tua. cum & pater postea cum diminuit illum modicum quid citra angelos, gloria & honore coronauit illum & subiecit omnia sub pedibus eius. Et tunc cognoscent eum quem pupugerunt. Et cædent pectora sua tribus ad tribum, utique quod retro non agnouerint eum, in humilitate conditionis humanæ cōstitutum. Hieremias inquit, Homo est, & quis cognoscet illū? quia & natiuitatem eius, inquit Esaias, quis enarrauit? Sic & apud Zachariā in persona ipsius, imò & in ipsius nominis sacramēto, uerissimus sacerdos patris Christus ipsius duplici habitu in duos aduentus deliniatur. Primo sordibus indutus est, id est, carnis passibilis & mortalis indignitate, cū & diabolus aduersabatur ei, autor scilicet Iudæ traditoris, qui eum etiā post baptismū tentauerat. Dehinc spoliatus pristinas sordes, exornatus podere & mitra, & cidari munda, id est, secūdi aduentus: quoniam gloriā & honorē adeptus demonstratur. Nec poteritis eū Iosedech filiū dicere, qui nulla omnino ueste sordida sed semper sacerdotali fuit exornatus, nec unquam sacerdotali munere priuatus. Sed Iesus iste Christus dei patris summi sacerdos, qui primo aduentu suo humana forma & passibilis uenit in humilitate usque ad passionem, ipse etiam effectus hostia per omnia pro omnibus nobis, qui post resurrectionem suam indutus poderem, sacerdos in ęternum dei patris nuncupatus est. Sic enim & duorū hircorum qui ieiunio offerebantur faciam interpretationē. No'nne & illi utrunque ordinem nominis Christi qui iam uenit ostendūt? pares quidem atque consimiles, propter eundem domini cospectū, quia non in alia uenturus est forma, ut qui agnosci habet à quibus & lęsus est. Vnus autem eorum circundatus coccino, maledictus & consputatus, & conuulsus, & compunctus, à populo extra ciuitatem abijciebatur in perditionem, manifestis notis insignibus Christi passionis, qui coccinea circundatus ueste, & cōsputatus, & omnibus contumelijs afflictus, extra ciuitatem crucifixus est. Alter uero pro delictis oblatus & sacerdotibus tantū templi in pabulū datus, secundæ repręsentationis argumenta signabat: qua delictis omnibus expiatis, sacerdotes templi spiritalis, id est, ecclesiæ, dominicæ gratiæ quasi uisceratione quadam fruerentur, ieiunantibus cęteris à salute. Igitur quoniam primus aduentus & plurimis figuris obscuratus, & omni inhonestate prostratus canebatur, secundus uero & manifestus & deo condignus: idcirco quē facile & intelligere & credere potuerunt, eum solū intuentes, id est, secundū qui est in honore & gloria, non immerito decepti sunt circa indigniorem, certe obscuriorē, id est, primū. Atque ita in hodiernū negant uenisse Christū, quia nō in sublimitate uenerit, dū ignorant in humilitate primò fuisse uenturū. Sufficit huc usque de his, interim

Ignotus

Iesus sordidatus.

Hirci duo

Visceratio distributio carnis, quæ fieri solebat uel in solenni sacrificio uel in funere excellentis alicuius

interim ordinem Christi decucurrisse,quo talis probatur, qualis annũciabatur:ut iam ex ista consonantia scripturarum diuinarum intelligamus, & quæ post Christum futura prædicabantur, ex dispositione diuina credantur expũcta. Nisi enim ille uenisset post quem habebant expungi, nullo modo uenissent quæ in aduentum eius futura prædicabantur. Igitur si uniuersas nationes de profundo erroris humani exinde emergentes ad deum creatorem & Christũ eius cernitis, quod prophetatum non audetis negare: quia & si negaretis, statim uobis in psalmis sicuti iam prælocuti sumus, promissio patris occurreret, dicentis: Filius meus es tu, ego hodie genui te, Pete à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam & possessionem tuam terminos terræ: nec poteritis in istam prædicationem magis Dauid filiũ Salomonem uindicare, quàm Christum dei filium dicere: nec terminos terræ, Dauid filio promissos, qui intra unicam Iudæam regnauit, quàm Christo filio dei, qui totum iam orbem euangelij sui radijs illuminauit. Denique & thronus in æuum magis Christo dei filio competit, quàm Salomoni temporali scilicet regi, qui soli Israel regnauit. Christum enim hodie inuocant nationes, quæ eum non sciebant, & populi hodie ad Christum confugiunt, quem retro ignorabant. nõ potes futurum contendere, quod uides fieri. Hæc autem prophetata nega, cũ coràm uidentur, aut adimpleta cum leguntur: aut si non negas utrunque, in eo erunt adimpleta, in quem sunt prophetata.

ARGVMENTVM LIBRI SEquentis per Beatum Rhenanum.

Marcion, ut autor est Tertullianus in catalogo Hæreseon, natione Ponticus, episcopi filius, cum ob uiolatam uirginem ecclesiastica communione priuatus esset, ultionis (ut uerisimile est) studio quod etiam aliàs plus semel accidisse legimus, Cerdonis hæresim amplecti cœpit permotus ut uolunt Euangelica illa sententia, Omnis arbor bona, bonos fructus profert: mala autem, malos. Quam Christus non dijs, sed hominibus per allegoriam adcommodauit. Itaque Cerdonis impij magistri impius discipulus, profiteri cœpit quæ ille docuerat, duo uidelicet esse initia, duos, inquam, deos, sed longe dissimillimos, Alterum bonum, mitem, ac sedatum, & nihil aliud quàm optimũ qui per Christum filium suum paulo serius nobis sit reuelatus, hunc superiorem uocat, Alterũ truculentum ac sæuum, sanguinariumque, quippe qui bellis ac cædibus delectetur. Ab hoc uult mũdum esse conditum, quem minorem appellat, & asserit ueteris testamenti promulgatorem, ut superior ille noui fuit. Proinde legem & prophetas reijcit, indigne de Creatore sentiens. At melioris illius dei sui filium esse Christum affirmat, quem tamen haud uera carne fuisse uestitum tradit, sed solum imaginaria: nec uere passum nec natum. Resurrectionem animæ tantum concedit, corporis negat. Ex euangelistis solum Lucam agnoscit, sed tamen non totum. Nec Paulinas epistolas omnes recipit, nec totas. Acta Apostolorum & Apocalypsim pro falsis damnat, Huius itaque dogmata destructurus Tertullianus ostendit nouum illum deum meram esse fabulam, quando cõstet duos deos esse non posse, uel ex hac regula, quod deus quiddam summè magnum sit. at hoc nõ fuerit, si sit cui adæquetur, Nec uero diuersitatem duos admittere deos, nedum æqualitatem. Nolebant autem inconueniens uideri Marcionitæ, duos esse deos, modo dispareis affirmarent. Et quia mire sibi placebãt de nouo deo suo, docet nouitatem haud abesse à specie fictionis. Id quod ex dijs Romanæ superstitionis liquet, quos illa leui de causa cottidie nouos commenta est. Sed enim huic malo occurrentes Marcionitæ, dicebant agnitione duntaxat nouum esse, non reipsa. Quod egregie cõfutat Tertullianus, probans deum nũquam latuisse, sed à primordio conditi mundi cum ipsis statim rebus in hominum deuenisse cognitionem,

utputa

ut puta cuius amplissima sint testimonia totum quod nos sumus, & in quo sumus, nempe mundus uniuersus. Proinde cum peculiariter deo conueniat, aliquid condere: hoc argumento nullus esse comperietur deus Marcionis, cuius nullum opus demonstrari possit. Quod si esset, esset utiq; sine causa, quando re caret, quæ solet esse causa, ut sit aliquis, cuius res est: & impudentiæ malitiæq; notam non effugeret. Iam ut dei sui ignauiam excusarent Marcionitæ, mundum hunc aiebant opus esse parum deo dignum, bestiolas & alia ad exornandam hanc rerum uniuersitatem creata, palàm irridentes. Quibus respondens Tertullianus, de dignitate pulchritudineq; mundi nonnihil obiter disserit. Deinde probat deum Marcionis non habere suum mundum supra Creatorem, nec esse rerum inuisibium autorem, nec item à Christo reuelatum, sed ab illo mendaciter confictũ, uel hoc argumento certissimo, quod ætate Pauli nulla sit de deo facta quæstio, quę omnes unum credebant, nempe creatorem: quanquam de conuersatione interim & disciplina uariatum est etiam inter Apostolos, ut indicat Pauli illa cum Petro disceptatio. Sub hæc ostendit deum Marcionis esse mali permissorem, ac planè malignum, ut qui non statim homini succurrerit. Nec fuisse rationẽ cur illius benignitas alieno homini subuenire uoluerit: quando sic benignum esse, sit iniuriam facere. Præterea non solum iniustam esse, sed imperfectam illius benignitatem, quod animam tantum liberet, corpus perire sinens, cuius apud Marcionem resurrectio negatur. In summa, bonitatem (ut ipsius utar uerbis) minime deo adæquari, ut neq; ingenitam, neq; rationalem, neq; perfectam, sed improbam & iniustam, & ipso iam bonitatis nomine indignam. His absolutis tractat quæstionem, An deus de sola bonitate sit censendus, ostendens etiam iudicium deo conuenire. Epicuricũ uero Marcionis deum, stupidum esse, qui non offendatur hominibus ipsius precepta cõtemnentibus, non irascatur, non sumat uindictam omnium affectuũ expers. Demũ rursus summatim colligit, dei Marcioni neq; statum, neq; conditionem, neq; naturam, neq; ullam rationem, deniq; nec fidei eius sacramentũ baptismum consistere. Porrò quoniam nullum regenerationis lauacro censebat abluendum, nisi cœlibem aut matrimonio uel huius fructui renũciantem, ostendit hanc institutionem absurdam esse atq; damnabilem. Vbi de matrimonio ualde Christiane loquitur, admiscens tamen paululum de dogmate Montani, de unis uidelicet nuptijs, cũ inquit, Sed & si nubendi iam modus ponitur, quẽ quidem apud nos spiritalis ratio Paracleto autore defendit, unum in fide matrimonium præscribens, &c. Atq; hęc libro primo. Refert diuus Hieronymis in catalogo scriptorum ecclesiasticorum, Smyrnensem episcopum Polycarpum, cum huic Romæ forte fortuna Marcion obuius factus, dixisset, Cognoscis nos? respondisse, cognosco primogenitum diaboli. Eodem autore, nominatim aduersus Marcionem scripsere, Theophilus Antiochensis episcopus, Philippus episcopus Cretensis, Modestus & Rhodon. Ipse uero passim in suis scriptis hominem dementiæ arguit, in Paulinis præcipue commentarijs.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

Pontus igitur qui Euxinus negatur.) Scripsimus Euxinus natura negatur, Ex Gorziensibus adnotamentis. Vt escatiles, id est, ad esum apti. Sic in libro De patientia, Post mannæ escatilem pluuiam. Fabulas scenis dedit.) Tragœdias intelligit, Euripidis apud Græcos, apud nos Senecæ. De sacrificijs Taurorum.) Nam ij pro uictimis aduenas mactare solebant autore Pomponio Mela. Et amoribus Colchorum.) Hoc dicit propter Medeam de cuius amoribus habes apud Ouidiũ. Et crucibus Caucasorum.) Prometheus, diductis ad duo iuga brachijs, Caucaso fuit alligatus à Ioue. lege Philostratum in principio secundi de uita Apollonij. Caucaso abruptior.) Prodit Plinius Caucasum præaltis rupibus inaccessum esse. Vnde uocat inhospitalem Horatius. Penes quem.) Subaudi Marcionem. Verus Prometheus.) Vetustè, omnipotentem deum creatorem, appellat uerum Promethẽum, quod hunc fabulentur Poetę primum hominem è limo finxisse, cuius rei in scholijs libri De uera carne domini supra meminimus. Iam & bestijs illius Barbariæ importunior.) Sic paulò ante, quasi quodam Barbariæ suæ pudore secesit. Est enim Barbaria locus ipse. Quis enim tam castrator carnis castor?) Spectabilis naturæ potentia in his quoq;, quibus & in terris & in aqua uictus est, sicut & fibris, quos castores uocãt, & castorea testes eorũ. Amputari hos ab ipsis

cum

cum capiuntur negat Sestius diligentissimus medicinæ. Ex Plinij libro tricesimo secundo. cap. iij. Captat uero gratiam uocabulorū quum inquit, castrator carnis castor. Quis tam comesor mus ponticus?) Mures ponticos hyeme condi, atq; remandere Plinius autor est. Infra scripsimus, De bono præferendo cōstruxit. De bono, hoc est, ob bonitatem.

3

4 Si in minutalibus, ut ita dixerim, regnis.) Deleuimus præpositionem in, fidem Gorziensis collationis secuti, Vocat minutalia regna, minuta ac parua. Mox reposuimus ex Gorziensis, eadem potuit & plura post. Item, infra, qua dei ambo. Si depreciari capit in creatore.) Sic uerbum capit usurpat sæpius, ut in præcedentium librorum scholijs admonuimus. Sic Græci ἐνδέχεται. Hic tantum ualet ac si dicas, Si conceditur, si datur, ut creator deprecietur. Sic libro secundo, quia si caperet hoc iure. Deum uero confessus utrunq;, duo summa magna confessus est.) Malim confessus es. Vt passiuo & in alios quoq; permisso.) Hic aperte seipsum interpretatur ostendens quid intelligat per passiuum, quum dicit, &, pro id est, in alios quoq; permisso. Nam passiuum illi cōmune significat & promiscuum, ab aduerbio passim. Supra dixit in fine De carne Christi, Alium cæteris passiuum, ignobilem, hoc est, uulgarem, obscurum. Sicut illic in scholijs exposuimus. Infra leges in hoc primo libro passiuum conuictum. Paulò post, Sic communio, castigauimus, Si communio. Quanti nequam serui.) Quanti pro quot. Sic uulgus loquitur. Quia qui inquantum dij uocantur.) Qui uidetur superuacaneum. Mox uanam gloriam uapulabunt.) Subauditur secundum. Figura Græca. A tempore arbitro & metatore initij & finis.) Metator est qui metitur loca in quibus tentoria figant milites, aut qui hospitia præstat in ciuitatibus. Hic & Mensor appellatur quod ad podismon demetiatur loca. Cyprianus epistola primi libri quarti ad Christianos quosdam captiuos scribens, Primum, inquit, hospitiū uobis in carcere præparauit, & metator quodam modo uester, nunc quoq; uos antecedit. Hic Tertullianus accipit pro demensore. Sic autem dixit, A tempore metatore, ut libro quarto, A diutore præcepto. Hinc itaq; constantissime dirigam.) Hoc uerbo subinde sic utitur Tertullianus. Infra scripsimus, tanta idololatria dominationem obumbrante. & post ponticis, adiecimus hæc uerba, Iudæorum enim deum, dicunt animæ deum. Ex Gorziensi. Mox, pro certus supposuimus, incertus. A certo incertus. Item intelligetur, Et mox, quoniam aliquid ab unoquoq; p. u. Et quidem maiore si false. Scribo falsæ, ut subintelligatur, carnis. Et impudentiæ & malignitatis adfinis est.) Sic in libro De patientia, Adfines cupiditatis deprehendentur. Libro secundo, Vt adfinem mali arguere, Et alibi sepe. Sic etiam Cicero loquitur. Vt pro Sylla, Huius adfines suspicionis. Et de isto huius mundi indigno loquar.) Indigno, id est, indignitate. Cum de mundo.) Sequentes periodi non admodum apte connectuntur. Mox scripsimus, quas colunt & pers. M. Secundum sonum Græcorum uocabulorū.) ζέω Græcis est ferueo. unde ζεὺς Iuppiter. ἥρα Iuno soror & coniunx Iouis. παρὰ τὸ ἀὴρ κατ' ὑπέρθεσιν ἥρα. Hæc duo gentilium deorum uocabula nobis ignem & aerem declarant. Et maritatus igne aer feruescit ut inquit Fulgentius, apud quem Hellanicus ait Iunonem à Ioue catenis aureis uinctam, quòd aer igni proximus sit in ordine elemētorum.

5

6

7

8

9

Vestam in ignē.) Ouidius, Nec tu aliud Vestam quàm uiuam intellige flāmam. ἑστίαν Græci uocant. Seminalia demessam.) Synecdoche est. Sic & Osirim.) Apim bouem intelligit, qui numinis uice celebratur in Aegypto. Lege Plin. lib. 8. cap. 46. & Her. Tibul.

> Te canit, atq; suum pubes miratur Osirim
> Barbara, Memphiten plangere docta bouem.

Leones Mithræ philosophantur.) Sic enim restituimus pro mire, secuti lectionem codicis Gorziensis. Huius dei cultus, sacramenta Christianæ religionis imitabatur, tingendo, signando in frontibus, Panis oblationem celebrando, resurrectionis imaginem inducendo, deniq; coronando suos sub gladio. Atq; sic initiati, Mithræ milites dicebantur. Vt meminit in præscriptionibus Tertullianus, & in libello de corona militis adhuc apertius in fine. Huic ergo deo Mithræ leones attribuebant, currum eius, ut uidetur, trahenteis. In scholijs supra retulimus diui Hieronymi sententiam de Mithra. Ardentis autem naturæ sacramenta eo dicit, quòd Mithra idem sit Persis qui nobis Sol. Vna tetraonis pennula.) In uolumine Hirsaugiensi manu descripto legebatur tetra pauonis, ego substitui tetraonis. Est autem tetrao auis Germanis der aurhan dicta, cuius meminit Plinius

libro decimo iјs uerbis, Decet, inquit, & tetraones ſuus nitor abſolutaq; nigritia, in ſuperciliјs cocci rubor. Vbi in peruulgatis æditionibus legitur Erythrotaonas, refragantibus exemplaribus ſcriptis. Infra ſcripſimus, planè inimice. Sanctiorem cibum) Et hodie quidam carnibus piſces præferunt. Hypocritam ut apocartereſi probes te.) 10 Hæc uerba partim deprauata partim tranſpoſita reſtituimus ſuæ integritati ordiniq;, Gorzienſis collationis fidem ſecuti, Hypocrita, ut apocartereſi probes te Marcionitam, id eſt, repudiatorem creatoris. ut ſit hypocrita uocandi caſu dictum: Eſt autem ἀποκαρτερεῖν Græcis autore Suida, quum quis uel inedia uel laqueo uitam finit, unde ἀποκαρτέρησις. Quod uocabulum in Apologetico quoq; uſurpat ſic ſcribens, Lycurgus ἀποκαρτερῆσιν optauit, quod leges eius Lacones emendaſſent. Cæterum hypocritam hic appellat Marcionem, ut non bona fide nec ex animo ſed ſimulatè tantum res creatoris deſtruentem contemnentemq;. Quomodo dominus paruit eius in hoc mundo?) Paruit, pro apparuit, ut ſupra. Mox legis ſubſciua pro ſubciſiua. Scripturarum quoq; aduocationi. 11 Aduocatio propriè eſt turba patronorum & amicorum, qui alicui in iudicio adſunt. Hic accipit pro defenſione. Sic in libro De patientia. Itaq; talibus & aduocatio & riſus promittitur pro conſolatione. A deo creatore deputandum.) Hoc eſt, à partibus dei creatoris. Infrà ſcripſimus, Per quæ deum probari oportet. Ab ignoti dei quæſtione deducta, ſatis.) Gorzienſis codex habet deductus. Opinor legendum, deductis. 12 Siue potius, deducto, ut conſtruas cum articulo. Paulò poſt, iudicantur uertimus in indicantur, & poſt diſcordiam, adiecimus Euangeliј. Item cõiunctionem ſcilicet tibi. Ex Gorzienſi. Paſſiuum ſcilicet conuictum.) Paſſiuum uocat communem & promiſcuum. Sic ſupra dixit in hoc ipſo libro, Paſſiuum nomen dei. Et in fine De carne Chriſti, alium cæteris paſſiuum ignobilem. Mox ſcripſimus ſuſpectam pro ſuſceptam. De 13 Euangeliј ſocietate condixerant.) Condixerant pro conuenerant. Condicere enim etiam denunciare eſt atq; conſtituere. Paulò poſt reſtituimus, Olim de hoc ipſo prædicantis. Vel quanto principalis.) Pro quanto magis principalis. Et obduxeris.) 14 Hoc eſt, euiceris, ut in lib. De carne Chriſti, Hoc quidem, inquit, capitulo ego potius utar, cum adulteratores eius obduxero. Item De reſurrectione carnis, carneum enim inquit, atq; corporeum probantes eum, proinde & obducimus, præſcribendo nullum alium credendum deum præter creatorem. Ibidem, Obducti dehinc de deo carnis autore. Mox ſcripſimus, notitiam dei hæretici. Aeternitatis aliena.) Vt ſupra in De reſurrectione carnis. In re aliena ſalutis. Item, In alienam culpæ. Non poſſe quid 15 deo nõn licet.) Senſus eſt, Non licet deo ut aliquid non poſsit, nedum ut non poſsit naturalibus ſuis fungi. Natura enim ſi non poteſt nolle.) Legendum, Natura enim ſe non poteſt nolle, quæ ſe ita dirigit. Totum deniq; creatoris elogium.) Elogium in malam partem. Et exinde proſiliant delicta.) Alias proficiunt. Item nullum ceſpitem norunt. Mox ſcripſimus, Si ut ex hoc melior. Ex redundantia ſuper 16 ſcribarum & phariſæorum.) Subaudi iuſtitiam. Talis aſſertor.) Aſſertor hic de deo qui in libertatem aſſerit, quanquam etiam de iјs dicatur qui in ſeruitutem trahuntur, ut apud Liuium, Marco Claudio clienti negotium dedit, ut uirginem in ſeruitutem aſſereret. Loquitur de Appio & filia Virginiј. Ne dum plagiator?) Plagiatorem quia præceſsit aſſertor uſurpat pro plagiario ſoni gratia. Is autem eo uocabulo ſignificatur qui hominem liberum emit aut uendit pro ſeruo. Etiam aliјs modis committitur plagium. Sic enim ipſi crimini nomen eſt. De hoc apud Iureconſultos diſputatur: Infra, Sic deniq; plagiariј diliguntur. Mox ſcripſimus, At putem impudentiorem. Ad alienum cœlum aliј deo expanditur.) Ergo precantes Chriſtiani ad cœlum brachia expandebant. 17 Aliј deo ſternitur:) Hoc pœnitentium erat. Diſpenſatorem ſi forte bonitatis.) Si forte ſolet uſurpare pro forte. Infra ſcripſimus, aliquid ei debuit debuiſſe. Item, quo ore contendes perfectum bonitatis titulum. Item poſtea, Non potes autem perfectè bonum oſtendere. Ex Gorzienſibus annotatiunculis. Quis uolet.) Hæc clauſula, 18 Quis uolet quod non concupiſcet? non eſt in uolumine Gorzienſi quemadmodum indicat collatio. Itaque deleuimus. Nolentia.) Nolentiam opponit uoluntati. 19 Sententiæ ſuæ circunſcriptorem.) Circunſcriptorem, id eſt, abrogatorem. Circun- 20 ſcribere pro circunducere & obliterare frequens Iureconſultis & autoribus idoneis uer-

Fulgent. ad Calad.

bum. Cicero in finibus, Circumscriptis igitur ijs sententijs quas modo posui, relinquitur & cætera. Et ipsa transfunctoria præcepta.) Transfunctoria uocat perfunctoria. Est autem Iureconsultis perfunctorium quod leui cura fit, & aliud agendo, dum uidelicet nō curamus ut aliquid bene fiat, sed tantum ut fiat. inde perfunctoriè aduerbium in crebro usu apud illos. Quicq; nondū hoc estis, ut esse possitis.) Hoc est, quicq; nondū estis peccatores, ut esse possitis peccatores. Obsequiū subsignare.) Sic in De patientia, Tantū illi subsignant. Mox Castigauimus, Atq; adeo præ se ferunt Marcionitæ. Quàm delicta non exequi?) Non exequi dicit pro non uindicare, non punire. Vnde infra sequitur Et executore delicti, id est, Iudice. Sic aduersum Iudæos. Et hostis executionem, persecutionem significans ut illic annotauimus. In hunc sensum pauloante dixit, Expugnatione mali. Non aliter Pomponius Iureconsultus mortē exequi dixit, pro instituere actionē de paricidio perpetrato, Digestorū lib. quadragesi. octauo, titulus de accusationibus & inscriptionibus. Circi furentis, caueq; sęuientis, & scenæ lasciuientis.) Ludos gladiatorios atq; ad bestias depugnationes & recensiones comœdiarū intelligit. Statim oblata acerra). Per thurificationē enim corā idolo homines explorabantur Christiani ne essent an gentiles. Suffectura.) Suffectura huius generis est cuius læsura, paratura, genitura, supparatura, à sufficiendo, id est, substituendo, nomen substantiuum. Mox reposuimus, Nisi tam uanus quàm deus. Nunquam apud se resignatum.) Nam diabolus integritatem imaginis & similitudinis resignauit. ut dicit Tertullianus libro secundo exponens propheticum illud, Tu es resignaculum similitudinis. Marcion autem non recipiebat uetus instrumentū. Non reprehendens carni salutem.) Quasi fugitiuam uidelicet. Nam fugitiui propriè reprehenduntur: quæ fugitiuariorum ars est. Alioqui legerē rependens.

Quasi non etiam Spadonibus ex nuptijs nata.) Sensus est, quasi non etiam Spadonū caro nata sit ex nuptijs. Vt aliqui Nicolaitæ.) Sic in De resurrectione carnis. Viderit unus aliqui Lucanus. In præscriptionibus: Aliquos Marcionitas & Valentinianos liberanda ueritas expectabat. Item, Aliquem Hermogenem ostendit. Et in hoc ipso libro supra, Aliquis Esaias. In gulam committunt.) Sic supra In quæ ipsi committebant. Tunc. Nec uestitus ideo.) Scripsi meum secutus iudicium, ut nec uestitus ideo accusabātur. Idem feci in calce libri primi ubi pro confirmantes, sed &, supposui, licet refragantibus exemplaribus manuscriptis, confirmant. Sed & totius opusculi.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS MARCIONEM LIBER PRIMVS.

SI QVID retro gestum est nobis aduersus Marcionem, iam hinc uiderit. Nouam rem aggredimur ex uetere. Primum opusculū quasi properatum pleniore postea compositione rescideram. Hanc quoq; nondum exemplarijs suffectam fraude tunc fratris dehinc apostatę amisi, qui forte descripserat quædam mendosissime, & exhibuit frequentię. Emendationis necessitas facta est, innouationis eius occasio aliquid adijcere persuasit. Ita stylus iste nunc de secundo tertius, & de tertio iam hinc primus, hunc opusculi sui exitum necessario pręfatur, ne quenquam uarietas eius in disperso reperta confundat. Pontus igitur qui Euxinus natura negatur, nomine illuditur. Cæterum hospitalem Pontum nec de situ æstimes: ita ab humanioribus fretis nostris, quasi quodam barbariæ suæ pudore secessit: gentes ferocissimæ inhabitant, si tamē habitatur in plaustro. Sedes incerta, uita cruda, libido promiscua

miſcua & plurimum nuda, etiam cum abſcondunt, ſuſpenſis de iugo phare-
tris indicibus, ne temere quis intercedat. Ita nec armis ſuis erubeſcunt. Paren
tum cadauera cum pecudibus cæſa, conuiuio conuorant. Qui non ita deceſ-
ſerint, ut eſcatiles fuerint, maledicta mors eſt. Nec fœminæ ſexu mitigantur
ſecundum pudorem, ubera excludunt, penſum ſecuribus faciunt, malunt mi
litare quàm nubere. Duritia de cœlo quoq;. Dies nunquam patens, ſol nun-
quam libens, unus aẽr, nebula: totus annus, hybernum: omne quod flauerit,
Aquilo eſt. Liquores ignibus redeunt, amnes glacie negantur, montes prui-
na exaggerantur. Omnia torpent, omnia rigent: nihil illic niſi feritas calet, il-
la ſcilicet, quæ fabulas ſcenis dedit, de ſacrificijs Taurorũ, & amoribus Col- 2
chorum, & crucibus Caucaſorum. Sed nihil tam barbarum ac triſte apud
Pontum, quàm quod illic Marcion natus eſt, Scytha tetrior, Hamaxobio in-
ſtabilior, Maſſageta inhumanior, Amazonia audacior, nubilo obſcurior,
hyeme frigidior, gelu fragilior, Hiſtro fallacior, Caucaſo abruptior: quid ni?
penes quem uerus Prometheus deus omnipotens blaſphemijs lancinatur.
Iam & beſtijs illius barbariæ importunior Marcion. Quis enim tam caſtra-
tor carnis caſtor, quàm qui nuptias abſtulit? Quis tam comeſor mus ponti- 3
cus, quàm qui euangelia corroſit? Næ tu Euxine probabiliorẽ feram philoſo
phis ædidiſti, quàm Chriſtianis. Nam ille canicula Diogenes hominẽ inueni
re cupiebat, lucernã meridie circunferens: Marcion deum quẽ inuenerat, ex
tincto lumine fidei ſuæ amiſit. Non negabunt diſcipuli eius, primã illis fidem
nobiſcum fuiſſe, ipſius literis teſtibus: ut hinc iam deſtinari poſsit hæreticus,
qui deſerto quod prius fuerat, id poſtea ſibi elegerit, quod retro non erat. In-
tantum enim hæreſis deputabitur, quod poſtea inducitur: inquantũ ueritas
habebitur, quod retro & à primordio traditũ eſt. Sed alius libellus hunc gra
dum ſuſtinebit aduerſus hæreticos, etiam ſine retractatu doctrinarum reuin-
cendos, quod hoc ſint de præſcriptione nouitatis. Nunc quatenus admitten
da congreſsio eſt, interdum ne cõpendium pręſcriptionis ubiq; aduocatum,
diffidentiæ deputetur, regulã aduerſarij prius prætexam, ne cui lateat, in qua
principalis quæſtio dimicatura eſt. Duos Ponticus deos affert, tanquã duas
Symplegadas naufragij ſui: quẽ negare non potuit, id eſt creatorẽ, id eſt, no-
ſtrum: & quẽ probare nõ poterit, id eſt ſuũ: paſſus infelix huius præſumptio-
nis inſtinctũ, de ſimplici capitulo dominicæ pronunciationis, in homines nõ
in deos diſponentis exempla illa bonę & malæ arboris, quòd neq; bona ma-
los, neq; mala bonos proferat fructus: id eſt neq; mens uel fides bona, malas
ædat operas, neq; mala bonas. Languens enim (quod & nunc multi, & maxi
mè heretici) circa mali quæſtionẽ, Vnde malũ: & obtunſis ſenſibus ipſa enor Vnde malum
mitate curioſitatis, inueniens creatorẽ prænunciantẽ: Ego ſum qui cõdo ma-
la: quanto ipſum præſumpſerat mali autorẽ, & ex alijs argumẽtis quæ ita per
ſuadent peruerſo cuiq;, tanto in creatorẽ interpretatus, malam arborẽ malos
fructus condentẽ, ſcilicet mala, alium deũ pręſumpſit eſſe debere in partẽ bo-
næ arboris bonos fructus. Et ita in Chriſto quaſi aliam inueniens diſpoſitio-
nem ſolius & puræ benignitatis, ut diuerſæ à creatore, facile nouã & hoſpitã
argumẽtatus eſt diuinitatẽ in Chriſto ſuo reuelatã, modicoq; exinde fermen
to totã fidei maſſam hæretico acore decepit. Habuit & Cerdonẽ quendã in-

formatorem scandali huius, quo facilius duos deos cæci perspexisse se existimauerunt. Vnum enim nõ integre uiderant. Lippientibus etiam singularis lucerna numerosa est. Alterũ igitur deum quem confiteri cogebatur, de malo infamando destruxit: alterum quem cõmentari cõnitebatur, de bono præferendo cõstruxit. Has naturas quibus disposuerit articulis, per ipsas responsiones nostras ostendimus. Principalis itaq; & exinde tota cõgressio de numero, an duos deos liceat induci, si forte poëtica & pictoria licentia, & tertia iam heretica. Sed ueritas Christiana destricte pronunciauit, Deus si nõ unus est, nõ est: quia dignius credimus non esse, quodcunq; nõ ita fuerit ut esse debebit. Deum autem ut scias unum esse debere, quære quid sit deus, & nõ aliter inuenies. Quantũ humana cõditio de deo definire potest, id definio quod & omnium conscientia agnoscet, deum summũ esse magnum, in æternitate constitutũ, innatũ, infectum, sine initio, sine fine. Hunc enim statum æternitati censendum, quæ summum magnũ deum efficiat, dum hoc est in deo ipsa, atq; ita & cætera, ut sit deus summum magnum, & forma, & ratione, & ui, & potestate. Cum de isto cõueniat apud omnes (nemo enim negabit deũ, summum magnum quid esse, nisi qui poterit deum, imum, modicum quid econtrario pronunciare, ut deum neget, auferendo quod dei est) quæ erit iam cõditio ipsius summi magni? nempe ut nihil illi adæquetur, id est ut nõ sit aliud summum magnum: quia si fuerit, adæquabitur: & si adequabitur, nõ erit iam summum magnum euersa cõditione, & ut ita dixerim lege, quæ summo magno nihil sinit adæquari. Ergo unicum sit necesse est quod fuerit summũ magnum, par nõ habendo, ne nõ sit summum magnũ. Ergo nõ aliter erit quàm per quod habet esse, id est unicum omnino. Proinde deus cum summum magnum sit, recte ueritas nostra pronunciauit: Deus si nõ unus est, nõ est. Non quasi dubitemus esse deum, dicendo si nõ unus, nõ est: sed quia quem confidimus esse, ijdem definiamus esse. Quod si nõ est, deus nõ est, & summum scilicet magnum. Porrò summum magnum unicum sit necesse est. Ergo & deus unicus erit, nõ aliter deus, nisi summum magnum. Nec aliter summum magnum, nisi parem nõ habens, Nec aliter parem non habens, nisi unicus fuerit. Certe quemcunq; alium deum induxeris, nõ alia poteris eum forma tueri deum, quàm ut & illi proprium diuinitatis asscripseris, sicut eternum, ita & summum magnum. Duo ergo summa magna quomodo consistent, cum hoc sit summum magnum, par nõ habere? Par autem non habere, uni competat, in duobus esse nullo modo possit? Sed argumentabitur quilibet, posse & duo summa magna consistere distincta atq; disiuncta in suis finibus, & utiq; aduocabit exemplum: Regna terrarum tanta numero, & tamen summa magna in suis quibusq; regionibus: & putabit ubiq; humana diuinis cõferenda. Iam ergo si huic argumentationi locus dabitur, quid prohibet nõ dico & tertium & quartum deum inducere, uerum tot iam numero, quot & gentium reges. De deo agitur, cuius hoc principaliter proprium est, nullius exempli capere comparationem. Hoc natura ipsa, si non aliquis Esaias, uel ipse per Esaiam deus concionabitur, Cui me similabitis? Diuinis forsitan comparabuntur humana, deo nostra. Aliud enim deus, aliud quæ dei. Deniq; qui exemplo uteris regis quasi summi magni, uide ne iam nõ possis eo uti. Rex enim & si summum

Summum magnum

mum

mũ magnũ eſt in ſuo ſolio uſq; ad deũ, tamen infra deũ: cõparatus aũt ad deũ, excidet iã de ſummo magno tranſlato in deũ. Hoc ſi ita, quomodo uteris eius rei exemplo ad dei cõparationem? quæ dum ad cõparationem accedit, amittitur: quid nunc, ſi nec inter reges plurifariam uideri poteſt ſummũ magnum, ſed unicum & ſingulare, apud eum ſcilicet qui rex regum ob ſummitatem magnitudinis & ſubiectionem cæterorum graduum quaſi culmen dominationis excipitur: Sed etiam alterius formæ reges, qui ſingulares in unione imperij præſunt, ſi minutalibus, ut ita dixerim, regnis undique conferãtur in examinationem, qua conſtet quis eorum præcellat in ſubſtantijs & uiribus regni, in unum neceſſe eſt ſummitas magnitudinis eliquetur, omnibus gradatim per comparationis exitum de magnitudinis ſumma expreſsis & excluſis. Adeo & ſi in diſperſo multifarium uidetur ſummum magnum, ſuis uiribus, & ſua natura, & ſuo ſtatu unicum eſt. Proinde quum duo dij conferuntur ut duo reges & duo ſumma magna, in alterum concedat neceſſe eſt unio ſummi magni ex ſententia comparationis: quia ſummum ex uictoria ſua conſtat, ſuperato æmulo alio magno, non tamen ſummo, atque ex defectione æmuli ſolitudinem quandam de ſingularitate præſtantiæ ſuæ poſsidens, unicum eſt. Ineluctabilis iſte complexus, in hoc ſententiam conſtringit, aut negandum deum eſſe ſummum magnum, quod nemo patietur ſapiens, aut nulli alij communicandum. Aut quæ ratio duo ſumma magna compoſuit? Primo enim exigam, cur non plura ſi duo, quando locupletiorem oporteret credi ſubſtantiam diuinitatis, ſi competeret ei numerus. Honeſtior & liberalior Valentinus, qui ſimul auſus eſt duos concipere, Bythum & Sigen, cum uſq; ad triginta æonum fœtus, tanquam æoniæ ſcrophæ, examen diuinitatis effudit. Quæcunque ratio plura ſumma magna non patitur admitti, eadem nec duo ut ipſa plura poſt unum. Poſt unum enim numerus. Quæ potuit duo admittere, eadem potuit & plura poſt. Duo enim multitudo, unione iam exceſſa. Denique apud nos uis rationis iſtius ipſo termino plures deos credi non ſinit, quod nec duos illa regula unum deum ſiſtens, qua deum id eſſe oporteat, cui nihil adæquetur ut ſummo magno: unicum autem ſit, cui nihil adęquetur. Iam nunc duo ſumma magna, duo paria, cui operæprecio, cui emolumento deputarentur: quid interfuit numeri, quum duo paria non differant uno? Vna enim res eſt, quæ eadem in duobus eſt. Etiam ſi plura eſſent paria, tantundem omnia unum fuiſſent, nullo à ſe differendo quâ paria. Porrò ſi neutrum ex duobus altero diſtat, iam ut ambo ſumma magna, quâ dei ambo, neutrum plus altero præſtat, nullam rationem numeri ſui oſtendunt, præſtantiã non habentes. Numerus autem diuinitatis ſumma ratione conſtare deberet, uel quoniam & cultura eius in anceps deduceretur. Ecce enim duos intuens deos, tam pares quàm duo ſumma magna, quid facerem ſi ambos colerem? uererer ne abundantia officij ſuperſtitio potius quàm religio exiſtimaretur, quia duos tam pares, & in altero ambos poſſem in uno demereri: hoc ipſum teſtimonio præſtans parilitati & unitati eorum, dum alterum in altero uenerarer, dum in uno mihi duo ſunt. Si alterum colerem, æque recogitarem ne ſuffundere uiderer numeri uanitatem ſine differentia ſuperuacui, hoc eſt ut tutius cenſerem neutrum colendum, quàm alterum cum ſcrupulo colẽdum,

4 *Minutalia regna*

Triginta cap. fœtus enixa iacebit

aut ambos uane. Sic adhuc uidemur disputare, quasi Marciō duos pares constituat. Nam dum defendimus deum summum magnum unicum credi oportere, excludentes ab eo parilitatem, tanquam de duobus paribus de his retractauimus: nihilominus tamen docendo pares esse non posse secundum summi magni formam, satis confirmauimus duos esse non posse. Alioqui certi, Marcionem dispares deos constituere, alterum iudicem, ferum, bellipotentem: alterum mitem, placidum, & tantummodo bonum atque optimum. Dispiciamus æque & hanc partem, an diuersitas saltim duos capiat, si parilitas capere non potuit. Porrò & hic eadem regula summi magni patrocinabitur nobis, utpote quæ totum statum uindicet diuinitatis. Coueniens enim & quodāmodo iniecta manu detinēs aduersarij sensum non negātis creatorem deum, iustissime præscribo illi, diuersitati locum non esse inter eos, qui ex æquo deos confessus, non potest facere diuersos: non quia non & homines licet sub eadem appellatione diuersissimos esse, sed quia deus non erit dicēdus, quia nec credendus, nisi summum magnum. Cum ergo summū magnum cogatur agnoscere quem deum non negat, nō potest admitti ut summo magno aliquam asscribat diminutionem, qua subijciatur alij summo magno. Desinit enim si subijciatur. Non est autem dei desinere de statu suo, id est de summo magno. Nam & in illo deo potiore periclitari poterit summum magnum, si depreciari capit in creatore. Ita cum duo dij pronunciantur duo summa magna, necesse est neutrum altero aut maius sit, aut minus: neutrum altero aut sublimius aut deiectius. Nega deum, quem dicis deteriorem. nega summum magnum, quem credis minorem. Deum uero confessus utrunque, duo summa magna confessus es. Nihil alteri adimes, aut alteri asscribes. Agnoscens diuinitatem, negasti diuersitatem. Tentabis ad hæc de nomine dei concutere retractatum, ut passiuo & in alios quoque permisso. quia scriptum sit, Deus deorum stetit in ecclesia deorum, in medio autem deos dijudicauit: Et ego dixi, uos dij estis. Nec tamen idcirco eis competat possessio summi magni, quia dei cognominentur, ita nec creatori. respondebo, & stulto qui nec hoc recogitauerit, ne tantundem & in deum Marcionis possit retorqueri, & illum deum dictum, nec ideo tamen summum magnum probatum, sicut nec angeli aut homines creatoris. Si communio nominum conditionibus præiudicat, quanti nequam serui regum nominibus insultant, Alexandri & Darij & Olofernis? Nec tamen ideo regibus id quod sunt, detrahetur. Nam & ipsa idola gentium dei uulgo, sed deus nemo ea re qua deus dicitur. Ita ego non nomini dei, nec sono, nec notæ nominis huius, summum magnum in creatore defendo, sed ipsi substantiæ cui nomen hoc contigit. Hanc inueniens solam innatam, infectam, solam æternam, & uniuersitatis conditricem, non nomini, sed statui, nec appellationi, sed conditioni eius summum magnum & asscribo & uendico. Et ideo quia deus iam uocari obtinuit substantia cui asscribo, nomini me asscribere putas, quia necesse est per nomen ostendam cui asscribam substantiæ, scilicet qua constat qui deus dicitur, & summum magnum ex substantia, non ex nomine deputatur. Denique hoc & Marcion suo deo uendicans, secundum statum, non secundum uocabulum uendicat. Id ergo summum magnū, quod deo asscribimus ex substantiæ lege non ex nominis sorte,
conten-

Dispares dij Marcionis

Iniecta manu detinere

Passiuum nomen dei

5

, illi quos

et stulto

?

ut

contendimus ex pari esse debere in duobus, qui ea substantia constant qua deus dicitur: quia in quantum dij uocantur, id est summa magna, substantiæ scilicet merito innatæ & æternæ, ac per hoc magnæ summæ, in tantum non possit summum magnum minus & deterius alio summo magno haberi. Si summi magni felicitas & sublimitas & integritas stabit in deo Marcionis, stabit æque & in nostro: si nõ & in nostro, æque nec in Marcionis. Ergo nec paria erunt duo summa magna, quia prohibet disposita iam regula summi magni comparationem non sustinens: nec disparia, quia & alia summi magni regula occurrit, diminutionẽ non admittens. Hæsisti Marcion in medio ponti tui æstu, utrinq; te fluctus inuoluũt ueritatis: nec pares, nec dispares deos sistere potes. Duo enim nõ sunt, quod pertineat proprie ad numeri retractatũ. Quanq; tota materia de duobus dijs dimicetur, his interim lineis eam clausimus, intra quas de singularibus iam proprietatibus cõgrediemur. Primo, supercilio stuporẽ suum ędificant Marcionitæ, quod nouum deum præferant, quasi nos ueteris dei pudeat. Inflantur & pueri nouis calceis, sed à uetere pædagogo calceati, mox uanam gloriã uapulabunt. Nouum igitur audiens deum in uetere mundo, & in uetere æuo, & sub uetere deo ignotum, inauditũ, quem tantis retro seculis neminem, & ipsa ignorantia antiquum, quidam Iesus Christus, & ille in ueteribus nominibus nouus reuelauerit, nec alius ante hac: gratias ago huic gloriæ eorum, maximo adiutorio eius hinc iam heresim probaturus, nouæ scilicet diuinitatis professionem. Hæc erit nouitas, quæ etiam ethnicis deos peperit, nouo semper ac nouo titulo consecrationis cuiusque. Quis deus nouus, nisi falsus? Ne Saturnum quidem tanta hodie antiquitas deum probabit, quia & illum nouitas aliquando produxerit, quum primùm consecrauit. At enim uiua & germana diuinitas, nec de nouitate, nec de uetustate, sed de sua ueritate censetur. Non habet tempus æternitas. Omne enim tempus ipsa est. Quod facit, pati non potest. Caret ætate, quod non licet nasci. Deus si est uetus, non erit: si est nouus, non fuit. Nouitas initium testificatur, uetustas finem comminatur. Deus autem tam alienus ab initio & fine est, quàm à tempore arbitro et metatore initij & finis. Scio quidem quo sensu nouum deum iactitet, agnitione utique. Sed et ipsam nouitatis cognitionem, percutientem rudes animas, ipsamq; naturalem nouitatis gratiositatem uolui repercutere: & hinc iam de ignoto deo prouocare. Vtricq; enim quem agnitione nouum opponunt, ignotum ante agnitionem demonstrãt. Age igitur ad lineas rursum & in gradum. Persuade deum ignotum esse potuisse. Inuenio plane ignotis deis aras prostitutas, sed Attica idololatria est. Item incertis deis, sed superstitio Romana est. Porrò incerti dei minus noti ut minus certi, & proinde ignoti quã minus certi. Quem titulum incidemus ex duobus deo Marcionis? Vtrunq; opinor, & nunc incerto, & retro ignoto. Sicut enim ignotum eum fecit deus notus creator, ita & incertum deus certus. Sed non euagabor uti dicam deus ignotus fuit, latuitq;, illum regio latebrarum obumbrauit, noua utique & ipsa ignota, & similiter nunc quoq; incerta, certe immensa aliqua & maior indubitatò eo quem abscondit. Sed breuiter proponam, & plenissime exequar, præscribens deum ignorari nec potuisse nomine magnitudinis, nec debuisse nomine benignitatis, præsertim

Lineis claudere materiam

Germana diuinitas

Ad lineas et in gradum, prouerbialiter dictum

Incidere titulum

in utroque prælatiorem nostro creatore. Sed quoniam animaduerto in quibusdam ad formam creatoris prouocari oportere omnis dei noui & retro ignoti probationem, hoc ipsum ratione fieri à nobis prius commendare debebo, quo constantius utar rationis æditæ patrocinio. Ante omnia quidem quale est, ut qui deum agnoscis creatorem, & priorem de notitia confiteris, non ijsdem modis & alium scias tibi examinandum, quibus iam in alio didicisti, deum nosse. Omnis res anterior posteriori normam præministrauit. Duo nunc dei proponuntur, ignotus & notus. De noto uacat quæstio: esse eum constat, quia notus non fuisset, nisi esset. De ignoto instat altercatio: potest enim & non esse, quia si esset, notus fuisset. Quod ergo quæritur, quamdiu ignoratur, in incerto est, quamdiu quæritur: & potest non esse, quamdiu in incerto est. Habes deum certum quâ notum, & incertum quâ ignotum. Si ita est, ecquid tibi uidetur iusta ratione defendi, ut ad normam & formam & regulam certorum probentur incerta? Cæterum si ad hanc causam & ipsam adhuc incertam, etiam argumenta de incertis adhibeantur, series implicabitur quæstionum, ex ipsorum quoque argumentorum æque incertorum retractatu periclitantium de fide per incertum, & ibitur in illas iam indeterminabiles quæstiones, quas Apostolus non amat. Sin de certis & indubitatis & absolutis regulæ partibus, incertis & dubijs & inexpeditis præiudicabunt planè, in quibus diuersitas status inuenitur, fortasse an non prouocentur incerta ad formam certorum, ut liberata à reliqua cõparationis prouocatione per diuersitatem status principalis? Cum uerò duo dij proponuntur, cõmunis est illis status principalis. Quid enim deus est? ambo sunt innati, infecti, æterni. Hic erit status principalis. Cetera uiderit Marcion, si in diuersitate disposuit. Posteriora enim sunt in retractatu, imò nec admittentur si de principali statu cõstet. Porrò cõstat quia dij ambo: & ita de quorum statu cõstat communem esse, cum sub eo ad probationem deuocantur si incerta sunt, ad eorum certorum formam prouocanda erunt, cum quibus de communione status principalis censentur, ut proinde & de probatione cõmunicent. Hinc itaque cõstantissime dirigam, deum nõ esse qui sit hodie incertus, quia retro ignotus: quando quem constat esse, ex hoc ipso constat, quod nũquam fuerit ignotus, ideo nec incertus. Siquidem à primordio rerum, conditor earum cum ipsis pariter compertus est, ipsis ad hoc prolatis, ut deus cognosceretur. Nec enim si aliquanto posterior Moyses, primus uidetur in templo literarũ suarum deum mundi dedicasse, idcirco à Pentateucho natales agnitionis supputabuntur, cum totus Moysi stylus notitiam creatoris non instituat, sed à primordio enarret, à paradiso & Adam, non ab Aegypto & Moyse recẽsendam. Denique maior popularitas generis humani, ne nominis quidem Moysi compotes, nedum instrumenti, deum Moysi tamen norunt, etiam tanta idololatria dominationem obumbrante, seorsum tamen illum quasi proprio nomine deum perhibent, & deum deorum, & si deus dederit, & quod deo placet, & deo cõmendo. Vide an nouerint, quem omnia posse testantur. Nec hoc ullis Moysi libris debent. Ante anima, quàm prophetia. Animæ enim à primordio cõscientia dei dos est: eadem nec alia & in Aegyptijs, & in Syris, & in Ponticis. Iudæorum enim deum, dicunt animæ deũ. Noli barbare hæretice priorẽ Abraham consti-

constituere, quàm mundum. Et si unius familiæ deus fuisset creator, tamen posterior tuo non erat, etiam Ponticis ante eum notus. Accipe igitur ab antecessore formam, à certo incertus, à cognito incognitus. Nunquam deus latebit, nunquam deus deerit: semper intelligetur, semper audietur, etiam uidebitur quomodo uolet. Habet deus testimonia totũ hoc quod sumus & in quo sumus. Sic probatur & deus & unus, dum non ignoratur, alio adhuc probari laborante. Et merito, inquiunt. Quis enim non tam suis notus est quàm extraneis? Nemo. Teneo & hanc uocem. Quale est enim, ut aliquid extraneum deo sit, cui nihil extraneum esset, si quis esset? quia dei hoc est, omnia illius esse, & omnia ad illum pertinere: Vel ne statim audiret à nobis, quid ergo illi cum extraneis? Quod plenius suo loco audiet. At nunc satis est, nullum probari cuius nihil probatur. Sicut enim creator, ex hoc & deus, & indubitatus deus, quia omnia ipsius, & nihil extraneum illi: ita & alius idcirco non deus, quia omnia non eius, ideo'q; & extranea. Deniq; si uniuersitas creatoris est, iam nec locum uideo dei alterius. Plena & occupata sunt omnia suo auctore. Si uacat aliquid spacij alicuius diuinitati in creaturis, planè falsæ uacabit. Patet mendacio ueritas. Tanta uis idolorum, cur non recipiat alicubi deũ Marcionis? Igitur ex forma & hoc creatoris expostulo, deum ex operibus cognosci debuisse alicuius proprij sui mundi & hominis & seculi: Quando etiam error orbis propterea deos præsumpserit, quos homines interdum confitetur, quoniam aliquid ab unoquoq; prospectum uidetur utilitatibus & commodis uitæ: Ita & hoc ex forma dei creditum est diuinum esse, instituere uel demonstrare quid aptum & necessarium sit rebus humanis. Adeo inde autoritas accommodata falsæ diuinitati, unde præcesserat ueræ. Vnam saltem cicerculam deus Marcionis propriam protulisse debuerat, ut nouus aliquis Triptolemus prædicaretur. Aut exhibe rationem deo dignam, cur nihil condiderit, si est: quia condidisset, si fuisset, illo scilicet præiudicio, quo & nostrũ deum non aliâs manifestum est esse, quàm quia totum condidit hoc. Semel enim præscriptio stabit, non posse illos & deum confiteri creatorem, & eum quem uolunt ęque deum credi, non ad eius formam probare, quem & ipsi & omnes deum: ut quando hoc ipso nemo creatorem deum dubitet, quia totũ hoc condidit, hoc ipso nemo debeat credere deum & illum qui nihil condidit, nisi ratio forte proferatur. Duplex ista uideatur necesse est, ut aut noluerit condere quid, aut non potuerit. Tertium cessat. Sed non potuisse, indignum deo est. Noluisse, an dignum, uolo inquirere. Dic mihi Marcion, uoluit deus tuus cognosci se quocunq; in tempore, an non? alio proposito & descendit, & prædicauit, & passus resurrexit, quàm uti cognosceretur? Et sine dubio si cognitus est, uoluit, nihil enim circa eum fieret nisi uoluisset. Quid ergo tantopere notitiam sui procurauit, ut in dedecore carnis exhiberetur, & quidem maiore si falsæ. Nam hoc turpius, si & mentitus est substantiam corporis, qui & maledictum in se creatoris admisit, ligno suspensus. Quanto honestius per aliqua propriæ molitionis indicia cognitionem sui præstruxisset, maxime aduersus eum cognosci habens, apud quem ex operibus ab initio cognitus nõ erat. Nam & quale est, ut creator quidẽ ignorans esse aliũ super se deum, ut uolũt Marcionitæ, qui solũ se etiam iurans asseuerabat, tantis

operibus

operibus notitiam ſui armauerit, quam potuerat non ita curaſſe ſecundum ſingularitatis ſuæ præſumptionem: ille autem ſublimior ſciens inferiorem deum tam inſtructum, nullam ſibi proſpexerit agnoſcendo paraturam: quando etiam inſigniora & ſuperbiora opera debuiſſet condidiſſe, ut & deus ex operibus cognoſceretur ſecundum creatorẽ, & ex honeſtioribus potior & generoſior creatore. Cæterum & ſi eſſe eum poſſemus cõfiteri, ſine cauſa eſſe eum deberemus argumentari. Sine cauſa enim eſſet, qui rem non haberet: quia res omnis cauſa eſt, ut ſit aliquis cuius res ſit. Porrò in quantum nihil oportet eſſe ſine cauſa, id eſt ſine re, quia ſi ſine cauſa ſit, perinde eſt atque ſi non ſit, non habens rei cauſam rem ipſam: in tantum deum dignius credam non eſſe, quã eſſe ſine cauſa. Sine cauſa eſt enim qui rem non habendo, non habet cauſam. Deus autem ſine cauſa, id eſt ſine re eſſe non debet. Ita quoties oſtendo eum ſine cauſa eſſe tanquam ſit, hoc conſtituo non eſſe illum: quia ſi fuiſſet, omnino ſine cauſa non fuiſſet. Sic & ipſam fidem dico illum ſine cauſa ab homine captare, aliter ſolito deum credere ex operum autoritate formatum, quia nihil tale proſpexit, per quod homo deum didicit. Nam & ſi credunt plerique in illum, non ſtatim ratione credunt, non habẽtes dei pignus, opera eius deo digna. Itaq; hoc nomine ceſſationis & defectionis operum, & impudentiæ & malignitatis affinis eſt; Impudentiæ, qua fidem non debitam ſibi captat, cui præſtruendæ nihil proſpexit: malignitatis, qua plures incredulitatis reos fecit, nihil fidei procurando. Cum deum hoc gradu expellimus, cui nulla conditio tam propria & deo digna, quam creatoris teſtimonium præſignauerit, narem contrahentes impudentiſsimi Marcionitæ conuertuntur ad deſtructionem operum creatoris. Nimirum, inquiunt, grande opus & dignũ deo, mundus. Nunquid ergo creator minime deus? Planè deus. Ergo nec mundus deo indignus: nihil etenim deus indignum ſe fecit. Etſi mundum homini, non ſibi fecit: & ſi omne opus inferius eſt ſuo artifice, Et tamen ſi quale quid feciſſe indignum eſt deo, quanto indignius deo eſt nihil eum omnino feciſſe, uel indignum, quo poſſet etiam digniorum autor ſperari? Vt ergo aliquid & de iſto huius mundi indigno loquar, cui & apud Græcos ornamenti & cultus, non ſordium nomen eſt, indignas uidelicet ſubſtantias ipſi illi ſapientiæ profeſſores, de quorum ingenijs omnis hæreſis animatur, deos pronunciauerunt, ut Thales aquam, ut Heraclitus ignem, ut Anaximenes aërem, ut Anaximander uniuerſa cœleſtia, ut Strato cœlum & terram, ut Zeno aërem & ætherem, ut Plato ſidera, quod genus deorum igneum appellat. Cum de mundo, conſiderando ſcilicet & magnitudinem, & uim & poteſtatem, & honorem, & decorem, opem, fidem, legem ſingulorum elementorum, quæ omnibus gignendis, alendis, conficiendis, reficiendiſque conſpirant, ut plerique Phyſicorum formidauerint initium ac finem mundo conſtare, ne ſubſtantiæ eius tantæ ſcilicet minus dij haberentur: quas colunt & Perſarum Magi, & Ægyptiorum Hierophantæ, & Indorum Gymnoſophiſtæ. Ipſa quoque uulgaris ſuperſtitio communis idololatriæ, cum in ſimulachris de nominibus & fabulis ueterum mortuorum pudet, ad interpretationem naturalium refugit, & dedecus ſuum ingenio obumbrat, figurans Iouem in ſubſtantiã feruidam, & Iunonem eius in aeream, ſecundũ

κόσμος

ſonum

ſonum Græcorum uocabulorum, item Veſtam in ignem, & Camenas in aquas, & Magnam matrem in terram, ſeminalia demeſſam, lacertis aratam, lauacris rigatam. Sic & Oſirin, quod ſemper ſepelitur, & in uiuido quæritur, & cum gaudio inuenitur, reciprocarum frugum & uiuidorum elementorũ, & recidiui anni fidem argumentantur: Sicut aridæ & ardentis naturæ ſacramenta, leones Mithræ philoſophantur. Et ſuperiores quidem ſitu aut ſtatu ſubſtantias, ſufficit, facilius deos habitas, quàm deo indignas. Ad humilia deficiam. Vnus opinor, de ſepibus floſculus, non dico de pratis, una cuiuslibet maris conchula, non dico de Rubro, una tetraonis pennula, taceo de pauo, ſordidum artificem pronunciabit tibi creatorem? At cum & animalia irrides minutiora, quæ maximus artifex de induſtria ingenijs aut uiribus ampliauit, ſic magnitudinem in mediocritate probari docens, quemadmodum uirtutẽ in infirmitate ſecundum Apoſtolum, imitare ſi potes apis ædificia, formicæ ſtabula, araneę retia, bombycis ſtamina: ſuſtine ſi potes illas ipſas lectuli & tegetis tuæ beſtias, cantharidis uenena, muſcæ ſpicula, culicis & tubam & lanceam. Qualia erunt maiora, cum tam modicis aut iuuaris aut læderis, ut nec in modicis deſpicias creatorem? Poſtremo te tibi circumfer, intus ac foris cõſidera hominem, placebit tibi uel hoc opus dei noſtri, quod tuus dominus ille deus melior adamauit, propter quem in hæc paupertina elementa de tertio cœlo deſcendere laborauit, cuius cauſa in hac cellula creatoris etiam crucifixus eſt. Sed ille quidem uſque nunc nec aquam reprobauit creatoris qua ſuos abluit, nec oleum quo ſuos unguit, nec mellis & lactis ſocietatem qua ſuos infantat, nec panem quo ipſum corpus ſuum repræſentat, etiam in ſacramentis proprijs egens mendicitatibus creatoris. At tu ſuper magiſtrum diſcipulus, & ſeruus ſuper dominum, ſublimius illo ſapis, deſtruens quæ ille deſiderat. Volo inſpicere ſi ex fide ſaltem, ut non & ipſe quæ deſtruis appetas. Aduerſaris cœlo, & libertatem cœli in habitationibus captas. Deſpicis terram plane inimice tuæ carnis matricem, & omnes medullas eius uictui extorques? Reprobas & mare, ſed uſque ad copias eius quas ſanctiorẽ cibum deputas. Roſam tibi ſi obtulero, non faſtidies creatorem. Hypocrita, ut apocartereſi probes te Marcionitam, id eſt repudiatorem creatoris (nam hæc apud uos pro martyrio affectari debuiſſet, ſi uobis mundus diſpliceret) in quancunque materiam reſolueris, ſubſtantia creatoris uteris. Quanta obſtinatio duritiæ tuæ? Deprecias in quibus & uiuis & moreris. Poſt hæc uel ante hęc cum dixeris eſſe & illi conditionem ſuam, & ſuum mundum, & ſuũ cœlum, de cœlo quidem illo tertio uidebimus, ſi & ad Apoſtolum ueſtrum diſcutiendum peruenerimus. Interim quæcunque ſubſtantia eſt, cum ſuo utique deo apparuiſſe debuerat. At nunc quale eſt ut dominus à XII Tiberij Cæſaris reuelatus ſit, ſubſtantia uero à XV iam Seueri imperatoris nulla omnino comperta ſit, quæ friuolis creatoris præcellens utique latere deſiſſet, non latente iam domino ſuo & autore? Et ideo ſi ipſa non potuit manifeſtari in hoc mundo, quomodo Dominus paruit eius in hoc mundo? Si dominum cœpit hic mundus, cur ſubſtantiam capere non potuit, niſi domino fortaſſe maiorem? Iam nunc de loco quæſtio eſt, pertinens & ad mundum illum ſuperiorẽ, & ad ipſum deũ eius. Ecce enim ſi & ille habet mundũ

ſuum

suum infra se super creatorem, in loco utiq; fecit eum, cuius spacium uacabat inter pedes suos & caput creatoris. Ergo & deus ipse in loco erat, & mundũ in loco faciebat. Et erit iam locus ille maior, & deo & mundo. Nihil enim non maius est id quod capit, eo quod capitur. Et uidendum ne qua adhuc illic uacẽt subcisiua, in quibus & tertius aliquis stipare deus se cum mundo suo possit. Ergo iam incipe deos computare. Erit enim & locus deus, nõ tantum quâ deo maior, sed & quâ innatus & infectus, ac per hoc æternus, & deo par, in quo semper deus fuerit. Dehinc si & ille mundum ex aliqua materia subiacente molitus est, innata & infecta & contemporali deo, quemadmodum de creatore Marcion sentit, redigis & hoc ad maiestatem loci, qui & deum & materiam duos deos clusit. Et materia enim deus, secundum formam diuinitatis, innata scilicet, & infecta, & ęterna. Aut si de nihilo molitus est mundum, hoc & de creatore sentire cogetur, cui materiam subijcit in substantia mundi. Sed ex materia & ille fecisse debebit, eadem ratione occurrẽte illi quoq; deo, quæ opponeretur creatori, ut æque deo. Atq; ita tres interim mihi deos numera Marcionis, Factorem, & Locum, & Materiam. Proinde & creatorem in loco facit, utiq; eadem conditione censendo: & materiam ei subijcit, utiq; innatam & infectam & hoc nomine æternam, ut domino. Amplius, & Malum materiæ deputans, innatum innatæ, infectum infectæ, & æternum æternæ, quartum iam hic deum fecit. Habes igitur in superioribus tres substantias diuinitatis, in inferioribus quatuor. His cum accedunt & sui Christi, alter qui apparuit sub Tiberio, alter qui à creatore promittitur, manifestam iam fraudem Marcion patitur ab eis, qui duos illum deos inferre præsumunt, cum nouem assignet licet nesciens. Nõ comparente igitur mundo alio, sicut nec deo eius, consequens est ut duas species rerum, uisibilia & inuisibilia duobus autoribus deis diuidant, & ita suo deo inuisibilia defendant. Quis autem poterit inducere in animum nisi spiritus hæreticus, eius esse inuisibilia qui nihil uisibile præmiserit, quàm eius qui uisibilia operatus, inuisibilium quoq; fidem fecerit: cum iustius multo sit aliquibus exemplarijs annuere quàm nullis? Videbimus & Apostolus cui autori inuisibilia deputet, cum & illum explorauerimus. Nunc enim communibus plurimum sensibus, & argumẽtationibus iustis, secuturæ scripturarum quoq; aduocationi fidem sternimus, confirmantes diuersitatem hanc uisibilium & inuisibilium à deo creatore deputandam, sicuti tota operatio eius ex diuersitatibus constat, ex corporalibus & incorporalibus, ex animalibus & inanimalibus, ex uocalibus & mutis, ex mobilibus & statiuis, ex genitalibus & sterilibus, ex aridis & siccis, ex calidis & frigidis. Sic & hominem ipsum diuersitas temperauit, tam in corpore quàm in sensu. Alia membra fortia, alia infirma: alia honesta, alia inhonesta: alia gemina, alia unica: alia comparia, alia disparia. Proinde & in sensu nunc lætitia, nunc anxietas: nunc amor, nunc odium: nunc ira, nunc lenitas. Quod si ita est ut æmula inter se conditionis uniuersitas, ista modulata sit, iam igitur & uisibilibus inuisibilia debentur, non alteri autori deputanda, quàm cui & æmula eorum ipsum creatorem diuersum notant, iubentẽ quæ prohibuit, & prohibentem quæ iussit, percutientem & sanantem. Cur in hac sola specie uniformem eum capiunt uisibilium solummodo conditorem, quem proinde credendum

Factor
Locus
Materia
Malum

dendum sit,& uisibilia & inuisibilia condidisse, quemadmodum & uitam & mortem,& mala & pacem? Et utique si illa inuisibilia maiora sunt uisibilibus creaturis suo loco magnis, sic quoque congruit eius esse maiora, cuius & magna,quia nec magna ne dum maiora ei competant, cuius nec modica comparent. His compressi, erumpunt dicere: Sufficit unicum hoc opus deo nostro, quod hominem liberauit summa & præcipua bonitate sua,& omnibus locustis anteponenda. o deum maiorem, cuius tam magnum opus non potuit inueniri, quàm in homine dei minoris. Enimuero prius est ut probes eum esse per quæ deum probari oportet, per opera, tunc deinde per beneficia. Primo enim quæritur an sit,& ita qualis sit. Alterum de operibus, alterum de beneficijs dei dignoscitur. Cæterum non quia liberasse dicitur hominem, ideo esse eum constat: sed si esse constiterit, tunc & liberasse dicetur, ut & an liberauerit constet, quia potuerit & esse, & non liberasse. Quomodo ergo quia liberasse dicetur, etiam esse credetur, cum potuerit & esse, & non liberasse? Nunc in isto articulo ab ignoti dei quęstione deducto, satis constitit, tam nihil illum condidisse, quàm debuisse condidisse, uti cognosceretur ex operibus, quia si fuisset, cognosci debuisset. Et utique à primordio rerum: deum enim non decuisse latuisse. Regrediar necesse est ad originem quæstionis dei ignoti, ut cæteros quoque ramulos eius excutiam. Primo enim quæri oportebit, qui postea se protulerit in notitiam, cur postea & non à primordio rerum: quibus utique necessarius, quâ deus, & quidem melior, quo necessarior latere non debuit? Non enim potest dici non fuisse aut materiam aut causam cognoscendi deum, cum & homo à primordio esset in seculo, cui nunc subuenit, & malicia creatoris, aduersus quam & bonus subuenit. Igitur aut ignorauit & causam & materiam suæ reuelationis necessariæ, aut dubitauit, aut non potuit, aut noluit. Omnia hæc deo indigna, maxime optimo. Sed & hunc locum alibi implebimus exprobratione seræ reuelationis, sicut nũc sola demonstratione. Processerit age iam in notitiam quando uoluit, quando potuit, quando hora fatalis aduenit. fortasse enim ἀναβιβάζων ei obstabat, aut aliquę maleficæ, aut Saturnus quadratus, aut Mars trigonus. Nam & Mathematici plurimum Marcionitæ: nec hoc erubescentes, de ipsis etiam stellis uiuere creatoris. Tractandum & hic de reuelationis qualitate, an digne cognitus sit, ut constet an uere, & ita credatur esse quem digne constiterit reuelatum: digna enim deo probabunt deum. Nos definimus deum primo natura cognoscendum, deinde doctrina recognoscendum: natura ex operibus, doctrina ex prædicationibus. Sed cui nulla natura est, naturalia instrumenta non suppetunt. Ergo uel prædicationibus reuelationem sui debuerat operari, maxime aduersus eum reuelandus, qui & conditionis & prædicationis operibus tot ac tantis, uix tamen hominem fide impleuerat. Quomodo itaque reuelatus est, si per humanam cõiecturam negas deum aliâs cognosci posse quàm per semetipsum: nec tantum ad formam prouocans creatoris, uerum & ad conditionem tam diuinæ magnitudinis quàm humanæ mediocritatis: ne maior deo homo uideri posit, qui non eum non ultro uolentem cognosci, suis uiribus quodammodo in publicum agnitionis extraxerit: cum humana mediocritas facilius deos fingere sibi norit, secundum totius æui experimenta,

Anabibazon, hoc est, ascendens.

quàm uerum sectari, quem natura iam intelligũt. Alioquin si sic homo deum commentabitur, quomodo Romulus Consum, & Tatius Cloacinam, & Hostilius Pauorem, & Metellus Alburnũ, & quidã ante hoc tempus Antinoum, hoc alijs licebit: nos Marcionẽ nauclerũ nouimus, non regẽ nec imperatorẽ. Imò, inquiunt Marcionitæ, deus noster, etsi nõ abinitio, etsi nõ per conditionem, sed per semetipsum reuelatus est, in Christo Iesu. Dabitur & in Christũ, liber de omni statu eius. Distingui enim materias oportet, quo plenius & ordinatius retractentur. Interim satis erit, ad præsentem gradum ita occurrere, ut ostendam Christum Iesum non alterius dei circumlatorem quàm creatoris, & quidẽ paucis. Anno XV Tiberij Christus Iesus de cœlo manare dignatus est, spiritus salutaris: Marcionis salutis, qui ita uoluit, quoto quidem anno Antonini maioris de Ponto suo exhalauerit aura canicularis non curaui inuestigare, de quo tamen constat, Antoninianus hæreticus est, sub Pio impius. A Tiberio autem usq; ad Antoninũ anni ferè CXV & dimidium anni cum dimidio mensis: tantundem temporis ponũt inter Christum & Marcionem. Cum igitur sub Antonino primus Marcion hunc deum induxerit, sicuti probauimus, statim qui sapis plana res est. Præiudicant tempora quod sub Antonino primum processit, sub Tiberio non processisse, id est deum Antonini, imperij Tiberiani non fuisse: atq; ita non à Christo reuelatum, quem constat à Marcione primum prædicatum. Hoc nunc ut probem constare, quod superest ab ipsis aduersarijs sumam. Separatio legis & euangelij, propriũ & principale opus est Marcionis: nec poterũt negare discipuli eius quod in summo instrumẽto habent, quo deniq; initiant & indurãtur in hanc hæresem. Nã hæ sunt Antitheses Marcionis, id est contrariæ oppositiones, quæ conãtur discordiam euangelij cum lege cõmittere, ut ex diuersitate sententiarum utriusq; instrumenti, diuersitatem quoq; argumententur deorum. Igitur cum ea separatio legis & euangelij, ipsa sit quæ alium deum euangelij insinuauerit, aduersus deum legis, apparet ante eam separationem deum in notitia nõ fuisse, qui ab argumẽto separationis innotuit: atq; ita non à Christo reuelatum, qui fuit ante separationem, sed à Marcione cõmentatum, qui instituit separationem aduersus euangelij legisq; pacem, quam retro illæsam & inconcussam ab apparentia Christi usq; ad audaciam Marcionis, illa utiq; ratio seruauit, quæ nõ alium & deum legis & euangelij tuebatur, præter creatorẽ, aduersus quẽ tanto post tempore separatio à Pontico immissa est. Huic expeditissimæ probationi defensio quoq; à nobis necessaria est, aduersus obstrepitacula diuersæ partis. Aiunt enim Marcionem non tam innouasse regulam separatione legis & euãgelij, quàm retro adulteratã recurasse. O Christe patiẽtissime domine, qui tot annis interuersionem prædicationis tuæ sustinuisti, donec scilicet tibi Marcion subueniret. Nam & ipsum Petrũ cæterosq;, columnas Apostolatus, à Paulo reprehensos opponũt, quod non recto pede incederẽt ad euangelij ueritatem: ab illo certe Paulo qui adhuc in gratia rudis, trepidãs deniq; ne in uacuum cucurrisset aut curreret, tunc primum cum antecessoribus Apostolis cõferebat. Igitur si feruenter adhuc ut Neophytus, aduersus Iudaismum aliquid in conuersatione reprehendendum existimauit, passiuum scilicet conuictum, postmodum & ipse usu omnibus omnia futurus ut omnes lucrare-

craretur, Iudæis quasi Iudæus, & eis qui sub lege tanquam in lege: tu illam solius conuersationis placituræ postea accusatori suo reprehensionem, suspectam uis haberi etiam de prædicationis erga deum præuaricatione. Atquin de prædicationis unitate, quod supra legimus, dextras iunxerant, & ipsa officij distributione de euangelij societate condixerant: sicut & alibi, Siue ego, inquit, siue illi, sic prædicamus. Sed & si quosdam falsos fratres irrepsisse descripsit, qui uellent Galatas ad aliud euangelium transferre, ipse demonstrat adulterium illud euangelij non ad alterius dei & Christi fidem transferendam, sed ad disciplinam legis conseruandam, habuisse intentionem, deprehendens scilicet illos circūcisionē uindicantes, & obseruantes tēpora, & dies, & menses, & annos Iudaicarū ceremoniarū, quas iā exclusas agnouisse debuerant, secundum innouatam dispositionem creatoris, olim de hoc ipsó prædicantis per prophetas suos, ut per Esaiam: Vetera transierunt, inquit, ecce noua quæ ego nunc facio. Et alibi: Et disponam testamentum, non quale disposui ad patres uestros, cum illos eduxissem de terra Aegypti. Sic & per Hieremiam: Renouate uobis nouamen nouum, & circuncidimini deo uestro, & circuncidimini præputia cordis uestri. Hanc ergo circuncisionem iam sistens Apostolus, & hoc nouamen: illas quoque uetustates ceremoniarum dissuadebat, de quibus idem conditor earum quandoque cessaturis profitebatur, per Osee: Et auertam omnes iucunditates eius, & dies festos eius, & Neomenias, & sabbata, & omnes ceremonias eius. Sic enim & per Esaiam: Neomenias uestras & sabbata & diem magnum non sustineo, ferias & ieiunium, & dies festos uestros, odit anima mea. Quod & si creator omnia hæc iam pridem recusauerat, & Apostolus ea iam recusanda pronunciabat, ipsa Apostoli sententia consentanea decretis creatoris, probat non alium deum ab Apostolo prædicatum, quàm cuius decreta cupiebat iam agnosci, falsos & Apostolos & fratres notans in hac causa, qui euangelium Christi creatoris transferrent, à nouitate prænunciata à creatore, ad uetustatem recusatam à creatore. Cæterum si qua nouum deum prædicans, ueteris dei legem cupiebat excludere, quare de deo quidem nouo nihil præscribit, sed de uetere lege solummodo: nisi quoniam fide manente in creatorem, sola lex eius cessare debebat? ut & Psalmus ille præcinuerat: Disrumpamus uincula à nobis eorum, & abijciamus eorum iugum à nobis: Ex quo scilicet tumultuatæ sunt gentes, & populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ & magistratus circumuenerūt in unum, aduersus dominum & aduersus Christum eius. Et utique si alius deus prædicaretur à Paulo, nulla disceptatio esset, seruandæ legis, nec ne, nō pertinentes scilicet ad dominum nouum, & æmulum legis. Ipsa enim dei nouitas atque diuersitas abstulisset non modo quæstionem, ueteris & alienæ legis, uerum omnem eius mentionē. Sed hic erat totus status quæstionis, quod cum idem deus legis in Christo prædicaretur, lege eius derogaretur. Stabat igitur fides semper in creatore & Christo eius, sed conuersatio & disciplina nutabat. Nam & alij de idolothyto edendo, alij de mulierum uelamento, alij de nuptijs uel repudijs, nonnulli de spe resurrectionis, disceptabant, de deo nemo. Nam si fuisset hæc quoque quæstio disceptata, & ipsa apud Apostolum inueniretur, uel quanto principalis. Quod si post Apostolorū tempora

13 14

adulterium ueritas passa est, circa dei regulam, ergo iam Apostolica traditio nihil passa est in tempore suo circa dei regulam. Et non alia agnoscẽda erit traditio Apostolorum, quàm quę hodie apud ipsorum ecclesias ęditur. Nullam autem Apostolici census ecclesiam inuenias, quę non in creatore Christianizet. Aut si hæ erunt à primordio corruptæ, quæ erunt integræ? nimirum aduersariæ creatoris. Exhibe ergo aliquam ex tuis Apostolici census, & obduxeris. Igitur cum omnibus modis constet alium deum in regula sacramenti istius non fuisse à Christo usq; ad Marcionem quàm creatorem, satis iam & probatio nostra muta est, qua ostendimus notitiam dei hæretici ex Euangelij & legis separatione cepisse: & definitio superior instructa est, non esse credendum deum quem homo de suis sensibus composuerit, nisi planè prophetes, id est non de suis sensibus. Quod si Marcion poterit dici, debebit etiam probari. Nihil retractare oportebat. hoc enim cuneo ueritatis, omnis extruditur hæresis, cum Christus non alterius dei quàm creatoris circumlator ostenditur. Sed quomodo funditus euertet Antichristus, nisi cęteris quoq; iniectionibus eius elidendis locus detur, relaxata præscriptionum defensione? Accedamus igitur iam hinc ad ipsam dei personam, uel potius umbram & phantasma, secundum Christum ipsius, per id'q; examinetur per quod creatori præfertur. Et utiq; erunt regulæ certæ ad examinandam dei bonitatem. Sed prius est ut inueniam illam & apprehendam, & ita ad regulas perducam. Cum enim circumspicio tempora nusquam est, à primordio materiarum, & introitu causarum, cum quibus debuerat inueniri, exinde agens quo agi habuit. Erat enim iam mors, & aculeus mortis delictũ, & ipsa malitia creatoris, aduersus quam subuenire deberet alterius dei bonitas, primæ huic regulæ diuinæ bonitatis occurrens, si se naturalem probaret, statim succurrens, ut causa cœpit. Omnia enim in deo naturalia & ingenita esse debebunt, ut sint æterna secundum statum ipsius, ne obuenientia & extranea reputẽtur, ac per hoc temporalia & æternitatis aliena: ita & bonitas perennis exigetur in deo, quæ in thesauris naturalium proprietatum reposita & parata antecederet causas & materias suas: & primam quamq; susciperet, non despiceret & destitueret si antecedebat. Deniq; & hic non minus quæram, cur non à primordio operata sit bonitas eius, quàm de ipso quæsiuimus, cur non à primordio sit reuelatus? Quid ni? qui per bonitatẽ reuelari haberet, si qui fuisset. Non posse quid, deo non licet, nedũ naturalibus suis fungi: quæ si continentur quo minus currant, naturalia non erunt. Et ocium enim sui natura non nouit: hinc censetur, si agatur. Sic nec noluisse uidebitur exercere bonitatem interim naturæ nomine. Natura enim se non potest nolle, quæ se ita dirigit, ut si cessauerit nõ sit. Sed cessauit aliquando in deo Marcionis de opere bonitatis. Ergo nõ fuit naturalis bonitas, quæ potuit aliquando cessasse, quod naturalibus non licet. Et si non erit naturalis, iam nec æterna credenda, nec deo par, quia non æterna, dum non naturalis: quæ deniq; nullam sui perpetuitatem, aut de præterito constituat, aut de futuro repromittat. Nam & à primordio non fuit, & in finem sine dubio non erit. Potest enim & non esse quandoq;, sicut non fuit aliquando. Igitur cum constet in primordio cessasse bonitatem dei illius (non enim à primordio liberauit hominem) & uoluntate potius eam quàm infirmitate

Ecclesiæ Apostolorum

Cuneo ueritatis extruditur hæresis

tate

tate cessasse, iam uoluntas suppressæ bonitatis, finis inuenietur malignitatis. Quid enim tam malignum quàm nolle prodesse cum possis? quàm utilitatẽ cruciari, quàm iniuriam sinere? Totum denicꝫ creatoris elogium in illum re-scribetur, qui sæuitias eius, bonitatis suæ mora iuuit. Nam in cuius manu est quid, ne fiat, eius iam deputatur cum iam fit. Homo damnatur in mortem ob unius arbusculæ delibationem, & exinde prosiliunt delicta cum pœnis, & pereunt iam omnes qui paradisi nullum cespitem norunt. Et hoc melior aliqui deus aut nescit aut sustinet? Si ut ex hoc melior inueniretur, quãto creator deterior haberetur, satis & in isto consilio maliciosus, qui & illum uoluit oneratum operationibus eius admissi, & seculum in uexatione detinuit. Quid de tali medico iudicabis, qui nutriat morbum mora præsidij, & periculum extendat dilatione remedij, quo pretiosius, aut famosius curet? Talis & in deũ Marcionis dicenda sententia est, mali permissorem, iniuriæ fautorem, gratiæ lenocinatorẽ, benignitatis præuaricatorem, quam non statim causæ suę exhibuit. Planè si natura bonus, exhibiturus, & non accessione: si ingenio optimus, & non disciplina: si ab æuo deus & non à Tiberio, imò (quod uerius) à Cerdone & Marcione. Tiberio nunc deus ille pręstiterit, ut imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur. Aliam illi regulam prætendo, sicut naturalia ita rationalia esse in deo omnia. Exigo rationem bonitatis: quia nec aliud quid bonum haberi liceat, quod non rationaliter bonum sit, nedum ut ipsa bonitas irrationalis deprehendatur. Facilius malũ cui rationis aliquid affuerit, pro bono habebitur, quàm ut bonum ratione desertum non pro malo iudicetur. Nego rationalem bonitatem dei Marcionis, iam hoc primo quòd in salutem processerit hominis alieni. Scio dicturos: atquin hanc esse principalem & perfectam bonitatẽ, cum sine ullo debito familiaritatis, in extraneos uoluntaria & libera effunditur, secundũ quam inimicos quocꝫ nostros & hoc nomine iam extraneos diligere iubeamur. Cum ergo non à primordio hominem respexit, à primordio extraneum, cessando præiudicauit cũ extraneo nihil sibi esse. Cæterum disciplinam diligendi extraneum uel inimicum, antecessit præceptum diligẽdi proximũ tanquam teipsum. Quod & si ex lege creatoris, & tu quocꝫ illud excipere debebis, ut à Christo non destructum, sed potius extructum. Nam quo magis proximũ diligas, diligere iuberis inimicũ & extraneũ. Exaggeratio est debitæ bonitatis, exactio indebitæ. Antecedit autẽ debita indebitam, ut principalis, ut dignior ministra & comite sua, id est indebita. Prior igitur cum prima bonitatis ratio sit, in rem suam exhiberi ex iustitia, secunda aũt in alienam ex redundantia iustitiæ super Scribarum & Pharisæorum, quale est secundã ei rationẽ referri, cui deficit prima, non habẽtis proprium hominem, ac per hoc quocꝫ exiguæ? Porrò exigua quæ suũ non habuit, quomodo in alienum redundauit? Exhibe re principalem rationẽ, & tunc uendica sequentẽ. Nulla res sine ordine rationalis potest uendicari, tanto abest ut ratio ipsa in aliquo ordinem amittat. Sit nunc & à secundo gradu incipiens ratio bonitatis in extraneum scilicet, nec secundus illi gradus ratione constabit, alio modo destructus. Tunc enim rationalis habebitur uel secunda in extraneum bonitas, si sine iniuria eius operetur, cuius est res. Quamcuncꝫ bonitatem, iustitia prima efficit rationalẽ. Sic & in principali gradu ratiõalis erit, cũ

in rem suam exhibetur, si iusta sit. Sic & in extraneũ rationalis uideri poterit, si non sit iniusta. Cæterum qualis bonitas quæ per iniuriam constat, & quidẽ pro extraneo? fortasse enim pro domestico aliquatenus rationalis habeatur bonitas iniuriosa, Pro extraneo uero cui nec proba legitime deberetur, qua ratione tam iniusta rationalis defendetur? Quid enim iniustius, quid iniquius & improbius, quàm ita alieno benefacere seruo, ut domino eripiatur, ut alij uendicetur, ut aduersus caput domini subornetur, & quidem, quod indignius, in ipsa adhuc domo domini, de ipsius adhuc horreis uiuẽs, sub ipsius adhuc plagis tremens? Talis assertor etiam damnaretur in seculo, nedum plagiator. Non aliter deus Marcionis inrumpens in alienum mundum, eripiens deo hominem, patri filium, educatori alumnum, domino famulũ: ut eum efficiat deo impium, patri irreligiosum, educatori ingratum, domino nequam. Oro te si rationalis bonitas talem facit, qualem faceret irrationalis? An putẽ impudentiorem, quàm qui in aliena aqua alij deo tinguitur, ad alienum cœlum alij deo expanditur, in aliena terra alij deo sternitur, super alienũ panem alij deo gratiarum actionibus fungitur, de alienis bonis ob alium deum nomine eleemosynæ & dilectionis operatur? Quis iste deus tam bonus, ut homo ab illo malus fiat: tam propitius, ut alium illi deum & dominum quidem faciat iratum? Sed deus sicut æternus & rationalis, ita opinor & perfectus in omnibus. Eritis enim perfecti quemadmodum pater uester qui in cœlis est. Exhibe perfectam quoq; bonitatem eius. Et si de imperfecta satis cõstat, quæ neq; naturalis inuenitur, neq; rationalis, nunc & alio ordine traducetur: nec iam imperfecta, imò & defecta, exigua, & exhausta, minor numero materiarũ suarum, quæ nõ in omnibus exhibetur. Non enim omnes salui fiunt, sed pauciores omnibus & Iudæis & Christianis creatoris. Pluribus uero pereuntibus, quomodo perfecta defenditur bonitas ex maiore parte cessatrix, paucis aliqua, pluribus nulla, cedens perditioni, partiaria exitij? Quod si plures salui non erunt, erit iam non bonitas, sed malitia perfectior. Sicut enim bonitatis operatio est, quæ facit saluos, ita malignitatis quæ non facit saluos, Magis autẽ nõ faciens saluos, dum paucos facit, perfectior erit in nõ iuuando quàm iuuando. Non poteris & in creatorẽ referre bonitatẽ, in omnes defectionẽ.

17 Quem enim iudicẽ tenes, dispensatorẽ si forte bonitatis ostendis intelligendum, nõ profusorem, quod tuo uendicas. Vsq; adeo hac sola eum præfers bonitate creatori, quã si solam profitetur & totã, nulli deesse debuerat. Sed nolo iam de parte maiore pereuntium, imperfectũ bonitatis arguere deum Marcionis: sufficit ipsos quos saluos facit, imperfectæ salutis inuentos, imperfectã bonitatem eius ostendere: scilicet animatenus saluos, carne deperditos, quæ apud illum nõ resurgit. Vnde hæc dimidiatio salutis, nisi ex defectione bonitatis? Quid erat perfectæ bonitatis, quàm totũ hominẽ redigere in salutẽ, totum damnatũ à creatore, totũ à deo optimo allectum? Quod si iam & caro tingitur apud illũ, & caro de nuptijs tollitur, & caro in confessione nominis desæuitur, sed & si carni delicta reputantur, præcedit animæ reatus, & culpæ principatus animæ potius adscribendus, cui caro ministri nomine occurrit. Carẽs deniq; anima caro, hactenus peccat. Ita & in hoc iniusta bonitas: & sic quoq; imperfecta, innocentiorẽ substantiam relinquẽs in exitium, obsequio

Assertor

Plagiator

Probat resurrectionẽ carnis

non

non arbitrio delinquentem: cuius Christus & si non induit ueritatem, ut tuę hæresi uisum est, imaginem tamen eius subire dignatus est. Ipsum quod mentitus est illam, aliquid ei debuit debuisse. Quid est autem homo aliud quàm caro? Si quidem nomen hominis, materia corporalis, non animalis, ab autore sortita est. Et fecit hominem deus, inquit, limum de terra, non animam. anima enim de afflatu. Et factus est homo in animã uiuam. Quis? utiq; qui de limo. Et posuit deus hominem in paradiso: quod finxit, non quod flauit: qui caro nunc, non qui anima. Itaq; si ita est quo ore contendes perfectum bonitatis titulum, quæ non iam à partitione speciali hominis liberandi defecit, sed à proprietate generali? Si plena est gratia, & solida misericordia quæ soli animæ salutaris est, plus præstat hæc uita, qua toti & integri fruimur. Cæterum ex parte resurgere, multari erit, non liberari. Erat & illud perfectæ bonitatis, ut homo liberatus in fidem dei optimi, statim eximeretur de domicilio atq; dominatu dei sæui. At nũc & febricitas ó Marcionita, & cęteros tribulos & spinas dolor carnis tuæ tibi ædit: nec fulminibus tantũ, aut bellis, & pestibus aliisq; plagis creatoris, sed & scorpijs eius obiectus, in quo te putas liberatum de regno eius, cuius te muscæ adhuc calcant? Si de futuro erutus es, cur non & de præsenti, ut perfectè sis: alia est nostra cõditio, apud autorem, apud iudicem, apud offensum principem generis. Tu tantummodo bonum deum præfers, non potes autẽ perfectè bonũ ostendere, à quo non perfectè liberaris. Quod attinet ad bonitatis quæstionẽ, his lineis deduximus eam minime deo adæquari, ut neq; ingenitã, neq; rationalẽ, neq; perfectã, sed et improbã & iniustã & ipso iam bonitatis nomine indignã: quod scilicet in quantũ deo cõgruat, in tantum deũ nõ esse conueniat, qui de tali bonitate etiam præferatur, nec de tali modo, uerum & sola. Iam enim & hoc discuti par est, an deus de sola bonitate censendus sit, negatis cæteris appendicibus, sensibus & affectibus, quos Marcionitæ quidem à deo suo abigunt in creatorem, nos uero & agnoscimus in creatore, ut deo dignos. Et ex hoc quoq; negabimus deum, in quo nõ omnia quæ deo digna sint, constent: Si aliquem de Epicuri schola deum, affectauit Christi nomine titulare, ut quod beatum & incorruptibile sit, neq; sibi neq; alij molestias præstet (hanc enim sententiã ruminans Marcion, remouit ab illo seueritates & iudiciarias uires) aut in totum immobilem & stupentem deum concepisse debuerat: & quid illi cum Christo molesto & Iudæis per doctrinã, & sibi per Iesum? aut & de cæteris motibus eum agnouisse: & quid illi cũ Epicuro, nec sibi nec Christianis necessario? Ecce enim hoc ipso quod retro quietus, qui nec noticiã sui aliquo interim opere curauerit, post tantum æui senserit in hominis salutem, utiq; per uoluntatẽ, nonne concussibilis tũc fuit nouæ uoluntati, ut & cæteris motibus uideatur obnoxius? Quæ aũt uoluntas sine concupiscentiæ stimulo est? Sed & cura accedet uoluntati. Quis enim uolet quid & cõcupiscet & nõ curabit? Igitur cũ & uoluit & cõcupijt in hominis salutẽ, iã & sibi & alijs negociũ fecit, Epicuro nolẽte, cõsiliario Marcionis. Nã & aduersarium sibi cõstituit, ipsum illud, aduersus quod & uoluit & cõcupijt et curauit, siue delictũ, siue mortẽ: in primis ipsum arbitrũ eorũ, & dominũ hominis creatorẽ. Porrò nihil sine æmulatione decurret, quod sine aduersario nõ erit. Deniq; uolẽs & cõcupiscẽs, & curãs hominẽ liberare, hoc

Deus de Epicuri schola

Epicurus

18

ipso iam æmulatur, & eum à quo liberat, aduersus eum scilicet sibi liberaturus: eum de quibus liberat, in alia liberaturus. Proinde enim æmulationi occurrant necesse est officiales suæ in ea quæ æmulatur, ira, discordia, odium, dedignatio, indignatio, bilis, nolētia, offensa. Hæc omnia si æmulationi assistūt, æmulatio autem liberando homini procurat, liberatio autem hominis operatio bonitatis est, non poterit ea bonitas sine suis dotibus, id est sine sensibus & affectibus per quos administratur aduersus creatorem: ne sic quoque irrationalis præscribatur, si careat & sensibus & affectibus debitis. Hæc multo plenius defendemus in causa creatoris, in qua & exprobrantur. At hic sufficit peruersissimum deum ostendi, in ipso prçconio solitariæ bonitatis qua nolūt ei asscribere eiusmodi motus animi, quos in creatore reprehendunt. Si enim neque æmulatur, neque irascitur, neque damnat, neque uexat, utpote qui nec iudicem prçstat, non inuenio quomodo illi disciplinarum ratio cōsistat, & quidē plenior. Quale est enim ut præcepta cōstituat non executurus, ut delicta prohibeat nō uindicaturus, quia non iudicaturus: extraneus scilicet ab omnibus sensibus seueritatis & animaduersionis. Cur enim prohibet admitti, quod non defendit admissum? cum multo rectius non prohibuisset quod defensurus non esset, quàm ut non defenderet quod prohibuisset: imò & permisisse directò debuit, sine causa prohibiturus, non ut defensurus. Nam & nunc tacitè permissum est, quod sine ultione prohibetur. Et utique non aliud prohibet admitti, quàm quod non amat fieri. Stupidissimus ergo qui non offenditur facto, quod non amat fieri: quando offensa comes sit frustratæ uolūtatis. Aut si offenditur, debet irasci: si irascitur, debet ulcisci. Nā & ultio fructus est irç, & ira debitū offensæ, & offensa, ut dixi, comes frustratç uoluntatis. Sed nō ulciscitur, ergo nec offenditur. Sed non offendit, ergo nec læditur uolūtas eius cū fit quod fieri noluit: & fit iam delictū secundum uoluntatē eius, quia nō fit aduersus uoluntatē, quod non lædit uoluntatem. Aut si hoc erit diuinæ uirtutis siue bonitatis, nolle quidem fieri, & prohibere fieri, non moueri tamen si fiat: Dicimus iam motū esse illum qui noluit: & uanè non moueri ad factum, qui motus sit ad non faciendum, quando noluit fieri. Nolendo enim prohibuit: non enim & iudicauit, nolendo fieri, & idcirco prohibendo? non faciendum enim iudicauit, & prohibendum pronunciauit. Ergo & ille iam iudicat: si indignum est deum iudicare. aut si eatenus dignum est deum iudicare, quâ tantummodo nolit & prohibeat, nō etiam defendat admissum: atquin nihil deo tam indignum quàm non exequi quod noluit, & prohibuit admitti. Primò quod qualicunque sententiæ suæ & legi, debeat uindictam in autoritatem & obsequij necessitatem. Secundò, quia æmulum sit necesse esse, quod noluit admitti, & nolendo prohibuit. Malo autem parcere deum, indignius sit, quàm animaduertere: & quidem deo optimo, qui non aliâs plenè bonus sit, nisi mali æmulus, uti boni amorem odio mali exerceat, & boni tutelam expugnatione mali impleat. Sed iudicat planè malum nolendo, & damnat prohibendo: dimittit aūt non uindicando, & absoluit non puniēdo. ó deū ueritatis præuaricatorē, sentētiæ suæ circumscriptorem. Timet damnare quod dānat, timet odisse quod non amat: factū sinit quod fieri non sinit: mauult ostendere quid nolit, quàm probare. Hoc erit bonitas imaginaria: disciplina, phātasma: & ipsa

Marginal notes: 19; Vltio / Ira / Offensa; 20

& ipsa transfunctoria præcepta, secura delicta. Audite peccatores, quicq; nondum hoc estis, ut esse posşitis: deus melior inuetus est, qui nec offenditur, nec irascitur, nec ulciscitur, cui nullus ignis coquitur in gehenna, cui nullus dentium frendor horret in exterioribus tenebris, bonus tantum est. Deniq; prohibet delinquere, sed literis solis. In uobis est, si uelitis illi obsequium subsignare, ut honorem deo habuisse uideamini: timorem enim non uult. Atq; adeo præ se ferunt Marcionitæ, quod deum suum omnino non timeant: malus autem, inquiunt, timebitur, bonus autem diligitur. Stulte, quem dominũ appellas, negas timendum: cum hoc nomen potestatis sit etiam timendæ. At quomodo diliges, nisi timeas non diligere? Planè nec pater tuus est, in quem competat & amor propter pietatem, & timor propter potestatem: nec legitimus dominus, ut diligas propter humanitatẽ, & timeas propter disciplinam. Sic deniq; plagiarij diliguntur, non etiam timentur. Non enim timebitur, nisi iusta & ordinaria dominatio: diligi autem potest etiam adultera. Sollicitatione enim constat, non autoritate: & adulatione, non potestate. Quid deniq; adulantius quàm delicta non exequi? Age itaq; qui deum non times quasi bonum, quid non in omnẽ libidinem ebullis, summũ quod sciam fructum uitæ omnibus qui deum non timent? Quid non frequentas tam solẽneis uoluptates Circi furentis, & caueæ sæuientis, & scenæ lasciuientis? Quid non & in persecutionibus statim oblata acerra animã negatione lucraris? Absit, inquis, absit. Ergo iam times delictum, & timendo probasti illum timeri, qui prohibet delictũ. Aliud est si eadem dei tui peruersitate, quem nõ times obseruas, qua & ille quod non uindicat prohibet. Multo adhuc uanius, cum interrogati, quid fiet peccatori cuicq; dei illorum, respondent, abijci illum quasi ab oculis. No'nne & hoc iudicio agitur? iudicatur enim abijciendus, & utiq; iudicio damnationis: nisi in salutem abijciatur peccator, ut & hoc deo optimo cõpetat. Et quid erit abijci, nisi amittere id quod erat consecuturus si non abijceretur? id est salutem. Ergo salutis in detrimentum abijcietur: & hoc decerni nõ poterit nisi ab irato, & offenso, & executore delicti, id est iudice. Exitus autẽ illi abiecto quis? ab igne, inquiunt, creatoris deprehẽdetur. Adeò ne nullum habet elementum, uel in hanc causam prouisum, quò peccatores suos uel sine sęuitia relẽget, ne illos dedat creatori? Quid tunc creator? Credo sulphurationẽ eis gehennã præparabit, ut blasphemis suis scilicet: nisi quod deus zelotes fortasse an desertoribus aduersarij parcet? ó deum usquequaq; peruersum, ubiq; irrationalẽ, in omnibus uanũ, atq; ita neminem: Cuius non statum, non conditionẽ, non naturã, nõ ullũ ordinẽ uideo cõsistere, iã nec ipsum fidei eius sacramentũ. Cui enim rei baptisma quoq; apud eũ exigit, si remissio delictorũ est? Quomodo uidebitur delicta dimittere, qui non uidebit retinere? quia retineret, si iudicaret. Si absolutio mortis est, quomodo absolueret à morte, qui non deuinxit ad mortem? deuinxisset enim, si à primordio damnasset. Si regeneratio est hominis, quomodo regenerat qui nõ generauit? Iteratio enim nõ cõpetit ei, à quo quid nec semel factũ est. Si consecutio est spiritus sancti, quomodo spiritum attribuet, qui animam non prius contulit? quia suffectura est quodammodo spiritus anima. Signat igitur hominem nunquam apud se resignatum: Lauat hominem, nunquam apud se coinquinatũ: & in hoc totum 21

salu-

salutis sacramentum, carnem mergit exortem salutis. Nec rusticus terram rigabit fructum non relaturam, nisi tam uanus, quàm deus Marcionis, proinde cum tantam, siue sarcinam, siue gloriam, infirmissimę aut indignissimæ carni imponit sanctitatem. Quid dicam autem de disciplinę uanitate, qua sanctificat substantiam sanctã? Quid autem onerat infirmam, aut exornat indignã? Quid nõ salute remunerat, quã onerat uel exornat? Quid fraudat, mercedem operis nõ rependens carni salutem? Quid & honorem sanctitatis in illa mori patitur? Nõ tinguitur apud illũ caro nisi uirgo, nisi uidua, nisi cœlebs, nisi diuortio baptisma mercata, quasi non etiã spadonibus ex nuptiis nata. Sine dubio ex damnatiõe coniugij, institutio ista cõstabit. Videamus an iusta, nõ quasi destructuri felicitatẽ sanctitatis, ut aliqui Nicolaitæ assertores libidinis atque luxurię, sed qui sanctitatẽ sine nuptiarũ damnatiõe nouerimus, & sectemur, & præferamus, nõ ut malo bonũ, sed ut bono melius. non enim proijcimus, sed deponimus nuptias: nec præscribimus, sed suademus, sanctitatem seruantes, & bonũ, & melius, pro uiribus cuiusque sectando: Tunc denique coniugium exertè defendentes cum inimicè accusatur, spurcitiæ nomine in destructionem creatoris, qui proinde coniugium pro rei honestate benedixit, in crementum generis humani, quemadmodum & uniuersum conditionis in integros & bonos usus. Non ideo autem & cibi damnabuntur, quia operosius exquisiti, in gulam committunt: ut nec uestitus ideo accusabuntur, quia pretiosius comparati, in ambitionem tumescunt. Sic nec matrimonij res ideo despuentur, quia intemperantius diffusæ in luxuriam inardescunt. Multum differt inter causam & culpam, inter statum & excessum. Ita huiusmodi non institutio, sed exorbitatio reprobanda est, secundũ censuram institutoris ipsius, cuius est, tam, Crescite & multiplicamini, quam & Non adulterabis, & uxorem proximi tui non concupisces: morte punientis, & incestam sacrilegam, atque monstruosam in masculos & in pecudes libidinum insaniam. Sed & si nubendi iam modus ponitur, quem quidem apud nos spiritalis ratio Paracleto autore defendit, unum in fide matrimonium præscribens, eiusdem erit modum figere, qui modum aliquando diffuderat: is colliget, qui sparsit: is cædet syluam, qui plantauit: is metet segetem, qui seminauit: is dicet, Superest ut & qui uxores habent, sic sint quasi non habeant, cuius & retro fuit, Crescite & multiplicamini: eiusdem finis cuius & initium. Non tamen accusanda cæditur sylua, nec ut damnanda secatur seges, sed ut tempori suo parens. Sic & connubij res non ut mala securem & falcem admittit sanctitatis, sed ut matura defungi, ut ipsi sanctitati reseruata, cui cædendo præstat & esse. Vnde iam dicam deum Marcionis, cum matrimonium ut malum & impudicitiæ negocium reprobat, aduersus ipsam facere sanctitatem, cui uidetur studere, Materiam enim eius eradit. Quia si nuptiæ non erunt, sanctitas nulla est. Vacat enim abstinentiæ testimonium, cum licentia eripitur. Quoniam ita quædam in diuersis probantur. Sicut & uirtus in infirmitate perficitur, sic & abstinentia nubendi in facultate dinoscitur. Quis denique abstinens dicetur, sublato eo à quo abstinendum est? Quæ temperantia gulæ in fame? quæ ambitionis repudiatio in egestate? quæ libidinis infrenatio in castratione? Iam uero sementem generis humani compescere totum, nescio an hoc

quoque

Nicolaitæ

Matrimonium

Montani zat hic

quocꝫ optimo deo congruat. Quomodo enim saluum hominem uolet, quem uetat nasci, de quo nascitur auferendo? quomodo habebit in quo bonitatem suam signet, quem esse non patitur? Quomodo diligit, cuius originem non amat? Timet forsitan redundantiam sobolis, ne laboret plures liberando, ne multos faciat hæreticos, ne generosiores habeat Marcionitas ex Marcionitis. Non erit immanior duritia Pharaonis nascentium enecatrix. nam ille animas adimit, hic non dat. Ille aufert à uita, hic nō admittit in uitam. Nihil apud ambos de homicidio differt. sub utroqꝫ homo interficitur, sub altero iam ęditus, sub altero ædendus. Gratus esses o dee hæretice, si isses in dispositionem creatoris, quòd marem & fœminam miscuit. uticꝫ enim & Marcion tuus ex nuptijs natus est. Satis hæc de deo Marcionis, quem & definitiones unicæ diuinitatis, & conditiones statuum eius, omnino non esse confirmant. Sed & totius opusculi series in hoc utique succedit. Proinde si cui minus quid uidemur egisse, speret reseruatum suo tempori, sicut & ipsarum scripturarū examinationem, quibus Marcion utitur.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

QVemadmodum primo libro deum Marcionis esse non posse ualidissimis argumentis comprobauit, sic hoc secundo quicquid unquam à deo patre & creatore factum est, sapientissime factum demonstrat, proinde præter hunc non alium credendum. Atqꝫ in ipso quidem libri uestibulo curiositatis quosdam notat, qui humanæ conditionis obliti magno supercilio de diuinis censuram peragunt, Marcionitarum temeritatem taxans. Mox exorsus institutam disputationem, creatoris bonitatem probat non nuperā esse, sed æternam. Quod dum facit creationem hominis & mundi recenset, & de lege cōmeminit quam homini deus præscripsit. Quoniam autem in hac re uersantes hæretici, urgere solebant orthodoxos, Cur deus passus sit hominem labi, quando bonus est, quando futuri præscius, quando prohibere potuit, alioqui non omnipotens auditurus: ad hanc quæstionem argute respondet, materiam liberi arbitrij elegantissime explicans, & ostendens bonitatem dei semper cum ratione conspirare: proinde ob grauitatem, patientiam ac fidem dei decuisse, ut homo sibi liber relinqueretur. Non erant segnes in excogitandis argumentis aduersarij pietatis, sic obijcientes. Si est afflatus dei anima, aliquo modo hominis peccatum ad deum pertingit. Hoc iaculum depellit ea dexteritate, qua deum mox uindicat immunem à flagitio diabolicæ seductionis, quo deum hæretici aspergebant, ut conditorem. Ibi de præstantia angelicæ naturæ, ex literis arcanis. Post hæc ostendit donec diuinum præceptum homo præuaricaretur, deum tantum bonum fuisse, postea uero iudicem & seuerum, Item nihil bonum quod iniustum, ut bonum omne quod iustum: itaqꝫ iustitiam bonitati diuinæ coæternam existere. Ad hæc timorem iudicij salutem afferre, subinferens iustitiam esse plenitudinem ac perfectionem diuinitatis. Exponit obiter quo sensu deus malorum conditor dicatur. Et mox argute colligit, Si quis bene rem expendat, iustitiam esse, quæ primum seueritas uideatur, quod hæc sit iustitiæ debitum. Nec exprobrari posse iudici quæ accidūt iudici, uacātia & ipsa culpa sicut & iudex. Quo loco quorundam stultæ obiectioni respondens de affectibus humanis & diuinis, sed suo modo & ex nostra comparatione, nonnihil differere cogitur. Sub hæc de doctrinis, disciplinis, præceptis & consilijs creatoris disputaturus, ut deo dignis & bonitati consentaneis, à scelere primum excusat Aegypti direptionem ab Hebræis factam, Deinde refellit aliquot Antitheseis de arcæ circumlatione, de æneo serpentis simulachro, de sacrificijs, de reprobatione quorundam probatorum, & approbatione reproborum, de pœnitentia diuina, de Adæ & Abelis ignorantia, de descensu dei, de iuramento, & demum de Christi indignitatibus quas sponte suscepit. Postremo Antithesibus Marcionis, Antitheseis alias opponit, malo nodo (quod aiunt) malum quærens cuneum, & ineptijs ineptias refellens

fellens. Porrò Marcion opus ædiderat Antitheses inscriptũ, hoc est pugnantes inuicem positiones, quo conabatur legem ab Euangelio separare, & duos indicare deos, sed diuersos, ueteris instrumenti sæuum, noui mitem. Aduersus id Antitheseon opus, hos quinque libros ueluti quandam aciem Tertullianus dirigit, ne quis hic tantum putet contra illas agi. De hoc in principio quarti libri plura reperies.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

1 SIc ædificat, qui propria paratura caret.) Paraturã & hic uocat materiã. Sic in de carne Christi, Debeo, inquit, illos de sua paratura repercutere. Itẽ libro præcedenti, Nullam sibi prospexit agnoscendo paraturam. Quem quanto constaret esse.) Sic etiam ali-
2 bi loqui solet per quanto & tanto. Rudis adhuc hæreticus fuit.) Ex Gorziensi scripsimus, rudis admodum h. f. Et ipse si forte iudicem fecerat.) Si forte pro forte, ut li-
3 bro præcedente. Dispensatorem si forte bonitatis ostendis intelligendum. In suam summam commisit bonitatem.) Sic etiam supra locutus est. Infra scripsimus, blasphe-
4 miæ surculus. Item, Sic & benedicebat. Totius orbis posſidens.) Posſidens, possessor. Sic paulo post. Et auertendi mali potens. Infra reposuimus, O canes: Item, Et potentiam qua tanta. Similiter, id est animæ pro animam. Quia si caperet hoc iure.) Ca-
5 pit uerbum suo more solet usurpare ceu monuimus in superioribus. Libro precedente, Si depreciari, inquit, capit in creatore. Hic exposuerim pro eo quod est si fieret uel si accideret hoc iure. Potest tamẽ etiam simpliciter accipi, si caperet hoc iure, subaudi homo, id est si posſideret hoc, si haberet, si capax huius esset, iure. Porrò pro uerbo abiret quod sequitur, legendum, obiret. Nisi quis scriptum fuisse putet aueret, hoc est cuperet, uellet, quod postea sit in abiret mutatum. Infra scripsimus, Sed rationalibus institutionibus eius
6 uindicandas. Paulo post, pro contineret in ipso, posset legi in seipso uel semetipso. Per quas intercesſisse potuisset.) Intercedebant tribuni senatusconsultis apud Romanos, dum obstabant ne fierent. Sic & mox, si enim intercesſisset, Et puta intercesſisse. Colubrum circumscriptorem.) hoc est deceptorem. Iuuenalis satyra xv. Pupillum ad iura uocantem, Circumscriptorem. In De patientia, Et circa Diaboli circumscriptionẽ. Nam circumscribere etiam circumuenire significat. Si non bene depunxisset.) Depun-
7 xisset pro dispunxisset usurpat ut puto. Hoc est, si non bene eo usus fuisset, si non bene absoluisset. In manuscriptis exemplaribus legitur depinxisset. Infirmo dominandi.) Sic dicit infirmo dominandi, ceu mox, inualido sustinendi. Conuenisset.) Allocutus fuisset. Paulo ante in Gorziensi uidetur esse occasionem spirituum. Capit etiam imaginem spiritus dicere flatum.) Et hic uides quomodo uerbo capit utatur. Hoc est
8 flatus significat etiam imaginem spiritus. Siue, potest dici imago spiritus. Quod si ita se habent.) Subaudi res. Sed etsi non ab homine.) Superuacaneum est, non. Mali elogium.) Sic libro præcedente, Totum denique creatoris elogium in illum rescri-
9 betur. Paulo post scripsimus deferendo de deo. Læsuræ tuæ.) Hoc uocabulo sæpe usus est ante. In De patientia, Demonstrans, inquit, per abiectionem diuitiarum, læsuras quoque earum computandas non esse. Et alijs in locis, ut annotauimus. Qua succederet illi.) Legendum succiderat, id est succubuerat. Nam hoc uerbo sępe utitur, ut in De patientia, At ubi semel succidit impatientiæ. Libro huius operis quarto, Quæ nulli tactui succidisset, si fuisset. Et alijs in locis. Per benedictionem incrementum generis.) Potest esse figura Græca, per benedictionem secundum incrementum generis, audierat,
10 crescite tantum & multiplicamini. Exinde in scorteis uestibus.) Pelliceas intelligit. Aut det eam.) Det non est in uolumine Gorziensi, nisi fallit collatio scripta, quam penes me habeo. Ego tamen meum secutus iudicium scripsi, Aut & eam in species mali-
11 tiæ deputare. Qualem oportet deum uelles.) Sensus est, Qualem oportet deum esse, id est bonum & iustum, uelles equidem, nisi malefacta terrorem tibi incuterent: qualem esse malles, expediret tibi, scilicet esse talem, quum male uiuas, & malefactis delecteris, Sequitur enim, sub quo delicta gauderent. Si non & nocentiæ speciem.) Opinor legendum, quanquam conspirent hic exemplaria, Si non & nocentiæ speciem, subaudi mercedem. Nocentiæ, hoc est improbitatis siue malitiæ. Infra scripsimus, idem percutiens. Hospitis populi conflictatricem.) Iudęos intelligit in Aegypto

capti-

captiuos. Ibim & crocodilum citius colens quàm deum uiuum.) Iuuenalis Satyram decimamquintam ſic auſpicatur:

> Quis neſcit Voluſi Bithynice, qualia demens
> Aegyptus portenta colat: crocodilon adorat
> Pars hæc, illa pauet ſaturam ſerpentibus ibim.

Duritia populi talia remedia compulerat.) Hoc eſt, ad talia remedia coegerat.

Poſteritatibus ſuis.) Pluralis numerus pro ſingulari, id eſt poſteritati ſuæ. Vel poſteris ſuis. Infra ſcripſimus, Hoc itaque omnis prouidentia. Conſtrictent.) Pro conſtringant. Paulo poſt repoſuimus, ut quoniam in homine c. 13 Cum utrunq; conueneris in creatore.) Hoc eſt deprehenderis. Sic libro quarto, Hæc conueniemus. Mihi defenſam.) Defenſa ſubſtantiuè pro defenſione & uindicta. Repaſtinaretur.) Repaſtinantur uineæ ueteres dum refodiuntur. Hic uidetur accipere repaſtinaretur, pro defoderetur, obrueretur, ſepeliretur. Mox ſcripſimus, aſtuta pro æſtuata. Ex Gorzienſi. 14 Per eundem ſaporem paſſionis.) Saporis uocabulo, deguſtationem perceptionemq; & ſenſum intelligit. Hoc uocabulo ſuprà alicubi uſus eſt. Et nõ glorioſis eſcis aſſuefactus.) Glorioſas uocat eſcas quibus gloriantur nonnulli, nunc ob raritatem, nunc ob precium.

Sacrificiorum onera.) Hæc ſacrificiorum onera atque has operationum & oblatinum negocioſas ſcrupuloſitates in De præſcriptionibus hæreticorum, apte uocauit moroſitatem Iudææ. Mox reſtituimus, Ne illi momento. Et paulo pòſt, Non onus legis adiuuandum, etiam prophetas. 15 Sed enim ſæpe iſti.) Pro ſæpe reſtituimus ſepiæ, ex Gorzienſi. Eleganter autem & apposite hæreticos Marcionitas ſepijs comparat. Nam, ut Plinius tradit libro nono, capite uigeſimonono: Sepiæ (piſcium genus eſt) ubi ſenſere ſe apprehendi, effuſo atramento, quod pro ſanguine ijs eſt, infuſcata aqua abſconduntur. Eodem modo hæretici Marcionitæ ubi traductionem ſui ſentiunt, hoc eſt quum erroris arguuntur conuincunturq;, tenebras huic blaſphemiæ interuomunt (ut atramentum ſepiæ piſces) atque ita arguentem impediunt & auertunt, allegando quæ bonitatem creatoris infuſcent obnubilentq;. 16 Cognoſce in utramque gentem prius.) Hoc eſt, Sede arbiter, & cognoſce cauſam utriuſque gentis. Et tamen has iuſtitia renunciauerunt ſibi Aegyptij.) Videtur ironia eſſe, Aegyptios uidelicet iuſte renunciaſſe operas Hebræorum, hoc eſt mercedem pro operis debitam denegaſſe. An gratia Hebræorũ.) Quæ eis debebatur, & quam meruerant, id eſt merces. Vt ſolo iniuriarum iudicio.) Hoc eſt actione iniuriarum intentata. Satisfaciendum Hebræis pronunciaſſet.) Locus eſt deprauatus etiam in manu deſcriptis uoluminibus, uideo quid impoſuerit librario. Quare ſic diſtinguo caſtigoq;. Et popularium omnium collationibus ſatisfaciẽdum, Hebræus pronunciaſſet. Subaudi, iudex. Nam præcedit, Apud ſubſellia ſua. Hoc eſt, iudices ſuæ gentis. Aegyptius enim non ſecundum Hebræos, ſed ſecundum ſe ſententiam tuliſſet. Et ſuum populum expunxit.) Hoc eſt, ſuo populo ſatisfecit. Mox ſcripſimus, Hebræis enim. Item pro ſabbata, ſabbatiza. Paulo pòſt, pro ni nimis longum eſſet, poſſet legi, niſi longum eſſet. Scilicet quæ ſubſtantiam cohibentes.) Subaudi ſunt. Niſi mauis, cohibent. 17 Ad remediandos eos.) Sic in De reſurrectione carnis, Vitiorum, inquit, à domino remediatorum. In Præſcriptionibus, Vel tranſmutatione remediaremus. Vel etiam dicto.) Hoc eſt iuſſu domini, uel iubente domino. Infra ſcripſimus, Exhibe malum ſemper. In utroque diſpungetur.) Hoc eſt, in utroque ei ſatisfiet, in utroque mercedem accipiet. 18 Sic & pœnitentiam praue interpretaris.) Suppleuimus dictionem quæ deerat magno ſenſus incommodo, ſcripſimusq; apud illum, hoc eſt, apud creatorem. Item, quòd regem fecerim. Beneficij ingratus.) Ingratus beneficij, cum genitiuo conſtruit. Sic ad calcem libri tertij: Quin, inquit, ob utriuſque promiſſionis ingratos. Infra, Non pro malignitatibus ponunt: Nos, ponuntur. 19 Et læſuris.) Hoc uocabulum ſuperius eſſe Tertulliani plus ſemel indicauimus. Ex recordatione plurimum delicti.) Plurimum aduerbialiter pro ut plurimum. Terentius in Phormione: Domum ire pergam, ubi plurimum eſt. Sic etiam noſter ſupra locutus eſt. Latini minimum hoc item modo uſurpant. Occurſu, rei oſtendimus.) Ab exemplaribus ſcriptis nihil eſt ſubſidij. Diuino Tertullianum ſcripſiſſe, Occurſura, ut ſit ſubſtantiuum nomen pro occurſu, nam huius terminationis uocabulis gaudet. Leges ergo, quam apud

deum pro uariantium ſeſe occurſura, oſtendimus. Itaque in numerum iſtiuſmodi nominum, paratura, genitura, læſura, ſuffectura, ſupparatura, referes & iſtud occurſura.

Vt reſtitutionis candidatos.) Hoc eſt, priorem felicitatem recepturos. Apud Romanos erant candidati petitores honorum. Sic ſupra dixit, Aeternitatis candidatus, de Enoch. Vt præter admiſſum, etiam negationis eius oneratum.) Subaudi admiſſo, uel peccato. Ad uane peierantem.) Scribendum, Igitur peierantem deprehendis, an uane deierantem? Et quæſitiuè legendum. Nam ſequitur, Sed nec uane deierat. Nunc uero & hæreticos.) Legendum hæretici. Infra ſcripſimus, Miſerandi uos quoque. Subaudi, eſtis. Deuerſatum.) Deuerſari pro conuerſari. Et ſequitur, Ipſum ab initio conuerſatum. Philoſophorum deo.) Stoicos & Epicureos intelligit. Heraclitus ille tenebroſus.) Hunc Græci σκοτεινὸν uocāt, ipſe tenebroſum uertit. Infra ſcripſimus, Pœnituit mali in aliquo deum noſtrum. Ex Gorzienſi. Paucis amat.) Subaudi fieri, aut uincere. Amat pro ſolet, more Græcorum qui dicunt φιλεῖ γίνεσθαι, hoc eſt amat fieri. Tacitus hiſtoriæ ſuæ quarto libro, Vt fermè amat poſterior adulatio, pro ſolet. Mox, Multa mendacia erunt neceſſaria, fecimus, mendacio. Et nihil aliud præſtare.) Opinor ſcriptum fuiſſe præſtat. Mox pro meis exemplis, ſcripſimus in eis exemplis. Diuinitatibus.) Hoc dicit propter Marcionem, qui duos deos inducebat, ſæuum & mitē. Paulo pòſt pro quomodo ſuppoſui quoniam, meum iudicium ſecutus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS MARCIONEM LIBER SECVNDVS.

OCCASIO reformandi opuſculi huius, cui quid acciderit primo libello præfati ſumus, hoc quoq; cōtulit nobis, uti duobus dijs aduerſus Marcionem retractandis, ſuum cuiq; titulum & uolumen diſtingueremus pro materiæ diuiſione, alterum deum definientes omnino non eſſe, alterum defendentes digne deum eſſe: quatenus ita Pontico placuit, alterum inducere, alterum excludere. Non enim poterat ædificare mendacium ſine demolitione ueritatis. Aliud ſubruere neceſſe habuit, ut quod uellet extrueret. Sic ædificat, qui propria paratura caret. Oportuerat autem in hoc ſolum diſceptaſſe, quod nemo ſit deus ille qui creatori ſuperducitur, ut falſo deo depulſo, regulis certis & unicam & perfectam præſcribentibus diuinitatem, nihil iam quæreretur in deum uerum: quem quanto conſtaret eſſe, ſic quoq; dum alium eſſe non conſtat, tanto qualemcunq; ſine cōtrouerſia haberi deceret, adorandū potius q̃ iudicandū, & demerendum magis q̃ retractandū, uel q̃ timendū ob ſeueritatē. Quid enim amplius homini neceſſarium, q̃ cura in deum uerū, in quem (ut ita dixerim) inciderat, quia alius deus non erat. At nunc negociū patitur deus omnipotens, dominus, & conditor uniuerſitatis: ideo tantū opinor, quia à primordio notus eſt, quia nunquam latuit, quia ſemper illuxit, etiā ante Romulū ipſum, nedū ante Tiberiū: niſi quod ſolis hæreticis cognitus nō eſt, qui ei negociū faciūt: propterea aliū deū exiſtimantes præſumendū, quia quem conſtat eſſe, reprehendere magis poſſunt q̃ negare, de arbitrio ſenſus ſui penſitantes deum aliquin: proinde atq; ſi cæcus uel fluitantibus oculis, ideo aliū ſolem præſumere uelit mitiorē & ſalubriorē, quia quem uideat nō uidet. Vnicus ſol eſt, ô homo, qui mundū hunc temperat, & quādo nō putas optimus & utilis, & cū tibi acrior & infeſtior, uel etiā ſordidior atq; corruptior, rationi tamen ſuæ par eſt. Eam

Romulus. Tiberius

tu

tu si perspicere nõ uales, iam nec ullius alterius solis, si qui fuisset, radios sustinere potuisses, utiq; maioris. Nam qui in inferiorē deū cæcutis, quid in subliniorem? Quin potius infirmitati tuæ parcis, nec in periculum extenderis, habens deum certū & indubitatū, & hoc ipso satis uisum, cum id primū conspexeris eum esse, quē non scias nisi ex parte qua uoluit ipse. Sed deū quidem ut sciens nõ negas, ut nesciens retractas: imò & accusas quasi sciens, quem si scires non accusares, imò nec retractares. Reddens nomē illi, negas substantiam nominis, id est magnitudinis, quæ deus dicitur, nõ tantā eam agnoscēs, quantam si homo omnifariā nosse potuisset, magnitudo nõ esset. Ipse iā Apostolus prospiciēs hæretica corda: Quis, inquit, cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit? aut ad quē cõsultauit, aut uiā intellectus & scientiæ quis demõstrauit ei? Cui & Apostolus cõtradicet, ó profundū diuitiarū & sophię dei, ut ininuestigabilia iudicia eius, utiq; dei iudicis: & ininuestigabiles uiæ eius, utiq; intellectus & sciētiæ, quas ei nemo mõstrauit, nisi forte isti cēsores diuinitatis, dicentes: Sic nõ debuit deus: & sic magis debuit: quasi cognoscat aliquis quæ sint in deo, nisi spiritus dei. Mundi aūt habentes spiritū, nõ agnoscentes insipientiā dei, per sapientiā deum, cõsultiores sibimet uidentur deo. Quoniā sicut sapientia mundi stultitia est penes deum, ita & sapiētia dei stultitia est penes mundū. Sed nos scimus stultū dei sapientius hominibus, & inualidum dei ualidius hominibus. Et ita deus tūc maxime magnus, cum homini pusillus, & tunc maxime optimus, cum homini nõ bonus: & tunc maxime unus, cum homini duo aut plures. Quòd si à primordio homo animalis nõ recipiens quæ sunt spiritus, stultitiam existimauit dei legem, ut quam obseruare neglexit, ideoq; non habendo fidem etiam quod uidebatur habere, ademptum est illi, paradisi gratia, et familiaritas dei, per quā omnia dei cognouisset si obedisset: quid mirum si redhibitus materiæ suæ, & in ergastulum terræ laborandæ relegatus, in ipso opere prono & deuexo ad terrā, usurpatum ex illa spiritum mundi uniuerso generi suo tradidit, duntaxat animali & hęretico nõ recipiēti quæ sunt dei? Aut quis dubitabit ipsum illud Adę delictū hæresim pronunciare, quod per electionem suæ potius quàm diuinæ sententię admisit, nisi quod Adam nunquā figulo suo dixit, non prudenter definxisti me: confessus est seductionem, non occultauit seductricem: rudis admodum hæreticus fuit. Non obaudijt: nõ tamen blasphemauit creatorem, nec reprehendit autorem, quem à primordio sui & bonum & optimum inuenerat, & ipse si forte iudicē fecerat à primordio. Igitur oportebit ineuntes examinationem in deum notum, si quæritur in qua conditione sit notus, ab operibus eius incipere, quæ priora sunt homine, ut statim cum ipso comperta bonitas eius, & exinde constituta atq; præscripta, aliquē sensum suggerat nobis intelligendi, qualiter sequens rerum ordinatio euaserit. Possunt autem discipuli Marcionis recognoscētes bonitatē dei nostri, dignam quoq; deo agnoscere per eosdem titulos, per quos indignam ostendimus in deo illorum. Iam hoc ipsum quod materia est agnitionis suæ, non apud alium inuenit, sed de suo sibi fecit. Prima deniq; bonitas creatoris, qua se deus noluit in ęternū latere, id est non esse aliquid cui deus cognosceret. Quid enim tam bonū q̃ notitia & fructus dei? Nam & si nondum apparebat, hoc bonum esse, quia nondum erat quic-

Censores diuinitatis
Spiritus mundi
Gratia paradisi
Familiaritas dei
Ergastulum
Hæresis
Adæ delictum
2
Bonitas creatoris æterna

3 quam cui appareret, sed deus præsciebat quid boni appariturũ esset: & ideo in suam summam commisit bonitatem, apparituri boni negociatricem, non utiq; repentinam, nec obuenticiæ bonitatis, nec prouocaticiæ animationis, quasi exinde censendam quo cœpit operari. Si enim ipse cõstituit initiũ, exinde quo cœpit operari, nõ habuit initium ipsa cum fecit. Initio autem facto, ab ea etiam ratio temporum nata est, utpote quibus distinguendis & notandis, sidera & luminaria cœlestia disposita sunt. Erunt enim, inquit, in tempora, & menses, & annos. Ergo nec tempus habuit, ante tempus, quę fecit tempus: sic ut nec initium, ante initium, quæ constituit initium. Atq; ita carens & ordine initij, & modo temporis, de immensa & interminabili ætate censebit, nec poterit repentina uel obuenticia & prouocaticia reputari, non habens unde reputetur, id est aliquã temporis speciem, sed & æterna & deo ingenita & perpetua præsumenda, ac per hoc deo digna, suffundẽs iam hinc bonitatem dei Marcionis, non dico initijs & temporibus, sed ipsa malitia creatoris posteriorem, si tamẽ malitia potuit à bonitate cõmitti. Igitur cum cognoscẽdo deo hominem prospexisset bonitas dei ipsius, etiam hoc pręconio suo addidit, quod prius domicilium homini cõmentata est, aliquã postmodum molẽ maximã, postmodum & maiorem, ut in magna tanquã in minore proluderet atq; proficeret: & ita de bono dei, id est de magno, ad optimũ quoq; eius, id est, ad maius habitaculum promoueretur. Adhibet operi bono optimum etiam ministrum, sermonem suum. Eructauit, inquit, cor meum sermonẽ optimũ. Agnoscat hinc primũ fructum optimũ, utiq; optimæ arboris Marcion: imperitissimus rusticus quidem in malam, bonam inseruit: sed non ualebit blasphemiæ surculus, arescet cum suo artifice, & ita se bonæ arboris natura testabit. Aspice ad summam, qualia sermo fructificauerit. Et dixit deus, fiat, et factum est, & uidit deus quia bonum, nõ quasi nesciens bonũ, nisi uideret, sed quia bonum ideo uidens, honorans & consignãs & dispungens bonitatẽ operũ dignatione conspectus. Sic & benedicebat quæ benefaciebat, ut tibi totus deus commendaret, bonus, & dicere & facere. Maledicere adhuc sermo nõ norat, quia nec malefacere. Videbimus causas quę hoc quoque à deo exegerunt. Interim mundus ex bonis omnibus constitit, satis præmonstrans quantum boni pararetur illi cui præparabatur hoc totũ. Quis deniq; dignus incolere dei opera, quàm ipsius imago & similitudo? Eam quoq; bonitas & quidem operantior operata est, non imperiali uerbo, sed familiari manu, etiã uerbo blandiente præmisso, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: bonitas dixit, bonitas finxit hominem de limo: in tantam substantiam carnis ex una materia, tot qualitatibus exstructam, bonitas inflauit, in animam nõ mortuam, sed uiuam. Bonitas præfecit uniuersis fruendis atque regnandis, etiam cognominandis. Bonitas amplius delitias adiecit homini, ut quanquam totius orbis possidens in amœnioribus moraretur, trãslatus in paradisum, iam

4 tunc de mũdo in ecclesiam. Eadem bonitas & adiutorium prospexit, ne quid non boni: Non est enim, inquit, bonum solum esse hominem. Sciebat illi sexum Mariæ, & deinceps ecclesiæ profuturum. Sed & quam arguis legem, quam in controuersias torques, bonitas erogauit, consulẽs homini quo deo adhæreret, ne non tam liber quàm abiectus uideretur, æquãdus famulis suis

cæteris

cæteris animalibus, solutis à deo & ex fastidio liberis: sed ut solus homo gloriaretur, quod solus dignus fuisset, qui legem à deo sumeret: utq; animal rationale intellectus & scientiæ capax, ipsa quoq; libertate rationali cōtineretur, ei subiectus qui subiecerat illi omnia. Cuius legis obseruandæ consiliũ, bonitas pariter asscripsit: Qua die autem ederitis, morte moriemini. Benignissime enim demōstrauit exitum transgressionis: ne ignorātia periculi, negligentiā iuuaret obsequij. Porrò si legis imponendæ ratio præcessit, sequebat̃ etiā obseruandæ, ut pœna transgressioni asscriberetur, quam tamen euenire noluit, qui ante prædixit. Agnosce igitur bonitatē dei nostri interim, uel hucusq; ex operibus bonis, ex benedictionibus bonis, ex indulgētijs, ex prouidētijs, ex legibus, ex præmonitionibus bonis & benignis. Iam hinc ad quæstiones omnes, ó canes, quos foras Apostolus expellit, latrātes in deũ ueritatis, hæc sunt argumentationũ ossa quę obroditis. Si deus bonus et pręscius futuri, & auertendi mali potens, cur hominē, & quidem imaginē & similitudinē suam, imò & substantiā suam, per animę scilicet censum passus est labi de obsequio legis in mortem, circumuentũ à diabolo? Si enim & bonus qui euenire tale quid nollet, & præscius qui euenturũ nō ignoraret, & potēs qui depellere ualeret, nullo modo euenisset, quod sub his tribus cōditionibus diuinæ maiestatis euenire nō posset. Quod si euenit, absolutũ est è cōtrario deum neq; bonũ credendum, neq; pręscium, neq; potentem. Siquidem in quantum nihil tale euenisset, si talis deus, id est bonus & præscius & potens, in tantum ideo euenit, quia nō talis deus. Adhæc prius est istas species in creatore defendere quę in dubium uocantur, bonitatem dico & pręscientiam & potentiam. Nec immorabor huic articulo, præeunte definitione etiam ipsius Christi. Ex operibus ineundæ probationes. Opera creatoris, utrunq; testantur, & bonitatem eius quâ bona, sicut ostendimus, & potentiam quâ tāta, & quidem ex nihilo. nam & si ex aliqua materia, ut quidam uolunt, hoc ipso tamen ex nihilo, dum non id fuerunt quod sunt. Postremo uel sic magna, dum bona: uel sic deus potēs, dum omnia ipsius, unde & omnipotens. De præscientia uero quid dicā? quæ tantos habet testes, quantos fecit prophetas. Quanquam quis præscientiæ titulus in omnium autore, qua uniuersa utique disponendo præscijt, & pręsciendo disposuit, certe ipsam transgressionem, quam nisi pręscisset, nec cautionem eius delegasset sub metu mortis. Igitur si & fuerunt in deo istæ facultates, præ quib. nihil mali euenire homini aut potuisset aut debuisset, & nihilo minus euenit: uideamus & hominis conditionem, ne per illam potius euenerit, quod per deum euenire non potuit. Liberum & sui arbitrij & suę potestatis inuenio hominem à deo institutum, nullam magis imaginem & similitudinem dei in illo animaduertens, quàm eiusmodi status formam. Neq; enim facie & corporalibus lineis, tam uarijs in genere humano, ad uniformem deum expressus est, sed in ea substantia quam ab ipso deo traxit, id est animę, ad formam dei spondentis, & arbitrij sui libertate, & potestate signatus est. Hũc statum eius confirmauit etiam ipsa lex, tunc à deo posita. Non enim poneretur lex ei, qui non haberet obsequium debitum legi in sua potestate: nec rursus cōminatio mortis transgressioni asscriberet̃, si nō & contemptus legis in arbitrij libertatē homini deputaret̃. Sic et in posteris legib. creatoris inuenias

Bonus
Præscius
Potens

Bonitas
Potentia

Præscientia

Liberum arbitrium

proponẽtis ante hominem bonum & malum, uitam & mortem: ſed nec aliàs totum ordinem diſciplinæ per præcepta diſpoſitum, auocante deo & minante, exhortantéue, niſi & ad obſequiũ & ad contemptum libero & uoluntario homine. Sed quoniam ex hoc iam intelligimus eos ſtruentes liberã hominis poteſtatem arbitrij ſui, ut quod ei uenit, non deo ſed ipſi debeat exprobrari: ne & tu hinc iam opponas, nõ ita illũ inſtitui debuiſſe, ſi libertas & poteſtas arbitrij exitioſa futura eſſet: hoc quoq; prius defendã, ita inſtitui debuiſſe, quo fortius cõmendem, & ita inſtitutum & digne deo inſtitutũ, potiore oſtenſa ea cauſa quę ita fecit inſtitui. Bonitas dei & ratio eius huic quoq; inſtituto patrocinabuntur, in omnibus cõſpirantes apud deũ noſtrum. Nec ratio enim ſine bonitate ratio eſt, nec bonitas ſine ratione bonitas, niſi forte penes deum Marcionis, irrationaliter bonũ, ſicut oſtendimus. Oportebat deum cognoſci: bonum hoc, utiq; & rationale. Oportebat dignum aliquid eſſe, quod deũ cognoſceret. Quid tam dignũ proſpici poſſet, q̃ imago dei et ſimilitudo? Et hoc bonum, ſine dubio & rationale. Oportebat igitur imaginem & ſimilitudinem dei, liberi arbitrij & ſuæ poteſtatis inſtitui, in qua hoc ipſum imago & ſimilitudo dei deputaretur, arbitrij ſcilicet libertas & poteſtas: in quã rem ea ſubſtantia homini accõmodata eſt, quę huius ſtatus eſſet, afflatus dei, utiq; liberi & ſuæ poteſtatis. Sed & aliàs quale erat ut totius mundi poſsidens homo, non in primis animi ſui poſſeſsione regnaret, aliorum dominus, ſui famulus? Habes igitur & bonitatem dei agnoſcere ex dignatione, & rationem ex diſpoſitione. Sola nunc bonitas deputetur, quæ tantum homini largita ſit, id eſt arbitrij libertatẽ. Aliud ſibi ratio defendat in eiuſmodi inſtitutionẽ. Nam bonus natura deus ſolus. Qui enim quod eſt ſine initio habet, non inſtitutione habet illud, ſed natura. Homo autem qui totus ex inſtitutione eſt, habens initium, cum initio ſortitus eſt formam qua eſſet: atque ita non natura in bonum diſpoſitus eſt, ſed inſtitutione, non ſuum habens bonus eſſe, quia nõ natura in bonum diſpoſitus eſt, ſed inſtitutione, ſecundum inſtitutorem bonũ, ſcilicet bonorum conditorem. Vt ergo bonũ iam ſuum haberet homo emancipatum ſibi à deo, & fieret proprietas iam boni in homine, et quodammodo natura, de inſtitutione aſſcripta eſt illi, quaſi libripens emancipati à deo boni, libertas & poteſtas arbitrij: quæ efficeret bonum ut proprium iam ſpõte pręſtari ab homine, quoniam & hoc ratio bonitatis exigeret uoluntarie exercendæ, ex libertate ſcilicet arbitrij non fauente, inſtitutionis non ſeruiente: ut ita demum bonus conſiſteret homo, ſi ſecundum inſtitutionem quidem ſed ex uoluntate iam bonus inueniretur, quaſi de proprietate naturæ: proinde ut & contra malum (nam & illud utique deus prouidebat) fortior homo præten‑deret, liber ſcilicet & ſuæ poteſtatis: quia ſi caperet hoc iure, ut bonum quoq; non uoluntate obiret, ſed neceſsitate, uſurpabilis etiam malo futurus eſſet ex infirmitate ſeruitij, proinde & malo ſicut bono famulus. Tota ergo libertas arbitrij in utramque partem conceſſa eſt illi, ut ſui dominus conſtanter occurreret, & bono ſponte ſeruando, & malo ſponte uitando: quoniam & aliàs poſitum hominem ſub iudicio dei, oportebat iuſtum illud efficere de arbitrij ſui meritis, liberi ſcilicet. Cęterũ nec boni nec mali merces iure penſaretũ ei qui aut bonus aut malus neceſsitate fuiſſet inuentus, non uoluntate. In hoc & lex conſtitu

Bonitas
Ratio

constituta est,non excludens, sed probans libertatẽ de obsequio sponte præstando,uel transgresione sponte cõmittenda, ita in utrunq; exitum libertas patuit arbitrij. Igitur si & bonitas & ratio dei, inuenitur circa libertatem arbitrij concessam homini, non oportet omissa prima definitione bonitatis atq; rationis,quæ ante omnem tractatum constituenda est,post factis præiudicare,non ita deum instituere debuisse,qui aliter quàm deum deceret euasit,sed dispecto quia ita debuerit instituere,saluo eo quod dispectum est, cætera explorare. Cæterũ facile est offendentes statim in hominis ruinam, anteq; conditionem eius inspexerint, in autorem referre quod accidit, quia nec autoris examinata sit ratio. Deniq; & bonitas dei à primordio operũ perspecta, persuadebit nihil à deo mali euenire potuisse, & libertas hominis recogitata se potius reã ostendit,quod ipsa cõmisit. Hac definitione omnia deo salua sunt, & natura bonitatis, & ratio dispositionis, & præscientiæ & potentiæ copia. Exigere tamen à deo debes & grauitatem summam, & fidem præcipuam in omni institutione eius,& desinas quærere an deo nolente potuerit quid euenire. Tenens enim grauitatẽ & fidem dei boni,sed rationalibus institutionibus eius uindicandas, nec illud miraberis quod deus non intercesserit aduersus ea quæ noluit euenire,ut conseruaret ea quæ uoluit. Si enim semel homini permiserat arbitrij libertatem & potestatem, & digne permiserat, sicut ostẽdimus,utiq; fruendas eas ex ipsa institutionis autoritate permiserat,fruendas autem quantum in ipso, secundum ipsum, id est, secundum deum, id est, in bonum. quis enim aduersus se permittet aliquid? quantum uero in homine,secundum motus libertatis ipsius. Quis enim non hoc præstat ei cui quid semel frui præstat,ut pro animo & arbitrio suo fruatur? Igitur consequens erat uti deus secederet à libertate, semel concessa homini, id est, contineret in ipso & præscientiam & præpotentiam suam,per quas intercesisse potuisset, quo minus homo male libertate sua frui aggressus, in periculum laberetur. Si enim intercesisset, rescidisset arbitrij libertatem, quam ratione & bonitate permiserat. Deniq; puta intercesisse, puta rescidisse illum arbitrij libertatem,dum reuocat ab arbore,dum ipsum circumscriptorẽ colubrũ à cõgressu fœminæ arcet,no'nne exclamaret Marcion: ó dominũ futilem,instabilẽ, infidelem,rescindentẽ quę instituit? Cur permiserat liberũ arbitriũ,si intercedit? Cur intercedit, si permisit? Eligat ubi semetipsũ erroris notet,in institutione an in rescisione. Nónne tunc magis deceptus ex impræscientia futuri uidetur,cum obstitisset? & quod quasi ignorans quomodo euasurum esset indulserat,quis non diceret? Sed & si præscierat male hominẽ institutione sua usurum, quid tam dignũ deo, quàm grauitas, quàm fides institutionũ qualiumcũq;? Vidisset homo si non bene depunxisset,quod bene acceperat, ipse legi reus fuisset,cui obsequi noluisset, non ut legislator ipse fraudem legi suæ faceret non sinendo præscriptũ eius impleri. Hęc dignisime peroraturus in creatorem,si libero arbitrio hominis ex prouidentia & potẽtia,quas exigis,obstitisset,nũc tibi insusurra pro creatore & grauitatẽ,& patientiã,& fidẽ, institutionibus suis functo ut & rationalib. & bonis. Neq; enim ad uiuendũ solummodo produxerat hominẽ,ut non ad recte uiuendũ,in respectu scilicet dei legisq; eius. Igitur uiuere quidẽ illi ipse præstiterat,facto in animã uiuam,recte

uero uiuere demandarat, admonito in legis obsequium. Ita non in mortē institutum hominem probat, qui nunc cupit in uitam restitutum, malens peccatoris pœnitentiam quàm mortem. Igitur sicut deus homini uitę statum induxit, ita homo sibi mortis statum attraxit. Et hoc non per infirmitatē, sicuti nec per ignorantiam, ne quid autori imputaretur. Nam & si angelus qui seduxit, sed liber & suę potestatis qui seductus est, sed imago & similitudo dei, fortior angelo, sed afflatus dei generosior spiritu materiali quo angeli constiterunt. Qui facit, inquit, spiritus angelos, & apparitores flammā ignis. Quia 7 nec uniuersitatem homini subiecisset infirmo dominandi, & non potiori angelis, quibus nihil tale subiecit: sic nec legis pondus imposuisset, si grauis lex inualido sustinendi, nec quem excusabilem sciret nomine imbecillitatis, cum definitione mortis conuenisset. postremo non libertate nec potestate arbitrij fecisset infirmum, sed potius defectione earū. Atq; adeo eundem hominem, eandem substantiam animæ, eundem Adæ statum, eadem arbitrij libertas & potestas, uictorē efficit hodie de eodem diabolo, cum secundum obsequium legum eius administratur. Quoquo tamen, inquis, modo substantia creatoris delicti capax inuenitur, cum afflatus dei, id est, anima in homine deliquit. nec potest non ad originalem summam referri corruptio portionis. Ad hoc interpretanda erit qualitas animæ. In primis tenendum quod Græca scriptu- πνοὴ ra signauit, afflatum nominans, non spiritum. Quidam enim de Gręco interpretantes, non recogitata differentia, nec curata proprietate uerborum, pro afflatu spiritum ponunt, & dant hæreticis occasionem spiritū dei delicto infuscandi, id est, ipsum deum, & usurpata iam quæstio est. Intellige itaq; afflatum minorē spiritū esse, & si de spiritu accidit, ut aurulam eius, non tamen spiritum. nam & aura uento rarior, etsi de uento aura, non tamen uentus aura. Capit etiam imaginem spiritus dicere flatum. nam & ideo homo imago dei, id est, spiritus: deus enim spiritus. Imago ergo spiritus, afflatus. Porrò imago ueritati non usquequaq; adæquabitur. Aliud est enim secundum ueritatem esse, aliud ipsam ueritatem esse. Sic & afflatus cum imago sit spiritus, non potest ita imaginem dei comparare, ut quia ueritas, id est, spiritus, id est, deus sine delicto est, ideo & afflatus, id est, imago, non debuerit admisisse delictum. In hoc erit imago minor ueritate, et afflatus spiritu inferior, habens illas utiq; lineas dei, quâ immortalis anima, quâ libera & sui arbitrij, quâ pręscia plerunque, quâ rationalis, capax intellectus & scientiæ, tamē & in his imago, & non usq; ad ipsam uim diuinitatis. Sic nec usq; ad integritatē à delicto, quia hoc soli deo cedit, id est, ueritati, & hoc solum imagini non licet. Sicut enim imago cum omnes lineas exprimat ueritatis, ui tamen ipsa caret, non habēs motum: ita & anima imago spiritus, solam uim eius exprimere non ualuit, id est, non delinquēdi felicitatem. Cæterum non esset anima, sed spiritus, nec homo qui animam sortitus est, sed deus. Et aliàs autē non omne quod dei erit, deus habebitur, ut expostules deum & afflatum, id est, uacuum à delicto, quia dei sit afflatus. Nec tu enim si in tibiam flaueris, hominem tibiam feceris, quanq; de anima tua flaueris, sicut & deus de spiritu suo. Deniq; cum manifeste scriptura dicat, flasse deum in faciem hominis, & factum hominem in animā uiuam, non in spiritum uiuificatorē, separauit eam à conditione factoris. Opus enim

aliud

aliud ſit neceſſe eſt ab artifice, id eſt, inferius artifice. Nec urceus enim factus à figulo ipſe erit figulus, ita nec afflatus factus à ſpiritu, ideo erit ſpiritus. Ipſum quod anima, uocitatus eſt flatus. Vide etiam ne de afflatus conditione tranſierit in aliquam diminutiorem qualitatem. Ergo, inquis, dediſti animæ infirmitatem ſupra negatam. Planè cum illam exigis deo parem, id eſt, delicti immunem, dico infirmam. Cum uero ad angelum prouocatur, fortiorem defendam neceſſe eſt dominum uniuerſitatis, cui iam angeli adminiſtrant, qui etiam angelos iudicaturus eſt, ſi in dei lege conſtiterit, quod in primordio nō luit. Hoc ipſum ergo potuit afflatus dei admittere. Potuit, ſed non debuit. Potuiſſe enim habuit per ſubſtantiæ exilitatē, quâ afflatus non ſpiritus: non debuiſſe autem per arbitrij poteſtatē, quâ liber non ſeruus, aſsiſtente amplius demonſtratione non delinquendi ſub cōminatione moriendi, qua ſubſtrueretur ſubſtantiæ exilitas, & regeretur ſententiæ libertas. Itaq; non per illud iam uideri poteſt anima deliquiſſe, quòd illi cum deo affine eſt, id eſt, per afflatum: ſed per illud quod ſubſtantiæ acceſsit, id eſt, per liberū arbitriū, à deo quidem rationaliter attributū, ab homine uero quà uoluit agitatum. Quod ſi ita ſe habēt, omnis iam dei diſpoſitio de mali exprobratione purgatur. Libertas enim arbitrij non ei culpam ſuam reſpuet à quo data eſt, ſed à quo non ut debuit adminiſtrata eſt. Quod deniq; malum deſcribes creatori, ſi delictū hominis, non erit dei, quod eſt hominis? nec idem habēdus eſt delicti autor, qui inuenitur interdictor, imò & condemnator. Si mors malum, nec mors cōminatori ſuo, ſed contemptori faciet inuidiam, ut autori. Contemnendo enim eam fecit, non utiq; futuram ſi non contempſiſſet. Sed & ſi ab homine in diabolum tranſcripſeris mali elogium, ut inſtinctorē delicti, uti ſic quoq; in creatorem dirigas culpam, ut in autorem diaboli, qui fecit angelos ſpiritus: ergo quod factus à deo eſt, id eſt, angelus, id erit eius qui fecit. Quod autem factus à deo non eſt, id eſt, diabolus, id eſt, delator, ſupereſt ut ipſe ſeſe fecerit deferendo de deo & quidem falſum, primo quòd deus illos ex omni ligno edere uetuiſſet, dehinc quaſi morituri non eſſent ſi ediſſent, tertio quaſi deus illis inuidiſſet diuinitatem. Vnde igitur malitia mendacij & fallaciæ in homines, & infamiæ in deum? à deo utiq; non, qui & angelum ex forma operum bonorum inſtituit bonum. Deniq; ſapientiſsimus omnium æditur, antequam diabolus, niſi malum eſt ſapientia. Et ſi euoluas Ezechielis prophetiam, facile animaduertes tam inſtitutione bonum angelum illum, quàm ſponte corruptum: In perſonam enim principis Sor, ad diabolum pronunciatur, Et factus eſt ſermo domini ad me dicens: Fili hominis ſume planctū ſuper principem Sor, & dices: Hæc dicit dominus, Tu es reſignaculū ſimilitudinis, qui ſcilicet integritatē imaginis & ſimilitudinis reſignaueris, corona decoris (hoc ut eminentiſsimo angelorū, ut archangelo, ut ſapientiſsimo omniū) in delicijs paradiſi dei tui natus es. Illic enim ubi deus in ſecunda animaliū figuræ formatione angelos fecerat, lapidem optimum indutus eſt, Sardiū, Topaziū, Smaragdum, Carbunculum, Saphirū, Iaſpin, Ligurium, Achaten, Amethyſtum, Chryſolithū, Berillū, Onychiū, & auro repleſti horrea tua & theſauros tuos. Ex qua die conditus es, cum Cherubin poſui te in monte ſancto dei, fuiſti in medio lapidū igneorū, fuiſti inuituperabilis in dieb. tuis ex qua die conditus

es, donec

9 es, donec inuētæ sunt læsuræ tuæ de multitudine negociationis tuæ. Promas tuas replesti, & deliquisti: & cætera, quæ ad suggillationem angeli, non ad illius principis proprie pertinere manifestum est, eo quod nemo hominum in paradiso dei natus sit, ne ipse quidem Adam, translatus potius illuc: nec cum Cherubin positus in monte sancto dei, id est in sublimitate cœlesti, de qua satanam dominus quoq; decidisse testat: nec inter lapides igneos demoratus, inter gemmātes siderum ardentium radios, unde etiam quasi fulgur deiectus est satanas. Sed ipse autor delicti in persona peccatoris uiri denotabat, retro quidem inuituperabilis à die conditionis suæ, à deo in bonum conditus, ut à bono conditore inuituperabilium conditionum, & excultus omni gloria angelica, & apud deum constitutus quâ bonus apud bonum: postea uerò à semetipso translatus in malum. Ex quo enim, inquit, apparuerunt læsuræ tuæ: illi eas reputans, quibus scilicet læsit hominē electum à dei obsequio: & ex illo deliquit, ex quo delictum seminauit: atq; ita exinde negociatiōis, id est malitiæ suæ multitudinem exercuit delictorum scilicet & censuum, nō minus & ipse liberi arbitrij institutus, ut spiritus. Nihil enim deus proximum sibi nō libertate eiusmodi ordinasset. Quem tamen & prædamnando testatus est, ab institutionis forma libidine propria conceptæ ultro malitiæ exorbitasse: & cōmeatum operationibus eius admetiendo, rationem bonitatis suæ egit: eodem consilio differens extinctionē diaboli, quo hominis restitutionē. Certamini enim dedit spatiū, ut & homo eadē arbitrij libertate elideret inimicum qua succiderat illi, probans suam nō dei culpam: & ita salutē digne per uictoriam recuperaret, & diabolus amarius puniretur, ab eo quem eliserat ante deuictus, & deus tanto magis bonus inueniretur, sustinens hominem gloriosiorem in paradisum ad licentiam decerpēdæ arboris uitæ iam de uita regressurum. Igitur usq; ad delictum hominis deus à primordio tantū bonus, exinde iudex & seuerus, & quod Marcionitæ uolunt, sæuus. Statim mulier in doloribus parere, et uiro seruire damnatur: sed quę ante sine ulla cōtristatione per benedictionem incrementum generis audierat, crescite tantum & multiplicamini: sed quæ in adiutorium masculo, non in seruitium fuerat destinata. Statim & terra maledicitur, sed antè benedicta. Statim tribuli & spinæ, sed antè fœnum, & herbæ, & arborū fructuosa. Statim sudor & labor panis, sed antè ex omni ligno uictus immunis, & alimenta secura. Exinde homo ad terram, sed antè de terra. Exinde ad mortem, sed antè ad uitam. Exinde in scorteis ue-
10 stibus, sed antè sine scrupulo nudus. Ita prior bonitas dei secūdum naturam, seueritas posterior secundum causam. Illa ingenita, hęc accidens: illa propria, hæc accōmodata: illa ædita, hæc adhibita. Nec natura enim inoperatā debuit continuisse bonitatē, nec causa dissimulatam euasisse seueritatem. Alterā sibi, alteram rei deus præstitit. Incipe nūc etiam iudicis statum ut affinem mali arguere, qui idcirco alium deum somniasti solummodo bonum, quia non potes iudicem: quanquam et illum ut iudicem ostendimus. Aut si non iudicem, certe peruersum ac uanum disciplinæ non uindicandæ, id est non iudicandæ constitutorem. Non reprobas autem deum iudicē, qui non iudicē deum probas? Ipsam sine dubio iustitiā accusare debebis, quę iudicē pręstat, aut & eam in species malitiæ deputare, id est iniustitiam in titulos bonitatis asscribere.

Nunc

Nunc enim iustitia malum, si iniustitia bonũ. Porrò cum cogeris iniustitiam de pessimis pronunciare, eodem iugo urgeris iustitiam de optimis censere. Nihil enim æmulum mali non bonum, sicut & boni æmulum nihil non malum. Igitur quanto malum iniustitia, tanto bonum iustitia. Nec species solummodo, sed tutela reputanda bonitatis, quia bonitas nisi iustitia regatur, ut iusta sit, non erit bonitas, si iniusta sit. Nihil enim bonum, quod iniustum: bonum autem omne, quod iustum. Ita si societas & conspiratio bonitatis atq; iustitiæ, separationẽ earum non potes carere: quo ore constitues diuersitatem duorum deorum in separatione, seorsum deputans deum bonum, et seorsum deum iustum? Illic consistit bonum, ubi & iustum. A primordio deniq; creator tam bonus, quàm & iustus. pariter utrunq; processit. bonitas eius operata est mundum, iustitia modulata est. quæ etiam tum mundum iudicauit ex bonis faciendum, quia cum bonitatis consilio iudicauit. Iustitiæ opus est, quod inter lucem & tenebras separatio pronunciata est, inter diem & noctem, inter cœlum & terram, inter aquam superiorem & inferiorẽ, inter maris cetum & aridæ molem, inter luminaria maiora & minora, diurna atq; nocturna, inter marem & fœminam, & inter arborem agnitionis mortis & uitæ, inter orbem & paradisum, inter aquigena & terrigena animalia. Omnia ut bonitas concepit, ita iustitia distinxit. Totum hoc iudicatò dispositum & ordinatum est. Omnis situs, habitus elementorum, effectus, motus, status, ortus, occasus singulorum, iudicia sunt creatoris, ne putes eum exinde iudicem definiendum quo malum cœpit, atq; ita iustitiam de causa mali offusces. His enim modis ostendimus eam cum auctrice omnium bonitate prodisse, ut & ipsam ingenitam deo & naturalem nec obuentitiam deputandam, quæ in domino inuenta sit arbitratrix operum eius. At enim ut malum postea erupit, atq; inde iam cœpit bonitas dei cum aduersario agere, aliud quoq; negotium eadem illa iustitia dei nacta est iam secundum aduersionem dirigendæ bonitatis, ut seposita libertate eius, qua & ultro deus bonus, pro meritis cuiusque pensetur, dignis offeratur, indignis denegetur, ingratis auferatur. proinde omnibus æmulis uindicetur. Ita omne hoc iustitiæ opus procuratio bonitatis est, quòd iudicando damnat, quod damnando punit, quod ut dicitis sæuit, utiq; bono non malo proficit. Deniq; timor iudicij ad bonum, non ad malum confert. Non enim sufficiebat bonum per semetipsum commendari, iam sub aduersario laborans. Nam & si commendabile per semetipsum, non tamen & conseruabile, quia expugnabile iam per aduersarium, nisi uis aliqua præesset timendi, quæ bonum etiam nolentes appetere & custodire compelleret. Cæterum tot illecebris mali expugnantibus bonum, quis illud appeteret quod impune contemneret? Quis custodiret, quod sine periculo amitteret? Legis mali uiam latam & multo frequentiorem: nónne omnes illaberẽtur, si nihil in illa timeretur? Horremus terribiles minas creatoris, & uix à malo auellimur. Quid si nihil minaretur? Hanc iustitiam malum dices, quæ malo non fauet? Hanc bonũ negabis, quæ bono pspicit? Qualẽ oportet deũ, uelles: qualẽ malles, expediret, sub quo delicta gauderẽt, cui diabolus illuderet, illũ bonũ iudicares deũ, q hominẽ posset magis malũ facere, securitate delicti? Quis boni autor, nisi q et exactor? Proinde quis mali extraneus, nisi qui

&

Eodem iugo urgeri

Aquigena Terrigena animalia

& inimicus? Quis inimicus, nisi qui & expugnator? Quis expugnator, nisi qui & punitor? Sic totus deus bonus est, dum pro bono omnia est. Sic denique omnipotens, quia & iuuandi & lædendi potens. Minus est, tantummodo prodesse, quia non aliud quid possit quàm prodesse. de eiusmodi qua fiducia bonum sperem, si hoc solum potest? quomodo innocentiæ mercedem sectet, si non & nocentiæ spectem? diffidam necesse est, ne nec alteram partem remuneretur, qui utrunque non ualuit. Vsqueadeo iustitia etiam plenitudo est diuinitatis ipsius, exhibens deum perfectum, & patrem & dominũ: Patrem, clementia: dominum disciplina. Patrem, potestate blanda: dominum, seuera. Patrem, diligendum pie: dominum, timendum necessarie. Diligendum, quia malit misericordiam quàm sacrificium: & timendum, quia nolit peccatum. diligendum, quia malit pœnitentiam peccatoris quàm mortem: & timendum, quia nolit peccatores sui iam non pœnitentes. Ideo lex utrunque definit, diliges deum, & timebis deum. Aliud obsecutori proposuit, aliud exorbitatori. Ad omnia tibi occurrit deus, idem percutiens, sed & sanans, mortificans, sed & uiuificans, humilians, sed & sublimans, cõdens mala, sed & pacem faciens, ut etiam & hic respondeam hæreticis: Ecce enim, inquiunt, ipse se cõditorem profitetur malorum, dicens: Ego sum qui condo mala. Amplexi enim uocabuli cõmunionem, duas malorum species in ambiguitate turbantẽ, quia mala dicuntur & delicta & supplicia, passim uolunt eum conditorẽ intelligi malorum, ut malitiæ autor renuncietur. Nos autẽ adhibita distinctione utriusque formæ, separatis malis delicti & malis supplicij, malis culpæ, & malis pœnæ, suum cuique parti definimus autorem, malorum quidem peccati & culpæ, diabolum: malorum uero supplicij et pœnę deum creatorem, ut illa pars malitiæ deputetur, ista iustitiæ mala condenti iudicia aduersus mala delicta. De his ergo creator profitetur malis, quæ congruunt iudici. Quæ quidem illis mala sunt, quibus rependuntur: cæterum suo nomine bona quâ iusta, et bonorum defensoria, & delictorum inimica, atque in hoc ordine deo digna. Aut proba ea iniusta, ut probes malitiæ deputanda, id est iniustitiæ mala: quia si iustitiæ erunt, iam mala non erunt, sed bona, malis tantummodo mala, quibus etiam directo bona pro malis damnantur. Constitue igitur iniuste hominem diuinæ legis uoluntarium contemptorem id retulisse quo uoluit caruisse, iniuste malitiam æui illius imbribus, dehinc & ignibus cæsam, iniuste Ægyptum fœdissimam, superstitiosam, amplius hospitis populi cõflictatricem, decemplici castigatione percussam. Indurat cor Pharaonis, sed meruerat in exitiũ subministrari, qui iam negauerat deum, qui iam legatos eius toties superbus excusserat, qui iam populo laborẽ operis adiecerat: postremo quâ Aegyptius olim deo reus fuerat gentilis idololatriæ, ibim & crocodilũ citius colens quam deum uiuũ. Impedit & ipsum populũ, sed ingratũ. Immisit & pueris ursos, sed irreuerentibus in prophetã. Iustitiã ergo primo iudicis dispice, cuius si ratio constiterit, tunc & seueritas & per quæ seueritas decurrit, rationi & iustitię reputabuntur. Ac ne pluribus immoremur, asserite causas, cæteras quoque ut sententias condemnetis: excusate delicta, ut iudicia reprobetis. Nolite reprehendere iudicẽ, sed reuincite malũ iudicẽ. nã & patrũ delicta ex filijs exigebat. duritia populi talia remedia cõpulerat, ut uel posteritatib. suis prospicientes, legi diuinæ

Quomodo deus condere mala dicatur

12

Ibis Crocodilus

Malũ culpæ malum pœnæ 186

diuinæ obedirēt. Quis enim non magis filiorum salutem, quàm suam curet? Sed & si benedictio patrum semini quoq; eorū destinabatur, sine ullo adhuc merito eius, cur non & reatus patrum in filios quoq; redundaret? Sicut gratia, ita & offensa: ut per totum genus & gratia decurreret, & offensa saluo eo quod postea decerni habebat, nō dicturos acidā uuam patres māducasse, & filiorū dentes obstupuisse, id est nō sumpturū patrem delictū filij, nec filium delictum patris, sed unumquenq; delicti sui reum futurum, ut post duritiam populi, duritia legis edomita, iustitia iam non genus, sed personas iudicaret. Quanquam si euangelium ueritatis accipias, ad quos pertineat sententia red dentis in filios patrū delicta, cognosces: ad illos scilicet qui hanc ultro sibi sen tentiam fuerant irrogaturi, Sanguis illius super capita nostra & filiorum nostrorū. Hoc itaq; omnis prouidentia dei censuit, quod iam audierat. Bona igi tur & seueritas quia iusta, si bonus iudex, id est iustus. Item cætera bona, per quæ opus bonum currit bonæ seueritatis, siue ira, siue æmulatio, siue sęuitia. Debita enim omnia hæc sunt seueritati, sicut seueritas debitū est iustitię. Vin dicanda erit procacitas ætatis uerecundiā debentis. Atq; ita non poterūt iudici exprobrari, quæ iudici accedunt, carentia & ipsa culpa sicut iudex. Quid enim si medicū quidem dicas esse debere, ferramenta uero eius accuses, quod secēt, & inurāt, & amputēt, & constrictent, quādo sine instrumēto artis medicus esse nō possit? Sed accusa male secantē, importune amputantem, temere inurentē, atq; ita ferramenta quoq; eius ut mala ministeria reprehēde. Proinde est enim, cū deū quidē iudicē admittis, eos uero motus & sensus per quos iudicat destruis. Deum nos à prophetis & à Christo, nō à philosophis nec ab Epicuro erudimur. Qui credimus deum etiam in terris egisse, & humani habitus humilitatem suscepisse, ex causa humanæ salutis, longe sumus à sententia eorū qui nolunt deum curare quicquā. Inde uenit ad hæreticos quoq; definitio eiusmodi, Si deus irascitur & æmulatur, & extollitur, & exacerbatur, ergo & corrumpetur, ergo & morietur. Bene autem quod Christianorū est, etiam mortuum deum credere, & tamen uiuentem in æuo æuorum. Stultissimi qui de humanis diuina præiudicant, ut quoniam in homine corruptoriæ conditionis habentur huiusmodi passiones, idcirco & in deo eiusdem status existimentur. Discerne substantias, & suos eis distribue sensus, tam diuersos, quàm substantiæ exigunt, licet uocabulis communicare uideantur. Nam & dexteram, & oculos, & pedes dei legimus, nec ideo tamen humanis comparabuntur, quia de appellatione sociantur. Quanta erit diuersitas diuini corporis & humani sub eisdem nominibus membrorum, tanta erit & animi diuini & humani differētia sub eisdem licet uocabulis sensuū, quos tā corruptorios efficit in homine corruptibilitas substantiæ humanæ, quàm incorruptorios in deo efficit incorruptibilitas substantiæ diuinæ. Certe deum confiteris creatorem? Certe, inquis. Quomodo ergo in deo humanum aliquid existimas, & non diuinum omne? Quem deum non negas, confiteris non humanum. Siquidem deum confitendo, pręiudicasti utique illum ab omni humanarum conditionum qualitate diuersum. Porrò quum pariter agnoscas hominem à deo inflatum in animam uiuam, non deum ab homine, satis peruersum est, ut in deo potius humana constituas, quàm in homine diuina, & hominis imagi

ne deum imbuas potius quàm dei hominem. Et hęc ergo imago censenda est dei in homine, quod eosdem motus & sensus habeat humanus animus, quos & deus, licet non tales quales deus. Pro substantia enim & status eorũ & exitus distant. Deniq; contrarios eorum sensus, lenitatem dico, patientiã, misericordiam, ipsamq; matricem earum bonitatem, cur diuina præsumitis? Nec tamen perfecte ea obtinemus, quia solus deus perfectus. Ita & illas species, iræ dico & exasperationis non tam feliciter patimur: quia solus deus de incorruptibilitatis proprietate felix. Irascetur enim, sed non exacerbabitur, sed nõ periclitabitur: mouebitur, sed non euertetur. Omnia necesse est adhibeat propter omnia, tot sensus, quot & causas. Et iram propter scelestos, & bilem propter ingratos, & æmulationẽ propter superbos, & quicquid nõ expedit malis. Sic & misericordiã propter errãtes, et patientiã propter nõ resipiscẽtes, & præstantiã propter merẽtes, & quicquid bonis opus est. quę omnia patit̃ suo more, quo eum pati condecet, propter quem homo eadem patitur æque suo more. Hæc ita dispecta totum ordinem dei iudicis operarium, & (ut dignius dixerim) protectorem catholicæ & summæ illius bonitatis ostendunt: quam semotam à iudiciarijs sensibus, & in suo statu purã nolunt Marcionitæ in eodem deo agnoscere, pluentem super bonos & malos, & solem suum oriri facientem super iustos & iniustos: quod alius deus omnino non præstat. Nam & si hoc quoq; testimonium Christi in creatorem, Marcion de euãgelio eradere ausus est, sed ipse mũdus inscriptus est, & omni à conscientia legitur: & erit hæc ipsa patientia creatoris in iudicium Marcionis, illa patientia quæ expectat pœnitentiam potius peccatoris, quàm mortem, & mauult misericordiam q̃ sacrificium, auertens iam destinatũ exitium Niniuitis, & largiẽs spatiũ uitæ Ezechiæ lachrymis, & restituens statũ regni Babylonis tyranno pœnitentia functo. Illam dico misericordiã, quæ & filium Saulis moriturũ ex deuotione populo concesit: & Dauid delicta in domum Vriæ confessum, uenia liberauit: & ipsum Israel toties restituit, quoties iudicauit: toties refouit, quoties & increpuit. Non solũ igitur iudicẽ aspiciens, cõuertere & ad optimi exempla. Nota cum ulcisciť, considera cum indulget. Repende austeritati lenitatem: cum utrunq; conueneris in creatore, inuenies in eo & illud propter quem alterũ deum credis. Veni deniq; ad inspectationẽ doctrinarũ, disciplinarum, præceptorum, consiliorumq; eius. Dices forsitan, hęc etiam humanis legibus determinari. Sed ante Lycurgos & Solonas omneis, Moyses & deus. Nulla posteritas non à primordijs accipit. Tamen non à tuo deo didicit creator meus præscribere, Non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices, alienum non concupisces, honora patrem & matrem, & diliges proximum tuum ut teipsum. Ad hæc innocentiæ, pudicitiæ, & iustitiæ, & pietatis, principalia consulta, accedunt etiam humanitatis præscripta, cum septimo quoque anno seruitia libertate soluuntur: quum eodem tempore agro parcitur egenis cedendo locum: boui etiam terẽti uincula oris remittuntur ad fructũ præsentis laboris, quo facilius in pecudibus præmeditata humanitas in hominũ refrigeria erudiret. Sed quæ potius legis bona defendam, q̃ quæ hæresis concupijt, ut talionis definitionem, oculum pro oculo, dentẽ pro dente, & liuorẽ pro liuore repetentis? Non enim iniuriȩ mutuo

exercendæ

exercendæ licentiam sapit, sed in totũ cohibendæ uiolentię prospicit, ut quia durissimo & infideli in deum populo longum, uel etiam incredibile uideretur à deo expectare defensam, edicendam postea per prophetam: Mihi defensam, & ego defendam, dicit dominus: interim cõmissio iniuriæ metu uicis statim occursuræ repastinaretur: & licentia retributionis, prohibitio esset prouocationis, ut sic improbitas astuta cessaret, dum secunda permissa, prima terretur: & prima deterrita, nec secunda cõmittitur, quâ & alias facilior timor talionis per eundem saporẽ passionis. Nihil amarius ꝗ̃ idipsum pati, quod feceris alijs. Et si lex aliquid cibis detrahit, & immunda pronunciat animalia, quę aliquando benedicta sunt, consilium exercendæ continentiæ intellige, & frenos impositos illi gulæ agnosce, quæ cum panẽ ederet angelorũ, cucumeres & pepones Ægyptiorum desiderabat. Agnosce simul & comitibus gulæ, libidini scilicet atq; luxuriæ prospectum, quæ ferè uentris castigatione frigescunt. Manducauerat enim populus & biberat, & surrexerat ludere: proinde ut & pecuniæ ardor restringeretur ex parte qua de uictus necessitate causat, preciosorum ciborum ambitio detracta est. Postremo ut facilius homo ad ieiunandũ deo formaret, paucis & nõ gloriosis escis assuefactus, & nihil de lautioribus esuriturus. Reprehendendus sanè creator, quòd cibos potius populo suo abstulit, quàm ingratioribus Marcionitis. Sacrificiorum quoq; onera & operationũ & oblationum negociosas scrupulositates nemo reprehẽdat, quasi deus talia sibi proprie desiderauerit, qui tam manifeste exclamat, Quò mihi multitudinem sacrificiorum uestrorum? Et quis exquisiuit ista de manibus uestris? sed illam dei industriam sentiat, qua populum pronum in idololatriam & transgressionem, eiusmodi officijs religioni suæ uoluit astringere, quibus superstitio seculi agebat, ut ab ea auocaret illos, sibi iubens fieri quasi desideranti, ne simulachris faciendis delinqueret. Sed & in ipsis commercijs uitæ & conuersationis humanæ domi ac foris, adusq; curam uasculorum omnifariam distinxit, ut istis legalibus disciplinis occurrẽtibus ubiq;, ne ulli momento uacarẽt à dei respectu. Quid enim faceret beatum hominem, quàm in lege domini uoluntas eius? & in lege domini meditabitur die ac nocte. Quam legem non duritia promulgauit autoris, sed ratio summæ benignitatis populi potius duritiam edomãtis, & rudem obsequio fidem operosis officijs dedolantis: ut nihil de arcanis attingam significantijs legis spiritalis scilicet & propheticæ, & in omnibus penè argumentis figuratæ. Sufficit enim in præsenti si simpliciter hominem deo obligabat, ut nemo eam reprobare debeat, nisi cui non placet deo deseruire. Ad hoc beneficium non onus legis ad iuuandum, etiam prophetas eadem bonitas dei ordinauit docentes deo digna, auferre nequitias de anima, discere benefacere, exquirere iudicium, iudicare pupillo, & iustificare uiduam, diligere quæstiones, fugere improborum contactum, dimittere conflictam integrã, dissipare scripturã iniustam, infringere panem esurienti, & tectum nõ habentẽ inducere in domũ tuam, nudum si uideris contegere, & domesticos seminis tui nõ despicere, compescere linguam à malo, & labia ne loquant dolũ, declinare à malo & facere bonũ, quærere pacẽ & sectari eã, irasci & nõ delinquere, id est in ira nõ perseuerare, siue sæuire: nõ abire in concilium impiorũ, nec stare in uia peccatorum, nec in ca-

14

Defensa defensio Vindicta

Libido & luxuria comites gulæ

thedra pestilentium sedere. Sed ubi? Vide quàm bonum & iucundum habitare fratres in unum, meditantes die ac nocte in lege domini. Quia bonum scilicet fidere in deum, quàm fidere in hominem, & sperare in deum quàm sperare in hominem. Qualis enim apud deum merces homini? & erit tanquam lignum quod plantatum est iuxta exitus aquarũ, quod fructum suum dabit in tẽpore suo: & folium eius non decidet, & omnia quæcunque faciet prosperabuntur illi. Innocens autem & purus corde, qui non accepit in uanũ nomen dei, & non iurauit ad proximũ suum in dolo: iste accipiet benedictionẽ à domino, & misericordiam à deo salutificatore suo. Oculi enim domini super timentes eũ, sperantes in misericordiã ipsius, ad deliberandas animas eorum de morte, utique æterna, & nutricandos eos in fame, utique uitæ æternæ. Multæ enim pressuræ iustorũ, & ex omnibus liberabit eos dominus. Honorabilis mors in conspectu domini sanctorũ eius. Dominus custodit omnia ossa eorũ, unum ex ipsis non comminuetur. Redemit dominus animas seruorum suorum. Pauca ista de tantis scripturis creatoris intulimus, & nihil puto iam ad testimonium dei optimi deesse, quod satis & præcepta bonitatis, & promissa consignant.

15 Sed enim sepiæ isti (quorũ figura, illud quoque pisculentum de cibis lex recusauit) ut traductionem sui sentiunt, tenebras hinc blasphemię interuomũt, atque ita intentionem uniuscuiusque iam proximam dispargunt, iactando & asseuerando ea quæ relucentem bonitatem creatoris infuscent. Sed & per istas caligines sequemur nequitiam, & in lucem extrahemus ingenia tenebrarũ, obijcientia creatori uel maxime fraudem illam & rapinam auri & argenti, mandata ab illo Hebræis in Ægyptios.

Sepijs piscibus comparantur Marcionitæ.

16 Age infelicissime hæretice, teipsum expostulo arbitrum, cognosce in utranque gentem prius, & ita de autore præcepti iudicabis. Reposcunt Ægyptij de Hebræis uasa aurea & argentea, cõtra Hebræi mutuas petitiones instituunt, allegantes sibi quoque eorundẽ patrum nomine ex eodem scripturæ instrumento, mercedes restitui oportere illius operariæ seruitutis, pro laterinis deductis, pro ciuitatibus & uillis ædificatis. Quid iudicabis optimi dei elector? Hebræos fraudẽ agnoscere debere, an Ægyptios compensationem? Nam & aiunt ita actum per legatos utrinque, Ægyptiorum quidem repetentium uasa, Iudæorum uero reposcentium operas suas: & tamen has iustitia renunciauerunt sibi Ægyptij. Hodie aduersus Marcionitas amplius allegant Hebræi, negantes cõpensationi satis esse, quantumuis illud auri & argenti, si sexcentorum milium operæ per tot annos uel singulis nummis diurnis æstimentur. quæ autem pars maior repetentium uasa, an incolentium uillas & urbes? Querela ergo maior Ægyptiorũ, an gratia Hebræorũ? Vt solo iniuriarum iudicio Hebręi Ægyptios repercuterent, liberi homines in ergastulũ subacti: ut solas scapulas suas scribę eorũ apud subsellia sua ostenderent flagellorũ contumeliosa atrocitate laceratas: nõ paucis lancibus & scyphis pauciorum utique diuitum ubique, sed totis & ipsorum facultatibus, & popularium omnium collationibus satisfaciendum, Hebræus pronunciasset. Igitur si bona Hebræorum causa, bona iam & causa, id est mandatum, creatoris, qui & Ægyptios gratos fecit nesciẽtes, & suum populũ in tempore expeditionis angusto, aliquo solatio tacitæ compẽsationis expunxit. Plane minus exigi iussit: Hebræis enim etiam filios Ægyptij restituere debuerãt. Sic & in

cæteris

cæteris cõtrarietates præceptorũ ei exprobras, ut mobili & instabili, prohibentis sabbatis operari, & iubentis arcã circũferri per dies octo, id est etiã sabbato, in expugnatione ciuitatis Hiericho. Nec sabbati enim inspicis legẽ, opera humana nõ diuina prohibentẽ. Siquidẽ sex, inquit, dieb. operare, & facies omnia opera tua. Septima aũt die sabbatiza domino deo tuo, non facies in ea omne opus. quod? utiq; tuum. Consequens enim est, ut ea opera sabbato auferret, quæ sex diebus supra indixerat, tua scilicet, id est humana & quotidiana. Arcã uero circũferre, neq; quotidianũ opus uideri potest, neq; humanũ, sed et rarũ et sacrosanctũ, et ex ipso tũc dei pręcepto utiq; diuinũ. quod et ipse quid significaret edisserere, ni nimis longũ esset figuras argumentorũ omniũ creatoris expandere, quas forsitan nec admittis. Sed plus est si de absolutis re uincamini, simplicitate ueritatis, nõ curiositate: sicut & nunc certa distinctio est sabbati humana nõ diuina opera prohibentis. Ideoq; qui sabbatis lignatũ ierat, morti datus est. suum enim opus fecerat, lege interdictũ. Qui uero arcã sabbatis circumtulerant, impune gesserunt. nõ suũ enim opus, sed dei, ex præcepto scilicet ipsius administrauerant. Proinde & similitudinẽ uetans fieri omnium quæ in cœlo & in terra & in aquis, ostendit & causas, idololatriæ scilicet substantiam cohibentes. subijcit enim, non adorabitis ea, neq; seruietis illis. Serpentis aũt ænei effigies postea præcepta Moysi à domino nõ ad idololatriæ titulum pertinebat, sed ad remediandos eos qui à serpẽtibus infestabantur. Et taceo de figura remedij. Sic & Cherubin et Seraphin aurea in arcę figuratũ exemplum, certe simplex ornamentũ, accõmodata suggestui, longe diuersas habendo causas ab idololatriæ conditione, ob quã similitudo prohibetur, non uidentur similitudinũ prohibitarum legi refragari, non in eo similitudinis statu deprehensa, ob quem similitudo prohibetur. Diximus de sacrificiorum rationali institutione, auocanti scilicet ab idolis ad deum officia ea, quæ si rursus eiecerat, dicens: Quó mihi multitudinem sacrificiorum uestrorum? hoc ipsum uoluit intelligi, quod non sibi ea proprie exegisset: non enim bibam, inquit, sanguinem taurorum. quia & alibi ait, Deus æternus non esuriet nec sitiet. Nam et si ad oblatiões Abel aduertit, & holocausta Noe odoratus est libenter, quæ iocunditas siue uiscerũ ueruecinorũ, siue nidoris ardentium uictimarũ? Sed animus simplex & deũ metuens offerentiũ ea quę à deo habebãt, & pabuli & suauis olentiæ gratia apud deum deputabatur, nõ quæ fiebant exigentis, sed illud propter quod fiebant, ob honorem scilicet dei. Si cliens diuiti aut regi nihil desideranti, tamen aliquid uilissimi munusculi obtulerit, quantitas & qualitas muneris infuscabit diuitem & regem, an delectabit titulus officij? At si cliens ei munera ultro uel etiã dicto, ordine suo offerat & solennia regis obseruet, nõ ex fide tamẽ nec corde puro, nec pleno circa cętera quoq; obsequia, nónne cõsequens ut rex ille uel diues exclamet, quó mihi multitudinẽ munerũ tuorum? Plenus sum. & solennitates & dies festos & uestra sabbata dicendo, quæ secundũ libidinem suã, non secundũ religionem dei celebrando, sua iam nõ dei fecerant: conditionalẽ idcirco & rationalẽ demonstrauit recusationẽ eorum quæ administrãda præscripserat. Si uero etiã circa personas leuẽ uultis intelligi, cum reprobat aliquãdo probatos, aut improuidum cum probat quandoq; reprobãdos, quasi iudicia sua aut damnet

17

fa

nisi

egerat

quæ

munera vel ultronea vel indicta.
natalitia.
Dies Imperii
Decennalia XX

celebrant Deo

aut Legem

præterita aut ignoret futura: atquin nihil tam bono & iudici conuenit, quàm pro præsentibus meritis & reijcere & adligere. Eligitur Saul, sed nondum despector prophetæ Samuelis. Reijcitur Salomon, sed iam à mulieribus alienis possessus, & idolis Moabitarum & Sidoniorum mancipatus. Quid faceret creator, ne à Marcionitis reprehenderetur? Bene adhuc agentes prædamnaret iam propter futura delicta. Sed dei boni non erat, nondum merentes prædamnare. Proinde peccantes nunc non recusaret propter pristina benefacta. Sed iusti iudicis non erat, rescissis iam bonis pristinis scelera donare. Aut quis hominum sine delicto, ut eum deus semper eligeret, quem nunquam posset recusare? Vel quis item sine aliquo bono opere, ut eum deus semper recusaret, quem nunquam posset eligere? Exhibe bonum semper, & non recusabitur: exhibe malum semper, & nunquam eligetur. Cæterum si idem homo, ut in utroque pro temporibus, in utroque dispungetur a deo, & bono, & iudice, qui non leuitate aut improuidentia sententias uertit, sed censura grauissima & prouidentissima, merita temporis cuiusque dispensat. Sic & pœnitentiam apud illum praue interpretaris, quasi proinde mobilitate uel improuidentia, imò iam ex delicti recordatione pœniteat: quoniam quidem dixerit, pœnituit quod regem fecerim Saul: præscribens scilicet pœnitentiam, confessionem sapere mali operis alicuius uel erroris. Porrò non semper. Euenit enim in bonis factis pœnitentiæ confessio, ad inuidiam & exprobrationem eius, qui beneficij ingratus extiterit. Sicut & tunc circa personam Saulis honorandam annunciatur à creatore, qui non deliquerat cum Saulem assumit in regnum, & sancto spiritu auget: optimum enim adhuc, qualis, inquit, non erat in filijs Israelis, dignissime adlegerat, sed nec ignorauerat ita euenturum. Nemo enim te sustinebit improuidentiam asscribentem deo ei, quem deum non negans confiteris & prouidum. Hæc enim illi propria diuinitas constat. Sed malum factum Saulis (ut dixi) onerabat pœnitentiæ suæ professione, quam uacante delicto circa Saulis adlectionem, consequens est inuidiosam potius intelligi, non criminosam. Ecce, inquis, criminosam eam animaduerto circa Niniuitas, dicēte scriptura Ionæ: Et pœnituit dominum de malitia quam dixerat facturum se illis, nec fecit. Sicut & ipse Ionas ad deum, Propterea præueni profugere in Tharsos, quia cognoueram te esse misericordem & miserescentem, patientem, & plurimum misericordiæ, pœnitentem malitiarum. Bene igitur quod præmisit optimi dei titulum, patientissimi scilicet super malos, & abundantissimi misericordiæ & miserationis super agnoscentes & deplangentes delicta sua, quales tunc Niniuitæ. Si enim optimus qui talis, de isto prius cessisse debebis, non competere in talem, id est in optimum, etiam maliciæ concursum. Et quia & Marcion defendit arborem bonam malos quoq; fructus non licere producere, sed malitiam tamen nominauit quod optimus non capit, nunquid aliqua interpretatio subest earum malitiarum intelligendarum, quę possint & in optimum decucurrisse? Subest autem. Dicimus denique malitiam nunc significari, non quæ ad naturam redigatur creatoris quasi mali, sed quæ ad potestatem quasi iudicis, secundum quam enunciarit, Ego sum qui condo mala: & ecce ego emitto in uos mala, nō peccatoria, sed ultoria, quorum satis diluimus infamiā ut

Mala ultoria nō peccatoria

ut congruentium iudici. Sicut autem licet mala dicantur non reprehendun-
tur in iudice, nec hoc nomine suo malum iudicē ostendunt: ita & malitia hæc
erit intelligenda nunc, quæ ex illis malis iudiciarijs deputata, cum ipsis com-
petat iudici. Nam & apud Græcos interdum malitiæ pro uexationibus & læ-
suris, non pro malignitatibus ponuntur, sicut & in isto articulo. Atq; adeo si
eius malitiæ pœnituit creatorem, quasi creaturæ reprobandæ scilicet & dele-
tui uindicandæ, atqui nec hic ullum admissum criminosum reputabitur crea-
tori, qui iniquissimam ciuitatem digne meritoq; decreuerat abolendam. Ita
quod iuste destinauerat non male destinans, ex iustitia non ex malitia desti-
narat, sed pœnam ipsam malitiam nominauit, ex malo & merito passionis ip-
sius. Ergo dices, si malitiam iustitiæ nomine excusas, quia iuste exitium desti-
narat in Niniuitas, sic quoq; culpandus est qui iustitiæ, utiq; non pœniten-
dæ, pœnitentiam gessit. Imò nec iustitiæ, inquam, pœnitebit deum, & super-
est iam agnoscere quid sit pœnitentia dei. Non enim si hominem ex recorda-
tione plurimum delicti, interdum & ex alicuius boni operis ingratia pœni-
tet, ideo & deum proinde. In quantū enim deus nec malum admittit, nec bo-
num damnat, in tantum nec pœnitentiæ boni aut mali apud eum locus est.
Nam & hoc tibi eadem scriptura determinat, dicente Samuele Sauli, Disci-
dit dominus regnum Israelis de manu tua hodie, & dabit illud proximo tuo,
optimo super te, & scindetur Israel in duas partes, & non conuertetur, neq;
pœnitentiam aget, quia non sicut homo est ad pœnitendum. Hæc itaq; defi-
nitio in omnibus aliam formam diuinæ pœnitentiæ statuit, quæ neq; ex im-
prouidētia, neq; ex leuitate, neq; ex ulla boni aut mali operis damnatione re-
putetur, sicut humana. Quis ergo erit mos pœnitentiæ diuinæ? Iam relucet,
si non ad humanas conditiones eam referas. Nihil enim aliud intelligetur, q;
simplex conuersio sententiæ prioris, quæ etiam sine reprehensione eius pos-
sit admitti, etiam in homine nedum in deo, cuius omnis sententia caret culpa.
nam & in Græco sono, pœnitentiæ nomen non ex delicti confessione, sed ex
animi demutatione compositū est, quam apud deum pro rerum uariantium
sese occursu, rei ostendimus. Iam nunc ut omnia eiusmodi expediam, ad cæte-
ras pusillitates & infirmitates & incongruentias (ut putatis) interpretandas
purgandasq; pertendam. Inclamat deus, Adam ubi es? scilicet ignorans ubi
esset, & causato nuditatis pudore, an de arbore gustasset interrogat, scilicet
incertus. Imò nec incertus admissi, nec ignorans loci. Enimuero oportebat
conscientia peccati delitescentem, euocatum prodire in cōspectum domini,
non sola nominis inclamatione, sed cum aliqua iam tunc admissi suggillatio-
ne. Nec enim simplici modo, id est, interrogatorio sono legendum est, ubi es
Adam? sed impresso & incusso & imputatiuo, Adam ubi es? id est, in perdi-
tione es, id est, iam hic non es, ut & increpandi & dolendi exitus uox sit. Cæ-
terum qui totum orbem comprehendit manu uelut nidum, cuius cœlū thro-
nus, & terra scabellum, nimirū huius oculos aliqua paradisi portio euaserat,
quo minus illi ubicūq; Adam ante euocationē uiseretur, tam latens quàm de
interdicta fruge sumens? Speculatorē uineæ uel horti tui, lupus aut furuncu-
lus non latet, deum puto de sublimioribus oculatiorem aliquid subiecti præ-
terire non posse. Stulte qui tantum argumentum diuinæ maiestatis & hu-

19

Pœnitentia dei

μετάνοια.

Legerim, pro rerū uariantium sese occursu, ostendimus

Adam ubi es

Ironice

Furunculus

Naso agere manæ instructionis, naso agis. Interrogat deus quasi incertus, ut & hinc liberi arbitrij probans hominem in causa aut negationis, aut confessionis, ut daret ei locum, sponte confitendi delictum, & hoc nomine reuelandi, sicut de Cain sciscitatur, ubi nam frater eius, quasi non iam uociferatũ à terra sanguinem Abelis audisset: sed ut & ille haberet potestatem ex eadem arbitrij potestate sponte negandi delicti, & hoc nomine grauandi, atq; ita nobis cõderentur exempla confitendorum potius delictorum, quàm negandorum, ut iam tunc initiaretur Euangelica doctrina, Ex ore tuo iustificaberis, & ex ore tuo damnaberis. Nam etsi Adam propter statũ legis deditus morti est, sed spes ei salua est, dicente domino: Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis, de futura scilicet adlectione hominis in diuinitatem. Deniq; quid sequitur? Et nunc nequando extendat manum & sumat de ligno uitæ & uiuat in æuum. Interponens enim, & nunc, præsentis temporis uerbum, temporalem & ad præsens dilationẽ uitæ fecisse se ostendit. Ideoq; nec maledixit ipsum Adam nec Euam, ut restitutionis candidatos, ut confessione releuatos. Cain uero & maledixit, & cupidum morte luere delictum, mori interim uetuit, ut præter admissum, etiam negationis eius oneratum. Hæc erit ignorantia dei nostri, quæ ideo simulabatur, ne delinquens homo quid sibi agendum sit ignoret. Sed ad Sodomam & Gomorrham descendens, Videbo, ait, si secundum clamorem peruenientem ad me consumantur: si uero non, ut agnoscam. Et hic uidelicet ex ignorantia incertus, & scire cupidus. An hic sonus pronunciationis necessarius, non dubitatiuum, sed comminatiuum exprimens sensum sub sciscitationis obtentu? Quod si descensum quoq; dei irrides, quasi aliter non potuerit perficere iudicium, nisi descẽdisset, uide ne tuum ęque deum pulses. Nam & ille descendit, ut quod uellet efficeret. Sed & iurat deus, nunquid fortè per deum Marcionis. imò, inquit, multo uanius, quod per semetipsum. Quid uellet facere, si alius deus non erat in conscientia eius, hoc cum maxime iurantis, alium absq; se omnino non esse. Igitur peierantem deprehendis, an uanè deierantem? Sed non potest uideri peierasse, qui alium esse non sciuit, ut dicitis. Quod enim scit, hoc deierans, uere non peierauit. Sed nec uane deierat, alium deum non esse. Tunc enim uane deieraret, si non fuissent qui alios deos crederent, tunc quidẽ simulachrorũ cultores, nunc uero & hæretici. Iurat igitur per semetipsum, ut uel iuranti deo, credas alium deum omnino non esse. Hoc ut deus faceret, tu quoq; Marcion coegisti: iam tunc enim prouidebaris. Proinde si & in promissionibus aut cõminationibus iurat, fidem in primordijs arduã extorquens, nihil deo indignũ est, quod efficit deo credere. Satis & tunc pusillus deus in ipsa etiã ferocia sua, cũ ob umbrivituli cõsecrationẽ efferatus in populũ, de famulo suo postulat Moyse, Sine me, & indignatus ira, disperdã illos, & faciã te in nationẽ magnã. Vnde meliorẽ soletis affirmare Moysen deo suo, deprecatorẽ imò & prohibitorẽ iræ. Non facies enim istud, aut & me unà cũ eis impẽde. Miserãdi uos quoq; cũ populo, q Christũ nõ agnoscitis in persona Moysi figuratũ, patris deprecatorẽ, & oblatorẽ animæ suę pro populi salute. Sed sufficit si & Moysi ꝓprie donatus est populus ad ꝓsens. Quod ut famulus postulare posset à dño, id dñs à se postulauit. Ad hoc enim famulo dixit, Sine me, & disperdã illos, ut ille postulãdo & semetipsum

ipſum offerendo non ſineret, atq; ita diſceres quantum liceat fideli & Prophetæ apud deum. Iam nunc ut & cætera compendio abſoluam, quæcunq; adhuc ut puſilla & infirma & indigna colligitis ad deſtructionem creatoris, ſimplici & certa ratione proponam: Deum non potuiſſe humanos congreſſus inire, niſi humanos & ſenſus & affectus ſuſcepiſſet, per quos uim maieſtatis ſuæ intolerabilem utiq; humanæ mediocritati, humilitate temperaret, ſibi quidem indigna, homini autē neceſſaria, & ita iam deo digna, quia nihil tam dignum deo, quàm ſalus hominis. De iſto pluribus retractarem, ſi cum ethnicis agerem, quanquam & cum hæreticis non multo congreſsio ſtet: Quatenus & ipſi deum in figura & in reliquo ordine humanæ conditionis diuerſatum iam credidiſtis, non exigetis utiq; diutius perſuaderi deum conformaſſe ſemetipſum humanitati, ſed de ueſtra fide reuincimini. Si enim deus, & quidem ſublimior, tanta humilitate faſtigium maieſtatis ſuæ ſtrauit, ut etiā morti ſubijceret, & morti crucis, cur non putetis noſtro quoq; deo aliquas puſillitates congruiſſe, tolerabiliores tamen Iudaicis contumelijs & patibulis & ſepulchris. An hæ ſunt puſillitates, quæ iam hinc præiudicare debebūt Chriſtum humanis paſsionibus obiectum, eius dei eſſe, cuius humanitates exprobrantur à uobis? Nam & profitemur Chriſtum ſemper egiſſe in dei patris nōmine, ipſum ab initio conuerſatū, ipſum congreſſum cum Patriarchis & Prophetis, filium creatoris, ſermonem eius, quem ex ſemetipſo proferendo filium fecit, ut exinde omni diſpoſitioni ſuæ uoluntatiq; præfecit, diminuens illum modico citra angelos, ſicut apud eum ſcriptum eſt: qua diminutione, in hæc quoq; diſpoſitus eſt à patre, quæ ut humana reprehenditis, ediſcens iam inde à primordio, iam inde hominem, quod erat futurus in fine. Ille eſt qui deſcēdit, ille qui interrogat, ille qui poſtulat, ille qui iurat. Cæterum quia patrem nemini uiſum, etiam commune teſtabitur Euangelium, dicente Chriſto: Nemo cognouit patrem niſi filius, ipſe enim & ueteri teſtamento pronunciarat, Deum nemo uidebit, & uiuet: patrem inuiſibilem determinans, in cuius autoritate & nomine ipſe erat deus, qui uidebatur dei filius. Sed & penes nos Chriſtus in perſona Chriſti accipitur, quia & hoc modo noſter eſt. Igitur quæcunq; exigitis deo digna, habebuntur in patre inuiſibili, incongreſsibiliq; & placido, & (ut ita dixerim) philoſophorum deo. Quæcunque autem ut indigna reprehenditis, deputabuntur in filio, & uiſo, & audito & cōgreſſo, arbitro patris & miniſtro, miſcente in ſemetipſo hominem & deum, in uirtutibus deum, in puſillitatibus hominē, ut tantū homini conferat, quantū deo detrahit, totū deniq; dei mei penes uos dedecus, ſacramentum eſt humanæ ſalutis. Conuerſabatur deus, ut homo diuina agere doceretur. Ex ęquo agebat deus cum homine, ut homo ex ęquo agere cum deo poſſet. Deus puſillus inuentus eſt, ut homo maximus fieret. Qui talē deū dedignaris, neſcio an ex fide credas deū crucifixū. Quāta itaq; peruerſitas ueſtra erga utrūq; ordinē creatoris. Iudicē eum deſignatis, & ſeueritatē iudicis ſecundum merita cauſarum congruentē pro ſæuitia exprobratis. Deum optimum exigitis, & lenitatē eius benignitati cōgruētē, pro captu mediocritatis humanæ deiectius cōuerſatā, ut puſillitatē depreciatis. Nec magnus uobis placet, nec modicus, nec iudex, nec amicus. Quid ſi nō eadē & in ueſtro dephēdant?

21

Sermō

22 Philoſophorum deus

Iudicem

Iudicem quidem & illum esse iam ostendimus, in libello suo, & de iudice necessarie seuerum, & de seuero sicut sæuum, si tamen sæuum. Nunc & de pusillitatibus, & malignitatibus, cæterisq; notis, & ipse aduersus Marcionem Antitheseis æmulas faciam. Si ignorauit deus meus esse alium super se, etiam tuus omnino non sciuit esse alium infra se. Quod enim ait Heraclitus ille tenebrosus, eadem uia sursum & deorsum. Deniq; si non ignorasset, & ab initio ei occurrisset. Delictum & mortem, & ipsum autorẽ delicti diabolum, & omne malum, quem deus meus passus est esse, hoc & tuus qui illum pati passus est. Mutauit sententias suas deus noster, proinde quâ & uester. qui enim genus humanum tam sero respexit, eam sentẽtiam mutauit, qua tanto æuo non respexit. pœnituit mali in aliquo deum nostrum, sed & uestrũ. Eo enim quod tandem animaduertit ad hominis salutem, pœnitentiam dissimulationis pristinam fecit, debitam malo facto. Porrò malum factũ deputabitur negligentia salutis humanæ, non nisi per pœnitentiã emendata apud deum uestrum. Mandauit fraudem deus noster sed auri et argenti. Quanto autem homo preciosior auro & argento, tanto fraudulentior deus uester, qui hominem domino & factori suo eripit. Oculum pro oculo reposcit deus noster, sed & uester uicem prohibẽs, iterabilem magis iniuriam facit. Quis enim non rursus percutiet, nõ repercussus? Nescit deus noster qualeis adlegeret, ergo nec uester. Iudam traditorẽ non adlegisset, si præsciisset. Si & mentitũ alicubi dicis creatorem, longe maius mendacium est in tuo Christo, cuius corpus non fuit uerum. Multos sæuitia dei mei absumpsit, tuus quoq; deus quos saluos non facit, utiq; in exitium disponit. Deus meus aliquem iussit occidi, tuus semetipsum uoluit interfici, non minus homicida in semetipsum, q; in eum à quo uellet occidi. Multos autẽ occidisse deũ eius probabo Marcioni. Nam fecit homicidam, utiq; periturũ, nisi si populus nihil deliquit in Christũ. Sed expedita uirtus ueritatis, paucis amat. Multa mendacio erunt necessaria. Cæterum ipsas quoq; Antitheseis Marcionis cominus cecidissem, si operosiore destructione earũ egeret defensio creatoris tam boni q; & iudicis, secundũ utriusq; partis exempla congruentia deo, ut ostendimus. Quod si utraq; pars bonitatis atq; iustitiæ dignam plenitudinẽ diuinitatis efficiunt omnia potentis, cõpendio interim possum Antitheseis retudisse, gestienteis ex qualitatibus ingeniorũ siue legum, siue uirtutũ discernere, atq; ita alienare Christũ à creatore ut optimum à iudice, & mitem à fero, & salutarẽ ab exitioso. Magis enim eos coniungunt, quos in eis diuersitatibus ponunt quæ deo congruunt. Aufer titulum Marcionis, & intentionem atq; propositum operis ipsius, & nihil aliud prestat quàm demonstrationem eiusdem dei optimi & iudicis, quia hæc duo in solum deum competunt. Nam & ipsum studium in eis exemplis opponendi Christum creatori, ad unitatem magis spectat. Adeo enim ipsa et una erat substantia diuinitatibus, bona & seuera, & eisdem exemplis & in similibus argumentis, ut bonitatem suam uoluerit ostendere, in quibus præmiserat seueritatẽ: Quia nec mirum erat, diuersitas temporalis, si postea deus mitior pro rebus edomitis, qui retro austerior pro indomitis. Ita per Antitheseis facilius ostẽdi potest ordo creatoris à Christo reformatus. Quo repercussus & redditus potius q; exclusus, p̃sertim deũ tuũ ab omĩ motu amariore

Heraclitus σκοτεινός

23

secernas

secernas, utiq; & ab æmulatione creatoris scilicet. Nam si ita est, quoniã eum Antitheses singulas species creatoris æmulatum demonstrant, agnoscam igitur & in hoc per illas deum meum zelotẽ, qui res suas arbustiores in primordijs, bona ut rationali æmulatione maturitatis præcurauerit suo iure. Cuius Antitheseis etiam ipse mundus eius agnoscet, ex contrarietatibus elementorum summa tamen ratione modulatus. Quamobrem inconsiderantissime Marcion alium deum lucis ostẽdisse debueras, alium uero tenebrarum, quo facilius alium bonitatis alium seueritatis persuasisses. Cæterum eius erit Antithesis, cuius est & in mundo.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

POstquam primo libro ostendit deum Marcionis illum meliorem, esse non posse, & mox secundo creatorem ab omni sæuitia asseruit clementer seuerum & seuere clementem, nam utrunq; necessarium, hoc tertium uolumen Christo dicauit, quem uel hoc argumento non alium quempiam patrem habere probat quàm deum creatorem, quod apud ecclesias ab Apostolis institutas, & non minus ore quàm stylo confirmatas, de hac re nihil unquam scrupuli fuit, priusquam Cerdonis insania, cui Marcion subscripsit, orbi innotesceret. Igitur indecens fuisse dicit, ut tam subito uenerit ὡς ἀπὸ τ῀ μηχανῆς, iuxta prouerbium, nullis prophetarum uaticinijs prænunciatus. Sic enim Christus Marcionis in mundum irrepsit, ut solent in ædes diuitum furunculi. Stultum autẽ est eum potius Christum recipere, qui ex improuiso uenerit, quàm eum qui tot prophetarum oraculis sit demonstratus. Quoniam uero non sunt efficaciora argumenta, quàm quę ex arcanis literis petuntur, præfatus de duplici forma Prophetici sermonis, ad ipsas ueteris instrumenti scripturas descendit, ut cum has à Christo ostenderit adimpletas, Christum creatori uen dicet, cui Marcion illas tribuebat, & sunt quidem tribuendæ. Rursus pro se Iudæos allegabant Marcionitæ Christum ut alienum execratos, & in hunc morte grassatos, quod haud facturi fuissent illorum iudicio, nisi alterius dei cognouissent. His respondet Christum Iudæis eatenus ignotum fuisse, quatenus non melioris cuiuspiam dei filium, sed solum hominem & legalium ceremoniarum præuaricatorem arbitrabantur. Nam & à prophetis duplex aduentus Christi insinuatus est, & prædictum, quod in priori illum Iudæi non forent agnituri, & ideo in crucem sublaturi. Ad quam rem duorum etiam hircorũ qui ieiunio offerebantur allegoriam accõmodat. Iam quia Marcionitæ nihilo crassis Iudæis perspicaciores, offensi incõmoditatibus quibus humana natura patet, ob quas uidelicet Iudæi Christum reiecerant, negabant Christum uera carne uestitum fuisse, ne natum concedere cogerentur, repetit disputationem de carne Christi, cui peculiare uolumen aliquando dedit. Mox exponit Esaiæ uaticinium prædicentis Christum Emmanuelem uocandum, & uirtutem Damasci sumpturũ & spolia Samariæ, aduersus regem Assyriorum. nam hæc de Christo creatoris dicta uolebat Marcion ut bellatore, nolens figuratum esse sermonem. Deinde docet Christi uocabulum, non Marcionici dei filio cõpetere, multo minus nomen Iesu, sed filio creatoris. Atq; ita pergit uaticinia commemorare, quæ de Christi natiuitate & eius contemptibili sorte, ac figuris atrocissimi supplicij quo in crucem suffixus est, olim prophetæ ædiderant. Postremo probat Christum uenisse uel hoc argumento, quod iam euenerint quæ post illum futura nunciabantur. nam & ethnici fidem susceperunt, & Iudæi ob pertinaciam suam & intentatam Christo mortem male sunt accepti. Quis autem expectet Iudæam desertum iri, quæ iam olim euastata est? & populum Iudaicum exilio multandum, qui abhinc tot annos è suis sedibus est eiectus? Cæterum ubi in calce de restitutione Iudææ loquitur, apparet eum huius fuisse sententiæ, ut putarit in hac terra uelut in campis quibusdã Elysiis post resurrectionẽ nos suauiter acturos, idq; mille annis. Nam hoc nomine notatur, in Definitionibus ecclesiasticorũ dogmatũ. Qui error insigneis aliquot uiros etiã inuoluit, uidelicet Lactantium, Victori-

Victorinum, Seuerum, è Græcis Irenæum & Apollinarium, ceu Hieronymus autor est exponens Ezechielis caput XXXVI. Hos quidam Græce χιλιαστὰς, Latine Milliarios uocant. Opus uero de spe fidelium, in quo uerisimile est hoc ab illo astrui, hodie non extat, citatur tamen à Hieronymo loco quo diximus. Porrò huius libri nonnulla capita reperiuntur in uolumine quod scripsit aduersus Iudæos, quædam in libro de carne Christi, ut nescias an hinc illuc transtulerit, an ediuerso. Habebant autem olim eruditi certos locos paratos quibus ubilibet uti poterant, si exigeret materia.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM

QVem nunquam mandator designauit.) Mandator est qui aliquid agendum committit. Mandatarius qui suscipit. In tantum paraturam desiderabat.) Iterum habet paraturam pro dispositione siue materia. Mox scripsimus, & homini indiceretur à deo. Exautorauit.) Hoc est autoritate destituit, infirmauit. Quasi locum in balneis ita fidem occupauit.) Vulgare est. Simile dictitant Germani de ijs qui molendinum adeũt frumenta molituri, nam in publicis habet illud Iureconsultorum locum, Qui prior tempore, potior iure. Mox pro posteris reposuimus, posteros. Hoc in posteros cõstituendi. Ex Gorziensi. Tunc si forte credendus est.) Si forte pro forte. Video aliquas etiam lineas præducendas.) Præducere lineas. Sic alibi, Ad lineas rursum & ad gradum. Nec prorsus dissimile illud in præscriptionibus. Hanc tibi fossam determinauit. Atque ita iam expunctum.) Expunctum hoc est adimpletum ex debito. Quia nec statim aquilicem.) Aquilicem appellare uidetur ab aquis eliciendis quem à legendis aquis aquilegem alij uocant. Aquilices olim Tusci erant arte quadam & remedijs pluuias elicientes quum fruges nimia siccitas tantum non enecaret. Vnde dictum Aquælicium. Aquileges inueniendorum fontium periti erant, & aquas ad aquæductus colligebant. Plinius libro XXVI. capite VI: Tussim, inquit, sedat Bechion, quæ & tussilago dicitur. Duo eius genera: Syluestris ubi nascitur, subesse aquas credunt, & hoc habent signum aquileges. Meminit Aquilegij quæ scrutandarum aquarum ars est Plinius libro XXXI. Sed uidentur mihi posteriores istam differentiam non obseruasse, quando Aur. Arcadius Iurecõs. Digest. de iure immunitatis libro L. Aquilices etiam inter eos refert quibus grauior conditio uacationem aliquam munerum tribuit, aquileges, ut arbitror, intelligens. Structores, inquit, carpentarij, scandularij, gladiatores, aquilices, tubarij, cornuarij, arcuarij, & cætera. Apparet porrò omnium disciplinarum ac rerum absolutissima cognitione præditum fuisse Tertullianum, ex hoc loco & alijs similibus. Nec omittendum hæc uerba, Ponam flumina in regione sitienti, ad aquilicem, posteriora, Et in solitudine buxum & cedrum, ad agricolam referri debere. Benedicent bestiæ agri.) Benedici eleganter interpretatur, fausta omina ab aliquibus siue faustum omen ab aliquo referre. Iudaicæ literaturæ.) Per Iudaicam literaturam libros ueteris instrumenti intelligit. Mox contenderent uertimus in contenderet. Scilicet nauclero illi.) Iocus est in gentẽ. nam Marcion episcopi filius fuit, ut tamen possibile sit maiores eius naucleros extitisse, quod de Iulio secundo pontifice Romano quidam retulere. Non quidem Rhodia lex, sed pontica cauerat.) Notat Marcionem quòd nauclerus esset & Barbarus alludens ad legem Rhodiam de iactu, cuius fit mentio in libris Digestorum, titulo, ad legem Rhodiam de iactu. Ea lex ad nauigantes & nauarchum ipsum pertinet, iubens eiectarum è naui mercium damnum, iuxta seruatarum rerum æstimationem ab unoquoque esse cõpensandum. Hic proprie de ea re non agit, sed ioci tantum gratia Marcioni qui nauiculariam olim fortassis exercuerat in Barbara Ponti regione natus, non Rhodiam quidem legem quę nautica quidem est, sed tamen Romana ac à prudentissimis hominibus lata, uerũ Ponticam ac Barbaram aliquam legem cauisse scribit, errare Iudæos in Christum suum non licere.

Humana conditio deceptui obnoxia.) Deceptus pro deceptione. Infra scripsimus ablatis agnitionis & intelligentiæ uiribus. Et paulo post, qui ab initio uicarius patris.

Id enim intelligi uel non intelligi capit.) Sæpe iam indicauimus usum uerbi capit apud hunc autorem. Simillimum est illud libro proxime superiori, Capit etiã, inquit, imaginem spiritus dicere flatum. Rationẽ quoque errorum eius à quo ducatũ mutuatus.) Mutuatus ad utrunque accusatiuũ refertur. Ne aspectu quidem honestus.) Honestus pro

pro pulchro, ceu supra annotauimus. Sic accipiendum quod infra sequitur, omni inho-
nestate prostratus, id est deformitate. Infra scripsimus, quia & de isto notati fuissent. Ex
Gorziensi. Incredibile præsumpserant deum carnem.) Figura Græca, hoc est secun 5
dum carnem. Impresse Apostolus demandat.) Hoc aduerbio etiam usus est supra, ut
in libro De carne Christi, Et ut impressius dixerim. Eodem. Hoc quidem impressius q
factum dicit quàm natum. Deuertentis in terram.) Deuertere sicut deuersari. Bre- 6
uem carnis cōmeatum.) Hoc est facultatem breuis temporis agendi in carne. Aedas
& ipse consilium dei, uti quo.) Ipse me sensus coegit ut hic dictionem uti uerterim in tui,
consilium dei tui, quo Christum tuum & cætera. Exemplaria uetusta consentiunt in er-
rore. Stropham administrasset.) Stropha dolum, uersutiam, atq; imposturam signifi-
cat, Græcis ϛροφὴ. Aliquantis enim.) Aliquantis pro aliquot, subaudi rebus. Aut
falsæ aut etiam ueræ carnis paratura.) Iterũ paratura pro materia. Scripsimus infra, Nũc
ut omnia ad euangelij dist. exam. Expungendam putauit. Hoc est ex debito adim- 7
plendam. Aut sanguinis tributo.) Supra dixit, ni fallor, totius naturæ tributa. De-
buerat phantasmatis scenam decucurrisse.) Sic dicit scenam phantasmatis, ut in De hæ-
resibus, Scenam erroris, Actum quem uocant intelligens. Sensus est, Debuerat ex toto
seruire scenæ, & susceptam fabulam peragere Christus Marcionis. qui si putatiuam ges-
sit carnem, debebat etiam putatiuam habere natiuitatem. sic enim phantasmatis scenam
decucurrisset. Age iam perora in illa sanctissima.) Hunc locum habes in De carne
Christi ijsdem propemodum uerbis relatũ non ita longe post initium. Ludicros exi-
tus.) Videbatur mihi aliquando legendum lubricos, sed ipse respicit ad id quod in libro
quem modo citauimus dicit, de infante recens ædito loquens. Blanditijs deridetur. Et
mox illum per ludibria nutritum. Item ibidem infra. Aeque illum & natiuitatis & infan-
tiæ imaginarium imaginariæ uacua ludibria subire potuisse. In sensu sonum expun- 8
gens.) Hoc est absoluens, adimplens, satisfaciens sono in sensu. Nunc si nomen Chri 9
sti, ut sportulam furunculus, captauit.) Docet Asconius Pedianus in Verrinas Cicero-
nis, sportam, sportulas, nummorum esse receptacula ac spartea utensilia ad maioris sum-
mæ pecunias capiendas, quanq; locus ille mendis non caret, ut ubiq; fermè misere corru
ptus est optimus ille Ciceronis interpres. Hic uero non arbitror Tertullianum de fure
nummorum loqui, sed sportulam eam intelligere quæ pauperculis clientibus salutatori-
busq; dabatur à diuitibus olim apud Romanos. Huic recta cœna opponitur. id erat legi-
timum conuiuium à liberalioribus patronis exhiberi solitum. Inter eos autem qui spor-
tulam accipiebant, accidebat nonnunquã ut alieni qui de numero clientum non erant,
ingererent sese, non satis ab atriensi seruo inspecti exploratiq;, nam interdum ab absen-
tibus se summissos mentiebantur. Id quod Iuuenalis expressit satyra prima.

Tunc sportula primo
Limine parua sedet, turbæ rapienda togatæ.
Ille tamen faciem prius inspicit, & trepidat ne
Suppositus uenias, & falso nomine poscas.
Agnitus accipies.

Hoc est ergo quod Tertullianus dicit, Nunc si nomen Christi, ut sportulam furuncu
lus, captauit, Cæterum huius temporis religiosi pleriq; mendicis sportulam dant ad o-
stium domus, diuitibus quibus abunde per se suppetit quod edant cœnæ rectæ imò du-
biæ adhibitis. Mox scripsimus, in quo Christus non præsumebatur. De nominibus 10
iam obduximus.) Hoc est euicimus, ut supra & infra sæpe. Infra scripsimus, Marcionis
Euangelium discuti placuit. Expungamus ordinem cœptũ.) Hoc est absoluamus, 11
ut antè sæpe. Ioseph & ipse Christum figuratus.) Figura Græca. Media stipitis pa 12
lus.) Et hic figura Græca, hoc est secundum media, id est mediam partem stipitis. Ner
uos utiq; eius, clauis desæuierunt.) Et hic synecdoche est. Infra scripsimus, Et salus exin-
de prædicabatur. Ex Gorziensi. Item ex eodem infra. Venite mittamus lignũ in panem
eius. Panis dedisse.) Subaudit more suo accusatiuum. Dispositio expun- 13
cta.) Vt supra. Sic rursum infra. Vide an quod sequitur expunctum sit. Hoc est ex debi- 14
to adimpletum. Quia uiro deputare.) Addidimus ex Gorziensibus annotatiuncu-
lis: Nam quia uiro deputare non poterat uirginis, eum uentrẽ patri deputauit. Itẽ infra,

15 Iam non in Moyse. Sibynas in falces.) Apud Esaiam iuxta septuaginta uersionem Græce legitur, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα. Est autem ζιβύνη uenabuli genus autore Tertulliano. Suidas ὁλοσιδήριον ἀκόντιον significare scribit, hoc est telum prorsus ferreum. nonnunquam λόγχην siue σπάθην, id est lanceam uel ensem.
16 Et tempus medium à T. u. ad V. non pœnitentiam intellexissent. Figura Græca.
17 Quæ nulla hodie est.) Aduersum Iudæos ubi hæc ad uerbū legunt, ex Gorziensi pro nulla supposuimus, inuia, utrūq; stare potest. Infra scripsimus, Planè deus zelotes. Itē infra. Deniq; proxime expunctum est.
18 Quam in multitudinē arenæ repromittitur.) Id est secundum quam promissionem. Figura Græca. Infra scripsimus. Quò alij perueniant, unde alij decidant.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS MARCIONEM LIBER TERTIVS.

SECVNDVM uestigia pristini operis quod amissum reformare perseueramus, iam hinc ordo de Christo, licet ex abundanti, post decursam defensionem unicæ diuinitatis. Satis etenim præiudicatum est, Christum non alterius dei intelligendum, quàm creatoris, cum determinatū est, alium deum non credendum præter creatorem, quem adeo Christus prædicauerit, & deinceps Apostoli non alterius Christum annunciauerint, quàm eius dei quem Christus prædicauit, id est creatoris, ut nulla mētio alterius dei, atq; ita nec alterius Christi agitata sit, ante scandalum Marcionis. Facillime hoc probatur Apostolicarum & hæreticarum ecclesiarum recensu, illic scilicet pronunciandam regulæ interuersionem, ubi posteritas inuenitur. Quod etiam primo libello intexui. Sed & nunc congreßio ista seorsum in Christū examinatura eo utiq; proficiet, ut dum Christum probamus creatoris, sic quoq; deus Marcionis excludatur. Decet ueritatem totis uiribus uti suis, non ut laborantem. Cæterum in præscriptionum compendijs uincit. Sed decretum est ut gestientem ubiq; aduersario occurrere, in tantum furenti, ut facilius præsumpserit eum uenisse Christum, qui nunquam sit annunciatus, quàm eum qui semper sit prædicatus. Hinc deniq; gradum confero, an debuerit tam subito uenisse. Primo, quia & ipse dei sui filius. hoc enim ordinis fuerit, ut antè pater filium profiteretur, quàm patrem filius, & antè pater de filio testaretur, quàm filius de patre. Dehinc & quâ missus præter filij nomen. Proinde enim præcessisse debuerat mittentis patrocinium in testimonium missi, quia nemo ueniēs ex alterius autoritate, ipse eam sibi ex sua affirmatione defendit, sed ab ipsa defensionem potius expectat, præeunte suggestu eius, qui autoritatem præstat. Cæterum nec filius agnoscetur, quem nunquam pater nuncupauit, nec missus credetur, quem nunq; 1 mandator designauit, nuncupaturus pater & designaturus mandator, si fuisset. Suspectum habebitur omne, quod exorbitarit à regula, rerumq; principalis gradus non sinit posterius agnosci patrem post filium, & mandatorem post mandatum, & deum post Christum. Nihil origine sua prius est in agnitione, quia nec in dispositione. Subito filius, & subito missus, & subito Christus. Atqui nihil putem à deo subitum, quia nihil à deo non dispositum. Si autem dispositum, cur & non prædicatum, ut probari posset & dispositum ex prædica-

Ecclesiarum recensus

Præscriptiones

Gradum confero

prædicatione,& diuinum ex diſpoſitione. Et utiq; tantum opus, quod ſcilicet humanæ ſaluti parabatur,uel eatenus ſubitum non fuiſſet, quâ per fidem profuturum. In quantum enim credi habebat ut prodeſſet, in tantum paraturam deſiderabat, ut credi poſſet, ſubſtructam fundamentis diſpoſitionis & prædicationis, quo ordine fides informata, merito & homini indiceretur à deo,& deo exhiberetur ab homine,ex agnitione debens credere quia poſſet, quæ ſcilicet credere didiciſſet ex prædicatione. Non fuit, inquis, ordo eiuſmodi neceſſarius,quia ſtatim ſe & filium, & miſſum, & dei Chriſtum, rebus ipſis eſſet probaturus per documenta uirtutum. At ego negabo ſolam hanc illi ſpeciem ad teſtimonium competiſſe,quam & ipſe poſtmodum exautorauit. Siquidem edicẽs multos uenturos, & ſigna facturos, & uirtutes magnas ædituros, auerſionem etiam electorum, nec ideo tamen admittendos, temerariam ſignorum & uirtutum fidem oſtendit, ut etiam apud pſeudochriſtos facillimarum. Aut quale eſt ſi inde ſe uoluit probari, & intelligi, & recipi, ex uirtutib. dico,unde cæteros noluit æque & ipſos tam ſubito uenturos,quàm à nullo autore prædicatos? Sed quia prior eis uenit,& prior uirtutum documenta ſignauit, idcirco quaſi locum in balneis, ita fidem occupauit, poſteris quibuſq; præripuit. Vide ne & ipſe in conditione poſteriorum deprehendatur,poſterior inuentus creatore,ante iam cognito, & proinde uirtutes ante operato,& non aliter præfato,non eſſe alijs credendum,poſt eum ſcilicet. Igitur ſi priorem ueniſſe,et priorem de poſteris pronunciaſſe,hoc fidem cludet: prædamnatus erit & ipſe iam ab eo quo poſterior eſt agnitus, & ſolius erit autoritas creatoris hoc in poſteros conſtituendi,qui nullo poſterior eſſe potuit. Iam nunc cum probaturus ſim creatorem,eaſdem uirtutes,quas ſolas ad fidem Chriſto tuo uendicas,interdum per famulos ſuos retro ædidiſſe, interdum per Chriſtum ſuum ædendas deſtinaſſe: poſſum & ex hoc merito præſcribere,tanto magis Chriſtũ non ex ſolis uirtutibus credendum fuiſſe,quanto illũ non alterius quàm creatoris interpretari potuiſſent, ut reſpondentem uirtutibus creatoris,& æditis per famulos ſuos,& in Chriſtum ſuum repromiſsis. Quanquam etſi alia documenta inuenirentur in tuo Chriſto, noua ſcilicet,facilius crederemus etiã noua eiuſdem eſſe cuius & uetera, quàm cuius tantummodo noua,egentia experimentis fidei uictricis uetuſtatis, ut ſic quoque prædicatus uenire debuerit,tam prædicationibus proprijs extruẽtibus ei fidem, quàm & uirtutibus,præſertim aduerſus Chriſtum creatoris uenturum,& ſignis & prophetis proprijs munitum,ut æmulus Chriſti per omnes diuerſitatum ſpecies reluceret. Sed quomodo à deo nunquã prædicato Chriſtus eius prædicaretur? Hoc eſt ergo quod exigit, nec deum, nec Chriſtum tuum credi, quia & deus ignotus eſſe non debuit, & Chriſtus agnoſci per deum debuit. Dedignatus opinor eſt imitari ordinem dei noſtri,ut diſplicentis,ut cum maxime reuincendi. Nouus noue uenire uoluit, filius ante patris profeſsionem,& miſſus ante mandatoris autoritatem, ut & ipſe fidem monſtruoſiſsimam induceret,qua ante crederetur Chriſtum ueniſſe, quàm ſciretur fuiſſe. Competit mihi etiam illud retractare, cur non poſt Chriſtum uenerit. Nam cum intueor dominum eius,tanto æuo patientiſsimum acerbiſsimi creatoris annunciantis interea in homines Chriſtum ſuum, quacunq; id ra-

Pſeudochriſti

Locum in balneis occupare

tione fecit, tam reuelationem quam intercessionem suam differens, eadem ratione dico illum patientiam debuisse creatori, in Christo quoq; suo dispositiones suas executuro, ut perfecta & expleta omni operatione æmuli dei & æmuli Christi, tunc & ipse proprias dispositiones superduceret. Cæterum pœnitentia tantæ patientiæ fecit, quod non in finem rerum creatoris perseuerauerit. Vanè sustinuit prædicari Christum eius, quem non sustinuit exhiberi. Aut sine causa intercidit temporis alieni decursum, aut sine causa tam diu non intercidit. Quid illum detinuit, quidúe turbauit? Atquin in utrunq; cõmisit, post creatorem quidem tam tarde reuelatus, ante Christum uero eius tam properè. Alterum uero iam dudum debuerat traduxisse, alterũ nondum. Ne illum quidem tamdiu sæuientem sustinuisse: istum uero adhuc quiescentem inquietasse, circa ambos excidens ab optimi dei titulo, certe uarius & ipse & incertus, tepidus scilicet in creatorem, & calidus in Christum, & uanus utrobiq;. Non magis enim compescuit creatorem, quàm obstitit Christo. Manet & creator, qualis omnino est, ueniet & Christus qualis & scribitur. Quid uenit post creatorẽ, quem emendare non ualuit? Quid ante Christum eius reuelatus est, quem reuocare non potuerit? Aut si emendauit creatorem, post illum reuelatus, ut emendanda præcederent, ergo & Christum eius æque emendaturus expectasse debuerat, proinde & illius posterior emendator futurus, sicut creatoris. Aliud est si & ipse post illum rursus adueniet, ut primo quidem aduentu processerit aduersus creatorem, legem & prophetas destruens eius, secundo uero procedat aduersus Christum, regnum redarguens eius. Tunc ergo conclusurus ordinem suum, tunc si forte credendus est, aut si iam hinc perfecta res est eius, uanè ergo uenturus est, nihil scilicet peracturus. His præluserim quasi de gradu primo adhuc & quasi de longinquo. Sed & hinc iam ad certum & cominus dimicaturus, uideo aliquas etiam nunc lineas præducendas, ad quas erit dimicandum, ad scripturas scilicet creatoris. Secundum eas enim probaturus, Christum creatoris fuisse, ut postea Christo suo adimpletas, necesse habeo ipsarum quoq; scripturarum formam, & (ut ita dixerim) naturam demandare, ne tunc in controuersiam deductæ cum adhibentur ad causas, & sua & causarum defensione commixtæ, obtundant lectoris intẽtionem. Duas itaq; causas prophetici eloquij adlego agnoscendas abhinc aduersarijs nostris, Vnam qua futura interdũ pro iam transactis enunciantur. Nam & diuinitati competit, quæcunq; decreuerit, ut perfecta reputare, quia non sit apud illam differentia temporis, apud quam uniformem statum temporis dirigit æternitas ipsa, & diuinationi propheticæ magis familiare est, id quod prospiciat, dum prospicit, iam uisum atque ita iam expunctum, id est omni modo futurum demonstrare, sicut per Esaiam, Dorsum meum posui in flagella, maxillas autẽ meas in palmas, faciem meam uero non auerti à sputaminibus. Siue enim Christus iam tunc in semet ipsum secundum nos, siue Prophetes de semetipso secundum Iudæos pronunciabat, nondum tamen factum pro iam transacto sonabat. Alia species erit, qua pleraq; figurate portenduntur per ænigmata, & allegorias, & parabolas, aliter intelligenda quàm scripta sunt. Nam & montes legimus destillaturos dulcorem, non tamen ut sapam de petris, aut defrutum de rupibus spe-

res

Marginal notes: 2 — Aliquas lineas præducere — Proprietas eloquij prophetici

res:& terram audimus lacte & melle manantem, non tamen ut de glebis credas te unquam placentas & samias coacturum, quia nec statim aquilicem & agricolam se deus repromisit, dicens: Ponam flumina in regione sitienti, et in solitudine buxum & cedrum. Sicut & prædicans de Nationum cõuersione, Benedicent me bestiæ agri, sirenes & filiæ passerum, non utiq; ab hirundinum pullis & uulpeculis, & illis monstruosis fabulosisq; cantricibus fausta omina relaturus est. Et quid ego de isto genere amplius? cum etiam hæreticorum Apostolus ipsam legem indulgentem bubus teretibus os liberum, non de bubus, sed de nobis interpretetur, & petram potui subministrando comitem Christum adleget fuisse, docens proinde ad Galatas, duo argumenta filiorum Abrahæ allegorice cucurrisse, & suggerens Ephesiis, quod in primordio de homine prædicatum est relicturo patrem & matrem, & futuris duobus in unam carnem, id se in Christum et ecclesiam agnoscere. Si satis constat de istis interim duabus proprietatibus Iudaicæ literaturæ, memento lector constitisse, ut cum tale quid adhibuerimus, non retractetur de forma scripturæ, sed de statu causæ. Cum igitur hæretica dementia eum Christum uenisse præsumeret, qui nunquam fuerat annunciatus, sequebatur ut eum Christum nondum uenisse contenderet, qui semper fuerat prædicatus: atq; ita coacta est cum Iudaico errore sociari, & ab eo argumentationem sibi struere, quasi Iudæi certi & ipsi alium fuisse qui uenit, non modo respuerint eum ut extraneum, uerum & interfecerint eum ut aduersarium, agnituri sine dubio, & omni officio religionis prosecuturi, si ipsorũ fuisset. Scilicet nauclero illi non quidem Rhodia lex, sed Pontica cauerat, errare Iudæos in Christum suum non licere, quando & si nihil tale prædicatum in illos inueniretur, uel sola utiq; humana conditio deceptui obnoxia, persuasisset, Iudæos errare potuisse, quâ homines, nec statim in præiudicium sumendum de sententia eorum, quos credibile fuerit errasse. Porrò cum & prędicatum sit non agnituros eos Christum, ideoq; etiam perempturos, iam ergo ipse erit & ignoratus & interemptus ab illis, in quem ita admissuri prænotabantur. Hoc si probari exigis, non eas scripturas euoluam, quæ interemptibilem Christum edicentes utiq; ignorabilem affirmant: nisi enim ignoratus nihil scilicet pati posset: sed reseruatis eis ad causam passionum, eas prædicationes in præsenti sufficiet adhibere, quæ interim ignorabilem probent Christum, & hoc breuiter, dum ostendunt omnem uim intellectus ademptã populo à creatore. Auferam, inquit, sapientiam sapientium illorum, & prudentiam prudentium eorum abscondam: Et aure audietis, & non audietis: & oculis uidebitis & non uidebitis: Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos concluserunt, nequando auribus audiant, & oculis uideant, & corde conijciant, & conuertantur, & sanem illos. Hanc enim obtusionẽ salutarium sensuum meruerant, labijs diligentes deum, corde autem longe absistẽtes ab eo. Igitur si Christus quidem annunciabatur à creatore solidante tonitruum, & concludente spiritum, & annunciante in homines Christum suum secundum Iohelem prophetam: si omnis spes Iudæorum nedum dicam etiam gentium, in Christi reuelationem destinabatur, sine dubio id demonstrabantur non agnituri & non intellecturi, ablatis agnitionis & intelligentiæ uiribus

Sirenes monstruosæ fabulosæq; cantrices

Benedici faustum omen ab aliquo referre

Iudaica literatura

Rhodia lex

ſapientia atq; prudentia, quod annunciabat, id eſt Chriſtus, erraturis in eum principalibus ſapientibus eorum, id eſt ſcribis: & prudentibus, id eſt Phariſæis, pariter & populo auribus audituro, & non audituro, utiq; Chriſtũ docentem: & oculis uiſuro, & non uiſuro, utiq; Chriſtum ſigna facientẽ, ſecundum quod & alibi, Et quis cæcus, niſi pueri mei? Et quis ſurdus, niſi qui dominatur eorũ? Sed & cum exprobrat per eundem Eſaiam, filios generaui & exaltaui, at illi me reiecerunt, Agnouit bos poſſeſſorẽ ſuum, & aſinus præſepe domini ſui. Iſrael autẽ me non cognouit, & populus me nõ intellexit. Nos quidem certi, Chriſtum ſemper in prophetis locutum, ſpiritum ſcilicet creatoris, ſicut propheta teſtatur, Perſona ſpiritus noſtri Chriſtus dominus, qui ab initio uicarius patris in dei nomine & auditus ſit & uiſus: ſcimus ipſius uo- 4 ces eiuſmodi fuiſſe iam tunc Iſraeli exprobrantis, quæ in illum cõmiſſuri prædicabantur, Dereliquiſtis dominum, & in iram prouocaſtis ſanctum Iſrael. Si uero non in Chriſtum, ſed in ipſum potius deum uolueris referre omnem Iudaicæ ignorantiæ de priſtino reputationẽ, nolens etiam retro ſermonẽ & ſpiritum, id eſt Chriſtum creatoris deſpectum ab eis & non agnitũ, ſic quoque reuinceris. Non negans enim filium & ſpiritum et ſubſtantiam creatoris eſſe Chriſtum eius, concedas neceſſe eſt, eos qui patrem non agnouerint, nec filium agnoſcere potuiſſe, per eiuſdem ſubſtantiæ conditionem, cuius ſi plenitudo intellecta non eſt, multo magis portio, certe quâ plenitudinis cõſors. His ita diſpectis, iam apparet quomodo & reſpuerint Iudæi Chriſtum, & interemerint, non ut extraneum Chriſtum intelligentes, ſed ut ſuum non agnoſcentes. Qui enim extraneum intelligere potuiſſent de quo nihil unq; fuerat annunciatum, cum intelligere non potuiſſent, de quo ſemper fuerat prædicatum? Id enim intelligi uel non intelligi capit, quod habendo ſubſtantiam prædicationis, habebit & materiam uel agnitionis uel erroris. Quod uero materia caret, non admittit ſapientiæ euentum. Et adeo non quâ alterius dei, Chriſtum auerſati perſecutiq; ſunt, ſed quâ ſolummodo hominẽ, quem planum in ſignis, & æmulum in doctrinis exiſtimabant, ut & ipſum hominẽ quâ ſuum, id eſt Iudæum, ſed Iudaiſmi exorbitatorem & deſtructorẽ, deduxerint in iudicium, & ſuo iure punierint, alienum ſcilicet non iudicaturi. Tanto abeſt ut alienum Chriſtũ intellexiſſe uideantur, qui nec hominẽ eius ut alienũ iudicauerunt. Diſcat nunc hæreticus ex abundanti cũ ipſo licebit Iudæo, rationem quoq; errorum eius à quo ducatum mutuatus, in hac argumentatione, cęcus à cęco in eandem deductus foueam. Duos dicimus Chriſti habitus à prophetis demonſtratos, totidem aduentus eius prænotaſſe, unũ in humilitate, utiq; primũ, cum tanq; ouis ad uictimã deduci habebat, & tanq; agnus ante tondentem ſine uoce ita non aperiens os, ne aſpectu quidem honeſtus. Annunciauimus enim, inquit, de illo ſicut puerulus, ſicut radix in terra ſitiẽti, & non eſt ſpecies eius, neq; gloria. Et uidimus eum, & non habebat ſpeciẽ, neq; decorem, ſed ſpecies eius inhonorata, deficiens citra filios hominũ, homo in plaga, & ſciens ferre infirmitatem, ut poſitus à patre in lapidem offenſionis & petram ſcandali, minoratus ab eo modicum citra angelos, uermem ſe pronuncians, & non hominẽ, ignominiã hominis, & nullificamen populi. Quæ ignobilitatis argumenta primo aduentui competunt, ſicut ſublimitatis ſecundo, cum

Planum, hoc eſt impoſtorem

cum fiet iam non lapis offensionis nec petra scandali, sed lapis summus angularis post reprobationem assumptus, & sublimatus in consummationē templi, ecclesiæ scilicet, & petra sanè illa apud Danielem de monte præcisa, quæ imaginē secularium regnorum cōminuet & conteret. De quo aduentu idem prophetes: Et ecce cum nubibus cœli tanq̃ filius hominis ueniens uenit usq; ad ueterem dierum, aderat in conspectu eius: Et qui assistebant adduxerunt illum, & data est ei potestas regia, & omnes Nationes terræ secundum genera, & omnis gloria famulabunda, & potestas eius usq; in æuum, quæ non auferetur: & regnum eius, quod non uitiabitur. Tunc scilicet habiturus & speciem honorabilem, & decorem indeficientem super filios hominum: Tempestiuus enim, inquit, decore citra filios hominū, effusa est gratia in labijs tuis, propterea benedixit te deus in æuum, Accingere ensem super femur tuum, potens tempestiuitate tua & pulchritudine tua, cum & pater posteaq̃ diminuit eum modicum quid citra angelos, gloria & honore coronabit illum & subijciet omnia pedibus eius, Tunc & cognoscent eum qui compugerūt, & cædent pectora sua tribus ad tribum, utiq; quod retro non agnouerunt eum in humilitate conditionis humanæ: Et homo est, inquit Hieremias, & quis cognoscet illum? quia & natiuitatem eius Esaias quis, inquit, enarrabit? Sic & apud Zachariam in persona Iesu, imò & in ipso nominis sacramento, uerus summus sacerdos patris Christus Iesus, duplici habitu in duos aduentus deliniatur, Primo sordidis indutus, id est carnis passibilis & mortalis indignitate, cum & diabolus aduersabatur ei, autor scilicet Iudæ traditoris, ne dicam etiā post baptisma tentator. Dehinc despoliatus pristinas sordes, & exornatus podere & mitra & cidari munda, id est secundi aduentus gloria & honore. Si enim & duorū hircorū qui ieiunio offerebantur, faciam interpretationem, nónne & illi utrūq; ordinē Christi figurant? Pares quidem atq; consimiles propter eundem dominū conspectū, quia non in alia uenturus est forma, ut qui agnosci habeat à quibus læsus est. Alter autem eorū circumdatus coccino, maledictus & consputus, & cōuulsus, & cōpunctus à populo extra ciuitatē abijciebatur in perditionē, manifestis notatus insignibus dominicæ passionis. Alter uero pro delictis oblatus, & sacerdotibus tēpli in pabulum datus, secundæ repræsentationis argumenta signabat, qua delictis omnibus expiatis sacerdotes templi spiritalis, id est ecclesiæ, dominicę gratiæ quasi uisceratione quadam fruerētur, ieiunantibus cęteris à salute. Igitur quoniā primus aduētus & plurimū figuris obscuratus, & omni inhonestate prostratus canebatur, secundus uero & manifestus & deo condignus: idcirco quē facile & intelligere & credere potuerunt, eum solū intuentes, id est secundū, nō immerito decepti sunt circa obscuriorē certe indigniorē, id est primū. Atq; ita in hodiernū negāt uenisse Christū suū, quia non in sublimitate uenerit, dum ignorant etiā in humilitate fuisse uenturū. Desinat nunc hæreticus à Iudæo, Aspis (quod aiunt) à uipera mutuari uenenū: euomat iam hinc proprij ingenij uirus, phantasma uindicans Christū, nisi quod & ista sententia alios habebit autores, pręcoquos & abortiuos quodāmodo Marcionitas, quos apostolus Ioannes Antichristos pronunciauit, negantes Christū in carne uenisse, & tamē nō ut alterius dei ius cōstituerēt, quia & de isto notati fuissent, sed quo-

Christus sordidatus

Christus ornatus

Hirci duo

Prouerbium Aspis à uipera uenenum mutuatur

niam incredibile præsumpserant deum carnẽ. Quo magis Antichristus Marcion sibi eam rapuit præsumptionem, aptior scilicet ad renuendam corporalem substãtiam Christi, qui ipsum deum eius nec autorem carnis induxerat, nec resuscitatorem, optimum uidelicet, & in isto, & diuersissimũ à mendacijs & fallacijs creatoris. Et ideo Christus eius ne mentiret, ne falleret, & hoc modo creatoris forsitan deputaretur, nõ erat quod uidebat, & quod erat metiebatur, caro nec caro, homo nec homo: proinde deus Christus, nec deus. Cur enim nõ etiam dei phãtasma portauerit? An credã ei de interiore substantia, qui sit de exteriore frustratus? Quomodo uerax habebit in occulto, tã fallax repertus in aperto? Quomodo aũt in semetipso ueritatẽ spiritus fallacia carnis cõfundens, negatã ab Apostolo, lucis, id est ueritatis, & fallaciæ, id est tenebrarum cõmisit cõmunicationem? Iam nunc cum mendacium deprehenditur Christus, caro: sequitur ut & omnia quę per carnẽ Christi gesta sunt mendacio gesta sint, congressus, contactus, cõuictus, ipsę quoque uirtutes. Si enim tangendo aliquem liberauit à uitio, uel tactus ab aliquo, quod corporaliter actum est, nõ potest uere actum credi, sine corporis ipsius ueritate. Nihil solidum ab inani, nihil plenũ à uacuo perfici licuit. Putatiuus habitus, putatiuus actus: imaginarius operator, imaginarię operę. Sic nec passiones Christi eius fidem merebuntur. Nihil enim passus est, qui nõ uere est passus. Vere autem pati, phantasma nõ potuit. Euersum est igitur totum dei opus. Totum Christiani nominis & pondus & fructus, mors Christi negatur, quã tam impresse Apostolus demandat, utique ueram, summum eam fundamentũ euangelij cõstituens, & salutis nostræ & prædicationis suæ: Tradidi enim, inquit, uobis in primis, quòd Christus mortuus sit pro peccatis nostris, & quòd sepultus sit, et quòd resurrexit tertia die. Porrò si caro eius negat, quomodo mors eius asseueratur, quæ propria carnis est passio per mortem deuertentis in terram, de qua est sumpta, secundũ legem sui autoris? Negata uerò morte dum caro negatur, nec de resurrectione cõstabit. Eadem enim ratiõe nõ resurrexit, qua mortuus nõ est, non habendo substantiam scilicet carnis, cuius sicut et mors, ita & resurrectio est. Proinde resurrectione Christi infirmata, etiam nostra subuersa est. Nec ea enim ualebit, propter quã Christus uenit, si Christus nõ ualebit. Nam sicut illi qui dicebant resurrectionem mortuorum non esse, reuincuntur ab Apostolo ex resurrectione Christi: ita resurrectione Christi nõ consistente, aufertur & mortuorum resurrectio. Atque ita inanis est & fides nostra, inanis est prædicatio Apostolorum. Inueniuntur autem etiam falsi testes dei, quod testimonium dixerint quasi resuscitauerit Christum, quẽ non resuscitauit. Et sumus adhuc in delictis. Et qui in Christo dormierunt, perierunt: sanè resurrecturi, sed phantasmate forsitan sicut & Christus. In ista quæstione qui putaueris opponendos esse nobis angelos creatoris, quasi & illi in phantasmate putatiuæ utique carnis egerint apud Abraham & Loth, & tamẽ uere sint & congressi, & pasti, & operati quod mandatum eis fuerat: primo non admitteris ad eius dei exempla quem destruis. Nam et quãto meliorem & perfectiorem deum inducis, tanto non cõpetunt illi eius exempla, quo nisi diuersus in totũ, nõ erit omnino melior atque perfectior. dehinc scito, nec illud cõcedi tibi, ut putatiua fuerit in angelis caro, sed ueræ & solidæ substãtiæ humanæ

Mors Christi, pondus & fructus Christiani nominis

manæ. Si enim difficile non fuit illi, putatiuæ carnis ueros & sensus & actus exhibere, multo facilius habuit ueris & sensibus et actibus ueram dedisse substantiam carnis, uel quâ proprius autor & artifex eius. Tuus autem deus eo quod carnem nullam omnino produxerit, merito fortasse phantasma eius intulerit, cuius non ualuerat ueritatē. Meus autem deus qui illam de limo sumptam, in hac reformauit qualitate, nondum ex semine cōiugali, et tamē carnē, æque potuit ex quacunq; materia angelis quoq; astruxisse carnem, qui etiam mundū ex nihilo in tot & talia corpora, & quidem uerbo ædificauit. Et utiq; si deus tuus ueram quandoq; substantiā angelorum hominibus pollicetur: erunt enim, inquit, sicut angeli: cur non & deus meus ueram substantiā hominum angelis accommodarit. Vnde sumptam? Quia nec tu mihi respondebis unde illa apud te angelica sumatur, sufficit mihi hoc definire, quod deo congruit, ueritatem scilicet eius rei quā tribus testibus sensibus obiecit, uisui, tactui, auditui. Difficilius deo mentiri, q̄ carnis ueritatem unde producere, licet non natæ. Cæterum & alijs hæreticis definientibus carnem illam in angelis ex carne nasci debuisse, si uere fuisset humana, certa ratione respondemus, qua & humana uere fuerit, & innata. Humana uere propter dei ueritatem à mendacio & fallacia extranei: & quia nō possent humanitus tractari ab hominibus, nisi in substātia humana. Innata autem, quia solus Christus in carnem ex carne nasci habebat, ut natiuitatem nostram natiuitate reformaret: atq; ita etiam mortem nostram, morte sua dissolueret, resurgendo in carne, in qua natus est, ut & mori posset. Ideoq; & ipse cum angelis tunc apud Abraham in ueritate quidem carnis apparuit, sed nondum natæ, quia nondum moriturae, sed discentis iam inter homines conuersari. Quo magis angeli neque ad moriendum pro nobis dispositi, breuem carnis commeatum non debuerunt nascendo sumpsisse, quia nec moriendo deposituri eam fuerant, sed unde sumptam, & quoquo modo omnino dimissam, mentiti eam tamē nō sunt. Si creator facit angelos spiritus, & apparitores suos ignem flagrantē: tam uere spiritus q̄ & ignem, idem illos uere fecit & carnem: ut nūc recordemur & hæreticis renunciemus eius esse promissum, homines in angelos reformandi quandoq;, qui angelos in homines formarit aliquādo. Igitur nō admissus ad consortiū exemplorū creatoris ut alienorum, & suas habentium causas, uelim ædas & ipse consilium dei tui, quo Christum suum non in ueritate carnis exhibuit. Si aspernatus est illam ut terrenam, & (ut dicitis) stercoribus infersam, cur non & simulacrū eius proinde despexit? Nullius enim dedignandæ rei imago dignanda est. sequitur statum similitudo. Sed quomodo inter homines cōuersaret, nisi per imaginē substātię humanę? Cur ergo nō potius per ueritatē, ut uere cōuersaret si necesse habebat conuersari? quāto dignius necessitas fidem, q̄ stropha administrasset? Satis miserū deum instituis, hoc ipso quod Christum suum non potuit exhibere nisi in indignæ rei effigie, & quidem alienæ. Aliquantis enim indignis conueniet uti nostris, sicut alienis nō congruet uti, licet dignis. Cur enim non in aliqua alia digniore substātia uenit, & in primis sua, ne & indigna & aliena uideret eguisse? si creator meus per rubū quoq; & ignē, idē postea per nubē & globū cum homine cōgressus est, & elementorum corporibus in repræsentationibus sui usus est, satis hæc exempla

Videtur unde usurpare pro alicunde

exempla diuinæ poteſtatis oſtendunt, deum non eguiſſe aut falſæ aut etiam ueræ carnis paratura. Cæterum ſi ad certum ſpectamus, nulla ſubſtantia digna eſt quam deus induat. Quodcunque induerit ipſe dignum facit, abſque mendacio tamen. Et ideo quale eſt, ut dedecus exiſtimarit ueritatem potius quàm mendacium carnis? Atquin honorauit illam fingendo. Quanta iam caro eſt, cuius phantaſma neceſſarium fuit deo ſuperiori? Totas iſtas præſtigias putatiuæ in Chriſto corpulentiæ, Marcion illa intentione ſuſcepit, ne ex teſtimonio ſubſtantiæ humanæ, natiuitas quoque eius defenderetur, atque ita Chriſtus creatoris uindicaretur, ut qui naſcibilis ac per hoc carneus annunciaretur. Stultiſsime & hic Ponticus, quaſi nõ facilius crederetur caro in deo non nata, quàm falſa, præſtruentibus uel maxime fidem iſtam angelis creatoris in carne uera conuerſatis, nec tamen nata. Nam & Philumene illa magis perſuaſit Apelli, cæteriſq; deſertoribus Marcionis, ex fide quidem Chriſtum circumtuliſſe carnem, nullius tamen natiuitatis, utpote de elemẽtis eam mutuatum. Quod ſi uerebatur Marcion, ne fides carnis, natiuitatis quoque fidem induceret, ſine dubio qui homo uidebatur, natus utiq; credebatur. nam & mulier quædam exclamauerat, Beatus uẽter qui te portauit, & ubera quæ hauſiſti. Et quomodo mater & fratres eius dicti ſunt foris ſtare? Et uidebimus de his capitulis ſuo tempore. Certe quum & ipſe ſe filium hominis prædicaret, natum ſcilicet profitebatur. Nunc ut hæc omnia ad Euangelij diſtulerim examinationem, tamen quod ſupra ſtatui, ſi omni modo natus credi habebat qui homo uidebatur, uanæ natiuitatis fidem conſilio imaginariæ carnis expungendam putauit. Quid enim profuit non uere fuiſſe quod pro uero haberetur, tam carnem quàm natiuitatem: aut ſi dixeris, Viderit opinio humana: iam deum tuum honoras fallaciæ titulo, ſi aliud ſe ſciebat eſſe, quàm quod homines fecerat opinari. Iam tunc potuiſti etiam natiuitatem putatiuam illi accommodaſſe, ne in hanc quoque impegiſſes quæſtionem. Nam & mulierculæ nonnunquam prægnantes ſibi uidentur, aut ſanguinis tributo, aut aliqua ualetudine inflatæ. Et utique debuerat phantaſmatis ſcenam decucurriſſe, ne originem carnis non deſaltaſſet, qui perſonam ſubſtantiæ ipſius egiſſet. Plane natiuitatis mendacium recuſaſti: ipſam enim carnem ueram ædidiſti. Turpiſsimum ſcilicet dei, etiam uera natiuitas. Age iam perora in illa ſanctiſsima & reuerenda opera naturæ, inuehere in totum quod es, carnis atque animæ originem deſtrue: cloacam uoca uterum, tanti animalis, id eſt hominis producendi officinam: perſequere & partus immunda & pudenda tormenta, & ipſius exinde puerperij ſpurcos, anxios, ludicros exitus. Tamen quum omnia iſta deſtruxeris, ut deo digna confirmes, non erit indignior morte natiuitas, & cruce infantia, & natura pœna, & carne damnatio. Si uere iſta paſſus eſt Chriſtus, minus fuiſſet naſci. Si mẽdacio paſſus eſt, ut phantaſma, potuit & mendacio naſci. Summa iſta Marcionis argumenta, per quæ alium efficit Chriſtum, ſatis opinor, oſtendimus, non conſiſtere omnino, dum docemus magis utique competere deo ueritatem quàm mendacium eius habitus, in quo Chriſtum ſuum exhibuit. ſi ueritas fuit, caro fuit: ſi caro fuit, natus eſt. Ea enim quæ expugnat hæc hæreſis confirmant, cum ea per quæ expugnat deſtruunt. Itaq; ſi carneus habebitur, quia natus, & natus

quia

Putatiua corpulentia

Philumene

Scenam decurrere

quia carneus, quia phantasma non fuerit, ipse erit agnoscendus, qui in carne & ex natiuitate uenturus annunciabatur à creatoris Prophetis, utpote Christus creatoris. Prouoca nunc, ut soles, ad hanc Esaię comparationem Christi, contendens illã in nullo conuenire. Primo enim, inquis, Christus Esaiæ Emmanuel uocari habebit, dehinc uirtutem sumere Damasci, & spolia Samariæ aduersum regem Assyriorũ. Porrò iste qui uenit, neq; sub eiusmodi nomine est editus, neq; ulla re bellica functus est. At ego te admonebo uti coherentia quoq; utriusq; capituli recognoscas. Subiuncta enim est & interpretatio Emmanuelis, nobiscum deus, uti nõ solum sonũ nominis spectes, sed & sensum. Sonus enim Hebraicus, quod est Emmanuel, suæ gentis est. Sensus autẽ eius quod est deus nobiscum, ex interpretatione communis est. Quære ergo an ista uox nobiscũ deus, quod est Emmanuel, exinde quod Christus illuxit, agitetur in Christo. Et puto nõ negabis, utpote qui & ipse dicas, deus nobiscum dicitur, id est Emmanuel. Aut si tam uanus es, ut quia penes te nobiscum dicitur, nõ Emmanuel, idcirco nolis uenisse illum cuius proprium sit uocari Emmanuel, quasi non hoc sit & deus nobiscum, inuenies apud Hebræos Christianos, imò & Marcionitas Emmanuelem nominare, cum uolunt dicere nobiscum deus: sicut & omnis gens quoquo sono dixerit, deus, nobiscum deus, Emmanuelem pronunciabit, in sensu sonum expungẽs. Quod si Emmanuel nobiscum deus est, deus autem nobiscum Christus est, qui etiam in nobis est: quotquot enim in Christo tincti estis, Christum induistis: tam proprius est Christus in significatione nominis, quod est nobiscum deus, quàm in sono nominis, quod est Emmanuel. Atque ita constat uenisse iam illum qui prædicabatur Emmanuel, quia quod significat Emmanuel uenit, id est nobiscum deus. Æque sono nominum duceris, cum uirtutem Damasci, & spolia Samariæ, & regem Assyriorum, sic accipis quasi bellatorem portendant Christum creatoris, nõ animaduertens quid scriptura promittat. Quoniam priusquam cognoscat uocare patrẽ & matrẽ, accipiet uirtutẽ Damasci & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum. Antè est enim inspicias ætatis demonstrationem, an hominem iam Christum exhibere posit, nedum imperatorem. Scilicet uagitu ad arma esset conuocaturus infans, & signa belli non tuba, sed crepitacillo daturus: nec ex equo uel de curru uel de muro, sed de nutricis aut gerulæ suæ collo siue dorso hostem destinaturus: atque ita Damascum & Samariam pro mamillis subacturus. Aliud est si penes Ponticos, Barbaricæ gentis infantes in prælium erumpunt, credo ad solem uncti prius, dehinc pannis armati, & butyro stipendiati, qui antè norint lanceare quàm lancinare. Enimuero si nusquam hoc natura concedit, antè militare quàm uiuere, antè uirtutem Damasci sumere quàm patris & matris uocabulum nosse, sequitur ut figurata pronunciatio uideatur. Sed & uirginem, inquit, parere natura nõ patit, & tamẽ creditur prophetæ. Et merito. Præstruxit enim fidem incredibili rei, rationem ædendo quod in signo esset futura. Propterea, inquit, dabit uobis dominus signum, Ecce uirgo concipiet in utero, & pariet filium. Signũ aũt à deo nisi nouitas aliqua monstruosa tam dignum non fuisset. Deniq; & Iudæi siquãdo ad nos deijciẽdos mentiri audent, quasi nõ uirginẽ, sed iuuenculam concepturam & parituram cõtineat, hinc reuincũtur, quod nihil signi uideri possit

Crepitacillum
Hostem destinare

Ad solẽ uncti
Pannis armati
Butyro stipendiati
Lanceatores antequã lancinatores

posſit res quotidiana, iuuenculæ ſcilicet prægnatus & partus. In ſignum ergo diſpoſita uirgo & mater, merito crederetur: infans uero bellator non æque. Non enim & hic ſigni ratio uerſatur. Sed ſigno natiuitatis nouæ aſſcripto, exinde poſt ſignũ alibi ordo iam infantis edicit, mel & butyrũ mãducaturi. Nec hoc utiq; in ſignũ eſt, malitiæ nõ aſſentaturi, & hoc enim infantia eſt, ſed accepturi uirtutẽ Damaſci & ſpolia Samariæ aduerſus regem Aſſyriorũ. Serua modum ætatis, & quære ſenſum prædicationis: imò redde euangelio ueritatis, quę poſterior detraxiſti, & tam intelligitur prophetia, quàm renunciatur expuncta. Maneant autem orientales illi magi, in infantia Chriſtum recentẽ auro & thure munerantes, & accepit infans uirtutem Damaſci ſine prælio & armis. Nam præter quod omnibus notum eſt, orientis uirtutem, id eſt uim & uires auro & odoribus pollere ſolitam, certe eſt creatori uirtutẽ cæterarum quoq; gentium aurũ conſtituere, ſicut per Zachariã, Et Iudas pertendet apud Hieruſalem, & congregabit omnem ualentiam populorum per circuitum aurum & argentum. De illo aũt tunc auri munere etiam Dauid, Et dabitur illi ex auro Arabiæ. Et rurſus, Reges Arabũ & Saba munera offerent illi. Nam & magos habuit ferè Oriẽs, & Damaſcus Arabiæ retro deputabatur antequã tranſcripta erat in Syrophœnicen, ex diſtinctione Syriarũ, cuius tũc uirtutẽ Chriſtus accepit, accipiẽdo inſignia eius, aurũ ſcilicet & odores. Spolia autem Samariæ, ipſos magos: qui cum illum cognouiſſent, & munerib. honoraſſent, & genu poſito adoraſſent quaſi deum & regem ſub teſtimonio indicis & ducis ſtellæ, ſpolia ſunt facti Samariæ, id eſt idololatriæ, credentes uidelicet in Chriſtum. Idololatriam enim Samariæ nomine notauit, ut ignominioſæ ob idololatriã qua deſciuerat tunc à deo ſub rege Hieroboam. Nec hoc enim nouum eſt creatori figurate uti tranſlatione nominũ, ex comparatione criminum. Nam & ἄρχοντας Sodomorum, appellat ἄρχοντας Iudæorum, & populum ipſum, populum Gomorræ uocat. Et idem alibi: Pater, inquit, tuus Amorreus, & mater tua Cethea: ob conſimilem impietatem: Quos aliquando etiam ſuos filios dixerat, filios generaui & exaltaui. Sic & Ægyptus nonnunquam totus orbis intelligitur apud illum, ſuperſtitionis & maledictionis elogio. Sic & Babylon etiam apud Ioannem noſtrum Romanæ urbis figura eſt, proinde magnæ & regno ſuperbæ & ſanctorum dei debellatricis. Hoc itaque uſu Magos quoque Samaritarum appellatione titulauit, deſpoliatos quod habuerãt cum Samaritis, ut diximus, idololatriam. Aduerſus regem autem Aſſyriorum, aduerſus Herodem intellige, cui utiq; aduerſati ſunt Magi, tunc non renunciando de Chriſto, quem intercipere quærebat. Adiuuabitur hæc noſtra interpretatio, dum & alibi bellatorem exiſtimans Chriſtum, ob armorum quorundam uocabula & eiuſmodi uerba, ex reliquorum quoq; ſenſuum comparatione conuinceris: Accingere, inquit Dauid, enſe ſuper femur. Sed quid ſupra legis de Chriſto? Tempeſtiuus decore præter filios hominum, effuſa eſt gratia in labijs tuis. Rideo ſi quem ad bellum enſe cingebat, ei de tempeſtiuitate decoris, & labiorũ gratia blãdiebatur. Sic item ſubiungens, & extende, & proſperare, & regna: adiecit propter ueritatẽ & lenitatem & iuſtitiã. Quis enim enſe operabitur, & nõ contraria potius dolum & aſperitatẽ & iniuſtitiã, propria ſcilicet negocia præliorum? Videamus ergo

Damaſcus in Arabia olim

Roma Babylon

Propria bellorum

go an alius sit ensis ille, cuius alius est actus. Nam & Apostolus Ioãnes in Apocalypsi ensem describit ex ore dei prodeuntẽ bis acutum, præacutũ, quem intelligi oportet sermonem diuinum, bis acutum duobus testamẽtis legis & euangelij, acutum sapientia, infestum diabolo, armãtem nos aduersus hostes spiritales nequitiæ & concupiscentiæ omnis, amputãtem etiam à charissimis ob dei nomen. Quod si Ioannem agnitum non uis, habes communem magistrum Paulum, præcingentem lumbos nostros ueritate & lorica iustitiæ, & calciantem nos præparatione euangelij pacis, non belli: assumere iubentem scutum fidei, in quo possumus omnia diaboli ignita tela extinguere, & galeã salutaris, & gladiũ spiritus, quod est, inquit, dei sermo. Hanc & dominus ipse machærã uenit mittere in terrã, nõ pacẽ. Si tuus Christus est, ergo & ipse bellator est: si bellator nõ est, machærã intentans allegoricã, licuit ergo & Christo creatoris in psalmo sine bellicis rebus ense sermonis pręcingi figuratò, cui supradicta tempestiuitas cõgruat, & gratia labiorũ, quẽ tunc iam cingebatur super femur apud Dauid, quandoque missurus in terram. Hoc est enim quod ait, Et extende & prosperare & regna. Extendens sermonem in omnem terram, ad uniuersarum gentium uocationem, prosperaturus successu fidei, quâ est receptus, & regnans exinde quâ mortem resurrectione deuicit. Et deducit te, inquit, mirifice dextera tua. Virtus scilicet gratiæ spiritalis, qua Christi agnitio deducitur. Sagittæ tuæ acutæ, peruolantia ubique præcepta, & minæ, & traductiones cordis compungentes & transfigurãtes conscientiam quanque. Populi sub te concident, utique adorantes. Sic bellipotens & armiger Christus creatoris: sic & nunc accipiens spolia non solius Samariæ, uerum & omnium gentium. Agnosce & spolia figurata, cuius & arma allegorica didicisti. Figurate itaque & domino eiusmodi loquẽte, & Apostolo scribente, non temere interpretationibus eius utimur, quarum exempla etiam aduersarij admittunt: atque ita in tantum Esaiæ erit Christus qui uenit, in quantum non fuit bellator, quia non talis ab Esaia prædicatur. De quæstione carnis, & per eam natiuitatis, & unius interim nominis Emmanuelis huc usque. De cæteris uero nominibus, & in primis Christi, quid pars diuersa respondebit? Si proinde cõmune est apud uos Christi nomẽ, quemadmodum & dei, ut sicut utriusque dei filium Christum competat dici, sic utrunque patrem dominum, certe ratio huic argumentationi refragabitur. Dei enim nomen quasi naturale diuinitatis, potest in omnes communicari, quibus diuinitas uindicatur, sicut & idolis dicente Apostolo, Nam & sunt qui dicuntur dij, siue in cœlo siue in terris. Christi uero nomen non ex natura ueniens, sed ex dispositione, proprium eius efficitur, à quo dispositum inuenitur. Nec in communicationem alij deo subiacet, maxime æmulo, & habenti suam dispositionẽ, cui & nomina priuata debebit. Quale est enim quod diuersas dispositiones duorũ cõmentati deorum, societatem nominũ admittunt, in discordiam dispositionũ? quãdo nulla magis probatio assisteret duorum & æmulorũ deorum, quàm si in dispositione eorum etiam diuersitas nominũ inueniretur. Nullus enim status differentiarum, nõ nisi proprietatibus appellationũ cõsignatur, Quibus deficiẽtibus siquando, nunc Græca catachresis de alieno abutẽdo succurrit. Apud deũ autẽ deficere puto nihil debet, nec de alieno instrui dispositiones eius. Quis hic

Christi nomen non ex natura

s deus

deus est, qui filio quoque suo nomina à creatore uendicat? non dico aliena, sed uetera & uulgata, quæ uel sic non competerent deo nouo & incognito. Quo modo denique docet nouam plagulam nō assui ueteri uestimento, nec uinum nouum ueteribus utribus credi, assutus ipse & indutus nominū senio? Quo-modo abscidit euangeliū à lege, tota lege uestitus? in nomine scilicet Christi. Quis illū prohibuit aliud uocari, aliud prædicantē, aliunde uenientē, cū propterea nec corporis susceperit ueritatem, ne Christus creatoris crederetur? Vane autem noluit eum se uideri, quem uoluit uocari: quando & si uere corporeus fuisset, magis Christus creatoris non uideretur, si nō uocaret. At nūc substantiā respuit, cuius nomen etiam accepit, etiā substantiā probaturus ex nomine. Si enim Christus unctus est, ungui utique corporis passio est: qui corpus non habuit, ungui omnino non potuit. Qui ungui omnino non potuit, Christus uocari nullo modo potuit. Aliud est, si & nominis phantasma affectauit. Sed quomodo, inquit, irreperet in Iudæorum fidem, nisi per solenne apud eos & familiare nomen? Inconstantem aut subdolum deum narras. aut diffidentiæ, aut malitiositatis consiliū est, fallendo quid promouere. Multo liberius atque simplicius egerūt pseudoprophetæ, aduersus creatorem in sui dei nomine uenientes. Sed nec effectū consilij huius inuenio, cum facilius aut suum crediderint Christum, aut planum potius aliquē, quàm alterius dei Christum, sicut Euangeliū probabit. Nunc si nomen Christi, ut sportulam furunculus, captauit, cur etiam Iesus uoluit appellari, non tam expectabili apud Iudæos nomine? Nec enim si nos per dei gratiā intellectum cōsequuti sacramētorum eius, hoc quoque nomen agnoscimus Christo destinatū, ideo & Iudæis quibus adempta est sapientia, nota erit res. Denique ad hodiernū, Christū sperant non Iesum, & Heliam potius interpretātur Christū quàm Iesum. Qui ergo & in eo nomine uenit in quo Christus nō præsumebatur, potuit in eo solo nomine uenisse quod solum præsumebatur. Cæterū cum duo miscuit, speratum & insperatū, expugnatur utrūque cōsilium eius. Siue enim ideo Christus, ut interim quasi creatoris irreperet, obrepit Iesus, quia nō sperabatur Iesus in Christo creatoris: siue ut alterius haberetur, non finit Christus, quia non alterius sperabatur Christus quàm creatoris. Quid horum constare possit ignoro. Constabit autem utrunque in Christo creatoris, in quo inuenitur etiam Iesus. Quomodo inquis? disce & hic cum partiarijs erroris tui Iudæis. Cum successor Moysi destinaretur Auses filius Naue, transfertur certè de pristino nomine, & incipit uocari Iesus? Certe, inquis. Hanc prius dicimus figuram futuri fuisse, Nam quia Iesus Christus secundum populum, quod sumus nos nati in seculi desertis, introducturus erat in terrā promissionis melle & lacte manantē, id est uitæ æternæ possessionē, qua nihil dulcius: idque nō per Moysen, id est non per legis disciplinā, sed per Iesum, per euangelij gratiam prouenire habebat, circūcisis nobis petrina acie, id est Christi: petra enim Christus: ideo is uir qui in huius sacramēti imagines parabatur, etiam nominis dominici inauguratus est figura, Iesus cognominatus. Hoc nomen ipse Christus suū iam tunc esse testatus est, cum ad Moysen loquebatur: Quis enim loquebatur nisi spiritus creatoris, qui est Christus? Cum ergo mandato diceret populo, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui te custodiat in uia, & intro-

ducat

Planū, hoc est impostorem

Vt sportulam furunculus

Partiarij erroris

ducat in terram quam paraui tibi, intendite illi & exaudite eum, ne inobedieritis eum: nõ enim cælaui te, quoniã nomen meum super illum est: angelũ quidem meum dixit ob magnitudinẽ uirtutũ quas erat æditurus, & ob officium prophetę nunciantis scilicet diuinam uoluntatẽ: Iesum autem ob nominis sui futuri sacramentum. Identidem nomen suum cõfirmauit, quod ipse ei indiderat, quia nõ angelum nec Ausen sed Iesum eum iusserat exinde uocitari. Ergo si utrunq; nomen competit in Christum creatoris, tanto utrunq; non competit in Christum non creatoris, sicut non reliquus ordo. Faciẽda est denique iam hinc inter nos certa ista & iusta præscriptio, & utrique parti necessaria, qua determinatum sit nihil omnino cõmune esse debere alterius dei Christo, cum Christo creatoris. Nam & à uobis proinde diuersitas defendenda est, sicut à nobis repugnanda est: quia nec uos probare poteritis alterius dei uenisse Christum, nisi eum longe alium demõstraueritis à Christo creatoris: nec nos eum creatoris uẽdicare, nisi talẽ eum ostenderimus, qualis constituitẽ à creatore. De nominibus iam obduximus. Mihi uendico Christũ, mihi defendo Iesum. Reliquũ ordinẽ eius cum scripturis conferamus. Quodcunq; illud corpusculum sit, quoniã habitum, & quoniã conspectũ fuit, si inglorius, si ignobilis, si inhonorabilis, meus erit Christus, talis enim habitu & aspectu annunciabatẽ. Adest rursus Esaias: Annunciauimus, inquit, corã ipso uelut puerulus, uelut radix in terra sitiẽti, & nõ est species eius neq; gloria: & uidimus eum, & non habebat speciem neq; decorem. Sed species eius inhonorata, deficiẽs citra omnes homines. Sicut & supra patris ad filiũ uox: Quẽadmodum expauescẽt multi super te, sic sine gloria erit ab hominibus forma tua. Nam etsi tẽpestiuus decore apud Dauid supra filios hominũ, sed in allegorico illo statu gratiæ spiritalis; cum accingitẽ ense sermonis, qui uere species & decor & gloria ipsius est: cæterũ habitu incorporabili apud eundem prophetam, uermis etiã & nõ homo, ignominia & nullificamẽ populi. Neq; interiorem qualitatẽ eius, eiusmodi annũcias. Si enim plenitudo in illo spiritus cõstitit, agnosco uirgã de radice Iesse. flos eius meus erit Christus, in quo requieuit secundũ Esaiã spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus cõsilij & uigoris, spiritus agnitionis & pietatis, spiritus timoris dei. neq; enim ulli hominũ, diuersitas spiritaliũ documentorũ cõpetebat nisi in Christũ, flori quidem ob gratiã spiritus adæquatum, ex stirpe autem Iesse deputatũ per Mariam inde censendã. Expostulo aũt de proposito, si das ei omnis humilitatis & patientię & tranquillitatis intentionem, & ex his Esaię erit Christus, homo in plaga, & sciens ferre imbecillitatem: qui tanquam ouis ad uictimã adductus est, & tanquam agnus ante tondentem non aperuit os. Qui neq; contendit neq; clamauit, nec audita est foris uox eius: qui harundinem contusam, id est quassam Iudæorum fidem nõ cõminuit: qui linum ardens, id est momentaneũ ardorem gentium nõ extinxit. Nõ potest alius esse, q̃ qui prædicebatẽ. Oportet actum eius ad scripturarũ regulam recognosci, duplici, nisi fallor, operatione distinctũ, p̃dicationis & uirtutis. Sed de utroq; titulo sic disponã, ut quoniã ipsum quoq; Marcionis euangelium discuti placuit, de speciebus doctrinarum & signorum illuc differamus quasi in rem præsentem: hic autẽ generaliter expungamus ordinẽ cœptum, docentes prædicatorẽ interim annunciari Christum

per Esaiam, Quis enim, inquit, in uobis qui deum metuit, & exaudiet uocem filij eius? Item medicatorem. Ipse enim, inquit, imbecillitates nostras abstulit, & languores portauit. De exitu plane puto diuersitatẽ tentatis inducere, negantes passionem crucis in Christum creatoris prędicatã, & argumentantes insuper non esse credendũ, ut in id genus mortis exposuerit creator filiũ suũ, quod ipse maledixerat: Maledictus, inquit, omnis qui pepẽderit in ligno. Sed huius maledictionis sensum differo dignæ sola prædicatione crucis, de qua nunc maxime quęritur, quia & aliâs antecedit rerum probatio rationem. De figuris prius edocebo. Et utiq; uel maxime sacramentũ istud figurari in prædicatione oportebat, quanto incredibile, tanto magis scandalo futurum, si nude prædicaretur: quantoq; magnificum, tanto magis obumbrandum, ut difficultas intellectus gratiam dei quęreret. Itaq; in primis Isaac cum à patre in hostiam deditus, lignum sibi ipse portaret, Christi exitum iam tunc denotabat, in uictimam concessi à patre, & lignum passionis suæ baiulantis. Ioseph & ipse, Christum figuratus, nec hoc solo (ne demorer cursum) quod persecutionẽ à fratribus passus est ob dei gratiam, sicut & Christus à Iudæis carnaliter fratribus, cum benedicitur à patre, etiam in hęc uerba, Tauri decor eius, cornua unicornis cornua eius, in eis nationes uentilabit pariter ad summum usq; terræ: non utiq; rhinoceros destinabatur unicornis, nec minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur, taurus ob utranq; dispositionẽ, alijs ferus ut iudex, alijs mãsuetus ut saluator, cuius cornua essent crucis extrema. Nam & in antemna, quę crucis pars est, extremitates cornua uocantur: unicornis autem media stipitis palus. Hac deniq; uirtute crucis, & hoc more cornutus, uniuersas gentes & nunc uentilat per fidem, auferens à terra in cœlum, & tũc per iudicium uentilabit, deijciens de cœlo in terram. Idem erit & alibi taurus apud eandem scripturam cum Iacob in Simeonem & Leui, id est in Scribas & Pharisæos (ex illis enim deducitur census istorum) spiritaliter interpretatur: Simeon & Leui perfecerunt iniquitatem, ex sua hæresi, qua scilicet Christum sunt persecuti. In concilium eorum ne uenerit anima mea, & in stationẽ eorum ne incubuerint iecora mea: quia in indignatione sua interfecerunt homines, id est prophetas, & in concupiscentia sua succiderunt neruos tauro, id est Christo, quem post necem prophetarum suffigendo, neruos utiq; eius clauis desæuierunt. Cæterum uanũ si post homicidia, alicuius bouis illis exprobrat carnificinam. Iam uero Moyses quid utiq; tunc tantum cum Iesus aduersus Amalech prœliabatur, expansis manibus orat residens, quando in rebus tam attonitis, magis utique genibus depositis, & manibus cædentibus pectus, & facie humi uolutante, orationem commendare debuisset? nisi quia illic ubi nomen domini dimicabat, dimicaturi quandoq; aduersus diabolum, crucis quoq; erat habitus necessarius, per quã Iesus uictoriã esset relaturus. Idem rursus Moyses post interdictam omnis rei similitudinem, cur æreũ serpentem ligno impositum, pendentis habitu in spectaculum salutare proposuit? An & hic dominicæ crucis uim intentabat, qua serpens diabolus publicabatur, & læso cuiq; à spiritalibus colubris, intuenti tamen & credenti in eã, sanitas morsuum peccatorũ, & salus exinde prædicabatur? Age nũc si legisti penes Dauid, dominus regnauit à ligno, expecto quid intelligas, nisi forte lignarium

gnarium aliquem regem significari Iudæorũ, & non Christum, qui exinde à passione ligni superata morte regnauit. Etsi enim mors ab Adã regnauit usq; ad Christum, cur Christus nõ regnasse dicat à ligno, ex quo crucis ligno mortuus, regnum mortis exclusit? Proinde & Esaias: Quoniã, inquit, puer natus est nobis. Quid noui, si nõ de filio dei dicit? & datus est nobis, cuius imperiũ factum est super humerũ ipsius. Quis omnino regum insigne potestatis suæ humero præfert, & nõ aut capite diadema, aut manu sceptrũ, aut aliquã propriç uestis notam? Sed solus nouus rex nouorum çuorum Christus Iesus, nouæ gloriæ & potestatem & sublimitatem suam humero extulit, crucem scilicet, ut secundum superiorem prophetiam exinde dominus regnaret à ligno. Hoc lignũ & Hieremias tibi insinuat, dicturis prædicans Iudæis, Venite mittamus lignum in panẽ eius, utiq; in corpus. Sic enim deus in euangelio quoque uestro reuelauit, panem corpus suum appellans, ut & hinc iam eum intelligas corporis sui figuram panis dedisse, cuius retro corpus in panẽ Prophetes figurauit, ipso domino hoc sacramentum postea interpretaturo. Si adhuc quæris dominicæ crucis prædicationẽ, satis iam tibi potest facere uigesimus primus psalmus totam Christi cõtinens passionẽ, canentis iam tunc gloriam suam: Foderunt, inquit, manus meas & pedes, quæ proprie atrocia crucis. Et rursus cum auxilium patris implorat: Saluũ, inquit, fac me ex ore leonis, utiq; mortis, & de cornibus unicornis humilitatẽ, de apicibus scilicet crucis, ut supra ostendimus. Quam crucẽ nec ipse Dauid passus est, nec ullus rex Iudæorum, ne putes alterius alicuius, qui solus à populo tã insigniter crucifixus est. Nunc & si omnes istas interpretationes respuerit & irriserit hçretica duritia, concedam illi nullam Christi crucem significatam à creatore: quia nec ex hoc probabit alium esse qui crucifixus est, nisi forte ostenderit hunc exitum eius à suo deo prædicatũ, ut diuersitas passionũ, ac per hoc etiam personarũ, ex diuersitate prædicationũ uindicetur. Cæterum nec ipso Christo eius prædicato, nedum cruce ipsius, sufficit in meũ Christum solius mortis prophetia: Ex hoc enim quod nõ est ædita qualitas mortis, potuit & per Christum euenisse, tunc alĳ deputanda, si in alium fuisset prædicatum: nisi si nec mortem uolet Christi mei prophetatam, quo magis erubescat si suum quidẽ Christum mortuum annunciat, quem negat natum: meum uero mortalem negat, quem nascibilem cõfitetur. Et mortẽ autem & sepulturã & resurrectionẽ Christi mei, una uoce Esaiæ uolo ostendere dicentis: Sepultura eius sublata de medio est. Nec sepultus enim esset nisi mortuus, nec sepultura eius sublata de medio nisi per resurrectionem. Deniq; subiecit: Propterea ipse multos hæreditati habebit, & multorum diuidet spolia, pro eo quod tradita est anima eius in mortem. Ostensa est enim causa gratiæ huius, pro iniuria scilicet mortis repensandæ. Pariter ostensum est, hçc illum propter mortem consecuturum, post mortem utique per resurrectionem consecuturus. Sufficit hucusque de his interim ordinem Christi decucurrisse, quo talis probatus qualiter annunciabatur, non alius haberi debeat, quàm qui talis annunciabatur: ut iam ex ista consonantia rerum eius, & scripturarum creatoris, illis etiam restituenda sit fides ex præiudicio maioris partis, quæ ad diuersas sententias uel in dubium deducuntur uel negantẽ. Amplius nũc superstruimus ea quoq; paria ex scripturis

14 creatoris, quæq; post Christũ futura præcinebantur. Nec enim dispositio ex puncta inueniret, si nõ ille uenisset, post quẽ habebat euenire. Aspice uniuersas nationes de uoragine erroris humani, exinde emergentes ad deum creatorem, ad deum Christum, & si audes nega prophetatũ. Sed statim tibi in psalmis promissio patris occurrit: Filius meus es tu, ego hodie generaui te. Postula de me, & dabo tibi gentes hæreditatẽ tuam, & possessionẽ tuam terminos terrę. Nec poteris magis Dauid filium eius uendicare quàm Christum, aut terminos terræ Dauid potius promissos, qui intra unicã Iudæorum gentẽ regnarit, quàm Christo, qui totum iam orbem euãgelij sui fide cepit. Sic & per Esaiam: Ecce dedi te in dispositionẽ generis, in lucem nationũ, aperire oculos cęcorũ, utiq; errantium, exoluere de uinculis uinctos, id est de delictis liberare, & de cella carceris, id est mortis, sedentes in tenebris, ignorantię scilicet. Quę si per Christum eueniunt, nõ in alium erunt prophetata, quàm per quẽ eueniunt. Item alibi: Ecce testimonium eum nationibus posui, principem & imperantem nationibus. Nationes quę te nõ sciunt inuocabunt te, & populi confugiẽt ad te. Nec enim hæc in Dauid interpretaberis, quia præmisit, Et disponam uobis dispositionẽ æternã, religiosa & fidelia Dauid. Atquin hinc magis Christum intelligere debebis ex Dauid deputatum carnali genere ob Mariæ uirginis censum. de hoc enim promisso iuratur in psalmo ad Dauid: Ex fructu uentris tui collocabo super thronum tuum. Quis iste uenter est? Ipsius Dauid? utiq; non. neq; enim pariturus esset Dauid. Sed nec uxoris eius. non enim dixisset ex fructu uentris tui, sed potius ex fructu uentris uxoris tuæ. Ipsius autem dicendo uentrem, superest ut aliquem de genere eius ostenderit, cuius uentris futurus esset fructus caro Christi, quæ ex utero Mariæ floruit. Ideoq; & fructum uentris tantum nominauit, ut proprie uentris, quasi solius uentris, non etiam uiri: & ipsum uẽtrem ad Dauid redegit, ad principem generis, & familiæ patrem: nam quia uiro deputare non poterat uirginis eum uentrem, patri deputauit. Itaque in Christo noua dispositio inuenitur hodie: hæc erit quam tunc creator pollicebatur, religiosa & fidelia Dauid appellans quæ erãt Christi, quia Christus ex Dauid: imò ipsa erit caro eius religiosa & fidelia Dauid, tam sancta religione, & fidelis ex resurrectione. Nam & Nathan propheta in primo Basiliarum, professionem ad Dauid facit: Semini eius quod erit, inquit, ex uentre ipsius. Hoc si in Salomonem simpliciter edisseres, risum mihi incuties. Videbitur enim Dauid peperisse Salomonem. An & hic Christus significatur, ex eo uentre semen Dauid, qui esset ex Dauid, id est Mariæ? Quia & ædem dei magis Christus ædificaturus esset, hominem scilicet sanctum, in quo potiore tẽplo inhabitaret dei spiritus, in dei filium magis Christus habẽdus esset quàm Salomon filius Dauid. Deniq; & thronus in æuũ, & regnum in æuũ, magis Christo competit quàm Salomoni, temporali scilicet regi: sed à Christo misericordia dei nõ abscessit, Salomoni uero etiam ira dei accessit post luxuriam & idololatriam. Suscitauit enim illi satan hostem Idumæũ. Cum ergo nihil horum competat in Salomonem, sed in Christum, certa erit ratio interpretationũ nostrarũ, ipso etiã exitu rerum probante, quas in Christum apparet prædicatas: & ita in hoc erunt sancta & fidelia Dauid. Hũc deus testimonium nationibus posuit, nõ Dauid: principem & imperantem nationibus

hoc est, in primo Regnorũ

tionibus,non Dauid,qui soli Israeli imperauit. Christum hodie inuocant Nationes quæ eum non sciebant,& populi ad Christũ hodie confugiunt, quem retro ignorabant. Non potest futurum dici,quod uides fieri. Sic nec illam iniectionem tuam potes sistere ad differentiam duorum Christorũ, quasi Iudaicus quidem Christus populo soli ex dispersione redigendo destinetur à creatore, Vester uero omni humano generi liberando collatus sit à deo optimo, cum postremo priores inueniantur Christiani creatoris ꝙ Marcionis, exinde uocatis omnibus populis in regno eius,ex quo deus regnauit à ligno,nullo adhuc Cerdone,nedum Marcione. Sed & reuictus de Nationum uocatione,cõuertere iam in proselytos. Quæris qui de Nationibus transeant ad creatorem, quando & proselyti diuersæ & propriæ conditionis seorsum à Propheta nominentur: Ecce,inquit Esaias,proselyti per me accedent ad te:ostendens ipsos quoꝗ proselytos per Christum accessuros ad deum, & Nationes quod sumus nos, proinde suam habeant nominationem sperantes in Christum, Et in nomine, inquit, eius Nationes sperabũt. Proselyti autem quos in Nationum prędicatione substituis,non in Christi nomine sperare solent,sed in Moysi ordine, à quo institutio illorum est. Cæterum allectio Nationum à nouissimis diebus exorta est. Iisdem uerbis Esaias, Et erit, inquit, in nouissimis diebus manifestus mons domini,utiꝗ sublimitas dei,ædes dei super summos montes, utiꝗ Christus catholicum dei templum, in quo deus colitur, constitutum super omnes eminentias uirtutum & potestatum. Et uenient ad eum uniuersæ Nationes,& ibunt multi,& dicent: Venite ascendamus in montem domini, & in ædem dei Iacob, & annunciabit nobis uiam suam, & incedemus in ea. Ex Sion enim exibit lex,& sermo domini ex Hierusalẽ. Hæc erit uia nouę legis euangelium, & noui sermonis in Christo iam non in Moyse. Et iudicabit inter Nationes, de errore scilicet earũ. Et reuincent populum amplum,ipsorum in primis Iudæorum & proselytorũ. Et concident machæras suas in aratra, sibynas in falces,id est animorum nocentium & linguarum infestarum, & omnis malitiæ atꝗ blasphemiæ ingenia, conuertent in studia modestiæ & pacis. Et non accipiet gens super gentem machærã,utiꝗ discordiæ,& non discent amplius bellare,id est inimicitias perficere,ut et hic discas Christum nõ bellipotentem,sed paciferum repromissum. Hæc autẽ prophetata nega, cum coràm uidentur, aut adimpleta,cum leguntur. Aut si non negas utrũꝗ,in eo erunt adimpleta, in quem sunt prophetata. Inspice enim adhuc etiam ipsum introgressum, atꝗ decursum uocationis in Nationes à nouissimis diebus adeuntes ad deũ creatorẽ, non in proselytos, quorũ à primis magis diebus allectio est. Etenim fidem istam Apostoli induxerũt. Habes & Apostolorũ opus prædicatũ, Quàm tempestiui pedes euangelizantiũ pacẽ, euangelizantiũ bona,non bellũ nec malũ. Respõdit & Psalmus: In omnẽ terram exiuit sonus eorũ,& in terminos terræ uoces eorum,circumferentiũ scilicet legem ex Sion profectam, & sermonem domini ex Hierusalem, ut fieret quod scriptum est: Longe quique à iustitia mea,appropinquauerunt iustitię meæ & ueritati. Cum huic negocio accingerentur Apostoli renunciauerunt presbyteris,& archontibus,& sacerdotib. Iudæorũ. An non uel maxime, inquit,ut alterius dei prædicatores? Atquin ipsius eiusdẽ, cuius scripturã cum

15

Regnum pacificum Christus pacifer

maxime implebant. Diuertite diuertite, inclamat Esaias, excedite illinc, & im mundum ne attigeritis, blasphemiã scilicet in Christum. Excedite de medio eius, utiq; synagogæ, separamini qui domini causam portatis. Iam enim secundum suprascripta reuelauerat dominus brachio suo sanctũ, id est uirtute sua Christum coram nationibus, ut uiderint uniuersæ Nationes et summa terræ salutem, quæ erat à deo. Sic & ab ipso Iudaismo diuertentes, cum legis obligamenta & onera, euangelica iam libertate mutarent, psalmũ exequebantur, Disrumpamus uincula eorum, & abijciamus à nobis iugum eorum: Postea certe quàm tumultuatæ sunt gentes, & populi meditati sunt inania, Astiterunt reges terræ, & principes congregati sunt in unum, aduersus dominũ & aduersus Christum eius. Quæ dehinc passi sunt Apostoli? Omnem, inquis, iniquitatem persecutionũ, ab hominibus scilicet creatoris, ut aduersarij eius quem prædicabat. Et qui creator, si aduersarius erat Christi, non modo prædicat hoc passuros Apostolos eius, uerum & exprobrat? Nam neq; prędicaret alterius dei ordinem, quem ignorabat, ut uultis, neq; exprobrasset, quod ipse curasset. Videtę quomodo perit iustus, nec quisq; excipit corde, & uiri iusti auferētur, nec quisq; animaduertit. A persona enim iustitiæ sublatus est iustus, quis nisi Christus? Venite, inquiunt, auferamus iustum, quia inutilis est nobis. Præmittens itaq; & subiungens proinde passum etiam Christum, æque iustos eius eadem passuros, tam Apostolos quàm & deinceps omnes fideles prophetauit, signatos illa nota scilicet de qua Ezechiel: Dicit dominus ad me, Pertransi in medio portæ in media Hierusalē, & da signa Tau in frontibus uirorum. Ipsa est enim litera Græcorũ Tau, nostra autem T. species crucis, quam portendebat futuram in frontibus nostris apud ueram & catholicam Hierusalem, in qua fratres Christi, filios scilicet dei, gloriam patri deo relaturos, Psalmus uigesimus primus canit ex persona ipsius Christi ad patrē: Enarrabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiæ hymnũ tibi dicam. Quod enim in nomine & spiritu ipsius hodie fieri habebat, merito à se futurum prædicabat. Et paulo infra: A te laus mihi in ecclesia magna. Et in quinquagesimoseptimo: In ecclesiis benedicite dominum deum, ut pariter cōcurreret & Micheæ prophetia: Non est uoluntas mea dicit dominus, & sacrificia uestra non accipiam, quoniam ab ortu solis usq; in occasum nomē meum gloriatum est in Nationibus, & in omni loco sacrificiũ nomini meo offertur, & sacrificium mundum: Gloriæ scilicet relatio, & benedictio, & laus, & hymni. Quæ omnia cum in te quoq; deprehēdantur, & signaculum frontium, & ecclesiarum sacramenta, & mundiciæ sacrificiorum, debes iam erumpere uti dicas, spiritum creatoris tuo Christo prophetasse. Nunc quia cum Iudęis negas uenisse Christum eorum, recognosce & exitum ipsorũ, quem post Christum relaturi prædicabantur ob impietatē qua eum despexerũt & interemerunt: Primum enim ex die qua secundum Esaiam proiecit homo aspernamenta sua aurea & argentea, quæ fecerunt adorandis uanis & nociuis, id est, ex quo genus hominum dilucidata per Christũ ueritate idola proiecit, uide an quod sequitur expunctum sit: Abstulit enim dominus sabaoth à Iudæa, & ab Hierusalem inter cætera, & prophetam, & sapientem architectum, spiritũ scilicet sanctum, qui ædificat ecclesiã, templum scilicet & domũ & ciuitatē dei.

Nam

Nam exinde apud illos destitit dei gratia, & mandatum est nubibus ne pluerent imbrẽ super uineam Soreth, id est cœlestibus beneficijs, ne prouenirent domui Israelis. Fecerat enim spinas, ex quibus dominum coronauerat, et non iustitiam, sed clamorem quo in crucem eum extorserat. Et ita subtractis charismatum roribus, lex & prophetæ usq; ad Ioannem. Dehinc cum ea perseuerantia furoris, & nomen domini per ipsos blasphemaretur, sicut scriptũ est: Propter uos blasphematur nomen meum in nationibus (Ab illis enim cœpit infamia) & tempus medium à Tiberio usq; ad Vespasianum, non pœnitentiam intellexissent, facta est terra eorum deserta, ciuitates eorum exustæ, regionem eorum sub ipsorum cõspectu extranei deuorant. derelicta filia Sion, & tanq; specula in uinea uel in cucumerario casula, ex quo scilicet Israel dominum non cognouit, & populus eum non intellexit, sed dereliquit, & in indignationem prouocauit sanctum Israelis. Sic & machęræ conditionalis cõminatio, Si nolueritis nec audieritis me, machæra uos comedet, probauit Christũ fuisse, quem non audiendo, perierunt. Qui & in psalmo quinquagesimo septimo dispersionẽ eis postulat à patre: Disperde eos in uirtute tua. Qui & rursus per Esaiam in exustionẽ eorum perorans: Propter me hæc, inquit, facta sunt uobis, in anxietate dormietis. Satis uanè, si hæc non propter eum passi sunt, qui propter se passuros pronunciarat, sed propter Christũ dei alterius. Atquin Christum, inquam, alterius dei dicitis, à creatoris uirtutibus & potestatibus, ut ab æmulis in crucem actum. Sed ecce defensus ostenditur à creatore, & dati sunt pessimi pro sepultura eius, qui scilicet subreptam eam asseuerauerant, & locupletes pro morte eius, qui scilicet & à Iuda traditionem redemerant, & à militibus falsum testimonium cadaueris subrepti. Igitur aut non propter illum acciderunt ista Iudæis; sed reuinceris conspirante & sensu scripturarum cum exitu rerum & ordinẽ temporũ: aut si propter illũ acciderũt, non potuit creator ulcisci, nisi suum Christũ, remuneraturus potius Iudam, si aduersarium domini sui peremissent. Certe si nondum uenit Christus creatoris, propter quem hæc passuri prædicantur, cum uenerit ergo, patientur. Et ubi tunc filia Sion derelinquenda, quæ nulla hodie est? Vbi ciuitates exurendæ, quæ iam in tumulis? Vbi dispersio gentis, quæ iam extorris? Redde statum Iudææ, quem Christus creatoris inueniat, & alium cõtende uenisse. Iam uero quale est ut per cœlum suum admiserit quem in terra sua esset interempturus, honestiore & gloriosiore regni sui regione uiolata, ipsa aula sua & arce calcata? An hoc magis affectauit? Plane deus zelotes, tamẽ uicit. Erubesce qui uicto deo credis. Quid sperabis ab eo qui se protegere non ualuit? Aut enim per infirmitatem oppressus est à uirtutibus & hominibus creatoris, aut per malitiositatẽ, ut tantũ illis sceleris patiẽtia infigeret. Imò, inquis, spero ab illo (quod & ipsum faciat ad testimoniũ diuersitatis) regnũ dei æternę & cœlestis possessionis. Cæterũ uester Christus pristinũ statum Iudęis pollicetur, ex restitutione terræ, & post decursum uitæ, apud inferos in sinu Abrahę refrigeriũ. Deũ optimũ, si reddit placatus, quod et abstulerat iratus. O deũ tuũ qui & cædit & sanat, condit mala & facit pacem. O deum etiã ad inferos usq; misericordẽ. Sed de sinu Abrahæ suo tempore. De restitutione uero Iudææ, quã & ipsi Iudæi, ita ut describitẽ, sperãt, locorũ & regionũ nominibus indu-

16 17

ℭti

cti, quomodo allegorica interpretatio in Christum & in ecclesiam, & habitum & fructum eius spiritaliter competat, & longum est persequi, & in alio opere digestum, quod inscribimus de spe fidelium, & in præsenti uel eo ociosum, quia non de terrena, sed de cœlesti promissione sit quæstio. Nam & confitemur in terra nobis regnum repromissum, sed ante cœlum, sed alio statu, utpote post resurrectionem in mille annos in ciuitate diuini operis Hierusalem cœlo delata, quam & Apostolus matrem nostram sursum designat, & πολίτευμα nostrum, id est municipatum in cœlis esse pronuncians, alicui utique cœlesti ciuitati eum deputat. Hanc & Ezechiel nouit, & apostolus Ioannes uidit, & qui apud fidem nostram est nouæ prophetię sermo testatur, ut etiam effigiem ciuitatis ante repræsentationem eius conspectui futuram in signum prædicarit. Denique proxime expunctum est Orientali expeditione. Constat enim, ethnicis quoque testibus, in Iudæa per dies quadraginta matutinis momentis ciuitatem de cœlo pependisse, omni mœniorum habitu euanescente de profectu diei, & aliàs de proximo nullam. Hanc dicimus excipiendis resurrectione sanctis, et refouendis omnium bonorum utique spiritalium copia, in compensatione eorum quæ in seculo uel despeximus uel amisimus à deo prospectam. Siquidem & iustum & deo dignum, illic quoque exultare famulos eius, ubi sunt & afflicti in nomine ipsius. Hæc ratio regni cœlestis. Post cuius mille annos, intra quam ætatem concluditur sanctorum resurrectio pro meritis maturius uel tardius resurgentium, tunc & mundi destructione & iudicij conflagratione commissa, demutati in atomo in angelicam substantiam, scilicet per illud incorruptelæ superindumentū transferemur in cœleste regnum de quo nunc sic ideo retractatur, quasi non prædicato apud creatorem, ac per hoc alterius dei Christum probātē, à quo primo & solo sit reuelatum. Disce iam hinc illud & prædicatum à creatore, & sine prædicatione credendum apud creatorem. Quid tibi uidetur, cum Abrahæ semen post primam promissionem, quam in multitudinem arenæ repromittitur, ad instar quoque stellarū destinatur, nónne & terrenæ & cœlestis dispositionis auspicia sunt? Cum Isaac benedicens Iacob filium suum, det ait tibi deus de rore cœli, & de opimitate terræ, nónne utriusque indulgentiæ exempla sunt? Denique animaduertenda est hic etiam structura benedictionis ipsius. Nam circa Iacob, qui quidem posterioris & prælatioris populi figura est, id est, nostri: prima promissio cœlestis est roris: secunda, terrenæ opimitatis. Nos enim primo ad cœlestia inuitamur, cum à seculo auellimur, & ita postea inuenimur etiam terrena consecuturi. Et euangelium uestrum quoque habet: Quærite primum regnum dei, & hæc adijcientur uobis. Cæterū ad Esau promittit benedictionem terrenam, & subijcit cœlestem, de opimitate terræ dicēs, Erit inhabitatio tua & à rore cœli. Iudæorum enim dispositio in Esau priorum natu, & posteriorum affectu filiorū à terrenis bonis imbuta per legem, postea ad cœlestia per euangelium credendo deducitur. Cum uero Iacob somniat scalas obfirmatas in terra ad cœlum, & angelos alios ascendentes, & alios descendentes, innixū desuper dominū temere si forte interpretabimur, scalis his iter ad cœlum demōstrari, quò alij perueniant, unde alij decidant, domini cōstitutū esse iudiciū. Cur aūt ut euigilauit, & primū loci horrore concussus est, conuertitur ad inter-

Opus de spe fidelium

Mille anni

Prodigium

Milliariorum somnium

18

interpretationem somni? Cum enim dixisset, quam terribilis est locus iste, Non est, inquit, aliud, sed aedes dei, & haec porta coeli. Christum dominũ enim uiderat, templum dei, & portam eundem per quem aditur coelum. Et utique portam coeli non nominasset, si coelum non aditur apud creatorẽ. Sed est & porta quae recipit, & quae perducit, strata iam à Christo, de quo Amos: Qui aedificat in coelum ascensum suum, utique non sibi soli, sed & suis qui cum illo erũt. Et circumdabis enim illos tibi, inquit, tanquam ornamentũ sponsae. Ita per illum ascensum ad coelestia regna tendentes miratur spiritus dicens: Volant uelut qui sunt milui, ut nubes uolant, & uelut pulli columbarũ, ad me scilicet simpliciter ut columbae. Auferemur enim in nubes obuiam domino, secundum Apostolum, illo scilicet filio hominis ueniente in nubibus, secundum Danielem, & ita semper cũ domino erimus, eatenus dum & in terra & in coelo, qui ob utriusque promissionis ingratos, ipsa etiam elemẽta testatur: Audi coelum & in aures percipe terra. Et ego quidem, etiamsi nullam spei coelestis manum mihi toties scriptura porrigente, satis haberẽ huius quoque promissionis praeiudicium, quod iam terrenã gratiã teneã, expectarẽ aliquid & de coelo, à deo coeli, sicut & terrae: ita crederẽ Christũ sublimiora pollicentẽ, eius esse qui & humiliora promiserat, qui experimenta maiorũ de paruulis fecerat, qui hoc inauditi si forte regni praeconiũ soli Christo reseruauerat, ut per famulos quidem terrena gloria, coelestis uero per ipsum deum annunciaretur. At tu hinc quoque alium argumentaris Christũ, quod regnũ nouũ annunciet. Prius est, aliquod exemplũ indulgentię proferas, ne merito dubitem de fide tantę promissionis quam sperandã dicis, imò ante omnia est, ut quę coelestia praedicas repromittere, aliquod coelũ probes eius. At nũc uocas ad coenã, nec domum ostendis: allegas regnum, nec regiã monstras. An quia Christus tuus coeleste regnum repromittit, non habẽs coelum? quomodo & hominẽ praestitit non habens carnem? O phantasma omne, ó praestigia magnae etiã promissionis.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

SCripserat Marcion opus Antitheseon, quibus Euangelium suum impudenter adulteratum fulciebat, uendicans id Christo melioris dei filio. Nam uetus instrumentum Creatoris uideri uolebat, cuius scripturae cum Euangelica doctrina ex diametro, quod aiunt, pugnarent. Eas Antitheseis in hoc quarto libro conuincit sic Tertullianus, ut planum faciat nihil inesse nouo instrumento, quod non in ueteri contineatur figuris & umbris pleno. Et quanquam utriusque praeceptorum & ceremoniarum diuersitatem non negat, docet tamen illam eodem tendere, nempe in unum deum. Nam & Euangelica doctrina est à Creatore praedicata, significante uetus instrumentũ temporale futurum dum mutabile ostendit, nouũ autẽ aeternũ, ut est apud Esaiã. Sed quia Marcion Euangelium Lucae uelut à fautoribus Iudaismi corruptũ per Antitheseis suas arguebat, de Euangeliis ac Euangeliorũ autoribus et autoritate ecclesiarũ Apostolicarũ prolixe disserit, inde Lucae Euangelio fidem astruens quod ecclesiarum Apostolicarũ calculis sit cõprobatum, & uicissim Euangelio Marcionis autoritatẽ abrogans, quod posterius sit, nunquam ab orthodoxis receptũ, at ueritas falsitatẽ praecedat necesse est. *Veris igitur* scripturis adulterinam Marcionis doctrinam profligat, nihil ultra desiderans quàm ut si Christũ Creatoris prophetias adimplesse, & legem adiuuisse conuicerit, Creatoris filium certo probasse credatur. Proinde refellit Antitheseis Marcionis, quibus cum ex aliis, tum ex ipsis Christi gestis demonstrare nitebatur aliũ esse Christũ, quẽ Creator aliquando missurus esset

esset ad restituendam rem Iudaicam, alium qui uenisset ad asserendum genus humanū, à deo quondam ignoto reuelatus. Idq; facit comparans oracula prophetarum cum ijs quæ Christus gessit, uidelicet de paralytici curatione, de peccatorum remissione, de uocabulo filij hominis, de publicano adlecto in comitatum, de Ioanne præparatore uiarum dominicarum, de Christo sponso, de nouo testamento, de sabbato per Christum non obseruato, de ascensu in montem, de uoce nocturnæ precationis ad patrem, de Apostolorum numero, de mutato nomine Simonis in Petrum, de gentilium ad Christum affluxu. Quibus decursis, Christi doctrinam cum decretis confert Creatoris. Et docet quidem Christum Euangelicam doctrinam ut consentaneum supplementum & Colophonem (quod aiunt) disciplinæ Creatoris addidisse. Siquidē Christi præcepta adiuuant non destruunt ueterem legem. Et est probabile eius esse euangelicū dogma, qui ante in ueteri testamento ueluti quædam huius præludia ac figuras præmiserit. Nam hæc uidetur mens fuisse Creatoris Iudaico populo legem præscribentis, ut sic paulatim homines ad perfectū uiuendi institutū assuefaceret, qualis est Christianismus. Proinde colligit nullū aliū deum à Christo reuelatū, præter Creatorē, Cuius ueterem doctrinam ubiq; in Euangelio licet animaduertere. Paulò post narrat quo pacto Ioannes Baptista fuerit offendiculum passus, auditis uirtutibus Christi. nam hoc solebat obijcere Marcion. Mox hæc præcipue percurrit, De remissione peccatorū mulieris peccatricis, Quod diuites mulieres Christo forent adhæsuræ, quod in parabolis locuturus esset, Quod Christus uere natus sit, Quod mari & uentis esset præcepturus, quod sit expugnator spiritaliū hostium, De quibusdam imbecillitatibus quas Christo obijciebant Marcionitæ, & primū De ignorātia, De populis à Christo pastis, De Petri attestatione pro omnibus Apostolis facta, Tu es Christus, De æmulatione Christi, Quod Christus cum Moyse & Helia fuerit cōspectus in monte, de paruulis à Christo dilectis, Lenitatē Christi promissam à Creatore, De recusato comite, De alijs septuaginta discipulis adlectis. Atq; huius quidē generis alia multa tractat, totū uidelicet Euangeliū transcurrendo, quæ sigillatim enumerare longū esset, fastidium fortassis lectori generatura, ad ipsam uoluminis lectionē properanti. Cæterum summa totius disputationis huc spectat, ut probet Christum magis legem & prophetas excoluisse q̃ reiecisse. nam spiritalem illis sensum accōmodauit, quod utiq; extruere fuit non destruere. Sed libet ipsius autoris epilogum ex calce libri huc transscribere, Impleuimus, inquit, ut opinor sponsionem. Exhibuimus Iesum Christum, prophetarū doctrinis, sententijs, affectibus, sensibus, uirtutibus, passionibus, etiam resurrectione non alium quàm Creatoris. His nimirum uerbis, totius huius libri summam breuiter cōplexus est.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM

1 ET omnem paraturam.) Hoc est, omnem materiam, omnem argumentorum apparatum. Vt supra. Opus ex contrarietatum oppositionibus.) Definit quid sit Antithesis. Oppositio uidelicet contrarietatum. Cui procurant.) Hoc est, cui inseruiunt more procurantiū res alienas. Cum datiuo semper cōstruit, crebro hac locutione utens. Libro primo aduersus Marcionem. Aemulatio autem liberando homini procurat.

2 Præscriptiue.) Prætendendo uidelicet præscriptionem longioris temporis atq; possessionis. Nonne ergo distare.) Restituimus locum, Non nego distare scribentes. Ex castigationibus Gorziensibus. Simul crediderunt.) Simul pro simul ac, siue posteaquam. Compendiatū est enim nouum testamentum.) Compendiatum pro in compendium contractum. Et à legis laciniosis oneribus expeditum.) Laciniosa onera uocat multiplicia & quæ homines occupationibus distinebant, sicut impedit ingressum uestis laciniosa. Ne rememineritis proprium.) Scripsimus, Ne rememineritis priorum. Ex Gorziensi. Habes nūc Antithesis.) Vocandi casus est ô Antithesis. Con-

3 sultandos.) Frequentatiuo utitur perinde ac primitiuo. Habuit utiq; authenticam paraturam.) Paratura pro materia, ut supra. Paulò post scripsimus, qualitas ædita est. Sed de conuersatione à Paulo denotabantur, hoc est arguebantur. Libro de patientia, Parū hoc si non etiam proditorem suum secum habuit, nec constanter denotauit. Item alijs in lo-

4 cis. De titulo quoq; funis ergo ducendus est contentionis.) Funem contentionis ducere prouerbialiter dixit, ut in libro De resurrectione carnis, Nolo, nunc, inquit, contentioso

tioso fune deducere, hac an illac hominẽ ꝑditio depostulet. Et aduersum Iudæos in principio, Alternis uicibus contentioso fune, uterq;, diem in uesperam traxerunt. Cum & pecuniam in primo calore fidei.) Hoc in præscriptionibus indicauit, Marcion quidem, inquit, cum ducentis Sestertijs quæ ecclesiæ intulerat, nouissime in perpetuũ dissidium relegatus, uenena doctrinarum suarum disseminauit. In hæresim suam à nostra ueritate descijt.) Descijt pro desciuit, à uerbo descisco. Nullis notum, ut non eodem natum.) Emendauimus ex castigatiunculis Gorziensis codicis ad nos missis, Nullis autem notum, ut non eo damnatum. Capita magistrorum uideri quæ discipuli promulgarint.) Hunc locum nostrum secuti iudicium, ac memores solitum Tertullianũ uerbo capit suo more uti, capita nomen uertimus in capit uerbum, ut nunc sic legatur, Capit magistrorum uideri quæ discipuli promulgarint. Hoc est, Possunt magistrorũ uideri ea quæ discipuli promulgarint. Vt supra libro secundo. Capit etiam imaginem spiritus dicere flatum. Et libro tertio. Id enim intelligi uel non intelligi capit. Vt de alijs locis ob breuitatem taceamus. Tramittit.) Pro transmittit, ut infra, Et inde tramitti in terram. Ibi scripsimus, Cum de Euangelij fide aduersus hæreticos expedimur. Ex Gorziensi. Itẽ totum quod elaborauit. Vt mox, A creatore separatum. Ex eodem. Alienum legis & prophetarum.) Vt supra, De resurrectione carnis. In re aliena salutis. Item, in alienã culpæ.

5 6

Hæc conueniemus.) Sic etiã supra locutus est. Infra scripsimus. Inter hos mag. Item, nihil Christo dei alter. Ex Gorziensi. Hoc primũ bibito.) Restituimus, hoc primum obito, cito facito. Item mox, qui habitatis terram. Ex Gorziensi. Ad quod uenimus. Hoc age Marcion.) Hunc locũ meo iudicio sic recte legas distinguasq;, ut dici solet, Ad quod uenimus, hoc age: Marcion aufer etiam illud de euangelio. Est autem prouerbium à uulgo sumptum, unde ferè sua mutuatur Tertullianus, ut est, locum in balneis occupare. Item, Clausis oculis aliquid agere, & ducere funẽ contentionis, ad lineas, ad gradum, ac illud, Aspis à uipera uenenum mutuatur, De calcaria in carbonariam ire, media agina ferri, ijsdem lineis dimicare, lineas præducere, lineis insistere, De gradu pellere, Eodem iugo urgeri. Eodem gradu occurrere, & similia. Perinde autem hæc duo uerba, Hoc age, ualent, ac si dicas, totus in hoc incumbe, Sis intentus. Nam id agere proprie significat. Cuius locutionis mentionẽ Plutarchus facit in Coriolano. Porrò Germanis quoq; non est incelebris huiusmodi sententia, quum rei præsenti incumbendum esse significantes, inuicem cohortando sese dicunt, Ad quod uenimus, hoc agamus. Infra scripsimus, quomodo hoc eum uocari cognouerit. Non quasi in extraneum Iesu. Hoc est, in alienum à Iesu. Sic dixit in De resurrectione carnis. Extranea gloriæ. Rursum libro secundo aduersus Marcionem, Quis mali extraneus, nisi qui & inimicus? Sed de candida salutis gloriari uolebat.) Candidam substantiue pro ueste usurpat, à qua dicti sunt candidati, uidelicet honorum apud Romanos olim petitores. Exalbati.) Sic infra, Et super niuem exalbabo. In superioribus libris alicubi dixit, Exalbidus. Delinquentiæ maculis.) In De resurrectione carnis, Et illi quidem, inquit, delinquentias carnis enumerant. Et alibi hoc uerbo sæpe utit. Lucidati & nigrati præterea uerba sunt huius autoris. Eierasse.) Eierare sicut deierare & peierare. Vti assolet.) Hoc est, ut fieri solet. Modus loquẽdi autorib. frequens. Succidisset.) Vt lib. 2. Qua succiderat illi, id est, succubuerat. Vel pareat.) Reposuimus, Vel hic pareat. Est aũt pareat pro appareat, ut supra sæpe. In solitudinem ꝓcedit. Solẽnis et huius.) Distinguerẽ, in solitudinẽ procedit solẽnis. Et huiusmodi regio creatoris. Solennis, id est, assuetus siue sic solitus. Infra, Sed & illud, inquit, recogitauit ordinarium & solenne. Paulò post scripsimus. Ostenderat iam alicubi deum. Significat per nationes emundationis.) Legendum, significato per nationes emundationis. Hoc est, quum subsit significatio emundandarum nationum. Ne in dedecus tibi uertat.) Vertat absolute pro cedat, Infra scripsi, Nemo enim malo obsequi patitur. Item infra, Habes itaq; iam & spec. med. Dispunctam prophetiam.) Hoc est, adimpletam quum deberetur, ut supra. Circumduxit delictum tuum.) Hoc est, deleuit, obliterauit, hic ignouit. Paulò post pro malumus supposui maluimus. Et mox, Cui enim homo pater.

7 8 9 10 11 12 13

Talem si forte.) Si forte pro forte. Castori aut Herculi.) Vterq; Iouis filius. Castor ex Leda Tyndari coniuge, Hercules ex Alcmena Amphitryonis. Simplex si forte uideri potest.) Si forte pro forte. Mox restituimus ex Gorziensi collatione, Ex ac-

14

cidenti obuenit.Infra, Vt ostenderet eum & hominem. Extraneum legis & Iudaismi prophanum.) Extraneum ut supra cum genitiuo plus semel coniunxit. Hic etiam dixit

15 Iudaismi prophanũ, Intelligens à Iudæis reiectum uelut execrabilem. Et contrariam initiatos diuinitatem.) Potest esse figura Græca. Deuersio eius.) Deuertere & deuersari supra quoq; legimus. Paulò post scripsimus, Hanc sponsam Christus sibi etiam per

16 Salomonem. Nuptias non coniungit.) Hoc enim erat Marcionis dogma. Separatio per coniunctionem capit de qua fit.) Ostendimus in superioribus scholijs rarum ac insolentem huius uerbi capit usum in hoc autore. Sensus est, Separatio per coniunctionem accidit de qua fit. Capit, id est, capax est fieri. Datur. Possibilis est. Pridiana pabu

17 li paratura.) Paratura pro apparatu, ut supra. Non constanter turbatur.) Sic in De patientia, Proditorem, inquit, suum secũ habuit, nec constanter denotauit. Paulò post scri-

18 psimus, Helisæus propheta. Rursum infra, Ponam in terra inaquosa. Proprietatem doctrinæ suæ inducit ad edictum (ut ita dixerim) Christi.) Iurisconsultorum sermo est, apud quos edictales bonorum possessiones sunt, ordinariæ uidelicet, & quæ ius tribuũt. Dedicauit.) Hoc uerbo libenter utitur. Aduersum Marcionem libro primo. Vt imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur. In De carne Christi, Nouè nasci debebat nouæ natiuitatis dedicator. In De resurrectione carnis. Recogita totum illi deum occupatum ac dedicatum. Infra, De materia potius subiacenti uolunt ab illo uniuersitatem dedicatã. Et alibi sæpe. Infra scripsi, Quæ iudicia pupillis. Mox addidimus utiq;, à summo terræ

19 utiq; nationes. Et infra, Igitur quia à consolatione. Ex Gorziensi. Aduocare languentes.) Aduocare pro consolari, & aduocatum agere languentium quem ipse infra uocat

20 Aduocatorem. Quo suam supra in benedictionibus sufferentiam commendaret.) Sufferentia substantiuum nomen, pro patientia, quam & benignitatem mox interpretatur. In proximo uersu promiserat uertimus in præmiserat. Dei alterius infirma commendatio est.) Huic loco ob transpositionẽ dictionum deprauato mederi licuit ex Gorziensi collatione, Infirma commendatio est, quæ de alterius destructione fulcitur. Et erit par iam creatoris. Par cum genitiuo. Sic in De patiẽtia, Nisi quòd ipsa diuersitas mali & boni, æqualiter magnitudinis par est. Mendicorum aduocatorem.) Hoc est, con

21 solatorem, aduocatum. Recepistis aduocationem uestram.) Hoc est, consolationem. Vt in De patientia. Itaq; talibus, inquit, & aduocatio & risus promittitur. Mox scripsimus, Vtiq; ex diuitijs. Et infra, in Babylonem transferentur. Sublimitatem & diuitias.) Nos, ex diuitijs. Item, nec descendet cum illo gloria sua. Rursus, In diuites affluen-

22 tes delitijs. Et, in lectis eburneis. Ex castigatione Gorziensi. Abdixit creator.) Pro abdicauit & reiecit, repudiauit, Ibi nos, quàm prophetas uexatos. Infra, maledicunt & ca

23 lumniantur. Et super tunicam pallio quoq; cedi.) Hoc est, ut ultra tunicã ademptam pallio quoq; cedatur. Et ultionem ad deum redigens.) Sic etiam supra locutus est. Et infra, Redactam scilicet in dominum. Sed adiutore præcepto.) Pro adiuuante præcepto. Vt libro primo, A tempore arbitro & metatore initij & finis. Ne quis ergo indigeat, datorem imparatam habens.) Legendum, datori paratam habes. Paulò post scri-

24 psimus. Vnum erit ex ijs. Et infra, gentes in hæreditatem. Et cœpit expungi.) Hoc est, adimpleri. Passiuitatem sententię meæ permisit.) Passiuitatem, id est, libertatem, communitatem ad utrumuis, Vt uidelicet sententia siue uoluntas mea sit communis nec astrictã sed soluta ac libera ad hoc uel illud agendum aut non agendum. Sic in libro aduersus Hermogenem, Hæc inquies non est, hec turbulentia & passiuitas non est. Aduersum Valentinianos, Illi uero, inquit, & de passiuitate uitæ, & de licentia delictorum generositatẽ suam uindicent. In libro De pallio dixit passiuitus aduerbialiter pro passiue.

Vt ad legem uoluntati sperem factum.) Legendum, Vt ad legem uoluntatis parem factum. Cuius nullam præstrinxerat distinctionem.) Præstrinxerat pro uel leuiter indicauerat. Sic & supra hoc uerbo usus est. Nec te moueat, quod paulò post sequitur, Et

25 præstruxit uel distinxit. Fœnori si forte pendendo.) Si forte pro forte. Procurantis Euangelio.) Cum datiuo ut supra, hoc est, ministrantis, subseruientis. Infra, soles & im

26 bres. A iudice & dispunctore meritorum.) Dispunctorem uocat exolutorem, satisfactoremq;. Infra pro timere scripsimus temerè. Ex Gorziensi. Adulterium Marcionis manus stupuisse miror.) Adulterium, id est, adulterationem, uitiationem, uiolationẽ, quam

Euange-

Euangelio uidelicet alibi intulit. Adhuc cruda.) Velut incipiens. Infra, Christus uero. Item paulò post, quæ ex forma prophetici moduli. Ex Gorziensi. Egerat præparaturam uiarum dominicarum.) Præparaturam dixit pro præparatione. Vt paraturam supra sæpe. Qui nec unde speraret.) Vnde uidetur usurpare pro undeuis aut undelibet, ut & supra loquitur ni fallor. Diximus de remissione peccatorum.) Ex Gorziensi collatione reposuimus, remissa. Nam ueteres remissam dixere pro remissione. Cyprianus in De bono patientiæ. Dominus, inquit, baptizatur à seruo, & remissam peccatorum daturus, ipse non dedignatur lauacro regenerationis corpus abluere. Idem epistola decimaquarta. Qui autem, inquit, blasphemauerit in spiritum sanctum, non habet remissam, sed reus est æterni peccati. Sic missam dixit ea ætas pro missione, Vnde sacrificio id uocabulum accommodatum, ex hac occasione. Catechumeni qui & auditores dicuntur & audientes Tertulliano, in templo manebant donec Euangelium exposuisset episcopus. Tum clamabat Leuita, CATECHVMENI EXEVNTO, uel, si quis catechumenus remansit, Exeat. Ab hac itaque catechumenorum dimissione, uulgus appellationem Missæ sacro attribuit. Hoc antiquitatis mysterium in Isidori lexico refertur. Sic consul Romanus senatum mittebat. Et in quibusdam gentilium sacrificijs lictor clamitabat, EXESTO hostis, uictus, mulier, uirgo; ceu prodit Festus. Hodie in fine sacri, leuita pronunciat, Ite, missa est, id est, missio est, quod olim in initio dicebatur, antequam inciperentur uidelicet ipsa mysteria. Hinc iuxta uulgi consuetudinem Ambrosius missas facere dixit. A parte totum est nominatum. Nam proprie missa erat tempore sacrificij, quando catechumeni foras mittebãtur, ceu modo retulimus. Cum labore enim.) Expone cum labore enim ministrabant, & ob spem ministrabant. Maius & necessarius lumen.) Necessarius comparatiuum. Sic in De carne Christi, Quasi necessarius aliquid adferrent eo quod ille tum maxime agebat. Defuerunt.) Legendum deferunt. Paulò post scripsimus, Virgam Moysi. Intestino itinere.) Intestinum iter uocat intraneum. Vt intestinum opus Vitruuius. Non depetunt.) Sic legitur in exemplaribus manuscriptis. Hoc est, expetunt. Sed & hoc, qui aduersarius legis.) Sed & hoc, subaudi fecit, qui aduersarius legis, subaudi erat, ut probare uolebat Marcion. Nullius adhuc nouæ legis initiata.) Initiatus cum genitiuo. Infra scripsimus, Atque ita potest uideri legẽ non irrup. Et paulò post, qui & coruos alit. Aut si non eadem & maiestas.) Malim, ei maiestas.

Alcuin. de miss. Isidor. Amalar.

27 28 29 30 31 32 33

Sed sexcenta millia hominum protelauit.) Hoc est, diu sustentauit, uitam eorum prorogauit. Quid ergo hoc idem inspectum centum millib. hom.) Pro idem scribẽdum dem. nam in Græco est δῶ. Et illa insignis.) Distinguo, Nec de naturæ lege communis. sed illa insignis. Remuneraturus.) Subaudi est. Omnem natiuitatis & educationis fœditatem &c. perorantibus.) Sic in De carne Christi, Ab ipsa quidem exorsus natiuitate, perora age iam spurcitias genitalium in utero elementorũ, Et quæ illic sequuntur. Obnoxius confusionis.) Obnoxius cum genitiuo construit. Non decẽ mensium cruciatu deliberatus.) Deliberatus pro liberatus. Sic in De patientia, Minorum, inquit, deliberatione lædemur? Hoc est, dum soliciti sumus ut à minoribus periculis liberemur. Et primo retinaculi sui uulnere.) Hoc dicit propter neruum umbilicarem, qui resecari solet ab obstetrice. Sic in alienos demonstrat illos.) Nos inalienos fecimus nostrum secuti iudicium, duabus dictionibus coniunctis. Sic autem Inalienus dicit, pro non alienus, ut alibi, Inbonus & Inuerus. Hoc in Tertulliano nouum non est. Aut quoscunque alios secum, quàm prophetas suos.) Ita loqui solet autor noster, subaudiens aliquid ad quod referri possit quàm. Sed quid tam Christus creatoris?) Subaudi, facere debuit. Alter consummator noui.) Heliam intelligit rediturum in fine mundi. De quo mox dixit, Alter reformator quandoque. An ratione, quam defendimus.) Figura Græca. secundum quam. Tres de discentibus arbitros futuræ uisioni.) Discentibus, id est, discipulis, ut supra sæpe. Consignari nouum testamentum.) Elegans imprimis uerbum & huic loco conueniens. Precariò usus est.) Hoc est, ad tempus uelut si precibus obtinuisset. Quasi iam & officio & honore dispunctis. Hoc est, perfunctis absolutisque. Mox scripsimus, Vocis cœlestis illius. Et si commemoremur promissionis Moysi.) Hoc est, admoneamur, Aut, si in mentem ueniat promissionis Moysi. Expuncta.) Adimpleta, ut supra. Reposuimus mox, Si ergo inueni gratiam. Cognoscenter

34 35 36 37

scenter.) Ita uertit aduerbiũ Græcum γνωσῶς. Cæterum dei faciem.) Secundum dei faciem. Et, quantum ad dei faciem pertinet. Paulò post scripsimus, Et inuisionem loquar ad eum. Item, Os ad os loquar ad eum. Quàm solebat à creatore. Subaudi, discedens. Vel à creatore, id est, ex parte creatoris. Quousque ero apud uos?) Adiecimus ex Gorziensi, Quousque sustinebo uos? Item, Totum apud te. Et illi agis.) Hoc est, Actorem procuratoremque illius agis. Quàm olim apud nos agere cœpisti?) Eleganter hoc.

38 Vt tempus quæratis.) Figura Græca. secundum tempus, id est de tempore. Antitheseis, plurimum, causarum diuersitas fecit.) Plurimum hic est aduerbium, id est, ut plurimum, plerunque, ut supra. Preter oneribus consparsionũ.) Aduerbialiter usurpat præter pro præterquàm. Sic infra, Cæterum, inquit, præter ex causa adulterij, nec creator disiungit. Considera causarum offerentiam.) Sic hic dicit offerentiam, ut ante dixit sufferentiam. Quemcunque conueneris in uia.) Conuenire Tertullianus usurpat pro inuenire, deprehendere. Quemadmodum supra locutus est non semel. In hoc ipso libro, Hæc, inquit, conueniemus. Hæc erunt potius nostræ Antithesis.) Scribe Antitheses. Et hæc ponit pro hæ. Sic in fine libri De patientia, dixit, Hæc disciplinæ, pro hæ disciplinæ.

39 Quis tam præstans in homines.) Præstans hic liberalem & benignum significat, à præstando, id est, exhibendo. Nam libro secundo præstantiam pro liberalitate posuit. Sic & misericordiam, inquit, propter errantes, & patientiam propter non resipientes, & præstantiam propter merentes. Et hoc ipso libro infra, Cæterum nihil tam abruptum, quàm ut alius præstet, alius de præstantia eius securos agere mandet. Hoc est, de prestatione siue exhibitione. In testificationem & adherentiam terre eorum.) Coniicio scribendum, Ad horrentiam terre eorum. Id est, ut exhorrerent terram eorum. Erit igitur huius formæ uocabulum Horrentia, cuius, Sufferentia, Offerentia, de quibus ante diximus. An nec unius deus?) Adiecimus ex Gorziensi collatione, An nec unius lacertæ deus? Cum maxime per Christum reuelabat.) Id est, in primis omnium maxime, quemadmodum supra admonuimus. Sic rursum infra. Qui cum maxime potiora legis

40 prætereuntes incusabat. Vti traduceret eas.) Hoc est, infamaret, carperet. In Prescriptionibus. Nam et sic, inquit, facilius traducentur. Infra scripsimus, Nec nationibus: Ecce

41 enim. Per exempla recidiuæ.) Subaudi uitæ. Recidiuæ, id est, redeuntis puta per resuscitationem à Christo factam. Vnde recidiuatum dixit in De resurrectione carnis. Que carnis recidiuatum pollicentur, id est, restitutionem. Et, Recidiuatus Iudaici status, Eodem. Sublimior spei. Elegans locutio. Sic Liuius dixit, Abiectior animi. Infra scripsi-

42 mus, Aeternæ non longæ uitæ inuitator. Et negat lucernã abstruendã.) Ex hoc loco apparet in Præscriptionibus legendum esse, Ipse docebat lucernã non sub modio ab-

43 strui solere. Vbi in exemplaribus scriptũ est obstrui. Vt Christus tam præcoquam.) Sic distinxi, Cæterum nec tempus admisisset, ut Christus tam præcoquam imò tam acerbam adhuc dilectionem expostularet, nouo & recenti deo, ne dixerim nondum palam facto. Appellans prohibens.) Monentibus Gorziensibus castigatiunculis, scripsi-

44 mus appellantis, prohibentis etiam. Adagnitionem intentare.) Elegans uocabulum adagnitio. Mox scripsimus, Ex Euangelij promulgatione. Paulò post, Creatorem utique significans, ex Gorziensi. Et demerendo procurat.) Iterum procurat cum datiuo.

45 Quos pares gentium ridebat.) Hoc est, pares gentibus. Sic in De carne Christi, Alioquin par erit eorum, quæ conuersa amittunt quod fuerunt, quorũ utique deus in omnibus

46 par non est. Quam cui per omnia paria uenerint.) Lego pariauerint, id est, pares fuerint siue æquales, à pariãdo. Quo uerbo in De resurrectione carnis usus est, Aequa enim substantia pariant inter se Christus & Adam. Eodem libro supra, Et sermo enim deus, inquit, qui in effigie dei constitutus, non rapinam existimauit pariari deo. In libro De carne Christi, Pariamus igitur, de calcaria (quod dici solet) in carbonariam, à Marcione ad Apellen. Sic enim illic legendum censemus pro paruimus. Ab impedimentis laciniosæ uitæ & implicitæ.) Exponit seipsum quũ dicit, & implicitæ, id est, implicitæ. Nam laciniosum & implicitum significat. In illos an & in omneis parabolam, dixit & ad ipsos & ad uniuersos q. e. p. e. proponi tactorũ similitudinẽ.) Hunc locũ deprauatũ confusumque sic restituimus nostrum secuti iudicium, an recte decernat lector. Itaque interroganti Petro, in illos an & in omneis parabolam dixisset, ad ipsos & ad uniuersos qui ecclesiis

præfuturi

præfuturi essent, proponit Actorum similitudinem. Est autem Actor procurator publi-
cus cuius fit mentio in Tract. quod cuiusque uniuersitatis nomine, in Pandectis. Et Actus
ipsa administratio, quo uocabulo paulò post utitur Tertul. Cœnæ paratura.) Paratu 47
ra pro apparatu ut supra. Genitura peruersa est.) Genituram pro generatione antè
dixit plus semel. Ab actu summotus.) Modo docuimus Actum esse ipsam admini- 48
stratione Actoris, id est procuratoris. Vnde hic dicit, Ab actu summotus, hoc est, ab offi-
cio summotus, adempta uidelicet administratione. Cautionibus releuat.) Syngra-
phas intelligit. Amentauit hanc sententiam.) Amentauit, id est, iaculatus est, emisit,
ab amento quod lorum significat deductū uerbū Amentare. Quod sequitur, Duos enim
dominus. Nos dominos. Paulò post scripsimus, Creator autem alio modo. Vt unde 49
magis probetur.) Aut quæsitiue legenda sententia. Aut in unde subaudiendū, Nihil sit,
Vt nihil sit unde magis probetur, &c. Verū habet nescio quem suum modum in usu hu-
ius aduerbij Vnde. Quemadmodum in superioribus animaduertere potuit lector. Infra,
adulter est. Manet &c. Aduersus fructū nuptiarū.) Hoc est, liberorū procreationem. 50
Sic supra. Ipsum quoque fructū, inquit, cōnubij benedicendo promisit, qui de infantia pri-
mus est. Sed nec tuum Apostolum.) Subaudi constat, aut certū est. Cæterū præ-
ter & causa.) Scripsimus, ex causa. Hoc nouū est quod præter usurpat aduerbialiter pro
præterquam, ut supra, Præter oneribus consparsionū, id est, præterquam oneribus conspar-
sionum offarcinatam. Quoquo uelis latere.) Prouerbium resipit. Quia si frater
illecebris decesserit.) Nos illiberis suposuimus. nam una uoce reddere uoluit quod Græ
cis est ἄπαις, id est, carens liberis. Male meritati.) Ineptū me hercule uerbum. Capta
uit schema quod uocant similiter desinens. Et hæc ipsa scriptura reuincente oculos 51
eius.) Lege hac ipsa scriptura. Mox scripsimus, Etsi non cœlestem. Resurrectionem
expungat.) Hoc est, absoluat, adimpleat. Cur non capiat sinum Abrahæ dici.) Hoc
uerbum in superioribus sæpe iam nobis occurrit. Sensus hic est. Cur non possit dici sinus
Abrahæ, temp. & cætera. Sic in De resurrectione carnis, Terrā sanctā Paradisum, quam
& patrum dici capiat. Ac candida quædam utriusque iudicij prospiciatur.) Candida
pro spe & expectatione. Vestis erat petitorum, ut supra annotauimus. Nostri dei mo
nela.) Hoc uocabulum etiam in De patientia usurpauit, Si manu quis, inquit, tentauerit
prouocare, præsto est Dominica monela. Molino saxo.) Saxo molari. Sed & ue- 52
niam dei fratri.) Nos castigauimus, ueniam des fratri. Ex Gorziensi. Morositatem le
gis opponere.) Sic in Præscriptionibus. Nōnne manifeste diabolus, inquit, morositatem
illam Iudææ imitatus est? Etiam ædito documento.) Mundationis uidelicet. Eli- 53
matorem.) Ab elimando, id est, expoliendo. Opiniosus.) Hoc est, sinistræ opinionis.
Obsecratores legis.) Legendum obseruatores. Pristino leproso.) Hoc est, prio-
ri. Væ qui dixerit eis.) Qui particula superabundabat. Expungendam.) Hoc est,
adimplendam ex debito uelut promissam. Ex decem.) Hoc est, segregatum. Hoc
& domino uolente interpretari legem.) Hoc, id est, secundum hoc, uel, in hoc. Infra scri-
psimus, Nec templum, nec oratores. Et semetipsum.) Subaudi esse unius dei. Sed 54
erat unus aliqui deputandus ex ijs q.q.m.i.h.) Vnus aliqui pro aliquis. Vt in principio
libri quinti sequētis, Vnus aliqui discipulus. Sensus hic est, Erit terræ filius, uel unus qui-
libet è turba, siue unus de multis. quod Græci dicunt, ἐκ τοῦ πολλοῦ δήμου, καὶ εἷς τῶν πολλῶν.
εἷς τῶν τυχόντων. Ignorasse præsumeret.) Aut præsumeretur, aut præsumeret, Imper-
sonaliter. Ne ultra.) Id est, amplius, Iesum filium Dauid, existimaret. Ruentem 55
& ipsam Antith.) Appositio est. Atquin & hoc filius Dauid, Antithesim.) Distin-
gue, Atquin & hoc filius Dauid, Antithesim de suo retundendam. Vt sint duæ figuræ,
Synecdoche & Appositio. Hoc est, secundum hoc, nempe Antithesim de suo retunden
dam. Et ignorans Esaiam.) Coniicio scriptum fuisse, si & ignorans Esaiam. Hoc 56
cum maxime promittebat.) Eleganter hoc uerbo bis utitur hic. Violentorum con-
tractuum obnoxios.) Obnoxius cum genitiuo, qui passionis casus est. Ad imitationem
Græcorum. Existeret aliquis Marcion.) Existeret, id est, si emergeret, exoriretur,
exurgeret. Sic enim hoc uerbum apud Ciceronem interpretatur Asconius Pedianus.
In præruptum.) In manuscriptis codicibus habetur prærupium. Non ad aliud re- 57
sponsio domini sapit.) Præpositionem ad sustulimus. Errorem scribarum obtunde-

bat.) Sic & infra libro quinto, Vt iam, inquit, hinc & fidem tuam obtundam. Quorum & ipse par sit.) Par cum genitiuo ut supra sæpe. Vtiq;, & proinde.) Restituimus ex Gorziensibus adnotatiunculis, ut qui proinde in nomine, &c. Quæ illos manebant.) Hoc est, expectabant, ut supra. Non quia milites.) Legendum, Non qui milites pugnant. Oppositi omnium offensui.) Offensus iuxta quartam inflexionem pro offensione. Ordinem expungi.) Hoc est, absolui, perfici. Nimirum ueruecina illum Iudaica delectaret.) Veruecina, id est, caro ueruecis. Sic dicitur agnina, bubula, porcina, Plauto. Et in hoc psalmum expunctum.) Hoc est, adimpletum. Quæ expirat.) Ex Gorziensi collatione scripsimus, Quæ & spirat. Cum odorum paratura.) Paratura pro apparatu, ut supra sæpe. Laterensibus.) Laterenses, stipatores quod latus claudant. Infra, non cōparens. Nec negatur erasisse.) Nos, Aut negetur erasisse. Item, id est, non habentem ossa. Ex Gorziensibus castigatiunculis. Inspectui.) Inspectus in quarta declinatione pro inspectione. Mox, Quæ membra ex ossibus constant.

58 59 60 61 62 63

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS MARCIONEM LIBER QVARTVS.

OMNEM sententiam, & omnem paraturam impij atq; sacrilegi Marcionis, ad ipsum iam euangeliū eius prouocamus, quod interpollando suum fecit. Et ut fidem instrueret, dotem quandam cōmentatus est illi, opus ex contrarietatum oppositionibus, Antithesis cognominatū, & ad separationem legis & Euangelij coactum, qua duos deos diuidens, proinde diuersos, alterum alterius instrumenti, uel (quod magis usui est dicere) testamenti, ut exinde Euangelio quoq; secundum Antitheseis credendo patrocinaretur. Sed & istas proprio congressu cominus, id est, per singulas iniectiones Pontici cecidissem, si non multo opportunius in ipso, & cum ipso euangelio, cui procurant, retunderentur, quanquam tam facile est præscriptiue occurrere, equidem ut accepto eas faciam, ut rato habeam, ut nobiscum facere dicam, quo magis de cæcitate autoris sui erubescant nostræ iam Antitheses aduersus Marcionem. Atq; adeo confiteor alium ordinem decucurrisse in ueteri dispositione apud creatorem, alium in noua apud Christum. Non nego distare documenta eloquij, præcepta uirtutis, Legis disciplinas, dum tamen tota diuersitas in unum & eundem deum competat, illum scilicet à quo constat eam dispositam sicut & prædicatam. Olim concionatur Esaias prodituram ex Sion legem, & sermonem domini ex Hierusalem, aliam utiq; legem, aliumq; sermonem: deniq; iudicabit, inquit, inter nationes, & traducet populum plurimum, scilicet non unius gentis Iudæorum, sed nationum quæ per nouam legem euangelij, & nouum sermonem Apostolorū iudicantur & traducuntur apud semetipsas de pristino errore, simul crediderunt, atq; exinde concidunt machæras suas in aratra, & sibynas, quod genus uenabulorum est, in falces, id est, feros & sæuos quondam animos cōuertūt in sensus probos, & bonæ frugis operarios. Et rursus, Audite me, audite me, & populus meus & reges auribus intēdite in me, quoniam lex prodibit à me, & iudiciū meū in lucē nationū, quo iudicauerat atq; decreuerat nationes quoq; illuminandas per Euāgelij legē atq; sermonem. Hęc erit lex, & apud Dauid inuituperabilis, quā perfecta, cōuertēs animam, utiq;

Antitheses Marcionis

Instrumentum

Testamentum

2

Lex euangelij

utiq; ab idolis ad deum. hic erit & sermo de quo idem Esaias: Quoniã, inquit, decisum sermonem faciet dominus in terra. Compẽdiatum est enim nouum testamentũ, & à legis laciniosis oneribus expeditũ. Sed quid pluribus, cum manifestius, & luce ipsa clarius nouatio prædicatur à creatore per eundẽ. Ne rememineritis priorũ, & antiqua ne recogitaueritis. Vetera transierũt, noua oriuntur. Ecce facio noua quæ nunc orient. Item per Hieremiam: Nouate uobis nouamen nouũ, & ne seueritis in spinas, & circuncidimini præputio cordis uestri. Et alibi: Ecce ueniẽt dies, dicit dominus, & perficiã domui Iacob & domui Iudæ testamentũ nouum, nõ secundum testamentũ quod disposui patribus eorũ in die qua arripui dispositionẽ eorum, ad educendos eos de terra Ægypti. Adeò pristinum testamentũ temporale significat, dum mutabile ostendit, etiam dum æternum de postero pollicetur. Nam per Esaiam, Audite me & uiuetis, & disponam uobis testamentũ æternũ: adijciens sancta & fidelia Dauid, ut id testamentũ in Christo decursurũ demonstraretur. Eundem ex genere Dauid secundum Mariæ censum, etiam in uirga ex radice Iesse processura figurate prædicabat. Igitur si alias leges aliosq; sermones, & nouas testamentorum dispositiones à creatore dixit futuras, ut etiam ipsorum sacrificiorum alia officia potiora, & quidem apud nationes destinarit, dicente Malachia: Non est uoluntas mea in uobis, inquit dominus, & sacrificia uestra nõ excipiam de manibus uestris, quoniã à solis ortu usq; ad occasum glorificatũ est in nationibus nomẽ meum, & in omni loco sacrificium nomine meo offeretur, & sacrificium mundum, scilicet simplex oratio de conscientia pura: necesse est, omnis demutatio ueniẽs ex innouatione, diuersitatem ineat cum his quorum sit, & cõtrarietatem ex diuersitate. Sicut enim nihil demutatũ quod non diuersum, ita nihil diuersum quod non contrarium. Eiusdem ergo deputabitur etiam contrarietas ex diuersitate, cuius fuerit demutatio ex innouatione. Qui disposuit demutationem, iste instituit & diuersitatem. Qui prædicauit innouationem, iste pronunciauit & contrarietatem. Quid differentiã rerum ad distantiam interpretaris potestatum? Quid antitheseis exemplorum distorques aduersus creatorem, quas in ipsis quoq; sensibus & affectionibus eius potes recognoscere? Ego, inquit, percutiam, & ego sanabo: Ego, inquit, occidam, & ego uiuificabo, condens scilicet mala & faciẽs pacem. Quâ etiam soles illum mobilitatis quoq; & inconstantiæ nomine reprehendere, prohibentem quæ iubet, & iubentem quæ prohibet. Cur ergo nõ & antitheseis ad naturalia reputasti, contrarij sibi semper creatoris? Nec mundũ saltim recogitare potuisti, nisi fallor, etiam apud Ponticos ex diuersitatibus constructum æmularum inuicem substantiarum. Prius itaque debueras alium deum luminis, alium tenebrarum determinasse, ut ita posses alium legis, alium euangelij asseuerasse. Cæterum præiudicatũ est ex manifestis cuius opera & ingenia per antitheseis constant, eadem forma constare etiam sacramenta. Habes nunc antithesis expeditam à nobis respõsionem. Transeo nunc ad euangelij sane nõ Iudaici, sed Pontici interim adulterati demonstrationem, præstructuram ordinem quem aggredimur. Constituimus in primis, euangelicum instrumentũ Apostolos autores habere, quibus hoc munus euãgelij promulgandi ab ipso domino sit impositũ: si & apostolicos, nõ tamẽ solos, sed cũ apo-

Sacrificium mundum

Pontici

Euangelicũ instrumẽtũ

stolis, & post Apostolos: quoniam prædicatio discipulorũ suspecta fieri posset de gloriæ studio, si nõ adsistat illi autoritas magistrorũ, imò Christi, quæ magistros Apostolos fecit. Denique nobis fidem ex Apostolis Ioães & Matthæus insinuãt, ex Apostolicis Lucas & Marcus instaurãt, iisdẽ regulis exorsi, quantum ad unicũ deum attinet creatorẽ & Christum eius, natum ex uirgine, supplementum legis & prophetarũ. Viderit enim si narrationum dispositio uariauit, dũmodo de capite fidei cõueniat, de quo cum Marcione nõ conuenit. Contra, Marcion euangelio scilicet suo nullum adscribit autorem, quasi nõ licuerit illi titulum quoque affingere, cui nefas nõ fuit ipsum corpus euertere. Et possem hic iam gradum figere, non agnoscendum contendens opus, quod nõ erigat frontem, quod nullam constantiã præferat, nullam fidem repromittat de plenitudine tituli, & professione debita autoris. Sed per omnia congredi maluimus, nec dissimulamus quod ex nostro intelligi potest. Nam ex his cõmentatoribus quos habemus, Lucã uidetur Marcion elegisse, quem cæderet. Porrò Lucas non Apostolus, sed Apostolicus: non magister, sed discipulus, utique magistro minor, certe tanto posterior, quãto posterioris Apostoli sectator, Pauli sine dubio: ut & si sub ipsius Pauli nomine euãgeliũ Marcion intulisset, nõ sufficeret ad fidem singularitas instrumenti destituta patrocinio antecessorũ. Exigeretur enim id quoque euangelium quod Paulus inuenit, cui fidem dedidit, cui mox suum cõgruere gestiit. Siquidẽ propterea Hierosolymã ascendit ad cognoscendos Apostolos & consultandos, ne forte in uacuum cucurrisset, id est ne nõ secundum illos credidisset, & nõ secundum illos euangelizaret. Denique ut cum autoribus contulit & conuenit de regula fidei, dexteras miscuere, & exinde officia prædicandi distinxerũt, ut illi in Iudæos, Paulus in Iudæos & in nationes. Igitur si ipse illuminator Lucæ, autoritatẽ antecessorẽ & fidei & prædicationi suæ optauit, quanto magis eã euangelio Lucæ expostulẽ, quæ euangelio magistri eius fuit necessaria? Aliud est si penes Marcionẽ à discipulatu Lucæ, cœpit religionis Christianæ sacramentum. Cæterum si & retro decucurrit, habuit utique authenticam paraturam, per quam ad Lucam usque peruenit, cuius testimonio assistente Lucas quoque possit admitti. Sed enim Marcion nactus epistolam Pauli ad Galatas, etiam ipsos Apostolos suggillantis, ut nõ recto pede incedẽtes ad ueritatem euangelii, simul & accusantis pseudapostolos quosdam peruertentes euangelium Christi, connititur ad destruendum statum eorum euangeliorum, quæ propria & sub Apostolorum nomine æduntur, uel etiam Apostolicorum, ut scilicet fidem quam illis adimit, suo conferat. Porrò etsi reprehensus est Petrus & Ioannes & Iacobus, qui existimabantur colũnæ, manifesta causa est. Personarũ enim respectu uidebantur uariare cõuictum. Et tamen cum ipse Paulus omnibus omnia fieret, ut omnes lucraretur, potuit & Petro hoc in cõsilio fuisse, aliquid aliter agendi quàm docebat. Proinde si & pseudapostoli irrepserant, horum quoque qualitas ædita est, circuncisionem uindicantium & Iudaicos fastos: adeo non de prædicatione, sed de conuersatione à Paulo denotabantur, æque denotaturo, si quid de deo creatore aut Christo eius errassent. Igitur distinguenda erũt singula. Si Apostolos præuaricationis & simulationis suspectos Marcion haberi queritur, usque ad euangelii deprauationẽ, Christũ iã accusat

[Marginalia: Ioannes, Matthæus; Lucas, Marcus; Figere gradum; Lucas euangelii Paulini scriptor; Paulus; Sacramentũ religionis Christianæ; Columnæ]

sat, accusando quos Christus elegit. Si uerò Apostoli quidem integrũ euangelium cõtulerunt, de sola conuictus inæqualitate reprehẽsi, pseudapostoli autem ueritatem eorum interpolauerunt, & inde sunt nostra digesta, quod erit germanũ illud Apostolorũ instrumentum, quod adulteros passum est, quod Paulum illuminauit, & ab eo Lucam? Aut si tam funditus deletum est, ut cataclysmo quodam, ita inundatione falsariorum obliteratum, iam ergo nec Marcion habet uerũ. Aut si ipsum erit uerum, id est Apostolorũ, quod Marcion habet solus, & quomodo nostro cõsonat, quod nõ Apostolorum, sed Lucæ refertur? Aut si non statim Lucæ deputandum est quo Marcion utitur, quia nostro cõsonat scilicet adulterato, etiam circa titulũ cęterorũ Apostolorũ est: iam ergo & nostrum quod illi cõsonat æque Apostolorum est, sed adulteratum. De titulo quoq; funis ergo ducendus est contentionis, pari hinc inde nisu fluctuante. Ego meum dico uerum, Marcion suum. Ego Marcionis affirmo adulteratum, Marcion meum. Quis inter nos determinabit, nisi temporis ratio, ei præscribens autoritatem, quod antiquius reperietur, & ei præiudicans uitiationẽ, quod posterius reuincet. In quantũ enim falsum corruptio est ueri, in tantum pręcedat necesse est ueritas falsum. Prior erit res passione, & materia æmulatione. Alioquin q̃ absurdum, ut si nostrum antiquius probauerimus, Marcionis uerò posterius, & nostrũ ante uideatur falsum, q̃ habuerit de ueritate materiam, & Marcionis ante credatur æmulationem à nostro expertum q̃ est æditũ, & postremo id uerius existimet, quod est serius post tot ac tanta iam opera atq; documenta Christianæ religionis seculo ædita, quæ ædi utiq; nõ potuissent sine euangelij ueritate, id est ante euangelij ueritatem? Quod ergo pertinet ad euangelium interim Lucæ, quatenus communio eius inter nos & Marcionẽ de ueritate disceptat, adeò antiquius Marcione est, quod est secundum nos, ut & ipse illi Marcion aliquando crediderit, cum & pecuniam in primo calore fidei catholicæ ecclesiæ contulit, proiectam mox cum ipso postea q̃ in hæresim suam à nostra ueritate descijt. Quid nunc si negauerint Marcionitæ, primã apud nos fidem eius, aduersus epistolam quoq; ipsius? Quid si nec epistolã agnouerint? Certe Antitheses nõ modo fatentur Marcionis, sed & præferũt: ex his mihi probatio sufficit. Si enim id euangelium quod Lucæ refertur, penes nos uiderimus, an & penes Marcionem, ipsum est quod Marciõ per Antitheseis suas arguit, ut interpolatum à protectoribus Iudaismi ad concorporationem legis & prophetarum, qua etiam Christum inde configerẽt, utiq; nõ potuisset arguere, nisi quod inuenerat. Nemo post futura reprehendit quæ ignorat futura, emendatio culpam nõ antecedit. Emẽdator sanè euãgelij à Tiberianis usq; ad Antoniniana tempora euersi, Marcion solus & primus obuenit, expectatus tam diu à Christo, pœnitẽte iam quòd Apostolos præmisisse properasset sine præsidio Marcionis, nisi quod humanæ temeritatis, nõ diuinæ autoritatis negociũ est hęresis, quæ sic semper emendat euangelia dum uitiat. Cum & si discipulus Marcion nõ tamẽ super magistrum. & si apostolus Marcion, Siue ego, inquit Paulus, siue illi, sic prædicamus; & si prophetes Marcion, & spiritus prophetarũ prophetis erũt subditi. Nõ enĩ euersionis sunt, sed pacis; Etiã si angelus Marcion citius anathema dicendus q̃ euangelizator, quia aliter euangelizauit. Itaque dum

Inundatiõe falsariorum obliteratũ ut cataclysmo quodã

4

Funẽ contentionis ducere

Hæresis

dum emendat, utrunque cõfirmat, & nostrũ alterius, id emendãs quod inuenit & id posterius, quod de nostri emendatione constituens suum & nouũ fecit. In summa, si cõstat id uerius qđ prius, id prius qđ & ab initio, ab initio quod ab Apostolis, pariter utique cõstabit id esse ab Apostolis traditum quod apud ecclesias Apostolorum fuerit sacrosanctum. Videamus quod lac à Paulo Corinthij hauserint, ad quam regulam Galatæ sint recorrecti, quid legant Philippenses, Thessalonicenses, Ephesii, quid etiam Romani de proximo sonẽt, quibus Euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt. Habemus & Ioannis alumnas ecclesias. Nam & si Apocalypsim eius Marcion respuit, ordo tamen episcoporum ad originem recensus, in Ioannem stabit autorem. Sic & cæterarum generositas recognoscitur. Dico itaque apud illas, nec solas iam Apostolicas, sed apud uniuersas, quæ illis de societate sacramenti confœderantur, id Euangelium Lucæ ab initio æditionis suæ stare, quod cum maxime tuemur. Marcionis uerò plerisque nec notum, nullis autem notum, ut non eo damnatum. Habet plane & illud ecclesias, sed suas, tam posteras quàm adulteras, quarum si censum requiras, facilius apostaticum inuenias quàm Apostolicum, Marcione scilicet conditore, uel aliquo de Marcionis examine. Faciunt fauos & uespæ, faciunt ecclesias & Marcionitæ. Eadem autoritas ecclesiarum Apostolicarum, cæteris quoque patrocinabitur Euangelijs, quæ proinde per illas & secundum illas habemus, Ioannis dico & Matthæi: licet & Marcus quod ædidit Petri affirmetur, cuius interpres Marcus. Nam & Lucæ digestum, Paulo asscribere solent: capit magistrorum uideri quæ discipuli promulgarint. Itaque & de his Marcion flagitãdus, quod omissis eis, Lucæ potius institerit, quasi nõ & hec apud ecclesias à primordio fuerint, quemadmodum & Lucæ. Atquin hæc magis à primordio fuisse credibile est, ut priora quâ Apostolica, ut cum ipsis ecclesiis dedicata. Cæterum quale est, si nihil Apostoli ediderunt, ut discipuli potius ediderint, qui nec discipuli existere potuissent sine ulla doctrina magistrorum? Igitur dum constet hæc quoque apud ecclesias fuisse, cur non hæc quoque Marcion attigit, aut emendanda si adulterata, aut agnoscenda si integra? Nam & competit ut si qui Euangelium peruertebant, eorum magis curarent peruersionem, quorũ sciebant autoritatẽ receptiorem. Ideo & pseudapostoli, quod per falsum Apostolos imitarentur. In quantum ergo emendasset quę fuissent emendanda si fuissent corrupta, in tantum confirmauit non fuisse corrupta, quæ nõ putauit emendanda. Denique emendauit quod corruptum existimauit. Sed nec hoc merito: quia nõ fuit corruptum. Si enim Apostolica integre decucurrerũt, Lucæ autem quod est secundum nos, adeò cõgruit regulæ eorum, ut cum illis apud ecclesias maneat, iam & Lucæ cõstat integrũ decucurrisse usque ad sacrilegium Marcionis. Denique ubi manus illi Marcion intulit, tunc diuersum & æmulum factum est Apostolicis. Igitur dabo consilium discipulis eius, ut aut & illa conuertãt, licet sero, ad formam sui, quo cũ Apostolicis cõuenire uideantur. Nam & quotidie reformãt illud prout à nobis quotidie reuincuntur, aut erubescunt de magistro utrobique traducto, cum euangelij ueritatem nunc ex cõscientia tramittit, nunc ex impudentia euertit. His ferè cõpendijs utimur, cũ de euãgelij fide aduersus hæreticos expedimur, defenden

Ecclesiæ Apostolicæ

Romana ecclesia

Autoritas ecclesiarum Apostolicarum

Euangelium Marci

Capit magistrorũ uideri quæ discipuli promulgarint

fendentibus & temporum ordinem posteritati falsariorũ præscribentem, & autoritatem ecclesiarum traditioni Apostolorũ patrocinantem: quia ueritas falsum præcedat necesse est, & ab eis procedat à quibus tradita est. Sed alium iam hinc inimus gradum, ipsum (ut professi sumus) euangelium Marcionis prouocantes, sic quoq; probaturi adulteratum. Certe enim totum quod elaborauit etiam Antitheseis præstruendo, in hoc cogit ut ueteris & noui testamenti diuersitatẽ cõstituat, proinde Christum suum à creatore separaturus, ut dei alterius, ut alienũ legis & prophetarũ. Certe propterea cõtraria quæq; sentẽtiæ suæ erasit cõspirantia cũ creatore, quasi ab assertoribus eius intexta: competentia autem sententiæ suæ reseruauit. Hæc cõueniemus, hæc amplectemur, si nobiscum magis fuerint, si Marcionis præsumptionẽ percusserint, tunc & illa cõstabit eodem uitio hæreticæ cæcitatis erasa, quo & hæc reseruata. Sic habebit intentio & forma opusculi nostri, sub illa utiq; cõditione quæ ex utraq; parte cõdicta sit. Constituit Marcion aliũ esse Christum qui Tiberianis temporibus à deo quondã ignoto reuelatus sit in salutem omniũ gentium: aliũ qui a deo creatore in restitutionẽ Iudaici status sit destinatus, quandoq; uẽturus. Inter hos magnam & omnem differentiã scindit, quantã inter iustum & bonum, quantam inter legem & euangelium, quantam inter Iudaismum & Christianismum. Hinc erit & nostra præscriptio, qua defigimus nihil Christo dei alterius cõmune esse debere cum creatore. Cæterum creatoris pronunciandum, si administrauerit dispositiones eius, si impleuerit prophetias eius, si adiuuerit leges eius, si repræsentauerit promissiones eius, si restaurauerit uirtutes eius, si sententias reformauerit, si mores, si proprietates expresserit. Huius pacti & huius præscripti, quæso te lector, memineris ubique, et incipe recognoscere aut Marcionis Christũ, aut creatoris. Anno quintodecimo principatus Tiberiani, proponit eum descendisse in ciuitatem Galilææ Capharnaum, utiq; de cœlo creatoris, in quod de suo ante descẽderat. Et quid ergo ordinis fuerat, ut prius de suo cœlo in creatoris descendens describeretur? Cur enim non & ista reprehendam quæ nõ implent fidem ordinariæ narrationis, deficientis in mendacio semper? Plane semel dicta sint, per quæ iam alibi retractauimus, An descendẽs per creatorem, & quidem aduersus ipsum potuerit ab eo admitti, & inde transmitti in terrã æque ipsius. Nũc autem & reliquum ordinem descensionis expostulo, tenens descendisse illũ. Viderit enim sicubi apparuisse positum est. Apparere subitum, ex inopinato, sapit conspectum, qui semel impegerit oculos in id quod sine mora apparuit. Descendisse aũt dum it, uidetur, & subit oculos, de facto etiã ordinem facit. atq; ita cogit exigere, quali habitu, quali suggestu, quonã impetu uel tẽperamẽto, etiã quo in tẽpore diei noctisue descẽderit. Præterea quis uiderit descendentẽ, quis retulerit, quis asseuerauerit, rem utiq; nec asseuerãti facile credendã. Indignũ deniq; ut Romulus quidẽ ascensus sui in cœlũ habuerit Proculũ affirmatorẽ, Christus uero dei descẽsus de cœlo sui nõ inuenerit annunciatorem, quasi nõ sic & ille ascenderit ijsdẽ mẽdacij scalis, sicut & iste descendit. Quid autem illi cum Galilæa, si nõ erat creatoris, cui ista regio destinabat ingressuro prædicationẽ, dicẽte Esaia: Hoc primũ obito, cito facito, regio Zabulõ & terra Nepthalim, & cęteri qui maritimã & Iordanis, Galilęa nationũ,

populus

populus qui sedetis in tenebris, uidete lumen magnum, qui habitatis terram, sedentes in umbra mortis, lumen ortum est super uos. Bene aũt quod & deus Marcionis, illuminator uindicatur nationum, quo magis debuerit uel de cœlo descendere, & si utiq; in Pontum potius descendere q̃ in Galilæam. Cæterum & loco & illuminationis opere secundum prædicationem occurrẽtibus Christo, iam eum prophetatum incipimus agnoscere, ostendentem in primo ingressu uenisse se, non ut legem & prophetas dissolueret, sed ut potius adimpleret. Hoc enim Marcion, ut additum, erasit. Sed frustra negabit Christum dixisse, quod statim fecit ex parte. Prophetiam enim interim de loco adimpleuit, de cœlo statim ad synagogam. Vt dici solet, Ad quod uenimus, hoc age. Marcion aufer etiam illud de euangelio, Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israel. Et, Non est auferre panem filijs, & dare eum canibus, ne scilicet Christus Israelis uideretur. Sufficiant mihi facta pro dictis. Detrahe uocẽ Christi mei, res loquentur. Ecce uenit in synagogã: certe ad oues perditas domus Israelis. Ecce doctrinæ suæ panem prioribus offert Israelitis: certe ut filios prefert. Ecce alijs eum nondum impertit: certe ut canes præterit. Quibus autem magis impertisset quam extraneis creatoris, si ipse in primis non fuisset creatoris? Et tamen quomodo in synagogam potuit admitti, tam repentinus, tam ignotus, cuius nemo adhuc certus, de tribu, de populo, de domo, de censu deniq; Augusti, quem testem fidelissimũ dominicæ natiuitatis Romana archiua custodiunt? Meminerant certe, nisi circuncisum scirent, nõ admittendum in sancta sanctorum. Sed et si passim synagoga adiretur, non tamẽ ad docendum nisi ab optime cognito & explorato & probato, iam pridẽ in hoc ipsum, uel aliunde commendato cum hoc munere. Stupebant autem omnes ad doctrinam eius, plane quoniam, inquit, in potestate erat sermo eius, Non quoniam aduersus legem & prophetas docebat. Vtiq; enim eloquium diuinum & uim & gratiam præstabat, magis extruens q̃ destruens substantiam legis & prophetarum. Alioquim non stuperent, sed horrerent: nec mirarentur, sed statim auersarentur destructorem legis & prophetarũ, & utiq; in primis alterius dei prædicatorem: quia nec potuisset aduersus legem & prophetas docere, & hoc nomine aduersus creatorem, non præmissa diuersę atq; æmulæ diuinitatis professione. Cum ergo nihil tale scriptura significet, nisi solam uim et potestatẽ sermonis admirationi fuisse: facilius ostendit, secundum creatorem docuisse illum, quia non negauit, quàm aduersus creatorem, quia non significauit. Atq; ita aut eius erit agnoscendus secundum quem docuit, aut præuaricator iudicandus, si secundum eum aduersus quem uenerat, docuit. Exclamat ibidem spiritus dæmonis: Quid nobis & tibi est Iesu? Venisti perdere nos. Scio qui sis, sanctus dei. Hic ego non retractabo, an & hoc cognomentum competierit ei quem nec Christum uocari oporteret, si nõ creatoris. Alibi iam de nominibus expostulatum est. At nunc discepto, quomodo hoc eum uocari cognouerit dæmon, nulla unquam retro emissa prædicatione in illum, à deo ignoto & in id temporis muto, cuius nec sanctum eũ contestari potuit, ut ignoto iam ipsi suo creatori. Quid autem iam tale ædiderat nouæ diuinitatis, per quod possit alterius dei sanctus intelligi? tantum quod synagogã introgressus, & nec sermone operatus aliquid aduersus creatorẽ?

Census Augusti

Sicut

Sicut ergo quem ignorabat, nullo modo poterat Iesum & sanctum dei agnoscere, ita quem norat agnouit. Nam & prophetã meminerat sanctum dei prædicasse, & Iesum nomẽ dei esse in filio Naue. Hæc & ab angelo exceperat secundum nostrum euangeliũ: Propterea quod in te nascet, uocabit sanctum filius dei, & uocabis nomẽ eius Iesum. Sed & habebat utiq; sensum aliquẽ dominicæ dispositionis (licet dæmon tamẽ) magis q; alienæ & nondum satis cognitæ. nam & præmisit, Quid nobis & tibi? non quasi in extraneum Iesu, ad quem pertinet spiritus creatoris. Nec enim dixit, quid tibi & nobis, sed quid nobis & tibi: se deplorans & sorti suæ exprobrans: quam iam uidens, adijcit, Venisti perdere nos. adeò iudicis & ultoris, & ut ita dixerim sæui dei filium agnouerat Iesum, nõ optimi illius & perdere & punire nescientis. Quorsum hunc locum præmisimus? ut Iesum à dæmone nõ alium doceamus agnitum, & à semetipso nõ alium confirmatum quàm creatoris. Atquin, inquis, increpuit illum Iesus. Plane ut inuidiosum, & in ipsa cõfessione petulantem, ut male adulantem: quasi hæc esset summa gloria Christi, si ad perditionem dæmonum uenisset, & nõ potius ad hominum salutem, qui nec discipulos de subactione spirituum, sed de candida salutis gloriari uolebat. Aut cur eum increpuit? Si quasi mentitũ in totum, ergo nõ fuit Iesus, nec dei sanctus omnino. Si quasi ex parte mentitum, quòd eum Iesum quidem & sanctum dei, sed creatoris existimasset, iniustissime increpuit hoc sentientem, quod sciebat sentiendum, & hoc nõ æstimantem quod ignorabat æstimandum, alium Iesum & alterius dei sanctum. Quod si uerisimiliorem statum non habet increpatio, nisi quem nos interpretamur, iam ergo & dæmon nihil mentitus est, nõ ob mendacium increpitus, ipse enim erat Iesus, præter quem alium dæmõ agnouisse nõ poterat: & Iesus eum confirmauit quem agnouerat dæmon, dum non ob mendacium increpat dæmonem. Nazaræus uocari habebat secundum prophetiã Christus creatoris. unde & ipso nomine nos Iudæi Nazarenos appellant per eum. Nam & sumus de quibus scriptum est: Nazaræi exalbati sunt super niuem. Qui scilicet retro luridati delinquentiæ maculis, & nigrati ignorantiæ tenebris. Christo autem appellatio Nazaræi cõpetitura erat ex infantiæ latebris, ad quas apud Nazareth descẽdit uitando Archelaũ filium Herodis. Hoc propterea non omisi, quia Christum Marcionis oportuerat omne commercium eierasse etiam locorum familiarium Christi creatoris, habẽtem tanta Iudææ oppida nõ ita Christo creatoris per prophetas emancipata. Cæterum prophetarum erit Christus, ubicunq; secũdum prophetas inuenitur. Et tamen apud Nazareth quoq; nihil noui notatur prædicasse, dum aliò merito unius prouerbij eiectus refertur. Hic primũ manus ei iniectas animaduertens, necesse habeo iam de substantia eius corporali præfinire, quod non possit phantasma credi, qui contactum, & quidem uiolentia plenum, detentus & captus & ad præcipitium usq; protractus, admiserit. Nam & si per medios euasit, sed ante iam uim expertus, & postea dimissus, scilicet soluto uti assolet tumultu, uel etiam irrupto, non tamen per caliginem eluso, quæ nulli omnino tactui succidisset, si fuisset.

Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res,

etiam secularis sapientiæ digna sententia est. Ad summam, & ipse mox tetigit

Candida salutis

Nazareni

Lucretius 1.

alios, quibus manus imponens, utiq; sentiendas, beneficia medicinarũ confe rebat, tam uera, tam non imaginaria, q̃ erant per quas conferebat. Ipse igitur est Christus Esaiæ, remediator ualetudinũ. Hic, inquit, imbecillitates nostras aufert, & languores portat. Portare aũt Græci etiã pro eo solẽt ponere, quod est tollere. Sufficit interim mihi generalis repromissio. Quodcunq; curauerit Iesus, meus est. Veniemus tamen & ad species curationũ. Cæterũ & à dæmonijs liberare, curatio est ualetudinis. Itaq; spiritus nequã quasi ex forma iã prioris exempli cum testimonio excedebant uociferantes, Tu es filius dei: cu ius dei, uel hic pareat. Sed proinde increpabantur & iubebant̃ tacere. Proinde enim Christus ab hominibus, nõ à spiritibus immundis, uolebat se filium dei agnosci. Ille Christus duntaxat cui hoc congruebat: quia præmiserat per quos posset agnosci, & utiq; digniores prædicatores. Illius erat, præconium immundi spiritus respuere, cui sancti abundabant. Porrò qui nunquã fuerat annunciatus (si tamen uolebat agnosci, frustra aũt uenerat si nolebat) nõ esset aspernatus testimonium alienæ & cuiuscunq; substantiæ qui propriæ nõ habebat, qui in aliena descenderat. Iam nunc & quâ destructor creatoris, nihil magis gestisset q̃ à spiritib. ipsius agnosci, & diuulgari præ timore, nisi quod Marcion deum suũ timeri negat, defendens bonũ nõ timeri, sed iudicẽ, apud quẽ sint materiæ timoris, ira, sæuitia, iudicia, uindicta, dãnatio. Sed & dæmonia timore utiq; cedebant. Ergo timendi dei filium confitebant̃, occasionem habitura nõ cedendi, si nõ timendi. Et ille iussu & increpitu ea expellens, non suasu quâ bonus, timẽdum se exhibebat. Aut nunquid ideo increpabat, quia timebatur nolens timeri? Et quomodo ea uolebat excedere, quod nisi timore non facerent? Cecidit ergo in necessitatem, qua disparem se naturæ suæ ageret, cum posset ut bonus semel eis parcere. Cecidit & in aliam præuaricationis notam, cum se à dæmonijs quasi filium creatoris sustineret timeri, ut iam non propria potestate expelleret dæmonia, sed per creatoris autoritatẽ. In solitudinem procedit. Solẽnis & huiusmodi regio creatoris. Oportebat sermonem illic quoq; uideri in corpore, ubi egerat aliquãdo & in nube. Competebat & euãgelio habitus loci, qui placuerat & legi. Capiat itaq; iocunditatem solitudo, hoc Esaias promiserat. Detentus à turbis, oportet me, inquit, & alijs ciuitatibus annũciare regnum dei. Ostenderat iam alicubi deum suum. Non puto adhuc usque. Sed de eis loquebatur qui alium quoq; deũ nouerãt. Nec hoc credo. Ergo si nec ille alium deum ædiderat, nec illi nouerant præter creatorem, eiusdem dei regnum portendebat, quem solum sciebat notum eis qui audiebant. De tot generibus operum quid utique ad piscaturam respexit, ut ab illa in Apostolos sumeret Simonem, & filios Zebedæi? Non enim simplex factum uideri potest, de quo argumentum processurum erat, dicẽs Petro trepidanti de copiosa indagine piscium: Ne time, abhinc enim homines eris capiens. Hoc enim dicto intellectum illis suggerebat adimpletæ prophetiæ: se enim esse qui per Hieremiam pronunciarat: Ecce ego mittam piscatores multos, & piscabuntur illos, homines scilicet. Denique relictis nauiculis sequuti sunt eum, ipsum intelligentes qui cœperat facere quod edixerat. Aliud est si affectauit de nauiculariorum collegio allegere, habiturus Apostolum quandoq; nauclerum Marcionem. Præstruximus quidem aduersus Antitheseis

titheſeis, nihil proficere propoſito Marcionis, quam putat diuerſitatem legis & euangelij, ut & hanc à creatore diſpoſitam, denicꝫ prædicatā in repromiſſione nouæ legis & noui ſermonis & noui teſtamenti. Sed quoniā attētius argumentatur apud illum ſuum, neſcio quē συνταλαίπωρον, id eſt cōmiſeronē, & συμμισούμενον, id eſt coodibilem, in leproſi purgationem, non pigebit ei occurrere. & in primis figuratæ legis uim oſtendere, quæ in exēplo leproſi non contingendi, imò ab omni commercio ſubmouendi, communicationem prohibebat hominis delictis cōmaculati, cum qualibus & Apoſtolus cibū quoque uetat ſumere: participari enim ſtigmata delictorum quaſi ex contagione ſi quis ſe cum peccatore miſcuerit. Itacꝫ dominus uolens altius intelligi legē, per carnalia ſpiritalia ſignificantem: & hoc nomine non deſtruens ſed magis extruens, quam pertinentius uolebat agnoſci: tetigit leproſum, à quo & ſi homo inquinari potuiſſet, deus uticꝫ nō inquinaretur, incōtaminabilis ſcilicet. Ita non præſcribetur illi quod debuerit legem obſeruare, & non contingere immundum, quem contactus immundi non erat inquinaturus. Hoc magis meo Chriſto competere ſic doceo, dum tuo non competere demonſtro. Si enim ut æmulus legis tetigit leproſum, nihili faciēs præceptum legis, per contemptum inquinamenti, quomodo poſſet inquinari, qui corpus nō habebat quod inquinaretur? Phantaſma enim inquinari non poſſet. Qui ergo inquinari non poterat ut phantaſma, iam nō uirtute diuina incontaminabilis erit, ſed phantaſmatis inanitate: nec contempſiſſe uideri poteſt inquinamentum, cuius materiam non habebat: ita nec legem deſtruxiſſe qui inquinamentum ex occaſione phantaſmatis, non ex oſtentatione uirtutis euaſerat. Si autē Heliſæus prophetes creatoris, unicum leproſum Naaman Syrum ex tot leproſis Iſraelitis emundauit, nec hoc ad diuerſitatē facit Chriſti, quaſi hoc modo melioris, dum Iſraelitem leproſum emundat extraneus, quem ſuus dominus emundare nō ualuerat, Syro facilius emūdato, ſignificato per nationes emundationis in Chriſto lumine earum quæ ſeptē maculis capitaliū delictorum inhorrerēt, idololatria, blaſphemia, homicidio, adulterio, ſtupro, falſo teſtimonio, fraude. Quapropter ſepties quaſi per ſingulos titulos in Iordane lauit: ſimul & ut totius hebdomadis caneret expiationem, & quia unius lauacri uis & plenitudo Chriſto ſoli dicabatur, facturo in terris, ſicut ſermonē compendiatum, ita & lauacrum. Nam & hoc opponit Marcion: Heliſæum quidem materia eguiſſe, aquam adhibuiſſe, & eam ſepties: Chriſtum uero uerbo ſolo & hoc ſemel functo, curationem ſtatim repræſentaſſe: quaſi non audeam & uerbum ipſum in ſubſtantiam creatoris uindicare. Nullius rei nō ille potior autor, qui prior. Incredibile plane, ut poteſtas creatoris uerbo remedium uitij unius operata ſit, quæ uerbo tantam mundi molem ſemel protulit? Vnde magis dinoſcitur Chriſtus creatoris, quàm ex uerbi poteſtate? Sed ideo alius Chriſtus, quia aliter ꝙ Heliſæus, quia potentior dominus famulo ſuo. Quid conſtituis Marcion, proinde res agi à ſeruis, quemadmodum ab ipſis dominis? Non times ne in dedecus tibi uertat, ſi ideo Chriſtū negas creatoris, quia potentior fuerit famulo creatoris, qui ad Heliſæi puſillitatem maior agnoſcitur, ſi tamen maior. Par enim curatio, licet diſtet operatio. Quid amplius præſtitit tuus Chriſtus, ꝙ meus Heliſæus? Imò quid magnū præſtitit tui Chriſti

11 Idololatria Blaſphemia Homicidium Adulterium Stuprum Falſum teſtimonium Fraus

12

uerbum? cũ id præſtiterit quod fluuius creatoris. Secundũ hæc cętera quoq; occurrũt. Quantũ enim ad gloriæ humanæ auerſionẽ pertinebat, uetuit eum diuulgare: quantum aũt ad tutelam legis, iuſsit ordinẽ impleri. Vade, oſtende te ſacerdoti, & offer munus quod præcepit Moyſes. Argumenta enim figurata ut puta propheta legis adhuc in ſuis imaginibus tuebatur, quæ ſignificabant hominẽ quondam peccatorẽ, uerbo mox dei emaculatũ, offerre debere munus deo apud templum, orationẽ ſcilicet & actionẽ gratiarum apud eccleſiam, per Chriſtum Ieſum catholicum patris ſacerdotem. Itaq; adiecit, ut ſit uobis in teſtimoniũ. Sine dubio quo teſtabatur ſe legem nõ diſſoluere, ſed implere: quo teſtabatur ſeipſum eſſe qui morbos & ualetudines eorum ſuſcepturus annunciabatur. Hanc totam congruentem & debitam interpretationem teſtimonij, adulator Chriſti ſui Marcion, ſub obtentu manſuetudinis & lenitatis quęrit excludere. Nam & bonus, inquit, pręterea ſciens omnem qui lepra eſſet liberatus ſolennia legis executurum, ideo ita præcipit. Quid tum? Perſeuerauit ne in bonitate, id eſt permiſsione legis, aut non? Si enim bonus perſeuerauit, nuſquam deſtructor erit legis, nec dei alterius habebitur, ceſſante legis deſtructione per quam alterius dei uindicatur. Si non perſeuerauit bonus deſtruendo poſtea legem, falſum ergo teſtimonium poſtea collocauit apud illos in curatione leproſi: deſeruit enim bonitatem, dum deſtruit legem. Malus iam, quando legis euerſor: ſi bonus, cum legis indultor. Sed & eo quod indulſit legi obſequium, bonam legem confirmauit. Nemo enim malo obſequi patitur. Ergo & ſic malus, ſi obſequium malæ legi indulſit: & ſic deterior, ſi bonæ legis deſtructor aduenit. Proinde ſi ut ſciens omnem qui lepra liberatus eſſet ita facturum, ideo præcepit munus offerre, potuit & nõ præcepiſſe quod ſciebat ultrò futurum. In uanum ergo deſcendit quaſi legẽ deſtructurus, cum cedit obſecutoribus legis. Atqui quaſi ſciẽs formam eorum, magis ab ea auertendos præuenire debuerat, ſi in hoc uenerat. Cur enim nõ tacuit, ut homo ſolo ſuo arbitrio legi obediret? tunc enim aliquatenus poſſet uideri patientiæ ſuæ præſtitiſſe. Sed adijcit etiam autoritatem ſuam exaggeratã teſtimonij põdere, cuius iam teſtimonij, niſi legis aſſertæ? Certe nihil intereſt quomodo firmauerit legẽ, ſiue quâ bonus, ſiue quâ ſuperuacuus, ſiue quâ patiẽs, ſiue quâ incõſtans, dum te Marcion de gradu pellam. Ecce præcepit legem impleri. Quocunq; modo præcipit, eodem potuit etiã illam præmiſiſſe ſententiã: Non ueni legẽ diſſoluere, ſed adimplere. Quid ergo tibi fuit de euangelio eraſiſſe quod ſaluũ eſt? cõfeſſus es enim præ bonitate feciſſe illum, quod negas dixiſſe. Conſtat ergo dixiſſe illũ, quia & fecit: & te potius uocẽ domini de euãgelio eradicaſſe, q̃ noſtros inieciſſe. Curat & paralyticus, & quidẽ in cœtu ſpectante populo. Videbit enim, inquit Eſaias, populus ſublimitatẽ domini & gloriã dei. Quam ſublimitatẽ & quam gloriam? Conualeſcite manus dimiſſæ, & genua diſſoluta: hoc erit paralyſis. Conualeſcite, nec timete. Non ocioſe iterãs, cõualeſcite: nec uane ſubiungẽs, nec timete: quoniã cum redintegratione membrorũ, uirium quoq; repręſentationem pollicebatur, Exurge, & tolle grabatũ tuum: ſimul & animi uigorem ad nõ timendos qui dicturi erant, Quis dimittit peccata, niſi ſolus deus? Habes itaq; iam & ſpecialis medicinæ diſpunctã prophetiã, & eorum quæ medicinã ſunt

ſecuta

ſecuta. Pariter & dimiſſorem delictorũ Chriſtum recognoſce apud eundem prophetam, Quomodo, inquit, in plurimis dimittet delicta eorum, & delicta noſtra ipſe aufert. Nam & in priore ex ipſius domini perſona: Et ſi fuerint delicta ueſtra tanquam roſeum, uelut niuem exalbabo: & ſi tanq; coccinũ, uelut lanam exalbabo. In roſeo, ſanguinẽ oſtendens prophetarũ: in coccino domini, ut clariorẽ. Etiam Micheas de uenia delictorum: Quis deus, quomodo tu? eximẽs iniquitates, & præteriens iniuſtitias reſiduas hæreditatis tuæ, & non tenuit in teſtimonium iram ſuam, quia uoluit: & miſericordem auertet, & miſerebit noſtri. Dimerget delicta noſtra, & dimerget in profundo maris peccata noſtra. Sed etſi nihil tale in Chriſtum fuiſſet prædicatum, haberẽ huius benignitatis exempla in creatore, promittentia mihi & in filio patris affectus. Video Niniuitas ſcelerũ ueniam cõſecutos à creatore, ne dixerim tunc quoq; à Chriſto, quia à primordio egit in patris nomine. Lego & Nathan prophetam agnoſcenti Dauid delictum ſuum in Vriam, dixiſſe: Et dominus circumduxit delictum tuum, & non morieris. Proinde & Achab regem, maritum Iezabel, reum idololatriæ & ſanguinis Nabuthæ, ueniam meruiſſe, pœnitẽtiæ nomine: Ionathan filium Saulis, reſignati ieiunij culpam deprecatione deleſſe. Quid de ipſo populo retexam totiẽs delictorum indulgentia reſtituto, ab eo ſcilicet deo, qui mauult miſericordiam q; ſacrificium, & peccatoris pœnitentiam quàm mortem. Prius eſt igitur, neges creatorem indulſiſſe aliquãdo delicta. Conſequẽs eſt, ut oſtendas nec in Chriſtum ſuum tale quid eum prædicaſſe: & ita probabis nouam iſtam Chriſti noui ſcilicet benignitatẽ, ſi probaueris, nec parem creatori, nec prædicatam à creatore. Sed & peccata dimittere, an eius poſsit eſſe qui negetur tenere, & an eius ſit abſoluere, cuius nõ ſit etiam damnare: & an congruat eum ignoſcere, in quem nihil ſit admiſſum, alibi iam congreſsi maluimus admonere quàm retractare. De filio hominis duplex eſt noſtra præſcriptio, neq; mentiri poſſe Chriſtum, ut ſe filium hominis pronunciaret, ſi non uere erat: neq; filium hominis conſtitui, qui nõ ſit natus ex homine, uel patre uel matre: atq; ita diſcutiendum, cuius hominis filius accipi debeat, patris an matris. Si ex deo patre eſt, utiq; nõ eſt ex homine. Si nõ & ex homine, ſupereſt ut ex homine ſit matre. ſi ex homine, iam apparet, quia ex uirgine. Cui enim homo pater non datur, nec uir matri eius deputabitur. Porrò cui uir non deputabitur, uirgo eſt. Cæterũ duo iam patres habebũtur, deus & homo, ſi non uirgo ſit mater. Habebit enim uirum ut uirgo non ſit, & habendo uirum duos patres faciet, deum & hominem, ei qui & dei & hominis eſſet filius. Talem ſi forte Caſtori aut Herculi natiuitatem tradunt fabulæ. Si hæc ita diſtinguuntur, id eſt, ſi ex matre filius eſt hominis, quia ex patre non eſt: ex matre autem uirgine, quia non ex patre homine: hic erit Chriſtus Eſaiæ, quem concepturam uirginem prædicat. Qua igitur ratione admittas filium hominis Marcion, circunſpicere non poſſum: ſi patris hominis, negas dei filium: ſi & dei, Herculem de fabula facis Chriſtum: ſi matris tantum hominis, meum concedis: ſi neque patris hominis, ergo nullius hominis eſt filius: & neceſſe eſt mendacium admiſerit, qui ſe quod non erat, dixit. Vnum poteſt anguſtijs tuis ſubuenire, ſi audeas aut deum tuum patrem Chriſti hominem quoq; cognominare, quod de æone fecit Valentinus: aut

14

uirginem hominem negare, quod nec Valentinus quidem fecit. Quid nunc si ipso titulo filij hominis, censetur Christus apud Danielem? nonne sufficit ad probationem prophetici Christi? Cum enim id se appellat quod in Christum prędicabatur creatoris, sine dubio ipsum se præstat intelligi in quē prædicabatur. Nominum communio simplex si fortè uideri potest, & tamen nec Christum, nec Iesum uocari debuisse defendimus, diuersitatis conditionē tenentes. Appellatio autem quod est filius hominis in quantū ex accidenti obuenit, in tantū difficile est ut & ipsa concurrat super nominis cōmunionem. Ex accidenti enim proprio est, maxime cum causa non conuenit eadem, per quam deueniat in cōmunionem. Atq; adeo si & Christus Marcionis natus ex homine diceretur, tunc & ipse caperet appellationis cōmunionē, & essent duo filij hominis, sicut & duo Christi, & duo Iesus. Ergo cum appellatio propria est eius in quo habet causam, si & alij uendicetur in quo est cōmunio nominis, non etiam appellationis, suspecta iam fit communio nominis quoq; in eo cui uendicatur sine causa cōmunio appellationis: & sequitur ut unus idemq; credatur, qui & nominis & appellationis capacior inuenitur, dum alter excluditur, qui non habet appellationis cōmunionem, carens causa. Nec alius erit capacior utriusq;, quàm qui prior, & nomen sortitus est Christi, & appellationē filij hominis, Iesus scilicet creatoris. Hic erat uisus Babylonio regi in fornace cum martyribus suis quartus, tanquam filius hominis, idem ipsi Danieli reuelatus directò filius hominis, ueniens cum cœli nubibus iudex, sicut & scriptura demōstrat. Hoc dixi sufficere potuisse de nominatione prophetica circa filium hominis. Sed plus mihi scriptura cōfert, ipsius scilicet domini interpretatione. Nam cum Iudæi solummodo hominem eius intuentes, nec dum & deum certi, quâ dei quoq; filium, merito retractarent, non posse hominem delicta dimittere, sed deum solum, cur non secundum intētionem eorum de homine eis respondit, Habere eum potestatem dimittendi delicta, quando & filium hominis nominās hominem nominaret? nisi quia ideo ipsa uoluit eos appellatione filij hominis ex instrumento Danielis repercutere, ut ostēderet eum & hominem qui delicta dimitteret, illum scilicet solum filium hominis apud Danielis prophetiam, consecutum iudicandi potestatem, ac per eam utiq; & dimittendi delicta, Qui enim iudicat, & absoluit, Vt scandalo isto discusso per scripturæ recordationem facilius eum agnoscerent, ipsum esse filium hominis ex ipsa peccatorum remissione. Deniq; nusquam adhuc professus est se filium hominis quàm in isto loco primum, in quo primum peccata dimisit, id est, in quo primum iudicauit, dum absoluit. Ad hæc quodcunq; diuersa pars fuerit argumentata, quale sit inspice. Nam in illam necesse est amentiam tendat, ut & filium hominis defendat ne mendacem eum faciat, & ex homine neget natum, ne filium uirginis concedat. Quod si & autoritas diuina, & rerum natura, & communis sapientia non admittunt in insaniam hæreticam, occasio est & hic, interpellandi quàm breuissime de substantia corporis aduersus phantasmata Marcionis. Si natus ex homine est, ut filius hominis, corpus ex corpore est. Planè facilius inuenias hominem natum cor nō habere uel cerebrum, sicut ipsum Marcionem, quàm corpus ut Christum Marcionis. Atq; adeo inspice cor Pontici aut cerebrum. Publicanum

canum adlectum à domino in argumentum deducit, quasi ab aduersario legis adlectum extraneum legis, & Iudaismi prophanum. Excidit ei uel de Petro legis homine, & tamen non tantum adlecto, sed etiam testimonium consecuto agnitionis præstitæ à patre. Nusquã legerat lumen, & spem, & expectationem nationum, prædicari Christum. Atquin probauit potius Iudæos, dicendo, Medicum sanis non esse necessarium, sed male habentibus. Si enim male ualentes uoluit intelligi ethnicos & publicanos, quos adlegebat, sanos Iudæos confirmabat, quibus medicum necessariũ negabat. Hoc si ita est, male descendit ad legem destruendam, quasi ad malam ualetudinem remediandam, in qua qui agebant, bene ualebant, quibus medicus necessarius non erat. Quale est autem ut similitudinem medici proposuerit, nec impleuerit? Nam sicut sanis medicum nemo adhibet, ita nec in tantũ extraneis, quantum est homo à deo Marcionis, suum habens & autorem & protectorem, & ab illo potius medicum Christum. Hæc similitudo præiudicat, ab eo magis præstari medicum, ad quem pertinent qui languent. Vnde autem & Ioannes uenit in mediũ? Subito Christus, subito & Ioannes. Sic sunt omnia apud Marcionem, quæ suum & plenum habent ordinem apud creatorem. Sed de Ioanne cætera alibi. Ad præsentes enim quosq; articulos respondendũ est. Nunc illud tuebor ut demonstrem & Ioannem Christo, & Christum Ioanni conuenire, utiq; prophetæ creatoris, quã Christum creatoris, atq; ita erubescat hæreticus, Ioannis ordinẽ frustra frustratus. Si enim nihil omnino administrasset Ioannes, secundum Esaiam, uociferator in solitudinem, & præparator uiarum dominicarũ per denunciationẽ & laudationẽ pœnitentiæ, si non etiam ipsum inter cæteros tinxisset, nemo discipulos Christi manducãtes & bibentes ad formam discipulorum Ioannis assidue ieiunantium & orantium prouocasset: quia si qua diuersitas staret inter Christum & Ioannem, & gregem utriusq;, nulla esset comparationis exactio, uacaret prouocationis intentio. Nemo enim miraretur, & nemo torqueret, si diuersæ diuinitatis æmulæ prædicationes, de disciplinis quoq; inter se non conuenirent, non conuenientes prius de autoritatibus disciplinarum: adeo Ioannis erat Christus, & Ioannes Christi, ambo creatoris, & ambo de lege & prophetis, prædicatores & magistri. Sed & Christus reiecisset Ioannis disciplinã ut dei alterius, & discipulos defendisset, ut merito aliter incedentes, aliam scilicet & contrariã initiatos diuinitatem. At nunc humiliter reddens rationem, quod non possent ieiunare filij sponsi quàm diu cum eis esset sponsus, postea uero ieiunaturos promittens cum ablatus ab eis sponsus esset, nec discipulos defendit, sed potius excusauit, quasi non sine ratione reprehensos: nec Ioannis reiecit disciplinã, sed magis concessit tempori Ioannis, eam præstans ut temporis, ut tempori suo eam destinans, reiecturus alioquin eam & defensurus æmulos eius, si non ipsius fuisset. Iamq; teneo meum Christum etiam in nomine sponsi, de quo Psalmus: Ipse tanq; sponsus egrediens de thalamo suo. A summo cœli profectio eius, & deuersio eius ad summũ usq; eius. Qui etiam per Esaiam gaudens ad patrem: Exultet, inquit, anima mea in domino, induit enim me indumentũ salutaris, & tunicam iocunditatis, uelut sponso, circumposuit mihi mitrã uelut sponsæ. In se & ecclesiã deputat, de qua idem spiritus ad ipsum: Et circumpo-

nens tibi omnes eos uelut ornamentum ſponſæ. Hanc ſponſam Chriſtus ſibi
etiam per Salomonem ex uocatione gentium arceſsit. Siquidem legiſti, ueni
ſponſa de Libano. Eleganter Libani utiqꝫ montis mentione iniecta, qui thu-
ris uocabulo eſt penes Græcos, de idololatria enim ſibi ſponſabat eccleſiam.
Nega te nunc dementiſsimum Marcion. Ecce legē tui quoqꝫ dei impugnas:
Nuptias non coniungit, coniunctas non admittit, neminē tingit, niſi cœlibē,
aut ſpadonem, morti aut repudio baptiſma ſeruat. Quid itaqꝫ Chriſtum eius
ſponſum facis? Illius hoc nomen eſt, qui maſculum & fœminā coniunxit, non
qui ſeparauit. Erraſti in illa etiam domini pronunciatione, qua uidetur noua
& uetera diſcernere. Inflatus es utribus ueteribus, & excerebratus es nouo
uino, atqꝫ ita ueteri, id eſt, priori euangelio pannum hęreticæ nouitatis aſſui-
ſti. In quo alter creator uelim diſcere. Cum per Hieremiam pręcepit: Nouate
uobis nouamen nouum, nónne à ueteribus auertit? cum per Eſaiam edicit:
Vetera tranſierunt, & ecce noua quæ ego facio, nónne ad noua conuertit?
Olim hanc ſtatuimus deſtinationem priſtinorum à creatore potius repro-
miſſam à Chriſto exhiberi, ſub unius dei & eiuſdem dei autoritate, cuius ſint
& uetera & noua. Nam et uinum nouum is non cōmittit in ueteres utres, qui
et ueteres utres non habuerit, et nouū additamentū nemo inijcit ueteri ueſti-
mento, niſi cui non defuerit & uetus ueſtimentū. Ille non facit quid, ſi facien-
dum non eſt, qui habeat unde faciat, ſi faciendum eſſet. Itaqꝫ ſi in hoc dirige-
bat ſimilitudinem, ut oſtenderet ſe euangelij nouitatem ſeparare à legis uetu-
ſtate, ſuam demonſtrabat & illam à qua ſeparabat, alienorum ſeparationem
non fuiſſe notandam, quia nemo alienis ſua adiungit, ut ab alienis ſeparare
poſsit. Separatio per cōiunctionem capit de qua fit. Itaqꝫ ſeparabat, & in uno
oſtendebat fuiſſe, ſicut & fuiſſent ſi non ſepararet. Et tamen ſi concedimus ſe-
parationem iſtam per reformationem, per amplitudinem, per profectū, ſicut
fructus ſeparatur à ſemine, cum ſit fructus ex ſemine: ſic & euangeliū ſepara-
tur à lege, dum prouehitur ex lege: aliud ab illa, ſed non alienum: diuerſum,
ſed non cōtrarium. Nec forma ſermonis in Chriſto noua, cum ſimilitudines
obijcit, cum quæſtiones refutat, de ſeptuageſimo uenit Pſalmo: Aperiam, in-
quit, in parabolam os meum, id eſt ſimilitudinem: eloquar problemata, id eſt
ediſſeram quęſtiones. Si hominem alterius gentis probare uoluiſſes, utiqꝫ de
proprietate loquelæ probares. De ſabbato quoqꝫ illud præmitto, nec hanc
quęſtionem conſiſtere potuiſſe, ſi non deum ſabbati circumferret Chriſtus.
Nec enim diſceptaretur cur deſtrueret ſabbatum, ſi deſtruere deberet: porrò
deſtruere deberet, ſi alterius dei eſſet, nec quiſqꝫ miraret̃ facientē quod illi cō-
gruebat. Mirabant̃ ergo, quia non cōgruebat illi deū creatorē circūferre, &
ſabbatum eius impugnare. Et ut prima quæqꝫ decidamus, ne eadem ubi-
que nouemus ad omnem argumentationem aduerſarij ex aliqua noua Chri-
ſti inſtitutione nitentem: hæc iam definitio ſtabit, ideo de nouitate inſtitutio
nis cuiuſqꝫ diſceptatum, quia de nouitate diuinitatis nihil erat uſqꝫ adhuc æ-
ditum, ſicuti nec diſceptatum: nec poſſe retorqueri ex ipſa nouitate inſtitutio
nis cuiuſqꝫ, ſatis aliam à Chriſto demonſtratam diuinitatem, quādo & ipſam
nouitatem pronunciatam à creatore conſtiterit, in Chriſto non eſſe miran-
dam. Et oportuerit utiqꝫ prius aliū deū exponi, poſtea diſciplinā eius induci,
quia

λίβανος κỳ λιβανωτός

Excerebratus es nouo uino

16

Problemata

quia deus autoritatem præstet disciplinæ, non deo disciplina, nisi si & Marcion planè tam peruersas non per magistrũ literas didicit, sed per literas magistrum. Cætera de sabbato ita dirigo: Si sabbatum Christus interuertit, secundum exemplum fecit creatoris. Siquidẽ in obsidione ciuitatis Hierichuntis circumlata per muros arca testamenti octo diebus, etiam sabbato, ex præcepto creatoris sabbatum operatione destruxit, ut putant qui hoc & de Christo existimant, ignorantes neq; Christum sabbatum destruxisse, neq; creatorem, ut mox docebimus. Et tamen per Iesum tunc quoq; concussum est sabbatum, ut & hoc in Christũ renunciaretur, etiam si odio insecutus est solennissimum Iudæorũ diem, ut Christus non Iudæorũ. De odio quoq; sabbati professus, creatorem, ut Christus ipsius, sequebatur, exclamantẽ ore Esaię: Neomenias & sabbata uestra, odit anima mea. Sed & hæc quoquo modo dicta sint, scimus adhibendam tamen in hac specie etiam abruptam defensionẽ aduersus abruptam prouocationem. Nũc & ad ipsam materiam disceptabo, in qua uisa est destruere sabbatum Christi disciplina. Esurierant discipuli, ea die spicas decerptas manibus efflixerant, cibum operati, ferias ruperant. Excusat illos Christus, & reus est sabbati læsi, accusant pharisæi, Marcion captat status controuersiæ, quasi, ut aliquid eludam cum mei domini ueritate, scripti et uoluntatis. de scriptura enim sumitur creatoris, & de Christi uolũtate color, quasi de exemplo Dauid introgresi sabbatis templum, & operati cibum, audenter fractis panibus propositionis. Meminerat enim & ille hoc priuilegiũ donatum sabbato à primordio, quo dies ipse compertus est, ueniam ieiunij dico. Cum enim prohibuisset creator in biduũ legi manna, solummodo permisit in parasceue, ut sabbati sequẽtis ferias pridiana pabuli paratura ieiunio liberaret. Bene igitur quod & causam eandem secutus est dominus in sabbati, si ita uolunt, diei destructione, bene quod et affectum creatoris expresit in sabbati nõ ieiunandi honore. Deniq; tunc demũ sabbatũ destruxisset, etiam ipsum creatorem, si discipulos sabbato ieiunare mandasset aduersus statum scripti & uoluntatis creatoris. Sed quoniam discipulos non constanter tuebatur, sed excusat, quoniam humanam opponit necesitatẽ quasi deprecatricem, quoniã potiorẽ honorẽ sabbati seruat non contristandi q̃ uacandi, quoniã Dauid comitesq; eius cum discipulis suis æquat in culpa & in uenia, quoniam placet illi quia creator indulsit, quoniã de exemplo eius, & ipse tam bonus est, ideo alienus est à creatore? Exinde obseruant pharisæi, si medicinas sabbatis ageret, ut accusarent eum, certe quâ sabbati destructorem, non quâ noui dei professorem: fortasse enim hunc solum articulum ubiq; ingeram, alium Christum nusq; prædicatum. In totum autẽ errabant pharisæi circa sabbati legem, non animaduertentes conditionaliter eam indicentẽ ferias operũ sub certa specie eorum. Nam cum de die sabbati dicit, Omne opus tuum non facies in ea, dicendo tuum, de humano opere definijt, quod quisq; ex artificio uel negocio suo exequitur, non de diuino. Opus autem salutis & incolumitatis non est hominis, sed dei propriũ, sicut & rursus in lege: Non facies, inquit, omne opus in ea, nisi q̃d fiet omni animæ, id est in causa animę liberãdę. Quia opus dei etiã per hominẽ fieri potest in salute animæ, à deo tamẽ, q̃d facturus fuerat & Christus homo, quia & deus. In hunc ergo sensum legis inducere

uolens

17

Status scripti & uoluntatis

Tuum

uolens illos, per manus arefactæ reſtitutionem, interrogat, Licet'ne ſabbatis benefacere, an non? Animam liberare, an perdere? Vt id operis promittens quod pro anima facturus eſſet, admoneret eos, quæ opera ſabbati lex prohiberet, humana ſcilicet, & quæ præciperet, diuina ſcilicet, quæ fierent animæ omnia, dominus ſabbati dictus, quia ſabbatum ut rem ſuam tuebatur. Quod etiam ſi deſtruxiſſet, merito, quâ dominus magis ille qui inſtituit. Sed non omnino deſtruxit quâ dominus, ut hinc iam apparere poſsit, ne tum quidem in arcæ circunlatione apud Hierichuntem ſabbatum à creatore deſtructum. Nam & illud opus dei erat, quod ipſe præceperat, & quod propter animas diſpoſuerat hominum ſuorum, in diſcrimine belli cõſtitutas. Sed & ſi odium alicubi ſabbatorum profeſſus eſt, ueſtra ſabbata dicendo, hominum ea deputans, non ſua, quæ ſine dei timore celebrat populus plenus delictis, labijs deum diligens, non corde: ſuis ſabbatis, id eſt quæcunque diſciplina eius agerentur, alium ſtatum fecit, quę per eundem poſtea propheten uera & dilecta, & non prophananda pronunciat. Ita nec Chriſtus omnino ſabbatum reſcindit, cuius legem tenuit, & ſupra in cauſa diſcipulorum pro anima operatus, eſurientibus enim ſolatium cibi indulſit, & nunc manum aridam curans, factis ubique ingerẽs, Non ueni diſſoluere legem, ſed adimplere, ſi Marcion hac uoce os ei obſtruxit. Adimpleuit enim & hic legem, dum conditionem interpretatur eius, dum operum differentiam illuminat, dum facit quæ lex de ſabbati ferijs excipit, dum ipſum ſabbati diem benedictione patris à primordio ſanctum, benefactione ſua efficit ſanctiorẽ, in quo ſcilicet diuina præſidia miniſtrabat, quod aduerſarius alijs diebus præſtitiſſet, ne ſabbatũ creatoris ornaret, ne opera debita ſabbato redderet. In quo die ſi & Heliſæus prophetes Sunamitidis filium mortuũ reſtituit in uitam, uides phariſæe, tuque Marcion, olim creatoris eſſe ſabbatis benefacere, animam liberare, non perdere, nihil Chriſtum noui intuliſſe, quod non ſit ex forma, ex lenitate, ex miſericordia, ex prædicatione quoque creatoris. Nam & hic ſpecialis medicinę prophetiam repræſentat. Inualeſcunt manus diſſolutæ, ſicut & genua diſſoluta in paralytico. Certe euangelizat Sion & Hieruſalem pacẽ, & bona omnia, certe aſcendit in montem, & illic pernoctat in oratione, & utique auditur à patre. Euolue igitur prophetas, & ordinem totum recognoſce. In montẽ excelſum, inquit Eſaias, aſcẽde, qui euangelizas Sion, extolle cum uigore uocem tuam, qui euangelizas Hieruſalem. Adhuc in uigore obſtupeſcebant in doctrina eius, erat enim docens tanque uirtutem habens. Et rurſus: Propterea cognoſcet populus nomen meum in illa die. Quod nomen niſi Chriſti, quod ego ſum ipſe qui loquor? Tũc enim ipſe erat, qui in prophetis loquebaẽ, ſermo, filius creatoris. Aſſum dum hora eſt in montibus, ut euangelizans auditionẽ pacis, ut euangelizãs bona. Itẽ Naũ ex duodecim, quoniã ecce ueloces pedes in monte euangelizantis pacẽ. De uoce aũt nocturnæ orationis ad patrẽ manifeſte pſalmus: Deus meus clamabo per diẽ, & exaudies: & nocte, & non in uanitatem mihi. Et alibi de loco & uoce eadẽ, pſalmus Voce mea ad dominũ exclamaui, & exaudiuit me de monte ſancto ſuo. Habes nominis repręſentationẽ, habes ſanctũ euangelizãtis, habes locũ mõtis, & tẽpus noctis, & ſonũ uocis, & auditũ patris, habes Chriſtũ prophetarũ. Cur autem duodecim Apoſtolos

los elegit, & non alium quemlibet numerũ? Næ & ex hoc meum Christum interpretari possem, non tantum uocibus prophetarũ, sed & argumentis rerum prædicatum. Huius enim numeri figuras apud creatorem deprehendo: Duodecim fontes Elim, & duodecim gemmas in tunica sacerdotali Aaron, & duodecim lapides ab Iesu de Iordane electos, & in arcam testamenti conditos. Totidem enim Apostoli portendebãtur, proinde ut fontes & amnes, rigaturi aridum retro & desertum à noticia orbem Nationum, sicut & per Esaiam: Ponam in terra inaquosa flumina. Proinde ut gemmæ, illuminaturi sacram ecclesiæ uestem, quam induit Christus pontifex patris. Proinde ut & lapides, solidi fide, quos de lauacro Iordanis Iesus uerus elegit, & in sacrariũ testamenti sui recepit. Quid tale de numeri defensione cõpetit Christo Marcionis? Non potest simpliciter factum ab illo quid uideri, quod potest uideri non simpliciter factum à meo. Eius erit res, apud quem inuenitur rei præparatura. Mutat & Petro nomen de Simone, quia & creator Abrahæ, & Saræ, & Auseæ nomina reformauit, hunc uocando Iesum, illis syllabas adijciendo. Sed & cur Petrum? Si ob uigorem fidei, multæ materiæ solidæq; nomen de suo accõmodarent. An quia & petra & lapis Christus? Siquidem & legimus positum eum in lapidem offendiculi, & in petram scandali. Omitto cætera. Itaq; affectauit charissimo discipulorũ, de figuris suis peculiariter nomen cõmunicare, puto propius q̃ de non suis. Conueniunt à Tyro & ex alijs regionibus multitudo etiam transmarina. Hoc expectabat psalmus: Et ecce Allophyli & Tyrus, & populus Aethiopũ isti fuerunt illic. Mater Sion dicet homo, & homo factus est in illa, quoniã deus homo natus est, & ædificabit eam uoluntate patris: ut scias ad eum tunc gentiles cõuenisse, quia deus homo natus erat, ædificaturus ecclesiam ex uoluntate patris, ex Allophylis quoq;. Sic & Esaias: Ecce isti ueniunt de longinquo, isti autem ueniunt ab Aquilone & mari, alij autẽ de terra Persarum. De quibus & rursus: Attolle per circuitum oculos tuos, & uide, omnes congregati sunt. De quibus & infra: Vides ignotos & extraneos, & dices cordi tuo, Quis istos genuit mihi? Porrò hos quis mihi educauit? At hi mihi ubi fuerunt? Hic erit Christus non prophetarum? Et quis erit Christus Marcionitarũ? si peruersitas placet, qui non fuerit prophetarũ. Venio nunc ad ordinarias sententias eius, per quas proprietatẽ doctrinæ suæ inducit ad edictum (ut ita dixerim) Christi, Beati mendici (sic enim exigit interpretatio uocabuli quod in Græco est) quoniã illorum est regnum dei. Iam hoc ipsum quod à benedictionibus cœpit creatoris est, qui uniuersa prout edidit, nulla alia uoce q̃ benedictionis dedicauit. Eructauit, inquit, cor meum sermonẽ optimũ. Hic erit sermo optimus, benedictionis scilicet, qui & noui quoq; testamẽti initiator agnoscit de ueteri exemplo. Quid ergo mirũ, si & ab affectibus creatoris ingressus est per huiusmodi dictionẽ, semper mẽdicos, & pauperes, & humiles, ac uiduas, & pupillos usq; diligentis, consolantis, asserentis, uindicantis? ut hanc Christi quasi priuatam benignitatem, riuulum credas de fontibus saluatoris. Reuera quò dirigam nescio in tanta frequentia eiusmodi uocum, tanq̃ in sylua, uel in prato, uel in nemore, pomorũ; passim, prout incidit, res petenda est. inclamat psalmus: Iudicate pupillo & mẽdico, & humilẽ & pauperẽ iuste tractate. Liberate pauperẽ, &

Apostoli

De nomine Petri

Petrus charissimus discipulus

18

πτωχοὶ

mendicum de manu peccatoris eruite. Item Psalmus septuagesimus primus: Iustitia iudicabit mendicos populi, & faciet saluos filios pauperum. Et in sequentibus de Christo: Omnes nationes seruient ei. Dauid autē uni genti Iudaicæ præfuit, ne quis in Dauid putet dictū, quia & ille susceperat humileis, & necessitatibus laboranteis. Quod liberauerit, inquit, à dynasta mendicum parcet mendico & pauperi, & animas pauperum saluas faciet, ex usura, & iniustitia redimet eorum animas, & honoratum nomen eorum in conspectu ipsius. Item: Auertantur peccatores in inferos, omnes Nationes quæ dei obliuiscuntur, quoniam non in finē obliuioni habebitur mendicus, tolerantia pauperum non peribit in finē. Item: Quis sicut deus noster, qui habitat in excelsis, & humilia prospectat in cœlo & in terra. Qui suscitat mendicum de terra, & de stercore exaltat pauperem, uti sedere eum faciat cum principibus populi, utiq; in regno suo. Sic & retro in Basilijs, Anna mater Samuelis spiritu gloriam deo reddens: qui, inquit, excitat pauperem de terra, & mendicū, uti sedere eum faciat cum dynastis populi, et in thronis glorię, utiq; regalibus. Per Esaiam uero quomodo inuehitur in uexatores egenorum? Vos aūt ad quid incenditis uineam meam, & rapina mendici in domibus uestris? Cur uos læditis populum meum, & faciem mendicorū confunditis? Et rursus: Væ qui scribunt nequitiam, scribentes enim scribunt nequam, uitantes iudicia mendicorū, & diripientes iudicata pauperum populi mei. Quæ iudicia pupillis quoq; & uiduis exigit, ut & ipsis egenis solacij. Iudicate pupillo, & iuste tractate uiduam, & uenite conciliemur, dicit dominus. Cui tantus affectus in omnem conditionem humilitatis creatoris est, eius erit & regnū quod à Christo repromittitur, ad cuius affectum iam dudum pertinent ij, quibus repromittitur. Nam etsi putas creatoris quidem terrenas promissiones fuisse, Christi uero cœlestes, bene quod cœlum nullius alterius usq; adhuc dei apparet, nisi cuius & terra. Bene quod creator uel minora promisit, ut facilius illi & de maioribus credam, ꝙ qui nunq; de minoribus prius fidem liberalitatis suæ struxit. Beati esurientes, quoniā saturabuntur. Possem hunc titulum in superiorem transmisisse, quod non alij sunt esurientes, quàm pauperes & mendici, si non & hanc promissionē creator specialiter in euangelij scilicet sui præstructionē destinasset. Siquidē per Esaiā de eis quos uocaturus esset à summo terræ, utiq; Nationes, Ecce, inquit, uelociter leuiter aduenient. Velociter, quia properantes sub finibus temporū. Leuiter, quia sine oneribus pristinæ legis. Non esurient, neq; sitient. Ergo saturabuntur. Quod utiq; nisi esurientibus & sitientibus non promittitur. Et rursus: Ecce, inquit, qui seruiunt mihi saturabunt, uos aūt esurietis. Ecce qui seruiunt mihi, bibent, uos aūt sitietis. Videbimus & cōtraria ista, an Christo præministrent: interim quod esurientibus saturitatē repromittit, dei creatoris est. Beati plorantes, quia ridebūt. Decurre sententiā Esaiæ: Ecce qui seruiunt mihi, exultabunt in iocunditate, uos autem confundemini. Ecce qui seruiunt mihi, exultabunt in iocunditate, uos autem clamabitis præ dolore cordis. Et hæc cōtraria apud Christū recognosce. Certe oblectatio & exultatio in iocunditate illis promittit, qui in diuersa conditione sunt, mœstis & tristibus & anxijs. Scilicet etiā psal. CXXVII. Qui semināt, inquit, in lachrymis, in exultatione metēt. Porrò tā exultātibus & iocunditatem

hoc est, in libris Regnorum

πεινῶντες

ditatem capientibus risus accedit, quàm mœrentibus & dolentibus fletus. Ita creator materias risus & fletus prędicans, risuros plorantes prior dixit. Igitur quià consolatione pauperum, & humilium, & esurientium, & flentium exorsus est, statim se illum repręsentare gestiuit, quem demõstrauerat per Esaiam: Spiritus domini super me, propter quod unxit me ad euangelizandum pauperibus, Beati mendici, quoniam illorum est regnũ cœlorum. Misit me, curare obtritos corde: Beati qui esuriunt, quoniã saturabuntur: Aduocare languẽtes: Beati qui plorant, quoniam ridebunt. Dare lugentibus Sionis gloriam, & pro cinere unguenti iocunditatẽ, & gloriæ habitum pro spiritu tædij. Hæc si statim admissus Christus administrauit, aut ipse est qui se ad hęc uenturum prædicauit: aut si nondum uenit qui prædicauit, ridiculè, sed necessariè dixerim, fortasse mandauerit Christo Marcionis. Beati eritis cum uos odio habebunt homines, & exprobrabunt, & eijcient nomen uestrum, uelut malũ, propter filium hominis. Hac pronunciatione sine dubio ad tolerantiam exhortatur. Quid minus creator per Esaiam? Ne metueritis ignominiam ab hominibus, & nullificatione eorum ne minuamini. Quæ ignominia, quæ nullificatio? quæ futura erat propter filium hominis. Quem istum? qui est secundum creatorem. Vnde probabimus? Excidio in ipsum quoq; prædicato, sicut per Esaiam ad autores Iudæos: Propter uos blasphematur nomen meum in Nationibus. Et alibi: Sancite eum qui circumscribit animam suam, qui aspernamento habetur à Nationibus, famulis, & magistratibus. Si enim odium in illum filium hominis prædicabatur, qui secundum creatorem est, Euangelium autem nomen Christianorum, utiq; à Christo deductum, odio futurum contestatur, propter filiũ hominis, quod est Christus, eum filium hominis in causa odij constituit, qui erat secũdum creatorem, in quem odium prædicabatur. Et utiq; si nondum uenisset, nõ potuisset nominis odium, quod agitur hodie, personam nominis antecessisse. Nam & sancitur penes nos, & animam suam circumscribit, propter nos eam ponens: & aspernamento habetur à Nationibus. Et qui natus est ipse erit filius hominis, propter quem & nomẽ nostrum recusatur. Secundum hæc, inquit, faciebant prophetis patres eorum. o' Christum uersipellem, nunc destructorem, nunc assertorem prophetarum. destruebat ut æmulus, conuertens discipulos eorum: sibi asserebat ut amicus, suggillans insectatores eorũ. Porrò in quantum non cõgruisset Christo Marcionis assertio prophetarum, ad quorum uenerat destructionem: in tantum cõgruit Christo creatoris suggillatio in insectatores prophetarum, quos in omnibus adimplebat: uel quia magis creatoris est delicta patrum filijs exprobrare, q̃ eius dei qui nec propria cuiusq; castigat. Sed non statim, inquis, prophetas tuebatur, si iniquitatem Iudæorum affirmatam uolebat, quod nec cum prophetis suis piè egissent. Atquin nulla hic iniquitas exprobranda erat Iudæis, laudandis potius & probandis si eos figurauerunt ad quorũ destructionem post tantum æui deus optimus motus est. Sed puto iam & non optimus, iam aliquid & cum creatore moratus, nec in totum Epicuri deus. Ecce enim demutat in maledictione, & ostendit eum se esse qui nouit offendi & irasci: Væ enim dicit. Sed fit nobis quæstio de uerbi istius qualitate, quasi non tam maledictionis sit quàm admonitionis. Et quid causæ interest, quando & admoni-

19

Epicuri deus

tio non ſit ſine aculeo comminationis, maximè per Væ amarior facta? Et admonitio autem & comminatio, eius erunt qui norit iraſci. Nemo enim admonebit & nemo cõminabitur, ne quid faciat, niſi qui factum uindicabit. Nemo uindicarit, niſi qui norit iraſci. Alij agnoſcunt quidem uerbum maledictionis, ſed uolunt Chriſtum ſic Væ pronunciaſſe, non quaſi ex ſententia ſua proprie, ſed quod Væ à creatore ſit, & uoluerit illis aſperitatem creatoris opponere, **20** quo ſuam ſupra in benedictionibus ſufferentiam commendaret. Quaſi non creatori competat, quâ utrunq; præſtanti & bonum deum & iudicem, ut quia præmiſerat in benedictionibus benignitatem, ſubijceret etiam in maledictionibus ſeueritatem, amplitudinem diſciplinæ utriuſq; inſtruendę, tam ad benedictionem ſectandam, quàm ad maledictionem præcauendam. Nam & ita premiſerat: Ecce poſui ante uos benedictionem & maledictionẽ. Quod etiam in hanc euangelij diſpoſitionem portendebat. Alioquin qualis eſt ille qui ut ſuam inſinuaret bonitatem, creatoris oppoſuit aſperitatem? Infirma cõmendatio eſt, quæ de alterius deſtructione fulcitur. Atquin opponens aſperitatem creatoris, timendum eum confirmauit. Si timendum, magis utiq; obaudiendum quàm negligendum. Et incipit iam Chriſtus Marcionis creatori docere. Tunc, ſi Væ creatoris eſt quod in diuites ſpectat, ergo Chriſtus non eſt diuitibus offenſus, ſed creator: & ratas habet Chriſtus diuitum cauſas, ſuperbiam dico, & gloriam & ſeculi ſtudia, & dei incuriam, per quæ Væ merẽtur à creatore. Sed quomodo non eiuſdem ſit diuites reprobare, qui ſuprà mendicos probarit? Nemo non contrarium eius quod probauerit, reprobat. Itaq; ſi creatori deputabitur maledictio in diuites, eiuſdem defendetur benedictio in mendicos: & totum iam opus Chriſti, creatoris eſt. Si deo Marcionis adſcribetur benedictio in mendicos, eiuſdem imponetur & maledictio in diuites: & erit par iam creatoris tam bonus quàm & iudex: nec erit iam diſcrimini locus quo duo dei fiunt: ſublatoq; diſcrimine, ſupererit unum deum renunciari creatorem. Igitur Væ, ſi & uox maledictionis eſt, uel alicuius auſterioris inclamationis, & à Chriſto dirigitur in diuites, debeo creatorem diuitũ quoq; aſpernatorem probare, ſicut probaui mendicorum aduocatorem: ut Chriſtum in hac quoq; ſententia creatoris oſtendam locupletantis Salomonem. Sed quia permiſſa ſibi optione maluit ea poſtulare quæ ſciebat deo grata, ſapientiam, & meruerat etiam diuitias conſequi, quas non magis uoluit: quanquam & diuitias præſtare non incongruens deo ſit, per quas & diuites ſolatio iuuantur, & multa inde opera iuſtitiæ & dilectionis adminiſtrantur. Sed accidentia uitia diuitijs illa in euangelio quoq; Væ diuitibus aſſcribunt: **21** Quoniam, inquit, recepiſtis aduocationem ueſtram. Vtiq; ex diuitijs, de gloria earum & ſecularibus fructibus. Itaque in Deuteronomio Moyſes, ne inquit, cum manducaueris, & repletus fueris, & domos magnas ædificaueris, pecoribus, & bubus tuis multiplicatis, & pecunia & auro, exaltetur cor tuum, & obliuiſcaris domini dei tui. Quemadmodum & Ezechiam regem theſauris inflatum, & de eis potius quàm de deo gloriatum apud illos qui ex Perſide aduenerant, inſilit per Eſaiam. Ecce dies ueniunt & auferẽtur omnia, quę in domo tua ſunt: & quæ patres tui congeſſerunt in Babylonem transferentur. Sic & per Hieremiam quoq; edidit. Ne glorietur diues in diuitijs ſuis, &

qui

qui gloriatur scilicet in deo glorietur. Sic & in filias Sionis inuehitur per Esaiam, cultu & diuitiarum abundantia inflatas, comminabundus & alibi nobilibus & superbis: dilatauit Orcus animam suam, & aperuit os suum, & descendent incluti, & magni, & diuites, Hoc erit Christi Vę super diuites: & humiliabitur homo, utique exaltatus diuitijs, & inhonorabitur uir, utique ob substantiam honorabilis. De quibus & rursus. Ecce dominus uirtutum conturbabit gloriosos cum ualentia, & elati comminuentur, & ruent gladio sublimes, qui magis quàm diuites? Quia receperint scilicet aduocationem suam, gloriam & honorē, sublimitatē, ex diuitijs. A quibus auertēs nos & in psalmo XLVIII. Ne timueris, inquit, cum diues factus fuerit homo, & cum abundabit gloria eius, quoniā cū morietur non tollet omnia, nec descendet cum illo gloria sua. Item in XLI. Ne desideraueris diuitias, & si relucent ne adieceris cor. Idipsum postremo uerbum, Væ, olim per Amos in diuites affluentes delicijs destinatur: Vę enim, inquit, qui dormiunt in lectis eburneis, & delicijs fluunt in thoris suis, qui edunt hædos de gregibus caprarum, & uitulos de gregibus boū lactantes, complaudentes ad sonum organorum: tanquam perseuerantia deputauerunt, & non tanquam fugientia: qui bibunt uinum liquatum, & unguentis primarijs unguntur. Igitur & si tantummodo dehortantem à diuitijs ostenderem creatorem, non etiam prædamnantem diuites etiam uerbo ipso quo & Christus, nemo dubitaret ab eodem adiectam in diuites comminationem per Væ Christi, à quo ipsarum materiarum, id est diuitiarum dehortatio præcucurrisset. comminatio enim dehortationis accessio est. Ingerit Væ etiam saturatis, quia esurient: etiam ridentibus nunc, quia lugebunt. His respondebunt illa quæ supra benedictionibus opposita sunt apud creatorem. Ecce qui mihi seruiunt saturabuntur, uos autem esurietis, utique quia saturati estis. Et ecce qui mihi seruiunt oblectabuntur, uos autem cōfundemini, utique ploraturi qui nunc ridetis. Sicut enim in psalmo: Qui seminant in lachrymis in lætitia metent: ita in euangelio: Qui in risu seminant, scilicet lætitia, in lachrymis metent. Hæc olim creator simul posuit, Christus solūmodo distinguendo, non mutando renouauit. Væ cum uobis benedixerint homines, secundum hæc faciebāt & pseudoprophetis patres illorum. Aeque creator benedictionis & laudis humanę sectatores incusat per Esaiā: Populus meus qui uos beatos dicunt, seducunt uos, & uias pedum uestrorum disturbant. Prohibet & aliâs fidere omnino in hominē, sic & in laudem hominis, ut per Hieremiam, Maledictus homo qui spem habet in homine. Nam & in psalmo CXIX. Bonum est fidere in deum, quàm fidere in hominem. Et bonum est sperare in deum, quàm sperare in principes. Ita totum quod ab homine captatur abdixit creator, nedum benedictionem. Pseudoprophetas autem laudatos 22 siue benedictos à patribus eorum, tam eius est exprobrare, quàm prophetas uexatos & recusatos: sicut iniuriæ prophetarum non pertinuissent ad deum ipsorum, ita nec gratiæ pseudoprophetarum displicuissent, nisi deo prophetarum. Sed uobis dico, inquit, qui auditis: ostendens hoc olim mandatum à creatore, Loquere in aures audientiū. Diligite inimicos uestros, & benedicite eos qui uos oderunt, & orate pro eis qui uos calumniantur. Hæc creator una pronunciatione clusit per Esaiam: Dicite fratres nostri estis, eis qui uos

 ode-

oderunt. Si enim qui inimici sunt & oderunt & maledicũt & calumniantur, fratres appellandi sunt, utiq; & benedici odientes & orari pro calumniatoribus iussit, qui eos fratres deputari præcepit. Nouam plane patientiam docet Christus, etiam uicem iniuriæ cohibens permissam à creatore, oculũ exigẽte pro oculo, et dentẽ pro dente: cõtra ipse alterã amplius maxillã offerri iubẽs, & super tunicam pallio quoq; cedi. Plane hæc Christus adiecerit, ut supplementa consentanea disciplinæ creatoris. Atq; adeo hoc statim renunciãdum est, an disciplina patientiæ prædicatur penes creatorem. Sic per Zachariam præcepit, ne unusquisq; malitiæ fratris sui meminerit, sed nec proximi. Nam & rursus: Malitiam, inquit, proximi sui quisq; ne recogitet. Multo magis patientiam indixit iniuriæ, qui indixit obliuionem. Sed & cum dicit: Mihi uindictam, & ego uindicabo: proinde patiẽtiam docet uindictæ expectatricem. In quantum ergo fidem non capit, ut idem uideatur, & dentem pro dente, oculum pro oculo, in uicem iniuriæ exigere, qui non modo uicem, sed etiã ultionem, etiam recordationem & recogitationem iniuriæ prohibet: in tãtum aperitur nobis quomodo oculum pro oculo, & dentem pro dente censuerit, non ad secundam iniuriam talionis permittendam, quam prohibuerat interdicta ultione, sed ad primã coercendam quam prohibuerat talione opposito, ut unusquisq; respiciens licentiã secundæ iniuriæ à prima semetipsum cõtineret. Facilius enim uim cõprimi scit repræsentatione talionis, q; repromissione ultionis. Vtrunq; autem constituendũ fuit pro natura & fide hominũ: ut qui deo crederet, ultionẽ à deo expectaret: qui minus fideret, leges talionis timeret. Hanc legis uoluntatem de intellectu laborantem, dominus & sabbati & legis & omnium paternarum dispositionum Christus & reuelauit & compotem fecit, mandans alterius quoq; maxillæ oblationem, ut tanto magis uicem iniuriæ extingueret, quam & lex per talionem uoluerat impedisse, certe quam prophetia manifeste coercuerat, & memoriã iniuriæ prohibens, & ultionem ad deum redigens. Ita si quid Christus intulit, non aduersario sed adiutore præcepto, nõ destruxit disciplinas creatoris. Deniq; si in ipsam rationem patientiæ pręcipiendæ, & quidem tam plene atq; perfecte considerem, non consistet, si non est creatoris, qui uindictam repromittit, qui iudicem pręstat. Alioquin si tantum patientiæ pondus non modo non repercutiendi, sed & aliam maxillam præbendi, & non modo nõ remaledicendi, sed etiam benedicendi, & non modo non retinendi tunicam, sed & amplius & palliũ concedendi, is mihi imponit qui non sit me defensurus, in uacuum patientiã præcepit, non exhibens mihi mercedem præcepti, patientiæ dico fructum, quod est ultio, quam mihi permisisse debuerat, si ipse non præstat: aut si mihi non permittebat, ipse præstaret. Quoniam & disciplinæ interest iniuriam uindicari. Metu enim ultionis omnis iniquitas refrenatur. Cæterum passim emissa libertate dominabitur, utrumq; oculum effossura, & omnem dentem excitatura præ impunitatis securitate. Sed hoc est dei optimi & tantum boni, patientiæ iniuriam facere, uiolentiæ ianuã pandere, probos nõ defendere, improbos nõ coercere. Omni petenti te dato, utiq; indigenti: uel tanto magis indigenti, si etiã & abundãti. Ne quis ergo indigeat, datori paratã habes in Deuteronomio formã creatoris: Non erit, inquit, in te indigẽs: uti benedicens benedicat

nedicat te dominus deus tuus: Datorem scilicet, qui fecerit non esse indigentem. Et plus hic, non enim petenti iubet dari. Sed non sit, inquit, indigens in te, id est cura ultro ne sit, quo magis petenti præiudicat dandum, etiam in sequentibus: Si autem fuerit indigens è fratribus tuis, nõ auertes cor tuum, nec constringes manum tuam à fratre indigente. Aperiens aperies illi manũ, fœnus fœnerabis illi quantum desiderat. fœnus enim nisi petenti dari non solet. Sed de fœnore postmodum. Nunc si qui uoluerit argumentari, creatorẽ quidem fratribus dari iussisse, Christum uero omnibus petentibus, ut hoc sit nouum atq; diuersum, imò unũ erit ex his per quæ lex creatoris erit in Christo. Non enim aliud Christus in omnes præcepit, quàm quod creator in fratres. Nam & si maior est bonitas quæ operatur in extraneos, sed non prior ea quæ ante debetur in proximos. Quis enim poterit diligere extraneos? Quod si secundus gradus bonitatis est in extraneos, qui in proximos primus est, eiusdẽ erit secundus gradus cuius & primus, facilius quàm ut eius sit secũdus, cuius nõ existit primus. Ita creator & secundum naturæ ordinem in proximos docuit benignitatem, emissurus eam postea in extraneos: & secũdum rationem dispositionis suæ, primo in Iudæos, postea & in omne hominũ genus. Ideoq; quandu intra Israelem erat sacramentũ, merito in solos fratres misericordiam mandabat. At ubi Christo dedit gentes in hæreditatem, & possessionem terminos terrę, & cœpit expungi quod dictũ est per Osee: Non populus meus, populus meus: & non misericordiam cõsequuta, misericordiã cõsequuta, Natio scilicet: exinde Christus in omnes legem paternæ benignitatis extendit, neminẽ excipiens in miseratione sicut in uocatione. Ita & si quid amplius docuit hoc quoq; in hæreditatem gentium accepit. Et sicut uobis fieri uultis ab hominibus, ita & uos facite illis. In isto præcepto utiq; alia pars eius subauditur: Et sicut uobis nõ uultis fieri ab hominibus, ita & uos ne faciatis illis. Hoc si nouus deus & ignotus retro, & nondum planè editus pręcepit, qui me nulla antehac institutione formauerit, qua prius scirem quid deberem mihi uelle uel nolle, atque ita & alijs facere, quæ & mihi uellem: non facere, quæ & mihi nollem, passiuitatem sententiæ meæ permisit, nec astrinxit me ad conuenientiam uoluntatis & facti, ut id alijs faciam quod mihi uelim, & id nec alijs faciã quod mihi nolim. Nõ enim definijt quid mihi atq; alijs debeã uelle uel nolle, ut ad legem uoluntatis parem factũ, & possim alij non præstare, quod ab alio mihi uelim præstitum, amorem, obsequium, solatium, præsidium, & eiusmodi bona: proinde & alij facere quod ab alio mihi fieri nolim, uim, iniuriam, cõtumeliam, fraudem, & eiusmodi mala. Deniq; hac inconuenientia uoluntatis & facti, agunt Ethnici nõdum à deo instructi. Nam & si natura bonum & malum notum est, non tamen dei disciplina: à qua cognita, tunc demũ conuenientia uoluntatis & facti ex fide, ut sub metu dei agitur. Itaq; deus Marcionis cum maxime reuelatus sit, tamen reuelatus non potuit huius præcepti, de quo agitur, tam strictum, & obscurum, & cæcum adhuc, & facilius pro meo potius arbitrio interpretandum, compendium emittere, cuius nullam præstruxerat distinctionem. At enim creator meus olim & ubiq; præcepit indigentes, pauperes, & pupillos, & uiduas, protegi, iuuari, refrigerari: sicut & per Esaiam, Infringito panem tuum mendicis; & qui sine tecto sunt, in domũ

24

tuam inducito: & nudum si uideris tegito. Item per Ezechielem de uiro iusto, Panem suum dabit esurienti, & nudum conteget. Satis ergo iam nunc me docuit ea facere alijs, quæ mihi uelim fieri. Proinde denuncians non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices, docuit ne faciam alijs quæ fieri mihi nolim: & ideo ipsius erit præceptum in euangelio, qui illud retro & præstruxit & distinxit, & ad arbitrium disciplinæ suæ dispo suit: & merito iam compendio substrinxit, quoniam & aliâs recisum sermonẽ facturus in terris dominus, id est Christus prædicabatur. Hic nunc de fœnore cum interponit, Et si fœnerauerітis à quibus speratis uos recepturos, quæ gratia est uobis? percurre sequentia Ezechielis de eodem uiro iusto. Pecuniam, inquit, suam fœnore non dedit, & quod abundauerit non sumet: fœnoris scilicet redundantiam quod est usura. Prius igitur fuit ut fructum fœnoris eradicaret, quo facilius assuefaceret hominem ipsi quoq; fœnori si forte perdendo, cuius fructum didicisset amittere. Hanc etenim dicimus operam legis fuisse procurantis euangelio. Quorundam tunc fidem paulatim ad perfectũ disciplinæ Christianæ nitorem, primis quibusq; præceptis balbutientis adhuc benignitatis informabat. Nam & supra, Et pignus, inquit, reddes, utiq; si non sit soluendo: quia solutori utiq; pignus restituendum esse, utrum homo scriberet? Multo manifestius in Deuteronomio. Non dormies super pignus eius. Redditione reddes illi pallium circa solis occasum, & dormiet in pallio suo. Adhuc clarius supra. Dimittes omne debitũ quod tibi proximus debet, & fratrem tuum non reposces: quoniam remissio domini dei tui inuocata est. Porrò cum debitum dimitti iubet, utiq; non exsoluturo (plus enim est) & si exsoluturo, cum reposci uetat, quid aliud docet quàm non exoluturos fœneremus, qui tam detrimentum fœnori indixit? Et eritis filij dei. Nihil impudentius, si ille nos sibi filios faciet, qui nobis filios facere non permisit, auferendo connubium. Quomodo in id nomen allecturus est suos, quod iam erasit? Filius spadonis esse non possum, maxime cum patrem habeam eundem quem & omnia. Nam tam pater omnium qui conditor uniuersitatis, quàm spado qui nullius substantiæ conditor. Etsi marẽ ac fœminam nõ miscuisset creator, & si non uniuersis quoque animalibus filios concessisset, hoc eram eius ante paradisum, ante delictum, ante exilium, ante duos, unum. denuo factus filius fui statim cum me manibus enixus est, cum de suo halitu mouit. Ille me nunc rursus filium nuncupat, iam nõ in animam, sed in spiritum pariens. Quia ipse, inquit, suauis est aduersus ingratos & malos. Euge Marcion, satis ingeniose detraxisti illi pluuias & soles, ne creator uideretur. Sed quis iste suauis, qui ne cognitus quidem usq; adhuc? quomodo suauis à quo nulla beneficia præcesserant? Hoc genus suauitatis qua soles & imbres qui fœnerauerat, non recepturus ab humano genere ut creator: qui pro tanta elementorum liberalitate facilius idolis quàm sibi debitum gratiæ referentes homines usq; adhuc sustinet. Verè suauis etiam spiritalibus commodis. Eloquia enim domini dulciora super mel & fauos. Ille igitur & ingratos suggillauit, qui gratos experiri merebatur. Cuius solem & imbres tu quoque Marcion ingratos habuisti. Cęterum tuus non poterat iam queri ingratos, qui nõ parauerat gratos. Misericordiam quoq; præcipiens. Estote, inquit, misericordes, sicut pater miser-

tus

tus est uestri, hoc erit, Panem infringito esurienti, & sine tecto in domũ tuam inducito. Et nudum si uideris tegito, & iudicate pupillo, & iustificate uiduam. Agnosco doctrinam eius ueterem qui mauult misericordiam, quàm sacrificium. Aut si alius nunc misericordiam præcepit, quia & ipse misericors sit, cur tanto æuo misericors mihi non fuit? Nolite iudicare ne iudicemini. Nolite condemnare ne cõdemnemini. Dimittite & dimittemini. Date & dabitur uobis, mensuram bonam, pressam, ac fluentem dabunt in sinum uestrum. Eadem qua mensi eritis mensura remetietur uobis. Vt opinor, hæc retributionẽ promeritis prouocatam sonant. A quo ergo retributio? Si ab hominibus tantum: ergo humanam docet disciplinam & mercedem, & in totum hominibus obediemus. Si à creatore ut à iudice, & dispunctore meritorum: ergo illi nostrum impellit obsequium, apud quem constituit retributionem captandam uel timendam, prout quisq; iudicauerit, aut condemnauerit, aut dimiserit, aut mensus fuerit. Si ab ipso, Ergo & ille iam iudicat, quod Marcion negat. Eligãt itaq; Marcionitæ ne tanti sit de magistri regula excidere, quàm Christum aut hominibus aut creatori docentem habere. Sed cęcus cæcum ducit in foueam. Credunt aliqui Marcioni. Sed non est discipulus super magistrum. Hoc meminisse debuerat Apelles, Marcionis de discipulo emendator. Eximat & de oculo suo trabem hæreticus, tũc in oculo Christiani, si quam putat stipulam, reuincat: proinde & arbor bona non proferat malum fructum, quia nec ueritas hæresim: nec mala bonum, quia nec hæresis ueritatem. Sic nec Marcion aliquid boni de thesauro Cerdonis malo protulit, nec Apelles de Marcionis. Multo enim hęc cõgruentius in ipsos interpretabimur, quæ Christus in homines allegorizauit nõ in duos deos, secundum scandalum Marcionis. Puto me non temere huc usq; adhuc lineæ insistere, qua definio nusquam omnino alium deum à Christo reuelatum. In hoc solo adulterium Marcionis manus stupuisse miror, nisi quod etiam latrones timẽt. Nullum maleficiũ sine formidine est, quia nec sine conscientia sui. Tam diu ergo & Iudæi non alium deum norant, q; præter quem neminem adhuc norant: nec alium deũ appellabant, q; quem solum norant. Si ita est, quis uidebitur dixisse, quid uocas domine domine? Vtrúmne qui nunquam hoc fuerat uocatus, ut nusquã adhuc editus? An ille qui semper dominus habebatur, ut à primordio cognitus? deus scilicet Iudæorum. Quis item adiecisse potuisset, & non facitis quæ dico? Vtrúmne qui cum maxime edocere tentabat: an qui à primordio ad illos & legis & prophetarũ eloquia mãdauerat? Qui & inobaudientiã illis exprobrare posset, etiã si nunquã aliâs exprobrasset. Porrò qui ante Christũ, Populus iste me labijs diligit, cor autem eorũ longè absistit à me, concionatus est, ueterẽ utiq; illis contumaciã imputabat. Alioquin q; absurdũ, ut nouus deus nouus Christus, nouę tantęque religionis illuminator, contumaces & inobsequentes pronunciaret, quos non potuisset experiri. Proinde extollenda fide Centurionis, incredibile si is professus est talem se fidẽ nec in Israele inuenisse, ad quẽ non pertinebat fides Israel. Sed nec exinde pertinere poterat adhuc cruda ut probaretur uel compararetur, ne dixerim adhuc nulla. Sed cur non licuerit illi alienæ fidei exemplo uti? Quoniam si ita esset, dixisset talem fidem nec in Israele unquam fuisse: cæterũ dicẽs talẽ fidẽ debuisse inueniri in Israele,

26

Lineæ insistere

27

quicq; ad hoc uenisset, ut eam inueniret, deus scilicet & Christus Israelis, quã non sugillasset, nisi exactor & sectator eius. Aemulus uero etiã maluisset eam talem inuentam, ad quam infirmandam & destruendam magis uenerat, non ad comprobandam. Resuscitauit & mortuum filium uiduæ, non nouum documentum. Hoc & prophetæ creatoris æddiderant, quanto magis filius? Adeo autem in illud usq; momenti, nullum alium dominus Christus intulerat, ut omnes illic creatori gloriam retulerint, dicentes: magnus prophetes prodijt in nobis, & respexit deus populum suum. Quis deus? utiq; cuius populus, & à quo prophetæ. Quod si illi quidem creatorem glorificabant, Christus uero & audiens & sciens non corrigebat, & quidem in tanto documento mortui resuscitati creatorem adhuc orantes, sine dubio aut non alium circumferebat deum, quàm quem in suis beneficijs atq; uirtutibus honorari sustinebat: aut quale est ut illos tam diu errantes sustineret, ad hoc ueniẽs ut errori eorum mederetur? Sed scandalizatur Ioannes auditis uirtutibus Christi ut alterius. At ego rationem scandali prius expediã, quo facilius hæretici scandalũ explodam. Ipso iam domino uirtutum sermone & spiritu patris operante in terris, & prædicante, necesse erat portionem spiritus sancti, quæ ex forma prophetici moduli in Ioanne egerat præparaturam uiarum dominicarũ, abscedere iam ab Ioanne, redactam scilicet in dominum, ut in massalem suam summam. Itaq; Ioannes communis iam homo & unus de turba, scandalizabatur quidem quâ homo, sed non quâ alium Christum sperans uel intelligẽs, qui neq; unde speraret ut nihil noui docentem uel operantem. Nemo hæsitabit de aliquo, quem dum scit non esse, nec sperat nec intelligit. Ioannes autem certus erat neminẽ deum præter creatorem, uel quâ Iudæus, etiam Prophetes planè facilius quasi hæsitauit de eo, quem cum sciat esse, an ipse sit nesciat. Hoc igitur metu & Ioannes, Tu es, inquit, qui uenis, an alium speramus? Simpliciter inquirens an ipse uenisset quem expectabat, Tu es, qui uenis, uel qui uenturus est, an aliũ expectamus? Id est, an alius est quem expectamus, si non tu es quem uenturum expectamus? Sperabat enim sicut omnes opinabantur ex similitudine documentorum, potuisse & prophetam interim missum esse, à quo alius esset, id est maior ipse scilicet dominus, qui uẽturus expectabatur. Atq; adeo hoc erat Ioannis scandalum, quod dubitabat ipsum uenisse quem expectabant, quẽ & prędicatis operationibus agnouisse debuerant: ut dominus, per easdem operationes agnoscendum se nunciauerit Ioanni. Quæ cum cõstet prædicata in Christum creatoris, sicut ad singula ostendimus, satis peruersum, ut Christum non creatoris per ea renũciarit intelligendum, per quæ magis Christum creatoris agnosci compellebat. Multo peruersius, si & testimonium Ioanni perhibet non Ioannis Christus, propheten eum confirmans, imò & supra ut angelum, ingerens etiam scriptum super illo: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparet uiam tuam. Eleganter ad superiorem sensum scandalizati Ioannis commemorans prophetiam: ut confirmans præcursorem Ioannem iam aduenisse, extingueret scrupulum interrogationis illius, Tu es, qui uenis, an aliũ expectamus? Præcursore enim iam functo officiũ, præparata uia domini, ipse erat intelligẽdus, cui precursor ministrauerat, maior quidẽ omnibus natis mulierũ. Sed nõ ideo subiecto ei qui

minor

minor fuerit in regno dei, quasi alterius sit dei regnũ in quo modicus quis maior erit Ioanne: alterius Ioannes qui omnibus natis mulierum maior sit. Siue enim de quocunque dicit modico per humilitatem, siue de semetipso, quia minor Ioanne habebatur, omnibus scilicet in solitudinem concurrentibus ad Ioannem potius quàm ad Christum: Quid existis uidere in solitudinem? tantundem & creatori competit, & Ioannem ipsius esse maiorem natis mulierũ, & Christum uel quemque modicum, qui maior Ioanne futurus sit in regno æque creatoris, & qui sit maior tanto propheta, qui non fuerit scandalizatus in Christum, quod tunc Ioannem minuit. Diximus de remissa peccatorum. Illius autem peccatricis fœminæ argumentum eò pertinebit, ut cum pedes domini osculis figeret, lachrymis inundaret, crinibus detergeret, unguento perduceret, solidi corporis ueritatem non phantasma inane tractauerit, & ut peccatricis pœnitentia secundum creatorem meruerit ueniam, præponere solitum sacrificio. Sed & si pœnitentiæ stimulus ex fide acciderat, per pœnitentiam ex fide iustificatam, ab eo audijt, fides tua te saluam fecit, qui per Abacuc pronunciarat, Iustus ex fide sua uiuit. Quod diuites Christo mulieres adhærebant, quæ & de facultatibus suis ministrabãt ei, inter quas & uxor regis procuratoris, de prophetia est. Has enim uocabat per Esaiam mulieres diuites, Exurgite & audite uocem meam: ut discipulas primò, dehinc ut operarias & ministras ostenderet, filiæ in spe audite sermones dei. Anni memento te cum labore in spe. Cum labore enim quo sequebantur, & ob spem, ministrabant. Aeque de parabolis semel sufficiat probatum, hoc genus eloquij à creatore promissum. At nunc illa quoque pronunciatio eius ad populum, Aure audietis & non audietis, dedit Christo frequenter inculcare, qui habet aures audiat. Non quasi ex diuersitate auditum permitteret Christus, quem ademisset creator: sed quia comminationem exhortatio sequebatur, Primo aure audietis & non audietis, dehinc qui habet aures audiat. non enim audiebant ultrò qui aures habebant? sed ostendebat aures cordis necessarias, quibus illos audituros negarat creator. Et ideo per Christum adijcit, Videte quomodo audiatis & non audiatis: non corde scilicet audientes, sed aure. Si dignum sensum pronunciationi accommodes pro sensu eius qui auditui suscitabat, etiam dicendo, Videte quomodo audiatis, non audituris minabatur. Sane nominatur mitisimus deus, quia nec iudicat, nec irascitur. Hoc probat etiam subiacens sensus. Ei qui habet dabitur, ab eo autem qui non habet, etiã quod habere se putat auferet̃ ei. Quid dabitur? Adiectio fidei, uel intellectus, uel salus ipsa. Quid auferetur? Vtiq; quod dabitur. A quo dabitur, & auferetur. Si à creatore auferetur, ab eo dabitur. Si à deo Marcionis dabitur, ab eo & auferetur. quoquo tamẽ nomine cõminatur ablationẽ, non erit eius dei qui nescit cõminari, quia nõ nouit irasci. Miror autem cum lucernam negat abscondi solere, qui se tanto seculo absconderat maius & necessarius lumen, Cum omnia de occulto in apertum repromittit, qui deũ suum usq; adhuc obumbrat, expectãs opinor nasci Marcionem. Venimus ad constantissimum argumentum omnium qui domini natiuitatẽ in controuersiã deferũt, Ipse, inquiunt, contestatur se non esse natum, dicendo, Quæ mihi mater, & qui mihi fratres? Ita semper heretici aut nudas & simplices uoces, cõiecturis quò uolũt

rapiunt:

rapiunt: aut rursus conditionales & rationales, simplicitatis cõditione dissoluunt, ut hoc in loco. Nos contrariò dicimus, primo non potuisse illi annunciari, quod mater & fratres eius foris starent quærentes uidere eum, si nulla illi mater & fratres nulli fuissent, quos utiq; norat qui annunciarat, uel retro notos, uel tunc ibidem compertos, dum eum uidere desiderant, uel dum ipsi nuncium mandãt. Ad hanc primam propositionem nostram solet ex diuerso responderi, Quid enim si tentandi gratia nunciatũ est ei? Sed hoc scriptura nõ dicit, quæ quanto significare solet ex tentatione quid factũ, ecce legis doctor assurrexit tentans eum, & de tributi cõsultatione, & accesserunt ad eum Pharisæi tentantes eum: tanto ubi non facit tentationis mentionem, non admittit tentationis interpretationem. Et tamẽ ex abundanti causas tentationis expostulo, cui rei tentauerint illum, per nominationem matris & fratrum. Si ut scirent natúsne esset, an non: quando de hoc fuit quæstio quam ex ista tentatione discuterent? Quis autem dubitaret natum, quem uideret hominẽ? Quem audisset filiũ se hominis professum: Quem de conspectu omnis humanę qualitatis dubitaret deũ, aut filium dei credere, propheten facilius existimantes licet magnum aliquem utiq; tamẽ natum. Etiamsi in exploratione natiuitatis tentandus fuisset, quodcunq; aliud argumentum tentationi cõpetisset, quàm per earum personarum mentionem quas potuit etiam natus non habere. Dic mihi, omnibus natis mater aduiuit? omnibus natis adgenerantur & fratres? non licet patres magis & sorores habere, uel & neminem? Sed & census constat actos sub Augusto nunc in Iudæam per Sentiũ Saturninum, apud quos genus eius inquirere potuissent. Adeo nullo modo constitit ratio tentationis istius. Et uerè mater & fratres eius foris stabant. Superest inspicere sensum non simpliciter pronunciantis, Quæ mihi mater aut fratres, quasi ad generis & natiuitatis negationem: sed & ex causæ necessitate & conditione rationali. Tam proximas enim personas foris stare extraneis intus defixis ad sermones eius, amplius & auocare eum à solenni opere quærentes, merito indignatus est, non tam negauit q; abdicauit. Atq; adeo cum præmisisset, quis mihi mater & qui mihi fratres? subiungens, nisi qui audiunt uerba mea & faciunt ea, transtulit sanguinis nomina in alios, quos magis proximos pro fide iudicaret. Nemo autem transfert quid, nisi ab eo qui habet id quod transfert. Si ergo matrem & fratres eos fecit qui nõ erant, quomodo negauit eos qui erant? meritorum scilicet conditione, non ex proximorum negatione: in semetipso docens, qui patrem aut matrem aut fratres præponeret uerbo dei, non esse dignum discipulum. Cæterũ ex hoc magis matrem & fratres cõfitebatur, quod illos nolebat agnoscere: quod alios adoptabat, confirmabat quos ex offensa negauit, quibus non ut ueriores substituit, sed ut digniores. Deniq; nihil magnũ, si fidẽ sanguini præposuit, quẽ non habebat. Quis aũt iste est qui & uentis & mari imperat? nimirũ nouus dominator atq; possessor elemẽtorum subacti iam & exclusi creatoris. Non ita est. Sed agnorant substantiæ autorem suum, quæ famulis quoq; eius obaudire consueuerant. Inspice Exodum Marcion, Aspice mari rubro uastiori super omnia stagna Iudææ, uirgam Moysi imperantem, ut funditus proscissum, & pari utrinq; stupore discriminis fixũ, sicco populum pede, intestino itinere transmitteret, rursusq; sub eiusdẽ uirge nutu

Sentius Saturninus

30

nutu, redeunte natura, Ægyptium exercitum undarum concordia obrueret: in quod opus & Austri seruierunt. Lege ex sorte familiæ dirimendæ in transitu eius Iordanis machæram fuisse, cuius impetum atq; decursum planè & Iesus docuerat prophetis transmeantibus stare. Quid ad hæc? Si tuus Christus est, non erit potentior famulis creatoris. Sed his solis exemplis usus essem, si non etiam prædicatio marinę istius expeditionis Christū antecessisset. Nam cum transfretat, psalmus expungitur: Dominus, inquit, super aquas multas. Cum undas freti discutit, Abacuc adimpletur: dispergens, inquit, aquas itinere. Cum ad minas eius eliditur mare, Naum quoq; absoluitur: comminans, inquit, mari & arefaciens illud, utiq; cum uentis quibus inquietabatur. Vnde uis meum uindicem Christum? de exemplis an de prophetis creatoris? Age nunc qui militarem & armatum bellatorem prædicari putas, nō figuratè nec allegoricè, qui bellum spiritale aduersus spiritales hostes, spiritali militia, & spiritalibus armis, spiritaliter debellaturus esset: cum inuenis in uno homine multitudinem dęmonum, legionem se professam, utiq; spiritalē, disce & Christum expugnatorem spiritalium hostium, spiritaliter armatum, & spiritaliter bellicosum intelligendum: atq; ita ipsum esse, qui cum legione quoq; dæmonum erat dimicaturus: ut & de hoc bello psalmus posit uideri pronunciasse: Dominus ualidus, dominus potens in bello. Nam cum ultimo hoste morte præliatus, per trophæum Crucis triumphauit. Cuius autem dei filium Iesum legio testata est? Sine dubio cuius tormenta & abyssum nouerant & timebāt. nec enim uidentur posse ignorasse adhuc quod noui & ignoti dei uirtus operaretur in terris: quia uerisimile non est creatorem ignorasse. Si enim alium supra se deum ignorauerat aliquando, tamen iam infra cœlum suum agētem, utiq; comperaerat. quod autem dominus comperisset, iam & uniuersæ familię innotuisset in eodem mundo & intra eundem ambitum cœli quo peregrina diuinitas conuersaretur. In quantum ergo & creator scisset eam, & substantiæ eius, si fuisset: in tantum quia nulla fuit, nō alium dæmones sciebant quam dei sui Christum. Non depetūt ab alio, quod meminissent petendū sibi à creatore, ueniā scilicet abyssi creatoris. Deniq; impetrauerunt, quo merito? Quia mentiti erant, quia sæui dei filium eum fecerant? Et qualis erit qui mētitos iuuabat, qui infamantes sustinebat? Sed enim quia mentiti non erant, quia deū abyssi & suum cognouerant, ita eum se & ipse confirmauit, quem cognouerunt dæmones Iesum iudicem & ultoris dei filium. Ecce aliquid & de illis pusillitatibus & infirmitatibus creatoris in Christo. Ignorātiam enim & ego asscribere ei uolo. Permittite mihi aduersus hæreticum. Tangitur à fœmina quæ sanguine fluitabat, & nesciuit à qua. Quis me, inquit, tetigit? Etiam excusantibus discipulis, perseuerat in ignorātiæ uoce: Tetigit me aliquis. idq; de argumento affirmat. Sensi enim uirtutem ex me profectam. Quid dicit hæreticus? Sciebátne personam? Et cur quasi ignorans loquebatur? Vt confessionem certè prouocaret, ut timorem probaret. Sic & Adam aliquando quæsierat, quasi ignorans, Adam ubi es? Habes & creatorem cum Christo excusatum, & Christum creatori adæquatum. Sed & hoc, qui aduersarius legis, ut quia lex à contactu fœminæ sanguinantis summouet, idcirco gestierit non tantum contactum eius admittere, sed etiam sanitatem donare.

O deum

O deum non natura beneficum, ſed æmulatione. At enim ſi fidem mulieris inuenimus ita meruiſſe, cum dicit; Fides tua te ſaluam fecit, quis es ut æmulationem legis interpreteris in iſto facto, quod ipſe dominus ex fidei remuneratione æditum oſtendit? Sed hanc uis mulieris fidem conſtituere, qua contempſerat legem. Et cui credibile, ut mulier nullius adhuc dei conſcia, nullius adhuc nouæ legis initiata, legem irrumperet, eam cui adhuc tenebatur? Qua denicꝫ fide irrupit? in quem deum credens, quem ſpernens? Creatorem? Certe enim ex fide tetigit. Si ex fide creatoris, quæ alium deum ignorabat; & quomodo legem eius irrupit? Tam enim irrupit, ſi irrupit, quàm ex fide creatoris. Quomodo enim utruncꝫ conueniet, ut & irruperit, & ex fide eam irruperit, propter quam irrupiſſe non debuit? Dicam: fides hæc fuit primo, qua deū ſuum cōfidebat miſericordiam malle quàm ipſum ſacrificium, qua eum deum certa erat operari in Chriſto, qua ſic eum tetigit, non ut hominem ſanctū, nec ut prophetam, quem contaminabilem pro humana ſubſtantia ſciret: ſed ut ipſum deum, quem nulla ſpurcitia pollui poſſe præſumpſerat. Itacꝫ non temere interpretata eſt ſibi legem, ea contaminari ſignificantem, quæ eſſent contaminabilia: non deum, quem in Chriſto confidebat. Sed & illud recogitauit, ordinarium & ſolennem menſtrui uel partualis ſanguinis fluxum in lege taxari, qui ueniat ex officio naturæ, non ex uitio ualetudinis. Illa autem ex uitio ualetudinis redundabat, cui non modum temporis, ſed diuinæ miſericordiæ auxilium neceſſarium ſciebat. Atcꝫ ita poteſt uideri legem non irrupiſſe, ſed diſtinxiſſe. Hæc erit fides, quæ contulerat etiam intellectum. Niſi credideritis, inquit, non intelligetis. Hanc fidem probans Chriſtus eius fœminæ, quæ ſolum credebat creatorem, eius fidei ſe deum reſpondit, quam probauit. Nec illud omittam, quod dum tangitur ueſtimentum eius, uticꝫ corpori nō phantaſmati inditum, corpus quocꝫ demonſtrabatur: non quaſi iam de hoc retractemus, ſed quia ad præſentem conſpirat quæſtionem. Si enim non erat ueritas corporis, phantaſma uticꝫ contaminari, quâ res uacua, non poſſet. Qui ergo non poteſt cōtaminari præ inanitate ſubſtantiæ, quomodo uoluiſſet? Vt æmulus legis mentiebatur, qui non uere polluebatur. Dimittit diſcipulos ad prædicādum dei regnum. Nunquid uel hic ædidit, cuius prohibet eos uictui aut ueſtitui quid in uiam ferre. Quis hoc mandaſſet, niſi qui & coruos alit, & flores agri ueſtit? Qui boui quocꝫ terenti libertatem oris ad ueniam pabuli ex opere ſummouēdi ante præcepit: quia dignus operarius mercede ſua. Hęc Marcion deleat, dum ſenſui ſalua ſint. At cum iubet puluerem excutere de pedibus, in eos à quibus excepti nō fuiſſent, & hoc in teſtimonium mādat fieri: nemo teſtatur quod non iudicio deſtinatur: inhumanitatē qui in teſtationem redigi iubet, iudicem comminatur. Nullum deum nouū à Chriſto probatum illa etiam opinio omnium declarauit, quia Chriſtum Ieſum, alij Ioannem, alij Heliam, alij unum aliquem ex ueteribus prophetis Herodi aſſeuerabant. Ex quibus quicuncꝫ fuiſſet, non uticꝫ ob hoc eſt ſuſcitatus, ut alium deum poſt reſurrectionem prædicaret. Paſcit populum in ſolitudine, de priſtino ſcilicet more. Aut ſi non eadem & maieſtas, ergo iam minor eſt creatore, qui nō uno die, ſed annis quadraginta, nec de inferioribus materijs panis & piſcis, ſed de manna cœleſti, nec quinque circiter, ſed ſexcenta milia hominum protelauit.

[Margin: 32] [Margin: Teſtari] [Margin: 33]

Adeo

Adeo autem ea fuit maiestas, ut & pabuli exiguitatem non tantum sufficere, uerum etiam exuberare, de pristino uoluerit exemplo. Sic enim & in tempore famis sub Helia uiduæ Sareptensi modica & suprema alimenta ex prophetæ benedictione per totum famis tempus redundauerant. Habes tertiam Basiliarum, si & quartam resoluas, inuenies totum hunc ordinem Christi circa illum dei hominem, qui oblatos sibi uiginti hordeaceos panes cum populo distribui iussisset, & minister eius proinde comparata multitudine & pabuli mediocritate, respondisset, quid ego hoc dem inspectum centum milibus hominum? Da, inquit, & manducabunt: quoniam hoc dicit dominus: Manducabunt & relinquent reliquias secundum dictum domini. o Christum & in nouis ueterem. Hæc itaque qui uiderat Petrus, & cum pristinis compararat, & non tantum retro facta, sed & in futurum iam tunc prophetantia recognouerat, interroganti domino, quis nam illis uideretur, cum pro omnibus responderet: Tu es Christus: non potest non eum sensisse Christum, nisi quem noue rat in scripturis, quem iam recensebat in factis. Hoc & ipse confirmat usque adhuc patiens, imò & silentium indicens. Si enim Petrus quidem non poterat alium eum confiteri, quàm creatoris, ille autem præcepit, ne cui hoc dicerent, utique id noluit prouulgari quod Petrus senserat. Imò inquis, quia nō rectè senserat, noluit mendacium disseminari. Sed aliam silentij causam edixit, quia oporteret filium hominis multa pati, & reprobari à presbyteris & scribis & sacerdotibus, & interfici, & post tertium diem resurgere. Quæ cum prædicata sint, & ipsa in Christum creatoris, sicut suis locis implebimus: sic quoque ipsum se ostendit esse, in quem prædicabantur. Certè & si non essent prædicata, eam causam indicti silentij protulit, quæ non Petri errorem demonstraret, sed obeundarum passionum necessitatem. Qui uoluerit, inquit, animã suam saluam facere, perdet illam: & qui perdiderit eam propter me, saluam faciet eam. Certè filius hominis hanc sententiam emisit. Perspice igitur & tu cum rege Babylonio, fornacem eius ardentem, & inuenies illic tanquam filiũ hominis (nondum enim uerè erat, nondum scilicet natus ex homine) iam tunc istos exitus constituentem. Saluas facit animas trium fratrum, qui eas pro deo perdere cõspirauerant: Chaldæorum uero perdidit, quas illi per idololatriam saluas facere maluerant. Quæ est ista noua doctrina, cuius uetera documenta sunt? Quãquam & prædicationes martyriorum tam futurorum, quàm à deo mercedem relaturorum decucurrerunt. Vide, inquit Esaias, quomodo perit iustus, & nemo excipit corde. Et uiri iusti auferũtur, & nemo cõsiderat. Quando magis hoc fit, quàm in persecutione sanctorum eius? Vtique non simplex, nec de naturæ lege communis, sed illa insignis & pro fide militaris: in qua qui animam suam propter deum perdit, seruat illam: ut & hic tamẽ iudicẽ cognoscas, qui malum animæ lucrum perditione eius, & bonum animæ detrimentum, salute eius remuneratur. Sed & zelotem deum exhibet, malum malo reddentem. Qui confusus, inquit, me fuerit, & ego confundar eius. Quando nec confusionis materia conueniat, nisi meo Christo: cuius ordo magis pudẽdus, ut etiam hæreticorũ conuicijs pateat, omnem natiuitatis & educationis fœditatem, & ipsius etiam carnis indignitatem, quanta amaritudine possunt perorantibus. Cæterum quomodo ille erit obnoxius confusionis, qui eam non 34

capit? non uulua licet uirginis tamen fœminæ, coagulatus etſi non ſemine, tamen ex lege ſubſtantiæ corporalis, ex fœminæ humore: non caro habitus ante formam: non pecus dictus poſt figuram: non decem menſium cruciatu deliberatus: non ſubita dolorum concuſſione cum tanti temporis cœno per corporis cloacam effuſus ad terram: nec ſtatim lucem lachrymis auſpicatus & primo retinaculi ſui uulnere, nec multum ablutus: nec ſale & melle medicatus: nec pannis iam ſepulturę inuolucrũ initiatus: nec exinde per immundicias inter ſinus uolutatus, moleſtus uberibus, diu infans, uix puer, tarde homo: ſed de cœlo expoſitus, ſemel grandis, ſemel totus, ſtatim Chriſtus, ſpiritus, & uirtus, & deus tantum. Cæterum ut non uerus, qui non uidebatur, ita nec de crucis maledicto erubeſcendus, cuius carebat ueritate carens corpore. Non poterat itaq; dixiſſe: Qui mei confuſus fuerit. Noſter hoc debuit pronuntiaſſe, minoratus à patre modico citra angelos: uermis, & non homo, ignominia hominis, & nullificamẽ populi: quatenus ita uoluit, ut liuore eius ſanaremur: ut dedecore eius ſalus noſtra conſtaret. Et merito ſe pro ſuo homine depoſuit, pro imagine & ſimilitudine ſua, non aliena: ut quoniam homo non erubuerat lapidem & lignum adorans, eadem conſtantia non cõfuſus de Chriſto, pro impudentia idololatriæ, ſatis deo faceret per impudentiam fidei. Quid horum Chriſto tuo competit Marcion ad meritum confuſionis? Planè pudere te debet, quod illũ ipſe finxiſti. Nam & hoc uel maxime erubeſcere debuiſti, quod illum cum Moyſe & Helia in ſeceſſu montis conſpici pateris, quorum deſtructor aduenerat. Hoc ſcilicet intelligi uoluit uox illa de cœlo: Hic eſt filius meus dilectus, hunc audite: id eſt, non Moyſen iam & Heliam. Ergo ſufficiebat uox ſola ſine oſtentatione Moyſi & Heliæ. Definiendo enim quem audirent, quoſcunq; alios uetuiſſet audiri. Aut nunquid Eſaiam & Hieremiam, cæteroſq; quos non oſtendit, permiſit audiri, ſi uetuit quos oſtendit? Nunc & ſi pręſentia illorum fuit neceſſaria, non utiq; in colloquio oſtenderentur, quod familiaritatis indicium eſt: nec in conſortio claritatis, quod dignationis & gratiæ exemplum eſt: ſed & in ſordibus aliquibus, quod deſtructionis argumentum eſt, imò in tenebris creatoris, quibus diſcutiẽdis erat miſſus. longe etiam diſcreti à claritate Chriſti, qui uoces & literas ipſas eorum, ab euangelio ſuo erat ſeparaturus. Sic inalienos demonſtrat illos, dum ſecum habet. Sic relinquẽdos docet, quos ſibi iungit. Sic deſtruit, quos de radijs ſuis extruit. Quid faceret Chriſtus ipſorum? Credo ſecundũ peruerſitatem, tales eos reuelaſſet, quales Chriſtus Marcionis debuiſſet: aut quoſcunq; alios ſecum, quàm prophetas ſuos. Sed quid tam Chriſtus creatoris, quàm ſecum oſtendere prædicatores ſuos? cum illis uideri quibus in reuelationibus erat uiſus: cum illis loqui, qui eum fuerant locuti: cum eis gloriam ſuam communicare, à quibus dominus gloriæ nuncupabatur, cum principalibus ſuis: quorum alter populi informator aliquando, alter reformator quandoque: alter initiator ueteris teſtamenti, alter conſumator noui? Igitur & Petrus meritum contubernium Chriſti ſui agnoſcens indiuiduitate eius, ſuggerit conſilium. Bonum eſt nos hic eſſe. Bonũ planè, ubi Moyſes ſcilicet & Helias. Et faciamus hic tria tabernacula. Vnum tibi, & Moyſi unum, & Heliæ unum. Sed neſciens quid diceret. Quomodo neſciẽs? utrúmne ſimplici errore, an ratione, quã defendimus

in cauſa

in causa nouæ prophetiæ, gratiæ, ecstasin, id est amentiam conuenire? In spiritum enim homo constitutus, præsertim cum gloriam dei conspicit, uel cum per ipsum deus loquitur, necesse est excidat sensu, obumbratus scilicet uirtute diuina, de quo inter nos & Psychicos quæstio est. Interim facile est amentiã Petri probare. Quomodo enim Moysen & Heliam cognouisset nisi in spiritu? Nec enim imagines eorum uel statuas populus habuisset & similitudines lege prohibente, nisi quia in spiritu uiderat: & ita quod dixisset in spiritu, non in sensu constitutus, scire non poterat. Cæterum si sic nescit quasi errans, eo quod putaret illorum esse Christum, ergo iam constat & supra Petrum interrogatum à Christo quem se existimarent, ut de creatoris dixisse, Tu es Christus: quia si tunc alterius dei illum cognouisset, hic quoque non errasset. Quod si ideo & hic errauit, quia & supra, ergo certus es in illum diem quoque nullam nouam diuinitatem à Christo reuelatam, & usque adhuc non errasse Petrum, Christo usque adhuc nihil eiusmodi reuelante: & tamdiu non alterius deputandum Christum, quàm creatoris, cuius omnem & hic ordinem expressit. Tres de discentibus arbitros futuræ uisionis & uocis assumit: & hoc creatoris est, In tribus, inquit, testibus stabit omne uerbum. In mõtem secedit: agnosco formam loci. Nam & pristinum populum apud montem & uisione & uoce sua creator initiarat. Oportebat in eo suggestu consignari nouum testamentum, in quo conscriptum uetus fuerat. Sub eodem etiam ambitu nubis, quam nemo dubitauit de aere creatoris conglobatam, nisi & nubes suas illò deduxerat, quia & ipse per cœlum creatoris uiam ruperat: aut proinde & nubilo creatoris precariò usus est. Itaque nec nunc muta nubes fuit, sed uox solita de cœlo, & patris nouum testimonium super filio: atque in primo psalmo, Filius meus es tu: ego hodie genui te. De quo & per Esaiam: Quis deum metuens, audiat uocem filij eius? Itaque iam repræsentans eum, Hic est filius meus, Vtique subauditur quem repromisi. Si enim repromisit aliquando, & post ea dicit, Hic est: eius est exhibentis uoce uti in demonstratione promissi qui aliquando promisit, non eius cui possit responderi: Ipse enim tu qui es qui dicas, Hic est filius meus, de quo non magis præmisisti, quàm teipsum quod prius erat reuelasti? Hunc igitur audite, quem ab initio edixerat audiendum in nomine prophetæ, quoniam & prophetes existimari habebat à populo. Prophetam, inquit Moyses, suscitabit uobis deus ex filijs uestris, secundum carnalem scilicet censum: tanquam me audietis illum. Omnis autem qui illum non audierit, exterminabitur anima eius de populo suo. Sic & Esaias: Quis in uobis metuens, exaudiat uocem filij eius. Quam & ipse pater commendaturus erat. Sistens enim inquit uerba filij sui, dicendo scilicet hic est filius meus dilectus, hunc audite. Itaque & si facta translatio sit auditionis à Moyse & Helia in Christo, sed non ut ab alio deo, nec ad alium Christum, sed à Creatore in Christum eius secundum decessionem ueteris, & successionem noui testamenti. Non legatus, inquit Esaias, nec nuncius, sed ipse deus saluos eos faciet, ipse iam prędicans & implens legem & prophetas. Tradidit igitur pater filio discipulos nouos, ostensis prius cum illo Moyse & Helia in claritatis prærogatiua, atque ita dimissis, quasi iam & officio & honore dispunctis, ut hoc ipsum confirmaretur propter Marcionem, societatẽ esse etiam claritatis Christi cum Moyse

Decessio ueteris testamenti, Successio noui.

& Helia. Totum autem habitũ uisionis istius habemus etiam apud Abacuc, ubi spiritus ex persona interdũ Apostolorũ, Domine audiui auditum tuum & extimui. Quem magis quàm uocis cœlestis illius, Hic est filius meus dilectus hunc audite? Consideraui operam tuam, excidi mente. Quanto magis ꝙ cum uisa claritate eius, nesciit quid diceret Petrus? In medio duorum animalium cognosceris, Moysi & Heliæ. De quibus & Zacharias uidit in figura duarum olearum, & duorum ramulorum oleæ. Nam hi sunt, de quibus dictũ est, Illi duo filij opimitatis assistunt domino uniuersæ terræ. Et rursum idem Abacuc: Operuit cœlos uirtus, utique nubilo illo: & splendor eius ut lux erit:

37

utiq; qua etiam uestitus eius refulsit. Et si cõmemoremur promissionis Moysi, hic inuenietur expuncta. Cum enim desiderasset conspectum domini Moyses dicens, Si ergo inueni gratiam coram te, manifesta te mihi, ut cognoscenter uideam te, eum conspectum desiderans in quo hominem esset acturus, quod Propheta sciebat: cæterum dei faciem, iam audierat: nemo homo uidebit me & uiuet. Et hunc, inquit, sermonem quem dixisti faciam tibi: Et rursus

Gene. 33

Moyses: Ostende mihi gloriam tuam. Et dominus similiter de futuro: Ego præcedam in gloria mea. Et reliqua. Et in nouissimo, & tunc uidebis posteriora mea, non lumbos nec suras, sed quam desiderauerat gloriam in posterioribus temporibus reuelandam, in qua facie ad faciem uisibilem se ei repromiserat,

Num. 12

etiam ad Aaronem dicens, Et si fuerit Prophetes in uobis, in uisione cognoscar illi, & in uisione loquar ad eum, non quomodo ad Moysen, os ad os loquar ad eum: in specie utique hominis quam erat gestaturus, nõ in ænigmate. Nam & si Marcion noluit eum colloquentem domino ostensum, sed stantem, tamen & stans os ad os stabat, & faciem ad faciem, cum illo, inquit, non extra illum, in gloriam ipsius nedum in conspectu. De qua gloria non aliter illustratus discessit à Christo, quàm solebat à creatore: proinde tunc oculos percutere filiorum Israelis, quemadmodum & nunc excæcati Marcionis, qui hoc quoq; argumentum aduersus se facere non uidit. Suscipio in me personã Israelis. Stet Christus Marcionis & exclamet: O genitura incredula, quousq; ero apud uos? quousq; sustinebo uos? Statim à me audire debebit. Quisquis es ἐπερχόμενε, prius ede qui sis, & à quo uenias, & quod in nobis tibi ius. Vsq; adhuc creatoris est totum apud te. Planè si ab illo uenis, & illi agis, admittimus increpationem. Si uero ab alio, dicas uelim quid nobis unquam de tuo commisisti, quod credere debuissemus, ut exprobres incredulitatem, qui nec te ipsum aliquando nobis reuelasti? Quàm olim apud nos agere cœpisti, ut tempus queraris? In quibus nos sustinuisti, ut patientiam imputes? Asinus de Æsopi puteo modo uenis, & iam exclamas. Suscipio adhuc & personam discipulorum in quos insilijt, O Natio incredula quàm diu ero uobiscum, ꝙ diu uos sustinebo? Hanc eruptionem eius utiq; hoc modo iustissime repercuterem, Quisquis es ἐπερχόμενε, prius ede qui sis, à quo uenias, quod tibi ius sit in nobis? Vsq; adhuc puto creatoris es, & ideo secuti sumus recognoscentes omnia illius in te. Quod si ab illo uenis, admittimus increpationẽ. Si uero alij agis, oro te, dicas quid nobis aliquando cõmisisti duntaxat de tuo, quod iam credidisse debuissemus, ut exprobres incredulitatem, qui nec autorẽ tuũ usq; adhuc edis. Quàm olim autem apud nos agere cœpisti? ut tempus quoq; opponas.

Hoc est, superuentitius. Deum Marcionis intelligit

ponas. In quibus autem nos sustinuisti? ut & patientiam iactes. Asinus de Aesopi puteo, modo huc apparuit, & iam exclamat. Quis non ita iniustitiam increpationis retudisset, si eius eum credidisset, qui nondum queri debuisset? nisi quod nec ille eos insilisset, si non olim apud illos in lege, in prophetis, in uirtutibus & beneficijs diuersatus, incredulos semper fuisset expertus. Sed ecce Christus diligit paruulos, taleis esse doces debere qui semper maiores uelint esse. Creator autem ursos pueris immisit, ulciscens Heliseum propheten, conuicia ab eis passum. Satis impudens Antithesis, cum tam diuersa committit, paruulos & pueros: innocentem adhuc ætatem, & iudicij iam capacem, quæ conuiciari poterat, ne dicam blasphemare. Quia ergo iustus deus, nec pueris impijs pepercit, exigens maiori ætati honorem & utiqꝫ magis à minore. Quâ uero bonus adeo diligit paruulos, ut apud Aegyptum benefecerit obstetricibus protegentibus partus Hebręos periclitantes edicto Pharaonis. Ita & hęc affectio Christi, cum creatore est. Iam nunc deus Marcionis qui connubium auersatur, quomodo uideri potest paruulorum dilector, quorum tota causa connubium est? Qui semen odit, fructum quoqꝫ execretur necesse est. Nę ille sæuior habendus Aegyptio rege. Nam Pharao educari non sinebat infantes. Iste nec nasci, auferens uitam illis etiam decem mensiũ in utero. At enim quãto credibilius, ut eius deputetur affectio in paruulos, qui benedicẽdo connubium in propagationem generis humani, ipsum quoqꝫ fructum connubij benedicendo promisit, qui de infantia primus est. Repræsentat creator ignium plagam Helia postulante in illo pseudopropheta. Agnosco iudicis seueritatẽ, è contrario Christi eandem animaduersionem destinantis discipulos super illum uiculum Samaritarum. Agnoscat & hereticus ab eodem seuerissimo iudice promitti hanc Christi lenitatem, Non contendet, inquit, nec uox eius in platea audietur. Harundinem quassatam non comminuet, & linum fumigãs non extinguet. Talis utiqꝫ multo magis homines non erat crematurus. Nam & tunc ad Heliam, non in igni, inquit, dominus, sed in spiritu mitti. At enim humanissimus deus cur recusat eum, qui se tam indiuiduũ illi comitẽ offert? Si quia superbè uel ex hypocrisi dixerat, sequar te quocunqꝫ ieris, ergo aut superbiam aut hypocrisin recusandam iudicando, iudicem gessit. Et utiqꝫ damnauit, quem recusauit, non secuturum scilicet salutem. Nam sicut ad salutem uocat quem non recusat, uel etiam quem ultro uocat, ita in perditionem damnat quem recusat. Illi autem causato patris sepulturam cum respondet, Sine, mortui sepeliant mortuos suos, tu aũt uade & annuncia regnum dei: utramqꝫ legem creatoris manifestè confirmauit, & de sacerdotio in Leuitico prohibentem sacerdotes supremis etiam parẽtum interesse: Super omnem, inquit, animam defunctam sacerdos non introibit, & super patrem suum non contaminabitur: Et de deuotione in Arithmis, Nam & illic qui se deo uouerit, inter cætera iubet, ne super ullam animam introeat defunctam, ne super patris quidem, aut matris, aut fratris. Puto autem & deuotioni & sacerdotio destinabat, quem prędicando regno dei imbuerat. Aut si non ita est, satis impius pronunciandus, qui nulla ratione legis intercedente, sepulturas parentum despici à filijs imperabat. Cum uero & tertium illum, prius suis ualedicere parantẽ, prohibet retro respectare, sectam creatoris exequitur. Hoc & ille noluerat fe-

Fructus connubij

ciſſe quos ex Sodomis liberarat. Allegit & alios ſeptuaginta Apoſtolos ſuper duodecim. Quò enim XII. ſecundum totidem fontes in Elim, ſi non & ſeptuaginta ſecũdum totidem arbuſta palmarum? Antitheſeis plurimum cauſarum diuerſitas fecit non poteſtatum. Sed qui diuerſitatem cauſarum non reſpexit, facile eam poteſtatum exiſtimauit. Profectionem filiorum Iſraelis, creator, etiam illis ſpolijs aureorum & argenteorum uaſculorum, & ueſtium, præter oneribus conſparſionum offarcinatam eduxit ex Aegypto: Chriſtus autẽ nec uirgam diſcipulis in uiam ferre præſcripſit. Illi enim in ſolitudinem promouebantur, hi autem in ciuitates mittebantur. Conſidera cauſarum offerentiam, & intelliges unam & eandem poteſtatem, quæ ſecundum penuriam & copiam expeditionem ſuorum diſpoſuit, proinde per ciuitates abundaturam circuiens ſicut & egituram per ſolitudinem ſtruxerat. Etiam calciamenta portare uetuit illos. Ipſe enim erat ſub quo nec in ſolitudine per tot annos populus calciamenta detriuerat. Neminem, inquit, in uia ſalutaueritis. o Chriſtum deſtructorem prophetarum, à quibus hoc quoque accepit. Heliſæus, cum Giezin puerum ſuum mitteret in uiam ad filium Sunamitidis reſuſcitandum de morte, puto ſic ei præcepit: Accinge lumbos tuos, & ſume bacillum meum in manum, & uade: quemcunque conueneris in uia, ne benedixeris eum, id eſt ne ſalutaueris. Et qui te benedixerit, ne reſpõderis ei: id eſt ne reſalutaueris. Quæ eſt enim inter uias benedictio, niſi ex occurſu mutua ſalutatio? Sic & dominus, Vt in quam introiſſent domum, pacem ei dicere: exemplo eodem eſt. Mandauit enim & hoc Heliſæus, cum introiſſet ad Sunamitin, diceret ei: Pax uiro tuo, pax filio. Hæc erunt potius noſtræ Antitheſes, quæ comparant, non quæ ſeparant Chriſtum. Dignus autem operarius mercede ſua, quis magis pronunciarit, quàm deus iudex? Quia & hoc ipſum, iudicare eſt, dignum facere mercede operarium. Nulla retributio non ex iudicatione cõſtitit. Iam nunc & hic lex conſignatur creatoris, etiam boues operantes dignos operarios mercede iudicantis. Boui, inquit, terenti os non colligabis. Quis tam præſtans in homines, niſi qui & in pecudes? Quod ſi & Chriſtus dignos pronunciat mercede operarios, excuſauit præceptum illud creatoris de uaſis aureis & argenteis Aegyptiorum auferendis. Qui enim uillas & urbes operati fuerint Ægyptijs, digni utique operarij mercede, non ad fraudem ſunt inſtincti, ſed ad mercedis compenſationem, quam aliâs à dominatoribus exigere non poterãt. Regnum dei neque nouum, neque inauditum ſic quoq; confirmauit, dum illud iubet annũciari appropinquaſſe. Quod enim longe fuerit aliquando, id poteſt dici appropinquaſſe. Si autem nunquam retro fuiſſet, antequam appropinquaſſet, nec dici potuiſſet appropinquaſſe, quod nunquam longe fuiſſet. Omne quod nouum & incognitum eſt, ſubitum eſt. Omne quod ſubitum eſt, cum annunciatur, tunc primum ſpem inducens, tunc primum accepit tempus. Cæterum nec retro tardaſſe poterit, quàm diu non annunciabatur: nec ex quo annunciari cœperit, appropinquaſſe. Etiam adijcit, ut eis qui illos non recepiſſent, dicerent: Scitote tamen appropinquaſſe regnum dei: ſi hoc non & comminationis gratia mandat, uaniſsimè mãdat. Quid enim ad illos ſi appropinquaret regnum, niſi quia cum iudicio appropinquat in ſalutem ſcilicet eorum, qui annunciationem eius recepiſſent

cepissent. Quo modo, si comminatio non potest sine executione, habes deum executorem in comminatore, & iudicem in utroque. Sic & puluerem iubet excuti in illos, in testificationem, & adhærentiam terræ eorum, nedum communicationis reliquæ. Si enim inhumanitas & inhospitalitas nullam ab eo relaturæ sunt ultionem: cui rei præmittit testificationem, minas utique portendentem? Porrò cum etiam creator in Deuteronomio Ammonitas & Moabitas prohibeat recipi in ecclesiam, quod populũ Ægypto profectum inhumanè & inhospitaliter copijs defraudassent: ergo in Christũ inde manasse cõstabit cõmunicationis interdictũ, ubi habet formã. Qui uos spernit, me spernit. Hoc et Moysi creator: Non te contẽpserũt, sed me. Tã enim Apostolus Moyses, quàm & Apostoli Prophetæ. Aequanda erit autoritas utriusque officij, ab uno eodemque domino Apostolorum & prophetarum. Quis nunc dabit potestatẽ calcandi super colubros & scorpios. Vtrum ne omnium animaliũ dominus, an nec unius lacertæ deus? Sed bene quod creator hanc potestatem etiã paruulis puerulis per Esaiam repromisit, cõijcere manum in cauernam aspidum, & in cubile natorum aspidum, nec omnino lædi. Et utique scimus (salua simplicitate scripturæ: nam nec & ipsæ bestiæ nocere poterunt, ubi fides fuerit) figuratè scorpios & colubros portendi spiritalia malitiæ, quorum ipse quoque princeps in serpentis, & draconis, & eminentissimæ cuiusque bestiæ nomine deputetur penes creatorem, largitum hanc potestatem priori Christo suo, sicut nonagesimus psalmus ad eum: Super aspidem & basiliscum incedes, & conculcabis leonem & draconem. Sicut etiam Esaias: Illa die superducet dominus deus machæram sanctam, magnam & fortem, Christum scilicet suum, in draconem illum colubrum magnum & tortuosum, & interficiet eum illa die. Sed cum idem uia munda & uia sancta uocabitur, & non transibit illic immundum, nec erit illic uia immunda: qui autem dispersi erunt, uadent in ea, & non errabunt: & non erit iam illic leo, nec ex bestijs pessimis quicquam ascendet in eam, nec inuenietur illic: cum uiam fides demonstret, per quam ad deũ perueniemus, iam tunc eidem uiæ, id est fidei hanc euocationem & subiectionem bestiarum pollicetur. Denique & tempora promissionis congruere inuenias, si quæ antecedunt, legas. Inualescite manus dimissæ & genua resoluta. Tunc patefient oculi cæcorum, & aures exaudient surdorum. Tunc saliet claudus ut ceruus, & clara erit lingua mutorum. Igitur ubi medicinarum edidit beneficia, tunc & scorpios & serpentes sanctis suis subdidit, ille scilicet qui hanc potestatem, ut & alijs præstaret, prior acceperat à patre: & secundum ordinẽ prædicationis exhibuit. Quis dominus cœli inuocabitur, qui non prius factor ostenditur? Gratias enim, inquit, ago, & confiteor domine cœli, quod ea quæ erant abscondita sapientibus & prudentibus, reuelaueris paruulis. Quæ ista? & cuius? & à quo abscondita? & à quo reuelata? Si à deo Marcionis abscondita & reuelata, qui omnino nihil præmiserat in quo aliquid absconditum esse potuisset, non prophetias, non parabolas, non uisiones, non ulla rerum, aut uerborum, aut nominum argumenta, per allegorias & figuras, uel ænigmatum nebulas obumbrata: sed ipsam magnitudinem sui absconderat, quam cum maxime per Christum reuelabat: satis inique. Quid enim deliquerant sapientes & prudentes, ut absconderetur illis deus: ad quem

Esa. 27. a

Esa. 35. d

cognoſcendum non ſuffecerat ſapientia atq; prudentia illorum, nulla uia data ab ipſo per aliquam operum prędicationem, uel ueſtigia, per quę ſapientes atque prudentes deducerentur. Quanquam & ſi in aliquo deliquiſſent erga deum ignotum, pone nunc notum, non tamen zeloten eum experiri debuiſſent, qui diſsimilis creatoris inducitur. Igitur ſi nec materias præmiſerat, in quibus aliquid occultaſſet: nec reos habuerat, à quibus occultaſſet: nec debuerat occultaſſe, etiam ſi habuiſſet: iam nec reuelator ipſe erit, qui abſconditor non fuit: ita nec dominus cœli, nec pater Chriſti, ſed ille, in quem competunt omnia. Nam & abſcondit præmiſſo obſcuritatis propheticæ inſtrumento cuius intellectum fides mereretur: niſi enim credideritis, nõ intelligetis: & reos habuit ſapientes atque prudẽtes ex ipſis operibus tot ac tantis intelligibilem deum non requirentes, uel perperam in illum philoſophãtes, & ingenia hæreticis ſubminiſtrantes: & nouiſsime zelotes eſt. Denique olim hoc per Eſaiam concionabatur, quod Chriſtus gratulatur. Perdam ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium zelabo: Sicut & alibi tam abſcondiſſe, quàm reuelaturum eſſe ſignificat: Et dabo illis theſauros abſconditos, inuiſibiles aperiam illis. Et rurſus: Quis alius diſiiciet ſigna uentriloquorũ, & diuinationes ex corde: auertens in poſteriora ſapientes, & cogitationes eorum infatuans? Si autẽ & Chriſtum ſuum illuminatorem Nationum deſignauit: poſui te in lucem Nationum, interpretamur in nomine paruulorum, ſenſu ſcilicet retro paruas, & imprudentia infantes, iam uero & humilitate fidei puſillas: facilius utique credemus eundem etiam paruulis reuelaſſe per Chriſtum, qui & retro abſcõderit, & per Chriſtum reuelationem repromiſerit. Aut ſi deus Marcionis ea quæ à creatore abſcondita retro fuerant, patefecit: ergo iam creatori negocium geſsit, res eius ediſſerens. Sed in deſtructionem, inquis, uti traduceret eas. Ergo illis traduxiſſe debuerat, quibus creator abſcondidit, ſapientibus & prudentibus. Si enim benignitate faciebat, illis erat agnitio præſtanda, quibus fuerat negata: non paruulis, quibus nihil creator inuiderat. Et tamen uſque adhuc, puto, probamus extructionem potius legis & prophetarum inueniri in Chriſto, quàm deſtructionem. Omnia ſibi tradita dicit à patre. Credas, ſi creatoris eſt Chriſtus, cuius omnia, quia non minori ſe tradidit omnia filio creator, quæ per eum condidit, per ſermonem ſuum ſcilicet. Cæterum ſi ἐπερχόμενος ille: quæ ſunt omnia quæ illi à patre ſunt tradita? Quæ ſunt creatoris? Ergo bona ſunt quæ pater filio tradidit: & bonus iam creator, cuius omnia bona ſunt: & ille iam non bonus, qui in aliena bona inuaſit, ut filio traderet, docens alieno abſtinere. Certè mẽdicißimus, qui nec filium unde ditaret habuit, niſi de alieno. Aut ſi nihil de creatoris traditum eſt ei à patre: & quomodo hominẽ creatoris ſibi uẽdicat? Aut ſi ſolus homo ei traditus eſt, omnia homo nõ eſt. Scriptura autem omniũ edicit traditionem filio factã. Sed & ſi omnia, ad hominum genera, id eſt ad omnes Nationes interpretaberis, & has filio tradidiſſe creatoris eſt. Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſsionem tuam terminos terrę. Aut ſi habet & ipſe aliqua ſua, quæ omnia filio traderet, pariter cũ homine creatoris, oſtende unum aliquẽ ex omnibus, in fidẽ, in exemplũ: ne tam merito nõ credã eius eſſe omnia, cuius nihil uideo, quàm merito credam, etiam quæ non uideo eius eſſe, cuius ſunt uniuerſa quę uideo.

Hoc eſt, ſuperuentitius Deus Marcionis

uideo. Sed nemo scit qui sit pater nisi filius: & qui sit filius, nisi pater. Nemo enim scit patrem, nisi filius, & filium nisi pater, & cuicunque filius reuelauerit. Atq; ita Christus ignotum deum prædicauit. Hinc enim & alij hæretici fulciuntur, opponentes creatorem omnibus notum, & Israeli secundũ familiaritatem, & Nationibus secundum naturam. Et quomodo ipse testatur nec Israeli cognitum se? Israel autem me nõ cognouit, & populus me nõ intellexit: nec Nationibus. Ecce enim nec de Nationibus, inquit, nemo: propter quod & illas stillicidium situlæ deputauit: & Sionem tanquam speculam in uinea dereliquit. Vide ergo an confirmatio sit propheticæ uocis & exprobrantis ignorantiam in deum humanam, quæ fuerit ad filium usq;. Nam & ideo subtexuit ab eo cognosci patrem, cui filius reuelauerit: quoniam ipse erat qui positus à patre illuminatio Nationum annunciabatur, utiq; de deo illuminandarum: etiam Israelis, utiq; per agnitionem dei pleniorem. Ita non proficient argumẽta in fidem dei alterius, quæ creatori cõpetere possunt: quia quæ non competunt creatori, hæc poterunt in fidem proficere dei alterius. Si & sequentia inspicias: Beati oculi qui uident quæ uidetis: Dico enim uobis, quia prophetæ non uiderunt quæ uos uidetis: de superiori sensu descendunt: Adeo neminem, ut decuit, deum cognouisse, quando nec prophetæ uidissent, quæ sub Christo uidebantur. Nam si non meus esset Christus, nec prophetarum hoc in loco mentionem collocasset. Quid enim mirũ, si non uiderant res dei ignoti, & tanto post æuo reuelati? Quæ autem fuisset felicitas eorum qui tunc uidebant quæ alij merito uidisse non poterant, si non erant consecuti repræsentationem eorum, quæ nunquam prædicarant, nisi quoniam qui poterant uidisse, qui dei sui res quas etiam prædicauerant non tamen uiderant? Hæc aũt felicitas erit aliorũ, qui uidebant, quam alij tantũ prædicauerant. Deniq; ostẽdemus & iam ostendimus ea uisa in Christo quæ fuerant prædicata: abscondita tamen & ab ipsis prophetis, ut absconderentur & à sapientibus & à prudentibus seculi. In euangelio ueritatis, legis doctor dominum aggressus quid faciens, inquit, uitam æternã consequar? In hæretico uita solũmodo posita est sine æternæ mentione, ut doctor de ea uita uideatur consuluisse, quæ in lege promittitur à creatore longæua: & dominus, ideo illi secundum legẽ responsum dedisse: Diliges dominũ deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & totis uiribus tuis, quoniam de lege uitæ sciscitabatur. Sed sciebat utiq; legis doctor quo pacto uitam legalem consequi posset, ut non de ea interrogasset, cuius regulas etiã docebat. Sed quia & mortui iam suscitabãtur à Christo, exsuscitatus ad spem æternæ uitæ, per exempla recidiuæ, ne plus aliquid obseruationis exigeret sublimior spei, idcirco consuluit de æternæ uitæ consecutione. Itaq; dominus ut nec ipse alius, nec aliud nouũ inferens præceptũ, q; quod principaliter ad omnem salutem, & utramq; uitam facit, ipsum caput ei legis opponit omnifariam diligendi dominũ deum suum. Deniq; si de uita longæua & ille consuluit & Christus respõdit quę sit penes creatorem, nõ de æterna quę sit penes Marcionis deum, quomodo consequitur æternam? Nõ utiq; eodem modo quo & longęuam. Pro differẽtia enim mercedum, operarum quoq; credenda distantia est. Ergo non ex dilectione dei tui cõsequetur uitam æternam Marcionites: sicut longæuã dilector creatoris. Sed quale est, ut non

41 *sublimior spei*

ut non magis diligendus sit qui æternam pollicetur, si diligendus est qui longeuam repromittit? Ergo eiusdem erit utraque uita, cum eadem est utrique uitæ captanda disciplina. Quod creator docet, id & Christo opus est diligi, ut præstet, interueniente & hic illa præscriptione, qua facilius apud eum debeât credi maiora, apud quem minora præcedunt, quàm apud eum cui nullam de maioribus fidem aliqua minora præparauerunt. Viderit nunc si æternam nostri addiderunt. Hoc mihi satis est, quod Christus ille æternæ non longæ uitæ inuitator, de longæua consultus quam destruebat, non ad æternam potius exhortatus est hominem quam inferebat. Quod, oro te, fecisset Christus creatoris, si qui creatori diligendo ædificauerat hominem, non erat creatoris? Credo negasset diligēdum creatorē. Cum in quodam loco orasset ad patrem illū superiorem, satis impudentibus & temerarijs oculis suspiciens ad cœlum creatoris, à quo tam aspero & sæuo & grandine & fulmine potuisset elidi sicut & Hierusalē suffigi ab eo potuit, aggressus eum ex discipulis quidā, Domine inquit, doce nos orare, sicut Ioannes discipulos suos docuit. Scilicet quia alium deum aliter existimaret orandū. Hoc qui præsumpserat, prius est probet aliū deum ęditū à Christo. Nemo enim ante uoluisset orare nosse, quàm didicisset quem oraret. Igitur si didicerat, proba. Si nusquā usque adhuc probas, scito illū in creatorē formam orationis postulasse, in quem etiam discipuli Ioannis orabant. Sed quia & Ioannes nouū aliquem ordinem orationis induxerat, ideo hoc & à Christo discipulus eius expostulandū non immerito præsumpserat, ut & illi de proprio magistri sui instituto, non alium, sed aliter deum orarent. Proinde nec Christus ante orationis notitiam discipulo contulisset, quàm dei ipsius. Ita & ipse in eum docuit orationem quem discipulus usque adhuc nouerat. Denique sensus orationis quem deum sapiant recognosce. Cui dicam pater? Ei qui me omnino non fecit, à quo originem non traho, an ei qui me faciundo & instruendo generauit? A quo spiritum sanctum postulem? à quo nec mundialis spiritus præstatur? an à quo fiunt etiam angeli spiritus, cuius & in primordio spiritus super aquas ferebatur? Eius regnū optabo uenire, quem nunquam regem gloriæ audiui? an in cuius manu etiam corda sunt regum? Quis dabit mihi panem cottidianum? qui nec milium mihi condit, an qui etiā de cœlo panem angelorū cottidianum populo suo præstitit? Quis mihi delicta dimittet? qui ea non iudicando non retinet, an qui si non dimiserit retinebit ut iudicet? Quis non sinet nos deduci in tentationē? quem poterit tētator non timere, an qui à primordio tentatorem angelum prædamnauit? Hoc ordine qui alij deo supplicat & non creatori, non orat illum, sed infamat. Proinde à quo petam ut accipiam? Apud quem quæram ut inueniam? Ad quē pulsabo ut aperiatur mihi? Quis habet petenti dare: nisi cuius omnia? cuius sum etiam ipse qui peto. Quid autem perdidi apud deum illū, ut apud eum quærā & inueniam? Si sapientiam atque prudētiam, has creator abscondit, apud eum ergo quæram. Si salutem & uitam, & has apud creatorem. Nihil alibi quæretur ut inueniatur, quam ubi latuit ut appareat. Sic nec aliorsum pulsabo, quam unde sum fugatus. Denique si accipere & inuenire, & admitti, laboris & instantiæ fructus est, illi qui petijt, & quæsiuit, & pulsauit, intellige hęc à creatore mādari & repromitti. Ille enim deus optimus, ultro ueniens ad præstandū non suo homi-

Præscriptio

Ioannes baptista.

homini, nullum illi laborem, nec instantiam indixisset. Iam enim non optimus si non ultro daret non petenti, & inuenire præstaret non quærenti, & aperiret nõ pulsanti. Creator autem potuit indicere ista per Christum, ut quia delinquendo homo offenderat deum suum, laboraret, & instantia petendi acciperet, & quærendi inueniret, & pulsandi introiret. Sic & præmissa similitudo nocturnum panis petitorem amicum facit non alienum, & ad amicum pulsantem non ad ignotum. Amicus autem etiam si offendit, magis creatoris est homo quàm dei Marcionis. Itaq; ad eum pulsat, ad quem ius illi erat, cuius ianuã norat, quem habere panes sciebat, cubantem iam cum infantibus quos nasci uoluerat. Etiam quod sero pulsatur, creatoris est tempus. Illius & serum cuius seculum & seculi occasus. Ad deum autem nouum, nemo sero pulsasset, tantum quod lucescentem. Creator est, qui & ianuam olim Nationibus clauserit, quæ olim pulsabatur Iudæis: is & exurgit & dat, & si iam non quasi amico, non tamen quasi extraneo homini, sed quasi molesto, inquit. Molestum autem tam cito deus recens neminem pati potuit. Agnosce igitur & patrem, quem etiam appellas creatorem. Ipse est qui scit quid filij postulent. Nam & panem petentibus, de cœlo dedit manna, & carnem desiderantibus emisit ortygometram, non serpentem pro pisce, nec scorpium pro ouo. Illius autem erit non dare malum pro bono, cuius utrumq; sit. Cæterum deus Marcionis non habens scorpium, non poterat id se dicere non daturum, quod non habebat: sed ille qui habens & scorpium, non dat. Itaque & spiritum sanctum is dabit, apud quem est & non sanctus. Cum surdum dæmonium expulisset, ut & in ista specie curationis Esaiæ occurrisset, in Belzebule dictus eijcere dæmonia: si ego inquit in Belzebule eijcio dæmonia, filij uestri in quo eijciunt? hac uoce quid magis portendit, quàm in eo eijcere se, in quo & filij eorum? In uirtute scilicet creatoris. Nam si putas sic accipiendum, Si ego in Belzebule, filij uestri in quo? quasi illos suggillaret in Belzebule eijcietes, resistet tibi prior sensus, nõ posse Satanam diuidi aduersus semetipsum. Adeo nec illi in Belzebule eijciebant, sed ut diximus in uirtute creatoris, quam ut intelligi faceret, subiungit: Quod si ego in digito dei expello dæmonia, ergo'ne appropinquauit in uos regnum dei? Apud Pharaonem enim uenefici illi adhibiti aduersus Moysen, uirtutem creatoris digitum dei appellauerũt. Digitus dei est hoc, quod significarent etiam modicum, ualidissimum tamen. Hoc & Christus ostendens, commemorator non obliterator uetustatum, scilicet suarum, uirtutem dei digitum dei dixit, non alterius intelligendum quàm eius apud quem hoc erat appellata. Ergo & regnum ipsius appropinquauerat, cuius & uirtus digitus uocabatur. Merito igitur applicuit ad parabolam fortis illius armati, quem ualidior alius oppresit, principem dæmoniorum quem Belzebulem & Satanam supra dixerat, significans digito dei oppressum, non creatorẽ ab alio deo subactũ. Cęterũ quomodo adhuc staret regnũ eius in suis terminis, & legibus & officijs, quẽ licet integro mundo uel sic potuisset uideri superasse ualidior ille deus Marcionis, si non secundum legem eius etiam Marcionitæ morerentur, in terram defluendo, sæpe & à scorpio docti non esse superatum creatorem. Exclamat mulier de turba, Beatum uterũ qui illum portasset, & ubera quæ illum educassent: Et dominus, imò beati qui sermonẽ dei

Digitus dei

dei audiunt & faciunt. Quia & retro sic reiecerat matrem aut fratres, dum auditores & obsecutores dei præfert. Nam nec hic mater assistebat illi. Adeo nec retro negauerat, ut ne tum cum id rursus audit: rursus proinde felicitatem ab utero & uberibus matris suæ transtulit in discipulos, à qua nō trantulisset si eam non haberet. Alibi malo purgare quæ reprehendunt Marcionitæ in creatore. Hic enim sufficit si ea in Christo reperiuntur. Ecce inæqualis & ipse incōstans, leuis, aliud docens aliud faciens: Iubet omni petenti dare, & ipse signum petentibus non dat. Tanto æuo lucem suam ab hominibus abscondit: 42 & negat lucernam abstruendam, sed confirmat super candelabrum proponē dam, ut omnibus luceat. Vetat remaledicere, multomagis utiq; maledicere: & uę ingerit Pharisæis & doctoribus legis. Quis est tam similis dei mei, Christus, nisi ipsius? Sæpe iam finximus nullo modo potuisse illum destructorem legis denotari, si alium deum promulgasset. Ideo & nunc Phariseus qui illum uocaret ad prandium, retractabat penes se cur non prius tinctus esset quàm recubuisset secundum legem, qui deum legis circumferret. Iesus autem etiam interpretatus est ei legem, dicens, illos calicis & catini exteriora emundare, interiora autem ipsorum plena esse rapiña & iniquitate, ut significaret uasculorum mundicias hominum esse intelligendas apud deum. Quia & Pharisæus de homine non de calice illoto apud se tractauerat. Ideo exteriora, inquit, calicis lauatis, id est carnem: interiora autē uestra non emundatis, id est animam: adijciens, Nónne qui exteriora fecit, id est carnē, & interiora fecit, id est animam? quo dicto aperte demonstrauit, ad eundem deum pertinere mundicias hominis exterioris & interioris, cuius uterq; sit, præponentis misericordiam nō modo lauacro hominis, sed etiam sacrificio. Subiungit enim: Date quæ habetis eleemosynā, & omnia munda erunt uobis. Quod si & alius potest deus misericordiam mandasse, non tamen antequam cognitus. Porro & hic apparet illos non de deo increpitos, sed de eius disciplina, à quo illis & figuratè uasculorum munditiæ, & manifestè misericordiarum opera imperabantur. Sic & holuscula decimantes, uocationem autem & dilectionem dei prætereuntes obiurgat. Cuius dei uocationem & dilectionem, nisi cuius & rutam & mē tam, ex forma legis de decimis offerebant? Totum enim exprobrationis hoc erat quod modica curabant, ei utiq; cui maiora non exhibebant, dicenti: Diliges dominum deum tuum ex toto corde, & ex tota anima tua, & ex totis uiribus tuis, qui te uocauit ex Ægypto. Cæterū nec tempus admisisset, ut Chri- 43 stus tam præcoquam imò tam acerbam adhuc dilectionem, expostularet nouo & recenti deo, ne dixerim nondum palàm facto. Primatum quoq; captantes locorum, & honorem salutationum, cum incusat, sectam creatoris administrat, eiusmodi principes Sodomorū ἄρχοντας appellantis, prohibētis etiam confidere in Præpositos, imò & in totum miserrimum hominem pronunciantis qui spem habet in homine. Quod si propterea quis affectat principatū ut de officijs aliorum glorietur, qui officia uetuit eiusmodi sperandi & confidendi in hominem, idem affectatores principatuū increpuit. Inuehitur & in doctores ipsos legis, quod onerarēt alios importabilibus oneribus, quæ ipsi ne digito quidem aggredi auderent, non legis onera suggillans quasi detestator eius: quomodo enim detestator, qui cū maximè potiora legis prætereūtes incusa-

Tinctus, hoc est lotus

incusabat, eleemosynam & uocationem & dilectionem dei, ne hæc quidem grauia, ne dum decimas rutarum, munditias catinorum? Cæterum excusandos potius censuisset, si importabilia portare non possent. Sed quæ onera taxat? quæ ipsi de suo exaggerabant, docentes præcepta doctrinas hominum, cōmodorum suorum causa, iungentes domum ad domum, ut quæ proximi sunt auferrent, clamantes populum, amantes munera, sectantes retributionem, diripientes iudicata pauperum, uti esset illis uidua in rapinam, & pupillus in prædam. De quibus idem Esaias, Vę qui ualent in Israel. Et rursus, Qui uos postulant, dominentur uestri. Qui magis quàm legis doctores? Hi si & Christo displicebant, ut sui displicebant. Alienæ enim legis doctores non omnino pulsasset. Cur autem Væ audiunt etiam quod ædeficarent prophetis monimēta interemptis à patribus eorum, laude potius digni, qui ex isto opere pietatis testabantur se non consentire factis patrum, si nō erat zelotes, qualem arguunt Marcionitę, delicta patrum de filijs exigentem usq; in quartam natiuitatem? Quam uero clauem habebant legis doctores, nisi interpretationem legis? ad cuius intellectum neq; ipsi adibant non credentes scilicet: Nisi enim credideritis, non intelligetis: neq; alios admittebant, utiq; docentes prę cepta potius & doctrinas hominum. Qui ergo nec ipsos introeūtes, nec alijs aditum præstantes, increpabat, obtrectator habendus est legis an fautor? Si obtrectator, placere debebant & præclusores legis. Si fautor, iam non & æmulus legis. Sed hæc omnia ad infuscandum creatorem ingerebat ut sæuum, erga quem delinquentes Væ habituri essent. Et quis sæuum non potius timeret prouocare deficiendo ab eo? Tanto magis ergo demerendum docebat, quem timendum ingerebat. Sic oportebat Christum creatoris. Merito itaq; non placebat illi hypocrisis Pharisęorum, labijs scilicet amantium deum, non corde. Cauete, inquit discipulis, à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis, non prædicatio creatoris. Odit contumaces patris filius, non uult suos tales existere in illum: non in alium, in quem hypocrisis fuisset admissa, cuius exemplum à discipulis caueretur. Ita Pharisæorum perhibet exemplū. In eum prohibebat illud admitti, in quem admittebant Pharisæi. Igitur quoniam hypocrisim eorū taxarat, utiq; cælantem occulta cordis, & incredulitatis secreta superficialibus officijs obumbrantem, quæ clauem agnitionis habens, nec in ipsa introiret, nec alios sineret: ideo adijcit. Nihil autem opertum quod non patefiet, & nihil absconditum quod non dinoscetur: ne quis existimet illum dei ignoti retro & occulti reuelationem & adagnitionem intentare cum subjiciat, etiam quæ inter se mussitarent uel tractarent, scilicet super ipso dicentes, Hic non expellit dæmonia nisi in Belzebule, in apertum processura, & in ore hominum futura, ex Euangelij promulgatione. Dehinc conuersus ad discipulos, Dico autem, inquit, uobis amicis, nolite terreri ab eis qui uos solum modo occidere possint, nec post hoc ullam in uobis habent potestatem. Sed ijs erit Esaias prædicens: Vide quomodo iustus aufertur, & nemo aduertit. Demonstrabo autem uobis quem timeatis. Timete eum qui postquam occiderit, potestatem habeat mittendi in gehennam, Creatorem utiq; significans, Itaq; dico uobis, hunc timete. Et hoc in loco sufficeret mihi, si quem timeri iubet, offendi uetat: & quem offendi uetat, demereri iubet: & qui hæc mandat

Superficialia officia

44

z ipsius

ipsius est, cui timendo, & non offendendo, & demerendo procurat. Sed habeo & de sequētibus sumere. Dico enim uobis, omnis qui confitebitur in me coram hominibus, confitebor in illo coram deo. Qui confitebuntur autem in Christo, occidi habebunt coram hominibus, nihil utiq; amplius passuri post occisionem ab illis. Hi ergo erunt quos supra præmonet, ne timeant tantummodo occidi: ideo præmittens non timendam occisionem, ut subiungeret sustinendam confessionem. Et omnis qui negauerit me coram hominibus, denegabitur coram deo, ab eo utiq; qui illum confitentem confessurus fuisset. Si enim confessorem confitebitur, ipse est qui & negatorem negabit. Porrò si confessor est, cui nihil timendum est post occisionem, negator erit cui timendum est etiam post mortem. Itaque cum creatoris sit quod timendum est post mortē, gehēnæ scilicet pœna, & negator ergo creatoris est. Si autem negator, & cōfessor, qui post occisionē nihil ab homine passurus est, à deo planè passurus si negaret: atq; ita Christus creatoris est, qui ostēdit negatores suos creatoris gehennā timere debere. Post deterritā itaq; negationē, sequit̃ & blasphemię formidādę admonitio: Qui dixerit in filiū hominis, remittet̃: illi aūt qui dixerit in spiritū sanctum, nō remittet̃ ei. Quod si iā remissio & retentio delicti, iudicem deum sapiunt, huius erit spiritus sanctus non blasphemandus, nō remissuri scilicet blasphemiam: sicut & supra non negandus, occisuri scilicet etiā in gehennam. Quod si & blasphemiam Christus à creatore auertit, quomodo aduersarius ei uenerit nō scio. Aut si & per hæc seueritatē eius infuscat nō remissuri blasphemiam, & occisuri etiam in gehennam, superest ut & illius diuersi dei impune & spiritus blasphemetur, & Christus negetur, & nihil intersit de cultu eius de'ue cōtemptu: & sicut de contēptu nulla pœna, ita & de cultu nulla speranda sit merces. Perductos ad potestates, prohibet ad interrogationem cogitare de respōsione. Sanctus enim, inquit, spiritus docebit uos ipsa hora, quid eloqui debeatis. Si eiusmodi documentum creatoris est, eius erit & præceptū cuius præcessit exemplū. Balaam prophetes in Arithmis arcessitus à rege Balach, ad maledicēdum Israelem, cum quo prelium inibat, simul spiritu implebatur, non ad quam uenerat maledictionē, sed quam illi ipsa hora spiritus suggerebat benedictionem pronunciabat, ante professus apud nūcios regis, mox etiam apud ipsum, id se pronunciaturū quod deus ori eius indidisset. Hæ sunt nouæ doctrinæ noui Christi, quas olim famuli creatoris initiauerunt. Ecce plane diuersum exemplum Moysi & Christi. Moyses rixantibus fratribus ultro intercedit, & iniuriosum increpat: Quid proximum tuum percutis? Et reijcitur ab illo: Quis te constituit magistrum aut iudicem super nos? Christus uero postulatus à quodam, ut inter illum & fratrem ipsius diuidunda hæreditate componeret, operam suam, & quidem tam probæ cause denegauit. Iam ergo melior Moyses meus Christo tuo, fratrū paci studens, iniuriæ occurrens. Sed enim optimi & non iudicis dei Christus, quis me, inquit, iudicem constituit super uos? Aliam uocem excusationis inuenire non potuit, ne ea uteretur, qua improbus uir, & impius frater assertorem probitatis atq; pietatis excusserat. Deniq; probauit malam uocem, utendo ea, & malum factum, pacis inter fratres componendæ declinatione. Aut nunquid indignè tulerit hoc dicto fugatum Moysen. Ideoq; in causa pari disceptantium fratrum

Confessor
Negator

Negatio

Num. 22. per totum

fratrum, uoluit illos commemoratione eiusdem dicti confudisse? plane ita. Ipse enim tunc fuerat in Moyse, qui talia audierat, spiritus scilicet creatoris. Puto iam alibi satis commendasse nos diuitiarum gloriam damnari à deo nostro, ipsos dynastas detrahente de solio, & pauperes alleuante de sterquilinio. Ab eo ergo erit & parabola diuitis blandientis sibi de prouentu agrorum suorum, cui deus dicit: Stulte hac nocte animam tuam reposcent. Quæ autem parasti cuius erunt? Sic denique rex de gazis & apothecis deliciarum suarum apud Persas gloriatus, per Esaiam male audiuit. Quis nollet curam nos agere animæ de uictu, & corpori de uestitu, nisi qui ista homini ante prospexit: & exinde præstans, merito curam eorum, tanquam æmulam liberalitatis suæ prohibet, qui & substantiam ipsius animæ accommodauit potiore esca, & materiã ipsius corporis figurauit potiorẽ tunica, cuius & corui nõ serunt, nec metunt, nec in apothecas condunt, & tamen aluntur ab ipso: cuius & lilia & fœnum non texunt, nec nent, & tamen uestiuntur ab ipso: cuius & Salomon gloriosissimus, nec ullo tamen flosculo cultior. Cæterum nihil tam abruptum, quàm ut alius præstet, alius de præstantia eius secure agere mandet, & quidem derogator ipsius. Denique si quasi derogator creatoris, non uult de eiusmodi friuolis cogitari, de quibus nec corui nec lilia laborent, ultro scilicet pro sua uilitate subiectis, paulo post parebit. Interim cur illos modicæ fidei incusat, id est cuius fidei? eiu'sne quam nondum poterant perfectam exhibere deo, tantum quod uelato cum maxime discentes eum: an quam hoc ipso titulo debebant creatori, uti crederent hæc illum ultro generi humano sumministrare, nec de eis cogitarent? Nam & quum subijcit: Hæc enim nationes mundi quærunt, non credendo scilicet in deum conditorem omnium & præbitorem, quos pares gentium nolebat, in eundem deum modicos fidei increpabat, in quem gentes incredulas notabat. Porrò quum & adijcit: Scit autem pater opus esse hæc uobis, prius quæram quem patrem intelligi uelit Christus. Si ipsorum creatorem demonstrat, & bonum confirmat, qui scit quid filijs opus sit. Sin illũ aliũ deũ, quomodo scit necessarium esse homini uictum atque uestitum, quorum nihil præstitit? Si enim scisset, præstitisset. Cæterum si scit quæ sunt homini necessaria, nec tamen præstitit, aut malignitate aut infirmitate non præstitit. Professus autẽ necessaria hæc homini, utique bona confirmauit. Nihil enim mali necessarium. Et nõ erit iam depreciator operum & indulgentiarum creatoris, ut quod supra distuli expunxerim. Porrò si quæ necessaria scit homini, alius & prospexit & præstat, quomodo hæc ipse promittit? An de alieno bonus est? Querite enim, inquit, regnum dei, & hæc uobis adijcientur. Vtique ab ipso. Quod si ab ipso, qualis est qui aliena præstabit? Si à creatore cuius & sunt, quis est qui aliena promittat? Ea si regno accedunt secundo gradu restituenda, eius est secũdus gradus, cuius & primus: eius uictus atque uestitus, cuius & regnum. Ita tota promissio creatoris est, parabolarum status, similitudinum peræquatio, si nec in alium spectãt, quàm cui per omnia pariauerint. Sumus serui, dominum enim habemus deum. Succingere debemus lumbos, id est expediti esse ab impedimentis laciniosæ uitæ & implicitæ. Item lucernas ardentes habere, id est mentes à fide accensas, & operibus ueritatis relucẽtes, atque ita expectare dominũ,

Præstantia utitur iterum pro præstatione

45

46

id est Christum. Vnde redeuntem? si à nuptijs, creatoris est, cuius nuptiæ. Si non creatoris, nec ipse Marcion inuitatus ad nuptias isset, deum suũ intuens detestatorem nuptiarum. Defecit itaq; parabola in persona domini, si non esset cui nuptię competunt. In sequenti quoq; parabola satis errat, qui furem illum cuius horam si pater familiæ sciret, non fineret effodi domum suam, in personam disponit creatoris. Fur enim creator, quomodo uideri potest dominus totius hominis? Nemo sua furatur aut suffodit, sed ille potius qui in aliena descendit, & hominem à domino eius alienat. Porrò cum furẽ nobis diabolum demonstret, cuius horã etiam in primordio si homo scisset nunquam ab eo suffossus esset, propterea iubet ut parati simus, quia qua non putamus hora filius hominis adueniet, non quasi ipse sit fur, sed iudex, scilicet eorum, qui se non parauerint, nec cauerint furem. Ergo si ipse est filius hominis, iudicem teneo, & in iudice creatorem defendo. Si uero Christum creatoris in nomine filij hominis hoc loco ostendit, ut eum furẽ portendat, qui quando uenturus sit ignoremus, habes supra scriptum, Neminem rei suæ furem esse: Saluo & illo quod in quantum timendum creatorem ingerit, in tantum illi negocium agens, creatoris est. Itaq; interroganti Petro, in illos an in omneis parabolam dixisset, ad ipsos & ad uniuersos qui ecclesiis præfuturi essent, proponit actorũ similitudinẽ, quorũ qui bene tractauerit conseruos absentia domini, reuerso eo omnibus bonis præponetur. Qui uero secus egerit, reuerso domino qua die non putauerit, hora qua non scierit, illo scilicet filio hominis Christo creatoris non fure, sed iudice, segregabitur, & pars eius cum infidelibus ponetur. Proinde igitur aut & hic iudicem dominũ opponit, & illi catechizat: aut si deum optimũ, iam & illum iudicem affirmat, licet nolit hereticus. Temperare enim tentant hunc sensum, cum deo eius uindicatur, quasi tranquillitatis sit & mansuetudinis, segregare solummodo & partẽ eius cum infidelibus ponere, ac si non sit uocatus, ut statui suo redditus, quasi non & hoc ipsum iudicato fiat. Stultitia. Quis erit exitus segregatorum? Nonne amissio salutis? Siquidem ab eis segregabuntur qui salutem cõsequent. Quid igitur infideliũ status? Nonne damnatio? Aut si nihil patientur segregati & infideles, æque ex diuerso nihil cõsequentur retenti et fideles. Si uero cõsequentur salutem retenti & fideles, hanc amittant necesse est ex diuerso segregati & infideles. Hoc erit iudicium, quod qui intendit creatoris est. Quẽ aliũ intelligam cædentẽ seruos paucis aut multis plagis, & prout cõmisit illis, ita & exigentem ab eis, q retributorẽ deũ? Cui me decet obsequi, nisi remuneratori? Proclamat Christus tuus, Ignẽ ueni mittere in terrã. Ille optimus, nullius gehennæ dominus qui paulo ante discipulos, ne ignẽ postularent inhumanissimo uiculo coercuerat, quando iste Sodomã & Gomorrã nimbo igneo exussit? quãdo cantatũ est, Ignis ante ipsum procedet, & cremabit inimicos eius? quando & per Osee cõminatus est, ignẽ emittã in ciuitates Iudææ? uel per Esaiam, Ignis exarsit ex indignatione mea? Non mentiatur. Si non est ille qui de rubo quoq; ardenti uocẽ suã emisit, uiderit quẽ ignẽ intelligendũ contendas. Etiam si figura est, hoc ipso quod de meo elemento argumẽta sensui suo sumit, meus est qui de meis utitur. Illius erit similitudo ignis, cuius & ueritas. Ipse melius interpretabit ignis istius qualitatẽ, adijciens, Putatis uenisse me pacem

Fur, diabolus

Actores Conserui

pacem mittere in terram? non, dico uobis, sed separationem. Macheram quidem scriptum est. Sed Marcion emendat, quasi non & separatio opus sit machæræ. Igitur & ignem euersionis intendit, qui pacem negauit. Quale preliũ, tale & incendium. Qualis machæra, talis & flamma, neutra congruens domino. Deniq; diuidetur, inquit, pater in filium, & filius in patrem: & mater in filiam, & filia in matrem: & nurus in socrum, & socrus in nurum. Hoc prælium inter parẽtes si in ipsis uerbis tuba cecinit prophetæ, uereor ne Micheas Christo Marcionis prædicaret. Et ideo hypocritas pronunciabat, cœli quidem & terræ faciem probantes, tempus uero illud non dinoscentes. Quo scilicet adimplens omnia quæ super ipsos fuerunt prædicata, nec aliter docens debuerat agnosci. Cæterum quis posset eius tempora nosse, cuius per quę probaret non habebat? Merito exprobrat etiam quod iustum non à semetipsis iudicarent. Olim hoc mandat, per Ezechielem, Iustum iudicium & pacatorium iudicate. Per Hieremiam, facite iudicium & iustitiam. Per Esaiam, iudicate pupillo & iustificate uiduã: imputans etiam uineæ Soreth, quod non iudicium fecisset, sed clamorem. Qui ergo docuerat ut facerent ex præcepto, is exigebat ut facerent & ex arbitrio. Qui seminauerat præceptum, ille & redundantiam eius urgebat. Iam uero quàm absurdum ut ille mandaret, iuste iudicare, qui deum iudicem iustum destruebat. Nam & iudicem qui mittit in carcerẽ, nec ducit inde, nisi soluto etiam nouissimo quadrãte, in persona creatoris obtrectationis nomine differũt. Ad quod necesse habeo eodẽ gradu occurrere. Quotiescunque enim seueritas creatoris opponitur, totiens illius est Christus, cui per timorẽ cogit obsequiũ. Quæstionẽ rursus de curatione sabbato facta quomodo discussit? unusquisq; uestrũ sabbatis nõ soluit asinũ aut bouẽ suum à præsepi, & ducit ad potũ? Ergo secundũ conditionẽ legis operatus, legem confirmauit, non dissoluit, iubentẽ nullum opus fieri, nisi quod fieret omni animæ, quanto potius humanæ? Parabolarũ congruentiã ubiq; recognoscor exigere. Simile est regnũ dei, inquit, grano sinapis, quod accepit homo, & seminauit in horto suo. Quis in persona hominis intelligẽdus? utiq; Christus: Quia licet Marcionis, filius hominis est dictus, qui accepit à patre semen regni, sermonẽ scilicet Euangelij, & seminauit in horto suo, utiq; in mũdo, puta nunc in homine. Sed cum in suo horto dixerit, nec mundus autẽ nec homo illius sit, sed creatoris, ergo qui in suum seminarit, creator ostenditur. Aut si, ut hunc laqueum euadant, conuerterint hominis personã à Christo in hominẽ accipiẽtem semen regni, & seminantẽ in horto cordis sui, nec ipsa materia alij cõueniet quàm creatori. Quale est enim ut lenissimi dei regnũ, quod etiam iudicij feruor lachrymosa austeritate subsequitur. De sequenti plane similitudine uereor, ne forte alterius dei regno portendat. Fermento enim cõparauit illud, non azymis quæ familiariora sunt creatori. Congruit & hæc cõiectura mendicantibus argumẽta. Itaq; & ego uanitatem uanitate depellam, fermentationem quoque congruere dicens regno creatoris, quia post illam clibanus uel furnus gehennæ sequatur. Quoties adhuc se iudicem ostendit, & in iudice creatorem? Quoties utique eiecit & damnat reijciendo. Sicut hic quoq; cum surrexerit, inquit, pater familiæ. Quò nisi quò dixit Esaias, Cum surrexerit comminuere terram, & cluserit ostium, utiq; excludendis iniquis,

οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν
Mat. 10

Eodem gradu occurrere

Vanitatem uanitate depellere

quibus pulsantibus respondebit, nescio unde sitis. Et rursus enumerantibus quod coram illo ederint, & biberint, & in plateis eorum docuerit: adijciet, Recedite à me omnes operarij iniquitatis. Illic erit fletus & frendor dentium. Vbi? foris scilicet, ubi erũt exclusi, ostio cluso ab eo. Ergo erit pœna, à quo fit exclusio in pœnam, cum uidebunt iustos introeuntes in regnum dei, se uero detineri foris. A quo? Si à creatore, quis erit ergo intus recipiens iustos in regnum? Deus bonus. Quid ergo illuc creatori, ut foris detineat in pœnã, quos aduersarius eius exclusit, suscipiendos à se, utique magis in aduersarij bilem? Sed & ille exclusurus iniquos, sciat uticp creatorem illos detenturum in pœnam, aut non sciat oportet. Ergo, aut nolente eo detinebuntur, & minor est illo qui detinet, cedens ei nolens: aut si uult ita fieri, ipse ita faciendum iudicauit, & non erit melior creatore ipse autor infamiæ creatoris. Hæc si nulla ratione consistunt, ut alius punire, alius liberare credatur, unius erit tam iudicium quàm & regnum: & dum unius est utrunque, qui & iudicat creatoris est. Ad prandium uel ad cœnam qualeis uocari iubet? Qualeis ostẽderat per Esaiam Confringe panem tuum esurienti, & mendicos & qui sine tecto sunt induc in domum tuam, qui scilicet humanitatis istius uicem retribuere non possint. Hanc si Christus captari uetat, in resurrectione eam repromittens, creatoris est forma cui non placent amantes munera, sectantes retributionem. Etiam inuitatoris parabola cui magis parti occurrat expendo. Homo quidam fecit cœnã & uocauit multos. Vtique cœnæ paratura, uitæ æternæ saturitatẽ figurat. Dico primo extraneos & nullius iuris affines inuitari ad cœnam non solere, certè facilius solere domesticos & familiareis. Ergo creatoris est inuitasse, ad quẽ pertinebant qui inuitabantur, & per Adam quâ homines, & per patres quâ Iudaici, non eius ad quem neque natura pertinebant neque prærogatiua. Dehinc si is mittit ad conuiuas, qui cœnam parauit, sic quoque creatoris est cœna qui misit ad conuiuas admonendos, ante iam uocatos per patres, admonendos autem per Prophetas: non qui neminem miserit admonendum, nec qui nihil prius egerit ad uocandum, sed ipse descenderit subito: tantum quod innotescens, iam inuitans: tantum quod inuitans, iam in conuiuiũ cogens, eandẽ faciens horã cœnandi & ad cœnã inuitandi. Excusant se inuitati. Si ab alio deo, merito, quia subito inuitati. Si non merito, ergo nec subito. Si autem non subito inuitati, ergo à creatore à quo olim: Cuius denique declinauerant uocationem, tunc primo dicentes ad Aaronem, fac nobis deos qui præeant nobis. Atque exinde aure audientes & non audientes uocationem scilicet dei, qui pertinentissime ad hanc parabolam per Hieremiam, audite, inquit, uocem meam, & ero uobis in dominum & uos mihi in populum, & ibitis in omnibus uijs meis quascunque mandauero uobis. Ecce inuitatio dei. Et non audierunt, inquit, & non aduerterunt aurem suam. Ecce recusatio populi. Sed abierunt in ijs quæ cõcupierunt corde suo malo. Agrum emi, & boues mercatus sum, & uxorẽ duxi. Et adhuc ingerit. Et emisi omneis ad uos famulos meos Prophetas. Hic erit spiritus sanctus admonitor conuiuarum, die & ante lucem. Et non audijt populus meus, & non intendit auribus suis, & obdurauit collum suum. Hoc ut patrifamiliæ renunciatum est, motus tunc (bene quod & motus: negat enim Marcion moueri deum suum, ita & hoc meus

meus est) mandat de plateis & uicis ciuitatis facere sublectionem. Videamus an eo sensu quo rursus per Hieremiam, Nunquid solitudo factus sum domui Israelis? aut terra in incultum derelicta? Id est, Nunquid non habeo quos allegam, aut unde allegam. Quoniam dixit populus meus, non uenimus ad te. Itaque misit ad alios uocandos, ex eadem adhuc ciuitate. Dehinc loco abundante, præcepit etiam de uijs & sepibus colligi, id est nos iam de extraneis gentibus, illa scilicet æmulatione, qua in Deuteronomio, Auertam faciem meam ab eis, & monstrabo quid illis in nouissimis, id est alios possessuros locum eorum: quoniam genitura peruersa est, filij in quibus fides non est. Illi obæmulati sunt me in non deo, & prouocauerunt me in iram in idolis suis: & ego obæmulabor eos in non Natione, in Natione insipienti prouocabo eos in irã, in nobis scilicet quorũ spem Iudæi gerunt: de qua illos gustaturos negat dominus, derelicta Sione tanquã specula in uinea & in cucumerario casula, posteaquam & nouissimam in Christum inuitationem recusauit. Quid ex hoc ordine secundum dispositionem & prædicationes creatoris recensendo, competere potest illi, cuius nec ordinem habet, nec dispositionem ad parabolæ conspirationem, qui totum opus semel fecit? Aut quę erit prima uocatio eius, & quæ secundo actu admonitio? Ante debent alij excusare, postea alij conuenisse. Nunc autem pariter utramque partem inuitare uenit, de ciuitate, de sepibus, aduersus speculũ parabolæ: nec potest iam fastidiosos iudicare quos nunquam retro inuitauit, quos cũ maximè aggreditur. Aut si de futuro eos iudicat, cõtempturos uocationẽ: ergo & sublectionem loco eorum ex gẽtibus de futuro portendit. Planè ad hoc secundo uenturus est ut gentibus prędicet. Et si uenturus est autem, puto non quasi uocaturus adhuc conuiuas, sed iam collocaturus. Interea qui cœnæ istius uocationem in cœleste conuiuium interpretaris spiritalis saturitatis & iucunditatis, memento & terrenas promissiones uini & olei & frumenti & ipsius ciuitatis, æque in spiritalia figurari à creatore. Ouem & Drachmam perditam quis requirit? Nõne qui perdidit? Quis autẽ perdidit? No'nne qui habuit? Quis uero habuit? No'nne cuius fuit? Si igitur homo non alterius est res, quàm creatoris, is eum habuit cuius fuit. Is perdidit qui habuit, Is requisiuit, qui perdidit. Is inuenit, qui quæsiuit. Is exultauit, qui inuenit. Ita utriusque parabolę argumentũ uacat circa eum, cuius nõ est ouis neque drachma, id est homo. Non enim perdidit, quia non habuit: nec requisiuit, quia nõ perdidit: nec inuenit, quia nec requisiuit: nec exultauit, quia non inuenit. Atque adeo exultare illius est de pœnitentia peccatoris, id est de perditi recuperatione, qui se professus est olim, malle peccatoris pœnitentiã quàm mortẽ. Quibus duobus dominis neget posse seruiri, quia alterũ offendi sit necesse, alterum defendi, ipse declarat, deum proponẽs & Mammonam. Deinde Mammonam quem intelligi uelit, si interpretem non habes, ab ipso potes discere. Admonẽs enim nos, de secularibus suffragia nobis prospicere amicitiarũ, secundũ serui illius exẽplũ, qui ab actu summotus, dominicos debitores diminuit, cautiõibus releuat in subsidiũ sibi, Et ego, inqt, dico uobis, facite uobis amicos de Mãmona iniustitiæ, de nũmo scilicet, de quo & seruus ille. Iniustitiæ eñ autorẽ & dominatorẽ totius seculi nummũ scimus omnes: cui famulatam uidens Pharisæorũ cupiditatem amentauit hanc sententiam,

Deut. 32. c

παραζηλώσω

Matth. 21

48

Non potestis deo seruire & Mammonæ. Irridebant denique Pharisæi pecuniæ cupidi, quod intellexissent scilicet Mammonam de nummo dictum, ne quis existimet in Mammona creatorem intelligēdum, & Christũ à creatoris illos seruitute reuocasse. Quin nunc potius ex hoc disce, unum à Christo deũ ostensum. Duos enim dominos nominauit Deum & Mammonam, creatorem & nummum. Denique non potestis deo seruire, utique ei cui seruire uidebantur: & Mammonæ cui magis destinabantur. Quod si ipse alium se ageret, non duos dominos, sed tres demonstrasset. Et creator enim dominus, quia deus. Et utique magis dominus, quàm Mammonas: magisque obseruandus, quâ magis dominus. Quale est enim, ut qui Mammonam dominum dixerat, & cum deo iunxerat, uere ipsorum dominum taceret, id est creatorem? Aut nunquid tacendo eo, concesit seruiendum ei esse, si solummodo sibi & Mammonæ negauit posse seruiri? Ita cum unum deum ponit nominaturus & creatorem, si alius esset ipse, creatorem nominauit, quem dominũ sine alio deo nõ posuit. Et illud itaque relucebit, quomodo dictum sit: In Mammona iniusto fideles non extitistis: quod uerum est, quis uobis credet? In nummo scilicet iniusto, non in creatore: quem & Marcion iustum facit. Et si in alieno fideles inuenti non estis, meũ quis dabit uobis? Alienum enim debet esse à seruis dei, quod iniustum est. Creator autem quo modo alienus erat Phariseis, proprius deus Iudaicæ gentis? Si ergo hæc non cadunt in creatorē, sed in Mammonā, quis uobis credet quod uerius est, & quis uobis dabit quod meum est, nõ potest quasi alius dixisse de alterius dei gratia. Tunc enim uideretur ita dixisse, si eos in creatorem, non in Mammonam infideles notando, per creatoris mentionem distinctiones fecisset dei alterius non commissuri suam ueritatem infidelibus creatoris. Quomodo tunc alterius uideri potest, si non ad hoc proponatur, ut à re de qua agitur separetur? Si autem & iustificantes se coram hominibus Pharisæi spem mercedis in homine ponebant, illo eos sensu increpabat, quo & propheta Hieremias: Miser homo qui spem habet in homine. Sic & adijcit: Scit autem deus corda uestra, illius dei uim commemorabat: lucernam se pronunciabat, scrutantem renes & corda. Si superbiam tangit, quod elatum est apud homines perosum est deo, Esaiam ponit antè oculos: Dies enim domini sabaoth, in omnem contumeliosum & superbum, in omnem sublimem & elatũ, & humiliabuntur. Possum iam colligere cur tanto æuo deus Marcionis fuerit in occulto. Expectabat, opinor, donec hæc omnia disceret à creatore. Didicit ergo usque ad Ioannis tempora, atque ita exinde procesit annũciare regnum dei, dicens: Lex & prophetæ usque ad Ioannem, ex quo regnum dei annunciatur: quasi non & nos limitem quendam agnoscamus Ioannē constitutum inter uetera & noua, ad quem defineret Iudaismus, & à quo inciperet Christianismus: non tamen ut ab alia uirtute facta sit sedatio legis & prophetarum, & initiatio Euangelij, in quo est dei regnum, Christus ipse. Nam & si probauimus & uetera transitura, & noua successura prædicari à creatore, si & Ioannes antecursor & præparator ostenditur uiarum domini, Euangelium superducturi, & regnum dei promulgaturi: & ex hoc iam quod Ioannes uenit, ipse erit Christus, qui Ioannem erat subsecuturus ut antecursorem: & si desierunt uetera, & cœperunt noua interstite Ioanne, non erit

Ioannes ueluti limes constitutus inter uetera & noua

mirum

mirum quod ex diſpoſitione eſt creatoris: ut unde magis probetur, quàm ex legis & prophetarum in Ioannem occaſu, & exinde ortu, regnũ dei. Tranſeat igitur cœlum & terra citius, ſicut & lex & prophetæ, q̃ unus apex uerborum domini. Verbum enim, inquit Eſaias, dei noſtri manet in æuum. Nam quoniam in Eſaia iam tunc Chriſtus, ſermo ſcilicet & ſpiritus creatoris, Ioannẽ prædicarat, uocem clamantis in deſerto parare uiam domini: in hoc uenturum, ut legis & prophetarum ordo exinde ceſſaret, per adimpletionem, non per deſtructionem, & regnum dei à Chriſto annunciaretur: ideo ſubtexuit, facilius elementa tranſitura, q̃ uerba ſua: confirmans, hoc quoq; quod de Ioanne dixerat, non præteriſſe. Sed Chriſtus diuortium prohibet, dicens: Qui dimiſerit uxorem ſuam, & aliam duxerit, adulterium committet. Qui dimiſſam à uiro duxerit, æque adulter eſt. ut ſic quoq; prohibeat diuortium, illicitum facit repudiatæ matrimonium, Moyſes uero permittit repudium in Deuteronomio: Si ſumpſerit quis uxorem, & habitauerit cum ea, & euenerit nõ inuenire eam apud eum gratiam, eo quod inuentum ſit in illa impudicum negociũ, ſcribet libellum repudij, & dabit in manũ eius, & dimittet illam de domo ſua. Vides diuerſitatem legis & Euangelij, Moyſi & Chriſti? Plane: non enim recepiſti illud quoq; Euangelium eiuſdem ueritatis, & eiuſdem Chriſti, in quo prohibens diuortium, propriam quæſtionem eius abſoluit: Moyſes propter duritiam cordis ueſtri præcepit libellum repudij dare: à primordio autem non fuit ſic: quia ſcilicet qui marem & fœminam fecerat, erunt duo, dixerat, in carne una. Quod deus itaq; iunxit, homo diſiunxerit? Hoc enĩ reſponſo, & Moyſi conſtitutionem protexit, ut ſui: & creatoris inſtitutionem direxit, ut Chriſtus ipſius. Sed quatenus ex his reuincendus es, quæ recepiſti, ſic tibi occurram, ac ſi meus Chriſtus. Nónne & ipſe prohibens diuortium, & patrem tamen geſtãs eum qui marem & fœminam iunxit, excuſauerit potius quàm deſtruxerit Moyſi conſtitutionem. Sed ecce ſic tuus ſit iſte Chriſtus cõtrarium docens Moyſi & creatori, ut ſi non cõtrarium oſtendero, meus ſit. Dico enim illum conditionaliter nunc feciſſe diuortij prohibitionem, ſi ideo quis dimittat uxorem ut aliam ducat. Qui dimiſerit, inquit, uxorem, & aliam duxerit, adulterium commiſit. & qui à marito dimiſſam duxerit, æque adulter eſt, ex eadem utique cauſa dimiſſam qua non licet dimitti, ut alia ducatur: illicite enim dimiſſam pro indimiſſa ducens, adulter eſt. Manet enim matrimonium quod non rite diremptum eſt. Manente matrimonio, nubere adulterium eſt. Ita ſi conditionaliter prohibuit dimittere uxorem, non in totum prohibuit. & quod nõ prohibuit in totum, permiſit. Aliud eſt ubi cauſa ceſſat, ob quam prohibuit. Et iam non cõtrarium Moyſi docet, cuius preceptum alicubi conſeruat: non dum dico confirmat. Aut ſi omnino negas permitti diuortium à Chriſto, quomodo tu nuptias dirimis, nec coniungens marem & fœminam, nec alibi coniunctos ad ſacramentum baptiſmatis & euchariſtiæ admittens, niſi inter ſe coniurauerint aduerſus fructum nuptiarũ, ut aduerſus ipſum creatorem? Certe quid facit apud te maritus, ſi uxor eius commiſerit adulterium. Habebit ne illam? Sed nec tuum Apoſtolum ſinere cõiungi proſtitutæ, membra Chriſti. Habet itaq; & Chriſtum aſſertorẽ iuſtitia diuortij. Iam hinc confirmatur ab illo Moyſes ex eodem titulo prohibẽs repudiũ, quo & Chriſtus, ſi inuen

49

Diuortium

50

Baptiſma & euchariſtia duo ſacramẽta primitiuæ eccleſiæ

si inuentum fuerit in muliere negocium impudicū. Nam & in euangelio Matthęi: Qui dimiserit, inquit, uxorē suam præter causam adulterij, facit eam adulterari: æque adulter censetur & ille qui dimissam à uiro duxerit. Cęterum pręter ex causa adulterij, nec creator disiungit quod ipse scilicet cōiunxit, eodem alibi Moyse constituente eum qui ex compressione matrimonium fecerat, nō posse dimittere uxorem in omne tempus. Quod si ex uiolentia coactum matrimonium stabit, quanto magis ex conuenientia uoluntarium? Sicut & prophetiæ autoritate, uxorem iuuentutis tuæ non dimittes. Habes itaq; Christū ultro uestigia ubiq; creatoris ineuntem, tam in permittendo repudio, quàm in prohibendo. Habes etiam nuptiarum quoquo uelis latere prospectorem, quas nec separari uult prohibendo repudium, nec cum macula haberi, tunc permittendo diuortium. Erubesce non cōiungens quos tuus quoq; Christus coniunxit. Erubesce etiam disiungens sine eo merito, quo disiungi uoluit & tuus Christus. Debeo nunc & illud ostendere, unde hanc sententiam deduxerit dominus, quóue direxerit. Ita enim plenius constabit, eum non ad Moysen destruendum spectasse per repudij propositionem subito interpositam: quia nec subito interposita est habens radicem ex eadem Ioannis mentione. Ioannes enim retundens Herodem, quod aduersus legem uxorem fratris sui defuncti duxisset, habentis filiam ex illa, non aliâs hoc permittēte, imò & præcipiente lege, quàm si frater illiberis decesserit, ut à fratre ipsius & ex costa ipsius suppararetur semen illi, coniectus in carcerem fuerat, ab eodem Herode postmodum & occisus. Facta igitur mentione Ioannis dominus, & utiq; successus exitus eius, illicitorum matrimoniorum & adulterij figura iaculatus est in Herodem, adulterum pronūcians, etiam qui dimissam à uiro duxerit: quo magis impietatem Herodis oneraret, qui non minus morte quàm repudio dimissam à uiro duxerat: & hoc fratre habēte ex illa filiam, & uel eo nomine illicitè, ex libidinis non ex legis instinctu: ac propterea propheten quoq; assertorem legis occiderat. Hoc mihi disseruisse proficiet, etiam subsequens argumentum diuitis apud inferos dolentis, & pauperis in sinu Abrahæ requiescētis. Nam & illud quantum ad scripturæ superficiem subito propositum est, quantum ad intentionem sensus, & ipsum cohęret mentioni Ioannis male tractati, & suggillati Herodis male meritati, utriusq; exitū deformans, Herodis tormenta, & Ioannis refrigeria, ut iam audiret Herodes: Habent illic Moysen & prophetas, illos audiant. Sed Marcion aliorsum cogit, scilicet ut utranque mercedē creatoris, siue tormenti, siue refrigerij apud inferos, determinet eis positā qui legi & ꝓphetis obedierint, Christi uero & dei sui cœlestē definiat [51] sinū & portū. Respondebimus, & hac ipsa scriptura reuincente oculos eius, quæ ad inferos discernit Abrahę sinū pauperi. Aliud ēm Inferi, ut puto, aliud quoq; Abrahæ sinus. Nā & magnū ait intercedere regiones istas profundū, & transitū utrinq; ꝓhibere. Sed nec alleuasset diues oculos & quidē de lōginquo nisi in superiora, & de altitudinis longinquo per immensam illā distantiā sublimitatis & profunditatis. Vnde apparet sapienti cuique, qui aliquando Elysios audierit, esse aliquam localem determinationem, quæ sinus dicta sit Abrahæ, ad recipiendas animas filiorum eius etiam ex Nationibus, patris scilicet multarum Nationum in Abrahæ censum deputandarum, & ex eadem fide

Quoquo uelis latere

Illiberis qui Græce ἄπαις id est carens liberis

Forte, maritati

fide qua & Abraham deo credidit, nullo sub iugo legis, nec in signo circunci sionis. Eam itaq; regionem, sinum dico Abrahę, & si non cœlestem, sublimiorem tamen inferis, interim refrigerium prębituram animabus iustorum, donec consummatio rerum resurrectionem omnium plenitudine mercedis expungat: tunc apparitura cœlesti promissione quam Marcion suo uendicat, quasi non à creatore promulgatam. Ad quam ascensum suum Christus ædifi cat in cœlum, secundum Osee: utique suis: ubi est & locus æternus, de quo Esaias: Quis annunciabit uobis locum æternum, nisi scilicet Christus incedens in iustitia, loquẽs uiam rectam, odio habens iniustitiam & iniquitatẽ? Quod si æternus locus repromittitur, & ascensus in cœlum ædificatur à creatore, promittente etiam semen Abrahæ uelut stellas cœli futurum, utiq; ob cœlestem promissionem, salua ea promissione, cur non capiat sinum Abrahæ dici, temporale aliquod animarum fidelium receptaculum, in quo iam delinietur futuri imago, ac candida quædam utriusque iudicij prospiciatur. Admonens quoq; uos hæreticos dum in uita estis Moysen & prophetas unum deum prædicantes creatorem, & unum Christum prędicantes eius, & utrunq; iudicium pœnæ & salutis æternæ apud unicum deum positum, qui occidat & uiuificet. Imò, inquit, nostri dei monela de cœlo, non Moysen & prophetas iussit audiri, sed Christum: Hunc audite. Merito. Tunc enim Apostoli satis iam audierant Moysen & prophetas, qui secuti erant Christum, credendo Moysi & prophetis. Nec enim accepisset Petrus dicere: Tu es Christus, ante quàm audisset & credidisset Moysi & prophetis, à quibus solis adhuc Christus annunciabatur. Hæc igitur fides eorum meruerat, ut etiam uoce cœlesti confirmaretur iubente illum audiri, quem agnouerãt euangelizantẽ pacem, euangelizantem bona, annunciantem locum æternũ, ædificantem illis ascensum suum in cœlum. Apud inferos autem de eis dictum est: Habẽt illic Moysen & prophetas, audiant illos: qui non credebant, uel qui nec omnino sic credebant esse post mortem superbiæ diuitiarum, & gloriæ deliciarum, supplicia annũciata à Moyse & prophetis: decreta autem ab eo deo, qui de thronis deponit dynastas, & de sterquilinijs eleuat inopes. Ita quum utrinque pronunciationis diuersitas competat creatori, non erit diuinitatum statuenda distantia, sed ipsarum materiarum. Conuersus ibidem ad discipulos, Væ dicit authori scandalorum, expedisset ei si natus non fuisset, aut si molino saxo ad collum deligato præcipitatus esset in profundum, quàm unum ex illis modicis utique discipulis eius scandalizasset. Æstima quale supplicium comminetur illi. Nec enim alius ulciscetur scandalum discipulorum eius. Agnosce igitur & iudicem, & illo affectu pronunciantem de cura suorum, quo & creator retro: Qui tetigerit uos, ac si pupillam oculi mei tangat. Idem sensus eiusdem est. Peccantem fratrẽ iubet corripi, quod qui nõ fecerit, utiq; deliquit, aut ex odio uolẽs fratrẽ in delicto perseuerare, aut ex acceptione personæ, parcẽs ei: habens Leuiticum: Non odies fratrem tuum in animo tuo. Traductione nõ traduces proximum tuum, utiq; & fratrem, & non sumes propter illum delictum. Nec mirum si ita docet, qui pecora quoque fratris tui, si errantia in uia inueneris, prohibet despicias: quo minus ea reducas fratri tuo, nedum ipsum sibi. Sed & ueniam des fratri in te delinquenti iubet etiam septies, parum

plane

planè. Plus est enim apud creatorem, qui nec modum statuit, in infinitũ pro-
nunciãs, Fratris malitiæ memor ne sis. Nec petenti eam præstans mandat, sed
& non petenti. Non enim dones offensam uult, sed obliuiscaris. Lex leproso-
rum quantę sit interpretationis erga species ipsius uitij, & inspectationis sum
mi sacerdotis, nostrũ erit scire: Marcionis, morositatem legis opponere, ut &
hic Christum æmulum eius affirmet præuenientem solennia legis etiam in cu
ratione decem leprosorum, quos tantummodo ire iussos, ut se ostenderent
sacerdotibus, in itinere purgauit, sine tactu iam & sine uerbo tacita potestate,
& sola uoluntate: quasi necesse sit semel remediatore languorum & uitiorum
annunciato Christo, & de effectibus probato, de qualitatibus curationum re
tractari: aut creatorem in Christo ad legem prouocari: si quid aliter quàm le-
ge distinxit, ipse perfecit: cum aliter utiq; dominus per semetipsum operetur,
siue per filium, aliter per prophetas famulos suos maximæ documenta uirtu-
tis & potestatis, quę ut clariora & ualidiora quâ propria, distare à uicarijs fas
est. Sed eiusmodi & alibi iam dicta sunt in documento superiore. Nunc etsi
præfatus est multos tunc fuisse leprosos apud Israelem, in diebus Helisæi pro
phetæ, & neminem eorum purgatum nisi Naaman Syrum: non utiq; & nu-
merus faciet ad differentiam deorum, in destructionẽ creatoris, unũ remedi-
antis, & prælationem eius qui decem emũdarit. Quis enim dubitabit plureis
potuisse curari ab eo, qui unum curasset, q̃ ab illo decem, qui nunquam retro
unum? Sed hac cum maxime pronunciatione diffidentiam Israelis uel super-
biam pulsat: quod cum multi essent illic leprosi, & prophetes non deesset, e-
tiam ædito documento nemo decucurrisset ad deum operantem in prophe-
tis. Igitur quoniam ipse erat authenticus pontifex dei patris, inspexit illos se-
cundũ legis arcanũ, significantis Christũ esse uerum disceptatorem & elima-
torem humanarũ macularum. Sed & quod in manifesto fuit legis, præcepit:
Ite ostendite uos sacerdotibus. Cur, si illos ante erat emundaturus? An quasi
legis illusor, ut in itinere curatis ostenderet, nihil esse legem cum ipsis sacerdo
tibus? & utiq; uiderit si cui tam opiniosus uidebitur Christus, imo digniora
sunt interpretãda, & fidei iustiora: Ideo illos remediatos, quâ secundũ legem
iussi abire ad sacerdotes obaudierant: neq; enim credibile est, emeruisse me-
dicinam à destructore legis obseruatores legis. Sed cur pristino leproso nihil
tale precepit? quia nec Helisæus Syro Naaman: & tamen non idcirco nõ erat
creatoris. Satis respondi, sed qui credidit, intelligit etiam altius aliquid. Disce
igitur & causas. In Samariæ regionibus res agebatur, unde erat & unus inte-
rim ex leprosis. Samaria autem desciuerat ab Israele, habens schisma illud ex
nouem tribubus, quas auulsas per Achiã prophetam, collocauerat apud Sa-
mariam Hieroboam. Sed & aliâs semper sibi placentes erant Samaritani de
montibus & puteis patrum: sicut in Euangelio Ioannis Samaritana illa in col
loquio domini apud puteũ, Ne tu maior sis, & cętera. Et rursus: Patres nostri
in isto monte adorauerũt, & uos dicitis quia Hierosolymis oportet adorare.
Itaque qui & per Esaiam Væ dixerit eis qui confident in monte Samarię, iam
& ipsam restituere dignatus, de industria, iubet ostendere se sacerdotibus, uti
que qui non erant nisi ubi & templum, subijciens Samaritam Iudæo, quoniã
ex Iudæis salus, licet Israelitæ & Samaritæ: tota enim promissio tribui Iudæ
Christus

53

Christus fuit:ut scirent Hierosolymis esse & sacerdotes & templum,& matricem religionis,& fontẽ non puteum salutis. Et ideo ut uidit agnouisse legem illos Hierosolymis expungendam,ex fide iam iustificandos sine legis ordine remediauit. Vnde & unum illum solutum ex decem, memorem diuinæ gratiæ Samariten miratus,non mandat offerre munus ex lege,quia satis iam obtulerat,gloriam deo reddens: hoc & domino uolente interpretari legem. Et tamen cui deo gratiam reddidit Samarites,quando nec Israelites alium deum usque adhuc didicisset? Cui alij quàm cui omnes remediati retro à Christo? ideo fides tua te saluum fecit, audijt: quia intellexerat ueram se deo omnipotenti oblationem,gratiarum scilicet actionem,apud uerũ templum & uerum pontificem eius, Christum facere debere. Sed nec Pharisæi possunt uideri de alterius dei regno consuluisse dominum,quando uenturum sit, quãdiu alius à Christo editus deus non erat:nec ille de alterius regno respõdisse, quàm de cuius consulebatur. Non uenit,inquit,regnum dei cum obseruatione, nec dicunt:Ecce hic,ecce illic. Ecce enim regnum dei intra uos est. Quis non ita interpretabitur,intra uos,id est in manu,in potestate uestra: si audiatis, si faciatis dei præceptum? Quod si in præcepto est dei regnum,propone igitur contra,secundum nostras antitheseis,Moysen,& una sententia est. Præceptum, inquit,excelsum non est,nec longe à te. Non est in cœlo,ut dicas, quis ascendit in cœlum,& deponit nobis illud,& auditum illud faciemus. nec ultra mare est,ut dicas,quis transfretabit & sumet illud nobis, & auditum illud faciemus? Prope te est uerbum,in ore tuo,& in corde tuo,& in manibus tuis facere illud. Hoc erit non hic, nec illic: Ecce enim intra uos est regnum dei. Et ne argumentetur audacia hæretica,de regno creatoris,de quo consulebatur, nõ de suo respondisse eis dominum,sequentia obsistunt. Dicens enim filium hominis ante multa pati & reprobari oportere,ante aduentum suum, in quo & regnum substantialiter reuelabitur,suum ostendit & regnum de quo responderat,quod passiones & reprobationes ipsius expectabat. Reprobari autem habens & postea agnosci,& assumi,& extolli,etiam ipsum uerbum reprobari,inde decerpsit ubi in lapidis ænigmate utraque reuelatio eius apud Dauid canebatur:prima recusabilis,secunda honorabilis. Lapis,inquit,quem reprobauerunt ædificãtes,iste factus est in caput anguli. A domino factum est hoc. Vanum enim si credidimus deum de contumelia aut gloria scilicet alicuius prædicasse,ut non eum portenderet,quem & in lapidis & in petrę & in montis figura portenderat. Sed si de suo loquit̃ aduentu, cur eum diebus Noe & Loth comparat tetris & atrocibus,deus & lenis & mitis? Cur admonet meminisse uxoris Loth, quæ præceptum creatoris non impune contempsit, si non cum iudicio uenit uindicandorum præceptorum suorum? Etiam si uindicat ut & ille,si iudicat me,nõ debuit per eius documenta formare quem destruit,ne ille me formare uideatur. Si uero & hic non de suo loquitur aduentu,sed de Iudæi Christi, expectemus etiam nunc ne quid de suo prædicet, illum interim esse credentes,quem omni loco prædicat. Nam & orandi perseuerantiam & instantiam mandans,parabolam iudicis ponit, coacti audire uiduam,instantia & perseuerantia interpellationum eius. Ergo iudicem deum ostendit orandum,non se,si nõ ipse est iudex. Sed subiunxit facturum deum

Matrix religionis

Vera oblatio

uindictam electorum suorũ. Si ergo ipse erit iudex qui & uindex, creatorem ergo meliorem deum probauit, quem electorum suorũ clamantium ad eum, die ac nocte uindicem ostendit. Et tamen cum templum creatoris inducit, & duos adorantes diuersa mente describit, Pharisęum in superbia, publicanum in humilitate: ideoq; alterum reprobatum, alterum iustificatum descendisse, utique docendo qua disciplina sit orandum, eum & hic orandum constituit, à quo relaturi essent eam orandi disciplinam siue reprobatricem superbiæ siue iustificatricem humilitatis. Alterius dei nec templum, nec oratores, nec iudicium inuenio penes Christum, nisi creatoris. Illum iubet adorare in humilitate ut alleuatorem humilium, non in superbia ut destructorem superborũ. Quem alium adorandum mihi ostendit, qua disciplina, qua spe? Neminẽ opinor. nam & quam docuit orationem creatori probauimus conuenire. Aliud est si etiam adorari quâ deus optimus & ultro bonus non uult. Sed quis optimus, nisi unus, inquit, deus? Non quasi ex duobus dijs unum optimũ ostenderit, sed unum esse optimum deum solum, qui sic unus sit optimus, quâ solus deus. Et utiq; optimus, qui pluit super iustos & iniustos, & solem suũ oriri facit super bonos & malos, sustinens & alens et iuuans etiam Marcionitas. Deniq; interrogatus ab illo quodam, præceptor optime, quid faciens uitam æternam posside bo: de præceptis creatoris an ea sciret, id est faceret, expostulauit: ad contestandum preceptis creatoris uitam acquiri sempiternã. Cumq; ille principaliora quæq; affirmasset obseruasse se ab adolescentia, Vnum, inquit, tibi deest. Omnia quæcunq; habes uende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & ueni, sequere me. Age Marcion omnesq; iam commiserones et coodibiles eius heretici quid audebitis dicere? Rescidit ne Christus priora præcepta, non occidendi, non adulterandi, non furandi, non falsum testandi, diligendi patrem & matrem? An & illa seruauit, & quod deerat adiecit? quanquam & hoc præceptum largitionis in egenos ubiq; diffusum sit in lege & prophetis, uti gloriosissimus ille obseruator præceptorum, pecuniam multo cariorem habiturus traduceretur. Saluũ est igitur & hoc in euangelio: Non ueni dissoluere legem & prophetas, sed potius adimplere. Simul & cætera dubitatione liberauit, manifestando unius esse, & dei nomẽ & optimi, & uitam æternam & thesaurum in cœlo, & semetipsum, cuius præcepta 54 supplendo & conseruauit & auxit: secundum Micheam quoq; hoc loco recognoscendus, dicentem: Si annunciauit tibi homo quid bonum? aut quid à te dominus exquirit, quàm facere iudicium, diligere misericordiam, et paratum esse sequi dominum deum tuum? Et homo enim Christus annuncians quid sit bonum: scientiam legis, præcepta, inquit, scis: facere iudicium: Vende, inquit, quæ habes: dilige misericordiam, & da, inquit, egenis: paratum esse ire cum domino, & ueni, inquit, sequere me. Tam distincta fuit à primordio Iudæa gens, per tribus & populos & familias & domos, ut nemo facile ignorari de genere potuisset, uel de recẽtibus Augustianis censibus adhuc tunc fortasse pendentibus. Iesus autem Marcionis & natus non dubitaretur, qui homo uidebatur, utiq; quâ non natus nullam potuerat generis sui in publico habuisse notitiam, sed erat unus aliquis deputandus ex ijs, qui quo modo ignoti habebantur. Cum igitur prætereuntem illum cæcus audisset, cur exclama-

Augustiani census

uit, Iesu fili Dauid miserere mei: nisi quia filius Dauid, id est ex familia Dauid non temere deputabatur per matrem & fratres, qui aliquando ex notitia utiq; annunciati ei fuerant. Sed antecedentes increpabant cæcum, uti taceret. Merito, quoniam quidem uociferabatur, nō quia de Dauid filio mentiebatur. Aut doce increpantes illos sciſſe, quod Iesus non eſſet filius Dauid: ut idcirco silentium cæco indixiſſe credantur. Sed & si doceres, facilius illos ignoraſſe præſumeretur, quàm dominum falſam in ſe prædicationem ſuſtinere potuiſſe. Sed patiens dominus, non tamen confirmator erroris, imò etiam detector creatoris, ut nō prius hanc cæcitatem hominis illius enubilaſſet, ne ultra Iesum filium Dauid exiſtimaret. Atqui ne patientiam eius infamaretis, nec ullā rationē diſsimulationis illi affingeretis, ne filiū Dauid negaretis, maniſeſtiſsime confirmauit cæci prædicationem, & ipſa remuneratione medicinæ, & teſtimonio fidei. Fides, inquit, tua te ſaluum fecit. Quid uis cæcum credidiſſe? Ab illo deo deſcendiſſe Iesum ad detectionē creatoris, ad deſtructionem legis & prophetarum, non illum eſſe qui ex radice Ieſſe, & ex fructu lumborum Dauid deſtinabatur, cæcorum quoque remunerator? Sed nondum puto eiuſmodi tunc cæci erant, qualis Marcion, ut hæc fuerit cęci illius fides, qua crediderit in uoce, Iesu fili Dauid. Qui hoc ſe & cognouit, & cognoſci uoluit, fidem hominis & si melius oculatam, & si ueri luminis compotem, exteriore quoq; uiſione donauit, ut & nos regulam ſimulq; mercedem fidei diſceremus. Qui uult uidere Iesum, Dauid filium credat per uirginis cenſum. Qui non ita credet, non audiet ab illo, Fides tua te ſaluum fecit. Atque ita cæcus remanebit ruens in Antitheſim, ruentem & ipſam Antitheſim. Sic enim cæcus cæcum deducere ſolet. Nam si aliquando Dauidem in recuperatione Sionis offenderant cæci reſiſtentes, quo minus admitteretur (in figuram populi proinde cæci non admiſſuri quandoq; Chriſtum filium Dauid) ideo Chriſtus ex diuerſo cæco ſubuenit, ut hinc ſe oſtenderet non eſſe filium Dauid, & ex animi diuerſitate bonus cæcis, quos ille iuſſerat cædi, & cur fidei, & quidē prauæ præſtitiſſe ſe dixit? Atquin & hoc filius Dauid, Antitheſim de ſuo retundendam. Nam & qui Dauid offenderant, cæci: nunc uero eiuſdem indecoris homo ſupplicem ſe obtulerat filio Dauid, idcirco ei ſatisfaciēti quodam modo placatus filius Dauid, reſtituit lumina, cum teſtimonio fidei, qua hoc ipſum crediderat, exorandum ſibi eſſe filium Dauid. Et tamē Dauid audacia hominum puto offenderat, non ualetudo. Conſequitur & Zachæi domus ſalutem. Quo merito? Nunquid uel ille crediderat Chriſtum à Marcione ueniſſe? Atquin adhuc in auribus erat omnium uox illa cæci, Miſerere mei Iesu fili Dauid: & omnis populus laudes referebāt deo: nō Marcionis, ſed Dauid. Enimuero Zachæus & si allophylus, fortaſſe tamen aliqua notitia ſcripturarum ex cōmercio Iudaico afflatus: plus eſt autem, & ignorans Eſaiam præcepta eius impleuerat. Confringito, inquit, panem tuum eſurienti: & nō habentes tectum, in domū tuam inducito. Hoc cum maxime agebat, exceptū domo ſua paſcens dominum. & nudum si uideris, tegito. Hoc cum maxime promittebat, in omnia miſericordiæ opera dimidiū ſubſtantiæ offerens, diſſoluens uiolentiorū contractuū obnoxios, & dimittens conflictatos in laxamentum, & omnem conſcriptionem iniquam diſsipans, dicendo: & si cui quid per ca-

lumniam eripui, quadruplum reddo. Itaq; dominus, hodie, inquit, salus huic domui. Testimonium dixit salutaria esse quæ præceperat prophetes creatoris. Cum uero dicit: Venit enim filius hominis saluum facere quod perijt: iam nō cōtendo eum uenisse, ut saluū faceret quod perierat, cuius fuerat, & cui perierat quod saluū uenerat facere: sed in alterius quæstionis gradū dirigo. De homine agi nulla dubitatio est, hic cum ex duabus substātijs cōstet, ex corpore & anima: quærendū est, ex qua substantiæ specie perijsse uideat. Si ex corpore, ergo corpus perierat, anima nō. Quod perierat, saluū facit filius hominis: habet igitur & caro salutē, si & anima perierat, animę perditio saluti destinatur: caro quæ nō perijt salua est. Si totus homo perierat ex utraq; substantia, totus homo saluus fiat necesse est: & elisa est sententia hæreticorū negantium carnis salutē. Iam & Christus creatoris cōfirmatur, qui secundū creatorem totius hominis salutē pollicebat. Seruorū quoq; parabola, qui secūdum rationē fœneratæ pecuniæ dominicæ dijudicant, iudicem ostēdit deū, etiā ex parte seueritatis, nō tantum honorantē, uerum & auferentē quod quis uideatur habuisse. Aut si & hic creatorē finxerit austerū, tollentem quod nō posuerit, & metentē quod nō seuerit: hic quoq; me ille instruit, cuius pecuniā ut fœnerem edocet. Sciebat Christus baptisma Ioannis unde esset, & cur quasi nesciēs interrogabat? Sciebat nō respōsuros sibi Pharisæos, & cur frustra interrogabat? An ut ex ore ipsorū iudicaret illos, uel ex corde? Refer ergo & hæc ad excusationem creatoris, & ad cōparationem Christi: & cōsidera iam quid secuturum esset, si quid Pharisæi ad interrogationem renūciassent. Puta illos renunciasse humanum Ioannis baptisma, statim lapidibus elisi fuissent. Existeret aliquis Marcion aduersus Marcionem qui diceret: O deum optimum, ó deum diuersum à creatoris exemplis. Sciens præceps ituros homines, ipse illos in præruptum imposuit. Sic enim & de creatore in arboris lege tractatur. Sed de cœlis fuit baptisma Ioannis. Et quare, inquit Christus, nō credidistis ei? ergo qui credi uoluerat Ioāni, increpaturus quod nō credidissent, eius erat cuius sacramētum Ioannes administrabat. Certe nolentibus renunciare quid saperēt, cū & ipse uicē opponit: & ego nō dico uobis in qua uirtute hęc facio, malū malo reddidit. Reddite quæ Cæsaris Cæsari, & quę sunt dei deo. Quæ erunt dei? quæ similia sint denario Cæsaris, imago scilicet & similitudo eius. Hominem igitur reddi iubet creatori, in cuius imagine & similitudine & nomine & materia expressus est. Quærat sibi monetam deus Marcionis. Christus denariū hominis suo Cæsari iubet reddi, nō alieno: nisi quod necesse est qui suum denariū nō habet. Iusta & digna præscriptio est in omni quæstione ad propositum interrogationis pertinere debere sensum respōsionis. Cæterum aliud consulenti, aliud respondere, dementis est. Quo magis absit à Christo quod ne homini quidem cōuenit. Sadducæi resurrectionis negatores, de ea habentes interrogationem, proposuerāt domino ex lege materiam mulieris, quæ septem fratribus ex ordine defunctis, secundum pręceptū legale nupsisset, cuius uiri deputāda esset in resurrectione. Hæc fuit materia quæstionis, hæc substantia cōsultationis. Ad hoc respondisse Christū necesse est. Neminem timuit, ut quæstiones aut declinasse uideatur, aut per occasionem earum, quod aliâs palam non docebat subostendisse. Respōdit igitur: Huius

quidem

quidem æui filios nubere. Vides quàm pertinenter ad causam. Quia de æuo uenturo quærebatur, in quo neminē nubere definiturus, præstruxit hic quidem nubi, ubi sit & mori. Quos uero dignatus sit deus illius æui possessione & resurrectiōe à mortuis, neque nubere, neque nubi: quia nec morituri iam sint, cum similes angelorum fiāt, dei resurrectionis filij facti. Cum igitur sensus responsionis nō ad aliud sit dirigendus, quàm ad propositum interrogationis: si hoc sensu responsionis, propositum absoluitur interrogationis, nō aliud responsio domini sapit quàm quo quæstio absoluitur. Habes & tempora permissarum & negatarum nuptiarum, nō ex sua propria, sed ex resurrectionis quæstione. Habes & ipsius resurrectionis confirmationem, & totum quod Sadducæi sciscitabantur, non de alio deo interrogantes, nec de proprio nuptiarum iure quærentes. Quod si ad ea facis respōdere Christum, de quibus non est consultus, negas eum de quibus interrogatus est respondere potuisse, Sadducæorum scilicet sapientia captum. Ex abundanti nunc & post præscriptionem, retractabo aduersus argumentationes cohærentes. Nacti enim scripturæ textum, ita in legendo decucurrerunt. Quos autem dignatus est, deus illius æui. illius æui deo adiungunt, quo alium deum faciant illius æui. Cum sic legi oporteat: Quos autem dignatus est deus, ut facta hic distinctione post deum, ad sequentia pertineat, illius æui: id est, quos dignatus sit deus, illius æui possessione & resurrectione. Non enim de deo, sed de statu illius æui cōsulebatur, cuius uxor futura esset post resurrectionem in illo æuo. Sic & de ipsis nuptijs responsum subuertunt: ut filij huius æui nubunt, & nubunt, de hominibus dictum sit creatoris, nuptias permittentis: se autem quos deus illius æui alter scilicet dignatus sit resurrectione, iam & hic non nubere: quia non sint filij huius æui, quando de nuptijs illius æui consultus non de huius, eas negauerat de quibus consulebatur. Itaque qui ipsam uim & uocis & pronunciationis & distinctionis exceperant, nihil aliud senserūt, quàm quod ad materiam consultationis pertinebat. Atque adeò scribæ, Magister, inquiūt, bene dixisti. Confirmauerat enim resurrectionem, formam eius ædendo aduersus Sadducæorum opinionem. Denique testimonium eorum qui ita eum respondisse præsumpserant, nō recusauit. Si autem scribæ Christum filium Dauid existimabāt, ipse aūt Dauid dominū eū appellat, quid hoc ad Christum? Non Dauid errorem scribarum obtundebat, sed honorem Christo Dauid procurabat: quem dominum magis quàm filium Dauid confirmabat, quod non congrueret destructori creatoris. At ex nostra parte quàm conueniens interpretatio: nam qui olim à cæco illo filius Dauid fuerat inuocatus, quod tunc reticuit, non habens in præsentia scribas, nunc ultrò coram eis de industria protulit, ut se quem cæcus secundum scribarum doctrinam filium tantum Dauid prædicarat, dominum quoque eius ostenderet, remunerata quidem fide cęci, qua filium Dauid crediderat illum, pulsata uero traditione scribarum, qua non & dominum eum norant. Quodcunque ad gloriam spectaret Christi creatoris, sic non alius tueretur, quàm Christus creatoris. Olim constitit de nominum proprietate, ei illam, qui prior & Christum suum in homines annunciaret, & Iesum transnominaret. Constabit itaque & de impudentia eius, qui multos dicat uenturos in nomine ipsius, quod non sit ipsius, si non

58 Christus & Iesus creatoris est, ad quem proprietas nominum pertinet, Amplius & prohibeat eos recipi, quorum & ipse par sit, ut qui proinde in nomine uenit alieno, si nõ ipsius erat à mẽdacio nominis præuenire discipulos, qui per proprietatem nominis possidebat ueritatem eius. Venient deniq; illi, dicentes: Ego sum Christus. Recipies eos qui consimilem recepisti. Et hic enim in nomine suo uenit. Quid nunc, quod & ipse ueniet nominũ dominus Iesus creatoris? Reijcies illum? Et q̃ iniquum, q̃ iniustum, & optimo deo indignũ, ut non recipias eum in nomine suo uenientem, qui alienum in nomine eius recepisti. Videamus & quę signa tẽporibus imponat. Bella, opinor, & regnum super regnum, & gentem super gentem, & pestem, & fames terræq; motus & formidines, & prodigia de cœlo: quę omnia seuero & atroci deo congruunt. Hæc cum adijcit etiam oportere fieri, quem se præstat, destructorem an probatorẽ creatoris? cuius dispositiões cõfirmat impleri oportere, quas ut optimus tam tristes q̃ atroces abstulisset, potius q̃ constituisset, si nõ ipsius fuissent. Ante hæc autẽ persecutiones eis prædicat & passiones uenturas, in martyrium utiq; & in salutem: accipe predicatum in Zacharia: Dominus, inquit, omnipotens proteget eos, & consumet illos, & lapidabunt lapidibus fundę, & bibẽt sanguinem illorum uelut uinum, & replebunt pateras quasi altaris: & saluos eos faciet dominus illo die, uelut oues populũ suum, qui lapides sancti uolutant. Et ne putes hæc in passiones prædicari, quæ illos tot bellorũ nomine ab allophylis manebant, respice ad species. Nemo in prædicatione bellorum legitimis armis debellandorũ, lapidationẽ enumerat popularibus cœtibus magis & inermi tumultui familiarẽ. Nemo tanta in bello sanguinis flumina paterarũ capacitate metiť, aut unius altaris cruentatione adæquat. Nemo oues appellat eos, qui in bello armati & ipsi ex eadem feritate certãtes, cadunt: sed qui in sua proprietate atq; patientia dedentes potius semetipsos, q̃ uindicantes trucidantur. Deniq; qui lapides, inquit, sancti uolutãt, nõ qui milites pugnant. Lapides enim sunt & fundamenta super quæ nos ædificamur,

59 extructi secundum Paulum, super fundamentum Apostolorum, qui lapides sancti oppositi omnium offensui uolutabant. Et hic igitur ipse uetat cogitari, quid respõderi oporteat apud tribunalia, qui & Balæ quod nõ cogitauerat, imò contrà q̃ cogitauerat, suggessit: & Moysi causato linguæ tarditatem, os repromisit: & sapientiã ipsam, cui nemo resisteret, per Esaiã demõstrauit: Hic dicet, ego dei sum, & clamabit in nomine Iacob, & alius inscribetur in nomine Israelis. Quid enim sapientius & incontradicibilius confessione simplici & exerta in martyris nomine cum deo inualescentis: quod est interpretatio Israelis? Nec mirum si is cohibuit præcogitationem, qui & ipse à patre excepit pronunciandi tempestiue subministrationem, Dominus mihi dat linguam disciplinæ, quando debeam proferre sermonem: nisi Marcion Christum non subiectum patri infert. A proximis quoque persequutiones & nominis ex odio utique blasphemiam prædicatam, non debeo rursus ostendere. Sed per tolerantiã, inquit, saluos facietis uosmetipsos, de qua scilicet psalmus, Tolerantia, inquit, iustorum non periet in finem. Quia & alibi, Honorabilis mors iustorum: ex tolerãtia sine dubio, quia & Zacharias: Corona autem erit eis qui tolerauerint. Sed ne audeas argumentari Apostolos ut alterius

Confessio simplex et exerta in martyris nomine

rius dei præcones, à Iudæis uexatos, memento Prophetas quoq; eadem à Iudæis passos, tamen non alterius dei Apostolos fuisse, quàm creatoris. Sed monstrato dehinc tempore excidij, cum cœpisset uallari exercitibus Hierusalem, signa iam ultimi finis enarrat, solis & lunæ syderũq; prodigia, & in terra angustias Nationum obstupescentium uelut à sonitu maris fluctuantis pro expectatione imminentium orbi malorum. Quod & ipsæ uires cœlorũ concuti habeãt, accipe Iohelem: Et dabo prodigia in cœlo, & in terra sanguinem & ignem, & fumi uaporem. Sol conuertetur in tenebras & in sanguinem luna, priusquam adueniat dies magnus & illustris domini. Habes & Abacuc, Fluminibus disrumpetur terra, uidebunt te & parturient populi, dispergent aquas gressu, Dedit abyssus sonũ suum, sublimitas timoris eius elata est: Sol & luna constitit in suo ordine, in lucem coruscationis tuæ ibunt in fulgorem, fulgor scutum tuum, in cõminatione tua diminues terram, Et in indignatione tua depones Nationes. Cõueniunt opinor & domini pronunciationes & prophetarum, de cõcussionibus mundi, & orbis elementorũ, & Nationum. Post hæc quid dominus? Et tunc uidebunt filium hominis uenientẽ de cœlis cum plurima uirtute. Cum autem hæc fient erigetis uos, & leuabitis capita, quoniam appropinquabit redemptio uestra. In tempore scilicet regni, de quo subiecta erit ipsa parabola. Sic & uos cum uideritis omnia hæc fieri, scito te appropinquasse regnum dei. Hic erit dies magnus domini & illustris, uenientis de cœlis filij hominis secundũ Danielem, Ecce cum cœli nubibus tanquam filius hominis adueniens, &c. Et data est illi regia potestas, quam in parabola postulaturus exierat, relicta pecunia seruis, qua fœneraretur: & uniuersæ Nationes quas promiserat ei in psalmo pater, Postula de me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam: Et gloria omnis seruiens illi, & potestas eius æterna quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur, quia nec morientur in illo, nec nubent, sed erunt sicut angeli. De eodem aduentu filij hominis & fructu eius apud Abacuc: Existi in salutem populi tui ad saluos faciendos Christos tuos: erecturos scilicet se & capita leuaturos in tẽpore regni redemptos. Igitur cum & hæc quæ sunt promissionũ proinde conueniant sicut & illa quæ sunt concussionũ ex cõsonantia propheticarũ & dominicarum pronunciationũ, nullã hic poteris interstruere distinctionẽ, ut cõcussiones quidẽ referas ad creatorem sæuitiæ scilicet deum, quas nec sinere nedum expectare deberet deus optimus, promissiones uero deo optimo deputes, quas creator ignorans illũ non prophetasset. Aut si suas prophetauit non distãtes à promissionib. Christi, par erit in libertate optimo deo, nec plus uidebit à Christo tuo repromitti, q̃ à meo filio hominis. Ipsum decursum scripturæ euãgelicę ab interrogatione discipulorũ usq; ad parabolã fici, ita inuenies contextu sensus filio hominis hinc atq; illinc adhærere, ut in illum cõpingat, & tristia & læta, & cõcussiones, & promissiones, nec possis separare ab illo alterã partẽ. Vnius enim filij hominis aduẽtu cõstituto inter duos exitus concussionũ & ꝓmissionũ, necesse est ad unũ pertineant filiũ hominis, & incommoda Nationũ, & uota sanctorũ, qui ita positus est in medio ut cõmunis exitibus ambobus, alterũ cõclusurus aduentu suo, id est incõmoda Nationum, alterum incipiens, id est uota sanctorum: ut siue mei Christi concesseris ad-

uentum filij hominis,quo mala imminentia ei deputes quæ aduentū eius an-
tecedunt,cogaris etiam bona ei asscribere quæ ab aduentu eius oriuntur:siue
tui malueris,quo bona ei asscribas quæ ab aduētu eius oriuntur,cogaris ma-
la quoq; ei deputare quæ aduentum eius antecedunt. Tam enim mala cohæ-
rent aduentui filij hominis antecedendo,quàm & bona subsequendo. Quæ-
re igitur quem ex duobus Christis constituas in persona unius filij hominis,
in quam utraq; dispositio referatur. Aut & creatorem optimū, aut & deum
tuum asperū dedisti natura. In summa ipsius parabolæ considera exemplum,
aspice ficum & arbores omnes cum fructū protulerint, intelligent homines
æstatē appropinquasse. Sic & uos cum uideritis hæc fieri, scitote in proximo
esse regnum dei. Si enim fructificationes arbuscularū signum æstiuo tempori
præstant antecedendo illud:proinde conflictationes orbis signū prænotant
regni præcedendo illud. Omne autē signū eius est res,cuius est signū. Et om-
ni rei ab eo imponitur signū,cuius est res. Ita si cōflictationes signa sunt regni
sicut fructificationes æstatis,ergo & regnū creatoris est, cuius cōflictationes
deputantur,quæ signa sunt regni. Præmiserat oportere hæc fieri tam atrocia
tam dira deus optimus,certe à prophetis & à lege prędicata,adeo legē & pro
phetas non destruebat,cū quæ prædicauerāt cōfirmat perfici oportere. Ad-
huc ingerit non transiturū cœlū ac terrā,nisi omnia peragantur. Quę nam ista?
Si quæ à creatore fiunt,merito sustinebunt elementa domini sui ordinem ex
pungi. Si quæ à deo optimo,nescio an sustineat cœlū & terra perfici, quæ æ-
mulus statuit. Hoc si patietur creator,zelotes deus non est. Transeat age nūc
terra & cœlū. Sic enim dominus eorū destinauit, dum uerbū eius maneat in
æuum. Sic enim & Esaias prænunciauit. Admoneantur & discipuli ne quando
grauentur corda eorū crapula & ebrietate & secularibus curis, & insistat eis
repentinus dies ille,uelut laqueus,utiq; oblitis deū & plenitudine & cogita-
tione mundi: Moysi erit admonitio. Adeo is liberabit à laqueo diei illius, qui
hanc admonitionē retro intulit. Erant & loca alia apud Hierusalē ad docen-
dum,erant & extra Hierusalē ad secedendū,sed enim per diē in templo doce-
bat,ut qui per Osee prædixerat,in templo meo me inuenerunt,& illic dispu-
tatū est ad eos,ad noctē uero in elęonē secedebat. Sic enim Zacharias demon
strarat. Et stabūt pedes eius in monte elæone. Erant horæ quoq; auditorio
cōpetentes. Diluculo cōueniendū erat,quia per Esaiā cum dixisset dominus,
Dat mihi linguā disciplinæ,adiecit, apposuit mihi mane aurē ad audiendum.
Si hoc est prophetias dissoluere,quid erit adimplere? Proinde scit & quan-
do pati oporteret eum,cuius passionē lex figurat. Nam è tot festis Iudæorū,
Paschæ diem elegit. In hoc enim sacramentum pronunciarat Moyses,Pascha
est domini. Ideo & affectū suum ostendit, Cōcupiscentia cōcupiui Pascha e-
dere uobiscum, anteq; patiar. ó legis destructorē qui concupierat etiam Pa-
scha seruare. Nimirū ueruecina illum Iudaica delectaret? An ipse erat qui tan
quam ouis ad uictimam adduci habens, & tanquam ouis coràm tondente,
sic os non aperturus,figuram sanguinis sui salutaris implere concupiscebat?
Poterat & ab extraneo quolibet tradi,ne dicerem & in hoc psalmum expun-
ctum: Qui mecum panem edit leuabit in me plantam. Poterat & sine prēmio
tradi. Quāta enim opera traditoris circa eum, qui populū coràm offendens,
nec

ἐλαιῶν, id est oliuetum

hec tradi magis potuisset quàm inuadi? Sed hoc alij cõpetisset Christo, non qui prophetias adimplebat. Scriptũ est enim, Pro eo quod uenundedere iustum. Nam & quantitatem & exitum precij postea Iuda pœnitente reuocati & in emptionem dati agri figuli, sicut in euangelio Matthæi continetur, Hieremias præcanit, Et acceperũt triginta argenteos precium appreciati uel honorati, & dederunt eos in agrum figuli. Professus itaq; se concupiscentia concupisse edere Pascha ut suum (indignum enim ut quid alienum concupisceret deus) acceptum panem & distributũ discipulis, corpus suum illum fecit, hoc est corpus meum dicendo, id est figura corporis mei. Figura autem non fuisset, nisi ueritatis esset corpus. Cæterũ uacua res, quod est phantasma, figuram capere non posset. Aut si propterea panẽ corpus sibi finxit, quia corporis carebat ueritate, ergo panem debuit tradere pro nobis. Faciebat ad uanitatem Marcionis ut panis crucifigeretur. Cur autẽ panem corpus suum appellat, & non magis peponẽ, quem Marcion cordis loco habuit, non intelligens ueterem fuisse istam figuram corporis Christi, dicentis per Hieremiã: Aduersus me cogitauerunt cogitatũ, dicentes: Venite cõijciamus lignum in panem eius, scilicet crucẽ in corpus eius? Itaq; illuminator antiquitatũ quid tunc uoluerit significasse panem, satis declarauit, corpus suum uocans panẽ. Sic & in calicis mentione testamentũ constituens, sanguine suo obsignatum, substantiam corporis confirmauit. Nullius enim corporis sanguis potest esse, nisi carnis. Nam & si qua corporis qualitas non carnea opponetur nobis, certe sanguinẽ nisi carnea non habebit. Ita consistit probatio corporis de testimonio carnis, probatio carnis de testimonio sanguinis: ut autẽ & sanguinis ueterem figurã in uino recognoscas, aderit Esaias. Quis, inquit, qui aduenit ex Edom? rubor uestimentorũ eius ex Bosor, sed decorus in stola uiolenta cum fortitudine? Quare rubra uestimenta tua? & indumenta sicut de foro torcularis pleno conculcato? Spiritus enim propheticus uelut iam contemplabundus dominũ ad passionem uenientẽ, carnẽ scilicet uestitũ, ut in ea passum, cruentum habitum carnis in uestimentorũ rubore designat, conculcatæ & expressæ ui passionis tanq; in foro torcularis, quia exinde quasi cruentati homines de uini rubore descendant. Multo manifestius Genesis in benedictione Iudæ, ex cuius tribu, carnis census Christi processurus, iam tunc Christum in Iuda deliniabat. Lauabit, inquit, in uino stolam suam, & in sanguine uuæ amictum suum: stolam & amictum carnem demonstrans, & uinum sanguinem. Ita & nunc sanguinem suum in uino consecrauit, qui tunc uinum in sanguine figurauit. Væ ait, per quem traditur filius hominis. Ergo iam uæ constat imprecationis & cõminationis inclamationẽ intelligendam, & irato & offenso deputandam, nisi si Iudas impune erat tantum sceleris relaturus. Aut si impune, uacat uæ. Si non impune, utiq; ab eo puniendus in quẽ scelus traditionis admisit. Porrò si sciens passus est hominẽ, quem ipse comitatui suo asciuerat, in tantũ scelus ruere, noli iam de creatore circa Adam retractare, quæ in tuum quoq; deum retorquentur, aut ignorasse illum qui non ex prouidentia obstitit peccaturo, aut obsistere non potuisse, si ignorabat, aut noluisse si & sciebat et poterat, atq; ita maliciosum iudicandũ, qui passus sit hominẽ suũ ex delicto perire. Suadeo igitur agnoscas potius & in isto creatorẽ, q̃ parem illi deum

optimum

EVCHARISTIA

Lactantius F. corpus Christi ideo scribit panem à Hieremia appellatum, quia ipse est, inquit, cibus, & uita hominum, qui credunt in carnẽ quam portauit lib. IIII. Cap. XVIII

Væ

optimũ,aduersus sententiã tuam facias. Nam & Petrũ præsumptorie aliquid elocutum,negationi potius destinando,zelotem deum tibi ostendit.Debuit etiã osculo tradi propheticus scilicet Christus,ut eius scilicet filius qui labijs à populo diligebatur.Perductus in cõsessum,an ipse esset Christus interrogatur. De quo Christo Iudæi quæsissent nisi de suo? Cur ergo nõ uel tũc alium eis prodidit? ut pati posset, inquis, id est ut ille optimus ignorantes adhuc in scelus mergeret.atquin & si dixisset,passurus esset. Si dixero enim, inquit,uobis nõ creditis.Porrò nõ credituri,perseuerassent in necẽ eius. & cur nõ magis passurus esset,si alterius dei ac per hoc aduersariũ creatoris manifestasset? Ergo nõ ut pateret, alium se tunc quoq; supersedit ostendere: sed quoniã ex ore eius confessionem extorquere cupiebant, nec cõfesso tamẽ credituri,qui eũ ex operibus scripturas adimplentib.agnouisse debuerant: Ita eius fuit occultasse se,cui ultrò debebat agnitio.Et tamen adhuc eis manũ porrigẽs, Abhinc,inquit,erit filius hominis sedens ad dexterã uirtutis dei.Suggerebat em̃ se ex Danielis prophetia filiũ hominis,& è psalmo Dauid, sedentẽ ad dexteram dei.Itaq; ex isto dicto & scripturę cõparatione illuminati,quẽ se uellet intelligi,Ergo,inquiunt,tu dei filius es.Cuius dei,nisi quẽ solum nouerant? Cuius dei,nisi quẽ in psalmo meminerant dixisse filio suo, Sede ad dexterã meã. Sed respondit, Vos dicitis:quasi nõ ego. Atquin confirmauit id se esse quod illi dixerant,dum rursus interrogãt. Vnde autem probabis interrogatiuę, & nõ ipsos confirmatiuę pronunciasse,Ergo tu filius dei es. Vt quia obliquè ostenderat se per scripturas filiũ dei intelligendum,sic senserint, ergo tu dei es filius,quod te nõ uis aperte dicere:atq; ita & ille, Vos dicitis,confirmatiuè respondit:& adeo sic fuit pronunciatio eius,ut perseuerauerint in eo,quod pronunciatio sapiebat. Perductum enim illum ad Pilatũ onerare cœperũt quod se regem diceret,Christum sine dubio dei filium,sessurum ad dei dexterã.Cæterum alio eum titulo grauassent incerti an filium dei se dixisset, nisi Vos dicitis sic pronunciasset,hoc se esse quod dicerent.Pilato quoq; interroganti, Tu es Christus,proinde, Tu dicis:ne metu potestatis uideretur amplius respondisse.Cõstitutus est igitur dominus in iudicio. Et statuit in iudicio populum suum.Ipse dominus in iudicium uenit cum presbyteris & archontibus populi secundum Esaiam.Atq; exinde omne scriptum passionis suę impleuit, Tumultuatæ sunt ibidem nationes,& populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ, & archontes congregati sunt in unum aduersus dominum & aduersus Christum eius.Nationes,Romani qui cum Pilato fuerant. Populi,tribus Israelis.Reges in Herode.Archontes,in summis sacerdotibus. Nã & Herodi uelut munus à Pilato missus, Osee uocibus fidem reddidit,de Christo enim prophetauerat: Et uinctum eum ducent xenium regi.Delectatus est denique Herodes uiso Iesu,nec uocem ullam ab eo audiuit. Tanquam agnus enim coram tondente, sic non aperuit os suum, quia dominus dederat illi linguam disciplinę,ut sciret quomodo eum oporteret proferre sermonem.Illam scilicet linguam, quam in psalmo agglutinatam gutturi suo tunc probabat, nõ loquẽdo.Et Barrabas quidẽ nocẽtissimus,uita,ut bonus donat: Christus uerò iustissimus,ut homicida morti expostulatur. Sed & duo scelesti circunfigunt illi,ut inter iniquos scilicet deputaret. Vestitũ plane eius à militib. diuisum

Vos dicitis

Tu dicis

Nationes Populi Reges Principes

uisum, partim sorte concessum Marcion abstulit, respiciens psalmi prophetiam, Dispertiti sibi sunt uestimenta mea, & in uestitum meum sortem miserunt. Aufer igitur & crucem ipsam. Idem enim psalmus de eo non tacet, Foderunt manus meas & pedes, totus in illo exitus legitur. Circumdederũt me canes, synagoga maleficorũ circumuallauit me. Omnes qui spectabãt me, naso irridebant me. Locuti sunt labijs, & capita mouerunt. Sperauit in deum, liberet eum. Quò iam testimonium uestimentorũ, habe falsi tui prædam, totus psalmus uestimenta sunt Christi. Ecce autem & elementa concutiuntur, dominus enim patiebatur ipsorum. Cæterũ aduersario læso cœlum luminibus floruisset, magis sol radijs insultasset, magis dies stetisset, libēter spectans pendentem in patibulo Christum Marcionis. Hæc argumenta quoq; mihi competissent, & si non fuissent prædicata. Cœlum, inquit Esaias, uestiã tenebris. Hic erit dies de quo & Amos, Et erit illa die dicit dominus, occidet sol meridie. Habes & horæ sextæ significationem, & contenebrauit super terrã. Scissum est & templi uelum, angeli eruptione derelinquentis filiam Sionis, tanq̃ in uinea speculam, & in cucumerario casulam. ó quantum perseuerauit etiam xxx psalmo Christũ ipsum reddere. Vociferatur ad patrẽ, ut & moriens ultima uoce prophetas adimpleret. Hoc dicto, Expirauit. Quis? Spiritus semet ipsum, an caro spiritũ? Sed spiritus semetipsum expirare nõ potuit. Alius est qui expirat, alius qui expiratur. Si spiritus expiratur, ab alio expiretur necesse est. Quod si solus spiritus fuisset, discessisse potius diceretur quàm expirasse. Quis igitur expirat spiritum nisi caro? quæ & spirat quando illum habet, & ita eum cum amittit expirat. Deniq; si caro non fuisset, phantasma carnis, Phantasma aũt spiritus fuit: Spiritus aũt semetipsum expirauit, & expirando discessit. Sine dubio phantasma discessit, cum spiritus qui erat phantasma discessit, & nusq̃ cõparuit phantasma cum spiritu. Nihil ergo remãsit in ligno. Nihil pependit etiã post expirationẽ. Nihil de Pilato postulatũ. Nihil de patibulo detractũ. Nihil sindone inuolutũ. Nihil sepulchro nouo conditũ. Atquin non nihil. Quid igit̃ illud fuit? Si phantasma, adhuc ergo inerat & Christus. Si discesserat Christus, ergo abstulerat phantasma. Superest impudẽtiæ hereticæ dicere, phantasma illic phantasmatis remansisse. Sed si & Ioseph corpus fuisse nouerat, quod tota pietate tractauit: ille Ioseph qui non cõsenserat in scelere Iudæis, Beatus uir qui non abijt in consilio impiorũ, & in uia peccatorum non stetit, & in cathedra pestium non sedit, oportuerat etiam sepultorem domini prophetari, ac iam tunc merito benedici: Si nec mulierũ illarum officium præterit prophetia, quę ante lucem conuenerunt ad sepulchrũ cum odorum paratura. De hoc enim per Osee, ut quærant, inquit, faciem meã ante lucem uigilabunt ad me dicentes, Eamus & conuertamur ad dominũ, quia ipse eripuit, dixit, & curabit nos, percussit, & miserebitur nostri, sanabit nos post biduum, in die tertia resurgemus. Quis enim hæc non credat in recogitatu mulierum illarũ uolutata, inter dolorẽ præsentis destitutionis, qua percusse sibi uidebantur à domino, & spem resurrectionis ipsius qua restitui rite arbitrantur? Corpore aũt non inuento, sublata erat sepultura eius de medio, secundũ Esaiã. Sed & duo ibidẽ angeli apparuerunt: Tot ferè laterẽsibus uti solebat, in duobus testib. consistens dei sermo. Reuertẽtes quoq; à sepulchro

mulieres

62

63 Laterenses à latere nouè dixit, quos alioqui latrones appellamus

mulieres,& ab illa angelorum uisione prospiciebat Esaias? Mulieres,inquit, uenite,Venientes à uisione,uenite ad renunciandam scilicet domini resurrectionem.Bene autem quod incredulitas discipulorum perseuerabat, ut in finem usq; defensio nostra consisteret,Christum Iesum non alium se discipulis ædidisse quàm prophetarum.Nam cum duo ex illis iter agerent,& dominus eis adhæsisset,non comparens quod ipse esset,etiam dissimulans de conscientia rei gestæ,Nos autem putabamus, inquiunt, ipsum esse redemptorē Israelis,utiq; suum Christum,id est creatoris, adeo nec alium se ædiderat illis. Cæterum non existimarent eum creatoris, & cum creatoris existimaretur, non sustinuisset hanc de se existimationem,si non is esset qui existimatur. Aut ipse erit autor erroris,& præuaricator ueritatis aduersus dei optimi titulum.Sed nec post resurrectionem alium se eis ostendit, quàm quem existimatum sibi dixerant. Planè inuectus est in illos, O insensati & tardi corde in non credendo omnibus quæ locutus est ad uos.Quæ locutus non alterius se dei esse probat,sed eiusdem dei.Nam eadem & angeli ad mulieres:Rememoramini quæ locutus sit uobis in Galilæa,dicens:quod oportet tradi filium hominis & crucifigi,& tertia die resurgere. Et quare oportebat? nisi quia ita à deo creatore scriptū.Igitur increpauit illos ut de sola passione scandalizatos, & ut dubios de fide resurrectionis annunciatæ sibi à fœminis,per quæ non crediderant ipsum fuisse quem existimarant. Itaq; quod existimauerant id uolens credi se, eum se confirmabat quem existimauerant, creatoris scilicet Christum redemptorem Israelis.De corporis autem ueritate quid potest clarius? cum hæsitantibus eis ne phantasma esset, imò phantasma credētibus: Quid turbati estis? Et quid cogitationes subeunt in corda uestra? Videte manus meas & pedes, quia ego ipse sum, quoniam spiritus ossa non habet sicut me uidetis habere. Et Marcion quędam contraria sibi, illa credo industria eradere de euangelio suo noluit, ut ex his quæ eradere potuit nec erasit, illa quæ erasit aut negetur erasisse,aut merito erasisse dicatur. Nec parcit nisi eis quæ non minus aliter interpretando quàm delendo subuertit. Vult itaq; sic dictum,quasi,Spiritus ossa non habet,sicut me uidetis habentem,ad spiritum referatur, sicut me uidetis habentem, id est non habentem ossa, sicut & spiritus. Et quæ ratio tortuositatis istius? cum simpliciter pronūciare potuisset, quia spiritus ossa non habet,sicut me uidetis non habentem. Cur autem inspectui eorum manus & pedes suos offert,quæ membra ex ossibus constant? Si ossa non habebat,cur adijcit:Et scitote quia ego sum,quem scilicet corporeum retro nouerāt? Aut si phantasma erat usque quàque, cur illos phantasma credentes increpabat? Atquin adhuc eis non credentibus, propterea cibum desiderauit, ut se ostenderet etiam dentes habere. Impleuimus, ut opinor, sponsionē, Exhibuimus Iesum Christum prophetarum doctrinis,sententijs,affectibus,sensibus, uirtutibus,passionibus, etiam resurrectione, non alium quàm creatoris. Siquidem & Apostolos mittens ad prædicandum uniuersis Nationibus, in omnem terram exire sonum eorum,& in terminos terrę uoces eorum, psalmum adimplendo, præcepit. Misereor tui Marcion,frustra laborasti.

Christus enim Iesus in euangelio tuo,meus est.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

VErissimum est quod alibi dixit Tertullianus, de philosophorum ingeniis omnem hæresim animari. Siquidem Marcion hinc deum suū meliorē cōmentus est, quod Stoicæ scholæ decreta, cuius ille fuit alumnus, ἀπάθειαν, hoc est affectuum uacuitatē tantopere prædicent, de qua seipsos etiam superbe iactant eius factionis consecranei, quod diuus Hieronymus nullo modo ferre potest. Enimuero superioribus libris egregie confutatus est, legem ab euangelio separans, & nouum ac meliorem deum cōminiscens qui Christum in terras miserit, quatenus uidelicet id partim ex instrumēto ueteri, partim ex euangelio pro sua libidine corrupto, persuadere molitus est. Iam quoniam ex Paulinis quoq; epistolis simili temeritate adulteratis, & prout ipsi uel cōmodum uel incōmodum erat demutatis, insaniam suam Apostolico calculo cōprobare tentabat, ostendit hoc postremo libro non alium Christum in illis prædicari, quàm creatoris. Quod si Paulus in quosdam inuehatur cæremoniis ueteris legis rursus utentes, non tamen ideo creatori illum aduersari, qui ipse per Prophetas suos testatus sit umbras ueteris legis desituras exorta luce euangelica. Agitur autem hic idem argumentum fucante sua Marcione ex uerbis Paulinis, & uicissim refellente Tertulliano, quod prioribus libris ante tractatum est. Porrò quod omnibus epistolis excussis (præter eas quæ sunt ad Titum & Timotheum quas reiiciebat Marcion) illius quæ ad Hebræos inscribitur non est facta mentio, satis declarat, ea ætate Paulo fortassis non fuisse tributam.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM

APostoli quoq; originē.) Adiecimus Pauli. Apostoli quoq; Pauli originē. [1] Nouus aliqui discipulus.) Aliqui pro aliquis. Sic & supra. Sed erat, inquit, unus aliqui deputandus ex iis. Paulo post. A domino allectum iam in cœlis quiescente. In acatos tuas.) Hoc est in cymbas siue scaphas tuas. Est ἄκατος, Græcis nauigii genus quod uelis potius agebatur quàm remis. Id & ἀκάτιον aliquando dicitur, quod uocabulum etiā maiori uelo nauis accōmodat Iulius Pollux. Onus auertisti.) Sarcinas intelligit quæ nauibus imponuntur in longinquas regiones deuehendæ. Et solent hæ nonnunq; ab ipsis naucleris intercipi. Planè profiteri potest seipsum quis.) Loquit̄ de professione quæ fit apud Acta. Nam profitemur dum publicè & apud Acta aliquid ultro denunciamus, ueluti quū profitemur merces ne in uectigali pendundo reipublicæ fraus fiat. Vnde merces improfessas Marcianus in Pandectis uocat quarū nomine nullum uectigal solutum est. Item profitebantur filios natos sibi apud Acta ueteres, quæ res tum certam tum facilem ætatis faciebat probationē siquando huiusmodi dubium incidisset. In hunc sensum eleganter dixit Seneca, Profiteri æs alienum. Id quod candidati facere cogebātur & rei. De beneficiis libro sexto. Liuius, profiteri frumentum libro quarto primæ Decadis, ubi in peruulgatis exemplaribus mendose legitur, Confiteri cogendo frumentum. Vt iam hinc & fidem tuam obtundam.) Sic libro præcedente, Non Dauid, inquit, errorem scribarum obtundebat. Non mihi Paulum.) Nos. Nam mihi Paulum. Assertiuè uidelicet. Item infra, Certe Acta Apostolorū hunc mihi ordinē Pauli tradiderūt. Ex Gorziensi collatione. [2] Iisdem & hic dimicabimus lineis.) Linearum prouerbialiter lubens meminit, Vt rursum ad lineas, Præducere lineas, & hic, Iisdem dimicare lineis. [3] Intercessisse quosdam.) Hoc est interuenisse, opposuisse se quosdam. Infra scripsimus, quàm de instrumento Actorum. Non aliter supra uocauit Apocalypsin, Instrumentū Ioannis. Paulo post pro siqua reposuimus, si quid scilicet. Ex Gorziensi. Item, Et defensionem. Nos, ex defensione. Iudaismi magis adfines.) Vt in De patientia. Adfines cupiditatis deprehendemur. Item, Nunquid impatientes pacis adfines. [4] Ob inconstantiam uictus.) Hic uides ab ipso autore explicari quid intellexerit per passiuum cōuictum libro primo aduersus Marcionē, dum, inquit, hoc ipsum argumentū tractans, Igitur si feruenter adhuc, ut Neophytus aduersus Iudaismum, aliquid in conuersatione reprehendendū existimauit, passiuum scilicet conuictum. Et cætera. Quod uero sequitur hic cōuersationis ambiguæ, Tertullianus potuisset dicere si libuisset, conuersationis passiuæ. Ergo passiuum,

5 & inconstans & ambiguum significat. Quàm nobiscum faciat.) Hoc est, quàm nobiscum sentiat. Sic & supra alicubi loquutus est. Si uero ratio, nec lex in tuo.) Nos ex Gorziensi collatione restituimus, Si uero rationale & in tuo. Porrò frequenter hoc uocabulum apud Tertullianũ reperias. Vt quum dicit, Omnia in deo rationalia. Nihil in deo non rationale. Abrahæ dictæ promissiones.) Nos adiecimus uerbum sunt. Soles & lunas.) Sic libro præcedente, Qua soles & imbres qui fœnerauerat. Cuius gratia.)
6 Subaudi est. Physicæ, id est naturalis superstitionis.) Horũ meminit libro primo aduersus Marcionem, Vt plerique Physicorum, inquit, formidauerint initium ac finem mundo constare. Aduersus Praxean, Et manet chirographũ apud Physicos. Ibidem, Disiunxit à Physicis, Sic enim utrobique legitur in uolumine Gorziensi. Et ceremonia uestra.) Sic dixit in De hæresibus. Ad benedicenda eucharistia sua. O licentiam inexcusabilem.

Nouissimam Abrahæ mentionẽ, nullam magis auferendam.) Appositiuè. Vnum à monte Syna.) Subaudi ex liberis. Alium sup. Hoc est alterum ex filijs super omnẽ prin
7 cipatum generans. In quem repromisimus sanctam ecclesiam.) Censeo legendum, In quem repromissi sumus. In quem uidelicet alterũ filium. Seruitutis uel legis astringi.) Nos, id est legis. Item, sicut & circumcisionem, utrunque ex Gorziensi. Circumci-
8 detis duricordiam uestram.) Sic uertit σκληροκαρδίαν. Dum Christi est lex creatoris.)
9 Amat breuitatem. Subauditur, lex. Boni duxit deus.) Sic uertit quod Græce est, εὐδόκησεν ὁ θεός. Quemadmodum enim autores dicunt, Boni consulere, Et, Aequi bonique facere, sic ipse dicit, Boni ducere. Infra. At propterea, inquit, debere boni ducere abesse potius à corpore & esse cum domino, ut & mortem excipiamus. Et alibi rursum, Quomodo autem, inquit, boni duxit omnem plenitudinem in semetipso habitare. Qui sapientia sua.) Scripsimus, Qui in sap. s. Et paulopost, Qui ex retributione. Et supra, & po-
10 puli & humani generis offensam. Ex Gorziensi collatione. Aũt etiam uetera.) Hoc est apud ueteres institutiones, apud ueteres ceremonias, uidelicet instrumenti ueteris.

Quid stultius.) Hoc refertur ad Creatorem. Penè iam totis seculis creatoris pro-
11 dactis.) Prodactis à prodigendo quasi procul actis, hoc est expletis. Si in creatoris accipitur.) Subaudi, interpretationem, ut de creatore uidelicet intelligatur. Defectiua oratio Græcorum imitatione qui dicunt ἐν ᾅδου. In Plutonis. Subauditur, domo. Sic infra, Et à nostræ partis possit opponi. Depalatorem disciplinæ diuinæ.) Depalatorẽ uocat, propalatorem, manifestatoremque. Sic aduersus Hermogenem. Siquidem, inquit, omnia opera sua deus ordine consummauit, incultis primo elementis depalans quodammo
12 do mundum, dehinc exornatis dedicans. Depalans, hoc est palam ostendens. Vtique sui superfundamenti.) Nos præpositionem super erasimus, fidem secuti Gorziensis col-
13 lationis. Per similitudinem sanguinis salutaris.) Alludit ad locum qui est Exodi cap. XII. Ite tollentes agnũ per familias uestras, & immolate phase, Fasciculumque hyssopi tingite in sanguine qui est in limine, & aspergite ex eo superliminare & utrunque postem. Transibit enim dominus percutiens Aegyptios. Cumque uiderit sanguinem in superliminari & in utroque poste, transcendet ostium domus, & non sinet percussorem ingredi domos uestras & lædere. Et pecoris Christi.) Agnum intelligit. Paulopost scripsimus, Empti enim sumus pretio magno. Planè nullus si in phantasma fuit Christus.) Nos ex iudicio nostro sumus ausi mutare locũ & scribere, Planè nullo si phantasma fuit Christus. Subaudi, pretio. In quæ eadem mittenda fornicatio non erit.) Opinor scribendum, cõmittenda. Et si forte disiunctum.) Si forte pro forte. Ne qui fidelis.) Ne qui pro ne quis. Vt aliqui sæpe pro aliquis. Paulo post scripsimus. Ecce autem & in petr.
14 Figuram extranei sacramenti.) Poterit exponi, figuram eius qui sit extraneus à sacramento. Nam solet extraneus construere cum genitiuo, ut supra aduersus Marcionem libro secundo, Quis mali extraneus, nisi qui & inimicus? Item, Extranea gloriæ. Equidem æmulo.) Restituimus locum ex Gorziensi codice. Ab alio mutuatur exempla & quidem æmulo. De illo me terret sibi. Iam si deliquero eadem.) Figura Græca, id est secundum eadem. Aut exponendum pro admisero. Infra, E contrario foueat deus. Item, quando paria. Nos, siquando paria. Et breuiter expungo.) Expungo, hoc est absol-
15 uo. Panis & calicis sacramentum.) Nos, sacramento. Nihil exinde sperante penes
16 illos spiritu.) Legendum, spirante pro aspirante. Qui meritus charismata.) Nos, qui meritum

meritum charismatum. Paulò post, discendi duntaxat gratia. Et mox, mulieri etiam pro-
phetanti. Ex Gorziensi collatione. Nihil ex huiusmodi.) Malim, Nihil huiusmodi.

Vocabulorum mortuorum. Ita mortuum uocabulum non est.) Hic locus etiam in 17
manuscriptis uoluminibus est deprauatus. Ego sic mutaui distinxiq́ᵹ, Exigit defendi pro-
prietates uocabulorum. Mortuorum ita uocabulo non est nisi quod amisit animam.

Et in Christi corpore.) Nos, Et in Christo corpore. Infra, donec ponat. Qui ait, 18
Sedit ad dexteram templi.) Nihil hic succurrunt exemplaria, Censeo scribendum, quia
is sederit ad dexteram templi. Quod & ipso hic accedit.) Ipso hoc est in ipso. Subau-
di, Christo. Accedit pro accidit, ut infra, Demutationi, inquit, adscribens quæ accedit re-
surrectioni. Porrò, Quod & ipso, aptè refertur ad id quod sequitur: Tu es sacerdos in æ-
ternum. Nam & sacerdotium Christi spirituale. Acceptatione & bene dignabitur.)
Proculdubio legendum, & benedictione dignabitur. Præcedit enim, Qui Abraham cir-
cumcisum iam accepta decimarum oblatione benedixit. Infra scripsimus, puluerem lin-
gent. Viderit institutio istæ Calendæ si forte Febr. r.) Hunc locum ex sola diuinatio- 19
ne pridem restitueram adiecta in margine libri adnotatiuncula. Nunc quoniam consen-
tit codex Gorziensis, liberius ausi sumus pro istæ scribere ista, hoc modo, Viderit institu
tio, ista Calendæ si forte Februariæ respondebunt illi pro mortuis petere. Et est sensus:
Calendæ Februariæ, hoc est sacra quibus Romanus populus hoc mense februabatur, id
est lustrabatur per ignē maxime, respondebunt illi subaudi Marcioni, si forte, hoc est for
te (nam perpetuo Tertullianus si forte pro forte utitur) petere ista pro mortuis, uidelicet
istum baptizandi modum. Quasi dicat. Lustrationis Februalis loco mortuorum bapti-
zatio fortassis fuit apud quosdam Christianos, & ex illo lustrandi ritu solenni irrepsit.
Equidem quod negari non potest, ceremoniæ ardentium cereorū quos hodie Christia-
ni eo die qui purificatæ Mariæ dicatus est, ex more circumferimus, à Februalibus Roma
norum sacris originem sumpsere. Pertinaci paganismo mutatione subuentum est, quem
rei in totū sublatio potius iritasset. Si sic distinguas. Viderit institutio ista. Calend. idem
erit sensus. Denotare.) Denotare pro arguere ut supra sæpe. In De patientia. Parum
hoc, inquit, si non etiam proditorem suum secum habuit, nec constanter denotauit.

Secundam discrepationem.) Possit etiam legi disceptationem. Obducitur.) Hoc
est conuincitur subaudi Marcion. Hoc uerbo in hunc sensum crebro utitur, ut supra an-
notauimus, & infra sumus annotaturi. Infra scripsimus, Nónne carnalem. Etsi habet 20
aliquod proprium corpus anima uel spiritus.) Diuus Aurelius Augustinus negat Ter-
tullianum propter hanc assertionem damnatum esse hæreseos. Quin interpretatur com-
mode quantum potest. Animale dici capit.) Vsum huius uerbi capit multis iam lo-
cis annotauimus, Sic enim uertit quod Græcis ἐνδέχεται dicitur, quo & illi impersona-
liter uti solent. Hic tantum ualet, ac si diceret, recipit appellationem ut animale dicatur,
siue meretur animale dici, Sic in De resurrectione carnis, Quam & patrū, inquit, dici ca-
piat. Libro tertio aduersus Marcionem, Id enim intelligi uel non intelligi capit. Infra ad-
iecimus genitiuum carnis ex Gorziensi collatione, In nomine carnis denegatur dei reg-
num. Sed quod illi corpus dei dederit.) Censeo scribendum deus dederit, ut supra, 21
Quibus det corpus deus prout uolet. Quæ accedit resurrectioni.) Accedere frequen-
ter usurpat pro accidens esse. Vt in præcedentibus, Quod & ipso hic accedit. Et paulo an
te, Nisi, inquit, ex accedentibus cui magis competant. Mox pro uel contentio tua? repo-
suimus, Vbi contentio tua? Item, Domini nostri Iesu Christi. Ex Gorziensi collatione.

Vtiq́ᵹ & misericordiæ affectum.) Quoniam in Gorziensi codice legitur affectu, uer 22
tendum est & particula in ex. Etsi non litera, & eius spiritus hoc erit nouitas.) Arbi-
tror pro & supponendum at. At eius spiritus. Quomodo iam optatus.) Gorziensis
collatio monuit pro optatus substituendum operta. Quid & Apostolum Christi al- 23
terius.) Legendum ad Apostolum, ubi subaudiri debet, pertinet. Contentus uicto-
riæ.) Contentus cum genitiuo. Næ ultro possum.) Næ Græcum est aduerbium affir 24
mandi pro, certè, profecto. Scripsimus infra, Prætereo. Item, Et hanc substantiam resusci
taturus est. Strinxit.) Strinxit pro perstrinxit, hoc est obiter indicauit, siue leuiter at- 25
tigit. Et qui de integro.) Legendum, & quidem integro. Compendium mortis, &
mutati consequentur.) Pro & debet legi sed. Ibidem scripsimus superinduti. Item, quàm

exuti corpus. Boni ducere.) Boni ducere sicut Boni cōsulere, ut supra hoc ipso libro, Quoniam, inquit, in dei sapientia non intellexit mundus per sapientiam dominum, boni duxit deus per stultitiā prædicationis saluos facere credentes. Sic interpretatur uerbum Paulinum εὐδοκεῖν. Mox adiecimus aduerbium libenter ex collatione Gorziensi, ut & mortem libenter excipiamus. Dispunctionē boni ac mali operis.) Dispunctionem

26 uocat compensationem, remunerationemq;. Percutiendi & sæuiendi alienum.) Sic in De resurrectione carnis, Quis ergo discēdi magis adfinis quàm præsumendi. Eodem. In re aliena salutis. Item, In alienam culpæ. Plurimum.) Plurimum, hoc est maxime siue pro maxima parte. In ultionem ueritatis.) Videlicet non receptæ sed explosæ.

27 Vehitur in transgressores legis.) Vehitur pro inuehitur. Adeo autem Iudęos ingesserat.) Lege incesserat, nam præcedit, uehitur in transgressores legis. Seruiuit deus dispositioni.) Adiecimus tuus ex Gorziensi, Seruiuit deus tuus dispositioni. Nisi si creator ideo legē intercalauit.) Intercalauit, id est interiecit, interposuit, interseruit, mediam immisit. Nam id significat hic intercalare. Eius uerbi meminit Macrobius, etiam de ratione intercalandi abunde disserens. Iulius Cæsar instituit ut unus dies quarto quoq; anno intercalaretur, hoc est insereretur, unde bisextilem annum Plinius intercalarem uocat, & Liuius mensem dixit intercalarium. Græci ἐμβόλιμον appellant, & ἐμβολιμαῖον.

28 Per quam licuit delictum latere.) Licuit, hoc est à liquet impersonali uerbo pro claruit, innotuit, manifestum euasit. Atq; hoc est quod Paulus docet, ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων, εἰ μὴ διὰ νόμου, id est, Sed peccatū non cognoui, nisi per legem. Porrò uerbo liquuit à liquet utitur in De carne Christi, Quanquam iam liquuit, inquit, & de nomine hominis, de statu qualitatis, & de sensu tractationis, & de exitu passionis, humanam constitisse. liquuit, id est apparuit, constitit. Est enim dum alterius par est.) Par cum genitiuo, ut aliàs sæpe. Mox scripsimus, quia hoc tantum est. Sed ad conuersationis pertinebūt.)

29 Repete accusatiuū, reatum. Absq; qua nec corpus aliud dici capit.) Capit, id est idoneum uel aptum est ut aliud dicatur, ut libro secundo, Capit etiam imaginem spiritus dicere flatū. libro tertio, Id enim intelligi uel non intelligi capit. Impersonale uerbū, quod ἐνδέχεται Græci dicunt. Salio & hic amplissimum abruptum intercisæ scripturæ.) Salio pro transilio. Si non & inscitiam.) Ex Gorziensi collatione reposuimus, inscientiam. Quo uerbo Tacitus etiam utitur libro XVII. Inde atrox rumor, inquit, affirmantibus plerisq; interfectos, ac ni sibi consulerent, fore ut acerrimi militū & præsentia conquesti, per tenebras & inscientiam cæterorum occiderentur. Vbi in peruulgatis exemplaribus ante nostram castigationem legebatur, inscitiam. Idem in Dialogo oratorum, Sed desidia iuuentutis, inquit, negligentia parentum, & inscientia præcipientium, & obliuione moris antiqui. Cicero in Academicis quæstionibus. Quam rationem, inquit, maiorum etiam comprobat diligentia, qui primum iurare ex sui animi sententia quenq; uoluerunt, deinde teneri si sciens falleret, quod inscientia multa uersaretur in uita. Ex inscitia scilicet.) Hic habes inscitiam & consentiunt exemplaria. Et inuestigabiles uiæ eius.) Græce καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. Inuestigabiles, id est non uestigabiles. Infra scripsimus, Aut quis cōsiliarius eius fuit. Qui tanta de scripturis ademisti.) Hoc est quod paulo ante dixit, Salio & hic amplissimū abruptum intercisæ scripturæ. Non retribu-

30 tionem iniuriæ.) Addidimus uerbum permittebat, Ex Gorziensi. Pontus laborauit.) Hoc est Barbaria illa. Nisi mauis, Ponticus, id est Marcion. Est sapor & in paucis.) E-

31 tiā modica habent suum gustum. Luxuria est turpitudini quoq; & immundiciæ non contraria.) Nos fidem secuti collationis Gorziensis negatiuam particulam non, sustulimus. Nam luxuriam hic accipit congressum uiri cum muliere, quæ est contraria turpitudini & immunditiæ, id est Veneri illicitæ. Hunc sensum aliquis non percipiens scripsit,

32 non contraria. Licet enim & anima & corpus sit.) Scripsimus nostrū secuti iudicium, Licet enim & animæ corpus sit. Huius opinionis & paulo ante facta mentio. Multo magis hic.) Subaudi, intelligit. Vt cohærent eis.) Nos cohærentia. Parem creatoris.) Par cum genitiuo, ut paulo ante, Est enim, inquit, dum alterius par est. Et alias sæpe. Nostratem deum faceret.) Nostratem, id est nostræ partis. Summissū erroris.)

33 Summissus us. ui. pro summissione. Quod si non capit, alterius omnia ista deputari.)

34 Similis locutio per uerbum capit imitatione Græcorū qui ἐνδέχεται sic usurpare solent

imperso-

impersonaliter, ut illa paulo ante, Animale dici capit. Item illa libro tertio, Id enim intelligi uel non intelligi capit. Et aliæ innumeræ. Propter quod & nos iracundi.) Secuti 35 Gorziensem collationem scripsimus, Propter quod & nos iracundiæ filij sumus, sed natura. Quam & ipse iam fecit.) Quam pro qualem. Nisi mauis legere suam. Non 36 Christo æmulæ.) Aemulus cum datiuo. Non Marrucine sed Pontice.) Marrucini Plinio teste, populi sunt Italiæ Ferentanis & Vestinis proximi. Iocus est in gentem. Latio nihil cultius, nihil Barbarius Ponto. De manibus hæretici præcidendis.) Distinximus, De manibus hæretici præcidendis non miror si syllabas sub. Paulo post scripsimus, Occulti ab æuis deo. Item illis debebat dixisse. Vere cum & uisibilem excondis præ- 37 liatorem?) Legerim, Vere eum & uisib. Videtur autem excondis (si non est mendosa dictio) dictum pro educis, ut excondo oppositum sit ei quod est recondo. Vel augmenta.) Semina preceptorum sunt uelut initia. Additiones atq; expositiones sunt eorundem augmenta. Et honorabit & coronabit.) Ergo in De resurrectione carnis pro mendo 38 so uerbo inorbitur, apte legemus coronabitur, At enim, inquit, illic & calix bene sibi cōscius, & de diligentia ministerij cōmendatus, coronis quoq; potatoris sui coronabitur, aut aspergine florum honorabitur. Quò iam mihi duos deos.) Quò, id est ad quem usum. Vt supra locutus est quodā loco. O quanti iam dij creatores.) Quanti pro quot. Paulopost scripsimus, An sicut duo dij, Et mox, Si ambo iā diaboli. Rursum infra, Nam si iam tum traditio. Ex collatione Gorziensi. Ex qua delatura.) Delatura pro delatione. Referri debet in eorum nominum classem, qualia sunt Læsura, paratura, supparatura, occursura, suffectura, fluxura, subiectura, farsura, inscriptura. Nedum Antoniniani 39 Marcionis.) Ergo lib. primo aduersus Marcionē legendum, De quo tamen constat, Antoninianus hæreticus est, sub Pio impius. Boni duxit omnem plenitudinem in semet ipso habitare.) Græce ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι. uertit εὐδόκησε, Boni duxit, ut supra, bis. De Epicuri schola.) Deum Epicurus inducit hebetem ac stupi 40 dum, qui non cōmoueatur, nec peccantibus irascatur. At nos Christiani iram dei excitare formidamus. Sic aduers. Valentinianos, Sit itaq; Bythios, inquit, iste infinitis retro æuis, in maxima & altissima quiete, in ocio plurimo, placidæ & (ut ita dixerim) stupentis diuinitatis, qualem iussit Epicurus. De porticu Stoicorum.) Stoici ponūt materiam deo coæternā. Christianus credit deum omnia ex nihilo produxisse. Cuius ingenijs.) Hoc est à cuius ingenijs. Quorundam edulium.) Vsurpat edulis iuxta tertiam inflexionem. Sic etiam Irenæi interpres loquitur. Ipsam autem, inquit, edulium & reliquarum operationum indifferentem sententiam, &c. lib. ij. Quo nec hic Ap.) Quo pro Qua- 41 propter. Pariari deo.) Pariari hoc est parem esse. Sic uertit quod apud Paulum Græce est, τὸ εἶναι ἴσα θεῷ. Hoc uerbo in libro De resurrectione carnis bis utit, Et sermo enim deus, inquit, qui in effigie dei constitutus, non rapinam existimauit pariari deo. Et alio postea loco, Aequa enim, inquit, substantia pariant inter se Christus & Adam, scilicet ex carne. Semel libro quarto aduersus Marcionem, Ita tota promissio creatoris, inquit, est parabolarum status, similitudinum peræquatio, si nec in alium spectant, quàm cui per omnia pariauerint. In De carne Christi, Pariamus igitur de calcaria (quod dici solet) in carbonariam à Marcione ad Apellen, subauditur, euntes. Pariamus, id est in pari errore profligando uersamur. Tametsi illic legitur paruimus. Sed exhausit semetipsum.) Tertullianus uertit, Sed exhausit semetipsum, quod Græce est, ἀλλὰ ἑαυτὸν ἐκένωσε. Lucri duxerat.) Lucri ducere, ut Boni ducere. In De corona militis dicit, Lucri habitum, Perditurus, inquit, animam aduersus nomen eius lucri habitam. Pharisææ candidæ dig- 42 nitatem.) Hoc est ordinis Pharisaici fastigium, in quo constitutus fuerat Paulus adhuc Iudæus. Candida uestis erat magistratus petentium. In toga candida Cicero orationē habuit. Mox scripsimus, Hæc ac si stercora existimat. Et si qua in hoc opus dilata erant, expunxerimus.) Hoc est ex debito absoluerimus, præstiterimusq;. Sic libro quarto præcedente. Et si commemoremur, inquit, promissionis Moysi, hic inuenietur expuncta.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI ADVERSUS MARCIONEM LIBER QUINTUS.

1 NIHIL ſine origine, niſi deus ſolus. Quæ quantum præcedit in ſtatu omnium rerum, tantum præcedat neceſſe eſt etiam in retractatu earũ, ut conſtare de ſtatu poſsit. Quia nec habeas diſpicere quid quale ſit, niſi certus an ſit, cum cognoueris unde ſit. Et ideo ex opuſculi ordine ad hanc materiã deuolutus, Apoſtoli quoq; Pauli originem à Marcione deſidero, nouus aliqui diſcipulus, nec ullius alterius auditor, qui nihil interim credam niſi nihil temere credendum, temere porrò credi quodcunq; ſine originis agnitione creditur, quiq; dignißime ad ſollicitudinem redigam iſtam inquiſitionem, cum is mihi adfirmatur Apoſtolus quem in albo Apoſtolorum apud Euangelium non deprehendo. Deniq; audiens poſtea eum à domino allectum iam in cœlis quieſcente, quaſi improuidentiam exiſtimo, ſi non ante ſciuit illum ſibi neceſſarium Chriſtus, ſed iam ordinato officio Apoſtolatus & in ſua opera dimiſſo, ex incurſu non ex proſpectu adijciendũ exiſtimauit, neceſsitate, ut ita dixerim, non uoluntate. Quamobrem Pontice nauclere ſi nunquam furtiuas merces uel illicitas in acatos tuas recepiſti, ſi nullum omnino onus auertiſti uel adulteraſti, cautior utique & fidelior in dei rebus, ædas uelim nobis quo ſymbolo ſuſceperis Apoſtolum Paulum: quis illum tituli charactere percuſſerit, quis tranſmiſerit tibi, quis impoſuerit, ut poſsis eum conſtanter exponere, ne illius probetur qui omnia Apoſtolatus eius inſtrumenta protulerit. Ipſe ſe, inquit, Apoſtolum eſt profeſſus, & quidem non ab hominibus, nec per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum. Planè profiteri poteſt ſemetipſum quiuis. Verum profeſsio eius alterius autoritate cõficitur: alius ſcribit, alius ſubſcribit, alius obſignãt, alius actis refert. Nemo ſibi & profeſſor, & teſtis eſt. Præter hæc utiq; legiſti multos uenturos, qui dicant, ego ſum Chriſtus. Si eſt qui ſe Chriſtum mentiatur, quanto magis qui ſe Apoſtolum prædicet Chriſti? Adhuc ego in perſona diſcipuli & inquiſitoris conuerſor, ut iam hinc & fidem tuam obtundam, qui unde eam probes non habes: & impudentiam ſuffundam, qui uindicas, et unde poſsis uindicare non recipis. Sic Chriſtus, ſic Apoſtolus, ut alterius, dum non probantur niſi de inſtrumento creatoris. Nam mihi Paulum etiam Geneſis olim repromiſit. Inter illas enim figuras & propheticas ſuper filios ſuos benedictiones, Iacob cum ad Beniamin direxiſſet, Beniamin, inquit, lupus rapax ad matutinum comedet adhuc, & ad ueſperam dabit eſcam. Ex tribu enim Beniamin oriturũ Paulum prouidebat, lupum rapacem, ad matutinum comedentem, id eſt prima ætate uaſtaturum pecora domini, ut perſecutorem eccleſiarum, dehinc ad ueſperam eſcam daturum, id eſt deuergente iam ætate oues Chriſti educaturum, ut doctorem Nationum. Nam & Saulis primo aſperitas inſectationis erga Dauid, dehinc pœnitentia & ſatisfactio, bona pro malis recipientis, non aliud portendebat quàm Paulum in Saule ſecundum tribus, & Ieſum in Dauid ſecundum uirginis cenſum. Hæc figurarum ſacramenta ſi tibi diſplicent, certe Acta Apoſtolorum hunc mihi ordinem Pauli tradi-

Album apoſtolorum

Scribere Subſcribere Obſignare In acta referre

PAULUS

Sacramenta figurarum

tradiderunt,a te quoq; non negandum. Inde Apostolum ostendo persecutorem,non ab hominibus neq; per hominem, inde & ipsi credere inducor: inde te à defensione eius expello,nec timeo dicentem, Tu ergo negas Apostolum Paulum? Non blasphemo quem tueor. Nego,ut te probare compellam. Nego,ut meum esse conuincam. Aut si ad nostram fidem spectas,recipe quæ eam faciunt. Si ad tuam prouocas,æde quæ eam præstruunt. Aut proba esse, quæ credis: aut si non probas,quomodo credis? Aut qualis es aduersus eum credens,à quo solo probatur esse quod credis? Habe nunc Apostolũ de meo sicut & Christum:tam meum Apostolum, quàm & Christum. Iisdem & hic dimicabimus lineis, in ipso gradu prouocabimus præscriptionis, Oportere scilicet & Apostolum qui creatoris negetur,imò & aduersus creatorem proferatur,nihil docere,nihil sapere,nihil uelle secũdum creatorem, & in primis tanta constantia alium deum edicere,quanta à lege creatoris abrupit. Neque enim uerisimile est ut auertens à Iudaismo, nõ pariter ostenderet in cuius dei fidem auerteret:quia nemo transire posset à creatore, nesciens ad quem transeundum sibi esset. Siue enim Christus iam alium deum reuelauerat,sequebatur etiam Apostoli testatio, uel ne non eius dei Apostolus haberetur quem Christus reuelauerat,& quia nõ licebat abscondi ab Apostolo qui iam reuelatus fuisset à Christo. Siue nihil tale de deo Christus reuelauerat: tãto magis ab Apostolo debuerat reuelari,qui iam nõ posset ab alio, nõ credendus sine dubio si nec ab Apostolo reuelatus. Quod idcirco præstruximus, ut iã hinc profiteamur nos proinde probaturos, nullũ aliũ deũ ab Apostolo circumlatum,sicut probauimus nec à Christo:ex ipsis utiq; epistolis Pauli,quas proinde mutilatas etiã de numero,forma iã hæretici euãgelij præiudicasse debebit.

DE EPISTOLA AD GALATAS.

Epistola ad Galatas, Iudaismi expugnatrix

PRincipalẽ aduersus Iudaismũ epistolã nos quoq; cõfitemur, quę Galatas docet. Amplectimur etẽ omnẽ illã legis ueteris abolitionẽ, ut & ipsam de creatoris uenientẽ dispositione,sicut sæpe iã in isto ordine tractauimus,de prædicata nouatione à prophetis dei nostri, q; si creator quidẽ uetera cessura promisit nouis scilicet orituris,Christus uero tẽpus distinctionis istius,lex et prophetæ usq; ad Ioannẽ,terminũ in Ioãne statuẽs, inter utrunq; ordinẽ desinentiũ exinde ueterũ & incipientiũ nouorũ:necessarie & Apostolus in Christo post Ioannẽ reuelato,uetera infirmat,noua uero cõfirmat:atq; ita nõ alterius dei fidem curat q; creatoris, apud quẽ & uetera decessura prædicabant. Igitur & legis destructio,& euangelij ædificatio,pro me faciunt in ista quoq; epistola,ad eam Galatarũ præsumptionẽ pertinẽtes,qua præsumebant Christum utputa creatoris,salua creatoris lege credendũ:quod adhuc incredibile uideret,legẽ à suo autore deponi. Porrò si omnino aliũ deũ ab Apostolo audissent,ultrò utiq; scissent abscedendũ sibi esse à lege eius dei quẽ reliquissent alium secuti. Quis enim expectaret diutius discere, quod nouam deberet sectari disciplinam,qui nouum deum recepisset? Imò quia eadẽ quidem diuinitas prædicabat in euangelio, quæ semper nota fuerat in lege, disciplina uero nõ eadẽ,hic erat totus quæstionis status, An lex creatoris ab euangelio deberet excludi in Christo creatoris. Deniq; aufer hunc statum,& uacat quæstio. Vacante aũt quæstione,ultrò omnibus agnoscẽtibus discedendũ sibi esse ab

ordine creatoris per fidem dei alterius, nulla Apostolo materia cõpetisset id tam presse docendi, quod ultrò fides ipsa dictasset. Igitur tota intentio epistolæ istius nihil aliud docet quàm legis discessionẽ uenientẽ de creatoris dispositione, ut adhuc suggeremus. Si item nullius noui dei exerit mentionẽ, quod nunquam magis fecisset quàm in ista materia, ut rationem scilicet ablegandæ legis, unica hac & sufficientissima definitione proponeret nouæ diuinitatis, apparet quomodo scribat, Miror uos tam cito transferri ab eo qui uos uocauit in gratiam, ad aliud euangelium: ex conuersatione aliud nõ ex religione: ex disciplina, nõ ex diuinitate. Quoniã quidem euangeliũ Christi à lege euocare deberet ad gratiã, nõ à creatore ad alium deum. Nemo enim illos mouerat à creatore, ut uiderentur sic ad aliud euangelium transferri, quasi dum ad creatorem transferunt. Nam & adijciẽs, quod aliud euangeliũ omnino nõ esset, creatoris cõfirmat id, quod esse defendit. Si enim & creator euangeliũ repromittit, dicens per Esaiam: Ascende in montem excelsum, qui euangelizas Sioni, extolle uocem in ualentia tua qui euangelizas Hierusalem: Item ad Apostolorum personam: Quàm tempestiui pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona: utique & nationibus euangelizantium, quoniam & in nomine eius, inquit, nationes sperabunt, Christi scilicet, cui ait, Posui te in lumen nationum. Est autem euangeliũ etiam dei noui, quod uis tunc ab Apostolo defensum: iam ergo duo sunt euangelia apud duos deos, & mentitus erit Apostolus dicens, quod aliud omnino nõ est, cum sit & aliud: cum sic suum euangelium defendere potuisset, ut potius demonstraret, nõ ut unum determinaret. Sed fortasse ut fugias hinc, & ideo dices, subtexuit, Licet angelus de cœlo aliter euangelizauerit, anathema sit, quia & creatorem sciebat euangelizaturum. Rursus ergo te implicas. Hoc est enim quo astringeris. Duo enim euangelia confirmare, non est eius qui aliud iam negarit. Tamen lucet sensus eius qui suam præmisit personam. Sed & si nos aut angelus de cœlo aliter euangelizauerit. Verbi enim gratia dictum est. Cæterum, si nec ipse aliter euangelizaturus, utique nec angelus. Ita angelum ad hoc nominauit, quo multo magis hominibus non esset credendum, quando nec angelo nec Apostolo: nõ angelum ad euangelium referret creatoris. Exinde decurrens ordinem conuersionis suę de persecutore in Apostolum, scripturam Apostolicorum confirmat, apud quam ipsa etiã epistolæ istius materia recognoscitur, intercessisse quosdam, qui dicerent circuncidi oportere, & obseruandam esse Moysi legẽ: tunc Apostolos de ista quæstione consultos, ex autoritate spiritus renunciasse, nõ esse imponenda onera hominibus quæ patres ipsi non potuissent sustinere. Quod si & ex hoc congruũt Paulo Apostolorum Acta, cur ea respuatis iam apparet, ut deum scilicet non alium prædicantia quàm creatorem, nec Christum alterius quàm creatoris, quando nec promissio spiritus sancti aliunde probetur exhibita, quàm de instrumento Actorum. Quę utique uerisimile nõ est, ex parte quidem Apostolo conuenire, cum ordinem eius secundum ipsius testimonium ostendũt, ex parte uero dissidere, cum diuinitatem in Christo creatoris annunciant: ut prædicationem quidem Apostolorũ nõ sit secutus Paulus, qui formã ab eis dedocẽdæ legis accepit. Denique ad patrocinium Petri cæterorumque Apostolorũ ascendisse Hierosolymã post annos XIIII scribit

Apostolica Acta

Instrumentũ Actorum

bit,ut cõferret cum illis de Euangelij sui regula,ne inuacuum tot annis cucurrisset,aut curreret,si quid scilicet citra formã illorum euangelizaret. Adeò ab illis probari & constabiliri desiderarat. Quod si quando uultis Iudaismi magis affines subintelligi,cum uero nec Titũ dicit circũcisum,iam incipit ostendere solam circuncisionis quæstionẽ ex defensione adhuc legis cõcussam ab eis,quos propterea falsos & superinductitios fratres appellat, non aliud statuere pergentes quàm perseuerantiam legis,ex fide sine dubio integra creatoris: atque ita peruertentes Euangeliũ,nõ interpolatione scripturæ, qua Christum creatoris effingerent,sed retentione ueteris disciplinæ, ne legem creatoris excluderent. Ergo propter falsos,inquit,superinductitios fratres,qui subintrauerant ad speculandam libertatẽ nostram quam habemus in Christo, ut nos subigerẽt seruituti,nec ad horã cessimus subiectioni. Intẽdamus enim & sensui ipsi,& causæ eius,& apparebit uitiatio scripturæ. Cum præmittit, Sed nec Titus qui mecũ erat,cum esset Græcus,coactus est circũcidi: dehinc subiungit,propter superinductitios falsos fratres,& reliqua: cõtrarij utique facti incipit reddere rationẽ, ostendens propter quid fecerit: quod nec fecisset,nec ostendisset,si illud propter quod fecit nõ accidisset. Denique dicas uelim, si non subintroissent falsi illi fratres ad speculandã libertatẽ eorum,cessissent subiectioni? nõ opinor. Ergo cesserunt,quia fuerunt propter quos cederetur. hoc enim rudi fidei & adhuc de legis obseruatione suspensæ cõpetebat,ipso quoque apostolo ne inuacuum cucurrisset aut curreret suspecto. Itaque frustrandi erant falsi fratres,speculantes libertatem Christianam, ne antè eam in seruitutem abducerent Iudaismi,quàm Paulus sciret se non inuacuum cucurrisse, quàm dexteras ei darent antecessores, quàm ex censu eorum in nationes prædicandi munus subiret. Necessario igitur cessit ad tempus. Et sic ei ratio constat Timotheum circuncidendi,& rasos introducendi in templum, quæ in Actis edicuntur adeò uera, ut apostolo consonent profitenti factum se Iudæis Iudæum,ut Iudæos lucrifaceret: & sub lege agentem propter eos qui sub lege agerent: sic & propter superinductos illos, & omnibus nouissimè omnia factum,ut omnes lucraretur. Si hæc quoque intelligi ex hoc postulant, id quoque nemo dubitabit,eius dei & Christi prædicatorẽ Paulum, cuius legẽ, quamuis excludens,interim tamen pro temporibus admiserat,statim amoliendam si nouum deum protulisset. Bene igitur quod & dexteras Paulo dederunt Petrus & Iacobus & Ioãnes,& de officij distributione pepigerunt, ut Paulus in nationes,illi in circuncisionẽ: tantum ut meminissent egenorum. Et hoc secundum legem creatoris,pauperes & egenos fouentis,sicut in Euangelij uestri retractatu probatum est. Adeò constat de lege sola fuisse questionẽ, dum ostenditur quid ex lege custodiri conuenerit. Sed reprehendit Petrum nõ recto pede incedentem ad Euangelij ueritatem. Planè reprehendit,nõ ob aliud tamen,quàm ob inconstantiam uictus,quem pro personarum qualitate uariabat,timens eos qui erant ex circuncisione: non ob aliquam diuinitatis peruersitatem,de qua & alijs in faciem restitisset, qui de minore causa conuersationis ambiguæ Petro ipsi non pepercit. Sed quomodo Marcionitæ uolunt credi,de cætero pergat Apostolus,negans ex operibus legis iustificari hominem,sed ex fide. Eiusdẽ tamẽ dei,cuius & lex. Nec enim laborasset fidẽ à lege

Superinductitij fratres κατασκοπῆσαι

Ex censu Apostolorũ

discer

discernere, quam diuersitas ipsius diuinitatis ultrò discreuisset, si fuisset. Meri to nō reædificabat quæ destruxit. Destrui autem lex habuit, ex quo uox Ioan nis clamauit in eremo, Parate uias domini, ut fierent riui & colles & montes repleti & humiliati, & tortuosa & aspera in rectitudinem & in campos, id est legis difficultates in euangelij facilitates. Meminerat iam & psalmi esse tem- pus: Disrumpamus à nobis uincula eorum, & abijciamus à nobis iugum ipso rum, ex quo tumultuatæ sunt gētes, & populi meditati sunt inania. Astiterūt reges terræ, & magistratus congregati sunt in unum, aduersus dominum, & aduersus Christum ipsius, ut iam ex fidei libertate iustificetur homo, nō ex le gis seruitute: quia iustus ex fide uiuit. Quod si prophetes Abacum prænun- ciauit, habes & Apostolū prophetas cōfirmantē, sicut & Christus. Eius ergo dei erit fides in qua uiuet iustus: cuius & lex, in qua nō iustificatur operarius. Proinde si in lege maledictio est, in fide uero benedictio: utrunq; habes pro- positū apud creatorē: Ecce posui, inquit, ante te maledictionē & benedictio- nem. Non potes distantiā uindicare, quę & si rerū est, nō ideo autorū, quę ab uno autore proponit. Cur aūt Christus factus sit pro nobis maledictio, ipso Apostolo edocēte manifestū est q̄ nobiscum faciat, id est secundū fidem crea toris. Neq; enim quia creator pronunciauit, Maledictus omnis in ligno sus- pensus: ideo uidebit alterius dei esse Christus, & idcirco à creatore iam tūc in lege maledictus. Et quomodo præmaledixisset eū creator quē ignorat? Cur autem non magis cōpetat creatori, filiū suum dedisse maledictioni suæ: q̄ illi deo tuo, subdidisse maledictioni et quidē pro homine alieno? Deniq; si atrox uidetur hoc in creatore circa filium, proinde tuo in deo. Si uero rationale & in tuo, proinde & in meo, & magis in meo. Facilius enim crederetur, eius esse per maledictionem Christi, benedictionem prospexisse homini, qui & male- dictionem aliquādo & benedictionem proposuerit ante hominē, quàm qui neutrum unquam sit apud te professus. Accepimus igitur benedictionē spi- ritalem. Per fidem, inquit, ex qua scilicet uiuit iustus secundum creatorē. Hoc est ergo quod dico, eius dei fidem esse, cuius est forma gratiæ fidei. Sed & cū adijcit, Omnes enim filij estis fidei, ostenditur quid supra hæretica industria erasерit, mentionem scilicet Abrahæ, qua nos Apostolus filios Abrahæ per fidem affirmat secundum quam mentionem hic quoque filios fidei notauit. Cæterum quomodo filij fidei? Et cuius fidei, si non Abrahæ? Si enim Abra- ham deo credidit, & deputatum est iustitiæ, atque exinde pater multarum na tionum meruit nuncupari: nos autem credendo deo magis, proinde iustifi- camur, sicut Abraham, & uitam proinde consequimur, sicut iustus ex fide ui uit: sic fit ut & supra, filios nos Abrahæ pronunciarit, quâ patris fidei, & hic filios fidei per quam Abraham pater nationum fuerat repromissus. Ipsum quod fidem à circuncisione reuocabat, nonne Abrahæ filios constituere quę rebat, qui in carnis integritate crediderat? Deniq; alterius dei fides ad formā dei alterius non potest admitti: ut credentes iustitiæ deputet, ut iustos uiue- re faciat, ut nationes filios fidei dicat: Totum hoc est, apud quem ante iam no tum est sub eadem Abrahæ mentione, dum ipso sensu reuincatur. Adhuc, in- quit, secundū hominē dico, dū essemus paruuli sub elemētis mūdi eramus po siti ad deseruiendum eis. Atquin non est hoc humanitus dictum, Non enim

exemplum

exemplũ est, sed ueritas. Quis enim paruulus utiq; sensu, quod sunt nationes, nõ elementis subiectus est mundi, quæ pro deo suspicit? Illud aũt facit, quod cum secundũ hominem dixisset, tamẽ testamentũ hominis nemo spernit aut superordinat. Exemplo enim humani testamenti permanentis, diuinũ tuebatur. Abrahę dictę sunt promissiones & semini eius. Nõ dixit seminibus, quasi pluribus, sed semini tanq; uni quod Christus est. Erubescat spongia Marcionis, nisi quod ex abũdanti retracto quæ abstulit, cum ualidius sit illum ex his reuinci quę seruauit. Cum autem euenit impleri tempus, misit deus filium suum, utiq; is qui etiam ipsorum temporum deus est, quibus seculum cõstat: qui signa quoq; temporum ordinauit, soles, & lunas, & sidera, & stellas: qui filij deniq; sui reuelationem in extremitatem temporum & disposuit & prædicauit. In nouissimis diebus erit manifestus mons domini, & in nouissimis diebus effundam de spiritu meo in omnem carnem, secũdum Iohelem. Ipsius erat sustinuisse tempus impleri, cuius erat etiam finis temporis sicut initium. Cæterum deus ille ociosus, nec operationis, nec prædicationis ullius, atq; ita nec temporis alicuius quid omnino egit, quod efficeret tempus impleri, etiã implendum sustineri? Si nihil, satis uanum est ut creatoris tempora sustinuerit seruiens creatori. Cui autem rei misit filium suum? ut eos qui sub lege erãt, redimeret: hoc est, ut efficeret tortuosa in uiam rectam, & aspera in uias lenes, secundum Esaiam, ut uetera transirent, & noua orirentur. Lex noua ex Sion, & sermo domini ex Hierusalem: & ut adoptionem filiorum acciperemus, utiq; nationes quæ filij nõ eramus. Et ipse enim lux erit nationum, & in nomine eius nationes sperabunt. Itaq; ut certum esset nos filios dei esse, misit spiritum suũ in corda nostra clamantem, Abba pater. In nouissimis enim, inquit, diebus effundam de meo spiritu in omnem carnẽ. Cuius gratia, nisi cuius & promissio gratię? Quis pater, nisi qui & factor? Post has itaq; diuitias nõ erat reuertendum ad infirma & mendica elementa. Elementa aũt apud Romanos quoq; etiam primæ literæ solent dici. Non ergo per mundialium elementorum derogationem à deo eorum auertere cupiebat, & si dicendo supra, Si ergo his qui in natura sunt dei, seruitis, physicę, id est naturalis superstitionis elementa pro deo habentis suggillat errorẽ, nec sic tamẽ elementorũ deum taxans. Sed quæ uelit intelligi elementa, primas scilicet literas legis, ipse declarat: Dies obseruatis & menses, & tempora, & annos, & sabbata, ut opinor, & cœnas puras, & ieiunia, & dies magnos. Cessare eñ ab his quoq; sicut & circuncisione oportebat ex decretis creatoris: qui & per Esaiam neomenias uestras & sabbata & diem magnum non sustinebo, ieiuniũ & ferias & ceremonia uestra odit anima mea. Et per Amos: Odi, reieci ceremonias uestras, et nõ adorabor in frequẽtijs uestris. Item per Osee: Auertã uniuersas iocunditates eius, & ceremonia eius, & sabbata, & neomenias eius, & omnes frequentias eius. Quę ipse cõstituerat, inquis, erasit magis q; alius? At si alius, ergo ille adiuuit sententiam creatoris, auferens quæ & ille damnauerat. Sed nõ huius loci quæstio, cur leges suas creator infregerit. Sufficit quod infracturũ probauimus, ut cõfirmetur nihil Apostolum aduersus creatorẽ determinasse, cũ & ipsa amolitio legis à creatore sit. Sed & furib. solet aliquid excidere de præda in indiciũ, ita credo & Marcionẽ nouissimã Abrahæ mentionẽ dereliquisse, nullam

Spongia Marcionis

Elementa

Physica superstitio

νεομηνίας

nullam magis auferendam, & si ex parte cõuertit. Si enim Abraham duos liberos habuit, unum ex ancilla, & aliũ ex libera: sed qui ex ancilla carnaliter natus est: qui uero ex libera per repromisſionẽ. Quę sunt allegorica, id est aliud portendentia. Hæc sunt enim duo testamenta, siue duæ ostensiones, sicut inuenimus interpretatum. Vnum à monte Syna in synagogã Iudęorum, secundum legem, generans in seruitutem. Alium super omnem principatum generans, uim, dominationẽ, & omne nomen quod nominatur, nõ tantum in hoc æuo, sed & in futuro, quæ est mater nostra, in quẽ repromisimus sanctam ecclesiam: ideoq; adijcit, Propter quod fratres nõ sumus ancillæ filij, sed liberæ: utiq; manifestauit & Christianismi generositatẽ in filio Abrahæ ex libera nato, allegoriæ habere sacramentum, sicut & Iudaismi seruitutem legalem in filio ancillæ. Atq; ita eius dei esse utranq; dispositionẽ, apud quẽ inuenimus utriusq; dispositionis deliniationem. Ipsum quod ait, qua libertate Christus uos manumisit, nõnne eum cõstituit manumissorem, qui fuit dominus? Alienos enim seruos ne Galba manumisit, facilius liberos soluturus. Ab eo igitur præstabitur libertas, apud quem fuit seruitus legis, & merito. Non decebat manumissos rursus iugo seruitutis, id est legis astringi, iam psalmo adimpleto: Disrumpamus uincula eorũ, & abijciamus à nobis iugũ ipsorũ: postq; ἄρχοντες cõgregati sunt in unũ aduersus dominũ & aduersus Christũ ipsius. De seruitute igitur exemptos, ipsam seruitutis notã eradere perseuerabat circuncisionẽ, ex prædicationis scilicet propheticæ autoritate, memor dictũ per Hieremiã: Et circuncidimini pręputia cordis uestri. Quia & Moyses: Circuncidetis duricordiam uestram: id est nõ carnem. Deniq; si circuncisionem ab alio deo ueniens excludebat, cur etiam præputiationẽ negat quicq; ualere in Christo sicut & circuncisionẽ: præferre enim debebat æmulam eius quã expugnabat, si ab æmulo circuncisionis deo esset. Porrò quia & circuncisio & præputiatio uni deo deputabant, ideo utraq; in Christo uacabat, propter fidei prælationem, illius fidei de qua erat scriptum: Et in nomine eius nationes credent: illius fidei quam dicendo per dilectionem perfici, sic quoq; creatoris ostendit. Siue enim dilectionem dicit quæ in deum: & hoc creatoris est: Diliges deum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis uiribus tuis: siue quæ in proximum, & proximum tuum tanquam te, creatoris est. Qui autem turbat uos, iudiciũ feret. A quo deo? ab optimo? Sed ille nõ iudicat. A creatore? Sed nec ille damnabit assertorem circuncisionis. Quod si nõ erit alius qui iudicet nisi creator, iam ergo non damnabit legis defensores, nisi qui ipse eam cessare constituit. Quid nunc si & confirmat illam ex parte qua debet? Tota enim, inquit, lex in uobis adimpleta est: Diliges proximum tuum tanquam te. Aut si sic uult intelligi, adimpleta est, quasi iam non adimplenda: ergo non uult ut diligam proximum tanq; me, ut & hoc cum lege cessauerit. Sed perseuerandum erit semper in isto præcepto. Ergo lex creatoris etiam ab aduersario probata est: nec dispendium, sed compendium ab eo consecuta est, redacta summa in unum iam præceptum. Sed nec hoc alij magis competit quàm autori. Atq; adeò cum dicit, Onera uestra inuicem sustinete, & sic adimplebitis legem Christi: si hoc non potest fieri, nisi quis diligat proximum sibi tanq; se, apparet: diliges proximum tibi tanq; te: per quod auditur, inuicem onera

Allegorica

Sacramentũ allegoriæ

Circũcisio, nota seruitutis

σκληροκαρδία

uestra portate, Christi esse legẽ, quę sit creatoris: atq; ita Christũ creatoris esse, dũ Christi est lex creatoris. Erratis, deus nõ deridet. atquin derideri potest deus Marcionis, qui nec irasci nouit, nec ulcisci. Quod em̃ seuerit homo, hoc & metet. Ergo retributionis & iudicij deus intentat. Bonũ aũt facientes non fatigemur, & dum habemus tẽpus, operemur bonũ. Nega creatorẽ bonũ facere præcepisse, & diuersa doctrina sit diuersæ diuinitatis. Porrò si retributionem prædicat, ab eodem erit & corruptionis messis & uitæ. Tempore autem suo metemus, quia & Ecclesiasticus, Tempus, inquit, erit omni rei. Sed & mihi famulo creatoris mundus crucifixus est, nõ tamẽ deus mundi. Et ego mundo, nõ tamen deo mundi. Mundum enim quantum ad conuersationem eius posuit, cui renunciando mutuò transfigimur, & inuicem morimur. Persecutores uocat Christi. Cum uero adijcit, stigmata Christi in corpore suo gestare se (utiq; corporalia competunt) iam non putatiuã, sed ueram & solidam carnem professus est Christi, cuius stigmata corporalia ostendit.

Stigmata

DE EPISTOLA AD CORINTHIOS PRIMA

PRæstructio superioris epistolæ ita duxit, ut de titulo eius non retractauerim, certus & alibi retractari eum posse, communem scilicet et eundem in epistolis omnibus. Quod non utiq; salutem præscribit eis quibus scribit, sed gratiam & pacem, non dico quid illi cum Iudaico adhuc more, destructori Iudaismi? Nam & hodie Iudæi in pacis nomine appellant, & retro in scripturis sic salutabant. Sed intelligo illum defendisse officio suo prædicationem creatoris, Quàm maturi pedes euangelizantiũ bona, euangelizantiũ pacẽ. Euangelizator enim bonorum, id est gratiæ dei, paci eam præferendã sciebat. Hec cum à deo patre nostro & domino Iesu annuncians, cõmunibus nominibus utatur, competentibus nostro quoq; sacramento, nõ puto dispici posse quis deus & pater & dominus Iesus prædicet, nisi ex accedentibus cui magis competant. Primò quidem patrem dominũ præscribo, non alium agnoscendum, q; & hominis & uniuersitatis creatorem & institutorem. Porrò patri etiã domini nomen accedere ob potestatem, quod & filius per patrẽ capiat. Dehinc gratiam & pacem nõ solum eius esse à quo prædicabantur, sed eius qui fuerit offensus. Nec gratia enim fit, nisi offensę: nec pax, nisi belli. & populus aũt per disciplinæ transgreßionẽ, & omne hominũ genus per naturæ dißimulationem, & deliquerat, & rebellauerat aduersus creatorem. Deus autem Marcionis & quia ignotus, nõ potuit offendi, & quia nescit irasci. Quæ ergo gratia à nõ offenso? quæ pax à nõ rebellato? Ait crucem Christi, stultitiam esse perituris: uirtutẽ autem & sapientiã dei, salutẽ consecuturis. Et ut ostenderet unde hoc eueniret, adijcit, Scriptũ est enim: Perdam sapientiã sapientiũ, & prudentiam prudentiũ irritam faciã. Si hæc creatoris sunt & ad causam crucis pertinent, stultitiã deputatę: ergo & crux & per crucẽ Christus ad creatorẽ pertinebit, à quo prædicatũ est quod ad crucem pertinet. Aut si creator quã æmulus, idcirco sapientiã abstulit, ut crux Christi scilicet aduersarij stultitia deputetur, & quomodo potest aliquid ad crucẽ Christi nõ sui creator pronũciasse, quẽ ignorabat cum prædicabat? Sed & cur apud dominũ optimũ & profusæ misericordiæ, alij salutẽ referunt, credentes crucẽ uirtutem & sapiẽtiam dei esse, alij perditionẽ, quibus Christi crux stultitia reputatur, si nõ creatoris

Iudæorum salutatio

est aliquã & populi & humani generis offensam, detrimẽto sapiẽtiæ atq; prudentiæ mulctasse? Hoc sequentia cõfirmabunt cum dicit: Nónne infatuauit deus sapientiã mundi? Cumq; & hic adijcit, quare? Quoniã in dei sapiẽtia nõ intellexit mundus per sapientiã dominum, boni duxit deus per stultitiã prædicationis saluos facere credẽtes. Sed prius de mundo disceptabo, quatenus subtilissimi hæretici hic uel maxime mundum per dominũ mundi interpretantur: nos autẽ hominẽ qui sit in mũdo intelligimus ex forma simplici loquelæ humanæ, qua plerunq; id quod cõtinet ponimus pro eo quod cõtinetur, Circus clamauit, & Forum locutũ est, & Basilica fremuit: id est qui in his locis rem egerunt. Igitur, quia homo, non deus mundi, in sapientia non cognouit deum, quem cognoscere debuerat, & Iudæus in sapientia scripturarũ, & omnis gens in sapiẽtia operum: ideo deus idem, qui in sapientia sua nõ erat agnitus, statuit sapientiam hominum stultitia repercutere, saluos faciẽdo credentes quosq; in stultam crucis prædicationẽ. Quoniam Iudæi signa desiderant, qui iam de deo certi esse debuerant: & Græci sapientiam quærunt, qui suã scilicet nõ dei sapiẽtiã sistũt. Cæterũ si nouus deus prędicaret, quid deliquerant Iudæi signa desiderãtes quibus crederent? aut Græci sapientiã sectantes, cui magis crederẽt? Ita & remuneratio ipsa in Iudæos & Græcos, & zeloten deũ confirmat & iudicẽ, qui ex retributione æmula & iudice infatuauerit sapientiam mundi. Quod si eius sunt & causæ, cuius adhibentur scripturæ, ergo de creatore tractans Apostolus, non intellecto creatore, utiq; docet intelligendum. Etiam quod scandalum Iudæis prædicat Christum, prophetiam super illo consignat creatoris dicẽtis per Esaiam: Ecce posui in Sion lapidem offensionis, & petram scandali: petra autem fuit Christus, etiam Marcion seruat: Quid est autem stultum dei, sapiẽtius hominibus, nisi crux & mors Christi? Quid infirmũ dei, fortius homine, nisi natiuitas & caro dei? Cæterũ si nec natus ex uirgine Christus, nec carne constructus, ac per hoc neq; crucem, neq; mortem uere perpessus est, nihil in illo fuit stultum & infirmũ: nec iam stulta mundi elegit deus, ut confundat sapientia: nec infirma mundi elegit deus, ut confundat fortia: nec inhonesta & minima & contemptibilia, quæ non sunt, id est quæ non uere sunt, ut confundat quæ sunt, id est quæ uere sunt. Nihil enim à deo dispositum est, uere modicum, & ignobile, & contemptibile, sed quod ab homine: apud creatorem autem etiam uetera, stultitiæ, & infirmitati, & inhonestati, & pusillitati, & cõtemptui deputari possunt. Quid stultius, quid infirmius, q̃ sacrificiorũ cruentorũ, & holocaustomatũ nidorosorum à deo exactio? Quid infirmius, quàm uasculorum & grabatorum purgatio? Quid inhonestius, quàm carnis iam erubescẽtis alia dedecoratio? Quid tam humile, quàm talionis indictio? Quid tam contemptibile, quàm ciborum exceptio? Totum, quod sciam, uetus testamentũ omnis hæreticus irridet. Stulta enim mundi elegit deus, ut confundat sapientia. Marcionis deus nihil tale. Quia nec æmulatur contraria contrarijs redarguere, ne glorietur omnis caro: ut quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in deo glorietur. In quo? Vtiq; in eo qui hoc præcepit: nisi creator præcepit ut in deo Marcionis gloriet. Igitur per hęc omnia ostendit, cuius dei sapientiã loquaẽ inter perfectos: eius scilicet qui sapientiã sapientum abstulerit, & prudentiã prudentium irritam

tam fecerit: qui infatuauerit sapientiã mundi, stulta eligens eius & disponens in salutẽ. Hanc dicit sapientiã in occulto fuisse, quę fuerit in stultis & in pusillis & inhonestis: quæ latuerit etiam sub figuris allegoricis & ænigmatibus reuelanda postmodũ in Christo, posito in lumen nationũ à creatore promittente per Esaiæ uocem, patefacturũ se thesauros inuisibiles & occultos. Nam ut abscõderit aliquid is deus, qui nihil egit omnino in quod aliquid abscõdisse existimaretur, satis incredibile. Ipse si esset, latere nõ posset, nedum aliqua eius sacramẽta. Creator autem tam ipse notus, quàm & sacramenta eius, palàm scilicet decurrentia apud Israel, sed de significantijs obumbrata, in quibus sapientia dei delitescebat inter perfectos narranda suo in tempore, proposita uero in proposito dei ante secula. Cuius & secula, nisi creatoris? Si enim & secula temporibus structa sunt, tempora autẽ diebus & mensibus & annis compinguntur, dies porrò & mẽses & anni solibus & lunis & sideribus creatoris signantur, in hoc ab eo positis: Et erunt enim, inquit, in signa mensium & annorum: apparet & secula creatoris esse: & omne quod ante secula propositũ dicatur, nõ alterius esse, quàm cuius & secula. Aut probet dei sui secula Marcion, ostendat & mundum ipsum, in quo secula deputentur, uas quodammodo temporum, & signa aliqua uel ortaneorum. Si nihil demonstrat, reuertor ut & illud dicam: cur aũt ante secula creatoris proposuit gloriam nostrã? posset uideri eam ante secula proposuisse, quã introductione seculi reuelasset. At cum id facit penè iam totis seculis creatoris prodactis, uanè ante secula proposuit, & nõ magis intra secula, quod reuelaturus erat penè post secula. non enim eius est festinasse in proponendo, cuius & retardasse in reuelãdo. Creatori autem competit utrũque, & ante secula proposuisse, & in fine seculorũ reuelasse: quia & quod proposuit & reuelauit, medio spacio seculorũ in figuris & ænigmatibus et allegorijs prẽministrauit. Sed quia subijcit de gloria nostra, quod eam nemo ex principibus huius æui scierit: cæterũ si scissent, nunquàm dominũ gloriæ crucifixissent: argumentatur hæreticus, quòd principes huius æui, dominum, alterius scilicet dei Christum cruci cõfixerint, ut & hoc in ipsum recidat creatorem. Porrò cui supra ostenderimus, quibus modis gloria nostra à creatore sit deputanda, præiudicatũ esse debebit, eam quæ in occulto fuerit apud creatorem, merito ignotam etiam ab omnibus uirtutibus & potestatib. creatoris: quia nec famulis liceat consilia nosse dominorum, nedum illis apostatis angelis, ipsique principi transgressionis diabolo, quos magis extraneos fuisse contenderim ob culpam ab omni conscĩetia dispositionũ creatoris. Sed iam nec mihi cõpetit principes huius æui uirtutes & potestates interpretari creatoris, quia ignorantiam illis adscribit Apostolus: Iesum autem & secundũ nostrum euangelium diabolus quoque in tentatione cognouit, & secundũ commune instrumentũ, spiritus nequã, sciebat eum sanctum dei esse, & Iesum uocari, & in perditionẽ eorum uenisse. Etiã parabola fortis illius armati, quem alius ualidior oppresit, & uasa eius occupauit, si in creatoris accipitur apud Marcionem, iam nec ignorasse ultra potuit creator deum gloriæ, dum ab eo opprimitur: nec in crucem eum figere, aduersus quem ualere non potuit: & superest ut secundum me quidem credibile sit, scientes uirtutes & potestates creatoris deum gloriæ Christum suum crucifixisse, qua desperatione & ma-

πρὸ τῶν αἰώνων

Forte, ortum eorum

Angeli apostatæ

11 *Si in creatoris accipitur, subaudi interpretationem*

 litiæ

litiæ redundantia serui quoq; scelestissimi dominos suos interficere nõ dubitant. Scriptum est enim apud me, Satanam in Iudam introisse. Secundum autem Marcionem, nec Apostolus hoc loco patitur ignorantiã asscribi uirtutibus creatoris in glorię dominum, quia scilicet nõ illas uult intelligi principes huius æui. Quod si nõ uidetur de spiritalibus dixisse principibus, ergo de secularibus dixit, de populo principali utiq; nõ inter nationes, de ipsis archontibus eius, de rege Herode, etiã de Pilato, & quo maior principatus huius ęui Romana dignitas præsidebat. Ita & cum destruunť argumentationes diuersæ partis, nostrę expositiones ædificanť. Sed uis adhuc gloriã nostram dei tui esse, & apud eum in occulto fuisse, & quare adhuc eodem & deus instrumẽto & Apostolus nititur? Quid illi cum sententijs prophetarũ ubiq;? Quis enim cognouit sensum domini, & quis illi cõsiliarius fuit: Esaias est. Quid illi etiam cum exemplis dei nostri? Nam quod architectũ se prudentẽ affirmat, hoc inuenimus significari depalatorẽ disciplinæ diuinæ à creatore, per Esaiam: Auferam etiam, inquit, à Iudæa inter cætera & sapientẽ architectum. Et nũquid ipse tunc Paulus destinabatur de Iudæa, id est de Iudaismo auferri habens in ædificationem Christianismi, positurus unicum fundamentũ quod est Christus? quia & de hoc per eundem prophetã creator: Ecce ego, inquit, inijcio in fundamenta Sionis lapidem preciosum, honorabilẽ, & qui in eum crediderit nõ confundetur: nisi structorẽ se terreni operis deus profitebatur, ut non de Christo suo significaret, qui futurus esset fundamentũ credentium in eum, super quod prout quisq; superstruxerit dignam scilicet uel indignã doctrinam, si opus eius per ignem probabitur, si merces illi per ignem rependetur creatoris est: quia per ignem indicatur uestra superædificatio, utiq; sui fundamenti, id est sui Christi. Nescitis quod templum dei sitis, & in uobis inhabitet spiritus dei? Si homo & res, & opus, & imago, & similitudo, & caro per terram, & anima per afflatũ creatoris est, tuus ergo in alieno habitat deus Marcion, si nõ creatoris sumus templum. Quod si templum dei quis uitiauerit, uitiabitur, utiq; à deo templi. Vltorem intentans, creatorẽ intentabit. Stulti estote, ut sitis sapientes. Quare? Sapientia enim huius mundi, stultitia est penes deũ. Penes quem deum? Si nihil nobis & ad hũc sensum pristina præiudicauerũt, bene quod & hic astruit. Scriptum est enim: Deprehendes sapiẽtes in nequitia illorum. Et rursus: Dominus scit cogitationes sapientium, quod sint super uacuæ. in totum enim præscriptum à nobis erit, nulla illum sententia uti potuisse eius dei, quem destruere deberet, si non illi doceret. Ergo, inquit, nemo glorietur in homine. Et hoc secundum creatoris disciplinam, miserum hominem qui spem habet in hominẽ: & Bonum est fidere in deo, quã fidere in hominibus: ita & gloriari. Et occulta tenebrarum ipse illuminabit, utiq; per Christum, qui Christum illuminationẽ repromisit, se quoq; lucernam pronunciauit, scrutantẽ corda & renes. Ab illo erit & laus unicuiq;, à quo & cõtrarium laudis ut à iudice. Certe, inquis, uel hic mundum deum mundi interpretatur, dicendo: Spectaculum facti sumus mundo, & angelis, & hominibus. Qui si mundum homines mundi significasset, non etiam homines postmodum nominasset. Imò ne ita argumentareris, prouidentia spiritus sancti dẽmõstrauit, quidnam dixisset, Spectaculum facti sumus mundo: dum angelis qui mundo ministrant

Christus fundamentũ credentium

12

ministrant,& hominibus quibus ministrãt. Verebatur nimirũ tantę cõstantiæ uir,ne dicam spiritus sanctus,præsertim ad filios scribens, quos in Euangelio generauerat,libere deum mundi nominare,aduersus quem,nisi exerte, nõ posset uideri prædicare. Non defendo secundum legem creatoris displicuisse illum,qui mulierẽ patris sui habuit:cõmunis & publicę religionis secutus sit disciplinã. Sed cum eum damnat dedendũ satanæ, damnatoris dei præco est. Viderit et quomodo dixerit in interitum carnis,ut spiritus saluus sit in die domini,dum & de carnis interitu,& de salute spiritus iudicarit:& auferri iubens malũ de medio,creatoris frequẽtissimã sententiã cõmemorauerit. Expurgate uetus fermentum,ut sitis noua cõspersio sicut estis azymi. Ergo azymi figuræ erãt nostræ apud creatorem. Sic & pascha nostrum immolatus est Christus. Quare pascha Christi, si nõ pascha figura Christi, per similitudinẽ sanguinis salutaris,& pecoris Christi? Quid nobis & Christo imagines imbuit solennium creatoris,si non erant nostræ? Auertens autem nos à fornicatione, manifestat carnis resurrectionem. Corpus, inquit, non fornicationi, sed domino,& dominus corpori,ut templum deo,& deus tẽplo. Templum ergo deo peribit,& deus templo. Atquin uides quem dominus suscitauit. Et nos suscitabit,in corpore quoq; suscitabit:quia corpus domino, & dominus corpori. & bene quod aggerat: Nescitis corpora uestra membra esse Christi? Quid dicet hęreticus? Membra Christi nõ resurgẽt,quæ nostra iam nõ sunt? Empti enim sumus pretio magno. Plane nullo,si phãtasma fuit Christus, nec habuit ullam substantiam corporis,quam pro nostris corporibus dependeret. Ergo & Christus habuit quo nos redimeret, & si aliquo magno redemit hæc corpora,in quæ eadem mittenda fornicatio non erit, ut in membra iam Christi,nõ nostra:utiq; sibi salua præstabit,quæ magno cõparauit. Iam nunc quomodo honorabimus,quomodo tollemus deum in corpore perituro? Sequitur de nuptijs congredi, quas Marcion constantior Apostolo prohibet. Etenim Apostolus,& si bonum continentiæ præfert,tamen coniugiũ & cõtrahi permittit,usui esse & magis retineri,q̃ disiungi suadet. Plane Christus uetat diuortium,Moyses uero permittit. Marcion totũ concubitum auferẽs, fidelibus(uiderint enim catechumeni eius)repudiũ ante nuptę iubens,cuius sententiam sequitur,Moysi an Christi? Atquin & Christus cum pręcipit mulierem à uiro nõ discedere:aut si discesserit,manere innuptam,aut reconciliari uiro:& repudium permisit,quod nõ in totum prohibuit,& matrimonium confirmauit,quod primo uetuit disiungi:& si forte disiunctum,uoluit reformari. Sed & continẽtię quas ait causas? Quia tempus in collecto est. Putaueram,quia deus alius in Christo,& tamen à quo est collectio tẽporis,ab eo erit & quod collectioni temporis congruit. Nemo alieno tempori consulit. Pusillum deum affirmas tuum Marcion,quem in aliquo coangustat tempus creatoris. Certe præscribens tantum in domino esse nubendũ,ne qui fidelis ethni cum matrimoniũ contrahat:legẽ tuetur creatoris, allophylorũ nuptias ubiq; prohibentis. Sed & si sunt qui dicuntur dei,siue in cœlis,siue in terris, apparet quomodo dixerit, non quasi uere sint, sed quia sint qui dicantur quando nõ sint. De idolis enim cœpit,de idolothytis disputaturus: Scimus quod idolum nihil sit. Creatorẽ aũt & Marcion deum nõ negat:ergo nõ potest uideri

Apoſtolus creatorem quoq; inter eos poſuiſſe, qui dij dicantur, & tamē non ſint, quando & ſi fuiſſent, nobis tamen unus eſſet deus pater. Ex quo omnia nobis, niſi cuius omnia? Quæ nam iſta? Habes in præteritis, omnia ueſtra ſunt, ſiue Paulus, ſiue Apollo, ſiue Cephas: ſiue mundus, ſiue uita, ſiue mors: ſiue pręſentia, ſiue futura: adeo omnium deum creatorem facit: à quo & mundus, & uita, & mors, quæ alterius dei eſſe non poſſunt. Ab eo igitur inter omnia & Chriſtus. Ex labore ſuo unumquenq; docens uiuere oportere: ſatis exempla præmiſerat militū, paſtorū, ruſticorū, ſed diuina illa autoritas deerat. Legem igitur opponit creatoris ingratis, quam deſtruebat: ſui enim dei nullam talem habebat: Boui, inquit, terenti os non obligabis, & adijcit: Nūquid de bubus pertinet ad dominū, etiā de bubus propter homines benignū? propter nos enim ſcriptū eſt, inquit. Ergo & legem allegoricā ſecundū nos probauit, & de Euangelio uiuentibus patrocinantē: ac propter hoc non alterius eſſe Euangelizatores, ꝙ cuius lex, quæ proſpexit illis cum dicit: propter nos enim ſcriptum eſt. Sed noluit uti legis poteſtate, quia maluit gratis laborare. Hoc ad gloriam ſuam retulit, quam negauit quenq; euacuaturū, non ad legis deſtructionē, qua alium probauit uſurum. Ecce autem & in petram offendit cæcus Marcion, de qua bibebāt in ſolitudine patres noſtri. Si enim petra illa

14 Chriſtus fuit, utiq; creatoris, cuius & populus. Cui rei figuram extranei ſacramenti interpretatur? An ut hoc ipſum doceret, figurata fuiſſe uetera in Chriſtum ex illis recenſendum? Nam & reliquū exitum populi decurſurus præmittit. Hæc autem exempla nobis ſunt facta. Dic mihi, à creatore alterius quidem ignoti dei hominibus exempla ſunt facta, an alius deus ab alio mutuatur exempla & quidem æmulo? De illo me terret ſibi, à quo fidem meam tranſfert. Meliorem me illi aduerſarius faciet. Iam ſi deliquero eadem quę & populus, eadem'ne paſſurus ſum, an non? Atquin ſi non eadem, uanè mihi timenda proponit, quæ non ſum paſſurus. Paſſurus autem à quo ero? Si à creatore, qualia infligere ipſius eſt. Et quale erit ut peccatorē æmuli ſui puniat magis, quàm è contrario foueat deus zelotes? Si ab illo deo? Atquin punire non nouit. Ita tota iſta propoſitio Apoſtoli, nulla ratione conſiſtit, ſi non ad diſciplinam creatoris eſt. Deniq; & in clauſula præfationi reſpondet. Hæc aūt quemadmodū euenerunt illis ſcripta ſunt ad nos cōmonēdos, in quos fines æuorum decucurrerunt. ô creatorem & præſcium iam & admonitorē alienorum Chriſtianorū. Prætereo, ſi quando paria eorū quæ retractata ſunt quædam, & breuiter expungo. Magnū argumentū dei alterius, permiſsio omniū obſoniorū, aduerſus legem: quaſi non & ipſi confiteamur legis onera dimiſſa: ſed ab eo qui impoſuit, qui nouationē repromiſit: ita & cibos qui abſtulit, reddidit, quod & à primordio præſtitit. Cæterum ſi quis alius deus fuiſſet deſtructor dei noſtri, nihil magis ſuos prohibuiſſet, quàm de copijs aduerſarij uiuere. Caput uiri Chriſtus eſt. Quis Chriſtus, qui nō eſt uiri autor? Caput enim ad autoritatem poſuit: autoritas autem non alterius erit, quàm autoris. Cuius deniq; uiri caput eſt? Certe de quo ſubijcit: Vir enim non debet caput uelare cum ſit dei imago. Igitur ſi creatoris eſt imago, ille enim Chriſtum ſermonem ſuum intuens hominem futurū: Faciamus, inquit, hominem ad imaginē & ſimilitudinē noſtrā, quomodo poſſum alterum habere caput, non eum cuius

imago

imago sum? Cum enim imago sim creatoris, non est in me locus capitis alterius. Sed & quare mulier potestatē super caput habere debebit? Si quia ex uiro, & propter uirum facta est secundum institutionē creatoris, sic quoq; eius disciplinam Apostolus curauit, de cuius institutione causas disciplinæ interpretatur. Adijcit etiam propter angelos. Quos? id est cuius? Si creatoris apostatas, merito, ut illa facies quæ eos scandalizauit notam quandam referat de habitu humilitatis & obscuratione decoris. Si uero propter angelos dei alterius, quid ueretur si nec ipsi Marcionitæ fœminas appetunt? Sæpe iam ostendimus hæreses apud Apostolum inter mala ut malum poni, & eos probabiles intelligendos, qui hæreseis ut malum fugiant. Proinde panis & calicis sacramento iam in Euangelio probauimus, corporis & sanguinis dominici ueritatem aduersus phantasma Marcionis. Sed & omnē iudicij mentionē creatori competere ut deo iudici, toto penè opere tractatum est. Nunc de spiritalibus dico, hæc quoq; in Christum à creatore promissa, sub illa præscriptione iustissima opinor, qua non alterius credenda sit exhibitio, q̄ cuius probata fuerit repromissio. Pronunciauit Esaias: Prodibit uirga de radice Iesse, et flos de radice ascendet, de uirga, & requiescet super eum spiritus domini. Dehinc species eius enumerat: Spiritus sapientiæ & intelligentiæ, spiritus consilij & ualentiæ, & spiritus agnitionis, & religionis. Spiritus eum repleuit timoris dei. Christū enim in floris figura ostendit orituru ex uirga profecta de radice Iesse, id est uirgine generis Dauid filij Iesse, in quo Christo cōsistere haberet tota substantia spiritus, non quasi postea obuentura illi, qui semper spiritus dei fuerit, ante carnē quoq; ne ex hoc argumenteris prophetiā ad eum Christum pertinere, qui ut homo tantum ex solo censu Dauid, postea consecuturus sit dei sui spiritum. Sed quoniam exinde quo floruisset in carne sumpta ex stirpe Dauid, requiescere in illo omnis haberet operatio gratiæ spiritalis, & concessare & finem facere quantū ad Iudæos: sicut & res ipsa testatur, nihil exinde spirante penes illos spiritu creatoris, ablato à Iudæa sapiente & prudente architecto & consiliario & propheta, ut hæc sit lex & propheta usq; ad Ioannem: accipe nunc quomodo & à Christo in cœlum recepto charismata obuentura pronunciarit. Ascendit in sublimitatē, id est in cœlum. captiuam duxit captiuitatem, id est mortem uel humanam seruitutē, dedit data filijs hominum, id est donatiua quæ charismata dicimus. Eleganter filijs hominū ait, non passim hominibus, nos ostendens filios hominum, id est uere hominum Apostolorum, In Euangelio enim, inquit, ego uos generaui. Et filij mei, quos parturio rursus. Iam nunc & illa promissio spiritus absolute facta per Iohelē: In nouissimis temporibus effundam de meo spiritu in omnē carnem, & prophetabunt filij filiæq; eorum. Et super seruos & ancillas meas de meo spiritu effundam. Et utiq; si in nouissimos dies gratiam spiritus creator repromisit, Christus autem spiritalium dispensator in nouissimis diebus apparuit, dicente Apostolo: At ubi tempus expletum est misit deus filium suum: & rursus: Quia tempus iam in collecto est: apparet & de temporum ultimorū prædicatione, hanc gratiā spiritus, ad Christū prædicatoris pertinere. Cōpara deniq; species Apostoli & Esaiæ: Alij, inquit, datur per spiritū sermo sapiētiæ: statim & Esaias spiritū sapiētiæ posuit. Alij sermo sciētiæ: hic erit sermo intelligētiæ,

15

Charismata id est donatiua

& cōsilij. Alij fides in eodem spiritu: hic erit spiritus religionis & timoris dei. Alij donum curationū, alij uirtutū: hic erit ualentiæ spiritus. Alij prophetia, alij distinctio spirituū, alij genera linguarū, alij interpretatio linguarū: hic erit agnitionis spiritus. Vides Apostolum & in distributione facienda unius spiritus, & in specialitate interpretanda, prophetę conspirantem. Possum dicere ipsum qui corporis nostri per multa & diuersa membra, unitatē charismatum uariorū compagini adæquauit, eundem & corporis humani & spiritus sancti dominū ostendit, qui meritum charismatū noluerit esse in corpore

16 spiritus, quæ nec in corpore humano collocauit: qui de dilectione quoq; omnibus charismatibus præponenda, Apostolum instruxerit principali præcepto, quod probauit & Christus, Diliges dominum de totis præcordijs, & totis uiribus, & tota anima tua, & proximū tibi tanq; te. Quod & si in lege scriptum esset, cōmemorat in alijs linguis, & in alijs labijs locuturum creatorem. Cum hac cōmemoratione charisma linguarū confirmat, nec hic potest uideri alienum charisma creatoris prædicatione confirmasse. Aeque pręscribens silentium mulieribus in ecclesia, ne quid discendi duntaxat gratia loquantur (cæterum prophetandi ius & illas habere iam ostendit, cum mulieri etiā prophetanti uelamen imponit) ex lege accipit subijciendæ fœminę autoritatem, quam (ut semel dixerim) nosse non debuit nisi in destructionem. Sed ut iam à spiritalibus recedamus, res ipsæ probare debebunt, quis nostrū temere deo suo uindicet: quia nostræ parti posit opponi, hæc & si creator repromisit in suum Christum nondum reuelatū, ut Iudæis tantum destinatum, suas habitura in suo tēpore, in suo Christo, & in suo populo operationes. Exhibeat itaq; Marcion dei sui dona, aliquos prophetas, qui tamen non de humano sensu, sed de dei spiritu sint locuti, qui & futura prænunciarint & cordis occulta traduxerint. Aedat aliquē psalmū, aliquā uisionē, aliquā orationē, duntaxat spiritalem, in ecstasi, id est amentia, si qua linguæ interpretatio accesit. Probet etiā mihi, mulierē apud se prophetasse, ex illis suis sanctioribus fœminis magnidicam. Si hæc omnia facilius à me proferuntur, & utiq; conspirantia regulis & dispositionibus & disciplinis creatoris, sine dubio dei mei erit & Christus, & spiritus, & Apostolus. Habet professionē meam qui uoluerit eam exi-

17 gere. Interim Marcionites nihil huiusmodi exhibebit, qui tum etiam prenunciare, cuius magis Christus non dum sit reuelatus. Sicut meus expectandus est, qui à primordio prædicatus est, illius idcirco non est, quia non à primordio sit. Melius nos credimus in Christū futurū, q; hæreticus in nullum. Mortuorū resurrectionē quomodo quidā tunc negarint prius dispiciendum est. Vtiq; eodem modo quo & nūc. Si quidē semper resurrectio carnis negatur. Cæterum animam & sapientium plures diuinam uindicantes saluam repromittūt, & uulgus ipsum ea pręsumptione defunctos colit, qua animas eorum manere confidit. Cæterū corpora aut ignibus statim, aut feris, aut etiam diligentissime condita, temporibus tamē aboleri manifestum est. Si ergo carnis resurrectionē negātes Apostolus retundit, utiq; aduersus illos tuetur, quod illi negabant, carnis scilicet resurrectionem, Habes compendio respōsum. Cętera iam ex abundanti. Nam & ipsum quod Mortuorum resurrectio dicitur, exigit defendi proprietates uocabulorū. Mortuorū itaq; uocabulo non est nisi

Ecstasis

Forte, Qui timet iam

Philosophi. Vulgus defunctos colit

nisi quod amisit animam, de cuius facultate uiuebat. Corpus est quod amittit animam, & amittendo fit mortuum: ita mortui uocabulum corpori cõpetit. Porrò si resurrectio mortui est, mortuũ autẽ non aliud est quàm corpus, corporis erit resurrectio. Sic & resurrectionis uocabulum non aliam rem uindicat, quàm quæ cecidit. Surgere enim potest dici & quod omnino non cecidit, quod semper retro iacuit. Resurgere autem non est nisi eius quod cecidit. Iterum enim surgendo quia cecidit, resurgere dicitur, Re enim syllaba iterationi semper adhibetur. Cadere ergo dicimus corpus in terrã per mortem, sicut & res ipsa testatur. Ex dei lege corpori enim dictum est, Terra es & in terram ibis. Ita quod de terra est, ibit in terram. Hoc abit quod in terram ibit, hoc resurgit quod cadit. Quia per hominem mors, & per hominẽ resurrectio. Hic mihi & Christi corpus ostenditur in nomine hominis, qui constat ex corpore, ut sæpe iã docuimus. Quod si sic in Christo uiuificamur omnes, sicut mortificamur in Adam, quãdo in Adam corpore mortificamur, sic necesse est & in Christo corpore uiuificemur. Cæterũ similitudo non constat, si non in eadem substantia mortificationis in Adam, uiuificatio cõcurrat in Christo. Sed interposuit adhuc aliquid de Christo, & propter præsentem disceptationem non omittendum. Tanto magis enim probabitur carnis resurrectio, quanto Christũ eius dei ostendero, apud quem creditur carnis resurrectio. Cum dicit, oportet enim regnare eũ, donec ponat inimicos eius sub pedes eius: iam quidem & ex hoc ultorẽ deũ edicit, atque exinde ipsum qui hoc Christo repromiserit, sede ad dexteram meam donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum, uirgam uirtutis tuæ emittet dominus ex Sion, & dominabitur in medio inimicorum tuorum, Tecum. Sed necesse est, ad meam sententiam pertinere defendam eas scripturas, quas & Iudæi nobis auocare conantur. Dicunt denique hunc psalmum in Ezechiam cecinisse, quia is sederit ad dexteram templi, & hostes eius auerterit deus & absumpserit, propterea igitur & cætera, ante luciferum ex utero generaui te, in Ezechiam conuenire & in Ezechiæ natiuitatem. Nos ædimus Euangelia (de quorum fide aliquid utique iam in tanto opere istos confirmasse debemus) nocturna natiuitate declarantia dominum, ut hoc sit ante luciferum, & ex stella Magis intellecta, & ex testimonio angeli qui nocte pastoribus annunciauit natũ esse cum maxime Christum: & ex loco partus: in diuersorium enim ad noctem conuenitur. Fortasse an & mystice factum sit, ut nocte Christus nasceretur, lux ueritatis futurus ignorantiæ tenebris. Sed nec generaui te dixisset deus nisi filio puero. Nam & si de toto populo ait, filios generaui, sed non adiecit ex utero. Cur autem adiecit ex utero, tam uanè, quasi aliquis hominum ex utero natus dubitaretur, nisi quia curiosius uoluit intelligi in Christum, ex utero generaui te, id est ex solo utero sine uiri semine, carni deputans ex utero spiritus: quod & ipso hic accedit: Tu es sacerdos in æuum. Nec sacerdos autem Ezechias, nec in æuum, 18 & si fuisset. Secundum ordinem, inquit, Melchisedec. quid Ezechias ad Melchisedec altissimi sacerdotẽ, & quidem non circũcisum, qui Abrahã circũcisum iam accepta decimarũ oblatione benedixit? At in Christum cõueniet ordo Melchisedec, quoniã quidẽ Christus proprius & legitimus dei antistes, præputiati sacerdotij pontifex (tum in Nationib. cõstitutus, à quibus magis

suscipi

Conuersio Iudæorum ad Christum

suscipi habebat) cognituram se quandoque circumcisionẽ, & Abrahę gentem cum ultimo uenerit acceptatione & benedictione dignabit. Est & alius psalmus ita incipiens, Deus iudicium tuum regi da, id est Christo regnaturo, & iustitiam tuam filio regis, id est populo Christi. Filij enim eius sunt qui in ipso renascuntur. Sed & hic psalmus Salomoni canere dicetur, quæ tamen soli competunt Christo, docere non poterunt etiam cætera non ad Salomonem, sed ad Christum pertinere? Descendit, inquit, tanque imber super uellus, & uelut stillæ destillantes in terram: Placidum descensum eius & insensibilem describens de cœlo in carnem. Salomon autẽ & si descẽdit alicunde, non tamen sicut imber, quia non de cœlo. Sed simpliciora quæque proponam: Dominabitur, inquit, à mari ad mare, & à flumine usque ad terminos terræ. Hoc soli datum est Christo. Cæterũ Salomon uni & modicæ Iudææ imperauit. Adorabunt illum omnes reges, quem omnes, nisi Christũ? Et seruient ei omnes Nationes: cui omnes, nisi Christo? Sit nomen eius in æuum. Cuius nomen æternum nisi Christi? Ante solem manebit nomen eius. Ante solem enim sermo dei, id est Christus. Et benedicent in illo uniuersæ gentes. In Salomone nulla Natio benedicitur: in Christo uero omnis. Quid nunc si & deum eum iste psalmus demonstrat: & beatũ eum dicet: Quoniã benedictus dominus deus Israelis, qui facit mirabilia solus. Benedictũ nomen gloriæ eius, & replebitur uniuersa terra gloria eius. Contra, Salomon (audeo dicere) etiam quam habuit in deo gloriam amisit, per mulierem in idololatriam usque pertractus. Itaque cum in medio psalmo illud quoque positum sit, inimici eius puluerem lingent, subiecti utique pedibus ipsius, ad illud pertinebit, propter quod hunc psalmum & intuli & ad meam sententiã defendi, ut confirmauerim & regni gloriam, & inimicorũ subiectionẽ, secundum dispositionẽ creatoris, consecuturum, non alium credendum, quàm creatoris. Reuertamur nunc ad resurrectionem, cui & aliâs quidem proprio uolumine satisfecimus omnibus hæreticis resistentes, sed nec hic desumus propter eos qui illud opusculum ignorant. Quid, ait, facient qui pro mortuis baptizãtur, si mortui non resurgunt? Viderit institutio ista, Calendæ si forte Februariæ, respondebũt illi pro mortuis petere. Noli ergo Apostolum nouũ statim autorẽ aut cõfirmatorẽ eum denotare, ut tanto magis sisteret carnis resurrectionẽ, quãto illi qui uanè pro mortuis baptizarent, fide resurrectionis hoc facerent. Habemus illum alicubi unius baptismi definitorẽ. Igitur & pro mortuis tingi, pro corporibus est tingi; mortuũ enim corpus ostendimus. Quid facient qui pro corporibus baptizantur, si corpora non resurgunt? Atque adeo recte hunc gradũ figimus, ut & Apostolus secundã discrepationẽ æque de corpore induxerit. Sed dicent quidã: Quomodo mortui resurgent? Quo aũt corpore uenient? Defensa etenim resurrectione quę negabat, cõsequẽs erat de qualitate corporis retractare, quæ non uidebatur. Sed de ista cũ alijs cõgredi cõuenit. Marcion enim in totũ carnis resurrectionẽ non admittens, & soli animæ salutẽ repromittens, non qualitatis, sed substantiæ facit quæstionem. Porrò & ex his manifestissime obducitur quæ Apostolus ad qualitatẽ corporis tractat propter illos qui dicũt, Quomodo resurgent mortui? Quo aũt corpore uenient? Iam enim prędicauit resurrecturum esse corpus, id de corporis qualitate tractauit. Denique si pro-

Liber de resurrectione carnis

19

Calendæ Februariæ

Gradum figere

si proponit exempla grani tritici, uel alicuius eiusmodi, quibus det corpus deus prout uolet, si unicuiq; seminum, proprium ait esse corpus, ut aliam quidem carnem hominum, aliam uero pecudum & uolucrum, & corpora cœlestia atq; terrena, & aliam gloriam solis, & lunę aliam, & stellarũ aliam, nónne carnalem & corporalem portendit resurrectionẽ, quam per carnalia & corporalia exempla cõmendat, nónne etiã ab eo deo eam spondet à quo sunt & exempla? Sic & resurrectio, inquit. Quomodo? Sicut & granum corpus seritur, corpus resurgit. Seminationẽ deniq; uocauit dissolutionẽ corporis in terram, quia seritur in corruptela, in honestatẽ, in uirtutẽ. Cuius ille ordo in dissolutione, eius & hic in resurrectione corporis, scilicet sicut & granum. Cæterum si auferas corpus resurrectioni quod dedisti dissolutioni, ubi consistet diuersitas exitus? Proinde & si seritur animale, resurgit spiritale. Et si habet aliquod proprium corpus anima uel spiritus, ut posit uideri corpus animale animam significare, & corpus spiritale spiritũ, non ideo animam dicit in resurrectione spiritũ futurã, sed corpus, quod cum anima nascẽdo & per animam uiuendo, animale dici capit, futurũ spiritale, dum per spiritũ surgit in æternitatem. Deniq; si non anima, sed caro seminatur in corruptela dum dissoluitur in terram, iam non anima erit corpus animale, sed caro quæ fuit corpus animale. Siquidem de animali efficitur spiritale, sicut & infra dicit: Non primum quod spiritale. Ad hoc enim & de ipso Christo præstruit, Factus primus homo Adam, in animam uiuam, nouissimus Adam in spiritum uiuificantem, licet stultissimus hæreticus noluerit ita esse. Dominum enim posuit nouissimum, pro nouissimo Adam, ueritus scilicet ne si & dominum nouissimũ haberet Adam, & eiusdem Christum defenderemus in Adam nouissimo cuius & primum. Sed falsum relucet. Cur enim primus Adam nisi quia & nouissimus Adam? Non habent ordinẽ inter se ñisi paria quæq;, & eiusdem uel nominis, uel substantiæ, uel autoris. Nam et si potest in diuersis quoq; esse aliud primum, aliud nouissimũ, sed unius autoris. Cęterum si & autor alius, & ipse quidem potest nouissimus dici. Quod tamẽ intulerit primũ est, nouissimum autem si primo par sit. Par autẽ primo non est, quia non eiusdem autoris est. Eodem modo & in nomine hominis reuincetur. Primus, inquit, homo de humo terrenus, secundus dominus de cœlo. Quare secũdus si non homo quod & primus? Aut nunquid & primus dominus, si & secundus? Sed sufficit, si in Euangelio filium hominis adhibet Christum & hominem, & in homine Adam eum negare non poterit. Sequentia quoq; eum comprimũt. Cum enim dicit Apostolus, qualis qui de terra, homo scilicet, tales et terreni homines utiq;. Ergo & qualis qui de cœlo homo, tales & qui dè cœlo homines. Non enim poterat hominibus terrenis nõ homines cœlestes opposuisse, ut statũ ac spem studiosius distingueret in appellationis societate. Statu enim ac spe dicit terrenos atq; cœlestes homines, tamen ex pari, qui secundum exitum aut in Adam aut in Christo deputantur. Et ideo iam ad exhortationem spei cœlestis, Sicut portauimus, inquit, imaginem terreni, portemus & imaginẽ cœlestis, non ad substantiam ullam referens resurrectionis, sed ad præsentis temporis disciplinã. Portemus, eñ, inquit, non portabimus, pręceptiue, non promissiue, uolẽs nos sicut ipse incessit ita incedere, & à terreni, id est ueteris hominis

minis imagine abſcedere, quæ eſt carnalis operatio. Deniq; quid ſubiungit? Hoc enim dico fratres, quia caro & ſanguis regnũ dei non poſsidebunt: Opera ſcilicet carnis & ſanguinis. Quibus & ad Galatas ſcribens, abſtulit dei regnum, ſolitus & aliâs ſubſtantiam pro operibus ſubſtantiæ ponere, ut cum dicit, Eos qui in carne ſunt deo placere non poſſe. Quãdo enim placere deo poterimus, niſi dum in carne hac ſumus? Aliud tempus, operationis nullum opinor eſt. Sed ſi in carne quanq; conſtituti, carnis opera fugiamus, tum non erimus in carne, dum non in ſubſtantia carnis non ſumus, ſed in culpa. Quod ſi in nomine carnis, opera non ſubſtantiam carnis iubemur exponere, operibus ergo carnis non ſubſtantiæ carnis in nomine carnis denegatur dei regnum. Non enim id damnatur in quo male fit, ſed id quod fit. Venenum dare ſcelus eſt, calix tamen in quo datur reus non eſt. Ita & corpus carnalium operum uas eſt, anima eſt autem quæ in illo uenenum alicuius mali facti temperat. Quale eſt autem, ut ſi anima auctrix operũ carnis merebitur dei regnum, per expiationem eorum quæ in corpore admiſit, corpus miniſtrũ ſolummodo, in damnatione permaneat? Venefico abſoluto, calix erit puniendus? Et tamen non utiq; carni defendimus dei regnum, ſed reſurrectionẽ ſubſtantiæ ſuæ, quaſi ianuam regni per quam aditur. Cæterũ aliud reſurrectio, aliud regnum. Primo enim reſurrectio, dehinc regnum. Reſurgere itaq; dicimus carnem, ſed mutatam conſequi regnum. Reſurgent enim mortui incorrupti, illi ſcilicet qui fuerant corrupti dilapſis corporibus in interitum. Et nos mutabimur in atomo, in oculi momentaneo motu. Oportet enim corruptiuum hoc, tenens utiq; carnem ſuam dicebat Apoſtolus, induere incorruptelã, & mortale hoc immortalitatem, ut ſcilicet habilis ſubſtantia efficiatur regno dei. Erimus enim ſicut angeli. Hæc erit demutatio carnis, ſed reſuſcitatæ. Aut ſi nulla erit, quomodo induet incorruptelam, & immortalitatem? Aliud igitur facta per demutationẽ, tũc cõſequet̃ dei regnũ, iam non caro nec ſanguis, ſed quod illi corpus deus dederit. Et ideo recte Apoſtolus, Caro & ſanguis regnũ dei non cõſequet̃, demutationi illud adſcribens quę accedit reſurrectioni. Si aũt, tunc fiet uerbũ, quod ſcriptũ eſt apud creatorẽ, Vbi eſt mors uictoria? Vbi cõtẽtio tua? Vbi eſt mors aculeus tuus? Verbũ aũt hoc creatoris eſt, per Prophetam: eius erit & res, id eſt regnum, cuius & uerbum fiet in regno. Nec alij deo gratias dicit quod nobis uictoriam utiq; de morte referre præſtiterit, quàm illi à quo uerbum inſultatorium de morte & triumphatorium accepit.

Caro · *Reſurrectio, ianua regni cœleſtis* · 21 · *Accedit, pro accidit* · *Verbum inſultatorium & triumphatorium*

DE EPISTOLA SECVNDA AD CORINTHIOS.

SI deus cõmune uocabulum factum eſt uitio erroris humani, quatenus plures dei dicuntur atq; creduntur in ſeculo, benedictus tamen deus domini noſtri Ieſu Chriſti non alius quàm creator intelligetur qui & uniuerſa benedixit: habes Geneſim, Et ab uniuerſis benedicitur, habes Danielem. Proinde ſi pater poteſt dici ſterilis dei nullius magis nomine quàm creatoris, miſericordiarum tamẽ pater idem erit qui miſericors, & miſerator, & miſericordiæ plurimus eſt dictus: habes apud Ionã cum ipſo miſericordiæ exemplo, quam Niniuitis exorantibus præſtitit, facilis & Ezechiæ fletibus flecti, & Achab marito Iezabel deprecãti ſanguinẽ ignoſcere Nabuthæ, & Dauid agnoſcenti delictũ ſtatim indulgere, malens ſcilicet pœnitentiã peccatoris quàm mortem

tem,utiq; ex misericordiæ affectu. Si quid tale Marcionis deus ædidit uel e- 22
dixit, agnoscam patrẽ misericordiarũ. Si uero ex eo tempore hunc titulum ei
asscribit,quo reuelatus,quasi exinde sit pater misericordiarum, quo liberare
instituit genus humanũ:atquin & nos ex eo tempore negamus illum,ex quo
dicitur reuelatus.non potest igitur aliquid ei asscribere, quem tunc ostendit,
cum aliquid ei asscribit. Si enim prius cõstaret eum esse,tunc & asscribi ei po-
test. Accidens enim est quod asscribitur:accidentia aũt antecedit ipsius rei o- Accidens
stensio cui accidunt. Maxime cũ iam alterius est,quod asscribitur ei,qui prius
non sit ostẽsus,tanto magis negabitur esse, quanto per quod affirmatur esse,
eius est qui iam ostẽsus est. Sic & testamentũ nouum non alterius erit, q̃ qui
illud repromisit:& si non litera,at eius spiritus,hoc erit nouitas. Deniq; qui li
teram tabulis lapideis inciderat, idem & de spiritu edixerat, Effundã de meo
spiritu in omnẽ carnem. Et si litera occidit, spiritus uero uiuificat, eius utrũq;
est qui ait,Ego occidam & ego uiuificabo,percutiam & sanabo. Olim dupli-
cem uim creatoris uindicamus & iudicis & boni,litera occidentis per legem,
& spiritu uiuificantis per Euangeliũ. Non possunt duos deos facere, qui & si
diuersa,apud unũ recenseri prçuenerunt. Cõmemorat & de uelamine Moysi
quo faciem tegebat incontemplabilẽ filijs Israel. Si ideo ut claritatẽ maiorem
defenderet noui testamenti, quod manet in gloria, q̃ ueteris quod euacuari
habebat,hoc & meæ cõuenit fidei præponenti Euangeliũ legi, & uide ne ma
gis meæ. Illic enim erit superponi quid, ubi fuerit & illud cui superponitur.
At cũ dicit, Sed obtusi sunt sensus mundi, non utiq; creatoris, sed populi qui
in mundo est. De Israel enim dicit, ad hodiernũ usq; uelamen id ipsum in cor
de eorum. Figuratum ostendit fuisse uelamen faciei in Moyse,uelaminis cor-
dis in populo,quia nec nunc apud illos perspiciatur Moyses corde, sicut nec
facie tunc. Quid est ergo adhuc uelatũ in Moyse quod pertineat ad Paulum,
si Christus creatoris à Moyse prædicatus nondũ uenit? quomodo iam oper-
ta & uelata adhuc denotantur corda Iudæorũ,nondum exhibitis prædicatio
nibus Moysi,id est de Christo in quo eum intelligere deberent? Quid ad A- 23
postolum Christi alterius,si dei sui sacramenta Iudæi non intelligebant, nisi
quia uelamen cordis illorũ ad cæcitatẽ qua non perspexerant Christũ Moysi
pertinebat? Deniq; quod sequitur, Cum uero cõuerterit ad deum auferetur
uelamen,hoc Iudæo proprie dicit apud quem & est uelamẽ Moysi: qui cum
transierit in fidẽ Christi,intelligit Moysen de Christo prædicasse. Cæterum
quomodo auferetur uelamentũ creatoris in Christo dei alterius, cuius sacra-
menta uelasse non potuit creator,ignoti uidelicet ignota? Dicit ergo nos iam
aperta facie,utiq; cordis quod uelatũ est in Iudæis, cõtemplantes Christum,
eadem imagine trãsfigurari à gloria,qua scilicet & Moyses transfigurabatur
à gloria domini in gloriã:ita corporalẽ Moysi illuminationẽ de cõgressũ do-
mini,& corporale uelamen de infirmitate populi proponens, & spiritalẽ re-
uelationẽ,& spiritalem claritatẽ in Christo superducens,tanq; à domino,in-
quit,spirituũ,totũ ordinẽ Moysi,figurã ignorati apud Iudæos,agniti uero a-
pud nos Christi fuisse testatur. Scimus quosdã sensus ambiguitatẽ pati pos-
se,de sono pronũciationis, aut de modo distinctionis, cum duplicitas earum
intercedit. Hanc Marcion captauit sic legendo, in quibus deus æui huius: ut

creatorẽ ostendens deum huius æui, alium suggerat deum alterius æui. Nos contra sic distinguendum dicimus, In quibus deus. Dehinc, æui huius excæcauit mentes infidelium: in quibus, Iudæis infidelibus in quibus opertum est aliquibus Euangelium adhuc sub uelamine Moysi. Illis enim deus labijs diligentibus eum, corde autem longe absistentibus ab eo, minatus fuerat, Aure audietis & non audietis, Oculis uidebitis & non uidebitis, Et nisi credideritis, nec intelligetis, Et auferam sapientiam sapientium, & prudentiã prudentium irritam faciam. Hæc autẽ non utiq; de Euangelio dei ignoti abscondendo minabatur. Ita & si huius æui deus, sed infidelium huius æui excæcat cor, quod Christum eius non ultro recognouerint, de scripturis intelligendum. Et positũ in ambiguitate distinctionis hactenus tractasse ne aduersario prodesset contentus uictoriæ, næ ultro possum & in totũ contentionẽ hanc præterisse. simpliciori responso præ manu erit, esse huius æui dominũ, diabolum interpretari, qui dixerit Propheta referente, Ero similis altissimi, ponã in nubibus thronum meum; sicut & tota huius æui superstitio illi mancipata est, qui excæcet infidelium corda, & in primis apostatæ Marcionis. Deniq; non uidit occurrentem sibi clausulam sensus, quoniam deus qui dixit ex tenebris lucem lucescere, reluxit in cordibus nostris ad illuminationẽ agnitionis suæ. In persona Christi quis dixit fiat lux? Et illuminatione mundi quis Christo ait? Posui te in lumen Nationũ sedentiũ scilicet in tenebris, & in umbra mortis. Cui respondet spiritus in psalmo ex prouidentia futuri, Significatum est, inquit, super nos lumen personæ tuæ domine. Persona autẽ dei Christus dominus. Vnde & Apostolus supra, Qui est imago, inquit, dei. Igitur si Christus persona creatoris dicentis, fiat lux, & Christus & Apostoli, & Euangelium, & uelamen & Moyses, & tota series secundũ testimoniũ clausulæ creatoris est, dei huius æui, certe non eius qui nunq; dixit, Fiat lux. Prætereo hic

24 & de alia epistola quam nos ad Ephesios præscriptã habemus, hæretici uero ad Laodicenos. Ait enim meminisse Nationes quod illo in tempore cũ essent sine Christo, alieni ab Israele sine cõuersatione & testamẽtis, & spe promissionis, etiã sine domino essent, in mũdo utiq;, & si de creatore. Ergo si Nationes sine deo dixit esse, deus autẽ illis diabolus est non creator, apparet dominum æui huius eum intelligendum quem Nationes pro deo receperunt, non creatorem quem ignorant: Quale est aũt ut non eiusdem habeatur thesaurus in fictilibus uasis nostris, cuius & uasa sunt? Nam si gloria dei est in fictilibus uasis tantũ thesauri haberi, uasa autem fictilia creatoris sunt, ergo & gloria creatoris est, cuius uasa eminentiam uirtutis dei sapiunt, & uirtus ipsa. Quia propterea in uasa fictilia cõmissa sunt, ut eminentia eius probaretur. Cæterũ iam non erit alterius dei gloria, ideoq; nec uirtus, sed magis dedecus & infirmitas cuius eminentiã fictilia & quidem aliena ceperũt. Quod si hæc sunt fictilia uasa in quibus tanta nos pati dicit, in quibus etiã mortificationẽ circumferimus dei, satis ingratus deus & iniustus, si non & hãc substantiã resuscitaturus est, in qua pro fide eius tanta tolerantur, in qua & mors Christi circumfertur, in qua & eminentia uirtutis consecratur. Sed enim proponit ut & uita Christi manifestetur in corpore nostro, scilicet sicut & mors eius circumfertur in corpore. De qua ergo Christi uita dicit? Qua nunc uiuimus in illo? Et quomodo

in sequentibus nõ ad uisibilia nec ad temporalia, sed ad inuisibilia & ad æterna, id est nõ ad præsentia, sed ad futura exhortatũ? Quod si de futura uita dicit Christi, in corpore eam dicẽs appariturã, manifeste carnis resurrectionẽ prædicauit, exteriorẽ quidem hominem nostrũ corrumpi dicẽs, & nõ quasi æterno interitu post mortẽ: uerũ laboribus & incõmodis, de quibus præmisit adijciens, Et nõ deficiemus. Nam & interiorẽ hominẽ nostrum renouari de die in diem dicens, hic utrunq; demõstrat, & corporis corruptionẽ ex uexatione tentationũ, & animi renouationẽ ex contemplatione promissionũ. Terreni domicilij nostri. nõ sic ait habere nos domũ æternam, nõ manu factam, in cœlo, quia quæ manu facta sit creatoris intereat, in totum dissoluta post mortẽ. Hæc enim ad mortis metum & ad ipsius dissolutionis cõtristationem consolandam, retractans etiã per sequentia manifestius, cum subijcit, ingemere nos de isto tabernaculo corporis terreni, quod de cœlo est superinduere cupientes. Siquidẽ & despoliati nõ inueniemur nudi, id est recipiemus quod despoliati sumus, id est corpus. Et rursus, Etenim qui sumus in isto tabernaculo corporis ingemimus quòd grauemur, nolentes exui, sed superindui. Hic enim expressit, quod in prima epistola strinxit, Et mortui resurgẽt incorrupti, qui 25 iam obierunt: & nos mutabimur, qui in carne fuerimus deprehensi à deo. Et illi eñ resurgẽt incorrupti, recepto scilicet corpore, & quidem integro ut ex hoc sint incorrupti: & hi propter temporis ultimũ iam momentũ, & propter merita uexationum antichristi, compendium mortis sed mutati consequentũ, superinduti magis quod de cœlo est, q̃ exuti corpus. Ita si hi super corpus induent cœleste illud, utique & mortui recipient corpus super quod & ipsi induant incorruptelam de cœlo: quia & de illis ait, necesse est corruptiuũ istud induere incorruptelam, & mortale istud immortalitatem. Illi induunt cum receperint corpus, isti superinduunt quia nõ amiserint corpus: & ideo nõ temere dixit, nolentes exui corpore, sed superindui, id est nolentes mortem experiri, sed uita præueniri: uti deuoretur mortale hoc à uita, dum eripitur morti per superindumentũ demutationis. Ideo quia ostendit hoc melius esse ne cõtristemur mortis si forte præuentu, & arrabonem nos spiritus dicit à deo habere, quasi pignoratos in eandem spem superindumenti: & abesse à domino q̃ diu in carne sumus, ac propterea debere boni ducere abesse potius à corpore & esse cum domino, ut mortem libenter excipiamus: atq; adeò omnes ait nos oportere manifestari ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque quæ per corpus admisit, siue bonum siue malum. Si enim tunc retributio meritorum, quomodo iam aliqui cum deo poterunt deputari? Et tribunal autem nominando, & dispunctionem boni ac mali operis, utriusq; sententiæ iudicem ostendit, & corporum omnium repræsentationẽ confirmauit. Non enim poterit quod corpore admissum est, nõ corpore iudicari. Iniquus enim deus, si nõ per id punitur quis aut iuuatur, per quod operatus est. Si qua ergo conditio noua in Christo, uetera transierũt, ecce noua facta sunt omnia, impleta est Esaiæ prophetia. Si etiam iubet ut mundemus nos ab inquinamẽto carnis & sanguinis, nõ substantiam capere regnum dei: si & uirginẽ sanctã destinat, ecclesiam assignare Christo utiq; ut spõsam spõso: nõ potest imago cõiungi inimico ueritatis rei ipsius. Si & pseudapostolos dicit operarios dolosos transfi

Conuersationis non prædicationis adulteratæ rei

guratores sui per hypocrisin scilicet, conuersationis non prædicationis adulteratæ reos taxat, adeo de disciplina non de diuinitate dissidebatur. Si transfiguratur satanas in angelum lucis, non potest hoc dirigi in creatorem. Deus enim, non angelus, creator: in deum lucis, non in angelum, trãsfigurare se dictus esset, si non eum Satanã significaret, quem & nos & Marcion angelum nouimus de paradiso. Suus stilus est ad omnem quam patitur quæstionẽ. Hic illud forte mirabor si proprium potuit habere paradisum deus, nullius terrenæ dispositionis, nisi si etiã paradiso creatoris precario usus est sicut & mundo. Et tamen hominẽ tollere ad cœlum creatoris exemplum est in Helia. Magis uero mirabor dominum optimum percutiendi & sæuiendi alienum, nec propriũ saltem, sed creatoris angelum Satanæ colaphizando Apostolo suo applicuisse, & ter ab eo obsecratum non concessisse. Emendat igitur & deus Marcionis secundum creatorẽ, elatos æmulantem, ut deponentem scilicet de solio dynastas. Aut nunquid ipse est, qui & in corpus Iob dedit Satanæ potestatem, ut uirtus in infirmitate comprobaretur? Quid et formam legis adhuc tenet Galatarũ castigator, in tribus testibus præfiniens staturũ omne uerbũ? Quid & non parsurum se peccatoribus cõminatur, lenissimi dei prędicator? Imò & ipsam durius agendi in præsentia potestatem à domino datam sibi affirmat. Nega nunc hæretice timeri deum tuum, cuius Apostolus timebatur.

26

DE EPISTOLA AD ROMANOS.

QVando opusculum profligatur, breuiter iam retractanda sunt quæ rursus occurrunt, quædam uero tramittenda quæ sæpius occurrerũt. Piget de lege adhuc congredi, quoties probaueram concessionem eius, nullum argumentum præstare diuersi dei, in Christo prædicatam scilicet, & repromissam in Christum apud creatorem quatenus & ipsa epistola legem plurimum uidetur excludere. Sed & iudicem deum ab Apostolo circumferri sæpe iam ostendimus, & in iudice ultorem, & creatorẽ in ultore. Itaq; & hic cum dicit, Non enim me pudet Euangelij: Virtus enim dei est in salutem omni credenti, Iudæo & Græco, quia Iustitia dei in eo reuelatur, ex fide in fidem: Sine dubio & Euangeliũ & salutẽ iusto deo deputat, non bono, ut ita dixerim secundum hæretici distinctionẽ, transferenti ex fide legis in fidem Euangelij, suæ uticq; legis, & sui Euangelij. Quoniã & iram dicit reuelari de cœlo super impietatẽ & iniustitiã hominũ qui ueritatẽ in iniustitia detineãt. Cuius dei ira? uticq; creatoris. Ergo & ueritas eius erit, cuius & ira quæ reuelari habet in ultionem ueritatis. Etiam adijciens, Scimus autem iudicium dei secundum ueritatem esse, & iram ipsa probauit, ex qua uenit iudicium pro ueritate, & ueritatem rursus eiusdem dei confirmauit, cuius iram probauit probando iudicium: Aliud est si ueritatem dei alterius in iniustitia detentam creator iratus ulciscitur. Quantas autẽ foueas in ista uel maxime epistola Marcion fecerit, auferendo quę uoluit, de nostri instrumenti integritate parebit. Mihi sufficit quæ proinde eradenda non uidit, quasi negligentias & cæcitates eius accipere. Si enim iudicabit deus occulta hominum, tam eorum qui in lege deliquerunt, quàm eorum qui sine lege, quia & hi legem ignorant, & natura faciunt quæ sunt legis: uticq; is deus iudicabit cuius sunt & lex, & ipsa natura, quæ legis est instar, ignorantibus legem: iudicabit autẽ quomodo? Secundũ Euangelium

gelium,inquit,per Christum.Ergo & euangelium & Christus illius sunt,cu-ius & lex & natura,quæ per euangelium & Christum uindicabunt,adeò illo iudicio dei quod & supra secundũ ueritatē. Ergo quâ defendenda reuelet de cœlo ira,non nisi à deo iræ:ita & hic sensus pristino cohærens,in quo iudiciũ creatoris edicitur,nõ potest in alium deum referri,qui nec iudicat nec irascit, sed in illum cuius hęc sunt, iudiciũ dico & ira,etiam illa ipsius sint necesse est, per quem hæc habent transigi euangelium & Christus.& ideo uehit in trans 27 gressores legis,docentes non furari,& furantes,ut homo dei legis,nõ ut creatorem ipsum his modis tangens,qui & furari uetans fraudem mandauerit in Ægyptios auri & argenti,quemadmodum & cætera in illum retorquet.Scilicet Apostolus uerebatur conuiciũ deo palàm facere,à quo nõ uerebatur diuertisse? Adeò autem Iudæos incesserat, ut ingesserit propheticam increpationem,Propter uos nomen dei blasphematur.Quàm ergo peruersum,ut ipse blasphemaret eum,cuius blasphemandi causa malos exprobrat.Præfert & circuncisionē cordis præputiationi:apud deum legis,est facta circũcisio cordis non carnis,spiritu non litera.Quod si hæc est circuncisio Hieremię,& circuncidemini præputia cordis,sicut & Moyses, circuncidemini duricordiam uestram:eius erit spiritus circuncidens cor, cuius & litera metens carnē eius: & Iudæus qui in occulto,cuius & Iudæus in aperto:quia nec Iudæũ nominare uellet Apostolus nõ Iudæorum dei seruum. Tunc lex,nunc iustitia dei per fidem Christi.Quæ est ista distinctio?Seruiuit deus tuus dispositioni creatoris,dans ei tempus & legi eius:An eius tunc cuius & nunc? eius lex, cuius & fides Christi distinctio dispositio nunc est,nõ deorum.Monet iustificatos ex fide Christi,nõ ex lege pacem ad deum habere.Ad quem?Cuius nusquã fuimus hostes,an cuius legi & naturę rebellauimus?Nam si in eum cõpetit pax, cum quo fuit bellũ,ei & iustificabimur,& eius erit Christus, ex cuius fide iustificabimur,ad cuius pacem cõpetit redigi,hostes eius aliquãdo.Lex aũt,inquit,subintroiuit ut abundaret delictum.Quare?ut superabundaret, inquit, gratia.Cuius dei gratia,si nõ cuius & lex?nisi si creator ideo legem intercalauit,ut negocium procuraret gratiæ dei alterius & quidem æmuli,ne dixerim ignoti,ut quemadmodum apud ipsum regnauerat peccatũ in mortem, ita & gratia regnaret in iustitia, in uitam per Iesum Christum aduersarium ipsius. Propter hoc omnia concluserat lex creatoris sub delictum, & totũ mundum deduxerat in reatum, & omne os obstruxerat ne quis gloriaretur per illam: ut gratia seruaretur in gloriam Christi nõ creatoris, sed Marcionis. Possum & hic de substantia Christi præstruere,ex prospectu quęstionis subsecuturę. Mortuos enim nos,inquit,legi.Ergo corpus Christi & potest corpus cõtendi,nõ statim caro.Sed & quæcunq; substantia sit, cum eius nominat corpus quem subijcit ex mortuis resurrexisse, nõ potest aliud corpus intelligi quàm carnis,in quam lex mortis est dicta. Ecce autem & testimonium perhibet legi,& causa delicti eam excusat.Quid ergo dicemus?Quia lex peccatũ?Absit. Erubesce Marcion:Absit,abominatur Apostolus criminationem legis. Sed 28 ego delictum nõ scio nisi per legem.O summum ex hoc prȩconium legis,per quã liquuit delictũ latere.Non ergo lex seduxit,sed peccatũ per præcepti occasionē. Quid deo imputas legis,quod legi eius Apostolus imputare non au

det? Atquin & accumulat: lex sancta & præceptū eius iustum & bonū. Si taliter ueneratur legē creatoris, quomodo ipsum destruat nescio. Quis discernit duos deos, iustum alium, bonū alium, cum is utrunq; debeat credi, cuius pręceptum & bonū & iustum est. Si autem & spiritalem confirmat legē, utiq; & propheticam, utiq; & figuratā. Debeo enim & hinc constituere Christum in lege figurate prædicatū, quo nec à Iudæis omnibus potuerit agnosci. Hunc si pater misit in similitudinē carnis peccati, nō ideo phātasma dicetur caro quæ in illo uidebatur. Peccatū enim carni supra asscripsit, & illam fecit legē peccati habitantē in mēbris suis, & aduersantē legi sensus: ob hoc igitur missum filium in similitudinē carnis peccati, ut peccati carnē simili substātia redimeret, id est carne, quæ peccatrici carni similis esset, cum peccatrix ipsa nō esset. nam & hæc erit dei uirtus, in substantia pari perficere salutē. Non enim magnum, si spiritus dei carnē remediaret, sed si caro consimilis peccatrici, dum caro est, sed nō peccati. Ita similitudo ad titulum peccati pertinebit, nō ad substantiæ mendacium. Nam nec addidisset, peccati, si substātiæ similitudinem uellet intelligi, ut negaret ueritatē. Tantum enim carnis posuisset, nō & peccati. Cum uero tunc sic struxit, carnis peccati, & substantiam cōfirmauit, id est carnem, & similitudinem ad uitium substantiæ retulit, id est ad peccatū. Puta nunc similitudinem substantiæ dictam, nō ideo negabitur substantię ueritas. Cur ergo similis uera? Quia uera quidem sed non ex semine de statu simili, sed uera de censu, non uero dissimilis. Cæterum similitudo in contrarijs nulla est. Spiritus non diceretur carnis similitudo, quia nec caro similitudinem spiritus caperet, sed phantasma diceretur, si id quod nō erat uidebatur. Similitudo autē dicitur, cū est quod uidet. Est em̄, dū alterius par est. Phantasma aūt quia hoc tantū est, nō est similitudo. Et hic autem ipse edisserens, quomodo nolit esse nos in carne, cū simus in carne, ut scilicet non simus ex operibus carnis, ostendit hac ratione scripsisse, Caro & sanguis regnum dei consequi non possunt, non substantiam damnans, sed opera eius: quæ quia possunt nō admitti à nobis in carne adhuc positis, non ad reatum substantiæ, sed ad conuersationis pertinebunt. Item si corpus quidem mortuum propter delictum (adeo non animæ sed corporis mors est) spiritus autem uita propter iustitiam, cui mors obuenit propter delictum, id est corpori. Non enim alicui restituitur nisi qui illud amisit, & ita erit resurrectio mortuorum, dum est corporum. Nam subiungit, Qui suscitauit Christum à mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra. Adeo & carnis resurrectionem confirmauit, absq; qua nec corpus aliud dici capit, nec mortale aliud intelligi, & Christi substantiam corporalem probauit. Siquidem proinde uiuificabuntur & mortalia corpora nostra, quemadmodum & ille resuscitatus est, nō aliàs proinde, nisi quia in corpore. Salio & hic amplissimum abruptum intercisæ scripturæ, sed apprehendo testimonium perhibentem Apostolum Israeli quod zelum dei habeant, sui utiq;, nō tamen per scientiam. Deum enim, inquit, ignorantes, & suam iustitiam sistere quærentes, non subiecerunt se iustitiæ dei. Finis enim legis Christus in iustitia omni credenti. Hic erit argumentatio hæretici, quasi deum superiorem ignorauerint Iudæi, qui aduersus eum iustitiam suam, id est legis suæ constituerint, nō recipientes Christum finē legis. Cur ergo & zelo eorū erga deum

proprium

proprium testimonium perhibet, si non & inscientiam erga eundem deũ eis exprobrat? quòd zelo quidem dei agerentur, sed non per scientiam, ignorantes scilicet eum dum dispositiones eius in Christo ignorant consummationem legi statuturo, atq; ita suã iustitiã tuentur aduersus illum. Atq; adeò ipse creator & ignorantiam erga se eorũ contestatur, Israel me nõ agnouit, & populus meus me nõ intellexit: & quod iustitiã suam magis sisterent, docentes doctrinas præcepta hominũ, necnõ & cõgregati essent aduersus dominũ & aduersus Christum ipsius, ex inscitia scilicet. Nihil igitur potest in aliũ deum exponi quod cõpetit in creatorẽ, quia & aliàs immerito Apostolus Iudæos de ignorantia suggillasset, erga deũ ignotũ. Quid enim deliquerant, si iustitiã dei sui aduersus eum sistebant, quẽ ignorabant? Atquin exclamat, O profundum diuitiarũ & sapientiæ dei, & inuestigabiles uiæ eius. Vnde irę eruptio? ex recordatione scilicet scripturarum quas retro reuoluerat, ex cõtemplatione sacramentorum quæ supra disseruerat in fidem Christi, ex lege uenientem. Hæc si Marcion de industria erasit, quid Apostolus eius exclamat, nullas intuens diuitias dei tam pauperis & egeni, q̃ qui nihil condidit, nihil prædicauit, nihil deniq; habuit, ut qui in aliena descẽdit? Sed enim & opes & diuitiæ creatoris olim absconditæ, nunc reseratæ. Sic enim repromiserat: Et dabo illis thesauros occultos, inuisibiles aperiam eis. Inde ergo exclamatũ est: O profundum diuitiarũ & sapientiæ dei, cuius iam thesauri patebant. Id Esaiæ, & sequentia de eiusdem prophetæ instrumento: Quis enim cognouit sensum domini, aut quis cõsiliarius eius fuit? quis porrexit ei, & retribuetur illi? qui tanta de scripturis ademisti, quid ista seruasti, quasi non & hæc creatoris? Plane noui dei præcepta, uideamus. Odio, inquit, habentes malum, & bono adhærentes. Aliud est enim apud creatorem, Auferte malum de uobis, & declina à malo & fac bonũ. Amore fraternitatis inuicem affectuosi: non enim idipsum est, Diliges proximum tanquam te. Spe gaudẽtes, utiq; dei. Bonum est enim sperare in dominum, quàm sperare in magistratus. Pressurã sustinẽtes: Exaudiet enim te dominus in die pressuræ: habes psalmum. Benedicite, & nolite maledicere. Quis hoc docebit, q̃ qui omnia benedictionibus condidit? Non altum sapientes, sed humilibus assentantes, ne sitis apud uos sapientes. Væ enim audiunt per Esaiam. Malum pro malo nemini retribueritis, & malitię fratris tui ne memineritis. Nec uosmetipsos ulciscentes. Mihi enim uindictam, & ego uindicabo, dicit dominus. Pacem cum hominibus habetote: ergo & legalis talio non retributionem iniuriæ permittebat, sed inceptionem metu retributionis comprimebat. Merito itaq; totam creatoris disciplinam principali præcepto eius conclusit: Diliges proximum tanquam te. Hoc legis supplementum, si ex ipsa lege est, quis sit deus legis, iam ignoro: metuo ne deus Marcionis. Si uero euangelium Christi hoc præcepto adimpletur, Christi autem non est creatoris, quo iam contẽdimus, dixerit Christus an non, Ego nõ ueni legẽ dissoluere, sed implere? Frustra de ista sententia neganda Pontus laborauit. Si euangelium legem non adimpleuit, ecce lex euangeliũ adimpleuit. Bene autem quod & in clausula, tribunal Christi cõminatur, utiq; iudicis & ultoris, utiq; creatoris, illum certe constituens promerendum quem intentat timendum, etiam si alium prædicaret.

Ironia

30 *Præceptum principale*

DE EPISTOLA AD THESSALONICENSES PRIMA

Breuioribus quoque epistolis non pigebit intẽdere. Est sapor & in paucis. Occiderant Iudæi prophetas suos. Possum dicere, Quid ad Apostolum dei alterius & quidem optimi, qui nec suorũ delicta damnare dicatur, quique & ipse prophetas eosdem destruendo quodammodo perimat? Quid mali admisit apud illum Israel, si occidit quos & ille reprobauit, si prior inimicam in eos sententiam statuit? deliquit autem apud deum ipsorũ. Is exprobrauit iniquitatem, ad quem pertinet læsus: certe quiuis alius, quàm aduersarius læsi. Sed nec onerasset illos, imputando etiam domini necem, qui & dominum interfecerunt dicendo, & prophetas suos: licet suos adiectio sit hæretici. Quid enim tam acerbum, si alterius dei prędicatorem Christum interemerunt, qui sui dei prophetas contrucidauerunt? Status autem exaggerationis, quod & dominum & famulos eius peremissent. Denique si alterius dei Christum, alterius prophetas peremerũt, æquauit impietates, nõ exaggerauit. Æquãda autẽ nõ fuit, ergo exaggerari nõ potuit nisi in eundẽ dominũ cõmissa, ex utroque titulo: ergo eiusdem dei Christus & prophetæ. Quam autem sanctitatem nostram, uoluntatem dei dicat, ex contrarijs quæ prohibet, agnosceres. Abstinere, inquit, à stupro, non à matrimonio. Scire unumquenque suum uas in honore tractare. Quomodo? dum non in libidine qua gentes. libido autem nec apud gentes matrimonio asscribitur, sed extraordinarijs, & non naturalibus & portentuosis. Luxuria est turpitudini quoque & immunditiæ cõtraria, quę non matrimonium excludat, sed libidinem: quæ uas nostrum in honore matrimonij tractet. Hunc autem locum salua alterius, id est plenioris sanctitatis prælatione, tractauerim: continentiam & uirginitatem nuptijs anteponens, sed non prohibitis: destructores enim dei nuptiarum, non sectatores castitatis retundo. Ait eos qui remaneant in aduentu Christi, cum eis qui mortui in Christo primi resurgent, quod in nubibus auferentur in aere obuiam domino. Agnosco his iam tunc prospectis mirari substantias cœlestes ipsam Hierusalem quæ sursum est, & per Esaiam pronunciare, Qui nam huc uelut nubes uolant, tanquam columbæ cum pullis ad me? Hunc ascensum si Christus nobis præparauit, ille erit Christus de quo Osee, qui ascensum suum ædificat in cœlos, utique sibi & suis. Exinde à quo sperabo nunc, nisi à quo hæc audiui? Quem spiritum prohibet extingui, & quas prophetias uetat nihil haberi? utique non creatoris spiritum, nec creatoris prophetias secundum Marcionem. Quæ enim destruxit, ipse iam extinxit, & nihil fecit, nec potest prohibere quæ nihil fecit. Ergo incũbit Marcioni exhibere hodie apud ecclesiã suã exinde spiritũ dei sui, qui nõ sit extinguendus, & prophetias quæ non sint nihil habendæ. Et si exhibuit quod putat, sciat nos quodcunque illud ad formam spiritalis & propheticæ gratiæ atque uirtutis prouocaturos, ut & futura prænunciet, & occulta cordis reuelet, & sacramenta edisserat. Cum nihil tale protulerit ac probarit, nos proferemus & spiritum & prophetias creatoris secundum ipsum prædicantes. Atque ita constabit Apostolum de quibus dixerit, de eis scilicet quæ futura erãt in ecclesia eius dei, qui dum est, spiritus quoque eius operatur, & promissio celebratur. Age nũc qui salutẽ carnis

Status exaggerationis

31

nis abnuitis, & si quando corpus in huiusmodi prænominatur, aliud nescio quid interpretamini illud, quàm substantiã carnis: quomodo Apostolus omnes in nouis substãtijs certis nominibus distinxit: & omnes in uno uoto constituit salutis, optans ut spiritus noster & corpus & anima sine querela in aduentu domini & salutificatoris nostri Christi conseruentur? Nam & animam posuit & corpus, tam duas res quàm diuersas: licet enim & animæ corpus sit aliquod suæ qualitatis, sicut & spiritus, cum tamen & corpus & anima distincte nominantur, habet anima suum uocabulum proprium, non egens communi uocabulo corporis, id relinquitur carni quæ nõ nominata proprio, cõmuni utatur necesse est. Etenim aliam substantiam in homine non uideo post spiritum & animam, cui uocabulum corporis accõmodetur, preter carnem. Hanc totiens in corporis nomine intelligens quotiens non nominatur, multo magis hic, cum quæ dicitur corpus, suo nomine appellatur.

DE EPISTOLA AD THESSALONICENSES SECVNDA.

COgimur quædam identidẽ iterare, ut cohærentia eis confirmemus. Dominum & hic retributorem utriusque meriti, dicimus circumferri ab Apostolo aut creatorem, aut (quod nolit Marcion) parẽ creatoris, apud quem iustum sit afflictatoribus nostris rependi afflictationem: & nobis qui affligimur requietem, in reuelatione domini Iesu uenientis à cœlo cum angelis uirtutis suæ, & in flamma ignis. Sed flammam & ignem delendo hæreticus extinxit, ne scilicet nostratem deum faceret. Lucet tamen uanitas lituræ. Quum enim ad ultionem uenturum scribat Apostolus dominum ad exigendam de eis qui deum ignorent, & qui non obaudiant Euãgelio, quos ait pœnam luituros exitialem æternam à facie domini, & à gloria ualentiæ eius: sequitur ut flammam ignis inducat scilicet ueniens ad puniendum: ita & in hoc nolente Marcione crematoris dei Christus, & in illo creatoris est, quod etiã de ignorantibus dominum ulciscitur, id est de ethnicis. Seorsum enim posuit, Euangelio nõ obaudientes, siue Christianos peccatores, siue Iudæos. Porrò de ethnicis exigere pœnas, qui Euangelium forte non norint, non est dei eius, qui naturaliter sit ignotus, nec usquam nisi in Euangelio sit reuelatus, non omnibus scibilis. Creatori autẽ etiam naturalis agnitio debetur ex operibus intelligendo, & exinde in pleniorem notitiam requirendo. Illius est ergo etiã ignorantes deum plectere, quem non liceat ignorare. Ipsum quod ait à facie domini & à gloria ualentiæ eius, uerbis usus Esaiæ, ex ipsa causa eundem sapit dominum consurgentem ut comminuat terram. Quis est autem homo delicti, filius perditionis, quem reuelari prius oportet ante domini aduentum, extollens se super omne quod deus dicitur, & omnem religionem cõsecuturus in templo dei, & deum se iactaturus? Secundum nos quidem Antichristus, ut docent ueteres & nouæ prophetiæ: ut Ioannes Apostolus, qui iam Antichristos dicit processisse in mundum præcursores Antichristi spiritus, negantes Christum in carne uenisse, & soluentes Iesum scilicet in deo creatore. Secundum uero Marcionem nescio ne Christus sit creatoris. Nondum uenit apud illum, cuius quis est autem ex duobus? Quæro, cur ueniat in omni uirtute & signis & ostentis mendacij? propterea, inquit, quod dilectionem ueritatis non susceperint, ut salui essent: & propter hoc erit eis instinctum fallaciæ, ut

iudicentur omnes, qui non crediderunt ueritati, sed consenserunt iniquitati. Igitur si Antichristus & secundum creatorem, deus erit creator qui eum mittit ad impingendos eos in errorem, qui nō crediderunt ueritati ut salui fierēt, eiusdem erit ueritas & salus, qui ea summissu erroris ulciscit, id est creatoris, cui & competit zelus ipse, errore decipere quos ueritate nō cepit. Si uero nō est Antichristus secundum nos, ergo Christus est creatoris secundum Marcionē. Et quale erit ut ad ulciscendam ueritatē suam Christū creatori summittat? Sed & de Antichristo cōsentit. Proinde dixerim, quale est ut illi satanas angelus creatoris sit necessarius, & occidatur ab eo, habens fallaciæ operatione fungi creatori? In summa si indubitatum est eius esse & angelum, & ueritatem, & salutē, cuius & ira, & æmulatio, et fallaciæ immissio aduersus cōtēptores & desultores, etiā aduersus ignorātes, ut iam & Marcion de gradu cedat, deū quoqꝫ suū zeloten cōcedens, quis dignius irascet? puto qui à primordio rerum naturam operibus, beneficijs, plagis, prædicationum testibus, ad agnitionem sui præstruxit, nec tamen agnitus est: an qui semel unico Euangelij instrumento, & ipso incerto, nec palàm alium deum prædicāte, productus est? Ita cui competit uindicta, ei competit materia uindictæ: Euangelium dico, & ueritas, & salus. Iubere autem operari eum qui uelit manducare, eius disciplina est, qui boui trituranti os liberum iussit.

33

DE EPISTOLA AD LAODICENOS.

ECclesiæ quidem ueritate epistolam istam ad Ephesios habemus emissam, nō ad Laodicenos, sed Marcion ei titulum aliquādo interpolare gestijt, quasi & in isto diligentissimus explorator. Nihil autē de titulis interest, cum ad omnes Apostolus scripserit dum ad quosdam: certe tamen eum deum prædicans in Christo, cui competunt quæ prædicantur. Cui ergo competent secundum boni existimationē quam proposuerit in sacramēto uoluntatis suæ, in dispensationem adimpletionis temporum (ut ita dixerim, sicut uerbum illud in Græco sonat) recapitulare, id est ad initium redigere, uel ab initio recensere, omnia in Christum, quæ in cœlis, & quæ in terris, nisi cuius omnia erūt ab initio etiam ipsum initium, à quo tempora & temporū adimpletiones: dispensatio ob quam omnia ad initium recēsentur in Christo? Alterius autem dei quod initium, id est unde: cuius opus nullum? quæ tempora sine initio? quæ adimpletio sine temporibus? quæ dispēsatio sine adimpletione? Deniqꝫ quid in terris egit iam olim, ut longa aliqua temporum adimplendorum dispensatio reputetur, ad recēsenda omnia in Christo, etiam quæ in cœlis? Nec in cœlis autem res ab altero actas existimabimus quæcunqꝫ sunt, qꝫ ab eo à quo & in terris acta omnibus cōstat. Quod si nō capit, alterius omnia ista deputari ab initio quàm creatoris: quis credet ab alio ea recenseri in Christum alium, & nō à suo autore, & in suū Christum? Si creatoris sunt, diuersa sint necesse est à diuerso deo. Si diuersa, utiqꝫ cōtraria. Quomodo ergo cōtraria recenseantur in eum, à quo deniqꝫ destruunt? Nam & sequentia quem renunciāt Christum, cum dicit: Vt simus in laudem gloriæ nos qui præsperauimus in Christum? Qui enim præsperasse potuerunt, id est ante sperasse in deum, qꝫ uenisset, nisi Iudæi quibus Christus prænunciabatur ab initio? Qui ergo prænunciabatur, ille & præsperabatur. Atqꝫ adeò hoc ad se, id est ad Iudæos refert

34

refert, ut distinctionem faciat cōuersus ad nationes: In quo & uos cum audissetis sermonem ueritatis Euangelium, in quo credidistis & signati estis spiritu promissionis eius sancto. Cuius promissionis? factę per Iohelem: In nouissimis diebus effundam de meo spiritu in omnem carnē: id est & in nationes. Ita & spiritus & Euangelium in eo erit Christo, qui præsperabatur, dum prędicabatur. Sed & pater gloriæ ille est, cuius Christus rex gloriæ canit in psalmo ascendens: Quis est iste rex glorię? dominus uirtutum ipse est rex glorię. Ab illo spiritus sapientiæ optatur, apud quem hæ quoq; spiritalium species enumerantur, inter septem spiritus per Esaiam. Ille dabit illuminatos cordis oculos, qui etiam exteriores oculos luce ditauit, cui displicet cæcitas populi. Et quis cæcus nisi pueri mei: & excæcati sunt famuli dei. Apud illum sunt & diuitiæ hæreditatis in sanctis, qui eam hæreditatem ex uocatione nationum repromisit: Postula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Ille inoperatus est in Christum ualentiam suam, suscitando eum à mortuis, & collocando eum ad dexteram suam, & subijciendo omnia, qui & dixit: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Quia & alibi spiritus ad patrem de filio: Omnia subiecisti sub pedibus eius. Si ex his alius deus, & alius Christus infertur, quæ recognoscuntur in creatore, quæramus iam creatorem. Plane puto inuenimus, quum dicit illos delictis mortuos, in quibus ingressi erant secundum æuum mundi huius, secundum principem potestatis aeris, qui operatur in filijs incredulitatis. Sed mundum non potest & hic pro deo mundi Marcion interpretari. Non enim simile est creatum creatori, factum factori, mundus deo. Sed nec princeps potestatis aeris dicetur, qui est princeps potestatis seculorum. Nunquam enim præses superiorum de inferioribus notatur, licet & inferiora ipsi deputentur. Sed nec incredulitatis operator uideri potest, quam ipse potius à Iudæis & à nationibus patitur. Sufficit igitur si hæc non cadunt in creatorem. Si autem & est in quem magis competat, utique magis hoc Apostolus scijt. Quis iste? Sine dubio ille, qui ipsi creatori filios incredulitatis obstruit, aere isto potitus, sicut dicere eum profert & refert: Ponam in nubibus thronum meum, ero similis altissimo. Hic erit diabolus, quem & alibi, si tamen ita & Apostolum legi uolunt, deum æui huius agnoscemus. Ita enim totū seculū mendacio diuinitatis impleuit. Qui plane si non fuisset, tunc hæc in creatorem spectasse potuissent. Sed & in Iudaismo conuersatus fuerat Apostolus, nō quia interposuit de delictis, in quibus & nos omnes cōuersati sumus: ideo delictorum dominum & principem aeris huius creatorem præstat intelligi, sed quia in Iudaismo unus fuerat de filijs incredulitatis, diabolum habentis operatorem, quum persequeretur ecclesiam & Christum creatoris. Propter quod & iracundiæ filij fuimus, inquit, sed natura. Ne quia filios appellauit Iudæos creator, argumentetur hæreticus dominum iræ creatorem. Cum enim dicit: Fuimus natura filij iracundiæ: creatoris autem non natura sunt filij Iudæi, sed allectione patrum: irę filios ad naturam retulit, non ad creatorem, ad summam subiungens: sicut & cæteri, qui utique filij dei non sunt. Apparet cōmuni naturæ omnium hominum & delicta & concupiscentias carnis, & incredulitatem & iracundiā reputari, diabolo tamē captante naturā, quam & ipse iam fecit

ἐνήργησεν ἐν τῷ χριστῷ

ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας

35

cit delicti semine illato. Ipsius, inquit, sumus factura, cōditi in Christo. Aliud est facere, aliud condere. Sed utrunque uni dedit. Homo aūt factura creatoris est. Idem ergo cōdidit in Christo qui & fecit. Quantū enim ad substantiā, fecit: quantū ad gratiam, cōdidit. Inspice & cohærentia, Memores uos aliquando nationes in carne, qui appellabamini præputiū ab ea quæ dicitur circuncisio in carne manu facta, quod essetis illo tempore sine Christo, alienati à conuersatione Israelis, & peregrini testamentorū & promissionis eorū: spem nō habētes, & sine deo in mundo. Sine quo aūt deo fuerūt nationes, & sine quo Christo? Vtique eo cuius erat cōuersatio Israelis, & testamenta, & promissio. At nunc, inquit, in Christo uos qui eratis longe, facti estis prope in sanguine eius. A quibus erant retro longe? A quibus supra dicit: A Christo creatoris, à cōuersatione Israelis, à testamentis, à spe promissionis, à deo ipso. Si hæc ita sunt, ergo his prope fiunt nunc nationes in Christo, à quibus tunc longe fuerant. Si autem cōuersationi Israelis, quæ est in religione dei creatoris, & testamentis, & promissioni, & ipsi deo eorū, proximi sumus facti in Christo: ridiculum satis, si nos alterius dei Christus de longinquo admouit creatori. Meminerat Apostolus ita prædicatū de nationum uocatione ex longinquo uocandarū. Qui longe erant à me appropinquauerunt iustitiæ meæ. Tam enim iustitia, quam & pax creatoris in Christo annunciabatur, ut sæpe iam ostendimus. Itaque ipse est, inquit, pax nostra qui fecit duo unum, Iudaicum scilicet populum & gentilem: quod prope & quod longe, soluto medio pariete inimicitiæ in carne sua. Sed Marcion abstulit, sua: ut inimicitię daret carnem quasi carnali uitio, nō Christo æmulæ. Sicubi alibi dixi, & hic, Non Marrucine sed Pontice, cuius supra sanguinem confessus es, hic negas carnem. Si legem præceptorum sententijs uacuam fecit, adimplendo certe legem (uacat enim iam nō adulterabis, cum dicitur, nec uidebis ad concupiscendum: uacat nō occides, cum dicitur, nec maledices) aduersariū legis de adiutore nō potest facere. Vt duos conderet in semetipso. Qui fecerat, idem cōdens, secundum quod & supra. Ipsius enim factura sumus, cōditi in Christo. In unum nouum hominem, faciens pacem. Si uere nouum, uere & hominem, nō phantasma: nouum autē & nouè natum ex uirgine, dei spiritu: ut reconciliet ambos deo, & deo quem utrumque genus offenderat, & Iudaicum & gentilem populum, in uno corpore, inquit, quum interfecisset inimicitiam in eo per crucem. Ita & hic caro corpus in Christo, quod crucem pati potuit. Hoc itaque annunciante pacem eis qui prope, & eis qui longe, accessum consequuti simul ad patrem, iam non sumus peregrini, nec aduenæ, sed conciues sanctorum, sed domestici dei: utique eius, à quo supra ostendimus alienos fuisse nos, & longe constitutos. Superædificati super fundamentum Apostolorum. Abstulit hæreticus & prophetarum, oblitus dominum posuisse in ecclesia sicut Apostolos ita & prophetas. Timuit scilicet ne & super ueterum prophetarū fundamenta ædificatio nostra constaret in Christo, cum ipse Apostolus ubique nos de prophetis extruere non cesset. Vnde enim accepit summum lapidem angularem dicere Christum, nisi de psalmi significatione: Lapis quē reprobauerunt ædificantes, iste factus est in summo anguli? De manibus hæretici precidēdis nō miror si syllabas subtrahit, cū paginas totas plerunque subducit. Datam, inquit

quit sibi Apostolus gratiam nouissimo omniũ, illuminandi omnes: quæ dispensatio sacramenti occulti ab æuis in deo qui omnia condidit. Rapuit hæreticus in præpositionem, & ita legi fecit, occulti ab æuis deo, qui omnia condidit. Sed emicat falsum. Infert enim Apostolus, ut nota fiat principatibus & potestatibus, in supercœlestibus, per ecclesiam, multifaria sapiẽtia dei. Cuius dicit principatib. & potestatibus? Si creatoris? quale est ut principatibus & potestatibus eius ostendi uoluerit deus ille sapientiã suam, ipsi autẽ nõ? quando nec potestates sine suo principe potuissent quid cognoscere. Aut si ideo deum nõ nominauit hic, quasi in illis & princeps ipse reputet, ergo et occultatum sacramentũ principatibus & potestatib. eius, qui omnia cõdit, pronunciasset: proinde in illis deputans ipsum. Quod si illis dicit occultatũ, illis debebat dixisse manifestum: ergo nõ deo erat occultatũ, sed in deo omniũ cõditore, occultũ aũt principatibus & potestatib. eius. Quis enim cognouit sensum domini, aut quis cõsiliarius ei fuit? Hic captus hæreticus fortasse mutauit uti dicat, deum suũ suis potestatib. & principatibus notã facere uoluisse dispensationẽ sui sacramenti, quã ignorasset deus conditor omniũ. Et quò competebat prætẽdere ignorantiã creatoris extranei & lõga separatione discreti, cum domestici quoq; superioris dei nescissent? Tamen & creatori notũ erat futurum. An nõ utiq; notum quod sub cœlo & in terra eius habebat reuelari? Ergo ex hoc confirmat quod supra struximus: si enim creator cogniturus erat quandoq; occultum illud dei superioris sacramentũ: & ita scriptura habebat: occulti deo, qui omnia cõdidit: sic inferre debuerat, ut nota fiat illi multifaria sapientia dei, tunc & potestatibus & principatibus cuiuscunq; dei, cum quibus sciturus esset creator. Adeò subtractũ constat, quod & sic ueritati suę saluum est. Volo nunc & ego tibi de allegorijs Apostoli cõtrouersiam nectere. Quas nouus in ꝓphetis habuisset formas? Captiuã inquit, duxit captiuitatẽ. Quibus armis? quib. prę͂lijs? de cuius gẽtis uastatione? de cuius ciuitatis euersione? quas fœminas, quos pueros, quósue regulos catenis uictor inseruit? Nam & cũ apud Dauid Christus canitur succinctus gladio super femur: aut apud Esaiã spolia accipiẽs Samarię & uirtutẽ Damasci, uere eum & uisibilem excondis præliatorem, agnosce igitur iam & armaturam & militiam eius spiritalem, si iam didicisti esse captiuitatẽ spiritalẽ, ut & hanc illius agnoscas: uel quia & captiuitatis huius mentionem de prophetis Apostolus sumpsit, à quibus & mandata. Deponẽtes mendacium, loquimini ueritatem ad proximum quisq;: Et irascimini & nolite delinquere, ipsis uerbis quibus psalmus exponeret sensus eius, sol ut nõ occidat super iracundiam uestram. Nolite cõmunicare operibus tenebrarum. Cum iusto enim iustus eris, & cum peruerso peruerteris. Et auferte malum de medio uestrum. Et exite de medio eorum: & immundum ne attigeritis. Separamini qui fertis uasa domini. Sic & inebriari uino dedecori inde est, ubi sanctorum inebriatores increpantur: Et potum dabitis sanctis meis uinum, quod prohibitus erat potare & Aaron sacerdos, & filij eius, cum adirent ad sancta. Et psalmis & hymnis deo canere, docere illius est, qui cum tympanis potius & psalterijs uinum bibentes incusari à deo norat. Ita cuius inuenio præcepta & semina preceptorum uel augmenta, eius Apostolum agnosco. Cæterũ mulieres uiris subiectas esse debere unde con-

Deus superior deus bonus

Nouus deus

37

E firmat

firmat: quia uir, inquit, caput est mulieris. Dic mihi Marciō, de opere creatoris deus tuus legi suæ astruit autoritatē? Hoc iam plane minus est, cum & ipsi Christo suo & ecclesiæ eius inde statū sumit: sicut & Christus caput est ecclesiæ. Similiter & cū dicit: Carnē suā diligit, qui uxorē diligit, sicut & Christus ecclesiam. Vides cōparari operi creatoris Christum tuum, & ecclesiam tuā. Quantū honoris carni dat in ecclesiæ nomine? Nemo, inquit, carnē suā odio habet, nisi plane Marciō solus: sed & nutrit & fouet eam, sicut Christus ecclesiam. At tu solus eam odisti, auferēs illi resurrectionē: odisse debebis & ecclesiam, quia proinde diligitur à Christo. at enim Christus amauit & carnē sicut ecclesiam. Nemo nō diliget imaginē quoq; sponsæ, imò & seruabit illā, & ho-

38 norabit, & coronabit. Habet similitudo cum ueritatis honore consortiū. Laborabo ego nūc eundem deum probare masculi & Christi, mulieris & ecclesiæ, carnis & spiritus: ipso Apostolo sententiā creatoris adhibēte, imò & disserente: Propter hanc relinquet homo patrē & matrē, & erunt duo in carne una. Sacramentū hoc magnum est. Sufficit inter ista, si creatoris magna sunt apud Apostolum sacramenta, minima apud hæreticos. Sed ego autē dico, inquit, in Christum & ecclesiam. Habet interpretationē, nō separationē sacramenti. Ostendit figuram sacramenti ab eo præministratā, cuius erat utiq; sacramentū. Quid uidetur Marcioni? Creator quidem ignoto deo figuras præministrare nō potuit, etiam quia aduersario. Si noto, deus superior ab inferiore, & ad destruendū potius mutuari nihil debuit. Obaudiant & parētibus filij. Nam & si Marcion abstulit: hoc est enim primū in promissione preceptū: Lex loquitur, honora patrē & matrem: & parentes enutrite filios in disciplina & correptione domini. Audisti enim & ueteribus dictum: Narrabitis hęc in auribus filiorum uestrorū, & filij uestri æque in aures filiorū suorum. Quò iam mihi duos deos, si una est disciplina? & si duo sunt, illum sequar qui prior docuit. Sed aduersus munditenentes luctatio si nobis, ó quanti iam dij creatores. Cur enim nō & hoc uindicē, unum munditenentē nominari debuisse, si creatorē significabat, cuius essent quas præmisit potestates? Porrò cum supra quidē induere nos iubeat armaturā, in qua stemus ad machinationes diaboli, iam ostendit diaboli esse quæ diabolo subiungit, potestates & munditenentes tenebrarū istarū, quæ & nos diabolo deputamus. Aut si diabolus creator est, quis erit diabolus apud creatorē? An sicut duo dij, ita & duo diaboli, & pluraliter potestates & munditenētes? Sed quomodò creator & diabolus & deus idem? cum diabolus nō idem & deus & diabolus. Aut enim ambo & dei, si ambo iam diaboli: aut qui deus hic & nō diabolus, sicut nec diabolus deus. Ipsum uocabulū diaboli, quęro ex qua delatura cōpetat creatori: fortasse detulit aliquā dei superioris intentionē, quod ipse ab archāgelo passus est, & quidē mētito. Nō ideo enim interdixerat illius arbusculæ gustū, ne dei fierēt, sed ne de trāsgressione morerent. Nec spiritalia aūt nequitiæ ideo creatorē significabūt, quia adiecit in cœlis. Sciebat eñ & Apostolus in cœlis operata esse spiritalia nequitię angelorū scandalizatorū in filias hominum. & quale erat ut ambiguitatib. & p ænigmata nescio quæ creatorē taxaret, qui in catenis iā cōstitutus ob libertatē prædicatiōis, cōstantiā manifestādi sacramēti in apertiōe oris, quā ibi expostulare à deo mādabat, ecclesię utiq; pręstabat.

κοσμοκράτορες

Diabolus

Delatura, delatio, calumnia, διαβολή

De

DE EPISTOLA AD COLOSSENSES.

Soleo in prȩscriptione aduersus hȩreses omnes de testimonio temporum compendium figere, priorem uindicans regulam nostram omni hȩretica posteritate. Hoc nūc probabit et Apostolus dicens: De spe reposita in cœlis, quam audistis in sermone ueritatis Euangelij, quod peruenit ad uos sicut & in totum mundum. Nam si iam tum traditio Euangelica ubique manauerat, quanto magis nunc? Porrò si nostra est, quæ ubique manauit, magis q̃ omnis hæretica, nedum Antoniniani Marcionis, nostra erit Apostolica. Marcionis autem cum totum impleuerit mundum, ne tūc quidem se defendere poterit de Apostolica. Eam enim & sic constabit esse, quæ prior mundum repleuit, illius scilicet dei euangelio qui & hæc cecinit de prædicationibus eius: In omnem terram exijt sonus eorum, & in terminos orbis uerba eorum. Inuisibilis dei imaginem ait Christum. Sed nos enim inuisibilem dicimus patrem Christi, scientes filium semper retro uisum, si quibus uisus est in dei nomine, ut imaginem ipsius: ne quam & hinc differentiam scindat dei uisibilis & inuisibilis, cum olim dei nostri sit definitio: Dominum nemo uidebit, & uiuet. Si non est Christus primogenitus cōditionis, ut sermo creatoris, per quem omnia facta sunt, & sine quo nihil factum est, si non in illo cōdita sunt uniuersa in cœlis & in terris, uisibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates: si non cuncta per illum & in illo sunt cōdita (hæc enim Marcioni displicere oportebat) nō utiq; tam nude posuisset apostolus: Et ipse est ante omnes. Quomodo enim ante omnes, si nō ante omnia? Quomodo ante omnia, si nō primogenitus conditionis, si nō sermo creatoris? Vnde ante omnes probabitur fuisse, qui post omnia apparuit? Quis scit priorem fuisse, quem esse nescijt? Quomodo autem boni duxit omnem plenitudinem in semetipso habitare? Primo em̃, quæ est ista plenitudo, nisi ex illis quæ Marcion detraxit: conditis in Christo, in cœlis & in terris, angelis & hominibus: nisi ex illis inuisibilibus & uisibilibus, nisi ex thronis, & dominationibus, & principatibus, & potestatibus? Aut si hæc pseudapostoli nostri & Iudaici euangelizatores de suo intulerint, & ad plenitudinē sui dei Marcion qui nihil cōdidit: cæterum quale est ut plenitudinem creatoris, æmulus & destructor eius in suo Christo habitare uoluerit? Cui deniq; reconciliat omnia in semetipsum, pacem faciens per crucis suæ sanguinē, nisi quem offenderāt uniuersa, aduersus quem rebellauerant per transgresionem, cuius nouissime fuerant? Conciliari enim extraneo possent, reconciliari uero non alij q̃ suo. Ita et nos quondā alienatos & inimicos sensu in malis operibus, creatori redigit in gratiam, cuius admiseramus offensam colentes cōditionem aduersus creatorem. Sicubi autem & ecclesiam corpus Christi dicit esse, ut hic ait, adimplere se reliqua pressurarum Christi in carne, pro corpore eius quod est ecclesia: nō propterea & in totum mentionem corporis transferes à substantia carnis. Nam & supra reconciliari nos ait in corpore eius per mortem: utiq; in eo corpore, in quo mori potuit per carnem, mortuus est, nō per ecclesiam, plane propter ecclesiam, corpus cōmutando pro corpore, carnale pro spiritali. At cū monet cauendū à subtililoquentia & philosophia, ut inani seductione, quæ fit secundum elemēta mūdi, nō secundū cœlum aut terrā dicēs, sed secundū literas se-

culares,& secundũ traditionem scilicet hominũ subtililoquorum & philoso phorum:longũ est quidem & alterius operis ostendere,hac sententia omnes hæreses damnari,quod omnes ex subtililoquẽtiæ uiribus & philosophiæ re gulis constent. Sed Marcion principalẽ suæ fidei terminũ de Epicuri schola agnoscat,dominũ inferens hebetẽ,ne timeri dicat eum,collocans & cum deo creatore materiã,de porticu Stoicorũ:negans carnis resurrectionem, de qua proinde nulla philosophia cõsentit. Cuius ingenijs tam lõge abest ueritas no stra,ut & irã dei excitare formidet,& omnia illũ ex nihilo potuisse cõfidat, & carnẽ eandẽ restituturũ repromittat,& Christum ex uulua uirginis natũ non erubescat,ridẽtibus philosophis & hæreticis & ethnicis ipsis. Stulta eñ mun di elegit deus,ut cõfundat sapientes:ille sine dubio qui ex respectu huius suæ dispositionis perditurũ se sapientiã sapientiũ preminabatur. Hac simplicitate ueritatis cõtraria subtililoquẽtiæ & philosophiæ,nihil peruersi possumus sa pere. Deniq; si nos deus cũ Christo uiuificat,donans delicta nobis, nõ possu mus credere ab eo delicta donari,in quem admissa nõ fuerint, ut retro igno tum. Age iam cum dicit:Nemo uos iudicet in cibo & potu & in parte diei fe sti & neomeniæ & sabbati,quæ est umbra futurorũ,corpus aũt Christi,quid tibi uidetur Marcion? De lege iam nõ retractamus,nisi quod & hic quemad modum exclusa sit edocet,dum scilicet de umbra transfertur in corpus,id est de figuris ad ueritatẽ,quod est Christus. Ergo & umbra eius cuius et corpus, id est & lux eius,& Christus. Segrega alij deo legẽ,& alij deo Christum,si po tes aliquã umbram ab eo corpore,cuius umbra est,separare. Manifeste legis est Christus,si corpus est umbrę. Si autem & aliquos taxat,qui ex uisionibus angelicis dicebãt cibis abstinendum, ne attigeris,ne gustaueris,uolentes in humilitate sensus incedere,nõ tenentes caput:nõ ideo legem & Moysen pul sat, quasi de angelica superstitione constituerit interdictionem quorundam edulium. Moysen enim à deo accepisse legem constat. Deniq; hanc disciplinã secundum præcepta,inquit,& doctrinã hominũ deputauit in eos, qui caput non tenerent,id est in ipsum, in quo omnia recensentur, in Christum ad ini tium reuocata,etiam in differentia escarum. Cætera præceptorum,ut eadem, satis sit iam alibi docuisse quàm a creatore manarint:qui cum uetera prædica ret transitura,noua facturus uniuersa,mandans etiã, Nouate uobis nouamẽ nouum,iam tum docebat deponere ueterem hominem,& nouum induere.

DE EPISTOLA AD PHILIPPENSES

CVm prędicationis enumerat uarietatẽ, quod alij ex fiducia uinculorum eius,audentius sermonem enunciarent: alij per inuidiam & contentio nem,quidam uero & per sermonis existimationẽ,pleriq; ex dilectione, non nulli ex æmulatione:iam aliqui & ex simultate Christũ prædicarẽt: erat utiq; uel hic locus taxandæ ipsius prædicationis de diuersitate sententiæ,quæ tan tam efficeret etiam animorum uarietatem. Sed causas solas animorum nõ re gulas sacramentorum in diuersitate proponens, unum tamen Christum & unum eius deum, quocunque consilio prædicatum confirmat:& ideo, Nihil mea,inquit, siue causatione siue ueritate Christus annuncietur: quia unus an nunciabatur siue ex causatione, siue ex ueritate fidei. Ad fidem enim prædica tionis retulit mentionem ueritatis,nõ ad regulæ ipsius,quia una quidem erat

regula

regula, sed fides prædicantium quorundam uera, id est simplex, quorundam nimis docta. Quod cum ita sit, apparet eum Christum prædicatum, qui semper annunciabatur. Nam si alius longe ab Apostolo induceretur, fecisset diuersitatem nouitas rei. Nec enim defuissent, qui prædicationem Euangelicam nihilominus in Christum creatoris interpretarentur: cum & hodie maior pars sit omnibus in locis sententiæ nostræ quàm hæreticæ. Quo nec hic Apostolus de diuersitatis denotatione & increpatione tacuisset. Ita cum diuersitas ne taxatur quidem, nouitas non probatur. Planè de substantia Christi putant & hic Marcionitæ suffragari Apostolum sibi, quod phantasma carnis fuerit in Christo, cum dicit, quod in effigie dei constitutus, non rapinam existimauit pariari deo, sed exhausit semetipsum accepta effigie serui non ueritate, & in similitudine hominis, non in homine, & figura inuentus homo, non substantia, id est non carne: quasi non & figura, & similitudo, & effigies substantiæ quoque accedant. Bene autem quod & alibi Christum imaginem dei inuisibilis appellat, Nunquid ergo & hic quâ in effigie eum dei collocat? Æque non erit dei Christus uere, si nec homo uere fuit in effigie hominis cõstitutus. Vtrobique enim ueritas necesse habebit excludi, si effigies, & similitudo, & figura phantasmati uindicabitur. Quod si in effigie & in imagine, quâ filius patris uere dei præiudicatus est, etiã in effigie & imagine hominis, quâ filius hominis, uere hominem inuentum. nam & inuentum ratione posuit, id est certissime hominem: quod enim inuenitur constat esse. Sic & deus inuentus est per uirtutem, sicut homo per carnem: quia nec morti subditũ pronunciasset, non in substantia mortali constitutum. Plus est autem quod adiecit, Et mortem crucis. Non enim exaggerat atrocitatẽ, extollendo uirtutem subiectionis, quam imaginariam phantasmate scisset frustrato potius eam quàm experto, nec uirtute functo in passione, sed lusu. Quæ autem retro lucri duxerat quæ & supra numerat, gloriam carnis, notam circuncisionis, generis Hebræi ex Hebræo censum, titulum tribus Beniamin, Pharisææ candidæ dignitatem, hæc modo detrimento sibi deputat, non deum, sed stuporem Iudæorum. Hæc ac si stercora existimat præ comparatione agnitionis Christi, non præ reiectione dei creatoris, habens iustitiam non suam iam quæ ex lege, sed quæ per ipsum scilicet Christum, ex deo. Ergo, inquis, hac distinctione lex non ex deo erat Christi. Subtiliter satis. Accipe itaque subtilius. Cum enim dicit, non quæ ex lege, sed quæ per ipsum, non dixisset per ipsum de alio quàm cuius fuit lex. Noster, inquit, municipatus in cœlis. Agnosco ueterem ad Abraham promissionem creatoris: Et faciam semen tuum tanquam stellas in cœlo. Ideo stella à stella differt in gloria. Quod si Christus adueniens de cœlis, transfigurabit corpus humilitatis nostræ conformale corpori gloriæ suę, resurget ergo corpus hoc nostrum quod humiliatur in passionibus, & in ipsa lege mortis in terram deiectum. Quomodo enim transfigurabitur, si nullum erit? Aut si de eis dictum, qui in aduentu dei deprehensi in carne deputari habebunt, quid facient qui primi resurgent? Non habebunt de quo transfigurentur. Atquin, cum illis, dicit, simul rapiemur in nubibus obuiam domino. Si cum illis sublati, utique cum illis & transfigurati.

41

42

DE EPISTOLA AD PHILEMONEM.

SOli huic epistolæ breuitas sua profuit, ut falsarias manus Marcionis euaderet. Miror tamen cum ad unum hominem literas factas receperit, quid ad Timotheum duas, & unam ad Titum de ecclesiastico statu compositas recusauerit. Affectauit, opinor, etiam numerum epistolarum interpolare. Memento inspector, quod ea quæ prætractata sunt retro de Apostolo quoque probauerimus: & si qua in hoc opus dilata erant, expunxerimus, ne aut hic superuacuam existimes iterationem, qua confirmauimus spem pristinam: aut illic suspectam habeas dilationem, qua eruimus tempore ista. Si totum opusculum inspexeris, nec hic redundantiam, nec illic diffidentiam iudicabis.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

HErmogenes Stoicorum opinionem secutus, asserebat materiã semper fuisse, nec initium habentẽ nec finem: & deum huic appropinquando condidisse mundũ: ut rursus uerissimũ sit quod in hoc libro scribit Tertullianus, Philosophos patriarchas esse hæreticorũ. Contra hunc solidis argumentis disputat, refellens illius rationes, quibus in hãc sententiam inductus uidebatur: ac ostendens hoc esse præponere materiam deo, deũ uero subijcere qui de materia cuncta produxerit. De hoc sic scribit in libro De præscriptionibus hæreticorum. Idem Apostolus, inquit, cum improbat elementis seruientes, aliquẽ Hermogenẽ ostendit, qui materiam non natam introducens, deo non nato eam comparat: & ita matrem elementorũ deum facies, potest ei seruire quam deo comparat. In libro hunc sequenti quo Valentinianorũ nænias recenset, Hæc erit, inquit, materia quæ nos cõmisit cum Hermogene, cæterisq; qui deum ex materia, non ex nihilo operatũ cuncta, præsumunt. Hactenus ille. Cæterũ hac de causa amplexus est hunc errorẽ Hermogenes, quod speraret hoc se pacto posse deũ excusare, ne malum esset à creatore, sed à materia. Inter illa tria quæ Marcioni Tertullianus obijcit libro quinto, & hoc unũ est, quod collõcaret cum deo creatore materiã de porticu Stoicorũ. At ueritas, inquit, nostra omnia illum ex nihilo protulisse cõfidit. Huiusmodi hęreticos Tertullianus elegãter Materiarios uocat. Cæterũ Aur. August. ad Quoduultdeũ Hermianorũ ab autore Hermia meminit, qui elementorũ materiã de qua factus est mundus, nõ à deo factam dicant, sed deo coætaneam. His consentiunt Seleuciani. At Hermogenẽ & Hermogenianos inter Patripassianorum impietatem professos refert. Vixitq; eodem autore in Africa Hermogenes. Quæ res fecit ut in hũc Tertullianus stylũ strinxerit orthodoxã ueritatẽ propugnans. Neq; uero tantum uno errore tenebatur Hermogenes, ut est impietas impietati concatenata.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM

VIx alibi densior est argumentis Tertullianus quàm in hoc aduersus Hermogenem libro. Ita acriter instat atque urget hominem ubique. Deprauauit insigniter hoc scriptum partim obscuritas ipsa rei de qua agitur, partim librariorum inscitia, quanquam quid attinet hic mendosæ lectionis causas potius afferre quàm alibi, cum omnia huius autoris uolumina propemodum pari difficultate dictionis paulo durioris sint inuoluta, & pari caligine mendarum infinitarum obducta. Nos in hoc uolumine errata plurima castigauimus coniecturis tantum adiuti, nostro, quod aiunt, Marte, citra subsidium codicis emendatioris manuscripti, cuius nulla mihi copia quamlibet laboranti adhuc fieri potuit. Ea loca subiunximus hic, quum ut prior lectio tametsi corrupta, nobis uel hoc pacto salua cõseruetur, tum ut appareat quid mutandũ duxerimus, & lector apud se expendere possit, num id recte sit à nobis factum, cogitationiq; & meliorũ inuentioni locus adhuc relinquatur. Neq; enim tantũ mihi uendico, ut arbitrer me nusquam aberrare, quod diuinũ magis sit q̃ humanũ. Ego sane utilitatis publicæ causa studiosis libẽter cõmunico iudiciũ meũ. Quibus plus est uel ingenij uel eruditionis, exactiora ac meliora pręstare ue lint

lint. Habebitur illis magna gratia. Quanq; uero non soleam facile eradere lectionem ueterem, tamē in hoc libello multa mutare coactus sum ob manifestissimas mendas, & tam apertas, ut nemo doctus de illis possit amplius ambigere. Maluissemus nostras coniecturas in marginibus chartarum apponere, sed cum longiusculę essent, non est uisa sufficere exiguitas spatij breuioris. Pręterea pingit licite.) Hermogenes iste Africanus, arte pictor erat. Nec uero prohibitū usquam pingere si obscœna ignominiosaq; excipias. Hoc est ergo quod dicit, pingit licite. Nubit assidue.) Videtur Hermogenes non solum polygamiam defendisse, sed dimissis aut mortuis uxoribus noua superducta matrimonium sæpius repetisse. Tertullianus autem adeo fauit castitati, ut Cataphrygarū tandem secutus delyrium, secundas nuptias cōtra Apostolum Paulum damnarit, quæ res fecit ut ipse postea abiectus sit extra consortium ecclesiæ. Legem dei in libidinem defendit.) Propter iteratas sæpius nuptias, quod negabat fieri debere Tertullianus. In artem contemnit.) Nam pictoriam deseruit, quæ ars ex se mala non est. Præcipit autem lex dei ut labore manuum uiuamus. Cæterum maluit ociosus esse seductor populi quàm pictor.

Et cauterio.) Hæretici nanq; multa delent eraduntq; deprauantes sacram scripturam, uiolentis & coactis interpretationibus. Prodit Irenæus morem fuisse Gnosticis ut discipulos suos cauterio signarent in aure dextra. Idq; Romæ sub Aniceto Marcellinā huius impietatis alumnam factitasse. An idem obseruarit Hermogenes, nescio. Cauterij quo sacra scriptura raditur peruertiturq; in pręcedentibus libris meminit. Et stilo.) Scripsit ergo aduersus orthodoxam pietatem. Nubentiū contagio fœtet.) Nubentes appellat iteratores nuptiarum siue polygamos, à quibus stetit quum exemplo tum doctrina Hermogenes. Tertulliano monogamia placebat. Sed autor opusculi de bono uiduitatis ad Iulianam quod inter lucubrationes diui Aurelij Augustini legitur, oppido quàm sancte, inquit, Nec contra humanæ uerecundiæ sensum audeo dicere, ut quoties uoluerit, uiris mortuis nubat fœmina: nec ex meo corde præter scripturæ sanctæ autoritatem quantaslibet nuptias audeo condemnare. Et præcedit. Nec ipsam tot maritorū mulierem ulla suæ sententiæ significatione damnauit. Loquitur de Christo. Qui locus est apud Matth. cap. XXII. Nec ipse Apostolicus Hermogenes in regula perseuerauit.) Paulinum illum Hermogenem intelligit, cuius fit mentio in epistola ad Timotheum posteriore. Sic enim Græce scribit, οἶδας τοῦτο, ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ ἀσίᾳ ὧν ἐστι φύγελος καὶ ἑρμογένης, id est Nosti hoc, quod auersati fuerint me omnes qui sunt in Asia, quorum est Phygelus & Hermogenes. A Stoicis.) Atq; hoc est, ceu citauimus in argumēto, quod ad finem quinti libri aduersus Marcionem dicit, Collocans, inquit, & cum deo creatore materiam, de Porticu Stoicorum. Aur. Augustinus libro uigesimo contra Faustum, de Hyle loquens, In hoc, inquit, errant quidam gentilium, quod eam tanquam coæternam deo coniungunt: ut hæc ab illo non sit, quamuis ab illo formetur. Neq; ex semetipso fecisse potuisse.) Sic infra, De materia cuncta fecisse. Infra scripsimus, Sed deus substantiæ ipsius nomē, id est diuinitatis. Nominat, Ponit, Adiunxit.) Vbiq; subaudiendum scriptura. Quorum Hermogenes extrema linea est.) In spacijs olim in quibus cursus publicè fiebat, initium & finis lineis notabantur. Hinc quicquid postremum est, extrema linea prouerbialiter dici cœpit. Ergo quum Tertullianus Hermogenem hic uocat, Non intelligentium extremam lineam, imperitissimum accipe. Horatius epistolam ad Quintium sic claudit, Mors ultima linea rerum est. Simul tacitè alludit ad artem Hermogenis penicillo lineas ducere soliti, nam pictor erat. Sic infra de Materia loquens, Si in loco, inquit, ergo intra locū: si intra locum, ergo determinatur à loco intra quem est: si determinatur, habet lineam extremam, quam quantum proprie pictor agnoscit finem esse omni rei cuius linea extrema est. Et quæ sequunt̄. In libro aduersus Praxeā uocat deum extremam lineam uniuersitatis. Et quidem ex pœnitētia illius retorquebo aduersus illum.) Non admodum liquet quid sibi uelint istæ duæ dictiones, ex pœnitentia. Forte scribendum, exorbitantia illius, id est incōuenientes absurdasq; rationes illius. Nisi quis malit, repetentia, siue reciprocantia, ut intelligas argumenta reciproca quæ Gręcis ἀντιστρέφοντα dicuntur. Aut euenientia siue euentitia, ut accipias consequentia. Hoc illum tamdiu non fuisse.) Hoc est dominum. Deinde distinximus, Quia minor se nunq; poterit esse, quomodo ergo. De cuius utit̄.) Defectiua locutio. Subauditur rebus, aut aliquid

simile. Huiusmodi formula sermonis etiã in superioribus libris usus est. Aduersus Marcionem libro quinto. Si in creatoris, inquit, accipitur, Eodem libro, Et à nostræ, inquit, partis possit opponi. Rursum mox sequitur, Non minor est eo de cuius utitur. Græcorum est imitatio. Non in hoc non superior est.) Fidem secuti Gorziensis collationis, posterius Non erasimus. Et hæreticorum patriarchæ philosophi.) In epistola ad Ctesiphontẽ hunc Tertulliani locum citat diuus Hieronymus. Idem in Nahum prophetam exponens illud, Exiliuit quasi attelabus, Omnia enim, inquit, dogmata eorum (loquitur de hæreticis) quum frigeant & uolare non possint, sedem sibi & requiem inter Aristotelis & Chrysippi spineta reperiunt. Precario non dominio.) Precario, dominio, ui, sumere aliena. Verba sunt Iurisconsul. Legum autem ciuilium peritiam in Tertul. permagnam fuisse non hic tantũ locus ostendit.

5 Nonne etiam si materia optima fuisset, quæ indecorũ sibi existimasset de alieno licet bono factæ satis. Itaq; gloriæ suæ causa.) Hæc duo uocabula, factæ satis, nihil ad sensum faciunt, ut & quæ relatiuum. Quare scripsi sic, Nonne etiam si materia optima fuisset, æque indecorũ sibi existimasset de alieno licet bono? Fatuè satis si ita gloriæ suæ c. Et cætera. Bona fide. Bona fide dixit pro seriò siue profectò. Q. D. Nihil mentior. Sic aduersum Valentinianos, Si, inquit, bona fide quęras, concreto uultu, suspenso supercilio, Altum est, aiunt. Et materiam cum creatore proponunt.) Legendum, Aut materiam. Nam pręcedit, Cum ideo aut alium deum. Sed assentator mali.) Assentari etiam in libris superioribus pro assentire siue cõsentire dixit.

6 Ergo assentator hic est assensor siue qui consensum præbet. Et tamen non de nobis persuadet Hermog.) Hæc clausula sic castigari debet, & interrogatiue legi, Et tamen unde nobis persuadet Hermogenes malam esse materiam? Nam definimus diminut. & subiect. capere non posse.) Hoc modo restituimus istam sententiã corruptam. Nam definimus diminutionẽ & subiectionẽ capere non posse quod sit æternum, ut alij coæterno inferius deputetur. Ita & nunc. Sic Plinius libro quarto capite decimotertio. Introrsus uero, inquit, nulli inferius nobilitate, Hercynium iugum prætenditur.

7 Materiæ deseruisse.) Est à deseruiendo non à deserendo.

8 Mali ac boni adfines.) Adfinis cum genitiuo, ut supra compluribus locis. Per substantiæ suggestum.) Sic in De carne Christi, Et uenturam, inquit, inde suggestu paternæ claritatis prædicamus. Aut quem consultatus est.) Consultatus est. Deponentaliter pro consuluit.

9 Multo magis non capit sine initio quicq; fuisse.) Vsum huius impersonalis uerbi capit, quod Græcis est ἐνδέχεται apud Tertullianũ in libris præcedentibus ubiq; & sæpe cõmonstrauimus. Hic tantũ ualet, Non capit quicq; fuisse, ac si dicas, Fieri non potest, Non datur, non conceditur, non est possibile. Sic libro quarto aduersus Marcionẽ, Capit, inquit, magistrorũ uideri quæ discipuli promulgarint, quemadmodũ nos castigauimus eum locum quum prius Capita magistrorũ legeret. Et libro tertio, Id enim intelligi uel non intelligi capit. Itaq; occasiones sibi sumpsit.) Possit etiam legi, ibi sumpsit, Vt sit ibi, id est in Originali instrumento Moseos.

10 Et principiũ nihil aliud capiat.) Non omnino dissimilis hæc locutio superiori, Multo magis non capit sine initio quicq; non fuisse. Vbi & opera, & operæ operator æduntur.) Opus fit per operam. Sed Tertullianus etiam in præcedẽtibus libris operam usurpauit pro opere. Vult ergo dicere, Vbi & opus, & operis operator ædunt.

11 Et non periclitatur ne ex aliquo factũ existimetur.) Hanc locutionẽ per uerbũ periclitor etiam alibi usurpat imitatione Græcorũ qui uerbo κινδυνεύω sic utuntur. Non periclitatur, hoc est Abest, Non est periculũ. Sic mox, Periclitabitur primo uideri ex nihilo factum. Itẽ, Proinde periclitabitur, ex alio longe factũ uideri. Periclitabit, id est prope erit ut uideatur. Periculũ erit. Non aliter accipi debet illud in De carne Christi, Omnia periclitabuntur aliter accipi q̃ sunt. Et in Præscriptionib. Nec periclitor dicere. Rursum infra. Credo de uenia periclitabunt. Hic loquendi modus admodũ Platoni familiaris. Plutarchus κινδυνεύει θεῶν ἐχθρὸς ὁ κόλαξ εἶναι. Hoc est, Verendum est siue timendum ne deorum inimicus sit adulator. Quanq; possimus unde illas prolatas æstimare.) Vnde Tertullianus solet usurpare pro unde unde, id est undelibet. Sic libro tertio aduersus Marcionem, Difficilius deo mentiri, quàm carnis ueritatẽ unde producere, licet non natæ. Hoc est undelibet. Libro quarto aduersus eundem, Non erit, inquit, mirum quod ex dispositione est creatoris, ut unde magis probetur quàm ex legis & Prophetarum in Ioannem

occasu & exinde ortu, regnum dei. Timeat, Væ illud adijc. aut detr. destinatum.) Alludit ad locum qui est Apocalypseos ultimo capite. Quæ cui nomen terræ adcōmodauit.) Nos, adcōmodare debeat, Ex Gorziensi. Autore Theopompo.) Theopompus historicus est Græcus sed uetustus. Cuius ordinem incipiens scriptura decurrere.) Sic in De uera carne domini, Quod idem dicit Matthæus, originem domini decurrens. Paulo post scripsimus, superinducit. Et infra, Siue sine initio, Ex Gorziensi collatione. Velut fibula coniunctiuæ particulæ.) Sic in libro De resurrectione carnis, Ita uocabulum homo consertarum substantiarum duarum quodammodo fibula est. Vnde ergo compertus est Hermogenes informem.) Compertus deponentaliter pro cōperit, ut supra aduersus Marcionem libro quarto, Quo die, inquit, ipse compertus est ueniam, ieiunij dico. Loquitur illic de Dauid. Sic Cicero dixit elucubratus sum pro elucubraui. Quin etiam, inquit, eam epistolam quam eram elucubratus, ad te non dedi. Ad Atticum libro septimo. Et Suetonius in Aug. mulctatus est usurpauit pro mulctauit. Item alibi Cicero punitus es pro puniuisti. Depalans quodammodo mundum.) Depalans, hoc est manifestans, palam ostendens. Aduersus Marcionem libro quinto, Paulum Apostolum uocat depalatorem disciplinæ diuinæ, id est enarratorem, promulgatoremq;. Nam depalare est Tertulliano propalare. Dehinc exornatis uelut dedicans.) Sic in De carnis resurrectione. De materia potius subiacenti, inquit, uolunt ab illo uniuersitatem dedicatam. In De carne Christi, Noue nasci debebat, nouæ natiuitatis dedicator. Rursum in De carnis resurrectione. Iam tunc enim, inquit, dedicabatur, Non in pane uiuit homo. Et aduersus Marcionē libro primo, ut imperio eius, inquit, diuina bonitas in terris dedicaret.

12

13

14

15

Fruticet terra herbam fœni.) Nos, Fructificet terra, Ex Gorziensi. Instruere uidebuntur.) Et tantum uidebuntur, quum reuera non instruant. Summas ipsas rerum à deo factas.) Nos ex Gorziensi collatione, si summas ipsas r. Ita & cœlum spiritus & aquis incubabat.) Supposui meum secutus iudicium spiritui & aquis incubabat. Iudicet lector, Incubandi porrò uerbo etiam alibi utitur, Vt in De patientia, Quod si hic patientiæ incubabo. In De resurrectione carnis, Et de isto, inquit, cœlo quod nobis incubat. In præscriptionib. Pectori eius, inquit, incubantē. In De pœnitentia, Sacco & cineri, inquit, incubare. Et statuæ super Euripum.) Euripis fretum quod est ad Chalcidem nomen dedit ob similitudinem. Fossæ erant quibus ludi circumdabantur septorū loco. Factū deinde est ut pro qualibet fossa aut canali cœperit Euripus usurpari. Plinius Nepos in epistola ad Caninium Rufum. Quid Euripus uiridis & gemmeus? Vitruuius in libro septimo. Pinguntur enim portus, promontoria, littora, flumina, fontes, euripi, fana, luci, montes, pecora, pastores. An & hæc in hominis factitatione censentur?) Factitationis uocabulum à uerbo frequentatiuo deductum neminem moueat. Nam & in precedentibus libris non solum in hoc opere factitationē pro creatione siue conditione accipit. Aduersum Valentinianos, Ergo & factū, inquit, intelligebat, & factitatorē facti esse quemcūq;.

16

17

Scit esse qui.) Nos, Scijt esse qui. Verbū factitationis significatorū.) Lege, significatoriū. Alijs in locis habere Sophiam.) Verbū docet quod mox præcedit, hic repetendū est iuxta solennē Tertulliano loquendi morē, cuius supra aliquoties meminimus. Expone ergo, Singulas species factas docet, & docet alijs in locis habere Sophiam.

Siquidem non capit diuersas fuisse.) Et hic rursum uerbo capit utitur impersonaliter, ut supra sæpe. Sic in Præscriptionibus, Alia capit opinari eos qui exorbitant. Et aduersus Marcionē libro primo. Si depreciari capit in creatore. Sic Græci impersonaliter ἐνδέχεται usurpant. Et stellæ quidē de cœlo ruent, sicut fici arbor.) Verba hæc ex Apocalypsi desumpta sunt, ubi sic legit, καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔπεσαν εἰς τὴν γῆν, ὡς συκῆ βάλλει τοὺς ὀλύνθους αὐτῆς ὑπὸ μεγάλου ἀνέμου σειομένη. Hoc est, Et stellæ de cœlo ceciderunt in terram, sicut ficus abijcit grossos suos cum à magno uento mouetur. Porrò ὄλυνθοι Græcis sunt quos Latini Grossos uocāt, hoc est fici nondū maturæ. Tertul. pro grossis uertit Acerba sua. Aeditio uulgata habet grossos suos. Est aūt propemodū interpretatio q̄d uertit Tertullianus. Nam nihil aliud est ὄλυνθος siue grossus q̄ ficus dura adhuc atq; acerba. Theodorus Gaza in opere de plantis ὄλυνθον etiā caprificū reddit. Aut corporalis sit necesse est.) Hic alterum diuisionis membrū deest. Quare supplendū aut incorporalis, uocat aūt corpus substantiam. Et animæ suum alioqui corpus tribuit. De qua re disputat Aurelius Augu-

18

19 Augustinus, & nos supra meminimus. Iam ergo nonne utrum sit utrunq;.) Sic castigaui, Iam ergo ne neutrũ sit, utrunq; materia censenda est. Aut libidines eorum.) Libidines uocat appetitus & inclinationes. Sic in De patientia, Vt quum, inquit, inter sese uarijs sectarum libidinibus & sententiarum æmulationibus discordent. Libidinibus, id est studijs. Sed de motu & alibi licebit.) Subauditur disputare. Nisi est licebit pro liquebit, ut in præcedentibus libris licuit pro liquuit, id est liquidum euasit. Nec incorporalem infert materiam.) Subaudi. Ratio. Ne quid his contrarium inferret.) Rur-
20 sum subauditur, ratio illa tua recta. Custodisse.) Subauditur, Nec dicam. Boni & mali adfinem.) Adfinis cum genitiuo ut supra sæpenumero. Si qui discipulorũ tuorum.) Si qui pro si quis. Vt infra, Ni si qui putat. Et obduceris.) Monuimus ante non semel, Obducere & obduci Tertulliano esse refellere & refelli, siue contraria ac inter se pugnantia asserentem captum tenere uel teneri. Exemplarium antiquitatis.) Intelligit exemplar. Sic paulo post, Et uis meliora deteriorum exemplarium ferre. Non aliter aduers. Valentinianos usurpat, Sigillarium pro sigillari. A lineis tuis excidisti.) A lineis excidere prouerbiũ sapit. De eo dici poterit qui à re proposita sui oblitus euagatur.

Præscribens deum illum.) Nos, illam subaudi materiam. Qui si æternus.) Hæc
21 uerba cum superioribus coniunximus & pro si scripsimus, sit. Vtiq; deterioribus.) Subauditur de. Nisi si qui putat in hac ext.m. disp. iam & contempta informẽ & inc. mat. respondere. quid hodie inf.) Hoc modo locum hunc emendaui. Nisi si qui putat in hac extructione mundi disposita iam & compta, informem & incultam materiã respondere. Quid hodie informe in mundo? Porrò superfluum est admonere lectorẽ, perpetuo Tertullianũ, si qui pro si quis posuisse. Nos pro cõtempta, reposuimus, ut uides, compta. Nam ibi sequitur mox incultam materiam. Opponitur autẽ incultũ compto, sicut informe disposito. Igitur uel hoc rude & configi & mihi computum non in potest.) Sic emendaui, Igitur uel hoc rude, & confusum, & incõpositum, non potest in expolitis, & distinctis, & compositis recognosci. Consentit cum nostra castigatione exemplar Gorziense. In neutram tamen partem pronus & præceps mediar quod aiunt gmate ex ui librato impetu ferebatur.) In proxima æditione scripsimus Oedipo opus esse qui nobis indicaret quale nam prouerbium sit quo hic usus est Tertullianus. Et uarias tum apposuimus coniecturas quibus circumacti sumus dum scrupulose germanũ prouerbium inquirimus. Verũ non semper fauet Apollo. Non destitimus tamen postea nihilo segniori studio indagare donec successisset quod agebamus. Itaq; deprehendimus scriptum fuisse, mediæ (quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebatur. Est autem Agina foramẽ illud in quo inseritur scapus trutinæ, hoc est in quo agitur, id est uertitur trutina, quemadmodum adnotat Festus Pompeius. Porrò quoties accidit æquipondium ut neutra pars propendeat, in media agina consistit trutina. Sed & in media agina scapus trutinæ inseritur, alioqui libere moueri non posset. Vti poterimus hoc prouerbio motũ rei significantes qui præcise fiat per mediũ non attactis extremitatibus. Hæc turbulentia & passiuitas non est.) In uetustis exemplaribus legitur turbulẽta. Verũ magis placet turbulentia. Quid passiuũ uocet Tertullianus supra multis in locis, prout res tulit, annotauimus. Hic passiuitatẽ uocat dissolutionẽ siue inordinationẽ atq; confusionẽ. Sic aduersum Valentinianos, Illi uero, inquit, & de passiuitate uitæ & diligentia delictorũ, generositatẽ suã uindicent. Aduersus Marcionẽ libro quarto Passiuitatẽ, inquit, sententiæ meæ permisit, id est libertatẽ. Nec malo nec bono pronus.) Hoc est neq; ad malũ neq; ad bonũ pronus. Pronus cum datiuo. Errasse substantias esse uis.) Scripsimus, Erras si substantias
22 esse uis. Ex Gorziensi collatione. Supra certamen motus adscribi, sic tarditatẽ. Nam de natura mater. quoties cadas accipis supra iudices. Si autem.) In hunc modũ castigaui, Supra, certamen motus adscribis, hic tarditatẽ. Nam de natura materię quoties cadas accipe. Supra dicis, Si autem. Sicut facit quid decor solummodo apparens.) Pro quid decor reposui qui decor, usurpat aũt frequenter qui pro quis. Vt in hoc ipso libro supra,
23 Nisi si qui putat. Itẽ, Si qui discipulorũ tuorum. Hic est deus dextra, & manus ambæ.) Scribi debet, Hic est dei dextra, & manus ambæ. Non ita deo adulari.) Scripsimus, Noli ita deo adulari. Aut si adpresso dũmodo & adpropinquãs.) Nos castigauimus locũ etiã in manuscriptis uoluminib. deprauatũ. Aut si adparẽs solũmodo et adpropinquãs

fecit

fecit hunc mundum. Et ubicq; conueniri deus.) Conueniri pro inueniri. Sic in De resurrectione carnis. Quodcunq;, inquit, conueneris, fuit. Libro quarto aduersus Marcionem, Hæc, inquit, conueniemus. Et alijs locis non paucis. Vt inuentibilia iudicia eius.) Quando pertinaciter consentiunt exemplaria quæ uidimus omnia, arbitror inuentibilia dictum perinde ac si dicas incomperibilia, nempe quæ inueniri nequeant & cognosci quamlibet annitamur, quemadmodum & inuestigabile hic significat quod inuestigari non potest. Meminisse autem debemus, Tertullianum in reddendis Græcis duriusculum esse. Id quod & in superioribus libris indicauimus. Erat autem hæc uox uulgo fortassis usitatior. Nos uim Græci uocabuli quod est ἀνεξερεύνητα attendentes, ineruibilia aliquando legendum putauimus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS HERMOGENEM, LIBER.

SOLEMVS hæreticis compendij gratia de posteritate præscribere. Inquantum enim ueritatis regula prior quæ etiam futuras hæreses prænunciauit, intantū posteriores quæcq; doctrinæ hæreses præiudicabuntur, quia sunt quæ futuræ ueritatis antiquiore regula prænunciabantur. Hermogenis aūt doctrina tam nouella est, denicq; ad hodiernū homo in seculo, & natura quoque hæreticus, etiam turbulentus: qui loquacitatē, facundiam existimet: & impudentiam, constantiam deputet: & maledicere singulis, officium bonæ cōscientiæ iudicet. Præterea pingit licite, nubit assidue: legem dei in libidinem defendit, in artē contemnit: bis falsarius & cauterio & stilo: totus adulter, & prædicationis & carnis. siquidem & nubentium contagio fœtet, nec ipse Apostolicus Hermogenes in regula perseuerauit. Sed uiderit persona, cū doctrina mihi quæstio est: Christū dominū non aliū uidetur aliter cognoscere, aliū tamē facit quē aliter cognoscit: imò totū quod est deus aufert, nolens illū ex nihilo uniuersa fecisse. A Christianis enim conuersus ad philosophos, de ecclesia in Academiā & Porticū, inde sumpsit à Stoicis materiam cum domino ponere, quæ & ipsa semper fuerit necq; nata, necq; facta, nec initiū habens omnino nec finē, ex qua dominus omnia postea fecerit. Hanc primā umbrā planè sine lumine pessimus pictor illis argumentationibus colorauit, Præstruens aut dominū de semetipso fecisse cuncta, aut de nihilo, aut de aliquo: ut cum ostēderit necq; ex semetipso fecisse potuisse, necq; ex nihilo, quod superest exinde cōfirmet, ex aliquo eū fecisse, atcq; ita aliquid illud Materiā fuisse. Negat illū ex semetipso facere potuisse: quia partes ipsius fuissent, quæcūcq; ex semetipso fecisset dominus. Porrò in partes non deuenire, ut indiuisibilem & indemutabilem, & eundem semper quâ dominus. Cęterū si de semetipso fecisset aliquid, ipsius fuisset aliquid. Omne autē & quod fieret & quod faceret imperfectū habendū: quia ex parte fieret, & ex parte faceret: aut si totus totū fecisset, oportuisset illū simul & totū esse & nō totū, quia oporteret & totū esse, ut faceret semetipsum, & totū non esse ut fieret de semetipso. Porrò difficillimū. Si em̄ esset, nō fieret, esset enim: si uero nō esset, nō faceret: quia

Loquacitas, facundia

Nubentes

Philosophia

Vmbra sine lumine

quia nihil esset. Eum autem qui semper sit non fieri, sed esse illum in æuum æuorum. Igitur non de semetipso fecisse illum qui non eius fieret conditionis, ut de semetipso facere potuisset. Proinde ex nihilo non potuisse eum facere, sic contendit, bonum & optimum definiens dominũ, qui bona atq; optima tam uelit facere q̃ sit, imò nihil non bonum atq; optimũ & uelle eum & facere. Igitur omnia ab eo bona & optima oportuisse fieri secundum cõditionem ipsius. Inueniri autem & mala ab eo facta, utiq; non ex arbitrio, nec ex uoluntate: quia si ex arbitrio & uoluntate, nihil incongruens & indignum sibi faceret. Quod ergo nõ arbitrio suo fecerit, intelligi oportere ex uitio alicuius rei factũ, ex materia esse sine dubio. Adijcit & aliud: Deum semper deum etiam dominum fuisse, nunq; non deum. Nullo porrò modo potuisse illum semper dominũ haberi, sicut & semper deũ, si non fuisset aliquid retro semper, cuius semper dominus haberet: fuisse itaq; materiã semper deo domino. Hanc coniecturã eius iam hinc destruere properabo, quam hactenus propter non intelligentes adiecisse duxi, ut sciant, cætera quoq; argumenta tam intelligi, q̃ reuinci. Dei nomen dicimus semper fuisse apud semetipsum & in semetipso, dominũ uero non semper: diuersa enim utriusq; conditio, deus substantiæ ipsius nomen, id est diuinitatis, dominus uero non substantiæ, sed potestatis: substantiã semper fuisse cum suo nomine, quod est deus, postea dominus accedentis scilicet rei mentio. Nam ex quo esse cœperũt in quæ potestas domini ageret, ex illo per accessionem potestatis & factus & dictus est dominus: quia & pater deus est, & iudex deus est, non tamen ideo pater & iudex semper, quia deus semper. Nam nec pater potuit esse ante filium, nec iudex ante delictum. Fuit autem tempus cum et delictũ & filius non fuit, quod iudicẽ & qui patrem dominũ faceret. Sic et dominus non ante ea, quorũ dominus existeret, sed dominus tantũ futurus quãdoq;, sicut pater per filium, sicut iudex per delictũ, ita & dominus per ea, quæ sibi seruitura fecisset. Argumẽtari tibi uideor Hermogenes. Nauiter scriptura nobis patrocinatur, quæ utrunq; nomen ei distinxit, & suo tempore ostendit. Nam deus quidem quod erat semper, statim nominat: In principio fecit deus cœlum & terram. Ac deinceps q̃ diu faciebat quorum dominus futurus erat, deus solummodo ponit. Et dixit deus, & fecit deus, & uidit deus, & nusquã adhuc dominus. At ubi uniuersa perfecit, ipsumq; uel maxime hominem qui proprie dominũ intellecturus erat, dominus etiam cognominatur. Tunc etiam dominus nomẽ adiunxit: Et accepit deus dominus hominem quem finxit, Et pręcepit dominus deus. Ac exinde dominus qui retro deus tantum, ex quo habuit cuius esset. Nam deus sibi erat, rebus autem tunc deus cum & dominus. Igitur inquantum putabit ideo materiã semper fuisse, quia dominus semper esset, intantũ cõstabit nihil fuisse, quia constat dominũ non semper fuisse. Adijciam & ego propter non intelligentes, quorũ Hermogenes extrema linea est, & quidem ex pœnitentia illius retorquebo aduersus illum. Cum enim neget materiã natam aut factam, sic quoq; inuenio domini nomen deo non competisse in materiã: quia libera fuerit necesse est, quæ originẽ non habendo, non habuit rem quod erat, nemini seruiens. Itaq; ex quo deus potestatẽ suam exercuit in eam faciendo ex materia, ex illo materia dominũ deum passa, demonstrat, hoc illum tam

diu

diu non fuiſſe, quàm diu fuit hoc. Hinc deniq; incipiam de materia retractare, quod eam deus ſibi comparet proinde non natam, proinde non factam, proinde æternam: ſine initio, ſine fine propoſita. Quis enim alius dei cenſus, quàm æternitas? quis alius æternitatis ſtatus, quàm ſemper fuiſſe & futurum eſſe, ex prærogatiua nullius initij & nullius finis? Hoc ſi dei eſt proprium, ſolius dei erit, cuius eſt proprium: quia & ſi alij aſſcribatur, iam non erit dei proprium, ſed cõmune cum eo cui & aſſcribitur. Nam & ſi ſunt qui dicuntur dij ſiue in cœlo, ſiue in terra nomine, cæterũ unus deus pater, ex quo omnia: quo magis apud nos ſolius dei eſſe debeat, quod dei proprium eſt: &, ut dixi, iam non proprium eſſet, quia alterius eſſet. Quod ſi deus eſt, unicũ ſit neceſſe eſt, ut unius ſit. Aut quid erit unicũ & ſingulare, niſi cui nihil adæquabitur? quid principale, niſi quod ſuper omnia, niſi q̃d ante omnia, & ex quo omnia? Hæc deus ſolus habendo eſt, & ſolus habẽdo, unus eſt. Si et alius habuerit: tot iam erũt dij, quot habuerint quæ dei ſunt. Ita Hermogenes duos deos infert. Materiam parem deo infert. Deum aũt unum eſſe oportet: quia quod ſummũ ſit, deus eſt: ſummũ aũt non erit, niſi quod unicũ fuerit: Vnicũ aũt eſſe non poterit, cui aliquid adæquabitur. Adæquabitur autem deo materia, cum æterna cenſet. Sed deus, deus eſt: & materia, materia eſt. Quaſi diuerſitas nominum comparationi reſiſtat, ſi ſtatus idem uindicetur. Sit & natura diuerſa, ſit & forma non eadem, dum modo ipſius ſtatus una ſit ratio. Innatus deus, an non & innata materia? Semper deus, an non ſemper & materia? Ambo ſine initio, ambo ſine fine, ambo etiã autores uniuerſitatis: tam qui fecit, q̃ de qua fecit. Neq; enim poteſt non & materia autrix omniũ deputari, de qua uniuerſitas conſiſtit. Quomodo reſpõdebit? Non ſtatim materiam cõparari deo, ſi quid dei habeat, quia non totũ habendo non concurrat in plenitudinẽ comparationis. Quid deo reliquit amplius, ut non totũ dei, materiæ dediſſe uideatur? Vel quã, inquit, & ſic habente materia ſalua ſit deo & autoritas & ſubſtantia, quã ſolus & primus autor eſt, & dominus omnium cenſeatur. Veritas autem ſic unũ deũ exigit defendendo, ut ſolius ſit quicquid ipſius eſt. Ita enim ipſius erit ſi fuerit ſolius: & ex hoc alius deus non poſſit admitti, dum nemini licet habere de deo aliquid. Ergo, inquis, nec nos habemus dei aliquid. Imò habemus & habebimus, ſed ab ipſo, non à nobis. Nã & dij erimus, ſi meruerimus illi eſſe de quibus prædicauit, Ego dixi, uos dij eſtis: & ſtetit deus in eccleſia deorũ: ſed ex gratia ipſius, non ex noſtra proprietate: quia ipſe eſt ſolus, qui deos faciat. Materia autẽ propriũ facit quod cum deo habet: aut ſi à deo accepit, quod eſt dei, ordinem dico æternitatis, poteſt & credi & habere illã cum deo aliquid, & deum illam non eſſe. Quale eſt aũt cum confitetur ille aliquid cum deo habere, & uult ſolius dei eſſe, quod materiam non negat habere? Dicit ſaluum deo eſſe, ut & ſolus ſit & primus, & omniũ autor, & omniũ dominus, & nemini comparandus, quæ mox Materię quoq; adſcribit. Ille quidem deus, cõteſtabitur deus, & iurauit nõnunq; per ſemetipſum, quod alius non ſit qualis ipſe: ſed mendacẽ eum faciet Hermogenes: erit enim & materia qualis deus, infecta, innata, initiũ non habens, nec finem. Dicet deus: ego primus, & quomodo primus, cui materia coætanea eſt? Inter coætaneos autẽ & contemporales ordo nõ eſt, aut & materia prima eſt. Extendi, inquit, cœlũ ſolus:

Autrix, autor

atquin non solus,cum ea enim extendit,de qua & extendit. Cũ proponit saluo dei statu fuisse materiã,uide ne irrideatur à nobis,proinde saluo statu materiæ fuisse deus, cõmuni tamen statu amborum. Saluũ ergo erit & materiæ, ut & ipsa fuerit,sed cum deo:quia & deus solus, sed cũ illa. Et ipsa prima cum deo,quia & deus primus cum illa:sed & illa incomparabilis cum deo,quia & deus incomparabilis cum illa,& autrix cum deo,& domina cum deo. Sic aliquid & non totum materiæ habere, ita illi nihil reliquit Hermogenes, quod non & materiæ contulisset:ut non materia deo,sed deus potius materiæ comparetur. Atq; adeo cum ea quę propria dei uindicamus,semper fuisse,sine initio,sine fine,& primum fuisse & solum, & omnium autorem, materiæ quoq; competant:quæro quid diuersum & alienum à deo,ac per hoc priuatum materia possederit, per quod deo non compararetur? In qua omnia dei propria recensentur,satis præiudicant de reliqua comparatione. Si minorem & inferiorem materiam deo,& idcirco diuersam ab eo, & idcirco incomparabilem illi contendit,ut maiori,ut superiori:præscribo non capere ullam diminutionem & humiliationem,quod sit æternũ & innatum: quia hoc & deum faciat tantum,quantus est,nullo minorem,neq; subiectiorem,imò omnibus maiorem & sublimiorem. Sicut enim cætera quæ nascuntur,aut finiunt,& idcirco æterna non sunt semel opposita fini, quæ & initio admittũt ea quæ deus non capit,diminutionem dico interim & subiectionem:quia nata & facta sunt:Ita & deus ideo ea non capit, quia nec natus omnino, nec factus est. Et materiæ autem status talis est. Igitur & duobus æternis,ut innatis,ut infectis,deo atq; materiæ,ob eandem rationem cõmunis status,ex æquo habentibus id,quod neq; diminui, nec subijci admittit,id est æternitatem: neutrũ dicimus altero esse minorem siue maiorem: neutrum altero humiliorem, siue superiorẽ, sed stare ambo ex pari magna,ex pari sublimia,ex pari solidæ & perfectę felicitatis,quæ censetur æternitas. Neq; enim proximi erimus opinionibus Nationum,quæ si quando coguntur deum confiteri, tamen & alios infra illum uolunt. Diuinitas autem gradum non habet utpote unica. Quæ si & in materia

4 erit, ut proinde innata & infecta, & æterna, aderit utrobiq;: quia minor se nusquam poterit esse:quomodo ergo discernere audebit Hermogenes: atq; ita subijcere deo materiam,æternam æterno,innatam innato,autricem autori? dicere audentem, Et ego prima,& ego ante omnia, & ego à quo omnia:pares fuimus, simul fuimus, ambo sine initio, sine fine: ambo sine autore, sine deo. Quis me deus subijcit contemporali,coætaneo? Si quia deus dicitur, Habeo & ego meum nomen. Aut ego sum deus, aut ille Materia:quia ambo sumus quod alter est nostrum. Putas itaq; materiã deo non comparasse, quam scilicet subijciat illi? Atquin etiam præponit illam deo,& deum potius subijcit materiæ,cum uult eum de materia cuncta fecisse. Si enim ex illa usus est ad opera mundi:iam & materia superior inuenit,quæ illi copiam operandi subministrauit,& deus subiectus materiæ uidetur,cuius substãtiæ eguit. Nemo enim non eget eo de cuius utitur:nemo non subijcitur ei cuius eget, ut possit uti: sic & nemo de alieno utendo non minor est eo de cuius utitur. Et nemo qui præstat de suo uti,non in hoc superior est eo cui præstat uti. Itaq; materia ipsa quidem deo non eguit,sed eguisse deo præstitit,diuite & locuplete & liberali

berali, minori opinor & inualido & minus idoneo de nihilo facere quę uelit. Grande reuera beneficium deo contulit, ut haberet hodie per quem deus cognosceretur, & omnipotens uocaretur: nisi quod iam non omnipotēs: si non & hoc potēs, ex nihilo omnia proferre. Sanè & sibi præstitit aliquid materia, ut & ipsa cum deo possit agnosci coæqualis deo, imò & adiutrix: nisi quod solus eam Hermogenes cognouit, & HAERETICORVM PATRIARCHAE PHILOSOPHI. Prophetis enim & Apostolis usq; adhuc latuit, puto & Christo. Non potest dicere deum ut dominum materia usum ad opera mundi: dominus enim non potuit esse substantiæ coæqualis. Sed precariò forsitan usus est: & ideo precariò, non dominio, ut cū ea mala esset, de mala tamen sustinuerit uti, scilicet ex necessitate mediocritatis suæ, qua non ualebat ex nihilo uti: non ex potestate, quam si habuisset omnino ut deus in materiam, quam malam norat, antè eam in bonum conuertisset ut dominus et bonus, ut ita de bono, non de malo uteretur. Sed quia bonus quidem, dominus autē non, ideo qualem habuit tali usus, necessitatem suam ostendit cedentem conditioni materiæ: quam si dominus fuisset, emendasset. Sic enim Hermogeni respondendum est cum ex dominio defendit deum materia usum, & de re non sua, scilicet non facta ab ipso. Iam ergo malum ab ipso, qui est mali si non autor, quia non effector, certe permissor, quia dominator. Si uero materia non & ipsius quâ malum, dei non erit: de alieno ergo usus, aut precariò usus est quâ egens eius: aut & iniuria, quâ præualens eius. His enim tribus modis aliena sumuntur: Iure, beneficio, impetu, id est dominio, precariò, ui. dominio non suppetente. Eligat Hermogenes, quid deo congruat, precariò an ui de materia cuncta fecisse. Non ergo melius censuisset deus nihil omnino faciendum quàm precario, aut ui faciendum, & quidem de malo? Nonne etiam si materia optima fuisset, æquè indecorum sibi existimasset de alieno licet bono? Fatuè satis, ita gloriæ suæ causa molitus est mundum, ut debitorem se alienæ substantiæ ostenderet, & quidem non bonæ. Ergo, inquit, ex nihilo faceret, ut mala quoque arbitrio eius imputarentur. Magna, bona fide, cæcitas hæreticorum pro huiusmodi argumentatione, cum ideo aut alium deum bonum & optimum uolunt credi, quia mali autorem existiment Creatorē: aut materiam cum creatore proponunt, ut malum à materia, non à Creatore deducant: quando nullus omnino deus liberetur ista quæstione, ut non autor mali uideri proinde possit, quisquis ille est qui malum & si non ipse fecit, tamen à quocunq; & unde unde passus est fieri. Audiat igitur & Hermogenes, dum alibi de mali ratione distinguimus, interim se quoq; nihil egisse hac sua iniectione. Ecce enim & si non autor, sed assentator mali inuenitur deus, qui malum materiæ tanto sustinuit de bono ante mundi constitutionem, quam ut bonus & mali æmulus emendasse debuerat. Aut enim potuit emendare, sed noluit: aut uoluit quidem, uerum non potuit infirmus deus. Si potuit & noluit, malus & ipse, quia malo fauit: & sic iam habetur eius quod licet non instituerit, quia tamen si noluisset illud esse non esset, ipse iam fecit esse, quod noluit non esse. Quo quid est turpius? si id uoluit esse quod ipse noluit fecisse, aduersum semetipsum egit, cum & uoluit esse quod noluit fecisse, & noluit fecisse quod uoluit esse. Quasi bonum uoluit esse, & quasi malum noluit fecisse. Quod

Ius
Beneficium
Impetus

non faciendo malum iudicauit, id sustinendo bonum pronunciauit: malum pro bono sustinendo, & non potius eradicando, assertor eius inuentus est: male si per uoluntatem, turpiter si per necessitatẽ. Aut famulus erit mali deus aut amicus, cum materiæ malo conuersatus, nedum etiam de malo eius operatus. Et tamẽ unde nobis persuadet Hermogenes malam esse materiam? Non enim poterit non malum dicere, cui malum asscribit. Nam definimus diminutionem & subiectionem capere non posse quod sit æternum, ut alij coæterno inferius deputetur. Ita & nunc nec malum dicimus competere illi, quia nec subijci ex hoc possit, quod nullo modo potest subijci, quia æternum est. Sed cum aliâs summum bonum constet esse quod sit æternum ut deus, per quod solus est deus, dum æternus est, & ita bonus, dum deus: quomodo materiæ inerit malum, quam ut æternam, summũ bonũ credi necesse est? Aut si quod æternum est, poterit & mali capax esse, poterit hoc & in deũ credi: & sine causa gestiuit malum à deo transferre, si competit & æterno, competendo materiæ. Iam uero si quod æternum est malum potest credi, inuincibile & insuperabile erit malum ut æternum: & tamen nos frustra laboramus de auferendo malo ex nobis ipsis, cum & deus hoc frustra mandat & præcipit: imò & iudicium frustra constituit deus, in iustitia utiq; puniturus, quibus cõtra malum finis, cum præses eius diabolus abierit in ignem, quem præparauit illi deus & angelis eius, prius in puteum abyssi relegatus, cum reuelatio filiorum dei redemerit conditionem à malo, utiq; uanitati subiectam, cum restituta innocentia & integritate conditionis pecora condixerint bestijs, & paruuli de serpentibus luserint, cũ pater filio posuerit inimicos sub pedes, utiq; operarios mali. Itaq; si finis malo competit, necesse est competierit initium. Erit materia habens initium, habendo & finem mali. Quæ enim malo deputantur, secundum mali statum cõputantur. Age nunc malam ac pessimam credamus esse materiam utiq; natura: sicut deum bonum & optimum credimus proinde natura: porrò naturam certam & fixam haberi oportebit tam in malo perseuerantem apud materiam, quàm & in bono apud deum inconuertibilem & indemutabilem. Scilicet quâ si demutabit natura in materia, de malo in bonum, demutari poterit, & in deo de bono in malum. Hoc loco dicet aliquis: Ergo de lapidibus filij Abrahæ non suscitabuntur, & genimina uiperarum non facient pœnitentiæ fructum, & filij iræ non fient filij pacis, si natura mutabilis non erit. Temere ad ista exempla respicies ô homo: non enim competunt ad causam materiæ, quæ innata est, ea quæ nata sunt, lapides, & uiperæ, & homines. horum enim natura habendo institutionem, habere poterit & cessationem. Materiam uero tene semel æternam determinatam, ut infectam, ut innatam: & ideo indemutabilis & incorruptibilis naturæ credendam, ex ipsius etiam sententia Hermogenis, quam opponit, cum deum negat ex semetipso facere potuisse, quia non demutetur quod sit æternũ, amissurum scilicet quod fuerat, dum fit ex demutatione quod non erat, si non esset æternum. Dominum uero æternum aliud esse non posse, quàm quod est semper. Hac & ego definitione merito illum repercutiam. Materiam æque reprehendo, cum ex illa mala, pessima etiam, bona atq; optima à deo fiunt: & uidit deus quia bona, & benedixit ea deus, utiq; quasi optima, non certe quasi mala ac pessima. Demuta-

Assertor mali

Demutationem igitur admisit materia, & si ita est, statum æternitatis amisit: mortua est denique sua forma. Sed æternitas amitti non potest: quia nisi amitti non posit, æternitas non est. Ergo nec demutationem potuit admisisse: quia si æternitas est, demutari nullo modo potest: & quæretur, quomodo ex ea bona facta sint, quæ ex demutatiõe nullo modo facta sunt? Vnde in mala ac pessima boni atque optimi semen? Certe nec bona arbor, fructus malos ædit: quia nec deus nisi bonus: nec mala arbor, bonos: quia nec materia est nisi pessima. Aut si dabimus illi aliquid, etiam boni germinis, iam non erit uniformis naturæ, id est malæ in totum: sed iam tum duplex, id est bonæ & malæ naturæ. Et quæretur iterum, an in bono & malo potuerit conuenire luci & tenebris, dulci & amaro. Aut si potuit utriusque diuersitas boni & mali cõcurrisse, & duplex natura fuisse materiæ amborũ ferax fructuũ, iam nec bona ipsa deo deputabuntur, ut nec mala illi imputentur: sed utraque species de materiæ proprietate sumpta, ad materiam pertinebit. Quo pacto neque gratiã bonorũ deo debebimus, nec inuidiam malorũ, quia nihil de suo operatus ingenio: per quod probabitur manifeste materiæ deseruisse. Nam & si dicatur, licet ex occasione materiæ, suo tamẽ arbitrio bona protulisse, quasi nactus bonum materiæ, quanquam & hoc turpe sit, certe cum ex eadem etiam mala profert, uel hæc utique non de suo arbitrio proferendo, seruit materiæ, aliud non habens facere quàm ex malo proferre, inuitus utique quâ bonus, ex necessitate ut inuitus, & ex seruitute ut ex necessitate. Quid ergo dignius, ex necessitate eum condidisse mala, an ex uoluntate? Siquidem ex necessitate condidit, si ex materia: ex uoluntate, si ex nihilo. Iam enim sine causa laboras, ne malorum autor constituatur deus: quia & si de materia fecit, ipsi deputabũtur qui fecit, proinde quatenus fecit. Planè sic interest unde fecerit, ac si de nihilo fecisset: nec interest unde fecerit, ut inde fecerit, unde eum magis decuit. Magis autem eum decuit ex uoluntate fecisse quàm ex necessitate: id est ex nihilo potius quàm ex materia. Dignius est deum etiam malorum autorem liberum credere, quàm seruum. Quæcunque potestas ei, quàm pusillitas competit. Si & sic concedimus materiam quidem nihil boni habuisse, dominum uero si quid boni ædidit sua uirtute ædidisse, aliæ æque oborientur quæstiones. Primo si bonum in materia omnino non fuit, non ex materia bonum factum, quod materia scilicet non habuit. Dehinc si non ex materia, iam ergo ex deo factum. Si nec ex deo, iam ergo ex nihilo factum. Hoc enim superest secundum Hermogenis dispositionem. Porrò si bonũ, neque ex materia factum est: quia non erat in illa ut in mala, neque ex deo: quia nihil potuit ex deo fieri, sicut definit Hermogenes: inuenitur bonum iam ex nihilo factum, ut ex nullo factũ, ut neque ex materia neque ex deo. Et si bonũ ex nihilo, cur non & malum? imò cur non omnia ex nihilo si aliquid ex nihilo, nisi si insufficiens fuit diuina uirtus omnibus producendis, quæ aliquid protulerit ex nihilo: Aut si ex materia mala bonũ processit: quia neque ex nihilo neque ex deo, sequetur ut ex conuersione processerit materiæ, contra denegatã æterni conuersionẽ. Ita unde bonũ cõstitit, iam negabit Hermogenes inde illud constare potuisse. Necesse est autẽ ex aliquo eorum processerit, ex quibus negauit procedere potuisse. Cæterum si ideo malum non ex nihilo, ne dei fiat, de cuius arbitrio uidebitur factum, sed ex mate-

ria, ut ipsius sit, de cuius substantia erit factũ: & hic ut dixi autor mali habebitur deus, qui cum eadẽ uirtute & uoluntate debuisset omnia ex materia protulisse: aut tantum bona (non omnia tamen bona) protulisset etiã mala, utiq; aut uolens esse mala si poterat efficere ne essent: aut non ualẽs efficere omnia bona, si uoluit & non fecit: dum nihil intersit per infirmitatẽ dominus autor mali extiterit an per uoluntatẽ. Aut quæ fuit ratio, ut cum bona fecisset quasi bonus, etiam mala protulisset quasi non bonus, cum non congruentia sibi solummodo ædidit. Quid necesse erat suo opere prolato, etiam materiæ negocium curare, proinde & malum proferẽdo, solus ut cognosceretur bonus de bono, materia autem ne cognosceretur mala de malo? Plus bonum floruisset sine mali afflatu. Nam & Hermogenes expugnat quorundam argumentationes, dicentium mala necessaria fuisse ad inluminationẽ bonorum, ex contrarijs intelligendorũ. Ergo aut nec propterea locus mali proferendi fuit: aut si qua alia ratio exegit illud induci, cur non & ex nihilo potuerit induci, ipsa ratione excusatura dominũ ne mali autor existimaretur, quæ nunc cum de materia operatur mala excusat, si excusat: adeo ubiq; & undiq; illuc compellitur quæstio quò nolunt, qui ipsam mali rationẽ non examinando, nec dinoscendo, quomodo illud aut deo adtribuant, aut à deo separent, pluribus & indignioribus destructionibus deum obijciunt. Igitur in præstructione huius articuli, & alibi forsitan retractandi, equidem definio, aut deo adscribendum & bonũ & malum, quæ ex materia fecit: aut materiæ ipsi ex qua fecit: aut utrũq; utriq; quia ambo sibi obligantur, qui fecit, & de qua fecit: aut alterum alteri. tertius enim preter materiam & deum, non est. Porrò si deus erit utrunq;, uidebitur deus etiã mali autor: deus autem ut bonus, autor mali non erit: si materia utrunq;, uidebitur materia etiam boni matrix, mala autem in totum materia boni non erit matrix. si utriusq; erit utrũq;: in hoc quoq; comparabitur deo materia, & pares erunt ambo, ex æquo mali ac boni adfines: æquari autem deo materia non debet, ne duos deos efficiat: si alterum alterius, utique deo bonum, & materiæ malum: neq; malum deo, neq; materiæ bonum adscribetur: & bona autem & mala deus de materia faciendo, cum ea facit. Hæc si ita sunt, nescio qua possit euadere sententia Hermogenes, qui deum, quoquomodo de materia malum condidit, siue uoluntate, siue necessitate, siue ratione, non putet mali autorem. Porrò si mali autor est ipse qui fecit, planè socia materia per substantiæ suggestum: excludis iam causam materiæ introducendæ. Nihilominus enim, & per materiam deus autor mali ostendit, si ideo materia præsumpta est, ne deus mali autor uideretur: exclusa itaque materia dum excluditur causa eius, superest uti deum omnia ex nihilo fecisse constet. Videbimus an & mala, cum apparuerit quæ mala, & an mala interim ea quæ putas. Dignius enim de suo arbitrio produxit, hæc quoq; producendo de nihilo, q̃ de preiudicio alieno, si de materia produxisset. Libertas, non necessitas, deo competit: malo uoluerit mala à semetipso cõdidisse, q̃ non potuerit non condidisse. Vnici dei status hanc regulam uindicat: non aliter unici, nisi quia solius: non aliter solius, nisi quia nihil cũ illo: sic & primus erit, quia omnia post illũ: sic oĩa post illũ, quia omnia ab illo: sic ab illo, quia ex nihilo, ut illi q̃q; scripture ratio cõstet, Quis cognouit sensum domini? aut quis illi cõsi-

Expugnare argumentationes

liarius

liarius fuit? aut quem consultatus est? aut uiam intelligentiæ & scientiæ quis demonstrauit illi? quis tradidit, & retribuetur ei? Nemo utiq; quia nulla uis, nulla materia, nulla natura substantię alterius aderat illi. Porrò si de aliquo operatus est, necesse est ab ea ipsa acceperit & consiliũ & tractatũ dispositionis ut uiam intelligentiæ & scientiæ. Pro qualitate enim rei operari habuit, & secundum ingeniũ materiæ, non secundũ suum arbitrium: adeo ut & mala pro natura nõ sua, sed substãtię fecerit. Si necessaria est deo materia ad operã mundi, ut Hermogenes existimauit, habuit deus materiam longe digniorẽ & idoniorem, nõ apud philosophos æstimandã, sed apud prophetas intelligendã, sophiam suam scilicet: hæc deniq; sola cognouit sensum domini. Quis enim scit quæ sunt dei, & quæ in ipso, nisi spiritus qui in ipso? Sophia autẽ spiritus, hæc illi consiliarius fuit, uia intelligentiæ & scientiæ ipsa est. Ex hac fecit, faciendo per illam, & faciendo cum illa. Cum pararet cœlum, inquit, aderã illi, & cum fortia faciebat (super uentos) quę sursum nubila, & cum firmos ponebat montes eius quæ sub cœlo est, ego eram compingens cum ipso. Ego eram ad quam gaudebat, quotidie autẽ oblectabar in persona eius. Quando oblectabatur, cum perfecisset orbem, & inoblectabatur in filijs hominum. Quis non hanc potius omnium fontem et originem cõmendet, materiam uero materiarum, non sibi subditã, non statu diuersam, nõ motu inquietã, nõ habitu informem, sed insitam & propriam & compositã & decoram, quali deus potuit eguisse, sui magis quàm alieni egẽs? Deniq; ut necessariam sensit ad opera mundi, statim eam condit & generat in semetipso. Dominus, inquit, condidit me initium uiarum suarum in opera sua: ante secula fundauit me: prius quàm faceret terram, prius quàm montes collocarẽtur, ante omnes autem colles generauit me, prior autem abysso genita sum. Agnoscat ergo Hermogenes idcirco etiã sophiam dei natam & conditam prædicari, ne quid innatum & inconditũ pręter solum deum crederemus. Si enim intra dominum quod ex ipso & in ipso fuit, sine initio non fuit: sophia scilicet ipsius exinde nata et condita, ex quo in sensu dei ad opera mundi disponẽda cœpit agitari: multo magis nõ capit sine initio quicquàm fuisse quod extra dominũ fuerit. si uero sophia eadem dei sermo est sensu sophia, & sine quo factum est nihil, sicut & dispositum sine sophia, quale est ut filio dei sermone unigenito & primogenito aliquid fuerit præter patrem antiquius; & hoc modo utique generosius, nedum quod innatum nato fortius, et quod infectum facto ualidius? quia quod ut esset nullius eguit autoris, multo sublimius erit eo quod ut esset aliquem habuit autorem. Proinde si malum quidem innatum est, natus autem sermo dei: Eructauit enim, inquit, sermonem optimum: nõ scio an à bono malum possit adduci, ualidius ab infirmo, ut innatum à nato. Ita & hoc nomine materiam deo pręponit Hermogenes, præponendo eam filio. Filius enim sermo, & deus sermo: & ego & pater unum sumus: nisi quod sustinebit æquo animo filius eam præponi sibi, quæ patri adæquatur. Sed & ad originale instrumentum Moysi prouocabo, unde & diuersa pars suspiciones suas ingratis fulcire conatur, ne scilicet non inde instrui uideretur unde oportet. Itaque occasiones sibi sumpsit quorundam uerborum, ut hæreticis ferè mos est simplicia quæque torquere. Nam & ipsum principium, in quo deus fecit cœlum & terram, aliquid uolunt fuis-

se, quasi substantiuum & corpulẽtum, quod in materiam interpretari possit. Nos autem unicuiq; uocabulo proprietatem suam uindicamus, principium initium esse, & competisse ita poni rebus incipiẽtibus fieri. Nihil enim quod fieri habet sine initio esse, quin initium sit illi ipsum dum incipit fieri. Ita principium siue initium inceptionis esse uerbum, non alicuius substantiæ nomẽ. Iam nunc si principalia deo opera cœlum & terra sunt, quæ ante omnia deus fecit suorum esse proprie principium, quæ priora sunt facta, merito sic præfatur scriptura, In principio fecit deus cœlum & terrã, quemadmodũ dixisset, In finem deus fecit cœlum & terrã: si post uniuersa fecisset. Aut si principium aliqua substantia est, erit & finis aliqua materia. Plane licebit etiam substantiuum aliquid principiũ esse alij rei, quę ex ipso sit futura: ut argilla principium testæ, ut semen principiũ herbæ. Sed cum ita utimur uocabulo principij quasi originis, non quasi ordinis nomine: adijcimus & mentionem ipsius rei specialiter, quam uolumus principium alterius rei. De cętero si sic ponamus, uerbi gratia: In principio fecit figulus peluim uel urnam: iam non materiã significabit principium: nõ enim argillam nominaui principium, sed ordinem operis, quia figulus ante cætera primũ peluim & urnam fecit, exinde facturus & cætera, ad ordinationem operum principij uocabulum pertinebit, nõ ad originem substantiarum. Possunt & aliter principium interpretari, non ab re tamen: nam & in Græco principij uocabulum, quod est ἀρχὴ, nõ tantum ordinatiuum, sed & potestatiuũ capit principatum. Vnde & ἄρχοντας dicunt principes & magistratus. Ergo secundũ hanc quoq; significationem principium pro principatu & potestate sumetur. In principatu enim & in potestate deus fecit cœlum & terram. Sed ut nihil aliud significet Gręca uox, q̃ principium: & principium nihil aliud capiat, q̃ initium: habemus etiam illam initiũ agnoscere, quæ dicit: Dominus condidit me in opera sua. Si enim per sophiam dei omnia facta sunt, & cœlum ergo & terram deus faciens in principio, id est initio in sophia sua fecit. Deniq; si principium materiam significaret, non ita scriptura instruxisset, In principio deus fecit, sed ex principio. Non enim in materia, sed ex materia fecisset. De sophia autem potuit dici, in principio. In sophia enim primo fecit, in qua cogitando & disponendo iam fecerat: quoniam & si ex materia facturus fuisset, antè in sophia cogitando & disponendo iam fecerat. Quoniam & si erat initium uiarum, quia cogitatio & dispositio prima sophiæ sit operatio, de cogitatu uiam operibus instituens, hanc & inde autoritatem scripturæ mihi uindico, quod & deus qui fecit, & ea quæ fecit ostendens, unde fecerit non proinde testatur. Nam quum in omni operatione tria sint principalia, qui facit, & quod fit, & ex quo fit: tria nomina sunt ædenda in legitima operis enarratione: persona factoris, species facti, forma materiæ. Si materia non ædetur, ubi & opera & operæ operator æduntur, apparet ex nihilo eum operatum. Proinde enim æderetur ex quo, si ex aliquo fuisset operatus. Denique Euangelium ut supplementum instrumenti ueteris adhibebo, in quo uel eo magis debuerat ostendi deus ex aliqua materia uniuersa fecisse, quo illic etiam per quę omnia fecerit reuelatur. In principio erat sermo. In quo principio scilicet deus fecit cœlum & terram. Et sermo erat apud deum, & deus erat sermo. Omnia per ipsum facta sunt, & sine illo factũ est nihil.

Cum

Cum igitur & hic manifestetur & factor, id est deus, & facta, id est omnia, & per quē, id est sermo, nónne & unde omnia facta essent à deo per sermonem, exegisset ordo profiteri, si ex aliquo facta essent? Ita quod non fuit, nō potuit scriptura profiteri. Et non profitendo, satis probauit non fuisse: quia profiteretur si fuisset. Ergo, inquis, si tu ideo præiudicas ex nihilo facta omnia quia non sit manifestè relatum de materia præcedenti factum quid, uide ne diuersa pars ideo contendat ex materia omnia facta, quia proinde non apertè significatum sit, ex nihilo quid factum. Planè retorqueri quędam facile possunt: non statim & ex æquo admitti, ubi diuersitas causæ est. Dico enim & si non apertè scriptura pronunciauit ex nihilo facta omnia, sicut nec ex materia, non tantam fuisse necessitatem apertè significandi de nihilo facta omnia, quanta esset si ex materia facta fuissent. Quoniam quod fit ex nihilo, eo ipso dum non ostenditur ex aliquo factum, manifestatur ex nihilo factum: & non periclitatur ne ex aliquo factum existimetur, quando non demonstretur ex quo sit factum. Quod autem ex aliquo fit, nisi hoc ipsum apertè declaratur ex aliquo factum illud dum ex quo factum sit, ostenditur, periclitabitur primo uideri ex nihilo factum, quia non æditur ex quo sit factum. Dehinc & si ea sit conditione ut nō possit uideri ex aliquo, proinde periclitabitur, ex alio longe factum uideri, quàm ex quo factū est, dum non proponit̃ unde sit factum. Ita si ex nihilo deus cuncta fecisse non potuit, scriptura non adiecisset illum ex nihilo fecisse: ex materia eum fecisse omni modo debuit edixisse, licet ex materia fecisset: quia illud in toto habebat intelligi, & si non significaretur: at istud in dubio, nisi significaretur. Atq; adeo spiritus sanctus hanc scripturæ suæ rationē cōstituit, ut cum quid ex aliquo fit, & quod fit, & unde fit, referat. Fructificet, inquit, terra herbā fœni, seminantē semen secundū genus, & secundū similitudinē, & lignū fructuosum faciens fructū, cuius semen in ipso in similitudinē. Et factū est sic. Et produxit terra herbā fœni seminantē semē secundū genus, & lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso in similitudinem. Factum est sic. Et produxit terra herbam fœni seminantē semen secundū genus, & lignum fructuosum faciens fructū, cuius semē in ipso secundū genus. Et rursus: Et dixit deus: Producant aquæ repentia animarū uiuarū, & uolatilia uolantia super terram per firmamentū cœli. Et factum est sic. Et fecit deus cetos magnos, & omnem animam animalium repentium, quæ produxerunt aquæ secundum genus ipsorum. Item post hęc. Et dixit deus. Producat terra animam uiuentem secundum genus, quadrupedia & repentia, & bestias terræ, secundum genus ipsorum. Si ergo ex iam factis rebus, alias res deus proferens, ostendit per prophetam & dicit quid unde protulerit: quanq; possimus unde illas prolatas æstimare, dum ne ex nihilo, iam enim facta erant quędam ex quibus prolatæ uideri possent: si tantā curā instructionis nostræ insumpsit spiritus sanctus, ut sciremus quid unde processerit, nónne proinde nos & de cœlo & de terra cōpotes reddidisset significando unde ea esset operatus, si de aliqua materia origo constaret illorū? ut tanto magis ex nihilo ea uideretur operatus, quanto nihil adhuc erat factū, ex quo operatus uideret̃. Itaq; sicut ea quæ de aliquo prolata sunt, ostendit unde prolata sint: ita quæ non ostendit unde prolata sint, ex nihilo prolata confirmat. Igit̃ in principio

deus

11

non

non

deus fecit cœlum & terram. Adoro scripturæ plenitudinem, qua mihi & factorem manifestat & facta. In Euangelio uero amplius & ministrum atque arbitrum rectoris inuenio sermonẽ. An autem de aliqua subiacenti materia facta sint omnia, nusquam adhuc legi. Scriptum esse doceat Hermogenis officina. Si non est scriptum, timeat Væ illud adijcientibus aut detrahentibus destinatum. Sed ex sequentibus argumentatur, quia scriptum sit, Terra autem erat inuisibilis & incomposita. Nam & terræ nomẽ redigit in materiam, quia terra sit quæ facta est ex illa. Et erat, in hoc dirigit, quasi quæ semper retro fuerit innata & infecta. Inuisibilis autem & rudis: quia informem & cõfusam & inconditam uult fuisse materiam. Has quidem opiniones eius sigillatim reuincam, sed interim uolo sic ei respondere. Putamus his articulis materiã demonstrari. Nunquid tamen, quia erat ante omnia, & tale aliquid esse ex ea factum scriptura significat? Atquin nihil tale significat. Fuerit licet materia, quãtum sibi licet, uel potius Hermogeni: potuit & fuisse, & tamen nihil deus ex illa fecisse, uel quia non decebat deum alicuius eguisse, certe quia nec ostenditur quicquã ex materia fecisse. Sine causa ergo esset, inquis. Non plane adeo sine causa. Nam & si mundus non est factus ex illa, sed heresis facta est, & quidem hoc impudentior, quod non ex materia facta est hæresis, sed materiam ipsam potius hæresis fecit. Reuertor nunc ad singulos articulos, per quos putauit significatam esse materiam, & primo de nominibus expostulabo. Horum enim alterum legimus, quod est terræ: alterum non inuenimus, quod est materiæ. Quæro ergo, cum materiæ nominatio non extet in scriptura, quomodo ei etiam terræ appellatio accõmodetur in alio iam genere substantiæ notæ? Quo magis materiæ quoque nominatio extitisse debuerat, cõsecuta etiam terræ appellationem, ut scirem terram cõmune cum materia esse nomẽ, ne illud ei soli substantiæ uindicarem, cuius & proprium, in qua magis notum est, uel ne illud in quamcunque aliam speciem, nec utique omni materiæ communicare possem, si uellem. Cum enim non extat propriũ uocabulum eius rei cui commune uocabulum adscribitur, quanto non comparet cui adscribatur, cuicunque alij poterit asscribi. Ita Hermogenes, & si materiam ostenderet nominatam, deberet eandem probare terram quoque cognominatam, ut ita utrunque illi uocabulum uindicaret. Vult igitur duas proponi terras in ista scriptura, unam quam in principio deus fecit: Aliam, materiam, ex qua fecit, de qua dictum sit, terra autem erat inuisibilis & rudis. Vtique si quæram ex duabus quæ cui nomen terræ adcõmodare debeat, dicetur, hanc quæ facta sit ex illa ex qua facta est uocabulum deriuasse, quia ueri similius sit ab origine sobolem potius quàm originẽ à sobole uocitari. Hoc si ita est, alia nobis obuoluitur quæstio, an cõpetat terrã hanc quã deus fecit, ex illa ex qua fecit cognomentũ deriuasse. Audio enim apud Hermog. cæterosque Materiarios hæreticos terram quidem illam informẽ & inuisibilem & rudem fuisse: hanc uero nostrã proinde & formam & conspectũ, & cultũ, à deo consecutã. Aliud ergo factam quàm erat ea ex qua facta est. Porrò aliud facta, nõ potuit cum ea de nomine sociari, à cuius conditione desciuerat. Si nomẽ propriũ materiæ illius fuit terra, hæc quæ nõ est materia, aliud scilicet facta, terrę quoque nõ capit nomẽ alienũ & statu suo extraneũ. Sed materia facta, id est terra, habuit cũ sua origine consortium

nominis

nominis ſicut & generis. Non audio. Nam & teſtam licet ex argilla cõfectam iam nõ argillam uocabo, ſed teſtam: & electrũ licet ex auro & argento fœderatum, nec argentũ tamen nec aurum appellabo, ſed electrum. à cuius habitu quid diuertit, pariter & à uocatu eius recedit, appellationis, ſicut & cõditionis proprietate. Quàm aũt trãſierit de ſtatu terræ illius, id eſt materiæ, iſta terra, uel eo palam eſt, quòd hęc apud Geneſim teſtimoniũ boni accipit: Et uidit deus quia bonũ: illa autẽ apud Hermogenẽ in originẽ & cauſam malorũ deputatur. Poſtremo ſi ideo hæc terra, quia & illa, cur nõ & materia hæc quoqꝫ quia & illa? Imò iam & cœlum & omnia, ſi ex materia conſtãt, & terræ & materiæ uocari debuerunt. Satis iſta de terræ nomine, in quo materiam intelligi uoluit, quod nomen unius elementi omnes ſciunt, natura primũ, deinde ſcriptura docente, niſi & Sileno illi apud Midam regẽ adſeueranti de alio orbe, credendum eſt, autore Theopompo. Sed & deos multos idem refert. Nobis aũt unus deus & una eſt terra, quam in principio deus fecit. Cuius ordinẽ incipiens ſcriptura decurrere, primo factam eam edicit, dehinc qualitatẽ ipſius ediſſerit. ſicut & cœlum primo factum profeſſa, in principio fecit deus cœlũ, dehinc diſpoſitionem eius ſuperinducit: Et ſeparauit inter aquam quę erat infra firmamentũ, & quæ ſuper firmamentũ. & uocauit deus firmamentum cœlum, ipſum quod in primordio fecerat. Proinde & de homine, Et fecit deus hominẽ, ad imaginem dei fecit illum. Dehinc qualiter fecerit reddit: Et finxit deus hominẽ de limo terræ, & afflauit in faciem eius flatum uitæ, & factus eſt homo in animam uiuam. Et utiqꝫ ſic decet narrationem inire, primo præfari, poſtea proſequi, nominare, deinde deſcribere. Alioquin uanum, ſi eius rei cuius nullam præmiſerat mentionem, id eſt materiæ, ne ipſum quidem nomen, ſubito formam & habitũ promulgauit. Ante enarrat qualis eſſet, antequã an eſſet. Oſtendit figurã deformati, nomen abſcondit. At quanto credibilius ſecundum nos eius rei diſpoſitionẽ ſcriptura ſubiunxit, cuius inſtitutionem ſimulqꝫ nominationem præmiſit. Quàm deniqꝫ integer ſenſus eſt, In principio deus fecit cœlum & terram, terra autem erat inuiſibilis & rudis, quam deus ſcilicet fecit, de qua ſcriptura cummaxime edixerat. Nam & Autem ipſum uelut fibula coniunctiuæ particulæ ad connexum narrationi appoſitum eſt, terra autem. Hoc enim uerbo reuertitur ad eam, de qua ſupra dixerat, & alligat ſenſum. Adeo aufer hinc Autem, & ſoluta compago eſt, ut tunc poſſit de alia terra dictum uideri, Terra erat inuiſibilis & rudis. Sed tu ſupercilio capitis et nutu digiti accommodato altius tollens, & quaſi retro iactans, Erat, inquis, quaſi ſemper fuerit ſcilicet innata & infecta, & idcirco materia credenda. At ego ſine ullo lenocinio pronunciationis ſimpliciter reſpondebo, de omni re poſſe dici erat, etiam de ea quæ facta, quæ nata ſit, quæ aliquando non fuerit, & quæ materia non ſit. Omne enim quod habet eſſe, unde habet ſiue per initium, ſiue ſine initio, hoc ipſo quod eſt, etiam erat dicetur. Cui competit prima uerbi poſitio in definitionem, eiuſdem etiam declinatio uerbi decurret in relationẽ. Eſt definitionis caput, erat relationi facit. Hæ ſunt argutiæ & ſubtilitates hæreticorũ ſimplicitatem cõmunium uerborum torquentes in quæſtionem. Magna ſcilicet quæſtio eſt, Si erat terra quę facta eſt. Sanè diſcutiendum, an ei competat inuiſibilẽ & rudem fuiſſe quæ facta eſt, an ei ex qua facta

eſt

est, ut eiusdē sit erat, cuius & quod erat. Atquin nō tantū probabimus istum habitum huic terræ competisse, sed & illi alij nō cōpetisse. Nam si nuda materia deo subiacebat, nullo scilicet elemento obstruente: siquidem nondū quicquam erat præter ipsam & deum: utiq; inuisibilis esse nō poterat, quia & si tenebras uolet in substantia fuisse materiæ (cui articulo respōdere debebimus suo ordine) etiā homini tenebræ uisibiles sunt, hoc enim ipsum quod sunt tenebræ uidenť, nedum deo. Et utiq; si inuisibilis esset, nullo modo cognoscere-

14 tur qualitas eius. Vnde ergo cōpertus est Hermogenes informē & cōfusam & inquietam illam fuisse, quæ ut inuisibilis latebat: aut si hoc à deo reuelatum est, probare debet. Sic & an rudis dici potuerit, expostulo. Certe enim rude illud est quod imperfectū est? Certe imperfectum nō potest esse, nisi quod factum est? Quod enim minus factū est, imperfectū est. Certe, inquis. Ergo materia quæ facta nō erat, in totū imperfecta esse nō potuit. Quæ imperfecta nō fuit, etiam rudis nō fuit. Initium nō habens, quia facta nō fuit, caruit & rudimento. Initij enim accidens est, rudimentum. Terra uero quę facta est, meruit & rudis dici. Statim enim ut facta est, habuit imperfectæ locū, ante perfectionem. Siquidem omnia opera sua deus ordine consummauit, incultis primo elementis depalans quodammodo mūdum, dehinc exornatis uelut dedicās.

Compertus est pro comperit

Depalans

15 Nam & lumen nō statim splendore solis impleuit, & tenebras non statim solatio lunæ temperauit, & cœlum nō statim sideribus stellisq; signauit, & maria nō statim beluis frequentauit, & ipsam terram nō statim uaria fœcunditate dotauit. Sed primo esse ei contulit: dehinc nō inuacuum esse suppleuit. Sic enim & Esaias non inuacuum ait fecit illam, sed inhabitari. Postea ergo q; facta est, futura etiam perfecta, interim erat inuisibilis & rudis. Rudis quidem, hoc quoq; ipso quod inuisibilis, ut nec uisui perfecta, simul & ut de reliquo nondū instructa. Inuisibilis uero, ut adhuc aquis tanq; munimento genitalis humoris obducta. Qua forma, etiā adfinis eius caro nostra producitur. Nam & Dauid ita canit: Domini est terra & plenitudo eius, orbis terræ, & omnes qui habitant in illa. Ipse super maria fundauit eam, & super flumina præparauit eā. Segregatis enim aquis in cauatiorē sinū, emicātior facta est arida, quæ antehac aquis tegebatur. Exinde itaque & uisibilis efficitur, dicente deo: Congregetur aqua in congregatione una, & uideatur arida. Videatur, inquit, non fiat. Iam enim facta erat, sed inuisibilis usque tunc uideri sustinebat. Arida autem, quod erat futura ex diuortio humoris, tamen terra. Et uocauit deus aridam terram, non materiam. Sic & perfectionem postea consecuta, definit rudis haberi cum pronunciat deus: Fructificet terra herbam fœni seminantem semen secundum genus & secundū similitudinem, & lignum fructuosum faciēs fructum, cuius semē in ipso in similitudinem. Item, Producat terra animam uiuam secundum genus, & quadrupedia, & repentia, & bestias terræ secundum genus. Impleuit igitur ordinem suum scriptura diuina. Quam enim prædixerat inuisibilem & rudem, ei & uisionem reddidit & perfectionem. Non alia autem materia erat inuisibilis & rudis. Ergo materia erit postea uisibilis & perfecta. Volo itaque uidere materiam, uisibilis enim facta est. Volo & perfectā eam recognoscere, ut ex illa etiā fœni herbā, & ex illa decerpam lignum fructuosum, & ex illa animalia usui meo famulenť. Sed

Solatium lunæ

Ouid. Emicuit summaque locum sibi legit in arce

materia

materia quidem nusquam: terra uero hic, id est coram. Hanc uideo, hac perfruor, ex quo inuisibilis & rudis esse desiit, de qua manifestissime Esaias: Hæc dicit dominus qui fecit cœlum. Iste deus qui demonstrauit terram & facit illā. Certe eandem demonstrauit, quam & fecit. Quomodo demonstrauit? Vtiq; dicendo, Videatur arida. Quare uideri iubet, nisi quia retro non uidebatur? ut sic quoq; eam non in uacuum fecisset faciendo uisibilem, & ita habilem. Et sic per omnia probatur nobis, hanc quam incolimus eandem & factam esse à deo & ostensam, nec aliam fuisse rudem & inuisibilem quàm quæ & facta & ostensa est. atq; ita, Terra autē erat inuisibilis & rudis, ad eam pertinet quam deus cum cœlo separauit. Sic & sequentia coniecturam Hermogenis instrue re uidebuntur, Et tenebræ super abyssum, & spiritus dei super aquas ferebatur, quasi & hæ confusæ substantiæ, massalis illius molis argumenta portendant. Atquin singillatim definiens, tenebras, abyssum, spiritus dei, aquas, nihil confusum, nec in confusione incertum æstimari facit tam diuisa relatio cer torum & distinctorum elementorum. Hoc quidem amplius, cum situs proprios eis adscribit, tenebras super abyssum, spiritus super aquas, negauit confusionem substantiarum, quarum demonstrando dispositionem, demonstra uit etiam distinctionē. Vanissimū denique ut materia quæ informis inducit, de tot formarum uocabulis informis adseueretur, non edito quid sit illud cor pus confusionis quod unicum utique credendum est, si informe est: uniforme etenim quod informe est. Informe autem quod ex uarietate cōfusum est, unam habeat necesse est speciem: quod non habet speciem, dum ex multis unam habet speciem. Cæterum aut habebat in se species istas materia de quarum uocabulis intelligendas esse tenebras dico, & abyssum, & spiritum, & aquas, aut non habebat. Si enim habebat, quomodo inducitur non habens formas? Si non habebat, agnoscitur. Sed & illud utiq; captabitur de cœlo solo & de terra ista scripturam significasse, quod eam in principio deus fecerit: de speciebus autem supradictis nihil tale: & ideo eas quæ factæ nō significen tur, ad infectam materiam pertinere. Respondebimus huic quoque scrupulo. Scriptura diuina satis differeret, si summas ipsas rerum à deo factas commendasset cœlum & terram, habentes utique suggestus suos proprios qui in ipsis summis intelligi possent. Suggestus autem cœli & terræ primò tunc fuerint tenebræ, & abyssus, & spiritus, & aquæ. Nam terræ quidem suberat abyssus & tenebræ. Si enim abyssus infra terram, tenebræ autem super abyssum, sine dubio & tenebræ & abyssus infra terram. Cœlo uero spiritus & aquæ subiacebant. nam si aquæ super terram, quę eam texerant, spiritus autem super aquas, pariter & spiritus & aquę super terram. Quę uero super terram, ea utiq; infra cœlum. Et sicut terra abysso & tenebris, ita & cœlum spiritui & aquis incubabat, & cōplectebantur. Et ita nouum non est ut id solū quod cōtinet nominetur, quā summale: in isto autem intelligatur & quod continetur, quā portionale. Ecce si dicam ciuitas extruxit theatrum, & circum, Scena autem erat talis & talis, & statuæ super euripum, & obeliscus super omnia ferebatur: quia non & has species edixerim factas à ciuitate, non erunt ab ea cum circo & theatro? an ideo non adieci factas has quoq; species, quā inerant eis quæ facta prædixeram, & inesse quibus inerant intelligi poterant. Sed uacet

hoc exemplum ut humanum: aliud de autoritate scripturæ ipsius arripiã. Fecit, inquit, deus hominẽ de terra, & adflauit in faciem eius flatũ uitæ, & factus est homo in animam uiuam. Faciẽ quidem eius hic nominat, sed nec ipsam factã à deo dixit. Cutẽ uerò & ossa, & carnem, & oculos, & sudorẽ, & sanguinẽ postea loquitur, quæ nec tunc facta à deo significauit. Quid respondebit Hermogenes? Nunquid & mẽbra hominis ad materiam pertinebunt, quia nõ nominatim facta referuntur? An & hæc in hominis factitatione censentur? Proinde membra erant cœli & terræ abyssus & tenebræ, spiritus & aquæ. In corporibus enim membra sunt facta, in corporibus & membra sunt nominata. Nullum elementum non membrum est eius elementi quo continetur, Omnia aũt elementa cœlo aut terra continentur. Hæc responderim pro scriptura præsenti, quatenus hic solorum corporum factitationem commendare uidetur cœli & terræ. Sciẽt esse qui ultro in corporibus & membra cognoscerent, & ideo compendio usa est. Prouidit tamen & hebetes & insidiosos, qui dissimulato tacito intellectu, ipsis quoq; membris uerbum factitationis significatoriũ exigerent. Itaq; & propter istos singulas species factas docet alijs in locis, habes sophiam, Prior autem abysso genita sum, dicentem: ut credas abyssum quoq; genitam, id est factam, quia & filios facimus, licet generemus. Nihil interest facta an nata sit abyssus, dum initium detur illi, quod non daretur si materiæ subiecta esset. De tenebris uero ipse dominus per Esaiam, Ego, qui struxi lucem & feci tenebras. De spiritu æquè Amos, Qui solidat tonitruum, & condit spiritum, & adnunciat in homines Christum suum: eum spiritum conditũ ostendens, qui in terras conditas deputabatur, qui super aquas ferebatur, librator & adflator & animator uniuersitatis: non, ut quidam putant, ipsum deũ significari spiritum, quia deus spiritus. Neq; enim aquæ dominum sustinere sufficerent, sed eum spiritum dicit, de quo etiam uenti cõstiterunt: ut ait per Esaiam, quia spiritus à me exiuit, & flatum omnem ego feci. Item de aquis eadem Sophia. Et cum firmos ponebat fontes qui sub cœlo, ego eram modulans cũ ipso. Cum ergo & eas species probamus à deo factas, & si in Genesi tantummodo nominantur sine factitationis mentione, respondebitur fortasse ex diuerso, Planè factas eas, sed ex materia. ut stilus quidem Moysi, & tenebræ super abyssum, & spiritus dei super aquas ferebatur, materiam sonet: cæteræ uero scripturæ, quæ ex materia factæ sunt species in disperso demonstrẽt. Ergo sicut terra de terra, ita & abyssus ex abysso, & tenebræ ex tenebris, & spiritus & aquæ ex spiritu & aquis constiterunt. Et sicut supra diximus, non potuit informis fuisse materia, si species habebat ut & aliæ ex ea sint cõfectæ, nisi quod non aliæ, sed ipsæ ex semetipsis. Siquidem non capit diuersas fuisse quæ ijsdẽ nominibus æduntur: quod iam operatio diuina ociosa uideri possit, si quæ erant fecit: cum generosiora essent, quæ non erant facta, quàm si fierent. Igitur ut concludam, aut materiam tunc significauit Moyses, cum scribit, & tenebræ super abyssum, & spiritus dei super aquas ferebatur, Aut cum hæ species alibi postea demonstrantur factæ à deo, debuerunt æquè demonstrari ex materia, quam Moyses præmiserat, factæ: Aut si species istas & non materiam significauit Moyses, ubi materia demonstrata sit quæro. Sed dum illam Hermogenes inter colores suos inuenit (inter scripturas enim dei inuenire non potuerat)

rat) satis est quod omnia & facta à deo constat, & ex materia facta non cõstat: quæ etiam si fuisset, ipsam quoque à deo factam credidissemus: quia nihil innatum præter deum præscribentes, obtineremus. In hunc usque articulum locus est retractatui, donec ad scripturas prouocata deficiat exhibitio materię. Expedita summa est: nihil inuenio factum, nihil ex nihilo, quia quod factum inuenio, non fuisse cognosco. Etiam si quid ex aliquo factum est, ex facto habet cēsum, ut ex terra, herba, & fructus, & pecudes, et figuratio hominis ipsius: ut ex aquis natatiles & uolatiles animæ. Huiusmodi origines rerũ ex his prolata rũ, potero materias appellare: sed factas à deo & ipsas. Cęterũ omne ex nihilo constitisse, illa postremo diuina dispositio suadebit, quæ omnia in nihilum redactura est. Siquidem & cœlum conuoluetur ut liber, imò nusquam fiet cum ipsa terra, cum qua primordio factum est. Cœlum & terra præteribunt, inquit, Cœlum primum & terra prima abierunt, & locus non est inuentus illis: quia scilicet quod & finit, locũ amittit. Sic & Dauid, opera manuum tuarum cœli, & ipsi peribunt. Nam & si mutabit illos uelut opertorium, & mutabuntur, sed & mutari perire est pristino statui, quem dum mutantur amittunt. Et stellæ quidem de cœlo ruent, sicut fici arbor cum ualido commota uento acerba sua amittit. Montes uero tanquam cera liquescent, à conspectu domini cum surrexerit, scilicet cõfringere terram. Sed & paludes, inquit, arefaciam & quærent aquam, nec inuenient, etiam mare Oceanus. Quæ omnia & si aliter putauerit spiritaliter interpretanda, non tamen poterit auferre ueritatem ita futurorum, quomodo scripta sunt. Si quæ enim figuræ sunt, ex rebus consistentibus fiant necesse est, non ex uacantibus: quia nihil potest adsimilitudinem de suo pręstare, nisi sit ipsum quod tali similitudine pręstet. Reuertor igitur ad causam definientem omnia ex nihilo ædita, in nihilum peruentura. Ex æterno enim, id est ex materia, nihil deus interibile fecisset, nec ex maioribus minora condidisset, cui magis congruat ex minoribus maiora producere, id est ex interibili æternum: quod & carni nostræ pollicetur, cuius uirtutes & potestates suas, hunc iam arrabonem, uoluit in nobis collocasse, ut credamus etiam illum uniuersitatem ex nihilo uelut emortuam, quæ scilicet non erat, in hoc ut esset, suscitasse. De cætero uero statu materiæ, & si non est retractandum, prius enim erat ut eam esse constaret, tamen ac si constiterit, persequendus est ordo: quo magis eam non esse constet, cuius nec reliquus status consistat, simul ut contrarietates suas agnoscat Hermogenes. Prima, inquit, facie uidetur nobis incorporalis esse materia: exquisita autem ratione recta, inuenitur neque corporalis, neque incorporalis. Quæ est ista ratio recta, quæ nihil recti renunciat, id est nihil certi? Nisi fallor enim, omnis res aut corporalis aut incorporalis sit necesse est. Vt concedam interim esse aliquid incorporale de substantijs duntaxat, cum ipsa substantia corpus sit rei cuiusque, certe post corporale & incorporale nihil tertium. Age nunc sit & tertium, quod illa recta ratio Hermogeniana compererit, quæ neque corporalem neque incorporalem materiam facit: ubi est, quale est, quid uocatur, quid describitur, quid intelligitur? Tantum hoc ratio renunciauit, nec corporalem materiam nec incorporalem? Sed ecce contrarium subijcit, aut alia fortasse ratio ei occurrit, ex parte corporalem renuncians materiam, & ex parte incorporalē. Iam ergo ne neu-

Margin notes: 18 — τὰς ὀλυνθοὺς αὐτῆς — Apoca. 6.d — Recta ratio Hermogeniana — 19

trũ ſit, utrunq; materia cenſenda eſt. Erit eñ corporalis & incorporalis aduerſus renunciationẽ rectæ rationis illius, planè rationẽ non reddentis ſententię ſuę, ſicut nec alia reddit. Corporale eñ materiæ, uult eſſe, de quo corpora ędãtur: incorporale uero, inconditum motum eius. Si enim, ait, corpus tantummodo eſſet, nihil ei incorporale appareret, id eſt motus. Si uero in totum incorporalis fuiſſet, nullum corpus ex ea fieret. Quanto hæc rectior ratio, niſi quod ſi tam rectas lineas ducis Hermogenes quàm ratio iſta, pictor te bardior non eſt. Quis enim tibi concedit motum, in ſecundam partem ſubſtantiæ deputare: cum ſubſtantiua res non ſit, quia nec corporalis, ſed accidens ſi forte ſubſtãtiæ & corpori, ut actus, & pulſus, ut lapſus, ut caſus, ita & motus. Nã ſiue à ſemetipſo, quid mouetur, actus eius eſt motus, certè pars ſubſtantiæ nõ eſt, ſicut tu motum ſubſtantiam facis materiæ incorporalem. Omnia denique mouẽtur aut à ſemetipſis ut animalia, aut ab alijs ut inanimalia, tamen nec hominem, nec lapidem, & corporalem & incorporalẽ dicemus, quia & corpus habeat & motum, ſed unam omnibus formam ſolius corporalitatis, quę ſubſtantiæ res eſt: ſi qua incorporalia eis adſunt, aut actus, aut paſsiones, aut officia, aut libidines eorum, non portiones deputamus. Quo ergo facit, portionẽ materiæ in motum diſponere qui non ad ſubſtantiam pertinet, ſed ad ſubſtãtiæ habitum? Quid enim ſi immobilem placuiſſet tibi inducere materiã, nunquid immobilitas ſecunda pars formæ uideretur? Sic itaq; nec motus. Sed de motu & alibi licebit. Nunc enim uideo te ad illam rurſus rationẽ reuerti, quæ tibi nihil certi renunciare conſueuit. Nam ſi ut nec corporalem nec incorporalem infert materiam, ita nec bonam nec malam adlegaſſet, proinde ſuperargumentaſſet, Si enim, inquis, eſſet bona quæ ſemper hoc fuerat, non deſideraret compoſitionem dei: ſi eſſet natura mala, nõ accepiſſet tranſlationem in melius: nec quicquam compoſitionis ſuæ adplicuiſſet illi deus tali natura: Inuacuum enim laboraſſet. Verba hæc tua ſunt: quorum te & alibi meminiſſe oportuerat, ne quid his contrarium inferres. Sed quoniam de mali & boni ambiguitate ſuper materiam in præteritis aliquid retractauimus, nũc ad præſentem, & ſolam propoſitionem & argumentationem tuam reſpondebo. Nec dicam, & hic te certum aliquid debuiſſe pronunciaſſe: aut bona, aut mala, aut tertium aliquid: ſed nec hic quod tibi libuit pronunciaſſe, cuſtodiſſe. Reſcin-20 dis enim quod pronunciaſti nec bonam nec malam: quia cum dicis, Si eſſet bona, non deſideraret componi à deo, malam portendis: & cum adponis, Si eſſet mala natura, non admitteret in melius tranſlationem, bonam ſuboſtendis: Atq; ita & boni & mali adfinem conſtituiſti, quam nec bonam nec malam pronunciaſti. Vt autem & argumentationem qua putaſti te propoſitionem tuam confirmaturum, retundam, oppono etiam illud, Si bona fuiſſet materia ſemper, quare non deſideraſſet in melius reformari? Quod bonum non deſiderat, aut non optat, aut non capit profectum, ut fiat de bono melius. Æquè ſi mala natura fuiſſet, quare non potuerit à deo conuerti, ut à potentiore, ut ab eo qui lapidum quoq; naturam conuertere ualeat in filios Abrahæ? Nempè ergo non tantum cõparas Dominum, Materiæ, ſed & ſubijcis, à quo natura materiæ deuinci & edomari in melius non potuiſſet. Sed & quam hic non uis natura malam, alibi te confeſſum negabis. De ſitu materiæ id tracto, quod

quod & de modo, ut peruersitatem tuam traducat. Subiacētem facis deo materiam, & utiq; locum illi qui sit infra deum. In loco ergo materia. Si in loco, ergo intra locum: si intra locum, ergo determinatur à loco, intra quem est: si determinatur, habet lineam extremam, quam quantum propriè pictor agnoscis finē esse omni rei cuius linea extrema est. Non ergo erit infinita materia, quæ dum in loco est à loco determinatur, & dum determinatur ab illo, extrema eũ linea patitur. At tu infinitam facis dicens. Infinita est autem eo quod semper est. Et si qui discipulorum tuorum uoluerit argumentari, quasi infinitam æuo non modo corporis intelligi uelis: atquin corporaliter infinitam, corporaliter immensam, & incircunscriptam, sequentia ostendunt, Vnde, inquis, nec tota fabricatur, sed partes eius. Adeo corpore infinita, non tempore est. Et ob duceris, corpore eam infinitam faciens, cum locum ei adscribens, intra locum & extremam loci lineam includis. Sed tamen cur non totam eam formauerit deus, non scio, nisi quâ aut inualidus, aut inuidus. Itaq; dimidiũ eius quæ non tota formata sit quæro, ut qualis tota fuerit agnoscam. Debuerat enim deus ut exemplarium antiquitatis ad gloriam operis palàm fecisse. Sit nũc definitiua, sicut rectius tibi uidetur, per demutationes suas & translationes: sit & comprehensibilis, ut quæ fabricatur, inquis, à deo quia & conuertibilis & demutabilis & dispartibilis. Demutationes enim eius, inquis, dispartibilē eam ostē dunt. Et hîc à lineis tuis excidisti, quibus circa personã dei usus es, præscribēs deum illam non ex semetipso fecisse, quia in partes uenire nõ posset qui sit æternus & manens in æuum, ac per hoc immutabilis & indiuisibilis. Si & materia eadem æternitate censetur, neq; initium habens neq; finem, eadem ratione non poterit pati dispertitionem & demutationem, qua nec deus. In æternitatis consortio posita, participet cum illo necesse est & uires, & leges, & conditiones æternitatis. Atq; cum dicis, Partes autem eius omnia simul ex omnibus habēt, ut ex partibus totum dinoscatur: utiq; eas partes intelligi uis, quæ ex illa prolatæ sunt, quæ hodie uidētur à nobis. Quomodo ergo omnia ex omnibus habent, utiq; ex pristinis, quando quæ hodie uidentur aliter habeāt, ꝙ pristina fuerũt? Dicis in melius reformatam materiam, utiq; deterioribus: & uis meliora deteriorũ exemplariũ ferre. Confusa res erat, nunc uero cõposita est. Et uis ex cõpositis incomposita præberi. Nulla res speculũ est alterius, id est non coæqualis. Nemo se apud tonsorem pro homine mulum inspexit, nisi si qui putat in hac extructione mundi disposita iam & compta, informem & incultam materiam respondere. Quid hodie informe in mundo, quid retro speciatũ in materia, ut speculum sit mundus materiæ? Cum ornamenti nomine sit penes Græcos mundus, quomodo inornatæ materiæ imaginem refert, ut dicas totum eius ex partibus cognosci? Certè ex illo toto erit etiã hoc quod non uenit in deformationem. Et supra ædidisti, non totã eam fabricatum. Igitur uel hoc rude & confusum & incompositum non potest in expolitis & distinctis & compositis recognosci, quæ nec partes materiæ appellari conuenit, cum à forma eius ex mutatione diuisa recesserunt. Reuertor ad motum, ut ubiq; te lubricum ostendam. Inconditus, & confusus, & turbulentus fuit materiæ motus. Sic enim & ollæ undiq; ebullientis similitudinem opponis. Et quomodo alibi alius à te adfirmatur? Cum enim uis materiam nec bonam nec

Modum uocat molem

Exemplarium, exēplar

Alineis excidisti

21

κόσμος

malam inducere: Igitur, inquis, subiacens materia æqualis momenti habens motum, neque ad bonum, neque ad malum plurimum uergit. Si æqualis momenti iam nō turbulentus, nec cacabatius, sed compositus, & temperatus, scilicet qui inter bonum & malum suo arbitrio agitatus, in neutram tamen partem pronus & præceps, mediæ (quod aiunt) aginę æquilibrato impetu ferebatur. Hæc inquies nō est, hæc turbulentia & passiuitas non est, sed moderatio, & modestia & iustitia motationis neutrā in partē inclinantis. Planè si huc & illuc aut in alterū magis proclinaret, tunc inconcinnitatis, & inæqualitatis, & turbulentiæ denotari mereretur. Porrò si neque ad bonum, neque ad malum pronior erat motus, utique inter bonum & malum agebatur: ut ex hoc quoque materiā determinabilem appareat, cuius motus nec malo nec bono pronus, eo quod in neutrum uergebat, intra utrumque ab utroque pendebat, & hoc nomine ab utroque determinabatur. Sed & bonum & malum in loco facis, cum dicis motū materiæ in neutrū eorū fuisse propensum. Materia enim quæ in loco erat, neque huc neq; illuc deuergens, in loca non deuergebat in quibus erat bonum & malum. Dās autem locum bono & malo, corporalia ea facis, faciendo localia, quia quæ locum habent, prius est ut corporalia sint. Denique incorporalia proprium locum non haberent, nisi in corpore, cum corpori accedunt. Ad bonum autem & malum nō deuergente materia, ut aut corporalia aut localia non deuergebat. Bonum ergo & malum erras si substantias esse uis. Substantias enim facis quibus loca adsignas. Loca autem adsignas, cum materiæ motum ab utraque regione suspendis. Dispersisti omnia, ne de proximo quàm cōtraria sibi sint relucerent. At ego colligam singula & conferam. Inconditum adseueras motum materiæ, eamq; adijcis sectari informitatem: dehinc alibi, desiderare componi à deo. Desiderat formatiōem quæ sectatur informitatem, aut sectatur informitatem quæ desiderat formationem? Non uis uideri deum æquari materiæ: & subijcis, habere illam cum deo communionem. Impossibile enim, inquis, non habentem illam cōmune aliquid cum deo, ornari eam ab ipso. Atquin si cōmune aliquid habebat cum deo, non desiderabat exornari ab ipso, pars scilicet dei per communionem. Aut & deus poterat ornari à materia, habendo cum illa aliquid & ipse commune, & iam in hoc necessitati subijcis deū, si fuit aliquid in materia propter quod eam formaret. Commune autem inter illos facis, quod à semetipsis mouentur, & semper mouentur, Quid minus materiæ quàm deo adscribis? Totum consortiū diuinitatis hoc erit, libertas & æternitas motus. Sed deus compositè, materia inconditè mouentur. Tamen diuinum proinde, motu proinde libero & æterno. Atquin plus materiæ das, cui licuit sic moueri quomodo deo non licuit. De motu & illud notauerim. Nam secundum ollæ similitudinem, sic erat, inquis, materiæ motus, antequam disponeretur, concretus, inquietus, inadprehensibilis præ nimietate certaminis. Dehinc subijcis: Stetit autem in dei compositionem, & inadprehensibilem habuit inconditum motum, præ tarditate inconditi motus. Suprà certamen motui adscribis, hic tarditatem. Nam de natura materiæ quoties cadas, accipe. Suprà dicis: Si autem esset materia natura mala, non accepisset translationem in melius: nec deus aliquid compositionis accommodasset illi. Inuacuum enim laborasset. Finisti

Lege Annotationes

22

igitur

igitur duas sententias, nec materiam natura malam, nec naturã eius à deo potuisse conuerti. Horum immemor, postea infers: At ubi accepit compositionem à deo & ornata est, cessauit à natura. Si in bonum reformata est, utique de malo reformata est. Et si per compositionem dei cessauit à natura mali, natura cessauit ergo, & mala fuit natura ante compositionem, & desinere potuit à natura post reformationem. Sed et qualiter operatum facias deum, sequitur ut ostendã. Planè à Philosophis recedis, sed tamen et à Prophetis. Stoici enim uolunt deũ sic per materiam decucurrisse quomodo mel per fauos. At tu non inquis, pertransiens illam facit mundum, sed solummodo apparens & appropinquans ei, sicut facit qui decor solummodo apparens, & Magnes lapis solummodo adpropinquans. Quid simile deus fabricans mundum, & decor uulnerans animum, aut Magnes adtrahens ferrum? Nam etsi apparuit deus materię, sed non uulnerauit illam quod decor animum: & si adpropinquauit, sed non cohæsit illi, quod Magnes ferro. Puta nunc exempla tua competere, Certè si apparendo & adpropinquando materię, fecit ex illa deus mundum, utiq; ex quo apparuit fecit, & ex quo appropinquauit. Ergo quãdo nõ fecerat retro, nec apparuerat illi, nec appropinquauerat. Et cui credibile est, deũ non apparuisse materiæ, uel quâ consubstantiali suæ per æternitatẽ: ab ea longè fuisse, quem credimus ubiq;, & ubiq; apparere? cui etiam inanimalia & incorporalia laudes canunt apud Danielem. Quantus hic locus in quo deus à materia tantum distabat, ut neq; appareret, neq; adpropinquaret ante mũdi molitionem? credo peregrinatus est ad illam de longinquo, cum primum ei uoluit apparere & appropinquare. At enim Prophetæ & Apostoli non ita tradunt mundum à deo factum, apparente solummodo & adpropinquante materię, quia nec materiam ullam nominauerunt: sed primo Sophiam cõditam, initia uiarum in opera ipsius: dehinc & sermonẽ prolatum per quem omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil. Deniq; sermone eius cœli confirmati sunt, & spiritu ipsius uniuersæ uirtutes eorum. Hic est dei dextera, & manus ambæ per quas operatus est, atq; molitus est. Opera enim manuum tuarum, inquit, cœli: per quas & mensus est cœlum, & palmo terram. Noli ita deo adulari, ut uelis illum solo uisu & solo accessu tot ac tantas substantias protulisse, & non proprijs uiribus instituisse. Sic enim & Hieremias commendat, Deus faciens terram in ualentia sua, parans orbem in intelligentia sua, & suo sensu extendit cœlos. Hę sunt uires eius quibus enixus, totum hoc condidit. Maior est gloria eius, si laborauit. Denique septima die requieuit ab operibus. Vtrunq; suo more. Aut si adparens solummodo & adpropinquans fecit hunc mundum, nunquid cum facere desiit, rursus adparere & adpropinquare cessauit? Atquin magis apparere cœpit & ubique conueniri deus, ex quo factus est mundus. Vides ergo quemadmodum operatione deus uniuersa constituit, ualentia facientis terram, intelligentia parantis orbẽ, & sensu extendentis cœlũ: non adparentis solũmodo nec adpropinquãtis, sed adhibẽtis tantos animi sui nisus, Sophiam, Valentiã, Sensum, Sermonẽ, Spiritũ, Virtutẽ. Quę illi non erant necessaria, ut adparendo tantũmodo & adpropinquando profectus fuisset. Hæc aũt sunt inuisibilia eius, quæ secundũ Apostolũ ab institutione mũdi factis eius conspiciunt, nõ materię nescio quę, sed sensualia ipsius.

Stoici

23

Quis enim cognouit ſenſum domini? De quo exclamat, o profundum diuitiarum & Sophiæ, ut inuentibilia iudicia eius, & inueſtigabiles uiæ eius? Quid hæc magis ſapiunt, quàm ut ex nihilo omnia facta ſunt? quæ nec inueniri nec inueſtigari niſi ſolo deo poſſent, alioqui inueſtigabilia, ſi ex materia ſunt inueſtigata & inuenta. Igitur inquantum conſtitit materiam nullam fuiſſe, ex hoc etiam quod nec talem competat fuiſſe qualis inducitur, intãtum probatur omnia à deo ex nihilo facta niſi quod Hermogenes eundē ſtatū deſcribēdo materiæ quo eſt ipſe, inconditum, confuſum, turbulentum, ancipitis & præcipitis & feruidi motus, documentum artis ſuæ dum oſtendit, ipſe ſe pinxit.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

Valentinus Platonicæ Philoſophiæ ſectator, cum cuiuſdam eccleſiæ epiſcopatum ambiret, & ipſius nō fuiſſet habita ratio, quodā alio qui pro nomine Chriſti multa paſſus erat, ad id muneris aſcito, offenſus hac re, ueteris cuiuſdā opinionis præſtigias aduerſus orthodoxos docere cœpit, hoc uidelicet pacto ſui cōtemptū ulturus. Id aūt tanto facilius potuit, quanto Platoni magis ſolenne eſt, ſuam philoſophiam quibuſdam obumbrare figmentis, in cuius ille ſchola fuerat uerſatus. Itaque nænias excogitauit Platonicis numeris obſcuriores, & Silenis Alcibiadeis re ipſa magis ridiculas, non in ſpeciem tantum, quas ſuis ſectatoribus uelut mera diuinitatis myſteria proponebat. Vide quantum Chriſtianiſmo ſemper nocuerit philoſophia. Cupiebat hic præſtigiator puriſsimæ ſimpliciſsimæq́; religioni Chriſtianæ, Platonicas fabulas inuehere. Quam impietatem ineptijs ineptias addentes propagarunt poſtea Ptolemæus, Heracleon, Secundus, Marcus, & Theotimus, quos hic collegium Valentinianorum appellat. Atq; aduerſus eos hoc agit uolumine, peregrinis & coactis nominibus uanitatem ſuam tegentes, qualia ſunt Bythos, Sige, Nus, Acinetos, Achemoth, Iao, & ſimilia multa, proferens quidem eorum deliria in apertum magis quàm redarguēs, nam ipſamet ſe traducunt. ueriſsimum enim eſt quod ſcribit, Quod tanto impendio abſconditur, etiam ſolummodo demonſtrare, deſtruere eſt. De Valentino ſic ſcribit in libro De præſcriptionibus hæreticorum. Sed & cum genealogias (inquit) indeterminatas nominat Paulus, Valentinus agnoſcitur. Apud quem æon ille, neſcio qui, noui & non unius nominis generat è ſua Charite & ſilentium & ueritatem: & hi æque procreant duo: Sermonem, & uitam. De hinc & iſti generant hominem & eccleſiam, de qua prima hæc ideo decas æonum, exinde decem alij, & duodecim reliqui æones miris nominibus oriuntur in meram fabulam triginta ęonum. Hęc ibi. Meminit rurſus eiuſdem in Catalogo hæreſeon aliquanto copioſius. Nec tacet Auguſtinus in libro de hæreſibus ad Quoduultdeum. Diuus Hieronymus exponens illud Nahum prophetæ, Ex te enim exibit cogitans contra dominum maliciam, An non, inquit, uidetur eſſe aduerſus deum malicia & præuaricatio, dicere quod Valentinus, quaſi abortiuū errantis ſapientiæ extremum æditum creatorem? Hæc illic. Idem alibi principes hæreticorum recenſens, Marcionem, Bardeſanen, Tacianum, primo loco ponit Valentinū. Quem ſecundo anno Antonini Pij, ſub pontifice Higino Romam ueniſſe Euſebius autor eſt in Chronicis, quo tempore Cerdon Marcionis magiſter etiam in urbem uenerit. Porrò Gnoſticorum quos à Valentinianis deſcendiſſe uult, princeps fuit Baſilides. Ipſi ſibi hoc uocabulum indiderunt, ex ſcientiæ præſtantia, qua ſe præditos iactabant. Conducet ad huius opuſculi intelligentiam præcipuè duos priores libros Irenęi legiſſe. Nam ibi prolixè de Valentini dogmatibus diſputat, aliquanto clarius, ni fallor, ut ut latinè balbutiat, uitio, ceu puto, uerſionis de uerbo ad uerbum è Græco factæ, quàm Tertullianus noſter, qui uelut adfectator eſt obſcuritatis etiam in rebus apertis & notis. Sed id temporis, hæreticorum iſtorū ſomnia uulgus etiam tenebat. Etenim proh dolor, Gallia quoq; qua Rhodano amni imminet, hoc uirus adflauerat. Irenęi meminit in hoc opere Tertullianus inter eos qui ante ſe cōtra Valentinianos ſcripſiſſent. Et apparet, hāc narrationē illinc de ſumptam, admixtis tantū iocis & morſibus quibus arguti iſti nugatores digniſsimi ſunt.

Annota-

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM ADVERSVS VALENTINIANOS.

ET disciplina non terretur.) Disciplina iam olim usurpari cœpit pro ordinatione & seueritate castigatrice, Vt quum apud Am. Marcellinum Vadomarius Germanorũ rex ad Constantium Aug. scribit de Iuliano, Cæsar tuus disciplinam non habet, & quum diuus Cyprianus de habitu uirginum commentarium auspicans, Disciplina, inquit, custos spei, retinaculum fidei, dux itineris salutaris, fomes ac nutrimentum bonæ indolis, magistra uirtutis, facit in Christo manere semper. Dicit ergo hic Tertullianus Valentinianos disciplina non terreri quo minus fabulis fidem habeant aut iam inuentis credendo, aut comminiscendo nouas. Nam ut paulo post dicet, si aliquid noui adstruxerint, reuelationem statim appellant præsumptionem. Et quia deerat disciplina, cuius nulla munia obseruabant, ut infra leges, non mirum est si inter seipsos fuerint diuisi. Quemadmodum istis annis proximis sublata disciplina quid nõ uidimus ab audaculis quibusdam tentatum, quæ non schismata inter eos nata dum unusquisq; somnium suũ pro oraculo amplectitur: uix enim ipsi Valẽtiniani ita inter se fuere diuisi, ut hodie sunt Anabaptistę, excors hominum genus & inquietum. Sunt autem Christianæ disciplinæ officia siue munia ceu Tertullianus appellat, Reuerentia sacrarum literarum, reuerentia sacerdotum, Gratiarum actio, Exomologesis, Pœnitentia, Eleemosynæ, Ieiunia, & hoc genus alia. Nam & illa Eleusinia.) Hæc sacra in honorem Eleusinæ Cereris Eumolpus primus instituit, prohibuitq; ne aduenam quenquam initiarent. Vnde propter Herculem admitti petentem, cui sane denegare non licebat, Eleusinij nouum mysteriorum genus instituere quæ parua uocant, quibus ille est initiatus putans uetera esse & legitima, quorum Eumolpus autor. Atticæ superstitionis. Nam Eleusis urbs est Atticæ. Quod tacent, pudor est.) Propter cultum obscœni uirilis. Idcirco & aditum prius cruciant.) Figura Græca, ut illud, Expleri mentem nequit. Diutius initiant quàm consignant.) Ad hæc enim sacra nullus admittebatur nisi initiatus, præcone sceleratos atque prophanos publicè submouẽte. Vnde Virgilium illud mutuatũ, Procul ò procul este prophani, Seruius Grammaticus autor est. Sequitur iam silentij officium.) Silentiũ initiandis indicebatur, cuius illi perpetuam fidem promittebant. Eam tamen non præstitit Numerius philosophus, nec Alcibiades qui prophanus irrepserat, insimulatus postea Athenis, ut Iustini uerbis utar, mysteria Cereris initiorum, sacra nullo magis quàm silentio solennia enunciauisse. Adtente custoditur.) Sententia est. Tot suspiria portarum.) Quanquam consentiunt exemplaria quæ uidimus omnia, tamen ausi sumus pro suspiria scribere siparia. Sunt autem siparia uela quibus utebantur in scenis fabularum actores, autore Festo. De hac uoce plura dicam infra, locum illum explicaturus, Alia autem trans siparium cothurnatio est. Cæterum sacerdotes Eleusinæ Cereris portas adyti multiplicibus uelis obtegebant, eas ante quinquennium instituere soliti. De hac sipariorum oppansione hic loquitur. Totum signaculum linguæ.) Silentij periphrasis. Simulacrum membri uirilis reuelatur.) Quidam addunt etiam Naturam muliebrem ostensam. Et conuicium falsis simulacris excusat.) Hoc est adimit locum conuiciandi falsis sim. Sic etiam in superioribus libris loquitur per uerbum Excusat. Vt quum dicit in De resurrectione carnis, Excusato censu, Ita, inquit, & deo licuit carnis aurum, de limi quibus putas sordibus excusato censu eliquasse. Quos nunc destinamus hæreticos.) Destinamus, hoc est uelut ad ictum propositos petimus. Facili claritati.) Nam orthodoxæ religionis fides quum facilis est, tum clara. Ex diuinæ copiæ occasione.) Alludit ad trinitatem personarum in una substantia quam Christiani adoramus. Alludit item ad Angelos, cœlos, paradisum, creaturas diuinas. Atq; hoc est quod mox dixit, Sanctis nominibus & titulis, & argumentis ueræ religionis, figmenta cõfigurantes. Quia de multis multa succedere est.) Euenit enim ut de multis multa progrediantur atq; nascantur. Imò de multis etiam multa mentiri datur. Id quod strenuè factitant Valẽtiniani.

Eleusiniana Valentiniana fecerũt lenocinia.) Sensus est. Ineptiæ Valentinianorũ turpes & obscœnę dum ęonũ cõnubia fingunt & cõmixtiones, nõ sunt absimiles Eleusinijs sacris in quibus mẽtula colitur. Et utrobiq; silentiũ exigit. Hoc est quod mox dixit, Vana

atq;

atq; turpissima figmenta. Et infra, Alios ebulliunt fœtus proinde coniugales, per copulam utriusq; naturæ. Item paulo ante de Bythio, Hoc, inquit, uice feminis in Sigæ suæ uelut in genitalibus uuluæ locis collocat. Bona fide.) Bona fide, hoc est Serio. Citra simulationem, Citra ullum figmẽtum. Vt infra, Etiam bona fide dicturos. Item aduersus Hermogenem, Magna, inquit, bona fide, cæcitas hæreticorum. Concreto uultu.) Hoc uocabulo etiam aduersus Hermogenem disputans, usus est. Altum est, aiunt.) Autor est Irenæus non fuisse Valentinianis eum candorem ut portentosas nugas omnibus facile cõmunicarẽt. Eos enim docebãt, qui habebant quod numerarẽt. Sic enim scribit, Quæ etiã, inquit, cõuenienter uidentur mihi non omnes uelle manifesto docere, sed solos illos qui etiã grandes mercedes pro talibus mysterijs præstare possunt. Non enim iam dicunt similia illis, de quib. dominus dixit, Gratis accepistis, gratis date: Sed separata & portentuosa & alta mysteria cum magno labore exquisita fallacibus. Tuam simplicitatem sua cæde dispergunt.) Vocabulum cædis & cædendi uerbum in eundem sensum usurpat, Vt cum in libro quem pro martyribus scripsit, Non clamoribus, inquit, spectaculorum, atrocitate, uel furore, uel impudicitia cæderis. Imitatus Tertullianũ diuus Hieronymus in uita Hilarionis eremitæ, dixit, Cæde manus. Iratus itaq; sibi, inquit, & pectus pugnis uerberans, quasi cogitationes cæde manus posset excludere. Meliori sumi uitio.) Melius uitium uocat minus malum. Si forte præstat.) Si forte frequenter ponit pro forte. Testimonium Christi, sanguine litauerunt.) Litare cum accusatiuo. Sic in De patientia, Quem autem, inquit, honorem litabimus domino deo, si nobis arbitrium defensionis arrogauerimus? Diuinæ pacis præco.) Propter schema uerborum quod est in præco & predo, dixit Illa. s. columba præco. Amat figuram Spiritus sancti.) Sub audi, Lucem. Nam lux, figura spiritus sancti. Orientem Christi figuram.) Subaudi, amat. Orientis enim uocabulo Christus sępe intelligitur in sacris literis, ut apud Zachariã, Ecce ego adducam seruum meum Orientem. Et paulo post apud eundem, Ecce uir, Oriens nomen eius. Oriens autem appellatur, quia in diebus eius orta est iustitia. Et hinc habes, Christianos ueteres ad Oriẽtem uersos precari solitos, quod etiamnum obseruamus.

Alioquin à turba eorum & aliam frequentiam suadere.) Hoc est, à turba deorum gẽtilium, aliam turbam Aeonum siue Sæculorum animaliũ hominibus persuadere, id quod faciunt Valentiniani. De limine offendere est.) Prouerbium est, De limine offendere, de his qui initio rei quam agendã susceperunt, peccant. Simile illi Cantherius in porta. In quibusdam exemplaribus, ut indicat manuscripti codicis annotatiũcula, legitur hic, de limine fidem offendere est. In totam fabulam.) Subaudi, delyrij quod Valentinus induxit. Lamiæ turres, & pectines Solis.) Fabellæ pueriles apud Carthaginem tempore Tertulliani. Mox scripsimus, Tot genimina. Et paulo post, Et tamen simplices nos omnia scimus. Ex Gorziensi collatione, Nos, hoc est Orthodoxi. Designatorẽ.) Resignatorem intelligit manifestatoremq;. Tanto impendio.) Hoc est tam impense, Tam impenso studio, tam impensa opera. Ingenio poterat & eloquio.) Poterat absolute cum ablatiuo. Loci potitum.) Potitus cum genitiuo. Abrupit.) Vsurpat abrupit absolute. Ptolemæus.) Et hunc Aur. Augustinus recenset inter sectatores Valentini. Irenæus dicit eum esse uelut flosculum Valentinianæ scholæ. Sed extra deum determinatas.) Hic uides discrimen opinionum inter Ptolemæum discipulũ & Valentinum magistrum. Hoc loco ubi legebatur, in personale substantia, Nos scripsimus, In personales substantias, sic exigente sententia. Deduxit & Heracleon inde tramites quosdam, & Secundus, & Magus Marcus.) De hæreticis istis sic scribit in Præscriptionibus. Post hunc (Valentinum uidelicet) extiterunt, inquit, Ptolemæus & Secũdus hæretici, qui cum Valentino per omnia consentiunt. In illo solo differũt. Nam quum Valentinus æonas tantũ triginta finxisset, isti addiderunt alios complures. Quatuor enim primũ, deinde alios octo adgregauerũt. Et quod dicit Valentinus Aeonem tricesimũ excessisse de Pleromate ut in defectionẽ, negant isti. Non enim ex illa triacõtade fuisse hũc qui fuerit in defectionem, propter desiderium uidendi Propatoris. Extitit præterea Heracleon alter hæreticus, qui cum Valentino paria sentit, sed nouitate quadam pronunciationis, uult uideri alia sentire. Introducit enim in primis illud fuisse quod pronũciat, & deinde ex illa monade duo, ac deinde reliquos Aeonas, deinde introducit totũ Valẽtinũ.

Non

Non defuerunt post hos Marcus quidam & Colarbasus, nouam hæresim ex Græcorum alphabeto componentes. Hæc illic. Secundi meminit Irenęus libro primo, & Heracleonis Ptolemæiq; libro tertio. Marcum uero Valentini magistri sui emendatorem tradit magicæ imposturæ peritissimum fuisse, per quam quum uiros multos tum fœminas nō paucas seduxerit, ad se cōuersos uelut ad scientissimum & perfectissimū, uirtutemq; maximam ab inuisibilibus Logis habentem. Ille uero totum hoc Anaxilai præstigijs & Magica uanitate conficiebat, uerus Antichristi præcursor. Nos unum & alterum hominis perditissimi præstigiarum ex eodem autore prodemus exemplum. Mixto uino pro calice simulans se gratias agere siue εὐχαριστεῖν, quod hodie consecrare dicimus, post longam inuocationem, purpureum & rubeum apparere faciebat, ut putarent simpliciores diuinitus in illius calicem destillasse sanguinem, & idcirco cuperent omnes ex eo poculo gustare, gratiæ cælestis sic futuri participes. Alterum imposturæ genus. Exhibebat mulieri calicem mixtum, ipsam gratias agere iubens. Mox capacius poculum proferens, in id transfundebat minorem illum calicem qui erat eucharistia factus, magno uidentium miraculo quum maior nō solum impleretur, sed etiam superflueret. Præterea dæmonem paredrum habebat, uulgus spiritum familiarem hodie uocat. Mulieres honesto loco natas & opulentas maxime, circunueniebat, reddens eas prophetidas, hic uerbis: Sume à me sponsum, & cape eum, & capere in eo. Ecce gratia descendit in te, aperi os tuum, & propheta. Multarum pudori etiam illusit. Certè quod cōstat, Diaconi cuiusdam in Asia uxorem formæ haud cotidianę clanculum abduxit. Quæ post multum temporis reuersa non mente modo uerum etiam corpore se à Marco isto corruptam asseruit, reliquumq; uitæ in exomologesi perpetua consumpsit. Vnde quidam sanctus uir quem citat Irenæus huiusmodi uerbis præstigiatorem istum redarguit, Idolorum fabricator Marce & portentorum inspector, Astrologiæ cognitor & Magicę artis: per quę confirmas erroris doctrinas, signa ostendens his qui à te seducuntur, Apostaticæ uirtutis operationes, quæ tibi præstat tuus pater Satanas per Angelicam uirtutem Azazel, habens te præcursorem cōtrariæ aduersus deum nequitiæ. Hic Marcus somnijs Valentini numerorum mysteria accommodasse se gloriabatur. Ad hodiernum.) Sic sæpe loqui solet Tertull. Vt aduersus Hermogenem, Deniq;, inquit, ad hodiernum homo in seculo. Memoriam Valentini integra custodia regular eius consulatur.) Ausi sumus mutare locum & scribere, Memoriam Valēt. integra custodia regularum eius consolatur. Regularum meminit paulo post, Varietate enim, inquit, innouatur regularum facies. Alioquin tantum se huic hæresi suadere permissum est, quantum lupæ fœminæ formam quotidie superare solenne est.) Sensus est. Alioqui tantum licet huic Valentinianorum hæresi sese insinuare (hoc enim uult quod dicit, Suadere se) quantum meretrici solitū est cottidie formam fucare. Nam Valentiniani nō aliter figmentis quæ indies comminiscuntur, homines incautos inescant, quàm scorta publica solent illito cottidie sibi fuco amatores ad se trahere. Proinde, ut ut consentiant exemplaria manu descripta, pro superare malo legere supparare. Est autem Tertulliano Supparare, reficere & instaurare, à sub & paro compositum uerbum. Hoc subinde uti solet. Vt aduersus Marcionem libro quarto, Hoc permittente, inquit, imò & præcipiente lege, quo si frater illiberis decesserit, ut à fratre ipsius & ex costa ipsius suppararetur semē illi. Et in hoc libro paulo post, Iteratur, inquit, odor incorruptibilitatis quo compos casus sui potiorum desiderio suppararetur. Vnde & supparaturam nomen usurpat in De resurrectione carnis, Neque inquit, generis supparatura grauis erit membris. Porrò lupas dici meretrices notissimum est. Diuus Heronymus aduersus Iouinianum libro primo. Vereris, inquit, ne si uirginitatem plures appetierint, cessent lupæ. Hæ ueluti publicarum, ut ait Cyprianus, libidinum uictimæ, cerussa ac alijs pigmentis se fucantes formam suam cotidie supparant ac instaurant.

Quid iniquum spiritale illud semen.) Nos contra consensum exemplarium manu descriptorum, pro Quid iniquum, scripsimus Quidni? quum. Hoc modo, Quidni? quum spiritale illud semen suum sic in unoquoque recenseant. Nec unitatem, sed diuersitatem.) Expone, Nec unitatem sed diuersitatem appellant charisma. Sensus est, Valentinianis unitas non est charisma, sed diuersitas est charisma. Studio ergo inter se uariant. Mihi autem erit limes.) Intelligit limitem disputationis. Hoc est mihi

Pasiuus adornatos

mihi erit terminus disputationis cum archetypis, id est primario dogmate principalium magistrorum. Adfectatis ducibus.) Adfectatos uocat qui student ut sint à prioribus diuersi, nouantes indies doctrinam. Pasiuorũ discipulorum.) Pasiuos discipulos appellat licentiosos incompositos, inordinatos, dissolutos, qui libidine quadam animi nunc ad hoc, nunc ad illud rapiuntur. In fine De carne Christi, dixit, Cæteris pasiuum, ignobilem. Cæteris pasiuum, hoc est Cæteris communem, non eximiũ significare uolens sed uulgarẽ. Libro primo aduersus Marcionem, Pasiuum nomẽ dei quod uidelicet nõ uni tantum adcommodetur, nam duos deos inducebat Marcion. Eodẽ libro Pasiuum cõuictum appellat, promiscuũ & communem ubi ciborum discrimen non obseruatur. Hoc uocabulo D. quoq; Hieronymus utitur exponens illud Osee, Super capita montiũ sacrificabant, In lege enim, inquit, pręceptum est, ut non sacrificetur domino, nisi in loco quem elegerit dominus deus, & iuxta altare lucus & arbores non plantẽtur, ne scilicet pasiua & uoluptuosa religio, austeritatẽ unius & ueræ religionis euertat. Vbi pasiuã religionẽ uocat effrenem & nimis liberã, licentiosamq;. Nã sequitur, Austeritatẽ religionis. In libro aduersus Hermogenem Pasiuitatẽ usurpat, ut & in hoc opusculo infra. Deducuntur istæ uoces ab aduerbio passim, sicut ipsum aduerbium à Græco πάντη. Nec undiq; dicemur.) Vndiq; pro undecunq; siue undelibet. Solet ponere unde pro unde unde. Vt Iustinus Philosophus & martyr.) Huius meminit Hieronymus. Vt Miltiades ecclesiarum sophista.) Hic scripsit aduersus Montanum, Priscillam, Maximillamq;, Aduersus gentes, Aduersus Iudæos, & pro Christianis Apologeticum Commodo & Seuero Cæsaribus obtulit. Autor Hieronymus. Vocat autem Sophistam ecclesiarum, non probroso nomine, sed quod disputando de quibuslibet rebus & sacræ scripturæ locis multum posset. Nam hoc ueteribus sophista fuit. Hieronymus in epistola ad Antoniũ de modestia, Contra Sophistas quoq; seculi, inquit, & sapientes mundi Petrus & Iacobus piscator mittuntur. Huiusmodi ecclesiarum sophista fuit olim Beda presbyter ille Anglosaxo, cuius tot extant in omni disciplinarum genere monumenta commentariorum, qua sacra, qua prophana, tametsi sacris magis deditus fuit. Vt Irenæus.) Huius tantũ extant aduersum hæreses libri quinq;, recogniti superioribus annis diligentia Erasmi nostri Roterodami, & Basileæ typis excusi. Magna uero laus Irenæi, quod uocat eum omniũ doctrinarum curiosissimũ exploratorem. Adtende hic Theologi officiũ esse, omnia explorare, & quod bonũ est tenere. Vt Proculus nostræ uirginis senectę.) An perpetuò Tertullianus ex consensu uxoris abstinuerit ab opere cõiugali, quod hæc uerba uidentur innuere, nescio. Forte, noster &, uersum est in nostræ, ut scripserit Tertullianus, Vt Proculus noster, & uirginis senectæ, & Christianæ eloquentiæ dignitas. Nostrum uocat ob cõmunem patriam. Itaq; plurimum Græco ponemus.) Plurimũ, aduerbiũ est. Græco, hoc est in Græco sermone. Paulo post reposuimus, eorum quæ cũ alia sig. Quanquam autem distulerim congestionem.) Pro congestionem legendum con4gresionem: nisi fuit consertionem subaudi manuum. Libuit in contextu scribere, cõgresionem, sed præmonito lectore. Dixit autem pauloante, Igitur hoc libello quo demõstrationem solum promittimus illius arcani, &c. Non erit delibatione transpũctoria expugnatio.) Aduersus Marcionem scribens appellauit transfunctoria præcepta, Quare hoc loco pro transpunctoria supposuimus transfunctoria. Transfunctorium est Tertulliano quod Iureconsulti defunctoriũ atq; perfunctoriũ etiam uocant, quoties aliquid facimus tantum, non autem accuratè facimus, nec bona fide aut ex animo. Sic aduersus Marcionẽ libro primo: Hoc erit, inquit, bonitas imaginaria: disciplina, phantasma: & ipsa transfunctoria præcepta, secura delicta. Paulo post pro ante pugnam, scribo haud pugnam. Materijs ipsis satisfiet.) Nam ridiculæ sunt & risu dignæ. Vanitati propriè festiuitas cedit.) Hoc est festiuitas pertinet ad uanitatem irridendam. Debetur uanitati. Verbum Iureconsultorum. Cœnacula.) Cœnacula sunt superiora domus. Vitruuius architecturæ libro secundo. Quum enim, inquit, aucto mirum in modum Romano populo necesse fuisset in cœnaculis habitari (nam ante quum per urbis laxitatem licebat, unius tantum contignationis erant ædificia) ad ædificiorum altitudines deuentum & ædium frequentiam. Alijs atq; alijs pergulis superstructis.) Pergula domus partem exporrectam significat. Meritorium factus est mundus.) Meritorium accipit pro taberna meritoria.

Solent

Solent autem huiusmodi publica diuersoria ad capiendam multitudinem uarijs structuris ampliari. Insulam Feliculam credas.) Sic scripsimus quando consentiant exemplaria manu scripta. Dicuntur autem per translationem, insulæ etiam domus magnę, circumquaqꝫ uia publica cinctæ: hæ ferè solent tabernas institorias per omne latus habere. Hoc genus aliquam suspicor fuisse Romæ celebrem, aut certe Carthagini. Feliculam apparet dictam à Felice insulæ domino: nisi mauis à copia rerum uenalium. Etiam Bython, quod in sublimibus habitanti minime congruebat.) Βυθὸν dicũt Græci profundum. Qui autem à profundo cõuenit nomen habere summum Valentinianorũ deum habitantem non in profundo, sed in sublimibus & ad summas cœlestium cœnaculorum tegulas, ut iocans scribit Tertullianus: Bython Irenæus uocat, Tertullianus Bythion. Et quidem non suase.) Sic lego, sicqꝫ distinxi. Qui ante omnia fuisse dicũtur & quidem non sua. Sit itaqꝫ Bythios iste infinitis retro æuis. Qualem iussit Epicurus.) Epicurus enim hebetem deum facit. Cuius rei in superioribus libris sæpe facta mentio. Et forte accedunt.) Ridiculum, quasi Valentiniani accesserint & mouerint Bythum de proferendo tandem initio rerum à semetipso, Et præcessit, Dant & Nominant. Alioqui legi poterat, Accidit moueri eum. In Sigæ suæ.) Gignendi casus est Sigæ. Hoc est τῆς σιγῆς. Sic Irenæus, Prolationem hanc, inquit, præmitti uolunt, & eam deposuisse quasi in uulua eius quæ cum eo erat Sige. Et parit utiqꝫ silentio Sige.) Iocus est quod dicit eam silentio peperisse. Puellæ enim uim passæ nolentes hanc suam fortunam omnibus innotescere, latenter nonnunquam pariũt. Et quis strepitus fuisset in altissima quiete uersante Bytho cum sua Charitate siue Sige. Cui ueritas.) Subaudi nomen est. Quanto congruentius Protogenes uocaretur. Iocatur in nomen τοῦ μονογενοῦς. Hoc est unigeniti, qui tamen unigenitus non sit, quum solus non prodierit, sed ueluti cum sorore sua ueritate. πρωτογενής, primogenitum significat. Et quale est ut inde obita non fuerit.) Non obstante exemplarium ueterum cõsensu, nos scripsimus mutata lectione, Et quale est ut in deo uita non fuerit? Ex coniunctionibus masculorũ & fœminarũ.) Reposuimus ex Gorziensi collatione, Ex cõiugatiõib. masc. & fœminarũ. Græci συζυγίας uocant.

Fraterna cõnubia Valentinianorum deorum.) Iocus est. Nam huiusmodi connubia nullis legibus permittuntur. Quod in patris gloriam fruticasset.) Subaudi ipsa Tetras. Huic numero gestiẽtes.) Nos nostrum secuti iudicium Huic uertimus in Hinc. Nam numero aduerbium est temporis quo ueteres autores sunt usi teste Festo Pompeio pro cito ac celeriter. A numerata pecunia sumpta translatio. Plautus in Amphitryone, Numero mihi in mentem fuit. Distingue ergo sic, Hinc numero gestientes & ipsi tale quid patri de suo offerre. Bythios & Mixis.) In exemplaribus manu descriptis post Mixis statim sequitur, Et Hedone, ut certum sit trium Aeonum nomina per librarij incuriã omissa esse. Hunc defectũ nescio unde melius sit sarcire quàm ex Irenæo, apud quem ista decuria Aeonum sic infertur.

Bythus & Mixis.	Ageratos, & Henonis.
Autophyes & Hedone.	Acinetos & Syncrasis.

Sic malo scribere quàm αὐτοφυὴ. nam semper mas cũ fœmina copulatur. Item pro Agne & Hosiosyncrasis magis libuit scribere Acinetos & Syncrasis. Ergo in contextu reponẽda hæc tria nomina. Ageratos, Henonis, Autophyes. Et Elatus & Sophia.) Castigauimus Teletus & Sophia. Sic enim uocat semper Irenæus. At post Tertullianus etiam Philetum, iocose ni fallor. τελετὸς perfectum significat. In Iscliis Carthaginensibus.) Opinor scribendum In scholis. Nam sequitur, Rhetor Latinus. Docuit itaqꝫ rhetoricam publice. Et fit mox scholasticorũ mentio. Ergo fictũ argumentum fuit declamationũ propter adulescentes quos instituebat. Addit autem Latinus. nam Græcum quoque Rhetorem non arbitror defuisse. siquidem in utraqꝫ lingua iuuentus erudiebatur. Cum uirum fortem peroraret.) Argumentum audis declamationis. Perorat cum accusatiuo, ut in superioribus sæpe. Diuus Hieronymus, Pro Cornelio seditioso tribuno defensionẽ à Cicerone peroratam scribit in epistola ad Theophilum. Scholastici statim familiæ Phosphori φεῦ acclamant.) Gratulantium atqꝫ laudantium & ad tantam præceptoris sui eloquentiam obstupescentium scholasticorum hic uox φεῦ. Apud Græcos φεῦ non solum dolentis est sed & admirantis. Familiæ Ptolemæi φεῦ.) Loquitur de Ptolemæo

mæo Valentini discipulo. Pro & Hæletum scripsimus, & Teletum. Ex Irenæo. Quem alias solet Philetum uocare. Et nulla alia de pædagogio nomina.) Repetendum iuxta morem Tertulliani uerbum superessent. Et nulla alia superessent de pædag. n. Alludit autem ad Pædagogia Cæsarum. Nam sub Castrensi sacri palatij legimus in libro cui titulus Notitia dignitatum militarium Orientis & Occidentis, fuisse pædagogia, Ministeriales dominicos, & Curas palatiorum. unde Pædagogianorum mentio apud Am. Marcellinum. Per metaphoram itaq; aulici pædagogij, Aeonum pædagogium illud cœleste hic significat. Infra rursum. Christi, inquit, & Spiritus sancti pædagogatum. Innuens eos pædagogos Aeonum fuisse. Quare non & Sterceiæ & Syntrophi.) Quid Sterceiæ sibi uelit ingenue fateor me nescire. Arbitror aliquid esse à Græco uerbo στέργειν quod amare significat cum accusatiuo constructũ. unde φιλοστοργία. Aut ergo στέρξεις aut σύστεργοι, nam sequitur σύντροφοι hoc est coalumni. Nos nihil definimus. Exceptio personarũ.) Iureconsultorum sermo. In continentia suis'ue coniugis Philetis societate.) Emendauimus ex collatione Gorziensi locum, Incontinentia, suiue coniugis Phileti satietate. Mirum est in manu scriptis Tertulliani codicibus pro Teleto plerunq; legi Philetum. Sed amatorium huic nomen fortassis mauult tribuere. Incontinentia, Septimi casus est, Hoc

6 est per incontinentiam. In illis alijs qui circa nõn.) Hellenismum sapit hæc locutio. In hunc autem uel in Sophiam deriuarat.) Nos scripsimus pro uel, id est. Sub prætexto dilectionis.) Dicimus prætextus us. ui. & prætextum ti. in eadem significatione.

Aemulatio superabat.) Superabat, id est, abundabat. Frustrarat.) Frustra habita fuerat. Frustra fuerat. Expectationem frustrata fuerat. Et quem Crucem.) Nos, Quem & Crucem. Id exposcente sensu. Et totam animationem Enthymesi c.p.q.i.a. exposuit.) Scripsimus, Et totam Enthymesin, id est, animationem. Nam ex supernis lineis in cõtextum per librarij incuriam recepta est glossula. Dixit enim ante, Nec latinis quidem deerunt Græca, sed in lineis desuper notabuntur. Exposuit autem hic non est narrauit, ut putasse uidetur is qui accusatiuum uertit in datiuum, sed abiecit ceu rem informem & sine specie. Sic Terentius. Erat hic Corinthia anus haud impura, ei dedi exponendam. Liuius libro primo Decadis primæ paulo post initiũ, Ita uelut defuncti, inquit, regis imperio, in proxima alluuie, ubi nunc ficus Ruminalis est (Romularem uocatam ferunt) pueros exponunt. Vnde expositij dicti. Rem istam Irenæus Grecolatinus his uerbis explicat, Deposuisse pristinam, inquit, intentionem cum ea quæ acciderat Passione, ex illa stuporis admiratione. Interpres Irenæi, Enthymesin uertit Intentionem: Tertullianus, Animationem. Vtiq; patrem.) Scribo, Vti quæ patrem non min. Vt & infra, Voluntati maris enim uis, utiq; effectum præstat cogitationi: Malim uti quæ effectum præstat cogitationi. Sed & uultures, fœminas tantum parere aiunt.) In uulturum enim genere mas non nascitur, sed fœminæ omnes. Austrum uentum aut Eurum ore hiante excipiunt, & sic uento uice feminis implentur. Autor Aelianus. Et metuere postremo ne finis quoq; insisteret.) Sic Irenæus aut potius illius interpres, Post deinde timuisse ne hoc ipsum finem habeat. Vbi enim iam Tragœdiæ & Comœdiæ à quibus forma mutuaretur exponendi, quod circa pudorem erat natũ.) Iterum forma exponendi, hoc est abijciendi uidelicet fœtum. Cuius rei plenæ quum Comœdiæ tum Tragœdiæ. Conuertit ad patrem.) Conuertit absolute, ut uertit. Tota etiam propinquitas pro ea supplicat.) Hoc est quod Irenæus ait, defecisse eam & supplicem patri factam. Vna autem cum ea rogasse & reliquos Aeonas. Quid in causa mali tanti.) Nos pro quid in scripsimus, quid ni? Nam Nus tentauerat cæteris æonibus aliquid de magnitudine & incomprehensibilitate patris cõmunicare. Vnde Sophiæ eius rei cognoscendæ cupiditas. Nullus tamen Sophiæ exitus uacuit.) Sicut dicimus, decuit, decuisset, decuerat, sic Tertullianus usurpare solet, Vacuit, uacuisset, uacuerat. In De uera carne domini, Nisi quod etsi uacuisset, inquit, tentatoris ingenium, & cætera. Eodem libro rursus, Ausim, inquit, dicere, si hæc carni non accidissent, benignitas, gratia, misericordia, omnis uis dei benefica uacuisset. In De Pallio, Quandoquidem, inquit, labijs uacuerat ab uberum gustu. pro caruerat, loquitur de Achille. Arbitror uulgaris fuisse consuetudinis, huiusmodi uerbi enunciationem. Ignorantia, pauorem, mœror substantiæ fiunt.) Nos, Ignorantia, pauor, mœror substantiæ fiunt. Irenæus, Maxime autem hinc dicunt primum initium habuisse

substan-

ſubſtantiam Materię, de ignorantia, & tædio, & timore, & ſtupore. Ibi deum pater mo
tus aliquando motus,q.) Nos alterum motus nempe prius eraſimus. In hæc promit
in imagine ſua fœminamarem.) Scripſimus,In hæc (malim inter hæc) præmittit in ima
gine ſua fœmina mare. Nam apud Irenæum legitur, Pater autem prædictum Horon ſu-
per hæc per Monogenem præmittit in imagine ſua ſiue coniuge maſculofœmina. Porrò
uides quod Fœminamare cōpoſita dictione Tertullianus dixit, eſſe apud Irenæum, Maſ-
culofœmina. Qui æde patris ex uita uariant.) Deprauata uerba ſic reſtituimus, Quia
de patris ſexu ita uariant. Annotatū autem eſt quum à Tertulliano tum ab Irenæo,quoſ-
dam nullum ſexum Bytho tribuere,quoſdam utrumque, maſculum & fęminam eum fa-
cientes. Atq; hoc eſt quod hic dicit,quum inquit,Quia de patris ſexu ita uariant. Huc fa-
cit Orphei uerſiculus ille apud Apuleiū in de mundo. Iuppiter & mas eſt, & neſcia fœ
mina mortis. Adijciunt autem Horo etiā Metagogea circunductorem uocari & Hor-
tem.) Nos, Adijciunt autem , Horon etiam Metagogea, id eſt circunductorem uocari
& Horotheten. Cæterū accuſatiuus Circunductorem expoſitio eſt Græci uocabuli Me-
tagogea. Atq; ex ſuperna linea in contextū irrepſit. Propriè μεταγωγεὺς eū ſignificat qui
in ulteriora ducit, ut faciunt myſtagogi. Horothetes finium deſignator eſt. Et repreſſam
ab inlicitis.) Nam nefas erat in patrem inquirere. Enthymeſin uero eius & illam ad
pendicē paſsione abhorrere ligatam & crucifixam.) Repoſuimus nos, Enthymeſin ue-
ro eius, & illam adpendicem Paſsionem ab Horo relegatam & crucifixam. Interpres Ire
næi quam ſolet Intentionem reddere Enthymeſin hic concupiſcentiam uertit, Concupi-
ſcentiam uero eius, inquit, cum Paſsione ab Horo ſeparatam & crucifixam. Eraſmus no
ſter Roterodamus in Irenæi recognitione ἐνθύμησιν pro inuentione ſiue commentatio-
ne interpretatus eſt. Et extra æuum factam.) Hoc eſt extra pleroma Aeonum.
Caſtiga locum apud Irenæum ubi legitur, Extra eum factam. Tu ſcribe. Et extra æuum
factam. Malum, quod aiunt, foras.) Prouerbium eſt, Subauditur, mittendum aut abij-
ciendum eſt. Et inſpeciatam.) Apud Irenæum legitur, ſine ſpecie. Sic enim ſcribit,
Eſſe quandam ſpiritalem ſubſtantiam, & naturalem quendam æonis impetū, informem
uero & ſine ſpecie, quoniam nihil adprehendiſſet, & propter hoc fructum eius inualidū
& fœmineum dicunt. Igitur poſt Enthymeſin extorrem.) Vocat hic extorrem quod
mox dixit, Relegatam, Irenæus, ſeparatam. De patris cura atq; proſpectus.) Nos,
proſpectu. Irenæus. Secundū prouidentiam, inquit, patris. Solidandis rebus & Plero-
mati muniendo iamq; figendo.) Hoc eſt ad ſolidandas res & pleroma muniendum
iamq; figendum. Nouam excludit copulationem.) Excludunt aues dum incuban-
do pullum emittunt. Plinius. Columbæ excludunt uigeſimo die. Supra autem dixit, Et
gallina ſortita eſt de ſuo parere. Monogenes quoque ex ſeipſo Chriſtum & ſpiritum ſan
ctum peperit. Itaq; aptè hoc uerbo uſus eſt. Turpiſsimum putem.) Hoc eſt rem tur-
piſsimam. Procurare concinnationem Aeonum.) Apud Irenæum legitur, A Chri-
ſto & ſpiritu ſancto conſummatos eſſe Aeonas, Quare fieri poteſt ut Tertullianus ſcrip-
ſerit conſummationē quod uerſum ſit oſcitantia librarij in concinnationem. Nam infra,
Exinde refecti ſunt, inquit, & conſtabiliti ſunt, & in requiem ex ueritate compoſiti. Et ta
men quia ſequitur, Chriſti erat inducere æonas in naturam coniugiorum, non male qua-
drat hic concinnatio. Niſi fallor enim quod Irenæus compaginem uocat, Tertullianus
concinnationem dicit. Chriſti erat, inducere æonas naturam coniugiorum.) Hoc eſt
in naturam coniugiorum, & innati coniectationem. Et tamen tolerabo quod ita diſce-
dunt patrem noſſe ne nos at illud magis Doctrinæ.) Sententia deprauata & confuſa in
omnibus exempla. Cenſeo legendum, Et tamen tolerabo quod ita diſcūt patrem noſ-
ſe, ne noſſent. Illam magis doctrinæ denotabo peruerſitatem. Incomprehenſibilem
quidem patris.) Nos, Incomprehenſibile quidem patris. Et mox, Comprehenſibile
uero eius. Tametſi hic locus apud Irenæum corruptus eſt & inuolutus, ſic reſtituendus
& diſtinguendus, Et cauſam quidem æternę perſeuerationis ijs omnibus, Incomprehen
ſibile patris eſſe: generationis autē & formationis Comprehenſibile eius, quod quidem
filius eſt. Et ueram inducerentur quietem.) Hoc eſt in ueram quietem. Quia al-
teri.) Lego alter. Omnes refunduntur in nun.) Irenæus. Et ſic forma & ſententia
ſimiles factos Aeonas dicunt, uniuerſos factos Noas, & logos, & omnes Anthropous.

7

Forte scribendum, Nous pro Νοῦς. In Philetos.) Teletos intelligit. Nam phileti nomen etiam in sequentib. Teleto per iocum accōmodat. Et quæ fœminæ.) Sensus est, Et quæ fœminæ sunt, refundunt in Sigas, in Zoas, in Ecclesias, in Fortunatas. Nā Macariam solet reddere Fortunatam. Mutat autem non hic tantum numerum, elegantiæ risusq; causa. Si hodie maiorem cognouisset.) Puta Aeonum istorum apud Valentinianos. Et in requiem ex ueritate compositi.) Hoc & ante dixit, & ueram inducentur quietem. Irenæus, & ueram, inquit, requiem induxit. Hymnis patrē concinūt.) Sub audi, Bythum. Irenæi interpres, Dicunt hymnizare propatorem. Filijs & nepotibus.) Nun intelligit & cæteros æonas. Mutatio numeri festiuitatis gratia, ceu modo monuimus. Pleromate liberato.) Nam æones pleroma concusserant, Bytho negotium facessituri. Nunc uero ordinatis & compositis ac per Christum & Sp. S. institutis Aeonibus nullum amplius periculum erat pleromati. Effectum enim constabat propter quod uenerat, nempe solidatæ res & Pleroma munitum atq; confirmatum, ne qua similis concussio rursus incurreret. Videmus quotidie nauticorum l. g.) Ex hoc loco uides Tertullianum maris fuisse accolam, ut in Carthaginensi agro uersantem. Ad symbolam.) Collationem symbola significat quoties scilicet à singulis aliquid in commune confertur. Hinc Asymbolus qui nihil in medium confert. Mox scripsimus, Conuenientibus ipsis quoq; nouis fratribus & magistris Christo & Spiritu. Ex Gorziensi. Nouos appellat fratres propter nouam & postremam copulationem à Monogene exclusam. Magistros, quia missi erant ad consummandos æones & instituendos. Igitur ex ære collocatio, quod aiunt.) Quanquam hic symbolæ & collationis fit mentio (nam Tertullianus, conferunt, inquit, in medium, Et mox unum, inquit, omnes bonum cōferebant, Item Irenæus, Vnumquemque, inquit, eo quod habebat in se optimum florentissimum conferentes, collationem fecisse, Rursum mox, Et secundi Christi quem Soterem dicunt ex collatione composita fabricatio. nihilominus quando uetusta exemplaria constanter habent, ære collocatio, uideo nō tam collatiti[illegible] legi posse, quod omnibus obuium est, quàm collocatitio pro ære mutuatitio & alieno, quod in unū conferentes boni uiri & apud amicum negociationi intentum collocantes, sic illum quum ornāt tum adiuuant, prius ab eo sibi cauentes. unde fortassis uulgo Aphrorum usitatum id temporis prouerbium, ut ære collocatitio aliquid fieri diceretur, aut diues quispiam esse iactaretur, qui proprijs opibus non polleret sed commodatitijs & alienis. Sane apud Irenæum alio loco de hoc ipso Sotere legitur, In eum deponentibus uelut florem suum. ut collocatitium sit hic deposititiū. Idem sensus erit si ære collatitio legas, aut certe non magnopere diuersus. Equidem apud ueteres multa fiebant ære collato. Quibus operibus inscribebantur hæ notulæ AER. COL. Ad quem morem fortassis hic alludit Tertullianus. Ieiunium.) Nos Irenæum secuti reposuimus Iesum, hoc modo, In honorem & gloriam patris, pulcherrimum Pleromatis sydus fructumq; perfectum compingunt, Iesum: Eum cog. &c. Apud Irenæum sic legimus, Et hæc aptè compingentes & diligenter in unum adaptantes emisisse problema ad honorem & gloriam Bythi, (sic enim illic lego pro Orthi) perfectissimum decorem quendam & sydus Pleromatis, perfectum fructum, Iesum. Eum cognominant Soterem.) Irenæus, Quem & saluatorem uocari, & Christum, & Logon patronymicè. Ergo quod ille dixit patronymice, Tertullianus uelut interpretans Græcam dictionē, uertit, de patruitis hoc est de paternis, quod Cicero patritum uocat, ut auitum.

Et omnia iam, ut ex omnium defloratione constructum.) Irenæus, Ac omnia, inquit, quoniam ab omnibus esset. Graculum Aesopi.) De hoc extat apologus inter eos qui Aesopo uulgo tribuuntur. Vnde Græcis natum prouebium αἰσώπιος κολοιός, hoc est, Aesopicus graculus, dici solitum in eos qui aliena pro suis ostentant. Pandoram Hesiodi.) Irenæus libro secundo cap. XIX. impia Valentinianorum somnia à Philosophis & Poetis ostendens esse desumpta. Quod autem, inquit, Saluatorem ex omnibus factū esse æonibus dicant, omnibus in eum deponentibus, uelut florem suum, non extra Hesiodi Pandoram nouum aliquid afferunt, Quæ enim ille ait de illa, hæc hi de Saluatore insinuant, Pandoram introducentes eum, quasi unusquisq; Aeonum quod haberet optimū donauerit ei. Idem cap. XXXVII. eiusdem libri, Sed neq; de Paulo quidem, inquit, tacendum est, sed exigendum ab his in cuius Aeonis typum Apostolus nobis traditus est, nisi

forte

forte in Saluatoris compositi eorum qui & omnium collatio subsistit, quem & omnia nuncupant eo quod sit ex omnibus. De quo & Hesiodus poeta splendide significauit, Pandoram, id est, omnium munus nominans eum, ob hoc quod ex omnibus optimũ munus in eo sit collatum. Et paulo post, Et non solum, inquit, per Hesiodum hoc operata est mater eorum mysterium dici, sed & Pindari lyrici sapienter ualde, ut cælet Demiurgo in Pelope, cuius caro in partes à patre diuisa est, & ab omnibus dijs collecta, & allata, & conpacta, Pandoram hoc modo significauit, ex qua & isti compuncti eadem secũdum eos dicentes eiusdem generis & spiritus sunt cum illis. Rursum libro quarto cap. II. Valentinianos uocat peruersissimos Pandoræ sophistas, Quem patrem, inquit, uolunt uos audire hi qui sunt Pandoræ peruersissimi sophistæ? utrúmne Bythum quem à semetipsis finxerunt, an matrem æonum? (sic enim lego pro eorum) an Vnigenitum? Porrò fabulam Pandoræ habes apud Hesiodum, Et meminit eius Tertullianus in De corona militis, Si fuerit, inquit, aliqua Pandora quam primam fœminarum memorat Hesiodus, hoc primũ caput coronatum est à Charitibus quum ab omnibus muneraretur. Acci patinam.) Arbitror Accium istum Apitio non fuisse dissimilem. Huiusmodi patinæ mentionem facit Annæus Seneca libro decimoquinto epistolarum. Memini, inquit, fuisse quondam in sermone nobilem patinam, in quam quicquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnum suum, popina cōgesserat. Veneriæ spondylíq́, & ostrea eatenus circũcisa, qua eduntur, interuenientibus distinguebantur echinis, torti distracti sine ullis ossibus mulli constrauerunt. Piget esse singula, coguntur in unum sapores. In cœna fit, quod fieri debet saturo in uentre. Et paulo post subdit, Graue est, inquit, luxuriari per singula, omnia semel & in eundem saporem uersa ponantur. In eadem epistola pauloante meminit Sosiorum gari, Quid illud, inquit, Sosiorum garum, preciosam malorum piscium saniem, non credis urere salsa tabe præcordia? Hactenus ille. Talem Acci quoq; patinam fuisse reor.

Nestoris Cocetum.) Videtur hic Nestor scriptor aliquis fuisse, uel insignis gulæ magister. proinde uel Coccetũ fortassis legi poterit, quasi à Cocco quod Granum Græci dicunt, deducatur, uel Coccentum quod esse edulij genus aiunt, ex melle & papauere commixtum. Miscellaneam Ptolemæi.) Apparet opus fuisse ex diuersis contextum. Verisimile est Angelum Politianum annotationibus suis hinc titulum mutuatum, nam constat eum lucubrationes Tertulliani legisse, tametsi hoc uocabulo Apuleius quoq; utitur. Quàm propius fuit.) Sic Cicero loqui solet, Nihil propius factũ est quàm ut ille occideretur. Id est, paulum abfuit. Pancarpi pannirapiam uocari.) Nos scripsimus, pancarpiam uocari. Nam, autore Festo, Pancarpiæ dicuntur coronæ ex uario genere florum factæ. Secundinus Manichæus diuum Augustinum irridens qui ueteri instrumento ad literam fidem haberet, Sed forte, inquit, post Daretis & Entelli certamen, Iacob & ipsius pammachiam expectare uolueras? An numerum Amorreorum, an Pancarpum in arca Noe conspicere disposueras? Significat Secundinus illud quod Geneseos sexto capite legimus, Tolles igitur tecum ex omnibus escis quæ mandi possunt, & cōportabis apud te, & erunt tam tibi quàm illis in cibum. Hoc uocat ille pancarpon. Porrò pancarpiæ coronæ nomenclatura non male competit Soteri Valent. quum ex omnium defloratione cōstet. A tam ociosis autorib. nominum.) Notat Valent. Vt autem tantum sigillarium extrinsecus quoq; inornassent.) Sic etiam alibi loquitur. In hoc ipso lib. pauloante, Vt Ouid. inquit, Metamorphoseis suas deleuisset. Vsurpat autem sigillarium pro sigillari, ut exemplarium pro exemplari aduers. Hermog. quanquam pluratiue dici solent sigillaria. Festiuè uero ludit in factitium istum deum, imaguncuIam eum appellando. Si uero Soteri constantiuos.) Nos reposuimus, consubstantiuos. Nam sequitur infra, Fere enim paria & consubstantiua, in alterutrũ ualere, societas naturæ negauit.

Mori opportunissimum auxiliũ.) Castigauimus, Hori opportuniss. aux. Nam Horus (ut supra dictum est) præmissus à patre, Sophiæ laboranti tulit opem. Expiatum.) Expiatus pro expiatione, id est liberatione, purgationeq́. Significat quod ante dixit, Huius (uidelicet Hori) prædicat opera, & repressam ab inlicitis & purgatam à malis. Et mox Enthymesin uero eius, & illam appendicem Passionem ab Horo relegatã & crucifixam, & extra æuum factam. Christi & Spiritus sancti pædagogatum.) Pædagogatum uocat ideo quod ex prouidentia patris Bythi per Nun producti sint Christus & Spiritus

sanctus,& statim missi ut æonas instituerent, sicut adulescentes in ludo literario aut aula uel in literis uel in morum ciuilitate instituuntur. Aeonum tutelarem reformatum.) Reformatum dixit pro reformatione. Hoc supra uocat concinnationem. Metaphora est à tutoribus puerorum sumpta. Fuere autem Christus & Spiritus sanctus, perinde ac tutores Aeonibus præfecti. Habes ante, Exinde refecti sunt, & constabiliti sunt. Soteris pauoninum ornatum.) Nam quod quisq; optimum atq; pulcherrimum florebat, conferunt in medium, In præcedentibus dictum est. Pauo coloribus gemmātibus insignis est, Soter Valentinianus ex omnium defloratione constructus erat uerè Aesopi graculus, & Hesiodi Pandora. Angelorum comparatitium antistatum.) Vsurpat antistatū iuxta quartam inflexionem pro prælatione siue præeminentia. Quum autem dicit Comparatitium antistatum, coniungit contraria. Siquidem comparatio peræquationem secum affert. Quid enim est aliud comparare quàm æquare uelle eum qui cōparatur ei ad quem fit comparatio. Et antistatus eminentiam significat ceu diximus aduersantem comparationi. Stulti itaque Valentiniani qui angelos satellites paris generis Christo astruebant, quem summa fingebant excellentia præditum. Quod superest, inquis, Vos ualete & plaudite. Hoc fine Comœdia apud ueteres claudebatur in publico recitata. Decucurrisse.) Verbum Tertulliano familiare. Hic absolute usus est. Transitiue in De carne Christi, Quod idem dicit Matthæus, originem Domini decurrens. Alia autem transiparium cothurnatio est.) Scripsi trans siparium. Est autem Siparium, autore Festo, genus ueli mimicum, quamuis in quibusdam codicibus legitur inimicum sed perperam. Itaque sipario scenæ uelabantur ne spectatoribus omnia paterent. Et inde prodibant actores. Hoc uocabulo Iuuen. usus est satyra 8.

Consumptis opibus uocem Damasippe locasti
Sipario, clamosum ageres ut phasma Catulli.

Sipario, id est scenæ, Figuratè, ut pars pro toto accipiatur. Annæus Seneca in De tranquillitate uitæ cap. XI. loquens de Publio Mimographo, Publius, inquit, Tragicis Comicisq; uehementior ingenijs, quoties Mimicas ineptias, & uerba ad summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia cothurno non tantum siparijs fortiora, & hoc ait, Cuiuis potest accidere quod cuiquam. Vbi uidere est siparia ad scenas comœdiarum & Mimorum proprie pertinere, sicut cothurnus Tragœdiarum est. Apuleius libro primo de Asino aureo, Oro te inquam, aulæum Tragicum dimoueto, & siparium scenicum complicato, & cedo uerbis communibus. Idem alibi, Aulæo subducto & complicitis siparijs scena disponitur. Tertullianus in principio huius libri, Cæterum, inquit, tota in adytis diuinitas, tot siparia portarum, totum signaculum linguæ, simulacrum membri uirilis reuelatur. Sic enim castigauimus, quum ante legeretur, Tot susPiria portarum. Siparij meminere Donatus & Probus Grammatici. Legimus autem suparū & syparum. Porrò pleroma ipsum quod Horus custodit, sipari loco est. Velut exponēs enim quod dixit transsiparium, subijcit, Extra pleroma dico. Est ergo sensus horum uerborum, Alia trans siparium cothurnatio est. Hoc est, Alia longe atrocior tragœdia est eorum quę extra septum ac circulum pleromatis acciderunt. Tragœdiarum actores utebantur cothurno, calciamenti genus est: Comœdiarum, socco. Et tamen exitus sub sinu patris intra ambitum Hori custodes.) Mutauimus scripturam sic, & tamen si talis sub sinu patris intra ambitum Hori custodis. Siue iam Achamoth.) Irenæus, Enthymesin, inquit, illius superioris Sophiæ, quam & Achamoth uocant. Quod abhinc scriptam.) Nos, scriptum. Subauditur est. In loca luminis aliena.) Alienus cum genitiuo. Vt in De resurrectione carnis, In re, inquit, aliena salutis. Quod pleromatis res est.) Ergo lux est intra pleroma, & extra illud tenebræ imo uacuum. Irenæus Vmbratæ uanitatis loca uocat. In uacuum atq; inane illud Epicuri.) Epicurus una cum Leucippo, Democrito, & Metrodoro, asserit indiuidua quidem multitudine infinita, Inane autē magnitudine infinitum: Inane autē uacuitatē esse corporis, Autor Plutarchus. Deuestiua scilicet & abortiua genitura.) Lego defectiua scilicet & abortiua genitura. Subaudit, existēte. Siquidē Hellenismū refert oratio. Et uerba quæ præcedunt, Nec forma, nec facies, referuntur ad genitură nō ad Enthymesin. Significat aūt hic genitura partū qui informis erat nec ulla preditus specie. Quo uocabulo in superiorib. libris nō semel usus est. Vt in De patiētia, Totius

inquit

inquit, geniturę tributa dignis simul & indignis patiatur occurrere. In De resurrectione carnis, Nam & exinde, inquit, à benedictione geniturę. Alioqui Latini horoscopum genituram uocant, ut apud Iul. Firmicum est uidere, & genesim. Suetonius in Caligula, Consulenti quoq;, inquit, de genitura, Sulla mathematicus certissimam necem appropinquare affirmauit. Dum ita rerum habet.) Hellenismus est. Nam Græci dicunt, καλῶς ἔχω τοῦ σώματος, id est, Bene habeo corporis. μετρίως ἔχω τῶν χρημάτων, id est Mediocriter habeo pecuniarũ. Sic hic Tertullianus, Dum ita rerum habet. ὅτι τῶν πραγμάτων οὕτως ἔχει. Aetiologica siue elliptica constructio est. Equidem quando genitiuũ regit uerbũ ἔχω dispositionem significat, ἀττικῶς. Philostratus in Iconibus. μάλα ἔχων τοῦ τρίβωνος. Cæterum nemo mirari debet Græcam loquendi cõsuetudinem Tertullianũ imitari subinde. Nam id temporis nihil extabat apud Latinos in sacris præter utrumq; testamentum, tantũ Victor tertiusdecimus Romanæ urbis episcopus opuscula quædam scripserat, & Apollonius, autore Hieronymo. Legebat ergo Tertullianus feruens in studio sacrarũ literarum, Ignatium Antiochenũ, Polycarpum, Papiam, Quadratum, Aristidem, Agrippam, Egesippum, Iustinum philosophũ & martyrem, Melitonẽ Asianum, Theophilum Antiochenum, Apollinariũ, Dionysiũ Corinthium, Pynitũ Cretensem, Tacianũ, Philippũ Cretensem, Musanum, Modestum, Bardesanen, Irenæum, Pantænum, Rhodonem, Clementem Pantæni discipulum, Miltiadem, Apollonium, Serapionem, Theophilum Cæsariensem, Bacchilũ Corinthiũ, Policratẽ Ephesium, Heraclitũ, Maximum, Candidũ, Apionẽ, Sextum, Brabianũ, & similes scriptores alios Gręcos. Non mirum igitur si ex istorum assidua lectione adeo Græcas loquendi formulas imbibit, ut etiam latine scribens illarum interobliuisci nequiret. Non quod negẽ autorũ quos recensui monumenta latine fuisse uersa si non omnia certe aliqua. Sed ipse maluit ex fontibus bibere quàm ex lacunis. Et quæ tralata erant nimia religione & simplicitate erant cõuersa, quales sunt quinq; illi libri Irenæi quos apud Celtas, id est Lugduni quidem scripsit uir sanctissimus Rhodanensiũ mulierũ faciẽs mentionẽ quas Valentiniani deceperint, sed proculdubio Græcè, nam inter Græcos scriptores Irenæũ annumerat Hieronymus, alioqui Tertullianũ quartũ facturus Latinorũ, nõ tertiũ. Tales inter Pontifices illos primos Romanæ urbis non paucos fuisse crediderim qui melius Græcè nouerint quàm Latinè. Verũ habebant adhærentes sibi interpretes. Sic diuus Bernhardus ille Burgundio in templo Spirensi per interpretẽ Germanicè concionatus est coram Chuonrado Aug. & principib. Imperij Romani siue Germanici, quũ adornaretur expeditio illa memorabilis ad recuperandã Palęstinã è manib. Saracenorũ. Idem multi sancti olim uiri factitarunt, ut instaurantes olim collapsam religionẽ in hac superiori Germania Anglosaxones illi, Vunnefridus qui & Bonifacius Romano nomine, Quilianus, Burchardus, Arbegastus, Gallus, Fridolinus, Pirminus, & apud Prussios Italus Bruno. Flectitur à superiorib. Christus.) Flectiť subaudi ex cõmiseratione. Et sequiť mox, Hac misericordia functus nõ sine Spiritus sancti societate, recurrit Christus in Pleroma. Irenæus, Misertũ aũt, inquit, eius superiorẽ Christũ, & cætera. Deduciť per Horon.) Hic fungitur officio suo Horos, dictus etiã μεταγωγεύς, ut supra relatum est. Aborsum ut illud informet.) Hoc est defectiuã & abortiuã illam genituram. Solius substantiæ non etiam scientiæ forma. Irenæus, Et per crucẽ, inquit, extensum, sua uirtute formasse formã quæ esset secundũ substantiã tantũ, sed non secundum agnitionẽ. Et tamen cum aliquo peculio relinquitur.) Hoc est cum aliquo munere spiritalis uidelicet seminis. Quam rem infra clarius explicat his uerbis, Inerat aũt, inquit, in Achamoth, ex substantia Sophiæ matris, peculiũ quoddã seminis spiritalis. Iteratur odor incoruptibilitatis.) Declarat quid effecerit peculiũ illud relictũ. Quo cõpos se casus sui potiorum desiderio suppararetur.) Ad fidẽ Gorziensis collationis pronomẽ se deleuimus. Sensus est, Vt intelligens quid ipsi acciderit extra pleroma eiectæ, meliorũ desiderio suppararetur. i. reficeretur, recrearetur, refocillaretur. Irenęus, Et reliquisse illam, inquit, uti sentiens passionem quæ erga illam esset per separationem Pleromatis, concupiscat eorum quæ meliora essent, habẽs aliquam odorationẽ immortalitatis relictam in semetipsa à Christo & Spiritu sancto. Ergo quod Tertullianus casum, id Irenæus passionẽ uocat, ut sit cõpos casus, id est passiõis. Vsus est.) Sensus est, Vsuuenit ut reb. nomina tribuanť oppido q̃ liberaliter. Hic uenit mihi in mentẽ ꝓuerbij illius ueteris, Expedit habere multa cognomina.

 Enthy-

Enthymesis de actu fuit.) Est enim Enthymesis uerbale nomen apud Græcos. Achamoth unde, adhuc quæritur.) Hoc solum nomen paulo ante dixit ininterpretabile. Sophia de matre manat.) Hinc apud Irenæum legendũ arbitror, Vocari, inquit, Sophiam maternaliter. Mater enim eius Sophia uocatur, Et non paternaliter, & Pater. Spiritus sanctus ex angelo accipit Christum.) Irenæus. Et uocari, inquit, Spiritum sanctum ab eo qui est erga Christũ spiritus. Ex his uerbis apparet hic apud Tertullianũ nõ accipit scribendũ sed accidit, siue accedit, quo solet uti pro accidit, ut supra monuimus. Porro Valentiniani Spiritũ sanctum adiungebant Christo, ceu angelum quendam. Itaq; prosiluit & ipsa lumen eius inquirere.) Irenæus, In exquisitionẽ, inquit, egressa eius luminis quod se dereliquisset, & non potuisset apprehendere illud quoniam cohercebatur ab Horo.

Vt inuisibiliter operatum.) Irenæus, Euacuatam, inquit, ab eo qui inuisibiliter cum ea erat uerbo, hoc est, Christo. Vt etiam inclamauerit in eam Iao.) Apud Irenæum legitur, Iaioth. Et sic Horon, inquit, cohercentem eam ne aduersarius irrueret, dixisse Iaioth. Vnde & Iaioth nomen factum dicunt. Quasi, porrò Quirites.) Sic baiuli inclamabant populum, ut quisq; sibi caueret, ne cui imprudentes sarcinam impingerent. Aut fidem Cæsaris.) Fortasis, inquit Tertullianus, hoc sibi uult incognitum istud uocabulum, quasi Horos ille custos Pleromatis uidens Enthymesin tanta temeritate irruere dum lumen illud amissum exquirit, quum in summo periculo non superesset aliud remedium, inclamauerit fidem Cæsaris, quæ non solet implorari nisi in atroci casu. Nec habens superuolare Crucem.) Hellenismus est. Græci enim habere pro posse usurpãt. Philostratus in Iconib. οὐκ ἔχων ἐπιλαβέσθαι id est, non habens apprehendere, id est quũ nõ posit apprehendere. Quia nullum Catulli Laureolum fuerit exercitata.) Neuius poeta Laureolum fabulam & Leontẽ in carcere scripsisse fertur. Post hunc Catullus Mimographus, qualis Laberius quoq; fuit, duos Mimos composuit, quorũ uni Phasmati nomen fuit, alteri Laureolo. Vtriusq; meminit Iuuenalis satyra octaua, his uersibus.

> Consumptis opibus uocem Damasippe locasti
> Sipario, clamosum ageres ut Phasma Catulli,
> Laureolum uelox etiam bene Lentulus egit,
> Iudice me dignus uera cruce.

Sic Laberius Mimum quendam, ut autor est Gellius, Cophinum inscripsit, alium Alexandriam, alium Fullonem. Ergo in Laureolo Mimo iudex agebatur in crucẽ. Idq; apud populũ ficte repræsentabat̃. At Domitianus sontẽ quendã capitalis noxæ cõuictũ ac dãnatũ serio iussit in crucẽ suffigi atq; ab ursa postea discerpi, spectaculũ rei ueræ populo exhibens. De quo facto per quã elegãs epigrãma apud Martialẽ extat li. I. Id est huiusmodi.

> Qualiter in Scythica religatus rupe Prometheus
> Assiduam uiuo pectore pauit auem,
> Nuda Calydonio sic pectora præbuit urso
> Non falsa pendens in cruce Laureolus.
> Viuebant laceri membris stillantibus artus.
> Inq; omni nusquam corpore corpus erat.
> Deniq; supplicium dederat necis ille paternæ,
> Vel domini iugulum foderat ense nocens,
> Templa uel arcano demens spoliauerat auro,
> Subdiderat sæuas uel tibi Roma faces,
> Vicerat antiquæ sceleratus crimina famæ,
> In quo quæ fuerat fabula, pœna fuit.

Laureoli Mimi Romæ repræsentati Suetonius mentionem facit in C. Caligula, laureatum mimum uocans, sic enim in quibusdam codicibus legitur, Et quũ in laureato Mimo, inquit, in quo actor proripiens se ruina (siue potius prorepens è ruina) sanguinẽ uomuit, ut plures secundarũ certatim experimentũ artis daret, cruore scena abundauit. Iosephus Antiquitatum li. decimonono, C. Caligulæ mortẽ describens, uelut explicat argumentũ Laureoli Mimi, dũ inquit, In illo siquidẽ spectaculo, duo ei auguria prouenerũt. Mimus namque est introductus, quo actum est, ut iudex deprehensus crucifigeretur. Et Pantomimus fabulam saltauit Cyniræ in qua & ipse occisus & eius filia Myrrha uidebatur,

atq;

atq; sanguis mimica arte diffusus & circa iudicē crucifixum, & circa Cyniram atq; Myrrham. Porro Tertulliani qui omnis antiquitatis peritissimus fuit, sensus hic est, Enthymesin non fuisse exercitatam in scena, in agenda fabula illa quam Catullus Mimographus Laureolū inscripsit, in qua iudex in crucē agebaṫ. Alioqui si illā scenicorū histrionū in repræsentanda in crucē acti præsidis fabula dexteritatē habuisset, fortassis crucē superuolasset, id est Horon. Vt destituta passioni illi suæ in trichea multiplicia atq; perplexa.) Pro in trichea multiplicia, reposuimus in tricha multiplici suffragāte etiā nobis collatiōe Gorziensi. Quod uero præcedit, Destituta, apud Irenæū est, Sola derelicta foris. Omni genere eius cœpit adfligi.) Eius subaudi passiōis. Mox pro metū, scripsimus metu. Nec ut mater eius, illa em̄ Aeon ad hæc pro conditione deterius.) Nos sic distinximus & emendauimus, Nec ut mater eius. Illa enim Aeon, at hæc pro conditione deterius. Sensus est, Aliter autem & longe infelicius actum fuit cum Enthymesi filia, quàm cū matre eius Sophia scrutatura maiestatem Bythi patris: nam mater per Horon purgata à malis fuit, & deinceps confirmata. Atq; hoc est quod Irenæus, Et non, inquit, quemadmodum mater eius, prima Sophia, Aeon, demutationem in passionibus habuit, sed contrarietatē. Q. D. Passiones eius non sunt imminutæ sed auctæ potius. Insurgente adhuc & alio fluctu conuersionis in Christum.) Pro insurgente alio fluctu conuersionis, Irenæus habet, Super hæc autē euenisse ei & alteram adfectionem conuersionis ad eum qui uiuificauit eā. Ergo quod huic est fluctus, illi est adfectio. Apud Irenæum conuersionis legendum non conuersationis. In omnē hanc struē mundi.) Struē dixit pro structura, siue constructione. Vt sæpe structus pro constructus. Magister omniū Physicorū.) Physicorum nomine Philosophos intelligit. Sic libro primo aduersus Marcionem, Vt pleriq; Physicorum formidauerint initium ac finem mundo constare. Audisti conuersionem.) Irenæus, Adfectionem conuersionis ad eum qui uiuificauit eam, collectionem & substantiam fuisse materię dicunt, ex qua hic mundus cōstat. Ergo quod Tertullianus, Genus aliud passionis uocat, Irenæus dicit Alteram adfectionem. Ex hac omnis anima huius mundi.) Irenæus. De conuersione enim, inquit, Mundi & Demiurgi omnem animam genesim habuisse. Audisti mœrorem & timorē.) Irenæus, de timore autem & tristitia reliqua initiū habuisse. Nam ex lachrymis eius uniuersa aquarum natura manauit.) Irenęus, A lachrymis enim eius, inquit, factam uniuersam humidam substantiā. Vt & Nonacris inde fudauerit quæ Alexandrum occidit.) Libet hic M. Vitruuij uerba ascribere, Tertulliano quantum ad Alexandri Magni mortem attinet consentientis libro de Architectura octauo. Est, inquit, in Arcadia Nonacris nominata terræ regio, quæ habet in montibus è saxo stillantes frigidissimos humores. Hæc aūt aqua Stygos hydor nominaṫ, qua neq; argenteum, neq; æneum, neq; ferreū uas potest subsistere, sed dissilit & dissipaṫ. Cōseruare autem eam & continere, nisi mulina ungula potest. Quæ etiā memoraṫ ab Antipatro in prouinciā ubi erat Alexander, per Iollā filium perlata esse, & ab eo ea aqua regē esse necatū. Hactenus ille. De aqua uariant Plinius & Quintus Curtius. cū Vitruuio & Tertulliano consentit Pausanias. De aqua Nonacride non tacet Seneca Naturalium quæstionū libro III. Quædā, inquit, aquæ mortiferæ sunt, nec odore notabiles, nec sapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, aduenas fallit, quia non facie, non odore suspecta est, qualia sunt magnorū artificum uenena, quæ deprehendi nisi morte nō possunt. Et Lyncestarū inde fluxerit, quæ ebrios efficit.) Lyncestæ Macedoniæ sunt populi, unde Lyncestis græca forma, cuius uim describit Plinius libro secundo naturalis historiæ, cap. CIII. quod est de miraculis aquarū fontium, & fluminum, Lyncestis, inquit, aqua, quæ uocatur acidula, uini modo temulētos facit. Itē in Paphlagonia, & in agro Caleno. Fontis Paphlagonici meminit & Marcus Vitruuius, Idem prodit de Lyncesti Seneca Naturalium quæstionum lib. tertio cap. uigesimo adijciens hos duos uersiculos ex Ouidio.

> Quem quicunq; parum moderato gutture traxit,
> Haud aliter titubat, quàm si mera uina bibisset.

Et Salmacis inde se soluerit, quæ masculos mollefacit.) Ob hunc affectū Ouidius obscœnam uocat his carminibus libro decimoquinto Metamorphoseos.

> Quodq; magis mirum, sunt qui non corpora tantum
> Verum animos etiam ualeant mutare liquores.

Cui non audita est obscœnę Salmacis unda?
Aethiopesq́ lacus, quos si quis faucibus hausit,
Aut furit, aut patitur mirum grauitate soporem.

Huius rei causam reddens Seneca, Similem, inquit, habet uim mero, sed uehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas donec exiccetur, dementia est, & nimia grauitate defertur in somnum: sic aquæ huius sulphurea uis habet quoddam acrius ex aere noxio uirus, quod mentem aut furore mouet, aut sopore opprimit. Cęterum unde Salmacis dicta sit molles & impudicos reddere qui ex ea biberint, quod hic Tertullianus uocat, masculos mollefacere, docet M. Vitruuius architecturæ libro secundo. Is, inquit (de Salmacidis fonte loquitur) falsa opinione putatur Venereo morbo implicare eos, qui ex eo biberint. Sed hęc opinio quare per orbem terrarum falso rumore sit propagata, non pigebit exponere. Non enim quod dicitur molles & impudicos ex ea aqua fieri, id potest esse, sed est eius fontis potestas perlucida, saporq́ egregius. Quum autē Melas & Areuanias ab Argis & Trœzene coloniam communem eo loci deduxerunt, barbaros Caras & Lelegas eiecerunt. Hi autem ad montes fugati se congregantes discurrebant, & ibi latrocinia facientes crudeliter eos uastabant. Postea de colonis unus ad eum fontem propter bonitatem aquæ quæstus causa tabernam omnibus copijs instruxit, eamq́ exercendo eos Barbaros allectabat. Ita singillatim decurrentes & ad cœtus conuenientes, é duro ferocq́ more commutati in Græcorum consuetudinem & suauitatem sua uoluptate reducebantur. Ergo ea aqua non impudico morbi uitio, sed humanitatis dulcedine mollitis animis Barbarorum, eam famam est adepta. Hæc Vitruuius. Cœlestes imb. pip. Achamothe.) Scribit Festus. Pipiationem esse clamorem plorantis, lingua Oscorum. Pipiauit ergo cœlestes imbres Achamoth, id est pipiando & plorando emisit. Factitium uerbum est à sono plorantium, pi. pi. Porrò quando Paterniacensis codex manuscriptus habet, Achamothe, cogitandum an Tertullianus scripserit, Et nos in cisternis, &c. Proinde ex cōsternatione & pauore corporali elementa ducta sunt.) Nos scripsimus corporalia elementa Irenæum secuti qui sic ait, De risu autem eius lumen, de pauore autem & incōstabilitate corporalia mundi elementa. Quod Irenæus Aporiam uocat, uidetur Tertullianus consternationem uertisse. Quin ipse Irenæi interpres, infra, Et Aporiam autem, inquit, id est consternationem similiter in eo quod dixerit, Et quid dicam, nescio. Ridebat interdū qua conspecti Christi recordans.) Irenæus, Aliquando autem, inquit, in cogitationem ueniens eius quod dereliquerat eam lumen, diffundebatur & ridebat. Nec obstupescas, quis lætitia.) Opinor legendum, qui, id est quomodo. Sunt autem septimi casus lætitia & mœstitia, id est per lætitiam & mœstitiam. Reposuimusq́ pro defuerit, defluxerit. Ex Gorziensi collatione.) Sicq́ pridem legendum coniectaueram. Remedio iam agere.) Propter effulgentem é risu lucem. Declarat seipsum. Omnem enim, inquit, obscuritatem eius, subaudi loci, discussit. Sed quoties ridere uoluisset.) Enthymesis tenebatur magno desiderio luminis amissi. Et quoties ridebat, non habebat quidem uerum lumen, sed luminis recordationem. Et tamen hoc aliquid erat, ut quamlibet pusillum suffecturū fuerit, ne desertoribus suis Christo & Spiritui sancto supplex fieri cogeretur, ualde superba & arrogans existens quod cōmune mulierū uitiū est. Desertores suos supplicare.) Christū uidelicet & Spiritū sanctū. Nā supra habes de Christo se subducēte, Hac, inquit, misericordia functus nō sine Spiritus sancti societate, recurrit Christus in Pleroma. Cōuertitur ad preces.) Irenæus. Ad obsecrationē, inquit, cōuersa est eius luminis q̄d dereliquerat eam, hoc est Christi. Sed Christus quem iā pigebat.) Irenæus. Qui ingressus, inquit in Pleroma, ipse quidē (ut datur intelligi) pigritatus est secundo descēdere. Paracletū, Soterem.) Ireneus. Paracletū aūt, inquit, misit ad eā, hoc est Saluatorem. Cū officio.) Iureconsultis officiū cœtus ipse est eorū qui magistratui inseruiunt. Vnde apud officiū deponere, & officio tradere. In quē sensum & hic usurpat Tertullianus. Atq́ cōitatu coætaneorū Angelorū.) Irenæus, Mittitur aūt, inquit, ad eā cum coætaneis suis angelis. Atq́ hoc est quod supra dixit Tertullianus de Sotere loquens ex omnium æonū defloratione cōflato, Vt autē, inquit, tantū sigillariū extrinsecus inornassent, satellites ei angelos proferunt, par genus, si inter se potest fieri. Igitur si Soteri additi sunt de nouo creati, nō sunt eo antiquiores sed coætanei. Credas & cū duodecim fascib.)

In exem-

In exemplaribus manu descriptis mendose legitur facib. Nos reposuimus fascib. Huius-
modi namq; pompa Consules Romani incedebant. Duodecim fasces & totidem secures
cum lictorib. L. Iun. Bruto, & L. Tarquinio Collatino primis Coss. post exactos reges
sunt additi. Ita tamen ut penes unum tantum essent, qui propterea Maior consul uocaba-
tur. Velamentum sibi obduxit.) Castiga locum hunc apud Irenæum, & pro eam le-
ge eum, & pro cooperationem, coopertionem, hoc modo, Hanc autem Achamoth reue
ritam eum dicunt, primo quidem coopertionem imposuisse ei, propter reuerētiam. Inter
pres Irenæi ἑωυτῷ, id est sibi, uertit, ei. Mox scripsimus, Fructiferumq; suggestum. Ex Gor
ziensi collatione. Quirie chære.) κύριε χαῖρε, id est, Domine, salue. Quib. inde cōceperat
uirib. hoc est, uirib. quas inde, id est ex uisu contēplationeq; eius conceperat, Sic Irenæus,
Deinde aūt, inquit, quum uidisset eum cum uniuersa fructificatione sua accurrisse (siue oc
currisse) ei, uirtute accepta de uisu eius. Atq; confirmat agnitione iam.) Irenæus,
Et illum, inquit, formasse eam formationem, quæ est secundum agnitionem. Vt fortasse
melius hic apud Tertullianum legas, Atq; conformat agnitione iam. Et ab omnibus
iniurijs passionis expumicat.) Irenæus, Et curationē passionū fecisse eius, separātem eas
ab ea. Expumicare est expurgare expolireq;. Nā hic pumicis usus & in chartis leuigandis,
& sordib. pedum abradendis, in balneis. Non eadem negligentia in exterminiū discre
tis.) Irenæus, Et non eū neglexisse, inquit, nec enim erat possibile eas exterminari quē-
admodum prioris, eo quod iam habilia & possibilia essent. Possibilia dixit interpres Ire-
næi, pro potentia & ualida, quod Tertullianus, exercitata & usu uiriosa. Atq; ita mas-
saliter solidata.) Sic exponit quod Irenæo est coagulatum. Defixit seorsum in ma-
teriæ corporalem paraturam.) Hoc est iuxta Irenæum, Segregauit separatim. Paratu-
ram iterum usurpat substantiue, ut supra sæpenumero. Sic libro De carne Christi, Debeo
illos, inquit, de sua paratura repercutere. Aduersus Marc. libro I. Nulla sibi prospexit a-
gnoscēdo paraturam. libro II. Sic ædificat, qui propria paratura caret. libro III. In tantum
paraturā desiderabat, ut credi posset. In hoc ipso libro infra, In hoc, inquit, & paraturam
mundi prospectam. Commutans ex incorporali passione indita habilitatem atq; na-
turam.) Potest esse figura Græca, ut sit sensus. Commutans ea uitia siue passiones ex in
corporali passione indita, secundum habilitatem atq; naturam. Sed præstat totam senten
tiam Irenæi uerbis referre. Neq; enim melior expositio inueniri potest. Sed segregantem,
inquit, separatim (sic legi pro separauit) cōmiscuisse eas, & sic aptabilitatē & naturam fe-
cisse in eas, ut in congregationes & corpora uenirent. Vt duplex subst. cond. ord. de ui 10
cijs, pessima: de conuersione, passionalis.) Irenæus, Vti, inquit, fierent duæ substantiæ,
una quidem mala ex passionibus, altera autem conuersione, passionalis. Quæ nos cō-
misit cum Hermogene.) Commisit hoc est in certamen descendere fecit. Gladiatores
proprie committuntur, quum ad digladiandum componūtur: ut supra annotauimus, u-
bi dixit, Absit ut Apostolos committam. In Pręscriptionib. Substruit intrà.) Reposui-
mus, subauit intra, pro substruit, hic nihil significante. Requirebat enim locus uocem ob-
scœnam, alioqui quid attinebat præfari uerba pudoris. Hanc sententiam his uerbis refert
Irenæus, Hanc autem Achamoth, inquit, extra passionem factam, concepisse de gratula-
tione eorum quæcunq; sunt luminum uisionem, id est angelorum qui erant cum eo.
Quam uis lætantes ex l. p. i. imbiberat.) Irenæus. Et delectatam in conspectu eorum, in-
quit, peperisse fructus secundum illius imaginem, docent, partum spiritalem secundū si-
militudinem factum satellitum Saluatoris. Et sibi intimarat.) Intimare pro intimum
reddere, Sic in De habitu muliebri, Nullus, inquit, clauus argentū intimat tabulis. Hac
autoritate triū scilicet liberorū.) De iure triū liberorū multa sunt passim in constitutioni
bus ueterū imperatorū. Vetus interpres, hoc est expositor codicis Theodosiani, qui mu-
tilus extat, in cap. de legitimis hęredib. libro quinto, docet matrē habere ius triū liberorū,
si ingenua tres partus uiuos, & libertina quatuor ædiderit. Hoc priuilegiū etiam illis qui
nullos sustulerant liberos interdū Principum fauore concedebat. Ius triū liberorū Sueto
nio Tranquillo parū felix matrimoniū experto tribuit Traianus Cæsar, id rarissime face-
re solitus, nec numerum excedens quem apud amplissimum senatū sibi suffecturū dixe-
rat. Porrò multū ualebat ius trium liberorum ad hæreditates adeundas. Prolatis Sote-
ris disciplinis.) Interpres Irenæi doctrinas uocat, Conuersam, inquit, in formationem
eius

eius quæ facta erat de conuersione eius animalis substantiæ, emisisse quoque à Saluatore doctrinas. Sensus est, Soter docuit Enthymesin & adiuuit. Nam paulo ante dixit Irenęus, Virtutem Saluatorem fabricasse. Præter hæreticorum.) Iterum præter iungit cum genitiuo, ut supra cum ablatiuo aduersus Marcionem libro quarto, Præter oneribus conspersionum offarcinatum educit ex Aegypto, quemadmodum illic annotauimus. Sumit enim præter pro præterquam. Cicero ad Q. Fratrem. Atq; etiam è Græcis ipsis cauendæ sunt quædam familiaritates, præter hominum perpaucorum, si qui sunt uetere Græcia digni. Sic Græci τὸ πλὴν usurpant, cũ nominatiuo coniungentes, pro præterquam siue nisi.

A quo.) Nos fecimus, A qua, subaudi Achamoth. secuti Irenæum qui scribit, Ea quæ post Demiurgum sunt, eum formasse latenter motum à matre sua. Et sequitur apud Tertullianum, Et ignarum matris Demiurgum. Nomen illi Metropatoris miscuerunt.) Irenæus, Vnde, inquit, Metropatorem & Apatorem & Demiurgum eum & Fratrem uocant. Dextrorum quidem patrem dicentes eum id est Psychicorum: Sinistrorum uerò, id est Hylicorum, Demiurgum: omnium autem regem. Quum deberet illa.) Illa subaudi Achamoth, hæc omnia uocitari. In honorem Aeonum imagines commentatam. Irenæus, Hanc enim Enthymesin, inquit, uolentem in Aeonum honorem omnia facere, Imaginem dicunt fecisse eorum. Rursus hoc in Soterem detorquent, qui sit operatus per illam.) Irenæus, Magis autem, inquit, Saluatorem per ipsam, subaudi dicunt imagines fecisse. Vt ipsum quidẽ imaginẽ patris inuisibilis, & incogniti darẽt.) Pro darent scripsi, daret, subaudi Soter qui per Achamotham operabatur: nam sequitur, effingeret. Alioqui si quis darent legendum contendat, quemadmodum est in manuscriptis codicibus, interpretari cogetur de utrisq;. Achamotha uidelicet & Sotere. Et mox effingerent, legat necesse est, contra fidem exemplarium. Irenæus certe Soteri id potius tribuit. Incognitam licet & inuisibilis Demiurgo.) Nos ad sensum Irenæi sumus ausi scribere, incognitã scilicet & inuisibilẽ Demiurgo. Vt referatur ad ipsam Achamotã quæ fuerit incognita & inuisibilis Demiurgo. Nam autor est Irenæus, A Sotere in imagine inuisibilis patris conseruatam ipsam Achamothã incognitam à Demiurgo. Sensus est. ipsa Achamoth est imago patris Bythi illius inuisibilis & incogniti. Eundẽ autẽ Demiurgũ Nus filiũ effingeret.) Sensus est, Demiurgus est imago Nu filij illius unigeniti.

Archangeli uerò Demiurgi opus, reliquos Aeonas exprimerent.) Sensus est, Angeli & Archangeli sunt imagines Aeonum. Multo magis patris.) Subaudi ignarũ. locus est. Imaginem nõ ignorantis patrem.) Pro Nõ nos reposuimus, Nu ignorantis patrem. Intelligit Bythum. Hoc est mulum de asino pingere.) Vice prouerbij usurpat, Mulũ de asino pingere, id est Ad exemplar ineptiarum, similium ineptiarum exemplum repræsentare, aut ad mendacia, noua mendacia cõfingere. Nam subijcit, Et Ptolemæum describere de Valentino. Portentosas istas nugas prior Valentinus commentus est, Ptolemæus aliquid de suo adiecit ab autore nõnihil uarians, Ergo Valentino hæreseos istius autori, nomen asini competit, ut muli Ptolemæo discipulo. Ex asino & equa mulus gignitur mense XII. ait Plinius libro VIII. Et mox addit, Obseruatum, è duobus diuersis generibus nata tertij generis fieri, & neutri parentum esse similia: eaq; ipsa quæ ita nata sunt, nõ gignere, in omni animalium genere. Vt nõ sine causa Muli uocabulũ Ptolomæo sit tribuendum. Nouam prouinciam cõdidit, hunc mundum.) Alludit ad morem Imperatorum, qui prouincias subiugabant. Et est Appositio. Hoc Irenæus his uerbis refert, Patrem itaq; & deum dicunt factum eorum quæ sunt extra Pleroma, fabricatorem esse omnium psychicorum & hylicorum. Separantem enim duas substantias confusas, & de incorporalibus corporalia facientem, fabricasse quæ sunt cœlestia & terrena: & factum Hylicorum & Psychicorum, dextrorum & sinistrorum fabricatorem, leuium & grauium, sursum aduolantium, & deorsum deuergentium, sic enim legendum pro demergentium. Duplicis substantiæ illius destrusæ.) Participium destrusæ pro detrusæ respicit ad id quod supra dixit, defixit, inquit, seorsum in materia corporalem paraturam.

11 Sublimantia.) Absolute accipit, hoc est in sublime tendentia. Cum ipsam.) Lego, Tum ipsam. Vnde & Sabbatum dictum est.) Iudæis Sabbatum significabat totum tempus septem dierum. Sicq; hoc loco accipit Tertullianus. Irenæus, Septem quoq; cœlos fecisse, super quos Demiurgũ esse dicunt, & propter hoc Hebdomadã uocant eum.

itaq;

Itaq; uides esse Tertulliano sabbatum, quod est Irenæo hebdomadas. Cœlos autem noeros deputant.) Νοερὸς, id est intellectuales. Maluit uti Græca uoce. Et interdum angelos eos faciunt, sicut & ipsum Demiurgum.) Irenæus, Septem autem, inquit, cœlos quos intellectualeis esse dicunt, Angelos autem eos tradunt, & Demiurgum & ipsum Angelum, deo autem similem. Sicut & paradisum archangelum quartum.) Irenæus, Quemadmodum, inquit, & paradisum supra tertium cœlum existentem uirtutẽ archangeli nun dicunt esse, & ab hoc aliquid accepisse Adam conuersatum in eo. Tu scribe pro nun IIII, ut sint notæ numerales, id est quarti. Porrò deuersatus quo uerbo etiã alibi Tertullianus utitur, uides nihil aliud esse quàm cõuersatus. Satis meminerat Ptolemæus puerilium dicibulorum.) Videtur Ptolemæus Valentini sectator id commentus esse de Paradiso Archangelo quarto supra cœlum tertium extenso. Vocat autem puerilia dicibula, fabulas pueriles quæ solent pueris recitari à nutricibus aut aniculis. Nuceta.) Nucetum locus est nucibus arboribus cõsitus, à nuce, ut Lauretum à lauro, Quercetum à quercu. Et ideo fortasse non scit.) locus est in Demiurgum, quem Valentiniani fabulantur putasse omnia à semetipso fecisse, cum ea fecisset Achamoth. Cœlum enim fecisse nescientem cœlum, & hominem plasmasse ignorantem hominem, terram aũt ostendisse non scientem terram. Et in omnibus sic dicunt ignorasse eum figuras eorum quæ faciebat, & ipsam etiam ignorasse matrem, at semetipsum putasse omnia esse. Irenæi uerba sunt: quæ retuli idcirco ut intelligatur hic Tertullianus. Quæ & effectum suum ministrabat.) Irenæus, Causam autem, inquit, ei fuisse, matrem eius, talis operationis dicunt, quæ sic uoluerit inducere eum, caput quidem & initium suæ substantiæ, dominũ autem uniuersæ operationis. Cur sibi quoq; ista noluit esse nota.) Sibi hoc est Demiurgo. Sibi pro ei. Cicero pro lege Manilia, Ex eodem, inquit, Ponto illa Medæa quondam profugisse dicitur, quam prædicant in fuga fratris sui membra in ijs locis, quà se parens prosequeretur dissipauisse. Se dixit pro eam. Lucanus in quinto Pharsaliæ. Quæ nox sibi proxima uenit Insomnis, uiduo tum primum frigida lecto. Sibi posuit pro ei.

Interim teneam, deum Sophiam cognominari.) Ausi sumus mutare locum, & pro Teneam deum, scribere tenendum, Subauditur est. Sophiam cognominari.) Irenæus, Hanc autem, inquit, Matrem & Ogdoadam uocant, & Sophiam, & Terram, & Hierusalem, & Spiritum sanctum, & Dominum masculiniter. Puto & barbam.) Hoc ideo dicit, quia uocãt eam Spiritũ sanctum, & Dominum masculine, ut modo citauimus ex Irenæo, cum tamen illa fœmina sit, domina appellanda nõ dominus. Ne dixerim cætera.) Intelligit eam partem qua uiri sumus. De animalibus scilicet censu inualitudinis spiritalia accedere.) Sensus est, Demiurgus nõ erat compos ut accederet spiritalia, id est intelligeret siue perciperet spiritalia ipse animalis existens. & cur hoc non poterat? nempe censu inualitudinis, id est propter infirmitatem. Irenæus, Et propter hoc superiorem eum existentẽ præscire quæ sunt spiritualia, & se putasse solum deum, & per prophetas se dixisse, Ego deus, & præter me nemo. Quæ Irenæi sententia tribus mendis est corrupta, sic castiganda atq; legenda. Et propter hoc infirmiorẽ eum existentem nescire quæ sunt spiritalia, & se putasse solum deum, & per prophetas edixisse, Ego deus, & preter me nemo. Ergo & factum intelligebat.) Hoc est seipsum esse factum. Et factitatorem facti esse quemcunq;.) Supra annotauimus in scholijs libri aduersus Hermogenem, Tertullianũ factitatoris uocabulo conditorẽ creatoremq; denotare. Sic enim illic loquitur, An & hæc, inquit, in hominis factitatione censetur? Idem uerbũ etiã alibi usurpat. & hic mox, Saltem suspectus de aliquo factitatore. Sensus autẽ est, & conditorẽ Demiurgi cõditi esse aliquem quisquis sit ille. Saltem suspectus.) Suspectus pro suspicante. Vel quia origo sordidior capit.) Capit id est obuenit, contingit, diabolo, συλλέχεται. Ex nequitia enim mœroris illius deputatur.) Irenæus, De tristitia aũt, inquit, spiritalia malitiæ docent facta. Vnde & diabolum genesin habuisse, quem Cosmocratorẽ uocãt, & demonia, & omnem spiritalem malitiæ substantiã. Genituras.) Hoc est origines. Hoc uocabulo libenter utitur. Et tamen diabolum quoq; opus Demiurgi affirmant.) Castiga locum deprauatum apud Irenæum, dum ait, Cosmocratorem uero dicunt creatorem Demiurgi. & scribe, creaturam. Et mundi tenentẽ appellant.) Irenæus, Quem, inquit, & Cosmocratorem uocãt. Et superiorũ magis gnarũ defendunt, ut spiritalẽ natura.)

Irenæus, Et Coſmocratorẽ quidẽ, inquit, intelligere dicunt ea quæ ſunt ſuper eũ, quoniã ſit ſpiritalis malitia, Demiurgũ uero ignorare cũ ſit animalis. Cui omnes hæreſes procurantur.) Procurare & procurari ſæpe cũ datiuo conſtruit: ut libro primo aduerſus Marcionẽ, Aemulatio aũt liberando homini procurat. & alijs locis innumeris. Singulariũ aũt poteſtatũ arces.) Indicat quib. locis quoue ſitu cõſtituti ſint dij Valẽtinianorũ: nẽpe,

Summo loco Pleroma, id eſt tricenariæ æonum diuinitatis plenitudo,
Infra Pleroma Achamoth,
Infra Achamotham Demiurgus,
Infra Demiurgum Diabolus.

Hanc rem denarrat Irenæus his uerbis, Habere autem, inquit, medietatis locum eam, ſcilicet Achamoth, & eſſe quidem ſuper Demiurgũ, ſubtus aũt ſiue extra Pleroma uſq; ad finem. Et infra, Habitare, inquit, matrem quidem ipſorum in eo qui ſit cœleſtis locus, hoc eſt in medietate: Demiurgum uero in eo qui ſit in cœlo locus, hoc eſt in hebdomade: Coſmocratorem uero in eo qui ſit ſecundum nos mũdo. Metatur medietatem.) Proprie metari eſt locum deſtinare demetiriue figendis militum tentorijs: unde dictum caſtrametari. De hoc ſupra diximus. Nam etiam metatoris uocabulo aduerſus Marcionem Tertullianus utitur. Filium calcans.) Videlicet Demiurgum. Magis diabolus.) Subaudi ſubeſt. Nam hunc dicunt Valentiniani in noſtro mundo habitare, qui cœlis ſubeſt. Ex Sophiæ utiliſsimis caſibus.) Intellige hic Sophiam filiam, ſiue Secũdam (nam hoc illi maternum nomen) quę & Enthymeſis & Achamotha dicitur. Poſſet etiam dici inferior Sophia, ſicut mater eius Teleti coniunx, Sophia ſuperior. Reciprocandi ſpir. ſpac. ten. om. corp. ueſtem.) Hæc omnia per appoſitionem ſunt interpretanda.

His omnibus elementis atq; corporibus ignis inflabellatus eſt.) Irenæus, Ignem uero, inquit, omnibus his ineſſe mortem & corruptelam, quemadmodũ & ignorantiã omnibus tribus paſſionibus inabſconſam docet. Febricitaſſe.) Ergo calor & ignis paſſio fuit Achamothæ. 12 Molitus ergo mundum Demiurgus.) Irenæus, Cum fabricaſſet igitur mundum, inquit, fecit & hominem Choicum, non autem ab hac arida terra, ſed ab inuiſibili ſubſtantia, & ab effuſibili & fluida materia accipientem. Materiæ illius ſcilicet.) Hanc aſſerẽs Hermog. Africanus impugnat à Tertulliano, libro qui hũc precedit duntaxat in hoc uolumine. Siccauerit.) Siccauerit abſolute pro ſiccata fuerit ſiue inaruerit. De Sophiæ fletibus.) Intelligit Enthymeſin ſiue Achamotham. Vt & mox cum dicit, Ex pituitis & gramis Sophiæ. Sequitur ut limum ex pituitis & gramis Sophiæ conſtituiſſe credamus.) Nos pro conſtituiſſe ſcripſimus conſtitiſſe. Sunt autem gramæ oculorum uitia, autore Feſto. Nonius Marcellus gramarum uocabulo pituitas oculorum accipiendas docet, Cæcilium allegans qui alicubi dixerit, Gramoſis oculis ipſa atratis dentibus. Græci γλάμας uocant, & gramoſos γλαμυρὸς. Figulat ita hominem Demiurgus.) Figulationis uocabulo in ſuperioribus libris etiam uſus eſt Tertullianus: ut in De reſurrectione carnis, Bene autem inquit, quod & plures & duriores quoq; doctrinæ, totam hominis figulationem deo noſtro cedunt. Et de afflatu ſuo animat.) Irenæus, Et in hunc, inquit, inſufflaſſe pſychicum definiunt. Ad imaginem & ſimilitudinem factus.) Irenæus, Et hunc, inquit, eſſe ſecundum imaginem factum. Vt imago quidem.) Subaudi exiſtens. Choicus deputetur, materialis ſcilicet.) Irenæus, Secundũ imaginẽ quidẽ hylicũ, inquit, eſſe: proximũ quidem ſed non eiuſdem ſubſtantiæ eſſe deo. Similitudo autem, ſubaudi exiſtens. Animalis.) Subaudi deputetur. Irenæus, Secundum ſimilitudinem uero pſychicum, inquit. Vnde & ſpiritum uitæ ſubſtantiam eius dictam, quum ſit ex ſpiritali definitione. Et hanc eſſe pelliceam tunicam.) Irenæus, Poſt deinde, inquit, circundatam dicunt ei Adamiticam tunicam. Hanc autem ſenſibilem carnem eſſe uolunt. Sic enim illic lego, hoc eſt pelliceam, pro adamantinam. Siquidem in De reſurr. carnis ſic ſcribit Tertullianus noſter, Neq; enim, inquit, ut quidam uolunt, illæ pelliceæ tunicæ, quas Adam & Eua paradiſum exuti, induerunt, ipſæ erunt carnis ex limo reformatio, &c. ubi indubie notat Valentinianos. Diuus Hieronymus aduerſum errores Ioannis Hieroſolymitani diſputãs inter cætera arguit eũ quòd tunicas pelliceas humana corpora interpretetur, quibus poſt offenſam & eiectionem de paradiſo Adã & Eua induti ſunt, quaſi ante in paradiſo ſine carne, neruis et oſſib. fuerint.

Peculium

Peculium quoddā ſeminis ſpiritalis.) Hoc eſt quod ſupra dixit, Et tamen, inquit, cum aliquo peculio relinquitur. Ne hoc quidem gnaro.) Figura Græca. ſecundum hoc, id eſt hoc ſciente. Ad hoc enim depoſuerat & occultauerat.) Idem prodit Irenæus his uerbis, Partum uero matris ipſorū, inquit, quæ eſt Achamoth, quem ſecundum inſpectionem eorum angelorum qui ſunt erga Saluatorē, generauit, exiſtentem eiuſdem ſubſtantiæ matris ſuæ ſpiritalis, & ipſum enim ignoraſſe Demiurgum dicunt, & latenter depoſitum eſſe in eum neſciente eo: uti per eum in eam quæ ab eo eſſet animam ſeminatum & in materiale hoc corpus, geſtatum quoq; uelut in utero in his et amplificatum, paratū fiat ad ſuſceptionem perfectæ rationis. Quaſi per carnalem animam.) Nos, per canalem animam. Appoſitiuè, hoc eſt per animam quæ uice canalis erat. Latuit homo ſpiritalis flatu inſertus.) Irenæus, Latuit igitur, inquit, quemadmodum dicunt, Demiurgū, conſeminatus in ſufflatione eius à Sophia, ſpiritalis homo, inenarrabili uirtute & prouidentia. Atq; hoc ultimum eſt quod Tertullianus mox dixit, Accipe induſtriam, inquit, clandeſtinæ prouidentiæ huius. Et pariter corpori inductus.) Subaudi eſt. Quia non magis ſemen nouerat matris Demiurgus, quàm ipſam.) Irenæus, Quemadmodum enim inquit, matrem ſuam ignorauit, ſic & ſemen eius. Eccleſiæ ſupernæ ſpeculum.) Irenæus habet exemplum. Et hominis incenſum.) Nos fidem ſecuti Gorzienſis collationis præpoſitionem in expunximus. Irenæus, Et hunc, inquit, eſſe in ſemetipſis hominem uolunt, uti habeant animam quidem à Demiurgo, corpus autē à limo, & carnē à materia. Spiritalem uero hominem à matre Achamoth. Choicum, ſubſtantia ἀρχῆς: carnem, materia.) Hoc eſt, Choicum à ſubſtantia ἀρχῆς: carnem, ſiue carneū ſubaudi cenſum à materia. Totius ſententiæ hic eſt ſenſus: Eum cenſum, nempe ſpiritalem ab Achamoth eſſe dicunt Valentiniani, quemadmodum animalem cenſum à Demiurgo: Choicum autem cenſum à ſubſtantia ἀρχῆς, hoc eſt ab illa materia philoſophica in quam hæretici quidam principium illud in quo deus fecerit cœlum & terram interpretantur, quaſi ſubſtantiuum & corpulentum. Et carnem, hoc eſt carnalem cenſum, à materia. Ex hoc quadruplici hominis cenſu, Spiritali, Animali, Choico, & Carnali, nouum Geryonē conſtituūt Valentiniani, non triformem ut ille fuit, ſed quadriformem. Habes nouū, id eſt quadruplum Geryonem.) Suſtulimus præpoſitionē In, admonente nos Gorzienſi collatione. Porrò Geryonem ipſum non triplicis naturæ, ut fabulis proditur, fuiſſe ferunt: ſed tres fratres tantæ concordiæ extitiſſe, ut uno animo omnes regi uiderentur. Ex Iuſtino. Sic & exitum ſingulis diuidunt.) Singulis, ſubaudi cenſibus. Vt mox, Materiali, ſubaudi cenſui. Item Animali, ſcilicet cenſui. & ſpiritalem, ſcilicet cenſum. Item Animalis, ſcilicet cenſus. Materiali quidem, id eſt carnali.) Irenæus, Cum ſint igitur tres, inquit, alterū materiale, quod etiā ſiniſtrum uocant, ex neceſſitate perire dicunt: quippe cum nullam ſperationem, id eſt ſpem, incorruptelæ recipere poſſit. Vtpote inter Materialē Spiritalemq; nunciati.) Sic legitur in codicibus manu deſcriptis: ſed nos auſi ſumus mutare lectionem, & ſcribere nutanti. nam utitur metaphora lancis in libra. Irenæus, Animale uero, quod etiā dextrū appellant, cum ſit mediū ſpiritalis & materialis, illuc redigi quocūq; declinauerit. Atq; hoc eſt quod Tertullianus hic dicit, & illac debito, qua plurimum adnuerit. nam lanx uelut annuit in eam partē in quam propendet. Anteq; certo cōſiſtit, nutat. Cæterū ſpiritalē emitti in animalis comparationē.) Comparationē hic nihil aliud ſignificat niſi præparationē formationemq;. Vt erudiri cum eo & exerceri in conuerſationibus potuit.) Aut ut potuit exponendū, id eſt prout potuit: aut ſcribendum poſſit. quod mihi magis probat. Irenæus, Spiritale uero, inquit, emiſſum eſſe, ut hic animali coniunctum formetur, coeruditū ei in conuerſationibus. Expone, ut erudiri & exerceri, ſcilicet animalis cenſus poſſit cum eo, ſcilicet ſpiritali, in conuerſationibus. Porrò conuerſationis uocabulū haud inelegās eſt. Iuſtinus lib. XLIIII. Inde deniq;, inquit, conuerſatione nutricis, eximia puero pernicitas fuit. Loquitur de expoſititio puero quē cerua aluerat. Indiguiſſe enim animalē etiā ſenſib. diſcip.) Irenæus, Opus erat enim, inquit, animali ſenſilibus diſciplinis. In hoc & paraturā mundi proſpectā.) Et hic paraturā habes pro creatione ſiue conditione mundi. Irenæus, Ob quam cauſam, inquit, & mundū fabricatum eſſe dicunt. In hoc & Soterē in mundo repræſentatū.) Irenæus, Et Saluatorē, inquit, ad hoc ueniſſe animalē, quia ſuę poteſtatis eſt ut id ſaluet. Alia adhuc cōpoſitione

monstrosum, uolunt illum prospicias earum substantiarum inuidisse.) Nos prospicientias scripsimus pro prospicias. Ex Gorziensi. Significat Tertulliano hoc loco prospicientia specimen quoddam. Pro inuidisse uero sumus ausi scribere induisse, aurem nobis uellente Irenæo dum sic loqui pergit, Quæ enim saluaturus erat, eorum primitias eum suscepisse dicunt. Librarius, induisse, transpositis literis uertit in inuidisse. 13 Quarum summam salutis esset redacturus.) Scripsimus saluti: ex Gorziensi collatione. Sic autem etiam alibi loqui solet Tertullianus, utens redigendi uerbo. Vt spiritalem quidem susceperis ab Achamoth.) Vt spiritalem, subaudi substantiam. Pro susceperis supposuimus susceperit, id exigente sensu. Animalem uero quem mox à Demiurgo induit Christũ.) Aut appositio est, aut figura Græca, hoc est Soter suscepit Animalem substantiam, secundum Christum, quem mox induit à Demiurgo. Nam Valentiniani Demiurgo quoque suum Christum filium naturalem assignabant. Cæterum corporalem, ex Animali substantia.) Irenæus, Eum suscepisse dicunt, ab Achamoth quidem spiritale: à Demiurgo autem indutum Psychicum, id est animalem Christum. Sed miro & inenarrabili rationis ingenio constructam.) Subaudi substantiam. Quod rationis ingenium uocat hic Tertullianus, Irenæi interpres dispositionem dicit, A dispositione autem, inquit, circundatum corpus, Animalem habens substantiam, paratum uero inenarrabili arte, ut uisibile, & palpabile, & passibile fieret. Idem infra, Dicunt enim, inquit, Sotera induisse corpus animale, de dispositione aptatum inenarrabili prouidentia, ut uisibile & palpabile fieret. Administrationis causam ui contulisse.) Sensus est, Corporalis illa substantia inenarrabili rationis ingenio constructa ui sua contulit Soteri Valentinianorum causam administrationis, id est humanarum & communium functionum. Id declarat.

Quo congressui, & conspectui, & contactui, & defunctui, ingratis subiaceret.) Hoc est, ut ipse Soter non sua sponte & inuitus (id enim significat ingratis) subiaceret congressui, & conspectui, & contactui, & defunctui, hoc est functioni cuilibet, quam exercet homo. Defunctus iuxta quartam inflexionem pro defunctione siue functione. Terentius Eunucho, Opus faciam, ut defatiger usque ingratus ut dormiam. Ingratus, inquit Donatus, id est non ultro, quia nobis ultronea grata sunt, ingrata quæ ab inuitis fiũt ac recusantibus. Hinc ingratis aduerbium quibusdam usurpatum. Materiale autem nihil in eo fuisse.) Irenæus, Et hylicum autem nihil omnino suscepit. Vtpote salutis alienum.) Alienus cum genitiuo. Vt in De resurrectione carnis, Alienam culpæ. Irenæus, Non enim hylicon capax salutis. A spe etiam salutis excipiant.) Nos ex Gorziensi collatione scripsimus, expellant. In quem tanti licentiam Ien inserunt quidam.) Nos ab exemplaribus nihil adiuti, scripsimus, In quem tanta licentia Iesum inserunt quidam. Porrò Valentiniani inserunt Iesum illum ex omnium æonum defloratione constantem Soterem, in Animalem Demiurgi Christum, fartilem Christum constituentes. Et semen Spiritale eodem modo in Animale insulciunt, quemadmodum patebit in sequentibus. Esse etiam Demiurgo suum Christum filium naturalem.) Irenæus, Sunt autem, inquit, qui dicãt emisisse eum, scilicet Demiurgum, Christum filium suum, sed Animalẽ.

Promulgatum profertis.) Nos, prophetis. Irenæus, Et de hoc, inquit, per prophetas locutum esse. In præpositionum quæstionibus positum.) Hoc dicit propter præpositiones ex & per. Exponunt enim Christum ex uirgine natum, hoc est per uirginem. Irenæus, Esse autem, inquit, hunc qui per Mariam transierit, quemadmodũ aqua per tubum transit. Super hunc itaque Christum, deuolasse tunc in baptismatis sacramento Ien, per effigiem columbæ.) Pro Ien scripsimus Iesum. Irenæus, Et in hunc, hoc est in Animalem Demiurgi Christum, in baptismate descendisse, illum qui esset de Pleromate ex omnibus Saluatorẽ in figura columbæ. Ex Achamoth spiritalis seminis condimentũ.) Irenæus, Fuisse autem, inquit, in eo & illud quod est ab Achamoth semen spiritale.

Quatuor eum substantijs stipant.) Irenæus, Dominũ igitur nostrum, inquit, ex quatuor his compositũ fuisse dicunt, seruãtem typum primogeniti & primi quaternionis: de spiritali, quod erat ab Achamoth: & de animali, quod erat de Demiurgo: & de dispositione, quod erat factum inenarrabili arte: & de saluatore, quod erat illa quæ descendit in eum columba. Impassibilis, inlæsibilis.) Irenæus, Et hunc quidem, inquit, impassibilem perseuerasse, nõ enim possibile erat pati eũ, cum sit incomprehensibilis & inuisibi

lis

lis. Discessit ab illo in cognitione Pilati.) Irenæus, Et propter hoc, inquit, ablatum esse, cum traderetur ad Pilatum, illum qui depositus erat in eum spiritus Christi. Proinde nec matris semen admisit iniurias, æque insubditiuum, & ne ipsi quidem Demiurgo compertum.) Insubditiuum ni fallor etiam usurpauit aduersus Hermogenem scribens. Irenæus, Sed ne id quidem, inquit, quod à matre erat semen, passum esse dicunt. Impassibile enim & illud, quippe spiritale, inuisibile, etiam ipsi Demiurgo. Patitur uero Animalis & carneus Christus.) Hanc sententiam clare exponit Irenæus sic scribens, Passus est autem, inquit, secundum hos, Animalis Christus, & ille qui ex dispositione fabricatus in mysterio, ut ostendat per eum Mater typum superioris Christi, illius qui extensus est cruci, & formauit Achamoth formationem secundum substantiam. Omnia enim hæc exempla illorum esse dicunt. Hactenus ille. Expone ergo, In deliniationem superioris Christi, id est in typum, in exemplum. In Achamoth formandum.) Scripsimus, ad Achamoth formandam. Interea Demiurgus omnium adhuc nescius.) Hoc est quod Irenæus dicit, Demiurgum autem, inquit, nihil horum cognouisse ostendunt ante Saluatoris aduentum. Item infra, Et sic ignorantem eum conseruasse usque ad aduentum Saluatoris. Diuidunt enim & prophetiare patrocinium.) Nos fecimus prophetiale. Et mox scripsimus, in semen, autore Irenæo qui ait, Deinceps diuidunt prophetias, aliquid quidem à matre dictum docentes, aliquid à semine, aliquid autem ab ipso Demiurgo.

Vbi aduentum Soteris accepit.) Irenæus, Quum uenisset autem Saluator, inquit, didicisse eum (scilicet Demiurgum) ab eo omnia dicunt, & in gaudium ei cessisse cum omni uirtute sua, & eum esse illum in Euangelio Centurionem, dicentem Saluatori: Et ego enim sub potestate mea habeo milites & seruos, & quod iussero faciunt. Centurio de Euangelio.) Appositio est. Ita exinde securus dispensationem mundi huius, uel maxime ecclesiæ protegendæ nomine, quanto te oportuerit, insequitur.) Pro quanto te scripsimus quanto tempore. Irenæus, Perfecturum autem eum, inquit, eam quæ secundum ipsum est mundi creationem, usque ad id tempus quod oportet, maxime autem propter ecclesiæ diligentiam atque curam, & propter agnitionem præparati premij, quoniam in locum Matris transibit. Vbi uides quod creationem mundi dicit, Tertullianũ dispensationem mundi uocare. Quæ de totius generis humani dispositione iusserat.) In omnibus exemplaribus uetustis est iusserat, nos tamen ausi sumus id uertere in disserant, scilicet Valentiniani. Triformem natura primordio profecti.) Et hic contra consensum codicum mutauimus profecti in professi. Irenæus, Hominum autem, inquit, tria genera dicunt, Spiritalem, Psychicum, Choicum: quemadmodum fuit Cain, Abel, Seth: ut ostendant & ex his tres naturas, iam non secundum unumquenque, sed secundum genus.

Et tamen inunitam in Adam.) Inunita ab inuniendo, quod Græci dicunt ἑνῶσαι.

Naturæ atque sententiæ.) Pro sententiæ libuit scribere essentiæ. Nam sequitur paulo post, Qui imperfectæ essentiæ sumus. Choicum saluti degeneratum.) Sicut degenerem appellamus eum qui generosus non est, ita degeneratum saluti uocat, quod ad salutem non est generatum. Animale mediæ spei deliberatum.) Deliberatum hoc est adiudicatum. Festus Pompeius autor est Deliberare à libella qua quid perpeditur dictum. Et supra dixit utens metaphora aliquid in libra appendentis cum de animali censu loqueretur: Animali uero, inquit, quem & dextrum appellant, dubitatum euentũ, utpote inter Materialem Spiritalemque nutanti, & illac debito qua plurimum adnuerit. Hinc uideri potest non inepte hoc uocabulum præsenti loco accommodasse. De obuenientia.) Vsurpat obuenientiam substantiue ceu suprà Delinquentiam, Peccantiam, Nocentiam, & proxime Prospicientiam. Obueniendi uerbo solent uti Iureconsulti. Nam proprie obueniunt nobis bona quæ aliunde ad nos deferuntur. Vnde hæreditas obuenire dicitur. Eleganter Seneca, Philosophia homini, inquit, non obuenit, sed eã sibi quærere debet. Hinc obuentiones apud Vlp. pro reditibus annuis. Id est animali sensui inscriptas.) Nos scripsimus censui, nam supra dixit, Et hominis censum. Item animalẽ censum & materialem spiritalemque. Quod uero de Achamotha in superiorib. existẽte et in bonas animas depluente hic dicit, id nimirũ est quod Irenæus: Eas, inquit, quæ habuerũt semẽ id quod est ab Achamoth, animas meliores dicũt fuisse quam reliquas. Choicũ enim genus, id est malas animas, nunquam capere salutaria.) Irenæus, Choicũ, inquit, impossibile est salutẽ percipere. nõ

enim esse illud capax salutis dicunt. Et irreformabilem naturam pronunciarũt.) Fidẽ Gorziensis collationis secuti genitiuũ naturæ adiecimus, & irrefor. naturæ naturam pronunciauerunt. Modicũ & paruulum iactu.) Subaudi est. Irenæus, Spiritalia uero inseminat, inquit, Achamoth ex illo tempore usq; nunc, propter quod & animæ erudientur quidem hic, & semina enutrita quia pusilla emittantur, &c. Sed eruditus huius fides augetur atq; prouehitur.) Nos scripsimus erudítu huius fides augetur. Nam gaudet nominibus quartæ inflexionis. Sic infra pro prolatione prolatũ usurpat. Id quod etiam Tacito solenne est, apud quẽ legis Accitu, Concessu, Obiectu, Distinctu, Subuectu, Transpositu, Prouisu, Missu, Lectu, Aduectu, & Indutui gerere. Vt apud Liuium armatu, & diuisui esse, & receptum habere. Porro quod hic dicit Tertullianus, Eruditu huius fides augetur atq; prouehitur: consonat cũ illo quod pręcedit, Spiritalem emitti in animalis comparationem, ut erudiri cum eo & exerceri in conuersationibus possit. Verbum erudiri in libro De carne Christi eleganter usurpat, Quia per florem, inquit, & ex flore, omnis arbor eruditur in fructum. Supra diximus.) Maluimus scribere, ceu prædiximus. Indicat autem eum locum ubi supra dixit de semine loquens, Ad hoc enim & deposuerat & occultauerat, ut cum Demiurgus animam mox de suo afflatu in Adam communicaret, pariter & semen illud spiritale per eandem animam deriuaretur in Choicum: atq; ita formatum in corpore materiali, uelut in utero, & adultum illic, idoneum inueniretur suscipiendo quandoque sermoni perfecto. Animæ quæ hoc ipso ita cæteris pręuertant.) Admonente nos sensu uerborum, scripsimus, Animæq; hoc ipso ita cæteris præuertunt, ut & cætera. Hoc est quod ex Irenæo paulo ante citauimus. Eas, inquit, quæ habuerunt semen id quod est ab Achamoth, animas meliores esse dicunt quàm reliquas. Præuertũt autem, id est anteuertunt, superant, & excellunt cæteras. Tacitus libro septimo, Rhodij, inquit, impigre præuerterunt. Vt Demiurgus tunc ignorans magni eas fecerit.) Non omisit & hoc Irenæus consequẽter dicens, Quapropter, inquit, & plus eas dilectas à Demiurgo non sciente causam, sed à semetipso putante esse taleis. Ex eorum ergo laterculo.) Nos scripsimus, earum, subaudi animarũ. Et allegere pro allegare. Est autem Laterculum libri nomen, in quo dignitatum omnium tam militarium quàm ciuilium cognitio continebatur. Hic erat penes primicerium notariorum. Sanè in uolumine quod descriptionem Imperialium officiorũ quum Orientis tum Occidentis cum imaginibus complectitur, Laterculi picturam cernere est, sed maioris. Vt etiam minus fuisse scias, cuius sit mentio in Codice libro primo de officio quæst. l. Totius minoris laterculi curã. Sacrum laterculum Iustinianus appellat in libris Authenticorum in tractatu, Vt iudices sine quoquo suffragio fiant. Item in tractatu De mandatis principum, in principio. & laterculenses, laterculis præfectos, in l. Comperimus, & in l. fin. C. de proximis sacrorũ scriniorũ, cæterisq; qui in sacris scrinijs militãt, lib. xij. Porrò suspicor maius laterculũ dignitates ciuiles cõtinuisse, minus dignitates militares. Id quod colligo ex l. Totius. C. de offic. quæst. lib. primo. Et in reges & in sacerdotes allegere consueuerat.) Sic enim castigauimus. Irenæus, Quapropter, inquit, & in prophetas, aiunt, distribuebat eas, & sacerdotes, & reges. Quæ nunc quoque si pl.) Refert impiam ac stultam Valentinianorum sententiam. Ideoq; nec operationes sibi necessarias existimant.) Hoc est quod & Irenæus tradit, Semetipsos, inquit, non per operationem, sed eo quod sunt naturaliter spiritales saluari omnino dicũt. Quemadmodum enim Choicum impossibile est salutem percipere (non enim esse illud capax salutis dicunt) sic iterũ quod Spiritale, quod semetipsos esse uolunt, impossibile esse corruptelam percipere, licet in quibuscunq; fuerint facti. Quemadmodum enim aurum in cœno depositum, non amittit decorem suum, sed suam naturam custodit, quum cœnum nihil nocere auro possit: sic & semetipsos dicunt, licet in quibuscũq; materialibus operibus sint, nihil semetipsos noceri, neq; amittere spiritalem substantiam. Quapropter & intimorate omnia quæ uetatur, hi qui sunt ipsorum perfecti, operantur, de quibus scripturæ confirmant, quoniam qui faciũt ea, regnum dei non hæreditabunt. Etenim idolothyta indifferenter manducãt, nihil inquinari ab eis putantes, & in omnem diem festum Ethnicorum pro uoluntate in honore eorũ factum, primi conueniũt, ut ne hoc quidem abstineãt, quod est apud deũ & apud homines odiosum muneris homicidiale spectaculũ. Quidam aũt & carnis uoluptatibus insatiabiliter inseruientes

uientes, carnalia carnalibus spiritalia spiritalibus reddi dicunt. Et quidā ex ipsis clam eas mulieres quæ discunt ab eis doctrinam hanc, corrumpunt: quemadmodum multæ sæpe ab his suasæ post conuersæ mulieres ad Ecclesiam dei, cum reliquo errore & hoc cōfessæ sunt. Alij uero ne manifeste quidem erubescentes, quascunq; adamauerint mulieres, has à uiris suis abstrahentes, suas nuptas fecerunt. Alij uero ualde modestè initio, quasi cum sororibus fingentes habitare, procedente tempore manifestati sunt, grauida sorore à fratre facta: Et alia multa odiosa & irreligiosa facientes. Hæc Irenæus Græcolatinus.

Martyrij quoq; eludentes necessitatem.) Tam amans martyrij fuit Tertullianus, quod omnibus ubiq; persuadere nititur, non fugiendum sed animose & constanter Christiano sustinendum, ut à pijs hic etiam atro calculo notari meruerit, propter necessitatem quam feruentius quàm cautius astruebat. Hinc illæ Martyrij non uno loco cōmendationes, & fugæ in persecutione detestatio, cui rei proprium librum dicauit, qui inter alios in hoc uolumine sequitur. Vt salutem quam non de priuilegio status possidemus.) Subaudi, nos orthodoxi. Igitur Valentiniani de priuilegio status salutem possidebant. Ac seipsos appellabant Spiritaleis: nos uero orthodoxos, Animaleis. Quapropter, inquit Irenæus, nobis quidem quos Psychicos uocant, & de seculo, esse dicunt necessariam continentiam et bonam operationem, uti per eam ueniamus in medietatis locum. Sibi autem Spiritalibus & Perfectis uocatis, nullo modo. Non enim operatio in Pleroma inducit, sed semen quod est inde pusillum quidem demissum, hic autem perfectum factum. Item, ut est apud eundem, nos in usu gratiam accipere dicunt, quapropter & auferri à nobis: Semetipsos autē proprie possidere, desursum ab inenarrabili & innominabili Syzygia descendentem habere gratiam: & propterea adijci eis. Nobis enim inscriptura huius seminis.) Subaudi competit secundum Valentinianos, Aut, tribuitur nobis orthodoxis, à Valentinianis. Supra dixit, Vt quos Achamoth in superioribus in animas bonas depluat, id est Animali censui inscriptas, sic hic utitur inscripturæ uocabulo pro nota siue censu seminis Animalis. Illi uero & de passiuitate uitæ.) Passiuitatem uitæ uocat incompositam & licentiosam uitæ libertatem, qua Valentinianos fuisse notabileis, paulo ante ex Irenæo prolixè etiam retulimus. Quid sit passiuum Tertulliano, multis iam locis exposuimus. Et diligentia delictorum.) Diligentiam delictorum, uocat affectum & studium ad delinquendum siue peccandum. Nam Valentiniani dicebant, ut est apud Irenæum, se non amittere spiritalem substantiam in quamlibet uitiosis criminibus uersantes: quod imposibile esset id quod Spiritale est, corruptionem sentire, auri instar quod etiam in cœno suam naturam obtinet. Quoniam & ipsa delinquendo profecit.) Nam deliquit inquirēdo lumen Christi superioris, ab Horo depulsa quo minus pergeret. Tentabat enim rem illicitam. Nam & honorandorum coniugiorum supernorum gratiæ.) Irenæus, Quapropter, inquit, & omni modo oportere eos semper Syzygiæ (id est coniugij) meditari mysterium. Alioquin degenerem nec legitimum ueritatis.) Legitimus ueritatis, ut supra aduersus Marcionem lib. iiij. Obnoxius confusionis. Qui deuersatus in mundo.) Deuersatus pro uersatus. Sic supra, Ex cuius, inquit, uirtute sumpserit Adam deuersatus illic inter nubeculas & arbusculas. Aduersus Marcionem libro secundo, Quatenus, inquit, & ipsi deum in figura & in reliquo ordine humanæ cōditionis deuersatum iam credidistis. Non amauerit fœminam, nec se ei iunxerit.) Irenæus, Quapropter, inquit, omni modo oportere eos dicunt semper Syzygiæ meditari mysterium. Et hoc suadent in sensibilibus his sermonibus dicētes sic, Quicunq; in seculo est, & uxorem non amat ut ei coniungatur, non est de ueritate, & non transiet in ueritatem. Subito Achamoth totam massam seminis sui presserit.) Ausus sum scribere, Vbi totam messem Achamoth seminis sui presserit. Vtitur aūt metaphora fruges maturas demetētis, & quod demessum est in horreū cōuehētis, molētis deinde, & postremo in cōspersionē tēperātis donec totū fermentetur. Irenæus, Quū aūt uniuersum semen, inquit, perfectum fuerit. Hęc uerba Tertul. per copiā extēdit, sic dicēs, Messem presserit, ut Virgilius Et ruris opaci

Falce premes umbram. Et alibi,

Quod superest, quæcunq; premes uirgulta per agros.

Vel quum ad molas delatum.) Subaudi semen. In conspersionis salutaria. Legendum, In cōspersionis aluearia absconderit, ut sit alueare pro uase pistorio cauo in quo fit

conſperſio, hoc eſt farina aqua conſpergitur & temperatur. Porrò defarinatũ eleganter dixit de ſemine per molarem cõminuto. Donec totũ confrequentetur.) Scribo con fermentetur. Tunc conſummatio urgebit.) Irenæus, Cõſummationẽ uero dicunt futurã, quum formatũ & perfectũ fuerit ſcientia omne ſpiritale, hoc eſt homines qui perfectam agnitionẽ habent de deo, & hi qui ab Achamoth initiati ſunt myſteria. Eſſe aũt hos ſemetipſos dicunt Valentiniani. Igitur in primis ipſa Achamoth.) Dixit de conſummatione. Nunc incipit agere de diſpẽſatione mercedis. De regione medietatis.) Nam ſupra habes de arcibus ſingulariũ poteſtatũ, ubi diſputat quibus finibus collocentur, Inferius illum, inquit (hoc eſt Tricenariũ Pleromatis inhabitatorem) metatur medietatem Achamoth. De tabulato ſecundo.) Tabulati ſecundi nomenclatura, medietatis regionem intelligit, ut ſummi uocabulo ipſum Pleroma. Reſtituta pleromatiæ ſtatim.) Nos ſcripſimus, Reſtituta pleromati. Et ſtatim excipit. Comparcinus ille Soter, ſponſus.) Scio religioſe uerſandũ eſſe in monimentis ueterũ autorũ nec temerè aut ſtatim mutandũ quod non intelligas, & hic meus eſt mos. Tamen non potui mihi temperare quin hic pro Cõparcinus ſcriberẽ, Cõpactitius ille Soter, quũ quod cõpingendi uerbo ſupra de Sotere loquens Tertullianus utitur, Pulcherrimũ, inquit, Pleromatis ſydus fructũq; perfectũ cõpingunt: tũ quod Irenæus ſaluatorẽ, inquit, qui eſt ex omnibus factus. Quod ſi cui magis arridet cõparcinus, reponat id in libro ſuo. Nec ſine cauſa admoneo lectorẽ. Cæterũ quod hic Tertull. narrat, exponit his uerbis Irenæus, Quum autẽ, inquit, uniuerſum ſemen perfectũ fuerit, Achamoth quidem matrẽ ipſorũ tranſire de medietatis loco dicũt, & intra Pleroma introire, & recipere ſponſum ſuum ſaluatorẽ, qui eſt ex omnibus factus: uti Syzygia ſaluatoris & Sophiæ quæ eſt Achamoth. Hic erit in ſcripturis ſponſus: & ſponſalis Pleroma.) Horũ uerborũ hic uidetur ſenſus eſſe, Quoties in ſacris literis ſponſi mentio fiat, hunc Sotera uenire intelligendũ ſecundũ nænias Valentini, præterea quoties ſponſalis lecti ſiue thalami nomen occurrat, ipſum Pleroma accipiendũ. Verbi gratia apud Pſalmographũ legimus, Tanq; ſponſus procedens de thalamo ſuo. Hoc ſtatim interpretarentũ Valentiniani, de Sotere procedẽte de Pleromate. At apud Irenæum paulo aliter ſcriptũ eſt, Et hoc, inquit, dicunt eſſe ſponſum & ſponſam, Symphonẽ uero uniuerſum Pleroma. Credas enim ubi de loco in locũ tranſmigratur, leges quoq; Iulias interuenire.) Iocus eſt Tertulliani putantis ni leges Iuliæ de adulterijs, & de ui publica ſeu priuata obſtitiſſent, uerendũ fuiſſe ne Achamothæ de tabulato inferiori in ſummum Pleromatis tabulatũ tranſeunti, inter tam procaces angelos, uitium offerretur ſiue ſtuprũ accideret aut uis aliqua inferretur. Nam quũ puellæ nupturæ hinc inde deducuntur etiã raptus periculũ incurrunt. Id quod accidit Annæ Britannicæ Franciſci Ducis unicæ filiæ quæ Maximiliano Cæſari deſponſa erat. Porrò lex Iulia de adulterijs coercendis non ſolum temeratores alienarũ nuptiarũ gladio punit: ſed & eos qui cum maſculis nefandam libidinẽ exercere audent. Sed eadem lege Iulia etiam ſtupri flagitiũ punitur, quũ quis ſine ui uel uirginẽ uel uiduã honeſte uiuentẽ ſtuprauerit. At lex Iulia de ui publica ſeu priuata, aduerſus eos exoritur, qui uim uel armatã, uel ſine armis cõmiſerint. Ex Inſtitutionũ Iuſtiniani lib. IIII. Tit. De publ. iudicijs. Idem habes C. lib. IX. Tit. Ad legẽ Iuliam de adulterijs & de ſtupro. Et alio Tit. Ad legem Iuliam de ui publica ſeu priuata.

Sicut & Cainam.) Neſcio an ſignificet legem C. Pompei Strabonis qua ueteribus incolis Tranſpadanis, ius Latij dedit, quod cæteræ coloniæ Latinæ habebant, ut petendi magiſtratus & ciuitatis Rom. ius adipiſcerentũ. Cæterũ Achamotha de exteriori inferioriq; tabulato q̃d ſub Pleromate erat conſtitutũ, intra ipſum Pleroma tranſiens, indigebat certe priuilegio aliquo, ut ſublimioris digniorisq; loci fieret capax. Alioqui pœna legis Viſcelliæ ei timenda erat, de qua habes C. lib. IX. tit. Ad legẽ Viſcel. In ſuperiora mutabit.) Mutabit abſolutè. Irenæus, Demiurgũ uero, inquit, tranſire dicunt & ipſum in matris ſuæ Sophię locũ, hoc eſt in medietatem. In uacuũ iam cœnaculũ matris.) Exponit quid intellexerit per hoc quod dixit, In ſuperiora. Erat aũt uacuũ, nam mater Achamoth in Pleroma aſcenderat. Scientiã, nec uidens illam.) Diu torſit me hic locus donec deprehenderem legendum, Sciens iam, nec uidens illam. Senſus eſt, Anteq; foret illuminatus à Sotere, & antequam tranſiſſet in tabulatum Achamothæ matris Demiurgus, ignorabat eam matrem ſuam: ſed poſt illam illuminationem & aſcenſum in ſuperius cœnaculum

culum, tum primum intellexit se habere matrem, quam tamen non uidebat quippe quæ se receperat iam intra Pleroma. Nam si ita erat, semper ignorare maluisset.) Sensus est, Si res in Demiurgi manu fuisset, maluisset matrem suam Achamotham semper ignorare. Valde enim sibi placebat atq; superbiebat, existimans se solum deum esse, & quicquid faceret à semetipso facere. Postq; autē omnia à Sotere est edoctus, & in tabulatū matris Achamothæ ascendit, cognouit se uiribus matris adiutū, quam tamē non uidebat in superius Pleromatis domicilium translatam. Inde demittebat animum, qui sola opinione beatissimus, potentissimus ac gloriosissimus ante deus fuerat. Totū interitū.) Sub audi præpositionem, in. In totū interitū. Hoc dicit propter corpus & animam. Alioqui dimidiatus tantum esset interitus. Irenæus, Et Choicū quidem in corruptelam abire dicūt. Quia omnis caro fœnū. Et anima mortalis apud illos.) Declarat, quod dixit, Totum interitum. Iustorum animæ, id est nostræ.) Irenæus, Iustorum quoq; animas, inquit, refrigerare & ipsas in medietatis loco, Nihil enim Psychicum intra Pleroma transire. Interpres Irenæi uerbū refrigerare neutraliter accipit siue absolutè. Qua census.) Hoc est secundum eum censum secundum quem. Primo dispoliantur homines ipsi, id est, interiores.) Hoc dicit, ne quis de spoliatione corporis intelligat, quum uestes exuuntur. Despoliari est autem.) Sic etiā Irenæi interpres loqui solet. Vt caro est autem. Tunc illi Sabinas raptas.) Sensus est, quod Angelis essent animæ, q̄d iuuentuti Romanę erant Sabinæ, uidelicet uxorū loco. Liuius lib. primo .1. Decad. scribit quum recens à Romulo condita urbs Roma esset, & penuria mulierū laboraret, nolentibus finitimis sanguinem & genus miscere cum Romanis, quos timebant, ludos ex industria paratos Neptuno equestri solennes. ad quorum spectaculum Sabinorū, inquit, omnis multitudo cum liberis ac coniugibus uenit. Quum ludi celebrantur, deditæq; eò mentes cum oculis erant, tum ex composito orta uis: signoq; dato iuuentus Romana ad capiendas uirgines discurrit. Magna pars forte ut in quem quæq; inciderat, raptæ. quasdam forma excellentes primoribus patrum destinatas, ex plebe homines, quibus datum negocium erat, domos deferebant. Hæc erit spiritalium merces.) Spiritalium, hoc est, Valentinianorū, qui spiritale illud semen sibi solis uendicant. Est autem Ironia. Et hæc anima.) Non sum facilis in mutando. Tamen hic pro anima scripsi, omnia. Videtur enim referri ad ea quę sequunt̄. Vt sit sensus, Fabulæ tales, utiles sunt, ut tu qui Marcus uocaris, aut tu qui Gaius uocaris, hoc imminere tibi post fata scias, ut quanq; in uita fueris barbatus, quod uiri non mulieris indicium est: & quanq; extiteris seuerus maritus, osor uidelicet libidinis & castitatē tuam uxorisq; seruans: licet etiā fueris seuerus pater, seuerus auus, seuerus & grauis proauus, ad uirtutē inquam institutis liberis atq; nepotibus, licet præterea sis masculus, cuius concubitū omniū gentiū leges prohibent, quod unum ad excludendam istam contumeliam sufficere debebat: licet inquam hæc omnia quæ modo retulimus fueris in uita, nihilominus futurum scias, ut intra Symphonen Pleromatis, non obstante loci reuerentia ab angelo complectare, et forsitan ex eo complexu uterum ferens, parias aliquem nouellum æonem qui tibi usui esse possit & famuli obsequiū præstare. Tacendo iam dixi.) Aposiopesis est. Deest enim: patiaris aliquid turpe. Sic apud Poetam, Nouimus & qui te. Aliquem onesimum æonem.) Hoc est aliquem nouellum ac puellum ęonem utilem tibi futurum ministrum, nam in Pleromate Valentiniano tantū æones generant̄. Significat autē ὀνήσιμος Græcis utilem. His nuptijs rectè deducendis, pro face & flameo.) Iocatur, & alludit ad ueterem Romanorū morē, quo nouam nuptam tres pueri patrimi & matrimi, id est quorum pater & mater adhuc erant in uita, deducebant: uno facem ex spina alba præferente, duobus reliquis nubentem tenentibus. Autor est Festus Pompeius, facem in nuptijs, in honorē Cereris præferri solitā, & aqua spargi nouam nuptam, siue ut casta puraq; ad uirū ueniret: siue ut ignē atq; aquam cum uiro cōmunicaret. Amicitur autem, ut idem tradit, flameo nubens, ominis boni causa quod eo assiduè utebatur Flaminica, id est Flaminis uxor, cui non licebat facere diuortium. Apud eundem legimus hinc esse nuptiarum & nuptæ uocabula nata: quod nubentis caput flameo obuolueret̄, quod antiqui obnubere uocabant. Tunc credo ille ignis arcanus erumpet.) Ireneus, His aūt factis ita, qui latet in mundo ignis, exardescens, cōprehēdens uniuersam materiam consumit: Et ipsum simul consumptū abire dicunt in id ut iam non sit. Sed

næ ego

næ ego temerarius.) Næ Græcũ affirmandi aduerbium quo Latini autores etiam uti solent. Indicauimus supra non semel. Filio.) Videlicet Demiurgo. Ne Philetus irascatur.) Teletum intelligit, quem ioci causa solet Philetum, id est amabilem appellare.

Ne fortuna acerbetur.) Intelligit æonem qui Græce μακαρία uocatur, id est Beata, Fortunatã ipse supra appellat. Et quæ fœminæ, inquit, in Sigas, in Zoas, in Ecclesias, in Fortunatas. Ab eodẽ in prioribus Macaria uxoris uice Monogeni coniungitur, in catalogo Aeoniæ dodecados. Deuertere.) Deuertere pro diuertere, ut deuersari pro diuersari, utrũq; multis iam locis indicatum. Post excessum.) Excessus pro morte. Sic & Suetonius loquitur. Cicero solet addere ablatiuũ uita, uel è uita. Vt quũ in Oratore dicit, Sed ad eos, si placet, qui uita excessere, reuertamur. Velut epicitharisma post fabulam tantam.) Quũ fabulæ recensebant olim publice, ad demulcendos spectatorũ animos qui tædio longe narrationis iam languebãt, in fine priusq; dimitterent, citharœdus aliquis prodibat. Sapit autẽ prouerbiũ, Velut epicitharisma post fabulã. Hodie cõcionatores sacri qui ad populũ declamant post prolixã & obscurã de diuinis disputationẽ, interdũ populo obdormiscenti, lepidã aliquã historiolã narrant de beata uirgine, aut cæteris diuis, planè quod dici solet, epicitharisma post fabulam. Significat autẽ hic fabula comœdiam seu Mimum. Dictum ἐπικιθάρισμα sicut ἐπιμύθιον aut ἐπιφώνημα. Ab emendatoribus Ptolemæi.) Huius qui Valentini discipulus fuit, in superioribus facta mentio. Discipuli super magistrum.) Alludit ad dictũ dominicum. Qui duplex cõiugiũ Bythio suo adfingerẽt, cogitationẽ & uoluntatẽ.) Irenæus, Hi uero, inquit, qui sunt circa Ptolemæum scientiores, duas cõiuges habere Bython dicunt, quas & Dispositiones uocãt, Ennoeam & Thelesin. Primò enim mente concepit quid emittere (id est aliquid emittere) sicut dicunt, deinde uoluit. Quapropter duobus his affectibus & uirtutibus, id est Ennœas & Theleseos, uelut cõmixtis inuicẽ, emissio Monogenis & Alethiæ secundũ coniugationem facta est. Quos typos & imagines duorũ affectuũ Patris adgressas (lego abgressas, id est egressas) esse inuisibilium uisibiles. Thelematis quidẽ Nun, Ennœas aũt Alethian. Et propter hoc aduentitiæ uoluntatis masculus est imago, innatæ uero Ennœæ fœmininus, quoniã Voluntas uelut uirtus facta est Ennœæ. Cogitabat enim Ennœa semper emissionẽ, non tamẽ & emittere ipsa per semetipsam poterat quæ cogitabat. Quũ aũt Voluntatis uirtus aduenit, tunc quod cogitabat, emisit. Hactenus ille. Porrò uice cõmentarij ista nobis erunt ad intelligenda quæ Tertul. prosequitur. Pudiciores alij, &c. maluerunt nullũ Bytho sexũ deputare.) Irenæus, Etenim, inquit, de ipso Bytho uariæ sunt sententię apud eos. Quidam enim sine cõiugatione dicunt eum neq; masculũ neq; fœminã, neq; omnino aliquid esse. Alij contra magis & masculũ & fœminã dicunt.) Irenæus, Alij aũt, inquit, & masculũ & fœminã dicentes esse, Hermaphroditi genesim ei donant. Sigen aũt alij cõiugẽ ei addunt, ut fiat prima cõiugatio. Hermaphroditũ.) Plinius lib. VII. cap. de prodigiosis partubus, Gignunt, inquit, & utriusq; sexus, quos Hermaphroditos uocamus, olim Androgynos uocatos, & in prodigijs habitos, nunc in delicijs. Idem in lib. XI. Contra mulierũ, inquit, paucis prodigiosa assimulatio: Sicut Hermaphroditis utriusq; sexus: quod etiam quadrupedũ generi accidisse Neronis principatu primũ arbitror. Ostẽtabat certe Hermaphroditas subiuges carpento suo equas, in Treuerico Galliæ agro repertas: ceu planè uisenda res esset, principẽ terrarũ insidere portentis. Sunt inquit.) Superabundat inquit. Sed postumatũ.) Posthumus est qui patre iam humato post mortẽ eius nascit. Hinc postumare uerbũ ipse deduxit in libris antecedentib. pro posteriorẽ esse, ut quũ dicit, Tempore siue ordine postumant. Ab hoc postumatus uerbale nomẽ iuxta quartã declinationẽ, pro partibus non primis secundũ tẽpus, siue posterioritate, ut usurpẽ uulgare, sed barbarũ uocabulũ. Solet aũt sic loqui Tertull. Defendere aliquid alicui. Vt in De resur. carnis, Corruptionẽ, inquit, perpetuã ueteri defendat. Ogdoadem ante omnia præmittentes.) Irenæus, Alij autẽ, inquit, rursus ipsorũ primã & archegonon octonationẽ his nominibus nominauerunt. Primũ Proarchen, deinde Anennoeton, tertiã autẽ Arrheton, & quartam Aoraton. Archeton.) Reposuimus ex Irenæo, Arrheton. Significat autem ἄῤῥητος ineffabilem. Ex Proarche itaq; processisse.) Ireneus, Et de prima quidẽ Proarche emissum esse primo & quinto loco Archẽ: ex Anennoeto secundo & sexto loco Acatalepton: & de Arreto autẽ tertio & septimo loco Anomaston

nomaston: de Aorato autẽ quarto & octauo loco Agenneton. Pleroma hoc primæ Ogdoadis. Has uolunt uirtutes fuisse ante Bythum & Sigen, ut perfectorũ perfectiores appareant & Gnosticorum magis Gnostici uiri. Vbi interpres Irenæi genitiuos non mutauit in ablatiuos, uerbum ad uerbũ nimia religione exprimens. Quanto meliores qui tot. hoc tæd.) Irenæus, Qui autem, inquit, prudentiores putantur illorum esse, primam Octonationem non gradatim alterum ab altero æonem emissum dicunt, sed simul & in unam Aeonum emissionem à Propatore. Et Ennœam eius quum crearentur, ipsi obstetricasse affirmant. Per gradus reuera Gemonios.) Alludit ad scalas Gemonias fontium supplicijs infames, quę erant in Auentino in decimatertia regione urbis. Graduum Gemoniorũ meminit Plin. lib. VIII. cap. XL. Sed supra omnia in nostro æuo Actis populi Romani testatũ, Appio Iunio & P. Silio coss. quum animaduerteretur ex causa Neronis, Germanici filij, in T. Sabinum & seruitia eius, unius ex his canem nec à carcere abigi potuisse, nec à corpore recessisse abiecto in gradibus Gemonijs mœstos ædentem ululatus. Structum.) Structum frequenter usurpat pro constructo siue extructo, ut in de carne Christi. Caro igitur Christi de cœlestibus structa. Itẽ in De resur. carnis, Ex quibus homo structus est. Sed mappa, quod aiunt, missa.) Alludit ad priscum morẽ quo signũ dabatur Circẽsibus per mappã. Quæ res à Nerone sumpsit originẽ. Nam quũ is in podio staret, & populus maturari ludos cupisset, mappam qua Tragœdi utebant, deijci iussit, ut certaminis postulati potestatẽ faceret. Hinc mos inoleuit, ut mappa congressuris in Circo signum detur. Suetonius in Nerone. Mox, inquit, & ipse aurigare, atq; etiam spectare sępius uoluit, positoq; in hortis inter seruitia & sordidam plebẽ rudimento, uniuersorum se oculis in Circo maximo præbuit, aliquo liberto mittente mappam, unde magistratus solent. Cæterum ceu prouerbio uti, satis indicat adiecta clausula, quod aiunt.

Semel octoiugem istam & ex parte Ennœa eius ex causa.) Nos emendauimus, Semel octoiugem istam ex patre & Ennœa eius exclusam. Nam ante retulimus ex Irenæo, Ptolemæi sectatores Ennœam id est cogitationẽ Bytho coniugẽ assignare. Ex ipso deniq; rerũ motũ omina regerunt.) Reposuimus, Ex ipso deniq; eius motu nomina gerunt. Ex Gorziensi. Cum inquiunt.) Subaudi Ptolemæi sectatores. Cogitauit proferre, hoc pater dictus est.) Irenæus, Quando aliquid, inquit, emitteret Propator, hoc pater uocatus est. At ubi quæ emisit, uera fuerunt, hoc Alethia uocatum est. Quia uero protulit.) Nos autoritatẽ Irenæi sequentes, pro uero scripsimus, uera protulit. Cum semetipsum uoluit probari.) Probari pro approbari id est probabilẽ ostendi, siue sentiri, percipiq;. Quo uerbo Cicero sic uti solet. Irenæus, Quum autem, inquit, uoluit semetipsum ostendere, hoc Anthropos dictus est. Quo autem præcogitauit.) Irenæus, Quo autem præcogitauit, posteaq; emisit, hoc ecclesia uocata est. Sonuit homo Sermonem.) Irenæus, Locutus est Anthropos Logon, hic est primogenitus filius. Et Sermoni accessit uita.) Irenæus, Subsequitur autem, inquit, Logon Zoe. Et Ogdoas prima conclusa est.) Irenæus, Et sic prima octonatio completa est. Accipe alia ingenia circuriana.) Tertullianus qui Irenæum exscripsit, pro eo quod apud hunc legitur de quodam episcopo Valentinianæ factionis. In maius sublime, & quasi in maiorem agnitionem extensus, dixit, Ingenia circuriniana. sic enim in exemplarib. uetustis legitur. Sed ego mendosam dictionem censeo, pro quo fortassis Lyncuriana scribi debeat. Nam quum hic de ingenij perspicacitate fiat mentio, non inepte prorsus Lyncurianum quadrabit, à Lyncurio lapide deductũ uocabulũ, quam gemmã carbunculo similem tradit esse Plinius, & igneo colore fulgere. Vbi occulta allusio quoq; fit ad Lynceũ illũ saxa & arbores oculorum acie penetrare solitũ. Non aliter enim episcopus iste, cuius nomen etiã Irenæus obticet, ipsum Pleroma penitius inspexit, q̃ Lynceus terrã uisu penetrabat, & remotissima quæq; perinde ac ante se posita cernebat. Hanc coniecturã meã nolui studiosos celare. Tamen nihil est in contextu mutatũ. Audi nunc Ireneum diligenter, Alius uero quidam inquit, qui & clarus est magister ipsorũ, in maius sublime, & quasi in maiorẽ agnitionem extensus, primã quaternionẽ dixit sic. Cæterũ fieri potest ut ad Circurianum aliquem sui temporis & regionis hominem alludat. Est, inquit, ante omnia proarc.) Irenæus, Est quidem ante omnes proarche proanennoetos, & inenarrabilis & innominabilis, quam ego Monoteten uoco. Et inenarrabile. Inenarrabile quod ego nom. Monot.) Nos

secuti

17

secuti Irenæum, posterius inenarrabile mutauimus, in Et innominabile. Cum hac erat alia uirtus, quam & ipsam appello Henoteta.) Irenæus, Cum hac Monotete est uirtus, quam & ipsam uoco henoteten. Id est solitas & unitas.) Hic inserui ex Irenæo duo uocabula, Monotes & Henotes, id est solitas & unitas quum unum essent. Protulerunt non proferentes.) Irenæus, Emiserunt, quum nihil emiserint. Et infra rursum, Emiserũt, quum non emisissent fructum. Initiũ omniũ intellectuale, innascibile, inuisibile.) Irenæus. Principiũ, inquit, omniũ noeton, & ageneton, aoraton. Quod sermo uocauit.) Irenæus, Quam Archen sermo Monada uocat. Hic uides sic supplendum Tertulliani locum, Quod sermo Monada uocauit. Nam uocem Græcis literis scriptam fortasse librarius omisit. Huic adest consubstantiua uirtus, quam appellat Vnio.) Irenæus, Cum hac Monade est uirtus eiusdem substãtiæ ei, quam & eam appello Hen. Significat autem Hen, Vnum. Hæc igitur uirtutes Solita, Vnitas, Vnio, cæteras prolationes eorũ propagarunt.) Irenæus, Hæ autem uirtutes, inquit, id est Monotes, & Henotes, & Monas, & Hen, emiserunt reliquas emissiones æonum. Iu Iu, & Pheu, Pheu. Porrò Singularitas quæ est Monotetos interpretatio, in Tertulliano uidetur deesse, nos inseruimus, Solitas, Singularitas, Vnitas, Vnio. Deinde pro eorũ scripsimus, æonum. Et utrobiq; pro solita, Solitas, Suffragante etiã Gorziensi collatione. Mutet Vnio & Vnitas.) Iubet priorem ordinem inuerti. Et simul inuertit, nec dicit extare differentiam. Singularitas, & suum, & solita.) Aut superabundat, Et suũ Aut accipit Solitas ἀποφαντικῶς, ut sit Suum Solitas, id est uocabulũ eius episcopi, quo de loquitur. Tum oportebit delere & particulam. Dicit autē Suum Solitas, propterea quod hoc nomen ad Monada Latine exprimendam est confictũ, quã astruxit ille. Quanq; designaueris.) Nos supposuimus, Quanq; desig. Humanior iam Secundus, ut breuior.) Huius Secundi Valentiniani in principio libri mentio facta est. Irenæus, Secundus autē, inquit, primã Ogdoadem sic tradidit dicens, Quaternionē esse dextrã, & quaternionē sinistrã: & lumen, & tenebras. Tantum quod desultricē & defectricē illã uirtutē.) Desultricē intelligit inconstantē ac instabilem, pro quo habes apud Irenæum, discedentē semel, & deinde descendentē, ubi discedentem etiam legendum arbitror. nam indubie Tertullianus Irenæum in hoc libro præcipue sequitur, ubiq; eum ferè de uerbo ad uerbũ exprimens. Expone ergo desultricem, id est secedentē à reliquis æonibus, & Sophiam accipe Teleti cõiugem, quæ propter inquisitionē patris magnũ adiens discrimē, tandem nobis Enthymesin seu Achamotham peperit. Et cæt. Irenæus de Secundo, Et descendentē autē (lego discedentē) destitutam uirtutem non à triginta æonibus dicit fuisse, sed à fructibus eorum. Item antea de duodecim æonibus loquens, Ex quibus, inquit, unam discedentē & destitutã, reliquam dispositionem fecisse. Ergo desultricē uocat quam Irenæus discedentē, & desultoriã intelligit, qua uoce Madaurensis Apuleius in initio Asini sui utitur, scientiam, id est cognitionem linguæ Latinæ quam è Græcia in Italiam translatus Romæ didicerat, desultoriã appellans, uidelicet quod de Græcis studijs in Latina desilijsset, imperfectam ac nondum satis cõfirmatam significare uolens. Metaphora ducta ab equitibus desultoribus qui de equo in equum transiliunt. De ipso iam domino Ien.) Nos, De ipso iam domino Iesu.

Illi ex duodecim potius.) In exemplaribus manu descriptis legitur, Illi ex Christo potius. Librarius olim deceptus pro XII. numeralibus notis scripsit, Christo. Et in se paternæ appellationis hæredem.) Supposuimus pro in se, iure, Et iure, paternæ appellat. hæredem. Sensus est, iure fieri, ut Christus nominetur. Nunc.) Hoc est in hac uita. Sensus est. Hæretici deo tribuunt hominis appellationē. Quid ergo speret homo, de deo homine tantũ? Q.D. nihil magni. Ex materni seminis redundantia.) Videlicet Achamothiani, de qua re multa antè sunt dicta. Gnosticorum.) A plena ac perfecta næniarum istarum notitia quæ certam afferat salutem Valentiniani superbo nomine se Gnosticos appellabant, hoc est Scientes παρὰ τὸ γνῶσις. Horũ principem facit Valentinũ Irenæus. Idem oppido quàm festiuè falsi nominis Gnostici, quodã loco dixit, quum potius ignorantes appellari debeant. Orthodoxi illis simplices erant. Quidam Gnosticorũ discipulos suos nota aliqua insigniebant in auricula dextra. Id quod Romæ etiã fecit Marcellina autore Irenæo. Fungebantur ergo officio sacerdotum apud Gnosticos mulieres quoq;, qui & Cataphrygibus receptus mos fuit. ò sanctam religionem. Imaginē Christi

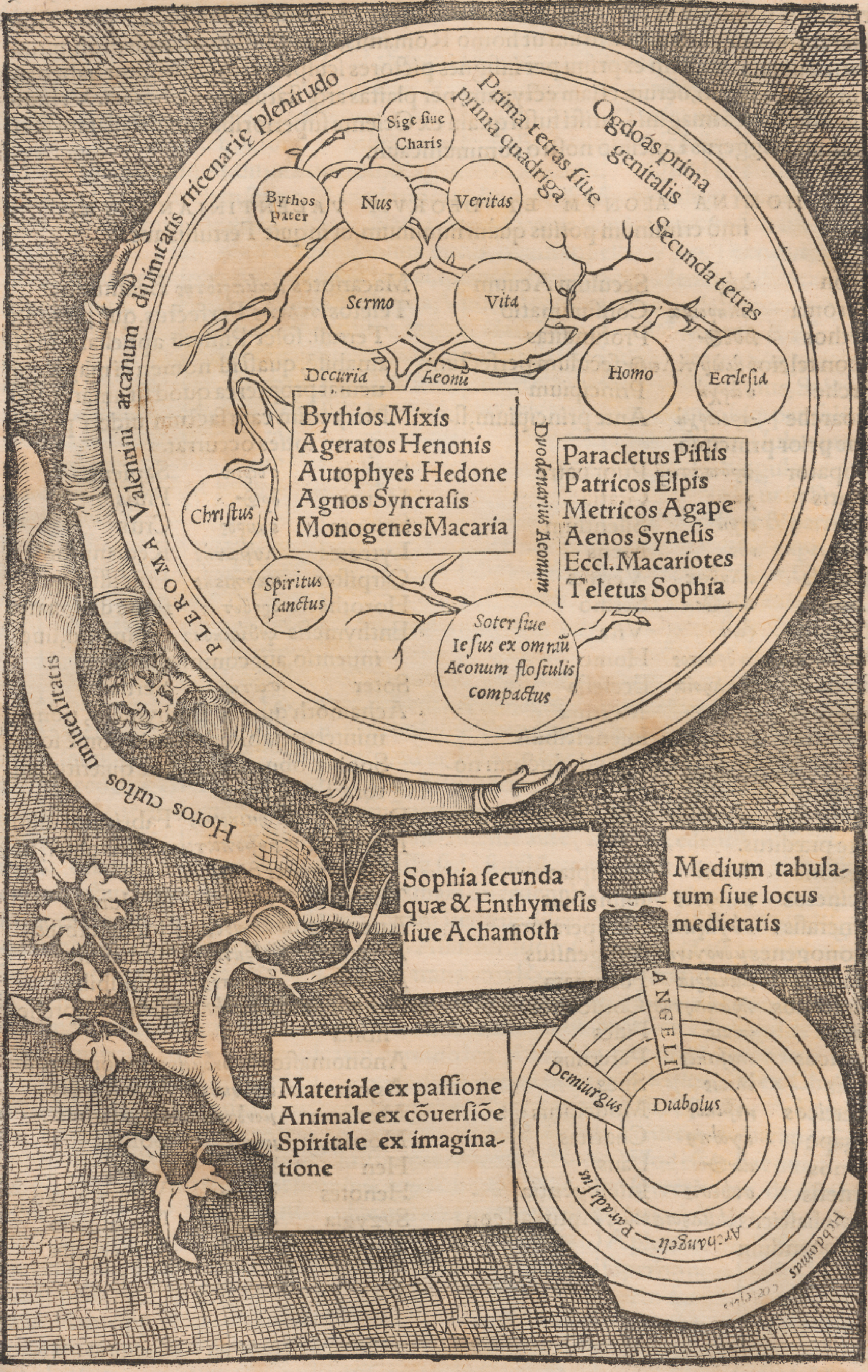
seruato-

ſeruatoris iconicam uenerabantur, cuius exemplar ad Pilatum illum Iudææ præfectum referebant, qui curarit Chriſtum ut homo Romanus, quod Iudæis alioqui prohibitum erat, ad uiuam effigiem exprimi per inſignes pictores ſculptoresque. Eam igitur habebant non pictam ſolum, uerum etiam ectypam, per plaſtas atque ſtatuarios elaboratã. Vt nunc plus fidei habeã imagini Chriſti fuſili quam ex Oriente ſuperioribus annis allatam Raimundus Fuggerus Luſcinio noſtro communicauit.

NOMINA AEONVM ET DEORVM VALENTINIANORVM, imò criminum potius quàm numinum, ut inquit Tertullianus.

Aeon αἰών Seculum Aeuum
Pleroma πλήρωμα Conſummatio
Bythos βυθός Profunditas
Aeon teleios αἰὼν τέλειος ſeculum perfectum
Arche ἡ ἀρχὴ Principium
Proarche προαρχὴ Ante principium, ſiue prior principio.
Propator προπάτωρ Prior patre
Charis χάρις Gratia
Sige σιγὴ Silentium
Nus νοῦς Mens
Alethia ἀλήθεια Veritas
Logos λόγος Sermo
Zoe ζωὴ Vita
Anthropos, ἄνθρωπος Homo
Eccleſia ἐκκλησία Eccleſia
Mixis μίξις Mixtura
Ageratos ἀγήρατος Inſeneſcibilis
Henonis, Ab habenamentis deductum nomen ut uidetur.
Autophyes αὐτοφυὴς Naturali dexteritate præditus.
Hedone ἡδονὴ Voluptas
Acinetos ἀκίνητος Immobilis
Syncraſis σύγκρασις Temperatura
Monogenes μονογενὴς Vnigenitus
Macaria μακαρία Fortunata
Paracletos παράκλητος Conſolator
Piſtis πίστις Fides
Patricos πατρικὸς Paternus
Elpis ἐλπὶς Spes
Metricos μετρικὸς Moderatus
Agape ἀγάπη Charitas
Aenos αἶνος Laus
Syneſis σύνεσις Intelligentia
Eccleſiaſticus ἐκκλησιαστικὸς Aptus ad concionandum

Macariotes μακαριότης Beatitudo
Teletos τελειὸς Perfectus, quẽ plerunque Tertull. ſolet Philetũ appellare, id eſt amabilẽ, quaſi id nomen ei magis conueniat propterea quod ſit amatorium. Neque enim caſu factum uideri poteſt, quum toties occurrat.
Sophia σοφία Sapientia
Horos ὅρος Finis
Stauros σταυρὸς Crux
Lytrotes λυτρωτὴς Redemptor
Carpiſtes καρπιστὴς Fructificator
Horothetes ὁροθέτης Finiũ deſignator
Enthymeſis ἐνθύμησις Animatio, ſiue inuentio, aut commentatio
Soter σωτὴρ Seruator
Achamoth quæ & Enthymeſis, nomen ininterpretabile. Vnde id nomẽ fœtui Sophiæ obuenerit adhuc quæritur, autore Tertulliano
Demiurgos δημιουργὸς Fabricator mũdi
Metropator μητροπάτωρ matris pater, uel ſimul mater & pater
Theleſis θέλησις Voluntas
Anennoetus ἀνεννόητος Incogitabilis
Arretos ἄῤῥητος Indicibilis
Aoratos ἀόρατος Inuiſibilis
Acataleptos ἀκατάληπτος Incomprehenſibilis
Anonomaſtos ἀνωνόμαστος Innominabilis
Agennetos ἀγέννητος Innaſcibilis
Monotes μονότης Sigularitas
Monas μονὰς Solitas
Hen ἓν Vnum
Henotes ἑνότης Vnitas. Vnio
Syzygia συζυγία Coniugatio
Symphone συμφωνὴ Concentus

PLEROMA Valentini arcanum diuinitatis tricenariæ plenitudo
Prima tetras siue prima quadriga
Ogdoas prima genitalis
Secunda tetras
Sige siue Charis
Bythos Pater
Nus
Veritas
Sermo
Vita
Homo
Ecclesia
Decuria Aeonũ
Bythios Mixis
Ageratos Henonis
Autophyes Hedone
Agnos Syncrasis
Monogenes Macaria
Duodenarius Aeonum
Paracletus Pistis
Patricos Elpis
Metricos Agape
Aenos Synesis
Eccl. Macariotes
Teletus Sophia
Christus
Spiritus sanctus
Soter siue Iesus ex omniũ Aeonum flosculis compactus
Horos custos uniuersitatis
Sophia secunda quæ & Enthymesis siue Achamoth
Medium tabulatum siue locus medietatis
Materiale ex passione
Animale ex cõuersiõe
Spiritale ex imaginatione
ANGELI
Demiurgus
Diabolus
Paradisus
Archangeli
Hebdomas

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS VALENTINIANOS LIBER.

VALENTINIANI frequentiſsimū planè collegium inter hæreticos, quia plurimum ex apoſtatis ueritatis, & ad fabulas facile eſt, & diſciplina non terret. Nihil magis curant quàm occultare quod prædicant, ſi tamen prædicant qui occultant. Cuſtodiæ officium, conſcientiæ officium eſt. Confuſio prędicatur, dum religio adſeueratur. Nam & illa Eleuſinia, hæreſis & ipſa Atticę ſuperſtitionis, quod tacent pudor eſt. Idcirco & aditum prius cruciant: diutius initiant, quàm conſignant: cū & portas ante quinquennium inſtituunt, ut opinionem ſuſpendio cognitionis ædificent: atque ita tantam maieſtatem exhibere uideantur, quantam præſtruxerunt cupiditatem. Sequitur iam ſilentij officium, adtente cuſtodit quod tarde inuenitur. Cęterum tota in adytis diuinitas, tot ſiparia portarum, totum ſignaculum linguæ, ſimulacrum membri uirilis reuelatur. Sed naturæ uenerandum nomen allegorica diſpoſitio prætendens, patrocinio coactæ figuræ ſacrilegium obſcurat, & conuicium falſis ſimulachris excuſat. Proinde quos nunc deſtinamus hæreticos, ſanctis nominibus & titulis & argumentis ueræ religionis, uaniſsima atq; turpiſsima figmenta configurantes, facili claritati, ex diuinæ copiæ occaſione, quia de multis multa ſuccedere eſt, Eleuſiniana Valentiniana fecerunt lenocinia, ſancta ſilentio magno, ſola taciturnitate cœleſtia. Si bona fide quæras, concreto uultu, ſuſpenſo ſupercilio, Altum eſt, aiunt. Si ſubtiliter tentes, per ambiguitates bilingues, cōmunem fidem adfirmant. Si ſcire te ſuboſtendas, negant quicquid agnoſcunt. Si cōminus certes, tuam ſimplicitatem ſua cæde diſpergunt. Ne diſcipulis quidem proprijs ante cōmittunt, quàm ſuos fecerint. Habent artificium quo prius perſuadeant, q̃ edoceant. Veritas autem docēdo perſuadet, non ſuadendo docet. Ideoq; ſimplices notamur apud illos, ut hoc tantum, non etiam ſapientes: quaſi ſtatim deficere cogatur à ſimplicitate ſapientia, domino utranq; iungente: Eſtote prudentes ut ſerpentes, & ſimplices ut columbæ. Aut ſi nos propterea inſipiētes, quia ſimplices, num ergo & illi propterea non ſimplices, quia ſapientes? Nocentiſsimi autem qui non ſimplices, ſicut ſtultiſsimi qui non ſapientes. Et tamen malim in eam partem, meliori ſumi uitio. Si forte præſtat minus ſapere q̃ peius, errare quàm fallere. Porrò facies dei expectat in ſimplicitate quærendi, ut docet ipſa Sophia, non quidem Valentini, ſed Salomonis. Deinde infantes teſtimonium Chriſti, ſanguine litauerūt. Pueros uocem qui crucem clamant? nec pueri erant, nec infantes, id eſt ſimplices, non erant. Repueraſcere nos & Apoſtolus iubet ſecundum deum, ut malitia infantes per ſimplicitatē, ita demum ſapientes ſenſibus ſimus, diuinæ ſapientię ordinē de ſimplicitate amando. In ſumma Chriſtum columba demonſtrare ſolita eſt, ſerpens uero tentare. Illa & à primordio diuinæ pacis præco. Ille à primordio diuinæ imaginis

Marginal notes: 1 — Eleuſinia ſacra — Initiandi modus in Eleuſinijs ſacris — Siparia portarum — Phallus — Eleuſinia — Altum eſt — Simplices — Simplicitas ſapientiæ coniuncta — 2

prædo. Ita facilius simplicitas sola deũ & agnoscere poterit & ostendere, prudentia sola cõcutere potius & prodere. Abscondat itaq; se serpens quantum potest, totamq; prudentiã in latebrarũ ambagibus torqueat, altè habitet, in cæca detrudatur, per amfractus seriem suã euoluat, tortuose procedat, nec semel totus, lucifuga bestia. Nostræ columbæ domus simplex, etiam in æditis semper & apertis & ad lucem: amat figuram spiritus sancti, Orientem Christi figuram. Nihil ueritas erubescit, nisi solummodo abscondi: quia nec pudebit ullum aures ei dedere, eum deum recognoscere, quem iam illi natura commisit, quem quotidie in operibus omnibus sentit, hoc solo minus notũ quod unicũ non putauit, quód in numero nominauit, quód in alijs adorauit. Alioquin à turba eorũ & aliam frequentiã suadere, à domestico principatu ad incognitũ transmouere, à manifesto ad occultũ retorquere, de limine offendere est. Iam si & in totã fabulã initietur, nónne tale aliquid dabit te in infantia inter somni difficultates à nutricula audisse, Lamiæ turres, & pectines Solis? Sed qui ex alia cõscientia uenerit fidei, si statim inueniat tot nomina æonum, tot coniugia, tot genimina, tot exitus, tot euentus, felicitates, infelicitates, dispersæ atq; concisæ diuinitatis, dubitabit ne ibidem pronunciare has esse fabulas & genealogias indeterminatas, quas Apostoli spiritus his iam tũc pullulantibus seminibus hæreticis damnare præuẽnit? Merito itaq; non simplices, merito tantũmodo prudentes, qui talia neq; facile producunt, neq; exertè defendunt, sed nec omnes quos edocent, perdocent: utiq; astute, ut pudenda: cęterũ inhumane, si honesta. Et tamẽ simplices nos, omnia scimus. Deniq; hunc primũ cuneũ cõgresionis armauimus, detectorẽ & designatorẽ totius cõscientiæ illorũ, primamq; hanc uictoriã auspicamur: quia quod tanto impendio abscondit, etiã solummodo demonstrare destruere est. Nouimus, inquam, optime originẽ quoq; ipsorum, & scimus cur Valentinianos appellemus, licet non esse uideant. Abscesserunt enim à conditore, sed minime origo deletur: & si forte mutatur, testatio est ipsa mutatio. Sperauerat episcopatum Valentinus, quia & ingenio poterat & eloquio. Sed aliũ ex martyrij prærogatiua loci potitũ indignatus, de ecclesiã autenticæ regulæ abrupit (ut solent animi pro prioratu exciti, presumptione ultionis accendi) ad expugnandam conuersus ueritatẽ, & cuiusdã ueteris opinionis semini actu colubroso uiam deliniauit. Eam postmodũ Ptolemęus intrauit, nominib. & numeris æonum distinctis in personales substantias, sed extra deũ determinatas, quas Valentinus in ipsa summa diuinitatis, ut sensus & adfectus motus incluserat. Deduxit & Heracleon inde tramites quosdã, & Secundus, & magus Marcus. Multum circa imagines legis Theotimus operatus est. Ita nusq; iam Valentinus, & tamen Valentiniani qui per Valentinũ. Solus ad hodiernum Antiochiæ Axionicus memoriã Valentini integra custodia regularũ eius consolatur. Alioquin tantũ se huic hæresi suadere permissum est, quantũ lupæ fœminæ formã quotidie supparare solenne est. Quidni? quũ spiritale illud semẽ suum sic in uno quoque recenseant. Si aliquid noui adstruxerint reuelationẽ statim appellant præsumptionẽ, & charisma ingeniũ, nec unitatẽ, sed diuersitatem. Ideoq; prospicimus seposita illa solenni dissimulatione sua, plerosq; diuidi, quibusdã articulis, etiã bona fide dicturos, Hoc ita non est, & Hoc aliter accipio

Lucifuga bestia · *Templa Christianorum* · *Turres Lamiæ* · *Pectines Solis* · *Hunc primũ cuneum congresionis armauimus* · *Valentinus* · *Ptolemæus* · *Heracleon* · *Secundus* · *Marcus* · *Theotimus* · *Antiochia* · *Axionicus*

pio, & Hoc non agnosco. Varietate enim innouatur regularum facies, habet etiam colores ignorantiarū. Mihi autē cum Archetypis erit limes principalium magistrorū, non cum adfectatis ducibus passiuorū discipulorū. Nec undiq; dicemur ipsi nobis finxisse materias, quas tot iam uiri sanctitate, & præstantia insignes, nec solum nostri antecessores, sed ipsorū hæresiarcharū contemporales, instructissimis uoluminibus & prodiderunt & retuderūt, ut Iustinus Philosophus & Martyr, ut Miltiades ecclesiarum sophista, ut Irenæus omnium doctrinarū curiosissimus explorator, ut Proculus nostræ uirginis senectæ, & Christianæ eloquentię dignitas: quos in omni opere fidei, quemadmodū in isto optauerim assequi. Aut si in totū hæreses non sunt, ut qui eas pellunt finxisse credantur, mentietur Apostolus prædicator illarū. Porrò si sunt, non aliæ erunt quàm quæ retractantur. Nemo tam ociosus fertur stilo, ut materias habens, fingat. Igitur hoc libello quo demonstrationē solum promittimus illius arcani, ne quem ex nominibus tam peregrinis, & coactis, & compactis, & ambiguis, caligo suffundat, quomodo eis usuri simus prius demandabo. Quorundam enim de Græco interpretatio non occurrit ad expeditam proinde nominis formā, quorundam nec de sexu genera conueniunt, quorundam usitatior in Græco noticia est. Itaq; plurimum Gręco ponemus, significantię per paginarū limites aderunt, nec Latinis quidem deerunt Gręca, sed in lineis desuper notabūtur, ut signum hoc sit personalium nominum propter ambiguitates eorū quæ cum alia significatione cōmunicant. Quanquam autem distulerim congresionē, solam interim professus narrationem, sicubi tamen indignitas meruerit sugillari, non erit delibatione transfunctoria expugnatio. Congresionis lusionem deputa lector, haud pugnam: ostendam, sed non imprimā uulnera. Si & ridebitur alicubi, materijs ipsis satisfiet. Multa sunt sic digna reuinci, ne grauitate adorentur. Vanitati proprie festiuitas cedit. Congruit & ueritati ridere, quia lætans: de æmulis suis ludere, quia secura est. Curandum planè, ne risus eius rideatur, si fuerit indignus. Cæterum ubicunq; dignus risus, officium est. Deniq; hoc modo incipiam. Primus omium Ennius poeta Romanus,

—Cœnacula maxima cœli

simpliciter pronunciauit, elati situs nomine, uel quia Iouem illic epulantem legerat apud Homerum. Sed hæretici quantas supernitates supernitatum, & quantas sublimitates sublimitatū in habitaculū dei sui cuiusq; suspenderint, extulerint, expanderint, mirum est. Etiam creatori nostro Enniana cœnacula in ædicularum disposita sunt forma, alijs atq; alijs pergulis superstructis, & unicuiq; deo per totidē scalas distributis, quot hæreses fuerint. Meritorium factus est mundus: insulam Feliculam credas, tanta tabulata cœlorum, nescio ubi. Illic etiam Valentinianorū deus ad summas tegulas habitat. Hunc substantialiter quidem αἰῶνα τέλειον appellant, personaliter uero προαρχὴν & τὴν ἀρχὴν, etiam Bythion, quod in sublimibus habitanti minime congruebat. Innatū, immensum, infinitū, inuisibilē, æternūq; definiunt: quasi statim probent esse, si talem definiant qualem scimus esse debere, ut sic & ante omnia fuisse dicat̃. Sed ut sit expostulo, nec aliud magis in huiusmodi denoto, q̃ quod post omnia inueniunt̃, qui ante omnia fuisse dicunt̃, & quidē non sua.

Passiui discipuli

Iustinus

Miltiades

Irenæus

Proculus

Ennius

Sit itaq; Bythios iste infinitis retro æuis, in maxima et altißima quiete, in ocio plurimo, placidæ & (ut ita dixerim) stupentis diuinitatis, qualem iussit Epicurus. Et tamen quem solum uolunt, dant ei secundã in ipso & cum ipso personam & notam, quam & Charin & Sigen insuper nominant. Et fortè accedunt in illa cõmendatißima quiete mouere eum de proferendo tandem initio rerũ à semetipso. Hoc uice seminis in Sigæ suæ uelut in genitalibus uuluæ locis collocat. Suscipit illa statim & prægnans efficitur, & parit utiq; silentio Sige, & quẽ parit Nus est, simillimũ patri et parẽ per omnia. Deniq; solus hic capere sufficit immensam illã & incõprehensibilẽ magnitudinẽ patris. Ita & ipse pater dicit, & initiũ omniũ & proprie Monogenes. Atquin nõ proprie, siquidẽ nõ solus agnoscit. Nam cũ illo processit & fœmina, cui Veritas, Monogenes, quia prior genitus, quanto cõgruẽtius Protogenes uocaret? Ergo Bythios & Sige, Nus & ueritas, prima quadriga defendit Valentinianæ factionis, matrix & origo cunctorũ. Namq; ibidẽ Nus simulac cepit prolationis suæ officiũ, emittit & ipse ex semetipso Sermonẽ & Vitã, quę si retro non erat, utiq; nec in Bythio. Et quale est ut in deo uita non fuerit? Sed & hæc soboles, ad initiũ uniuersitatis, & formati Pleromatis totius emissa, facit fructũ, Hominẽ & Ecclesiã procreat: habes Ogdoadẽ, tetradẽ duplicẽ, ex cõiugationibus masculorũ & fœminarũ, cellas ut ita dixerim, primordialiũ Aeonũ: fraterna cõnubia Valentinianorũ deorũ: census omnes sanctitatis & maiestatis hereticæ: nescio criminũ an numinũ turbã, certe fontẽ reliquæ fœcunditatis. Ecce enim secunda tetras, Sermo & Vita, Homo & Ecclesia, q; in patris gloriã fruticasset, hinc numero gestientes & ipsi tale quid patri de suo offerre alios ebulliũt fœtus, proinde cõiugaleis, per copulã utriusq; naturæ. Hac Sermo & Vita decuriam æonũ simul fundunt: illac Homo & Ecclesia duos amplius, æquiparando parentibus, quia et ipsi duo cum illis decem tot efficiunt, quot ipsi procreauerunt. Reddo nunc nomina quos decuriã dixi. Bythios & Mixis: Ageratos & Henonis: Autophyes et Hedone: Acinetos et Syncrasis: Monogenes & Macaria. Cõtra duodenarius numerus hi erunt: Paracletus & Pistis: Patricos & Elpis: Metricos & Agape: Aenos & Synesis: Ecclesiasticus & Macariotes: Teletus & Sophia. Cogor hic quid ista nomina desiderent proferre de pari exemplo. In isclis Carthaginensibus fuit quidã rigidißimus rhetor latinus, Phosphorus nomine: cum uirũ fortẽ peroraret, Venio, inquit, ad uos optimi ciues de prælio cum uictoria mea, cum felicitate uestra, ampliatus, gloriosus, fortunatus, maximus, triũphalis. Et scholastici statim, familiæ Phosphori φεῦ, acclamant. Audisti Fortunatã, & Hedonen, & Acinetũ, & Teletũ, acclama, familiæ Ptolemæi φεῦ. Hoc erit Pleroma illud arcanum, diuinitatis tricenariæ plenitudo. Videamus quæ sint istorũ priuilegia numerorũ, quaternarij, & octonarij, & duodenarij. Interim in tricenario fœcũditas tota deficit, castrata est uis & potestas & libido genitalis æonũ, quasi nõ & numerorũ tanta adhuc coagula superessent, & nulla alia de pedagogio nomina. Quare eñ nõ & quinquaginta & centũ procreant? quare nõ & Sterceiæ & Syntrophi nominant? Sed & hoc exceptio personarũ est, quod solus ille Nus ex omnib. immensi patris fruit notione, gaudẽs & exultãs, illis utiq; mœrentibus. Planè Nus quantũ in ipso fuit, & uoluerat & tentauerat, ceteris

quoq;

Charis, gratia, Sige, Silentium

Νοῦς Veritas Μονογενὴς Sermo Vita 5 Homo Ecclesia

Forte, scholis Phosphorus

φεῦ

quoq; cõmunicare quæ norat, quantus & q̃ incõprehensibilis pater: sed intercessit mater Sige, illa scilicet quæ & ipsis hæreticis suis tacere præscribit: & si de patris nutu aiunt factum uolentis omnes in desiderium sui accendi. Itaq; dum macerantur intra semetipsos, dum tacita cupidine cognoscendi patrem uruntur, penè scelus factum est. Namq; ex illis duodecim æonibus quos Homo & Ecclesia ediderunt, nouissima natu Æon, (uiderit Solœcismus, Sophia enim nomen est) incontinẽtia sui, uel cõiugis Phileti satietate prorumpit in patrem inquirere, & genus contrahit uitij, quod exorsum quidem fuerat in illis alijs qui circa Nũn, in hunc autẽ, id est in Sophiã deriuarat, ut solent uitia in corpore alibi connata, in aliud membrum perniciẽ suam efflare. Sed enim sub prætextu dilectionis in patrem, æmulatio superabat in Nun solum de patre gaudentẽ. Vt uero impossibilia contendens Sophia frustrarat, & uincit̃ difficultate, & extenditur affectione, modico abfuit præ ui dulcedinis & laboris deuorari, & in reliquã substantiã dissolui: nec aliàs quàm pereundo cessasset, nisi bono fato in Horon incursasset, (quædam & huic uis est, fundamentum, uniuersitatis illius extrinsecus custos) quem & Crucem appellant, & Lytroten, & Carpisten. Ita Sophia periculo exempta & tarde persuasa, de inclinata inuestigatione patris conquieuit, & totam Enthymesin, id est animationem cum Passione quæ insuper acciderat, exposuit. Sed quidam exitum Sophiæ, & restitutionem, aliter somniauerũt. Post irritos conatus & spei deiectionẽ, deformatam eam pallore credo, & macie & incuria formæ, uti quæ patrẽ nõ minus denegatum dolebat quàm amissum. Dehinc in illo mœrore ex semetipsa sola, nulla opera coniugij concepit, & procreat fœminam. Miraris hæc? Et gallina sortita est de suo parere. Sed & uultures fœminas tantum parere aiunt, & tamen sine masculo mater. Et metuere postremo ne finis quoque insisteret, hærere de ratione casus, curare de occultatione. Remedia nusquam. Vbi enim iam tragœdiæ & comœdiæ à quibus forma mutuaretur exponendi, quod circa pudorem erat natum? Dum in malis res est, suspicit, conuertit ad patrem: sed in cassum enisa, & uires deserebant, in preces succidit. Tota etiam propinquitas pro ea supplicat, uel maxime Nus. quid ni? causa mali tanti. Nullus tamen Sophiæ exitus uacuit: omnes ærumnæ eius operantur. Siquidem & illa tunc conflictatio in Materiæ originem peruenit. Ignorantia, pauor, mœror, substantiæ fiunt. Ibi demum pater aliquando motus, quem supra diximus Horon, per Monogenen Nun, in hæc præmittit in imagine sua fœminamare, quia de patris sexu ita uariant. Adijciunt autem, Horon etiam Metagogea (id est circumductorem) uocari, & Horotheten. Huius prædicant opera, & repressam ab illicitis, & purgatam à malis, & deinceps confirmatam Sophiam & coniugio restitutam, & ipsam quidem in Pleromatis censu remansisse: Enthymesin uero eius, & illam appendicem Passionem ab Horo relegatam & crucifixam, & extra euum factam, Malum, quod aiunt, foras: spiritalem tamẽ substantiam illam, ut naturalem quendam impetum Æonis, sed informem & inspeciatam, quatenus nihil apprehendisset: ideoq; fructum infirmum, & fœminam pronunciatam. Igitur post Enthymesin extorrem, & matrem eius Sophiam coniugi reducem, ille iterum Monogenes, ille Nus, ociosus planè de patris cura atq; prospectu, solidandis rebus, & Pleromati

Teletus

Enthymesis

Gallinæ Vultures

Fœmina mas

muniendo, iamq́ꝫ figendo, ne qua eiusmodi rursus concusſio incurreret, nouam excludit copulationem, Christum & Spiritum sanctum: turpisſimum putem, duorum masculorum: aut fœmina erit spiritus sanctus: & uulneratur à fœmina masculus. Numen his datur unum, procurare concinnationem Æonum. Et ab eius officij societate, duæ scholæ protinus, duæ cathedræ, inauguratio quædam diuidendæ doctrinæ Valentini. Christi erat, inducere æonas naturam coniugiorum (uides quàm rem piam) & innati coniectationem, & idoneos efficere generandi in se agnitionem patris, quod capere eum non sit neque comprehendere, non uisu denique, non auditu compotiri eius, nisi per Monogenen. Et tamen tolerabo quod ita discunt patrem nosse ne nossent. Illam magis doctrinę denotabo peruersitatem, quod docebantur incomprehensibile quidem patris, causam esse perpetuitatis ipsorum: Comprehensibile uero eius, generationis illorum & formationis esse rationem. Hac enim dispositione illud opinor insinuatur, expedire deum non apprehendi: siquidem inapprehensibile eius, perpetuitatis est causa: apprehensibile autem non perpetuitatis, sed natiuitatis & formationis egentium perpetuitatis. Filium autem constituunt apprehensibilem patris. Quomodo tamē apprehendatur, tum prolatus Christus edocuit. Spiritus uero sancti propria ut de doctrinæ studio omnes peræquati, gratiarum actionem prosequi nosſent, & ueram inducerentur quietem. Itaque omnes forma & scientia peræquantur, facti omnes quod unusquisque: nemo aliud, quia alter. Omnes refunduntur in Nōn, omnes in Homines, in Philetos: & quæ fœminæ, in Sigas, in Zoas, in Ecclesias, in Fortunatas: ut Ouidius Metamorphoseis suas deleuisset, si hodie maiorem cognouisset. Exinde refecti sunt, & constabiliti sunt, & in requiem ex ueritate compositi, magno cum gaudij fructu hymnis patrem concinunt. Diffundebatur & ipse lætitia, utique bene cantantibus filijs & nepotibus. Quid ni diffunderetur omni iocunditate Pleromate liberato? Quis naucierus non etiam cum dedecore lętatur? Videmus quotidie nauticorum lasciuias gaudiorum. Itaque ut nautæ ad symbolam semper exultāt, tale aliquid & Æones unum iam omnes etiam forma, nedum sententia, conueniētibus ipsis quoq́ꝫ nouis fratribus & magistris Christo & Spiritu, quod optimum atque pulcherrimum unusquisque florebat, conferunt in medium. Vane opinor. Si enim unum erant omnes ex supradicta peræquatione, uacabat symbolæ ratio, quæ fermè ex uarietatis gratia constat. Vnum omnes bonum conferebant, quod omnes erant. De modo forsitan fuerit ratio, aut de forma ipsius iam peræquationis. Igitur ex ære collatitio, quod aiunt, in honorem & gloriam patris, pulcherrimum Pleromatis sidus fructumq́ꝫ perfectum compingunt, Iesum: Eum cognomināt Soterē, & Christum, & Sermonem, de patruitis: & omnia iam, ut ex omnium defloratione cōstructum, graculum Æsopi, Pandoram Hesiodi, Acci Patinam, Nestoris Cocetū, Miscellaneam Ptolemæi. Quam propius fuit de Atticis historijs Pancarpiam uocari, à tam ociosis autoribus nominum. Vt autem tantum sigillarium extrinsecus quoque inornassent, satellites ei angelos proferunt: par genus, si inter se potest fieri. Si uerò Soteri cōsubstantiuos (ambigue enim positum inueni) quæ erit eminentia eius inter satellites coęquales? Continet hic igitur ordo primā

processionem

processionem, pariter & nascentium, & nubentium, & generantiū æonum: Sophiæ ex desiderio patris, periculosissimū casum, Hori opportunissimum auxilium, Enthymeseos & coniunctæ passionis expiatum, Christi & Spiritus sancti pædagogatum, æonem tutelarem reformatū, Soteris pauoninum ornatum, Angelorum comparatitium antistatum. Quod superest, inquis, Vos ualete & plaudite. Imò quod superest, inquam, uos audite & proijcite. Cæterum hæc intra cœtum pleromatis decucurrisse dicuntur, prima tragœdiæ scena. Alia autem trans siparium cothurnatio est, extra pleroma dico, & tamen si talis sub sinu patris intra ambitum Hori custodis, qualis extra iam in libero ubi deus non erat: Namq; Enthymesis siue iam Achamoth (quod abhinc scriptū, hoc solo ininterpretabili nomine) ut cū uitio indiuiduæ Passionis explosa est in loca luminis aliena, quod pleromatis res est, in uacuum atq; inane illud Epicuri, miserabilis etiam de loco est. Certe nec forma nec facies ulla, defectiua scilicet & abortiua genitura. Dum ita rerum habet, flectitur à superioribus Christus, deducitur per Horon, aborsum ut illud informet de suis uiribus, solius substantiæ non etiam scientiæ forma. Et tamē cum aliquo peculio relinquitur. Iteratur odor incorruptibilitatis, quo compos casus sui potiorum desiderio suppararetur. Hac misericordia functus nō sine spiritus sancti societate, recurrit Christus in pleroma. Vsus est, rerum ex liberalitatibus quoq; nomina accedere. Enthymesis de actu fuit. Achamoth unde, adhuc quærit: Sophia de matre manat. Spiritus sanctus ex angelo accipit Christum, à quo derelicta se statim senserat desiderium. Itaque prosiluit & ipsa lumen eius inquirere: quem si omnino non nouerat, ut inuisibiliter operatum, quomodo lumen eius ignotum cum ipso requirebat? Tamen tentauit, & fortasse apprehendisset, si nō idem Horos qui matri eius tam prospere uenerat, nunc tam importune filiæ occurrisset, ut etiā inclamarit in eam Iao, quasi Porro Quirites, aut Fidem Cæsaris, inde inuenitur Iao in scripturis. Ita depulsa quo minus pergeret, nec habēs superuolare Crucem, id est Horon, quia nullum Catulli Laureolum fuerit exercitata, ut destituta passioni illi sug in tricha multiplici atque perplexa, omni genere eius cœpit adfligi: mœrore, quod nō perpetrasset inceptum: metu, ne sicut luce, ita & uita orbaretur: consternatione, tum ignorantia. Nec ut mater eius. Illa enim Æon: at hæc pro conditione deterius: insurgente adhuc & alio fluctu conuersionis in Christum, à quo uiuificata fuerat, & in hanc ipsam conuersionem temperata. Age nunc discant Pythagorici, agnoscant Stoici, Plato ipse, unde materia quam innatam uolunt, & originem, & substantiam traxerit in omnem hanc struem mundi, quod nec Mercurius ille Trismegistus magister omnium Physicorum recogitauit. Audisti Conuersionem, genus aliud passionis. Ex hac omnis anima huius mundi dicitur constitisse, etiam ipsius Demiurgi, id est dei nostri. Audisti mœrorem & timorem. Ex his initiata sunt cætera. Nam ex lacrymis eius uniuersa aquarum natura manauit. Hic æstimandum quem exitum duxerit, quantis lacrymarū generibus inundarit. Habuit & salsas, habuit & amaras & dulces, & calidas & frigidas guttas, & bituminosas, & ferruginantes, & sulphurantes, utique & uenenatas, ut & Nonacris inde sudauerit quæ Alexandrū occidit, & Lyncestarū inde defluxerit quę ebrios efficit, & Salmacis inde

se solue

se soluerit quæ masculos mollefacit. Cœlestes imbres pipiauit Achamoth. Nos in cisternis etiam alienos luctus & lacrymas seruare curamus. Proinde ex consternatione & pauore corporalia elementa ducta sunt. Et tamē in tāta circumstantia solitudinis, in tanto circumspectu destitutionis, ridebat interdum, quâ conspecti Christi recordans: eodem gaudio, risu lumen effulsit. Cuius hoc prouidentiæ beneficium quæ illam ridere cogebat, idcirco ne semper nos in tenebris moraremur? Nec obstupescas, qui lætitia eius tam splendidū elementum radiauerit mundo, cum mœstitia quoq; eius tam necessarium instrumentum defluxerit seculo. O risum illuminatorem, o fletum rigatorem. Et tamen poterat remedio iam agere cum illius loci horrore. Omnē enim obscuritatem eius discussit. Sed quoties ridere uoluisset, uel ne cogeretur desertores suos supplicare? Conuertitur enim ad preces et ipsa more materno. Sed Christus quem iam pigebat extra Pleroma proficisci, uicarium præficit: Paracletum Soterem (hic erit Iesus, largito ei patre uniuersorum ponum summam potestatem subijciendis eis omnibus, uti in ipso secundum Apostolum omnia confœderētur) ad eam emittit cum officio atque comitatu coætaneorum angelorum, credas & cum duodecim fascibus. Ibi demum aduentu pompatico eius concussa Achamoth, protinus uelamentum sibi obduxit, ex officio primo uenerationis & uerecundiæ: dehinc contemplatur eum, fructiferumq; suggestum. Quibus inde conceperat uiribus occurrit illi, quirie chære. Hic opinor susceptā ille cōfirmat, atq; cōfirmat agnitione iā, & ab omnib. iniurijs passionis expumicat, nō eadē negligentia in exterminiū discretis, quæ acciderat in casibus matris. Sed enim exercitata uicia, & usu uitiosa confudit. Atq; ita massaliter solidata, defixit seorsum in materiæ corporalem paraturam, commutans ex incorporali passione indita habilitatem atque naturam, qua peruenire mox posset in æmulas æquiparantias corpulentiarum, ut duplex substantiarum conditio ordinaretur: de uitijs, pessima: de conuersione, passionalis. Hæc erit materia quæ nos commisit cum Hermogene, cæterisq; qui deum ex materia, non ex nihilo operatum cuncta, præsumunt. Abhinc Achamotha expedita tandem de malis omnibus, ecce iam proficit, & in opera maiora frugescit. Præ gaudio enim tanti ex infelicitate successus concalefacta, simulq; contemplatione ipsa angelicorum luminum, ut ita dixerim, subfermentata, pudet, sed aliter exprimere non est, quodammodo subauit intra & ipsa in illos. Et conceptu statim intumuit spirituali ad imaginem ipsam, quam uis lætantis & lætitia prurientis intentionis, imbiberat, & sibi intimarat. Peperit denique, & facta exinde trinitas generum, ex trinitate causarum. Vnū materiale, quod ex passione. Aliud animale, quod ex conuersione. Tertium spiritale, quod ex imaginatione. Hac autoritate trium scilicet liberorum agendis rebus exercitior facta, formare singula genera constituit. Sed spiritale quidem nō ita potuit attingere, ut & ipsa spiritalis. Ferè enim paria & consubstantiua, in alterutrum ualere societas naturæ negauit. Eo animo, unū ad animale cōuertit, prolatis Soteris disciplinis. Et primum (quod cum magno horrore blasphemiæ & pronūciandum & legendum est & audiendū) deum fingit hunc nostrum & omnium præter hæreticorum patrē, & Demiurgum, regem uniuersorum quæ post illum. Ab illo enim, si tamen ab illo, & non in ipsa

ipsa potius Achamoth, à quo occulto nihil sentiens eius, & uelut sigillario extrinsecus ductu, in omnem operationem mouebatur. deniq; ex hac personarum in operibus ambiguitate, nomen illi Metropatoris miscuerunt, distinctis appellationibus cæteris secundum status & situs operum: ut animalium quidem substantiarum quas ad dexteram commendant, patrem nuncupent: maternarum uero quas ad læuam delegant, Demiurgum nominent: Regem autem communiter in uniuersitatem. Sed nec nominum proprietas competit proprietati operum, de quibus nomina omnia, cum deberet illa hæc omnia uocitari, à qua res agebantur, nisi quod iam nec ab illa. Cum enim dicant Achamoth in honorem æonum imagines cõmentatam, rursus hoc in Soterẽ autorem detorquent, qui per illam sit operatus: ut ipsam quidem, imaginẽ patris inuisibilis & incogniti daret, incognitam scilicet & inuisibilem Demiurgo, eundem autem Demiurgum Nũn filium effingeret, Archãgeli uero Demiurgi opus, reliquos æonas exprimerent. Cum imagines audio tantas triũ, quæro, nõ uis nunc ut imagines rideam peruersissimi pictoris illorum: fœminam Achamoth, imaginem patris, & ignarum matris Demiurgũ, multo magis patris, imaginem Nũ ignorantis patrem, & Angelos famulos simulachra dominorum? Hoc est mulum de asino pingere, & Ptolemæum describere de Valentino. Igitur Demiurgus extra Pleromatis limites constitutus, in ignominiosa æterni exilij uastitate nouam prouinciam condidit, hunc mundum: repurgata cõfusione & distincta diuersitate duplicis substantiæ illius destrusæ, animalium & materiarum. Ex incorporalibus corpora ædificat, grauia, leuia, sublimantia atq; uergentia: cœlestia atq; terrena: tum ipsam cœlorum septemplicem scenam solio desuper suo finit: unde & sabbatum dictum, ab hebdomade sedis suæ, & Ogdoada mater Achamoth, ab argumento Ogdoadis primigenialis. Cœlos autem Noeros deputant, & interdũ angelos eos faciũt, sicut & ipsum Demiurgum, sicut & Paradisum, archangelum quartum, quoniam & hunc supra cœlum tertiũ pangunt, ex cuius uirtute sumpserit Adam deuersatus illic inter nubeculas & arbusculas. Satis meminerat Ptolemæus puerilium dicibulorum, in mari poma nasci, & in arbore pisces: sic & in cœlestibus nuceta præsumpsit. Operatur Demiurgus ignorãs, & ideo fortasse nõ scit arbores in sola terra institui oportere. Plane mater sciebat. Quid ni suggerebat? quæ & effectũ suum ministrabat. Sed tantũ fastigiũ filio exstruens per ea opera quæ illum & patrem, & deum, & regem, ante Valentinianorum ingenia testantur, cur sibi quoq; ista noluit esse nota, postea quærã. Interim tenendum, Sophiam cognominari & Terram & Matrẽ, quasi Matrẽ terram, & quod magis rideas etiam Spiritũ sanctum. Ita omnem illi honorẽ contulerunt fœminæ, puto & barbã, ne dixerim cætera. Alioquin Demiurgus adeò rerum nõ erat compos, de animalibus scilicet censu inualitudinis spiritalia accedere, ut se solum ratus, concionaretur, Ego deus & absque me non est: certe tamen non fuisse se retro sciebat. Ergo & factum intelligebat, & factitatorẽ facti esse quemcunq;. Quomodo ergo solus sibi uidebat, & si non certus, saltem suspectus de aliquo factitatore? Tolerabilior infamia est apud illos in diabolum, uel quia origo sordidior capit. Ex nequitia enim mœroris illius deputatur, ex qua angelorum & dæmonum, & omnium spiritalium malitiarum,

genituras

μητροπάτωρ dictus Demiurgus, uel quod matris pater esset, uel quod simul mater et pater esset

11

genituras notant. Et tamen diabolum quoque opus Demiurgi affirmant, & Munditenentē appellant, & superiorum magis gnarum defendunt, ut spiritalem natura, quàm Demiurgum, ut animalem. Meretur ab illis prælationem, cui omnes hæreses procurantur. Singularium autem potestatum arces his finibus collocant. In summis summitatibus præsidet tricenarius Pleroma, Horo signante lineam extremam. Inferius illum metatur medietatem Achamoth, filium calcans. Subest enim Demiurgus in Hebdomade sua, magis diabolus, in isto nobiscum communi mundo, coelementato & concorporificato (ut supra æditum est) ex Sophiæ utilissimis casibus, quâ nec aerē haberet reciprocandi spiritus spacium, teneram omnium corporum uestem, colorum omnium indicem, organum temporum, si non & istum Sophiæ mœstitia colasset: sicut animalia metus, sicut conuersio eius, ipsum Demiurgum. His omnibus elementis atque corporibus ignis inflabellatus est, cuius originalem Sophiæ passionem, quia nondum æditerunt, ego interim argumentabor motiunculis eius excussum. Credas enim illam in tantis uexationibus etiam febricitasse.

12 Quum talia de deo uel de dijs, qualia de homine figmenta? Molitus ergo mundum Demiurgus, ad hominem manus confert, & substantiam ei capit non ex ista, inquiunt, arida, quam nos unicam nouimus terram (quasi non & si arida postmodum, adhuc tamen tunc aquis ante segregatis superstite limo siccauerit.) sed ex inuisibili corpore materiæ illius scilicet philosophicæ, de fluxili & fusili eius: quod unde fuerit haud queo æstimare, quia nusquam est. Si enim fusile & fluxile liquoris est qualitas, liquor autem omnis de Sophiæ fletibus fluxit, sequitur ut limum ex pituitis & gramis Sophiæ constitisse credamus, quæ lachrymarum proinde sunt feces, sicut aquarum quod desidet limus est. Figulat ita hominem Demiurgus, & de afflatu suo animat: sic erit & choicus, & animalis, ad imaginem & similitudinem factus: quadruplex res: ut imago quidem, choicus deputetur, materialis scilicet: & si non ex materia Demiurgus. Similitudo autem, animalis: hoc enim & Demiurgus. Habes duos interim. Carnalem superficiem postea aiunt choico supertextam, & hanc esse pelliceam tunicam obnoxiam sensui. Inerat autem in Achamoth ex substantia Sophiæ matris, peculium quoddam seminis spiritalis: sicut & ipsa Achamotha in filio Demiurgo sequestrauerat, ne hoc quidē gnaro. Accipe industriam clandestinæ prouidentiæ huius. Ad hoc enim & deposuerat & occultauerat, ut quum Demiurgus animam mox de suo afflatu in Adam communicaret, pariter & semen illud spiritale quasi per canalem animam deriuaretur in choicum: atque ita fœturatum in corpore materiali, uelut in utero, & adultum illic, idoneum inueniretur suscipiendo quandoque sermoni perfecto. Itaque cum Demiurgus traducem animæ suæ cōmittit in Adam, latuit homo spiritalis flatu insertus, et pariter corpori inductus, quia nō magis semen nouerat matris Demiurgus, quàm ipsam. Hoc semen Ecclesiam dicunt, ecclesiæ supernæ speculum, & hominis censum: proinde eum ab Achamoth deputantes, quemadmodum animalem à Demiurgo: choicum, substantia ἀρχῦς: Carnem, materia. Habes nouū, id est quadruplum Geryonem. Sic & exitum singulis diuidunt. Materiali quidem, id est carnali, quē & sinistrum uocant, indubitatum interitum. Animali uero quē & dextrū appellāt, dubitatum

dubitatum euentum: utpote inter materialem spiritalemq́ nutanti, & illac debito quâ plurimum adnuerit. Cæterum spiritalem emitti in animalis comparationem, ut erudiri cum eo & exerceri in conuersationibus potuit. Indiguisse enim Animalem etiam sensibilium disciplinarum: in hoc & paraturam mundi prospectam: in hoc & Soterem in mundo repræsentatum, in salutem scilicet animalis. Alia adhuc compositione monstrosum, uolunt illum prospicientias earum substantiarum induisse, quarum summam saluti esset redacturus: ut Spiritalem quidem susceperit ab Achamoth, Animalē uero quem mox à Demiurgo induit Christum: cæterum Corporalem, ex Animali substantia. Sed miro & inenarrabili rationis ingenio constructam, administrationis ui contulisse, quo congressui, & conspectui, & contactui, & defunctui ingratis subiaceret. Materiale autem nihil in illo fuisse, utpote salutis alienū: quasi alijs fuerit necessarius quàm egentibus salute. Et totum hoc, ut carnis nostræ habitum alienando à Christo, à spe etiam salutis expellant. Nunc reddo de Christo: In quem tanta licentia Iesum inserunt quidam, quanta spiritale semen animali cum inflatu infulciunt, fartilia nescio quæ commenti, & hominum & deorum suorum. Esse etiam Demiurgo suum Christum filium naturalem: denique animalem prolatum ab ipso, promulgatum prophetis: in præpositionum quæstionibus positum, id est per uirginem, non ex uirgine æditum: quia delatus in uirginem transmeatorio potius quàm generatorio more processerit, per ipsam, non ex ipsa, non matrem eam, sed uiam passus. Super hunc itaque Christum deuolasse tunc in baptismatis sacramento Iesum, per effigiem columbæ. Fuisse autem & in Christo etiam ex Achamoth spiritalis seminis condimentū, ne marcesceret scilicet reliqua farsura. Nā in figurā principalis Tetradis, quatuor eum substātijs stipāt, Spiritali, Achamothiana: Animali, Demiurgina: Corporali, Iesuaciana: & illa Sotericiana, id est columbina. Et Soter quidem permansit in Christo, impassibilis, inlæsibilis, inapprehensibilis. Denique quum ad apprehensiones uenitur, discessit ab illo in cognitione Pilati. Proinde nec matris semen admisit iniurias, æque insubditiuum, & ne ipsi quidem Demiurgo compertum. Patitur uero animalis & carneus Christus, in deliniationē superioris Christi, qui ad Achamoth formandam substantiuali non agnitionali forma, Cruci, id est Horo fuerat innixus. Ita omnia in imagines urgent, plane & ipsi imaginarij Christiani. Interea Demiurgus omnium adhuc nescius, & si aliquid & ipse per prophetas concionabitur, ne huius quidem operis sui intelligens: diuidunt enim & prophetiale patrocinium in Achamoth, in semen, in Demiurgum: ubi aduentum Soteris accepit, propere & ouanter accurrit, cum omnibus uiribus suis, Centurio de Euangelio. Et de omnibus inluminatus, ab illo etiam spem suam discit, quod successurus sit in locum matris. Ita exinde securus, dispensationem mundi huius, uel maxime ecclesiæ protegendæ nomine, quanto tempore oportuerit, insequitur. Colligam nūc ex disperso, ad concludendum, quæ de totius generis humani dispositione differant. Triformem naturam primordio professi, & tamen inunitam in Adam, inde iam diuidunt per singulares generum proprietates, nacti occasionem distinctionis huiusmodi ex posteritate ipsius Adæ, moralibus quoque differentijs tripartitæ. Cain,

Abel, & Seth, fontes quodammodo generis humani in totidem deriuant argumenta, naturæ atque essentiæ. 14 Choicum saluti degeneratū, ad Cain redigunt: Animale mediæ spei deliberatum, ad Abel componunt: Spiritale certæ saluti præiudicatum, in Seth recondunt. Sic & animas ipsas duplici proprietate discernunt, bonas & malas: secundum choicum statum ex Cain, & animalem ex Abel, spiritalem ex Seth. De obuenientia superducunt iam non naturam, sed indulgentiā, ut quos Achamoth in superioribus in animas bonas depluat, id est animali censui inscriptas. Choicum enim genus, id est malas animas, nunquam capere salutaria. Immutabilem enim & irreformabilem naturæ naturam pronunciauerunt. Id ergo granum seminis spiritalis modicum & paruulum iactu, sed eruditu huius fides augetur atq; prouehitur, ceu prædiximus: animæq; hoc ipso ita cæteris præuertunt, ut Demiurgus tunc ignorans magni eas fecerit. Ex earum ergo laterculo, & in reges, & in sacerdotes allegere consueuerat: Quæ nunc quoque si plenam atque perfectam notitiam apprehenderint istarum næniarum, naturificatæ iam spiritalis conditionis germanitate, certam obtinebunt salutem, imò omnimodo debitam. Ideoq; nec operationes necessarias sibi existimant, nec ulla disciplinæ munia obseruant: martyrij quoque eludentes necessitatem qua uolunt interpretatione. Hanc enim regulam Animali semini præstitutam, ut salutem quam nō de priuilegio status possidemus, de suffragio actus elaboremus. Nobis enim inscriptura huius seminis, qui imperfectæ essentiæ sumus, qui amoribus Phileti, & utique abortui deputamur, quod mater illorum. Sed nobis quidem uæ, si excesserimus in aliquo disciplinæ iugum: si obtorpuerimus in operibus sanctitatis atque iustitiæ: si confitendum alibi, nescio ubi, & non sub potestatibus istius seculi, apud tribunalia præsidum optauerimus. Illi uero & de passiuitate uitæ, & diligentia delictorum, generositatem suam uindicent, blandiente suis Achamoth, quoniam & ipsa blandiēdo profecit. Nam & honorandorum coniugiorum supernorum gratiæ dicitur apud illos meditandum atque celebrandum semper sacramentum, comiti, id est fœminæ adhærendo. Alioquin degenerem nec legitimū ueritatis, qui deuersatus in mundo non amauerit fœminam, nec se ei iunxerit. Et quid facient spadones, quos uidemus apud illos?

Superest de consummatione, & dispensatione mercedis. Vbi totam messem Achamoth seminis sui presserit, dein colligere in horreum cœperit, uel cum ad molas delatum, & defarinatum, in conspersionis aluearia absconderit, donec totum confermentetur, tunc consummatio urgebit. Igitur in primis ipsa Achamoth, de regione medietatis, de tabulato secundo in summum transfertur, restituta Pleromati: & statim excipit compactitius ille Soter, sponsus: scilicet ambo coniugium nouum fiet. 15 Hic erit in scripturis sponsus: & spōsalis Pleroma. Credas enim ubi de loco in locum transmigratur, leges quoq; Iulias interuenire sicut & Cainam. Et Demiurgus tūc de Hebdomade cœlesti in superiora mutabit, in uacuum iam cœnaculum matris, sciens iam nec uidens illam. Nam si ita erat, semper ignorare maluisset. Humana uero gens in hos exitus ibit, choicæ & materialis notæ totum interitum: quia omnis caro fœnum. Et anima mortalis apud illos, nisi quæ salutem fide inuenerit. Iustorum animæ, id est nostræ, ad Demiurgum in medie-

tatis

tatis receptacula transmittentur. Agimus gratias, contenti erimus cum deo nostro deputari, qua census, nihil animale in Pleromatis palatium admittitur, nisi spiritale examen Valentini. Illic itaque primo despoliantur homines ipsi, id est interiores. Despoliari est autem deponere animas, quibus induti uidebantur, easque Demiurgo suo reddent, quas ab eo auerterant. Ipsi autem spiritus in totum fient intellectuales, neque detentui, neque conspectui obnoxij: atque ita inuisibiliter in Pleroma recipientur furtim. Si ita est, quid deinde? Angelis distribuentur satellitibus Soteris. In filios putas? Non. Sed in apparitores? Ne istud quidem. Sed in imagines? Vtinam uel hoc. In quid ergo, si non pudet dicere? In sponsas. Tunc illi Sabinas raptas iure matrimonij plaudent. Hæc erit Spiritalium merces, hoc præmium credendi. Fabulæ tales utiles, ut Marcus, aut Gaius in hanc carnem barbatus, & hæc omnia seuerus maritus, pater, auus, proauus, certe quod sufficit masculus, in symphone Pleromatis ab angelo, tacẽdo iam dixi, & forsitan parias aliquem onesimum æonem. His nuptijs recte deducendis, pro face & flammeo, tunc credo ille ignis arcanus erumpet, & uniuersam substantiam depopulatus, ipse quoque decineratis omnibus in nihilum finietur: & nulla iam fabula. Sed næ ego temerarius, qui tantum sacramentum etiam inludendo prodiderim. Verendum mihi est, ne Achamoth quæ se nec filio agnitam uoluit, insaniat: ne Philetus irascatur: ne Fortuna acerbetur. Et tamen homo sum Demiurgi, illuc habeo deuertere, ubi post excessum omnino non nubitur: ubi superindui potius quàm despoliari: ubi & si despolior, sexui meo deputor: angelis non angelus, non angela: nemo mihi quicquam faciet, quem & tunc masculum inuenient. Producam denique uelut epicitharisma post fabulam tantam, etiam illa quæ ne ordini obstreperent, & lectoris intentionem interiectione disspargerent, hunc malui in locum distulisse, aliter atque aliter commendata ab emendatoribus Ptolemei. Extiterunt enim de schola ipsius discipuli super magistrum, qui duplex coniugium Bythio suo adfingerent, Cogitationem & Voluntatem. Vna enim satis non erat Cogitatio, qua nihil producere potuisset, ex duabus facillimo prolatu. Primum coniugium, Monogenem & Veritatem: ad imaginem quidem Cogitationis fœminam Veritatem: ad imaginem Voluntatis, marem Monogenem. Voluntatis enim uis, uti quæ effectum præstat Cogitationi, maris obtinet censum. Pudiciores alij, honorem diuinitatis recordati, ut etiam unius coniugis dedecus ab eo auellerent, maluerunt nullum Bythio sexum deputare: & fortasse Hoc deum, non Hic deus, neutro genere pronunciant. Alij contra magis & masculum & fœminam dicunt, ne apud solos Lunenses Hermaphroditum existimet annalium commentator Fenestella. Sunt qui nec principatum Bythio defendant, sed postumatum, Ogdoadem ante omnia præmittentes, ex Tetrade quidem & ipsam, sed alijs nominibus deriuatam. Primo enim constituunt Proarchen, secundo Anennoeton, tertio Arrheton, quarto Aoraton. Ex Proarche itaque processisse primo & quinto loco Archen: ex Anennoeto, secundo & sexto loco Acatalepton: ex Arrheto, tertio & septimo loco Anonomaston: ex Inuisibili, quarto & octauo loco Agenneton. Hoc quæ ratio disponat ut singula binis locis, & quidem tam intercisis nascantur, malo ignorare quàm discere. Quid

Nouissimum

L 2 enim

enim recti habent, quæ tam peruerse proferuntur? Quanto meliores qui totum hoc tædium de medio amoliti, nullum æonem uoluerunt alium ex alio per gradus reuera Gemonios structum, sed mappa (quod aiunt) missa, semel octoiugem istam ex patre & Ennœa eius exclusam. Ex ipso denique eius motu nomina gerunt. Quum, inquiunt, cogitauit proferre, hoc pater dictus est. Quum protulit, quia uera protulit, hic ueritas appellata est. Quum semetipsum uoluit probari, hoc Homo pronunciatus est. Quos autem præcogitauit cum protulit, tunc Ecclesia nuncupata est. Sonuit Homo Sermonem, & hic est primogenitus filius: & Sermoni accessit Vita: & Ogdoas prima conclusa est. Sed hoc tædium pusillum. Accipe alia ingenia Circuriantana insignioris apud eos magistri, qui ex Pontificali sua autoritate in hunc modum censuit: Est, inquit, ante omnia Proarche, inexcogitabile, & inenarrabile, & innominabile, quod ego nomino Monoteta. Cum hac erat alia uirtus, quam & ipsam appello Henoteta. Monotes & Henotes, id est Solitas & Vnitas cum unum essent, protulerunt non proferentes initium omnium intellectuale, innascibile, inuisibile, quod sermo Monada uocauit. Huic adest consubstantiua uirtus, quam appellat Vnio. Hæ igitur uirtutes Solitas, Singularitas, Vnitas, Vnio, cæteras prolationes æonum propagarunt. O differentia. Mutetur Vnio & Vnitas, Singularitas & suum Solitas, quamque designaueris, unum est. Humanior iam Secundus, ut breuior, Ogdoadem in duas Tetradas diuidens, in dexteram & sinistram, in lumen & tenebras, tantum quod desultricem & defectricem illam uirtutem non uult ab aliquo deducere æonum, sed à fructibus de substantia uenientibus. De ipso iam domino Iesu, quanta diuersitas scinditur? Hi ex omnium æonum flosculis eum construũt, illi ex solis decem constitisse contendunt, quos Sermo & Vita protulerunt. Inde & in ipsum Sermonis & Vitæ concurrerunt flosculi. Illi ex Duodecim potius, ex Hominis & Ecclesiæ fœtu: ideoq; filium hominis auitè pronunciatum: alij à Christo & Spiritu sancto constabiliendæ uniuersitati prouisis, confictum: & iure, paternæ appellationis hæredem. Sunt qui filium hominis aliunde conceperint dicendum: quanquã ipsum Patrem pro magno nominis sacramento Hominem appellasse præsumpserint, ut quid amplius speres de eius dei fide cui nunc adæquaris? Talia ingenia superfruticant apud illos ex materni seminis redũdantia. Atq; ita insolescentes doctrinæ Valentinianorum, in syluas iam exoleuerunt Gnosticorum.

μονότης Solitas

ἑνότης Vnitas

17

ARGVMENTVM LIBRI SEQVEN-TIS PER BEATVM RHENANVM.

ORthodoxam pietatem tres personas in diuinis constituentem hoc uolumine propugnat aduersus Praxeam, qui dicebat unicum dominum omnipotentem mundi conditorem nempe patrem ipsum & natum & cruci suffixum: ipsum denique esse Iesum Christum. Ab illo cognominati sunt Praxeiani, huic impietati subscribentes. Quibus similes sunt quos Aurelius Augustinus Noetianos appellat, & Sabellianos, qui omnes communi uocabulo Patripassiani uocantur. Fuit & Monarchianis inde nomen, quod μοναρχίαν, hoc est, ut Tertullianus interpretatur, singulare & unicum imperium, defendendo, nempe Patris, Filij personam in diuinis non agnoscerent. Praxeæ meminit Tertullianus in Catalogo hæreseon, in fine, quum inquit: Sed post hos omnes etiam Praxeas quidam hæresim introduxit, quam Victorinus corroborare curauit. Hic deum patrem omnipotentem, Iesum Christum esse dicit: hunc crucifixum passumque contendit, mortuum, præterea seipsum sibi sedere ad dexteram suam cum prophana & sacrilega temeritate proponit. Autor est Aurelius Augustinus Praxeam in Africa uixisse. Quo minus tolerabilis fuit Tertulliano uicinam gentem seducens. Cæterum hic monendi sunt Theologi ut quædam commodius interpretentur, quàm sonãt, & uetustati nõnihil condonent: nam ante hunc apud Latinos nemo hoc argumentum tractauit. Scripsit autem hunc librum post mediam ætatem, meminit enim nouæ prophetiæ.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM

INtulit Romanæ humo.) Intelligit prouincias urbi Romanæ uiciniores. Alioqui ipsa Asia partim Romanum agnoscebat imperium. Et mox sequitur, Duo negocia diabo li Praxeas Romæ procurauit, prophetiam expulit, & hæresim intulit. De iactatione martyrij inflatus.) Vel hinc uides quanti solerent olim fieri martyres. Episcopum Romanum iam proph.) Attẽde summam Romani pontificis autoritatem etiam illis temporibus, dum aliquid aut recipit aut damnat. Hinc illud Ammiani Marcellini de Cõstantio Aug. & Liberio pontifice, Tamen, inquit, autoritate, qua potiores æternæ urbis episcopi, firmari desiderio nitebantur ardenti. Lib. XV. Irenæus sane Romanã ecclesiam maximam & antiquissimam uocat, à gloriosissimis duobus apostolis Petro & Paulo fundatam & constitutam, ad quam propter potẽtiorem principalitatem necesse sit omnẽ conuenire ecclesiam, hoc est eos qui sunt undique fideles: in qua semper ab his qui sunt undique cõseruata est ea quæ est ab apostolis traditio. Falsa de ipsis prophetis & ecclesiis eorum asseuerando.) Hic audis Montani fautorem, quem præcipue defendit operis περὶ ἐκστάσεως libro septimo. Sane Apollonius uir disertissimus scripsit aduersus Montanum, Priscillam & Maximillam insigne & longum uolumen, in quo asserit Montanum & insanas uates perijsse suspẽdio, & multa alia, in quibus de Priscilla & Maximilla refert: Si negant eas accepisse munera, confiteantur non esse prophetas qui accipiunt, & mille hoc testibus approbabo. Sed & ex alijs fructibus prophetæ. Dic mihi, crinem fucat prophetes? Stibio oculos linit? Prophetæ uestibus & gemmis ornantur? Prophetes tabula ludit & tesseris? Propheta fœnus accipit? Respondeant, utrum hoc fieri liceat, an non? Meum est approbare quod fecerint. Ex illustribus scriptoribus ecclesiasticis diui Hieronymi. Huc etiam pertinet quod sacramenta perhibentur funesta habere. Nam de infantis anniculi sanguine, quem de toto eius corpore minutis punctionum uulneribus extorquent, quasi eucharistiam suam conficere perhibentur, miscentes eum farinæ, panemque inde facientes. Qui puer si mortuus fuerit, habetur apud eos pro martyre: si autem uixerit, pro magno sacerdote. Ex Aurelio Augustino. Et præcessorum eius autoritatem defendendo.) Et hic locus superiorem confirmat, & primam atque adeo summam autoritatem ecclesiæ Romanæ subindicat. Reuocare.) Hic considera studia hominũ, dum quisque pro eo cui fauet nihil non facit. Rectissime uero egit Romanus pontifex, qui illam confictam Montani prophetiam damnauit. Emissas.) Emittuntur literæ. Iurecõsultorum uerbum est. Paracletum fugauit.) Mirum est, tam eruditum uirum somnijs Montani fidem habuisse, nec fucum olfecisse. An non erat aperta insania dicere, in apostolis spiri-

an heretici sint T Praxea ad ...

Niceph. lib. 4. c. 25.

tum sanctum fuisse, paracletum non fuisse: & paracletum plura in Montano dixisse, quàm Christus in Euangelium protulerit, nec tantum plura, sed etiam meliora atque maiora. Ex Præscriptionibus. In quo loco blasphemiam ipse uocat. Sed nondum Montano nomen dederat. Atque hoc est quod Diuus Augustinus scribit, transisse eum ad Cataphrygas, quos ante destruxerat. Fructificauerant.) Sic aduersus Hermogenem, Fructificet terra herbam fœni. Item in fine aduersum Valentinianos, Talia ingenia superfructificant apud illos. Auenæ Praxeanæ.) Iuxta illud Vergilianum, Infelix lolium & steriles dominantur auenæ. Falsam doctrinam auenæ comparat. Nam, ut Plinius scribit, Frumenti uitium est auena. Superseminatæ dormientibus multis in f.d.) Alludit ad locū Matthæi qui est capite decimotertio. Traductæ.) Hoc est, manifestatæ confutatæq;. Per quem deus uoluit.) Non nominat eum qui Praxeam erroris conuicerat. Pristinum.) Pristinum, quemadmodum ante plus semel indicauimus, solet usurpare pro prius. Sic infra, Transfiguratio autem interemptio est pristini. In De corona militis, Tamen & in nostris hodie usibus, & in pristinorum sanctorum. Cauerat pristinum, constructio Græca, hoc est secundum pristinum, id est priorem impiam atque erroneam doctrinam. De emendatione sua.) Attende maiorum nostrorum clementiam in puniendo, qui chirographo resipiscentis & obedientiam ecclesiæ pollicentis contenti erant. Sic & Marcion Ponticus ob inquietam curiositatem qui fratres quoque, id est Christianos uitiabat, semel & iterum eiectus, cum ducentis sestertijs quæ ecclesiæ intulerat, nouissime in perpetuum dissidium relegatus est, ubi uenena doctrinarum suarum disseminauit. Postmodum pœnitentiam confessus, quum conditioni datæ sibi occurrit, ita pacem recepturus, si cæteros quoque quos perditioni erudisset, ecclesiæ restitueret, morte præuentus est. Ex Præscriptionibus Tertullianus. Porrò non dubito quin ea res etiam per syngrapham inter ecclesiam & ipsum Marcionem sit transacta. Apud Psychicos.) In uolumine Paterniacensi, quod adhuc penes me habeo, legitur, at mox, disiunxit à Physicis. Collatio uero Gorziensis utrobique Physicorum nomen continet. Itaque sic scripsi in contextu. Non possum autem diuinare quos innuat hoc uocabulo, nisi forte orthodoxos nolentes commentitiam Montani prophetiam recipere sic notat. Nam sequitur, Et nos quidem postea agnitio Paracleti atque defensio disiunxit à Physicis. Enimuero conijcio Montanum in sua conficta prophetia damnasse secundas nuptias, exegisse ieiunia, exegisse martyrium. Quorum primum quum concedat Apostolus Paulus, altera uero duo nusquam præcepta legantur uel à Christo uel ab Apostolis, merito falsum Montani dogma damnauit ecclesia. At Tertullianus nimio studio castitatis, abstinentiæ, & martyrij, nouam illam prophetiam amplexus est, nec iam ab ecclesia damnatam detestatus: quæ res illi merito odium concitauit. Vnde fortasis prophetiam Montanicam respuentes, leui conuiciolo Physicos uocat, hoc est Naturales: quasi naturam sequentes, quæ castitatem, ieiunium, tormenta, non admodum amat, sed fugit magis atque abhorret. Tanquam uero nouam prophetiam agnoscentes ipsi Spiritales existant scilicet. Hoc quod diximus, ex eo colligimus, quod Diuus Hieronymus author est, Tertullianum specialiter aduersum ecclesiam texuisse uolumina, De pudicitia, De persequutione, De ieiunijs, De monogamia: nempe cum Montani dogma propugnaret. Cæterum si Psychicos legas, idem erit sensus. Verbum est Paulinum pro carnali. Sic etiam ad Corinthios capite secundo scribit, ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ: Hoc est, Animalis autem homo non accipit ea quæ sunt spiritus dei. Est enim ψυχικὸς Paulo, id est animalis, qui animum, hoc est affectus sequitur humanos. Si uoluerit dominus.) Modus loquendi Christianorum.

2 In isto commeatu.) Commeatum eleganter uocat spacium temporis quo mundus hic duraturus est, à deo præscriptum atque concessum. Nam commeatus etiam facultatem siue ueniam significat discedendi, quam princeps præstare solet. Et semper, & nunc magis ut instructiores per paracletum.) Nisi fallor, paracletum Montani significat. Et in cœlo resumptum.) Sic in De carne Christi, Et in cœlo resumpta est. In Præscriptionibus, Solam, inquit, animam ipsius in cœlo ereptam. Hanc regulam.) In Præscriptionibus etiam regulam fidei uocat. Regula est autem, inquit, fidei. Et hic infra, Quoniā, inquit, & ipsa regula fidei à pluribus dijs seculi ad unicū & uerū deū trāsfert.

Quam

Quàm ipſa nouellitas Praxeę heſterni.) Similia ſcribit de Hermogene. Hermogenis autem, inquit, doctrina tam nouella, deniq; ad hodiernum homo in ſeculo, &c. Retractatibus.) Retractarę Tertulliani uerbum eſt pro tractare ſiue excutere & perpendere. Vnde retractatus, pro retractatione. Et ita ſolium ipſum uocaliter exprimunt.) Sic legitur in manuſcriptis uoluminibus omnibus quæ uiderim. Non arbitror μοναρχίαν ſolium reddere uoluiſſe quod Grammatici ſic dictum aiunt non quod ſolum capiat, ſed quia ſolidum. Proinde ſolium mutaui in ſonum. Nam mox ſequitur, Sed monarchiam ſonare ſtudent Latini. Et infra, Malo te ad ſenſum rei, quàm ad ſonum uocabuli exerceas.

Cum plures.) ſubaudi, dij uel creatores inferuntur. Secundum Valentinos.) Variatio numeri. Et prodigos.) ſcribendum, & Proclos. Nam ex Philaſtro recenſet Aurel. Auguſtinus Proclianitas qui cum Seleucianis ſenſerint creatores animarū angelos eſſe de igne & ſpiritu. Tum ſic diſtinguenda uerba, Tunc male, quum plures, ſecundum Valentinos & Proclos: Tunc in monarchiæ euerſionem, quum in creatoris deſtructionem. Congrederis rationem.) Secuti Gorzienſem collationem ſcripſimus, ratione.

Proinde gaudenti in perſona illius.) Paulo ante ſcriptū eſt, Ego eram ad quam gaudebat, cottidie autē oblectabar in perſona ipſius. Quare mutaui hic gaudenti in gaudentem, hoc modo, Ad quem deinceps gaudens, proinde gaudentem perſona illius, Subaudi, dicit. Nouimus enim eum.) Sic in Paterniacenſi codice legitur, Sed quia Hirſaugienſis & Gorzienſis habent, Non uis enim, rurſum ita ſcripſimus. Et ita capias ſecundus à deo conſtitutus duos efficere.) Mutauimus capias in capiat. ut ſit capiat ſecundus à deo conſt. duos efficere, pro eo quod, ut fiat ſiue contingat ut ſecundus à deo conſtitutus duos efficiat. Sic Græcorum conſuetudinem circa uſum uerbi ἐνδέχεται imitari ſolet, quemadmodū ante diximus multis in locis. Diuerſum eius.) Diuerſum eius, pro diuerſum ab eo. Vt Alienum ſalutis, pro alienum à ſalute. Quis enim negabit deum corpus eſſe, & ſi deus ſpiritus eſt?) Aur. Auguſtinus ad Quoduult deum, Tertullianus ergo inquit, ſicut ſcripta eius indicant, animam dicit immortalem quidem, ſed eam effigiatum corpus eſſe contendit, neq; hanc tantum, ſed ipſum etiam deum corporeum eſſe dicit, licet non effigiatum. Nec tamen hinc hæreticus creditur factus. Poſſet enim quoquomodo putari ipſam naturam ſubſtantiamq; diuinā corpus uocare, non tale corpus cuius partes aliæ maiores, aliæ minores ualeant uel debeant cogitari, qualia ſunt omnia quæ proprie dicimus corpora: quamuis de anima tale aliquid ſentiat. Sed potuit, ut dixi, propterea putare deum corpus dicere, quia non eſt nihil, non eſt inanitas, non eſt corporis uel animæ qualitas, ſed ubiq; totus, & per locorum ſpacia nulla partitus: in ſua tamen natura atq; ſubſtantia immutabiliter permanet. Hactenus ille. Si qui.) Pro ſi quis, ut ante pluribus locis. Non ideo non utitur & ueritas uocabulo iſto.) In manuſcriptis uoluminibus eſt utatur, hoc eſt uti debet. Et ſic nos ſcripſimus. Et reacceſſu eius.) Scribendum, Et re ac cenſu eius. Nam hoc uocabulo gaudet uti Tertull. Sic in De corona militis, Et ex originis cenſu, & ſuperſtitionis uſu. Hic mecum gradum fige.) Hoc ceu prouerbio etiam in ſuperioribus uſus eſt. Vt Aeon patrem neſciat.) Intelligit nouiſſimum æonem cui nomē Sophiæ, quæ Teleto ſiue ut Tertull. aliquoties loquitur, Phileto copulatur. Et quæ mandatus eſt à patre.) Mandatus paſſiue. Hoc eſt, quæ iuſſus eſt, id eſt quæ in mandatis accepit, ſiue ad quæ emandatus eſt. Sed non paratū.) Scripſimus, ſeparatū ex Gorzienſi collat. Et ſequitur paulopoſt, Non ideo tamē eſt ſeparatū. Quemadmodū etiā Paracletus docet. Loquitur, ut puto, de Paracleto nouæ prophetiæ. Planè nihil deo difficile ſenſi.) Apparet ſcribendū, Planè nihil deo difficile. Sed ſi tam abruptè &c. Ita ſaluus ſim.) Pro his uerbis in Hirſaugienſi codice, quidam aſcripſerat, Si uoluiſſet deus. Maxime Paracleti non hominum diſcipuli.) Sentit ni fallor, de Paracleto nouæ prophetiæ. Iactabāt uero Montani ſectatores non hominū diſcipulos ſed Paracleti. Quem inuiſibilem deum determinauit.) Nos ſcripſimus exigente ſenſu, Quæ inuiſibilem deum determinauit. Oſtendit & uiſibilem.) Addidimus pronomē ipſe. Oſtendit & ipſe uiſib. Ex Gorzienſi coll. Sine ratione & amentia.) Sine ratione. hoc eſt certa ratione & modo id eſt amentia. ut Et hic ſumamus pro id eſt. Niſi placet legere, Erratione. Nam de ecſtaſi loquitur fortiſſima uidelicet abſtractione mentis à corpore, ad diuinitatis contemplationem. Quæ alioqui & illis accidere ſolet qui mente ſunt emota.

In sensu scilicet sentientem.) Nos, facientem ex manuscriptis codicibus. Semper ediscebat.) Sic in de Carne Christi, Et liberare, inquit, & iudicare humanũ genus ediscebat in carnis habitu non natæ adhuc. Rursum De resur. carnis, Immunitatem carnis ediscunt. Et hic mox, Ediscebat autem. In libello ad martyres, Etiam in pace, inquit, labore

12 & incõmodis bellum pati iam ediscunt. Et apud Abraham sub quercu refrigerauerit.) Refrigerare, absolute, ceu supra. Condicente etiam scriptura.) Condicere noue

13 usurpat pro similiter dicere siue assentiri. Ad idolorũ factitatores.) Ante monuimus nempe in scholijs libelli aduersus Hermog. uocabulo factitatoris Tertullianum intelligere factorem, ut factitationis factionem. & factitare esse illi facere. Filio pater procurabat.) Sic sæpe loquitur. ut lib. 1. aduersus Marcionem. Aemulatio autem, inquit, liberando homini procurat. Qui mundum ab angelis & pot.) Notat Valentinianos &

14 simileis alios, Et Procli sectatores ac Seleucianos. Vtiꝗ præter Sophiam fuit.) Sensus est, quum Paulus dicit, Quis illi consilio fuit, intelligit quis præter Sophiam consilio fuit, quæ Sophia illi aderat. Quanta præscribant tibi.) Quanta pro quàm multa, ut & ante in superioribus plus semel. Hoc eum Nathanahel.) Ex Gorziensi coll. scripsimus, Hoc enim Nat. Et infra, Quod qui audit sermones meos. Rursum infra, Et tamen non separantur. Adhuc infra, Quo & ipse filius suspiciens. Quæ in finem Euangelij perseuerant.) Si non est mendum, respicit ad sensum non ad præcedens uerbum, Totam

15 substantiam. Sicut ipse de patris.) Defectiua oratio, qualiter in superioribus sæpe locutus est, Subaudit̃, de eo quod est patris. sic infra, Non scitis, inquit, quod in patris mei me esse oportet? ubi subauditur, rebus. Qui nec substantiua res est quod est spiritus.) Melius, quia nec subst. Et hæc enim substantiæ non sunt.) Respicit ad sensum. Et hæc id est hæ res. Alioqui dicendum erat, Et hæ enim subst. non sunt. Sic alibi sæpenumero lo-

16 quitur. Vndiꝗ enim obducti.) Obducti id est conuicti. Obducendi uerbo frequenter utitur. Iam incipiunt diuidere illos potius quàm unare.) Vnare simplex uerbum usurpat, unde nos adunare dicimus, & coadunare. Quem si non capit configurari.) Capit, ἐνδέχεται, id est contingit siue usuuenit. Et caro passiones suas functa sit.) Fungi

17 cum accusatiuo. De quo quid capit dici.) Capit, id est contingit, ut Græcis ἐνδέχεται. ceu mox diximus. Ita & spiritus dei pati possit. Ex Gorziensi col. scripsimus, Ita & qui pati possit. Item, quia hoc retractatum. Et mox negatiuam particulam insulsimus, Pati pro deo non possumus, nisi spiritus dei sit in nobis. Vbi ante legebatur, Si spiritus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS PRAXEAM LIBER.

VARIE diabolus æmulatus est ueritatem. Adfectauit illam aliquando defendendo concutere. Vnicum dominum uindicat omnipotentem mundi conditorem, ut & de unico hæresim faciat. Ipsum dicit patrem descendisse in uirginem, ipsum ex ea natum, ipsum passum, Deniꝗ ipsum esse Iesum Christum. Excidit sibi coluber, quia Iesum Christum post baptisma Ioannis tentans, ut filiũ dei adgressus est, certus filiũ, deum habere, uel ex ipsis scripturis, de quibus tunc tentationem struebat: Si tu es filius dei, dic ut lapides isti panes fiãt. Itẽ: Si tu es filius dei, deijce te hinc. Scriptum est enĩ, ꝙ mandauit angelis suis super te, utiꝗ Pater, ut te manib. suis tollant, necubi ad lapidẽ pedẽ tuũ offendas. Aut nũquid mendaciũ Euãgelijs exprobrabit, dicens, uiderit Matthæus & Lucas. Ceterũ ego ad ipsum deũ accessi,

Tentationem struere

Verba diaboli

ipsum

ipsum omnipotentē cominus tentaui. Ideo & accesi, ideo & tentaui. Cęterū si filius dei esset, nunc illū fortasse dignarer. Sed cū ipse potius à primordio mendax est: et si quē hominē de suo subornauerit, ut Praxean. Nā iste primus ex Asia hoc genus peruersitatis intulit Romanæ humo, & aliàs inquietus: insuper de iactatione martyrij inflatus, ob solum & simplex & breue carceris tædium: quando & si corpus suum tradidisset exurendum, nihil profecisset, dilectionem dei non habēs, cuius charismata quoq; expugnauit. Nam idem tunc episcopum Romanum agnoscentem iam Prophetias Montani, Priscæ, Maximillæ, & ex ea agnitione pacem ecclesiis Asiæ & Phrygiæ inferentem, falsa de ipsis prophetis & ecclesiis eorum adseuerando, & præcessorum eius autoritates defendendo, coegit & literas pacis reuocare iam emissas, & à proposito recipiendorū charismatū concessare. Ita duo negocia diaboli Praxeas Romæ procurauit, prophetiam expulit, & heresim intulit. Paracletum fugauit, & patrem crucifixit. Fructificauerant auenæ Praxeanæ, hic quoq; superseminatæ, dormiētibus multis in simplicitate doctrinæ: traductæ dehinc per quem deus uoluit, etiam euulsæ uidebantur. Deniq; cauerat pristinū doctor de emendatione sua: & manet chirographū apud Psychicos, apud quos tunc gesta res est, exinde silentiū. Et nos quidem postea agnitio paracleti, atq; defensio, disiunxit à Psychicis. Auenæ uero illæ ubiq; tunc semē excusserāt. Ita aliquandiu per hypocrisin subdola uiuacitate latitauit: & nūc denuo erupit. Sed & denuo eradicabit, si uoluerit dominus, in isto cōmeatu: si quo minus, die suo colligentur omnes adulteræ fruges, & cum cæteris scandalis igni inextinguibili cremabuntur. Itaq; post tempus pater natus, & pater passus: ipse deus dominus omnipotens, Iesus Christus prædicatur. Nos uero & semper, & nunc magis ut instructiores per Paracletum deductorē scilicet omnis ueritatis, unicum quidem deum credimus: sub hac tamē dispensatione quam οἰκονομίαν dicimus, ut unici dei sit & filius sermo ipsius, qui ex ipso processerit, per quem omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil. Hunc missum à patre in uirginem, & ex ea natū hominem & deum, filium hominis & filiū dei, & cognominatū Iesum Christū. Hunc passum, hunc mortuū & sepultum secundum scripturas, & resuscitatū à patre, & in cœlo resumptū, sedere ad dexteram patris, uenturū iudicare uiuos & mortuos. Qui exinde miserit secundum promissionē suam à patre spiritum sanctum paracletū, sanctificatorem fidei eorum qui credunt in patrē & filium & spiritū sanctū. Hanc regulam ab initio Euangelij decucurrisse, etiā ante priores quosq; hereticos, nedum ante Praxean hesternū, probabit tam ipsa posteritas omniū hæreticorū, q ipsa nouellitas Praxeæ hesterni. Quo peræquē aduersus uniuersas hereses iam hinc præiudicatū sit, id esse uerū quodcunq; primū: id esse adulterū, quodcunq; posterius. Sed salua ista præscriptione, ubiq; tamē propter instructionē & munitionē quorundā, dandus est etiā retractatib. locus: uel ne uideat unaquæq; peruersitas, nō examinata, sed præiudicata damnari, maxime hæc, quæ se existimat merā ueritatē possidere, dum unicū deū nō aliàs putat credendū, q si ipsum eundemq; & patrē & filiū & spiritū sanctū dicat: quasi non sic quoq; unus sit omnia, dum ex uno omnia, per substantiæ scilicet unitatem: & nihilo minus custodiatur οἰκονομίας sacramentū, quæ unitatem in trinitatē disponit

Episcopus Romanus Montanizat. Autoritas Romanorum Pontificum

Regula fidei

Nouellitas

Præscriptio

Hoc est dispensationis.

nit,tres dirigens, patrem,& filium, & spiritũ sanctũ. Tres autẽ non statu,sed gradu:nec substantia,sed forma:nec potestate,sed specie:unius autẽ substantiæ,& unius status,& unius potestatis: quia unus deus,ex quo & gradus isti & formæ,& species,in nomine patris & filij & spiritus sancti deputant. Quomodo numerũ sine diuisione patiunt, procedentes tractatus demonstrabũt.

Maior credentiũ pars, simplices, imprudẽtes, & idiotæ

Simplices enim quiq, ne dixerim imprudẽtes & idiotæ (quæ maior semper credentium pars est) quoniã & ipsa regula fidei à pluribus dijs seculi,ad unicum & uerũ deum transfert:non intelligentes unicũ quidem,sed cum sua οἰκονομίᾳ esse credendũ,expauescunt ad οἰκονομίαν. Numerũ & dispositionẽ trinitatis,diuisionẽ præsumunt unitatis,quando unitas ex semetipsa deriuans trinitatẽ,non destruatur ab illa,sed administretur. Itaq duos & tres iam iactitãt à nobis prædicari,se uero unius dei cultores præsumunt:quasi non & unitas inrationaliter collecta hæresim faciat,& trinitas rationaliter expensa,ueritatem 3 cõstituat. μοναρχίαν (inquiunt) tenemus. Et ita sonũ ipsum uocaliter exprimunt etiã Latini, etiã opici, ut putes illos tam bene intelligere μοναρχίαν quàm enunciant. Sed μοναρχίαν sonare student Latini, οἰκονομίαν intelligere nolunt etiam Græci.

Si quid utriusq linguæ præcerpsi

At ego si quid utriusq linguæ præcerpsi, μοναρχίαν nihil aliud significare scio, ꝙ singulare & unicũ imperiũ:non tamẽ præscribere monarchiã,ideo, quia unius sit eius cuius sit, aut filiũ nõ habere, aut ipsum se sibi filiũ fecisse, aut monarchiã suam non per quos uelit administrare. Atquin nullã dico dominationẽ ita unius sui esse,ita singularẽ,ita monarchiam, ut non etiam per alias proximas personas administret, quas ipsa prospexerit officiales sibi. Si uero & filius fuerit ei,cuius monarchia sit, non statim diuidi eam,& monarchiã esse desinere,si particeps eius adsumatur & filius:sed proinde illius esse principaliter à quo cõmunicatur in filiũ:& dum illius est,proinde monarchiam esse quæ à duobus tam unicis continetur. Igitur si & monarchia diuina per tot legiones et exercitus angelorũ administratur sicut scriptum est:Milies centies centena milia adsistebãt ei,& milies centena milia apparebant ei:

ἐλειτούργουν αὐτῷ ministrabant ei

nec ideo unius esse desiit,ut desinat monarchia esse,quia per tanta milia uirtutũ procuratur:quale est ut deus diuisionẽ & dispersionẽ pati uideatur in filio & in spiritu sancto,secundũ & tertiũ sortitis locũ, tam consortibus substãtiæ patris,quas nõ patitur in tot angelorũ numero, & quidẽ tam alienorũ à substãtia patris? Mẽbra,& pignora,& instrumenta,& ipsam uim, ac totum censum monarchiæ, euersionẽ deputas eius: non recte.

Totus census Monarchiæ

Malo te ad sensum rei,quàm ad sonum uocabuli exerceas. Euersio enim monarchiæ illa est tibi intelligenda,cum alia dominatio suæ conditionis & proprij status, ac per hoc æmula superducitur: cum alius deus infertur aduersus creatorem. Tunc male,cum plures,secundũ Valentinos & Proclos:tunc in monarchiæ euersionem,cum in creatoris destructionem. Cæterum, qui filium non aliunde deduco,sed de substantia patris,nihil facientem sine patris uoluntate,omnem à patre consecutum potestatem,quomodo possum de fide destruere monarchiam, quam à patre filio traditam, in filio seruo?

Spiritus S.

Hoc mihi & in tertium gradum dictum sit,quia spiritum non aliunde puto, quàm à patre per filium. Vide ergo ne tu potius monarchiam destruas, qui dispositionem & dispensationẽ eius euertis in tot nominibus constitutã, in quot deus uoluit. Adeo

οἰκονομίαν

autem

autem manet in suo statu, licet trinitas inferatur, ut etiam restitui habeat patri à filio. Siquidem Apostolus scribit de ultimo fine, cum tradiderit regnũ deo & patri. Oportet enim eum regnare usq; dum ponat inimicos eius deus sub pedes ipsius, scilicet secundũ psalmũ: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellũ pedum tuorum. Cùm autem subiecta erũt illi omnia, absq; eo qui ei subiecit omnia, tunc & ipse subijcietur illi, qui ei subiecit omnia, ut sit deus omnia in omnibus. Videmus igitur non obesse monarchiæ filium, & si hodie apud filium est: quia & in suo statu est apud filium, & cum suo statu restituetur patri à filio: Ita eam nemo hoc nomine destruet, si filium admittat, cui & traditam eam à patre, & à quo quandoq; restituendam patri constat. Hoc uno capitulo epistolæ Apostolicæ potuimus iam & patrem & filium ostendisse duos esse, prȩterquam ex nominibus patris & filij, etiam ex eo quod qui tradidit regnũ, & cui tradidit, item qui subiecit, & cui subiecit, duo sint necesse est. Sed quia duos unum uolunt esse, ut idem pater & filius habeatur, oportet & totũ de filio examinari, an sit, & qui sit, & quomodo sit: & ita res ipsa formã suam scripturis & interpretationibus earũ patrocinantibus uindicabit. Aiunt quidem & Genesim in Hebraico ita incipere: In principio deus fecit sibi filiũ. Hoc ut firmũ non sit, alia me argumenta deducunt ab ipsa dei dispositione, qua fuit ante mundi cõstitutionẽ, adusq; filij generationem. Ante omnia enim deus erat solus, ipse sibi & mũdus & locus & omnia. Solus autẽ: quia nihil extrinsecus præter illum. Cæterũ ne tunc quidẽ solus: habebat enim secum, quam habebat in semetipso, rationẽ suam scilicet. Rationalis enim deus, & ratio in ipso prius: & ita ab ipso omnia. Quæ ratio, sensus ipsius est. Hanc Græci λόγον dicunt, quo uocabulo etiã sermonẽ appellamus. Ideoq; iam in usu est nostrorũ per simplicitatẽ interpretationis, Sermonẽ dicere in primordio apud deũ fuisse, cum magis rationẽ cõpetat antiquiorẽ haberi: quia non sermonalis à principio, sed rationalis deus etiã ante principiũ: & quia ipse quoq; sermo ratione cõsistens, priorẽ eam ut substantiã suam ostendat. Tamen & sic, nihil interest. Nam & si deus nondũ sermonẽ suum miserat, proinde eum cum ipsa & in ipsa ratione intra semetipsum habebat, tacite cogitando & disponendo secum, quæ per sermonem mox erat dicturus. Cum ratione enim sua cogitans atq; disponẽs sermonẽ eam efficiebat, quam sermone tractabat. Idq; quo facilius intelligas ex teipso, à me recognosce, ut ex imagine & similitudine dei, quo habeas & tu in temetipso rationem, qui es animal rationale, à rationali scilicet artifice non tantũ factus, sed etiã ex substantia ipsius animatus. Vide cum tacitus tecum ipse cõgrederis ratione, hoc ipsum agi intra te, occurrente ea tibi cum sermone ad omnem cogitatus tui motum, & ad omnem sensus tui pulsum. Quodcunq; cogitaueris, sermo est: quodcunq; senseris, ratio est. Loquaris illud in animo, necesse est: & dum loqueris, conlocutorem pateris sermonem, in quo inest hæc ipsa ratio, qua cum eo cogitans loquaris, per quem loquens cogitas. Ita secundus quodammodo in te est sermo per quem loqueris cogitando, & per quem cogitas loquendo, ipse sermo alius est. Quanto ergo plenius hoc agitur in deo, cuius tu quoq; imago & similitudo censeris, quod habeat in se etiam tacendo rationem, & in ratione sermonem? Possum itaq; non temere præstruxisse, & tunc

Ratio λόγος Sermo

Homo

4

deum

deum ante uniuersitatis cõstitutionem solum non fuisse, habentem in semetipso proinde rationem, & in ratione sermonem, quem secundum à se faceret agitando intra se. Hæc uis & hæc diuini sensus dispositio, apud scripturas etiam in Sophiæ nomine ostẽditur. Quid enim sapientius ratione dei, siue sermone? Itaq; Sophiam quoq; exaudi, ut secundam personã conditam. Primo dominus creauit me initium uiarum in opera sua, prius quàm terram faceret, prius quàm montes collocarentur: ante omnes autem colles generauit me: in sensu suo scilicet condens & generans. dehinc adsistentem eam ipsa separatione cognosce: Cum pararet, inquit, cœlum, aderam illi simul. Et quom fortia faciebat super uentos, quę sursum nubila: & quom tutos ponebat fontes eius quæ sub cœlo, ego eram cum illo compingens, ego eram ad quam gaudebat: cottidie autem oblectabar in persona ipsius. Nam ut primum deus uoluit ea quæ cum Sophiæ ratione & sermone disposuerat intra se, in substãtias & species suas ædere, ipsum primum protulit sermonem, habentẽ in se indiuiduas suas rationes Sophiam, ut per ipsum fierent uniuersa per quem erant cogitata atq; disposita, imò & facta iam, quantum in dei sensu. Hoc enim eis deerat, ut coram quoq; in suis speciebus atq; substantijs cognoscerentur & tenerentur. Tunc igitur etiam ipse sermo speciem & ornatum suum sumit, sonum & uocem, cum dicit deus: Fiat lux. Hæc est natiuitas perfecta sermonis, dum ex deo procedit: conditus ab eo primum ad cogitatum in nomine Sophiæ: Dominus condidit me initium uiarum. Dehinc generatus ad effectum: Cum pararet cœlum, aderam illi. Exinde eum parem sibi faciens, de quo procedendo filius factus est, Primogenitus, ut ante omnia genitus: & unigenitus, ut solus ex deo genitus: proprie de uulua cordis ipsius, secundum quod & pater ipse testatur: Eructauit cor meum sermonem optimum. Ad quem deinceps gaudens, proinde gaudentem persona illius: Filius meus es tu, ego hodie genui te, & ante luciferum genui te. Sic & filius ex sua persona profitetur patrem in nomine Sophiæ: Dominus condidit me initium uiarum in opera sua. Ante omnes autem colles generauit me. Nam si hic quidem Sophia uidetur dicere conditam se à domino in opera & uias eius: alibi autem per sermonem ostenditur omnia facta esse, & sine illo nihil factum, sicut & rursum: Sermone eius cœli confirmati sunt, & spiritu eius omnes uires eorum: utiq; eo spiritu qui sermoni inerat: apparet unam eandemq; uim esse nunc in nomine Sophiæ, nunc in appellatione sermonis, quæ initium accepit uiarum in dei opera, & quæ cœlum confirmauit: per quam omnia facta sunt, & sine qua nihil factum est. Nec diutius de isto: quasi non ipse sit sermo, & in Sophiæ, & in rationis, & in omnis diuini animi & spiritus nomine, qui filius factus est dei, de quo prodeundo generatus est. Ergo, inquis, das aliquam substantiam esse Sermonem, spiritu & Sophiæ traditione constructã? Planè. Non uis enim eum substantiuum habere in re per substantiæ proprietatem, ut res & persona quædam uideri possit: & ita capiat secundus à deo constitutus duos efficere, patrem & filium, deum & sermonem. Quid est enim dices sermo, nisi uox & sonus oris, & (sicut Grammatici tradunt) aer offensus, intelligibilis auditu, cæterum uacuũ nescio quid, & inane, & incorporale? At ego nihil dico de deo inane & uacuum prodire potuisse, ut non de inani & uacuo prolatum: nec

Sophia

Primogenitus Vnigenitus

5

Sophia Sermo

6

Sermo iuxta definitionem Grammaticorum

carere

carere substantia, quod de tanta substantia processit, & tantas substantias fecit: fecit enim & ipse quæ facta sunt per illũ. Quale est ut nihil sit ipse, sine quo nihil factum est: ut inanis solida, & uacuus plena, & incorporalis corporalia sit operatus? Nam & si potest aliquando quid fieri diuersum eius per quod fit, nihil tamen potest fieri per id quod uacuum & inane est. Vacua & inanis res est sermo dei, qui filius dictus est, qui ipse deus cognominatus est: Et sermo erat apud deum, et deus erat sermo? Scriptum est: Non sumes nomen dei inuanum. Hic certe est, qui in effigie dei constitutus, non rapinam existimauit esse se æqualẽ deo. In qua effigie dei? utiq; in alia, non tamẽ in nulla. Quis enim negabit deũ corpus esse, & si deus spiritus est? spiritus enim corpus sui generis in sua effigie. Sed & si inuisibilia illa quæcũq; sunt, habẽt apud deum & suum corpus, & suam formã, per quæ soli deo uisibilia sunt, quanto magis quod ex ipsius substantia missum est, sine substantia non erit? Quæcũq; ergo substãtia sermonis fuit, illam dico personam, & illi nomẽ filij uindico: & dum filium agnosco, secundum à patre defendo. Hoc si qui putauerit me προβολὴν aliquam introducere, id est prolationem rei alterius ex altera, quod facit Valentinus, alium atq; alium æonem de æone producens: primo quidem dicam tibi, non ideo non utatur & ueritas uocabulo isto, & re ac censu eius, quia & hæresis utitur: imò hæresis potius ex ueritate accepit, quod ad mendacium suum strueret. Prolatus est sermo dei an non? Hic mecũ gradum fige. Si prolatus est, cognosce probolen ueritatis, & uiderit hæresis si quid de ueritate imitata est. Iam nunc quæritur, quis quomodo utatur aliqua re, & uocabulo eius. Valentinus probolas suas discernit & separat ab autore: & ita longe ab eo ponit, ut Aeon patrem nesciat. Deniq; desiderat nosse, nec potest: imò & penè deuoratur & dissoluitur in reliquam substantiam. Apud nos autem solus filius patrem nouit, & sinum patris ipse exposuit, & omnia apud patrem audiuit & uidit, & quæ mandatus est à patre, ea & loquitur. Nec suam, sed patris perfecit uoluntatẽ: quam de proximo, imò de initio nouerat. Quis enim scit quæ sint in deo, nisi spiritus qui in ipso est? sermo autẽ spiritu structus est, & ut ita dixerim, sermonis corpus est spiritus. Sermo ergo & in patre semper, sicut dicit: Ego in patre. Et apud deum semper, sicut scriptũ est: Et sermo erat apud deum. Et nunq; separatus à patre, aut alius à patre: quia Ego & pater unum sumus. Hæc erit probola ueritatis, custos unitatis, quà prolatum dicimus filium à patre, sed non separatũ. Protulit enim deus sermonẽ, quemadmodum etiam paracletus docet: Sicut radix fruticem, & fons fluuiũ, & sol radium. Nam & istæ species probolæ sunt earum substantiarũ, ex quibus prodeunt. Nec dubitauerim filium dicere, & radicis fruticem, & fontis fluuiũ, & solis radium: quia omnis origo parens est: & omne quod ex origine profertur, progenies est: multo magis sermo dei, qui etiam propriè nomen filij accepit: nec frutex tamen à radice, nec fluuius à fonte, nec radius à sole discernitur, sicut nec à deo sermo. Igitur secundũ horum exemplorũ formã, profiteor me duos dicere, deum & sermonẽ eius, patrem & filium ipsius. Nam & radix & frutex duæ res sunt, sed cõiunctæ. Et fons & flumen duæ species sunt, sed indiuisæ. Et sol & radius duæ formæ sunt, sed cohærentes. Omne quod prodit ex aliquo, secundũ sit eius necesse est de quo prodit, non ideo tamen est separatum

Diuersum eius pro diuersum ab eo Ironia

Corpus uocat substantiam

Quæcunq; qualiscunq;

προβολή

Mandatus est, id est iussus

ratum. Secundus autem ubi est, duo sunt. Et tertius ubi est, tres sunt. Tertius enim est spiritus à deo & filio, sicut tertius à radice fructus ex frutice. Et tertius à fonte, riuus ex flumine. Et tertius à sole, apex ex radio. Nihil tamē à matrice alienatur, à qua proprietates suas ducit. Ita trinitas per consertos & connexos gradus à patre decurrens, & monarchiæ nihil obstrepit, & οἰκονομίας statum protegit. Hanc me regulam professum, qua inseparatos ab alterutro patrem & filium & spiritum testor, tene ubiq́: & ita quid quomodo dicatur, agnosces. Ecce enim dico aliū esse patrem, & aliū filium, & alium spiritū. Male accepit idiotes quisq́ aut peruersus hoc dictū, quasi diuersitatē sonet, & ex diuersitate separationē protēdat, patris & filij & spiritus. Necessitate autem hoc dico, cum eundem patrē & filium & spiritū contendunt, aduersus οἰκονομίαν monarchiæ adulantes, non tamē diuersitate alium filium à patre, sed distributione: nec diuisione alium, sed distinctione: quia non sit idem pater & filius, uel modulo alius ab alio. Pater enim tota substantia est, filius uero deriuatio totius & portio, sicut ipse profitetur: Quia pater maior me est. A quo & minoratus canitur in Psalmo, modicū quid, citra angelos. Sic et pater alius à filio, dum filio maior: dum alius qui generat, alius qui generatur: dum alius qui mittit, alius qui mittitur: dum alius qui facit, alius per quē fit. Bene quod & dominus usus hoc uerbo in persona Paracleti, non diuisionē significauit, sed dispositionem: Rogabo enim, inquit, patrem, & alium aduocatum mittet uobis, spiritum ueritatis. Sic alium à se Paracletū, quomodo & nos à patre alium filium, ut tertium gradum ostenderet in Paracleto, sicut nos secundum in filio, propter οἰκονομίας obseruationem. Ipsum quod pater & filius dicuntur, nonne aliud ab alio est? Vtiq́ enim omnia quod uocantur, hoc erunt: & quod erunt, hoc uocabuntur: & permiscere se diuersitas uocabulorū non potest omnino: quia nec rerum, quarum erunt uocabula. Est est, non non: nam quod amplius est, hoc à malo est. Ita aut pater aut filius est, & neq́ dies eadem & nox, neq́ pater idem & filius, ut sint ambo unus & utrunq́ alter: quod uanissimi isti Monarchiani uolunt, ipse se, inquiunt, filiū sibi fecit. Atquin pater filium facit, & patrē filius. Et qui ex alterutro fiunt, à semetipsis sibi fieri nullo modo possunt, ut pater se sibi filium faciat, & filius se sibi patrē præstet. Quæ instituit deus, etiam ipse custodit. Habeat necesse est pater filium, ut pater sit & filius patrē, ut filius sit. Aliud est autem habere, aliud esse. Verbi gratia, ut maritus sim, habeam oportet uxorē, non ipse mihi ero uxor. Sic etiam, ut pater sim, filium habeo, non ipse mihi ero filius. Et ut filius sim, patrem habeo, non ipse mihi ero pater. Quæ enim me faciunt, si habuero: tunc ero pater, si filium habeam: Filius ero, si patrem: porrò si ipse ero quid eorū, iam non habeo quod ipse ero: nec patrem, quia ipse ero pater: nec filium, quia ipse ero filius. In quantū autē alterū ex his habere me oportet, alterū esse: in tantū si utrunq́ fuero, alterū non ero, dum alterum non habeo. Si enim ipse ero filius qui & pater, iam non habeo filium, sed ipse sum filius. Non habendo autem filium, dum ipse sum filius, quomodo pater ero? Habere enim filium debeo, ut pater sim. Non sum ergo filius, quia patrē non habeo qui facit filium. Æquè si ipse sum pater qui & filius, iam non habeo patrē, sed ipse sum pater. Non habendo autē patrē, dum ipse sum pater, quomodo filius ero? Habere enim patrem

Hic & alibi cautè legendus Tertullianus, & ab orthodoxis scriptoribus standum

Monarchiani hæretici

debeo,ut filius sim. Non ergo ero pater, quia filium non habeo, qui facit patrem. Hoc erit totum ingenium diaboli, alterum ex altero excludere, dum utrunque in unum sub monarchiæ fauore concludens, neutrum haberi facit. Vt & pater non sit, qui scilicet filiũ non habet. Et filius non sit, qui æquè patrem non habet. Dum enim pater est, filius non erit. Sic monarchiã tenent, qui nec patrem nec filium continent. Sed nihil deo difficile. Quis hoc nesciat? & impossibilia apud seculum, possibilia apud deum quis ignoret? Et stulta mundi elegit deus, ut confundat sapientia. Legimus omnia. Ergo, inquiunt, difficile non fuit deo, ipsum se & patrem & filium facere, aduersus traditam formam rebus humanis. Nam & sterilem párere cõtra naturam difficile deo non fuit, sicut nec uirginẽ. Planè nihil deo difficile, Sed si tam abrupte in præsumptionibus nostris hac sententia utamur, quiduis de deo confingere poterimus, quasi fecerit, quia facere potuerit. Non autẽ quia omnia potest facere, ideoque credendum est illum fecisse, etiam quod non fecerit. Sed an fecerit requirendum. Potuit, ita saluus sim, deus pennis hominem ad uolandum instruxisse, quod & miluis præstitit: non tamen quia potuit, statim & fecit. Potuit & Praxean, & omnes pariter hæreticos statim extinxisse, non tamen quia potuit, extinxit. Oportebat enim & miluos esse, & hæreticos: oportebat & patrem crucifigi. Hac ratione erit aliquid & difficile deo, id scilicet quodcunque non fecerit, non quia non potuerit, sed quia noluerit. Dei enim posse, uelle est: & non posse, nolle, quod autẽ uoluit, & potuit, & ostendit. Ergo quia si uoluit semetipsum sibi filium facere, potuit: & quia si potuit, fecit: tunc probabis illum & potuisse & uoluisse, si probaueris illũ fecisse. Probare autẽ tam apertè debebis ex scripturis, quàm nos probamus illum sibi filiũ fecisse sermonẽ suum. Si enim filium nominat, filius aũt non alius erit quàm qui ex ipso prodijt, Sermo autem prodijt ex ipso, hic erit filius, non ipse de quo prodijt. Non enim ipse prodijt ex semetipso. Porrò qui eundem patrẽ dicis & filium, eundem & protulisse ex semetipso facis, & prodisse quod deus est. Si potuit fecisse, non tamen fecit. Aut exhibe probationẽ quam expostulo meæ similẽ, id est sic scripturas eundem filiũ & patrem ostendere, quemadmodũ apud nos distinctè pater & filius demonstrant, distinctè, inquã, non diuisè, sicut ego profero dictum à deo: Eructuauit cor meum sermonẽ optimũ. Hæc tu contra opponas, alicubi dixisse deum: Eructuauit me cor meum sermonẽ optimum: ut ipse sit, qui & eructuauit, & quod eructuauit: & ipse, qui protulerit, & qui prolatus sit, si ipse est & sermo & deus. Ecce ego propono patrem filio dixisse, Filius meus es tu, ego hodie generaui te. Si uelis ut credam ipsum esse patrem & filium, ostẽde sic pronunciatũ alibi: Dominus dixit ad se filius meus sum ego, ego hodie generaui me: proinde, & ante luciferum generaui me. Et dominus condidi me initiũ uiarũ in opera mea, ante omnes autẽ colles generaui me, & si qua alia in hunc modum sunt. Quem autem uerebatur deus dominus uniuersitatis, ita pronunciare, si ita res erat: an uerebatur ne nõ crederetur si simpliciter se & patrem & filiũ pronunciasset? Vnũ tamen ueritus est, mentiri. Veritus autem semetipsum et suam ueritatem. Et ideo ueracẽ deum credens, scio illũ non aliter quàm disposuit pronunciasse, nec aliter disposuisse quàm pronunciauit. Tu porrò eum mendacẽ efficias & fallacẽ & deceptorẽ fidei huius, si

Argumentũ Monarchianorum, deo nihil esse difficile

8

9

cum ipse esset sibi filius, alij dabat filij personam: quando scripturæ omnes & demonstrationem & distinctionem trinitatis ostẽdant. A quibus & præscriptio nostra deducitur, non posse unum atq; eundem uideri qui loquitur, & de quo loquitur, et ad quem loquitur: quia neq; peruersitas, neq; fallacia deo congruat, ut cum ipse esset ad quem loquebatur, ad alium potius & non ad se metipsum loquatur. Accipe igitur & alias uoces patris de filio per Esaiam: Ecce filius meus quem elegi, dilectus meus in quem bene sensi. Ponam spiritum meum super ipsum, & iudicium Nationibus annunciabit. Accipe & ad ipsum: Magnum tibi est ut uoceris filius meus ad statuendas tribus Iacob, & ad conuertendam dispersionẽ Israelis. Posui te in lucem Nationũ, ut sis salus in extremum terræ. Accipe nũc & filij uoces de patre: Spiritus domini super me, quapropter unxit me ad euangelizandũ hominibus. Itẽ in psalmo ad patrem de eodem: Ne dereliqueris me, donec annunciem brachiũ tuum natiuitati uniuersæ uenturæ. Item in alio: Domine quid multiplicati sunt, qui comprimunt me. Sed & omnes penè psalmi, Christi personam sustinẽt: filium ad patrem, id est Christum ad deum uerba facientẽ repræsentant. Animaduerte etiã spiritũ loquentẽ ex tertia persona de patre & filio: Dixit dominus domino meo, sede ad dexterã meam, donec ponam inimicos tuos scabellũ pedum tuorum. Item per Esaiam: Hæc dicit dominus domino meo Christo. Item per eundem ad patrẽ de filio: Domine quis credidit auditui nostro, & brachium domini cui reuelatũ est? Annunciauimus de illo, sicut puerulus, sicut radix in terra sitienti, & non erat forma eius, nec gloria. Hæc pauca de multis. Nec enim affectamus uniuersas scripturas euoluere, cũ & in singulis capitulis plenam maiestatẽ & autoritatẽ contestantes, maiorẽ congressum in retractatibus habeamus. His itaq; paucis, tam manifeste distinctio trinitatis exponit. Est enim ipse qui pronunciat, spiritus, & pater ad quem pronunciat, & filius de quo pronunciat. Sic & cætera quæ nunc ad patrem de filio, uel ad filium, nunc ad filium de patre, uel ad patrẽ, nunc ad spiritũ pronunciantur, unamquanq; personam in sua proprietate constituunt. Si te adhuc numerus scandalizat trinitatis quasi non connexæ in unitate simplici, interrogo quomodo unicus & singularis pluraliter loquitur: Faciamus hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã, cum debuerit dixisse, Faciã hominẽ ad imaginẽ & similitudinem meam, utpote unicus & singularis? sed & in sequentibus: Ecce Adam factus est tanq; unus ex nobis, Fallit aut ludit, ut cum unus, & solus, & singularis esset, numerose loqueretur: aut nunquid angelis loquebatur ut Iudei interpretantur, quia nec ipsi filium agnoscunt: an quia ipse erat pater, filius, spiritus, ideo pluralẽ se præstans, pluraliter sibi loquebatur? imò quia iam adhærebat illi filius secũda persona sermo ipsius: & tertia, spiritus in sermone, ideo pluraliter pronunciauit, Faciamus, & Nostrã, & Nobis. Cũ quibus enim faciebat hominẽ, & quibus faciebat similem, filio quidem qui erat induiturus hominem, spiritu uero qui erat sanctificaturus hominẽ, quasi cum ministris et arbitris ex unitate trinitatis loquebat. Deniq; sequens scriptura distinguit inter personas. Deus hominem, ad imaginem dei fecit illum. Cur non suam, si unus qui faciebat, & non erat ad cuius faciebat. Erat aũt ad cuius imaginem faciebat: ad filij scilicet, qui homo futurus certior & uerior, imaginẽ suam fecerat

Psalmi

Faciamus. Ad imaginem & similitudinem nostram. Ex nobis

Cum ministris & arbitris

ferens

cerat dici hominẽ qui tũc de limo formari habebat, imago uero et similitudo. Sed & in antecedentibus operibus mundi quomodo scriptũ est? Primũ quidem nondum filio apparente, et dixit deus: Fiat lux, & facta est, ipse statim sermo lux uera quæ illuminat hominem uenientem in hunc mundum, & per illum mundialis quoq; lux. Exinde aũt in sermone Christo assistente & ammi nistrante deus uoluit fieri, & deus fecit, & dixit deus, Fiat firmamentũ, & fecit deus firmamentũ, & dixit deus: Fiant luminaria, et fecit deus luminare maius & minus. Sed & cætera utiq; idem fecit qui & priora, id est sermo dei, per quem omnia facta sunt, & sine quo factũ est nihil. Qui si ipse deus est, secundum Ioannẽ, deus erat sermo, habes duos: alium dicentẽ ut fiat, alium facientem. Aliũ aũt quomodo accipere debeas iam professus sum, personæ, nõ substantiæ nomine, ad distinctionẽ, non ad diuisionẽ. Ceterũ ubiq; teneo unam substantiam in tribus cohærentibus. Tamen aliũ dicã oportet ex necessitate sensus, eum qui iubet, & eum qui facit. Nam nec iuberet si ipse faceret, dum iuberet fieri per eum. Tamen iubebat, haud sibi iussurus si unus esset: aut sine iussu facturus, quia non expectasset ut sibi iuberet. Ergo, inquis, si deus dixit, & deus fecit, si alius deus dixit, & alius fecit, duo dij prædicantur. Si tam durus es, puta interim: & ut adhuc amplius hoc putes, accipe & in psalmo duos deos dictos: Thronus tuus deus in æuũ, uirga regni tui. Dilexisti iustitiã & odisti iniquitatẽ, propterea unxit te deus, deus tuus. Si ad deũ loquit̃, & unctũ deũ à deo affirmat, sed hic duos deos pro uirga regni tui. Inde & Esaias ad personã Christi, & Seboin, inquit, uiri elati ad te transibũt, & post te sequentũ uincti manib. & te adorabũt, quia in te deus est. Tu em̃ es deus noster, & nesciebamus, deus Israelis. Et hic em̃ dicendo, deus in te & tu deus, duos proponit qui erãt in Christũ & spiritũ. Ipsum plus est quod in Euãgelio totidẽ inuenies: In principio erat sermo, et sermo erat apd' deũ, et deus erat sermo. Vnus qui erat, & alius penes quẽ erat. Sed & nomẽ domini in duobus lego. Dixit dominus domino meo, sede ad dexterã meã. Et Esaias hęc dicit: Domine quis credidit auditui nostro, & brachiũ domini cui reuelatũ est? Brachiũ enim suum non dixisset, si non dominũ patrẽ, & dominũ filiũ intelligi uellet. Etiã adhuc antiquior Genesis: Et pluit dominus super Sodomam & Gomorrã sulphur & ignẽ de cœlo à domino. Hæc aut nega scripta, aut quis es, ut non putes accipienda quemadmodũ scripta sunt, maxime quæ non in allegorijs & parabolis, sed in definitionibus certis & simplicibus habent sensum? Quod si ex illis es qui tunc dominũ non sustinebant dei se filiũ ostendentẽ, ne eum dominũ crederet, recordare tu cum illis scriptũ esse: Ego dixi, uos dij estis, & filij altissimi. Et stetit deus in ecclesia deorũ, ut si homines per fidẽ filios dei factos, deos scriptura pronunciare non timuit, scias illam multo magis uero & unico dei filio dei nomen iure contulisse. Ergo, inquis, prouocabo te ut hodie quoq; ex autoritate istarũ scripturarũ cõstanter duos deos & duos dominos prædices. Absit. Nos enim qui & tempora & causas scripturarũ per dei gratiã inspicimus, maxime Paracleti non hominũ discipuli, duos quidẽ definimus Patrẽ & filiũ, & iam tres cum Spiritu sancto, secundũ rationẽ œconomiæ, quæ facit numerũ: ne (ut uestra peruersitas infert) pater ipse credat̃ natus & passus: quod non licet credi, quoniam non ita traditũ est. Duos tamen

Mundialis lux

Alius

Sermo

Dij dicuntur homines per fidem filij dei facti

10

deos & duos dominos nunq̃ ex ore nostro proferimus, non quasi non & pater deus, & filius deus, & spiritus deus, & deus unusquisq;: sed quoniã retro & duo dij & duo domini prædicabant, ut, ubi uenisset Christus, & deus agnosceret, & dominus uocaret, quia filius dei & domini. Si enim una persona & dei & domini in scripturis inueniret, merito Christus non esset admissus ad nomẽ dei, & ad domini. Nemo enim alius preter unus deus & unus dominus prædicabatur, & futurũ erat ut ipse pater descẽdisse uideretur, quia unus deus et unus dominus legebatur: & tota œconomia eius obumbraretur, quę in materiã fidei prospecta atq; dispensata est. At ubi uenit Christus & cognitus est à nobis, quod ipse qui numerũ retro fecerat factus secundus à patre, & cũ spiritu tertius, & iã pater per ipsum plenius manifestatus, redactũ est iam nomẽ dei & domini in unione. Et quia Nationes à multitudine idolorũ trãsirent ad unicũ deũ, ut differẽtia cõstitueret inter cultores unius, & plurimæ diuinitatis. Nã & lucere in mundo Christianos oportebat ut filios lucis, lumen mundi unũ & deũ & dominũ colentes & nominantes. Cæterũ si ex cõscientia qua scimus dei nomẽ & domini, & patri & filio & spiritui cõuenire, deos & dominos nominaremus, extinxissemus faces nostras etiã ad martyria timidiores, quibus euadendi quaq; patet occasio iurantibus statim per Deos & Dominos, ut quidã hęretici, quorũ dij plures. Itaq; deos omnino non dicam, nec dominos, sed Apostolũ sequar, ut si pariter nominandi fuerint pater & filius, deũ patrẽ appellẽ, & Iesum Christũ dominũ nominẽ. Solũ aũt Christum potero deũ dicere sicut idem Apostolus. Ex quibus Christus, qui est, inquit, deus super omnia benedictus in æuum omne. Nam & radium solis seorsum solem uocabo, solem autem nominans cuius est radius, non statim, & radium solem appellabo. Nam & si soles duos faciam, tamen & solem & radiũ eius tam duas res & duas species unius & indiuisæ substãtiæ numerabo, quàm deum & sermonem eius, quàm patrem & filium. Adhuc & illa nobis regula adsistit duos uindicantibus patrem & filium, quæ inuisibilem deum determinauit. Cum enim Moyses in Aegypto desiderasset domini conspectum dicens: Si ergo inueni gratiã coram te, manifesta mihi te, ut cognoscenter uideam te: non potes uidere, inquit, faciem meam. Non enim uidebit homo faciẽ meã & uiuet, id est morietur qui uiderit. Inuenimus enim & à multis deum uisum, & neminẽ tamẽ eorũ qui eum uiderant mortuũ. Visum quidem deum secundũ hominũ capacitates, non secundũ plenitudinem diuinitatis. Nam Patriarchæ deum uidisse referuntur, ut Abrahã & Iacob. Et prophetæ ut Esaias, ut Ezechiel, & tamen mortui non sunt. Igitur aut mori debuerãt si eum uiderant, Deũ enim nemo uidebit & uiuet: aut si deũ uiderunt & mortui non sunt, scriptura mentitur, deum dixisse, faciem meam homo si uiderit, non uiuet. Aut scriptura mentitur cũ inuisum aut cũ uisum deũ profert. Iam ergo alius erit qui uidebatur, quia non potest idẽ inuisibilis definiri qui uidebatur: & cõsequens erit ut inuisibilẽ patrẽ intelligamus pro plenitudine maiestatis, uisibilẽ uero filiũ agnoscamus pro modulo deriuationis: sicut nec solem nobis cõtemplari licet quantũ ad ipsam substantiæ summã quæ est in cœlis, radiũ aũt eius toleramus oculis pro tẽperatura portionis quæ in terrã inde porrigitur. Hic ex diuerso uolet aliquis etiam filiũ inuisibilem cõtendere, ut sermo-

Cultores plurimæ diuinitatis Gentiles: Christiani, filij lucis

γνωστῶς

Inuisibilis pater Visibilis filius Simile

ut ſermonem, ut ſpiritum: & dum unicam conditionem patris & filij uindicat, unum potius atq; eundem confirmare patrem & filium. Sed diximus ſcripturam differētiæ patrocinari, per uiſibilis & inuiſibilis diſtinctionem. Nam & illud adijciunt ad argumentationem. Quod ſi filius tunc ad Moyſen loquebatur ipſe faciem ſuam nemini uiſibilem pronunciaret, quia ſcilicet ipſe inuiſibilis pater fuerit in filij nomine. Ac per hoc ſic eundem uolunt accipi & uiſibilem & inuiſibilem, quomodo eundem patrem & filium: quoniam & paulo ſupra, antequam faciem Moyſi negaſſet, ſcriptum ſit, dominum ad Moyſen locutum coràm, uelut ſi quis loquatur ad amicum ſuum, non minus quàm & Iacob: Ego uidi, inquit, dominum facie ad faciem. Ergo uiſibilis & inuiſibilis idem. Et quia idem utrumq;, ideo & ipſe pater inuiſibilis, quia & filius uiſibilis. Quaſi non expoſitio ſcripturæ quæ fit à nobis, filio competat, patre ſepoſito in ſua uiſibilitate. Dicimus enim & filium ſuo nomine eatenus inuiſibilem quâ ſermo & ſpiritus dei ex ſubſtantiæ conditione iam nunc, & quia deus & ſermo & ſpiritus: uiſibilem autem fuiſſe ante carnem eo modo quo dicit ad Aaron, & Mariam: Et ſi fuerit prophetes in uobis, in uiſione cognoſcar illi, & in ſomnio loquar illi, non quomodo Moyſi: os ad os loquar illi in ſpecie, id eſt in ueritate & non in ænigmate, id eſt non imagine, ſicut & Apoſtolus: Nunc uidemus tanquam per ſpeculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Igitur cum Moyſi ſeruat conſpectum ſuum, & colloquium facie ad faciem, in futurum (nam hoc poſtea adimpletum eſt, in montis ſeceſſu, ſicut legimus in Euangelio uiſum cum illo Moyſen colloquentem) apparet retro ſemper in ſpeculo, & ænigmate, & uiſione, & ſomnio deum, id eſt filium dei, uiſum tam prophetis & patriarchis, quàm & ipſi adhuc Moyſi. Et ipſe quidem dominus ſi forte coràm ad faciē loquebatur, nō tamen, ut eſt, homo faciē eius uideret, niſi forte in ſpeculo et in ęnigmate. Deniq; ſi ſic Moyſi locutus eſt dominus ut et Moyſes faciem eius cominus ſciret, quomodo ſtatim atq; ibidem deſiderat faciē eius uidere, quam ſi uideret non deſideraret? Quomodo ęque & dominus negat uideri faciē ſuam poſſe quā oſtenderat, ſi tamē oſtenderat? Aut quæ eſt facies dei, cuius conſpectus negatur, ſi erat quæ uiſa eſt? Vidi, inquit Iacob, deum facie ad faciē, & ſalua facta eſt anima mea. Alia debet eſſe facies, quæ ſi uideatur occidit. Aut nunquid filius quidem uidebatͬ, & ſi facies, ſed ipſum hoc in uiſione, & ſomno, & ſpeculo, & ænigmate: quia ſermo, ſpiritus, niſi imaginaria forma uideri nō poteſt. Faciē aūt ſuam, dicit inuiſibilē patrem. Quis enim pater? num facies erit filij, nomine autoritatis, quā genitus à patre conſequitur? Non enim & de aliqua maiore perſona congruit dicere, facies mea eſt ille homo: & faciem mihi præſtat. Pater, inquit, maior me eſt. Ergo facies erit filij pater. Nam & ſcriptura quid dicit? Spiritus perſonæ eius, Chriſtus dominus. Ergo ſi Chriſtus perſonæ paternæ ſpiritus eſt, merito ſpiritus cuius perſona erat, id eſt patris eius faciē ſuā ex unitate ſcilicet pronunciauit. Mirarer plane an facies filij pater accipi poſsit q eſt caput eius. Caput ēm Chriſti deus. Si hūc articulū quæſtionib. ſcripturæ ueteris nō expediā, de nouo teſtamento ſumam confirmationem noſtræ interpretationis: ne quodcunq; in filiū reputo, in patrem proinde defendas. Ecce enim et in Euangelijs & in Apoſtolis uiſibilem & inuiſibilem deum deprehendo, ſub manifeſta &

perſonali diſtinctione conditionis utriuſq;. Exclamat quodammodo Ioannes: Deum nemo uidit unquã. Vtiq; nec retro. Ademit enim temporis quæſtionem, dicendo dominum nunquam uiſum. Confirmat & Apoſtolus de deo: Quem nemo uidit hominum, ſed nec uideri poteſt, quia ſcilicet morietur qui uidebit. Iidem ipſi Apoſtoli & uidiſſe ſe Chriſtum, & contrectaſſe teſtantur. Porrò ſi ipſe eſt Chriſtus pater & filius, quomodo uiſus eſt, & inuiſus? Ad hanc diuerſitatem uiſi & inuiſi in unum conferendam, quis ex diuerſo non argumentabitur, recte utrumque dictum, uiſibilem quidem in carne, inuiſibilem uero ante carnem: ut idem ſit pater inuiſibilis ante carnem, qui & filius uiſibilis in carne? Atquin ſi idem ante carnem inuiſibilis, quomodo uiſus etiam retro inuenitur ante carnem? Æque ſi idem poſt carnem uiſibilis, quomodo & nunc inuiſibilis pronunciatur ab Apoſtolis, niſi quia alius qui & retro uiſus in ęnigmate, plenius uiſibilem caro effecit, ſermo ſcilicet qui & caro factus, eſt alius: quem nunquam quiſquam uidit niſi pater, ſcilicet cuius eſt ſermo. Deniq; inſpiciamus quem Apoſtoli uiderint. Quod uidimus, inquit Ioannes, quod audiuimus, oculis noſtris uidimus, & manus noſtræ contrectauerunt, de ſermone uitæ. Sermo enim uitæ caro factus, & auditus, & uiſus, & contrectatus, quia caro, qui ante carnem ſermo tantum in primordio apud deum patrem, nõ pater apud ſermonẽ. Nam & ſi deus ſermo, ſed apud deum, quia ex deo deus, quia cum patre apud patrem. Et uidimus gloriã eius tanquam unigeniti à patre, utiq; filij: ſcilicet uiſibilis, glorificati à patre inuiſibili. Et ideo quoniam ſermonem dei, deum dixerat, ne adiuuaret aduerſariorum præſumptionem, quaſi patrem ipſum uidiſſet, diſtinguendũ inter inuiſibilem patrem & filium uiſibilem, ſuperdicit ex abundanti: Deum nemo uidit unquam. Quem deum? Sermonem? Atquin uidimus, & audiuimus, & contrectauimus, de ſermone uitæ prædictum eſt. Sed quem deum? ſcilicet patrem, apud quem deus erat ſermo, unigenitus filius, qui eſt in ſinu patris ipſe diſſeruit. Ipſe & auditus, & uiſus, & ne phantaſma crederetur, etiam cõtrectatus. Hunc & Paulus conſpexit, nec tamen patrẽ uidit. Nónne, inquit, uidi Ieſum? Chriſtum autem & ipſum deum cognominauit, Quorum patres, & ex quibus Chriſtus ſecundum carnem, qui eſt per omnia deus benedictus in æuum. Oſtendit & ipſe uiſibilem domini filium, id eſt ſermonẽ dei, quia qui caro factus eſt, Chriſtus dictus eſt. De patre autẽ ad Timotheum: Quem nemo uidit hominũ, ſed nec uidere poteſt. Exaggerãs amplius: Qui ſolus habet immortalitatẽ, & lucem habitat inaccesſibilẽ. De quo & ſupra dixerat: Regi aũt ſeculorũ, immortali, inuiſibili, ſoli deo: ut et cõtraria ipſi filio adſcriberemus, mortalitatem, accesſibilitatẽ, quem mortuũ conteſtatur ſecundũ ſcripturas, & à ſe nouisſime uiſum, per accesſibilem utiq; lucẽ: quanquã & illam neq; ipſe ſine periculo luminis expertus eſt, neq; Petrus & Ioannes & Iacobus ſine rationis, & amẽtia: qui ſi nõ paſſuri filij gloriã, ſed patrem uidiſſent, credo morituri ibidem. Deum enim nemo uidebit, & uiuet. Si hæc ita ſunt, cõſtat eum ſemper uiſum ab initio: qui uiſus fuerit in fine. Et eũ nec in fine uiſum, qui nec ab initio fuit uiſus: & ita duos eſſe, uiſum & inuiſum. Filius ergo uiſus eſt ſemper, & filius cõuerſatus eſt ſemper, et filius operatus eſt ſemper, ex autoritate patris & uolũtate: quia filius nihil à ſemetipſo poteſt facere, niſi uiderit patrẽ

facientem

facientem, in sensu scilicet facientem. Pater enim sensu agit. Filius uero qui in patris sensu est, uidens perficit. Sic omnia per filium facta sunt, & sine illo factum est nihil. Nec putes sola opera mundi per filium facta, sed & quæ à deo exinde gesta sunt. Pater enim qui diligit filium, & omnia tradidit in sinu eius, utiq; à primordio diligit, & à primordio tradidit. Ex quo, à primordio sermo erat apud deum, & deus erat sermo, cui data est omnis potestas à patre in cœlis & in terra. Non iudicat pater quenquam, sed omne iudicium tradidit filio, à primordio tamen. Omnem enim dicens potestatem, & omne iudicium, & omnia per eum facta, & omnia tradita in manu eius, nullam exceptionē temporis permittit: quia omnia nō erunt, si nō omnis tēporis fuerint. Filius itaq; est qui ab initio iudicauit turrim superbissimā elidens, linguasq; dispèrdens, orbem totum aquarū uiolentia puniens, pluens super Sodomam & Gomorram ignem & sulphurē, deus à deo. Ipse enim et ad humana semper colloquia descendit, ab Adam usq; ad patriarchas & prophetas, in uisione, in somnio, in speculo, in ænigmate, ordinē suum præstruēs ab initio semper, Quæ erat per secuturus infinita, semper ediscebat, & deus in terris cum hominibus cōuersari, nō alius q; sermo qui caro erat futurus. Ediscebat aūt ut nobis fidem sterneret, ut facilius crederemus filiū dei descendisse in seculū, si & retro tale quid gestum cognosceremus. Propter nos enim sicut scripta sunt, ita & gesta sunt, in quos æuorum fines decucurrerūt. Sic etiam affectus humanos sciebat iam tunc, suscepturus etiam ipsas substantias hominis, carnē & animam: interrogans Adam quasi nesciens, Vbi es Adam? Pœnitēs quòd hominem fecisset, quasi non præsciens. Tentans Abraham, quasi ignorans quid sit in homine: Offensus, reconciliatus eisdem. Et si qua hæretici apprehendunt quasi deo indigna, ad destructionē creatoris, ignorātes hæc in filium cōpetisse, qui etiam passiōes humanas, & sitim, & esuriē, & lacrymas, & ipsam natiuitatē, ipsamq; mortem erat subiturus: Propter hoc minoratus à patre modicum citra angelos. Sed hæretici quidem nec filio dei deputabunt cōuenire, quæ tu ipsi patri inducis, quasi ipse se deminorauerit propter nos, cum scriptura aliū dicat ab alio minoratū, nō ipsum à semetipso. Quid si & alius qui coronabatur gloria & honore, alius qui coronabat, utiq; filium pater? Ceterum quale est, ut deus omnipotens ille inuisibilis quem nemo uidit hominū, nec uidere potest, ille qui inaccessibilem lucē habitat, ille qui nō habitat in manu factis, à cuius conspectu terra contremiscit, montes liquescunt ut cera, qui totum orbem manu apprehendit uelut nidum, cui cœlum thronus, & terra scabellum, in quo omnis locus, non ipse in loco, qui uniuersitatis extrema linea est, ille altissimus, in paradiso ad uesperam deambulauerit, quærēs Adam, & arcam post introitum Noe clauserit, & apud Abraham sub quercu refrigerauerit, & Moysen de rubo ardenti uocarit, & in fornace Babylonij regis quartus apparuerit, (quanquam filius hominis est dictus) ni hæc in imagine, & speculo, & ænigmate fuissent? Scilicet & hæc nec de filio dei credenda fuisse, si scripta non essent, fortasse non credenda de patre, licet scripta, quem isti in uuluam Mariæ deducunt, & in Pilati tribunal imponunt, & in monumentis Ioseph recōcludunt. Hinc igitur apparet error illorum. Ignorantes enim à primordio, omnem ordinem diuinæ dispositionis per filium decucurrisse, ipsum credūt

Turris superbissima Babylonis

patrem

patrem & uisum, & congressum, & operatum, & sitim & esuriem passum, ad uersus Prophetam dicentem: Deus æternus non sitiet, nec esuriet omnino, quanto magis nec morietur, nec sepelietur? Et ita unum deum semper egisse, id est patrem. Quæ per filium gesta sunt, facilius existimauerunt, patrem in filij nomine egisse, quàm filium in patris, dicente ipso domino: Ego ueni in patris mei nomine. Item ad ipsum patrem: Nomen tuum manifestaui hominibus. Condicente etiam scriptura: Benedictus qui uenit in nomine domini, utique filius in patris nomine. Et nomen patris, deus omnipotens, altissimus, dominus uirtutum, rex Israelis, qui est, quatenus ita scripturæ docent, Hæc dicimus & in filium competisse, & in his filium uenisse, & in his semper egisse, & sic ea in se hominibus manifestasse. Omnia, inquit, patris, mea sunt. Cur non & nomina? Cum ergo legis deum omnipotētem, & altissimum, & deum uirtutum, & regem Israelis, & qui est: uide ne per hæc filius etiam demōstretur: suo iure deus omnipotens, quà sermo dei omnipotentis, quaque omnium accepit potestatē: Altissimus, quà dexterā dei exaltatus, sicut Petrus in Actis concionatur: Dominus uirtutū, quia omnia subiecta sunt illi à patre: Rex Israelis, quia illi proprie excidit sors gentis istius. Item, Qui est, quoniam multi filij dicuntur, & non sunt. Si autem uolunt & Christi nomen patris esse, audiēt suo loco. Interim hic mihi promotum sit responsum aduersus id quod & de Apocalypsi Ioannis proferunt: Ego dominus qui est, & qui fuit, & uenit omnipotens, & sicubi alibi dei omnipotentis appellationem non putant etiam filio conuenire, quasi qui uenturus sit, omnipotens, cum & filius omnipotētis tam omnipotēs sit dei filius, quàm deus dei filius. Sed hanc societatem nominum paternorum in filio ne facile perspiciant, perturbat illos scriptura, si quando unicum deum statuit: quasi non eadem, & deos, & dominos duos proposuerit, ut supra ostendimus. Ergo quia duos & unum, inquiunt, inuenimus, ideo ambo unus atque idem, & filius, & pater. Porrò non periclitatur scriptura, ut illi de tua argumentatione succurras, ne sibi contraria uideatur. Habet rationem, & cum unicum deum statuit, & cum duos patrem & filium ostendit, & sufficit sibi. Filium nominari ab ea constat. Saluo enim filio recte unicum deum potest determinasse, cuius est filius. Non enim definit esse qui habet filium ipse unicus, suo scilicet nomine, quotiens sine filio nominatur. Sine filio autem nominatur, cum principaliter determinatur ut prima persona quæ ante filij nomen erat proponenda: quia pater antè cognoscitur, & post patrem filius nominatur. Igitur unus deus pater, & absque eo alius non est. Quod ipse inferens, nō filium negat, sed alium deum. Cæterum alius à patre filius non est. Denique inspice sequentia huiusmodi pronunciationum, & inuenies ferè ad idolorum factitatores atque cultores definitionem earū pertinere, ut multitudinem falsorum deorum unio diuinitatis expellat, habens tamen filium quanto indiuiduum & inseparatum à patre, tanto in patre reputandum, & si non nominatum. Atquin si nominasset illum, separasset, ita dicens: Alius præter me non est, nisi filius meus. Alium enim etiam filium fecisset, quem de alijs excepisset. Puta solem dicere: Ego sol, & alius præter me non est, nisi radius meus, nónne denotasset uanitatem, quasi non & radius in sole deputetur. Itaque præter semetipsum non esse alium deum, hoc propter idololatriam

tam

tam nationum quàm Israelis: Etiam propter hæreticos, qui sicut nationes manibus, ita & ipsi uerbis idola fabricantur, id est alium deum & alium Christũ. Igitur & cum se unum pronunciabat, filio pater procurabat, ne ab alio deo Christus uenisse credatur, sed ab illo qui prædixerat: Ego deus, & absq; me alius nõ est, qui se unicum, sed cum filio ostendit, cum quo cœlum solus extẽdit. Quin & hoc dictum eius, in argumentum singularitatis arripient: Extendi, inquit, cœlum solus. Quantum ad cæteras uirtutes, solus, præstruẽs aduersus coniecturas hæreticorum, qui mundum ab angelis & potestatibus diuersis uolunt structum, qui & ipsum creatorem, aut angelum faciunt, aut ad alia quæ extrinsecus, ut opera mundi, ignorantem quoq; subornatum. Aut si sic solus cœlum extendit, quomodo isti præsumunt in peruersum hæretici, qua si singularis non admittatur Sophia illa dicens, cum pararet cœlum, ego aderam illi? Et si dixit, quis cognouit sensum domini, & quis illi consilio fuit? utique præter Sophiam fuit, quæ illi aderat. In ipso tamen & cum illo uniuersa compingebat, non ignorante quid faceret. Præter Sophiam autem, præter filium dicit, qui est Christus, Sophia et uirtus dei, secundum Apostolum, solus sciens sensum patris. Quis em̃ scit quæ sunt in deo, nisi spiritus qui in ipso est? non qui extra ipsum erat. Ergo qui nõ solum deũ faceret, nisi à cæteris solum. Sed & Euangelium recusetur, quod dicat omnia per sermonẽ à deo facta esse & sine eo nihil factum. Nisi enim fallor & alibi scriptum est: Sermone eius cœli firmati sunt, & spiritu eius omnis uirtus eorum. Et sermo autem, Virtus, & Sophia, ipse erit dei filius. Ita si per filium omnia, cœlum quoq; per filium extendens, non solus extendit, nisi illa ratione qua cæteris solus. Atq; adeo statim de filio loquitur. Quis alius deiecit signa uentriloquorum & diuinationes à corde, auertens sapientes retrorsum, & consilium eorum infatuans? sistens uerba filij sui, dicendo scilicet: Hic est filius meus dilectus, hunc audite. Ita filium subiungens, ipse interpretator est, quomodo cœlum solus extenderit, scilicet cum filio solus, sicut cum filio unum. Proinde & filij erit uox, extendi cœlum solus, quia sermone cœli confirmati sunt. Quia Sophia in Sermone adsistente paratum est cœlum, & omnia per Sermonem sunt facta, competit & filium solum extẽdisse cœlum, quia solus operationi patris ministrauit. Idem erit dicens: Ego primus, & in superuentura ego sum. Primum scilicet omnium, sermo, In principio erat sermo, in quo principio prolatus à patre est. Cæterum pater non habens initium, ut à nullo prolatus, ut innatus, non potest uideri. Qui solus fuit semper, ordinem habere nõ potuit. Igitur si propter ea eundem & patrem & filium credendum putauerunt ut unum deum uindicent, salua est unio eius, qui quum sit unus, habeat & filium, æque & ipsum eisdem scripturis comprehensum. Si filium nolunt secundum à patre reputari, ne secundus duos faciat deos dici, ostendimus etiã duos deos in scriptura relatos & duos dominos: & tamen ne de isto scandalizent, rationem reddidimus, qua dij non duo dicantur nec domini, sed qua pater & filius duo: & hoc non ex separatione substantiæ, sed ex dispositione, cum indiuiduum & inseparatum filium à patre pronũciamus, nec statu, sed gradu alium, qui & si deus dicatur, quando nominatur singularis, non ideo duos deos faciat sed unũ, hoc ipso quod & deus ex unitate patris uocari habeat. sed argumẽtationibus

eorum

eorum adhuc retundendis, opera præbenda est, si quid de scripturis ad sententiam suam excerpent, cætera nolentes intueri, quę & ipsa regulam seruāt, & quidem salua unione diuinitatis, & monarchiæ sonitu. Nam sicut in ueteribus nihil aliud tenent, quàm, Ego deus, & alius præter me non est: Ita in euangelio responsionem domini ad Philippum tuentur, Ego & pater unum sumus. &, Qui me uiderit, uidet & patrem. &, Ego in patre, & pater in me. His tribus capitulis totum instrumentum utriusq; testamēti uolunt cedere, cum oporteat secundum plura intelligi pauciora. Sed proprium hoc est omnium hæreticorum. Nam quia pauca sunt quæ in sylua inueniri possunt, pauca aduersus plura defendunt, & posteriora aduersus priora suscipiunt. Regula autem omni rei ab initio cōstituta in prioribus, & in posteriora prǣscribit, utiq; & in paucioribus. Aspice itaq; quanta præscribant tibi, etiam in Euangelio ante Philippi consultationem, & ante omnem argumentationem tuam, & in primis ipsa statim præfatio Ioannis Euangelizatoris demonstrat, quod retro fuerit qui caro fieri habebat: In principio erat sermo, & sermo erat apud deū, & deus erat sermo. Hic erat in principio apud deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Nam si hæc non aliter accipi licet, q̄ quomodo scripta sunt, indubitāter alius ostenditur, qui fuerit à principio, alius apud quem fuit: Alium sermonē dei, alium dominum: licet & deus sermo, sed quâ dei filius, non quâ pater: Alium per quem omnia, alium à quo omnia. Alium autem quomodo prædicamus, sæpe iam edidimus, quo alium dicamus necesse est, non eundem autem, non quasi separatum, dispositione alium non diuisione. Hic ergo factus est caro, non ipse cuius erat sermo. Huius gloria uisa est tanquam unici à patre, non tanquam patris. Hic unus sinum patris dissetuit, non sinum suum pater. Præcedit enim: Deum nemo uidit unquam. Inde & si agnus dei ab Ioanne designatur, non ipse cuius est dilectus. Certe filius dei semper, sed non ipse cuius est filius. Hoc enim Nathanahel statim sensit, sicut & alibi Petrus: Tu es filius dei. Hoc & ipse recte sensisse illos confirmat; Nathanaheli quidem respondens, quia dixi, uidi te sub ficu, ideo credis: Petrum uero beatum adfirmans, cui non caro, neq; sanguis reuelasset, quod & patrem senserat, sed pater qui in cœlis est. Quo dicto utriusq; personę constituit distinctionē, & filij in terris, quem Petrus agnouerat dei filium, & patris qui in cœlis, qui Petro reuelauerat quod Petrus agnouerat dei filiū Christum. Cum in templum introijt, ædem patris appellat, ut filius. Cum ad Nicodemū dicit: Ita, inquit, dilexit deus mundū, ut filium suum unicum dederit in quem omnis qui crediderit nō pereat, sed habeat uitā sempiternā. Et rursus, Non enim misit deus filium suū in mundum ut iudicet mundū, sed ut saluus sit mundus per eum. Qui crediderit in illum non iudicatur: qui non crediderit in illum, iam iudicatus est, quia nō credidit in nomine unici filij dei. Ioānes autem cum interrogaretur quid de Iesu contingeret, Pater, inquit, dilexit filium, & omnia tradidit in manu eius. Qui credidit in filium, habet uitam æternam: qui nō credidit in filio dei, non uidebit deum, sed ira dei manebit super eum. Quem uero Samaritidi ostendit: Si Mesiā qui dicitur Christus, filium utiq; se, non patrem demonstrauit. Qui & alibi Christus dei filius non pater dictus est. Exinde discipulis, Meum est, inquit, ut faciam uoluntatem eius qui

me

ex plur ibus ra

ee / deum

quod alium // sed

Idem et

me misit, ut consummem opus eius. Et ad Iudæos de paralytici sanitate, Pater meus usque modo operatur, & ego operor. Pater & ego, filius dicit. Denique propter hoc magis Iudæi illum interficere uolebant. Non tantum quòd solueret sabbatum, sed quòd patrem suum deum diceret, æquans se deo. Tunc ergo dicebat ad eos: Nihil filius facere potest à semetipso, nisi uideat patrem facientem. Quæ enim ille facit, eadem & filius facit. Pater enim diligit filium, & omnia demonstrauit illi quæ ille fecit, & maiora ista opera demonstrauit illi, ut uos miremini. Quomodo enim suscitat mortuos & uiuificat, ita & filius quos uult uiuificat. Neque enim pater iudicat, sed omne iudicium dedit filio, uti omnes honorent filium, sicut honorant patrem. Qui non honorat filium, non honorat patrem, qni filium misit. Amen amen dico uobis, quòd qui audit sermones meos, & credit ei qui me misit, habet uitam æternam, & in iudicium non ueniet, sed transit de morte in uitam. Amen dico uobis, quòd ueniet hora qua mortui audient uocẽ filij dei, & cum audierint uiuent. Sicut enim pater habet uitam æternã à semetipso, ita & filio dedit uitam ęternã habere in semetipso, & iudicium dedit illi facere in potestate, qua filius hominis est: per carnem scilicet, sicut & filius dei per spiritum eius. Adhuc adijcit: Ego autem habeo maius quàm Ioannis testimonium. Opera enim quæ pater mihi dedit consummare, illa ipsa de me testimonium perhibent, quòd me pater miserit. Et qui me misit pater, ipse testimonium dixit de me. Subiungens autem, neque uocem eius audistis unquam, neque formam eius uidistis, confirmat retro non patrem, sed filium fuisse, qui uidebatur & audiebatur. Denique dicit: Ego ueni in patris mei nomine, & nõ me recepistis. Adeò semper filius erat in dei & regis & domini omnipotentis, & altissimi nomine. Interrogantibus autem quid facere debeant, respondit, ut credatis in eum quem deus misit. Panem quoque se adfirmat, quem pater præstaret de cœlo. Ergo omne quod ei daret pater ad se uenire, nec reiecturum se, quia de cœlo descendisset, non ut suam, sed ut patris faceret uoluntatem. Voluntatem autem patris esse, uti qui uiderit filium & crediderit in eum, uitam & resurrectionem consequatur. Neminem porrò ad se uenire posse, nisi quem pater adducat, Omnẽ qui à patre audisset, & didicisset, uenire ad se: non quasi patrem aliquis uiderit adijciens & hic, ut ostenderet patris esse sermonem, per quem docti fiant. At cum discedunt ab eo multi, & Apostolis suis offert, si uelint discedere & ipsi: quid respondit Simon Petrus? quò discedimus? uerba uitæ habes, & nos credimus quòd tu sis Christus. Patrem illum esse, an patris Christum? Cuius autem doctrinam dicit, ad quam mirabantur, suam an patris? Æque ambigentibus inter se, ne ipse esset Christus, utique non pater, sed filius: Neque me scitis, inquit, unde sim, & non ueni à meipso, sed est uerus qui me misit, quem uos non nostis. Ego noui illum, quia apud illum sum. Non dixit, quia ipse sum, & ipse me misi, sed ille me misit. Item cum misissent ad inuadendum eum Pharisei, Modicum adhuc temporis, ait, uobiscũ sum, et uado ad eum qui me misit. At ubi se negat esse solũ: sed ego, inquit, & qui me misit pater, nónne duos demonstrat, tam duos quàm inseparatos? imò totum erat hoc quod docebat, inseparatos duos esse. Siquidem & legem proponẽs duorum hominum testimonium confirmantem, subiũgit: Ego testimonium dico de me, & testimonium

ἐξουσίαν

Panis, Christus

monium dicit de me, qui me misit pater. Quòd si unus esset, dum idem est & filius & pater, nō uteretur legis patrocinio fidē imponētis nō unius testimonio, sed duorum. Item interrogatus ubi esset pater, neq; se neq; patrē notum esse illis respōdens, duos dixit ignotos. Quòd si ipsum nossent, patrē nossent, non quidem quasi ipse esset pater et filius, sed quia per indiuiduitatem neque agnosci neque ignorari alter sine altero potest. Qui me, ait, misit, uerax est: & ego quæ ab eo audiui, ea & loquor in mundum. Interpretāte extrinsecus scriptura, non cognouisse illos quod de patre dixisset, cum scilicet cognoscere debuissent sermones patris in filio esse, legendo apud Hieremiam: Et dixit mihi dominus, Ecce dedi sermones meos in os tuū. Et apud Esaiam: Dominus dat mihi linguam disciplinæ ad cognoscendum quando oporteat dicere sermonem. Sicut ipse rursus: Tunc, inquit, cognoscetis quòd ego sim, & à memetipso nihil loquar: sed sicut me docuit, ita & loquor, quia & qui me misit, mecum est. Et hoc ad testimonium indiuiduorum duorū. Item in altercatione Iudæorum exprobrans quòd occidere eum uellent: Ego, inquit, quæ uidi penes patrem meum loquor, & uos quod uidistis penes patrem uestrum id facitis: & nunc uultis occidere hominem ueritatem uobis loquutum, quam audiuit à deo. Et si deus esset pater uester, dilexissetis me. Ego enim ex deo exiui & ueni: & tamen non separantur, licet exisse dixerit, ut quidam arripiunt huius dicti occasionem. Exiuit autem à patre, ut radius ex sole, ut riuus ex fonte, ut frutex ex semine. Ego dæmonium non habeo, sed honoro patrem meum. Et si ego me ipse glorificem, nihil est gloria mea. Est qui me glorificet pater, quem uos dicitis deum esse uestrum. Nec nostis illum, at ego noui eum. Et si dicam, non noui, ero similis uestri mendax. Sed noui illum, & sermonem eius seruo. Ac cum subiungit: Abraham diem meum uidit, & lætatus est: nempe demonstrat filium Abrahæ retro uisum, non patrem. Item super cæcum illum patris opera dicit se facere oportere, cui post restitutionē luminum: Tu, inquit, credis in filium dei? & interroganti quis esset iste, ipse se demonstrans, utiq; filium demonstrauit, quem credendum esse dixerat. Dehinc cognosci se profitetur à patre, & patrem à se. Et ideo se diligi à patre, quòd animam suam ponat: quia hoc præceptum accepisset à patre. Et interrogatus à Iudæis, si ipse esset Christus utiq; dei: nam usque in hodiernum Iudæi Christum dei, non ipsum patrem sperant: quia nunquam Christus pater scriptus est uenturus: Loquor, inquit, uobis, et nō creditis. Opera quę ego facio in nomine patris, ipsa de me testimonium dicunt. Quod testimonium? ipsum scilicet esse de quo interrogabant, id est Christum dei. De ouibus etiam suis, quod nemo illas de manu eius eriperet. Pater enim quod mihi dedit, maius est omnibus. Et ego & pater unum sumus. Hic ergo iam gradum uolunt figere stulti, imò cæci qui non uideant: primò ego & pater, duorum esse significationem: dehinc in nouissimo sumus, nō ex unius esse persona, quod pluraliter dictum est: tum quod unum sumus, non unus sumus. Si enim dixisset quod unus sumus, potuisset adiuuare sententiam illorum. Vnus enim singularis numeri significatio uidetur. Adhuc cum duo, masculini generis, Vnum dicit neutrali uerbo: quod non pertinet ad singularitatem, sed ad unitatem, ad similitudinem, ad coniunctionem, ad dilectionem patris, qui filium diligit, & ad obsequium filij, qui uoluntati

patris

patris obsequitur. Unum sumus, dicẽs, ego & pater: ostendit duos esse, quos
æquat & iungit. Adeò addit etiam multa se opera à patre ostendisse, quorum
nihil lapidari mereretur. Et ne putarẽt ideo se illum lapidare debere, quasi se
deum ipsum, id est patrẽ uoluisset intelligi, quia dixerat: Ego & pater unum
sumus: quà filium dei deũ ostendens, non quà ipsum deum: Si in lege, inquit,
scriptum est: Ego dixi, uos dij estis, & non potest solui scriptura: quem pater
sanctificauit, & misit in mundum, uos eum blasphemare dicitis, quia dixerat,
filius dei sum? Si non facio opera patris mei, nolite credere: si uero facio, & mi
hi credere non uultis, uel propter opera credite. Et scitote quòd ego in patre
sim, & pater in me. Per opera ergo erit pater in filio, et filius in patre: & ita per
opera intelligimus unum esse patrem. Adeò totum hoc perseuerabat induce
re, ut duo tamen crederentur in una uirtute: quia aliter filius credi non pos-
set, nisi duo crederentur. Post hæc autem Maria filium dei eum confessa, non
magis errauit, quàm Petrus & Nathanahel: quanquam, et si errasset, statim di
dicisset. Ecce enim ad suscitandum fratrem eius à mortuis, ad cœlum & ad pa
trem dominus suspiciẽs, Pater, inquit, utique filius, gratias ago tibi, quod me
semper exaudias. Propter istas turbas circunstantes dixi, ut credant quod tu
me miseris. Sed & in conturbatione animæ: Et quid dicam? Pater, saluum me
fac de ista hora. Atquin propter hoc ueni in istam horam. Verum pater glo-
rifica nomen tuum, in quo erat filius. Ego, inquit, ueni in patris mei nomine.
Inde scilicet suffecerat filij ad patrem uox. Ecce ex abundantia respondet de
cœlo pater, filio contestatur: Hic est filius meus dilectus, in quo bene sensi, au
dite illum. Ita & isto: Glorificaui & glorificabo: rursus quot personæ tibi ui-
dentur peruersissime Praxea, nisi quot & uoces? habes filium in terris, habes
patrem in cœlis. Non est separatio ista, sed dispositio diuina. Ceterum scimus
deum etiam intra abyssos esse, & ubiq; consistere, sed ui & potestate. Filium
quoq; ut indiuiduum cum ipso ubique. Tamen in ipsa οἰκονομίᾳ pater uoluit
filiũ in terris haberi, se uero in cœlis, quò & ipse filius suspiciens, & orabat, &
postulabat à patre, quò & nos erectos docebat orare: Pater noster, qui es in
cœlis, cum sit & ubiq;. Hanc sedem suam uoluit pater, minorauit filium modi
co citra angelos, ad terram dimittendo, gloria tamen & honore coronaturus
illũ, in cœlos resumendo. Hæc iam præstabat illi, dicẽs: Et glorificaui, & glo-
rificabo. Postulat filius de terris, pater promittit à cœlis. Quid mendacem fa-
cis & patrem & filium, si aut pater de cœlis loquebatur ad filium, cum ipse es-
set filius apud terras, aut filius ad patrẽ precabatur, cum ipse esset pater apud
cœlos? Quale est ut filius item postulet à semetipso, postulãdo à patre, si filius
erat pater? aut iterũ pater sibi ipse ꝓmitteret, promittẽdo filio, si pater erat, ut
sic duos diuisos diceremus, quomodo iactitatis? tolerabilius erat duos diui-
sos, ꝙ unum deum uersipellem prædicare. Itaq; ad istos nunc dominus pro-
nunciauit: Non propter me ista uox uenit, sed propter uos, ut credant & hi,
& patrem & filium, in suis quemq; nominibus, & personis, & locis. Sed ad-
huc exclamat Iesus & dicit: Qui credit in me, non in me credit, sed in eum cre-
dit qui me misit: quia per filium in patrem creditur: & autoritas credẽdi filio,
pater est. Et qui conspicit me, conspicit eum qui me misit. Quomodo? quoni-
am scilicet à memetipso nõ sum locutus, sed qui me misit pater, ipse mihi man

Maria Magdalena

Nomen

εὐδόκησα

Versipellis deus Monarchianorum

datum dedit, quid dicam, & quid loquar. Dominus enim dat mihi linguã disciplinæ, ad cognoscendum quando oporteat dicere sermonem quem ego loquor. Sicut mihi pater dixit, ita & loquor. Hæc quomodo dicta sint, Euangelizator & utiq; tam charus discipulus Ioãnes, magis quàm Praxeas nouerat, ideoq; ipse de suo sensu: Ante autem solennitatem paschæ, inquit, sciens Iesus omnia sibi tradita à patre esse, & se ex deo esse, & ad deũ uadere. Sed Praxeas ipsum uult patrem de semetipso exisse, et ad semetipsum abisse, ut diabolus in cor Iudæ, non filij traditionem, sed patris ipsius immiserit. Nec diabolo bene nec hæretico, quia nec in filio bono suo, diabolus operatus est traditionẽ. Filius enim traditus est dei, qui erat in filio hominis, sicut scriptura subiungit: Nunc glorificatus est filius hominis, & deus glorificatus est in illo. Quis deus? utiq; non pater, sed sermo patris qui erat in filio hominis, id est in carne in qua & glorificatus iã: uirtute uero & sermone, & ante Iesum: & deus, inquit, glorificauit illum in semetipso, id est pater filium in semetipso habẽs, & si porrectum ad terram. Mox per resurrectionem, morte deuicta, erãt plane qui & tunc non intelligerent. Quoniam & Thomas aliquandiu incredulus, domino enim inquit: Non scimus quò eas, & quomodo uiam nouimus? Et Iesus: Ego sum uia, ueritas, & uita. Nemo uenit ad patrem, nisi per me. Si cognouissetis me, cognouissetis & patrem: sed & abhinc nostis illum & uidistis illum. Et peruenimus iam ad Philippum, qui spe excitatus uidendi patris, nec intelligens quomodo uisum patrẽ audisset: Ostende, inquit, nobis patrẽ, & sufficit nobis. Et dominus: Philippe, tanto tempore uobiscũ sum, & nõ cognouistis me? Quem dicit cognosci ab illis debuisse (hoc enim solum discuti oportet) quasi patrem, an quasi filium? Si quasi patrem, doceat Praxeas, tanto tempore Christum cum eis conuersatum, patrem aliquando nõ dico intelligi, uerum uel æstimari potuisse. Nobis omnes scripturæ, & ueteres Christum dei, & nouæ filiũ dei præfiniunt. Hoc & retro prędicabat, hoc & ab ipso Christo pronunciabatur: imò iam & ab ipso patre corãm de cœlis filium profitentę, et filium glorificante: Hic est filius meus. Et glorificaui, & glorificabo. Hoc & à discipulis credebatur, hoc & Iudæis nõ credebatur, hoc se uolens credi ab illis, omni hora patrem nominabat, & patrem præferebat, & patrem honorabat. si ita est, ergo nõ patrem tanto tempore secum conuersatũ ignorauerant, sed filium. Et dominus eum se ignorari exprobrans, quem ignorauerãt, eum utiq; agnosci uolebat, quem tanto nõ agnosci tempore exprobrauerat, id est filium. Et apparere iam potest, quomodo dictũ sit: Qui me uidet, uidet & patrem. Scilicet quo & supra, Ego & pater unũ sumus. Quare? quia ego ex deo exiui & ueni: & ego sum uia. Nemo ad patrem uenit, nisi per me: & nemo ad me uenit, nisi pater eum adduxerit: & omnia mihi pater tradidit: & sicut pater uiuificat, ita & filius: & si me cognouistis, et patrẽ cognouistis. Secundum hæc enim uicarium se patris ostenderat, per quem pater & uideretur in factis & audiretur in uerbis, & cognosceretur in filio, facta & uerba patris administrãte: quia inuisibilis pater, quod & Philippus didicerat in lege et meminisse debuerat: Deum nemo uidebit, & uiuet. Et ideo suggillatur patrẽ uidere desiderans quasi uisibilem, & instruitur uisibilem eum in filio fieri ex uirtutibus, non ex personæ repræsentatione. Deniq; si patrẽ eundem filium uellet intelligi

Bono suo — *Christus dei Filius dei* — *Vicarius patris*

ligi

ligi, dicēdo: Qui me uidet, patrem uidet: quomodo subijcit, Non credis quia ego in patre, & pater in me? Debuerat enim subiūxisse, Non credis quia ego sum pater? Aut quò exaggerauit, si non illud manifestauit quod uoluerat intelligi, se scilicet filium esse? Porrò dicēdo, Non credis quia ego in patre, et pater in me: propterea potius exaggerauit, ne, quia dixerat: Qui me uidit, & patrem uidit, pater existimaretur: quod nunquam existimari se uoluit, qui semper se filiū, & à patre uenisse profitebatur. Igitur & manifestam fecit duarum personarum coniunctionem, ne pater seorsum quasi uisibilis in cōspectu desideraretur: & ut filius repræsentator patris haberetur. Et nihilominus hoc quoq; interpretatus est, quomodo pater esset in filio, & filius in patre. Verba, inquit, quæ ego loquor uobis, nō sunt mea, utiq; quia patris. Pater autem manens in me, facit opera. Per opera ergo uirtutū, & uerba doctrinæ manēs in filio pater, per ea uidetur, per quæ manet, & per eum in quo manet: ex hoc ipso apparente proprietate utriusq; personæ, dum dicit: Ego sum in patre, & pater in me. Atq; adeò credite ait: Quid? Me patrem esse? Nō puto scriptum esse: Sed quia ego in patre, & pater in me. Si quominus, uel propter opera credite. Ea utique opera, per quæ pater in filio nō uisu, sed sensu uidebatur. Post Philippum & totam substantiam quæstionis istius, quæ in finem Euangelij perseuerant in eodem genere sermonis, quo pater & filius in sua proprietate distinguitur, Paracletū quoq; à patre se postulaturum, cum ascendisset ad patrem, & missurum repromittit & quidem alium, sed iam præmisimus quomodo alium: cæterum de meo sumet, inquit, sicut ipse de patris: ita connexus patris in filio, & filij in paracleto, tres efficit cohærentes, alterum ex altero. Qui tres unum sint, non unus, quomodo dictum est, Ego & pater unum sumus: ad substantiæ unitatem, non ad numeri singularitatem. Percurre adhuc, & inuenies quem patrem credis, uice patris dictum. Et patrem agricolam, utiq; in terra, tu putas fuisse: hunc rursus in cœlis à filio agnosci, cum illuc respiciens, discipulos suos patri tradidit. Sed & si in isto Euangelio non est reuelatum, Deus meus ad quid me dereliquisti? & Pater in tuis manibus depono spiritum meum: tamen post resurrectionem & deuictæ gloriam mortis, exposita necessitate omnis humilitatis, cum iam patrem se posset ostendere, tam fideli fœminæ, ex dilectione, non ex curiositate, nec ex incredulitate Thomæ, tangere eum aggressæ: Ne, inquit, contigeris me, nondum ascendi ad patrem meum. Vade autē ad fratres meos (quia & in hoc filium ostendit. Filios enim appellasset illos, si pater fuisset) & dices eis: Ascendo ad patrem meum & patrem uestrum, deum meum & deum uestrū: pater ad patrem, & deus ad deū: an filius ad patrem, & sermo ad deum? Ipsa quoque clausula Euangelij, propter quid consignat hæc scripta: Nisi ut credatis, inquit, Iesum Christum filium dei. Igitur quæcunq; ex his putaueris ad demonstrationem eiusdem patris & filij proficere tibi posse, aduersus definitiuam Euangelij sententiam niteris. Non ideo enim scripta sunt, ut patrem credas Iesum Christum, sed ut filium. Propter unum Philippi sermonem & domini responsionem ad eum, uidemur Ioannis Euangelium decucurrisse, ne tot manifeste pronūciata, & ante & postea unus sermo subuertat, secundum omnia potius q̄ aduersus omnia, etiam aduersus suos sensus interpretandus. Cęterū ut alia Euangelia non

Repræsentator patris

interponam, quæ natiuitate dominica fidem confirmant: sufficit eum qui nasci habebat ex uirgine, ab ipso annunciari angelo, filium dei determinatum: Spiritus dei superueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit te. Propterea quod nascetur ex te sanctum, uocabitur filius dei. Volent quidē & hic argumentari, sed ueritas preualebit. Nempe, inquiunt, filius dei deus est, & uirtus altissimi altissimus est. Nec pudet illos inijcere, quod si esset, scriptum fuisset. Quem enim uerebatur, ut non aperte pronunciaret, deus superueniet, & altissimus obumbrabit te? Dicens autem spiritus dei, & si spiritus dei, tamē nō directo deum nominans, portionem totius intelligi uoluit, quæ cessura erat in filij nomen. Hic spiritus dei, idem erit sermo. Sic enim Ioanne dicente, Sermo caro factus est, spiritū quoque intelligimus in mētione sermonis: ita & hic sermonem quoque agnoscimus in nomine spiritus. Nam & spiritus substantia est sermonis, & sermo operatio spiritus, & duo unum sunt. Cæterum aliū Ioannes profitebitur carnem factum, alium angelus carnem futurum: si non & spiritus sermo est, & sermo spiritus. Sicut ergo sermo dei nō est ipse cuius est, ita nec spiritus: & si deus dictus est, non tamen ipse est cuius est dictus. Nulla res alicuius, ipsa est cuius est. Plane cum quid ex ipso est, & sic eius est dum ex ipso sit, potest tale quid esse, quale & ipse ex quo est, & cuius est. Et ideo Spiritus deus, & Sermo deus, quia ex deo: nō tamen ipse ex quo est. Quod deus dei, tanquam substantiua res, nō erit ipse deus, sed hactenus deus, quia ex ipsius dei substantia, quæ & substantiua res est, & ut portio aliqua totius. Multo magis uirtus altissimi, non erit ipse altissimus, quia nec substantiua res est

16 quod est spiritus, sicut nec sapientia, nec prouidentia: & hæc enim substantiæ non sunt, sed accidentia uniuscuiusque substantiæ. Virtus spiritui accidit, nec ipsa erit spiritus. His itaque rebus quotcunque sunt, spiritu dei & sermone & uirtute collatis in uirginem, quod de ea nascitur filius dei est. Hoc se & in istis Euangelijs ipse testatur statim à puero: Non scitis, inquit, quod in patris mei me esse oportet? Hoc et satanas eū in tentationibus nouit: Si filius dei es. Hoc & exinde dæmonia confitentur: Scimus qui sis, filius dei. Patrem & ipse adorat. Christum se dei à Petro agnitum non negat, insultans in spiritu ad patrē: Confiteor, inquit, tibi pater, quod absconderis hæc à sapientibus. Hic quoque patrem nemini notum nisi filio affirmat, & patris filium confessurum cōfessores, & negaturum negatores suos apud patrem: inducens parabolam filij, nō patris, in uineam missi post aliquot seruos, & occisi à malis rusticis & à patre defensi: ignorans & ipse diem & horam ultimam soli patri notam: disponens regnum discipulis, quomodo & sibi dispositum dicit à patre: habens potestatem legiones angelorum postulandi ad auxilium à patre si uellet: exclamans quod se deus reliquisset, in patris manibus spiritum ponens, & post resurrectionem spondens missurum se discipulis promissionem patris: et nouissime mandans ut tingerent in patrem & filium et spiritum sanctum, non in unum: nam nec semel, sed ter, ad singula nomina in personas singulas tingimur. Et quid ego in tam manifestis moror, cum ea aggredi debeam, de quibus manifesta obumbrare quærunt. Vndique enim obducti distinctione patris & filij, quam manente coniunctione disponimus ut solis & radij, & fontis & flu-

17 uij, per indiuiduum tamen numerum duorum & trium: aliter eam ad suam nihilominus

hilominus sententiam interpretari conantur: ut æque in una persona utrunq; distinguant, patrem & filium, dicentes filium carnem esse, id est hominem, id est Iesum: patrem autem spiritum, id est deum, id est Christum. Et qui unum eundemq; contendunt patrem & filium, iam incipiunt diuidere illos potius quàm unare. Si enim alius est Iesus, alius Christus, alius erit filius, alius pater, quia filius Iesus, & pater Christus. Talem monarchiam apud Valentinũ fortasse didicerunt, duos facere, Iesum, & Christum. Sed & hæc iniectio eorum ex retractatis iam retusa est, quod sermo dei, uel spiritus dei, & uirtus altissimi dictus sit, quem patrem faciunt. Non enim ipsę sunt cuius dicuntur, sed ex ipso & ipsius. Et aliter tamen in isto capitulo reuincentur. Ecce, inquiunt, ab angelo prædicatum est, Propterea quod nascetur sanctum, uocabitur filius dei. Caro itaq; nata est, Caro itaq; erit filius dei. Imò de spiritu dei dictum est. Certe enim de spiritu sancto uirgo concepit: & quod concepit, id peperit: id ergo nasci habebat quod erat conceptum, & pariundum: id est spiritus: cuius & uocabitur nomen Emmanuel, quod est interpretatũ, nobiscũ deus. Caro autem deus non est, ut de illa dictum sit, uocabitur sanctum, filius dei: sed ille qui in ea natus est, deus: de quo & psalmus: Quoniam deus homo natus est in illa, & ædificauit eam uoluntate patris. Quis deus in ea natus? sermo & spiritus, qui cum sermone de patris uoluntate natus est. Igitur sermo in carne, dum & de hoc quærendum, quomodo sermo caro sit factus, utrum'ne quasi transfiguratus in carne, an indutus carnem? Imò indutus. Cęterum deum immutabilem et informabilem credi necesse est, ut ęternum. Transfiguratio autem interemptio est pristini. Omne enim quodcunq; transfiguratur in aliud, desinit esse quod fuerat, & incipit esse quod non erat. Deus autem neq; desinit esse, neq; aliud potest esse. Sermo autẽ deus, & sermo domini manet in æuum, perseuerando scilicet in sua forma. Quem si non capit configurari, consequens est, ut sic caro factus intelligatur, dum sit in carne, & manifestatur, & uidetur, & contrectatur per carnem: quia et cætera sic accipi exigunt. Si enim sermo ex transfiguratione & demutatione substantię caro factus est, una iam erat substantia Iesus ex duabus, ex carne & spiritu mixtura quædam, ut electrum ex auro & argento: & incipit nec aurum esse, id est spiritus: neq; argentum, id est caro: dum alterũ altero mutatur, & tertiũ quid efficitur: neq; ergo deus erit, Iesus. Sermo enim desiit esse, qui caro factus est. Neq; homo, caro. Caro enim non proprie est, quia sermo fuit. Ita ex utroq; neutrũ est: aliud longe tertiũ est, quam utrunq;. Sed enim inuenimus illum directò, & deũ & hominẽ expositũ, ipso hoc psalmo suggerente: Quoniã deus homo natus est in illa, ædificauit eam uoluntate patris: Certè usquequaq; filium dei et filium hominis, cum deũ & hominẽ, sine dubio secundũ utranq; substantiã in sua proprietate distantem: quia neq; sermo aliud q̃ deus, neq; caro aliud q̃ homo. Sic & Apostolus de utraq; eius substantia docet: Qui factus est, inquit, ex semine Dauid, Hic erit homo, & filius hominis: qui definitus est filius dei secundum spiritum, Hic erit deus, & sermo dei filius. Videmus duplicem statum, non cõfusum, sed cõiunctũ in una persona, deum & hominẽ Iesum. De Christo autẽ differo. Et adeo salua est utriusq; proprietas substantiæ, ut & spiritus res suas egerit in illo; id est uirtutes & opera, & signa: & caro passiones suas

Vnare, unire

Transfiguratio

Electrum

functa sit, esuriens sub diabolo, sitiens sub Samaritide, flens Lazarum, anxia usque ad mortem: denique & mortua est. Quod si tertium quid esset ex utroque confusum ut electrum, non tam distincta documenta parerent utriusque substãtiæ. Sed & spiritus carnalia, & caro spiritalia egisset, ex translatione, ut neque carnalia neque spiritalia, sed tertiæ alicuius formæ confusione: imò aut sermo mortuus esset, aut caro mortua non esset, si sermo conuersus esset in carnem: aut caro enim immortalis fuisset, aut sermo mortalis. Sed quia substantiæ ambæ in statu suo quæque distinctæ agebant, ideo illis & operæ & exitus sui occurrerũt. Disce igitur cum Nicodemo, Quia quod in carne natum est, caro est: & quod de spiritu, spiritus est. Neque caro spiritus fit, neque spiritus caro. In uno planè esse possunt. Ex his Iesus constitit, ex carne homo, ex spiritu deus: quem tunc angelus ex ea parte qua spiritus erat, dei filium pronunciauit, seruans carni filium hominis dici. Sic & Apostolus etiã dei & hominum appellans sequestrẽ, utriusque substantiæ confirmauit. Nouissimè qui filiũ dei carnẽ interpretaris, exhibe qui sit filius hominis. Aut nunquid spiritus erit? sed spiritum patrem ipsum uis haberi, quia deus spiritus, quasi non & dei spiritus: sicut & sermo deus & dei sermo. Itaque Christum facis patrem, stultissime, qui nec ipsam uim inspicias nominis huius, si tamen nomen est Christus & non appellatio potius, unctus enim significatur. Vnctus autẽ non magis nomen est, quàm uestitus, quàm calceatus, accidens nomini res. At tu, si ex aliquo argumento uestitus quoque uocaretur Iesus quomodo Christus ab unctionis sacramento, æquè Iesum filiũ dei diceres, uestitũ uero patrẽ crederes. Nunc de Christo. Si pater Christus est, pater unctus est, & utique ab alio. Aut si à semet ipso, proba. Sed non ita docẽt Acta Apostolorũ in illa exclamatione ad deũ: Conuenerunt enim uniuersi in ista ciuitate aduersus sanctũ filiũ tuum quem unxisti: Herodes & Pilatus cum Nationibus: ita & filium dei Iesum cõtestati sunt, & filium à patre unctum. Ergo dominus idem erit Christus, qui à patre unctus est: non pater, qui filium unxit. Sic & Petrus, Firmissime itaque cognoscat omnis domus Israel, quod & dominũ et Christũ, id est unctũ fecerit eum deus hunc Iesum quem uos crucifixistis. Ioannes autem etiam mendacem notat eum, qui negauerit Iesum esse Christum, Contra de deo natum omnẽ, qui crediderit Iesum esse Christum. Propter quod & hortatur ut credamus nomini filij eius Iesu Christi, ut scilicet cõmunio sit nobis cum patre, & filio eius Iesu Christo. Sic & Paulus ubique deum patrem ponit, & dominum nostrum Iesum Christum. Cum ad Romanos scribit, Gratias agit deo per dominum nostrum Iesum Christũ. Cum ad Galatas, Non ab hominibus se Apostolum præfert, nec per hominem, sed per Iesum Christum, & deum patrẽ. Et habes tota instrumenta eius, quæ in hunc modũ pronunciant, & duos proponunt, deum patrem, & dominum nostrum Iesum Christum filium patris, & Iesum ipsum esse Christum, in altero quoque nomine dei filium. Nam exinde eo iure quo utrunque nomen unius est, id est dei filius, etiam alterum sine altero eiusdem est. Et siue Iesus tantummodo positum est, intelligitur & Christus: quia Iesus unctus est. Siue solummodo Christus, idem est & Iesus, quia unctus est Iesus. Quorum nominum alterum est proprium, quod ab angelo impositum est: Alterum accidens, quod ab unctione conuenit: dum tamen Christus filius

Parerent, apparerent

μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων

Christus

Alias, exclamatione ecclesiæ ad deũ

Alias, ergo Iesus idem

lius sit, non pater. Postremo quàm cæcus est, qui nec in Christi nomine intelligit alium deum portendi, si Christi nomẽ patri adscribat? Si enim Christus pater deus est, qui dicit: Ascendo ad patrẽ meũ & patrẽ uestrũ, & deũ meum & deum uestrum, utiq; aliũ patrẽ super se & deũ ostendit. Si item pater Christus est, alius est qui solidat tonitruũ, & condit spiritũ, & adnunciat in homines Christum suum. Et si adstiterunt reges terræ, & ἄρχοντες cõgregati sunt in unum, aduersus Christũ ipsius, alius erit dominus, contra cuius Christum congregati sunt reges & ἄρχοντες. Et si hęc dicit dominus domino meo Christo: alius erit dominus qui loquitur ad patrẽ Christi. Et cum Apostolus scribit, uti deus domini nostri Iesu Christi, det uobis spiritum sapientiæ, & agnitionis: alius erit deus Christi Iesu charismatũ spiritualium largitor. Certe ne per omnia euagemur, qui suscitauit Christum, suscitaturus est et mortalia corpora nostra: iamq; alius erit suscitator quàm pater mortuus, & pater suscitatus, si Christus qui est mortuus, pater est. Obmutescat obmutescat ista blasphemia, sufficiat Christum filium dei mortuum dici: & hoc, quia ita scriptum est. Nam & Apostolus non sine onere pronuncians Christũ mortuum, adiecit, secundum scripturas, ut duriciam pronunciationis scripturarum autoritate molliret, & scandalum auditori euerteret. Quanq; cum duæ substantiæ censeantur in Christo Iesu diuina & humana, cõstet autem immortalem esse diuinam cum mortalem quæ humana sit, apparet quatenus eum mortuũ dicat: id est quà carnem & hominẽ & filium hominis, non quà spiritum & sermonem & dei filium. Dicendo deniq; Christus mortuus est, id est unctus: id quod unctum est, mortuum ostendit: id est carnem. Ergo, inquis, & nos eadem ratione dicentes, qua uos filium, non blasphemamus in dominũ deum: non enim ex diuina sed ex humana substantia mortuũ dicimus. Atquin blasphematis, non tantum quia mortuum dicitis patrem, sed & quia crucifixum. Maledictione enim crucifixi, quæ ex lege in filium competit, quia Christus pro nobis maledictio factus est non pater, Christum in patrem cõuertentes, in patrem blasphematis. Nos autem dicentes Christum crucifixum, non maledicimus illum, sed maledictum legis referimus, quia nec Apostolus hoc dicens blasphemauit. Sicut autem, de quo quid capit dici, sine blasphemia dicitur: ita quod non capit, blasphemia est si dicatur. Ergo nec compassus est pater filio, sicut directã blasphemiã in patrẽ ueriti, diminui eam hoc modo sperant, concedentes iam patrẽ & filium duos esse: filius siquidem patitur, pater uero cõpatitur. Stulti & in hoc. Quid est enim cõpati, q; cum alio pati? Porrò si impassibilis pater, utiq; & incõpassibilis. Aut si cõpassibilis, utiq; passibilis. Nihil ei ueluti mortuo præstas. Times dicere passibilem, quẽ dicis compassibilem. Tam aũt incõpassibilis pater est, q; impassibilis etiam filius ex ea conditione qua deus est. Sed quomodo filius passus est, si non cõpassus est et pater? Separatur à filio, non à deo. Nam & fluuius si aliqua turbulentia contaminatur, quanq; una substantia de fonte decurrat, nec secernatur à fonte, tamen fluuij iniuria non pertinebit ad fontẽ. Et licet aqua fontis sitiue patiatur in fluuio, dum non in fonte patitur, sed in fluuio, non fons patitur, sed fluuius qui ex fonte est: Ita & q pati possit in filio, quia nõ in patre pateretẽ sed in filio, pater passus nõ uideret. Sed sufficit nihil spiritũ dei passum suo nomine (quia si quid

Ad Rom. 8

Non sine onere Secundum scripturas

Christus humanæ naturæ uocabulum

18

si quid passus est, in filio quidem erat, ut pater cum filio pateret in carne) quia hoc retractatum. Nec quisquã negabit, quando & nos pati pro deo non possumus, nisi spiritus dei sit in nobis, qui & loquitur de nobis, quæ sunt confessionis: non ipse tamen patiens, sed pati posse præstans. Alioquin si ultra pergas, potero tibi durius respondere, & te cum ipsius domini pronunciatione cõmittere, uti dicam quid de isto quæris? habes ipsum exclamantẽ in passione: Deus meus deus meus ut quid me dereliquisti? Ergo aut filius patiebatur à patre derelictus, & pater passus non est, qui filium dereliquit: aut si pater erat qui patiebatur, ad quem deum exclamabat? Sed hęc uox carnis & animæ, id est hominis, non sermonis nec spiritus, id est non dei, propterea emissa est, ut impaßibilem deum ostenderet, qui sic filium dereliquit, dum hominẽ eius tradidit in mortem. Hoc & Apostolus sensit, scribens: si pater filio non pepercit. Hoc & Esaias prior pronunciauit, & dominus eum tradidit pro delictis nostris. Sic reliquit, dum non parcit: sic reliquit, dum tradit. Cæterum non reliquit pater filium, in cuius manibus filius spiritum suum posuit. Denique posuit, & statim obijt: Spiritu enim manẽte in carne, caro omnino mori non potest. Ita relinqui à patre, mori fuit filio. Filius igitur & moritur, & resuscitatur à patre, secundum scripturas. Filius ascendit in superiora cœlorum, qui & descendit in interiora terræ: hic sedet ad dexteram patris, non pater ad suam. Hunc uidet Stephanus cum lapidaretur adhuc stantem ad dexteram dei, ut exinde sessurũ, donec ponat illi pater omnes inimicos sub pedibus suis. Hic & uenturus est rursus super nubes cœli, talis, qualis & ascendit. Hic interim acceptum à patre munus effudit Spiritum sanctum, tertium numen diuinitatis & tertium nomẽ maiestatis, unius prædicatorem monarchiæ, sed & œconomiæ interpretatorem, si quis sermones nouæ prophetiæ eius admiserit, & deductorem omnis ueritatis, quæ est in patre & filio, & spiritu sancto secundum Christianũ sacramentũ. Cæterum Iudaicæ fidei ista res, sic unum deum credere ut Filium adnumerare ei nolis, & post filium, Spiritum. Quid enim erit inter nos & illos, nisi differentia ista? Quod opus Euangelij, quæ est substantia noui testamenti, statuens legem & prophetas usque ad Ioannem, si non exinde pater & filius & spiritus tres crediti unum deum sistunt? Sic deus uoluit nouare sacramentum, ut nouè unus crederetur per Filium & Spiritum, ut coràm iam deus in suis proprijs nominib. & personis cognosceretur, qui & retro per Filium & Spiritum prędicatus non intelligebatur. Viderint igitur antichristi, qui negant patrem & filium. Negant enim patrem, dum eundem filium dicunt, & negant filium dum eundem patrem credunt, dando illis quæ non sunt, auferendo quæ sunt. Qui uero confessus fuerit Christum filium dei, non patrem, deus in illo manet, & ipse in deo. Nos credimus testimonium dei, quo testatus est de filio suo: Qui filium non habet, nec uitam habet. Non habet autem filium, qui eum alium quàm filium credit.

Confeßio nominis Christiani

Prophetia Montani

Christianum sacramentum

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

IN ipsis Christianæ fidei initijs, quia paulatim se ethnici nostris adiungebant, omnino opus fuit, ut à prophanis gentilium ceremonijs cauerent qui Christo nomẽ dedissent. Itaq; non solum ab his temperandum fuit, quę manifestam præ se ferrent impietatem: sed etiã ab illis, quæ possint indifferentia uocari, hoc est neq; bona neq; mala: partim ne quisquam infirmior ex Christianis offenderetur, partim ne ethnici in suis cõfirmarentur erroribus dum rectius putant quod etiã Christianos obseruare uident. Nam coronam frondeam in capite ferre aut non ferre, parum sanè retulerit. Cæterum quia gentiles ex sacrorum suorum consuetudine sic incedebant, curandum fuit Christianis, ne prophanis illorum ritibus subscribere uiderẽtur. Proinde cum Impp. Cæss. L. Sept. Seuerus pater, & M. Aur. Antoninus Caracalla, filius, donatiuũ militibus dari iussissent, & Tribunus id iam erogaret singulis ex ordine uocatis (hunc enim morem fuisse, Seuerus Sulpitius innuit in uita diui Martini) quidam accessit in manu lauream castrensem tenens, quam cæteri in capite gestabant ob solennia Cæsarum quorum Natalis fuisse uidetur, aut certe imperij Natalis. Admiratus hoc Tribunus, quanquam ex militum murmure suspicabatur id quod res erat, quærit tamen quid sibi hoc uelit. Respondet miles se Christianum esse. Proinde non sibi licere laureatum incedere. Id quod habita huius rei cognitione postea compertum est. Rapitur itaq; statim in carcerem, pœnam desertæ idololatriæ luiturus. Hoc factum cum quidam etiam ex Christianis improbarent, quod uidelicet ambitiosius paulo, nec in tempore, nimirum cum nihil esset necesse, Christianismũ fuisset professus, Tertullianus consuetudinem Christianorũ qua non coronabantur, hoc libro defendendam duxit. Et in hoc quidem argumento multum laborat, undiq; corradens quod pro suo faciat instituto. Non aliud sentit in Apologetico, cum inquit, Non emo capiti coronam, quid tua interest emptis nihilominus floribus quomodo utar? puto gratius esse liberis, & solutis, & undiq; uagis. Sed & si in coronam coactis, coronam naribus admouemus, uiderint qui per capillum odorantur. Porrò quoniam in hoc libro ceremoniarũ quarundam meminit, quibus maiores nostri sub Apostolorum tempora sunt usi, libet hic annotationes præmittere quo studiosis antiquitatis Christianæ gratificer, adiectis etiam quæ cum apud alios scriptores, tum apud hunc nostrum de ijsdem rebus comperi. Quæ res etiam occasionem nobis dedit obiter explicandi loca aliquot obscuriora, potissimum in hoc libello quum primam æditionem adornaremus. Cęterũ eo excepto quod nouæ prophetiæ meminit, bone deus quàm ardet in ijs quæ sunt Christianæ religionis? Quàm pugnat aduersum ea quæ professionem hanc non decent? Quam cupit ut instituto suscepto sine tergiuersatione satisfaciamus? Proinde quis non miseretur tanti uiri lapsum, & eius uicem ex animo doleat? Sed sic deo uisum.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

PRoximè factum est liberalitate præst. Impp. expung. in. c. m. l.) Nec hæc lectio mala. Sed quia Gorziẽsis codex habet, Proximè facta est liberalitas pręst. Impp. quemadmodum ad me missæ collationis index testatur, & sic scribere uisum est. Præstantissimorum Imperatorum.) uidelicet L. Sept. Seueri patris, & M. Aurel. Antonini Caracallæ filij, Sub quibus Tertullianum floruisse diuus Hieronymus autor est in illustribus ecclesiæ uiris. Porrò ornat eos honorifico epitheto quum dicit præstantissimorum. Sanè etiam tum angustioribus rebus Christianis honorificentissime locuti sunt de Imperatoribus ueteres scriptores, ut quum ad Scapulam præsidem scribens Tertullianus, Colimus ergo, inquit, & Imperatorẽ sic quomodo & nobis licet, & ipsi expedit, ut hominem à deo secundum, & quicquid est à deo consecutũ, solo deo minorem. At iam prouectioribus parcius loquunt̃ Hieronymus, Ambrosius, Augustinus. alij. Expungebant̃.) subaudi donatiuo. Nam liberalitatis facta est mentio. Hoc est donatiuum promissum militibus solenniter exoluebat̃ siue præstabat̃. Indicauimus in scholijs librorũ præcedentiũ huius usum uerbi declarantes, metaphorã hinc deductã uideri, quod in perscriptionibus siue

siue libellis debita continentibus, eorum nomina quibus satisfactum est, puncto notentur. Vnde & simpliciter accipit pro absoluere siue præstare. Sic in fine quinti libri aduersus Marcionem, Memento, inquit, inspector, quod ea quæ retractata sunt retrò, de Apostolo quoq; probauerimus, & si qua in hoc opus dilata erant, expunxerimus. Libro tertio, Si, inquit, omni modo natus credi habebat qui homo uidebat, uanè natiuitatis fidem consilio imaginariȩ carnis expungendā putauit. Libro quarto, Et si cōmemoremur promissionis Moysi, hic inueniatur expūcta. In libello ad Martyres, Torti, inquit, prius, imò & omni contumelia expuncti. Cæteris constantior fratrib.) Hoc est Christianis, Vt in primo aduersus Marcionem, Fraude, inquit, tunc fratris dehinc apostatæ amisi. & alibi sæpe. Et hic mox, Inter tot fratres cōmilitones solus Christianus. Qui se duobus dominis seruire posse præsumpserat.) Contra dictū Dominicum. Vulgata iam.) Quemadmodum refert Tertullianus in Apologetico, Non emo capiti coronam, &c. Et nos in argumento retulimus. Deniq;, singuli designare, eludere eminus, infrendere cominus. Murmur Tribuno defertur.) Admonente collatione Gorziensi pro cominus scripsimus continuo. Sed aliter distinximus nempe sic, Continuo murmur. Tribuno defertur. Vt sit sensus Cōtinuo murmur, subaudi, fit, Tribuno defertur, subaudi, miles ille non gestans in capite coronam. Et est hic defertur pro accusatur. Infinitiua autem uerba designare, eludere, infrendere exponi debent pro præteritis imperfectis indicatiui, id est designabant, eludebant eminus, infrendebant eminus. Aut certe uerbum cœperunt subaudiendum. O militem in deum gloriosum.) Nos, in deo glor. Ex Gorziensi. Alludit ad illud Apostolic. Qui gloriatur, in domino glorietur. Suffragia exinde.) Nam res in consultationem uenerat, quid esset de eo faciendum. Apud acta.) Acta cōmentarij sunt quos conficit respublica. Hoc declarat Tertullianus libro in Marcionem quinto sic scribens, Planè profiteri potest semetipsum quis. Verum professio eius alterius authoritate cōficitur: alius scribit, alius subscribit, alius obsignat, alius Actis refert. Ergo significat hic etiam rem istam in Acta relatam. Ibidem grauissimas penulas posuit.) Penula quæ & lacerna, uestimenti genus itinerarium & arcendæ pluuiæ accōmodatum, apud ueteres, teste Aelio Lampridio. Reuelari auspicatus.) Auspicari usurpat pro simpliciter incipere, quod & in præcedentibus libris facit. Speculatoriā morosissimam pedibus absoluit.) Speculatoriam, subaudi caligam. Terræ sanctæ insistere incipiens.) Exuta uidelicet caliga, Alludit ad diuinam uisionem, quæ Mosi apparuit. Gladium nec dominicæ defensioni necessarium red.) Alludit ad locum Euangelij qui est Matthei XXVI. Laurea & de manu claruit.) Nam coronam in manu gerebat, idcirco laurea de manu claruit, id est clarè uisa est siue apparuit, & non de capite, quod liberum erat. De Euangelij paratura.) Paratura substantiue, ceu supra multis in locis. Hoc est gladio qualem solet euangelium apparare, nempe spiritalem. Et de martyrij candida melius coronatus.) In Gorzieſi legitur, Et de martyrij candida, laurea melius coronatus, ut laurea ablatiuus sit. Nomini negocium fecerit.) Sentit professioni Christianæ negociū exhibitum. Sic in De resurrectione carnis. Sed quam, inquit, in istius uitæ spacio ante mortem & usq; ad mortem uexationibus & pressuris, tormentis atq; supplicijs, nominis causa experietur. Inter tot fratres cōmilitones.) Ergo & Christiani militabant. Hoc non mirum, nam ex militibus multi conuertebantur ad Christum, ceu de diuo Martino legimus. Vt etiam martyria recusare meditentur.) Notat orthodoxos ut uidetur, à quibus damnatus Montanus pseudopropheta. Periclitari.) Periclitari, id est in periculum uocari, tanq; ea bona ac longa pace non sint usuri diutius. De qua re occultè queruntur, hoc enim intelligit, quum dicit, mussitant. Hieronymus ad Ruffinum, Tu qui in Latinis mussitas, & testudineo gradu moueris potius, quàm incedis. Et ad Hedibiā, Et taciti me iure reprehendunt, quod audeam ad stirpem generis sui quippiam mussitare. Noui & pastores eorum in pace leones, in prælio ceruos.) Notat episcopos orthodoxi populi qui damnationi pseudoprophetæ Montani subscripserant, ceu molliculos & qui persecutionis tempore primi fugiant quum plebem ad martyrium animare deberent. Pseudoprophetia Montani uidetur præcepisse exegisseq; martyriū, ceu antè diximus. Valde autem fauit martyrio Tertull. Porrò prouerbialem figuram sapit, In pace leones, in prælio cerui, natum ut apparet, ex illo Chabriȩ apophthegmate, qui dixit, Formidabiliorem esse

esse ceruorum exercitum duce leone, quàm leonum duce ceruo. Eius meminit Plutarchus. Sed de quæstionibus confessionũ.) Loquitur de confessionibus nominis Christiani. Sic aduersus Praxean, Nisi spiritus dei sit in nobis, qui & loquitur de nobis, quæ sunt confessionis. At nunc quatenus & illud opponunt.) Nos ex Gorziensi collatione, At nunc quia maxime illud opponunt. Ipsius uel maxime Christiani laureati.) Hic deerat ablatiuus exemplo, quem nos ex collatione Gorziensi infulsimus. Ipsius uel maxime exemplo, Subaudi militis, qui maluit exautorari & supplicio addici quàm coronam in capite gestare. Sensus istorum uerborum est & ordo, Vt & Christiani laureati, id est quos lauream in capite ferre non pudet, & quibus in solatium quæstio ista est, qui in defensione delicti contendunt, reuincãtur, ipsius uel maxime exemplo, hoc est ipsius militis de quo nunc loquimur. De qua cum maxime.) Hoc aduerbio frequenter utitur, tametsi collatio docet Gorziensem codicem hic habere quàm maxime. Quum cõmittitur in obseruationem.) Duorum exemplarium fidem secuti pro quum reposuimus quod. Et est cõmittitur pro peccatur. Et satis autoratam.) Obseruationem autoratam uocat autoritate præditam & confirmatam siue authenticam. Alioqui Autorare est ære dato obligare. Tertullianus in libello ad Martyres, Iam, inquit, & ad ignes quidã se autorauerunt, ut certum spacium in tunica ardente conficerent. Autorauerunt id est obstrinxerunt accepta mercede. Cuius oppositum exautorare. Vnde Autorati & exautorati milites & autoramentũ pro obligatione siue stipendio. Planè ut ratio quærenda sit.) Nos, Planè, sic tamen ut ratio quærenda sit. Ex Gorziensi collatione. Et laudo fidem quæ antecedit. Obseruandum esse quàm didicit.) Castigauimus locum ex eadem collatione, Et laudo fidem quæ antè credit obseruandum esse quàm didicit. Et quamdiu per hanc lineam seram reciprocabimus.) Legendum serram reciprocabimus. Et habet prouerbij speciem, Per eandem lineam serram semper reciprocare. De inutili & uano labore. Metaphora sumpta à sectoribus lignorum qui si sic ducant serram ut aut non demittant, aut in eadem tantum linea perseuerẽt, nihil agent uel certe non multũ agent. Mutuatur autem sua prouerbia plerunque à uulgo Tertullianus. Ergo quæramus an & traditionis scripta non debeat recipi.) Scripsimus ex Gorziensi collatione, An & traditio non scripta non debeat recipi. Nec autem inepta foret lectio, si quis legeret, An & traditio nisi scripta n.d.r. Aquam adituri.) Baptizandi ritum ostendit qui in usu ueterum fuit, de quo consuetudo quædam mutauit. nam tum adulti ferè regenerationis lauacro tingebantur, cottidie externis è paganismo ad nostram religionem cõfluentibus. Siquidẽ id temporis ubique reperire erat ethnicos Christianis admixtos. Postea statis temporibus nempe bis in anno celebrari baptismus cœptus, eius enim rei nullam hic facit mentionem, alioqui non omissurus. Qui mos antiquus etiam per tempora Charoli Magni & Ludouici Augusti seruatus est. Indicant hoc leges ab illis sancitæ, quibus cauetur ne quenquam sacerdotes baptizent, excepto mortis articulo, præterquam in Pascha & Pentecoste. Eas sanctiones complectitur uolumen Legum Pipini, Charoli Magni, Ludouicij Pij, & Lotharij, quas Ansegisus abbas collegit, & extant adhuc in multis bibliothecis, Seletstadij sanè habetur apud Fidei, & Argẽtorati in libraria templi maioris. Hoc sic accipiendum ut sciamus infantes post Pascha natos ad baptismum Pentecostes reseruatos, & natos post Pentecosten ad Paschalem festum diem baptismo offerri solitos, excepta, ceu dixi, necessitate, unà cum adultis catechumenis qui de externis nationibus Danorum Nortmannorum, Sclauinorum, & similium populorum, Christianæ religioni initiabantur. Ex his enim gentibus propter continua Germanorum bella nunquam non in has regiones mancipia afferebantur. Quin ipsi maiores nostri propter Hunnorum, Auarum, Vgrorum, assiduas & exitiabiles deuastationes suis interdum sacris priuabantur ad tempus. Sanè quod de infantibus dixi, libri rituales, Agendas uulgo uocant, aperte testantur, dum indicant quo ordine puellorum & puellarum baiuli unà cum susceptoribus suis stare debeant. Quid quod infantes non modo baptizabantur statim uerumetiam sacrosanctæ communionis participes efficiebantur. Sic enim illic legitur, Si episcopus adest, statim confirmari oportet, postea communicari. Episcopus si præsens non fuerit, antequam lactetur infans aut aliquid gustauerit, communicet eum sacerdos de corpore et sanguine domini, ante missam etiam si necessitas ingruit. Sed hoc postea mu-

 tatum

tatum est,non sine causa. Et suas cõsuetudines habuit Oriens quemadmodum liquet ex Dionysio Greco autore quem Areopagitam uocant,suas habuit & occidens,Nam cere moniæ secundum ecclesiarum & regionum diuersitatem uariant.Cæterum quod ad baptismum paruulorum attinet,sufficiant nobis quæ sanctissimus martyr Cyprianus,Hieronymus,Augustinus,Ioan.Chrysost.Dionysius Græcus,quicunq; sit ille,certe uetus,& cæteri de ea re scripsere. Sufficiat autoritas Ecclesiæ, nec nouationem ullam aut hic aut alibi quæramus quæ dissidij mater solet esse.Ergo tingebantur olim eodem lauacro,pueri,senes,diuites,pauperes,serui,liberi,uiri & mulieres,unde Gregorius Nazianzenus in oratione de baptismo,obiurgat opulẽtos quos pudebat cum tenuibus simul tingi. Hæc res animaduersa lucem affert ad intelligendas ceremonias & cantica quibus adhuc in Paschalibus ferijs solenniter utimur (nam ipse Paschæ dies peculiariter resurrectioni dicatus est) Qualia sunt,Hymnus, Rex sanctorum, Responsorium, Vidi aquam, Hymnus, Ad cœnam agni prouidi.Introitus feriæ secundæ,Introduxit uos dominus in terrã fluentem lac & mel.Introitus feriæ tertiæ,Aqua sapientiæ potauit eos, Et huius oratio, Deus qui ecclesiam tuam nouo semper fœtu multiplicas.Introitus feriæ quartæ, Venite benedicti patris mei.Introitus feriæ quintæ, Victricem manum tuam domine laudauerũt. Et oratio, Deus qui diuersitatem gentium in confessione tui nominis adunasti, da ut renatis fonte baptismatis una sit fides mentium & pietas actionum. Secreta, Suscipe quæsumus domine munera populorum tuorum propitius, ut in confessione tui nominis & baptismate renouati,sempiternam beatitudinem consequantur.Introitus feriæ sextæ, Eduxit eos dominus in spe.Secreta,Hostias quæsumus domine placatus assume quas & pro renatorum expiatione peccati deferimus,& pro acceleratione cœlestis auxilij.Introitus Sabbati.Eduxit dominus populum suum. Introitus deniq; dominicæ diei, Quasi modo geniti.Quæ propterea pluribus indicaui,quo res apertius cognosceretur.Simul ut ostenderem totam Paschalem hebdomadam à ueteribus fuisse feriando transactam. Quod etiam præcipiunt Impp.Charolus Magnus,Ludouicus,& Lotharius in legibus suis quas modo citaui,capite de feriarum obseruatione,quarũ erat mira paucitas, uix tribus Apostolis hunc honorem sortitis. Idem in decretis habes de baptismi temporibus de consec. dis.iiij.c.Non ratione. Et in sequentibus. Sed & nomen suum dabat, ad fontem sacrũ accessurus.ij.q.i.legum. In Oriente etiam susceptor, ut ex Dionysio illo quem Areopagitam appellant,liquet.De baptismo sic meminit Tertullianus cõtra Praxean, ubi de Christo loquitur,Et post resurrectionem,inquit,spondens missurum se discipulis promissionem patris, & nouissime mandans ut tingerent in Patrẽ, & Filium, & Spiritũ sanctum, non in unum.Nam nec semel sed ter,ad singula nomina, in personas singulas tingimur. Et rursum in primo libro aduersus Marcionem his uerbis. Sed ille quidem, inquit, usq; nunc,nec aquam reprobauit creatoris qua suos abluit, nec oleum quo suos unguit, nec mellis & lactis societatem qua suos infantat. Quorum hoc postremum ex ueteri instrumento desumptum est,in quo subinde mentio fit terræ fluentis lacte & melle. Porrò lac infantibus cõuenit,quibus assimilantur modo baptizati.Diuus Hieronymus exponens illud Esaiæ,Venite emite absq; argento & absq; ulla cõmutatione uinum & lac, Prouocat nos Esaias,inquit,non solum ut uinum emamus,sed & lac: quod significat innocentiam paruulorum,qui mos ac typus in Occidentis ecclesiis hodie usq; seruatur,ut renatis in Christo uinũ lacq; tribuatur. Eodem autore,de baptismatis fonte surgentes dicere solebant in prima statim dominici corporis cõmunione, Et dimitte nobis debita nostra. Porrò Pontius Paulinus baptismum & Eucharistiam his carminibus describit.

Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos
Infantes niueos corpore,corde,habitu,
Circundatq; rudes festis altaribus agnos.
Pura salutiferis imbuit ora cibis.
Hinc senior sociæ congaudet turba cateruæ,
Alleluia nouis balat ouile choris.

Vnde etiam cognoscere licet baptizatos albam uestem induere solitos, & cecinisse alleluia.Quam rem Venant.Honor. Fortunatus etiam docet in carmine, cuius initium, Salue festa dies.cum sic canit,

Rex

Rex sacer ecce tui radiat pars magna trophæi,
Cum puras animas sacra lauacra beant.
Candidus egreditur nitidis exercitus undis,
Atq; uetus uitium purgat in amne nouo.
Fulgentes animas uestis quoq; candida signat.
Et grege de niueo gaudia pastor habet.

Ab albis baptizatorum uestibus, septimanam in albis appellarunt ueteres eam quæ Paschalem proxime sequitur. Hanc autem ob causam albis uestibus induebantur baptizati, quo meminissent se iam manumissos, et è seruis ac mancipijs diaboli, libertos factos Iesu Christi. Nam Tertullianus libro qui inscribitur De resurrectione carnis, ordine recensens manumissionis insignia, albam quoq; uestem adnumerat, Si famulum tuum, inquit, libertate mutaueris, & uestis albæ nitore, & anuli aurei honore, & patroni nomine ac tribu mensaq; honoratur. Hactenus ille. Porrò color albus innocentiæ præcipue conuenit. Sed quando consuetudinum hoc loco meminit Tertullianus quæ ante baptismum & post baptismum suo tempore fiebant, libet Baptismalium ceremoniarum catalogum, quarum nonnullæ post Tertullianum fortassis institutæ sunt, ex sexto libro Burchardi Vuormaciensis qui de sacramentis ecclesiæ tractat, totum huc adscribere. Sic autem illic legitur. In illo officio primum Paganus catechumenus fit, accedens ad baptismum ut renunciet maligno spiritui & omnibus damnosis eius pompis. Exufflatur etiam ut fugato diabolo, Christo domino nostro paretur introitus. Exorcizatur id est coniuratur malignus spiritus ut exeat & recedat dans locum deo uero. Accipit Catechumenus sal, ut putrida & fluxa eius peccata sapientiæ sale diuino munere mundentur. Deinde symboli Apostolici traditur ei fides, ut uacua domus, & à prisco habitatore derelicta, fide ornetur, & ut præparetur habitatio deo. Tum fiunt Scrutinia, ut exploretur certius an post renunciationem Satanæ sacra uerba datæ fidei radicitus corde defixerit.

Tanguntur & nares, ut quàm diu spiritum naribus trahat, in fide accepta perduret. Pectus quoq; eodem perungitur oleo, ut signo sanctæ crucis diabolo claudatur ingressus. Signantur & scapulæ, ut undiq; muniatur. Item in pectoris & scapulæ unctione signatur fidei firmitas & operum bonorum perseuerantia. Et sic in nomine sanctæ Trinitatis, trina submersione baptizatur. Et certe homo qui ad imaginem sanctæ trinitatis creatus est, ad eandem renouatur imaginem, & qui tertio gradu peccati, id est consensu cecidit in mortē, tertio eleuatur à fonte, per gratiam surgit ad uitam. Tum albis induitur uestimentis propter gaudium regenerationis, ad castitatem uitæ & angelici splendoris decorem. Tum sacro charismate caput perungitur, & mystico tegitur uelamine, ut intelligat se diadema regni, sacerdotij dignitatem portare, iuxta Apostolum, Vos estis genus regale & sacerdotale, offerentes uosmetipsos deo uiuo hostiam sanctā & deo placentem. Sic Corpore & Sanguine Domini confirmatur, ut illius sit capitis membrum, qui pro nobis passus est & resurrexit. Nouissime per impositionē manus à summo sacerdote septiformis gratiæ spiritum accipit, ut roboretur per spiritum sanctum, ad prædicandū alijs qui fuit in baptismo per gratiam uitæ donatus æternæ. Contestamur nos renunciare diabolo.) Hoc fiebat ad Occidentem teste Hieronymo. Interpres Dionysii de Ecclesia. Hierarchia, Deinde, inquit, Occidentem uersus illum statuens intendentem manusq; impingentem ad eandem regionem conuersas, insufflare illum ter Satanam iubet ac præterea abrenunciationem profiteri. Id sequenti capite exponens, docet impulsione manuum baptizandum obscuræ militię consortia renuere & exufflare. Amplius non aliquid respondentes quàm Dominus in euangelio determinauit.) Ex Gorziensi collatione deprehendimus huius loci deprauationem. nam ostendit negatiuam particulam Non, in eo exēplari deesse. Sicq; nos castigauimus. Et certe debet abesse, Hoc enim agit Tertullianus ut indicet multa esse etiā suo tempore recepta fieriq; solita quæ tamen non essent expresse scripta aut in Euangelio aut in epistolis Apostolicis. Vel hic locus, ut de ipso argumento libelli sileam, admonere deberet eos qui nihil recipiunt nisi quod clare est in sacris literis expressum, haud nescios eius quòd olim mysteria non scripto sed uiua potius uoce tradebantur. nam id proprie significat κατηχεῖν, unde Catechumeni dicti. Enimuero probabile est ipsos Apostolos & horum successores uiros Apostolicos ac

ipsum in primis Ioannē Apostolum qui diutissime in Epheso uixit, & huius discipulum Polycarpum quem Irenæus senem iuuenis uidit, quædam instituisse quibus populi fides aleretur augereturq;, & ipse incitaretur ad reuerentiam & obedientiam ac melius in officio contineretur, quæ postea per manus tradita ad nos usq; deuenerint. Quis ferat populum in templum irruentem, ceu in haram sues? Certe non obsunt populo ceremoniæ sed prosunt si modus in eis seruetur, & caueamus ne πάρεργα τῶν ἔργων loco habeantur, hoc est ne præcipuam pietatem in illis collocemus. Inde suscepti. Hinc susceptorum nomen. Lactis & mellis cōcordiam prægustamus.) Et huius apud ueteres ceremoniæ meminit Hieronymus aduersum Luciferianos. Item alterius in occidentis ecclesiis qua recens baptizatis uinum & lac dabatur, explicans Esaiæ locū illum, Venite emite absq; argento & ulla cōmutatione uinum & lac, nempe his uerbis de Christo loquens, Quod, inquit, uinū miscuit & sapientia in cratere suo, omnes stultos seculi mundiq; sapientiam non habentes, prouocans ad bibendum: & ut non solum uinū emamus, sed & lac, quod significat innocentiam paruulorum. qui mos ac typus in occidentis ecclesiis hodie usq; seruatur, ut renatis in Christo, uinum lacq; tribuatur. Exq; ea die l.) Apud ueteres frequens erat lauandi consuetudo, uerum recens baptizati per hebdomadam abstinebant. Docet in Apologetico suo Tertullianus Christianos etiam usos lauacris, sed tamen cauisse ne ethnicorum ceremonias obseruare uiderentur: Non lauor, inquit, diluculo Saturnalibus, ne & noctem & diem perdam. Attamen lauor honesta hora & salubri, quæ mihi & calorem & sanguinem seruet. Eucharistiæ sacramentum.) Mirum est quod hic dicit de Eucharistia, sed meminerimus eum antiquum esse & uicinum Apostolorum temporibus. Huc facit quod libro secundo Ad uxorem, de muliere loquens quæ gentili nupta sit, Non sciet, inquit, maritus quid secreto ante omnem cibum gustes? Et si scierit, panem non illum credit esse qui dicitur. Et fortassis quod in libro De Monogamia scribit, de presbyteris & diaconis loquens, Et illi plane sic dabunt uiros & uxores, quomodo bucellas. Diuus Hieronymus indicat ueteres etiam domi suæ solitos accipere Eucharistiam, cum aduersus Iouinianum inquit, Quare non ingrediuntur ecclesias? Quod in ecclesia non licet, nec domi licet. Vt idcirco Paulus dixisse uideatur, An domos non habetis ad manducandum? Verisimile tamen est, Christianos in die cœnæ domini, conuiuium simul in templo celebrasse, cuius rei sunt adhuc certa apud nos uestigia. Nam Tertullianus in libro quem modo citauimus Ad uxorē, de ethnico uerba faciens cuius uxor sit Christiana, Quis deniq;, inquit, solennibus Paschæ abnoctantem uxorem securus sustinebit? Quis ad conuiuium dominicum illud, quod infamant (scilicet ethnici) sine sua suspicione dimittet? Idem docet in Apologetico frequenter Christianos simul cœnitare consuesse, quod cœnæ genus ἀγάπην uocatum tradit, à dilectione mutuato uocabulo, quod ibi ditiorum epulis pauperes reficerentur. Quid autē illic fieret, ibidem tradit. Scribit Plinius ad Traianum, Christianis morem fuisse conueniendi ad capiendum cibum, promiscuum tamen & innoxium. Et Pontius Paulinus in libello de Gazophylacio docet mensam in ecclesia poni solitam pro pauperibus cibo reficiendis, quam etiam domini mensam uocat, & à domino positam, adhortans ditiores, ut egentibus de suo libenter impertiant. Eucharistiā quam pleriq; hodie bonam gratiam interpretantur, uidetur Tertullianus à gratiarum actione dictam putasse, quod dicat libro primo aduersus Marcionem. Super alienum panem alij deo gratiarū actionibus fungitur. Vnde & sacerdos consecraturus Christum imitando dicit, Gratias agamus domino deo nostro, & mox, Vere dignum & iustum est, æquum & salutare, nos tibi semper & ubiq; gratias agere. Quibus uerbis quidam putant Apostolos & antiquos λειτουργίαν auspicari consuesse, quam nos missam uocamus, quasi præmonito populo per præcedentem exhortationem, Sursum corda. Quale illud olim in Romanorum sacrificijs solenne, Hoc age, si modo licet sacris prophana comparare. Sed quoniam in missæ mentionem incidimus, quod uocabulum in scholijs quarti libri in Marcionem ubi de remissa disputauimus, à missa, hoc est missione quum alta uoce diaconi Missam esse dicentis, catechumeni, energumeni, desertores, & pœnitentes, quem ordinem Magnus ille Dionysius tradit, post psalmos decantatos & sacram aut alicuius Prophetæ aut Pauli & Euangelij lectionem atq; enarrationē priusquam cōsecrationis mysteriū ordiretur sacerdos, foras agerentur, sacrosancto Eucharistiæ

ristiæ sacrificio quod tum incipiebat, à uulgo tributum diximus, ab unico actu præceden te si ita uelis, uel certe intermedio, totis solennibus denominatis: quia inquam missæ facta est mentio, operæprecium uidetur hic studiosis aperire quid de hac compertum habeant, qui uetustos sacrarum literarum interpretes uidelicet Origenem & similes cum iudicio diligenter excusserunt. Et arbitrantur quidem illi missam incepisse, dicente sacer dote, Dominus uobiscum, & mox, Sursum corda, deinde, Gratias agamus domino deo nostro: & iterum, Vere dignum & iustum est, æquum & salutare, nos tibi semper & ubique gratias agere domine sancte pater omnipotens æterne deus, per Christū dominum nostrum. Post quæ uerba putant illum statim subdidisse, Qui pridie quàm pateretur, &c. Nam Canonem, Te igitur cl. à quodam conscriptum aiunt, cui Scholastico nomen fuerit, & indicat hoc diuus Gregorius paulo ante suam ætatem factum. Et alium habet Ambrosius. Id quod uerum arbitror quo ad priorem illius partem. Nam posteriores inuocationis & benedictionis preces ipsissimam antiquitatē præ se ferunt, & admirabilem spirant sanctitatem. Equidem inuocationis in Gratiarum actione, sic enim Eucharistię con secrationem uocat, obiter meminit Irenæus, & Aeonas Aeonū, id est secula seculorum in eum qui in Gratiarum actionibus est panem & calicem ab orthodoxis dici tradit, id quod adhuc obseruat Ecclesia. Quoniam uero pontifex quidam Romanus instituit ante consecrationem Sanctus à populo cantari, fuit opus aliquid præfationi, quam uocant, addere quod quasi uiam pararet, & ad quod responderet Canticum Sanctus, sanctus. In hoc itaq; post illa uerba, per Christum dominum nostrum, adiectum uolunt: Per quem maiestatem tuam, & quæ sequuntur. Post consecrationem dicebatur oratio dominica, quam Christus Apostolos (autore Hieronymo) docuit ut ea in corporis illius sacrificio cottidie uterentur. Deinde populus cōmunicabat. Vnde adhuc in hunc usq; diem ultimo cantico Cōmunionis nomen mansit. Cæterum dum conueniret populus, uersus aliquot è Psalmis Dauidicis interim cantari cœperunt, tempori congruentes: Nos Introitum uocamus. Deinde legebatur aliquid ex instrumento Prophetico, uel epistolis Apo stolorum accōmodatum tempori, mox graduale succinebatur dum minister ascendit in locum æditiorem ad pronunciandum Euangelium. Post cuius lectionem catechumenis foras missis (unde missæ nomen) symbolum cantabatur, & mox fiebat uariarum rerum oblatio, quas sacerdos benedicebat, non tam in priuatum cuiusq; usum quàm in commu nem pauperum refocillationē. Vnde & mos aquam & salem benedicendi nobis etiamnum durat, sed extra sacrificium. Quæ omnia uideri queant ipsam λειτουργίαν antecessisse. Quando Rabanus etiā ipse, siue is Isidorus est, missam à sacrificio distinguit. Quanquam hæc apud uetustissimos quoq; nostræ religionis in usu fuisse constat. Nam oblationem antiquam esse docet Tertullianus in libro De cultu fœminarum, cum inquit, Aut sacrificium offertur. Atq; hæc & his similia ex coniecturis colligere facile est, uerum certis argumentis astruere difficillimum, in tanta rerum obscuritate & consuetudinum diuersita te, quum desit unus & certus autor quem sequi possimus. Kyrie eleison & Gloria in excelsis addiderunt Græci. Siquidem hi sacra sua solebant olim à Kyrie eleison auspicari, qui mos adhuc obseruatur in ferijs Paschalibus. Alleluia ab ecclesia Hierosolymitana mutuati sumus. Quæ omnia sigillatim referre, longum esset. Tertullianus in Apologetico tametsi non describit missam, quod tum subinde cōmunicarent priuatim & publice, nihilominus ostendit quid facerent Christiani, cum inquit, Coimus in cœtum & aggregationem, ut ad deum quasi manu facta precationibus ambiamus orantes. Hæc uis deo grata est. Ecce, hæc erat ecclesia. Quid agebant autem sic congregati? Oramus, inquit, etiam pro imperatoribus, pro ministris eorum & potestatibus, pro statu seculi, pro rerum quiete, & mora finis. Hoc adhuc indicant precationes ex uetustate relictæ, quas uulgo collectas uocant. Legebatur'ne aliquid ex sacris literis in congregatione Christianorū? etiam. Siquidem pergens, Coimus, inquit, ad literarum diuinarum cōmemorationem, si quid præsentium temporum qualitas aut præmonere cogit, aut recognoscere. Certe fidem sanctis uocibus pascimus, spem erigimus, fiduciam figimus, disciplinam præceptorum nihilominus inculcationibus densamus, ibidē etiam exhortationes, castigationes, & censura diuina, Nam & iudicatur magno cum pondere, ut apud certos de dei conspectu. Hactenus ille. Vides igitur aliquid legi solitū, uel ex ueteri instrumēto, uel ex nouo,

 uidelicet

uidelicet Euangelijs & epistolis Apostolorum. O sanctum conuentum. Vtinam redeat ad nos ista consuetudo, Christi præcepta frequenter mentibus hominum inculcandi. Idem ostendit Christianos super cœnam communem cantillasse, uel de piorum fœlicitate, uel de impiorum cruciatibus, cum inquit libro secundo Ad uxorem, Quid maritus suus illi, de marito quid illa cantabit? audiat sane, audiat aliquid dei cœna de taberna, de gehenna. Porrò non possum cælare studiosos antiquitatis Christianæ, laicos olim canna solitos haurire dominicum sanguinem è calice: quod pridem mihi indicauit Paulus Volzius Abbas Hugoniani cœnobij, quod uulgus Hugonis curiam, & lingua uernacula Hugeshofium appellat in ualle Albertina, uir pius & literatus, erutum ex libro signorum, qui frequens extat apud Benedictinos. Idem nuper reperit in primis Cartusiorum constitutionibus Conradus Pellicanus homo miræ sanctitatis ac eruditionis, ubi prohibetur ne quicquã preciosorum uasorum possideant, præter calicem argenteum & fistulam qua laici dominicum exorbeant sanguinem. Præterea libellus de ueteribus thesauris ecclesiæ Magontiacensis, abhinc annos quadringentos & eo amplius cõscriptus, qui nunc non est ad manum, inter aureos calices ingentis ponderis ansatos, cruces aureas, grues argenteas odorem impositorum in cauo uentre thymiamatũ per rostra ac collum mira arte exhalantes iuxta aram maximam, uestes sacras intexto auro rigentes, gemmas incomparabiles, & reliqua κειμήλια ac donaria Archiepiscopalis templi, fistulas quoque recenset argẽteas, ni fallor sex, in hunc hauriendi sacrosancti sanguinis usum deputatas, quibus arbitror archiepiscopum olim uti solitum. Siquidem etiamnum Romanus Pontifex quoties publice sacrificat, aureo calamo sugit sanguinem dominicum è calice cum Diacono & subdiacono. Sed de his iam plus satis, quanquam meo iudicio pulchrum est in Christianismo pie et prudenter curiosum esse, cum alios uideamus in ethnicorũ rebus ad unguem inuestigandis tam præpostere diligentes, ut de Christo uix illis semel per omnem uitam cogitare uacet. Etiam antelucanis cœtibus.) Significat non modo uictus tempore solitos accipere Eucharistiam, sed etiam in cõgregationibus quæ nonnunquam ante exortum diem fiebant. Quod non à Christo, nec fortassis ab Apostolis, sed ab Apostolorum successoribus institutum innuit. Porrò quemadmodum hic uariatum ostendit Tertullianus circa sumptionis tempus, sic postea mira diuersitas nata est circa ipsam Eucharistiam, dum alij lac uini loco offerunt, alij uuas tantum, & his plebem cõmunicant, alij pannum lineum musto intinctum per totum annum reseruant, & in tempore sacrificij cum aliqua parte eius lauant, & sic offerunt. Quidam uero intinctam Eucharistiam populo dabant, fortassis propter intinctam illam bucellam quam Iudæ Christus tradidit. Nam extat apud Burchardum Borbetomagensem episcopum eiusmodi Canon concilij Turonensis, Vt omnis presbyter habeat pyxidem aut uas tanto sacramento dignum, ubi corpus dominicum diligenter recondatur ad uiaticum recedentibus à seculo. Quæ tantum sacra oblatio intincta debet esse in sanguine Christi, ut ueraciter possit dicere infirmo, Corpus & sanguis domini proficiat tibi &c. Idem canon docet Eucharistiam sub altari solitam asseruari, non proprijs sacellis ut apud nos hodie. Nam sequitur, Semperq; sit obserata sub altari propter mures & nefarios homines. Nec uero tamdiu seruabatur ut nunc fieri solet. Nam sequitur in eodem canone, Et de septimo in septimum diem semper mutetur, id est, à presbytero illa sumatur, & alia quæ eodem die consecrata est in locum eius subrogetur, ne forte diutius obserata, muscida, quod absit, fiat. At uetustissimus canon Clementis Pontificis apud eundem Burchardum uetat Eucharistiam asseruari. Nam sic sonat, Cum timore clerici reliquias corporis dominici debent custodire fragmentorum, ne qua putredo in sacrario inueniatur. Et si negligenter agendo pro Portione corporis domini nostri Iesu Christi, Presbyter minora non curat admonere officia, graui anathemate percussus digna humiliationis plaga feriatur. Certe tanta in altario holocausta offerentur, quanta populo sufficere debeant. Quod si remanserint, in crastina non reseruentur, sed cum timore & tremore clericorum & diligentia, consumantur. Qui autem residua corporis domini quæ in sacrario relicta sunt, consumunt, non statim ad communes accipiendos cibos conueniant, ne putent sanctæ Portioni cõmiscere cibum, qui per aqualicouls digestus in secessum funditur. Si igitur mane Dominica Portio editur, usq; ad sextã ieiunent ministri qui eam cõsumpserunt

clem. Alex. lib 2 pædag. c. 2.

runt. Et si tertia uel quarta hora acceperint, ieiunent usq; ad uesperam. Sic secreta sanctificatione æterna custodienda sunt sacramenta. Præcipimus etiam ne cum extero ecclesiæ siue laico de fragmentis oblationũ domini ponatur ad mensam. Vnde scis tu qui passim sacrarij panes indignis impendis, unde nosti si à mulieribus mundi sunt? Hactenus Canonis Clementini uerba retulimus. At hodie relictarum hostiarum absumptores sacerdotes ne momentũ quidẽ unũ abstinẽt ab epulis, duntaxat eius rei gratia. Adde quod putrescentes particulas (sic enim uocant) aut receptaculi uitio iam muscidas sumere coguntur, quas igni uetustas consumebat. Id quod hoc tẽpore piaculi loco haberetur. Tum ex clericis nemo offendebatur. Iam quidam cibis antè refecti sumebant eucharistiam, quod faciendum negat Africani concilij caput octauum, excepto uno die anniuersario, quo cœna domini celebratur. Verum & hoc apud Christianos sublatum. Quin mortuis quoq; inserebant in os eucharistiã ueteres, sicut & baptismum alicubi conferebãt, quam rem uetat Carthaginensis synodi caput sextum. Satis autem liquet ex antiquorum lectione eucharistiam manibus laicorum olim attactam. At hoc prohibet Rotomagensis concilij canon secundus, nulli laico aut fœminæ docens eucharistiam in manus ponendam, sed tantum in os eius. Id quod & hodie fieri uidemus. Nec minus de missarum quotidianarum numero apud posteriores discrepasse satis declarat Triburiensis synodus his uerbis: Statuimus & iudicamus, inquiunt, nulli sacerdotum esse licitũ una die uno altari plures quàm tres superponere missas. Leo papa sicut ipse fatebatur una die septies uel octies missarum solẽnia sæpius celebrasse legitur. Bonifacius uero archiepiscopus & martyr semel tantum per diem missas fecisse dicitur. Sed ambo quàm scientia tam gradu præcipui. Itaq; unusquisq; in suo sensu abundet, dum fides concordet. Ideo sacerdotibus missarum numerum non imponimus, sed quantas celebrari in uno conueniat altari præcipimus. Hæc synodus Triburiensis. Sed & uasorum quibus in sacrificando utimur magnam reperio fuisse diuersitatẽ, dum primum ligneis, mox uitreis, tandem argenteis & aureis locus factus est. Rogatus olim Bonifacius archiepisc. & martyr, an liceret in uasculis ligneis sacramenta conficere, respondit, Quondam sacerdotes aurei ligneis calicibus utebantur, nunc è contrario lignei sacerdotes aureis utuntur calicibus. Obiter castigandus est locus apud Gratianum De consecrat. dist. i. c. uasa in quibus: cuius prima periodus sic legi debet, Vasa quibus sacrosancta conficiuntur mysteria, calices sunt & patenæ. De quibus Bonifacius martyr & episcopus interrogatus si liceret in uasculis ligneis sacramenta conficere, respondit, Quondam sacerdotes aurei ligneis calicibus utebantur, nunc è cõtrario lignei sacerdotes aureis utunt̃ calicibus. Sic eñ in Decretis Burchardi Vuormatiẽsis episcopi legitur, quem secutus est Gratianus. Cuius excusum typis uolumẽ Dij boni quàm mendosum reperietur si quis cum manuscriptis antiquarum sanctionum libris conferat. Opinor autem in gratiam sacerdotum elegantissimam uerissimamq; diui Bonifacij sententiam antitheti schema referentem, ab aliquo castigatore fuisse truncatam. O ligneum emendatorem & uere ligneis gratificantem. Cæterum hæc & alia pijs ac prudentibus scribimus, occasionem nacti ex Tertulliani uerbis quæ ueniebant explicanda, certe non ob aliud nisi ut mutationes innumeras post illud tempus factas antiquitatis ecclesiasticæ studiosus contempletur, & cogitet magno sanctissimis pontificibus constitisse istam ecclesiæ concordiam, rebus in melius prouectis. Sed ut unde digressi sumus reuertamur, de antelucano Christianorum conuentu sic Plinius ad Traianum, Adfirmabant autem, inquit, quod essent soliti stato die ante lucem cõuenire, carmenq; Christo, quasi deo dicere, seq; inuicem sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria cõmitterent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarẽt. Itaq; uocat antelucanos cœtus, quod Plinius dixit ante lucem cõuenire. Inuenio autem apud Tertullianum, in Christianorum studijs & officijs fuisse, Stationem, Ieiunia, Processionem, Visitationem fratrum, hoc est Christianorum ægrotantium, Conuocationem nonnunquam nocturnã, Solennia paschæ, Dominicum cõuiuium, Consolationẽ martyrum in uinculis detentorum, Exosculationem fratrum, hoc est Christianorum, Abluere pedes sanctorum, Egentibus Christianis cibum potumq; elargiri, Peregre eosdem aduenientes hospitio suscipere, Se lectulosq; suos cruce signare, Quod immundũ esset per flatũ expuere, Panẽ illum ante omnẽ cibum gustare. De quibus nõnihil reperies in lib. secũdo

Ad uxorem, unde nos sumpsimus. Et quod de cultu fœminarum scribit, Vobis, inquit, nulla procedendi causa non tetrica, aut imbecillis aliquis ex fratribus uisitãdus, aut sacrificium offertur, aut dei uerbum administratur. Nec de aliorũ manu quàm præsidentium.) Præsidentes uocat presbyteros, etiã alibi. Sed & in Apologetico sic scribit, Si quis inquit, ita deliquerit, ut à communicatione orationis, & conuentus, & omnis sancti commercij relegetur, præsident probati quicq; seniores, honorem istum non precio, sed testimonio adepti. Neq; enim precio ulla res dei constat. Idem in libro De castitate tradit, ecclesiæ autoritatem constituisse differentiam inter ordinem & plebem, & honorem per ordinis consensum sanctificatum. Oblationes pro defunctis.) Hinc illud in libro De monogamia, Enimuero pro anima eius orat, & refrigerium interim postulat, & in prima resurrectione consortium, & offert annuis diebus dormitionis eius, unde Anniuersariorum sacrorum cum eleemosynis origo, quæ apud nos perpetua instituuntur. Sed & in cõciliatione matrimonij fiebat oblatio. Nam sic scribit in calce secundi libri Ad uxorem suam. Vnde sufficiam, inquit, ad enarrandam felicitatẽ eius matrimonij, quod ecclesia conciliat, & confirmat oblatio, & obsignatum angeli renunciant, Pater rato habet? Pro natalitijs.) Hoc tametsi ethnicum aliquandiu tolerauit ecclesia. Concilium Nicenum & sequentia aperte damnant, ut primorum conciliorum canones ostendunt, qui in compluribus adhuc bibliothecis extant digni qui in lucem emittantur. Author est Pontius Paulinus, populum qui ad Natalem diui Felicis Nolam confluebat, epulari solitum in æde sacra. Proinde ipse parietes templi picturis ex ueteri instrumento desumptis ornãdos curauit, ut accumbentes in communi mensa spectandis illis occupati, temperantius conuiuium exigerent. Id quod propterea duxi referendum, ut mos comessandi in dedicationibus templorum, & natalibus diuorum diebus antiquus esse agnoscatur. Opus aũt erat olim multa Christianis indulgere, qui plerunq; iam senes de paganismo ad nostram religionem conuertebantur, difficulter ea relinquentes quibus per omnem uitam assueuerant. Secus est hodie. Porrò in celebrando natali die genialis ethnicorum lætitia, de quo Macrinum suum Persius admonet, Funde merum genio: à præsulibus Christianis recte in oblationes quæ in eleemosynam pauperũ conferebantur, mutata est, cum ad nostram illi religionem transissent. Annua die.) Non dixit annua die, ceu Iureconsulti solent, Annua die, Bima die, Trima die. pro anno, biennio & triẽnio. Hoc exponit in De monogamia cum dicit, Annuis diebus dormitionis eius, id est annue recurrẽtibus. Die dominico.) Hoc etiamnum obseruatur. De geniculis adorare.) Sic enim scripsimus ex Gorziensi collatione. Et ita legitur apud diuum Hieronymum, At hoc hodie tantum fit ad lectionẽ sacrosancti Euangelij, item in uespertino sacro paschalis hebdomadæ, ex uetustate relictum. Geniculari in adorando, uelut pœnitentis est. Qui stans adorat, tanquã iam ueniam consecutus gratias agit. Quidam propterea nos stare putãt dum pronunciatur Euangelium, ut meminerimus id nobis etiam gladio defendendum, cui quibusdam in locis aiunt tum admoueri manus à laicis. Quasi uero Christus iusserit doctrinam suam armis uindicari. Eadem immunitate à die paschæ.) A pascha usq; in pentecosten non geniculando precabantur, sed stantes, ut qui deo pro peccatorũ remissione & baptismatis dono gratias agerent. Testatur hoc & Hieronymus aduersus Montanũ scribens, Non quo & per totum, inquit, annum excepta pentecoste ieiunare non liceat. Accipit autem Hieronymus pentecosten pro diebus interstitibus inter pascha & pentecosten. Sicut & aduersus Luciferianos, ubi totũ hunc Tertulliani locũ uidet̃ æmulatus, his quidẽ uerbis: Nam & multa alia quę per traditionẽ, inquit, in ecclesiis obseruant̃, autoritatẽ sibi scriptę legis usurpauerunt, uelut in lauacro ter caput mergitare: deinde egressos lactis & mellis prægustare concordiã, ad infantiæ significationẽ: die dominico & per omnẽ pẽtecosten, nec de geniculis adorare, & ieiuniũ soluere: multaq; alia quæ scripta nõ sunt, rationabilis sibi obseruatio uindicauit. Calicis aut panis etiã nostri.) Propter crebrã sacramentorũ tractationẽ inolita fuit illis religio quædã, etiã uulgarem panẽ & uulgare poculum reuerenter tractandi. Atq; promotum.) Promotus iuxta quartam inflexionem, ceu mox Calceatus pro calceatione. Frontem signaculo terimus.) Adiecimus genitiuum Crucis ex Gorziensi collatione. Frontẽ crucis signaculo terimus. Harũ & al. eiusdem d. si legẽ exp.) In uolumine Decretorũ quod Burghardus Vuormatiẽsis episcopus ante

Gratianum

Gratianum cōgessit, repperi caput quoddam sub Basilij nomine cum hoc Tertulliani loco consentiens. Id est quinti libri qui de uniuersali ecclesia inscribitur CCXXIII. Sic aūt habet: Ecclesiasticarū, inquit, institutionū quasdam scripturis, quasdam uero Apostolica autoritate traditiones per successiones, in ministerio confirmatas accepimus. Quib. par uirtus & idem utrisq; pietatis affectus quin sit, quotus quisq; uel aliquantū sacrarum expertus scripturarū hæsitauerit? Si enim attentauerit consuetudines ecclesiæ non scripturas (opinor legendū nō scriptas) à patribus traditas nihil æstimare, quantū religio detrimenti latura sit, dispicientibus liquido constabit. Quæ enim, ut iam inde ordiamur, scriptura salutiferæ crucis signaculo fideles docuit insigniri? Quæ multifariam digesta super panē & calicem prolixæ orationis & consecrationis uerba cōmendauit? Nam nō modo quod in Euāgelio cōtinetur uel Apostolo, in Secretis dicimus, sed & alia complura adijcimus, magnam quasi uim consummandis accōmodantia mysterijs. Quæ orientem uersus nos orare literarum forma pręstituit? Benedicimus fontē baptismatis, oleum unctionis. Huc accedit quod ter immergimus quos baptizamus, oleo ungimus, uerbis abrenunciare satanæ & angelis eius informamur. Vnde & hæc & alia in hunc modū non pauca, nisi quia tacita ac mystica traditione à patribus ecclesiastico more, reuerentiori diligentia, sunt in mysterijs obseruata silentio q; publicata scripto? Hactenus ille. Porrò non me fugit idem caput à Gratiano repetitū esse Distinct. xi. Verum quia mendosissime legitur in uulgatis Decretorum codicibus indubie studio deprauatum ac mutatum, uolui synceram lectionem hic proponere. Itaq; per Christum te rogo lector ut cum excusis libris conferas. Videbis quàm corrupte multa apud Gratianum legantur. Quasi enim parum fuisset præter innumeras clausulas uitiatas pro attentaueris, scribere attenderimus, pro multifariam trifariam, pro accōmodantia, cōmendantia, ausus est tandem deprauator, quicunq; ille fuit, quod erat, Huc accedit quod ter immergimus quos baptizamus, oleo ungimus, sic immutare, Huic accedit quod ter oleo inungimus quos baptizamus, propterea quod pro trina illa ueterum mersione, cuius Tertullianus quoq; meminit, ecclesia simplam induxerit, & recte quidem, ne uideamur apud nos qui tertio mergunt hæreticorum probare assertionem dum sequimur morem, quemadmodum ad Leandrum episcopum scribit Gregorius pontifex. Attende quantum sibi quidam permittant in inuertendis ueterum scriptis, cum tamen unusquisq; liber non aliter sit legendus quàm ab ipso autore est suo seculo proditus. Quis uero non rideat Gratiani glossematariū deprauatas hoc loco dictiones & sententias insulse exponentem? De ceremonijs & ecclesiasticis quibusdam ordinationibus post primordia nascētis Christianismi institutis absq; scriptura haud dubie, meminit & Rabanus Maurus in epistola quadam ad Regenbaldum, quemadmodū citat idem Burchardus sexto libro qui est de sacramentis in hæc uerba: Igitur ut beatus Ambrosius testatur, postquā omnibus locis ecclesiæ sunt cōstitutæ & officia ordinata, est aliter composita res quàm cœperat. Primum enim omnes docebant, & omnes baptizabāt, quibuscunq; diebus & temporibus fuisset occasio. Nec enim Philippus tēpus quæsiuit aut diem quo Eunuchum baptizaret, neque ieiunium interposuit. Neque Paulus & Silas tempus distulerunt quo optionem carceris baptizarent cum omnibus eius. Neque Petrus clericos habuit, aut diem quæsiuit quando Cornelium cum omni domo sua baptizauit. Nec ipse, sed iussit fratribus qui cum illo erant apud Corneliū in Ioppe. Adhuc enim præter septem diaconos nullus fuerat ordinatus. Vt ergo cresceret plebs & multiplicaretur, omnibus inter initia concessum est & euangelizare, & baptizare, & scripturas in ecclesia explanare. At ubi omnia loca circumplexa est ecclesia, conuēticula constituta sunt & rectores, & cætera officia in ecclesiis sunt ordinata, ut nullus de clero auderet qui ordinatus non esset, quod sciret non sibi creditum uel cōcessum. Et cœpit alio ordine & prouidentia gubernari ecclesia, in qua si omnes eadem possent, irrationale esset, & uulgaris res & uilissima uideretur. Hinc est ergo unde nunc neque diaconi in populo prędicant, neque cæteri, uel laici baptizant, neque quocunque die credentes tinguntur nisi ægri. Ideo non per omnia conueniunt scripta Apostoli, ordinationi quæ nunc in ecclesia est. Quia hæc inter ipsa initia sunt scripta. Nam & Timotheum Apostolum à se creatum, episcopum uocat, quia primi presbyteri episcopi appellabantur, ut recedente eo sequens ei succederet. Deniq; apud Aegyptum presbyteri consignant, si præsens nō sit episcopus.

Sed

Sed quia cœperũt ſequẽtes presbyteri indigni inueniri ad primatus tenẽdos, immutata eſt ratio, proſpiciẽtis conſilio, ut nõ ordo ſed meritũ crearet epiſcopũ, multorũ ſacerdotũ iudicio conſtitutum, ne indignus temere uſurparet & eſſet multis ſcandalum. Hæc Rab.

Apoſtolũ differo.) Significat caput xi. epiſtolæ prioris ad Corint. Si Rebecca conſpecto procul ſponſo ſuo.) Habetur Gen. cap. xxiiij. At illa tollens cito palliũ ſuum, operuit ſe. Si & Suſanna.) Danielis xiij. In ſtadio mariti.) Intelligit ſtadij nomine hypæthram, hoc eſt ſubdiualẽ ambulationẽ quã & xyſtum appellamus, quæ etiã arboribus conſita eſſe ſolebat umbræ gratia. Vnde opaca ſtadia dixit in libello ad Martyres, Vagare, inquit, ſpiritu, ſpaciare ſpiritu, ſed nõ ſtadia opaca aut porticus longas præponẽs tibi, ſed illam uiã quæ ad deũ ducit. Porrò pro uiridario ſumit, quòd huic ſoleret eſſe coniunctum apud ueteres. Erant aũt ſtadia quædã tecta, ceu liquet ex Vitruuij uerbis lib. quinto dum ſic ſcribit, Hæc aũt porticus xyſtos apud Græcos uocitãt, ꝙ athletæ per hyberna tẽpora tectis ſtadijs exercerẽt. Vnde quædã nõ fuiſſe tecta apparet quæ erant aperta ac ſub diuo conſtituta, quale illud extitiſſe crediderim in quo Suſanna deambulauit. A ſtadio nomen porticib. ſtadiatis apud M. Vitru. In ipſa quoq; lege habitũ requiro.) Nos, legẽ habitus, ex Gorz. collatione. Poſſe etiã non ſcriptã traditionẽ in obſeruatione defendi.) Cum Tertulliano mire faciũt ea quæ D. Hieron. ad Luciniũ ſcribit, qui quæſierat de ſabbato, utrũ ieiunandũ eſſet, de euchariſtia, an accipiẽda quotidie. Nec uero ſolũ Tertulliano conſentiũt, uerũ etiã ad ſedandos horũ temporũ tumultus nõnihil conducunt. Sic aũt eius uerba habent, Sed ego illud te breuiter admonendũ puto, traditiones eccleſiaſticas, præſertim quæ fidei nõ officiãt, ita obſeruandas, ut à maiorib. traditę ſunt. Nec aliorũ conſuetudinẽ, aliorũ cõtrario more ſuberti. Atq; utinã omĩ tẽpore ieiunare poſſimus, quod in Actibus Apoſt. diebus Pentecoſtes & die dominico Apoſtolũ Paulũ, & cũ eo credentes feciſſe legimus, nec tamẽ Manichææ hæreſeos accuſandi ſunt, cum carnalis cibus pręferri non debuerit ſpirituali. Euchariſtiã quoq; abſq; condemnatione noſtri, & pungente cõſcientia, ſemper accipere, & pſalmiſtam audire dicentẽ: Guſtate & uidete, quoniã ſuauis eſt dominus: & cum eo canere: Eructauit cor meũ uerbum bonũ. Nec hoc dico, quod dominicis diebus ieiunandum putẽ, & contextas ſexaginta diebus ferias auferã: ſed una quæq; prouincia abundet in ſenſu ſuo, & præcepta maiorũ leges Apoſtolicas arbitretur.

4 Et dictũ eius.) Lego edictũ eius, nam pręceſſit, Et quædã edicere à ſemetipſo. Si tanta innocentia eſt.) Hoc eſt, ſi flores tam innoxij ſunt & ſalubres. Nec teneritas cõmendatur.) Hoc eſt quod ante dixit mollitia. Elogiũ ſacrilegij.) Elogiũ in malam partem, ut & ſupra. Nec natura uos, inquit, docet.) Locus eſt epiſtolæ prioris ad Corinth. cap. xi.

5 Sed deum.) Particula ſed ſuperabundat. An cõditioni eius fr.) Conditio hic & alibi pro reb. creatis ſumi debet. ut cũ mox dicit, Infamata conditio eſt. Vanitati ſuccidiſſe.) Succidiſſe pro ſuccubuiſſe. ut in præcedentib. libris ſæpenumero. Plurimũ.) Et hoc aduerbio alibi plus ſemel uſus eſt. Qui natura quidem omnia dei ſentiũt.) Genitiuũ dei, ſecuti fidem Gorzienſis collationis ſuſtulimus. Suauiludios noſtros.) Sic uocat qui ex Chriſtianis adhuc ſpectaculorum oblectamẽtis tenerentur. Intelligit aũt duos libros de ſpectaculis. Non credantur admittere ſectæ interdictionem.) Sectam uocat religionẽ Chriſtũ ſectantiũ. Id quod & alibi facit. Vnde Pandora.) Nam πανδώρα ab omnibus omniũ deorũ donis nomen habet. Nobis uero Moyſes propheticus nõ poeticus paſtor.) Moſen fuiſſe paſtorem indicant Exodi uerba cap. iiij. Moyſes aũt paſcebat oues Ietro ſoceri ſui ſacerdotis Madian. Cumq; minaſſet gregẽ ad interiora deſerti uenit ad montem dei Oreb. Porrò per poeticũ paſtorem intelligit Heſiodum qui ad Heliconẽ paternarũ ouium cuſtodem agens cum Muſas cõſpexiſſet & ab eis ad Hippocrenen, id eſt caballinũ fontẽ deductus fuiſſet, ſtatim excellentiſſimus poeta factus eſt. Vnde illud Ouid. Non mihi ſunt uiſæ Clio Cliuſue ſorores Seruanti pecudes uallibus Aſcra tuis.

6 Pudenda folijs incinctam.) Synecdoche. Cæteros.) Gentileis uidelicet. Dat & Priapo tænias idem.) Tæniæ, uittæ ſunt & ligamenta capitis. Græcum uocabulum. Vulcani opus, Liberi munus.) Appoſitio eſt. Liberi, id eſt Bacchi. Poſt Theſei.) Cum Hirſaugienſi codice conſentiens & Gorzienſis, quemadmodum docet collatio, habet Theſidus. Pro quo corrupto uocabulo, meum ſecutus iudicium, repoſui in contextu Poſt & ſidus. Nã qui de ſignis cœleſtib. apud nos ſcripſere, Iul. Hyginus & Innominatus interpres

interpres fragmēti Phænomenon Arati, citāt autorem qui Cretica prodiderit, referentē, cum Liber ad Minoem regem uenisset, ut Ariadnen filiam eius duceret uxorē, coronam dono Ariadnę dedisse Vulcani opere factam ex auro & gemmis preciosis. Ea talis fulgoris fuit, ut Thesea ex labyrintho liberaret, quæ post mortem Ariadnes astris à Libero est affixa. Commemoratur id & ab Arato in Phænomenis his carminibus:

Αὐτοῦ κἀκεῖνος στέφανος, τὸν ἀγαυὸς ἔθηκε
Σῆμ' ἔμεναι διόνυσος, ἀποιχομένης ἀριάδνης.

quæ Germanicus Cæsar, nisi fallit titulus, sic uertit,

Clara Ariadnææ propius stant signa coronæ,
Hunc illi Bacchus thalami memor addit honorem.

Rufus Fest. Auienius sic,

Aspice ceu rutilis uibret lux Gnosia flammis,
Hæc quondam Bacchi monumentum fulget amoris.
Hæc Ariadnæi capitis testatur honorem.

Cæterum quia corrupta lectio Thesidus habet, & tradunt eius coronæ beneficio quæ propter gemmas usqueadeo fulserit, à labyrintho Theseum liberatum, putaui aliquādo legendum, Post Thesei dux, quod uidelicet illud sertum sua luce eduxerit Theseum. Verum enimuero maius coronæ Ariadnææ præconium est quod in cœlum inter astra fuerit translata, quàm quod Theseo è labyrinthi tenebris educendo dux fuit. Idcirco maluimus in contextu scribere, Post & sidus. Hederatum argumentatur.) Plinius lib. decimosexto cap. quarto, Feruntq; primum omnium Liberum patrem imposuisse capiti suo ex hedera. Item cap. xxiiij. Alexandrum uero ob raritatem ita coronato exercitu, uictorem ex India rediisse, exemplo Liberi patris: cuius dei & nunc adornant thyrsos galeasq; etiam & scuta, in Thraciæ populis in solennibus sacris. Ab heluco defensare.) Significat helucus autore Sexto Pompeio, languidum & semisomnum, & hesterno uino languentem, sic dictum ab hiatu oris & oscitatione. Quanquā Tertullianus pro ipsa potius affectione capitis uidetur usurpare, qua procliues in somnum reddimur, quam Græci καρηβαρίαν appellant. De hederæ ui frigorifica multa sunt apud autores. Porrò tradit Athenęus eos qui profusius biberent apud ueteres, fasciis primum circumligare caput solitos. Deinde ut aliquid ornatus accederet alios postea corollas excogitasse. sed & pectora cinxisse coronis unguentatis quosdā. Rem magis uentris.) Quàm capitis. Nam ad esum & panis usum natura produxit. Et in eorum deinceps honorem dispensatam.) Plin. libro decimosexto cap. quarto, Antiquitus quidem nulla nisi deo dabatur. Et libro uigesimoprimo cap. tertio, Et iam tunc, inquit, coronę deorum honos erāt, & Lariū publicorum priuatorumq;, & sepulcrorum & manium. Quæ idolis alij fiunt.) Sensus est, quæ in idolis alij fiunt. Subaudi in honorem. Porrò si quæ alij, idolis faciunt.) Videtur esse sensus, Porrò si ea quæ gentiles faciunt in idolis suis, alij, puta Mercurio uel Ioui. Loquitur autem de sacrificiis & immolatione. Ipsi scilicet sibi procurauerunt dæmones.) Procurare cum datiuo. ut libro primo aduersus Marcionem, Aemulatio autem liberando homini procurat & multis aliis in locis. Per eos in quibus esurierant.) Hoc est, in quibus esuriem & famem passi fuerant. Significat idolothytorum deuoratores. Pristinorum sanctorum.) Pristinus pro priori & antiquo. Et nostris erga deum studiis.) Magna sane literarum laus, dum Christo etiam inseruiunt. Attendant hoc qui contra literas & disciplinarum cognitionem oblatrāt. Cum sanctis fecisset & deo ministrasset.) Nos, cum sanctis fecisse & deo ministrasse. Quemadmodum uero perquam eleganter dicimus Chrysostomum facere cum Hieronymo, significare uolentes eum cōsentire cum illo, sic Tertullianus dicit, cū sanctis fecisse, quod sanctos adiuuit, siue sanctis in usu fuit. Hoc loquendi modo & in præcedentibus libris usus est. Memini & Esaiam.) Locus est Esaiæ trigesimooctauo, Et iussit Esaias ut tollerent massam de ficis, & cataplasmarent super uulnus eius, & sanaretur. Scit & Paulus.) Habes priore ad Timotheum capite quinto, Modico uino utere. Videbo nauigantem Ionam & Apostolos.) Illud legis Ionæ primo, hoc Actorum plerisq; locis. Habebit etiam penulam Paulus.) Posteriore ad Timotheum capite quarto. Propria Osiridis ueste.) Author est Herodotus, nephas apud Aegyptios fuisse laneas uestes in ædes sacras inferre. Proinde lineis utebātur.

Aut ἄρχων.) Archon princeps. Vt de Iairo Lucæ octauo: καὶ αὐτὸς ἄρχων τῆς συναγωγῆς ὑπῆρχε. & de Nicodemo Ioannis tertio: ἄρχων τῶν ἰουδαίων. Populus conſciuit.) Conſciuit id eſt decreuit, ſiue communi ſententia ſtatuit. Hoc enim conſciſcere ſignificat. Liuius, Quod ſenatus populi Romani Quiritium cenſuit, conſenſit, conſciuit, ut bellum cum priſcis Latinis fieret, & quæ ſequuntur. Alibi: Itaq; conſentio conſciſcoq;. Non aliter autem hic dicit, Nec illam impietatis contumelioſæ coronam populus conſciuit, quàm Liuius, conſciſcere facinus. Mox iuxta Gorzienſem collationem ſcripſimus pro

8 Quoniam, Quando. Locus eſt Eſaiæ quinto. Nam & mortuorum eſt ita coronari.) Scribit enim Plinius coronas ſepulcrorum & manium honorem fuiſſe, quemadmodum ante citauimus. Quid utuntur.) Vti cum accuſatiuo conſtructum. Sed ipſius uſus adminiſtratio intereſt.) Intereſt pro differt. Quam Aeſculapio Socrates.) Hoc iuſſit quum in carcere eſſet paulo poſt bibiturus uenenum. In omnem utiq;.) Nos, omnem utiq;. Ex Gorzienſi. Ni in illo proxime agendum.) Ni ſuperabundat. In nullo proxime agendum. Subaudi mandat. Officijs.) Officia uocat miniſteria, quæ gentilium ſacris aut ipſis alioqui gentilibus impenduntur, ut infra: Et implendi officij. Conuenitur.) Conuenitur pro inuenitur. Vt libro in Marcionem ſecundo, Cum utrumque conueneris in creatore. Hoc eſt, deprehenderis. Et libro quarto, Hæc conueniemus. Ipſi miniſtri & ſacerdotes eorum coronatur.) Tradit Plinius coronas primum inter ſacra tantum & bellicos honores ſuum nomen uindicaſſe. Conquirendum, an in tot Chriſt.

9 mil. conu.) Qui non permittit ut Chriſtianus ethnico belligeranti nauet operam, an permiſſurus eſt ut Chriſtianus Chriſtiano Chriſtianos, hoc eſt fratres perſecuturo ſe militem adiungat? Haud dubie nunquam credidit futurum Tertullianus, ut Chriſtiani mutuis armis concurrerent. Sed ad hanc inſaniam deuenimus. Belligerantur hodie nō modo prophani, ſed & eccleſiaſtici, Chriſtum ſcilicet & Apoſtolos nobis repræſentantes. Eierare.) Eierare ſiue eiurare, renunciare eſt & abdicare. Vnde illud apud Tacitum, Eiurato magiſtratu. Sic paulo inferius, Semel iam in ſacramenti tentatione eieratæ. Litigare.) Actionem uel in perſonam uel in rem apud iudicem ſuſcipere. Et uincula & carcerem.) Commentarienſem agat aut carnificem. Iam & ſtationes.) Notæ ſunt militum ſtationes. At ſtationes apud Chriſtianos conuentus erant, quum ſtantes precarētur. id quod fiebat dominico die. Nam addit, Aut & dominico die, quando nec Chriſto?

Vbi Apoſtolo non placet.) Apud idola uidelicet ſiue in Idolio. Incumbens & r. ſuper luncho.) Lanceam militis intelligit, quæ deos gentilium, id eſt dæmonas defenſet, quos ipſe miles Chriſtianus ante fugauerat. Exorciſmis fugauit.) Attende exorciſmorum antiquitatem. Mortuus etiam tub. inq.) Innuit morem caſtrenſem, quo mortui milites tubicinis cantu, quem hic æneatorem uocat, deplorabantur. Noſtrates milites ad caninæ pellis, hoc eſt tympani pulſum efferuntur, ut habet uulgaris cantio iocans in milites. Et cremabitur ex diſciplina caſtrenſi.) Hinc illud in De reſurrectione carnis in principio: At ego magis, inquit, ridebo uulgus, tunc quoq; cum ipſos defunctos atrociſſime exurit. Et mox, Cum crematis cremat. Plinius lib. ſeptimo cap. quinquageſimo quarto, Ipſum cremare, apud Romanos non fuit ueteris inſtituti, terra condebantur. At poſtquam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc inſtitutum. Aut omnibus modis cauillandum.) Cauillari tradunt à cauendo deductum grammatici. Hic pro cauere ſumit. Quod æquè fides pagana condixit.) Hoc eſt quod fides ethnico duci uel imperatori data promiſit ex pacto, nempe extrema perpeti & mortē. Nam id ſignificat hic condicere. Plinius in præfatione ad Veſpaſianum, Cum hanc operam condicerem, non eras in hoc albo. id eſt ex pacto pollicerer. Aut martyriorum immunitatem.) Vbiq; martyria crepat Tertullianus. Paulo pòſt, Quia potior eſt neceſſitas timendæ negationis & obeundi martyrij, quàm euadendæ paſſionis & implendi officij. Negaturus omnem negatorem & confeſſorem, & dei ſaluam facturus animam.) Scribo, Negaturus omnem negatorem, & confeſſurus confeſſorē dei: & ſaluam facturus, &c. Lucri habitam.) Lucri habere dixit, ut alibi boni ducere. Apud hūc tam miles eſt, paganus fidelis: quàm paganus eſt miles infidelis.) Elegantiſſima ſententia conſtans ex contrarijs. Hic oportet ſcire paganum duo ſignificare, tum eum qui miles nō eſt, unde Perſius ſe ſemipaganū uo

10 cat: tum eū qui Chriſtū minime agnoſcit. Et implēdi officij.) Loquiť ut indicauimus

ante

antè, de officio quo Christianus ethnico seruit. Vt etiam uoluntarijs delictis fibulam laxet.) Prouerbialiter dictum fibulam laxare, pro aperire fenestram & ansam dare delictis, quæ & ipsa prouerbij schema habent. Officialium coronarum.) Vocat coronas officiales quas Christiani gestabant ex officio quo Gentilibus erant obligati. Vt quũ militarent, aut in similibus rebus. Ducatio.) Supra dixit, Ducator pro duce, hic habes ducationem pro ducatu. Q. D. excusant necessitatem qua duce in hæc delicta incidant, non autem sponte sua. Officia fugienda sint.) Functiones intelligit, ceu diximus, quibus tenemur obstricti gentilibus. Ne in delictis incidamus.) Sic dictum ut illud aduersus Hermogenem, Ante eam in bono conuertisset. Et aduersum Iudæos, Legis præcepta reformantem in hominis salute. Laurea ista.) Incipit loqui De corona triumphali, propter quam incepta est disputatio. Apollini.) Nam, teste Plinio, laurus spectatissima reperitur in monte Parnaso, ideoq; grata Apollini. Quanquam ex myrto.) Myrtus bellicis quoq; se reb. inseruit, triumphansq; de Sabinis Posthumius Tubertus in consulatu (qui primus omnium ouans ingressus urbem est, quoniam rem leuiter sine cruore gesserat) myrto Veneris uictricis coronatus incessit, optabilemq; arborem etiam hostibus fecit. Hæc postea ouantium fuit corona. Veneris enim myrtum.) Subaudi esse, Nam huic arbori præest astipulante Plinio. Per Iliam & Romulus Romam. Sed & ego Venerem non credo ex hac parte Romana.) Castigaui: Per Iliam & Romulus Romani, Sed ego Venerem non credo ex hac parte cum Marte Romanam, qua pellicis dolor est. Sensus erit, Non est mirum Romanos milites myrto coronari solitos olim, quum hæc arbor Veneri sit consecrata, quæ non solum Troiana est propter filium Aeneam ex Anchise conceptum, uerum etiam Romani Martis amica qui Romuli & Remi sit pater. Verum ego, iocans inquit Tertullianus, nõ arbitror Venerem eatenus esse ualde Romanam siue amare Romam, quatenus pellicis Iliæ dolor est. Fit enim uerisimile Venerẽ quę sola amasio suo Marte potiri cupiebat, non parum offensam Iliæ concubitu, unde Romulus & Remus progeniti conditores urbis Romæ. Quos ambos intelligit quum dicit Romulos, ceu nos mutauimus. Nec caret alioqui gratia uariatio numeri. Sic & Castores dicimus τὺς Διὸς κούρυς. Et causis.) Has mox exponet. In principijs.) Sentit de principijs militarib. Ordinis nomen est. Plane non gratuita idololatria.) Idololatria non est gratuita, hoc est gratis aliquid donans, nam captatrix est. Exponit seipsum, quum addit.) Aliquibus aureis uenditans Christũm, ut argenteis Iudas. Aliquibus aureis.) Alludit ad donatiua militum. Triumphi laurea folijs struitur.) Hoc est quod Plinius de lauro scribit, Vnius, inquit, folia distinguuntur appellatione, Lauream enim uocamus. Idem Laurum triumphis proprie dicatam fuisse, autor est. Hanc aduerbis lemniscis.) Quid sibi uelit uocabulum aduerbis, ingenue fateor me nescire. Sunt autem Lẽnisci, autore Sexto Pompeio, fasciolæ dependentes ex coronis. Docti colligunt ex Plinio tuniculas fuisse ex libro ipso Tiliæ arboris, cuius eiusdem libelli sint, id quod autores uocant Philyras. De lemniscis sic Plinius lib. XXI. capite tertio, ubi de coronis loquitur quæ ex folijs aureis & argenteis cõstabant, Accesserunt quoq;, inquit, & Lemnisci, quos adijci ipsarum coronarum honos erat propter Hetruscas, quibus iungi nisi aurei non debebãt. Ab huiusmodi lemniscis coronę lemniscatæ dictæ sunt Regiarum familiarum.) Intelligit milites illos Romanorum perpetuos, qui sunt ueluti familia imperatoris. Munificæ & ipsæ solennium Cæsareanorum.) Apud Festum legimus munifices uocatos milites qui non uacabant, sed munus principi faciebant. Qui uacabant, appellabantur Beneficiarij. Sed & Vegetio mũifices sunt milites qui munus faciũt, à quo liberi sunt immunes qui dicunt̃. Expone ergo, munificæ, id est ad munus solennium Cæsareanorum astrictæ & obligatę. Posterior ætas munificum pro munifice usurpauit. Nam & Paulus Iureconsf. in cap. Munus, de uerborum significatione, Munus etiam officium significare docet, unde munera militaria & quosdam milites munificos uocari. Ad deducendas Tensas.) Tensam Festus docet esse uehiculum argenteum, quo exuuię deorum ludis Circensibus in Circum ad puluinar uehebantur. Asconius Pedianus in illud Ciceronis, Quam tu uiam Thensarum & pompæ eiusmodi exegisti: exigere uiam, inquit, dicuntur magistratus, quum uiciniam cogunt munire cum diligentissime sumptu facto. [Thensæ aũt sunt sacra uehicula, pompa ordinũ & hostiarum. Thensas alij à diuinitate dici putant:

aliȷ̄ quod ante ipſas lucra (fortaſſe fulcra, quidam legunt lintea) tenduntur, quæ gaudent manu tenere & tangere qui ea deducunt. Hactenus Pedianus. Cicero alibi. Omnesq́ dij qui uehiculis thenſarum ſolennes cœtus ludorũ ire iuſſiſtis. Porrò ſupplicationes, pompa, thenſæ & ludi, cohęrebant. Sed tui ordinis.) Contendit per quam eleganter eccleſiam cum Curia Capitolina ac ſenatoria. Ex principalium proprietatũ exultatione.) Ob natalem uidelicet principum, aut uictorias, & cauſas ſimiles. Nunc ex municipalium ſolennitatũ propr.) Propter feſtos dies cuiuſq́ municipiȷ̄. Agoniſticæ cauſæ.) Sentit de certaminibus gymnicis quorũ uictores coronabantur. Olympius Iupiter.) Certaminis Olympici inſtitutor Hercules. Eius præmiũ corona oleagina. Nemæus Hercules.) Nemęa celebrantur in honorē Herculis qui in Nemæa ſylua leonem occidit. Ludi inſtituti propter Archemorũ. Eorũ præmiũ, corona ex apio. Et miſellus Archemorus.) Archemorus Lycurgi filius à ſerpente læſus adhuc infans periȷ̄t, ex incuria nutricis ſuæ Hypſipyles, quæ illum in graminibus reliquerat oſtenſura Græcis ſiti laborantibus Langiam fontem. In eius pueri memoriam annuus agon inſtitutus eſt. Et quia periȷ̄t adhuc infans, miſellum uocat, non miſerum. Et Antinous infelix.) Hunc Hadrianus Cæſar in delicijs habuit, & tam tenere dilexit, ut ab illo ciuitatē Aegypti cognominarit, ubi & agonē illi quotannis celebrandum inſtituit. Quam rem in literas pulchre retulit Egeſippus ſic ſcribens referente Hieronymo, Tumulos, inquit, mortuis templaq́ fecerunt, ſicut uſq́ hodie uidemus. E quibus eſt & Antinous ſeruus Hadriani Cæſaris, cui & gymnicus agon exercetur apud Antinoum ciuitatem, quam ex eius nomine cōdidit, & ſtatuit prophetas in tēplo. Hęc ille. Notat ἀποθέωσιν Antinoi Tertullianus in primo libro aduerſus Marcionem, quum inquit, Alioqui ſi ſic homo deum cōmentabitur, quomodo Romulus Conſum, & Tatius Cloacinam, & Hoſtilius Pauorē, & Metellus Alburnum, & quidam ante hoc tempus Antinoum, & reliqua. Nec ulla nobiſcum eſt.) Hoc eſt, Nobiſcum facit, nos adiuuat. Semel iam in ſacramenti tentatione eieratæ.) Si quis hic obiȷ̄ciat. Tertullianus ante dixit, Aquam adituri, ibidem, ſed & aliquanto prius in eccleſia ſub antiſtitis manu conteſtamur nos renunciare diabolo, & pompæ & angelis eius. Et hoc loco dicit, Semel i. i. ſ. t. eieratæ. Is ſcire debet, ſemel hic accipi pro prorſus & omnino, ita ut ſemel feciſſe ſufficiat. Etiam cœlum ſyderibus apud Homeri carmina coronatum.) Huic loco ſubſcribit Plinius, Antiquitus quidem, inquit, nulla niſi deo dabatur. Ob id Homerus cœlo tantum eas & prælio uniuerſo tribuit. Ianum à ianua.) Hinc illud Septimiȷ̄ Afri in hymno de laudibus Iani.

> Iane pater, Iane tuens, diue biceps, biformis,
> O cate rerum Sator, ò principium deorum,
> Stridula cui limina, cui cardinei tumultus,
> Cui reſerata mugiunt aurea clauſtra mundi.

Et Carnam.) Puto legendum & Cardam, pro dea quæ cardinibus pręſideat. Thyræum Apollinē.) Græci θυραιόν uocant quicquid foribus obiacet, & extra fores eſt. Vnde & ſaxo Cyclopis quo ſpeluncā ſuam occludebat, nomen. Siquidem θυρὰν illi ianuam dicunt. Antelios dæmones.) Anteliȷ̄ diȷ̄ Græcis ſunt qui pro foribus dedicantur. Sic enī aras uel deorũ ſtatuas uocabant ſubdiales, ut quæ ſoli forent expoſitæ. Eſychius. ἀντήλιοι, θεοὶ οἱ πρὸ τῶν πυλῶν ἱδρυμένοι. Et rurſus, ἀντήλιος. ὁ ἀντικρὺ ἡλίῳ ἱδρυμένος βωμὸς ἢ θεός. Tanto abeſt.) Sic etiā in ſuperioribus locutus eſt. Ex Apoſtoli proſpectu.) Hoc eſt proſpiciētia prouidētiaq́. Vt eccleſię Chriſti Ieſu.) Caſtigauimus, ut eccleſię, Chriſtus Ieſus. Centauriȷ̄s quoq́ roris.) Scribendũ, Centenariȷ̄s quoq́ roſis. Vt accipias de roſis quæ à multitudine foliorũ Centifoliæ uocant. Et ortomi delectis.) Nos, Ex horto Midæ lectis. Iſtũ hortũ Midæ Roſetũ appellat in libro de Pallio, quum inquit, Alcinoi pometũ, & Midæ roſetũ. Quia & fauos poſt fella guſtauit.) Prouerbiȷ̄ ſpeciem habet, Fauos poſt fella guſtare. De eo dici uulgo ſolitũ, qui toleratis aduerſis, lætioribus rebus tandem potitur. Cuius coronā & Apoſtolus rep.) Locus eſt poſteriore ad Timotheũ capite quarto. Protoſedent.) Mirabilis uerbi cōpoſitio, ex peregrino & noſtro, quamuis & noſtrũ à Græco ἕζω detortũ ſit. Alludit aũt ad locũ Apocalypſeos quarto. Et ſuper thronos uiginti quatuor ſeniores. Et reliqua. Eodemq́ auro.) Et hic locus eſt Apocalyp. XIIII. Propterea poſt toties citatā Apocalypſim, inquit, Si tales imagines

in uiſio

in uisione, quales ueritates in repræsentatione. Loquitur autem de uisione Ioannis qui scripsit Apocalypsim. Quid caput strophiolo aut dracontario damnas.) Tenuiorib. (s.coronis) utebantur antiqui, inquit Plinius, strophia appellantes, unde nata strophiola. Porrò Dracontarium uidetur eius seculi uocabulum fuisse, pro corolla. Bonus miles eligendo.) Loquitur de milite isto qui coronam in manu non in capite gestauerat, ob eam rem in carcerem raptus. Sed ab aliquo Mithræ milite.) Huius dei Mithræ meminit in Præscriptionib. de diabolo nostræ religionis sacra imitante loquens, Tingit & ipse quosdam, inquit, utiq; credentes & fideles suos. Expiationem delictorum de Lauacro repromittit, etsi adhuc meminit Mithræ. Signat illic in frontibus milites suos. Celebrat & panis oblationem, & imaginem resurrectionis inducit, & sub gladio redimit coronam. Quę postrema uerba, Et sub gladio redimit coronam, hic exponũtur. Nam hanc ceremoniam hoc loco explicat, quam demiror à nemine fuisse commemoratam. Diuus Hieronymus tantum obiter indicat, quum ad Lætam de institutione filiæ scribẽs, Ante paucos, inquit, annos propinquus uester Gracchus nobilitatem patritiam sonans nomine, quum præfecturam gereret urbanam, nonne specum Mithræ, & omnia portentuosa simulachra, quibus, Corax, Niphus, Miles, Leo, Perses, Helios, Bromius pater, initiantur, subuertit, fregit, exussit? Vbi uides militis fieri mentionem, cuius initiationem in specu Mithræ hoc loco describit Tertullianus. Lactantius siue Lutatius Statij interpres ultimum carmẽ primi Thebaidos exponens, Indignata sequi torquẽtem cornua Mithram, scribit Apollinẽ à diuersis gentibus uarijs appellari nominibus. Apud Achemenios enim Titan uocatur, apud Aegyptios Osiris, apud Persas ubi in antro colitur Mithra nominatur. Eius simulachrum fingebatur reluctantis tauri cornua retentare, quo significatur, Lunam ab eo lumen accipere, quum acceperit ab eius radijs segregari. Erat autem ipse Sol leonis uultu cum tiara prisco habitu, utrisq; manibus, ceu diximus, bouis cornua cõprimens. Siquidem Sol, principale signum inculcat & frenat, Leonem scilicet, ideo quod hic deus cæteros sui nominis & potentiæ impetu excellat, ut inter reliquas feras Leo. uel quod sit rapidum animal. Hæc ex illo commentario propterea paulo prolixius retuli, ut melius intelligatur Tertulliani locus ille primo libro aduersus Marcionem, quum inquit, Sicut aridæ & ardentis naturæ sacramẽta Leones Mithrę philosophantur. Meminit & Martianus Capella Mithræ, quum canit libro tertio de nupt. Mer. & Phil.

Te Serapim Nilus, Memphis ueneratur Osirin,
Dissona sacra Mithram.

Quasi mimum martyrij.) Hoc est, quasi imitamentum martyrij, quod pro Christo tolerant Christiani. Ad probationẽ sui.) Vt fidem faciat se esse Mithræ militẽ, nesciẽtib.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE CORONA MILITIS LIBER.

Scripsit iã ad Montani dogma delapsus.

PROXIME facta est liberalitas præstantißimorum Imperatorum. Expungebantur in castris milites laureati. Adhibetur quidam illic magis dei miles, cæteris cõstantior fratribus, qui se duobus dominis seruire posse presumpserat, solus libero capite, coronamẽto in manu ocioso. Vulgata iam & ista disciplina Christianorũ relucebat. Deniq; singuli designare, eludere eminus, infrendere. Continuò murmur. Tribuno defertur, & persona iam ex ordine accesserat. Statim Tribunus, cur, inquit, tam diuersus habitu? Negauit ille cum cæteris sibi licere, causas expostulatus, Christianus sum, respondit.

Fratribus, hoc est Christianis

iq° pserat

ſpondit. O militem in deo glorioſum. Suffragia exinde, & res apud Acta, & reus apud Præfectos. Ibidem grauiſsimas penulas poſuit reuelari auſpicatus, ſpeculatoriam moroſiſsimam pedibus abſoluit terræ ſanctæ inſiſtere incipiens: gladium nec dominicæ defenſioni neceſſarium reddidit: laurea & de manu claruit. Et nunc ruſſatus ſanguine ſuo, ſpe calceatus, de Euangelij paratura ſuccinctus acutiore uerbo dei, totus de Apoſtolo armatus, & de martyrij Candida, laurea melius coronatus, donatiuum Christi in carcere expectat. Exinde ſententiæ ſuper illo, neſcio an Chriſtianorum, non enim aliæ Ethnicorum, ut de abrupto, & præcipiti, & mori cupido, qui de habitu interrogatus nomini negocium fecerit, ſolus ſcilicet fortis, inter tot fratres commilitones ſolus Chriſtianus. Planè ſupereſt ut etiam martyria recuſare meditentur, qui prophetias eiuſdem ſpiritus ſancti reſpuerunt. Muſsitant denique tam bonam & longam ſibi pacem periclitari. Nec dubito quoſdam ſcripturas emigrare, ſarcinas expedire, fugæ accingi de ciuitate in ciuitatem. Nullam enim aliam Euangelij memoriam curant. Noui & Paſtores eorum in pace leones, in prælio ceruos. Sed de quæſtionibus confeſsionum alibi docebimus. At nūc quia maximè illud opponunt: Vbi autem prohibemur coronari? hanc magis localem ſubſtantiam cauſæ præſentis aggrediar, ut & qui ex ſolicitudine ignorantiæ quærunt, inſtruantur: & qui in defenſione delicti contendunt, reuincantur (ipſius uel maxime exemplo) Chriſtiani Laureati quibus in ſolatium quæſtio eſt, quaſi aut nullum aut incertum ſaltem haberi poſſet delictum quod patiatur quæſtionem. Nec nullum autem nec incertum, hinc interim oſtendam. Neminem dico fidelium coronam capite noſſe aliâs extra tempus tentationis eiuſmodi. Omnes ita obſeruant à catechumenis uſque ad confeſſores, & martyres, uel negatores. Viderint unde autoritas moris de quâ cum maxime quæritur. Porro cum quæritur cur quid obſeruetur, obſeruari interim conſtat. Ergo nec nullum nec incertum uideri poteſt delictum, quod committitur in obſeruationem ſuo iam nomine uindicandam, & ſatis autoratam conſenſus patrocinio. Planè, ſic tamen ut ratio quærenda ſit, ſed ſalua obſeruatione, nec in deſtructionem eius, ſed in ędificationem potius, quo magis obſerues cum fueris etiam de ratione ſecurus. Quale eſt autem ut tunc quis in quæſtionem prouocet obſeruationem cum ab ea excidit? & tunc requirat unde habuerit obſeruationem cum ab ea deſiit? quando & ſi ideo uelit uideri ad quæſtionē uocare, ut oſtendat ſe non deliquiſſe in obſeruationis deſtitutione, nihilominus deliquiſſe eum conſtet retro in obſeruationis præſumptione. Si enim non deliquit hodie ſuſcepta corona, deliquit aliquando recuſata. Et ideo non ad eos erit iſte tractatus quibus non competit quæſtio, ſed ad illos qui ſtudio diſcendi, non quæſtionem deferunt, ſed conſultationem. Nam & ſemper quæritur de iſto, & laudo fidem quæ ante credit obſeruandum eſſe quàm didicit. Et facile eſt ſtatim exigere, ubi ſcriptum ſit, ne coronemur. At enim ubi ſcriptum eſt, ut coronemur? Expoſtulantes enim ſcripturæ patrociniū in parte diuerſa, præiudicant ſuæ quoque parti ſcripturæ patrocinium adeſſe debere. Nam ſi ideo dicetur coronari licere, quia non prohibeat ſcriptura, æquè retorquebitur ideo coronari nō licere, quia ſcriptura non iubeat. Quid faciet diſciplina? utrunque recipiet, quaſi neutrum prohibitū ſit? An utrunque reijciet, quaſi neu-

trum

trum præceptum sit? Sed quod nõ prohibetur, ultro permissum est. Imo prohibetur, quod non ultro est permissum. Et quandiu per hanc lineam serram reciprocabimus, habentes obseruationem inueteratam quæ præueniẽdo statum fecit? Hanc si nulla scriptura determinauit, certè consuetudo corroborauit, quæ sine dubio de traditione manauit. Quomodo enim usurpari quid potest, si traditum prius non est. Etiam in traditionis obtentu exigenda est, inquis, autoritas scripta. Ergo quæramus an & traditio non scripta non debeat recipi? Planè negabimus recipiendam, si nulla exempla præiudicent aliarum obseruationum, quas sine ullius scripturæ instrumento solius traditionis titulo, exinde consuetudinis patrocinio uindicamus. Deniq; ut à baptismate ingrediar, Aquam adituri, ibidem, sed & aliquanto prius in ecclesia sub antistitis manu contestamur nos renunciare diabolo, & pompæ, & Angelis eius, Dehinc ter mergitamur, amplius aliquid respondentes, quàm dominus in Euangelio determinauit. Inde suscepti, lactis & mellis concordiam prægustamus. Exq; ea die, lauacro cottidiano per totam hebdomadã abstinemus. Eucharistiæ sacramentum & in tempore uictus, & omnibus mandatum à domino, etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu quàm præsidentium sumimus. Oblationes pro defunctis, pro natalitijs, annua die facimus. Die dominico ieiunium nefas ducimus, uel de geniculis adorare. Eadẽ immunitate à die Paschæ in Pentecostẽ usq; gaudemus. Calicis aut panis etiam nostri, aliquid decuti in terram anxiè patimur. Ad omnem progressum, atq; promotũ, ad omnem aditũ, & exitum, ad uestitũ, & calceatum, ad lauacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacunq; nos conuersatio exercet, frontem crucis signaculo terimus. Harum & aliarũ eiusmodi disciplinarũ si legẽ expostules scripturarũ, nullam inuenies, traditio tibi prætendetur autrix, consuetudo cõfirmatrix, & fides obseruatrix. Rationem traditioni, consuetudini, fidei, patrocinaturam aut ipse perspicies, aut ab aliquo qui perspexerit disces. Interim nonnullam esse credes cui debeatur obsequiũ. Adijcio unum adhuc exemplũ quatenus & de ueteribus docere conueniat. Apud Iudæos tam solenne est fœminis eorum uelamen capitis, ut inde noscantur. Quæro legem. Apostolum differo. Si Rebecca conspecto procul sponso uelamẽ inuasit, priuatus pudor legem facere nõ potuit, aut causæ suæ fecerit. Tegantur uirgines solæ, & hoc nuptũ uenientes, nec antequam cognouerunt sponsos. Si & Susanna in iudicio reuelata, argumentum uelatæ præstat, possum dicere, & hic uelamen arbitrij fuit. Rea uenerat, erubescens de infamia sua, merito abscondens decorem, uel quia timens iam placere. Cæterum in stadio mariti non putem uelatam deambulasse, quæ placuit. Fuerit nunc uelata semper. In ipsa quoq; legem habitus requiro, uel in quacũq; alia. Si legem nusquã reperio, sequitur ut traditio consuetudini morem hunc dederit, habiturum quandoq; Apostoli autoritatem ex interpretatione rationis. His igitur exemplis renunciatum erit, posse etiam non scriptam traditionem in obseruatione defendi, confirmatam consuetudine, idonea teste probatæ tunc traditionis ex perseuerantia obseruationis. Consuetudo autem etiam in ciuilibus rebus pro lege suscipitur, cum deficit lex: nec differt scriptura an ratione consistat, quãdo & legem ratio cõmendet. Porrò si lex ratione constat, lex erit omne iam quod ratione constiterit

Consuetudo
Ratio

Apud Iudæos mulieres incedũt uelatæ
Rebecca
Susanna

à quocunq; productum. An non putas omni fideli licere concipere & constituere, duntaxat quod deo cōgruat, quod disciplinæ cōducat, quod saluti proficiat, dicente domino: Cur autem non & à uobis ipsis quod iustum est iudicatis? ut non de iudicio tantum sed de omni sententia rerum examinandarū. Dicit & Apostolus, si quid ignoratis, deus uobis reuelabit: Solitus & ipse consilium subministrare, cum præceptum domini non habebat: & quædam edicere à semetipso, sed & ipse spiritū dei habēs deductorem omnis ueritatis. Itaq;

4 consilium & edictum eius diuini iam præcepti instar obtinuit, de rationis diuinæ patrocinio. Hanc nunc expostula, saluo traditionis respectu, quocunq; traditore censetur: nec autorem respicias, sed autoritatem: & in primis cōsuetudinis ipsius, quæ propterea colenda est, ne non sit rationis interpres: ut si & hanc deus dederit, tunc discas cur nam obseruanda sit tibi consuetudo. Sed cur maior exigitur ratio Christianarum obseruationum, cum illas etiam natura defendit, quæ prima omnium disciplina est? Ideóq; hæc prima præscribet coronam capiti non conuenire. Puto autem naturę deus, noster est, qui figurauit hominem: & fructibus rerum appetendis, iudicandis, consequendis, certos in eo sensus ordinauit, per propria membrorum quodāmodo organa. Auditum in auribus fodit, uisum in oculis accendit, gustum in ore conclusit, odoratum in naribus uentilauit, contactum in manibus æstimauit. Per hæc exterioris hominis ministeria, interiori homini ministrantia, fructus munerum diuinorum ad animam deducuntur à sensibus. Quis igitur fructus ex floribus? substantia enim propria, certe præcipua coronarum, flores agri. Aut odor, inquis, aut color, aut pariter utrunq;. Qui erunt sensus coloris, odoris? uisus opinor & odoratus. Istos sensus quæ membra sortita sunt? oculi nisi fallor & nares. Vtere itaq; floribus uisu et odoratu, quorum sensuū fructus est. Vtere per oculos & nares, quorum sensuū membra sunt. Substātia tibi à deo tradita est, habitus à seculo: quanquam nec habitus extraordinarius, ordinario usui obstrepit. Hoc sint tibi flores & inserti & innexi, & in filo, & in scirpo quod liberi, quod soluti: spectaculi scilicet, & spiraculi res. Coronam si forte fascem existimas florum per seriem comprehēsorum, ut plures semel portes, ut omnibus pariter utaris: iam uero & in sinum conde, si tanta munditia est: in lectulum sparge, si tanta mollitia est: in poculum crede, si tanta innocentia est. Tot modis fruere, quot & sentis. Cęterum in capite quis sapor floris? quis coronæ sensus nisi uinculi tantum: Quia neq; color cernitur, neq; odor ducitur, nec teneritas commendatur. Tam contra naturam est florem capite sectari, quàm cibum aure, quàm sonum nare. Omne autem quod contra naturam est, monstri meretur notam penes omnes, penes nos uero etiam elogium sacrilegij, in deum naturæ dominum & autorem. Quæres igitur dei legem, habens communem istam in publico mundi, in naturalibus tabulis, ad quas &

Flores

5 Apostolus solet prouocare, ut cum in uelamine fœminæ, Nec natura uos, inquit, docet? Vt cū ad Romanos: Natura facere, dicens, Nationes ea quæ sunt legis: & legem naturalem suggerit, & naturam legalem. Sed & in priore epistola, naturalem usum conditionis in non naturalem masculos & fœminas inter se demutasse affirmans, ex retributione erroris in uicem pœnæ, utiq; naturali usui patrocinatur. Ipsum deum secundum naturam prius nouimus, deum

appel-

appellantes deorum, bonum præsumentes, & iudicem inuocantes. Quæris, an conditioni eius fruendæ natura nobis debeat præire, ne illâ rapiamur, quâ dei æmulus uniuersam conditionem certis usibus homini mancipatam, cum ipso homine corrupit. Vnde eam & Apostolus inuitam ait uanitati succidisse, uanis plurimum usibus, tum turpibus, & iniustis, & impijs, subuersam. Sic itaq; & circa uoluptates spectaculorum infamata conditio est, ab eis, qui natura quidem omnia sentiunt, ex quibus spectacula instruuntur; scientia autem deficiunt. Illud quoq; intellege, omnia à diabolo esse mutata. Sed & huic materiæ propter suauiludios nostros Græco quoq; stilo satisfecimus. Proinde coronarij isti agnoscāt interim naturę autoritatē, cōmunis parētis nomine quâ homines, & propriæ religionis pignora, quâ deum naturæ proximo colentes: atq; ita, uelut ex abundanti, cæteras quoque rationes dispiciant, quæ nostro priuatim capiti coronamentis & quidem omnibus interdicunt. Nam & urgemur à communione naturalis disciplinæ, conuerti ad proprietatem Christianæ totam iam defendendam, per cæteras quoque species coronarū, quæ alijs usibus prospectæ uidentur, ut ex alijs substantijs structæ: ne quia non ex floribus constant, quorum usum natura signauit (ut ipsa hęc laurea militaris) non credantur admittere sectæ interdictionem, quia euaserint naturæ præscriptionem. Video igitur & curiosius & plenius agendum ab originibus usq; ad profectus & excessus rei: Literæ ad hoc seculares necessariæ. De suis enim instrumētis secularia probari necesse est: quātulas attigi, credo sufficient. Si fuerit aliqua Pandora quam primam fœminarum memorat Hesiodus, hoc primum caput coronatum est à Charitibus cum ab omnibus muneraretur: unde Pandora. Nobis uero Moyses Propheticus non poeticus pastor, principem fœminam Euam facilius pudenda folijs quàm tempora floribus incinctam, describit. Nulla ergo Pandora. Sed & de mendacio erubescenda est coronæ origo. Iam nunc & de ueritatibus suis. Certè enim cæteros fuisse constat autores rei uel illuminatores. Saturnum Pherecydes ante omnes refert coronatum, Iouem Diodorus post deuictos Titanas hoc munere à cæteris honoratum: Dat & Priapo tænias idem: & Ariadnę sertum ex auro & Indicis gemmis: Vulcani opus, Liberi munus: post & sidus. Iunoni uitem Callimachus induxit. Ita & Argis signum eius palmite redimitum, subiecto pedibus eius corio Leonino, insultantem ostentans nouercam de exuuijs utriusq; priuigni. Hercules nunc populum capite præfert, nunc oleastrū, nunc apium. Habes tragœdiam Cerberi, habes Pindarum, atq; Callimachum, qui & Apollinem memorat interfecto delphico dracone, laureā induisse quâ supplicem. Erant enim supplices coronarij apud ueteres. Liberum, eūdem apud Aegyptios Osirin, Harpocration industria hederatum argumentatur, quod hederæ natura sit cerebrum ab heluco defensare. Sed & aliâs Liberum principem coronę planè laureę in qua ex Indis triumphauit, etiam uulgus agnoscit cum dies in illum solennes Magnā appellat coronam. Si & Leonis Aegyptij scripta euoluas, prima Isis repertas spicas capite circūtulit, rem magis uētris. Plura quærentibus omnia exhibebit præstantissimus in hac quoq; materia cōmētator Claudius Saturninus. Nam est illius de Coronis liber, & origines & causas, & species, & solennitates earum ita edisserēs, ut nullā gratiā floris,

Hesiodus

Pherecydes

Diodorus

Callimachus

nullam lætitiam frondis, nullum cespitem, aut palmitem, non alicui capiti inuenias cōsecratum. Quo satis instruamur quàm alienum iudicare debeamus coronati capitis institutionem, ab eis prolatam, & in eorum deinceps honorē dispensatam, quos seculum deos credidit. Si enim mendacium diuinitatis diabolus operatur, in hac etiam specie, à primordio mendax, sine dubio & eos ipse prospexerat, in quibus id mendacium diuinitatis ageretur. Quale igitur habendum est apud homines ueri dei, quod à canditatis diaboli introductum, & ipsis à primordio dicatum est, quodq; iam tunc idololatriæ initiabatur ab Idolis & id Idolis adhuc uiuis? non quasi aliquid sit idolum, sed quoniam quę idolis alij faciūt, ad dæmones pertinent. Porrò si quæ alij idolis faciunt, ad dæmones pertinent, quanto magis quod ipsa sibi idola fecerunt cum aduiuerēt? Ipsi scilicet sibi procurauerunt dæmones, per eos in quibus esurierant antequam procurauerant. Tene interim hanc fidē, dum in cursum quæstionis excutio. Iam enim audio dici, & alia multa ab eis prolata, quos seculū deos credidit: tamen in nostris hodie usibus, & in pristinorū sanctorū, & in dei rebus, & in ipso Christo deprehendi, non aliàs scilicet hominē functo quàm per cōmunia ista instrumenta exhibitionis humanæ. Planè ita sit, nec antiquius adhuc in originem disceptabo. Primus Mercurius literas enarrauerit, necessarias confitebor & cōmercij rebus, & nostris erga deū studijs. Sed & si neruos idem in sonū strinxit, nō negabo & hoc ingeniū cum sanctis fecisse & deo ministrasse, audiens Dauid. Primus medelas Aesculapius explorauerit: memini & Esaiam Ezechiæ languēti aliquid medicinale mandasse. Scit & Paulus stomacho uinum modicum prodesse. Sed & Minerua prima molita sit nauē: Videbo nauigantem Ionam & Apostolos. Plus est quod & Christus uestietur: habebit etiam penulam Paulus. Si & uniuscuiusq; suppellectilis & singulorū uasculorum aliquem ex dijs seculi autorem nominaris, agnoscam necesse est & recumbentē in lectulo Christum, & cum peluem discipulorū pedibus offert, & cum aquam ex urceo ingerit, & cum linteo circumstringitur, propria Osiridis ueste. Huiusmodi quæstioni sic ubiq; respōdeo, admittens quidem utensilium communionem, sed prouocans eam ad rationalium & ierationalium distinctionem, quia passibilitas fallit obumbrans corruptelam conditionis, quā subiecta est uanitati. Dicimus enim ea demum & nostris, & superiorum usibus, & dei rebus, & ipsi Christo cōpetisse, quæ meras utilitates, & certa subsidia, & honesta solatia necessarijs necessitatibus uitæ humanæ procurent: ut ab ipso deo inspirata credantur propiore prospectore, & instructore, & oblectatore si forte hominis sui. Quæ uero hūc ordinem excesserint, ea nō conuenire usibus nostris, præsertim quę propterea scilicet nec apud seculum, nec in dei rebus, nec in conuersationibus Christi recognosci est. Quis deniq; Patriarches, quis ꝓphetes, quis Leuites, aut sacerdos, aut ἄρχων, quis uel postea Apostolus, aut Euangelizator, aut Episcopus inuenitur coronatus? Puto nec ipsum dei templum, nec arca testamenti, nec tabernaculum martyrij, nec altare, nec candelabrum: quibus utiq; & in prima dedicationis solennitate, & in secunda restitutionis gratulatione competisset coronari si dignū deo esset. Atquin si figuræ nostræ fuerunt (nos enim sumus & templa dei, & altaria, & luminaria, & uasa) hoc quoq; figuratè portendebāt, homines dei

Candidati diaboli

Literæ

Dij seculi

Osiris

Vel Passiuitas

coro-

coronari non oportere. Imagini ueritas respondere debebit. Sed forsitan oppones ipsum Christum coronatum. Ad hoc breuiter interim audies. Sic & tu coronare, & licitum est. Tamen nec illam impietatis contumeliosæ coronam populus consciuit. Romanorum militum commentum fuit, ex usu rei secularis, quem populus dei nec publicæ unquam lætitiæ, nec ingenitæ luxuriæ nomine admisit, facilius cū tympanis & tibijs & psalterijs reuertens de captiuitate Babyloniæ, quàm cum coronis: & post cibum & potum exurgens ad ludendum sine coronis. Nam neq; lætitiæ descriptio, neq; luxuriæ denotatio, de coronæ decore, aut dedecore tacuisset: adeo & Esaias, Quando, inquit, cū tympanis & tibijs & psalterijs bibunt uinum: dicturus esset etiam cum coronis, si unquam hic usus fuisset & in dei rebus. Ita cum idcirco proponis deorum secularium commenta etiam apud deum deprehēdi, ut inter hæc coronā quoq; capitis communi usui uindices, ipse tibi iam præscribis non habendum in cōmunione usus apud nos, quod non inueniatur in rebus dei. Quid enim tam dignum deo quàm quod indignum idolo? Quid autem tam dignum idolo, quàm quod & mortuo? Nam & mortuorū est ita coronari: uel quoniam & ipsi idola statim fiunt & habitu & cultu consecrationis, quæ apud nos secunda idololatria est. Igitur qui sensu careant, illorum erit proinde uti ea re, cuius sensu carerent æquè, si abuti uellent, si sensu non carerent. Nulla uero distantia est abutendi, cū ueritas cessat utendi, cessante natura sentiendi: quâ ue quis abutatur, cum non habeat quâ utatur. Nobis autem abuti apud Apostolum non licet, facilius non uti docentē, nisi quod nec abutuntur qui nihil sentiunt: sed uacat totum, & est ipsum quoq; opus mortuum, quantum in idolis: uiuū planè quantū in dæmonijs, ad quę pertinet superstitio. Idola Nationū, inquit Dauid, argentum & aurum. Oculos habent, nec uident: nares habent, nec odorantur: manus, nec contrectabunt. Per hæc enim floribus frui est. Quod si tales edicit futuros, qui idola fabricantur, tales iam sunt qui secundum idolorum ornatū quid utuntur. Omnia munda mundis, ita & immunda omnia immundis: nihil autem immundius idolis. Cæterum substantiæ mundæ ut dei res, & hac sua conditione communes usui: sed ipsius usus administratio inter est. Nam & ego mihi gallinaceum macto, nō minus quàm Aesculapio Socrates: & si me odor alicuius loci offenderit, Arabiæ aliquid incēdo, sed non eodem ritu, nec eodem habitu, nec eodē apparatu, quo agitur apud idola. Si enim uerbo nudo conditio polluitur, ut Apostolus docet: Si quis autem dixerit, hoc idolothytū est, non cōtigeris: multo magis cū habitu, & ritu, & apparatu idolothytorū contaminatur. Ita & corona idolothytorū efficitur. Hoc enim ritu, et habitu, & apparatu, idolis immolatur autoribus suis: quorū eo uel maxime proprius est usus ne in cōmunionem possit admitti quod in dei reb. non inuenit. Propterea Apostolus inclamat: Fugite idololatriā: omnem utiq; & totam. Recogita syluam, & quantæ latitant spinæ. Nihil dandum idolo, sic nec sumendum ab idolo. Si in idolio recumbere alienum est à fide, quid in idoli habitu uideri? Quæ communio Christi & Beliæ? & ideo fugite. Longum enim diuortium mādat ab idololatria, in nullo proximè agendum. Draco etiam terrenus de longinquo non minus spiritu absorbet alites. Ioannes: Filioli, inquit, custodite uos ab idolis: non iam ab idololatria quasi ab officio, sed

Arabiæ aliquid incendere

Cōditio creatura, res condita

ſed ab idolis, id eſt ab ipſa effigie eorum. Indignũ enim ut imago dei uiui, imago idoli & mortui fiat. Vſq; adhuc proprietatem iſtius habitus & ex originis cenſu, & ex ſuperſtitionis uſu idolis uendicamus, ex eo præterea, quod dum in rebus dei noſtri non refertur, magis magiſq; illorum deputatur, in quorũ & antiquitatibus, & ſolennitatibus, & officijs conuenitur. Ipſæ deniq; fores, ipſæ hoſtiæ & aræ, ipſi miniſtri & ſacerdotes eorum coronantur. Habes omnium collegiorum ſacerdotalium coronas apud Claudium. Sed & illã inſtruximus diſtinctionem differentiæ rationalium & irrationalium, eis occurrentem qui communionem in omnibus de quorundam exemplorum occaſione defendũt. Ad hanc itaq; partem cauſas iam ipſas coronarias inſpici ſuper eſt, ut dum oſtendimus extraneas, imò & contrarias diſciplinæ, nullam earum rationis patrocinio fultam probemus, quod poſſet habitus eiuſmodi quoq; cõmunioni uindicari: ſicut & quidam, quorum exempla nobis obiectantur. Etenim ut ipſam cauſam coronæ militaris aggrediar, puto prius conquirendum, an in totum Chriſtianis militia conueniat. Quale eſt alioquin de accidentibus retractare, cum præcedentibus culpa ſit? Credimus ne humanum ſacramentum diuino ſuperduci licere, & in alium dominum reſpõdere poſt Chriſtum, & eierare patrem ac matrem, & omnem proximum, quos & lex honorari & poſt deum diligi præcepit? Hos & Euangelium ſolo Chriſto pluris non faciens, ſic quoq; honorabit? Licebit in gladio conuerſari, domino pronunciante gladio periturum, qui gladio fuerit uſus? Et prelio operabitur filius pacis, cui nec litigare conueniet? Et uincula & carcerem, & tormenta, ſupplicia adminiſtrabit, nec ſuarum ultor iniuriarum? Iam & ſtationes aut alij magis faciet q̃ Chriſto? aut & dominico die quando nec Chriſto? Et excubabit pro templis quibus renunciauit? & cœnabit illic ubi Apoſtolo non placet? Et quos interdiu exorciſmis fugauit, noctibus defenſabit incumbens & requieſcens ſuper luncho, quo perfoſſum eſt latus Chriſti? Vexillum quoq; portabit æmulum Chriſti? & ſignum poſtulabit à principe, qui iam à deo accepit? Mortuus etiã tuba inquietabitur æneatoris, qui excitari à tuba angeli expectat? Et cremabitur ex diſciplina caſtrenſi Chriſtianus cui cremare non licuit, cui Chriſtus meritò ignis indulſit? Quanta alia in delictis circumſpici poſſunt caſtrenſium munium, tranſgreſsioni interpretanda? Ipſum de caſtris lucis in caſtra tenebrarũ nomen deferre, tranſgreſsio eſt. Planè ſi quos militia præuentos fides poſterior inuenit, alia conditio eſt, ut illorum quos Ioannes admittebat ad lauacrũ, ut Centurionum fideliſsimorum, quem Chriſtus probat, & quem Petrus catechizat: dum tamen ſuſcepta fide atq; ſignata aut deſerendũ ſtatim ſit, ut multis actum: aut omnibus modis cauillandum, ne quid aduerſus deum committatur, quę nec ex militia permittuntur: aut nouiſsime perpetiendum pro deo, quod æquè fides pagana condixit. Nec enim delictorum impunitatem, aut martyriorum immunitatem militia promittet. Nuſquam Chriſtianus aliud eſt. Vnum Euangelium, & idem Ieſus, negaturus omnem negatorem & confeſſurus omnem cõfeſſorem dei: & ſaluam facturus animam pro nomine eius amiſſam, perditurus autem de contrario aduerſus nomen eius lucri habitam. Apud hunc tam miles eſt, paganus fidelis: quàm paganus eſt, miles infidelis. Non admittit ſtatus fidei, allegationem neceſsitatis. Nulla eſt neceſsitas delinquen-

Bellum

Lunchus caſtrenſis uox ἀπὸ τοῦ λόγχου

Diſciplina caſtrenſis

Caſtra lucis Eccleſia: Caſtra tenebrarum Paganiſmus

linquendi, quibus una est necessitas non delinquendi. Nam & ad sacrifican-
dum & directo negandum, necessitate quis premitur tormentorum siue pœ-
narum: tamen nec illi necessitati disciplina conniuet: quia potior est necessi-
tas timendæ negationis & obeundi martyrij, quàm euadendæ passionis &
implendi officij. Cæterum subuertit totam substantiam sacramenti causatio
eiusmodi, ut etiam uoluntarijs delictis fibulam laxet. Nam & uoluntas pote-
rat necessitas contendi, habens scilicet unde cogatur. Vel ipse hæc præstru-
xerim & cæteras officialium coronarum causas, quibus familiarissima ista du
catio necessitatis: cũ idcirco aut officia fugienda sint, ne in delictis incidamus,
aut & martyria toleranda sint, ut officia rumpamus. De prima specie quæstio
nis etiam militiæ ipsius illicitæ, plura non faciunt, ut secunda reddatur. Nisi
omni ope expulero militiam, frustra iam de corona militari prouocarim. Pu-
ta denicꝫ licere militiam, usqꝫ ad causam coronæ. Sed & de corona prius dicã.
Laurea ista Apollini uel Libero sacrata est: illi ut deo telorum, huic ut deo tri-
umphorum, sic docet Claudius. Quanquam ex myrto ait milites redimiri so-
lere. Veneris enim myrtum matris Aeneæ, non laurum, etiam amiculæ Mar
tis, per Iliam & Romulos Romani. Sed ego Venerem non credo ex hac par-
te cum Marte Romanam, quâ pellicis dolor est. Quin & olea militiam coro-
nari à Minerua, non solum artium sed armorum quoque dea: & pacem cum
Neptuno inisse, ex hac arbore coronatam. In his erit serti militaris supersti-
tio ubique polluta, & polluens omnia, quæ iam polluantur & causis. Ecce
annua uotorum nuncupatio quid uidetur? Prima in principijs, secunda in
Capitolijs. Accipe post loca, & uerba, Hunc tibi Iupiter bouem cornibus au-
ro decoratis uouemus esse futurum. Cuius sententiæ uox est? utique nega-
tionis. Etiam si tacet illic Christianus ore, coronatus capite respondit. Eadem
laurea in donatiui dispensatione denunciatur. Planè non gratuita idolola-
tria, aliquib. aureis uenditans Christũ, ut argenteis Iudas. Hoc erit: Non pote
stis deo seruire & mãmonę: mãmonę manũ tradere, & à deo absistere. Hoc est
reddere quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ dei deo: nec hominem deo redde-
re, & denarium Cæsari auferre. Triumphi laurea folijs struitur, hanc aduer-
bis lemniscis, inauratur lamnulis, unguentis delibuitur à lachrymis coniu-
gum & matrum, fortasse quorundam & Christianorum: & apud Barbaros
enim Christus. Qui hanc portauerit in capite causam, nonne & ipse pugna-
uit? Est & alia militia regiarum familiarum. Nam & castrenses appellantur,
munificæ & ipsæ solennium Cæsareanorum. Sed & tu proinde miles ac
seruus alterius es: & si duorum, dei & Cæsaris, certè tunc non Cęsaris cum
te deo debes, etiam in comunibus credo potiori. Coronant & publicos or-
dines laureis publicæ causæ: Magistratus uero insuper aureis, ut Athenis, ut
Romæ. Præferuntur etiam illis Etruscæ. Hoc uocabulum est coronarum,
quas gemmis & folijs ex auro quercinis ob Iouem insigneis, ad deducen-
das tensas cum palmatis togis sumunt. Sunt & prouinciales aureæ, imagi-
num iam non uirorum, capita maiora quærentes. Sed tui ordinis, & tui ma-
gistratus, & ipsum Curiæ nomen, Ecclesia est Christi. Illius es, conscriptus in
libris uitæ. Illic Purpuræ tuæ, sanguis domini: & clauus latus, in cruce ipsius.
illic securis, ad caudices arboris posita, illic uirga, ex radice Iesse. Viderint &
publici

publici equi cum coronis suis. Dominus tuus, ubi secundum scripturam Hierusalem ingredi uoluit, nec asinum habuit priuatum. Isti in curribus, & isti in equis, nos autem in nomine domini dei nostri inuocabimus. Ab ipso incolatu Babylonis illius in Apocalypsi Ioannis submouemur, nedum à suggestu. Coronatur & uulgus nunc ex Principalium proprietatum exultatione, nunc ex municipalium solennitatum proprietate: & est omnis publicæ lætitiæ luxuria captatrix. Sed tu peregrinus es mũdi huius, ciuis supernæ Hierusalem. Noster, inquit, municipatus in cœlis. Habes tuos census, tuos Fastos, nihil tibi cum gaudijs seculi, imo contrarium debes. Seculum enim gaudebit, uos uero lugebitis. Et puto, felices, ait, lugentes, non coronatos. Coronant & nuptiæ sponsos: & ideo nõ nubimus ethnicis, ne nos ad idololatriam usq; deducant, à qua apud illos nuptiæ incipiunt. Habes legem à patriarchis quidem, habes Apostolum in domino nubere iubentem. Coronat & libertas secularis. Sed tu iam redemptus es à Christo, & quidem magno. Seruum alienum, quomodo seculum manumittet? Et si libertas uidetur, sed & seruitus uidebatur. Omnia imaginaria in seculo, & nihil ueri. Nam & tunc liber homini eras redemptus à Christo: & nunc seruus es Christi, licet manumissus ab homine. Si ueram putes seculi libertatem, ut & coronam consignes, redisti in seruitutem hominis, quam putas libertatem: amisisti libertatem Christi, quam putas seruitutem. Nunquid & Agonisticæ causæ disputabuntur, quas statim tituli sui damnant, & sacras & funebres scilicet. hoc enim superest ut Olympius Iupiter, & Nemæus Hercules, & misellus Archemorus, & Antinous infelix in Christiano coronentur, ut ipse spectaculum fiat, quod spectare non debeat. Vniuersas (ut arbitror) causas enumeramus, nec ulla nobiscum est: omnes alienæ, prophanæ, illicitæ, semel iam in sacramenti tentatione eieratæ. Hæ enim erant pompæ diaboli & angelorum eius, officia seculi, honores, solennitates postulatrices, falsa uota, humana seruitia, laudes uanæ, gloriæ turpes: & in omnib. istis idololatria in solo quoq; censu coronarum, quibus omnia ista redimita sunt. Præfabitur quidem Claudius etiam cœlum syderibus apud Homeri carmina coronatum, certè à deo, certe homini: igitur & homo ipse à deo coronandus est. Cæterum à seculo coronantur & lupanaria, & latrinæ, & pistrina, & carcer, & ludus, & ipsa amphitheatra, & ipsa spoliaria, ipsæq; libitinæ. Quàm sacer sanctus, quámque honestus ac mundus sit habitus iste, noli de uno poetico cœlo, sed de totius mundi commercijs æstimare. At enim Christianus nec ianuam suam laureis infamabit, si norit quãtos deos etiam hostijs diabolus affinxerit, Ianum à ianua, Limentinum à limine, Forculum & Cardam à foribus & cardinibus, & apud Græcos Thyræum Apollinem, & Antelios dæmones: tanto abest ut capiti suo manus inferat idololatriæ, imo iam dixerim Christo, siquidem uiri caput Christus est, tam liberũ quàm & Christus, ne uelamento quidem obnoxium, nedum obligamento. Porrò & quod obnoxium est uelamento caput fœminæ, iam hoc ipso occupatum non uacat etiam obligamento. Habet humilitatis suæ sarcinam. Si nudo capite uideri non debet propter angelos, multo magis coronato: fortasse tunc illo coronato scandalizauerit. Quid enim est capite fœminæ corona, quàm formæ lena, quàm summa lasciuię nota, extrema negatio uerecundiæ, conflatio illecebrę?

Omnia imaginaria in seculo, & nihil ueri

12

Pro-

Propterea non coronabitur operosius mulier ex Apostoli prospectu, ut nec crinium artificio coronetur. Qui tamen & uiri caput est, & fœminæ facies, ut ecclesiæ. Christus Iesus, quale, oro te, sertum pro utroque sexu subijt? ex spinis opinor & tribulis, in figuram delictorum, quæ nobis protulit terra carnis, abstulit autem uirtus crucis, omnes aculeos mortis in Dominici capitis tolerantia obtundens. Certe præter figuram contumelia in promptu est, & turpitudo & dedecoratio, & his implexa sæuitia, quæ tunc Domini tempora & fœdauerunt & lancinauerunt: uti tu nunc laurea & myrto, & olea, & illustriore quaqꝫ fronde, & quod magis usui est, centenarijs quoqꝫ rosis ex horto Midæ lectis, & utrisqꝫ lilijs, & omnibus uiolis coroneris, etiam gemmis forsitan & auro: ut & illam Christi coronam æmuleris quæ postea ei obuenit: quia & fauos post fella gustauit, nec ante rex gloriæ à cœlestibus salutatus est, quàm rex Iudæorum proscriptus in crucem, minoratus primo à patre modicum quid citra angelos, & ita gloria & honore coronatus. Si ob hęc caput ei tuum debes, tale si forte ei repende, quale suum pro tuo obtulit: aut nec floribus coroneris, si spinis non potes: quia non floribus potes. Serua deo rem suam inattaminatam. Ille eam si uolet, coronabit. Imò & uult. Denique inuitat. Qui uicerit, inquit, dabo ei coronam uitæ. Esto & tu fidelis, ad mortem: decerta & tu bonum agonem, cuius coronam & Apostolus repositam sibi merito confidit. Accipit & angelus uictoriæ coronam procedens in candido equo, ut uinceret. Et alius Iridis ambitu ornatur cœlesti. Protosedent & Presbyteri coronati: eodemqꝫ auro & ipse filius hominis supra nubem micat. Si tales imagines in uisione, quales ueritates in repræsentatione? Illas aspice, illas odorare. Quid caput strophiolo aut dracontario damnas, diademati destinatum? Nam & reges nos deo & patri suo fecit Christus Iesus. Quid tibi cum flore morituro? Habes florem ex uirga Iesse, super quem tota diuini spiritus gratia requieuit, florem incorruptũ, immarcescibilẽ, sempiternum: quem & bonus miles eligendo, in cœlesti dignatione, ordinatione profecit. Erubescite Romani commilitones eius, iam non ab ipso iudicandi, sed ab aliquo Mithræ milite. Qui cum initiatur in spelæo in castris uere tenebrarum, coronam interposito gladio sibi oblatam quasi mimum martyrij, dehinc capiti suo accommodatam, monetur obuia manu capite depellere, & in humerum si forte transferre, dicens Mithram esse coronam suam. Atque exinde nunquàm coronatur: id quod in signum habet ad probationem sui, sicubi tentatus fuerit de sacramento: statimqꝫ creditur Mithræ miles, si deiecerit coronam, si eam in deo suo esse dixerit. Agnoscamus ingenia diaboli, idcirco quædam de diuinis affectantis, ut nos de suorum fide confundat & iudicet.

Corona Christi spinea.

Apoc. 3

Apoc. 6

Apoc. 10

Apoc. 4

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

Christianam religionem iam feliciter nascentem ethnici uarijs modis conati sunt opprimere, nullum persecutionis genus omittentes. Proscribebantur passim Christiani, deportabantur, necabantur. Delatoribus etiam erant cõstituta præmia, adeo nihil nõ ab impijs tentatum est, ut uera pietas extirparetur. Porro mira tũ flagrabat inter Christianos charitas. Si qui fuissent igitur in carcerem coniecti propter Christiani nominis

profeſſionē, quod accidebat cottidie, ſtatim aderant qui uinctos cōſolarentur. præterea cibos mittebant. Quod ſi non admitterentur à cuſtodibus ad colloquium, aut alioqui ue nire non liceret, mittebant libellos conſolatorios. Qualis eſt hic Tertulliani libellus, quo martyrum animos confirmat, quos alij miſſis cibarijs paſcebant. Exhortatur autem futuros martyras, quos ipſe eleganter deſignatos uocat, quemadmodum deſignatos Conſules dicimus, quos uulgus electos appellat: exhortatur, inquam, ut alacres in Chriſtianiſmo & gratia dei perſeuerent, quam tantiſper ſint retenturi, donec patientiam & pacem coluerint. Deinde carcerem cum mūdo cōmittit, & cōmoda carceris explicat. Mox adhortatur, ut ſpiritu conſtantes ſint & firmi: nihilo deiectiores animo, quod Chriſtus aliquando dixerit, infirmam eſſe carnem, quando idem præmiſit, ſpiritum promptum exiſtere. Poſtremo gentilium exempla cōmemorat, ob uanam duntaxat gloriam, etiam ultima paſſorum. Erant autē inter captiuos iſtos Chriſtianos & fœminæ, quas ſeorſim compellat benedictas uocans. Haud aliter ſanctiſſimus martyr Cyprianus in opuſculis ſuis nuſquam non martyres magni facit, prædicat atq; extollit, uerum etiam quoſdam libellos huic rei dicauit, ut illum, ad Fortunatum cui titulus de exhortatione martyrij, Vt epiſtolam illam ad Syagrium & Rogatianum ac cæteros in carcere detentos, quam pro ſe quia uenire non queat ad aures & oculos eorum uicariam mittere ſe ſcribit, gratulans & exhortans pariter ut in confeſſione cœleſtis gloriæ fortes et ſtabiles perſeuerent: ut illam ad Moſen & Maximum Celerino perferente, Et illam ad martyres & confeſſores, cuius initium, Exulto lætus, Item illam quam exul ipſe nominis cauſa, ad martyres partim in clauſtris & uinculis partim in metallis conſtitutos dedit, cuius initium, Gloria quidē ueſtra poſcebat. Porrò autem non ijs ſolum martyrum appellationē accōmodabat ea ætas qui iam toleratis ſupplicijs pro Chriſto mortem obierant, ſed & illis qui in confeſſione nihil tormentorum atrocitate moti firmiter perſtiterant, etiam ſi adhuc in carcere detinerentur, de quibus intelligit Cyprianus quum ſcribit, Fecerunt ad nos de quibuſdam beati martyres literas. Item, ſi qui libello à martyribus accepto de ſeculo excederent. Sicq; non modo Cyprianus martyres appellare ſolet ſed & Tertullianus hoc loco, uerum ſcite addit, deſignati. Quin eos etiam hoc nomine ſolitos uocari indicat qui dimiſſi fuiſſent, ut quum de Valentino inquit, ſed alium ex martyrij prærogatiua loci potitum indignatus. & de Praxea, inſuper de iactatione martyrij inflatus, ob ſolum & ſimplex & breue carceris tædium. Nec aliter Cyprianus dixit in epiſtola qua Celerinum in ordinem cleri ſignificat aſcitū, Cōmeatū dando nobis confeſſoribus ſuis & martyribus glorioſis. Vbi commeatum accipit pro liberatione & dilatione qua uita captiuo & mori parato cōceditur. Equidem in ſanctis quibuſdam, ut ipſe alibi ſcribit, nequaq; minor fuit confeſſionis uirtus, ſine teſtimonio paſſionis. Neq; enim in confeſſorib. Chriſti dilata martyria meritum confeſſionis minuere, ſed magnalia diuinæ protectionis oſtendere, docet ad Lucium Pont. Romanum ſcribens. Cōfeſſorum nomen in iſta ſignificatione quam expoſuimus Cypriano familiare, recentior ętas etiam nec carcerem nec tormenta perpeſſis attribuit. Ille uero ad Moſen & Maximum presbyteros ſcribens, Beatum, inquit facit prima & una confeſſio. Vos totiens confitemini quotiens rogati ut de carcere recedatis, carcerem fide & uirtute præeligitis.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM

1 INter alimenta carnis.) Hoc eſt quod inferius dicet, Imò, inquit & quæ iuſta ſunt caro non amittit per curam eccleſiæ & agapen fratrū. Sanè diuus Cyprianus epiſtola ſexta libri tertij admonet presbyteros & diaconos ut glorioſa uoce domino confeſſis omnis diligentia præbeatur. Ibidem mox Tertullum quendam ab hoc pio officio laudat, quod uidelicet circa curam corporum captiuis Chriſtianis non deſit. Benedicti martyres.) Benedicti id eſt laudandi. Hoc epitheto martyres ornat Tertullianus, Vt paulopoſt, In primis ergo benedicti. Et infra ad mulieres, Proinde uos benedictæ. Quod Eleutherio Pont. Rom. & martyri iam defuncto ſuperius etiam attribuit. Cyprianus fortiſſimos & beatiſſimos ſubinde uocare ſolet, Quodam loco fortiſſimos & fideliſſimos. Deſignati.) Deſignati id eſt futuri martyres. Metaphora ab electis magiſtratibus ſumpta, qui deſignari dicuntur quum eliguntur. Suetonius in uita Claudij Cæſaris in fine, Nam &

quum

quum Consules designaret, neminem, ultra mensem quo obijt, designauit. Porrò quos hic alloquitur Tertullianus nondum martyrium tulerant siue fecerant ut Cyprianus loquitur, sed expectabant, ut est apud eundē, quotidie læti profectionis suæ salutarē diem & iam iamq; de seculo recessuri ad martyrum munera & domicilia diuina properabant.
Et domina mater ecclesia.) Obserua quod matrem ecclesiam pulchrè dominam uocat. De uberibus suis.) Nam præcessit, mater. Significat autem thesauros Ecclesiæ.
Et singula fratres de operibus suis proprijs.) Docet enim Paulus ad Ephesios scribens, etiam proprijs manibus laborandum ut habeas quod indigenti communices. Ergo pistor panem missitabat, calcearius calceos, telam textor, hanc fullo gratis curabat consuebat uestiarius. Alius pecuniam mittebat diurno labore collectam. Nec tantus ego sum, ut uos alloquar.) Vide quantum prisci martyribus tribuerint. Gladiatores sunt qui gladijs pugnant. Inter hos erant, Retiarij, Secutores, Mirmillones, Hoplomachi, Thraces. Quorum aliquot interdum paria producebātur in spectaculis. Nō tantum magistri.) Hi lanistæ uocabantur, qui huiusmodi gladiatorum familiam domi alebant instituebantq; ex mancipijs redemptis constantem. Et præpositi sui.) Militaris officij uocabulum fuit Præpositus sub posterioribus impp. Vnde in Notitia Occidentis legimus, Præpositos Thesaurorum, Præpositos argentariorum, Præpositos Bastagarū, Præpositum rei priuatæ, Præpositos militum & equitum, & apud Mag. Cassiodorum, Præpositum Galliarum, ut & in administratione ciuili Præpositum calcis. Hoc nomen in gentilium officijs usitatum Christiani, ceu multa alia, libenter usurpant. Cyprianus in epistola quadam ad martyres, Et à præpositis suis, inquit, nec carcere nec metallis separata. Item aduersus Demetrianum, Præpositus illic agnoscitur, & timetur quem nō sententia diuina constituit, sed in quem factio perdita & nocens caterua cōsentit. De ipso populo dictata suggesta.) Dictata nō solum ludi magistrorum sunt literas docentiū. Sic & Suetonius in uita Iulij Cæsaris, de gladiatoribus loquens, Tyrones, inquit, neq; in ludo neq; per lanistas, sed in domibus per equites Romanos ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebat, precibus enitens, quod epistolis eius ostenditur, ut disciplinam singulorum susciperent, ipsiq; dictata exercentibus darent. Et Iuuenalis, Donec peragat dictata magistri Omnia. Nolite contristare spiritum sanctum.) Alludit ad locū Pauli ad Ephesios quarto cap. Defectionibus.) Malim referre ad penuriam rerum quàm ad incōstantiam qua à proposito desciscitur. Sic Cyprianus aduersus Demetrianum, Vt nemo mirari debeat singula in mundo cœpisse deficere, quum totus ipse iam mundus in defectione sit & in fine. Et in ima sua delitescat.) Nō dissimilis sententia est ei quæ in Valentinianis legitur, Abscondat itaq; se serpens quantum potest, totamq; prudentiam in latebrarū ambagibus torqueat, alte habitet, in cæca detrudat, Et reliqua. Vt uos cōmittat.) Sæpe iam diximus commitēdi uerbum ad contentionem & certamen referri, unde gladiatores propriè cōmittuntur. Metaphoricos Iuuenalis, Cōmittit uates. Cyprianus epistola 14. libri tertij, Et gloriosos seruos dei cum dei sacerdote committunt.
A martyribus in carcere exorare cōsueuerunt.) Alludit ad cōsuetudinem eius temporis quæ etiam ætate Cypriani in usu fuit, quemadmodum ex eius uiri scriptis colligitur, Siquidem Lapsi id est qui sacrificauerant idolis, aut necessitatem sacrificandi pecunia apud magistratum redemerant accepta securitatis syngrapha, quo reciperentur in ecclesiam ante cōfessionem exhomologesinq; & pœnitētiam ante impositionē manus episcopi & cleri, solebant à martyribus & cōfessoribus in carcere cōstitutis libellum extorquere deprecatorium per quem in ecclesiam recipi iuberentur. Sic enim lapsi quidā importunis precibus martyres & cōfessores fatigabant corrumpebantq;. Vocabant autem ueteres Dare pacem, recipere in ius communicationis. In hunc igitur sensum accipi debet quod hic Tertullianus scribit, Quam pacem quidam in ecclesia nō habentes. Item ut si forte & alijs præstare possitis. Vide quanta fuerit olim martyrum etiam dum uiuentium autoritas. Sanè Cyprianus epistola 15. lib. tertij, in libello quorundam martyrū pro lapsis scripto hoc insertum paulo incautius fuisse testatur, Cōmunicet ille cum suis. Nam addi debebat qui nam sui. Proinde idem sanctissimus uir scribit sub antecessoribus suis id semper obseruatum, ut Diaconi ad carcerem commeantes martyrum desyderia cōsilijs suis & scripturarum præceptis gubernarent: his enim illic uerbis utitur. Quousq; &

 paren-

parentes uestri.) Parentum uocabulo, ni fallor, quoslibet cognatos intelligit, quemadmodum & hodie uulgus Italorum & Galloru͂ loquitur. Exisse uos è carcere, quàm in carcerem introisse intelligemus.) Simili sermonis schemate est in Valentinianis, Vbi superindui potuit, quàm despoliari. Inspice quod illic annotauimus. Faustus Manichæus apud Aur. Augustinu͂, Ex Iordane nobis erit factus Iesus dei filius, quàm natus ex utero mulieris. Ammian. Marcellinus lib. 27. de ingratitudine populi in Symmachum præfectum urbi sub Valentiniano & Gratiano Aug. loquens, Quidam plebeius, inquit, finxerat illum dixisse sine indice ullo uel teste, libe͂ter se uino proprio calcarias extincturu͂, quàm id uenditurum pretijs quibus sperabatur. Item alibi. Ambr. in lib. de uiduis, Vitem facilis tondere quàm premere. Tametsi aduerbium magis quod præcedit, hic repeti potest: id quod in hoc scriptore nouum no͂ est, ut in præcedentibus plus semel monuimus.

Iudicia deniq; no͂ Proco͂sulis, sed dei sustinet.) Ex hoc loco licet animaduertere martyres istos ad quos scribit Tertullianus, uel in ipsa Carthagine uel aliquo oppido uicino captiuos fuisse detentos, certè in prouincia Carthaginensi. Nam Carthagine Proconsulem fuisse declarat Po͂tius diaconus in uita diui Cypriani martyris, quum inquit, Deniq; comprehensus à ministris Paterni Proconsulis Carthaginensis. Et, Paternus Proconsul dixit. Item, Galerius Proconsul dixit. Is mortuo Paterno successerat. Eratq; Proconsulu͂ magistratus olim annuus. Vnde illud Cypriani, Eant, inquit, nunc magistratus & Consules siue Proconsules annuæ dignitatis insignibus & duodecim fascibus glorientur. Neminem uero lateat administrationes prouinciarum subinde mutatas fuisse pro libidine Cæsarum. Equidem in libro cui titulus Notitia Occidentis, nominatim fit mentio Proconsulis Aphricæ sub cuius dispositione fuerit Prouincia, Co͂sularis & Legati eius duo. Is, ut uidetur, apud Carthaginem tanqua͂ metropolim habitabat. Vnde & Carthaginensis Aphrica dicitur eodem libro. Habet tenebras, sed lume͂ estis ipsi.) Cyprianus ad martyres de carcere. O beatum carcerem, inquit, quem illustrauit uestra præsentia. O beatum carcerem qui homines dei mittit ad cœlum. O tenebras lucidiores sole ipso & luce hac mundi clariores, ubi modo co͂stituta sunt dei templa & sanctificata diuinis co͂fessionibus membra uestra: Et alibi, Illuminabat mundum sol oriens & luna decurrens, sed uobis idem qui solem fecit, & lunam, maius in carcere lumen fuit, & in corde ac mentibus uestris Christi claritudo resplendens, horribiles carceris atque funestas pœnalis loci tenebras æterna illa & candida luce radiauit. Triste illic expirat.) Triste, id est res tristis, graueolentia uidelicet illic expirat, si accipias uerbum expirat ut sit absolutum.

Sed uos estis de iudicibus ipsis iudicaturi.) Alludit ad illud quod legitur Sapientiæ cap. 3. Iudicabunt Nationes, & dominabuntur populis. Christianus etiam extra carcerem seculo renunciauit.) Verissima enim est Cypriani sente͂tia in de habitu uirginum, Cæterum quæcunq; terrena sunt, in seculo accepta, & hic cum seculo remansura tam co͂temni debent quam mundus ipse co͂temnitur, cuius pompis & delitijs iam tunc renunciauimus quum meliore transgressu ad dominum uenimus. Co͂uersationem seculi & carceris.) Hoc uocabulo etiam in superioribus utitur. Vtitur & Cyprianus.

Si nos plus.) Emendauimus ex Gorziensi, si non plus in carcere spiritus acquirit, quàm caro amittit. Si acquirit, pro An acquirat. Similem locutionem habes in Apologetico, Constet igitur prius, si isti, quibus sacrificatur, salutem Imperatoribus uel cuilibet homini impertiri possunt. Pro, An isti possint. Per curam Ecclesiæ.) Nam ut initio huius libelli indicauimus ex Cypriano, erant diaconi qui martyribus in carcere necessaria subministrabant, & mentes eorum Euangelicis documentis consolabantur corroborabantq;. Et insuper quæ semper utilia fidei, spiritus adipiscitur.) Veteres non solum externam curam corporibus martyrum impendebant, sed & spiritum eorum & sanctum animi propositum precibus adiuuabant, quum publicè in sacrificio, quam nos hodie missum dicimus, tum priuatim in secessu deum comprecantes. Sic enim diuus Cyprianus ad confessores & martyres captiuos scribit, Et nos quidem, inquit, uestri diebus ac noctibus memores, & quando in sacrificijs precem cum pluribus facimus, & quum in secessu priuatis precibus oramus, coronis ac laudibus uestris plenam domini fauentiam postulamus. Hactenus ille. Verum enimuero ut adhuc in carne co͂stituti martyres ueteribus illis Christianis curæ erant, sic nec defunctos negligebant.

Diebus

Diebus enim quibus excesserant cõmemorationes eorum inter memorias martyrũ cele brabant, nec id semel sed singulis quibusq; annis factitabant, quũ uidelicet is dies recur risset, aut statum cõmemorandarũ passionũ tempus aduenisset. Hoc nos docet sanctissimus Cyprianus epistola sexta libri tertij in hunc modũ scribens, Deniq; & dies eorum, inquit, quibus excedunt annotate, ut cõmemorationes eorũ inter memorias martyrum celebrare possimus. Quamq; Tertullus fidelissimus & deuotissimus frater noster inter cætera solicitudinẽ & curã suam cũ fratribus in omni obsequio operationis impartit, qui nec illic circa curã corporũ deest (sic enim eam periodũ legendã arbitror) scribat ac significet mihi dies quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatẽ gloriosæ mortis exitu transeunt, ut & celebrent hic à nobis Oblationes & Sacrificia ob cõmemorationes eorũ, quæ cito uobiscũ domino prosperante celebrabimus. Rursum epistola v. libri quarti hoc idẽ attestatur, Sacrificia pro eis, inquit, semper, ut meministis, offerimus quoties martyrum passiones & dies anniuersaria cõmemoratione celebramus. Hæc ille. Cæterum quod dicit sacrificia pro martyribus offerri sic accipiendũ, ni fallor, ut Pro eis idẽ ualeat quod pro cõmemoratione eorũ (nam id prioris loci mox citati uerba aperte cõtinent.) Veluti passione siue cõmemoratione passionis occasionẽ oblationibus & sacrificijs dante. Quę res inde nata uidetur, quod in sacrificio iuxta ritũ ueteris ecclesiæ (quẽadmodum in annotationibus libri de corona militis ex Magno Dionysio obiter indicauimus) post symbolũ decantatũ & mutuam pacis cõsalutationem nomina pie defunctorum cõscripta in scheda, quã in altari ponebant, recitabantur nõ sine laude & præconio uirtutũ quæ in uiuentibus eluxerant. Quo honore, bone deus, qui digniores quàm qui pro Christo sanguinẽ suum fudissent? Hanc ecclesiæ cõsuetudinem indicat Aur. Augustinus libro de Virginitate, Perhibet em, inquit, præclarissimũ testimoniũ ecclesiastica autoritas, in qua fidelibus notũ est, quo loco Martyres, & quo defunctæ Sanctimoniales ad altaris sacramenta recitentur. Hactenus ille. Gratulatoriæ ergo preces erant potius, quibus quũ deo gratias agebant qui martyribus eam gratiã & tantum dignationis cõtulisset: tum simile donum cœlitus sibi dari cõcordibus uotis flagitabant, ceu adhuc canit ecclesia, Gaudeamus in domino, & reliqua. Id cõfirmat idem Aur. Augustinus tractatu 84. in Euangeliũ Ioannis, de martyribus & altari disputans, his uerbis. Ideo quippe ad ipsam, inquit, mensam nõ sic eos cõmemoramus, quemadmodũ alios qui in pace requiescunt, ut etiam pro eis oremus, sed magis ut orent ipsi pro nobis, ut eorũ uestigijs adhæreamus. Hæc Augustinus. Aliter pro lapsis qui iam reconciliati essent, offerebatur, qui post confessionem criminis, & factam pœnitentiã exhomologesinq; finitã, post manus impositionem episcopi & cleri, hoc cõsequebantur ut facta pro eis oblatione & precatione, Eucharistiam acciperent. Id ea ætas etiam uocabat offerre nomẽ alicuius, fortasse quod eius nomen recitaretur cõmendandum cõmunibus ecclesiæ precibus, descriptũ in scheda atq; in altari positũ. Quod monere libuit, ut locum Cypriani intelligas in epistola XIIII. tertij libri, quum dicit, Ad cõmunicationem admittuntur, & offertur nomẽ eorum. Porrò huiusmodi memoriæ martyrũ siue cõmemorationes pepererũt nobis postea festos dies plerosq; quibus hodie Christiani feriantur. Sane ipsum Cõmemorationis uocabulũ ecclesia retinuit sacrificijs nostris nõ ignotum. Et agapen fratrum) Intelligit eleemosynã quod ex charitate cum egente debeat fieri cõmunicatio. Hinc legimus apud Cyprianũ libro tertio ad Quirinũ, Agapen & dilectionem fraternã, religiose & firmiter exercendã. Vtitur Latino uocabulo Tertullianus aduersus Marcionẽ libro primo, De alienis bonis, inquit, ob alium deũ nomine eleemosynæ & dilectionis operatur. Hieronymus ad Eustochiũ, loquens de illis qui laudem humanã eleemosynis largiendis uenantur, Quum manũ, inquit, egenti porrexerint, buccinant: quum ad Agapen uocauerint, præco conducitur. Huiusmodi agapen Germani Spendam uocant. Erat & cœnæ genus pro pauperibus refocillandis, qualis apud gentiles sportula, à qua sportulantes fratres dixit Cyprianus nouo uerbo. Tertullianus Apologetici cap. XXXIX. Cœna nostra, inquit, de nomine rationẽ suã ostendit. Vocatur agape, id quod dilectio penes Græcos est, quantiscunq; sumptibus cõstet, lucrũ est pietatis nomine facere sumptum. Siquidem inopes quosq; refrigerio isto iuuamus. Et reliqua. Porro fratrũ nomine Chri-

ſtianos intelligi ſæpe iam monuimus. Tertullianus in Apologetici capite mox citato de Chriſtianis loquens, Quāto dignius, inquit, fratres & dicuntur & habentur, qui unū patrem deum agnouerunt, qui unum ſpiritū biberunt ſanctitatis, qui de uno utero ignorantiæ eiuſdē ad unam lucē expirauerint ueritatis. Vnde fraternitas pro collegio fratrum ſiue eccleſia Cypriano, Hieron. Ambr. Nec uides alienos deos.) Nam ætate Tertulliani paganiſmus adhuc florebat. Nō ſolennes Nationum dies.) Solennitates uocat in de Corona militis. Officia ſeculi, inquit, honores, ſolēnitates, poſtularitates, falſa uota.

Nō nidoribus ſpurcis uerberaris. In Solēnibus enim Cæſarū, Gentiles, ut eſt in Apologetico, focos & choros in publicum educebant, uicatim epulabantur, ciuitatē tabernę habitu aboleſaciebāt. Huc facit quod ad uxorē libro ſecundo de diſpari cōiugio loquēs, ubi uidelicet mulier Chriſtiana gentili marito nupta eſt, Moratur, inquit, dei ancilla cum Larib. alienis: Et inter illos, omnibus honoribus dæmonū, omnibus ſolēnibus regum, incipiente anno, incipiente menſe, nidore thuris agitabitur. Nō clamoribus ſpectaculorum at. uel furore.) Nō diſſimiliter dixit aduerſus Marcionē lib. 1. Quid nō frequentas tam ſolenneis uoluptates Circi furentis, & caueæ ſæuientis, & ſcenæ laſciuientis. Et in Apologetico, nihil eſt nobis dictu, uiſu, auditu, cum inſania Circi, cū impudicitia theatri, cum atrocitate arenæ, cum Xyſti uanitate. Hoc imitatus Hieron. dixit in uita Hilarionis, Non Circi furoribus, nō arenæ ſanguine, nō theatri luxuria delectabatur. Et in epiſtola ad Marcellā, Habeat ſibi Roma ſuos tumultus, arena ſæuiat, circus inſaniat, theatra luxurient. Cæderis.) Nam antè dixit uerberaris. Et in Valentinianis, Tuam ſimplicitatem ſua cæde diſpergunt. Vnde Hieronymus cæde manus poſuerit pro ictu manus. In uita Hilarionis. Rurſum in Apologetico, Inde diſceditur nō in cateruas cæſionum. Sic enim illic ſcribendū eſt, pro cenſionum. Nō in loca libidinū publicarum.) Hieronymus ad Gerontiam, Vt in eo ſe putet eſſe laudabilē, ſi ſcortis melior ſit, ſi publicarū libidinum uictimas ſuperet. Tertullianus in de Pallio, Lupas populariū libidinū nundinas uocat. Gloriam deniq; ſuam.) Locus eſt apud Marcum & Luc. cap. 9. Vagare ſpiritus, ſpaciare ſpiritus.) Malim, uagare ſpiritu, ſpaciare ſpiritu, & n. Nam ſequitur, Quoties eam ſpiritu deambulaueris. Et nō ſtadia opaca aut porticus longas præponēs tibi.)

Nos proponēs tibi. Ex Gorzienſi. Porrò ſtadia hoc eſt exercitij loca domeſtica ad geſtationem, curſum, & deambulationē apta, reddebant opaca ſyluæ quæ inter porticus in ædificijs ueterum cōſitæ erant, nempe nunc platanones, nunc daphnones, hoc eſt plataneta & laureta, in quibus etiam prodeambulare ſolebant ueteres. Erat'q; ſtadium uiridario coniunctum. De huiuſmodi ſtadio ſentit Tertullianus in de corona militis, quum ait Suſannam in ſtadio mariti nō uelatam deambulaſſe. Quo loco de ſtadiatis porticibus Vitruuium facere mentionem ſcripſimus. Vbi autem erit cor tuū.) Locus eſt Mat. 6. cap. Sit nunc benedicti.) Sit hic cōcedentis eſt non imprecantis. Vt illud in de carne Chriſti, Sit planè ſtultum, ſi de noſtro ſenſu iudicemus deum. Quum in ſacramenti uerba reſpondimus.) Sacramentum hic iuſiurandum eſt, quo baptiſmū ſuſcepturus Chriſto ſe obligat. Hieronymus ad Heliodorum, Recordare tyrocinij tui diem, quo Chriſto in baptiſmate conſepultus, in ſacramenti uerba iuraſti. Nemo miles ad bellum cum delitijs uenit.) Hunc totum Tertulliani locum imitatus eſt Hieronymus quum epiſtolam illam ad Heliodorum ſcriberet. Inquit enim, Quid facis in paterna domo delicate miles? Vbi uallum? Vbi foſſa? Vbi hyems acta ſub pellibus? Nec de cubiculo ad aciem procedit.) Hieronymus ibidem. Et tu mihi de cubiculo ad aciem, tu de umbra egrederis ad ſolem. Sed de papilionibus expeditis & ſubſtrictis.) Expediuntur tentoria inuoluta quum in caſtris extenduntur, & funiculis ad palos terræ infixos ſubſtringuntur alliganturq; ne uento diſturbante corruant. Et imbonitas.) Imbonitatis uocabulo rurſus utitur in libro de exhortatione caſtitatis, Alioquin res, inquit, & uiris & fœminis eadem imbonitate ad matrimonium & ſtuprum commixtio carnis licitandū. Porrò eadem forma dixit imbonitatem, qua Inalienum pro non alieno libro quarto aduerſus Marcionem. Etiam in pace labor eſt. Et incommodis.) Repoſuimus ex Gorzienſi collatione, Etiam in pace, labore & incommodis bellum pati iam ediſcunt.

In armis deambulando.) Vegetius penultimo capite libri primi, Præterea uetus, inquit, conſuetudo permanſit, & Diui Auguſti atque Adriani conſtitutionibus præcauetur, ut in menſe tam equites quàm pedites educantur ambulatum. Hoc enim uerbo hoc exercitij genus nominant, & decem millia paſſuum armati inſtructiq; omnibus telis pedites militari gradu ire ac redire iubebantur in caſtra, ita ut aliquam itineris partẽ curſu alacriore conficerent. Rurſum lib. 2. Iuniores quidem, inquit, & noui milites mane ac poſt meridiem ad omne genus exercebãtur armorum. Veteres autem & eruditi, ſine intermiſſione ſemel in die exercebantur in armis. Ibidem docet tempeſtate uel uentis aere turbato milites ſub tecto quod ex cannis, ulua, uel culmo conſtabat, armis erudiri ſolitos. Cæteris autem & hybernis diebus ſi niues pluuiæq; ceſſarent, exerceri cogebantur in campo: ne intermiſſa conſuetudine, animi militum debilitarentur & corpora, Syluam cædere, onera portare, foſſas tranſſilire, in mari uel in fluminibus natare, gradu pleno ambulare, uel etiam armatos cum ſarcinis ſuis currere frequentiſſime conuenit, ut cottidiani laboris uſus in pace, difficilis non uideatur in bello. Teſtudinem deſiccando.) De materia ac tabulatis teſtudo contexitur, quæ ne exuratur incendio, corijs uel cilicijs, centonibusq; ueſtitur. Autor Vegetius. Robuſtiora autem fiunt ligna dum exiccantur. Et ſole ad cœlum.) Accipit cœlum pro uento ſiue aere frigidiore. Alioqui poſſit etiam legi ad gelu. De tunica ad loricam.) Hieronymus ad Heliodorum Corpus aſſuetum tunicis, loricæ onus non fert. Proinde uos benedictæ.)

Inter captiuos iſtos Chriſtianos erant & mulieres, quas nunc compellat benedictas uocando. Eodem fœminas uocabulo ornat in de cultu fœminarum, qui libellus ſequitur. Sic Cyprianus in epiſtola quadam ad martyres, Beatas autem fœminas, inquit, ſaluto, quæ uobiſcum ſunt in eadem confeſſionis gloria conſtitutæ. Et reliqua. Idem in Sermone de lapſis, Cum triumphantibus uiris, inquit, & fœminæ ueniunt, quæ cum ſeculo dimicantes ſexum quoque uicerunt. In quo Agonothetes deus uiuus eſt.)

Agonothetes eſt is qui certamen inſtruit præmijs propoſitis. Latini Munerarium appellant. Hieronymus ad Lucinum. Non eſt inuidus Agonotheta noſter.

Xyſtarches ſpiritus ſanctus.) Eleganter Xyſtarchen, uocat ſpiritum ſanctum. Nam huius auxilio conſtantiam martyres debent. Proinde ſupra dixit de ſpiritu ſancto, Si enim non uobiſcum nunc introiſſet, nec uos illic hodie fuiſſetis. Significat autem Xyſtarches Xyſti præſidem. Et erat Xyſtus locus in quo athletæ per hyemem exercebantur. Hic agonem intelligit. Brabium.) Βραβεῖον præmium eſt quod uictori certaminis ipſe Βραβεύτης addicit. Itaque Epiſtates ueſter Chriſtus Ieſus.) Epiſtaten hic accipit pro magiſtro qui Athletis præeſt, nam utitur hac metaphora Tertullianus. Apud Athenienſes qui decem uiris diurno imperio præerat, ἐπιστάτης appellatur Demoſtheni. Alioqui in acie ἐπιστάται & παραστάται ſubſtites & aſtites dicuntur apud Aelianum, quemadmodum elegantiſſime uertit Theſſalonicenſis Gaza.

Qui uos ſpiritu unxit.) Apud Græcos olim luctaturi athletæ ceromate, id eſt oleo cerato perfundebantur. Hinc ceromatiſtæ dicebantur unctores. Sic unctis inſpergebatur puluis. Chriſtus ſuos athletas ſpiritu unguit. Et ad hoc ſcamma produxit.)

Locus certaminis in quo congrediuntur athletæ, σκάμμα Græcis dicitur, quod is foſſa cingi ſoleret, παρὰ τὸ σκάπτω. Hinc prouerbialiter dictum Diuo Hieronymo, de ſcammate & loco certaminis egredi, pro eo quod eſt à propoſito digredi, ſiue lineas tranſilire. Sic enim apud illum legendum ſcribentem aduerſus errores Ioannis Hieroſolymitani ad Pãmachium, Quũ ergo iſta quærantur, inquit, cur tu omiſſis ſuper quibus pugna eſt, de ſcãmate & loco certaminis egrediens, in peregrinis & longe alienis diſputationibus immoraris? Porrò ſeipſum exponit quum addit, & loco certaminis. Et enim idem ualet quod, id eſt. Non omittendũ ualde ſignãter loqui Tertullianũ. Nam athletæ & gladiatores produci dicuntur in ſpectaculis ab ipſis munerarijs qui ludos ædunt. Sic mox, ut ad ſtadiũ tribunalis bene exercitati incommodis omnibus producamur. Nempe enim ut athletæ ſegregantur ad ſtrictiorẽ diſciplinã.) Apud ueteres ad certam quandã ciborum atq; exercitationũ neceſſitatẽ aſtringebantur athletæ, ut ſic ui-

res firmitatemq́ corporis compararent. Cuiusmodi uictum Aristoteles ἀναγκοφαγίαν uocat. Et gladiatoribus quibusdã Hordearijs nomen fuisse testatur Plinius. Fab. Quint. Sicut, inquit, athletæ remissa quibusdã tẽporibus ciborũ atq́ exercitationũ certa necessitate, ocio & iucundioribus epulis reficiuntur. Panẽ athletarum coliphiũ dictũ uolunt, cuius meminerit Iuuenalis satyra secunda illo uersiculo, Luctantur paucæ, comedunt coliphia paucæ. D. Cyprianus de gladiatoribus in epistola ad Donatũ, Impletur, inquit, in succum cibis fortioribus corpus, & aruina assidui nidoris membrorũ moles robusta pinguescit, ut saginatus in pœnã, charius pereat. Porrò fortassis D. Hieronymus ad istũ athletarum uictũ quẽ illi solicitius obseruãt, respexit, quũ dixit ad Pammachiũ De optimo genere interpretandi, Et putida xusticorũ interpretatione se torsit, quemadmodũ illic legendum cõtendit Erasmus noster. Vt ab eo etiam ipsam fortitudinẽ assumat.) Scripsimus, Ipsa. Ex collatione Gorziensi. Gladiũ grauem, & crucẽ excelsam.) Cyprianus aduersus Demetrianũ genera tormentorũ enumerans quibus ille Christianos affligeret, Innoxios, inquit, iustos, deo charos, domo priuas, patrimonio spolias, cathenis premis, carcere includis, gladio, bestijs, ignibus, punis. Rursum in sermone De lapsis, Sed quum durissimi iudicis recrudescente sæuitia, iam fatigatũ nunc flagella scinderent, nunc contunderent fustes, nunc equuleus extenderet, nunc ungula effoderet, nunc flamma torreret, caro me in colluctatione deseruit, infirmitas uiscerũ cessit. Idem alijs multis locis supplicia Christianorũ cõmemorat. Heraclitus, qui se bubulo stercore oblitum exussit.) Is laborabat morbo aquæ intercutis, & quũ obscuris sermonibus assuetus homo, quærendum è medicis iussisset, Num ex imbre siccitatẽ facere possent, & ab illis ludi se putantibus fuisset neglectus, tandẽ sibi ipsi subuenire uolens bubulis excrementis oblini corpus suum inflatũ, fecit. Est apud Laertiũ. Item Empedocles.) Huius mentionẽ facit & in libro De pallio. Et Peregrinus qui nõ olim se rogo immisit.) Hæc lectio mihi non displicet. Nam autor est Eusebius Cæsariensis in Chronicis quæ nobis uertit Hieronymus, anno imperij Marci Antonini Veri quinto si non fallit numerus, Peregrinũ Philosophum apud Pisas rogo quẽ ex lignis cõposuerat incenso, semet superiecisse. Rectè ergo Tertullianus dixit nõ olim, ad antiqua exempla, quæ præmisit respiciens, quũ ipse uixerit sub Seuero, qui post Marcũ Antoninũ anno. 33. regnare cœpit. Peregrini uitã descripsit Lucianus in libello, cui titulus de morte Peregrini. Qui se testatur interfuisse spectaculo, quũ in ignẽ se Proteus inijceret, hoc pacto gloriã aucupaturus, id enim uocabuli sibi indiderat impostor ille. Ammian. Marcellinus lib. XXIX. loquẽs de crudelitate Valentis Augusti, Ducti uniuersi, inquit, flebiliter iugulantur præter Simonidem: quẽ solũ sæuus ille sententiæ lator, efferatus ob constantiã graue, iusserat flammis exuri: qui uitã ut dominã fugitans rabidã, ridens subitas momentorũ ruinas, immobilis cõflagrauit, Peregrinum illum imitatus Protea cognomine philosophũ clarũ, qui cum mundo digredi statuisset, Olympiæ quinquennali certamine sub Græciæ cõspectu totius, ascenso rogo quem ipse cõstruxit, flammis absumptus est. Aul. Gellius Noctiũ Atticarum libro XII. Philosophũ, inquit, nomine Peregrinũ, cui postea cognomentũ Proteus factũ est, uirum grauem atq́ cõstantem uidimus quũ Athenis essemus, diuersantẽ in quodam tugurio extra urbem. Et reliqua. Regulus dux Romanorũ.) Carthaginenses Attiliũ Regulũ palpebris resectis dolio inclusum quo undiq́ acuti stimuli eminebant, necauerunt. Ex Valer. Maximo. L. Florus de Regulo, Nec ultimo siue carceris seu crucis supplicio deformata maiestas. Seneca compluribus locis crucem Reguli cõmemorat. διαμαστίγωσις, id est flagellatio.) Huius meminit & in Apologetico sub finem, Certè Laconũ flagella sub oculis etiam hortantiũ propinquorũ acerbata, tantũ honorem domui cõferũt, quantum sanguinis fuderint. Sic enim illic legendũ. Istius ueteris diamastigoseos uestigium aliquod uideas apud Italos in Litanijs. Tanti uitreum? quanti uerum margaritũ?) Prouerbij translatio est à gemmis supposititijs, nam uitrum pro gemma sæpè uenditatur ab impostoribus, sensus hic est, Si pro terrena gloria quæ planè uitrea est & fragilis, tantum tormentorum suscipiunt homines, quid nobis non faciendum perpetiendumq́ quo æternam in cœlis uitam consequamur, quæ prætiosum illud margaritum est omnibus diuenditis comparandum? Diuus Hieronymus post Tertullianum non uno loco sic

ſic allegare ſolet, Si tanti uitrum, quanti margaritum? Certè ad Lætam ait, Si tanti uitrū, quare non maioris ſit pretij margaritum? Item ad Saluinam, Si tanti uiliſſimum uitrum, quanti pretioſiſſimum margaritum? Ad gladium locat?) Hos taxant etiam ſatyræ Iuuenalis. Certè ad feras ipſas affectatione deſcendunt.) Diuus Cyprianus ad Donatum, Quid, inquit, illud oro te, quale eſt, ubi ſe feris obijciunt quos nemo damnauit? Aetate integra, honeſta ſatis forma, ueſte pretioſa, uiuentes in ultroneum funus ornantur, Malis ſuis miſeri gloriantur, pugnant ad beſtias non crimine ſed furore. Spectant filios ſuos patres. Frater in cauea & ſoror præſto eſt, & ſpectaculi licet precium largior muneris apparatus amplificet, ut mœroribus ſuis mater interſit, hoc proh dolor mater & redimit. Iam & ad ignes quidam ſe autorauerunt.) Autorare, obligare eſt, unde autoramentum, & milites autorati. Diximus ſupra. Et in medijs ciuitatibus elapſæ caueis.) Hic uenit mihi in mentem duarum ſæuarum Vrſarum quas Valentinianus Auguſtus alebat, earum caueas iuxta cubiculum ſuum locare ſolitus. Alteri Micæ aureæ nomen erat, alteri Innocentiæ. Multos illæ mortaleis laniarunt ridente & hac ſæuitia delectato principe. Autor Ammianus Marcellinus libro trigeſimo nono Omni contumelia expuncti.) Hic audis Tertulliani uerbum. Significat nihil contumeliæ omiſſum quod illi non ſint perpeſſi. Hominis cauſa.) Puta Imperatoris Romani: nam hunc, ni fallor deſignat.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI AD MARTYRES LIBER.

INTER carnis alimenta benedicti martyres deſignati, quæ uobis & domina mater Eccleſia de uberibus ſuis, & ſingula fratres de operibus ſuis proprijs in carcerem ſubminiſtrant, capite aliquid & à nobis quod faciat ad ſpiritum quoque educandum. Carnem enim ſaginari, & ſpiritum eſurire non prodeſt. Imò ſi quod infirmum eſt, curatur: æquè quod infirmius eſt, negligi non debet. Nec tantus ego ſum, ut uos alloquar. Veruntamen & Gladiatores perfectiſsimos non tantum magiſtri & præpoſiti ſui, ſed etiam idiotæ, & ſuperuacuè quique adhortantur de longinquo, ut ſæpe de ipſo populo dictata ſuggeſta profuerint. In primis ergo benedicti nolite contriſtare ſpiritum ſanctum, qui uobiſcum introijt carcerem. Si enim non uobiſcum nunc introiſſet, nec uos illic hodie fuiſſetis. Et ideo date operam, ut illic uobiſcum perſeueret: ita uos inde perducat ad dominum. Domus quidē diaboli eſt & carcer

1 Martyres deſignati

Dictata

carcer, in qua familiam suam continet. Sed uos ideo in carcerem peruenistis, ut illum etiam in domo sua conculcetis. Iam enim foris congressi conculcaueratis. Non ergo dicat: In meo sunt, tẽtabo illos uilibus inedijs, defectionibus, aut inter se dissensionibus. Fugiat conspectũ uestrum, & in ima sua delitescat, cõtractus & torpens, tanquam coluber excantatus, aut effumigatus. Nec illi tam bene sit in suo regno, ut uos cõmittat: sed inueniat munitos, & cõcordia armatos: quia pax uestra bellum est illi. Quam pacem quidam in ecclesia non habentes, à martyribus in carcere exorare consueuerunt. Et ideo eam etiam propterea in uobis habere, & fouere, & custodire debetis: ut si forte & alijs præstare possitis. Cætera æquè animi impedimẽta usque ad limen carceris deduxerint uos, quousque & parentes uestri. Exinde segregati estis ab ipso mundo. Quanto magis à seculo rebusque eius? Nec hoc uos consternet, quod segregati estis à mundo. Si enim recogitemus ipsum magis mundum carcerẽ esse, exisse uos è carcere, quàm in carcerem introisse intelligemus. Maiores tenebras habet mundus, quæ hominum præcordia excæcant. Grauiores catenas induit mundus, quæ ipsas animas hominum constringunt. Peiores immundicias expirat mundus, libidines hominum. Plures postremo mundus reos continet, scilicet uniuersum hominum genus. Iudicia denique non Proconsulis, sed dei sustinet. Quo uos benedicti de carcere in custodiariũ si forte translatos existimetis. Habet tenebras, sed lumen estis ipsi. Habet uincula, sed uos soluti deo estis. Triste illic expirat, sed uos odor estis suauitatis. Iudex expectatur de iudicibus, sed uos estis de iudicibus ipsis iudicaturi. Cõtristetur illic, qui fructum seculi suspirat. Christianus etiam extra carcerẽ seculo renunciauit, in carcere autem etiam carceri. Nihil interest ubi sitis in seculo, qui extra seculum estis. Et si aliqua amisistis uitę gaudia, negotiatio est aliquid amittere ut maiora lucreris. Nihil adhuc dico de præmio, ad quod deus martyres inuitat. Ipsam interim conuersationem seculi & carceris comparemus, si non plus in carcere spiritus acquirit, quàm caro amittit, imò & quæ iusta sunt caro non amittit per curam Ecclesiæ, & agapen fratrum: & insuper quę semper utilia fidei, spiritus adipiscitur. Non uides alienos deos, non imaginibus eorum incurris, non solennes Nationum dies ipsa cõmixtione participas, non nidoribus spurcis uerberaris, non clamoribus spectaculorum, atrocitate, uel furore, uel impudicitia celebrantium cæderis: non in loca libidinum publica rum oculi tui impingunt: uacas à scandalis, à tentationibus, à recordationibus malis, iam & à persecutiõe. Hoc præstat carcer Christiano, quod eremus Prophetis. Ipse dominus in secessu frequentius agebat, ut liberius oraret, ut seculo cederet. Gloriam denique suam discipulis in solitudine demonstrauit. Auferamus carceris nomẽ, secessum uocemus. Etsi corpus includitur, etsi caro detinetur, omnia spiritui patent. Vagare spiritu, spaciare spiritu, et non stadia opaca aut porticus longas proponens tibi, sed illã uiã quæ ad deũ ducit. Quotiens eam spiritu deambulaueris, totiens in carcere non eris. Nihil crus sentit in neruo, cum animus in cœlo est. Totum hominẽ animus circũfert, & quò uelit transfert. Vbi autem erit cor tuum, illic erit & thesaurus tuus. Ibi ergo sit cor nostrum, ubi uolumus habere thesaurũ. Sit nunc benedicti carcer etiam Christianis molestus. Vocati sumus ad militiam dei uiui, iam tunc, cum

2 *Tentatio Christianorum incarceratorum*

MVNDVS

CARCER

CVRA ECCLESIAE *Agape fratrum*

Loca libidinum publicarum. Secessus

cum in ſacramenti uerba reſpondimus. Nemo miles ad bellum cum delicijs uenit, nec de cubiculo ad aciẽ procedit, ſed de papilionibus expeditis & ſubſtrictis: ubi omnis duritia, & imbonitas, & inſuauitas conſtitit. Etiam in pace, labore & incommodis bellum pati iam ediſcunt: in armis deambulando, campum decurrendo, foſſam moliendo, teſtudinem deſiccando. Sudore omnia cõſtant ne corpora atq; animi expaueſcant: De umbra ad ſolẽ, & ſole ad cœlum, de tunica ad loricã, de ſilentio ad clamorẽ, de quiete ad tumultũ. Proinde uos benedictæ, quodcunq; hoc durum eſt, ad exercitationẽ uirtutẽ animi & corporis deputate. Bonũ agonem ſubituræ eſtis, in quo Agonothetes deus uiuus eſt: Xyſtarches, ſpiritus ſanctus: corona, æternitatis: brabium, angelicæ ſubſtantiæ politia in cœlis, gloria in ſecula ſeculorum. Itaq; Epiſtates ueſter Chriſtus Ieſus, qui uos ſpiritu unxit, & ad hoc ſcamma produxit, uoluit uos ante diem agonis ad duriorẽ tractationẽ à liberiore cõditione ſeponere, ut uires corroborarẽtur in uobis. Nempe enim & athletæ ſegregantur ad ſtrictiorem diſciplinam, ut robori ædificãdo uacent: cõtinentur à luxuria, à cibis lætioribus, à potu iocundiore. Coguntur, cruciantur, fatigantur, quanto plus in exercitationibus laborauerint, tanto plus de uictoria ſperant. Et illi, inquit Apoſtolus, ut coronã corruptibilem cõſequantur. Nos æternã cõſecuturi, carcerẽ nobis pro palæſtra interpretemur, ut ad ſtadiũ tribunalis bene exercitati incõmodis omnibus producamur: quia uirtus duritia extruitur mollitia uero deſtruitur. Scimus ex dominico præcepto, quod Caro infirma ſit, ſpiritus promptus. Nõ ergo nobis blandiamur, quia dominus conſenſit, carnem infirmã eſſe. Propterea enim prædixit ſpiritũ promptum, ut oſtenderet quid cui debeat eſſe ſubiectũ, ſcilicet, ut caro ſeruiat ſpiritui, infirmior fortiori, ut ab eo etiã ipſa fortitudinẽ aſſumat. Colloquatur ſpiritus cũ carne, de cõmuni ſalute, nec iam incõmodis carceris, ſed ipſo agone & prælio cogitãs. Timebit forſitan caro gladiũ grauem, & crucẽ excelſam, & rabiem beſtiarũ, & ſummam ignium pœnã, & omne carnificis ingeniũ in tormentis. Sed ſpiritus cõtraponat ſibi & carni, acerba licet iſta, à multis tamẽ æquo animo excepta, imò & ultro appetita, famæ & glorię cauſa: nec à uiris tantũ, ſed etiã à fœminis, ut uos quoq; benedictę ſexui ueſtro reſpondeatis. Longũ eſt ſi enumerem ſingulos qui ſe gladio cõfecerint, animo ſuo ducti. De fœminis ad manũ eſt Lucretia, quæ uim ſtupri paſſa, cultrũ ſibi adegit in cõſpectu propinquorum, ut gloriã caſtitati ſuæ pareret. Mutius manũ ſuam dexterã in ara cremauit, ut hoc factũ eius fama haberet. Minus fecerunt Philoſophi, Heraclitus, qui ſe bubulo ſtercore oblitum exuſſit, Itẽ Empedocles, qui in ignes Aetnæi mõtis diſſiliuit, & Peregrinus qui nõ olim ſe rogo immiſit: cũ fœminę quoq; cõtempſerint ignes. Dido cũ poſt uirũ dilectiſsimũ nubere cogeret: Item Aſdrubalis uxor, quæ iam ardẽte Carthagine maritũ ſuũ ſupplicẽ Scipionis uideret, cũ filijs ſuis in incendiũ patrię deuolauit. Regulus dux Romanorũ, captus à Carthaginẽſibus cũ ſe unũ ꝓ multis captiuis Carthaginẽſibus cõpenſari noluiſſet, maluit hoſtibus reddi, & in arcę genus ſtipatus, undiq; extrinſecus clauis tranſfixus, tot cruces ſenſit. Beſtias fœmina libẽs appetijt, & utiq; horridiores aſpides ſerpẽtes, tauro, uel urſo, quas Cleopatra immiſit ſibi, ne in manus inimici perueniret. Sed mortis metus nõ tãtus eſt, quãtus tormẽtorum

Carcer, palæſtra

Virtus duritia extruitur, mollitia uero deſtruitur

Summa ignium pœna

Leæna rum. Itaq; cessit carnifici meretrix Atheniensis, quę conscia coniurationis cũ propterea torqueretur à tyranno, & non prodidit coniuratos, & nouissimè linguam suam comestam in faciem tyranni expuit: ut nihil agere se scirent tormenta, & si ultra perseuerarent. Nam quod hodie apud Lacedæmonas solennitas maxima est διαμαστίγωσις, id est flagellatio, non latet. In quo sacro ante aram nobiles quiq; adolescentes flagellis affliguntur astantibus parentibus, & propinquis, & uti perseuerent adhortantibus. Ornamentum enim & gloria deputabitur maiore quidem titulo, si anima potius cesserit plagis, quàm corpus. Igitur si tantum terrenæ gloriæ licet de corporis & animi uigore, ut gladium, ignem, crucem, bestias, tormenta contemnant sub præmio laudis humanæ, possum dicere, modicæ sunt istæ passiones ad consecutionem glorię cœlestis & diuinę mercedis. Tanti uitreum? quanti uerum margaritum? Quis ergo nõ libentissimè tantũ pro uero habeat erogare, quantum alij pro falso? Omitto nunc gloriæ causam. Eadem omnia sęuitię & cruciatus certamina, iam apud homines affectatio quoq; & morbus quidam animi conculcauit. Quot otiosos affectatio armorum ad gladium locat? Certe ad feras ipsas affectatione descendunt, & de morsibus & de cicatricibus formosiores sibi uidentur. Iam & ad ignes quidam se autorauerunt, ut certum spacium in tunica ardente conficerent. Alij inter uenatorum taureas scapulis patientissimis inambulauerunt. Hæc benedicti nõ sine causa dominus in seculum admisit, sed ad nos & nunc exhortandos, & in illo die cõfundendos, si reformidauerimus pati pro ueritate in salutem, quæ alij affectauerunt pro uanitate in perditionem. Sed hęc exempla cõstantiæ omittamus de affectatione uenientis. Cõuertamur ad ipsam conditionis humanę cõtemplationem, ut & illa nos instruant, si quã constanter adeunda sint, quę & inuitis euenire consueuerunt. Quotiens enim incendia uiuos cremauerunt? quotiens feræ & in syluis suis & in medijs ciuitatibus elapsę caueis, homines deuorauerunt? quot à latronibus ferro, ab hostibus etiã cruce extincti sunt, torti prius, imò & omni cõtumelia expuncti? Nemo nõ etiã hominis causa pati potest, quod in causa dei pati dubitat. Ad hoc quidem uel præsentia nobis tempora documenta sint, quantę qualesq; personę inopinatos natalibus, & dignitatibus, & corporibus, & ætatibus suis, exitus referunt, hominis causa: aut ab ipso, si contra eum fecerint, aut ab aduersarijs eius, si pro eo steterint.

Prouerbium, Si tanti uitrũ, quanti margaritum

Conditionis humanæ contemplatio

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

De pœnitentia scripturus primum ethnicos notat, quos etiam recte factorum pœnitet, cum illa ad resipiscendum homini concessa, tantum in male gestis locum habeat. Itaq; distinguit peccata, quibus pœnitentia sit opus, quædam esse corporalia docens, quædam uero spiritalia. Deinde de præstantia ac utilitate pœnitẽtiæ disserit, quæ uel hoc nomine nobis debebat plurimum esse commẽdata, quod deus illam præceperit. Ac suadet, ut à flagitijs iterandis caueamus deo per pœnitentię beneficium iam semel reconciliati: nec rursus ad hostem diabolum deficiamus, quem deo præferre uidetur, quisquis ueniam admissorum consecutus, denuo se uitijs prioribus immergit. Mox eos taxat qui saluo metu & fide se peccare dicunt. Atq; ibi catechumenos, quos ipse eleganti uocabulo Auditores uocat, etiam ad pœnitentiam exhortatur. Siquidem illi cum Christianæ religionis mysterijs paulatim initiarentur, à peccatis interim sibi non temperabant, quæ

scirent in baptismi susceptione penitus abolenda. Denique explicata pœnitentiæ ratione, secundæ quoque meminit, quæ toties est resumenda, quoties in uitia fuerimus relapsi. Quanquam huic ipse tantum semel locum facere uidetur, aliquanto benignior Montano, Nouatoque, qui pœnitentiam prorsus denegant, iis qui post baptismum lapsi fuerint. In qua sententia ueterum permulti fuere, & in iis etiam Aur. Augustinus. Quod autem ad ueniam propensus sit deus, Apocalypseos testimonio, & parabolis dominicis comprobat. Eam facillime consequetur homo, si peccata sua deo confiteatur, nec illa dissimulet. Nam dissimulatione summe deus offenditur. Ibi de Exomologesi publica id est actu pœnitentiæ coram ecclesia facit mentionem (cuius etiam Leo Papa meminit de pœnit. dis. I.) eamque eleganter ob oculos ponit, qua maiores nostros statim post initia nascentis ecclesiæ seuerissime usos constat, ex qua nisi multum fallimur confessio secreta sumpserit originem, qua hodie conscientiam nostram sacerdoti detegimus, usque ad circunstantiarum omnium minutias, quam tamen saluberrimam esse nemo potest inficiari, si morositatem & scrupulositatem nimiam amputes. Quid enim per deum immortalem utilius habere possit ecclesia ad continendam disciplinam, quid commodius, quam priuatam istam confessionem ad populum in necessariis erudiendum? ubi horulæ spacio plus proficit laicus quam triduana concione. Nam dum e suggestu declamat sacerdos, perpauci diligenter auscultant, multi aliorsum cogitando distrahuntur, quidam iuxta prouerbium ὄνοι λύρας uel propter obtusitatem ingenii uel ob materiæ sublimitatem cuius non sunt capaces etiam si curiose auscultent, non tamen percipiunt quod dicitur. At hic quum rei ipsius tum sacerdotis reuerentia attentum reddit hominem. Et doctrina quam illic cum petente communicat, ad eius captum attemperatur. Quod si in ludis literariis frustra præceptor scholasticis prælegit, nisi illud idem paulopost ab eis exigat & ut reddant cogat: haud aliter quantumcunque publicis concionibus instituatur populus, nisi isto pacto examinetur, longe minus proficient auditores. Itaque quod Diuus Cyprianus Disciplinæ encomium pronunciat, mihi libet accommodare confessioni, ut dicam eam, retinaculum fidei, ducem itineris salutaris, fomitem ac nutrimentum bonæ indolis, magistram uirtutis. Enimuero non probauerim quod tanta res iuuenibus quibuslibet committitur, necessitatem semper excipio. Quin potius moribus & ætate grauis Theologus ad hoc officium in singulis ecclesiis paulo celebrioribus quarum hodie tanti sunt reditus & obuentiones, deputari deberet: id quod Luteciæ Parisiorum fieri uidimus aliquando apud Nostræ dominæ, sic enim uulgo uocant, in æde nunc Archiepiscopali, ubi statis rei diuinæ horis senex quidam uenerabilis, Pœnitentiarium ipsi nominant, semper præsto erat. Sed hæc & alia patribus in concilio Veicetiæ cogendo curæ erunt. Iam ab eo quod nos supra attigimus & in annotationibus rursum attingemus non abhorrent iuris Pontificii interpretes quidam non incelebres quum institutam ab ecclesia confessionem tradunt. Nam Exomologesis publica, id est actus pœnitentiæ coram ecclesia, ut ueteri instrumento desumpta, ex publica priuata nata uidetur, occultorum criminum occulta, propter quam necesse fuit in usum presbyterorum imperitiorum, imo doctorum etiam ob disciplinæ conuenientiam atque concordiam, certas pœnitentiæ leges condere, quibus & tempus & modus singulis peccatis expiandis præstitueretur (Canones pœnitentiales uocant) quibus ut fieret satis opus erat sacerdotem in consilium adhiberi, præsertim a laicis. Vnde Pipinus, Charolus Magnus, Ludouicus, & Lotharius, seuere iubent in legibus suis, ut sacerdotes Pœnitentialem librum bene calleant. Sed ut hoc apertius ostendam, proferam testimonium Theodulphi Aureliani Episcopi, qui mihi præstitit ansam de hac re exactius cogitandi. Is itaque in libro de Ecclesiasticis obseruationibus, qui insertus est lucubrationibus cuiusdam Otliberti & Hattonis Basiliensis antistitis de eadem re tractantibus, in hæc uerba scribit: In primis uidelicet esse confitendum deo, postea etiam sacerdoti: propterea quod confessio quæ fit sacerdoti, in hoc nobis adminiculum præbeat, ut accepto salutari ab eis consilio saluberrimis pœnitentiæ obseruationibus, seu mutuis orationibus, peccatorum maculas diluamus. Atque hoc nimirum est, quod Theodorus Archiepiscopus Cantuariensis in Pœnitentiario suo tradit: & citatur de pœni. dist. I. cum inquit: Confessio quæ soli deo fit, purgat peccata: ea uero quæ sacerdoti fit, docet qualiter purgentur ipsa peccata. Enimuero Theodorus iste ueteres imitatus, præsertim Græcos:

cos: constitutiunculas ædidit expiandorum criminum, ut author est in Chronicis Beda, cuius uerba subijciemus. Per idem, inquit, tempus, uidelicet Dagoberti, Theodorus archiepiscopus, & Abba Hadrianus doctissimus, à Vitelliano papa missi sunt in Britanniam, plurimasque ecclesias Anglorum doctrinæ ecclesiasticæ fruge fœcundarunt. E quibus Theodorus archiepiscopus peccantium iudicia quantis scilicet annis pro unoquoque peccato quis pœnitere debeat, mirabili & discreta ratione describit. Hactenus ille. Pœnitentiarium Theodori, imitati sunt Betanus presbyter, Rabanus, & alij ueteres, quorum lucubrationes in simili argumento passim extant in antiquis bibliothecis: non penitus indignæ quæ legantur ab ijs præsertim qui sunt curiosi Christianæ uetustatis indagatores. Vides igitur necessarium fuisse sacerdotis uti consilio, quatenus institutis pœnitentiæ legibus fieret satis, quæ laicis non perinde cognitæ erant. Quam rem etiam Beda uidetur innuere, exponens illum Iacobi locum: Confitemini alterutrum peccata uestra. Iam alteram illam confessionis utilitatem, quæ ex mutuis precationibus oritur, etiã prodit diuus Basilius, quum inquit: Medicina una nobilis confessio fuerit, ac proximis ea palàm facere, ut per communem eorum orationem huiuscemodi uitia facilius curentur. Atque hoc est quod Tertullianus iubet, presbyteris aduolui, & aris dei adgeniculari, omnibus fratribus, hoc est Christianis, legationes deprecationis suæ iniungere. Cæterum soli deo confitendum esse diuus Chrysostomus author est, quum inquit Homilia quadragesimaprima: Non tibi dico, ostenta teipsum, nec apud alios accusa. Et rursus Homilia trigesimaprima, Non tibi dico, ut te prodas in publicum, neque ut te apud alios accuses, sed obedire te uolo prophetæ dicenti: Reuela domino uiam tuam. Et item Homilia secunda in psalmum Miserere mei deus: Si confunderis alicui dicere, quia peccasti, dicito ea quotidie in anima tua. Non dico ut confitearis cõseruo tuo ut exprobret, dicito ea qui curat ea. Docet idem Ambrosius, & alij ueteres, sed & Beda recentior author in Homilia de decem leprosis sic scribit, exponens Euangelica illa uerba: Ite & ostendite uos sacerdoti. Nullum, inquit, dominus eorum quibus hæc corporalia beneficia præstitit, inuenitur misisse ad sacerdotes, nisi leprosos: quia uidelicet sacerdotium Iudæorum, figura erat sacerdotij futuri regalis, quod est in ecclesia, quo consecrantur omnes pertinentes ad corpus Christi, summi & ueri principis sacerdotum. Et quisquis heretica prauitate, uel superstitione gentili, uel Iudaica perfidia, uel etiam schismate fraterno quasi uario colore per Christi gratiã caruerit, necesse est ad ecclesiam ueniat, coloremque fidei uerum quem acceperit ostendat. Cętera uero uitia tanquam ualetudines, & quasi membrorum animę atque sensuũ, per semetipsum interius in conscientia & intellectu dominus sanat & corrigit. Hucusque Beda. Nec aliud sentire uidetur Hesychius Leuitici interpres. Abrogauit confessionem Nectarius episcopus Constantinopolitanus ob matronam intra templum à diacono compressam, ut indicat trigesimum quintũ caput historiæ, quam Tripartitam uocant: ex quo ueterem pœnitentiũ ritum libet referre, quando conferet id ad Tertullianum intelligendum, quanquam nonnihil diuersum fuisse puto. Sunt autem hæc uerba: Stant enim rei, & uelut in lamentationibus constituti. Dum enim sacra celebratio fuerit adimpleta, illi communionem non percipientes, cum gemitu & lamentatione semetipsos in terram prosternunt. Ad quos concurrens episcopus & ipse cum lacrymis & gemitu spirituali prosternitur, & omnis ecclesiæ plebs fletibus inundatur. Post hoc autẽ prior surgit episcopus, & eleuat iacentes à terra. Tunc competenter pro pœnitentibus facta oratione dimittit omnes. At illi afflictionibus sponte uacantes aut ieiunijs, aut abstinentia lauacri, aut suspensione ciborum, aut rebus alijs, quæ iubetur, expectant communionis tempus quod decernit episcopus. Cõstituto uero tempore uelut quoddam debitum exoluentes, afflictione peccatorum curati cum populo communione participantur. Hactenus illius historiæ uerba retulimus. Hic mos adhuc obseruatur in quibusdam ecclesiis in die dominicæ cœnæ, haud dubie natus ab illa exomologesi, id est actu pœnitentiæ, cuius Tertullianus meminit: imò fieri potest, ut ab illius ætate quasi per manus in hæc usque tempora sit traditus, pauculis ceremonijs adiectis. Exomologesin Fabiolæ diuus Hieronymus his uerbis describit: Quis, inquit, hoc crederet, ut post mortem secundi uiri, in semet reuersa (quo tempore solent uiduæ negligentes, iugo seruitutis excusso agere se liberius, adire balneas, uolitare per plateas, uultus circumferre meretricis) saccum indueret,

ut errorem publice fateretur, & tota urbe spectante Romana ante diem Paschæ in basilica quondã Laterani, qui Cęsariano truncatus est gladio, staret in ordine pœnitentium, episcopo, presbyteris, & omni populo collachrymantibus, sparsum crinem, ora lurida, & squalidas manus, sordida colla submitteret: Quæ peccata fletus iste non purget? Quas inueteratas maculas hæc lamenta non abluant? Hæc Hieronymus. Item Cyprianus de exomologesi loquens: Orare, inquit, oportet impensius & rogare, diem luctu transigere, uigilijs noctes ac fletibus ducere, tempus omne lachrymosis lamentationibus occupare: stratos solo adhærere cineri, in cilicio uolutari & sordibus, post indumentum Christi perditum, nullum iam uelle uestitum, post diaboli cibum malle ieiunium, iustis operibus incũbere, quibus peccata purgantur, eleemosynis frequenter insistere, quibus à morte animæ liberantur. Porrò non aliam ob causam complurium hic testimonijs usi sumus, quàm ne quis admiretur Tertullianum de clancularia ista admissorum confessione nihil locutum, quæ, quantum conijcimus, nata est ex ista Exomologesi per ultroneam hominum pietatem, ut occultorum peccatorum esset & Exomologesis occulta. Nec enim usquam præceptam olim legimus. Nec est omittendum, quæ de confessione leguntur in Isidori lexico, partim ex hoc Tertulliani libello esse desumpta: siquidem talis fermè est apud Latinos Isidori rhapsodia, qualis apud Græcos Suidæ, undecũq; à compluribus consarcinata. Referuntur autem in hunc modum: Exomologesis, inquit, Græco uocabulo dicitur, quod latine confessio interpretatur: cuius nominis duplex significatio est. Aut enim in laude intelligitur confessio, sicut est: Cõfiteor tibi pater domine cœli & terræ &c. Aut dum quisq; confitetur sua peccata, & ab eo datur uenia, cuius indeficiens est misericordia. Ex hoc ergo, Græco uocabulo exprimitur & frequentatur exomologesis, qua delictum nostrum domino confitemur non quidem ut ignotum, cuius cognitioni nihil occultum est. Sed confessio est rei scilicet eius quæ ignoratur professa cognitio. Vtile enim sibi ac iucundum quisq; esse existimauerat, rapere, adulterari, furari: sed ubi hæc æterne damnationi obnoxia esse cognouit, cognitis his confitetur errorem. Confessio autem erroris, professio est desinendi: desinendum ergo à peccatis est, dum confessio est. Confessio autem antecedit, remissio sequitur. Cæterum extra ueniam est qui peccatum cognoscit, nec cognitum confitetur. Itaq; exomologesis prosternendi & humilificandi hominis disciplina est, habitu atq; uictu, sacco & cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum mœroribus deijcere, illa quæ peccauit, tristi tractatione mutare. Hactenus Isidorus. Cæterũ Thomas ab Aquino, & Scotus, homines nimium arguti, confessionem hodie talem reddiderunt, ut Ioannes ille Geilerius grauis ac sanctus Theologus, qui tot annis Argentorati concionatus est, apud amicos suos sæpe testatus sit, iuxta illorum deuterosęis impossibile esse confiteri. Nam uir ille magno rerum usu præditus, cuius ego parentalibus iam decrepiti interfui adolescens, familiariter uersabatur cum cœnobitis sanctioribus, cum Cartusijs quos sæpiuscule interuisebat, cũ Franciscanis arctioris instituti à quibus peregrè uenientibus interuisebatur. Ab his discebat quibus tormentis quorundam pię mentes affligerentur ob confessionem cui satisfacere, ut ipsis uidebatur, nequirent. Similes querelas ad eum deferebant Sanctimoniales. Proinde motus fuit ut libellum æderet in lingua Germanica cui titulũ fecit von dem beichtuue, hoc est de morbo confessionis, quo negabant esse tristiorem qui eo tenebantur. Erat Cartusianus quidam qui propter confessionem quę ei semper ob inexplicabilem circumstantiarum uim imperfecta uidebatur, sed ipse perfectissimam esse frustra contendebat, huc miseriarum uenerat, ut omnem salutem despõderet & apocarteresin cogitaret. Huiusmodi homines illi libuit eo libello consolari, id quod antea fecerat in scriptis suis passim Ioan. Gerson pius ac sincerus Theologus, qui deiectos simplicium animos ubiq; subleuat & erigit, dignus me hercle pluris fieri ab ordine Theologico quàm fit. Itaq; Geilerio non displicebat confessio, sed morositas illa & anxietas quorundam quam docent aliquæ recentiorum summulæ, quæ iustius alibi locum habeant quàm in bibliothecis. Hoc est nimirum artem tradere & methodum alicuius rei quam ipse non probe calleas. Non quod negem in publicis ad populum declamationibus acriter obiurgandũ urgendumq;, & exemplis interdum quod dicas affirmandũ, sed interim bonæ mentes non sunt debito solatio destituendæ, ne tyrannis & carnificina conscientiarum inualescat, haud paulo minus noci-

 tura

tura quàm diſſolutio. Adeo mundum ubiq; ſeruari præſtat. Cæterum ſciat lector, librum hunc uiſum Eraſmo noſtro Roterodamo bonæ memoriæ, non eſſe Tertulliani propter phraſim diuerſam. Cuius iudicio ſubſcribimus tandem, ut ut uerbis & figuris iiſdem utatur autor ille quiſquis fuit eius indubiè ſeculi & Tertulliani ſtudioſiſſimus. Eſt autem hic commentarius eiuſmodi ut Theologi eum debeant ad unguem ediſcere, nam egregium monumentum eſt antiquitatis. Tam ſanctè docet, tam piè ſuadet, tam inſtanter urget rem Eccleſiaſticæ diſciplinæ ſummopere neceſſariam Exomologeſin, hoc eſt Actum & miniſterium pœnitentiæ. In libro de Patientia qui principem locum tenet in hac editione, Patientiæ laudes explicans Tertullianus, Pœnitẽtiam, inquit, expectat, Exomologeſin adſignat. Vbi uides Pœnitentiam præcedere, ſequi uero Exomologeſin uelut actum pœnitentiæ.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM

1 HOc genus hominum, quod & ipſi retro fuimus.) Gentiles intelligit. Vnde in Apologetico, Hæc, inquit, & nos riſimus aliquando, de ueſtris fuimus. Fiunt, nõ naſcuntur Chriſtiani. Naturatenus.) Sic libro aduerſus Marcionem dixit, Animatenus: Scilicet animatenus ſaluos, carne deperditos, quæ apud illum non reſurgit.

Quippe res dei ratio.) De ratione dei, quod uidelicet omnia quæ deus facit ſint rationalia habes in ſuperioribus libris ſæpenumero. Vt aduerſus Marcionem libro ſecundo, Bonitas dei & ratio eius, huic quoq; inſtituto patrocinabuntur, in omnibus conſpirantes apud deum noſtrum. Nec ratio enim ſine bonitate ratio eſt, nec bonitas ſine ratione bonitas. Item, Et hoc bonum ſine dubio & rationale. Sine gubernaculo rationis transfretantes.) Metaphora à nauigante ſumpta. Prout quid in gratiam ce-

2 cidit.) Nos, attento quod alibi etiam ingratiæ uocabulo utatur pro ingratitudine, ſcripſimus, Prout quid in ingratiam cecidit. Sic infra in hoc ipſo libro, Viderit ergo ingratia hominum, ſi etiam bonis factis pœnitẽtiam cogit. Viderit & gratia, ſi captatio eius ad benefaciendum incitamento eſt. Vbi uides ingratiam opponi gratiæ. Eamq; maximè patientiæ ſpectem.) Repoſuimus, Eamq; m. pœnitentiæ ſpeciem. Ex Gorzienſi collatione. Contra patientiæ malum leuius incubant.) Correximus, Contra pœnitentiam malorum. Ex eadem. Senſus eſt, Longè leuius nec toto pectore incumbunt ad propulſandam pœnitentiam rerum malarum. Incubandi uerbo in præcedentibus & ſequentibus utitur. Quum rurſus ad ſuam miſericordiam maturauiſſet.) Maturauiſſet, hoc eſt, maturè ſe recepiſſet & in tempore. Sic Cyprianus gratiam maturantem eleganter dixit ad Donatum, Accipe, inquit, quod ſentitur antequam diſcitur, nec per moras temporum longa agnitione colligitur, ſed compendio gratiæ maturantis hauritur. Iam inde in ſemetipſo pœnitentiam dedicauit.) Dedicandi uerbo libenter utitur Tertullianus, de nouis rebus loquens, ut aduerſus Marcionem libro. 1. Vt imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur. In De carnis reſur. De materia potius ſubiacenti uolunt ab illo uniuerſitatem dedicatam. Cyprianus de Aurelio. Interim, inquit, uobis hac die auſpicatus eſt pacem, dum dedicat lectionem. Et prophetando uniuerſorum prophetarum emiſit ora.) Prophetando Gerundiuum eſt datiui caſus, id eſt, ad prophetandum. Intinctionem.) Intinctionem uocat baptiſmum. Vt & infra, Erga pœnitentiam uitium, præſumptio intinctionis importat. Item, Hæc enim prima audientis intinctio eſt, metus integer. Sic aduerſus Praxean, Et nouiſſimè mandans ut tingerent in patrem & filium & ſpiritum ſanctum, non in unum. Nam nec ſemel, ſed ter, ad ſingula nomina in perſonas ſingulas tingimur. Ita loquitur & Cyprianus. Expone præire pœnitentiæ hoc eſt præcedere pœnitentiam. Per pœnitentiæ ſubſignationem anteponeret.) Caſtigamus ex Gorzienſi collatione, antè componeret. Dominus ſcilicet afferens.) Subaudi ſalutem. Hæc opera.) Opera pro labore.

Cæterum ratio eius.) Hic rurſum fit rationis mentio, ceu antè in initio. Quaſi uiolentia aliqua.) Hoc eſt per uiolentiam aliquam. Reprobationem bonorum.) Videlicet operum uel rerum bonarum. Et in eam, omnem ſummam diſciplinæ ſan-

3 ciat.) Adiecimus ſuæ, ex collatione Gorzienſi. Cur pœnitentiam inuadit delin-

quentium

quentium?) Inuadere uerbum usurpatum sæpe Tertulliano. Ad uxorem libro secundo, De cibo, de poculo inuadere, desiderare, in mente habere? Et in hoc libro infra, Eam tu peccator, mei similis ita inuade. Item alibi. Quanto principalis ad culpam?) Sic superius, uel quanto principalis. Denique quemadmodum dominus.) Quemadmodum pro quomodo, interrogatiuè pronunciandum. Quum ad ultimum non reum solum definit.) Vitiatus locus est. Restituimus ex Gorziensi collatione, Quum adulterum non eum solum definit. Repræsentat.) Repræsentat id est præsens facit & intus eo fruitur. Elegantissimum uerbum. Expungit effectum.) Hoc est absoluit, consummat. Quod uerbi frequenter occurrit in hoc autore. Sic in libro de resur. Carnis, An non itaque iudicium resurrectio expungat? Et locis alijs innumeris. Cuius uoluntatis cum uis tanta sit, ut non solatium sui saturans pro facto cedat, pro facto ergo plectetur.) Hic ego nihil adiutus ab exemplaribus, tamen ausus sum mutare lectionem, hoc modo. Cuius uoluntatis cum uis tanta sit, cur non solatium sui saturans pro facto cedat? Pro facto ergo plectetur. Expone pro facto cedat, pro facto habeatur, siue facti loco sit. Ego enim præstantiam in delictis meam agnosco.) Præstantia in malam partem pro excellentia peccandi. Vt naufragus alicuius tabulæ fidem.) Ambrosius ad uirg. lapsam. Sed tu quæ iam ingressa es agonem pœnitentiæ, insiste misera fortiter, inhære tanquam naufragus tabulæ. Hieronymus ad Demetriadem de pœnitentia loquens, Illa, inquit, quasi secunda post naufragium miseris tabula. Ambo sunt hunc locum imitati. Et in portum diuinæ clementiæ protelabit.) Protelabit hoc est ad portum usque quamlibet distantem producet. Aduersus Marcionem libro quarto dixit, Nec quinque circiter sed sexcenta millia hominum protelauit, pro eo quod est uitam eorum exhibito uictu produxit sustentauitque. Vt ille te nihil quondam p.d.) Pro accusatiuo te substituimus nominatiuum tu, sic exigente sensu. Nisi stilla situlæ.) Alludit ad locum Esaiæ cap. 40. & locum Pauli. Et in folijs perennat.) Perennat pro perenniter durat. Aliter dixit Suetonius, non perennauit, pro eo quod est non uixit anno integro. Annotauimus supra. Alludit autem ad uerba psalmi primi. O beatos quorum causa deus iurat.) Nos, o beatos nos quorum causa. d. i. Ex Gorziensi collatione. Semel cognitam atque susceptam n. p. h. i. d. resignari.) In hac opinione quidam ueterum fuerunt inter quos & Aur. Augustinus. Nullum ignorantiæ prætextum.) Vsurpat prætextum neutro genere, sicut in Valentinianis, Sed enim, inquit, sub prætexto dilectionis in patrem, æmulatio superabat. Nouitiolis istis imminet.) Nouitiolos uocat catechumenos. Hoc uocabulum adhuc apud fratres remanet. Nec perfectis luminibus incerta reptant.) Translatione catulorum utitur, quos canis nimium festinando, quemadmodum est in prouerbio, cæcos parere solet. Sic autem dictum est, ~~cæca~~ incerta reptant, ut illud in de Patientia, Qui cæca uiuunt. Hellenismos est. Sed includere eam negligunt.) Translatio à rebus quas si non includas, statim amittas. Ipsi gratiæ suæ adulantur.) Ita in De Resur. carnis, Virginitas quoque & uiduitas & modestia, in occulto, matrimonij dissimulatio & una notitia eius, de bonis carnis deo adulantur. Et commeatum sibi faciunt delinquendi.) Commeatus est uenia quæ militi datur ut possit ad tempus abesse à castris, uel negociorum uel ualetudinis causa. Annotauimus in præcedentibus plus semel. Cyprianus in epistola quadam ad martyres & confessores, Hæc, inquit, lætior accepto post gloriam commeatu, in ecclesia laude florere. Idem de Mortalitate, Quum quidam de collegis & consacerdotibus nostris iam infirmitate defessus & de appropinquante morte solicitus, commeatum sibi precaretur. Quàm porrò ineptum, quam pœnitentiam non adimp.) Aut legendum, Quàm porrò ineptum, quàm ridiculum pœnit. Vt desit hic aliquid. Aut, tuam pœnitentiam n. ad. Nisi placet aposiopesin esse. Hoc enim precio d. u. addicere instituit.) Addicere uenditoris est, Verbum iuris. Tunc opinor emendatos licebit cum absoluimur.) Opinor & hic licebit dictum pro liquebit, fallente fortassis pronunciatione. Nam in De carne Christi indicauimus in uetustis exemplaribus licuit scriptum pro liquuit à liquet, Quanquam licuit iam & de nomine hominis, de statu qualitatis, & de sensu tractationis, & de exitu

passionis humanam cõstitisse. Ita, ni fallor, hoc loco licebit pro liquebit positũ. Infra habes, Dissidio maris, quod soli populo peruiũ licebat. Quis em̃ seruus postea quã libertate mutatus est.) Mutare libertate. Sic in De resur. carnis. Oro te, inquit, si famulũ tuũ libertate mutaueris. Et reliqua. Pro notis suis satagit.) Ignominias intelligit notarũ nomine. Et propositũ huius rei asseuerationibus tuis circũduci facile est.) Circũduci hoc est per fallaciã obtegi. Nihil occultũ quod non reuelabitur.) Locus est Lucæ 8. cap.

7 Quia inter Auditorũ tyrocinia deputatur.) Eleganter dictũ, Inter Auditorũ tyrocinia. Nã Auditores hoc est catechumeni nihil aliud sunt nisi tyrones fidei Christianæ. Quum ijsdẽ incubas quibus retro ignarus?) Sic Cyprianus ad Donatũ, Quũ exonerare se possit & releuare ponderibus, pergit magis fortunis angentibus incubare. Idẽ de eleemosyna, Quid diuitijs tuis solus incubas. An alius est intinctis Christus, alijs audiẽtibus?) Audientes & Auditores ea ætas uocabat catechumenos. Cyprianus epistola decimaseptima libri tertij, Audientibus etiã, inquit, si qui fuerint periculo præuẽti, & in exitu constituti, uigilantia uestra non desit, implorantibus diuinã gratiã misericordia domini nõ denegetur. Huiusmodi Audiẽtibus Doctor præficiebatur apud ueteres. Vnde idẽ Cyprianus Epistola mox citati libri 22. scribit se Optatum consentientibus presbyteris, doctoribus & lectoribus, Doctorem Audientium constituisse. Demetrius episcopus Origenem Adamantium constituit Magistrum catechumenorum apud Alexandriam. Quo officio primus post Apostolos apud Alexandriam Pantænus, secundus per ordinem Clemens, tertius functus est, Origenes Clementis discipulus. Autor Eusebius ecclesiast. historiæ lib. 6. cap. 3. Nisi a custodibus corporum obstructi.) Iuxta illud Sa-

8 tyrographi, Pone seram, cohibe. Exinde repudium & naui & mari dicunt.) Nam ut est apud Publium mimographum, Improbè Neptunum accusat, qui iterum naufragium facit. Venustus uero sermo quum inquit, Repudium & naui & mari dicere, translatione sumpta ab his qui uxori libellum repudij mittunt. Maius est enim restituere.) Exponit quid intellexerit per beneficium ampliatum. Euolue quæ spiritus ecclesiis dicat.) In Apocalypsi locus est in tribus primis capitibus. Et post inopiam.) Respicit ad id quod Lucas 15. cap. scribit, δαπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα. Hoc est,

9 quum autem is omnia consumpsisset. Nam luxus comes esse solet inopia. Et si acceptum ab eo prodegeris.) Hoc est partem hæreditatis tuam. Tantum releuat confessio delictorum.) Pro delictorum reposuimus delictum. Ex Gorziensi collatione.

Tanto operosior probatio est.) Sensus est. Tanto operosius existit se approbare esse confitentem, & huius passionis fidem facere. Mox scripsimus, Vt non sola conscientia præferatur. Is actus qui magis Græco uocabulo exprimitur & frequentatur, Exomologesis est.) Hoc diligenter obseruandum quod hic dicit, Exomologesin actum esse quo Pœnitentia administratur, & ministerium pœnitentiæ, quemadmodum infra docebit. Id quod rectè intellectum multum conferet ad capiendam mentem ueterum ecclesiæ scriptorum. Hinc illud Cypriani in epistola ad Antonianum, Apud inferos dum confessio non est, nec exomologesis illic fieri potest. Discimus autem ex eiusdem sanctissimi martyris scriptis hunc olim in ecclesia seruatum ordinem, ut primum fieret cõfessio criminum apud Sacerdotes dei, hanc sequebatur pœnitentia quæ & præcesserat, Pœnitentiam excipiebat exomologesis, quam subsequebatur impositio manus episcopi aut cleri. Hac facta, dabatur Eucharistia sic reconciliato. Atq; hoc est quod Cyprianus epistola XIIII. tertij libri dicit, Nondum pœnitentia facta, nondum exomologesi finita (Vbi uides apertam distinctionem) nondum manu eis ab episcopo aut clero imposita, Eucharistia illis datur. Et præcedit, Quum in minoribus peccatis agant peccatores pœnitentiam iusto tempore, & secundum disciplinæ ordinem ad exomologesin ueniant, & per manus impositionem episcopi aut cleri ius communicationis accipiant. Hæc illic. Ergo exomologesis actus ipse pœnitentiæ fuit, illi coniunctus. Idem epistola XVI libri tertij. Nam quum in minoribus, inquit, delictis quæ non in deum committuntur, pœnitentia agatur iusto tempore, & exomologesis fiat, inspecta uita eius qui agit pœnitentiã, nec ad communicationem quis uenire possit, nisi prius illi ab episcopo & clero manus fuerit imposita. Et reliqua. Item in sermone de lapsis, Deniq;, inquit, quanto & fide maiore

iore & timore meliore sunt, qui quãuis nullo sacrificij aut libelli facinore cõstricti, quoniam tamẽ de hoc cogitauerunt, hoc ipsum apud sacerdotes dei dolenter & simpliciter cõfitentur, exomologesin conscientiæ faciunt, animi sui pondus exponunt, salutarẽ medelam paruis licet & modicis uulneribus exquirunt. Enimuero liquere potest ex citatis Cypriani locis, occultorũ scelerũ exomologesin etiam fuisse secretam, quã etiamnũ retinet ecclesia dum sacerdos pro modo delicti certũ ieiuniũ, eleemosynã, aut precationes cõfitenti iniungit. Vnde & in ecclesijs præsertim Occidentis antiquitas cõfessionis secretæ stabiliatur quæ disciplinæ ecclesiasticæ columen est, si anxietatẽ demas & restituas libertatem, Amissa autẽ disciplina, corruant omnia necesse est. Habemus de disciplina Romanæ ecclesiæ ualde insignem epistolam presbyterorum & diaconorũ urbis Romæ, ad D. Cyprianum cuius initium, Quanquã bene sibi conscius animus, lib. 2. Sed de his alias, De ipso quoq; habitu atq; uictu, sacco & cineri incubare.) Deerat hic uerbũ mandat, quod nos reposuimus ex Gorziensi collatione. De ipso quoq; habitu atq; uictu mandat, sacco & cineri incubare. Subaudi exomologesis. Nam quum exomologesis sit actus pœnitentiæ, & disciplina hominis humilificandi, cõuersationem iniungens misericordiæ illicem, exponit, quid nam sit illud aut quænam cõuersatio quæ dei misericordiã & ecclesiæ illiciat inuitetq;. Sacco & cineri incubare.) Rursum hic habes uerbũ incubare ut pauloantè, Quũ ijsdẽ incubas quibus retro ignarus? In libro de patientia, Quod si hic patiẽtiæ incubabo. Hieronymus ad Demetriadem, Meliusq; est hoc facere, quàm repositis opibus incubare. Porrò similia exomologeseos opera describit nobis Cyprianus in sermone de lapsis. Orare, inquit, oportet impensius, & rogare, diem luctu transigere, uigilijs noctes ac fletibus ducere, tempus omne lachrymosis lamentationibus occupare, stratos solo, adhærere cineri, in cilicio uolutari & sordibus, post indumentũ Christi perditum nullum iam uelle uestitum, post diaboli cibum malle ieiuniũ, iustis operibus incumbere quibus peccata purgentur, eleemosynis frequenter insistere quibus à morte animæ liberentur. Quæ Cypriani uerba antè in argumento quoq; sunt relata. Et aris dei adgeniculari.) Hic uides Christianis antiquitus altaria uenerationi fuisse, quibus adgenicularentur. Imò osculis quoq; honorabant. Nam Ambrosius in epistola ad Marcellinam sororem ostendit oscula militum aris impressa sub Valentiniano in argumentũ pacis, Certatim, inquit, hoc nunciare milites, irruentes in altaria osculis significare pacis insigne. Aeterna supplicia nõ dicam frustretur, sed expungat.) Frustratur qui euitat & declinat aliquid. Expungit qui prorsus remouet nõ rediturum, delet atq; tollit. Saluti prodactæ reformari.) Prodactæ hoc est profligatæ à prodigendo. Supra dixit, Et si acceptum ab eo prodegeris. Næ tu uerecundia bonus.) Græco hoc affirmandi aduerbio libenter utitur. Ad fratrum genua protendis.) Nam genua misericordiæ antiquitus erant dicata. Ad Exomologesin peruenire.) Hoc est ad actum illum & ministeriũ pœnitentiæ. Offensam sui excusant.) Sic etiam alibi sæpe loquitur. Sordulentos.) Pro plenos sordibus. Deuersari.) Et hoc uerbo in præcedentibus libris usus est. In Coccino.) Per Coccinum intelligit uestẽ cocco infectã. Martialis, Coccina formosæ donas & Ianthina mœchæ. Coccum uulgo Granum uocãt Latinè reddentes Græcum τῦς κόκκυ uocabulum. Apud Hieronymũ ad Fabiolam de ueste sacerdotali, Coccus igni & ætheri deputatur. In Tyrio.) Tyriũ appellat uestimentũ ex purpura Tyria cõstans. Ouid. Siue erit in Tyrijs, Tyrios laudabis amictus. Cedò acum.) Cedò significat hic da aut date. Si quid ficti nitoris.) Ad hunc fucũ cerussa mulieres utuntur. Si quid coacti ruboris.) Id efficiunt illito purpurisso. Qui ambitu obeunt capessendi magistratus.) Obire absolutè pro obambulare, quod Cicero obire comitia dixit. Quę nõ atria noctur. & crudis salutationibus occupant?) Molestiæ & labores eorum qui cõsulatum urbis Romæ uel alios magistratus quondã ambiebant graphice hic depinguntur. Sed eandem rem elegantissimè describit Cyprianus ad Donatũ. Qui amictu clariore conspicuus fulgere sibi uidetur in purpura, quibus hoc sordibus emit ut fulgeat: quos arrogantium fastus prius pertulit? quas superbas fores matutinus salutator obsedit? quot tumentiũ cõtumeliosa uestigia stipatus clientiũ cuneis ante præcessit, ut ipsum etiã salutantũ comes postmodũ põpa præcederet, obnoxia nõ homini sed potestati? Et reliqua.

10

11

Ad omnem occursum m.c.p.d.) Elegantissime dictum. Decrescentes.) Hoc modo significat gestum sese demittentis in reuerentiam alterius. Nullis conuiuijs congreges.) Vtitur propter schema quod est in celebres & exules, uocabulo congregis, quod nescio an alibi legatur. Propter unius anni uolaticum gaudium.) Nam Consulatus erat magistratus annuus. Item aliæ quædam functiones annuæ. Cyprianus, Eant nunc magistratus & Consules siue Proconsules annuæ dignitatis insignibus & duodecim fascibus glorientur. In periculo æternitatis.) Aut parandæ aut amittendæ. Si de Exomologesi retractas.) Hoc est de actu pœnitentiæ. Hoc non frustra inculco. Quum fumariola quædam eius.) Alludit ad Vesuuium Campaniæ montem. Vt proximæ urbes aut iam nullæ extent, aut idem sibi de die sperent.) Quod hic dicit, apertius exponit in De pallio quum inquit, Ex huiusmodi nubilo & Tuscia Vulsinios pristinos deusta. Quo magis de montibus suis Campania speret erepta Pompeios. Vbi utrobiq; figura Græca utitur, nam oppidorum nomina sunt. In altero loco etiam speret posuit pro timeat, sicut & hic sperent pro timeant. Idem narrat in Apologetico his uerbis, Sed nec Tuscia iam tunc atq; Campania de Christianis querebantur, quum Vulsinios de cœlo, Pompeios de suo monte profudit ignis. Dissiliunt superbissimi montes ignis intrinsecus fœta.) Figura Græca hoc est secundum eas partes quæ igni fœtæ sunt, siue fœtæ ignis ut ipse loquitur per genitiuum. Et irreuocabiles moras eius.) Hoc est difficulter reuocabiles, nam ferrum teli facile eximi non potest. Scit sibi dictamno medendum.) Dictamnum herbam extrahendis sagittis cerui monstrauere, percussi eo telo, pastuq; eius herbæ eiecto. Autor Plinius libro 8. cap. 27. Mentionem huius herbæ Virgilius facit libro Aeneidos 12.

Tum Venus indigno nati concussa dolore
Dictamnum genitrix Cretæa carpit ab Ida,
Puberibus caulem folijs & flore comantem
Purpureo. Non illa feris incognita capris
Gramina, quum tergo uolucres hæsere sagittæ.

Nouit illos oculare rursus de sua Chelidonia.) Hic habes oculare, cuius contrarium exoculare tritius uerbum. De Chelidonia Plinius, Chelidoniam, inquit, uisui saluberrimam hirundines monstrauere, uexatis pullorum oculis illa medentes. Institutam à domino Exomologesin sciens.) Tradit à domino institutum istum Pœnitentiæ actum & ministerium. Vnde & Exomologesis secretior nata sit, quam præstat non abrogari disciplinæ conseruandæ causa, sed emendari, adhibitis sacerdotibus in ætate integris, in fide integris, ut est apud Cyprianum de eligendis episcopis. Hodie adulescentes præficimus ineptos & stultos, plerumq; malos & petulanteis, qui heri aut nudius tertius scholasticum puluerem reliquerunt, sacra lectione nondum instructi, tum usu rerum carentes. Sed de hoc uiderit concilium.

Q. SEP-

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI
DE POENITENTIA LIBER.

POENITENTIAM, hoc genus hominum, quod & ipsi retro fuimus, cæci, sine domini lumine, naturatenus norunt passionem animi quandam esse, quæ ueniat de offensa sententiæ prioris. Cęterum à ratione eius tantum absunt, quãtum ab ipso rationis autore: quippe res dei ratio. Quia deus omnium conditor, nihil nõ ratione prouidit, disposuit, ordinauit: nihil non ratione tractari intelligiq; uoluit. Igitur ignorãtes quiq; deum, rem quoq; eius ignorent necesse est: quia nullus omnino thesaurus extraneis patet. Itaq; uniuersam uitæ conuersationem sine gubernaculo rationis transfretantes, imminentem seculo procellam uitare non norunt. Quàm autem in pœnitentiæ actu irrationabiliter diuersentur, uel uno isto satis erit expedire, cum illam etiam in bonis factis suis adhibent. Pœnitet fidei, amoris, simplicitatis, patientiæ, misericordiæ, prout quid in ingratiam cecidit. Se metipsos execrantur, quia benefecerint, eamq; maximè pœnitentiæ speciem quæ optimis operibus irrogatur, in corde figunt, meminisse curãtes ne quid boni rursus præstent: contra pœnitentiam malorum leuius incubant. Denique facilius per eandem delinquunt, quàm per eandem rectè faciunt. Quod si dei ac per hoc rationis quoq; compotes agerent, merita primò pœnitentiæ expenderent, nec unquam eam ad augmentum peruersæ emendationis adhiberent: modum deniq; pœnitendi temperarent, quia & delinquendi tenerent, timentes dominum scilicet. Sed ubi metus nullus, emendatio proinde nulla, Vbi emendatio nulla, pœnitentia necessariò uana: quia caret fructu suo cui eam deus seuit, id est, hominis saluti. Nam deus post tot ac tanta delicta humanæ temeritatis à principe generis Adam auspicata, post condemnatum hominem cum seculi dote, post eiectum paradiso, mortiq; subiectũ, cum rursus ad suam misericordiam maturauisset, iam inde in semetipso pœnitentiam dedicauit, rescissa sententia irarum pristinarum ignoscere pactus operi & imagini suæ. Itaq; & populum sibi congregauit & multis bonitatis suæ largitionibus fouit, & ingratissimum totiens expertus, ad pœnitentiam semper hortatus est, & prophetando uniuersorum prophetarum emisit ora: mox gratiam pollicitus, quam in extremitatibus temporum per spiritum suum uniuerso orbi illuminaturus esset, præire intinctionem pœnitentiæ iussit, ut quos per gratiam uocaret ad promissionem semini Abraham destinatam, per pœnitentiæ subsignationem antè componeret. Nõ tacet Ioannes, pœnitentiam initote dicens, iam enim salus nationibus appropinquabit, dominus scilicet afferens, secundũ dei promissum: cui præministrans, pœnitentiam destinabat purgandis mentibus præpositam, uti quicquid

RATIO

quid error uetus inquinasset, quicquid in corde hominis ignorantia contaminasset, id pœnitentia uerrens & radens, & foras abijciens mundam pectoris domum superuenturo spiritui sancto paret, quò se ille cum cœlestibus bonis libens inferat. Horum bonorum unus est titulus, salus hominis, criminũ pristinorum abolitione præmissa. Hæc pœnitentiæ causa: hæc opera negocium diuinæ misericordiæ curans: quod homini proficit, deo seruit. Cæterũ ratio eius quam cognito domino discimus, certam formam tenet, ne nobis

3 unquam factis cogitatisu'e, quasi uiolentia aliqua, manus inijciatur. Deus enim reprobationem bonorum ratam non habens, utpote suorum, quorum cum autor & defensor sit, necesse est proinde & acceptator. Si acceptator etiã remunerator. Viderit ergo ingratia hominum, si etiam bonis factis pœnitentiam cogit. Viderit & gratia, si captatio eius ad benefaciendum incitamento est. Terrena, mortalis utraq;. Quantulum enim compendij si grato benefeceris? uel dispendij, si ingrato? Bonum factum deum habet debitorem, sicut &

Iustitia dei iudicis

malum: quia iudex omnis remunerator est causæ. At cum iudex deus iustitiæ charissimæ sibi exigendæ tuendæq; præsideat, & in eam, omnem summã disciplinæ suæ sanciat, dubitandum est, sicut in uniuersis actibus nostris, ita in pœnitentiæ quoq; causa iustitiam deo præstandam esse? quod quidem ita impleri licebit, si peccatis solummodo adhibeatur. Porrò peccatum, nisi malum factum, dici nõ meretur: nec quisquã benefaciendo delinquit, quod si nõ delinquit, cur pœnitentiam inuadit delinquentium? Priuatũ cur malitiæ officium bonitati suæ imponit? Ita euenit, ut cum aliquid ubi nõ oportet, adhibetur, illic ubi oportet, negligatur. Quorum ergo pœnitentia iusta & debita uideatur, id est, quæ delicto deputanda sint, locus quidem expostulat denotare, sed otiosum uideri potest. Domino enim cognito, ultro spiritus à suo autore respectus, emergit ad noticiam ueritatis, & admissus ad dominica præcepta, ex ipsis statim eruditur, id peccato deputandũ, à quo deus arceat. Quoniam cum deum grande quid boni constet esse, utiq; bono nisi malum nõ displiceret, quod inter contraria sibi nulla amicitia est. Perstringere tamen non pigebit, delictorum quædã esse carnalia, id est, corporalia, quædam uero spiritalia. Nam cum ex hac duplicis substantiæ congregatione confectus homo sit, non aliunde delinquit, quàm unde constat. Sed non eo inter se differunt, quod corpus & spiritus duo sunt: alioquin eo magis paria sunt, quia duo unum efficiunt: ne quis pro diuersitate materiarum peccata earum discernat, ut alterum altero leuius aut grauius existimet. Siquidem & caro, & spiritus, dei res: alia manu eius expressa, alia afflatu eius cõsummata. Cũ ergo ex pari ad dominum pertineant, quodcunq; eorũ deliquerit, ex pari dominũ offendit. An tu discernas actus carnis & spiritus? quorũ & in uita, & in morte, & in resurrectione, tantũ cõmunionis atq; cõsortij est, ut pariter tũc aut in uitã aut in iudiciũ suscitentur: quia scilicet pariter aut deliquerint, aut innocenter egerint. Hoc eò præmiserimus, ut nõ minorẽ alteri quàm utriq; parti, si quid deliquerit, pœnitentię necessitatẽ intelligamus impendere. Cõmunis reatus amborũ est, cõmunis & iudex, deus scilicet: cõmunis igitur & pœnitẽtię medela. Exinde spiritalia & corporalia nominantur, q; delictũ omne, aut agitur aut cogitat? Vt corporale sit quod in facto est: quia factũ ut corpus & uideri & con-

Delicta corporalia, spiritalia

& contingi habet. Spiritale uero, quod in animo est, quia spiritus neque uidetur, neque tenetur: per quod ostenditur non facti solum, uerum & uoluntatis delicta uitanda, & pœnitentia purganda esse. Neque enim si mediocritas humana, factis solum iudicat, quia uoluntatis latebris par non est, idcirco crimina eius etiam sub deo negligamus. Deus in omnia sufficit. Nihil à conspectu eius remotum, unde omnino delinquitur. Quia non ignorat, nec omittit, quo minus in iudicium decernat. Dissimulator & præuaricator perspicaciæ suæ non est. Quid quod uoluntas facti origo est? uiderint enim si qua casui, aut necessitati, aut ignorantiæ imputantur: quibus exceptis iam non nisi uoluntate delinquitur. Cum ergo facti origo est, non tanto potior ad pœnam est, quanto principalis ad culpam? quæ ne tunc quidem liberatur, cum aliqua difficultas perpetrationem eius intercipit. Ipsa enim sibi imputatur, nec excusari poterit per illam perficiendi infelicitatem, operata quod suum fuerat. Denique dominus quemadmodum se adiectionem legis superstruere demonstrat, nisi & uoluntatis interdicendo delicta? cum adulterum non eum solum definit, qui comminus in alienum matrimonium cecidisset, uerum etiam illum, qui aspectus concupiscentia contaminasset: adeo quod prohibetur administrare, satis periculose animus sibi repræsentat, & temere per uoluntatem expungit effectum. Cuius uoluntatis cum uis tanta sit, cur non solatium sui saturans pro facto cedat? pro facto ergo plectetur. Vanissimum est dicere, uolui, nec tamen feci. Atquin perficere debes quia uis: aut nec uelle, quia nec perficis. Sed ipse conscientiæ tuæ confessione pronuncias. Nam si bonum concupisceres, perficere gestisses: porrò sicut malum non perficis, nec concupiscere debueras. Quàque te constitueris, crimine astringeris: quia aut malum uolueris, aut bonum non adimpleueris. Omnibus ergo delictis, seu carne, seu spiritu, seu facto, seu uoluntate commissis, qui pœnam per iudicium destinauit, idem & ueniam per pœnitentiam spopondit, dicens ad populum: Pœnitere, & saluum faciam te. Et iterum: Viuo, inquit dominus, & pœnitentiam malo quàm mortem. Ergo pœnitentia uita est, cum præponitur morti. Eam tu peccator, mei similis (imò me minor, ego enim præstantiam in delictis meam agnosco) ita inuade, ita amplexare, ut naufragus alicuius tabulæ fidem. Hæc te peccatorum fluctibus mersum proleuabit, & in portum diuinæ clementiæ protelabit. Rape occasionem inopinatæ felicitatis, ut ille tu nihil quondam penes deum, nisi stilla situlæ, & areæ puluis, & uasculum figuli, arbor exinde fias illa quæ penes aquas seritur, & in folijs perennat, & tempore suo fructus agit, quæ non ignem, non securim uidebit. Pœniteat errorum reperta ueritate, pœniteat amasse quæ deus non amat, quādo ne nos quidē ipsi seruulis nostris ea quibus offendimur nō odisse permittimus. Obsequij em̄ ratio in similitudine animorū cōstituta est. De bono pœnitētiæ enumerādo, diffusa & per hoc magno eloquio cōmittenda materia est. Nos uero pro nostris angustijs unū inculcamus, bonū atque optimū esse quod deus præcipit. Audaciā existimo de bono diuini præcepti disputare. Neque em̄ quia bonū est, idcirco auscultare debemus, sed quia deus præcepit. Ad exhibitionē obsequij, prior est maiestas diuinæ potestatis. Prior est autoritas imperantis, quàm utilitas seruiētis. Bonū est pœnitere, an nō? Quid reuoluis

Corporale delictum
Spiritale.

4

Ezech. 33

uoluis, deus præcipit. At enim ille non præcipit tantum, ſed etiam hortatur. 5 Inuitat præmio ſalutem, iurans, etiam Viuo dicens, cupit credi ſibi. O beatos nos quorum cauſa deus iurat. O miſerrimos ſi nec iuranti domino credimus. Quod igitur deus tantopere commendat, quod etiam humano more ſub deieratione teſtatur, ſumma utiqꝫ grauitate & aggredi & cuſtodire debemus, ut in aſſeueratione diuinæ gratiæ permanentes, in fructu quoqꝫ eius & emolumento proinde perſeuerare poſsimus. Hoc enim dico, pœnitentiam quæ per dei gratiam oſtenſa & indicta nobis, in gratiam nos domino reuocat, ſemel cognitam atqꝫ ſuſceptam nunquam poſthac iteratione delicti reſignari oportere. Iam quidem nullum ignorantiæ prætextū tibi patrocinatur, quod domino agnito pręceptiſqꝫ eius admiſsis, deniqꝫ pœnitentia delictorum functus, rurſus te in delicta reſtituis. Ita inquantum ignorantia ſegregaris, intantum contumacię adglutinaris. Nam ſi idcirco te deliquiſſe pœnituerat, quia dominum cœperas timere, cur quod metus gratia geſſiſti, reſcindere maluiſti, niſi quia metuere deſijſti? Neqꝫ enim timorem alia res quàm contumacia ſubuertit. Cum etiam ignorantes dominum nulla exceptio tueatur à pœna (quia deum in aperto conſtitutum, & uel ex ipſis cœleſtibus bonis comprehenſibilem ignorari non licet) quanto cognitum deſpici periculoſum eſt? Deſpicit porrò qui bonorum ac malorum intellectum ab illo conſecutus, quod intelligit fugiendum, quodqꝫ iam fugit, reſumens, intellectui ſuo, id eſt, dei dono contumeliam facit: reſpuit datorem cum datum deſerit, negat beneficium, cum beneficum non honorat. Quemadmodum ei poteſt placere, cuius munus ſibi diſplicet? Ita in dominum non modo contumax, ſed etiam ingratus apparet. Cæterum non leuiter in dominum peccat, qui quum æmulo eius diabolo pœnitentia renunciaſſet, & hoc nomine illum domino ſubieciſſet, rurſus eundem regreſſu ſuo erigit, & exultationem eius ſeipſum facit, ut denuo Malus recuperata præda ſua aduerſus dominum gaudeat. Nonne quod dicere quoqꝫ periculoſum eſt, ſed ad ædificationem proferendum eſt, Diabolum domino pręponit? Comparationem enim uidetur egiſſe, qui utrunqꝫ cognouerit, & iudicatò pronunciaſſe, eum meliorem cuius ſe rurſus eſſe maluerit. Ita qui per delictorum pœnitentiam inſtituerat domino ſatisfacere, diabolo per aliam pœnitentiæ pœnitentiam ſatisfaciet: eritqꝫ tanto magis peroſus deo, quanto æmulo eius acceptus. Sed aiunt quidam ſatis deum habere, ſi corde & animo ſuſpiciatur, licet actu minus fiat. Itaqꝫ ſe ſaluo metu & fide peccare: hoc eſt, ſalua caſtitate, matrimonia uiolare, ſalua pietate parenti uenenū temperare. Sic ergo & ipſi ſalua uenia in gehennā detrudentur, dum ſaluo metu peccant. Primū exemplū peruerſitatis, Quia timent, delinquunt: opinor nō delinquerēt, ſi nō timerent. Igitur qui deū nolit offenſum, nec reuereatur omnino, ſi timor offendendi patrociniū eſt. Sed iſta ingenia de ſemine hypocritarum pullulare conſuerunt, quorū indiuidua cū diabolo amicitia eſt, quorū pœnitentia nunquā fidelis. Quicquid ergo mediocritas noſtra ad pœnitentiā ſemel capeſſendā & perpetuo continendā ſuggerere conata eſt, oēs quidē deditos domino ſpectat, ut omnes ſalutis in promerendo deo petitores, ſed præcipue nouitiolis iſtis imminet: qui cum maxime incipiūt diuinis ſermonib. aures rigare, quiqꝫ catuli infantię adhuc recētis, nec perfe-

Timor Contumacia

Malus diabolus

6

perfectis luminibus incerta reptant: & dicunt quidem pristinis renunciare, & pœnitentiam assumunt, sed includere eam negligunt. Interpellat enim illos ad desiderandum ex pristinis aliquid, ipse finis desiderandi: uelut poma cum iam in acorem uel amaritudinem senescere incipiunt, ex parte aliqua tamen adhuc ipsi gratiæ suæ adulantur. Omne præterea cunctationis & tergiuersationis erga pœnitentiã uitium, præsumptio intinctionis importat. Certi enim indubitatæ ueniæ delictorum, medium tempus interim furantur, & commeatum sibi faciunt delinquendi, quàm eruditionem non delinquendi. Quàm porrò ineptum, quàm, pœnitentiam nõ adimplere, & ueniam delictorum sustinere? hoc est, precium nõ exhibere, ad mercem manũ emittere. Hoc enim precio dominus ueniam addicere instituit: hac pœnitentiæ compensatione redimendam proponit impunitatem. Si ergo qui uenditant, prius nummum quo paciscuntur examinant, ne scalptus, ne'ue rasus, ne adulter: etiam dominum credimus, pœnitẽtiæ probationem prius inire, tantam nobis mercedem perẽnis scilicet uitæ cõcessurum. Sed differamus tantisper pœnitentiæ ueritatem. Tunc opinor emendatos liquebit cum absoluimur. Nullo pacto. Sed cum pendente uenia, pœna prospicitur: cum adhuc liberari nõ meremur, ut possimus mereri: cum deus comminatur, nõ cum ignoscit. Quis enim seruus postea quàm libertate mutatus est, furta sua & fugas sibi imputat? Quis miles postquam castris suis emissus, pro notis suis satagit? Peccator ante ueniam deflere se debet: quia tempus pœnitẽtiæ, id est quod periculi & timoris. Nec ego renuo diuinum beneficium, id est abolitionem delictorũ inituris aquam omni modo saluum esse: sed ut eò peruenire cõtingat, elaborandum est. Quis enim tibi tam infidæ pœnitẽtiæ uiro, aspergine unam cuiuslibet aquæ commodabit? Furto quidem aggredi, & propositum huius rei asseuerationibus tuis circunduci facile est. Sed deus Thesauro suo prouidet, nec sinit obrepere indignos. Quid denique ait? Nihil occultum quod nõ reuelabitur. Quantascunque tenebras factis tuis superstruxeris, deus lumẽ est. Quidam autem sic opinantur, quasi deus necesse habeat præstare etiam indignis, quod spopondit: & liberalitatem eius faciũt seruitutẽ. Quod si necessitate nobis symbolum mortis indulget, ergo inuitus facit. Quis enim permittit permansurum id quod tribuerit inuitus? nõ enim multi postea excidunt? non à multis donum illud aufertur? Hi sunt scilicet qui obrepunt, qui pœnitẽtiæ fidem aggressi, super arenas domum ruituram collocant. Nemo ergo sibi adu letur, quia inter auditorum tyrocinia deputatur, quasi eo etiam nunc sibi delinquere liceat. Dominum simul cognoueris, timeas: simul inspexeris, reuerearis. Cæterum quid te cognouisse interest, cum ijsdem incubas quibus retro ignarus? Quid autem te à perfecto seruo dei separat? An alius est intinctis Christus, alius Audientibus? Num spes alia, uel merces, alia formido iudicij, alia necessitas pœnitentiæ? Lauacrum illud obsignatio est fidei: quæ fides à pœnitentiæ fide incipitur & commendatur. Non ideo abluimur, ut delinquere desinamus, sed quia desijmus, quoniam iam corde loti sumus. Hæc enim prima Audientis intinctio est, metus integer. Exinde quoad dominũ senseris, fides sana cõscientia semel pœnitentiam amplexata. Cæterum si ab aquis peccare desistimus, necessitate nõ sponte innocẽtiam induimus. Quis

Simile

Commeatus delinquendi

Simile

Baptismus

ergo in bonitate præcellens? cui nõ licet, aut cui displicet malo esse? qui iubetur, an qui delectatur à crimine uacare? Ergo nec à furto manus auertamus nisi claustrorum duritia repugnet: nec oculos à stupri concupiscentijs refrenemus, nisi à custodibus corporum obstructi, si nemo domino deditus delinquere desinet, nisi intinctione alligatus: quod si qui ita senserit, nescio an intinctus magis contristetur, quod peccare desierit, quàm lætetur quod euaserit. Itaq; Audientes optare intinctionem, non præsumere oportet. Qui enim optat, honorat: qui præsumit, superbit. In illo uerecundia, in isto petulantia apparet. Ille satagit, hic negligit. Ille mereri cupit, at hic ut debitum sibi repromittit: ille sumit, hic inuadit. Quem censeas digniorem, nisi emendatiorem? quem emendatiorem, nisi timidiorem, & idcirco uera pœnitentia functum? Timuit enim adhuc delinquere, ne nõ mereretur accipere. At ille præsumptor, cum sibi repromitteret, securus scilicet, timere non potuit: sic nec pœnitentiam impleuit, quia instrumento pœnitentiæ, id est, metu caruit.

Auditores

Præsumptio

Præsumptio inuerecundiæ portio est, inflat petitorem, despicit datorem. Itaq; decipit nonnunquam. Antè enim quàm debeatur repromittit, quo semper is qui est præstaturus, offenditur. Hucusq; Christe domine de pœnitentiæ disciplina seruis tuis dicere uel audire contingat, quousq; etiam delinquere non oportet Audientibus: uel nihil iam de pœnitentia nouerint, nihil eius requirant. Piget secundæ, imò iam ultimæ spei subtexere mentionem, ne retractantes de residuo auxilio pœnitendi, spacium adhuc delinquendi demonstrare uideamur. Absit ut aliquis ita interpretur, quasi eo sibi etiam nunc pateat ad delinquendum, quia patet ad pœnitendum: & redundantia clementiæ cœlestis, libidinem faciat humanæ temeritatis. Nemo idcirco deterior sit, quia deus melior est, totiens delinquendo quotiens ignoscitur. Cæterum finem utiq; euadendi habebit, cum offendendi nõ habebit. Euasimus semel, hactenus periculosis nosmetipsos inferamus, & si iterum euasuri uidemur. Pleriq; naufragio liberati exinde repudium & naui & mari dicunt, & dei beneficium, salutem suam scilicet, memoria periculi honorant. Laudo timorem, diligo uerecundiam, nolunt iterum diuinæ misericordiæ oneri esse: formidant uideri inculcare, quod consecuti sunt: bona certe sollicitudine iterum experiri uitant, quod semel didicerunt timere. Ita modus temeritatis, testatio est timoris. Timor autem hominis, dei honor est. Sed enim peruicacissimus hostis ille, nunquam malitiæ suæ otium facit. At quin tunc maxime sæuit, cum hominem plenè sentit liberatum: tunc plurimum accenditur, dum extinguitur. Doleat & ingemiscat necesse est uenia peccatorum permissa, tot in homine mortis opera diruta, tot titulos damnationis retro suæ erasos, Dolet quod ipsum & angelos eius, Christi seruus ille peccator iudicaturus est. Itaq; obseruat, oppugnat, obsidet, si quâ possit aut oculos cõcupiscẽtia carnali ferire, aut animum illecebris secularibus irretire, aut fidem terrenæ potestatis formidine euertere, aut à uia certa peruersis traditionibus detorquere: non scandalis, non tentationibus deficit. Hæc igitur uenena eius prouidens deus, clausa licet ignoscentiæ ianua & intinctionis sera obstructa, aliquid adhuc permisit patere. Collocauit in uestibulo pœnitentiam secundam, quæ pulsantibus patefaciat: sed iam semel, quia iam secundo: sed amplius

amplius nunquam, quia proxime frustra. Non enim & hoc semel satis est? Habes quod iam non merebaris, amisisti enim quod acceperas. Si tibi indulgentia domini accommodat unde restituas quod amiseras, iterato beneficio gratus esto nedum ampliato: maius est enim restituere, quàm dare: quoniam miserius est perdidisse, quàm omnino non accepisse. Verum non statim succidendus ac subruendus est animus desperatione, si secundæ quis pœnitentiæ debitor fuerit: pigeat sanè peccare rursus, sed rursus pœnitere nõ pigeat: pigeat iterum periclitari, sed non iterum liberari. Neminem pudeat. Iteratæ ualetudinis, iteranda medicina est: gratus in dominum extiteris, si quod tibi dominus offert, non recusaueris: offendisti, sed reconciliari adhuc potes. Habes cui satisfacias, & quidem uolentem: id si dubitas, euolue quæ spiritus ecclesijs dicat: Desertam dilectionem Ephesijs imputat, Stuprum & idolothytorum esum Thyatirenis exprobrat, Sardios non plenorum operum incusat, Pergamenos docentes peruersa reprehendit, Laodicenos fidentes diuitijs obiurgat: & tamen omnes ad pœnitentiam commonet, sub comminationibus quidem. Non comminaretur autem non pœnitenti, si non ignosceret pœnitenti. Dubium si non & alibi hanc clementiæ suæ profusionem demonstrasset. Non ait, qui ceciderit, resurget, & qui auersatus fuerit conuertetur? Ille est scilicet, ille est qui misericordiam mauult quàm sacrificia. Lætantur cœli, & qui illic angeli, pœnitentia hominis. Heus tu peccator bono animo sis, uides ubi de tuo gaudeatur. Quid illa similitudinum Dominicarum argumenta nobis uolunt? Quod mulier drachmam perdidit, & requirit, & reperit, & amicas ad gaudium inuitat, non'ne restituti peccatoris exemplũ est? Errat & una pastoris ouicula, sed grex una carior non erat: una illa conquiritur, una pro omnibus desideratur, & tandem inuenitur, & humeris pastoris ipsius refertur: multum enim errando laborauerat. Illum etiam mitissimum patrem non tacebo, qui prodigum filium reuocat, & post inopiam pœnitentem libens suscipit, immolat uitulum præopimum, conuiuio gaudium suum exornat. Quid ni? filium enim inuenerat quem amiserat, cariorem senserat quem lucrifecerat. Quis ille nobis intelligendus pater? Deus scilicet, Tam pater nemo: tam pius nemo. Is ergo te filium suum, & si acceptum ab eo prodegeris, & si nudus redieris, recipiet, quia redisti: magisq; de regressu tuo quàm de alterius sobrietate lætabitur: sed si pœniteat ex animo, si famem tuã cum saturitate mercenariorum paternorum compares, si porcos immundũ relinquas pecus, si patrem repetas uel offensum, Deliqui, dicens, pater, nec dignus ego iam uocari tuus. Tantum releuat cõfessio delictum, quantum dissimulatio exaggerat. Confessio enim satisfactionis consilium est, dissimulatio contumaciæ. Huius igitur pœnitentiæ secundæ & unius, quanto in arto negotium est, tanto operosior probatio est, ut non sola conscientia præferatur, sed aliquo etiam actu administretur. Is actus qui magis Græco uocabulo exprimitur & frequentatur, exomologesis est, qua delictum domino nostrũ confitemur, non quidem ut ignaro, sed quatenus satisfactio confessione disponitur, confessione pœnitentia nascitur, pœnitentia deus mitigatur. Itaq; exomologesis prosternendi & humilificandi hominis disciplina est conuersationem iniungens misericordiæ illicem. De ipso quoq; habitu atq; uictu

Imò non solùm semel aut septies, sed etiam septuagies septies

Confessio delicti ἐξομολόγησις

mandat, sacco & cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum mœroribus deijcere, illa quæ peccauit tristi tractatione mutare: cæterum, pastũ & potum pura nosse, non uentris scilicet, sed animæ causa: plerunque uero ieiunijs preces alere, ingemiscere, lachrymari, & mugire dies noctesque ad dominum deum tuum, presbyteris aduolui, & aris dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationis suæ iniungere. Hæc omnia exomologesis, ut pœnitentiam commendet, ut de periculi timore dominum honoret, ut in peccatorem ipsa pronuncians pro dei indignatione fungatur, & temporali afflictatione æterna supplicia non dicam frustretur, sed expungat. Cum igitur prouoluit hominem, magis releuat: cum squalidum facit, magis mundatum reddit: cum accusat, excusat: cum condemnat, absoluit. In quantum non peperceris tibi, intantum tibi deus, crede, parcet. Plerosque tamen hoc opus ut publicationem sui aut suffugere, aut de die in diem differre, præsumo, pudoris magis memores quàm salutis: uelut illi, qui in partibus uerecundioribus corporis contracta uexatione, conscientiam medentiũ uitant, & ita cum erubescentia sua pereunt. Intolerandum scilicet pudori, domino offenso satisfacere, saluti prodactæ reformari. Næ tu uerecundia bonus, ad delinquendum expandens frontem, ad deprecandum uero subducens. Ego rubori locum non facio, cum plus de detrimento eius acquiro, cum ipse hominẽ quodammodo exhortatur: Ne me respexeris, dicens, pro te mihi melius est perire. Certe periculum eius tunc si forte onerosum est, cum penes insultaturos in risiloquio consistit, ubi de alterius ruina alter attollitur, ubi prostrato superscenditur. Cæterum inter fratres atque conseruos, ubi communis spes, metus, gaudium, dolor, passio (quia communis spiritus de communi domino & patre) quid tuos aliud quàm te opinaris? Quid consortes casuum tuorũ, ut plausores fugis? Non potest corpus de unius membri uexatione lætum agere: condoleat uniuersum, & ad remedium conlaboret, necesse est. In uno & altero ecclesia est, ecclesia uero Christus. Ergo cum te ad fratrum genua protendis, Christum contrectas, Christum exoras. Aequè illi cum super te lachrymas agunt, Christus patitur, Christus patrem deprecatur. Facile impetratur semper, quod filius postulat. Grande planè emolumentum uerecundiæ, occultatio delicti pollicetur. Videlicet si quid humanæ notitiæ subduxerimus, proinde & deum cælabimus. Adeo'ne existimatio hominum & dei conscientia comparantur? An melius est damnatum latere, quàm palàm absolui? Miserum est sic ad exomologesin peruenire. Malo enim ad miseriam peruenitur: sed ubi pœnitendum est, desinit miserum, quia factum est salutare. Miserum est secari & cauterio exuri, & pulueris alicuius mordacitate anxiari: Tamen quæ per insuauitatem medentur, & emolumento curationis offensam sui excusant, & præsentem iniuriam superuenturæ utilitatis gratia commendant. Quid si præter pudorem quem potiorẽ putant, etiam incommoda corporis reformident, quod inlotos, quod sordulentos, quod extra lætitiam oportet deuersari, in asperitudine sacci, & horrore cineris, & oris de ieiunio uanitate? Num ergo in Coccino, & Tyrio pro delictis supplicare nos condecet? Cedò acum crinibus distinguendis, & puluerem dentibus elimandis, & bisulcum aliquid ferri uel æris unguibus repastinandis: si quid ficti ni-

Erubescentia

10

ficti nitoris, si quid coacti ruboris, in labia aut genas urgeat: præterea exquirito balneas lætiores hortulani maritimiue secessus: adijcito ad sumptū: conquirito altilium enormem saginam, defecato senectutē uini: quumq; quis interrogarit, cur animæ largiaris: Deliqui dicito in deum, & periclitor in æternum perire: itaq; nunc pendeo, & maceror, & excrucior, ut deum reconciliē mihi quem delinquendo læsi. Sed enim illos qui ambitu obeunt capessendi magistratus, neq; pudet, neq; piget incommodis animæ & corporis, nec incommodis tantum, uerum & contumelijs omnibus eniti in causa uotorū suorum. Quas nō ignobilitates uestium affectant? quę nō atria nocturnis & crudis salutationibus occupant? ad omnem occursum maioris cuiusq; personæ decrescentes, nullis conuiuijs celebres, nullis comessationibus cōgreges, sed exules à libertatis & lætitiæ felicitate: idq; totum propter unius anni uolaticum gaudium. Nos quod securiū uirgarúmue petitio sustinet, in periculo æternitatis tolerare dubitamus? & castigationē uictus atq; cultus offenso domino præstare cessabimus, quæ gentiles nemine omnino læso sibi irrogant? Hi sunt de quibus scriptura cōmemorat: Væ illis qui delicta sua uelut procero fune nectunt. Si de exomologesi retractas, gehennā in corde cōsidera, quā tibi exomologesis extinguit: & pœnæ prius magnitudinem imaginare, ut de remedij adoptione nō dubites. Quid illum thesaurum ignis æterni æstimamus, cum fumariola quædam eius tales flammarū ictus suscitent, ut proximę urbes aut iam nullæ extent, aut idem sibi de die sperent. Dissiliunt superbissimi montes ignis intrinsecus fœta. Et quod nobis iudicij perpetuitatem probat, cum dissiliant, cum deuorentur, nunquam tamē finiuntur. Quis hęc supplicia interim montium nō iudicij minantis exemplaria deputabit? quis scintillas tales nō magni alicuius & inæstimabilis foci missilia quædam & exercitoria iacula cōsentiet? Igitur cum scias aduersus gehennam post prima illa intinctionis dominicæ monimēta, esse adhuc in exomologesi secunda subsidia, cur salutem tuam deseris? Cur cessas aggredi, quod scias mederi tibi? Mutæ quidem animæ & irrationales, medicinas sibi diuinitus attributas in tempore agnoscunt. Ceruus sagitta transfixus ut ferrum & irreuocabiles moras eius de uulnere expellat, scit sibi dictamno medendum. Hirundo si excæcauerit pullos, nouit illos oculare rursus de sua chelidonia. Peccator restituendo sibi institutam à domino exomologesin sciens, præteribit illam, quæ Babylonium regem in regna restituit? Diu enim pœnitentiam domino immolarat, septenni squalore exomologesin operatus, unguiū leoninū in modū efferatione, & capilli incuria horrorē aquilinū pręferente. Proh malę tractationis? Quē homines perhorrebant, deus recipiebat. Cōtra autē Aegyptius Imperator qui populū dei aliquando afflictū diu domino suo denegatū persecutus, in prœliū irruit, post tot documēta plagarū, dissidio maris, quod soli populo peruiū licebat, reuolutis fluctibus perit. Pœnitentiā enim & ministeriū eius exomologesin abiecerat. Quid ego ultra de istis duabus, humanę salutis quasi Pharis, stili potius negotium quàm officium conscientiæ meæ curans? Peccator enim omniū notarum cum sim, nec ulli rei nisi pœnitentiæ natus, nō facile possum super illa tacere, quā ipse quoq; & stirpis humanæ & offensæ in dominū princeps Adā, exomologesi restitutus in paradisum suum, nō tacet.

Oculare

Exomologesis à domino instituta

Nabuchodonosor Dan. 4

Pharao Exod. 14

Exomologesis ministerium pœnitentiæ

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

Mos primum fuerat solennis apud Carthaginenses, ut nõ modo mulieres, sed & uirgines uelarentur, deinde res arbitrio cuiusq; permissa est. Quibus maior probitatis cura ueterem consuetudinem ultro obseruabant, quam cæteri negligebant uel ut nõ præceptam, uel ut suis moribus nõ conuenientem. Tertullianus cum cerneret quantum mali nasceretur ex hoc quod uirgines aperto capite starent in congregationibus Christianorum, nõ secus atq; in choreis solent, quæ maritum quærunt, docet hoc libro uirgines etiam esse uelandas: Quod quæ de uelandis mulieribus Paulus præcepit, etiam ad uirgines pertineant, quibus in mulierum ordinem transitus fit, nõ tam per concubitum, quam per alia quæ mulieribus & uirginibus communiter accidunt. Verisimile est etiam tum puellas aperto capite in congregationem uenire solitas, uolentibus sic parentibus, ut maritum ex Christianis facilius inuenirent. At Tertullianus templum dei, domum precationis esse uult, nõ nundinationis puellaris. Porrò obseruandum, eas uirgines quæ uelatæ in ecclesiam uentitabant, uirgines dei hic dici, illas uero quæ foris quidem hoc est in uicis propter ethnicos uelabantur, cæterum in ipso cœtu Christianorum siue ecclesia nudato stabant capite, uirgines hominum appellari, iuxta illud Geneseos, filij dei, & filiæ hominum. Nam notus locus est. Atq; haud scio an illæ priores fuerint cõsecratæ aut professionem fecerint, cuius rei nulla prorsus hic mentio. Posterior autem ætas nempe diui Ambrosij sacratas uirgines habuit, & uelatas ab episcopo. Hinc illud apud eum autorem libro tertio de uirginibus. Discite quantas Alexandrina totiusq; Orientis & Aphricana ecclesia quotannis sacrare cõsueuerint. Pauciores hic homines prodeũt, quàm illic uirgines cõsecrantur. Item mox, Aiunt etiam plerìq; maturioris ætatis uirgines esse uelandas. Neq; ego abnuo, Sacerdotalis esse cautionis debere, ut nõ temere puella ueletur. Et infra, Nec mirere in adolescentulis professionem. Verum de huiusmodi uelatione hic nõ agitur. Cæterum attende mi lector quanti cõtinentiam fecerit Tertullianus, qui legitimum mariti & uxoris congressum uocet cõtumeliam communem, etiam alibi confusionem, quum inquit, quo totam condixerunt confusionem.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM

1 Latinè quoq; ostendam.) Ergo & Græcè scripsit de eadem re. Cæterum in De corona militis testatur se de spectaculis etiam Græcum ædidisse commentarium, quũ inquit, Sed & huic materię propter suauiludios nostros Gręco quoq; stilo satisfecimus.

2 Eruditur in mansuetudinem saporis.) Ita dixit erudiri in fructum, de flore, in libro de carne Christi, Quia per florem, inquit, & ex flore omnis fructus eruditur in fructum.

Per Græciam & quasdam Barbarias eius.) Quid hic audimus? etiam Barbariæ sunt in Græcia? Barbaria pro regione barbarorum etiam alibi utitur, ut Aduersus Marcionẽ libro primo, Iam & bestijs illius Barbariæ, importunior Marcion. Loquitur autem de Ponto.

Sed eas ego ecclesias.) Per ecclesias quas ipsi Apostoli cõdiderunt, intelligit Romanam, cui Petrus & Paulus (ut alibi inquit) Euangelium suo quoq; sanguine signatum reliquerunt: item ecclesias Corinthiorum, Galatarum, Philippensium & Thessalonicensium, quas Paulus instituit: Et Ephesiorum ecclesiam, quæ fuit à Ioanne condita. Sanè Corinthiorum paulopost meminit, Sic & ipsi, inquit, Corinthij intellexerunt. Hodie deniq; uirgines suas Corinthij uelant. Quid docuerint Apostoli, qui didicerunt approbant. Porrò facit ad hunc locum quod in libro Præscriptionum aduersum hæreticos scribit, Age iam, inquit, qui uoles curiositatem melius exercere in negotio salutis tuæ, percurre ecclesias Apostolicas, apud quas ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsidentur, apud quas ipsæ authenticæ literæ eorum recitantur, sonantes uocem, repræsentãtes faciem. Proxima est tibi Achaia? habes Corinthum. Si nõ longe es à Macedonia, habes Philippos. Si potes in Asiam tendere, habes Ephesum. Si autem Italiæ adijceris, habes Romanam unde nobis quoq; autoritas præsto est. Fœlix ecclesia cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderunt, Hactenus ille. Scribit in

bit in hanc eandem sententiam pauloante in eodem Præscriptionum opusculo. Et aduersus Marcionem libro quarto. Cæterum uides ex hoc ueteres illas ecclesias, Tempora & Antecessores opponere solitas. Obseruabis & hunc antiquum loquendi modum quo orthodoxam illarum fidem cõtestatur, quum inquit, Cum quibus scilicet communicamus ius pacis & nomen fraternitatis. De qua re etiam supra admonuimus lectorem.
Quæ magis ex duabus.) Quæ pro utra. Quæ uirgines includit.) Subaudi, uelamine, hoc est uelat. Subfundi.) Hoc uerbo etiam alibi utitur. In de exhortatione castitatis. Imò subfusio pigris simul ad continentiam deo exhibendam. 3
Contenta erat ueritas paucis si cum consuetudine.) Consentiunt in errore exemplaria, sed tamen sensus indicat scribendum pro paucis si, pacisci. Id quod nos ausi scribere sumus. Quid prius aliquis persecutor.) Ex Gorziensi scripsimus, peius. 4
Nam iam & illa consuetudine.) Sensus est, Nam iam & illa consuetudo sub qua te fruebaris, alia consuetudine expugnatur. Hoc est quod præcessit, ut tacitè sub consuetudinis nomine frueretur se uel ex parte. Quomodo illic, inquit.) Quomodo non est hic quæsitiuum sed relatiuum. Et inquit pro inquiunt, quemadmodum etiam in præcedentibus libris loquitur. Sermo laciniosus.) Hoc est diffusus. In libris aduersus Marcionem hoc uocabulum etiam reperias. Ita in De cultu fœminarum, Cætera uero corporis, laciniosis pomparum & delitiarum ineptijs occupare. Prophetico modo dictum est.) Nam Prophetæ solent de futuris ceu de præsentibus loqui. Sensum eundem habet, quod sequitur, Ad propheticam rationem. Item, Ad prophetiam interpretetur. Conuertit iam ad Propheticam rationem. Conuertit, absolutè. 5 6
Secundum primordij formam uirginis, & ita.) Etiam refragantibus exemplaribus libuit scribere & distinguere, secundum primordij formam, uirgini & ita uniuerso mulierum generi defensam. Cui rea est angelorum exterminatorum.) Exterminatorum hoc est eiectorum è cœlis. Quare & ornatus ipse.) Castigauimus ex Gorziensi collatione, Quarum & ornatus ipse. Paulopost expone, intelligẽdam sinens id est omittens. Masculi inuestis.) Inuestis impuberem significat, sicut uesticeps iam puberem. Est autem receptum inuestis uocabulum apud autores pro imberbi à uestiendo. Etymologiam explicat paulopost, Et pudor, inquit, ubiq; uestitur. Sed nec docere, nec tingere, nec offerre.) Quod uulgò dicunt hodie, Prædicare, baptizare, & missam celebrare. Ne duo sacerdotalis officij sortem sibi uendicarent.) Exemplarium cõsensu nihil moti scribere ausi sumus, Ne dum sacerdotalis officij sortem sibi uendicare. Idcirco uelaminis uenia fit illi.) Hoc est idcirco gratia uelaminis fit illi, Siue, idcirco uelamen remittitur ei. In uiduatu ab an. n. u. collocatam.) Viduatum accipit pro ordine uiduarum quæ post annum sexagesimum ab episcopis in eum numerum asciscebantur. Illic sedet contecta.) Nos, intecta. Ex Gorziensi collatione. Est autem monstri simile inter uetulas iam canas sedere puellam uirginem intecto capite. Structæ.) Tertulliani uerbum. Cæco bono suo incedant.) 7 8 9
Cæcum uocat quod non uidetur. Ita scopulos in mari latentes Poetæ cæcos uocant. Sic in Valentinianis, Alte habitet, inquit, in cæca detrudatur. Aliqua sibi insignia defendere.) Ita sæpe loquitur per uerbum defendo. Vt paulo superius, Secundum primordij formam, uirgini & ita uniuerso mulierum generi defensam. Aut pennas Garamantum.) Inter semiferos illos Libyæ populos sunt & Garamantes. Virgilius, aut Rhodope, aut extremi Garamãtes. Plinius tradit eos matrimoniorum exortes, passim cum fœminis degere. Aut strobulos Barbarorum.) Strobulus græcis pineam nucem significat, gestamen ex auro Barbarorum quorundam, quemadmodum, cicadæ Atheniensium. Aut Cicadas Atheniensium.) Athenienses in capillis cicadas ferebant, hoc argumento ostendere uolentes se esse indigenas, quemadmodum sunt cicadæ. Dicti sunt hinc τεττιγοφόροι, quasi dicas Cicadiferos. Nam Cicadas Græci uocant τέττιγας. Huius rei meminit & Aristophanes Comicus. Aut cirros Germanorum.) Cirri capilli capitis sunt, sic dicti quod quasi in circum torti. Germanorum autem fuit obliquare crinem, & in nodum substringere. Hinc illud Martialis: Crinibus in nodum tortis uenere Sicambri. Aut stigmata Britonum.) Britanni super Ligerim, hospites in Gallia, cuius maritimam

partem ex aduersa ueteri Britannia, quæ nunc Anglia est, aduecti quondam occupaue-re, solenniter certis notis apud suos inurebantur. Horum meminere posteriores scripto-res, Ausonius, Sidonius Apol. cæteri. Tanto continentia maioris ardoris laboratior.)

Laboratior pro elaboratior, hoc est operosior. Non enim & continentia uirginita-tis antistat.) Pro uirginitatis nostrum secuti iudicium suppusuimus uirginitati antistat, hoc est antecellit uirginitatem. Nam hoc uerbo etiam superius usus est. Vnde antistatus uerbale nomen. In Valentinianis, Comparatitium antistatum. Siue uiduarum.)

Ex Gorziensi collatione scripsimus uiduorum, ut tam de uiro intelligas qui amiserit

10 uxorem, quàm de muliere cuius maritus mortem obierit. Multo magis fœminæ.)

Subaudi, nihil subscripsit. Nunc responso expungemus.) Expungere responso est absoluere responso, siue rei satisfacere responso. Peculiaris & usitatus Tertulliani ser-mo. Vbi enim gradum fiximus.) Sic aduersus Praxean. Hic mecum, inquit, gradum fige. Et infra, Hic ergo iam gradum uolunt figere stulti imò cæci, Et reliqua. Translatio ab athletis in certamine congredientibus. Sermo prouerbialis. Et de uirginis exire.)

Subaudi sensu. Et pati nouum illud q.a.æt.e.) Intelligit mensium purgationem. Vnde mox, Nisi post contestatam, inquit, sanguine maturitatem. Item, Iam & uox obso-lefacta est, & membra cõpleta sunt, & pudor ubiq; uestitur, & menses tributa defendunt.

Definit uirginem.) Figura Græca. Ex angustijs.) Hoc est tenuitate facultatũ si-ue fortunarum. Nam ut est apud Satyrographum, Non facile emergunt, quorum uirtuti bus obstat Res angusta domi. Huiusmodi puellæ pauperiores difficilius etiam maritum inueniunt. Vel scrupulositate.) Hoc est morositate parentum quibus nullus gener placet. Cui tu secundum paras maritum.) Sensus est. Virgo tua quam tu adhuc uirginem existimas, propter ætatem desijt esse uirgo, non quidem à uiro corrupta sed ab ætate. Proinde maritus quem ei trades secundus erit. Iam & uox obsolefacta est.)

Intelligit robustiorem factã. Nam autore Plinio uox roboratur à XIII. annis. Eadẽ in senecta exilior. Et menses tributa defendunt.) Innuit menstruos illos mulierum cursus, sic enim Plinius uocat. Supra habuimus in Marcionem lib. III. Nam & mulierculæ nonnunquam prægnantes sibi uidentur, aut sanguinis tributo, aut aliqua ualetudine inflatæ. Quo totam condixerunt confusionem.) Tanquam stipulata manu quod aiunt. Sic in de Corona militis, Quod æquè fides pagana condixit. Qui legitimum uiri & mulieris in matrimonio congressum, uocat confusionem, ut pauloante communem contumeliam, quid diceret de stupro? O qualem continentiæ fautorem? Sponsari.)

Sponsari pro desponsari. Vt infra, Illi sponsasti maturitatem tuam. De uirginibus

11 educantur Vsurpat educare pro educere. Sensus est De numero uirginum educun-tur, eximunturq;. Nam, ni fallor, ducatorem supra dixit ductorem siue ducem signifi-cans. Deponentes quod fuerunt.) Scilicet puellaria uirguncularum redimicu-la. Faciem morosiorem.) Intelligit inelegantiorem & quæ difficilius nitescat.

Pallium extr.i.) Vides ergo muliebre quoq; gestamen fuisse pallium. Calceum stipant multiformem.) Quæ sunt admodum puellæ uniformi genere calceorum utun tur. Grandiores multiformi, pro diuersitate loci, temporis, & rei. Dixit autem stipant, ne uidelicet follicet calceus, ut utar uerbo Hieronymi & Ambrosij. Sed uirginali uo-lunt sola capitis nuditate.) Scribendum, uirginari, ut sit uerbum deponentale, hoc est, uirgines agere. Reuereantur & fratres.) Intelligit Christianos. Hos opponit ex-traneis id est, ethnicis. Ita mox, utrúmne ut fratribus suis placeant. Nundinarint.)

Hoc est, uenditarint. Quò ergo.) Quò id est, Ad quid. Sic in de resur. carnis, Quò ergo legimus. Nihil debuccinemus.) Hunc locum imitatus Hieronymus in episto-la ad Eustochium dixit, Quum manum egenti porrexerint, buccinant. Quod si unius Victoriati.) Plinius libro tricesimotertio. cap. tertio. Qui nunc, inquit, Victoriatus ap pellatur, lege Clodia percussus est. Antea enim hic nummus ex Illyrico aduectus, mercis loco habebatur. Est autem signatus uictoria, & inde nomen. Vt gloriæ libidinosum.)

Vocat libidinosum gloriæ quod fit ob libidinẽ & cupiditatẽ gloriæ. Paulopost scripsi mus, an firmum sit & uerũ. Ex Gorziensi collatione. Ad huiusmodi opus.) Hoc est,

12 ad uirginitatem. Scilicet, Felices nos f.) Scilicet hic ironiam habet. Aemulatio e-nim illas. Gaudent enim ostentatione sola uirginitatis æmulæ uerarum dei uirginum.

Quia

Quia facile uirgines fraternitas suscipit.) Fraternitatem appellat collegium Christianorum. Quod uocabulum Cypriano & cæteris autoribus sacris est in usu frequenti. Conscientiæ muliebritatis. Scribe, Consciæ muliebritatis. Scit deus quod iam infantes.) Supposuimus quot pro quod. Dum inter amplexus & oscula assidua concalescit.) Hoc autem faciebat fraternitas. Nam osculo se quondam salutabant Christiani. Et ante dixit, Facile uirgines fraternitas suscipit. Fit autem susceptio per amplexum. Et tota.) Hæc clausula non est in codice Gorziensi. Nihil operosius gloria.) In utrisque exemplaribus perosius mutatum fuit in operosius, nos scripsimus perosius. Nam sicut nos dicimus exosum, sic Tertullianus perosum, unde perosius comparatiuum. Paulopost reposuimus, indue armaturam pudoris. Item, Ne sic à disciplina uelaminis exolescatis. Cõtentæ sint dimidiam frui lucem, quàm totam faciem prostituere.) Subauditur potius. Similis est locutio in Martyribus. Exisse uos è carcere, quàm in carcerem introisse intelligemus. Item in Valentinianis, Vbi superindui potuit, quam despoliari. Illic ex alijs autoribus complura exempla adduximus.

Velaminis spacia metatus est.) Metatus est hoc est præscripsit, definiuit. Metaphora sumpta à castrorum locatione, quæ metari propriè dicuntur. Hoc uerbo antea quoque usus est. Inter Psalmos.) Ex hoc loco habes, Psalmos olim legi uel potius cani solitos in ecclesia. Vel in quacunque mentione dei.) Vide quanta priscorum reuerentia fuerit uel erga dei uel domini nomen. In Oratione ipsa.) Loquitur de Oratione quæ fiebat in ecclesia. Oramus, inquit, in Apologetico, etiam pro Imperatoribus, pro ministris eorum & potestatibus, pro statu seculi, pro rerum quiete, & mora finis. Aliæ quibus planè maior est palma.) Codices manu descripti constanter habent palma. Ausus nihilominus sum scribere palla. Acron Grammaticus in illud Horatianum Pallæque repertor honestæ Aeschylus, pallas autor est non nisi honestis personis dari. Mulieribus autem etiam competisse Martialis docet illo uersiculo, Fascia te, tunicæque tegunt, obscuraque palla. Hæc, si rectè emendauimus, huius ut conijcimus formæ erat, ut etiam capitis partem tegeret præsertim posteriorem. Nam hic agit de mulieribus quæ caput quidem tegant, sed non totum. Vt bestia quædam magis quàm auis.) Struthiocamelum intelligit. Cuius in initio decimi libri meminit Plinius. Eius uerba, quoniam ad hunc locum faciunt, libet adscribere. Auium, inquit, grandissimi & penè bestiarum generis, Struthiocameli Aphrici uel Aethiopici, altitudinem equitis insidentis excedunt, celeritatem (sic enim nos in Castigationibus nostris legendum monuimus) uincunt: ad hoc demum datis pennis, ut currentem adiuuent. Cætero non sunt uolucres, nec à terra tolluntur. Vngulæ his ceruinis similes, quibus dimicant, bisulcæ, comprehendendis lapidibus utiles, quos in fuga cõtra sequentes ingerunt pedibus. Concoquendi sine delectu deuorata, mira natura: sed non minus stoliditas, in tanta reliqui corporis altitudine, quum colla frutice occultauerint, latere sese existimantium. Præmia ex his oua, propter amplitudinem pro quibusdam habita uasis, conosque bellicos & galeas adornantes pennæ. Hæc Plinius. Cæterum Tertullianus Struthiocamelum eleganter bestiam altegradiam appellat, quòd altè incedat longis prædita cruribus, quales sunt & ciconiæ & grues. Cætera altegradia.) Figura Græca. Vt illud Martialis. Cætera uile sapit. Quum delitescendum habet.) Hoc est, quum opus habet ut delitescat. In condensum.) Videlicet in fruticetum. Abstrudere.) Ita in præscriptionibus. Ipse docebat, inquit, lucernam non sub modio abstrudi solere.

hircinis

Q. SEP-

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI

DE VIRGINIBVS VELANDIS LIBER.

Hic etiam liber Montani paracletum redolet. Vt et de pudicitia.

PRoprium iam negocium passus meæ opinionis, Latinè quoque ostendam, uirgines nostras uelari oportere, ex quo transitum ætatis suæ fecerint: Hoc exigere ueritatem, cui nemo præscribere potest, non spacium temporum, non patrocinia personarum, non priuilegium regionum. Ex his enim ferè consuetudo initium ab aliqua ignorantia uel simplicitate sortita, in usum per successionem corroboratur, & ita aduersus ueritatem uindicatur. Sed dominus noster Christus ueritatem se non consuetudinem cognominauit. Si semper Christus, & prior omnibus: æque ueritas sempiterna & antiqua res. Viderint ergo quibus nouum est quod sibi uetus est. Hæreseis non tam nouitas quàm ueritas reuincit. Quodcunque aduersus ueritatem sapit, hoc erit hæresis, etiam uetus consuetudo. Cæterum suo uitio quis quid ignorat. Quod autem ignoratur, fuit tam requirendum, quàm recipiendum quod agnoscitur. Regula quidem fidei una omnino est, sola immobilis, & irreformabilis, credendi scilicet in unicum deum omnipotentem, mundi conditorem, & filium eius Iesum Christum, natum ex uirgine Maria, crucifixum sub Pontio Pilato, tertio die resuscitatum à mortuis, receptum in cœlis, sedentem nunc ad dexteram patris, uenturum iudicare uiuos & mortuos, per carnis etiam resurrectionem. Hac lege fidei manente, cætera iam disciplinæ & conuersationis, admittunt nouitatem correctionis, operante scilicet & proficiente usque in finem gratia dei. Quale est enim ut diabolo semper operante & adijciente cottidie ad iniquitatis ingenia, opus dei aut cessauerit aut proficere destiterit, cum propterea Paracletum miserit dominus, ut quoniam humana mediocritas omnia semel capere non poterat, paulatim dirigeretur & ordinaretur & ad perfectum perduceretur disciplina, ab illo uicario domini spiritu sancto. Adhuc inquit, multa habeo loqui uobis, sed nondum potestis ea baiulare: Cum uenerit ille spiritus ueritatis deducet uos in omnem ueritatem, & superuenientia renunciabit uobis. Sed & supra de hoc eius opere pronunciauit. Quæ est ergo Paracleti administratio nisi hæc, quod disciplina dirigitur, quod scripturæ reuelantur, quod intellectus reformatur, quod ad meliora proficitur? Nihil sine ætate est, omnia tempus expectant. Denique Ecclesiastes, Tempus, inquit, omni rei. Aspice ipsam creaturam paulatim ad fructum promoueri. Granum est primo, & de grano frutex oritur, & de frutice arbuscula enititur. Deinde rami & frondes inualescunt, & totum arboris nomen expanditur, inde germinis tumor, & flos de germine soluitur, & de flore fructus aperitur. Is quoque rudis aliquandiu & informis, paulatim ætatem suam dirigens, eruditur in mansuetudinem saporis. Sic & iusticia (nam idem deus iustitiæ & creaturæ) primo fuit in rudimentis, natura deum metuens: dehinc per legem & prophetas promouit in infantiam: dehinc per Euangelium efferbuit in iuuentutem: nunc

Vicarius domini Spiritus

καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν

Grani incrementa

Iusticiæ profectus

nunc per Paracletum componitur in maturitatem. Hic erit solus à Christo magister & dicendus & uerendus, non enim ab se loquetur, sed quę mandantur à Christo. Hic solus antecessor, quia solus post Christum. Hunc qui receperunt, ueritatē consuetudini anteponunt. Hunc qui audierunt usque nō olim prophetantē, uirgines contegunt. Sed nolo interim hunc morem ueritati deputare. Cōsuetudo sit tantisper, ut cōsuetudini etiā consuetudinē opponā. Per Græciā & quasdā Barbarias eius, plures ecclesiæ uirgines suas abscondunt. Est & sub hoc cœlo institutum istud alicubi, ne qui gentilitati Græcanicæ aut Barbaricæ consuetudinem illam asscribat. Sed eas ego ecclesias proposui quas & ipsi Apostoli uel Apostolici uiri condiderunt, & puto ante quosdam. Habent igitur & illæ eandem consuetudinis autoritatem, tempora & antecessores opponunt magis quàm posteræ istæ. Quid obseruabimus, quid deligemus? Non possumus respuere consuetudinem quam damnare non possumus, utpote non extraneam, quia non extraneorum, cum quibus scilicet communicamus ius pacis & nomen fraternitatis. Vna nobis & illis fides, unus deus, idem Christus, eadem spes, eadem lauacri sacramenta. Semel dixerim, una ecclesia sumus. Ita nostrum est, quodcunque nostrorum est. Cæterum diuidis corpus: tam hic, sicut in omnibus uariè institutis & dubijs & incertis fieri solet, adhibenda fuit examinatio, quæ magis ex duabus tam diuersis consuetudinibus disciplinæ dei conueniret. Et utique ea deligenda, quæ uirgines includit, soli deo notas, quibus præter quòd à deo non ab hominibus captanda gloria est, etiam ipsum bonum suum erubescendum est. Virginem magis laudando quam uituperando confundas: quia delicti durior frons est, ab ipso & in ipso delicto impudentiam docta. Nam illam consuetudinem quæ uirgines negat dum ostendit, nemo probasset, nisi aliquæ tales quales uirgines ipsæ. Tales enim oculi uolent uirginem uisam, quales habet uirgo quæ uideri uolet. Inuicem se eadem oculorum genera desiderant. Eiusdem libidinis est uideri, & uidere. Tam sancti uiri est subfundi, si uirginem uiderit, quàm sanctæ uirginis, si à uiro uisa sit. Sed nec inter consuetudines dispicere uoluerunt illi sanctissimi antecessores. Tamen tolerabilius apud nos ad usque proximè, utrique consuetudini cōmunicabatur. Arbitrio permissa res erat, ut quæque uoluisset aut tegi aut prostitui, sicut & nubere: quæ & ipsum neque cogit neque prohibet. Cōtenta erat ueritas pacisci cū cōsuetudine, ut tacitè sub cōsuetudinis nomine frueretur se uel ex parte. Sed quoniam cœperat agnitio proficere, ut per licentiā utriusque moris indiciū melioris partis emergeret, statim ille aduersarius bonorū multorumque institutorū, opus suum fecit. Ambiunt uirgines hominū, aduersus uirgines dei, nuda planè fronte temerariè audaciā excitatę. Et uirgines uidentur quæ aliquid à uiris petere possunt, nedū tale factū, ut scilicet ęmulæ earū, tanto magis liberę, quāto Christi solius ancillæ, dedantur illis. Scandalizamur, inquiunt, quia aliter aliæ incedunt: & malunt scandalizari, quàm prouocari. Scandalū nisi fallor nō bonę rei, sed malæ exemplū est, ædificans ad delictum. Bonæ res neminem scandalizant, nisi malam mentem. Si bonum est modestia, uerecundia, fastidium gloriæ, soli deo captans placere: agnoscant malum suū, quæ de tali bono scandalizātur. Quid enim si & incōtinentes dicant se à cōtinentibus scandali-

Ecclesiæ quas Apostoli uel Apostolici uiri condiderunt

Tempora & antecessores opponunt

Ius pacis & nomen fraternitatis

ſcandalizari, cõtinentia reuocanda eſt? & ne multi nobis ſcandalizentur, monogamia recuſanda eſt? Cur nõ magis hæ querantur ſcandalo ſibi eſſe petulantiam, impudẽtiam oſtentatitiæ uirginitatis? Propter eiuſmodi igitur capita nundinatitia, trahantur uirgines ſanctæ in eccleſiam, erubeſcẽtes quod cognoſcantur in medio, pauentes quod detegantur accerſitæ quaſi ad ſtuprũ. Nõ minus enim & hoc pati nolunt. Omnis publicatio uirginis bonæ, ſtupri paſsio eſt. Et tamen uim carnis pati, minus eſt, quia de officio naturæ uenit. Sed cum ſpiritus ipſe uiolatur in uirgine, ſublato uelamine didicit amittere quod tuebatur. O ſacrilegæ manus quæ dicatum deo habitum detrahere potuerunt. Quid peius aliquis perſecutor feciſſet, ſi hoc à uirgine electum cognouiſſet? Denudaſti puellam à capite, & tota iam uirgo ſibi nõ eſt: alia eſt facta. Exurge igitur ueritas, & quaſi de patientia erumpe, nullam uolo cõſuetudinem defendas, nam iam & illa cõſuetudine ſub qua te fruebaris expugnatur. Te eſſe demonſtra quæ uirgines tegit. Ipſa ſcripturas tuas interpretare, quas cõſuetudo non nouit. Si enim noſſet, nunquam eſſet. Quatenus autem & de ſcripturis aduerſus ueritatem argumentari cõſuetudo eſt, ſtatim opponitur nobis nullam mentionem uirginum ab Apoſtolo factam, ubi de uelamine præfinit, ſed tantum mulieres nominatas: cum ſi uoluiſſet & uirgines tegi, de uirginibus quoq; cum mulieribus nominatis pronunciaſſet: quomodo illic, inquit, ubi de nuptijs tractat, quid obſeruandum ſit etiam de uirginibus, declarat: Itaq; nõ contineri eas lege uelandi capitis, ut non nominatas in hac lege: imò ex hoc uelari quâ non iubentur, quæ nec nominantur. Sed & nos eandem argumentationem retorquemus. Qui enim ſciebat in alijs utriuſq; generis facere mentionem, uirginis dico, & mulieris, id eſt nõ uirginis, ex cauſa diſtinctionis, in his in quibus nõ nominat uirginem non faciens diſtinctionem, oſtendit cõditionis communionem. Cæterum potuit hic quoque cõſtituere differentiam inter uirginem & mulierem, ſicut alibi dicit, diuiſa eſt mulier & uirgo: igitur quas nõ diuiſit, tacendo inalterauit. Nec tamen quia illic diuiſa eſt & mulier & uirgo, hic quoq; patrocinabitur illa diuiſio, ut quidam uolunt. Quanta enim alibi dicta, nõ ualent, ubi dicta ſcilicet nõ ſunt, niſi ſi eadem ſit cauſa, quæ alibi, ut ſufficiat ſemel dictum? Illa autem cauſa uirginis & mulieris longè diuiſa eſt ab hac ſpecie. Diuiſa eſt, inquit, mulier & uirgo. quare? quoniam innupta, id eſt uirgo, cogitat ea quæ ſunt domini, ut ſit ſancta, & corpore & ſpiritu. Nupta autem, id eſt nõ uirgo, cogitat quomodo placeat uiro. Hæc erit interpretatio diuiſionis illius, nullum habens locũ in iſto capitulo, in quo neq; de nuptijs, neq; de animo & cogitatu muliebri & uirginis, pronunciatum, ſed de capite uelando. Cuius nullam uolens eſſe diſceptationem, Spiritus ſanctus uno nomine mulieris, etiam uirginem intelligi uoluit, quã propriè nõ nominando à muliere nõ ſeparauit, & nõ ſeparando cõiunxit ei à qua nõ ſeparauit. Nouũ eſt nunc ergo principali uocabulo uti, & cætera nihilominus in eo uocabulo intelligi, ubi nulla eſt neceſſitas ſingillatim diſtinguẽdę uniuerſitatis? Naturaliter cõpendiũ ſermonis & gratũ & neceſſariũ eſt: quoniã ſermo laciniosus, & oneroſus & uanus eſt. Sic & generalibus uocabulis cõtenti ſumus cõprehendentibus in ſe ſpecialiũ intellectũ. Ergo iã de uocabulo ipſo. Naturale uocabulũ eſt fœmina. Naturalis uocabuli

Virginitas oſtentatitia. Capita nundinatitia

4

Compendiũ ſermonis

Sermo laciniosus

cabuli

cabuli generale mulier. Generalis etiam speciale, uirgo, uel nupta, uel uidua, uel quot etiã ætatis nomina accedũt. Subiectum igitur est generali speciale, quia generale prius est, & subiectiuum antecessiuo, & portionale uniuersali: in ipso intelligetur cui subijcitur, & in ipso significatur, quia in ipso continetur. Sic nec manus, nec pes, nec ullum membrorum desiderat significari, corpore nominato. Et si mundum dixeris, illic erit & cœlum, & quæ in eo, sol, & luna, & sidera, & astra, & terra, & freta, & omnis census elementorum. Omnia dixeris, cum id dixeris quod ex omnibus constat. Sic & mulierem nominando, quicquid est mulieris nominauit. Sed quoniam ita mulieris nomẽ usurpant, ut non putent competere illud nisi ei soli quæ uirum passa sit, probari à nobis oportet proprietatem eius uocabuli, ad sexum ipsum, nõ ad gradum sexus pertinere, quo communiter etiam uirgines censeantur. Cum hoc genus secundi hominis à deo factum est, in adiutorium hominis, fœmina illa, statim mulier est cognominata, adhuc felix, adhuc digna paradiso, adhuc uirgo. Vocabitur, inquit, mulier. Habes itaq; nomen non dico iam uirgini commune, sed propriũ, quod à principio uirgo sortita est. Sed ingeniose quidam de futuro uolunt dictum: Vocabitur mulier, quasi quæ hoc futura esset, cum uirginitatem resignasset: quoniam & adiecit, Propterea relinquet homo patrem & matrem, & conglutinabitur mulieri suæ, & erunt duo in una carne. Ostendant igitur primo, ubi sit subtilitas ista, si de futuro mulier cognominata est, quod interea uocabulũ acceperit. Non potest enim sine uocabulo præsentis qualitatis suæ fuisse. Cæterum quale est ut quæ in futurũ uocaretur nomine designato, in præsenti nihil cognominaretur? Omnibus animalibus Adam nomina imposuit, & nemini ex futura conditione, sed ex præsenti institutione, cui conditio quæcunq; seruiret, hoc appellata, quod à primordio uoluit, quid ergo tunc uocabatur? Atquin quotienscunq; in scriptura nominatur, mulier appellatur, antequam nupta, & nunquam uirgo cum uirgo. Hoc nomen tum unũ illi fuit, & quando nihil prophetico modo dictum est. Nam cum scriptura refert fuisse nudos duos Adam & mulierem eius, nec hoc de futuro sapit, quasi mulierem dixerit eius in præsagio uxoris. Sed quoniam & innupta illius mulier, ut de substantia ipsius: Hoc, inquit, os ex ossibus meis, & caro ex carne mea uocabitur mulier. Hinc ergo tacita conscientia naturæ, ipsa diuinitas animæ in usum sermonis eduxit nescientibus hominibus (sicut & alia multa quæ ex scriptura fieri & dici solere alibi poterimus ostendere) uti mulieres nostras dicamus uxores, quanquam & improprie quædam loquamur. Nam & Græci qui magis uocabulo mulieris in uxore utuntur, alia habent propria uocabula uxoris. Sed malo hunc usum ad scripturæ testimoniũ deputare. Vbi enim duo in unam carnem efficiũtur per matrimonij nexum, caro ex carne, & os ex ossibus, uocatur secundum originẽ mulier eius, ex cuius substantia incipit censeri facta uxor. Ita mulier non natura nomen est uxoris, sed uxor conditione nomen est mulieris. Deniq; mulier & non uxor dici potest, non mulier autem uxor dici non potest, quia nec esse. Constituto igitur nomine nouæ fœminæ, quod est mulier, & explicito quod prius fuit, id est nomine assignato, conuertit iam ad propheticam rationem uti diceret, Propter hanc relinquet homo patrem & matrem. Adeò separatum est nomẽ

Mulier Vxor

5

6

à prophetia, quantum & ab ipsa persona, ut non utiq; de ipsa Eua dixerit, sed in illas fœminas futuras quas in matrice generis fœminini nominarit. Alioquin non Adam relicturus erat patrem & matrem, quos non habebat, propter Euam. Ergo non ad Euam pertinet, quia nec ad Adam, quod prophetice dictum est. De maritorum enim conditione prædictum, qui ob mulierem parentes suos erant relicturi, quod in Euam cadere nõ potuit, quia nec in Adam. Si ita res est, apparet non propter futurum, mulierem cognominatam, ad quam futurum non pertinebat. Eò accedit quod ipse rationem eius nominis ædidit. Cum enim dixisset, uocabitur mulier, quoniam ex uiro suo sumpta est, & ipso adhuc uirgine. Sed dicemus & de uiri nomine suo loco. Nemo itaq; nomen ad prophetiam interpretur, quod ex alia significatione deductũ est: præsertim cum appareat, ubi de futuro nomen acceperit, illic scilicet, ubi Eua cognominatur personali iam uocabulo, quia naturale præcesserat. Si enim Eua mater uiuentium est, ecce ex futuro cognominatur, ecce uxor & non uirgo prænunciatur, hoc erit uocabulum nupturæ. Ex nupta enim mater. Ita hic quoque ostenditur non de futuro mulierem tunc nominatam, quę postmodum acceptura erat futuræ conditionis suę nomen. Responsum satis est ad hanc partem. Videamus nunc si & Apostolus formam uocabuli istius secundum Genesim obseruet, sexui deputans illud, sic mulierem uocans uirginem Mariam, quemadmodum & Genesis Euam. Scribens enim ad Galatas, Misit, inquit, deus filium suum factum ex muliere. Quam utiq; uirginem constat fuisse, licet Hebion resistat. Agnosco & angelum Gabrielem ad uirginem missum: sed cum benedicit illam, inter mulieres, non inter uirgines deputat: Benedicta tu inter mulieres. sciebat & angelus mulierem etiam uirginem dici. Sed & ad hæc duo ingeniose quidam respondisse sibi uisus est, quoniam quidem desponsata est Maria, idcirco & ab angelo & ab apostolo mulierem pronunciatam. Desponsata enim, quodãmodo nupta. Tamen inter quodam modo, & uerum, satis interest duntaxat hoc in loco. Nam alibi ita sane habendum est. Nunc uero non quasi iam nuptam mulierem Mariam pronunciauerunt, sed quasi nihilominus fœminam, etiam si non sponsam, quasi hoc à primordio dictam. Illud enim præiudicet necesse est, à quo forma descendit. Cæterum quod pertineat ad hoc capitulum, si hic despõsatæ adæquatur, ut ideo mulier dicta sit Maria non quâ fœmina, sed quâ maritata, iam ergo Christus non ex uirgine natus est, quia ex desponsata quę uirgo esse desierit hoc nomine. Quod si ex uirgine natus est, licet ex desponsata tamen integra, agnosce mulierem etiam uirginem, etiam integram dici. Hic certe nihil prophetice dictum uideri potest, ut futuram mulierem, id est nuptam Apostolus nominarit, dicendo factum ex muliere. Non enim poterat posteriorem mulierem nominare, de qua Christus nasci non habebat, id est uirum passam: sed illa quæ erat præsens, quæ erat uirgo, & mulier uocabatur: post uocabuli huius proprietatem, secundum primordiĳ formam, uirgini, & ita uniuerso mulierum generi defensam. Conuertamur ad ipsas iam rationes recensendas, per quas Apostolus docet uelari fœminam oportere, an eędem etiam uirginibus competant: ut ex hoc quoq; uocabuli communio inter uirgines & non uirgines constet, dum eædem uelaminis causæ in utraq; parte deprehenduntur. Si caput

Matrix generis fœminini

put mulieris, uir est, utiq; & uirginis, de qua fit mulier, illa quæ nupsit:nisi si uirgo tertiũ genus est mõstruosum aliquod sui capitis. Si mulieri turpe est radi siue tõderi, utiq; & uirgini. Proinde uiderit seculũ æmulũ dei, si ita uirgini cæsum capillũ decori mentitur, quemadmodũ & puero permissum. Ergo cui æque nõ cõuenit radi siue tõderi, æque cõuenit operiri. Si gloria uiri est mulier, quanto magis uirgo, quæ & gloria sibi est? Si mulier ex uiro & propter uirũ, costa illa Adæ uirgo primũ fuit. Si mulier potestatẽ habere super caput debet, uel eo iustius uirgo, ad quã pertinet quod in causa est. Si enim propter angelos, scilicet quos legimus à deo & cœlo excidisse, ob concupiscentiã fœminarũ, quis præsumere potest quales angelos, maculata iam corpora, & humanæ libidinis reliquias desiderasse, ut nõ ad uirgines potius exarserint, quarum flos etiã humanã libidinem excusat? Nam & scriptura sic suggerit, Et factũ est, inquit, cũ cœpissent homines plures fieri super terrã, & filiæ natę sunt eis. Conspicati aũt filij dei, filias hominũ, quod pulchræ essent, acceperũt sibi uxores ex omnibus quas elegerũt. Hic enim nomen mulierũ Græcum, uxores sapit, quia de nuptijs mentio est. Cum ergo filias hominũ dicit, manifeste uirgines portendit, quæ adhuc apud parentes deputarent̃: nam nuptæ maritorũ nuncupant̃: cum potuerit dixisse uxores hominũ ęque, nõ adulteros nominans angelos, sed maritos, dum innuptas sumũt filias hominũ, quas natas supra dixit, sic quoq; uirgines significans. Supra natas, at hic angelis nuptas, aliud eas nescio q̃ natas, & dehinc nuptas. Debet ergo adumbrari facies tam periculosa, quę usq; ad cœlum scandala iaculata est, ut cũ deo assistens, cui rea est angelorũ exterminatorũ, cæteris quoq; angelis erubescat, & malã illã aliquando libertatẽ capitis sui cõprimat, iam nec hominũ oculis offerendã. Sed & si contaminatas iam fœminas angeli illi appetissent, tãto magis propter angelos uirgines uelari debuissent, quanto magis propter uirgines angeli deliquisse potuissent. Si aũt & naturę præiudiciũ adijcit Apostolus, quod honor sit mulieris redundantia capillorũ, quia coma pro operimento est: utiq; hoc maxime uirgini insigne est, quarum & ornatus ipse, proprie sic est, ut concumulata in uerticem, ipsam capitis arcem ambitu crinium cõtegat. Horũ certe omniũ cõtraria efficiunt, ne uir caput uelet: scilicet quia nõ sit naturaliter cõsecutus ambitionẽ capillorũ, quia radi siue tõderi nõ sit turpe illi, quia nõ propter illũ angeli exorbitarint, quia gloria et imago dei sit, quia caput eius Christus. Itaq; cum de uiro & muliere Apostolus tractet, cur illã oporteat uelari, illũ uero nõ, apparet cur & uirginis silentiũ fecerit: eadẽ ratione scilicet uirginẽ in muliere intelligendã sinẽs, qua puerũ ut in uiro deputandũ nõ nominauit, totũ ordinẽ utriusq; sexus proprijs uocabulis cõplexus, mulieris & uiri. Sic Adã etiã adhuc integer, uir in Genesi est cognominatus: uocabit̃, inquit, mulier, quia de uiro suo sumpta est. Sic uir Adam ante nuptiarũ congressum, queadmodũ & Eua mulier. De utraq; parte satis ad uniuersam speciẽ cuiusq; sexus Apostolus pronunciauit, & breuiter & plene, tã instructa definitione, Omnis, inquit, mulier. quid est omnis? nisi omnis generis, omnis ordinis, omnis cõditionis, omnis dignitatis, omnis ætatis. Siquidẽ omne totũ est, & integrũ, & nulla sui parte defectũ. Pars aũt mulieris & uirgo est. Æque & de uiro nõ uelando, Omnis, inquit. Ecce duo diuersa nomina, Vir & Mulier, Omnis

uterq;. Duæ leges obnoxiæ inuicem, hinc uelandi, inde nudandi. Igitur si eo quod dictum sit omnis uir, cõmune est nomen uiri, etiam nondum uiri, masculi inuestis: cõmune autem cum sit nomen secundum naturam, cõmunis est & lex non uelandi eius, qui inter uiros uirgo, secundum disciplinam: cur non præiudicatum sit proinde & mulierem uirginem omnem muliere nominata contineri consortio nominis, ut cõtineatur & cõmunione legis. Si uirgo mulier non est, nec uir inuestis est. Si non operitur uirgo, quia mulier nõ sit, operiatur inuestis, quia uir nõ sit. Eiusdem uirginitatis æqua sit uenia. Sicut uirgines nõ coguntur uelari, ita pueri non iubeantur reuelari. Cur ex parte definitionem Apostoli agnoscimus absolutam, circa omnem uirũ, nec detrectamus, quare nõ & puerum nominarit: ex parte autem præuaricamur, ęque absoluta ea circa omnem mulierem? Si quis, inquit, contentiosus est, nos talem consuetudinẽ nõ habemus, neq; ecclesia dei. Ostendit cõtentionem aliquam de ista specie fuisse, ad quam extinguendam toto cõpendio usus est: neq; uirginem nominans, ut ostenderet dubitandum de uelanda non esse, & omnem nominans mulierem cum nominasset uirginem. Sic & ipsi Corinthij intellexerunt. Hodie deniq; uirgines suas Corinthij uelant. Quid docuerint Apostoli, qui didicerunt, approbant. Videamus nunc an sicut naturæ & causæ argumenta uirgini quoq; competere monstrauimus, ita etiam disciplinæ ecclesiasticæ præscripta de muliere in uirginẽ spectant. Non permittitur mulieri in ecclesia loqui, sed nec docere, nec tingere, nec offerre, nec ullius uirilis muneris, nedum sacerdotalis officij sortem sibi uẽdicare. Quæramus an aliquid horũ uirgini liceat. Si uirgini nõ licet, sed in omnibus eadem cõditione subijcitur, & necessitas humilitatis cum muliere censetur, unde illi unum hoc licebit quod omni fœminæ nõ licet? Quid prærogatiuæ meretur aduersus conditionem suam, si qua uirgo est, & carnẽ suam sanctificare proposuit? Idcirco uelaminis uenia fit illi, ut in ecclesiã notabilis et insignis introeat, ut honorem sanctitatis in libertate capitis ostendat? Potuit dignius honorari aliqua prærogatiua uirilis aut gradus, aut officij. Plane scio alicubi uirginẽ in uiduatu ab annis nondum uiginti collocatã, cui si quid refrigerij debuerat episcopus, aliter utiq; saluo respectu disciplinæ prẹstare potuisset, ne tale nunc miraculũ, ne dixerim monstrum, in ecclesia denotaretur: uirgo uidua hoc quidem portentuosior, quod nec quã uidua caput texit, utrumq; se negãs, & uirginẽ quę uidua deputetur, & uiduã quæ uirgo dicatur. Sed ea autoritate illic sedet intecta, qua & uirgo. Ad quam sedem præter annos sexaginta nõ tantum uniuiræ, id est nuptæ aliquando eliguntur, sed & matres & quidem educatrices filiorum: scilicet, ut experimentis omnium affectuum structæ, facile norint cæteras & consilio & solatio iuuare, & ut nihilominus ea decucurrerint, per quę fœmina probari potest. adeò nihil uirgini ad honorẽ de loco permissum est. Sic nec de aliquibus insignibus. Cæterũ satis inhumanũ si fœminæ quidẽ per omnia uiris subditæ, honorigerã notã uirginitatis suæ præferant qua suspiciant & circumspiciant & magnificent à fratribus: uiri aũt tot uirgines, tot spadones uoluntarij cæco bono suo incedant nihil gestãtes quod & ipsos faceret illustres. Debebunt etiã & ipsi aliqua sibi insignia defendere, aut pęnas Garamantũ, aut strobulos Barbarorũ, aut cicadas Atheniensium, aut cirros Germa

Germanorum,aut ſtigmata Britonum: Aut ex diuerſo fiat,capite uelati in eccleſia lateant.Certi ſumus ſpiritum ſanctum magis maſculis tale aliquid ſubſcribere potuiſſe,ſi fœminis ſubſcripſiſſet: cum præter ſexus authoritatem,etiam continentiæ nomine maſculos potius honorari oportuiſſet: Quorum quanto ſexus auidior & calidior in fœminas,tanto continentia maioris ardoris laboratior,ideoq; dignior omni oſtentatione:ſi oſtentatio,uirginitatis eſt dignitas.Non enim & cõtinẽtia uirginitati antiſtat,ſiue uiduorum, ſiue qui ex conſenſu contumeliam cõmunem iam recuſauerunt?Nam uirginitas gratia conſtat,continentia uero uirtute. Non concupiſcendi,cui concupiſcendo inoleueris,grande certamen eſt.Cuius aũt cõcupiſcendi ignoraueris fructũ, facile nõ cõcupiſces,aduerſariũ nõ habens,concupiſcentiã fructus.Quomodo ergo nõ magis uiris aliquid tale deus in honorẽ ſubſcripſiſſet, uel quia familiariori, ſcilicet imagini ſuæ, uel quia plus laboranti. Si autem nihil maſculo,multo magis fœminæ.Sed quod ſupra intermiſimus,ex parte ſubſequutæ diſputationis,ne cohærentiam eius diſpergeremus, nunc reſponſo expungemus. Vbi enim gradum fiximus de Apoſtoli abſoluta definitione, omnẽ mulierem etiam omnis ætatis intelligendam:reſponderi ex diuerſo habebat, ergo à natiuitate & à primo nomine ætatis,uirginem operiri oportere.Non ita eſt autem,ſed ex quo ſe intelligere cœperit, & ſenſum naturæ ſuæ intrare,& de uirginis exire,& pati nouum illud quod alterius ætatis eſt.Nam & principes generis Adam & Eua quàm diu intellectu carebant,nudi agebãt. At ubi de arbore agnitionis guſtauerunt,nihil primum ſenſerunt quàm erubeſcendum.Itaq; ſui quiſq; ſexus intellectum tegmine notauerũt. Sed & ſi propter angelos uelanda eſt,ſine dubio ab ea ętate lex uelaminis operabitur,à qua potuerunt filiæ hominum concupiſcentiam ſui adducere,& nuptias pati. Ex illo enim uirgo definit,ex quo poteſt non eſſe.Et ideo penes Iſrael illicitum eſt ad uirum tradere,niſi poſt conteſtatam ſanguine maturitatem: ita ante hunc indicem acerba res eſt.Igitur ſi tam diu uirgo,quàm diu acerba eſt,definit uirginem cum matura cognoſcitur, & ut non uirgo iam legi applicatˀ,ſicut & nuptijs.Et deſponſatæ quidem habent exemplum Rebeccæ,quæ cum ad ſponſum ignotum adhuc ignota perduceretur, ſimul ipſum cognouit eſſe, quem de longinquo perſpexerat,non ſuſtinuit dexteræ colluctationem, nec oſculi congreſsionem, nec ſalutationis communicationem,ſed confeſſa quod ſenſerat,id eſt ſpiritu nuptam,negauit uirginem uelata ibidem.O mulierem iam de Chriſti diſciplina.Oſtendit enim etiam nuptias de aſpectu & animo fieri, quemadmodum ſtuprum:niſi quod etiam Rebeccam quidam adhuc uelant: de cæteris uero, id eſt, quæ deſponſatæ non ſunt, uiderit parentum procraſtinatio ex anguſtijs uel ſcrupuloſitate deſcendens,uiderit & ipſum cõtinentiæ uotum.Nihil pertinet ad ætatem ſua ſpacia currentem, ſuaq; debita maturitati luentem. Alia in occulto mater,natura:& alius in latenti pater,tempus, filiam ſuam legibus ſuis maritarunt. Aſpice nuptam iam illam tuam uirginẽ, & animam expectatione,& carnem transfiguratione,cui tu ſecundum paras maritum. Iam & uox obſolefacta eſt, & membra completa ſunt, & pudor ubique ueſtitur,& menſes tributa defendunt: ac tu mulierem negas quam muliebria pati dicis. Si congreſsio uiri mulierem facit, non tegantur,niſi poſt ipſam

Autoritas ſexus uirilis
Continẽtia uirilis
Contumeliam cõmunem uocat coitum
Virginitas
Continentia
10
Reſponſo expungere
ſimul,pro ſimulac
Diſciplina Chriſti
Natura,mater
Tempus,pater

ſam nuptiarum paſsionem. Atquin etiam apud Ethnicos uelatæ ad uirum ducuntur. Si autem ad deſponſationem uelantur, quia & corpore & ſpiritu maſculo mixtæ ſunt, per oſculum & dexteras, per quæ primum reſignarunt pudorem ſpiritu, per commune conſcientiæ pignus, quo totam condixerũt confuſionem, quanto magis tempus illas uelabit, ſine quo ſponſari non poſſunt, & quo urgente ſine ſponſalibus uirgines deſinunt eſſe? Tempus etiam Ethnici obſeruant, ut ex lege naturæ iura ſua ætatibus reddant. Nam fœminas quidem à duodecim annis, maſculum uero à duobus amplius ad negotia mittunt, pubertatem in annis, non ſponſalibus aut nuptijs decernentes. Materfamiliæ uocatur licet uirgo, & paterfamiliæ licet inueſtis. A nobis nec naturalia obſeruantur, quaſi alius ſit deus naturæ quàm noſter. Agnoſce & mulierem, agnoſce & nuptam de teſtimonijs & corporis & ſpiritus, quæ patitur & in conſcientia & in carne. Hæ ſunt tabellæ priores naturalium ſponſalium & nuptiarum. Impone uelamen extrinſecus, habenti tegumen intrinſecus. Tegantur etiam ſuperiora, cuius inferiora nuda non ſunt. Vis ſcire quæ ſit ætatis autoritas? Propone utramque, immature compreſſam in habitu mulieris, & quæ maturitate progreſſa in uirginitate duret cum ſuo habitu, facilius illa mulier negabitur, quàm iſta uirgo credetur. Tanta eſt adeò fides ætatis, ut nec habitu obſtrui poſsit. Quid quod etiam hæ noſtræ etiam habitu mutationem ætatis confitentur, ſimulq; ſe mulieres intellexerunt, de uirginibus educantur, à capite quidem ipſo deponentes quod fuerunt: uertunt capillum, & in acu laſciuiore comam ſibi inferunt, crinibus à fronte diuiſis apertam profeſſæ mulieritatem. Iam & conſilium formæ à ſpeculo petunt, & faciem moroſiorem lauacro macerant, forſitan & aliquo eam medicamine interpollant, pallium extrinſecus iactant, calceum ſtipant multiformem, plus inſtrumenti ad balneas deferunt. Quid ſingula perſequar? Solennem manifeſtæ paraturæ totam circumferunt mulieritatem. Sed uirginari uolunt ſola capitis nuditate, uno habitu negantes quod toto ſuggeſtu profitentur. Si propter homines habitu abutuntur, impleant illum etiam in hoc, ut & apud ethnicos, caput uelent. Certe in eccleſia uirginitatem ſuam abſcondant, quam extra eccleſiam cælant. Timent extraneos, reuereãtur & fratres: aut conſtanter audeant & in uicis uirgines uideri, ſicut audent in eccleſiis. Laudabo uigorẽ, ſi aliquid & apud ethnicos uirginitatis nundinarint. Eadem natura foris quę & intus, eadem inſtitutio apud homines & apud dominum eadem libertate conſtat. Quò ergo foris quidẽ bonũ ſuũ abſtrudunt, in eccleſia uero prouulgant? Expoſco rationem. Vtrùmne ut fratribus ſuis placeãt, an ut ipſi deo? Si ut ipſi deo: tam idoneus eſt ad cõſpicienda quęq; in occulto fiũt, quàm iuſtus ad remuneranda quæ ſoli ſibi fiunt. Deniq; præcipit, nihil debuccinemus eorum quæ apud illum mercedem merebuntur, nec ea ab hominibus compenſemus. Quod ſi unius Victoriati, uel quamcunque eleemoſynæ operationem, ſiniſtra conſcia facere prohibemur, quantum tenebrarum circumfundere debemus cum tantam oblationem deo offerimus, ipſius corporis & ipſius ſpiritus noſtri, cum illam ipſam naturam conſecramus. Ergo quod non poteſt uideri propter deum fieri, quia ſic fieri deus non uult, ſequitur ut hominũ gratia fiat: utiq; primò illicitũ, ut gloriæ libidinoſum. Gloria enim illicitum

Marginal notes: Anni pubertatis apud ethnicos · Materfamiliæ · Paterfamiliæ · Tabulæ naturalium ſpõſalium · Autoritas ætatis · Fides ætatis

tum est eis, quorũ probatio in omni humiliatione constat. Et si à deo conferẽ cõtinẽtiæ uirtus, quid gloriaris quasi nõ acceperis? Si uero nõ accepisti, quid habes quod datũ tibi nõ est? Hoc ipso aũt cõstat à deo datã tibi nõ esse, quod illã non soli deo pręstas. Videamus ergo quod humanũ est, an firmũ sit & uerum. Referunt aliquando dictũ à quodã cum primũ quæstio ista tentata est, & quomodo cæteras sollicitabimus ad huiusmodi opus? Scilicet felices nos facient, si plures erũt, & non dei gratia uel merita cuiusq;. Virgines ecclesiã, an ecclesia uirgines ornat deo, siue cõmendat? Cõfessus est igit gloriã esse in causa. Porrò ubi gloria, illic sollicitatio. Vbi sollicitatio, illic coactio. Vbi coactio, illic necessitas. Vbi necessitas, illic infirmitas. Merito itaque dum caput non tegunt ut sollicitentur gloriæ causa, uentres tegere coguntur infirmitatis ruina. Aemulatio enim illas non religio producit, aliquando & ipse deus uenter earũ, quia facile uirgines fraternitas suscipit. Nec tantũ aũt ruunt, sed & funẽ longũ delictorũ sibi attrahunt. Prolatæ enim in mediũ, & publicato bono suo elatæ, & fratribus omni honore & charitatis operatione cumulatæ, dum non latent ubi quid admissum est, tantũ dedecoris cogitãt quantum honoris habuerunt. Si intectũ caput uirginitati asscribitur, si qua uirgo exciderit de gratia uirginitatis, ne prodatur, intecto permanet capite: & tunc iam alieno ambulat habitu, id est quem sibi uendicat uirginitas: permanet nihilominus in habitu, uel tunc saltem alieno, ne scilicet mutatione prodatur. Consciæ muliebritatis, iam indubitate audent nudo capite ad deum adire. Sed æmulator deus & dominus, qui dixit, Nihil occultũ quod non reuelabitur, plerasq; etiam in conspectũ deducit. Non enim confitebuntur, nisi ipsorũ infantium suorũ uagitibus proditæ. Quantũ aũt plures, non etiam de pluribus sceleribus suspectas habebis? Dicam licet nolim, difficile mulier semel fit, quę timet fieri: quæq; iam facta potest uirginem mentiri sub deo, quanta item circa uterum suum audebit, ne etiam mater detegatur? Scit deus quot iam infantes & perfici & perduci ad partũ integros duxerit, debellatos aliquandiu à matribus. Facillime semper concipiunt, & felicissime pariunt huiusmodi uirgines, & quidem simillimos patribus. Hæc admittit flagitia coacta & inuita uirginitas. Ipsa concupiscentia non latendi non est pudica: patitur aliquid quod uirginis non sit, studiũ placendi utiq; & uiris. Quantũ uelis bona mente conetur, necesse est publicatione sui periclitetur, dum percutitur oculis incertis & multis, dum digitis demonstrantiũ titillatur, dum nimiũ amatur, dum inter amplexus & oscula assidua cõcalescit. Sic frons duratur, sic pudor teritur, sic soluitur, sic discitur aliter iam placere desiderare. Sed enim uera & tota & pura uirginitas, nihil magis timet q̃ semetipsam: etiã fœminarũ oculos pati non uult, alios ipsa oculos habet: cõfugit ad uelamen capitis quasi ad galeam, quasi ad clypeum, qui bonum suum protegat aduersus ictus tentationũ, aduersus iacula scandalorum, aduersus suspiciones, & susurros, & æmulationem, ipsum quoq; liuorẽ. Nam est aliquid etiam apud ethnicos metuendum, quod fascinum uocant, infeliciorem laudis & gloriæ enormioris euentum. Hoc nos interdum diabolo interpretamur. Ipsius est enim, boni odium. Interdum deo deputamus. Illius est enim, superbiæ iudicium, extollentis humiles & deprimentis elatos. Timebit itaque uirgo sanctior, uel in nomine fascini

Infantes à matribus debellati.

Coacta & inuita uirginitas

Fascinum

fascini: hinc aduersarium, inde deum: illius liuidum ingenium, huius censorium lumen: & gaudebit, sibi soli & deo nota. Sed & si cui innotuerit, sapit si tentationibus gradum obtraxerit. Quis enim audebit oculis suis premere faciem clausam, faciem non sentientẽ? faciem (ut dixerim) tristem? Quicunque malus cogitatus ipsa seueritate frangetur. Iam se etiam mulierem negat, quæ uirginem cælat. In his consistit defensio nostræ opinionis, secundum scripturam, secundum naturã, secundum disciplinã. Scriptura legem condit, natura contestatur, disciplina exigit. Cui ex his consuetudo opinionis prodest, uel qui diuersæ sententiæ color est? Dei est scriptura, dei est natura, dei est disciplina. quicquid contrariũ est istis, dei non est. Si scriptura incerta est, natura manifesta est. Et de eius testimonio scriptura incerta non potest esse. Si de natura dubitatur, disciplina quid magis deo ratũ sit ostendit. Nihil est illi carius humilitate, nihil acceptius modestia, nihil perosius gloria, & studio hominibus placendi. Illud itaque sit tibi & scriptura, & natura, & disciplina, quod ratum deo inueneris, sicut iuberis omnia examinare, & meliora quæque sectari.

Scriptura *Natura* *Disciplina* — 13

Alloquitur mulieres

Superest etiã ut ad ipsas conuertamur, quo libentius ista suscipiant. Oro te siue mater, siue soror, siue filia, uirgo, secundũ annorũ nomina dixerim, uela caput: si mater, propter filios: si soror, propter fratres: si filia, propter patres: omnes in te ætates periclitãtur, indue armaturã pudoris, circumduc uallum uerecundiæ, murũ sexui tuo strue qui nec tuos emittat oculos, nec admittat alienos. Adimple habitũ mulieris, ut statũ uirginis serues, mentire aliquid ex his quæ intus sunt, ut soli deo exhibeas ueritatẽ, quanquam non mentiris nuptam. Nupsisti enim Christo: illi tradidisti carnem tuam, illi sponsasti maturitatem tuam. Incede secundum spõsi tui uoluntatẽ. Christus est qui & alienas sponsas & maritas uelari iubet, utique multo magis suas. Sed & uos admonemus alterius pudicitiæ mulieres, quæ in nuptias incidistis, ne sic à disciplina uelaminis exolescatis, ne quidem in momento horæ, ut quia reijcere illã non potestis, alio modo destruatis, neque tectæ, neque nudæ incedẽtes. Mitris enim & lanis quædam non uelant caput, sed conligant, à fronte quidem protectæ: qua proprie aũt caput est, nudæ. Aliæ modice linteolis, credo ne caput premant, nec ad aures usque demissis cerebrotenus operiuntur. Misereor si tam infirmo auditu sunt, ut per tegmen audire non possint. Sciant quia totum caput mulier est. Limites & fines eius eousque porriguntur, unde incipit uestis. Quantũ resoluti crines occupare possunt, tanta est uelaminis regio, ut ceruices quoque ambiant. Ipsæ enim sunt quas subiectas esse oportet, propter quas potestas supra caput haberi debet. uelamen iugum illarũ est. Iudicabunt uos Arabicę fœminæ ethnicæ, quæ non caput, sed faciem quoque ita totam tegunt, ut uno oculo liberato, contentæ sint dimidiam frui lucem, quàm totam faciẽ prostituere. Mauult fœmina uidere quàm uideri. Quas propterea infelicissimas ait Romana quædam regina, quod adamare magis quàm adamari possint, cum sint uel ex alterius infelicitatis & quidem frequentioris immunitate felices, quia facilius adamari quàm adamare fœminæ possint. Et ethnicæ quidem disciplinæ meracior, & (ut ita dixerim) barbarior modestia. Nobis dominus etiam reuelationibus uelaminis spacia metatus est. nam cuidam sorori nostræ angelus in somnis ceruices quasi applauderet uerberans, elegantes, inquit, ceruices

Disciplina uelaminis — *Cerebrotenus* — *Arabicæ mulieres* 14 — *Reuelatio*

ceruices, & merito nudæ. bonũ est usq; ad lumbos à capite ueleris, ne & tibi ista ceruicũ libertas non prosit. Et utiq; quod uni dixeris, omnibus dixeris. Quantam autem castigationem merebuntur etiam illæ quæ inter Psalmos, uel in quacunq; dei mentione retectæ perseuerant? Merito ne etiam in Oratione ipsa facillime fimbriam, aut uillum, aut quodlibet filum cerebro superponunt, & tectas se opinantur? Tanti caput suũ metiuntur. Aliæ quibus planè maior est palma omni fimbria & filo, non minus capite suo abutuntur, ut bestia quædam magis quàm auis, licet pennata, breui capite, protracta ceruice, cætera altegradia. Hanc aiunt, cum delitescendum habet, caput solum planè totum in cõdensum abstrudere, reliquam se in aperto relinquere. Ita dum in capite secura est, nuda quâ maior est, capitur tota cum capite. Tales erunt & istæ minus quàm utile est tectæ. Oportet ergo omni tempore & omni loco memores legis incedere, paratas & instructas ad omnẽ dei mentionẽ: qui si fuerit in pectore, cognoscetur & in capite fœminarũ. Hæc cum bona pace legentibus, utilitatem consuetudini præponentibus, pax & gratia à domino nostro Iesu redundet, cum Septimio Tertulliano, cuius hoc opusculum est.

PSALMI Mentio dei Lectio ORATIO Palma pro uelo palmato STRVTHIOCAMELVS

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

MVlieres Christianæ non cogitantes Christianismum esse modestiæ professionem, in seipsis uestiendis ornandisq; nolebant inferiores uideri gentilibus matronis. Proinde eas admonet ut inuidiã humanæ perditionis, cuius autor fuit Eua, lugendo potius meminerint effugere quàm augere superbiendo. Deinde docet quicquid est istarum rerum quæ fucandæ formæ deseruiunt, id omne deberi malis angelis autoribus. Quam rem Enoch prodiderit. Mox de auro & argento præcipuis mundani cultus materijs disserit, & de gemmis, concedens quidem ea à deo condita, sed non in istũ usum. Porrò uindicat Enoch prophetæ librum qui sub illius nomine extabat olim, cuius etiam testimonio Iudas Apostolus utitur in epistola sua quæ legitur inter Catholicas: tametsi quidam hanc noluerint agnoscere quod apocryphum autorem citet. Verum innuit diuus Hieronymus enarrans epistolam ad Titum, uti licere parte libri, etiamsi totum librum non approbes, cum sic scribit, Qui autem putant totum librum debere sequi eum qui libri parte usus sit, uidentur mihi & apocryphũ Enoch, de quo Apostolus Iudas in epistola sua testimonium posuit, inter scripturas Ecclesiæ recipere, & multa alia quæ Apostolus Paulus de recõditis est locutus. Idem alibi fatetur Paulum scriptis Apocryphis abusum, quæ tamen non comprobabat. Non negat etiam in apocryphis esse ueritatem Aur. Augustinus, sed quam ex fabulis admixtis difficile sit eruere. Similem tractatum (sic enim ueteres scriptores Christiani declamationes suas ad populum siue conciones uocare solent) ædidit Cyprianus martyr ex hoc libro & eo qui proxime sequitur partim desumptum, nisi quod præcipue uirginibus ipse præscribit, suo uidelicet seruiens argumento, quæ Tertullianus à toto sexu fœminarum exigit absq; discrimine. Vt uel hinc colligere liceat tam cito disciplinam nonnihil degenerare cœpisse.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

VT non magis in sordibus ageret.) Describit exemplum hominis Exomologesin facientis & actum pœnitentiæ exequentis. Et ille dominabitur tui.) Ex Gorziensi collatione, dominatur tui. Nam præcedit, paris. Tu es quæ eum suasisti.) Suasisti pro persuasisti. Aggredi non ualuit.) Subaudi, suasionibus suis. Super pelliceas tuas tunicas?) Alludit ad locũ qui est Geneseos tertio capite, Fecit quoq; dominus deus Adæ & uxori eius tunicas pelliceas, & induit eos. Et Milesii oues tonderent.) Diuus Hieronymus enarrans Ezech. cap. xxvij. autor est, ex Mileto lanas præcipuas solitas

1

Tyrum

Tyrũ deferri, ut non ſine cauſa libuerit interpretibus ſeptuaginta apud eum Prophetam uertere, Et lanas de Mileto, quum tamen Mileti uocabulum in Hebræo nuſquam comperiatur. Et Seres arbores nerent.) Apud Seras Scythicam gentem in arboribus lanugo reperitur, quam aqua perfuſam depectunt. Seras lanitio ſyluarum nobileis uocat Plinius libro ſexto cap. xvij. Et Tyrij tingerent.) Idem autor Phœnicen deſcribens, Tyrus, inquit, quondã inſula, præ alto mari ſeptingentis paſſibus diuiſa, nunc uero Alexandri oppugnantis operibus continens. Olim partu clara urbibus genitis, Lepti, Vtica, & illa Romani imperij æmula, terrarum orbis auida, Carthagine, etiam Gadibus extra orbẽ conditis. Nunc omnis eius nobilitas conchylio atq; purpura conſtat. Et Phryges inſuerent.) Pictas ueſtes acu facere Idæi Phryges inuenerunt, ideoq; Phrygiones appellati ſunt. Ex eodem. Et Babylonij intexerent.) Colores diuerſos picturæ intexere Babylon maxime celebrauit, & nomen impoſuit. Eiuſdẽ Plinij uerba ſunt. Vnde Babylonicæ ueſtes & ſtragulæ dictæ. Et margaritæ canderent.) Et hoc docente Plinio, margaritarum dos omnis in candore, magnitudine, orbe, leuore, & pondere. Et Ceraunia coruſcarent.) Fulgur proprie coruſcat, & à fulmine nomen habet Ceraunia gemma. Siquidem fulmen Græci κεραυνὸν appellant. De hac gemma Plinius quoq; libro triceſimoſeptimo capite nono. Eſt, inquit, inter candidas & quæ Ceraunia uocatur, fulgorem ſiderum rapiens: ipſa cryſtallina ſplendoris cerulei in Carmania naſcens. Albam eſſe Zenothemis fatetur, ſed habere intus ſtellam concurſantem. Meminit & alterius cuiuſdam Ceraunię Parthorum Magis quæſitæ, ſed raræ admodum, quoniam non aliubi inueniatur quàm in loco fulmine icto. Flammas Ceraunijs tribuit Hieronymus, quũ ad Demetriadem ſcribens, Vt taceam, inquit, de inaurium precijs, candore margaritarum, rubri maris profunda teſtantium, Smaragdorum uirore. Cerauniorum flammis, Hiacynthorum pelago. Ad quæ ardent & inſaniunt ſtudia matronarum. 2 Impedimenta.) Impedimentorum nomine ſarcinas accipimus. Ita rurſum libro ſequenti, Et reliqua compoſitionis ueſtræ impedimenta. Alludit autem hic ad pompam triumphalem qua reduces imperatores pop. Rom. rebus bene geſtis urbem ingrediebantur uarijs oſtentaculis prælatis. Siue potius ad funebrem Triumphalium uirorum pompam, in qua ſimilia deferebantur. Nam ſequitur, Quaſi ad pompã funeris conſtituta. Bene occultas.) Hoc eſt, utiliter occultas. Vt mox, Non bene reuelatas, id eſt, quas non expediebat eſſe reuelatas. Et metallorum opera nudauerant.) Intelligit de fodinis auri & argenti. Id quod in ſequenti libro alijs uerbis explicat, Qui, inquit, & materias eiuſmodi illecebras detexerunt. Cyprianus in Demetrianum, Minus argenti & auri opes ſuggerunt iam exhauſta metalla & pauperes uenæ. Et herbarum ingenia traduxerant.) Hoc eſt herbarum uim atq; naturam publicauerant. Quibus brachia artantur.) Armillas intelligit. Et illum ipſum nigrum puluerem.) Cyprianus in de habitu uirginum, Illi, inquit, & oculos circumducto nigrore fucare docuerunt. Quod nihil ad integritatem pectoris.) Pro pectoris lego peccatores, ut oratio tribus membris conſtet, Nihil ad integritatem peccatores, nihil ad caſtitatem adamatores, nihil ad timorem dei deſertores ſpiritus, aut monſtrare pot. aut præſtare. Sic libro qui ſequitur, Per angelos autem peccatores demonſtrata ſunt. Sordidi.) Sordium nomine turpem parſimoniã interdum accipimus. Vnde ſordidus pro parco. Et per gratuitum uſum.) Hoc eſt uſum carentem præmio. Sed hæc non capit æſtimare.) Et hic ut in præcedentibus libris ſæpe, Non capit pro eo quod Græci dicunt, οὐκ ἐνδέχεται, hoc eſt, non licet, fieri nõ poteſt, ut res ſic æſtimetur. Magno ſcilicet nupſerant.) Magno, ſubaudi præmio uel pretio. Eadem tunc ſubſtantia angelica rep.) Alludit ad locũ Matth. xxij. Sed erunt ſicut angeli dei in cœlo. 3 Et de omnibus prædicatis eius.) Hoc eſt de omnibus quæ prædicauerat. Domus ſuæ.) Domum uocat familiam. Illud quoq;.) Videlicet quod ſequitur. Præter repudium cœli.) Tranſlatio eſt. Sic in De pœnitentia, Pleriq; naufragio liberati, exinde repudium & naui & mari dicunt. In metal. maled. feralibus officinis.) Nam metallorum operibus addicebantur damnati, inq; his ſæpe Chriſtiani. De quibus uigeſimaquinta epiſtola libri tertij Cyprianus martyr, Non fouetur, inquit, in Metallis lecto & culcitris corpus. Humi iacent feſſa laboribus uiſcera. Squalent ſine balneis membra ſitu & ſorde deformia. Panis illic exiguus. Veſtis algentibus deeſt. Semitonſi capitis capillus horreſcit

horrescit. Et reliqua. Proinde non frustra hic dicit feralibus officinis. Apud Cyprianum martyrem legimus, Feralibus cibis pollui uiolarique. Pœnali opere.) Ita Cyprianus horribiles carceris atque funestas pœnalis loci tenebras dixit, Item Squalorem carceris ac receptaculi pœnalis horrorem, Et ad Donatū, Pergit pœnalibus cumulis pertinaciter adhærere. De tormentis in ornamenta.) Eleganter hic coniungit contraria, quorū hoc primum membrum cōmendat prosonomasia. Hinc illud Ambrosii, uos uero beatæ uirgines quæ talia tormenta potius quàm ornamenta nescitis. Metalli refuga.) Nam mutat nomen. Vocatur enim armilla aut torques. Et necessariores.) Comparatiuum est nouum. Sic & illud in De carne Christi, Quasi necessarius aliquid adferrent eo quod ille tum maxime agebat. Et nihilominus auri & argenti.) Subaudi operas. Nam & anuli ferro fiunt.) Triumphantibus olim corona ex auro Hetrusco sustinebatur à tergo, anulus tamen in digito ferreus erat. Hi quoque qui ob legationem acceperant aureos, in publico tantum utebantur, intra domos uero ferreis. Quo argumento etiam nunc sponsæ anulus ferreus mittitur, isque sine gemma. Ex Plinio. Esui & potui.) Hoc est ad esum & potum. Ad spurca instrumenta.) Iuxta illud Epigrammatographi, Ventris onus misero, nec te pudet, excipis auro. Demens copia.) Figurate, hoc est, quæ dementes homines facit. Nullus uidens aurum demergit in terram.) Correximus ex nostro iudicio, Nullus bidens. Intelligit autem instrumentum illud rusticum duobus præditum dentibus quo in fodiendis agris uulgò utimur. Sensus est, Nec bidens ex auro fit, nec clauus quo tabulæ connectuntur ex argento. Nam hoc est quod dicit, Nullus clauus argentum intimat tabulis. Significat enim intimare Tertulliano, intimum reddere, deductum ab eo quod est intimus. Sed & præcedens sententia explicanda est satis obscura, quum inquit, Et nihilominus auri & argenti de sua uice accommodent iustioribus causis. Nam uult dicere, Ferrum quidem & æs proprias quasdam & necessarias operas commoditatesque hominibus exhibere, sed tamen nihilominus simul sufficere ad probatiores usus auri & argenti, nempe ad anulos, & uasa escaria potoriaque. Verum ad luxum minime. Hoc enim intelligit per Iustiores causas. Eiusdem terræ minutalia.) Minutias intelligit. Minutalibus regnis dixit aduersus Marcionem libro primo, Adiectiue. Aut tectis densandis.) Loquitur de tectis Aphricanis & Orientalium regionum quibus apud nos pergulæ similes sunt, Germani Tarras uocant quasi Terracium.

Stuporem ædificare nouerunt.) Aedificandi uerbo per translationem uti solet. Ita in Martyribus, ut robori ædificando uacent. Sed nec Peloride gratius de sapore.) Inter testacea Peloridem quoque recenset. Conchæ genus est. Pelorides aluum emollire Plinius scribit libro tricesimosecundo capite nono. Ad hoc enim Conchas nouerim maris poma.) Sensus est, Non ad fastum, sed ad saporē & esum nouerim Conchas ueluti poma quædam maris quibus assimilantur. In profundo maris enim iacetia ab urinatoribus colliguntur uelut Strata iacent passim sua quæque sub arbore poma. Quorum figuram repræsentant. Quod si concha illa aliquid intrinsecus postulat.) Nostrum secuti iudicium pro postulat scripsimus pustulat. Nouum uerbum pustulare absolute, pro extuberare in pustulæ modum. Plinius certe, sanos concharum partus multiplici cute constare scribit, ut non improprie callum corporis existimari possint, quare & purgari à peritis.

Aiunt & de frontibus draconum gemmas erui.) Draconites siue Dracontias, inquit Plinius, è cerebro fit draconū, sed nisi uiuentibus abscisso nunque gemmascit, inuidia animalis mori se sentientis. Igitur mos est ut dormientibus animalibus caput amputent. Sotacus qui uisam eam gemmā apud regem scripsit, bigis uehi quærentes tradit. & uiso dracone spargere somnifica medicamenta, atque ita præcidere. Esse autem candore translucido, nec postea poliri aut artem admittere. Vernaculum est aurū.) Tanque illic natum. Ita Paula & Eustochium in epistola ad Marcellam, Totum mysteriū nostrum istius prouinciæ urbisque uernaculum est. In ergastulis.) Ergastula loca sunt ubi uincti homines opus faciunt. Et diuitijs malos onerant.) Apud Barbaros illos, diuitiæ præmium sunt improbitatis, ut quanto quisque est sceleratissimus, tanto sit omnium ditissimus. Quomodo & aurum non ametur.) Scilicet propter consuetudinem illam Barbarorum.

De fastidio.) Hoc est propter fastidium, ut pauloante, De sapore id est propter saporem. Coram matronis erubescentem.) Quòd uidelicet Parthi & Medi, & alij Barbari

bari gemmis tam contemptim uterentur, quæ matronis ipſis ad faſtum & luxum, oſtentationemq; ſeruiunt. Nam Parthi, quos fortaſſis legatione fungenteis ad Seuerum Imp. Romæ uidit Tertullianus, gemmas habebant cingulis & gladiorum uaginis atq; calciamentis inſertas. Matronæ uero Romanæ in capite, collo, pectore, brachijs, digitisq; margaritas geſtabant. Niſi quod nec ad oſtenſionem ferè habentur.) Apud Barbaros illos ſcilicet. In cingulis.) Subaudi Parthorum. Et Cylindros.) Cylindri, teretes lapilli ſunt & oblongi, inſtarq; cylindri quo in areis æquandis utimur uolubiles. Solus gladius.) Barbarorum illorum. Et peronibus uniones emerg. de luto cupiunt.) Hic inſeruimus præpoſitionem In. In peronibus. Ex Gorzienſi collatione. Autor eſt Seruius peronem eſſe ruſticum calciamentum, quo uocabulo Virgilius uſus eſt libro ſexto Aeneidos, Crudus tegit altera pero, Et Iuuenalis, Nil uetitum feciſſe ualet quem non pudet alto Per glaciem perone tegi. Et quidem hic proprie locutus eſt, de Barbaris faciens ſermonem. Meminit & peronum in libro de pallio quum inquit, Magnum inceſſui munimentum ſutrinæ Venereæ proſpexere perones effœminatos. Tam gemmatũ habẽt.) Subaudi Parthi & Medi ac ſimiles Barbari. Serui etiam eorum.) Scilicet Barbarorum. Quæ uos operoſe reſoluta transfiguratis.) Attende morem mulierum id temporis, Attalica illa ſiue aulæa filatim reſoluentium & aliter retexentium. Quam rubrica.) Milton ſignificat ſiue colorem rubrum. De adulterio locorum iniuſtorum.) Tu ſcribe de adulterio colorum iniuſtorum. Nam hoc exigunt ea quæ ſequuntur. Niſi ſi non potuit purpureas & earinas oues naſci iubere.) Gorzienſis codex habet arinas. Nec refert, utrũq; Græcis uernum ſignificat. Quod tu hic pro uiridi interpretare. Ambo uocabula coniuncta habes in illo lepidiſſimo epigrammate de luſcinia quę cicadam corripuerat, quod legitur titulo in Aues epigrammatum Græcorum libro primo, τὸμ ξένομ ἀ ξεῖνα ἀερινὸμ ἑαρινὸς, Non ſtatim & huiuſmodi fructus lat. in omnibus quæritur.) Senſus eſt. Materiæ ex deo ſunt, ſed tamen iſte uſus materiarũ nequaquam ſecundum diuinam uoluntatẽ quaſi qui illic ideo lateat quæritur, uidelicet unde ſint conchæ, hoc eſt ex quo mari Indico aut Britannico, Et qua diſpoſitione decurrant ſcilicet in monilibus & murenulis mulierum, & ubi collocentur. Quia deus & equum, & pantheram, & uocem homini dedit.) Equum ad Circum refert, Pantheram ad harenã propter beſtiarios, uocem ad ſcenam, ubi Mimi recitabantur. Sic ego & circa actum mat.) Nos ſcripſimus, ſic ergo, id poſcente ſenſu. Q. D. Vſus rerũ non aduerſans deo, excuſatus eſt. Apud uos.) Subaudi mulieres. Non tanto.) Non pro Annon. Vt referatur ad ſequentia. Breuiſſimis loculis.) Intelligit repoſitoria in quibus monilia magnum patrimonium æquantia, ſeruantur. Aut ipſa monilia quæ uice loculorum ſunt. Vno lino decies ſeſtertium inſeritur.) Summa hęc eſt uicies quinquies mille aureorum coronatorum. Hoc imitatus diuus Hieronymus in uita Pauli Eremitæ dixit, Qui uno filo uillarum inſuunt pretia.

Saltus & inſulas tenera ceruix fert.) Hoc eſt ſaltuum & inſularũ precia. Sunt autem etiam inſulæ domus quę non cõmunibus parietibus coniunguntur cum uicinis. Autore Feſto. Tenera ceruix.) Emphaſis eſt in tenera. Quemadmodum & in eo quod mox ſequitur, Graciles aurium cutes. Graciles aurium cutes Calendarium expendunt.) Calendarium enim hic ſignificat eas tabulas domeſticas quæ non ſingulos dies ſed menſes ſingulos reſpiciunt. In his uſuræ perſcriptæ erant ad calendas exigendæ. Seneca epiſtola octogeſimaoctaua. Diuitem, inquit, illum putas, quia aurea ſuppellex etiam in uia eum ſequitur, quia in omnibus prouincijs arat, quia magnus Calendarij liber uoluitur. Signanter autem dixit expendunt, hoc eſt in extima auris pellicula appendunt. De pretioſis inauribus loquitur, Exponit autem ſeipſum quum inquit, Hæ ſunt uires ambitionis, tantarum uſurarum ſubſtantiam uno & muliebri corpuſculo baiulare.

Et in ſiniſtra.) Annulos intelligit quibus ſiniſtra manus ornari ſolet.

De ſaccis ſingulis.) Saccos pecuniarios ſignificat.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE HABITV MVLIEBRI LIBER.

SI tanta in terris moraretur fides, quãta merces eius expectatur in cœlis, nulla omnino uestrũ sorores dilectissimæ, ex quo deum uiuũ cognouisset, & de sua, id est, de fœminæ cõditione didicisset, lætiorẽ habitũ ne dicam gloriosiorẽ appetisset, ut nõ magis in sordibus ageret, et squalorẽ potius affectaret, ipsam se circũferẽs Euam lugentẽ & pœnitentẽ, quo plenius id quod de Eua trahit (ignominiã dico primi delicti & inuidiã perditionis humanæ) omni satisfactionis habitu expiaret. In doloribus & anxietatibus paris mulier, & ad uirũ tuũ conuersio tua, & ille dominatur tui, & Euam te esse nescis? Viuit sententia dei super sexũ istũ in hoc seculo, uiuat & reatus necesse est. Tu es diaboli ianua, tu es arboris illius resignatrix, tu es diuinæ legis prima desertrix, tu es quæ eum suasisti quem diabolus aggredi nõ ualuit. Tu imaginẽ dei, hominẽ, tam facile elisisti. Propter tuũ meritũ, id est, mortẽ, etiam filius dei mori habuit: & adornari tibi in mente est, super pelliceas tuas tunicas? Age nunc si ab initio rerũ & Milesii oues tõderent, & Seres arbores nerent, & Tyrij tinguerent, & Phryges insuerent, & Babylonij intexerent, & Margaritę canderent, & Ceraunia coruscarent, si ipsum quoq; Aurũ iam de terra cum cupiditate prodisset, si iam & Speculo tantũ mentiri liceret: hęc Eua concupisset, de paradiso expulsa, iam mortua opinor? Ergo nec nunc appetere debet aut nosse, si cupit reuiuiscere, quæ nec habuerat nec nouerat, quando uiuebat. Ideo omnia ista damnatæ & mortuæ mulieris impedimenta sunt, quasi ad pompam funeris constituta. Nam et illi qui ea constituerunt, damnati in pœnam mortis deputantur: illi scilicet angeli, qui ad filias hominum de cœlo ruerunt, ut hæc quoq; ignominia fœminæ accedat. Nam cum & materias quasdam bene occultas, & artes plerasq; non bene reuelatas, seculo multo magis imperito prodidissent (siquidem & metallorum opera nudauerant, & herbarũ ingenia traduxerant, & incantationũ uires prouulgauerant, & omnẽ curiositatẽ usq; ad stellarũ interpretationẽ designauerant) proprie & quasi peculiariter fœminis instrumẽtũ istud muliebris glorię contulerũt: lumina lapillorũ, quibus monilia uariant: & circulos ex auro, quibus brachia artantur: & medicamenta ex fuco, quibus lanæ colorantur: & illũ ipsum nigrũ puluerẽ, quo oculorũ exordia producuntur. Hæc qualia sint, interim iam ex Doctorũ suorũ qualitate & conditione pronunciari potest, quod nihil ad integritatẽ peccatores, nihil ad castitatẽ adamatores, nihil ad timorẽ dei desertores spiritus, aut monstrare potuerũt aut præstare. Si doctrinæ dicendæ sunt: mali magistri male docuerint necesse est. Si mercedes pro libidine: nullius rei turpis, merces decora est. Quid autẽ tanti fuit ista monstrare, sicut conferre? utrũ ne mulieres sine materijs splendoris, & sine ingenijs decoris placere non possent hominibus, quæ adhuc incultæ & incõpositæ, &

[margin: 1 — Habitus satisfactionis — Milesij, Seres, Tyrij, Phryges, Babylonij, Margarita, Ceraunia, Aurum, Speculum — 2 ANGELI DESERTORES]

(ut ita dixerim) crudæ ac rudes, angelos mouerãt? An ne sordidi, & per gratuitum usum contumeliosi amatores uiderentur, si nihil fœminis in connubium allectis contulissent? Sed hæc non capit æstimare. Nihil plus desiderare poterant quæ angelos possidebant, magno scilicet nupserant. Enimuero qui utiq; interdum cogitabant unde cecidissent, & post libidinum uaporata momenta cœlum suspirabant, illud ipsum bonum fœminarum naturalis decoris ut causam mali, sic remunerauerunt, ne eis profuisset felicitas sua, sed ut deuectæ de simplicitate & sinceritate, unà cum ipsis in offensam dei peruenirent. Certi erant omnem & gloriam & ambitionẽ & affectionẽ per carnẽ placendi, deo displicere. Hi sunt nempe angeli quos iudicaturi sumus, hi sunt angeli quibus in lauacro renunciamus. Hæc sunt utiq; per quæ ab homine iudicari meruerunt. Quid ergo facient apud iudices suos res eorũ? Quod est cõmerciũ damnaturis cum damnandis? opinor quod Christo & Beliæ. Qua cõstantia tribunal illud ascẽdimus, decreturi aduersus eos quorum munera appetimus? Nam & uobis eadem tunc substantia angelica repromissa, idem sexus qui & uiris, eãdem iudicãdi dignationẽ pollicetur. Nisi ergo hic iam præiudicauerimus res eorũ prædamnando quas in illis tunc damnaturi sumus, illi potius nos iudicabunt atq; damnabunt. Scio scripturã Enoch quæ hunc ordinẽ angelis dedit, non recipi à quibusdã, quia nec in armariũ Iudaicũ admittitur. Opinor non putauerunt illam ante cataclysmũ æditã, post eum casum orbis omniũ rerũ abolitorẽ, saluã esse potuisse. Si ista ratio est, recordentur pronepotem ipsius Enoch fuisse superstitẽ cataclysmi Noe, qui utiq; domestico nomine & hæreditaria traditione audierat & meminerat de proaui sui penes deũ gratia, & de omnibus prædicatis eius: cum Enoch filio suo Matusalæ nihil aliud mandauerit quàm ut notitiã eorũ posteris suis traderet. Igitur sine dubio potuit Noe in prædicationis delegatione successisse, uel quia & alias non tacuisset, tam de dei conseruatoris sui dispositione, quàm de ipsa domus suæ gloria. Hoc si non tam expedite haberet, illud quoq; assertionem scripturæ illius tueretur: proinde potuit abolefactam eam uiolentia cataclysmi, in spiritu rursus reformare: quemadmodũ & Hierosolymis Babylonia expugnatione deletis, omne instrumentũ Iudaicæ literaturæ per Esdram constat restaurattũ. Sed cum Enoch eadem scriptura etiam de domino prædicarit, à nobis quidem nihil omnino reijciendum est, quod pertinet ad nos. Et legimus omnem scripturam ædificationi habilem, diuinitus inspirari, à Iudæis postea iam uideri propterea reiectã, sicut & cætera ferè quæ Christũ sonant. Nec utiq; mirũ hoc, si scripturas aliquas non receperũt de eo locutas, quem & ipsum coràm loquentẽ non erant recepturi. Eò accedit quod Enoch apud Iudam Apostolum testimoniũ possidet. Nulla nunc muliebri pompæ nota inusta sit prædamnationis de exitu autorũ. Nihil angelis illis imputetur præter repudiũ cœli, & matrimoniũ carnis. Rerũ ipsarũ qualitates examinemus, ut consilia quoq; concupiscentiæ earum deprehendamus. Habitus fœminæ duplicem speciem circumfert, Cultum & Ornatum. Cultum dicimus, quem mundum muliebrẽ uocant: Ornatũ quem immundũ muliebrẽ cõuenit dici. Ille in auro, & argento, & gemmis, & uestibus deputatur: Iste in cura capilli, & cutis, & earũ partiũ corporis quę oculos trahũt. Alteri ambitionis crimen intendi-

Post libidinum uaporata momenta

Baptismus

Enoch liber apocryphus.

Armarium Iudaicum.

Cataclysmus omnium rerum abolitor

Instrumentũ Iudaicæ lit.

Iudas Apostolus usus testimonio Enoch

Cultus

Ornatus

intendimus, alteri prostitutionis: ut iam hinc prospicias, dei ancilla, quid ex his disciplinæ tuæ conueniat, quæ de diuersis institutis censearis, scilicet humilitatis & castitatis. Aurum & Argentũ principes materiæ cultus secularis assint necesse est, unde sunt: Terra scilicet planè gloriosior, quoniam in maledictorũ metallorũ feralibus officinis pœnali opere deplorata, nomen terræ in igni reliquit, atq; exinde de tormentis in ornamenta, de supplicijs in delicias, de ignominijs in honores, metalli refuga mutatur. Sed & Ferri & Aeris & aliarũ uilissimarũ materiarũ par conditio est, & terreni generis, & metallici operis: quo nihilo generosior iudicari possit auri & argenti substantia penes naturã. Quod si de qualitate usus, gloria est Auro & Argento: atquin magis Ferro & Aeri: quorũ ita disposita est utẽsilitas, ut & proprias operas plures & necessariores exhibeant rebus humanis, & nihilominus auri & argenti de sua uice accõmodent iustioribus causis. Nam & annuli ferro fiunt. quædam esui & potui uascula ex ære adhuc seruat memoria antiquitatis. Viderit si etiã ad spurca instrumenta auri et argenti demens copia deseruit. Certe nec ager auri opere paratur, nec nauis argenti uigore contexitur. Nullus bidens aurum demergit in terram, nullus clauus argentũ intimat tabulis. Taceo totius uitæ necessitates ferro & æri innixas: cum illę ipsæ diuites materiæ, & de metallis refodiendæ, & in quocunq; usu producendæ, sine ferri & æris opeario uigore non possint. Iam igitur æstimandũ est unde obueniat tanta dignitas auro & argento, cum & consanguineis quantũ ad genus, & potioribus quantũ ad utensilitatẽ materijs pręferantur. Sed & Lapillos istos qui cum auro superbiam iungunt, quid aliud interpreter q̃ lapillos & calculos, eiusdem terræ minutalia: nec tamẽ aut fundamentis demandandis, aut parietibus moliendis, aut fastigijs sustinendis, aut tectis densandis necessaria? Solum hunc mulierum stuporem ædificare nouerunt: quia tarde teruntur ut niteant, & subdole substruuntur ut floreant, & anxiè forantur ut pendeant, & auro lenocinium mutuum præstant. Sed si quid de mari Britannico aut Indico ambitio piscatur, conchæ genus est, non dico conchylio, aut ostreo, sed nec pelo ride gratius de sapore. Ad hoc enim conchas nouerim maris poma. Quod si concha illa aliquid intrinsecus pustulat, uitium eius magis debet esse q̃ gloria. Et licet margaritũ uocetur, non aliud tamen intelligendũ, quàm conchæ illius aliqua dura & rotunda uerruca. Aiunt & de frontibus Draconũ gemmas erui, sicut & in piscium cerebris lapidositas quædam est. Hoc quoq; deerit Christianæ, ut de serpente cultior fiat. Sic calcabit diaboli caput, dum de capite eius, ceruicibus suis aut ipsi capiti ornamenta struit? Hæc omnia de raritate & peregrinitate sola, gratiam possident. Deniq; intra terminos suos patrios, non tanti habentur. Semper abundantia contumeliosa in semetipsa est. Apud Barbaros quosdam quia uernaculum est aurum & copiosum, auro uinctos in ergastulis habent, & diuitijs malos onerant, tanto locupletiores, quanto nocentiores. Aliquando reuera inuentũ est, quomodo & aurũ non ametur. Gemmarũ quoq; nobilitatẽ uidimus Romæ de fastidio Parthorũ & Medorũ cæterorumq; gentilium suorum, coram matronis erubescentẽ, nisi quod nec ad ostensionẽ ferè habentur. Latent in cingulis Smaragdi, & cylindros uaginę suę solus gladius sub sinu nouit, & in peronibus uniones emergere

Margin notes: AVRVM ET ARgentum / Ferrum / Aes / Vtensilitas / Vasa esceria ac potoria ex ære / Totius uitæ necessitates ferro & æri innixæ / Consanguineæ materiæ / Gemmæ Minutalia / Britannicum mare Indicum / Tanti haberi / Ex auro seruorum uincula / Parthi Medi

gere de luto cupiunt. Denique tantū gemmatū habēt quod gemmatū esse non debet, si non compareret: aut ideo cōparet, ut neglectū quoque ostendatur. Proinde & uestium de coloribus honorē, serui etiam eorum terunt. Sed & parietes Tyrijs & hyacinthinis, & illis regijs uelis, quæ uos operose resoluta transfiguratis, pro pictura abutuntur. Vilior est apud illos purpura, quàm rubrica. Quis enim est uestium honor iustus, de adulterio colorū iniustorū? Non placet deo quod non ipse produxit, nisi si non potuit purpureas & earinas oues nasci iubere. Si potuit, ergo iam noluit: quod deus noluit, utique non licet fingi. Non ergo natura optima sunt ista, quæ à deo non sunt autore naturæ. Sic à diabolo esse intelliguntur, ab interpolatore naturæ. Alterius enim esse non possunt, si dei non sunt: quia æmuli sint necesse est, quæ dei non sunt. alius autem præter diabolum & angelos eius, æmulus dei non est. Ceterum materiæ ex deo sunt. non statim & huiusmodi fructus latere in omnibus quæritur, & unde sint conchæ, & qua dispositione decurrant, & ubi collocentur. Nam & omnes istæ prophanæ spectaculorū seculariū uoluptates, sicut de ipsis suum uolumen ædidimus, ipsa etiam idololatria ex rebus dei constat: non tamen ideo Circi furoribus, aut harenæ atrocitatib. aut scenæ turpitudinibus, Christianum affici oportet: quia deus & equum, & pantheram, & uocem homini dedit: nec ideo idololatriā impune faciet Christianus, quia dei conditio est & thus, & merū, & ignis qui uescitur, & animalia quæ uictimæ fiunt, cū & ipsa materia quę adoratur dei sit. Sic ergo & circa actū materiarū census à deo descendēs, propterea excusatus. Deo extraneū ut reū scilicet glorię seculū. Nam ut quæque rerū, per singulas quasque terras & unamquanque regionē, materijs à deo distributa sunt, inuicem sibi peregrina apud exteros, mutuo rara, apud uos, iure, si utique uel appetunt, uel negligunt, quia nō tantus est in illis feruor gloriæ inter domesticos frigidæ. Sed em ex possessionū distributione quam deus ut uoluit ordinauit, raritas & peregrinitas apud extraneos semper gratiā inueniens, de simplici causa non habēdi quæ deus alibi collocauit cōcupiscentiā cōcitat habēdi. Ex hac uitiū aliud extendit, immoderate habēdi: quod & si forte habendū sit, modus tamē debetur. Hęc erit ambitio, unde & nomē eius interpretandū est, quod cōcupiscentia apud animū ambiente nascat ad gloriæ uotū: grande scilicet uotū, quod (ut diximus) non natura, nec ueritas, sed uitiosa animi passio cōcupiscentia cōmendauit, & alia uitia ambitionis & gloriæ: sic & precia rebus inflāmauit, ut se quoque accenderent. Non tanto maior fit concupiscentia, quanto magno fecit quod concupijt? Breuissimis loculis patrimonium grande profertur. Vno lino decies sestertium inseritur. Saltus & insulas tenera ceruix fert. Graciles aurium cutes calendariū expendūt, & in sinistra per singulos digitos de saccis singulis ludit. Hæ sunt uires ambitionis, tantarū usurarum substantiam uno & muliebri corpusculo baiulare.

Libri duo de spectaculis 1690.

Conditio, creatura

Modus Ambitio

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

Sexus mulierum in luxum ualde propensus est, & natura φιλόκοσμος. Viri Christiani frugaliter culti incedebant. at mulierū bona pars non minus ornamentis indulgebat quàm ethnicæ matronæ. Neque enim cōtemptū ferre potest muliebris animus. Et putabant quidem modo castæ forent, & à patratione criminum immunes, nihil referre si se uel

uel operosius excolerent,uel formæ lenocinijs studerent. Prætexebãt etiam affinitatem & cõmunium officiorum rationem, quibus intercedentibus cogerentur cum ethnicis subinde congredi. Verum Tertullianus quemadmodũ proximo libello ornamentorum & monilium usum peculiariter castigauit, sic hoc fucum & nitorem reprobat. Et docet quidem non esse satis,ut mulier mala non sit, sed omnem etiam mali suspicionem euitandam illi iuxta Pauli doctrinam.Nec iubet ut mulier tota squaleat, sed huius cultum simplici constare uult mundicie. Quod si Gentiles adeundi sint, exigente hoc cognationis aut uulgarium officiorum necessitate, cur pudeat Christianã mulierem incedere frugaliter cultam, quæ possit hoc exemplo alienos à pietate Christo lucrifacere? Præcipua autem,inquit, causa Christianis mulieribus in publicum prodeundi est, si Christianus aliquis ægrotet,ut hunc inuisant uidelicet,& consolentur, ac officio lotionis ac mundationis prosequantur, Aut si res diuina fiat, Aut sacra ad populum concio. Adhortatur etiam ut uel hac de causa sibi temperent à nimio formæ cultusq; studio, ne Gentilium suspicionem alant, quam quidam falso sparserant, de incestis Christianorũ conuentibus,ut apud quos adulteria non essent prohibita,sed promiscuus uxorũ affiniũq; usus locũ haberet.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

POstremissimus omnium.) Postremissimus superlatiuum est superlatiui. Significare uult plus quàm summam animi demissionem. Non utiq; affectationi sed affectioni procurans.) Hunc usitatum in hoc autore loquendi modum sæpius iam indicauimus. Sic libro primo ad uxorem, Modestiæ, quæ pudori procurat. Quæ nihil immundum nec prophan.) Hoc in suum tractatum transtulit Cyprianus martyr, Demusq;, inquit, operam ne quid immundum & prophanũ templo dei inferatur, ne offensus sedem quam inhabitat, derelinquat. Mihi reprehendendo in omnibus.) Dandi casu dictum est. Hoc est digno qui reprehendar. Eandem sui circumferentes.) Subaudi, formam. [1]

Sese dissoluat.) In uerbo dissoluat, debet subintelligi particula, ut. ut sese dissoluat. Propter ueritatem gentilium.) Ironia est. Tota deniq; est.) Subaudi pudicitia. Deuertere.) Audis uerbum Tertulliani. Hic expone pro diuersas esse. Cuius te profiteris extraneam.) Extraneus cum genitiuo, Vt in de resur.car. Extranea gloriæ. Si speremus nos posse delinquere.) Sperare pro timere. Vt hic mox. Sperando enim timebimus. Et in superioribus libris sæpe. Terentius, Nam quod tu speras, propulsabo facile. [2]

Quid illis alteri concupiscentiam importamus?) Illis, subaudi formæ studijs. Vt etsi à culpa uaces, ab inuidia non liberaberis.) Conijcio Tertullianum simpliciter scripsisse, ut à culpa uaces. Quæ uerba uolens aliquis exponere, ascripsit in margine codicis, Vt, hic accipi debere pro etsi. Quam uocem postea librarius quispiam in contextum retulit. Et elaboratæ libidinis suggestum.) Suggestum hoc est apparatum. Recusandum à uobis sciatis.) Ita loquitur etiam in præcedentibus libris. Vt diuinæ plasticæ accessu.) Cyprianus martyr in de habitu uirginum, Quod opus dei & factura eius & plastica, adulterari nullo modo debeat. Non in carnis placere uelle debemus.) Repete ablatiuum, bono. Quasi Gentilibus dicam.) Sensus est, Agam cum uobis Christianis fœminis paulo indulgentius, oblitus disciplinæ seuerioris. Gentiles cõmunionum præceptis alloquens.) Sensus est, quasi Gentiles fœminas alloquens, dignatus eas cõmunione præceptorum. Vos solis maritis uestris placere debetis.) Hoc est illud propter quod ista præfatione usus est. Nam alioqui mallet dicere, Vos fœminæ soli deo placere debetis. Vix enim uxoribus permittit ut proprijs maritis placeant, adeo fauebat continentiæ. Vel propter illam sceleratam in nos opinionem Gentilium.) Quod uidelicet Christiani cum matribus & sororibus incestam exercerent libidinem in conuenticulis suis, quemadmodum modo indicauimus in argumento. Quid gestias aut suspecta.) Nos, suspecto. Ex Gorziensi collatione. Quid gestias aut suspecto, aut non desideranti placere. Accipit autem suspecto pro suspicanti, actiue. Non ad crudam in totum & ferinam habitudinem.) Nam matronas Christianas decet neglecta mundicies, ut est apud diuum Hieronymum. Sed de pudoris suademus.) Subaudi præcedentem ablatiuum, bono. Vltra quàm domino placere.) Subaudi, Non supergrediendum. [3]

Plastica.) Vt antè diuinę plasticæ accessio. Et infra sæpe. In cuius manu sit.) Iuris

sermo est. Hoc est in cuius potestate sit, nec dum manumissus. Cuius mancipium sit. Domini periphrasis est. Quibus lingua non licet.) Subaudi, mentiri. Quod non Germanæ aut Gallæ sint procreatę.) Equidem ita suam Bissulam Sueuam puellam natam in Martiana sylua ad Danubij fontem, celebrat Ausonius, Sic latijs mutata bonis, Germana maneret Vt facies, oculos cærula, flaua comas. Præter ea diuus Hieronymus de Gothis loquens qui postea primi ex Germanis Romanorum reges fuere, Getarum, inquit, rutilus & flauus exercitus, ecclesiarum circumfert tentoria. Idem in uita Hilarionis eremitæ de nobili quodam qui agebat in aula Constantij Aug. Rutilus, inquit, coma, & candore corporis indicans prouinciam. Male ac pessime sibi auspicantur flammeo capite.) Croceus color & flammeus dicitur. Alludit autem ad flammã ignis inferni. Hunc locum imitatus Cyprianus martyr dixit, Audaci conatu & sacrilego contemptu crines tuos inficis, malo præsagio futurorum capillos iam tibi flammeos auspicaris. Et Hieronymus ad Lætam de institutione filiæ, Nec caput, inquit, gemmis oneres, nec capillum irrufes, & ei aliquid de gehennæ ignibus auspiceris. Atq; & detrimentum.) Melius, Atqui &. Gratiæ faciliorem.) Hoc est, ad gratiam. Pro temeritate.) Nos maluimus scribere, Prò temeritatem. Vt sit exclamatio. Furtum confitetur.) Ob mutatum naturalem capillorum colorem. Nec latere potest huiusmodi fucus. Habemus semper induere.) Sic illud in De uelandis uirginibus. Quum habet delitescendum.

Quam ἀκακία pollicetur.) Videtur alludere ad locum illum lxxxiij psalmi, Non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia. Porrò probum est uocabulum ἀκακία pro puritate à uitijs & simplicitate. Eo utitur etiam Dionysius quem Areopagitam uocant, καὶ Ἰὼβ ὡς ἀκακίας ἐχόμενος ἐδικαιοῦτο. Bene properatis.) Ironia est. Ordinandi capitis.) Reposuimus ex Gorziensi collatione, ornandi capitis. Sutilium atq; textilium capillamentorum.) Galericulum intelligit, id est comam adulterinam, simpliciter capillamentum dictam Tranquillo in C. Caligula, Capillamento cælatus. De his scripsit Hieronymus ad Marcellam scribens, Quę capillis, inquit, alienis uerticem struunt. Porrò galeri uocabulo Tertullianus capitis tegmẽ accipit siue pileolum. Collyridas quasdam.) Collyris à collyra per diminutionem deductum, paruus panis est de farina puriore. Quidam frixam farinam esse putant. Nominantur Collyrides Leuitici septimo & octauo, & sexto capite libri secundi Regum. Et Christiano capiti suppares.) A supparando, hoc est, substruas. Credo ne quarundam capita uideantur.) Propter deformitatem. An cum cerussa & purpurisso.) Prius illud candoris, posterius ruboris medicamentum est. Et Croco.) Hoc capillos respicit. Mox scripsimus, Angeli in nubila subleuẽt. Ex Gorziensi. Respectu obediendæ grauitatis.) Hoc est, cui obediri debeat. Et reliqua cõpositionis uestræ impedimenta.) Per impedimenta hic intelligit totã illam muliebris cultus supellectilem, quæ sarcinæ cuiusdam instar est, Sic libro præcedente, Ideo omnia ista damnata, & mortuæ mulieris impedimenta sunt, quasi ad pompã funeris constituta.

Laciniosis ineptijs.) Hoc est uarijs & redundantibus. Hoc uerbo etiam alibi usus est. Velut exornatã & naufragã.) Exornatã usurpat, sicut dicimus exarmatã, hoc est, ornatu spoliatã & destitutam. Et in portu modestię subductas.) Translatio est à nauibus quæ in tutam stationem ex alto mari subducuntur. Vt sapientiam consecutæ.) Hanc solet cum fide copulare, quam hodie plerisq; deesse uidemus. Prætexto necessitatis.) Prætextum neutro genere. Vt ante sæpenumero. Non repastinantes.) Hoc est euellentes, repurgantes, eruentes. Metaphora ab eo sumpta qui solum futuro nouali præparat inutilibus omnibus resectis. In De pœnitentia legimus, Et bisulcum aliquid ferri uel æris unguibus repastinandis, hoc est refodiendis perpurgandisq;. Diuitiarũ uestrarum.) Hoc est, muliebrium. Gloria autem reconsueuit.) Vsurpare uidetur, quando consentiunt exemplaria, reconsueuit pro consueuit respondere siue regerere. Et animalibus exulantes.) In De resur. carnis dixit, Exules carnis. In De pœnitentia. Sed exules à libertatis & lætitiæ felicitate. Item alibi, translatione duriuscula. Satis dotum uestrarũ fructum cæcidistis.) Hoc est percepistis. Translatio à lignatoribus sumpta. Nimirum enim deus.) Ironia qua in mox sequentibus etiã utitur. Purpureas & Coccineas oues mandare.) Hoc est iubere nasci. Sic libro præcedenti, Nisi si non potuit purpureas & earinas oues nasci iubere. Cyprianus martyr & hæc exscripsit uerba, Neq; ẽm deus, inquit, purpureas

pureas aut coccinas oues fecit, aut herbarum succis aut conchylijs tingere & colorare lanas docuit. Ad ferrum nati corporis.) Humanum corpus intelligit quod in illa protoplasti Adami maledictione ad laborem & agrorum culturam quæ ferro potissimũ exercetur, ipso deo pronunciante sententiam, damnatum est. Notus est locus Geneseos cap. iij. ad quem hic alludit. Cæterum emphasis est in uocabulo ferrum. Q.D. Non ad aurum, non ad argentum. Iam quoniam hic de Barbaris loquitur, & Parthorũ mox fit mentio, possit aliquis etiam ad ferrum exponere, pro eo quod est ad militiam. Sed prius illud magis placet. Bullarũ uice inserunt.) Apud Romanos ornamentũ puerile erat bulla aurea, & prætexta purpurea. Autor Plutarchus. Quanquã & aurum ipsum.) Hoc idem dixit libro præcedenti. Apud Barbaros quosdam quia uernaculum est aurum & copiosum, auro uinctos in ergastulis habẽt. Mox scripsimus, qui & ipsas materias prodiderũt. Ex collatione Gorziensi. Et operositas cum raritate cõmissa pr.) Sensus est, Et operositas cum raritate, cõmissa est cum preciositate, id est prouocauit & accendit precium, ex ea libidine possidendæ preciositatis fœminarum. Hoc est, cum omnes expeterẽt id possidere quod merces & precium fuisset fœminarum quæ cum angelis illis libidinem exercuerant. Veluti magni quid esset quod angeli suis amasiis contulissent pro mercede stupri. Aurum dico & argentũ illustrium.) Hoc est aurum & argentũ quo hodie illustres matronæ utuntur: nam quemadmodũ Vlpianus docet, fœminæ nuptæ mariti dignitate censentur, ut illustribus (qui summus est dignitatis gradus) nuptæ sint illustres, quæ spectabilibus spectabiles, quæ clarissimis clarissimæ, perfectissimæ quæ perfectissimis. Erãt autem illustres qui senatorijs ornamentis præditi erant. Tradit Isidorus primos ordines senatorum dici illustres, secundos spectabiles, tertios clarissimos. Viri illustris titulo primos illos ueterum Francorum reges contentos fuisse tabellæ uetustæ quæ extant abunde testantur. Etiam Calliblepharum.) Calliblepharum medicamentũ est oculorum, præsertim palpebris uenustandis seruiens. Vnde & nomen habet. Plinius scribit folia rosarum uri in calliblepharũ. Mox cõtra consensum exemplarium pro uel plerunq; sumus ausi scribere, uellerumq; tincturas. hoc autem est quod itẽ in superiori opusculo scripsit, Et medicamenta, inquit, ex fuco, quibus lanæ colorantur. Nullas lunulas reprobet.) Locus est apud Esaiam cap. iij. Septuaginta μηνίσκους uerterũt, quod Latinis lunulas significat. Fibulæ erant ad lunæ similitudinem factæ. Scribit Hieronymus habere mulieres in lunę similitudinem bullas dependentes. Nullum botronatum retundat.) In impressis Cypriani codicibus legitur batronatũ, nescio an recte. Humiliabit, inquit, dominus principales filias Sion, & reuelabit dominus habitum earum, & crines, & cincinnos, & lunulas, & discriminalia, & dextralia, & armillas, & batronatũ, & specula, & annulos, & inaureis, & serica contexta cum auro & hyacintho. Porrò botronatum esse diuino redimiculum capitis constringendis capillis seruiens, qualis est & acus appellata. Fieriq; potest ut sit uocabulum quo uulgus id temporis utebatur, quod botri speciem referret. Non etiam despectorem institutorũ suorum.) Despector, ut & antè plus semel, pro dispectore, qui curam habeat & considerationem institutorum suorum. Sic in De uelandis uirginibus, Sed nec inter consuetudines, inquit, despicere uoluerunt illi sanctissimi antecessores. Quæ ad aliud indigent.) Hoc est, aliam ob causam ornamentis indigent. Nam nec templa circuitis.) Templa deorum, ut ethnicæ matronæ faciunt. Ex fratribus.) Ex Christianis. Et composito.) Sic & compositionẽ usurpauit antè, Ne quæ uestrum putent, si temperauerint à compositione sui, odium & auersionẽ maritorum prosecuturam. Rursum paulo post, Et reliqua compositionis uestræ impedimenta. Et soluto.) Solutum quod est ociosi, cincto quod laborãtis est opponitur. Paulo post scripsimus, nomen eius, subaudi dei. Ex Gorziensi collatione. Vsq; ad errorem dignoscendi coæquauit.) Hoc idem conqueritur in De pallio. Quæstui sedere.) Hoc est, ad quæstũ faciendum. Extamus inter diuersos.) Extamus, hoc est eminemus. proprie uerbo usus est. An manus spathalio circundari solita.) Spathalium muliebre est ornamentũ, ἀπὸ τοῦ σπαθᾶν, quod deliciari significat. De periscelio.) Periscelide siue periscelio crura uel tibiæ exornabantur. σκέλος Græci crus uocant.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE CVLTV FOEMINARVM LIBER.

1 ANCILLAE dei uiui,conſeruæ & ſorores meę,quo iure deputor uobiſcũ, poſtremiſsimus omniũ, qui de meo iure conſeruitij & fraternitatis audeo ad uos uerba iſta facere,non utiq; affectationi,ſed affectioni procurans in cauſa ueſtræ ſalutis.Ea ſalus nec fœminarum modo, ſed etiã uirorũ, in exhibitione præcipue pudicitiæ ſtatuta eſt. nam cum omnes templũ ſimus illato in nos & conſeruato ſpiritu ſancto, eius templi æditũus & antiſtes pudicitia eſt,quę nihil immundũ nec prophanũ inferri ſinat, ne deus ille qui inhabitat,inquinatã ſedem offenſus derelinquat. Sed modo non de pudicitia,cui indicendæ & exigẽdæ ſufficiunt inſtantia ubiq; diuina præcepta, uerum de pertinentib.ad eandẽ,id eſt qualiter uos incedere oporteat. Pleræq; enim(quod ipſum, mihi reprehendendo in omnibus,reprehẽdere deus permittat)aut ignorantes ſimpliciter,aut diſsimulantes audacter, ita ingrediuntur quaſi pudicitia in ſola carnis integritate,& ſtupri auerſione conſiſtat, nec quicquam extrinſecus opus ſit,de cultus dico & ornatus diſpoſitione.Sed enim perſeueret in priſtinis ſtudijs formæ & nitoris,eandem ſui circumferentes quam fœminæ Nationum,à quibus abeſt conſciẽtia ueræ pudicitiæ:quia nihil uerum in his quæ deum neſciunt pręſidem & magiſtrum ueritatis.nam & ſi qua in gentilibus pudicitia credi poteſt, uſq; adeo eam imperfectã & inconditam conſtat,ut licet animo aliquatenus tenax ſui agat,in habitus tamen licẽtia ſeſe diſſoluat propter ueritatem gentiliũ,ſolatium appetendo cuius rei deuitat affectum. Tota deniq; eſt quæ nec placere quidem extraneis concupiſcat,quę non uelit idcirco ſe expingere ut neget appetitum. Quanquã & hoc gentili pudicitiæ familiare ſit,non delinquere,attamẽ uelle, uel etiam nolle attamen non denegare, mirum: quia peruerſa ſunt omnia quæ à deo non ſunt. Videãt igitur quæ totum bonum non obtinendo, facile & quod obtinẽt malo permiſcent. Vos ab illis,ut in cæteris,inceſſu quoq; deuertere neceſſarium

2 eſt:quoniam perfectæ eſſe debetis,ſicut pater ueſter qui eſt in cœlis.Perfectę autem,id eſt Chriſtianè pudicę,appetitionem ſui non tantũ non appetendã, ſed etiam execrandam uobis ſciatis:primo quod nõ de integra conſcientia uenit ſtudium placẽdi per decorem,quem naturaliter inuitatorem libidinis ſcimus. Quid igitur in te excitas malum iſtud? quid inuitas cuius te profiteris extraneam? Tum quod tentationibus uiam aperire non debemus, quę nonnunquam(quod deus à ſuis abigat)inſtando perficiunt, certe uel ſpiritu ſcandalum permouent.Debemus quidẽ ita ſancte & tota fidei ſubſtantia incedere,ut cõfeſſę & ſecurę ſimus de cõſcientia noſtra,optãtes perſeuerare id in nobis,nõ tamen præſumere.Nam qui præſumit,minus uerẽt,minus præcauet, plus periclitaẽ. Timor fundamentũ ſalutis eſt. Præſumptio impedimentũ timoris. Vtilius ergo ſi ſperemus nos poſſe delinquere: ſperando enim timebimus

Decor libidinem inuitat

mus, timendo cauebimus, cauendo salui erimus: contra si præsumamus neq; timendo neq; cauendo, difficile salui erimus. Qui securus agit non est sollicitus, non possidet tutam & firmam securitatem. At qui sollicitus est, is uere poterit esse securus. Et de suis quidem seruis dominus pro misericordia sua curet: etiam præsumere illi de bono suo feliciter liceat. Quid autem alteri periculo sumus? quid illis alteri concupiscentiã importamus? quam si dominus ampliando legẽ à facto stupri non discernit in pœna, nescio an impune abeat qui alicui fuerit causa perditionis. Perit enim ille simul in tua forma si conceperit, & admisit iam in animo quod concupiuit, & facta es tu gladius illi. Vt à culpa uaces, ab inuidia nõ liberaberis. Vt cum in alicuius agro latrocinium gestum est, crimen quidem dominum non constringit: dum res tamen eius ignominia notatur, ipse quoq; infamia aspergitur. Expingamus nos, ut alteri pereãt: ubi est ergo, diliges proximum tuum sicut teipsum? Nolite uestra curare, sed alterius. Nulla enunciatio spiritus sancti, ad præsentem tantum materiam, & non ad omnem utilitatis occasionem dirigi & suscipi potest. Cum igitur & nostra & aliorum causa uersetur in studio periculosissimi decoris, iam non tantum confictæ & elaboratæ libidinis suggestum recusandum à uobis sciatis, sed etiam naturalis speciositatis obliterandum, dissimulatione & incuria, ut proinde oculorum incursibus molestum. Nam & si accusandus decor non est, ut felicitas corporis, ut diuinæ plasticę accessio, ut animæ aliqua uestis urbana, timendum tamen est uel propter iniuriam & uiolentiam spectatorum, quæ etiam pater fidei Abraham in uxoris suæ specie pertimuit, & sororem mentitus Saram, salutem contumelia redemit. Nunc nõ sit timenda dignitas formæ, ut nec possidentibus grauis, nec appetẽtibus exitiosa, nec coniunctis periculosa, nec exposita tentationibus, non circundata scandalis existimetur: sufficit quod angelis dei nõ est necessaria. Nam ubi pudicitia, ibi uacua pulchritudo, quia proprie usus & fructus pulchritudinis corporis, luxuria, nisi si quis aliás esse decorem arbitratur. Illæ sibi formositatem & datam extendant & non datam conquirant, quæ quod ab illa flagitatur, sibi quoq; præstare se putant, cum alteri præstant. Dicet aliquis, Quid ergo, non est exclusa luxuria admissa castitate? Laude formæ sola frui, & de bono corporis gloriari licet. Viderit quem iuuat de carne gloriari. Nobis autem nullum gloriæ studium: quia gloria, exaltationis ingenium est. Porrò exaltatio non congruit professoribus humilitatis ex præceptis dei. Dein si omnis gloria uana & stuporata, quanto magis quæ in carne? Nobis duntaxat. Nam & si gloriandum est, in spiritus bono, non in carnis placere uelle debemus, quia spiritualium sectatores sumus. In quibus operamur, in illis & gaudemus. De his gloriam capimus, de quibus salutem speramus. Plane gloriabitur Christianus in carne, sed cum propter Christum lacerata durauerit, ut & spiritus in ea coronetur, nõ ut oculos & suspiria adolescentiũ post se trahat. Ita quod ex omni parte in uobis uacat, merito & non habentes fastidiatis, & habentes negligatis. Sancta fœmina sit naturaliter speciosa, non adeò sit occasioni. Certe si fuerit, nõ ignorare, sed etiam impedire se debet. Quasi gentilibus dicam, Gentiles communionum præceptis alloquens, Vos solis maritis uestris placere debetis. In tantum autem placebitis eis, in quantum alteris placere non

Simile

Castitas

Christiani spiritualiũ sectatores

curaueritis. Securæ estote benedictę. Vxor nulla deformis est marito suo. Satis placuit cum electa est, seu moribus seu forma commendata. Ne quæ uestrûm putet, si temperauerint à cōpositione sui, odium & auersionem maritorum prosecuturas. Omnis maritus castitatis exactor est. Formam uero fidelis non expectat, quia non ijsdem bonis quæ gentiles putant, capimur. Infidelis contrà etiam suspectam habet, uel propter illam sceleratam in nos opinionem gentilium. Cui ergo pulchritudinem tuam nutrias, si fidelis non exigit, si gentilis nō credit? quid gestias aut suspecto, aut non desideranti placere? Hæc utiq; nō ad crudam in totum & ferinam habitudinem insinuandam uobis suggeruntur, nec de bono corporis squalorem, sed de pudoris suademus, sed de modo & cardine, & iustitia corporis excolēdi. Nō supergrediendum ultra quàm quod simplices & sufficientes munditię concupiscunt, ultra quàm domino placere. In illum enim delinquunt, quę cutem medicaminibus ungunt, genas rubore maculant, oculos fuligine collinunt. Displicet illis nimirum plastica dei: in ipsis redarguūt, reprehendunt artificem omnium. Reprehendunt enim cum emendant, cum adijciunt, utiq; ab aduersario artifice sumentes additamenta ista, id est diabolo. Nam quis corpus monstraret mutare, nisi qui & hominis spiritum malitia transfigurauit? ille indubitate huiusmodi ingenia concinnauit, ut in nobis quodammodo manus deo inferret. Quod nascitur, opus dei est. Ergo quod fingitur, diaboli negocium est. Diuino operi, satanæ ingenia superducere quàm scelestum est? Serui nostri ab inimicis nostris nihil mutuantur, milites ab hoste imperatoris sui nihil concupiscunt. De aduersario enim eius in cuius manu sit, aliquid usui postulare trāsgreßio est. Christianus à Malo illo adiuuabitur? nescio an hoc nomē ei perseueret. Erit enim eius de cuius doctrinis instrui concupiscit. Quantum autem à uestris disciplinis & profeßionib. aliena sunt, quàm indigna nomine Christiano, faciem fictam gestare, quibus simplicitas omnis indicitur: effigiē mentiri, quibus lingua non licet: appetere quod datum nō sit, quibus alienum abstinendum: speciem exercere, quibus studium pudicitiæ est? Credite benedictæ, quomodo præcepta dei custodietis, liniamenta non custodientes? Video quasdam & capillum croco uertere. Pudet eas etiam nationis suæ, quod non Germanæ aut Gallæ sint procreatæ, ita patriam capillo transferunt. male ac peßime sibi auspicantur flammeo capite, & decorum putāt quod inquinant. Atqui & detrimentum crinibus medicaminū uis inurit, & cerebro perniciem etiā cuiuslibet synceri humoris aßiduitas reseruat, tum solis animando simul & siccando capillo exoptabilis ardor. Quis decor cum iniuria? quæ cum immunditijs pulchritudo? Crocum capiti suo mulier Christiana ingerit ut in aram. Quodcunq; enim immūdo spiritui excremari solet, id nisi probis & necessarijs & salubribus usibus adhibeatur ad quod creatura dei est prospecta, sacrificium uideri potest. Sed enim dominus ait, Quis uestrûm potest capillum atrum ex albo facere, aut album ex atro? Hæ quæ reuincunt deum. Ecce, inquiunt, pro albo uel atro, flauum facimus gratiæ faciliorem: quamuis & atrum ex albo conātur facere, quas pœnituit ad senectam usq; uixisse. Pró temeritatem. Erubescit ætas, exoptata uotis, furtum confitetur, adolescentia in qua delinquimus suspiratur, occasio prauitatis interpolat. Absit à sapiētiæ filiabus

Simplices mundiciæ

Deus Diabolus

4

filiabus ſtultitia tãta. Senectus cum plus occultari ſtuduerit, plus detegetur. Hæc eſt æternitas noſtra, de capitis iuuentute. Hanc incorruptibilem habemus ſemper induere ad domum domini, quam ἀκακία pollicetur. Bene properatis ad dominum, bene feſtinatis excedere de iſto iniquiſsimo ſeculo, quibus in fine appropinquare deforme eſt. Quid enim tanta ornãdi capitis oneroſitas ſalutem ſubminiſtrat? Quid crinibus ueſtris quieſcere non licet, modo ſubſtrictis, modo relaxatis: modo ſuſcitatis, modo eliſis? Aliæ geſtiunt in cincinnis coercere, aliæ ut uagi & uolucres elabantur non bona ſimplicitate. Affigitis præterea neſcio quas enormitates ſutilium atq; textiliũ capillamentorum, nunc in galeri modum quaſi uaginam capitis & operculum uerticis, nunc in ceruicem retro ſuggeſtum. Mirum quod cõtra domini præcepta contenditur. Ad menſuram neminem ſibi adijcere poſſe pronunciatum eſt. Vos plane adijcitis ad pondus, collyridas quaſdam, ſputorum umbilicos, ceruicibus aſtruendo. Si non pudet enormitatis, pudeat inquinamenti: ne exuuias alieni capitis forſitan immundi, forſan nocentis & gehennæ deſtinati ſancto & Chriſtiano capiti ſuppares. Imò hanc ornatus ſeruitutẽ à libero capite propellite. Fruſtra laboratis ornatæ uideri, fruſtra peritiſsimos quoſq; ſtructores capillaturæ adhibetis. Deus uos uelari iubet. Credo ne quarundam capita uideantur. Atq; utinam miſerrimus ego, in illo die Chriſtianæ exultationis, uel inter calcanea ueſtra caput eleuem, uidere, an cum ceruſſa, & purpuriſſo, & croco, & in illo ambitu capitis reſurgatis: an taliter expictam, angeli in nubila ſubleuent obuiam Chriſto. Si nunc bona & dei ſunt, tunc quoq; occurrent reſurgentibus corporibus, & ſua loca agnoſcent. Sed nõ poteſt reſurgere niſi caro ac ſpiritus ſolus ac purus. Damnata ſunt igitur quæ in carne & ſpiritu nõ reſurgunt, quia dei nõ ſunt. Damnatis hodie abſtinete. Hodie uos deus tales uideat, quales tunc uidebit. Videlicet nunc & uir & ſexu æmulus fœminas à ſuis depello. An & nobis quædam reſpectu obediendę grauitatis propter metum debitum domino, detrahuntur? Siquidẽ & uiris propter fœminas, & fœminis propter uiros uitio naturæ ingenita eſt placendi uolũtas. Propriaſq; præſtigias formæ, & hic ſexus ſibi agnoſcit, barbam acrius cędere, interuellere, circũdare capillum, diſponere, etiam colorare caniciẽ, primã quamq; ſubducere totius corporis lanuginẽ, pigmẽto quoq; muliebri diſtinguere, cætera pulueris cuiuſdam aſperitudine leuigare, tum ſpeculum omni occaſione conſulere, anxie inſpicere: cum tamẽ cognito deo adempta placendi uoluntate, per luxuriæ uacationem, omnia illa ut ocioſa, ut hoſtilia pudicitiæ recuſantur. Nam ubi deus, ibi pudicitia, ibi grauitas adiutrix et ſocia eius. Quo ergo pacto pudicitiam ſine inſtrumẽto eius, id eſt ſine grauitate tractabimus? Quomodo autem grauitatẽ adminiſtrandæ pudicitię adhibebimus, niſi & in facie, & in cultu, & in totius hominis contẽplatione, ſeueritas circũferat? Quamobrẽ erga ueſtitũ quoq; & reliqua cõpoſitionis ueſtræ impedimẽta, proinde uobis curanda eſt amputatio, & decuſsio redundantioris nitoris. Nam quid prodeſt, faciem quidem frugi & expeditam & ſimplicitate condignam diuinæ diſciplinæ exhibere, cætera uero corporis, lacinioſis pomparum & delitiarum ineptijs occupare? Hæ pompæ quàm de proximo curent luxuriæ negocium, & obſtrepant pudicitiæ diſciplinis, dinoſcere in facili

eſt

Senectus

ἀκακία, i. innocentia

Formæ ſtudiũ in uiris

est, quod gratiam decoris cultus societate prostituant: adeò si desint irritam & ingratam reddunt, uelut exornatã & naufragam. Contrà si forma defecit, adminiculũ nitoris quasi de suo gratiã supplet. Ætates deniq; requietas iam & in portum modestiæ subductas splendor & dignitas cultus auocant, & seueritatem appetitionibus inquietant, compensantibus scilicet habitus irritamento pro frigore ætatis. Ergo benedictæ, primò quidem ut lenones & prostitutores uestitus & cultus ne in uos admiseritis, tum si quas uel diuitiarum suarum uel natalium, uel retro dignitatũ ratio compellit, ita pompaticas progredi: ut sapientiam consecutæ, temperare saltem ab huiusmodi curate, ne totis habenis licentiam usurpetis prætexto necessitatis. Quomodo etenim humilitatem quam Christiani profitemur, implere poterimus, non repastinantes diuitiarum uestrarum uel elegantiarum usum, quæ ad gloriam faciunt? Gloria autem reconsueuit. Non enim utemur nostris? Quis autem prohibet uti? Secundum Apostolum tamen, qui nos uti monet mundo isto, quasi non abutamur. Præterit enim, inquit, habitus huius mundi. Et qui emunt, inquit, sic agant quasi non possidentes. Cur ita? quoniam præmiserat dicens: Tempus in collecto est. Si ergo uxores quoque ipsas sic habendas demõstrat, tanquam non habeantur, propter angustias temporum, quid de uanis his instrumentis earum? Non enim & ita multi faciunt, & se spadonatui assignant, propter regnum dei tam fortem & utique permissam uoluptatem sponte ponentes? Quidam ipsam dei creaturam sibi interdicunt, abstinentes uino, & animalibus exulantes, quorum fructus nulli periculo aut sollicitudini adiacent, sed humilitatem animæ suæ in uictus quoque castigatione deo immolant. Satis igitur usæ estis diuitijs atque delitijs, satis dotum uestrarũ fructum cæcidistis. Vnde notitia salutarium disciplinarum; nos sumus in quos decucurrerunt fines seculorum. Nos destinati à deo ante mundum in æstimationem temporum, tanquam castigando & castrando (ut ita dixerim) seculo erudimur à domino. Nos sumus circuncisio omnium, & spiritalis & carnalis, nam spiritu & carne secularia circuncidimus. Nimirum enim deus demõstrauit succis herbarum & concharum alueis incoquere lanas. Exciderat illi cum uniuersa nasci iuberet, purpureas & coccineas oues mandare. Deus & ipsarum uestium officinas commentus, quo leues & exiles, solo precio graues essent: Deus & auri tanta opera produxit contemplandis & distinguendis lapillis: Scrupulosa deus auribus uulnera intulit: & tanti habuit uexationem operis sui, & cruciatus infantiæ tunc primum dolentis, ut ex illis ad ferrum nati corporis cicatricibus, grana nescio quæ penderent, quæ plane Parthi per omnia quæq; sua bullarum uice inserũt. Quanquam & aurum ipsum, cuius uos gloria occupat, cuidam genti ad uincla seruire referunt Gentilium literæ. Adeò non ueritate bona sunt, sed raritate. Per angelos autem peccatores demonstrata sunt, qui & ipsas materias prodiderunt, & operositas cum raritate commissa preciositate, ex ea libidine possidendæ preciositatis fœminarum. Quod ijdem angeli qui & materias huiusmodi illecebras detexerunt, aurum dico & argentum illustrium, & opera eorum tradiderunt, etiam calliblepharum uellerumq; tincturas inter cætera docuerũt, damnati à deo sunt, ut Enoch refert. Quomodo placebimus deo, gaudentes rebus illorum, qui iram

Christiani profitentur humilitatem

Vincula seruorum ex auro

iram & animaduersionem prouocauerũt? Nunc deus ista prospexerit, deus permiserit, nullam de conchylio uestem Esaias increpet, nullas lunulas reprobet, nullum botronatum retundat: tamen non ut gentiles, ita nos quoque nobis adulemur, institutorem deum solummodo existimantes, non etiam despectorem institutorum suorum. Quanto enim melius & cautius egerimus, si præsumamus omnia quidem à deo prouisa tunc, & seculo posita, ut nunc esset in quibus disciplina seruorum eius probaretur: uti per licentiam utendi, continentiæ experientia procederet? Nonne sapientes patres familiæ de industria quædam seruis suis offerunt atque permittunt, ut experiantur an æqualiter permissis utantur, si probe, si modeste? Quanto autem laudabilior qui abstinuerit in totum, qui timuerit etiam indulgentiam domini? Sic igitur & Apostolus: Omnia, inquit, licent, sed non omnia ædificant. Quanto facilius illicita timebit, qui licita uerebitur? Quæ autem uobis causa est structius prodeundi, cũ remotæ sitis ab his quæ ad aliud indigent. Nam nec templa circuitis, nec spectacula postulatis, nec festos dies gentilium nostis. Propter ipsum enim conuentum, & mutuum uidere ac uideri omnes pompæ in publicum proferuntur, aut ut luxuria negocietur, aut gloria insolescat. Vobis autem nulla procedendi causa non tetrica. Aut imbecillis aliquis ex fratribus uisitandus, aut sacrificiũ offertur, aut dei uerbum administratur. Quoduis horum, grauitatis aut sanctitatis negotium, & cui opus non sit habitu extraordinario, & composito, & soluto. Ac si necessitas amicitiarum officiorumq; gentilium uos uocat, cur non uestris armis indutæ proceditis, tanto magis, quanto ad extraneas fidei? ut sit inter ancillas diaboli & dei discrimẽ: ut exemplo sitis illis, ut ædificentur in uobis: ut (quomodo ait Apostolus) magnificetur deus in corpore uestro. magnificatur autem, si per pudicitiam, utique & per habitum pudicitiæ competentem. Sed enim dicitur à quibusdam, Ne blasphemetur nomen eius in nobis si quid de pristino habitu & cultu detrahamus. Nõ auferamus ergo nobis & uitia pristina, simus & moribus ijsdem, si & superficie eadem: & tunc uere non blasphemabunt Nationes. Grandis blasphemia, si qua dicatur, ex quo facta est Christiana, pauperius incedere. Timebit pauperior uideri, ex quo locupletior facta est, & sordidior ex quo mundior. Secundum Gentilium, an secundum dei placitum incedere Christianos oportet? Optemus tantummodo, ne iustæ blasphemationis causa simus. Quanto autem blasphemabile est, si quæ sacerdotes pudicitiæ dicimini, impudicarum ritu procedatis cultæ, aut expictæ? Aut quid minus habent infelicissimæ illæ publicarum libidinum uictimæ? quas si quæ leges à matronis & matronalibus decoramentis cohercebant, iam certe seculi improbitas quotidie insurgens honestissimis quibusq; fœminis usq; ad errorem dinoscendi coæquauit: quanquam lenocinia formæ nunquam non prostituto corpori coniuncta & debita, etiam scripturæ suggerunt. Illa ciuitas ualida quæ super septem montes & plurimas aquas præsidet, quum prostitutæ à domino appellationem meruisset, quali habitu appellationi suę comparata est? Sedet certe in purpura cum coccino, & auro, & lapide precioso, quæ maledicta sunt, sine quibus non potuit maledicta & prostituta describi. Thamar illa quia se expinxerat & ornauerat, idcirco Iudæ suspicioni

Probatio disciplinæ

Visitatio ægrotorum
Sacrificium
Verbum dei

Apoc. 17

Gen. 38

uiſa eſt quæſtui ſedere, adeò, quia ſub uelamento latebat, habitus qualitate quæſtuariam mentiente, & fecit ut quæſtuariam, & uoluit, & compellauit, & pactus eſt. Vnde addiſcimus aduerſus congreſſus etiam, & ſuſpiciones impudicas prouidendum omni modo eſſe. Quid enim caſtæ mentis integritas in alterius ſuſpicione maculatur? quid ſperatur in me quod auerſor? cur non mores meos habitus pronunciat, ne ſpiritus per aures ab impudentia uulneretur? Liceat uideri pudicam, certe impudicam non licet. Aliqua forſan dicat: Non eſt mihi neceſſarium hominibus probari: nec enim humanum teſtimonium requiro. Deus conſpector cordis eſt. Scimus omnes, cum tamen quid idem per Apoſtolum dixerit recordemur: Probum ueſtrum coram hominibus appareat. Ad quid, niſi ut malitia ad uos acceſſum omnino nõ habeat, & ut malis & exemplo & teſtimonio ſitis? Aut quid eſt? Luceant opera ueſtra? Aut quid nos dominus lumen terræ uocauit? quid ciuitati ſupra mõtem conſtitutæ comparauit, ſi non relucemus inter tenebras, & extamus inter dimerſos? Si lucernam tuam ſub modium abſtruſeris, in tenebris relictę à multis inculceris neceſſe eſt. Hæc ſunt quæ nos luminaria mundi faciunt, bona ſcilicet noſtra. Bonum autem duntaxat uerum & plenum nõ amat tenebras, ſed gaudet uideri & ipſa denotatione ſui exultat. Pudicitiæ Chriſtianæ ſatis non eſt eſſe, uerum & uideri. Tanta enim debet eſſe plenitudo eius, ut emanet ab animo in habitum, & eructet à conſcientia in ſuperficiē, ut & foris inſpiciat quaſi ſupellectilem ſuam, ut conueniat fidei continendæ in perpetuum. Diſcutiendæ enim ſunt delitiæ, quarum mollitia & fluxu fidei uirtus effœminari poteſt. Cæterum neſcio an manus ſpathalio circumdari ſolita, in duritia catenæ ſtupeſcere ſuſtineat. Neſcio an crus de periſcelio in neruum ſe patiatur artari. Timeo ceruicem ne margaritarum & ſmaragdorum laqueis occupata, locum ſpathæ non det. Quare benedictę meditemur duriora, & nõ ſentiemus: relinquamus lætiora, & non deſiderabimus. Stemus expedite ad omnẽ uim, nihil habentes quod relinquere timeamus. Retinacula iſta ſunt ſpei noſtræ. Proijciamus ornamenta terrena, ſi cœleſtia optamus. Ne dilexeritis aurum, in quo prima delicta populi Iſraelis denotantur. Odiſſe debetis quod Iudęos perdidit, quod derelinquentes deum, adorauerunt: Iam tunc aurum ignis eſt eſca. Cæterum tempora Chriſtianorum ſemper & nunc uel maxime, non auro, ſed ferro tranſfiguntur: ſtolæ martyriorum præparantur, angelis baiulis ſuſtinentur. Prodite uos iam medicamentis & ornamentis exſtructæ Apoſtolorum, ſumentes de ſimplicitate candorem, de pudicitia ruborem, depictę oculos uerecundia, & ſpiritus taciturnitate, inſerẽtes in aures ſermonem dei, annectentes ceruicibus iugum Chriſti. Caput maritis ſubijcite, & ſatis ornatæ eritis. Manus lanis occupate, pedes domi figite, & plus quàm in auro placebunt. Veſtite uos ſerico probitatis, byſſino ſanctitatis, purpura pudicitiæ. Taliter pigmentatæ deum habebitis amatorem.

Ornatus mulierum Chriſtianarum

ARGVMENTVM LIBRI SEQVEN- TIS PER BEATVM RHENANVM.

TErtullianus humanæ fragilitatis memor, dum tempestiue supremis consulit, nō contentus testamentū condidisse, in quo de facultatib. suis uxori prospexerat: etiā undiquaq; consultum illi uolens, librum hunc conscripsit: quo admoneretur quidnam fieri cuperet ab illa, si prior ipse è uiuis excessisset. Itaq; dehortatur in primis, ne denuo cuipiam nubat, semel à matrimonio liberata. Nimirum quòd uiduæ commodius deo seruire possint, coniugalibus officijs non obnoxiæ. Ibi de unis nuptijs loquitur secundum Montani dogma: aliquanto tamen modestius q̃ in posterioribus libris De castitate & monogamia: non præcipiens uidelicet, sed suadens tantum. Ac respondet illis qui nuptiarum aut ineundarum, aut iterandarum causas obijciebant, fragilitatem carnis, & liberorum procreationem. Monetq; ut optimas mulieres imitari uelit. Atq; item Gentilium mulierum exempla profert castitatem amplexarum. In fine de uiduali pudicitia recenset, hanc uirginitate non digniorem, sed operosiorem esse docens: quod non paulo facilius sit à uoluptate in totum abstinere, quàm ab ea semel gustata temperare posse. Et uirginitatem gratiæ fert acceptam, castitatem uidualem uirtuti. Postremo monet, ut probas sibi contubernales adiungat, uidelicet mulieres tacitas, amantes laboris, sobrias, ac sua tantū curantes, Menandri uersiculum citans, eum quem diuus Paulus sanctissimis scriptis suis inserere non est dedignatus, nempe priori ad Corinthios epistolæ.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

DIlectissima in domino cōserua.) Aliud initium huic libro fecimus, secuti fidem Gorziensis collationis, nempe hoc, Dignum duxi dilectissima mihi in domino conserua, q.t.s.s.p.d.d.s.m.s.p.t.s.u. tam hinc prouidere, & prouisum obs. mandare fidei tuæ. Nam secularibus satisagentes sumus.) Hoc est in secularibus negocijs anxij & curiosi sumus. Satisagentes pro satagentes, quo uerbo etiam alibi utitur, imitatione Iureconsultorum qui dicunt satis accipere & satis præstare & satis dare. Talibus ordinamus.) Sensus est, De tam leuibus & friuolis rebus ordinamus. Sed legatum.) Maluimus scribere, Et legatum. Prælegare.) Prælegare pro prius legare, dum uidelicet adhuc sumus in uita. Iurisconsultorum uerbis utitur agens de hæreditate quæ morte relinquitur. Admonitionē.) Appositiuè. nam sequitur, hoc meæ admonitionis fideicommissum. Alioqui legi posset ad monitionem diuisis dictionibus. Tu modo uti solidum capere possis hoc meæ admonitionis fideicommissum. (Fideicommissum Iureconsulti uocant ultimæ uoluntatis executionem, quæ per uerba deprecatoria amico iniungatur, qualia sunt peto, cupio, rogo, & similia. A fide hæredis cui committitur, nomen habet. Vnde fideicommissarij dicti. Hæreditas fideicommissaria etiam fiduciaria appellatur Vlpiano. De discrimine fideicommissorum & legatorum prolixa apud Iureconsultos disputatio. Quod autem dicit, ut solidum capere possis, alludit ad hæreditatis diuisionem in partes duodecim. Siquidem cui ex asse contingebat hæreditas, is solidam capiebat hæreditatem, hoc est totam & integram nec ulla sui parte diminutam. At inter hæredipetas & captatores quidam etiam dextante, hoc est decima parte, nōnulli deunce, hoc est undecima parte hæreditatis cogebantur esse contenti. Post excessum nostrum.) Hoc est post mortem nostram. Sic infra, Durum plane & arduum satis, continentia sancta fœminæ, post uiri excessum. Renuncies nuptijs.) Asconius Pedianus docet renunciationem eius rei quæ in placito & promissione uenerat. Sic dixit hospitium renunciare Cicero. Hinc illud nostrum, Renunciamus diabolo & pompis eius. Translatis scilicet in angelicam qualitatem.) Ita & in De habitu muliebri, Nam & uobis eadem tūc substantia angelica repromissa. Respicit locum qui est Matth. xxij. cap. Quæ de carnis zelo.) Subaudi ueniat. De contumeliæ dolore.) Intelligit congressum alterius mariti cum uxore. Vnam tamen.) Hic audis monogamiæ patronum. Idem mox legi.) Castigauimus, Eidem mox legi. Per licentiam tunc passiuam.) In libris precedentibus dixit passiuū nomen dei, passiuū conuictū, passiuos discipulos, & infra passiuū censum. sic hic passiuā licentiā uocat quāuis licentiā & dissolutā, atq; omnibus usurpatam.

Significat autem licentiam illam ueteris legis, qua licebat quantasuis tum uxores habere tum concubinas. Qui inter cætera peruersitatum suarum.) Marcionitas notat. Apud Marcionem enim ut scribit libro primo in eundem, Non tingitur caro nisi uirgo, nisi uidua, nisi cœlebs, nisi diuortio baptisma mercata. Quàm cõpressum.) Subaudi, in tormentis, dum uidelicet comprimuntur membra. Et distortum.) Hoc est extentum in eculeo, oppositum prioris. Quid enim necesse est mori mihi?) Sic distinximus ut quæsitiue legatur. Nam obiectio est fugientis in persecutione. quasi dicat, Christus neminem ad hoc cogit ut moriatur, qui dixit, Fugite de ciuitate in ciuitatẽ. Si ploro, bonũ est: si timeo.) Sensus est: Si instante persecutione deploro propriam imbecillitatẽ, quod corpus uidelicet non sufficiat tormentis sustinendis, bonum est. Si timeo, subaudi tormenta, ne scilicet propellar ad negationẽ, bonũ est. nam ut antè dixi priores clausulas plerũque repetere oportet. Dissuasio est infirmorũ.) Infirma uocat minus bona, atque imperfecta. Hoc antecedet.) Hoc id est in hoc. Itẽ qui malle debes.) Scripsimus itaque malle debes.

3 Aetatis officia defendit.) Sic etiã alibi sæpe loquitur, nonnunque cũ datiuo. Vt in De resurr. carnis, Corruptionem, inquit, perpetuã ueteri defendat. Gaudet de contumelia sua.) Intelligit libidinem contaminatricem. Vt supra, De contumeliæ dolore. Tuta sit.) Subaudi mulier. Sororum nostrarum.) Hoc est, Christianarum. Humabis.) Hoc est, sepelies, extingues, abolebis. Compensans.) Veluti pensatione facta æternorum bonorum cum mundanis istis & transitorijs. Videlicet cœlestia reprom.) Ironia.

Tolerandæ uitæ.) Hoc est sustinẽdæ. Non Gallicos uultus.) Propter candorem: præsertim si cum Græcis, Syris, Hispanis, aut etiam Italis hodie comparẽtur. Diuus Hieronymus ad Furiam, Nec candidulus & rubicundus assecla adhæreat lateri tuo. Et ad Demetriadem, Eunuchorum quoque tibi, inquit, & puellarum & seruulorum mores magis eligantur quàm uultuum elegantia. Idem ex Lactantio docet, Gallis nomen obuenisse Galatis à candore corporis, ad quod alluserit Maro cum caneret, Tum lactea colla Auro innectuntur. Potuisset enim alioqui dicere candida. Sed & Amm. Marcellinus, Celsioris, inquit, staturæ & candidi penè Galli sunt omnes, & rutili, luminumque toruitate terribiles, auidi iurgiorum, & sublatius insolescentes. Nec Germanicos baiulos.) Hoc est lecticarios seruos, qui in lectica aut sella gestent. Ad hanc operam ob staturæ proceritatẽ Germanis utebantur, olim etiam Syris, unde Iuuenalis,

Nec quæ longorum uehitur ceruice Syrorum.

Aiunt antiquitatis periti lecticam istiusmodi gestatoriam nõ absimilem sandapilæ fuisse qua mortui hodie efferũtur, sed obductilẽ uelis si ita res postulasset, affixis etiã inferne sustentaculis, quæ nunc suspendi nunc demitti possent, si quãdo baiulos interquiescere necessitas coegisset, denos plerunque uel duodenos, quibus etiam recentes succedebant uicarij. Nam non per urbem modo, uerum etiam per agros magna itinera huiusmodi gestatione conficiebãtur. Seneca epistola lxxx. Idem quoque de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supra quamque turbam delicatos lectica suspẽdit. Idem alibi, Non faciet, inquit, te beatum turba seruorum lecticam tuam per itinera urbana aut peregrina portantium. Et rursum alio loco, Quotiens occurrit domus splendida, cohors culta seruorum, lectica formosis imposita calonibus. Porrò Romanus pontifex usum lecticæ ex antiquitate retinuit, ut alia multa, fauentibus & concedentibus hoc Imperatoribus, Flauio Constãtino Magno & cæteris qui hunc insecuti sunt. Nam de uehiculo siue sella curuli clarum testimonium habemus ex Ammiano Marcellino. Denique Romæ baiulos agunt hodieque Germani, pontificij corporis gestatores, ex cohorte illa stipatorum Palatina, quam à multis iam annis Romani pontifices alunt. Nihil tibi opus est.) Hic non ignoret lector uerbũ est à nobis mutatũ in esse, ut cohæreat sententia. Sed id quoque penes nos odiosum est.) Malim ociosum est, propter sequentem sententiam. Nimirum necessaria soboles s.d.) Ironia hic & in sequentibus uerbis. De priuilegijs eorum qui

4 liberos sustulissent, & pœnis eorum qui in cœlibatu permanerent, multa sunt in Constitutionibus ueterum Imperatorum. Vtitur autem hic metaphora locantis aliquid ut fiat, uelut is facit qui domum construendam alicui locat, qui conducere dicitur, & redimere. Quemadmodũ uero locator cõductori re perfecta pactam mercedẽ exoluit, sic & leges patribus ob filios procreatos præmiũ conferunt, ceu modo meminimus. Q.D. Nisi inuitaret

taret homines propositum præmium, nemo liberos tolleret. Quæ parricidijs expugnantur.) Id fit dum aborsus procurantur. Nisi quia filiorū impedimenta.) Quid hic intelligat impedimentorū uocabulo, mox exponit, cum inquit, Nulla in uberibus æstuante sarcina nuptiarū. In De habitu muliebri dixit, Dānatæ & mortuæ positionis uestræ impedimenta. Vt non satis habeam. Sæpe mutat personas Tertullianus, cum nihil est opus. Etenim illa tum cæcitas longe à finibus seculi habebatur.) Illa cæcitas uidelicet non curantiū deum, sed nubentium & ementiū, accidit ante tot secula mūdo adhuc propemodum recenti, in cuius finem nos incidimus. Hoc uult dicere. Quod si habēt obliterare debent.) Scripsimus, Quod si habentes obl. deb. Nisi malis legere, Quod si qui habent obl. deb. Quam pleræq; Gentil. fœm. mem. clariss. maritorum parcant.) Parcāt, hoc est seruent. Translatione sumpta ab hominibus frugi, qui rebus suis parcè utunt, malentes quod habent seruare q̄ inutiliter prodigere. Ipse cum accusatiuo cōstruit, ut sit parcant pro comparcant. nisi mauis parentant. Durum planè & arduum satis. Ironia est.

Continentia sancta fœmina.) Castigauimus ex Gorzięsi collatione, Continētia sancta, fœminæ. Malim tamē legere, Continētia sanctæ fœminę, hoc est Christianæ. Acee Junoni.) Nos scripsimus Achææ. nam Aegion oppidum est Achaiæ ubi colebatur Iuno. Autor Plinius & alij. Huius Iunonis ex hoc loco facit mentionem Hieronymus in epist. ad Gerontiam, apud quem legitur in peruulgatis æditionibus Iunonisq; Achiuæ. Porrò hoc idem repetit Tertullianus in libro De monogamia in fine. Quasi ex æuo.) Collatio Gorziensis docet legendum esse, Ex æquo. Itaq; sic scripsimus. Ad strumentum 5 æternitatis.) Strumentum pro instrumento, etiam alibi usurpatum, ut structus pro instructus, & structius aduerbialiter pro instructius. Ne quæsieris obligationē.) Hunc locum mutilum suppleuimus ex Gorziensi collatione, Ne quæsieris absolutionem. Absolutus es matrimonio, ne quæsieris uinculū. Eadē auxiliante paulo post scripsimus, Quantum fidei detrahant. Non sinit præsidere.) Pręsidebant presbyteri & episcopi. Vnde præsidentes dicti. Tertullianus in De corona militis, loquens de eucharistia, Nec de aliorum, inquit, manu quàm præsidentium sumimus. Alludit autem ad locum qui est ad Tit. cap. primo, Vnius uxoris uir. Cum uiduam allegi in ordinationem.) Quod hic ordinationem uocat, in De uelandis uirginibus uocat sedem: Ad quam, inquit, sedem pręter annos sexaginta non tantum uniuiræ id est nuptæ aliquando eliguntur. Respicit autem locum qui extat ad Timotheum priore epistola cap. v. Apud Nationes.) Apud Gentiles. Regem seculi pont. max. r. nubere.) Idem repetit in De exhortatione castitatis, Nam duo ipsi pontifici maximo iterare matrimonia non licet. Cum illum etiam inimicum.) Nos etiam in æditione priori scripsimus, Cum illam etiam inimicus affectat.

Vt alicuius boni affinis. Ita in De patientia, Nunquid impatientes pacis affines.

Inquantum de spe qui humano.) Nos, Inquantum despectui humano. Cuius adsertor dominus.) Adsertor uindex est qui aliquem uindicat in libertatem. Hic pro patrono qui hominem tuendum suscipit. Ita libro primo in Marcionem, Talis assertor etiā damnaretur in seculo, nedum plagiator. Tamen uidua habet aliquid operosius.) Hunc Tertulliani locum Hieronymus pluribus locis inculcat. Conuictum atq; commercia deo digna sectare.) Idem Hieronymus ad Eustochium, Eas autem, inquit, uirgines & uiduas, quæ ociosæ & curiosæ domos circumeunt matronarum, quæ rubore frontis abstrito, parasitos uincunt mimorum, quasi quasdam pestes abijce. Corrumpunt mores bonos confabulationes pessimæ. Nulla illis nisi uētris cura est, & quæ uētri sunt proxima. Istiusmodi hortari solent, & dicere, Mi catella, rebus tuis utere, & uiue dum uiuis, & nunquid filijs tuis seruas? Vinosæ atq; lasciuæ quiduis mali insinuant, ac ferreas quoq; mentes ad delicias emolliunt. Bonos corrumpunt mores.) Hunc Menandri uersiculum sic citat in tractatu De simplicitate prælatorum Cyprianus martyr, Corrumpunt ingenia bona confabulationes pessimæ. Et in sequenti libro rursum Tertullianus, Bonos corrumpunt mores confabulationes malæ. Per ocium seueritate deducunt.) Reposuimus ex collatione Gorziensi, Per ocium securitatem inducunt.

Q. SEPTIMII FLO-
RENTIS TERTVLLIANI
AD VXOREM LIBER PRIMVS.

DIGNVM duxi dilectissima mihi in domino conserua, quid tibi sectandum sit post discessum de seculo meũ, si prior te fuero uocatus, iam hinc prouidere, ut prouisum obserues mandare fidei tuæ. Nam secularibus satis agẽtes sumus, & utriq; nostrum consultũ uolumus. Si talibus ordinamus, cur nõ magis de diuinis atq; cœlestibus posteritati nostræ prospicere debeamus, & legatum quodãmodo prælegare, admonitionem & demonstrationẽ eorũ, quæ ex bonis immortalibus, & de hæreditate cœlorũ deputantur? Tu modo ut solidum capere possis hoc meæ admonitionis fidei cõmissum, deus faciat, cui sit honor, gloria, claritas, dignitas, potestas nunc & in secula seculorum, Amen. Præcipio igitur tibi quanta continentia potes, post excessum nostrum renuncies nuptijs, nihil mihi isto nomine collatura, nisi quod tibi proderis. Cæterum Christianis seculo digressis nulla restitutio nuptiarum in diẽ resurrectionis repromittitur, trãslatis scilicet in angelicã qualitatem & sanctitatẽ. Proinde sollicitudo nulla quæ de carnis zelo. Vel domini sententia, illa quã septẽ fratribus per successionẽ nupsisse uoluerũt, neminem tot maritorũ resurrectionis die offendet, nec quisquã illã confusurus expectat. Quæstio Sadducæorũ cessit sententiæ domini. Ne me putes propter carnis tuæ integritatem mihi reseruandam, de contumeliæ dolore suspectum insinuare iam hinc tibi consiliũ uiduitatis: nihil tunc inter nos dedecoris uoluptuosi resumetur. Nec enim tam friuola, tam spurca deus suis pollicetur. Sed an tibi uel cuicunq; alij fœminæ ad deũ pertinẽti proficiat quod suademus, licet retractare. Non quidẽ abnuimus coniunctionẽ uiri ac fœminæ benedictam à domino, ut sciremus generi humano, & replendo orbi, & instruẽdo seculo, excogitatã, atq; exinde permissam, unã tamẽ. Nam & Adam unus Euæ maritus, & Eua una uxor illius, una mulier, una costa. Sane apud ueteres nostros ipsosq; patriarchas nõ modo nubere, sed etiam plurifariã matrimonijs uti fas fuit. Erant & cõcubinæ. Sed licet figura tum in synagogã & ecclesiã cesserit, ut tamen simpliciter interpretemur, necessariũ fuit instituere, quæ postea aut amputari, aut tẽperari mererentur. Superuentura enim lex erat. Oportebat legis adimplendæ causas præcucurrisse. Eidẽ mox legi succurrere habebat dei sermo circuncisionẽ inducẽs spiritalẽ. Igitur per licentiã tũc passiuã, materiæ subsequentiũ emendationũ præministrabant, quas dominus Euangelio suo, dehinc Apostolus in extremitatibus seculi aut excidit redundantes, aut composuit incõditas. Sed nõ ideo præmiserim de libertate uetustatis, & posteritatis castigatione, ut præstruã Christũ separãdis matrimonijs & delẽdis coniunctionib. aduenisse, quasi iam hinc finẽ nubendi præscriptam uiderint, qui inter cætera peruersitatũ suarum disiungere docent carnẽ de duobus unam, negantes eum qui fœminam de masculo mutuatus, duo corpora ex eiusdem materiæ

Dedecus uoluptuosum

Marcionitas notat

materiæ consortio sumpta, rursus in se matrimonij compactione compegit. Deniq; prohiberi nuptias nusq; omnino legimus, ut bonum scilicet. Quid tamen bono isto melius sit accipimus ab Apostolo, permittente quidē nubere, sed abstinentiā præferente: illud propter insidias tentationū, hoc propter angustias temporū. Qua ratione utriusq; pronunciationis inspecta, facile dinoscitur necessitate nobis concessam esse nubendi potestatē. quod aūt necessitas præstat, depreciat ipsa. Quod deniq; scriptū est, Melius est nubere, quàm uri: quale hoc bonum est, oro te, quod mali cōparatio cōmendat? ut ideo melius sit nubere, quia deterius est uri. At enim quanto melius est neq; nubere, neq; uri? Sed etiam in persecutionibus melius est ex permissu fugere de oppido in oppidum, q̃ cōpressum & distortū negare. at quæ ista beatitas est, ideo ne qui neget, beati testimonij confessione excidere. Possum dicere, quod permittitur, non est bonū. Quid enim necesse est mori mihi? si ploro, bonum est: si timeo. Quod permittitur, suspectam habet permissionis suæ causam: quod autem melius est, nemo permisit, ut indubitatū et sua sinceritate manifestum. Non propterea appetēda sunt quædā, quia non uetant: & si quodāmodo uetantur, cum alia illis præferunt. Prælatio enim superior dissuasio est infirmorum. Non ideo quid bonū est, quia malū non est: ideo malū non est quia non obest. Porrò plene bonū hoc antecedet, quod non modo non obest, sed insuper prodest. Itaq; malle debes quod prodest, q̃ quod nō obest. Ad primum enim locū certamē omne cōtendit: secūdus solatiū habet, uictoriā non habet. Quod si Apostolo auscultamus, obliti posteriorū, extendamur in priora, & meliorū donationū sectatores simus. Si nobis laqueū non imponit, quid utilitatis sit ostēdit, dicens: Innupta de dominicis cogitat, uti corpore & spiritu sancta sit. Nupta uero, sollicita est quomodo coniugi suo placeat. Cæterum nusquā ita nuptias permittit, ut non potius ad suum exemplum nos eniti malit. Felicem illum, qui Pauli similis extiterit. Sed carnem legimus infirmam, & hinc nobis adulamur impensius. Legimus tamen & spiritū firmum. Nam in uno sensu utrunq; positū est. Caro terrena materia est, spiritus uero cœlestis. Cur ergo ad excusationē proniores, quæ in nobis infirma sunt, opponimus: quæ uero fortiora, non tuemur? Cur cœlestibus terrena non cedant? Si spiritus carne fortior, quia & generosior, nostra culpa infirmiora sectamur. Nam disiunctis matrimonio, duæ species humanæ imbecillitatis necessarias nuptias faciunt. Prima quidem potentissima, quæ uenit de concupiscentia carnis: Sequens, de concupiscentia seculi. Sed utraque repudianda est à seruis dei, qui & luxuriæ & ambitioni renunciamus. Carnis concupiscentia ætatis officia defendit, decoris messem requirit, gaudet de contumelia sua: dicit uirum necessarium sexui, ut autoritatis & solatij causa, uel ut à malis rumoribus tuta sit. Et tu aduersus consilia hæc eius, adhibe sororum nostrarum exempla, quarum nomina penes dominum, quæ nulla formæ uel ætatis occasione pressæ maritis sanctitatem anteponunt: malunt enim deo nubere. Deo speciosæ, deo sunt puellæ: cum illo uiuunt, cum illo sermocinantur: illum diebus & noctibus tractant: orationes suas uelut dotes domino adsignant: ab eodem dignationem uelut munera maritalia quotiescunque desiderant, consequuntur. Sic æternum sibi bonum domini occupauerunt, ac

Nuptiæ nusquam prohibitæ

Necessitas matrimonij

Autoritas & solatium à uiro

Viduæ non renubentes

iam in terris non nubendo de familia angelica deputantur. Talium exemplis fœminarum ad æmulationẽ te continentiæ exercens, spiritali affectione carnalem illam concupiscentiam humabis, temporalia & uolatica desideria formæ, uel ætatis, inimicantium bonorũ, compensans delenda. Cæterũ secularis concupiscentia causas habet, gloriam, cupiditatẽ, ambitionẽ, insufficientiam, per quas necessitatẽ nubendi subornat; Videlicet cœlestia repromittens, dominari in aliena familia, in alienis opibus incumbere, cultum de alieno extorquere sumptu, quẽ non sentias cedere in te. Hæc procul à Fidelibus, quibus nulla cura tolerandæ uitæ, nisi si diffidimus de promissis dei, & cura, & prouidentia: qui lilia agrestia uestit, qui uolatilia cœli nullo ipsorũ labore pascit, qui prohibet de crastino, uictuq; curari, respondens scire se quid cuiq; seruorum suorũ opus sit: non quidem monilium pondera, non uestium tædia, non Gallicos uultus, nec Germanicos baiulos, quę nuptiarũ gloriam accendunt, sed sufficientiam quæ modestiæ & pudicitiæ apta est. Præsume, oro te, nihil tibi opus esse, si domino appareas: imò omnia habere, si habeas dominum: cuius omnia cœlestia recogita, & terrena despicies. Nihil uiduitati apud deum subsignatæ necessarium est quàm perseuerare. Adijciunt quidem sibi homines causas nuptiarum de sollicitudine posteritatis, & liberorũ amarissima uoluptate. Sed id quoq; penes nos odiosum est. Nam quid gestiamus liberos serere, quos cum habemus, præmittere optamus respectu scilicet imminẽtium angustiarum, cupidi & ipsi iniquissimo isto seculo eximi & recipi ad dominum? quod etiam Apostolo uotum fuit. Nimirũ necessaria soboles seruo dei. Satis enim desunt nostra: securi sumus ut liberis uacemus: quærenda nobis onera sunt, quæ etiam à gentilium prophanis uitantur, quæ legibus locatur, quæ parricidijs expugnantur: nobis quidem plurimũ importuna, quantum fidei periculosa. Cur enim dominus, Væ pregnantibus & nutricantibus, cecinit, nisi quia filiorum impedimenta testatur, in illa die expeditionis incommodum futura? utiq; nuptias imputaturus. Tum autem ad uiduas non pertinebit: ad primam angeli tubam expedite prosilient. Quamcuq; pressuram persecutionemq; libere perferent: nulla in utero, nulla in uberibus æstuante sarcina nuptiarũ. Igitur siue carnis, siue seculi, siue posteritatis gratia nubet, nihil ex istis necessitatibus dei seruis, ut non satis habeam semel alicui earum succubuisse, & uno matrimonio omnem cõcupiscentiã huiusmodi expiasse. Nubamus cottidie, & nubentes à die illo deprehendamur, ut Sodoma et Gomorrha. Nam illic non utiq; nuptias & mercimonia solummodo agebãt: sed cum dicit, Nubebant & emebant, insigniora ipsa carnis & seculi uitia definit, quæ à diuinis disciplinis plurimum auocent: alterum per lasciuiendi uoluptatem, alterũ per acquirendi uoluntatem. Etenim illa tunc cæcitas longe a finibus seculi habebatur. Quid ergo fiet, si quæ olim detestabilia sunt penes dominũ, ab his nos nunc arceat? Tempus, inquit, in collecto est. superest, ut qui matrimonia habent, tanq; non habentes, agant. Quod si habentes obliterare debent quod habent, quanto magis non habentes prohibent̃ repetere quod non habent: ut cuius maritus de rebus abijt, exinde quietem sexui suo nubendi abstinẽtia iniungat: quã pleræq; Gentiliũ fœminarũ memoriæ charissimorum maritorũ parcant. Cum quid difficile uidet, difficiliora alios obeuntes recen-

Causa matrimonij

4

Dies expeditionis, dies ultimi iudicij

recenseamus. Quot enim sunt qui statim à lauacro carnem suam obsignant? Quot item qui consensu pari inter se matrimonij debitum tollunt? Voluntarijs spadonibus pro cupiditate cœlesti saluo matrimonio abstinentia toleratur, quanto magis adempto? Credo enim difficilius saluũ derelinqui, quàm amissum non desiderari. Durum planè & arduũ satis, continentia sancta, fœminæ, post uiri excessum, dei causa, cum Gentiles Satanæ suo & uirginitatis & uiduitatis sacerdotia perferant? Romæ quidẽ quæ ignis illius inextinguibilis imaginẽ tractant, auspicia pœnæ suæ cum ipso dracone curantes, de uirginitate censentur. Achææ Iunoni apud Ægium oppidum uirgo sortitur: & quæ Delphis insaniunt, nubere nesciunt. Cæterũ uiduas Aphricanæ Cereri assistere scimus, durissima quidem obliuione matrimonij adlectas. Nam manentibus in æternũ uiris nõ modo thoro decedũt, sed & alias eis, utiq; ridentibus, loco suo insinuant, adempto omni contactu usq; ad osculum filiorũ: & tamẽ durante usu perseuerant in tali uiduitatis disciplina, quæ pietatis etiam sanctæ solatia excludit. Hæc diabolus præcipit & auditur: prouocat nimirũ dei seruos continentia suorũ, quasi ex æquo. ó continentiã gehennæ sacerdotem. Nam inuenit quomodo homines etiam boni sectationibus perderet: & nihil apud eum refert, alios luxuria, alios continentia occidere. Nobis continentia ad strumentũ æternitatis demonstrata est à domino salutis deo, ad testimonium fidei, ad cõmendationem carnis istius exhibendæ superuenturo indumento incorruptibilitatis, ad sustinendam nouissime uoluntatẽ dei. Super hæc enim recogites moneo, neminem, nisi ex dei uoluntate de seculo duci, si nec folium quidem ex arbore sine dei uoluntate dilabitur. Idem qui nos mundo infert, idem & educat necesse est. Igitur defuncto per dei uolũtatem, etiam matrimonium dei uoluntate defungitur. Quid tu restaures, cui finem deus posuit? Quid libertatem collatam tibi, iterata matrimonij seruitute fastidis? Obligatus es, inquit, matrimonio, ne quæsieris absolutionẽ. Absolutus es matrimonio, ne quæsieris obligationẽ. Nam & si non delinquas renubendo, carnis tamen pressuram subsequi dicit. Quare facultatẽ cõtinentiæ, quantum possumus, non diligamus? quamprimũ obuenerit imbibamus: ut quod in matrimonio non ualemus, in uiduitate sectemur. Amplectenda occasio est, quæ ademit quod necessitas imperabat. Quantum fidei detrahant, quantum obstrepant sanctitati nuptiæ secundæ, disciplina ecclesiæ & præscriptio Apostoli declarat, cum digamos non sinit præsidere, cum uiduam allegi in Ordinationem nisi uniuiram non concedit: aram enim dei mundam proponi oportet. Tota illa ecclesia, candida de sanctitate describitur. Sacerdotiũ uiduitatis, & celebratum est apud Nationes pro diaboli scilicet æmulatione. Regem seculi Pontificem Maximum rursus nubere, nefas est. Quantum deo sanctitas placet, cum illam etiam inimicus adfectat: non utiq; ut alicuius boni adfinis, sed ut dei domini placita cum contumelia adfectans? Nam de uiduitatum honoribus apud dominum uno dicto eius per Prophetam expeditum: Iuste facite uiduæ & pupillo, & uenite disputemus, dicit dominus. Duo ista nomina inquantum despectui humano, in tantum diuinæ misericordiæ exposita, suscepit tueri. Pater omniũ uide cp ex æquo habet, qui uiduæ benefecit. Quãti est uidua ipsa, cuius adsertor dominus disputabit? Nõ tantũ uirginib.

datum

Continentes
Debitum matrimonij
Voluntarij spadones
Vestales
Iuno Achæa
Aegion
Delphicæ uaticinatrices
Ceres Aphricana
oscula
Strumentum
Præsidere
Ordinatio

datum opinor, licet in illis integritas solida & tota sanctitas de proximo uisura sit faciem dei. Tamen uidua habet aliquid operosius: quia facile est non appetere quod nescias, & auersari quod desideraueris nunquam. Gloriosior continentia quæ ius suum sentit: quæ quid uiderit, nouit. Poterit uirgo felicior haberi, at Vidua laboriosior. Illa, quod bonum semper habuit, ista quod bonum sibi inuenit. In illa gratia, in ista uirtus coronatur. Quædam enim sunt diuinæ liberalitatis, quædam nostræ operationis. Quæ à domino indulgent, sua gratia gubernantur: quæ ab homine captantur, studio perpetrantur. Stude igitur ad uirtutem continentiæ, modestiæ, quæ pudori procurat: sedulitati, quæ nugas non facit: frugalitati, quæ seculum spernit. Conuictum atque commercia deo digna sectare, memor illius uersiculi, sanctificati per Apostolum.

Virgo *Vidua* *Modestia* *Sedulitas* *Frugalitas*

Bonos corrumpunt mores, congressus mali.

Loquaces, otiosæ, uinosæ, curiosæ contubernales, uel maxime proposito uiduitatis officiunt, Per loquacitatem inrepunt uerba pudoris inimica: per otium securitatem inducunt: per uinolentiam quiduis mali insinuant: per curiositatis æmulationem libidines conuehunt. Nulla huiusmodi fœminarum de bono Vniuiratus loqui nouit: deus enim illis (ut ait Apostolus) uenter est, ita & quæ uentri propinqua. Hæc tibi iam hinc commendo, conserua charissima, post Apostolum quidem ex abundanti retractata, sed tibi etiam solatio futura, quod meam memoriam, si ita euenerit, in illis frequentabis.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

MVlieres quædam Christianæ præsertim locupletiores, defunctis maritis suis, ambitionis ac gloriæ studio, gentilibus nubebant, quas Christianorum pudebat ut humilium & tenuium. Nam tum rerum summa adhuc apud ethnicos erat. Illi regnabant, præsidebant, dominabant. Christiani alieni ab omni rei publicæ administratione uiuebant, imò uerius latebant sola modestia noti. Itaque cum uideret indecens istud renubentium mulierum exemplum, hoc posteriore libro præmoniturus uxorem suam, de mulieribus illis disserit, quæ sibi gentiles maritos iungebant, ostendens hoc impie factum, & præter Pauli sententiam, qua se tuebantur illæ. Mox commemorat impedimenta, quæ contingunt ex huiusmodi coniugio, dum non libere licet obseruationibus Christianismi uacare. Quo loco præcipua nostræ religionis studia ac officia recenset, quibus illa ætas usa est, de Statione, de Ieiunijs, de Processione, quæ referebat Iudaicum populum obuium Christo factum, & Apostolos exeuntes in montem cum Christus in cœlos ascenderet, De uisitatione fratrum, hoc est, Christianorum male affectorum, De peruigilio Paschæ: quod propterea celebrari putat Hieronymus, quia Iudæorum traditio sit, Christum media nocte uenturum in similitudinem Aegyptij temporis. Vnde reor, inquit ille, & traditionem Apostolicam permansisse, ut in die uigiliarum Paschæ ante noctis dimidium populos dimittere non liceat, expectantes aduentum Christi, & postquam illud tempus transierit securitate præsumpta, festum cunctis agentibus diem. Meminit præterea de dominico conuiuio, de uisitandis captiuis, de exosculatione fratrum, hoc est Christianorum: de ablutione pedum, de communione Eucharistiæ, de hospitalitate, de signo crucis, de precatione nocturna: de Eucharistia, quæ priuatim ante omnem cibum sumebatur, de sacra Christianorum cantillatione. In fine matrimonium laudibus uehit, quo Christiana Christiano copulatur. Nimirum quod tunc Christianismo satisfacere liceat, cum (ut ipsius utar uerbis) libere æger uisitatur, indigens sustentatur, eleemosinæ fiunt sine tormento, sacrificia sine scrupulo (uidelicet dum uxori suæ non timet præsens ipse quoque in sacrificio maritus) Cottidiana diligentia sine impedimento, Non furtiua signatio (nam mulier

mulier Christiana non audebat Gentili marito spectante, se signare, sed furtim hoc faciebat.) Non trepida gratulatio (quia mulier salutando Christianum, adulterij suspicionem mouebat gentili marito.) Non muta benedictio: nam apud maritum ethnicum non licebat prolata uoce Christo gratias agere. Id quod ipse exponit, cum subdit, Sonant inter duos psalmi & hymni, & mutuo prouocant quis melius deo suo canat.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

QVid fœminæ sanctæ.) Hoc est Christianæ, ut infra, Permiserat sanctis uulgo nubere. Item, Carnis sanctæ in carne gentili inquinamentũ. Et in libro præcedente, Durum planè & arduum continentia sanctæ fœminæ. Nam olim Christiani uocabantur sancti. Vnde sanctissimi dicti episcopi. Quem titulum ex antiquitate retinuit Pontifex Romanus. Quorundam exemplis admonentibus.) Nos scripsimus, quarundã exempl. adm. Nam sequitur, quæ diuortio. Et reliqua. Procliuum tibi labendi ab altioribus faciam.) Procliuum hoc est procliuitatem. Id est ansam ruinæ præstem. Et hoc maximum propositum uitæ supremi præsidij.) Videtur esse figura Græca, hoc est secundum maximum propositum, id est spem quæ posita est in matrimonio tanquam in supremo præsidio uitæ commodius transigendæ, quum maritus sit autoritatis & solatij causa mulieri necessarius. Iam non suadet sed exertè iubet.) Exertè hoc est clarè & expresse. Vnde paulopost dicit, Apostolus cecinit. Quia suasum impune quid negligas quàm iussum.) Subauditur aduerbium magis. Cuiusmodi locutiones multas congessimus exponentes id in Martyribus. Exisse uos è carcere quàm in carcerem introisse intelligemus. Ne qui fidem consecutus.) Ne qui pro ne quis. Deuertendum esse.) Deuertere pro diuertere, ut in præcedentibus. Christus cecinit.) Suspicor quod abbreuiate scriptum erat apostolus oscitantia librarij putantis esse Christus, locum hic Christo dedisse. Proinde scripsi meum secutus iudicium, Apostolus cecinit. Hoc est, Non obscurè sed clare est locutus. Apertis nimirum tibijs iuxta prouerbium. Ille igitur Christus sanctus.) Eundem errorem & hic commissum apparet. Detractata & exerta sententia est.) Nouus usus huius uerbi Detracto. Sic in de uirginibus uelandis, Nec detrectamus, quare non & puerum nominarit. Cõpositum pro simplici. Sic solet. Diuina, uxor, statim obserues.) Sensus est, Sic solet Apostolus: uxor statim deprehendas ea quæ diuina sunt. Ab omni cõmunicatione fraternitatis.) Sic etiã Cyprianus martyr subinde loquitur. Tabulas nuptiales.) Syngraphas intelligit. Sic Cicero de Oratore, Nam pro tabulis & contra tabulas, & pro testibus uel contra testes, uel separatim dicere solemus uel de genere uniuerso. Porrò Tertullianus hic utitur translatione actionum siue causarũ forensium. Quanto magis coniunctus & indiuiduus usus.) Verba bene habent. Ego tamen malui in priori editione pro coniunctus scribere cõuictus, & indiuiduus usus. Extructionem.) Sic uocat exornationem siue expolitionem, quam & expictionem appellare solet. Vt si statio facienda est.) A militia Romana tractum & usurpatum hoc uocabulum, ut alia multa, hæsit in usu Christianorum. Faciebant stationem milites, præsidium certo loco agitantes. Vnde & Stationarij dicti. Christiani nunc in hac basilica nunc in alia conuenientes nonnunquam apud martyria hoc est martyrum sepulchra, deum stantes & attenti precabantur. Id præcipue fiebat dominico die. Tertullianus in de corona militis de milite Christiano loquens, Iam, inquit, & stationes aut alij magis faciet quàm Christo, aut & Dominico die quando nec Christo. Stationis uocabulum in hoc sensu non ignotum urbi Romanæ, ex antiquitate relictum, ipsa etiam obseruatione ueteri per manus tradita ac retenta. Si procedendum erit.) Et hoc uerbum à Gentilibus mutuati sunt Christiani. Vulcatius Gallicanus in Auidio Cassio, Imperatorio, inquit, nomine quum processisset. Hieronymus ad Lætam, Nusquam absque te procedat in publicum. Ad Furiam, Quis procedet ad publicum? Ad Gaudentiũ. Nec liberius procedat ad publicum, nec semper ecclesiarum quærat celebritatem. Ad Eustochium, Martyres tibi quærantur in cubiculo tuo, nunquam causa deerit procedendi, si semper quando necesse est, processura sis. Porrò processionũ ceremonias antiquas esse uel ex hoc loco colligere potes, certe non contemnendas si cum attentione animi & puritate precum peragantur. Visitandorum fratrũ.) Hoc est Christianorum. Vicatim circuire.) Sic in Apologetico dixit, Vicatim epulari. Solẽnibus Paschę.) Sic dicit Solẽnib. Paschæ, ut infra, Omnib. Solennibus

1 2 3

nibus regum. Et in Apologetico, Solennia Cæsarum. Abnoctantem.) Antiquum est abnoctandi uerbum quod etiam in lege XII. tabularum reperiatur, Quæ trinoctio abnoctasset. Quis ad conuiuium Dominicum illud, quod infamant, sine sua suspicione dimittet?) Nam Gentiles mentiebantur Christianos iugulati infantis sanguine panem quem Eucharistiā uocarent satiare, & sic uesci. Deinde extinctis candelis per canes, cum matribus & sororibus promiscuam exercere libidinem. Eas tenebras caninas in Apologetico uocat. Refert autem id quod dixi, ibidem his uerbis. Dicimur, inquit, sceleratissimi de sacramento infanticidij, & pabulo inde, & post conuiuium incesto, quod euersores luminum canes, lenones scilicet, tenebrarum & libidinum impiarū inuerecundiam procurent. Ad osculanda uincula martyris.) Martyr de eo qui nondum martyrium fecit ut Cyprianus loquitur, sed destinatus est ad supplicium, & illud æquo animo expectat. De cibo, de poculo inuadere, desiderare.) Sic uidentur primi illi Christiani cōmunicasse, & cōmunicationem exercuisse. Huc pertinet quod paulo post sequitur, De cuius manu desiderabit? de cuius poculo participabit? Horreū, poma præclusa sunt.) Ex Gorziensi collatione scripsimus, proma. Intelligit autem cellas promas siue promptuaria in quibus esculenta reponuntur, & unde quum opus est per promū condum depromuntur. In de resur. Carnis apud Esaiam cap. xxvi. legit Populus meus introite in cellas promas, pro quo nos in ueteri Bibliorū uersione habemus, Vade populus meus intra in cubicula tua. Eumq; locum exponens, Sepulchra, inquit, erunt cellæ promæ. Et addit, Cur cellarū promarū potius uocabulo usus est, et non alicuius loci receptorij, nisi quia in cellis promis caro salita & usui reposita seruatur depromenda illinc suo tempore? Hæc illic. Vides igitur quid hic intelligat per proma. Quod sub conscientia iustorum sumus.) In priori æditione scripsimus istorum. Nec adhuc displicet. Nam sequitur, Sine alterius conscientia. Aut in conscientia mariti si sit ut patiens.) Arbitror Tertullianum scripsisse, Aut in conscientia mariti si sit patiens, aut in conflictatione tui, dum uitatur impatiens. Quum lectulum tuum, quum corpusculum tuum signas.) In de Corona militis, Ad omnem progressum, inquit, atq; promotum, ad omnē aditum & exitum, ad uestitum & calceatū, ad lauacra, ad mensas, ad cubilia, ad sedilia, quacunq; nos conuersatio exercet, frontem crucis signaculo terimus, Hęc illic. Ergo quod loco citato dixit cubilia, lectulū hic uocat. Non sciet maritus quid secreto ante omnem cibum gustes?) In de Corona militis, Eucharistiæ sacramentū, inquit, & in tempore uictus, & omnibus mandatum à domino, etiam antelucanis cœtibus nec de aliorum manu quàm Præsidentium sumimus. Hactenus eius loci uerba retulimus. Hic itaq; est, ante omnē cibū, quod illic, in tempore uictus. Quod pleriq;.) Scripsimus, pleræq;. Nam de fœminis loquitur.

Moratur dei ancilla cum Laribus alienis. Lares dij domestici sunt, ut est in Apologetico. Omnibus solennibus regum.) Intelligit Solennia Cæsarū. Ita regū nomē etiam Cæsaribus accōmodat Hieronymus. De ianua laureata & lucernata.) Hinc illud in Apologetico. Die læto nō laureis postes obumbramus, nec lucernis diem infringimus. Ibidem de hostibus Cæsarū, Quàm recentissimis & ramosissimis laureis postes pręstruebant? quàm elatissimis & clarissimis lucernis uestibula enubilabant? Discumbit cum marito in sodalitijs.) Collegia gentilium innuit. Eadem mensa sodales utuntur, unde & Græcis συσσίτια dictæ sodalitates. Cato apud Ciceronem in De senectute Sodalitates autem, inquit, me Quæstore constitutæ sunt sacris Idæis Magnæ matris acceptis. Epulabar igitur cum sodalibus. Porrò Licinia lex olim aduersum sodalitia lata est ad uitandam popularium suffragiorum corruptelam. Sæpe in opinionis.) Scribo, in popinis. Adcognoscet?) Hoc uerbo etiam in superioribus libris usus est. Audiat sane, audiat aliquid dei cœna.) Ironia est. De taberna.) Hoc est de popina. De gehenna.) Hoc est de rebus gehenna dignis. Q. D. Quid indecentius excogitari potest, q̃ ut cœna Christiani hominis, tam impia & flagitiosa uideat & audiat. Vbi diuina benedictio?) Intelligit de Psalmis & Hymnis. Nā infra, Non muta, inquit, benedictio. Sonant inter duos Psalmi & Hymni. Ad terrendæ salutis à malo immissa.) Et hic sciat lector ausum me scribere, Abterrendæ saluti. Nam abterrendi uerbo Tertullianus uti uidetur pro absterrere. Qui matrimonio gentilis fidem adepti moratur.) Inuitus muto scripturā exemplarium præsertim quum consentiunt. Et tamen in hoc ambitu sæpius relecto coactus sum

sum aliquot uerba aliter scribere, nempe pro qui, quæ in, tum pro adepti, adepta. Nam de muliere quæ gentili marito coniuncta sit, loquitur. Item paulopost, Nam & ad aliquam quæ uirtutem, monente Gorziensi collatione pronomen quæ sustulimus. Vidit expedimenta.) Mallem legere, Vidit experimenta. Scit meliorem factum.) Nos scripsimus factam. Nam loquitur de uxore fidem adepta. Sequitur enim sic & ipse candidatus est timoris. Hoc est paulatim imbibit & appetere discit timorem domini, qui initium est sapientiæ, iuxta Psalmographum. Est autem elegantissime dictum, Candidatus timoris, translatione sumpta ab ambientibus olim Romæ magistratū indutis candida ueste.

In quos dei gratia consuetudinem fecit.) Atq; hæc est causa cur Apostolus nolit deseri maritum gentilem. Ex cohabitatione enim & ipse paulatim fiet Christianus. Hoc signi erit ut solis.) Hoc est, Hac re peculiariter sunt insignes & notabiles. Agit autem de procis matronarum Christianarum quos ipse Petitores uocat. Vt exerta eminent.) Nos exterminent. Exterminare proprie est extra terminos & fines territorij siue possessionis aliquem eijcere & propellere. Sic in de uelandis uirginibus dixit mulierem ream esse angelorum exterminatorū, eiectos illos sentiens de sedibus cœlestibus ob amorem & libidinē mulierum. Hieronymus ad Eustochium, Explosis igitur & exterminatis his quæ nolunt esse uirgines sed uideri. Vbi exterminatis plus est q̃ explosis. Exterminare est quod Germani sua lingua uocant uerbannen, id est extra bannum eijcere, quam uocem Ansegisus abbas Francicarum legum interpres quas de Germanico sermone in Latinum uertit, Forbannire reddidit. Vnde Forobanniti in legibus Langobardorū & Alemannorum & reliquarū gentium nominis Germanici. Tum sensus erit, ut exterminent, hoc est ut de possessione fidei Christianæ deijciant. Decurri.) Verbum Tertulliani. 5

Despectatores diuinarum sententiarum.) Hoc est contemptores. Sic enim usurpat Despectare, ut paulopost, Omnium hominū existimatione despectandum. Nonne insuper censuerunt seruituti uind.) De hac re uariæ leges Imperatorū extant. Scilicet negabunt.) Scilicet Ironiam habet ut supra. In lautioribus.) Ditiores & delicatiores matronas uiduas intelligit. Cōmatrona nomine inflata. Ex Gorziensi collatione scripsimus, & matrona nomine inflata. Hoc est ob nobilitatem familiæ tumens. Donum exhibendæ sellæ.) Nos scripsimus, bonum id est idoneum ad exhibendam sellam in qua uel à baiulis gestetur, uel iumentis ducentibus uehatur. Vlpianus de legatis tertio, Lecti carij qui solum matrem familiâs portabant continentur legato rerum uxoris causa paratarum: item iumenta, uel lectica, uel sella, uel burdones. Et mulabus.) Repete, bonum id est aptum & sufficientē exhibendis mulabus. Vtebantur autem ad uehicula mulabus prisci. Seneca epistola lxxxviij. Vehiculum in quo positus sum rusticum est. mulæ se uiuere ambulando testantur. Eadem epistola paulopost de sumptuoso homine loquens, Quid, inquit, ad rem pertinent mulæ saginatæ, unius omnes coloris? quid ista uehicula cælata? Lampridius in Cōmodo Antonino, Dedit & uehicula cum mulabus, & mulionibus & iuncturis argenteis, ut ita à conuiuio redirent. Et cinerarijs.) Acron Grammaticus exponens illud Horatianū primo Sermonū satyra secunda, Multæ tibi tum officient res, Custodes, lectica, ciniflones, parasitæ, Ciniflones, inquit, & Cinerarij eadem significatione apud ueteres habebantur, ab officio calamistrorum, id est ueruum in cinere calefaciendorum, quibus matronæ capillos crispabant. Cuius rei & Virgilius meminit dicēs, Vibratos calido ferro. Dicti autem Ciniflones, ab eo quod in cinerem flant ad ferrum calefaciendum, quos Cinerarios appellant. Hæc ille. Cæterum quia hic additur peregrinæ proceritatis, intelligo quos supra dixit baiulos Germanos. Eorum enim gentile fuit capillum in cirros torquere. An ideo sit inuectis dotalibus.) Conijcio legendum, inuestis dotalibus pro carente & nuda dotalibus nec eisdem, ut ita dicam, uestita. Translatione sumpta ab impubere qui proprie inuestis dicitur. Vnde sufficiā ad e.f.) Loquitur de matrimonio quod coit inter uirū Christianū & mulierē Christianā. Idq; laudibus uehit. Confirmat oblatio.) Ergo ad sacrum, quod hic Oblationis nomine intelligit, sponsus & sponsa conueniebant, & sacerdos eos pijs precibus domino cōmendat coram tota ecclesia. Pater rato habet.) Is qui omnium pater est deus omnipotens. Sic autem etiam alibi loquitur, rato habere. Nam nec in terris filij sine consensu patrum rite & iure nubent.) Hæc uerba aureis literis scribi deberent. Vtinam Theologi &

Iureconsulti de hac re Pontificem Romanum, Cæsarem, ac reliquos Reges & principes admoneant, ut concorditer & rite & ordine huic malo obuiam eatur seducendi teneras & simplices puellas inconsultis imò inuitis parentibus. Raptus uirginum in legibus seuerè est prohibitus, & istas insidias clandestinarum nuptiarum ferre cogimur? Simul uolutantur.) Hoc pœnitentiam respicit. Alterutro ducentes.) Hoc est alter alterum.
Cottidiana diligentia sine impedimento.) Intelligit de cottidiana diligentia precandi, & similium exercitiorum quæ Christianos homines decent. Sub benignitate.) Quum uidelicet indulgenter loquens, Mulier, inquit, defuncto uiro libera est, cui uult nubat, tantum in domino. Ab exemplis quorundam.) Malim quarundam, nam de matronis Christianis quæ uiduæ sint aut fuerint, hoc libro potissimum agit.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI AD VXOREM LIBER SECVNDVS.

1 *Secunda consilia*

PROXIME tibi dilectissima in domino cõserua, quid fœminæ sanctæ, matrimonio quacunque sorte adempto, sectandum sit, ut potui, prosecutus sum. Nunc ad secunda consilia couertamur, respectu humanæ infirmitatis, quarundam exemplis admonentibus, quæ diuortio, uel mariti excessu, oblata cõtinentiæ occasione, non modo abiecerunt opportunitatem tanti boni, sed ne in nubendo quidem rursum disciplinæ meminisse uoluerunt, ut in domino potissimum nuberẽt. Itaque mihi confusus est animus, ne qui te nuper ad Vniuiratus & uiduitatis perseuerantiam hortatus sum, nunc mentione nuptiarum, procliuum tibi labendi ab altioribus faciam. Quod si integre sapis, certe scis id seruandum tibi esse, quod sit utilius. Quod uero difficile est, & nõ sine necessitatibus & hoc maximum propositum uitæ supremi præsidij, nec mihi de isto quoque referendi ad te causæ fuissent, nisi grauiorem meam sollicitudinẽ comprehendissem. Nam quanto grandis est continentia carnis, quæ uiduitatem ministrat, tanto si non sustineatur, ignoscibilis uideri potest. difficilium enim facilis est uenia. Quanto autem nubere in domino perpetrabile est, uti nostræ potestatis, tanto culpabilius est non obseruare quod possis. Eo accedit, quod Apostolus de uiduis quidem & nuptis, ut ita permaneant suadet, cum dicit: Cupio autem omnes meo exemplo perseuerare. De nubendo uero in domino, cum dicit, Tantum in domino, iam non suadet, sed exertè iubet. Igitur in ista maxime specie nisi hoc sequimur, periclitamur: Quia suasum impune quid negligas, quàm iussum. quod illud de cõsilio ueniat, & uoluntati proponatur: hoc autem de potestate descendat, & necessitate obligetur: illic libertas, hic contumacia delinquere uideatur. Igitur cum quædam istis diebus nuptias suas de ecclesia tolleret, id est, gentili coniungeretur: idque ab alijs retro factũ recordarer, miratus aut ipsarum petulantiam, aut consiliariorum præuaricationem, quod nulla scriptura eius facti licentiam proferrent, Nunquid, inquam, de illo capitulo sibi blandiuntur, primæ ad Corinthios, ubi scriptum est: Si quis frater infidelem habet uxorẽ, & illa matrimonio consentit, ne dimittat eam. Similiter mulier fidelis, infideli nupta, si consentaneum maritum experitur, ne dimiserit eum. Sanctificatur enim infidelis uir à fideli uxore, & infidelis uxor à fideli marito: cæterũ immundi essent filij uestri. Hanc monitionem fors fidelibus iniunctis

Nubere in domino

Difficilium facilis uenia

Tantum in domino

Nuptias de ecclesia tollere

ctis simpliciter intelligendam, putent, etiam infidelibus nubere licere, qui ita interpretantur. Absit ut sciens se circumscribat. Cęterum manifestum est scripturam istam eos fideles designare, qui in matrimonio gentili inuenti à dei gratia fuerunt, secundum uerba ipsa: Si quis, inquit, fidelis uxorem habet infidelem. non dicit uxorem ducit infidelem: ostendit iam in matrimonio agentem mulieris infidelis, mox gratia dei conuersum perseuerare cum uxore debere: scilicet propterea ne qui fidem consecutus, putaret sibi deuertendũ esse ab aliena iam & extranea quodammodo fœmina. Adeo & rationem subijcit, in pace nos uocari à domino, & posse infidelem à fideli per usum matrimonij lucrifieri. Ipsa etiam clausula hoc ita intelligendum esse confirmat, ut quisq;, ait, uocatur à domino, ita perseueret: uocantur autem gentiles, opinor, non fideles. Quod si de fideli ante matrimonium pronunciasset absolute, permiserat sanctis uulgo nubere. Si uerè permiserat, nunq; tam diuersam atq; contrariam permissui suo pronunciationẽ subdidisset, dicens: Mulier defuncto uiro libera est, cui uult nubat, tantum in domino. Hic certe nihil retractandum est: nam de eo quod tractari potuisset, Apostolus cecinit: ne, quod ait, cui uelit nubat, male uteremur, adiecit, tantum in domino, id est, in nomine domini, quod est indubitate Christiano. Ille igitur Apostolus sanctus, qui uiduas innuptas integritati perseuerare mauult, qui nos ad exemplum sui hortatur, nullam aliam formam repetundarum nuptiarum nisi in domino præscribit, huic soli conditioni continentiæ detrimenta concedit: Tantum, inquit, in domino. Adiecit pondus legi suæ, Tantum. Quo sono & modo enunciaueris dictum istud, onerosum est, & iubet & suadet, & præcipit & hortatur, & rogat & cõminatur: detractata & exerta sententia est, & ipsa sui breuitate fœcunda. Sic solet. Diuina, uxor, statim obserues. Quis enim alius possit pericula multa, et uulnera fidei in huiusmodi nuptijs quas prohibet Apostolus prouidisse? & primo quidem carnis sanctæ in carne gentili inquinamentũ præcauisse? Hoc loco dicet aliquis, quid ergo refert inter eum qui in matrimonio gentilis à domino allegitur, & olim, id est, ante nuptias fidelem, ut non proinde carni suæ caueant? alter arceatur à nuptijs infidelis, alter in his perseuerare uideatur: cur si à gentili inquinamur, non & ille disiungitur, quemadmodum iste non obligatur? Respondebo si spiritus dederit, ante omnia allegans dominum magis ratum habere matrimonium non contrahi, quàm omnino disiungi: deniq; diuortium prohibet, nisi stupri causa, continentiam uero commendat. Habet igitur ille perseuerandi necessitatem, hic porrò etiam non nubendi potestatem. Tum si secundum scripturam qui in matrimonio gentilis à fide deprehenduntur, ac propterea non inquinantur, cum ipsis alij quoque sanctificant: sine dubio isti, qui ante nuptias sanctificati sunt, si extraneæ carni cõmisceantur, sanctificare eam non sint deprehensi. dei autem gratia illud sanctificat, quod inuenit. Ita quod sanctificari non potuit, immundum est: quod immundum est, cum sancto non habet partem, nisi ut de suo inquinet & occidat. Hæc cum ita sint, fideles gentilium matrimonia subeuntes, stupri reos esse constat, & arcendos ab omni cõmunicatione fraternitatis, ex literis Apostoli dicentis, cum eiusmodi nec cibum sumendum. At nunquid tabulas nuptiales de illo apud tribunal domini proferemus? Et matrimoniũ rite con

2

Tantum in domino

3

tractum allegabimus quod uetuit ipse? Non adulterium est quod prohibetur? non stuprum est extranei hominis admissio? Minus templum dei uiolat? minus membra Christi cum membris adulteræ cōmiscet? Quod sciam, non sumus nostri, sed precio empti, & quali precio? sanguine dei. Lædentes igitur carnem istam, eum lædimus. De proximo quid sibi uoluit ille qui dixit delictum quidem esse extraneo nubere, sed minimum, cum aliâs deposita carnis iniuria ad dominum pertinentis, omne delictum uoluntarium in domino grande sit. Quanto enim potestas uitandi fuit, tanto contumaciæ crimen oneratur. Recenseamus nunc cætera pericula & uulnera, ut dixi fidei ab Apostolo prouisa, nō carnis tantum, uerum etiam ipsius spiritus, molestissima. Quis enim dubitet obliterari cottidie fidem commercio infideli? Bonos corrumpunt mores, confabulationes malæ, quanto magis conuictus, & indiuiduus usus? Quæuis mulier fidelis dominum obseruet necesse est. Et quomodo potest duobus dominis deseruire, domino, & marito, adde gentili? Gentilem enim obseruando gentilia exhibebit, formam, extructionem, munditias seculares, blanditias turpiores, ipsa etiam matrimonij secreta maculosa: non ut penes sanctos officia sexus, cum honore ipsius necessitatis, tanquam sub oculis dei modestè & moderatè transiguntur. Sed uiderit qualiter uiro officia pendat. Domino certè non potest pro disciplina satis facere, habens in latere diaboli seruum, procuratorem domini sui ad impedienda fidelium studia & officia: Vt si statio facienda est, maritus de die cōdicat ad balneas: si ieiunia obseruanda sunt, maritus eadem die conuiuium exerceat: si procedendum erit, nunquam magis familiæ occupatio adueniat. Quis enim sinat coniugem suā uisitandorum fratrum gratia, uicatim aliena & quidem pauperiora quæque tuguria circuire? Quis nocturnis conuocationibus, si ita oportuerit, à latere suo eximi libenter feret? Quis denique Solennibus Paschæ abnoctantem securus sustinebit? Quis ad conuiuium Dominicum illud, quod infamant, sine sua suspitione dimittet? Quis in carcerem ad osculanda uincula martyris reptare patietur? iam uero alicui fratrum ad osculum conuenire? aquam sanctorum pedibus offerre? de cibo, de poculo inuadere, desiderare, in mente habere? Si & peregrè frater adueniat, quod in aliena domo hospitium? Si cui largiendum erit, horreum, proma, pręclusa sunt. Sed aliqui sustinent nostra, nec obstrepunt. Hoc est igitur delictum, quod gentiles nostra nouerunt, quod sub conscientia istorum sumus: quod beneficium corū est, si quid operamur,
4 Non potest se dicere nescire, qui sustinet: aut si cælatur quia non sustinet, timetur. Cum autem scriptura utrunque mandet, & sine alterius conscientia, & sine nostra pressura operari domino: nihil interest in qua parte delinquas, aut in conscientia mariti si sit ut patiens: aut in conflictatione tui, dum uitatur impatiens. Nolite, inquit, margarita uestra porcis iactare, ne conculcent ea, et conuersi uos quoque euertant. Margarita uestra, sunt cottidiana conuersationis insignia. Quanto curaueris ea occultare, tanto suspectiora feceris, & magis cauenda gentili curiositati. Latebis ne tu cū lectulum, cum corpusculum tuum signas, cum aliquid immundū flatu expuis, cum etiam per noctem exurgis oratum, & non Magiæ aliquid uideberis operari? Non sciet maritus quid secreto ante omnem cibum gustes? Et si sciuerit, panem, non illū credit esse

esse qui dicitur. Et hæc ignorans quisq;,rationem simpliciter sustinebit, sine gemitu,sine suspicione panis an ueneni? Sustinent quidem, sed ut inculcent, ut inludant huiusmodi fœminis: quarum arcana in periculum quod credunt seruent,si forte lædant ipsi,Sustinent quarũ dotes,obiectione nominis,mercedem silentij faciant,scilicet apud arbitrum spiculatorẽ litigaturi. Quod pleræq; non prouidentes,aut re excruciata,aut fide perdita recensuerunt. Moratur dei ancilla cum Laribus alienis,& inter illos omnibus honoribus dæmonum,omnibus solennibus regum,incipiente anno, incipiente mense, nidore thuris agitabitur. Et procedit de ianua laureata & lucernata,ut de nouo consistorio libidinum publicarũ. Discumbit cum marito in sodalitijs, sæpe in popinis. Et ministrabit nõnunq; iniquis,solita quondam sanctis ministrare. Et non hinc præiudiciũ damnationis suæ adcognoscet? Eos obseruabit quos erat iudicatura. De cuius manu desiderabit? de cuius poculo participabit? Quid maritus suus illi,uel marito quid illa cantabit? Audiat sane, audiat aliquid dei cœna,de taberna,de gehenna. Quæ dei mentio? quæ Christi inuocatio? ubi fomenta fidei de scripturarũ interlectione? ubi spiritus refrigeriũ? ubi diuina benedictio? Omnia extranea,omnia inimica,omnia damnata,absterrendæ saluti,à Malo immissa. Hæc si ei quoq; euenire possint quæ in matrimonio gentilis fidem adepta,moratur,tamen excusantur,ut in ipsis deprehensæ à deo,& iubetur perseuerare,& sanctificantur, & spem lucrationis accipiunt. Si ergo ratũ est apud deum matrimoniũ huiusmodi,cur non prospere cedat,ut & a pressuris,& angustijs,& impedimẽtis,& inquinamentis non ita lacessatur,iam habens ex parte diuinæ gratiæ patrociniũ? Nam & ad aliquam uirtutẽ cœlestem documentis dignationis alicuius uocata, terrori est gentili quo minus sibi obstrepat, minus sciat, minus speculetur. Sensit magnalia,uidit experimenta. Scit meliorẽ factam. sic & ipse candidatus est timoris. Ita facilius huiusmodi lucrifiunt,in quos dei gratia consuetudinẽ fecit. Cæterum aliud est, ultro & sponte in prohibita descendere. Quæ domino non placent,utiq; dominũ offendunt,utiq; Malo se inferunt. Hoc signi erit ut solis,quod solis Petitoribus placet nomen Christianũ. ideo inueniuntur qui tales non exhorreant ut exterminẽt,ut arripiant,ut à fide excludant. Habes causam,qua non dubites,nullũ huiusmodi matrimoniũ prospere decurri. à Malo conciliatur,à Domino uero damnatur. Ad hoc quæramus an iure,quasi re uera despectatores diuinarũ sententiarũ. Nonne quiq; domini & disciplinæ tenacissimi seruis suis foras nubere interdicũt: scilicet ne in lasciuiã excedant, officia deserant,dominica extraneis promant. Nonne insuper censuerunt seruituti uindicandos,qui cũ alieno seruo post dominorũ denunciationẽ in consuetudine perseuerauerunt? Seueriores habebuntur terrenæ disciplinæ cœlestibus præscriptis? ut gentiles quidem extraneis iunctæ, libertatẽ suam amittant: nostræ uero diaboli seruos sibi coniungant & in statu suo perseuerent. Scilicet negabunt sibi à domino per Apostolũ eiusdem denunciatũ. Quam huius amentiæ causam detineam, nisi fidei imbecillitatem pronam semper in concupiscentiã seculariũ gaudiorũ? Quod quidẽ plurimũ in lautioribus deprehensum est. Nam quanto diues aliqua est,& matrona nomine inflata, tanto capacem domũ oneribus suis requirit, campum in quo ambitio decurrat.

Sodalitia

Fidei pastus ex scripturis Gaudium spirituale

Sordet talibus Ecclesię. Difficile in domo dei diues, ac si quis est, difficile cœlebs. Quid ergo faciant? Vnde nisi à diabolo maritum petant bonũ exhibendæ sellæ, & mulabus, & cinerarijs peregrinæ proceritatis? Christianus ista etiam diues fortasse non præstet. Quęso te, gentilium exempla proponas tibi. Pleræque & genere nobiles, & re beatæ, pessimis de ignobilibus & mediocribus simul, cõiunguntur, aut ad luxuriam inuentis, aut ad licentiam expetitis. Nonnullæ se libertis & seruis suis conferunt, omnium hominũ existimatione despecta, dum modo habeant à quibus nullum impedimentum libertatis suæ timeant. Christianam fidelem fideli re minori nubere piget, locupletiorem futuram in uiro paupere? Nam si pauperum sunt regna cœlorũ, quia diuitum non sunt, plus diues in paupere inueniet maiore dote. Sit illa ex æquo in terris, quæ in cœlis forsitan non erit. Dubitandum, & inquirendũ, & identidem deliberandum est, an ideo sit inuestis dotalibus cui deus censum suum credidit. Vnde sufficiam ad enarrandam felicitatem eius matrimonij quod ecclesia conciliat, & confirmat oblatio, & obsignatũ angeli renunciant, pater rato habet? Nam nec in terris filij sine consensu patrum ritè & iure nubent. Quale iugum Fidelium duorũ unius spei, unius uoti, unius disciplinæ, eiusdem seruitutis? Ambo fratres, ambo conserui, nulla spiritus carnis' ue discretio. Atquin uere duo in carne una. Vbi caro una, unus & spiritus. Simul orant, simul uolutantur, & simul ieiunia transigunt, alterutro ducentes, alterutro hortãtes. In ecclesia dei pariter, in cõnubio dei pariter. In angustijs, in refrigerijs, neuter alterum cælat, neuter alterũ uitat, neuter alteri grauis est. Libere æger uisitatur, indigens sustentatur. Eleemosinæ sine tormento, Sacrificia sine scrupulo, Cottidiana diligentia sine impedimento. Non furtiua signatio, non trepida gratulatio, non muta benedictio: sonant inter duos Psalmi & Hymni, et mutuo prouocant quis melius deo suo canet. Talia Christus uidens & audiens gaudet. His pacem suam mittit. Vbi duo ibi & ipse, ubi & ipse, ibi & Malus nõ est. Hæc sunt quæ Apostoli uox illa sub benignitate intelligẽda nobis, reliq̃t. Hæc tibi suggere, si opus fuerit. His te ab exẽplis quarundã reflecte. Non licet aliter fidelibus nubere: & si liceret, non expediret.

Matrimonium inter Christianos

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

FAbius presbyter cum persecutio quædam immineret Christianis, quæsiuit ex Tertulliano, num fugere liceret, & uitã precio redimere. nam uerebatur ne plebeculam suam conuocare non posset præsertim in Dominicis solennibus. Et iam quædam ecclesiæ Christianissimum redimendo tributum numerarant Beneficiario Cæsaris, in rationarium, quam ipse matricem appellat, inter uectigales relatæ. Ei quæstioni respondit obiter primum uerbis breuibus. Deinde de eadem re librum hunc paulo copiosius conscripsit. Asserit autem non fugiendum esse, sed fortiter pro Christo moriendum, quando etiam tentationes & persecutiones à deo nobis immittantur. Et uult præceptũ illud Christi, Cum autem persequentur uos in ciuitate ista, fugite in aliam, omnino temporale fuisse. Concluditque his uerbis. Si interdiu colligere non potes, inquit, habes nocte luce Christi luminosam. Non potes discurrere per singulos? sit tibi & in tribus ecclesia. Melius est turbas tuas aliquando non uideas, quàm addicas, hoc est, uendas. Meminit hic nimium magnificè Paracleti Montanici. Proinde diuus Hieronymus in catalogo scriptorum ecclesiasticorum Tertulliani uolumina censens, librum de persecutione nominatim aduersus ecclesiã scriptũ testatur. Nam constat Christianos in persecutionibus passim fugisse.

Annota-

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

OBlocutus.)Hoc eſt in contrariam partem locutus, aduerſus fugam uidelicet. 1
Paracletum non recipiẽdo.)Paracletum Montani commentitium. Etiam
alijs quæſtionibus obnixi eſtis.) Hoc eſt etiam per alias quæſtiones obnitimini nobis &
repugnatis. Quo facilius de obitu eius conſtare poſſit.)Hoc eſt de officio perſecuti-
onis. Si qui.)Pro Si quis. Approbationem ſcilicet ſeruorum eius.) Nos, ad proba 2
tionem. Ex collatione Gorzienſi. Hæc pala illa. Pala ruſticum eſt inſtrumentum
uulgo notum. Frumentum maturum.) Mendum eſt, ut ut conſentiant exemplaria,
Nos ſuppoſuimus Martyrum. Comparantur enim martyres frumento, paleis negatores,
qui martyribus opponũtur. Sic & agonem intelligi capit perſecutionem.) Et hic eſt
capit pro eo quod Græcis eſt ἐνδέχεται, hoc eſt perſecutio poteſt intelligi quod ſit agon,
ſiue probabile eſt eſſe agonẽ. Sic paulo ante in De habitu muliebri, Sed hæc non capit æ-
ſtimare. & multis alijs in locis cum præcedentibus tum ſequẽtibus. Ad eundem ago
nothetam.)Ita in Martyribus, Bonum, inquit, agonẽ ſubituræ eſtis, in quo agonothetes
deus uiuus eſt. In expeditione.) Aptè utitur hoc uocabulo, nam expeditio militarem
apparatum ſignificat. Et ſtationibus.)Sic libro proximè præcedente, Vt ſi ſtatio faci
enda eſt. Item in De corona militis. Porrò ſtatio die dominico fiebat, quo nefas erat pre-
cantem geniculari. In alterutra diligentia.)Hoc eſt mutua diligentia mariti in uxorẽ,
& uiciſſim uxoris in maritum, aut alioqui proximi in proximum per officia charitatis.

Scire debemus quatenus nec perſ.)Hanc periodũ ſic reſtituimus ex collatione Gor
zienſi, Scire debemus quatenus nec perſecutio eſt ſine iniquitate diaboli, nec probatio fi
dei ſine perſecutione, propter probationem fidei neceſſariam iniquitatem non patroci-
nium præſtare perſecutioni, ſed miniſterium. In tentationem uictricem.)Nos, In ten
tatione uictricem. Ex Gorzienſi. Dominus & cæteris dixiſſet. Trado.)Ex eadem col 3
latione deprauatum locum reſtituimus, & ſcripſimus, Ecce, dixiſſet, trado tibi illum. Vt
mox præceſſit. Vt cerneret uos.)Nos, ut diſcerneret uos, eiuſdem fidem ſecuti. Sic ſu
pra, Et diſcernens frumentum martyrum. Poſſum dicere.)Sic libro ad Vxorẽ primo,
Poſſum dicere quod permittitur, non eſt bonum. Vt in ſuperioribus.)Hoc eſt in Iob
& Apoſtolis. Aut ex cauſa probationis ex.)Nos reprobationis, ex Gorziẽſi. & mox
pro cohabitationis cohibitionis. Nec hanc ſpeciẽ permitti diabolo.)Subaudi, exem-
pla in ſcripturis ſignata demonſtrant, quæ uerba præceſſerunt. In ſanctos humilian- 4
dos.)In præpoſitionẽ uertimus in ni. Phygelum.)In Gorzienſi codice legitᷣ Philetũ.
Nec hic tantũ. De quo quis mirari queat. Catholicè.)Græcè dixit, pro in uniuerſum,
ſiue uniuerſaliter. Siquidẽ Catholicè & Ex parte, opponuntur inter ſe. Simul conue-
nimus.)Repete coniunctionẽ quoniam: quoniam ſimul conueniunt, & quoniam cõplu
res conuenimus. Antiſtamus.)Sic exprimit illud quod apud Matthæum uulgo legi-
mus, Nonne uos magis pluris eſtis illis? quod Græcè eſt, οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν;

Poſſumus iam conſultationem tuam inducere.)Inducitur propriè quod deletur. Hic
conſultationẽ inducere eſt tollere dubium conſultationis. Exponit autẽ ſeipſum cum ad
dit, & determinare. Quia nec debeat euadi.)Repoſuimus hanc ſententiã & mutilam
ſuppleuimus ex Gorziẽſi, hoc modo, Sicut duplex ratio depẽdit, quia neq; debeat deui-
tari, neq; poſſit euadi quod à deo euenit. nõ debet deuitari, quia bonum. ubi ſubauditur,
quod à deo euenit. Quid enim diuinũ nõ rationale? Diuina omnia rationalia eſſe multis
locis inculcat, ut aduerſus Marcionẽ, & in alijs itẽ libris. Sic in De pœni. Quippe, inquit,
res dei ratio. quia deus omniũ conditor, nihil nõ ratione prouidit, diſpoſuit, ordinauit, ni
hil non ratione tractari intelligiq; uoluit. Porrò diuina, ratione non carẽt, hoc eſt quod ip
ſe uocat Rationale. Certum quid eſt, ſed dat ſen. leg.)Legendũ, certũ quid eſt, & Dat
ſen. leg. Mox ſcripſimus, Nihil enim à deo. Ex collatione Gorziẽſi. Nunquid ideo ſta
tus ſenſus ſui addicitᷣ.)Nos pro ſenſus ſui, ſenſui ſcripſimus. Itẽ poſt quorum malo euenit,
adiecimus uerbum diſplicet. Ex eadẽ collatione. Eo adigitur.)Nos euadi. Igitur, etiã 5
in æditione proxima. Sed quod meum eſt, inquit, fugio.) Obiectio fugæ cauſam red-
dentis. Si cum negaturum te prẹſumis.)Nos, ſicut negaturũ te præſ. Ex Gorz. Niſi 6
ſi uis confiteri, patiaris.)Pro patiaris lege pati non uis. Aut conſtandum.)Caſtigaui-
mus, Ad conteſtandum. Ex collatione. Et mox, miſericordiæ, pro miſericordia. Ex eadẽ.

Sic enim uoluit quidã fiet ipſe fugitiuus.) Maluimus ſcribere, Sed & ipſe fugitiuus.
Quo per totum orbem præd.) Quo, hoc eſt qua de cauſa. Eos paſſuros prædicabat.) Prædicare pro prædicere. ut & in ſuperioribus libris. Ne ſtatu oppreſſis.) Statu hoc eſt ob ſtatum. hoc eſt, ſi perſtitiſſent nec fugiſſent. ſtatum enim opponit fugæ. Sic infra, Sine cauſa ſtaturos ad tutelam gregis. Donec replerent doctrina ſua.) Ablatiuos in accuſatiuos mutauimus iuxta Gorzienſem collationẽ. ſic infra, Donec ſcilicet doctri-

7 nam ſuam impleret. Qui ſe per murum conceſſerat expediri de perſecutione.) Hoc eſt paſſus fuerat ſibi conſuli, extricariq; ſe de perſecutione per murum. Sollicitudini

8 eorum non ſubſcripſit.) Metaphora, hoc eſt non conſenſit. Concuſſauit.) Hoc uerbo etiam in præcedẽtibus uſus eſt. Qui mei confuſus fuerit.) Hoc eſt de me, id eſt erubeſcet me, pudefiet de me. Græcè ὃς ἐὰν ἐπαισχυνθῇ με. Angelorum exercituum.) Hoc eſt auxilium exercituum qui ex angelis conſtarent. Intelligas intereſſe etiam fortit.) Pro intereſſe ſcripſimus in te eſſe fort. exigente hoc ſenſu. Omnia Euangelij reuoluerũt.) Ex Gorzienſi reſtituimus locum corruptum, ut nunc legamus, Omnia Euangelizare uoluerunt. hoc eſt Apoſtoli uoluerunt omnia Euangelium ſapere, ſiue referre Euangelium & Euangelio reſpondere. Cum maxime.) Hoc aduerbio frequẽter utitur. An patientia dicti ſuſt. ſi cum per infirm.) Lego, An patientia dicit ſuſtinendos ſicubi per infirmitatem f. ſ. offend. Lucrari nos uult commeatum.) Commeatum dare, Feſtus inquit, tempus eſt dare quo iri redíriq; poſſit. Dabatur militibus ab imperatore cõmeatus, hoc eſt, diſcedẽdi facultas & intra præſcriptũ tẽpus redeũdi. Hinc Tertullianus ſæpe cõmeatum accipit pro tempore quo in hoc mundo degimus. ut hic & in libro quem ſcripſit aduerſus Praxean, Si uoluerit, inquit, dominus in iſto cõmeatu: ſi quo minus, die ſuo colligentur omnes adulteræ fruges. Item pro quolibet tẽpore, ut in De pœnitẽtia, Certi enim inquit, indubitatæ ueniæ delictorum, medium tempus interim furantur, & commeatum ſibi faciunt delinquẽdi, quàm eruditionẽ non delinquendi. De quo ſæpe dictum. Cæterum qui lugere nos iubet.) Germana lectio fulgere habet. Ex Gorz. Item, In qua timidorum exitum audierat. Ex eadem. Quia timor ſupplicamẽtum habet.) Accipit ſup-

9 plicamentum pro ſupplicio ſiue cruciatu, quod Græcè eſt, ὁ φόβος κόλασιν ἔχει. Vt & illius cõmemoremur.) Commemorari deponentaliter & actiuè, hoc eſt ut & illius mentionẽ faciamus. Hoc uerbum etiam alibi uſurpat. Publicaris.) Verba ſunt prophetiæ paracleti Montanici, quam eccleſia Romana merito damnauit. Quod aũt in hac eſt publicari, apud Tertullianum ante & poſt eſt traduci. qui enim non publicatur in hominibus, ſcilicet propter modeſtiã Chriſtianam. Cum conſpicereris ab hominibus, hoc eſt traduci Tertulliano. Qui fugiebat, rurſus præliabitur.) Demoſthenes olim fugiẽs ex prælio illo Chæronẽſi in quo ſuccubuerant Atheniẽſes aduerſus Philippum Macedonũ regem pugnantes, fœdam eam fugam ob abiectũ clypeũ exprobrãtibus ſolitus eſt hoc uerſiculo reſpondere, Ἀνὴρ ὁ φεύγων καὶ πάλιν μαχήσεται. Bonum militẽ Chr. imp. ſ. præſtat.) Ironia eſt. Mox deleuimus particulam ut. Sed potius contẽnit.) Hoc eſt paruifacit iram eius, & pœnã meritã contẽnit. Non deterretur, inquã, quo minus maneat. Nec enim tanti facit illã, ut uelit fugere. Nam iuxta ſententiã poetæ ethnici, Leniter, ex merito quicquid patiare, ferendum eſt, Quæ uenit indignè pœna, dolenda uenit. Inuidiã ei facere.) Hoc eſt deum in inuidiam adducere. Quàm uelim.) Scribendũ quàm bilem, ſubaudi facere ei, hoc eſt iram dei prouocare. Secum ipſi actor, id eſt.) Gorz. collatio docet legendũ, Sed cum ipſi autores, id eſt diaconi & preſ. Ad gradũ in acie fugiendũ

10 ſuadere.) Pro fugiendum ſubſtituimus figendũ. Senſus eſt, quis ſuſtinebit hortari ad gradum figendum in acie. Porrò ſæpe uelut prouerbialiter utitur hoc ſermone, gradum figere. ut aduerſus Praxean, Hic mecum, inquit, gradum fige. Et infra, Hic ergo iam gradum uolunt figere ſtulti, imò cæci. Rurſum in De uelandis uirginib. Vbi enim gradũ fiximus de Apoſtoli abſoluta definitione. Nondum domino adhuc Chriſto.) Appoſitiuè domino Chriſto. Detinebuntur illi miſſionis ſuæ mercedes ſuæ in cõpenſatione.) Allu dit hic ad miſſionẽ illam Euangelici patrisfamiliàs, de qua legimus Matth. uigeſimo cap. Conuentione autem facta cum operarijs ex denario diurno, miſit eos in uineam ſuam. Miſſionem igitur accipit pro opera nauata. Perorant.) Hoc uerbo libenter utitur.
Ex licentia fugæ.) Hoc eſt ex permiſſu fugæ. Non eſt redimẽda.) Hanc ſentẽtiam

ſic

sic asscripsimus ex Gorziensi collatione, An si fugienda non est, redimenda certe sit.

Vltro igitur.) Quasi dicat, Cum hoc tu non quæsieris, sponte mea & de hoc tibi suggeram. Precium interest.) Quasi dicat, Precium facit discrimen. Gratuita.) Hoc est precio carens. Sic in De habitu muliebri, Et per gratuitum usum contumeliosi amatores uiderentur. Certe & huius.) Subaudi redemptionis consilium, timiditatis consilium est, hoc est, pertinet ad timiditatem. Hominem tuum nummis ex sanguine s. red. Quam indignum.) Restituimus deprauatam lectionem ex Gorziensibus annotatiunculis, Vt autem redimas hominem nummis quem sanguine suo redemit Christus, quàm indignum deo & dispositionis eius. Quæ postrema uerba Græcam constructionem referunt, apud Græcos enim dignus genitiuum requirit. Sub tunica & sinu, quod aiũt.) 11 Prouerbium de his dici solitum quæ fiunt non palam sed occulte. In sinum conferre dixit Lampridius in Cõmodo Antonino pro ad se rapere, & priuatis cõmodis applicare, Prædam omnem, inquit, in sinum contulit. Item in sinũ uertere. In eodem, Agebanturq; omnia per alios, qui etiam condemnationes in sinum uertisse dicuntur. Quis tamen abnegatorem spernat.) Ironia est. Quid enim dicit ille concussor.) Apud Lucam capite tertio ad milites dicit Ioannes Baptista, μηδένα διασείσητε, id est neminem concutiatis. Hinc concussor dictus & cõcussio. In Apologetico, Tot hostes eius quot extranei: & quidem proprij ex æmulatione Iudæi, ex concussione milites, ex natura. Cum das, utiq; ne tradaris uoluisti. Voluisti dare ne tradaris. Non traditus autem traduci habebas?) Nõ pro nonne quæsitiue. Traduci id est exponi omniũ hominũ oculis, id quod prophetia Montani uocat publicari, ceu diximus ante. Redimens, non ostendis?) Obiectio est numerantis concussori pecuniam. Redimens s. me, non pro nonne s. me esse Christianum. nam alioqui me non redemissem. Persecutiones prædicatas.) Hoc est prædictas. quod ante dixit, Passurus illic quæ Agabus prophetauerat. Nihil interest, si quem Christianũ 12 redimere non debeas aliũ mente.) Duo postrema uocabula prorsus sunt deprauata. Nos ex Gorziensi collatione substituimus, aut emere. Aspice regnorum & imperiorum utiq; à deo dispositum statum.) Et hanc sententiam castigauimus ex eadem, Et adeo uoluntas dei sic est. ab apice regnorũ & imperiorum utiq; à deo disposito statu, in cuius manu cor regis. Sub aliquam redemptionem capitis.) Hoc est pro singulis capitibus siue hominibus aliquid numeretur. Vnde mox, Nullum nummum pro capite debemus.

Et sectæ.) Non sonat in malam partem apud uetustissimos. Ita in De pallio, At ego iam illi etiam diuinæ sectæ ad disciplinæ cõmercium confero. In Apologetico, Hunc ædidimus & sectæ & nominis censum cum suo autore. Vt de compluribus alijs locis taceam. Cyprianus martyr libri quarti epistola quinta, In eiusmodi, inquit, confessoribus gloriatur, quorum secta & conuersatio sic proficit ad præconium gloriæ, ut magisteriũ cæteris præbeat disciplinæ. Idem in præfatione ad Quirinum, Ad religiosam, inquit, sectæ nostræ disciplinam pertinentia. Licentiã sectæ.) Licentia in bonam partem, hoc est permissum religionis Christianæ. In hunc mundum.) Nos, in hunc modum etiam in æditione proxima. & sic habet Gorziensis codex. Imò cõtra faciẽ facies.) Sic est in exemplaribus manu descriptis. Ego tamen arbitror accusatiuum faciem superuacaneum esse.

Non in concussuræ.) Concussura pro concussione. Hic subauditur ablatiuus causa.

Dabo igitur misericordiam.) Nos, misericordiæ, ex Gorziensi. Omniũ iam nunc Dominicarum.) Subaudi sententiarum. Paulo post scripsimus, Deberet de mammonæ 13 hominibus. & reliqua. Si unus aut alius ita eruitur.) Videlicet numerando pecuniam pro redemptione. Massaliter totæ ecclesiæ tributũ sibi irrogauerunt.) Massaliter hoc est simul & pro omnibus nõ sigillatim pro hoc aut illo. Sic lib. quarto in Marcionẽ, Redacta scilicet, inquit, in dominũ, ut in massalem suam summã. Item in Valentinianis, Atq; ita massaliter solidata. Cum in matricibus beneficiariorũ.) Matrices appellat libellos in quibus Cæsareo fisco pensitantes descripti continebantur. Habebant & nomina militum inscripta matrices siue matriculæ per diminutionẽ. Cassiodorus Variarum libro undecimo, Et ideo Catellum, inquit, quem matriculæ series fecit accedere, nostra autoritas quoq; actorum scrinij curam precepit obtinere. Vnde matriculati & immatriculati dicti qui inscripti sunt. & erãt beneficiarij, imperiales ministri. Liber, cui titulus Notitia orientis & occidẽtis, indicat primiscrinium beneficiorũ fuisse sub comite rerum priuatarum.

A quibus

A quibus beneficijs siue muneribus qualia sunt quæ uulgo feuda uocant, quibus honestabantur per liberalitatem Cæsarum, dicti beneficiarij. Vt intelligas inter eos titulos beneficiorum, tributi unum fuisse à Christianis exigendi.. Et curiosiorum.) Scripsi Curiosorum. Erant autem Curiosi, qui in comitatu præsulum admissa per prouincias renunciabant. Magister officiorum habebat sub se Curiosum cursus publici præsentalis unum & curiosos per omnes prouincias, quemadmodum docet notitia Orientis & Occidentis quam modo citauimus. Extat titulus De Curiosis & Stationarijs libro duodecimo Codicis. Inter Tabernarios.) Tabernarij sunt popiniones, & caupones, hoc est qui dapes & uina, aut qui alias res in tabernis uenditant. De Capitularijs Horreariorum & Tabernariorum mentionem facit Cassiodorus Variarum libro decimo. Et ianios.) Sic habet exemplar Hirsaugiense. Quæ res me mouit ut supponerem Lanios. At in Gorziensi Ianeos legitur, quasi uoluerit Ianæos appellatos fortassis à Iano illo fori Romani, hoc est circumforaneos. Venditatores uidelicet & propolas. Et fures balnearum.) His grauiorem pœnam infligendam authores sunt Iureconsulti. Et eius rei causam affert Aristoteles in Problematis. Hanc episcopatui formam.) Ironia. Scilicet enim.) Scilicet Ironiam habet cum amaritudine cõiunctam. Per Saturnalicia redimendam.) Saturnaliciorum nomine munera intelligit, qualia in Saturnalibus ultro citroq; solebant à Romanis missitari. Sed quomodo colligemus, inquis.) Colligere uocabant congregare populum in aliqua basilica. Vnde collecta pro precatione qua populus cum sacerdote orabat, nunc pro hac re, nunc pro alia. Quidam etiam Collectam facere dicunt sic congregare plebem. Officia militaria.) Officiales & ministros publicos intelligit. Habes noctem luce Christi luminosi aduersus eam.) Sensus est, Habes noctem in luce Christi, qui luminosus & illustris est aduersus eam noctem. Quàm addicas.) Quod est uendentis. Rem uenalem addicit licitatori uenditor, quum ei illam adiudicat. Et ideo paracletus necessarius.) Paracletum illum Montani fictitium nimis magnificè prædicat. Nec hic tantum.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE FVGA IN PERSECVTIONE LIBER.

1 QVAESISTI proximè, Fabi frater, fugiendum necne sit in persecutione, quod nescio quid annunciaretur. Ibidem ego oblocutus aliquid pro loco ac tempore & quarundam personarũ importunitate, semitractatam materiam abstuli mecum, plenius eam de stylo nũc renunciaturus, utpote quam ei tua consultatio commendarat, & cõditio temporum suo iam nomine iniunxerat. Quanto enim frequentiores imminent persecutiones, tanto examinatio procuranda est, quomodo eas excipere fides debeat. Procuranda autem examinatio penes uos, si forte paracletum non recipiendo deductorem omnis ueritatis, merito adhuc etiam alijs quæstionibus obnixi estis. Igitur consultationi tuæ ordinem quoq; induimus, animaduertentes antè determinari oportere de statu ipsius persecutionis, utrum à deo obueniat, an à diabolo, quo facilius de obitu eius constare possit. Omnis enim rei inspectio, autore cognito planior. Satis est quidem perscribere, Nihil fieri sine dei uoluntate. Sed non statim hac sententia cæteris retractauerimus. Locum dabimus, ne à præsenti articulo auocemur. Si qui responderit, Ergo & malum à deo, & delictum à deo: nihil iam in diabolo, nihil etiã in nobis ipsis:

Paracletus Montani

De

De persecutione nunc quæritur. Circa hanc interim dixerim, Nihil fieri sine dei uoluntate, respiciens eam in primis dignam deo esse, & (ut ita dixerim) necessariam ad probationem scilicet seruorum eius, siue reprobationem. Quis est enim exitus persecutionis, quis effectus alius, nisi probatio & reprobatio fidei, qua suos utiq; dominus examinauit? Hoc nomen iudicium est persecutio, per quam quis aut probatus aut reprobatus iudicatur. Porrò iudiciũ soli deo competit. Hæc pala illa, quę & nunc dominicam aream purgat, ecclesiam scilicet, confusum aceruum fidelium euentilans, & discernens frumentũ martyrum, & paleas negatorum. Hæ enim scalæ quas somniat Iacob, alijs ascensum in superiora, alijs descensum ad inferiora demonstrantes. Sic & agonem intelligi capit persecutionẽ. A quo certamẽ edicitur, nisi à quo corona & præmia proponuntur? Legis edictum agonis istius in Apocalypsi, quibus præmijs ad uictoriam inuitet, uel maxime illos qui proprie uicerint in persecutione, uincendo luctati, reuera nõ aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus spiritalia nequitiæ. Ita agnosces ad eundem agonothetam pertinere certaminis arbitrium, qui inuitat ad præmium. Totum quod agitur in persecutione, gloria dei est probantis & reprobantis, imponentis & deponentis. Quod autem ad gloriã dei pertinet, utiq; ex uoluntate illius eueniet. Sed quando deus magis creditur, nisi cum magis timetur? nisi in tempore persecutionis? Ecclesia in attonito est. Tunc & fides in expeditione sollicitior, & disciplinatior in Ieiunijs, in Stationibus, & Orationibus, & Humilitate, in alterutra Diligentia, & Dilectione, in Sanctitate, & Sobrietate. Non enim uacatur nisi Timori & Spei. Adeò & ex hoc ipso ostenditur nobis, non posse diabolo deputari eam, quæ meliores efficit dei seruos. Si, quod iniquitas à deo nõ est, sed à diabolo, persecutio aũt ex iniquitate consistit (quid enim iniquius q̃ ueri dei antistites omnes sectatores ueritatis, nocentissimorũ more tractari?) ideo uidetẽ persecutio à diabolo euenire, à quo iniquitas agitur, ex qua cõstat persecutio: scire debemus quatenus nec persecutio est sine iniquitate diaboli, nec probatio fidei sine persecutione, propter probationẽ fidei necessariã iniquitatẽ, nõ patrociniũ præstare persecutioni, sed ministeriũ. præcedere enim dei uoluntatẽ circa fidei probationem, quæ est ratio persecutionis: sequi aũt diaboli iniquitatem ad instrumentum persecutionis, quæ ratio est probationis. nam & aliâs inquantum iustitiæ iniquitas æmula est, intantum materia est ad testimonia eius, cuius est ęmula: ut sic iustitia iniquitate perficiatur, quomodo uirtus in infirmitate perficitur. Nam infirma mundi electa sunt à deo, ut confundantur fortia: & stulta eius ut cõfundantur sapientia. Ita & iniquitas adhibetẽ, ut iustitia probetur confundens iniquitatem. Igitur quòd ministerium non est arbitrij, sed seruitij: (arbitrium enim domini) Persecutio propter fidei probationem: ministerium autem iniquitas diaboli, propter persecutionis instructionem: ita eam per diabolum si forte, nõ à diabolo euenire credimus. Nihil satanæ in seruos dei uiui licebit, nisi permiserit dominus, ut aut ipsum destruat per fidem electorũ in tentatione uictricẽ: aut homines eius fuisse traducat, qui defecerint ad illum. Habes exemplum Iob, cui diabolus nullam potuit incutere tentationẽ, nisi à deo accepisset potestatem, nec in substantiã quidem eius, nisi dominus, Ecce, dixisset, omnia quæ sunt ei, in manu tua do, in ipsum

2

3

IOB

autem

autem ne extenderis manum. Denicꝫ nec extendit, nisi postea quàm & hoc postulanti Dominus, Ecce, dixisset, trado tibi illum, tantum animam eius custodi. Sic & in Apostolos facultatem tentationis postulauit, nõ habens eam nisi ex permissu. Siquidem dominus in Euangelio ad Petrum: Ecce, inquit, postulauit satanas ut discerneret uos uelut frumẽtum: uerum ego rogaui pro te, ne deficeret fides tua: id est, ne tantum diabolo permitteretur, ut fides periclitaretur. Quo ostenditur, utrumcꝫ apud deum esse, & concussionem fidei, & protectionem, cum utrumcꝫ ab eo petitur, concussio à diabolo, protectio à filio. Et uticꝫ cum filius dei protectionem fidei habet in sua potestate, quam à patre postulat, à quo omnem accipit potestatem in cœlis & in terris, quale est ut concussionem fidei diabolus in manu sua habeat? Sed in legitima Oratione cum dicimus ad patrem: Ne nos inducas in tentationem (quæ autẽ maior tẽtatio quàm persecutio?) ab eo illam profitemur accidere, à quo ueniam eius deprecamur. Hoc est enim quod sequitur: Sed erue nos à maligno, id est ne nos induxeris in tentationem, permittendo nos maligno. Tunc enim eruimur diaboli manibus, cum illi non tradimur in tentationem. Nec in porcorũ gregem diaboli legio habuit potestatem, nisi eam de deo impetrasset, tantum abest ut in oues dei habeat. Possum dicere porcorum quocꝫ setas tunc numeratas apud deum fuisse, nedum capillos sanctorum. Habere uidetur diabolus propriam potestatem, si forte in eos qui ad deum non pertinent, semel in stillam situlæ, & in puluerem areæ, & in saliuam Nationibus deputatis à deo, ac per hoc diabolo expositis in uacuam quodammodo possessionem. Cæterum in domesticos dei nihil illi licet ex propria potestate: quia quando liceat, id est ex quibus causis, exempla in scripturis signata demonstrant. Aut enim ex causa probationis conceditur ei ius tentationis prouocato uel prouocanti, ut in superioribus: aut ex causa reprobationis tradit̃ ei peccator quasi carnifici in pœnã, ut Saul. & abscessit, inquit, spiritus domini à Saule, et cõcutiebat eum spiritus nequam à domino, & suffocabat eum. Aut ex causa cohibitionis, ut Apostolus refert datum sibi sudem angelum satanæ ut colaphizet̃: Nec hanc speciem permitti diabolo ni sanctos humiliandos per carnis uexationem, simul ut & uirtus tolerantiæ scilicet in infirmitate perfici possit. nam & ipse Apostolus Phygelum & Hermogenem tradidit satanæ uti emendentur, ne blasphement. Vides iam & à seruis dei facilius diabolũ accipere potestatẽ, tanto abest ut eam ex proprietate possideat. Cum ergo & hæc exẽpla magis in persecutionibus eueniãt, siquidẽ magis tũc probamur uel reprobamur, & magis tunc humiliamur uel emẽdamur, ab eo permittat̃ uel imperet̃ necesse est, catholice fieri hæc, à quo & ex parte, scilicet ab illo qui dicit, Ego sum qui facio pacem, & cõdo mala, id est bellũ. Hoc est enim contrariũ paci. Nostræ aũt paci quod est bellum, quàm persecutio? Si persecutionis uel maxime exitus, aut uitam auferunt, aut mortem, aut plagam, aut sanationem: habes authorem eiusdem, Ego percutiam, & sanabo: ego uiuificabo, & mortificabo. Vram, inquit, illos sicut uritur aurum: & probabo, inquit, illos sicut probatur argentum. Cum enim exurimur persecutionis ardore, tunc probamur de fidei tenore. Hæc erunt ignea iacula diaboli, per quæ fidei ustio & cõflatio administrat̃ ex dei tamẽ uoluntate. De isto quis dubitare possit igno

ro

Legitima oratio, oratio dominica

Oues dei, Christiani

Domestici dei, Christiani

Ignea iacula diaboli

ro, nisi plane friuola & frigida fides, deprehendens eos qui timide conueniunt in ecclesiam. Dicitis enim, quoniam inconditè conuenimus, simul conuenimus, & complures concurrimus in ecclesiam, quærimur à Nationibus, & timemus ne turbētur Nationes. An nō scitis quod deus omnium sit dominus? Et si uelit deus, tunc persecutionem patieris: si uero noluerit, silebunt Nationes. Credas utiq;: si tamē in eum deum credis, sine cuius uoluntate nec passer unius assis cadit in terram. Nos autem puto multis passeribus antistamus. Igitur si constet à quo persecutio eueniat, possumus iam consultationem tuā inducere, & determinare ex hoc ipso prætractatu, Fugiendum in persecutione non esse. Si enim persecutio à deo euenit, nullo modo fugiendum erit, quod à deo euenit. Sicut duplex ratio dependit, quia neq; debeat deuitari, neq; euadi possit quod à deo euenit. Non debet deuitari, quia bonū. Necesse est enim bonum esse omne quod deo uisum est. Et nunquid ideo in Genesi sic positum est, & uidit deus quia bonum est, non quod ignoraret bonum esse nisi uidisset, sed ut hoc sono portenderet bonum esse quod deo uisum est? Multa quidem sunt quæ à deo eueniant & alicuius malo eueniant. Imò bonum est ideo, quia à deo euenit, ut diuinum & rationale. Quid enim diuinum non rationale, non bonum? Quid bonum non diuinum? Si autem sensui cuiusq; uidet, nō sensus hominis præiudicat statui, sed status sensui. Status enim unusquisq; certum quid est, & dat sensui legem, ita sentienti statum si est. Si autem statu quidem bonum quod à deo uenit (nihil enim à deo non bonum, quia diuinū, quia rationale) sensui uero malum uidetur: erit status in tuto, sensus in uitio. Statu optima res Pudicitia, & Veritas, & Iustitia, quæ à multorum sensu displicent. Nunquid ideo status sensui addicitur? Ita & persecutio statu bona est, quia diuina & rationalis dispositio: sensui eorum uero quorum malo uenit displicet. Vides etiam illud malum rationem apud deum habere, cum quis in persecutione euertitur de salute, sicut & illud bonum ratione contingere, cum quis ex persecutione proficit in salute? nisi si irrationaliter quis aut perit apud dominum, aut saluus est: is non poterit persecutionem malum dicere, quæ etiam in malis par bonum est, dum ratione administratur. Ita si bonum persecutio quoquo modo, quia de statu cōstat, merito definimus quod bonum est uitari nō oportere: quia delictum sit quod bonum est recusare, eo amplius quod deo uisum est: iam uero nec posse uitari, quia à deo euenit, cuius uoluntas non poterit euadi. Igitur qui putant fugiendum, aut malum exprobrant deo, si persecutionē uti malum fugiūt, bonum enim nemo deuitat: aut fortiores se deo existimāt, qui putant se euadere posse, si deus tale aliquid uoluerit euenire. Sed quod meū est, inquit, fugio, ne pereā si negauero. Illius est, si uoluerit etiam fugientem me reducere in medium. Hoc mihi prius responde, certus es negaturū si non fugeris, an incertus? Si enim certus, iam negasti: quia præsumendo te negaturum, id despopondisti de quo præsumpsisti, & uane iam fugis ne neges, qui si negaturus es, iā negasti: si uero incertus es, cur non ex æqualitate incerti metus inter utrumq; euentum, etiam confiteri te posse præsumis, et saluū magis fieri quo minus fugias? sicut negaturum te præsumis, ut fugias. Iam nunc aut in nobis est utrumq;, aut totum in deo. Si in nobis est confiteri aut negare, cur non id præsumimus quod est melius,

id est confessuros nos? nisi si uis confiteri, pati non uis. Nolle autem confiteri negare est. Si uero in deo totum est, cur nõ totum relinquimus arbitrio eius? agnoscentes uirtutem & potestatem quod possit nos sicut fugientes educere in medium, ita & nõ fugientes, imò & in medio populo conuersantes obumbrare. Quale est, ut ad fugiendum, deo honorem reddas, qui possit te etiam fugientem producere in medium: ad contestandum autem inhonores illum, desperans potentiam protectionis ab illo? Quanto magis ex hac parte constantiæ & fiduciæ in deũ, dicis, Ego quod meum est facio, non discedo. Deus si uoluerit, ipse me proteget. Hoc potius nostrum est, stare sub dei arbitrio, quàm fugere sub nostro. Rutilius sanctissimus martyr, quum totiens fugisset persecutionem de loco in locum, etiam periculum (ut putabat) nummis redemisset, post totam securitatem quam sibi prospexerat, ex inopinato apprehensus & præsidi oblatus, tormentis dissipatus, credo pro fugæ castigatione, dehinc ignibus datus, passionem quam uitarat, misericordiæ dei retulit. Quid aliud uoluit dominus nobis demonstrare hoc documento quàm fugiendum non esse, quia nihil fuga prosit si deus nolit? Imò, inquit, quia præceptum adimpleuit, fugiens de ciuitate in ciuitatem. Sic enim uoluit quidam sed & ipse fugitiuus argumentari, & qui proinde nolunt intelligere sensum domini illius pronunciationis, ut eam ad uelamẽtum timiditatis suę utantur, cum & personas suas habuerit & tempora & causas: Cum cœperint, inquit, persequi uos, fugite de ciuitate in ciuitatem. Hoc in persona proprie Apostolorum, & in tempora, & in causas eorum pertinere defendimus, sicut subsequentes sensus probabunt, qui non nisi in Apostolos competunt: In uiam nationum ne ieritis, & in ciuitatem Samaritanorum ne introieritis, sed ite potius ad oues perditas domus Israelis. Nobis autem & uia nationum patet, in qua & inuenti sumus, & usque in finem incedimus: & nulla ciuitas excepta est, quo per totum orbem prędicamus: sed nec cura nobis Israelis iniuncta est extra ordinẽ, nisi quâ & omnibus gentibus prædicare debemus. Etiam si apprehendamur, non in concilia eorum perducemur, nec in synagogis illorum flagellabimur, sed Romanis utiq; potestatibus & tribunalibus obijciemur. Si igitur & fugæ præceptum, Apostolorum conditio desiderabat, quoniam primo prædicandum erat ad oues perditas domus Israelis: ut ergo perciperetur prædicatio apud quos priores eam perfici oportebat, uti panem ante filij quàm canes sumerent, ideo illis fugere tunc ad tempus præcepit, nõ propter eludendum periculum proprio nomine persecutionis (atquin persecutiones eos passuros prædicabat, & tolerandas docebat) sed propter profectum annunciationis, ne statim oppressis, Euãgelij quoq; disseminatio perimeretur. Neque enim quasi tacite in aliquam ciuitatem transfugiendum erat, sed quasi ubiq; annunciaturis, & ex hoc ubiq; persecutiones subituris, donec replerent doctrinam suam. Deniq; non consummabitis, inquit, ciuitates Israelis. Adeò intra terminos Iudææ præceptum fugæ continebatur. Nobis autem nulla Iudææ præfinitio competit prædicationis, in omnem iam carnem effuso spiritu sancto. Itaq; Paulus & Apostoli ipsi, memores præcepti dominici, contestantur illud apud Israel quem iam doctrina sua impleuerant, Vobis oportuit in primis sermonẽ dei tradi, sed quoniam repulistis eum, nec dignos

Act. 13

uos

uos æterna uita existimastis, ecce conuertimus nos ad Nationes. Atque exinde conuersi & ipsi sicut antecessores instituerant, & in uiam Nationum abierunt, & in ciuitates Samaritarum introierunt, ut in totam scilicet terram exiret sonus eorū, & in terminos orbis uoces eorū. Si ergo cessauit exceptio uiæ Nationum, & in ciuitates Samaritanorum, cur non cessauerit & fugæ præceptum pariter emissum? denique ex quo saturato Israele Apostoli in Nationes transierunt, & fugerunt de ciuitate in ciuitatem, nec pati dubitauerunt. quin & Paulus qui se per murum cōcesserat expediri de persecutione, quâ ad hoc tempus erat præcepti, idem iam in clausula officij, & in consummatione præcepti discipulis magnopere deprecātibus, ne se Hierosolyma cōmitteret passurus illic quæ Agabus prophetauerat, sollicitudini eorum non subscripsit, sed econtrario, Quid, inquit, facitis lachrymantes & conturbantes cor meū? Ego enim non modo uincula pati optauerim, sed etiam mori Hierosolymis pro nomine domini mei Iesu Christi. Atque ita omnes aierūt, fiat uoluntas domini. Quæ erat uoluntas domini? utique non fugiendi iam persecutionem. Cæterum poterāt & priorem domini uoluntatem proposuisse, qua fugere mandauerat, qui illum persecutionem uitasse maluerant. Igitur cum etiam sub Apostolis ipsis temporale fuerit fugæ præceptum, sicut & reliquorum præscriptorum, non potest apud nos perseuerare quod apud doctores nostros con cessauit, & si non proprie ad illos fuisset emissum: Aut si perseuerare illud dominus uoluit, deliquerunt Apostoli qui non usque in finem fugere curauerūt. Videamus nunc an & cætera domini edicta congruant perpetuo fugæ præcepto: Primò quidē si à deo persecutio est, quale est ut idem fugiendam eam mandet, qui & infert? quam si euadi uellet, melius non immitteret, ne uoluntatem suam alia uoluntate præuaricari uideretur. Aut pati enim nos uoluit persecutionem, aut fugere. Si fugere, quomodo pati? si pati, quomodo fugere? Iam uero quanta inæqualitas sententiarum iubentis fugere, & inuitantis ad passionem contrariam fugæ? Qui confessus fuerit me, & ego confitebor illum coram patre meo. Quomodo confitebitur fugiens, quomodo fugiet confitens? Qui mei confusus fuerit, & ego confundar eius coram patre. Si deuito passionē, confundo cōfessionem. Felices qui persecutionē passi fuerint causa nominis mei. Infelices ergo qui fugiendo ex præcepto non erunt passi. Qui sustinuerit in finem, iste saluabitur. Quid ergo me iubens fugere, uis in finem sustinere? Tanta diuersitas sententiarum si non congruit diuinæ grauitati, apparet ex his quoque præceptum fugæ suam tunc habuisse rationem quam ostendimus. Sed infirmitatem, inquit, quorundam prospiciēs dominus, pro sua humanitate nihilominus & portum fuge demonstrauit. Non enim idoneus erat etiam sine fuga tam turpi & indigno & seruili præsidio saluos facere in persecutione, quos sciret infirmos. Atqui non fouet, sed recusat semper infirmos, primum docens nō fugiendos esse persecutores, sed potius non timendos. Nolite timere eos qui corpus occidere possunt, animæ autem nihil ualent facere. Sed timete eum qui corpus & animam perdere potest in gehennam. Atque exinde quæ timidis præfinit? Qui pluris fecerit animam suam quàm me, non est me dignus. Et qui non tollit crucem suam, & sequitur me, non potest esse meus discipulus. Postremo in Apocalypsi non fugam timidis

Fugæ præceptū tēporale

Diuinæ grauitas

Apoc. 12

timidis offert, ſed inter cæteros reprobos particulam in ſtagno ſulphuris & ignis, quod eſt mors ſecunda. Refugit & ipſe uim interdum, ſed eadem ratione qua Apoſtolis fugere præceperat, donec ſcilicet doctrinam ſuam impleret, qua conſummata non dico ſtetit, ſed nec auxilium à patre angelorum exercituum deſiderauit, increpito etiam Petri gladio. Profeſſus quidem & ipſe eſt animam anxiam uſque ad mortem, & carnem infirmam, ut tibi oſtenderet primo in ſe utramque ſubſtantiam humanam fuiſſe ex proprietate anxietatis animæ & imbecillitatis carnis, ne aliam, ut quidam nunc induxerunt, aut carnem aut animam Chriſti interpretareris. Dehinc ut demonſtratis conditionibus earum, ſcires illas nihil ualere per ſemetipſas ſine ſpiritu. Et ideo præponit, Spiritus promptus, ut utramq; conditionem ſubſtantiæ utriuſq; reſpiciens intelligas in te eſſe etiam fortitudinem ſpiritus, quo modo & infirmitatem carnis: ac iam hinc ſcias quid unde facias, & quid cui ſubijcias, infirmum ſcilicet forti: ne, ut nūc facis, de carnis quidem infirmitate cauſeris, de ſpiritus autem firmitate diſsimules. Poſtulauit & ipſe à patre, ſi fieri poſſet, tranſiret ab illo calix paſsionis. Poſtula & tu, ſed ſtans ut ille, ſed poſtulans tantum, ſed ſubiungens & reliqua: Verum non quod ego uolo, ſed quod tu. Fugiens aūt quomodo hoc poſtulabis, ipſe tibi præſtans calicis translationem, nec quod pater uult faciens, ſed quod tu? Omnia Apoſtoli ſecundum deum utiq; docuerunt, omnia euangelizare uoluerunt. Vbi illos oſtendis præceptum fugiendi de ciuitate in ciuitatem reſtauraſſe? quia nec potuiſſent tale quid conſtituere tam contrarium exemplis ſuis, ut fugam mandarent, qui quum maxime de uinculis uel inſulis, quibus ob confeſsionem non ob fugam nominis continebantur, ad eccleſias ſcribebant. Infirmos ſuſtinere iubet Paulus, utique enim non fugientes. Quomodo enim ſuſtinebantur abſentes? An patientia dicit ſuſtinēdos, ſicubi per infirmitatem fidei ſuæ offenderint? Sic & puſillanimes conſolari, non tamen in fugam mitti. Sed cum admonet ne locum Malo demus, non fugæ ſuggerit conſilium, ſed iracundiæ docet temperamentum. Et ſi redimendum tempus dicit, quia dies nequam ſunt, nō per fugam, ſed per ſapientiam cōuerſationis, lucrari nos uult cōmeatum. Cæterum qui fugere nos iubet uelut filios, non iubet fuga abſcondi ut filios tenebrarum. Stare immobiles præcipit, utiq; nec fuga mobiles: & accinctos, in fugam an in occurſum Euangelij? arma quoque demonſtrat, quæ fugituris non eſſent neceſſaria, inter quæ & clypeum, quo poſsitis tela diaboli extinguere, reſiſtentes ſine dubio & excipientes omnem uim illius. Proinde & Ioannes pro fratribus quoque animas ponendas docet, nedum pro Domino. Hoc à fugientibus non poteſt adimpleri. Denique memor Apocalypſis ſuæ, in qua timidorum exitum audierat, de ſuo ſenſu admonet & ipſe, timorem reijciendum. Timor, inquit, non eſt in dilectione. Sed enim perfecta dilectio foras mittit timorem, quia timor ſupplicamentum habet, utiq; ignem ſtagni. Qui autem timet, nō eſt perfectus, in dilectione dei ſcilicet. Porrò quis fugiet perſecutionem, niſi qui timebit? Quis timebit, niſi qui non amauit? Spiritum uero ſi conſulas, quid magis ſermone illo ſpiritus probat? Namq; omnes pene ad martyrium exhortatur, non ad fugam, ut & illius commemoremur: Publicaris, inquit, bonum tibi eſt, Qui enim non publicatur in hominibus, publicatur in domino

Marginal notes: 8 — Marcionitæ Apellitæ — 1. Ioan. 4 — 9

no. Ne confundaris, iustitia te producit in medium. Quid confunderis, laudem ferens. Potestas fit, cum conspiceris ab hominibus. Sic & alibi, Nolite in lectulis, nec in aborsibus, & febribus mollibus optare exire, sed in martyrijs, uti glorificetur qui est passus pro uobis. Sed omissis quidam diuinis exhortationibus, illum magis Græcum uersiculum secularis sententiæ sibi adhibent,

Qui fugiebat, rursus præliabitur,

Vt & rursus forsitan fugiat. Et quando uincet, qui quum fugerit, uictus est? Bonum militem Christo imperatori suo præstat, qui tam plene ab Apostolo armatus, tuba persecutionis audita, diem deserit persecutionis. Respondebo & ego de seculo aliquid,

Vsqueadeóne mori miserum est?

Moriatur quoquo modo, aut uictus, aut uictor. Nam & si negãdo ceciderit, cum tormentis tamẽ præliatus. Malo miserandum quàm erubescendum. Pulchrior est miles in pugna prælio amissus, quàm in fuga saluus. Times hominem, Christiane, quem timeri oportet ab angelis: siquidem angelos iudicaturus es: quem timeri oportet à dæmonijs, siquidem & in dæmonas accepisti potestatem: quem timeri oportet ab uniuerso mundo, siquidem & in te mundus iudicatur. Christum indutus es, siquidem in Christum tinctus es. Qui fugis diabolum, depreciasti Christum qui in te est. Fugitiuum cum diabolo te reddidisti. Sed Dominum fugiens, exprobras omnibus fugitiuis sui uanitatem consilij. Fugerat & quidam animosus prophetes dominum, traiecerat ab Ioppe Tarsum, quasi & à deo transfretaret, sed illum non dico in mari & in terra, uerũ in utero etiam bestiæ inuenit, in quo nec mori per triduum potuit, nec uel sic deum euadere. Quanto melius seruus, qui siue iniquus deum timens non fugit eum, sed potius contemnit, confidens scilicet de tutela domini: siue deum reformidat, quanto magis sub oculis eius astitit, dicẽs: Dominus est, potẽs est: omnia illius sunt: ubi fuero, in manu eius sum: faciat quod uult, non discedo: & si perire me uolet, ipse me perdat, dum me ego seruo illi. Malo inuidiam ei facere per uoluntatem ipsius pereundo, quàm bilem, per meam euadendo. Hoc sentire & facere omnem seruum dei oportet, etiam minoris loci, ut maioris fieri possit, si quem gradum in persecutionis tolerantia ascenderit. Sed quum ipsi autores, id est ipsi diaconi, & presbyteri, & episcopi fugiũt, quomodo laicus intelligere poterit, qua ratione dictum, Fugite de ciuitate in ciuitatem? Itaq; cum duces fugiunt, quis de gregario numero sustinebit ad gradum in acie figendum suadere? Certe quidem bonus pastor animam pro pecoribus ponit: ut Moyses non domino adhuc Christo reuelato, etiam in se figurato ait: Si perdis hunc populum, inquit, & me pariter cum eo disperde. Cæterum Christo confirmante figuras suas, malus pastor est, qui uiso lupo fugit, & pecora diripienda derelinquit: projcietur de uilla pastor huiusmodi, detinebuntur illi missionis suæ mercedes suæ in compensatione, imò & de priore peculio eius exigetur detrimenti dominici restitutio. Etenim qui habet, dabitur ei: ab eo autem qui non habet, etiam quod uidetur habere, auferetur. Sic Zacharias comminatur: Exurge romphæa in pastores, & euellite oues, & superducam agnum meum in pastores. In quos & Ezechiel, & Hieremias ijsdem minis perorant, quod non tantum de pecori-

bus improbe uescantur pascetes potius semetipsos, uerum & dispersum gregem faciant, & in prædam esse omnibus bestijs agri, dum non est pastor illis. Quod nunquam magis fit, quàm quum in persecutione destituitur Ecclesia à Clero. Si & spiritum quis agnouerit, audiet & fugitiuos denotantem. Porrò si eos qui gregi præsunt, fugere, quum lupi irruunt, nec decet, imò nec licet (qui enim talem pastorem malum pronunciauit, utique damnauit: omne autem quod damnatur, illicitum factum est sine dubio) ideo præpositos Ecclesiæ in persecutione fugere non oportebit. Cæterum si grex fugere deberet, non deberet præpositus gregis stare, sine causa staturus ad tutelam gregis, quam grex non desideraret ex licentia fugæ scilicet. Quod pertineat frater ad tuum problema, habes sententiæ nostræ responsionem & exhortationem. Porrò qui quærit, An persecutio fugienda sit, sequentem quoque iam prospiciat necesse est: an si fugienda non est, redimenda certe sit. Vltro igitur & de hoc tibi suggeram, definiens persecutionem, quam constat non esse fugiendam, proinde nec redimendam. Precium interest. Cæterum sicut fuga redemptio gratuita est, ita redemptio nummaria fuga est. Certe & huius, timiditatis consilium est. Quod times, redimis, ergo fugis. Pedibus stetisti, curristi nummis. Hoc ipsum quod stetisti ex redemptione, fugisti. Vt autem redimas hominem tu nummis, quem sanguine suo redemit Christus, quàm indignum deo & dispositionis eius, qui filio suo non pepercit pro te, ut fieret maledictum pro nobis, quia maledictus qui pependerit in ligno: qui tanquam ouis ad uictimam ductus est, & tanquam agnus ante tondentem, sic non aperuit os: sed posuit dorsum suum in flagella, maxillas autem in palmas, & faciem non auertit à sputaminibus, & inter iniquos deputatus est, & traditus est in mortem, mortem autem crucis. Totum hoc, ut nos à peccatis lucraretur. Sol cessit diem emptionis nostræ. Apud inferos emancipatio nostra est, & stipulatio nostra in cœlis: subleuatæ sunt portæ sempiternæ, ut introiret rex gloriæ, Dominus uirtutum, hominem de terris, imò ab inferis, mercatus in cœlos. Quis est nunc qui aduersus illum reluctatur, imò depreciat, & mercedem eius tam magno comparatam preciosissimo scilicet sanguine, commaculat? Iam ergo melius fugere quàm fieri uiliorem, si non tanto sibi constabit homo, quanti constitit domino. Et dominus quidem illum redemit ab angelis munditenentibus potestatibus, à spiritalibus nequitiæ, à tenebris huius æui, à iudicio æterno, à morte perpetua.

c Tu autem pro eo pacisceris cum Delatore, uel Milite, uel furunculo aliquo

11 præside, sub tunica & sinu (quod aiunt) ut furtiuo, quem coram toto mundo Christus emit, imò & manumisit. Hunc ergo liberum precio æstimabis, & precio possidebis, nisi eodem quanto (ut diximus) domino constitit, sanguine suo scilicet? Vt quid ergo de homine Christum redimis in homine in quo Christus est? Non aliter & Simon facere tentauit quum pecuniam Apostolis obtulit pro spiritu Christi. Audiet ergo & iste qui se redimens, Christi spiritum redemit: Pecunia tua tecum sit in interitũ: quoniam gratiam dei precio consequendam putasti. Quis tamen abnegatorem spernat? Quid enim dicit ille Concussor? Da mihi pecuniam. Certe ne eum tradat: siquidem non aliud uenditat, q̃ quod præstaturus est præmio tuo. Cum das, utique ne

Simon Magus

tradaris

tradaris uoluisti. Non traditus autẽ, traduci habebas? ergo dum nolendo tra
di non uis traduci, nolendo negasti, quod te esse traduci noluisti. Imò inquis,
dum nolo traduci quod sum, confessus id esse quod nolo traduci: id est, Chri
stianum. Potes itaq; te martyrem uendicare, cõstanter ostendisse Christum.
Redimens, non ostendi? Apud unum, si forte confessus es, ergo & apud plu-
res nolendo confiteri, negasti. Ipsa salus iudicabit hominẽ excidisse, dum eua
dit. Excidit ergo qui maluit euasisse. Negatio est etiã martyrij recusatio. Chri
stianus pecunia saluus est: & in hoc nummos habet ne patiat̃, dum aduersus
deum erit diues. At enim Christus sanguine fuit diues pro illo. Felices itaq;
pauperes, quia illorum est, inquit, regnum cœlorum, qui animã solam in con
fiscato habẽt. Si non possumus deo seruire & Mammonę, possumus & à deo
redimi & à Mammona? Quis enim magis seruiet Mammonę q̃ quem Mam
monas redemit? Postremo quo exemplo uteris in redemptionẽ traditionis?
Apostoli tractantes persecutionibus agitati, quando se pecunia liberauerũt?
quæ illis utiq; non deerat ex prædiorũ precijs ad pedes eorum depositis, cer
te multis locupletibus credentibus uiris ac fœminis, qui his etiam refrigeria
subministrabãt. Quando Onesiphorus, aut Aquila, aut Stephanus, hoc mo-
do eis in persecutione succurrerunt? Paulus quidem cum Felix præses pecu-
nias accepturum se pro eo à discipulis sperasset, de quo & ipse in secreto tra-
ctauit cum ipso, neq; ipse pro se, neq; discipuli pro eo numerauerunt. Illi uti-
que discipuli qui flentes quod Hierosolymam tendere perseueraret, & perse
cutiones prædicatas illic non præcaueret, postremo inquiunt, Fiat uoluntas
dei. Quæ ista uoluntas? utiq; ut pateret̃ pro nomine domini, non ut redime-
retur. Oportet enim quomodo Christus animam suam posuit pro nobis, ita
fieri pro eo & à nobis: nec tantum pro ipso, imò etiam pro fratribus propter
ipsum. Quod Ioannes docens, non & pro fratribus numerandum, sed mo-
riendum potius pronunciauit. Nihil interest, si quem Christianum redimere
non debeas aut emere. Et adeo uoluntas dei sic est, Ab apice regnorum & im
periorum, utiq; à deo disposito statu, in cuius manu cor regis, tanta cottidie
ærario augendo prospiciuntur remedia censuum, uectigalium, collationum,
stipendiorum: nec unquã usq; adhuc ex Christianis tale aliquid prospectum
est, sub aliquam redemptionem capitis & sectæ redigendis, cum tantę multi-
tudinis nemini ignotæ fructus ingens meti posset. Sanguine empti, sangui-
ne numerati, nullum nummum pro capite debemus: quia caput nostrũ Chri-
stus est. Non decet Christum pecunia constare. Quomodo & martyria fieri
possent in gloriam domini, si tributo licentiam sectæ compensaremus? Itaq;
qui eam præmio paciscitur, dispositioni diuinæ aduersatur. Cum igitur nihil
nobis Cæsar indixerit in hunc modum stipendiariæ sectæ, sed nec indici un-
quam tale quid possit, Antichristo iam instante, & in sanguinem non in pe-
cunias hiante Christianum, quomodo mihi proponere potest scripturam
esse, Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari? Miles me, uel Delator, uel Inimicus
concutit, nihil Cæsari exigens, imò contra faciens cum Christianum legibus
humanis reum, mercede dimittit. Alius est denarius quem Cæsari debeo, qui
ad eum pertinet, de quo tunc agebatur, tributarius, à tributarijs scilicet, nõ à
liberis debitus. Aut quomodo reddam quæ sunt dei deo, utiq; proinde ima-

ginem & monetam ipsius,inscriptam nomine eius:id est, hominem Christianum? Quid autem deo debeo sicut denarium Cęsari, nisi sanguinē quem pro me filius fudit ipsius? Quod si deo quidem hominem & sanguinē meum debeo,nunc uero in eo sum tempore,ut quod deo debeo expostuler,utiqȝ fraudem deo facio,id agens ne quod debeo soluam. Bene obseruaui præceptum, Cæsari reddens quæ sunt Cæsaris, deo uero quæ sunt dei abnegans. Sed & omni petenti me dabo in causa eleemosynæ, non in cōcussuræ. Petēti inquit. Porrò qui incutit,non petit. Qui cōminatur si non acceperit,nō postulat,sed extorquet. Non eleemosynā expectat,qui non miserandus,sed timendus uenit. Dabo igitur misericordię nō timiditatis meę nomine,ubi qui accepit,deū honorat,& benedictionē mihi reddit:non ubi amplius se benefactum præstitisse credit,& prædam suam aspiciens dicit:De reatu. irascar & inimicū. Sed inimicitię & alios habent titulos. Non tamen dixit traditorem,aut persecutorem,aut concussorem: nam huic quanto magis carbones aceruabo super caput,si non me redemero? Proinde,inquit, Qui tibi tunicam sustulerit, uel etiam pallium concede. Ad eum pertinet,qui rem,non qui fidem meam eripere quæsierit. Concedam & pallium non minanti traditionem. Si minatus fuerit,etiam tunicam reposcam. Omnium iam nunc Dominicarū,quę sunt & causæ & regulæ termini,non infinitum,nec ad omnia spectant. Atqȝ adeo omni petenti dari iubet,ipse signum petentibus non dat. Alioquin si omnibus passim petentibus dandum putas,tu mihi uideris,non dico uinū febricitanti,sed etiam uenenum aut gladium mortem desideranti daturus. Facite autem uobis amicos de Mammona,quomodo intelligendum sit, parabola pręmissa te doceat, ad populum Iudaicum dictum, qui cōmissam sibi rationem domini cum male administrasset,deberet de Mammonæ hominibus, quod nos eramus,amicos sibi potius prospicere,quàm inimicos: & releuare nos à debitis peccatorum,quibus deo detinebamur,si nobis id dominica ratione conferrent:ut cum cœpisset ab his deficere gratia,ad nostram fidem refugientes reciperentur in tabernacula æterna. Quamuis nunc puta aliam interpretationem parabolæ & sententiæ istius, dum scias uerisimile non esse ut Concussores nostri in amicitiam redacti per Mammonam, recipiant tunc nos in tabernacula æterna. Sed quid non timiditas persuadebit, quasi & fugere scriptum permittat,& redimere præcipiat? Parum denicȝ est, si unus aut alius ita eruitur. Massaliter totæ Ecclesiæ tributum sibi irrogauerunt. Nescio dolendū an erubescendum sit,cum in matricibus,Beneficiariorū & Curiosorum, inter tabernarios, & lanios, & fures balnearum, & aleones, & lenones, Christiani quoqȝ uectigales continentur. Hanc Episcopatui formā Apostoli prouidentius cōdiderunt,ut regno suo securi frui possent sub obtentu procurandi. Scilicet enim talem pacem Christus ad patrem regrediens mandauit à militibus per Saturnalicia redimendam. Sed quomodo colligemus,inquis, quomodo Dominica solennia celebrabimus? Vtiqȝ quomodo et Apostoli,fide,non pecunia tuti:quæ fides si montem transferre potest,multo magis Militem. Esto sapientia,non pręmio cautus. Neqȝ enim statim & à populo eris tutus,si Officia militaria redemeris. Vna ergo tibi & Fides,& Sapientia, ad tutelā opus est: quibus non adhibitis, & redemptionem tuam potes perdere: adhibitis haud

haud redemptionē desiderare. Postremo si colligere interdiu non potes, habes noctē, luce Christi luminosi aduersus eam. Non potes discurrere per singulos, sit tibi & in tribus ecclesia. Melius est turbas tuas aliquādo nō uideas, quàm addicas. Serua Christo uirginem sponsam. Nemo quæstū de ea faciat. Hæc tibi frater dura forsitan & intolerabilia uidētur. Sed recita deum dixisse, Qui capit, capiat: id est, qui non capit, discedat. Non potest qui pati timet, eius esse qui passus est. At qui pati non timet, iste perfectus erit in dilectione, utiq; dei. Perfecta enim dilectio foras mittit timorē. Et ideo multi uocati, pauci electi. Non quæritur qui latam uiam sequi paratus sit, sed qui angustam. Et ideo paracletus necessarius deductor omniū ueritatum, exhortator omnium tolerantiarum: Quem qui receperunt, neq; fugere persecutionem, neq; redimere nouerunt, habentes ipsum qui pro nobis erit, sicut locuturus in interrogatione, ita iuuaturus in passione.

Paracletus Montanicus

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

Cum Scapula præses Carthaginis Christianis ultima minaretur, ni Christum eiurarent, & non tam confessos damnaret, aut torqueret negantes, quàm confessos negare cogeret, Tertullianus nomine Christianorum, hunc libellum uelut deprecatorium ad illum scripsit: non quod sibi timerent, quibus nihil erat optatius, quàm pro Christo mortem oppetere: sed ut illum admoneret, ne pergens exequi quod instituerat, iram dei mereret, imò tota Carthago cœlesti uindictæ fieret obnoxia: quando persecutoribus Christianorum ultio diuina sæpe præsto fuit. Itaq; de disciplina nostræ religionis meminit, & quid quibusdam Præsidibus acciderit in Christianos grassatis, etiam cōmemorans quàm clementer quidam cum Christianis egerint.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

1 Quum ad hanc sectam.) Secta, de religione Christiana, ceu diximus in Annotationibus libri præcedentis. Pacti ante cum anima nostra, & autoritati in has pugnas accedimus.) Mendosam sentētiam restituimus ad fidem Gorziensis collationis, hoc modo, Pacti uenerimus, ut etiam animas nostras autorati in has pugnas accedamus. Quum & hostiæ ab animo libenti expostulentur.) Ab animo libenti, hoc est, non inuito. Tamen unq; Albiniani, nec Nigriani, uel Cassiani inueniri pot. Christ.) Clodius Albinus, ut Spartianus scribit, aduersus Seuerum Imperatorem rebellauit in Gallia. Victus est die undecimo Calend. Mart. apud Tinurtium, & cadauer ante domum eius propriam iam diuisum, in Rhodanum fluuium abiectum est. Non dissimili fato Pescennius Niger à Syriacis legionibus Imperator appellatus contra Seuerum, tandem apud Cyzicum ab eodem est interemptus. At Auidius Cassius ex familia Cassiorum qui in C. Iulium cōspirauerant, L. Vero Imperatori insidias struxit, occisus tandem non iubente illo sed tamē non uetante. Hinc Albinianos, Nigrianos & Cassianos uocat Tertullianus defectionum istorum conscios. Sic in Apologetico, Vnde, inquit, Cassij, & Nigri, & Albini? Vnde qui inter duas lauros obsident Cęsarē? Sed ijdem ipsi qui per Genios eorum in pridie usq; iurauerant.) Ita in Apologetico, Atq; adeo omnes illi sub ipsa usq; impietatis eruptione, & sacra faciebant pro salute Imperatoris, & Genium eius deierabant, alij foris, alij intus. Cæterum ab hac per Genios Cæsarum deierandi consuetudine, uideo natum ut postea apud Christianos principes per salutem regis aut liberorum eius iuraretur. quod tamen in Legibus Francorum seuere prohibitum constat.

2 Tamdiu enim stabit.) Hoc colligitur ex illis Apostoli uerbis, Qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat. Secunda ad Thessalonicenses capite secundo. Verum & reuincimus.) Sic in De corona militis, Et quos, inquit, interdiu exorcismis fugauit, noctibus defensabit, incumbens & requiescens super lunchum quo perfossum est latus

Chriſti. Cyprianus martyr aduerſus Demetrianũ, O ſi audire illos uelles & uidere, quando à nobis adiurantur, & torquentur ſpiritalibus flagris, & uerborum tormentis de obſeſsis corporibus eijciuntur, quando eiulantes & gementes uoce humana & poteſtate diuina flagella & uerbera ſentientes, uenturum iudicium confitentur. Pars penè ciuitatis.) Ex Gorzienſi collatione ſcripſimus, Pars penè maior ciuitatis. Item, Ea nos pati quæ optamus. Et paulo poſt, Sicut & ſub Hilariano præſide. Quod nulla ciuitas impune latura ſit.) Hinc illud Cypriani martyris, Nec unquam, inquit, impiorum ſcelere in noſtrum nomen exurgitur, ut non ſtatim diuinitus uindicta comitetur.

In conuentu Vticenſi.) Vtica Africæ oppidum ciuium Romanorum Catonis morte nobile, ut eſt apud Plinium. Apparet autem diſtinctam fuiſſe in conuentus inſtar Hiſpaniæ. Quam citeriorem in conuentus ſeptem diuiſam fuiſſe Plinius autor eſt, ſicut Bæticam in quatuor. Eos idem uocat Iuridicos, quod illic ſuo quique oppido finitimi diſceptarent. Iſtiuſmodi conuentus hodie referunt apud Chriſtianos oppida epiſcopijs inſignia, quantum ad cauſas attinet eccleſiaſticas. Igitur conuentum Vticenſem accipe pro toto tractu qui Iuriſdictioni Vticenſium ſubiectus erat. Poſitus in ſuo hypſomate & domicilio.) Vtitur uocabulis aſtrologorum loquens de eclipſi quadam ſolis non ordinaria ſed prodigioſa. Vulgus aſtrologorum hodie uocat altitudinem & domum. Ad hanc ſectam.) Secta, ut ante, de religione Chriſtiana. Solo prætorio ſuo.) Docuit nos collatio Gorzienſis ſcribendum, Soluſq; in prætorio ſuo. Eſt autem prætorium uilla urbana, quæ differt à ruſtica propter elegantiam & nitorem. Suetonius in Caio Cæſare, In exſtructionibus, inquit, uillarum & prætoriorum, omni ratione poſthabita, nihil tam efficere cupiebat, quàm quod effici poſſe negaretur. Proinde diuus Hieronymus dolium illud uerſatile Diogenis eleganter prætorium uocat, aduerſus Iouinianum libro ſecundo: Quumq;, inquit, ſe contorqueret in dolio, uolubilem ſe habere domum iocabatur, & ſe cum temporibus immutantem. Frigore enim dolij os uertebat in meridiem, æſtate ad ſeptentrionem: & utcunq; ſol ſe inclinauerat, Diogenis ſimul prætorium uertebatur. Porro res iſta accidit ruri, alioqui latere non potuiſſet. Sed uelim & omnes.) Nos, ut omnes etiam in proxima æditione. Quam lectionem confirmat collatio Gorzienſis.

Μὴ θεομαχεῖν.) Hoc eſt, ne pugnent cum deo. Hoc uerbum legitur Actorum uigeſimotertio in Græcis ſanè exemplaribus, εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ, ἢ ἄγγελος, μὴ θεομαχῶμεν, id eſt, quod ſi ſpiritus locutus eſt illi, aut angelus, ne pugnemus cũ deo. Simile eſt illud Gamalielis Actorũ quinto capite, καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε, id eſt, Et cũ deo pugnantes reperiamini. Vt confeſſos negare cogatis.) Hoc amplius Tertullianus deplorat in Apologetico, & Cyprianus martyr aduerſus Demetrianũ, Si crimen eſt, inquit, cur non interficis confitentem? Si crimen non eſt, quid perſequeris innocentẽ? Torqueri enim debui, ſi negarem. & reliqua. Ad elidendos nos.) Hoc eſt, ut fidem noſtram elidatis. Vtitur hoc uerbo in proximo libro qui hunc præcedit. & item alibi. Quaſi tumultuoſum.) Seditioſum intelligit. Et ſtatim deiectum.) Id eſt cum eſſet animo deiecto. Deſponderet animum. Mox ſcripſimus, dolere ſe incidiſſe in hãc cauſam. In elogio concuſſione eius intellecta.) Elogium teſtificationem de aliquo ſignificat. Hic accipit pro charta qua huiuſmodi teſtimonium continetur. ſicut & Suet. in Caligula, Et cuſtodiarũ, inquit, ſeriem recognoſcens, nullius inſpecto elogio, ſtans tantummodo intra porticum mediã, à caluo ad caluũ duci imperauit. Spartianus in Seuero, Fuſtibus eum ſub elogio eiuſdem præconis cæcidit: Legatũ P.R. homo plebeius temere amplecti noli. Senſus eſt, Ex literis quas ſimul cum Chriſtiano captiuo acceperat, intellexiſſe præſidem, quod ille prius à delatore ſiue milite fuiſſet ſpoliatus. Et ſic miſericordia motũ, dimiſiſſe hominem, uelut antea ſatis afflictum. Hoc iureconſulti uocant cum elogio mittere reũ, quemadmodum Martianus in l. diuus, de cuſtodia & exhibitione reorum. Mox ſcripſimus, ſe auditurum hominem. & paulo poſt, Nam & Proculum Chriſtianum. ex collatione Gorzienſi. Secundum mandatum.) Hoc eſt ſecundum reſcriptum imperiale. Vt ante, Quid enim amplius tibi mandatur. &, Videtis ergo quomodo ipſi uos contra mandata faciatis. Et quanti honeſti uiri.) Quanti pro quot, & honeſti pro honoratis. Sic paulo ante, Quanti aũt præſides & conſtantiores & crudeliores. Itẽ infra, Quantis ignibus, quantis gladijs opus erit? Remediati ſunt.) Hoc uerbo uſus eſt & in De reſurr. car. Vitiorũ, inquit

inquit, à domino remediatorum. Item in Præscriptionibus. Vel transmutatione remediaremur. Hinc illud Hieronymi in uita Hilarionis, Igitur post annũ doctus ab Aesculapij uatibus, non remediantis animas, sed perdentis. Eodem utitur rursus in Iouinianum. Nam cum Proculum qui Torpacion cog.) Restituimus lectionẽ ex collatione Gorziensi, Nam & Proculum Christianum q. T. c. Euhodeæ.) In Gorziensi legitur, Euhode. Proprium nomen est. Non enim & Clariss.) In Gorziensi legitur, Sed & Clariss. Clarissimas fœminas.) Clarissimorũ uirorum uxores Clarissimæ erant, nam fœminæ nuptæ mariti dignitate censentur, ut est apud Vlpianum Iureconsf. & meminimus ante. Senatores quibusdam clarissimi fuerũt. Nonnullis hic ordo disponitur, Illustrium, Spectabilium, Clarissimorum, & Perfectissimorum. Huius sectæ esse.) Iterum habes sectam de religione Christiana. Vt paulopost, Viderint qui sectam mentiunt, Item. Nec tamen deficiet hæc secta. In Germanica expeditione.) Nempe in bello aduersus Marcomannos gesto. Huius rei meminit & in Apologetico, At nos, inquit, cõtrario ædimus protectorem. Si literæ Marci Aurelij grauissimi Imperatoris requirantur, quibus illam Germanicam sitim, Christianorũ forte militũ precationibus impetrato imbre discussam contestatur, sicut non palam ab eiusmodi hominibus pœnam dimouit, ita alio modo palam dispersit, adiecta etiam accusatoribus damnatione, & quidem tetriore. Hæc illic. Iulius Capitolinus tribuit hoc ipsi Imperatori M. Antonino, Fulmen, inquit, de cœlo precibus suis contra hostium machinamentum extorsit, suis pluuia impetrata quum siti laborarent. Ei legioni postea nomẽ factum aiunt κεραυνοβόλῳ, id est, fulminatrici. Quando non geniculationibus.) Sic in De corona militis, Die Dominico, inquit, ieiuniũ nefas ducimus, uel de geniculis adorare. Nam stantes die Dominico precabant. Vnde Stationum nomen, quarũ ante facta mentio. Propter hæc.) Nos scripsimus, Præter hæc. Ex Gorziensi. Indigentibus refrigeramus.) Refrigerare indigenti, uocat refrigerium afferre indigenti, siue subuenire. Quam incestam.) Propter mendacium Gentilium, de promiscuo cum matribus & sororibus concubitu. Quam crudelem.) Propter infanticidium. Cremamur quod nec sacrilegi, n. h. p. u. n. t. m. r. pati solent.) Hinc in Martyribus dixit, Et summam ignium pœnam. Nec hostes publici ueri.) Intelligit hostes Imperatorum Romanorum et populi Romani qui insidiarentur saluti eorum. Nam uulgus ipsos quoq; Christianos appellabat hostes publicos. Sed hi ueri hostes non erãt, imò potius amici. Hoc nomen.) Id est Professio Christiana. Mandatum est animaduerti in huiusmodi.) Vnde legimus in uita Cypriani martyris, Sententia ex tabella recitata est ita, Thascius Cyprianus gladio feriatur. Maiora præmia.) Nos, maiora sequuntur præmia. Item paulopost, Christiani ante tribunalia eius. Ex Gorziensi collatione. Reliquis ait ὦ &c.) Tandem ex confusissimis uestigijs peruestigauimus ueram lectionem hanc: ὦ δειλοὶ εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρημνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε. Præses quasi miserans insaniam uulgi, & auersans tantam carnificinam, O miseri, inquit, si libet perire, num uobis rupes restes'ue desunt. Græce autem dicere maluit, nimirum græcis Asiaticis. Quid facies decem mil. hom.) Scripsimus ex annotatiunculis collationis Gorziensis, Quid facies de tantis millibus.

4

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI

AD SCAPVLAM LIBER.

Nos quidem neque expauescimus, neq; pertimescimus ea quæ ab ignorantibus patimur: cum ad hanc sectam utiq; suscepta conditione eius, pacti uenerimus, ut etiã animas nostras autorati in has pugnas accedamus, ea quæ deus repromittit consequi optantes, & ea quæ diuersæ uitæ cõminatur pati timentes. Deniq; cum omni sæuitia uestra concertamus, etiam ultro erumpentes: magisq; damnati quàm absoluti gaudemus. Itaq; hunc libellũ non nobis timentes misimus, sed uobis & omnibus inimicis nostris, nedum amicis: Ita enim disciplina iubemur diligere inimicos quoq;, & orare pro eis qui nos persequuntur: ut hæc sit perfecta & propria bonitas nostra, non cõmunis. Amicos enim diligere omniũ est, inimicos autẽ solorum Christianorũ. Qui ergo dolemus de ignorantia uestra, & miseremur erroris humani, & futura prospicimus, & signa eorũ cottidie intentari uidemus, necesse est uel hoc modo erumpere ad proponenda uobis ea, quæ palam non uultis audire. Nos unum deum colimus, quem omnes naturaliter nostis: ad cuius fulgura & tonitrua cõtremiscitis, ad cuius beneficia gaudetis. Cæteros & ipsi putatis deos esse, quos nos dæmonas scimus. Tamen humani iuris & naturalis potestatis est unicuiq; quod putauerit colere: nec alĳ obest, aut prodest alterius religio. Sed nec religionis est cogere religionem, quæ sponte suscipi debeat, non ui: cum & hostiæ ab animo libenti expostulentur. Ita & si nos cõpuleritis ad sacrificandũ, nihil præstabitis dĳs uestris: ab inuitis enim sacrificia non desiderabunt, nisi si contentiosi sunt. contentiosus autem deus non est. Deniq; qui est uerus, omnia sua ex æquo, & prophanis, & suis præstat. Ideoq; & iudiciũ constituit æternũ de gratis & ingratis. Tamẽ nos quos sacrilegos existimatis, nec in furto unq; deprehendistis, nedum in sacrilegio. Omnes autẽ qui templa despoliant, & per deos iurant, & eosdem colunt, & Christiani non sunt, & sacrilegi tamen deprehendunt. Longum est si retexamus quibus alĳs modis & derideantur & cõtemnant omnes dĳ ab ipsis cultoribus suis. Sic & circa maiestatẽ Imperatoris infamamur, tamen nunq; Albiniani, nec Nigriani, uel Cassiani inueniri potuerunt Christiani: sed ĳdem ipsi qui per Genios eorũ in pridie usq; iurauerant, qui pro salute eorum hostias & fecerant & uouerant, qui Christianos sæpe damnauerant, hostes eorum sunt reperti. Christianus nullius est hostis, nedum Imperatoris: quem sciens à deo suo constitui, necesse est ut & ipsum diligat, & reuereatur, & honoret, & saluũ uelit, cum toto Romano Imperio, quousq; seculum stabit, tam diu enim stabit. Colimus ergo & Imperatorẽ sic, quomodo & nobis licet, & ipsi expedit, ut hominẽ à deo secundũ: & quicquid est, à deo consecutũ, solo deo minorẽ. Hoc & ipse uolet. Sic eñ omnibus maior est, dum solo uero deo minor est. Sic & ipsis dĳs maior est, dum & ipsi in potestate sunt eius. Itaq; & sacrifi-

Magis gaudemus damnati, quàm absoluti

Disciplina Christiani

Religio non cogenda

Albiniani Nigriani Cassiani.

Per Genios Cæsarum iurare

ſacrificamus pro ſalute Impatoris, ſed deo noſtro & ipſius: ſed quomodo prę cepit deus, pura prece. Non enim eget deus cōditor uniuerſitatis odoris, aut ſanguinis alicuius. Hæc enim dæmoniorum pabula ſunt. Dæmones aūt non tantum reſpuimus, uerum & reuincimus, & cottidie traducimus, & de homi nibus expellimus, ſicut plurimis notum eſt. Ita nos magis oramus pro ſalute Imperatoris, ab eo eam poſtulantes, qui præſtare poteſt. Et utiq; ex diſcipli= na patientiæ diuinæ agere nos ſatis manifeſtum eſſe uobis poteſt, cum tanta hominū multitudo pars penè maior ciuitatis cuiuſq; in ſilentio & modeſtia agimus, ſinguli forte noti magis quàm omnes, nec aliūde noſcibiles quàm de emendatione uitiorum priſtinorum. Abſit enim ut indigne feramus ea nos pati quæ optamus, aut ultionē à nobis aliquam machinemur, quam à deo ex= pectamus. Tamen (ſicut ſupra diximus) doleamus neceſſe eſt, quod nulla ci= uitas impune latura ſit ſanguinis noſtri effuſionē: Sicut & ſub Hilariano Præ ſide, cum de areis ſepulturarum noſtrarum adclamaſſent: Areæ non ſint: areę ipſorum non fuerunt. Meſſes enim ſuas non egerūt. Cæterum & imbre anni pręteriti quid cōmeruerit genus humanum apparuit, cataclyſmum ſcilicet & retro fuiſſe propter incredulitates & iniquitates hominum: & ignes qui ſu= per mœnia Carthaginis proxime pependerunt per noctem quid minati ſint, ſciunt qui uiderunt, & priſtina tonitrua quid ſonauerint ſciunt qui obdurue= runt. Omnia hæc ſigna ſunt imminētis iræ dei, quam neceſſe eſt, quoquo mo do poſſumus, ut & annunciemus, & prædicemus, & deprecemur, interim lo calem eſſe. Vniuerſalem enim & ſupremam ſuo tempore ſentient, qui exem= pla eius aliter interpretantur. Nam & ſol ille in conuentu Vticenſi extincto penè lumine adeo portentum fuit, ut non potuerit ex ordinario deliquio hoc pati, poſitus in ſuo hypſomate & domicilio. Habetis Aſtrologos. Poſſu= mus æquè & exitus quorundam Præſidum tibi proponere, qui in fine uitæ ſuæ recordati ſunt deliquiſſe quod uexaſſent Chriſtianos. Vigellius Satur= ninus qui primus hic gladium in nos egit, lumina amiſit. Claudius Hermi= nianus in Cappadocia cum indignè ferēs uxorem ſuam ad hanc ſectam tran= ſiſſe, Chriſtianos crudeliter tractaſſet, ſoluſq; in prætorio ſuo uaſtatus peſte cum uiuus uermibus ebuliſſet: Nemo ſciat aiebat, ne gaudeant Chriſtiani. Poſtea cognito errore ſuo quod tormentis quoſdam à propoſito ſuo excide re feciſſet, penè Chriſtianus deceſſit. Cæcilius Capella in illo exitu Byzanti= no, Chriſtiani gaudete, exclamauit. Sed & qui uident ſibi impune tuliſſe, ue= nient in diem diuini iudicij. Tibi quoq; optamus admonitionem ſolam fuiſ= ſe, quod cum Adrumeticum Mauilum ad beſtias damnaſſes, & ſtatim hæc uexatio ſubſecuta eſt, & nunc ex eadē cauſa interpellatio ſanguinis. Sed me= mento de cætero, Non te terremus, qui nec timemus: ſed uelim ut omnes ſal= uos facere poſſimus monendo, μὴ θεομαχεῖν. Potes & officio iuriſdictionis tuæ fungi, & humanitatis meminiſſe: uel quia et uos ſub gladio eſtis. Quid e= nim amplius tibi mandatur, q̄ nocentes confeſſos damnare, negantes autem ad tormenta reuocare? Videtis ergo quomodo ipſi uos cōtra mandata facia= tis, ut confeſſos negare cogatis. Adeo confitemini innocentes eſſe nos, quos damnare ſtatim ex cōfeſſione non uultis. Si aūt cōtenditis ad elidendos nos, iam ergo innocentiā expugnatis. Quanti autem Præſides & cōſtantiores &

Cincius Seuerus

crudeliores, dissimulauerunt ab huiusmodi causis: ut Cincius Seuerus, qui Thistri ipse dedit remedium quomodo responderent Christiani ut dimitti possent: ut Vespronius Candidus, qui Christianū quasi tumultuosum ciuibus suis satisfacere dimisit: ut Asper qui modice uexatū hominem, & statim deiectum, nec sacrificium compulit facere, ante professus inter Aduocatos & Adsessores, dolere se incidisse in hanc causam. Pudens etiā missum ad se Christianum, in elogio concussione eius intellecta, dimisit, scisso eodem elogio, sine accusatore negans se auditurum hominem, secundum mandatum. Hæc omnia tibi & de officio suggeri possunt & ab eisdem Aduocatis, qui & ipsi beneficia habent Christianorū, licet adclamēt quæ uolunt. Nam & cuiusdā Notarius cum à dęmone præcipitaretur, liberatus est; & quorundā propinquus & puerulus. Et quanti honesti uiri (de uulgaribus enim non dicimus) aut à dæmonijs, aut ualetudinibus remediati sunt. Ipse etiam Seuerus pater Antonini, Christianorū memor fuit. Nam & Proculum Christianum, qui Torpacion cognominabatur, Euhodeæ procuratorē, qui eum per oleum aliquādo curauerat, requisiuit, & in palatio suo habuit usq; ad mortē eius: quem & Antoninus optime nouerat lacte Christiano educatus. Sed & Clarissimas fœminas, & Clarissimos uiros Seuerus sciens huius sectæ esse, non modo non læsit, uerū & testimonio exornauit, & populo furenti in os palàm restitit. Marcus quoq; Aurelius in Germanica expeditione Christianorū militum orationibus ad deum factis, imbres in siti illa impetrauit. Quando non geniculationibus & ieiunationibus nostris etiam siccitates sunt depulsæ? Tunc & populus adclamans, Deo deorum, Et qui solus potens, in Iouis nomine deo nostro testimonium reddidit. Præter hæc, Depositum non abnegamus, Matrimonium nullius adulteramus, Pupillos pie tractamus, Indigentibus refrigeramus, Nulli malum pro malo reddimus. Viderint qui sectam mentiuntur, quos & ipsi recusamus. Quis deniq; de nobis alio nomine queritur? Quod aliud negotium patitur Christianus, nisi suæ sectæ? quam incestā, quam crudelem, tanto tempore nemo probauit. Pro tanta innocentia, pro tanta probitate, ꝑ iustitia, pro pudicitia, pro fide, pro ueritate, pro deo uiuo, cremamur, quod nec sacrilegi, nec hostes publici ueri, nec tot maiestatis rei pati solent. Nam & nunc à Præside Legionis, & à Præside Mauritaniæ uexatur hoc nomen, sed gladiotenus, sicut & à primordio mandatum est animaduerti in huiusmodi. Sed maiora certamina, maiora sequuntur prēmia. Crudelitas uestra gloria est nostra. Vide tantum ne hoc ipso, quod talia sustinemus, ad hoc solum uideamur erumpere, ut hoc ipsum probemus, nos hæc nō timere, sed ultro uocare. Arrius Antoninus in Asia cum persequeretur instanter, omnes illius ciuitatis Christiani ante tribunalia eius se manu facta obtulerunt: cum ille paucis duci iussis, reliquis ait, ὦ δειλοὶ εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν κρημνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε. Hoc si placuerit & hic fieri, quid facies de tantis milibus hominū, tot uiris ac fœminis, omnis sexus, omnis ętatis, omnis dignitatis, offerentibus se tibi? Quantis ignibus, quantis gladijs opus erit? Quid ipsa Carthago passura est decimanda à te, cum propinquos, cum contubernales suos illic unusquisq; cognouerit, cum uiderit illic fortasse & tui ordinis uiros & matronas, & Principales quasq; personas, & amicorum tuorū uel propinquos uel amicos

Pudens — *Antoninus Caracalla Christiano lacte educatus* — *Gladiotenus* — *Carthago decimanda*

cos. Parce ergo tibi, si non nobis. Parce Carthagini, si non tibi. Parce Prouinciæ, quæ uisa intentione tua obnoxia facta est concussionibus & militum & inimicorũ suorũ cuiusq;. Magistrũ neminem habemus, nisi deum solum. Hic ante te est, nec abscondi potest, sed cui nihil facere possis. Cæterum quos putas tibi magistros, homines sunt & ipsi, morituri quãdoq;. Nec tamẽ deficiet hæc secta, quam tunc magis ædificari scias, cum cædi uidet. Quisq; enim tantam tolerantiam spectans, ut aliquo scrupulo percussus, & inquirere accendi tur, quid sit in causa, & ubi cognouerit ueritatem, & ipse statim sequitur.

Christianismus ædificatur, quum affligitur

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

SVadet amico cuidam qui uxorem amiserat, ut à secundis nuptijs sibi temperet. Atq; inter disputandũ eò prouehitur, ut tandem secundas nuptias damnare incipiat. Dissuadens utcunq; ferri poterat, at damnans ipse quoq; damnari meruit. In hac re deceptus est peruerso Montani dogmate, secundas nuptias pro stupro habentis. Autor est diuus Hieronymus, librum de Castitate aduersus ecclesiam scriptum. Quanq; ueteres omnes atq; adeo Hieronymus ipse, matrimonio parum æqui fuerint, uirginitatem & castitatem maximi facientes: cum quod putabant ultimum illum diem non procul abesse, memores illius Paulinæ sententiæ, Tempus in collecto est. Tum quod uidebant ex coniugijs multa nasci impedimenta, quæ puritatem Christianismi uiolarent, id temporis præsertim cum inter ethnicos agerent Christiani, & ethnicis per matrimonium copularentur. Certe constat Hieronymum hac de causa Romæ male audisse.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

1 ET utiq; consiliũ digere.) Iuxta annotatiunculas Gorziensis collationis scripsimus, De exitu singularitatis cogitare, & utiq; consilium dirigere. Tanq; aduocatum.) Hoc est tanq; accersitũ aut simpliciter, aut tanq; in aduocationem. Circumscribi potest.) Hoc est reprimi, tolli potest, superari potest. Imaginem suam nos.) Hoc est qui sumus imago ipsius. Contemnere uim.) Ita in De fuga in persecutione, Sed potius contemnit, confidens scilicet de tutela domini. In nos.) Hoc est, erga nos. Si continuerimus.) Id est si hoc mordicus tenere uoluerimus. Et ibi definito.) Hoc est tanquam certum quid pronunciato, istam destructionem esse. Istiusmodi sententiam. Et æternitatis mercede dispungit.) Vsitatus Tertulliani sermo quem usurpat creberrime. Sic in de resurrect. Carnis, Aliam, inquit, substantiam operari, aliam mercede dispungi.

2 Voluntatem eius imposuit.) Nos, uoluntatem eis imposuit. Ex Gorziensi. Quæ enim manifesto.) Hoc est, in manifesto. Vult nos deus sibi placita.) Subaudi uelle.

In quibus non indulgentia operatur, patrocinatur.) Nostrum secuti iudicium opera tur uertimus in operatori. In quibus non indulgentia operatori patrocinatur. Mox scripsimus, Ista præponit utiq; quæ mag. v. Ex Gorziensi collatione. Taxanda esse.) Hoc est æstimanda. Proinde habenda sunt.) Id est, proinde pluris facienda sunt. Negauimus merã cui indulgenda est causa.) Pro indulgenda maluimus supponere, indulgentia. De quo lector sit monitus. Negabimus meram scilicet uoluntatem. Præteritum enim in futurum uertimus. Præscriptu.) Iuxta quartam inflexionem. Nam & cum debuisset innuptis.) Contra cõsensum exemplarium maluimus scribere, Nam & quum de uiduis & innuptis. Id quod lectorem nolumus latere. Bonum ita & si per se.) Melius Bonum ita est, si per se nomen hoc obtinet. 3 Auferendiq; dictionem comparationis.) Supposuimus, Aufer deniq; dictionem comparationis. Inrecogitationem excussus sui.) Ex Gorziensi scripsimus, excessus sui. Hoc est nimiæ indulgentiæ. Vsurpat autem inrecogitationem pro incogitantia siue inconsiderantia, quo posteriori uocabulo Tranquillus etiam utitur in Claudio Cæsare. Cum sollicitudinẽ nuptorum cõmittit.) Hoc est confert & comparat inter se. Iuuenalis, Cõmittit uates, & comparat inde Maronem.

Diuus Hieronymus aduersus Heluidium in fine molestias nuptarum cõmittit cum libertate uirginum, & earum quæ matrimonio defunctæ sunt. Et hoc, ne primo matrimonio.) Sensus est, Et hoc, ne primo matrimonio irretiantur. Sed non omnes, fideles, Apostolicum ergo.) Ausi sumus scribere, Sed non omnes fideles, Apostoli. Cur ergo quum fidelem d. Fastigium.) Hoc est dignitatem & excellentiam. Non consilij diuini spiritus.) Legerim, consilium. Eiq; parem necessariam.) Parem id est comparem siue sociam. Substantiuè. Et infabricabiles manus in deo.) Nos, infatigabiles. Ex Gorziensi. Vnis inter se nuptijs defuncti sunt.) Elegantissime dictum. Sic Liuius, Defuncta morbis capita salubriora esse cœpere. Suetonius in Nerone, Britannia Armeniaq; amissa ac rursus utraq; recepta, defunctum se fatalibus malis existimabat. De hoc loquendi modo diximus in Annotationibus librorum præcedentium. Si coniunctio & concretio dum in unitate semel fiat.) Exigit sensus ut pro dum scribatur duum, id est duorum. Nam sequitur, Et erunt iam non duo in unam carnem. Duplicatam & exaggeratam esse nobis unius matrimonij tam s.g.fu. Deest, accusatiuus. Sed & benedicti, inquis, Patriarchæ.) Sic benedictum uocauit Eleutherium martyrem pontificem Romanum, & martyres benedictos, & mulieres Christianas benedictas. Continentiam indicens.) Subaudi uox. Pro, indicente & compescente. Absolescit.) Actiuè pro absolefacit siue abolet. Et repastinationis in ultimo.) Repastinationem opponit propagationi & accipit eam pro amputatione & euulsione siue recisione. Vt in De cultu fœminarum, Non repastinantes diuitiarum uestrarum uel elegantiarum usum, quæ ad gloriam faciunt. Quæ uerba pauloante exponens ipse, dixerat, Proinde uobis curanda est amputatio & decussio redundantioris nitoris. Ex quo iuuenuit.) A iuuenescendo.

Postea pristinis præualere.) id est prioribus constitutionibus atq; decretis. Nam uidemus antiquas Imperatorum leges per posteriorum æquitatem emendari. Sic Iustinianus in Authenticis multa abrogat quæ priores Cæsares sanxerant. Idem & alij fecere. De qua re amplius in Apologetico. Apud nos pl. atq; str. præscribitur.) Alludit ad locum Pauli in epistola ad Titum, unius uxoris uir. Memini dicamus loco deiectos.) Scripsi, digamos. Ergo cæteris licet.) Hoc est, Laicis. Commicatur actione sacerdotis.) Nos, communicatur actione sacerdotis. Ex Gorziensi. Deniq; dicamus.) Reposuimus, deniq; digamos reprehendi & necessitate administrantes, hoc est in necessitate. Cæterum administrandi uerbum ecclesiasticis adhuc est in usu, quum loquuntur de exhibitione sacramentorum. Et ubiq; sanctionis eius obeundis si disciplina.) Malim legere, ut ubiq; sanctiones eius obeundi disciplina. Quia bonum permittit non expectat.) Ausi sumus scribere, Quia bonum permitti non expectat. Reddit enim rationem quare aliquid non statim bonum censeri debeat, quia licet. Sed adsumi permittitur, aut quod, an bonum sit indubium est.) Et ista uerba, mendis non carent. Ego satis religiose sum hactenus in autoribus uersatus, nec libenter muto, & quàm potest fieri minimum, tamen ut aliquid lucis affulgeat lectori, libuit pro aut supponere ut, & pro indubium duas uoces in dubio. Vtilitatis præsentiam.) Nempe in hoc mundo nam cœlestia præmia in futurum expectantur. Licentia plerunq; tentatione disciplinæ.) Ex Gorziensi collatione scripsimus, tentatio est disciplinæ. Et mox tentatio per licentiam operatur. In occasionem.) Ne alij idem factitarent. Abstinentiæ præstruxerit superiorem.) Subaudi sensum. Id est de abstinendo à matrimonio. Non illud dicendum erit.) Non pro nonne. Quasi speciem stupri?) Subauditur, esse. Maritos.) Maritorum hic & alibi nomine, coniugatos intelligit tam uirum quàm mulierem. Non subleuaret.) Hoc est prohiberet eam sollicitudinem quæ de moribus est ceu bonam.

Non utiq; de moribus.) Subaudi, inquam dicit. Velit de forma & cultu placere.) Nos, uelut de forma & c.p. Cæterum uteris indulgentiam.) Vtor cum accusatiuo. Vt & infra. Itaq; hoc primum scilicet matrimonium diutius uti uolunt. De summo illo iunxere etiam uirginitatis gradu.) Nihil suffragantibus exemplaribus pro iunxere uerbo quod hic locum non habet, substituimus compositam dictionem inuxoræ. Nam ni fallor, inuxora uirginitas est Tertulliano quam ἄγαμον Græci uocant. Per continentiam enim negociauerimus.) Negociauerimus sciat lector nos uertisse in negociaberis. Cum sua fœmina cessat.) Hoc est abstinet à congressu. In prope est cœlo.)

Impro-

Impropeut Deprope. Causantes.) Non uidebatur ullus elici posse sensus, nisi scriberemus causatus. Cui etiam clariorem reseruans affectionem.) Aut, cui etiam clariorem reseruas affectionem, Aut, ei etiam clariorem reseruans affectionem. Pro qua Oblationes annuas reddas. In De corona militis, Oblationes, inquit, pro defunctis, pro natalitijs, annua die facimus. Et offers pro duabus.) Scripsimus, Et offeres. Nam præcedit Stabis & cõmemorabis. Circumdatum Virginis uniuiris.) Nos, Virginibus ac un. Ex Gorziensi. Et ascendit sacrificium t.lib.f.& inter c.uol.b.m.) Ironia est. Regendam loculos.) Nos, regendos loculos. Ex Gorziensi. Lanificandis dispensandũ.) Castigauimus, lanificium dispensandum. Perierunt cœlibum.) Et hæc Ironia. Hinc illud Hieronymi qui Tertulliani scriptis pectus suum referserat, Ad Gerontiam, Scilicet perierunt domus cœlibum. Et reliqua. Militum aut peregrinantium sine uxoribus.) Et hoc transcripsit Hieronymus in eandem de Monogamia epistolam, Ergo milites, inquit, & peregrinantes, sine uxoribus sua hospitiola non regunt? Forsan reipub. prosp. ag.) Ironia. Ne cõmercia delabant.) Quæ colunt diuites isti Christiani. Ad quos suscipiendos legibus compelluntur homines.) Hoc ipsum alijs uerbis dixit Ad uxorem libro primo, Quærenda nobis, inquit, onera sunt, quæ etiam à Gentilium prophanis uitantur, quæ legibus coguntur, sic enim illic legendum pro locantur. Nam hic est compelluntur. Exponit quodammodo hæc loca in Apologetico, quum inquit, Nonne uanissimas Papias leges, quæ ante liberos suscipi cogunt, quàm Iuliæ matrimonium contrahi? Legum ergo nomine, Papiam illam Poppæam in primis intellige, & alias De pœnis cœlibum sanctiones. Quid ergo facies si nolis.) Sensus est, Quid ergo facies, si nolis, subaudi habere liberos. Puto nobis non licere nascentem necare quàm & natum.) In nascentem subauditur tam. Huius formulæ multas iam orationes in Tertulliani præcedentibus libris passim indicauimus, usque ad fastidium. Nobis scilicet Christianis. Quid interpositum recusasti.) Emendauimus haud inepte ceu putamus, Quod in te positum recusasti, id est, in tua potestate. Vel etiam anus quis enixa.) Mendosa uox est, quis. legendum sæpius enixa. Et si auspici initium est.) Hoc est, dum Auspex initiatur.

Nam quod ipsi Pontifici Maximo.) Quod coniunctionẽ, uertimus in accusatiuum duo. Nam duo ipsi Pontifici Maximo iterare matrimonia non licet, quod Monogamiæ gloria est. Sic in Præscriptionibus. Quid quod & summũ Pontificem, in unis nuptijs statuit? Cum autem deus summus tantum.) Deus tantum summus est, nam non possunt esse duo summa, ut est in Marcionem lib. 1. Qua diabolo quidam stant.) Non ignoret lector, pro quidam stant, supposuisse nos, qua diabolo qui antistant. Vt sit antistant, pro antistites agunt deorum scilicet gentilium. Nunc uirginitate, nunc uiduitate periurant.) Inuitus ab exemplarium lectione discedo, sed tamẽ hic pro periurant ausus sum scribere euirant. Cuius mutationis hæc est ratio. Videbam uerbum periurant hic non habere locum. Deinde memineram annotasse Erasmum nostrũ in scholijs ad Gerontiam, in uetustis Hieronymi codicibus legi, Hierophanta apud Athenas euirat uirum. Vt sit figura Græca, euirat uirum, id est secundum uirum, & euirat accipiatur absolute pro desinit agere uirum. Hinc inductus sum ut hoc loco pro periurant supposuerim, euirant. Nec docti improbabunt, ut spero. Siquidem Tertullianum imitatus est Hieronymus, Quod uero dicit hic. nunc uirginitate, nunc uiduitate euirant, idẽ scripsit in præscriptionibus de Diabolo dei æmulatore, Habet, inquit, & uirgines, habet & cõtinentes. Noueram uirgines Vestæ apud Achanum.) Quid si legas apud Acharnenses. Et atrocis apud Delphos.) Sic habent exemplaria. Catonem uocat Horatius atrocem hoc est constantem, ut exponit Acron Grammaticus. An hic sit Pythij epitheton propter constantiam in conficiendo dracone, nescio. Nec liquet an ἀτρεκὴς quod uerum significat, quo uocabulo Pindarus utitur, mutatum sit in atrox. Quibus locis.) Subaudi sunt.

Et quidem Tauri illius Aegyptij antistites.) Hieronymus ad Gerontiam post Tertullianum istius rei meminit, Hierophanta apud Athenas, inquit, euiratur, siue potius, euirat uirum (ut modo ostendimus) & æterna debilitate fit castus. Flamẽ unius uxoris ad sacerdotium admittitur: Flaminea quoque unius mariti eligitur uxor. Ad tauri Aegyptij sacra semel maritus assumitur. Vt omittã uirgines Vestæ & Apollinis, Iunonisque Achiuæ & Dianæ ac Mineruæ, quæ perpetua sacerdotij uirginitate marcescũt. Porrò repetit

hæc in fine libri de Monogamia. Et dixit antè Ad uxorē libro priore. Post luxuriam castitatem perditricem.) Nos, castitatis perditricem. Ex Gorziensi. Aut diuino.) Sup posuimus, ut Dido. Hæc quum post mortem Sichæi mariti, insidias timens profugisset non sine thesauris suis in Aphricam, & Carthaginem iam moliretur, noluit tamen Hiarbæ regi ditissimo nubere, qui ipsam miris modis ambiebat, sed sibi mortem adacto gladio consciuit, cuius corpus in pyram iniectum est, quam extrui ipsa iusserat, & crematum. Vbi nuptias regis solo ultrò optasse.) Ablatiuum solo deleuimus. Quæ & semel per uim.) Scripsi, quæ ut semel. Plura exempla certa de nostris inueniam.) De nostris hoc est de Christianis. Q. D. Plura exempla proferre possim longe ueríoris castitatis ex numero Christianorum. Siquidem Gentilium castitas tantum corporis est, at Christiani mente & corpore castitatem exhibent, quæ tanto operosior est & difficilior, quanto minus laudis habet, uitam statim uiolente finire, quàm per castitatem & alias uirtutes, quoad deo uisum fuerit, eandem laboriose transigere. Ordinari in Ecclesia solent.) Nam ordinabantur uirgines, ut colligimus ex libro De uelandis uirginibus, quas ipse Virgines dei uocat. Et habebant quidem suum ordinem indubie. Deinde ordinabantur uiduæ, quæ in numerum illum uiduarum allegebantur, quas Paulus in epistola ad Timotheum non minores sexagenarijs esse uult & uniuiras. Huius rei meminit Tertullianus antè ad uxorem libro priori, loquens de Apostolo, Quum uiduam, inquit, allegi in Ordinationem, nisi uniuiram, non concedit. Quod inter Paradisum non potuit admitti.) Nos, intra Paradisum. Ex Gorziensi.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI
EXHORTATIO AD CASTITATEM.

NON dubito frater te post uxorem in pace præmissam ad compositionem animi conuersum, de exitu singularitatis cogitare, & utiq; consilium dirigere. Quanquam & huiusmodi cum fide sua conloqui debeat unusquisq;, eiusq; uires consulere: tamen quoniam in ista specie, carnis necessitas cogitatum mouet quærere apud eandem conscientiam quæ fidei resistit, opus est fidei extrinsecus consilium, tanquam aduocatum aduersus carnis necessitatem. Quæ quidem necessitas circumscribi potest, si uoluntas potius dei, quàm indulgentia consideretur. Nemo indulgentiā audendo promeretur, sed uoluntati obsequendo. Voluntas dei est sanctificatio nostra. Vult enim imaginem suam nos etiam similitudinem fieri, ut simus sancti, sicuti & ipse sanctus est, inquit. Id bonum, Sanctificationem dico, in species distribuit complures, ut in aliqua earum deprehendamur. Prima species est, Virginitas à natiuitate. Secunda Virginitas (ut ex arbitrio suo uidua maneat) id est, à lauacro aquæ, aut in matrimonio purificat ex cōpacto, aut in uiduitate perseuerat ex arbitrio. Tertius gradus superest monogamiæ, cū post matrimonium unum interceptum, exinde sexui renunciatur. Prima felicitas prima uirginitas est, non nosse à quo postea optabis liberari, in totū. Secūdæ uirginitatis est, contemnere uim quam optime noris. Reliqua species hactenus nubēdi post matrimoniū morte disiunctū, præter uirtutes etiā modestię laus est. Modestiæ em̄ laus est, ablatū non desiderare, & ablatū à deo domino

no, ſine cuius uoluntate nec folium de arbore labitur, nec paſſer aſsis unius ad terram cadit. quàm deniq; modeſta illa uox eſt, Dominus dedit, dominus abſtulit: ut domino uiſum eſt, ita factum eſt? Ideo ſi nuptias ablatas reſtaure mus, ſine dubio contra uoluntatẽ dei nitimur, uolentes habere rurſus quod habere nos noluit. Si enim uoluiſſet, non abſtuliſſet. Niſi & in hoc uoluntatem dei interpretamur, quaſi rurſus uellet in nos, quod iam noluit deus. Nõ eſt bonæ & ſolidæ fidei, ſic omnia ad uoluntatem dei referre, & ita adulari unumquemque, dicendo nihil fieri ſine iuſsione eius: ut non intelligamus aliquid eſſe in nobis ipſis. Cæterum excuſabitur omne delictum, ſi contenderimus, nihil fieri à nobis ſine dei uoluntate. Et ibi definito, iſtam deſtructionem totius diſciplinæ etiam ipſius dei, ſi & quæ non uult de ſua uoluntate producit, aut nihil eſt quod deus nõ uult. Sed quomodo uetat quædam, quibus etiam ſupplicium æternum comminatur? Vtique etiam quæ uetat non uult, à quibus & offenditur: ſicut & quæ uult, præcipit, & accipit, & æternitatis mercede diſpungit. Itaque cum utrumq; ex præceptis eius didicerimus, quid uelit, & quid nolit, iam nobis eſt uoluntas eligendi alterum, ſicut ſcriptum eſt, Ecce poſui ante te bonum & malum: guſtaſti enim de arbore agnitionis. Et ideo nõ debemus quod noſtri expoſitum eſt arbitrio, in dei referre uoluntatẽ, quos uult ipſe & uelle, qui malum nõ uult. Ita noſtra eſt uoluntas, cũ malũ uolumus aduerſus dei uoluntatẽ, qui bonũ uult. Porrò ſi quæris, unde ueniat iſta uolũtas qua quid uolumus aduerſus dei uoluntatẽ: Vt dicã, Ex nobiſipſis. Nec temere, ſemini tuo reſpõdeas neceſſe eſt, ſiquidẽ ille princeps generis & delicti Adam uoluit, quod deliquit. Neque enim diabolus uoluntatem eis impoſuit delinquendi, ſed materiam uoluntatis ſubminiſtrauit. Cæterum uoluntas dei in obaudiẽtiam uenerat. Proinde & tu ſi obaudieris deo, qui te propoſito præcepto liberæ poteſtatis inſtituit, per uoluntatis libertatem uolens deuergis in id quod deus noluit. Ita te putas à diabolo ſubuerſum, qui & ſi uult te uelle quod deus non uult, nõ tamen facit ut & uelis: quia nec tunc inuitos Protoplaſtos ad uoluntatem delicti ſubegit, imò neque inuitos, neque ignorantes quid deus nollet. Vtique enim nolebat fieri, cui admiſſo mortem deſtinabat. Ita diaboli opus unum eſt, tentare quod in te eſt, an uelis. At ubi uoluiſti, ſequitur ut te ſibi ſubigat, nõ operatus in te uoluntatem, ſed nactus poſſeſsionem uoluntatis. Igitur quum ſolum erit in nobis uelle, in hoc probatur noſtra in deum mens, an ea uelimus quæ cum uoluntate eius ſapiant. Alte impreſſe recogitandam eſſe dico dei uoluntatem, quid etiam in occulto uelit. Quæ enim manifeſto, ſcimus omnes, eaq; ipſa qualiter in manifeſto ſint perſpiciendum eſt. Nam ſi quædam uidentur uoluntatem dei ſapere dum à deo permittuntur, non ſtatim omne quod permittitur, ex mera & tota uoluntate procedit eius qui permittit. Ex indulgentia eſt, quodcunque permittitur. Quæ & ſi ſine uoluntate non eſt, quia tamen aliquam habet cauſam in loco cui indulgetur, quaſi de inuita uenit uoluntate paſſa cauſam ſui, quæ cogit uoluntatem. Vide qualis ſit uoluntas eius, cuius altera ſit cauſa. Secunda iterum ſpecies conſideranda eſt puræ uoluntatis. Vult nos deus ſibi placita in quibus nõ indulgentia operatori patrocinatur, ſed diſciplina dominatur. Si tamẽ alia, iſta præponit utiq; quæ magis

uult, dubium ne est ea nobis taxanda esse, quæ mauult, quàm ea, quæ minus uult. Qui alia magis uult, proinde habenda sunt. Nam ostendendo quæ magis uelit, minorem uoluntatem maiore deleuit. Quantoq; notitiæ tuæ utramque proposuit, tanto definiuit id te sectari debere quod paruit eum magis uelle. Ergo si ideo declarauit uti secteris quod magis uult, sine dubio nisi ita facis, contra uoluntatem eius sapis, sapiendo contra potiorem eius uoluntatem, magisq; offendis quàm promereris, Quod uult quidem faciendo, quod mauult respuendo. Ex parte delinquis, non tamen promereris. Porrò & promereri nolle, delinquere est. Secundum itaque matrimonium, si ex illa dei uoluntate quæ indulgentia cogitur, negabimus meram cui indulgentia est causa: si ea cui potior alia præponitur, continentiæ magis appetendæ, didicerimus non potiorem à potiore scindi. Hæc præstruxerim, ut iam Apostoli uoce decurram. In primis autem non uidebor irreligiosus, si quid ipse profitetur continentiæ magis appetendæ didicerim. Iam animaduertam omnem illam indulgentiam nuptiarum de suo, id est, de humano sensu, non de diuino præscriptu induxisse. Nam & quum de uiduis & innuptis definiuit uti nubant, si continere non possunt, quia melius est nubi quàm uri, conuersus ad aliam speciem, Nuptis autem denuncio, inquit, non ego, sed dominus. Ita ostendit, extra rationem personæ suæ dominum: & quod supra dixerat, id non ex persona domini, sed ex sua pronunciasse, Melius est nubi quàm uri. Quæ uox licet ad eos pertineat, qui sunt nupti, uel uidui, qui tamen nubendi licentiam amplectuntur, uelim retractare, quale bonum ostendat quod melius est pœna: quod nõ potest uideri bonum, nisi pessimo comparatum: ut ideo bonum sit nubere, quia deterius est ardere? Bonum ita est, si per se nomen hoc obtinet, sine comparatione non dico mali, sed etiam boni alterius: ut & si bono alij comparatur, & ab alio adumbratur, nihilominus remaneat in boni nomine. Cæterum si per mali collationem cogitur dici, non tam bonum est quàm genus mali inferioris, quod à superiore malo obscuratum ad nomen boni impellitur. Aufer denique dictionem comparationis, ut non dicas, Melius est nubere quàm uri: & quæro, an dicere audeas, Melius est nubere, non adijciens quid sit id quo melius est. Ergo quod non melius, utique nec bonum: quia abstulisti & remouisti dictionem comparationis, quæ dum melius illud facit alio, ita bonum haberi cogit. Melius esse nubi quàm uri, sic accipiendum est, ac si melius uno oculo quàm duobus carere. Si tamen à comparatione discedas, non erit melius unum oculum non habere, quàm & bonum. Nemo igitur captet ex hoc capitulo defensionem, quod proprie ad nuptos & uiduos spectat, quibus nulla adhuc cõiunctio numeratur. Quanquam ostenderim etiam illis numerandam esse permissi conditionem. Cæterum de secundo matrimonio scimus tamen Apostolum pronunciasse: Solutus es ab uxore, ne quæsieris uxorem. Sed & si duxeris, nõ delinques. Proinde tamen & huius sermonis ordinem, consilio suo, nõ de diuino præcepto introducit. Multum autem interest inter dei præceptum & consilium hominis. Præceptum dei, inquit, non habeo, sed consilium do, quasi misericordiam consecutus fidelis esse. Quoniam neq; in Euangelio neq; ipsius Pauli epistolis ex precepto dei inuenias permissam matrimonij separationem

nem

nem. Vnde unum habendum confirmatur, quia quod à domino permissum non inuenitur, id agnoscitur interdictum. Adde quod & hæc ipsa huius consilij interiectio quasi inrecogitationem excessus sui passa, statim se refrenat & reuocat, quum subiungit: Veruntamen huiusmodi, pressuram carnis habebunt: Quum parcere se eis dicit: Quum tempus in collecto esse adijcit, quo oporteat etiam habentes matrimonia pro non habentibus agere: Quum sollicitudinem nuptorum committit: Per hæc enim docens cur non expediat nubere, dissuadet ab eo quod supra indulserat. Et hoc ne primo matrimonio, quanto magis secundo. Quum nos uero ad exemplum suum hortatur, utique ostendens quid nos uelit esse, id est continentes, pariter declarat quid nos esse nolit. Id quod non uult, nec sponte nec ueritate permittit. Si enim uellet, non permisisset, imò imperasset. Sed ecce rursus, Mulierem defuncto marito dicit nubere posse, si cui uelit, tantum in domino. At enim felicior erit, inquit, si sic perseuerauerit secundum meum consilium. Puto autem, & ego spiritum dei habeo. Videmus duo consilia, quo supra nubendi ueniam facit, & quo postmodum continentiam nubendi indicit. Cui ergo, inquis, consilio adsentabimur? Inspice & lege. Quum ueniam facit, hominis prudentis consilium allegat. Quum continentiam indicit, Spiritus sancti consilium adfirmat. Sequere admonitionem cui diuinitas patrocinatur. Spiritum quidem dei etiam fideles habent, sed non omnes fideles Apostoli. Cur ergo quum fidelem dixerit, adijcit postea, spiritum se dei habere, quod nemo dubitat etiam de fideli? idcirco hoc dixit, ut sibi Apostoli fastigium redderet. Proprie enim Apostoli spiritum sanctum habent, qui plene habēt in operibus prophetiæ efficaciam uirtutū, atq; documentorū linguam, non quasi ex parte, quod cæteri. Ita spiritum sanctum authoritate ad eandem speciem adire fecit, cui nos magis obsequi uoluit: & factum est iam non consilium diuini spiritus, sed pro eius maiestate præceptum. Ad legem semel nubendi dirigam. Ipsa origo humani generis patrocinatur, contestans quid deus ab initio constituerit, in formam posteritatis recensendam. Nam quum hominem figurasset, eiq; parem necessariam prospexisset, unam de costis eius mutuatus, unam illi fœminam finxit, quum utiq; nec artifex, nec materia defecisset: plures costæ in Adam, & infatigabiles manus in deo, sed non plures uxores apud deum. & ideo homo dei Adam, & mulier dei Eua unis inter se nuptijs defuncti sunt, Formam hominis dei, de originis autoritate, & primam dei uoluntatem sanxerunt. Erunt duo, inquit, in una carne: non tres, neq; quatuor. Alioquin iam non una caro, nec duo in una carne. Tunc erunt si coniunctio & concretio duûm in unitate semel fiat. Si uero rursus, aut sæpius, iam una esse desiit: & erunt iam non duo in unam carnem, sed una plane caro in plures. At quum Apostolus in ecclesiam & Christum interpretatur, erunt duo in una carne, secundum spiritales nuptias ecclesiæ & Christi, unus Christus & una eius ecclesia, agnoscere debemus duplicatam & exaggeratam esse nobis unius matrimonij tam secūdum generis fundamentum, quàm secundum Christi firmamentum. Vno matrimonio censemur utrobique, & carnaliter in Adam, & spiritaliter in Christo: Duarum natiuitatum unum est monogamiæ præscriptum. Vtraq; degenerat, qui de monogamia

exor

exorbitat. Numerus matrimonij à maledicto uiro cœpit. Primus Lamech duabus maritatus, tres in unam carnem effecit. Sed & benedicti, inquis, patriarchæ non modo pluribus uxoribus, uerum etiam concubinis coniugia miscuerunt. Ergo propterea nobis quoque licebit in numerum nubere. Sane licebit si qui adhuc typi alicuius futuri sacramenti supersunt, quos nuptię tuæ figurent: aut si etiam nunc locus est uocis illius, Crescite & multiplicamini, id est, si nondum alia uox superuenit, Tempus iam in collecto esse, restare ut & qui uxores habent tanquam non habentes agant. Vtique enim continentiam indicens, & compescens concubitum seminarium generis, absolescit Crescite illud & multiplicamini. Vt opinor autem unius & eiusdem dei utraque pronunciatio & dispositio est, qui tunc quidem in primordio semen tem generis emisit indultis coniugiorum habenis, donec mundus repleretur, donec nouæ disciplinæ materia proficeret: nunc uero cum extremitatibus temporum compresit quod emiserat, & reuocauit quod indulserat, non sine ratione propagationis in primordio, & repastinationis in ultimo. Semper initia laxantur, fines contrahuntur. Propterea syluam quis instituit, & crescere finit, ut tẽpore suo cædat syluã. Erat uetus dispositio, quæ in Euangelio nouo deputatur, in quo & securis ad radicem arboris posita est. Sic & oculum pro oculo, & dentem pro dente, iam senuit: ex quo iuuenuit, Malum pro malo nemo reddat. Puto autem etiam humanam constitutionem atque decretum postea pristinis præualere. Cur autem de pristinis exemplis non ea potius agnoscamus quæ tum posteris communicant, disciplinæ, formam uetustatis ad nouitatem transmittunt? Ecce enim in uetere lege animaduerto castratam licentiam sæpius nubendi. Cautum est in Leuitico, Sacerdotes mei non plus nubent. Possum dicere, etiam illud plus esse quod semel non est. Quod non unum est, numerus est. Denique post unum incipit numerus. Vnum autem omne quod semel est. Sed uni Christo seruabatur, sicut in cæteris, ita in isto quoque legis plenitudo. Inde igitur apud nos plenius atque structius præscribitur, unius matrimonij esse oportere, quos allegi in ordinem Sacerdotalem. Vsq; ad quosdam memini digamos loco deiectos. Sed dices, ergo cęteris licet, cũ quibus nõ liceat nõ excipit. Vani erimus si putauerimus quod sacerdotibus non liceat, laicis licere. Nonne & laici sacerdotes sumus? Scriptum est Regnum quoq; nos & sacerdotes, deo et patri suo fecit. Differentiam inter Ordinem & Plebem constituit Ecclesiæ autoritas, & honor per Ordinis consessum sanctificatus à deo. Vbi ecclesiastici ordinis non est consessus, & offert & tingit sacerdos qui est ibi solus. Sed & ubi tres, ecclesia est, licet laici. Vnusquisque enim de sua fide uiuit. Nec est personarum acceptio apud deũ, quoniã non auditores legis iustificabuntur à deo, sed factores, secundum quod & Apostolus dicit. Igitur si habes ius sacerdotis in temetipso, ubi necesse est, habeas, oportet etiam disciplinam sacerdotis, necesse sit habere ius sacerdotis. Digamus tinguis, digamus offers: quanto magis laico dicat, quod ad salutem erit agere pro sacerdote: quàm ipsi sacerdoti dicitur, qui eo facto excommunicatur actione sacerdotis. Sed necessitati, inquis, indulserit. Nulla necessitas excusatur, quæ potest non esse necessitas: denique digamos reprehendi & necessitate administrantes quod non licet

licet. Dicam, omnes nos deus ita uoluit dispositos esse, ut ubique sanctiones eius obeundi sit disciplina. Vsque adeo nisi laici ea obseruent, per quæ presbyteri allegantur, quomodo erunt presbyteri qui de laicis alleguntur. Ergo præferre debemus ante laicum iussum à secundo matrimonio retinere, dum presbyter esse non alius potest quàm laicus qui semel fuerit maritatus. Liceat nunc denuo nubere, si & omne quod licet, bonum est. Idem Apostolus exclamabat, Omnia licent, sed non omnia pro salute. Quod non prodest, oro te, potest bonum dici? Si licita sunt & quæ non pro salute, ergo & quæ non bona sunt, licita sunt. Quid autem magis uelle debebis, quod ergo bonum est, quia licet, an quod ergo quia prodest? Multum existimo esse inter licentiam & salutem. De bono non uincis, scilicet quia bonum permitti non expectat. Sed adsumi permittitur, ut quod an bonum sit in dubio est, quod potest etiam non permitti, si non habeat aliquam sui causam primam. quia propter incontinentiæ periculum permittitur nubere secundum: quia nisi licentiæ alicuius non bonæ rei subiaceret, non esset in quo probaretur, qui diuinæ uoluntati, & qui suæ potestati obsequatur. quis nostrum utilitatis præsentiam sectetur, & quis occasionem licentiæ amplexetur: quis diuinæ uoluntati, & quis suæ uoluptati obsequatur. Licentia plerunque tentatio est disciplinæ, quoniam disciplina per tentationem probatur, tentatio per licentiam operatur. Ita fit ut omnia liceant, sed non omnia expediant: dum tentatur cui permittatur, & uincatur dum in permissione tentatur. Licebat & Apostolis nubere, & uxores circumducere. Licebat & de Euangelijs uiuere. Sed qui his usus non est in occasionē, ad exemplum nos suum prouocat, docens in eo esse probationem, in quo licentiæ experimentum. Abstinentiæ præstruxerit superiorem, ne sensus eius interpretemur. Non illud dicendum erit, secundum matrimonium quasi speciem stupri? Quum enim dicat maritos hoc in sollicitudinem habere quonam modo sibi placeant: non utique de moribus (nam ut bonam sollicitudinem non subleuaret) sed de cultu, & ornatu, & omni studio formæ, ad illecebras mouendas sollicitos iungi: uelut de forma & cultu placere carnalis concupiscentiæ ingenium sit, quæ etiam stupri causa est. Ecquid uidetur tibi stupri adfine esse matrimonium, quoniam ea in illo deprehendo quæ stupro competunt? Interim dominus ipse dicit, Qui uiderit, inquit, mulierem ad concupiscendum eam, iam stuprauit eam in corde suo. Qui autem ad ducendum uiderit, minus perfecit? quid si etiam duxerit? quod non faceret, nisi ad ducendum concupisset. Nisi potest duci uxor, quam & si non uideris, at concupieris saltem, cum ipsam ducere cœperis. Multum sane abest maritus ab zelo, non concupiscens. Omnis mulier zeliuira est quandiu aliena, nec per alium fit marita nisi per quem & adultera. Legis uidetur matrimonij & stupri differentia. Alioquin res & uiris & fœminis eadem imponit: est enim & matrimonium & stuprum commixtio carnis. Scilicet certandum cuius concupiscentia nos stupro adæquauit. Ergo, inquis, iam & primas, id est unas nuptias destruis. Nec immerito: quoniam & ipsæ ex eo constant quod est stuprum. Et ideo optimū est homini mulierem non tangere, quia cara est stupri adfinitate. Sed cum hæc etiam de primis & unis nuptijs prætēdi ad causam continentiæ possint

sint, quanto magis secundo matrimonio recusando præuidebuntur? Gratus esto, si semel tibi deus indulsit nubere. gratus enim eris, si & iterum indulsisse tibi nescias. Cæterum uteris indulgẽtiam, cum nec modestiam uteris. Modestia à modo dicitur. Non tibi sufficit de summo illo inuxoræ etiam uirginitatis gradu in secundum deliquisse nubendo, sed in tertium adhuc deuolueris, & futuris impelli potes, qui in secunda statione continens nõ fuisti, quia nec prohibere plures nuptias uoluit qui de secundis prouocãdis retractauit. Nubamus igitur quotidie, & nubentes ab ultimo die deprehẽdamur, tanquam Sodoma & Gomorra: quo die adimplebitur Væ illud super prægnantes & lactãtes, id est maritos incõtinẽtię. De nuptijs enim uteri & ubera infantis. Et quando finis nubendi? Credo post finem subandi. Renuncient tandem carnalibus fructibus, ut aliquando spiritalia retractemus. Rape occasionem & si non exoptatissimam, attamen desisti habere cui debitum solueres. O te felicem debitorem, simile damnum, quid diximus damnum? lucrum sentiẽtem. Per continentiam enim negociaberis, magnam substantiam necessitatis parsimoniæ carnis seruientis acquirens. Recogitemus enim ipsam conscientiam nostram, quàm alius alium se homo sentiat, cum sua fœmina cessat. Si orationem facit ad dominum, impropè est cœlo. Si scripturæ incumbit, totus illic est. Si psalmum canit, placet sibi. Ideo Apostolus purificationi orationem commẽdauit, causatus id quod ad tempus permiserat: semper nobis exercendum esse, quod semper prosit. Si quotidie, omni momento, oratio hominibus necessaria, utique & continentia, quæ orationi necessaria sit. Oratio de conscientia procedit. Si conscientia erubescit, erubescat oratio. Spiritus ducit orationem ad deum. Si spiritus reus apud se sit, conscientia erubescit, quomodo audebit orationem ducere ad altare? Sic etenim est prophetica uox ueteris testamenti: Sancti erimus, quia & deus sanctus. & rursus: Cum sancto sanctificaris, & cum uiro innocente innocens eris, & cum electo electus eris. Debemus enim ita ingredi in disciplina domini, ut deo dignum fructum non secundum carnis exsqualentiæ concupiscentiam. Ita enim & Apostolus dicit, quod sapere secundum carnem, mors est: secundum spiritum uero sapere, uita ęterna sit in Christo Iesu domino nostro. Si hæc obtusio, etiam cum in unis nuptijs in nos carnis exercetur, spiritum sanctum auertit, quanto magis cum in secundo matrimonio agitur? Duplex enim iste rubor est: quia in secundo matrimonio duæ uxores eundem circumstant maritum, una spiritu, alia carne. Nec enim pristinam poteris odisse, cui etiam clariorem reseruas affectionem. Etiam repete apud deum pro cuius spiritu postules, pro qua oblationes annuas reddas. Stabis ergo ad deum cum tot uxoribus, quot illas oratione commemoras, & offeres pro duabus, & commemorabis illas duas per sacerdotem de monogamia, ob pristinum de uirginitate sancitum, circumdatum uirginibus ac uniuiris: & ascendet sacrificium tuum libera fronte: & inter cæteras uoluntates bonæ mentis postulabis tibi & uxori castitatem. Scio quibus excusationibus coloremus insatiabilem carnis cupiditatẽ: ex quibus necessitates adminiculorum descendunt: administrandam familiam, regendos loculos, claues custodiendas, lanificiũ dispensandũ, uictum procurandũ, curas domesticas. Scilicet solis maritorum domibus bene est. Perierunt cœlibum

libum familiæ, ſpadonum, militum, aut peregrinantium ſine uxoribus. Non enim & nos milites ſumus, eo quidem maioris diſciplinæ quo & tanti Imperatoris? Non & nos peregrinantes in iſto ſeculo ſumus? Cur autem ita diſpoſitus eſt Chriſtianus, ut ſine uxore nō poſſit? Num & conſortium onerū domeſticorum neceſſarium eſt? Habe aliquam uxorem ſpiritalem. Adſume de uiduis, fide pulchram, paupertate dotatam, ætate ſignatam. Bonas nuptias fecerit huiuſmodi uxor, Has te plures habere deo gratum eſt. Sed de poſteriori tempore cogitant Chriſtiani, quibus craſtinum nō eſt. Hæredes dei ſeruus deſiderabit, qui ſemetipſum de ſeculo exhæreditauit? Vt ergo quid repetit matrimonium cum de priſtino nō habeat liberos? Itaq; hoc primum diutius uti uolunt, ipſo Apoſtolo feſtinante ad dominum in perſecutionibus, conſtantiſſimum in martyrijs, promptiſſimum in communicationibus rerum, temperatiſſimum in adquiſitionibus, poſtremo uſuris, morte relinquendis, filijs. Forſan Reipublicæ proſpectu aguntur, ne diuites deficiant, ſi ſoboles nō habent: ne leges, ne iura, ne commercia delabantur, ne templa derelinquantur, ne nō ſint qui exclament, Chriſtiani ad beſtias. Hæc enim audire deſiderant, qui filios quærunt. Sufficiat ad conſilium uiduitatis uel iſta præcipua cauſa, importunitas liberorum. Ad quos ſuſcipiendos legibus compelluntur homines: quia ſapiens quiſq;, nunquam libens filios deſideraſſet. Quid ergo facies, ſi nolis, ſi uxorem de tua cōſcientia impleueris, diſſoluturus es medicamine conceptum? Puto nobis nō licere naſcentem necare, quàm & natum. Sed forte illo tempore prægnantis uxoris remedium à deo petes. Tanta ſollicitudine à deo petere audebis, quod in te poſitum recuſaſti? Opinor aliqua ſterilis proſpicietur, uel etiam anus ſæpius enixa. Quid à domino magis euenire poteſt, ſi quis præſumptionem eius pro dei æmulatione prouocaret. Scimus deniq; quendam ex Patribus cum propter familiam ſuam, ſecundo matrimonio ſterilem captaſſet uxorem, tam iterum patrem factum quàm & iterum maritum. Ad hanc meam contentionem, frater dilectiſſime, uidemus etiam ſeculi exempla, quæ ſæpe nobis etiam in teſtimonio poſita ſunt, cum quod bonum & deo placitum uidetur, teſtimonio oneratur. Monogamia apud ethnicos in ſummo honore eſt, ut & uirginibus legitimè nubentibus uniuira pronuba adhibeatur, & ſi auſpici initium eſt, Item in quibuſdam Solennibus & Auſpicijs, ut prior ſit uniuiræ locus. Certè Flaminia nō niſi uniuira eſt, quæ Flaminia lex eſt. Nam duo ipſi Pontifici Maximo iterare matrimonia nō licet, quod Monogamiæ gloria eſt. Cum autem deus ſummus tantum, Satanas ad perficiendum prouocatio eſt noſtra, imò ſubſuſio pigriſſimorum ad cōtinentiam deo exhibēdam, qua diabolo qui antiſtant, nunc uirginitate, nunc uiduitate euirant. Nouerā uirgines Veſtæ apud Achaiæ ganeū, & atrocis apud Delphos, & Mineruæ, & Dianæ, quibus locis. Noueram continentes uiros, & quidem Tauri illius Aegyptij antiſtites: Fœminas uero Cereris Aphricanæ, cui etiam ſponte abdicato matrimonio adſeneſcunt, exinde adempto contactu maſculorū, uſq; ad oſcula filiorum. Inuenit diabolus, poſt luxuriam caſtitatis perditricem, quomodo reus ſit Chriſtianus, qui caſtitatem recuſauerit conſeruatricem. Erunt nobis in teſtimonium & fœminæ quædam ſeculares, ob Vniuiratus

Teſtimonio onerari

ratus obstinationem famam consequutæ: ut Dido, quæ profuga, in alieno solo, ubi nuptias regis ultrò optasse debuerat, ne tamen secundas experiretur, maluit è contrario uri quàm nubere: Vel illa Lucretia, quæ ut semel per uim & inuita alium uirum passa est, sanguine suo maculatam carnem abluit, ne uiueret iam non sibi Vniuira. Plura exempla certa de nostris inueniam, & quidem tanto potiora, quanto maius est uiuere in castitate, quàm pro ea mori: hoc est animæ id bonum misceri, quàm uiuendo separari animam. Quantæ igitur & quæ in Ecclesijs Ordinari in Ecclesia solent, quæ deo nubere maluerunt, quæ carnis suæ honorem instituerunt, quæq; se iam illius pudoris filias dicauerunt occidētes in se concupiscentiā libidinis, & totum illud quod intra Paradisum non potuit admitti. Vnde præsumendum est hos qui intra paradisum recipi uolunt, tandem debere cessare ab ea re, à qua Paradisus obstructus est. Gratia ergo cum intelligenti hæc. Memento in orationibus tuis Tertulliani ad hæc exhortantis.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

QVod alibi suadere tantum uisus est, hic tanquam dogmatistes præcipit, secundas nuptias aperte damnans, & in Monogamia persuadenda egregie ineptiens. Standum est nobis ab orthodoxorum patrum sententia, nec uiolentæ Paulinorum uerborū interpretationi ullo modo adhærendum. D. Hieronymus epistolam ad Titum enarrans, Montanus, inquit, & qui Nouati schisma sectantur, nomen sibi munditiæ præsumpsere: putantq; secunda matrimonia ab ecclesiæ communione prohibenda, cum Apostolus de episcopis & presbyteris hoc præcipiens, utiq; in cæteris relaxarit: non quod hortetur ad secunda matrimonia, sed quod necessitati carnis indulgeat. Scripsit & Tertullianus de Monogamia librum hæreticum, quem Apostolo contraire, nemo qui Apostolū legerit, ignorabit. Idem in Catalogo scriptorum ecclesiasticorum refert hunc librum aduersus ecclesiam scriptum. Quæ uerba uelut antidotum libuit præmittere, quo lectoris animus præmunitus, absq; detrimento ucrioris sententiæ tutus transcurrat.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM

1 HAeretici nuptias auferūt.) Intelligit Marcionitas. Disputans enim aduersus Marcionē libro primo, Non tingitur apud illū, inquit, caro nisi uirgo, nisi uidua, nisi coelebs, nisi diuortio baptisma mercata. Ceu alibi etiam meminimus. Psychici ingerunt.) Psychicos uocat omnes qui à Monogamia & peruersa Montani doctrina abhorrebant, commentitium illum Paracletum non agnoscentes. A quo spiritu se Spiritales iudicabant & nominabant Montanistæ. Erant ergo orthodoxi illis Physici hoc est naturam sequentes quæ uoluptati corporis dedita est, & afflictionem martyrij refugit, idq; quum propter iteratas nuptias, tum quod in persecutione fugitabant. Physicorum mentionē ante fecit aduersus Praxean. Deniq; cauerat pristinum, inquit, doctor de emendatione sua: & manet chirographum apud Psychicos, apud quos tunc gesta res est, exinde silentium. Et nos quidem postea agnitio Paracleti atq; defensio, disiunxit à Physicis. Sic enim utrobiq; legitur in Gorziensi uolumine, tametsi Hirsaugiense exemplar habet illic Psychicos & Psychicis. Sed tamen idem sensus est, siue Naturales nos uocet siue Animales, iuxta Paulinam illam consuetudinem, Animalis homo nō percipit ea quæ sunt spiritus dei, Huc enim ea respicit appellatio, ceu diximus in Annot. eius libri. Inter alienos spadones.) Sic uocat Marcionitas quod à nuptijs abstinerent instar spadonum, & extra ecclesiam essent eiecti, nempe hæretici. Igitur alieni, nec ad legem amplius pertinentes. Et aurigas tuos.) Marcionitas uocauit alienos tanquam separatos. De orthodoxis dicit, tuos. Eis aurigarum nomen accommodat ob tumultum matrimonij quasi coniugatus neces-

tus necessitatibus cottidianis impellentibus transuersus interdum agatur, quemadmodum equi nonunquam aurigam alio pertrahunt quàm constituerat ipse. Porrò magna Romanos aurigandi in Circo tenebat insania. Vnde aurigarum illæ factiones coloribus quoque distinctæ. Consistendum sit.) Hoc est pes figendus hic. Nec transiliendum.

An capiat Paracletum aliquid tale docuisse.) Græcum illud uerbum ἐνδέχεται multis locis usurpat, Latinè capit reddens, quod poterat his modis uertere, probabile est, usu uenit, contingit, fieri potest: ut hic an capiat, hoc est an possibile sit, quemadmodum in præcedentibus libris abundè declarauimus. Nihil enim bono cont.n.m.) Et hæc Hieronymus transscripsit. Quare id bonum intelligendum quod melius est & pœna.) 2

Coniunctionem & dispunximus, aduerbio quare in quale mutato. Cæterum si per mali cogitationem cogitur bonum dici.) Nos, per mali collationem. Vt dicas.) Maluimus etiam in æditione proxima scribere, ut nō dicas. Caro autem docet sanctitatem.) Ex Gorziensi collatione docetur scripsimus. Igitur si omnia ista obliterant licentia nubendi.) Nos obliterant licentiam nubendi. Hoc enim malim quàm scribere, Obliterantur licentia nub. Etiam si Gorziensis collatio nulla admonuisset. Iam carni fibulam imponere.) Fibulam imponere prouerbialiter dictum de eo quod astringitur uelut dissolutum, oppositum illi Laxare fibulam, quo usus est in De corona militis, Cæterum subuertit, inquit, totam substantiam sacramenti causatio eiusmodi, ut etiam uoluntarijs delictis fibulam laxet. nisi mauis referre ad fibulā penis, de qua apud Celsum mentio. Soluitur his magno comœdi fibula, inquit Iuuenalis. Retractare suetus.) Nos, retractares, Vetus hæc disciplina sit præmonstrata. Hoc est, possit esse premonstrata. Nam modus potentialis est. Quod & abstulisse docuisset.) Mutauimus posterius uerbum & pro eo scripsimus decuisset. Confirmat castigationem nostram Gorziensis collatio. 3

Siquidem Prophetiæ dictum est.) Nos, Propheticè. Ex eadem. In autoribus generis.) Autores generis humani uocat Adamum & Euam. In fratricidio dedicatum.) 4

Hoc uerbo libenter utitur. Et post hunc Cyprianus martyr, & D. Hieronymus. Ita in De resur. Carnis, De materia potius subiacente uolunt ab illo uniuersitatem dedicatam. Et paulopost in hoc ipso de Monogamia libro, In imaginem domini, inquit, dedicatus est. Mœchia.) Mœchia pro adulterio. Duas Græciæ literas sibi induit dominus.) Eleganter dictum. Sic Tacitus, Etiam aduersus nos hostilia induerat. Item, magnum animum induisse. Et de Agrippina Germanici Cæsaris uxore, Munia ducis per eos dies induerat. Tertullianus in Apologetico, Honesta res est, solennitate publica exigente induere domui tuæ habitum alicuius noui lupanaris. Sic enim illic legendum pro inducere. In qua & Christus in nuptijs in totum.) Castigaueram in æditione proxima, In qua & Christus innuptus in totum. Nec adhuc displicet castigatio. In Christo nouas censum, non p. e. s. m. deferret nisi carnis is quod spiritus ille est l. & q. f. in c. esse debuerit.) Deprauatam sententiam sic restitueram in æditione proxima. In Christo nouans censum, nō possis cū sine Monogamiæ professione deferre, nisi carne sis quod spiritu ille est: licet & quod fuit in carne, æquè esse debueris. Qua lectione meliorem nō inuenio. Nam à collatione Gorziensi prorsus hic destituimur. Nisi malis legere, possit, & sit, & debuerit. Nec planè refert. Nō enim passiuus tibi census est in illo.) Passiuū censum uocat cēsum infinitum, uagum, liberum, & licentem siue licentiosum. Sic in precedentibus libris dixit passiuum nomē dei, passiuum cōtictum, passiuos discipulos & passiuam licentiam. Hoc uocabulo diuus quoque Hieronymus utitur, Et Iulius Firmicus libro quinto Matheseos, In oculorum tamē illecebras, oculorum passiuis cupiditatibus incurrens. Tametsi in æditione Firmici uulgata scriptū est possiuis pro passiuis. De hoc & antè diximus. Aut si posteriorem Abraham patrem se quæri sat est, Digamum.) 5

Mendosus locus est, & nihil adiuuant exemplaria. Scripsi, Aut si posteriorem Abraham patrem sequeris id est digamum, recipe & Circuncisum. Posset etiam legi, Aut si p. A. p. sequeris, & digamū recipe & Circuncisum. Digamia circuncisione seorsus est.) 6

Restituimus locum ex collatione Gorziensi, Digamus à circuncisione esse orsus est. Mox scripsimus, Teneris & Monogamiæ. Adeo autem Monogami Abrahæ filius es. Nam ut ita legatur sensus exposcit. Paulopost castigauimus, filij habebant deputari Abrahæ. Ex collatione. Alicuius dabit etiam per sanguinem nuptias sibi ingerentis.)

Apparet pro dabit legendum Dauid, sicq; nos mutauimus. Sic autem dixit hic, Alicuius Dauid, ut paulo ante, Nostri alicuius autoris, Et in De carne Christi, In Lazaro aliquo. Item in aliquo Zacharia. Rursum, aliqui Lucanus. Et hic mox, alicuius Salomonis. Et infra, secundum aliquem Epicurum. Item ad finem, Sed Hermogenem aliquem, Et mox, Nec Ioannes aliqui Christi spado. Habes Moysen dei de proximo arbitrum. Proprie & eleganter hic usus est arbitri uocabulo. Arbiter enim interdum obseruatorem significat. Liuius, Per deos fœderum arbitros & testes. Cyprianus martyr ad Donatum, Ac ne eloquium nostrum arbiter prophanus impediat. Tertullianus in Apologetico, Quum semper etiam impiæ initiationes arceant prophanos, & arbitris caueant. In De pallio, Qua Iordanis amnis finium arbiter, uastitas ingens. Secundus quoq; Moyses.) Iesum Nauæ intelligit. Qui imaginem nostram in promissionem.) Figura Græca. Hoc est, secundum imaginem nostram. Instrumenta regalium scripturarum. Nam mox sequitur, Interdum nihil sibi dicunt esse cum lege. Nostra paratura.) Hoc est, de nostra paratura. Paratura uocabulũ Tertulliani quo frequẽter utitur. Mox scripsimus pro quę uolu-it quę uolunt. Itẽ, quæ nec patres sustinere ualuerunt, pro uoluerunt. Cõcessarint. Hoc uerbo etiam in præcedentibus libris usus est. Decurrere habebat.) Verbum Tertul-7 liani. Mox scripsimus, At mortis præuentu. pro, & mort. Vicaria & quasi posthuma soboles supparabatur.) Supparandi uerbum non est infrequens in Tertulliani scriptis. Ita in De cultu fœminarum, Ne exuuias, inquit, alieni capitis forsitan immundi, forsan nocentis & gehennæ destinati, sancto & Christiano capiti suppares. In Valentinianis, Quantum lupæ fœminæ formam cottidie supparare solenne est. Significat enim sufficere, substituereq;. Inde Supparaturæ uocabulum. In De resur. carnis, Neq; generis supparatura grauis erit membris. Et desiit uua acerba.) Gorziensem collationem secuti scripsimus, Et desierunt uuæ acerbæ à patribus manducatæ f. d. obst. Locus est Hiere-8 miæ cap. 31. Contrarium eius obtinuit.) Hoc est eualuit. Quasi in limine duo n. a. C. s. occurrunt.) Videlicet apud Lucam. Sapit autem prouerbium, Quasi in limine occurrere. Quis enim corpus domini dignius initiaret.) Eleganter dictum, Initiare corpus domini. De baptismo. Vt uterq; titulus sanctitatis in Christi censu dispungeretur.) Formula loquendi Tertulliano frequentissima. Sic in De resur. carnis, Vita est enim causa iudicij, per tot substantias dispungenda, per quot & functa est. Tales arbitros infans dominus expertus.) Venuste dictum. Ita antè. Habes Moysen dei de proximo arbitrum. In Apologetico, Eo magis, inquit, quia nec uerebatur extraneos arbitros. Collaturus.) Aut collocaturus. Non etiam obire meminissent.) Hoc est, exequi. Sic in De fuga in persecutione, Quo facilius de obitu eius constare possit, Et alibi, Obeundæ grauitatis. Vbi tamen scriptum est Obediendæ grauitatis, ni fallor. Tunc de 9 cæteris argumentis.) Sensus est, Tum ob cætera argumenta. Non capit elogium adulterij.) Hoc est nomen siue titulum & infamiam adulterij. Hoc uocabulo libenter utitur Tertullianus. In Apologetico, Vt de nostris elogijs loquar. Aut iunctos deprehendens.) De gentilibus. Necessitas uel occasio.) Scripsimus, Ne necessitas uel oc. t. c. irrumpat. Vt apud Romanos post annum sexcentesimum V. C.) Seruius Sulpitius in libro quem composuit de dotibus, tum primum cautiones rei uxoriæ necessarias esse uisas scripsit, quum Sp. Carbilius cui Ruga cognomentum fuit, uir nobilis cum uxore diuortium fecit: quia liberi ex ea, corporis uitio non gignerentur, Anno urbis cõditæ quingẽtesimo uicesimo tertio, M. Atilio, P. Valerio COSS. Ex Aulo Gellio. Septimius noster in Apologetico, Vbi est, inquit, illa felicitas matrimoniorũ, de moribus utiq; prosperata, qua per annos fermè sexcentos ab urbe condita nulla repudium domus 10 scripsit. A quo repudium non audijt.) Per illa renunciationis uerba, Tuas res tibi habeto, Tuas res tibi agito. Habet secum animi licentiam.) Hoc est potestatem.

Imaginario fructu repræsentat.) Imaginem talium rerum animo obijciens. Sic L. Florus Andriscum uocat imaginarium & scenicum regem. Inuictus quoq;, inquit, non à ueris regibus sed ab illo imaginario & scenico rege superatus est. Ergo hoc magis euincta est cum qua.) Restituimus locum ex indice ad nos missæ collationis, Ergo hoc magis ei iuncta est cum quo habet apud deum causam. Hoc est litem propter discordiam illam. Enimuero anima eius orat, & refrigerium interimat, postulat enim &c.) Conijcio sic

cio sic castigandum, quando nihil est ab exemplaribus præsidij, & pro anima eius oret, & refrigerium interim adpostulet ei, & in prima resurrectione consortium. Sicq; reposui. Et offerat annuis diebus dormitionis eius.) Huius ueterum consuetudinis meminit quum in De corona militis, tum in De exhortatione castitatis. Idem factitari solitum indicat Cyprianus martyr. Quod si credidimus m.r. utiq; tenebitur.) Nos in prioribus æditionibus legendum uideri monuimus, Credimus & Tenebimur. Idq; confirmat Gorziensis collatio. Paulopost scripsimus, Licet merces uaria. Ex eadem. Aliud & in carne.) Et pro etiam. Quomodo buccellas.) Ad uxorem libro secundo dixit, Non sciet maritus, quid secretò ante omnem cibum gustes. Et si sciuerit panem, non illũ credit esse qui dicitur. De illis buccellis, ut conijcio, loquitur, quas domum ferendas ab ecclesiæ ministris accipiebant. Alienis iam dotalibus scriptum.) Ita ad uxorem lib. ij 11 An ideo sit inuestis dotalibus, cui deus censum suum credidit. Mox scripsimus, propter quem deo placere non maluisti. Ex Gorziensi. Hæc Physici uolunt.) Sic uocat impugnatores Monogamiæ nempe Orthodoxos, ceu diximus antè. Imò & plurimi.) Numerosum matrimonium intelligit. Omne obnoxium est numero.) Sensus est. Vnumquodq; quod semel esse desiit, obnoxium est numero. Præ angustijs tempo- 12 rum impedimenta matrimonij recusantibus.) Nam angustiæ temporum ultimorum recusant sarcinas matrimonij, puta liberos & similia. De impedimentis in hunc sensum diximus iam bis in libris præcedentibus. In usum exigit.) Nos, exijt. Astipulante etiã Gorziensi collatione. Sua fronte proponi.) Hoc est, non coactè, & in unam partem 13 torquendo, sed liberè & apertè. Sapit prouerbium. Sicut ille uester Vthinensis.)

Vthina oppidum est Africæ, colonia Romanorum. Non agnoscebat autem, ut uidetur, nouam Montani prophetiam Vthinensis ecclesia. Notat autem episcopum de illicita Venere, quum dicit, nec Scantiniam timuit. P. Scantinus legem tulit qua pæderastæ graui supplicio afficiuntur. Et aliquandiu affectatæ.) Hoc est, ad tempus pio uiduitatis & continentiæ affectu præditæ. Et professæ eam.) Hic habes professionis uo- 14 cabulum. Quo sensu iste q.t.b.e.) Nos, quò sensus iste. Item, pro alter ei, alteri, ei.

Adulterij te præiudicat. præiudicare cum genitiuo, Sic Liuius dixit iudicatum pecuniæ, Centurionem, inquit, nobilem militaribus factis, iudicatum pecuniæ quum duci uidisset, medio foro accurrit. Paulo post scripsimus propter duritiam cordis. Ex Gorziensi. Plus hæc sibi Paulũ defendit, quàm illa non sensi.) Exigente sensu scripsi, quàm 15 illa Moysen: si tamen defendit, q. ind. Quæ potiores sententias & perpetuas uoluntates eius uelut id quæ non finit.) Ausi sumus scribere pro uelut id, eludit, hoc modo, Quæ potiores sententias & perpetuas uoluntates eius eludit: quæ non finit nos hoc Apostolo præstare, quod mauult. Mox scripsimus, donec Paracletus operaretur. Ex Gorziensi collatione. Paulopost seruitio mutauimus in uitio, De arbitrij cuiuscunq; liberi uitio. Aliud est referre.) Nos, auferre. Nam præcedit, Nos uero non magis nuptias auferimus. Et reliqua. Vtiq; enim illam magis excusari capit.) Et hic uerbum capit quod Græcis est ἐνδέχεται. Hoc est contingit, probabile est, fieri solet, conueniens est. Sic circa initium huius libri, An capiat Paracletum aliquid tale docuisse. Quum tormentis expugnata est in Negationem.) Hac de causa multi fugiebant tempore Persecutionis ne cogerentur negare, ui tormentorum adacti. Subans.) Subare uerbum obscœnum est coeuntium nixus significans, tractum à suibus. Hieronymus in Iouinianum lib. primo, Qui post castitatem & diuturnam continentiam subant ad coitum, & pecudum more lasciuiunt. Talis infirmitas & tertio.) Ironia est. Sed Hermogenem 16 aliquem.) Aduersus hunc Hermogenem Polygamum & pictorem asserentem deo coæuam esse materiam librum edidit Tertullianus, qui inter præcedentes habetur. Exhibitionis causa nubentem.) Exhibitionem uocat necessariorum ad uitam subministrationem passiuè. Sic in hoc ipso libro pauloantè uictuariam exhibitionem dixit. Et ad uxorem libro secundo, Vnde nisi à diabolo maritum, inquit, petant, bonum exhibendæ sellæ, & mulabus, & cinerarijs & peregrinæ proceritatis. Cogitetis de minimis.)

Emendaram in æditione proxima, Cogitet ijsdem animis. Nec adhuc uideo quod melius quadret. Hæredes scilicet Christianus quæret.) Hæc quæ nunc sequuntur

sunt in Exhortatione ad finem, sed inemendatiora quàm hic. Legibus Iulijs agi credunt.) Papiam Poppæam legem intelligit, quæ postquam ab Augusto emendata est, etiam Iulia dici cœpit. Iuuenalis, Non placet Vrsidio lex Iulia. Solidum non posse capere.) Hoc est ut ex asse sint hæredes, & integram adeant hæreditatem. Ita ad uxorem libro primo circa principium, Tu modo, inquit, ut solidum capere possis hoc meæ admonitionis fideicommissum, deus faciat. Nubant igitur h.) Ironia est. Satis opportunos.) Ironia. Et infantes pipiantes.) In illum locum in Valentinianis, Cœlestes imbres pipiauit Achamoth, annotauimus, Pipiationem esse clamorem plorantis Oscorum lingua, autore Festo. Vnde hic infantes pipiantes dixit. Sed hanc.) Subaudi, carnem. Aliqui Christi spado.) Aliqui pro aliquis. Fuerunt & quæ p.u.n. idolis.) Subaudi inter Gentiles matronas. Dedicabant enim se templis deorum. Exhibe te tertium Adam.) Ironia est.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE MONOGAMIA LIBER.

Marcionitæ
Psychici

HAERETICI nuptias auferunt, Psychici ingerunt. Illi nec semel, isti non semel nubunt. Quid agis Lex creatoris? Inter alienos spadones & aurigas tuos tantundem quereris de domestico obsequio, quantum de fastidio extraneo: proinde te lædunt qui abutūtur, quēadmodum qui non utuntur. Verum neq; continentia eiusmodi laudanda, quia hæretica est, neq; licentia defendenda, quia Psychica est. Illa blasphemat, ista luxuriat. Illa destruit nuptiarum deum, ista confundit. Penes nos autem, quos Spiritales meritò dici facit agnitio spiritaliū charismatū, continentia religiosa est cum Licentia uerecunda, quandoquidē ambæ cum creatore sunt. Continentia legem nuptiarum honorat, Licentia temperat. Illa non cogitur, ista regitur. Illa arbitrium habet, hæc modum. Vnum matrimonium nouimus, sicut unum deum. Magis honorem refert lex nuptiarum, ubi habet & pudorem. Sed Psychicis non recipientibus spiritum, ea quæ sunt spiritus non placent. Ita dum quę sunt spiritus nō placent, ea quę sunt carnis placebunt, cōtraria spiritus. Caro, inquit, aduersus spiritum concupiscit, & spiritus aduersus carnem. Quid autem concupiscet caro, quàm quæ magis carnis sunt? Propter quod & in primordio extranea spiritus facta est, Non, inquit, permanebit spiritus meus in istis hominibus in æuum, eo quod caro sint. Itaq; Monogamiæ disciplinam in hæresim exprobrant. Nec ulla magis ex causa Paracletum negare coguntur, quàm dum existimant nouæ disciplinæ institutorem, & quidem durissimæ illis, ut iam de hoc primùm consistendum sit in generali retractatu, An capiat Paracletum aliquid tale docuisse, quod aut nouum deputari posit aduersus Catholicam traditionem, aut onerosum aduersus leuem sarcinam? De utroque autem ipse dominus pronunciauit. Dicens enim, adhuc multa habeo quæ loquar ad uos, sed nondum potestis portare

Spiritales Montanistæ

ea: cum

ea: cum uenerit Spiritus sanctus, ille uos ducet in omnem ueritatem: satis utique prætendit ea acturum illum quæ & noua existimari possint, ut nunquam retrò ædita, & aliquanto onerosa, ut idcirco non ædita. Ergo, inquis, hac argumentatione quiduis nouum & onerosum Paracleto adscribi poterit, & si ab aduersario spiritu fuerit. Non utique. Aduersarius enim spiritus ex diuersitate prædicationis apparet, primò regulam adulterans fidei, & ita ordinem adulterans disciplinæ: quia cuius gradus prior est, eius corruptela antecedit, id est Fidei, quæ prior est disciplina. Antè quis de deo hæreticus sit necesse est, tunc de instituto. Paracletus autem multa habens edocere quæ in illum distulit dominus, secundum præfinitionem, ipsum primò Christum contestabitur, qualem credimus, cum toto ordine dei Creatoris, & ipsum glorificabit, & de ipso commemorabit: & sic de principali regula agnitus, illa multa quæ sunt disciplinarum reuelabit, fidem dicente pro eis integritate prædicationis, licet nouis, quia nunc reuelantur: licet onerosis, quia nec nunc sustinentur, non alterius tamen Christi quàm qui habere se dixit & alia multa, quæ à Paracleto edocerentur, nō minus istis onerosa quàm illis à quibus nondum tunc sustinebantur. Sed an onerosa monogamia, uiderit adhuc impudens infirmitas carnis. An autem noua, de hoc interim constet. Illud enim amplius dicimus, etiam si totam & solidam uirginitatem siue continentiam Paracletus hodie determinasset, ut ne unis quidem nuptijs feruorem carnis despumare permitteret, sic quoque nihil noui inducere uideretur, ipso domino spadonibus aperiente regna cœlorum, ut & ipso spadone: quem spectans & Apostolus, propterea & ipse castratus, continentiam mauult. Sed saluo, inquis, iure nubendi. planè saluo, & uidebimus quousque: nihilominus iam ex ea parte destructo qua continentiam præfert. Bonum, inquit, homini mulierem non contingere. Ergo malum est contingere. Nihil enim bono contrarium nisi malum. Ideoque super esse, ut & qui habeant uxores, sic sint, quasi non habeant: quo magis qui non habent, habere non debeant. Reddit etiam causas cur ita suadeat: quòd innupti de deo cogitent: nupti uero quomodo matrimonio quis suo placeat. Et possum contendere, non merè bonum esse, quod permittitur. Quod enim merè bonum est, non permittitur, sed ultrò licet. Permissio habet causam, aliquando & necessitatis. Denique in hac specie non est uoluntas permittentis nubere. Aliud enim uult: Volo uos, inquit, omnes sic esse quomodo & ego. Et cum ostendit melius esse, quid utique se uelle confirmat, quàm quod melius esse præmisit. Et ita si aliud quàm quod uoluit permittit, non uoluntate, sed necessitate permittens, non merè bonum ostendit, quod inuitus indulsit. Denique cum dicit, melius est nubere quàm uri, quale id bonum intelligendum quod melius est pœna? quod non potest uideri melius nisi pessimo comparatum? Bonum illud est quod per se hoc nomen tenet, sine comparatione non dico mali, sed etiam boni alterius: ut & si alio bono comparatum adumbretur, remaneat nihilominus in boni nomine. Cæterum si per mali collationem cogitur bonū dici, nō tam bonū est quàm genus mali inferioris, quod ab altiore malo obscuratum ad nomē boni impellitur.

Aufer deniq; conditionem, ut non dicas, melius est nubere quàm uri, & quæro an dicere audeas, melius nubere, non adijciens quo melius sit. Ergo iam non melius, & dum non melius, nec bonum, sublata conditione, quæ dum melius illud facit alio, ita bonum haberi cogit. Melius est unum oculum amittere quàm duos. Si tamen discedas à comparatione utriusq;, non erit melius unum oculum habere, quia nec bonum. Quid nunc, si omnem indulgentiam nubendi de suo, id est, de humano sensu accommodat ex necessitate qua diximus, quia melius sit nubere quàm uri? Deniq; conuersus ad alteram speciem dicendo, Nuptis autem denuncio, non ego, sed dominus: ostendit illa quæ supra dixerat non dominicæ autoritatis fuisse, sed humanæ æstimationis. At ubi ad continentiam reflectit animos, Volo autem uos sic esse omnes. Puto autem, inquit, & ego spiritum dei habeo: ut si quid indulserat ex necessitate, id spiritus sancti autoritate reuocaret. Sed & Ioannes monens sic nos incedere debere quemadmodum & dominus, utiq; etiam secundum sanctitatem carnis admonuit incedere, adeò manifeste. Et omnis, inquit, qui spem istam in illo habet, castificat se, sicut & ipse castus est. Nam & alibi, Estote sancti, sicut & ille sanctus fuit, scilicet carne. De spiritu enim non dixisset, quia spiritus ultro sanctus agnoscitur, nec expectat sanctitatis admonitionē quæ propria natura est eius. Caro autem docetur sanctitatem, quæ & in Christo fuit sancta. Igitur si omnia ista obliterant licentiam nubendi, & conditione licentiæ inspecta, & prælatione continentiæ imposita, cur non potuerit post Apostolos idem spiritus superueniens ad deducendam disciplinam in omnē ueritatem, per gradus temporum (secundum quod Ecclesiastes, Tempus omni rei, inquit,) supremam iam carni fibulam imponere, iam non obliquè à nuptijs auocans, sed exertè, cum magis nunc tempus in collecto factum sit, annis circiter C L X. exinde productis? Nonne ipse apud te retractares, Vetus hæc disciplina est præmonstrata iam tunc in carne domini, & uoluntate, dehinc in Apostolorum eius tam consilijs quàm exemplis. Olim sanctitati huic destinabamur. Nihil noui Paracletus inducit. Quod præmonuit, definit. Quod sustinuit, exposcit. Et nunc recogitans ista, facile tibi persuadebis multo magis unicas cōpetisse Paracleto prædicare, qui potuit & nullas: Magisq; credendum temperasse illum quod & abstulisse decuisset, si quæ uelit Christus intelligas. In hoc quoq; Paracletum agnoscere debes aduocatum, quod à tota continentia infirmitatem tuam excusat. Secedat nunc mentio Paracleti, ut nostri alicuius autoris. Euoluamus communia instrumenta scripturarum pristinarum, Hoc ipsum demonstratur à nobis, neq; nouam, neq; extraneam esse Monogamiæ disciplinam, imò & antiquam & propriam Christianorum, ut Paracletum restitutorem potius sentias eius quàm institutorem. Quod pertineat ad antiquitatem, quæ potest antiquior forma proferri, quàm ipse census generis humani? Vnam fœminam masculo deus finxit, una costa eius decerpta, & utiq; ex pluribus. Sed & in præfatione ipsius operis, Non est, inquit, bonum homini, solum eum esse: faciamus adiutoriū illi. Adiutores enim dixisset, si pluribus eū uxoribus destinasset. Adiecit & legē de futuro. Siquidem Prophetice dictū est: Et erunt duo in unam carnē, nō tres, neq;

necꝗ plures. Cæterum iam non duo, si plures. Stetit lex. Deniꝗ perseuerauit unio coniugij in autoribus generis ad finem usꝗ, nõ quia non erant fœminę aliæ, sed quia ideo non erant, ne primitiæ generis duplici matrimonio cõtaminarentur. Alioquin si deus uoluisset, esse potuissent: certè de filiarum suarum numerositate sumpsisset, non minus ex ossibus & ex carne sua habens Euam, si hoc pie fieret. At ubi primum scelus, homicidium, in fratricidio dedicatum, tam dignum secundo loco scelus nõ fuit, quàm duæ nuptiæ. Neque enim refert duas quis uxores singulas habuerit, an pariter singulæ duas fecerint. Idem numerus coniunctorum & separatorum. Semel tamen uim passa institutio dei per Lamech, constitit postea in finem usꝗ gentis illius. Secundus Lamech nullus extitit, quomodo duabus maritus. Negat scriptura quod non notat. Aliæ diluuium iniquitates prouocauerunt, semel defensæ quales fuerunt, non tamen septuagies septies: quod duo matrimonia meruerunt. Sed & reformatio secundi generis humani Monogamia matre censetur. Iterum duo in unam carnem crescere & redundare suscipiunt. Noe & uxor, filijꝗ eorum in unicis nuptijs. Etiam in ipsis animalibus Monogamia recognoscitur, ne uel bestiæ de mœchia nascerentur. Ex omnibus, inquit, bestijs, ex omni carne, duo induces in arcam, ut uiuant tecum: masculus & fœmina erunt de animalibus uolatilibus secundum genus, & de omnibus serpentibus terræ, secundum genus ipsorum: duo ex omnibus introibunt ad te masculus & fœmina. Eadem forma & septena ex binis adlegi mandat ex masculo & fœmina uno & una. Quid amplius dicam? Immundis quoꝗ alitibus cum binis fœminis introire non licuit. Hæc quantum ad primordiorum testimonium & originis nostrę patrocinium, & diuinæ institutionis præiudicium. Quæ uticꝗ lex est, non monimentum, quoniam si ita factum est à primordio, inuenimus nos ad initium dirigi à Christo: sicut in quæstione repudij, dicens illud propter duriciam ipsorum à Moyse esse permissum, ab initio autem nõ ita fuisse, sine dubio ad initium reuocat matrimonij indiuiduitatẽ. Ideoꝗ quod dominus ab initio coniunxit in unam carnem duos: hodie homo non separabit. Dicit & Apostolus scribens ad Ephesios, deũ proposuisse in semetipso ad dispensationem adimpletionis temporũ, ad caput, id est, ad initium reciprocare uniuersa in Christo, quæ sunt super cœlos & super terras in ipso. sic & duas Græcię literas summam & ultimã sibi induit dominus, initij & finis concurrentium in se figuras: uti quemadmodum α ad ω usꝗ uoluitur, & rursus ω ad α replicatur, ita ostẽderet in se esse & initij decursum ad finem, & finis recursum ad initium: ut omnis dispositio in eum desinens per quem cœpta est, per Sermonem scilicet dei qui caro factus est, proinde desinat quemadmodum & cœpit. & adeò in Christo omnia reuocãtur ad initiũ: ut & fides reuersa sit à circuncisione ad integritatem carnis illius, sicut ab initio fuit: & libertas ciborũ & sanguinis solius abstinentia, sicut ab initio fuit: & matrimonij indiuiduitas, sicut ab initio fuit: & repudij cohibitio, quod ab initio nõ fuit: & postremò totus homo in Paradisum reuocał, ubi ab initio fuit. Cur ergo uel Monogamũ illò debeat Adã referre, qui nõ potest tam integrũ p̄stare quàm inde demissus est? Quantũ pertinet itaꝗ ad initij restitutionẽ, id à te exigit & dispositionis, & spei tuę ratio, quod ab initio fuit, secundũ initium

Lamech, primus digamus

initium quod tibi & in Adam censetur. Elige in quo eorum initium tuum de putes. In ambobus te sibi Monogamiæ cẽsura defendit. Sed & si initiũ trãsmittit ad finem, ut α ad ω, quomodo finis remittit ad initium, ut ω ad α, atq; ita census noster transfertur in Christum, animalis in spiritalem, quia nõ primo quod spiritale est, sed quod animale, dehinc quod spiritale: proinde uideamus an id ipsum debeas huic quoq; cẽsui secundo, an in eandẽ te formã conueniat nouissimus quoque Adam in quã & primus: quando nouiss. Adam id est Christus, innuptus in totum, quod etiam primus Adam ante exilium. Sed donato infirmitati tuæ, carnis suæ exemplo, perfectior Adã, id est Christus, eo quoq; nomine perfectior quã integrior, uolẽti quidem tibi spado occurrit in carne. Si uero nõ sufficis, Monogamus incurrit in spiritu, unam habens ecclesiam sponsam, secundũ Adam & Euæ figurã: quã Apostolus in illud magnũ sacramentum interpretatur, in Christũ & ecclesiam competisse, carnali Monogamiæ per spiritalẽ. Vides igitur quemadmodũ etiam in Christo nouans censum, nõ posis eum sine Monogamiæ professione deferre: nisi carne sis quod spiritu ille est: licet & quod fuit in carne, æque esse debueris. Sed adhuc nobis quæramus aliquos originis principes. Nõ placent eñ quibusdam Monogami parentes, Adã & Noe, fortasse nec Christus. Ad Abraham denique prouocant prohibiti patrem alium præter deum agnoscere. Sit nunc pater noster Abrahã, sit & Paulus, In euangelio, inquit, ego uos generaui. Etiã Abrahę filiũ exhibe. Nõ enim passiuus tibi census est in illo. Certum tempus est, quo tuus pater est. Si enim ex fide filij deputamur Abrahæ, ut Apostolus docet, dicens ad Galatas: Cognoscitis nempe, quia qui ex fide, isti sunt filij Abrahæ: quãdo credidit Abrahã deo, & deputatũ ei in iustitiã: opinor adhuc in Monogamia, quia in circuncisione nondũ. Quod si postea in utrunq; mutatus est, & in Digamiã per ancillę cõcubinatum, & in Circuncisionem per testamenti signaculũ, nõ potes illum patrẽ agnoscere, nisi tunc, cum deo credidit, siquidẽ secundũ fidem filius eius es, nõ secundum carnem.

6 Aut si posteriorem Abraham patrem sequeris, id est Digamũ, recipe & Circuncisum. Si reijcis Circuncisum, ergo recusabis & Digamũ. Duas dispositiones eius binis inter se modis diuersas, miscere nõ poteris. Digamus à circuncisione esse orsus est, Monogamus cũ Præputiatione. Recipis Digamiã, admitte & circuncisionem. Tueris Præputiationẽ, teneris & Monogamiæ. Adeo autem Monogami Abrahæ filius es sicut & præputiati, ut si circuncidaris, iam nõ sis filius, quia nõ eris ex fide, sed ex signaculo fidei in præputiatione iustificatæ. Habes Apostolum, disce cum Galatis. Proinde & si Digamiam tibi intuleris, non es illius Abrahæ filius, cuius fides in Monogamia præcessit: nam & si postea pater multarum nationum nuncupatur, sed earum quæ ex fide Digamiam præcedente filij habebant deputari Abrahæ. Exinde res uiderint. Aliud sunt figuræ, aliud formæ. Aliud imagines, aliud definitiones. Imagines transeunt adimpletæ, definitiones permanent adimplendæ. Imagines prophetant, definitiones gubernant. Quid Digamia illa Abrahæ portendat, idem Apostolus edocet interpretator utriusq; testamenti, sicut idem semen nostrum in Isaac uocatum determinat. Si ex libera es, ad Isaac pertines, hic certe unum matrimonium pertulit.

Isti itaq;

Isti itaque sunt (ut opinor) in quibus censeor. Cæteros nescio. Quorũ si exempla circunspicio, alicuius Dauid etiam per sanguinem nuptias sibi ingerẽtis, alicuius Salomonis etiam uxoribus diuitis: meliora sectari iussus, habes & Ioseph unijugum, & hoc nomine audeo dicere, patre meliorem. Habes Moysen dei de proximo arbitrum. Habes Aaronem principalem sacerdotem. Secundus quoque Moyses populi secundi, qui imaginem nostram in promissionem dei induxit, in quo primo nomen domini dedicatum est, non fuit Digamus. Post uetera exempla originalium personarum, æque ad uetera transeamus instrumenta Legalium scripturarum, ut per ordinẽ, de omni nostra paratura retractemus. Et quoniam quidã interdum nihil sibi dicunt esse cum lege, quam Christus non dissoluit, sed adimpleuit; interdum quæ uolunt legis arripiunt: planè & nos sic dicimus decessisse legem, ut onera quidem eius secundum sententiam Apostolorum, quæ nec patres sustinere ualuerunt, concessarint: quæ uero ad iustitiam spectant, non tantum reseruata permaneãt, uerum & ampliata: ut scilicet redundare possit iustitia nostra super Scribarum & Pharisæorum iustitiam. Si iustitia, utique & pudicitia. Si ergo quoniã in lege præcipitur, ut quis fratris sui uxorem sine liberis defuncti in matrimonium adsumat, ad suscitandum fratri suo semen: idque sæpius euenire in unam personam potest secundum callidam illam questionem Sadducæorum (ideo & aliâs putant permissam frequentiam nuptiarum) intelligere debebunt primo rationem ipsius præcepti, & ita scient illam rationẽ iam cessantem ex eis esse quæ euacuata sint. Necessario succedendum erat in matrimonium fratris sine liberis defuncti, Primum quia adhuc uetus illa benedictio decurrere habebat: Crescite & redundate. Dehinc, quoniam patrum delicta etiam de filijs exigebantur: Tertio quoniam spadones & steriles ignominiosi habebantur. Itaque ne proinde maledicti iudicarentur, qui non naturæ reatu at mortis præuentu orbi decessissent, ideo illis ex suo genere uicaria & quasi posthuma soboles supparabatur. At ubi & Crescite & redundate euacuauit extremitas temporum, inducente Apostolo: Superest, ut & qui habent uxores, sic sint, ac si nõ habeant: quia tempus in collecto est, & desierunt uuæ acerbæ à patribus manducatæ filiorum dentes obstupefacere: unusquisque enim in suo delicto morietur: & spadones non tantum ignominia caruerũt, uerum & gratiam meruerunt, inuitati in regna cœlorum: sepulta lege succedendi in matrimonium fratris, contrarium eius obtinuit non succedendi in matrimoniũ fratris. Et ita ut prædiximus quod cessauit ualere, cessante ratione, non potest alij argumentationem accõmodare. Ergo nõ nubet defuncto uiro uxor, fratri utique nuptura, si nupserit. Omnes enim nos fratres sumus: & illa nuptura in domino habet nubere, id est, nõ ethnico, sed fratri: quia & uetus lex adimit coniugium allophyllorum. Cum autem & in Leuitico cautũ sit, Quicunque sumpserit fratris uxorem, immundicia est, turpitudo, sine liberis morietur: sine dubio dum ille prohibetur denuo nubere, & illa prohibetur, non habens nubere nisi fratri. Quomodo ergo Apostolo conueniet & legi, quam nõ in totum impugnat, cum ad epistolã ipsius uenerimus ostendetur. Interim quod pertineat ad legem, magis nobis competunt argumentationes eius. Denique prohibet eadem, Sacerdotes denuo nubere: Filiam

Vicariam & posthumam supparari

Spadones Euangelici

Filiam quoq; sacerdotis iubet uiduam uel eiectam, si semen non fuerit illi, in domum patris sui regredi, & de pane eius ali. Ideo si semen non fuerit illi, nõ ut si fuerit, denuo nubat: quanto magis enim non nubet, si filios habeat? sed ut si habuerit, à filio potius alatur quàm à patre, quo & filius præceptum dei exequatur: Honora patrem & matrem. Nos autem Iesus summus sacerdos & magnus patris de suo uestiens (quia qui in Christo tinguntur, Christum induerunt) sacerdotes deo patri suo fecit, secundum Ioannem. Nam & illum adolescentem festinantem ad exequias patris ideo reuocat, ut ostendat sacerdotes nos uocari ab eo, quos lex uetabat parentum sepulturæ adesse: Super omnem, inquit, animam defunctam sacerdos non introibit, & super patrem suum, & super matrem suam non contaminabitur. Ergo & nos hoc interdictum obseruare debemus? Non utiq;. Viuit enim unicus pater noster deus, & mater ecclesia: & neq; mortui sumus qui deo uiuimus, neq; mortuos sepelimus, quia & illi uiuunt in Christo. Certe sacerdotes sumus à Christo uocati, Monogamiæ debitores ex pristina dei lege, quæ nos tunc in suis sacerdotibus prophetauit. Nunc ad legem proprie nostram, id est Euangelium, conuersi qualibus excipimur exemplis dum ad sententias peruenimus? Ecce statim quasi in limine duæ nobis antistites Christianæ sanctitatis occurrũt Monogamia & Continentia: alia pudica in Zacharia sacerdote: alia integra in Ioanne antecursore: alia placans deum, alia prædicans Christum: alia totũ prædicans sacerdotem, alia plus preferens quàm propheten, scilicet eum qui non tantum prædicauerit aut demonstrauerit coràm, uerum etiam baptizauerit Christum. Quis enim corpus domini dignius initiaret, quàm eiusmodi caro, qualis & concepit illud & peperit? Et Christum quidem uirgo enixa est, semel nuptura ob partum, ut uterq; titulus sanctitatis in Christi censu dispungeretur, per matrem & uirginem & uniuiram. At ubi infans templo exhibetur, quis illum in manus suscipit? quis in spiritu primus agnoscit? Vir iustus, & castus, & utiq; non Digamus: uel ne dignius mox Christus à fœmina prædicaretur uetere uidua & uniuira, quæ & templo dedita satis in semet ipsa portendebat, quales spiritali templo, id est, Ecclesiæ debeant adhærere. Tales arbitros infans dominus expertus, non alios habuit & adultus. Petrũ solum inuenio maritum per socrum: Monogamum præsumo per Ecclesiã, quæ super illum ædificata, omnem gradum ordinis sui de Monogamis erat collocatura. Cæteros cùm maritos non inuenio, aut spadones intelligam necesse est, aut continentes. Nec enim si penes Græcos communi uocabulo censentur mulieres & uxores pro consuetudinis facilitate (cæterum est propriũ uocabulum uxorum) ideo Paulum sic interpretabimur, quasi demonstret uxores Apostolos habuisse. Si enim de matrimonijs disputaret (quod in sequentibus facit, ubi magis Apostolus aliquod exemplum nominare potuisset) recte uideretur dicere: Non enim habemus potestatem uxores circunducendi, sicut cæteri Apostoli & Cephas? At ubi ea subiungit quę de uictuaria exhibitione abstinentiam eius ostendunt, dicentis: Non enim potestatẽ habemus manducãdi & bibendi: nõ uxores demonstrat ab Apostolis circũductas: quas & qui nõ habent, potestatem tamen manducandi & bibendi habent: sed simpliciter mulieres, quæ illis eodem instituto quo & dominum comi-

Titulum dispungi
εὐλαβὴς

Arbitri infantis

γυνὴ

Exhibitio uictuaria.
γυναῖκας

comitantes miniſtrabant. Iam uero ſi Chriſtus reprobat Scribas & Phariſæ-os, ſedentes in cathedra Moyſi, nec facientes quæ docerent, quale eſt ut & ipſe ſuper cathedram ſuam collocaret, qui ſanctitatem carnis præcipere magis nõ etiam obire meminiſſent, quam illis omnibus modis inſinuarat & docendam & agendã: in primis de ſuo exemplo, tunc de cæteris argumentis: Cùm puerorum dicit eſſe regnum cœlorum: cùm cõſortes illis facit alios poſt nuptias pueros: cùm ad ſimplicitatẽ columbæ prouocat, auis nõ tantũ innocuæ, uerum & pudicæ, quam unã unus maſculus nouit: cùm Samaritanæ maritũ negat, ut adulterum oſtendat numeroſum maritum: cùm in reuelatione gloriæ ſuæ de tot ſanctis & prophetis Moyſen & Heliam ſecum mauult: alterũ Monogamum, alterum ſpadonem (nõ enim aliud fuit Helias, quàm Ioãnes, qui in uirtute & ſpiritu uenit Heliæ) cùm ille uorator & potator homo, prandiorum & cœnarum cum publicanis & peccatoribus frequentator, ſemel apud unas nuptias cœnat multis utiq; nubentibus. Totiens enim uoluit celebrare eas, quotiens & eſſe. Sed hæ argumentationes potius exiſtimentur de coniecturis coactæ, ſi non & ſententiæ aſtiterint, quas dominus emiſit in repudij retractatu, quod permiſſum aliquando iam prohibet: in primis, quia ab initio hæc non fuit, ſicut matrimonij numerus: tum, quia quos deus coniunxit, homo nõ ſeparabit: ſcilicet ne cõtra dominum faciat. ſolus. n. ille ſeparabit qui & cõiunxit. ſeparabit autẽ nõ per duriciam repudij, quã exprobrat & compeſcit, ſed per debitum mortis. Si quidem unus ex paſſeribus duobus nõ cadit in terram ſine patris uoluntate. Igitur ſi quos deus cõiunxit, homo nõ ſeparabit repudio, æque cõſentaneum eſt, ut quos deus ſeparauit morte, homo nõ coniungat matrimonio, proinde cõtra dei uoluntatem iuncturus ſeparationem, atq; ſi ſeparaſſet cõiunctionem. Hoc quantum ad dei uoluntatem nõ deſtruendam, & initij formam reſtruendam. Cæterum & alia ratio cõſpirat, imò nõ alia, ſed quæ initij formam impoſuit, & uoluntatem dei mouit ad prohibitionem repudij: quoniam qui dimiſerit uxorem ſuam, præterquàm ex cauſa adulterij, facit eam adulterari. Et qui dimiſſam à uiro duxerit, adulterat utique: nam & nubere legitime poteſt repudiata: & ſi quid tale cõmiſerit, ſine matrimonij nomine, nõ capit elogium adulterij, quã adulterium in matrimonio crimen eſt. Deus aliter cenſuit, citra quàm homines, ut in totum ſiue per nuptias, ſiue uulgo alterius uiri admiſsio, adulterium pronuncietur à deo. Videamus enim quid ſit matrimonium apud deum: & ita cognoſcemus quid ſit æque adulterium. Matrimonium eſt cum deus iungit duos in unam carnem: aut iunctos deprehẽdens in eadem carne, coniunctionẽ ſignauit. Adulteriũ eſt cum quoquo modo diſiunctis duobus, alia caro, imò aliena miſcetur, de qua dici nõ poſsit: Hæc eſt caro ex carne mea, & hoc os ex oſsibus meis. Semel enim hoc factum & pronunciatum ſicut ab initio, ita & nunc in aliam carnem nõ poteſt cõuenire. Itaq; ſine cauſa dices, deum uiuo marito nolle repudiatã alij uiro iungi, quaſi mortuo uelit: quando ſi mortuo nõ tenetur, proinde nec uiuo, tam repudio matrimoniũ dirimente quàm morte, nõ tenebitur ei cui per quod tenebatur abruptum eſt, adeò nõ intereſt uiuo an mortuo uiro nubat. Neq; enim in illum delinquit, ſed in ſemetipſam. Omne delictũ quod admiſerit homo extra corpus eſt: qui autem adulte-

Columba

Maritus numeroſus

ratur, in corpus suum delinquit. Adulteratur autem, sicut supra præstruximus, qui aliam carnem sibi immiscet super illam pristinam, quam deus aut coniunxit in duos, aut coniunctam deprehendit. Ideóque abstulit repudium quod ab initio non fuit, ut quod ab initio fuit, muniat duorum in unam carnem perseuerantiam, ne necessitas uel occasio tertiæ concarnationis irrumpat, soli causæ permittens repudium, si fortè præuenerit, cui præcaueatur. Adeò autem repudium à primordio nō fuit, ut apud Romanos post annum sexcentesimum Vrbis conditæ id genus duriciæ cōmissum denotetur. Sed illi etiam nō repudiantes adulteria commiscent, nobis & si repudiemus ne nubere quidem licebit. Video iam hinc ad Apostolum prouocari. Ad cuius sensum facilius perspiciendum, tanto instantius præculcandum est, mulierem magis defuncto marito teneri, quo minus alium uirum admittat. Recogitemus enim repudium, aut discordia fieri, aut discordiam facere: mortē uero ex lege nō ex hominis offensa euenire, idq; omnium esse debitum, etiam non maritorum. Igitur si repudiata quę per discordiam, & iram, & odium, & causas eorum iniuriam uel contumeliam, uel quamlibet querelam, & anima & corpore separata est, tenetur inimico ne dicam marito: quanto magis illa quæ neq; suo neq; mariti uitio, sed Dominicæ legis euentu, à matrimonio nō separata, sed relicta, eius erit etiam defuncti, cui etiā defuncto cōcordiam debet? A quo repudiū nō audijt, non diuertit: cui repudium non scripsit, cū ipso est: quem amisisse noluit, retinet. Habet secum animi licentiam, qui omnia homini quæ non habet imaginario fructu repræsentat. Ipsam denicq; interrogo fœminam: Dic mihi soror, in pace præmisisti uirum tuum? Quid respondebit? An in discordia? Ergo hoc magis ei iuncta est, cū quo habet apud deum causam. Non discessit, quæ tenetur. Sed in pace. Ergo perseueret in ea cum illo necesse est, quem iam repudiare non poterit, ne sic quidem nuptura si repudiare potuisset. & pro anima eius oret, & refrigerium interim adpostulet ei, & in prima resurrectione consortium, & offerat annuis diebus dormitionis eius. Nam hæc nisi fecerit, uere repudiauit quantū in ipsa est: & quidem hoc iniquius, quanto quomodo potuit, quia non potuit: & hoc indignius, quanto iam indignius, si quia non meruit. Aut nunquid nihil erimus post mortem secundum aliquem Epicurū, & non secundum Christū? Quod si credimus mortuorum resurrectionem, utiq; tenebimur, cum quibus resurrecturi sumus rationem de alterutro reddituri. Si autem in illo æuo neq; nubent neq; nubentur, sed erunt æquales angelis: non ideo nō tenebimur con iugibus defunctis, quia non erit restitutio coniugij. Atquin eo magis tenebimur, quia in meliorem statum destinamur, resurrecturi in spiritale consortium, agnituri tam nosmetipsos quàm & nostros. Cæterum quomodo gratias deo in æternum canemus, si non manebit in nobis sensus & memoria debiti huius? si substantia non conscientia reformabimur. Ergo qui cum deo erimus, simul erimus, dum omnes apud deum unum, licet merces uaria, licet multæ mansiones penes patrem eundem, uno denario eiusdem mercedis operati, id est, uitæ æternæ: in qua magis non separabit, quos coniunxit deus, qui in ista minore uita separari uetat. Cum hæc ita sint, quomodo alij uiro uacabit, quæ suo etiam in futurum occupata est? Vtriq; autem sexui loquimur, & si ad

Mors ex lege debitum omnium

Repudij causa.

& si ad alterum sermo est, quia una disciplina præest. Alium habebit in spiritu, alium in carne. Hoc erit adulterium, unius fœminæ in duos uiros conscientia, si alter à carne disiunctus est, sed in corde remanet, illic ubi etiam cogitatus sine carnis congressu, & adulterium ante perficit ex concupiscentia, & matrimonium ex uoluntate. Usq; adhuc maritus est, ipsum illud possidens per quod & factus est, id est animum, in quo si & alius habitabit, hoc erit crimen. Cæterum non est exclusus, si à uiliore commercio carnis decessit. Honoratior maritus est, quanto mundior factus est. Ut igitur in deo nubas secundum & Apostolum, (si tamen uel hoc curas) qualis es id matrimonium postulans, quod eis à quibus postulas non licet habere, ab Episcopo Monogamo, à Presbyteris & Diaconis eiusdem sacramenti, à Viduis, quarum sectam in te recusasti? Et illi planè sic dabunt uiros & uxores, quomodo buccellas. Hoc enim est apud illos, omni petenti te dabis. Et coniungent uos in Ecclesia uirgine, unius Christi unica sponsa. Et orabis pro maritis tuis, nouo & uetere. Elige cui te adulteram præstes. Puto, ambobus. Quod si sapias, taceas defuncto. Repudium sit illi, silentium tuum, alienis iam dotalibus scriptum. Hoc modo nouum promereberis maritum, si ueteris obliuiscaris. Debes magis illi placere, propter quem deo placere non maluisti. Hæc Psychici uolunt Apostolum probasse, aut in totum nõ recogitasse, cum scriberet: Mulier iuncta est inquantum temporis uiuit uir eius: si autem mortuus fuerit, libera est: cui uult, nubat: tantum in domino. Ex hoc enim capitulo defendũt licentiam secundi matrimonij, imò & plurimi, si secundi: quod enim semel esse desiit, obnoxium est numero. Quo autem sensu Apostolus scripserit, ita relucebit, si prius constet, non hoc illum sensu scripsisse, quo Psychici utuntur. Constabit autem si quis ea recordetur, quæ huic capitulo diuersa sunt & apud doctrinam, & apud uoluntatem, & apud propriam ipsius Pauli disciplinam. Si enim secundas nuptias remittit, quæ ab initio nõ fuerunt, quomodo affirmat omnia ad initium recolligi in Christo? Si uult nos iterare coniugia, quomodo semen nostrum in Isaac semel marito autore defendit? Quomodo totum Ordinem Ecclesiæ de Monogamis disponit, si nõ hæc disciplina præcedit in laicis, ex quibus Ecclesiæ Ordo proficit? Quomodo in matrimonio adhuc positos à fructu matrimonij auocat? dicens in collecto esse tempus, si per mortem matrimonio elapsos, iterum in matrimonium reuocat? Hæc si diuersa sunt ei capitulo, de quo agitur, constabit (ut diximus) non hoc illum sensu scripsisse, quo Psychici utuntur. Quia facilius est, ut aliquam rationem habeat unũ illud capitulũ, quæ cum cæteris sapiat, quam ut Apostolus diuersa inter se docuisse uideatur. Eam rationem in ipsa materia poterimus recognoscere. Quæ ista materia Apostolo fuit scribendi talia? tyrocinium nouæ & quũ maxime orientis ecclesiæ, quam lacte scilicet educabat, nondum solido cibo ualidioris doctrinæ: adeo ut præ illa infantia fidei ignorarent adhuc quid sibi agendum esset circa carnis & sexus necessitatem: Cuius etiam ipsas species ex rescriptis intelligimus, cum dicit: De his autem quæ scribitis; Bonum est homini mulierem non attingere, propter fornicationes autem unusquisq; uxorem suam habeat. Ostendit fuisse qui in matrimonio à fi-

Nota de buccellis

de deprehensi, uerebantur ne nõ liceret eis matrimonio suo exinde uti: quia in carnem sanctam Christi credidissent. Et tamen secundum ueniam concedit, non secundum imperium: id est, indulgens, nõ præcipiens ita fieri. Ceterum malebat omnes id esse quod & ipse. Proinde & de repudio rescribens, demonstrat quosdam de isto quoq; cogitasse: uel maximè, quia & in ethnicis matrimonijs nõ putabant post fidem perseuerandum. Quærebant & de uirginibus cõsilium (præceptum enim domini nõ erat) Bonũ esse homini si sic permaneat: utiq; quomodo à fide fuerit inuentus. Vinctus es uxori, ne quæsieris solutionem. Solutus es ab uxore, ne quæsieris uxorem. Si autem acceperis uxorem, non deliquisti. Quia ante fidem soluto ab uxore, non numerabitur post fidem secunda uxor, quæ post fidem prima est. A fide enim etiam ipsa uita nostra censetur. Sed hic parcere se dicit illis. Alioquin pressuram carnis subsequuturam, præ angustijs temporum impedimenta matrimonij re- 12 cusantibus. Quin potius de domino sollicitudinem habendam promerendo quàm de marito. Et ita reuocat quod permisit. Sic ergo in eodem ipso capitulo, quo definit unumquemq; , in qua uocatione uocabitur, in ea permanere debere: adijciens, Mulier uincta est quàm diu uiuit uir eius: si autem dormierit, libera est: cui uolet nubat, tantum in domino: hanc quoq; eam demonstrat intelligendam, quæ & ipsa sic fuerit inuenta, soluta à uiro, quomodo & uir solutus ab uxore: per mortem utiq;, non per repudium facta solutione: quia repudiatis nõ permitteret nubere aduersus pristinum præceptũ. Itaq; mulier si nupserit, nõ delinquet, quia nec hic secundus maritus deputabitur, qui est à fide primus: & adeò sic est, ut propterea adiecerit, tantum in domino, quia de ea agebatur quæ ethnicum habuerat, & amisso eo crediderat, ne scilicet etiã post fidem ethnico se nubere posse præsumeret: licet nec hoc Psychici curent. Sciamus planè nõ sic esse in Græco authentico, quomodo in usum exijt per duarum syllabarũ aut callidam aut simplicem euersionẽ: Si autẽ dormierit uir eius, quasi de futuro sonet: ac per hoc uideatur ad eam pertinere, quæ iam in fide uirum amiserit. Hoc quidem si ita esset, in infinitum emissa licentia, totiens uirum dedisset, quotiens amissus esset, sine ullo pudore nubendi, etiam ethnicis congruente. Sed si ita esset quasi de futuro: Si cuius maritus mortuus fuerit: tantundem & futurum ad eam pertineret, cuius ante fidẽ morietur maritus. Quæuis accipe, dum cętera nõ euertas. Nã cũ & illa sententiæ cedant, Seruus uocatus es, ne curaueris: impræputiatus uocatus es, ne circumcidaris: circumcisus uocatus es, ne adduxeris: quibus concurrit, Vinctus es uxori, ne quæsieris solutionem: solutus es ab uxore, ne quæsieris uxorem: satis manifestum est ad eos hæc pertinere, qui in noua & recenti uocatione constituti de his cõsulebant, in quibus à fide fuerant deprehensi. Hęc erit interpretatio capituli istius de hoc examinanda, an & tempori, & causæ, & tam exemplis & argumentis præcedentibus, quàm & sententijs & sensibus subsequentibus, & in primis, an ipsius Apostoli & consilio proprio congruat & instituto: nihil enim custodiendũ est, quàm ne diuersus sibi quis deprehendatur. Audi & subtilissimam econtrario argumentationẽ. Adeo, inquit, permisit Apostolus iterare cõnubium, ut solos qui sunt in Clero Mo-

nogamiæ

nogamiæ iugo astrinxerit: Quod enim quibusdam præscribit, id non omnibus præscribit. Nunquid ergo & quod omnibus præcipit, solis episcopis nõ præscribit: si quod Episcopis præscribit, nõ & omnibus præcipit? An ideo omnibus, quia & Episcopis? & ideo Episcopis, quia & omnibus? Vnde em̃ Episcopi, & Clerus, No'nne de omnibus? Si nõ omnes Monogamię tenent, unde Monogami in Clerũ? An ordo aliquis seorsum debebit institui Monogamorum, de quo allectio fiat in Clerũ? Sed cum extollimur & inflamur aduersus Clerum, tunc unũ omnes sumus, tunc omnes Sacerdotes: quia sacerdotes nos deo & patri fecit. Cum ad peræquationem disciplinæ Sacerdotalis prouocamur, deponimus infulas, & partes sumus. De Ecclesiasticis Ordinibus agebatur, quales ordinari oporteret. Oportebat igitur omnem com- 13 munis disciplinæ formam sua fronte proponi, edictum quodammodo futurum uniuersis impresśione: quò magis sciret plebs eum ordinem sibi obseruandum, qui faceret Præpositos: & ne uel ipse honor aliquid sibi ad licentiã, quasi de priuilegio loci blandiatur. Prospiciebat Spiritus sanctus dicturos quosdam, Omnia licent Episcopis, Sicut ille uester Vthinensis nec Scantiniã timuit. Quot enim & digami Præsident apud uos, insultantes utiq; Apostolo: certe non erubescentes, cum hæc sub illis leguntur? Age iam qui putas exceptionem Monogamiæ de Episcopis factã, recede à reliquis titulis disciplinæ, qui cum Monogamia episcopis ascribuntur: Noli esse irreprehensibilis, sobrius, bene moratus, ornatus, hospitalis, docibilis: quin uero & uino deditus, & manu promptus ad cædendum, & pugnax, & pecuniæ amans, & do- πλήκτης mum nõ regens, nec filiorum curans disciplinam, sed nec ab extraneis bonã famam sectans. Si enim suam habent Episcopi legem circa Monogamiam, etiam cætera quæ Monogamiæ accedere oportebit, Episcopis erunt scripta. Laicis uero quis Monogamia nõ cõuenit, cætera quoq; aliena sunt. Euasisti Psychice, si uelis, uincula disciplinæ totius. Præscribe cõstanter nõ omnibus præcipi quæ quibusdam sint præcepta: aut si cætera quidem cõmunia sunt, Monogamia uero solis Episcopis imposita est, nũquid illi soli Christiani pronunciandi, in quos tota disciplina collata est? Sed & Timotheo scribens uult iuuenculas nubere, filios suscipere, matres familiæ agere. Ad eas dirigit quales supra denotat, iuuenculas uiduas quæ in uiduitate deprehensæ, & aliquãdiu affectatæ, postquam in delitijs habuerunt Christum, nubere uolunt, habentes iudicium quòd primam fidem resciderunt, illam uidelicet à qua in uiduitate inuentæ & professæ eam, nõ perseuerant. Propter quod uult eas nu- 14 bere, ne primã fidem susceptæ uiduitatis postea rescindant: nõ ut totiens nubant, quotiens in uiduitate tentata, imò & in delitijs habita, noluerint perseuerare. Legimus eum & ad Romanos scribentem: Quæ autem sub uiro est mulier, uiuenti uiro uincta est: si autem obierit, euacuata est à lege uiri. Nempe ergo uiuente uiro adulterare putabitur, si iuncta fuerit alteri uiro. Si uero obierit uir, liberata est a lege, quod nõ sit adultera facta alij uiro. Sed & sequẽtia recognosce, quò sensus iste qui tibi blanditur, euadat. Itaq;, inquit, fratres, mortificamini & uos legi per corpus Christi, ut efficiamini alteri, ei scilicet qui à mortuis resurrexit, uti fructum feramus deo. Cum enim eramus in carne, paśsiones delictorum, quæ per legem, efficiebantur in membris nostris

ad fructum ferendum morti:nunc autē euacuati ſumus à lege, mortui in quo tenebamur,ad ſeruiendū deo in nouitate ſpiritus,& nō in uetuſtate literæ. Igitē ſi mortificari nos iubet legi per corpus Chriſti,quod eſt eccleſia,quę ſpiritu nouitatis cōſtat,non per literā uetuſtatis, id eſt legis,auferēs te à lege, quæ nō tenet uxorē marito defuncto,quo minus alij uiro fiat, ad cōtrariam te redigit cōditionem,ne amiſſo uiro nubas:quantūq; nō deputareris adultera facta alteri uiro poſt mortē mariti,ſi adhuc in lege agere deberes, tāto ex diuerſitate cōditionis adulterij te præiudicat poſt mortē mariti alij nubentē: quia iam mortificata es legi,nō poteſt tibi licere,cū receſsiſti ab ea apud quā tibi licebat. Nunc ſi & abſolutè Apoſtolus permiſiſſet in fide amiſſo matrimonio nubere:proinde feciſſet quemadmodū & cætera quæ aduerſus formā regulæ ſuæ pro cōditione tēporū geſsit, circumcidēs Timotheū propter ſuperinductitios falſos fratres:& raſos quoſdā inducens in templū propter obſeruatione Iudæorū,ille qui Galatas in lege uolentes agere caſtigat. Sed ita res exigebant,ut omnibus omnia fieret,quo omnes lucrifaceret:parturiens illos donec formaretur Chriſtus in ipſis,& calefaciens tanquā nutrix paruulos fidei docendo quædā per ueniā,nō per imperiū:aliud eſt enim indulgere,aliud iubere:proinde temporalē licentiā permittens denuo nubendi propter infirmitatem carnis,quemadmodū Moyſes repudiandi propter duritiā cordis. Et hic itaq; reddemus ſupplementū ſenſus iſtius. Si enim Chriſtus abſtulit quod Moyſes præcepit,quia ab initio nō fuit ſic, nec ſic ideo ab alia ueniſſe uirtute reputabitur Chriſtus: cur nō & Paracletus abſtulerit, quod Paulus indulſit,quia & ſecundū matrimoniū ab initio nō fuit, nec ideo ſuſpectus habendus ſit,quaſi ſpiritus alienus:tantū ut deo & Chriſto dignū ſit quod ſuperducitur? Sed deo & Chriſto dignū fuit duritiā cordis tempore expleto cōpeſcere. Cur nō dignius ſit & deo & Chriſto infirmitatē carnis tempore iam collectiore diſcutere? Si iuſtū eſt matrimoniū nō ſeparari, utiq; & nō iterari honeſtū eſt. Deniq; apud ſeculū,utrunq; in bona diſciplina deputatur, aliud Concordiæ nomine,aliud Pudicitiæ. Regnauit duritia cordis uſq; ad Chriſtū. Regnauerit & infirmitas carnis uſq; ad Paracletū. Noua lex abſtulit repudiū,habuit quod auferret. Noua prophetia ſecundū matrimoniū, nō minus repudiū prioris. Sed facilius duritia cordis Chriſto ceſsit,quàm infirmitas carnis. Plus hæc ſibi Paulū defendit,quàm illa Moyſen: ſi tamen defendit,quū indulgentē eum captat,præſcribentē recuſat:quæ potiores ſententias & perpetuas uoluntates eius eludit:quę nō ſinit nos hoc Apoſtolo pręſtare,quod mauult. Et quouſq; infirmitas iſta impudentiſsima in expugnando meliora perſeuerabit? Tempus eius donec Paracletus operaretur fuit,in quē dilata ſunt à domino,quæ tunc ſuſtineri nō poterant,quæ iam nemini cōpetit portare nō poſſe,quia per quem datur portare,poſſe nō deeſt. Quàm diu cauſabimur carnē? quia dixit dominus,Caro infirma. Sed præmiſit,& ſpiritus prōptus:ut uincat ſpiritus carnē,ut cedat quod infirmū eſt fortiori. Nā & qui poteſt capere,capiat,inquit,id eſt,qui nō poteſt, diſcedat. Diſceſsit & ille diues qui nō ceperat ſubſtantiæ diuidendæ egenis præceptū, & dimiſſus eſt ſentētiæ ſuæ à domino. Nec ideo duritia imputabitē Chriſto de arbitrij cuiuſcunq; liberi uitio:Ecce,inquit,poſui ante te bonū & malū, Elige quod bonū

Arbitrium liberum

eſt: ſi

est: si nõ potes, quia nõ uis (posse em̃ te si uelis ostendit, quia tuo arbitrio utrunq; proposuit) discedas oportet ab eo cuius nõ facis uoluntatẽ. Quæ igit̃ hic duritia nostra, si nõ facientibus uoluntatẽ dei renunciamus? Quæ hæresis, si secundas nuptias ut illicitas iuxta adulteriũ iudicamus? Quid est em̃ adulteriũ, quàm matrimoniũ illicitũ? Notat Apostolus eos, qui in totũ nubere prohibebant, qui & de cibis interdicebant, quos deus cõdidit. Nos uero nõ magis nuptias auferimus, si secũdas recusamus, quàm cibos reprobamus, si sæpius ieiunamus. Aliud est auferre, aliud temperare: aliud est legẽ nõ nubendi ponere, aliud est modũ nubendi statuere. Planè qui exprobrãt nobis duritiã uel hæresim in hac causa, si intantũ fouent carnis infirmitatẽ, ut in nubendo frequenter sustinendũ putent: cur illã in alia causa neq; sustinent neq; uenia fouent, cũ tormentis expugnata est in Negationẽ? Vtiq; enim illã magis excusari capit, quæ in prælio cecidit, quàm quæ in cubiculo: quę in equuleo succubuit, quàm quæ in lectulo: quę crudelitati cessit, quàm quę libidini: quæ gemens deuicta est, quàm quę subans. Sed illã quidẽ à Cõmunicatione depellunt, quia nõ sustinuit in finẽ: hanc uero suscipiũt, quasi & hæc sustinuerit in finẽ. Propone quid utraq; non sustinuerit in finẽ, & inuenies eius causam honestiorẽ, quæ sæuitiã, quàm quæ pudicitiã sustinere nõ potuit. Et tamen nec cruentã defectionẽ infirmitas carnis excusat, nedũ impudicã. Rideo autẽ cũ infirmitas carnis opponitur, quæ summa fortitudo dicenda est. Iterũ nubere, est res uiriũ: resurgere in opera carnis de cõtinentię otio, substantia est laterũ. Talis infirmitas, & tertio, & quarto, & usq; septimo forsitan matrimonio sufficit: ut quæ totiens fortior, quotiens fuerit infirmior, habitura iam nõ Apostolũ autorem, sed Hermogenẽ aliquẽ plures solitũ mulieres ducere quàm pingere. materia em̃ in illo abundat: unde & animã esse præsumẽs multo magis spiritũ à deo nõ habet, iam nec Psychicus, quia nõ de afflatu dei Psychicus. Quid si inopiã quis causetur, ut carnẽ suã apertè prostitutã profiteat̃, exhibitionis causa nubentẽ, oblitus de uictu & uestitu nõ esse cogitandũ? habet deũ etiam corporũ educatorem, etiã florũ excultorẽ. Quid si solitudinem domus ostendat, quasi una mulier frequentiã præstet, homini ad fugã proximo? habet uiduã utiq;, quã assumat licebit. Nõ unã generis huius uxorẽ, sed iam plures habere cõcessum est. Quid si de posteritate quis cogitet ijsdẽ animis, quib. oculis uxor Loth, ut ideo quis repetat matrimoniũ, quia de priore liberos nõ habuit: hęredes. s. Christianus quęret, seculi totius exheres? habet fratres, habet ecclesiã matrẽ. Aliud est si & apud Christũ legib9 Iulijs agi credũt, & existimãt cœlibes & orbos ex testamento dei solidum nõ posse capere. Nubant igitur huiusmodi in finem usq;: ut in ista confusione carnis, sicut Sodoma, & Gomorra, & diluuij dies, ab illo ultimo exitu seculi deprehendantur. Adijciant tertium dictũ: Manducemus, & bibamus, & nubamus, cras enim moriemur: non recogitantes Væ illud prægnantibus & lactantibus multo grauius & amarius euenturum in concussione totius mundi, quàm euenit in uastatione unius particulæ Iudææ. Satis opportunos nouissimis temporibus fructus iteratis matrimonijs colligant, ubera fluitantia, & uteros nauseantes, & infantes pipiantes. Parent Antichristo in quæ libidinosius sæuiat. Adducet illis carnifices obstetrices. Habebũt planè Christo quod

Negatores depellebantur à communicatione

sto quod allegent, speciosum priuilegium, carnis usquequaq; imbecillitatē. Sed hanc iudicabunt iam nō Isaac Monogamus pater noster, nec Ioannes aliqui Christi spado, nec Iudith filia Merari, nec tot alia exempla sanctorum: solet ethnici iudices destinari: Exurget regina Carthaginis, et decernet in Christianas, quæ profuga, & in alieno solo, & tantæ ciuitatis cum maxime formatrix, cum regis nuptias ultro optasse debuisset, ne tamen secundas eas experiretur, maluit ęcontrario uri quàm nubere. Assidebit & illi matrona Romana, quæ & si per uim nocturnam nihilominus experta alium uirum, maculā carnis suo sanguine abluit, ut Monogamiam in semetipsam uindicaret. Fuerunt & quæ pro uiris mori mallent, q̄ post uiros nubere. Idolis certe & Monogamia & uiduitas apparent. Fortunæ Muliebri coronam nō imponit, nisi Vniuira, sicut nec Matri Matutę. Pōtifex Maximus & Flaminica nubunt semel. Cereris sacerdotes uiuentibus etiam uiris & cōsentientibus, amica separatione uiduantur. Sunt & quæ de tota cōtinentia iudicent nos, uirgines Vestæ, & Iunonis Achaicæ, & Dianæ Scythicæ, & Apollinis Pythij. Etiam bouis illius Ægyptij antistites de cōtinentia infirmitatem Christianorū iudicabūt. Erubesce caro quæ Christū induisti. Sufficiat tibi semel nubere, in quod à primordio facta es, in quod à fine reuocaris. Redi in Adam uel priorem, si in nouissimum nō potes. Semel gustauit ille de arbore, semel cōcupijt, semel pudenda protexit, semel deo erubuit, semel ruborem suū abscondit, semel de paradiso sanctitatis exulauit, semel exinde nupsit. Si in illo fuisti, habes tuam formam: si in Christum transisti, melior esse debebis. Exhibe tertium Adam, & hunc Digamum, & tunc poteris esse quod inter duos non potes.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

SVb tempora Apostolorū, uerisimile est Christianos simplici cultu calceatuq; fuisse usos. Id quod etiā multis seculis obseruatū constat. Nam ueterū monachorū uestes, qualibus Benedictini utuntur, cōmunes omnibus olim Christianis ætate D. Benedicti quidā fuisse putant. Itaq; cū Tertul. reiecta toga pallio uestiretur, ut simplicitati religionis responderet simplicitas cultus, à quodā incōstantiæ notatus est. Proinde hac oratione pallij uetustatem & cōmodum usum edocet, nō esse mirandū dicens, si uestē mutarit, hoc est, dimissa toga palliū assumpserit, quando totus hic orbis mutationi sit obnoxius, Tempora, Stellæ, Cœlū, Mare, Terra, Regna, Populi, Bestiæ, ut Pauus, Serpens, & Chamæleon, etiā homo ipse. Palliū porrò uestē augustā appellat, super omnes exuuias & peplos, superq; omnes apices & titulos, postquā Christianam sapientiā, quæ uanissimis superstitionibus renunciat, primū cœpit uestire. Iam quoniā Græcorū gestamē erat palliū, ut toga Romanorū, & Christiani frugalitatis gratia pallio uestiebantur tanquā ueste simpliciore & philosophica, factū est ut uulgari conuicio qui nostris sacris initiati forent, Gręci uocarētur, & ab iniectione pallij quod tunicæ superimponebant, etiā imponentes, ut ita dixerim, siue impostores. Nam palliū, ut Tertul. inquit, interulæ superest, cuius tota molitio, operire solutim id est uno circūiectu. Quoties ergo Christianus aliquis pdisset, statim illud è triuio audiebat, ὁ γραικὸς ἐπιθέτης. Id simpliciter accipiebat indoctū uulgus ob pallij superimpositionem, cęterum literati figuratū morsum intelligebāt in uocabulo ἐπιθέτης, in quo fieret ad impostoris nomen apud Latinos tacita allusio, hoc est, deceptoris & hominis sanctitatem mentientis. Atque hoc est quod Hieronymus ad Furiam scribens, Vbicunq;, inquit, uiderint Christianum, statim illud de triuio, ὁ γραικὸς ἐπιθέτης, uocant impostorem, detrahunt. Quanquam ut Erasmus noster illic annotauit illa duo uerba, uocant impostorem, non sunt in exemplaribus uetustioribus, indubiè pro glossa primum ascripta in margine, deinde recepta in contextum. Sensum scommatis idem Hiero-

Hieronymus expreſſit in epiſtola ad Marcellam, de Chriſtianis agens qui propter ueſtitum uiliorem à gentilibus, nonnunquam etiam à pſeudochriſtianis riderentur. Nos, inquit, quia Serica ueſte non utimur, Monachi iudicamur: quia ebrij nõ ſumus, nec cachinno ora diſſoluimus, Continentes uocamur & triſtes. Si tunica non cãduerit, ſtatim illud è triuio, Impoſtor & Græcus eſt. Vbi uides ad ueſtem pertinere dicterium qua Philoſophi Græcorum peculiariter uterentur, & poſt illos Chriſtiani, quum inquit, Si tunica nõ canduerit. Porrò ob ſuam & utentium eo ſimplicitatem pallium in contemptum uenit, ut fieret dicterio locus apud Carthaginenſes quemadmodum ex hoc libello apparet, A toga ad pallium, de mutatione uitæ ſplendidioris in frugalem, & magnarum opum in paupertatem, ſimile illi, Ab equis ad aſinos. Inde natum quòd ſummæ apud gentiles autoritatis uiri relicto paganiſmo Chriſtianæ religioni frequenter nomen dantes pallio ueſtirentur. Horum alicui forte fortuna obuius factus Ethnicus quiſpiam, Itáne à toga ad pallium, inquit? nam mira tunc noſtrorum erat & ſimplicitas & frugalitas. At hodie commutatis in diuerſum rebus apud nos nõ ſolum à pallijs ad togas uerum etiam ad diadema & ſceptrum emerſerunt, quos tamen uita frugalior ſanctiorq́ in primis deceret, ue luti puriorem Dominici gregis partem.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM

Tam proſperos temporum.) Sic infra dicit, inſignes libidinum. Iuuat habitus denotare pacis.) Denotare, Tertullianus uſurpat pro notare ſiue taxare, quemadmodum & ſupra admonuimus: Vnde paulopoſt, Pallium tamen, inquit, generaliter ueſtrum immemores denotatis. Et mox rurſus, Laudans igitur, inquit, orbem mutantem, quid denotas hominem? Hinc & denotatum in quarta declinatione pro denotatione ſiue reprehenſione, in hoc libro dixit, quantum, inquit, denotatui paſſiuitas offert. Et ſicubi alibi in Aphrica Tyros.) Significat cultum iſtum peculiarem fuiſſe Pœnis in Aphrica. Soror ciuitas.) Vtica quam Strabo ſecundam Tyriorum coloniam eſſe tradit. Studijs aſperrima belli.) Hemiſtichium eſt Vergilianum. Vt Silenus penes aures Midæ blatit.) Huius rei meminit & in lib. aduerſus Hermogenẽ, Niſi, inquit, & Sileno illi apud Midam regem adſeueranti de alio orbe, credendum eſt, autore Theopompo. Porrò Blatire uetus uerbum eſt, incondite & inaniter loqui ſignificans autore Marcello, utitur hoc & Plautus. Noſtra certè metatio.) Mundum hunc ſublunarem intelligit, in quo nos conſiſtimus. A uerbo metari, quo in præcedentibus libris etiam uſus eſt. Vnde & Metata dicuntur Iureconſultis hoſpitia. Et Metatores qui præcedentes caſtris locum eligunt, ut Vegetius autor eſt. Et ſtatim de Decumanis inquietat.) Decumani fluctus dicuntur magni. Nam decimum fluctum ferri maximum aiunt. Mutauit & totus orbis aliquando.) Sic dicit, orbis mutauit, ſicut dicimus, Terra mouit, Mutare uerbum abſolute uſurpando. Sic in Valentinianis: & Demiurgus tũc de Hebdomade cœleſti in ſuperiora mutabit. Et in hoc libro paulopoſt, Mutant, inquit, & beſtiæ pro ueſte formam. Et iterum, Tamẽ, inquit, & Chameleon mutat totus. Adhuc maris conchæ & buccinæ.) Concharum ad purpuras & conchylia eadem quidem eſt materia, ſed diſtat temperamento. Duo ſunt genera, Buccinum minor Concha, ad ſimilitudinem eius buccini, quo ſonus æditur, unde & cauſa nomini, & rotunditate oris in margine inciſa. Ex Plinio. Et Tuſcia Vulſinios priſtinos deuſta.) Figura Græca. Vt mox, erepta Pompeios. Speret pro timeat. Maiorem ambitum terra caſſa.) Figura Græca, hoc eſt ſecundum maiorem ambitum. Educatur.) Educari pro educi. Præſentis Imperij triplex uirtus, deo tot Auguſtis in unum fauente.) Apparet hunc librum ſcriptum fuiſſe Septimij Seueri principatu: ut per triplicem Imperij uirtutem, & quod, inquit, deo tot Auguſtis in unum fauente, Seuerum Auguſtum intelligat, & Peſcennium Nigrum, ac Clodium Albinum Cæſares, quorum ille in Oriente ab exercitibus Syriacis Imperator eſt appellatus inuito Seuero, hic in Gallia propemodum aſſentiente Auguſto Cæſar dictus eſt. Nam ſcribit Spartianus Seuerum de Clodio Albino ſibi ſubſtituendo cogitaſſe. Sed ueriſſimum eſt quod dixit Lucanus, Omnisq́ poteſtas Impatiens conſortis erit. Neq; enim Peſcennium Nigrum modo occidit Seuerus, ſed & Clodium Albinum paulopoſt ſuſtulit. Cæterum hic libellus conſcriptus uidetur antequam Peſcen-

Peſcennium & Albinū Seuerus hoſtes declaraſſet. Nam oſtendit concordes fuiſſe, quū inquit, Deo tot Auguſtis in unum fauente. Quo tempore Tertullianus Chriſto nomen dedit. Siquidem ſtatim ut noſtram religionem amplexus eſt & dimiſſa toga pallium indutus, hoc ſcriptum inconſtantiæ & nouationis deprecatorium primoribus reipublicæ Carthaginenſis indubie exhibuit. Hac eadem ratione colligimus librum Ad Scapulam Præſidem Carthaginenſem, poſt hunc fuiſſe æditum. Nam illic Albinianorum & Nigrianorum, ac Caſſianorum meminit ceu factioſorum & qui contra maieſtatem Imperatoris peccaſſent. Erant autem Caſſiani qui Auidij Caſſij partes ſequebantur, eius qui Marco Antonino principe, titulum imperij uendicare eſt auſus. Et omni patagio inauratior.) Patagium autore Marcello, chlamydē auream ſignificat, quę precioſis ueſtibus immitti ſolet. Vnde Patagiati, patagijs induti. Et Patagiarij qui huiuſmodi ueſtes faciūt. Eſt & quadrupes, tardigrada.) Verſiculus eſt Pacuuij poetæ. Cuiuſmodi tres à Cicerone referuntur, nempe hi

> Sanguine caſſa, domiporta, terrigena traditur,
> Quadrupes, tardigrada, agreſtis, humilis, aſpera,
> Capite breui, ceruice anguina, aſpectu truci.

4 Chamæleontem.) Theodoricus Oſtrogotus Romanorum rex ad Habundantium præpoſitum ſcribens de quodam Frontoſo decoctore & debita malignè ſoluente, Meritò Chamæleonti beſtiæ conferendus, quæ paruorum ſerpentum formæ conſimilis, aureo tantum capite, & reliquis membris ſubalbentis Praſini colore diſtinguitur. Hæc quoties humanos aſpectus incurrerit dum ei fugiendi uelocitas denegatur, nimia timiditate confuſa, colores ſuos multipharia qualitate commutat, ut modo Veneta, modo Blattea, modo Praſina, modo poſſit Cyanea reperiri. Et reliqua. De ouilibus dico Mileſiis, & Selgicis.) Selga Piſidarum urbs eſt, qui Lyciæ Ciliciæq; contermini ſunt. Tan
5 tam igitur paraturam materiarum.) Sic enim reſtituimus Ex collatione Gorzienſi. Paratura, uocabulum Tertulliani. Quarum pars gentilitus inhabitantur.) Aduerbium eſt, gentilitus, pro gentiliter, ſicut mox, paſſiuitus pro paſſiue (hoc eſt communiter, pro miſcue) & ni fallor, planitus, paulopoſt pro plane. ó elegantiam Aphricanam. Follicans ruminat.) Imitatus Tertullianum Hieronymus dixit caligas follicantes. Ad Euſtochium enim ſcribens, Apud hos, inquit, affectata ſunt omnia, laxæ manicæ, caligæ follicantes, ueſtis craſſior, crebra ſuſpiria. Et paulo ante, Omnis, inquit, his cura de ueſtibus ſi bene oleant, ſi pes laxa pelle non folleat. Sic & Ambroſius loquitur. Vnde & nominis conſilium, quandoquidem labijs uacuerat ab uberum guſtu.) Oſtendit unde dictus ſit Achilles, & etymologiam nominis. Aiunt autem appellatum Achillem διὰ τὸ μὴ θίγειν χείλεσι χιλῆς, ὅ ἐστι τροφῆς, hoc eſt, ob id quod labijs nutrimentum non attigerit. Nā illi lactis alimonia defuit, à Chirone medullis tantum ceruinis enutrito. Proinde Myrmidones hoc eum nomine uocarunt, ut autor eſt Euphorion. Atq; hoc eſt quod Tertullianus dicit illum uacuiſſe labijs ab uberum guſtu, id eſt, non ſuxiſſe lac nutricis. nam uſurpat, uacuerat, more ſuo pro uacauerat. Scrupea ſchola,) Hoc eſt ſaxea. Antrum Chironis intelligit. Scytaloſagitti pelliger.) Mirabilis compoſitio. Sic appellat Herculem eo quod clauam, ſagittas & pellem geſtaret. nam σκυτάλη Græcis etiam baculum ſignificat. Non eſt diſſimilis compoſitionis uocabulum illud, pari etiam ſyllabarum numero, quo Cyclops in Epigrāmatibus Græcis θηροζυγοκαμψιμέτωπος appellatur, hoc eſt feræ & flexijugæ frontis. Vbi Geryon? Vbi Cerberus?) Caſtigauimus locum deprauatum, adiuuante Gorzienſi collatione, Vbi Geryon ter unus? Cerebris adhuc eorum, claua fœtere malebat. Loquitur de claua Herculis quæ malebat fœtere cerebris eorum, hoc eſt, Diomedis, Buſiridis, & Geryonis. Aut pelino ſpero factum.) Fortaſſis telino legendum aut phyllino. Nomina ſunt unguentorum. Faciunt ad hunc locum quæ apud Senecam in Tragœdia leguntur, nempe hæc,

> Fortem uocemus, cuius ex humeris Leo
> Donum puellæ factus, & claua excidit,
> Fulſitq; pictum ueſte Sidonia latus.
> Fortem uocemus, cuius horrentes comæ

Maduerunt

Maduerunt nardo. Laudemus qui ignotas manus
Ad non uirilem tympani mouit sonum,
Mitra ferocem Barbara frontem premens.

Genuinos inter antias.) Antias uocat capillos anteriores & à fronte pendentes.
Qualis ille Hercules in Sericho Omphales fuerit.) Lego, in Theristro Omphales. Est autem Theristrũ θερινὸν ἱμάτιον hoc est, æstiua uestis, cuius meminit Iul. Pollux lib. septimo, D. Hieron. in commentarijs in Esaiã, Habent, inquit, mulieres & theristra, quæ nos palliola possumus appellare: quibus obuoluta est & Rebecca, & hodie quoq; Arabię & Mesopotamiæ operiuntur fœminæ, quæ dicuntur Græcè Theristra ab eo quod in θέρει, hoc est, in æstate & caumate corpora protegant fœminarũ. Hactenus ille. Quàm autem decebat Herculẽ Theristrũ uestis tenuissima, tam ornabat Omphalen Leonina pellis. Nam hoc est, quod Tertullianus uult dicere. Pugil Cleomachus.) Hic Magnesius fuit, qui quũ in amorem cuiusdã Cinædi incidisset, & orationem & mores Cinædorũ imitatus est. Ita & Endromis solocẽ.) Endromis uestis erat hirsuta & uilli longioris, qua in balneis & gymnasijs præcipuè solebant uti ueteres. Sic dicta quod apta cursui foret. Nam δρόμον Græci cursum uocant. Cõuenit autẽ hic Endromis pugili & cursori Cleomacho. Porrò Solox lanam crassam significat, autore Festo. Aliqua multitia synthesi extruxit.) Erant Multitia uestimenta subtilissimis filis cõtexta. Synthesim uero seruilẽ uestem fuisse cõstat, breuẽ & expeditã ac ex diuersis lanarũ coloribus compositã, quod nomen ipsum arguit, qua nõ indecorum erat uti senatores quoq; & equites Romanos, sed in Saturnalibus tantũ. Hic Multitiam synthesim adiectiue uidetur usurpare pro subtili ueste. In captiua Sarabara.) Sarabara uestis est Persica. Et crepidã æratus incessit.) Hoc tradit & Laertius in uita Empedoclis, solitũ illũ ære calceari. Indicauit etiã hũc in ignes Aetnæi montis insiluisse, ex crepidulis altera, ui flammarũ ad exteriora reiecta. Quò se cõiecerat latenter absq; arbitris, ut deus factus putaretur, dum mortuus ignoratur. Hinc ridet illũ Tertullianus, quod contempta hominũ sorte diuinitatẽ impudenter affectarit, dignũ asserens qui à Diogene illo liberrimo philosopho, nõ lutulentis pedibus impetatur, sed in ipsa adyta deæ impurissimæ Cloacinæ, & mulierũ ei seruientiũ rapiatur. Quantũ denotatui passiuitas offert.) Passiuitatis nomine promiscuã frequentiam intelligit. Ita dixit in Apologetico: suppeditãte materias passiuitate luxuriæ. Domestice ac secrete habebantur.) Ab istis lecticis, dicti sunt Lecticarij qui matronas in lecticis gestabant, quorũ fit apud Iurecõsultos mentio ceu meminimus ante. Ostẽdit Tertul. lib. 1. Ad uxorẽ suã, Germanos ad hanc operã adhiberi solitos, quũ inquit, nec Germanicos baiulos præsume. Frictrices.) Frictricũ nomine τὰς τριβάδας intelligit, quarũ obscœnissimã fœditatẽ quamlibet scurrilis Lucianus explicare supersedet. Ex hoc loco motus arbitror in De resur. carnis legendũ, Sed frictricis uel archigalli, uel gladiatoris aut carnificis spiritu infectum. Ob cultũ omnia candidatũ.) Figura Græca, hoc est, secundum omnia. Quam in calceo uncipedem.) Posset etiã legi, unguipedem. Quingenariam promulsidẽ ædificat.) Videtur appellare promulsidẽ, ipsum promulsidarium, hoc est, uas quo promulsis, quæ mulsi potio est, cõtinetur, Fit promulsidariorũ mentio Iurecõsultis. Eleganter autẽ dixit, ædificat, tanquã operosum quid subostendens. Mutuatus est hoc exemplũ à Plinio Tertul. Cuius lib. nat. hist. 33. cap. 11. hæc sunt uerba, Nostra ætas, inquit, fortior fuit. Claudij principatu seruus eius Drusillianus nomine Rotundus, dispensator Hispaniæ citerioris quingenariã lancẽ habuit, cui fabricandæ officina prius exædificata fuerat. Et comites eius octingentas quinquaginta octo librarũ. Quare quæso? nisi ut quã multi eas conserui inferrent, aut quibus cœnantibus? Hæc ille. Vocat autẽ lancem quã Septimius noster promulsidẽ dixit. Et est illic Drusillianus, nõ Rusillianus, quemadmodũ & nos castigauimus. Quæ Vedius Pollio.) De hoc sic scribit Plin. lib. 9. cap. 23. Inuenit, inquit, in hoc animali documẽta Vedius Pollio eques Rom. ex amicis Augusti, uiuarijs earũ immergens dãnata mancipia, nõ tanquã ad hoc feris terrarum nõ sufficientibus, sed quia in alio genere totũ pariter hominẽ distrahi spectare nõ poterat. Qua Hortens. Orator.) Pauonẽ cibi gratia Ro. prim9 occidit orator Hortensi9 aditiali cœna sacerdotij. Pli. li. 10. ca. 20. Qua Aufidius Lurco.) Saginare primus instituit circa nouissimũ piraticũ bellũ M. Aufi. Lurco, exq; eo questu redit9 sestertiũ LX. M.

6 7 8

habuit

habuit. Plin. etiam lib. & cap. eodem. Qua Asinius Celer mulli unius obs. sexis detulit.) Opinor scriptum fuisse sex H S. ut intelligat sex sestertiorũ millibus. Sane de hac re non conuenit apud autores. Nam octo millibus emptum scribit Plinius, Macrobius septem, Iuuenal. uero Sat. quarta ait,

Mullum sex millibus emit,
Aequantem sane paribus sestertia libris:
Vt perhibent qui de magnis maiora loquuntur.

Qua Aesopus hist.) Huius rei meminit Plin. lib. 10. cap. I. & rursus lib. 35. cap. 12. Qua filius eius.) Habes apud Plin. lib. 9. cap. 35. Impuritati Scauri.) Opinor eum lo qui de M. Aemilio Scauro, quem Salustius autor est, hominem fuisse nobilem, impigrũ, factiosum, audacem, & qui sciret uitia sua callide occultare. Et aleæ Curij.) Asconius Pedianus in commentarijs in orationem M. Tullij Ciceronis quam aduersus C. Antonium & L. Catilinam habuit, adnotauit, Q. Curium notissimum aleatorem fuisse, & postea damnatum, celebratumq; à Caluo poeta huiusmodi uersiculo, Et talis Curius pereruditus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE PALLIO, LIBER.

PRINCIPES semper Aphricæ uiri Carthaginenses, uetustate nobiles, nouitate felices, gaudeo uos tam prosperos temporum, cum ita uacat ac iuuat habitus denotare pacis. Hæc & annona & ocia ab imperio & à cœlo. Bene est. Tamen & uobis habitus aliter olim tunicæ fuere, Et quidem in fama de subtegminis studio, & luminis consilio, & mensuræ temperamento, quod neq; trans crura prodige, nec intra genua inuerecunde, nec brachijs pare, nec manibus arcte, sed nec cingulo sinus diuidente, expedita atq; quadrata instita. In uiris autem pallij extrinsecus habitus & ipse quadrangulus, ab utroq; laterum regestus, & ceruicibus circumstructus, in fibulæ morsu humeris acquiescebat, instar eius hodie Aesculapio iam uestro sacerdotiũ est. Sic & in proximo soror ciuitas uestiebat, & sicubi alibi in Aphrica, Tyros. at cum secularium sortium domina Fortuna, & Romanis deus maluit, soror quidem ciuitas suapte arbitrio mutare properauit, ut adpulsum Scipionem ante iam de habitu salutaret, Romana præcoqua. Vobis uero post iniuriæ beneficium, ut senium non fastidium exemptis, post Gracchi obscœna omina, & Lepidi uiolenta ludibria, post trinas Pompei aras, & longas Cæsaris moras, ubi mœnia Statilius Taurus imposuit, solennia Sentius Saturninus enarrauit, cum concordia Iubæ, toga oblata est. Prò quantũ circũmeauit, à Pelasgis ad Lydos, à Lydis ad Romanos, ut ab humeris sublimioris populi Carthaginenses complecteretur. Exinde tunicam longiorem cinctu arbitrante suspenditis, & pallij iam teretis redundantiam tabulata cõgregatione fulcitis, & si quid præterea conditio uel dignitas, uel temporalitas uestit. Pallium tamẽ generaliter uestrũm immemores etiam denotatis. Equidem haud miror præ documento superiore. Nam & arietem (non quem

Tunicæ Carthaginensiũ

Pallium supra tunicam

Laberius

Laberius reciprocicornem & lanicutem & testitrahum, sed trabes machina est quæ muros frangere militat) nemini unquam adhuc libratum, illa dicitur Carthago studijs asperrima belli, prima omnium armasse in oscillum pendu li impetus, commentata uim tormenti de bile pecoris capite uindicantis. Cũ tamen ultimarent tempora patriæ, & aries iam Romanus in muros quondã suos auderet, stupuere illico Carthaginenses ut nouum extraneum ingeniũ. Tantum æui longinqua ualet mutare uetustas. Sic deniq; nec pallium agnoscitur. Sit nunc aliunde res, ne Pœnicũ inter Romanos aut erubescat aut doleat, certe habitũ uertere naturæ totius solenne munus est, fungit̃ & ipse mundus interim iste quem incumbimus. Viderit Anaximander si plures putat, uiderit si quis uspiam alius ad Meropas, ut Silenus penes aures Midæ blatit, aptas sane grandioribus fabulis. Sed & si quem Plato æstimat, cuius imago hic sit, etiam ille habeat necesse est proinde mutare: quippe si mundus, ex diuersis substantijs officijsq; constabit, ad formam eius quod mundus hic est. Neq; enim mundus, si non ut mundus. Proinde diuersa in unum, ex demutatione diuersa sunt. Deniq; diuersitatis discordiam uices fœderant, ita mutando erit mundus omnis qui ex diuersitatibus corporatus & uicibus temperatus. Nostra certe metatio (quod clausis uel in totum Homericis oculis liquet) totum uersiforme est, dies & nox inuicem uertũt solstitionibus annuis. Luna modulationibus menstruis uariat, syderum distincta confusio interdum deijcit quid, interdum resuscitat, cœli ambitus nunc sub diuo splendidus, nunc nubilo sordidus, aut imbres ruũt, & si qua missilia cum imbribus, dehinc substillum, & denuo sudum. Sic & mari fides infamis, dum & flabris æque mutantibus de tranquillo probum, de flustris temperatum, & extemplo de decumanis inquietat. Sic & terram si recenseas temporatim uestiri amantem, prope sis eandem negare, memor uiridem cum conspicis flauam, mox uisurus & canam. Cæteri quoq; eius ornatus quid nõ aliud ex alio mutant? & montium scopulæ decurrendo, & fontium uenæ ebullando, & fluminũ uiæ obumbrando. Mutauit & totus orbis aliquando aquis omnibus obsitus, adhuc maris conchæ & buccinę peregrinantur in montibus, cupientes Platoni probare etiam ardua fluitasse: sed & enatando rursus infirma mutauit, rursus orbis alius, idem mutat & nũc localiter habitus, cũ situs læditur, cũ inter insulas nulla iam Delos, harenæ Samos, & Sibylla nõ mendax, Aeon in Atlantico Libyam aut Asiam adæquans, quæritur nũc, Italiæ quondã latus, Hadria Tyrrhenoq; quassantibus medio tenus interceptũ, reliquias Siciliam facit: cùm tota illa plaga discidij, contentiosos æquorum coitus angustijs retorquens, nomen uitij mari induit, non expuentis naufragia sed deuorantis. Patitur & continens de cœlo aut de suo. Aspice ad Palæstinam quã Iordanis amnis finiũ arbiter, uastitas ingens, & orba regio, & frustra ager. Et urbes retro, & populi frequentes, & solus audiebat. Dehinc ut deus censor esset, impietas ignium meruit imbres: hactenus Sodoma, & nulla Gomorra, & cinis omnia, & propinquitas maris iuxta cum solo mortem bibit. Ex huiuscemodi nubilo & Tuscia Vulsinios pristinos deusta, quo magis de montibus suis Campania speret erepta Pompeios. Sed absit, utinam & Asia secura iam sit de soli ingluuie. Vtinam & Affrica semel uoraginem pauerit

unicis castris fraudatis expiata. Multa & alia huiusmodi detrimenta habitũ orbis nouauere situsq; mouere. Bellis quoq; plurimum licuit. Sed piget tristia non minus quàm regnorum uices recensere, quotiens & ista mutauerint iam inde à Nino Beli progenie, si tamen Ninus regnauit primus ut autumat superiorum prophanitas, fermè apud uos ultra stilus non solet; ab Assyrijs, si forte æui historiæ patescunt. Qui uero diuinas lectitamus, ab ipsius mundi natalibus compotes sumus: sed læta iam malo, quippe & læta mutant. Denique si quid mare diluit, cœlum texit, terra subduxit, gladius detotondit, aliâs uersura compensatò redit. Iam & primitijs maiorem ambitum terra cassa & uacans hominum, & sicubi aliqua gens occuparat, sibimet soli erat. Itaq; cogitans omnia sibi domum, intelligens alibi stipantem copiam, alibi deferentẽ, runcare atq; ruspare consuluit, ut inde uelut ex surculis & propaginibus populi de populis, urbes de urbibus, per ubiq; orbis pangerentur. Transuolauere redundantium gentium examina, Scythæ exuberant Persas, Phœnices in Affricam eructant, Romanos Phryges pariunt, Chaldęum semen in Ægyptum educatur; Dehinc cum inde transducitur Iudæa gens est. Sic & Herculea posteritas, qui Temeno pariter, Peloponesum occupando producunt. Sic & Iones Nilei comites Asiam nouis urbibus instruunt, sic & Corinthij cum Archia muniunt Syracusas. Sed uanum iam antiquitas, quando curricula nostra coram. Quantũ reformauit orbis seculum istud? Quantũ urbium aut produxit, aut auxit, aut reddidit prẹsentis Imperij triplex uirtus, deo tot Augustis in unum fauente? quot census transcripti? quot populi propaginati? quot ordines illustrati? quot barbari exclusi? Reuera orbis cultissimum huius Imperij rus est, eradicato omni aconito hostilitatis, & cacto & rubo subdolæ familiaritatis, consitum & amœnũ super Alcinoi pometum, & Midæ rosetum. Laudans igitur orbem mutantem, quid denotas hominẽ? Mutant & bestiæ pro ueste formam, quanquam & pauo pluma uestis, & quidẽ de cataclitis, imo omni conchylio depreßior qua colla florent, & omni patagio inauratior qua terga fulgẽt, & omni syrmate solutior qua caudæ iacent, multicolor, & discolor, & uersicolor, nunquam ipsa, semper alia, & si semper ipsa quando alia, totiens denique mutanda quotiens mouenda. Nominandus est & serpens licet ponè pauum. Nam & iste quod sortitus est conuertit corium & æuum. Siquidem ut senium persensit, in angustias stipat, pariterq; specum ingrediens & cute egrediens, ab ipso statim limine erasus exuuijs ibidem relictis nouus explicat; cum squamis & anni recursantur. Hyenam si obserues sexus annalis est, marem & fœminam alternat. Taceo ceruũ quod & ipse ætatis suæ arbiter, serpente pastus, ueneno languescit in iuuentutem. Est & quadrupes, tardigrada, agrestis, humilis, aspera. testudinem Pacuuianam putas. non est, capit & alia bestiola uersiculum, de mediocribus oppido, sed nomen grande: chamæleontem qui audieris, haud ante gnarus, iam timebis aliquid amplius cum Leone. At cum offenderis apud uineam fermè sub pampino totum, ridebis illico audaciam & Græci iam nominis: quippe nec succus est corpori, qui minutioribus multo licet. chamæleon pellicula uiuit, capitulum statim à dorso: nam deficit ceruix. Itaq; durum reflecti, sed circumspectu emissicij ocelli, imò luminis puncta, uertiginant. hebes, fessus, uix à terra

terra suspendit: molitur incessum stupens, & promouet, gradum magis demonstrat quàm explicat, ieiunus scilicet semper & indefessus: oscitans uescitur, follicans ruminat, de uento cibus, tamen & chamæleon mutare totus, nec aliud ualet. Nam cum illi coloris proprietas una sit, ut quid accessit, inde suffunditur: hoc soli chamæleonti datum, quod uulgo dictum est, de corio suo ludere. Multa dicẽdum fuit, ut ad hominem præstructim perueniretur: hunc quoquo primordio accipitis, nudus certe & inuestis figulo suo cõstitit, post demum sapientiam haud dum licitam, præreptam potitur. ibidem quod in nouo corpore indebitum adhuc pudori erat, protegere festinans, ficulneis folijs interim circundat. Dehinc cum de originis loco exterminat, quippe deliquerat, pellitus orbi ut metallo datur: sed arcana ista, nec omnium nosse. Cedo iam de uestro, quod Ægyptij narrant, & Alexander digerit & Afer legit, ea tempestate Osiridis qua ad illum ex Libya Ammon uasit ouium diues, Denique cum ipsis Mercurium autumãt forte palpati arietis mollitie delectatum, deglubasse ouéculam: dumque pertentat quod facilitas materiæ suadebat, tractu prosequente filum eliquasse, & in uestis pristinæ modũ quam phylira tenui uinxerat, texuisse. Sed uos omnem lanitij dispensationẽ structuramque telarum Mineruæ maluistis, cum penes Arachnen diligentior officina, exinde materia. nec de ouilibus dico Milesiis & Selgicis & Altinis, aut quis Tarentum, uel Betica cluet, natura colorante. Sed quoniam & arbusta uestiunt, & lini herbida post uirorem lauacro niuescunt: nec fuit satis tunicam pangere & serere, ni etiam piscari uestitum cõtigisset. nam & de mari uellera, quæ muscosæ lanositatis lautiores cõchæ comant. prorsus haud latet bombicem (uermiculi genus est) quæ per aerem aliquando araneorum more scopis idonius distẽdit dehinc deuorat, mox eque reddere, perinde si necaueris animata iam stamine aluo. Tantam igitur paraturam materiarum, ingenia quoque uestificinæ prosecuta, primum tegendo homini qua necessitas præcessit, dehinc & ornando, imõ & inflando, qua ambitio successit, uarias indumentorum formas promulgauere. quarum pars gentilitus inhabitantur, cæteris incommunes. pars uero passiuitus omnibus utiles, ut hoc palliũ, & si Græcum magis, sed lingua iam penes Latium est. cum uoce uestis intrauit. atque adeo ipse qui Græcos pellendos urbe censebat, literas eorũ uocemque senex iam eruditus, idem Cato iuridicinæ suæ in tempore humerum exertus, haud minus palliato habitu Græcis fauit: Quid nunc si est Romanitas omnis alia, nec uestis tamen? admodum Græci estis. At non ita est. Vnde gentium in prouincijs melius exercitis, quas natura agro potius eluctando cõmodauit, studia palæstræ male senescentia & cassum laborantia, & lutea unctio, & puluerea uolutatio, & arida saginatio? Vnde apud aliquos Numidas etiam equis cæsariatos iuxta cutem tonsor, & cultri uertex solus immunis? Vnde apud hirtos & hirsutos tam rapax ab ala resina, tam furax à mento uolsella? Prodigium est, hæc sine pallio fieri: illius est hæc tota res Asiæ. Quid tibi Libya & Europa cum exoticis mundicijs quas uestire nõ nosti? Re uera enim quale est Græcatim depalari magis quàm amiciri? habitum transferre ita demum cultus probrum est, si nõ cõsuetudo, sed natura mutetur. sat

Mercurius autor primæ uestis

refert inter honorem temporis, & religionem dei: cõsuetudo fidem tempori, natura deo. Naturam itaq; concusſit Lariſſæus Heros in uirginem mutando, ille ferarum medullis educatus, unde & nominis cõſilium, quandoquidẽ labijs uacuerat ab uberum guſtu: ille apud rupicem & ſyluicolam & mõſtrorum eruditorem ſcrupea ſchola eruditus. Feras in puero matris ſollicitudinẽ, patiẽs certe iam uſtriculas, certe iam uirum alicuius clanculo functus, adhuc ſuſtinet ſtolam fundere, comam ſtruere, cutem fingere, ſpeculum conſulere, collum demulcere, aurem quoq; foratu effœminatus, quod illi apud Sigæũ ſtatua ſeruat. Planè poſtea miles eſt. Neceſsitas enim reddidit ſexum. de prælio ſonuerat, nec arma longe. Ipſum (inquit) ferrum uirum attrahit. Cæterũ ſi poſt incentiuum quoq; puella perſeueraſſet, potuit & nubere. Ecce itaq; mutatio, monſtrum equidem geminum, de uiro fœmina, mox de fœmina uir, quando neq; ueritas negari debuiſſet, neq; fallacia confiteri. Vterq; habitus mutandi malus, alter aduerſus naturam, alter contra ſalutem. Turpius adhuc libido uirum cultu transfigurauit quàm aliqua materna formido, tametſi adoratur à uobis qui erubeſcendus eſt, Scytaloſagittipelliger ille, qui totam epitheti ſui ſortem cum muliebri cultu compenſauit. Tantum Lydiæ clanculariæ licuit ut Hercules in Omphale, & Omphale in Hercule, proſtitueretur. ubi Diomedes & cruenta præſepia? Vbi Buſiris & buſtuaria altaria? Vbi Gerion ter unus? cerebris adhuc eorum claua fœtere malebat, cum unguentis offenderetur. Vetus iam hydræ Centaurorumq; ſanguis in ſagittis, pumice ſpeculi excludebatur, inſultante luxuria, ut poſt monſtra transfixa coronam forſitan ſuerent. Ne ſobriæ mulieris quidem aut uiraginis alicuius ſcapulæ ſub exuuias beſtiæ tantæ introire potuiſſent, niſi diu mollitas & euigoratas & exodoratas, quod apud Omphalen balſamo aut telino ſpero factum. Credo & iubas pectinem paſſas, ne ceruicem eneruem inureret ſtiria leonina, hiatus, crinibus inferſos, genuinos inter antias adumbratos tota oris contumelia mugiret, ſi poſſet, Nemæa, certe, ſi quis loci Genius, ingemebat. tunc enim ſe circumſpexit leonem perdidiſſe. Qualis ille Hercules in Serico Omphales fuerit, iam Omphale in Herculis ſcorto deſignata deſcripſit. Sed & qui arte Tyrinthium acceſſerat pugil Cleomachus, poſt olympia cum incredibili mutatu de maſculo fluxiſſet, intercutem cæſus & ultra, inter fullones iam Nouianos coronandus, meritoq; mimographo Lentulo in Catinienſibus commemoratus, utiq; ſicut ueſtigia cæſtuum uiria occupauit, ita & endromidis ſolocem aliqua multicia ſyntheſi extruſit. Phyſconem & Sardanapalum tacendum eſt, qui niſi inſignes libidinum, aliâs reges nemo noſſet. Tacendum autem ne quid & illi de Cæſaribus quibuſdam ueſtris obmuſſitent, pariter propudioſis: nec magnæ forte conſtantiæ mandatum ſit, impuriorem Phyſcone, molliorem Sardanapalo Cæſarem deſignare, & quidem ſub Nerone. Nec tepidior uis uanæ quoq; gloriæ mutandis indubijs, etiam uero ſaluo. Calor eſt omnis affectus: uerum cum in affectationem flabellatur, iam de incendio gloriæ ardor eſt. Habes igitur ex iſto fomite æſtuantẽ magnum regem, ſola gloria minorem. Vicerat Medicam gentem, & uictus eſt Medica ueſte. triumphalem cataphractem amolitus, in captiua ſarabara deceſsit

Chiron Centaurus

Hercules in fœminam mutatus

decessit: pectus squamarum signaculis disculptum, textu pellucido tegendo nudauit, anhelum adhuc ab opere belli, & ut mollius uentilante serico extinxit. Non erat satis animi tumens Macedo ni illum etiam uestis inflatior delectasset, nisi quod & philosophi puto ipsi aliquid eiusmodi affectant. Audio enim & in purpura philosophatum. Si philosophus in purpura, cur non & in baxa tyria calciare, nisi aurum minime Græcatos decet. Atquin alius & sericatus & crepidam æratus incessit: digne quidem ut bacchantibus indumentis aliquid subtinniret, cymbalo incessit. Quod si iam tunc locorum Diogenes de dolio latraret, non cœnulentis pedibus ut thori Platonici sciunt, sed omnino totum Empedoclen in adyta Cloacinarum detulisset: ut qui se cœlitem delirarat, sorores prius suas, dehinc homines deas salutaret. Tales igitur habitus qui de natura & modestia transferunt, & acie figere, & digito destinare, & nutu tradere, merito sit. Prorsus si quis Menadrico fluxu delicatam uestem humi protrahat, audiat ponè se quod & Comicus, Qualem demens iste chlamydem disperdit? Enimuero iam dudum censoriæ intentionis episcynio disperso, quantum denotatui passiuitas offert, libertinos in equestribus, subuerbustos in liberalibus, dedititios in ingenuis, rupices in urbanis, scurras in forensibus, paganos in militaribus? Vespillo, leno, lanista, tecum uestiuntur. Conuerte & ad fœminas. Habes spectare quod Cecina Seuerus grauiter senatui impressit, matrona sine stola in publico. denique Lentuli Auguris consultis, quæ ita sese exautorasset, pro stupro erat pœna: quoniam quidem indices custodesque dignitatis habitus, ut lenocinij factitandi impedimenta, sedulo quædam desuefecerant. At nunc in semetipsas lenocinando quo planitus adeantur, & stolam, & supparum, & crepidulum, & calliandrum, ipsas quoque iam lecticas & sellas quis in publico quoque domestice ac secrete habebantur, eierauere. Sed alius extinguit sua lumina, alius non sua accendit. Aspice lupas popularium libidinum nundinas, ipsas quoque frictrices, & si præstat oculos abducere ab eiusmodi propudijs occisæ in publico castitatis, Aspice tamen uel sublimis iam, matronas uidebis & cum latrinarum antistes sericum uentilat, & immundiorem loco ceruicem monilibus consolatur, & armillas quas ex uirorum fortium donis ipsæ quoque matronæ temere usurpassent, omnium pudendorum conscias manus inserit, impuro cruri purum aut mulleolum inducit calceum. Cur istas non spectas? uel illos item habitus, qui nouitate uestitus religionem mentiuntur, cum ob cultum omnia candidatum, & ob notam uitæ, & priuilegium galeri, Cereri initiantur: cum ob diuersam affectionem tenebricæ uestis, & tetrici super caput uelleris, in Bellonæ montes fugantur: cum latioris purpuræ ambitio, & galatici ruboris superiectio, Saturnum commendat: cum ipsum hoc pallium morosius ordinatum, & crepidæ Græcatæ græcatim Aesculapio adulantur. Quanto tunc magis arguas illud, & urges oculis etiam simplicis & inaffectatæ tamen superstitionis reum? Enim uero cum hanc primum sapientiam uestit, quæ uanissimis superstitionibus renuit, tunc certissime pallium super omnes exuuias & peplos augusta uestis, superque omnes apices & titulos sacer suggestus deducit oculos. suadeo

Empedocles in crepidis æratis incessit

Matronarum indecens cultus

reuerere habitum, unius interim erroris tui renunciatorem. Tamen in-quis, ita à toga ad pallium? Quid enim si & à diademate, & à sceptro? an aliter mutauit Anacharsis cum regno Scythiæ philosophiam præuertit? nulla in melius transgressus sint signa? Est habitus iste quod faciat. prius etiam ad simplicem specta telam eius: nullo tædio constat. adeo nec artifice necesse est qui pridie rugas ab exordio formet, & inde deducat in tilias, totumq; contracti umbonis figmentum custodibus forcipibus assignet: dehinc diluculo tunica prius cingulo correpta, quam præstabat moderatiore texuisse, recognito rursus umbone & si quid exorbitauit reformato, partem quidem de leuo promittat, ambitum uero eius ex quo sinus nascitur iam deficientibus tabulis retrahat à scapulis, & exclusa dextera in læuam adhuc congerat cum alio pari tabulato in tergo deuoto, atque ita hominem sarcina uestiat. Conscientiam deniq; tuam perrogabo, quid te prius in toga sentias, indutum an ne onustum? habere uestem, an baiulare? Si negabis, domum consequar, uidebo quid statim à limine properes: nullius profecto alterius indumenti expositio quàm togæ gratulatur. Calceos nihil dicimus, proprium togæ tormentum, immundissimam pedum tutelam, uerum & falsam. quem enim nõ expediat in algore & ardore rigere nudipedem, quàm in calceo unguipedem. magnum incessui munimentum sutrinæ ueneriæ prospexere, perones effœminatos. At enim pallio nihil expeditius, etiam si duplex quod Cratetis more nusquam uestiendo componitur. quippe tota molitio eius operire est solutim, id est uno circumiectu, licet equidem nusquam inhumano, ita omnia hominis simul contegit. Humerum uelans exponit, uel includit, cætero qua in humerum adhæret nihil circumfulcit, nihil circumstringit, nihil de tabularum fide laborat, facile sese regit, facile reficit. etiam cum reponitur, nulli cippo in crastinum demandatur. Si quid interulæ superest, uacat zonæ tormentum. si quid calceatus inducitur, mundissimum opus est, aut pedes nudi magis, certè uiriles magis quàm in calceis. Hæc pro pallio interim, quantum nomine concitasti. Iam uero & de negocio prouocat. Ego, inquit, nihil foro, nihil campo, nihil curiæ debeo: nihil officio aduigilo, nulla rostra præoccupo, nulla prætoria obseruo, cancellos non adoro, subsellia non contundo, iura non conturbo, causas non elatro, non iudico, non milito, non regno, secessi de populo. imò unicum negocium mihi est, nec aliud nunc curo quàm ne curem. Vita meliore magis in secessu fruare quàm in promptu. Sed ignaua infamiq;. scilicet patriæ, & imperio reiq; pub. uiuendum est. Errat olim ista sententia. Nemo alij nascitur, moriturus sibi. Certe cum ad Epicuros & Zenona uentum est, sapientes uocas, totum quietis magisterium, qui eam summæ atq; unicæ uoluptatis nomine conseruauere. Tamen propemodum mihi quoque licebit in publicum prodesse. soleo de qualibet margine uel ara medicinas moribus dicere, quæ felicius publicis rebus & ciuitatibus & imperijs bonas ualetudines conferent, quàm tuæ operæ. Quippe si pergam ad acuta tecum, plus togæ læsere Rempub. quàm loricæ. Atquin nullis uitijs adulor, nullis ueternis parco, nulli impetigini adulor, adigo cauterem ambitioni, qua M. Tullius

Pallij simplicitas, & facilis usus

Pallium loquitur

Tullius quingentis millibus non unum orbem citri emit, qua bis tantum Asinius Gallus pro mensa eiusdem Mauritaniæ numerat. Hem quantis facultatibus æstimauere ligneas maculas? Item qua lances centenarij ponderis Sylla molitur? Vereor sane ne parua sit ista trutina, cum Drusillanus, & quidem seruus Claudij, quingenariam promulsidem ædificat, suprascriptis fortasse mensis necessariam: cui si officina extructa est, debuit & triclinium. Immergo æque scalpellum acerbitati ei qua Vedius Pollio seruos murenis inuadendos obiectabat. noua scilicet sæuitia delectatio. Terrenæ bestiæ & edentulæ & exunguis & excornis: de piscibus placuit feras cogere, utique statim coquendis, ut in uisceribus earum aliquid de seruorum suorum corporibus & ipse gustaret. Præcidam gulam, qua Hortensius orator primus pauum cibi causa potuit occidere, qua Aufidius Lurco primus sagina corpora uitiauit, & coactis alimentis in adulterium prouexit saporem, qua Asinius Celer mulli unius obsoniũ VI. M. HS. detulit, qua Æsopus histrio ex auibus eiusdem preciositatis ut canoris & loquacibus quibusq; centum millium patinam confiscauit: qua filius eius post tale pulpamentum potuit aliquid sumptuosius esurire. margarita nanque uel ipso nomine preciosa dehausit, credo ne mendicius patre cœnasset. Taceo Nerones & Apitios & Rufos. Dabo catharticum impuritati Scauri, & aleæ Curij, & uinolentiæ Antonij. Et memento istos interim ex multis togatos fuisse, quales apud pallium haud facile. Has purulentias ciuitatis quis eliciet & exuaporabit, ni sermo palliatus? Sermone, inquit, me suasisti medicamine sapientissimo. Verum & si eloquium quiescat, aut infantia subductum, aut uerecundia retentum, nam & elingua Philosophia uita contenta est, ipse habitus sonat. Sic denique auditur Philosophus dum uidetur. de occursu meo uitia suffundo. Quis non æmulum suum cum uidet, patitur? quis oculis in eum potest, in quem mentibus non potest? grande pallij beneficium est, sub cuius recogitatu improbi mores uel erubescunt. Viderit nunc Philosophia quid prosit. Nec enim sola mecum est. Habeo & alias artes in publico utiles. De meo uestiuntur & primus informator literarum, & primus edomator uocis, & primus numerorum harenarius, & Grammaticus, & Rhetor, & Sophista, & Medicus, & Poeta, & qui Musicam pulsat, & qui stellarem coniectat, & qui uolaticam spectat. Omnis liberalitas studiorum quatuor meis angulis tegitur. Planè post Romanos equites. Verum & cerdones & omnis gladiatorum ignominia togata producitur. Hæc nimirum indignitas erit, à toga ad pallium. Sed ista palliũ loquitur. At ego iam illi etiam diuinæ sectæ ac disciplinæ cõmercium confero. Gaude pallium & exulta; melior iam te Philosophia dignata est, ex quo Christianum uestire cœpisti.

Nouatiani pbri Ro. Hieronym. de script. Eccl. et Apolog. ad Rufinu[m] no[n] Tertull. na[m] et Sabelliana[m] heresi[m] meminit. Rufinus [illegible] in libello de adulteratione scriptoru[m] ab Origene ad Macarium [illegible] Tertulliani libelli de Trinitate [illegible] [illegible] [illegible] ad veritatem fidei [illegible] [illegible] Cypriani Epistolis [illegible] [illegible]

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI

DE TRINITATE LIBER.

REGVLA exigit ueritatis ut primò omnium credamus in Deum patrem & Dominum omnipotentem, id est, rerum omnium perfectissimum conditorem, qui cœlum alta sublimitate suspenderit, terram deiecta mole solidauerit, maria soluto liquore diffuderit, & hæc omnia proprijs & condignis instrumentis & ornata & plena digesserit. Nam & in solidamento cœli luciferos solis ortus excitauit, lunæ candentem globum ad solatium noctis menstruis incrementis orbis impleuit, astrorum etiam radios uarijs fulgoribus micantis lucis accendit: & hæc omnia legitimis meatibus circumire totum mundi ambitum uoluit, humano generi dies, menses, annos, signa, tempora, utilitatesq; factura. In terris quoq; altissimos montes in uerticem sustulit, ualles in ima deiecit, campos æqualiter strauit, animalium greges ad uarias hominum seruitutes utiliter instituit. Syluarum quoq; robora humanis usibus profutura solidauit, fruges in cibum elicuit, fontium ora reserauit, & lapsuris fluminibus infudit. Post quæ ne non etiam ipsis quoq; delicijs procurasset oculorum, uarijs florum coloribus ad uoluptatem spectantium cuncta uestiuit. In ipso quoq; mari, quamuis esset & magnitudine & utilitate mirabile, multimoda animalia, nunc mediocris, nunc uasti corporis finxit, ingenium artificis de institutionis uarietate testantia. Quibus non contentus ne forte fremitus & cursus aquarum cum dispendio possessoris humani alienum occuparet elementum, fines litoribus inclusit: quò cum fremens fluctus & ex alto sinu spumans unda uenisset, rursum in se rediret, nec terminos concessos excederet, seruans iura præscripta: ut diuinas leges tantò magis homo custodiret, quantò illas etiam elementa seruassent. Post quæ hominem quoq; mundo præposuit, & quidem ad imaginem dei factum: cui mentem & rationem indidit, & prudentiam ut deum posset imitari: cuius etsi corporis terrena primordia, cœlestis tamen & diuini halitus inspirata substantia: Quæ quum omnia in seruitutem illi dedisset, solum liberum esse uoluit. Et ne in periculum caderet rursum soluta libertas, mandatum posuit, quo tamen non inesse malum in fructu arboris diceretur, sed futurum, si forte ex uoluntate hominis de cõtemptu datæ legis præmoneretur. Nam & liber esse debuerat ne incongruenter dei imago seruiret: & lex addenda, ne usque ad contemptum dantis libertas effrenata prorumperet: ut & præmia condigna & merita pœnarum consequenter exciperet, suum iam habens illud, quod motu mentis in alterutram partem agitare uoluisset: ex quo mortalitatis inuidia utique in ipsum redit: qui cum illam de obedientia posset euadere, in eandem incurrit, dum ex consilio peruerso, Deus esse festinat. cuius tamen pœnam, nihilominus indulgenter tempe-

temperauit, dum non tam ipse quàm labores eius maledicuntur super terra. Nam & quod requiritur, non ex ignorantia uenit, sed spem hominis futuræ in Christo, & inuentionis & salutis ostendit: & quod ne de ligno arboris uitæ contingat arcetur, non de inuidiæ maligno liuore descendit, sed ne uiues in æternũ nisi peccata Christus ante donasset, circunferret secum in pœnam sui semper immortale delictum. Quanquam etiam superioribus, id est super ipsum quoq; solidamentũ partibus, quæ non sunt hodie nostris contemplabiles oculis, angelos prius instituerit, spiritales uirtutes digesserit, thronos, potestatesq; præfecerit, & alia multa cœlorum immensa spacia, & sacramentorum infinita opera condiderit, ut immensus hic licet mundus pene nouissimum magis dei corporaliũ rerum appareat opus esse, quàm solũ. Nam neq; quæ infra terram iacent, neq; ipsa sunt digestis & ordinatis potestatibus uacua: Locus enim est quò piorum animæ impiorumq; ducuntur futuri iudicij præiudicia sentientes: ut operum ipsius in omnibus partibus redundantes magnitudines nõ intra mundi huius capacissimos licet, ut diximus, sinus conclusas uideremus, sed etiã intra ipsius mundi & profunda & altitudines cogitare possemus, & sic considerata operũ magnitudine tantæ molis digne mirari possemus artificẽ: super quæ omnia ipse continens cuncta, nihil extra se uacuum deserens, nulli deo superiori (ut quidã putant) locũ reliquit: quandoquidem ipse uniuersa sinu perfectæ magnitudinis & potestatis incluserit, intentus semper operi suo, & uadens per omnia, & mouens cuncta, & uiuificans uniuersa, & conspiciens tota, & in concordiam elementorũ omniũ discordantes materias sic cõnectens, ut ex disparibus elementis ita sit unus mundus ista coagmentata conspiratione solidatus, ut nulla ui dissolui posit, nisi quum illum solus ipse qui fecit, ad maiora alia præstanda nobis, solui iusserit. Hunc enim legimus omnia continere: & ideo nihil extra ipsum esse potuisse, quippe quũ originem omnino non habeat, consequenter nec exitum sentiat: nisi forte quod absit, aliquãdo esse cœperit nec super omnia sit, sed dum post aliquid esse cœperit, intra id sit quod ante ipsum fuerit, minor inuentus potestate, dum posterior denotatur etiam ipso tempore. Ob hanc ergo causam semper immensus, quia nihil illo maius est: semper æternus, quia nihil illo antiquius (Id enim quod sine origine est, præcedi à nullo potest, dum nõ habet tempus) Ideo immortalis nõ deficiens in cõsummationis exitu. Et quoniã sine lege est quicquid sine origine est, modũ temporis excludit, dum se debitorẽ nemini sentit. De hoc ergo ac de eis quę sunt ipsius, & in eo sunt, nec mens hominis quę sint, quãta sint, & qualia sint digne cõcipere potest, nec eloquẽtia sermonis humani æquabilem maiestati eius uirtutẽ sermonis expromit. Ad cogitandã enim & ad eloquendã illius maiestatem, & eloquentia omnis merito muta est, & mens omnis exigua est: maior est enim mente ipsa, nec cogitari posit quãtus sit: ne, si poterit cogitari, mẽte humana minor sit, qua cõcipi posit. Maior est quoq; omni sermone, nec dici posit: ne si potuerit edici, humano sermone minor sit, quo quũ edicit, & circumiri & colligi posit. Quidquid enim de illo cogitatum fuerit, minus ipso erit: & quidquid enunciatum fuerit, minus illò cõparatum circũ ipsum erit. Sentire enim illũ taciti aliquate-

aliquatenus possumus, ut autem ipse est, sermone explicare non possumus. Siue enim illum dixeris lucem, creaturam ipsius magis quàm ipsum dixeris, ipsum nō expresseris: siue illum dixeris uirtutē, potentiā ipsius magis quàm ipsum dixeris, & deprompseris: siue dixeris maiestatem, honorem ipsius magis quàm illum ipsum descripseris. Et quid per singula quæq; percurrens lōgum facio? semel totū explicabo. Quidquid omnino de illo retuleris, rem alí quam ipsius magis & uirtutem quam ipsum explicaueris. Quid enim de eo cōdigne aut dicas, aut sentias, qui omnibus & sermonibus & sensibus maior est? Nisi quod uno modo, & hoc ipsum quomodo possumus, quomodo capimus, quomodo intelligere licet, quid sit deus mente capiemus: si cogitauerimus id illum esse, quod, quale, & quantum sit nō possit intelligi, ne in ipsam quidem cogitationem possit uenire. Nam si ad solis aspectum oculorum nostrorū acies hebetescit, ne orbem ipsum obtutus inspiciat obuiorū sibi superatus fulgore radiorum: hoc idem mentis acies patitur in cogitatione omni de deo, & quanto ad cōsiderandum deū plus intenditur, tanto magis ipsa cogitationis suæ luce cæcatur. Quid enim de eo (ut iterum repetam) cōdigne dicas, qui est sublimitate omni sublimior, & altitudine omni altior, & profundo omni profundior, & omni luce lucidior, & omni claritate clarior, omni splendore splendidior, omni robore robustior, omni uirtute uiritior, omni pulchritudine pulchrior, ueritate omni uerior, & fortitudine omni fortior, & maiestate omni maior, & omni potentia potentior, & omnibus diuitijs ditior, omni prudentia prudentior, & omni benignitate benignior, omni bonitate melior, omni iusticia iustior, omni clementia clementior. Minora enim sint necesse est omniū genera uirtutū, eo ipso qui uirtutum omnium & deus & parens est: ut uere dici possit, id deus esse quod eiusmodi est cui cōparari nihil potest. Super omne est enim quod dici potest. Mens est ēm quędam gignens & cōplens omnia, quæ sine ullo, aut initio, aut termino temporis causas rerum naturaliter nexas ad utilitatem omniū summa & perfecta ratione moderetur. Hunc igitur agnoscimus & scimus deum cōditorem rerū omnium: dominū, propter potestatem: parentem, propter institutionē: hūc inquam qui dixit, & facta sunt omnia: præcepit, & processerunt uniuersa. De quo scriptum est, Omnia in sapientia fecisti. De quo Moyses: Deus in cœlo sursum & in terra deorsum, qui secundū Esaiā mensus est cœlū palmo, terrā pugillo: qui aspicit terrā, & facit eam tremere, qui cōtinet gyrū terræ, & eos qui habitant in ipso quasi locustæ: qui expendit montes in pondere, & nemora in statera, id est certo diuinæ dispositionis examine: ac ne facile in ruinam procumberet magnitudo inæqualiter iacens, si nō paribus fuisset librata ponderibus, onus hoc moderanter terrenæ molis æquauit. Qui dicit per prophetam: Ego deus, & nō est præter me. Qui per eundem prophetā refert Quoniam maiestatem meam nō dabo alteri, ut omnes cum suis figmētis Ethnicos excludat & hæreticos, probans deum non esse qui manu artificis factus sit, nec eum qui ingenio hæretici fictus sit. Non est enim Deus, cui ut sit quærendus est artifex. Quiq; adhuc adiecit per prophetam, Cœlum mihi thronus est, terra autem scabellum pedū meorū: qualem mihi ędificabitis do-

Psal. 148
Psal. 103
Deut. 4
Esa. 40. 48
Deut. 32
Esa. 45
Esa. 42
Esa. 66

tis domum, aut quis locus requiei meæ? ut ostendat quoniam multo magis illum templum non capit, quum mundus non capit: & hæc nõ ad sui iactantiam, sed ad nostri scientiam refert. Neque enim ipse à nobis desiderat magnitudinis gloriam, sed nobis uult religiosam quâ pater conferre sapientiam. Quiq; præterea ferinos nostros animos, & de agresti immanitate tumidos, & abruptos ad lenitatem trahere uolens, dicit: Et super quem requiescet spiritus meus, nisi super humilem & quietum, & trementem uerba mea? ut deum aliquatenus quantus sit posśit agnoscere, dum illum per spiritum collatum discit timere. Qui similiter adhuc magis in noticiam nostri uolens peruenire, ad culturam sui nostros excitans animos, aiebat: Ego sum dominus qui feci lucem & creaui tenebras, ut uicisśitudinum istarum, quibus noctes diésque moderantur, non naturam nescio quam putemus artificem: sed deum agnosceremus potius (quod erat uerius) conditorem. Quem quoniam obtutu oculorum uidere non possumus, de operum magnitudine, & uirtute, & maiestate condiscimus. Inuisibilia enim ipsius (inquit Apostolus Paulus) à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque eius uirtus & diuinitas, ut animus humanus ex manifestis occulta condiscens, de operum magnitudine quæ uideret mentis oculis, artificis magnitudinem cogitaret: de quo idem Apostolus: Regi autem seculorum immortali, inuisibili, soli deo honor & gloria. Euasit enim oculorum contemplationem, qui cogitationis uicit magnitudinem. Quoniam, inquit, ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Nam & imperio eius omnia, ut ex ipso sint, & uerbo eius digesta, ut per ipsum sint: & in iudicium eius recidunt uniuersa, ut dum in ipso expectant libertatem corruptione deposita in ipsum uideantur esse reuocata. Quem solum meritò bonum pronunciat dominus: cuius bonitatis totus testis est mundus: quem non instituisset, nisi bonus fuisset. Nam si omnia bona ualde, consequenter ac meritò & quæ instituta sunt bona, bonum institutorem probauerunt: & quæ à bono institutore sunt, aliud quàm bona esse nõ possunt, ex quo omne malum facessat à deo. Nec enim potest fieri ut sit initiator, aut artifex ullius mali operis qui nomen sibi perfecti uendicat, & parentis & iudicis: maxime cum omnis mali operis uindex sit & iudex, quoniam & non aliũde occurrit homini malum, nisi à bono deo recesśisset. Hoc autem ipsum in homine denotatur: non quia necesse fuit, sed quia ipse sic uoluit. Vnde manifeste & quid malum esset apparuit, & ne inuidia in deo esse uideretur, à quo malum ortum esset, eluxit. Hic ergo semper sui est similis, nec se unquam in aliquas formas uertit aut mutat: ne per immutationem etiam mortalis esse uideatur. Immutatio enim conuersionis, portio cuiusdam comprehenditur mortis. Ideo nec adiectio in illo unquam ullius aut partis, aut honoris accedit: ne quid unquam perfecto defuisse uideatur: nec detrimentum in eo aliquod agitur, ne gradus mortalitatis receptus esse uideatur: sed quod est, id semper est, & qui est, semper ipse est, & qualis est, semper talis est. Nam & incrementa originem monstrant, & detrimenta mortem atque interitum probant: Et ideo ego (ait) sum deus, & non sum mutatus: statum suum tenens semper, dum id quod natum non est, conuerti non potest. Hoc enim in ipso quicquid illud potest quod

Esa. 45 — *Rom. 1* — *1. Tim. 1* — *Rom. 11* — *Malach. 3*

quod est, deus semper sit necesse est, ut semper sit deus, seruãs sese uirtutibus suis: Et ideo dicit, Ego sum qui sum. Quod enim est, ideo hoc habet nomen, quoniam eandem semper sui obtinet qualitatem. Immutatio enim tollit illud nomen quod est: quidquid enim aliquando uertitur, mortale ostenditur hoc ipso quod conuertitur. Desinit enim esse, quod fuerat, & incipit consequenter esse quod non erat: idcirco & merito in deo maneat semper status suus, dum sine detrimẽto cõmutationis semper sui & similis & æqualis est. Quod enim natum non est, nec mutari potest: ea enim sola in conuersionem ueniũt quæcunq; fiunt uel quæcunq; gignuntur, dum quæ aliquando non fuerant, discunt esse nascendo, atq; ideo nascendo conuerti. At enim, illa quæ nec natiuitatem habent, nec artificem, excluserunt à se demutationem, dum in qua conuersionis causa est non habent originem: ideo & unus pronunciatus est, dum parem nõ habeat: Deus enim, quidquid esse potest quod deus est, summum sit necesse est. Summum autem quidquid est, ita demum summum esse oportet dum extra comparem est. Et ideo solum & unum sit necesse est, cui cõferri nihil potest, dum parem non habet. Quoniam nec duo infinita esse possunt, ut rerum dictat ipsa natura. Infinitum est autem quidquid nec originem habet omnino, nec finem. Excludit enim alterius initium, quidquid occupauerit totum. Quoniam si non omne id quod est, quidquid est continet, dum intra id inuenitur quo continetur, minus inuentum eo quo continetur, deus esse desierit, in alterius potestatem redactus, cuius magnitudine quâ minor fuerit inclusus: & ideo quod continuit deus potius esse iam cœperit. Ex quo effectum est, ut nec nomen dei proprium possit edici, quoniam nõ possit nec concipi. Id enim nomine continetur, quidquid etiam ex naturæ suæ conditione comprehenditur. Nomen enim significantia est eius rei quę comprehendi potuit ex nomine. At quando id de quo agitur tale est, ut condigne nec ipsis intellectibus colligatur: quomodo appellationis digne uocabulo pronunciabitur? Quod dum extra intellectum est, etiam supra appellationis significantiam sit necesse est: ut meritò quando nomen suum deus ex quibusdam rationibus & occasionibus adijcit & præfert, nõ tam legitimam proprietatem appellationis sciamus esse depromptam, quàm signficantiam quãdam constitutam, ad quam dum homines decurrunt, dei misericordiam per ipsam impetrare posse uideantur. Est ergo & immortalis & incorruptibilis, nec detrimenta sentiens omnino, nec finem. Nam & quia incorruptibilis, ideo & immortalis, & quia immortalis, utiq; & incorruptibilis: utroq; inuicẽ sibi & in se connexione mutua perplexa, & ad statum æternitatis uicaria cõcatenatione producta: & immortalitate de incorruptione descendente, & incorruptione de immortalitate ueniente. Cuius etiam si iracundias legitimas & indignationes quasdam descriptas tenemus, & odia relata cognoscimus: nõ tamen hæc intelligimus ad humanorum relata esse exempla uitiorũ. Hæc enim omnia & si hominem possunt corrumpere, diuinam uim nõ possunt omnino uitiare. Passiones enim istæ in hominibus meritò esse dicẽtur, in deo nõ meritò iudicabuntur. Corrumpi enim per hæc homo potest, quia corrumpi potest. Corrumpi per hæc deus nõ potest, quia nec corrumpi potest. Habent igitur ista uim suam quam exerceant, sed ubi præcedit passibilis ma-

Exodi 3

lis materia,non ubi præcedit impaſsibilis ſubſtantia. Nam & quod iraſcitur deus non ex uitio eius uenit,ſed ad remedium noſtri illud facit. Indulgẽs eſt enim,etiam tunc cum minatur: dum per hæc homines ad recta reuocantur. nam quibus ad honeſtã uitã deeſt ratio, metus eſt neceſſarius, ut qui rationẽ reliquerunt uel terrore moueantur. Et ideo omnes iſtæ uel iracundiæ dei uel odia,uel quæcunq; ſunt huiuſmodi, dum ad medicinam noſtram proferuntur (ut res docet) ex conſilio,nõ ex uitio uenerunt. Nec ex fragilitate deſcendunt,propter quod etiam ad corrumpendum deum ualere nõ poſſunt. Materiarũ enim in nobis ex quibus ſumus diuerſitas,ad iracundiæ cõſueuit corrumpentem nos excitare diſcordiã,quæ in deo uel ex natura , uel ex uitio nõ poteſt eſſe:dum non utiq; ex coagmentis corporalibus intelligitur eſſe conſtructus. Eſt enim ſimplex & ſine ulla corporea concretione, quidquid illud eſt totus,quod ſe ſolus ſcit eſſe,quandoquidem ſpiritus ſit dictus. Et ideo hęc quæ in hominibus uitioſa ſunt & corrũpentia, dum ex corporis ipſius & materiæ corruptibilitate naſcuntur,in deo corruptibilitatis uim exercere non poſſunt:quandoquidem,ut diximus,nõ ex uitio ſed ratione uenerunt. Et licet ſcriptura cœleſtis ad humanam formã faciem diuinã ſæpe conuertat,dum dicit, Oculi domini ſuper iuſtos: Aut dum odoratus eſt dominus deus odorem bonæ fragrantiæ: Aut dum traduntur Moyſi tabulæ ſcriptæ digito dei: Aut dum populus filiorum Iſrael de terra Aegypti manu ualida & brachio excelſo liberatur: Aut dum dicit, Os eñ domini locutũ eſt hæc. Aut dum terra ſcabellum pedum dei eſſe perhibetur: Aut dum dicit, Inclina aurem tuam & audi:ſed nos qui dicimus,quia lex ſpiritalis eſt,nõ intra hæc noſtri corporis lineamenta modũ,aut figuram diuinæ maieſtatis includimus,ſed ſuis illã interminatæ magnitudinis (ut ita dixerim) campis ſine ullo fine diffundimus. Scriptum eſt enim: Si aſcendero in cœlum,tu ibi es: ſi deſcendero ad inferos,ades: & ſi aſſumpſero alas meas, & abiero trans mare,ibi manus tua apprehendet me, & dextera tua detinebit me. Rationem enim diuinæ ſcripturæ de temperamento diſpoſitionis cognoſcimus. Parabolis enim adhuc ſecundum fidei tempus de deo prophetes tunc loquebatur, non quomodo deus erat,ſed quomodo populus capere poterat. Vt igitur hæc ſic de deo dicantur,nõ deo ſed populo potius imputentur. Sic & tabernaculum erigere populo permittitur,nec tamen deus intra tabernaculum cluſus cõtinetur:ſic & templum extruitur, nec tamen deus intra templi anguſtias omnino ſepitur. Non igitur mediocris eſt deus,ſed populi mediocris eſt ſenſus:nec anguſtus deus,ſed rationis populi anguſtus eſt intellectus habitus. Deniq; in euangelio, Veniet hora,dominus aiebat,cum neq; in monte iſto , neq; in Hieruſalẽ adorabitis patrem, Et cauſas reddidit dicẽs: Spiritus eſt deus, & eos ergo qui adorant,in ſpiritu & ueritate adorare oportet. Efficaciæ igitur ibi diuinę per membra monſtrantur:non habitus dei , nec corporalia lineamenta ponunt. Nam & cùm oculi deſcribuntur,quòd omnia uideat exprimitur. Et quando auris,quòd omnes audiat,proponitur. Et cum digitus , ſignificantia quædã uoluntatis aperitur. Et cum nares,precum quaſi odorum perceptio oſtenditur. Et cùm manus,quòd creaturæ ſit omnis autor probatur. Et quando brachium,quod nulla natura contra robur ipſius repugnare poſsit , edicitur. Et

Pſal. 33 *Gene. 8* *Exod. 31* *Pſal. 125* *Eſa. 25* *Pſal. 138* *Ioan. 4*

quando pedes,quod impleat omnia,nec ſit quicquam ubi nõ ſit deus,explicatur.Neq; enim ſunt ei aut membra,aut membrorũ officia neceſſaria,ad cuius ſolum etiam tacitum arbitrium & ſeruiunt & adſunt omnia. Cur enim requirat oculos,qui lux eſt? Aut cur quærat pedes,qui ubiq; eſt? Aut cur ingredi uelit,cum nõ ſit quò extra ſe progredi poſsit? Aut cur manus expetat, cuius ad omnia inſtituenda artifex eſt,& ſilens uoluntas? Nec auribus eget,qui etiam tacitas nouit uoluntates. Aut propter quam cauſam linguam quærat, cui cogitare iuſſiſſe eſt? Neceſſaria enim hęc membra hominibus fuerunt,nõ deo:quia inefficax hominis cõſilium fuiſſet,niſi cogitamen corpus impleſſet: deo autem nõ neceſſaria,cuius uoluntatem nõ tantum ſine aliqua molitione opera ſubſequuntur,ſed ipſa ſtatim opera cum uoluntate procedunt. Cæterum ipſe totus oculus,quia totus uidet:& totus auris,quia totus audit:& totus manus, quia totus operatur:& totus pes, quia totus ubiq; eſt.Idem enim quidquid illud eſt,totus æqualis eſt,& totus ubiq; eſt. Nõ enim habet in ſe diuerſitatem ſui quidquid eſt ſimplex.Ea enim demum in diuerſitatem membrorum recidunt,quæ ueniunt ex natiuitate in diſſolutionem. Sed hæc quæ cõcreta nõ ſunt,ſentire non poſſunt. Quod enim immortale eſt quidquid eſt illud ipſum unum & ſimplex & ſemper eſt.Et ideo quia unũ eſt, diſſolui non poteſt, quoniam quidquid eſt illud ipſum extra ius diſſolutionis poſitum, legibus eſt mortis ſolutum. Sed illud quod dicit dominus Spiritũ deum,puto ego ſic locutũ Chriſtũ de patre,ut adhuc aliquid plus intelligi uelit quam ſpiritum deum. Hominibus enim licet in euangelio ſuo intelligendi incrementa facientibus diſputet,ſed tamen & ipſe ſic adhuc de deo loquitur hominibus quomodo poſſunt adhuc audire uel capere:licet ut diximus in agnitionem dei religioſa iam facere incrementa nitatur. Inuenimus enim ſcriptum eſſe quòd deus charitas dictus ſit,nec ex hoc tamẽ dei ſubſtantia charitas expreſſa eſt,Et quod lux dictus eſt,nec tamen in hoc ſubſtantia dei eſt, ſed totũ hoc de deo dictum eſt quantum dici poteſt,ut meritò & quando ſpiritus dictus eſt,nõ omne id quod eſt dictus ſit,ſed ut dum mens hominũ intelligendo uſq; ad ipſum proficit ſpiritum,cõuerſa iam ipſa in ſpiritu aliud quid amplius per ſpiritum conijcere deum eſſe poſsit. Id enim quod eſt, ſecundum id quod eſt,nec humano ſermone edici,nec humanis auribus percipi,nec humanis ſenſibus colligi poteſt.Nam ſi quæ præparauit deus his qui diligunt illũ, nec oculus uidit,nec auris audiuit,nec cor hominis, aut mens ipſa percepit: qualis & quantus eſt ille ipſe qui hæc repromittit ad quæ intelligẽda & mẽs hominis & natura defecit,deniq; ſi acceperis ſpiritum ſubſtantiam dei, creaturam feceris deum. Omnis enim ſpiritus creatura eſt. Erit ergo iam factus deus. Quomodo & ſi ſecundũ Moyſen ignem acceperis deum,creaturam illum eſſe dicendo inſtitutũ expreſſeris,nõ inſtitutorem docueris. Sed hæc figurantur potius,quàm ita ſunt. Nam & in ueteri teſtamento ideo deus ignis dicitur,ut peccatori populo metus incutiatur, dum iudex oſtẽditur. Et in nouo teſtamento ſpiritus eſſe profertur, ut refertor & creator in delictis ſuis mortuorum per hanc bonitatem cõlatæ credentibus indulgentiæ cõprobetur. Hunc ergo,omiſsis hæreticorũ fabulis atq; figmentis,deum nouit & ueneratur Eccleſia,cui teſtimoniũ reddit tam inuiſibiliũ quàm etiam uiſibiliũ, & ſem-

Ioan. 4

1. Cor. 2

Deus unus simpliciter

Negari potest ... [illegible]

& semper & tota natura. Quem angeli adorant, astra mirantur, maria benedicunt, terræ uerentur, inferna quæque suspiciunt. Quem mens omnis humana sentit, etiam si non exprimit, cuius imperio omnia commouentur, fontes scaturiunt, amnes labuntur, fluctus adsurgunt, fœtus suos cuncta parturiunt, uenti spirare coguntur, imbres ueniunt, maria commouentur, fœcunditates suas cuncta ubique diffundunt: qui peculiarem protoplastis æternæ uitæ mundum quendam paradisum in oriente constituit, arborem uitæ plantauit, scientiæ boni & mali similiter alteram arborem conlocauit. Mandatum dedit, sententiam contra delictum statuit. Noe iustissimum de diluuij periculis pro merito innocentiæ fideique seruauit. Enoch transtulit, in amicitiæ societatem Abraham adlegit, Isaac protexit, Iacob auxit, Moysem ducem populo præfecit, ingemiscentes filios Israel è iugo seruitutis eripuit, legem scripsit: patrum sobolem in terram repromissionis induxit. Prophetas spiritu instruxit, & per hos omnes filium suum Christum repromisit, & quando daturum se spoponderat misit. Per quem nobis in notitiam uenire uoluit: & in nos indulgentiæ suæ sinus largos profudit, egenis & abiectis locupletem spiritum conferendo. Et quia ultro & largus & bonus est: ne totus hic orbis auersus gratiæ eius fluminibus aresceret, Apostolos institutores generis nostri in totum orbem mitti per filium suum uoluit: ut conditio generis humani agnosceret institutorem: & si sequi maluisset, haberet quem pro deo in suis iam postulationibus, patrem diceret. Cuius prouidentia non tantummodo sigillatim per homines cucurrit aut currit, sed etiam per ipsas urbes & ciuitates, quarum exitus prophetarum uocibus cecinit, imò etiam per ipsum totum orbem. Cuius propter incredulitatem exitus, plagas, deminutiones pœnasque descripsit: & ne quis non etiam ad minima quæque dei putaret istam infatigabilem prouidentiam peruenire, Ex duobus, inquit dominus, passeribus unus non cadet sine patris uoluntate, sed & capilli capitis uestri omnes numerati sunt. *Matt. 10* *Luc. 12* Cuius etiam cura & prouidentia Israelitarum non sinit nec uestes consumi, nec uilissima in pedibus calceamenta deteri, sed nec ipsorum postremum adolescentium captiua sarabara comburi, nec immerito: nam si *Dan. 3* hic omnia complexus est continens, omnia autem & totum ex singulis constant, pertinget consequenter eius ad usque singula quæque cura, cuius ad totum quicquid est peruenit prouidentia. Hinc est quod & desuper cherubin sedet, id est, præest super operum suorum uarietatem, subiectis throno eius animalibus præ cæteris principatum tenentibus, cuncta desuper crystallo contegente, id est, cœlo omnia operiente. Quod in firmamentum de aquarum fluente materia fuerat deo iubente solidatum, ut glacies robusta aquarum terram pridem contegentium diuidens medietatem, dorso quodam pondera aquæ superioris corroboratis de gelu uiribus sustineret. Nam & rotæ subiacent, tempora scilicet, quibus omnia semper mundi membra uoluuntur, talibus pedibus adiectis quibus non in perpetuum stant ista, sed transeunt. Sed & per omnes ortus stellata sunt oculis. Dei enim opera peruigili obtutu contemplanda sunt, in quorum sinu carbonum medius est ignis, siue quoniam ad igneum diem iudicij mundus iste festinat: siue quoniam omnia opera dei ignea, nec sunt tenebrosa sed uigent: siue etiã ne quia ex ter-

renis ista fuerāt orta principijs, naturaliter de originis suæ rigore torperent, addita est omnibus interioris spiritus calida natura, quæ frigidis cōcreta corporibus ad usuram uitæ æqualia omnibus libramenta monstraret. Hic est igitur currus secundum Dauid dei. Currus enim, inquit, dei decies milies, tāto multiplicatus, id est innumerus, infinitiuus, immensus. Sub iugo enim naturalis legis omnibus datæ, alia quasi frenis reuocata retrahuntur, alia quasi effusis habenis excitata impelluntur. Mundum enim istum, currū dei, cum omnibus & ipsi angeli ducunt & astra, quorum uarios licet meatus, certis tamen legibus uinctos inspicimus ad metas definiti sibi temporis ducere: ut meritò nobis quoq; cum Apostolo, & artificem & opera mirantibus exclamare iam libeat: O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei, quàm inscrutabilia iudicia eius & inuestigabiles uiæ eius, & reliqua. Eadem regula ueritatis docet nos credere post patrem etiā in filium dei Christum Iesum dominū deum nostrū, sed dei filium, huius dei qui & unus & solus est, conditor scilicet rerum omnium, ut iam & superius expressum est. Hunc enim Iesum Christum iterum dicam huius dei filium & in ueteri testamento legimus esse repromissum, & in nouo testamento animaduertimus exhibitum, omnium sacramentorum umbras & figuras de præsentia corporatæ ueritatis implentem. Hunc enim Abrahæ filium, hunc Dauid, hunc non minus & uetera prædicta & Euangelia testantur. Hunc ipsa Genesis cum dicit, Tibi dabo & semini tuo. Hunc quando luctatum ostendit hominem cum Iacob. Hunc quando dicit, Non deficiet princeps de Iuda, neq; dux de femoribus eius, donec ueniat is cui repromissum est, & ipse erit expectatio gentium. Hunc Moyses cum dicit, Prouide alium quem mittas. Hunc idem quando testatur, Propheten uobis, dicendo, suscitabit deus ex fratribus uestris: eum quasi me audite. Hunc quando dicit, Videbitis uitam uestram pendentem nocte ac die, & non credetis ei. Hunc Esaias, Prodiet uirga de radice Iesse, & flos de radice ascendet. Hunc eundem quādo dicit, Ecce uirgo cōcipiet & pariet filiū. Hunc quando sanitates ab eo futuras collocat dicens, Tunc aperientur oculi cæcorum & aures surdorum audient, tunc saliet claudus ut ceruus, & diserta erit lingua mutorum. Hunc quando patientiæ uirtutes expromit dicens, Non audietur in plateis uox eius, arundinem quassatam non conteret, & linum fumigans non extinguet. Hunc quando eius Euangelia descripsit, Et disponam uobis testamentum æternum sancta Dauid fidelia. Hunc quando gentes in ipsum credituras prophetat, Ecce posui eum in principem & præcipientē gentibus. Gentes quæ te non nouerunt inuocabunt te, & populi qui te nesciunt ad te confugient. Hunc eundem quando ad passionem eius exclamat dicens, Sicut ouis ad occisionem ductus est, & sicut agnus coram tondente se sine uoce, sic non aperuit os suum in humilitate. Hunc quando flagrorum eius ictus plagasq; descripsit, Liuore eius nos sanati sumus: aut humilitatem, Et uidimus eum, & non erat ei species neq; honor, homo in plaga & sciens ferre infirmitatem. Aut quod populus non erat crediturus, Tota die expandi manus meas ad populum nō credentem. Aut quod resurrecturus à mortuis, Et erit in illa die radix Iesse, & qui surget imperare gentibus, in eum gētes sperabūt, & erit requies eius honor. Aut cum tempus resurrectionis, Quasi diluculo

paratum inueniemus eum. Aut quod sessurus ad dexteram patris, Dicit dominus domino meo, sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Aut cum possessor omnium collocatur. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Aut quòd iudex omnium ostenditur. Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis. Nec hoc in loco plura persequar, quæ adnuntiata de Christo omnibus hæreticis, sed & ipsis ueritatem tenentibus magis nota sunt. Sed illud admoneo, non alterum in Euangelio Christum expectandum fuisse quàm hunc à creatore ueteris testamenti literis antè promissum, maximè cum & quæ de ipso prædicta sunt impleta sint, & quæ impleta sunt antè prædicta sint. Vt meritò hæreticorum, istorum testamenti ueteris autoritatem respuentium nescio cui commenticio & ex fabulis anilibus ficto Christo atque fucato possim uerè & constanter dicere: Quis es? unde es? à quo missus es? quare nunc uenire uoluisti? quare talis? uel qua uenire potuisti? uel quare non ad tuos abisti? nisi quòd probasti tuos non habere dum ad alienos uenis. Quid tibi cum mundo creatoris? quid tibi cum homine conditoris? quid tibi cum figmento corporis, cui eripis spem resurrectionis? quid ad alienum uenis famulum? alienum sollicitare desideras filium? quid me à domino eripere conaris? quid me in patrē blasphemare atque impium esse cōpellis? aut quid sum à te in resurrectione consecuturus, qui me ipsum non recipio dum corpus amitto? Si saluare uis, fecisses hominem cui salutem dares. Si à delicto eripere cupis, ante mihi ne delinquerem contulisses. Quod autem tecum suffragium circunfers legis? Quod habes testimonium propheticæ uocis? aut quid mihi possum de te solidum repromittere, cum te uideam in phantasmate & non in soliditate uenisse? Quid ergo tibi cum figura corporis, si corpus odisti? immò reuinceris corporis quod odisti circunferre substantiam, cuius suscipere uoluisti etiam figuram? Odisse enim debueras corporis imitationem, si oderas ueritatem. Quoniam si alter es, aliter uenire debueras, ne dicereris filius creatoris, si uel imaginē habuisses carnis & corporis. Certe si oderas natiuitatem, quia creatoris oderas nuptiarum coniunctionem, recusare debueras etiam imitationem hominis qui per nuptias nascitur creatoris. Neque igitur eum hæreticorū agnoscimus Christū, qui in imagine (ut dicitur) fuit & non in ueritate, nihil uerum eorum quæ gessit fecerit, si ipse phantasma & non ueritas fuit: neque eum qui nihil in se nostri corporis gessit, dum ex Maria nihil accepit, ne non nobis uenerit, dum non in nostra substantia uisus apparuit. Neque illum qui æthereã siue sydeream, ut alij uoluerunt hæretici, uoluit carnem, ne nullam in illo nostram intelligamus salutem, si non etiam nostri corporis cognoscamus soliditatem: nec ullum omnino alterum, qui quoduis aliud ex figmento hæreticorum gesserit corpus fabularum. Omnes enim istos & natiuitas domini & mors ipsa confutat. Nam & uerbum (inquit Ioannes) caro factum est, & habitauit in nobis. Vt merito corpus nostrum in illo fuerit, quoniam quidem nostram carnem sermo suscepit. Et sanguis idcirco de manibus ac pedibus, atque ipso latere demanauit, ut nostri consors corporis probaretur, dum occasus nostri legibus moritur. Qui dum in eadem substantia corporis in qua moritur resusci-

tatus ipsius corporis uulneribus cõprobatur, etiam resurrectionis nostræ leges in sua carne monstrauit, qui corpus quod ex nobis habuit, in sua resurrectione restituit. Lex enim resurrectionis ponitur, dum Christus ad exemplũ cæterorum in substantia corporis suscitatur. Quoniã cum caro & sanguis nõ obtinere regnũ dei scribitur, non carnis substantia damnata est, quæ diuinis manibus ne periret extructa est, sed sola carnis culpa meritò reprehensa est, quæ uoluntaria hominis temeritate cõtra legis diuinæ iura grassata est. Quia in baptismate & in mortis dissolutione sublata caro ad salutẽ reuertitur: dum ad statum innocentiæ deposita criminis mortalitate reuocatur. Verùm ne ex hoc quod dominũ nostrum Iesum Christũ dei creatoris filiũ in substantia ueri corporis exhibitũ adserimus, alijs hæreticis hoc in loco hominem tantũ & solũ defendentibus, atq; ideo hominem illum nudũ & solitariũ probare cupientibus, aut manus dedisse, aut loquendi materiam cõmodasse uideamur: nõ sic de substantia corporis ipsius exprimimus, ut solũ tantũ hominem illũ esse dicamus: sed ut diuinitate sermonis in ipsa concretione permixta, etiam deum illũ secundũ scripturas esse teneamus. Est enim periculũ grãde, saluatorem generis humani, totius dominũ & principem mundi, cui à suo patre omnia tradita sunt, & cuncta cõcessa, per quẽ instituta sunt uniuersa, creata sunt tota, digesta sunt cuncta, æuorũ omniũ & temporũ regem, angelorũ omniũ principem, ante quem nihil preter patrẽ, hominẽ tantũmodo dicere & autoritatem illi diuinam in his abnegare. Hæc enim cõtumelia hæreticorũ ad ipsum quoq; deũ patrem redundabit, si deus pater filiũ deum generare nõ potuit. Sed eñ ueritati cæcitas hereticorũ nulla præscribet. Nec quoniã in Christo aliquid tenent, aliquid nõ tenent, alterũ uident, alterũ non uident, eripietur nobis illud quod nõ uident per illud quod uident. Quasi hominis eñ in illo fragilitates cõsiderant, quasi dei uirtutes nõ cõputant, infirmitates carnis recolunt, potestates diuinitatis excludunt. Quando si probatio hæc ex infirmitatibus Christi illuc proficit, ut homo ex infirmitatibus cõprobetur, probatiò diuinitatis in illo collecta ex uirtutibus illuc proficiet, ut etiam deus ex operibus adseratur. Si eñ passiones ostendunt in illo humanam fragilitatẽ, cur opera non adserant in illo diuinam potestatẽ? ne si hoc non profecerit ut deus ex uirtutibus adseratur, nec passiones proficiant ut etiam homo ab ipsis esse monstretur. Quæcunq; eñ lex in alterutro fuerit posita, in altero inuenietur esse suspecta. Periculum enim erit nec hominem illũ ex passionibus ostendi, si non potuerit etiam deus ex uirtutibus adprobari. nõ est ergo in unam partem inclinandum, & ab alia parte fugiendum, quoniam nec tenebit perfectam ueritatem quisquis aliquam ueritatis excluserit portionem. Tam enim scriptura etiam deum adnuntiat Christũ, quàm etiam hominem ipsum adnuntiat deum. tam hominem descripsit Iesum Christũ, quàm etiam deum quoq; descripsit Christũ dominum. Quoniam nec dei tantũ illum filium esse proponit, sed & hominis, nec hominis tantum dicit, sed & dei referre consueuit: ut dum ex utroq; est, utrunq; sit, ne si alterum tantum sit, alterũ esse non possit. Vt enim præscripsit ipsa natura hominem credendum esse qui ex homine sit, ita eadem natura præscribit & deum credendũ esse qui ex deo sit: ne si non & deus fuerit cum ex deo sit, iam nec homo sit, licet ex homine fuerit,

& in

& in alterutro utrunque periclitetur, dum alterū altero fidem perdidisse conuincitur. Qui legunt ergo hominis filiū hominē Christū Iesum, legant hunc eundē & deum & dei filium nuncupatū. Nā quomodo est quâ homo, ex Abrahā, sic est etiā quâ deus, ante ipsum Abrahā. Et quomodo, quâ homo, filius Dauid, ita dominus Dauid quâ deus nuncupatus est. Et quomodo quâ homo, sub lege factus est, ita quâ deus, sabbati dominus expressus est. Et quomodo quâ homo sententiā patit, sic omne, quâ deus, de uiuis & mortuis iudiciū habere reperit. Et quomodo post mundū quâ homo nascitur, sic ante mundū quâ deus, fuisse perhibet. Et quomodo ex semine Dauid quâ homo genitus est, sic ita per ipsum quâ deū mundus dicitur institutus. Et quomodo quâ homo post multos, sic quâ deus ante omnes. Et quomodo cæteris quâ homo inferior, sic omnibus quâ deus maior. Et quomodo in cœlū quâ homo ascēdit, sic inde quâ deus ante descēdit. Et quomodo ad patrē quâ homo uadit, sic obediens patri quâ filius inde descensurus est. Ita si mediocritates in illo adprobant humanā fragilitatē, maiestates in illo adfirmant diuinā potestatē. Periculum est enim, cū utrunque legis, nō utrunque sed alterū credidisse. Ex quo quoniā utrunque in Christo legitur, utrunque credat: ut fides ita demū uera sit, si & perfecta fuerit. Nā si ex duobus altero in fide cessante, unū & quidē id quod est minus, ad credendū fuerit assumptū, perturbata regula ueritatis, temeritas ista nō salutē cōtulerit, sed in uicē salutis, de iactura fidei periculū mortis grande cōflauerit. Cur ergo dubitemus dicere, quod scriptura nō dubitat exprimere? cur hæsitabit fidei ueritas, in q̄ scripturæ nunq̄ hæsitauit autoritas? Ecce enim Osee prophetes ait ex persona patris: Iam nō saluabo eos in arcu, neque in equis, neque in equitibus: sed saluabo eos in domino deo ipsorū. Si deus saluare se dicit in deo, nō autem saluat nisi in Christo deus: cur ergo homo dubitet Christū deum dicere, quē deū à patre animaduertit positum per scripturas esse? imò si nō saluat nisi in deo pater deus, saluari nō poterit à deo patre quisquam, nisi confessus fuerit Christū deum, in quo se & per quē se repromittit pater salutē daturū: ut meritò quisquis illum agnoscit & deū, salutē inueniat in deo Christo: quisquis nō recognoscit & deum, salutē perdiderit, quoniam alibi nisi in Christo deo eam inuenire nō poterit. Quomodo. n. Esaias, Ecce uirgo concipiet, & pariet filiū, & uocabitis nomen eius Emmanuel: quod interpretatum est, nobiscum deus: sic Christus ipse dicit: Ecce ego uobiscum sum usque ad consummationem seculi: est ergo nobiscum deus, imò multo magis etiam in nobis est. Nobiscum est Christus, est ergo cuius nomen est, nobiscum deus, quia & nobiscum est. Aut nunquid non est nobiscū? quomodo ergo dicit se nobiscum esse? est ergo nobiscum. Sed quoniam nobiscum est, Emmanuel id est, Nobiscum deus dictus est. Deus ergo quia nobiscum est, nobiscum deus dictus est. Idem prophetes: Cōualescite manus dissolutæ, & genua debilia, cōsolamini pusillanimes sensu, cōualescite, nolite timere, Ecce deus noster iudiciū retribuet, ipse ueniet & saluabit nos: tūc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorū audient: tunc saliet claudus sicut ceruus, & diserta erit lingua mutorum. Si in aduentu dei dicit prophetes hæc futura signa quæ facta sunt, aut dei filium agnoscāt Christū, in cuius aduentu & à quo hęc sanitatū signa facta sunt, aut diuinitatis Christi ueritate superati, in alterā hæresim

Osee 1

Esa. 7

Mat. 28

Esa. 35

EMMANUEL

resim ruentes, Christum dum filiũ dei & deũ confiteri nolunt, patrem illum esse confitebuntur. Vocibus enim prophetarũ inclusi, iam Christũ deum ne gare non possunt. Quid ergo respondent, cũ in aduentu dei hæc signa futura dicuntur quæ in aduentu Christi gesta sunt, Christũ qualiter accipiunt dominum, deũ enim iam negare non possunt. Quasi patrẽ, aut quasi filiũ deum negant? Si quasi patrẽ, cur eos nõ sequuntur qui eiusmodi blasphemias tene re uidẽtur, nisi quoniã nobis in hoc aduersus illos de ueritate certamine hoc interim sufficit, ut quocunq; genere cõuicti, Christũ cõfiteantur & deũ, quẽ etiam deum negare uoluerunt. Per Abacuc prophetam ait: Deus ab Africo ueniet, & sanctus de monte opaco & cõdenso. Quẽ uolunt isti ab Africo uenire? si uenisse aiũt omnipotentẽ deum patrẽ, ergo de loco deus pater uenit, ex quo etiã loco cludit, & intra sedis alicuius angustias cõtinetur, & iam per istos ut diximus, Sabelliana hæresis sacrilega corporatur. Siquidẽ Christus nõ filius, sed pater credit, & nouo more dum ab istis destricte homo nudus adseritur, per eos rursum Christus pater deus omnipotens cõprobatur. At si in Bethlehem cuius metaturæ regio ad meridianã respicit plagã cœli, Christus nascitur, qui per scripturas & deus dicitur: meritò deus hic ab Africo ue nire describitur, quia à Bethlehẽ uenturus esse præuidebatur. Eligãt ergo ex duobus quid uelint, hunc qui ab Africo uenit filium esse an patrẽ: deus enim dicitur ab Africo uenturus. Si filiũ, quid dubitant Christũ & deũ dicere, deũ enim scriptura dicit esse uenturũ. Si patrem, quid dubitant cũ Sabellij temeritate misceri, qui Christũ patrem dicit? nisi quoniam siue illũ patrem, siue filium dixerint, ab hæresi sua inuiti licet desciscant necesse est, qui Christũ hominem tantũmodo solent dicere, dum illum rebus ipsis coacti deũ incipiunt promere, siue dum illũ patrem, siue dum illum filiũ uoluerint nuncupare. Ac sic & Ioannes natiuitatem Christi describens, Verbũ, inquit, caro factũ est, & habitauit in nobis (& uidimus claritatẽ eius, claritatem tanquã unigeniti à patre) plenus gratia & ueritate. Nam & uocatur nomen eius uerbũ dei, nec immerito, Eructauit, inquit, cor meum uerbũ bonum, quod uerbũ regis nomine consequenter appellat inferendo, Dico ego opera mea regi. Per ipsum eñ omnia facta sunt opera, & sine ipso factũ est nihil. Siue eñ, inquit Aposto lus, throni, siue dominationes, siue uirtutes, siue potestates, uisibilia & inuisibilia, omnia per ipsum constant. Verbũ autẽ hoc illud est, quod in sua uenit, & sui eum nõ receperunt. Mundus enim per ipsum factus est, & mundus eũ nõ cognouit. Verbũ autẽ hoc erat in principio apud deũ, et deus erat uerbũ. Quis igit̃ dubitet, cũ in extrema parte dicitur, uerbũ caro factũ est, & habitauit in nobis, Christũ cuius est natiuitas, & quia caro factus est, esse hominẽ, & quia uerbũ dei, deum incunctanter edicere esse: præsertim cũ animaduertat scripturã euangelicam, utranq; istam substantiã in unam natiuitatis Christi fœderasse concordiam? Hic est enim qui sicut sponsus egreditur de thalamo suo, exultauit ut gigas ad currendã uiam, à summo cœlo egresio eius, & usq; ad summũ regresio eius. Quoniam usq; ad summũ, nec quisquam in cœlum ascendit, nisi qui de cœlo descendit, filius hominis qui est in cœlis, re petẽs hoc ipsum dicit: Pater clarifica me eo honore, quo fui apud te antequã mundus esset. Ac si de cœlo descendit uerbũ hoc tanquã sponsus ad carnẽ, ut per

Abacuc 3

Psal. 44

Ioan. 1

Colos. 1

Psal. 18

per carnis adſumptionem filius hominis illuc poſſet aſcendere, unde dei filius uerbum deſcenderat: meritò dum per cõnexionem mutuam & caro uerbum dei gerit, & filius dei fragilitatem carnis adſumit, cum ſponſa carne cõſcendens illuc unde ſine carne deſcenderat, recipit iam claritatem illam quam dum ante mundi inſtitutionem habuiſſe oſtenditur, deus manifeſtiſsime cõprobatur. Et nihilominus dum mundus ipſe poſt illum inſtitutus refertur, per ipſum creatus eſſe reperitur, quo ipſo diuinitatis in ipſo per quem factus eſt mundus & claritas & autoritas cõprobetur. Quod ſi cum nullius ſit niſi dei, cordis noſſe ſecreta, Chriſtus ſecreta cõſpicit cordis: quod ſi cum nullius ſit niſi dei, peccata dimittere, idem Chriſtus peccata dimittit: quod ſi cum nullius ſit hominis de cœlo uenire, de cœlo ueniendo deſcendit: quod ſi cum nullius hominis hæc uox eſſe poſsit, Ego & pater unum ſumus, hanc uocem de cõſcientia diuinitatis Chriſtus ſolus edicit: quod ſi poſtremò omnibus diuinitatis Chriſti probationibus & rebus inſtructus apoſtolus Thomas, reſpõdens Chriſto, dominus meus & deus meus dicit: quod ſi & apoſtolus Paulus, quorũ, inquit, patres & ex quibus Chriſtus ſecundũ carnẽ, qui eſt ſuper omnia deus benedictus in ſecula, in ſuis literis ſcribit: quod ſi idem ſe apoſtolum non ab hominibus, ſed per Ieſum Chriſtum cõſtitutum eſſe depromit: quod ſi idem euangelium nõ ſe ab hominibus didiciſſe aut per hominem, ſed per Ieſum Chriſtũ accepiſſe cõtendit, meritò Deus eſt Chriſtus. Itaq; hoc in loco ex duobus alterum cõſtare debebit. Cùm enim manifeſtũ ſit omnia eſſe facta per Chriſtum: aut ante omnia eſt, quoniam omnia per ipſum, & meritò & Deus eſt: aut quia homo eſt, poſt omnia eſt, & meritò per ipſum nihil factum eſt. Sed nihil per ipſum factum eſſe nõ poſſumus dicere, cum animaduertamus omnia per ipſum facta eſſe, ſcriptum: nõ ergo poſt omnia eſt, id eſt non homo tantũ eſt, qui poſt omnia eſt, ſed & deus quoniam deus ante omnia eſt. Ante omnia eſt enim, quia per ipſum omnia, ne ſi homo tantum, nihil per ipſum: aut ſi omnia per ipſum, nõ homo tantum: quoniã ſi homo tantũ, non omnia per ipſum, imò nihil per ipſum. Quid ergo reſpondent, nihil per ipſum, ut homo ſit tantum? quomodo ergo omnia per ipſum? ergo non homo tantũmodo eſt, ſed & deus. Siquidem omnia ſunt per ipſum: ut meritò intelligere debeamus nec hominem eſſe Chriſtum tantũmodo, qui eſt poſt omnia, ſed & deum, cum per ipſum facta ſint omnia. Quomodo enim aut hominẽ tantũmodo dicas, cum illũ etiã in carne cõſpicias, niſi quoniã ſi utrunq; animaduertitur, utrunq; meritò credatur. Et tamen adhuc dubitat hæreticus Chriſtũ dicere eſſe deũ: quem deũ tot & rebus animaduertit & uocibus adprobatũ. Si homo tantũmodo Chriſtus, quomodo ueniens in hunc mundũ in ſua uenit, cum homo nullũ fecerit mundũ? Si homo tantũmodo Chriſtus, quomodo mundus per ipſum factus eſſe refertur, cum nõ per hominẽ mundus, ſed poſt mundũ homo inſtitutus referatur? Si homo tantũmodo Chriſtus, quomodo non ex ſemine tantum Dauid Chriſtus, ſed uerbum caro factum eſt & habitauit in nobis? Nam & ſi protoplaſtus non ex ſemine, ſed tamen protoplaſtus non eſt ex uerbi & carnis coniunctione concretus. Non eſt enim uerbum caro factum & habitauit in nobis. Si homo tantummodo Chriſtus, quomodo qui de cœlo uenit, quæ uidit & audit teſtificatur, cũ conſtet ho-

Ioan. 20

Rom. 9

Gal. 1

Ioan. 1

ſtet hominem de cœlo, quia ibi naſci nō poſsit, uenire nō poſſe? Si homo tantummodo Chriſtus, quomodo uiſibilia & inuiſibilia, throni, uirtutes, & dominationes per ipſum & in ipſo creata eſſe referunt, cū uirtutes cœleſtes per hominē fieri nō potuerint, quæ ante hominē ipſum eſſe debuerint. Si homo tantūmodo Chriſtus, quomodo adeſt ubiq; inuocatus, cū hæc hominis natura nō ſit, ſed dei, ut adeſſe omni loco poſsit? Si homo tantummodo Chriſtus, cur homo in orationibus mediator inuocatur, cum inuocatio hominis ad præſtandā ſalutem inefficax iudicetur. Si homo tantūmodo Chriſtus, cur ſpes in illum ponitur, cum ſpes in homine maledicta referatur? Si homo tantummodo Chriſtus, cur nō licet Chriſtū ſine exitio animæ negari, cum in hominem cōmiſſum delictū referatur poſſe dimitti? Si homo tantūmodo Chriſtus, quomodo Ioannes Baptiſta teſtatur & dicit, qui poſt me uenit, ante me factus eſt, quia prior me fuit? cùm ſi homo tantūmodo Chriſtus, poſt Ioannem natus, ante Ioannē eſſe nō poſsit, niſi quoniam illum quâ deus eſt ante præceſsit. Si homo tantūmodo Chriſtus, quomodo quæ pater facit, & filius facit ſimiliter, cū homo cœleſtibus operibus dei ſimilia opera facere nō poſſit? Si homo tantūmodo Chriſtus, quomodo ſicut pater in ſe uitam habet, ita dedit filio uitam habere in ſemetipſo, cùm exemplo patris dei, homo in ſe uitam habere nō poſsit, cùm nō in æternitate ſit glorioſus, ſed in materia mortalitatis effectus. Si homo tantūmodo Chriſtus: quomodo refert, Ego ſum panis uitæ æternæ qui de cœlo deſcendi: cùm neq; panis uitæ homo eſſe poſsit ipſe mortalis: nec de cœlo deſcenderit, nulla in cœlo cōſtituta materia fragilitatis? Si homo tantūmodo Chriſtus: quomodo dicit, quia patrem deū nemo uidit unquam: niſi qui eſt à deo hic uidit deū? Quoniam ſi homo tantūmodo Chriſtus, deū uidere nō potuit, quia deum nemo hominū uidit: Si autē dum ex deo eſt, deū uidit, plus ſe quàm hominē dum deū uidit, intelligi uoluit. Si homo tantūmodo Chriſtus: cur dicit, quid ſi uideritis filiū hominis aſcendētem illuc ubi ante erat: aſcendit autē in cœlū: ibi ergo fuit, dum illuc redit ubi prius fuit. Ex quo manus ponere, figurā & formā futurā paſsionis oſtēdens. Nemo igitur Chriſtū ſicut angelū nō dubitat dicere, ita etiā deū hęſitet pronunciare, cùm hunc eundē & puerorū horum benedictionē per ſacramentū paſſionis digeſtū in figura manuū & deū et angelū intelligat inuocatū fuiſſe. At ſi aliquis hæreticus pertinaciter obluctans aduerſus ueritatē, uoluerit in his omnibus exemplis proprie angelū aut intelligere, aut intelligendum eſſe cōtenderit, in hoc quoq; uiribus ueritatis frangatur neceſſe eſt. Nam ſi omnibus cœleſtibus terrenis & infernis Chriſto ſubditis, etiam ipſi angeli cū omnibus cæteris quæcunq; ſubiecta ſunt Chriſto dicuntur, & tamen quiuis angelus ſubditus Chriſto deus poteſt dici, & hoc ſi dicitur & ſine blaſphemia profertur, multo magis utiq; & hoc ipſi dei filio Chriſto cōpetere poteſt, ut deus pronūtietur. Si eñ qui ſubiectus Chriſto angelus, deus promitur, multo magis & cōſtantius Chriſtus, cui ſunt omnes angeli ſubiecti deus eſſe dicetur. Nec eñ naturæ cōgruit, ut quę minoribus cōceſſa ſunt maioribus denegentur. Ita ſi angelus Chriſto minor eſt, angelus aūt deus dicitur, magis cōſequēter Chriſtus, deus eſſe dicit, qui nō uno ſed omnibus angelis, & maior & melior inuenitur. Ac ſi ſtetit deus in ſynagoga deorū, in medio autē deus deos di-

[Marginal manuscript note:] X. + hoc loco reponenda videntur illa quae [...] extant in pag. 619 ab illis verbis quod si de coelo ad illa pagina 623. pater enim esset christus.

os discernit, in synagoga autem aliquotiens Christus stetit, Christus ergo in synagoga deus stetit dijudicans scilicet deos quibus dicit: Vsquequo personas hominum accipitis: accusans scilicet cōsequenter homines synagogæ nō exercentes iusta iudicia. Porrò si illi qui reprehenduntur atq; culpantur, propter aliquam tamen causam hoc nomen adipisci sine blasphemia uidentur ut dij nuncupentur: multo magis utiq; hic deus habebitur qui nō tantum deus deorum stetisse dicitur, sed etiam deos discernens & dijudicans ex eadem lectionis auctoritate aperitur. Ac si illi qui tanquā unus de principibus cadūt, dij tamen nuncupantur, multò magis deus esse dicetur qui non tantum tanquam unus ex principibus nō cadit, sed ipsum quoq; malitiæ & auctorem & principem uincit. Quæ autem malum ratio est, ut cum legant hoc etiam Moysi nomen datum dum dicitur: Deum te posui Pharaoni: Christo negetur, qui nō Pharaoni deus, sed uniuersæ creaturæ & Dominus & Deus constitutus esse reperitur. & in illo quidem hoc nomen temperate datū, in hoc profuse: in illo ad mensuram, in hoc supra omnem omnino mensuram. Non enim ad mensuram, inquit, dat filio pater: pater enim, inquit, diligit filium. In illo ad tempus, in hoc sine tempore. diuini enim nominis potestatem & super omnia & in omne tempus accepit. Quod si qui unius hominis accepit potestatē in hac exiguitate huius datæ potestatis, nomen tamen istud dei incunctanter cōsequitur, quanto magis qui in ipsum quoq; Moysem habet potestatem, nominis istius auctoritatem cōsecutus esse credetur? Et poteram quidem omnium scripturarum cœlestiū euentilare tractatus, & ingentem circa istam speciem Christi diuinitatis, ut ita dixerim, syluam cōmouere: nisi quoniam non tam mihi cōtra hanc hæresim propositum est dicere, quàm breuiter circa personam Christi, regulam ueritatis aperire. Quamuis tamen ad alia festinem, illud non arbitror prætermittendum, quod in euangelio Dominus ad significantiam suæ maiestatis expresit dicendo: Soluite templum hoc, & ego in triduo suscitabo illud. Aut quando alio in loco & alia parte pronuntiat: Potestatem habeo animam meam ponendi & rursus recipere eam: hoc em̄ mandatum accepi à patre. Quis est enim qui dicit animā suam se posse ponere, aut animam suam posse se rursum recuperare, quia hoc mandatū acceperit à patre? Aut quis dicit, destructum corporis sui templū resuscitare rursum & reædificare se posse: nisi quoniam sermo ille, qui ex patre, qui apud patrem, per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil, imitator paternorum operum atq; uirtutum, imago inuisibilis dei, qui descendit de cœlo, qui quæ uidit & audiuit testificatus est, qui nō uenit ut faceret suam uoluntatem, sed potius ut faciat patris uoluntatem, à quo missus ad hoc ipsum fuerat, ut magni consilij angelus factus arcanorum cœlestium nobis iura reseraret, quiq; uerbum caro factus habitauit in nobis, ex nobis hic Christus nō homo tantum, quia hominis filius: sed etiam Deus, quia dei filius cōprobatur. Quod si & primogenitus omnis creaturæ ab apostolo dictus sit Christus, quomodo omnis creaturæ primogenitus esse potuit, nisi quoniā secundū diuinitatē ante omnē creaturā ex patre deo sermo procesit? Quod nisi ita heretici acceperint, Christū hominem primogenitū omnis creature mōstrare cogent, quod facere nō poterunt. Aut igitur ante omnem est creaturā, ut primogenitus sit

Ioan. 2

Ibidem. 10

omni

omni creaturæ, & nõ homo eſt tantũ, quia homo poſt omnem creaturã eſt. Aut homo tantũ eſt, & eſt poſt omnẽ creaturã: Et quomodo primogenitus eſt omnis creaturæ, niſi quoniã dum uerbũ illud quod eſt ante omnem creaturã, & ideo primogenitus omnis creaturæ, caro fit & habitat in nobis, hoc eſt adſumit hunc hominem qui eſt poſt omnem creaturam, & ſic cum illo & in illo habitat in nobis, ut neq; homo Chriſto ſubtrahatur, neq; diuinitas negetur. Nam ſi tantummodo ante omnem creaturam eſt, homo in illo ſubtractus eſt. Si autem tantũmodo homo eſt, diuinitas quæ ante omnem creaturã eſt, intercepta eſt: utrunq; ergo in Chriſto cõfœderatum eſt, & utrunq; coniunctum eſt, & utrunq; cõnexum eſt. Et meritò dum eſt in illo aliquid quod ſuperat creaturam, pignerata in illo diuinitatis & humilitatis uidetur eſſe cõcordia. Propter quam cauſam qui mediator dei & hominũ effectus exprimitur, in ſe deum & hominem ſociaſſe reperitur. Ac ſi idem apoſtolus de Chriſto refert, ut exutus carnem poteſtates dehoneſtauit, palam triũphatis illis in ſemetipſo: nõ utiq; ocioſe exutũ carne propoſuit, niſi quoniã & reſurrectionem rurſum indutũ uoluit intelligi. Quis eſt ergo iſte exutus & rurſus indutus? requirant hęretici. nos enim ſermonẽ dei ſcimus indutũ carnis ſubſtantiam, eundemq; rurſum exutũ eadem corporis materia quã rurſus in reſurrectione ſuſcepit, & quaſi indumentũ reſumpſit. Sed enim neq; exutus neq; indutus hominem Chriſtus fuiſſet, ſi homo tantũ fuiſſet. Nemo enim unquã ſe ipſo aut ſpoliatur aut induitur. Sit em̃ neceſſe eſt aliud quicquid aliunde aut ſpoliatur aut induitur. Ex quo meritò ſermo dei fuit, qui exutus eſt carnẽ & in reſurrectione rurſus indutus. Exutus autẽ, qm̃ & in natiuitate fuerat indutus. itaq; in Chriſto deus eſt qui induitur, atq; etiã exutus ſit oportet, propterea is qui induitur pariter & exuatur neceſſe eſt. Induitur autẽ & exuit̃ homo quaſi quadã cõtexti corporis tunica. Ac propterea cõſequenter ſermo fuit, ut diximus, dei, qui modo indutus modo exutus eſſe reperit̃: hoc em̃ etiã in benedictionib9 ante prædixit: Lauabit ſtolam ſuã in uino, & ſanguine amictũ ſuũ. Si ſtola in Chriſto caro eſt, & amictus ipſe corpus eſt, requirat̃ quiſquis eſt ille cuius corpus amictũ eſt, & ſtola caro. Nobis em̃ manifeſtũ eſt carnem ſtolam & corpus amictũ uerbi fuiſſe, quicq; ſanguine id eſt uino lauit ſubſtantiam corporis & materiã carnis abluens, ex parte ſuſcepti hominis paſsione. Ex quo ſiquidẽ lauatur, homo eſt: quia amictũ quod lauatur, caro eſt. Qui autem lauat, uerbũ dei eſt, qui ut lauaret amictũ, amictus ſuſceptor effectus eſt. Meritò ex ea ſubſtantia, quæ recepta eſt, ut lauaretur, homo exprimitur: ſic ut ex uerbi auctoritate qui lauit, deus eſſe mõſtretur. Cur autem licet ad aliã partem diſputãdi feſtinare uideamur, illũ pretereamus apud apoſtolũ locũ: qui cùm in forma dei eſſet, nõ rapinam arbitratus eſt æqualẽ ſe deo eſſe, ſed ſemetipſum exinaniuit formam ſerui accipiens, in ſimilitudine hominum factus, & habitu inuentus ut homo, humiliauit ſe obediens factus uſq; ad mortem, mortem autem crucis: propterea & deus illum ſuperexaltauit, & dedit nomen quod eſt ſuper omne nomen, ut in nomine Ieſu omne genu flectatur, cœleſtium, terreſtrium & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quoniã Dominus Ieſus in gloria eſt dei patris. Qui cũ in forma dei eſſet, inquit. Sin homo tantummodo Chriſtus, in imagine dei, nõ in forma dei relatus

Gen. 49

Philip. 2

latus fuisset. hominem enim scimus ad imaginem nō ad formam dei factum. Quis ergo est iste, qui in forma dei, ut diximus, factus est? angelus? sed nec in angelis formam dei legimus, nisi quoniam hic præcipuus atq; generosus pre omnibus dei filius uerbum dei, imitator omnium paternorum operum, dum & ipse operat̃ sicut & pater eius, forma (ut expresſimus) est dei patris. Et merito in forma pronunciatus est dei, dum & ipse super omnia, & omnis creaturæ diuinam obtinens potestatem, & deus est exemplo patris: hoc ipsum tamen à patre proprio consecutus, ut omnium & deus esset, & dominus esset, & deus ad formam dei patris ex ipso genitus atq; prolatus. Hic ergo quamuis esset in forma dei, non est rapinam arbitratus æqualem se deo esse. Quamuis enim se ex deo patre deum esse meminisset, nunquam se deo patri aut cō- parauit aut contulit, memor se esse ex suo patre, & hoc ipsum quod est habere se quia pater dedisset. Inde deniq; & ante carnis assumptionem, sed & post assumptionē corporis, post ipsam preterea resurrectionē, omnē patri in omnibus rebus obedientiā præstitit pariter ac præstat. Ex quo probatur, nunq̃ arbitratum illum esse rapinam quandam diuinitatē, ut æquaret se patri deo: quinimò contrà, omni ipsius imperio & uoluntati obediens atq; subiectus etiam ut formam serui susciperet contentus fuit, hoc est hominem illum fieri & substantiam carnis & corporis, quam ex paternorum & secundum hominem delictorum seruitute uenietem nascendo suscepit: quo tempore se etiam exinaniuit, dum humanam conditionis fragilitatem suscipere non recusauit. Quoniam si homo tantummodo natus fuisset, per hoc exinanitus non esset: homo enim nascens augetur, nō exinanitur. Nam dum incipit esse quod cum non esset habere non potuit, ut diximus, non exinanitur, sed potius augetur atq; ditatur. At si Christus exinanitur in eo quod nascitur formam serui accipiendo, quomodo homo tantummodo est? de quo uerius dictum fuisset, locupletatum illum esse tunc cum nasceretur, non exinanitum, nisi quoniam autoritas diuini uerbi ad suscipiendum hominem interim conquiescens, nec se suis uiribus exercens, deijcit se ad tempus atque deponit, dum hominem fert quem suscepit. Exinanit se, dum ad iniurias contumeliasq; descendit, dum audit infanda, experitur indigna: cuius tamen humilitatis adest statim egregius fructus. Accepit enim nomen quod est super omne nomen, quod utique non aliud intelligimus esse quàm nomen dei. Nam quum dei sit solius esse super omnia, consequens est, ut nomen illud sit super omnia, quod est eius qui super omnia est dei. Est ergo nomen illud quod super omne nomen est: quod nomen est eius utiq; consequēter qui cum in forma dei fuisset, non rapinam arbitratus est æqualem se deo esse. Neque enim si non & deus esset Christus, omne se in nomine eius genu flecteret, cœlestium, & terrestrium, & infernorum, nec uisibilia aut inuisibilia, aut rerum omnium omnis creatura homini esset subiecta siue substrata, quæ se ante hominem esse meminisset. Ex quo & dum in forma dei esse Christus dicitur, & dum in natiuitatē secundum carnem sese exinanisse monstratur, & dum id accepisse nomen à patre quod sit super omne nomen exprimitur, & dum in nomine eius omne genu cœlestium, terrenorum, & infernorum se flectere & curuare monstratur: & hoc ipsum in gloriam dei patris succurrere asseritur, consequenter non ex

"duro neque ... est ... recte ipsum ... dicit 245"
"duro ... incongrua ... humilitas ... apostoli ..."

illo tantum homo est, quia obediēs patri factus est usq; ad mortem, mortem autem crucis: sed ex his etiam rebus superioribus diuinitatem Christi sonantibus, dominus Christus Iesus & deus quod hæretici nolunt esse, mōstratur. Hoc in loco licebit mihi argumenta etiā ex aliorū hæreticorū parte conquirere. Firmum est genus probationis, quod etiam ab aduersario sumitur, ut ueritas etiam ab ipsis inimicis ueritatis probetur. Nam usqueadeò hunc manifestum est in scripturis & deum tradi, ut plerisq; hæreticorum diuinitatis ipsius magnitudine & ueritate commoti, ultra modum extendentes honores eius, ausi sint non filium, sed ipsum deum patrem promere uel putare. Quod & si contra scripturarum ueritatem est, tamē diuinitatis Christi argumentū grande atque præcipuum est: qui usqueadeò deus, sed quâ filius dei natus ex deo, ut plerique illum (ut diximus) hæretici ita deum acceperint, ut non filium, sed patrem pronunciandum putarent. Æstiment an hic sit deus, cuius auctoritas tantum mouit quosdam, ut putarent illum (ut diximus superius) iam ipsum patrem deum: effrenatius & effusius in Christo diuinitatem confiteri, ad hoc illos manifesta Christi diuinitate cogente, ut quem filium legerent, quia deum animaduerterent, patrem putarent. Alij quoque hæretici usqueadeò Christi manifestam amplexati sunt diuinitatem, ut dixerint illum fuisse sine carne, & totum illi susceptum detraxerint hominem, ne decoquerēt in illo diuini nominis potestatem, si humanam illi sociassent, ut arbitrabantur, natiuitatem: quod tamen nos nō probamus, sed argumentum afferimus usq; adeò Christum esse deum, ut quidam illum subtracto homine tantummodo putarint deum, quidam autem ipsum crediderint patrem deum, cum ratio & temperamentum scripturarum cœlestium, Christum ostendant deum, sed quâ filium dei, & assumpto à deo etiam filio hominis credendum & hominē. Quoniam si ad hominem ueniebat ut mediator dei & hominū esse deberet, oportuit illum cum eo esse, & uerbum carnem fieri, ut in semetipso concordiā confibularet terrenorum pariter atque cœlestium, dum utriusq; partis in se connectens pignora, & deum homini, & hominem deo copularet: ut meritò filius dei per assumptionem carnis filius hominis, & filius hominis per receptionem dei uerbi filius dei effici posset. Hoc altissimum atque reconditum sacramentum ad salutem generis humani ante secula destinatum, in domino Iesu Christo deo & homine inuenitur impleri, quo conditio generis humani ad fructum æternæ salutis posset adduci. Sed erroris istius hereticorum inde, ut opinor, nata materia est, quia inter filium dei & filium hominis nihil arbitrantur interesse, ne facta distinctione, & homo & deus Iesus Christus facile comprobetur. Eundem enim atq; ipsum, id est hominem filium hominis, etiam filium dei uolunt uideri, ut homo & caro & fragilis illa substantia eadem atq; ipsa filius dei esse dicatur. Ex quo dum distinctio, filij hominis & filij dei nulla secernitur, sed ipse filius hominis dei filius uindicatur, homo tantummodo Christus idem atq; filius dei asseratur. Per quod nituntur excludere, uerbum caro factū est & habitauit in nobis, & uocabitis nomē eius Emmanuel, quod est interpretatum nobiscum deus. Proponūt enim atq; illa prætendunt, quæ in Euangelio Lucæ relata sunt, ex quibus asserere conantur non quod est, sed tantum illud quod uolunt esse: Spiritus sanctus ueniet in te, & uirtus altissimi

tissimi obumbrabit tibi, propterea et quod ex te nascet̃ sanctum, uocabitur filius dei. Si ergo, inquiunt, angelus dei dicit ad Mariam, quod ex te nascet̃ sanctum, ex Maria est substantia carnis & corporis. Hanc autem substantiam, id est sanctum hoc quod ex illa genitū est, filium esse proposuit. Homo, inquiūt, ipse & illa caro corporis illud quod sanctum est dictum, ipsum est filius dei. Vt & cum dicit scriptura sanctum, Christum filium hominis hominē intelligamus, & cum filium dei proponit, nō hominem, sed deum percipere debeamus. Sed enim scriptura diuina, hæreticorum & fraudes & furta facile cōuincit & detegit. Si enim sic esset tantummodo, Spiritus ueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi, propterea quod nascetur ex te sanctum, uocabitur filius dei, fortasse alio esset nobis genere aduersus illos reluctandū, & alia nobis essent argumenta quęrenda & arma sumenda, quibus illorū & insidias & præstigias uinceremus. Cum aūt ipsa scriptura cœlesti abundans plenitudine, sese hæreticorū istorum calumnijs exuat, facile ipso quod scriptum est, nitimur, & errores istos sine ulla dubitatione superamus. Non em̃ dixit, ut iam expressimus, propterea quod ex te nascetur sanctum, sed adiecit coniunctionem. ait enim, propterea & quod ex te nascet̃ sanctum: ut illud ostenderet, nō principaliter hoc sanctum quod ex illa nascitur, id est istam carnis corporisq; substantiam, filium dei esse, principaliter autem filium dei esse uerbum dei incarnatum per illum spiritū de quo angelus refert: Spiritus ueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi. Hic est enim legitimus dei filius qui ex ipso deo est, qui dum sanctum istud assumit, & sibi filium hominis annectit, & illū ad se rapit atq; transducit, connexione sua & permixtione sociata præstat, & filium illū dei facit, quod ille naturaliter nō fuit: ut principalitas nominis istius filius dei in spiritu sit domini qui descendit & uenit, ut sequela nominis istius in filio dei & hominis sit, & meritò consequenter hic filius dei factus sit, dum non principaliter filius dei est: atq; ideo dispositionē istam angelus uidens & ordinem istum sacramenti expediens, non sic cuncta confundens, ut nullum uestigium distinctionis collocarit, distinctionem posuit dicendo, propterea & quod nascetur ex te sanctum, uocabitur filius dei. Ne si distributionē istam cum libramentis suis nō dispensasset, sed in cōfuso permixtā reliquisset, uere occasionē hæreticis contulisset, ut hominis filium quâ homo est & dei & hominis filium pronunciare deberent. Nunc autem particulatim exponēs tam magni sacramenti ordinem atq; rationem, euidenter expressit, ut diceret, & quod ex te nascetur sanctum, uocabitur filius dei: probās quoniam filius dei descendit. Qui dum filium hominis in se suscepit, consequenter illum filium dei fecit, quoniam illum filius sibi dei sociauit & iunxit. Vt dum filius hominis adhæret in natiuitatem filio dei, ipsa permixtione fœneratum & mutuatum teneret, quod ex natura propria possidere non posset. Ac sic facta est angeli uoce, quod nolunt hæretici, inter filium dei hominisq; cum sua tamen sociatione distinctio, urgendo illos uti Christum hominis filium hominē intelligant quoq; dei filium, & hominem dei filium, id est uerbum (sicut scriptum est) deum accipiant: atq; ideo Christum Iesum dominū ex utroq; connexum (ut ita dixerim) ex utroq; contextum atq; concretum, & in eadem utriusque substantiæ cōcordia mutui ad inuicem fœderis confibulatione sociatum, ho-

minem & deum, scripturæ hoc ipsum dicentis ueritate cognoscant. Ergo, inquiunt, si Christus nõ homo est tantum, sed & deus, Christum aũt refert scriptura mortuum pro nobis & resuscitatũ, iam docet nos scriptura credere deum mortuum. Aut si deus nõ moritur, Christus autem mortuus refertur, nõ erit Christus deus, quoniam deus nõ potest accipi mortuus. Si unquam intelligerent aut intellexissent quod legunt, nunquam tam periculose omnino loquerentur. Sed erroris semper est abrupta dementia, & nõ est nouum si usque ad periculosa descendunt, qui fidem legitimã reliquerunt. Si enim scriptura proponeret Christum tantummodo deum, & nulla in illo fragilitatis humanæ sociatio esset permixta, merito illorum hic aliquid ualuisset sermo contortus. Si Christus deus, Christus autem mortuus, ergo mortuus est deus. Sed cum nõ tantũmodo illum, ut ostendimus iam frequenter, deum, sed & hominem scriptura constituat, consequens est, quod immortale est, incorruptum mansisse teneat. Quis enim nõ intelligat, quod impassibilis sit diuinitas, passibilis uero sit humana fragilitas? Cum ergo tam ex eo quod deus est quàm etiã ex illo quod homo est Christus intelligatur esse permixtus & esse sociatus, Verbum enim caro factũ est, & habitauit in nobis, quis nõ sine ullo magistro atque interprete ex sese facile cognoscat, nõ illud in Christo mortuũ esse quod deus est, sed illud in illo mortuum esse quod homo est? Quid enim si diuinitas in Christo nõ moritur, sed carnis solius substantia extinguitur? quando & in cęteris hominibus caro quidem sola incursum interitus mortisque patit, extra leges autem interitus & mortis anima incorrupta cernat? hoc enim & ipse dominus hortans nos ad martyrium & ad contemptum omnis humanę potestatis aiebat: Ne timueritis eos qui corpus occidunt, animã autem occidere non possunt. Quod si anima immortalis occidi aut interfici nõ potest in quouis alio, licet corpus & caro sola possit interfici, quãto magis utique uerbum dei, & deus in Christo interfici omnino nõ potuit, cum caro sola & corpus occisum sit? Si enim hanc habet generositatem immortalitatis anima in quouis homine, ut non possit interfici, multo magis hanc habet potestatẽ generositas uerbi dei, ut nõ possit occidi. Nam si potestas hominũ ad interficiendam sacram dei potestatem, & si crudelitas humana ad interficiendam animã deficit, multo magis ad dei uerbum interficiendum deficere debebit. Nam cum ipsa anima quæ per dei uerbum facta est, ab hominibus non occiditur, multo magis utique uerbum dei perimi non posse credetur. Et si plus non potest hominum cruenta sæuitia aduersus homines, quàm ut tantummodo corpus occidat, quanto magis utique in Christo non ualebit, quàm ut idem tantũmodo corpus occidat: ut dum per hæc colligitur, non nisi hominẽ in Christo interfectum, appareat ad mortalitatem sermonem in loco nõ esse deductũ. Nam si Abrahã, & Isaac, & Iacob, quos homines tantummodo constat fuisse, manifestum est uiuere, (omnes enim, inquit, illi uiuunt deo, nec mors in illis animam perimit, quæ corpora ipsa dissoluit, ius enim suum exercere potuit in corpora, in animas exercere non ualuit: aliud enim in illis mortale, & ideo mortuum, aliud in illis immortale, & ideo intelligitur nõ extinctum: ob quam causam uiuere deo pronunciati, & dicti sunt) multo magis utique mors in Christo aduersum solam materiam corporis potuit ualere, aduersus diuinitatem sermonis nõ potuit

tuit se exercere. Frangitur enim potestas mortis, ubi intercedit auctoritas immortalitatis. Sed ex hac occasione quia Christus nō homo tantū, sed & deus, diuinarum literarum sacris auctoritatibus approbatur, alij heretici erumpentes statum in Christo religionis concutere machinant̄, hoc ipso patrē deum uolentes ostendere Christum esse, dum non homo tantum asseritur, sed & deus promitur. Sic enim inquiunt, si unus esse deus promitur, Christus autē deus, ergo, inquiunt, si pater, & Christus est unus deus: Christus pater dicetur. In quo errare probantur Christum nō noscentes, sed sonum nominis approbantes: nolunt enim illum secundam esse personam post patrē, sed ipsum patrem. Quibus quia facile respondetur, pauca dicentur. Quis enim non secundam filij post patrem agnoscat esse personam, quum legat dictum à patre consequenter ad filium, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinē nostram, & post hæc relatum, & fecit deus hominem, ad imaginem dei fecit illum. Aut cum inter manus teneat, Pluit deus super Sodomam & Gomorrā ignem, & sulphur à domino de cœlo. Aut cum ad Christum, Filius meus es, ego hodie genui te: postula à me, & dabo tibi gentes hereditatē tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Aut cum etiam ille ait, Dicit dominus domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedū tuorum. Aut cum Esaiæ prophetias explicans, inuenit positum sic, Christo meo domino. Aut cum legit, Non descendi de cœlo ut faciam uoluntatem meam, sed uoluntatem eius qui misit me. Aut dum inuenit positū, Qui me misit, maior me est. Aut cum considerat scriptum, Eo ad patrem meum & patrem uestrum, deum meum & deum uestrum. Aut quando habet cum cæteris conlocutū, Sed in lege uestra scriptum est, quia duorū testimonium uerum est, ego de me testificor, & testificatus est de me qui me misit pater. Aut quando uox de cœlo redditur, Et honorificaui, & honorificabo. Aut quando à Petro respondetur & dicitur, Tu es filius dei uiui. Aut quando ab ipso domino sacramentū huius reuelationis approbat̄, & dicitur, Beatus es Simō Bariona, quoniā hoc tibi nō reuelauit caro & sanguis, sed pater meus qui in cœlis est. Aut quando ab ipso Christo exprimit̄, Pater clarifica me eo honore quo fui apud te antequ͞ mūdus fieret. Aut cum ab eodē dicitur, Pater sciebā quia semper me audis, uerum propter circūstantes dixi, ut credāt quia tu me misisti. Aut cum definitio regulæ ab ipso Christo collocat̄, & dicitur, Hæc est autem uita æterna, ut sciant te unū & uerum deū, & quem misisti Iesum Christum. ego te honorificaui super terram, opus perfeci quod dedisti mihi. Aut cum item ab eodem asserit̄, & dicitur, Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Aut cū sedere ad dexteram patris, & à prophetis & ab Apostolis approbatur. Et satis longum facio si enisus fuero omnes omnino ad hanc partem uoces congregare, quandoquidem non tam ueteris quā etiam noui testamenti scriptura diuina ubique ostēdat, illum ex patre natum, per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. qui obedierit semper patri, & obediat, semper habentem rerum omnium potestatē, sed quā traditam, sed quā concessam, sed quā à patre proprio sibi indultam. Quid enim tam euidens potest esse, hunc non patrem esse, sed filium, quā quod obediens patri deo proponitur, ne si pater esse credatur, alteri iam deo patri Christus subiectus esse dicat̄. Sed quia frequenter intendunt

Gen. 1 · *Gen. 19* · *Psal. 2* · *Psal. 109* · *Esaiæ 45* · *Ioan. 6* · *Ibid. 14* · *Ibid. 20* · *Ibid. 8* · *Ibid. 12* · *Matth. 17* · *Ibidem* · *Ioan. 17* · *Ibid. 11* · *Ibid. 17* · *Luc. 10* · *Psal. 109* · *Mar. 16* · *Heb. 1* · *Iob 1*

Ioan. 10 illum nobis locum quo dictum sit, Ego & pater unum sumus, & in hoc illos æque facile uincemus. Si enim erat, ut hæretici putant, pater Christus, oportuit dicere, Ego & pater unus sum. At cum ego dicit, deinde patrem infert dicendo, ego & pater, proprietatem personæ suæ, id est filij à paterna auctoritate discernit atq; distinguit, nõ tantũmodo de sono nominis, sed etiam de ordine dispositæ potestatis. Qui potuisset dicere, ego pater, si patrem se esse meminisset. Et quia dixit unum, intelligant hæretici quia nõ dixit unus. Vnũ enim neutraliter positum, societatis concordiam, non unitatem personæ sonat. Vnum enim nõ unus esse dicitur, quoniam nec ad numerum refertur, sed ad societatem alterius expromitur. Deniq; adijcit dicens, sumus, nõ sum, ut ostenderet per hoc quod dixit, sumus, & pater, duas esse personas. Vnũ aũt quod ait ad concordiam, & eandem sententiam, & ad ipsam charitatis societatẽ pertinere, ut merito unum sit pater & filius per concordiam, & per amorem, & per dilectionem. Et quoniam ex patre est, quicquid illud est, filius est, manente tamen distinctione, ut non sit pater ille qui filius, quia nec filius ille qui pater est. Nec enim, sumus, addidisset, si unum se & solitarium patrem, filium factum esse meminisset. Deniq; nouit hanc concordiæ unitatem & Apostolus

1. Cor. 3 Paulus, cum personarum tamen distinctione. Nam cum ad Corinthios scriberet, Ego, inquit, plantaui, Apollo rigauit, sed deus incrementum dedit. Itaque neq; qui plantat est quicquam, neq; qui rigat, sed qui incrementum dat deus. Qui autem plantat, & qui rigat unum sunt. Quis autem non intelligat alterum esse Apollo, alterum Paulum, non eundem atq; ipsum Apollo pariter & Paulum. Deniq; & diuersa uniuscuiusq; sunt officia prolata: alter enim qui plantat, & alter qui rigat. hos tamẽ duos, nõ quod unus sit, sed quod unum sint proposuit Apostolus Paulus, ut alter quidem sit Apollo, alter uero Paulus, quãtum ad personarum distinctionem pertinet, unum ambo sint. Nam quando duorũ una sentẽtia est, ueritas una est, fides una est, una atq; eadem religio est, unus etiam dei timor est, unum sunt etiam si duo sint, ipsum sunt dum ipsum sapiũt. Etenim quos personæ ratio inuicem diuidit, eosdem rursus inuicem religionis ratio conducit. Et quamuis idem atq; ipsi non sint, dum idem sentiunt ipsi sunt, & cum duo sint, unum sunt, habentes in fide societatem, etiã si gerant in personis diuersitatem. Deniq; cum ad has uoces domini imperitia fuisset Iudaica commota, & temere adusq; saxa succensa, ita ut discurrerent, & dicerent, Non te lapidamus propter bonũ opus, sed propter blasphemiã, & quia tu cum homo sis, facis te deum: distinctionẽ posuit dominus in ratione reddẽda, quomodo se deũ aut dixisset aut intelligi uellet, Quẽ pater sanctificauit, inquit, & misit in hunc mundum, uos dicitis quia blasphemat, quia dixi, filius dei sum: etiã hic patrem habere se dixit. Filius est ergo nõ pater: patrem enim confessus se fuisset, si patrẽ se esse meminisset: & sanctificatum se à suo patre esse proponit. Dum ergo accipit sanctificationẽ à patre, minor patre est: minor aũt patre consequenter est, sed filius. pater enim si fuisset, sanctificationẽ dedisset non accepisset. & nunc autem profitendo se accepisse sanctificationem à patre, filium se esse, non patrem monstrauit. Missum præterea se esse dicit, ut per hanc obedientiã qua uenit dominus Christus missus, nõ pater sed filius probet, qui misisset utiq; si pater fuisset, Missus aũt nõ fuit

pater

pater, ne pater subditus alteri deo dum mittitur probaretur. Et tamen post hæc adijcit, quod omnem omnino ambiguitatē dissolueret, & totam controuersiam erroris extingueret. ait enim in ultima parte sermonis: Vos dicitis quia blasphemat, quia dixi, filius dei sum. Ergo si euidenter filium dominus se non patrem esse testatur, magnæ temeritatis & ingentis est furoris exemplum, contra ipsius Christi domini testimonium controuersiam diuinitatis & religionis agitare, & Christum Iesum patrem esse dicere, cum animaduertat illum non patrem se, sed filium comprobasse. Quod si de cœlo missus à patre est, non utiq; homo tantū est: homo enim, ut diximus de cœlo uenire non potuit. Non igitur ibi ante homo fuit, sed illuc ascendit ubi non fuit. Descendit autem dei uerbum, quod ibi fuit. Verbum inquam dei & deus per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. Non igitur homo inde sic de cœlis uenit, sed dei sermo, id est deus, inde descendit. Si homo tantummodo Christus, quomodo ait, Si ego de me testificor, uerum est testimonium meum: quia scio unde uenerim, & quò eam: uos secundum carnem iudicatis. Ecce & hic illuc se dicit rediturum unde se testificatur antè uenisse, missum scilicet de cœlo. Descendit ergo unde uenit, quo modo illuc uadit unde descendit. Ex quo si homo tantummodo Christus esset, non inde uenisset: atque ideo nec illuc abiret, quoniam non inde uenisset. Veniendo autem inde unde homo uenire non potest, deum se ostendit uenisse. Sed enim huius ipsius descensionis ignari, & imperiti Iudæi, hæredes sibi hæreticos istos reddiderunt, quibus dicitur: Vos ignoratis unde ueniam, & quo eam: uos secundum carnem iudicatis. Tam isti quàm Iudæi carnalem esse Christi natiuitatem tenentes, nihil aliud Christum esse quàm hominem crediderūt, non cōsiderantes illud quoniam cum de cœlo homo non potuerit uenire ut merito illuc posset redire, deum esse qui inde descenderit, unde homo uenire non potuerit. Si homo tantummodo Christus, quomodo dicit: Vos ex inferiorib. estis, ego de sursum sum: uos de hoc mundo estis, ego non sum de hoc mundo. Ideo autem si omnis homo ex hoc mundo est, & ideo in hoc mundo est Christus, an homo tantummodo est? Absit. Sed considera quod ait, Ego non sum de hoc mundo. Nunquid ergo mentitꝰ, quū ex hoc mundo sit, si homo tantummodo sit? Aut si non mentitur, non est ex hoc mundo. Non ergo homo tantummodo est, quia ex hoc mundo non est. Sed ne lateret quis esset, expressit unde esset: Ego, inquit, de sursum sum, hoc est de cœlo, unde homo uenire nō potest, nō ēm in cœlo factus est. Deus est ergo qui de sursum est, et idcirco de hoc mundo non est: quanq; etiā quodāmodo ex hoc mūdo est, unde non deus tantū est Christus, sed & homo. Vt merito quomodo nō est ex hoc mundo secundū uerbi diuinitatē, ita ex hoc mundo sit secundū suscepti corporis fragilitatē: homo est enim cū deo iunctus, & deus cū homine copulatus. Sed idcirco nūc hic Christus in unam partē solius diuinitatis incubuit, quoniā cæcitas Iudaica solā in Christo partē carnis aspexit, & inde in præsenti loco silentio præterita corporis fragilitate quæ de mundo est, de sua sola diuinitate locutus est, quæ de mūdo non est: ut in quantū illi inclinauerāt, ut hominē illū tantūmodo crederent, in tantū illos Christus posset ad diuinitatem suam cōsiderandā trahere, ut se deū crederēt, uolens illorum incredulitatem

Ioan. 8

Ff 4 circa

circa diuinitatem suam omissa interim cõmemoratione sortis humanę solius diuinitatis oppositione superare. Si homo tantummodo Christus, quomodo dicit, Ego ex deo prodij, & ueni, cum constet hominem à deo factum esse non ex deo processisse: ex deo autem homo quomodo non processit, sic dei uerbum processit, de quo dictum est: Eructauit cor meum uerbum bonum. Quod quoniam ex deo est, merito & apud deum est. Quodque quia non otiose prolatum, merito omnia facit. Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Sed enim hoc uerbũ, per quod facta sunt omnia. Et deus, inquit, erat uerbum. Deus ergo processit ex deo, dum qui processit sermo deus est, qui processit ex deo. Si homo tantummodo Christus, quomodo ait: Si quis uerbum meum seruauerit, mortem non uidebit in ęternum. Mortem in æternum non uidere, quid aliud quàm immortalitas est? Immortalitas autem diuinitati socia est, quia & diuinitas immortalis est, & immortalitas diuinitatis fructus est. Sed enim omnis homo mortalis est, immortalitas autẽ ex mortali non potest esse. Ergo ex Christo homine mortali, immortalitas non potest nasci. Sed qui uerbum custodierit, inquit, meum, mortem non uidebit in æternum. Ergo uerbum Christi præstat immortalitatem, & per immortalitatem præstat diuinitatem. Quod si non potest exhibere ut immortalem alterum faciat ipse mortalis, hoc autem Christi uerbum exhibet, pariter & præstat immortalitatẽ: non utique homo tantum est, qui præstat immortalitatem: quam, si tantummodo homo esset, præstare non posset: pręstando autem diuinitatem per immortalitatem, deum se probat diuinitatẽ porrigendo: quam nisi deus esset, præstare non posset. Si homo tantummodo Christus, quomodo inquit, Ante Abrahã ego sum. Nemo enim hominũ ante eum potest esse ex quo ipse est, nec potest fieri ut quicquam prius fuerit ante illum ex quo ipsum originem sumpsit. Sed enim Christus cum ex Abraham sit, ante Abrahã esse se dicit. Aut mentitur igitur, & fallit si ante Abraham non fuit, qui ex Abraham fuit. Aut non fallit si etiam deus est, dum ante Abraham fuit. Quod nisi fuisset, cõsequenter cum ex Abraham fuisset, ante Abraham esse non posset. Si homo tantummodo Christus quomodo ait, & ego agnoscã eas, & sequuntur me meæ, & ego uitam ęternam do illis, & nunquam peribunt in perpetuum. Sed enim cum omnis homo mortalitatis sit legib. alligatus, & idcirco in perpetuum se ipse seruare non posset, multo magis in perpetuum alterum seruare non poterit. At in perpetuum se Christus repromittit salutem daturum. Quam si non dat, mendax est: si dat, deus est. Sed non fallit, dat enim quod repromittit. Deus est ergo, qui salutem perpetuam porrigit, quam homo qui se ipsum seruare non potest, alteri præstare non poterit. Si homo tantummodo Christus, quid est quod ait, ego & pater unum sumus? Quomodo enim ego & pater unum sumus, si non & deus est, & filius, qui idcirco unum potest dici, dum ex ipso est, & dum filius eius est, & dum ex ipso nascitur, dum ex ipso processisse reperitur, per quod & deus est. Quod cum inuidiosum Iudæi putassent, & blasphemũ credidissent, eo quod se ostenderat his sermonib. Christum esse deum, ac propterea ad lapides cõcurrissent, & saxorũ ictus inijcere gestissent, exẽplo & testimonio scripturarũ aduersarios suos fortiter refutauit. Si illos, inqt, dixit deos ad q̃s uerba facta sunt, et nõ potest solui scriptura, quem

Ioan. 16 | Psal. 44 | Ioan. 8 | Ioan. 8 | Ibidem 10 | Ibidem

quem pater sanctificauit & misit in hunc mundum, uos dicitis quia blasphemas, quia dixi, filius dei sum ego: quibus uocibus neque se negauit deum, quin imò deum se esse firmauit. Nam quia sine dubitatione dei esse dicunt ad quos uerba facta sunt, multo magis hic deus qui melior illis omnibus inuenitur. Et nihilominus calumniosam blasphemiam dispositione legitima congruenter refutauit: deum enim se sic intelligi uult, ut filium dei, & non ipsum patrem uellet intelligi. Missum enim se esse dixit, & multa opera se ex patre ostendisse monstrauit, ex quo non patrem se, sed filium esse intelligi uoluit: & in ultima parte defensionis filij non patris fecit mentionem dicendo, Vos dicitis quia blasphemas, quia dixi, filius dei sum. Ita quod ad crimen blasphemię pertinet, filium se non patrem dicit. quod autem ad diuinitatem spectet ipsius, ego & pater unum sumus dicendo, filium se esse & deum probauit. deus est ergo: deus autem sic, ut filius sit non pater. Si homo tantummodo Christus, quomodo ipse dicit: Et omnis qui uidet & credit in me, non morietur in æternum? Sed enim qui in hominem solitarium credit & nudum, maledictus dicitur: Hic autem qui credit in Christum non maledictus, sed in æternum non moriturus refertur. Ex quo si aut homo est tantum, ut hæretici uolunt, quomodo quisquis in eum credit non morietur in æternum, cum maledictus esse teneatur qui confidit in homine? aut si non maledictus, sed potius ad æternæ uitæ cōsecutionem ut legitur destinatus, non homo tantummodo Christus, sed & deus, in quem qui credit, & maledictionis periculum deponit, & ad fructum iustitiæ accedit. Si homo tantummodo Christus, quomodo paracletum dicit de suo esse sumpturum quæ nuntiaturus sit? neque enim paracletus ab homine quicquam accipit, sed homini scientiam paracletus porrigit: nec futura ab homine paracletus discit, sed de futuris hominem paracletus instruit. Ergo aut non accepit paracletus à Christo homine quod nuntiet, quoniam paracleto homo nihil poterit dare à quo ipse homo debet accipere, & fallit in præsenti loco Christus, & decipit: cum paracletum à se homine accepturum quæ nuntiet dicit, aut non nos fallit, sicut nec fallit, & accepit paracletus à Christo quæ nunciet. Sed si à Christo accepit quæ nunciet, maior ergo iam paracleto Christus est: quoniam nec paracletus à Christo acciperet, nisi minor Christo esset. minor autem Christo paracletus, Christum etiam deum esse hoc ipso probat, à quo accepit quæ nunciat, ut testimonium Christi diuinitatis grande sit, dum minor Christo paracletus repertus ab illo sumit quæ cæteris tradit. Quandoquidem si homo tantummodo Christus, à paracleto Christus acciperet quæ diceret, non à Christo paracletus acciperet quæ nunciaret. Si homo tantummodo Christus, quare credendi nobis talem regulam posuit quo diceret, hæc est autem uita æterna ut sciant te unum & uerū deum & quem misisti Iesum Christum. Si noluisset se etiam deum intelligi, cur addidit, & quem misisti Iesum Christum, nisi quoniam et deum accipi uoluit: quoniam si se deum nollet intelligi, addidisset, & quem misisti hominem Iesum Christum: nunc autem neque addidit, nec se hominem nobis tantummodo Christus tradidit, sed deo iunxit, ut & deum per hanc cōiunctionem sicut est intelligi uellet. Est ergo credendum secundum præscriptā regulam in dominum unum uerū deum, & in eum quē misit Iesum Christū consequenter, qui se

Ioan. 6

Ioan. 16

Lege caute

Ioan. 17

se nequaquam patri ut diximus iunxisset, nisi deum quoq; intelligi uellet, separasset enim ab eo si deum intelligi se noluisset: inter homines enim tantummodo se conlocasset, si hominem se esse tantummodo sciret, nec cum deo iunxisset, si se non & deum nosset: nunc & de homine tacet, quoniam hominem illum nemo dubitat, & deo se iungit meritò ut credituris diuinitatis suæ formulam poneret. Si homo tantūmodo Christus, quomodo dicit, & nunc honorifica me gloria quam habebam apud te priusquam mundus esset. si antequam mundus esset gloriam habuit apud deum, & claritatem tenuit apud patrem, ante mundum fuit: nec enim habuisset gloriam nisi ipse prius fuisset, qui gloriam posset tenere. Nemo enim habere aliquid poterit, nisi ante ipse fuerit qui aliquid tenet. Sed enim Christus habet gloriam ante mundi institutionem, ergo ante institutionem mundi fuit. Nisi enim ante institutionem mundi esset, ante mundi institutionem gloriam habere non posset, cum ipse non esset. Sed enim homo gloriam ante mundi institutionem habere non potuit, qui post mundum fuit: Christus autem habuit, ante mundum igitur fuit: non igitur homo tantummodo fuit, qui ante mundum fuit. Deus est igitur quoniam ante mundum fuit, & gloriam ante mundum tenuit. Nec prædestinatio ista dicatur, quoniam nec posita est, aut addant hoc qui hoc putant: sed uæ est adijcientibus, quomodo & detrahentibus positum. non potest ergo dici quod non potest adijci. Sublata ergo prædestinatione quæ non est posita, in substantia fuit Christus ante mundi institutionem. Verbum est enim per quod facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. Quoniam & si in prædestinatione dicitur gloriosus, & ante mundi institutionem fuisse prædestinationem, ordo seruetur & ante hunc erit multus numerus hominum in gloriam destinatus. Minor enim per istam destinationem Christus cęteris intelligitur, quibus posterior denotatur. nam si hæc gloria in prædestinatione fuit, prædestinationem istam in gloriam nouissimus Christus accepit: ante enim prędestinatus Adam esse cernetur, & Abel, & Enoch, & Noe & Abraham, & reliqui cæteri. Nam cum apud deum, & personarum & rerum omnium ordo digestus sit, ante hanc prædestinationem Christi in gloria multi prædestinati fuisse dicentur. Et hoc pacto minor cæteris hominibus Christus esse deprehenditur, qui melior & maior, & antiquior ipsis quoq; angelis inuenitur. Aut hæc igitur omnia tollantur, ut Christo diuinitas non auferatur: aut si hæc in prædestinatione tantum dici non possunt, Christo ab hæreticis diuinitas propria reddatur. Quid si Moyses hanc eandem regulam ueritatis exsequitur, & hoc in principio suarum nobis tradidit literarum, quo dicamus omnia creata & condita esse per dei filium, hoc est per dei uerbum: id enim dicit quod Ioannes, quod cæteri, imò & Ioannes & cæteri ab hoc intelliguntur accepisse quod dicant. Si enim Ioannes dicit, omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, prophetes autem refert: Dico ego opera mea regi: Moyses autem introducit præcipientem deum ut lux fiat, in primis cœlum firmetur, aquæ congregentur, arida ostendatur, fructus secundum semina prouocetur, animalia producantur, luminaria in cœlo atque astra ponantur: non alium ostendit tunc adfuisse deo, cui præciperentur hæc opera ut fierent, nisi eum per quem facta sunt omnia, & sine quo factum

Ioan. 17 — *Ioan. 1* — *Psal. 44* (marginal references)

factum est nihil. Ac si hic uerbum dei est, nam eructauit cor meum uerbũ bonum, ostẽdit in principio uerbum fuisse, & uerbum hoc apud patrem fuisse, deum præterea uerbum fuisse. Omnia per ipsum facta esse: sed enim hoc uerbum caro factum est, & habitauit in nobis, Christus scilicet filius dei, quem dum & postmodum secundum carnem hominem accipimus, & ante mundi institutionẽ dei uerbum & deum uidemus, meritò secundum institutionẽ ueteris & noui testamenti, & deum & hominem Christum Iesum, & credimus & tenemus. Quid si idem Moyses introducit dicentem deum, faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram? Et infra, & fecit deus hominem, ad imaginem dei fecit illum, masculum & fœminam fecit eos? Si ut iam docuimus, dei filius est per quẽ facta sunt omnia, utiq; dei filius est per quem etiam homo institutus est, propter quem facta sunt omnia. Sed enim deo pręcipiente ut homo fiat, deus refertur esse qui hominem facit, facit autem hominem dei filius, uerbum scilicet dei per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil: Hoc autem uerbum caro factum est, & habitauit in nobis, ergo Christus est deus. Per Christum igitur homo factus est, ut per dei filium. Sed deus hominem ad imaginem dei fecit, deus est ergo qui fecit hominem ad imaginem dei, deus ergo Christus est: ut merito nec ueteris testamenti circa personam Christi uacillet auctoritas, dum noui testamenti manifestatione fulcitur: nec noui testamenti intercepta sit potestas dum radicibus ueteris testamenti eiusdem nititur ueritas. Ex quo, qui Christum dei filium et hominis tantummodo præsumunt hominem non & deum, contra testamentũ & uetus & nouum faciunt, dum & ueteris & noui testamenti auctoritatem ueritatemq; corrumpunt. Quid si idem Moyses ubiq; introducit deum patrem immensum atq; sine fine, non qui loco cludatur, sed qui omnẽ locum cludat: nec eum qui in loco sit, sed potius in quo omnis locus sit: omnia continentem & cuncta complexum, ut merito nec descendat nec ascendat, quoniam ipse omnia & continet & implet: & tamen nihilominus introducit deum descendentem ad turrem quam ædificabant filij hominum considerare quærentem, & dicentem: Venite, & mox, descendamus & confundamus illic ipsorum linguas, ut non audiat unusquisq; uocem proximi sui. Quem uolunt hic deum descendisse ad turrem illam, & homines tunc illos uisitare quęrentem? deum patrem? Ergo iam loco clauditur. Et quomodo omnia ipse cõplectitur? Aut nunquid angelum cum angelis dicit descendentem, & dicentem: Venite, & mox, descendamus & confundamus illic ipsorum linguas? Sed enim in deuteronomio animaduertimus retulisse deum hæc, deumq; dixisse ubi ponitur, cum disseminaret filios Adam, statuit fines gentium iuxta numerum angelorum dei. Neq; ergo pater descendit ut res indicat, neq; angelus ista præcepit ut res probat. Superest ergo, ut ille descenderit, de quo apostolus Paulus: Qui descendit ipse est qui ascendit super omnes cœlos, ut impleret omnia, hoc est dei filius dei uerbum. Verbum autem dei caro factum est, & habitauit in nobis, hic erit Christus: deus ergo pronunciabitur Christus. Ecce idem Moyses refert alio in loco, quod Abrahę uisus sit deus. Atquin idem Moyses audit à deo, quòd nemo hominũ deum uideat & uiuat. Si uideri non potest deus, quõ uisus est deus? Aut si uisus est, quomodo uideri nõ potest?

Deut. 32 — Ephe. 4 — Gen. 18 — Exod. 33

Nam

1.Ioan.4 Nam & Ioannes, deum nemo (inquit) uidit unquam. Et apostolus Paulus:
1.Tim.6 Quem uidit hominum nemo nec uidere potest. Sed non utiq; scriptura mentitur: Ergo uere uisus est deus. Ex quo intelligi potest, quod non pater uisus sit, qui nunquam uisus est, sed filius qui & descēdere solitus est, & uideri quia descenderit. Imago est enim inuisibilis dei, ut mediocritas & fragilitas conditionis humanæ, deum patrem uidere aliquando iam tunc adsuesceret in imagine dei, hoc est in filio dei. Gradatim enim & per incrementa fragilitas humana nutriri debuit per imaginem ad istam gloriam ut deum patrem uidere posset aliquando. Periculosa sunt eñ quę magna sunt si repentina sunt. Nam etiā lux Solis subita post tenebras, splendore nimio insuetis oculis non ostendet diem, sed potius faciet cæcitatem. Quod ne in damnum humanorū cōtingat oculorum, paulatim disruptis et dissipatis tenebris ortus luminaris istius mediocribus incremētis fallenter adsurgens oculos hominum sensim adsuefacit ad totum orbem suum ferendum per incrementa radiorum. Sic ergo & Christus id est imago dei, & filius dei ab hominibus inspicit̄ quâ poterat uideri. Et ideo fragilitas & mediocritas sortis humanæ per ipsum alitur, producitur, educatur, ut aliquando deum quoq; ipsum patrem adsueta filium conspicere, possit ut est uidere, ne maiestatis ipsius repentino & intolerabili fulgore percussa intercipi possit, ut deum patrem quem semper optauit, uidere non possit. Ex quo filius est hic qui uidetur, dei aūt filius dei uerbum est: dei autem uerbum caro factum est, & habitauit in nobis, hic autem Christus est. Quæ malū ratio est ut dubitetur deus dici, qui tot modis intelligitur adprobari.
Gen.16 Ac si & Agar ancillam Sarræ de domo eiectam pariter & fugatam angelus conuenit apud fontem aquæ in uia Sur, fugæ causas interrogat atq; accipit, & post hæc humilitatis consilia porrigit, spem præterea illi materni nominis facit, quodq; ex utero eius multum semen esset futurum spondet atq; promittit, & quòd Hismael ex illa nasci haberet, & cum cæteris aperit locum habitationis ipsius, actumq; describit. Hunc autem angelum, & dominum scriptura proponit & deum: nam nec benedictionem seminis promisisset, nisi angelus & deus fuisset. Quærant quid in præsenti loco hæretici tractent, Pater fuit iste qui ab Agar uisus est an non? quia deus positus est. sed absit deum patrem angelum dicere: ne alteri subditus sit, cuius angelus fuerit. sed angelum dicēt fuisse. Quomodo ergo deus erit, si angelus fuit: cum non sit hoc nomen angelis unquam cōcessum: nisi quoniam ex utroq; latere nos ueritas in istam concludit sententiam, quia intelligere debeamus dei filiū fuisse, qui quoniam ex deo est merito deus, quia dei filius dictus sit: quoniam adnuntiator paternæ uoluntatis est, magni consilij angelus pronuntiatus est. Ergo si locus neque personæ patris congruit, ne angelus dictus sit: neq; personæ angeli, ne deus pronuntiatus sit: personę autem Christi conuenit ut & deus sit, quia dei filius est, & angelus sit, quoniam paternæ dispositionis adnuntiator est, intelligere debent contra scripturas se agere hęretici, qui Christum cum dicant se & angelum credere, nolint illum etiam deum pronuntiare, quem in ueteri testamento ad uisitationem generis humani legunt sæpe uenisse. Adhuc adiecit
Gen.18 Moyses, Abrahæ uisum deum apud quercum Mambræ sedente ipso ad ostium tabernaculi sui meridie: Et nihilominus cum tres conspexisset uiros, unum

unum ex illis dominũ nuncupasse: quorum cum pedes lauisset, cineritios panes cum butyro, & ipsius copia lactis offert, & ut hospites retenti uescerentur, hortatur. Post quæ & quod pater futurus esset, audit: & quod Sarra uxor eius paritura ex ipso filium esset, edíscit: & de exitu Sodomitarum, quæ merebantur pati, recognoscit: & quòd propter clamorem Sodomorum deus descendisset, addiscit. Quo in loco si patrem uolunt uideri tunc fuisse, cum angelis duobus hospitio receptum, patrem uisibilem hæretici crediderunt. Si autem angelum, cum ex angelis tribus unus dominus nuncupat̃, cur quod non solet, angelus deus dicitur: nisi quoniam ut deo patri inuisibilitas propria reddatur, & angelo propria mediocritas remittatur, nõ nisi dei filius qui & deus est, Abrahę uisus et hospitio receptus esse credetur. Quod enim erat futurus, meditabatur in sacramento Abrahæ factus hospes apud Abrahæ filios futurus: cuius filiorum pedes ad probationem quod ipse esset, abluit: reddens in filijs ius hospitalitatis, quod aliquãdo illi fœnerauerat pater. Vnde & ne qua esset dubitatio quin iste Abrahæ hospes fuisset, in Sodomitarum exitu ponitur: quoniam pluit deus super Sodomam, & Gomorram ignem, & sulphur à domino de cœlo. Sic em̃ & prophetes ex persona dei: Subuerti uos (inquit) sicut subuertit deus Sodomam, & Gomorram. Dominus ergo Sodomã subuertit, id est, deus Sodomam subuertit: sed in subuersione Sodomorũ dominus pluit ignem à domino. Hic autem dominus uisus est Abrahæ deus: deus autem hic hospes est Abrahæ, uisus utiq; quia tactus: sed cum pater quâ inuisibilis, nec tunc utiq; uisus sit, uisus est, & hospitibus receptus, & acceptus est, qui solitus est tangi, & uideri: hic autem filius dei, deus à domino pluit super Sodomam & Gomorram sulphur atq; ignem. Hic autem dei uerbũ est: uerbum autem dei caro factum est, & habitauit in nobis. Hic autem Christus est, non pater: igitur apud Abraham hospes, sed Christus fuit, nec tunc pater uisus est, sed filius, uisus autem est Christus. Merito igitur Christus, & dominus & deus est, qui non aliter Abrahæ uisus est, nisi quia ante ipsum Abraham ex patre deo, deus sermo generatus est. Adhuc, inquit, idem angelus & deus eandem Agar fugatam de domo Abrahæ cum puero consolatur, & uisitat. Nam cum illa in solitudine exposuisset infantem, quia aqua defecisset ex utre, cumq; puer ille clamasset, fletum & planctũ leuasset, & audiuit (inquit scriptura) deus uocem pueri de loco ubi erat. Cum deum esse qui uocem infantis audiuit retulisset, adiecit: & uocauit angelus domini ipsam Agar de cœlo, angelum referens esse quem deum dixerat, & dominũ pronuncians esse quem angelum conlocarat, quiq; angelus & deus adhuc ipsi Agar promittit maiora solatia, dicendo: Ne timueris, exaudiui enim uocem pueri de loco ubi erat. Surge, sume puerum, & tene: in gentem enim magnam faciam eum. Hic angelus, si angelus tantum est, cur hoc sibi uendicat ut dicat: In gentem enim magnam faciam eum: cum hoc utique genus potentiæ dei sit, angeli esse non possit. Ex quo etiam deus confirmatur deus esse qui hoc potest facere: quoniam ut hoc ipsum comprobetur, adijcitur per scripturam statim: & aperuit deus oculos eius, & uidit puteum aquæ uiuæ, & abijt, & impleuit utrem de puteo, & dedit puero, & erat deus cum puero. Si ergo hic deus erat cum puero qui aperuit oculos Agar, ut uideret puteũ aquæ uiuæ, & hauriret aquam

Hiere. 49

Gen. 21

propter urgentem sitis necessitatem: hic autem deus è cœlo illam uocat angelus dictus: cum superius uocem audiens clamantis pueri deus esset potius, non alius intelligitur quàm angelus esse pariter & deus. quod cum patri competens & conueniens esse non possit, qui tantummodo deus est: competens autem esse possit Christo, qui non tantūmodo deus, sed & angelus pronunciatus est, manifeste apparet, non patrem ibi tunc loquutum fuisse ad Agar, sed Christum potius cum deus sit, cui etiam angeli competit nomen: quippe cum magni consilij angelus factus sit: angelus autem sit, dum exponit sinum patris, sicut Ioannes edicit. Sed enim ipse Ioannes hunc eundem qui sinū exponit patris, uerbum dicit carnem factum esse, ut sinum patris posset exponere: merito Christus non solum homo est, sed angelus, nec angelus tantū, sed & deus per scripturas ostenditur, & à nobis hoc esse creditur: ne si non Christum tunc locutum ad Agar uoluerimus accipere, aut angelum deum faciamus, aut deum patrem omnipotentem inter angelos computemus. Quid si & alio in loco similiter legimus deum angelum positum: Nam cum apud uxores suas Liam atque Rachel Iacob de patris illarum iniquitate quereretur, et cum referret quòd iam in terram propriam remeare & reuerti cuperet, somnij quoque sui interponebat auctoritatē, quo tempore refert sibi angelum dei per somnium dixisse: Iacob, Iacob. Et ego, inquit, dixi: Quid est? Aspice, inquit, oculis tuis, & uide hircos & arietes ascendentes super oues & capras uariatos albos, & uarios & cineritios & aspersos. Vidi enim quæcunque tibi Laban fecit. Ego sum deus qui uisus sum tibi in loco dei, ubi erexisti mihi illic stantem lapidem, & uouisti mihi illic uotum: nunc ergo surge, & proficiscere de terra hac, & uade in terram natiuitatis tuæ, & ero tecum. Si angelus dei loquitur hæc ad Iacob, itaque ipse angelus infert, dicens: Ego sum deus qui uisus sum tibi in loco dei: non tantummodo hunc angelum, sed & deum positum sine ulla hæsitatione conspicimus, quique sibi uotū refert ab Iacob destinatum esse in loco dei, & non dicit in loco meo. Est ergo locus dei, est & hic deus: sed enim ibi simpliciter est in loco dei positum, neque enim dictum est in loco angeli & dei, sed tantummodo dei: hic autem qui ista promittit, deus atque angelus esse perhibetur: ut merito distinctio sit inter eum qui tantummodo deus dicitur, & inter eum qui non deus simpliciter, sed & angelus pronunciatur. Ex quo si nullius alterius angeli potest hic accipi tanta auctoritas, ut deum quoque se esse fateatur, & uotum sibi factum esse testetur, nisi tantūmodo Christi, cui non quia angelo tantum, sed quia deo uotū uoueri potest, manifestum est non patrem accipi posse, sed filium deum & angelum. Hic autem si Christus est, sicuti est, uehemēter periclitatur, qui aut hominem Christum aut angelum tantūmodo dicit subtracta illi diuini nominis potestate, quam ex scripturarum cœlestium fide frequenter accepit, quæ illum & angelum frequenter & deum dicunt. His omnibus etiam illud accedit ut quomodo illum & angelum frequenter & deum posuit scriptura diuina, sic illum & hominem ponat & deum, exprimens eadem scriptura diuina quod erat futurus, & depingens iam tum in imagine quod habebat esse in substantiæ ueritate. Remansit enim, inquit, Iacob solus, & luctabatur homo cum eo usque in mane: et uidit quoniam non potest aduersus eum, & tetigit latitudinē femoris Iacob; cum in eum

Esaiæ 9

Gen. 32

Gen. 32

aquam

Soli Deo nomen potest.

Ita quia hæc ... est ... Bethel enim uocabatur locus ille. Sed alia solidasit.

... quod futurus erat sic ...

in eum luctaretur & ipse cum eo, & dixit ei: dimitte me, ascendit enim lucifer. Et ille dixit: Non te dimittam, nisi me benedixeris. Et dixit: Quod est nomen tuum. Et ille dixit Iacob, dixitq́ ei: Non uocabitur iam nunc nomen tuum Iacob, sed Israel erit nomen tuum: quia inualuisti cum deo, & cum hominibus potens es. Et adhuc adijcit, Et uocauit Iacob nomen loci illius, uisio dei. Vidi enim deum facie ad faciē, & salua facta est anima mea. Ortusq́ est ei sol, mox transiuit uisionem dei, ipse uero claudicabat femore suo. Homo, inquit, luctabatur cum Iacob. Si homo solitarius, quis est iste? unde est? quare cum Iacob contendit atq́ luctatur? quid intercesserat, quid factum fuerat? quę ratio contentionis istius tantæ, tantiq́ certaminis? quare præterea Iacob, qui ad tenendum hominem cum quo luctabatur fortior inuenitur, & benedictionem ab eo quē detinebat postulat, quia iam lucifer oritur, ideo postulasse reperitur, nisi quoniam præfigurabatur contentio hæc inter Christum, & filios Iacob futura, quæ in euangelio dicitur perfecta. Contra hunc enim hominem conluctatus est populus Iacob, in qua conluctatione potetior populus est Iacob repertus, quippe cum aduersus Christum iniquitatis suæ uictoriam sit consecutus, quo in tempore propter facinus quod admisit incessu fidei propriæ & salutis claudicare grauissime incertus & lubricus cœpit: qui quamuis superior damnando Christum repertus, eget tamen ipsius misericordia, eget tamē ipsius benedictione. Sed enim hic homo qui cum Iacob luctatus est, non, inquit, uocabitur etiam nunc nomē tuum Iacob, sed Israel erit nomen tuum. ac si Israel est homo uidens deum, eleganter ostendebat dominus quod non tantum homo esset qui conluctabatur tunc cum Iacob, sed & deus. Videbat utiq́ deum Iacob cum quo conluctabatur, quamuis hominem ipsius in conluctatione retineret. Et ut nulla adhuc posset esse dubitatio, interpretationē ipse posuit dicendo: Quia inualuisti cum deo, & cum hominibus potens es. Ob quam causam hic idē Iacob intelligens iam uim sacramenti, & peruidens auctoritatem eius cum quo luctatus fuisset, nomē loci illius in quo conluctatus est, uocauit uisionem dei. Superstruxit præterea causas ad interpretationem dei porrigendam. Vidi enim, inquit, deum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. Vidit autem deum cum quo conluctatus est quasi cum homine, sed & hominem quidem quasi uictor tenuit, benedictionem autem quasi à deo ut inferior postulauit: ita cum deo & cum homine conluctatus fuit, ac sic conluctatio hæc ibi quidem præfigurata est. In euangelio autē inter Christum, & populū Iacob perfecta est: in qua quamuis populus superior inuentus sit, minor repertus est dum nocens cōprobatus est. Quis dubitabit Christum in quo hæc conluctationis figura completa est, non hominem tantum, sed & deum agnoscere, quandoquidem hominem illum & deum etiam figura ipsa conluctationis uideatur comprobasse? Et tamen etiam post hæc æquè non cessat eadem scriptura diuina, angelum deum dicere, deum angelū pronunciare. Nam cum Manassen atq́ Ephrem filios Ioseph benedicturus esset, hic ipse Iacob, transuersis super capita puerorum manibus conlocatis, Deus, inquit, qui pascit me à iuuentute mea usq́ in hūc diem, angelus qui liberauit me ex omnibus malis benedicat pueros. Vsq́ adeo autem eundem angelum ponit quem deum dixerat, ut singulariter in exitu sermonis sui posuerit per-

ſonam de qua loquebatur dicendo, benedicat pueros hos. Si enim alterum angelum uoluiſſet intelligi, plurali numero duas perſonas cõplexus fuiſſet: nunc unius perſonæ ſingularem numerum in benedictione depoſuit, ex quo eundem deum atq; angelum intelligi uoluit. Sed enim deus pater accipi non poteſt: deus autem, & angelus Chriſtus accipi poteſt. Quem ut huius benedictionis auctorem etiam tranſuerſas ſuper pueros manus Iacob ponendo ſignificauit, quaſi pater illorum eſſet Chriſtus. Adhuc adijciam illam quoq; partem, in qua dum hæreticus quaſi oculo quodam gaudet propriæ ueritatis & luminis amiſſo, totam cæcitatem ſui agnoſcat erroris. Identidem enim & frequenter opponit quia dictum ſit: Tanto tempore uobiſcum ſum, & non agnoſcitis me: Philippe, qui uidit me, uidit & patrem. Sed quod non intelligit diſcat. Culpatur Philippus, & iure quidem meritoq; quia dixerit: Domine oſtende nobis patrem, & ſufficit nobis. Quando enim ex Chriſto aut audierat iſtud, aut didicerat quaſi eſſet pater Chriſtus, cum contra magis quod filius eſſet, non quia pater frequenter audiſſet, & ſæpe didiciſſet. Quod enim dixit dominus, ſi me cognouiſtis, & patrẽ meum cognouiſtis, & amodo noſtis illum, & uidiſtis illum, non ſic dixerat ut ſe patrem uellet intelligi, ſed quoniam qui penitus, & plene, & cum tota fide, & tota religione acceſſit ad dei filium, omnibus modis per ipſum filium, in quem ſic credit, ad patrem peruenturus ſit eundemq; uiſurus. Nemo enim, inquit, poteſt uenire ad patrem niſi per me. Et ideo ad patrẽ deum non tantũ uenturus eſt, & cogniturus ipſum patrem, ſed etiam ſic tenere debet, atq; ita animo ac mente præſumere, quaſi iam nouerit patrem pariter & uiderit. Sæpe enim ſcriptura diuina quæ nondum facta ſunt pro factis adnunciat, quia ſic futura ſint: & quæ omnibus modis fieri habent, non quaſi futura ſint prædicat, ſed quaſi facta ſint narrat. Deniq; cum nondum temporibus Eſaiæ prophetæ Chriſtus natus fuiſſet, quia puer, aiebat, natus eſt uobis, & cum nondũ acceſſum eſſet ad Mariã, & acceſſit ad propheten dicebat, & concepit & peperit filiũ. Et cum nondum ſinum patris Chriſtus expoſuiſſet, referebat: Et uocabitur nomẽ eius magni conſilij angelus. Et cum nondum fuiſſet paſſus, quaſi ouis, pronunciabat, ad iugulationem adductus eſt. Et cum adhuc crux nuſq; eſſet, aiebat: Tota die expandi manus meas ad populum non credentẽ. Et cum nondum iniurioſe potatus fuiſſet, in ſiti, ait, mea potauerunt me aceto. Et cum ſpoliatus adhuc non fuiſſet, dicebat, Super ueſtem meam miſerunt ſortem, & dinumerauerunt oſſa mea: effoderunt manus meas, & pedes. Prouidens enim ſcriptura diuina pro factis dicit quæ futura ſcit, & pro perfectis dicit quę futura habet, quę ſine dubitatione uentura ſunt. Et ideo dominus in pręſenti loco dicebat: Amodo noſtis illũ, & uidiſtis. Dicebat enim uiſum iri ab eo patrem quiſquis filium ſecutus fuiſſet, non quaſi filius ipſe eſſet pater uiſus, ſed quod præmium conſecuturus eſſet quiſquis illum ſequi & diſcipulus eius eſſe uoluiſſet, ut uidere patrem poſſet: nam & imago eſt dei patris: ut his etiam illud accedat, quoniam ſicut pater operat̃, ita operat̃ & filius, & imitator eſt filius omniũ operum paternorũ, ut perinde habeat unuſquiſq; quaſi iam uiderit patrẽ, dum eum uidet qui inuiſibilem patrẽ in omnibus operibus ſemper imitatur. Cæterum ſi ipſe pater eſt Chriſtus, quomodo confeſtim adijcit & dicit, Qui credit in me, opera

Eſa. 9 · Ibid. 8 · Ibid. 9 · Ibid. 53 · Ibid. 65 · Pſal. 68 · Ibid. 21 · Ioan. 5

opera quæ ego facio & ipse faciet: & maiora his faciet, quia ego ad patrem uado. Et adhuc subnectit, Si diligitis me, præcepta mea seruate: & ego rogabo patrem, & alium aduocatum dabit uobis. Post quæ etiam illud subnectit, Si quis me diligit, sermonem meum custodiet: & pater meus diliget illum, & ad eum ueniemus & mansionem apud illum faciemus. Necnon etiam subdidit illud quoque, Aduocatus autem ille spiritus sanctus quem missurus est pater, ille uos docebit & cõmemorabit omnia quæcunque dixero. Præmittit adhuc istum locũ, quo ostẽdat se esse filium, & merito subdidit & dicit: Si me diligeretis, gauderetis quia eo ad patrem: quia pater maior me est. Quid autẽ cum etiã illa subnectit: Ego sum uitis uera, & pater meus agricola, omne sarmentum in me non adferens fructũ tollit illud, & omne fructiferũ purgat, ut fructum ampliorẽ ferat. Instat adhuc & adijcit. Sicut dilexit me pater, & ego dilexi uos, manete in mea charitate: sicut ego patris mandata seruaui, & maneo in eius charitate. Adhuc ingerit, & dicit: Dixi autẽ uos amicos, quia omnia quæ audiui à patre meo, nota uobis feci. Adgregat etiam hoc: Sed hæc omnia facient uobis propter nomen meum, quia ignorant eum qui me misit. Hæc ergo nunque post illa euidenter illum non patrẽ, sed filiũ esse testantia dominus subdidisset, si aut patrem se esse meminisset, aut patrem se uellet intelligi: nisi quoniam ut illud exprimeret, perinde unumquenque iam habere debere, dum imaginẽ dei patris per filiũ uidet, atque si uiderit patrẽ: quãdoquidẽ unusquisque credens in filiũ exerceat in imaginis contemplatione, ut adsuefactus ad diuinitatẽ uidendã in imagine, proficere posit usque ad dei patris omnipotentis perfectã contemplationẽ. Et quoniã qui hoc animo ac mente combiberit, & de omnibus sic futurũ esse crediderit patrẽ quem uisurus sit quasi iam quodãmodo uiderit, & hic iam sic habeat quasi teneat quod habiturũ se pro certo sciat. Cæterũ si ipse pater fuisset, quid quasi futurũ præmiũ repromittebat quod iam præstiterat & dederat? Nã quoniã dicit: Beati mundo corde, quia ipsi deum uidebunt, polliceri deprehenditur contemplationẽ & aspectũ patris, ergo nondum dederat: cur enim repromitteret, si iam dedisset. dederat enim si pater esset, uidebatur enim, & contingebatur. Quando aũt dum contingitur ipse Christus, & uidetur, repromittit tamen, & dicit: quoniam qui mundo fuerit corde, deum uidebit: hoc ipso probat patrẽ se non esse, qui tũc præsens cum uideretur repromittebat quod patrem uisurus esset quisquis mundo corde fuisset. Erat ergo repromittens hæc, non pater, sed filius: quia qui filius erat quod uideri habebat, repromittebat, cuius repromisio superuacua fuisset, nisi filius fuisset. cur enim repromittebat mundis corde ut uiderent patrẽ, si iam tunc qui præsentes erant, patrẽ Christũ uidebant. sed quia filius erat non pater, merito & filius, quia imago dei, tunc uidebatur: & pater quia inuisibilis, mundis corde ut uideretur repromittiẽ, & notatur. Hæc igitur satis sit etiam aduersus istũ hæreticũ dictasse pauca de multis. Campus enim, & quidem latus ac fusus aperietur plenius, hæreticũ istũ si agitare uoluerimus, quandoquidẽ duobus istis locis quibusdã effosis luminibus orbatus totus sit in doctrinæ suæ cæcitate superatus. Sed enim ordo rationis, & si dei auctoritas, digestis uocib. & literis domini admonet nos post hec credere etiã in spiritũ sanctũ olim ecclesiæ repromissum, sed statutis temporũ opportu-

Ibid. 14

portunitatibus redditum. Est enim per Ioelem prophetam repromissus, sed per Christũ redditus. In nouissimis, inquit, diebus effundam de spiritu meo super seruos, & ancillas meas. Dominus autem: Accipite spiritũ sanctũ, quorum remiseritis peccata, erunt remissa: & quorum retinueritis, erunt retenta. Hunc autẽ spiritũ sanctũ, dominus Christus modo paracletũ appellat, modo spiritũ ueritatis esse pronunciat, qui non est in euãgelio nouus, sed nec nouè datus: nam hic ipse & in prophetis populũ accusauit, & in apostolis aduocationem gentibus præstitit. Nam illi ut accusarentur merebant, quia contempserant legem: & qui ex gentibus credunt ut patrocinio spiritus adiuuentur merentur, quia ad euangelicã peruenire gestiunt legem. Differẽtia sanè in illo genera officiorũ, quoniã in temporibus differens ratio causarũ. nec ex hoc tamen ipse diuiditur qui hæc sic gerit, nec alter est dum sic agit: sed unus atq; ipse est diuidens officia sua per tẽpora, & rerũ occasiones atq; momenta. Deniq; apostolus Paulus: Habentes, inquit, eundem spiritũ sicut scriptũ est, credidi propter quod locutus sum, & nos credimus ideo loquimur. Vnus ergo & idẽ spiritus qui in prophetis & apostolis, nisi quoniã ibi ad momentũ, hic semper. Cæterũ ibi, non ut semper in illis inesset: hic, ut in illis semper maneret: & ibi mediocriter distributus, hic totus effusus: ibi parce dat, hic large cõmodat, nec tamen ante resurrectionẽ domini exhibitus, sed per resurrectionem Christi contributus. Rogabo enim, aiebat, patrẽ: & aliũ aduocatũ dabit uobis, ut uobiscũ sit in æternũ spiritus ueritatis. Et cũ uenerit aduocatus ille quem ego missurus sum uobis à patre meo, spiritũ ueritatis qui de patre meo procedit: & si non abiero ego, aduocatus ille non ueniet ad uos: si autem ego abiero, remittã illũ ad uos. Et cum uenerit spiritus ueritatis, ille uos diriget in omnẽ ueritatẽ. Et quoniã dominus in cœlos esset abiturus paracletũ discipulis necessario dabat, ne illos quodammodo pupillos quod minime decebat relinqueret, & sine aduocato & quodam tutore desereret. Hic est enim qui ipsorum animos mentesq; firmauit, qui euangelica sacramenta distinxit, qui in ipsis inluminator rerũ diuinarũ fuit, quo confirmati pro nomine domini nec carceres nec uincula timuerũt, quinimo ipsas seculi potestates, & tormenta calcauerũt, armati iã scilicet per ipsum atq; firmati, habẽtes in se dona quæ hic idẽ spiritus ecclesiæ Christi sponsæ quasi quædã ornamẽta distribuit, & dirigit. Hic est enĩ q prophetas in ecclesia cõstituit, magistros erudit, linguas dirigit, uirtutes & sanitates facit, opera mirabilia gerit, discretiones spirituũ porrigit, gubernationes cõtribuit, cõsilia suggerit, quæq; alia sunt charismatũ dona cõponit, & digerit, & ideo ecclesiã domini undiq; et in omnibus perfectã, & cõsummatã facit. Hic est qui in modũ colũbæ posteaq; dominus baptizatus est, super eũ uenit, & mansit, habitans in solo Christo plenus & totus, nec in aliqua mensura aut portione mutilatus, sed cũ tota sua redũdantia cumulate admissus, ut ex illo delibationẽ quandã gratiarũ cęteri cõsequi possint totius sancti spiritus in Christo fonte remanente, ut ex illo donorũ atq; operũ uenæ ducerent, spiritu sancto in Christo affluenter habitante. Hoc etenim iam prophetans Esaias aiebat: Et requiescit, inquit, super eum spiritus sapiẽtiæ & intellectus, spiritus cõsilij & uirtutis, spiritus sciẽtiæ & pietatis, & impleuit eũ spiritus timoris dei. hoc idẽ atq; ipsum & alio in loco ex persona ipsius

Ioel. 2 | Act. 2 | Ioan. 20 | 2. Cor. 4 | Ioan. 14 | Esa. 11

ipsius domini: Spiritus domini super me, propter ꝙ unxit me, euangelizare pauperib. misit me. Similiter Dauid: Propterea unxit te deus deus tuus oleo lętitiæ à cõsortib. tuis. De hoc apostolus Paulus: Qui enim spiritũ Christi nõ habet, hic nõ est eius: & ubi spiritus domini, ibi libertas. Hic est qui operatᷓ ex aquis secundam natiuitatem semen quoddam diuini generis, & consecrator cœlestis natiuitatis, pignus promissę hereditatis, & quasi chirographũ quoddam æternæ salutis, qui nos dei faciat templum, & nos eius efficiat domum, qui interpellat diuinas aures pro nobis gemitibus ineloquacibus aduocationis implens officia, & defensionis exhibens munera, inhabitator corporibus nostris datus, & sanctitatis effector: qui id agens in nobis ad æternitatem, & ad resurrectionem immortalitatis corpora nostra producat, dum illa in se adsuefacit cũ cœlesti uirtute misceri, & cum spiritus sancti diuina æternitate sociari. Erudiuntur enim in illo, & per ipsum corpora nostra ad immortalitatẽ proficere, dum ad decreta ipsius discunt se moderãter tẽperare. Hic est enim qui contra carnem desiderat, quia caro contra ipsum repugnat. Hic est qui inexplebiles cupiditates coercet, immoderatas libidines frangit, illicitos ardores extinguit, flagrantes impetus uincit, ebrietates reijcit, auaritias repellit, luxuriosas comessationes fugit, charitates nectit, affectiones constringit, sectas repellit, regulã ueritatis expedit, hæreticos reuincit, improbos foras expuit, Euangelia custodit. De hoc item Apostolus: Non enim spiritum mundi accepimus, sed spiritum qui ex deo est. De hoc exultat, & dicit: Puto autẽ quia & ego spiritum dei habeo. De hoc dicit, Et spiritus prophetarum prophetis subiectus est. De hoc refert, spiritus autem manifeste dicit, quia in nouissimis temporibus recedent quidam à fide, adtendentes spiritibus seductoribus, doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi mendacia loquentiũ, cauteriatam habentium cõscientiam suam. In hoc spiritu positus nemo unquam dicit anathema Iesum, nemo negauit Christum dei filium, aut repudiauit creatorem deũ: nemo contra scripturas ulla sua uerba depromit, nemo alia & sacrilega decreta constituit, nemo diuersa iura conscribit. In hunc quisquis blasphemauerit, remissionem non habet, non tantum in isto seculo, uerum etiam nec in futuro. Hic in Apostolis Christo testimonium reddit, in martyribus constantem fidem religionis ostendit, in uirginibus admirabilem continentiã signatæ charitatis includit, in cæteris incorrupta & incontaminata doctrinæ dominicæ iura custodit, hæreticos destruit, peruersos corrigit, infideles arguit, simulatores ostendit, improbos quoque corrigit, ecclesiam incorruptam & inuiolatã perpetuæ uirginitatis & ueritatis sanctitate custodit. Et hæc quidem de patre & de filio & de spiritu sancto breuiter sint nobis dicta, & strictim posita, & nõ longa disputatione porrecta. Latius enim potuerũt porrigi, & propensiore disputatione produci, quandoquidem ad testimoniũ, quod ita se habeat fides uera, totũ & uetus & nouũ testamentũ possit adduci. Sed quia obluctantes aduersus ueritatem semper hæretici sinceræ traditionis, & catholicę fidei controuersiã solent trahere, scandalizati in Christũ quod etiã deus & per scripturas asseratᷓ, & à nobis hoc esse credatᷓ: merito à nobis, ut omĩs à fide nostra auferri possit heretica calũnia, de eo ꝙ et deus sit Christus sic est disputandũ, ut nõ impediat scripturę ueritatẽ, sed nec nostrã fidem qua unus deus

Psal. 44
Rom. 8
2. Cor. 3
1. Cor. 2
Ibid. 7
Ibid. 14
1. Tim. 4
1. Cor. 12
Matth. 12

& per scripturas promittitur, & à nobis tenetur & creditur. Tam enim illi qui Iesum Christum ipsum deum patrem dicunt, quàm etiam illi qui hominem illum tantummodo esse uoluerunt, erroris sui & peruersitatis origines & causas inde rapuerũt: quia cum animaduerterent scriptum esse quod unus sit deus, non aliter putauerunt istam tenere se posse sententiam, nisi aut hominem tantum Christum, aut certe deum patrem putarent esse credendum. Sic enim calumnias suas colligere consueuerunt, ut errorem proprium approbare nitantur. Et quidem illi qui Iesum Christum patrem dicũt, ista prætendũt: Si unus deus Christus, Christus aũt deus, pater est Christus quia unus deus: si non pater sit Christus, dum & deus filius Christus, duo dij contra scripturas introducti esse uideantur. Qui autem hominem tantummodo Christum cõtendunt ex diuerso sic colligũt: Si alter pater, alter est filius: pater aũt deus, & Christus deus: non ergo unus deus, sed duo dij introducuntur pariter, pater & filius: ac si unus deus, consequenter homo Christus, ut merito pater sit deus unus. Re uera quasi inter duos latrones crucifigitẽ dominus, quomodo fixus aliquando est, & ita excipit hæreticorũ istorum ex utroq; latere sacrilega conuitia. Sed neq; scripturæ sanctæ, neq; nos causas illis perditionis & cæcitatis afferimus, si qua in medio diuinarũ literarum euidẽter posita, aut uidere nolunt, aut uidere nõ possunt. nos enim & scimus & legimus & credimus & tenemus, unum esse deum, qui fecit cœlum pariter ac terram, quoniam nec alterum nouimus, aut nosse (cum nullus sit) aliquando poterimus. Ego sum, inquit deus, & nõ est præter me iustus & saluãs. Et alio in loco, Ego primus & nouissimus, & præter me non est deus. Quis sicut ego, & quis mensus est palmo cœlum, & terram pugillo? quis suspendit montes in pondere, & nemora in statera? Et Ezechias, Vt sciant omnes quia tu es deus solus. Ipse præterea dominus, Quid me interrogas de bono? unus deus bonus. Apostolus quoq; Paulus, Qui solus, inquit, habet immortalitatẽ, & lucem habitat inaccessibilem: quem uidit hominũ nemo, nec uidere potest. Et alio in loco, Mediator aũt unius nõ est, deus aũt unus est. Sed quomodo hoc tenemus & legimus & credimus, sic scripturarum cœlestium nullam partem præterire debemus: quippe cum etiam illa quę in scripturis sunt posita Christi diuinitatis insignia, nullo modo debemus recusare, ne scripturarum autoritatem corrumpendo, integritatem fidei sanctæ corrupisse teneamur. Et hoc ergo credamus siquidem fidelissimũ, dei filium Iesum Christum dominũ & deum nostrum: quoniam in principio erat uerbum, & uerbũ erat deus, & deus erat uerbum. Hoc erat in principio apud deũ: & uerbũ caro factũ est, & habitauit in nobis. & dominus meus & deus meus. & quorũ patres, & ex quib. Christus secundum carnem, qui est super omnia benedictus deus in secula. Quid ergo dicemus? Nunquid duos deos scriptura proponit? Quomodo ergo dicit, quia deus unus est? Aut nunquid nõ & Christus deus est? Quomodo ergo, dominus meus, & deus meus, Christo dictũ est? Totũ igitur hoc nisi cũ propria uneratione, & legitima disputatione teneamus: merito scandalũ hæreticis prębuisse credemur: nõ utiq; ex scripturarũ cœlestium uitio, quæ nunquam fallunt, sed humani erroris præsumptione, quia hæretici esse uoluerũt. Et in primis illud retorquendum in istos qui duorum nobis deorum controuersiam facere

Esaiæ 45
Oseæ 13
Esaiæ 41
Ibid. 4
Mar. 10
Luc. 18
1. Tim. 6
Gal. 3
Rom. 9

facere præſumunt. Scriptum eſt quod negare nõ poſſunt: quoniam unus eſt dominus. De Chriſto ergo quid ſentiunt? dominum eſſe, aut illum omnino non eſſe? ſed dominum illum omnino non dubitant. Ergo ſi uera eſt illorum ratiocinatio, iam duo ſunt domini. Quomodo igitur iam ſecundum ſcripturas, unus eſt dominus, & magiſter unus Chriſtus dictus? At enim legimus, quòd magiſter ſit etiam Apoſtolus Paulus. Non ergo iam unus magiſter: duos enim magiſtros ſecundum iſta colligimus. Quomodo igitur ſecundum ſcripturas unus magiſter Chriſtus, unus in ſcripturis bonus eſt deus, ſed idẽ in ſcripturis bonus etiam Chriſtus poſitus eſt. Non igitur ſi rectè colligunt, unus bonus, ſed etiam duo boni. Quomodo igitur ſecundum ſcripturarum fidẽ, unus bonus eſſe refert? At ſi nõ putãt aliqua ratione offici poſſe ei quod unus dominus eſt per illud quod eſt dominus & Chriſtus: neque ei quod unus eſt magiſter per illud quod eſt magiſter & Paulus: aut illi quod unus eſt bonus, per illud quod bonus ſit nuncupatus & Chriſtus: eadem ratione intelligant, offici non poſſe ab illo quod unus eſt deus, ei quod deus pronunciatus eſt & Chriſtus. Eſt ergo deus pater omnium inſtitutor & creator, ſolus originem neſciens, inuiſibilis, immenſus, immortalis, æternus, unus deus, cuius neq; magnitudini, neq; maieſtati, neq; uirtuti quicquam nõ dixerim præferri, ſed nec comparari poteſt. Ex quo quando ipſe uoluit, ſermo filius natus eſt, qui non ſono percuſsi aeris, aut tono coactæ de uiſceribus uocis accipitur, ſed in ſubſtantia prolatæ à deo uirtutis agnoſcitur: cuius ſacræ & diuinæ natiuitatis arcana nec Apoſtolus didicit, nec prophetes comperit, nec angelus ſciuit, nec creatura cognouit, filio ſoli nota ſunt, qui patris ſecreta cognouit. Hic ergo cum ſit genitus à patre, ſemper eſt in patre. Semper autem ſic dico, ut non innatum, ſed natum probem. Sed qui ante omne tempus eſt, ſemper in patre fuiſſe dicendus eſt. Nec enim tempus illi aſsignari poteſt, qui ante tempus eſt. Semper enim in patre, ne pater non ſemper ſit pater: quin & pater illum etiam quadam ratione præcedit, quòd neceſſe eſt quodãmodo prior ſit quâ pater ſit. Quoniam aliquo pacto antecedat neceſſe eſt eum qui habet originem, ille qui originem neſcit. Hic ergo quando pater uoluit proceſsit ex patre: & qui in patre fuit, proceſsit ex patre: & qui in patre fuit, quia ex patre fuit, cum patre poſtmodum fuit, quia ex patre proceſsit: ſubſtantia ſcilicet illa diuina, cuius nomen eſt uerbũ, per quod facta ſunt omnia, & ſine quo factũ eſt nihil. Omnia enim poſt ipſum ſunt, quia per ipſum ſunt. & meritò ipſe eſt ante omnia, quando per illũ facta ſunt omnia, qui proceſsit ex eo ex cuius uoluntate facta ſunt omnia. Deus utiq; procedens ex deo ſecundã perſonam efficiens, ſed nõ eripiens illud patri quòd unus eſt deus. Si enim natus fuiſſet innatus, cõparatus cum eo qui eſſet innatus, æquatione in utroq; oſtẽſi duos faceret innatos. & ideo duos faceret deos, ſi nõ genitus eſſet, collatus cum eo qui genitus nõ eſſet, & æquales inuenti, duos deos meritò reddidiſſent non geniti. atq; ideo duos Chriſtus reddidiſſet deos, ſi ſine origine eſſet, ut pater inuẽtus, et ipſe principiũ omniũ ut pater, duo faciẽs principia, duos oſtẽdiſſet nobis conſequenter & deos. Aut ſi & ipſe filius nõ eſſet, ſed pater generãs de ſe alterũ filiũ, meritò collatus cum patre, & tantus denotatus duos patres effeciſſet, & ideo duos approbaſſet etiam deos. Chriſtus autem non innatus eſt, ſed

ſed ex patre eſt, quia genitus eſt: ſiue dum uerbum eſt, ſiue dum uirtus eſt, ſiue dum ſapientia eſt, ſiue dum lux eſt, ſiue dum filius eſt, & quicquid horum eſt dum non aliunde eſt, quod ſicut diximus iam ſuperius, ex patre, patri ſuo originem ſuam debens, diſcordiam diuinitatis de numero duorum deorum facere non potuit, qui ex illo qui eſt unus deus originem naſcendo contraxit: quo genere dum & unigenitus eſt, & primogenitus ex illo eſt, quia originem non habet, unus eſt omnium rerum & principiū & caput. Vnum deum aſſeruit, quem non ſub ullo principio aut initio, ſed initium & principium rerum omnium comprobauit. Idem eſt deniqꝫ quod nihil ex arbitrio ſuo gerit, nec ex conſilio ſuo facit, nec à ſe uenit, ſed imperijs paternis omnibus & præceptis obedit, ut quamuis probet illum natiuitas filium, tamē morigera obedientia aſſerat illum paternæ uoluntatis ex quo eſt miniſtrum: ita dum ſe patri in omnibus obtemperantem reddit, quamuis ſit & deus, unum tamen deum patrem de obedientia ſua oſtendit, ex quo & originem traxit. & ideo duos facere nō potuit, quia nec duas origines fecit, qui ex eo qui originem non habet, principium natiuitatis ante omne tempus accepit. nam cum id ſit principium cæteris quod innatum, deus ſolus pater eſt qui extra originem eſt: ex quo hic eſt qui natus eſt, dum qui ex illo naſcitur, merito ex eo uenit, qui originem non habet, principium probans illud eſſe ex quo ipſe eſt, etiam ſi deus eſt qui natus eſt: unum tamen deum oſtendit, quem hic qui natus eſt, eſſe ſine origine comprobauit. Eſt ergo deus, ſed in hoc ipſum genitus, ut eſſet deus. Eſt & dominus, ſed in hoc ipſum natus ex patre, ut eſſet dominus. Eſt & angelus, ſed ad annunciandum magnum dei conſilium, ex patre ſuo angelus deſtinatus. Cuius ſic diuinitas traditur, ut non diſſonantia diuinitatis duos deos reddidiſſe uideatur. Subiectis enim ei quaſi filio omnibus rebus à patre patris quidem ſui filius probatur, cæterorum autem & dominus & deus eſſe reperitur. Ex quo dum huic qui eſt deus omnia ſubſtrata traduntur, & cuncta ſibi ſubiecta filius accepta refert patri, totam diuinitatis auctoritatem rurſus illi remittit: unde unus deus oſtenditur uerus & æternus pater, à quo ſolo hæc uis diuinitatis emiſſa, etiam in filium tradita & directa rurſum per ſubſtantiæ cōmunionem ad patrem reuoluitur. Deus quidem oſtenditur filius, cui diuinitas tradita & porrecta conſpicitur, & tamen nihilominus unus deus pater probatur, dum gradatim reciproco meatu illa maieſtas atqꝫ diuinitas ad patrem, qui dederat eam, rurſum ab illo ipſo filio miſſa reuertitur et retorquetur: ut merito deus pater omnium deus ſit, & principiū filij ſui quem dominum genuit: filius autem cæterorum omnium deus ſit, quoniam omnibus illum deus pater præpoſuit quem genuit: ita mediator dei & hominum Chriſtus Ieſus omnis creaturæ ſubiectam ſibi habens à patre proprio poteſtatem quâ deus eſt, cum tota creatura ſubdita ſibi concors patri ſuo deo inuentus, unum & ſolum & uerum deum patrem ſuum, manente in illo quod etiam auditus eſt, breuiter approbauit.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE TESTIMONIO ANIMAE LIBER.

Cital. ipsi. Tertull. c. 31. et 47.

MAGNA curiositate & maiore longe memoria opus est ad studendum, si quis uelit ex literis receptissimis quibusq; philosophorum uel poetarum uel quorumlibet doctrina sapientiæ secularis magistrorum testimonia excerpere Christianæ ueritatis, ut æmuli persecutoresq; eius de suo proprio instrumēto et erroris in se & iniquitatis in nos rei reuincant. Nōnulli quidē quibus de pristina literatura & curiositatis labor & memoriæ tenor perseuerauit, ad eum modum opuscula penes nos condiderunt, cōmemorantes & contestificantes in suggillationem & originem & traditionem & sententiarum argumenta, per quæ recognosci posit, nihil nos aut nouum aut portentosum suscepisse, de quo non etiam cōmunes & publicæ literæ ad suffragiū nobis patrocinentur, si quid aut erroris eiecimus, aut æquitatis admisimus. Sed ne suis quidem magistris aliâs probatissimis atq; lectissimis fidem inclinauit humana de incredulitate duritia, sicubi in argumenta Christianæ defensionis impingunt: tunc uani poetæ, cum deos humanis passionibus & fabulis designant: tunc philosophi duri, cum ueritatis fores pulsant. Hactenus sapiens & prudens habebitur, qui prope Christianum pronunciarit, cum si quid prudentiæ aut sapientiæ affectauerit, seu ceremonias despuēs seu seculum reuincens pro Christiano denotetur. Iam igitur nihil nobis erit cum literis & doctrina peruersæ felicitatis, cui in falso potius creditur, quàm in uero. Viderint si qui de unico & solo deo pronunciauerunt. Imò nihil omnino relatum sit, quod agnoscat Christianus, ne exprobrare possit. Nam & quod relatum est, neque omnes sciunt: neque qui sciunt, constare confidūt. Tanto abest ut nostris literis annuant homines, ad quas nemo uenit nisi iam Christianus. Nouum testimonium aduoco, imò omni literatura notius, omni doctrina agitatius, omni editione uulgatius, toto homine maius, id est totum quod est hominis. Consiste in medio anima seu diuina & æterna res es secundum plures philosophos, eo magis non mentiens: Seu minime diuina, quoniam quidem mortalis, ut Epicuro soli uidetur, eo magis mentiri non debebis, seu de cœlo exciperis, seu de terra conciperis, seu numeris, seu atomis concinnaris, seu cum corpore incœperis, seu post corpus induceris, unde unde & quoquo modo hominem facis animal rationale, sensus & scientiæ capacissimum. Sed non eam te aduoco, quæ scholis formata, bibliothecis exercitata, academicis & porticibus Atticis partā sapientiā ructas. Te simplicem & rudem & impolitam & idioticam compello, qualem habent qui te solam habent, illam ipsam de compito, de triuio, de textrino totam. Imperitia tua mihi opus est, quoniā aliquantulæ peritiæ tuæ nemo credit. Ea expostulo quæ tecū in hominē infers, quę aut ex temetipsa, aut ex quocunq; autore tuo sentire didicisti. Non es, quod sciam, Christiana. fieri enim nō nasci solet Christiana. 844.

Tamen

Tamen nunc à te teſtimonium flagitāt Chriſtiani,ab extranea aduerſus tuos ut uel tibi erubeſcant,quod nos ob ea oderint & irrideant, quæ te nunc conſciā detineant.Non placemus, dominum prædicantes hoc nomine unico unicum,à quo omnia, & ſub quo uniuerſa. Dic teſtimonium, ſi ita ſcis. Nam te quoq; palā & tota libertate, qua non licet nobis,domi ac foris audimus ita pronūciare,quod deus dederit,& ſi deus uoluerit. ea uoce & aliquem eſſe ſignificas,& omnem illi confiteris poteſtatem,ad cuius ſpectas uoluntatem,ſimul & cæteros negas deos eſſe,dum ſuis uocabulis nuncupas, Saturnum,Iouem,Martem,Mineruam. Nam ſolum deum cōfirmas, quem tantum deum nominas,ut & cum illos interdum deos appellas,de alieno & quaſi pro mutuo uſa uidearis. De natura quoq; dei quem prædicamus, nec te latet: Deus bonus eſt,Deus benefacit,tua uox eſt.Plane ea dicis, ſed homo malus ſcilicet, contraria propoſitione oblique & figuraliter exprobrans, ideo malum hominem,quia à deo bono abſceſſerit.etiam quod penes deum bonitatis & benignitatis omnis benedictio inter nos ſummum ſit diſciplinæ & conuerſationis ſacramentum,Benedicat te deus,tam facile pronuncias, quàm Chriſtiano neceſſe eſt. At cum id maledictum conuertis in benedictionem dei, perinde dicto omnem ſuper nos poteſtatem eius conſiſtere ſecundum nos confiteris.Sunt qui & ſi deum non negent,deſpectorem plane & arbitrum, & iudicem non putent:in quo utiq; nos maxime rejiciunt, qui ad iſtam diſciplinam metu prædicati iudicij tranſuolamus:ſic deum honorantes dum curis obſeruationis, & moleſtijs animaduerſionis abſoluunt, cui ne iram quidem adſcribūt.Nam ſi deus(inquiunt)iraſcitur,corruptibilis & paſsionalis eſt. Porrò quod patitur,quodq; corrumpitur, etiam interitum poteſt capere, quem deus non capit. At ijdem alibi animam diuinam & à deo conlatā confitentes, cadunt in teſtimonium ipſius animæ retorquendum aduerſus opinionem ſuperiorem.Si enim anima aut diuina aut à deo data eſt,ſine dubio datorem ſuum nouit.Et ſi nouit,utiq; & timet, ut tantum poſtremo auctorem. An non timet, quem magis propitium uelit quàm iratum? Vnde igitur naturalis timor animæ in deum,ſi deus non nouit iraſci? Quomodo timetur, qui neſcit offendi? Quid timetur,niſi ira? Vnde ira,niſi ex animaduerſione? Vnde animaduerſio,niſi de dei iudicio? Vnde iudicium,niſi de poteſtate? Cuius poteſtas ſumma, niſi dei ſolius? Hinc ergo tibi anima de conſcientia ſuppetit domi ac foris,nullo irridente uel prohibente prædicare, Deus uidet omnia, & deo commendo, & deus reddet, & deus inter nos iudicabit. Vnde hoc tibi non Chriſtiane? Atq; id plerunq; & uitta Cereris redimita,& pallio Saturni coccinata,& deæ Iſidis linteata. In ipſis deniq; tēplis deum iudicē imploras, ſub Æſculapio ſtans,Iunonem in aere exorans,Mineruam calcias furnis galeam formis,& neminem de præſentibus deis conteſtaris, in tuo foro aliunde iudicem appellas,in tuis templis alium deum pateris. O teſtimonium ueritatis,quæ apud ipſa dæmonia teſtem efficit Chriſtianorum. Enimuero cur dæmonia adfirmamus eſſe? ſane quaſi non & probemus, qui ea ſoli de corporibus exigimus. Aliqui Chryſippi adſentator inludit ea, & eſſe,& abominationē ſuſtinere,execrationes tuæ reſpondent. Dæmonium uocas hominem aut immunditia, aut malitia, aut inſolentia, aut quacunq; macula,quam nos dæmonijs

dæmonijs deputamus, aut ad necessitatem odij opportunam. Satanam denique in omni uexatione & aspernatione & detestatione pronuncias, quē nos dicimus malitiæ angelum, totius erroris artificem, totius seculi interpolatorem, per quem homo à primordio circumuentus, ut præceptum dei excederet, & propterea in mortem datus, exinde totum genus de suo semine infectum, suæ etiam damnationis traducem fecit. Sentis igitur perditorē tuum. Et licet soli illum nouerint Christiani, uel quæcunque apud dominum secta, & tu tamen eum nosti dum odisti. Iam nunc quod ad necessariorem sententiam tuam spectet, quantum & ad ipsum statum tuū tendit, affirmamus te manere post uitæ dispunctionē, & expectare diem iudicij, proq; meritis aut cruciatui destinari, aut refrigerio, utroq; sempiterno. Quibus sustinēdis necessario tibi substantiam pristinam, eiusdemq; hominis materiam, & memoriā reuersuram, quod & nihil mali ac boni sentire possis sine carnis passionalis facultate, & nulla ratio sit iudicij sine ipsius exhibitione, qui meruit iudicij passionem. Ea opinio Christiana & si honestior multo Pythagorica, quæ te non in bestias transfert, & si plenior Platonica, quæ tibi etiam dotē corporis reddit, & si Epicurea gratior, quæ te ab interitu defendit: tamen propter suū nomen soli uanitati & stupori, & ut dicitur, præsumptioni deputatur. Sed non erubescimus si tecum erit nostra præsumptio. Primò enim cum alicuius defuncti recordaris, misellū uocas eū: non utiq; quod de bono uitæ ereptū, sed ut pœnæ & iudicio iam ascriptum. Cæterum aliâs securos uocas defunctos. Profiteris & uitæ incōmodum, & mortis beneficium. Vocas porrò securos, si quando extra portam cum obsonijs & mattæis tibi potius parentans ad busta recedis, aut à bustis dilutior redis. at ego sobriam tuam sententiam exigo: misellos uocas mortuos, cum de tuo loqueris, cum ab eis lōge es. Nam in cōuiuio eorum quasi præsentibus & conrecumbentibus sortem suam exprobrare non possis, debes adulari propter quod lætius uiuis. Misellum ergo uocas qui nihil sentit; quid quod ut sentienti maledicis, cuius memoriam cum alicuius offensę morsu facis? Terram grauem imprecaris, & cineri penes inferos tormentum: æque ex bona parte, cui gratiam debes, ossibus & cineribus eius refrigerium comprecaris, & ut bene requiescat apud inferos cupis. Si nihil passionis est tibi post mortem, si nulla sensus perseuerantia, si deniq; nihil es ipsa ubi corpus reliquisti: cur mentiris in te, quasi aliquid ultra pati possis? Imò cur in totum times mortē, si nihil est tibi timendū post mortem, quâ nec experiundum post mortem? Nam & si dicere potes, ideo mortem timeri, nō ut aliquid minantem, sed ut commodum uitæ amputantem: atquin cum & incommoda longe plura uitę pariter excedas, & lucratione grauioris partis metum diluis, nec iam timenda est amissio bonorū, quæ altero bono, id est incōmodorum pace, pensatur. Non est timendum quod nos liberat ab omni timendo. Si times uita decedere, quia optimam nosti: certe mortē timere non debes, quā malam nescis. At cum times, scis malam. Non scires autem malam, quia nec timeres, si non scires aliquid esse post mortem, quod eam malam faciat, ut timeas. Omittamus nunc naturalem formam timendi mortem. Nemo timeat quod euadere non potest. Ex altera parte congredior lætioris spei post mortē. Nam omnib. fere ingenita est famæ post mortē cupido. Lon

gum est retexere Curtios & Regulos uel Græcos uiros, quorum innumera elogia sunt contemptæ mortis propter posthumam famam: Quis non hodie memoriæ post mortem frequentandæ ista studet, ut uel literaturæ operibus, uel simplici laude morum, uel ipsorum sepulchrorum ambitione nomen suum seruet? Vnde anima hodie affectaret aliquid, quod uelit post mortem, & tantopere præpararet quo sit usura post obitum, si nihil de postero sciret? Sed forsitan de sensu post excessum tui certior es, quàm de resurrectione quandoque, cuius nos præsumptores denotamur. Atquin hoc quoque ab anima prędicatur. Nam si de aliquo iampridem defuncto tanquam uiuo quis requirat, præ manu occurrit dicere, Abijt, iam & reuerti debet. Hæc testimonia animæ quanto uera, tanto simplicia: quanto simplicia, tanto uulgaria: quanto uulgaria, tanto communia: quanto communia, tanto naturalia: quanto naturalia, tanto diuina, non putem cuiquam friuolum & frigidum uideri posse si recogitet naturæ maiestatẽ, ex qua censetur auctoritas animæ. Quantum dederis magistræ, tantum adiudicabis discipulæ. Magistra natura, anima discipula. Quicquid aut illa edocuit, aut ista perdidicit, à deo traditũ est, magistro scilicet ipsius magistræ. Quid anima possit de principali instituto re præsumere, in te est æstimare de ea quæ in te est. Senti illam, quæ ut sentias efficit: recogita in præsagijs uatem, in ominibus augurem, in euentibus prospicem. Mirum si à deo data homini nouit diuinare. Tam mirum si eum à quo data est nouit. Etiam circumuenta ab aduersario meminit sui auctoris, & bonitatis, & decreti eius, & exitus sui aduersarij ipsius. Sic mirum, si à deo data, eadem canit, quæ deus suis dedit nosse. Sed qui eiusmodi eruptiones animæ non putauit doctrinam esse naturæ & congenitæ & ingenitæ conscientiæ tacita commissa, dicet potius de uetilatis in uulgus opinionibus publicatarum literarum usum iam & quasi uitium corroboratum taliter sermocinandi. Certe prior anima quàm litera, & prior sermo quàm liber, & prior sensus quàm stylus, & prior homo ipse quàm philosophus & poeta. Nũquid ergo credendum est ante literaturam & diuulgationem eius mutos absque huiusmodi pronunciationibus homines uixisse? Nemo deum & bonitatem eius, nemo mortem, nemo inferos loquebatur: mendicabat sermo opinor, immò nec ullus esse poterat, cessantibus etiam tunc sine quibus hodie iam beatior & locupletior, & prudentior esse non potest, si ea quæ tam facilia, tam assidua, tã proxima hodie sunt, in ipsis quodammodo labijs parta, retro nõ fuerunt, anteq̃ literæ in seculo germinassent, antequam Mercurius (opinor) natus fuisset. Et unde ordo ipsis literis contigit, nosse, & in usum loquelæ disseminare, quæ nulla unquam mens conceperat, aut lingua protulerat, aut auris exceperat? At enim cum diuinæ scripturæ quæ penes nos uel Iudæos sunt, in quorum oleastro insiti sumus, multo secularibus literis, uel modica tantũ ætate aliqua antecedant, ut loco suo edocuimus, ad fidem earum demõstrandam: & si hæc eloquia de literis usurpauit anima, utiq; de nostris credendum erit, nõ de uestris: quia potiora sunt ad instruendam animam priora, quàm postera, quę & ipsa à prioribus instrui sustinebant: cum & si de uestris instructã cõcedamus, ad originẽ tamen principalẽ traditio pertineat, nostrumq; omnino sit, quodcunq; de nostris sumpsisse & tradidisse contigit uobis. Quod cum ita sit, non

multum

multum refert an à deo formata ſit animæ conſcientia, an literis dei. Quid igitur uis homo, de humanis ſententijs literarum tuarũ exiſſe hæc in uſus cõmunis calloſitatem? Crede itaqꝫ tuis, & de cõmentarijs noſtris tanto magis crede diuinis, ſed de animæ ipſius arbitrio perinde crede naturæ. Elige quam ex his fidelius ſororem obſerues ueritatis. Si de tuis literis dubitas, neque deus, neqꝫ natura mentitur: ut & naturæ & deo credas, crede animæ: ita fiet ut & tibi credas. Illa certe eſt, quam tanti facis, quantũ illa te facit, cuius es totus, quę tibi omnia eſt, ſine qua nec uiuere potes nec mori, propter quam deum negligis. Cum enim times fieri Chriſtianus, eam conueni: cur alium colens deũ nominat? Cur cum maledicendos ſpiritus denotat, dæmonia pronũciat? Cur ad cœlum conteſtatur, & ad terram deteſtatur? Cur alibi ſeruit, alibi uindicem cõuenit? Cur de mortuis iudicat, cur uerba habet Chriſtianorũ, quos ne audi tos uiſosqꝫ uult? Cur aut nobis dedit ea uerba, aut accepit à nobis? Cur aut docuit, aut didicit? Suſpectam habe conuenientiã prædicationis in tanta diſconuenientia conuerſationis. Vanus es, ſi huic linguæ ſoli aut Græcæ, quæ propinquæ inter ſe habentur, reputabis eiuſmodi, ut neges naturæ uniuerſitatem. non Latinis nec Argiuis ſolis anima de cœlo cadit. Omnium gentium unus homo nomen eſt, una anima, uaria uox, unus ſpiritus, uarius ſonus, propria cuiqꝫ genti loquela, ſed loquelæ materia communis. Deus ubiqꝫ, & bonitas dei ubiqꝫ, dæmonium ubiqꝫ, & maledictio dæmonij ubiqꝫ, iudicij diuini inuocatio ubiqꝫ, mors ubiqꝫ, & conſcientia mortis ubiqꝫ, & teſtimonium ubique. Omnis anima ſuo iure proclamat, quæ nobis ne mutire conceditur. Merito igitur omnis anima rea & teſtis eſt: intantum & rea erroris, inquantum teſtis ueritatis, & ſtabit ante aulas dei die iudicij nihil habens dicere. Deum prædicabas, & non requirebas, dæmonia abominabaris, & illa adorabas, iudiciũ dei appellabas, nec eſſe credebas, inferna ſupplicia præſumebas, & non præcauebas, Chriſtianum nomen ſapiebas, & Chriſtianum perſequebaris.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE ANIMA LIBER.

De ſolo cenſu animę congreſſus Hermogeni, quatenus & iſtum ex materiæ potius ſuggeſtu, quàm ex dei flatu conſtitiſſe præſumpſit, nunc ad reliquas conuerſus quæſtiones, plurimum uidebor cum philoſophis dimicaturus. Etiam in carcere Socratis de animæ ſtatu uelitatum eſt: neſcio iam hoc primũ, an opportuno in tempore magiſtri, & ſi nihil de loco intereſt. Quid enim liquido ſaperet anima tunc Socratis, iam ſacro nauigio regreſſo, iam cicutis damnationis exhauſtis, iam morte præſente utiqꝫ conſternata ad aliquem modum ſecundum naturam, aut externũ ſi non ſecundum naturam. Quamuis enim placida atqꝫ tranquilla, quam nec coniu-

gis fletus statim uiduæ, nec liberorum conspectus exinde pupillorum, lege pietatis inflexerat, uel in hoc tamen mota ne moueretur, ipsa constantia concussa est aduersus inconstantiæ concussionem. Quid autem aliud saperet uir quilibet iniuria damnatus præter iniuriæ solamen, nedum philosophus gloriæ animal, cui nec consolanda est iniuria, sed potius insultanda: Denique post sententiam obuiæ coniugi & muliebriter inclamanti, iniuste damnatus es Socrates, iam & de gratulatione responderat: Volebas autem iuste? Nihil mirandum si & in carcere inuiscatas Anyti & Meliti palmas gestiens infringere, ipsa morte coram immortalitatem uindicans animæ necessaria præsumptione ad iniuriæ frustrationem. Adeò omnis illa tunc sapientia Socratis de industria uenerat consultæ æquanimitatis, non de fiducia compertæ ueritatis. Cui enim ueritas comperta sine deo, cui deus cognitus sine Christo, cui Christus exploratus sine spiritu sancto, cui spiritus sanctus accommodatus sine fidei sacramento? Sane Socrates facilius diuerso spiritu agebatur. Siquidem aiunt dæmonium illi à puero adhæsisse, pessimum reuera pædagogum, & si post deos & cum deis dæmonia deputantur penes poetas & philosophos. Nondum enim Christianæ potestatis documenta processerant, quæ uim istam perniciosissimam, nec unquam bonam, antiqui hominis erroris artificem, omnis ueritatis auocatricem sola traducit. Quod si idcirco sapientissimus Socrates secundum Pythij quoque dæmonis suffragiũ, scilicet negocium nauantis socio suo, quanto dignior atque constantiæ Christianæ, atque sapientiæ assertio, cuius adflatui tota uis dæmonum cedit? Hæc sapientia de schola cœli deos quidem seculi negare liberior, quæ nullũ Æsculapio gallinaceum reddi iubens præuaricetur, nec noua inferens dæmonia, sed uetera depellẽs: nec adulescentiam uitians, sed omni bono pudoris informans, ideoque non unius urbis, sed uniuersi orbis iniquam sententiam sustinens pro nomine ueritatis, tanto scilicet perosioris quanto plenioris, ut & mortem non de poculo per habitum iocunditatis absorbeat, sed de patibulo & uiuicomburio per omne ingenium crudelitatis exhauriat, interea in isto tenebrosiore carcere seculi inter suos Cebetas & suos Phædonas, si quid de anima examinandum est, ad dei regulas diriget. Certe nullum alium potiorem animæ demonstratorem quàm auctorem à deo discat, quod à deo habeas, aut nec ab alio, si nec à deo. Quis enim reuelabit quod deus texit? Vnde sciscitandũ est? Vnde & ignorare tutissimum est; præstat per deum nescire, quia non reuelauerit, quàm per hominem scire quia ipse præsumpserit. Plane non negabimus aliquando philosophos iuxta nostra sensisse, testimonium est ueritatis etiam euentus ipsius. Nonnunquam & in procella confusis uestigijs cœli & freti aliqui portus offenditur prospero errore, nonnunquam & in tenebris aditus quidam & exitus deprehenduntur cæca felicitate, sed & natura pleraque suggerũtur quasi de publico sensu, quo animam deus dotare dignatus est. Hunc nacta philosophia ad gloriam propriæ artis inflauit præ studio (non mirum si istud ita dixerim) eloquij quiduis struere atque destruere eruditi, magisque dicendo persuadentis, quàm docendo. Formas rebus imponit, eas nũc peræquat, nunc priuat, de certis incerta præiudicat, prouocat ad exempla, quasi comparanda, omnia præscribit, propria ætatibus etiam inter similia diuersis

Socratis dæmonium

Dæmonia

Pythius dæmon

Viuicomburium

Aliqui pro aliquis.

diuerſis, nihil diuinæ licentiæ ſeruat, leges naturæ opiniones ſuas facit, ferrem ſi naturalis ipſa, ut compos naturę de conditionis conſortio probaretur. Viſa eſt quidem ſibi & ex ſacris (quas putant) literis hauſiſſe, quia pleroſque autores etiam deos exiſtimauit antiquitas, nedum diuos: ut Mercurium Ægyptium, cui pręcipue Plato adſueuit: ut Silenũ Phrygẽ, cui à paſtoribus perducto ingẽtes aures ſuas Midas tradidit, ut Hermippũ, cui Clazomenij mortuo templum contulerunt, ut Orpheum, ut Muſæum, ut Pherecydem Pythagoræ magiſtrum. Quid autem ſi philoſophi etiam illa incurſauerunt quæ penes nos apocryphorum confeſsione damnantur, certos nihil recipiendum quod non conſpiret germanæ & ipſo iam æuo pronatæ propheticæ paraturæ, quando & pſeudoprophetarum meminerimus, & multo prius apoſtatarum ſpirituum, qui huiuſmodi quocꝫ ingeniorum calliditate omnem faciem ſeculi inſtruxerint. Poſtremo ſi etiam ad ipſos prophetas adiſſe credibile eſt indagatorem quemque ſapientiæ ex negocio curioſitatis, tamen plus diuerſitatis inuenias inter philoſophos quàm ſocietatis, cum & in ipſa ſocietate diuerſitas eorum deprehendatur. Siquidem uera quæcꝫ & conſonantia prophetis aut aliunde commendant, aut alior ſum ſubornant, cum maxima iniuria ueritatis, quam efficiunt aut adiuuari falſis, aut patrocinari. Hoc itacꝫ commiſerit nos & philoſophos in iſta præſertim materia, quod interdum communes ſententias proprijs argumentationibus ueſtiant, contrarijs alicubi regulæ noſtræ: interdum ſententias proprias communibus argumentationibus muniant, conſentaneis alicubi regulę illorum: ut prope excluſa ſit ueritas à philoſophia per ueneficia in illam ſua. & ideo utroque titulo ſocietatis aduerſario ueritatis urgemur, & communes ſententias ab argumentationibus philoſophorum liberare, & communes argumentationes à ſententijs eorum ſeparare, reuocãdo quæſtiones ad dei literas, exceptis plane quæ ſine laqueo alicuius pręiudicij ad ſimplex teſtimonium licebit adſumere: quia & ex æmulis nonnunquam teſtimonium neceſſarium ſi non æmulis proſit. Nec ignoro quanta ſit ſylua materiæ iſtius apud philoſophos pro numero etiam ipſorum commentatorum, quot uarietates ſententiarum, quot palæſtræ opinionum, quot propagines quæſtionum, quot implicationes expeditionum, ſed & medicinam inſpexi ſororem (ut aiunt) philoſophiæ, ſibi quoque hoc negocium uindicantem, ut ad quam magis animę ratio pertinere uideatur per corporis curam. Vnde & plurimum ſorori refragat̃, quòd animã quaſi corã in domicilio ſuo tractando magis norit. Sed uiderit utriuſcꝫ præſtantiæ ambitio. Habuit & philoſophia libertatẽ ingenij, & medicina neceſsitatẽ artificij ad extendendos de anima retractatus, late quæruntur incerta, latius diſputantur præſumpta. Quanta difficultas probandi, tanta operoſitas ſuadendi, ut merito Heraclitus ille tenebroſus uaſtiores caligines animaduertens apud examinatores animæ, tædio quæſtionum pronunciarit, terminos animæ nequaquam inueniſſe omnem uiam ingrediendo. Chriſtiano autem paucis ad ſcientiam huius rei opus eſt: nam & certa ſemper in paucis, & amplius illi quærere non licet, quàm quod inueniri licet. infinitas enim quæſtiones Apoſtolus prohibet. Porrò non amplius inueniri licet, quàm quod à deo diſcitur. Quod autem à deo diſcitur, totum eſt. Atque utinam nullas hæreſes

Thoyth ſiue Theuth. platoni in Philebo et in phædro. Cic. 3. de nat. deor.

oportuiſſet exiſtere, ut probabiles quiq; emicarent. Nihil omnino cum philoſophis ſuper anima quoq; experiremur, patriarchis (ut ita dixerim) hæreticorum. Siquidem & ab Apoſtolo iam tunc philoſophia concuſsio ueritatis prouidebatur. Athenis enim expertus linguatam ciuitatem, cum omnes illic ſapientiæ atq; facundiæ caupones deguſtaſſet, inde concepit præmonitoriū illud edictum. Proinde enim & animę ratio per philoſophatas doctrinas hominum miſcentes aquas uino, alij immortalem negāt animam, alij pluſquam immortalem adfirmant, alij de ſubſtantia, alij de forma, alij de unaquaq; diſpoſitione diſceptant, hi ſtatum eius aliunde ducunt, hi exitum alïorſum abducunt, prout aut Platonis honor, aut Zenonis uigor, aut Ariſtotelis tenor, aut Epicuri ſtupor, aut Heracliti mœror, aut Empedoclis furor perſuaſerūt. Deliquit, opinor, diuina doctrina ex Iudæa potius quàm ex Græcia oriens. Errauit & Chriſtus piſcatores citius quàm ſophiſtam ad præconium emittēs. Si qua igitur in hunc modum de nidoribus philoſophiæ candidum & purum aerem ueritatis infuſcant, ea erunt Chriſtianis enubilanda, & percutientibus argumentationes originales, id eſt philoſophicas, & opponentibus definitiones cœleſtes, id eſt dominicas: ut & illa quibus ethnici à philoſophia capiuntur, deſtruantur, & hæc quibus fideles ab hæreſi concutiuntur, retundantur, una iam congreſsione deciſa aduerſus Hermogenem, ut præfati ſumus: quia animam ex dei flatu non ex materia uindicamus, muniti & illic diuinæ determinationis inobſcurabili regula, Et flauit, inquit, deus flatum uitæ in faciem hominis, & factus eſt homo in animam uiuam, utique ex dei flatu. De iſto nihil amplius reuoluendum, habet ſuum titulum, & ſuum hæreticum. Cæteris hinc exordium inducam.

DE SVBSTANTIA ANIMAE, ET an corporalis.

POſt definitionem cenſus, quæſtionem ſtatus patitur. Conſequens enim eſt, ut ex dei flatu animam profeſsi, initium ei deputaremus. Hoc Plato excludit, innatam & infectam animam uolens, & natam autem docemus & factam ex initij conſtitutione. Nec ſtatim errauimus utrumq; dicentes, quia ſcilicet aliud ſit natum, aliud factū, utpote illud animalibus competens. Differentiæ autem ſua habendo loca & tempora, habent aliquando & paſsiuitatis commercia. Capit itaque & facturam pro ineſſe poni, ſiquidem omne quod quoquo modo accipit eſſe, generatur. Nam & factor ipſe parens facti poteſt dici, ſic & Plato utitur. Igitur quantum ad fidem noſtram factæ natæ'ue animæ depulſa eſt philoſophi opinio, auctoritate prophetiæ quoque. accerſerit Eubulum aliquem & Critolaum & Xenocratem, & iſto in loco amicum Platonis Ariſtotelem. fortaſſe. An exſtruentur magis ad auferendam animæ corpulentiam, ſi non alios econtrario inſpexerint & quidem plures corpus animæ uindicantes, nec illos dico ſolos qui eam de manifeſtis corporalibus effingunt, ut Hipparchus & Heraclitus ex igni, ut Hippon & Thales ex aqua, ut Empedocles & Critias ex ſanguine, ut Epicurus ex atomis (ſi & atomi corpulentias de coitu ſuo cogunt) ut Critolaus & Peripatetici eius ex quinta neſcio qua ſubſtantia, ſi & illa corpus, quia corpora includit. Sed etiam Stoicos allego, qui ſpiritū prædicantes animam penè nobiſcū, quā proxima inter

Philoſophorū opiniones de anima

Fortasse an exstruantur Tertull. (handwritten marginal note)

ſe

se flatus & spiritus, tamen corpus animam facile persuadebūt. Deniq; Zeno consitū spiritū definiens animam, hoc modo instruit. quo, inquit, digresso animal emoritur corpus est: Consito aūt spiritu digresso animal emorit: ergo cōsitus spiritus corpus est: ergo corpus est anima. Vult & Cleanthes non solum corporis lineamentis, sed & animæ notis similitudinē parētibus in filios respondere, de speculo scilicet morum & ingeniorū et adfectuū, corporis aūt similitudinē & dissimilitudinē capere & animā. Itaq; corpus similitudini uel dissimilitudini obnoxiū. Item corporaliū & incorporaliū passiones inter se non cōmunicare. Porrò & animā compati corpori, cui læso ictibus, uulneribus, ulceribus condolescit: & corpus animæ, cui adflictę cura, angore, amore cohærescit per detrimentū socij uigoris, cuius pudorē & pauorē rubore atq; pallore testetur. Igit anima corpus ex corporaliū passionū cōmunione. Sed & Chrysippus manum ei porrigit constituens corporalia ab incorporalibus derelinqui omnino non posse, quia nec contingantur ab eis. Vnde & Lucretius, Tangere enim & tangi nisi corpus nulla potest res. derelicto autem corpore ab anima affici morte. Igitur corpus anima, quæ nisi corporalis corpus non derelinquet. hæc Platonici subtilitate potius quàm ueritate conturbant. omne inquiunt corpus, aut animale sit necesse est, aut inanimale. Et siquidem inanimale est, extrinsecus mouebitur: si uero animale, intrinsecus. Anima autem nec extrinsecus mouebitur, ut quæ non sit inanimalis, nec intrinsecus, ut quæ ipsa potius moueat corpus. Itaq; non uideri eam corpus, quę non corporalium forma ex aliqua regione moueatur. Ad hoc nos mirabimur incongruentiam primo definitionis prouocātis ad ea quæ in animam non cōueniunt. Non enim potest anima animale corpus dici, aut inanimale: cum ipsa sit quæ aut faciat corpus animale, si adsit, aut inanimale, si absit ab illo. Itaq; quod facit, non potest esse ipsa, ut dicatur animale uel inanimale. Anima enim dicitur substantiæ suæ nomine. Quod si non capit animale corpus dici aut inanimale quod est anima, quomodo prouocabitur ad animalium & inanimaliū corporum formam? Dehinc si corporis est moueri extrinsecus ab aliquo, ostendimus autē supra moueri animā & ab alio cum uaticinat, cum furit, utiq; extrinsecus cum ab alio: merito quod mouebitur extrinsecus ab alio secundum exempli propositionē corpus agnoscam. Enimuero si ab alio moueri corporis est, quanto magis mouere aliud: Anima autē mouet corpus, & conatus eius extrinsecus foris parent. Ab illa est enim impingi & pedes in incessum, & manus in cōtactū, et oculos in cōspectū, et linguā in effatū, uelut sigillario motu superficiē intus agitāte. Vnde hęc uisio incorporali animæ, unde uacuę rei solida propellere. Sed quō diuisi uidenē in homine sensus corporales & intellectuales. Corporaliū aiunt rerū qualitates, ut terra, ut ignis, corporalib. sensibus renunciari, ut tactui, ut uisui. Incorporaliū uero intellectualibus cōueniri, ut benignitatis ut malignitatis. Itaq; incorporalē esse animā constat, cuius qualitates non corporalib. sed intellectualib. sensibus cōprehēdanē. Planè, si nō huius definitiōis gradū exclusero. Ecce em̄ incorporalia ostēdo corporalibus sensib. subijci, sonū auditui, colorē cōspectui, odorē odoratui: quorum exemplo etiā anima corpori accedit, ne dicas idcirco ea per corporales renunciari sensus, quia corporalibus accedant. Igitur si constat incorporalia quoq;

Gradum definitionis excludere

 à cor-

à corporalibus cōprehendi, cur non & anima quæ corporalis ab incorporalibus renuncietur? Certe definitio exclusa sit. De insignioribus argumentationibus erit etiā illa, ꝙ omne corpus corporalibus ali iudicant: Animā uero ut incorporalē, incorporalibus, sapientiæ scilicet studijs. Sed nec hic gradus stabit, etiā Sorano methodicę medicinæ instructissimo auctore respondente animā corporalibus quoq; ali: deniq; deficientē à cibo plerunq; fulciri. Quid ni? quo adempto in totū dilabit̃ ex corpore. Ita etiā ipse Soranus plenissime super anima cōmentatus quatuor uoluminibus, & cū omnibus philosophorū sentētijs expertus, corporalē animę substantiā uindicat, & si illā immortalitate fraudauit. Non enim omniū est credere, quod Christianorū est. Sicut ergo Soranus ipse rebus ostendit animā corporalibus ali, proinde et philosophus exhibeat illam incorporalibus pasci. sed nemo unq; cunctanti de exitu animæ mulsam aquā de eloquio Platonis infudit, aut micas de minutiloquio Aristotelis intersit. Quid aūt facient tot ac tantæ animæ Rupicū & barbarorū, quibus alimenta sapientiæ desunt, tamen indocta prudentia pollent, & sine academijs & porticibus Atticis & carceribus Socratis: deniq; ieiunantes à philosophia nihilominus uiuunt. Non eñ substantiæ ipsi alimenta proficiunt studiorū, sed disciplinæ, quia nec opimiorē animā efficiūt, sed ornatiorē. Bene aūt quod & artes Stoici corporales adfirmant: Adeo sic quoq; anima corporalis, si & artibus ali credit̃. sed enormis intentio philosophiæ solet plerūq; nec prospicere pro pedibus. Sic Thales in puteū. solet & sententias suas non intelligendo, ualetudinis corruptelā suspicari. Sic Chrysippus ad elleborum: tale aliquid opinor ei accidit, cū duo in unū corpora negauit, alienata à prospectu & recogitatu prægnantū, quæ nō singula cotidie corpora, sed & bina & terrena in unius uteri ambitu præferūt. Inuenit̃ etiā in iure ciuili Græca quædā quinionē enixa filiorū, semel omniū mater, unici fœtus parēs multiplex, unici uteri puerpera numerosa, quæ tot stipata corporib. pene dixerim populo, sextum ipsa corpus fuit. uniuersa conditio testabitur corpora de corporibus processura iam illic esse unde procedūt: secundū fit necesse est quod ex alio fit. Nihil porrò ex alio est, nisi dum gignitur, sed tunc duo sunt. Quantum ad philosophos satis hæc, quia quantū ad nostros ex abundanti, quibus corporalitas animæ in ipso euangelio relucebit. Dolet apud inferos anima cuiusdam, & punitur in flamma, & cruciatur in lingua, & de digito animæ felicioris implorat solatium roris. imaginem existimas exitum illum pauperis lætantis, & diuitis mœrentis? & quid illic Lazari nomē, si non in ueritate res est? Sed etsi imago credenda est, testimonium erit ueritatis. Si enim non haberet anima corpus, non caperet imago animæ imaginem corporis: nec mentiretur de corporalibus membris scriptura, si non erāt. Quid est autem illud quod ad inferna transfert̃ post diuortiū corporis, quod detinetur illic, quod in diem iudicij reseruatur, ad quod & Christus moriendo descendit, puto, ad animas patriarcharum. sed quamobrē si nihil anima detinet sub terris? Nihil enim si non corpus: incorporalitas enim ab omni genere custodiæ libera est, immunis à pœna & à fouela. Per quod enim punit̃ aut fouetur, hoc erit corpus, reddam de isto plenius & opportunius. Igitur si quid tormēti siue solatij anima præcerpit in carcere seu diuersorio inferū, in igni, uel in sinu Abrahæ, probata

Soranus medicus

Rupices sunt ijdem qui & opici, indocti & amusi

Luce 16

probata erit corporalitas animæ. Incorporalitas enim nihil patitur, non habens per quod pati posit: Aut si habet, hoc erit corpus. Inquantum enim omne corporale pasibile est, intantum quod pasibile est, corporale est. Abruptum alioquin & absurdum idcirco quid de corporaliū eximere censu, quia cæteris corporalibus exemplis non adæquet: ubi proprietatū priuata discrimina per quæ magnificētia auctoris ex operū eorundē diuersitate signat, ut sint tam discreta quàm paria, tam amica quàm & æmula. Siquidē & ipsi philosophi ex contrarijs uniuersa constare condicunt secundū amicitiā & inimicitiā Empedoclis. Sic igitur & si corporalia incorporalibus obiacēt, ipsa quoque ita inter se differunt ut differentia species eorum ampliet, non genus mutet: ut sint corporalia, sic multa in dei gloria, dum uaria: sic uaria, dum diuersa: sic diuersa, dum his alij qualitatū sensus, alij illis: dum his alia alimenta, alia illis: dū hęc inuisibilia, illa uisibilia: dum hæc grauia, illa leuia. Aiunt enim & idcirco animam incorporalē renunciandā, quia digressa ea grauiora efficiātur corpora defunctorū, cum leuiora esse deberent, unius corporis pondere exempto, si anima corpus. Quid enim, inquit Soranus, si mare negent corpus, quia extra mare immobilis & grauis nauis efficit: quanto ergo ualidius corpus animæ, quod tanti postea ponderis corpus leuissima mobilitate circūfert. Cæterum & si inuisibilis anima, & pro conditione corporis sui, & pro proprietate substantiæ, & pro natura etiā eorū quibus inuisibilis esse sortita est. Solē noctuæ nesciunt oculis: aquilæ ita sustinent, ut natorū suorū generositatē de pupillarū audacia iudicēt: alioqui non educabūt, ut degenerē, quē solis radius auerterit: est ideo alteri qd inuisibile, alteri nō, qd nō ideo incorporale sit, qa non ex æquo uis ualet. Sol em corpus, siquidē ignis: sed qd aquila cōfiteat, neget noctua, nō tn piudicās aquilæ: tātundē & animæ corpus inuisibile carni si forte, spiritui uero uisibile: sic Ioānes in spiritu dei factus, animas martyrū cōspicit.

DE EFFIGIE ANIMAE.

CVm animæ corpus adserimus propriæ qualitatis & sui generis: iam hęc conditio proprietatis de cæteris accidentibus corpulentiæ præiudicauit, ut hæc adesse quàm corpus ostendamus, sed & ipsa sui generis pro corporis proprietate, aut etsi non adsint, hoc esse proprietatis non adesse corpori animæ, quæ corporibus & cæteris adsint. Et tamē nō incōstanter profitebimur solenniora quæque, & omnimodo debita corpulētiæ, adesse animæ quoque, ut habitum, ut terminum, ut illud trifariam distantium, longitudinem dico, & latitudinē & sublimitatē, quibus metantur corpora philosophi. Quid nunc quòd & effigiē animę damus, Platone nolēte: quasi periclitet de animæ immortalitate. Omne enim effigiatum compositū & structile adfirmat. Dissolubile autem omne composititiū & structile: sed animam immortalem. Igitur indissolubilem quàm immortalem, & ineffigiatam quàm indissolubilem. Cæterū cōpositiā & structilē, si effigiatā, tanquam alio eam modo effigians intellectualibus formis: pulchrā iustitia & disciplinis philosophiæ, deformē uero cōtrarijs artib. Sed nos corporales quoque illi inscribimus lineas, non tantū ex fiducia corporalitatis per æstimationē, uerū & ex cōstātia gratiæ per reuelationē. Nā quia spiritalia charismata agnoscimus, post Ioānē quoque pphetiā meruimus & cōsequi. Est hodie soror apud nos reuelationū charismata sortita,

quas

quas in ecclesia inter dominica solennia per extasin in spiritu patitur, conuersatur cum angelis, aliquando etiam cum domino, & uidet & audit sacramenta, & quorundam corda dinoscit, & medicinas desiderantibus sumit. Iam uero prout scripturæ leguntur, aut psalmi canuntur, aut adlocutiones proferuntur, aut petitiones delegantur: ita inde materiæ uisionibus subministrantur. forte nescio quid de anima disserueramus cum ea soror in spiritu esset. Post transacta solennia dimissa plebe quo usu solet nobis renunciare quæ uiderit (nam & diligentissime digeruntur, ut etiam probentur) inter cætera, inquit, ostensa est mihi anima corporaliter, & spiritus uidebatur, sed non inanis & uacuæ qualitatis, imò quæ etiã teneri repromitteret tenera & lucida & ætherij coloris, & forma per omnia humana. hæc uisio est. Deus testis & Apostolus charismatum in ecclesia futurorum idoneus sponsor, tu nisi res ipsa de singulis persuaserit, ne credas. Si enim corpus anima, sine dubio inter illa quę supra sumus professi. Proinde & coloris proprietas omni corpori adhæret, quẽ igitur aliũ animæ æstimabis colorẽ, ꝙ aeriũ ac lucidũ? non ut aer sit ipsa substantia eius, etsi hoc Ænesidemo uisum est & Anaximeni, puto secũdum quosdam & Heraclito: nec ut lumẽ, & si hoc placuit Pontico Heraclidi. Nam & cerauneis gemmis, non ideo substantia ignita est, ꝙ coruscent rutilato rubore, nec beryllis ideo aquosa materia est, ꝙ fluctuent colato nitore. Quanta enim & alia color sociat, natura dissociat? Sed quoniam omne tenue atꝙ perlucidum aeris ęmulum est, hoc erit anima quâ flatus est & spiritus tradux. Siquidem præ ipsa tenuitatis subtilitate de fide corporalitatis periclitatur. Sic & effigiẽ de sensu iam tuo cõcipe, non aliam animæ humanæ deputandã præter humanã, & quidẽ eius corporis quod unaquæꝙ circumtulit. Hoc nos sapere interim primordij contemplatio inducat. Recogita enim, cũ deus flasset in faciẽ hominis flatũ uitæ, & factus esset homo in animã uiuã, totũ utiꝙ per faciẽ statim flatũ illũ in interiora transmissum & per uniuersa corporis spacia diffusum, simulꝙ diuina aspiratione densatũ, omni intus linea expressum esse, quam densatũ impleuerat, & uelut in forma gelasse. Inde igit̃ & corpulentia animæ ex densatione solidata est, & effigies expresione formata. Hic erit homo interior, alius exterior, dupliciter unus: habens & ille oculos & aures suas, quibus populus dominũ audire & uidere debuerat, habens & cæteros artus, per quos & in cogitatib. utit̃ & in somnijs fungit̃. Sic & diuiti apud inferos lingua est, & pauperi digitus, & sinus Abrahę. Per has lineas & animæ martyrũ sub altari intelligunt̃. A primordio eñ in Adã cõcreta & cõfigurata corpori anima, ut totius substantiæ, ita & conditionis istius semen efficit.

Apoc. 6

VNVM ESSE ANIMAM ET SPIRITVM.

Pertinet ad statum fidei, simplicem animam determinare secundum Platonem, id est uniformem duntaxat substantiæ nomine. Viderint artes, & disciplinæ, uiderint & effigies. Quidam enim uolunt aliam illi substantiam naturalem inesse spiritum, quasi aliud sit uiuere quod uenit ab anima: aliud spirare, quod fiat à spiritu. Nam & animalibus non omnibus utrunꝙ adesse. Pleraꝙ enim uiuere solummodo, non etiã spirare, eo ꝙ non habeant organa spiritus, pulmones & arterias. quale est aũt in examinatione humanę animæ, culicis atꝙ formicæ argumenta respicere: quando & uitalia pro cuiusꝙ generis

ris dispositione, omnibus propria animalibus temperauerit artifex deus, ut nulla inde cõiectura captanda sit. Nam neq; homo si pulmonibus & arterijs structus est, idcirco aliunde spirabit, aliunde uiuet: neq; formica, si membris huiusmodi caret, idcirco negabitur spirare, quasi solummodo uiuens. Cui uero tantum patuit in dei opera, ut alicui hæc deesse præsumpserit? Herophilus ille medicus, aut lanius, qui sexcentos exsecuit ut naturam scrutaretur, qui hominem odijt ut nosset, nescio an omnia interna eius liquido explorarit, ipsa morte mutante quæ uixerãt, & morte non simplici, sed ipsa inter artificia exectionis errantes philosophi pro certo renunciauerunt culicibus & formicis & tineis deesse pulmones & arterias. Dic mihi inspector curiosissime, oculos habent ad uidendum? Atquin & pergunt quò uolunt, & uitant & adpetunt quæ uidendo sciunt, designa oculos, denota pupillas. Sed & exedunt tineæ, demonstra mandibulas, deprome genuinos. Sed & personant culices, ne in tenebris quidem aurium cæci, tubam pariter & hiantiam oris illius ostende. Quoduis animal unius licet puncti, aliquo alatur necesse est, exhibeas pabuli transmittendi, decoquendi, defæcandiq; membra. Quid ergo dicemus? Si per hæc uiuitur, erunt hæc in omnibus utiq; quæ uiuent, & si non uidentur, & si non adprehenduntur pro mediocritate: hoc magis credas, si deum recogites tantum artificem in modicis, quantũ & in maximis. Si uero non putas capere tam minuta corpuscula dei ingenium, sic quoq; magnificentiam eius agnoscas, quod modicis animalibus, sine necessarijs membris nihilominus uiuere instruxerit, saluo etiam uisu sine oculis, & esu sine denticulis, & digestu sine alueis, quemadmodum & incedunt quædam sine pedibus manante impetu, quod angues: & insurgente conatu, quod uermes: & spumante reptatu, quod limaces. Ita & spirari cur non putes sine pulmonum follibus, & sine fistulis arteriarum? ut pro magno amplectaris argumento, idcirco animæ humanæ spiritum accedere, quia sint quæ spiritu careant, & idcirco ea spiritu carere, quia flaturalibus artubus structa non sint. Viuere sine spiritu existimas aliquid, spirare sine pulmonibus non putas? Quid est, oro te, spirare? flatum, opinor, ex semetipso agere. Quid est non uiuere? flatum, opinor, ex semetipso non agere. Hoc enim respondere debebo, si non idem est spirare quod uiuere. Sed mortui erit non agere flatum: ergo uiuentis est agere flatum. Sed & spirantis est agere flatum, ergo & spirare uiuentis est. Vtrũq; si sine anima decurrere potuisset, non fuisset animæ spirare, sed solummodo uiuere. At enim uiuere spirare est, si & spirare uiuere. Sic ergo totum hoc & spirare & uiuere, eius est cuius & uiuere, id est animæ. Deniq; si separas spiritũ, naturam separa, & opera. Agant in discreto aliquid ambo, seorsum anima, seorsum spiritus: anima sine spiritu uiuat, spiritus sine anima spiret, alterũ relinquat corpora, alterum remaneat, mors & uita conueniant. Si enim duo sunt anima & spiritus, diuidi possunt, ut diuisione eorum alterius discedentis, alterius manentis, mortis & uitæ concursus eueniat. Sed nullo modo eueniet: ergo duo non erunt quæ diuidi non possunt concreta. Si aliud est uiuere aliud spirare: distinguunt substantias opera: & quanto nunc firmius est, ut unum credas, cũ distantiã nõ das, ut ipsa sit anima spiritus, dum ipsius est spirare, cuius & uiuere. Quid enim si diem aliud haberi uelis, aliud lucem quæ accidat diei,

cum

cum dies ipsa lux sit? Planè erunt et alia genera lucis, ut ex ignium ministerio: Erunt enim & aliæ spiritus species, ut ex deo, ut ex diabolo. Ita cum de anima & spiritu agit, ipsa erit anima spiritus, sicut ipsa dies lux. Ipsum est enim quid, per quod est quid. Sed ut animam spiritum dicam, præsentis quæstionis ratio compellit, quia spirare alij substantiæ adscribitur: hoc dum animæ uindicamus, quam uniformem & simplicem agnoscimus: spiritum necesse est certa conditione dicamus: non status nomine, sed actus, nec substantię titulo sed operæ, quia spirat, non quia spiritus proprie est. nam & flare spirare est. Ita & animam quam flatum ex proprietate defendimus, spiritum nunc ex necessitate pronunciamus. Cæterum aduersus Hermogenē, qui eam ex materia, non ex dei flatu contendit, flatum proprie tuemur. Ille enim aduersus ipsius scripturæ fidem flatum in spiritum uertit: ut dum incredibile est, spiritum dei in delictum, & mox in iudicium deuenire, ex materia potius anima credatur quàm ex dei spiritu. Idcirco nos & illic flatū eam defendimus, non spiritum, secundum scripturam, & secundum spiritus distinctionē: & hic spiritum ingratis pronunciamus, secundum spirandi & flandi conditionem. illic de substantia quæstio est. spirare enim substantiæ actus est. nec diutius de isto, nisi propter hæreticos, qui nescio quod spiritale semen infulciunt animæ de Sophiæ matris occulta liberalitate conlatum ignorante factore, cum scriptura factoris magis dei sui conscia nihil amplius promulgauerit, quàm deum flantem in faciem hominis flatum uitæ, & hominē factum in animam uiuam, per quam exinde & uiuat & spiret: satis declarans differentias spiritus & animæ in sequentibus instrumentis, ipso deo pronunciante: Spiritus ex me prodiuit, & flatum omnem ego feci. & anima enim flatus factus ex spiritu. Et rursus, Qui dedit flatum populo super terram, & spiritum calcantibus eam. Primo enim anima, id est flatus populo in terra incedenti, id est in carne carnaliter agenti. Postea spiritus eis qui terram calcant, id est opera carnis subigunt: quia & Apostolus non primum quod spiritale est, sed quod animale, postea spiritale. Nam etsi Adam statim prophetauit magnum illud sacramentum in Christū & ecclesiam: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro ex carne mea: propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adglutinabit se uxori suæ, & erunt duo in unam carnem: accidentiam spiritus passus est. cecidit enim extasis super illum, sancti spiritus uis operatrix prophetię. Nam & malus spiritus accidēs res est. Deniq; Saulem tam dei spiritus postea uertit in alium uirum, id est in propheten, cum dictum est, Quid hoc filio Cis? an & Saul in prophetis? quàm & malus spiritus postea euertit in alium uirū, in apostatam scilicet. Iudam quoq; aliquandiu cum electis deputatū usq; ad loculorum officium, & si iam fraudatorem, traditorē tandem nondum, postea diabolus intrauit. Igitur si neq; dei, neq; diaboli spiritus ex natiuitate cōseritur animæ, solā eam cōstat ante euentū spiritus utriusq;, si solam & simplicē & uniformē substantiæ nomine, atq; ita non aliunde spirantem quàm ex substantiæ suæ sorte.

Esa. 57 — Idem 42 — Ephe. 5 — Gen. 2 — 1. Reg. 10

NON SEPARARI ANIMAM ET ANIMVM.

71 PRoinde & animum, siue mens est νοῦς apud Græcos, non aliud quid intelligimus, quàm suggestum animæ ingenitum & insitum & natiuitus, proprium, quo agit, quo sapit, quem secum habēs ex semetipsa, se cōmoueat in

in semetipsa, atque ita moueri uideatur ab illo tanquam substantia alia, ut uolunt qui etiam uniuersitatis motatorem animum decernũt, illum deum Socratis, illum Valentini monogenen ex patre βύθῳ & matre σιγήνη: quamuis Anaxagoræ turbata sententia est. Initium enim omnium commentatus animum, & uniuersitatis oscillũ de illius axe suspendens, purumque eum adfirmans, & simplicem & incommiscibilem, hoc uel maxime titulo segregat ab animæ cõmistione, & tamen eundem alibi animam edicit. Hoc etiam Aristoteles denotauit, nescio an sua paratior implere quàm aliena inanire. Denique & ipse definitionem animi cum differret, interim alterũ animi genus pronunciauit, illum diuinum, quem rursus & impassibilem subostendens, abstulit & ipse cum à consortio animæ. Cum enim animam passibilem constet eorum quæ sortita est pati, aut per animum, & cum animo patietur: si cõcreta est animo, non potest animus impassibilis induci: aut si non per animum, nec cum animo patietur anima, non erit concreta illi cum qua nihil, & cui nihil patitũ. Porrò si nihil per illum, & cum illo anima patietũ, iam nec sentiet nec sapiet, nec mouebitur per illum ut uolũt. Nam & sensus passiones facit Aristoteles. Quidni? & sentire enim pati est, quia pati sentire est. Proinde & sapere sentire est, & moueri sentire est: ita totum pati est. Videmus autem nihil istorum animam experiri ut non & animo deputetur, quia per illum & cum illo transigitur. Iam ergo & cõmiscibilis est animus aduersus Anaxagoram, & passibilis aduersus Aristotelem. Cæterum si discretio admittitur, ut substantia duæ res sint, animus atque anima, alterius erit & passio, & sensus, & sapor omnis, & actus, & motus: alterius autẽ ocium, & quies, & stupor, & nulla iam causa, & aut animus uacabit, aut anima. Quod si cõstat ambobus hæc omnia reputari, ergo unum erunt utrunque, & Democritus obtinebit differentiam tollens, & quæretur quomodo unum utrunque ex duarum substantiarum confusione, an ex unius dispositione. Nos autem animum ita dicimus animæ concretum, non ut substantiæ alium, sed ut substantiæ officium. Ad hoc dispicere superest, principalitas ubi sit, id est qui cui præest, ut cuius principalitas apparuerit, illa sit substantiæ massa. Id autem cui massa substantiæ præerit, in officium naturale substantiæ deputetur. Enimuero quis non animæ dabit summam omnem, cuius nomine totius hominis mentio titulata est. Quantas animas pasco (ait diues) non animos: Et animas saluas optat gubernator, non animos: Et rusticus in opere, & in prælio miles, animam se non animum ponere adfirmat. Cuius nominatiora pericula aut uota sunt, animi an animæ? Quid autem agere dicuntur moribundi, animum an animam? Ipsi postremo philosophi ipsique medici quamuis de animo quoque disputarent, faciem tamen operis frontemque materiæ de anima unusquisque proscripsit. Vt autem & à deo discas, animam deus semper alloquitur, animam compellat atque aduocat, ut animum sibi aduertat. Illam saluam uenit facere Christus, illam perdere in gehennam comminatur, illam pluris fieri uetat, illam & ipse bonus pastor pro pecudibus suis ponit. Habes animæ principalitatẽ, habes in illa & substantiæ unionem, cuius intelligã instrumentũ esse animũ, non patrociniũ. Singularis alioquin & simplex, & de suo tota est nõ magis instructilis aliunde quàm diuisibilis ex se, quia nec dissolubilis. Si enim structilis, & dissolubilis: si dissolubilis, iam non immor-

 talis

talis. Itaq; quia iam non mortalis, neq; dissolubilis neq; diuisibilis. Nam et diuidi dissolui est, & dissolui mori est. Diuiditur autem in partes, nunc in duas à Platone, nunc in tres à Zenone, nunc in quinq;, & in sex à Panætio, & in septem à Sorano, etiam in octo penes Chrysippum, etiam in nouem penes Apollophanem, sed et in decem apud quosdam Stoicorum, & in duas amplius apud Posidonium, qui à duobus exorsus titulis, principali quod aiunt ἡγεμονικὸν, & à rationali, quod aiunt λογικὸν, in decem & septem exinde prosecuit: ita in alias ex alijs species diuidunt animam. Huiusmodi autem non tam partes animæ habebuntur, quàm uires & efficaciæ & operæ, sicut de quibusdam & Aristoteles iudicauit. Non enim membra sunt substantiæ animalis, sed ingenia: ut motorium, ut actorium, ut cogitatorium, & si qua in hunc modum distinguunt, ut & ipsi illi quinq; notissimi sensus, uisus, auditus, gustus, tactus, odoratus. Quibus omnibus & si certa singulis domicilia in corpore determinauerunt, non idcirco hæc quoq; distributio animæ ad animæ sectiones pertinebit, quando ne ipsum quidem corpus ita diuidatur in membra, ut isti uolunt animam. Atquin ex multitudine membrorū unum corpus efficit, ut concretio sit potius ipsa diuisio. Specta portentosissimā Archimedis munificentiam, organum hydraulicum dico, tot membra, tot partes, tot cōpagines, tot itinera uocū, tot cōpendia sonorū, tot cōmercia modorū, tot acies tibiarum, & una moles erunt omnia. Sic & spiritus qui illic de tormento aquæ anhelat, non ideo separabitur in partes, quia per partes administratur, substantia quidem solidus, opera uero diuisus. Non longe hoc exemplum est à Stratone & Ænesidemo & Heraclito: nam & ipsi unitatem animæ tuentur, quæ in totū corpus diffusa, & ubiq; ipsa uelut flatus in calamo per cauernas, ita per sensualia uarijs modis emicet, non tam concisa quàm dispensata. Hæc omnia quibus titulis nuncupentur, & quibus ex se diuisionibus deriuentur, & quibus in corpore metationibus sequestrentur, medici potius tum philosophi considerabunt, nobis pauca conuenient.

DE HEGEMONICO AN SIT ET VBI SIT.

IN primis an sit aliquis summus in anima gradus uitalis & sapiētialis, quod ἡγεμονικὸν appellant, id est principale, quia si negetur, totus animę status periclitatur. Deniq; qui negant principale, ipsam prius animā nihil censuerunt, Messenius aliquis Dicæarchus, ex medicis autem Andreas & Asclepiades, ita abstulerunt principale, dum in animo ipso uolunt esse sensus, quorum uindicatur principale. Asclepiades etiam illa argumētatione uectatur, quod pleraq; animalia ademptis eis partibus corporis, in quibus plurimum existimatur principale consistere, & insuper uiuant aliquatenus, & sapiant nihilominus: ut muscę & uespæ & locustæ, si capita decideris: ut capræ, & testudines, & anguillæ, si corda detraxeris: itaq; principale non esse. Quod si fuisset, amissus cum suis sedibus uigor animæ non perseueraret. Sed plures & philosophi aduersus Dicæarchum Plato, Strato, Epicurus, Democritus, Empedocles, Socrates, Aristoteles: & medici aduersus Andream & Asclepiadem Herophilus, Erasistratus, Diocles, Hippocrates, & ipse Soranus, Iamq; omnib. plures Christiani qui apud deum de utroq; deducimur, & esse principale in anima, & certo in corporis recessu cōsecratū. Si enim scrutatorē & dispectorem

et spū principali confirma me.

rem cordis deum legimus, si etiam prophetes eius occulta cordis traducēdo probatur, si deus ipse recogitatus cordis in populo præuenit, quid cogitatis in cordibus uestris nequam? Sic & Dauid: Cor mundum conde in me deus. Et Paulus, Corde, ait, credi in iustitiā. Et Ioannes, Corde, ait, suo unumquenque reprehendi. Si postremo, Qui uiderit fœminam ad cōcupiscendum, iam adulterauit in corde: Simul utrunque dilucet, & esse principale in anima quod intentio diuina conueniat, id est uim sapientialem atque uitalem: (quod enim sapit, uiuidum est:) & in eo thesauro corporis haberi ad quem deus respicit: ut neque extrinsecus agitari putes principale istud secundum Heraclitū, neque per totum corpus uentilari secundum Moschionē, neque in capite concludi, secundum Platonē, neque in uertice potius pręsidere, secundum Xenocratē, neque in cerebro cubare secundū Hippocratē, sed nec circa cerebri fundamētū ut Herophilus, nec in membranulis ut Strato & Erasistratus, nec in superciliorum meditullio ut Strato physicus, nec in tota lorica pectoris ut Epicurus, sed quod & Ægyptij renunciauerūt ei qui diuinarū cōmentatores uidebātur, & ille uersus Orphei uel Empedoclis: Namque hominis sanguis circumcordialis est sensus, etiā Protagoras, etiā Apollodorus & Chrysippus hæc sapiunt, ut uel ab istis retusus Asclepiades capras suas quærat sine corde balantes, & muscas suas abigat sine capite uolitantes: & omnes iam sciant se potius sine corde & cerebro uiuere qui dispositionē animæ humanæ de conditione bestiarum pręiudicarint. Est & illud ad fidem pertinens quod Plato bifariam partitur animam, per rationalem & irrationalem. Cui definitioni & nos quidē adplaudimus, sed non ut naturæ deputetur utrunque. Naturale enim rationale credendū est, quod animę à primordio sit ingenitū à rationali uidelicet auctore. Quid enim nō rationale quod deus iussu quoque ediderit, nedum id quod proprie adflatu suo emiserit? Irrationale autē posterius intelligendum est, ut quod acciderit ex serpentis instinctu, ipsum illud transgressionis admissum, atque exinde inoleuerit & coadoleuerit in anima ad instar iam naturalitatis, quia statim in naturę primordio accidit. Cæterū cum idem Plato solum rationale dicat, ut in anima dei ipsius, si nos etiam inrationale naturæ adscripserimus quam à deo anima nostra sortita est, æque inrationale de deo erit: utpote naturale, quia naturę deus auctor est. Sed enim à diabolo immissio delicti: Inrationale aūt omne delictū: Igitur à diabolo inrationale à quo & delictum, extraneum à deo à quo est inrationale alienum. Proinde diuersitas horum ex distantia auctorum. Proinde cum Plato soli deo segregans rationale, duo genera subdiuidit ex inrationali: indignatiuū quod adpellant θυμικὸν, et concupiscentiuū quod uocant ἐπιθυμητικὸν: ut illud quidē cōmune sit nobis & leonibus, istud uero cum muscis, rationale porrò cum deo: uideo & de hoc mihi esse retractandum, propter ea quæ in Christo deprehendunt. Ecce enim tota hęc trinitas & in domino, & rationale quo docet quę differit, quo salutis uias sternit: & indignatiuū, quo inuehitur in scribas & pharisæos: & concupiscentiuum, quo pascha cum discipulis suis edere cōcupiscit. Igitur apud nos non semper ex inrationali censenda sunt indignatiuū, & cōcupiscētiuū, quæ certi sumus in domino rationaliter decucurrisse. Indignabit deus rationaliter, quibus scilicet debet, & cōcupiscet deus rationaliter quæ digna sunt ipso. Nā &

Matt. 9
Psal. 50
Rom. 10
1. Ioan. 3
Matt. 5

galen. lib. 2 de plant. Plat. et Arist.

malo indignabitur, & bono concupiſcet ſalutẽ. Dat & Apoſtolus nobis con cupiſcentiam. Si quis epiſcopatum concupiſcit, bonum opus cõcupiſcit. Sed bonum opus dicens, rationalem concupiſcentiã oſtendit. Concedit & indignationem. Quidni, quam & ipſe ſuſcepit? Vtinam & pręcidantur, inquit, qui uos ſubuertunt. Rationalis eſt indignatio quæ ex affectu diſciplinæ eſt. At cum dicit: Fuimus aliquando natura filij iræ, inrationale indignatiuum ſuggillat, quod non ſit ex ea natura quæ à deo eſt, ſed ex illa quam diabolus induxit, dominus & ipſe dictus ſui ordinis, Non poteſtis duobus dominis ſeruire: pater & ipſe cognominatus, Vos ex diabolo patre eſtis: ne timeas & illi proprietatẽ naturę alterius adſcribere poſterioris & adulteræ, quę legis auenarum ſuperſeminatorẽ & frumentariæ ſegetis nocturnũ interpolatorem.

1. Tim. 3
Galat. 5
Ephes. 2

DE QVINQVE SENSIBVS.

Contigit nos illorum etiam quinq; ſenſuum quæſtio, quos in primis literis diſcimus, quoniam & hinc aliquid hæreticis procuratur. Viſus eſt, & auditus, & odoratus, & guſtus, & tactus. Horũ fidem Academici durius damnant ſecundum quoſdam, & Heraclitus & Diocles & Empedocles. Certè Plato in Timęo inrationalem pronunciat ſenſualitatẽ & opinioni cõplicitam. Itaq; mendacium uiſui obijcitur, q̃ remos in aqua inflexos uel infractos adſeuerat aduerſus conſcientiam integritatis, q̃ turrem quadrangulatam de longinquo rotundam perſuadeat, quòd æqualiſsimã porticũ anguſtiorẽ in ultimo infamet, quòd cœlum tanta ſublimitate ſuſpenſum mari iungat. Perinde auditus fallaciæ reus. Vt cum cœleſte murmur putamus, & plauſtrũ eſt: uel tonitru meditante, pro certo de plauſtro credimus ſonitum. Sic & odoratus & guſtus arguuntur, ſiquidem eadem unguenta, eademq; uina poſteriore quoq; uſu depreciantur. Sic & tactus reprehenditur, ſiquidem eadem pauimenta manibus aſperiora pedibus leuiora creduntur, & in lauacris idẽ calidus lacus feruẽtiſsimus primò, dehinc temperatiſsimus renunciatur. Adeo inquiunt, ſic quoq; fallimur ſenſibus, dum ſentẽtias uertimus. Moderantius Stoici non omnem ſenſum nec ſemper de mendacio onerant. Epicurei conſtantius parem omnibus atq; perpetuam defendunt ueritatem, ſed alia uia. Non enim ſenſum mentiri, ſed opinionem. Senſum enim pati, nõ opinari, animam enim opinari. Abſciderũt & opinionem à ſenſu & ſenſum ab anima. Et unde opinio ſi non à ſenſu? Deniq; niſi uiſus rotundam ſenſerit turrẽ, nulla opinio rotunditatis. Et unde ſenſus, ſi non ab anima? Deniq; carens anima corpus carebit & ſenſu, Ita & ſenſus ex anima eſt, & opinio ex ſenſu, & anima totum. Cæterum optime proponetur eſſe utiq; aliquid, quod efficiat aliter quid à ſenſibus renũciari, quàm ſit in rebus. Porrò ſi poteſt id renunciari quod non ſit in rebus, cur non perinde poſsit per id renunciari quod non ſit in ſenſibus, ſed in his rationibus quæ interueniant ſuo nomine. Atq; adeo licebit eas recognoſci. Nam ut in aqua remus inflexus uel infractus appareat, aqua in cauſa eſt. Deniq; extra aquam integer uiſui remus. Teneritas autem ſubſtantiæ illius, qua ſpeculum ex lumine efficitur, prout icta ſeu mota eſt, ita & imaginẽ uibrans euertit lineã recti. Item ut turris habitus eludat, interualli conditio cõpellit in aperto; ęqualitas enim circumfuſi aeris pari luce ueſtiens angulos, obliterat lineas. Sic & uniformitas porticus acuit in fine, dum acies

Cic. in Lucullo. Euseb. lib. xiiii de praepar. euagel. Diog. Laert. in Epicuro.

Fallunt nos oculi, vag... oppressa ratione mentiuntur. Nã turris, prope quae quadrata surgit, Detritis procul angulis videtur.

in concluso stipata illic tenuatur quò & extēditur. Sic & cœlum mari unitur, ubi uisio absumitur, quæ quamdiu uiget, tam diu diuidit. Auditū uero quid aliud decipiet, quàm sonorū similitudo? Et si postea minus spirat unguētum, & minus sapit uinum, & minus lacus feruet, in omnibus fermè prima uis tota est. Cæterū de scabro ac læui merito manus ac pedes tenera scilicet & callosa membra dissentiunt. Igitur hoc modo nulla sensuum frustratio causa carebit. Quòd si causæ fallunt sensus, & per sensus opiniones: iam nec in sensibus constituenda fallacia est qui causas sequuntur, nec in opinionibus quæ à sensibus diriguntur sequentibus causas. Qui insaniunt, alios in alijs uident, ut Orestes matrem in sorore, & Aiax Vlixem in armento, ut Athamas & Agaue in filijs bestias. Oculis ne hoc mēdaciū exprobrabis, an furijs? Qui redundantia fellis auruginant, amara sunt omnia. Num ergo gustui præuaricationem exprobrabis, an ualetudinē? Omnes itaq; sensus euertuntur, uel circumueniuntur ad tēpus, ut proprietate fallaciæ careant. Imò iam ne ipsis quidem causis adscribendum est fallaciæ elogium. Si enim ratione hæc accidunt, ratio fallacia perhiberi non meretur. quod sic fieri oportet, mendacium nō est. itaq; si & ipsæ causæ infamia liberantur, quanto magis sensus, quibus iam & causæ liberè præeunt: cum hinc potissimū & ueritas & fides & integritas sensibus uindicāda sit, quod non aliter renuncient, q; quod illa ratio mandauit, quę efficiat aliter quid à sensibus renunciari, quàm sit in rebus. Quid agis Academice procacissime? totum uitæ statum euertis, omnem naturæ ordinem turbas, ipsius dei prouidentiam excæcas, qui cunctis operibus suis intelligendis, incolendis, dispensandis, fruendisq; fallaces, & mendaces dominos præfecerit sensus. An non istis uniuersa conditio subministrat? An non per istos secunda quoq; mūdo instructio accessit, tot artes, tot ingenia, tot studia, negocia, officia, cōmercia, remedia, consilia, solatia, uictus, cultus, ornatusq;: omnia totum uitæ saporem condierunt, dum per hos sensus solus omniū homo animal rationale dinoscitur intelligentiæ & scientiæ capax, & ipsius Academiæ. Sed enim Plato ne quod testimonium sensibus signet, propterea & in Phædro ex Socratis persona negat se cognoscere posse semetipsum, ut monet Delphica inscriptio. Et in Theæteto adimit sibi scire, atque sentire. Et in Phædro post mortē differt sententiam ueritatis, postumam scilicet: & tamen nondum mortuus philosophabatur. Non licet nobis in dubium sensus istos reuocare, ne & in Christo de fide eorum deliberetur: ne forte dicatur, quod falso Satanam prospectarit de cœlo præcipitatum: aut falso uocem patris audierit de ipso testificatam: aut deceptus sit cum Petri socrum tetigit: aut alium postea unguēti senserit spiritum, quod in sepulturam suam acceptauit: alium postea uini saporem, quod in sanguinis sui memoriam consecrauit. Sic enim & Marcion phantasma eum maluit credere, totius corporis in illo dedignatus ueritatem. Atquin ne in Apostolis quidem eius ludificata natura est. Fidelis fuit & uisus & auditus in monte: fidelis & gustus uini illius, licet aquæ ante, in nuptijs Galilęæ, fidelis & tactus, exinde creduli Thomæ. Recita Ioannis testationem: quod uidimus, inquit, quod audiuimus, oculis nostris uidimus, & manus nostræ contrectauerunt; de sermone uitæ. Falsa utiq; testatio, si oculorum & aurium & manuum sensus natura mentitur.

Jo. 2. 9 u. 4. 46.

QVOD PHILOSOPHI ET HAERETICI DISTINGVANT inter sensualia & intellectualia.

CONuertor ad intellectualium partem, quemadmodũ illam Plato à corporalibus separatam hęreticis cõmendauerit, agnitionem ante mortem consecutus. Ait enim in Phædro: quid tum erga ipsam prudentiæ possessionem? Vtrum'ne impedimentum erit corpus, an non, si quis illud socium adsumpserit in quæstionem? Tale quid dico, habet ne ueritatem aliquam uisio & auditio hominibus, an non? An non etiam poetæ hæc nobis semper obmussant, quod neq; audiamus certum, neq; uideamus. Meminerat scilicet & Epicharmi comici: Animus cernit, animus audit, reliqua surda & cæca sunt. Itaq; rursus illum ergo ait supersapere, qui mente maxime sapiat, neq; uisionem proponens, neq; ullum eiusmodi attrahens animo, sed ipsa mente sincera utens in recogitando ad capiendũ sincerũ quodq; rerũ, si egressus potissimum ab oculis & auribus, &, quod dicendum sit, à toto corpore ut turbante, & non permittente animæ possidere ueritatẽ, atq; prudentiã quando cõmunicat. Videmus igitur aduersus sensus corporales aliam portẽdi paraturam, ut multo idonioreẽ, uires scilicet animæ, intellectũ operantes eius ueritatis, cuius res non sint coram, nec subiaceãt corporalibus sensibus, sed absint longe à cõmuni conscientia in arcano, & in superioribus, & apud ipsum deũ. Vult enim Plato esse quasdam substantias inuisibiles, incorporales, supermundiales, diuinas, & æternas: quas appellat ideas, id est formas exemplares, & causas naturaliũ istorũ manifestorũ, & subiacentiũ corporalib. sensibus, & illas quidẽ esse ueritates, hæc aũt imagines earũ. Relucent ne iam hæretica semina Gnosticorũ & Valentinianorũ? Hinc enim arripiunt differentiã corporaliũ sensuum, & intellectualiũ uirium, quam etiam parabolæ decẽ uirginũ adtemperant: ut quinq; stultę sensus corporales figurauerint, stultos uidelicet, quia deceptui faciles: sapientes autẽ intellectualiũ uirium notam expresserint, sapientium scilicet, quia contingentiũ ueritatem, illam arcanam & supernam, & apud pleroma constitutã hæreticarũ idearũ sacramenta. hoc enim sunt & αἰῶνες & genealogiæ illorũ. Itaq; & sensum diuidunt: Et intellectualibus quidem à spiritali suo semine: sensualibus uero ab animali, quia spiritalia nullo modo capiat. & illius quidem esse inuisibilia: huius uero uisibilia, & humilia, & temporalia quæ sensu conueniant, in imaginibus constituta. Ob hæc ergo præstruximus neq; animum aliud quid esse, quàm animæ suggestum & structum: neq; spiritum extraneum quid, quàm quod & ipsa per flatũ. Cæterum accessioni deputandũ quod aut deus postea, aut diabolus adspiraret. Et nunc ad differentiã sensualiũ & intellectualiũ non aliud admittimus, quàm rerum diuersitates: corporaliũ & spiritaliũ, uisibiliũ & inuisibiliũ, publicatarũ & arcanarum, quod illæ sensui, istæ intellectui attribuãtur: apud animam tamẽ & istis & illis obsequio deputatis, quæ perinde per corpus corporalia sentiat, quemadmodum per animum incorporalia intelligat, saluo eo, ut etiam sentiat dum intelligit. Non eñ & sentire intelligere est, & intelligere sentire est. At quid erit sensus nisi eius rei quę sentit̃ intellectus? quid erit intellectus nisi eius rei quę intelligit̃ sensus? Vnde ista tormẽta cruciãdæ simplicitatis & suspẽdendæ ueritatis? Quis mihi exhibebit sensum nõ intelligẽtẽ q̃d sentit? aut intelle-

intellectum nõ sentientem quod intelligit, ut probet alterum sine altero posse? Si corporalia quidem sentiuntur, incorporalia uero intelliguntur: rerum genera diuersa sunt, non domicilia sensus & intellectus, id est non anima & animus. Deniq; à quo sentiuntur corporalia? Si ab animo, ergo iam & sensualis est animus, non tantum intellectualis. Nam dum intelligit, sentit: quia si non sentit, nec intelligit. Si uero ab anima corporalia sentiuntur, iam ergo & intellectualis est uis animæ, non tantum sensualis. Nam dum sentit, intelligit: quia si non intelligit, nec sentit. Proinde à quo intelligunt incorporalia? si ab animo, ubi erit anima? si ab anima, ubi erit animus? Quæ enim distant, abesse inuicem debent, cum suis muneribus operantur. Putabis quidem abesse animum ab anima, si quando. Nam ita efficiunt ut nesciamus nos uidisse quid, uel audisse: nec non audisse, quia alibi fuerit animus: adeò cõtendam, immo ipsam animã nec uidisse nec audisse, quia alibi fuerit cum sua ui, id est animo. Nam & cum dementit homo, dementit anima, non peregrinante sed compatiente tunc animo. Cæterum animæ principaliter casus est. Hoc unde firmatur? quòd anima digressa nec animus in homine inueniatur. Ita illam ubiq; sequitur, à qua nec in fine subremanet. Cum uero sequitur & addicitur, perinde intellectus animæ addicitur, quam sequitur animus cui addicitur intellectus. sit nunc & potior sensu intellectus, & potior cognitor sacramentorum, dummodo & ipse propria uis animę quod & sensus. Nihil mea interest, nisi cum idcirco præfertur sensui intellectus, ut ex hoc quoq; separatior habeatur, quo potior adfirmatur. Tunc mihi post differentiam etiam prælatio retundenda est, peruentura quoq; usque ad potioris dei persuasionem. Sed de deo suo quoq; campo experiemur cum hæreticis. Nunc de anima titulus, & de intellectu non insidiose præferendo locus. Nam & si potiora sunt quæ intellectu attinguntur ut spiritalia, quàm quæ sensu, ut corporalia, rerũ erit prę latio, sublimiorum scilicet aduersus humiliores, non intellectus aduersus sensum. Quomodo enim præferatur sensui intellectus, à quo informatur ad cognitionem ueritatum. Si enim ueritates per imagines apprehenduntur, id est inuisibilia per uisibilia noscuntur, quia & Apostolus nobis scribit: inuisibilia enim eius à conditione mundi de factitamentis intellecta uisuntur: & Plato hæreticis, facies occultorũ ea quæ apparent, & necesse esse omnino hũc mundum imaginem quandam esse alterius alicuius, & quòd sibi uidetur intellectus duce uti sensu & auctore & principali fundamento, nec sine illo ueritates posse contingi: quomodo ergo potior erit eo per quẽ est quo eget, cui debet totum quod attingit? Ita utrumq; concluditur: neq; præferendum sensui intellectum, per quem enim quid cõstat, inferius ipso est: neq; separandum à sensu, per quod enim quid est, cum ipso est.

INTELLECTUM SEMPER ANIMAE INESSE.

SEd ne illi quidem prętereundi qui uel modico temporis uiduant animam intellectu. Proinde enim uiam sternunt postea inducendi eius, sic ut in anima scilicet proueniat intellectus. Volunt infantiam sola anima contineri: qua tantummodo uiuat, non ut pariter sapiat, quia nec omnia sapiant quæ uiuant. Denique arbores uiuere, nec tamen sapere secundum Aristotelem, & si quis alius substantiam animalem in uniuersa communicat, quæ apud

nos in homine priuata res est, non modo ut dei opus quod & cætera, sed ut dei flatus quod hęc sola. quam dicimus cum omni instructu suo nasci. Et si ad arbores prouocamur, amplectemur exemplum. Siquidem & illis necdum arbusculis, sed stipitibus adhuc, & surculis etiam nunc, simul de scrobibus oriuntur inest propria uis animæ. Verum pro temporis ratione remoratur coalescens & coadulescens robori suo, donec ætas adimpleat habitum quo natura fungatur. Aut unde mox illis & frutices inoculantur, & folia formantur, et germina inflantur, & flosculi inornantur, & succi condiuntur: si non in ipsis omnis paratura generis quiescit, & partibus promota grandescit? Inde igitur & sapiunt unde uiuunt tam uiuendi quàm sapiendi proprietate, & quidem ab infantia & ipsæ sua. Video enim & uitem adhuc teneram & impuberem, intelligentem tamen iam opera sua & uolentem alicui adhęrere, cum innixa & innexa proficiat. Denique non expectata rustica disciplina, sine arundine, sine ceruo, si quid attigerit ultro amabit, & quidem uiriosius amplexabitur de suo ingenio, quàm de tuo arbitrio properat esse secura. Video & hederas, quantum uelis premas, statim ad superna conari, & nullo præeunte suspendi, quod malint parietibus inuehi textili sylua, quàm humi teri uoluntaria iniuria. Contra quibus de ædificio male est, ut crescendo recedunt, ut refugium sentias ramos aliorsum destinatum, & animationem arboris de diuortio parietis intelligas, contentæ sua paruitate, quam ex primordio prouidentissimi fruticis edidicit timens etiam ruinam. Has ego sapientias & scientias arborum cur non contendam? Viuant ut philosophi uolunt, sapiant ut philosophi nolunt: intelligant & infantiam ligni, quo magis hominis, cuius anima uelut surculus quidam ex matrice Adam in propaginem deducta, & genitalibus fœminæ foueis commendata cum omni sua paratura pullulabit tam intellectu quàm & sensu. Mentior, si non statim infans ut uitam uagitu salutauit, hoc ipsum se testatur sensisse atque intellexisse quod natus est, omnes simul ibidem dedicans sensus, & luce uisum, & sono auditum, & humore gustum, & aere odoratum, & terra tactum. Ita prima illa uox de primis sensuum uocibus, & de primis intellectuum pulsibus cogitur. Plus est quod de prospectu lachrymabilis uitæ quidam augurem incommodorum uocem illam flebilem interpretantur, quòd etiam præsciens habenda sit ab ingressu natiuitatis, nedum intelligens. Exinde & matrem spiritu probat, & nutricem spiritu examinat, & gerulam spiritu agnoscit, fugiens extranea ubera, & recusans ignota cubilia, & neminem appetens nisi ex usu. Vnde illi iudicium nouitatis, & moris, si non sapit: unde illi & offendi & demulceri, si non intelligit. Mirum satis, ut infantia naturaliter animosa sit, non habens animum: & naturaliter adfectiosa sit, non habens intellectum. Atenim Christus ex ore lactentium & paruulorum expediendo laudem, nec pueritiam, nec infantiam hebetes pronunciauit: quarum altera cum suffragio occurrens, testimonium ei potuit offerre, altera pro ipso trucidata utique uim sensit.

DE CAETERIS NATVRALIBVS ANIMAE.

ET hic itaque concludimus, omnia naturalia animæ ut substantiua eius ipsi inesse, & cum ipsa procedere atque proficere, ex quo ipsa censetur. Sicut & Seneca sæpe noster, Insita sunt nobis omnium artium & ætatum semina; magisterq; ex occulto deus producit ingenia, ex seminibus scilicet insitis, & occultis per infantiam, quæ sunt & intellectus. Ex his enim producuntur ingenia. Porrò & frugum seminibus una generis cuiusque forma est, processus tamen uarij. Alia integro statu euadunt, alia etiam meliora respondent, alia degenerant pro conditione cœli & soli, pro ratione operis & curæ, pro temporum euentu, pro licentia casuum: ita & animam licebit semine uniformem, fœtu multiformem: nam & hic etiam de locis interest. Thebis hebetes & brutos nasci relatum est. Athenis sapiendi dicendiq; acutissimos, ubi penes Colytum pueri mense citius eloquuntur præcoce lingua. Siquidem & Plato in Timæo Mineruam adfirmat, quum urbem illam moliretur, nihil aliud quàm regionis naturam prospexisse, talia ingenia pollicitam. Vnde & ipse in Legibus Megillo & Cliniæ præcipit, condendæ ciuitati locum procurarent. Sed Empedocles causam argutæ indolis & obtusæ in sanguinis qualitate constituit, perfectum ac profectum de doctrina disciplinaq; deducit. Tamē uulgata iam res est gentiliū proprietatum. Comici Phrygas timidos illudunt, Sallustius uanos Mauros, & feroces Dalmatas pulsat, mendaces Cretas etiam Apostolus inurit. Fortasse an & de corpore & de ualetudine aliquid accedat. Opimitas sapientiam impedit, exilitas expedit, paralysis mentem prodigit, phthisis seruat. quanto magis de accidentibus habebuntur, quæ circa corpulentiam & ualentiam uel acuunt, uel obtundunt. Acuunt doctrinæ, disciplinæ, artes, & experientia, negocia, studia: obtundunt inscitiæ, ignauia, desidiæ, libidines, inexperientiæ, ocia, uitia. Super hæc si & alia quæ præsunt potestates: enimuero præsunt. Secundum nos quidem dominus deus & diabolus æmulus, secundum cōmunem autem opinionem & prouidētia & fatū & necessitas & fortuna & arbitrij libertas. Nā hæc & philosophi distinguunt, & nos secundū fidem differenda suo iam nouimus titulo. Apparet quanta sint quæ unā animæ naturā uarie collocarint, ut uulgo naturæ deputent, quando nō species sint, sed sortes naturæ, & substātiæ unius, illius scilicet quā deus in Adam cōtulit, & matricem omnium fecit: atq; adeò sortes erunt, nō species substantiæ unius, id est uarietas ista moralis quanta nūc est, tanta nō fuerit in ipso principe generis Adam. Debuerāt enim fuisse hæc omnia in illo, ut in fonte naturæ: atq; inde cū tota uarietate manasse, si uarietas naturæ fuisset. Quod si uniformis natura animæ ab initio in Adam ante tot ingenia: ergo nō multiformis, quia uniformis per tot ingenia, iā nec triformis, ut adhuc trinitas Valentiniana cædatur, quæ nec ipsa in Adam recognoscit. quid enim spiritale in illo? si quia prophetauit magnū illud sacramentum in Christum & ecclesiam: Hoc os ex ossibus meis, & caro ex carne mea, uocabit mulier: propterea relinquet homo patrem & matrem & agglutinabitur mulieri suæ, & erunt duo in carnem unam: hoc postea obuenit, cum in illum deus amentiā immisit, spiritalem uim qua cōstat prophetia. si & malum in eo apparuit transgressionis admissum, nec hoc naturale deputandum est, quod

lib 4 de benef. c. 6. — Tertul

Calidus Afer, Syrus semper, Romanus desertus, semper Galle piger, semper Ibere celer. — Tertul. Saluian.

quod instinctu serpentis operatus est. Tam non naturale, quàm nec materiale, quia & materiæ fidem iam exclusimus. Quod si nec spiritale, nec quod dicitur materiale, proprium in illo fuit, Et si ex materia fuisset mali semen, superest ut solum in illo & unicũ fuerit naturale, quod censetur animale: quod statu simplex, & uniforme defendimus. De hoc plane relinquitur quæri, an demutabile debeat credi, quod naturale dicatur. Iidem enim conuertibilem negant naturam, ut trinitatem suam in singulis proprietatibus figant: quia arbor bona malos non ferat fructus, nec mala bonos, & nemo de spinis metat ficus, & de tribulis uuas. Ergo si ita est, neq; de lapidibus filios Abrahæ suscitare poterit deus, nec genimina uiperarum facere pœnitentiæ fructus. Et errauit Apostolus scribens, Eratis & uos aliquando tenebræ, & fuimus & nos aliquãdo natura filij iræ, & in his uos quoq; fuistis, sed abluti estis. Sed nunquam discordabunt sententiæ sanctę. Non dabit enim arbor mala bonos fructus, si nõ inserat: & bona malos dabit, si nõ colatur. Et lapides filij Abrahę fient si in fidẽ Abrahæ formentur. Et genimina uiperarũ fructũ pœnitentiæ facient, si uenena malignitatis expuerint. Hæc erit uis diuinæ gratiæ, potetior utiq; natura, habens in nobis subiacentem sibi liberã arbitrij potestatem, quod αὐτεξούσιον dicitur. quæ cum sit & ipsa naturalis atq; mutabilis, quoquo uertitur, natura conuertitur. Inesse autem nobis τὸ αὐτεξούσιον naturaliter, iam & Marcioni ostendimus & Hermogeni. Quid nunc si & naturæ conditio sic erit definienda, ut duplex determinetur, natorum & innatorum, factorum & infectorum. Atq; ita quod natum factumq; constiterit, eius natura capiet demutationem, & renasci enim poterit & refici. Innatum autem & infectum immobile stabit. quod cum soli deo competat, ut soli innato & infecto, & idcirco immortali & inconuertibili, absolutum est, cæterorum omnium natorum atq; factorum conuertibilem & demutabilem esse naturã, ut & si trinitas animæ asscribenda esset, ex mutatione accidentiæ nõ ex institutione naturæ deputaret. Cętera animę naturalia iam à nobis audijt Hermogenes, cũ ipsorum defensione & probatione, p quæ dei potius q̃ materiæ propinqua cognoscitur. Hic solummodo nominabuntur ne præterita uideantur. Dedimus enim illi & libertatem arbitrij, ut supra scripsimus, & dominationem rerum, & diuinationẽ interdum, seposita quę per dei gratiam obuenit ex prophetia. Itaq; iam ab isto dispositionis retractatu recedam, ut ordinẽ eius expungam. Definimus animam dei flatu natam, immortalem, corporalem, effigiatã, substantia simplicem, de suo patientem, uarie procedentem, liberam arbitrij, accidentis obnoxiam, per ingenia mutabilem, rationalem, dominatricem, diuinatricem, ex una redundantem. Sequitur nunc, ut quomodo ex una redundet consideremus, id est unde, & quando, & qua ratione sumatur.

VNDE ANIMA, ADVERSVS HAERETICOS QVI eam de cœlis deferunt.

QVidam de cœlis deuenisse se credunt, tanta persuasione quanta illuc indubitate regressuros repromittunt, ut Saturninus Menandri Simoniani discipulus induxit, hominẽ affirmãs ab angelis factum, primoq; opus futile & inualidũ, & instabile, in terra uermis instar palpitasse, quod cõsistẽdi uires deessent. Dehinc ex misericordia summę potestatis, ad cuius effigiẽ nec tamen

men plene perspectam temere structus fuisset, scintillulam uitæ consecutum, quæ illum exsuscitarit & erexerit, & constantius animarit, & post decessum uitæ ad matricem relatura sit. Sed & Carpocrates tantundem sibi de superioribus uindicat, ut discipuli eius animas suas iam & Christo, nedum apostolis & peræquent, & cum uolunt, præferãt: quas proinde de sublimi uirtute conceperint, despectrice mundipotentium principatuum. Apelles sollicitatas refert animas terrenis escis de supercœlestibus sedibus ab igneo angelo deo Israelis & nostro, qui exinde illis peccatricem circumfinxerit carnem. Examen Valentini semen sophiæ infulcit animæ, per quod historias atq; milesias æonum suorum ex imaginibus uisibilium recognoscunt. Doleo bona fide Platonem omnium hæreticorũ condimentariũ factum. Illius est enim & in Phædone, quòd animæ hinc euntes sint illuc, & inde huc. Item in Timæo, quòd germina dei delegata sibi mortalium genitura, accepto initio animæ immortali, mortale ei circumgelauerint corpus; Tum quòd mundus hic imago sit alterius alicuius; quæ omnia ut fidei commendet, & animam retro in superioribus cum deo egisse in cõmercio idearum, & inde huc transuenire, & hic quæ retro norit de exemplaribus recensere, nouum elaborauit argumentum, μαθήσεις ἀναμνήσεις, id est discentias reminiscentias esse. Venientes enim huc inde animas obliuisci eorũ in quibus prius fuerint, dehinc ex his uisibilibus recordari edoctas. Cũ igitur huiusmodi argumẽto illa insinuent à Platone quæ hæretici mutuanẽ, satis hæreticos repercutiã, si argumentũ Platonis elidam.

ADVERSVS PLATONIS ARGVMENTVM, QVOD discentias reminiscentias dicat.

PRimò quidem obliuionis capacem animam non cedam, quia tantam illi concessit diuinitatem, ut deo adæquetur: innatam eam facit, quod & solum armare potuissem ad testimonium plenæ diuinitatis: adjcit immortalem, incorruptibilem, incorporalem, quia hoc & deum credidit, inuisibilem, ineffigiabilem, uniformem, principalem, rationalem, intellectualẽ. Quid amplius proscriberet animã, si eam deum nuncuparet? Nos autem qui nihil deo appendimus, hoc ipso animam longe infra deum expendimus, quòd natam eam agnoscimus, ac per hoc dilutioris diuinitatis, exilioris felicitatis, ut flatũ, non ut spiritum. Et si immortalem, ut hoc sit diuinitatis, tamen passibilem, ut hoc sit natiuitatis: ideoq; et à primordio exorbitationis capacẽ, & inde etiam obliuionis affinẽ. Satis de isto cum Hermogene. Cæterũ quæ ut deus haberi merito possit ex peræquatione omnium proprietatum, deus nulli passioni subiacebit. Ita nec obliuioni, quum tanta sit iniuria obliuio, quanta est gloria eius cuius iniuria est, memoria scilicet, quam & ipse Plato sensuũ & intellectuum salutem, & Cicero thesaurũ omniũ studiorũ prædicauit. Nec hoc iam in dubium deducetur, an tam diuina anima memoriam potuerit amittere, sed an quam amiserit, recuperare denuo possit. Quæ enim non debuit obliuisci, si oblita sit, nescio an ualeat recordari: ita utrumq; meæ animæ non Platonicæ congruet. Secundo gradu opponam: Natura compotem animam facis idearum illarum, an non? immò natura, inquis. Nemo ergo concedet naturalem scientiam naturalium excidere artium, excidet studiorũ, excidet doctrinarũ, disciplinarum, excident fortasse & ingeniorum & affectuum, quæ naturæ ui

dentur

dentur,non tamen ſunt,quia ut præmiſimus & pro locis, & pro inſtitutionibus,& pro corpulentijs,ac ualetudinibus, & pro poteſtatibus dominatricibus,& pro libertatibus arbitrij,ex accidentibus conſtant. Naturalium uero ſcientia ne in beſtijs quidem deficit.Plane obliuiſcetur feritatis leo,manſuetudinis eruditione præuentus,& cum toto ſuggeſtu iubarum delicium fiet Berenices alicuius reginæ, lingua genas eius emaculans: mores beſtiam relinquent,ſcientia naturalium permanebit.nō obliuiſcetur idem naturalium pabulorum,naturalium remediorum,naturalium terrorum,& ſi de piſcibus,& ſi de placentis regina ei obtulerit, carnem deſiderabit, & ſi languenti theriacam compoſuerit, ſimiam leo requiret, & ſi nullum illi uenabulum obfirmabit,gallum tamen formidabit. Perinde & homini omnium forſitan obliuioſiſsimo inobliterata perſeuerabit ſola ſcientia naturalium,ut ſola ſcilicet naturalis,memor ſemper manducandi in eſurie,& bibendi in ſiti,& oculis uidendum, & auribus audiendum, & naribus odorandum, & ore guſtandum, & manu contrectandum.Hi ſunt certe ſenſus quos philoſophia depreciat intellectualium prælatione.Igitur ſi naturalis ſcientia ſenſualium permanet, quomodo intellectualium, quæ potior habetur, intercidit? Vnde nunc ipſa uis obliuionis antecedentis recordationem? ex multitudine(ait)temporis. Satis improſpecte.Quantitas enim temporis nō pertinebit ad eam rem quæ innata dicatur,ac per hoc potiſsimum æterna credatur.Quod enim æternum eſt, eo quia & innatum eſt, neq; initium, neq; finem temporis admittendo, nullum modum temporis patitur:cui temporis modus nullus eſt, nec ulla demutatione temporis ſubeſt, nec eadem multitudine temporis uis eſt. Si tempus in cauſa eſt obliuionis,cur ex quo anima corpori inducitur,memoria delabitur,quaſi exinde tempus anima ſuſtineat,quæ ſine dubio prior corpore,non fuit utiq; ſine tempore.Ingreſſa uero corpus,ſtatim'ne obliuiſcit,an aliquanto poſt? Si ſtatim,& quæ erit temporis nondum ſupputandi multitudo? infantia ſcilicet. Si aliquanto poſt, ergo illo in ſpatio ante tempora obliuionis memor adhuc aget anima.& quale eſt ut poſtea obliuiſcatur, & rurſus poſtea recordetur? Quoquo autem tempore illam obliuio inruerit, quantus hic etiam habebitur modus temporis,tota opinor uitæ decurſio ſatis non erit ad uertendam memoriam tanti ante corpus æui.Sed rurſus Plato cauſam demutat in corpus,quaſi & hoc fide dignum, ut nata ſubſtantia innatæ uim extinguat.Magnæ autem & multæ differentiæ corporum pro gentilitate, pro magnitudine,pro habitudine,pro ætate,pro ualetudine.Num ergo & obliuionum differentiæ æſtimabuntur? Sed uniformis obliuio eſt,ergo non erit corporalitas multiformis in cauſa exitus uniformis. Multa item documenta, teſte ipſo Platone,diuinationem animæ probauerunt, quæ propoſuimus iam Hermogeni. Sed nec quiſquam hominum non & ipſe aliquando præſagam animam ſuam ſentit,aut ominis, aut periculi,aut gaudij augurem. Si diuinationi non obſtrepit corpus,nec memoriæ opinor officiet. In eodem certe corpore & obliuiſcunt̃ animæ,& recordantur.Si qua corporis ratio incutit obliuionem,quomodo contrariam eius admittet recordationē? quia & ipſa poſt obliuionem recordatio,memoria recidiua eſt.Quod primæ memoriæ aduerſatur,cur non & ſecundæ refragetur. Poſtremò qui magis reminiſcerentur quàm

Leo

quàm pueruli,ut recentiores animæ,ut nondum immerſæ domeſticis ac publicis curis,ut ipſis ſolis deditæ ſtudijs,quorum diſcentiæ reminiſcentiæ fiũt. Immo cur non ex æquo omnes recordamur, cum ex æquo omnes obliuiſcamur? Sed tantummodo philoſophi,ne hi quidem omnes. Plato ſcilicet ſolus in tanta gentium ſylua, in tanto ſapientium prato, idearum & oblitus & recordatus eſt. Igitur ſi nullo modo cõſiſtit argumentatio iſta præcipua,totum illud pariter euerſum eſt,cui accommodata eſt, ut animæ & innatæ & in cœleſtibus cõuerſatæ,& conſciæ diuinorum illic,& inde delatæ, & hic recordatæ crederentur,ad occaſiones plane hæreticis ſubminiſtrandas.

DE CONCEPTV ANIMAE ADVERSVS EOS QVI poſt partum corpori eam inducunt.

IAm nunc regrediar ad cauſam huius exceſſus, uti reddam quomodo animæ ex una redundent,quando, & ubi,& ex qua ratione ſumantur, de qua ſpecie nihil refert,à philoſopho,an ab hæretico,an à uulgo quæſtio occurrat. Nulla intereſt profeſſoribus ueritatis de aduerſarijs eius, maxime tam audacibus quàm ſunt primo iſti qui præſumunt,nõ in utero concipi animam, nec cum carnis figulatione compingi atque produci, ſed & effuſo iam partu nondum uiuo infanti extrinſecus imprimi. Cæterùm ſemen ex concubitu muliebribus locis ſequeſtratum motuq́ naturali uegetatum compinguescere in ſolam ſubſtantiam carnis: eam editam, & de uteri fornace fumantem, & calore ſolutam ut ferrum ignitum,& ibidem frigidæ immerſum,ita aeris rigore percuſſam,& uim animalem rapere,& uocalem ſonum reddere. Hoc Stoici cum Æneſidemo, & ipſe interdum Plato, cum dicit perinde animam extraneam aliâs & extorrem uteri prima adſpiratione naſcentis infantis adduci,ſicut exſpiratione nouiſsime duci. Videbimus an ſententiam finxerit, ne ex medicis quidem defuit Hiceſius,& naturæ & artis ſuæ præuaricator. Puduit opinor, illos hoc ſtatuere,quod fœminæ agnoſcerent. At quanto roboratior exitus à fœminis reuinci,quàm probari. In iſta namq́ ſpecie nemo tam idoneus magiſter, arbiter,teſtis,quàm ſexus ipſius. Reſpondete matres,uosq́ prægnantes,uosq́ puerperæ,ſteriles & maſculi taceant,ueſtræ naturæ ueritas quæritur,ueſtræ paſsionis fides conuenitur, an aliquam in fœtu ſentiatis uiuacitatem alienam de ueſtro,de quo palpitent ilia,micent latera,tota uentris ambitio pulſetur,ubiq́ ponderis regio mutetur: an hi motus gaudia ueſtra ſint,& certa ſecuritas,quòd ita infantem & uiuere confidatis & ludere: an ſi deſierit inquies eius,illi prius pertimeſcatis: an & audiat iam & in uobis, cum ad nouum ſonum excutitur: an & ciborum uanitates illi deſideretis,illi etiam faſtidiatis: an & ualetudinibus inuicẽ cõmunicetis,ille quidem uſq́ & cõtuſionibus ueſtris,quibus et ipſe intus per eadẽ mẽbra ſignatur,rapiens ſibi iniurias matris. Si liuor ac rubor ſanguinis paſsio eſt,ſine anima non erit ſanguis: ſi ualetudo omnis acceſsio eſt,ſine anima nõ erit ualetudo: ſi alimonia,inedia,crementa,decrementa,pauor,motus,tractatio eſt animę,his qui fungitur,uiuet. Denique deſinit uiuere,qui deſinit fungi. Denique & mortui eduntur, quomodo niſi & uiui: qui autem & mortui, niſi qui prius uiui? Atquin & in ipſo adhuc utero infans trucidatur neceſſaria crudelitate, quum in exitu obliquatus denegat partum,matricida ni moriturus. Itaq́ & inter arma medico-

rum & organa est quo prius patescere secreta coguntur tortili temperamento, cum anulo cultrato quo intus membra cæduntur anxio arbitrio, cum hebete unco quo totum pecus attrahitur uiolento puerperio. Est etiam æneum spiculum quo iugulatio ipsa dirigitur cæco latrocinio: ἐμβρυοσφάκτην appellant de infanticidij officio, utiq; uiuentis infantis peremptorium. Hoc & Hippocrates habuit, & Asclepiades, & Erasistratus, & maiorum quoque prosector Herophilus, & mitior ipse Soranus, certi animal esse conceptum, atq; ita miserati infelicissimæ huiusmodi infantiæ, ut prius occidatur, ne uiua laniet. De qua sceleris necessitate nec dubitabat credo Hicesius, iam natis animam superducens ex aeris frigidi pulsu, quia & ipsum uocabulum animæ penes Græcos de refrigeratione respondens. Num ergo Barbaræ Romanæq; gentes aliter animantur, quia animam aliud quid, quàm ψυχὴν cognominauerunt? Quantæ uero nationes sub feruentissimo axe censentur, colorem quoque excoctæ? Vnde illis anima quibus aeris rigor nullus? Taceo cubiculares æstus, & omnem illic caloris paraturam enitentibus necessariam, quas adflari uel maxime periculum est. In ipsis penè balneis fœtus elabitur, & statim uagitus auditur. Cæterum si aeris rigor thesaurus est animæ, extra Germanias, & Scythas, & Alpes, & Argæos nemo debuit nasci. Atquin & populi frequẽtiores apud orientalem & meridialem temperaturam, & ingenia expeditiora omnibus Sarmatis etiam mente torpentibus. Et animi enim de rigoribus scitiores prouenirent, si animæ de frigusculis eueniret. Cum substantia enim & uis. His ita præstructis, possumus illos quoq; recogitare qui executo matris utero uiui aerem hauserũt, Liberi aliqui & Scipiones. Quod si qui, ut Plato, perinde non putat duas animas in unum conuenire, sicut nec corpora, ego illi non modo duas animas in unum congestas ostendissem, sicut et corpora in fœtibus, uerum & alia multa cum anima cõserta, dæmonis scilicet, nec unius, ut in Socrate ipso: uerum & septenarij spiritus, ut in Magdalena: & legionarij numeri, ut in Geraseno: quo facilius anima cum anima conseretur ex societate substantiæ, quàm spiritus nequã ex diuersitate naturæ. At idem in sexto Legum, monens cauere ne uitiatio seminis ex aliqua uilitate concubitus labem corpori & animæ supparet, nescio de pristina magis, an de ista sententia sibi exciderit. Ostẽdit em̃ animã de semine induci, quod curari monet, nõ de prima aspiratione nascẽtis. Vnde oro te, similitudine animę quoq; parentib. de ingenijs respondemus secũdum Cleanthis testimonium, si non & ex animę semine educimur? Cur autem & ueteres astrologi genituram hominis ab initio conceptus digerebant, si non exinde & anima est ad quam æque pertinet, si quid est flatus. Sed omnis inæqualitas sententiæ humanæ usq; ad dei terminos: in nostras iam lineas gradum colligam, ut quod philosophis medicisq; respondi, Christiano probem. De tuo frater fundamento fidem ędifica: Aspice uiuentes uteros sanctissimarum fœminarum, nec modo spirãtes iam illic infantes, uerum etiam prophetantes. Ecce uiscera Rebeccæ inquietãtur, & longe adhuc partus, & aeris nullus impulsus. Ecce duplex fœtus in locis matris tumultuatur, & nusquam adhuc populi duo. Portentosa forsitan petulantia infantiæ antè certantis quàm uiuentis, antè animosæ quàm animatę, si tantummodo matrem subsultando turbasset. At cum partus aperitur, & numerus

in Laberij

Mar. 5 Luc. 8.

merus inspicitur, & auguratus recognoscitur, puto iam non animæ solummodo probantur infantium, sed & pugnæ. Detinebatur qui præuenerat nasci à præuento necdum plenius edito, tantum manu nato. Et si ipse animam de prima spiratiōe potabat Platonico more, aut de aeris rigore carpebat Stoica forma, quid ille qui expectabatur, qui adhuc intus detinebat̃, & foris iam detinebat? Nondum opinor spirans plantam fratris inuaserat, etiam nunc calens matre se priorem prodisse cupiebat. O infantem & æmulum & ualidum & olim contentiosum, credo quia uiuum. Aspice etiam singulares conceptus & quidem monstrosiores, sterilis & uirginis, quæ uel hoc ipso imperfectos edere potuissent pro euersione naturæ, ut altera seminis stupida, altera intacta. Decebat si forte sine anima nasci qui fuerant non rite concepti, sed & illi uiuunt, in suo quisq; utero. Exultat Elizabeth, Ioannes intus impulerat: glorificat dominum Maria, Christus intus instinxerat. Agnoscunt matres suos inuicem fœtus, agnitæ mutuo ab ipsis utique uiuentibus, qui non tantum animæ erant, uerum & spiritus. Sic & ad Hieremiam legis dei uocem: Prius q̃ te in utero fingerem, noui te. Si fingit deus in utero, & afflat ex primordīj forma, & finxit deus hominem, & flauit in eum flatum uitę: nec nosset autem hominem deus in utero, nisi totum. Et priusquam exires de uulua sanctificaui te, & mortuum adhuc corpus? utiq; nequaquam. Deus enim uiuorum, non mortuorum. Quomodo igitur animal conceptum, simúlne conflata utriusq; substantia corporis animæq;, an altera earum præcedente? immo simul ambas & concipi, & confici, & perfici dicimus, sicut & promi, nec ullum interuenire momentum in conceptu quo locus ordinetur. Recogita enim de nouissimis prima: si mors non aliud determinat̃, quàm disiunctio corporis animęq;, contrarium morti uita non aliud definietur quàm coniunctio corporis animæq;. si disiunctio simul utrique substantiæ accidit per mortem, hoc debet coniunctionis forma mandasse pariter obuenientis per uitam utriq; substantiæ. Porrò uitam à conceptu agnoscimus, quia animam à conceptu uindicamus. Exinde enim uita quo anima: pariter ergo in uitam compinguntur, quę pariter in mortem separantur. Si alteri primatum damus, alteri secundatum, seminis quoque discernenda sunt tempora pro statu ordinis: & quando collocabitur corporis semen, quando animæ? immo si tempora seminum diuidentur, & materiæ diuersæ habebuntur, ex distantia temporum. Nam & si duas species confitebimur seminis, corporalem & animalem, indiscretas tamen uindicamus, & hoc modo contemporales eiusdemq; momenti. Ne itaque pudeat necessariæ interpretationis. Natura ueneranda est, nō erubescenda. Concubitum libido, non conditio fœdauit. Excessus, non status est impudicus. Siquidem benedictus status apud deum: Crescite & in multitudinem proficite. Excessus uero maledictus, adulteria, & stupra, & lupanaria. In hoc itaq; solenni sexuum officio, quod marem ac fœminam miscet, in cōcubitu dico communi, scimus & animam & carnem simul fungi, animam concupiscentia, carnem opera, animam instinctu, carnem actu. Vnico igitur impetu utriusq;, toto homine cōcusso despumat in semē totius hominis, habēs ex corporali substantia humorem, ex animali calorem. Et si frigidum nomē est anima Græcorum, quare corpus exempta ea friget? Denique ut adhuc uerecundia

magis pericliter quàm probatione, in illo ipso uoluptatis ultimę æstu quo genitale uirus expellitur, nónne aliquid de anima quoque sentimus exire, atque adeo marcescimus & deuigescimus cum lucis detrimento? Hoc erit semen animale protinus ex animæ destillatione, sicut & uirus illud corporale semen ex carnis defecatione. fidelissima primordij exempla, de limo caro in Adam. Quid aliud limus quàm liquor opimus? Inde erit genitale uirus, ex adflatu dei anima. Quid aliud adflatus dei, quàm uapor spiritus. Inde erit quod per uirus illud efflamus. Cum igitur in primordio duo diuersa atque diuisa limus & flatus unũ hominem coegissent, confusæ substantiæ ambæ iam in uno semina quoque sua miscuerunt, atque exinde generi propagando formam tradiderunt, ut & nunc duo licet diuersa, etiam unita pariter effluant, paritérque insinuata sulco & aruo suo, pariter hominem ex utraque substantia effrutIcent, in quo rursus semen suum insit secundum genus, sicut omni conditioni genitali præstitutum est. Igitur ex uno homine tota hęc animarum redundantia, obseruante scilicet natura dei edictum: Crescite & in multitudinem proficite. Nam & in ipsa præfatione operis unius: Faciamus hominem, uniuersa posteritas pluraliter prædicata est: Et præsint piscibus maris. nihil mirum, repromissio segetis in semine.

ADVERSVS PLATONEM, NON EX mortuis fieri uiuos.

QVis ille nunc uetus sermo apud memoriam Platonis de animarum reciproco discursu, quòd hinc abeuntes eant illuc, & rursus huc ueniãt & uiuant, & dehinc è uita abeant: rursus ex mortuis effici uiuos? Pythagoricus ut uolunt quidam diuinus, Albini ut existimo, aut Mercurij forsitan Ægyptij. Sed nullus sermo diuinus nisi dei unius, quo prophetæ, quo Apostoli, quo ipse Christus intonuit: multo antiquior Moyses etiã Saturno nongentis circiter annis, nedum pronepotibus eius, certe diuinior multo, qui decursus generis humani ab exordio mundi quoque per singulas natiuitates nominatim temporatimque digessit, satis probãs diuinitatẽ operis ex diuinatione uocis. Si uero Samius sophista Platoni autor est animarũ de recidiuatu reuolubili semper ex alterna mortuorum atque uiuentiũ suffectione, certe ille Pythagoras & si bonus cætera, tamen ut hanc sententiã exstrueret, non turpi modo, uerum etiam temerario mendacio incubuit. Cognosce qui nescis, & crede nobiscũ: mortem simulat, subterraneo latitat, septenni se illic patientia damnat, interea quæ de posteris defunctis ad fidem rerum esset relaturus, ab unica conscia & ministra matre cognoscit: ut satis sibi uisus est corpulentiã interpolasse ad omnem mortui ueteris horrorem, de adytis fallaciæ emergit, ut ab inferis redditus. quis nõ crederet reuixisse quẽ crediderat obisse? audiẽs præsertim ab eo quæ de posteris mortuis nisi apud inferos nõ uideretur cognoscere potuisse. sic ex mortuis uiuos effici senior sermo est. quid enim si & iunior? neque ueritas desiderat uetustatem, neque mendacium deuitat nouellitatem. Teneo plane falsum antiquitate generosum, quid ni falsum cuius testimoniũ quoque ex falso est? Quomodo credam non mentiri Pythagorã, qui mentitur ut credam? quomodo mihi persuadebit Ephalidem, & Euphorbum, & Pyrrhũ piscatorem, & Hermippũ, se retro ante Pythagoram fuisse, ut persuadeat uiuos

Moyses antiquior Saturno

ex

ex mortuis effici, qui iterum se Pythagoram peierauit? Quanto enim credibilius ipse ex semetipso redisset in uitam, quàm totiens alius atque alius, tanto & in durioribus fefellit, qui molliora mentitus est. Sed clypeum Euphorbi olim Delphis consecratum recognouit, & suum dixit, & de signis uulgo ignotis probauit. Respice ad hypogeum eius, & si capit, crede. Nam qui talem commentus est stropham, cum iniuria bonæ ualetudinis, cum fraude uitæ septennio excruciatæ infra terram inedia, ignauia, umbra, cui tanti fuit fastidium cœli, quam non accesserit temeritatem, quam non tentauerit curiositatem, ut ad notam clypei illius perueniret. Quid autem si in historijs aliquibus occultioribus reperit? Quid si defectę iam traditionis superstites aliquas famæ aurulas hausit? Quid si ab æditvo redempta clam inspectione cognouit? Scimus etiam magos elicere explorandis occultis procatabolicos, & paredros, & pythonicos spiritus. Non enim & Pherecydes Pythagoræ magister his forsan artibus diuinabat, ne dicam somniabat. Quid si idem dæmon in illo fuit, qui & in Euphorbo res sanguinis gessit? Denique qui se Euphorbum ex argumento clypei probarat, cur neminem Troianorum commilitonum æque recognouit? Nam & illi iam reuixissent, si uiui ex mortuis fierent. Mortuos quidem ex uiuis effici constat, non ideo tamen & ex mortuis uiuos. Ab initio enim uiui priores, unde ab initio æque mortui posteriores: non aliunde quàm ex uiuis illi habuerant unde proficiscerentur, dum ne ex mortuis isti non habuerint unde magis deducerentur. Igitur si ab initio uiui non ex mortuis, cur postea ex mortuis? Defecerat ille quicunque est originis fons? An formæ pœnituit? & quomodo in mortuis salua est. Non quia ab initio mortui ex uiuis, idcirco semper ex uiuis? Aut enim in utraque parte forma initij perseuerasset, aut in utraque mutasset: ut si uiuos ex mortuis postea fieri oportuerat, perinde oporteret etiam non ex uiuis effici mortuos. Si non peræquare deberet fides institutionis, non usquequaque contraria ex contrarijs reformari alternant. Et nos enim opponemus contrarietates nati & innati, uisualitatis & cæcitatis, iuuentæ & senectæ, sapientiæ & insipientiæ. Nec tamen ideo innatum de nato prouenire, quia contrarium ex contrario fiat. Nec uisualitatem iterum ex cæcitate, quia de uisualitate cæcitas accidat: nec iuuentam rursus de senecta reuiuiscere, quia ex iuuenta senecta marcescat: nec insipientiam ex sapientia denuo obtendi, quia ex insipientia sapientia acuatur. Hæc & Albinus Platoni suo ueritus subtiliter quærit contrarietatum genera distinguere, quasi non & hæc tam absolute in contrarietatibus posita sint, quàm & illa quæ ad sententiam magistri sui interpretantur, uitam dico & mortem. Nec tamen ex morte uita reddatur, quia ex uita mors deferatur. Quid autem ad cætera respondebimus? Primò enim si ex mortuis uiui, sicut mortui ex uiuis, unus omnino & idem numerus semper hæsisset omnium hominum, ille scilicet numerus qui primus uitam introisset. Priores enim ex mortuis uiui, dehinc mortui ex uiuis, & rursus ex mortuis uiui. Et dum hoc semper ex ijsdem, ita totidem semper qui ex ijsdem. Nam neque plures aut pauciores exissent, quàm redirent. Inuenimus autem apud commentarios etiam humanarum antiquitatum paulatim humanum genus exuberasse, dum aborigines, uel uagi, uel extorres, uel glorio

si quique occupant terras, ut Scythæ Parthicas, ut Menidæ Peloponnesum, ut Athenienses Asiam, ut Phryges Italiam, ut Phœnices Africam, dum solennes etiam migrationes, quas μετοικίας appellant, consilio exonerandæ popularitatis in alios fines examina gentis eructant. Nam & origines nunc in suis sedibus permanent, & alibi amplius gentilitatem fœnerauerunt. Certe quidem ipse orbis in promptu est cultior de die, & instructior pristino. Omnia iam peruia, omnia nota, omnia negociosa, solitudines famosas retro fundi amœnissimi obliterauerunt, syluas arua domuerunt, feras pecora fugauerunt, harenæ seruntur, saxa panguntur, paludes eliquãtur, tantæ urbes quantæ nõ casæ quondam. Iam nec insulæ horrent, nec scopuli terrent, ubiq; domus, ubique populus, ubique respublica, ubique uita. Summum testimonium frequentiæ humanæ. Onerosi sumus mundo, uix nobis elementa sufficiunt, & necessitates arctiores, & querelæ apud omnes, dum iam nos natura non sustinet. Reuera lues, & fames, & bella, & uoragines ciuitatum pro remedio deputanda, tanquam tonsura insolescentis generis humani: & tamen cum eiusmodi secures maximã mortalium uim semel cædant, nunquam restitutionem eius uiuos ex mortuis reducentem post mille annos semel orbis expauit. Et hoc enim sensibile fecisset æqua uis amissionis & restitutionis, si uiui ex mortuis fierent. Cur autem mille annis post, & non statim ex mortuis uiui, cum si non statim supparetur quod erogatum in totum absumi periclitetur, præueniente restitutionem defectione: quia nec pariasset commeatus hic uitæ miliario tempori longe scilicet breuior, & idcirco facilior ante extingui quàm redaccendi. Igitur quæ hoc modo intercidisset, si uiui ex mortuis fierent, quando non intercidit, non erit credendum uiuos ex mortuis fieri. Iam uero si ex mortuis uiui, utique singuli ex singulis. Singulorum ergo corporum animas, ut singulas in singula corpora reuerti oportuerat. Porrò si & binæ & trinæ & quinæ usque uno utero resumuntur, non erunt ex mortuis uiui, quia non singuli ex singulis. Et hoc autem modo primordij forma signatur, cum & nunc plures animæ de una proferuntur. Item quum uaria ætate decedant animæ, cur una reuertuntur. Omnes enim ab infantia imbuuntur qua infans reuertatur. quale est autem ut senex defunctus infans reuertatur? si decrescit foris anima retrograda ætate, quanto magis erat ut progressior reuerteretur mille post annis. Certe uel coætanea suæ mortis, ut æuum quod reliquisset iterum recepisset. Sed & si eędem semper reuoluerentur, licet non corporum quoque formas easdem, licet non flatorum: tamen quoque fortes casam uel ingeniorum & studiorum & adiectionum pristinas proprietates secum referre deberent, quoniam temere eædem haberentur carentes his per quæ eadem probarentur. Vnde scias (inquis) an ita quidem fiat occulte, sed conditio miliarij æui interimat facultatem recensendi, quia ignorata & ibi reuertuntur. Atquin scio non ita fieri quum Pythagoram, Euphorbum mihi opponis. Ecce enim Euphorbum mihi opponis, ecce enim Euphorbum militarem & bellicam animam satis constat uel de ipsa gloria clypeorum consecratorum: Pythagoram uero tam residem & imbellem, ut prælia tunc Græciæ uitans, Italiæ maluerit quietę, geometriæ & astrologię & musicę deuotus, alienus studio & affectu Euphorbi. Sed & Pyrrhus

ille

ille fallendis piscibus agebat, Pythagoras contra nec edendis ut animalibus abstinens. Ephalides autem & Hermippus fabam quoq; in pabulis cõmunibus inruerat: Pythagoras uero ne per fabalia quidem transeundum discipulis suis tradidit. Quomodo ergo eædem animæ recuperantur, quæ nec ingenijs, nec institutis iam, nec uictibus eædem probabuntur. Iam nunc de tanto Græciæ censu quatuor solæ animæ recensentur. Sed & quid utiq; de solo Græciæ censu, ut non ex omni gente, ex omni ætate ac dignitate, ex omni deniq; sexu, & μετεμψύχωσις & μετενσωμάτωσις cotidie existãt, cur solus Pythagoras aliũ atq; aliũ se recognoscat, nõ & ego? aut si priuilegiũ philosophorũ est, & utiq; Grecorũ quasi nõ & Scythæ & Indi philosophẽt, cur neminẽ se retro meminit Epicurus, neminẽ Chrysippus, neminem Zeno, ne ipse quidem Plato, quem forsitan Nestorem credidissemus ob mella facundiæ.

ADVERSVS PYTHAGORAE ET EMPEDOCLIS OPINIONES de metempsychosi & metensomatosi.

SEd enim Empedocles quia se deum delirarat, idcirco opinor dedignatus aliquem se heroum recordari, thamnus & piscis fui inquit. cur non magis & pepo tam insulsus, & chamęleon tam inflatus? Planè ut piscis, ne aliqua sepulturæ conditio reputesceret, assum se maluit in Ætnam præcipitando. Atque exinde in illo finita sit metensomatosis, ut æstiua cœna post assum. Perinde igitur & hic dimicemus necesse est aduersus portentosiorem præsumptionem, bestias ex hominibus, & homines ex bestijs reuoluentẽ. Viderint thamni licebit & lapti, ne plus ridere quàm docere cogamur. Dicimus animam humanam nullo modo in bestias posse transferri, etiã si secundum philosophos ex elementitijs substantijs censeret. Siue enim ignis anima, siue aqua, siue sanguis, siue spiritus, siue aer, siue lumen, recogitare debemus contraria quæq; singulis speciebus animalia: igni quidem ea quæ rigent, colubros, stelliones, salamandras, etiam quæcunq; de æmulo producentur elemento, de aqua scilicet, perinde contraria, atq; illa quæ arida & exucida: deniq; siccitatibus gaudent locustæ, papiliunculi, chamæleontes. Item contraria sanguini quæ carent purpura eius, cochleas, uermiculos, & maiorẽ piscium censũm. Spiritui uero contraria quæ spirare non uidentur, carentia pulmonibus & arterijs, culices, formicas, tineas, & hoc genus minutalia. Item aeri cõtraria, quæ semper subterraneũ & subaquaneum uiuentia carent haustu eius. Res magis quàm nomina nouerim. Item contraria lumini, quæ ceca in totum, uel solis tenebris habent oculos, talpas, uespergines, noctuas. Hæc ut ex apparentibus & manifestis substantijs doceam. Cæterum si & atomos Epicuri tenerem, & numeros Pythagoræ uiderem, & ideas Platonis offenderẽ, & entelechias Aristotelis occuparẽ, inuenirẽ fors his quoq; speciebus animalia quę nomine contrarietatis opponerẽ. Contendo enim ex quacunq; substantia supradicta constitisset humana anima, non potuisse eam in tam contraria unicuiq; substantiæ animalia reformari, & censum eis de sua translatione cõferre à quibus excludi ac respui magis haberet q̃ admitti & capi nomine huius primę cõtrarietatis, quæ substãtiui status diuersitatẽ cõmittit, tũc & reliquę per cõsequẽtẽ ordinẽ cuiusq; naturę. Nam & sedes alias humana anima sortita est & uictus, & instructus, & sensus, & adfectus, & cõcubitus, & fœtus. itẽ ingenia, tũ opera,

gaudia,tædia,uitia, cupidines, uoluptates, ualetudines, medicinas, ſuos po-
ſtremo & uitæ modos,& exitus mortis. Quomodo igitur illa anima quæ ter
ris inhærebat,nullius ſublimitatis,nullius profunditatis intrepida,aſcenſu e-
tiam ſcalarum fatigabilis,ſubmerſu etiam piſcinarum ſtrangulabilis, aeri po-
ſtea inſultabit in aquila,aut mari poſtea deſultabit in anguilla? Quomodo itē
pabulis liberalibus & delicatis atq; curatis educata, non dico paleas, ſed ſpi-
nas,& agreſtes amaritudines frondium, & beſtias ſterquiliniorū, uermium
etiam uenena ruminabit,ſi in capram tranſierit,uel in coturnicem,imò & ca-
dauerinam,imò & humanam, ſui utiq; memor in urſo & leone. Sic & cætera
ad incongruentiā rediges,ne ſingulis perorandis immoremur.Ipſius animæ
humanæ quiſquis modus,quæcuq; menſura,quid faciet in amplioribus lon-
ge uel minutiorib. animalibus? Neceſſe eſt enim & corpus omne anima com
pleri,& animā omnem corpore obduci. Quomodo ergo anima hominis cō-
plebit elephantū? quomodo item obducetur in culice? ſi tantum extēderetur
aut contraheretur, profecto periclitabitur. Et ideo adijcio quòd nulla ratio-
ne capax eſt huiuſmodi translationis in animalia, nec modulis corporū, nec
cæteris naturæ ſuæ legibus adæquantia.Nunquid ergo demutabitur ſecun-
dum qualitates generū & uitam eorū cōtrariā humanæ uitæ,facta & ipſa con
traria humanæ per demutationē. Enimuero ſi demutationem capit amittens
quod fuit,non erit quæ fuit,& ſi quę fuit non erit,ſoluta eſt μετενσωματώσις,
non adſcribenda ſcilicet ei animæ, quæ ſi demutabitur, non erit. Illius enim
μετενσωματώσις dicet̄ quæcuq; eā in ſuo ſtatu permanēdo pateret̄. Igit̄ ſi nec
mutari poteſt ne non ſit ipſa,nec permanere in ſtatu, quia cōtraria non capit,
quæro adhuc cauſam aliquam fide dignā huiuſmodi translationis. Nam & ſi
quidā homines beſtijs adequant̄,pro qualitatibus morū,& ingeniorū,& ad-
fectuum,quia & deus, Adſimulatus eſt inquit homo inrationalibus iumētis:
nō ideo milui ex rapacibus fient, & canes ex ſpurcis, & pantheræ ex acerbis,
aut oues ex probis,& hirundines ex garrulis,& colūbæ ex pudicis, quaſi ea-
dem ſubſtantia animæ ubiq; naturā ſuā in animaliū proprietatibus repetat.
Aliud eſt autē ſubſtantia,aliud natura ſubſtantiæ. Si quidē ſubſtātia propria
eſt rei cuiuſq;,natura uero poteſt eſſe cōmunis. Suſcipe exemplū. Subſtantia
eſt lapis,ferrū: duritia lapidis & ferri,natura ſubſtantiæ eſt. Duritia cōmuni-
cat,ſubſtantia diſcordat. Mollitia lanæ,mollitia plumæ,pariant naturalia ea-
rum,ſubſtātiua non pariant. Sic et ſi ſæua beſtia uel proba uocetur homo,ſed
non eadem anima. Nam & tunc naturæ ſimilitudo notatur, cum ſubſtantiæ
diſsimilitudo cōſpicitur. Ipſum enim quod hominem ſimilem beſtiæ iudicas,
confiteris animā non eandem ſimilem,ſimilem dicendo non ipſam. ſic & diui
na pronunciatio ſapit, pecudibus adæquans hominē natura non ſubſtantia.
Cæterū nec deus hominē hoc modo notaſſet, ſi pecudē de ſubſtantia noſſet:
etiam cum iudicij nomine uindicatur hoc dogma,ꝙ animæ humanę pro uita
& meritis genera animalium ſortiantur,iugulandæ quæq; in occiſorijs, & ſu
bigendæ quæq; in famulatorijs,& fatigandæ in operarijs,& fœdandæ in im
mundis,proinde honorandæ,& diligendæ,& curandæ, & adpetendę in ſpe
cioſiſsimis,& probiſsimis,& utiliſsimis,& delicatiſsimis: & hic dicam: ſi de-
mutantur,non ipſæ diſpungētur quæ merebunt̄. Et euacuabit̄ ratio iudicij, ſi
merito-

meritorum deerit sensus. Deerit autem sensus meritorum, si status uerterit a-
nimarū. Vertit autem status animarū, si non eædem perseuerauerint. Æque
si perseuerauerint in iudicium, quod & Mercurius Ægyptius nouit, dicens
animam digressam à corpore non refundi in animā uniuersi, sed manere de-
terminatam, uti rationem (inquit) patri reddat eorum quæ in corpore gesse
rit. Volo iudicij utiq; diuini iustitiam, grauitatem, maiestatem, dignitatem, re
cense si non sublimiore fastigio præsidet humana censura, plenior utriusque
sententiæ honore pœnarū & gratiarum, seuerior in ulciscendo, & liberalior
in largiendo. Quid putas futuram animam homicidæ? aliquod credo pecus
laniene & macello destinatum, ut perinde iuguletur quia & ipsa iugulauerit,
perinde decorietur, quia & ipsa despoliauerit: perinde in pabulum propona
tur, quia & ipsa bestijs infecerit os, quas in syluis & aruis trucidauerit. si ita iu
dicabitur, nónne illa anima plus solatij quàm supplicij relatura est? quòd fu-
nus inter coccos pretiosissimos inuenit, quòd condimentis Apicianis & Lur-
conianis humatur, quòd mensis Ciceronianis infertur, quod lancibus splen-
didissimis Syllanis effertur, quod exequias conuiuium patitur, quod à coæ-
qualibus deuoratur potius quàm à miluis, & lupis, ut in hominis corpore tu-
mulata, & in suum genus regressa resurrexisse uideat: exultans aduersus hu-
mana iudicia, si ea experta est. Namq; illa sicarium uarijs & exquisitis, etiam
præter naturam eruditis feris dissipant, & quidem uiuentem, imò nec facile
morientem, curata mora finis ad plenitudinem pœnæ. Sed & si anima præfu
gerit, ultimo gladio, ne corpus quoq; euaserit ferrum, nihilominus iugulo u-
troq; cōfossis costisq; transfixis, compensatio proprij facinoris exigitur. In-
de in ignem datur, ut & sepultura puniatur. Aliter deniq; nō licet, nec tamen
tanta est rogi cura ut reliquias aliæ bestiæ inueniant: certe nec ossibus parci-
tur, nec cineribus indulgetur, nuditate plectendis. Tanta est apud homines
homicidij uindicta, quanta ipsa quæ uindicatur natura. quis non præferat se-
culi iustitiam, quam & Apostolus non frustra gladio armatam contestatur, (Rom. 13)
quæ pro homine sæuiendo religiosa est. Si cæterorum quoq; scelerum mer-
cedem cogitemus, patibula, & uiuicomburia, & culleos, & uncos, & scopu-
los, cui non expediat apud Pythagoram & Empedoclem sententiam pati.
Nam & qui laboribus atq; seruitijs puniendi, in asinos utiq; & mulos recor-
porabuntur, quantum sibi de pistrinis & aquilegis rotis gratulabuntur, si
metallorum, & ergastulorum, & operum publicorum, ipsorumq; carce-
rum licet otiosorum, recordentur. Perinde qui integrè morati commenda-
uerint iudici uitam, quæro præmia, sed potius inuenio supplicia. Nimirum
magna merces bonis in animalia quæcunq; restitui. Pauum se meminit Ho-
merus Ennio somniante: sed poetis nec uigilantibus credam. & si pulcher-
rimus pauus, & quo uelit colore cultissimus, sed tacent pinnæ, sed displicet
uox. Et poetæ nihil aliud quàm cantare malunt. Damnatus est igitur Home-
rus in pauum, non honoratus. Plus de seculi remuneratione gaudebit, pater
habitus liberalium disciplinarum, ut malit famæ suæ ornamenta, quàm gau-
deat. Age nunc ut poetæ in pauos uel in cycnos transeant, si uel cycnis deco-
ra uox est, quod animal indues uiro iusto Deloco, quam bestiam integræ fœ
minę Didoni? quam uolucrem patientia, quam pecudem sanctimonia, quem
piscem

piscem innocentia sortientur. Omnia famula sunt hominis, omnia subiecta, omnia mancipata. Si quid horum futurus est, diminoratur illic ille cui ob merita uitæ imagines, statuæ, & tituli, honores publici, priuilegia rependuntur, cui curia, cui populus suffragijs immolat. O iudicia diuina post mortem humanis mendaciora, contemptibilia de pœnis, fastidibilia de gratijs, quæ nec pessimi metuant, nec optimi cupiant: atque magis scelesti, quàm sancti quique, properabunt illi, ut iustitiam seculi citius euadant, isti ut tardius eam capiant. Bene philosophi docetis, utiliter suadetis, leuiora post mortem supplicia uel præmia: Cum si quod iudiciũ animas manet, grauius debeat credi in dispunctione uitæ, quàm in administratione: quia nihil plenius, quàm quod extremius: nihil autẽ plenius, quàm quod diuinius. Deus itaque iudicabit plenius, quia extremius per sententiã æternã tam supplicij quam refrigerij, nec in bestias, sed in sua corpora reuertentibus animabus. Et hoc semel & in eum diẽ quem solus pater nouit, ut pendula expectatione sollicitudo fidei probet, semper diem obseruans dum semper ignorat, quotidie timẽs quod quotidie sperat.

Animæ reuertentur in sua corpora

ADVERSVS OPINIONEM SIMONIS HAERETICI.

NVlla quidem ad hodiernum dementiæ huiusmodi sententia erupit sub nomine hæretico, quæ humanas animas refingat in bestias. Sed necessarie hanc quoque speciẽ intulimus & exclusimus, ut superioribus cohærentem, quo perinde in pauone tunderetur Homerus, sicut in Pythagora Euphorbus: atque ita hac etiam metempsychosi siue metensomatosi repercussa, illa rursus cæderetur quę aliquid hæreticis subministrauit. Nam & Simon Samarites in Actis apostolorum redemptor spiritus sancti, posteaquam damnatus ab ipso cum pecunia sua interitũ frustra fleuit, conuersus ad ueritatis expugnationem, quasi pro solatio ultionis, fultus etiam artis suæ uiribus, ad præstigias uirtutis alicuius Helenẽ quandam Tyriam de loco libidinis publicæ eadem pecunia redemit, dignam sibi mercedẽ pro spiritu sancto: & se quidem fingit summũ patrem, illam uero iniectionem suam primam qua iniecerat angelos & archangelos condere: huius eam propositi compotem exilisse de patre & in inferiora desultasse: atque illic præuento patris proposito, angelicas potestates genuisse ignaras patris artificis mundi huius, ab his non perinde animo retentam, ne digressa ea alterius genimina uideretur. Et idcirco omni contumeliæ addictam, ut nusquam discedere depreciatam liberet, humanæ quoque formę succidisse, uelut uinculis carnis coercendam, ita multis æuis per alios atque alios habitus fœmininos uolutatam etiam illam Helenam fuisse exitiosissimam Priamo & Stesichori postea oculis, quem & excæcasset ob conuitium carminis, dehinc reluminasset ob satisfactionem laudis. Proinde migrantem eam de corporibus in corpora, postrema dedecoratione sub titulo prostitisse Helenã uiliorẽ. Hanc igitur esse ouem perditam ad quam descẽderit pater summus, Simon scilicet, & primũ recuperata ea & reuecta nescio humeris an feminibus, exinde ad hominũ respexerit salutẽ, quasi per uindictã liberãdorũ ex illis angelicis potestatib. quibus fallẽdis & ipse cõfiguratus æquè hominibus & hominẽ emẽtitus, in Iudæa quidẽ filiũ, in Samaria uero patrẽ gesserit. O Helenã inter poetas & hæreticos laborantẽ, tũc adulterio, nũc stupro infamẽ, nisi quod de Troia gloriosius eruitẽ quam de lupanari, mille nauib. de Troia

Troia, nec mille denarijs forsitan de lupanari. Erubesce Simon tardior in requirendo, inconstantior in retrahẽdo. At Menelaus statim insequitur amissam, statim repetit ereptam, decennij prælio extorquet, non latens, non fallens, non cauillabundus. Vereor ne ille magis pater fuerit, qui circa Helenæ recuperationem & uigilantius & audentius & diutius laborauerit.

ADVERSVS CARPOCRATIS OPINIONEM.

SEd non tibi soli metempsychosis hanc fabulam instruxit, inde etiam Carpocrates utit̃ pariter magus, pariter fornicarius, etsi Helena minus, quid ni? cum propter omnimodam diuinæ & humanæ disciplinæ euersionẽ constituendam recorporari animas adseuerauerit. Nulli enim uitã istam rato fieri, nisi uniuersis, quæ arguunt eam, expunctis: quia non natura quid malũ habeatur, sed opinione. Itaq; metempsychosin necessarie imminere, si nõ in primo quoq; uitæ huius cõmeatu omnibus inlicitis satisfiat. scilicet facinora tributa sunt uitæ. Cæterum totiens animam reuocari habere, quotiens minus quid intulerit, reliquatricem delictorum donec exoluat nouissimũ quadrantem, detrusa identidem in carcerem corporis. Huc enim temperat totã illam allegoriam domini certis interpretationibus relucentem, & primo quidem simpliciter intelligendam. Nam & ethnicus homo aduersarius noster est, incedens in eadem uia uitæ cõmunis. Cæterum oportebat nos de mundo exire, si cum illis conuersari non liceret. Huic ergo bonum animi præstes iubet. Diligite enim inimicos uestros (inquit) orate pro maledicentibus uos, ne aliquo cõmercio negociorum iniuria prouocatus abstrahat te ad suum iudicem, & in custodiam delegatus ad exsolutionem totius debiti arteris. Tum si in diabolum transfertur aduersarij mentio ex obseruatione comitante, cum illo quoq; moneris eam inire concordiam, quæ deputetur ex fidei conuentione: pactus es enim renunciare ipsi, & pompæ, & angelis eius. Conuenit inter uos de isto. Hæc erit amicitia obseruatione sponsionis, ne quid eius postea resumas, ex his quæ ei eierasti quæ illi reddidisti, ne te ut fraudatorem, ut pacti transgressorem iudici deo obijciat, (sicut eum legimus alibi sanctorum criminatorem, & de ipso etiam nomine diaboli delatorem,) & iudex te tradat angelo executionis, & ille te in carcerem mandet infernum, unde non dimittaris, nisi modico quoq; delicto mora resurrectionis expenso. Quid his sensibus aptius? quid his interpretationibus uerius? Cæterum apud Carpocratem si omnium facinorum debitrix anima est, quis erit inimicus & aduersarius eius intelligendus? credo mens melior quæ illam in aliquid innocentiæ impegerit, adigendam rursus, ac rursus in corpus, donec in nullo rea deprehendatur bonę uitæ. Hoc est ex malis fructibus bonam arborem intelligi, id est ex pessimis pręceptis doctrinam ueritatis agnosci. Spero huiusmodi hæreticos Heliæ quoq; inuadere exemplum, tanquam in Ioanne sic repræsentati, ut metempsychosi patrocinetur pronunciatio domini: Helias iam uenit, & non cognouerunt eum. Et alibi. Et si uultis audire, hic est Helias qui uenturus est. Nunquid ergo & Iudæi ex opinione Pythagorica consulebant Ioannem, tu es Helias, & non ex prædicatione diuina: Et ecce mittã uobis Heliã Thesbiten. Sed enim metempsychosis illorũ reuocatio est animæ iampridem morte functæ, & in aliud corpus iteratæ. Helias autẽ non ex

Luc. 6
Matt. 5

Matt. 5

Matt. 17
Ibid. 11

Helias ex translatione uenturus

ex decessione uitæ, sed ex translatione uenturus est, nec corpori restituẽdus, de quo non est exemptus, sed mundo reddendus, de quo est translatus, non ex postliminio uitæ, sed ex supplemento prophetiæ, idem & ipse & sui nominis & sui hominis. Sed quomodo Helias Ioannes? habes angeli uocem, Et ipse (inquit) præcedet coram populo in uirtute & in spiritu Heliæ. Non in anima eius, nec in carne. Hæc enim substantiæ sui cuiusq; sunt hominis. Spiritus uero & uirtus extrinsecus conferuntur ex dei gratia, ita & transferri in alterum possunt ex dei uoluntate, ut factum est retro de Mosei spiritu.

DE SEXV ANIMAE ET CARNIS QVOD SIMVL in utero formentur.

IN has quæstiones inde opinor excessimus, quò nunc reuertendũ est. Constitueramus animam in ipso, & ex ipso seri homine, & unum esse à primordio semen, sicut & carnis in totum generis examen, propter æmulas scilicet opiniones philosophorum & hæreticorum, & illum sermonem Platonis ueternosum. Nunc ordinem sequentium exinde tractatuum teximus. Anima in utero seminata pariter cum carne, pariter cum ipsa sortitur & sexum, ita pariter ut in causa sexus neutra substantia teneatur. Si enim in seminibus utriusq; substantiæ aliquam intercapedinem eorum cõceptus admitteret, ut aut caro, aut anima prior seminaretur, esset etiam sexus proprietatem alteri substantiæ adscribere per temporalem intercapedinem seminum: ut aut caro animæ, aut anima carni insculperet sexum: quoniam & Apelles, non pictor, sed hæreticus, ante corpora constituens animas uiriles ac muliebres, sicut à Philomena didicit, utiq; carnem ut posteriorem ab anima facit accipere sexum. Et qui animam post partum carni superducunt, utiq; ante formatæ marẽ aut fœminam de carne sexum præiudicant animæ. Vtriusq; autem substantiæ indiscreta semina & unita suffusio eorum cõmunem subeunt generis euentum, qua lineas duxerit quæcunq; illa est ratio naturæ. Certe & hic se primordiorum forma testatur, cum masculus tẽporius effingitur, prior enim Adam: fœmina aliquanto serius, posterior enim Eua. Ita diu caro informis est, qualis ex Adæ latere decerpta est, animal tamẽ & ipsa iam, quia & illam tunc Adæ portionem animal agnoscam. Cæterum & ipsam dei adflatus animasset, si non ut carnis, ita & animæ ex Adam tradux fuisset in fœmina.

DE AETATE CARNIS ET ANIMAE.

OMnem autem hominis in utero serendi, struendi, fingendi paraturam aliqua utique potestas diuinæ uoluntatis ministra modulatur quamcunque illam rationem agitare sortita. Hæc æstimando etiam superstitio Romana deam finxit Alemonam alendi in utero fœtus. Et Nonam & Decimam à sollicitioribus mensibus, & Partulam, quæ partum gubernet, & Lucinam, quæ producat in lucẽ: nos officia diuina angelos credimus. Ex eo igitur fœtus in utero homo, à quo forma cõpleta est. Nam & Moysi lex tunc aborsus reum talionibus iudicat, cum iam hominis est causa, cum iam illi uitæ & mortis status deputatur, cum & fato iam inscribit, & si adhuc in matre uiuendo, cum matre plurimũ cõmunicat sortem. Dicam aliquid & de temporibus animæ nascentis, ut ordinem decurram: legitima natiuitas fermè decimi mensis ingressus est. Qui numeros ratiocinãtur, & decurialem numerũ, ut exinde

reliquo-

reliquorum parentem colunt, denique perfectorem natiuitatis humanæ. Ego ad deum potius argumentabor hunc modum temporis, ut decem menses decalogo magis inaugurent hominem, ut tanto temporis numero nascamur, quanto disciplinæ numero renascimur. Sed & cum septimo mense natiuitas plena est, facilius quàm octauo, honorem sabbati agnoscam, ut quoto die dedicata dei conditio, toto mense interdum producatur dei imago. Concessum est properare natiuitati, & tamē idonee occurrere in hebdomadem, in auspicia resurrectionis, & requietis, & regni: ideo ogdoas nos non creat. tūc enim nuptiæ non erunt. Societatē carnis atque animæ iamdudum cōmendauimus à concretione seminum ipsorū usque ad figmenti perfectionē. Proinde nunc & à natiuitate defendimus, imprimis quòd simul crescunt, sed diuersa ratione pro generū conditione, caro modulo, anima ingenio, caro habitu, anima sensu. Cæterum animam substantia crescere negandum est, ne etiam decrescere substantia dicatur, atque ita & defectura credatur. Sed uis eius in qua naturalia peculia consita retinentur, saluo substantiæ modulo, quo à primordio inflata est, paulatim cum carne producitur. Constitue certū pondus auri uel argenti rudē adhuc massam, collectus habitus est illi, & futuro interim minor, tamen continens intra lineam moduli totum quod natura est auri uel argenti. Dehinc cum in laminam massa laxatur, maior efficitur initio suo per dilatationē ponderis certi, non per adiectionē, dum extendit, non dū auget. Et si sic quoque augetur dum extendit: licet em̄ habitu augeri, cū statu nō licet. Tūc & splendor ipse prouehit auri uel argenti, qui fuerat quidē & in massa, sed obscurior, non tamen nullus. Tunc & alij atque alij habitus accedunt pro facilitate materiæ, qua duxerit eam qui aget, nihil conferens modulo, nisi effigiem. Ita & animæ crementa reputanda, non substantiua, sed prouocatiua.

DE CIBIS, QVOMODO AD ANIMAM pertinere uideantur.

QVanquam autem & retro præstruxerimus omnia naturalia animæ ipsi substantiæ inesse pertinentia ad sensum & intellectum, & ex ingenito animæ censu, sed paulatim per ætatis spatia procedere, & uarie per accidentia euadere, pro artibus, pro institutis, pro locis, pro dominatricibus potestatibus: quod tamen faciat ad carnis animæque propositam nunc societatē, pubertatem quoque animalem cum carnali dicimus conuenire, pariterque & illam suggestu sensuum, & istam processu membrorū exsurgere à quartodecimo ferè anno: non quia Asclepiades inde sapientiam supputat, nec quia iura ciuilia abhinc agēdis rebus adtemperant, sed quod & hæc de primordio ratio est. Si enim Adam & Eua ex agnitione boni & mali pudenda tegere senserunt, ex quo id ipsum sentimus agnitionē boni & mali profitemur. Ab his autē annis & suffusior & uestitior sexus est, & cōcupiscentia oculis arbitris utitur, & cōmunicat placitū, & intelligit quæ sint, & fines suos ad instar ficulneæ contagionis prurigine accingit. & hominē de paradiso integritatis educit, exinde scabida etiam in cæteras culpas & delinquendi non naturales, cum iam non ex instituto naturæ, sed ex uitio. Cæterū proprie naturalis cōcupiscētia unica est alimentorū solummodo, quam deus in primordio contulit. Ex omni ligno (inquit) edetis. Et secundæ post diluuiū genituræ supermēsus est, Ecce dedi uo-

Hic Tertullianus nō Cassianus sed Proculianas sequitur. [illegible]

Respōsio [illegible]

bis omnia in escam tanquam holera fœni. prospectum non tam animæ quam carni, & si propter animam. Auferenda est enim argumentatoris occasio, qui quòd anima desiderare uideatur alimenta, hinc quoque mortalem eam intelligi cupit, quæ cibis sustineatur, denique derogatis eis euigescat, postremo subtractis intercidat. Porrò non solum proponendum est, quisnam ea desideret, sed & cui, & si propter se, sed & cur, & quando, & quonam usque? tum quod aliud natura desideret, aliud necessitate, aliud secundum proprietatem, aliud in causam. Desiderabit igitur cibos anima, sibi quidem ex causa necessitatis, carni uero ex natura proprietatis. Certe enim domus animæ caro est, & inquilinus carnis anima. Desiderabit itaque inquilinus ex causa, & necessitate huius nominis profutura domui, toto inquilinatus sui tempore, non ut ipse substruendus, nec ut ipse gloriandus, nec ut ipse tibicinandus, sed tantummodo continendus: quia non aliter contineri possit quàm domo fulta. Alioquin licebit animæ dilapsa domo ex destitutione propriorũ subsidiorũ incolumi abire, habenti sua firmamẽta & propriæ cõditionis alimẽta, immortalitatẽ, rationalitatẽ, sensualitatẽ, intellectualitatẽ, arbitrij libertatẽ. Quę omnia natiuitus animæ conlata idem qui in primordio inuidit, nũc quoque obumbrat atque deprauat, quo minus aut ultro prospiciant, aut quâ oportet administrentur.

Caro domus animæ

NVLLAM PENE ANIMAM SINE DAEMONIO ESSE.

CVi enim hominum non adhærebit spiritus nequam, ab ipsa etiam ianua natiuitatis animas aucupabundus, uel quâ inuitatus, tota illa puerperij superstitione? Ita omnes idololatria obstetrice nascuntur, dum ipsi adhuc uteri infulis apud idola confectis rediniti, genimina sua dæmoniorum candidata profitentur, dum in partu Lucinę & Dianæ eiulatur, dum per totã hebdomadam Iunoni mensa proponitur, dum ultima die fata scribũda aduocantur, dum prima etiam constitutio infantis super terram Statinæ deæ sacrum est. quis non exinde aut totum filij caput reatui uouet, aut aliquem excipit crinem, aut tota nouacula prosecat, aut sacrificio obligat, aut sacro obsignat, pro gentica, pro auita, pro publica, aut priuata deuotione. Sic igitur & Socraten puerum adhuc spiritus dæmonicus inuenit. Sic & omnibus genij deputãtur quod dæmonũ nomen est, adeo nulla fermè natiuitas munda est, utique ethnicorum. Hinc enim & Apostolus ex sanctificato alterutro sexu sanctos procreari ait, tam ex seminis prærogatiua quàm ex institutionis disciplina. Cæterum (inquit) immundi nascerentur, quasi designatos tamen sanctitatis ac per hoc etiam salutis intelligi uolens fidelium filios: ut huius spei pignora matrimonijs quæ retinenda censuerat, patrocinarentur. Alioquin meminerat dominicæ definitionis, nisi quis nascatur ex aqua & spiritu, non introibit in regnum dei, id est non erit sanctus.

Dæmoniorũ candidata

Varro · statino deo et[illegible] Nonio

Designati sanctitatis

Ioan. 3

QVOMODO CARO PECCATRIX DICATVR.

ITa omnis anima eousque in Adam censetur, donec in Christo recenseatur: tamdiu immunda quamdiu recenseatur. Peccatrix autem quia immunda recipiens ignominiã suam ex carnis societate. Nam & si caro peccatrix secundum quam incedere prohibemur, cuius opera damnantur cõcupiscentis aduersus spiritum, ob quam carnales notantur infamia, non tamen suo nomine caro infamis. Neque enim de proprio sapit quid, aut sentit, ad suadendam uel impel-

imperandam peccatelam: quidni quæ ministerium est? Et ministerium, non quale seruus uel minor amicus animalis nomine, sed quale calix uel quid aliud eiusmodi corpus non anima. Nam & calix ministerium sitientis est, nisi tamen qui sitit calicem sibi accommodarit, nihil calix ministrabit. Adeo nulla proprietas hominis in choico, nec ita caro homo tanquam alia uis animæ, & alia persona, sed res est alterius planè substantiæ, & alterius conditionis, addi cta tamen animę ut supellex, ut instrumentum in officia uitæ. Caro igitur increpatur in scripturis, quia nihil anima sine carne in operatione libidinis, gulæ, uinolentiæ, sęuitiæ, idololatriæ, cæterisq́ carnalibus nō sensibus, sed effectibus. Deniq́ sensus delictorum etiam sine effectibus imputari solent animę. Qui uiderit ad cōcupiscentiam, iam adulterauit in corde. Cęterum quid caro sine anima, perinde in operatione probitatis, iustitiæ, tolerantiæ, pudicitiæ? Porrò quale est, ut cui nec bona documenta propria subscribas, ei crimina adpingas? sed ea per quam delinquitur, conuenitur, ut illa à qua delinquitur, oneretur, etiam in ministerij adcusationem. Grauior inuidia est in pręsidem, cum officia pulsantur: plus cæditur qui iubet, quando nec qui obsequitur, excusatur.

DE MALO ET BONO ANIMAE.

MAlum igitur animæ præter quod ex obuentu spiritus nequam superstruitur, ex originis uitio antecedit naturale quodammodo. Nam ut diximus, naturæ corruptio alia natura est, habēs suum deum & patrem, ipsum scilicet corruptionis auctorem: ut tamen insit & bonum animæ, illud principale, illud diuinum atq́ germanū, & propriè naturale. Quod enim à deo est non tam extinguitur, quàm obumbratur. Potest enim obumbrari quia non est deus, extingui non potest, quia à deo est. Itaq́ sicut lumen aliquo obstaculo impeditum manet, sed non comparet, si tanta densitas obstaculi fuerit: Ita & bonum in anima à malo oppressum pro qualitate eius, aut in totum uacat occulta salute, aut qua datur radiat inuēta libertate. Sic pessimi & optimi quidam, & nihilominus unum omnes animę genus: sic & in pessimis aliquid boni, & in optimis nōnihil pessimi. Solus enim deus sine peccato, & solus homo sine peccato Christus, quia & deus Christus. Sic & diuinitas animæ in pręsagia erumpit ex bono priore, & conscientia dei in testimonium prodit, Deus bonus est, deus uidet, & deo commendo: propterea nulla anima sine crimine, quia nulla sine boni semine. Proinde cum ad fidē peruenit reformata per secundam natiuitatem ex aqua & superna uirtute, detracto corruptionis pristinæ aulęo totam lucem suam conspicit. Excipitur etiā à spiritu sancto, sicut in pristina natiuitate à spiritu profano. Sequitur animam nubentem spiritui caro, ut dotale mancipium, & iam non animę famula, sed spiritus. O beatum connubium, si non admiserit adulterium.

Naturæ corruptio alia natura est

47. 636 844.

Anima nulla sine crimine

Animæ & spiritus connubium

DE MORTE.

DE morte iam superest, ut illic materia ponat, ubi ipsa anima consummat: quanquam Epicurus uulgari satis opinione negarit mortem ad nos pertinere. Quod enim dissoluitur (inquit) sensu caret, & quod sensu caret, nihil ad nos. Dissoluitur autem & caret sensu, nō ipsa mors, sed homo, qui eam patitur. At ille ei dedit pasionem, cuius est actio. Quod si hominis est pati mor

tem diſſolutricem corporis,& peremptricem ſenſus, quàm ineptum ut tanta uis ad hominem nō pertinere dicatur. Multo coactius Seneca: poſt mortem (ait)omnia finiuntur,etiam ipſa.Hoc ſi ita eſt,iam & mors ad ſemetipſam pertinebit,ſi & ipſa finitur. Eo magis ad hominem in quo inter omnia finiendo, & ipſa finitur.Mors nihil ad nos,ergo & uita nihil ad nos.Si enim quo diſſoluimur præter nos,etiam quo compingimur extra nos. Si ademptio ſenſus nihil ad nos, nec adeptio ſenſus quicquam ad nos: ſed mortē quoqꝫ interimat, quia & anima in nobis ut depoſitum habitat. & ut de alia prouincia animæ, ita de morte tractabitur,ad quam uel ipſi pertinemus,ſi ad nos illa non pertinet.Deniqꝫ nec ſpeculum eius ſomnus, aliena materia eſt.

DE SOMNO PERTINENTE AD TRActatum mortis.

DE ſomno prius diſputemus,poſt mortem qualiter anima decurrat. Non utiqꝫ extranaturale eſt ſomnus,ut quibuſdā philoſophis placet,cū ex his eum deputant cauſis,quæ præter naturā haberi uidenť. Stoici ſomnū reſolutionem ſenſualis uigoris affirmant, Epicurei diminutionem ſpiritus animalis, Anaxagoras cum Xenophane defetiſcentiam, Empedocles & Parmenides refrigerationem, Strato ſegregationem conſati ſpiritus, Democritus indigentiā ſpiritus, Ariſtoteles marcorē circumcordialis caloris. Ego me nunquam ita dormiſſe præſumo,ut ex his aliquid agnoſcam. Neqꝫ enim credendum eſt defetiſcentiam eſſe ſomnum,contrarium potius defetiſcentiæ,quam ſcilicet tollit. Siquidem homo ſomno magis reficitur quàm fatigatur. Porrò nec ſemper ex fatigatione concipitur ſomnus,& tamē cum ex illa eſt, illa iam non eſt.Sed nec refrigeſcentiam admittam aut marcorem aliquē caloris,cum adeò corpora ſomno concaleſcant:& diſpenſatio ciborum per ſomnum non facile procederet calore properabili,& rigore tardabili, ſi ſomno refrigeraremur.Plus eſt,quod etiam ſudor digeſtionis æſtuantis eſt index.Deniqꝫ concoquere dicimur,quod caloris non frigoris operatio eſt.Proinde deminutionē animalis ſpiritus,aut indigentiā ſpiritus,aut ſegregationē conſati ſpiritus immortalis anima non finit credi. Perit anima ſi minoratur. Supereſt ſi forte cum Stoicis reſolutionem ſenſualis uigoris ſomnū determinemus, quia corporis ſolius quietē procuret,non & animæ.Animā enim ut ſemper mobilem & ſemper exercitā,nunqꝫ ſuccedere quieti,alienæ ſcilicet à ſtatu immortalitatis:nihil enim immortale finē operis ſui admittit.Somnus aūt finis eſt operis. Deniqꝫ corpori cui mortalitas competit, ei ſoli quies finē operis adulať. Qui ergo de ſomni naturalitate dubitabit, habet quidē dialecticos in dubiū deducentes totam naturaliū & extranaturaliū diſcretionē,ut & quæ putauerit citra naturā eſſe, naturæ uindicari ſciat poſſe, à qua ita eſſe ſortita ſunt, ut citra eam haberi uideantur,& utiqꝫ aut natura omnia,aut nulla natura. Apud nos autem id poterit audiri, quod dei cōtemplatio ſuggerit auctoris omnium de quibus quæriť.Credimus enim ſi quid eſt natura,rationale aliquod opus dei eſſe.Porrò ſomnū ratio præit, tam aptū, tam utilem, tam neceſſariū, ut abſqꝫ illo nulla anima ſufficiat,recreatorem corporū,redintegratorē uiriū,probatorem ualetudinū,pacatorē operū,medicū laborū, cui legitime fruendo dies cedit,nox legem facit,auferens rerū etiā colorem.Quod ſi uitale,ſalutare,auxiliare

liare somnus,nihil eiusmodi non rationale. Sic & medici omne contrariũ uitali,salutari,auxiliari extra naturæ cardines relegant.Nam & æmulas somno ualetudines, phreneticam atq; cardiacam, prter naturam iudicando,naturalem somnũ præiudicauerunt: etiam in lethargo non naturalem notantes, testimonio naturali respondent,cum in suo temperamento est.Omnis enim natura,aut defraudatione,aut enormitate rescinditur,proprietate mẽsuræ conseruatur.Ita naturale erit statu,quod non naturale effici potest decessu uel excessu.Quid si esum & potum de naturę sortibus eximas? nam & in his plurima somni præparatura est.Certe his à primordio naturæ suæ homo imbutus est:si apud deum discas,ille fons generis Adam ante ebibit soporem, q̃ sitiſt quietem.Ante dormit q̃ laborauit,imò quàm & edit, imò q̃ & profatus est, ut uideant naturalem indicem somnũ omnibus naturalibus principaliorem. Inde deducimur etiam imaginem mortis iam tunc eum recensere.Si enim Adam de Christo figurabat, somnus Adæ mors erat Christi dormituri in mortem,ut de iniuria perinde lateris eius uera mater uiuentiũ figuraretur ecclesia.Ideo & somnus tam salutaris, tam rationalis etiam in publicæ & cõmunis iam mortis effingitur exemplar. Voluit enim deus & alias nihil sine exemplaribus in sua dispositiõe molitus,paradigmate Platonico plenius humani uel maxime initij ac finis lineas cotidie agere nobiscum, manum porrigens fidei facilius adiuuandæ per imagines & parabolas,sicut sermonum,ita & rerum. Proponit igitur tibi corpus amica ui soporis elisum,blanda quietis necessitate prostratum, immobile situ, quale ante uitam iacuit, & quale post uitam iacebit, ut testationẽ plasticæ & sepulturæ, expectans animam quasi nondum conlatã,& quasi iam ereptã. Sed & illa sic patitur ut alibi agere uideatur,dissimulatione præsentiæ futurã absentiã ediscens:& tamen interim somniat, nec quiescit, nec ignauescit omnino, nec naturã immortalitatis seruã soporis addicit. Probat se mobilem semper,terra, mari peregrinatur,negociatur,agitatur,laborat,ludit,dolet, gaudet,licita atq; inlicita persequitur,ostendit quòd sine corpore etiam plurimũ possit, quòd & suis instructa sit membris,sed nihilominus necessitatem habeat rursus corporis agitandi.ita cum euigilauerit corpus redditum officijs eius, resurrectionẽ mortuorum tibi adfirmat. Hæc erit somni & ratio naturalis & natura rationalis. Etiam per imaginem mortis fidẽ initiaris,spem meditaris, discis mori & uiuere, discis uigilare dũ dormis.

Resurrectio mortuorum

DE HERMOTIMI ANIMA.

CÆterum de Hermotimo,anima (ut aiunt) in somno carebat, quasi per occasionem uagaturi hominis proficiscente de corpore.uxor hoc prodidit.inimici dormientẽ nacti pro defuncto cremauerunt.Regressa anima,tardius credo,homicidiũ sibi imputauit. Ciues Clazomenij Hermotimũ tẽplo cõsolantur.Mulier non adit,ob notã uxoris.quorsum istud? ut quia non facile est uulgo existimare secessionẽ animæ esse somniũ, hoc quoq; Hermotimi argumento credulitas subornetur:genus fuerat grauioris aliquanto soporis,ut de incubone præsumptio est,uel de ea ualetudinis labe quam Soranus opponit, excludens incubonẽ, aut tale quid uitij quod etiã Epimenidẽ in fabulã impegit quinquaginta penè annos somniculosum. Sed & Neronẽ Suetonius,& Thrasimedẽ Theopompus,negant unq; somniasse:nisi uix Neronem in ultimo exitu post pauores suos. Quid si & Hermotimus ita fuit ut

otium animæ nihil operantis in somnis diuortium crederetur, omnia magis coniectes quàm istam licentiam animę sine morte fugitiuæ, & quidem ex forma cõtinuam. Si enim tale quid semel accidere dicatur, ut deliquium solis aut lunæ, ita & animæ, sanè persuaderer diuinitus factum. Congruere enim hominem seu moneri, seu terreri, adeo uelut fulgure rapido momentaneæ mortis ictu: si non magis in proximo esset somnium credi, quod uigilanti potius accidere deberet, si non somnium magis credi oporteret.

DE SOMNIIS QVOMODO EA PATIATVR ANIMA & unde eueniant.

TEnemur hic de somnijs quoq; Christianam sentẽtiam expromere, ut de accidentibus somni, sed non modicis iactationibus animę quã ediximus negotiosam, & exercitam semper ex perpetuitate motationis, quod diuinitatis & immortalitatis est ratio. Igitur cum quies corporibus euenit, quorum solatium proprium est, uacans illa à solatio alieno non quiescit, & si caret opera membrorum corporalium, suis utitur. Cõcipe gladiatorem sine armis, uel aurigam sine curriculis, gesticulantes omnem habitũ artis suæ atq; conatum: pugnatur, certatur, sed uacua iactatio est, nihilominus tamen fieri uidentur, quæ fieri tamen non uidentur. Actu enim fiunt, effectu uero non fiunt. Hanc uim extasin dicimus, excessum sensus, & amentiæ instar: sic & in primordio somnus cum extasi dedicatus, & misit deus extasin in Adam, & obdormiuit: somnus enim corpori prouenit in quietem, extasis animæ accessit aduersus quietem, & inde iam forma somnum extasi miscens, & natura de forma. Deniq; & oblectamur, & contristamur, & conterremur in somnijs, quam adfectè & anxiè & passibiliter: cum in nullo permoueremur à uacuis scilicet imaginibus, si cõpotes somniaremus. Deniq; & bona facta gratuita sunt in somnis, & delicta secura: non magis enim ob stupri uisionem damnabimur, q̃ ob martyrij coronabimur. Et quomodo, inquis, memor est somniorũ anima, scilicet quam cõpotem esse non licet? hoc erit proprietas amentiæ huius: quia non fit ex corruptela bonę ualetudinis, sed ex ratione naturæ: nec enim exterminat, sed auocat mentẽ. Aliud est concutere, aliud mouere, aliud euertere, aliud agitare. Igitur quod memoria suppetit, sanitas mentis est: quod sanitas mentis, salua memoria stupet, amẽtiæ genus est. Ideo non dicimur furere, sed somniare: ideo & prudentes, si quando sumus: sapere enim nostrum licet obumbretur, non tamẽ extinguit, nisi quod & ipsum potest uideri uacare tunc. Extasin autem hoc quoq; operari de suo proprio, ut sic nobis sapientiæ imagines inferat, quemadmodũ & erroris. Ecce rursus urgemur etiã de ipsorum somniorũ retractatu, quibus anima iactatur, exprimere: & quando peruenie mus ad mortem; & hic dixerim, cum deus dederit; nullæ longæ moræ eius quod eueniet. Vana in totum somnia Epicurus iudicauit, liberans à negocijs diuinitatẽ, & dissoluẽs ordinẽ rerũ, & in passiuitate omnia spargens, ut euentui exposita, & fortuita. Porrò si ita est, ergo erit aliquis & ueritatis euentus, quia non capit solã eam euentui omnibus debito eximi. Homerus duas portas diuisit somnijs, corneã ueritatis, fallaciæ eburneã. Respicere est enim, inquiunt, per cornu, ebur aũt cęcũ est. Aristoteles maiore sentẽtiã mẽdacio recitãs agnoscit & uerũ. Telmessenses nulla somnia euacuãt, imbecillitatẽ cõiectationis incusant. Quis autem tam extraneus humanitatis, ut non aliquam aliquan-

aliquando uiſionem fidelem ſenſerit? pauca de inſignioribus perſtringens,
Epicuro pudorem imperabo. Aſtyages Medorum regnator quòd filię Man
danæ adhuc uirginis ueſicam in diluuionem Aſię fluxiſſe ſomnio uiderit, He
rodotus refert. Item anno poſt nuptias eius ex hiſdem locis uitem exortam
toti Aſiæ incubaſſe. Hoc etiam Charon Lampſacenus Herodoto prior tra-
dit, qui filium eius tanto operi interpretati ſunt, non fefellerunt. Siquidem
Aſiam Cyrus & merſit & preſsit. Philippus Macedo nondum pater, Olym-
piadis uxoris naturam obſignaſſe uiderat anulo, leo erat ſignum, crediderat
præcluſam genituram, opinor quia leo ſemel pater eſt. Ariſtodemus uel Ari
ſtophon coniectans, immo nihil uacuum obſignari, filium & quidem maxi-
mi impetus portendi. Alexandrum qui ſciunt, leonem anuli recognoſcunt:
Ephorus ſcribit. Sed & Dionyſii Siciliæ tyrannidem Himerea quædam ſom
niauit, Heraclides prodidit. Et Seleuco regnũ Aſiæ Laodice mater nondum
eum enixa prçuidit, Euphorion prouulgauit. Mithridatem quoq; ex ſomnio
Ponti potitum à Strabone cognoſco. Et Balaridem Illyricum à Moloſsis uſ-
que Macedoniam ex ſomnio dominatum, de Calliſthene diſco. Nouerunt
& Romani ueritatis huiuſmodi ſomnia. Reformatorem imperij, puerulum
adhuc & priuatum loci, & Iulium Octauium tantum, & ſibi ignotum Mar-
cus Tullius iam & Auguſtum & ciuilium turbinum ſepultorem de ſomnio
norat. In Vitellijs commentarijs conditum eſt. Nec hæc ſola ſpecies erit ſum-
marum prędicatrix poteſtatum, ſed & periculorum & exitiorum: ut cum Cę
ſar in prælium perduellium Bruti & Caſsij Philippis æger aliàs maieſtatem
aliàs crimẽ ab hoſtibus relaturus, Artorij uiſione deſtituto tabernaculo eua-
dit: ut cum Polycrati Samio filia crucem proſpicit de ſolis unguine et lauacro
Iouis. Reuelantur & honores & ingenia per quietem: præſtantur & medelę,
produntur & furta, conferuntur & theſauri. Ciceronis denique dignitatem
paruuli etiam nũc gerula iam ſua inſpexerat. Cycnus de ſinu Socratis demul-
cens homines, diſcipulus Plato eſt. Cleonymus pyctes ab Achille curatur in
ſomnijs. Coronam auream cum ex arce Athenæ perdidiſſent, Sophocles tra
gicus ſomniando redinuenit. Neoptolemus tragœdus apud Erithreũ Troię
ſepulchrũ Aiacis monitus in ſomnis, ab ipſa ruina liberatur: & cum lapidum
ſenia deponit, diues inde auro redit. Quanti autem commentatores & adfir-
matores in hanc rẽ, Artemon, Antiphon, Strato, Philochorus, Epicharmus,
Serapion, Cratippus, & Dionyſius Rhodius, Hermippus, tota ſeculi litera-
tura. Solum ſi forte ridebo, qui ſe exiſtimauit perſuaſurum quòd prior omni-
bus Saturnus ſomniarit: niſi ſi & prior omnibus uixit. Ariſtoteles, ignoſce ri
denti. Cæterũ Epicharmus etiam ſummũ apicem inter diuinationes ſomnijs
extulit cũ Philochoro Athenienſi. Nam & oraculis hoc genus ſtipatus eſt or
bis, ut Amphiarai apud Horopum, Amphiloci apud Mallũ, Sarpedonis in
Troade, Trophonij in Bœotia, Mopſi in Cilicia, Hermionæ in Macedonia,
Paſipheæ in Laconica. Cætera cũ ſuis & originib. & ritibus & relatorib. cum
omni deinceps hiſtoria ſomniorũ Hermippus Beritenſis quinione uolumi-
num ſatiatiſsime exhibebit. Sed & Stoici deũ malunt prouidentiſsimũ huma
næ inſtitutioni inter cætera præſidia diuinatricũ artium & diſciplinarũ, ſom
nia quoq; nobis indidiſſe, peculiare ſolatium naturalis oraculi. Hęc quantum
ad fidem ſomniorum à nobis quoq; conſignandam, & aliter interpretãdam.

Nam de oraculis etiã cęteris, apud quæ nemo dormitat, quid aliud pronũcia bimus, q̃ dæmonicã esse rationẽ eorũ spirituũ qui iam tunc in ipsis hominib. habitauerint, uel ad memorias eorũ affectauerint ad omnẽ malitiæ suę scenã, in ista æque specie diuinitatẽ mẽtientes, eadẽq; industria etiã per beneficia fal lentes medicinarũ, & admonitionũ, & prænunciationũ, quæ magis lædãt iu uãdo, dũ per ea quæ iuuãt ab inquisitione ueræ diuinitatis abducũt ex insinu atione falsæ. & utiq; nõ clausa uis est nec sacrariorũ circũscribit̃ terminis: ua= ga & peruolatica, & interim libera est: Quo nemo dubitauerit domus quoq; dæmonijs patere, nec tantũ in adytis, sed in cubiculis homines imaginib. cir= cũuenire. definimus eñ à dæmonijs plurimũ incuti somnia, & si interdũ uera et gratiosa, sed de qua industria diximus, affectãtia atq; captãtia, quãto magis uana & frustratoria, & turbida, & ludibriosa, & immunda. Nec mirũ si eorũ sunt imagines, quorũ & res. A deo aũt, pollicito scilicet & gratiã spiritus san= cti in omnẽ carnem, & sicut prophetaturos ita & somniaturos seruos suos & ancillas suas, ea deputabunt̃ quæ ipsi gratiæ cõparabunt̃, si qua honesta, san= cta, prophetica, reuelatoria, ędificatoria, uocatoria: quorũ liberalitas soleat & in prophanos destillare, imbres etiã & soles suos peræquãte deo iustis & in= iustis. Siquidẽ & Nabuchodonosor diuinitus somniat: & maior pene uis ho minũ ex uisionib. deũ discũt. Sicut ergo dignatio dei & in ethnicos, ita & ten tatio mali in sanctos, à quibus nec interdiu absistit, ut uel dormiẽtib. obrepat quâ potest, si uigilantibus nõ potest. Tertia species erunt somnia quę sibimet ipsa anima uidetur inducere ex intẽtione circunstantiarũ. Porrò quam nõ est ex arbitrio somniare (nã & Epicharmus ita sentit) quomodo ipsa erit sibi cau sa alicuius uisionis. Num ergo hæc species naturali formæ relinquenda est, seruans animæ etiam in ecstasi res suas perpeti? Ea autem quæ neq; à deo, ne= que à dæmonio, neq; ab anima uidebuntur accidere, & præter opinionem, & præter interpretationem, & præter enarrationem facultatis, ipsi proprie ecstasi & rationi eius separabuntur. Certiora & colatiora somniari affirmant sub extimis noctibus, quasi iam emergẽte animarũ uigore prodacto sopore. Ex temporibus autem anni uerno magis quieta est, quòd dissoluat animas, et hyems quodãmodo obduret, & autũnus tentator aliàs ualetudinũ succis po= morum uinosissimis diluat. Item ex ipsius quietis situ, si neq; resupina, neque dextero latere decũbat, neq; conresupinatis internis, quasi refusis loculis sta= tio sensuũ fluitet, aut cõpressu iecoris angina sit mentis. Sed hæc ingeniose æ= stimari, potius q̃ constanter probari putem, & si Plato est qui ea ęstimauit, & fortasse an casu procedant. Alioquin ex arbitrio erunt somnia, si dirigi pote= runt. Nam quod & de cibis distinguendis uel derogandis, nũc præsumptio, nunc superstitio disciplinam somnijs præscribit, examinanda est superstitio, ut cum apud oracula incubaturis ieiunium indicitur, ut castimoniã inducat: Præsumptio ut cum Pythagorici ob hanc quoq; speciẽ fabam respuunt, one rosum & inflatum pabulum. Atquin trina illa cum Daniele fraternitas legu= mine solo contenti, ne regis ferculis contaminarentur, præter sapientiam re= liquam somniorum præcipue gratiam à deo redemerunt & impetrandorum & differendorũ. Ieiunijs autem nescio an ego solus plurimũ ita somniẽ, ut me somniasse nõ sentiam. Nihil ergo sobrietas, inquis, ad hanc partẽ: immo tan= to magis ad hanc quantum & ad omnem, si & ad superstitionem, multo am= plius

plius ad religionem. Sic enim & dæmonia expoſtulant eam à ſuis ſomniatoribus, ad lenocinium ſcilicet diuinitatis, quia familiarem dei norunt: quia & Daniel rurſus trium hebdomadum ſtatione aruit uictu. Sed ut deum inliceret humiliationis officijs, non ut animæ ſomniaturæ ſenſum & ſapientiã ſtrueret, quaſi non in ecſtaſi acturæ. ita non ad ecſtaſin ſubmouendam ſobrietas proficiet, ſed ad ipſam ecſtaſin commendandam, ut in deo fiat. Infantes qui non putant ſomniare cum omnia animæ pro modo ætatis expungantur in uita, animaduertant ſuccuſſus, & nutus, & renidentias eorum per quietem, ut ex re comprehendant motus animæ ſomniantis facile per carnis teneritatem erumpere in ſuperficiem. Sed & quod Libyca gens Atlantes cæco ſomno noctem tranſigere dicuntur, animæ utiq; natura taxatur. Porrò aut Herodoto fama mentita eſt, nonnunquam in Barbaros calumnioſa, aut magna uis eiuſmodi dæmonum in illo climate dominatur. Si enim & Ariſtoteles heroem quendam Sardiniæ notat, incubatores fani ſui uiſionibus priuantem, erit & hoc in dæmonum libidinibus tam auferre ſomnia quàm inferre, ut Neronis quoq; feri ſomniatoris, & Thraſimedis inſigne inde proceſſerit. Sed & à deo deducimus ſomnia. Quid ergo nec à deo Atlantes ſomniarent, uel quia nulla iam gens dei extranea eſt, in omnem terram & in terminos orbis Euangelio coruſcante. Num ergo aut fama mentita eſt Ariſtoteli, aut dæmonũ adhuc ratio eſt, dum ne aliqua natura credatur immunis ſomniorum.

DE MORTIS VI, ET DE MENANDRO HÆRETICO.

SAtis de ſpeculo mortis, id eſt de ſomno, cum etiam de negocijs ſomni, id eſt de ſomnijs: nunc ad originem huius exceſſus, id eſt ordinem mortis: quia nec ipſam ſine quæſtionibus licet finem omnium quæſtionum. publica totius generis humani ſententia mortem naturæ debitum pronunciamus. Hoc ſtipulata eſt dei uox, hoc ſpopõdit omne quod naſcitur, ut iam hinc non Epicuri ſtupor ſuffundatur, negantis debitum iſtud ad nos pertinere: ſed hæretici magi Menandri Samaritani furor cõſpuatur, dicentis mortem ad ſuos non modo non pertinere, uerum nec peruenire. In hoc ſcilicet ſe à ſuperna & arcana poteſtate legatum, ut immortales & incorruptibiles & ſtatim reſurrectionis compotes fiant qui baptiſma eius induerint. Legimus quidem pleraque aquarum genera miranda. Sed aut ebrioſos reddit Lynceſtarum uena uinoſa, aut lymphaticos efficit Colophonis ſcaturigo dæmonica, aut Alexãdro accidit Nonacris Arcadiæ uenenata: fuit & Iudææ lacus medicus ante Chriſtum. Plane Stygias paludes poeta tradidit mortem diluentes. Sed & Thetis filium planxit. Quanquam ſi & Menander in Stygem mergit, moriendũ erit nihilominus, ut ad Stygem uenias. Apud inferos enim dicitur. Quænã & ubi nam iſta felicitas aquarum, quas nec Ioannes baptizator præminiſtrauit, nec Chriſtus ipſe diſcipulis demonſtrauit. Quod hoc Menandri balneum, comicum credo, ſed cur tam infrequens, tam occultum, quo pauciſsimi lauant. Suſpectam enim faciã tantã raritatem ſecuriſsimi atq; tutiſsimi ſacramẽti, apud quod nec pro deo ipſo mori lex eſt, cũ contra omnes iam nationes aſcendant in montem domini, & in ædem dei Iacob, mortem per martyrium quoq; flagitantis, quam de Chriſto etiam ſuo exegit: nec magiæ tantũ dabit quiſquam, ut

ut eximat mortẽ, aut repastinet uitis modo uitã ętate renouata. Hoc enim ne Medeæ quidem licuit in hominem, & si licuit in ueruecem. Tanslatus est Enoch & Helias, nec mors eorum reperta est, dilata scilicet. Cæterum morituri reseruantur, ut Antichristum sanguine suo extinguant. Obijt & Ioannes, quem in aduentum domini remansurum frustra fuerat spes. Fere enim hæreses ad nostra exempla prosiliunt, inde sumentes præsidia quò pugnant: postremo compendium est, ubi sunt illi quos Menander ipse perfudit, quos in stygem suam mersit? Apostoli perennes ueniant, assistant, uideat illos meus Thomas, audiat, contrectet, & credidit.

NIHIL ANIMAE IN CORPORE SVBREMAnere post mortem.

OPus autem mortis in medio est, discretio corporis animæq́. sed quidam ad immortalitatem animæ, quam quidam non à deo edocti infirme tuentur, ita argumentationes emendicant, ut uelint credi etiam post mortem quasdam animas adhærere corporibus. Ad hoc enim & Plato, & si quas uult animas ad cœlum statim expedit, in Politia tamen cuiusdam insepulti cadauer opponit, longo tempore sine ulla labe præ animæ scilicet indiuiduitate seruatum. Ad hoc & Democritus crementa unguium, & comarum in sepulturis aliquãti temporis denotat. Porrò & aëris qualitas corpori illi potuit tutela fuisse, quid si aridior aer, & solum salsius? quid si & ipsius corporis substantia exsuccior? quid si & genus mortis antè iam corruptrices materias erogarat? Vngues autem cum exordia neruorum sint, merito neruis resolutione porrectis prouectiores, & quotidie deficiente carne expelli uidentur. Comæ quoque alimenta de cerebro, quod aliquandiu durare præstat secreta munitio. Denique in uiuentibus etiam pro cerebri ubertate, uel affluit capillago, uel deserit. Habes medicos, si nec modicũ quid animæ subsidere in corpore est decessurũ quandoq; & ipsum, cum totam corporis scenam tempus aboleuerit. Et hoc enim in opinione quorundam est: propterea nec ignibus funerandum aiunt, parcentes superfluo animæ. Alia est autem ratio pietatis istius, non reliquijs animæ adulatrix, sed crudelitatis etiam corporis nomine auersatrix, quod & ipsum homo non utique mereatur pœnali exitu impendi. Cæterum anima indiuisibilis ut immortalis etiam mortem indiuisibilem exigit credi: non quasi immortali, sed quasi indiuisibili animæ indiuisibiliter accidentem. Diuidetur autẽ & mors si & anima, superfluo scilicet animę quandoq; moriturae: ita portio mortis cum animæ portione remanebit. Nec ignoro aliquod esse uestigium opinionis istius. De meo didici. Scio fœminã quandam uernaculam ecclesiæ, forma & ætate integra functam: post unicum & breue matrimonium, cum in pace dormisset, & morante adhuc sepultura, interim oratione presbyteri componeretur, ad primum habitum orationis manus à lateribus dimotas in habitum supplicẽ conformasse, rursumq́; condita pace, situi suo reddidisse. Est & alia relatio apud nostros, in cœmiterio corpus corpori iuxta collocando spatium recessu cõmunicasse. Si & apud ethnicos tale quid traditur, utiq; deus potestatis suæ signa proponit, suis in solatium, extraneis in testimonium. Magis enim credam in testimonium ex deo factum, q̃ ex ullis animæ reliquijs: quę si inessent, alia quoq; mẽbra mouissent,

&

& si manus tantum, sed non in causam orationis: corpus etiam illud non modo fratri cessisset, uerũ & aliàs mutatione situs sibimet ipsi refrigerasset. Certe unde sunt ista, signis potius & ostentis deputanda, naturam facere nõ possunt: mors si non semel tota est, non est, si quid animæ remanserit uita est: non magis uitæ miscebitur mors, quàm diei nox. Hoc igitur opus mortis, separationem carnis atq; animæ, seposita quæstione fatorum & fortuitorum, bifariam distinxit humanus adfectus, in ordinariam & extraordinariam formam. Ordinariam quidem naturæ deputans placidę cuiusq; mortis: extraordinariam uero præter naturam iudicãs, uiolenti cuiusq; finis. Qui autem primordia hominis nouimus, audenter determinamus mortem non ex natura secutam hominem, sed ex culpa, ne ipsa quidem naturali. Facile autem usurpari naturæ nomẽ in ea quæ uidentur à natiuitate ex accidentia adhæsisse. Nam si homo in mortem directò institutus fuisset, tunc demum mors naturę asscriberetur. Porrò non in mortem institutum eum probat ipsa lex, conditionali comminatione suspendens, & arbitrio hominis addicens mortis euentum. Denique si non deliquisset, nequaquam obijsset. Ita non erit natura quod ex oblationis potestate accidit per uoluntatem, non ex instituti auctoritate per necessitatem. Proinde & si uarij exitus mortis, ut est multimoda conditio causarum, nullũ ita dicimus lenem, ut non ui agatur. Ipsa illa ratio operatrix mortis, simplex licet, uis est. quid enim? quæ tantam animæ & carnis societatem, tantam à conceptu concretionem sororum substantiarum diuellit ac dirimit. Nam & si præ gaudio quis spiritum exhalet, ut Chilon Spartanus, dum uictorem Olympiæ filium amplectitur, & si præ gloria, ut Clidemus Atheniensis, dum ab histrionibus ob præstantiam auro coronatur: & si per somnium, ut Plato: & si per risum, ut P. Crassus: multo uiolentior mors, quæ per aliena grassatur, quæ animam per commoda expellit, quæ tunc mori adfert, cum iocundius uiuere est in exultatione, in honore, in requie, in uoluptate. Vis est & illa nauigijs, cum lõge à Caphareis saxis, nullis depugnata turbinibus, nullis quassata decumanis, adulante flatu, labente cursu, lætante comitatu, intestino repente perculsu, cum tota securitate desidunt: nõ secus naufragia sunt uitæ, etiam tranquillæ mortis euentus. nihilo refert integram abire corporis nauem, an dissipatam, dum animæ nauigatio euertatur.

DE ANIMARVM EXCESSV.

SEd quò deinde anima nuda & explosa deuertet, sine dubio prosequemur ex ordine, prius tamẽ quod est loci huius explebimus, ne quia uarios exitus mortis ediximus, expectet quis à nobis rationes singulorũ, medicis potius relinquendas proprijs arbitris omnium lethalium rerum siue causarũ, & ipsarum corporalium conditionum. Plane ad immortalitatem animæ hic quoque protegendam in mentione mortis aliquid de eiusmodi exitu interstruã, in quo paulatim ac minutatim anima dilabitur: habitum enim sustinens defectionis, abducitur dum absumi uidetur, & coniecturam præstat interitus de excessus temperatura. Tota autem in corpore & ex corpore est ratio. nam quisquis ille exitus mortis, sine dubio aut materiarũ, aut regionũ, aut uiarum uitalium euersio est: materiarum, ut fellis, ut sanguinis: regionum, ut cordis, ut iecoris: uiarum, ut uenarum, ut arteriarum. Dum igitur hæc ex propria

quaq;

quaque iniuriæ causa uastantur in corpore, adusque ultimam euersionem, & rescisionem uitalium, id est naturalium finium, situum, officiorum, necessario & anima, dilabentibus paulatim instrumentis, & domicilijs, & spatijs suis, paulatim & ipsa migrare compulsa deducitur in diminutionis effigiem: non alio modo quàm quo & aurigam ipsum quoque defecisse præsumitur, cum uires equorum defatigatio denegauit, quantum de dispositione destituti hominis, non de passionis ueritate. Perinde auriga corporis spiritus animalis deficientis uectaculi nomine non suo deficit, opere decedens non uigore, actu languens non statu, constantiam nõ substantiam decoquens, quia comparere cessat, non quia esse. Sic & rapida quæque mors, ut ceruicum messis semel ac tantam ianuam pandens, ut ruinæ uis semel omnia elidens, ut apoplexis interior ruina, nullam animæ moram præstat, nec discessum eius in momenta discruciat. At ubi longa mors, prout deseritur anima, ita & deserit: non tamen conciditur hac facie, sed extrahitur, & dum extrahitur postremitatem suam partem uideri facit. Non omnis autem pars statim & abscissa est, quia postera est: nec quia exigua est, statim & peritura est. Sequitur seriem suus finis, & mediocritas trahitur ad summa, & reliquiæ uniuersitati cohærentes expectantur ab illa, non derelinquuntur. atque ita ausim dicere totius ultimum totum est: quia licet minus atque posterius sit, ipsius est. Hinc denique euenit, sæpe animam in ipso diuortio potentius agitari, sollicitiore obtutu, extraordinaria loquacitate, dum ex maiore suggestu, iam in libero constituta, per superfluum quod adhuc cunctatur in corpore, enũciat quæ uidet, quæ audit, quæ incipit nosse. Si enim corpus istud Platonica sentẽtia carcer, cæterum Apostolica dei templum cum in Christo est: sed interim animam consepto suo obstruit, & obscurat, & concretione carnis infæcat. Vnde illi, uelut per corneum specular, obsoletior lux rerum est. Proculdubio cum ui mortis exprimitur de concretione carnis, & ipsa expresione colatur, certe de oppãso corporis erumpit in apertum ad meram & puram & suam lucem, statim semetipsam in expeditione substantiæ recognoscit, & in diuinitatem ipsa libertate resipiscit, ut de somno emergens ab imaginibus ad ueritates: tũc & enunciat quæ uidet, tunc exultat aut trepidat, prout paraturam diuersorij sui sentit de ipsius statim angeli facie, euocatoris animarũ, Mercurij poetarũ.

DE RECEPTV.

QVò igitur deducetur anima, iam hinc reddimus. Omnes ferme philosophi qui immortalitatem animæ, qualiter uolunt, tantum uindicãt, ut Pythagoras, ut Empedocles, ut Plato, quiq; aliquod illi tempus indulgent, ab excessu usq; in cõflagrationem uniuersitatis, ut Stoici, suas solas, id est sapientum animas, in supernis mansionibus collocant. Plato quidem non temere philosophorum animabus hoc præstat, sed eorum qui philosophiam scilicet exornauerint amore puerorum. Adeo etiam inter philosophos magnum habet priuilegium impuritas: itaq; apud illum in ætherem sublimantur animæ sapientes: apud Arium, in aerem, apud Stoicos, sub lunam. Quos quidem miror, quod imprudentes animas circa terram prosternant, cum illas à sapientibus multo superioribus erudiri adfirment. Vbi erit Scholæ regio in tanta distantia diuersoriorum? qua ratione discipulæ ad magistras conuentabunt

tabunt, tanto discrimine inuicem absentes? quis autem illis postumæ eruditionis usus ac fructus, iamiã cõflagratione perituris? Reliquas animas ad inferos deijciunt. Hos Plato uelut gremium terræ describit in Phædone, quò omnes labes mundialium sordium confluẽdo, & ibidem desidendo exhalẽt, & quasi cœno immũditiarum suarum crassiorem haustum & priuatũ illic aerem stipent. Nobis inferi, non nuda cauositas, nec subdiualis aliqua mũdi sentina creduntur: sed in fossa terræ & in alto uastitas, & in ipsis uisceribus eius abstrusa profunditas. Siquidem Christum in corde terræ triduum mortis legimus expunctum, id est in recessu intimo, & interno, & in ipsa terra operto, & intra ipsam cauato, & inferioribus adhuc abyssis superstructo.

DE INFERIS, ET AN ILLVC OMNES animæ compellantur.

QVod si Christus deus quia & homo mortuus secundum scripturas, & sepultus secundum easdem, hic quoq; legi satisfecit, forma humanæ mortis apud inferos functus, nec ante ascendit in sublimiora cœlorum, q̃ descendit in inferiora terrarum, ut illic patriarchas, & prophetas compotes sui faceret: habes & originem inferûm subterraneam credere, & illos cubito pellere, qui satis superbe non putent animas fidelium inferis dignas: serui super dominum, & discipuli super magistrum, aspernati si forte in Abrahæ sinu, expectandæ resurrectionis solatium capere. Sed in hoc, inquiũt, Christus inferos adijt, ne nos adiremus. Cæterum quod discrimen ethnicorum & Christianorum, si carcer mortuis idem? quomodo ergo anima exhalabit in cœlum Christo illic adhuc sedente ad dexterã patris, nondum dei iussu per tubam archangeli audito, nondum illis quos domini aduentus in seculo inueñerit obuiam ei raptis in aerem, cum his qui mortui in Christo primi resurgẽt. Nulli patet cœlum, terra adhuc salua, ne dixerim clausa. Cum transactione enim mũdi reserabuntur regna cœlorũ. Sed in æthere dormitio nostra, cum pueris Platonis: aut in aere, cum Ario: aut circa lunam, cum Endymionibus Stoicorũ. Immo, inquis, in paradiso, quò iam tunc & patriarchæ & prophetæ appendices dominicæ resurrectionis, ab inferis migrauerint: & quomodo Ioanni in spiritu paradisi regio reuelata, quæ subijcit̃ altari, nullas alias animas apud se præter martyrum ostendit: quomodo Perpetua fortissima martyr sub die passionis in reuelatione paradisi, solos illic commartyres suos uidit, nisi quia nullis romphæa paradisi ianitrix cædit, nisi qui in Christo decesserint. Non in Adã noua mors pro deo, & extraordinaria pro Christo, alio & priuato excipitur hospitio. Agnosce itaq; differentiam ethnici & fidelis in morte, si pro deo occumbas ut paracletus monet, non in mollibus febribus & in lectulis, sed in martyrijs: si crucem tuam tollas, & sequaris dominum, ut ipse pręcepit. Tota paradisi clauis tuus sanguis est. Habes etiam de paradiso à nobis libellum, quo constituimus omnem animam apud inferos sequestrari in diẽ domini.

AN COMMORENTVR HIC ANIMAE POST mortem, uel ab inferis commeent.

OCcurrit disceptatio, an hoc ab excessu statim fiat, an quasdam animas aliqua ratio detineat hic interim, an etiam receptas liceat postea ab inferis ex arbitrio uel ex imperio interuenire: nec harum enim opinionum suasoriæ

desunt. Creditum est insepultos non ante ad inferos redigi quàm iusta percẽperint, secundum Homericum Patroclum, funus in somnis de Achille flagitantem, quod non aliàs adire portas inferûm posset, arcentibus eum longe animabus sepultorum. Nouimus autem præter poetica iura pietatis quoque Homericæ industriam. Tanto magis enim curam sepulturę collocauit, quanto etiam moram eius iniuriosam animabus incusauit, simul & ne quis defunctum domi detinens ipse amplius cum illo maceretur enormitate solatij dolore nutriti. Ita querelas animæ insepultæ ad utrumq; confinxit, ut instantia funeris & honor corporum seruetur, & mœror adfectuum temperetur. Cæterum quàm uanum ut anima corporis iusta sustineat, quasi aliquid ex illis ad inferos auehat? Multo uanius si iniuria deputabitur animæ, cessatio sepulturæ, quam pro gratia deberet amplecti. Vtiq; enim tardius ad inferos abstrahi mallet, quæ nec mori uoluit. Amabit impium hæredem, per quem adhuc pascitur luce: aut si qua pro certo iniuria est tardius sub terram detrudi, titulus autem iniuriæ cessatio est sepulturæ, per quam iniquum eam iniuria adfici, cui non imputatur cessatio sepulturæ, ad proximos scilicet pertinens. Aiũt & immatura morte præuentas eousque uagari isthic, donec reliquatio compleatur ætatis, qua cum peruixissent, si non intempestiue obijssent. Porrò aut constituta sunt tempora unicuique, & constituta præcipi posse non credam. Aut si constituta sunt quidem, dei tamen uoluntate uel aliqua potestate mutilantur: frustra mutilantur, si iam impleri sustinent. Aut si non sunt constituta, nulla erit reliquatio temporum non constitutorum. Adhuc addam: Ecce obijt (uerbi gratia) infans sub uberum fontibus, puta nunc puer inuestis, puta uesticeps, qui tamen octoginta annos uicturus fuisset, hos prereptos, ut anima eius hic post mortem transigat, quale est. Ætatem enim non potest capere sine corpore, quia per corpora operantur ætates. Nostri autem illud quoq; recogitent, corpora eadem recepturas in resurrectione animas, in quibus decesserunt. Iidem ergo sperabuntur & corporum moduli, & eædem ætates quæ corporum modos faciunt. Quo ergo pacto potest infantis anima hic transigere prærepta tempora, ut octogenaria resurgat in corpore mensis unius. Aut si hic necesse erit ea tempora impleri quæ fuerant destinata, num & ordinem uitæ quem sortita sunt tempora pariter cum illis hic destinatum, pariter hic anima decurret, ut & studeat ab infantia pueritiæ delegata, & militet ab adolescentia iuuenta excitata, & censeat à iuuenta senectæ ponderata, & fœnus exprimat, & agrum urgeat, nauiget, litiget, nubat, laboret, ægritudines obeat, & quæcunq; illam cum temporibus manebãt tristia ac læta. Sed hæc sine corpore quomodo transigentur? uita sine uita. Sed uacua erunt tempora solo decursu adimplenda. Quid ergo prohibet apud inferos ea impleri, ubi perinde nullus est usus illorum? Ita dicimus omnem animam quaqua ętate decesserit, in ea stare ad eum diem, usquequo perfectum illud repromittitur ad angelicæ plenitudinis mensuram temperatum. Proinde extorres inferûm habebuntur, quas ui ereptas arbitrantur, præcipue per atrocitates suppliciorum, crucis dico, & securis, & gladij, & feræ. Nec isti porrò exitus uiolenti, quos iustitia decernit uiolentiæ uindex. Et ideo, inquies, scelestæ quęq; animæ inferis exulant. Alterum ergo constituas compello, aut bonos infe-

ros

ros,aut malos. Si malos,placet:& iam præcipitari illuc animę pessimæ debẽt. Si bonos,cur idem animas immaturas,& innuptas,& pro conditione ætatis puras,& innocuas interim,dignas inferis iudicas? Aut optimum est hic retineri,secundum ahoros:aut pessimum, secundum biæothanatos, ut ipsis iam uocabulis utar, quibus auctrix opinionum istarũ magica sonat, Ostanes, & Typhon,& Dardanus,& Damigerõ,& Nectabis, & Berenice. publica iam literatura est,quæ animas etiam iusta ætate sopitas,etiam proba morte disiunctas,etiam prompta humatione dispunctas euocaturã se ab inferũm incolatu pollicetur. Quid ergo dicemus magiam? quod omnes pene,fallaciam. sed ratio fallaciæ solos non fugit Christianos, qui spiritalia nequitiæ, non quidem socia conscientia,sed inimica sciẽtia nouimus,nec inuitatoria operatione, sed expugnatoria dominatione tractamus multiformem luem mentis humanæ, totius erroris artificem,salutis pariter animæq; uastatorem. Sic etiam magiæ, secũdæ scilicet idololatriæ,in qua se dæmones perinde mortuos fingũt,quẽadmodum in illa deos,quid ni? cum & dij mortui. Itaq; inuocãtur quidẽ ahori & biæothanati sub illo fidei argumento,quòd credibile uideatur eas potissimum animas ad uim & iniuriam facere,quas per uim & iniuriã sæuus & immaturus finis extorsit,quasi ad uicem offensæ:sed dæmones operant̃ sub obtentu earum:& hi uel maxime,qui in ipsis tunc fuerũt cum aduiuerent, quiq; illas in huiusmodi impegerant exitus. Nam & suggessimus nullum pene hominem carere dęmonio:& pluribus notum est dęmoniorum quoq; opera & immaturas & atroces effici mortes,quas incursibus deputant. Hanc quoque fallaciam spiritus nequam sub personis defunctorum delitescentis, nisi fallor etiã rebus probamus,cum in exorcismis interdũ aliquẽ se ex parentib. hominem sui affirmat,interdum gladiatorẽ uel bestiariũ, sicut & alibi deum, nihil magis curans,quàm hoc ipsum excludere quod prædicamus,ne facile credamus animas uniuersas ad inferos redigi, ut & iudicij & resurrectionis fidem turbent. Et tamen ille dæmon postquã circumstantes circumuenire tentauit, instantia diuinæ gratiæ uictus, id quod in uero est inuitus confitet̃. Sic & in illa alia specie magiæ,quæ iam quiescẽtes animas euellere ab inferis creditur, & conspectui exhibere, non alia fallaciæ uis est: operatior plane, quia & phantasma præstatur, quia & corpus adfingitur:nec magnum illi exteriores oculos circumscribere, cui interiorem mentis aciem excæcare perfacile est. Corpora denique uidebantur Pharaoni & Ægyptijs magicarum uirgarum dracones: sed Mosei ueritas mendacium deuorauit. Multa utique & aduersus Apostolos Simon dedit,& Elimas magi: sed plaga cæcitatis de pręstigijs non fuit. quid noui, æmulatio ueritatis à spiritu immundo? ecce hodie eiusdem Simonis hæreticos tanta præsumptio artis extollit, ut etiam prophetarum animas ab inferis mouere se spõdeant. Et credo quia mendacio possunt: nec enim pythonico tunc spiritui minus licuit animam Samuelis effingere, post deum mortuos consulente Saule. Absit alioquin ut animam cuiuslibet sancti, nedum prophetæ, à dæmonio credamus extractam, edocti quòd ipse Sathanas transfiguretur in angelum lucis, nedum in hominem lucis,etiam deum se adseueraturus, signaq; portentosiora æditurus, ad euertendos, si fieri posſit, electos. Dubitauit si forte tunc prophetam se dei asseuerare, & utiq;

Sauli in quo iã ipse morabatur: ne putes alium fuisse qui phantasma administrabat, alium qui commendabat, sed eundem spiritum & in pseudoprophetide, & in apostata facile mentiri, quod fecerat credi, per quem Saulis thesaurus illic erat, ubi & cor ipsius, ubi scilicet deus nõ erat. Et ideo per quem uisurum se credidit, uidit: quia per quem uidit, & credidit. Si & de nocturnis imaginibus opponitur, sæpe non frustrari mortuos uiuos: nam & Nasammonas propria oracula apud parentum sepulchra mansitando captare, ut Heraclides scribit, uel Nymphodorus, uel Herodotus: & Celtas apud uirorum fortium busta eadẽ de causa abnoctare, ut Nicander adfirmat: non magis mortuos uere patimur in somnis quàm uiuos, sed eadem ratione mortuos qua & uiuos. At somnia quę uidentur uera sunt. Non enim quia uidentur uera sunt, sed quia adimplentur. Fides somniorum de effectu, non de conspectu renunciatur. Nulli autem animæ omnino inferos patere, satis dominus in argumento illo pauperis requiescentis & diuitis ingemiscentis ex persona Abrahæ sanxit, non posse relegari renunciatorem dispositionis infernæ: quod uel tunc licere potuisset, ut Moysi & prophetis crederetur. Sed & si quasdam reuocauit in corpora dei uirtus, in documenta iuris sui, non idcirco communicabitur fidei, & audaciæ magorum, & fallaciæ somniorum, & licentiæ poetarum. atquin in resurrectionis exemplis, cum dei uirtus, siue per prophetas, siue per Christum, siue per Apostolos in corpora animas repræsentat, solida & contrectabili, & satiata ueritate præiudicatum est hanc esse formam ueritatis, ut omnem mortuorum exhibitionem incorporalem præstigias iudices.

AN ALIQVID INTERIM PATIANTVR APVD inferos animæ.

OMnes ergo animæ penes inferos, inquis. Velis ac nolis & supplicia iam illic & refrigeria, habes pauperẽ & diuitem: & quia distuli nescio quid ad hanc partem, iam opportune in clausulam reddam. Cur enim nõ putes animam & puniri & foueri in inferis interim sub expectatione utriusque iudicij in quadam usurpatione & candida eius? quia saluum debet esse, inquis, in iudicio diuino negociũ suũ sine ulla prælibatione sententiæ: tum quia & carnis operienda est restitutio, ut consortis operarum atq; mercedum. Quid ergo fiet in tempore isto? dormiemus? At enim animæ nec in uiuentibus dormiunt: corporum enim est somnus, quorum & ipsa mors cum speculo suo somno. aut nihil uis agi illic, quò uniuersa humanitas trahitur, quò spes omnis sequestratur. Delibari putas iudicium, an incipi? præcipitari, an preministrari? Iam uero q; iniquissimũ etiam apud inferos, si & nocentibus adhuc illic bene est, & innocentibus nondũ. Quid amplius uis esse post mortẽ, confusa spe & incerta expectatione ludentem, an uitæ recensum iam & ordinationẽ iudicij inhorrentem? semper aũt expectat anima corpus, ut doleat aut gaudeat? nónne & de suo sufficit sibi ad utrumq; titulũ passionis, quotiens illæso corpore anima sola torquetur bile, ira, tædio plerunq; nec sibi noto, quotiens item corpore adflicto furtiuũ sibi anima gaudiũ exquirit, & à corporis importuna tũc societate secedit. Mentior si de nõ de ipsis cruciatib. corporis & gloriari & gaudere sola cõsueuit. Respice ad Mutij animã, cum dexterã suam ignibus soluit. Respice ad Zenonis, cum illam Dionysii tormenta prætereunt. Morsus ferarum

rum ornamenta ſunt iuuentutis, ut in Cyro urſi cicatrices. Adeò nouit & apud inferos anima & gaudere & dolere ſine carne, quia & in carne inlæſa ſi uelit dolet, & læſa ſi uelit gaudet. Hoc ſi ex arbitrio ſuo in uita, quanto magis ex iudicio dei poſt mortem. Sed nec omnia opera cum carnis miniſterio anima partitur: nam & ſolos cogitatus & nudas uoluntates cenſura diuina perſequitur: Qui uiderit ad concupiſcendum, iam adulterauit in corde. Ergo uel propter hoc congruentiſsimum eſt animam, licet non expectata carne, puniri, quod non ſociata carne commiſit. Sic & ob cogitatus pios & beneuolos, in quibus carne non eguit, ſine carne recreabitur. Quid nunc ſi & in carnalibus prior eſt, quæ concipit, quæ diſponit, quæ mandat, quæ impellit. Et ſi quando inuita, prior tamen tractat, quod per corpus actura eſt: nunquam denique conſcientia poſterior erit facto: ita huic quoque ordini competit etiam priorem penſare mercedes cui priori debeantur. In ſumma quum carcerem illum, quod Euangelium demonſtrat, inferos intelligimus, & nouiſsimum quadrantem, modicum quoque delictum mora reſurrectionis illic luendum interpretamur, nemo dubitabit animam aliquid penſare penes inferos ſalua reſurrectionis plenitudine, per carnem quoque. Hoc etiam paracletus frequentiſsime commendauit, ſi quis ſermones eius ex agnitione promiſſorum chariſmatum admiſerit. Ad omnem, ut arbitror, humanam ſuper anima opinionem ex doctrina fidei congreſsi, iuſtæ duntaxat ac neceſſariæ curioſitatis ſatisfaciemus: enormi autem & ocioſæ tantum deerit diſcere, quantum libuerit inquirere.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE SPECTACVLIS LIBER.

QVI ſtatus fidei, quæ ratio ueritatis, quod præſcriptũ diſciplinæ inter cætera ſecularium errorum etiam ſpectaculorum uoluptates adimat, dei ſerui cognoſcite, qui cum maxime ad deum acceditis, recognoſcite qui iam acceſsiſſe uos teſtificati & cõfeſsi eſtis, ne aut ignorando aut diſsimulãdo quis peccet. Tanta eſt enim uis uoluptatũ, ut & ignorantiã protelet in occaſionem, & cõſcientiã corrũpat in diſsimulatione, aut utrunq;. Adhuc forſan alicui opiniões ethnicorũ blandiũt, quę in iſta cauſa aduerſus nos ita argumẽtari cõſueuerũt: Nihil obſtrepere religioni in animo & conſciẽtia tua tãta ſolatia extrinſecus oculorũ uel auriũ. nec uero deũ offendi oblectatione hominis, qua ſaluo erga deũ metu & honore, ſuo in tẽpore & ſuo in loco frui ſcelus non ſit. Atquin hoc cũ maxime paramus demõſtrare, quemadmodum iſthæc non competant ueræ religioni & uero obſequio erga deum uerum. Sunt qui exiſtiment Chriſtianum expeditum morti genus ad hanc obſtinationem abdicatione uoluptatum erudiri, quo facilius uitam contemnãt amputatis quaſi retinaculis eius, ne deſiderent quam iam ſuperuacuum ſibi

fecerint: ut hoc consilio potius & humano prospectu, non diuino prescripto definitum existimetur. Pigebat scilicet etiam perseuerantes in tantis uoluptatibus propter deum mori. Quanquam & si ita esset, tam apto cõsilio, tantæ obstinatio disciplinæ debebat obsequiũ. Iam uero nemo est, qui nõ hoc quoque prętendat, omnia à deo instituta, & homini attributa (sicut prædicamus) & utique bona omnia, ut boni auctoris: inter hæc deputari uniuersa ista, ex quib. spectacula instruuntur, circum uerbi gratia & leonẽ, & uires corporis, & uocis suauitates. Igitur neque alienum uideri posse, neque inimicũ deo, quod de cõditione constet ipsius: neque cultoribus dei putãdum, quod dei nõ sit inimicũ, quia nec alienum. Plane & ipsæ extructiones locorum, quod saxa, quod cæmenta, quod marmora, quod columnæ dei res sint, qui ea ad instrumentum terræ dedit: sed & ipsi actus sub cœlo dei transigunt. Quàm sapiẽs argumẽtatrix sibi uidetur ignorantia humana, prę sertim cũ aliquid eiusmodi de gaudijs & de fructib. seculi metuit amittere. Plures denique inuenias, quos magis periculum uoluptatis quàm uitæ, auocet ab hac secta. Nam mortem etiam stultus ut debitam nõ extimescit, uoluptatem etiam sapiens ut tantam nõ cõtemnit, cum alia nõ sit & stulto & sapiẽti uitę gratia, nisi uoluptas. Nemo negat, quia nemo ignorat quod ultro natura suggerit, deũ esse uniuersitatis conditorẽ, eamque uniuersitatẽ tã bonã quàm homini mancipatam. Sed quia nõ penitus deum norunt, nisi naturali iure, nõ etiam familiari, de longinquo nõ de proximo: necesse est ignorent, qualiter administrari aut iubeat aut prohibeat quæ instituit, simul quæ sit æmula ex diuerso, adulterandis usibus diuinæ cõditionis, quia neque uoluntatẽ, neque aduersarium noueris eius, quem minus noueris. Non ergo hoc solum respiciendũ est, quo omnia sint instituta, sed à quo cõuersa. Ita enim apparebit cuius ui sint instituta, si appareat cuius non sint. Multum interest inter corruptelam & integritatem, quia multum est inter institutorem & interpolatorem. Cæterum omnes species malorum, quæ etiam ethnici indubitate & prohibent & defendunt, ex operibus dei constant: Vis homicidium ferro, ueneno, magicis deuinctionib. perfici. Tam ferrum dei res est quàm herbæ, quàm angeli. Nunquid tamen in hominis necem auctor ista prouidit? Atquin omnẽ homicidij speciẽ uno & principali præcepto interemit: Non occides. Proinde aurum, æs, argentũ, ebur, lignũ, & quæcunque fabricandis idolis materia captatur, quis in seculo posuit, nisi seculi auctor deus? Nunquid tamẽ ut hæc aduersus ipsum adorentur? Atquin summa offensio penes illum idololatria est. Quid nõ dei est quod deum offendit? sed cum offendit, dei esse desiit, & cũ desiit offendit. Ipse homo omnium flagitiorum auctor, non tantũ opus dei, uerumetiam imago est: & tamẽ & corpore & spiritu desciuit à suo institutore. Neque enim oculos ad concupiscentias sumpsimus, & linguam ad maliloquium, & aures ad exceptaculum maliloquij, & gulam ad gulæ crimẽ, & uentrẽ ad gulæ satietatem, & genitalia ad excessus impudicitiæ, & manus ad uim, & gressus ad uagam uitam, aut spiritus ideo insitus corpori, ut insidiarum, & fraudum, & iniquitatum cogitatorium fieret, nõ opinor. Nam si omnem malignitatem, & si tantam malitiam excogitatam deus exactor innocentiæ odit, indubitate quæcunque condidit, nõ in exitum operũ constat cõdidisse quæ damnat, licet eadẽ opera per ea quæ cõdidit administrentur, quando hæc sit tota ratio dãnationis,

peruerſa adminiſtratio cōditionis à cōditis. Nos igitur qui domino cognito etiam æmulum eius inſpicimus, qui inſtitutore cōperto etiā interpolatorem unà deprehendimus, neq; mirari neq; dubitari oportet, cum ipſum hominē opus & imaginē dei totius uniuerſitatis poſſeſſorē illi interpolatoris & æmulatoris angeli ab initio de integritate deiecerint, uniuerſam ſubſtantiam eius pariter cum ipſo in peruerſitatē demutatam aduerſus inſtitutorē: ut quam doluerat homini conceſſam non ſibi, in ea ipſa & hominem reum deo faceret, & ſuam dominationē conlocaret. Hac conſcientia inſtructi aduerſus opiniones ethnicorū, conuertamur magis ad noſtrorū detractatus. Quorundā eñ fides aut ſimplicior, aut ſcrupuloſior, ab hac abdicatione ſpectaculorū de ſcripturis auctoritatē expoſcit, & ſe in incertū conſtituit, quod non ſignificāter neq; nominatim denuntiet ſeruis dei abſtinētia eiuſmodi. Planè nuſq; inuenimus queadmodū aperte poſitū eſt, Non occides, non idolū coles, non adulterium non fraudem admittes: ita exertè definitū, non in Circū ibis, nō in theatrum, agonem, munus non ſpectabis. Sed inuenimus ad hanc quoq; ſpeciem pertinere illam primā uocē Dauid. Felix, inquit, qui non abijt in conciliū impiorum, & in uia peccatorū non ſtetit, & in cathedra peſtiū non ſedit. Nam & ſi iuſtū illū uidetur prędicaſſe, quod in cōcilio & in cōſeſſu Iudæorū de deo denegando cōſultantiū non cōmunicauit, latè tamē ſemper ſcriptura diuina diuidit, ubicunq; ſecundū præſentis rei ſenſum etiā diſciplina munitur, ut hic quoq; non ſit aliena uox à ſpectaculorū interdictione. Si enim pauculos tunc Iudæos impiorū conciliū uocauit, quanto magis tantū cōuentū ethnici populi: ni pij ethnici, minus peccatores, minus hoſtes Chriſti, q̃ tunc Iudæi, quò & cætera cōgruunt. Nam apud ſpectacula & in uia ſtatur. Vias enim uocant cardines balteorū per ambitū, & diſcrimina populariū per procliuū. Cathedra quoq; nominatur ipſe in anfractu ad cōſeſſum ſitus. Itaq; cōtrariò infelix qui in quodcunq; conciliū impiorū abierit, & in quacunq; uia peccatorū ſteterit, & in quacunq; cathedra peſtiū ſederit, generaliter dictū intelligamus, cum quid etiam ſpecialiter interpretari capit. Nam & ſpecialiter quædā pronunciata generaliter ſapiunt. Cum deus Iſraelitas admonet diſciplinæ uel obiurgat, utiq; ad omnes habet: cum Ægypto & Æthiopiæ exitium cōminatur, in omnem gentem peccatricem pręiudicat. Sic omnis gens uocatur Ægyptus & Æthiopia, à ſpecie ad genus. Quemadmodum etiam de origine ſpectaculorum omne ſpectaculum concilium uocat impiorum, à genere ad ſpeciem. Ne quis argumentari nos putet, ad principalem auctoritatem conuertar ipſius ſignaculi noſtri. Cum aquam ingreſſi Chriſtianam fidem in legis ſuæ uerba profitemur, renunciaſſe nos diabolo & pompę & angelis eius ore noſtro conteſtamur. Quid erit ſummum ac præcipuum, in quo diabolus & pompæ & angeli eius cenſeantur, quàm idololatria? ex qua omnis immundus & nequam ſpiritus, ut ita dixerim, quia nec diutius de hoc. Igitur ſi ex idololatria uniuerſam ſpectaculorum paraturam conſtare conſtiterit, indubitate præiudicatum erit etiam ad ſpectacula pertinere renunciationis noſtrę teſtimoniū in lauacro, quę diabolo & pōpę & angelis eius ſint mancipata, ſcilicet per idololatriā. Cōmemorabimus origines ſingulorū, quibus incunabulis in ſeculo adoleuerint: exinde titulos quorūdā quibus nominib. nūcupent;

exinde apparatus, quibus superstitionibus instruantur: tum loca, quibus præsidibus dicent: tum artes, quibus auctoribus deputent. Si quid ex his non ad idolū pertinuerit, id neq; ad idololatriā, neq; ad nostrā eieratione pertinebit.

VNDE LVDI DICTI.

DE originibus quidem ut secretioribus & ignotis penes plures nostrorum altius, nec aliunde inuestigandum fuit, quàm de instrumētis ethnicarum literarum. Extant auctores multi, qui super ista re cōmentarios ediderunt. Ab his Ludorum origo sic traditur. Lydos ex Asia transuenas in Etruria consedisse, ut Timæus refert, duce Tyrreno, qui fratri suo cesserat regni contentione. Igitur in Etruria inter cæteros ritus superstitionum suarum, spectacula quoq; religionis nomine instituunt. Inde Romani accersitos artifices mutuantur, tempus, enunciationem, ut ludi à Lydis uocarent. Sed & si Varro ludos à ludo, id est à lusu interpretat, sicut & lupercos ludos appellabant, quod ludendo discurrant: tamen eum lusum iuuenum & diebus festis, & templis, & religionibus reputat. Nihil iam de causa uocabuli, quum rei causa idololatria sit. Nam & cum promiscue ludi Liberalia uocarentur, honorē Liberi patris manifeste sonabant. Libero enim à rusticis primo fiebant ob beneficiū quod ei adscribūt pro demonstrata gratia uini. Exinde ludi Consualia dicti, qui initio Neptunū honorabant. Eundē enim & Consum uocabant. Dehinc Equiria Marti Romulus dixit: quanq; & Consualia Romulo defendunt, q ea Conso dicauerit deo, ut uolunt, consilij: eius scilicet, quo tunc Sabinarum uirginū rapinā militibus suis in matrimonia excogitauit. Probū planè consilium, & nunc quoq; apud ipsos Romanos iustum & licitū, ne dixerim penes deum. Facit etenim ad originis maculam, ne bonum existimes, quod initium à malo accepit, ab impudentia uiolentiæ alio deo, à fratricida institutore, à filio Martis: & nunc ara Conso illi in Circo defossa est ad primas metas sub terra, cum inscriptione huiusmodi, CONSVS CONSILIO, MARS DVELLO, LARES COMITIO POTENTES. Sacrificant apud eam nonis Iulijs sacerdotes publici, xij. Kalen. Septembres flamē quirinalis, & uirgines. Dehinc idem Romulus Ioui Feretrio ludos instituit in Tarpeio, quos Tarpeios dictos & Capitolinos Piso tradidit. Post hunc Numa Pompilius Marti & Robigini fecit. Nam & Robiginis deam finxerunt. Dehinc Tullus Hostilius. Dehinc Ancus Martius, & cæteri quoq; per ordinem. Et quibus idolis ludos instituerunt, positum est apud Suetonium Tranquillum, uel à quibus Tranquillus accepit. Sed hæc satis erunt ad originis de idololatria reatum.

DE TITVLIS

ACcedit ad testimonium antiquitatis subsecuta posteritas, formam originis de titulis huius quoq; temporis præferens, per quos signatū est cui idolo, & cui superstitiōi utriusq; generis ludi notarent, Megalēses & Apollinares, itē Cereales & Neptunales, & Latiares, & florales in cōmune celebrantur: reliqui ludorū, de natalib. & solēnitatib. regū, & publicis prosperitatib. & municipalib. fastis supstitionibusq; causas originis habēt. Inter q̄s etiā priuatorū memorijs legatarię editiones parētāt, id q̄q; secundū institutionis antiquitatē. Nam & à primordio bifariā ludi censebant, sacri & funebres, id est dijs nationū & mortuis. Sed de idololatria nihil differt apud nos sub quo nomine

mine & titulo, dũ ad eoſdẽ ſpiritus perueniat, quibus renunciamus, licet mortuis, licet dijs ſuis faciãt. Proinde mortuis ſuis ut dijs faciãt, una cõditio partis utriuſq; eſt, una idololatria, una renunciatio noſtra aduerſus idololatriam.

DE APPARATIBVS.

COmmunis igitur origo ludorũ utriuſq; generis, cõmunes & tituli, ut de cõmunibus cauſis, proinde apparatus cõmunes habeant neceſſe eſt de reatu generali idololatriæ conditricis ſuæ. Sed Circenſiũ paulo pompatior ſuggeſtus, quibus proprie hoc nomen. pompa præcedit, quorũ ſit in ſemetipſa probans, de ſimulacrorũ ſerie, de imaginũ agmine, de curribus, de thenſis, de armamaxis, de ſedibus, de coronis, de exuuijs, quanta præterea ſacra, quanta ſacrificia præcedant, intercedant, ſuccedant, quot collegia, quot ſacerdotia, quot officia moueant, ſciunt homines illius urbis, in qua dęmoniorum cõuentus cõſedit. Ea ſi minore cura per prouincias pro minorib. uiribus adminiſtrant, tamẽ omnes ubiq; Circenſes illuc deputãdi, unde & petunt, inde inquinant, unde ſumunt. Nã & riuulus tenuis ex ſuo fonte, & ſurculus modicus ex ſua fronde, qualitatẽ originis continet. Viderit ambitio ſiue frugalitas eius quod deũ offendit, qualiſcũq; põpa Circi, & ſi pauca ſimulacra circumferat, in uno idololatria eſt: & ſi unam thenſam trahat, Iouis tamen plauſtrũ eſt: quæuis idololatria ſordide inſtructa, uel modice locuples, ſed ſplendida eſt cenſu criminis ſui.

Circenſium ludorum pompa

Romam intelligit

DE LOCO.

VT & de locis, ſecundũ propoſitũ exequar, Circus Soli principaliter conſecratur: cuius ædes medio ſpatio, & effigies de faſtigio ædis emicat, q non putauerint ſub tecto cõſecrandũ, quẽ in aperto habent. Quod ſpectaculum primum à Circe habent, Soli patri ſuo, ut uolunt, editũ adfirmant: ab ea & Circi appellationẽ argumentantur. Planè uenefica eis utiq; negociũ geſsit hoc, nomine quorũ ſacerdos erat, dęmonijs & angelis ſcilicet. Quot igitur in habitu loci ipſius idololatrias recognoſcis? ſingula ornamenta Circi, ſingula templa ſunt. Oua honori Caſtorũ adſcribunt, qui illos ouo editos credendo de cygno Ioue non erubeſcunt. Delphinos Neptuno uouunt, columnas ſeſſias à ſementationibus, meſsias à meſsibus, tutulinas à tutelis fructuũ, ſuſtinent. ante has tres arę, trinis dijs parent, magnis, potentibus, ualentibus. Eoſdem Samothracas exiſtimant. Obeliſci enormitas, ut Hermateles adfirmat, ſoli proſtituta: ſcriptura eius, unde & cenſus, de Ægypto ſuperſtitio eſt. Frigebat dæmonum concilium ſine ſua matre magna, ea itaq; illic præſidet euripo. Conſus (ut diximus) apud metas ſub terra deliteſcit. Murtias quoq; idolum fecit. Murtiã enim deam amoris uolunt, cui in illa parte ædẽ uouere. Animaduerte Chriſtiane, quot nomina immũda poſſederint Circũ. Aliena eſt tibi religio, quã tot diaboli ſpiritus occupauerũt. De locis quidẽ locus eſt retractandi ad præueniendã quorundã interrogationẽ. Quid eñ inquis, ſi alio in tẽpore Circũ adiero, periclitabor de inquinamento? Nulla eſt pręſcriptio de locis. Nã non ſola iſta cõciliabula ſpectaculorũ, ſed etiã tẽpla ipſa ſine periculo diſciplinę adire ſeruus dei poteſt urgẽte cauſa ſimplici dũtaxat, quę nõ pertineat ad ꝓpriũ eius loci negociũ uel officiũ. Cęterũ & platęę, & forũ, & balneæ, & ſtabula, & ipſæ domus noſtrę ſine idolis omnino nõ ſunt, totũ ſeculũ ſatanas & angeli eius repleuerũt. Nõ tñ q̃d in ſeculo ſumus, à deo excidimus,

Circus unde dictus

ſed

sed si quid de seculi criminibus attigerimus. proinde si capitoliũ, si serapeum sacrificator & adorator intrauero, à deo excidam: quemadmodũ Circum uel theatrum spectator. Loca nos non contaminant per se, sed quæ in locis fiunt, à quibus & ipsa loca contaminari altercati sumus: de cõtaminatis contaminamur. Propterea autem cõmemoramus quibus eiusmodi loca dicentur, ut eorum demonstremus esse, quæ in his locis fiunt, quibus ipsa loca dicantur.

DE ARTE CIRCI.

NVnc de artificio quo Circenses exhibentur. res equestris retro simplex de dorso agebatur, & utiq; cõmunis usus reus non erat. Sed cum ad ludos coactus est, transit à dei munere ad dæmoniorum officia. Itaq; Castori & Polluci deputatur hæc species, quibus equos à Mercurio distributos Stesichorus docet. Sed & Neptunus equestris est, quem Græci ἵππιον appellant. De iugo uero quadrigas soli, bigas lunæ sanxerunt. Sed & primus Ericthonius currus & quatuor equos ausus iungere, rapidusq; rotis insistere uictor. Ericthonius Mineruæ & Vulcani filius, & quidem de caduca in terram libidine, portentum est dæmonicũ, imò diabolus ipse non coluber. Si uero Acrophilus Argiuus auctor est currus, primæ Iunoni id opus suum dedicauit. Si Romæ Romulus quadrigam primus ostendit, puto & ipse inter idola conscriptus, si idem est Quirinus. talibus auctoribus quadrigæ productæ, merito & aurigis coloribus idololatriam uestierunt, & ab initio duo soli fuerunt, albus & russeus: Albus hyemi ob niues candidas: russeus ęstati, ob solis ruborẽ uoti erant. Sed postea tam uoluptate, q̃ superstitione prouecta, russeum alij Marti, alij album zephyris cõsecrauerunt: Prasinũ uero terræ matri uel uerno: Venetũ cœlo & mari, uel autumno. Cũ aũt omnis species idololatriæ dãnata sit à deo, utiq; etiã illa dãnat̃, quę elemẽtis mundialib. profanatur.

DE THEATRO.

TRanseamus ad scænicas res, quarũ & originem cõmunẽ, & titulos pares secundum ipsam ab initio ludorũ appellationẽ & administrationẽ coniunctam cum re equestri iam ostendimus. Apparatus etiã ex ea parte consortes, quæ ad scænam spectat: nam à templis & aris, & illa infœlicitate thuris & sanguinis inter tibias & tubas itur, duobus inquinatissimis arbitris, funerum & sacrorũ, dissignatore & haruspice. Ita cum de originibus ludorum ad Circenses transimus, inde nunc ad scænicos ludos dirigimus, à loci uitio. Theatrum proprie sacrariũ Veneris est. Hoc deniq; modo id genus operis in seculo euasit. Nam sæpe censores renascentia cum maxime theatra destruebant, moribus cõsulentes, quorũ scilicet periculũ ingens de lasciuia prouidebant, ut iam hinc ethnicis in testimoniũ cedat sentẽtia ipsorũ nobiscũ faciens, & nobis in exaggerationẽ disciplinę etiã humanę prerogatiua. Itaq; Põpeius Magnus solo theatro suo minor, cũ illã arcẽ omniũ turpitudinũ extruxisset, ueritus quãdoq; memorię suæ censoriã animaduersionẽ, Veneris ædẽ superposuit, et ad dedicationẽ edicto populũ uocãs, non theatrũ, sed Veneris tẽplum nũcupauit, cui subiecimus, inqt, gradus spectaculorũ: ita dãnatũ & dãnandũ opus tẽpli titulo ꝑtexuit, & disciplinã supstitiõe delusit. Sed Veneri & Libero cõuenit. Duo ista dęmonia cõspirata & cõiurata inter se sunt, ebrietatis & libidinis. Itaq; theatrũ Veneris, Liberi q̃q; domus est. Nã et alios ludos sceni

cos

692 eos Liberalia proprie uocabant, præter quàm Libero deuotos, quod sunt Dionysia penes Græcos, etiam à Libero institutos.

DE ARTIBVS SCENICIS.

ET est planè in artibus quoq; scænicis Liberi & Veneris patrociniũ, quę priuata & propria sunt scenæ. De gestu & corporis flexu mollitiam Veneri & Libero immolant: illi per sexum, illi per fluxum, dissolutis. Quæ uero uoce & modis & organis & literis transiguntur, Apollines & musas & Mineruas & Mercurios mancipes habent. oderis Christiane, quorum auctores non potes non odisse.

DE ARTIBVS

IAm nunc uolumus suggerere de artibus, & de his, quorum auctores in nominibus execramur. Scimus nihil esse nomina mortuorum, sicut nec ipsa simulacra eorum. Sed non ignoramus, qui sub istis nominibus & institutis simulacris operentur & gaudeant, & diuinitatem mentiantur, nequam spiritus scilicet dæmones. Videmus igitur etiam artes eorum honoribus dicatas esse, qui nomina incolunt auctorũ earum: nec ab idololatria uacare, quarũ institutores etiã propterea dĳ habentur. Imò quod ad artes pertinet, altius præscripsisse debemus, dæmonas ab initio prospicientes sibi inter cætera idololatriæ etiam spectaculorum inquinamenta, quibus hominem à deo auocarent, & suo honori obligarent, eiusmodi quoq; artium ingenia inspirasse. Neq; enim ab alĳs præoccupatũ fuisset, quod ad illos peruẽturũ esset. Nec per alios tunc homines edidissent, q̃ per ipsos, in quorũ nominibus & imaginibus & historĳs fallaciam consecrationis sibi negocium acturæ constituerunt.

DE AGONIBVS.

VT ordo peragat̃, ineamus etiam agonum retractatum. Origo istis de ludorũ propinquitate est. Inde & ipsi sacri uel funebres instituti, aut dĳs nationum aut mortuis fiunt, proinde Olympia Ioui, quæ sunt Romæ capitolina. Item Herculi Nemæa, Neptuno Isthmia, cæteri mortuarĳ agones. Quid ergo mirum si apparatus agonũ idololatria conspurcat de coronis profanis, de sacerdotalib. præsidibus, de collegiarĳs ministris, de ipso postremo boum sanguine, ut de loco suppleam, ut de loco cõmuni pro collegio artium musicarum & minerualium, & apollinarium, etiam martialium, per duellum, per tubam, ut stadio Circum æmulentur, quod utiq; templum est, & ipsum eius idoli cuius solennitates agit. Sed & gymnica artes Castorum et Herculum & Mercuriorum disciplinæ prodiderunt.

DE MVNERE.

SVperest illius insignissimi spectaculi acceptissimi recognitio. Munus dictum est ab officio: quoniam officium etiam muneris nomẽ est. Officium autem mortuis hoc spectaculo facere se ueteres arbitrabantur, posteaq; illud humaniore atrocitate temperauerunt. Nam olim quoniam animas defunctorum humano sanguine propitiari creditum erat, captiuos uel malo ingenio seruos mercati in exequĳs immolabant. Postea placuit impietatem uoluptate adumbrare. Itaq; quos parauerãt armis, quibus tũc & qualiter poterãt eruditos, tantũ ut occidi discerẽt: mox edicto die inferiarũ apud tumulos erogabant: Ita mortem homicidĳs consolabant̃. Hæc muneris origo, sed paulatim

prouecti ad tantam gratiam, ad quantam & crudelitatem, quia ferarum uoluptati satis non fiebat, nisi & feris humana corpora dissiparentur. Quod ergo mortuis litabatur, utiq; parentationi deputabatur. Quæ species proinde idololatria est, quoniam & idololatria parentationis est species. Tam hæc quàm illa mortuis ministrat. In mortuorũ autẽ idolis dæmonia consistunt, ut & titulos consideremus: licet transierit hoc genus editionis ab honoribus mortuorum ad honores uiuentium, quęsturas dico & magistratus, & flaminia & sacerdotia: cum tamen nominis dignitas idololatriæ crimine teneatur, necesse est quidquid dignitatis nomine administratur, cõmunicet etiam maculas eius, à qua habet causas. Idem de apparatibus interpretabimur in ipsorũ honorum suggestu deputandis, φ purpuræ, quòd fasces, quòd uittæ, quòd coronæ, quòd deniq; conciones & edicta, & pultes pridianæ sine pompa diaboli, sine inuitatione dæmonũ non sunt. Quid ergo de horrido loco perorẽ, quem nec periuria sustinent? pluribus enim & asperioribus nominibus amphitheatrũ consecratur, quàm capitoliũ omnium dæmonũ templum est. Tot illic immundi spiritus consident, quot homines capit. Vt & de artibus concludã, Martẽ & Dianã utriusq; ludi præsides nouimus. Satis, opinor, impleuimus ordinẽ, quot & quibus modis spectacula idololatriã cõmittant, de originibus, de titulis, de apparatibus, de locis, de sacrificijs, quo certi sumus, nulla ex parte cõpetere nobis ea, qui idolis renunciauimus: Non quòd idolũ sit aliquid (ut Apostolus ait) sed φ quæ faciunt, dæmonijs faciunt, consistentibus scilicet in cõsecrationibus idolorũ siue mortuorũ, siue (ut putant) deorũ. Propterea igitur, quoniã utraq; species idolorũ conditionis unius est, dum mortui & dij unum sunt, utraq; idololatria abstinemus: nec minus templa, φ monumenta despuimus: neutrã aram nouimus, neutrã effigiem adoramus: non sacrificamus, non parentamus, sed neq; de sacrificato & parentato edimus, quia non possumus cœnã dei edere, & cœnam dæmoniorũ. Si ergo gulam et uentrẽ ab inquinamentis liberamus, quanto magis augustiora nostra, oculos & aures ab idolothytis & necrothytis uoluptatibus abstinemus, quę non intestinis transigunt, sed in ipso spiritu & anima digeruntur: quorũ munditia magis ad deum pertinet, φ intestinorũ. Nunc interposito nosse ne idololatria, quod solum subiectũ sufficere deberet ad abdicationẽ spectaculorũ, alia iam ratione tractemus ex abundanti: propter eos maxime qui sibi blandiuntur, quòd non nominatim abstinentia ista præscripta sit, quasi parum etiam de literis pronuncietur, cum concupiscentiæ seculi damnantur. Nam sicut pecuniæ uel dignitatis, uel gulæ, uel libidinis, uel gloriæ: ita & uoluptatis concupiscentia est. Species autem uoluptatis etiam spectacula (opinor) generaliter nominatæ concupiscentiæ continent in se & uoluptates: Æquè generaliter intellectæ uoluptates specialiter & in spectacula differuntur. Cęterum retulimus supra de locorum conditione, quod non per semetipsa nos inquinent, sed per ea quæ illic geruntur, per quæ simul inquinamentum combiberint, tunc & in alteros respuunt. Viderit ergo, ut diximus, principalis titulus idololatriæ, reliquas rerũ ipsarũ qualitates contrarijs omnes feramus. Deus pręcepit spiritũ sanctũ, utpote pro naturæ suæ bono tenerũ & delicatũ, tranquillitate & lenitate, & quiete & pace tractare, nõ furore, nõ bile, nõ ira, non

1. Cor. 8

1. Cor. 10

dolore inquietare. Huic quomodo cum spectaculis poterit conuenire? Omne enim spectaculum sine cõcussione spiritus nõ est. Vbi enim uoluptas, ibi & studium per quod scilicet uoluptas sapit. Vbi studiũ, ibi & æmulatio, per quam studiũ sapit. Porrò & ubi æmulatio, ibi & furor & bilis, & ira & dolor & cætera ex his quæ cum his nõ competunt disciplinæ. Nam & si qui modeste & probe spectaculis fruitur, pro dignitatis uel ætatis, uel etiã naturæ suæ cõditione: nõ tamen immobilis animi est sine tacita spiritus passione. Nemò ad uoluptatem uenit sine adfectu, nemo adfectũ sine casibus suis patitur. Ipsi casus incitamenta sunt adfectus. Ceterum si cessat adfectus, nulla est uoluptas, & est reus iam ille uanitatis eò cõueniens, ubi nihil cõsequitur. Puto autẽ etiam uanitas extranea est nobis. Quid quod & ipse se iudicat inter eos positus, quorum se similem nolens utiq; detestatorem cõfitetur? Nobis satis nõ est si ipsi nihil tale faciamus, nisi & talia facientibus nõ conferamur. Si furem, inquit, uidebas, concurrebas cum eo. Vtinam ne in seculo quidem simul cũ illis moraremur: sed tamen in secularibus separamur, quia seculum dei est, secularia autem diaboli. Cum ergo furor interdicitur nobis, ab omni spectaculo auferimur, etiam à circo, ubi proprie furor præsidet. Aspice populum ad id spectaculum iam cum furore uenientem, iam tumultuosum, iam cæcũ, iam de sponsionibus cõcitatum. Tardus est illi prætor, semper oculi in urna eius cum sortibus uolutantur. Dehinc ad signum anxij pendent, unius dementię una uox est. Cognosce dementiam de uanitate: Misit dicunt, & nunciant inuicem quod simul ab omnibus uisum est. Teneo testimoniũ cæcitatis, non uident missum quid sit, mappam putant: sed est diaboli ab alto præcipitati figura. Ex eo itaq; itur in furias & animos & discordias, & quidquid non licet sacerdotibus pacis. Inde maledicta, conuicia sine iustitia, odij etiam suffragia sine merito amoris. Quid enim consecuturi suum illic agunt, qui sui non sunt? nisi forte hoc solum, per quod sui non sunt: de aliena infelicitate contristantur, de aliena fœlicitate lętantur. Quidquid optant, quidquid abominantur, extraneum ab illis est. ita & amor apud illos ociosus, & odium iniustum. Et forsitan sine causa amare liceat, quàm sine causa odisse. Deus certè etiam cum causa prohibet odisse, qui inimicos diligi iubet. Deus etiam cum causa maledicere non finit, qui maledicentes benedici pręcipit. Sed circo quid amarius, ubi ne principibus quidem aut ciuibus suis parcunt. Si quid horum quibus circus furit, aliubi competit sanctis, etiam in circo licebit. Si uerò nusquam, ideo nec in circo. Similiter impudicitiam omnem amoliri iubemur. Hoc igitur modo etiam à theatro separamur, quod est priuatum consistorium impudicitiæ, ubi nihil probatur, quàm quod alibi non probatur. Ita summa gratia eius de spurcitia plurimum concinnata est, quàm Atellanus gesticulatͭ, quam mimus etiam per mulieres repræsentat sexum pudoris exterminans, ut facilius domi quàm in scæna erubescant. Quàm deniq; pãtomimus à pueritia patitur in corpore, ut artifex esse possit. Ipsa etiam prostibula publicæ libidinis hostiæ in scæna proferuntur, plus miseræ in pręsentia fœminarum, quibus solis latebant, perq; omnis ætatis, omnis dignitatis ora transducunt, locus, stipes, elogium, etiam quibus opus non est, prędicatur. Taceo de reliquis, ea quæ in tenebris & in speluncis suis delitescere decebat, ne diem con-

Nn tamina-

taminarent. Erubeſcat ſenatus, erubeſcant ordines omnes. Ipſæ illæ pudoris ſui interemptrices de geſtibus ſuis ad lucem & populum expaueſcẽtes ſemel anno erubeſcunt. Quod ſi nobis omnis impudicitia execranda eſt, cur liceat audire quæ loqui non licet? Cum etiam ſcurrilitatem & omne uanum uerbũ iudicatum à deo ſciamus, cur æquè liceat uidere, quæ facere flagitiũ eſt? Cur quæ ore prolata cõmunicant hominẽ, ea per oculos & aures admiſſa nõ uidentur hominẽ cõmunicare: cùm ſpiritui appareant aures & oculi, nec poſsit mundus præſtari, cuius apparitores inquinantur. Habes igitur & theatri interdictionem, de interdictione impudicitiæ. Sin & doctrinã ſecularis literaturæ ut ſtultitiæ apud deum deputatã aſpernamur, ſatis præſcribitur nobis & de illis ſpeciebus ſpectaculorum, quę ſeculari literatura luſoriam uel agoniſticam ſcænam diſpungunt: quod ſint tragœdię & comœdię ſcelerum & libidinum auctrices, cruentæ & laſciuæ, impiæ & prodigæ. nullius rei aut atrocis, aut uilis cõmemoratio melior eſt: quod in facto reijcitur, etiã in dicto nõ eſt recipiendum. Quod ſi & ſtadiũ cõtendas in ſcripturis nominari, ſanè obtinebis. Sed quæ in ſtadio geruntur, indigna cõſpectui tuo nõ negabis, pugnos & calces & colaphos & omnẽ petulantiã manus, & quamcunq; humani oris, id eſt, diuinæ imaginis depugnationẽ. Non probabis uſquã uanos curſus & iaculatus & ſaltus uaniores, nuſquam tibi uires aut iniurioſæ aut uanæ placebunt, ſed nec cura factitij corporis, ut plaſticam dei ſupergreſſæ propter Græciæ ocium, altiles homines oderis. Et palæſtrica diaboli negociũ eſt. Primos homines diabolus eliſit. Ipſe geſtus colubrina uis eſt tenax ad occupandum, tortuoſa ad obligandum, liquida ad elabendum. Nullus tibi coronarum uſus eſt, quid de coronis uoluptates aucuparis? Expectabimus nunc ut & amphitheatri repudium de ſcripturis petamus. Si ſęuitiam, ſi impietatẽ, ſi feritatem permiſſam nobis cõtendere poſſumus, eamus in amphitheatrũ. Si tales ſumus quales dicimur, delectemur ſanguine humano. Bonum eſt cũ puniuntur nocentes. Quis hoc niſi nocens negabit? Et tamen innocentes de ſupplicio alterius lætari non oportet, cùm magis competat innocenti dolere quod homo par eius tam nocens factus eſt, ut tam crudeliter impendatur. Quis autem mihi ſponſor eſt, nocẽtes ſemper uel ad beſtias uel ad quodcunque ſupplicium decerni, ut non innocentiæ quoq; inferatur, aut ultione iudicantis, aut infirmitate defendentis, aut inſtantia quæſtionis? Quàm melius ergo eſt neſcire cum mali puniuntur, ne ſciam & cum boni pereunt, ſi tamen bonum ſapiunt. Certe quidem gladiatores innocentes in ludum ueniunt, ut publicæ uoluptatis hoſtiæ fiant. Etiam qui damnantur in ludum, quale eſt ut de leuiore delicto in homicidas emendatione proficiant. Sed hæc ethnicis reſpondi. Cæterùm abſit ut de iſtius ſpectaculi auerſione diutius diſcat Chriſtianus: quanquam nemo hæc omnia plenius exprimere poteſt, niſi qui adhuc ſpectat. malo non implere quàm meminiſſe. Quàm uana igitur, immò deſperata argumentatio eorum, qui ſine dubio tergiuerſationem admittendæ uoluptatis obtendunt. Nullam eius abſtinentiæ mentionem ſpecialiter uel localiter in ſcripturis determinari, quæ directo prohibeant eiuſmodi cõuentibus intereſſe ſeruum dei. Nouam proxime defenſionem ſuauiludij cuiuſdã audiui. Sol (inquit) imò etiam ipſe deus de cœlo ſpectat, nec contaminatur.

Plane

Planè ſol & in cloacam radios ſuos defert, nec inquinatur. Vtinam autem de us nulla flagitia hominũ ſpectaret, ut omnes iudiciũ euaderemus. Sed ſpectat & latrocinia, ſpectat & falſa, & adulteria, & fraudes, & idololatrias, & ſpectacula ipſa. Idcirco ergo nos non ſpectabimus, ne uideamur ab illo qui omnia ſpectat. Comparas homo reum & iudicẽ: reum, qui quia uidetur, reus eſt: iudicem, qui quia uidet iudex eſt. Nũquid ergo & extra limites circi furori ſtudemus, & extra cardines theatri impudicitiæ intendimus, & inſolentiæ extra ſtadium, & immiſericordię extra amphitheatrũ, quòd deus etiã extra cameras, & gradus, & apulias oculos habet. Erramus, nuſquam & nunquã excuſatur quod deus damnat. Nuſquã & nunquam licet, quod ſemper & ubiq; non licet. Hæc eſt ueritatis integritas, & quæ ei debetur diſciplinę plenitudo & æqualitas timoris, & fides obſequij, non immutare ſententiam, nec uariare iudicium. Non poteſt aliud eſſe, quod uere quidem eſt bonũ ſeu malum. Omnia autem penes ueritatem dei fixa ſunt. Ethnici quos penes nulla eſt ueritatis plenitudo, quia nec doctor ueritatis deus, malum ac bonum pro arbitrio ac libidine interpretantur, alibi bonum quod alibi malum, & alibi malũ quod alibi bonum. Sic ergo euenit ut qui in publico uix neceſsitate ueſicę tunicam leuet: idem in circo aliter non exultet, niſi totum pudorem in faciẽ omnium intentet. & qui filiæ uirginis ab omni ſpurco uerbo aures tuetur, ipſe eam in theatrum ad illas uoces geſticulationesq; deducat, & qui in plateis litem manu agentem aut compeſcit, aut deteſtatur, idem in ſtadio grauioribus pugnis ſuffragium ferat. Et qui ad cadauer hominis communi lege defuncti exhorret, idem in amphitheatro deroſa & diſsipata, & in ſuo ſanguine ſqualentia corpora patientiſsimis oculis deſuper incumbat. Imò qui propter homicidæ pœnam probandam ad ſpectaculum ueniat, idem gladiatorem ad homicidium flagellis & uirgis compellat inuitum. Et qui inſigniori cuiq; homicidæ leonem poſcit, idem gladiatori atroci petat rudem, & pileum præmiũ conferat. Illum uerò confectum etiam amoris ſpectaculo repetat, libentius recognoſcens de proximo, quem uoluit occidere de longinquo, tanto durior ſi noluit. Quid mirum inæquata iſta hominum miſcentium & commutantiũ ſtatum boni & mali per inconſtantiam ſenſus & iudicij uarietatem? Etenim ipſi actores & adminiſtratores ſpectaculorum, quadrigarios, ſcenicos, xyſticos, harenarios illos amantiſsimos, quibus uiles animas fœminæ, aut illi etiã corpora ſua ſubſternunt, propter quos in ea committunt, quæ reprehendũt, ex eadem parte quam magnificaunt, deponunt, & deminuunt, imò manifeſte damnant ignominia & capitis minutione, arcentes curia, roſtris, ſenatu, equite, cæteriſq; honoribus omnibus ſimul & ornamentis quibuſdã. Quanta peruerſitas. Amant quos multant, depreciant quos probant. Artem magnificant, artificem notant. Quale iudiciũ eſt, ut ob ea quis offuſcetur, per quæ promeretur? Imò quanta cõfeſsio eſt malæ rei, quarum auctores cum accepriſsimi ſint, ſine nota non ſunt. Cum igitur humana recordatio etiam obſtrepente gratia uoluptatis damnandos eos cenſeat ademptis bonis dignitatum in quendam ſcopulum famoſitatis, quanto magis diuina iuſtitia in eiuſmodi artifices animaduertit? An deo placebit auriga ille tot animarum inquietator, tot furiarum miniſter, tot ſtatuum, ut ſacerdos coronatus, uel coloratus

uiris
nis

ut leno, quem curru rapiendum diabolus aduersus Heliam exornauit. Placebit & ille qui uultus suos nouacula mutat infidelis erga faciem suam, quã nõ contentus Saturno & Isidi & Libero proximã facere, insuper contumeliis alaparum sic obiicit, quasi de præcepto domini ludat. Docet scilicet & diabolus uerberandam maxillam patienter offerre: Sic & tragœdos cothurnis extulit, quia nemo potest adiicere cubitum unum ad staturam suam, mendacẽ facere uult Christum. Iam uerò ipsum opus personarum, quæro an deo placeat, qui omnem similitudinem uetat fieri, quanto magis imaginis suæ. Non amat falsum auctor ueritatis: adulterium est apud illum omne quod fingitur. Proinde uocem sexus, ætates mentientem, amores, iras, gemitus, lachrymas adseuerantem nõ probabit, qui omnem hypocrisin damnat. Cæterũ cum in lege præscribit, maledictum esse qui muliebribus uestietur, quid de pantomimo iudicabit, qui etiam muliebribus curatur? Sane & ille artifex pugnorum impunitus ibit? Tales enim cicatrices cæstuum, & callos pugnorũ, & auriũ fungos à deo cum suo plasmate accepit. Ideo illi oculos deus plasmauit, ut uapulando deficiant. Taceo de illo, qui hominem leoni præ se opponit, ne parum sit homicida, quàm qui eundem post modum iugulat. Quot adhuc modis perorabimus, nihil ex his quæ spectaculis deputantur, placitum deo esse, aut congruens dei seruis, quod domino placitum nõ sit. si omnia propter diabolum instituta, & ex diaboli rebus instructa monstrauimus: nihil enim non diaboli est, quidquid dei non est, uel deo displicet: hoc erit pompa diaboli, aduersus quam in signaculo fidei eieramus. Quod autem eieramus, neq; facto, neq; dicto, neq; uisu, neq; prospectu participare debemus. Cæterum nónne eieramus & rescindimus signaculum, rescindẽdo testationẽ eius? Nunquid ergo superest ut ab ipsis ethnicis responsum flagitemus? Illi iam nobis renuncient, an liceat Christianis spectaculo uti. Atquin hinc uel maxime intelligũt factum Christianum, de repudio spectaculorum. Itaq; negat manifeste, qui per quod agnoscitur tollit. Quid autem spei superest in huiusmodi homine? nemo in castra hostium transit, nisi proiectis armis suis, nisi destitutis signis & sacramentis principis sui, nisi pactus simul perire. An ille recogitabit eo tempore de deo, positus illic ubi nihil est de deo? pacem opinor habebit in animo contendẽs pro auriga, pudicitiã edîscet, attonitus in mimos. Imò in omni spectaculo nullũ magis scandalũ occurret, quàm ipse ille mulierũ & uirorũ accuratior cultus: ipsa cõsensio, ipsa in fauoribus aut conspiratio aut dissensio inter se de commercio scintillas libidinũ conflabellant. Nemo deniq; in spectaculo ineundo prius cogitat, nisi uideri & uidere. Sed tragœdo uociferante exclamationes illæ alicuius prophetę retractabit. Inter effœminationis modos psalmum secum comminiscetur, & cum athletæ agent, ille dicturus est repercutiendum non esse, poterit & de misericordia moueri defixus in morsus ursorum, & spongias retiariorum. Auertat deus à suis tantam uoluptatis exitiosę cupiditatem. Quale est enim de ecclesia dei in diaboli ecclesiam tendere? de cœlo (quod aiunt) in cœnum? illas manus quas ad dominum extuleris, postmodum laudando histrionem fatigare: ex ore quo Amen in sanctum protuleris, gladiatori testimonium reddere, εἰς αἰῶνας alii omnino dicere nisi deo Christo? Cur ergo non eiusmodi etiam dæmoniis penetrabiles fiant?

Nam

Mat. 6
Luc. 12

Deute. 22

De cœlo in cœnum prouerb.

Nam & exemplum accidit, domino teste, eius mulieris quę theatrum adijt, & inde cum dæmonio redijt. Itaq; in exorcismo cum oneraretur immundus spiritus, quod ausus esset fidelem adgredi: constanter & iustissimè quidem (inquit) feci, in meo eam inueni. Constat & alij linteum in somnis ostensum eius diei nocte, qua tragœdum audierat, cum exprobratione nominato tragœdo, nec ultra quintum diem eam mulierem in seculo fuisse. Quo utiq; & alia documenta cesserunt de his qui cum diabolo apud spectacula communicando à domino exciderunt. Nemo enim potest duobus dominis seruire. Quid luci cum tenebris? quid uitæ & morti? Odisse debemus istos conuentus & cœtus ethnicorum, uel quod illic nomen dei blasphematur, illic cotidiani in nos leones expostulantur, inde persecutiones decernūtur, inde tentationes emittuntur. Quid facies in illo suffragiorum impiorum ęstuario deprehēsus, non quasi aliquid illic pati possis ab hominibus, nemo te cognoscit Christianū, sed recogita quid de te fiat in cœlo. Dubitas enim illo momento, quo in diaboli ecclesia fueris, omnes angelos prospicere de cœlo, & singulos denotare, quis blasphemiam dixerit, quis audierit, quis linguam, quis aures diabolo aduersus deum administrauerit? Non ergo fugies sedilia hostium Christi, illam cathedram pestilentiariam, ipsumq; aerem qui desuper incubat, scelestis uocibus cōstupratum? Sint dulcia licebit & grata & simplicia, etiam honesta quædam. Nemo uenenum temperat felle & elleboro, sed cōditis pulmentis & bene saporatis, & plurimum dulcibus id mali inijcit: ita & diabolus letale quod conficit, rebus dei gratissimis & acceptissimis imbuit. omnia illic seu fortia, seu honesta, seu sonora, seu canora, seu subtilia, proinde habe ac si stillicidia mellis de liuacunculo uenenato: nec tanti gulam facias uoluptatis, quanti periculum. Per suauitatem saginentur eiusmodi dulcibus cōuiuæ sui, & loca & tempora & inuitator ipsorum est. Nostrę cœnę, nostræ nuptiæ, nondū sunt. non possum cum illis discumbere, quia nec illi nobiscum. Vicibus disposita res est. Nunc illi lætantur, nos conflictamur. Seculum (inquit) gaudebit, uos tristes eritis. lugeamus ergo dum ethnici gaudent, ut cū lugere cœperint gaudeamus, ne pariter nunc gaudentes, tunc quoq; pariter lugeamus. Delicatus es Christiane, si & in seculo uoluptatem concupiscis, imò nimium stultus, si hoc existimas uoluptatem. Philosophi quidem hoc nomen quieti & trāquillitati dederunt, in ea gaudent, in ea auocantur, in ea etiam gloriantur. Tu mihi metas & scenas & puluerem & harenas suspiras. Dicas uelim. Non possumus uiuere sine uoluptate; qui mori cum uoluptate debebimus? Nam quod est aliud uotum nostrum, quàm quod & apostoli, exire de seculo, & recipi apud dominum. Hæc uoluptas, ubi & uotum. Iam nunc si putas delectamentis exigere spacium hoc, cur tam ingratus es, ut tot & tales uoluptates à deo contributas tibi satis non habeas, neq; recognoscas? Quid enim iocundius, quàm dei patris & domini reconciliatio, quàm ueritatis reuelatio, quàm errorum recognitio, quàm tantorum retro criminum uenia? quæ maior uoluptas, quàm fastidium ipsius uoluptatis, quàm seculi totius contemptus, quàm uera libertas, quàm conscientia integra, quàm uita sufficiens, quàm mortis timor nullus, quod calcas deos nationum, quod dæmonia expellis, quod medicinas facis, quod reuelationes petis, quod deo uiuis? Hæc uoluptates, hæc

ſpectacula Chriſtianorum, ſancta, perpetua, gratuita, in his tibi ludos circenſes interpretare, curſus ſeculi intuere, tempora labentia dinumera, metas cōſummationis expecta, ſocietates eccleſiarum defende, ad ſignum dei ſuſcitare, ad tubam angeli erigere, ad martyrij palmas gloriare. Si ſcenicæ doctrinæ delectant, ſatis nobis literarum eſt, ſatis uerſuum eſt, ſatis ſententiarum, ſatis etiam canticorum, ſatis uocum, nec fabulæ, ſed ueritates, nec ſtrophæ, ſed ſimplicitates. Vis & pugillatus & luctatus? præſto ſunt, non parua, ſed multa. Aſpice impudicitiam deiectam à caſtitate, perfidiam cæſam à fide, ſæuitiam à miſericordia contuſam, petulantiam à modeſtia adumbratam, & tales ſunt apud nos agones, in quibus ipſi coronamur. Vis autē & ſanguinis aliquid? habes Chriſti. Quale autem ſpectaculum in proximo eſt aduentus domini iam indubitati, iam ſuperbi, iam triumphantis. Quæ illa exultatio angelorum, quæ gloria reſurgentium ſanctorum? quale regnum exinde iuſtorum? qualis ciuitas noua Hieruſalem? At enim ſuperſunt alia ſpectacula, ille ultimus & perpetuus iudicij dies, ille nationibus inſperatus, ille deriſus, cùm tanta ſeculi uetuſtas, & tot eius natiuitates uno igni haurientur. Quæ tunc ſpectaculi latitudo? quid admirer? quid rideam? ubi gaudeam, ubi exultem, ſpectans tot ac tantos reges, qui in cœlum recepti nuntiabantur, cum ipſo Ioue & ipſis ſuis teſtibus in imis tenebris congemiſcentes? item præſides perſecutores dominici nominis ſæuioribus quàm ipſi flammis ſæuierunt inſultantibus contrà Chriſtianos liqueſcentes: quos præterea ſapientes illos philoſophos coram diſcipulis ſuis unà conflagrantibus erubeſcentes, quibus nihil ad deum pertinere ſuadebant, quibus animas aut nullas, aut non in priſtina corpora redituras adfirmabant, etiam poetas non ad Rhadamanti, nec ad Minois, ſed ad inopinati Chriſti tribunal palpitantes. Tunc magis tragœdi audiendi, magis ſcilicet uocales in ſua propria calamitate. Tunc hiſtriones cognoſcendi ſolutiores multo per ignem: tunc ſpectandus auriga, in flammea rota totus rubens, tunc xyſtici contemplandi non in gymnaſijs, ſed in igne iaculati, niſi quod nec tunc quidem illos uelim uiſos, ut qui malim ad eos potius conſpectum inſatiabilem conferre, qui in dominum deſęuierunt. Hic eſt ille (dicam) fabri aut quęſtuariæ filius, ſabbati deſtructor, Samarites & dæmonium habens. Hic eſt quem à Iuda redemiſtis, hic eſt ille arundine & colaphis diuerberatus, ſputamentis dedecoratus, felle & aceto potatus. Hic eſt quem clam diſcentes ſubripuerunt, ut reſurrexiſſe dicatur, uel hortulanus detraxit, ne lactucæ ſuę frequentia commeantium læderentur. Vt talia ſpectes, ut talibus exultes, quis tibi prętor aut conſul, aut quæſtor, aut ſacerdos de ſua liberalitate præſtabit? & tamen hæc iam quodammodo habemus per fidem ſpiritu imaginante repręſentata. Cæterum qualia illa ſunt, quę nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt? credo, circo & utraq; cauea & omni ſtadio gratiora.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINENSIS DE BAPTISMO LIBER.

FELIX sacramentũ aquæ nostræ, quia ablutis delictis pristinę cæcitatis, in uitã ęternã liberamur. Nõ erit otiosum digestũ istud instruens tam eos qui cũ maxime formantur, quàm & illos qui simpliciter credidisse cõtenti nõ exploratis rationibus traditionũ intentatam probabilẽ fidẽ per imperitiã portant: atq; adeo nuper cõuersata istic quedã de Gaiana heresi uipera uenenatissima doctrina sua plerosq; rapuit, in primis baptismum destruens plane secundũ naturã: nam ferę, uiperæ, & aspides, ipsiq; reguli serpentes arida & inaquosa sectantur. Sed nos pisciculi secundũ ἰχθὺν nostrũ Iesum Christũ in aqua nascamur. Nec aliter quàm in aqua permanendo salui sumus. Ita Quintilla monstrosissima, cui nec integre quidẽ docendi ius erat, optime norat pisciculos necare de aqua auferens. Sed enĩ quanta uis est peruersitatis ad fidẽ labefactandã, uel in totũ nõ recipiendã, ut ex his eam impugnet, ex quibus cõstat. Nihil adeò est quod obduret mentes hominum quàm simplicitas diuinorũ operũ quę in actu uidentur, & magnificentia quę in effectu repromittitur: ut hic quoq;, quoniã tanta simplicitate sine pompa, sine apparatu nouo aliquo, deniq; sine sumptu homo in aqua demissus & inter pauca uerba tinctus nõ multo uel nihilo mundior resurgit, eo incredibilis existimetur cõsecutio æternitatis. Mentior si nõ econtrario idolorũ solennia uel arcana de suggestu & apparatu deq; sumptu fidẽ & auctoritatẽ sibi extruunt. Prò misera incredulitas, quæ denegas deo proprietates suas, simplicitatem & potestatẽ. Quid ergo? nonne mirandũ & lauacro dilui mortẽ? Atquin eo magis credendũ, si quia mirandũ est, idcirco nõ credit. Atquin eo magis credendũ est. Qualia enĩ decet esse opera diuina, nisi super omnẽ admirationem? Nos quoq; ipsi miramur, sed quia credimus. Cęterũ incredulitas miratur, nõ credit. Mirat̃ enĩ simplicia quasi uana, magnifica, quasi impossibilia. Et sit planè ut putas, satis ad utrumq; diuina ꝓnuntiatio pręcurrit. Stulta mũdi elegit deus ut cõfundat sapientiã eius, & prędifficilia penes homines, facilia penes deũ. Nã si deus & sapiẽs & potens, quod etiã pretereũtes eũ nõ negant: merito in aduersarĳs sapiẽtię potentięq;, id est in stultitia & impossibilitate materias operationis suę instituit. Quoniã uirtus omnis ex his causam accipit à quibꝰ prouocat̃. Huius memores ꝓnuntiationis tanq; prescriptionis, nihilominus quàm stultũ & impossibile sit aqua reformari tractamꝰ, quid utiq; ista materia tantę dignationis meruerit officiũ. ut opinor auctoritas liquidi elemẽti exigẽda est. Atquin plurima suppetit, et quidẽ à primordio. Nã unum ex his est quę ante omnẽ mundi suggestũ impolita adhuc specie penes deũ quiescebãt. In primordio (inquit) fecit deus cœlũ & terrã. Terra autẽ erat inuisibilis & incõposita, & tenebrę erant super abyssum, & spiritus domini super aquas ferebat̃. Habes homo in primis ętatem uenerari aquarũ, quod antiqua substãtia, dehinc dignationem, quod diuini spiritus sedes, gratior. s.

cæteris tunc elementis. Nam & tenebræ totæ adhuc sine cultu siderum informes, & tristis abyssus, & terra imparata, & cœlum rude: solus liquor, semper materia perfecta, læta, simplex de suo pura, dignum uectaculum deo subijciebat. Quid quod exinde dispositio mūdi modulatricibus quodāmodo aquis deo constitit. Nam ut firmamentū cœleste suspenderet in medietate distinctis aquis fecit, & ut terram aridam suspenderet, segregatis aquis expedijt. ordinato dehinc per elementa mundo cum incolæ darentur, primis aquis præceptum est animas proferre. Primus liquor quod uiueret edidit, ne mirum sit in baptismo, si aquæ animare nouerunt. Nam ipsius quoque hominis figurandi opus sociantibus aquis absolutum est de terra materia, nō tamen habili nisi humecta & succida, quam. s. ante quartum diem segregatæ aquæ in stationem suā superstite humore limo temperant. Si exinde uniuersa uel plura prosequar, quæ de elementi istius auctoritate commemorem, quanta uis eius aut gratia, quot ingenia, quot officia, quantū instrumentū mundo ferat: uereor ne laudes aquæ potius quàm baptismi rationes uidear congregasse. Licet eo plenius docerem non esse dubitandum, si materiam quam in omnibus rebus & operibus suis deus disposuit, etiā in sacramētis proprijs parere fecit, si quę uitam æternā gubernat & in cœlesti procurat. Sed ea satis erit præcerpsisse, in quibus & ratio baptismi recognoscitur prima illa, quæ iam tunc etiam ipso habitu prænotabatur ad baptismi figuram, dei spiritū, qui ab initio superuectabatur super aquas, intinctos reformaturū. Sanctū autē utique super sanctum ferebatur, aut ab eo quod superferebatur id quod ferebat, sanctitatem mutuabatur. Quoniā subiecta quæque materia eius quæ desuper imminet qualitatem rapiat necesse est, maxime corporalis spiritalē, & penetrare & insidere facilem per substantiæ suę subtilitatē. Ita de sancto sanctificata natura aquarum, & ipsa sanctificare cōcepit. Nemo dicat, Numquid ipsis enim aquis tingimur quæ tunc in primordio fuerunt? nō utique ipsis nisi ex ea parte qua genus quidem unū, species uero cōplures. Quod autē generi adtributū est, etiā in specie redūdat. Ideoque nulla distinctio est, mari quis an stagno, flumine an fonte, lacu an alueo diluatur, nec quicquàm refert inter eos quos Ioannes in Iordane, & quos Petrus in Tiberi tinxit. Nisi & ille spado quē Philippus inter uias fortuita aqua tinxit, plus salutis aut minus retulit. Igitur omnes aquæ de pristina originis prærogatiua sacramentū sanctificationis cōsequuntur inuocato deo. Superuenit enim statim spiritus de cœlis, & aquis superest sanctificans eas de semetipso, & ita sanctificatæ uim sanctificandi combibunt. Quanquam ad simplicem actum cōpetat similitudo, ut quoniā uice sordium delictis inquinamur, aquis abluamur. Sed delicta sicut nō in carne cōparent, quia nemo super cutem portat maculā idololatriæ, aut stupri, aut fraudis: ita eiusmodi in spiritu sordent qui est auctor delicti. Spiritus enim dominatur, caro famulatur: tamen utrunque inter se cōmunicant reatum, spiritus ob imperium, caro ob ministeriū. Igitur medicatis quodammodo aquis per angeli interuentum, & spiritus in aquis corporaliter diluitur, & caro in eisdem spiritaliter mundatur. Sed enim nationes extraneæ ab omni intellectu spiritalium potestatum eadem efficacia idolis suis subministrant, sed uiduis aquis sibi mentiuntur. Nam & sacris quibusdam per lauacrum initiantur, Isidis ali-

dis alicuius, aut Mithræ, ipsos etiā deos suos lauationibus efferunt. Cæterum uillas, domos, templa, totasq; urbes aspergine circumlatæ aquæ expiant passim, certe ludis Apollinaribus & Pelusijs tinguntur. Idq; se in regeneratione & impunitatem periuriorū suorū agere præsumunt. Item penes ueteres quisquis se homicidio infecerat, purgatrice aqua se expiabat. Igitur si de sola naturæ aqua, quòd propria materia sit adlegēdi auspicij emundationis blandiuntur, quanto id uerius aquæ præstabunt per dei auctoritatem, à quo omnis natura earū cōstituta est. Si religione aquā medicari putant, quæ potior religio quàm dei uiui? quo agnito, hic quoq; studium diaboli recognoscimus res dei æmulantis, cùm & ipse baptismū in suis exercet. quid simile? Immundus emundat, perditor liberat, damnatus absoluit. suā uidelicet operā destruet diluens delicta, quæ inspirat ipse. Hæc quidem in testimoniū posita sunt repellentibus fidē, si minime credant rebus dei, quarū adfectationibus apud æmulum dei credunt. an nō & aliàs sine ullo sacramento immundi spiritus aquis incubant, adfectantes illā in primordio diuini spiritus gestationē? Sciunt opaci quiq; fontes, & auij quiq; riui, & in balneis piscinæ & euripi in domibus uel cisternæ & putei, qui rapere dicuntur. s. per uim spiritus nocentis. Nā & enectos & lymphatos & hydrophobos uocant, quos aquæ necauerunt, aut amentia uel formidine exercuerunt. Quorsum ista retulimus? ne quis durius credat angelū dei sanctū aquis in salutē hominis temperandis adesse, cū angelus malus profanus cōmercium eiusdē elementi in perniciē hominis frequentat. angelū aquis interuenire si nouū uidetur, exemplū futuri præcucurrit. piscinam Betsaidā angelus interueniens cōmouebat, obseruabant qui ualetudinem querebantur. Nam si quis præuenerat descendere illuc, queri post lauacrū desinebat. Figura ista medicinæ corporalis spiritalē medicinam canebat, ea forma, qua semper carnalia in figura spiritaliū antecedunt. proficiente itaq; in hominibus gratia dei plus aquis & angelo accessit: qui uitia corporis remediabant, nunc spiritui medentur: qui temporalē operabātur salutē, nūc æternam reformant: qui unū semel anno liberabant, nunc quotidie populos cōseruant, deleta morte per ablutionē delictorū. Exempto. s. reatu, eximitur & pœna. Ita restituetur homo deo ad similitudinē eius qui retro ad imaginē dei fuerat. imago in effigie, similitudo in æternitate censetur. Recipit enim illum dei spiritū, quē tunc de adflatu eius acceperat, sed post amiserat per delictum: nō quòd in aquis spiritū sanctū cōsequamur, sed in aqua emundati sub angelo spiritui sancto præparamur. Hic quoq; figura præcessit. Sic enim Ioannes antepræcursor domini fuit, præparans uias eius: ita & angelus baptismi arbiter superuenturo spiritui sancto uias dirigit ablutione delictorum, quam fides impetrat obsignata in patre & filio & spiritu sancto. Nam si in tribus testibus stabit omne uerbum, quanto magis dum habemus per benedictionem eosdem arbitros fidei, quos & sponsores salutis, sufficit ad fiduciam spei nostræ etiam numerus nominum diuinorum. Cum autem sub tribus & testatio fidei & sponsio salutis pignerentur, necessario adijcitur ecclesiæ mentio: quoniam ubi tres, id est pater & filius & spiritus sanctus, ibi ecclesia quæ trium corpus est. Exinde egressi de lauacro perungimur benedicta unctione de pristina disciplina, qua ungi oleo de cornu in sacerdotio solebant.

Ex quo

Ex quo Aaron à Moyse unctus est, unde Christus dicitur à chrismate quod est unctio, quæ domino nomen accõmodauit, facta spiritalis, quia spiritu unctus est à deo patre, sicut in actis: Collecti sunt enimuero in ista ciuitate aduersus sanctum filium tuũ, quem unxisti. Sic & in nobis carnaliter currit unctio, sed spiritaliter proficit: quomodo & ipsius baptismi carnalis actus, quòd in aqua mergimur, spiritalis effectus, quòd delictis liberamur. Dehinc manus imponitur per benedictionem aduocans & inuitans spiritum sanctũ. Sane humano ingenio licebit spiritum in aquam arcessere, & cõcorporationem eorum accõmodatis desuper manibus alio spiritu tantæ claritatis animare, deo autem in suo organo non licebit per manus sanctas sublimitatem modulari spiritalem? Sed est hoc quoq; de ueteri sacramento, quo nepotes suos ex Ioseph Efrem & Manassem Iacob capitibus impositis et intermutatis manibus benedixerit, & quidem ita transuersim obliquatis in se, ut Christũ deformantes iam tunc portenderent benedictionẽ in Christum futuram. Tunc ille sanctißimus spiritus super emundata & benedicta corpora libẽs à patre descendit, super baptismi aquas tanquam pristinã sedem recognoscens conquiescit, columbæ figura delapsus in dominum, ut natura spiritus sancti declararetur per animal simplicitatis & innocentiæ; quod etiam corporaliter ipso felle careat columba. Ideoq;, Estote (inquit) simplices sicut columbæ, ne hoc quidẽ sine argumento præcedentis figuræ. Quemadmodũ enim post aquas diluuij, quibus iniquitas antiqua purgata est, post baptismũ (ut ita dixerim) mundi pacem cœlestis iræ præco columba terris adnunciauit dimissa ex arca, & cum olea reuersa: quod signum apud etiam nationes paci prætenditur: Eadẽ dispositione spiritalis effectus terræ, id est carni nostræ emergenti de lauacro post uetera delicta columba sancti spiritus aduolat pacem dei adferens, emissa de cœlis, ubi ecclesia est arca figurata. Sed mũdus rursus deliquit, quo male comparetur baptismus diluuio. Itaq; igni destinatur, sicut & homo qui post baptismum delicta restaurat, ut hoc quoq; in signum admonitionis nostræ debeat accipi. Quot igitur patrocinia naturæ, quot priuilegia gratiæ, quot solennia disciplinæ, figuræ, præstructiones, precationes religionem aquæ ordinauerunt? primo quidẽ cùm populus de Ægypto libere expeditus uim regis Aegypti per aquam transgressus euadit, ipsum regem cum totis copijs aqua extinxit. Quæ figura manifestior in baptismi sacramento? Liberantur de seculo nationes per aquã scilicet, & diabolũ dominatorẽ pristinũ in aqua oppressum derelinquunt. Item aqua de amaritudinis uitio in suum commodũ suauitatis Mosei ligno remediatur. Lignũ illud erat Christus uenenatæ & amarę retro naturę uenas insaluberrimas, aquas baptismi. s. ex sese remedians. Hęc est aqua, quæ de comite petra populo defluebat. Si enĩ petra Christus, sine dubio aqua in Christo baptismũ uidem9 benedici. Quãta aquæ gratia penes deũ & Christũ eius est ad baptismi cõfirmationem. Nunquã sine aqua Christus, siquidẽ & ipse aqua tingit. Prima rudimenta potestatis suę uocatus ad nuptias aqua auspicatur. Cùm sermonẽ facit, sitientes ad aquã suã inuitat sempiternã. Cũ de agape docet, aquæ calicẽ patri oblatũ inter opera dilectionis probat. Apud puteũ uires resumit, super aquã incedit libẽter, transfretat, aquam discentibus ministrat, perseuerat testimoniũ baptismi usq; ad passio-

Acto. 4

Matth. 10

hydraulica organa de quib. extat Heronis liber spiritalium πνευματικῶν

olea

προκατασκευή

patri ... 181

passionem, cum deditur in crucem aqua interuenit, sciunt Pilati manus, cum uulneratur, aqua de latere prorumpit, scit lancea militis. Diximus quantum mediocritati nostræ licuit de uniuersis, quæ baptismi religionem struũt, nũc ad reliquum statũ eius ęque ut potero progrediar de quęstiunculis quibusdam. Baptismus ab Ioanne denunciatus iam tunc habuit quęstionem, ab ipso quidẽ domino propositã Pharisęis, cœlestis ne is baptismus esset, an uero terrenus? De quo illi nõ ualuerunt constanter respondere, ut pote nõ intelligentes, quia nec credentes. Nos porrò quantula fide sumus, tantulo & intellectu possumus ęstimare, diuinũ quidem eum baptismũ fuisse, mandatu tamen nõ & potestate, quòd & Ioannẽ à domino missum legimus in hoc munus, ceterum humanũ conditione. Nihil enim cœleste prestabat, sed cœlestibus præministrabat, pœnitentię scilicet prepositus, quæ est in hominis potestate. Denique legis doctores & Pharisęi, qui credere noluerunt, nec pœnitentiam agere. Quod si pœnitentia humanũ est, & baptismus ipsius eiusdem conditionis fuerit necesse est, aut daret & spiritũ sanctum & remissionem delictorum si cœlestis fuisset. Sed neq; peccatum dimittit, neq; spiritum indulget nisi deus solus. etiam ipse dominus, nisi ipse prius ascenderet ad patrem, aliter negauit spiritum descensurum. id quod dominus nondũ conferebat, seruus utiq; prestare non posset. Adeò postea in actis apostolorum inuenimus, quoniam qui Ioannis baptismũ habebant, nõ accepissent spiritũ sanctũ, quẽ ne auditu quidẽ nouerant: ergo non erat cœleste quod cœlestia non exhibebat: cũ ipsum quod cœleste in Ioanne fuerat spiritus prophetię post totius spiritus in dominum translationẽ usqueadeo defecerit, ut quem predicauerat, quem ad uenientem designauerat, postmodum an ipse esset miserit sciscitatum. Agebatur itaq; baptismus pœnitentię quasi candidatus remissionis & sanctificationis in Christo subsecuturæ. Nam quod predicabat baptismum pœnitentię in remissionem delictorũ, in futuram remissionem enunciatum est. Si quidem pœnitentia antecedit, remissio subsequitur, & hoc est uiam preparare: qui autem præparat, non idem ipse perficit, sed alij perficiendũ procurat. Ipse profitetur sua nõ esse cœlestia, sed Christi, dicendo, Qui de terra est, de terra loquitur: qui de supernis uenit, super omnes est. Item sola se pœnitẽtia tingere, uenturum mox qui tingeret in spiritu & igni. Scilicet, quia uera & stabilis aquę fides qua tingitur in salutem, simulata autem & infirma igni tingitur in iudicium. Sed ecce (inquiunt) uenit dominus, & non tinxit. Legimus enim: & tamen is non tingebat, uerum discipuli eius: quasi reuera ipsum suis manibus tincturum Ioannes predicasset. Non utiq; sic intelligendum est, sed simpliciter dictum more communi. Sicut est (uerbia gratia) Imperator proposuit edictum, aut prefectus fustibus cæcidit: nunquid ipse proponit, aut nunquid ipse cædit? semper is dicitur facere cui præministratur. Ita erit accipiendũ, ipse uos tinget, pro eo q; est, per ipsum tingemini uel in ipsum. Sed ne moueat quosdã, quod nõ ipse tingebat, in quẽ enim tingeret? in pœnitentiã, quo ergo illi precursorẽ? in peccatorũ remissionẽ? q̃ uerbo dabat. in semetipsum? quẽ humilitate celabat. in spiritũ sanctũ? q nondũ à patre descẽderat in ecclesiã? quam nondũ apostoli struxerãt. Itaq; tingebant discipuli eius ut ministri, ut Ioannes ante præcursor eodẽ baptismo Ioannis, ne qui alio putet, quia

Acto. 19

Viam domini præparare quid

Ioan. 4

quia nec exstat alius nisi postea Christi, qui tunc utique à discentibus dari non poterat, ut pote nondum adimpleta gloria domini, nec instructa efficacia lauacri per passionem & resurrectionem: quia nec mors nostra dissolui posset nisi domini passione, nec uita restitui sine surrectione ipsius. Cum uerò præscribitur nemini sine baptismo competere salutem ex illa maxime pronunciatione domini qui ait: Nisi natus ex aqua quis erit, nõ habet uitam, suboriuntur scrupulosi, imò temerarij retractatus quorundã, quomodo ex ista præscriptione apostolis salus competat, quos tinctos nõ inuenimus in domino, præter Paulũ. Imò cùm Paulus solus ex illis baptismum Christi induerit, aut præiudicatum esse de cæterorum periculo, qui careant aqua Christi, ut præscriptio salua sit, aut rescindi præscriptionem, si etiam nõ tinctis salus statuta est. Audiui domino teste eiusmodi, ne quis me tam perditum existimet, & ultro exagitet libidinem styli, quæ alijs scrupulum incutiat, Et nunc illis, ut potero, respõdebo, qui negant apostolos tinctos. Nam si humanũ Ioannis baptismum inierant, & dominicũ desiderabant, quatenus unum baptismum definierat ipse dominus dicens Petro perfundi nolenti: Qui semel lauit, non habet necesse rursum: quod utique nõ tincto nõ omnino dixisset: & hæc est probatio exerta aduersus illos, qui adimunt apostolis etiã Ioannis baptismum, ut destruant aquæ sacramentũ. An credibile uideri potest, in his personis uiam tunc domini nõ præparatam, id est baptismũ Ioannis, quæ ad uiam domini per totum orbem aperiendam destinabātur? ipse dominus nullius pœnitentiæ debitor tinctus est, peccatoribus nõ fuit necesse? Quòd ergo alij tincti nõ sunt, nõ tamẽ comites Christi, sed æmuli fide legis doctores & Pharisæi. Vnde & suggeritur, cum aduersantes domino tingi noluerint, eos qui dominũ sequebantur tinctos fuisse, nec cum æmulis suis sapuisse, maxime quando dominus cui adhærebant testimonio Ioannem extulisset, Nemò dicens maior inter natos fœminarum Ioanne baptizatore. Alij planè satis coactè inijciunt tunc apostolos baptismi uicem implesse, cum in nauicula fluctibus adspersi operti sunt, ipsum quoque Petrum per mare ingredientem satis mersum. Vt opinor autem, aliud est aspergi uel intercipi uiolentia maris, aliud tingi disciplina religionis. Cæterum nauicula illa figuram ecclesiæ præferebat, quod in mari, id est seculo, fluctibus, id est persecutionibus & tentationibus inquietatur, domino per patientiam uelut dormiente, donec orationibus sanctorũ in ultimis suscitatus cõpescat seculum, & tranquillitatem suis reddat. Nunc siue tincti quoquomodo fuerunt, siue inloti perseuerauerunt, ut & illud dictum domini de uno lauacro sub Petri persona ad nos tantũmodo spectet, de salute tamen apostolorum satis temerarium est æstimare, quæ illis uel primæ adlectionis, & exinde indiuiduæ familiaritatis prærogatiua cõpendium baptismi cõferre posset. Cum illo opinor sequebantur illum qui credenti cuique salutem pollicebatur, Fides tua te (aiebat) saluum fecit, & remittuntur tibi peccata, credenti utique, nec tamen tincto. Id si apostolis defuit, nescio quorum fides. uno uerbo domini suscitatus teloneum dereliquit, patrem, & nauem & artem qua uitam sustentabat, deseruit, qui patris exequias despexit: summum illius domini præceptum; Qui patrem aut matrẽ mihi prætulerit, nõ est me dignus, ante perfecit quàm audiuit. Hic ergo scelestissimi illi prouocant

Ioan. 13

cant quæstiones. Adeo dicunt, baptismus non est necessarius, quibus fides satis est: nam & Abrahã nullius aquæ nisi fidei sacramento deo placuit. Sed in omnibus posteriora cõcludunt, & sequentia antecedentibus preualent. Fuerit salus retro per fidẽ nudam ante domini passionẽ & resurrectionẽ. At ubi fides aucta est credẽdi in natiuitatẽ, passionẽ, resurrectionẽq; eius, addita est ampliatio sacramento, obsignatio baptismi, uestimentũ quodammodo fidei, quæ retro erat nuda, nec potentiam habuit sine sua lege. Lex enim tingendi imposita est, & forma præscripta. Ite (inquit) docete nationes, tingentes eas in nomen patris & filij & spiritus sancti. Huic legi collata definitio illa: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non intrabit in regnũ cœlorũ, obstrinxit fidem ad baptismi necessitatẽ. Itaq; omnes exinde credentes tingebãtur. Tunc & Paulus ubi credidit, tinctus est. Et hoc est quod dominus in illa plaga orbationis præceperat, Exurge, dicẽs, & introi Damascũ, illic tibi demonstrabitur quid debeas agere, scilicet tingi, quod solum ei deerat. Alioquin satis didicerat atq; crediderat Nazarenũ esse dominũ dei filium. Sed de ipso apostolo reuoluunt, quod dixerit, Non enim me ad tingendũ Christus misit, quasi hoc argumẽto baptismus adimatur. Cur enim tinxit Gaiũ & Crispum & Stephanę domũ? quanq; etsi non eum miserat Christus ad tingendum, tamen alijs apostolis prę ceperat tingere. Verũ hęc pro cõditione tunc temporis ad Corinthios scripta sunt, quoniam schismata & dissensiones inter illos mouebãtur, dum alius Paulo deputat, alius Apollo. Propter quod pacificus apostolus, ne sibi omnia defendere uideretur, non ad tingendũ ait se missum, sed ad prędicandũ. Nã & prius est prędicare, posterius tingere. Si prius prædicatũ: puto autẽ licuit & tingere, cui licuit prędicare. Nescio si quid amplius ad controuersiam baptismi uentilat. Sanè retexam quod supra omisi, ne imminẽtes sensus uidear intercidere: Vnus omnino baptismus est nobis, tam ex domini euangelio, q̃ ex Apostoli literis, quoniã unus & unũ baptismum, una ecclesia in cœlis. Sed circa hęreticos sanè quæ custodiendũ sit, digne quis retractet, ad nos enim editũ est. Hęretici autẽ nullũ habent consortiũ nostræ disciplinę, quos extraneos utiq; testatur ipsa adeptio cõmunicationis. Non debeo in illis cognoscere quod mihi est pręceptũ, quia non idem deus est nobis & illis, nec unus Christus, id est idẽ. Ideoq; nec baptismus unus, quia non idem. Quem cum ritè non habeant, sine dubio non habent, nec capit numerari, quod non habetur: ita nec possunt accipere, quia non habent. Sed de isto plenius iam nobis in Greco digestum est. Semel ergo lauacrũ inimus, semel delicta diluuntur, quia ea iterari non oportet. Cęterũ Israel Iudęus quotidie lauat, quia quotidie inquinatur. Quod ne in nobis quoq; factitaretur, propterea de uno lauacro definitũ est. Felix aqua quę semel abluit, quę ludibrio peccatoribus non est, quę non adsiduitate sordium infecta rursus quos diluit inquinat. Est quidem nobis etiam secũdum lauacrũ, unum & ipsum, sanguinis scilicet: de quo dominus, Habeo, inquit, baptismo tingi, cum iam tinctus fuisset. Venerat enim per aquam & sanguinẽ, sicut Ioannes scripsit, ut aqua tingeretur, sanguine glorificaret. Proinde nos facere aqua uocatos, sanguine electos; hos duos baptismos de uulnere perfossi lateris emisit. Quia qui in sanguinem eius crederent, aqua lauarentur: qui aqua lauissent, etiam sanguinem

Matt. ult. & Mar. ult.

Actor. 9

potarēt. Hic est baptismus, qui lauacrum & nō acceptum repręsentat & perditū reddit. Superest ad concludendā materiolā de obseruatione quoq; dandi & accipiendi baptismum commonefacere. Dandi quidem habet ius summus sacerdos qui est episcopus, dehinc presbyteri & diaconi, nō tamen sine episcopi auctoritate propter ecclesię honorem. Quo saluo, salua pax est. Alioquin etiā laicis ius est. Quod em̄ ex ęquo accipit, ex ęquo dari potest, nisi episcopi iā aut presbyteri, aut diaconi uocātur, dicētes, Domini sermo nō debet abscondi ab ullo. Proinde et baptismus ęque dei census ab omnibus exerceri potest: sed quanto magis laicis disciplina uerecundię & modestiæ incumbit, cum ea maioribus competat, ne sibi adsumant dicatum episcopi officium episcopatus. Aemulatio, schismatum mater est. Omnia licere dixit sanctissimus apostolus, sed nō omnia expedire. Sufficiat scilicet in necessitatibus, ut utaris sicubi aut loci aut temporis aut personæ conditio compellit. Tunc enim constantia succurrentis excipitur, cum urget circumstantia periclitantis. Quoniam reus erit perditi hominis, si supersederit præstare, quod libere potuit. Petulantia autem mulierum quæ usurpauit docere, utiq; nō etiā tingendi ius sibi pariet, nisi si quæ noua bestia euenerit similis pristinę: ut quemadmodū illa baptismum auferebat, ita aliqua per se eum conferat. Quod si quæ Pauli perperam scripta legunt, exemplum Teclæ ad licentiā mulierum docēdi tingendiq; defendunt, sciant in Asia presbyterum qui eam scripturā construxit quasi titulo Pauli de suo cumulans, cōuictum atq; confessum id se amore Pauli fecisse, loco decessisse. Quàm enim fidei proximum uideretur ut is docendi & tingendi daret fœminę potestatem, qui ne discere quidē constanter mulieri permisit. Taceant, inquit, & domi maritos suos consulāt. Cæterum baptismum nō temere credendum esse sciunt, quorum officium est. omni petenti te dato, suum habet titulum perinde ad eleemosynā pertinentem. imò illud potius perspiciēdum, Nolite dare sanctum canibus, & porcis proijcere margaritam uestrā, & manus ne facile imposueris, ne participes aliena delicta. Si Philippus tam facile tinxit eunuchum, recogitemus manifestā & exertā dignationem domini intercessisse. Spiritus Philippo pręceperat in eam uiā prætendere, spado & ipse inuentus est nō ociosus, nec qui subito tingi concupisceret: sed ad templum orandi gratia profectus scripturæ diuinæ impressus. sic oportebat deprendi, cui ultro deus apostolum miserat. quem rursus spiritus ut se curriculo eunuchi adiungeret iussit, scriptura ipsius fidei occurrit, in tempore exhortatus adsumitur, dominus ostenditur, fides nō moratur, aqua nō expectatur, apostolus perfecto negotio eripitur. Sed & Paulus reuera cito unctus est. Cito enim cognouerat Simon hospes uas eum electionis cōstitutum. dei dignatio suas præmittit prærogatiuas, omnis petitio & decipere & decipi potest. Itaq; pro cuiusq; personæ cōditione ac dispositione etiā ętate cunctatio baptismi utilior est: præcipue tamen circa paruulos. Quid enim necesse est sponsores etiā periculo ingeri, qui & ipsi per mortalitatem destituere promissiones suas possunt, & prouentu malæ indolis falli. Ait quidē dominus, Nolite illos prohibere ad me uenire. Veniant ergo dum adolescūt, ueniant dum discunt, dum quò ueniant docentur, fiant christiani cum Christum nosse potuerint. quid festinat innocens ætas ad remissionem peccatorum?

Matth. 7
1. Timo. 5
Matth. 19

rum: cautius agetur in ſecularibus, ut cui ſubſtantia terrena non creditur, diuina credatur. norint petere ſalutem, ut petenti dediſſe uidearis. non minore de cauſa innupti quoq; procraſtinandi, in quibus tentatio præparata eſt tam uirginibus per maturitatem, quàm uiduis per uagationē, donec aut nubant aut continentiæ corroborentur. Si qui pondus intelligant baptiſmi, magis timebunt conſecutionem quàm dilationem: fides integra ſecura eſt de ſalute. Diem baptiſmo ſolenniorem paſcha præſtat, cum & paſsio domini in qua tingimur adimpleta eſt. nec incongruenter ad figuram interpretabitur, quòd cum ultimum paſcha dominus eſſet acturus miſsis diſcipulis ad præparandum, Conuenietis, inquit, hominem aquam baiulantem. paſchę celebrandæ locum de ſigno aquæ oſtendit. Exinde pentecoſte ordinandis lauacris latiſsimum ſpatium eſt, quo & domini reſurrectio inter diſcipulos frequentata eſt, & gratia ſpiritus ſancti dedicata, & ſpes aduentus domini ſuboſtenſa, quòd tunc in cœlos recuperato eo, angeli ad apoſtolos dixerunt ſic uenturū quemadmodum & in cœlos conſcendit, utiq; in pentecoſte. Sed enim Hieremias cum dicit: Et congregabo illos ab extremis terræ in die feſto, paſchæ diem ſignificat & pentecoſtes, qui eſt proprie dies feſtus. Ceterum omnis dies domini eſt, omnis hora, omne tempus habile baptiſmo: ſi de ſolēnitate intereſt, de gratia nihil refert. Ingreſſuros baptiſmum orationibus crebris, ieiunijs & geniculationibus, & peruigilijs orare oportet, & cum confeſsione omniū retro delictorum, ut exponant etiam baptiſmum Ioannis, Tingebantur, inquit, confitentes delicta ſua. Nobis gratulandum eſt, ſi non publice confitemur iniquitates aut turpitudines noſtras. Simul enim & de priſtinis ſatisfacimus cōflictatione carnis & ſpiritus, & ſubſecuturis tentationibus munimenta pręſtruimus. Vigilate & orate, inquit, ne incidatis in tentationem. Et ideo credo tentati ſunt, quoniam obdormierunt, ut adprehenſum dominum deſtituerint, & qui cum eo perſtiterit & gladio ſit uſus, ter etiam negauerit. nam & præceſſerat dictum, neminem intentatum regna cœleſtia cōſecuturum. Ipſum dominum poſt lauacrum ſtatim tentationes circunſteterunt quadraginta diebus ieiunijs functum. Ergo & nos, dicet aliquis, à lauacro potius ieiunare oportet. & quis enim prohibet, niſi neceſsitas gaudij & gratulatio ſalutis. Sed dominus quātulum æſtimo de figura Iſraelis exprobrationem in ipſum retorſit. Namq; populus mare tranſgreſſus & in ſolitudine translatus per quadraginta annos, illic cùm diuinis copijs aleretur, nihilominus uentris & gulæ meminerat, quàm dei. Deinde dominus poſt aquam ſegregatus in deſerta quadraginta dierum ieiunia emenſus, oſtendit non pane uiuere hominem dei, ſed dei uerbo: tentationesq; plenitudini & immoderantiæ uentris adpoſitas abſtinentia elidi. Igitur benedicti quos gratia dei expectat, cùm de illo ſanctiſsimo lauacro noui natalis aſcenditis, & primas manus apud matrem cum fratribus aperitis, petite de patre, petite de domino peculia gratias, diſtributiones chariſmatum ſubiacente, Petite & accipietis inquit. Quęſiſtis enim & inueniſtis, pulſaſtis & apertum eſt uobis. Tantum oro ut cū petitis, etiā Tertulliani peccatoris memineritis.

Baptiſmus celebrabatur in die paſchæ

Q. SEPTIMII FLO-RENTIS TERTVLLIANI
CARTHAGINENSIS CONTRA GNOSTI-COS SCORPIACVM.

Nicander

MAGNVM de modico malũ ſcorpiũ terra ſuppurat; tot
uenena quot ingenia, tot pernicies quot et ſpecies, tot
dolores quot & colores Nicander ſcribit & pingit, &
tamen unus omniũ uiolentiæ geſtus de cauda noce-
re: quę cauda erit, quodcunq; de poſthumo corporis
propagatur, & uerberat, perinde ut ſcorpij ſeries illa
nodorum uenenata intrinſecus uenula ſubtilis, arcua
to impetu inſurgens, hamatile ſpiculũ in ſummo tor-
menti ratione reſtringens. Vnde & bellicã machinã, retractu tela uegetantẽ
de ſcorpio nominant. Id ſpiculũ & fiſtula eſt patula tenuitate, id uulnus & ui
rus qua figit effundit. Familiare periculi tempus æſtas, Auſtro & Africo ſæ-
uitia uelificat. in remedijs naturalia plurimũ, aliquid et magia circumligat, me
dicina cum ferro & poculo occurrit. Nam & præbibunt quidã feſtinando tu
telam, ſed cõcubitus exhaurit & denuo ſitiunt. Nobis fides præſidiũ, ſi nõ &
ipſa percutitur diffidentia ſignandi ſtatim & adiurãdi & ungendi beſtiæ cal
cem. Hoc deniq; modo etiã ethnicis ſæpe ſubuenimus donati à deo ea pote-
ſtate, quã Apoſtolus dedicauit, cùm morſum uiperæ ſpreuit. Quid ergo pro
mittit ſtylus iſte? ſi fides de ſuo tuta ſit, ut & aliàs de ſuo tuta ſit, cum ſuos ſcor
pios patitur. acerba mediocritas & iſti & genus uariũ, & uno modo arman-
tur & certo tempore ſubornãtur, nec alio ꝙ ardoris. Hoc apud Chriſtianos
perſecutio eſt. Cùm igitur fides æſtuat, & eccleſia exuritur de figura rubi, tũc
Gnoſtici erumpunt, tunc Valentiniani proſerpunt, tunc omnes martyriorũ
refragatores ebulliunt calentes & ipſi offendere, figere, occidere. Nam quòd
ſciant multos ſimplices ac rudes tum infirmos, pleroſq; uerò in uentum & ſi
placuerit Chriſtianos, nunquã magis adeundos ſapiunt, quàm cum aditus a-
nimæ formido laxauit, præſertim ſi aliqua iam atrocitas fidem martyrũ coro-
nauit. Itaq; primo trahentes adhuc caudã, de adfectibus adplicant, aut quaſi
in uacuũ flagellant, Hæccine pati homines innocentes? ut putes fratrem aut
de melioribus ethnicũ; ſiccine tractari ſectã nemini moleſtã? Dehinc adigũt,
perire homines ſine cauſa. Perire enim & ſine cauſa, prima fixura: exinde iam
cædunt. Sed neſciunt ſimplices animæ quid quomodo ſcriptũ ſit, ubi & quã-
do & corã quibus cõfitendum, niſi quod nec ſimplicitas iſta ſed uanitas imò
dementia pro deo mori, ut qui me ſaluũ faciat. ſi is occidit, quis ſaluum facere
debebit? Semel Chriſtus pro nobis obijt, ſemel occiſus eſt, ne occideremur.
Si uicem repetit, num & ille ſalutẽ de mea nece expectat? An deus hominum
ſanguinẽ flagitat, maxime ſi taurorũ & hircorũ recuſat? Certe peccatoris pœ
nitentiã mauult quàm mortẽ. Et quomodo nõ peccatorũ deſiderat mortem?
Hæc & ſi qua alia adinuenta hęreticorũ uenenorũ, quę nõ uel in ſcrupulũ fi-
gãt, ſi nõ in exitiũ, uel in bilem, ſi nõ in mortẽ. At tu, ſi fides uigilat, ibidẽ ſcor-

pio

pio pro solea anathema inlidito,& relinquito in suo sopore morientem. Cæterum si plagam satiauerit, intimat uirus & properat in uiscera, statim omnes pristini sensus retorpescũt, sanguis animi gelascit, caro spiritus exolescit, nausea nominis inacrescit. Iam & ipsa mens sibi quò uomat quærit, ut quæ ita semel infirmitate quoq; percussa sauciatam fidẽ uel in hęresim uel in seculũ expuat: & in præsentiarũ est medius ardor, ipsa canicula persecutionis ab isto scilicet cynocephalo. Alios ignis, alios gladius, alios bestiæ Christianos probauerunt: alij fustibus, interim & ungulis insuper degustato martyrio, in carcere esuriunt, nos ipsius lepores destinata uenatio de longinquo obsidemur, & hęretici ex more grassantur. Itaq; tempus admonuit aduersus nostrates bestiolas nostrate scorpiacum stylo temperare. qui legeris, biberis. nec amarum potio. si eloquia domini dulcia super mella & fauos, inde pigmenta sunt: si lacte & melle promissio dei manat, hoc sapiunt quę illuc faciunt. Væ autem qui dulce in amarum, & lumen in tenebras conuertunt. Perinde enim & qui martyrijs refragãtur, salutem perditionem interpretantes tam dulce in amarum, quàm lucem in tenebras reformant, atque ita miserrimam hanc uitam illi beatissimæ præuertendo, tam amarum pro dulci quàm tenebras pro luce supponunt. Sed nondum de bono martyrij, nisi debito primum: nec ante de utilitate eius quàm de necessitate discendum. Auctoritas diuina præcedit, an tale quid uoluerit atque mandauerit deus, ut qui negant bonum non suadeantur ad commodum, nisi cum subacti fuerint. Ad officium hæreticos compelli non inlici dignum est. Duritia uincenda est, non suadenda. Et utiq; satis optimum pręiudicabitur quod probabit à deo constitutũ atq; præceptũ. Sustineant euangelia paulisper dum radicẽ eorũ exprimo legẽ, dum inde elicio dei uoluntatẽ, unde & ipsum recognosco. Ego sum, inquit, deus deus qui te eduxi de terra Ægypti, Non erunt tibi alij dij præter me. Non facies tibi simulachrum eorũ quæ in cœlo, & quæ in terra deorsum, & quæ in mari infra terram. Nõ adorabis ea, neq; seruies eis. Ego enim dominus deus tuus. Item in eadẽ Exodo, Ipsi uidistis quod de cœlo locutus ad uos sim. Nõ facietis inibi deos argenteos & deos aureos. Nõ facietis uobis secundũ hæc. Et in Deuteronomio. Audi Israel, dominus deus tuus unus est, & diliges dominũ deũ tuum ex toto corde tuo & totis uiribus tuis, & ex tota anima tua. Et rursus, Ne obliuiscaris domini dei tui qui te eduxit de terra Aegypti & domo seruitutis. Dominũ deũ tuũ timebis, & illi famulaberis soli, & illi adglutinaberis, Et in nomine eius deierabis. Nõ ibitis post deos aliorũ & deos nationũ, quæ circũ uos: quia & deus æmulator dominus deus tuus in te, & ne iratus indignetur & exterminet te à facie terræ. Sed & proponens benedictiones & maledictiones: Benedictiones, inquit, si audieritis præcepta domini dei uestri quęcunq; ego præcipio uobis hodie, ne errau eritis de uia, quã mandaui uobis, ut abeuntes seruiatis dijs alijs, quos nõ scitis. De quibus omnifariã extirpandis, perditione perdetis omnia loca in quibus seruierunt nationes dijs suis, quas uos possidebitis hæreditate, super montes & colles, & sub arbores densas quasq; effodietis aras eorũ, euertetis & cõminuetis staticula eorũ, & excidetis lucos eorũ, & sculptilia ipsorũ deorũ cõcremabitis igni, & disperdetis nomẽ eorũ de loco illo. Adhuc ingerit cũ introissent terrã promissionis,

Esa. 5

Exod. 20

Deut. 6

& exterminassent nationes eius: Caue tibi ne sequaris eas posteaquàm exterminatæ fuerint à facie tua, ne requisieris deos illarum dicens, Quemadmodũ faciunt nationes dijs suis: ut & ego ita faciã. Sed & si ipse prophetes, inquit, exurrexit in te, aut somniũ somnians, & dederit tibi signum uel ostentũ, & uenerit & dixerit, eamus & seruiamus dijs alijs, quos nõ scitis: ne audiatis sermonem prophetæ aut somniatoris illius, quia tentat uos dominus deus uester, ex toto corde uestro, & ex tota anima uestra timeatis deum, post deũ uestrũ abibitis & hunc timebitis, & pręcepta eius custodietis, & uocẽ eius audietis, & illi seruietis, & illi adijciemini. Prophetes autem & somniator ille morietur: locutus est enim ad seducẽdum te à domino deo tuo. Sed & alio capitulo. Si autem rogauerit te frater tuus ex patre uel matre, aut filius tuus, aut filia tua, aut mulier quæ in gremio tuo est, aut amicus qui animæ tuæ par est clam dicens, Eamus & seruiamus dijs alijs quos nõ scis, nec patres tui, ex dijs nationum quę circũ te proximę sunt aut longè, ne uelis ire cũ illo, & ne audieris eũ. Non parcet oculus tuus super eum. Nec desiderabis, nec saluabis eum, adnuncians adnunciabis de eo. Manus tuæ erunt in eum imprimis ad occidendum, & manus populi tui in nouissimis, & lapidabitis illũ, & morietur, quoniam quęsiuit auertere te à domino deo tuo. Subijcit etiã de ciuitatibus si quã ex his cõstitisset suasu iniquorũ hominũ transisse ad deos alios, ut interficerentur omnes incolentes eam, & deuotamenta fierent uniuersa eius, & colligerentur omnia spolia eius in omnes exitus eius, & igni cremarentur cum omnibus uasis suis, & cum omni populo in cõspectu domini dei. & non erit habitabilis, inquit, in æternũ, nõ reædificabitur amplius, nec adherebit quicquam manibus tuis ex deuotamento eius, ut auertatur dominus ab indignatione iræ suæ. Maledictionũ quoque ordinẽ ab idolorum execratione cõmisit: Maledictus homo qui fecerit sculptile aut fusile aspernamentũ opus manuũ artificis, & collocauerit illud in abscondito. In Leuitico uerò: Non sequimini, inquit, idola, & deos fusiles nõ facietis uobis. Ego dominus deus uester: Et alibi: Filij Israel famuli pueri mei. Hi sunt quos eduxi de terra Ægypti. Ego dñs deus uester. Non facietis uobis manu facta, nec sculptile staticulũ statuetis uobis. Nec lapidẽ scopum ponetis in terra uestra. Ego dominus deus uester. Et hęc quidẽ prima per Moysen dei scita sunt ad omnes utique pertinentia quoscunque dominus deus Israel perinde de Aegypto superstitiosissimi seculi, & de domo humanæ seruitutis eduxerit. Sed & deinceps omne os prophetarũ eiusdẽ dei uocibus sonat, eandẽ legem suã eorundẽ præceptorũ instauratione cumulantis, nec aliud primũ tam principaliter denunciantis, quàm ab omni factura atque cultura idolorũ cauere, ut per Dauid: Dij nationum argentũ & aurũ, oculos habẽt & nõ uident: aures habẽt nec audiunt, nares habẽt nec odorantur: os, nec loquunt: manus, nec cõtrectant, pedes, nec ingrediunt. Similes erũt illis qui ea faciũt, & qui fidũt in illis. Nec putẽ disceptandũ an dignè deus prohibeat nomẽ & honorẽ suũ mendacio addici: An dignè quos ab errore superstitionis auulserit, rursus in Aegyptũ regredi nolit: an dignè à se nõ patiatur absistere quos sibi adlegit. Ita nec illud expectabit retractari à nobis, an obseruari uoluerit disciplinã quã uoluit instituere, et an merito ulciscatur desertã, quã uoluit obseruatã, quãdo frustra instituisset si obseruari eã noluisset

Deut. 13

luisset, & frustra obseruari uoluisset si uindicare noluisset. Sequit enim ut has definitiões dei aduersus superstitiões, tã cunctas q̃ etiã uindicatas probẽ, qm̃ ex his tota martyriorũ ratio cõstabit. Aberat apud deũ in mõte Moyses cum populus tã necessariæ absentiæ eius impatiẽs deos sibi ꝓducere quęrit, quos potius ipse perdiderit. Vrget Aaron, iubet inaures fœminarũ suarũ in ignẽ cõferri. Amissuri em̃ erãt in iudiciũ sibi uera ornamenta auriũ, dei uoces. Sapiens ignis effigiẽ uituli defundit illis, sugillãs illic cor habẽtes, ubi & thesaurũ, apud Ægyptũ scilicet inter cætera animalia bouis etiã cuiusdã cõsecratricẽ, itaq; tria milia hominũ à parẽtibus & proximis cæsa, quia tã proximũ parentẽ deũ offenderãt, trãsgressionis & primordia & merita dedicauerunt. in Arithmis, cũ diuertisset Israel apud Sethim, abeũt libidinatũ ad filias Moab, inuitant' ad idola ut spiritu fornicarent'. Edũt deniq; de pollutis eorũ: dehinc & adorant deos gentis, & Beelphegor initiant'. Ob hanc quoq; idololatriam mœchiæ sororẽ uiginti tria milia domesticis obtruncata gladijs diuinæ iræ litauerũt. Defuncto Iesu naue derelinquũt deũ patrũ suorũ, & seruiũt idolis Baalim & Astartis, & iratus dñs tradidit eos in manibus diripientiũ, & diripiebant' ab illis et uenũ dabant' inimicis, nec poterãt omnino subsistere à facie inimicorũ suorũ quocunq; processerant, manus erat super illos in mala, & cõpressati sunt ualde postq; instituit super illos deus Critas quos cẽsores intelligimus, sed nec istis obaudire perseuerauerunt, ut quis Critarũ obierat, illi ad delinquendũ supra q̃ patres eorũ abeundo post deos aliorũ, & seruiendo, & orando eos. Itaq; dñs iratus, qm̃ quidẽ, ait, trãsgressa est gens ista pactũ meũ, quod disposui patribus eorũ, & nõ obaudierũt uoci meæ, & ego nõ aduertã ad auferendum uirũ à facie eorũ ex nationibus quas reliquit decedens Iesus. Atq; ita per omnes penè annales Critarũ, & deinceps regũ, reseruatis gẽtiũ circũcolarũ uiribus, bello & captiuitate & iugo Allophylorũ irã dispensauit Israel, quotienscũq; ab illo maxime in idololatria exorbitauerũt. Hãc igit' si à primordio cõstat & prohibitã de tot tantisq; preceptis, & nunq; impune cõmissam de tot tãtisq; documẽtis, nec ullũ tam superbũ crimẽ apud deũ deputari, q̃ huiusmodi transgressionẽ, ultro intelligere debemus diuinarũ & denunciationũ & executionũ intentionẽ iam tũc martyrijs patrocinatã nõ modo non dubitandis, uerũ etiã sustinẽdis, quibus scilicet locũ fecerat prohibendo idololatriã. Aliter enim martyria non euenirẽt, & utiq; auctoritatẽ suam præstruxerat uolens ea euenire quibus locũ fecerat. Nũc em̃ de dei uolũtate cõpungimur, & ingeminat scorpius plagã, hanc negãs, hanc accusans uoluntatẽ, ut aut aliũ deũ insinuet, cuius hæc non sit uoluntas: aut nostrũ nihilominus destruat, cuius talis sit uoluntas: aut omnino neget uolũtatẽ dei, si ipsum negare nõ potuerit. Nos aũt de deo alibi dimicãtes & de reliquo corpore hæreticę cuiusq; doctrinę, nũc in unã speciẽ cõgressiõis certas ꝓducimus lineas, nõ alterius dei q̃ Israelis eã defendẽtes uolũtatẽ quę martyrijs locũ fecerit, tã ex p̃ceptis prohibitę semper, q̃ ex iudicijs punitę idololatrię. Si em̃ preceptũ obseruando uim patior, hoc erit quodãmodo obseruãdi p̃cepti p̃ceptũ, ut id patiar per q̃d potero obseruare p̃ceptũ, uim scilicet quęcũq; mihi imminet cauẽti ab idololatria. Et utiq; q imponit p̃ceptũ, extorquet obsequiũ. nõ potuit ergo noluisse ea euenire p quę cõstabit obsequiũ. Præscribit' mihi ne quẽ aliũ

Num. 25

Idololatria mœchiæ soror

deum dicam, ne uel dicendo nõ minus lingua quàm manu deum fingã: neqꝫ aliũ adorẽ, aut quomodo uenerer præter unicũ illũ qui ita mandat, quẽ & iubeor timere, ne ab eo deserar, & de omni substantia diligere, ut pro eo moriar. huic sacramẽto militans ab hostibus prouocor: par sum illis, si illis manus dedero, hoc defendendo depugno in acie, uulneror, cõcidor, occidor. Quis hunc militi suo exitũ uoluit, nisi qui tali eum sacramento cõsignauit? Habes igiť dei mei uoluntatẽ: occursum est huic plagæ, in aliũ ictum cõsideremus de uoluntatis qualitate. longũ est ut deũ meum bonũ ostendã, quod iam à nobis didicerunt Marcionitæ, deũ interim sufficit dici, ut necesse sit bonũ credi: malum eñ deũ quis præsumpserit, cõstare in utroqꝫ nõ poterit: aut deũ negare debebit, quẽ malũ existimarit: aut bonũ dicere, quẽ deũ pronuntiarit. Bona igitur erit & uoluntas eius, qui nisi bonus, nõ erit deus. Probabit hoc etiã ipsius rei bonitas, quã deus uoluit, martyrij dico. Quia nõ nisi bonus, uoluit bonum. Bonũ cõtendo martyriũ apud eundem deũ, à quo & prohibetur & punitur idololatria. Obnititur eñ & aduersatur idololatriæ martyriũ: malo autem obniti & aduersari nisi bonũ nõ potest, nõ quasi negemus esse æmulationem tam malorũ inter se, quàm & bonorũ. Sed alia cõditio est huius tituli. Martyriũ enim non de cõmuni aliqua militia certat cũ idololatria, sed de sua gratia. Liberat enim ab idololatria: quod à malo liberat, quis non bonũ pronuntiabit? quid aliud est aduersatio idololatrię atqꝫ martyrij, quàm mortis & uitæ? in tantũ uita martyrio deputabitur, quantũ morti idololatria. Vitã qui malum dixerit, habet mortẽ, quam bonũ dicat. Est & hæc peruersitas hominum salutaria excutere, exitiosa suscipere, periculosa quæqꝫ medicamina uitare, mori deniqꝫ citius quàm curari desiderare. Nam & medicinæ pręsidiũ plures qui refugiunt, plures stulti, plures timidi, & male uerecundi. Et est plane quasi sæuitia medicina de scalpello déque cauterio, de sinapis incendio, non tamen secari, inuri & extendi, morderiqꝫ idcirco malũ quia dolores utiles adfert. Nec quia tantũmodo cõtristat recusabitur, sed quia necessario cõtristat, adhibebitur. Horrorẽ operis fructus excusat. ululans deniqꝫ ille, & gemens & mugiens inter manus medici, postmodũ easdẽ mercede cumulabit, & artifices optimas prædicabit, & sęuas iam negabit. Et si martyria desęuiunt, sed in salutem: licebit & deo in uitam æternã per ignes & gladios & acerba quęque curare. Sed medicum quoqꝫ miraberis etiã in illo, quod ferme pares adhibet qualitates medelarum aduersus qualitates querelarũ, cum quasi de per uerso auxiliatur per ea subueniẽs per quę laboratur. Nã & calores caloribus amplius onerando compescit, & ardores siti potius macerando restringit, & fellis excessus amaris quibusqꝫ potionibus colligit, & sanguinis fluxus defusa insuper uenula reuocat. Deum uerò & quidem Zeloten culpandum existimabis, si uoluit certasse cum causa, & iniuriæ æmulando prodesse, mortem morte dissoluere, occisionem occisione dispargere, tormentis tormenta discutere, supplicia supplicijs euaporare, uitam auferendo conferre, carnem lædendo iuuare, animam eripiendo seruare. peruersitas quam putas ratio est, quod sæuitiam existimas gratia est. Ita deo de momentaneis æterna meditante, magnifica bono tuo Deum tuum: incidisti in manus eius, sed feliciter incidisti. Incidit & ille in ægritudines tuas. Homo semper medico prior

co prior negocium facit, denicꝫ sibimet ipse periculum mortis attraxit. acceperat à domino suo ut à medico, satis utilem disciplinam secundũ legẽ uiuendi, ut omnia quidẽ ederet, ab una solummodo arbuscula temperaret, quã ipse medicus importunam interim norat. audijt ille quẽ maluit & abstinẽtiam rupit, edit inlicitum, & transgreßione saturatus in mortẽ eructauit, dignißimus bona fide in totũ perisse qui uoluit. Sed dominus sustentato feruore delicti, donec tempore medicina temperaretur, paulatim remedia cõposuit, omnes fidei disciplinas & ipsas æmulas uitio, uerbũ mortis uerbo uitæ rescindentes, auditũ transgreßionis auditu deuotionis limantes: ita & cum mori præcipit medicus ille, ueternum mortis excludit. Quid grauatur pati nunc homo ex remedio, quod nõ est tunc grauatus pati ex uitio? Displicet occidi in salutem, cui nõ displicuit occidi in perditionem? Nauseabit ad antidotum, qui hiauit ad uenenũ? Sed & certaminis nomine deus nobis martyria proponit, per quæ cum aduersario experiremur, ut à quo libenter homo elisus est, eum iam cõstanter elidat. Hic quoqꝫ liberalitas magis quàm acerbitas dei pręest. Euulsum enim hominẽ de diaboli gula per fidem, iam & inculcatorẽ eius uoluit efficere per uirtutem: ne solũmodo euasisset, uerũ etiam deuicisset inimicum. Amauit quæ uocauerat in salutem, inuitare ad gloriam: ut qui gaudeamus liberati, exultemus etiam coronati. Agonas istos, cõtentiosa solennia & superstitiosa certamina Græcarũ & religionum & uoluptatum quanta gratia seculũ celebret, etiã Africæ liquuit. Adhuc Carthaginem singulę ciuitates gratulando inquietant, donatam pythico agone post stadij senectutem. Ita ab æuo dignißimũ creditum est studiorum experimentũ cõmittere artes, corporum & uocũ præstantiã expendere præmio indice, spectaculo iudice, sententia uoluptate: qua nulla sunt prelia, nonnulla sunt uulnera, pugni quassant, calces arietant, cæstus dilaniant, flagella dilacerant: nemo tamẽ agonis pręsidem suggillauerit, quòd homines uiolentiæ obiectet. iniuriarum actiones extra stadiũ: sed quantũ liuores illi & cruores & uibices negotiantur intendis, coronas. s. & gloriam & dotem, priuilegia publica, stipendia ciuica, imagines, statuas, & qualẽ potest præstare seculũ de fama æternitatẽ, de memoria resurrectionẽ. Pyctes ipse nõ queritur, dolere se non uult, corona premit uulnera, palma sanguinẽ obscurat, plus uictoriatum est quàm iniuriatũ. hunc tu læsum existimabis, quẽ uides lætum? Sed nec uictus ipse de agonotheta casum suũ exprobrabit, deũ dedecebit artes & disciplinas suas educere in medium, in hoc sæculi spatiũ, in spectaculũ hominibus & angelis & uniuersis potestatibus? carnem atqꝫ animã probare de cõstantia atqꝫ tolerantia: dare huic palmã, huic honorẽ, illi ciuitatẽ, illi stipendiũ, etiam quosdã reprobare, & castigatos cũ ignominia summouere? Nimirũ pręscribes deo, quibꝰ temporibus, aut modis, aut locis de familia sua iudicet, quasi nõ & pręiudicare iudici congruat. Qui si non certaminis nomine in martyria fidem exposuisset, sed proprij profectus, nonne oportebat illam habere aliquem spei cumulũ, cui studiũ suum cogeret uotumqꝫ suspenderet, quò eniteretur ascendere, cum terrena quoque officia in gradu æstuent. Aut quomodo multæ mansiones apud patrem, si non pro uarietate meritorum: quomodo & stella à stella distabit in gloria, nisi pro diuersitate radiorum? Porrò & si fidei

propte-

propterea congruebat ſublimitati & claritati aliqua prolatio, tale quid eſſe oportuerat illud emolumenti, quod magno conſtaret labore, cruciatu, tormento, morte. Sed reſpice compenſationem, cùm caro & anima dependitur, quibus in homine nihil carius eſt, alterum manus dei, alterum adflatus, ipſa dependi in profectu quorū eſt profectus, ipſa erogari quæ lucrifiāt, eadē precia quæ & merces. Proſpexerat & alias deus imbecillitates conditionis humanæ, aduerſarij inſidias, rerū fallacias, ſeculi retia, etiam poſt lauacrū periclitaturam fidem, perituros pleroſq; rurſum poſt ſalutem, qui ueſtitū obſoletaſſent nuptialem, qui faculis oleum nō præparaſſent, qui requirendi per montes & ſaltus, & humeris eſſent reportandi. Poſuit igitur ſecunda ſolatia, & extrema præſidia dimicationem martyrij, & lauacrū ſanguinis exinde ſecurū. De cuius felicitate Dauid: Beati quorum dimiſſa ſunt delicta, & quorum opertæ ſunt iniquitates. Beatus uir cui nō reputauerit deus delictum. Proprie enim martyribus nihil iam reputari poteſt, quibus in lauacro ipſa uita deponitur. Sic dilectio operit multitudinem delictorum, quæ deū.ſ. diligens ex totis uiribus ſuis, quibus in martyrio decertat: ex tota anima ſua, quam pro deo ponit, hominem martyrem excudit. Hæc tu remedia, cōſilia, iudicia, ſpectacula, etiam dei atrocitatem iudicabis. Sanguinem hominis deus concupiſcit. Et tamen auſim dicere, ſi & homo regnum dei, ſi homo certam ſalutē, ſi & homo ſecūdam regeneratione: nulli cōpenſatio inuidioſa eſt, in qua aut gratiæ aut iniuriȩ cōmunis eſt ratio. Incutiat adhuc ſcorpius homicidā deum uentilans: horrebo planè ſpurcum blaſphemiæ adflatum de hæretico ore fœtentē: ſed & talem deū de fiducia rationis amplectar, qua ratione etiā ipſe ſe plus quàm homicidam pronuntiauit ex ſophiæ ſuæ perſona, uoce Solomonis: Sophia, inquit, iugulauit filios ſuos. Sophia ſapientia eſt. Sapiēter utiq; iugulauit dū in uitam, & rationaliter dum in gloriam. O parricidij ingenium, ó ſceleris artificium, o argumentum crudelitatis, quæ idcirco occidit, ne moriatur quem occiderit. Et ideo quid ſequitur? Sophia in exitibus canitur hymnis: Cantatur enim & exitus martyrum. Sophia in plateis de conſtantia agit, bene enim filios ſuos iugulat. Super ſummos autem muros confiſa dicit, cum quis ſecundum Eſaiam hic exclamat, Ego dei ſum, & hic uociferatur, In nomine Iacob: & alius inſcribit, In nomine Iſraelis. O bonam matrem, opto & ipſe in filios eius redigi, ut ab ea occidar. Opto occidi, ut filius fiam. Solum autem iugulat filios ſuos, an & torquet? Audio enim & alibi dicentem deum: Vram illos ſicuti uritur aurum, & probabo illos ſicuti probatur argentum. Vtiq; per tormenta ignium, & ſuppliciorum, per martyria fidei examinatoria. Scit & Apoſtolus qualem deum adſcripſerit, cum ſcribit: Si deus filio ſuo non pepercit, ſed pro nobis tradidit illum, quomodo non & cum illo omnia condonauit nobis? Vides quomodo etiam proprium ſuum filium primogenitum, & unigenitum ſophia diuina iugulauerit: utiq; uicturum, immo & cæteros in uitā redacturū. Poſſum dicere cum ſophia dei, Chriſtus eſt qui ſe tradidit pro delictis noſtris, iam & ſemetipſam ſophia trucidauit. Verba nō ſono ſolo ſapiunt, ſed & ſenſu. Nec auribus tantummodo audienda ſunt, ſed & mentibus. Crudelem deum qui non intelligit, credit. Quamquam & non intelligenti poſita ſententia eſt, quȩ temeritatem cohibeat aliter intelligendi.

[Margin: 1.Pet.4 — Rom.2]

Quis

Quis enim, inquit, cognouit sensum dei? aut quis illi consiliarius fuit qui eum instruat, aut uiam intelligentiæ quis demonstrauit illi? Sed enim Scytharum Dianam, aut Gallorum Mercurium, aut Afrorum Saturnum hominum uictima placari apud seculum licuit. Et Latio in hodiernum Ioui media in urbe humanus sanguis ingustatur. Nec quisquam retractat aut non rationem præsumit aliquam, aut inæstimabilem dei sui uoluntatem. Si noster quoq; deus propriæ hostiæ nomine martyria sibi depostulasset, quis illi exprobrasset funestam religionem, & lugubres ritus, & aram rogum, & pollinctorem sacerdotem, & nõ beatum amplius reputasset, quem deus comedisset? Vnum igitur gradum insistimus & in hoc solum prouocamus, an præcepta sint à deo martyria, ut credas ratione præcepta, si præcepta cognoueris, quia nihil deus non ratione præceperit. Siquidem honorata est apud illum mors religiosorum ipsius, ut canit Dauid, non opinor ista communis & omnium debitum. Atquin ista etiam ignominiosa est ex elogio transgresionis & merito damnationis, sed illa quæ in ipso aditur ex testimonio religionis, & prælio cõfessionis, pro iustitia & sacramẽto, sicut Esaias, Vide, inquit, quomodo perit iustus, & nemo excipit corde, & uiri iusti auferuntur, & nemo animaduertit: à facie em̃ iniustitiæ perit iustus, & erit honor sepulturæ eius. Habes hic quoq; & prædicationem & remunerationem martyriorum. A primordio enim iustitia uim patitur: statim ut coli deus cœpit, inuidiam religio sortita est. Qui deo placuerat occiditur, & quidem à fratre, quo procliuius impietas alienum sanguinem insectaretur, à suo auspicata insectata est. Deniq; nõ modo iustorum, uerum etiam & prophetarum. Dauid exagitatur, Helias fugatur, Hieremias lapidatur, Esaias secatur, Zacharias inter altare & ędem trucidat̃, perennes cruoris sui maculas silicibus adsignans. Ipse clausula legis & prophetarũ, nec prophetes, sed angelus dictus, cõtumeliosa cæde truncatur in puellæ salticæ lucar. Et utique qui spiritu dei agebantur, ab ipso in martyria dirigebantur, etiam patiendo quæ & prædicassent. Proinde & trina fraternitas cum dedicatio imaginis regiæ urbem urgeret officio, non ignorauerunt quid fides, quæ sola in illis captiua non fuerat, exigeret, moriendum scilicet aduersus idololatriam. Meminerant enim & Hieremiæ scribentis ad eos quibus illa captiuitas imminebat: & nunc uidebitis deos Babyloniorum aureos & argenteos & ligneos portari super humeros ostentantes nationibus timorem. Cauete igitur ne & uos consimiles sitis allophylis, & timore capiamini dum aspicitis turbas adorantes retro eos & ante: sed dicite in animo uestro, Te domine adorare debemus. Itaque dixerunt à deo concepta fiducia, quando uigore animi conditionales minas regis excutiunt: Non habemus necessitatem respondendi huic tuo imperio. Est enim deus noster quem colimus, potens eruere nos de fornace ignis, & ex manibus tuis, & tunc manifestum fiet tibi, quod neq; idolo tuo famulabimur, nec imaginem tuam aureã quam statuisti, adorabimus. O martyrium & sine passione perfectum, satis passi, satis exusti sunt, quos propterea deus texit, ne potestatem eius mẽtiti uiderentur. Nam & Danielem nullius præter dei supplicem, & idcirco à Chaldæis delatum ac depostulatum, statim utiq; conclusa & usitata feritas leonũ deuorasset, si Darij digna præsumptio de deo falli debuisset. Cæterum pati oportebat

Esaiæ 57

Ioannes Baptista

tebat omnem dei prædicatorem atq; cultorem, qui ad idololatriam prouocatus negasset obsequium, secundum illius quoq; rationis statum, quia & præsentibus tunc & posteris deinceps commendari ueritatem oportebat, pro qua fidem diceret passio ipsorum defensorum eius, quia nemo uoluisset occidi, nisi compos ueritatis. Talia à primordio & præcepta & exempla debitricem martyrij fidem ostendunt. Superest ne antiquitas suum forte habuerit sacramentum, nouitatem Christianam recensere, quasi & de deo aliam, ac proinde disciplina quoq; æmulam, cuius sophia filios suos iugulare non norit. Plane alia in Christo & diuinitas & uolũtas & schola, & martyria aut nulla in totum, aut aliter intelligenda mandarit, qui neminem ad huiusmodi discrimen hortetur, qui pro eo passis nihil repromittat, quia pati eos nolit. Et ĩdeo præceptorum principia deducens, Beati, inquit, qui persecutionem patiuntur ob iustitiã, quoniam illorũ est regnũ cœlorũ. Hoc quidem absolute ad omnes, dehinc proprie ad apostolos ipsos, Beati eritis cum uos dedecorauerint, & persecuti fuerint, & dixerint aduersus uos omnia mala propter me Gaudete & exultate, quoniam merces uestra plurima in cœlo. Sic enim faciebant & prophetis patres eorum: ut etiam prophetaret quod & ipsi occidi haberent ad exemplũ prophetarũ. Quanquam & si omnem hanc persecutionẽ conditionabilem in solos tunc apostolos destinasset, utiq; per illos cũ toto sacramento, cũ propagine nominis, cũ traduce spiritus sancti, in nos quoq; spectasset etiã persecutionis obeundæ disciplina, ut in hæreditarios discipulos & apostolici seminis frutices. Nam & rursus ad apostolos dirigit: Ecce ego mitto uos tanquã oues in medio luporũ, & cauete ab hominibus, tradent enim uos in consessus, & in synagogis suis flagellabunt uos, & ad præsides & reges perducemini mei causa in testimoniũ illis & nationibus & cetera. Cũ autem subijcit, Tradet autẽ frater fratrẽ, & pater filiũ in mortem, & insurgẽt filij in parentes, & mortificabunt eos: manifeste iniquitatẽ istã in cæteros pronunciauit, quã in Apostolis nõ inuenimus. Nemo enim eorũ aut fratrem aut patrem passus est traditorem, quod plerĩq; iam nostri. dehinc ad Apostolos reuocat: Et eritis odio omnibus propter nomẽ meũ. Quãto magis nos, quos à parentibus quoq; tradi oportet. Ita ipsa hac permistione nunc ad Apostolos, nunc ad omnes disponendo, eundem in uniuersos nominis exitũ effundit, in quibus cõsederit nomen cum odij sui lege. Qui autem sustinuerit usq; in finem, iste saluus fiet. Quid sustinendo, nisi persecutionem, nisi traditionẽ, nisi occisionẽ? Nec enim aliud est sustinere in finem, quàm pati finem. Et ideo, nõ est discipulus super magistrum, statim sequitur, nec seruus super dominum suum: quia cum magister & dominus ipse perpessus sit persecutionẽ, & traditionẽ, & occisionem, multo magis serui & discipuli eandem expendere debebunt: ne quasi superiores exempti de iniquitate uideantur, quando hoc ipsum sufficere eis ad gloriam debeat, æquari passionibus domini & magistri: ad quarum tolerantiam ædificans monet, nõ eos timendos, qui solũ corpus occidant, animam autem interficere nõ ualeant, sed illi potius metum cõsecrandum, qui & corpus & animam occidere & perdere possit in gehennã. Quinam hi solius corporis interemptores, nisi presides & reges supradicti, homines opinor. Quis etiã animæ dominator, nisi deus solus? Quis iste, nisi

Mat. 5

ignium

ignium comminator, nisi is sine cuius uoluntate nec passerum alter in terram cadit, id est nec altera ex duabus substantijs hominis, caro aut anima. Quia & capillorū apud eum regestus est numerus. Nolite ergo metuere cū super dicit, multis passeribus antistatis, non frustra, id est nō sine emolumento casuros in terrā repromittit, si magis ab hominibus quàm à deo occidi eligamus. Omnis igitur qui in me cōfessus fuerit coram hominibus, & ego cōfitebor in illo corā patre meo qui in cœlis est. Et omnis qui negauerit me coram hominibus, & ego negabo illū coram patre meo qui in cœlis est. Manifesta (ut opinor) est & definitio & ratio, tam cōfessionis quàm negationis, & si dispositio diuersa est. Qui se Christianū cōfitetur, Christi esse testatur: qui Christi est, in Christo sit necesse est. Si in Christo est, in Christo utiq; cōfitetur, cū se Christianum cōfitetur. Hoc em̄ nō potest esse, nisi sit in Christo. Porrò in Christo cōfitendo, Christū quoq; confitetur qui sit in Christo, dum & ipse in illo est, ut pote Christianus. Nā & si diem dixeris, lucis rem ostendisti quæ diem pręstat, licet nō dixeris lucē. Ita & si nō directò pronunciauit, Qui me cōfessus fuerit, nō est diuersus actus quotidianæ confessionis a sensu dominicę pronuntiationis. Quod em̄ est cū se confitetur, id est Christianū: etiā id per quod est confitet̄, id est Christū. Proinde qui se negauit Christianū, in Christo negauit, negando se in Christo esse, dum negat se Christianū: & Christū autē in se negando, dum se in Christo negat, Christū quoq; negabit. Ita & qui in Christo negauerit, Christum negabit. Et qui in Christo confessus fuerit, Christū confitebitur. Suffecisset igitur & si de confitendo tantūmodo dominus pronunciasset, ex forma em̄ cōfessionis contrario quoq; eius præiudicaretur, id est negationi, perinde negatione negationē rependi à domino, quēadmodū cōfessione confessionē. Et ideo cum in forma cōfessionis etiā negationis conditio intelligatur, apparet nō ad aliū modū negationis pertinere, quod de ea aliter Dn̄s pronuntiauit, quàm de confessione dicendo: Qui me negauerit, nō qui in me. Prospexerat em̄ & hanc uim plerumq; in expugnatione nominis subsecuturā, ut qui se Christianū negasset, ipsum quoq; Christū compelleretur blasphemando negare. Sicut non olim pro auspice cū in tota fide quorumdam conluctatū, hoc modo horruimus. Itaq; frustra erit dicere, & si me negauero Christianū, non negabor à Christo, nō enim ipsum negaui. Ex illa enim negatione tantundē tenebitur, qua se Christianum negando, Christū in se negans, etiam ipsum negauit. Plus est autē quod & confusioni confusionem comminatur, Qui me confusus fuerit coram hominibus, & ego confundar eum coram patre meo qui in cœlis est. Sciebat enim à confusione uel maxime formari negationē, mentis statum in fronte consistere, priorē esse pudoris quàm corporis plagam. Qui uero non hic, id est non intra hunc ambitum terræ, nec per hunc commeatū uitæ, nec apud homines huius naturæ cōmunis confessionē putant constitutam, quanta præsumptio est aduersus omnē ordinē rerum in terris istis, & in uita ista & sub humanis potestatibus experiundarum. Nimirū cum animæ de corporibus excesserint, & per singula tabulata cœlorum de recepto dispici cœperint, & interrogari arcana illa hæreticorum sacramenta, tunc cōfitendum apud ueras potestates & ueros homines Teletos. s. & Abascantos & Aginetos Valentini: nostrates enim, inquiunt,

nec ipsi. eadem iurgijs constanter homines probabit, quos stillicidium situlę & puluerem areæ & sputamē & locustas deputauit, etiam inrationalibus iumentis adęquauit. plane ita scriptum, nō tamen idcirco aliud hominis genus intelligendum præter nos: quod quia cōstat esse comparatione, potuit induere salua & proprietate generis & singularitate: neq; enim si uita uitiata est, ut despectui iudicata despectis cōpararetur, statim natura sublata est, ut alia in nomine eius deputaretur. Atquin seruatur natura, & si suffunditur uita: nec alios nouit Christus homines, quàm de quibus dicit, Quem me aiunt esse homines? Et, Quomodo uultis ut faciant uobis homines, & uos ita facite illis. Vide an seruauerit genus à quibus & testimoniū sui expectet, & in quos iustitiæ uicem mandat. Illos autē cœlestes homines si expostulem mihi ostendi, facilius Aratus Persea & Cephea & Erigonen, & Ariadnen inter sidera deliniabit. Quis autem prohibuit dominum illic etiam cōfessionem hominū faciendam determinare, ubi suam futuram apertè pronuntiauit? Vt ita esset positum, Qui in me cōfessus fuerit coram hominibus in cœlis, & ego in illū cōfitebor coram patre meo qui in cœlis est: eripere me debuit ex isto terrenę confessionis errore, quam suscipi noluisset, si cœlestem pręcepisset, quia nullos alios homines noueram præter incolas terræ, ne ipso quidem adhuc tunc in cœlis homine cōspecto. Quæ porrò fides rerum, ut post excessum ad superna sublatus, illic prober, quo non nisi iam probatus imponerer: illic de recepto examinarer, quò nisi admittendus peruenire non possem. Christiano cœlum ante patet quàm uia: quia nulla uia in cœlū nisi cui patet cœlū: quod qui attigerit intrabit. Quas mihi potestates ianitrices adfirmas iuxta Romanam superstitionem, Cardum quendam & Forculum & Limentinū, quas à cancellis ordinas potestates? Si unquam legisti apud Dauid, Auferte portas principes uestras, & subleuentur portæ æternæ, & intrabit rex gloriæ: Si itē audisti apud Amos: Qui ascensum suum ędificat in cœlos, & profusionem suam fundat in terras: scito & ascensum illum exinde complanatū uestigijs domini, & introitum exinde reseratū uiribus Christi, nec ullam morā aut quæstionem in limine Christianis occursuram, qui nō dinosci habeant illic, sed agnosci: nec interrogari, sed admitti. Nam & si adhuc clausum putas cœlum, memento claues eius hic dominū Petro, & per eum ecclesiæ reliquisse, quas hic unusquisq; interrogatus atq; cōfessus feret secum. Sed adseuerat diabolus illic cōfitendum, ut suadeat hic negandum. Pulchra uidelicet documenta præmittam, bonas mecum claues feram, timorem eorum qui solū corpus occidunt, animæ autē nihil faciunt: cōmendatus ero huius præcepti desertione, honeste in cœlestibus stabo qui in terrenis stare nō potui, sustinebo maiores potestates qui minoribus cessi: merebor deniq; admitti iam exclusus. Supperit adhuc dicere, si in cœlestibus cōfitendum, uel negandum est, næ ubi alterum, ibidem utrunq;. Æmula enim quæq; cōcurrunt. Etiam persecutionē in cœlis agitari oportebit, quæ cōfessionis negatio'nisue materia est. Quid itaq; cessas audacissime hæretice, totū ordinem Christianæ cōcussionis in superna transferre, & in primis ipsum nominis odium illic collocare, ubi ad patris dexteram præsidet Christus: illic constitues & synagogas Iudæorū fontes persecutionū, apud quas Apostoli flagella perpessi sunt, & populos nationum

Amos 9

Claues regni cœlorum

nationum cum suo quidem circo, ubi facile conclamant, Vsquequo genus tertium? Sed & fratres nostros & patres & filios & socrus & nurus & domesticos nostros ibidem exhibere debetis, per quos traditio disposita est: item reges & præsides & armatas potestates, apud quas causa pugnāda est. Erit certe etiam carcer in cœlo carens sole, aut ingratis luminosus, & uincula fortasse de zonis, & eculeus axis ipse qui torquet: tum si lapidādus Christianus, grandines aderunt: si urendus, fulmina præ manu sunt: si trucidandus, Orionis armati munus operabitur: si bestijs finiendus, ursas septentrio emittet, zodiacus tauros & leones. Hæc qui sustinuerit in finem, iste erit saluus. Ergo ne & finis in cœlis, & passio, & occisio, & prima confessio. Et ubi caro omnibus istis necessaria, ubi corpus quod solum ab hominibus habet occidi? Hæc nobis etiam ludicrum in modum certa ratio mādauit, nec ullus obicem præscriptionis istius extrudet, ut non omnem ordinem persecutionis, omnem eius causæ firmam paraturam illuc transferre cogatur ubi cōfessioni forum dederit. Siquidem confessio à persecutione deducit, & persecutio in cōfessione finitur. Nec possunt non unà sequi, quæ & aditum & exitum, id est initium finemq; disponūt. Porrò & odium nominis hic erit, & persecutio hic erumpit, & traditio hic producit, & interrogatio hic compellit, & carnificina hic desæuit, & totum hunc ordinem in terris confessio uel negatio expungit. Igitur si cætera hic, nec confessio alibi: si confessio alibi, nec cętera hic. Enimuero non alibi cætera, itaq; nec confessio in cœlo. Aut si aliam uolunt esse rationem interrogationis & confessionis cœlestis, utiq; & ordinem suum illi struere debebunt, alium longe, & ab ista dispositione diuersum quę scripturis notatur, & possumus dicere: uiderint dum hic ordo terrenæ interrogationis & confessionis ex materia decurrens persecutionis & discordiæ publicæ in nomen saluus sit suæ fidei, ita credendum sit sicut & scribitur, ita intelligendum sit sic uti auditur. Hic omnem ordinem sustineo, ipso domino non aliam regionem mundi destinante. Quid enim post confessionis & negationis terminum subiungit, Ne putaueritis uenisse me uti pacem mittam in terram, non ueni, sed ut machæram. certe in terram. Veni enim diuidere hominē aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & socrum aduersus nurum suam, & inimici hominis domestici sui. Sic enim efficitur, ut tradat frater fratrem in mortem, & pater filium, & insurgant filij in parentes, & mori eos faciant. Et qui sustinuerit in finem, hic saluus erit. Adeò totus hic ordo dominicæ machæræ, non in cœlum missæ sed in terras, illic constituit etiam confessionem, quæ in finem sustinendo passura est mortē. Eadem igitur forma cætera quoque ad martyrij statum pertinere defendimus. Qui pluris, inquit, fecerit etiā animam suam quàm me, non est me dignus, id est qui maluerit uiuere me negando, quàm mori confitendo. Qui animam suam inuenerit, perdet illam: qui uero perdiderit illam mei causa, inueniet illam. Proinde enim inuenit ille qui negarit lucrifaciendo uitam, sed perdet in gehennam, qui se putat negando lucrifacere eam. Perdet autem eam ad pręsens qui confessus occiditur, sed inuenturus eam in uitam æternam. Ipsi deniq; præsides cum cohortantur negationi, Serua animam tuam, dicunt, &, Noli animam tuam perdere. Quomodo loqueretur Christus, nisi quomodo tractaretur Christianus? Sed quum

prohibet meditari responsionem ad tribunal, famulos suos instruit, spiritum sanctum responsurũ repromittit. Et cum in carcere fratrem uult uisitari, confessoris imperat curam, & cum deum uindictam facturũ electorum suorum adfirmat, passiones consolatur illorum: etiam in parabola seminis post cespitem arefacti, persecutionũ figurat ardorem. Hæc si non ita accipiuntur quem admodum pronunciãtur, sine dubio præterquam sonant sapiunt, & aliud in uocibus erit, aliud in sensibus, ut allegoriæ, ut parabolę, ut ænigmata. Quem cunqꝫ igitur conceperint uentum argumentationis scorpij isti, quocunqꝫ se acumine impegerint, una iam linea est, ad ipsas res prouocabuntur, an secundum scripturas transigãtur. Siquidem tunc aliud significabitur in scripturis, si non idipsum reperiatur in rebus. Quod enim scriptum est, hoc euenire oportebit. Porrò tunc eueniet quod & scriptum, si non aliter eueniet. Ecce autem & odio habemur ab omnibus hominibus nominis causa, quomodo & scriptum est, & tradimur etiam à proximis, quomodo & scriptum est, & perducimur ad potestates, & interrogamur, & torquemur, & confitemur, & trucidamur, quomodo & scriptum est. Sic dominus edixit: si aliter edixit hæc, cur non aliter eueniunt, quàm edixit, id est quemadmodum edixit. Atquin non aliter eueniunt quàm edixit, ergo sicut eueniunt ita edixit: & sicut edixit, ita eueniunt. Nam nec licuisset aliter euenire, quàm edixit: nec ipse aliter edixisset quàm euenire uoluisset. Ita non aliud significabunt scripturæ istæ, q̃ in rebus recognoscitur. At si nondum aguntur illa quæ prędicantur, quomodo hæc quæ prædicata non sunt? Non sunt enim hæc prædicata quæ aguntur, si alia sunt quæ prædicantur, & non hæc quæ aguntur. At nunc quia ipsa sunt in rebus, quæ & in uocibus, aliter dicta creduntur: quid fieret si aliter acta inuenirentur? Sed hæc erit peruersitas fidei, probata non credere, non probata præsumere. Cui peruersitati illud quoqꝫ opponam, ut si hæc quæ sic aguntur quemadmodum scripta sunt, non erunt ipsa quæ prædicantur, illa quæ non debeant sic agi quemadmodum scripta sunt, ne & ipsa horum exemplo periclitentur excludi. Siquidem aliud in uocibus, aliud in rebus est, & relinquitur nec prædicata uideri cum euenerint, si aliter prædicantur quàm euenire habent. Et quomodo credentur quæ non erunt prædicata, quia non ita erunt prædicata quomodo eueniunt. Ita hæretici quæ prædicantur nõ ut probata sunt credendo, ea quæ nec prædicata sunt credunt. Quis nunc medullas scripturarum magis nosset, quàm ipsa Christi schola, quos & sibi discipulos dominus adoptauit, omnia utiqꝫ edocẽdos, & nobis magistros ordinauit omnia utiqꝫ docturos. Cui potius figuram uocis suæ declarasset, quàm cui effigiem gloriæ suæ reuelauit, Petro, Iacobo, Ioanni, & postea Paulo: quem paradisi quoqꝫ compotem fecit ante martyrium. An & illi aliter quàm sentiunt scribunt fallaciæ magistri, non ueritatis? Petrus quidem ad Ponticos, Quanta enim, inquit, gloria, si nõ ut delinquentes puniamini, sustinetis. Hæc enim gratia est, in hoc & uocati estis, quoniam & Christus passus est pro nobis, relinquens uobis exemplum semetipsum, uti adsequamini uestigia ipsius. Et rursus, Dilecti ne expauescatis ustionem quæ agitur in uobis in tentationẽ, quasi nouum accidat uobis: etenim secundum quod communicatis passionibus Christi gaudete, uti & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultãtes: si dede coramini

Prima petri

coramini in nomine Christi,beati estis,quoniam gloria & dei spiritus requie scet in uobis,dum nequis uestrũ patiatur,ut homicida, aut fur, aut maleficus, aut alieni speculator. Si autem ut Christianus, ne erubescat, glorificet autem dominum in nomine isto. Ioãnes uero ut etiam pro fratribus nostris animas ponamus hortatur,negãs timorem esse in dilectione. Perfecta enim dilectio foras abijcit timorem: quoniam timor pœnam habet, & qui timet,nõ est perfectus in dilectione. Quem timorem intelligi præstat, nisi negationis auctorem? quam dilectionem perfectam adfirmat,nisi fugatricẽ timoris & animatricem confessionis? quam pœnam timore puniat,nisi quam negator relaturus est,cum corpore & anima occidendus in gehennam? Quod si pro fratribus,quãto magis pro domino moriendum docet, satis de Apocalypsi quoque sua instructus hæc suadere: mandauerat etenim spiritus ad angelum ecclesiæ Smyrnæorum: Ecce diabolus ex numero tuo cõijcit in carcerem,ut tentemini diebus decem. Esto fidelis ad mortem usque, & dabo tibi uitæ coronã. Item ad Pergamenorum de Antipa fidelissimo martyre interfecto in habitatione satanæ. Item ad Philadelphenorum,quòd à tentatione ultima liberaretur qui domini nomen nõ negarat. Exinde uictori cuique promittit nunc arborem uitæ,& mortis ueniam secundæ: nunc latens mãna cum calculo candido, & nomine ignoto: nunc ferreæ uirgæ potestatẽ, & stellæ matutinæ claritatẽ: nũc albam uestiri,nec deleri de libro uitæ,& columnã fieri in dei tẽplo in nomine dei & domini,& Hierusalem cœlestis inscriptam: nunc residere cum domino in throno eius, quod aliquando Zebedæi filijs negabatur. Quinam isti tam beati uictores,nisi proprie martyres? Illorum etenim uictorię,quorum & pugnæ: eorum uerò pugnæ,quorum & sanguis. Sed & interim sub altari martyrum animæ placidum quiescunt,& fiducia ultionis candidam claritatis usurpant,donec & alij consortium illarum gloriæ impleant. Nam & rursus innumera multitudo albati & palmis uictoriæ insignes reuelantur, scilicet de Antichristo triumphales,sicut unus ex presbyteris: Hi sunt,ait, qui ueniunt ex illa pressura magna,& lauerũt uestimentum suum, & candidauerunt ipsum in sanguine agni. Vestitus enim animę caro. Sordes quidẽ baptismate abluunt, maculæ uerò martyrio candidant. Quia & Esaias ex rufo & coccino niueum & laneum repromittit. Magna etiam Babylon cum describitur ebria sanctorum cruore,sine dubio ebrietas eius martyriorum poculis ministratur, quorum formido quid relatura sit æque ostenditur. Inter omnes enim reprobos, immo ante omnes, timidis autem, inquit,dehinc cæteris,particula in stagno ignis & sulphuris. sic timor eius in epistola eius quem dilectio foras abijcit habet pœnam. Paulus uerò Apostolus de persecutore,qui primus ecclesiæ sanguinem fudit,postea gladium stylo mutans & conuertens machæram in aratrum,lupus rapax Beniamin,dehinc adferens ipse etiam escam secundum Iacob,qualiter martyria iam & sibi optabilia commendat, cum de Thessalonicensibus gaudens, Vti,inquit,gloriemur in uobis in ecclesiis dei pro tolerantia uestra & fide, in omnibus persecutionibus & pressuris quibus sustinetis ostentamẽ iusti iudicij dei,ut digni habeamini regno eius pro quo & patimini. Sicut & ad Romanos, Non solum autem uerumetiam exultantes in pressuris,certe quòd pressura tolerantiam perficit,tolerantia uero probationem,

probatio autem spem, spes uero non confundit. Et rursus, Quod si filij & hæredes, hęredes quidem dei, cohæredes uero Christi. Siquidem compatimur, uti & cum illo glorificemur. Reputo enim passiones huius temporis nō esse dignas ad gloriam quæ in nos habeat reuelari. Et ideo postmodum, Quis, inquit, separabit nos à dilectione Christi? pressura, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an machæra, secundum quod scriptū est, Tui causa mortificamur tota die, deputati sumus ut pecora iugulationis: sed in omnib. istis superuincimus pro eo qui nos dilexit. Persuasum enim habemus, quod neq; mors, neq; uita, neq; uirtus, neq; sublimitas, neq; profunditas, neq; alia conditio poterit nos à dilectione dei separare, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Sed & Corinthijs passiones suas enumerans, patiendum utiq; præfiniuit: In laboribus abundantius, in carceribus plurimum, in mortibus sæpius, a Iudæis quinquies quadragenas citra unam accepi, ter uirgis cæsus, semel lapidatus, & reliqua. Quę si magis incōmoda quàm martyria uidebuntur, tamen rursus propter quod, inquit, boni duco in infirmitatibus, in iniurijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs pro Christo. etiam in superioribus, qui in omnibus tribulemur, sed non coangustemur: & indigeamus, sed non perindigeamus: quoniam persecutionibus agitemur, sed nō derelinquamur: qui dejciamur, sed non pereamus: semper mortificationem Christi in corpore nostro circunferentes. Sed & si, inquit, exterior homo noster uitiatur, caro scilicet, ui persecutionū: sed interior renouatur die & die, anima scilicet spe promissionū. Nam quod ad præsens temporale & leue pressuræ nostræ per supergressum insuper per æternum pondus gloriæ perficit nobis, nō intuentibus quæ uidentur, sed quæ non uidentur. Quæ enim uidentur temporalia, de incommodis dicens: quæ uero non uidentur, æterna, de pręmijs spōdens. Thessalonicensib. uero de uinculis scribens, utiq; beatos adfirmauit, quibus donatum esset non tantum credere in Christum, sed etiam pati pro ipso: Eundem, inquit, agonem habentes quem in me uidistis, & nūc auditis. Nā & si libor super sacrificium gaudeo, & congaudeo omnibus uobis, perinde & uos gaudete & cōgaudete mihi. Vides quam martyrij definiat felicitatem, cui de gaudio mutuo acquirit solēnitatē, ut proximus deniq; uoti sui factus est, qualiter de prospectu eius exultat dicens Timotheo: Ego enim iam libor, & tempus deuersionis insistit. agonem bonum decertaui, cursum consummaui, fidē custodiui: superest corona, quam mihi dominus illa die reddet, scilicet passionis. Satis & ipse supra allocutus, Fidelis sermo. Si enim cōmortui sumus Christo, & conuiuemus: si sufferimus, & conregnabimus: si negauerimus, & ille nos negabit: si non credimus, ille fidelis est, negare se non potest. Ne ergo confundaris martyrium domini nostri, neq; me uinctum eius, quia prædixerat: Non enim dedit nobis deus spiritum timiditatis, sed uirtutis & dilectionis & sanæ mentis. Virtute enim patimur ex dilectione in deum, & sana mente, cum ob innocentiam patimur. Sed & sicubi tolerantiam præcipit, quibus magis eam quàm passionibus prospicit, sicubi ab idololatria diuellit, quid ei magis quàm martyria præuellit? Plane monet Romanos omnibus potestatibus subjci, quia non sit potestas nisi à deo, quia non sine causa gladium gestet, & quia ministra sit dei, sed & ultrix, inquit, in iram ei qui malum

fecerit. Nam & præmiserat, Principes enim non sunt timori bono operi, sed malo. Vis autem non timere potestatem, fac bonum, & laudem ab ea referes. Dei ergo ministra est tibi in bonum. Si uero malum facias, time. Ita non in occasione frustrandi martyrij iubet te subijci potestatibus, sed in prouocatione bene uiuendi, etiam sub illarum respectu quasi adiutricum iustitiæ, quasi ministrarum diuini iudicij hic etiam de nocentibus præiudicatis. Dehinc & exequitur quomodo uelit te subijci potestatibus, reddere iubens cui tributũ, tributũ: cui uectigal, uectigal, id est: Quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ dei deo. Solus autem dei homo condixerat, scilicet Petrus, regem quidem honorandum, ut tamẽ tunc rex honoretur cum suis rebus insistit, cum à diuinis honoribus longe est: quia & pater & mater diligentur cum deo, non comparabuntur. Cæterum super deum diligere nec animã licebit. Num ergo & Apostolorum literæ nobiles, & nos usquequaq; simplices animæ & solũmodo columbæ libenter errantes, credo uiuendi cupiditate. Ita uero sit ut recedant à literis suis sensus, quæ tamen passos Apostolos scimus, manifesta doctrina est, hãc intellego solam acta decurrẽs, nihil quæro: carceres illic, & uincula, & flagella, & saxa, & gladij, & impetus Iudæorũ, & cœtus nationũ, & tribunorũ elogia, & regũ auditoria, & proconsulũ tribunalia, & Cæsaris nomẽ interpretem non habent: quod Petrus cæditur, quod Stephanus opprimitᷣ, quod Iacobus immolatur, quod Paulus distrahitur, ipsorũ sanguine scripta sunt: & si fidem cõmentari uoluerit hæreticus, instrumenta imperij loquentur, ut lapides Hierusalem. Vitas Cæsarum legimus: orientẽ fidem Romæ primus Nero cruentauit. Tunc Petrus ab altero cingitur, cum cruci astringitᷣ. Tunc Paulus ciuitatis Romanæ consequitᷣ natiuitatem, cum illic martyrij renascitur generositate. Hæc ubicunq; iam legero, pati disco, nec mea interest quos sequar martyrij magistros, sensúsne an exitus Apostolorũ, nisi quod & sensus in exitibus recognosco. Nihil enim passi fuissent, quod nõ prius patiendũ esse sensissent: cum uincula Paulo Agabus gestu quoq; prophetasset, discipuli flentes & orantes ne se Hierosolyma cõmitteret, frustra orauerũt. Ille enim quod semper docuerat, animatus, Quid fletis, inquit, & contristatis cor meum? At ego non modo uincula Hierosolymis pati optauerim, uerũ etiã mori pro nomine domini mei Iesu Christi. Atq; ita cesserunt, dicendo: fiat uoluntas domini: fidentes scilicet, passiones ad uoluntatem dei pertinere. non enim dehortationis consilio, sed dilectionis retinere tentauerant, ut Apostolum desiderantes, nõ ut martyriũ dissuadentes. Quod si iam tunc Prodicus aut Valentinus adsisteret suggerens nõ in terris esse conandũ apud homines, quod nec deus humanum sanguinem sitiat, nec Christus uicem passionis quasi & ipse de ea salutẽ consecuturus exposcat, statim audisset à seruo dei quod audierat diabolus à domino: Recede satanas, scandalum mihi es. Scriptũ est, Dominũ deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Sed & nunc audire debebit, quatenus multo post uenena ista suffudit, nulli infirmorum facile nocitura, si quis hanc nostram ex fide præbiberit uel etiam superbiberit potionem.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI

DE IDOLOLATRIA LIBER

PRINCIPALE crimen generis humani, ſummus ſeculi reatus, tota cauſa iudicij, idololatria. Nam & ſi ſuam ſpeciem tenet unumquodque delictum, & ſi ſuo quoque nomine iudicio deſtinatur, in idololatriæ tamen crimine expungitur. Omitte titulos, operas recognoſce, idololatres, idem homicida eſt. Quæris quem occiderit? ſi quid ad elogij ambitionem facit, nõ extraneum nec inimicum, ſed ſeipſum. Quibus inſidijs? erroris ſui. quo telo? offenſa dei. quot plagis? quotquot idololatrijs. Qui negat idololatren periſſe, is negabit idololatren homicidium feciſſe. Perinde adulterium, & ſtuprum in eodem recognoſcas: nam qui falſis deis ſeruit, ſine dubio adulter eſt ueritatis, quia omne falſum adulterium eſt. Sic & in ſtupro mergitur. Quis enim immundis ſpiritibus operatus, non conſpurcatus & conſtupratus incedit? Atque adeò ſcripturæ ſanctæ ſtupri uocabulo utuntur in idololatriæ exprobratione. Fraudis conditio ea eſt opinor, ſi quis alienum rapiat, aut alij debitum deneget, & utique erga hominem admiſſa fraus maximi criminis nomen eſt. At enim idololatria deo fraudem facit, honores illi ſuos denegans, & conferens alijs, ut fraudi etiam contumeliã coniungat. Quòd ſi tam fraus quàm ſtuprum atque adulterium mortem adferunt, iam in his æque idololatria de homicidij reatu non liberatur. Poſt talia crimina, tam exitioſa, tam deuoratoria ſalutis, cætera quoque ad aliquem modum, & ſeorſum proinde diſpoſita, in idololatria conditionem ſuam repræſentant. In illa & concupiſcentiæ ſeculi. Quæ enim idololatriæ ſolennitas ſine ambitione cultus & ornatus? In illa laſciuiæ & ebrietates, cum plurimum uictus & uentris & libidinis cauſa frequententur. In illa iniuſtitia. Quid enim iniuſtius ea, quæ iuſtitiæ patrem neſcit? In illa etiam uanitas, quum tota eius ratio uana ſit: in illa mendacium, quum tota ſubſtantia eius mendax ſit. Ita fit, ut omnia in idololatria, & in omnibus idololatria deprehendatur. Sed & aliàs quum uniuerſa delicta aduerſus dominum ſapiant, nihil autem quod aduerſus dominum ſapiat, non dæmonijs & immundis ſpiritibus deputetur, quibus idola mancipantur: ſine dubio idololatriam admittit quicunque delinquit: id enim facit quod ad idolorum mancipes pertinet. Sed uniuerſa nomina criminum diſcedant in operum ſuorum proprietates, remaneat idololatria in eo quod ipſa eſt: ſufficit ſibi tam inimicum deo nomen, tam locuples ſubſtãtia criminis, quæ tot ramos porrigit, tot uenas defundit, ut de hoc cum maxime materia ſuſcepta ſit, quot modis nobis præcauenda ſit idololatriæ latitudo, Quoniam multifariam ſeruos dei nec tantum ignorata, ſed etiam diſſimulata ſubuertit. Plerique idololatriam ſimpliciter exiſtimant his ſolis modis interpretãdam, Si quis aut incendat, aut immolet, aut proluceat, aut ſacris aliquibus aut ſacerdotijs obligetur: quemadmodum ſi quis exiſtimet adul-

terium

terium in osculis, & in amplexibus, & in ipsa carnis congressione censendū: aut homicidium in sola sanguinis profusione, & in animæ ereptione reputandum. At enim dominus quàm extensius ista disponat certi sumus, cum adulterium etiam in concupiscentia designat, si oculum quis impegerit libidinose, & animam commouerit impudice: cum homicidium etiam in uerbo maledicti uel conuitij iudicat, & in omni impetu iræ, & in negligentia charitatis in fratrem. Sicut Ioannes docet homicidam esse qui oderit fratrem. Alioquin in modico consisteret, & diaboli ingenium de malitia, & dei domini de disciplina, qua nos aduersus diaboli altitudines munit, si in his tantum delictis iudicaremur, quæ etiam nationes decreuerunt uindicanda. Quomodo abundabit iustitia nostra super scribas & pharisæos, ut dominus præscripsit, nisi abundantiam aduersariæ eius, id est iniustitiæ perspexerimus. Quod si caput iniustitiæ idololatria est, prius est uti aduersus abundantiam idololatriæ præmuniamur, dum illam non solum manifestis recognoscimus. Idolum aliquandiu retro non erat. Prius quàm huius monstri artifices ebulissent, sola templa & uacuæ ædes erant, sicut in hodiernum quibusdam locis uetustatis uestigia permanent. Tamen idololatria agebatur, non in isto nomine, sed in isto opere. Nam & hodie extra templum & sine idolo agi potest. At ubi artifices statuarum & imaginum, & omnis generis simulachrorum diabolus seculo intulit, rude illud negocium humanæ calamitatis, & nomen de idolis consequutum est, & profectum. Exinde iam caput facta est idololatriæ ars omnis quæ idolum quoquomodo edit. Neq; enim interest, an plastes effingat, an cælator exculpat, an phrygio detexat: quia nec de materia refert, an gypso, an coloribus, an lapide, an ære, an argento, an filo formetur idolum. Quando enim & sine idolo idololatria fiat: utiq; cum adest idolum, nihil interest quale sit, qua de materia, qua de effigie, ne qui putet id solum idolum habendum, quod humana effigie sit consecratum. Ad hoc necessaria est uocabuli interpretatio. εἶδος Græce formam sonat, ab eo per diminutionem εἴδωλον deductum, æque apud nos formulam fecit. Igitur omnis forma uel formula idolum se dici exposcit. Inde idololatria omnis circa omne idolum famulatus & seruitus. Inde et omnis idoli artifex, eiusdem & unius est criminis: nisi parum idololatriā populus admisit, quia simulachrum uituli & non hominis sibi cōsecrauit. Idolum tam fieri q̄ coli deus prohibet. Quanto præcedit ut fiat quod coli possit, tanto prius est ne fiat si coli non licet. Propter hanc causam, ad eradicandam scilicet materiam idololatriæ, lex diuina proclamat: Ne feceritis idolum. Et coniungens, Neque similitudinem eorum quæ in cœlo sunt, & quæ in terra, & quæ in mari. Toto mundo eiusmodi artibus interdixit seruis dei. Antecesserat enim hoc prædicens, omnia elementa, omnem mundi sensum, quæ cœlo, quæ mari, quæ terra continentur, in idololatriam uersuros dæmonas, & spiritus desertorum angelorum, ut pro deo aduersus dominum consecrarentur. Omnia igitur colit humanus error, præter ipsum omnium conditorem. Eorum imagines idola, imaginum consecratio idololatria. Quicquid idololatra committit, in artificem quemcunque & cuiuscunque idoli deputetur necesse est. Denique idem Enoch simul & cultores idoli & fabricatores in cōminatione prædamnat. Et rursus: Iuro uobis peccatores, quòd in die sangui

sanguinis perditionis pœnitētia parata est. Qui seruitis lapidibus, & qui imagines facitis aureas, & argenteas, & ligneas, & lapideas, & fictiles, & seruitis phātasmatibus, & dæmonijs, & spiritibus infamis, & omnibus erroribus nō secundum scientiam, nullum ab ijs inuenietis auxilium. Esaias uero: Testes, ait, uos estis, si est deus absque me. Et non erant tunc qui fingunt & exsculpunt, omnes uani qui faciunt libita sibi, quæ illis non proderunt. Et deinceps tota illa pronunciatio qua in artifices, qua in cultores detestatur, cuius clausula est, Cognoscite quod cinis sit cor illorū, & terra, & nemo animam suam liberare posit. Vbi æque Dauid, Et factores tales fiant, inquit, qui faciunt ea. Et quid ego modicæ memoriæ homo ultra quid suggeram, quid recolam de scripturis, quasi aut non sufficiat uox spiritus sancti, aut ultra deliberandum sit, an maledixerit atq; damnauerit dominus ipsos prius artifices eorum, quorum cultores maledicit & damnat? Plane impensius respondebimus ad excusationes huiusmodi artificum, quos nunquam in domum dei admitti oportet, si quis eam disciplinam norit. Iam illa obijci solita uox: Non habeo aliud quo uiuam: districtius repercuti potest, Viuere ergo habes. quid tibi cū deo est? si tuis legibus. Tum quod & de scripturis audent argumētari, dixisse Apostolum ut quisque fuerit inuentus, ita & perseueret: possumus igitur omnes in peccatis perseuerare ex ista interpretatione. nec quisquā nostrum non peccator inuentus est, cum Christus non alia ex causa descenderit, q̄ peccatorum liberandorum. Item eundem præcepisse dicunt secundum suum exemplum, ut manibus unusquisq; operetur ad uictum. Si hoc præceptum ab omnibus manibus defendatur, credo & fures balnearios manibus suis uiuere, & ipsos latrones manibus agere quo uiuant. Item falsarios utiq; nō pedibus, sed manibus operari malas literas. Histriones uero non manibus solis, sed totis membris uictum elaborare. Pateat igitur ecclesia omnibus, qui manibus, & suo opere tolerantur, si nulla exceptio est artium quas dei disciplina nō recipit. Sed ait quidam aduersus similitudinis interdictæ propositionē, Cur ergo Moses in eremo simulachrum serpentis ex ære fecit? Seorsum figuræ quę dispositioni alicui arcanæ præstruebantur, non ad erogationem legis, sed ad exemplarium causæ suæ. Alioquin si hæc ut aduersarij legis interpretemur, nunquid & nos, quod & Marcionitæ, inconstantiā ascribimus omnipotenti, quem illi hoc modo destruūt ut mutabilem, dum alibi uetat, alibi mandat. Si quis autem dissimulat illam effigiem ærei serpētis suspensi in modum, figuram designasse dominicæ crucis à serpentibus, id est ab angelis diaboli liberaturæ nos, dum per semetipsam diabolum, id est serpentem interfectū suspendit, siue quæ alia figuræ istius expositio dignioribus reuelata est, dūmodo Apostolus affirmet omnia tunc figurate populo accidisse: bene q; idem deus & lege uetuit similitudinem fieri, extraordinario præcepto serpentis similitudinem interdixit. Si eundem deum obseruas, habes legem eius, Ne feceris similitudinem. Si & præceptum factæ postea similitudinis respicis, & tu imitare Moysen, Ne facias aduersus legem simulachrū aliquod, nisi & tibi deus iusserit. Si nulla lex dei prohibuisset idola fieri à nobis, nulla uox spiritus sancti fabricatoribus idolorum non minus quàm cultoribus comminaretur: de ipso sacramento nostro interpretaremur nobis aduersas esse fidei eiusmodi artes.

Quomodo

Quomodo enĩ renunciauimus diabolo & angelis eius, si eos facimus? Quod repudium diximus his, non dico cum quibus, sed de quibus uiuimus? Quam discordiam suscepimus in eos, quibus exhibitionis nostrę gratia obligati sumus? Potes lingua negasse, quod manu confiteris? Verbo destruere quod facto struis? Vnum deum prædicare, qui tantos efficis? Verum deum prædicare, qui falsos facis? Facio (ait quidam) sed non colo. quasi ob aliquam causam colere non audeat, nisi ob quã & facere non debeat, scilicet ob dei offensam utrobiq;. Imò tu colis, qui facis ut coli possint. Colis autem non spiritu uilissimi nidoris alicuius, sed tuo proprio: nec anima pecudis impensa, sed anima tua. Illis ingenium tuum immolas, illis sudorem tuum libas, illis prudentiam tuam accendis. Plus es illis quàm sacerdos, cum per te habeant sacerdotem. Diligentia tua numen illorũ est. Negas te quod facis colere? Sed illi non negant quibus hanc saginatiorem & auratiorem & maiorem hostiam cædis, salutem tuam. Tota die ad hanc partem zelus fidei perorabit ingemens Christianum ab idolis in ecclesiam uenire, de aduersaria officina in domum dei uenire, attollere ad deum patrem manus matres idolorum, his manibus adorare quæ foris aduersus deum adorantur, eas manus admouere corpori domini, quæ dæmonijs corpora conferunt: Nec hoc sufficit. Parum sit, si ab alijs manibus accipiant quod cõtaminant, sed etiam ipsæ tradunt alijs quod contaminauerũt. Adleguntur in ordinem ecclesiasticum artifices idolorum. Prò scelus. Semel Iudæi Christo manus intulerunt, isti quotidie corpus eius lacessunt. O manus præcidẽdæ. Viderint iam an per similitudinẽ dictum sit, Si te manus tua scandalizat, amputa eam. Quæ magis amputandæ, quàm in quibus domini corpus scandalizatur? Sunt & aliæ complurium artium species, quę & si non contingunt idolorum fabricationem, tamen ea sine quibus idola nil possunt, eodem crimine expediunt. Nec enim differt, an extruas uel exornes, si templũ, si aram, si ædiculam eius instruxeris, si bracteam expresseris, aut insignia, aut etiam domũ fabricaueris. Maior est eiusmodi opera, quæ non effigiem confert, sed auctoritatem. Si ita necessitas exhibitionis extenditur, habent & alias species, quæ sine exorbitatione disciplinæ, id est, sine idoli confictura opem uictus præstent. Scit albarius tector & tecta sarcire, & tectoria inducere, & cisternam liare, & cymatia distendere, & multa alia ornamenta præter simulacra parietibus incrispare. Scit & pictor & marmorarius & ærarius, & quicunq; cælator, latitudines suas utiq; multo faciliores. Nam qui signum describit, quanto facilius abacum linit? Qui de tilia Martem exculpit, quanto citius armarium cõpingit? Nulla ars non alterius artis, aut mater, aut propinqua est. Nihil alterius uacat. Tot sunt artiũ uenæ, quot hominum concupiscentiæ. Sed de mercedibus & manuspretijs interest. Proinde interest & de labore. Minor merces frequentiore actu repensatur. Quot parietes signa desiderãt? Quot tẽpla & ædes idolis ædificantur? Domus uero & prætoria & balnea & insulæ quantæ? Soccus & baxa quotidie deauratur, Mercurius & Serapis nõ quotidie. Sufficiãt ad quęstũ artificiorũ, frequẽtiores omni superstitiõe luxuria et ambitio. Lãces et scyphos facilius ambitio, q̃ superstitio desiderabit. Coronas q̃q; magis luxuria, q̃ solẽnitas erogat. Cum igit̃ ad hęc artificiorũ genera cohortemur, quę idolũ quidẽ et quę idolo cõpe

tunt

tunt non attingant, sint autem & hominibus communia sæpe quæ & idolis, hoc quoq; cauere debemus, ne quid scientibus nobis ab aliquibus de manibus nostris in rem idolorum postuletur. Quod si concesserimus & non remedijs tam usitatis egerimus, non puto nos à cōtagio idololatriæ uacare, quorū manus nō ignorantium in officio uel in honore & usu dæmoniorū deprehenduntur. Animaduertimus inter artes etiam professiones quasdā obnoxias idololatriæ. De astrologis ne loquendum quidem est. Sed quoniā quidam istis diebus prouocauit defendens sibi perseuerantiā professionis istius, paucis utar. Nō allego quòd idola honoret, quorum nomina cœlo inscripsit, quibus omnem dei potestatē addixit: quod propterea homines nō putant deum requirendum præsumentes stellarū nos immutabili arbitrio agi. Vnum propono, Angelos esse illos desertores dei, amatores fœminarū, proditores etiā huius curiositatis, propterea quoq; damnatos à deo. O diuina sententia usq; ad terram pertinax, cui etā ignorantes testimoniū reddunt. Expelluntur mathematici sicut angeli eorū. Vrbs & Italia interdicitur mathematicis, sicut cœlum & angelis eorū. Eadē pœna est exilij discipulis & magistris. Sed magi & astrologi ab oriente uenerunt. Scimus magiæ & astrologiæ inter se societatē. Primi igitur stellarū interpretes natum Christum annunciauerūt, primi munerauerunt. Hoc nomine Christum (opinor) sibi obligauerunt. Quid tum? Ideò nunc & mathematicis patrocinabitur illorū magorum religio? de Christo. s. est mathesis hodie, stellas Christi nō Saturni & Martis & cuiusq; ex eodem ordine mortuorū obseruat & prædicat. At enī scientia ista usq; ad euangelium fuit concessa, ut Christo edito nemo exinde natiuitatē alicuius de cœlo interpretetur. Nam & thus illud & myrrhā & aurum ideo infanti tunc domino obtulerunt, quasi clausulam sacrificationis & gloriæ secularis, quā Christus erat ademptūrus. Quod ijsdem Magis somnium sine dubio ex dei uolūtate suggessit, ut irent in sua, sed alia nō qua uenerant uia, id est ne pristina secta sua incederent: nō ne illos Herodes persequeretur, qui nec persecutus est etiam ignorans alia uia digressos, quoniam & qua uenerāt ignorabat. Adeò uiam rectam & disciplinā intelligere debemus. Itaq; magis præceptum, exinde aliter incederent. Sic & alia illa species magiæ quæ miraculis operatur, etiam aduersus Moysen æmulata, patientia dei traxit ad euangeliū usq;. Nā exinde & Simon magus iam fidelis, quoniam aliquid adhuc de circulatoria secta cogitaret, ut. s. inter miracula professionis suæ etiam spiritū sanctum per manuum impositionē enundinaret, maledictus ab Apostolis de fide eiectus est: & alter magus qui cum Sergio Paulo, quoniā ijsdem aduersabatur Apostolis, luminū amissione multatus est. Hoc & astrologi retulissent credo, si quis in Apostolos incidisset. Attamen cū magia punitur, cuius est species astrologia, utiq; & species in genere damnatur. Post euangelium nusquam inuenias aut sophistas aut Chaldæos, aut incantatores, aut coniectores, aut magos, nisi plane punitos. Vbi sapiens, ubi literator, ubi conquisitor huius æui? No'nne infatuauit deus sapiētiam huius seculi? Nihil scis mathematice, si nesciebas te futurū Christianū. Sin sciebas, hoc quoq; scire debueras nihil tibi futurū cum ista professione. Ipsa te de periculo suo instrueret, quæ aliorum climacterica præcauit, Non est tibi pars neq; sors in ista ratione, Non potest

regna

regna cœlorum ſperare, cuius digitus aut radius abutitur cœlo. Quærẽdum autem eſt etiam de ludimagiſtris, ſed & cæteris profeſſoribus literarum. Imò non dubitandum affines illos eſſe multimodæ idololatriæ. Primũ quibus neceſſe eſt deos nationum prædicare, nomina, genealogias, fabulas, ornamenta honorifica quæq; eorum enunciare, tum ſolennia feſtaq; eorundem obſeruare, ut quibus uectigalia ſua ſuppetant. Quis ludimagiſter, ſi nõ tabularia idolorum, quinquatria tamen frequẽtabit? Ipſam primam noui diſcipuli ſtipem Mineruæ & honori & nomini conſecrat, ut & ſi non prophanatus alicui idolo, uerbotenus de idolothyto eſſe dicatur, pro idololatra uitetur. quid minus eſt inquinamento quod præſtat quæſtus & nominibus & honoribus idolo nuncupatus? tam Mineruália Mineruæ, quàm Saturnalia Saturni, quę etiam ſeruiculis ſub tempore Saturnalium celebrari neceſſe eſt. Etiam ſtrenæ captandæ, & ſeptimontium, & brumæ, & caræ cognationis honoraria exigenda omnia, flore ſcholæ coronandæ. Flaminicæ & ædiles ſacrificant Cereri, ſchola honoratur ferijs. Idem fit idoli natali, omnis diaboli pompa frequentat. Quis hęc competere Chriſtiano exiſtimabit, niſi qui putabit conuenire etiam non magiſtro? Scimus dici poſſe, Si docere literas dei ſeruis nõ licet, etiam nec diſcere licebit. Et quomodo quis inſtitueretur ad prudẽtiam interim humanã, uel ad quemcunq; ſenſum uel actum, cum inſtrumẽtum ſit ad omnem uitam literatura? Quomodo repudiamus ſecularia ſtudia, ſine quibus diuina non poſſunt. Videamus igitur neceſsitatẽ literatoriæ eruditionis, reſpiciamus ex parte eam admitti nõ poſſe, ex parte uitari, fideles magis diſcere quàm docere literas capit. Diuerſa eſt eñ ratio diſcẽdi & docẽdi. Si fidelis literas doceat inſertas idolorũ prædicatione, ſine dubio dũ docet cõmendat: dum tradit affirmat: dũ cõmemorat teſtimoniũ dicit. Deos ipſos hoc nomine obſignat, cum lex prohibeat (ut diximus) deos pronũciari, & nomẽ hoc in uano collocari. Hinc prima diabolo fides ędificat ab initijs eruditionis. Quęre an idololatriã committat, qui de idolis catechizat. At cum fidelis hæc diſcit, ſi iam ſapit qui ſit, neq; recipit, neq; admittit, multo magis ſi nondum ſapit. Aut ubi cœperit ſapere, prius ſapiat oportet quod prius didicit, id eſt de deo & fide. Proinde illa reſpuet nec recipiet. Et erit tam tutus quàm qui ſciens uenenum ab ignaro accipit, nec bibit. Huic neceſsitas ad excuſationẽ deputatur, quia aliter diſcere non poteſt. Tanto autem facilius eſt literas non docere quàm nõ diſcere, quanto & reliqua ſcholarum de publicis proprijs ſolennitatibus inquinamenta facilius diſcipulus fidelis non adibit, quàm magiſter nõ frequentabit. De generationibus ſi cętera delictorum recogitemus, in primis cupiditatem radicem omnium malorum, qua quidam irretiti circa fidem naufragium ſunt paſsi: quamuis & idololatria ab eodem Apoſtolo dicta ſit cupiditas, tũ mendacium cupiditatis miniſtrum. Taceo de periurio, quando ne iurare quidem liceat. Negociatio ſeruo dei apta eſt? Cæterum ſi cupiditas abſcedat quæ eſt cauſa acquirendi: ceſſante cauſa acquirendi, non erit neceſsitas negociãdi. Sit nunc aliqua iuſtitia quæſtus ſecura de cupiditatis & mendacij obſeruatione, in crimẽ offendere idololatriæ eam opinor quæ ad ipſam idolorum animam & ſpiritũ pertinet, quæ omne dæmoniũ ſaginat. an nõ illa principalis idololatria uiderint ſi eædem merces, thura dico & cætera peregrinitatis, ſacrificium

Qq idolorum

idolorum. Etiam hominibus ad pigmenta medicinalia, nobis quoque insuper ad solatia sepulturæ usui sunt. Certe cum pompæ, cum sacerdotia, cum sacrificia idolorum de periculis, de damnis, de incommodis, de cogitationibus, de discursibus negociationibúsue instruuntur, quid aliud quàm procurator idolorum demonstraris? Nemo contendat posse hoc modo omnibus negociationibus controuersiam fieri. Grauiora delicta quæque pro magnitudine periculi diligentiam extendunt obseruationis, ut non ab his tantum abscedamus, sed & ab ijs per quæ fiunt. Licet enim ab alijs fiat, non interest si per me. In nullo necessarius esse debeo alij, cum facit quod mihi non licet. Ex hoc quod uetor facere, intelligere debeo curandum mihi esse ne fiat per me. Denique in alia causa non leuioris reatus præiudicium istud obseruo. Nam quod mihi de stupro interdictum sit, alijs ad eam rem nihil aut operæ aut conscientiæ exhibeo. Nam quòd ipsam carnem meam à lupanaribus segregaui, agnosco me neque lenocinium, neque id genus lucrum alterius causa exercere posse. Sic & homicidij interdictio ostendit mihi lanistam quoque ab ecclesia arceri: nec per se non faciet quod faciendum alijs subministrat. Ecce magis proximum præiudicium. Si publicarum uictimarum redemptor ad fidem accedat, permittes ei in eo negocio permanere? Aut si iam fidelis id agere susceperit, retinendum in ecclesia putabis? Non opinor, nisi si quis & de thurario dissimulabit. scilicet ad alios peruenit procuratio sanguinis, ad alios odorum. Si antequam idola in seculo essent, his mercibus adhuc informis idololatria transigebatur, si & nunc fere sine idolo opus idololatriæ incendijs odorum perpetratur, ecquid maioris operæ & erga dæmonia thurarius: nam facilius sine idololatria quàm sine thurarij merce. ipsius fidei conscientiam perrogemus, quo ore Christianus thurarius si per templa trãsibit, quo ore fumantes aras despuet, & exsufflabit quibus ipse prospexit? Qua constantia exorcizabit alumnos suos, quibus domum suam cellariam præstat? Ille quidem si excluserit dæmonium, non sibi placeat de fide. Neque enim inimicum exclusit. Facile debuit de eo impetrare quem quotidie pascit. Nulla igitur ars, nulla professio, nulla negociatio, quæ quid aut instruendis aut formandis idolis administrat, carere poterit titulo idololatrię: nisi si aliud omnino interpretemur idololatriam, quàm famulatum idolorum colendorum. Male nobis de necessitatibus humanæ exhibitionis supplaudimus, si post fidem obsignatam dicimus, Non habeo quo uiuam. Iam hic enim plenius illi abruptæ propositioni respondebo, Serò dicitur. Ante enim fuit deliberandum ex similitudine prouidentissimi ædificis illius, qui prius sumptus operis cum uiribus suis supputat, ne ubi cœperit defunctus postea erubescat. Sed & nunc habes dicta domini exempla adimentia tibi omnem causationem. Quid enim dicis? Egebo. Sed felices egenos dominus appellat. Victum non habebo: Sed nolite, inquit, cogitare de uictu. Et uestitus habemus exemplum lilia. Substantia mihi opus erat: Atquin omnia uendenda sunt, & egentibus diuidenda. Sed filijs & posteritati prouidendum. Nemo aratro manum imponens & retro spectans aptus est. Opera & conditionalis eram, Nemo duobus dominis seruire potest. Si uis domini discipulus esse, crucem tuam tollas, & dominum sequaris necesse est, id est angustias

&

& cruciatus tuos, uel corpus solum, quod in domum Christi est. Parentes, coniuges, liberi propter Deum relinquendi erunt. De artibus & negociationibus, & de professionibus etiam liberorum & parentum causa dubitas. Iam tunc demonstratum est nobis & pignera & artificia & negocia propter dominum derelinquenda, cum Iacobus & Ioannes uocati à domino & patrē nauemq; derelinquunt. Cum Matthæus de teloneo suscitatur. Cum etiam sepelire patrem tardum fuit fidei. Nemo eorum quos dominus allegit, Non habeo dixit quo uiuam. Fides famem non timet, Scit etiam famem non minus sibi contemnendam propter deum, quàm omne mortis genus. Didicit non respicere uitam, quanto magis uictum? Quotusquisque hæc adimpleuit? Sed quę penes homines difficilia, penes deum facilia. Sic tamē nobis de mansuetudine & clementia dei blandiamur, ut non usque ad idololatriæ adfinitates necessitatibus largiamur. Sed omnem adflatum eius uice pestis etiam de longinquo deuitemus, nō in his tantum quæ præmisimus, sed in uniuersa serie humanæ superstitionis, siue deis suis, siue defunctis, siue regibus mancipatæ, ut ad eosdem spiritus immundos pertinentis, modo per sacrificia & sacerdotia, modo per spectacula, & hoc genus, modo per festos dies. Sed de sacrificijs & de sacerdotijs quid loquar? De spectaculis autem & uoluptatibus eiusmodi suum iam uolumen impleuimus. Hoc loco retractari oportet de festis diebus & alijs extraordinarijs solennitatibus, quas interdum lasciuiæ, interdum timiditati nostræ subscribimus aduersus fidei disciplinam cōmunicantes nationibus in idolicis rebus. De hoc quidem primo consistam, an cum ipsis quoq; nationibus cōmunicare in huiusmodi seruus dei debeat, siue habitu, siue uictu, uel quo alio genere lætitiæ earum. Gaudere cum gaudentibus, & lugere cum lugentibus, de fratribus dictum est ab Apostolo ad unanimitatem cohortante. Cæterum ad hæc, nihil communionis est lumini & tenebris, uitæ & morti: aut scindimus quod est scriptum: Seculum gaudebit, uos uero lugebitis. Si cum seculo gaudemus, uerendum est ne cum seculo & lugeamus. Seculo autem gaudente lugeamus, & seculo postea lugente gaudebimus. Sic & Eleazar apud inferos in sinu Abrahæ refrigerium consecutus, contrà diues in tormento ignis constitutus, alternas malorum & bonorum uices æmula retributione compensant. Sunt quidam dies munerum, quæ apud alios honoris titulum, apud alios mercedis debitum expungunt. Nunc ergo, inquis, recipiam meum, uel rependam alienum: si hunc morem sibi homines de superstitione consecrauerunt, tu extraneus ab omni eorum uanitate, quid participas idolothyta solennia, quasi tibi quoq; præscriptum sit de die, quo minus id quod homini debes, uel tibi ab homine debetur, citra diei obseruationē luas, uel recipias, da formam in quam uelis agi tecum. Cur enim & lateas, cum ignorantia alterius tuam conscientiam contamines, si non ignoraris quod sis Christianus, tentaris, Et contra conscientiam alterius agis, tanquam nō Christianus. Enimuero & dissimulaberis, tentatus addictus es. Certe siue hac, siue illac, reus es confusionis in deo. Qui autem confusus super me fuerit penes homines, & ego confundar super illo, inquit, penes patrem meum, qui est in cœlis. Sed enim plerique iam induxerunt ani-

mo ignoscendum esse quandoque his quæ ethnici faciunt, ne nomen blasphe-
metur. Porrò blasphemia quæ nobis omnino deuitanda est, hæc opinor est.
Si quis nostrum ad iustam blasphemiam ethnicũ deducat, aut fraude, aut in-
iuria, aut contumelia, aliáue materia dignæ querelæ, in qua nomẽ merito per
cutitur, ut merito irascatur & dominus. Cæterum si de omni blasphemia di-
ctum est, Væ, cuius causa nomen meum blasphematur, perimus uniuersi cum
totus circus scelestis suffragijs nullo merito nomẽ lacessit, desinamus & non
blasphemabitur. Imò dum sumus blasphemetur in obseruatione non in exor
bitatione disciplinæ, dum probamur, non dum reprobamur, ob blasphemiã
martyrij affinem, quæ tunc me testatur Christianum, cum propter eam dete-
statur. benedictio est nominis, maledictio custoditæ disciplinæ. Si hominib.
inquit, uellem placere, seruus Christi non essem. Sed idem alibi iubet omni-
bus placere curemus. Quemadmodum ego, inquit, omnibus per omnia pla-
ceo. Nimirum Saturnalia & calendas Ianuarias celebrans hominibus place-
bat, an modestia & patientia, an grauitate, an humanitate, an integritate. Pro
inde cum dicit, Omnia omnibus factus sum, ut omnes lucrifaciam, nunquid
idololatris idololatres, nunquid ethnicis ethnicus, nunquid secularibus secu
laris? Sed & si non prohibet nos conuersari cum idololatris & adulteris & cę
teris criminosis dicens, Cæterum de mundo exiretis: non utique eas habenas
conuersationis immutat, ut quoniam necesse sit & conuiuere nos & commi-
sceri cum peccatoribus, ideo & cum eis peccare possimus. Ibi est commer-
cium uitæ, quod Apostolus concedit: hic peccare, quod nemo permittit. Li-
cet conuiuere cum ethnicis, commori non licet. Conuiuamus cum omnibus,
conlætemur ex communione naturæ non superstitionis. Pares anima su-
mus, non disciplina: compossessores mundi, non erroris. Quod si nobis nul-
lum ius communionis in eiusmodi cum extraneis, quanto scelestius est hæc
inter fratres frequẽtare? Quis hoc sustinere aut defendere potest? Iudęis dies
suos festos exprobrat spiritus sanctus. Sabbata, inquit, uestra & neomenias
& ceremonias odit anima mea. Nobis quib. sabbata extranea sunt & neome
nia & feriæ à deo aliquando dilectæ, Saturnalia, & Ianuariæ, & brumę, & ma
tronales frequentantẽ, munera cõmeant, strenæ consonãt, lusus, conuiuia con
strepunt. O melior fides nationum in suam sectam: quę nullam solennitatem
Christianorum sibi uindicat, non dominicum diem, non pentecosten. etiam
si nossent, nobiscum non communicassent, timerẽt enim ne Christiani uide-
rentur. Nos ne ethnici pronũciemur, nõ ueremur. Si quid & carni indulgen
dum est, habes nõ dicam tuos dies tantum, sed & plures. Nam ethnicis semel
annuus dies quisque festus est: tibi octauo quoque die. excerpe singulas solen-
nitates nationum, & in ordinem texe, pentecosten implere non poterũt. Sed
luceant, inquit, opera uestra. At nunc luceant tabernæ & ianuæ nostræ: plu-
res iam inuenies ethnicorum fores sine lucernis & laureis quàm Christiano-
rum. De ista quoque specie quid uidetur? Si idoli honor est, sine dubio idoli ho-
nor idololatria est. Si hominis causa est, recogitemus omnem idololatriam in
hominis causam esse. Recogitemus omnem idololatriam in homines esse cul
turam, cum ipsos deos nationum homines retro fuisse, etiam apud suos con-
stet,

stet. Itaq; nihil interest superioris, an huius seculi uiris superstitio ista praestetur. Idololatria non propter personas quae opponuntur, sed propter officia ista dãnata est, quae ad daemones pertinent. Reddenda sunt Caesari quae sunt Caesaris. bene quod apposuit, & quae sunt dei deo. Quae ergo sunt Caesaris? scilicet de quibus tunc consultatio mouebatur, praestandúsne esset cẽsus Caesari, an non. Ideo & monetam ostendi sibi dominus postulauit, & de imagine cuius esset requisiuit. Et cùm audisset, Caesaris, reddite, ait, quae sunt Caesaris Caesari, & quae sunt dei deo, id est imaginem Caesaris Caesari quae in nummo est, & imaginem dei deo, quae in homine est: ut Cęsari quidem pecuniam reddas, deo temetipsum. Alioquin quid erit dei, si omnia Caesaris? Ergo, inquis, honor dei est, lucernae pro foribus, & laurus in postibus? non utiq; quod dei honor est, sed quod eius qui pro deo huiusmodi officijs honoratur quãtum in manifesto est, salua operatione quae est in occulto ad daemonia perueniẽs. Certi enim esse debemus, si quos latet per ignorantiam literaturae secularis, etiam ostiorum deos apud Romanos, Cardeam à cardinibus appellatam, & Forculum à foribus, & Limentinũ à limine, & ipsum Ianum à Ianua: & utiq; scimus, licet nomina inania atq; conficta sint, cum tamẽ in superstitionem deducuntur, rapere ad se daemonia & omnem spiritum immundum per consecrationis obligamentum. Alioquin daemonia nullum habent nomen singulatim, sed ibi nomen inueniunt, ubi & pignus. Etiam apud Grecos Apollinẽ θυραῖον, & Antelios daemonas ostiorum praesides legimus. Haec igitur ab initio praeuidens spiritus sanctus, etiam ostia in superstitionem uentura praececinit per antiquissimum propheten Enoch. Nam & alia ostia in balneis adorari uidemus. Si autem eorum sunt quae in ostijs adorentur, ad eos & lucernę & laureae pertinebunt. Idolo feceris quicquid ostio feceris. Hoc in loco ex autoritate quoq; dei contestor, quia nec tutum est subtrahere quodcunque uni fuerit ostẽsum, utiq; omnium causa. Scio fratrem per uisionem eadem nocte castigatum grauiter, quòd ianuam eius subito annunciatis gaudijs publicis serui coronassent. Et tamen non ipse coronauerat aut praeceperat, nam ante processerat, & regressus reprehenderat factum: adeò apud dominum in huiusmodi, etiam disciplina familiae nostrae aestimatur. Igitur quod attineat ad honores regum uel imperatorum, satis praescriptum habemus, in omni obsequio esse nos oportere, secundum Apostoli praeceptum subditos magistratibus & principibus & potestatibus. Sed intra limites disciplinae, quousq; ab idololatria separamur. Propterea enim & illud exemplum trium fratrum pręcucurrit, qui aliàs obsequentes erga regem Nabuchodonosor, honorem imaginis eius cõstantissime respuerint, probantes idololatriam esse quicquid ultra humani honoris modum ad instar diuinae sublimitatis extollitur. Sic & Daniel cętera Dareio subnixus, tamdiu fuit in officio, quamdiu à periculo disciplinae uacaret. Nam id ne subiret, non magis leones regios timuit, quàm illi regios ignes. Accendant igitur quotidie lucernas quibus lux nulla est, adfigant postibus lauros postmodum arsuras, quibus ignes imminent, illis competunt & testimonia tenebrarum, & auspicia poenarum. Tu lumẽ es mundi, & arbor uirens semper. Si templis renunciasti, ne feceris templum ianuã tuã. Minus dixi: si lupanaribus renunciasti, ne indueris domi tuae faciem noui lu-

panaris. Circa officia uero priuatarum & cōmunium solennitatū, ut togæ puræ, ut sponsalium, ut nuptialiū, ut nominaliū, nullum putem periculū obseruari de flatu idololatriæ quæ interuenit: causæ enim sunt cōsiderādæ quibus præstatur officiū. Eas mundas esse opinor per semetipsas, quia neq; uestitus uirilis, neq; anulus aut cōiunctio maritalis, de alicuius idoli honore descēdit. Nullum deniq; cultum à deo maledictum inuenio, nisi muliebrē in uiro. Maledictus enim, inquit, omnis qui muliebribus induitur. Toga uero etiam appellatione uirilis est. Nuptias quoq; celebrari nō magis deus prohibet q̄ nomen imponi. Sed his accōmodantur sacrificia. Si in uocatu nec in sacrificijs sit titulus officij, & operæ meæ expunctio, quid tum? si libet. Vtinam quidem nec uidere possimus quæ facere nobis nefas est. Sed quoniā ita malis circundedit seculum idololatria, licebit adesse in quibusdā quæ nos homini nō idolo officiosos habēt. Plane ad sacerdotium & sacrificium uocatus nō ibo (proprium enim idoli officium est) sed neq; consilio, neq; sumptu, aliáue opera in eiusmodi fungar. Si propter sacrificium uocatus adsistam, ero particeps idololatriæ: si me alia causa cōiungit sacrificanti, ero tantū spectator sacrificij. Cæterum quid facient serui uel liberi fideles, item officiales sacrificantibus dominis uel patronis uel præsidibus suis adhærētes? Sed si merum quis sacrificanti tradiderit, imò si uerbo quoq; aliquo sacrificio necessario adiuuerit, minister habebitur idololatriæ. Huius regulæ memores etiā magistratibus & potestatibus officium possumus reddere secundum patriarchas & cæteros maiores, qui regibus idololatris usq; ad finē idololatriæ apparuerunt. Hinc proxime disputatio suborta est, an seruus dei alicuius dignitatis aut potestatis ad ministrationem capiat, si ab omni specie idololatriæ intactum se aut gratia aliqua, aut astutia etiā præstare posit: secundū quod & Ioseph, & Daniel mūdi ab idololatria, & dignitatem & potestatem administrauerunt, in ornamento & purpura extitere totius Ægypti siue Babyloniæ. Credamus itaq; succedere alicui posse ut in quoquo honore, ut in solo honoris nomine incedat, neq; sacrificet, neq; sacrificijs auctoritatem suam accōmodet, nō hostias locet, non curas templorum deleget, nō uectigalia eorum procuret, nō spectacula edat de suo aut de publico, aut edendis præsit: nihil solenne pronunciet uel edicat, ne iuret quidem. Iam uero quæ sunt potestatis, neq; iudicet de capite alicuius uel pudore (feras enim de pecunia) neq; damnet neq; prædamnet, neminem uinciat, neminē recludat, aut torqueat: si hęc credibile est fieri posse. Iam uero de solo suggestu & apparatu honoris retractandum: proprius habitus unius cuiusq; est, tam ad usum quotidianum, q̄ ad honorem & dignitatem. Igitur purpura illa & aurum ceruicis ornamētum eodem more apud Ægyptios & Babylonios insignia erant dignitatis, quo more nunc prætextæ, uel trabeæ, uel palmatæ, & coronæ aureæ sacerdotū prouincialium, sed nō eadem cōditione. Tantum enim honoris nomine cōferebatur his qui familiaritatem regum merebant. Vnde & purpurati regum uocabātur à purpura, sicut apud nos à toga candida candidati: sed nō ut suggestus ille sacerdotijs quoq; aut aliquibus idolorum officijs adstringeretur. Nam si ita esset, utiq; tantæ sanctitatis & cōstantiæ uiri statim habitus inquinatos recusassent, statimq; apparuisset Danielē idolis nō deseruisse, nec Belem nec draconē colere, quod multo

postea

postea apparuit. Simplex igitur purpura illa, nec iam dignitatis erat, sed ingenuitatis apud Barbaros insigne. Quodãmodo enim & Ioseph qui seruus fuerat, & Daniel qui per captiuitatem statum uerterat, ciuitatem Babyloniam et Ægyptum sunt consecuti per habitum barbaricæ ingenuitatis: sic penes nos quoque fideles si necesse fuerit, poterit & pueris prętexta cõcedi, & puellis stola, natiuitatis insignia non potestatis: generis, non honoris: ordinis, nõ superstitionis. Cæterum purpura uel cætera insignia dignitatum & potestatum, insertæ dignitati & potestatibus idololatriæ ab initio dicata, habent profanationis suæ maculam: cum præterea ipsis etiam idolis in quantum, prætextæ & trabeæ & laticlaui, fasces quoque & uirgæ præferantur, & merito. Nam demonia magistratus sunt seculi huius, unius collegij insignia fasces et purpuras gestant. Quid ergo proficies si suggestu quidem utaris, opera uero eius non administres. Nemo immundis mundus uideri potest. Tunicam si induas inquinatam per se, poteris forsitan illam nõ inquinare per te, sed tu per illam mundus esse non poteris. Iam nunc quid de Ioseph & Daniel argumentaris, scito non semper comparanda esse uetera & noua, rudia & polita, cœpta & explicita, seruilia & liberalia. Nam illi etiam serui conditione erant: tu uero nullius seruus in quantum solius Christi, qui te etiam captiuitate seculi liberauit, & forma dominica agere debebis. Ille dominus in humilitate & ignobilitate incessit domicilio incertus: Nã filius, inquit, hominis nõ habet ubi caput suum collocet, uestitu incultus, neque enim dixisset, Ecce qui teneris uestiũtur in domibus regum sunt. Vultu denique & aspectu inglorius, sicut & Esaias pronunciauerat. si potestatẽ quoque nullam ne in suos quidẽ exercuit, quibus sordido ministerio functus est: si regẽ se denique fieri, cõscius sui regni, refugit, plenissime dedit formã suis dirigendo omni fastigio & suggestu tam dignitatis quam potestatis. Quis enim magis his usus fuisset quam dei filius, quales & quãti eum fasces producerent, qualis purpura de humeris eius floreret, quale aurum de capite radiaret, nisi gloriam seculi alienam & sibi & suis iudicasset? Igitur quę noluit reiecit, quæ reiecit damnauit, quæ damnauit in pompa diaboli deputauit. Non enim damnasset, nisi non sua: alterius autem esse nõ possent, nisi diaboli quæ dei nõ sunt. Tu si diaboli pompam eierasti, quicquid ex ea attigeris id scias esse idololatriã. uel hoc te cõmonefaciat, omnes huius seculi potestates & dignitates nõ solum alienas, uerum & inimicas dei esse, quod per illas aduersus dei seruos supplicia cõsulta sunt, per illas & pœnæ ad impios paratæ ignorant. Sed & natiuitas & substantia tua molestę tibi sunt aduersus idololatriã, ad euitandum remedia deesse nõ possunt, cum etsi defuerint, superest unicũ illud quo felicior factus nõ in terris magistratus, sed in cœlis. Posset in isto capitulo etiã de militia definitũ uideri, quæ inter dignitatẽ & potestatem est. At nunc de isto quærit, an fidelis ad militiã cõuerti possit, & an militia ad fidem admitti etiam caligata, uel inferior quæque cui non sit necessitas immolationum uel capitalium iudiciorũ. Non cõuenit sacramento diuino & humano, signo Christi & signo diaboli, castris lucis & castris tenebrarum: non potest una anima duobus deberi, deo & Cæsari. Et uirgã portauit Moyses, fibulam & Aaron, cingit loro & Ioãnes, agmen agit & Iesus Naue, bellauit & populus, si placet ludere. Quomodo autem bellabit, imò quomodo etiã in pace

 militabit

militabit, sine gladio quem dominus abstulit? Nam & si adierãt milites ad Ioannem & formam obseruationis acceperant, si etiã centurio crediderat, omnem postea militẽ dominus in Petro exarmando discinxit. nullus habitus licitus est apud nos illicito actui asscriptus. Sed enim cũ cõuersatio diuinæ disciplinæ nõ factis tantũ, uerumetiã uerbis periclitetur, (nã sicut scriptũ est, Ecce homo & facta eius, ita Ex ore tuo iustificaberis) meminisse debemus etiam in uerbis quoque idololatriæ incursum præcauendun, aut de cõsuetudinis uitio, aut timiditatis. Deos nationũ nominari lex prohibet, nõ utique ne nomina eorum pronunciemus, quæ nobis ut dicamus conuersatio extorquet. Nam id plerunque dicendum est, in templo Æsculapij illum habes, & uico Isidis habito, & sacerdos Iouis factus est, & multa alia in hunc modum, quãdo & hominibus hoc genus nomina inducuntur. Neque enim Saturnum honoro si ita uocauero eum suo nomine, tam nõ honoro quàm Marcum si uocauero Marcũ. sed ait, Nomen aliorum deorum ne commemoremini, neque audiatur de ore tuo. Hoc pręcepit, ne deos uocemus illos. nam & in prima parte legis, Nõ sumes, inquit, nomen domini dei tui in uano, id est idolo. Cecidit igitur in idololatriam qui idolum nomine dei honorauerit. Quod si deos dicendum erit, adijciendum est aliquid, quo appareat, quia non ego illos deos dico: nam & scriptura deos nominat, sed adijcit, suos, uel nationum. Sicut & Dauid cum deos nominasset ubi ait: Dij autem nationum dæmonia. Sed hoc mihi ad sequentia magis præstructum est: cæterum consuetudinis uitium est me hercule dicere, me dius fidius, accedente ignorantia quorundam qui ignorant iusiurandum esse per Herculem. Porrò quid erat deieratio si per eos quos eierasti, quàm pręuaricatio fidei cum idololatria? quis enim per quos deierat non honorat? Timiditatis est autem cum te alius per deos suos obligat iuratione uel aliqua testificatione, & tu ne intelligaris quiescis. nam æque quiescendo confirmas maiestatem eorum, cuius causa uideberis obligatus. Quid refert deos nationum dicendo deos, an audiendo confirmes? iures per idola, an ab alio adiuratus acquiescas? Cur non agnoscamus uersutias satanæ, qui quod ore nostro perficere non potest, id agit ut suorum ore perficiat, per aures inferens nobis idololatriam. Certe quisquis ille est, aut amica, aut inimica congresione adstringit. Si inimica, iam ad pugnam uocaris, & scis tibi dimicandum esse. Si amica, quanto securius in dominum transferes responsionem tuam, ut dissoluas obligationem eius, per quem te malus honori idolorum, id est idololatriæ quærebat annectere. Omnis patientia eiusmodi idololatria. Honoras eos quibus impositis obsequium præstitisti. Scio quendã cui dominus ignoscat, quum illi in publico per litem dictum esset, Iupiter tibi sit iratus, respondisse, immo tibi. Quid aliter fecisset ethnicus qui Iouem deum credidit? etiam si non per eundem retorsisset maledictum, nec per ullum Iouis similem, confirmauerat Iouem deum, per quem se maledictum indigne tulisse demonstrauerat remaledicens. Ad quid enim indigneris per eum quem scis nihil esse? Nam si insanis, iã esse cõfirmas, & erit idololatriæ professio timoris tui: quanto magis cum per ipsum remaledicis, eodem Iouis honorem facis, quo & ille qui te prouocauit? fidelis aũt in eiusmodi ridere debet, nõ insanire. Imò secundũ præceptũ ne per deum quidẽ remaledicere, sed plane benedicere per deũ,

ut &

ut & idola destruas & deum prædices, & adimpleas disciplinam. æque bene dici per deos nationum Christo initiatus non sustinebit, ut non semper reijciat immundam benedictionem, & eam sibi in deum cõuertens emundet. Benedici per deos nationum, maledici est per deum. Si dedero eleemosynã, uel aliquid præstitero beneficij, & ille mihi deos suos uel coloniæ genium propicios imprecetur, iam oblatio mea uel operatio idolorũ honor erit, per quæ benedictionis gratiam compẽsant. Cur aũt nõ sciat me dei causa fecisse, ut & deus potius glorificetur, & dæmonia non honorent in eo quod propter deũ feci. deus uidet quoniam propter ipsum feci: pariter uidet quoniã propter ipsum fecisse me nolui ostẽdere, & præceptũ eius idolothytũ quodãmodo feci. Multi dicunt, nemo se debet promulgare: puto aũt nec negare: negat eñ quicũq; dissimulat in quacũq; causa pro ethnico habitus. Et utiq; omnis negatio idololatria est, sicut omis idololatria negatio, siue in factis siue in uerbis. Sed est quædã eiusmodi species in facto & in uerbo, bis acuta & infesta utrinq;, licet tibi blãdiatur, quasi uacet in utroq; dum factum nõ uidetur, quia dictum non tenetur. pecuniam de ethnicis mutuãtes sub pignoribus fiduciati, iurati cauent, & sic negant. Scire uolunt scilicet tempus persecutionis & locum tribunalis, & personam præsidis. Præscribit Christus, non esse iurandum. Scripsi, inquit, sed nihil dixi, lingua non litera occidit. Hic ego naturam & conscientiam aduoco: naturam, quia nihil potest manus scribere, etiam si lingua in dictitando cessat immobilis & quieta, quod nõ anima dictauerit: quanquam & ipsi linguę anima dictauerit, aut à se cõceptum, aut ab alio traditum. Iam ne dicatur, alius dictauit, hic conscientiam appello, an quod alius dictauit anima suscipiat, & siue comitante siue residente lingua ad manum transmittat. & bene quod in animo & conscientia delinqui dominus dixit. Si, inquit, concupiscentia uel malitia in cor hominis ascenderit, pro facto teneris. Cauisti igitur quod in cor tuum plane ascendit, quod neque ignorasse te contendere potest, neq; noluisse. Nam cum caueres, scisti: cum scires, utique uoluisti, & es tam in facto quàm cogitatu, nec potes leuiore crimine manus excludere, ut dicas falsum plane effici cauendo quod non facis. Tamen non negaui, quia non iuraui. Imò & si nihil tale fecisses, tamen dicereris deierare si consentiris. Non ualet tacita uox in stylo, & mutus in literis sonus. At enim Zacharias temporali uocis orbatione mulctatus, cum animo collocutus linguam irritam transit, manibus suis à corde dictat, & nomen filij sine ore pronunciat, loquitur in stylo, auditur in cera manus omni sono clarior, litera omni ore uocalior. Quęre an dixerit, qui dixisse compertus est. dominum oremus ne qua nos eiusmodi contractus necessitas circumsistat. Et si ita euenerit, det fratribus operandi copiam, uel nobis abrumpendæ omnis necessitatis constantiam, ne illæ literæ negatrices uicariæ oris nostri in die iudicij aduersus nos proferantur signatæ signis non iam aduocatorum sed angelorum. Inter hos scopulos & sinus, inter hæc uada & freta idololatriæ uelificata spiritu dei fides nauigat, tuta si cauta, secura si attonita. Cæterum inenatabile excussis profundum est, inextricabile impactis naufragium est, inrespirabile deuoratis hypobrichium in idololatria: quicunque fluctus eius offo-

cant

cant, omnis uertex eius ad inferos desorbet. Nemo dicat, quis tam tutò prę cauebit? exeundum de seculo erit. quasi non tanti sit exire, quàm idololatren in seculo stare. Nihil esse facilius potest, quàm cautio idololatriæ, si timor eius in capite sit. quæcunque necessitas, minor est periculo tanto comparata. Propterea spiritus sanctus consultantibus tunc Apostolis uinculum & iugum nobis relaxauit, ut idololatriæ deuitandæ uacaremus. Hæc erit lex nostra quo expedita hoc plenius administranda, propria Christianorum per quam ab ethnicis agnoscimur & examinamur: hæc accedentibus ad fidem proponenda, & ingredientibus in fidem inculcanda est, ut accedentes deliberent, obseruantes perseuerent, non obseruantes renuncient sibi. Viderimus enim si secundum archetypum & coruus & miluus & lupus & canis & serpens in ecclesia erit, certe idololatres in archetypo non habetur. Nullum animal in idololatren figuratum est: quod in arca non fuit, in ecclesia non sit.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI

DE PVDICITIA LIBER

PVDICITIA flos morum, honor corporum, decor sexuũ, integritas sanguinis, fides generis, fundamentum sanctitatis, præiudicium omnis bonæ mentis: quanquam rara, nec facile perfecta, uixq; perpetua, tamen aliquatenus in seculo morabitur, si natura præstruxerit, si disciplina persuaserit, si censura compresserit. Siquidem omne animi bonũ aut nascitur, aut eruditur, aut cogitur: Sed ut mala magis uincunt, quod ultimorum temporũ ratio est, bona iam nec nasci licet, ita corrupta sunt semina: nec erudiri, ita deserta sunt studia: nec cogi, ita exarmata sunt iura. Denique de qua incipimus, eousque iam exoleuit, ut non eius ratio, sed moderatio libidinum pudicitia credatur, isq; satis castus habeatur, qui non minus castus fuerit. sed uiderit seculi pudicitia cum seculo ipso, cum suo ingenio si nascebatur, cum suo studio si erudiebatur, cum suo seruitio si cogebatur: nisi quod infelicior etiã si stetisset ut infructuosa, quæ non apud deum egisset. malo nullũ bonum quàm uanum. Quid prodest esse, quod esse nõ prodest? nostrorum bonorum status iam mergitur, Christianæ pudicitiæ ratio concutit, quæ omnia de cœlo trahit, & naturã per lauacrũ regenerationis, & disciplinã per instrumentum prædicationis, & censuram per iudicia ex utroq; testamẽto, & coacta constãtius ex metu & uoto æterni ignis & regni. Aduersus hanc núncne dissimulare potuissem? Audio etiam edictum esse propositum, & quidẽ peremptoriũ, Pontifex scilicet maximus, episcopus episcoporũ dicit: Ego & mœchiæ & fornicationis delicta pœnitẽtia functis dimitto. O edictum cui adscribi nõ poterit, Bonũ factum. Et ubi proponetur liberalitas ista? Ibidẽ opinor in ipsis libidinũ ianuis, sub ipsis libidinũ titulis, illic eiusmodi pœnitẽtia promulganda

ganda est, ubi delinquentia ipsa uersabitur. Illic legenda est uenia, quò cum spe eius intrabitur. Sed hoc in ecclesia legitur, & in ecclesia pronunciatur, & uirgo est. Absit absit à sponsa Christi tale præconium. Illa quæ uera est, quæ pudica, quæ sancta, carebit etiam aurium macula. Non habet quibus hoc repromittat. Et si habuerit, non repromittit: quoniam & terrenum dei templum citius spelunca latronum appellari potuit à domino, quàm mœchorum & fornicatorum. Erit igitur & hic aduersus psychicos titulus, aduersus meæ quoque sententiæ retro penes illos societatem, quo magis hoc mihi in notam leuitatis obiectent. Nunquam societatis repudium delicti præiudicium est, quasi non facilius sit errare cum pluribus, quando ueritas cum paucis ametur. At enim me non magis dedecorabit inutilis leuitas, quàm ornarit nocens. Non suffundor errore quo carui, quia caruisse delector, quia meliorem me & pudiciorem recognosco. Nemo proficiens erubescit. Habet & in Christo scientia ætates suas, per quas deuolutus est & Apostolus. Quum paruulus, inquit, essem, tanquam paruulus loquebar. At ubi uir sum factus, ea quæ paruuli fuerant, euacuaui. Adeò diuertit à sententijs pristinis, nec idcirco deliquit, quòd æmulator factus est non paternarum traditionum, sed Christianorum, optans etiam ut præciderentur, qui circuncisionem detinendam suadebant. Atque utinam & isti, qui meram & ueram integritatem carnis obtruncant, amputantes non summam superficiem, sed intimã effigiem pudoris ipsius, quum mœchis & fornicatoribus ueniam pollicentur aduersus principalem Christiani nominis disciplinam, quam ipsum quoq; seculum usqueadeò testatur, ut si quando eam in fœminis nostris inquinamentis potius carnis quàm tormẽtis puniri contendat, id uolens eripere quod uitæ anteponunt. Sed iam hæc gloria extinguitur, & quidem per eos, quos tãto constantius oportuerat eiusmodi maculis nullam subscribere ueniam, quando propterea quotiens uolunt nubant, ne mœchiæ & fornicationi succidere cogantur: quoniam melius est nubere q̃ uri. Nimirum propter continentiam incontinentia necessaria est, incendium ignibus extinguetur. Cur ergo crimina postmodum indulgent pœnitentiæ nomine, quorum remedia præstituũt multinubentię iure? Nam & remedia uacabunt cum crimina indulgentur, & crimina manebunt si remedia uacabunt. Itaq; utrobiq; de sollicitudine & negligentia ludunt, præcauẽdo uanissime quibus parcũt: & parcendo ineptissime quibus præcauent: cum aut præcauendum non sit, ubi parcitur: aut parcendum non sit, ubi præcauet. Præcauent enim quasi nolint admitti aliquid: indulgent autem, quasi uelint admitti: quando si admitti nolint, non debeant indulgere: si indulgere uelint, non debeant præcauere. Nec enim mœchia & fornicatio de modicis & de medijs delictis deputabuntur, ut utrunq; competat, & sollicitudo quæ præcauet, & securitas quæ indulget. Sed cũ ea sint quę culmen criminum teneant, non capiunt & indulgeri quasi modica, & præcaueri quasi maxima. Nobis aũt maxima aut summa sic quoq; precauẽtur, dum nec secundas quidem post fidem nuptias permittiẽ nosse, nuptialibus & dotalibus, si forte, tabulis à mœchię & fornicationis opere diuersas. Sed ideo durissime nos infamantes paracletum disciplinæ enormitate digamos foris sistimus, eundem limitem liminis mœchis quoque & fornicatoribus figimus, ieiunas

ieiunas pacis lachrymas profusuris, nec amplius ab ecclesia quàm publicationem dedecoris relaturis. Cæterum deus, inquiunt, bonus & optimus & misericors & miserator & misericordiæ plurimus, quam omni sacrificio antepo nit, non tanti ducens peccatoris mortem, q̃ pœnitentiam, salutificator omnium hominum & maxime fidelium. Itaq; & filios dei misericordes & pacificos esse oportebit, donantes inuicem sicut & Christus donauit nobis: non iudicãtes, ne iudicemur. Domino enim suo stat quis uel cadit. Tu quis es, ut seruum iudices alienum? Dimitte, & dimittetur tibi. Talia & tanta futilia eorũ, quibus & deo adulantur & sibi lenocinantur, effœminantia magis q̃ uigorantia disciplinam, quantis & nos & contrarijs possumus repercutere, quæ & dei seueritatem intentent, & nostram constantiam prouocẽt. Quia & si bonus natura deus, tamen & iustus. Ex causa enim sicut sanare nouit, ita & cædere: faciens pacem, sed & condens mala: pœnitentiam malens, sed & Hieremię mandans, ne pro populo peccatore deprecaretur. Quod & si ieiunauerint, inquit, nõ exaudiam obsecrationem eorum. Et rursus: Et tu ne adoraueris pro populo, & ne postulaueris pro his in prece & oratione, quoniam non exaudiam in tempore quo inuocauerit me, & in tẽpore adflictionis suæ. Et adhuc supra idem misericordiæ prælator q̃ sacrificij: Et tu ne adoraueris pro populo isto, & ne postulaueris misericordiam cõsequi eos. Et ne accesseris pro his ad me, quoniam non exaudiam utiq; misericordiam postulantes, utiq; ex pœnitentia flentes & ieiunantes, & adflictationem suam offerentes deo. Deus enim zelotes, & qui naso non deridetur, adulantium scilicet bonitatem eius. Et qui licet patiens, tamen per Esaiam comminetur patientiæ finem: Tacui, nunquid & semper tacebo & sustinebo? Quieui, uelut parturiens exurgam, & arescere faciã. Ignis enim procedet ante faciẽ ipsis, & exuret inimicos eius, non solum corpus, uerum & animas occidens in gehennam. Cæterum iudicantibus quomodo dominus cõminetur, ipse demonstrat. quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabitur de uobis. Ita non prohibuit iudicare, sed docuit. unde & Apostolus iudicat, & quidem in causa fornicationis, dedendũ eiusmodi hominem satanæ in interitum carnis: increpans etiam quod fratres non apud sanctos iudicarentur. Adijciens enim inquit: Vt quid mihi eos qui foris sunt iudicare? Dimittis autem ut dimittatur tibi à deo, delicta mundãtur quę quis in fratrem non deum admiserit. Debitoribus denicq; dimissuros nos in oratione profitetur. Sed non decet ultra de autoritate scripturarum eiusmodi funem contentiosum, alterno ductu in diuersa distendere, ut hæc restringere frenos disciplinæ, illa laxare uideanẽ, quasi incertæ pœnitẽtiæ subsidium, illa prosternere per lenitatẽ, hæc negare per austeritatẽ. Porrò & autoritas scripturæ in suis terminis stabit sine alterutra oppositione, & pœnitẽtię subsidiũ suis cõditionibus determinaẽ sine passiua cõcessione, & ipsæ prius causę eius distinguunẽ sine cõfusa propositione. Causas pœnitẽtiæ delicta condicimus. Hæc diuidimus in duos exitus. Alia erunt remissibilia, alia irremissibilia. Secundũ quod nemini dubium est alia castigationem mereri, alia damnationẽ. Omne delictũ aut uenia expungit, aut pœna: uenia, ex castigatione: pœna, ex dãnatione. de ista differẽtia iã & quasdã premisimus altercatiões scripturarũ, hinc retinentiũ, hinc dimittentiũ delicta. Sed & Ioãnes docebit: si quis scit fratrem

V.C. Remen. spatssilia. an sparsella.

hæc illæ.

trem suum delinquere delictum non ad mortem, postulabit & dabitur uita ei:quia non ad mortem delinquit,hoc erit remissibile.Est delictũ ad mortem: non pro illo dico ut quis postulet,hoc erit inremissibile.Ita ubi est postulatio nis,illic etiam remissionis,Vbi nec postulationis, ibi æque nec remissionis. Secundum hanc differentiam delictorum pœnitentiæ quoq; conditio discri minatur. Alia erit,quæ ueniam consequi possit, in delicto scilicet remissibili. Alia,quæ consequi nullo modo possit, in delicto scilicet inremissibili. Et superest specialiter de mœchiæ & fornicationis statu examinare, in quam delictorum partem debeant redigi. Sed prius decidam intercedentem ex diuerso responsionem ad eam pœnitentiæ speciem,quam cum maxime definimus uenia carere. Si enim,inquiunt,aliqua pœnitentia caret uenia, iam nec in totum agenda tibi est.Nihil enim agendũ est frustra. Porrò frustra agetur pœnitentia,si caret uenia. Omnis autem pœnitentia agenda est:Ergo omnis ueniam consequatur,ne frustra agatur:quia non erit agenda si frustra agat̃. Porrò frustra agitur,si uenia carebit.Merito ita opponunt,quoniam huius quoque pœnitentiæ fructum,id est ueniam,in sua potestate usurpauerunt.Quantum enim ad illos,à quibus pacem,humanam consequitur: quantum autẽ ad nos qui solum dominũ meminimus delicta concedere,& uticq; mortalia, non frustra agetur.Ad dominũ enim remissa, & illi exinde prostrata, hoc ipso magis operabitur ueniam,quod eam à solo deo exorat, quod delicto suo humanam pacem sufficere non credit, quod ecclesiæ mauult erubescere quàm communicare. Adsistit enim pro foribus eius, & de notæ suæ exemplo cæteros admonet:& lachrymas fratrum sibi quoq; aduocat, & redit plusq; negociata,compassionem scilicet,quàm cõmunicationem.Et si pacem hic non metit, apud dominũ seminat; Nec amittit,sed preparat fructũ:Non uacabit ab emolumento,si non uacauerit ab officio.Ita nec pœnitentia huiusmodi uana, nec disciplina eiusmodi dura est.Deum ambæ honorant, illa nihil sibi blandiendo facilius impetrabit,ista nihil sibi adsumẽdo plenius adiuuabit. Possumus igitur demandata pœnitentiæ distinctione ad ipsorum iam delictorũ regredi censum,an hæ sint quæ ueniam ab omnibus consequi possint.In primis q mœchiam & fornicationẽ nominamus,usus expostulat.Habet & fides quorundam nominũ familiaritatẽ,ita in omni opusculo usum custodimus. Cæterum & si adulterium & si stuprũ dixero, unum erit contaminatæ carnis elogium.Nec enim interest nuptam alienam,an uiduam quis incurset,dum non suam fœminã.Sicut nec locis refert,in cubiculis,an in turribus pudicitia trucidetur: Omne homicidiũ extra syluã latrocinium est. Ita & ubicunq;, uel in quamcunq; semetipsum adulterat & stuprat, qui aliter quàm nuptijs utitur. Ideo penes nos occultæ quoq; cõiunctiones,id est non prius apud ecclesiam professæ,iuxta mœchiã & fornicationẽ iudicari periclitant̃,Nec inde consertæ obtentu matrimonij crimen eludant.Reliquas autẽ libidinũ furias impias in corpora & in sexus ultra iura naturæ,non modo limine,uerum omni ecclesiæ tecto submouemus,quia nõ sunt delicta, sed mõstra. Ergo mœchia quod etiam fornicationis est res,secundũ opus criminis quanti æstimanda sit sceleris prima lex dei præsto est.Siquidem post interdictã alienorũ deorũ superstitionẽ,ipsorumq; idolorũ fabricationẽ:post cõmendatã sabbati ueneratio-

nem, post imperatam in parētes secundam à deo religionem: nullum aliud in talibus titulis firmandis monendisq; substruxit prceptum, quàm, Non mœchaberis. Post spiritalem enim castitatem sanctitatemq;, corporalis sequebatur integritas. Et hanc itaq; muniuit, hostē statim eius prohibēdo mœchiam. Quale delictum iam intellige, cuius cohibitionem post idololatriam ordinauit. Nihil secundum longinquat à primo. Nihil tam proximū primo, quàm secundum. Quod fit ex primo, aliud quodammodo primū est. Itaq; mœchia adfinis idololatriæ. Nam & idololatria mœchiæ nomine & fornicationis sæpe populo exprobrata, etiam sorte coniungetur illi, sicut & serie: etiam damnatione cohærebit illi, sicut & dispositione. Eo amplius præmittēs, Non mœchaberis, adiungit, Non occides. Onerauit utiq; mœchiā, quā homicidio anteponit. In prima itaq; fronte sanctissimæ legis, in primis titulis cœlestis edicti, principalium utiq; delictorum proscriptione signatam, de loco modum, de ordine statum, de confinio meritum cuiusq; dignoscas. Est & mali dignitas, quod in summo aut in medio pessimorū collocatur. Pompam quandam atq; suggestum aspicio mœchiæ, hinc ducatū idololatriæ antecedentis, hinc comitatum homicidij insequentis. Inter duos apices facinorum eminentissimos sine dubio digna consedit, et per medium eorum, quasi uacantem locum pari criminis auctoritate compleuit. Quis eam talibus lateribus inclusam, talibus costis circumfultam, à cohærentium corpore diuellet, de uicinorum criminum nexu, de propinquorum scelerum complexu, ut solam eam secernat ad pœnitentiæ fructum? Nónne hinc idololatria, inde homicidium, detinebunt? & si qua uox fuerit, reclamabunt? Noster hic cuneus est, nostra compago. Ab idololatria metamur, illa distinguēte coniungimur, illi de medio eminenti adulamur, concorporauit nos scriptura diuina, literæ ipsæ glutina nostra sunt, iam nec ipsa sine nobis potest. Ego quidē idololatria sæpissime mœchiæ occasionem subministro. Sciunt luci mei & mei montes, & uiuæ aquæ, ipsaq; in urbibus tēpla, quantū euertendę pudicitię procuremus. Ego quoq; homicidium nonnunq; mœchia elaboro. Vt tragœdias omittam, sciunt hodie uenenarij, sciunt magi, q pellicatus ulciscar, quòd riualitates defendam, quòd custodes, quòd delatores, quòd conscios auferam. Sciunt etiam obstetrices, quòd adulteri conceptus trucidentur. Etiam apud Christianos non est mœchia sine nobis: ibidem sunt idololatriæ, ubi immundi spiritus res est. Ibidem est & homicidium, ubi homo cum inquinatur occiditur. Igitur aut nec illis aut etiā nobis pœnitentiæ subsidia conuenient. Aut detinemus eam, aut sequimur. Hęc ipsi rei loquūtur. Si res uoce deficiunt, adsistit idololatres, adsistit homicida, in medio eorū adsistit & mœchus. Pariter de pœnitentiæ officio sedent in sacco & cinere inhorrescunt, eodem fletu gemiscunt, eisdem precibus ambiunt, eisdem genibus exorant, eandem inuocant matrē. Quid agis mollissima & humanissima disciplina? Aut omnib. eis hoc esse debebis (Beati enim pacifici) Aut si non omnibus, nostra esse. Idololatrē quidem & homicidam semel damnas, mœchum uero de medio excipis? idololatræ successorem, homicidæ antecessorem, utriusq; collegam. Personæ acceptatio est, miserabiliores pœnitentias reliquisti. Planè si ostendas de quibus patrocinijs exemplorum, præceptorū cœlestiū, soli mœchiæ, & in ea fornicationi quoq;,

ianuam pœnitentię expandas, Ad hanc iam lineam dimicabit nostra cõgres-sio. Præscribam tamen tibi formam necesse est, ne ad uetera manum emittas, ne in terga respicias. Vetera enim transierũt secundum Esaiam, & nouata est iam nouatio secundum Hieremiã, & obliti posteriorũ in priora porrigimur secundum apostolum, & lex & propheta usq; ad Ioannem secundum dominum. Nam & si cum maxime à lege cœpimus demonstrando mœchiam, merito ab eo statu legis, quem Christus non dissoluit, sed impleuit. Onera enim legis usq; ad Ioannẽ, non remedia: operũ iuga reiecta sunt, non disciplinarũ. libertas in Christo non fecit innocẽtiæ iniuriam. Manet lex tota pietatis, sanctitatis, humanitatis, ueritatis, castitatis, iustitiæ, misericordię, beneuolentiæ, pudicitiæ, in qua lege beatus uir qui meditabit̃ die ac nocte. De qua idem Dauid rursus: Lex domini inuituperabilis, cõuertẽs animã, iura domini directa, oblectantia corda, præceptũ domini longe lucens, inluminans oculos. Sic & Apostolus: Itaq; lex quidem sancta est, & præceptũ sanctũ & optimũ, utiq;: Non mœchaberis. Sed & supra: legẽ ergo euacuamus per fidem? Absit, sed legem sistimus, scilicet in his quæ & nunc nouo testamento interdicta etiam cumulatiore præcepto prohibentur. pro, Non mœchaberis, Qui uiderit ad concupiscentiã, iam mœchatus est in corde suo: & pro, Non occides, Qui dixerit fratri suo Racha, reus erit gehennæ. Quęre an salua sit lex non mœchandi, cui accessit, nec concupiscendi. Cæterũ si qua uobis exempla in sinũ plaudent, non opponentur huic quam defendimus disciplinæ. Frustra enim lex supra structa est, origines quoq; delictorũ, id est concupiscentias & uoluntates, non minus quàm facta condemnans, si ideo hodie concedetur mœchia, quia & aliqua concessa est. Cui emolumento hodie pleniore disciplina coercetur, nisi ut maiore forsitan lenocinio tuo indulgeatur. Dabis ergo & idololatræ & omni apostatæ ueniam, quia & populum ipsum totiens reum istorum, totiens inuenimus retro restitutũ. Cõmunicabis & homicidæ, quia & Nabothæ sanguinem Achab deprecatione deleuit, & Dauid Vriæ cædem cum causa eius mœchia, cõfessione purgauit. Iam & incesta donabis propter Loth, & fornicationes cum incesto propter Iudam, & turpes de prostitutione nuptias propter Osee, & non tantũ frequentatas, uerum & semel plures, propter patres nostros. Vtiq; enim dignum est peræquari nunc quoq; gratiam circa omnia retro indulta, si de pristino aliquo exemplo uenia mœchiæ uindicatur. Habemus quidem & nos eiusdem uetustatis exempla pro sententia nostra, non modo non indulti, uerumetiam repręsentati iudicij fornicationis. Et utiq; sufficit tantum numerum xxiiij. milium populi fornicantis in filias Madian una plaga ruisse, sed malo in gloriam Christi à Christo deducere disciplinam. Habuerint pristina tempora omnis impudicitiæ, si uolunt Psychici, etiam potestatem. Luserit ante christum caro, imò perierit anteq̃ à domino suo requisita est: nondum erat digna dono salutis, nondum apta officio sanctitatis. Adhuc in Adam deputabat̃ cum suo uitio, facile quod speciosum uiderat concupiscens, & ad inferiora respiciens, & de ficulneis folijs pruriginem retinens. Inhærebat usquequaq; libidinis uirus, & lactæ sortes non habentes idoneæ, quod nec ipsæ adhuc aquæ lauerant. At ubi sermo dei descendit in carnem ne nuptijs quidem resignatã, et sermo caro factus est ne nuptijs

Num. 25

quidem resignanda, quæ ad lignum non incontinentiæ, sed tolerantiæ accederet, quæ non dulce aliquid, sed amarum aliquid inde gustaret, quæ non ad inferos, sed ad cœlum pertineret, quæ non lasciuiæ frondibus, sed sanctimoniæ floribus præcingeretur, quæ mundicias suas aquis traderet, exinde caro quæcunque in Christo reliquas sordes pristinas soluit, alia iam res est, noua emergit iam non ex seminis limo, non ex cõcupiscentiæ fumo, sed ex aqua pura & spiritu mundo. Quid itaque illam de pristino excusas? Non corpus Christi, non membra Christi, non templum dei uocabatur, cum ueniam mœchiæ cõsequebatur. Itaque si exinde quo statum uertit, & in Christum tincta induit Christum, & magno redempta est sanguine, scilicet domini & agni, tenes aliquod exemplum, siue præceptũ, siue formã, siue sententiam indultæ siue indulgendæ fornicationis atque mœchiæ: habes etiã temporis à nobis definitionem, ex quo deputetur ætas quæstionis. à parabolis licebit incipias, ubi est ouis perdita à domino requisita, & humeris eius reuecta. Procedant ipsæ picturæ calicum uestrorũ, si uel in illis perlucebit interpretatio pecudis illius, utrum'ne Christiano, an ethnico peccatori de restitutione conliniet. Præscribimus enim ex naturæ disciplina, ex lege auris & linguæ, ex mentis sanitate ea semper responderi, quæ prouocantur, id est ad ea quæ prouocant. Prouocabit, ut opinor, quod pharisæi publicanos & peccatores ethnicos admittentem dominum, & cum illis de uictu cõmunicantẽ indignati mussitabant. Ad hoc dominus pecudis perditæ restitutionẽ cum figurasset, cui alij reddẽdum est quàm ethnico perdito de quo agebatur, non de Christiano, qui adhuc nemo. aut quale est, ut dominus quasi cauillator responsionis, omissa specie præsenti quã repercutere deberet, de futura laboret? Sed ouis proprie Christianus, & grex domini ecclesiæ populus, & pastor bonus Christus, & ideo Christianus non intelligendus, qui ab ecclesiæ grege errauerit. Ergo nihil ad pharisæorũ mussitationẽ respondisse uis dominũ, sed ad tuam præsumptionẽ. Et tamen ita eam uindicare debebis, ut neges in ethnicũ cõpetere quæ in Christianũ existimas cõuenire. Dic mihi, nónne hominũ genus unus dei grex est? Nónne uniuersarũ gẽtiũ idẽ deus & dominus & pastor est? Quis magis perit à deo, quàm ethnicus quandiu errat? Quis magis requiritur à deo quàm ethnicus, quando reuocatur à Christo? Denique antecedit hic ordo in ethnicis. Si quidem non aliter Christiani ex ethnicis fiunt, nisi prius perditi & à deo requisiti, & à Christo reportati. Ita etiam hunc ordinẽ seruari oportet, ut in eos tale aliquid interpretemur in quibus prius est. At tu opinor hoc uelis, ut ouẽ non de grege perditã faceret, sed de arca uel de armario. Sic etsi ethnicorũ reliquũ numerũ istũ ait, non ideo Christianos esse ostendit cum Iudæis agens, & illos cum maxime obtundens quod indignarentur spei ethnicorũ: Sed ut exprimeret aduersus liuorem pharisæorũ suam gratiã & beneuolentiã etiam circa unum ethnicũ, præposuit unius peccatoris salutẽ ex pœnitentia, quàm illorum ex iustitia. Aut nunquid non iusti Iudæi, & quibus pœnitentia opus non esset, habentes gubernacula disciplinæ & timoris instrumenta legem & prophetas? Posuit igitur illos in parabola, & si non quales erant, sed quales esse debuerant, quo magis suffunderent, alijs & non sibi pœnitentiam audientes necessariã. Proinde drachmę parabolã ut ex eadem materia prouocatã, æque ethnicum

ethnicum interpretamur, & si in domo amissam quasi in ecclesia, et si ad lucernæ lumen repertam quasi ad dei uerbum. Atquin totus hic mundus una omnium domus est, in quo magis ethnico gratia dei inlucet qui in tenebris inuenitur, quàm Christiano qui iam in dei luce est. Denique & oui & drachmæ unus error adscribitur. Nam si iam in Christianũ peccatorẽ defingerentur, post fidem perditã & iterata amissio eorũ & restitutio notaretur. Decedam nunc paulisper de gradu isto, quo magis eum etiam decedẽdo cõmendem, cum sic quoque obduxero diuersæ partis præsumptionẽ: cõdico Christianũ iam peccatorẽ in parabola utraque portendi, non tamen ideo eum adfirmandũ qui de facinore mœchiæ & fornicationis restitui per pœnitentiã possit. Licet enim perisse dicatur, erit de perditionis genere retractare, quia et ouis non moriendo, sed errando: & drachma non interiendo, sed latitando perierunt. Ita licet dici perisse quod saluũ est. Perit igitur & fidelis elapsus in spectaculum quadrigarij furoris, & gladiatorij cruoris, & scænicæ fœditatis, xysticę uanitatis, in lusus, in cõuiuia secularis solennitatis, in officium, in ministeriũ alienę idololatriæ aliquas artes adhibuit curiositatis, in uerbũ ancipitis negotiationis aut blasphemiæ impegit, ob tale quid extra gregem datus est, uel & ipse forte ira, tumore, æmulatione, quod denique sæpe fit dedignatione castigationis abrupit, debet requiri atque reuocari. Quod potest recuperari, non perit, nisi foris perseuerauerit. Bene interpretaberis parabolam, uiuentem adhuc reuocans peccatorẽ. Mœchũ uero & fornicatorẽ, quis non mortuũ statim admisso pronunciauit? Quo ore mortuũ restitues in gregem ex parabolæ eius auctoritate, quæ non mortuũ pecus reuocat? Denique si meministi prophetarũ, cum pastores increpantur, puto Ezechielis est uox: Pastores ecce lac deuoratis, & lanis uestimini, quod forte est, occidistis, quod infirmum est non curastis, quod cõminutũ est non ligastis, quod expulsum est nõ cõuertistis, quod perijt non requisistis. Nunquid & de mortuo exprobrat, quod non & illud in gregem reficere curauerint? Planè ingerit, quòd perire oues fecerint, & à bestijs agri comedi. Neque possunt nec perire in mortẽ nec comedi si relinquantur, non ut perditæ in mortem & comestæ resumantur. Iuxta drachmæ quoque exemplum etiam intra domum dei ecclesiam licet esse aliqua delicta pro ipsius drachmæ modulo ac pondere mediocria, quæ ibidẽ delitescentia mox ibidem & reperta, statim ibidem cum gaudio emendationis transigantur: Mœchiæ uero & fornicationis non drachma, sed talentũ, quibus exquirendis non lucernæ spiculo lumine, sed totius solis lancea opus est. Simul apparuit, statim homo de ecclesia expellitur, nec illic manet, nec gaudium confert repertrici ecclesiæ, sed luctum. Nec congratulationẽ aduocãt uicinarum, sed cõtristationem proximarũ fraternitatũ. Cõmissa itaque etiam hac nostra cum illorum interpretatione, eo magis in ethnicum spectabunt & ouis & drachmæ argumenta, quanto nec in eius delicti Christianũ cõpetere possunt, propter quod in Christianũ de diuersa parte coguntur. Sed enim plerosque interpretes parabolarũ idem exitus decipit, quem in uestibus purpura oculandis sæpissime euenire est; cum putaueris recte conciliasse temperamenta colorum, & credideris cõparationes eorũ inter se amasse, erudito mox utroque corpore, & luminibus expressis, errorẽ omnem traducta diuersitas euomet.

Ezech. 34

Fab. lib VIII Inst. cap. 5.
Vt adfert lumen clauus purpura, loco insertus, ita certe meminẽ decet intertexta pluribus notis vestis. etc.

Eadem itaq; caligine circa filiorũ quoq; duorũ parabolam quibusdã ad præsens concolorantibus figuris, à uero lumine exorbitant eius comparationis, quam parabolæ materia prætexit. Duos enim populos in duobus filijs collocant, Iudaicum maiorem, Christianũ minorẽ. Nec enim possunt exinde Christianũ peccatorẽ in filio minore disponere ueniam consecuturũ, nisi in maiore Iudaicũ expresserint. Porrò si Iudaicũ ostendero deficere à comparatione filij maioris, consequenter utiq; nec Christianus admittet ad configurationẽ filij minoris. Licet enim filius audiat & Iudæus, & maior, quia prior in adoptione, licet & Christiano reconciliationem dei patris inuideat, quod uel maxime diuersa pars carpit, sed non erit Iudæi dictum ad patrem: Ecce quot annis tibi seruio, & præceptũ tuum nunq; præteriui. Quando enim non transgressor legis Iudæus aure audiens, & non audiens? Odio habens traducentem in portis, & aspernamento sermonẽ sanctum? Sic nec patris ad Iudæum erit uox, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt. Iudæi enim apostatæ filij pronunciantur, generati quidem & in altum elati, sed qui non computauerint dominum, & qui dereliquerint dominum, & in iram prouocauerint sanctum Israelis. Omnia planè Iudæo concessa dicemus, cui etiam conditio gratior quæq; de gula erepta est, nedum ipsa terra paternæ promissionis. Atq; adeo non minus hodie Iudæus quàm minor filius prodacta substantia dei in aliena regione mendicat, seruiẽs usq; adhuc principibus eius, id est seculi huius. Quærũt igitur alium Christiani suum fratrem, Iudæum enim parabola non recipit. Multo aptius Christianum maiori & Iudæum minori filio adæquassent secundum fidei comparationẽ, si ordo utriusq; populi ab utero Rebeccæ designatus permitteret demutationem, nisi quod & clausula refragaretur. Christianum enim de restitutione Iudæi gaudere & non dolere conueniet: siquidẽ tota spes nostra cum reliqua Israelis expectatione coniuncta est. Ita & si quædam facient, sed alijs cõtra sapientibus interimitur exemplorum peræquatio. Quanq; & si omnia ad speculum respondere possint, unum fit præcipuum periculum interpretationũ, ne aliorsum temperetur felicitas cõparationum, quàm quo parabolæ cuiusq; materia mandauit. Meminimus enim & histriones cum allegoricos gestus adcõmodant canticis, alia longe à præsenti & fabula & scæna & persona, & tamen congruentissime exprimentes. Sed uiderit ingenium extraordinarium. Nihil enim ad Andromacham. Sic & hæretici easdem parabolas quò uolunt tribuunt, non quò debent aptissime excludunt. Quare aptissime? quoniam à primordio secundum occasiones parabolarum, ipsas materias confinxerunt doctrinarũ. Vacuit scilicet illis solutis à regula ueritatis ea conquirere atq; componere, quorũ parabolę uidentur. Nos aũt quia non ex parabolis materias cõmentamur, sed ex materijs parabolas interpretamur, nec ualde laboramus omnia in expositione torquere, dum contraria quæq; caueamus: quare centum oues, & quid utiq; decem drachmæ, & quæ illæ scopæ. necesse erat, qui unius peccatoris salutem gratissimam deo uolebat exprimere, aliquam numeri quantitatẽ nominaret, de quo unum quidem perisse describeret: necesse erat ut habitus requirentis drachmã in domo, tam scoparũ q̃ lucernæ adminiculo adcõmodaret. Huiusmodi enim curiositates & suspecta faciunt quędã, & coactarũ expositionum

subtili-

ſubtilitate plerunq; deducunt à ueritate. Sunt autem quæ & ſimpliciter poſi-ta ſunt ad ſtruendam & diſponendam & texendam parabolam, ut illuc per-ducantur, cui exemplum procurat. Et duo utiq; filij illuc ſpectabunt, quò & drachma & ouis. Quibus enim cohærent, eandem habent cauſam, eandem utiq; muſsitationem phariſæorum erga commercium domini ethnicorũ. aut ſi quis dubitat ethnicos fuiſſe publicanos apud Iudæam uſurpatã iam pridem Pompeij manu atq; Luculli, legat Deuteronomiũ, Nõ erit uectigal pendens ex filijs Iſrael. Nec tam execrabile eſſet nomen publicanorum apud dominũ, niſi extraneum, uendentium ipſius cœli & terræ & maris tranſitus. Peccato-res autem cum adiungit publicanis, non ſtatim Iudæos oſtendit, & ſi aliqui fu iſſe potuerũt. Sed unum genus ethnicorum alios ex officio peccatores, id eſt publicanos, alios ex natura, id eſt non publicanos pariter ponendo diſtinxit. Cæterum nec denotaretur cum Iudæis communicans uictum, ſed cum ethni cis, quorum menſa Iudaica diſciplina depellit. Nunc de filio prodigo id prius conſiderandum eſt quod utilius. Non enim admittetur exemplorũ adæqua-tio, licet in agina congruentiſsima, ſi fuerit saluti nocentiſsima. Totum autem ſtatum ſalutis in tenore diſciplinæ conſtitutum ſubuerti uidemus ea interpre tatione, quę ex diuerſo affectatur. Nam ſi Chriſtianus eſt qui acceptam à deo patre ſubſtantiam (utiq; baptiſmatis, utiq; ſpiritus ſancti, & exinde ſpei æter-næ) longe euagatus à patre prodigit ethnice uiuens, ſi exutus bonis mentis e-tiam principi ſeculi (cui alij quàm diabolo?) ſeruitium ſuum tradidit, & ab eo porcis alendis (immundis ſcilicet ſpiritibus curandis) præpoſitus reſipit ad pa trem reuerti: iam non mœchi & fornicatorij, ſed idololatræ, & blaſphemi, & negatores, & omne apoſtatarum genus hac parabola patri ſatisfacient, & eli-ſa eſt uerißime hoc magis modo tota ſubſtantia ſacramenti. Quis enim time-bit prodigere, quod habebit poſtea recuperare? Quis curabit perpetuo con-ſeruare, quod nõ perpetuo poterit amittere? ſecuritas delicti etiam libido eſt eius. Recuperabit igitur & apoſtata ueſtem priorem, indumentũ ſpiritus ſan cti, & anulum denuo ſignaculum lauacri, & rurſus illi mactabitur Chriſtus, & recumbet eo in toro, de quo indigne ueſtiti auribus ſolent tolli & abijci in tenebras, nedum ſpoliati. Plus eſt igitur, ſi nec expedit in Chriſtianum cõue-nire ordinem filij prodigi. Quod ſi nec in Iudæum integre filij imago concur rit, ad propoſitum domini ſimpliciter interpretatio gubernabitur. Venerat dominus utiq;, ut quod perierat ſaluum faceret, medicus languẽtibus magis ꝗ̃ ſanis neceſſarius. Hoc & in parabolis figurabat, & in ſentẽtijs prædicabat. Quis perit hominum, quis labat de ualetudine, niſi qui dominũ neſcit? Quis ſaluus ac ſanus, niſi qui dominũ nouit? Has duas ſpecies de genere fraternas hęc quoq; ſignabit parabola. Vide an habeat ethnicus ſubſtantiam in deo pa tre cenſus & ſapientiæ & naturalis agnitionis in deum, per quam & Apoſto lus notat in ſapientia dei nõ cognouiſſe mundum per ſapiẽtiam deum, quam utiq; à deo acceperat. Hanc itaq; prodegit longe à domino moribus factus in ter errores & illecebras & libidines ſeculi, ubi fame ueritatis cõpulſus tradi-dit ſe principi huius æui. Ille eum prefecit porcis (ut familiare id dæmonũ pe cus paſceret) ubi nec illi cõpos eſſet uitalis eſca, ſimulq; alios uideret in opere diuino abũdãtes pane cœleſti. Recordat̃ patris dei, ſatisfacto redit, ueſtẽ pri-

ſtinam recipit, ſtatum ſcilicet eum quem Adam tranſgreſſus amiſerat. Anulum quoqꝫ accepit tũc primum, quo fidei pactionem interrogatus obſignat, atqꝫ ita exinde opimitate dominici corporis ueſcitur, euchariſtia ſcilicet. Hic erit prodigus filius qui nunquam retro frugi, qui ſtatim prodigus, quod non ſtatim Chriſtianus. Hunc & phariſæi de ſeculo ad patris complexus reuertentem, in publicanis & peccatoribus mœrebãt. Et ideo ad hoc ſolũ maioris fratris accõmodatus eſt liuor, non quia innocẽtes et deo obſequentes Iudæi, ſed quia inuidentes nationibus ſalutem, plane quos ſemper apud patrem eſſe oportuerat. Et uticꝫ Iudæus ad primam ſtatim uocationem Chriſtiani gemit, non ad ſecundam reſtitutionẽ. Illa enim etiam ethnicis relucet, hæc uero quæ in eccleſiis agitur, ne Iudæis quidem nota eſt. Puto me & materiæ parabolarum, & congruentiæ rerum, & tutelæ diſciplinarũ accõmodatiores interpretationes reddidiſſe. Cæterum ſi in hoc geſtit diuerſa pars ouem & drachmã, & filij luxuriam Chriſtiano peccatori cõfigurare, ut mœchiam & fornicationem pœnitentia donent, aut & cætera delicta pariter capitalia concedi oportebit, aut paria quoqꝫ eorum mœchiam & fornicationem inconceſsibilia ſeruari. Sed plus eſt quòd nihil aliud argumẽtari licet citra id de quo agebatur. Denicꝫ ſi aliorſum parabolas tranſducere liceret, ad martyrium potius dirigeremus ſpem illarũ, quod ſolũ omni ſubſtantia prodacta reſtituere filiũ poterit, & drachmam inter omnia licet in ſtercore repertam cum gaudio prædicabit, & ouem per aſpera quæcꝫ & abrupta fugitiuam humeris ipſius domini in gregem referet. Sed malumus in ſcripturis minus ſi forte ſapere, ꝗ contra. Proinde ſenſum domini cuſtodire debemus atqꝫ præceptum. Non eſt leuior tranſgreſsio in interpretatione, quàm in conuerſatione. Excuſſo igitur iugo in ethnicum differendi parabolas iſtas, & ſemel diſpecta uel recepta neceſsitate non aliter interpretandi, ꝗ materia propoſiti eſt, cõtendunt iam nec competere ethnicis pœnitentiæ denunciationem, quorum delicta obnoxia ei non ſint, ignorantiæ ſcilicet imputanda, quam ſola natura ream deo faciat. Porrò nec remedia ſapere, quibus pericula ipſa non ſapiant: illic autem pœnitentiæ conſtare rationem, ubi cõſcientia & uoluntate delinquitur, ubi & culpa ſapiat & gratia, illum lugere, illũ uolutari qui ſciat & quid amiſerit & quid ſit recuperaturus, ſi pœnitentiam deo immolarit, uticꝫ eam magis filijs offerenti quàm extraneis. Num ergo & Ionas idcirco ethnicis Niniuitis non putabat pœnitentiam neceſſariam, cum cauillaretur in prædicationis officio, an potius miſericordiam dei prouidens etiam in extraneos profuſam, quaſi deſtructuram præconium uerebatur. Atqꝫ adeo propter ciuitatẽ profanã nondum dei compotem adhuc ignorantia delinquentem pene perijt prophetes, niſi quod exemplum paſſus eſt dominicæ paſsionis ethnicos quoqꝫ redempturæ. Bene quòd & Ioannes domini uias ſternẽs, nõ minus militantibus & publicanis ꝗ filijs Abraham, pœnitentiæ erat præco. Ipſe dominus Sidonijs & Tyrijs præſumpſit pœnitentiam, ſi uirtutum documẽta uidiſſent. Atquin ego illam naturalibus magis peccatoribus cõpetere contendam, ꝗ uoluntarijs. Magis enim merebit̃ fructũ eius qui nondũ eo uſus eſt, ꝗ qui iam & abuſus eſt, magiſcꝫ ſapiẽt remedia prima ꝗ exoleta. Nimirum dominus ingratis benignus magis ꝗ ignaris, & citius reprobatis miſericors, ꝗ nõdũ probatis; ut non

ut non magis irascatur contumelijs clementiæ suæ quàm blandiatur, & non libentius extraneis eam impertiat quam in filijs perdidit, cum gentes sic adoptauerit dum Iudæi de patientia ludunt. Sed hoc uolunt Psychici ut deus iusti iudex eius peccatoris pœnitentiam malit quàm mortem, qui mortem pœnitentia maluit. Quod si ita est, peccãdo promeremur. Age tu funambule pudicitiæ & castitatis & omnis circa sexum sanctitatis, qui tenuissimum filum disciplina eiusmodi ueri auia pendente uestigio ingrederis, carnem spiritu librans, animam fide moderans, oculum metu temperans, Quid itaque in gradu totus es? perge sane si potueris, si uolueris, dum tam securus & quasi in solido es. Nam si qua te carnis uacillatio, animi auocatio, oculi euagatio de tenore decusserit, deus bonus est. Suis non ethnicis sinum subijcit, secunda te pœnitentia excipiet, eris iterum de mœcho Christianus. Hæc tu mihi benignissime dei interpres. Sed cederem tibi, si scriptura pastoris, quæ sola mœchos amat, diuino instrumento meruisset incidi, si non ab omni concilio ecclesiarum etiam uestrarum inter apocrypha & falsa iudicaretur, adultera & ipsa & inde patrona sociorum, A qua & aliâs initiaris, cui ille si forte patrocinabitur pastor quem in calice depingis, prostitutorem & ipsum Christiani sacramenti, merito & ebrietatis idolum & mœchiæ asylum post calicem subsecuturæ, de quo nihil libentius bibas, quàm ouem pœnitentiæ secundæ. At ego eius pastoris scripturã haurio qui nõ potest frangi. Hanc mihi statim Ioannes offert cum pœnitentiæ lauacro & officio dicentem: Facite dignos pœnitentiæ fructus, & ne dixeritis, patrem habemus Abraham, ne scilicet rursum blandimenta delinquentiæ de patrum resumerent gratia. Potest enim deus de lapidibus istis filios suscitare Abrahę. Sic & nos sequitur, ut eos qui hactenus delinquant facientes dignum pœnitentiæ fructũ. Quid enim ex pœnitentia maturescit, quàm emendationis effectus? Sed & si uenia potius est pœnitentiæ fructus, hanc quoque consistere non licet sine cessatione delicti. Ita cessatio delicti radix est ueniæ, ut uenia sit pœnitentiæ fructus. Exinde quod ad euangelium pertinet, parabolarum quidem discussa iam quęstio est. Si uero & factis aliquid tale pro peccatoribus edidit dominus, ut cùm peccatrici fœminæ etiã corporis sui contactũ permittit lauanti lacrymis pedes eius & crinibus detergenti, & unguento sepulturam ipsius inauguranti, ut cum Samaritanæ sexto iam matrimonio, non mœchæ, sed prostitutæ, etiam quod nemini facile, quis esset ostendit, nihil ex hoc aduersarijs confert, & si iam Christianis ueniam delictorum præstitisset. Nunc enim dicimus, soli domino hoc licet, hodie potestas indulgentiæ eius operet. Ad illa tamẽ tempora quibus in terris egit, hoc definimus nihil aduersum nos præiudicare, si peccatoribus etiam Iudæis uenia conferebat. Christiana enim disciplina à nouatione testamenti, & ut præmisimus, à redẽptione carnis, id est domini passione censet. Nemo perfectus ante repertum ordinem fidei, nemo Christianus ante Christũ cœlo resumptum, nemo sanctus ante spiritum sanctum de cœlo repræsentatum ipsius disciplinæ determinatorem. Itaque isti qui alium paracletum in Apostolis & per Apostolos receperũt, quẽ nec in prophetis proprijs agnitũ, iam nec in Apostolis possidẽt, age nũc uel de Apostolico instrumẽto doceãt maculas carnis post baptisma respersę pœnitẽtia dilui posse, nos in Apostolis quoque ueteris legis

legis formam salutamus, circa mœchiæ quanta sit demonstrationem, ne forte lenior existimetur in nouitate disciplinarum, quàm in uetustate. Quum primum intonuit Euangelium, & uetera concussit, ut de legis retinendæ nec statu disceptaretur, primam hanc regulam de auctoritate spiritus sancti Apostoli emittunt ad eos qui iam ex nationibus allegi cœperant. Visum est, inquiunt, spiritui sancto & nobis, nullum amplius uobis adijcere pōdus, quàm eorum à quibus necesse est abstineri, à sacrificijs & à fornicationibus, & sanguine. A quibus obseruando recte agitis uectante uos spiritu sancto. Sufficit & hic seruatum esse mœchiæ & fornicationi locum honoris sui inter idololatriam & homicidium. Interdictum enim sanguinis multo magis humani intelligemus. Porrò qualia uideri uolunt Apostoli crimina, quæ sola in obseruatione de lege pristina excerpunt, quæ sola necessario abstinenda præscribunt. Non quod alia permittant, sed quod hæc sola præponant utiq; non remissibilia, qui ethnicorum causa cętera legis onera remissibilia fecerunt. Cur ergo ceruicem nostram à tanto iugo excusant, nisi ut illis compendia ista disciplinæ semper imponant? Cur tot uincula indulgent, nisi ut perpetuo ad necessaria constringant? Soluerunt à pluribus, ut nocentioribus obseruandis obligaremur. Compensatione res acta est, lucrati sumus multa, ut aliqua præstemus. Compensatio autem reuocabilis non est, ijsdemq; reuocabitur, iteratione mœchiæ utiq; & sanguinis & idololatriæ. Tota enim iam lex sumetur, si ueniæ conditio soluetur. Sed non leuiter nobis compactus est spiritus sanctus, etiam ultro pactus, quo magis honorādus. Sponsionem eius nemo dissoluet, nisi ingratus. Iam nec recipiet quæ dimisit: nec dimittet quæ retinuit. Nouissimi testamenti semper indemutabilis status est, & utiq; recitatio decreti, consiliumq; illud cum seculo definet. Satis denegauit ueniam eorū, quorum custodiam elegit, uindicauit quæ non proinde concessit. Hinc est quod neq; idololatriæ, neq; sanguini pax ab ecclesiis redditur. De qua finitione sua Apostolos excidisse, puto, nō licet credere: aut si credere quidam possunt, debebunt probare. Nouimus plane & hic suspiciones eorum. Reuera enim suspicātur Apostolum Paulum in secunda ad Corinthios eidem fornicatori ueniam dedisse, quem in prima dedendum satanæ in interitum carnis pronunciarit, impium patris de matrimonio hæredem, quasiue ipsum postea stylum uerterit scribens: Si quis autem contristauit, nō me contristauit, sed ex parte, ne uos onerem omnes. Satis est talis increpatio quæ à multis fit. Vti è contrario magis uos donare & aduocare, ne forte abundantiore tristitia deuoretur eiusmodi. Propter quod oro uos, constituatis in eum dilectionē. In hoc enim & scripsi, uti cognoscam probationem uestram, quod in omnibus obauditis mihi. Si cui aūt donaueritis, & ego. Nā & ego si quid donaui, donaui in Christo ne fraudemur à satana, quod nō ignoramus iniectiones eius. Quid hic de fornicatore, quid de paterni thori contaminatore? Quid de Christiano ethnicum impudentia supergresso intelligitur? Cum proinde utiq; speciali uenia absoluisset, quē speciali ira damnasset. Obscurius miseretur, quàm indignatur. Apertior est in austeritate, quàm in lenitate. Atquin facilius ira quàm indulgentia obliqua est. Magis tristiora cunctantur, quàm lætiora. De modica scilicet indulgētia agebatur, quæ si forte nunc æstimaretur, quando maxima

quæq;

quæque non soleant etiam sine prædicatione donari, tanto abest sine significatione. Et tu quidem pœnitentiã mœchi ad exorandam fraternitatem in ecclesiam inducens, conciliatum & concineratũ cum dedecore & horrore compositum prosternẽs in medium ante uiduas, ante presbyteros, omnium lacrymas suadentem, omnium uestigia lambentem, omnium genua detinentem, inq; eum hominis exitum quantis potes misericordiæ inlecebris, bonus pastor & benedictus papa concionaris, & in parabola ouis capras tuas quæris, tua ouis ne rursus de grege exiliat, quasi non exinde iam liceat, quod nec semel licuit: cæteras etiam metu comples cum maxime indulgens: Apostolus uero sceleratam libidinem fornicationis incesto onustam tam proiecte ignouisset, ut nec hunc saltem habitum legatũ pœnitentiæ quem ab ipso didicisse deberes, ab eo exegerit, nihil de postero sit comminatus, nihil de cætero allocutus? Quinimo & ultra obsecrat constituerent in eum dilectionem, quasi satisfaciens, non quasi ignoscens. Et tamen dilectionẽ audio, non cõmunicationem. Quod & ad Thessalonicenses: Si quis autem non obaudit sermoni nostro, per epistolam hunc notate, ne commisceamini illi ut reuereatur, non quasi inimicum deputantes, sed quasi fratrem obiurgantes. Adeò potuisset dicere & fornicatori dilectionem solummodo concessam, non & communicationem. Incesto uerò nec dilectionem, quem scilicet auferri iussisset de medio ipsorum, multo magis utique de animo. Sed uerebatur ne fraudarentur à satana circa eius personæ amissionem, quem satanæ ipse proiecerat: aut ne abundantia mœroris deuoraretur, quem in interitum carnis addixerat. Hic iam carnis interitum in officium pœnitentiæ interpretantur, quòd uideatur ieiunijs & sordib. & incuria omni & dedita opera malæ tractationis carnem exterminando satis deo facere: ut ex hoc argumententur fornicatorem immo incestum illum non in perditionem satanæ ab Apostolo traditum, sed in emendationem, quasi postea ueniam ob interitum, id est conflictationem, carnis consequuturum. igitur & consequutũ. Plane idem Apostolus Hymenæum & Alexandrum satanæ tradidit, ut emendarentur non blasphemare, sicut Timotheo suo scribit: sed & ipse datum sibi ait sudem, angelum satanæ à quo colaphizaretur ne se extolleret. Si & hoc tangunt ut traditos satanæ ab illo in emendationem non in perditionem intelligamus, quid simile blasphemia & incestum & anima ab his integra, immo nõ aliunde q̃ ex summa sanctitate & ex omni innocentia elata, quæ in Apostolo colaphis si forte cohibebatur per dolorem, ut aiunt, auriculæ uel capitis. Incestum uero atque blasphemia totos homines in possessionem ipsi satanæ non angelo eius tradidisse meruerũt. Et de hoc enim interest, immo & ad hoc plurimum refert, quod illos traditos ab Apostolo legimus satanæ, Apostolo uerò angelum datum satanæ. Postremò cum deprecatur dominum Paulus, quid audit? Satis habe gratiam meam, uirtus enim in infirmitate perficitur. Hoc qui satanæ dedunttur, audire non possunt. Hymenæi autem & Alexandri crimen si & in isto & in futuro æuo irremissibile est, blasphemia scilicet, utiq; Apostolus nõ aduersus terminum domini sub spe ueniæ dedisset satanæ, iam à fide in blasphemiã mersos. Vnde & naufragos eos iuxta fidem pronũciauit, nõ habentes iã solatiũ nauis ecclesię. Illis enim uenia negat, qui de fide in blasphemiã impegerũt.

Cæterum

Cæterum ethnici & hæretici quotidie ex blasphemia emergunt. Sed & si dixit: Tradidi eos satanæ uti disciplinam acciperent non blasphemandi: de cæteris dixit, qui illis traditis satanę, id est extra ecclesiã proiectis, erudiri haberent blasphemandum non esse. Sic igitur & incestum fornicatorem non in emendationẽ, sed in perditionẽ tradidit satanæ, ad quẽ iam super ethnicũ delinquendo transierat, ut discerent fornicandum non esse. Denique in interitũ, inquit, carnis, non in cruciatum, ipsam substantiam damnans per quam exciderat, quæ exinde iam perierat baptismate amisso, ut spiritus, inquit, saluus sit in die domini. Et de hoc enim quæratur si spiritus hominis ipsius saluus erit. Ergo saluus erit spiritus tanto scelere pollutus, propter hoc perdita carne ut saluus sit in pœna. Ergo pœnam sine carne censebit contraria interpretatio, si resurrectionem carnis amittimus. Superest igitur ut eum spiritum dixerit qui in ecclesia censetur, saluum, id est integrum præstandum in die domini ab immunditiarum contagione, eiecto incesto fornicatore. Siquidem subiungit: Non scitis quod modicum fermentum totam decipiat consparsionẽ? Et tamen fornicatio incesta non erat modicum, sed grande fermentum. Et his itaque discussis quæ intercesserant, regredior ad secundam Corinthiorum, ut probem illud quoque Apostoli dictum; Sufficiat eiusmodi homini increpatio ista quæ à multis, non in fornicatoris personã conuenire. Si enim dedendum satanæ pronunciauerat in interitum carnis, utique damnauerat eum magis, quàm increpauerat. Alius ergo erat cui uoluit sufficere increpationem. Siquidem fornicator non increpationem de sententia eius retulerat, sed damnationem. Nam & hoc ipsum dispiciẽdum tibi offero, an fuerint in epistola prima & alij qui Apostolum contristauerint incõdite agentes, & contristati sint ab illo increpationem referentes iuxta sensum epistolæ secundę, ex quibus in ea ueniam aliquis potuerit adipisci. Animaduertamus autem totam epistolam primam, ut ita dixerim, non atramento, sed felle conscriptam, tumentem, indignantem, dedignantem, comminantem, inuidiosam, & per singulas causas in quosdam quasi mancipes earum figuratam. Sic enim exegerant schismata, & æmulationes, & dissensiones, & præsumptiones, & elationes, & contentiones, ut & inuidia onerarentur, & correptione retunderentur, & superbia eliminarentur, & austeritate deterrerentur. Et qualis inuidia humilitatis aculeus? Deo gratias ago, quòd neminem uestrûm tinxerim nisi Crispum & Gaium: ne quis dicat quod in nomine meo tinxerim. Nec enim iudicaui scire aliquid in uobis, quàm Iesum Christum, & hunc crucifixum. Et puto nos deus apostolos nouissimos elegit uelut bestiarios, quod spectaculum facti sumus huic mundo, & angelis, & hominibus, & purgamenta huius mundi facti sumus omnium peripsema. Et non sum liber, non sum Apostolus, non Christum Iesum dominum nostrum uidi. De quali contrà supercilio pronunciare compulsus est. Mihi autem in modico est, ut à uobis interroger, aut ab humano die. Neque enim conscius mihi sum, & gloriam meam nemo inaniet. Non scitis quòd angelos sumus iudicaturi? Cæterum libertas quàm apertæ obiurgationis, quàm exerta acies machæræ spiritalis? iam ditati estis, iam saturati estis, iam regnatis. Et si quis se putat scire, nondum scit quemadmodum oporteat eũ scire. Nónne & tunc in faciẽ alicuius impingens, Quis enim, inquit, te

discernit? Quid autem habes quod non accepisti? Quid gloriaris quasi nō acceperis? Nonne & illos in os cædit? Quidam autem in conscientia usq; nunc quasi idolothytum edunt. Sic autem delinquentes percutiendo conscientias fratrum infirmas in Christum delinquent. Iam uero & nominatim: Aut non habemus potestatem manducandi & bibendi, & mulieres circumducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fratres domini & Cephas? Etsi alij de potestate uestra consequuntur, nō magis nos? æque & illos singulari stylo figit? Propterea qui se putat stare, uideat ne cadat. Et si quis cōtentiosus uidetur, nos talem consuetudinem non habemus, neq; ecclesia domini. Tali clausula maledicto detexta: Si quis non amat dominum Iesum, sit anathema: aliquem utique percussit. Sed illic magis stabo, ubi Apostolus magis feruet, ubi ipse fornicator alijs quoq; negocium fecit. Quasi non sim uenturus ad uos, inflati sunt quidam. Veniam autem citius si permiserit dominus, & cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed uirtutem. Non enim in sermone est regnum dei, sed in uirtute. Et quid uultis ueniā ad uos, in uirga, an in spiritu lenitatis? quid enim suberat? Auditur in uobis in totum fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec in gentibus, ut uxorem patris sui quis habeat. Et uos inflati estis & non luxistis potius, ut auferatur de medio uestrûm qui tale facinus admisit? Pro quo lugerent? utiq; pro mortuo. Ad quem lugerent? utiq; ad dominum. Vt quomodo auferatur de medio eorum, non utiq; ut extra ecclesiam detur: hoc enim non à deo postularetur quod erat in præsidentis officio: sed ut per mortem hanc quoq; cōmunem & propriam carnis ipsius quæ iam cadauer, quod captiuum esset immunditia irrecuperabili tabiosum, plenius de ecclesia deberet auferri. Et ideo, quomodo interim potuit auferri, iudicauit dedendum eiusmodi satanæ in interitū carnis. Maledici enim eam sequebatur, quæ diabolo projciebatur, ut sacramēto benedictionis exauctoraretur, nūquam in castra ecclesiæ reuersura. Videmus itaque hoc in loco diuisam Apostoli seueritatem in quendam inflatum & in quendam incestum: in alterum uirga, in alterum sententia armatum. Virga, qua minabatur: sententia, quam exequebatur. Illam adhuc coruscantem, hanc statim fulminantem, qua increpabat, quaq; damnabat. Certumq; est exinde increpitum quidem sub intentatione uirgæ tremuisse, damnatum uero sub repræsentatione pœnæ perisse: statim ille timens plagam abijt, ille luens pœnā. Cum ad Corinthios eiusdem apostoli literę iterāt, uenia sit plane, sed incertū cui, quia nec persona nec causa proscribitur. Res cum sensibus conferam. Si incestus opponitur, ibidem erit & inflatus. Sane reatio satis habetur, cum inflatus increpitus est, incestus uero damnatus est. Inflato ignoscitur, sed increpito incestus non uidetur ignotum uel damnato. Si ei ignoscebatur cui deuoratio ex mœrore nimio timebatur, deuorari adhuc increpitus periclitabatur deficiens ob comminationem, & mœrens ob increpationem: damnatus uero & culpa & sententia, iam deuoratus deputabatur, qui nō mœrere haberet, sed pati quod ante passionem mœrere potuisset. si idcirco ignoscebatur ne fraudaremur à satana, in eo utiq; detrimentum præcauebatur quod nondum perisset: nihil de transacto præcauetur, sed de adhuc saluo. Damnatus autē & quidem in possessionem satanæ, iam tunc perierat ecclesiæ cum tale facinus admiserat, nedum cum &

 ab ipsa

ab ipsa eierabatur. Quomodo uereretur fraudem pati eius, quem iam & ereptum amiserat, & damnatum habere non potuerat? Postremò quid iudicem indulgere conueniet; quod pronunciatione deciderit? an quod interlocutione suspenderit? & utique cum iudicem qui non solet ea quæ destruxit reædificare, ne transgressor habeatur. Age iam si nõ tot personas prima epistola contristasset, si neminem increpuisset, neminẽ terruisset, si solum incestum cæcidisset, si nullum in causam eius in pauorem misisset, inflatum consternasset, nónne melius suspicareris, & fidelius argumentareris aliquem potius longe alium apud Corinthios tunc in eadem causa fuisse, ut increpitus & territus et mœrore iam saucius, propterea permittẽte modulo delicti ueniam postea ceperit, quàm ut eam incesto fornicatori interpretareris? Hoc enim legisse debueras, & si non epistola, sed in ipsa Apostoli secta à pudore clarius quàm stylo eius impressum: ne scilicet Paulum Apostolum Christi, doctorem nationum in fide & ueritate, uas electionis, ecclesiarum conditorem, censorem disciplinarum, tantæ leuitatis inficeres, ut aut damnauerit temere, quem mox esset absoluturus: aut temere absoluerit, quem non temere damnasset, ob solam licet fornicationem simplicis impudicitiæ, nedum ob incestas nuptias, & impiam luxuriam, & libidinem parricidalem, quam nec nationibus comparauerat, ne consuetudini deputaretur, quam absens iudicarat, ne spaciũ reus lucraretur, quam aduocata etiam domini uirtute damnauerat, ne humana sententia uideretur. Lusit igitur & de suo spiritu, & de ecclesiæ angelo, & de uirtute domini, si quod de cõsilio eorum pronunciauerat, rescidit. Si etiam sequentia illius epistolæ ad intentationem Apostoli extendas, nec ipsa comparabuntur ad obliterationẽ incesti, ne & hic suffundatur Apostolus posteriorum incongruentia sensuum. Quale est enim ut cum maxime incesto fornicatori postliminium largitus ecclesiasticæ pacis, statim ingesserit de aduersatione immunditiarum, de amputatione macularum, de exhortatione sanctimoniarum, quasi nihil contrariũ paulo ante decreuerit? Compara denique, an eius sit dicere, Propterea habentes ministrationẽ istam, secundũ quod misericordiam cõsecuti sumus, nõ deficimus, sed abdicamus occulta dedecoris, qui nõ dedecoris tantum, sed & sceleris manifestum dedamnauerit. An eiusdem excusare aliquã impudicitiã, qui inter titulos laborũ suorũ, post angustias atque pressuras, post ieiunia & uigilias castimoniã quoque prædicarit? An eiusdem sit recipere in cõmunicationem reprobos quosque qui scribat: Quæ enim societas iustitiæ & iniquitati? quæ autem cõmunicatio luci & tenebris? quæ cõsonantia Christo & Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? aut quis consensus tẽplo & idolis? Nónne cõstanter audire debebit, & quomodo discernis, quæ supra incesti restitutione iunxisti? Illo enim cõcorporato rursus ecclesiæ, & iustitia cum iniquitate sociat, & tenebræ cum luce cõmunicant, & Belial consonat Christo, & infidelitas cum fideli sacramenta participat? Et uiderint idola, ipse templi dei uitiator in templũ dei cõuenit. Nam & hic: Vos eñ, inquit, estis templũ dei uiui. dicit enim, quia inhabitabo in uobis, & inambulabo, & ero deus illorũ, & illi erunt mihi populus. Propter quod discedite de medio eorũ, separamini, & immũdũ ne attigeritis. Hoc quoque euoluis ô apostole, ut cũ maxime ipse tãto immunditiarũ gurgiti manũ tradis, imò & adhuc superdicis.

dicis:Habentes igitur promiſsionem iſtam delicti, emundemus nos ab omni inquinaměto carnis & ſpiritus perficiětis caſtimoniā in fidei timore. Oro te, qui talia infigit mentibus noſtris, reuocauerat aliquē fornicatorē in eccleſiā? an ideo ſcribit,ne tibi nunc reuocaſſe uideat?Hæc ſicuti & præteritis præſcribere,ita & ſequentibus præiudicare debebunt.In finem enim epiſtolæ dicēs: Ne rurſus cùm uenero humiliet me deus, & lugeā multos eorū qui ante deliquerunt,& pœnitentiā non egerunt ſuper immunditia quā admiſerūt, fornicatione & utilitate: Nō utiq; recipiědos cōſtituit,ſi pœnitentiā iniſſent,quos in eccleſia inuenturus erat,ſed lugendos,& ſine dubio eijciědos, ut pœnitentiam perderent. Et cæterū non competit eum de cōmunicatione aliquid hic oſtědiſſe,qui eā ſuprà luci & tenebris,iuſtitiæ & iniquitati negarat.Sed ignorant Apoſtolum omnes iſti,qui aliquid cōtra naturā atq; propoſitum hominis ipſius,contra formam & regulam doctrinarū eius intelligunt,ut ſanctitatis omnis etiā ex ſemetipſo magiſtrū,impuritatis omnis execratorē & expiatorem,& ubiq; talem,citius inceſto q; alicui humaniori reo eccleſiam reddidiſſe præſumant.Neceſſe eſt igit uſq; illis Apoſtolū oſtendi,quē ego & in ſecunda Corinthiorū talem defendā,qualem in omnibus literis noui. qui & in prima primus omniū templū dei dedicauit:Non ſcitis uos templū dei eſſe,& in uobis dominū habitare:qui & templo ſanciědo,purificandoq; edituale legem ſcripſit:Si quis templum dei uitiauerit,uitiabit illum deus. templū enim dei ſanctū eſt,quod eſtis uos. Age iā quis omnino uitiatū deo redintegrauit, id eſt traditū ſatanæ in interitū carnis,cū idcirco ſubſtruxerit: Nemo ſeducat ſemetipſum,id eſt nemo præſumat uitiatū deo redintegrari denuo poſſe. Sic ut rurſus inter cætera, imò & ante cætera mœchos & fornicatores & molles & maſculorum cōcubitores negans regnum dei conſecuturos,præmiſit: Ne erraueritis,ſcilicet ſi putaueritis eos conſecuturos. Quibus autem regnū adimitur,utiq; nec uita permittit quæ ineſt regno.etiā ingerens,ſed hęc quidem fuiſtis, ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis in nomine domini Ieſu Chriſti, & in ſpiritu dei noſtri:quanto delicta iſta ante lauacrum accepto facit, tāto poſt lauacrum irremiſsibilia conſtituit.Siquidem denuo ablui non licet.Agnoſce & in ſequentibus Paulum columnam immobilem diſciplinarū:Cibi uětri,& uenter cibis,deus & hunc & illos cōficit. Corpus autem nō fornicationi, ſed deo. Faciamus enim hominem,ait deus, ad imaginem & ſimilitudinē noſtrā. & fecit hominē deus,ad imaginē & ſimilitudinē dei fecit illum.Dominus corpori,& ſermo enim caro factus eſt. Deus aūt & dominū ſuſcitauit,& nos ſuſcitabit per uirtutē ſuam.Propter corporis ſcilicet nexū cum illo. Et ideo non ſcitis corpora ueſtra membra Chriſti? quia & Chriſtus dei templum.Euertite templum hoc,& ego illud in triduo reſuſcitabo. Auferēs membra Chriſti, faciam membra fornicariæ? Non ſcitis quod qui agglutinat fornicarię,unum corpus efficit,erunt enim duo in unam carnē.Qui aūt agglutinatur domino, unus eſt ſpiritus. Fugite fornicationē. Si reuocabilem uenia, quomodo fugiā mœchus denuo futurus? nihil fecero ſi eā fugero, unū ero corpus, cui cōmunicando agglutinabor.Omne delictum quod admiſerit homo, extra corpus eſt,quæ autem fornicatur,in corpus ſuum peccat.Ac ne hoc dictum in licentiam fornicationis inuaderes,ut in rem tuam non domini delicturus,aufert tibi,&

bi,& Christo,sicut disposuerat,adijcit:Et non estis uestri. Statim opponens, empti enim estis precio,sanguine scilicet domini, glorificate & tollite dominum in corpore uestro.Hoc qui præcipit,uide an ignouerit ei qui dedecorauerit dominū, & qui deiecerit eum de corpore suo, & quidem per incestum. Si uis omnem notitiā apostoli ebibere, ut intelligas quanta securi cēsuræ omnem syluam libidinum cædat,& eradicet,& excaudicet, ne quidquam de recidiuo fructificare permittat, aspice illum à iusta fruge naturæ, à matrimonij dico pomo animas ieiunare cupientem.De quibus aūt scribitis,Bonū est homini mulierem non contingere,Sed propter fornicationem unusquisq; uxorem suam habeat,uir uxori,& uxor uiro debitū reddat, Huius boni fibulam quis illum nesciat inuitum relaxasse,ut fornicationi obuiam esset: quam si cui indulsit uel indulget,utiq; consilium remedij sui infringit:& tenebitur iā frenandis continentiæ coniugijs,si fornicatio ob quam permittunt̄, non timebitur.Non enim timebit̄ quæ ignoscetur. Et tamen ignouisse se profitet̄ matrimonij usum,nō imperasse. Vult enim omnes sibi adhærere.Si aūt licita ignoscuntur,illicita qui sperant? Innuptis quoq; & uiduis bonum esse dicit exemplo eius perseuerare.Si uero deficerēt nubere,quia præest nubere q̄ uri,quibus oro ignibus deterius est uri, concupiscentiæ, an pœnæ? Atquin si fornicatio habet ueniam,non erit concupiscentia eius: apostoli autem magis est pœnæ ignibus prouidere.Quod si pœna est quæ urit,ergo ueniam nō habet fornicatio,quam manet pœna.Interea & diuortium prohibens,pro eo aut uiduitatis perseuerantiā,aut reconciliationem pacis dominico præcepto aduersus mœchiam procurat:quia qui dimiserit uxorē præter causam mœchiæ,facit eam mœchari:& qui dimissam à uiro ducit,mœchat̄. Quanta remedia spiritus sanctus instaurat,ne id scilicet denuo admittat̄, quod ignosci denuo nō uult.Iam si usquequaq; optimū dicit homini sic esse:Iunctus es uxori,ne quæsieris solutionem,ut mœchiæ locum non des.Solutus es ab uxore,ne quæsieris uxorem,ut opportunitatem tibi serues. Quod & si duxeris uxorē,& si nupserit uirgo,nō peccat,pressuram tamen carnis habebunt huiusmodi. Et hic parcendo permittit.Cęterum tempus in collecto constituit, ut & qui habent uxores sic sint tanq; non habentes. Præterit enim habitus huius mundi,iam scilicet nō desiderantis,Crescite & multiplicamini. Sic uult nos pater præter sollicitudinē degere,quia innupti de domino curent,quomodo placeāt deo: nupti uero de mundo recogitent,quomodo placeant coniugio.Sic melius facere pronūciat uirginis conseruatorē,q̄ erogatorē. Sic & illam beatiorē discernit,quæ amisso uiro fidem ingressa amauerit occasionē uiduitatis. Si hæc omnia continentiæ consilia ut diuina commendat,puto,inquit, & ego spiritum dei habeo.Quis iste est assertor audacissimus omnis impudicitię,mœchorum & fornicatorū & incestorum plane fidelissimus aduocatus, quibus honorandis suscepit hanc causam aduersus spiritum sanctum, ut falsum testimonium recitet de apostolo eius.Nihil tale Paulus indulsit,qui totam carnis necessitatem de probis etiam titulis obliterare conatur. Indulget sane non adulteria sed nuptias.Parcit sane matrimonijs,non stupris. Tentat ne naturæ quidem ignoscere,ne culpæ blandiatur: studet compescere benedictionis concubitum,ne maledictionis excusetur.Hoc ei supererat,carnem uel à sordibus

purgare

purgare; à maculis enim nõ poteſt. Sed eſt hoc ſolenne peruerſis & idiotis & hæreticis, iam & pſychicis uniuerſis, alicuius capituli ancipitis occaſione aduerſus exercitũ ſententiarũ inſtrumenti totius armari. Prouoca ad apoſtolicã aciem eum, aſpice epiſtolas eius, omnes pro pudicitia, pro caſtitate, pro ſanctitate prætendunt, omnes in luxuriæ & laſciuiæ & libidinis negocia iaculant. Quid deniq; & Theſſalonicenſibus ſcribit? Aduocatio enim noſtra nõ ex ſeductione, nec ex immunditia. Et hæc eſt uoluntas dei ſanctimonia ueſtra, abſtinere uos à fornicatione, ſcire unũquemq; uas ſuũ poſsidere in ſanctimonia & honore, nõ in libidine cõcupiſcẽtiæ, ſicut nationes quæ deũ ignorãt. Quid Galatæ legunt? Manifeſta ſunt opera carnis, quænã iſta? In primis poſuit fornicationẽ, immunditiã, laſciuiã, quæ prædico uobis ſicut prædixi, quod qui talia agũt, regnũ dei nõ ſunt conſecuturi hæreditate. Romani uero quid magis diſcũt nõ derelinquere dominũ poſt fidẽ? Quid ergo dicimus? perſeueremus in delinquẽtia, ut ſuperet gratia? Abſit. Qui mortui ſumus delinquentiæ, quomodo uiuemus in ea adhuc? an ignoratis ꝙ qui tincti ſumus in Chriſto, in mortẽ eius ſumus tincti? Conſepulti ergo ſumus per baptiſmũ in mortem, ut ſicut Chriſtus reſurrexit à mortuis, ita & nos in nouitate uitæ incedamus. Si em̃ cõſepulti ſumus ſimulachro mortis eius, ſed & reſurrectionis erimus, hoc ſcientes ꝙ uetus homo noſter confixus eſt illi. Si aũt mortui ſumus cũ Chriſto, credimus ꝙ et conuiuemus cũ illo, ſcientes ꝙ Chriſtus ſuſcitatus à mortuis, iam nõ moriat̃, mors iam nõ dominet̃ eius. Quòd em̃ mortuus eſt delinquentiæ, mortuus eſt ſemel. Quòd aũt uiuit, deo uiuit. Ita & uos reputate uoſmetipſos mortuos quidẽ delinquentię, uiuentes aũt deo per Chriſtum Ieſum. Igitur ſemel Chriſto mortuo, nemo poteſt qui poſt Chriſtũ mortuus delinquẽtiæ, & maxime tantę reuiuiſcere. Aut ſi poſsit fornicatio & mœchia denuo admitti, poterit & Chriſtus denuo mori. Inſtat aũt Apoſtolus prohibens regnare delinquentiã in corpore noſtro mortali, cuius infirmitatẽ carnis nouerat. Sicut enim exhibuiſtis mẽbra ueſtra famula immunditiæ & iniquitati, ita & nunc exhibete ea famula iuſtitiæ in ſanctimoniã. Nam & ſi habitare bonũ in carne ſua negauit, ſed ſecundũ legẽ literæ in qua fuit: ſecundum aũt legẽ ſpiritus, cui nos annectit, liberat ab infirmitate carnis. Lex enim, inquit, ſpiritus uitæ manumiſit te à lege delinquẽtiæ & mortis. Licet em̃ ex parte ex Iudaiſmo diſputare uideat̃, ſed in nos dirigit integritatẽ & plenitudinẽ diſciplinarũ, propter quos laborantes in lege miſerit deus per carnẽ filiũ ſuũ in ſimilitudine carnis delinquẽtiæ, & propter delinquentiã dãnauerit delinquentiã in carne, ut ius legis, inquit, impleret̃ in nobis, qui nõ ſecundũ carnẽ, ſed ſecundũ ſpiritũ incedimus. Qui em̃ ſecundũ carnẽ incedũt, ea quæ carnis ſunt ſapiunt: & qui ſecundum ſpiritũ, ea quæ ſunt ſpiritus. Senſum aũt carnis mortẽ affirmauit eſſe. Dehinc & inimicitiam & in dominũ, & eos qui ſunt in carne, id eſt in ſenſu carnis, deo placere non poſſe. Et ſi ſecundũ carnẽ uiuitis, inquit, futurũ eſt ut moriamini. Quid aũt intelligimus carnis ſenſum & carnis uitam, niſi quodcunq; pudet pronũciare? Cætera enim carnis & Apoſtolus nominaſſet. Proinde et Epheſiis priſtina reputãs, de futuro monet. In quibus & nos conuerſati ſumus facientes concupiſcentias & uoluptates carnis. Notans deniq; illos qui ſe negaſſent ſcilicet Chriſtianos gratia, eo ꝙ ſe tradidiſſent

Rom. 6.

dissent in operationem immunditiæ omnis: Vos aūt, inquit, non sic didicistis Christū. Et iterū sic dicit: Qui furabat̃, iam nō furet̃. Sed & qui mœchabat̃ hactenus, nō mœchet̃. & qui fornicabat̃ hactenus, nō fornicet̃: adiecisset enim & hæc, si talibus ueniam porrigere consuesset, uel porrigi omnino uoluisset, qui nec uerbo pollui uolens: Omnis, inquit, sermo turpis nō procedat ex ore uestro. Item: Fornicatio aūt & immunditia omnis ne nominet̃ quidem inter uos, sicut decet sanctos (tanto abest ut excuset) hoc scientes, ꝙ omnis fornicator aut immundus nō habeat dei regnum. Nemo uos seducat inanib. uerbis. Propter hoc uenit ira dei super filios incredulitatis. Quis seducit inanib. uerbis, nisi qui concionat̃ remissibilē esse mœchiā? nō intuens etiam fundamēta eius ab apostolo effossa, cum ebrietates & comessatiōes cōpescit, sicut & hic: Et nolite inebriari uino, in quo est luxuria. Demōstrat & Colossensibus quæ membra mortificent super terrā, fornicationem, immunditiam, libidinē, concupiscentiā malam & turpiloquiū. Concede iam tot ac talibus sententijs unū illud quod tenes, pauca multis, dubia certis, obscura manifestis adumbrātur. Etiam si pro certo Apostolus Corinthio illi fornicationē donasset, esse aliud quod semel contra institutum suum pro ratione temporis fecerat. Circumcidit Timotheum solum, & tamē abstulit circuncisionē. Sed hæc, inquit, ad interdictionem pertinebunt omnis impudicitiæ, & addictionem omnis impudicitiæ, saluo tamen loco ueniæ, quæ non statim denegatur, si delicta dānantur, quando ueniæ tempus cum damnatione cōcurrat quam excludit. Sequebatur & hoc psychicos sapere, & ideo reseruauimus huic loco, quæ aperte ad cōmunicationem ecclesiasticā causis eiusmodi negandā etiā antiquitus cauta sint. Nā & in prouerbijs Salomō, quæ παροιμίας dicimus, specialiter de mœcho nusquam expiabili. Mœchus autem, inquit, per indigentiam sensuū perditionem animæ suæ acquirit, dolores & dehonestationes sustinet. Ignominia autem eius non abolebitur in eum. Plena enim zeli indignatio uiri nō paret in die iudicij. Hoc si de ethnico putaueris dictū, certe de fidelibus iam audisti per Esaiam: Excedite de medio eorum & separamini, & immundum ne egeritis. Habet statim in psalmis, Beatum uirum qui nō abierit in consilio impiorum, nec in uia peccatorū steterit, & in cathedra pestilentiæ non sederit. Cuius & postea uox, Non sedi cum consensu uanitatis, & cum inique agentibus non introibo (hoc de ecclesia male agentium) & cum impijs non sedebo. Et lauabo cum innocentibus manus meas, & altare tuum circundabo domine, ut solus plures quoniamquidem cum sancto sanctus eris, & cum uiro innocente innocens eris. Et cum electo electus eris, & cum peruerso peruersus eris. Et alibi: Peccatori autem dicit dominus: Vt quid tu exponis iustificationes meas, & assumis testamentum meū per os tuum? Si uidebas furē, currebas cū eo, & cū adulteris portionē tuā ponebas. Hinc igitur informatus & Apostolus: Scripsi, inquit, uobis in epistola, nō cōmisceri fornicatoribus, nō utiqꝫ fornicatoribus huius mundi, & reliqua. cæterū oportebat uos exire de mundo. nunc aūt scribo uobis, si quis frater nominat̃ in uobis fornicator, aut idololatres (quid enim tam coniunctū?) aut fraudator, (quid enim tam propinquum?) & cætera, cum talibus ne cibum quidem sumere, nedū eucharistiā modicam. scilicet & fermentū modicū totā desipit conspersionē. Item ad Timotheum

theum: Manus nemini cito imponas, neq; cõmunices delictis alienis. Itẽ ad Ephesios: Nolite ergo participes esse eorũ. Fuistis enim aliquando tenebræ. Et adhuc presius: Nolite cõmunicare operibus infructuosis tenebrarũ, imo & reuincite ea. Quæ enim in occulto ab eis fiunt, turpe est dicere. Quid turpius impudicitijs? Si autem & ab ociose incedente fratre denunciat subduci Thessalonicensibus, quanto magis & à fornicatore? Hęc enim cõsultata sunt Christi ecclesiã diligentis, qui se pro ea tradidit uti eam sanctificet, emundans lauacro aquæ in uerbo, ut sistat sibi ecclesiam gloriosam non habentẽ maculã aut rugam, utiq; post lauacrũ, sed sit sancta & sine opprobrio, exinde scilicet sine ruga ueritatis ut uirgo, sine macula fornicationis ut sponsa, sine probro uilitatis, ut emundata. Quid si & hic respondere concipias, adimi quidem peccatoribus, uel maxime carne pollutis cõmunicationem, sed ad præsens, restituendam scilicet ex pœnitentiæ ambitu secundũ illam clementiã dei, quæ mauult peccatoris pœnitentiã q̃ mortẽ. Hoc enim fundamentum opinionis uestræ usquequaq; pulsandũ est. Dicimus itaq;, clemẽtiæ diuinæ si ita esse competisset demonstrationem sui etiam post fidem lapsis, ita Apostolus diceret, Nolite cõmunicare operibus tenebrarũ, nisi pœnitentiã egerint, & cum talibus ne cibum quidem sumere, nisi posteaq; caligas fratrum uolutando deterserint. Et qui templum dei uitiauerit, uitiabit illum deus, nisi omniũ focorũ cineres in ecclesia de capite suo excusserit. Debuerat eñ quæ damnauerat proinde determinasse, quonã usq; & sub cõditione damnasset. Porrò cũ in omnibus epistolis & post fidem talẽ prohibeat admitti, & admissum à cõmunicatione detrudat, sine spe cõditionis ullius aut temporis, nostræ magis sentẽtię adsistit, eam pœnitentiam ostendens dominum malle, quæ ante fidem, quæ ante baptisma morte peccatoris potior habeat, semel diluẽdi per Christi gratiam, semel pro peccatis nostris morte functi. Nam hoc etiam in sua persona Apostolus statuit. Adfirmans enim Christum ad hoc uenisse, ut peccatores saluos faceret, quorum primus ipse fuisset, quid adijcit? Et misericordiã sum consequutus, quòd ignorans feci in incredulitate. Ita clementia illa dei malentis pœnitentiam peccatoris quàm mortem, ad ignorantes adhuc & adhuc incredulos spectat, quorum causa liberandorum uenerit Christus, non qui iam deum norint, & sacramentum didicerint fidei. Quod si clementia dei ignorantibus adhuc & infidelibus competit, utique & pœnitentia ad se clementiam inuitat, salua illa pœnitentiæ specie post fidem, quæ aut leuioribus delictis ueniam ab episcopo consequi poterit, aut maioribus & irremissibilibus à deo solo. Sed quonã usq; de Paulo, quando etiam Ioãnes nescio quid diuersæ parti supplaudere uideat? quasi in Apocalypsi manifeste fornicationi posuerit pœnitentiæ auxilium, ubi ad angelum Thyatirenorũ spiritus mandat habere se aduersus eum quòd mulier Iezabel quæ se prophetẽ dicit, & docet, atq; seducit seruos meos ad fornicandum & edendũ de idolothytis. Et largitus sum illi temporis spatium, ut pœnitentiam iniret, nec uult eam inire nomine fornicationis. Ecce dabo eam in lectũ, & mœchos eius cum ipsa in maximam pressuram, nisi pœnitentiam egerint operũ eius. Bene autẽ quod Apostolis & fidei & disciplinę regulis conuenit. Siue enim ego, inquit, siue illi, sic prædicamus. Totius itaq; sacramenti interest, nihil credere ab Ioanne cõcessum

ſum, quod à Paulo ſit denegatũ. Hanc æqualitatem ſpiritus ſancti qui obſeruauerit, ab ipſo deducetur in ſenſus eius. Hæreticã enim fœminam quę quod didicerat à Nicolaitis, docere ſuſceperat, in eccleſiam latẽter introducebat, & merito ad pœnitentiã urgebat. Cui enim dubiũ eſt hæreticũ inſtitutione deceptũ, cognito poſtmodũ caſu, & pœnitentia expiato, & ueniã cõſequi, & in eccleſiã redigi? Vnde & apud nos ut ethnico par, imò & ſuper ethnicũ hæreticus etiã per baptiſma ueritatis utroq; homine purgatus admittit. Aut ſi certus eſt mulierẽ illam poſt fidẽ uiuã in hæreſi poſtea expiraſſe, ut nõ quaſi hæreticæ, ſed quaſi fideli peccatrici, ueniã ex pœnitentia uindicet, ſane agat pœnitentiã, ſed in fidẽ mœchiæ, nõ tamẽ & reſtitutionẽ conſecutura. Hæc enim erit pœnitẽtia, quã & nos deberi quidẽ agnoſcimus multo magis, ſed de uenia, deo reſeruamus. Deniq; ea apocalypſis in poſterioribus propudioſos & fornicatores, ſicut timidos & incredulos & homicidas & ueneficos & idololatras, qui tale quid in fide fuerit, in ſtagnũ ignis ſine ulla cõditionali dãnatione decreuit. Non enim de ethnicis uidebit ſapere, cũ de fidelibus pronunciauit: Qui uicerint, hęreditatẽ habebũt iſtã, & ero illis deus, & illi mihi in filios: Et ita ſubiunxerit: Timidis aũt & incredulis & propudioſis & fornicatorib. & homicidis et ueneficis et idololatris particula in ſtagno ignis & ſulphuris, quod eſt mors ſecũda. Sic & rurſus: Beati qui ex præceptis agunt, ut in lignũ uitę habeant poteſtatẽ, & in portas ad introeundũ in ſanctam ciuitatẽ. Canis, ueneficus, fornicator, homicida foras, utiq; qui nõ ex præceptis agant. Illorũ eſt enim foras dari qui intus fuerũt. Cæterũ quid mihi eos qui foris ſunt iudicare præceſſerat. De epiſtola quoq; Ioannis carpunt ſtatim. Dictum eſt: Sanguis filij eius emundat nos ab omni delicto. Semper ergo & omnifariã delinquemus ſi ſemper & ab omni delicto emundat nos ille: aut ſi nõ ſemper, non etiam poſt fidem, & ſi nõ ab omni delicto, nõ etiam à fornicatione. Vnde aũt exorſus eſt, lumen prædixerat deum, & tenebras nõ eſſe in illo, & mẽtiri nos ſi dicamus nos cõmunionem habere cũ eo, & in tenebris incedamus. Si uero, inquit, in lumine incedamus, cõmunionem cum eo habebimus, & ſanguis Ieſu Chriſti domini noſtri emundat nos ab omni delicto. Ergo in lumine incedentes delinquimus, & in lumine delinquẽtes emundabimur? Nullo pacto. Qui enim delinquit, nõ in lumine eſt, ſed in tenebris. Vnde & oſtendit quomodo emundabimur à delicto, in lumine incedẽtes, in quo delictũ agi nõ poteſt. adeò ſic emundari nos ait, nõ quaſi delinquamus, ſed quia nõ delinquamus. Incedẽtes eñ in lumine, tenebris uero nõ cõmunicantes emundati agemus, nõ depoſito, ſed nõ admiſſo delicto. Hęc eſt eñ uis dominici ſanguinis, ut quos iã delicto mundarit, & exinde in lumine cõſtituerit, mundos exinde præſtet, ſi in lumine incedere pſeuerauerint. Sed ſubijcit, inquis, Si dicamus nos delictũ nõ habere, ſeducimus noſmetipſos, & ueritas nõ eſt in nobis. Si cõfitemur delicta noſtra, fidelis & iuſtus eſt ut dimittat ea nobis, & emundet nos ab omĩ iniuſtitia. nũquid ab immunditia? Aut ſi ita eſt, ergo & ab idololatria. Sed aliud in ſenſu eſt. Ecce eñ & rurſus ſi dicamus, ait, nos nõ deliquiſſe, mẽdacẽ facimus illũ, & ſermo eius nõ eſt in nobis. Eo amplius: filioli hęc ſcripſi uobis ne delinquatis. et ſi deliqueritis, aduocatũ habemus apud deũ patrẽ Ieſum Chriſtũ iuſtũ, et ipſe placatio eſt ꝓ delictis noſtris. Secũdũ hęc, inquis, &

& delinquere nos & ueniam habere cõstabit. Quid ergo fiet cum procedens aliud inuenio? Negat enim nos omnino delinquere, & in hoc plurimum tra-ctat, ut nihil tale concedat, proponens semel à Christo delicta deleta, non ha-bitura postea ueniam, in quæ nos sensus ad admonitionẽ castimoniæ deman dat. Omnis, inquit, qui habet spem istam, castificat semetipsum, quia & ille ca stus est. Omnis qui facit delictũ, & iniquitatẽ facit: & delictum est iniquitas. Et scitis quòd ille manifestatus sit, ut auferat delicta, utiq; hactenus admitten da. Siquidem subiungit, Omnis qui manet in illo, non delinquet. Omnis qui delinquit, neq; uidit, neq; cognouit eũ. Filioli nemo uos seducat. Omnis qui facit iustitiã, iustus est, sicut & ille iustus est. Qui facit delictũ, ex diabolo est, ꝙ diabolus à primordio delinquit. In hoc enim manifestatus est filius dei, ut soluat opera diaboli. Nam & soluit liberans hominem per lauacrũ donato ei chirographo mortis. Et ideo omnis qui ex deo nascitur nõ facit delictũ, quia semen dei manet in illo, & nõ potest delinquere, quia ex deo natus est. In hoc manifesti sunt filij dei et filij diaboli. In quo? nisi illi non delinquendo, ex quo de deo nati sunt: isti delinquẽdo, quia de diabolo sunt, proinde atq; si nunq; sint ex deo nati. Quod si dicit, qui non est iustus, ex deo non est, qui non pudi cus, quomodo rursus ex deo fiet, qui iam esse desiit? Iuxta est igit ut excidisse sibi dicamus Ioannem in primore quidem epistola negantẽ nos sine delicto esse, nunc uero præscribentẽ non delinquere omnino. Et illic quidẽ aliquid de uenia blandientẽ, hic uero districte negantẽ filios dei quicunq; delique-rint. Sed absit. Nam nec ipsi excidimus à qua digressi sumus distinctiõe deli-ctorũ. Et hic enim illã Ioãnes cõmendauit, ꝙ sint quędã delicta cotidianæ in-cursionis, quibus omnes simus obiecti. Cui enim nõ accedet aut irasci inique & ultra solis occasum, aut & manũ immittere, aut facile maledicere, aut teme-rè iurare, aut fidẽ pacti destruere, aut uerecũdia, aut necessitate mentiri. in ne gotijs, in officijs, in quæstu, in uictu, in uisu, in auditu quanta tentamur, ut si nulla sit uenia istorũ, nemini salus competat. Horũ ergo erit uenia per exora-torem patris Christũ. Sunt aũt & cõtraria istis, ut grauiora & exitiosa, quę ue niam non capiant, homicidiũ, idololatria, fraus, negatio, blasphemia, utiq; & mœchia & fornicatio, & si qua alia uiolatio templi dei. Horũ ultra exorator non erit Christus, hæc non admittet omnino qui natus ex deo fuerit, non fu-turus dei filius, si admiserit. Ita Ioãni ratio cõstabit diuersitatis, distinctionem delictorum disponenti, cum delinquere filios dei nunc adnuit, nunc abnuit. Prospiciebat eñ clausulã literarũ suarũ, & illi præstruebat hos sensus, dictu-rus in fine manifestius: Si quis scit fratrẽ suũ delinquere delictũ non ad mor-tem, postulabit, & dabit ei uitã dominus, qui non ad mortẽ delinquit. Est e-nim delictũ ad mortem. Non de eo dico ut quis postulet. Meminerat & ipse Hieremiam prohibitum à deo deprecari pro populo mortalia delinquente. Omnis iniustitia delictũ est, & est delictum ad mortem. Scimus autem quod omnis qui ex deo natus sit, non delinquit, scilicet delictum quod ad mortem est. Ita nihil iam superest, quàm aut neges mœchiam & fornicationẽ morta-lia esse delicta, aut inremissibilia fatearis, pro quibus nec exorare permittit. Disciplina igitur apostolorũ proprie quidem instruit ac determinat princi-paliter sanctitatis omnis erga templum dei antistitem, & ubique de ecclesia

1. Ioan. 3

eradican-

eradicantem omne sacrilegiū pudicitiæ sine ulla restitutionis mentione. Volo tamen ex redundantia alicuius etiam comitis apostolorum testimonium superducere, idoneum confirmandi de proximo iure disciplinam magistrorum. Extat enim & Barnabæ titulus ad Hebræos: adeo satis auctoritati uiri, ut quem Paulus iuxta se constituerit in abstinentiæ tenore: Aut ego solus & Barnabas non habemus operandi potestatem? Et utiꝗ receptior apud ecclesias epistola Barnabæ illo apocrypho pastore mœchorum. Monens itaꝗ discipulos omissis omnibus initijs ad perfectionem magis tendere, nec rursus fundamenta pœnitentiæ iacere ab operibus mortuorū: Impossibile est enim inquit, eos qui semel inluminati sunt, & donum cœleste gustauerūt, occidente iam æuo cum exciderint rursus reuocari in pœnitentiam refigentes cruci in semetipsos filium dei, & dedecorantes. Terra enim quæ bibit sæpius deuenientem in se humorem, & peperit herbam aptam his propter quos & colitur, benedictionem dei consequitur. Proferens autem spinas reproba & maledictioni proxima, cuius finis in exustionē. Hoc qui ab apostolis didicit, & cum apostolis docuit, nunquam mœcho & fornicatori secundam pœnitentiam promissam ab apostolis norat. Optime enim legem interpretabatur, & figuras eius iam in ipsa ueritate seruabant. Ad hanc deniꝗ speciem disciplinæ de leproso cautum fuit: Si autē uarietas effloruerit in cutem, & totam cutem texerit à capite usꝗ ad pedes per omnem conspectum, & sacerdos cum uiderit, emundabit eum, quòd cōuertit in album, mundus est. Qua uero die uisus fuerit in eiusmodi color uiuus inquinatus est. Conuersum enim hominem de pristino carnis habitu in candorem fidei, quæ uitium & macula æstimatur in seculo, & totum nouatū mundum intelligi, qui iam non sit uarius, non sit de pristino & nouo aspersus. Si uero post abolitionem in uetustatem aliquid ex illa reuixerit, rursum in carne eius quod emortuum delicto habebatur immundum iudicari, nec expiari iam à sacerdote. Ita mœchia de pristino recidiua, & unitatē noui coloris à quo fuerat exclusa cōmaculans, immundabile est uitium. Item de domo si quæ maculæ & cauositates adnunciatæ in parietibus sacerdoti fuissent, priusꝗ introiret ad inspiciendam eam, iubet auferri de domo omnia, ita immunda non futura quę domus essent. Dehinc ingressus sacerdos si inuenisset cauositates uiridicantes uel rubescentes, & aspectum earum humiliorem citra parietinam formam, exiret ad ianuam & secerneret domum illam septem diebus. Dehinc die septima regressus si animaduertisset diffusum in parietibus tactum illum, imperaret extrahi eos lapides, in quibus tactus lepra fuisset, & abijci extra ciuitatem in locum immundum, & sumi alios lapides politos & solidos, & reponi loco pristinorum, & puluere alio inliniri domum. Oportet enim cum peruenitur ad summū sacerdotem patris Christum de domo hominis nostri in tempore hebdomadis auferri omnia impedimēta prius, ut munda sit quæ remanet domus, caro & anima, & ubi introierit eā sermo dei & inuenerit maculas ruboris & uiroris extrahi statim & abijci foras sensus mortiferos & cruentos (nam & apocalypsis uiridi equo mortē, russeo aūt præliatorē imposuit) proꝗ illis politos & in cōpaginē aptos & firmos substrui lapides, quales in Abrahæ fiūt, ut ita homo habilis deo sit. Quod si post recuperationē & reformationē rursus sacerdos animad-

Heb. 6

Leuit. 13

animaduerterit in eadē domo de pristinis causis aliquid & maculis, immundam eam pronunciauit, & iussit deponi materias & lapides & omnem structuram eius & abijci in locū immundum: hic erit homo caro atq; anima, qui post baptisma et introitum sacerdotum reformatus, denuo resumit scabra & maculas carnis, & abijcitur extra ciuitatem in locum immundum, deditus scilicet satanæ in carnis interitum, nec amplius reædificatur in ecclesia post ruinam. Sic & de famulæ concubitu, quę homini esset reseruata, necdum redempta, necdum liberata. Prospicietur, inquit, illi & non morietur, quia nondum est manumissa cui seruabatur. Nondum enim caro à Christo manumissa, cui seruabatur impune contaminabatur, ita iam manumissa non habet ueniam. Hæc si apostoli magis norant, magis utiq; curabant, sed & in hunc iam gradum decurram excernens inter doctrinam apostolorum & potestatem. Disciplina hominem gubernat, potestas adsignat, seorsum quod potestas, spiritus autem deus. Quid autem docebat non cōmunicandū operibus tenebrarum, Obserua quod iubet. Quis autem poterat donare delicta? hoc solius ipsius est. Quis enim dimittit delicta, ni solus deus? & utiq; mortalia quæ in ipsum fuerint admissa, & in templum eius. Nam tibi quæ in te reatum habeant, etiā septuagies septies iuberis indulgere in persona Petri. Itaq; si & ipsis beatis Apostolis tale aliquid indulsisset, constaret cuius uenia à deo non ab homine competeret, non ex disciplina, sed ex potestate fecisse. Nam & mortuos suscitauerunt, quod deus solus: & debiles redintegrauerunt, quod nemo nisi Christus: imò & plagas inflixerunt, quod noluit Christus. Non enim decebat eum sæuire qui pati uenerat. Percussus est Ananias & Elimas, Ananias morte, Elimas cæcitate, ut hoc ipsum probaret Christū & hæc facere potuisse. Sic & prophetæ cædem & cum ea mœchiam pœnitentibus ignouerant, quia & seueritatis documenta fecerunt. Exhibe igitur & nunc mihi apostolice prophetica exempla, & agnoscam diuinitatem, & uendica tibi delictorum eiusmodi remittendorum potestatem. quod si disciplinæ solius officia sortitus es, nec imperio præsidere, sed ministerio, quis aut quantus es indulgere? qui neq; prophetam, nec Apostolum exhibens, cares ea uirtute cuius est indulgere. Sed habet, inquis, potestatem ecclesia delicta donandi: hoc ego magis & agnosco & dispono, qui ipsum paracletū in prophetis nouis habeo dicentem: Potest ecclesia donare delictum, sed non faciam, ne & alia delinquāt. Quid si pseudopropheticus spiritus pronunciauit? Atqui magis euersoris fuisset, & semetipsum de clementia cōmendare, & cæteros ad delinquentiam temperare. Aut si & hoc secundum spiritum ueritatis adfectare gestiuit: ergo spiritus ueritatis potest quidem indulgere fornicatoribus ueniā, sed cum plurium malo non uult. De tua nunc sententia quæro unde hoc ius ecclesię usurpes. Si quia dixerit Petro dominus: Super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, tibi dedi claues regni cœlestis, uel quæcunq; alligaueritis uel solueritis in terra, erunt alligata uel soluta in cœlis, idcirco præsumis & ad te deriuasse soluendi & alligandi potestatē, id est ad omnē ecclesiam Petri propinquam: qualis es euertens atq; cōmutans manifestā domini intentionē personaliter hoc Petro conferentem: Super te, inquit, ædificabo ecclesiam meam, & dabo tibi claues, non ecclesiæ: Et quæcunque solueris uel alligaueris,

non

non quæ soluerint uel alligauerint. Sic enim & exitus docet. In ipso ecclesia extructa est, id est per ipsum, ipse clauem imbuit: uides quam: uiri Israelitæ auribus mandate quæ dico: Iesum Nazarenum uirum à deo uobis destinatum, & reliqua. Ipse deniq; primus in Christi baptismo reserauit aditum cœlestis regni, quo soluuntur alligata retro delicta, & alligantur quæ non fuerint soluta, secundum ueram salutem, & Ananiā uinxit uinculo mortis, & debilem pedibus absoluit uitio ualetudinis. Sed & in illa disceptatione custodiendæ legis primus omnium Petrus spiritu instinctus & de nationū uocatione præfatus, Et nunc, inquit, cur tentastis dominū de imponendo iugo fratrib. quod neq; nos, neq; patres nostri sufferre ualuerūt? Sed enim per gratiam Iesu credimus nos salutem consecuturos sicut & illi. Hæc sententia & soluit quæ omissa sunt legis, & alligauit quę reseruata sunt. Adeo nihil ad delicta fidelium capitalia potestas soluendi & alligandi Petro emancipata. Cui si præceperat dominus etiam septuagies septies delinquenti in eum fratri indulgere, utiq; nihil postea alligare, id est retinere mandasset, nisi forte ea quæ in dominum non in fratrem quis admiserit. Præiudicatur enim non dimittenda in deum delicta, cum in homine admissa donantur. Quid nunc & ad ecclesiam, & quidem tuam Psychice? Secundum enim Petri personā spiritalibus potestas ista conueniet, aut Apostolo, aut prophetæ. Nam & ipse ecclesia proprie & principaliter ipse est spiritus, in quo est trinitas unius diuinitatis, pater & filius & spiritus sanctus. Illam ecclesiam congregat quam dominus in tribus posuit. Atq; ita exinde etiam numerus omnis qui in hanc fidem cōspirauerint ecclesiæ ab auctore & consecratore censetur, & ideo ecclesia quidem delicta donabit, Sed ecclesia spiritus per spiritalem hominē, non ecclesia numerus episcoporum. Domini enim non famuli est ius & arbitrium, dei ipsius, non sacerdotis. At tu iam & in martyras tuos effundis hanc potestatem, ut quisq; ex consensione uincula induit adhuc mollia in nouo custodię nomine, statim ambiunt mœchi, statim adeunt fornicatores, iam preces circumsonant, iam lachrymæ circumstagnant maculati cuiusq;, nec ulli magis aditū carceris redimunt, quàm qui ecclesiam perdiderunt. Violantur uiri ac fœminæ in tenebris planè ex usu libidinum notis, & pacem ab his quærunt qui de sua periclitantur. Alij ad metalla cōfugiunt, & inde cōmunicatores reuertuntur, ubi iam aliud martyrium necessarium est delictis post martyrium nouis. Quis enim in terris & in carne sine culpa, quis martyr seculi incola, denarijs supplex, medico obnoxius & fœneratori? Puta nunc sub gladio iam capite librato, puta in patibulo iam corpore expāso, puta in stipite iam leone cōcesso, puta in axe iam incēdio adstricto, in ipsa dico securitate & possessione martyrij, quis permittit homini quę donare deo reseruanda sunt? à quo ea sine excusatione dānata sunt, quæ nec Apostoli, quod sciam, martyres & ipsi, donabilia iudicauerunt. Deniq; iam ad bestias depugnauerat Paulus Ephesi, cum interitum decernit incesto. Sufficiat martyri propria delicta purgasse. Ingrati uel superbi est in alios quoq; spargere, quod pro magno fuerit consecutus. Quis alienam mortem sua soluit, nisi solus dei filius? Nam & in ipsa passione liberauit latronē. Ad hoc enim uenerat ut ipse à delicto purus & omnino sanctus pro peccatoribus obediret. Proinde qui illum æmularis donando delicta, si nil ipse deliquisti

Actor. 15

quisti, planè patere pro me. Si uero peccator es, quomodo oleum faculæ tuæ sufficere & tibi & mihi poterit? Habeo etiam nunc quo probem Christum. Si propterea Christus in martyre est, ut mœchos & fornicatores martyr absoluat, occulta cordis edicat, ut ita delicta concedat, & Christus est. Sic enim dominus Iesus Christus potestatem suam ostendit: Quid cogitatis nequam in cordibus uestris? Quid enim facilius est dicere paralytico, dimittuntur tibi peccata: aut, surge & ambula? Igitur ut sciatis filium hominis habere dimittendorum peccatorum in terris potestatem, tibi dico paralytice, Surge & ambula. Si dominus tantum de potestatis suæ probatione curauit, uti traduceret cogitatus, & ita imperaret sanitatem, ne non crederetur posse delicta dimittere: non licet mihi eandem potestatem in aliquo sine eisdem probationibus credere: Cum tamen mœchis & fornicatoribus à martyre expostulas ueniam, ipse confiteris eiusmodi crimina non nisi proprio martyrio diluenda, qui præsumis alieno. quod si est, iam & martyrium aliud erit baptisma. Habeo enim, inquit, & aliud baptisma. Vnde & ex uulnere lateris dominici aqua & sanguis, utriusq; lauacri paratura manauit. Debeo ergo & primo lauacro alium liberare si possum secundo, ingeramusq; in sinum necesse est, Quæcunq; auctoritas, quæcunq; ratio mœcho & fornicatori pacem ecclesiasticam reddit, eadem debebit & homicidæ & idololatræ pœnitentibus subuenire, certe negatori, & utiq; illi quem in prælio confessionis tormentis conluctatum sæuitia deiecit: Cæterum indignum deo & illius misericordia qui pœnitentiã peccatoris morti præuertit, ut facilius in ecclesiam redeant, qui subando quàm qui dimicando ceciderunt. Vrget nos dicere indignitas, contaminata potius corpora reuocabis quàm cruentata? Quæ pœnitentia miserabilior, titillatam prosternens carnem, an uero laniatam? Quæ iustior uenia in omnibus causis, quam uoluntarius, an quam inuitus peccator implorat? Nemo uolens negare compellitur: nemo nolens fornicatur. Nulla ad libidinem uis est, nisi ipsa; nescit quolibet cogi. Negationem porrò quanta compellunt ingenia carnificis & genera pœnarum? Quis magis negauit, qui Christum uexatus, an qui delectatus amisit? qui cũ amitteret, doluit, an qui cum amitteret lusit? Et tamen illæ cicatrices Christiano prælio insculptæ, & utique inuidiosæ apud Christum quia uicisse cupierunt, & sic quoq; gloriosæ, quia non uincendo cesserunt, In quas adhuc & diabolus ipse suspirat, cum sua infelicitate, sed casta, cum pœnitentia mœrente, sed non erubescente, ad dominum de uenia, denuo dimittetur eis qui piaculariter negauerunt, solis illis caro infirma est. Atquin nulla tam fortis caro, quàm quæ spiritum elidit.

Matt. 9

Tt

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINENSIS DE IEIVNIO ADVERSVS PSYCHICOS LIBER.

MIRARER Psychicos si sola luxuria tenerentur qua sæpius nubunt, si nõ etiam ingluuie ducerentur qua ieiunia oderunt: monstrum scilicet haberetur libido sine gula, cum duo hæc tam unita atq; concreta sint, ut si disiungi omnino potuissent, ipsi prius uentri pudenda nõ adhererẽt. specta corpus & una regio est, deniq; pro dispositione membrorum ordo uitiorũ, prior uenter & statim cætera saginæ substructa lasciuia est, per edacitatem salacitas transit. Agnosco igitur animalem fidẽ studio carnis qua tota constat, tam multiuorantię quàm multinubentiæ pronã, ut merito spiritalem disciplinam pro substantia æmulam in hac quoq; specie cõtinentiæ accuset, proinde gulæ frenos imbuentem per nullas interdũ uel seras uel aridas escas, queadmodũ & libidini per unicas nuptias. piget iam cum talibus cõgredi, pudet iam de eis altercari quorũ nec defensio uerecunda est. Quomodo enim protegam castitatẽ & sobrietatem sine taxatione aduersariorum? quinam isti sint semel nominabo, exteriores & interiores botuli psychicorum. hi paracleto cõtrouersiam faciunt, propter hoc nouæ prophetiæ recusantur, nõ quod alium deum prędicent Montanus & Priscilla & Maximilla, nec quod Iesum Christum soluant, nec quod aliquã fidei aut spei regulam euertant, sed quod plane doceant sæpius ieiunare quàm nubere. De modo quidem nubendi iam edidimus monogamię defensionem, nunc de castigatione uictus, secundæ, uel magis primæ cõtinentię pugna est. Arguunt nos quòd ieiunia propria custodiamus, quòd stationes plerunq; in uesperã producamus, quod etiam xerophagias obseruemus siccantes cibum ab omni carne & omni iurulentia & uuidioribus quibusq; pomis, nec quid uinositatis uel edamus uel potemus: lauacri quoq; abstinentiam cõgruentem arido uictui. nouitatem igitur obiectant de cuius inlicito præscribant, aut hęresim iudicandam, si humana pręsumptio est, aut pseudoprophetiam pronunciandam, si spiritalis indictio est, dum quaq; ex parte anathema audiamus qui aliter adnunciamus. Nam quod ad ieiunia pertineat certos dies à deo cõstitutos opponunt, ut cum in Leuitico præcipit dominus Mosi decimam mensis septimi diem placationis, Sancta, inquiens, erit uobis dies, & uexabitis animas uestras, & omnis anima quæ uexata nõ fuerit in illa die, exterminabitur de populo suo. Certe in euangelio illos dies ieiunijs determinatos putant, in quibus ablatus est sponsus: & hos esse iam solos legitimos ieiuniorum Christianorum abolitis legalibus & propheticis uetustatibus. Vbi uolunt enim adgnoscunt quid sapiat, lex & prophetæ usq; ad Ioannem. Itaq; de cætero indifferenter ieiunandum ex arbitrio, nõ ex imperio nouæ disciplinæ, pro temporibus

poribus & causis uniuscuiusq;: sic & apostolos obseruasse, nullū aliud imponentes iugum certorum et in cōmune omnibus obeundorū ieiuniorū: proinde nec stationū, quæ & ipsæ suos quidem dies habeant quartæ feriæ & sextę: passiue tamen currāt, neq; sub lege præcepti neq; ultra supremam diei, quando & orationes fere hora nona concludat de Petri exemplo quod Actis refertur. Xerophagias uero nouū affectati officij nomē & proximum ethnicæ superstitioni, quales castimoniæ Apim, Isidem, & magnam matrē certorū eduliorum exceptione purificāt, cum fides libera in Christo ne Iudaicæ quidem legi abstinentiā quorūdam ciborū debeat, semel in totū macellum ab apostolo admissa, detestatore eorū qui sicut nubere prohibeant, ita iubeant cibis abstinere à deo conditis: & ideo nos esse iam tunc prenotatos in nouissimis temporibus abscedentes à fide, intendentes spiritibus, mundi seductoribus, doctrinis mendaciloquorū, inustam habentes conscientiā. Quibus oro te ignibus? credo quibus nuptias sępe deducimus, et cœnas quotidie coquimus. sic & cum Galatis nos quoq; percuti aiunt obseruatores dierum & mensium & annorū. Iaculantᷣ interea & Esaiam pronunciasse, nō tale ieiuniū dominus elegit, id est non abstinentiā cibi, sed opera iustitiæ quæ subtexit: & ipsum dominum in euāgelio ad omnem circa uictus scrupulositatē cōpendio respōdisse, non his coinquinari hominem quæ in os inferantᷣ, sed quæ ex ore proferantᷣ, cum & ipse manducaret & biberet usq; in notationē: Ecce homo uorator & potator. sic & apostolum docere, quod esca nos deo nō cōmendet, neq; abundantes si edamus, neq; deficientes si nō edamus. his & huiusmodi sensibus eò iam subtiliter tendunt, ut unusquisq; pronior uentri possit superuacua, nec adeò necessaria existimare dilati uel diminuti uel demorati cibi officia, preponente scilicet deo iustitiæ & innocentiæ opera. Et scimus quales sint carnaliū cōmodorum suasoriæ, q; facile dicatᷣ, opus est de totis præcordijs credam, diligam deū & proximum tanq; me. In his enim duobus pręceptis tota lex pendet & prophetæ, nō in pulmonū & intestinorū meorum inanitate. Itaq; nos hoc prius affirmare debemus, quod occulte subrui periclitatᷣ, quātum ualeat apud deum inanitas ista: & ante omnia unde ratio ipsa processerit hoc modo promerendi deum: tunc enim agnoscetur obseruationis necessitas, cum eluxerit rationis autoritas à primordio recensendę: Acceperat Adam à deo legē nō gustandi de arbore agnitionis boni & mali, moriturus si gustasset, uerum & ipse tunc in psychicū reuersus post ecstasin spiritalem, in qua magnū illud sacramentū in Christum & ecclesiā prophetauerat, nec iam capiens quæ erātᷣ spiritus, facilius uentri q; deo cessit, pabulo potius q; præcepto annuit, salutē gula uendidit. Manducauit deniq; & perijt, saluus alioquin si uni arbusculæ ieiunare maluisset: ut iam hinc animalis fides semen suum recognoscat, exinde deducens carnaliū appetitionē & spiritualiū recusationē. Teneo igitᷣ à primordio homicidā gulam, tormentis atq; supplicijs inediæ puniendā, etiam si deus nulla ieiunia præcepisset: ostendens tamen unde sit occisus Adam, mihi reliquerat intelligenda remedia offensæ, qui offensam demonstrarat: ultrò cibum quibus modis quibusq; temporibus potuissem, pro ueneno deputarem, & antidotū famem sumerē, per quā purgarē mortis à primordio causam, in me quoq; cum ipso genere trāsductam, certus hoc deū uelle cuius con-

trarium noluit, satisq; cõfidens placituram illi continẽtiæ curã, à quo damnatam comperissem incontinẽtię culpam. Porrò cum & ipse ieiuniũ mandet, & animam conquassatam proprie utiq; cibi angustijs sacrificium appellet, quis iam dubitabit omnium erga uictus macerationum hanc fuisse rationem, qua rursus interdicto cibo & obseruato præcepto primordiale iam delictum expiaretur, ut homo per eandem materiã causæ satis deo faciat per quam offenderat, id est per cibi interdictionem: atq; ita salutem æmulo modo redaccenderet inedia, sicut extinxerat sagina, pro unico illicito plura licita contemnẽs. Hæc ratio seruabatur apud prouidentiam dei pro temporibus omnia moderantis, ne quis ex diuerso ad dejciendam propositionẽ nostram: Cur ergo, dicat, non statim deus aliquam uictus constituit castigationem, quinimo & auxit permissionem? Nam in primordio quidem herbidum solũmodo & arboreum homini pabulum addixerat: Ecce dedi uobis omne fœnum sementiuum seminans semen quod est super terram: & omne lignum quod habet in semet ipso fructum seminis sementiui uobis erit in escam. Postea uero ad Noe enumerata subiectione omnium bestiarum terræ, & uolatilium cœli, & mouentium in terra, & piscium maris, & omnis serpẽtis: erunt, inquit, uobis in escã: uelut holera fœni dedi uobis uniuersa. Verum carnẽ in sanguine animæ suæ nõ edetis: nam & hoc ipso quod eam solam carnẽ eximit, cuius anima nõ per sanguinem effunditur, omnis reliquæ carnis usum concessisse manifestũ est. Ad hæc respondemus, nõ competisse onerari hominem aliqua adhuc abstinentiæ lege, qui cum maxime tam leuem interdictionẽ unius scilicet pomi tolerare nõ potuit: remissum itaq; illum libertate ipsa corroborandũ. Atq; post diluuiũ in reformatione generis humani suffecisse unam interim legem à sanguine abstinendi permisso usu cæterorũ. Iam enim iudicium dominus ostenderat per diluuium: adhuc etiam cõminatus fuerat per exquisitionem sanguinis de manu fratris & de manu bestiæ. Omnis itaq; iustitiam iudicij præministrans materiam libertatis emisit, per ueniam supparans disciplinam, permittens omnia, ut demeret quædam, plus exacturus si plus cõmisisset, abstinentiam imperaturus, cum indulgentiam præmisisset, quo magis, ut diximus, primordiale delictum expiaretur maioris abstinentiæ operatione in maioris licentiæ occasione. Deniq; ubi iam & familiaris populus allegi deo cœpit, & restitutio hominis imbui potuit, tunc leges disciplinæq; omnes impositę etiã quæ decerperẽt uictum ademptis quibusdam ueluti immundis, quo facilius aliquando ieiunia toleraret homo, perpetua in quibusdam abstinentia usus. Nam & primus populus primi hominis resculpserat crimẽ, pronior uetri q̃ deo deprehẽsus, cum de duritia Ægyptiæ seruitutis ualida manu dei & sublimi brachio ereptus dominus eius uisus est, terræ lacte & melle mananti destinatus: statim autem solitudinis incopiosæ circunspectu scandalizatus, saturitatis Ægyptię detrimẽto suspirans in Moysen & Aaron musitauit: Vtinam obijssemus percussi à domino in terra Ægypti quando super ollas carniũ sedebamus & panes in plenitudinem comedebamus. Quomodo eduxisti nos in hæc deserta ad interficiendam synagogã istam fame. Eadem uentris prælatione deploraturus erat eosdẽ duces suos & dei arbitros, quos desiderio carnis & recordatu Ægyptiarũ copiarum exacerbabat. Quis nos uescet carne?

uenerunt in mentem nobis pisces quos in Ægypto edebamus gratis, & cucumeres & pepones & porri & cepe & allia. At nunc anima nostra arida, nihil nisi manna uident oculi nostri. Ita & illis Xerophagiæ panes angelici displicebant, allium potius & cepe quàm cœlum fragrare malebant. Et ideo tam in gratis gratiora & esculentiora quæq; detracta sunt, puniendæ simul gulæ & exercendæ continentiæ causa: ut illa damnaretur, ista erudiretur. Nunc si temere rationes castigati à deo uictus, & castigandi propter deũ à nobis, ad primordiorum experimenta reuocauimus, conscientiam cõmunem cõsulamus, ipsa natura enunciabit, quales nos ante pabulum & potum in uirgine adhuc saliua exhibere cõsuerit reb. dũtaxat sensu agẽdis quo diuina tractant̃, si multo pollentioris mentis, si multo uiuacioris cordis, q̃ cum totũ illud domiciliũ interioris hominis, escis stipatum, uinis inundatum, decoquendis iam stercoribus æstuans, præmeditatorium efficitur latrinarum, in quo plane nihil tam in proximo supersit q̃ ad lasciuiam sapere. Manducauit populus & bibit, & surrexerunt ludere. Intellige sanctæ scripturæ uerecundiam, lusum nisi impudicum non denotasset. Cæterum quotusquisq; meminerit religionis, occupatis memoriæ locis, impeditis sapientiæ membris, nemo ita ut decet, ita ut par est, ita ut utile est recordabit̃ dei in eo tempore, quo ipsum sibi hominem excidere solenne est. Omnem disciplinã uictus aut occidit aut uulnerat. Mentior si non dominus ipse obliuionem sui exprobrãs Israeli, causam plenitudini reputat. Incrassatus est dilectus & pinguefactus & dilatatus est, & dereliquit deum qui fecit eum, & abscessit à domino salutificatore suo. Deniq; in eodem Deuteronomio eandem causam præcaueri iubens: Ne, inquit, cum manducaueris & biberis & domos optimas ædificaueris, ouibus & bubus tuis multiplicatis, & argẽto & auro, extollatur cor tuum, & obliuiscaris domini dei tui. Præposuit corruptelæ diuitiarum edacitatis enormitatẽ, cui ipsæ diuitiæ procurãt. Per illas scilicet incrassatũ erat cor populi ne oculis uideret, & auribus audiret, & corde conijceret adipibus obstructo, quas nominatim esui abstulit, dedocens hominem saginæ studere. Cæterum cui cor erectum potius inueniebatur q̃ impinguatum: qui quadraginta diebus totidemq; noctibus supra humanæ naturæ facultatem ieiunium perennauit spiritali fide uirtutẽ subministrante: & uidit oculis dei gloriam, & audiuit auribus dei uocem, & corde coniecit dei legem, iam tunc docentis, nõ in solo pane uiuere hominẽ, sed in omni uerbo dei: cum quidẽ nec ipsum Moysen deo pastum inediamq; eius nomine saginatã constanter contemplari ualeret pinguior populus. Merito igitur etiam in carne se dominus ei ostendit collegæ ieiuniorum suorum, non minus & Heliæ. Nam & Helias hoc primum quod famem fuerat imprecatus, satis iam se ieiunijs uouerat. Viuit, inquit, dominus, cui adsisto in conspectu eius, si erit ros istis annis & imber. Dehinc minantem Iezabel fugiens post unicum pabulum & potum quem ab angelo expergefactus inuenerat, & ipse quadraginta diebus & noctibus uacuo uentre, arido ore peruenit in montem Choreb, ubi cum in spelunca deuertisset quamfamiliari congressu dei exceptus est. Quid tu Helia hic? multo amicior ista uox, quàm, Adam ubi es? illa enim pasto homini minabat̃, ista ieiuno blandiebat̃. Tanta est circunscripti uictus prærogatiua, ut deũ præstet homini cõtubernalem, parẽ re uera

pari. Si enim deus æternus non esuriet, ut testatur per Esaiam, hoc erit tempus quo homo deo adæquetur, cum sine pabulo uiuit. Processimus itaq; iam ad exempla uti reuoluamus utilitatis efficacia potestates istius officij, quod etiam iratum deum homini reconciliat. Deliquerat Israel in aquatione apud Masphat congregatus à Samuele, sed ita statim delictum ieiunio diluit, ut periculum prælij simul fuderit, cum maxime Samuel offerebat holocaustum, in nullo magis procuratam audimus dei clementiam quàm abstinentia populi: & allophyli prælio admouebant. Ibi demum dominus intonuit uoce magna super allophylos, & confusi sunt & corruerunt in conspectu Israelis: & processerunt uiri Israel ex Masphat, & persecuti sunt allophylos, & usque Bethor cæciderunt pastos impasti, armatos inermes. Hæ erunt uires ieiunantiũ deo, cœlum pro eiusmodi militat: habes formam præsidij etiam spiritalibus bellis necessariam. Proinde cum rex Assyriorum Sennacherib compluribus iam ciuitatibus captis Israeli per Rapsacen blasphemias & minas intentaret, nihil aliud illum à proposito in Æthiopias auertit, dehinc centum & octoginta milia de exercitu eius per angelum absumpsit, quàm Ezechiæ regis humiliatio. Siquidem duritia hostis annũciata, uestem scidit, saccum induit, eodemq; habitu seniores sacerdotum ad deum per Esaiam adire iussit, utiq; ieiunio preces prosequente. neq; enim cibi tempus in periculo, nec saturitatis cultus in sacco. Semper inedia mœroris sequela est, sicut lętitia accessio saginę. Per hãc mœroris sequelam & inediam, etiam ciuitas illa peccatrix Nineue de exitio prædicato liberatur. Satis enim pœnitentia scelerum commendauerit deo ieiunium triduo functa, etiam pecudibus enectis, quibus iratus deus non erat. Sodoma quoq; & Gomorra euasissent si ieiunassent. Hoc remedium agnoscit & Achab, cum illi post transgressionẽ & idololatriam & necẽ Nabuthæ propter uineam interempti à Iezabel exprobrasset Helias: qualiter occidisti, & hæreditatem possedisti, in quo loco sanguinem Nabuthæ canes delinxerant, tuum quoq; delinguent: destituit semetipsum & saccum carni suæ imposuit, & ieiunauit, & dormiuit in sacco. & tunc sermo domini ad Heliam: Vidisti ut reueritus sit Achab à facie mea: pro eo quod reueritus est, non superducam læsuram in diebus ipsius, sed in diebus filij eius superducam eam, qui nõ erat ieiunaturus. Ita ieiuniũ in deũ reuerẽtiæ opus est, per quod Anna quoq; ambiens uxor Helcanæ retro sterilis impetrauit facile à deo inanem cibo uẽtrem filio implere, & quidem propheta. sed non modo naturæ mutationem, aut periculorum auersionem, aut delictorum obliterationem, uerumetiam sacramentorum agnitionẽ, ieiunia de deo merebuntur. Aspice Danielis exemplum, circa somnium regis Babylonis omnes turbantur sophistæ, negant ultro de præstantia humana posse cognosci. Solus Daniel deo fidens, & sciens quid ad demerendam dei gratiã faceret, spatium tridui postulat, cum sua fraternitate ieiunat, atq; ita orationibus commendatis, & ordinem & significationem somnij per omnia instruitur, tyranni sophistis parcitur, deus glorificatur, Daniel honoratur, non minorem dei gratiã & postea quoq; relaturus anno primo regis Darij, cum ex recogitatu prædicatorum temporũ ab Hieremia dedit faciem suam deo in ieiunijs & sacco & cinere. Nam & angelus missus ad eum, hanc statim professus est causam diuinæ dignationis. Veni

ni, inquit, demõstrare tibi quatenus miserabilis es, ieiunãdo scilicet. si deo miserabilis, leonibus in lacu fuerat horribilis, ubi quidem illi sex diebus ieiunãti prandium angelus procurauit. Reddimus & cætera, ad noua enim nunc documenta properamus. In limine euangelij Anna prophetis filia Phanuelis, quæ infantẽ dominũ & agnouit, & multa super eo prædicauit expectãtibus redemptionẽ Israelis, post egregiũ titulũ ueteris & uniuirę uiduitatis ieiuniorum quoq; testimonio augetur, ostendens in quibus officijs assideri ecclesiæ debeat, & à nullis magis intelligi Christum quàm semel nuptis, & sæpe ieiunis. Ipse mox dominus baptisma suũ, & in suo omnium, ieiunijs dedicauit, habẽs efficere panes ex lapidibus, etiã Iordanem uino fortasse manare, si ita uorator & potator fuisset. Imò nouũ hominem in ueteris suggillationem uirtute fastidiendi cibi initiabat, ut eum diabolo rursus per escam tentare quærẽti fortiorem fame tota ostentaret. Præstituit exinde ieiunijs legem sine tristitia transigendis. Cur enim triste quod salutare docuit, etiam aduersus diriora dæmonia ieiunijs præliandum. Quid enim mirum si eadem operatione spiritus iniquus educitur qua sanctus inducitur? Deniq; ut in Centurionẽ Cornelium, necdum tinctum dignatio spiritus sancti cum charismate insuper prophetiæ festinasset, ieiunia eius legimus exaudita. Puto autem & Apostolus in secunda Corinthiorum inter labores suos & pericula & incõmoda post famem ac sitim ieiunia quoq; plurima enumerat. Principalis hęc species in castigatione uictus, potest iam de inferioribus quoq; abstinentiæ operationibus præiudicare, ut & ipsis pro modo utilib. aut necessarijs. Nam exceptio eduliorũ quorundam portionale ieiunium est. Inspiciamus igitur & xerophagiarum nouitatem aut uanitatem, si non & in his tam antiquissimæ quàm efficacissimę religionis operatio est. Redeo ad Danielem & fratres eius leguminum pabulum & aquæ potum ferculis & œnophoris regijs præferentes, atq; exinde formosiores, ne quis de specie quoq; corpusculi metuat. Cæterum spiritu insuper cultos: dedit enim deus adulescentulis scientiam & intelligentiam in omni literatura, & Danieli in omi uerbo, & in somnijs, & in omni sophia, qua hoc ipsum quoq; saperet, quibus modis de deo impetrarẽt agnitio sacramentorũ. Anno deniq; tertio Cyri regis Persarũ cum in recogitatũ incidisset uisionis, aliã formam humiliationis prospexit. In illis, inquit, diebus ego Daniel eram lugens per tres hebdomadas, panẽ suauem nõ edi, caro & uinum nõ introierũt in os meum, oleo unctus non sum, donec consummarentur tres hebdomades, quibus transactis angelus emissus est taliter alloquens: Daniel, homo es miserabilis, ne timueris, quoniam ex die prima qua dedisti animam tuam recogitatui & humiliationi coram deo, exauditum est uerbum tuum, & ego introiui uerbo tuo. Ita xerophagiarum miseratio & humiliatio metum expellũt, & aures dei aduertunt, & occultorum compotes faciunt. Reuertor etiã ad Heliã, cum corui illum pane & carne saturare consuessent, cur postmodũ apud Bersabe Iudææ excitato ei de somno quidã ille angelus sine dubio panem solum & aquam obtulit? defecerant corui qui eum liberalius pascerent, an difficile angelo fuerat aliquem alicunde de conuiuio regis ministrum cum instructissimo ferculo raptũ ad Heliam transferre? sicut Daniel in lacum leonum esurienti prandium metentium exhibitũ est, sed constitui oportebat exemplum

docens in tempore pressuræ, & persecutionis, & cuiuscunque circunstantiæ, Xerophagijs esse uiuendum. Tali uictu Dauid exomologesin suam expressit, cinerem quidem edens uelut panem, id est panem uelut cinerem aridum & sordidum, potum uero fletu miscens, utique pro uino. Habet enim & abstinentia uini suos titulos, quæ & Samuelem deo uouerat, & Aaronem consecrarat. Nam de Samuele mater, & uinum, inquit, & ebriamen nō bibet: talis enim & ipsa deum orabat. Et dominus ad Aaron, Vinum & siceram non bibetis, tu & filius tuus post te, si quando ingrediemini tabernaculum, uel ascendetis ad altare, & non moriemini. Adeo morient̄ qui nō sobrij in ecclesia ministrauerint. Sic & Israeli proximo exprobrat, Et potum dabatis sanctificatis meis uinum. Et hæc autem strictura potus Xerophagiæ portio est, quanquam ubi abstinentia uini aut à deo exigitur, aut ab homine uouet̄, illic intelligatur etiam pabuli pressura formā præstruens potui. Qualis enim esus talis & potus: uerisimile nō est, ut quis dimidiā gulam deo immolet, aquis sobrius & cibis ebrius. An aūt & Apostolus Xerophagias norit, qui maiora celebrauerat, sitim & famem & multa ieiunia, qui ebrietates & comessationes recusauerat, uel de discipulo Timotheo argumenti satis est: quem propter stomachum & assiduas imbecillitates modico uino monens uti, quo ille nō ex institutione, sed ex deuotione abstinebat, cæterum stomacho magis consuetudo prodesset, hoc ipso abstinentiā uini dignā deo suasit, quā ex necessitate dissuasit. Æque stationes nostras ut indignas, quasdam uero & in serum constitutas, nouitatis nomine incusant, hoc quoq; munus et ex arbitrio obeundū esse dicentes, & nō ultra nonam detinendum, de suo scilicet more. Sed quod pertineat ad interdictionis quæstionem, semel pro omnibus causis respondebo. Nunc ad proprium huius speciei articulum de modo temporis dico, de ipsis prius expostulandū, unde hanc formā nona dirimendis stationibus præscribant. si quia Petrus & qui cū eo, ad horā nonā orationis templū introgressi legunt̄, quis mihi probat illos ea die statione functos, ut horā nonā ad clausulam & expunctionē stationis interpretet̄. Atqui facilius inuenias Petrum hora sexta capiendi cibi causa prius in superiora ad orandum ascendisse, quo magis sexta diei finiri officio huic possit, quæ illud absolutura post orationē uidebatur. Porrò cum in eodem cōmentario Lucæ, & tertia hora orationis demonstret̄, sub qua spiritu sancto initiati pro ebrijs habebant̄, & sexta qua Petrus ascendit in superiora, & nona qua templum sunt introgressi, cur non intelligamus salua plane indifferentia semper & ubiq; & omni tempore orandum: tamen tres istas horas, ut insigniores in rebus humanis quæ diem distribuunt, quæ negocia distinguūt, quæ publice resonāt, ita & solenniores fuisse in orationibus diuinis: quod etiam suadet Danielis quoq; argumentū ter die orantis utiq; per aliarum horarum exceptionem, non aliarum autem q̄ insigniorum exinde Apostolicarū, tertiæ, sextæ, nonæ. Hinc itaq; & Petrum dicam ex uetere potius usu nonam obseruasse, tertio orantem supremæ orationis munere. Hæc aūt propter illos, qui se putant ex forma Petri agere, quam ignorant, nō quasi respuamus nonam, cui & quarta sabbati, & sexta plurimū fungimur: sed quia eorum quæ ex traditione obseruantur tanto magis dignā rationem afferre debemus, quanto carent scripturæ autoritate, donec aliquo

cœlesti

cœlesti charismate, aut confirmentur, aut corrigantur: & si qua, inquit, ignoratis, dominus uobis reuelabit. Itaque seposito confirmatore omnium istorum paracleto duce uniuersæ ueritatis, an dignior apud nos ratio afferatur in nonam obseruandi require, ut etiam Petro ea ratio deputanda sit, si statione tūc functus est. Venit enim de exitu domini, quē & si semper cōmemorari oportet sine differentia horarum, impresſius tamen cum eis secundū ipsum stationis uocabulum addiscimus. Nam & milites nunquam immemores sacramenti magis stationibus parent. Itaque in eam usque horam celebranda pressura est, in qua à sexta contenebratus orbis defuncto domino lugubre fecit officium, ut tunc & nos reuertamur ad iocunditatem cum & mundus recepit claritatē. Hoc si magis ad religionem sapit Christianā, dum magis Christi gloriam celebrat, possum æque seræ stationis ex eodem rei ordine statum figere, ut ieiunemus ad serum expectantes tempus dominicæ sepulturæ, cum Ioseph postulatum detulit corpus & condidit. Inde & irreligiosum est ante famulorū carnem refrigerare quàm domini: ut hæc ex argumentationum prouocatione cōmiserim, coniecturas coniecturis & tamē puto fidelioribus repercutiēs. Videamus an aliquid tale nobis de uetustatibus quoque patrocinet. In Exodo habitus ille Moysi aduersus Amalech orationibus præliantis usque in occasum perseuerans, nónne statio fuit sera? Iesum Naue debellantem Amorrhæos pransisse illa die existimamus, qua ipsis elementis stationem imperauit: stetit sol in Gabaon, & luna in Aialon: stetit sol & luna in statione, donec ultus est populus de inimicis suis, & stetit sol medio cœlo. Vt autem accedebat in occasum, & in finem diei unius, non fuit dies talis retro & in nouisſimo, utique tam prolixus, ut, inquit, exaudiret deus hominē, parē scilicet solis, instantē tandiu in officio, stationē etiam sera longiorē. Certe Saul & ipse in prælio constitutus manifeste munus istud indixit, Maledictus homo qui ederit panem ad uesperam usque dum ulciscar de inimico meo, & nō gustauit totus populus eius, & tota terra prandebat. Tantam aūt deus præstitit auctoritatē edicto stationis illius, ut Ionathan filius Saulis, quanquam ignarus ieiunationis in serum definitæ gustum mellis admiserat, & sorte mox de delicto sit traductus, & uix per precem populi periculo exemptus: gulæ enim licet simplicis reus fuerat. Sed & Daniel, anno primo regis Darij, cum ieiunus in sacco & cinere exomologesin deo ageret, Et adhuc, inquit, loquente me in oratione, ecce uir quē uiderā in somnis initio, uelociter uolans appropinquauit mihi quasi hora uespertini sacrificij. Hæc erit statio sera quæ ad uesperam ieiunans pinguiorem orationē deo immolat. Omnia aūt ista credo ignota eis qui ad nostra turbantur, aut sola forsitan lectione nō etiā intētione comperta secundū maiorē uim imperitorū apud gloriosisſimā scilicet multitudinē psychicorum. Propterea per singulas direximus species ieiunationum, xerophagiarum, stationum, ut dum recensemus secundū utriusque testamenti paraturam quantum proficiat recusati uel recisi uel retardati pabuli officia, eos retundamus qui hæc uelut uacantia infirmant. Item dum pariter ostendimus quo semper in ordine fuerint religionis, eos reuincamus qui hæc ut noua accusant: nec nouum enim quod semper, nec uacuum quod utile. Sed & illud in medio est, quædā ex his officijs à deo homini imperata legē constituisse, quędā ab homine deo oblata

uotum

uotum expunxisse:tamē & uotum cum à deo acceptatum est,legem in posterum facit per auctoritatē acceptatoris: exinde enim faciendum mandauit qui factum comprobauit.Itaq; & hinc in alia specie altercatio diuersæ partis obducitur,cum dicūt,aut pseudoprophetia est,si spiritalis uox solennia ista constituit,aut hæresis si humana præsumptio adinuenit.Eam enim formā reprehendentes qua & uetera decucurrerūt, & ex ea retorquētes quæ & aduersarij ueterum aduersus illa poterūt retractare,aut & illa recusare,debebunt experta ista suscipere necessarie, maxime cum & ista à quocunq; institutore sunt siue spiritali,siue tantum fideli,eidem deo currant cui & uetera. indubitate enim & hæresis & pseudoprophetia diuinitatis diuersitate iudicabūtur apud nos omnes unici dei creatoris & Christi eius antistites. adeoq; indifferenter hanc partem defendo,illis offerens in quo uelint gradum figere. Spiritus diaboli est,dicis ô psychice, & quomodo dei nostri officia indicit? nec alij offerenda quàm deo nostro? Aut cōtende diabolum cum deo facere nostro, aut Satanas paracletus habeat. Sed hominem Antichristum adfirmas: hoc enim uocantur hæretici nomine penes Ioannem, & quomodo quisquis ille est in Christo nostro,hæc erga dominum nostrum officia disposuit, cum & Antichristi erga deum aduersum nostrum processerint Christum. Quo itaq; putas laterum confirmatū apud nos spiritum,cum imperat,an cum probat quæ deus noster & imperauit semper & probauit. Sed rursus palos terminales figitis deo,sicut de gratia,ita de disciplina,sicut de charismatibus,ita de solennibus,ut proinde officia cessauerint,quemadmodum & beneficia eius, atq; ita negetis usque adhuc eum munia imponere, quia & hic lex & prophetæ usq; ad Ioānem:superest ut totum auferatis quantū in uobis tā ociosum. Iam enim & in ista specie ditati saturatiq; regnatis, non delicta incusantes quæ ieiunijs elimentur, nec reuelationum scientia indigentes quæ Xerophagijs extorqueantur, nec bella propria metuentes quæ stationibus discutiantur. ut ab Ioanne paracletus obmutuisset,ipsi nobis prophetæ in hanc maxime causam extitissemus:iam non dico ad exorandam dei iram, nec ad impetrandam tutelam eius aut gratiam, sed ad præmuniendam per nosmetipsos nouissimorum temporum conditionem,indicentes omnem ταπεινοφρόνησιν, cum carcer ediscendus,& fames ac sitis exercendæ, & tam inediæ quàm anxij uictus tolerantia usurpanda sit, ut in carcerem talis introeat Christianus, qualis inde prodisset,non pœnam illic passurus sed disciplinam, nec seculi tormenta, sed sua officia, eoq; fidentior processurus ad certamen è custodia abusus nihil habens carnis,sic ut nec habeant tormenta materiam,cum sola & arida sit cute loricatus,& contra ungulas corneus,præmisso iam sanguinis succo tanquam animæ impedimentis, properante iam & ipsa quæ iam sæpe ieiunans mortem de proximo norit. Plane uestrum est in carcerib. popinas exhibere martyribus incertis,ne consuetudinem quærant,ne tædeat uitæ, ne noua abstinentiæ disciplina scandalizent,quam nec ille Pristinus uester nō Christianus martyr attigerat:quē & facultate custodiæ liberæ aliquandiu farsum omnibus balneis quasi baptismate melioribus, & omnibus luxuriæ secessibus quasi ecclesiæ secretioribus,& omnibus uitæ istius illecebris quasi æternę dignioribus,hoc puto oblegatū ne mori uellet, postremo ipso tribunalis die luce

summa

summa condito mero tanquam antidoto præmedicatum, ita eneruastis, ut paucis ungulis titillatus, hoc enim ebrietas sentiebat, quem dominum confiteretur interroganti præsidi respondere non potuerit amplius. atque ita de hoc iam extortus cum singultus & ructus solos haberet in ipsa negatione discessit. ideo sobrietatis disciplinam qui prædicant pseudoprophetæ, ideo hæretici qui obseruant. Quid ergo cessatis paracletum quem in Montano negatis, in Apitio credere? Præscribitis constituta esse solennia huic fidei scripturis uel traditione maiorum, nihilq; obseruationis amplius adijciendum ob illicitum innouationis. state in isto gradu si potestis. Ecce enim conuenio uos & præter pascha ieiunantes citra illos dies, quibus ablatus est sponsus, & stationum semiieiunia interponentes, & uos interdum pane & aqua uictitantes ut cuiq; uisum est: deniq; respondetis hæc ex arbitrio agenda, nō ex imperio. Mouistis igitur gradum excedendo traditionem, cum quæ nō sint constituta obitis. Quale est autē, ut tuo arbitrio permittas, quod imperio dei nō das? plus humanæ licebit uoluntati quàm diuinæ potestati? ego me seculo nō deo liberum memini: sic meum est ultro officiū facere domino, sic indicere illius est: non tantum obsequi ei debeo, sed & adulari: illud enim imperio eius, hoc arbitrio meo præsto. Bene autem quod & episcopi uniuersæ plebi mādare ieiunia assolent, nō dico de industria stipium conferendarum, ut uestræ capturæ est, sed interdum & ex aliqua sollicitudinis ecclesiasticæ causa. Itaq; si & ex hominis edicto & in unum omnes ταπεινοφρόνησιν agitatis, quomodo in nobis ipsam quoque unitatem ieiunationum & Xerophagiarum & stationum denotatis? nisi forte in senatus consulta & in principum mandata coitionibus opposita delinquimus. Spiritus sanctus quum in quibus uellet terris, & per quos uellet prædicaret, ex prouidentia imminentium, siue ecclesiasticarum tentationum, siue mundialium plagarum, quâ paracletus, id est aduocatus, ad exorandum iudicem, huiusmodi officiorum remedia mandabat, puta nunc ad exercendam sobrietatis & abstinentiæ disciplinam: hunc qui recipimus, necessario etiam quæ tunc constituit obseruamus. Aspice ad Iudaicos fastos, & inuenies nihil nouum, si quæ patribus sunt prȩcepta omnis deinceps posteritas hæreditaria religione custodit. Aguntur præcepta per Græcias illas certis in locis cōcilia ex uniuersis ecclesiis, per quæ & altiora quæq; in cōmune tractātur, & ipsa repræsentatio totius nominis Christiani magna ueneratione celebratur. Et hoc quàm dignum fide auspicante congregari undiq; ad Christum. Vide quàm bonum & quàm iucundum habitare fratres in unum: hoc tu psallere non facile nosti, nisi quo tempore cum compluribus cœnas. Conuentus autem illi stationibus prius & ieiunationibus operati, dolere cum dolentibus, & ita demum congaudere gaudentibus norunt. Si & ista solennia quib. tūc præsens patrocinatus est sermo, nos quoq; in diuersis prouincijs fungimur in spiritu inuicē repræsentati, lex est sacramēti. Horū igitur tempora obseruātes & dies & menses & annos galaticamur plane, si Iudaicarum ceremoniarū, si legalium solennitatū obseruātes sumus: illas enim Apostolus dedocet cōpescens ueteris testamenti in Christo sepulti perseuerantiā & noui sistēs. Quod si noua cōditio in Christo sepulti perseuerāt, iā noua & solennia esse debebunt, aut si omnē in totum deuotionē temporū & dierū & mensium

mensium & annorum erasit Apostolus, cur pascha celebramus annuo circulo in mense primo? cur quinquaginta exinde diebus in omni exultatione decurrimus? cur stationibus quartam & sextam sabbati dicamus, et ieiunijs parasceuen? quanquam uos etiam sabbatum, si quando cōtinuatis, nunquam nisi in pascha ieiunandum secundum rationem alibi redditam. nobis certe omnis dies etiā uulgata consecratione celebrat. Nec ergo apud Apostolū differentiæ ratio, distinguentem noua & uetera. Sed & hic inæqualitas uestra ridebitur, cum uetustatū formā nobis exprobratis, in qua causam nouitatis accusatis. Reprobat etiam illos qui iubeant cibis abstinere, sed de prouidentia spiritus sanctus, prædamnās iam hæreticos perpetuā abstinentiā præcepturos ad destruenda & despicienda opera creatoris: quales inueniā apud Marcionem, apud Tatianum, apud Iouem hodiernū de Pythagora hereticū, non apud paracletum. Quantula est enim apud nos interdictio ciborum? duas in anno hebdomadas Xerophagiarū, nec totas, exceptis scilicet sabbatis & dominicis offerimus deo, abstinentes ab eis quæ non reijcimus, sed differimus.

Rom. 14 Atqui ad Romanos scribens, uos nunc compungit retractatores huius officij, Ne propter pabulum solueritis, inquit, opus dei. quod opus? de quo ait, bonum est carnem non edere & uinum nō potare. Nam qui in istis seruit, placabilis & propitiabilis deo nostro est. Quidā credit omnia manducanda esse, quidam autem infirmus olere uescitur, qui manducat ne uilificet non manducantem. Tu quis es qui alienum seruum iudicas? Et qui mādūcat, & qui non manducat deo agit gratias. Cum autem humano arbitrio uitet cōtrouersiam fieri, quanto magis diuino. Ita sciebat quosdam castigatores & interdictores uictus incusare, qui ex fastidio, non qui ex officio abstinerent: probare uero qui in honorem, non qui in conuitium creatoris. Et si claues macelli tibi tradi

Rom. 4 dit permittens esui omnia ad constituendum idolothytorū exceptionem, nō tamen in macello regnum dei inclusit. nec enim, inquit, esus aut potus est dei regnū, & esca nos deo nō cōmendat: nō ut de arida dictum putes, sed potius de uncta & accurata. Siquidem subijciens, nec si manducauerimus abundabimus, nec si nō manducauerimus deficiemus: tibi magis insonat qui abundare te existimas si edas, & deficere si nō edas, & ideo ista detractas. Dominū quo

Matth. 5 que ꝗ indigne ad tuam libidinē interpretaris passim manducantē & bibentem. sed puto quod etiam ieiunauit qui beatos nō saturatos, sed esurientes &

Ioan. 6 sitientes pronunciarit: qui escam profitebat nō quam discipuli existimarant, sed paterni operis perfectionē, docens operari escam quę permanet in uitam æternam, in ordinaria etiam oratione panem mandans postulandum, non &

Esaiæ 58 Attalicas. Sic & Esaias nō negauit deum elegisse ieiuniū, sed quale nō elegerit enumerauit. In diebus enim, inquit, ieiuniorū uestrorum inueniuntur uoluptates uestræ, & omnes subiectos uobis succutitis, aut ad conuitia & lites ieiunatis & cæditis pugnis. nō tale ieiuniū ego elegi, sed quale subiecit, & subijciendo nō abstulit sed confirmauit. Nam & si mauult opera iustitiæ, non tamen sine sacrificio, quod est anima conflictata ieiunijs, ille certe deus cui nec

Num. 11 populus incontinēs gulæ placuit, nec sacerdos nec prophetes. manent adhuc monumenta cōcupiscentiæ, ubi sepultus est populus carnis auidissimus usq; ad choleram ortygometra cruditando. eliditur pro templi foribus senior Heli

li, filij eius in acie ruunt, nurus expirat in partu: hanc enim meruerat à deo plagam domus impudens sacrificiorum carnalium defraudatrix. Sameas homo dei cum exitum prophetasset idololatriç introductę à rege Hieroboam, post manum eius regis arefactam & statim restitutã, post altare diffusum, ob hæc signa & satisfactione inuitatus à rege plane excusauit. Prohibitus enim à deo fuerat illic cibum in totum attingere: sed ab alio mox sene mentito prophetiã temere pastus, secundum uerbũ dei ibidem factum super mensam, non est in paternis sepultus: leonis enim in uia occursu prostratus, & apud exteros conditus, pœnam deserti ieiunij luit. Hęc erunt exempla & populo & episcopis, etiam spiritalibus, si quam incontinentiam gulæ admiserint. Sed nec apud inferos admonitio cessauit, ubi in diuite quidem conuiuia cruciantur, in paupere uero ieiunia recreantur, habentia pręceptores Moysen & prophetas. nam & Iohel exclamauit, Sanctificate ieiunium & orationem, prospiciens iam & tunc & alios apostolos & prophetas sanciturος ieiunium, & prædicaturos officia curantia deum: unde & qui in idolis comendis, & in hac re ornandis, & ad singulas horas salutandis adulantur, curationem facere dicuntur. Sed & omnem ταπεινοφρόνησιν ethnici agnoscunt: cum stupet cœlum & aret annus, nudipedalia denunciantur, magistratus purpuras ponũt, fasces retro auertunt, precem indigitant, hostiam instaurant. Apud quasdam uero colonias præterea annuo ritu saccis uelati, & cinere conspersi idolis suis inuidiam supplicem obijciunt, balnea & tabernacula in nonam usq; cluduntur. Vnus in publico ignis apud aras, aquæ nec in lancibus, Nineuiticum credo iustitium. Iudaicum certe ieiunium ubiq; celebratur, cum omissis templis per omne litus quocunq; in aperto aliquando iam precem ad cœlum mittũt: & licet cultu & ornatu mœroris munus infament, tamen fidem abstinentiæ affectãt, & stellæ auctoritatem demorantis suspirant. Sed bene quod in nostris Xerophagijs blasphemias ingerens, casto Isidis & Cybeles eas adæquas: admitto testimonialem comparationem. Hinc diuina constabit, quam diabolus diuinorum æmulator imitatur. Ex ueritate mendaciũ struitur, ex religione superstitio compingitur, hinc tu eo irreligiosior, quanto ethnicus paratior. Ille deniq; deo idolo gulam suam mactat, tu deo non uis. Deus enim tibi uenter est, & pulmo templum, & aqualiculus altare, & sacerdos cocus, & sanctus spiritus nidor, & condimẽta charismata, & ructus prophetia. Vetus es, uera si uelimus dicere, tu qui tantũ gulæ indulges, & merito te priorẽ iactitas, semper agnosco sapere Esau uenatorem ferarum, ita passim indagãdis turdis studes, ita de campo laxissimæ disciplinæ tuæ uenis, ita spiritu deficis: si tibi lenticulam defruto inrufatam obtulero, statim totos primatus tuos uendes: apud te agape in caccabis feruet, fides in culinis calet, spes in ferculis iacet. Sed maior his est agape, quia per hanc adulescentes tui cum sororibus dormiunt, appendices scilicet gulæ lasciuia atq; luxuria est. Quam societatem & Apostolus sciens, cum præmisisset non in ebrietatibus nec in comessationibus, adiũxit nec in cubilibus & libidinibus. ad elogium gulæ tuę pertinet quod duplex apud te præsidentibus honor binis partibus deputatur, cum Apostolus duplicem honorem dederit, ut & fratribus & præpositis. Quis sanctior inter uos, nisi conuiuandi frequentior, nisi obsonãdi pollucibilior, nisi calicib. instructior.

Luc. 16

Ioel. 2

Rom. 13

merito homines solius animæ & carnis spiritalia recusatis, talibus si placeret prophetæ, mei nõ erant. Cur ergo non constanter prædicatis: manducemus & bibamus, cras enim moriemur. Sicuti nos non dubitamus exerte mandare, ieiunemus fratres & sorores, ne forte cras moriamur. Palam disciplinas uestras uindicemus. nos certi sumus eos qui in carne sunt deo placere nõ posse, nõ utiq; substantia carnis, sed in cura, sed in affectione, sed in operatione, sed in uoluntate. Macies non displicet nobis, neq; enim ad pondus deus carnem tribuit, sicut nec spiritum ad mensuram, facilius si forte per angustam salutis ianuam introibit caro exilior, citius resuscitabit̃ caro leuior, diutius in sepultura durabit caro aridior. Saginentur pugiles & pyctæ Olympici: illis ambitio corporis competit quibus & uires necessariæ, & tamen illi quoq; Xerophagijs inualescunt: sed nostra alia robora aliéq; uires, sicut & alia certamina: quibus non est luctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus mundi potestates, aduersus spiritalia malitiæ. aduersus hæc non carne & sanguine, sed fide & spiritu robusto oportet adsistere. Cæterum saginator Christianus ursis & leonibus forte, quàm deo erit necessarius, nisi quòd & aduersus bestias maciem exercere debebit.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI

DE CIBIS IVDAICIS EPISTOLA.

Tertullianus plebi in euangelio perstanti salutem.

Cyprians potius

ETSI mihi fratres sanctissimi, exoptatissimus dies ille & inter præcipuos beatosq; referendus est quo literas uestras & scripta suscipio (quid enim me aliud nunc faciat liberiorem) tamen nõ minus egregium diem & inter eximios arbitror computandum, quo similes uobis affectu debitæ charitatis remittens, & ego ad uos compari uoto literas scribo. Nihil enim me fratres sanctissimi tantis constrictum uinculis tenet, nihil tantis curarum ac sollicitudinum stimulis excitat & exagitat, quàm ne iacturam uobis quandam per absentiam meam putetis illatam, cui remedium connitor dare, dum elaboro uobis me præsentem frequẽtibus literis exhibere. Quanquam ergo & officium debitum & cura suscepta & ipsa ministerij imposita persona hanc à me literarum scribendarum exposcant necessitatem, tamen uos illam plus exaggeratis dum me ad scribendum frequentioribus literis prouocatis, & pronum me licet ad ista charitatis solennia magis impellitis, dum sine cessatione in Euangelio uos perstare monstratis: ex quo efficitur, ut & ego uos literis meis nõ tã instruã iam eruditos, q̃ incitẽ paratos. nam qui sincerũ Euangelium & excretũ ab omni peruersę labe doctrinę nõ tantum tenetis, uerum etiam animose docetis, magistrum hominem nõ quæritis, qui rebus ipsis uos doctores esse monstratis. Currentes igitur uos exhortor et uigilantes excito, & aduersus spiritalia nequitiæ dimicantes alloquor, & ad brabium cursu uocationis

cationis in Christo tendentes impello: ut tam hæreticorum sacrilegis calumnijs, quam etiam Iudæorum ociosis fabulis calcatis & reiectis, traditionem solam Christi doctrinamque teneatis, ut condigne autoritatem uobis eius nominis uindicare possitis. Quàm uero sint peruersi Iudæi, & ab intellectu suæ legis alieni, duabus epistolis superioribus, ut arbitror, plene ostendi, in quibus probatum est prorsus ignorare illos quæ sit uera circuncisio, & quid uerum sabbatum, quorum adhuc magis ac magis cæcitas reuincitur in hac epistola, in qua aliquid de cibis ipsorum breuiter disserit: hinc etenim se solos sanctos, & cæteros omnes æstimant inquinatos. Itaque in primis illud collocandū est, legem spiritalem esse: quā si spiritalem negant, utique blasphemant: si deuitantes blasphemiam, spiritalem confitent, spiritaliter legant. Diuina enim diuinè sunt recipienda, & sancta sanctè utique asserenda. Cæterū culpa grauis inurit, si terrestris & humana sacris & spiritalib. literis doctrina præstatur, quod ut ne fiat cauendum est. Caueri autem potest si quæ à deo pręcepta sunt sic tractentur, ne autoritatē eius imminuant assumpta, ne dum quædam impura & nō munda dicuntur, institutio illorū infamem reddiderit institutorē. Videbit enim reprobando quæ fecit opera propria damnasse, quæ quasi bona probauerat: & in utroque inconstans, quod hęretici quidem uolunt uideri, denotabit: dum aut quæ non erant munda benedixit, aut quæ benedixerat, quia & munda & bona, postea reprobauit quasi nō bona: quippe quia nō munda: cuius cōsequenter enormitas perpetua manebit & controuersia, si perseuerat ista Iudaica doctrina, quæ omnibus uirib. amputāda est, ut dū quid enormiter ab ipsis traditur, à nobis tollatur: & operū suorū competens dispositio & diuinæ legis congruens & spiritalis illatio remittatur. Sed ut ab exordio rerum & unde oportet incipiam, cibus primus hominibus solus arborū fuit fœtus & fructus. Nam pomis usum postea ad fruges contulit culpa, conditionē conscientiæ ipso situ corporis approbante. Nam & innocentia decerpturos alimenta ex arboribus, adhuc sibi bene conscios homines, ad superna subrexit: & commissum delictū ad conquirenda frumenta homines terræ soloque deiecit. Postea etiam usus carnis accessit, diuina gratia humanis necessitatibus competentia ciborū genera prorsus opportunis tēporibus porrigente. nam & teneros & rudes homines alere debebat mollior cibus, & nō sine labore [illegible]fectus, ad emendationem scilicet, ne iterum liberet delinquere, si innocent[illegible] impositus labor non admoneret. Et quia iam nō paradisus custodiendus, sed mundus totus fuerat excolēdus, robustior cibus carnis offertur, ut ad emolumenta culturæ plus aliquid humanorum corporū uiribus adderetur. Hæc omnia gratia (ut dixi) & dispositione diuina, ne aut minus redderetur robustior cibus quo referti ad opera marcescerent, aut amplius tenerior, quo pro modo uirium oppressi ferre non possent. Lex aūt postmodum subsecuta cibos carnis cum discretione disposuit: quædam enim ad usum, quasi munda cōtribuit & concessit animalia, quædam interdixit quasi non munda, & ipsos edentes inquinatura. & mundorum quidem hanc formam dedit, ut quę ruminatione ruminent & ungulas findant, munda: immunda quæ neutrum horum uel alterum faciant: sic in piscibus quoque eadem munda essent quæ cooperta squamis & armata remigijs, at quæ cōtrà, hæc esse nō munda. Alitū quoque discri-

men induxit, quidq́ꝫ aut reprobum iudicaretur, aut mundũ. Ita lex solertiam maximã faciendæ animaliũ separationis instituit, quę in unam benedictionis formam constitutio antiqua contraxit. Quid igitur dicemus? immundáne ergo animalia? quid est enim aliud nõ munda, quæ lex à ciborũ usibus separauit? Quid enim & illud quod iã diximus, ergo institutor nõ mundorũ deus, & culpa factorum in artificem redundabit, qui non munda produxit: quod utiqꝫ dicere extremæ summæqꝫ dementię est, deum accusare quasi instituerit immunda, & diuinæ maiestati crimen inferre, quasi fecerit reproba: præsertim cum & pronunciata sint ualde bona, & quæ bona ut crescerent & multiplicarent, benedictionẽ ab ipso deo sint consecuta, insuper etiã in arca Noe præcepto creatoris ipsorũ ad sobolem reseruata, ut & necessaria probarẽtur dum custodiuntur, & bona dum necessaria probarentur, licet ibi quoqꝫ crimen sit adiectum. Sed tamen uel tunc institutio istorum non mundorũ funditus potuisset auferri, si propter inquinamentũ suum debuisset aboleri. Quatenus ergo (ut Apostolo auctore monstrauimus) spiritalis lex ista spiritaliter recipienda est, ut legis ratio diuina & certa pręstetur? Primo credendũ est quicquid est à deo institutũ, mundũ esse, & ipsa institutionis autoritate purgatũ: neqꝫ culpandum, ne in autorem culpa reuocetur. Deinde legem ad hoc filijs Israel datam, ut per illam proficerent & redirent ad mores bonos, quos cum patribus accepissent, in Ægypto, quos propter consuetudinem barbaræ gentis corruperant. Deniqꝫ & decem sermones illi in tabulis nihil nouum docẽt, sed quod obliteratũ fuerat admonent: ut iustitia in illis igniũ more, quasi adflatu quodam legis sopita recalesceret: proficere aũt poterant intellecto plus in hominibus uitia fugienda, quæ lex damnasset etiã in pecoribus. Nã quando irrationale animal ob aliquid reijcitur, magis illud ipsum in eo qui rationalis est homine damnatũ. Et si in eo quod ex natura aliquid habet quasi inquinamentum notatur, plus culpabile, cum illud cõtra naturã in hominẽ conqueritur. Ergo ut homines mundarenẽ pecora culpata sunt, scilicet ut & homines qui eadem uitia haberent, ęquales pecoribus æstimarenẽ. Quo pacto factum est ut nec animalia damnarenẽ ab institutore sui culpa, & homines in pecoribus eruditi ad immaculatã institutionis suæ possent redire naturã. Considerandum enim quomodo lex munda & nõ munda discernit: Munda, inquit, & ruminant & ungulam findunt, immunda neutrum faciunt, aut ex duobus unum aliquid. Omnia ista unus artifex fecit, & qui fecit ipse benedixit. Institutionem igitur mundam, utriusqꝫ conspicio, quia & qui instituit sanctus est, & quæ instituta sunt culpã nõ habent, dũ hoc sunt quod facta sunt. crimen enim nunqꝫ natura, sed uoluntas peruersa excipere cõsueuit. Quid ergo est? in animalibus mores depingunẽ humani & actus & uoluptates. mundi si ruminẽt, id est in ore semper habeant quasi cibũ quædam præcepta diuina, ungulã findunt, si firmo gradu innocentiæ, iustitiæ, omnisqꝫ uirtutis uitæ itinera conficiant. Eorũ enim quæ in duas ungulas pedem diuidunt, robustus semper incessus: dũ lubricũ partis alterius ungulæ firmamento fulcitẽ, & in uestigij soliditate retinetẽ. Sic qui neutrũ faciunt, immundi sunt: quorũ nec in uirtutib. firmus ingressus est, nec diuinorũ præceptorũ in ore ullius ruminationis terĩtcibus, nam & qui alterũ faciunt, nec ipsi mundi, dum sunt ex altero debiles,
nec

nec in utroq; perfecti. Hi aũt sunt aut utrunq; facientes, ut fideles qui mundi: aut alterum, ut Iudæi & hæretici qui sunt inquinati: aut neutrũ, ut ethnici qui sunt consequenter immundi. ita in animalibus per legem, quasi quoddam humanæ uitæ speculum constitutũ est, in quo imagines sanctionũ considerent, ut plus uitiosa quęq; hominibus contra naturã cõmissa damnentur, dũ etiam naturaliter in pecoribus cõstituta culpantur. Nam quod in piscibus squamis aspera pro mundis habent: asperi, & hispidi, & hirti, & firmi, et graues mores hominũ probantur. Quæ autem sine his sunt, immunda: quia leues, & lubrici, & infidi, & effœminati mores improbant. Quid enim uult sibi lex cũ dicit, Camelum non manducabis, nisi quoniã de exemplo animalis uitam damnat eneruem & criminib. tortuosam. Aut cum suem cibo prohibet assumi, reprehendit utiq; cœnosam & luteã & gaudentem uitiorũ sordibus uitã, bonum suum non in animi generositate, sed in sola carne ponentẽ: aut cum leporem, accusat reformatos in fœminam uiros. Quis aũt mustelæ corpus cibũ faciat? sed furta reprehendit. Quis lacertã? sed odit uitæ incertam uarietatem. Quis stellionem? sed maculas execratur prædam de aliena morte quærentes. Aut quis coruũ? sed uersutas execratur uoluntates: passerem quoq; cum interdicit, intemperantiã coarguit: quando noctuam, odit lucifugas ueritatis: quando cygnum, ceruicis altæ superbos: quando caradriũ, garrulam nimis linguę intemperantiam: quando uespertilionem, quærẽtes tenebras noctis simul & erroris. Hæc ergo & his paria lex in animalibus execrat, quæ in illis quidem non criminosa, quia in hoc nata sunt, in homine culpata, quia contra naturam non ex institutione, sed ex errore quæsita sunt. His igitur ita se habentibus accesserunt & aliæ causæ, quibus multa à Iudæis ciborũ genera tollerent: quod ut fieret, immũda multa sunt dicta: nõ ut illa damnarent, sed ut isti coercerentur seruituri uni deo, quia ad hoc assumptos frugalitas decebat, & gulæ tẽperantia, quæ semper religioni deprenditur esse uicina, imò (ut ita dixerim) consanguinea potius atq; cognata: sanctitati enim inimica luxuria est. Quomodo enim per illam parcetur religioni, cum nõ parcatur pudori? nõ recipit luxuria dei timorem, dum præcipitantibus illam uoluptatibus in solam fertur cupiditatũ temeritatẽ: effusis enim habenis sine more admotis sumptib. quasi pabulis crescit exedens patrimoniũ cum pudore, aut ut torrẽs aliquis è montium iugis cadens non tantũ opposita transcendit, sed illa ipsa in aliorum ruinam secum rapit. Ad coercendam ergo intemperantiã populi, remedia sunt ista quæsita, ut quantũ luxuriæ demeretur, tantũ bonis moribus adderetur. Nam quid aliud merebant, q̃ ut ne omnibus escarũ uoluptatibus uterentur, qui diuinis mãnæ epulis uilissimos Ægyptiorũ cibos præferre ausi sunt, carnes iurulentas inimicorũ atq; dominorũ post libertatem ponentes, digni sane quos optata seruitus signaret, quibus male displicuerit & melior & liber cibus. Fuerit ergo tempus aliquod antiquũ, quo istæ umbræ uel figuræ exercendæ, ut abstinendũ esset à cibis quos institutio quidem cõmendauerat, sed lex interdixerat. Verum iam finis legis Christus superuenit cuncta legis obscura referans, omnia quę sacramentorũ nobilis antiquitas texerat. Magister enim uenit insignis, & doctor cœlestis, & institutor consummatæ ueritatis, sub quo merito iam dicit: Omnia munda mundis, inquinatis aũt & infideli-

Donat in cun. 178.

More modoq;

alliud ad stigmata

bus nihil mundum:sed polluta sunt eorũ & mens & conſcientia. Item alio lo-
co, Quia omnis creatura bona dei, & nihil reijciendum quod cum gratiarum
actione percipitur: ſanctificatur enim per uerbum dei & orationem. Rurſum
alibi: Spiritus manifeſte dicit, quod in nouiſsimis diebus recedent quidam à
fide attendentes ſpiritibus ſeductoribus doctrinis dæmoniorũ in hypocriſi
mendaciloquorũ cauteriatam habentiũ conſcientiam ſuam, prohibentiũ nu
bere & abſtinere à cibis quos deus creauit, ad percipiendum cum gratiarum
actione fidelibus, & his qui cognouerunt deum. Adhuc in altera parte: Om-
ne quod in macello uenit, manducate, nihil requirentes. Ex quibus conſtat,
omnia iſta ſuis eſſe benedictionibus reddita iam lege finita: nec ad ſolennita-
tes ciborũ eſſe redeundum, quas & certa imperauerat cauſa, & iam ſuſtulit li-
bertas Euangelica manumiſsione reuocata. Clamat Apoſtolus, Non eſt re-
gnum dei potus & cibus, ſed iuſtitia & pax et gaudiũ. Item alio loco, Eſca uen
tri & uenter eſcis, deus autem & hunc & hanc euacuabit: corpus aũt non for-
nicationi, ſed domino: & dominus corpori. Deus uentre non colitur, nec ci-
bis, quos dominus dicit perire, & in ſeceſſu naturali lege purgari. Nã qui per
eſcas dominum colit, propè eſt ut dominum habeat uentrem ſuum. Cibus in
quam uerus & ſanctus & mundus eſt, fides recta, immaculata conſcientia, &
innocens anima: quiſquis ſic paciſcitur, Chriſto conueſcit, talis epulator con
uiua eſt dei, iſtæ ſunt epulæ quæ angelos paſcunt, iſtæ ſunt menſæ quæ mar-
tyres faciunt. Hinc eſt uox illa legis, Non in pane tantũ uiuit homo, ſed in om
ni uerbo quod proficiſcitur ex ore dei. Hinc illa Chriſti, Mea eſca eſt, ut faciã
uoluntatem eius qui me miſit, & ut conſummẽ opus eius. Hinc, Quæritis me
non quia ſigna uidiſtis, ſed quia mãducaſtis de panibus meis, & ſaturati eſtis.
Operamini autem non eam eſcam quæ perit, ſed eſcam permanentẽ in uitam
æternã, quam filius hominis uobis dabit. Hunc enim pater ſignauit deus. Iu-
ſtitia, inquam, & continentia & reliquis deus uirtutibus colitur. Nam & Za
charias refert, Si manducetis, inquit, aut bibatis, nónne uos mãducatis aut bi
bitis: exprimens cibos aut potus, non ad deum peruenire, ſed ad hominẽ: nec
enim carneus deus eſt, ut carne placet: nec in has uoluptates attonitus, ut no-
ſtris gaudeat cibis. Deus ſola gaudet fide noſtra, ſola innocentia, ſola uerita-
te, ſolis uirtutibus noſtris, quæ habitant non in uentre, ſed in animo, quaſq;
nobis acquirit diuinus timor & cœleſtis metus, non terrenus cibus. Ex qui-
bus congruẽter inſectatus eſt Apoſtolus ſuperſtitionibus angelorũ ſeruien-
tes, inflatos à ſenſu carnis ſuæ, caput Chriſtum nõ tenentes, ex quo omne cor
pus per nexum concatenatũ & fibula charitatis membris mutuis innexũ atq;
concretum creſcit in deum. ſed illa ſeruantes, ne tetigeritis, neq; contrectaue-
ritis, quæ imaginem quidem uideantur habere religionis, dum corpori non
parcitur: nullum tamen emolumentũ omnino iuſtitiæ, dum ad elementa qui
bus per baptiſma mortui ſumus, uoluntaria ſeruitute reuocamur. Sed non ex
hoc ſtatim quia libertas ciborum conceſſa, luxuria permiſſa eſt: nec quia libe
ralius nobiſcum euangelium geſsit, continentiã ſuſtulit. Non inquam ex hoc
uentri procuratũ eſt, ſed ciborum forma monſtrata eſt: oſtenſum eſt quid iu-
ris eſſet, non quo in gurgitem cupiditatis iretur, ſed quo legis ratio redderet.
Cæterum nihil ita temperantiã coercuit q; euangeliũ: nec ita cõſtrictas quiſ-
quam

quam gulæ leges dedit, quàm Christus: qui beatos legitur pronunciasse, sed egenos, & felices esurientes atque sitientes, miseros diuites, quibus ad imperiū uentris & gulæ seruientibus uoluptatum nunquam posset mater deficere, ne desinere seruitus posset, argumentum felicitatis putātes, concupiscere quantum posśint, nisi quod & sic minus posśint quàm concupiscūt. Nam & Lazarus in ipsa fame ipsisque ulcerib. & canibus diuitis perferens, carnifices salutis uentrem & gulam coercebat exemplis. Apostolus quoque, habentes, dicendo, uictum & uestitum, his contenti sumus: frugalitatis & continentiæ legem dabat: parum existimās profuturum esse quod scripserat, etiam exemplū se scriptorum suorum dabat, subijciens non immerito esse omnium malorum auaritiam radicem. Sequitur enim præcurrētem luxuriam: quicquid hæc per uitia contempserit, illa per scelera restituit orbe criminum recurso, ut rursum luxuria eximat quicquid auaritia cōgesserat. Nec tamē desunt inter ista qui cū sibi nominis Christiani uocē induerint, exempla prębeant intemperantiæ & magisteria: quorum usque eò uitia uenerunt, ut & ieiunij matutini tempore bibant, non putātes Christianum esse potare post cibum, nisi in uacuas & inanes adhuc uenas infusa statim post somnū uina descēderint: minus enim qui bibunt sapere uidentur, si intestina cum cibis permisceant. Videas ergo tales nouo genere adhuc ieiunos, et iā ebrios, nō ad popinā currētes, sed popinā secū circunferētes: quorū quisquis salutat, nō osculū dat, sed propinat. quid isti post cibū faciāt, quos ebrios inuenit cibus? aut quales istos sol in occasu relinquit, quos iam marcidos uino oriens aspicit? sed quę detestanda sunt, nō sunt nobis exempla ducēda. Sumēda sunt enim ea sola quibus animus noster melior reddatur: & licet in Euangelio per omnia ciborum redditus nobis usus sit, tamen intelligitur redditus, sed cum lege frugalitatis & continentiæ. Hæc enim uel maxime decent fideles, oraturos scilicet deum, & acturos ei quidem gratias, non diebus tantum, sed & ipsis noctibus: quod fieri non poterit si somnum grauem, & molem pectori impositam mens cibo uinoque sopita nō ualuerit excutere. Sed quod in usum ciborum, uel maxime custodiendum sit, cauendum est ne quis licentiam istam putet in tantū profusam, ut & ad immolata simulachris posśit accedere. quantum enim ad creaturam dei pertineat, omnis mūda est, sed cum dæmonijs immolata fuerit, inquinata est tam diu quàm diu simulachris offeratur: quod mox atque factum est, non est iam dei, sed idoli, quæ dum in cibū sumitur sumentē dæmonio nutrit nō deo, conuiuā illum simulachro reddendo non Christo, ut merito faciūt & Iudęi: quorū ciborum ratione perspecta, & consilio legis considerato, & Euangelicæ gratiæ beneficio cognito, & temperantiæ rigore seruato, & simulachris immolatorum inquinamento repulso, regulam ueritatis per omnia custodientes, deo gratias agere debemus per Iesum Christum filium eius dominum nostrum, cui laus & honor & claritas in secula seculorum, Amen.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI

DE ORATIONE LIBER

DEI spiritus & dei sermo, & dei ratio, sermo rationis, & ratio sermonis & spiritus. Vtrumqꝫ Iesus Christus dominus noster nobis discipulis noui testamenti nouam orationis formã determinauit. Oportebat enim in hac quoqꝫ specie nouũ uinũ nouis utribus recondi, & nouã plagulam nouo assui uestimẽto. Cæterũ quicquid retro fuerat, aut demutatũ est, ut circuncisio, aut suppletũ, ut reliqua lex: aut impletũ, ut prophetia: aut perfectum, ut fides ipsa. Omnia de carnalibus in spiritualia renouauit noua dei gratia superducto euangelio expũctore totius retro uetustatis. In quo & dei spiritus, & dei sermo, & dei ratio approbatus est dominus noster Iesus Christus: Spiritus quo ualuit, sermo quo docuit, ratio quo uenit. Sic oratio à Christo constituta ex tribus constituta est. Ex sermone, quo enunciatur: ex spiritu, quo tantum potest. Docuerat & Ioannes discipulos suos adorare, sed omnia Ioannis Christo præstruebantur, donec ipso aucto (sicut idem Ioannes prænunciabat, illum augeri oportere, se uero deminui) totum præministri opus cum ipso spiritu transiret ad dominum. Ideo nec extat in quæ uerba docuerit Ioãnes adorare, quòd terrena cœlestibus cesserint. Qui de terra est, inquit, terrena fatur. & qui de cœlis adest, quæ uidit, ea loquitur. Et quid non cœleste, quod domini Christi est: ut hæc quoque orandi disciplina. Consideremus itaque benedicti cœlestem eius sophiam, in primis de præcepto secrete adorandi: quo & fidem hominis exigebat, ut dei omnipotentis & conspectum & auditũ sub tectis & in abditis etiam adesse confideret: & modestum fidei desiderabat, ut quem ubique audire & uidere fideret, ei soli religionem suam offerret. Sequente sophia in sequenti præcepto proinde pertineat ad fidem & modestiã fidei, si nõ agmine uerborũ adeundũ putemus ad dominũ, quem ultro suis prospicere certi sumus. Et tamen breuitas ista, quod ad tertium sophiæ gradum faciat, magnæ ac beatæ interpretationis substantia fulta est: quantumqꝫ substringitur uerbis, tantum diffunditur sensibus. Neqꝫ enim propria tantum orationis officia complexa est, uenerationem dei, aut hominis petitionem, sed omnem pene sermonem domini, omnem commemorationem disciplinæ, ut reuera in oratione breuiarium totius Euangelij comprehendatur. Incipit à testimonio dei & merito fidei quum dicimus,

Pater qui in cœlis es, Nam & deum oramus, & fidem commendamus, cuius meritum est hæc appellatio. Scriptum est, Qui in eum crediderint, dedit eis potestatem ut filij dei uocentur. Quanquam frequentissime dominus patrem nobis pronunciauit deum. Immo & præcepit, ne quem in terris patrem uocemus, nisi quem habemus in cœlis. Itaqꝫ sic adorãtes etiam præceptũ obimus. Felices qui patrem agnoscunt. Hoc est quod Israeli exprobrat, quod cœlum ac terrã spiritus contestatur, Filios dicẽs genui, & illi me nõ agnouerũt.

Dicendo

Dicendo autem patrem, deum quoq; cognominamus. Appellatio ista & pietatis & potestatis est. Item in patre filius inuocatur. Ego enim, inquit, & pater unum sumus, Ne mater quidē ecclesia præterit. Siquidem in filio & patre mater recognoscit, de qua constat & patris & filij nomē. Vno igitur genere aut uocabulo & deum cum suis honoramus, & præcepti meminimus, & oblitos patris denotamus. Nomen dei patris nemini proditum fuerat: etiam qui de ipso interrogauerat Moyses, aliud quidem nomē audierat. Nobis reuelatum est in filio. Iam enim filius nouū patris nomē est. Et apertius, Nomen tuū manifestaui hominibus. Id ergo ut sanctificetur postulamus. Non quod deceat homines bene deo optare, quasi sit & aliud de quo ei posśit optari, aut laboret nisi optemus. Plane benedici deum omni loco ac tēpore condecet ob debitam semper memoriam beneficiorum eius ab omni homine. Sed & hoc benedictionis uice fungitur. Cæterū quando nō sanctum & sanctificatū est per semetipsum nomen dei, cum cæteros sanctificet ex semetipso? Cui illa angelorum circunstantia nō cessat dicere sanctus, sanctus, sanctus. Proinde igitur & nos angelorum si meminerimus candidati iam hinc cœlestem illam in deum uocem, & officiū futuræ claritatis ediscimus. Hoc quantū ad gloriā dei. Alioquin quantū ad nostram petitionē, cum dicimus, Sanctificetur nomē tuū, id petimus ut sanctificetur in nobis, qui in illo sumus: simul & in cęteris quos adhuc gratia dei expectat, ut & huic præcepto pareamus, orando pro omnibus, etiam pro inimicis nostris. Ideoq; suspensa enunciatione non dicentes, Sanctificetur in nobis, in omnibus dicimus. Secundum hanc formam subiungimus, Fiat uoluntas tua in cœlis & in terra, non quod aliquis obsistat quo minus uoluntas dei fiat, & ei successum uoluntatis suæ oremus, sed in omnib. petimus fieri uoluntatē eius. Ex interpretatione enim figurata carnis & spiritus nos sumus cœlum & terra. Quanquam & si simpliciter intelligēdum est: idem tamen est sensus petitionis, ut in nobis fiat uoluntas dei in terris, ut posśit scilicet fieri & in cœlis. Quid autem deus uult quàm incedere nos secundum suam disciplinam? Petimus ergo substantiam & facultatem uoluntatis suæ subministret nobis, ut salui simus & in cœlis & in terris; quia summa est uoluntatis eius salus eorum quos adoptauit. Est & illa dei uoluntas quam dominus administrauit prædicando, operando, sustinendo. Sic enim ipse pronunciauit, non suam sed patris facere se uoluntatem: sine dubio quę faciebat, ea erant uoluntas patris, ad quæ nunc nos uelut ad exemplaria prouocamur, ut & prædicemus, & operemur, & sustineamus ad mortem usq;. Quæ ut implere posśimus, opus est dei uoluntate. Item dicentes, fiat uoluntas tua, uel eo nobis bene optamus, quòd nihil sit mali in dei uoluntate, etiam si quid pro meritis cuiusque secus inrogatur. Iam hoc dicto ad sufferentiam nosmetipsos præmonemus. Dominus quoque cum substantia pasśionis infirmitatem carnis demonstrare iam in sua carne uoluisset, Pater, inquit, transfer poculum istud. Et recordatus, nisi quòd mea non, sed tua fiat uoluntas. Ipse erat uoluntas & potestas patris, & tamen ad demonstrationem sufferētiæ debitæ uoluntati se patris tradidit. Veniat quoq; regnum tuum, ad id pertinet quod & fiat uolūtas tua, in nobis scilicet. Nā deus quādo nō regnat, in cuius manu cor omniū regū est? Sed quicquid nobis optamus in illū auguramur,

&

& illi deputamus quod ab illo expectamus. Itaque si ad dei uoluntatem & ad nostram suspensionē pertinet regni dominici repræsentatio, quomodo quidam pertractum quendam in seculo postulant? quum regnum dei, quod ut adueniat oramus, ad consummationem seculi tendat, optamus maturius regnare & non diutius seruire. Etiam si præfinitum in oratione non esset, de postulando regni aduentu, ultro eam uocem postulassemus, festinantes ad spei nostræ complexum. Clamant ad dominum in uisu animæ martyrum sub altari: Quonam usque non ulcisceris domine sanguinem nostrum de incolis terræ? Nam utique ultio illorum à seculi fine dirigitur. Immo quàm celeriter ueniat domine regnum tuum. Votum Christianorum, confusio nationum, exultatio angelorum, propter quod cōflictamur, immo potius propter quod oramus. Sed quàm eleganter diuina sapiētia ordinem orationis instruxit? ut post cœlestia, id est post dei nomen, dei uoluntatem, & dei regnum terrenis quoq; necessitatibus petitioni locū faceret? Nam & edixerat dominus: Quærite prius regnum, & tunc uobis etiam hæc adijcientur. Quanquam Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, spiritaliter potius intelligamus. Christus em̄ panis noster est, quia uita Christus, & uita panis. Ego sum, inquit, panis uitæ. Et paulo supra: Panis est sermo dei uiui, qui descēdit de cœlis. Tum quod & corpus eius in pane censetur: Hoc est corpus meū. Itaq; petendo panem quotidianum, perpetuitatem postulamus in Christo, & indiuiduitatem à corpore eius. Sed & quia carnaliter admittitur ista uox, nō sine religione potest fieri & spiritalis disciplinæ. Panem enim peti mandat, quod solum fidelibus necessarium est, cætera enim nationes requirūt. Ita & exemplis inculcat & parabolis retractat, cum dicit, Nunquid panem filijs pater aufert, & canibus tradit? Item, Nunquid filio panem poscēti lapidem tradit? Ostendit enim quid à patre filij expectent. Sed & nocturnus ille pulsator, panē pulsabat. Merito autem adiecit, Da nobis hodie. ut qui præmiserat, Nolite de crastino cogitare quid edatis. Cui rei parabolam quoq; accommodauit illius hominis, qui prouenientibus fructibus ampliationem horreorum & longæ securitatis spatia cogitauit, is ipsa nocte moritur. Consequens erat, ut obseruata dei liberalitate, etiam clementiam eius precaremur. Quid enim alimenta proderunt, si illis reputamur reuera quasi taurus ad uictimam. Sciebat dominus se solum sine delicto esse. Docet itaq;, petamus dimitti nobis debita nostra. Exomologesis est petitio ueniæ, quia qui petit ueniam, delictum confitetur. Sic & pœnitentia demonstratur acceptabilis deo, quia uult eam q̃ mortem peccatoris. Debitum autem in scripturis delicti figura est, quòd perinde iudicio debeatur, & ab eo exigatur, nec euadat iustitiam exactionis, nisi donetur exactio, sicut illi seruo dominus debitum remisit. Huc enim spectat exemplum parabolæ totius. Nam & quod idem seruus à domino liberatus, nō perinde parcit debitori suo, ac propterea delatus penes dominum tortori delegatur ad soluendum nouissimum quadrantem, id est modicum usque delictum, eò competit, quod remittere nos quoq; profitemur debitoribus nostris. Iam & alibi ex hac specie orationis: Remittite, inquit, & remittetur uobis. Et cum interrogasset Petrus, si septies remittendum esset fratri, Immo, inquit, septuagies septies, ut legem in melius reformaret, quòd in Genesi de

Cain

Cain septies, de Lamech autem septuagies septies ultio reputata est. Adiecit ad plenitudinem tam expeditæ orationis, ut non de remittendis tantum, sed etiam de auertendis in totũ delictis supplicaremus, Ne nos inducas in tentationem. id est, ne nos patiaris induci, ab eo utiq; qui tentat. Cęterum absit ut dominus tentare uideatur, quasi aut ignoret fidem cuiusq;, aut deijcere sit consentiens. Diaboli est & infirmitas & malitia. Nam & Abraham non tentandæ fidei gratia sacrificare de filio iusserat, sed probandæ, ut per eum faceret exemplum præcepto suo, quo mox præcepturus erat, neq; pignora deo chariora habenda. Ipse à diabolo tentatus præsidem & artificem tentationis demonstrauit. Hunc locum posterioribus confirmat: Orate dicens, ne tentemini. Adeo tentati sunt dominum deserendo, qui somno potius indulserant quàm orationi. Eò respondet clausula interpretans quid sit, Ne nos deducas in tentationem. Hoc est enim, Sed euehe nos à malo.

ἀνακεφαλαίωσις.

Compendijs paucorum uerborũ, quot attinguntur edicta prophetarum, euangeliorum, apostolorum, sermones domini, parabolæ, exempla, præcepta, quot simul expunguntur officia dei, honor in patre, fides, testimonium in nomine, oblatio obsequij in uoluntate, cõmemoratio spei in regno, petitio uitæ in pane, exomologesis debitorum in deprecatione, sollicitudo tentationum, in postulatione tutelæ. Quid mirũ? Deus solus docere potuit, ut se uellet orari. Ab ipso igit ordinata religio orationis, & de spiritu ipsius iam tunc cum ex ore diuino ferretur, animata suo priuilegio ascendit in cœlum commendans patri quæ filius docuit.

Posse nos super adijcere.

Quoniam tamẽ dominus prospector humanarum necessitatum seorsum post traditam orandi disciplinam, Petite, inquit, & accipietis, & sunt quæ petantur pro circũstantia cuiusq;, premissa legitima & ordinaria oratione quasi fundamento, accidentium ius est desideriorũ, ius est superstruendi extrinsecus petitiones, cum memoria tamen præceptorum, ne quantum à præceptis, tantum ab auribus dei longe simus. Memoria præceptorum uiam orationibus sternit ad cœlum, quorum præcipuum est.

Ne orans patrem fratri irascaris.

Ne prius ascẽdamus ad dei altare quàm si quid discordiæ uel offensæ cum fratribus contraxerimus, resoluamus. Quid est enim ad pacem dei accedere sine pace? ad remissionem debitorũ cum retentione? Quomodo placabit patrem iratus in fratrem, cum omnis ira ab initio interdicta sit nobis? Nam & Ioseph dimittens fratres suos ad perducendum patrem, & ne, inquit, irascamini in uia, nos scilicet monuit. Aliàs enim uia cognominatur disciplina nostra. Tum ne in uia orationis constituti ad patrem cum ira incedamus. Exinde aperte dominus amplians legem, iram in fratrem homicidio superponit, ne uerbo quidem malo permittit expungi, etiam si irascendum est, non ultra solis receptum ut apostolus admonet. Quàm autem temerariũ est aut diem sine oratione transigere dum cessas fratri satisfacere, aut orationem perseuerante iracundia perdere.

Etiam omni animi confusione uacuum esse debere.

Nec ab ira solummodo, sed omni omnino confusione animi libera debet esse orationis intentio, de tali spiritu emissa, qualis est spiritus ad quem mittitur. Neq; enim agnosci poterit à spiritu sancto spiritus inquinatus, aut tristis à læto, aut impeditus à libero. Nemo aduersarium recipit, nemo nisi comparem suum admittit.

De lauatione manuum.

Cæterum quæ ratio est manibus quidem ablutis, spiritu uero sordente orationem obire? quando & ipsis manibus spiritales munditię sint necessarię, ut à falso, à cæde, à sæuitia, à ueneficijs, ab idololatria, cæterisq; maculis quæ spiritu conceptæ manuum opera transfiguntur, puræ alleuentur. Hæ sunt ueræ munditiæ, non quas pleriq; superstitiose curant, ad omnem orationem etiam cum lauacro totius corporis aquā sumentes. Id cum scrupulose percontarer & rationem requirerem, comperi cōmemorationem esse in domini deditionem. Nos dominū adoramus, non dedimus, imò & aduersari debemus deditoris exemplo, nec propterea manus abluere, nisi quòd conuersationis humanæ inquinamentum conscientiæ causa lauemus. Cęterum satis mundæ sunt manus, quas cum toto corpore in Christo semel lauimus. Omnibus licet membris lauet quotidie Israel, nunquam tamē mundus est. Certe manus eius semper immundæ sanguine prophetarū & ipsius domini cruentatæ in æternum. Et ideo conscientia patrum hæreditarij rei nec attollere eas ad dominum audent, ne exclamet aliquis Esaias, ne exhorreat Christus. Nos uero non attollimus tantum, sed etiam expandimus, & dominica passione modulantes, & orantes confitemur Christo. Sed quoniā unum aliquod attigimus uacuæ obseruationis, non pigebit cætera quoq; denotare, quibus merito uanitas exprobranda est, si quidem sine ullius aut dominici aut apostolici præcepti auctoritate fiunt, huiusmodi enim non religioni, sed superstitioni deputātur, affectata & coacta & curiosi potius quàm rationalis officij, certe uel eo coercenda quòd gentilibus adæquent.

De positis penulis.

Vt est quorundam positis penulis orationē facere: sic enim adeunt ad idola nationes. Quod utiq; si fieri oporteret, apostoli qui de habitu orandi docent comprehendissent, nisi si qui putant Paulum penulam suam in oratione penes Carpum reliquisse. Deus scilicet nō audiat penulatos, qui tres sanctos in fornace Babylonij regis orantes cum sarabaris & tyaris suis exaudiuit.

De asidendo post orationem.

Item quòd adsignata oratione asidendi mos est quibusdā non perspicio rationem, nisi si Hermas ille cuius scriptura ferè Pastor inscribitur, transacta oratione non super lectum assedisset, uerum aliud quid fecisset, id quoq; ad obseruationem uindicaremus. Vtiq; non. Simpliciter enim & nūc positum, Cum adorassem & assedissem super lectum, ad ordinem narrationis, non ad instar disciplinæ. Alioquin nusquam erit adorandum nisi ubi fuerit lectus. Imò contra scripturam fecerit si quis in cathedra, aut subsellio sederit. Porrò cum perinde faciant nationes adoratis sigillaribus suis residendo, uel propterea in nobis reprehendi meretur quod apud idola celebratur. Eò apponitur

&

& irreuerentiæ crimen, etiam ipsis nationibus, si quid saperent, intelligendū. Siquidem irreuerens est aßidere sub conspectu contráq; conspectum eius, quem cum maxime reuerearis ac uenereris: quanto magis sub conspectu dei uiui angelo adhuc orationis astante factum istud irreligiosißimū est, nisi exprobramus deo quod nos oratio fatigauerit.

De manibus elatis.

Atqui cū modestia & humilitate adorantes magis cōmendamus deo preces nostras, ne ipsis quidē manib. sublimius elatis, sed tēperate ac probe elatis

De uultu.

Ne uultu quidem in audaciā erecto. Nam ille publicanus, qui non tantum prece, sed & uultu humiliatus atq; deiectus orabat, iustificatior pharisęo procacißimo discessit.

De sono uocis.

Sonos etiā uocis subiectos esse oportet, aut quantis arterijs opus est si pro sono audiamur? Deus aūt nō uocis, sed cordis auditor est sicut cōspector. Dęmoniū oraculi Pythij: Et mutū, inquit, intelligo & nō loquentē exaudio. Dei aures sonū expectant? Quomodo ergo oratio Ionæ de uentre ceti per tantæ bestiæ uiscera ab ipsis abyßis per tantā æquoris molē ad cœlū potuit euadere? Quid amplius referēt isti qui clarius adorant, nisi q; proximis obstrepūt? Imò prodendo petitiones suas, quid minus faciunt q̃ si in publico orent?

De osculo.

Alia iam consuetudo inualuit, ieiunantes habita oratione cum fratrib. subtrahunt osculū pacis, quod est signaculū orationis. Quando aūt magis conferenda cū fratribus pax est, nisi cùm oratione cōmendabilior ascēdit, ut ipsi de nostra operatione participēt, quā auderēt de sua pace fratri transigere? Quæ oratio cū diuortio sancti osculi integra, quę domino officiū facientē impedit pax? Quale sacrificiū est, à quo sine pace recedit? Quæcunq; ratio sit, non erit potior præcepti obseruatione, quo iubemur ieiunia nostra celare. Iam enim de abstinētia osculi agnoscimur ieiunātes. Sed & si qua ratio est ne tamē huic præceptor tu sis, potes domi forte inter quos latere ieiuniū in totū nō datur, differre pacem. Vbicunq; autem alibi operationē tuam abscondere potes, debes meminisse præcepti: ita & disciplinæ foris, & consuetudini domi satisfacies. Sic & die paschę quo cōmunis & quasi publica ieiunij religio est, merito deponimus osculū, nihil curātes de osculādo quod cum omnibus faciamus.

De stationibus.

Similiter de stationum diebus, non putant pleriq; sacrificiorum orationibus interueniendum, quòd statio soluēda sit accepto corpore domini. Ergo deuotum deo obsequium eucharistia resoluit, an magis deo obligat? Nónne solennior erit statio tua si & ad aram dei steteris? Accepto corpore domini et reseruato utrunq; saluū est, & participatio sacrificij, & executio officij. Si statio de militari exemplo nomen accipit (nam & militia dei sumus) utiq; nulla lætitia siue tristitia obueniens castris, stationes militum rescindit. Nam lætitia libentius, tristitia sollicitius administrabit disciplinam.

FRANCISCVS ZEPHYRVS SIMONI ET NICOLAO NERIS CIVIBVS FLO rentinis S. P. D.

NVLLA quidem res est, optimi iuuenes, quæ mihi facere cumulatius operæpreciū uideatur, quàm quæ de thesauro nostræ religionis deprompta me aut cogitatione exerceat, aut in actionem deducat. Cætera sanè aliud genus, si non illa quidem sequitur pœnitentia, haud ita tamē animū explēt ut eis acquiescā. Cuius rei causam mecū sæpe reuoluens, quod ne ab opinione penderet, aut à uulgari quadam persuasione uerebar, certa & sapienti fieri ratione cognoui ita, ut alijs quoq; hominibus idem necessario euenire contendam. Nam si nos aliquid studiosum coniunctumq; cum uirtute delectat, religio nostra uirtus ipsa expressa est, atq; eo se potissimum genere uirtutis explicat, quod præstantissimū sit & omnium maxime necessarium. Legem siquidem dei, id est omnes ueræ iustitiæ numeros feliciter absoluit: quam Theodorus Cyrenaicus summum etiam bonum non ueritus est appellare, uidens, opinor, nullam esse rerum tranquillitatem sine iustitia, quæ tāto exoptabilior est fortitudine, quanto pax est potior bello. Cum enim & deum & homines iustitia respiciat, cum comite sua fide, quod suum cuiq; est atq; conuenit edocendo & adscribendo, quid magis conuenit quàm deum colere tanquam patrem, timere tanquam dominum, atq; omneis homines mutua amplecti fide, ac deniq; perinde diligere atq; fratres? Quid porrò deus rerum omnium diues requirat à nobis, quàm quod nostra religio constituat, gratum illi uerumq; cultum, animum purum defecatumq; ab ijs uitijs, quæ in societatem humanam coniurant, orbemq; subuertunt, cui semper diuina & humana iura consultum esse uoluerunt? Nihil enim magis laborat religio nostra, quàm homines modestos constantesq; reddere, ergo quietos minimeq; perturbationibus obnoxios: quod si quietos, felices etiam quàm maxime potest. Si uero ad immortalitatem quis respiciat & ad cœlestem hæreditatem, rationi consentaneum uidetur, deum ad se uelle iustos præcipue admittere. Nam & Antisthenes Religiosam, inquit, uitam uiuant & iustam, qui fieri uolūt immortales. Attamen iustitiam tanto munere dignam quis est obsecro, qui per se aut humanis opibus possit adipisci? Indulgentia dei opus est, quam sola nobis Christi fides conciliat, qui de benignitate suæ gratiæ fidelium præstat infirmitates. Quamobrem nō possum satis admirari stultitiam illorum hominum, qui religionem irridentes tanquam superuacuam, opinentur ciuitatem aliquam domumue posse sine ipsius ope consistere: tanta etiam nonnullos ferri cæcitate uidemus, ut filios quoq; suos, quos tamen incolumes beatosq; uolunt, à religione cum plurimis dicterijs tum suo malo exemplo conentur auertere, quasi uero ea sit potissimum ętas, quę sine religione, id est sine uirtute incolumis beataq; esse possit. Atquin uirtutis huius etiam simulachrum, simulataq; religio, quo semper momento fuerit in rebus tam publicis quàm priuatis, ea sentētia, quia ubi religio est, illic omnia recte esse putantur, satis illos monere debebat, quid uera illius ratio in animis hominum imprimat, & quæ foras expromat officia. Quod si quis tamen sine religione uirtutem per se stare posse arbitretur, atq; ita homines inter se societatē seruare: ille idem & sine iustitia uirtutem, conciliaq; mortalium cum iniustitia conuenire putabit. Contra eiusmodi sententiam, tametsi omnis experiētia reclamat, possumus tamen multis etiam rationibus demonstrare, quanto miser ille errore inuoluitur periclitaturq;. Confidit is, puto, naturæ legibus & scriptis institutis, aut sapientium hominum præceptis, aut suis. At nos nullas quidem naturæ aut ciuitatis esse leges, à quibus nihil de deo cautū sit, neq; mores satis per se facere ad optimum cuiusq; statum conseruandum, totam præterea rationem ipsarum legum atq; omnes uires irritas fieri, neq; diu seruari posse honestum sine religione censemus. In primis enim quæ isthæc natura est, quæ deum nec agnoscere nec uenerari uelit? parum ne illa suo motu, suis certis tempestatibus, suo nexu, rerumq; successu declarat, numen esse præstantissimum, à quo pendeat, cuiq; omnia accepta referre debeat? Ecquæ gens est tam barbara & efferata, & quæ tam culta moribus, quæ commu

ni

ni quodam consensu deum aliqua ratione non colat? Prisca quidem & patria, inquit Aristoteles, illa traditio est apud omnes homines, quod ex deo nobis & per deum cõsistunt omnia. Manca tua hæc natura est, & quæ rationi repugnans à legitimæ naturæ cursu degenerarit, inter ea uitia annumeranda, quibus delectentur ij, qui contra naturam proculdubio ferantur. An qui immanitate aliqua feritateq; gaudent, ut qui crudis carnibus uescuntur, qui carbones, ungues, rudera comedunt, duce hæc natura consectari dicuntur? Num qui tam procliues in mares diuidendos irruunt, patrant id natura monente, an corruptis potius moribus, & quia à communi omnium lege per nequitiam desciuerint? Ridiculus sane prætextus, quo quis uoluntaria sua flagitia naturæ imputat. Etenim si naturalia isthæc essent, & facerent omnes & semper facerent, neq; alium pudor, alium cogitatio, aliũ satietas deterreret. Sed & scriptæ leges & instituta, quid aliud quàm stirpes quasdam cupiditatum luxuriantes amputant, quid nisi extrema quædam facinora persecuntur? Facile quippe uidere est inter eos homines, qui secundum leges tantum, suas uelint actiones dirigere, quamplurimos qui aut sua ipsorum libidine, aut excogitata fraude legitimos fines transcendant. An quia Licinia lata est, nulli postea lurcones, nulli post Iuliam adulteri, neq; post Calphurniam ambitiosi ciues? Quàm multa quotidie perpetrantur stantibus legibus, quæ cum sine aliorum iniuria fieri nequeant, aperiantur necesse est fores discordiarum, ut nulla rerum diuturna securitas aut tranquillus status sperari possit, ubi cupiditatibus modus non imponitur, ubi non consulitur animis: quod non adeò leges, sed religio sola præstare potest. Ea enim uoluntates hominum comprimens, ita cupiditatibus moderatur, ut sine legibus sponte sua legum omnium sanctiones expleat. nimirum id est ingenium hominis, atq; in ea materia immersa latet hominis ratio, ut sine aliquo religionis pedamento nutet semper, & ruat in peius, procliuis illa quidem ad libidines ijs laqueis sensim distinet, à quibus iam sine suo magno malo explicare se nequeat. plurima siquidem latere possunt leges atq; alios omnes præter deum: qualia potentiores maxime moliri possunt, quibus recte facientibus gratia est habenda, qualia etiam callidi homines, ueteratores & improbi. nonne maior pelago fides, quàm sit hominũ menti? testamenta, tabulæ dati & accepti, totaq; ratio scripturæ quàm facile supposita fallit? quàm impune negligere licet salutem pupilli, aut imminens periculum non defendere, cuius incommodum aut mors tibi emolumentum factura sit? Sed quæ ad summam malitiã pertinent, quod parentes ueneremur, amicis benefaciamus, benemerẽti gratia habeatur, nullæ præscribunt leges: cõmuni quodam iure consistit quod æquum est & quod ad pietatẽ spectat & ueram religionem. Hæc omnia si negligantur, quàm multa latent in his causarum fomenta ad res mortalium subuertendas. Nam infamiæ frenum nec ab ijs, quæ mala maxima sunt, & auspicia prima perturbandæ quietis, recipitur. Quod est enim apud homines dedecus in principes coniurasse? affectasse quoquo modo honores & imperia, ulcisci supra modum iniurias? Quid? quæ iudicia subductis calculis fiunt, nonne à metu legis ab infamiaq; uindicantur? Illud nempe à Cicerone dictum uere & sapienter est: Iam si iustitia, si modestia, si pudicitia, si uno uerbo temperantia pœnæ aut infamiæ metu coercebuntur, non se sua sanctitate tuebuntur, quod adulterium, quod stuprum, quæ libido se non proripiet, ac proijciet aut occultatione proposita, aut impunitate, aut licentia? Iam uero si quis proposita impunitate nihil nõ audeat, neq; uelit nisi laude proposita aliquid recte facere, quantum distabit ab eo, qui præsentiam dei semper ueritus nulla poterit ratione persuaderi ad malum, tacitoq; testimonio dei contentus recte semper fecisse gaudebit? Quanquam sanctitas quidem nulla potest intelligi sine religione: nam admonitiones & præcepta prudentum naturam per se declarant nõ satis esse ad eam quã quærimus honestam & quietam uitam. Sed & ipsa pręcepta prudentum uirorum nullius esse momenti ad regendos animos experientia docet. Leguntur officia, quæ à tota philosophia monstrantur, quæ etiam Theognis Phocylidesq; decantant, & sapiens noster Cato, assentimur, probamus, laudamusq; consilia. Sed nescio quomodo surdis scopulis & perforatis temporibus illa impingant, tam facile obliuiscimur: ne hilum quidem promouentia nostros animos in meliorem habitum. Quod cum Simon ille Socraticus animaduerteret, uirtutem non posse doceri quodam dialogo disputauit. Et Crito neminem dicebat bonum fieri ex disciplina. Diuina igitur ope indigemus, quam sola nobis religio concis

liat. Nam cum in qualibet rei natura nisi præstantius aliquid cõcurrat quod informet, ni
hil unquam edatur in lucem: ita nisi maior quædam uis mortales animos promoueat in
meliorem statum, nunquam ipsi per se poterunt à sua sede dimoueri. Quod cum omnes
egregiæ literaturæ homines uiderent, & qui sunt à nobis consulendi quàm qui maximè,
ut legumlatores, ut præcipui philosophi, ut principes boni, quibuscum, ut Comicus ait,
negligens uideri exopto, quàm aliorum obscuram diligentiam sectari, nullam optimæ
reipub. rationem instituerũt, nullam disciplinam regendæ domus, in qua semper religio
primas non ferret. Viderunt illi perspicaci ingenio uiri, nullam esse certiorem uiam ma-
gisq; compendiosam ad uirtutem comparandam, quàm religionem. Quod nos etiam à
contrario habitu facile diiudicare possumus, uidentes homines, qui nulla dei reuerentiã
afficiuntur, exutos omnem humanitatem, truci etiam aspectu, ferri aut in omnem fero-
ciam & improbitatem, aut in omnes fraudes. Nam & gloriam, cuius causa nonnihil ali-
quando boni fecisse uidentur, sola uel utilitate uel uoluptate metiuntur. quorũ causa plu
rima eligere sæpe coguntur, quæ mores illorum indicent & minus humanos, & noxios
tam sibi plerunq; quam alijs. Poterat maiorũ religio uideri & ridicula & superstitiosa, li-
cet quandiu ea uiguerit, plurimũ ad summã rerũ conferre uideretur: nostra, quæ uerum
deum pura conscientia colit, cum omnes secum uirtutes quasi comites ducat (fit enim
quodam certe miraculo, ut nuda religio simul ac in animum alicuius irrepsit, omnia uir-
tutis officia simul inspiret, quæ tota philosophia docere quidẽ profitetur, in actus uero
per se raro aut nunquam deducit) non uideo cur à quoquam floccifieri debeat, præterq;
ab ijs qui naturæ renitentes patentiorem sibi campum ad uitia quærunt. Sed utimur in re
manifesta testibus nõ necessarijs. Si quis enim res mortalium secum reuoluat per omnes
ordines, quamobrem tam sollicite, tam miserabiliter agant, facile conijciet totum id à de
spicatione nostræ religionis existere. Quid enim discordias aleret, quid bella concitaret
inter eos, qui se unius dei filios agnoscerent? Quis locus fraudibus inter fratres, præser-
tim non ignaros, quas pœnas impostoribus deus reseruet, quem non modo furta, sed ne
cogitationes quidem hominum latent? Quis item caduca hæc & incerta diripiat, solida
æternaq; credens amittere? Si præterea cognitum sit, damnari à deo quicquid ultra gene
randi cupiditatem appetitur, quis non oderit stupra & adulteria? Sed ne singula conse-
ctemur, quodnam genus obsecro malorum quæ sunt hominibus præstanda, uigeat inter
homines, si mansuetudo, si pietas, si pax, si æquitas & innocẽtia temperantiaq;, quas præ
cipue uirtutes religio nostra cultusq; dei per Christum cõmendat, morarentur in terris?
nimirum aurea illa secla aut nulla fuere, aut ijsdem uirtutibus constiterunt. Nonne igitur
publica illa calamitas dolenda est, & animaduersione digna, quod suos quæq; respub. ci-
ues ita instituit & his studijs à prima ætate cõfingit, quæ penitus religioni auersa animos
fallant in abrupta præcipitantes? Quæ enim pueri addiscunt, quæ quotidie legunt, ea de
dijs primum cõminiscuntur, quæ nec de hominibus quidem confingere nec uerum nec
laudabile sit: de hominibus deinde ea pertractant, quæ multo plura contineant exempla
malorum quàm uirtutis, atq; illa quidem, ut deteriora quæq;, facilius ediscũtur, & magis
pertinaciter inhærent. Ingenium siquidem hominũ materiæ huius corporis (ut diximus)
annexum facile decipitur, ac rerum imaginem uisumq; secutum uera esse plerunq; existi
mat, quæ alioquin plurimum à uero distant. Cauendum est ergo in primis, ne fabulosis
occurrat, distineaturq; in ijs quæ uerisimili specie alliciant assensum. Quæcũq; enim pro-
lepsis concipitur licet parum honesta nec probabilis, haud facile tamen cum ueris & ho-
nestis cõmutatur: quid igitur mirum, cum ad ingenium nostrum, quod diximus in dete-
rius semper uergere, doctrina accedat fabulis & noxia delectatione respersa, si deterior
pars nostri cupiditatibus addicta suscitetur, quæ melior sit, obruatur particeps rationis?
& cognitio simul rerum quæ nobis excellentiam dei renuncians in cultũ reuerentiamq;
insinuare debeat, ἀθέους homines impiosq; reddat? mirum quàm pessimum hoc malum,
pessime negligatur. Habent in comperto omnes, fore quidem ut bene se magisq; beate
homines habeant, si quammaxime Christum imitentur, & tamen ea ratione utuntur eru
ditionis, quæ nihil obstinatius ingerit, quàm ut Christum obliuiscamur. Quotusquisque
est ex ijs qui se Christianos profitetur, qui de Christo sciat aliud, quàm quod olim à sedu-
la nutrice dictatum fuerit? Nulla fuit unquam familia philosophorũ, nulla alia secta, quæ

de placitis ſuis minus differere poſſit, quàm hoc tẽpore Chriſtiana. Et patribus quidẽ noſtris aliquid ueniæ dandum, qui cum liberos ſuos uellent Latinam linguam doceri, autores bonos, à quibus hoc ipſum peterent habuere nullos, niſi profanos & fabuloſæ religionis: ſacri aut barbaria offendebant, aut ita mendoſi circumferebantur, ut legi ſine ſtomacho non poſſent. Verũ cum hac tempeſtate elegantia Latini ſermonis & ſtudium emendationis uigeat in ſacris etiam rebus, quid eſt cur patres nolint ſuos filios una mercede duas res conſequi & dialecton Latinam, & bonos mores? Quid minus obſecro puer ediſcat, in Seuero, Lactantio, Hieronymo, itemq; in Prudentio, Sedulio, Iuuenco, Aratore, Sanazaro, Ioanne Baptiſta Carmelitano, quàm in Cicerone, Suetonio, Ouidio, Terẽtio, Iuuenale, Martiale. Mirum profecto, ſi quis illos intelligens non poſſit per omnes latinitatis campos ſuo deinde iure uagari. quod ipſum felicius etiã in re Græcorũ ſuccedit. habent illi quidem ſacros ſcriptores eloquentia pares Demoſtheni, nec doctrina inferiores Platone. Quod ſi uirtutis quoq; præmia parentes filijs exoptant, à nulla hæc poſſunt educatione certius elici, q̃ quæ moneat (ut Platoni placet) pueros quibus rebus dolendũ ſit, quibuſue gaudendum. At ſcriptores antiquæ ſuperſtitionis, ne dicã impietatis, miris modis rerum ueritatem inuoluentes ſexcentis ubiq; ſententijs, quibus de media plebe abutuntur, falſis illiniunt opinionib. animos puerorũ, ut fugiant quæ maxime cõmoda ſunt, ſequantur noxia. Dolet equidem iuuenis apud illos, quod amoribus ſuis excludit̃, quod equus, canis, mancipium deliciæ ſuæ perierit, quod deniq; flagitioſus non ſit. Exultat intemperans, immanis, gaudet ocioſus, leuis, qui inimicum ulciſcitur, & qui ueluti rationis expers rebus præſentibus totus incumbit, ſyrmata uero ſubſequentium malorum & aduentantem pœnitentiam non proſpicit. Religio autem noſtra innumeras proferens ſententias de theſauro ueræ ſapientię, exemplaq; uirorũ proponens, qui uoluptati nuncium remiſerint, qui gaudeant uiciſſe corporis infirmitates, qui huiuſce orbis diuitias nõ unius æſtimarint aſſis, qui magnitudine animi pepercerint inimicis, & humanitate tulerint iniurias, exprimit ea uirtutis exemplaria, quibus iuuenes quidem percipiunt id quod Demetrius exoptabat, domi uenerari parẽtes, in aperto om̃es uereri, in operto ſeipſos: ſenes autem frui cum dignitate ſuo ocio. Ego quidẽ, iuuenes optimi, ſi ea mihi autoritas eſſet apud eas ſaltem hominum nationes, quæ clericorum dicuntur, ut eis aut conſulere aut præcipere poſſem, nihil prius edicerem quàm ut in ſuis gymnaſiis & ſcholis pręceptores & philoſophi eos tantum interpretarentur atq; proponerent autores, qui de rebus ſacris eleganter ſcripſiſſent. Ita enim ſine iactura literarũ pueri Chriſtiani præcepta myſteriaq; Chriſtianæ legis imbiberent cum maximo & ſuo & aliorum prouentu. Fidem ſiquidem Chriſto & hominibus ſtudioſius præſtarent ſcientes cui & propter quod præſtari debeat. Quid? Si Plato cum mores optimos, optimumq; reipublicę ſtatum exquireret, poetas, quia neruos omnis uirtutis elidunt, è ſua ciuitate eliminauit, illos Chriſtiani principes à primis ſaltem puerorum annis exigere ſuo edicto uerebuntur? Et miramur ſi religio noſtra quotidie magis deferueſcit, ſi fides intermoritur, cum nullis literarum ſtudijs foueatur, nullis doctrinæ ſtimulis excitetur. Atqui ea eſt quæ uix pulſanti aperiatur, nec accipiat ullus qui non petierit. Cœleſte munus eſt noſtra fides, quam inter ſcabiem tantã & contagia noſtrorum tẽporum uix maximo ſuo quiſq; ſtudio tuetur. Quid? ſi nulla adhibeatur diligentia, nullum etiam ſtudium niſi in cõtrariam rationem? Ita nempe in eam contumaciam impietatemq; dilabimur, ut quaſi pœniteat nos eſſe Chriſtianos, religioſis oblatremus tanquam bardis & ſuperſtitioſis. At non ijs perſuaſionibus innititur religio ſancta Chriſti, quæ aniculas tantum aut uulgares homines deprædetur. Habet locupletes teſtes, quos nulla tormentorum genera deterruerunt, habet ſuos patronos, qui doctis rationibus cauſam ipſius ſtrenue defendant. Cui quondam & Tertullianus operam ſuam nauauit, cum multis alijs ſcriptis, tum in Apologetico contra gentes. Sed is nũc nõ tam iniuria temporum quàm negligẽtia tot tantiſq; mendis lancinatur, ut nullos poſſit etiam ſtudioſos in lectione ſua continere. Nos utilitatem eius opuſculi ſubodorati (ut aliquando ad propoſitum reuertamur) & libenter ipſum lectitamus, & collatione uetuſtorum codicum, pro uirili noſtra, libellum iuuit emaculare. Nam & ſi nonnulla ſuperſunt adhuc tanta librariorum caligine obducta, ut ea illuſtrare nequeamus, in eum tamen nitorem (ni fallor) concinnauimus, ut à Chriſticolis legi agnoſciq; poſſit: quos etiam nõ du

bito,aut ingenij maius acumen aut fideliores codices nactos,quod desideratur adhuc diligēter reposituros. Quibus aūt subdifficilis uidetur hæc Apologia,placuit additione paraphraseos laboris studium aliqua ex parte subleuare.Et quæcunq; ea sit,uolui sub auspicijs uestris prodire in lucem non sine certis maximisq; causis:& quod sacra studia præter cæteros maximi semper fecistis,& quod uester erga me animus gratus beneuolusq; semper fuit & est. Valete.

ARGVMENTVM IN APOLOGETICVM TERTVLLIANI ADVERSVS GENTES

per Franciscum Zephyrum.

CVM Septimius Tertullianus Carthaginensis omni genere literarū peritus(ut Lactantius testatur)uideret, quo tempore tres Augusti, deinde Seuerus à Iulio Cæsare uigesimus Imperator, res Romanas administrarent, Christianum dogma,quo erat ipse initiatus, quammaxime exagitari diuexariq; per orbē, ita ut Christiani indicta causa necarentur,uicem hominum miseratus, cum non posset de more palam illis patrocinari, quòd de solo nomine & ex præiudicio damnatio irrogabatˉ,qua potest ratiōe Christianorū causam suscipit:atq; hanc(quasi literas) orationem scriptā mittit ad antistites Romanos; qua illi possint in operto de communi causa Christianorum cognoscere, quando in propatulo non liceat: neq; ideo quia mortem illi propter Christum metuant:nam ut paulo post uidebimus,uotum illis accusatio erat,& pœna felicitas.Sed ut communi satis infamiæ faciat, cum sacrilegi,homicidæ,sycophantæ quotidie audirent,atq; ob eam causam damnari putarentur: simul ne tacendo maledictis assentire uideretur.Nam quæ quisq; patienter audit, inquit Aristoteles,ea etiam committere uidetur. Huic igitur orationi nomen inscribitur à denominatione apologiæ,quæ defensionē significat,& recusationem.Nam per partes orationis incedens,crimina primū occulta infanticidij,incesti,pabuli sanguinis: deinde maiestatis in deos & in imperatorem ita diluit,ut feliciter ea in accusatores calumniantes retorqueat,& Christianum se quicunq; perlegit esse nō pœniteat. Cum uero aduersus gentes intendat oratio,id est in eos homines qui idolorum superstitione tenebantur (Iudæi siquidem & eorum exemplo Christiani,gentium nomine Græcos propriè intelligebāt, cōmuniter autem omnes nationes quæ à uero dei cultu aberrarent) attamen quia à Romanis pōtificibus omnis erat damnationis absolutionisq; gratia Christianorum, ad eos potissimum orationem conuertit.Phraseos aūt character Tertullianum certe arguit auctorem,cum minus semper comptus multumq; breuis & obscurus fuisse uideatur.Commata enim potius habet quàm cola,& frequentes periodos , qualia decent graui uehementiq; stylo,quo semper ipse usus est.Verum in suo hoc Apologetico solito est elegantior:& figuras locutionis & diancæas frequentes adhibet, metaphoram, concisionem,anadiplosim,præcipue uero dialysin, aposiopesin , & interrogationē cum prosopopœia, ut qui apud Romanos principes,non cum suis loquentem se faciat. Quod si hęc auribus iudicum non lectioni commisisset,atq; in foro dixisset eandem causam,non dubito quin periodis usus esset amplioribus & clausulis magis rotūdis,uti campus ille & pompa rhetorum exigere uidetur . Is ubiq; animosus apparet, ne hilum quidem se deijciens à constantia Christianorum,parum in captando fauore curiosus,ut qui in causa honesta & uera innitatur.Cuius genus iudiciale est , cum species defensionem habeat & recusationē. Status uero mixtus,generalis præcipue & coniecturalis.nam de nominibus ferè conuenit,de factis nequaquam. Ridendus itaq; ille est qui in tot capita orationem dilacerauit, forte ex imbecillo suo ingenio perpetua oratione defatigatus, per interualla sedes disposuit:qualis in Suetonio,Plinio,& in epistolis Apostolorum fuit, ubi ea quandoque capita fiunt,quæ ne pedum quidem munere fungerentur . Sed eiusmodi argumenta contra gentes,si qui sunt qui uelint latiori campo metiri,& rationibus tanquam de physicis agatur,suffulcire,adeant Lactantium & Aquinatem . Nos simpliciori doctrina contēti,quo

facilior

+Hieronymus epistola ad Damasum de filio prodigo

Quid Tertulliano eruditius? quid acutius? Apologeticus eius adtra gentes libri ~~contra~~ cunctam seculi obtinent disciplinam.

facilior studiosis Christiani nominis tota hæc breuior oratio occurrat, sensus lege paraphraseos interpretabimur, alijs scilicet uerbis magis communibus eundem sensum æmulantes. In uerbis tantummodo supersedebimus ijs, quę aut dilucidiorem significationem desiderent, aut quasi parum recepta exemplis fuerint contestanda, contra neotericorum grammatistarum opinionem, quibus ea tantum uerba Latina uidentur, quæ sibi obuia semper sint & familiaria: nec posse aliquid autument in sacra historia perlegi sine literarum maxima iactura. Debent illi plurimum iniurijs temporū, quibus factum est ut Varro, Afranius, Neuius, Cato, alijq; quamplurimi desiderentur, qui suis nos scriptis ab hac uerborum angusta circumscriptione uendicarent, quando in solo uerbo potius quàm in complexione honesta peritiam scriptoris uersari existiment. Exordium huius orationis (quod eo usq; progreditur atq; adeo quasi præfatus hæc ad suggillandam odij erga nos publici iniquitatem) duabus potissimū partibus constat. Primum, quia admirabilis causa est, nō ita aperte beneuolentiā attentionemq; captare potest: ea igitur omnia miro insinuat artificio: beneuolentiam quidem à persona iudicum, cum illos quasi coactos innuat ferri contra Christianos: ex ipsa uero causa quòd ueritati studeat, quòd se ipsa contenta est, quòd cœlestis sit, beneuolentiam simul & attentionem conciliat: itemq; ab aduersariorum persona, iudicia legesq; multo meliori loco si aures Christianis admoueant, fore demonstrans. Deinde quo patiētius audiatur, id quod apud aduersarios firmissimum erat, subiungit, odium scilicet contra Christianos, iniquum penitus illud esse, quia duce feratur ignorantia: nam si quid ignoramus, bonum perinde atq; malum esse potest, nimirum iudiciū & falsum plerūq; & ridiculū omnino deprehēdit. Narratio nulla est quādo omnia notissima sunt quibus de agitur, & causam totā patefacit ipsa partitio. Cuius illa sunt capita, Christianos odio non esse dignos, legibus iniustis damnari, non esse homicidas, neq; incestos, neq; inter reos maiestatis annumerari debere, neq; religioni auersos, non factiosos, nō infructuosos esse, imò de necessitate omni uirtute præditos. Argumenta plerunq; elicit à consequentibus, à simili & à comparatione: quæ omnia certius suis locis patebunt.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI

APOLOGETICVS ADVERSVS GENTES.

Vir Romæ scriptus 843 sub Plautiano II V. vide Dion. et Spart. in Seuero

Cap I

SI NON licet uobis, Romani imperij antistites, in aperto & in ipso fere uertice ciuitatis præsidentibus ad iudicandum, palam dispicere, & coram examinare, quid sit liquido in causa Christianorum: si ad hāc solam speciem auctoritas uestra de iustitiæ diligentia in publico aut timet, aut erubescit inquirere: si deniq; (quod proxime accidit) domesticis indicijs nimis onerata sectæ huius infestatio obstruit uiam defensioni, liceat ueritati uel occulta uia tacitarum literarum ad aures uestras peruenire.

describere

operata

VIdeo, inquit Tertullianus, duabus de causis Christianos damnari indicta causa: primum quia uobis iudices aliter fieri per leges non liceat, cumq; in uertice summaq; arce Capitolina ad ius dicendum præsideatis (qui locus est urbis celeberrimus) in operto & procul à populi testimonio uobiscū agi, etiā si uelitis, nō licet. Deinde quia causa Christianorū tantis uidetur esse præiudicijs damnata, tantisq; pseudofratrum indicijs oppressa, ut super eam quisq; iam timeat, & erubescat quodammodo palam diligentior haberi: atq; id ex omnibus alijs causarum generibus solum uidetur, quod oblatum nulla quæstione seruata de subito damnari potest. Cum itaq; res

se ita habeat Christianorum, ut undiq; à manifesto patrocinio excludatur, liceat saltem in occulto ueritatem examinare, & quas ad uos literas damus legere non dedignemini.

ANTISTITES Romani imperij appellat ipsos pontifices, quorum auctoritas rem sacram, ceremonias, omnem denique religionem administrabat, in quibus interpretandis summa reipublicæ uersabatur, unde & principes publici consilij à Cicerone appellantur, & deorum immortalium antistites, &c. AD HANC solam speciem, &c. In alijs, inquit, iudiciorum formis, ne dicam speciebus (quod etiam Cicero abhorruit) studiosa est auctoritas uestra in perscrutanda iustitiæ norma, ne quis insons opprimatur, neq; plebis testimoniũ uereã. Sola hæc quę ad Christianos pertinet, neglecta penitus temere condẽnatur à uobis. Dictum uero hoc est ex eadẽ figura qua Terentius: Ad eam rem, inquit, si quis magistrum cepit improbum, id est super eam rem, & ad numerum saltare. DOMESTICIS indicijs onerata. Tanto odio nonnulli Christianos prosequebantur, ut quo melius ecclesię ritus cognoscere possent, & cognita indicare, Christianos se esse simulantes, sacris etiam eius sectæ initiarentur. hos Apostolus pseudofratres appellat, quorum fraude cum sæpe aliàs ecclesia periclitata est, tum hoc ipso tempore Septimij, cum quasi transfugæ multa se uidisse apud Christianos falso testarẽtur, quibus effectum est, ut si antea odiosum fuisset apud alias gentes Christianum nomen, tum maxime infestum omnibus modis uexaretur.

Nihil illa de causa sua deprecaretur, quia nec de conditione miratur. scit se peregrinã in terris agere, inter extraneos facile inimicos inuenire. Cæterum genus, sedem, spem, gratiam, dignitatem in cœlis habere: unum gestit interdum, ne ignorata damnetur.

Verisimile est quisquis reus iudicum attentionem implorat, illud maxime intendere, ut conditionem suam deprecando releuet, & quibus potest modis se suamq; causam cõmendans misericordiam moueat. Quæ res in aliorum omniũ causis tralatitia erat, Christianis uero penitus negabatur, tum quia iudices nullas eorum preces admittebant, tum quod Christiani ad pœnam pleno gradu incedebãt. Tertullianus igitur, ne iudices si crederent literas nihil aliud quàm ueniam reatus exposcere, lectionem ob eam causam negligerent: ex auribus illorum hunc in primis scrupulum eximere contendit. Ea uis est, inquit, Christianæ sectæ, ut nihil sollicita sit, quomodo uobis satisfaciẽs aliquid de sua causa imminui contendat, quo minus damnationem mereri uideatur. Cum enim tota eius ratio, atq; spes omnis à cœlo pendeat, cœlestia uero opposita sint omnia terrenis, quid mirum? si diuersa quoq; est eius conditio, aliterq; tractetur apud externos quàm æquum sit atq; legitimum? Sed hoc unum est quamobrem attentionem uestram requirat, quia uehementer exoptat: ut quid ea sit, & in quo nitatur, cognoscatur prius à uobis quàm damnetur. Quæ sanè petitio & honesta est & à iudicibus recusari non potest. DEPRECARI uero est pro reo à iudice uel pro amico à principe uiro ueniam precari. Cicero ad Pontif. Amici illi tui te uno amico tecti, &c. Quibus autem uerbis deprecatio fiat, idem Cicero pro Ligario docet, Ignoscite iudices, errauit, lapsus est, non putauit, si unq; posthac, &c.

CAETERVM idem quod uerò significat: differunt tantum constructione, illud enim semper præponitur, hoc contrà: perinde ac apud Græcos.

Quid hinc deperit legibus in suo regno dominãtibus, si audiatur? An hoc magis gloriabitur potestas earum, quod etiam inauditam damnabunt ueritatem? Cæterum inauditam si damnent, præter inuidiam iniquitatis etiam suspicionem merebuntur alicuius conscientiæ, nolentes audire, quod auditum damnare non possint.

Ratio quamobrem homines aliquid expetant triplex est, honestum, utile, & iucundũ: cur fugiant his contraria faciunt, turpe, inutile atq; molestum. Tertullianus itaq; ut facilius Christiani exorent iudices ut audiantur, antequam ad tabellam deueniant, ostendit nihil esse in ea petitione quamobrẽ reijci mereantur: nihil enim ab ea timeri posse, quod legibus inutile sit, præsertim ubi ad libidinem suam omnia trahere possint, imò quod iocundum sit sperari posse. Namque post dictam causam, id est de more damnare reos

merito

merito gloriari poterunt. Quid? & honesti ipsius autoritas ita se melius tuebitur. Omnis enim inuidia hoc modo subterfugitur, quam leges alioqui apud multos tanquam iniustę commouere uidentur, cum ob eam causam nolle iudices audire Christianū suspicentur, quia expurgatum absoluere non cogantur. Si igitur quod honestum, iucundum & utile est respicere iudices uelint, Christianis dicendæ causæ potestatem faciant.

Hanc itaq; primam causam apud uos collocamus, iniquitatis, odium erga nomen Christianum. Quam iniquitatem idem titulus & onerat & reuincit, qui uidetur excusare, ignorantia scilicet. Quid enim iniquius, quàm ut oderint homines quod ignorant? etiam si res mereatur odium? Tunc etenim meretur cum cognoscitur an mereatur. Vacante autem meriti notitia, unde odij iustitia defenditur? quæ non de euentu, sed de consciētia probanda est. Cum ergo propterea oderint homines, quia ignorant quale sit quod oderunt, cur non liceat eiusmodi illud esse, quod non debeant odisse?

Altera procœmij pars, quæ commune odium in Christianos multiplici ratione ostendit esse iniquum. Iudices enim atq; omnes ferè gentes, uti Iudas in sua epistola inquit, ita se habebant, ut quæ nescirent uituperarent, in illis uero rebus quas naturaliter ueluti bruta animalia cognoscerēt distabescerēt. Illud igitur est, inquit Tertullianus, quod primum in iudicium uestrum uenire, & à uobis cognosci uelim, iniquitas scilicet odij in Christianum nomē: quam si excusare conamini, quod publicum rumorem secuti, nihil unquam de hac causa certi cognoueritis, dico hanc uestram rationem ignorantiæ non modo non releuare uos aut aliquo modo liberare, sed magis onerare obligareq; fidem uestram. Tota hæc argumentatio ex eo est axiomate, quod & ab Aristotele ponitur. At uero bene quisquis iudicat ea quæ cognoscit, & ipsorum uerus est iudex, &c. Si quod igitur est incognitum nobis, bonum malumue esse asseueramus, puerile hoc est iudicium & temerarium: odiū enim & amorē non casus facit, sed ex certa scientia suboriri solent, cum notitia meriti non uacat, sed suum locum occupauerit: & pro comperto dignitatem habemus, indignitatemq; rei, præsertim cū nihil obstet, quamobrē bonū esse possit quod ignorat.

Ita utrunq; ex alterutro redarguimus, & ignorare illos dum oderunt, & iniuste odisse dum ignorant. Testimonium ignorantiæ est, quæ iniquitatem dum excusat, condemnat. Cum omnes qui retro oderant, quia ignorabant quale esset quod oderant, simul ut desinūt ignorare, cessent & odisse. Ex his fiunt Christiani, utiq; de comperto, & incipiunt odisse quod fuerāt, & profiteri quod oderant: & sunt tanti quanti & denotantur. Obsessam uociferātur ciuitatem, in agris, in castellis, in insulis Christianos, omnem sexum, ętatem, conditionem, etiam dignitatem transgredi ad hoc nomen quasi detrimento mœrent.

Inferens ex superioribus ab utrouis enthymemate demonstrat utrumq; refelli: quia scilicet ignorant gentes ipsos Christianos, ideo iniuste odisse, & odisse quia ignorent: ut quod de uno existimatur, satis sit ad alterius constitutionem. ex eo igitur quod sequitur, si quid ego ignorans odi, iniustum est odium, cum bonum esse possit quod ignoro: & si iniustum est, fit utiq; ab ignorantia: ita odium ex ignorantia iniustum esse concedēdum. Quod autem ex hac causa suboriatur odium demonstratur (huic enim propositioni occurrere gentes poterant, se quidem de comperta re odisse Christianos) ex eo quod efficitur, si remoueatur. Quicunq; enim, inquit, instituta nostra patienter cognouerit, tantum abest ut odio prosequaτ, ut postea mirifice cōprobet illa & amplectaτ. hinc in dies magis pullulant Christiani, neq; est locus in terris qui eius nationis omnino sit expers. Qui igitur testatur ignorantiam ut odium excuset, se magis condemnat. QVI retro oderant: id est antea, ut retroactis temporibus, in qua significatione apud superiores Latinos raro usurpatum est. neq; ideo minus est doctior qui suorum temporum uerbis utitur, cum alijs temporibus alia uidemus in omni dialecto usurpari. Sic Cicero nunquam dixit alio

qui

Are

Lucia. in pseudomāte. 393

qui, pro quo interdum usus est cæteroqui: num posteri apud quos illud est frequens, ideo explodendi? Is qui toties alibi usus est antea, etiam hoc loco repetere poterat, sed sua tempestate retro occurrebat passimq; audiebatur. Nec tamen autoritate caret, nam multo superior Papinius in sua Soteria, Genus ipse (inquit) suis præmissaq; retro nobilitas, nec origo latet, &c. VTIQVE de comperto, cum asseueratione legendum. quasi dicat, non temere neq; derepente, sed è re comperta sibiq; perspicua Christiani fiunt. Neq; hæc figura dicendi noua est, nam & Lucretius de subito, Cicero de reliquo, de scripto frequenter usus est. In illo quidem nimia temporum negligentia animaduertitur, si remissius legatur. ET sunt tanti quanti & denotantur. Videtur enim significatum continui ad numerum retulisse, qui per tot quot referri solet. Sed cum multitudinem ingentem qui ad Christianismum quotidie magis confluebant exprimere significantius uellet, quasi stolos & agmina, non contentus discretis relationibus, continuis coniunctisq; uti uoluit: quibus etiam summa multarum rerum concipitur. ut Cicero, Vnquam nullam uidi tantam côcionem, quanta nunc uestra est. Et, Quid est in terris commune tantum tantulumue consilium, quod non de meis rebus gestis pulcherrime iudicarit? Tanti igitur sunt, perinde ac si dixisset, tanta eorum est multitudo, quantam uos non præterit, sed indicatis, ac deploramini multa proclamatione dolentes sub prætextu iustitiæ, & quasi accepto detrimento obsideri orbem hac Christiana religione, & ad hoc nomen omnes homines confugere, ut merito de ecclesia Horatianum illud decantari posset:

> Merses profundo, pulchrior euenit,
> Luctere multa proruet integrum cum laude uictorem.

Nec tamen hoc ipso modo ad æstimationem alicuius labêtis boni promouent animos, non libet rectius suspicari, non libet propius experiri. Hic tantû urbana curiositas torpescit, amant ignorare, cum alij gaudeant cognouisse: quanto magis hos Anacharsis denotasset imprudentes, de prudentibus iudicantes, quàm non musicos de musicis.

Iudicium consensusq; multitudinis in eadem re nunquam est à sapientibus improbatus, imò pro uero semper accipi solet, tanquã comperta res & definita ratione. Cum itaq; Romani sua uoce faterentur à nullo genere hominum Christianos non laudari, si rationi non odio obsequerentur, debuerant ex ea multitudine moneri, non fieri quidem temere, si quanto magis à Christo deterrerent homines, tanto illum libentius consectarentur; sed ex aliqua causa, quam si animaduertere uelint, in æstimationem alicuius latentis boni uenirent. Verum tanta odij nubes prætenditur, ut quæ cunctis hominibus naturalia sunt obliuiscantur, nec melius aliquid ex ijs côijcere uolunt, neq; de proximo certius experimentum facere. Et quæ est urbanorum præcipua curiositas, ut unumquodq; uelint diligentius perscrutari, in hac tantum causa negligentiores inueniãtur, & quæ omnibus iniucunda esse solet ignorantia, delectentur. Quàm sit hoc absurdum, ex auctoritate simul & comparatione ratiocinatur. Nam si Anacharsis, inquit, philosophus ignorantes musicam deridebat, de musicis ferre iudicium, quanto magis imprudentes damnasset, si de prudentibus uidisset iudicare: quum multo magis importuna sit imprudentia quàm amusia.

Malint nescire, quia iam oderunt. adeò quod nesciunt præiudicant id esse, quod si sciant, odisse non poterant: quãdo si nullum odij debitum deprehendatur, optimum utiq; sit desinere iniuste odisse: si uero de merito constet, nô modo nihil odij detrahatur, sed amplius acquiratur ad perseuerãtiam, etiam iustitiæ ipsius auctoritate.

Sapientis est mutare consilium, nonnulli tamen ita ceruicosi sunt, quales plerunq; potentiores, ut si quem semel uel immerito læserint aut oderint, perpetuis calumnijs persequantur. nam si peccatum suum fateantur, minus iam prudentes haberi credunt: igitur ne fateantur, aut uerum dissimulant, aut rei ipsius certiores fieri nolunt: id quod Christianis eueniebat apud Romanos aliasq; gentes. nam cum illi hanc sectam semel odissent, ne illud temere suscepisse uiderentur, sine quæstione odisse perseuerare malebant, conscij

iam sibi ac prospicientes, si rem Christianam diligentius discuterent, eiusmodi esse quae odij finem faceret. Quod autem hoc conscientiæ præiudicium impediat ueritatem, manifestum est, cum in tali quæstione nihil sit quod illos offendere debeat: nam si nulla causa deprehendatur odij, æquum sane foret odio renunciare: si uero ita mereri Christianos pateat, multo æquius in eo odio perseuerarent cum auctoritate ipsius iustitię subniterentur. Prius enim quàm res examinata erat odisse, aberat à iustitia: cum uero examinata, sceleri obnoxia iudicatur, ipsa iam exigit iustitia, ut non modo odio, sed pœna quoque digna mulctentur.

Sed non ideo, inquit, bonum quia multos conuertit. Quanti enim ad malum performantur, quanti transfugæ in peruersum? Quis negat? tamē quod uere malum est, ne ipsi quidem quos rapit defendere pro bono audēt. Omne malum aut timore aut pudore natura perfudit. Deniq; malefici gestiunt latere, deuitant apparere, trepidant deprehensi, negant accusati, ne torti quidem facile aut semper confitentur: certe condemnati mœrent: dinumerant in semetipsos mentis malæ impetus, uel fato uel astris imputant. nolunt enim suum esse, quia malum agnoscunt. Christianis uero quid simile? neminem pudet, neminem pœnitet, nisi plane retro nō fuisse. Si denotať, gloriatur: si accusatur, non defendit. Interrogatur, uel ultro confitetur, damnatus gratias agit. Quid hoc mali est, quod naturam mali non habet? timorem, pudorem, tergiuersationem, pœnitentiam, deploratione. quid hoc mali est; cuius reus gaudet? cuius accusatio uotum est, & pœna felicitas?

Anthypophora hæc & obiectio tacita aduersariorū, quam affatim Tertullianus uehementerq; refellit. nam cum bonitatem Christianæ sectæ ex multorum hominum confluxu probasset, idq; probabile uideri posset, nō autem semper uerum, ne sibi contradictio confidat, certiores notas uerioraq; affert argumenta, quibus malum à bono, uitiumq; à uirtute dignosci possit. Fateor enim, inquit, multos homines, quos nostra lex ad se conuertit, apostatas fieri abutiq; præceptis. Quid mirum? in potestate siquidem nostra est, & bene & male agere, unde nō est ex actionibus nostris elicere certius, quid bonum sit aut secus. Sed hoc ipsa nos natura prudens omnium rerum magistra docet manifestis indicijs de necessitate consequentibus. Quicquid enim malum est, cogit nos etiam si nequā sumus, malum esse fateri, trepidationemq; & pudorē uoluit comites esse mali: odit enim lucem qui male agit, timetq; ne deprehendatur, & deprehensus pudore confunditur, pœnitet negatq; quantum potest causam in se esse talis facinoris. Quæ omnia indicia naturalia, & uera si in Christianis apparent, nulli dubium est quin illi mali scelestiq; sint, à contrario, si neq; illos nominis pudet, sed interrogati sint ne Christiani ultro fatentur, neque accusationem eius causæ timent. non enim se defendunt, tantumq; abest ut se huius sectæ pœniteat, ut ægreferant, prius multo in eius cognitionem non uenisse, palam profitentes uerum dei cultum per Christum fieri in spiritu & ueritate. Quid est cur non bonū illud dicatur, in quo hæc nulla sint, illa liquido inueniantur.

Non potes dementiam dicere, qui reuinceris ignorare.

Alia anthypophora, quæ uno ictu exponitur, licet ea quidem uulgaris esset & pene recepta. Cum enim aliquis accusationem, paupertatem, exilium, eiusmodiq; mala non timet, nec ipsa quidem morte deterretur, uir fortis esse potest & elati animi. Quod si quis hæc non modo non timeat, sed exoptet atq; in eis felicitatem esse credat, is profectò demens iudicabitur: tantum à naturali sensu abhorrebit. id quod & si in Christiano homine minime mirum uideri debet, qui lorica spei certe indutus, clypeo fidei omnia proculcat sempiternis rebus addictus: nulla tamen alia ratione Tertullianus iudicium hoc plebis Romanæ defendit de dementia Christianorum, quàm quòd temerariū illud esse probat, & à certis rebus penitus exclusum: quando ipsi iam professi sint rem Christianam ignorare. At quod aliquis ignorat, id sapiens ne sit an stultum, bonum an malum, quomodo intelligere potest?

Si

Si certum est denique nos nocentissimos esse, cur à uobisipsis aliter tractamur, quàm pares nostri, id est cæteri nocētes? cum eiusdem noxæ eadem tractatio deberet interuenire. Quodcunque dicimur, cum alij dicuntur, & proprio ore & mercenaria aduocatione utuntur ad innocentiæ suæ commendationem. Respondendi, altercandi facultas patet, quādo nec liceat indefensos & inauditos omnino damnari. Sed Christianis solis nihil permittitur loqui, quod causam purget, quod ueritatem defendat, quod iudicem non faciat iniustum.

Dictum est hoc per concessionem, unde maior inuidia iudicum exaggeratur. Esto, inquit, liberum omnibus iudicium, & qua quisque uelit mente feratur in Christianos, concedaturque etiam illos esse sontes, cur tamen quod lege communiter præscriptum est, in illis tantum priuilegium existit. Non liber quidem tu es in eo quod lege cautum est. Rex tibi & dominus sunt leges, quibus statuitur nullum reum indicta causa damnari debere. Dicimur incesti, dicimur homicidæ & hostes publici: concedo. cur non legitima quæstio ex quolibet crimine peragitur? Sed audito hoc solo, Christianus est, damnationem pronunciatis? Alij cum dicuntur, & audiunt idem quod nos, & in eodem quo nos crimine denotantur, uti lege concessum est, & sua se & aliorum opera defendi: merito quidem, cum aliter uerum explicari non possit, ac iudex probare æquitatem suam. At uide in re simili quàm dissimilis sit conditio Christianorum. nec illud quidem iudices exaudire uolūt, quod eos iustos redderet atque laudandos.

Sed illud solum expectatur, quod odio publico necessarium est, confessio nominis, & non examinatio criminis. quando si de alio nocente cognoscitis, non statim confesso eo nomen homicidæ, uel sacrilegi, uel incesti, uel publici hostis (ut de nostris elogijs loquar) cōtenti sitis ad pronunciandum, nisi & consequentia exigatis, Qualitatem facti, locum, tempus, conscios socios.

Post diem reo dictum consequens erat examinatio legitima nominis, ex qua qualitas facti, & quo nomine appellari conueniret excludebatur. accidentia præter hæc, tempus scilicet, locus & alia id genus, quibus uerum fieret manifestum, diligentius quærebatur. Non enim si statim cōfessus reus esset, nomē criminis, homicidę (uerbi causa) aut adulteri, contenti erant iudices ad pronunciandam sententiam. In Christianis tamen non quod iuris esset inquirebatur, neque sibi iudices neque legibus satisfacere curabant, sed plebi tantummodo. Si quis enim se Christianum profiteretur, eo solo nomine nulla facta quęstione, neque de maiestatis crimine, qua potissimum causa Christiani postulabantur, ut in sequentibus uidebimus, neque de homicidio, pœna statim irrogabat. ECLOGIVM uero, diminutiuum ab ecloga, quicquid in aliquem scriptis eligitur, & quasi titulus addicitur, designat. Alij eulogium scribunt, quod cum proprie de monumentis mortuorum dicatur, quibus bene omnes dicere solent, ad alios quoque titulos transtulerunt.

De nobis nihil tale, cum æque extorquere oporteret quodcunque falso iactatur. Quot quisque iam infanticidia degustasset, quot incesta cōcelebrasset, qui coci, qui canes affuissent. O quanta illius præsidis gloria si inuenisset aliquem qui centum iam infantes comedisset.

Poterant iudices, aut pro iudicibus populus respondere, nihil isthac opus est quæstione in Christianos, hoc solum nomē crimen facit ad pœnā. Si ita res se habet, inquit Tertullianus, iam dictum est quàm hoc temerarium sit, aliquid præiudicare sine causa ratione ue aliqua introducta, hoc tantum contenti essemus: cum uero prætextum odio uestro adstruentes, nefarium & impudens genus Christianorum dictitetis, ut qui in suis sacris illis arcanis infantes mactent, & incesta luminibus extinctis frequentent, quid est cur quæstio non sit tempestiua necessariaque in his tātum facinoribus? ut tandem eruatis qui sint ij qui tanquam canes affuerint improbe laniantes humanas carnes, & qui, quando, quomodo coxerint, &c. Vnde gloriam sibi ambitiosi iudices gratiamque apud plebē mirificam

pro

A numeri A modū

Cap 11.

cū contenebrasset eruisset

rificam compararent. Quod infanticidij accusatores subornarentur in Christianos Eusebius in sua historia testatur.

Atqui inuenimus inquisitionem quoq; in nos prohibitam. Plinius enim Secundus cum prouinciam regeret damnatis quibusdam Christianis, quibusdam gradu pulsis, ipsa tamen multitudine perturbatus, quid de cætero ageret consuluit, Traianum imperatorem, allegans preter obstinationē non sacrificandi, nihil aliud se de sacris eorum comperisse, quàm cœtus anteluca nos ad canendum & Christo & deo, & ad conferendam disciplinam, homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam, & cætera scelera prohibētes. Tunc Traianus rescripsit, hoc genus inquirendos quidem non esse, oblatos uero puniri oportere.

Hysteron proteron ad maiorē enargiam, de inquisitione nunc agit, quæ semper quæstioni præcedit, ut undecunq; colligat, cum Christianis agi extra ordinem ex illiberali odio, quod quanto insolentius effertur, tanto magis arguit innocentiam Christianorum. Et quid insolentius, quàm de ijs supplicium sumere, quorũ etiam inquisitio quandoq; sublata sit: neq; id quidem negligētia, sed imperatorum edicto. Non omnes enim imperatores, ut patebit inferius, Christianum nomē persecuti sunt, quod natura malum non esse redarguit. Quod enim malum est, ab omnibus quoquomodo profligatur damnaturq;. Traianus itaq; imperator cum Plinio de Christianis consulenti, ijs quæ recitat uerbis respōdisset, inquisitionem certe substulit. Imperatoris enim uerba & scripta, edicta sunt ac leges. Plinius Secundus post consulatum missus à Traiano ad ordinandam Bithyniam, inter alias res quas illic emendare procurabat, familia erat Christianorum. Cuius cognitionem, & quia uetera perturbare uidebatur, & multos iam implicabat, ad imperatorem retulit per epistolam, quæ adhuc cum ea quam illi Traianus rescripsit, extat in uolumine quo aliæ Plinianæ continentur. NIHIL aliud de sacris eorum, &c. Agnosco Plinij uerba elegātia & consummata. breuissime disciplinā totius Christianæ sectæ exposuit, quæ duobus stat nititurq; præceptis, ut deum per Christũ colat, & inter homines uirtutem constanter exerceat.

O sententiam necessitate confusam, negat inquirendos ut innocentes, & mandat puniri ut nocētes. Parcit & sæuit, dissimulat & animaduertit. Quid temetipsum censura circumuenis? si damnas, cur non & inquiris? cur non et absoluis, si non & inquiris? Latronibus inuestigandis per uniuersas prouincias militaris statio sortitur, in reos maiestatis & publicos hostes omnis homo miles est, ad socios, ad cōscios usq; inquisitio extenditur. Solũ Christianũ inquiri nō licet, offerri licet, quasi aliud esset actura inquisitio, q̃ oblationem. Damnatis ergo oblatum, quem nemo uoluit requisitum, qui puto iam non ideo meruit pœnã, quia nocens est, sed quia nō requirēdus inuētus est.

Traianus dum inuidiæ simul & iuri cauisse uoluit, cum oblatos quidē Christianos si preterisset, gratiã populorũ offendere uideret: si uero quos testimonio sui procōsulis defendebant, temere damnasset, cōtra ius iustitiamq; decernere, suis his uerbis sentētiam de Christianis adeò confudit, ut quid sibi ea uelit, quantum ad probandam destruendamq; illorum sectam pertinet, parum constet. Damnat enim & absoluit. Alterã quidē ex his disiunctiuis necesse est uerã esse, aut nocentes esse Christianos, aut innocentes: si nocētes publiciq; hostes, proculdubio inquirendi, & inquisiti puniēdi: si uero innocentes, etiam si casu uel ex maleuolentia iudici offerantur, iure damnari nō possunt. Quod si dicas inquisitionem ideo prohiberi, quia in alium finem tendat: hoc, inquit, nō uideo, cum omnis inquisitio nihil aliud quàm oblationem faciat. Sed si quasi finis merito permittitur, multo magis deberet ea quæ sunt ad finem: nisi forte opera quæ daretur inquirendo redderet innocentes, quos nulla alia causa, nisi quod occurrerunt alicui damnandos facit. Seipsum itaq; imperator irretiuit, et quasi incidit in censuram ut emendatione

dignus. Præterea ne inquisitionem ipsam prohibitam diceret, quia noua & insolita causa Christianorum, stationes militum affert ubiq; dispositas, nullam aliam ob rem, quàm ut ea scelera quorum rei fiunt Christiani exterminentur. Igitur dissimulatione & negligentia tantum non Christiani arguuntur insontes. SORTIOR, à uerbo sortio contrarij affectus significationem gerere Nonius ex auctoritate Varronis commemorat.

Itaq; nec in illo ex forma malorum iudicandorum agitis erga nos, quod cæteris negantibus adhibetis tormenta ad confitendum, solis Christianis ad negandum. cum si malum esset, nos quidem negaremus, uos uero cōfiteri tormentis compelleretis.

Iniuria alia aliam sequitur facile, si quis iudex ea quæ ante iudicium requiruntur inuertit, quæ etiam ipsi iudicio competunt, conturbabit. Habet suas quæcunq; actio formulas, secundum quas necesse est aut de causis cadamus aut superiores discedamus. Quod si rite formulæ non seruentur, iudicium irritum fit atq; ridiculum. Cum ante tribunal itaq; sisterentur Christiani extra ordinem, iudices etiam iudicando mali ne essent nec ne, à communi formula iudiciorum recedebant. Reus enim (uerbi causa) maiestatis eculeo fidibusq; torquetur, ut quod negat quia malum confiteatur. Christianis uero tormenta adhibentur, ut quod sponte confitentur, quia bonum, negent. Si contrariorum igitur eadem est disciplina, si malum est quod negatur, quod fatemur bonum est. Iudices igitur suo se gladio conficiebant, Christianos quasi homicidas damnantes, cum tamen accusatos à confessione deterrerent, id est à uero.

Neq; enim ideo putaretis non requirenda quæstionibus scelera, quia certi essetis admitti ea ex nominis confessione, qui hodie de confesso homicida scientes homicidium quod sit, nihilominus ordinem extorquetis admissi: quo peruersius, cum præsumatis de sceleribus nostris ex nominis confessione, cogitis tormentis de confesso decedere, ut negantes nomen, pariter utiq; negemus & scelera de quibus ex confessione nominis præsumpseratis.

Per argumentum à legitima quasi consuetudine iudicij tacitæ obiectioni respōdet, nulla, inquitis, opus est maiori quæstione ad eruenda flagitia, satis est si quis Christianus esse fateatur, sub eo nomine omnia isthæc uitia latent. Esto, inquit Septimius, Sed si morem uestrum in iudicando recordamini, nequicquam uobis satis esse uidetur homicidæ alicuius confessi homicidium quale sit tenere, sed iuris esse censetis ordinem sceleris quoq; extorquere, quando scilicet, ubi, quomodo, & quibus socijs. Quapropter hāc uestram obiectionem peruersius reddere iudicium uestrum nō uidetis? nam si confesso nomine Christiano, simul etiam confiteri scelera temere præsumitis, urgēda uehementius erat, non remittenda confessio, ut uos iustiores, nos scelesti magis uideremur.

PRAESVMERE, προλαμβάνειν, & quasi animo aliquid præoccupare. Plinius, Hanc ego uitam uoto & cogitatione præsumo. Item, Rerum quas assequi cupias præsumptio ipsa iucunda est.

Sed opinor non uultis nos perire, quos pessimos creditis (sic enim soletis dicere) homicidas.

Ironia. At, inquit, misericordia forte uestra erga nos fit, ut confessionem supprimatis, ne ex ea damnatio irrogēt ijs quos uiuere uelitis. Lachrymæ crocodili nimirum, quibus uos adeò bene cupitis, pessimos esse dicitis, & creditis homicidas. ita uestra hæc caritas beneuolentiaq; tantum abest ut crimina dissimulet, ut quæ nulla sint insimulet, quo iustius uexari uideamur.

Negatis laniari iubere sacrilegum, si confiteri perseuerauerit. Si non ita agitis circa nos nocentes, ergo nos innocentissimos iudicatis, cum quasi innocentissimos nō uultis in ea confessione perseuerare, quam necessitate nō iustitia damnandam à uobis sciatis. Vociferatur homo, Christianus sum, quod est dicit, tu uis audire quod non est: ueritatis extorquendæ præsides

de nobis solis mendacium elaboratis audire. Hoc sum, inquit, quod quæris an sim. Quid me torques in peruersum? confiteor, & torques: quid faceres, si negarem? Plane alijs negantibus non facile fidem accommodatis: nobis, si ne gauerimus, statim creditis.

Locus à simili, ex quo concluditur, ex peruersa hac iudicum quæstione Christianos insontes declarari. Sacrilegus (exempli gratia) & Christianus uterque, ut creditur, nocens accusatur: alter si fateatur ingenue sacra sublegisse, non opus esse uidetur, neque ipsi iudices iubent lancinari atque torqueri, satis ea est confessio ad irrogandam pœnam. Alter uero si crimen quoque suum fateatur, Christi scilicet sectam legemque colere & amplecti, statim iubetur miris modis cruciari: & quanto magis in confitendo crimine perseueret, tanto plura tormentorum genera intentantur. At sane hoc demonstrat, crimen hoc nominis non putari crimen, quod iure damnari possit. Quid enim amplius uexatur, quando crimen fuerit extortum? Quippe ne cōtra ius ferri iudices necessitate improbæ legis cogerentur, auertere homines Christianos ab ea confessione quibuscunque modis conabantur & mentiri desiderabant. Si itaque crimen nostrum odio quodam uiolenti non iure punitur, innocentes profecto sumus, uos iniusti.

Suspecta sit uobis ista peruersitas, ne qua uis lateat in occulto quæ uos aduersus formam, aduersus naturam iudicandi, contra ipsas quoque leges ministret. Nisi enim fallor, leges malos erui iubent, non abscondi: confessos damnari præscribunt, non absolui. hoc senatusconsulta, hoc principum mandata definiunt, hoc imperium, cuius ministri estis.

Admonitio qua mentes iudicum excitat, ut cognoscere certius uelint, quamobrem perperam agant, & immutato ordine iudiciorum contra Christianos, cum non sine suspicione alicuius uiolentiæ id fieri possit: nam si, inquit, quas populus leges sciuit, quarum uos ministri estis, si decreta senatus, si principum edicta, unum omnia uobis propositum præscribunt, ut malos proferatis in lucem, confessosque damnetis: atque hāc formam in omni scelerum genere seruatis, præterquam in Christianis: quos neque perquiritis, & oblatos abscōdere, & confitentes absoluere conamini: debuerat hæc iudicij repugnantia suspicionem iampridem uobis iniecisse, non posse tam aperte deturbari leges, nisi aliqua necessitate impellente. Ea uero est ipsa ueritas, quam quisquis impugnare uelit, incredibile est, quantum omnia peruertantur. MINISTRET uos. Et Plinius Mesio: Ad nos quoque, inquit, ueluti riui ex illo benignissimo fonte decurrūt, quos & haurire ipsi, & absentibus amicis quasi ministrare possumus. Cicero: A castum retine, quo cōmodius tibi ministret.

Ciuilis non tyrannica damnatio uestra est. Apud tyrannos enim tormenta etiam pro pœna adhibentur: apud uos styli quæstionis temperantur; uestram illis seruire legem usque ad confessionem necessarium; & si confessione præueniantur, uacabunt: sententia opus est. debito pœnæ nocens expugnandus est, non eximendus.

Exaggerat iudicum iniquitatem, iudiciorum formas & instituta laudans: quæ quum ciuilia sint & suis legibus utantur, non autem ad unius libidinem conturbentur, contra reos nequaquam abuti deberent tormentis, sed quoties illi negauerint, suppressérint ue reatum. Leges enim ideo tormenta excogitasse uidentur, ut obstinata flagitiosorum negatio expugnaretur. Nam si ultro fatentur, præueniatque confessio quæstionem, nihil ea opus est, sed uacat. Quod si adhibenda tamen reo sit ad ueritatem eruendam, quamdiu negabit, adhibebitur: simulac cōfitebitur, illa uacabit cessabitque: atque ita omnis forma materiaque quæstionis secundum confessionem moderabitur. Quod si quis iudex in quæstione sæuiat atque tormentis, ubi locum non habent, id est cum sponte sua reus cuncta fateatur, qualis est Christianus: iam hoc non ciuile est sed tyrannorum, qui non contenti irrogatione pœnæ longa hominum laceratione satiari explerique uolunt: cum post deprehensum manifestius crimen sententia debitam semel pœnam pronunciare debeat, qua nocentes conuincantur, non absoluantur. STYLOS quæstionis appellat formas omnes

infestet
fit nos
tu
solipi
expugen

quærendi & examinandi quæ præscribunt à iudicibus pro reorum qualitate. Cum non modo instrumentum quo scribebant stylus significat, sed per metalepsim scripturam quę cunq; eo exarabatur. EXIMENDVS, id est extrahendus à debita pœna. nam quod alij plerunq; dicũt eximere, ut diem eximere, &c. à Valerio abstrahere dictum est. Cum inuito, inquit, Caio Cæsare Cos. aduersus publicanos dicendo in curia diem abstraheret, de Catonis maiestate.

Deniq; illum nemo gestit absoluere, non licet hoc uelle, ideo nec cogitur quisquã negare. Christianũ hominẽ omniũ scelerum reum, deorũ, imperatorum, legum, morum, naturæ totius inimicum existimas, & cogis negare, ut absoluas, quem non poteris absoluere, nisi negauerit. Præuaricaris in leges. Vis ergo neget se nocentem, ut eum facias innocentem, & quidem inuitum iam, nec de præterito reum.

Maius est hoc indicium omnibus alijs, quod pro innocentia Christianorum Tertullianus de iudicibus affert. Nam quæ ab externis causis pendent actiones nostræ facile in utramuis partem se tutari possunt, in quibus uero sola hominis uoluntas requiritur, uerũ illa de se iudicium facere uidetur. Poterat quia Christianum nomen & nouum erat, & ut illi dicebant contrarium moribus & naturæ, non uideri ab re si noua etiam forma iudiciorum distraheretur. Quid si uoluntas iudicum Christianos proculdubio innocentes arguat? absoluere nimirum illos cupiunt, quod ipsum patet, quia omnibus modis negationem eius nominis prætendunt, facile in alijs noxis conniuentes, quia homines sub falso prætextu condemnari pro comperto habent, cum si uel minimam criminum partem ueram comperissent, & nollent, & nõ liceret absoluere, etiã si à Christo descifcerent. Quanquam illud non modo nouum, sed illegitimum est, ut per coactam negationem criminis absolutio fiat. Tales profecto iudices legũ pręuaricatores appellari merito possunt, cum dicẽda taceãt: breuiterq; attingãt quæ inculcanda repetẽdaq; essent: unde facinorosis (ut dicunt) hominibus non uia tantum aperitur ut euadant, sed tormentis omnibus illam capessere cogunt. Nam cum pręuaricator is proprie sit (ut Pedianus inquit) qui reum ita accuset ut absoluat, sic iudex cũ existimet Christianũ dijs hominibusq; infensum nõ posse alia ratione elabi, nisi per negationẽ: nullo pacto si præuaricari nolit, mentionẽ negationis facere deberet. At etiam cogit inuitos & quos ex ea absolutione declaraturus est, de quacunq; re præterita reos amplius non esse futuros, sed falso ex calumnia laborasse.

Vnde ista peruersitas? ut etiam illud non recogitetis, sponte confesso magis credendum esse, quàm per uim neganti? uel ne compulsus negare, non ex fide negarit? & absolutus ibidem post tribunal de uestra rideat æmulatione, iterum Christianus.

Excitat interrogatio iudices quasi dormientes & ita obcæcatos mala consuetudine iudiciorum, ut quæ luce sint clariora non uideant. Nam & conscientiam hominum uenire in quæstionem uolunt, & liberum mentis arbitrium terminare. Quod sane iniquum simul est atq; ridiculum. Quid enim ad forum? si mihi conscius sim Epicureo non Stoico, & Christiano non ethnico, ecquid hoc simulare dissimulareue pro tempore non licet? Sed & coacta confessio uel negatio nonne in contrariam partem interpretanda? quamobrem considerandum, inquit, uobis iudices fuerat, frustra uobis in hanc quoq; partem laborem quæstionis suscipi duabus potissimũ causis, quia uerum hominis sensum & conscientiam eruere ab inuito non liceat, & si uideat licere, non erit id ex fide uereq; asseuerandum. Ad præsens enim aliquis uobis assentietur, simulac uero recedat à tribunali ad suum ipse propositum repedabit: id quod eo tempore sæpius euenisse credibile est, ijs Christianis qui adhuc infirmi facile tormentis cedentes, munia tamẽ Christianorũ paulo mox obibant ridentes quodammodo fefellisse, tam accusatores quàm iudices. Qui Christianos iam insectari non ex iusta causa, sed æmulatione & studio suæ tuendæ opinionis præ se ferebant inuidia concertationes suscitante. Quanquam enim Apostolus confitendum esse moneat, ore quidem ad salutem, corde uero ad iustitiam consequendam,

eiusmo-

eiusmodi tamen lapsos ecclesia nō repudiabat, sicuti Lactantius in quinto ratiocinatur, & Eusebius libro sexto sacræ historiæ.

Cum igitur in omnibus nos aliter disponatis quàm cæteros nocentes, id unum contendendo, ut de eo nomine excludamur (excludimur enim si facimus quæ faciunt non Christiani) intelligere potestis nō scelus aliquod in causa esse, sed nomen, quod quædam ratio æmulæ operationis insequitur,

Elegans enthymema & de necessitate uerū. Nam si, inquit, in quæstione criminum, quibus rei Christiani fiunt, negligentiores solito iudices uideantur, neq; easdem formas seruare in ijsdem criminibus curent, & exclusio sola negatioq; Christiani faciat odium aliorum scelerum ueniam & absolutionem, sequitur ut crimina cætera nulla sint, & de solo nomine Christiani condemnentur. Nam si cum nomine pariter crimina tenerētur, nequaquam pœnitentia nominis satis esset ad reliqua crimina diluenda: & iurati iudices rebus magis facinorosis, quàm opinione, quæ sua cuiq; est, mouerentur. Colligendum igitur nomen tantummodo esse in causa non flagitium aliquod, & quidem id nomen quod non per se odium debeat concitare, sed quod æmulationis quædam uis temeraria, dum alius alium imitari studet, delere & studio sui supprimere contendat. Interposito uero

EXCLVDIMVR si facimus, &c. Irritum quoq; iudicum laborem demonstrat, dum homines ex albo Christianorum eximere tanto studio conātur, cum fides nomenq; Christianum ea qua uirtus ratione probetur, si in actus scilicet exeat laudandos & in recte facta. Quoties enim cunq; Christianus homo contra præcepta Christi patrarit, ilico sine ui aliqua nullis tormentis adhibitis excluditur à Christo, nec iam Christianus appellari merito potest.

Hoc primum agens ut homines nolint scire pro certo quod se nescire pro certo sciunt. Ideo & credunt de nobis quæ non probantur: & nolunt inquiri ne probentur non esse. Quæ malunt credidisse, ut nomen illius æmulationis inimicum, præsumptis non probatis criminibus de sua sola confessione damnetur.

Verum illud est uerbum quo Cæsar apud Sallustium utitur, Omnes homines qui de rebus consultant, ab odio, amicitia, ira atq; misericordia uacuos esse decet. Animus enim noster perturbatione aliqua irretitus, quid uerum sit liquido dijudicare non potest, à quo malo ueluti exordio plurima manant iniusta & extraordinaria: quod cum multis alijs locis, tum hoc Christianorum exemplo perspicuum est. Quos cum Romani aliæq; gentes odio & æmulatione sectarentur talibus decepti affectibus, quod semel ignorauerāt semper ignorare iuuabat, ne quomodo ueritatem cognoscentes, suorum se dictorum factorumq; pœnitere cogerentur: unde facile de Christianis falsa credebant, & questio certior negligebatur, ut causam semper habere uiderentur, quamobrem inimicos suos damnarent. in qua re duo præcipue absurda concurrebant, ut inimicus esset non ex deprehēsis criminibus, sed ex temeraria criminum opinione, atq; ex sola eius confessione damnatio irrogaretur.

Ideo torquemur confitentes, & punimur perseuerantes, & absoluimur negantes, quia nominis prælium est.

Totius peruersæ rationis iudiciorum de Christianis causam recitat cum maxima asseueratione, quasi proclamans, hinc est Romani quod contra morem nos si confitemur torqueamur, & negantes præter morem aliorum reorum absoluimur, quia non crimen aliquod in causa, sed tantummodo nomen.

Denicq; quid de tabella recitatis illum Christianum? cur non & homicidam? Sed homicida Christianus, cur non & incestus, uel quodcunque aliud nos esse creditis? In nobis solis pudet aut piget ipsis nominibus scelerū pronunciare? Christianus si nullius criminis nomine reus est, ualde infestum si solius nominis crimen est.

Argumentum pro Christianorum innocentia ualidissimum in extrema parte reseruauit

uauit, quod ab auctoritate est, quæ non longe repetatur, aut ex obscuro loco, sed qua iudices ipsi suo se quasi gladio confodiant. Patet, inquit, insontes esse Christianos ex eulogijs ijs quæ in tabella sua iudices in damnatione proponunt: nam cum in ea notentur causæ quamobrem rei damnari meruerint, si quæ de Christianis proferuntur, perlegantur, nullum aliud denotatum crimen inuenietur, quàm quod Christiani. Quod si illi homicidium, incestumue commiserint, aut maiestatem læserint, quæ uulgaris opinio est, cur tanta crimina iudices in pronunciatione sententiæ dissimulare? quando sibi & alijs, ita melius satisfacere possent? an id scilicet quia cauisse uolunt Christianis, quos tanto amore aut reuerētia prosequantur, aut occulere cupiāt illorum facinora? uide potius in quos tāto ferantur odio, falsa citius confingant quàm dissimulent uera. Quum itaque luce clarius sit Christianos nullo criminum nomine reos fieri: neque enim adulteri neque uenefici sunt omnino, quotidie tamen accusentur, uexentur, damnenturque ex eo tantum quod Christiani dicantur, nimirum necesse est hoc nomen nimis quidem odiosum esse infestumque omnibus, quando per se crimen solum faciat. Quod iam certius comprobare aggreditur.

Quid? quod ita plerique clausis oculis in odium eius impingunt, ut bonum alicui testimonium ferentes admisceāt nominis exprobrationem. Bonus uir Caius Seius, sed malus tantum quod Christianus. Item alius. Ego Lucium sapientem uirum repente factum Christianum defero, nemo retractat: ne ideo bonus Caius, & prudēs Lucius, quia Christianus? aut ideo Christianus, quia prudens & bonus? Laudant quæ sciunt, uituperant quę ignorant. & id quod sciunt, eo quod ignorant corrumpunt? Cum sit iustius occulta de manifestis præiudicare, quàm manifesta de occultis prædamnare. Alij quos retro ante hoc nomen uagos, uiles, improbos nouerant, ex ipso denotant, collaudant cęcitate odij in suffragium impingunt. Quæ mulier? quàm lasciua, quàm festiua. Qui iuuenis? qui Lucius, quàm amasius, facti sunt Christiani. Ita nomen emendationi imputatur.

Quatuor quasi testimoniorum genera adducit, quibus palam fiat quantum fuerit odium huiusce orbis in Christianos, ne quis forte miretur si solum id nomen, exilium, pauperiem, sæuamque mortem apportaret. Illud profecto erat odium, ut quæcunque uirtus, aut etiam utilitas in Christiano continebatur, ab ijs quasi tetro absinthio condita reijceretur. Nonnulli igitur in circulo (ut fit) si de aliquo Christiano, uerbi causa, Caio mentio oriret, laudare suo testimonio quòd bonus esset, & uituperare quia Christianus, tāta odij cæcitate transuecti, ut non uiderent impingere offenderéque in duo simul contraria, quæ esse non possunt. Alius item alio tramite in idem concurrebat absurdum. Affero, inquit, uobis nouum, Lucius sapiens ille uir de subito ad Christianos transfugit, quasi quod à sapienti uiro factum esset damnari posset. Sed hæc audientes ueluti cautiores, de utroque uerbum nullum neque retractabant, agitabantque prolixius rationem eius facti, ne alterum confiteri cogerentur, aut bonitatem Caij, & prudentiam Lucij esse à Christo, aut ideo factos esse Christianos, quia bonus sit alter, alter merito sapiens. Dum itaque eiusmodi homines manifestæ bonitati sapientiæque Christianum nomen adiungerent in conuicio, contraria ratione utebantur ab alijs prudentioribus. Qui mentes hominum ab externis rebus metiri iudicareque solent, & incerta laudare damnareue, prout iudicari possunt, quæcunque apparent. Alij quos maius odium caligabat, dum in nonnullis qui antequam Christiani essent male audiebant, uituperare id nomen contenderent, inconstantiores erant: eodem tempore fauorem suffragiumque illi imprudenter afferentes, cum dicerent, quæ mulier, quàm mehercules lasciua, quàm festiua Christiana facta est, id est lasciuiam festiuitatemque omnem deposuit & emendauit: atque ita nomen culpabile uideri temere uolebant, quod uitia exterminaret. Hæc de honestis. sequitur quartum de utili. Amasium uero & amasiam dixere Latini ueteres. Varro, Quibus suam delectet ipse amasiam, & habitantem speribus lactet suis.

Nonnulli etiam de utilitatibus suis cum odio isto paciscuntur contenti iniuria

iuria, dum ne domi habeant quod oderunt, uxorem pudicã maritus iam non zelotypus, filium subiectum pater retro patiens abdicauit, seruum iam fidelem iam dominus olim mitis ab oculis relegauit: ut quisque hoc nomine emendatur, offendit. Tanti non est bonum, quanti est odium Christianorum.

Quicunque uere Christianus est, id est quisquis præcepta Christi seruauerit, uir ille sit siue fœmina, seruus uel liber, pauper aut diues, priuatamque aut publicam personam gerat, omnem de se aliis honestatem utilitatemque præstabit, quæ à quouis hominum genere expectari possit, utpote qui sibi ante oculos deum semper conscium proponat suarum actionum, nec alteri minus quàm sibi cupiat. Nulla utique uxor sanctius iura coniugii seruabit, nullus magis filius parentibus auscultabit, nullus erit utilior seruus quàm Christianus: ita maritus omni suspicione zelotypiaque liberatur, parentibus nulla opus est in liberos patientia. Dominus non de furto, non de fuga serui sollicitabitur. Attamen gentes (quod semel temere constituerãt) nihil inde boni prouenire posse putãtes, tãto odio flagrabant, ut in id pactum conuentionemque uenirent, quã omnibus suis commodis renunciarent, modo Christianus non interueniret maritus (uerbi causa) de pudicitia uxoris sollicitus omnibus modis occurrere, quasi felicẽ se fore putans, si tanta suspicione liberaret. Conuertebat illa se ad Christum, atque eo duce omnem culpam exuta ita pudice uiuebat, ut uiro nullum zelotypiæ locum relinqueret: quia tamen Christiana, statim abdicabatur & de contubernio expellebatur. Ita se pater habebat in filium emendatum, ita dominus aduersus fidelem seruum, magis eo quisque nomine offendebatur, quàm cum priori crimine laborabat, nec tanti emendatio, quanti odium æstimabatur.

Nunc igitur si nominis odium est, quis nominum reatus? Quæ accusatio uocabulorum, nisi si aut barbarum sonat aliqua uox nominis, aut infaustum, aut maledicum, aut impudicum: Christianus uero, quantum interpretatio est, de unctione deducitur. Sed cum perperam Chrestianus pronunciatur à uobis (nam nec nominis est notitia penes uos) de suauitate uel benignitate compositum est. Oditur ergo in hominibus innocuis etiam nomen innocuum.

Satis iam declarauit Tertullianus suo tantum nomine Christianos uexari damnarique. Qui reatus nominis & si grauior odiosiorque est quàm esse aut uideri potest, iusta tamen causa non est quamobrem tam miserabiliter homines torqueantur. Sed si comprobetur, etiam ne ipsum quidem nomen aliquid in se continere, quod graue sit, odioue dignum? nonne licebit merito conqueri, quod innocentium hominum innocuum quoque nomen conuellatur? Quod itaque nomen hoc Christianus nullo modo debeat odium in se merito concitare ex ipsius nota & argumento, à debita diuisione suadet. Nomen enim, inquit, & uocabulum aliquod quatuor de causis abhorrere homines solent, quarum nullã in se habet Christianus. Barbarum quidem non est, quoniam Græcum. nihil habet in se infelicitatis aut ominis quod malum aliquod minitetur, nulli etiam maledicit, atque ab omni turpitudine seiũgitur. Siue enim per iota scribitur orthographice, unctionem illam regiam præ se fert, siue per ita, quemadmodum uulgo inepte Chrestianus deriuat, benignitatem refert. Christus enim unctus est, Chrestus autem bonus. NISI si Barbarum, &c. Legendum omnino est, ut uetus codex habet, neque (ut à nonnullis creditur) si uacat. Græci πλὴν ἐὰν dicunt, id est præterquam. Isocrates, πλὴν ἐὰν ὁμοίως συμφέρῃ τὰς πράξεις σιωπᾶσθαι σοί τε τῷ λέγοντι, κἀκείνοις τοῖς ἀκούουσιν. Ouidius in quinto suæ Metamorphoseos, Nisi si crudelis id ipsum Exigis ut pereat. Plinius libro sexto, Iuba qui uidetur diligentissime prosecutus hæc, omisit in hoc tractu (nisi si exemplarium uitiatum est) Berenicen alterã. Plautus in Menæchm. Quin nos hinc domum redimus, nisi si historiam scripturi sumus.

ODITVR ergo. Priscis uerbis delectatur Tertullianus. Odiri uerbũ apud antiquos fuisse, osus adhuc, ut Festus docet, & perosus demonstrant.

At enim secta oditur in nomine utique sui autoris. Quid noui si aliqua disciplina de magistro cognomentum sectatoribus suis inducit? nonne philosophi de authoribus suis nuncupantur Platonici, Epicurei, Pythagorici? etiam

à locis conuenticulorum & stationum suarum Stoici, Academici? Atque medici ab Erasistrato, & grammatici ab Aristarcho, coci etiam ab Apicio? nec tamen quenquam offendit professio nominis, cum institutione transmissa ab institutore. Plane si qui probauit malam sectam, & ita malum etiam autorem, is probabit & nomen malum dignum odio de reatu sectæ & auctoris. Ideoque ante odium nominis competebat prius de auctore sectam recognoscere, uel auctorem de secta. At nunc utriusque inquisitione & agnitione neglecta, nomen detinetur, nomen expugnatur, & ignotam sectam, ignotum & auctorem uox sola prædamnat, quia nominantur, non quia reuincuntur.

Anthypophora. poterat enim aliquis dicere, haud infensum nomen, id est neque secta per se, sed propter auctorem. Hoc si ita est, inquit, cognoscendum prius fuerat utrum auctor eius Christus malus esset habendus necne. Si enim probabili saltem ratiocinio hominem fuisse nequam flagitiosumque persuadeatur, merito à tali principio & quasi capite nomen ipsum cum secta, quamuis belle sonaret, omnibus modis profligandum fuisset. Sed illud molestum iniquum est, ut nomen aliquod arripiatur & expugnetur, diuexeturque propter sectam uel auctorem, cuius tota uita propositumque ignoretur, atque id non quia reuincatur refelláturque quasi falsum & impudens, sed quia sic nominetur. Antea uerò quàm respondeat obiectioni, emollire exemplis ceruicem obijcíetis pertentat (si quasi hoc nouum esset & usitatum uehementius urgeret) aliarum sectarum adducens exempla non philosophorum tantum, sed cocorum etiam, qui cum traditam sibi à præceptore disciplinam amplexentur nomine eius usurpato, nullam cuiquam offensionem aut odiũ commouerunt, ita ut amantes sui detineant, à quibus uero reijciantur, uim nullam perpessi ualere permittantur. De Apicio, qui à Plinio nepotum omnium altissimus gurges appellatur, cum plures alij, tum Seneca ad Elbiam matrem meminit.

Atque adeo quasi præfatus hæc ad suggillandam odij erga nos publici iniquitatem, iam de causa innocentiæ consistam, nec tantum refutabo, quæ nobis obijciuntur, sed etiam in ipsos retorquebo quæ obijciunt: ut ex hoc quoque sciant omnes in Christianis non esse quæ in se nesciunt esse, simul uti erubescant accusantes non dico pessimi optimos, sed iam ut uolunt compares suos. Respondebimus ad singula quæ in occulto admittere dicimur, quæ illos palam admittentes inuenimus, in quibus scelesti, in quibus uani, in quibus damnandi, in quibus irridendi deputamur.

Propositum (ut diximus) huius orationis innocentia est Christianorum, de qua nihil adhuc seorsum diximus. Nam quæ hactenus insinuauit Tertullianus loco quasi præfationis exacte necessarioque producta fuerũt. Expugnandum siquidem fuerat odium, quo omnis attentio perturbatur, atque eius iniustitia damnãda suggillandaque priusquam ad ipsum innocentiæ statum consisteret. Quo loco attentionem sibi concilians pollicetur, nõ modo quæ Christianis imputãtur diluere, sed etiam illa ipsa ita in accusatores reijcere atque retorquere, ut quæ alijs falso adscribunt, in se reuera esse agnoscant, uideantque in ijsdem se criminibus impune uolutari, quorum alios facere reos conantur. Præterea quod multo impudentius est, ea omnia facinora quæ in operto Christiani operari dicuntur, & unde scelesti, uani, irridendique existimantur, probabit eadem palam fieri ab calumniatoribus nulla habita ratione.

Sed quoniam cum ad omnia occurrerit ueritas nostra, postremo legum adstruat autoritas aduersus eam, ut aut nihil dicatur retractandum esse post leges, aut ingratis necessitas obsequij præferatur ueritati: de quibus prius concurram uobiscum ut cum tutoribus legum.

Non poterat oratio quæ pro Christianis dicebatur eodem cursu deduci quo aliæ causæ libere ferebantur. Primum enim conciliandi erant auditores, non ut attentius audirẽt, sed

sed ut (quod ordinarium cæteris erat) audire uellent: deinde exoratis iudicibus ut audiant, maior utrinq; difficultas occurrebat. Leges & edicta quæ Christianos indicta causa damnari iubebant. Nam iudices audimus te, inquiunt, Tertulliane libenter pro Christianis dicentem, sed uterq; nostrum operam ludit. nam & si probabilia ueraq; afferas, legum tamen auctoritati deseruire cogimur, quæ semel de sola nominis cõfessione Christianos male mulctandos esse præscribunt, ita ut nihil aliter retractandum sit, ingratisq; & quasi per uim necessarium hoc legis obsequium deferendum nobis est, plurisq; æstimandum quàm ueritas ipsa. Nos enim iurati in uerba legum, tutores fidelesq; legum ministri esse debemus. Hac itaq; excusatione cum uideret Septimius iudices uti contra ueritatem, de iure prius legũ cum illis disputandũ esse constituit, ut probata postmodum innocentia Christianorum, liberet illorum fidem & religionem, si innocentes penitus absoluant.

Iam primum cum dure definitis dicendo, non licet esse uos, & hoc sine ullo retractatu humaniore præscribitis, uim profitemini: & iniquam ex arce dominationem: si ideo negatis licere, quia uultis, non quia debuit non licere.

Ius ipsum atq; uis de eodem loco uicissim excluduntur, & in qua ciuitate tribunalia sunt, uires, ut quibus omnis iustitia inuertitur, comprimunt exturbanturq; omnibus modis, nihilq; magis absurdum illegitimumq; uidetur, quàm cum uires pro legibus & pro ipso iure haberi uolunt. Quod Christianis præcipue eueniebat apud Romanos iudices, qui uires sæuitiamq; tyrannicam qua Christianos perdebant legitimam uideri uolebant iureq; perlatam. Necessarium itaq; est de statu hoc legitimo disserere, ne se hoc illi legum prætextu tuentes, Christianos iure damnare uideantur: ijs quidem ad manus semper erat illa uox, Non licet esse Christianos. Quæ definitio determinatioq; legis dura quidem est & penitus inhumana. Nam cur ita absoluta fertur, neq; eius ratio aliter retractari recognosciq; permittitur ora quodammodo compescens disputationum. nimirum si hoc ita est, quia sic uobis placeat non quia sic debeat, præ se fert illa quidem uim maximam, & quia ratio nulla dominatur, non iudices sedere in Capitolio, sed tyrannos demonstrat, quorum proprium illud est, sic uolo, sic iubeo, sit pro ratione uoluntas, nullo habito respectu ad id quod permitti debeat aut non debeat. uiribus igitur Christiani succumbunt, non legitime superantur.

Quod si quia non debet, ideo non uultis licere, sine dubio id quod non debet licere, fit, & utiq; hoc ipso præiudicatur licere quod bene fit. Si bonum inuenero esse quod lex tua prohibuit nomen, ex illo prohibere me non potest: quod si malum esset, iure prohiberet.

Altera pars dilemmatis. Non licet enim esse Christianos, aut quia nõ uultis, aut quia permitti non debeat. prius tyrannicum est, ut diximus, alterum temeritate sua & iniquitate idem peccat. nam cum omnium legumlatorum scopus ille sit & propositum, ut ciues euitatis uitijs uirtutem capessant, qua felicem beatamq; uitam uiuant, profectò illud licere uoluerunt quod bene fit, quod autem malum, nequaquam. Igitur sectam Christianam per uos esse non licet, quia nequã esse præiudicatis. At natura alicuius rei nõ est præiudicio temerè damnanda. potest enim & nomẽ & res eius bona deprehendi: quod si patienter audiamur explicabitur, atq; ita prohiberi legitime non poterit. Cum leges itaque mala persequantur, non quæ sunt bona, nulla uestra est isthæc lex per uim lata aut ex errore, quæ extra ordinem cõmune refigit bonum, & quod proprium eius est abrogat.

Si lex tua errauit (puto ab homine cõcepta est, neq; enim de cœlo ruit) Miramini hominem errare potuisse in lege condenda, aut recepisse se in reprobanda? Nonne & ipsius Lycurgi leges à Lacedæmonijs emendatæ, tantum autori suo doloris incusserunt, ut in secessu inedia de semetipso iudicarit.

Legem aduersus Christianos posse ex errore esse inductam à uerisimili primum confirmat, deinde ab exemplo. Quid enim facilius est hominibus quàm errare, præsertim in his inferioribus rebus, quarum principia cum aliter se haberi possint, ita nullam de se certam scientiam faciunt, ut sæpe quæ noxia uideantur, salutaria fiant: quæ uerò bona, experiantur

riantur mala. Cum itaq; lex contra Christianos ab hominibus concepta conditaq; sit, neque de cœlo ceciderit, sua autoritate non debet quod bonum est quasi malum contumaciter persequi, imò aut abroganda esset aut emendanda, quales pleræq; aliæ leges tam apud alias gẽtes quàm apud Romanos. Nam & Lycurgi leges, qui omnium legislatorum facile princeps à Pythia deus appellatus est, Spartiatis duriores uisæ sunt, & in commodiorem usum redactæ. Ex qua re Lycurgus cum ne hilum quidem aberrasse existimaret, recipere sese ab eo rigore noluit, ut aliquid remitteret & improbaret, sed tantũ ex eo doloris concepit, ut in Crissam transuectus seipsum inediæ condemnarit. Quanquam apud alios scriptores alia historia hæc inueniatur.

Nónne & uos quotidie experimentis illuminantibus tenebras antiquitatis totam illam ueterem & squalentem syluam legum nouis principalium rescriptorum & edictorum securibus truncatis & cæditis? Nónne uanissimas Papias leges quæ ante liberos suscipi cogunt, quàm Iuliæ matrimonium contrahi, post tantæ autoritatis senectutem, heri Seuerus constantissimus principum exclusit? Sed & iudicatos in partes secari à creditoribus leges erant: consensu tamen publico crudelitas postea erasa est, & in pudoris notam capitis pœna cõuersa, bonorum adhibita proscriptione, suffundere maluit hominis sanguinem quàm effundere.

A notiori propioriq; exemplo iudices monet, malignitatem rei uel bonitatem non esse legum autoritate defendendam, quando pleræq; non ueritatem, sed commoda potius sui imperij respicientes, quæ pro temporum qualitate mutantur, facile aberrare possunt, ut ex multis patet, quæ experientia duce omnia illustrante per rescripta mandataq; principum edictorumq; securibus, id est autoritate consulari prætoriaq; uel antiquantur uel emendantur. Ex illa uerò legum infinita congerie, quam meritò syluam squalentem & incultam appellat, à Iustiniano sequenti tempore concisam, duas potissimum elegit, quarum alterã Papiã suo scilicet tempore Seuerus abrogauerat, altera de nexu iampridẽ refrixerat. RESCRIPTA uerò principalia, mandata principis dicebantur, quibus sponte sua uel precibus exoratus imperator alicui priuatæ personæ uel communitati aliquid aut concedebat aut excludebat, quæ ex eo nomen traxerunt: quia, ut Tacitus scribit, moris fuit principem quanquam præsentem scripto adire, quæ scripta libelli supplices à Martiale dicuntur: nostra tempestate supplicationes. ad ea igitur scripta quod imperator rescribebat, rescriptum propriè appellabatur, nomen deinde latius patere cœpit ad quæcunq; præcipua mandata fecisset: nam edicta omnem in omnibus autoritatem magistratuum præ se ferunt. PAPIAS leges, eas intelligit quas Coss. Papius atque Pompeius imperante Augusto tulerunt, quibus præmia patribus assignabantur, etiam si illegitimus quis pater fuisset, neq; de Iuliæ legis constitutione matrimonium contraxisset. Legẽ hanc Iulius ad Romanã dignitatẽ conseruandã cõdiderat cõtra cõcubitus temerarios. Augustus uerò exhaustæ urbi consulens, cuiusq; propagationem admisit, quam deinde in referta urbe ut absurdam & inutilem heri, id est nouissimè, Seuerus abrogauit.

NEXVS uerò. Lex apud antiquos sæuissima fuit, quæ debitores qui soluendo non erant creditoribus non modo quasi mancipia addicebat, sed truncandos etiam laniandosq; pro portione debiti tantum non concedebat. Hæc sine exorata autoritate per se refrixit, improbata ab omnibus, tota pœna capitis conuersa est in bonorum expoliationẽ, quæ homines inopiæ nota uexatos misero pudore afficiebat, quem plerunque sequitur sanguis per os hominis suffusus. Maluit ergo pudore suffundere sanguinem, quàm cæde profundere.

Quot adhuc uobis repurgandæ leges latent, quas neq; annorum numerus, neq; conditorum dignitas commendat, sed æquitas sola? & ideo cum iniquæ recognoscuntur, meritò damnanẽ. licet damnenẽ cum iniquas dicimus, imò si nomen puniunt, etiam stultas.

A specie descendit ad genus. Longum enim fuisset & importunum quæcunq; leges

oblite

obliteratæ fuerunt recensere. Quàplures igitur, inquit, iudices latent adhuc, leges quæ à uobis, populoq; Romano, retractandæ corrigendæq; erunt. Nam cum propositum omnium legum, sit ipsum æquum, quæcunq; ab eo quasi signo discedunt, nulla dignitate legislatoris, nulla autoritate antiquitatis commendantur. Eoq; etiam ipso tempore, quo uires suas exercent, hominesq; condemnant, iniquæ dicuntur, & habentur. Quod si nomen aliquod solum persequantur, quales sunt in Christianos, stultæ etiam temerariæq; uideri possunt.

Si uero facta, cur de solo nomine puniunt facta, quæ in alijs de admisso, non de nomine probata defendunt? incestus sum, cur non requirunt? infanticida, cur nõ extorquent? in deos, in Cæsares aliquid cõmitto, cur nõ audior, qui habeo quod purgẽ? nulla lex uetat discuti, quod prohibet admitti: quia neq; iudex iuste ulciscitur, nisi cognoscat admissum esse quod non licet: neq; ciuis fideliter legi obsequitur ignorãs quale sit quod ulciscitur lex. Nulla lex sibi soli conscientiam iustitiæ suæ debet, sed eis à quibus obsequiũ expectat. Cæterum suspecta lex est quæ probari se non uult, improba autem, si nõ probata dominetur.

Leges facile labi & iniquas fieri posse, satis est declaratum, nũc ipsam legem de Christianis examinat, qua ratione iniqua sit & ab æquo longius absit. Nam si, inquit, facta puniunt ipsæ leges, quamobrem de Christianis nomen tantum quasi factum insectantur? si quis enim Christianus infanticida uel sacrilegus deferatur, prætermissa quæstione, perinde ac esset reuera sacrilegus pœna mulctatur. Ea igitur facta quæ in alijs si probata examinataq; fuerint, haud equidem de nomine quia uulgo sic feratur, sed de admisso, id est quia patrata fuerint defenduntur tuenturq; à legibus pro ueris, si in Christianis modo nominentur, damnantur utiq;: neq; enim uerus reatus sit necne quæritur, nec testes adducere, neq; se purgare permittitur Christiano contra omnium legum constitutiones. Nulla si quidem lex id quod prohibet, uetat quin discutiatur. Iudex uero nisi ueritatem comperit qui recte iudicare potest? Preterea ciuis erit nullus qui obtẽperare legib. possit, si quod illæ uindicat, ita inuoluatur ut ignoret. haud enim satis est legem sibi consciam esse iustitiæ suæ, sed ij etiam quibus seruãda est, iusta uideri cognoscíq; debet. Quanquam ex hoc ipso quod examen lex refugit, in suspicionẽ cadit iniustitiæ. quæ enim iusta est quamobrem aliquid prohibeat, ut discutiatur, non curat. Sed non iniusta modo creditur, sed improba & uiolenta, quæ dominari uelit & timeri etiam si non probetur, qualis lex de Christianis. Igitur à circunstantijs omnibus quasi iniusta & improba damnatur.

At de origine aliquid retractemus eiusmodi legum. Vetus erat decretum, ne deus ab imperatore cõsecraretur, nisi à senatu probaretur, ut M. Æmilius de deo suo Alburno fecit: & hoc ad causam nostram, quod apud uos de humano arbitratu diuinitas pẽsitatur. Nisi homini deus placuerit, deus nõ erit, homo iam deo propitius esse debebit.

Multum profectò interest, ex quo quidq; fonte manet, & unde originem ducat, cum in omnibus rebus, tum in ijs quę uitam humanam respiciunt. Cuiusmodi sunt ipsę leges. quæ si autorem habuerint qui sapiens iustusq; fuerit, & iustæ & sapientes ipsæ putantur, nec facile suam autoritatem amittunt: quales Lycurgi, Numæ, Solonis: contrà fit si legislator impius fuerit atq; tyrannus. Tertullianus igitur, ut leges quæ contra Christianos latæ fuerant nullam habere partem non modo æquitatis sed ne autoritatis quidem ostendat, earum originem recenset altius repetito principio Christiani dogmatis. Quod cum imperante Tiberio sit reuelatum, non prius tamẽ uexatum fuit, quàm sub Nerone eiusq; similibus tyrãnis. Sensus uerò huius procemij est. Sed ut certius temeritas legum in Christianos cognoscatur, de origine illarum disquirendum. Ea enim à Nerone est. Nam Tiberius, cuius memoria hoc nomen diuulgari cœpit, tantum abfuit ut persequeretur Christum, ut inter deos illum adnumerare uoluerit: quia tamen lege cautum erat peregrinas ceremonias non posse inconsulto senatu in urbem introduci, neq; ille consilium persua-

sisset

sisset, à consecratione destitit. Christianos tamen suo edicto tutatus est, atq; ita usq; ad Neronem securam uitam traduxerunt. Interea decretum senatus de religione irridet, quo diuinitas alicui acquiritur, ex arbitrio scilicet hominum. Quasi uerò numē uisq; illa dei fautoribus indigeat, neq; per se satis sit probando persuadendoq; omnibus, inuito etiam senatu, quod & colenda sit & pietate prosequenda. Sed ut uerus deus etiam non probatus ab hominibus, sibijpsi probatio est: ita qui sit ab homine probatus, haud ideo colendus erit. Stat itaq; senatuscōsultum pro causa nostra, apud quos diuinitas una est & uera, quæ iudicium hominis non reformidat aut requirit: quæ uerò apud uos habentur numina, ex hominum uel stulta persuasione uel adulatione templa sibi posuerunt. DE Alburno deo, idem meminit in primo contra Marcionem, sed à Metello consecratum legitur illic non ab Aemilio: uter locus mendosus uidendum.

Tiberius ergo, cuius tempore nomen Christianum in seculum introiuit, annunciatum sibi ex Syria Palæstina quod illic ueritatem illius diuinitatis reuelarat, detulit ad senatum cum prærogatiua suffragij sui. Senatus quia nō in se probauerat, respuit. Cæsar in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum.

Ordo & sensus est. Tiberius, cuius tempore floruit in Iudæa & cruci affixus est Iesus, nomen Christianum & Christum eius autorē annunciatū sibi per literas præfectorū Palæstinæ Iudææ (ubi aperuit ille ueritatem suæ diuinitatis) ad senatum retulit, nō ut ex eorum sententia quid sibi faciundum super hac re esset uideret, sed ut suæ illi sententiæ subscriberent & assentirentur. Ipse enim ius omne suæ prærogatiuæ iam in dedicationē contulerat. Tot tantaq; erant miracula quæ ad illum ex Iudæa deferebantur de Christo: quæ & si uel malignitate uel adulatione à scriptoribus supprimebantur, qui nihil nisi Cæsarū gesta admirari uideri uolebant, multa tamen, si fastorum libri, si acta senatus & commentaria Cæsarum extarent, apud hostes eius nominis legerentur.

Consulite commentarios uestros, illic reperietis primum Neronem in hāc sectam tum maximè Romæ orientem, Cæsariano gladio ferocisse. sed tali dedicatore damnationis nostræ etiam gloriamur. Qui enim scit illum, intelligere potest non nisi grande aliquod bonum à Nerone damnatum. Tentauerat & Domitianus, prænomine Neronis, sed quia & homo, facilè receptum repressit, restitutis etiam quos relegauerat. Tales semper nobis insecutores, iniusti, impij, turpes: quos & ipsi damnare consuestis, & à quibus damnatos restituere soliti estis.

Tacitus autor est, itemq; Suetonius, Neronem ex Cæsaribus primum in Christianos distrinxisse gladiū, principesq; eius familiæ interfecisse. Cum uerò ferox illud ingenium non clarissimis ciuium, non consanguineis, non præceptori, nō deniq; matri pepercisset, nihilq; ille amaret nisi quod scurrile, impium, turpeq; esset, eiusmodi damnationis autore gloriari debent. Quicunq; illi molesti fuerūt, tali nimirum testimonio graues pijq; & homines probantur. Longo post interuallo secutus est Domitianus, qui nō tam ingenij sui sæuitia, quàm ut plebi gratificaretur, & facta & prænomen Neronis amplexus, eadem cęde tentauit urbem commaculare: quia tamen non omnem exuerat humanitatem, neque dignos exilio aut alia mulcta Christianos uideret, repressit impetum, & quos iam in insulas aliaq; passim loca relegarat, idem ipse restituit: atq; ita fides Christiana eos semper habuit hostes, qui alijs uirtutibus infensi, uestro etiam consensu scelesti habiti sunt & fuerunt. Qui uerò ex imperatoribus laudantur, aut nostris hominibus pepercerunt, aut legum iudicium dissimularunt: atq; id est quod à Tertulliano in clausula adiungitur.

Cæterum de tot exinde principibus ad hodiernum diuinum humanumq; sapientibus edite aliquem debellatorem Christianorum. At nos è contrario edimus protectorem, si literæ M. Aurelij grauissimi Imperatoris requirantur, quibus Germanicam sitim, Christianorum fortè militum precationibus, impetrato

impetrato imbri discussam contestatur. Qui sicut palàm ab eiusmodi homini bus pœnam dimouit, ita alio modo palàm dispersit, adiecta etiam accusatoribus damnatione, & quidem tetriore.

Si quot fuere deinceps principes sapientes recenseatis usq; ad eum qui hodie nobis imperat, Seuerum scilicet, qui si ingenium eius respicitis, diuinus meritò dici potest, si benignitatem, humanus: nullum proferetis qui Christianum nomen deturbauerit, imò adducere possumus qui illud defenderit tutatusq; sit. Marcus uidelicet Aurelius imperator, cuius cum in bello aduersus Germanos exercitus omni humore destitueretur, precibus Christianorum retulit acceptum quod siti non conficeretur, qui pluuiam à deo exorauerunt. Huius beneficij memor imperator tum omnes Christianos omni metu liberauit, tum cum delatores etiam damnarit Christianorū, uoluit ut omnes palam libereq; ferrentur ac disseminarentur ubiq;. A rei igitur iudicio, cum quod plures sapientes constituant, id probandum esse uideatur, Christianum dogma bonum esse conuincitur.

Quales ergo leges istæ, quas aduersus nos soli exercent impij, iniusti, turpes, truces, uarij, dementes? Quas Traianus ex parte frustratus est uetando inquiri Christianos: quas nullus Hadrianus, quanquam curiositatum omnium explorator: nullus Vespasianus, quanquam Iudæorum debellator: nullus Pius, nullus Verus impresit. Facilius itaque pessimi ab optimis quibusq;, ut ab æmulis, quàm à suis socijs eradicandi iudicarentur.

Conclusio ex antedictis, quæ secum probationē affert. Facile, inquit, est de huiusmodi legibus contra Christianos iudicare, quales illæ sint, si hominum ingenia à quibus exercentur dissimulanturue, cognoscant. Nam si uirtus uitio contraria, boni imperatores, quales Vespasianus, Traianus, Hadrianus, Pius, Aelius Verus, sustinere placita Christianorum nequiuissent, si quid in eis turpe aut noxium comperissent. Et genus quidem bonitatis eorum non eiusmodi erat, ut hæc & alia id genus negligeret. namq; Hadrianus curiosissimus principum fuit, ut ex historicis uidere est. Vespasianus autem Iudæam gentē quæ cum Christiano dogmate plurimum cōsentit, disturbauit à sedibus atq; disperdidit. Quòd si ab ijs tantum qui omni genere nequitiæ flagrarunt, diuexatum est, certe suis illud moribus nō quadrasse intelligitur, ut quod uitia damnet, neq; ullam in factis dictisq; turpitudinem admittat.

Nunc religiosissimi legum & paternorū institutorum protectores & cultores respondeant uelim de sua fide & honore & obsequio erga maiorū consulta, si à nullo desciuerunt? si in nullo exorbitarunt? si nō necessaria & aptissima quæq; disciplinæ obliterauerunt? Quonam illæ leges abierunt sumptum & ambitionem comprimentes? quæ centum æra non amplius in cœnam subscribi iubebant? nec amplius quàm unam inferri gallinam, & eam non saginatam? quæ patricium, quod decem pondo argenti habuisset, pro magno titulo ambitionis senatu summouebant? quæ theatra stuprandis moribus orientia statim destruebant? quæ dignitatem & honestorum natalium insignia nō temere nec impune usurpari sinebāt? Video enim & cētenarias cœnas à centenis iam sestertijs dicendas, & in lances (parū est enim si senatorū & nō libertinorum uel adhuc flagra rumpentium) argentaria metalla producta. Video & theatra nec singula satis esse, nec nuda. Nam ne uel hyeme uoluptas impudica frigeret, primi Lacedemonij penulam nudis excogitarunt. Video & inter matronas atq; prostibulas nullum de habitu discrimē relictum. Circa fœminas quidem etiam illa maiorum instituta ciciderunt quæ modestiæ, quæ sobrietati patrocinabantur. Cum aurum nulla membra norant præter unicum digitum quem sponsus oppignorasset pronubo annulo: cum mulieres

usq; adeò uino abstinerent, ut matronam ob resignatos cellæ uinariȩ loculos sui inedia necarint. Sub Romulo uero quæ uinum attigerat, impune à Mæcenio marito trucidata est. Idcirco & oscula propinquis offerre necessitas erat, ut spiritu indicarentur. Vbi est illa felicitas matrimoniorum de moribus utique prosperata, qua per annos ferme sexcentos ab urbe condita, nulla repudium domus scripsit? At nunc in fœminis præ auro nullum leue est membrum, præ uino nullum liberum est osculum: repudium uero iam & uotum est, quasi matrimonij fructus.

Hic certius occurrit quàm temere oratio hęc in tot capita fuerit dissipata. nam siquis locus, hic maxime suo capite distinguendus erat, quando ad aliam sententiam transeat Tertullianus. Neq; enim satis erat persuasisse leges aberrare posse, & quæ præcipue erant in Christianos demonstrasse iniustas, nisi obiectioni qua iudices se adhuc defendere poterant, occurrisset. Quid enim, inquit, ad nos, si quas populus Romanus leges sciuit, inutiles iniustæq; deprehenduntur, munus nostrum est & officium, non de legibus iudicare, sed de ijs qui leges non seruauerint. Contra igitur hosce legum religiosissimos defensores Tertullianus non sine ironia infertur, obijciens hanc legum superstitiosam curam, non ex animi recta sententia fieri, sed à libidine manare, quæ prout alijs uel fauet uel aduersatur, ita se in iudicijs intendit aut remittit. Nam cum (uerbi causa) gulæ libenter obsequatur, facile in sumptuariam legem conniuet. quia uero Christianos perpetuo quodam odio prosequitur, seuera est & exacta legum exactrix. quod si ratione iudices ducerentur, facile intelligerent, si ullis unquam, Christianis maxime indulgendum fuisse. Nulla igitur excusatio accipienda, ideo sæuissimos esse iudices in Christianos, quia tutari seruareq; maxime cupiant leges, quæ aptissimæ sint & necessariæ conseruando imperio Romano: nam & aliæ quamplures eius generis leges contemnuntur. Quæ enim lex magis est necessaria in ciuitatibus, quàm quæ luxuriam comprimit, qualis Licinia, quæ centussis etiam dicebatur, quòd in cœnam centum tantum asses subscribi iubebat. qualis etiam Censoria, quæ nobilissimo cuiq; senatori libras decem argenti in supellectili habere non concedebat. quòd si à censoribus ea summa deprehenderetur, è senatorum albo eradebatur. Quin (ut Plutarchus retulit) Cornelius Ruffinus uir consularis quia cauati æris plus decem libras contra legem possidebat, senatu motus est à censoribus. qui cum mores illegitimos ciuitatis taxarent, tum lasciuiam theatralem ex lege maxima cura comprimebant, gnari quantum moribus ciuium obesset publica illa spectaculorum immodesta licentia. Nec minor erat illis eius legis cura, quæ ingenuos quibusdam insignibus ab alijs segregabat, qualis erat bulla, prætexta, uitta, stola: quæ ornamenta si quis obscuro genere usurpasset, grauiter mulctabatur. Has igitur de multis quatuor leges non minus ciuitati necessarias quàm honestas passim negligi Tertullianus exponit. Nam pro centum assibus in cœnam centum sestertia profunduntur. & in supellectili, nõ dico senatorum, id enim ferendum aliquõ foret, sed libertorum qui nuper empti de catasta compedes excussere, non modo argenti libræ decem censentur, sed integræ tantum non fodinæ metallorum exponuntur. In theatris autem pro singulis spectaculis plurima exhibentur, nudatis etiam corporibus tam in hyeme quàm per æstatem. nam exemplo Lacedæmoniorum in ipsis etiam ludis penula ad iniurias cœli uitandas introducta est. Quantum uero ad insignia nulla amplius seruantur, nec inter matronas quidem ac meretrices, quo nihil uidetur esse turpius in maiestate tantæ urbis. Quanquam si paulo superius maiorum instituta repetere uolumus, omnem fœminarum modestiam, quæ tam cultum corporis quàm uictum tuebatur, concidisse uidebimus: nam quò illa matrimonij sanctitas abijt, quæ tãtos habuit de suis moribus successus rerum & filiorum? tãtaq; charitate deuincta erat, ut sexcentis paulominus annis nullo facto diuortio sit dissoluta. Postea uero q̃ primus Carbilius Spurius repudium fecit, ea leuitas in animis innata est & inconstantia ex negligentia uestra, ut nulla intercedẽte causa legitima sterilitatis, adulterij, malæ administratæ rei domesticæ, uel absentibus repudiũ remittant: neq; iam ob aliam uideantur causam nupsisse, nisi ut diuortia facere possint, licet Augustus alijq; de numero diuortiorum legibus sæpe cauissent

cauissent. PROSPERATA, à uerbo prosperare, sicut à fortuno fortunatam Cicero dixit: Et patrimonium dij fortunent.

Etiam circa ipsos deos uestros quæ perspecte decreuerant patres uestri, ijdem uos obsequentissimi rescidistis. Liberum patrem cum mysterijs consules senatus autoritate non modo urbe, sed uniuersa Italia eliminauerunt. Serapidem & Isidem & Harpocratem cum suo cynocephalo Capitolio prohibitos inferri, id est curia deorum pulsos, Piso & Gabinius consules non utique Christiani, euersis etiam aris eorum abdicauerunt, turpium & ociosarum superstitionū uitia cohibentes: his uos restitutis summā maiestatē contulistis.

Maius hoc est & pro causa Christianorum magis fauorabile. non enim à simili argumentatur, sed in eodem res uertitur. nam si iudices obiectione illata dicerent, superiores leges de hominibus non debere per homines perinde seuerè tractari, ac si ad religionem pertinerent: qualis est ea quæ Christianos esse prohibet, ne deorum cultus adulteretur: Septimius iudices de suis etiam ipsis dijs negligere perspectas cōsideratasq; leges, & antiquæ autoritatis ostendit. nam cum olim senatus Orgia Bacchi exterminassent, authore Liuio, & Piso deinde Gabiniusq; Aegyptiam superstitionem Isidis, Serapidis, & Harpocratis, qui & si à Capitolio arcerentur, paulatim tamen in urbe aras sacellaq; inuenerant, submouissent, uobis nihilominus omnia hæc obstare non potuerunt, quin contra omnia maiorum instituta, contra leges, ijsdem illis dijs quasi postliminio reuersis ædes in urbe refici pateremini. Vnde Lucanus,

> Nos in templa tuam Romana accepimus Isim,
> Semideosq; canes, & sistra iubentia luctus.

Nam de Cynocephalo, id est canini capitis deo Augustinus etiam meminit libro secundo De ciuitate, & Isidorus libro Etymol. De Harpocrate silentij deo, qui cum Iside simul dicabatur, idem Augustinus & Catullus.

Vbi religio? ubi ueneratio maioribus debita à uobis? habitu, uictu, & instructu, sensu, ipso denique sermone proauis renunciastis. Laudatis semper antiquitatem, & nouè de die uiuitis. Per quod ostenditur, dum à bonis maiorū institutis deceditis, ea uos retinere & custodire quæ non debuistis, cum quæ debuistis non custoditis.

Epilogus breuis & grauis, quo sanè colligit iudices atq; eos homines qui se moueri dicebant autoritate patriorum morum, obseruandissimiq; uideri uolebant suarū legum, non modo ueterum religioni nuncium remisisse, sed ab omni eius specie ita exorbitasse, ut ne eundem quidem sensum atq; sententiam neq; sermonem præseferāt, ut qui iam omnes Epicurei essent. Ex quo ratiocinari facile est, quicunq; ea quæ probat non seruat, in illis ipsum uersari quæ sunt uituperāda. Nullus igit̃ uestrū dicat, amore studioq; suarū institutionum persequi Christianos, sed odio potius & quadam libidine temeraria. DE die uiuitis. Cicero in secunda Philippica, Cum perditissimis latronibus non solum de die sed etiam in diem uiuere.

Adhuc quod uidemini fidelissime tueri à patribus traditum, in quo principaliter reos trāsgressionis Christianos destinastis, studium dico deorum colendorum (de quo maxime errauit antiquitas) licet Serapidi iam Romano aras restruxeritis, licet Baccho iam Italico furias uestras immolaritis, suo loco ostendam perinde despici & negligi & destrui à uobis aduersus maiorum autoritatem. Nunc enim ad illam occultorum facinorum infamiam respondebo, ut iam inde ad manifestiora pergam.

Ritus ceremoniæq; sacrorum à Numa primum institutæ, pontificum deinde autoritate diu seruatæ, quomodo, quando, quibus hostijs adire templa deorum oporteret, maxima erat pars totius religionis: quam cum Christiani non tam quia superstitiosa erat, q̃ non uero deo exhiberetur pręcipue refugiebant: in hanc partem accusatores enixissime

incumbebant, quod religio omnis cultusq; deorum ab illis negligeretur derideretúrq;, quod templa deinde intrare nollent, quod sacris interesse, quę pro salute principis aut totius populi susciperentur, abhorrerent: omnia hæc feliciter alio loco Tertullianus ita regerit in aduersarios, ut eos criminis eiusdem reos magis esse demonstret, ut qui perinde similiterq; illa omnia despiciant contra suorum maiorum autoritatem, qui iam cum ueteribus noua sacra admiserant. Commodius quippe uisum est quędam arcana crimina examinare priusquam in his apertioribus longius immorari, quæ paulo post resumet ex eo loco. Deos, inquitis, non colitis, &c.

cap. VII.

Dicimur sceleratissimi, de sacramēto infanticidij, & pabulo crudæ, & post conuiuium incesto, quod euersores luminum canes, lenones scilicet tenebrarum & libidinum impiarum inuerecundia procurent. Dicimur tamen semper, nec uos quod tam diu dicimur eruere curatis. Ergo aut eruite, si creditis, aut nolite credere, qui non eruitis. de uestra uobis dissimulatione præscribitur, non esse, quod nec ipsi audetis eruere. Longe aliud munus carnifici in Christianos imperatis, non ut dicant quæ faciunt, sed ut negent quod sunt.

Dominica cœna à nostris maioribus eadem ferè hora qua Christus cum discipulis nouissime cœnauit, ex eius monitis celebrabatur. Noctu itaq; dominici diei apud aliquem ex Christianis, qui domi suæ synagogam ecclesiamq; cogeret, precationibus lectionibusq; peruigiles incumbebant, aderat & senior, uel episcopus, qui scripturas mysteriaq; sanctæ fidei interpretaretur, & habita concione mores semper in melius conformaret, qui panem & uinum dominica benedictione Christi corpus efficiens conuiuis impertiret. Accedebant ad hæc (ut ait Eusebius in quarto historiæ ecclesiasticæ) Carpocratis cuiusdam pseudochristiani, & aliorum qui Simonē Magum sectabantur mysteria quædam magicis obscenitatibus insignia, quibus cæteri Christiani insimularentur. Aduersarij igitur falsam historiam cum ijs quæ resciuerant confundētes, multa in his uigilijs patrari scelera commentabantur, qualia in mysticis suorum deorum sacris sub religionis prætextu committi quandoq; audierant: præcipue uero eos insimulabant, quod infante Christiani facerent, quod cruda eius carne uescerentur & sanguine, & quod à cœna sese uiri ac mulieres promiscue incestarent. Luminibus per canes, id est impudentes lenones extinctis, ne qua illi uerecundia offenderetur. Quæ suspicio potissimum inualuit, etiam ex eo quod in Christiano dogmate haberi audiebant, Caro mea uere est cibus, & sanguis meus uere est potus. Cumq; tormenta Christi tenebrasq; illas in memoriam eius Christiani repræsentarent, facile persuasum est maleuolis mysterium panis non intelligentibus, ut illi se ferinis eiusmodi ritibus contaminarent. His igitur calumnijs facilius quàm alijs omnibus, quæ in causa Christianorum uersantur, Tertullianus per statum coniecturalem respondet, primum omnino non esse, & si sint non minora patrari ab accusatoribus. Solo enim incertoq; rumore inniti demonstrat, quando si uera illa essent, fieri quidem non posse, quin interstitio tam multorum annorum inter tot inimicos & exploratores prodita iam & comperta fuissent. Quod uero calumniam maxime arguit, illud est, quod cum hæc nobis obijciantur, nullam uos adhibetis curam diligentiamue in eruendis expiscandisq; eiusmodi flagitijs. Alterum certe ex altero esse debebat, si creditis, ut quæreretis: si non quærendum putatis, ut non credatis. Licet dissimulatio uestra aperte doceat sententiam uobis dissonare à uerbis: aliud enim dicitis, aliud reuera sentitis. nam si hæc nefaria sacra aliquo modo uera esse suspicaremini, carnifici imperaretis, ut tormentis adhibitis omnia ad unguem extorqueret, non ut cogeret negare quod profiteatur.

Census istius disciplinæ, ut iam edidimus, à Tiberio est, cum odio sui cœpit simul ueritas atq; apparuit inimica esse. Tot hostes eius, quot extranei, & quidem proprie ex æmulatione Iudæi, ex concussione milites, ex natura ipsi etiam domestici nostri. Quotidie obsidemur, quotidie prodimur, in ipsis plurimum cœtibus & congregationibus nostris opprimimur. Quis unquam ta-

liter

liter uagienti infanti ſuperuenit? quis cruenta ut inuenerat Cyclopum & Sirenarum ora indicium reſeruauit.

Nihil eſt quod non reuelet dies, prouerbium in ijs rebus uſurpatum, quæ quiſq; ſolus in operto facit, ut deprehendi non poſſe putet. Qui uero cum multis aliquid ſæpe peccare dicitur, quo loco uis ſemper maleuolorum irrumpere poteſt, neq; tamen deprehenditur, liberandus utiq; is eſt tali criminis ſuſpicione. in eiuſmodi cauſa erant Chriſtiani. nã cum cenſus & profeſſio talis religionis iampridem imperante Tiberio trecẽtis paulo minus annis elapſis exordium ſumpſerit, nec prius ueritas ipſa apparuerit, quam uniuerſus fere orbis coniuraſſet in illam ex odio quod ſemper ſequitur illam, mirum ſi nullum adhuc tantæ immanitatis ueſtigium deprehenſum ſit, præſertim inter hoſtes & numero & genere tam multos. præter enim extraneas gentes, quæ cõmuniter Chriſtianos oderunt, proprie & peculiariter inimici ſunt Iudæi ex æmulatione ſuorum præceptorũ, quæ quotidie magis infringi per fidem noſtram uident. Milites etiam qui uexare magis minus'ue conſueuerunt, perinde atq; intelligunt ſuos imperatores aut fauore aut odio ferri in aliquos, uidentes Chriſtianos ſæpius concuti diſturbariq; palam à magiſtratibus, nos quaſi neglectos libenter obiurgant, exagitant, & in iudicium rapiunt. Quin & domeſtici familiaresq; noſtri duce quadam naturali ſimultate nobis continuo inſidiantur: quo fit ut undiq; obſideamur, neq; ullum nobis uſquam aſylum ſit, quo confugere poſſimus. Quod ſi ſtatus accuſatoris eſt coniecturalis, cum alias ueriſimiles certasq; coniecturas afferre debebat, tum uero quæ ab adiunctis ducuntur, ſi uagitus infantis fuerit unquam exauditus à quopiam in noſtris eccleſiis, ſi tabo ora conuiuarum infecta animaduerterit, quaſi Cyclopum & Sirenarum, quæ delatos ad ſe occidiſſe, & deuoraſſe finguntur. Neq; adeò obijci poteſt, ideo non deprendi, quia penetrare adyta ſacrarij non liceat, nam in ipſa ſynagoga & in operando ſæpius à cohortibus, à plebe opprimimur & deturbamur.

Quis uel in uxoribus aliqua immunda ueſtigia deprehendit? quis talia facinora cum inueniſſet cælauit? aut uendidit ipſos uendens homines? Si ſemper latemus, quando proditum eſt quod admittimus? Imò à quibus prodi potuit? ab ipſis enim reis non utiq;, cum uel ex forma omnibus myſterijs ſilentij fides debeatur. Samothracia & Eleuſina reticentur, quanto magis talia quæ prodita interiment, iam humanam animaduerſionem prouocabant, dum diuina ſeruantur. Si ergo non ipſi proditores ſui, ſequitur ut extranei, & unde extraneis notitia? cum ſemper etiam impiæ initiationes arceant profanos & arbitros caueant, niſi ſi impij minus metuunt.

Sed neq;, inquit, inceſti certa unquam extitit coniectura. Quis etenim uir ueſtigium aliquod & indicium immundum in uxore deprehendit, quo concubitus indicari poteſt? Ecquis hoc uir ſuſpicans in uxore tollerare poteſt, ut ſagaciter non inquirat? & ſi deprehenderit, celare uelit? quod ſi corrumpi dicas, animum illius uel libidine aliqua uel accepta pecunia, hoc nullo modo ueriſimile fit, ut crimen uendat is, quem Chriſtianos ſemper homines in iudicium trahere iuuet, neq; prius eis parcat, quàm in carnificum manus tradiderit. SI ſemper latemus, &c. Enthymemate hypothetico refutatur pertinacia accuſatorum. Qui obijcere adhuc poterant poſſe homines ſi uelint latere, neq; ideo crimina non eſſe uera, quia latuerint. Si quod igitur, inquit, ſemper latuit, id nunquam proditum eſt, quod ſi nunquam proditum, unde hæc uobis notitia, unde tam certa uobis ſcientia, niſi à rumore quodam incertaq; & inconſtanti fama, cui quantum credi oporteat, paulo poſt edocebimus, ſi prius examinetur hæc à nullis prodi indicariq; potuiſſe. Nam uel à conſcijs dum rei ſunt uel ab extraneis: at conſcij & initiati duabus de cauſis illa indicaſſe, nullo pacto potuerunt, & quia formula conſtitutioq; omnium myſteriorum exigit ut omnino reticeãtur, & pro taciturnitate fides obligatur, qualia Samothracia ſunt apud uos & Eleuſina, quæ initiatus prius quàm detegat emori uelit. & quod maximum eſt, habet hic pro comperto, talia ſi detegat, morte plecti debere, quãdo eo etiam tempore quo reticentur, & quaſi diuina ſeruantur, inuitent homines ad ultionem. Extranei uero ſi uelint reuelare non poſſunt, quod ignorant. Neq; de ignorantia dubitandum, cum omnes

initiationes, quibus ad myſteria cognoſcenda inſtituimur procul arceant profanos, arbitros teſtesq; refugiant, præcipue quæ Chriſtianis attribuũtur, quæ cum impiæ habentur, multo magis animaduertendum, ne in lucem exeant, namq; in pœnam. SAMOTHRACIA ſacra. In Samothrace inſula initiationes quædam fuiſſe dicuntur ad remedia, nõnullarum periclitationum, ubi & Corybantum myſteria & Hecates ſacra celebrabantur, cui canes ad antrum Zerinthum immolabant. SACRA uero myſtica Cereris, quæ in Attica Eleuſi à Muſæo inſtituta curabantur, ita frequenter apud noſtros occurrunt, ut omnibus notiſſima ſint.

Natura famæ omnibus nota eſt. Veſtrum eſt, Fama malum, quo non aliud uelocius ullum. Cur ea malum? quia uelox? quia index? an quia plurimũ mendax? quæ ne tunc quidem cum aliquid ueri affert ſine mendacij uitio eſt, detrahes, adijciens, demutans de ueritate. Quid quod ea illi cõditio eſt, ut non niſi cum mentitur perſeueret, & tamdiu uiuit, quamdiu non probat. Siquidẽ ubi probauit, ceſſat eſſe, & quaſi officio nunciandi functa, rem tradit: exinde res tenetur, res nominatur. Nec quiſquã dicit (uerbi gratia) fama eſt hoc Romæ factum: aut fama eſt, illum prouinciam ſortitum: ſed ſortitus eſt ille prouinciam, & hoc factum Romæ. Fama nomen incerti, locum non habet, ubi certum eſt. An uero famæ credat, niſi inconſideratus? quia ſapiens, non credit incerto.

Si nullum noſtrorum facinorũ indicium à nullo unquam reo extorqueri potuit, nec diuturni temporis longinquitate reuelari, neq; ullo alio modo uenire in lucem, quæ nimirum iactantur in Chriſtianos neceſſe eſt ex quadam fama in animos hominum irrepſiſſe quæ facile inter inimicos admittitur & conſeruatur, ſed quod ſit eius teſtimonium, & quanti eius fides apud omnes cuiq; ueſtrum, uel ex carminibus Maronis, quæ in ore ſunt omnium, patet, qui famam malum eſſe decantauit, non ob aliam prorſus cauſam niſi quia ita mendacio gaudeat, ut plerunq; falſa prædicans, ſi quando tamen uera apportet ea mendacio ſemper inuoluere iuuet. Præterea eius tota ratio ex incerto pendet, imò nomen ipſum eſt incerti. atq; ubi aliquid certum eſt, locum habere non poteſt. Quicunq; igitur ſapiens eſt, famæ id eſt incerto non credet. Sapientia enim nihil magis eſt q̃ ſcientia, ſcientia porrò nulla eſt de rebus incertis, igitur qui adducuntur ut famæ credant, temerarij ſunt, & inconſiderati, quorum nulla ratio habenda.

Omnium eſt exiſtimare quantacunq; ambitione diffuſa ſit, quantacunq; aſſeueratione constructa, quod ab uno aliquando principe exorta ſit: neceſſe eſt exinde intra duces linguarum & aurium ſerpat: & ita modici ſeminis uitium cætera rumoris obſcurant, ut nemo recogitet num primum illud os mendacium ſeminauerit, quod ſæpe fit aut ingenio æmulationis, aut arbitrio ſuſpicionis, aut non noua ſed ingenita quibuſdam mentiendi uoluptate.

Quo facilius iudices uideant temeritatem ſuam, qui famæ adhibeant aures atq; fidẽ, tenue eius exordium tanti progreſſus deſcribit. Cuiq; enim facile iudicare eſt, famam ab uno aliquando, qui princeps, id eſt primus & autor fuerit, exortam. nam & ſi illa quidem multa ambitione & inani quodam apparatu hiſtoriæ diuulgatur, maximaq; aſſeueratione ac rerum confirmatione quas adducit, inſtruitur, quantæcunque tamen ei quaſi dotes acceſſerint, facere non poſſunt quin ab uno & illo quidem ſuſpecto principium ſumpſerit. Sed cum eundo (ut inquit poeta) uires acquirat, & in plures ueluti traduces propaginesq; linguarum per traditionem diſſipetur, principium eius & uitioſum quaſi ſemẽ tanto iam rumore obruitur, ut agnoſcere recogitareq; homines non curent, utrum primum illud os, unde hæc auſpicium habuerint, mentitum ſit necne: quod cum facile in omnes, tum maxime Chriſtianos facillimum fuit, quibus nullus eſt angulus non inimicus. Ad hæc libera cuiq; ſuſpicio eſt, & innata quædam æmulatio, quibus ueluti calcaribus non mentiri modo, ſed contra ueritatem ferri ſolemus, præterquam quod eo ingenio omnes

ſumus

sumus, ut facile in inuentionibus mentiamur. Ratio igitur famæ, si quod est ante eius rē, si quod in ipsa re consideres, si præterea consequens, tota futilis inuenietur, & nullius autoritatis.

Bene autem quod omnia tempus reuelat, testibus etiam uestris prouerbijs atq; sententijs, ex dispositione naturæ, quæ ita ordinauit, ut nihil diu lateat, etiam quod fama non distulit. Merito igitur fama tamdiu sola conscia est scelerum Christianorum. hanc indicem aduersus nos profertis, quæ quod aliquando iactauit, tantoq; spatio in opinionem corroborauit, usq; adhuc probare non ualuit.

Aduersariorū armis suam causam Tertullianus defendit. Bene est, inquit, καλῶς ἔχει, bene se habet, statq; pro nobis prouerbium illud uestrum, quo Seneca scilicet alijq; Romani homines passim utuntur: Quod omnia reuelat dies, neq; est quodcunq; tam occultum, quod temporum uices aliquando non explicent, ita rerum series natura reuoluit. Cum igitur tanti temporis spatium elapsum sit, nec tamen eo maiora indicia nostræ immanitatis prodierint, pro comperto habendum, si uestris uerbis credendum est, nullam penitus esse. Sola ergo fama post tot annos incerta adhuc & inexplorata, quasi conscia adducitur testis, cuius autoritate Christiani impune damnari possunt.

Vt fidem naturæ ipsius appellem aduersus eos qui talia credenda esse præsumunt, ecce proponimus horum facinorum mercedem, uitam æternam, repromittunt, credite interim: de hoc enim quæro, an & qui credideris, tāti habeas ad eam tali conscientia peruenire? Veni, demerge ferrū in infantem nullius inimicum, nullius reum, omnium filium; uel si alterius officium est, tu modo asiste morieti homini antequam uixit: fugientem animam nouam specta, excipe rudem sanguinem, eo panem tuum satia, uescere libenter. Interea discumbens dinumera loca ubi mater, ubi soror, nota diligēter, ut cum tenebræ ceciderint caninæ, non erres; piaculum enim admiseris, nisi incestum feceris. Talia initiatus & consignatus uiuis in æuum. Cupio respondeas, sit tanti æternitas, aut si non, ideo ne credenda? etiam si credideris, nego te uelle: etiam si uolueris, nego te posse. Cur ergo alij possunt, si uos non potestis? cur non posisitis, si alij possunt? Alia nos, opinor, natura, Cynophanes aut Sciapodes: alij ordines dentium, alij ad incestam libidinem nerui. Qui ista credis de homine, potes & facere. Tu homo es & ipse quod & Christianus. qui nō potes facere, non debes credere. homo est enim & Christianus, quod & tu.

Argumentum à natura, quod tanto alijs est ualidius, quanto uis ipsius naturæ cæteris præstat: quæ ea profecto est hominis, ut quæcunq; in suis penetralibus Christiani perpetrare dicūtur, penitus abhorreat. Nulla enim conditione adduci quisq; poterit, ut cruda humana carne uescatur, & panem tepido sanguine madefactū ori admoueat, nec minus matrem sororemq; futuat. Isthæc tam sensus animi quàm corporis dedignantur atq; refugiunt. Quid ergo, inquit Tertullianus, uobiscum iudices amplius agam de coniectura famaq; nostræ feritatis? iam uos ipsos consulam, fidem auxiliumq; naturæ cuiusq; uestrum implorabo. Si quis ex uobis catechumenus fiat, & initietur Christianus, mystes paterq; sacrorum dicat, tibi quidem in primis uel mactandus est infans, qui filius omnium merito dicitur, quando (ut uultis) de communi adulterio nascitur, uel mactantibus alijs interesse oportet: deinde cruda caro deuoranda, & panis sanguine maceratus comedendus, postremo cum matre uel sorore luminibus extinctis concūbere necesse est. Hæc si feceris, uitam uiues æternam. Rogo uos, nec nūc de mercede hac disputo credenda sit nec ne. Credite interim, ac si repromittant cautionemq; dent: non enim in hoc quæstio est. rogo itaq; uos, tanti sit ea merces, ut obliuisci hominē possitis, & cōsensu stomachoq; accedatis, ut ijs studiose assentiamini? quanq; nec ipsa merces, quæ hoc modo cōparetē credibilis

bilis esse potest, neque si credatis simul & uelitis, dico uos illud os habuisse à natura, gustum stomachumq; quæ id omnino grauiori nausea reijciant. A simili igitur, si Christiani perinde homines sunt atq; uos, cur quod penitus natura uestra abhorret, illi tanto studio sectari poterunt, nisi forte nos aliud genus hominum sumus, quales Cynophanes capite canino, quos Plinius refert, uenatu & aucupio uesci, & quales Sciapodes, qui in Libya sunt ad oceanum ea appellatione homines, quod sibi latissima planta pedum resupini solem feruentissimū defendant. His forte & id genus hominibus alia sunt instrumenta mandibularum, alij quoq; neruorum genitalium tentigines, ut quodcunq; manducare, & in quamcunq; arrigere possint.

Sed ignorantibus subijcitur & imponitur. nihil enim tale de Christianis asseuerare sciebant, obseruandum utiq; sibi & omni uigilantia inuestigandū. Atqui uolentibus initiari moris est, opinor, prius patrem illum sacrorum adire, quæ preparanda sint describere. Tum ille: infans tibi necessarius adhuc tener, qui nesciat mortem, qui sub cultro tuo rideat. Item panis quo sanguinis uirulentiam colligas: præterea candelabra, & lucernæ, & canes aliqui, & offulæ, quæ illos ad euersionem luminum extendant. Ante omnia cum matre & sorore tua uenire debebis: quid si noluerint, uel nullæ fuerint? quid deniq; singulares Christiani? non erit, opinor, legitimus Christianus, nisi frater aut filius. quid tum? & si ista omnia ignaris præparātur, certe postea cognoscunt & sustinent & ignoscunt. Timent plecti si proclament, qui defendi merebuntur. Quin etiam ultro perire malint, quàm sub tali conscientia uiuere. Age, nunc timeant, cur etiā perseuerant? Sequitur enim ne ultra uelis id te esse, quod si prius scisses, non fuisses.

Omnes ex auribus scrupulos, & quæcunq; fieri possent obiectiones eximit. Dicat enim aliquis, ita profecto est ut natura humana penitus hæc reijciat, si proponantur, & allicitis uobis homines, & in penetralia isthæc truditis antequam rescíscant, quid sibi agendum sit, aut non agendum: atq; ita ignorantes præter suam opinionem non prius id sentiunt, quàm in talibus flagitijs irretiantur. His igitur respondetur, primum debuisse quidem illos omnia prius debita uigilantia inuestigasse, quàm in aliam sectam transfugerēt: deinde eum esse morem initiandi, ut omnia necesse habeat hierophantes tyronem monere quæ ad initiationem pertinent, priusquā descendat in opus. Sed esto semel ista ignaris præparentur, quamobrem reticent in posterum, & patiuntur iterum atq; iterum? certe pœnas non metuunt, cum si tanta flagitia in publicum deferunt ij qui deceptos se fuisse dicant, non modo non plectentur, sed defendentur ab omnibus. Quanquam pleriq;, si ex hac sibi causa moriundum sit, libentius mortem oppetant, quàm sub conscientia talis incesti uiuere uelint. Amplius fac timeant indicare, cur tamen in eo dogmate persistunt, ut pleriq; omnes malint miserabiliter torqueri (ut quotidie uidetis) quàm eius uideri sectæ parum fideles? Cum itaq; hæc, etiam si plura uobis concedantur nō concedenda, ex intrepida natura ueri, nec uera, nec uerosimilia sunt, ergo, &c. SVBIICITVR & imponit. Supposita impersonaliter eam gerūt significationē, quā apud Græcos τὸ ὑποβάλλεσθαι καὶ ὑποβάλεσθαι, id est fraudē facere & decipere, unde subijci testamentū, & impostores.

Hæc quo magis refutauerim, à uobis fieri ostendam partim in aperto, partim in occulto, per quod forsitan & de nobis credidistis. Infantes penes Africam Saturno immolabantur palam usq; ad proconsulatum Tiberij, qui eosdem sacerdotes in eisdem arboribus templi sui obumbratricibus scelerū uotiuis crucibus exposuit, teste militia patriæ nostræ, quæ id ipsum munus illi proconsuli functa est. Sed & nunc in occulto perseuerat hoc sacrum facinus. non soli uos contemnunt Christiani, nec ullum scelus in perpetuum eradicatur, aut mores suos aliquis deus mutat. Cum proprijs filijs Saturnus non percit

percit, extraneis utiq; non parcendo perseuerabat, quos quidem ipsi paren-
tes sui offerebant, & libentes exponebant, & infantibus blandiebantur, ne la
crymantes immolarentur: & tamen multum homicidio parricidium differt.
Maior ætas apud Gallos Mercurio prosecatur. Remitto Tauricas fabulas
theatris suis. Ecce in illa religiosissima urbe Æneadarum piorum est Iupiter
quidam, quem ludis suis humano proluunt sanguine. sed bestiarij, inquitis.
Hoc (opinor) minus q; hominis. an hoc turpius, quod mali hominis? certe ta-
men de homicidio funditur. O Iouem Christianum, & solum patris filium.

Misera erat flagitiorum calumnia, qua Christiani laborabant, sed longe miserrimum
ab ijs accusari damnariq; qui non minora scelera & eiusdem generis perpetrarent. qua-
lia de humana hostia & de sanguine hausto: de incestu superius diximus: quæ sanè facino
ra cum multis rationibus Tertullianus collegisset nullo modo uerisimilia esse, memor su
orum promissorum, hæc ipsa nunc regerit in aduersarios, qui quæ tantopere damnent in
Christianis, ea patrare deprehenduntur. Quo maxime loco patet, non tantum cum Ro-
manis rem esse Septimio, sed cum omnibus gentibus, quæ idololatræ dicerētur, quæ qui
dem cum multos sibi deos commentatæ essent, omnes insurgentes quibus poterant mo-
dis, Christianos ut religionis insectatores deturbant, eos facile credentes admittere quæ
à suis fieri quandoq; cognouerant. Nam quæ de infanticidio falsa diuulgabant de Chri-
stianis, plurimis locis à sua illa superstitione operari sciebant. Ex historia igitur super hāc
rem locuplete tria sibi testimonia Tertullianus decerpens, fidem facit ea quibus falso da
mnantur Christiani, eadem à damnatoribus uere & impune tam in aperto tractari, quàm
in operto. Primum est quasi patrium, & quod in Africa fieri describit, ubi in luco quo
dam ij qui eandem religionem colerent, quæ Christianis aduersatur, Saturno faciebant
infante. quod ne quis commenticium suspicetur, & locum, & tempus, & testes citat ocu
latos: quando scilicet Tiberius eius prouinciæ proconsul principes talis impietatis cruci
bus quasi ex uoto affixerit in ipsis luci arboribus, qui tantum sceleris suis ramis contexe-
rant. Et ne quis obijciat hac pœna idololatras perterritos morem impium obliterasse, as-
seuerat durare adhuc haud ita palam tales cerimonias, & perinde non commoueri tor-
mentis atq; Christiani dicuntur. Licet id mirum non adeò uideri potest, cum nullum un-
quam malum radicitus extirpetur: & Saturnus ipse immortalis (ut ipsi uolunt) & immu-
tabilis à suis institutis discrepare non possit, quæ multis antè seculis à pastu suorum filio-
rum fuerat auspicatus. Atq; id Africanum sacrum tanto est nequius eo quod Christianis
imputatur, quanto parricidium, id est cędes proximorum, differt ab homicidio. Christia
ni siquidem contenti esse dicuntur quocunq; infante, Afri uero admittunt eos qui à suis
tantum parentibus offeruntur. De Saturno Lactantius in primo affatim. PENES A-
fricam dixit in secretiori Africæ parte, qua significatione utitur frequens Liuius. Omnis
penes milites noxa erat, id est tacita inerat militibus. MVNVS proconsuli functa. Ea
dem dicendi figura qua queror querelam dicimus, ludo aleam, curro uiam, αἰχμὰς αἰχμά-
σσουσι Homerus. Alterum exemplum à Gallis est, qui non infantes sed uirilem ætatem,
non Christo, sed Mercurio iugulant. de quo more Plinius libro octauo capite uigesimo-
secundo, & Iuuenal. Tanquam rhetor dicturus ad aram. Tertium uero sumit ex ipsa
Roma, quam diasyrticos Aeneadarum urbem uocat, ut pietatem illam Aeneæ authoris
eius gentis immerito ab illis uendicari demonstret. nam quæ passim in tragœdijs reci-
tant, utpote fabulas prętermittit, licet ex uoluptate illa theatrali, ab eiusmodi factis prese
ferant gentes, nō abhorrere: quale est illud ab Euripide decantatum in Taurica Cherso-
neso, ubi decreto totius exercitus Græcorum uirgo Polyxena ad tumulum Achillis est
iugulata Neoptolemo faciente. non dissimile ab eo quod de Iphianassa in Aulide decan
tatur. Sed Romanus ritus, quanquam ipso nomine differre à superioribus uideatur, re ip
sa non distat. Nam in ludis ijs qui Ioui fiunt tanta superstitione, ut quacunq; de causa le-
uiusculi ominis instaurari soleant, sanguis etiam humanus large effunditur. Damnatos
enim iudicio homines bestijs obijciunt, ut miserabiliter lacerentur: qui ex ea re bestiarij
dicebantur. Quod si dicas noxios hos esse, & morte nihilominus mulctari, non fieri ta-
men

men possis quin homines non sint, tanto quidem magis à uoto sacro arcendi, quãto alijs deteriores sunt, & flagitiosiores iudicati.

Sed quoniam de infanticidio nihil interest, sacro an arbitrio perpetretur (licet parricidium homicidio intersit) cõuertar ad populum. Quot uultis ex his circunstantibus & in Christianorum sanguinem hiantibus, ex ipsis etiam uobis iustissimis & seuerissimis in nos præsidibus, apud conscientias pulsem, qui natos sibi liberos enecent? siquidem & de genere necis differt, utiq; crudelius in aqua spiritum extorquetis, aut frigori & fami & canibus exponitis: ferro enim mori ætas quoq; maior optauit. Nobis uero homicidio semel interdicto, etiam conceptum utero, dum adhuc sanguis in hominem delibatur, dissoluere non licet. homicidij festinatio est, prohiberi nasci: nec refert natam quis eripiat animam, an nascentium disturbet: homo est, & qui est futurus, & fructus hominis iam in semine est.

A publico instituto, quo singuli propter maiorum suorum reuerentiam excusare se aliquo modo poterant, ad priuatum morem transit, quo suæ quisq; domi infanticidium facere, idololatras exponit. Tam enim apud Græcos quàm apud Romanos receptum erat ut suo quisq; arbitrio, & pro facultatibus aleret aut perderet quod sibi ex uxore nascebatur. unde sæpius factum est, ut parentes, ne suo se sanguine polluere uiderentur, liberos aut in flumen immergendos, aut exponẽdos mandarẽt, ubi uel fame, uel iniuria tempestatis, uel morsu ferarum perirent, nisi prius ab aliquo susciperentur, ut in seruitium uel ad lupanar alerẽtur: unde tam nefarium erat (ut inquit Lactantius) exponere quàm necare. Cum igitur id sceleris siue propter sacrum aliquid committatur, siue ad arbitrium fiat, semper est infanticidium (nisi potius hoc domesticum peiori nota insigne, & homicidium appellari mereatur) licet iam mihi, inquit Tertullianus, ad populum conuerso conscientiam multorum sciscitari, an quod in nos tam seuerissime damnent, in se quandoq; admiserint. Profecto id ipsum grauius, si circunstantias consideremus, inuenietur, quãto scilicet sæuius est in frigida aqua feruidũ spiritũ animi suffocare, aut frigore fameq; confici, quàm ferro, quod genus mortis pleriq; iam adultæ ætatis uti mitius exoptarunt, ex libero sanguinis profluuio. Sed facile uidere est qui sint huius facinoris accusandi, ex cuiusq; præscripto. Gentes enim (ut diximus) aliæ infantes passim occidere non curant, nobis uero inter principalia pręcepta tradit, ut ab omni nos homicidio seruemus impollutos. unde nõ modo in lucẽ iam editis hominibus, sed ipsis etiam embrionibus diligenter cauisse uolumus, non minus criminis in perdendo semine, à quo omnis est fructus, credentes admitti, quàm in eo quod natum est: neq; leuius esse putamus natales impedire, quàm interimere natum.

De sanguinis pabulo & eiusmodi tragicis ferculis legite necubi relatum sit, diffusum brachijs sanguinem, ex alterutro degustatum nationes quasdam fœderi comparasse? nescio quid & sub Catilina degustatum est. Aiunt apud quosdam gentiles Scytharum defunctum quenque à suis comedi. Longe excurro: hodie isthic Bellonæ sacratus sanguis de femore proscisso, & in parmulam exceptus, suis datur signatis. Item illis qui munere in arena noxiorum iugulatorum sanguinem recentem de iugulo decurrentem exceptum auida siti comitiali morbo medentes auferunt. Vbi sunt item illi qui de arena ferinis obsonijs cœnant? qui de apro, qui de ceruo petunt? Aper ille quem cruentauit, conculcando detersit. Ceruus ille in gladiatoris sanguine iacuit. Vrsorum aluei appetuntur cruditantes adhuc de uisceribus humanis. Ructatur deinde ab homine caro pasta de homine. Hæc qui editis, quantum abestis à conuiuijs Christianorum?

Alterum

Alterum retorquet in aduersarios de secretis facinoribus, quod impudenter & maiori uerborum apparatu gentes Christianis obijciebant ut impium ut ferinum & inauditum: quod scilicet ab infanticidio sanguinem humanum ebiberent, & quasi Thyesteas sibi epulas, quales in tragicis ferculis confinguntur apponerẽt. Sex potissimum exemplis exponit Tertullianus ab idololatris manasse tam ferum morẽ, atq; adhuc apud illos perseuerare eius rei manifesta indicia. Primum igitur relegat iudices aliosq; eiusdem superstitionis ad historias, ubi legere est, præsertim apud Plinium libro septimo, & in Herodoto de Scytharum fœderibus libro quarto. Qui soliti sint sanguinem mittere de brachijs, quem in feriendo fœdere degustent: quod perinde natura abhorrere deberet, ac si in sacrificio operaretur. Cuiusmodi etiam deuotione Catilinam, Sall. est autor, cõiurationis consocios obstrinxisse. Tertio loco affert Scytharum consuetudinem, non omnium sanè, sed quorundam, quibus gentile est defunctos suos comedere, quasi dignissimus sit aliorum loculus humanum corpus atq; cognatum. Mox ad propiora deuenit, & quæ non in Barbaria fiant, sed in medijs urbibus, Græcis & Latinis, & quę ad sacra quoq; pertineant: sed quia Bellonæ deæ ea sint non Christi, permittuntur. Nam quid apud uos eius deæ sacerdotes in sacris faciunt manifestum est. dissectis enim humeris, & utraq; manu districtos gladios exercentes, non alieno cruore, sed suo numen ipsum placare creduntur. Qui etiã in suis initiandis ex aperto femore sanguinem haurientes eius collegij hominibus lancinatis & stygmaticis propinant. Deinde ex medio amphitheatro profertur exemplum cõtra eos præsertim qui stomachantes ex nausea sanguinei potus Christianos impudentes immundosq; canes uocitabant, cum in gladiatorio munere & in uenationibus, quæ frequentes edebantur, uiderent sui generis homines non minus spurca ingrataq; sectari. nã qui comitiali morbo laborabant, existimãtes haustu humani sanguinis dum teperet tam infausto malo mederi, simul quis à fera iugulatus fuisset aut à mirmillone, animaduertere ut sanguinem eius acceptum potarẽt. Multi etiam ut palato inseruirent, de ijs ipsis feris epulas sibi comparabant, quæ se humano sanguine infecissent, quasi iucundiores ex eo fierent. Quin & ursorum aluei humana carne referti expetebantur in ganeam, ut sapidiores delicatioresq;. quocirca eueniebat ut helluones eiusmodi carnem eructarent animantis quæ hominem deuorasset. Quæ omnia si suo quisq; animo reuoluat, multo improbiora fuerint, quàm quæ Christianis imputantur.

Minus autem & illi faciunt qui libidine fera humanis mẽbris inhiant, quia uiuos uorant? minus humano sanguine à spurcitia consecrantur, quia futurũ sanguinem lambunt? non edunt infantes plane, sed magis puberes.

Grauis hæc est ironia, & cuius pudere gentes maxime deberet, quæ tetras sanguineasq; dapes Christianis obiectant. Vtrumq; enim in se detestabile scelus hoc irrumationis quod Tertullianus memorat, continet, impietatem scilicet fœditatemq; exhorrendã. nam & uiuos homines appetũt atq; uorãt, multoq; magis hoc sibi spurcitia per humanũ sanguinẽ consecrat, quia non sanguinẽ, sed quod fœdius est, & futurum sanguinem lambunt, neq; infantibus sed puberibus inhiãt: quo flagitio quantum gentes omnes Lesbij in primis Græciq; oẽs & Romani laborarint, testes sunt cuiusq; ætatis illorũ scriptores.

Erubescat error uester Christianis, qui ne animalium quidem sanguinem in epulis esculentis habemus, qui propterea quoq; suffocatis & morticinis abstinemus, ne quo sanguine contaminemur, uel intra uiscera sepulto. Denique inter tentamenta Christianorum botulos etiam cruore distentos admouetis. Porrò quale est, ut quos sanguinem pecoris horrere confiditis, humano inhiare credatis? nisi forte suauiorem eum experti.

Argumentum à minori, quod ex more eius temporis Christianorum sumitur (quem Iudæi etiam num seruant) Cum nullis uescerentur animalibus nisi iugulatis, ita ut morticinis carnibus abstinerent, eorum scilicet animalium quę nulla externa ui per se exspirarent, aut ex suffocatione perirent: utrobiq; enim sanguis exhalare effundiq; non potest. Cum itaq; caueant Christiani ne quo modo sanguinem pecudum esculentum habeant, quanto magis humanum putandum est abhorrere? nonne ideo error uester ita iam tur-

pis

nos

Λ certissimi scilicet illud tu esse penes illos per quod exorbitare eos uultis.

pis existit, ut eum Christianorum pudere debuerit? Cum præsertim uos ipsos habeam eius abstinentiæ testes, qui talis rei conscij soletis botulos Christianis apponere prætentantes patientiam suorum præceptorum.

Quem quidem ipsum perinde examinatorem Christianorum adhiberi ut foculum, ut acerram oportebat. perinde enim probarentur sanguinem humanum appetendo, quemadmodum sacrificium respuendo: alioqui negandi si non gustassent, quemadmodum si immolassent. & utiq; non deesset uobis in auditione custodiarum & damnatione sanguis humanus.

Irrisoria admonitio ex qua latenter elicitur id quod de sanguinis potu gentes contra Christianos effutiebant, iudices Romanos non credere. nam quum accusationis nullam non occasionem exquirerent, ut innocentes homines iure damnare uiderentur, omnino hanc sanguinis non prætermitterent. Ex qua duo sibi commoda procuderent, & faciliorem Christianorum deprehensionem, quoties custodiæ, id est è carcere producti examinarentur, & damnationem magis legitimam concinnarēt, cum sanguinis quoq; crimen interueniret. Nam si, inquit, cum periculum facitis Christianus aliquis sit necne, inter foculum & acerram sanguis humanus à uobis proponeretur, illum facile qui Christianus est tanquam rem sacram & conuenientem sibi appeteret ut thura in sacrificium aduersatur, atq; ita duobus indicijs ex affectibus contrarijs contrariæ etiam mentes probarētur, cognoscerenturq; & eorum qui in Christianorū censu adnumerandi, & qui forent ab ea familia abnegandi reijciendiq;.

Proinde incesti qui magis, quàm quos ipse Iupiter docuit? Persas cum suis matribus misceri Ctesias refert: sed & Macedones suspecti, quia cum primum Oedipum tragœdiam audissent, ridentes incesti dolorem, ἤλαυνε, dicebant, εἰς τὴν μητέρα.

Eclypsis cum pronunciatione & supercilio adiuuanda. Idcirco sequitur ut incesti dicamur. Iuuenalis, Minime corruptor, & idem incestus. Et de secretis criminibus tertium refudit, in accusatores multo quidem facilius quàm cætera. nam uerisimile est gentes mutuo se magis polluere incesto quàm Christianos, cum eius rei maximum deorum authorem habeant. Testes enim sibimet ipsi sunt & scripto & ritu Iouem uxorem habere Iunonem suam sororem. Cicero in Clodium, Sed uide ne tu te debeas Iouem dicere, quod tu iure eandem uxorem & sororem appellare possis. Ctesias etiam Cnidius qui Persica undecim uoluminibus complexus est, narrat eius gentis homines cum matribus ipsis concumbere. Sed hi Barbari, idololatræ tamen. Quid Macedones? nōne suo dicterio admittere facinus probareq; uidentur. Cum enim dolere tantopere Oedipū propter incestum riderent illatum Iocastæ matri, in Sophoclis tragœdia ἤλαυνε dixerunt εἰς τὴν μητέρα, id est in matrem euomebat excreabatq;, quid est cur tantum se conficiat?

Iam nunc recogitate quantum liceat erroribus ad incesta miscenda suppeditare materias passim inuitante luxuria. In primis filios exponitis suscipiendos ab aliqua prætereunte matre extranea uel adoptandos melioribus parentibus emancipatis. Alienati generis necesse est quandoq; memoriam dissipari, & simul error impegerit, exinde iam tradux proficiet incesti, serpente genere cum scelere. Tunc deinde quocunq; in loco domi, peregre, transfreta, comes est libido, Cuius ubiq; saltu facile possunt alicubi ignari filios pangere, uel ex aliqua seminis portione, uti aspersum genus per cōmercia humana concurrat in memorias suas, neque eas cœtus incesti sanguinis agnoscat. Nos ab isto euentu diligentissima castitas sepsit: quantumq; à stupris & ab omni post matrimonium excessu, tantum & ab incesti casu tuti sumus. Quidam multo securiores totam uim huius erroris uirginea continentia depellunt, senes pueri.

Duo

pro

negandi non

μεμηνώς

Nam fante passiuitate luxuriae 591 et 593.

tus / ris

aut / uelut

et fidelissima

Duo ſuper eadem re commemorat, quibus fateri neceſſe eſt gentes omnes multiplici inceſtu pollui & implicari. Primum eſt alienatio filiorum: alterum, quod latius patet, communis intemperãtia. Nam liberi duobus modis abalienati, per expoſitionẽ, cum (ut ſuperius dictum eſt) in ſolitudinibus infantes aut noctu exponerẽtur in triuijs, & ab aliqua prætereunte ſuſciperentur, qui ſuccedente tempore adulti facile cum patre miſceri aut fratribus cognatiſq; nubere poterant. Item cum per adoptionem in aliam familiam emancipati, & patria poteſtate liberi tranſibant, cum quibus paulo poſt tanquam cũ extraneis agebatur. Facile enim memoria generis diſſipatur & euaneſcit: quo errore ſemel impacto proueniunt inde traduces propagationeſq; perpetui inceſti, & genus cum ſcelere longius ſerpit: poſſunt itaq; errores hi maximam ſuppeditare ſyluam ad miſcenda inceſta, præſertim inuitãte ubiq; luxuria huius ſeculi, quæ libidinis eſt fomentum: ſed multo magis quæ ſequitur incontinẽtia. Cum enim gẽtes omnes uoluptate plerunq; bonum metirentur, ueluti pecora quammaxime poſſent in re uenerea occupabantur, nullus erat illis uirginitatis odor, nullum caſtitatis precium, nulla coniugij fides, aut ratio fornicationis, ubiq;, ſemper, dum licebat ſemẽ, in quodcunq; incitarẽtur, profundebant: ita ut quandoq; eas facile inirent, quæ à ſuis patribus compreſſæ aut genitæ fuerant, aut liberos procrearent, qui ut in cõmercio hominũ fit, ſequẽti tẽpore pro uxore uel nuru uel pellice haberẽtur. Nam qui fieri poterat ut in tam uacuo ſaltu ſpacioſoq; campo libidinis homines non occurrerẽt ijs, qui ſi non ex omni, aliqua tamẽ ex parte, ſuo de ſemine eſſent. Chriſtianis uero cum præſcriptũ ſit aut in caſtitate cœlibatus uiuere, aut coniugij metas nõ tranſcendere, in eiuſmodi erroris euentum non offendunt. atq; ut in prima iuuentute cauent à ſtupris, ita poſt contractas nuptias ne quo modo fidem eius ſacramenti excedant. pleriq; etiam omnis ætatis perpetuæ ſe uirginitati propter Chriſtum deuouent. unde eſt, ut nec in fortuitum inceſtum neq; in uoluntarium incurrant. O miſeros nos qui Chriſtiani dicimur hoc tempore: nullum iam locum his argumentis reliquimus, & gentes agimus ſub nomine Chriſti. COETVS inceſti ſanguinis, id eſt coniunctio & coitus inceſti. ſic Auſonius, Præter legitimi genitalia fœdera cœtus

Repperit obſcœnas ueneres uitioſa libido.

Hæc in uobis eſſe ſi conſideraretis, proinde in Chriſtianis non eſſe perſpiceretis. idem renunciaſſet utrumq;: ſed cęcitatis duæ ſpecies facile concurrũt, ut qui non uident quæ ſunt, uidere uideantur quæ non ſunt.

Rationem Tertullianus quaſi corollarium de ſecretis calumnijs adiungit, quamobrem gentes tam nequiter ſentiant de Chriſtianis. Fit hoc, inquit, ex cęcitate ignorantiaq; ſuiſpſius. Qui enim ſe ignorat, facile cæcutiet in alijs. quod certe quàm fugiendum ſit, & quàm multa emergant incommoda ex ea re, aureum illud præceptum monere uidetur, γνῶθι σεαυτόν. Cum itaq; in ſemetipſis gentes, quæ ſuperius ſcelera dicta ſunt, nõ agnoſcerent, in alijs ſibi contrarijs ineſſe putabant: contrà eueniret ſi ſeipſos cognoſcerent. Nam alterum ex contrarijs ex altero ſtatim deprehenditur, atq; idem refert arguitq; utrumq;, idq; eo facilius perſuaderi poterit, ſi cæcitatis duæ ſpecies, altera corporis quæ non uidet ea quæ ſunt, altera mentis quæ uidere ſibi uideatur quæ non ſunt, quàm ſe facile ſequantur conſiderabitur.

Nunc de manifeſtioribus dicam. Deos, inquitis, non colitis, & pro imperatoribus ſacrificia non impenditis. Sequitur ut eadem ratione pro alijs non ſacrificemus, quia nec pro nobiſipſis, ſemel deos non colendo. Itaq; ſacrilegij & maieſtatis rei conuenimur. Summa hæc cauſa, imò tota eſt: & utiq; digna cognoſci, ſi non præſumptio aut iniquitas iudicet, altera quæ deſperet, altera quæ recuſet ueritatem.

Auditorum animos breuiter reficit, cum ad alia dicat ſe tranſiturum, ſeriemq; & ſtructuram totius orationis componat in animis iudicum. Primum enim contra odium pugnauit, quo potiſſimum homines reuocantur à iuſtitia, ut admitteretur, deinde contra leges ut audiretur, tertio loco cõtra crimina ut abſolueretur. Quæ cum partim arcana iactarentur

rentur, partim manifesta, prius de secretis conflixit, tanquam de ijs quę apud aduersarios firmissima essent, ex suspicione quæ in animis hominū ex incerto rumore insederat. Restabant manifesta, quorum præcipua erant crimen læsæ religionis & maiestatis. Cum enim Christiani semel decreuissent & quasi plebiscito sanxissent, deos omnino præter unum uerum & uiuum non esse colendos, à sacris aliarum gentium maxime abhorrebāt, unde sacrilegi & totius religionis contemptores audiebant. Cumq; moris esset quotānis ad minus quarto Nonas Ianuarias ut pro salute imperatoris publice uota susciperet ante aras deorum supplex populus Romanus cunctaq; Italia simul & omnes prouinciæ, nullibi unquam interesse Christiani sacris eiusmodi uolebant. Quapropter Cæsaris hostes & rei maiestatis conueniebantur. atq; hic quasi principalis status causæ, & ubi summa totius accusationis uersetur, merito itaq; examinari cognoscíq; diligētius debet, ut quid in utramq; partem afferatur, appareat. Fuerit hoc facile, si præsumptio, inquit, aut iniquitas iudicum non impediat. ægre enim ex animis hominū quæ præsumpta fuerit opinio conuellitur, ita ut aliter de aliquo credere possit, quàm sua uelut informatione corripuerit. Non desperent, inquit Tertullianus, animi uestri iudices de sua præsumptione, quin in hac re possint pro Christianis stare rationes: & omnis iniquitas interim excludatur, quæ ueritatem recusare solet. Nam si liberi eiusmodi affectibus quasi nouo consilio adsitis, admittetis proculdubio quæ dicentur à nobis. Vnde hoc sit, & quàm sit eius rei nostra sententia uera piaq; facile intelligetis. quanquam illud inuidiose dictum est, & pro imperatoribus sacrificia non impenditis. Nam quod nobis uniuersale est, in eam partem reuocare uultis, quę sua ui nos opprimat. uerius diceretis pro nullis, quibus uerbis mitigat̄ iam ambitiosum illud crimen maiestatis.

Deos uestros colere desiimus ex quo illos non esse cognoscimus. Hoc igitur exigere debetis, uti probemus non esse illos deos, & idcirco non colendos, quia tunc demum coli debuissent, si dij fuissent. Tunc & Christiani puniendi, si quos non colerent, quia putarent non esse, constaret illos deos esse. Sed nobis, inquitis, dij sunt. Appellamus & prouocamus à uobis ad conscientiam uestram, illa nos iudicet, illa nos damnet, si poterit negare omnes istos deos uestros homines fuisse. Sed & ipsa inficias si ierit, de suis antiquitatum instrumentis reuincetur, de quibus eos didicit testimonium perhibentibus ad hodiernum, & ciuitatibus in quibus nati sunt, & regionibus in quibus aliquid operati uestigia reliquerunt, in quibus etiam sepulti demonstrantur. Nec ego per singulos decurram, tot ac tantos, nouos, ueteres, Barbaros, Græcos, Romanos, peregrinos, captiuos, adoptiuos, proprios, communes, masculos, fœminas, rusticos, urbanos, nauticos, militares (ociosum est etiam titulos persequi) ut colligam in compendium, & hoc non quo cognoscatis, sed recognoscatis: certe enim oblitos agitis. Ante Saturnum deus penes uos nemo est, ab illo census totius uel potioris uel notioris diuinitatis. Itaq; quod de origine constiterit, id de posteritate conueniet. Saturnum itaque quantum literæ docent, neq; Theodorus Græcus, aut Tallus, neq; Cassius Seuerus, aut Cornelius Nepos, neque ullus commentator huiusmodi antiquitatum aliud quàm hominem prouulgarunt. Si quæras rerum argumenta, nusquam inuenio fideliora quàm apud ipsam Italiam, in qua Saturnus post multas expeditiones, postq; Attica hospitia consedit, exceptus à Iano, uel Iane, ut Salij uolunt. Mons quem coluerat Saturnius dictus, ciuitas quam debellauerat Saturnia cognominabat̄. Ab ipso primum tabulæ, & imagine signatus numus, & inde ærario præsidet. Tamen si homo Saturnus, utiq; ex homine, & quia ab homine, non utiq; de cœlo & terra.

Longior

Longior hæc est purgatio sacrilegij & læsæ deorum maiestatis. extenditur enim usque ad illud, Ventum est igitur usque ad secundum titulum læsæ augustioris maiestatis, &c. In hoc enim & gentium ritus superstitiosi, & Christianorũ uera religio recenseaẽ necesse est, ut ex comparatione oppositorum ueritas magis elucescat. Primum igitur, inquit, nõ recte sentitis de Christianis, neque uere pronunciatis, cũ deos nõ colere illos dicitis. dicendum erat, Christianos non colere quos deos non esse sciunt, colere uero quem deum esse pro comperto habent. Quare autem uestra gentiumque numina dij neque sunt neque haberi debent, multis rationibus patet. Nam si deus est mens perfectæ rationis, actus' ue purus qui ortum obitumque nesciat, neque humana specie circumscribatur, nemini dubiũ est quin Saturnus, Iupiter, Hercules, Bacchus, Iuno, omnesque eiusdem census apud uos (quorum tantus est numerus, ut si quis tantum symbola titulosque colligere uelit, ociosus nimium sit oportet) dij proculdubio non sunt, ne apud conscientiã quidem uestram, quãdo cum illis quasi cum imaginibus agitis irreuerenter: quod si tamẽ negatis, ecce adsunt antiquitatis monumenta quæ ita esse perhibent, plurimaque adhuc eius uestigia restant in pluribus locis. Nam si theologi uestri leganẽ Orpheus, Hesiodus, Euhemerus, Ennius, Cicero etiam, aut fabulosam originem deorum, aut humanam cognoscetis. In Creta crepundia adhuc Iouis sepulchrumque ostenditur. In Dicto enim eius insulæ promontorio natus, in antro Ides enutritus est à Corybantibus Pyrrhicam saltantibus: ita, ut Castoris & Pollucis in Lacedæmone. necnon palma Deli ab Apollinis ætate conspicitur: quæ quia per se notissima sunt, nõ est cur singulatim de omnibus dispute, satis est si qui princeps & autor deorum habetur, ostendam uobis quidem non earum rerum ignaris, sed qui oblitorum personam agitis, dissimulatisque talem notionem, mortalem fuisse, & ex homine. Nam si genus de specie prædicatur, quæcunque de genere dicentur, in speciem quoque concurrũt, & totum eius agmen à mortali exordio ductum, mortale erit & simile sui primordij. Is uero Saturnus esse dicitur, namque ante ipsum nulla est notior diuinitas, & si nota est, nulla tamẽ potior augustiorque à uobis habetur. ab eo enim Iupiter, Iuno, Neptunus Plutoque exorti, &c. Quod igitur Saturnus homo fuerit, duobus maxime argumentis perspicuum est. Primum autoritate nõ poetarum, sed historiographorum tam apud Græcos quàm apud Latinos celeberrimorum, qui traditiones monumentaque antiquitatum perscrutati, Saturnum ex Cœlo homine, Cœlum ex Ophione natum scripserunt, & in terris omnia mortalitatis obijsse munia. Deinde ex multis locorum uestigijs, præcipue uero in Italia, siue enim à filio ex Creta fugatum, siue per expeditionem consedisse in Latio ferunt ex Attica regione, à cuius rei memoria Saturnius mons quem incoluit dictus est, & urbs quam condidit exceptus à Iano Saturnia dicta, & Latium denique totum, quia ibi latuerit. Qui etiam quod primus numum imagine signauit, ærarium Romani in templo eius condiderunt, uti longius à Macrobio recenseẽ historia, & de alijs omnib. dijs à Lactãtio. Nec mirum à Salijs Ianum uocari Ianem: nam prisca illi uocabula in suis carminibus retinebant, iampridem exoleta: nam & orcula dolosi eso, pro oscula dolori ero, & Mamuriam ueterem, pro memoriam, & manos pro bonos, & alia cantitabant.

Sed cuius parentes ignoti erant, facile fuit eorum filium dici quorum & omnes possumus uideri. Quis enim non Cœlum & terram matrem & patrem uenerationis & honoris gratia appellet, uel ex consuetudine humana, qua ignoti, uel ex inopinato apparentes, de cœlo superuenisse dicuntur? Proinde Saturno repentino aduentu ubique cœlitem contingit dici. Nam & Terræ filios uulgus uocat, quorum genus incertum est. Taceo quod ita rudes adhuc homines agebant, ut cuiuslibet noui uiri aspectu quasi diuino commouerentur. Quum hodie iam politi, quos ante paucos dies luctu publico mortuos sint confessi, in deos consecrent. Satis iam de Saturno, licet paucis, etiam Iouem ostendimus tam hominem quàm ex homine, & deinceps totum generis examen tam mortale quàm seminis sui par.

Confutat uulgarem famam, qua receptum iamdudum fuerat, Saturnum Cœli fuisse & Opis, id est Terræ filium. At hoc de omnibus, inquit, dici solet, præsertim quorum cau

sa propinqua sit ignota. Cœlum namq; & terra communes sunt quodammodo omnium parentes, & solem dicimus & hominem, generare hominem. Item quorum natalia sunt obscura, Terræ filios fratresq; Gigantum dicimus, aut è cœlo cecidisse. quod æquiuocè dictum, rudes præsertim homines in ætherei Cœli Terræq; puerperium transtulere. Et pro deo habitus est Saturnus, nec mirum si qua potentia aut sapientia cæteris præstiterit, cum hodie quando homines politiores sunt & elegantiori ingenio, suos Cæsares, quorum funera celebrarunt, in numerum deorum relatos haberi uolunt.

Et quoniam sicut homines fuisse non audetis negare, ita post mortem deos factos instituistis asseuerare, causas quæ hoc exegerint, retractemus. Inprimis quidem necesse est cōcedatis esse aliquem sublimiorem deum, & mancipem quendam diuinitatis, qui ex hominibus deos fecerit. nam neque sibi illi potuissent sumere diuinitatem, quam nō habebant, nec alijs præstare eam non habentibus, nisi qui proprie possidebant. Cæterum si nemo esset qui deos faceret, frustra præsumitis deos factos auferendo factorem. Certe quidem si ipsi se facere potuissent, nunquam homines fuissent, possidentes scilicet melioris conditionis potestatem. Igitur si est qui faciat deos, reuertor ad causas examinandas faciendorum ex hominibus deorum, nec ullas inuenio, nisi si mysteria & auxilia officijs diuinis desiderauit ille magnus deus. Primo indignum est ut alicuius opera indigeret, & quidem mortui, cum dignius ab initio deum aliquem fecisset, qui mortui erat operam desideraturus. Sed nec operæ locum uideo. Totum enim hoc mundi corpus siue innatū & infectum secundum Pythagoram, siue natum & factum secundum Platonem, semel utique in hac constructione dispositum, & instructum, & ordinatum cum omni rationis gubernaculo inuentum est. Imperfectum nō potuit esse quod perficit omnia. Nihil Saturnum & Saturniam gentem expectabat. Vani erunt homines, nisi certi, à primordio & pluuias de cœlo ruisse, & sidera radiasse, & lumina floruisse, & tonitrua mugisse. Item omnem frugem ante Liberum & Cererem & Mineruam, imò ante illum aliquem principem hominem de terra exuberasse, quia nihil continendo & sustinendo homini prospectum post hominem potuit inferri. Deniq; inuenisse dicuntur necessaria ista uitæ, non instituisse: quod autem inuenitur, fuit: & quod fuit non eius deputabitur qui inuenit, sed eius qui instituit. Erat enim ante quàm inueniretur. Cæterum si propterea Liber deus, quod uitem demonstrauit, male cum Lucullo actum est, qui primus cerasa ex Ponto Italiæ promulgauit, quod non est propterea consecratus, ut nouæ frugis autor, quia inuentor & ostensor. Quamobrem si ab initio & instructa & certis exercendorum officiorum suorum rationibus dispensata uniuersitas constitit, uacat ex hac parte causa allegendæ humanitatis in diuinitatem: quia quas illis stationes & potestates distribuistis, tam fuerunt ab initio, quàm & fuissent etiam si deos istos non creassetis. Sed conuertimini ad causam aliam, respondentes collationem diuinitatis meritorum remunerandorum fuisse rationem. Et hic concedetis, opinor, illum deum deificum iustitia præcellere, qui nec temere, nec indigne, nec prodige tantum præmium dispensarit. Volo igitur merita recensere, an eiusmodi sint ut illos in cœlum extulerint, & non potius in imum tartarum merserint, quem carcerem pœnarum infernarum cum multis affirmatis. Illuc enim abstrudi solent impij, quiq; in parētes & in sorores incesti, & maritarū adulteri, & uirginum raptores

raptores,& puerorum contaminatores,& qui sæuiũt,& qui occidunt,& qui furantur,& qui decipiunt,& quicunq; similes sunt alicuius dei uestri. Quem hominem integrum à crimine aut uitio probare poteritis, nisi hominem negaueritis? Atqui ut illos homines fuisse non possitis negare, etiam istæ notæ accedunt, quæ nec deos postea factos credi permittunt. Si enim talibus uos puniendis præsidetis, si commercium, colloquium, conuictum malorum & turpium probi quique respuitis, horum autem pares deus ille maiestatis suæ consortio acciuit, quid ergo damnatis quorum collegas adoratis? Suggillatio est in cœlo uestra iustitia. Deos facite criminosissimos quosq;, ut placeatis dijs uestris, illorum est honor consecratio coæqualium. Sed omittam huius indignitatis retractatum, probi, & integri, & boni fuerint. Quot tamen potiores uiros apud inferos reliquistis: aliquem de sapientia Socratem, de iustitia Aristidem, de militia Themistoclem, de sublimitate Alexandrum, de felicitate Polycratem, de eloquentia Demosthenem. Quis ex illis dijs uestris grauior & sapientior Catone? Iustior & militarior Scipione? Quis sublimior Pompeio? felicior Sylla? copiosior Crasso? eloquentior Tullio? Quanto dignius istos deos ille assumendos expectasset, præscius utique potiorum. Properauit, opinor, & cœlum semel clusit, & nunc utique melioribus apud inferos musitantibus erubescit.

Quæ hactenus de dijs dicta sunt à Septimio, ex abundantia quodammodo rei affluxere potius quàm contra sententiam aduersariorum steterint. Gentes enim suos ipsæ deos dum agerent in terris homines putauerunt, colebant autem, quia post mortem deos esse factos autumabant. Id igitur ipsum quàm ridiculum sit apertissime nũc exponit, examinando causas quamobrem apotheosin mereri potuerint. Nam si, inquit, dij facti sunt, confectorem certe intelligere necesse est per quem illi fieri potuerint, tantæ autoritatis, ut manceps sit uerusq; dominus diuinitatis, quando eius usum alijs præstet. Præterea neque temerè aut imprudẽter quicquam fecisse uerisimile est, sed ex certa ratione atq; causa. Allegisse igitur in consortium immortalitatis eiusmodi homines duabus potissimum de causis uidetur, aut quia alicuius opera indigeret, aut quia talem sua illorũ merita mercedem exposcebant. Vtrumq; dilemma si parum diligentius consideretur, nõ modo non probabile, sed ne uerisimile est. Quid enim tunc deesse potuit tanto deo, aut quid à mortuo sperare? Viui potius erant accersendi laborum socij: quanquam non uideo quid illi faciundum restaret, post obitum talium uirorum, quod prætermissum aut infectum fuisset. nam cum ipsi uiuere sub hoc cœlo tot annos potuerint, ita ut regnasse dicantur, nimirum quod hominis conseruationem propagationemq; continet, antea prospectum fuerat, nec tantæ huius orbis machinæ aliquid abesse poterat, licet in usum quædam non uenissent, quæ ab his deinde reperta aut inuenta in secretis naturæ, autoritatẽ quasi illa condidissent, sibi falsam uendicauere. Quantum uero ad merita pertinet, si modo deus ille summus iustus est atq; prudens, talia dico fuisse quæ tantum abfuerunt, ut cœlo digna uiderentur, ut uel in imum tartarum detrudi meruerint: nam & uos in sententiam quoq; aliorum uenitis, quod ad inferos ij detrudantur qui patrarunt ea quę ab aliquo uestrorum deorum, à Ioue (uerbi causa) cõmissa fuisse conceditis. Quod si integrum à crimine illum fuisse dicitis, id fieri nõ potest, ut aliquis homo ea uirtute præcellat, qua deus haberi possit: sin uero exuisse hominem Iouem obijcitis, argumenta indiciaq; iamdudum exposita demonstrant, deum fieri non potuisse. ergo ut homo etiamnum: id quod à minori probatur. nam si uos, inquit, iudices scelestos iure punitis, consortiumq; uitiosorum respuitis, quanto magis deus ille qui iustitia est & ipsa uirtus? Atqui ista uos iustitia cœlum suggillatis uituperatisq;, cum quos uestra iura damnant, deum probasse credatis. Ecõtrario uobis iudicandum fuerat, ut dijs uestris à simili placeretis. Criminosissimi quiq; nõ damnandi erant, sed colendi, maximus ita illis honor haberetur, gratissimaq; foret æqualium con

adstruit

Quis et eximiis quibus cultus diis gentium scriptoribus ... 1733.

de copia Crasso

deus

secratio. Sed uidete quàm securè in hac re uobiscum ago. Concedo probos fuisse & bonos, neq; ideo tamen esse deos putandum, alioqui multa essent absurda ridiculaq; concedenda. Nam si tantum numen ex uitæ probitate, uel ex magnitudine fortunæ, uel ex rebus gestis, uel ex opibus comparatur, uel à scientia, multos uobis adducam in his omnibus præstātiores, qui indignè præteriti nec dij sunt nec habentur: qualis Socrates, Aristides, Cato, &c. an credēdum summum illum deum aut rationem personarum habere, aut imprudenter eligere, aut occlusisse semel cœlum, ut potiores apud inferos quàm apud se censerentur.

Cesso iam de istis, ut qui sciam me ex ipsa ueritate demonstraturum quid non sint, cum ostendero quid sint. Quantum igitur de dijs uestris, nomina solummodo uideo quorundam ueterum mortuorum & fabulas audio, & sacra de fabulis recognosco. Quantum autem de simulachris ipsis, nihil aliud deprehendo, quàm materias esse uasculorum instrumentorumq; communium uel ex ijsdem uasculis & instrumentis, quasi fatum consecratione mutantes, licentia artis transfigurante, & quidem contumeliose, & in ipso opere sacrilege, ut reuera nobis maxime, qui propter deos ipsos plectimur, solatium pœnarum esse possit, quod eadem & ipsi patiuntur ut fiant.

Sed hæc, inquit, missa facio, faciliorem uiam ingrediens, & breuiorem rationem, ut ostendam Saturnum, Iouem, alios gentium dæmonas non esse deos. Locus ab affirmatione, unde negatio uera infertur. Nam si hoc ego lignum esse demōstro, patebit sanè non esse ferrum, neq; lapidem, neq; aliud præter se quicquam, cum quod est speciei unius propriæ, ad aliam transferri non possit: sic de dijs uestris, si quid sunt, exponam, per se patebit quid non sint. Sunt autem mera nomina quorundam priscorum mortuorum, & maiori ex parte fabellæ, quæ sibi sacrorum ritus concinnauerunt. nam si ij quos sibi gentes pro dijs colunt, unde exorti sunt, & ubi uixere, quo loco sepulti ex historijs monumentisq; didicimus, quid illi iam sunt nisi mortuorū nomina. Præterea si Rheam (siue Opem illam dicas) occultare filios uideo Corybantum tinnitu, ne à Saturno deuorentur, si alios de ouo natos, hunc de genitalibus sectis, illum in femore patris coaluisse, Virbium de Hippolyto, Thyonianum de Dionysio reformatum, atq; alia id genus infinita, nōne sunt hæ anicularum fabellæ? ad hæc si huic noctu magis quàm interdiu sacra operātur, si his instrumentis magis quàm illis, hac pecude potius quàm alia, si deniq; sua cuiusq; dei sacrificia, si ceremoniarum rationem exquiras, nonne tibi fabulosa ridiculaq; uideātur? Cum itaq; tales ipsi sint, dij profecto esse non possunt. Deus enim æternus est, omnium genitor, ipse non genitus, opifex & causa mundi, principio antiquior, fine diuturnior. Quod si mihi in statuis simulachrisq; quibus supplicatis, diuinitatem assumere deo uultis, quasi faciant illa numen, in hac ego parte nihil deprehendere aut conijcere possum quàm materias esse, nihil ab his dissimiles quibus uasa utensiliaq; conflantur cælantur'ue, nisi contra idola non ex massa metallorum, sed ex uasis per artem transformantur in talem effigiem. Sed tantūdem. Neq; enim per se hæc materia, neq; per artem assequi potest, quod deo proximum existimari possit. Totum enim hoc artificium deorum est contumeliosum & impium. Quo loco maxime Tertullianus deridet superstitionem gentium, quæ in simulachris nescio quid numinis inesse uolebant. ad ea enim Christiani trahebantur, ut in illa tanquam in uerum deum suspicientes thura incenderent. Neq; mirum uideri debet si in hac re longior uideatur esse Tertullianus, quæ per se nimium manifesta est. Nam & Seneca in libro De superstitione, Pudebit, inquit, publicatæ dementiæ. alius horas Ioui nunciat, alius lictor est, alius unctor. Sunt quæ Iunoni & Mineruæ capillos disponant longè à templo, nō tantum à simulachro stantes, digitos mouent ornantium modo: sunt quæ speculum teneant, sunt quæ ad uadimonia sua deos aduocent, sunt libellos qui offerant, & illos causam suam doceant. Sed ut nostra tempestate tota hæc irrisio idolorū conueniētior uideatur, sciendum, quemadmodum ipse paulo post testabitur, ac longius disserit in secundo Lactantius, eius temporis Christianos nihil in templis habuisse, præterquam crucis insigne super aram ad orientem uersam, ut mentem oculosq; in cœlum, ubi

pater

pater est omnium, erigerent expansis manibus: paulatim uero tot tantisque exornata sunt picturis statuisque templa, ut censuram prouocent.

Crucibus & stipitibus imponitis Christianos, quod simulachrum non prius argilla deformat cruci & stipiti superstructa? in patibulo primum corpus dei uestri dedicatur. Vngulis deraditis latera Christianorum, at in deos uestros per omnia membra ualidius incumbunt asciæ, & runcinæ, & scobinæ. Ceruices ponimus, ante plumbum & glutinum & gomphos sine capite sunt dij uestri. Ad bestias impellimur, certe quas Libero, & Cybele, & Cereri applicatis. Ignibus urimur: hoc & illi à prima quidem massa. In metalla damnamur: inde censentur dij uestri. In insulis relegamur: solet & in insulis aliquis deus uester aut nasci aut mori. Si per hæc constat diuinitas aliqua, ergo qui puniuntur, consecrantur; & numina erunt dicenda supplicia. Sed plane non sentiunt has iniurias & contumelias suæ fabrificationis dij uestri, sicut nec obsequia.

Cum itaque nihil dij sint magis quàm animæ cæterorum hominum, & simulachra colantur pro numinibus, restat ut ex opificio diuinitatem concipere credantur. Fabricam igitur hanc idolorum ita describit, ut non tantum ab hominibus fieri demonstret, sed ijs etiam rationibus & instrumentis quibus in puniendis scelestis, quales Christianos putabant, in carnificina utatur, tantũ abest ut ex eorum structura religio emergat aut cœlestis potestas inspiretur. Ex quo non parum solatij Christiani capiunt, si quibus ipsi tormentis diuexantur, eadem in fabricandis dijs, quorum gratia cruciantur, infligi uideant. nam si crucibus stipitibusque infiguntur, ab eiusmodi quoque plastes suspendit argillam, ex qua simulachrum alicuius dei conformat. quod si faber ligneum faciat, ualidioribus armis dedolatur, que sint ungulæ illæ ferreæ quibus latera Christianorũ lancinant, neque ab hac re est si capite nos truncatis: nam plumbo, aut glutino, aut gomphis, id est maioribus clauis capita deorum compaginatis, alioqui sine capite sunt, & bestiæ quibus inspectante populo exponimur, non abhorrent à uestris dijs. nam Bacchus ille uester curru inuehitur à tigribus tracto, Cybele leones iungit, Ceres cum Triptolemo alatos serpentes: ignes etiam in conflatione sicuti nos dij uestri experiuntur, & à metallis ad quæ fodienda sæpe damnamur originem trahunt. si uero relegamur in insula, & in Delo Latona fit puerpera, & in Creta Iupiter est sepultus.

O impiæ uoces, ó sacrilega cõuicia, infrendite, inspumate, ijdem estis qui Senecam aliquem pluribus & maioribus de uestra superstitione perorãtem, reprehendistis. Igitur si statuas & imagines frigidas mortuorum suorum simillimas non adoramus, quas milui & mures & araneæ intelligũt, nónne laudem magis quàm pœnam merebatur repudium agniti erroris? Possumus enim uideri lædere eos, quos certi sumus omnino non esse? Quod non est, nihil ab ullo patitur, quia non est.

Sunt hæ gentiũ uociferationes, quibus insultabant Christianis asseuerantibus deos esse nullos. Ad hæc Tertullianus, Vt lubet exclamate, & irascimini. Neque enim nouum hoc est, cum etiam Senecam, qui de uestra superstitione librũ composuerit, damnare ausi estis, contra manifesta indicia: nam uel auiculæ & araneæ dum libere insidunt in ijs, manifeste sentiunt, sentire nihil tales imagines.

Sed nobis dij sunt, inquitis. Et quomodo uos, econtrario impij, & sacrilegi, & irreligiosi erga deos uestros deprehendimini? qui quos præsumitis esse, negligitis: quos timetis, destruitis: quos etiam uindicatis, illuditis. Recognoscite si mentiar. Primo, quia cum alij alios colitis, utique quos non colitis, offenditis: prælatio alterius sine contumelia alterius non potest procedere, quia

nec electio ſine reprobatione. Iam ergo contemnitis quos reprobatis, quos reprobando offendere non timetis. Nam ut ſupra præſtrinximus, ſtatus dei cuiuſq; in ſenatus æſtimatione pendebat. Deus non erat quem homo conſultus noluiſſet, & nolendo damnaſſet. Domeſticos deos quos lares dicitis, domeſtica poteſtate tractatis, pignerando, uenditando, demutando aliquando in trullam de Minerua, ut quiſq; contritus atq; contuſus eſt, dum diu colitur, ut quiſq; dominum ſanctiorem expertus eſt & domeſticam neceſsitatē. Publicos æque publico iure fœdatis, quos in haſtario uectigales habetis: ſi capitolium, ſi olitorium forum petitur, ſub eadem uoce præconis, ſub eadem haſta, ſub eadem annotatione quæſtoris, diuinitas addicta conducitur.

Ex hoc loco regerit more ſuo Tertullianus totum hoc impietatis crimen in aduerſarios, ſuis illos armis ita confodiens, ut fateri cogantur aliud ſanè dicere, aliud ſentire de dijs. Nam ſi actiones, uerba ſcriptaq; ſunt animi noſtri manifeſta indicia, plerique omnes Romani Epicuri ſectam amplexabantur. Cuius etiam imaginē cum multis in locis, tum in anulis geſtabant: huic nullus fuit reſpectus deorum, ne tamen maiorū inſtituta ritusq; quibus imperij autoritas apud plebem maiori ex parte conſeruatur, prodere uiderentur, in iudicijs de re ſacra triſtes, & religioſi uideri uolebant, illud identidem quiritantes, at hi nobis dij ſunt, & quomodocunq; maieſtas illorum tuēda nobis eſt, contra omnes qui capite uelint illos diminuere. Ad hæc Septimius, Aut iſta, inquit, ex animo dicitis, aut cū ſimulatione. ſi ſimulate, ſententia ueſtra nobiſcum conuenit. neq; enim colendi qui non ſunt. Sin ex animo, plurimis oſtendam argumentis, uos multo magis eſſe in illos impios, quàm Chriſtianos. aut igitur nobiſcum puniendi eſſetis, aut nos abſoluendi uobiſcum. Primum enim aut ex affectu, aut ex utilitate pendet omnis ueſter deorum cultus, nō à religione aliqua uel pietate. Mercator enim ex uobis aliquis Mercurium facere ſibi propitium ſtudet: amantes Veneri ſatisfaciunt, Milites Bellonam tantum & Martem colunt, poetæ Apollinem aut Bacchum, ueneficæ in Proſerpinam totæ incumbunt, alijs dijs neglectis. At ſi, ut diximus, ſenatus alios etiam uoluit uobis eſſe deos, cur à uobis omnes non coluntur, hæc nimirum electio offendat neceſſe eſt præteritos: cum uero id uos nō moueat illos profecto non creditis: ſi mouet, iam nobiſcum impij cenſemini. Sed & eos ipſos quos ſeorſum colitis, quanā religione demeretis? Nā ſi dij uobis ſunt (ut identidē noſtris auribus inculcatis) eiuſmodi ſimulachra, quid eſt quod ij quos lares dicitis, quaſi in ſupellectilis ratione computantur, ut perinde à uobis aut oppignerentur, aut uenditentur, atq; cætera inſtrumenta domeſtica inſtante neceſſitate? erant potius exorāda uobis eorum numina, ut urgentem inopiam defenderent, aut uerenda ne propterea indignata miſerias conduplicarent. Quod ſi tales dixeris impios, ut eſt hominum genus. cum ſanctis, inquam, dominis pijsq; patribusfamilias multo peius agunt: qui cum ex frequentiori cultura illos contriuerint, diffingere deinde ſolent, ut id quod prius fuerat illis Saturnus aut Minerua, uas conflatū culinæ inſeruiat. Quo loco uidere eſt, ſicuti apud alios ſcriptores, lares non modo dici domeſticos illos genios, ex nympha quam Lar dicebant, Mercurioq; genitos, ſed omnes deos quos domi quiſq; ſuæ coleret. Nam & Alexander imperator in ſuo larario (ut Lampridius teſtatur) inter alios & Habraham habuit & Chriſtum. At erant hæc aliquo modo ferenda, priuata enim ſunt minusq; manifeſta, præterea neceſſitas egeſtatis nulla lege circumſcribitur. Eſto, quid ſi eadem ratione publici dei tractantur? Video enim uectigales tributariasq; gentes cum præſentem pecuniam quandoq; non habeant, publicanis aut quæſtoribus aureos argenteosq; deos addicere, ut ſæpenumero haſtario uenditioniq; auctionariæ per præconem ueneant, & inter manubias captiui dij ueneunt, ut pecunia ærarium aut fiſcus conſtipetur.

Sed enim agri tributo onuſti, uiliores: hominum capita ſtipendio cenſa, ignobiliora. Nam hæc ſunt notæ captiuitatis. Dij uero qui magis tributarij, magis ſancti, imò qui magis ſancti, magis tributarij: maieſtas quæſtuaria efficitur. Circuit cauponas religio mendicans, exigitis mercedem pro ſolo templi

pli, pro aditu sacri, non licet deos nosse gratis, uenales sunt.

Amplificatio irrisoria, nihil enim ueri illi Christiani superiorum temporum abhorrebant magis, nihil uehemētius detestabantur, quàm ex sacris rebus quæstum quoquomodo facere. Gentes uero in quibus nulla erat spiritus sancti gratia, tā de sacris rebus quàm de prophanis, opes sibi undecunq; comparabant. Et cuius dei numen sanctius habebatur, magis erat antistibus quæstuosum. Eo enim nomine stipes ad instaurationem templi exigebant, aditusq; quotidianos uenditabāt, contraria quidem ratione autoritatem dijs conseruantes. nam stipēdiariæ res, quemadmodum homines & agri multo uiliores sunt, ut qui ex eo tributo captiuos esse & prouinciales indicent. Nam municipales & coloni, quia immunes à tributo quod in stipendium militare persoluitur, pluris merito æstimari solent.

Quid omnino ad honorādos eos facitis, quod nō etiā mortuis uestris cōferatis? ædes perinde & aras, idem habitus & insignia in statuis. ut ætas, ut ars, ut negociū mortui fuit, ita deus est. quo differt ab epulo Iouis silicernium? à simpuio obba? ab aruspice pollinctor? nam & aruspex mortuis apparet.

Collatio hæc euidentissimè demonstrat gentes uel quos deos credunt aut credere simulant omnino neglígere, quando eximiam illam excellentemq; dei naturam non alijs prosequantur honoribus, quàm quibus defunctis hominibus parentari soleant: deniq; in cultu nihil differat à mortuo deus. nam si ædes Ioui (uerbi causa) dicata est, in qua epulum celebretur, si aræ ubi in simpuuio uase uinum libatur, si aruspex qui hostiarum intestina perscrutetur, & mortuis non dissimilia attribuunt. Præter enim templa & aras cum flaminibus dicatas Cæsaribus, ubiq; uidere est silicernium apparatum, id est funebre conuiuium à cognatis defuncti hominis, nihil differens ab eo quod uiri epulones Ioui instaurare solent, ubi pro simpuuio obba poculum est haud ab eo dissimile, & pollinctor ministe cadaueribus curandis apparet præstoq; est. nec minus in defunctorum statuis & imaginibus eadem sunt ornamenta pro ætate munijsq; cuiusq; quæ spectantur in dijs. at pudere uos huius parilitatis debebat, aut esse argumento, deos perinde fuisse homines atq; alios defunctos, qui à uobis quotidie eodem honore impertiuntur.

Sed digne imperatoribus defunctis honorem diuinitatis dicatis, quibus & uiuentibus eum adijcitis. accepto ferent dij uestri, imò gratulabunt, quod pares ei fiant domini sui. sed cum Larentiam publicum scortum, uelim saltem Laidē aut Phrynen, inter Iunones & Cereres ac Dianas adoratis, cum Simonem Magū statua & inscriptione sancti dei inauguratis, cum de pædagogijs aut aulicis, nescio quem cinædum deum facitis, licet non nobiliores dij ueteres, tamen contumeliam à uobis deputabunt, hoc & alijs licuisse, quod solis antiquitas contulit.

Maxima hæc ex opportuna correctione exaggeratio irrisionis Romanorum in suos deos, cum in censum eorum & ad parem diuinitatem non imperatores tantū admittant, qui si res iusto examine expendatur, tanquam deorum domini magis legitimo cultu uenerari merentur. Quos enim uolunt deos faciunt & uiuentes diui augustiq; nominātur. Sed scorta etiam & magos & cinædos non pro dignitate quidem personarū, sed ex adulatione. Nam si meretrix aliqua adorāda, multo decētius Lais illa famosissima, aut Phryne nobile Athenarum scortum, quæ Xenocratis tamen continentiam suis illecebris expugnare non potuisse dicitur, adorabitur, quàm Romuli rustica Larentia nutrix. Tam bene etiam de delicijs & exoletis Hyla aut Sarmentus aliquis & de seruis Narcissus, quàm Antinous, qui nuper in gratiam Hadriani diuinos honores promeruit. quāquam si cuncta quæ ad deos de antiquitate commendatos pertinent exquirantur, neotericis non inuenientur nobiliores nec meliores.

Volo & ritus uestros recensere, non dico quales sitis in sacrificando, cum enecta & tabidosa & scabiosa quæq; mactatis, cum de opimis & integris superuacua

peruacua quæque truncatis capitula & ungulas, quæ domi quoque pueris uel canibus destinassetis. Quum de decima Herculis nec tertiam partem in aram eius imponitis. Laudo magis sapiētiam, quod de perdito aliquid eripitis. Sed conuersus ad literas uestras, quibus informamini ad prudentiam, & ad liberalia officia, quanta inuenio ludibria? Deos inter se propter Troianos & Achiuos ut gladiatorum paria congressos depugnasse, Venerem humana sagitta sauciatam, quod filium suum Æneam pene interfectum ab eodem Diomede rapere uellet. Martem tredecim mensibus in uinculis pene consumptum. Iouem ne eandem uim à cæteris cœlitibus experiretur, opera cuiusdam monstri liberatum, & nunc flentem Sarpedonis casum nunc fœde subantem in sororem sub commemoratione non ita dilectarum iampridem amicarum. Exinde quis non poeta ex autoritate principis sui decorator inuenitur deorū? Hic Apollinē Admeto regi pascēdis pecoribus addicit, ille Neptuni structorias operas Laomedōti locat. Est & ille de lyricis (Pindarū dico) qui Æsculapium canit auaritiæ merito, qua medicinam nocenter exercebat, fulmine uindicatum. malus Iupiter, si fulmen illius est, impius in nepotem, inuidus in artificem. Hæc neque uera prodi, neque falsa confingi apud religiosissimos oportebat. nec tragici quidem aut comici parcunt, ut non ærumnas uel errores domus alicuius dei præ se ferant. Taceo de philosophis, Socrate contentus, qui in contumeliam deorum quercum & hircum & canem deierabat. Sed propterea damnatus est Socrates quia deos destruebat. Plane olim, id est semper ueritas odio est. Tamen cum pœnitentia sententiæ Athenienses & criminatores Socratis postea afflixerint, & imaginem eius auream in templo collocarint, rescissa damnatio testimonium Socrati reddidit. Sed & Diogenes nescio quid in Herculem ludit, & Romanus Cynicus Varro trecentos Ioues siue Iupiteres dicendum, sine capitibus introduxit.

Damnationis Christianorum causa omnium iustissima uidebatur (ut diximus) & quam iudices potissimum obijciebant, quod contemptores essent religionis, & dijs semper maledicerent: nō mirum igitur si hoc loco longior se Tertullianus effundat, dum manifeste iuuat uarijs argumentis exponere, multo magis gentes eadem causa damnari debere, quia non minus suorum deorum maledici sunt & uituperatores, & ab omni prorsus religione disiuncti. Quod priusquam citatis testibus comprobet (sunt enim hæc à ritibus tracta, unde omnis cultus deorum religioque pendet & examinatur) per præoccupationem malignitatem eorum taxat in operatione holocaustorum, cum ne extremas quidem hostiarum partes dijs adolere patiantur, atque ita defraudēt suscepta uota, quasi cum stupidis fatuisque tota res agatur. Sed hæc illi sapienter. Tanto enim minus de suo disperdent. Quod uero religiosis uiris contrarium magis esse uidetur, quàm dei sacrosanctum nomen, cuius semper cum præfatione summi honoris meminisse debemus, per nefarias turpitudines traducere, puramque eius ac sapientem naturam cum sordidis ludibrijs commaculare? At hoc ipsum Christiani non peccant. Quos enim non credunt, non est quod maledicant. Gentes uero tanta religione præditæ, ut cum dijs tanquam cum lenonibus, cum scelestis, cum lurconibus adolescant, primis suæ ætatis temporibus ad eos se scriptores conferunt, eos addiscunt, & nocturna uersant manu uersantque diurna, qui de dijs tanquam de infimo genere hominum loquuntur. ferunt hoc domi patresfamiliàs, foris per omnia theatra publicæ personæ patiūtur, denique in suo regno imperatores ut de suis dijs risus uoluptasque carminibus concilietur: quanquam non hoc sola sibi licentia poetarum uendicat, & qui philosophi fuere, ab eiusmodi derisione non abstinuerunt. Nam quum Socrates per canem & anserem, per hircum & quercum & platanum iurabat, tantundem

hoc

hoc cauillo uolebat ostendere Iouem quàm canẽ peierasse. Diogenes uero in Herculem quid luserit nondum occurrit. Diagoras uero Melius cum in diuersorio quodam nulla si bi esset materia ad coquendam cœnam præter Herculis idolum: Age, inquit, Hercules, certamen nobis obeas decimumtertium, & excoquito lentem.

Cætera lasciuiæ ingenia etiam uoluptatibus uestris per deorum dedecus operantur. Dispicite Lentulorum & Hostiliorum uenustates, utrum mimos an deos uestros in iocis & strophis, Mœchum Anubim, & masculum Lunã, & Dianam flagellatam, & Iouis mortui testamentum recitatum, & tres Hercules famelicos irrisos.

Cætera lasciuiæ ingenia, &c. Vrget hoc uehementius aduersarios, Superiora enim à grauibus introducta uiris, plura in suis illis deorum apologis habere posse uidetur epimythia, quæ utramq; partem philosophiæ allegoricè prælibent. Hæc uero quę mimographi ludere solent, ingenia ad lasciuiam nata, siue hypocritarum strophia strutheaq; & omnia eiusmodi insignia respicias, siue uerba reiq; totius figmentum, nihil aliud spectant, quàm ut risum & delectationem concitent, ex ea plerunq; materia quæ deorum aliquem quasi impudicum scurram & improbum helluonem repræsentet. Nam & Valerius, Mimorum, inquit, argumenta maiori ex parte stuprorum continet actus. Genus autem eius modi poematis nullum quod sciam nostris temporibus extat: quãquam plures in eo studio excelluerint, ut Cornelius Nepos, Laberius, Marullus, Lentulus, & Hostilius, de quibus nũc Tertullianus meminit. Quæ fuerint eorum hypotheses facile ex his quæ hoc loco denotat, apparet. Dianam enim ex aliquo commisso uapulantem, Lunam tribada in suum forte Endymiona (licet & Lunus idem legatur apud Spartianũ in Caracalla) Herculem uoracissimũ uernam & id genus alia peragebant, ita à faceto poeta disposita, ut in recitando cum morum taxatione risum per cuneos excitarent.

Sed & histrionum latera omnem fœditatem eorum designant. Luget sol filium iactatum de cœlo lætantibus uobis, & sustinetis Iouis eulogia cãtari, & Iunonem, Venerem, Mineruam à pastore iudicari.

Triplex est in eadẽ re deorum irrisio: una est quam diximus à persona poetarũ, alteræ ex partibus histrionum, qui suis lateribus gesticulationeq; & gannitu dum agerẽt deos, omnes turpiores muliebresq; affectus exprimebãt, quo nihil in contemptum religionis nequius fieri potest. De Cybele uero & Aty, qui adulescens à matre deorum adamatus studio muliebri, à se ipse castratus Atte factus est: cuius mysterium Galli sacerdotes digladiantes imitabantur usq; ad Almonem fluuium extra urbem, Item de Phaetonte & iudicio Paridis omnibus dramata notissima sunt.

Quid quod imago dei uestri ignominiosissimũ caput & famosum uestit? quod corpus impurum & ad istam artem effœminatione productum Mineruam aliquam uel Herculem repræsentat? nónne uiolatur maiestas, & diuinitas constupratur laudantibus uobis?

Alter hic est ab histrionibus contemptus deorum, quod scilicet ij qui deorum personam induunt in scena, ignominiosum genus est hominum & aliorum famosissimum. Mimæ enim mulieres & pantomimi tam male audiebant, ut quemadmodum Tacitus testatur, senatoribus olim uetitum sit ingredi tabernas eorum: at quanto minus maiestati deorum patere debebant?

Plane religiosiores estis in cauea, ubi super sanguinẽ humanũ super inquinamenta pœnarũ proinde saltant dij uestri, argumẽta & historias noxijs ministrantes, nisi quod & ipsos deos uestros sæpe noxij induunt. Vidimus aliquando castratum Atten illum deum ex Pessinunte, & qui uiuus ardebat, Herculem induerat. Risimus & inter ludicras meridianorũ crudelitates Mercurium mortuos cauterio examinantem. Vidimus & Iouis fratrem gladiatorum cadauera cum malleo deducentem. Singula ista quæq; adhuc quis posset

Cap. XV

592.

vel iocis

Arideatis

litera

al. et Cybele pastorem suspirat fastidiosũ non erubescentib. uobis,

al. elogia

ſet inueſtigare,ſi honorem inquietant diuinitatis,ſi maieſtatis ueſtigia obſolet ant,de contemptu utiq; cenſentur,tam eorum qui eiuſmodi factitant, q̃ eorum quibus factitant. Sed ludicra iſta ſunt.

De ſcena in harenam deſcendit,cum ironia demonſtrans multo illic magis eſſe gentes impias minusq; religioſas. Nam præter ea quæ ſuperius dicta ſunt, adiungitur deos ſub hiſtrionum perſona pollui humano ſanguine ſæuioribusq; inquinamentis, inter ſeſe ſaltitantes.nam ut Martialis alijq; quamplures teſtantur, in peragendis fabulis ſi cædes intercedebat,deſtinabantur in eam rem damnati,ut non ex ingenio, ſed ex rebus ipſis populo uera exhiberetur. Cum itaq; caſtratio Atys (eleganter à Catullo deplorata) in gratiam ſuæ Cybeles ex Peſſimunte oppido Phrygiæ repræſentanda erat, damnatus homo agebat Atyn,ureq; euirabatur.Eadem ratione ſi Hercules in Oeta monte cremabundus introducebatur, in uicem eius homo exurebatur ex damnatis. Si cum Mercurio res erat aut cum Plutone, ut ille candenti cauterio mortuos prætentaret, ille malleo & incude confirmaret,præſto erant cadauera gladiatorum.Quæ omnia ſimul cum alijs id genus quando honorem deorum perturbẽt maieſtatemq; imminuant,& quaſi obſoletam faciant,utpote ridicula & fabuloſa,nemini dubium eſt quin ex contemptu fiant, tam actorum quàm ſpectatorum aduerſus deos. PROINDE, inquit, ſaltant dij ueſtri in cauea,quia illic religioſiores eſtis : ironice, & poſtea ſignificat. ita Plautus in Amphitr. Tuus ſum,proinde commodum ut ſiet.

Sed ludicra iſta ſint.Cæterum ſi adijciam quæ non minus conſcientiæ omnium recognoſcent,in templis adulteria componi,inter aras lenocinia tractari,in ipſis plerunque æditorum & ſacerdotum tabernaculis, ſub ijſdem uittis & apicibus & purpuris thure flagrante libidinem expungi: neſcio pluſne de uobis dij ueſtri quàm de Chriſtianis querantur. Certe ſacrilegi de ueſtris ſemper apprehenduntur.Chriſtiani enim templa nec interdiu norunt,ſpoliarent forſitan ea & ipſi,ſi & ipſi ea adorarent.

Romanorum religionem,ſi quis hiſtorias accuratius recognoſcat,unà cum iure publico periſſe comperiet,ita ut eius ſpeciem aliquam Cæſares uix retinuerint,ex ambitione tamen ac metu rerum nouarum,ex quo factum eſt ut iudices prætoresq; dum ſuo adulari cauereq; uolũt imperatori, Chriſtianis enixiſſime reſtiterint. nam ſuos illos deos tantum aberat ut eſſe crederent,ut omnibus modis contaminarent,templaq; deorum perinde ac profana loca haberentur.Quoties enim legimus amores in templis conciliatos, Camillosq; inter ſacrificandum conſtupratos à pontificibus: flaminesq; uittatos pileatosq; in ſacrarijs libidinẽ expreſſiſſe.Nimirum,inquit Tertullianus, multo magis de uobis dij ſi ſunt conqueri poſſunt,quàm de Chriſtianis. qui ſi eos non colunt, mille tamen probris non dedecorant: manifeſtum eſt etiam tam multos ſacrilegos,qui à uobis quotidie mulctantur,ueſtrates eſſe. Conuenit enim uobiſcum Chriſtianos templa deorum nunquam adire. Atq; ita inceſti crimen & ſacrilegij in aduerſarios recuditur. EXPVNGI libidinem,quaſi libidinem extingui & exprimi dixit,quo uerbo uſi ſunt frequenter doctiores. Plautus in Amphitr. Vt metuo ne uictis hoſtibus di partam expungant gloriam. Et qui ex albo iudicũ uel ex claſſe eximebanẽ,expuncti dicebanẽ. Sic Perſius & Martialis.

Quid ergo colunt,qui talia non colunt: Iam quidem intelligi ſubiacet ueritatis eſſe cultores,qui mendacij non ſint:nec errare amplius in eo in quo erraſſe ſe recognoſcendo ceſſauerunt. Hoc prius capite, & omnem hinc ſacramenti noſtri ordinem haurite, repercuſsis tamen opinionibus falſis. Iam,ut quidam,ſomniaſtis caput aſininum eſſe deum noſtrum. Hanc Cornelius Tacitus ſuſpicionem eiuſmodi inſeruit. Is enim in quinto Hiſtoriarum ſuarum bellum Iudaicum exorſus ab origine gentis,etiam de ipſa tam origine, quàm de nomine & religione gẽtis quæ uoluit argumentatus,Iudæos infert Ægy-

pto

Cap XVI.
Nã quidã Hodie lct. xxi. refert

pto expeditos, siue, ut putauit, extorres, in uastis Arabiæ locis aquarum egentissimos, cum siti macerarentur, onagris qui forte de pastu potũ petituri æstimabantur, indicibus, fontibus usos: ob eam gratiam consimilis bestiæ superficiem consecrasse. Atq; ita inde, opinor, præsumptum, nos quoq; ut Iudaicæ propinquos, eidem simulachro initiari. At enim idem Cornelius Tacitus, sane ille mendaciorum loquacissimus, in eadem historia refert Cneum Pompeium cum Hierusalem cepisset, prætereaq; templum adijsset speculandis Iudaicæ religionis arcanis, nullum illic reperisse simulachrum. Et utiq; si id colebatur quod aliqua effigie repræsentabatur, nusquam magis quàm in sacrario suo exhiberetur, eo magis quia, uerebatur extraneos, uana cultura. Solis enim sacerdotibus adire licitum, & conspectus cæterorum uelo oppanso interdicebatur. Vos tamen nõ negabitis & iumẽta omnia, & totos cantherios cum sua Hippona coli à uobis. Hoc forsitan improbandum quod inter cultores omnium pecudum, bestiarumq; asinarij tantum sumus.

Tempestiua addubitatio, & necessaria apologiæ quæ Christianos non modo nõ contemptores esse religionis persuadeat, sed etiam amatores asseueret, maximeq; omnium religiosos, ut qui à falso cultu se uendicauerint, & uerum pro uiribus amplecti conentur. In primis igitur, inquit, capite teneteq; hoc quod per se patet symperasma. Christiani nõ colunt deos quos esse falsos docuimus, colunt autem aliquod numen, ergo uerum colũt. Quis ille sit audietis breuiter à nobis, cum primum nonnulla quæ falso de Christiana religione circumferuntur, ex animis uestris eximemus. Ita enim attẽtiores sibi comparat auditores ad eam rem, & maiorem fidem conciliabit, cum nihil illa famam extimescere aut dissimulare demonstret. Quæ uero contra uulgarem opinionem redarguit à testimonio, & à loco qui est à simili, quatuor sunt. Effigiem asini non esse deum Christianorum, non mirum si crucẽ uenerent, solem pro deo nõ adorari: postremo non ea forma esse Christianis deum, qua productus est à quodam in tabula. Et quoniam rumores interdum non sine certa causa in uulgus manare solent, unde hęc asini suspicio inuaserit animos gentium edocet. Nam cum noua Christianorum religio non multum ab antiqua Iudæorum discreparet, & autore Tacito Iudæi, qui Mose duce à siti per onagros respirassent, asini effigiem sacrasse dicerentur, facile receptum est, apud maleuolos eandem Christianos asinariam superstitionem admisisse, unde & asinarij appellarentur, licet cõtra ueram significationem: nam qui asinos agit, asinarius dictus est, ut mulio qui mulos. Hoc facile refellitur. Autori enim eius rumoris Cornelio non est credendum, primum quia ignarum ueræ historiæ multa falsa ridiculaq; inseruisse, quilibet aperte deprehendit, qui totum eius qui citatur locum perlegat: deinde quia ipse sibi aduersatur, cum in ea historia quam ad ueritatem accepisse à suis uerisimilius est, Pompeiũ dicat nullum in penetralibus templi Hierosolymitani simulachrum inuenisse: at sicubi stabat, illic certe dicatum esse debebat, quanquam neq; hoc gentes irridere deberent, apud quas nõ tantum pegasus ille, nec caput tantummodo equinum, sed toti cantherij, id est castrati equi in honorem Hipponæ deæ dicantur, quæ & ipsa ab equis nomen suum detraxit. Mitto serpẽtes Aesculapij, bouem Apis, Hammonis arietinum caput, aliaq; eiusmodi plura, quæ gentes superstitiose uenerantur: ut si unius asini effigies nobis quoq; reuera coleretur, id sane uitio aut infamiæ uerti nõ debeat, magis quàm uobis qui cum tot alijs ubiq; bestijs supplicatis, nõ tantum asinarij, sed serpentarij, boarij, equinarijq; appellari potestis.

Sed & qui crucis nos religiosos putat, consectaneus noster erit, cũ lignum aliquod propitiatur. uiderit habitus dum materiæ qualitas eadem sit: uiderit forma dum idipsum dei corpus sit. & tamen quanto distinguitur à crucis stipite Pallas Attica? & Ceres farrea, quę sine effigie rudi palo & informi ligno prostat? Par crucis est omne robur, quod erecta statione defigitur; nos sic forte integrum & totum deum colimus. Diximus originem deorum uestro-

 rum

effigiem
a religionis

Idē ante Corn. Appion scripsit ut Joseph. contra ipsũ lib. 2 prop. c. 10. huius est. et Democritus historicus apud Suidã. et Plutarch. lib. 4 Sympos. c.

a nec. a arbitros quaquam

cra
cũ

in Faria Aegyptiorũ Isis Ceres. Apul. lib. 11 Metamorph. Pars 1 dis 151 vides 451
134

rum à plastis de cruce induci. Sed & uictorias adoratis, cum in trophæis cruces intestina sint tropheorum. Religio Romanorum tota castrensis signa ueneratur, signa iurat, omnibus dijs præponit. Omnes illi imaginum suggestus insignes, monilia crucium sunt. Sypara illa uexillorum & candelabrorum, stolæ crucium sunt. Laudo diligentiam, noluistis nudas & incultas cruces consecrare.

Paulo post commodius exponet quamobrem Christiani crucem uenerētur, hoc loco satis est si quod absurdum de cruce uidebatur, apud gentes aliquo modo commitigaret, exemploq́ eorum appareat nec nouum neq́ adeo temerariū uideri posse. De ipsius itaq́ rei subiecto, & ex definitione probat Romanos præcipue in hac parte cōsectaneos esse & eiusdem cum Christianis hæreseos, cum materiam & ipsi adorēt ligneaq́ deorū simulachra. Si enim rei substantia, non habitus nec forma perpenditur, quid enim si recta magis se habeant, siue transuersa minus, aut aliam de se speciem faciant decentiorē quàm aliam: sint modo lignea diuersa figura & deus uester & crux, utriq́ eandem materiam colimus. Quanquam de dijs optime scalpello elaboratis expolitisq́ distantior collatio uidetur. at uero cum sudes apud uos & informe lignum expositum in limitibus, in hortis pro Cerere ac pro Priapo habeantur, parum me hercule isthæc à cruce nostra discedūt. Quod si dicas partem esse crucis eiusmodi simulachrum, quid tum? nos forte melius, qui tota totum deum repræsentamus. Sed & illa quæ in conformatione deorum uestrorum superius diximus ad hunc locum faciunt, cum plastas, id est eos qui ex luto fingūt, diceremus super patibulum stipitem' ue argillam astruere in effigiem deorum: in ijs igitur ueluti intestina cruces sunt, quemadmodum & in uictoriarum simulachris. Sed & signa illa imperatorum in castris, quæ milites omnibus præferunt dijs, festis diebus unguento etiam perunguentes, nonne ita constructa sunt, ut suggestus crepidinesq́ illorum uideatur cruces exornatæ monilibus. Sypara etiam uelaq́ illa è longioribus hastis dependentia uexillorum, in quibus præter alias imagines & nomen imperatoris adscribitur, per quod solennius q̄ per Iouem iurare soletis, nonne sunt quasi stolæ crucium? id tantūmodo interest, quod nos nudas in altaribus cruces statuimus, uos exornatas & excultas ubiq́ dicatis.

Alij plane humanius & uerisimilius solem credūt deum nostrum. Ad Persas sic forte deputabimur (licet solem non in linteo depictum adoremus) habentes ipsum ubiq́ in suo clypeo. Deniq́ inde suspicio, quod innotuerit nos ad orientis regionem precari. Sed & pleriq́ uestrum in affectatione aliquando ut cœlestia adorandi ad solis ortum labia uibratis. Æque si diem solis lætitiæ indulgemus, alia longe ratione quàm religione solis secundo loco ab eis sumus, qui diem Saturni ocio & uictui decernunt, exorbitantes & ipsi à Iudaico more, quem ignorant.

Tertia hæc est opinio nonnullorum à consequentibus, uerisimilior tamen, qui duabus coniecturis inducebantur, quod sol à Christianis adoraretur, quia preces ad oriētem uersi fundebant, quodq́ diem solis, qui dominicus dictus est, lætū ac festum celebrarent: at hoc etiam si uerum sit, damnare nos, inquit, impietatis nō debebat. nam & si depictum solem in clypeis, ut Persæ non adoramus, tamē in eorum superstitione facile censeri possimus, quando & Romæ etiam multi sint qui tædio simulachrorum affectantes aliquando cœleste aliquid uenerari, labia ad orientem solem (nihil enim eo præstantius uident) precando moueant. Quod autem ad diem solis attinet, ut paulo inferius patebit, alia ratio est à cultu solis, quæ nos eum diem qui est à Saturni secundus, & à Iudæis superstitiose obseruatur, celebrare persuadet. nā & illi nesciunt suā legē explosam iam & exoletā refrixisse.

Sed noua iam dei nostri in ista ciuitate proxime æditio publicata est, ex quo quidam in frustrādis bestijs mercenarius noxius picturā proposuit cum eiusmodi inscriptione, Deus Christianorum ononychites. Is erat auribus asininis, altero pede ungulatus, librum gestans, & togatus. Risimus & nomē & formam

formam. Sed illi debebant adorare statim biforme nomen, quia & canino & leonino capite commistos, & de capro & de ariete cornutos, & à lumbis hircos, & à cruribus serpentes, & planta uel tergo alites deos receperunt. Hæc ex abundanti, ne quid rumoris inpercussum, quasi de conscientia præterisse mus. Quæ omnia, conuersi iam ad demonstrationem religionis nostræ, repurgabimus.

Nulla fuit unquam secta quæ tot tantisq; hinc inde modis diuexaretur quàm Christiana. Vires, ingenia, odia omnium ordinum coniurarunt ad excidium eius, ut inter alia maxime mirum uideatur, contra tantas hostium iniurias pullulari potuisse, semper tormenta & irrisiones præsto erant, illa à principibus uiris, eæ plerunq; ab infima plebe, quę principibus adulabatur. Quale hoc est quod nunc à Tertulliano refertur. Homo enim mercenarius noxiusq; gladiator, ut puto, qui suis noxis ad bestias damnandus, illas à sui corporis pastu, uel suo corporis robore, uel iniquitate iudicum defraudabat, tanquam gloriosus miles tabulam in apertum producere ausus est, in qua quod erat mõstrum depictum, Christum esse dicebat, & à forma Ononychiten appellabat, quasi asinungularium: quod tantum à forma uera abhorrebat, quam Christiani uenerabantur, ut tabulam intuentes non possent non ridere & ignorantiam & impudentiam hominum. Qui dum alios ridere uolunt, suam ipsi stultitiam detegunt. nam quibus id biforme portentum pro deo conueniat magis, quàm ijs qui Iouem Hammonium colunt arietis capite, Panaq; & Satyros Eumenidasq; & alia id genus mõstra innumerabilia, quæ ab Ouidio lib. præsertim quinto Metamorph. recensentur. Sed hæc omnia diligentius diluentur, ut diximus, in exponenda uera Christianorum religione, ad quam nunc opportunè Septimius transit.

Quod colimus deus unus est, qui totã molem istam cum omni instrumento elementorum, corporum, spirituum, uerbo, quo iussit, ratione, qua disposuit, uirtute, qua potuit de nihilo expresit in ornamentum maiestatis suæ: unde & Græci nomen mundo κόσμον accommodauerunt. Inuisibilis est, & si uideatur: incomprehensibilis, & si per gratiam repræsentetur: inæstimabilis, & si humanis sensibus æstimetur, adeo uerus & tantus est. Cæterum quod uideri communiter, quod comprehendi, quod æstimari potest, minus est & oculis quibus occupatur, & manibus quibus contaminatur, & sensibus quibus inuenitur. Quod uero immensum est, soli sibi notum est, hoc quod est, deum æstimari facit, dum æstimari nõ capit. Ita enim uis magnitudinis & notum hominibus obiecit & ignotum. Et hæc summa delicti nolentiũ recognoscere, quem ignorare non possunt.

Nullibi Atticismus Tertulliani uberior apparet. ex medio theologiæ thesauro illa de deo prompsit, quæ maiestate tanti numinis seruata, tamen ab humano intellectu ita percipiantur, ut amplecti etiam necesse sit, & Christianos nos esse non pœniteat. Quod igitur, inquit, nos colimus, ne uos Christianos sine deo, sine religione arbitremini, unus est deus, non ea quę apud uos est incondita turba deorum: neq; is est qui natales ortumq; ex aliqua insula traxerit, sed qui totam hanc molem naturæ, totumq; mundum, quem à nomine ornamenti κόσμον Græci dixerunt, condidit: in qua si fabricam, si ordinẽ, si causam admiraris, talis est eius uirtus, talis ratio & uerbum, ut ex nihilo facile omnia de sese potuerit excludere, ob eam causam, ut sua maiestas ex tanto opere condecoraretur, innotesceretq; naturæ. Cumq; ea sit eius substantia, ut eam sua magnitudine animus noster capere nequeat, ac multo minus exprimere uerbis (nam in quęrendo deo more Academico per negationem incedentes, cum non sit hoc, neq; hoc, nec illud, in aliquam cognitionẽ commodius ueniemus) ita tamen facile uidetur intelligiturq; per sensus, ut negari non possit. Atq; id est maximum dei argumentum, quod intelligatur adesse, quomodo aut quantus non intelligatur, alioqui intra ingenium nostrum contineretur: nihiloq; maiorem de se nobis opinionem faceret, quàm quæ multa sunt in natura cognita à sapientioribus, si om

nium rerum certissimus, non uideretur similis incerto. Merito igitur Septimius loco maximi summiq; delicti ponit, id quod etiam Paulus Apostolus ad Romanos, Quod quum tota natura gloriam dei præ se ferat, gentes creatore neglecto creatis diuinum honorem attribuerint.

Vultis & ex operibus ipsius tot ac talibus quibus cõtinemur, quibus oblectamur, etiam quibus exterremur: uultis ex animæ ipsius testimonio comprobemus? quæ licet carcere corporis pressa, licet institutionibus prauis circumscripta, licet libidinibus & concupiscẽtijs euigorata, licet falsis dijs exancillata, cum tamen resipiscit, ut ex crapula, ut ex somno, ut ex aliqua ualetudine, & sanitatem suam patitur, & deum nominat, hoc solo quia proprie uerus hic unus deus, bonus & magnus. & quod deus dederit, omnium uox est. Iudicem quoq; contestatur illum, Deus uidet, & deo commendo, & deus mihi reddet. O testimonium animæ naturaliter Christianæ. Denique pronuncians hæc, non ad Capitolium sed ad cœlum respicit. Nouit enim sedem dei uiui, ab illo, & inde descendit.

Electio hæc oblata iudicibus & copiam & fiduciam habet persuasionis. Tam multa sunt in natura suo quæq; tempore procedentia, uicissimq; subueniẽtia ad solam hominis conseruationem contemplationemq; proposita, ut siquis uel mediocri ingenio ordinem eorum, si finem contempletur, uis dei quædam in tota natura latens manifeste deprehendatur: nec etiam minus est argumentum quod ab animis nostris sumitur. Licet enim noster animus multis inquinamentis abducatur à suo naturali proposito, frequens tamen illuc recurrit ut exprimat innatos ueritatis igniculos. Passim itaq; uidere est, cuiusq; hæreseos homines, uel Epicureos (ut de Cassio refert Plutarchus) quandocunque uel à uitio, uel ab instituto imprudenter remittantur, aliquid statim proferre, quo & immortalitatem animorum, & diuinum numen profiteantur: nam quid hoc est, quod sæpius in cœlum conuersi deum appellemus? nempe ob eam causam, quod illic unus de quo loquimur proprie uerus est deus bonus & magnus: cui etiam benignitatem facultatemq; omnium rerum quotidie acceptã referimus, cum illa frequenter uerba suspendimus aut asseueramus, dicentes, Deus dedit, deus abstulit: cum uero, Deus uidebit, aut deo commendo, tam frequenter usurpamus, nonne iudicẽ esse contestamur confirmamusq;? Quæ omnia præ se ferunt naturale, id est certum animi testimoniũ de deo, fidemq; Christianam id mirum perficere, quod natura exorditur in nobis. Patitur autem sanitatem, id est afficitur sanitate, mutata significatione à Græcis, qui pathe & πάσχειν utrumq; tam bonum & malum intelligunt quod accidit subiecto.

Sed quo plenius & impressius tam ipsum quàm dispositiones eius, & uoluntates adiremus, instrumentum adiecit literaturæ, si quid uelit de deo inquirere, & inquisitum inuenire, & inuento credere, & credito deseruire. Viros enim iustitia & innocentia dignos deũ nosse & ostendere à primordio in seculum emisit spiritu inundatos, quo prædicarent deum unicum esse, qui uniuersa condiderit, qui hominem de humo struxerit (hic enim uerus Prometheus) qui seculum certis temporum dispositionibus & exitibus ordinauit: exinde quæ signa maiestatis suæ iudicantis ædiderit per imbres, per ignes, quas demerendo sibi disciplinas determinauerit, quæ ignoratis & deseritis. Sed & obseruationibus his quæ præmia destinarit, ut qui producto æuo isto iudicaturus sit suos cultores in uitæ æternæ retributionẽ; profanos in ignem æque perpetem & iugem, suscitatis omnib. ab initio defunctis, & reformatis, & recensitis ad utriusq; meriti dispunctionẽ. Hæc & nos risimus aliquando; De uestris fuimus, fiunt non nascuntur Christiani.

Poterant

Poterant ea quæ in natura fiunt ex ipsa consuetudine haud ita quibusdam admiranda uideri, neq; ita eximia ut in his emicet deus. Talibus igitur qui monitore egebant noluit deesse deus, simul ut alijs se plenius informaret. Addidit enim monumenta literarum sacrarum, ex quibus certam omniũ rerũ notitiam decerperemus ab orbe condito. A primordio enim seculi homines qui se innocentes ab iniustitia seruabant, uti dignos quibus se reuelaret allegit, suoq; spiritu sancto afflatos ita instruxit, ut per traditiones & scripturas posteris conditorem se naturæ totius insinuare possent, hominisq; plastem (qui à fabulosa Græcia Prometheus est dictus) prædicarent, itemq; sequenti tempore testarentur, quo pacto maiestas ipsius sontes hominum uindicarit aquarum diluuio, & sceleratos populos deiecto igne combusserit. Quas deinde leges in reconciliationem imposuerit, quæ pœnæ maneant refractarios, & quibus præmijs obsequentes afficere destinarit. Quando exacto hoc æuo uenturus sit ad iudicandum, & qui mortui sunt, & qui uiuimus pro utriusq; meriti distinctione. Excitatis enim defunctis omnibus reformatisq; in integrum, uitam suis cultoribus perpetuam rependet cum summo honore, profanos autem igni similiter perpetuo addicet. Quam rerum seriem & nos olim uobiscum ridebamus quasi commentitiam: cum uero meliori examine perpendimus, libenter in talem sententiam conuolauimus. Non enim Christianum dogma natura nobis conciliat, totum ab hęresi nostra est, quę de certa potioris cognitione exoritur. Neq; uero leuis existimanda est eius causæ uis, quæ naturalibus affectibus moribusq; renuncians nos ad amplectenda cogit quibus uniuersus orbis aduersatur. PERPETEM uero perpetuum continuumq; significare, uel ille Plautinus Sosia testatur. Neq; ego, inquit, hac nocte longiorem me uidisse censeo, nisi item unam uerberatus, quam pependi perpetem.

Cap XVIII

Quos diximus prædicatores, prophetæ de officio prophetandi uocantur. Voces eorum itemq; uirtutes quas ad finem diuinitatis ædebant, in thesauris literarum manent: nec istæ nunc latẽt. Ptolemæorũ eruditissimus (quem Philadelphum super nominant) & omnis literaturæ sagacissimus cum studio bibliothecarum Pisistratum (ut opinor) æmularetur, inter cætera memoriarum, quibus aut uetustas, aut curiositas aliqua ad famam patrocinabatur, ex suggestu Demetrij Phalerei grammaticorum tunc probatissimi, cui præfecturam mandauerat, libros à Iudæis quoque postulauit, proprias scilicet atque uernaculas literas, quas soli habebant. Ex ipsis enim & ad ipsos semper prophetæ perorauerant, scilicet ad domesticam dei gentem ex patrum gratia. Hebræi retro, qui nunc Iudæi; igitur & literæ Hebrææ, & eloquium. Sed ne notitia uacaret, hoc quoq; Ptolemæo à Iudæis subscriptum est septuaginta & duobus interpretibus indultis: quos Menedemus quoq; philosophus prouidentiæ uindex de sententiæ communione suspexit. Affirmauit hæc uobis etiam Aristæas, ita in Græcum stylum ex aperto monimenta reliquit. Hodie apud Serapæum Ptolemæi bibliothecæ cum ipsis Hebraicis literis exhibentur. Sed & Iudæi palam lectitant, uectigalis libertas, uulgo aditur, sabbatis omnibus: qui audierit, inueniet deum, qui etiam studuerit intelligere, cogetur & credere.

praefandi fidem

Cap XVIIII

to

Quum instrumentum ueteris legis strictim breuiterq; Tertullianus procurrens, illic thesaurũ esse totius naturæ innuisset non satis auditoribus fecisse uideri poterat, nisi quænam hæc essent scripta, ubi reperiãtur à quibus cognita certo testimonio indicaret: fidem igitur autoritatemq; illis obiter comparans ex ijs argumentis quæ ad cognitionem iudicum iamdudum uenisse poterant, primum autores scripturæ nominat: qui à uaticinando prophetæ dicti sunt. ij enim cum oracula easq; uirtutes æderẽt, quæ finem metamq; diuinitatis uiderentur attingere, ijs literis mandata fuere, quæ Hebraicæ dicuntur adhuc superstites: sed indigenæ quidem apud Iudæos, qui olim Hebræi dicti sunt (quorum patres cum deo maxime grati essent, apud se aliquem semper prophetam habuerunt) & ad

uenæ apud Græcos opera sanè Ptolemæi cognomento Philadelphi, qui cum ad imitationem Pisistrati Atheniensium tyranni bibliothecam omnibus refertam scriptorum generibus in Serapio dedicare uellet, præfecit ei negocio Demetrium Phalereum, cuius adhuc scientiæ fama superest, atque inter alia quæ undique comparabat monumenta, acciuit etiam ex suggestione monitisque eiusdem Phalerei sacra uolumina ab Hebræis, quę apud alias gentes non reperiebantur. Iudæi uero non modo in scriptis suis regi gratificati sunt, sed ne notitia eorum desideraretur, cumulate eius uoluntati subscripserunt faueruntque duobus & septuaginta uiris primæ eruditionis missis, qui mysteria eius scripturæ interpretantes in Græcum sermonem transferrent. Quod ne forte commenticium putaretur, triplici corroborat testimonio, Menedemi primum philosophi, qui adeo prouidentiam tutatus est, ut uindex eius merito dicatur: sua is quoque sententia laudauit admiratusque est talem disciplinam. Aristæas præterea eius rei monumentum reliquit stylo Græco exaratum. Ad hæc uideri legique hæc omnia possunt hoc tempore in ipso Serapidis templo. Sed cui hæc longinquiora uideantur, præsto aderit Romæ sabbatis omnibus, unde hæc eadem ex Iudæis cognoscere possit. cuique enim patet eorum synagoga, dummodo hanc illi suam libertatem solutis fisco tributis conseruent.

Primam instrumentis autoritatem summa antiquitas uendicat. Apud uos quoque religionis est instar, fidem de temporibus asserere. Omnes itaque substantias, omnesque materias, origines, ordines, ueterani cuiusque styli uestri, gentes etiam plerasque & urbes insignes, historiarum causas & memoriarum, ipsas denique effigies literarum, indices custodesque rerum, & (puto adhuc minus dicimus) ipsos inquam deos uestros, ipsa templa, & oracula, & sacra, unius interim prophetæ scrinium seculis uincit, in quo uidetur thesaurus collocatus totius Iudaici sacramēti, & inde etiā nostri. Siquidē audistis interim Moysen Argiuo Inacho parem ętate octingentis pene annis ante urbem conditam. nam & centum septuaginta Danaum ipsum apud uos uetustissimum præuenit. Mille circiter cladem Priami antecedit. Possem etiam dicere quingentis amplius & Homerum, habens quos sequar. Cæteri quoque prophetæ, & si Moysi posthumant, extremissimi tamen eorum retrosiores deprehenduntur primoribus uestris sapientibus legiferis & historicis. Hæc quibus ordinibus probari possint, non tam difficile est nobis exponere quàm enorme, nec arduum, sed interim longum. multis instrumentis cum digitorum supputarijs gesticulis assidendū est. reserāda antiquissimarū etiam gentiū archiua, Ægyptiorum, Chaldæorum, Phœnicum: aduocandi etiam municipes, per quos notitia subministrata est, aliqui Manethon Ægyptius, & Berosus Chaldæus: sed & Hieronymus Phœnix Tyri rex: sectatores quoque eorum Mendesius Ptolemæus, & Menander Ephesius, & Demetrius Phalereus, & rex Iuba, & Appion, & Tallus, & qui istos aut probat aut reuincit, Iudæus Iosephus antiquitatum Iudaicarum uernaculus uindex. Græcorum etiam censuales conferendi, & quæ quando sint gesta, ut concatenationes temporum aperiantur, per quæ luceant annalium numeri. Peregrinandum est in historias & literas orbis. & tamen quasi partem iam probationis intulimus, quum per quæ probari possint, aspersimus. Verum differre præstat, ne uel minus persequamur festinando, uel diutius euagemur persequendo.

Legitimo ordine incedit oratio, quæ cum sacra scripta Christianorum indicauerit, cuius essent notæ, argumēta deinde prosequitur quibus fidem eorum fulciat. parum enim fuerit monstrasse literas, nisi aliqua autoritate apud adeuntes communirēt: duobus itaque locis demonstrātur esse uerę ex antiquitate originis earum, & ex suo quotidiano testimo

nio

nio,quorũ neutrũ impugnare Romani pręſertim poſſunt, cum & ipſi loco ab autoritate utantur, ad inſinuandam ſuarum rerũ autoritatẽ, nec id iniuria.nam cum omnia reuelet dies,quo quidq diutius durat,magis etiam probetur neceſſe eſt.At Pentateuchus ipſe à Moſe conditus theſaurus ſacrorum omnium multis ſeculis ſuperat, non modo memorias,& quicquid primum ponitur in ueſtris monumentis,ſed ueſtros ipſos deos & oracula.nam cum ante Danaum ueſtræ gentis nulla ſit memoria, Moyſes ipſe qui traditiones ſuorum maiorum literis commẽdauit,floruit,quo tempore regnabat Inachus Argis: ſed & aliorum prophetarum nouiſſimi,antiquiores antiquiſſimis ueſtris conditoribus com putantur:id quod uobis iudices certius probare nunc mihi parum eſt tempeſtiuum,non quod hoc difficile ſit & arduum:ſed quia enorme & immenſum foret, & longioris temporis uſuram deſideraret, quàm mihi ſit per clepſydrã conceſſum ad dicendum: ſatis eſt monſtraſſe locos,unde materia abunde ſuppeditaret.Is enim cenſus omnium gentiũ ex autoritate ſcriptorum fieret,ſi in patentiorẽ temporis campũ res differretur, ut Hebræorum gens & ſcripta longe alijs omnibus uetuſtiora colligerẽtur. VENAS, inquit,cuiuſq ueſtri ſtyli,metaphorice fontes ſcriptorum ueſtrorum & origines. Valerius, Quin etiam Aſinius Pollio non minima pars Romani ſtyli. EXTREMISSIMI uero, priſcorum more,quo maxime delectatur,locutus eſt,qui & poſtremiſſimi dixerunt.

Plus iam offerimus pro iſta dilatione: Maieſtatem ſcripturarum ſi, non uetuſtate diuinas probamus,ſi dubitatur antiquitas,ne hoc tardius aut aliunde diſcendum;coram ſunt quæ docebunt,mundus,& ſeculum,& exitus. Quicquid agitur,prænunciabatur,quicquid uidetur,audiebatur. Quod terræ uorant urbes,quod inſulas maria fraudant,quod externa atq interna bella dilaniant,quod regnis regna cõpulſant,quod fames,& lues,& locales quæq clades & frequẽtiæ plerũq mortuæ uaſtãt, quod humiles ſublimitate,ſublimes humilitate mutant,q iuſtitia rareſcit et iniquitas increbreſcit,bonarũ omniũ diſciplinarũ cura torpeſcit,quod etiã officia temporũ, & elementorũ munia exorbitant:quod & monſtris & portentis naturalium forma turbatur, prouidenter ſcripta ſunt.Dum patimur,leguntur, dum recognoſcimus, probantur. Idoneum,opinor,teſtimonium diuinitatis,ueritatem diuinationis. Hinc igitur apud nos futurorum quoq fides tuta eſt, iam ſcilicet probatorũ, quia cum illis quæ quotidie probantur prædicebantur. Eædem uoces ſonant,eædem literæ notant,idem ſpiritus pulſat. Vnum tempus eſt diuinationi futura præſanti apud homines,ſi forte diſtinguitur dum expungit, dum ex futuro præſens, dehinc ex præſenti præteritum deputatur. Quid delinquimus (oro uos) futura quoque credentes, qui iam didicimus illis per duos gradus credere.

Quàm aptiſſimus tranſitus ad ſecundam rationem, quaſi dicat, Etſi maxime ſtabat pro cauſa noſtra elicere ex arcanis ſeculis ſcriptorum quibus ſtudemus autoritatem, unde diuinitas eorum probaretur,quia tamen opportuniori loco reſeruandum hoc eſt, potuit inijcere ſuſpicionem,ne uetuſtas aliunde acceſſita fera nimis teſtimonia afferret.Sed heus uos,ecce quod maius eſt pro iſta dilatione adduco.Mundus ipſe,ætates ſeculorum exitusq rerum coram uos docere monereq poſſunt, quanto numine ſint exarata. nihil enim memorabile poſtea interuenit,aut nunc accidit,aut in poſterum adueniet quod in his non prædicatur,ſicuti audire eſt ex ijs qui ſpiritus ſancti gratia myſteriorum interpretationem adipiſcuntur. Nam quod omnia interna pariter & externa bellis deſæuiant, quod frequentijs cœtibusq populorum demortuis loca deuaſtetur, quod nulla iam Delos,nulla Samos inter inſulas,quod elementa maligniora uideantur, quod eccleſia Chriſtianorum tantopere exagitetur,omnia hæc iampridem denunciata fuere,quorum teſtata fides,facit ut quæcunq futura ſuperſint,pro certis habeant:quia ſimul cũ his reb. quas quotidie experientia docet eſſe ueras, prædicta ſunt eodem tenore ſpiritus. Cui omnia

præſentia ſunt,& quaſi unum & idem tempus,licet apud omnes homines ex eo quod aliquid efficitur exprimiturq́;,diſtingui ſoleat præteritum,& ex futuro præſens colligatur. Non igitur ex hac religione ſcripturæ dignos eſſe puto Chriſtianos damnatione, quando haud temere futuris credatur ab ijs qui per præteritorum præſentiumq́; gradus incedant ad perſuadendum.

Sed quoniam ædidimus antiquiſsimis Iudæorum inſtrumentis ſectam iſtam eſſe ſuffultam,quam aliquando nouellam,ut Tiberiani temporis pleriſque ſciunt,profitētibus nobis quoq; fortaſſe an hoc nomine de ſtatu eius retractetur,quaſi ſub umbraculo inſignisſimæ religionis,certæ licētiæ aliquid, & propriæ præſumptionis abſcondat:uel quia præter ætatē, neq; de uictus exceptionibus,neq; de ſolennitatibus dierum,neq; de ipſo ſignaculo corporis,neq; de conſortio nominis cum Iudæis agimus,quod utiq; oporteret,ſi eidem deo manciparemur.Sed & uulgus iam ſcit Chriſtum , ut aliquem hominum qualem Iudæi iudicauerunt,quo facilius quis nos hominis cultores exiſtimauerit. Verū neq; de Chriſto erubeſcimus,cum ſub nomine eius deputari & damnari iuuat,neq; de deo aliquid prēſumimus aliter. Neceſſe eſt igitur pauca de Chriſto , ut de deo totum.

Cum eam partem Chriſtianorum dogmatum quæ cum Iudæis communis eſt,pertractaſſet Tertullianus , alteram noui inſtrumenti,in qua tota cauſa, καὶ τὸ κεινόμενον uerſatur,nunc exponit,ita ut exponendo defendat.Nam cum Chriſtianus ſit Iudæus emendatus,quicunq; hanc legis emendationem,quæ autore Chriſto irrogata eſt ignorabant,Iudæi præſertim in Chriſtianos quoquo modo inuehebantur , quaſi in eos qui omnino ab eis tanquam ab alijs diuerſi eſſent. Tribus potiſſimum,inquit, cauſis ſubornati:primum quia longis pôſt ſeculis introductum eſt hoc noſtrum nomen, ut quod Tiberio imperante diuulgari cœperit(quomodo nos in libro contra Marcionem fatemur)non ſine hypocriſi ferri dicunt , quaſi ſub umbraculo atq; prætextu Hebraicæ religionis multa licentia abutatur . deinde quod cum nos eidem deo deuotos eſſe profiteamur, præter temporis diuerſitatem alios ritus nouamq́; hæreſim inducamus,cum nihil ſit non commune nobis in cibis,nulla ſabbata colamus,non circumſecemur,neq; ſub eodem nomine cenſeri uelimus,ſed ut uulgo iam patet,quendam Chriſtum tanquam deum uenerantes (quæ tertia eſt cauſa cur damnemur)nouum eius nomen nobis adoptemus.Cum igitur his nominibus , id eſt de cauſis ſecta Chriſtianorum forte in retractationem poſtulationemq́; ueniat(nam ex his quæ hactenus de religione dei dicta ſunt,neceſſe erat damnari Chriſtianos aut ſeruari cum Iudæis) operæprecium uidetur eſſe noua hæc qualia ſint patefacere obiterq́; tueri:quæ quoniam ſub Chriſto cuncta continentur,de eo ſeorſum pauca prælibaſſe neceſſariū eſt,ſimul quo facilius totū id quod ad hanc de cultu dei rationē pertinet intelligatur . Chriſti uero tantum abeſt ut Chriſtianos pœniteat , ut ei ſe toti deuoueant, pro comperto habentes deum niſi in ſolo Chriſto uidere neminem poſſe, neq; ideo eſt, ut cum de Chriſto non erubeſcant,de ſummo deo aliquid à Iudæis diſſentiant.

Iudæis erat apud deum gratia,ubi & inſignis iuſtitia, & fides originalium autorum,unde illis & generis magnitudo,& regni ſublimitas floruit,& tanta felicitas,ut de dei uocibus quibus edocebantur de promerendo deo,& nō offendendo præmonerentur.Sed quanta deliquerint fiducia patrum inflati declinantes à diſciplina in profanū modū:& ſi ipſi nō confiterētur , probaret exitus hodiernus ipſorū.diſperſi palabūdi,& cœli & ſoli ſui extorres uagant̄ per orbem ſine homine,ſine deo rege,quibus nec aduenarum iure terram patriam ſaltem ueſtigio ſalutare conceditur.Cum hæc illis ſanctæ uoces præminarentur,eadem ſemper omnes ingerebant,fore,uti ſub extimis curriculis ſeculi ex omni iam gente,& populo, & loco cultores ſibi allegeret deus multo fideliores

fideliores, in quos gratiam transferret pleniorē quidem ob disciplinæ auctio ris capacitatem. Venit igitur qui ad reformandam & illuminandam eam uen turus à deo prænunciabatur Christus ille filius dei.

Narratio breuis de Christo, quæ Iudæis alijsq; hominibus conuenit, qui eius rei expertes uelut infantes lac appetentes robustiores cibos reijciant. Cum uero duo in hac re potissimū pertractanda uideretur, primum quis is esset Christus de quo loquimur, deinde quæ causa fuerit eius aduentus: hysteron proteron esse idoneum magis ad persuaden dum ratus, à posteriori fidem commodius priori conciliat. Altius itaq; causam breuiter repetit cur necessaria fuerit & desideraret præsentia Christi, præsertim ab Hebræis, quæ gēs merito dei dicebat, quod penes illos uerus dei cultus inueniret cum insigni fide, mirificaq; iustitia, quo præcipue tempore Abraam, Isaac, Iacob, Thobias, alijq; eius prosapiæ principes floruerunt. Quorum quidem uirtute factum est, ut angeli uersari cum illis non dedignarentur, suaq; uoce deus præcepta promulgaret, quibus sua erga illos gratia seruaretur simul cum imperio opibusq; multis. Quarum rerum fiducia posteriores nimium freti, mox etiam negligentes, paulo post etiam ingrati ita à maiorum suorum disciplina & à diuina institutione, ueluti pleriq; mortalium desciuerunt, ut iustitiam dei in se tristiorem prouocarint, sicut olim benigniorem indulgentiam senserant, non tamē sine certa prædictione adoptionis aliarum gentium. Extremo itaq; tempore quod diuini consilij impenetrabilis altitudo à principio destinarat, Christus filius dei uenit in terras, ut pleniore gratia amplioreq; disciplina ore suo mores hominum informatos summo patri deo reconciliaret, ex nullis non gentibus fideliores sibi homines comparās q̄ Iudæos expertus esset. Aliter enim de ueritate simul & de uirtute actum fuisset apud homines.

Huius igitur gratiæ disciplinæq; arbiter & magister, illuminator atq; deductor generis humani filius dei annunciabat, non quidē ita genitus, ut erubescat in filij nomine, aut de patris semine, non de sororis incesto, nec de stupro filiæ, aut coniugis alienæ deū patrē passus est, squamatū aut cornutū aut plumatum amatorem aut in auro cōuersum. Iouis ista sunt & numina uestra. Cæterum dei filius nullam de pudicitia habet matrem, etiam quam uidetur habere, non nupserat. Sed prius substantiam edisseram, ita natiuitatis qualitas intelligetur.

Assignata causa quamobrem Christum terræ maxime desiderarent, nunc unde profectus sit exponit. Cumq; superius in appellando Christo, ille filius dei adiunxisset, ex præoccupatione, infert merito ex eo loco, alium quippe neminem prædixisse uates, qui arbitrium iusq; haberet emendandæ legis, infundendæq; largioris gratiæ, quiq; illuminaret ac ueluti manu deduceret in portum ueritatis humanū genus tamdiu aberrans, quàm filium dei: filium utiq; ea ratione quæ superet omnem naturam, non ut de Iouis, inquit, filijs uestris numinibus, impudenter fateri soletis undecunq; pudendis: neq; illi pater contigit is qui stimulante libidine in mille se formas commutarit, ut Ouidius in sexto præcipue suarum transformationum commemorat: uestris hæ genealogiæ deorū fabulis conueniunt. Qui uero à nobis filius dei dicitur, mulierē quidem illam habuit quæ matris per eum nomē adepta uirū nō cognouit. Quod & si naturę repugnet, mirū minus uobis uidebitur, si quod est re ipsa & uelut ex definitione cognoscetis, quid sit filius dei. nā quod ex muliere natus est & appellatus Christus, ex adiectione est, quæ substantiæ fundamento percepto minus fuerit admiranda.

Iam ediximus deum uniuersitatem hanc mundi uerbo & ratione & uirtute molitum. Apud uestros quoq; sapientes λόγον, id est sermonem atq; rationem constat artificem uideri uniuersitatis. Hunc enim Zeno determinat factitatorem, qui cuncta in dispositione formarit, eundem & fatum uocari, & deum & animum Iouis, & necessitatem omniū rerum. Hæc Cleanthes in spiritu congerit, quem permeatorem uniuersitatis affirmat, & nos etiam sermo ni

alhoris

Iouis. n. ista sunt nōia Danaes
uestr.
etiam
sup non

Zenon

ni atq; rationi itemq; uirtuti, per quæ omnia molitum deum ediximus, propriam substantiam spiritus inscribimus, cui & sermo insit pronuncianti & ratio adsit disponenti, & uirtus præsit perficienti. Hunc ex deo prolatum dicimus, & prolatione generatum, & idcirco filium, & deũ dictum ex unitate substantiæ: nam & deus spiritus. Etiam cum radius ex sole porrigitur, portio ex summa, sed sol erit in radio, quia solis est radius, nec separatur substantia, sed extenditur. Ita de spiritu spiritus, & de deo deus, ut lumen de lumine accensum manet integra & indefecta materiæ matrix, & si plures in traduces qualitatum mutueris, ita quod de deo profectum est deus est & dei filius, & unus ambo. Ita de spiritu spiritus, & de deo deus modulo alternum numerum non gradu sed statu fecit, & à matrice non recessit sed excessit.

Altissimum trinitatis mysterium Christianis tantummodo reuelatum, homo qui uelit optime explicare, deum optime cognoscere necesse habet. At hoc certe minus multo fieri potest quàm Isthmũ fodere. Tertullianus itaq; cum apud homines eius mysterij penitus ignaros trinitatem afferre pro cognitione filij dei cogeretur, omissis disputationibus his calumniosis atq; perarduis, in quibus nostri deinde theologi insudarunt, simplici gradu quibusdamq; rerum simulachris ingreditur, ut gẽtes Christum filium dei & deum persuadeat: sed uerbis etiam certis proprijsq; indigemus, quibus id quod de deo noster animus concipit, satis explicare possit, metaphora semper utimur. sic & filium & patrem in diuinis personis ponimus, quæ cum animo nostro satis non faciant, pluribus alijsq; nominibus opus est: meliusq; ac certius filium à deo inexplicabiliter procedentem exprimere uidemur, cum illum logon, id est uerbum sermonemq; dicimus, aut rationẽ aut uirtutem dei, cuius opificio deum superius diximus omnia condidisse. Neq; id mirum, inquit, uobis uideri debet aut nouũ. nam & apud uos docti sapientesq; duce natura in eandem sententiam ferè cõuenere. Zeno enim admiratus rerum ordinẽ, logon hunc, quem eundem & fatum, & deum, & animum Iouis, ac necessitatem appellat, cuncta factitasse dicebat. Sed & spiritus etiam ille, quo omnia hæc congesta Cleanthes asserebat, cuncta penetrante alenteq; nobiscum facit: eidem enim uerbo propriam spiritus substantiam attribuimus ijsdem circunstantijs, ut siue logos, ut Zenoni placuit, siue spiritus, ut Cleanthi, dicatur, quia is prolatus est ex deo, & ex prolatione deriuationeq; illa quodammodo generatus, idcirco à Christianis filius dei dicitur. idem uero quia est eiusdẽ particeps substantiæ, deus quoq; merito appellatur. Atq; hoc uobis à radio solis discere est, qui cum eiusdem sit cum sole substantiæ, quia tamen à sole tanquam portio ex aliqua summa deriuatur, idem & sol & filius quodãmodo solis appellari potest. ita filius dei Christus de deo extenditur producitur q; ex eadem substantia, neq; ideo minus deus est pater, quod ex se alium genuerit: neq; filius, quod in alium statum defluxerit, cum & lumen si lumen aliud inflammat, in sua seipsum matrice origineq; indeficiens seruet, possitq; in uarias propagines traduci. Ita unumq; & idem ambo sunt, & alternus hic numerus ut duo uideantur & unum sint, & quod adest alteri, alteri quoq; moduletur, non gradu fit aut excellentia, sed statu posituraq; ea loci, qua ab origine illa patris filius excessit propagatusq; est, perpetuo quodam ductu, non autem recessit quasi diuulsus.

Iste igitur dei radius ut retro semper prædicabatur, delapsus in uirginem quandam, & in utero eius caro figurata nascitur homo deo mistus. Caro spiritu instructa nutritur, adolescit, affatur, docet, operatur & Christus est. Recipite interim hanc fabulã (similis est uestris) dum ostendimus quomodo Christus probetur, & qui penes uos eiusmodi fabulas æmulas ad destructionem ueritatis istiusmodi, præministrauerint. Sciebant & Iudæi uenturũ esse Christum, scilicet quibus prophetæ loquebantur. nam & nunc aduentum eius expectant, nec alia magis inter nos & illos compulsatio est, quàm quod iam uenisse non credunt. Duobus enim aduentibus eius significatis, primo qui iam

expunctus

expunctus est in humilitate conditionis humanæ; secundo qui concludendo seculo imminet in sublimitate diuinitatis exertæ. Primum non intelligendo, & secundum quem manifestius prædictum sperant, unum existimauerunt. Ne enim intelligerent pristinum, credituri si intellexissent, & consecuturi salutem si credidissent, meritum fuit delictum eorum. Ipsi legunt, ita scriptum, mulctatos se sapientia & intelligentia, & oculorum & aurium fruge.

Tres sunt temporum status de Christo considerandi, ut pleniorem eius notitiam habeant ignorantes: primus ante luciferum adusque Augusti tempora productus est, in quo purus filius dei simplexque uerbum, qui nunc Christus est, in cœlis proxime patrem intelligebatur: alter tertio & trigesimo deinceps anno ferè absolutus, in quo idem uerbū mortalem hominis naturam indutus, duplicem substantiam sub una persona sustinuit, ac degit in terris Iesus Christus appellatus. Tertius à resurrectione sua nunc est, & durabit in æternum, postquam sublatus in cœlum corpore diuinitate illustrato, dextera patrem assidet iudicaturus omne humanum genus. De primo igitur cum satis iam dixisset, nunc secundum Tertullianus insinuat, simplicem nudamque narrationem non refugiēs hoc tempore de deo, qui præter omnis huius naturæ leges factus homo sit, ut tenui hoc inducto principio ad maiora festinet argumēta (ex his enim hoc est, quod à consequētibus fidem sibi conciliat) præsertim cum speret hanc quam gentes fabellam dictitabant, quod in uirginem radius ipse filiusque dei delapsus corpus assumpserit humanum, ab ijs merito recipi posse quod de suis illi dijs haud dissimiles mythologias placidis auribus percipiant. Quā ob rem de tali Christi mysterio mentionem faciens, quod sibi procul est ut leuiora dicat, fabulam appellare non ueretur, dummodo hac blanditione uerbi Christus doceatur, & illi simul qui in omnes gentes Apostoli eiusmodi Euangelium diuulgarūt, in destructionem (ut gentes dicere solent) æmulationemque ueritatis recipiantur. Verum mysterium hoc humano corpori deum copulatum haud inopinum accidisse neque fuisse præter spem eorum qui uaticinia intelligebant, testimonio comprobat totius Iudaici populi, qui promissum à suis uatibus talem redemptorem etiamnum expectant, ignari iamdudum uenisse. Quæ maxima est inter Christianos Iudæosque conflictatio. atque hoc illis euenit, quod scripta discernere nesciunt, confunduntque simul in unum duos Christi aduētus, qui à suis prophetis prædicuntur. nam cum prior humilis atque ita abiectus describatur, ut infirmitates, iniurias, crucem denique intentet (qui iam totus in Christo cruci affixo expunctus exactusque est) alter uero potens, sublimis, & in ea maiestate quam præ se feret exerta explicataque & distincta diuinitas, quo tempore tota hæc naturæ facies commutabitur, Iudæi nihil de posterioris magnificentia factum fuisse uidentes, priori fidem non adhibent. Sed neque hæc eorum cæcitas in scripturis de pristino priorique aduētu sine ratione est, ita enim promeruit illorum delictum, insignesque iniuriæ contra omnes prophetas, cōtra deum ipsum, ut oculorum auriumque usu destituerētur, sicuti testantur sua quæ quotidie uaticinia legunt. Vnde non iniuria protomartyr, Dura, inquit, ceruice, & incircuncisi corde, & auribus, uos semper spiritui sancto restitistis, quales & patres uestri, uos itidem.

Quem igitur solum hominem modo præsumpserant de humilitate, sequebatur uti magum æstimarent de potestate. Cum ille uerbo dæmonia de hominibus excuteret, cæcos illuminaret, leprosos purgaret, paralyticos restringeret, mortuos denique uerbo redderet uitæ, elementa ipsa famularet, compescens procellas & freta ingrediens, ostendens sese uerbum dei, id est logon, illud primogenitum uirtute & ratione comitatum, & spiritu instructum, eundem qui uerbo omnia & faceret & fecisset. Ad doctrinam uero eius quia reuincebantur magistri primoresque Iudæorum, ita exasperabant, maxime quod ad eum ingens multitudo deflecteret, ut postremo oblatum Pontio Pilato Syriam tunc ex parte Romana procuranti, uiolentia suffragiorum in crucem dedi sibi extorserint. Prædixerat & ipse ita facturos. Parum hoc, si nō & prophetæ

delictorū

primordiale

Iesū

phetæ retro etiam. Tamen ſuffixus multa mortis illius propria oſtendit inſi-gnia. Nam ſpiritum cum uerbo ſpõte dimiſit præuento carnificis officio. Eo-dem momento dies, medium orbem ſignante ſole, ſubducta eſt. Deliquium utiq; putauerunt, qui id quoq; ſuper Chriſto prædicatum non ſcierunt. Et ta men eum mundi caſum relatum in archiuis ueſtris habetis. Tunc Iudæi detra ctum & ſepulchro conditum, magna etiam militari manu cuſtodiæ diligen-tia circumſederunt, ne quia prædixerat tertia die reſurrecturum ſe à morte, diſcipuli furto amoliti cadauer fallerent ſuſpectos. Sed ecce die tertia concuſ-ſa repente terra & mole reuoluta quæ obſtruxerat ſepulchrum, & cuſtodia pauore disiecta, nullis apparentibus diſcipulis, nihil in ſepulchro repertum eſt præterquam exuuiæ ſepulti. Nihilominus tamen primores, quorum inter-erat & ſcelus diuulgare & populum uectigalem & famularem ſibi à fide re-uocare, ſurreptum à diſcipulis iactitauerunt. Nam nec ille ſe in uulgus edu-xit, ne impij errore liberarentur, ut & fides non mediocri præmio deſtinata difficultate cõſtaret. Cum diſcipulis aũt quibuſdam apud Galilæã Iudææ re-gionẽ ad quadraginta dies egit, docẽs eos quæ docerẽt. Dehinc ordinatis eis ad officium prædicandi per orbem, circumfuſa nube in cœlum eſt receptus, multo uerius quàm apud uos aſſeuerare de Romulo Proculi ſolent.

En hominum cæcitatem, qui hominem tantum illum eſſe putabant, quem ita mani-feſtis argumentis diuina præditum poteſtate uidebant, ut cum ea diſſimulare nõ poſſent, magorum cabaliſtarumq; cõmentis ſupprimere conarentur, liceat fortè magis ut ad tem pus euincere naturam poſſe uideãtur: at quæ à Chriſto ſuo iure facta ſunt, nõ locorũ, non perſonarum, non temporum teſtimonia debilitarunt, à quantauis priuatione fiebant, ad habitum, neq; aliter is naturæ imperitabat, quàm ut qui eam condidiſſet. Sæpius enim e-lementa eam ipſius uirtutem, rationem & ſpiritum agnouerunt, à quo facta fuerant. Ad-de his doctrinæ rationem, quam non in chartis, ſed in cordibus hominum ita imprime-ret, ut non minora in animis miracula æderentur, quàm in corporibus: quod facile uideat quicunq; philoſophorum diſciplinas conſiderauerit. nam cum illi probabilibus rationi-bus mirificoq; artificio de uirtute diſceptauerint, cuiq; officium ſuum aſſcribentes: ita ta-men pauci & longo interiecto tempore ſtudioſi extitere, ut dicere auſi ſint, doctrina po-litiora quidem ſed non meliora ingenia fiunt: quando quidem ſolida uirtus naſcitur ma-gis quàm fingitur. Et Ariſtoteles, Non in omnibus, inquit, præcepta uires habent, & qui perturbationibus inſeruiũt, quales pleriq; plebei, qui fit ut uerbis obtemperare poſſint? Legibus opus eſt & pœnis ut in ordine cõtineantur. Quàm hoc falſum ſit apud Chriſtia nos quotidie experientia docet. quamplures enim uidemus ex peſſimo quantumuis ha-bitu derepente frugi ſtudioſosq; fieri ſimulac Chriſtum amplexantur. Quas ob res facile apud ambitioſos ſacerdotes emergere cauſa potuit, quę ex inuidia genus id mortis quod à prophetis primum decantatum eſt, mox ab eodem ſæpius prædictum ſubornauit. quo etiam tempore haud minora ſecuta ſunt eius diuinitatis oſtẽta. nam tantæ mortis caſum, quod in natura potiſſimum eſt, ſol ipſe miſeratus eſt, ſeq; in meridie terris abſcõdit, quan-do nullus lunæ coitus eſſet. Cum enim treis horas à ſexta ad nonam illa ſoli prætenderit, totidem tamen horis eius diei per diametrum ſoli aduerſa uiſa eſt à mortalibus cõtra mo-tus ſui leges, ſtatosq; naturæ meatus. Quod cũ Dionyſius Areopagites ſophiſtaq; Apol-lophanes, qui eo tempore in Heliopoli Aegyptiacæ philoſophiæ ſtudioſi uerſabantur, contemplarentur, dixit Apollophanes: ὦ καλὲ Διονύσιε, ἀμοιβαὶ τῶν θείων πραγμάτων. Sunt, inquit, hæ optime Dionyſi uices diuinarũ rerũ. haud ignarus lunam nõ potuiſſe ſuo iure hinc illuc tam paruo temporis interſtitio curſitare. Dionyſius uerò horrore quoq; tene-brarum motuq; terræ commotus, ἢ τὸ θεῖον, inquit, πάσχει, ἢ τῷ πάσχοντι συμπάσχει. id eſt, aut ipſe deus patitur, aut patienti condolet. Sed ne hoc deliquium dubitationem afferret iudicibus, Et Romani, inquit Tertullianus, pontifices in ſuis faſtis idipſum tunc tempo-

ris

ris annotauerunt. Vitæ uerò necisq; suæ Christum potestatem habuisse palam facit, tum quòd à maximo statim clamore expirauit, prius quàm à carnifice sua perfringerētur crura, tum quòd tertio suæ mortis die, antequā corpus putresceret, resurrexit: quod ea œconomia gestum est, quæ omnem dubitationem tolleret seruata tantæ personæ autoritate. Erat totum collegium discipulorum disiectum perterritumq;, corpus Christi nouo sepulchro conditum, cuius hostium de more Iudaico ingenti lapide occludebatur, pontifices Iudæorum cum de resurrectione rumorem subaudissent, custodias militum apposuerant. Hi uerò summo tertij diei mane, nouo terræmotu quo lapis est reuolutus, perculsi, cum in monumento nihil præter sindonē qua cadauer inuolutū fuerat inueniretur, pontificibus rem omnem detulerunt. Quare illi cum autoritatem suam apud populum periclitari simul cum opibus uiderent, pecunia statim stationem militum subornarunt, qui dicerent discipulos impetu facto surripuisse corpus: quibus rebus effectum est ut fides, quę tanta pręmia proponit, aliqua difficultate inuolueretur, ut Iesum à mortuis excitatum uidere non meruerint, quemadmodū discipuli eius uel quadraginta dies. Quo tēpore cum confirmasset illos monens docensq; Euangelium quod per orbem terrarum annunciarent, uidentibus illis in cœlum cum nimbo sublatus est: habuitq; hæc res plures fidelioresq; testes quàm apotheosis uestri Romuli, qui ex relatione unius Proculi credit̄ in cœlum fuisse receptus. Dixit autem Proculi solent, numero multitudinis, conuersa figura dicendi diasyrtica, ut uestri isti Platones & Epicuri. FAMVLARET elementa, in actiua significatione, sicuti Papinius in suo Hercule Surrentino, Pacatus mitisq; ueni, nec turbidus ira, nec famulare timens. CASSVM eum mundi, nō casum habet uetus codex, ut priuatio illa solis intelligatur, qua analogia tonsus usurpauit Plautus pro tonsura, & Ouidius in Metamorph. narratum pro narratione. ARCHIVA uerò armaria esse, in quib. libri monumētaq; seruantur, etiā iuris ciuilis studiosi in codice suo annotauerūt.

Ea omnia super Christo Pilatus & ipse iam pro sua conscientia Christianus Cæsari tum Tiberio nunciauit. Sed & Cæsares credidissent super Christo, si aut Cæsares non essent seculo necessarij, aut si & Christiani potuissent esse Cæsares. Discipuli quoque diffusi per orbem, ex præcepto magistri dei paruerunt: qui & ipsi à Iudæis insequentibus multa perpesi utique pro fiducia ueritatis libenter, Romæ postremo per Neronis sæuitiam sanguinē Christianum seminauerunt.

Graue hoc est huius narrationis testimonium. Quando Pontius Pilatus, qui sub auspicio Romani imperij Syriam tunc temporis procurabat, ita omnia hæc de Christo noua & admiranda putauit, ut non duxerit ab re Tiberium imperatorem de omnibus his certiorem facere: quibus, ut dictum est, credidit Tiberius, sed senatus sentētia destitutus est. Credidissent & alij Cæsares Apostolorū monitis, si Christianus & seculū inter se conuenissent: ita enim tunc se humanæ res habebant, ut Cæsarū dominationis egerent: & seculo & Christiano male consultū uidebatur, si Cæsar idē & Christianus fuisset. Princeps uerò Christianorum sectaq; simul omnis quàm crudeliter accepta fuerit sub Nerone, Tacitus Tranquillusq; testes.

Sed demonstrabimus uobis idoneos testes Christi, ipsos illos quos adoratis. Multum est, si eos adhibeam ut credatis Christianis. Interim hic est ordo nostræ institutionis: hunc ædidimus & sectę & nominis censum cum suo authore. Nemo iam infamiam incutiat, nemo aliud existimet, quia nec fas est ulli de sua religione mentiri. Ex eo enim quod aliud à se coli dicit quàm colit, negat quod colit, & culturam & honorem in alterum transfert, & transferendo iam nō colit quod negauit. Dicimus, & palam dicimus, & uobis torquentibus lacerati & cruenti uociferamur: Deum colimus per Christum, illum hominem putate, per eum & in eo se cognosci uult deus & coli. ut Iudęis respondeamus, & ipsi deum per hominem Moysen colere didicerunt: ut Græcis oc-

CC curram

hic

propter quos nō credatis Christianis. [cap XXII

curram, Orpheus Pieriæ, Musæus Athenis, Melampus Argis, Trophonius Bœotiæ initiationibus homines obligauerunt. Vt ad uos quoque dominatores gentium adspiciam, homo fuit Pompilius Numa, qui Romanos operosissimis superstitionibus onerauit. Licuerit & Christo commentari diuinitatem rem propriam, non qui rupices & adhuc feros homines multitudine tot numinum demerendorum attonitos efficiendo ad humanitatem temperaret, quod Numa, sed qui iam expolitos & ipsa urbanitate deceptos in agnitionem ueritatis ocularet.

Ad exactam Christianæ religionis cognitionem necessaria quoque restat angelorum notitia bonorum malorumque, quos dæmonas uocant, in qua disceptatione Tertullianus pollicetur id quod in causa exoptatissimum uidetur, ut quibus scilicet argumentis aduersarij maxime innituntur, ea pro nobis stare ostendantur, ita ut suo gladio de causa cadant quicunque Christianos impugnent. Cum enim gentes propter deos oderint Christianos, illis ipsis testibus quos colunt demonstrabitur & Christum uerum esse dei filium, & illorum deos non alios esse quàm malos dęmonas, atque ita crimen læsæ maiestatis reijcitur in aduersarios. quod tamẽ ipsum priusquam aggrediatur, institutionem initiationemque nostræ religionis per Christum ita se habere sicut exposuit confirmat: mox à simili persuadet iniustum esse odium, & pœnas quibus supprimitur extra ordinem prorsus indignas. Nam si, inquit, sub hac religione latere adhuc aliquid ueremini, igitur nos mendaces: at hoc in religione aliqua uerisimile non fit. Ita enim quod colitur negaretur, temereque in alium cultus trãsferretur. Sed tantum abest ut nos confessionem nostram inuoluamus, ut lacerati cruentique in ipsa carnificina uociferemur deum per Christum colere, neque alios religionis ritus admittere, quàm quos Christus instituit. Quòd si Christus ipse deus est, utpote filius dei, quid mirum? sin à uobis existimatur homo, nec id uobis nouum uideri debet, autorem nos hominẽ religionis habere, cum apud alias quoque nationes idem impune factitatũ sit. Iudæis enim Moyses præcepta legemque tulit religionis, Orpheus apud Græcos in Pieria monte, qui Libethris imminet, eius patriæ homines initiabat, sicut & discipulus eius Musæus Athenis. Et Melampoda uatem simul & mysten Argiui uenerabantur, ita Bœotij Trophonium, cuius antrum in Lebadia oraculo serpentis memorabile fuit. Sed & qui tantæ superstitioni totque numinibus promerendis Romanos addixit, homo fuit Pompilius Numa. Cum igitur ijs omnibus nulli fraudi fuit docere religionem homines rusticos & indoctos qui facile decipi possent, cur non etiam Christo iure suo licuerit idem apud eos qui longo æuo edocti liberaliterque eruditi atque omni urbanitate expoliti, iamdudum nihil temere comprobarent. Miseratus est ille genus humanum, quod cum suo ingenio sursum deorsumque pererrans ueritatem inuenire non posse uideret, manum gratiæ suæ porrexit adueniens, qua mortalibus uisum restituit, oculauitque quos culpa diabolusque exoculauerant. RVPICES & petrones, appellari rusticos ab antiquis Festus annotauit.

Quærite ergo si uera est ista diuinitas Christi. Si ea est, qua cognita ad bonum quis reformetur, sequitur ut falsæ renunciet: comperta imprimis illa omni ratione quæ delitescens sub nominibus & imaginibus mortuorum quibusdam signis & miraculis & oraculis fidem diuinitatis operatur. Atque adeò dicimus esse substantias quasdam spiritales, nec nomen nouum est. Sciunt dęmonas philosophi, Socrate ipso ad dæmonij arbitrium expectante. Quid ni? cum & ipsi dæmonium adhæsisse à pueritia dicatur, Dehortatorium plane à bono. omnes sciunt poetæ, etiã uulgus indoctum in usum maledicti frequentant. Satanam principem huius mali generis proinde de propria conscientia anima, eadem ex sacramenti uoce pronunciat. Angelos quoque etiam Platon non negauit. Vtriusque nominis testes esse uel magos asserunt. Sed quomodo de angelis quibusdam sua sponte corruptis corruptior gens dæmonum

euaserit

euaserit damnata à deo cum generis autoribus, & cum eo quẽ diximus principe, apud literas sanctas ordine cognoscitur. Nunc de operatione eorum satis erit exponere.

Hoc est quod semper dolet Tertullianus, ut Christus damnetur à gentibus, & Christiani crudeliter trucidentur indicta causa, nulla adhibita quæstione, certus non improbatum iri si audiantur. Quærite ergo iudices. Quòd si uera deprehenditur Christi diuinitas, ac per eam mali quiq; habitus ad uirtutem reformantur, consentaneum est ut quæcunq; alia falsa sit, & ut falsa eliminetur, præsertim quod tota illa ratio & pretextus quo sibi idololatrarum religio fidem interpollat sub nominibus mortuorũ, quales dij uestri sunt, delitescẽs comperta fuerit, pateatq; unde sua illa signa habuerit & oracula. Omnia enim hæc à substantijs quibusdam propter tenuitatem suam, spiritalibus appellatis, emanasse pro comperto nobis est, dæmonia per diminutionem à dæmone dicuntur. Eiusmodi siquidem spiritus noxij, ueri dei calumniatores, unde etiam diaboli dicuntur, suis pręstigijs apud aras præsertim in extis precibusq; mortales à uera religione reuocarunt, inuidentes hominibus cœlum, à quo sua superbia deciderunt: quæ omnis historia, quia apud sacras literas adamussim cognoscitur, relegat illuc auditores. Sed ne dæmoniorum nomen quibusdam ridiculum aut nouum uideatur, quatuor affert super eam rem aliarum gentium autoritates. Nam celeberrimi philosophorum dæmonas in natura introduxere (ut affatim testatur Plutarchus in ea oratione, in qua causas quærit quamobrem oracula desierint) Plato præcipuè & ipse Socrates, cui à pueritia dæmon adhæsisse dicitur, cuius auspicio res suas administraret obiretq; negocia. Præterea uim hanc dæmonum, cuius peculiare est homines à bono dehortari calumnijsq; disseminatis cõcitare rixas, omnes ferè poetę posuerunt, dum suis illi stimulis Eumenidum abutunt. Quod ipsum comprobat etiam uulgaris quædam hominũ uox, quam nunquã sapientes contempserunt (φήμη δ' οὔτις πάμπαν ἀπόλλυται, ἥντινα πολλοὶ φημίζουσι) Illi enim & cũ alijs maledicũt, & sibi in præstando iure fidem faciunt, non alias sibi maleficas uires quàm satanæ imprecantur, ita sibi dictante conscientia. Quãdo & magi Persarum omnium optimi, qui & philosophi & philothei dicti sunt, in religionem suam dicuntur dæmonas introduxisse. Quid igitur mirũ, eadem si Christiani censent, cum de his omnibus certiora quotidie uideant indicia? De Socratis dæmonio, sicuti & cæteris rebus ad hanc causam pertinentibus, & Lactantius meminit in secundo suarum Institutionum.

Operatio eorum est hominis euersio, sic malitia spiritalis à primordio auspicata est in hominis exitium, itaque corporibus quidem & ualetudines infligunt & aliquos casus acerbos: animæ uero repentinos & extraordinarios per uim excessus. Suppetit illis ad utramq; substantiam hominis adeundam subtilitas & tenuitas sua: multum spiritalibus uiribus licet, ut inuisibiles & insensibiles in effectu potius quàm in actu suo appareãt. Si poma, si fruges nescio quod auræ latens uitium in flore præcipitat, in germine exanimat, in pubertate conuulnerat, ac si cæca ratione tentatus aer pestilentes haustus suos effundit, Eadem igitur obscuritate contagionis adspiratio dæmonum & angelorum mentis quoq; corruptelas agit furoribus & amentijs fœdis ac sæuis libidinibus cum erroribus uarijs, quorum iste potissimus, quod eos ipsos captis & circunscriptis hominum mentibus commendat, ut & sibi pabula propria nidoris & sanguinis procuret simulachris, imaginibus oblata, & quæ illi accuratiora pascua sunt, hominem à cogitatu ueræ diuinitatis auertat præstigijs falsis, quas & ipsas quomodo operetur expediam.

Inductis dæmonijs uidendum est nũc si ad causam eos accommodare uelimus, quid, unde, & quomodo agant, ut ex illorum potestate cognoscatur eosdem esse dæmonas, & deos gentium. Propositum igitur, inquit, totius eorum actionis spectat ad euersionem generis humani, partim inuidia bonorum nostrorum, partim odio dei optimi maximi,

CC 2 quod

laedidam
, et
comedat
re
or pascua est, qua

quod in protoplasticis parentibus e uestigio ostenderunt. Cumq; sit illis natura adeo tenuis & exilis, sed tamen uiolenta & præstantibus uiribus, quales omnes spiritus, ut facile animos & corpora hominum inuadere possint, utrisq; pariter magna sæpe mala impingunt, ualetudines, aduersos casus, effrenatasq; libidines, atque ea quibus & corpus male afficitur & animus obstupescit, ita ut in furorem homines adacti, sæpius in altos puteos, & ex turribus præcipites se dedant. Lactantius tales ecstases etiã describit: Ecce aliquis, inquit, instinctu dæmonis percitus dementit, effertur, insanit. quæ omnia certius ex effectu postremo uidentur, quàm cum primum in actu ipso uersantur, perinde ac in alijs naturæ occultis insensilibusq; potestatibus euenire sentimus. auræ enim illæ ueneficæ, quibus afflantur sæpe fruges & carbunculantur, & pestilens aer non prius sentitur à nobis, quàm corpus infecerit. Sed inter eos errores quibus circumscribunt decipiuntq; hominum mentes potissimus ille est, quod ita eos ipsos errores sua arte commendant apud homines, ut ex ea re non honorem tantum diuinum per sacrificia, sed & pabula sibi comparẽt. nam ut tota magia testatur, spiritus nidore & sanguine delectãtur, quod cum alij tum Homerus in suis necyomantijs non abs re seruauit, ac (quod illis maxime optabile est, & pascua sylua) ut suis præstigijs superstitionibusq; homines à cultu ueræ religionis reuocent. PRAECIPITAT dixit ex uera uerbi deriuatione, quæ aliquid temere præcipere, & quasi præoccupare designet. TENTATVS aer, læsus & male affectus, sicut dicimus uino tentari caput. SVBSTANTIA, οὐσία, nomen hoc loco necessariũ uti corpora cæca spirituum exprimat, & tamen hoc receptum est etiam à Seneca.

Omnis spiritus ales est. hoc angeli & dæmones. Igitur momento ubique sunt. Totus orbis illis locus unus est: quod ubique geratur tam facile sciunt, quàm enunciant. uelocitas, diuinitas creditur, quia substantia ignoratur. Sic & autores interdum uideri uolunt eorum quæ annunciant: & sunt plane malorum nonnunquam, bonorum tamen nunquam. Dispositiones etiam dei, & nunc prophetis concionantibus excerpunt, & nunc lectionibus resonantibus carpunt. Ita & hinc sumentes quasdam temporum sortes æmulantur diuinitatem, dum furantur diuinationem. In oraculis autem quo ingenio ambiguitates temperent in euentus, sciunt Crœsi, sciunt Pyrrhi. Cæterum testudinem decoqui cum carnibus pecudis, Pythius eo modo renunciauit, quo supra diximus: momento apud Lydiam fuerat. habent de incolatu aeris, & de uicinia siderum, & de cõmercio nubium cœlestes sapere paraturas: ut & pluuias quas iam sentiunt repromittant, benefici plane & circa curas ualetudinum. Lædunt enim primo, dehinc remedia præcipiunt ad miraculum noua, siue contraria: postquam desinunt lædere, & curasse creduntur. Quid ergo de cæteris ingenijs uel etiam uiribus fallaciæ spiritalis edisseram, phantasmata Castorum, & aquam cribro gestatam, et nauem cingulo promotam, & barbam tactu irrufatã: ut numina lapides crederent, & deus uerus nõ quæreret.

Diximus quæ operantur dæmones, atq; unde illis hæc facilis suppeditet facultas, restat qua ratione ea conentur explicare. præstigijs enim quibusdam utuntur, quæ si natura eorum cognoscatur, facillima illis esse putabimus. nam cum omnis spiritus tanquam ales uolucrisq; sit, momentoq; temporis huc illuc ueluti flabra uentorum permeet, qui fiat illis arduum? si sua hac celeritate captare sibi diuinitatem uelint apud eos maxime qui talem naturam ignorantes, facile credunt celeritatẽ hanc qua cuncta præcipere possunt humana, diuinitatem esse? Cum enim δαίμονες dicantur à scientia rerumq; peritia, qua à primordio insigniti fuerunt, ex præteritis præsentibusq; rebus facile conijcere ualent. quando etiam ab his qui spiritu sancto imbuti uaticinantur concionando, aut lectiones scriptorũ interpretantur, multa excipere possint. Quæ uero captare non possunt sua celeritate (ut dictum est) cum facta sunt anteuertunt annunciantes, quale est de testudine relatum à Pythia, quam domi suæ Crœsus cum agnina carne clanculum coxerat, ut in sua

sua Clio commemorat Herodotus:at quæ ambigua per se sunt ac penitus incognita, qua lia ex oraculis petere solerent homines, ea callidi tanta amphibologia inuoluunt, ut in quamcunq; partem exitus cadat defendi possint. Ita Pyrrhus Epirotarum rex est deceptus. Aio te, inquit, Romanos uincere posse. Deniq; nullum est ostentum quod non facile factum sit in his. hac ratione Castorum phantasmata dicuntur Macedonici belli uictoriam eadem hora Romanis annũciasse, uirginesq; Vestales, altera nomine Tucia cribro continuit aquam, altera Claudia nauem magnæ matris uado Tiberino inhærentem cingulo suo ducere potuit, & Domitij fusca barba solo Castorũ tactu ruffa enituit, ad fidem dictorum faciendam, unde Aenobarborum gens in urbe admodum nobilis. quæ omnia cum alijs quamplurimis ab historicis passim relata ob eam causam à dæmonibus sub deorum nomine edebãtur, ut homines auersos à deo distinerẽt. Tempestates enim & quoscunq; aeris affectus facillime prædicere possunt, quia cum in natura nihil derepente fiat, continuoq; in superiore regione uersentur, colligere omnia primi, & denũciare possunt, neq; ideo mirum si ueneficiorum peritissimi remedia quoq; teneant morborũ omnium.

HABENT sapere paraturas. Græca dicendi figura, quam nostri etiam non refugiũt, ut habeo multa dicere, id est possum. & Cicero ad Lentulũ, De Alexãdrina re causaq; regia tantum habeo polliceri, me tibi absenti. PARATVRA uero nomen nondũ memini apud alios legisse, ex analogia tamen eadem dicitur, qua scissura, cõmissura, & à Plinio diuisura dictum est, & uolatura pro uolatu, quod non minus nouum uideri potest.

Porrò si & magi phantasmata ædunt & iam defunctorum inclamant animas, si pueros in eloquiũ oraculi eliciunt, si multa miracula circulatorijs præstigijs ludunt, si & somnia immittũt habentes semel inuitatorum angelorum & dæmonum assistentem sibi potestatem, per quos & capræ & mensæ diuinare consueuerunt, quanto magis illa potestas de suo arbitrio & pro suo negocio studeat totis uiribus operari, quod alienæ præstat negociationi.

Locus est, sine quo minus, &c. quo uires dæmonum comprobat, & testificatur esse quales adducuntur. Nam si, inquit, magi in necromantijs animas defunctorũ dæmonum potentia concitas percontantur, si in hydromantijs ædunt per pueros oracula, si somnia immittunt, si præstringunt in multis rebus oculos nostros, ita ut nõ modo boues, capreq; loquantur, sed & mensæ apud gymnosophistas, quas Apollonius ille Thyaneus uidisse Philostrato testatur, quanto maiora audebit libera hæc sibi potestas, & quanta patrabit.

Aut si eadem & angeli & dæmones operantur quæ & dij uestri, ubi est ergo præcellentia diuinitatis, quam utique superiorem omni potestate credendum est? non ergo dignius præsumetur ipsos esse qui se deos faciant cum eadem ædant quæ faciant deos credi, quàm pares angelis & dæmonibus deos esse? Locorum differentia distinguitur (opinor) ut à templis deos existimetis, quos alibi deos non dicitis: ut aliter dementare uideatur, qui sacras turres peruolat, aliter qui tecta uiciniæ trãsilit: & alia uis pronuncietur in eo qui genitalia uel lacertos, alia qui sibi gulam prosecat. compar exitus furoris, & una ratio est inuestigationis.

Ex obiectione tacita infert comparationem, ex qua propositum elicit. Nam si, inquit, dicatis hæc quæ sunt à magicis fieri per angelos siue dæmonas, superiora uerò à numine deorum, ita uobis quoq; concedendum erit dęmonas atq; deos pari inter se potestate prędi tos esse: quod maxime absurdum est, cum deorum potestas omnibus debeat excellere: magis profectò rationi consentaneum est, ut ipsos dęmonas ita deos se facere credamus, quàm dijs illi adæquentur. nisi uero locorum differentia (quod ridiculum sanè est) dæmonas distinguat à dijs, & eum qui furore panico percitus se præcipitem dedat, ex aliqua sacra turri, melioribus diris uexari credatis, quàm qui ex prophanis tectis præcipites: & si Gallus sacerdos genitalia sibi prosecet, lancinetq; lacertos, furori matris deum imputetur, alium uero si gulã sibi dissecet, aut laqueo pẽdeat, malo dęmoni adiudicetis. at eadem

uis est instigationis, quæ eosdem exitus comparat. DEMENTIRE, quasi de mente exire, uerbum est magicum, quo utitur Apul. & Lucretius. Dementit enim deliracꝫ fatur.

Sed hactenus uerba, iam hinc demonstratio rei ipsius, qua ostendemus unam esse utriusqꝫ nominis qualitatem. Ædatur hic aliquis sub tribunalibus uestris quem dæmone agi constet. Iussus à quolibet Christiano loqui spiritus ille tam se dæmonem confitebitur de uero, quàm alibi deum de falso. Atque producatur aliquis ex ijs qui de deo pati existimantur, qui aeris malesicum numen de nidore concipiunt, qui ructando curãtur, qui anhelando profantur. Ista ipsa uis cœlestis pluuiarum pollicitatrix, iste ipse Æsculapius medicinarum demonstrator, Scordij & Denatij & Asclepiadoti sumministrator, nisi se dæmonẽ esse confessus fuerit, Christiano mentiri non audens, ibidem illius Christiani procacissimi sanguinem fundite. Quid isto opere manifestius? quid hac probatione fidelius? simplicitas ueritatis in medio est. uirtus illi sua assistit, nihil suspicari licebit, magica aut aliqua eiusmodi fallacia fieri. Dictis non stetis, si oculi uestri & aures permiserint uobis. Quid aũt inniti potest aduersus id quod ostenditur nuda sinceritate.

Maximum hoc est, & quod in iudicium raro producitur, & si producatur nihil est iudicibus optabilius. Quid enim ad ueritatem eruendam certius, quàm ea quæ uerbis & coniectura persuadere conabamur, in periculum atqꝫ experientiam deducere? Si igitur, inquit, quæ diximus haud satis probabilia uidentur, quamobrem deos istos uestros nihil aliud esse quàm dæmonas iudicetis, periculum iam fiat in hac re & ad tribunalia uestra duo ex phanaticis sistantur, quorum alter malo dæmone uexari, alter deo plenus in furmantibus sacris numen exhausisse credatur à uobis, qui etiam pluuias sudum'ue repromittat, aut quasi Aesculapius remedia morborum ostendat. hi igitur interrogati à Christiano qui sint, nisi dæmonas se fateantur, de nobis quas uelitis sumite pœnas procacitatis. quid est quod hic desideret. Veritas simplex est & nuda, nec magicis artibus hoc agitur à Christiano, nulla alia ui cogitur dæmon præterquam Christi, & qui dictis acquiescere nolit, licet oculatus esse huius rei testis quandocunqꝫ libeat.

Si altera parte uere dei sunt, cur sese dæmonia mentiuntur? an ut nobis obsequantur? Iam ergo subiecta Christianis diuinitas uestra, nec diuinitas deputanda est quæ subdita est homini, & si quid ad dedecus facit, æmulis suis. Si altera parte demones sunt uel angeli, cur se alibi pro dijs agere respondent? Nam sicut illi qui dij habentur, dæmones se dici noluissent, si uere dij essent, scilicet ne de maiestate se deponerent: Ita & isti quos directo demones nostis, non auderent alibi pro dijs agere, si aliqui omnino dij essent, quorum nominibus utuntur. Vererentur enim abuti maiestate superiore sine dubio, & timendorum: adeò nulla est diuinitas ista quam tenetis, quia si esset neque à dæmonijs affectaretur, necꝫ in confessione à dijs negaretur. Cum ergo utraque pars concurrit in confessionem deos esse negans, agnoscite unum genus esse, id est dæmonas. Verum utrobique iam quærite. quos enim præsumpseratis, dæmonas esse cognoscitis. Eadem uero opera nostra ab eisdem dijs uestris non tantum hoc detegentibus, quod necꝫ ipsi dij sunt, neque ulli alij, Sed etiam illud incontinenti cognoscitis, qui sit uere deus, & an ille, & an unicus quem Christiani profitemur, & an ita credendus colendusqꝫ ut fides, ut disciplina disposita est Christianorum.

Dubitando ueritatem illustrat. forte enim aliquis dicat: Fieri quidem potest, ut qui reuera deus sit nobis apud Christianos se dæmonem faciat, quasi pro tempore mentiens aut

aut obsequens illis. At hoc, inquit, & turpe est, & parum uerisimile. Ita enim diuinitas maiestate sua diminueretur, dumque studeret obsequi, duo præcipue peccaret, & quod homini subijci posse præ se ferret, & quod sectatores suos conturbaret. Nec minus is qui à uobis malus habetur dæmon, quique Christiano non modo se dæmonem, sed falso deum alibi agere respondet, nequaquam se aut Apollinem aut Aesculapiũ appellaret, si in ijs nominibus numen aliquod esse cognosceret, ueritus omnino, licet improbus, eius autoritatis usurpationem. Cum pateat igitur ex his dæmonas deosque uestros unũ idemque genus esse, atque ita nullũ uobis esse uerũ deum, agnoscite iã quæ uera religio sit. nã una (ut aiunt) mercede duas res assequimini, eadem scilicet hac opera nostra non tantũ ex ipsis deprenditis dæmonijs nõ esse deos, sed etiam uerum esse & unicum, quem per Christum nos colimus & ueneramur. IN CONTINENTI non tempus sed in complexu significat, & in eadem summa rerum.

Dicent ibidem, ecquis ille Christus cum sua fabula: si homo cõmunis conditionis, si magus, si post mortem de sepulchro à discipulis surreptus, si nunc denique penes inferos, si non in cœlis potius, & inde uenturus cum totius mundi motu, cum horrore orbis, cum planctu omnium, sed non Christianorum, ut dei uirtus & dei spiritus & sermo & sapientia & ratio & dei filius. Quodcunque ridetis, rideant & illi uobiscum: negent Christum, omnem ab æuo animam restituto corpore iudicaturum. Dicant hoc pro tribunali (si forte) Minoen & Radamanthum secundum sensum Platonis & poetarũ hoc esse sortitos: suæ saltem ignominiæ & damnationis notam refutent. Renuncient se immundos spiritus esse, quod uel ex pabulis eorum sanguine & fumo & putidis rogis pecorum & impurissimis linguis ipsorum uatum intelligi debuerit. Renuant ob malitiam prædamnatos se in eundem iudicij diem cum omnibus cultoribus, & operationib. suis. Atqui omnis hæc nostra in illis dominatio & potestas de nominatiõe Christi ualet, & de cõmemoratione eorũ quæ sibi à deo per arbitrũ Christũ imminẽtia expectãt. Christũ timẽtes in deo, & deũ in Christo, subijciunt seruis dei & Christi. Ita de cõtactu deque afflatu nostro contẽplatione & repræsentatione ignis illius correpti, etiã de corporib. nostro imperio excedũt inuiti & dolẽtes & uobis præsentibus erubescentes. Credite illis cum de se loquuntur, qui mentientibus creditis. Nemo ad suum dedecus mentitur, quin potius ad honorẽ. Magis fides prona est in aduersus semetipsos confitentes, quàm pro semetipsis negantes. Hæc denique testimonia deorum uestrorum Christianos facere consueuerunt, quia plurimum illis credendo, Christo domino credimus. Ipsi literarum nostrarum fidem accendunt, ipsi spei nostræ fiduciam ędificant. At colitis illos, quod sciam, etiam de sanguine Christianorum. Nollent itaque uos tam fructuosos, tam officiosos sibi amittere, uel ne à uobis quandoque Christianis fugẽtur, si illis sub Christiano uolente uobis ueritatem probare mentiri liceret.

Quod si, inquit, à dæmonib. propiora adhuc requiritis ac certiora, ecce interrogati de Christo, illum non hominem, non magum, non à suis subreptum de sepulchro profitentur, sed filium esse dei & in cœlis, qui iterum uenturus est iudicare mortales in ea maiestate quæ filio dei conueniat. neque illi contemnere possunt quod uos ceu fabulam ridere soletis. Sed esto, dicant, iudicium reseruari nescio cui Radamantho, tria tamen hæc nunquam dissimulare poterunt: primum quin à deo damnati ignominiose fuerint, deinde quin sint immundi spiritus, sicut ex ijs etiam patet quibus delectantur mactationibus impurisque carminibus. Tertio nõ possunt nõ profiteri se expectare ob nequitiã suam damnationem perpetui ignis unà cum suis sectatoribus. Cum uero ita nobis subijciantur,

non ob aliam causam quàm per inuocationem Christi, soloq; nostro contactu afflatu'ue inuiti de corporibus expellantur, quid est cur de Christo illis ipsis testibus non credatis? nulla potest esse suspicio mētiendi in ea re, quæ profitenti dedecori esse potest: inclinatq; semper potius fides in eos qui contra se aliquid confiteant, quàm si negauerint, unde maior in singulos dies Christianorum numerus fit. inuitantur enim gentes suorum deorum testimonio credere, & credentes per eosdem confirmantur, cum quæ in sacris literis cognoscunt & sperant, hac fiant ratione certiora. Illud etiam non mediocre est argumentū, spiritus hosce sub Christianis, quando maxime de ueritate agitur, mentiri non posse coactos maiori potestate, qui cum à uobis tam laute accipiatur, ut non modo pecudum sanguine, sed & Christianorum satientur, uellent si liceret hæc sibi pabula conseruare, gnari si ad Christū cōfugeritis nō modo priuari tantis officijs, sed etiā à uobis aliò fugari posse.

Omnis ista confeßio illorū qua se deos negant esse, quaq; non alium deum respondent præter unū, cui nos mancipamur, satis idonea est ad depellendū crimē læsæ maxime Romanæ religionis. Si enim nō sunt dei pro certo, nec religio pro certo est: si religio nō est, quia nec dij, nec pro certo rei sumus læsæ religionis. At econtrario in uos exprobratio resultauit, qui mēdacium colentes, ueram religionem ueri dei nō modo negligēdo, quin insuper expugnando deum uerum, committitis crimen ueræ irreligiositatis. Nam ut constaret illos deos esse, nónne conceditis de æstimatione communi aliquem esse sublimiorem & potentiorem uelut principem mundi, perfectæ peritię & maiestatis? nam & sic pleriq; disponunt diuinitatem, ut imperium summæ dominationis esse penes unum, officia eius penes multos uelint. Vt Plato Iouem magnum in cœlo comitatum exercitu describit deorum pariter & dæmonum. Itaq; oportere & procurantes & præfectos & præsides pariter suspici. & tamen quod facinus admittit qui magis ad Cęsarem promerendum & operam & spem suam transfert, nec appellationem dei ita ut imperatoris in aliquo principum confitetur, cum capitale esse iudicetur alium præter Cæsarem & dicere & audire.

Ex duobus criminibus quibus maxime Christianos diximus impugnari, alterum erat reatus læsæ religionis, quamobrem omnis hæc disputatio de deo, de Christo, & de angelis producta est. Hanc itaq; nunc Tertullianus accommodatā consequentibus. Nam si dæmones cum de deo uero interrogantur à nobis, unum quem colimus respondentes comprobant, potest hæc confessio omni nos crimine impietatis liberare. Si enim illi dij non sunt, nec ulla religio deorum est: si religio nulla, nullum etiam crimē læsæ religionis, & nos extra crimen, iam uos in crimine, qui falsam religionem amplexantes, ueram oppugnatis. Sed uidete quæ uobis concedam, sint illi uestri dæmones pro comperto dij, à crimine tamen eiusmodi seiungimur, sicuti ex lemmate communis opinionis demōstratur. Nam cum aliquod esse numē alijs omnibus excellentius concedatis, cur eius nos cultores autoritatis facitis reos? cum qui se totum ad Cæsarem transfert promerendum magis sibi & iustitiæ consulere uideatur, quàm qui procuratoribus inseruit, neq; ipsum nomen imperatoris in nullis præterquam in Cæsare uelit agnoscere.

Colat alius deum, alius Iouem, alius ad cœlum supplices manus tendat, alius ad aram Fidei, alius, si hoc putatis, nubes numeret orans, alius lacunaria, alius suam animam deo suo uoueat, alius hirci. Videte enim ne & hoc ad irreligiositatis elogium concurrat, adimere libertatem religionis, & interdicere optionem diuinitatis, ut non liceat mihi colere quem uelim, sed cogar colere quem nolim. Nemo se ab inuito coli uellet, ne homo quidem, atq; adeò & Ægyptijs permißa est tam uanę superstitionis potestas auibus & bestijs consecrandis

ſecrandis, & pice damnandis, qui aliquem huiuſmodi deum occiderint. Vnicuiq; etiam prouinciæ & ciuitati ſuus deus eſt, ut Syriæ Aſtartes, ut Arabiæ Diaſares, ut Norico Tibilenus, ut Africæ Cœleſtus, ut Mauritaniæ Reguli ſui. Romanas (ut opinor) prouincias ædidi, nec tamẽ Romanos dominos earum, qui Romæ non magis coluntur quàm qui per ipſam quoq; Italiam municipali conſecratione cenſentur: Cruſtuminienſium Beluentinus, Narnienſium Viridianus, Æſculanorum Ancaria, Volſinienſium Nerſia, Orticulanorum Valentia, Sutrinorum Nortia, Faliſcorum in honore eſt pater Curis, unde accepit cognomen Iuno. Sed nos ſoli arcemur à religionis proprietate. Lædimus Romanos, nec Romani habemur, quia nõ Romanorum deum colimus. Bene quod omnium deus eſt, cuius uelimus nolimus omnes ſumus. Sed apud uos quoduis colere ius eſt, præter uerum deum, quaſi non hic magis omnium ſit deus, cuius omnes ſumus.

Ἐκ τοῦ ἐναντίου ἀποδείκνυσι τὸ μᾶλλον, impietatem regerens in aduerſarios: nam ſi libera uoluntas omnia ſolet officia commendare, atq; illa nobis gratia grata eſt quæ non ab inuito animo proficiſcitur, quanto magis in ipſa pietate religionis, & in his quæ ad deum pertinent, quem lateat nihil, neceſſarium uidetur ut aliquis ſponte agatur. ea nempe maxima in deum contumelia exiſtimanda eſt, cum trahitur ad aras aliquis inuitus à quo ne de neceſſitate deus adorandus. Quæ res, inquit Tertullianus, cum à uobis iudices cõmittitur, nonne ad irreligioſitatis titulum pertinet? Pronunciatione uero adiuuanda eſt cõceſſio illa, colat alius deum, alius Iouem: quæ ex collatione uehementior inſurgit. nam colere deum ſupplices manus in cœlum tendere, & ut nonnulli irridentes dictitabant, numerareq; nubes, animamq; deo uouere, Chriſtianorum eſt: colere uero Iouem, manus ad aram fidei admouere, lacunaria tholumq; templi ſuſpicere, hircũ aut aliquod aliud animal dijs mactare, gentium aliarum. Sed quomodocunq; ſit, nemini fraudi eſſe deberet, ſi quis magis hoc quàm illo ritu afficiatur. Et à ſimili probare licet, quàm iniquè agitur cum Chriſtianis in hac re. nam cum non regiones modo, ſed ſingula etiam oppida ſua numina priuosq; ſuos habeant deos, ſolis Chriſtianis præter ordinem negatur deũ illum colere, qui omnium uerus eſt deus, & cuius ſunt omnia.

Satis mihi quidem uideor probaſſe de falſa & uera diuinitate, cum demonſtraui quemadmodum conſiſtat, non modo diſputationibus nec argumentationibus, ſed ipſorum etiam teſtimonijs, quos deos creditis, ut nihil iam ad hanc cauſam ſit retractandum. Quoniã tamen Romani nominis proprie mentio occurrit, non omittam congreſsionem quam prouocat illa præſumptio dicentium Romanos pro merito religioſitatis diligentiſsime in tantum ſublimitatis elatos, ut orbem occuparint, & adeò deos eſſe, ut præter cæteros floreant, qui illis officium præter cæteros faciant. Si iſta merces Romanis à dijs pro gratia expenſa eſt, Sterculius, & Mucunius, & Larentia prouexit imperium. Peregrinos enim deos non putem extraneæ genti magis fautum uoluiſſe quàm ſuę. & patriũ ſolũ, in quo nati, adulti, nobilitati, ſepultiq; ſunt, transfretanis dediſſe.

Cum religionem Chriſtianam Septimius non modo argumentis, ſed etiam aduerſariorum teſtimonio ſatis iam defendiſſet, locus exigebat ut alteri crimini læſæ maieſtatis reſponderet, ſed opinione quadam Romanorum propria impeditur, per quam ſibi illi eblandientes uolebant ueluti experientia duce ueros eſſe deos quos colerent, propterea quod dum illis præter morem aliorum ſupplicant, potentiores etiam præter cæteros extiterint. Huius igitur obiectionis diſceptationem, quia iam apud pleroſq; præualebat, ne uideatur Tertullianus refugere, hoc loco inſerit, quatuor illam rationibus diſſoluens: pri

mum

mum ex lemmate probabili, quia eius imperij magnitudinem uerisimile sit à proprijs potius dijs quàm ab alienis processisse. Stercutius igitur & Mucunius & Larentia meretrix in causa fuerint tanti imperij: indigetes enim sunt & proprij Romanorum, sed quàm ridiculi sint nomine ipso arguūtur. Deinde non fuisse tales eius regni autores, neq; penes ipsos imperia ostendit. Tertio non posse hoc pietatis officijs Romanorū attribui. Postremo quis ille sit cui reuera omnium regnorum distributio debeatur exponit.

STERCVLIVS & Mucunius, à stercore & mucore uidentur appellati, quales multos Varro censet infantibus præesse. De Stercuto etiam meminit Plinius libro decimoseptimo, quem filium Fauni Italia immortalitate donauit, quia rationem agri lætificandi inuenisset.

Viderit Cybele si urbem Romam ut memoriam Troiani generis adamauit, uernaculi sui scilicet aduersus Achiuorū arma protecti, si adulteros transire prospexit, quos sciebat Græciam Phrygiæ debellatricem subacturos? Itaque maiestatis suæ in urbem collatæ grande documentum nostræ etiam ætati proposuit, cum Marco Aurelio apud Syrmium reipublicæ exempto die decimasexta Calend. Aprilis, Archigallus ille sanctissimus die nona Calend. earundem quo sanguinem impurum lacertos quoque castrando libabat pro salute imperatoris Marci iam interempti solita æque imperia mandauit. O nuncios tardos, ó somniculosa diplomata, quorum uitio excessum imperatoris nō ante Cybele cognouit. Næ deum talem riderent Christiani: sed non statim & Iupiter Cretam suam Romanis fascibus suis concuti sineret, oblitus antrum illud Idæum, & æra Corybantia, & iucundissimum illic nutricis sui odorem. Nónne omni Capitolio tumulum suum præposuisset, ut ea potius orbi terra præcelleret, quæ cineres Iouis texit? Vellet Iuno Punicam urbem posthabita Samo dilectam ab Æneadarū utiq; genere deleri? Quod si hic illius arma, hic currus fuit, hoc regnum dea gentibus esse Si qua fata sinant, iam tum tenditq; fouetq;: misera illa coniunx Iouis & soror aduersus fata non ualuit. plane fato stat Iupiter ipse. nec tantum tamen honoris Romani dicauerunt fatis dedentibus sibi Carthaginē aduersus destinatū uotumq; Iunonis, quantum prostitutissimæ lupæ Larentiæ.

Ad externorum deorum rationem transit, quos inter Cybele ex Pessimūte Phrygiæ Romam aduecta maxime à Romanis uenerabatur, ut quæ ex eo loco fuisset, unde autor sui generis erat oriundus Aeneas, quem utpote suum alumnum sicut in incendio Ilij seruauit, ita posteris fauere ad eius memoriā credebatur. Si igitur, inquit Tertullianus, tanto illa studio suorum flagrabat, cur potius non prouidit, ne Paris adulter cū Helena trāsueherent in Troiam, unde à coniurata Græcia totum illud imperium cum Pessimunte diruendum erat. nimirum ita illa hæc nouerat aut prouidere poterat, ut nuper Marci Aurelij Caracallæ mortem cognouit, cui septimo die post obitum eius apud Syrmium inferioris Pannoniæ urbem Archigallus princepsq; sacerdotum eius deæ tanquam uiuenti uota persoluebat. Præterea si Iupiter, aut eius soror & coniunx Iuno cuipiam ex gentibus imperium dare potuissent, nonne ille in Cretenses, hæc in Samios aut Carthaginenses potius studiū omne suum cōtulisset? Sed fatis impediebantur. ergo Iupiter seriē hanc rerum necessariam sibi quoq; experitur, & fata supersunt. Ipsis tamen fatis excellentioribus (ut par erat) nulla ex ijs obsequia præstitere, quibus uel scortum Larentiā promerentur. De Cybele & M. Aurelio Herodianus accuratissime meminit.

Cap. xxv.

Plures deos uestros regnasse certum est. Igitur si conferendi imperij tenēt potestatem, cum ipsi regnarent à quibus acceperant eam gratiam? quem coluerat Saturnus & Iupiter? aliquem opinor Sterculium, sed Romæ postea cum

cum indigenis,suis:etiam si qui non regnarunt, tamē regnabatur ab aliis non dum cultoribus suis,ut qui nondum dii habebantur. Ergo aliorū est regnum dare,quia regnabatur multo ante quàm isti dii inciderent. Sed quàm uanum est fastigium Romani nominis religiositatis meritis deputare, cum post imperium siue adhuc regnum,religio profecerit. Age iam rebus religio profecerit:nam & si à Numa concepta est curiositas superstitiosa,nondum tamen aut simulachris aut templis res diuina apud Romanos constabat:frugi religio & pauperes ritus,& nulla Capitolia certantia cœlo, sed temeraria de cespite altaria,& uasa adhuc Samia,& nidor ex illis,& deus ipse nusquam. nondum enim tunc ingenia Græcorum atq; Tuscorum fingendis simulachris urbem inundauerant. Ergo non ante religiosi Romani, quàm magni, ideoq; non ob hoc magni, quia religiosi.

Secundum argumentum, quo demonstratur imperia non à diis gentium, sed alia de causa pendere. causam quidem non præcedit effectus. quod si deos facias regnandi causam, fieri non potest ut ante illos quisquam regnarit. Cum uero non modo mortales reges ante uestros deos fuerint:sed pleriq; deorum uestrorum regnū quandoq; tenuerint, manifestum est eiusmodi gratiam altius habuisse principium, per quam Saturnus in Latio, Iupiter in Creta regnarit. Quanquam si rerum seriem contemplamur, quàm uanum hoc sit arguetur, cum religio ipsa, à qua tantum imperium creditur exortum, post imperii propagationem, uel certe cum imperio profecerit. Numa enim autor eius superstitionis Romulo successit, & quæ ab eo instituta erant, tam diu frugi populus tenuisq; libauit, q; diu intra breues fines continebatur. aurea siquidem uasa pro Samiis testis, & aurea templorum fastigia, & aras pro cespitibus ac statuis, quibus maxime religionem creditis ad augeri, non prius in sacris dicata fuere, quàm manubiis opes tum publicæ tum priuatæ subcreuerunt. At in his quæ simul adsunt, non est aliquid alio prius aut posterius.

Atqui quomodo ob religionem magni, quibus magnitudo ob irreligiositatem prouenit? Ni fallor enim omne regnum uel imperium bellis quæritur, & uictoriis propagatur. Porrò bella & uictoriæ captis & euersis plurimum urbibus constant. id negocium sine deorum iniuria non est, Eædem strages mœnium & templorum, pares cædes ciuium & sacerdotū, nec dissimiles rapinæ sacrarum diuitiarum & profanarum. Tot igitur sacrilegia Romanorū, quot trophæa:tot de diis quot de gentibus triumphi:tot manubiæ, quot manent adhuc simulachra captiuorum deorum. & ab hostibus ergo suis sustinent adorari, & illis imperium sine fine decernunt, quorum magis iniurias q; adulationes remunerasse debuerant. Sed qui nihil sentiunt tam impune læduntur, quàm frustra coluntur. Certe non potest fidei conuenire, ut religionis meritis excreuisse uideantur, qui,ut suggessimus,religionem aut lædendo creuerunt, aut crescendo læserunt. Etiam illi quorum regna conflata sunt in imperii Romani summā, cum ea amitterēt, sine religionibus nō fuerunt.

Sententiam aduersariorum in contrariam partem deducit per soritas: imperiū enim ex uictoriis propagatur, uictoria est à bello, bellum porrò urbium euersiones importat, quas templorum ruinæ sacrilegiaq; sequuntur. Quid est igitur cur Romanorum potentia, à profanis potius gestis, quàm à sacris operationibus uires assumpsisse negetur: aut quis unquam credere possit, eos beneficio religionis opes regni adauxisse qui uel per offensiones religisiores euaserunt, uel dum crescerent iniustiores? Diruta siquidem Carthagine, excisa Corintho, unaq; illarum templis deiectis creuit imperium Romanum. aut igitur deos pugnare inter se, aut nihil potius sentire putandum est.

Videte igitur ne illa dispēset, cuius est & orbis qui regnatur, & homo ipse

qui

qui regnat, ne ille uices dominationum ipsis temporibus in seculo ordinarit, qui ante omne tempus fuit & seculum corpus temporum fecit, ne ille ciuitates extollat aut deprimat, sub quo fuit aliquando sine ciuitatibus genus humanum. Quid erratis? prior est quibusdam discipulis suis syluestris Roma, ante regnauit, quàm tantum ambitum Capitolij extrueretur. Regnauerunt & Babylonij ante põtifices, & Medi ante quindecim uiros, & Ægyptij ante Salios, & Assyrij ante Lupercos, & Amazones ante uirgines Vestales: postremo si Romanæ religiones regna præstant, nunquam retro Iudea regnasset despectrix communium istarum diuinitatum. Cuius & deum uictimis & templum donis, & gentem fœderibus aliquamdiu Romani honorastis, nunquam dominaturi eius, si deo non deliquisset ultimo in Christum.

Quo magis falsum redarguatur tertio loco ponit, unde uerum elici possit. Nam cum in regnis tempus, locus & personæ requirantur: homines enim in terris per temporum uices imperitant: uerisimile uidetur ut omnium harum rerum sit ille œconomus qui ante hæc omnia fuerit: qui seculũ, id est ætatẽ illã incertã, in qua nihil prius aut posterius dignoscebatur, in ordinem certum uicesq; redegit conditis luminaribus: qui omnia denique crearit, & in cuius potestate sunt omnia: mirum profecto est tanto hoc errore mentes nonnullorum inuolui, ut à Romana religione imperia distribui opinẽtur: quasi uero nulli ante eius apparatũ regnarint in terris. nonne ante creatos Romæ pontifices, ante quindecim uiros Sybillinos, ante Salios, ante Lupercos Persæ, Aegyptij regnarunt, & Assyrij, & ante Vestales ipsæ Amazones apud Thermodoonta flumen. sed ipsa Roma non prius quosdam suos deos coluit, quàm regnare cœpit: nec Capitolium dedicauit, quàm reges expulerit. Verum hæc omnia dicas ex eodem fonte manare. quid Iudæa contraria penitus & aduersata ritus uestros, nonne opulentia sui regni floruit, ut & fœdus cum illa percusseritis. Templumq; illud celeberrimum admirati uestri imperatores uictimis donisq; plurimis exornarunt. Admonet ea gens mortales, deum patrem & Christum dare & adimere regna, ita ut omnibus exemplo esse possit.

Satis hæc aduersus intentionem læsæ diuinitatis, quod non uideamur lædere eam quam ostendimus non esse. Igitur prouocati ad sacrificandum obstruimus gradum perfidiæ conscientiæ nostræ, qua certi sumus ad quos ista perueniant officia, sub imaginum prostitutione, & humanorum nominum consecratione. Sed quidam dementiam existimant, quod cum possimus & sacrificare in præsenti, & illæsi abire manente apud animum proposito, obstinationem saluti præferamus. Datis scilicet consilium quo uobis abutamur. Sed agnoscimus unde talia suggerantur, Quis totum hoc agitet, & quomodo nunc astutia suadendi, nunc duritia sæuiendi, ad constantiam nostram deijciẽdam operetur. Ille scilicet spiritus dæmoniacæ & angelicæ paraturæ, qui noster ob diuortium æmulus, & ob dei gratiam inuidus, de mentibus uestris aduersus nos præliatur, occulta inspiratione, modulatis & subornatis ad omnem quam in primordio exorsi sumus & iudicandi peruersitatem & sæuiendi iniquitatem.

Breuissimo epilogo longam de religionis crimine disceptationem concludit. non enim esse Christianos, inquit, impios & religionis aduersarios, quia negligunt eã quam conscij sunt omnino nullam esse. Quo posito multa quæ quasi parepomena accidebant, de quibus à principio dixerat, carptim repetendo defendit & examinat. Tria potissimũ ea sunt, abstinentia Christianorum à sacris: iudicum modo indulgentia, modo sæuitia: & peruersitas iniquitasq; quæstionum. Quid igitur, inquit, mirum, si cum à uobis prouocamur ad sacrificandum, conscientia nostra talem perfidiam non admittit. pro comperto enim habet illa dæmonijs officia eiusmodi præstari sub expositis imaginibus hominumq; consecra

conſecratione:& licet Chriſtum diſſimulare poſſimus, dum thura foculo imponerentur, nolumus tamen hac ratione ſubterfugere pœnas, atq; abuti conſilio ueſtro, quo nobis à quibuſdam ceremonijs immunitatē pollicemini. cōſcij enim ſumus omnia hæc eſſe technas illius dæmoniaci ſpiritus ſatan, qui noſtram in Chriſto conſtantiam conatur quomodocunq; infringere. inſinuat ille ſe in animum mētemq; ueſtram, ac modo ſuadela utitur, modo ſæuitiam nobis proponit, atq; ita modulatur & mentem & rei huiuſmodi rationē, ut præter morem ueſtri iuris non pudeat pigeatq; uos de Chriſtianis iudicare.

Nam licet ſubiecta ſit nobis tota uis dæmonum & eiuſmodi ſpiritus, ut nequam tamen ſerui metui nonnunquam contumaciam miſcent, & lædere geſtiunt quos aliàs uerentur: odium enim etiam timor ſpirat: præterquam & deſperata conditio eorum ex prædamnatione ſolatium reputat, fruendæ interim malignitatis de pœnæ mora. & tamen apprehenſi ſubiguntur & conditioni ſuæ ſuccinunt, & quos de longinquo oppugnāt, de proximo obſecrāt. Itaque cum uice rebellantium ergaſtulorum, ſiue carcerum, uel metallorum, uel hoc genus pœnalis ſeruitutis erumpunt aduerſum nos, in quorum poteſtate ſunt (certi impares ſe eſſe, & hoc magis perditos) ingratis reſiſtimus ut æquales, & repugnamus perſeuerantes in eo quod oppugnant, & illos nunquam magis detriumphamus, quàm quum pro fidei obſtinatione damnamur. Quoniam autem facile iniquum uidetur, liberos homines inuitos urgeri ad ſacrificandum (nam & alias diuinæ rei faciendæ libens animus inducitur) certe ineptum exiſtimaretur, ſi quis ab alio cogeretur ad honorem deorum, quos ultro ſui cauſa placare deberet, ne præ manu eſſet iure libertatis dicere, Nolo mihi Iouem propitium. Tu qui es? me conueniat Ianus iratus ex qua uelit fronte. quid tibi mecum eſt? Informati eſtis ab ijſdem utique ſpiritibus, ut nos pro ſalute imperatoris ſacrificare cogatis. Et impoſita eſt tam uobis neceſſitas cogendi, quàm nobis obligatio periclitandi.

succidut

et æquales repugnant

Cap. XXVIII. uideret

Formati

Tacitæ obiectioni occurrit, ex his quæ uideri cōtraria poſſint emergēti. Cum enim dicat aliquis, ſpiritus eiuſmodi dæmonasq; Chriſtianis ſubiectos eſſe paulo ante ſuaſeris, unde eſt illos nunc uobis tot infligere mala dicatis? At hoc, inquit Tertullianus, minime abſurdū, & fieri quidem poteſt quatuor de cauſis. Serui enim neq; cum metu contumaciam coniungunt lædere conantes, quos alioqui uerentur, præterea timor eiuſmodi ſeruilis odium plerunq; parit. Ad hæc cum ſe ſciant pœnas æternas iudicij die manere, in lucro ſolatioq; ponunt frui ſua malignitate, quamdiu pœna ſuperſedeat, inuidentes penitus noſtrorum bonorum. Quarto loco poſſe hæc illos aduerſus nos dicimus de ſententia uoluntateq; noſtra. nam cum eorum inſtigatione, modo pro ſeruis fugitiuis in ergaſtula detrudimur, modo in carcerem conijcimur, modo ad metallorum fodinas damnamur, & ad cloacarum purgationes, ad munitiones uiarum uicorumq;, & id genus plurima (quanquam illi hæc longe à nobis remoti: nam cum propius nos accedunt ſubigūtur, fatēturq; & quaſi ſubſcribunt ſuæ conditioni) uires noſtras diſſimulantes cum illis dedita opera, tanquam cum paribus congredimur reſiſtimusq;, ſcientes nihil ingratius illis quàm à patientia noſtra oppugnari. Captiuos enim illos in triumphum maxime ducimus, cum pro fidei obſtinatione damnamur. Longe uero pernicioſiſſima eſt eorū malitia, cum ad rem ſacram uenitur. Eos enim ſtimulos admouent ad eam operationem, ut alterutra pars cogatur aut facere aut periclitari: nam libens animus & uoluntas in his quæ ad deum pertinent maxime exigitur. Homines enim exigere operas ſolent, deus uero ſolam expendit uoluntatem, ut nullius ſit apud illum hecatombe ab inuito: ridiculum ſanè & ineptū uidetur, ſi quem cogimus ut ſibi deos propitios faciat, atq; inuitum (ut aiunt) ſeruare uelimus. Cur enim iure ſuæ liberæ uoluntatis præ manu & in promptu illa ſibi non adſint? heus tu, quid tua? ſi iratum Iouem non curo, neq; bifrontis Iani neutrum ſupercilium extimeſco? Vt igitur aliquid hæc res legitimi continere uideatur, fecerūt dæmones ut cum

DD dijs

dijs hominum potestas copularetur, ita necessario exigi possent operationes, cum scilicet omnes pro salute imperatoris uota apud aras suscipere teneantur. Qui locus opportunus admodum iam esse uidetur, ut alteri ex manifestis criminibus more nostro respondeamus. neque enim lædimus maiestatē Cæsarum, aut si lædimus nihilo minus est uestrum quàm crimen nostrum. cuius duo præcipue erant capita, alterum quod Christiani salutem Cæsarum à dijs exposcere dedignarētur, alterum quod festos eius dies celebrare abhorrerent, unde populus nolebat inter Romanos censere Christianum.

Ventum est igitur ad secundum titulum læsæ augustioris maiestatis: siquidem maiore formidine & callidiore timiditate Cæsarem obseruatis, quàm ipsum de Olympo Iouem, & merito si sciatis. Quis enim ex uiuentibus non cuilibet mortuo potior? Sed nec hoc uos ratione facitis potius quàm respectu præsentaneæ potestatis, adeò & in isto irreligiosi erga deos uestros deprehendimini, cum plus timoris humano domino dicatis. citius denique apud uos per omnes deos, quàm per unum genium Cæsaris peieratur.

In expositione huius criminis Cæsarij mirum quanta in primis arte beneuolentiam sibi captet Tertullianus, & fidem detrahat aduersarijs: hanc partem religionis in Cæsares in sola ambitiosa adulatione uersari demonstrans, ita ut in tota denique impij proculdubio deprehendantur. Nam cum augustior sanctiorque Cæsaris maiestas habeatur apud uos, quàm deorum, tristiusque expietur qui deliquerit in Cæsarem, quàm qui in ipsum Iouem, ac maiori cum fiducia in peierādo abutantur omnes deorum nominibus, quàm imperatorum: Fit ne hoc, inquit, à uobis cum ratione, aut alia de causa? si igitur cum ratiōe, ut ex uiuentibus aliquis non solum imperator potior uobis sit, quàm quilibet demortuus, quales dij uestri, laudo uos: mirum tamen cum de dijs ita sentiatis, adeò in nos eandem ob causam desæuire. Quod si alia est causa, quæ tantum uobis homini præstare honoris persuadeat, præsentia scilicet Cæsaris & religio seruilis, uidete quantum dijs ipsis detrahatis maleque dicatis, nimirū multo maior est impietas uestra quàm Christianorum, quibus si nihil est cum dijs, nihil illos penitus esse profitentur.

Constet igitur prius, si isti quibus sacrificatur, salutem imperatoribus uel cuilibet homini impertiri possunt, & ita nos crimini addicite. Si angeli aut dæmones substantia pessimi spiritus beneficium aliquod operantur, si perditi conseruant, si damnati liberant, si denique (quod conscientia uestra est) mortui uiuos tuentur. iam utique suas primo statuas, & imagines, & ædes tuerentur, quæ (ut opinor) Cæsarum milites excubijs salua præstant. Puto autem hæ ipsæ materiæ de metallis Cæsarum ueniunt, & tota templa de nutu Cæsaris constant: multi denique dij habuerunt Cęsarem iratum. facit ad causam, si & propitius illis aliquid liberalitatis aut priuilegij confert. ita qui sunt in Cæsaris potestate, cuius & toti sunt, quomodo habebunt salutem Cæsaris in potestate? ut eam præstare posse uideant, quam facilius ipsi à Cæsare cōsecunt.

Totū quod hoc loco ab aduersarijs stabat erat eiusmodi: Omnes qui dijs nō supplicāt pro salute imperatoris, in reatum læsæ maiestatis offendunt: Christiani non supplicant, ergo rei, puniendi igitur. Pro Christianis contra Tertullianus sic constituit, nos deo supplicamus pro imperatore, ergo non rei. Controuersia igitur omnis de deo est, uter ex his decipiatur in eo nomine. Constet igitur, inquit, in primis & pro comperto sit, qui dij exorandi sunt salutem Cæsaris, uere dij sint nec ne. nam si eorum numen est, digni sumus fateor ut crimini nos addicatis: sin autem nulli sunt, neque aliud quàm animæ defunctorum aut maligni spiritus, tantū abest ut damnari mereamur, ut laudandi etiam simus, uos contra irridendi uituperandique qui salutem tanti imperatoris ab his extorquere conamini, qui longe minores imperatore nihil præstare de se possunt preterquā malum. & quidem si perditi illi sunt exulesque miseri (ut in superiorib. dicebamus) si dānati, qui possunt alijs salutē impendere, si denique quorū memorias colitis, mortui sunt, sicut uestra nouit conscientia

ſcientia quomodo uiuos tueantur? nimirum ſi qua poteſtate præſtarent, in ſe primum ſuiſq; rebus experirentur. Eſt enim gratia ſtationibus militum habenda, ſi ſtatuæ, ſi templa illorum nō penitus expilantur. Qui locus perſuadendi frigeret penitus hoc tēpore (quanquam ex abundantia hæc ad plebem dicta ſunt) niſi perpetuo illud teneamus, Chriſtianos tunc temporis odiſſe maxime ſtatuas cum ſuis ornamentis, & in fundendis precibus quemlibet ſibi angulum ut in cœlum ſuſpicerent ſatis eſſe putaſſe. Præterea ſi effectus non poteſt eſſe nobilior ſua cauſa, ueſtri ipſi dij qui à metallis ſuperciliocq; Cæſarum toti plerunq; pendent, atq; ita uenerantur deſpiciuntur ue prout animus ipſius imperatoris ſeſe in illos habebit, nequaquam beneficium aliquod in manibus habere poſſunt, præſertim eius qui ueluti cauſa maior illis eſt atq; ſuperior.

Ideo ergo committimus in maieſtatem imperatorum, quia illos non ſubijcimus rebus ſuis? quia non ludimus de officio ſalutis eorum, qui eam non putamus in manibus eſſe plumbatis? Sed uos religioſi qui eam quæritis ubi nō eſt, petitis à quibus dari non poteſt, præterito eo in cuius poteſtate eſt. Inſuper eos debellatis qui eam ſciunt petere, qui etiam poſsint impetrare, dum ſciunt petere. Nos enim pro ſalute imperatorū deum inuocamus æternū, deum uerum & deum uiuum, quem & ipſi imperatores propitium ſibi præter cæteros malunt. Sciunt quis illis dederit imperium, ſciunt quis homines, quis & animas, ſentiunt deum eſſe ſolum, in cuius ſolius poteſtate ſunt, à quo ſunt ſecundi, poſt quem primi, ante omnes & ſuper omnes deos, homines. Qui utique uiuunt & mortuis antiſtant, recogitant quouſque uires imperij ualeat, & ita deum intelligunt, aduerſus quem ualere non poſſunt, per eum ſe ualere cognoſcunt. Cœlum denique debellet imperator, cœlum captiuum triumpho ſuo inuehat. Non poteſt: ideo magnus eſt, quia cœlo minor eſt. Illius enim eſt ipſe, cuius eſt cœlum, & omnis creatura. Inde eſt imperator, unde & homo antequam imperator, inde poteſtas illi, unde & ſpiritus.

Ex his quæ dicta ſunt infert cum diaſyrtica interrogatione, id quod apud omnes abſurdum iniquumq; uideri poteſt, ut pietas uera damnetur, laudetur falſa & honeſtetur. Quis enim magis pius in Cæſares, aut quis eorum autoritatem uehemētius tuetur quàm Chriſtianus? qui præcipue cauet ne tanta illorum maieſtas minuatur ſubijciaturq; rebus poſſeſſionibuſq; ſuis: dum ab ijs quos diximus in eius eſſe poteſtate, & qui mortui ſunt, habentq; manus pedeſq; ex materia compactili, petere ſalutem cuiuſquam imperij, nolint, neq; in tanto officio ludere quaſi cum laruis. Attamen ea eſt animorum peruerſitas & ignorantia, ut is qui laudandus eſt, perinde ac impius in Cæſares damnetur ab ijs qui in ambitioſis nugis occupati, religioſi amatores dicuntur Cæſarianæ ſalutis: cum nihil alioqui operentur à quo ea operari poſſit. Sed ut pateat omnibus quanta in hac re ueritate ſimul & pietate Chriſtianus utatur, uidete à quo, & quomodo, & quid pro imperatore exoptet. Primum enim deum aduocat is qui æternus, uerus & uiuus eſt, unde omne eſt imperium, & omnes qui continentur in illo homines, & quæcunq; alia uiuunt. neque id iam aduerſus uoluntatem imperatorum facere poteſt, quando illi ipſi Iouem optimum maximum appellantes ſentiunt ſolum eſſe uerum deum, à quo gaudēt eſſe ſecundi: nam alijs dijs non ipſe tantum imperator, ſed quilibet uiuens homo uiribus prꝗſtat: tum quod numen illud & ſedem illius intelligunt expugnari non poſſe, imò illinc & corpus & ſpiritum ducere. Quomodo uerò & quid uelint imperatoribus Chriſtiani deinceps exponit.

Illuc ſuſpicientes Chriſtiani manibus expanſis, quia innocuis, capite nudo, quia non erubeſcimus, denique ſine monitore, quia de pectore oramus, precantes ſumus, ſemper pro omnibus imperatoribus, uitam illis prolixam, imperium ſecurum, domum tutam, exercitus fortes, ſenatum fidelem, populum probum, orbem quietum, quæcunque hominis & Cæſaris uota ſunt.

DD 2 Hæc

Hæc ab alio orare non possum, quàm à quo sciam me consecuturũ, quoniam & ipse est qui solus præstat, & ego sum cui impetrare debetur, famulus eius, qui eum solum obseruo, qui ei offero opimam & maiorem hostiam, quam ipse mandauit, orationem de carne pudica, de anima innocenti, de spiritu sancto profectam. Non grana thuris unius assis, non Arabicę arboris lacrymas, nec duas meri guttas, nec sanguinem reprobi hominis mori optantis, & post omnia inquinamenta etiam conscientiam spurcam: ut mirer cum hostiæ probentur penes uos à uitiosissimis sacerdotibus, cur præcordia potius uictimarum, quàm ipsorum sacrificantium examinātur? Sic itaque nos ad deum expansos ungulæ fodiant, cruces suspendant, ignes lambant, gladij guttura detruncent, bestiæ insiliant, paratus est ad omne supplicium ipse habitus orantis Christiani. Hoc agite boni præsides, extorquete animam deo supplicantem pro imperatore. Hic erit crimen ubi ueritas & dei deuotio est.

A qui propter disciplinā eius occidor

Alludit ad illud Hoc age ... ipse ... [illegible]

Quodcunq; uerum est, consentanea omnia fiunt. Cerimoniæ ratioq; Christianorum in fundendis precibus talis quippe est, ut sola ueritatem spectare uideatur. Non enim, inquit, ut idololatræ summisso uultu Christiani, aut respicientes ad statuam precamur deũ, sed in cœlum oculos mentemq; conuertimus, non tenentes manibus aras, aut adductam togam, sed expansis brachijs & manibus, ut quæ innocentiam explicent, nec uelato capite sed nudo, quia liberi non erubescimus: deniq; dictatas à sacrificulo preces non concipimus, sed ex ipsa sede animi spiritusq; nostri cum suspirijs gemituq; non unus aut alter ambitiose, sed in una ueluti conspiratione cœtus omnis Christianorum uota pro omnib. imperatoribus exponimus, non quæ ad utilitatem nostram priuatim respiciant, sed qualia ipse sibi proponit exoptāda & homo & Cæsar: exponimus, inquam, ei tantum, quem scimus unum deum solumq; bonorum præbitorem maxima quidem fiducia. nam cum nos illius serui sumus, opimam quam ipse præcepit hostiam offerentes (uerba ea sunt de casto corpore & innocēti animo prolata) debetur nobis impetratio multo citius quàm uobis, qui spurcam coinquinatamq; conscientiam habentes, suffitu tantulæ stactæ tenuiq; libatione & sanguine pecudis damnati' ue hominis placare deorũ numina autumatis. Videte quid uobis Christianus intersit, ut quis pro imperatore deum magis exorare debeat intelligatis. Maxima uestra diligentia est, ut hostias puras esse probetis: ex equimelio acceptas bidentes, aut si de armento indomitas, cauda non aculeata, quib. lingua nigra non sit, nec auris bifida, aliter non litaretur. A quibus uero flaminibus deo ministrentur sacra nullo examine perpenditur, sint illi adulteri, rapaces, helluones, factiosi, nihil refert. Contrà Christianis euenit: probant illi sese, atq; ita à uitijs extricati simpliciori ritu deo satisfacere credunt. Nonne igitur hæc est uobis etiam iudicibus uera animi nostri deuotio in deum & gratissimæ preces? quasi tamen hoc sit maximum crimen, nullo non genere tormentorum contenditis nos à ueritate deterrere, ut falsa ridiculaq; uobiscũ cōsectemur.

Cap. XXXI.

Adulati nunc sumus imperatori, & mentiti uota quæ diximus ad euadendum scilicet. Plane proficit ista fallacia. Admittitis enim nos probare quodcunque defendimus. Qui ergo putas nihil nos de salute Cæsarum curare, inspice dei uoces, literas nostras, quas neque ipsi supprimimus, & plerique casus ad extraneos transferunt. Scitote ex illis præceptum esse nobis, ad redundantiam benignitatis etiam pro inimicis deum orare, & persecutoribus nostris bona precari. Qui magis inimici & persecutores Christianorum, quàm de quorum maiestate conuenimur in crimen? Sed etiam nominatim atq; manifeste, orate, inquit, pro regibus, & pro principibus, & potestatibus, ut omnia tranquilla sint. Vobiscum enim concutitur imperium: concussis etiam cæteris membris eius: utique & nos (licet extranei à turbis æstimemur) in aliquo loco casus inuenimur.

Jerem. 29. 7.

Quæ

Quæ à Christianis de suis pro imperatore precibus adducebantur eiusmodi erant, ut non solum non impugnarentur à iudicibus, sed etiam absolutionẽ facerent (leuior enim pretextus innocenti reo ueniam subministrat) poterant tamen in suspicionem uenire, ne à Christianis quæ in hanc partem cadunt simulata mente pronunciarentur in iudicio ad euitanda supplicia, & ut imperatoribus adularentur. Septimius igitur ut omni suspicione animos iudicum liberet, duas adnectit causas, quibus necessarium quodammodo Christianis esse testatur, ut quæ de imperatorum salute loquantur, ea sentiãt & operentur. Prima est à lege diuina. sicuti scripta, inquit, nostra testantur, quæ nescio quomodo ad extraneos etiam circunferãtur. monet enim suos sectatores Christus, ut sint inimicorũ quoq; deprecatores apud deum, nominatimq; pro regibus principibusq; totius orbis effundere preces iniungit, ut qua possumus hic uti pace, nõ defraudemur cum alijs. nam & si purgamenta sumus apud gentes, & si nullo censu, casus tamen & nobis aliquem in terris locum circumscripsit, ut utriusq; fortunæ non participes esse nequeamus.

Est & alia maior necessitas nobis orandi pro imperatoribus, etiam pro omni statu imperij rebusq; Romanis, quod uim maximam uniuerso orbi imminentem, ipsamq; clausuram seculi acerbitates horrendas cõminantem, Romani imperij cõmeatu scimus retardari. Itaq; nolumus experiri, & dum precamur differri, Romanæ diuturnitati fauemus.

Quando secundus aduentus domini, quæ clausura erit & finis humanæ huius uicissitudinis, cum uniuersum genus humanum à triumphante Christo iudicabitur, futurus esset, maxima erat inter primos Christianos sollicitudo & disceptatio perterritos afflictationibus illis miseris & horrẽdis, quæ tẽpus illud præcedent: donec literis Pauli Apostoli ad Colossenses moniti crediderunt, nõ prius hoc fore q̃ de medio impedimentũ auferretur, Romanum scilicet imperium. nam quemadmodum Medorum dominatum Babylonij pessundedere, Babyloniorũ uero Persæ, Persarũ rursus Macedones, Macedonum porrò Romani, ita Romanorũ imperiũ Antichristus, & Antichristi postremo dominus noster. Igitur Christiani ut illi tempestati non interessent, euitarẽtq; uexationes tam acerbi temporis, deum quoties conueniebant precabantur pro Romani imperij incolumitate. quamdiu enim impedimentum illud commearet procederetq;, securi sibi uidebantur tantæ perturbationis.

Sed & iuramus, sicut nõ per genios Cæsarum, ita per salutem eorum, quæ est augustior omnibus genijs. Nescitis genios dæmonas dici, & inde diminutiua uoce dæmonia? Nos iudicium dei suspicimus in imperatoribus qui gentibus illos præfecit. id in eis scimus esse, quod deus uoluit, & pro magno id iuramento habemus. Cæterum dæmonas, id est genios adiurare consueuimus, ut illos de hominibus exigamus, non deierare, ut illis honorem diuinitatis conferamus.

Ad exaggerandam inuidiam contra Christianos in hoc maiestatis crimine maleuoli illud etiam adiungebant, ex eo etiam certius apparere Christianos despicere obstinato animo maiestatem Cæsarum, quod nullo modo cogi possent, uti per genios eorum adiurent, aut eos uelint deos appellare. utrumq; facile refellit Tertullianus ex officio iustitiæ, demonstrans Christianos omnibus id quod conuenit attribuere. Cum enim genij isti nihil aliud quàm dæmonas sonent, stolidum esset, & præter religionem si iurisiurandi autoritatẽ uenerentur, cum alioqui à nobis per eius uim sacramenti longius ab hominibus abigantur. Verum cum in conuẽtionibus sic aliquid asseueramus, ita nobis saluus sit Cæsar, ita incolumis regnet, nonne id augustius sanctiusq; est? profecto non ex genijs metimur tanti imperatoris maiestatem, sed à deo suspicientes admirantesq; iudiciũ eius quod ita uoluit talem hominem extollere, ut alijs omnibus præesset, hoc nos maximi facimus, hoc nobis est loco maximę in iurando æstimationis.

Sed quid ego amplius de religione atq; pietate Christiana in imperatorẽ? quem necesse est suspiciamus, ut eum quem dominus noster elegerit, ut merito

rito dixerim noster est magis Cæsar, ut à nostro deo constitutus; itaq; ut meo plus ego illi operor in salutē. Siquidem non solum ab eo postulo, qui merear impetrare, sed etiam quod temperans maiestatem Cæsaris infra deum magis illum commendo deo, cui soli subijcio: subijcio autem cui non adæquo. Non enim deum imperatorem dicam, uel quia mentiri nescio, uel quia illum deridere non audeo, uel quia nec ipse se deum uolet dici, si homo sit. interest hominis deo cedere. Satis habeat appellari imperator. grande & hoc nomen est quod à deo traditur. negat illum imperatorem qui deum dicit: nisi homo sit, nō est imperator. Hominē se esse etiā triumphans in illo sublimissimo curru admonetur. Suggeritur enim ei à tergo, Respice post te, hominem memēto te. Etiam hoc magis gaudet tanta se gloria coruscare, ut illi admonitio conditionis suæ sit necessaria. Minor erat, si tunc deus diceretur, quia nō uere diceretur. Maior est qui reuocatur, ne se deum existimet.

Obliqua ratione insinuat imperatorem nō debere à quoquam deum appellari: nam cum odiosum populo uideretur, non potuit aduerso statim congressu impugnari. Prius igitur summam sibi beneuolentiam ex ea parte conciliat, ratiocinans Christianorum esse potius quàm aliarum gentium colere uenerariq; Cæsares. nam qui uerum suumq; deum conditorem credunt, & seruatorem omnium, in maxima ueneratione habeāt necesse est potestates & imperia, ut ab eo nō sine ratione facta & ex omni alia mortalium copia selecta. Tanto igitur studiosiores sunt imperatoris, quanto magis alijs omnibus illum agnoscunt, ut à deo præpositū rebus humanis custodem patronumq; suum. Cum itaq; cogantur Christiani bene cupere Cæsaribus, non odio fit aut dedignatione aliqua si eos nolint appellare deos, sed quatuor potissimum rationibus: primū quo illi deum magis propitium habeant, alioqui indignabundum si ad mortales numen suum traduci uideat: deinde quum homines illi sint, aliter enim imperatores non essent, sicuti in curru illo triumphali libenter audire solent, mētiar si deos appellem. nulla enim comparatio dei & hominis, mentiri igitur nolo. Tertio quia hæc tam improba uidetur assentatio, ut eo nomine illos deridere uiderer, quod profecto nō ausim. Præterea quia hoc sibi usurpare minime uelint, cum de quo deo nobis agatur intelligant, imò sua hominum interesse putabunt, iustum piumq; esse cedere deo satis habentes in tanta gloria uersari, ut quandoque admonendi sint de conditione sua.

Cap. XXXIIII. Augustus imperij formator ne dominum quidem dici se uolebat. & hoc enim dei est cognomen. Dicam plane imperatorē dominum, sed more communi, sed quando nō cogor ut dominum dei uice dicam. Cæterum liber sum illi, dominus enim meus unus est, omnipotens, deus æternus, idem qui & ipsius. Qui pater patriæ est, quomodo dominus est? Sed & gratius nomen pietatis q̄ potestatis: etiā familiæ magis patres q̄ domini uocantur. Tanto abest ut imperator deus debeat dici, quod non potest credi nisi turpissima & perniciosa adulatione, tanquam si habens imperatorem, alterum appelles: nonne maximam & inexorabilem offensam contrahes eius quem habuisti, etiam ipsi timendam quem appellasti? Esto religiosus in deum, qui uis illum propitium imperatori. Define alium deum credere, atque ita & hunc deum dicere, cui deo opus est. Si non de mendacio erubescit adulatio, eiusmodi hominem deum appellans, timeat saltem de infausto. Maledictum est ante apotheosin deum Cæsarem nuncupare.

A maiori propositum confirmat. Nam si autores præcipue rerum dij uocari solent, id Augusto cognomē maxime competebat: ille uero tātum abfuit ut deus appellaretur, ut ne nomē quidem domini uoluerit audire: quanquā & hoc etiam dei cognomē proprium est

est,neq; tu credas cum dominum imperatorem uoco,ita à me intelligi ut dominũ Iesum Christum.uulgari utor abusione. Cum enim dominus ex eo genere sit ut dicatur ad aliquid,simul seruum me facio,si quem meum appello dominũ. Ego uero Christum agnosco dominum,qui me magno quidem redemit,præterea neminẽ. Sed uos ita studium tenet adulationis,ut contraria simul & ingrata euomatis. Si enim imperator pater merito patriæ est & dicitur,qua ratione dominus quoq; uocabitur? aut quo magis cognomento gaudebit,eo'ne quod sua pietate celebratur ab omnibus, an quod apud omnes odiosum est? Sed & perniciosam esse & infaustam totam hanc adulationem patet exemplo:nam si uiuente tibi imperatore alterum eodem nomine salutares,utriq; tam salutato quàm salutanti noxæ foret. Quid igitur de deo existimandum? cum immortalẽ suam tantiq; numinis appellationem ad mortales & ephemerios trãsferri uiderit? nimirum quem uos propitium imperatori exoptatis,in perniciem sui capitis prouocatis. Deus enim is est qui honorem suum nemini cõmodat.porrò quòd infaustũ sit & ab omni religione damnatũ, aliquẽ uocare deũ ante apotheosin,id est antequàm de more relatus sit post mortẽ inter deos,nullus non sacrificulus uidet:blasphemia hæc est impia,quàm quæ maxime.

Propterea igitur publici hostes Christiani,quia imperatoribus neq; uanos,neq; mentientes,neq; temerarios honores dicant, quia ueræ religionis homines etiam solennia eorum conscientia potius quàm lasciuia celebrant. Grande uidelicet officium focos & thoros in publicum educere,uicatim epulari,ciuitatẽ tabernæ habitu obolefacere,uino lutum cogere,cateruatim cursitare ad iniurias,ad impudentias,ad libidinis illecebras. Siccine exprimitur publicum gaudium per publicum dedecus? Hæccine solennes dies principum decent,quæ alios dies non decent? Qui obseruant disciplinam de Cæsaris respectu,ij eam propter Cæsarem deserunt,& malorum licentia pietas erit:occasio luxuriæ religio deputabitur? O nos merito damnandos:cur enim uota & gaudia Cæsarum casti & sobrij & probi expungimus? cur die læto nõ laureis postes adumbramus? nec lucernis diem infringimus? Honesta res est solẽnitate publica exigẽte inducere domui tuę habitũ alicuius noui lupanaris.

Ad alterum caput læsæ maiestatis impugnandum cum graui ironia descendit. Cum iam,inquit,satis à nobis declaratum sit, ubi pro salute Cæsarũ agitur cum deo, nullo modo Christianos accusari posse,restat ut publici hostes habeantur, propterea quia dicatos Cæsaribus dies ea uanitate temeritateq; nõ celebrent,qua passim in huiusmodi festis alij abutuntur,& quia ueræ religionis homines Christiani scilicet,natales eorum & id genus alios solennes dies pura obeant consciẽtia potius quàm temulenta lasciuia, quod sane nihil aliud est quàm in honorẽ Cæsarum nolint amplecti uitia & odisse uirtutẽ. Quid enim obsecro officij est,aut honestæ obseruantię,in uestris istis lectisternijs per urbem? omnia quæ in tabernis,fornicibus,ac lupanaribus fieri damnariq; solent repræsentãtur. At si religioni dicantur ij dies,homines puto continẽtiores esse oportebat,sanctiores honestioresq;,& in tota morum disciplina diligentiores,quales esse ac uideri uolunt ipsi Christiani:dehonestare uero urbem, luxuriosa licentia debacchari, & contra imperatorium decus est,& aduersus deos.

Velim tamen in hac quoq; religione secundæ maiestatis, de qua in secundum sacrilegium conuenimur Christiani,nõ celebrando uobiscum solennia Cæsarũ,quo more celebrari nec modestia,nec uerecundia,nec pudicitia permittunt,sed occasio uoluptatis magis quàm digna ratio persuasit,fidem & ueritatem uestram demonstrare, ne forte & isthic deteriores Christianis deprehendantur,qui nos nolunt Romanos haberi, sed hostes principum Romanorum.ipsos Quirites,ipsam uernaculam septem collium plebem conuenio, an alicui Cæsari suo parcat illa lingua Romana? Testis & Tiberis, & scholæ

Cap XXXV

chores

abo

a moru

induere

bestiarum. Iam si pectoribus ad translucendum quandam specularem materiam natura obduxisset, cuius non præcordia insculpta appareret noui ac noui Cæsaris scena in congiario diuidundo præsentis? etiam illa hora qua acclamant, De nostris annis augeat sibi Iupiter annos. Hęc Christianus tam enunciare nouit, quàm de nouo Cæsare optare. Sed uulgus, inquis; Vt uulgus, Tamen Romani, nec ulli magis depostulatores Christianorum, quàm uulgus. Plane cæteri ordines pro autoritate religiosi, ex fide nihil hosticum de ipso senatu, de equite, de castris, de palatijs istis spirant. Vnde Cassij, & Nigri, & Albini? unde qui inter duas lauros obsident Cæsarem? unde qui faucibus eius exprimendis palæstricam exercet? unde qui armati palatium irrumpunt, omnibus Stephanis atq; Parthenijs audaciores? de Romanis, ni fallor, id est de non Christianis. Atque adeò omnes illi sub ipsa usque impietatis eruptione & sacra faciebant pro salute imperatoris, & genium eius deierabant, alij foris, alij intus, & utiq; publicorum hostium nomē Christianis dabant.

Ab apologia regerit more suo crimen in aduersarium. Patet, inquit, populum Rom. festos Cæsaris dies nō religionis causa celebrare, sed uoluptatis: eam nempe occasionem nacti totos pandunt luxuriæ sinus, ut qui magis illorum deliret, studiosior principis iudicetur: instat tamen adhuc plebs & urget Christianos: Non uos, inquit, consciētia mouet, non deterret licentia, sed odium quoddam & insita in uobis Christianis contra Cæsares ipsos simultas. Esto, inquit Tertullianus, Quid si & uos ex eadem (ut dicitur) fidelia Cæsarem dealbatis? Totum enim hoc beneuolentiæ studiū in Cęsares & mirifica obseruantia lucello noui congiarij uenalis est uobis. Nam si quis circa Tiberim maxime regiones urbis perambulet, quam partem plebs ista tam uehemens in Christianos rabula colit, inaudiet quantas euomat in imperatorem suum execrationes, quanto subinde uoto nouos ac nouos exoptet Cæsares, ut nouam experiatur liberalitatem. Solebant enim Cæsares, ut plausum sibi popularem conciliarent, in ipsis plerunq; auspicijs imperij nummos populo diuidere, & in caritate annonæ triticum diuidere, aut uini olei'ue congios distribuere. Quoties igitur popellus ab aliqua re laboraret, cui Cæsar esse præsto non poterat, aut nollet, præsentem (ut plerunq; assolet) rerum statum oderat: & pro ipso plausu & acclamationibus, quibus imperatorem per urbem aut in theatrum ingredientem prosequebatur, longe aliter illis animus exoptabat, quàm illa uerba sonarēt, de nostris annis, &c. Facile enim si per diaphanon materiā ita à natura comparatum esset, ut præcordia hominum inspici dignosciq; possent, in animis utiq; populi appareret, ueluti scena quędam noui deinceps ac noui Cæsaris, qui sibi statim post diuisum congiariū subinde succederent. Tantisper enim obseruat Cęsarem plebs, q̄ diu utilis est, omnisq; illa adulatio à cōmodis extorquetur, nō à uera proficiscitur obseruantia. Christianus aūt ut mentiri adulando nescit, ita præsentibus semper rebus acquiescit. Nec aliquis mihi obijciat, inquit, hanc esse uulgi incōstantiam ultimæq; plebis, quæ ad id quod præsens est quasi pecus cōmouetur, licet hoc ad causam nihil. Romani siquidē nihilominus sunt, & id maxime genus hominum quod Christianos maxime uexet. nam & cæteri ordines, si facta sunt potiora dictis, multo inueniētur infideliores, magisq; formidolosi imperatoribus suis q̄ plebes, licet in sua illa autoritate & fide religiosiores uideri uelint. plures enim inuenire est de senatu, de ordine equestri, de præfecturis castrorū & prætorij, qui cū plures annos & in ipso coniurationis tēpore uota pro imperatore susceperint, illū paulo post aut dolo circumuenerūt, aut armis subuertere sunt conati. Nostra siquidem tempestate occisus est irrumpentibus prætorianis iuxta ianitrices illas lauros & pro foribus ipsius palatij, miserabili quidem & pernicioso exemplo Pertinax optimus imperator, cumq; Romano imperio ab Illyricis succurrisset uir cordatus simul & strenuus, & qui à senatu factus esset legitimus imperator Seuerus, nōne procōsul Syriæ Niger uir cōsularis totum in illum concitauit orientē? nec minus occidentē Albinus uir patricius & Britāniæ procōsul? quid Aufidius Cassius paulo ante princeps inter Romanos proceres, nōne imperatorem Antiochiæ se appellauit

uit, ut M. Antonio imperium extorqueret? Quin & Electus castrorū præfectus per Narcissum tanquam palæstritam contortis faucibus Commodum imperatorē strangulauit? quid alios referā Parthenios & Stephanos libertos, qui Domitianū oppressere, crudeliores in Cæsares: nimirū si animum aduertis Romani isti sunt omnes, & principes uiri, Cæsares ipsos usq; ad superstitionem colentes, nō modo non Christiani, sed qui Christianos hostium loco haberent.

Sed & qui nunc scelestarum partium socij aut plausores quotidie reuelantur, post uindemiam parricidarum racematio superstes quàm recentissimis & ramosissimis laureis postes præstruebant, quàm elatissimis & clarissimis lucernis uestibula enubilabant? quàm cultissimis & superbissimis thoris forum sibi diuidebant? non ut gaudia publica celebrarēt, sed ut uota propria iam ediscerent, & in aliena solennitate exemplum atq; imaginem spei suæ inaugurarent, nomen principis in corde imitantes. Eadem officia dependunt & qui astrologos, & aruspices, & augures, & magos de Cæsarum capite consultant. quas artes ut ab angelis desertoribus proditas, & à deo interdictas, ne suis quidem causis adhibent Christiani. Cui autem opus est perscrutari super Cæsaris salute, nisi à quo aliquid aduersus illam cogitatur uel optatur? aut post illam speratur & sustinetur? non enim ea mēte de charis consulitur, qua de dominis. Aliter curiosa est sollicitudo sanguinis, aliter seruitutis.

Non esse credendum ambitiosis ceremonijs, quæ à ciuibus exhibentur imperatori, certius adhuc à Tertulliano comprobatur. Tam enim illi qui in ea re curiosiores uidētur, hostes esse possunt, quàm qui negligentiores erga Cæsares, beneuoli. Nam factiosi ciues quo facilius omnem de se suspicionem conuellant, nihil de rebus extrinsecis facere prætermittunt quæ ad dissimulationem odij pertineant, ut in persequendis Albini Nigriq; partibus quotidie intelligebatur. Herodiano siquidem teste, posteaquam Seuerus autores utriusq; factionis deleuit, quos metaphorice Tertullianus uindemiā parricidarū cognominat, ut qui contra patrem patriæ coniurassent, ad reliquias opprimendas, quasi ad racemationem se conuertit. Et in quæstionibus ij sæpius conspirasse deprehendebantur, qui in Cæsaris cultu diligentiores fuissent. nam & in ludis secularibus, quos ille maximo studio celebrauit, & quotannis natali die, & in triumphis præcipue omnē lætitiæ locum explebant. Domos suas festa fronde exornare, in uestibulis ardentes lychnos suspēdere, & in lectisternijs per urbem lectos omnium magnificentissimos parare, nō sine peculiari quodam gaudio. Ita enim auspicia imperij captare uidebantur, & in eo quasi præludio imperij personam sibi & nomē Cæsaris accōmodabant. Quo etiam modo officiosos esse illos existimandum, qui magos Chaldæosq; de uita ac salute Cæsaris consulunt. Isthæc enim superstitio nihil aliud spectat ꝙ cōmoda cuiusq; sua, quibus post imperatoris dominiq; sui obitum perfrui sperat, impatiens illa moræ, ita suam cupiditatē iactat. Nec est cur mihi dicas, consulimus de Cæsare tanquā de ijs qui nobis chari iucundiq; sunt, ratio quippe diuersa. aliter enim de cognatis natura cogit cognatos esse sollicitos quàm de dominis suis seruos. illi enim necessitudinem amplectuntur, hi necessitatem detrectant.

Si hæc ita sunt, ut hostes deprehendantur qui Romani uocabantur, cur nos qui hostes existimamur, Romani negemur? non possumus & Romani non esse, & hostes, cum hostes reperiantur qui Romani habeantur? adeò pietas & religio & fides imperatoribus debita non in huiusmodi officijs consistit, quibus & hostilitas magis ad uelamentum sui potest fungi: sed in ijs moribus quibus diuinitas imperat, tam uere ꝙ circa omnes exhiberi. neq; enim hæc opera bonæ mentis solis imperatoribus debentur à nobis. Nullum bonum sub exceptione personarum administramus, quia nobis præstamus qui non ab homine aut laudis, aut præmij expensum captamus, sed à deo exacto-

re & remuneratore in differentijs benignitatis, ijdem sumus imperatoribus qui & uicinis nostris. Male enim uelle, male facere, male dicere, male cogitare de quoquam ex æquo uetamur. Quodcunque non licet in imperatorem, id nec in quenquam, quod in neminem, eo forsitan magis nec in ipsum qui per deum tantus est. Si inimicos (ut supra diximus) iubemur diligere, quem habebimus odisse? item si læsi uicem referre prohibemur, ne de facto pares simus, quem possumus lædere?

Romani omnes & quibus ius Quiritiũ impertiebatur, multis gaudebant priuilegijs, & in iudicijs præsertim non ubique neque simili modo diuexabantur. Populus itaque Romanus ut in Christianos sæuire omnibus modis posset, illos tanquam non censos, hostes humani generis appellabat, cum multis (ut dictitabant) de causis, tum quia male de imperatore suo sentirent: id quod à simili iniquum esse Tertull. ostendit, nam si plures alij (ut dicebamus) imperatoris hostes, ijdem & Romani appellantur à uobis, cur & nobis & hostes & Romanos esse ob eandem causam non licet? præsertim cum eiusmodi omnes circunstantiæ nulla ratione, sed furiosa quadã assentatione pẽsentur. Quid enim pietatis est aut religionis in istis officijs, quibus omnes ut Albinus & Niger alijque simulata mente ita abuti possunt, ut eo prętextu maxime nocere possint? In illis profecto moribus stat fides omnis atque religio quibus Christiani conformantur. Iubet enim illis deus ut uere & omnibus semper bene uelint, neque alicuius gratia moueantur. id quod libenter etiam exhibent propterea quod operas eius officij deus exiget, uerus omnium remunerator. nolũt enim ut homines illis aliquid expendant in præmium aut in laudem, sed ut suam illi dilectionem gratis acceptam referant. Cum itaque ita sibi præscripserint ex diuino iussu Christiani, ut nemini male cupiant, quanto minus de imperatore, quem per deum agnoscunt in tanta dignitate constitutum, male sentire possunt. Quo loco ut certior uobis fiat Christiana benignitas, repetite animo quæ in priori actione de dogmate nostro disseruimus, cum nobis sæpius præceptum esse dicebamus à Christo, ut inimicos etiam diligamus, & omnẽ sibi uindictã reseruemus. Qua sanctione neminẽ iam odisse aut lædere possumus.

Nam de isto ipsi recognoscite. Quoties enim in Christianos deſęuitis, partim animis proprijs, partim legibus obsequentes? Quoties etiam præteritos à uobis suo iure nos inimicũ uulgus inuadit lapidibus & incendijs? Ipsis Bacchanalium furijs nec mortuis parcunt Christianis, quin illos de requie sepulturæ, de asylo quodam mortis iam alios, iam nec totos auellant, dissecent, distrahant. quid tamen de tam conspiratis unquam denotatis, de tam animatis ad mortem usque pro iniuria repensatis? quando uel una nox pauculis faculis largitatem ultionis posset operari, si malum malo dispungi penes nos liceret. Sed absit ut aut igni humano uindicetur diuina secta, aut doleat pati, in quo probatur. Si enim hostes exortes non tantum uindices occultos agere uellemus, deesset nobis uis numerorum & copiarum? Plures nimirum Mauri & Marcomanni ipsique Parthi, uel quantæcunque unius tamen loci, & suorum finium gentes, quam totius orbis? externi sumus & uestra omnia impleuimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatũ, forum. Sola uobis relinquimus templa. Cui bello nõ idonei, nõ prompti fuissemus, etiam impares copijs, qui tam libẽter trucidamur? si non apud istam disciplinam magis occidi liceret quam occidere. Potuimus & inermes nec rebelles, sed tantummodo discordes solius diuortij inuidia aduersus uos dimicasse. Si enim tanta uis hominum in aliquem orbis remoti sinum abrupissemus à uobis, suffudisset utique damnationem uestram tot qualiumcunque amissio ciuium, imò etiam & ipsa institutione punisset. proculdubio ex-

pauissetis

pauissetis ad solitudinem uestram, ad silētium rerum & stuporem quendam quasi mortui urbes quæsissetis quibus imperaretis. Plures hostes quàm ciues uobis remansissent. nunc enim pauciores hostes habetis præ multitudine Christianorū pene omniū ciuiū. Sed hostes maluistis uocari generis humani. Quis aūt uos ab illis occultis & usquequaq; uastantibus mentes & ualetudines uestras hostibus eripiet? à dæmoniorum incursibus dico, quæ de uobis sine præmio, sine mercede depellimus. Suffecisset hoc solum nostræ ultioni, quod uacua exinde possessio immundis spiritibus pateret. Porrò nec tanti præsidij compensationem cogitantes, non modo non molestum uobis genus, uerum etiam necessarium, hostes iudicare maluistis: qui sumus plane, non generis humani tamen, sed potius erroris.

Beneuolentia Christianorum in suos inimicos ultionis negligentia tantum abest à cōmuni mortalium usu, atq; ita naturæ repugnare uidetur, ut Tertulliano hoc loco iudices nō credant, nisi rem ipsam suis circunstantijs ac testibus comprobaret. Testes itaq; nullos alios citat, q̄ iudices ipsos, ut qui certius omnibus alijs uidere possint, quāta utantur patientia Christiani, in omnes qui de se pessime mereantur, ita ut cum facile uicem rependere ualeāt, nolint: nam uos, inquit, nō prȩterit quàm crudeliter tractemur quotidie uel à uestris legibus uel ad libidinem animi uestri, nullum genus est tormenti quod in nobis nō deseuiat, dum uos patientiam deuotionemq; animi nostri admirari soletis, cum ne uerbum quidem euomatur, quod nō placidum sit, quod nō honestum. Præterea si cui accidat ex nobis, ut pertereat iudiciū uestrum, quantis ipsius plebis iniurijs exponitur, prȩsertim ipsis non dico festis, sed furijs dierum Bacchanalium? Tanta est aliquando ferocitas uulgi, ut cadauera ipsa Christianorum etiam semiputrefacta de sepulchris (quod tandem asylum esse debuit) eruant disijciantq;: attamē in tanto contumeliarū tumulo, quem unquam de nostris quos inter se dicitis, ueluti fœdere quodam in genus humanum cōiurasse, notastis illatæ iniuriæ reum fieri? neq; est ut obijciatis, ideo iniurias dissimulāt, quia suarum uirium pœnitet. nam si minus aperte, clam dolo'ue quicunq; lædere potest. quid enim facilius, si malo malum compensandum est, q̄ noctu subditis facibus urbem incendio deuastare? quanquam si personam hostium ut deputamur, agere uelimus, non desit nobis militum copia, maior etiam illarum gentium quæ quotidie cōtra uos arma mouēt. Mauri enim & Parthi atq; id genus Barbari, una est gens suis præscripta finibus, Christianorum uero infinita est ubiq; multitudo: nō modo enim ullus est locus, sed ne ordo quidem in quo Christiani nō reperiantur, ut si eorum disciplina armis inniteretur, nulla unquam fuisset cōtra Rom. imperium conspiratio maior aut formidolosior, siue ad copias, siue ad deuotionem animorū respiciatis. Erat etiam facilior uindictæ ratio, si iniurias quibus à deo probamur aufugere libeat, ut semel unà coacti aliò proficisceremur à uobis. Eiusmodi nempe diuortium satis superq; ultionis afferret. tanta enim esset horum ciuiū colonia, ut ipsam metropolim omnino reliquiarum suarum pœniteret, puderetq; suæ in ciues improbitatis. Cum enim Christiani diligant omnes, in quibus plures sunt locis, pauciores hostes continentur, non sine maxima utilitate, cum in multis rebus tum in expellendis dæmonibus, qui mentes corporaq; occulto meatu occupantes, domos sæpe cōturbant. unde ciuitatibus Christiana natio non grauis aut molesta uideri debet, sed necessaria potius & gratiosa, neq; appellari hostis humani generis, sed erroris humani.

Proinde nec paulo lenius inter licitas factiones sectā istam deputari oportebat, à qua nihil tale cōmittitur, quale de illicitis factionibus timeri solet. nisi fallor enim prohibendarum factionum causa de prouidentia cōstat ac modestia publica, ne ciuitas in partes scinderetur, quæ res facile comitia, cōcilia, curias, conciones, spectacula etiā æmulis studiorū cōpulsationibus inquietaret, cum iam & in quæstu habere cœpissent, uenalem & mercenariam homines uiolentiæ suæ operam. At enim nobis omni gloriæ & dignitatis ardore frigen

frigentibus, nulla est necessitas cœtus, nec ulla magis res aliena, quàm publica. Vnam omnes rempub. cognoscimus mundũ, æque spectaculis uestris in tantum renunciamus, in quantum originibus eorum: quas scimus de superstitione conceptas, cum ipsis rebus de quibus exiguntur præterimus, nihil est nobis, cum insania circi, cum impudicitia theatri, cum atrocitate arenæ, cum xysti uanitate. Quo uos offendimus, si alias præsumimus uoluptates? si oblectari nos nolumus, nostra iniuria est si forte, nõ uestra. Sed reprobamus quæ placent uobis, nec uos nostra delectãt. Sed licuit Epicureis aliquam decernere uoluptatis ueritatem, id est animi æquitatem & ampla negocia.

Conclusio, quam à causa rei deinde confirmat. Explicatũ longius est Christianos nõ modo infanticidij, incesti, impietatis, atque omni maiestatis crimine uacare, sed etiam ciuibus suis prodesse: proinde, inquit, iudices multo uehemẽtius libentiusque sectam Christianam admittere debebatis, & inter honestas à uobis factiões recẽsere, cum nihil in se contineat, quod urbis aliquam partem conturbare possit. Sectarum siquidem collegia à prouidenti consilio inhiberi solent, quando ciuitates in contrarias partes diuidant, ubi maxime homines, ut cuique maior uis est opum, conduci possunt in contentionẽ suæ hæreseos. At uero Christiana res, cum nulla auaritia nullaque ambitione exæstuet, restat ut ab ea nihil timeri possit. quis enim aut in senatu, aut in concione tumultuabit, cum nullam aliam publicam rem agnoscat, quàm mundũ: neque alios ciues, quàm omnes homines. Sed & multo minus spectacula, quibus tantopere populus oblectatur conturbabit, quando nec res ipsæ quibus continentur, nihil sua putet interesse, atque omnis origo eorum à superstitione deriuet, imò nihil odit magis quàm id genus uoluptatis, quo sensus omnes corrumpunt. Quid enim insanius uideri potest, quàm currentes in tanto discrimine quadrigæ in circo? quid turpius audiri, quàm quæ recitantur in theatro? quid sæuius intueri, quàm ferarum & gladiatorum cõmissiones in arena & amphitheatro? quid denique magis uanũ, quàm in xystis gymnasiis' ue præludia, quasi ludorum per totũ diem exercere? habent' ne hæc tantũ momenti, ut merito nos genus esse hominum triste agresteque dicitemur, quasi duri stipites nulla uoluptate delectemur, uitantes spectacula, ludos, choreas, nec nisi quod naturæ aduersatur sectari? nihil est hoc etiam loco in quo uos offendamus: nonne præterea libera cuique uoluntas est, eligendi quamcunque libeat uoluptatem, sicuti docemur à uobis & ab exemplo Epicureorum monemur, qui cum ab autore suo didicissent summũ bonum esse uoluptatẽ, nulli sibi fraudi est, si eã intellexisse uolunt, nõ quæ in eiusmodi ludicris est, sed quæ prodeat ex æquitate & ex maximis rebus præclarisque gestis: sicuti Cic. in I. de Fin. cõmemorat.

Cap. XXXIX.

ÆDam iam nunc ipse negocia Christianæ factionis, ut qui mala refutauerim, bona ostendam.

Hactenus criminibus responsum est, ita ut nõ diluta modo sint, sed etiam in aduersarios reiecta, ubi ea de Christo reque Christiana dicta sunt, quæ pro re nata necessaria uidebantur. nunc uero quoniã oratoris est nõ solum depulsione criminis, sed etiam à propositæ rei natura suadere, Tertullianus uniuersam rem Christianam ante oculos iudicum exponere aggreditur, ut unde ea sit, & cuius gratia, per quos fiat, & quomodo, cognoscẽtes facilius suam agnoscant iniquitatẽ. quibus quidem locis quęcunque etiam Christianis obijciebantur, cõmodius audientur, excidenturque. Licebit ex his cognoscere quæ facta sit nostra tempestate diminutio religionis, speciemque tantũmodo antiquioris ecclesię quędam apud nos nocturna Christianorum collegia retinere.

Corpus sumus de conscientia religionis & disciplinæ ueritate & spei fœdere. Coimus in cœtum & congregationẽ, ut ad deum quasi manu facta precationibus ambiamus orantes. Hæc uis deo grata est. Oramus etiam pro imperatoribus, pro ministris eorũ, & potestatibus seculi, pro rerum quiete, pro mora finis. Coimus ad diuinarũ literarũ cõmemorationẽ, si quid præsentium temporũ qualitas aut præmonere cogit, aut recognoscere. Certe fidẽ sanctis

uocibus

uocibus pascimus, spem erigimus, fiduciam figimus, disciplinam præceptorum nihilominus inculcationibus densamus. ibidem etiam exhortationes, castigationes, & censura diuina. nam & iudicatur magno cum pŏdere, ut apud certos de dei conspectu: summumq́ futuri iudicij præiudicium est, si quis ita deliquerit, ut à communicatione orationis & conuẽtus & omnis sancti commertij relegetur.

Quid sint Christiani breuiter ab efficiẽti causa definit. Cum enim mutua inter se charitate deuinciãtur, systema eorum corpus quoddam merito dicitur, cuius caput Christus est. Conciliantur aũt hæc inter se membra, nõ ut aliarum hæresium cœtus, sed quia cõscij sunt, ueram dei religionem per Christum operari, ueram eius esse doctrinam, & præmiorum spem certam, quo ueluti fœdere continentur in ordine. Cumq; in ecclesiam, id est in cœtum cogimur, nullum aliud nobis propositum est, quàm ut multiplicibus ex uno ueluti impetu precibus deum nobis alijsq; propitium reddamus, quæ uasa sunt indignationis, fiant uasa misericordiæ. Præterea ut temporum tranquillitate perfruamur, & horrendum dei iudicium differatur. Leguntur etiam diuinæ literæ, quibus maxime prædicta recognoscere possimus ad confirmationem fidei spemq; certiorẽ faciendam. Nec pauciora sunt præcepta quæ præter literarũ disciplinam afferuntur, ubi pro rerum qualitate alij exhortantur, alij puniuntur exacto quidem examine, ut qui certum habeamus hæc omnia coram deo semper tractari. Quod si quis ceruicosus sit aut improbus, communione aliorum interdicitur, quod quasi præiudicium est uenturi iudicij, in quo deus malos à se procul excludet & à suis.

Præsident probati quiq; seniores honorem istum non pretio sed testimonio adepti. neq; enim pretio ulla res dei constat. etiam si quod arcæ genus est, non de oneraria summa, quasi redemptæ religionis congregat, modicam unusquisq; stipem menstrua die, uel cum uelit, & si modo possit, apponit: nam nemo compellitur, sed sponte confert. Hæc quasi deposita pietatis sunt. nam inde non epulis, nec potaculis, nec ingratis uoratrinis dispensatur, sed egenis alendis humandisq;, & pueris ac puellis re ac parentibus destitutis, ætateq; domitis senibus, item naufragis, & si qui in metallis, & si qui in insulis, uel in custodijs, duntaxat ex causa dei sectæ, alumni confessionis suæ fiunt. Sed eiusmodi uel maxime dilectionis operatio notã nobis inurit penes quosdam. Vide, inquiunt, ut inuicem se diligãt. ipsi enim inuicem oderunt. & pro alterutro mori sunt parati. ipsi enim ad occidendum alterutrum paratiores erunt. Sed quod & fratres nos uocamus, non alias, opinor, infamant, q́ quod apud ipsos omne sanguinis nomen de affectatione simulatum est. Fratres etiam uestri sumus iure naturæ matris unius, etsi uos parum homines, quia mali fratres. At quanto dignius fratres & dicuntur & habentur qui unum patrẽ deum agnouerunt, qui unum spiritum biberunt sanctitatis, qui de uno utero ignorantiæ eiusdem ad unam lucẽ expirauerunt ueritatis. Sed eo fortasse minus legitimi existimamur, quia nulla de nostra fraternitate tragœdia exclamat, uel quia ex substantia familiari fratres sumus, quę penes uos fere dirimit fraternitatem. Itaq; qui animo animaq́ miscemur, nihil de rei cõmunicatione dubitamus. omnia indiscreta sunt apud nos præter uxores, in illo loco cõsortium soluimus, in quo solo cæteri homines consortium exercent. qui nõ amicorum solummodo matrimonia usurpant, sed & sua amicis patiẽtissime subministrant, ex illa (credo) maiorum & sapientissimorũ disciplina Græci Socratis & Romani Catonis, qui uxores suas amicis cõmunicauerunt, quas in

EE matrimo

al' honorana

artis Arca: arrarij

gatur

sunt

meruit

aut

insaniunt

matrimonium duxerant liberorum causa, & alibi creãdorum, nescio quidem an inuitas. Quid de castitate curarent, quam mariti tam facile donauerant? O sapientiæ Atticæ, ó Romanæ grauitatis exemplum, Leno est philosophus & censor. quid ergo mirum si tanta charitas conuiolatur?

Sed ne tumultuarius quidam cœtus is esse credatur, præsunt, inquit, omnibus ij qui à Græcis presbyteri, à nobis seniores dicuntur, nõ omnes, sed qui communi omnium testimonio probantur, nullo ambitu intercedẽte. nihil enim sacrum apud nos precio comparatur delegatur' ue, minime de pecuniaria re sollicitos. si quid tamen in arcula nostra nummorũ tenetur, ex collatione singulo quoq; mense collectorum, non quod onus hoc & tributũ quasi pro adepta uera religione imponat (quando enim quisq; uelit aut possit confert) quicquid id est, nõ in palati gratiam, sed totum in pietatis officia erogatur. Sepeliuntur, aluntur' ue pauperes, pupilli, imbecilles, senes, naufragi, & qui profitentes Christum in insulis, aut in fodienda metalla, aut in carceribus macerantur, tanquam ueræ fidei alumni. quam extraordinariam charitatem gentes aliæ uidentes nõ possunt nõ admirari, sed ut qui se inuicem odisse & interimere quoq; solent, suo nos modulo metiẽtes, omnia semper in peius distrahunt, dissimulantq; hoc, & damnare etiam uolunt, præsertim quod Christiani sese fratres ex dilectione appellent: quam nominis usurpationem facile nobis est, inquit, defendere apud uos, etiã quibus nullus est consanguineus, nisi ambitione uerborum. facta siquidem uestra declarãt nulla nõ cõmoda præferri necessitudinibus, ut incredibile uideatur nomẽ hoc alicui ecclesiæ cõuenire posse. Si ergo à natura, à moribus, à simili suaderi potest aliquid, omnia cõgruere in nomine hoc, neq; temere impositũ esse uidebitis. nam si ad cõmunem omnium parentẽ naturam respiciatis, quid est cur nõ modo eiusdem sectæ homines, sed uniuersi mortales fratres inter se merito appellari nõ possint? licet uos hanc ita naturæ legem antiquastis, ut nõ modo nõ fratres, sed ne homines quidem dici mereamini. Quod si cõmuniter omnibus, præcipue tamẽ Christianis cõuenit, qui unum patrem unumq; uerũ deum agnoscentes, eadem sancti spiritus hæreditate fruuntur, qui ex eodem ignorãtiæ utero prodeuntes, ueritatis aura refrigerantur, nisi forte minus ideo fratres dicẽdi, aut quia in fraterna summaq; pace uiuimus, nec de nobis aliqua sumitur materia digna theatro, quales in Phœnissis de Eteocle & Polynice: qualis etiam Romulus uestri generis autor in fratrem: aut quia in rebus domesticis legẽ fraternam exercere nõ uidetis, ut suam quisq; portionem rerum auferat, alterq; succedat alteri, quæ causa frequens est apud uos, ut omnia iura uiolentur. Quàm multi enim sunt, qui ut soli hæreditates inuadant, fratres de medio tollunt? At nos qui una omnes anima & communi animo uiuimus, rem quoq; quæ multo minoris est cõmunicare inter nos uolumus: deniq; omnia Christianorũ cõmunia, præter uxores: hic tantũmodo consortiũ omne cõmunionemq; penitus castitatis amore dissoluimus, ubi cæteri turpiter labuntur. Quid enim si sapiens ille Socrates apud Græcos uxorem suam tanquam armenti matricem amico suo ad propagandam sobolem cõcessisset, & Cato apud Romanos Marciam suã Hortensio flagitanti, de coniugijs aliorum sperandum? Dissentire uidetur Tertullianus à Plutarcho, qui hoc de Vticensi Catone, non de Censorio refert.

Nam & cœnulas nostras præterquam sceleris infames ut prodigas suggillatis. de nobis scilicet Diogenis dictum est, Megarenses obsonant, quasi crastina die morituri. Sed stipulam quis in alieno oculo facilius perspicit, quàm in suo trabem. Tot tribubus, & curijs, & decurijs ructantibus acescit aer. Salijs cœnaturis creditor erit necessarius. Herculanarum decimarum, pollinctorum sumptus, stabularij supputabunt: Apaturijs, Dionysiis mysterijs Atticis coquorum delectus indicentur, ad fumum cœnæ Serapicæ sparteoli excitabuntur, de solo triclinio Christianorum retractatur.

Cœna Christianorũ quod infanticidij incestiq; scelere taxaretur, dictum est in superioribus: cum uero luxus etiã factionisq; nomine damnaretur, hoc loco Tertullianus cuiusmodi ea foret, apertius narrat, dolens primo iniquitatẽ hominum qui tanta odij cæcitate

tate feruntur, ut quo illi maxime crimine laborant, in Christianos effutiant. quasi uero securi, gulæ perinde atq; alij indulgere possint, neq; continuo mors eorum ceruicibus immineret, ita ut quod in Megarēsium uoracitatē Diogenes lusit, ex parte Christianis conueniat. Sed quod ingenium hominū est, aliorum errata ante oculos nobis proponimus, crimina uero nostra à tergo mantica seruat. Nam si luxuria epularū in sacris debet in inuidiam crimenq; uocari omnes aliæ gentes rectius accusari posse uidentur q̃ Christiani. Si enim cuiusq; tribus conuiuia quæ Romæ parantur in curijs à suis curionibus, si quæ cœnæ in decurijs iudicum quotidie fiunt inspicias, ex cruditate tot hominum eructantium, ipsum quidem aera tantū nō acescere senties. quid Salij? nōne suas cœnas tanto instruūt sumptu, ut principibus publicanorum decumanis, Herculis decimas locare cogātur, unde & opiparæ lautioresq; epulæ Saliares uulgo uocantur. In funerum quoq; locatione q̃ multa pollinctores ingurgitent, ex supputatione cognoscitur stabularij & cauponis. nec apud Græcos minor est insania gulæ: nam & Athenienses sacra Liberi patris, quæ Apaturia dicuntur, tanto studio Phratriarum curantur, ut coquorū etiam delectus habeatur. Aegyptiorum quoq; culinæ in sacris Serapidos quanto luxu frequentātur, admonet uis illa sparteolorum & fiscellarum, quæ undiq; concurrunt. Attamen cum ita res apud alias gentes habeat, Christianorum tantūmodo mēsa examinatur, quæ nihil habet in se quod non honestum, quod non sanctum uideatur, ut ex hoc loco docebimus.

Cœna nostra de nomine rationem suam ostendit. uocatur enim ἀγάπη, id quod dilectio penes Græcos est. Quantiscunq; sumptibus constet, lucrū est pietatis nomine facere sumptum. siquidem inopes quoq; refrigerio isto iuuamus, non qua penes uos parasiti affectant, ad gloriam famulandæ libertatis, sub autoramento uentris inter contumelias saginandi, sed qua penes deū maior est contemplatio mediocrium. Si honesta causa est conuiuij, reliquum ordinem disciplinæ æstimate, quid sit de religionis officio. nihil uilitatis, nihil immodestiæ admittitur. non prius discumbitur q̃ oratio ad deum prægustetur. editur quantum esurientes capiunt. bibitur quantum pudicis est utile: ita saturantur, ut qui meminerint etiam per noctem adorandum deum sibi esse: ita fabulantur, ut qui sciant dominum audire. Post aquam manualem & lumina ut quisq; de scripturis sanctis, uel de proprio ingenio potest, prouocatur in medium deo canere: hinc probatur quomodo biberit. Æque oratio conuiuium dirimit, inde disceditur non in cateruas cæsionum, neq; in classes discursationum, nec in eruptiones lasciuiarum, sed ad eandem curam modestiæ & pudicitiæ, ut qui non tam cœnam cœnauerint, quàm disciplinam.

ὀνοματικὸς ὅρος, qui cum alijs locis negocio adiunctis ostendit conuiuiū Christianorum, si partes eius, si euentus considerentur, penitus esse dissimile ab aliorum compotationibus, cōtrariumq; ab opinione & calumnia aduersariorum. nam cum agape dilectio charitasq; significet, nominaq; semper à primarum partium rebus imponantur, satis constat maius illic momentum dilectionis esse, nō sumptus: ubi sane ditiores nihil sibi pręter modum apponentes suis epulis indigentiores refrigerant, nō quasi parasitos gnatonesq; qui cum liberi sint, gloriæ loco ponunt seruitutē & contumelias, ob eam sane mercedem & autoramentum ut uentri satisfaciāt: sed quia tenuiorum curationem gratissimam esse deo existimant. à minori igitur, si ipsa cœna tam honestam causam habet, nec sine religionis officio perfungitur, quid de reliqua Christianorum disciplina dicendum? nimirū cætera, ubi maior religio desideratur, maiori etiā pietate tractantur, quando ea pars uitæ maxime à sacris aliena tam sanctè exigatur, ut nihil uile aut sordidū ibidem appareat. De die uero cœnasse antiquos omnes literæ docēt, ita ut secunda mensa ad tenebras usq; extenderetur, quo tempore lotis manibus & inflammatis lychnis aut talis operam ludebāt, aut saltationibus cantilenisq;, sæpe etiam in propinationibus uino efferuescentes aut inter se rixabantur, aut ebrij per urbem discurrētes cateruatim, obuium quemq; cæsionibus uerberibusq; accipiebāt, nisi in turpes lasciuias prorumperēt: quæ omnia ita Christiana nor

ma emendauerat,ut nō uitia tantum fugaret,sed optimos etiā mores reponeret, nec maior ubiq; corporis ratio haberetur,quàm ipsius animi. MANVALEM dixit aquā,quę manibus abluendis effundebatur,ad discrimē balinearum, quibus ante cœnam utebantur,qua forma manualem quoq; obedientiam iuris periti dicunt, & manuarium argentum à Gellio, ex eodem nomine deriuatum.

Hæc coitio Christianorum merito sane illicita, si illicitis par: merito damnanda,si quis de ea queritur eo titulo quo de factionibus querela est. In cuius perniciem aliquando conuenimus? Hoc sumus congregati quod & dispersi: hoc uniuersi,quod & singuli:neminem lædentes,neminē contristantes,cum probi,cum boni coeunt,cum pij,cum casti congregantur, nō est factio dicenda,sed curia. At econtrario illis nomen factionum accommodandum est, qui in odium bonorum & proborum conspirāt,qui aduersum sanguinem innocentium clamant,prætexentes sane ad odij defensionem illam quoq; uanitatem,quod existimēt omnis publicæ cladis,omnis popularis incōmodi Christianos esse in causa. Si Tiberis ascendit in mœnia, si Nilus non ascendit in arua,si cœlum stetit,si terra mouit,si fames,si lues, statim Christianos ad leonē. Tantos ad unum?

Factionis calumniā,qua conuetus cœnaq; Christianorū laborabat, per locū à partiū enumeratione diluit. Concedo enim, inquit, si nostra hæc coitio similis est illicitis prohibitisq; collegijs,ueluti de Bacchanalibus quādoq; cautū est,ut nostra quoq; damnetur: si preterea habet in se eas partes causasq; quibus factiosi cōueniunt in iudiciū,nihil moror quin meritis pœnis afficiat. Verū cū ratio diuersa sit,neq; in ullius perniciē cōueniamus, neq; in diuersa studia propter imperij cupiditatē discedamus: semper eī & ubiq; Christianus idē est, idemq; sentit solus quod in cœtu, nequaq; factio dicēda nostra ecclesia est, curia potius,ut quæ omnia bene curet. Vestra uero iudices collegia uidete ne quæcunq; sunt factiosos contineant. Conspirant enim in perniciem innocentiū sub prætextu publicæ charitatis: odio quidem maligno quæcunq; naturæ iniuria accidunt, ut si cœlum pluuiam denegat,si cōcutiuntur inundantur ue urbes,Christianis imputantes, & ad pœnas uocātes immanissimas,& ut leonibus obijciantur. TANTOS ad unū. Diasyrtica exclamatio cum admiratione pronūcianda.q.d. quæ uestra mens est,ut uni leoni tāta Christianorum multitudo obijciatur? (temerariū dictum) qui fieri poterit ut conficianī? proinde alia ratio uobis ineūda, quæ odij cæcitate deposita uestrę melius iniquitati cōsulat.

Oro uos,ante Tiberium,id est ante Christi aduentum, quantæ clades orbem & urbem ceciderunt? Legimus Hierapolim, & Delon, & Rhodon,& Con insulas multis cum milibus hominum pessum abijsse. Memorat & Plato maiorem Asiæ & Africæ terram Atlantico mari ereptam. Sed & mare Corinthium terręmotus ebibit.& uis undarum Lucaniam Italiæ abscissam in Siciliæ nomen relegauit. Hæc utiq; non sine iniuria incolentium accidere potuerunt. Vbi uero tunc non dicam deorum uestrorum contemptores Christiani, sed ipsi dij uestri,cum totum orbem cataclysmus aboleuit? uel ut Plato putauit,campestre solummodo? Posteriores enim illos clade diluuij contestantur ipsæ urbes in quibus nati mortuiq; sunt,etiam quas condiderunt. Neque enim aliàs in hodiernū manerēt,nisi & ipsæ postumę cladis illius. Nondum Iudæum ab Ægypto examen Palæstina susceperat, nec iam illic Christianæ sectæ origo cōsederat,cū regiones ac fines eius Sodoma & Gomorra igneus imber exussit. Olet adhuc incendio terra, & si qua illic arborum poma oriantur,oculis tenus,cæterum contacta cinerescunt. Sed nec Tuscia,atq; Campania de Christianis querebatur, cum Volsinios de cœlo,Pōpeios de suo monte

te profudit ignis. Nemo adhuc Romæ deum uerum adorabat, cum Annibal apud Cannas per Romanos annulos cædes suas modio metiebatur. Omnes dŋ uestri ab omnibus colebantur, cum ipsum Capitolium Senones occupauerunt. Est bene quod si quid aduersi accidit urbibus, eædem clades templorum quæ & mœnium fuerunt: ut iam hoc reuincam, non à deis euenire, quia & ipsis euenit.

Sæpius obiecerunt Christianis calamitates suas aliæ gentes, temerario (ut diximus) odio simultatis magis, q̃ quòd crederēt indignari deos noua religione. nam ante id temporis incendium urbis à Nerone in Christianos reiectum est. multis deinde post annis ultimam urbis deuastationem eadem causa accidisse pleriq; hominum dictitabāt: in qua re diluenda diuus Augustinus suam ciuitatem maiori ex parte cōdidit. Tertullianus autem breuiter more suo calumniam eiusmodi ridiculam esse per rationem temporum ac testes ab ipsis aduersarŋs reuincit. & in enumeratione maiorum calamitatum (nulla enim iam Samos est, nulla Delos inter insulas) quæ ante Christum obuenere, magis semper aduersarios urget cōmunibus omnium gentium infortunŋs prouinciales uicinosq; adiungēs. Pompeŋ siquidem oppidum in Campania, & Volsinium Tusciæ. ultimo loco ad propria ipsorum Romanorum deuenit: tantumq; abest, inquit, ut ira uel ope uestrorum deorum eiusmodi iniuriæ inferantur, ut plurimæ humano generi acciderint priusquam nascerentur. Saturnia enim & Ianiculum oppida à Saturno Ianoq; cōdita nullus nō confitetur, & ab alŋs alia quamplurima post cataclysmū uniuersaleq; diluuium, alioqui nulla eorū monumenta restarent. Cum itaq; tanta generis humani internecio præcesserit uestros deos ut posthumi sint illius, concedendum aliam habuisse causam. Atqui quādo est tanta iam superstitione à uobis uenerati periuri Annibalis causam aut impiorum Gallorum partes potius q̃ uestras suscepisse credendum, si qua fuissent unquam potestate præstantes. ex quo illud etiam obiter cognoscitur, q̃ bene sit & opportune, ut nulla unquam oppida expugnentur, quin & templa deorum simili damno mulctentur. certius enim colligitur aliunde pendere tantorum causam malorum.

Semper humana gens male de deo meruit. primo quidem ut in officia eius quemcunq; intelligeret ex parte non requisiuit, sed & alios insuper sibi commentata est quos coleret: dehinc quod non inquirendo innocētiæ magistrū, & nocentiæ iudicē & exactorē, omnibus se uitŋs & cerimonŋs inuoluit. Cæterum si requisisset, & recognosceret requisitum, & recognitum obseruaret, & obseruatum magis propitium experiretur quàm iratū. Eundem ergo nūc quoq; scire debet iratum, quem & retro semper priusquam Christiani nominarentur. Cuius bonis utebatur ante editis, quàm deos sibi fingeret: cur non ab eo etiam mala intelligat euenire, cuius bona esse non sensit? Illius rea est, cuius & ingrata.

Disiecta falsæ causæ opinione, ueram substituit, deum ostendens qui ante omnia & per quem omnia tribus iustis de causis humano generi ueluti iratum, iustitię legibus uti, & male de se merētes male aliquādo tractare. prima est, quod homines licet indocti reos se diuinę maiestatis fecerunt, quod quem deum aliqua ex parte intelligerent (nam per ea quidem quæ uidemus facile in cognitionem uenimus eorum quæ nō uidentur à nobis. Cœli siquidem enarrant gloriam dei, & opera manuū eius annūciat firmamentū) neglexerunt: doctiores uero quod pro comperto habentes, quicquid moueatur ab alio moueri, neq; infinitum esse processum: aliquid tandem immobile cōfiteri debuerint, qui deus est: præterea cum nihil à seipso generetur, ad eam deniq; causam deuenire, quæ increata & immobilis alia omnia moueat & generet. Per hos itaq; naturæ igniculos cū aliqua deum intelligerēt, tantum absuit ut studio eius cognitionem augerēt aut indagarēt, ut alios sibi deos temere fingerēt, & creatis (ut inquit Apostolus) diuinum honorem tribuerent creatore neglecto. unde secundæ causæ aditus est factus, ut uirtutis scilicet autore & duce repudiato, omni genere uitiorum cōtaminati merito plectantur: id quod in contra

Cap XL. et ædiū in hinc
ἔστι καὶ Σάμος ἄμμος καὶ Δῆλος ἄδηλος Suid.
enim inofficiosa
que cū
crimimbus incolunt

rium recidiſſet,ſi prælucentibus naturæ facibus,uerum deum requiſiſſent. tantam enim
illius numinis maieſtatẽ uimq́; cognouiſſent,ut pro ſuis quiſq; uiribus ipſum coluiſſent,
maximaq́; pietate proſecuti eſſent, atq; ita ſemper propitiũ(ut pridẽ quãdoq;)ſenſiſſent,
quem nunc iratum experiuntur,expertiq́; ſępenumero fuere multo ante ſectam Chriſtia
nam.ex quibus tertia exorta eſt cauſa ingratitudinis.cum enim iam à principio mortales
fructum bonorum quæ parauerat edideratq́; deus ceperint,& immemores aut nullã gra
tiam habuerint,aut in indignos trãſtulerint.quid mirum, ſi cuius bona ſentire noluerũt,
mala tandem experiantur?

Et tamen ſi priſtinas clades comparemus,leuiora nunc accidunt ex quo
Chriſtianos à deo orbis accepit. Ex eo enim & innocentia ſeculi iniquitates
temperauit,& deprecatores dei eſſe cœperũt. Deniq; cum ab imbribus æſti
ua hyberna ſuſpendunt,& annus in cura eſt, uos quidem quotidie paſti ſta-
timq́; pranſuri balneis & cauponis & lupanaribus operantibus aquilicia Io-
ui immolatis,nudipedalia populo denunciatis,cœlum apud Capitoliũ quæ-
ritis,nubila de laquearibus expectatis,auerſi ab ipſo & deo & cœlo. nos ue-
ro ieiunijs aridi,& omni continentia expreſsi,ab omni uitę fruge dilati in ſac
co & cinere uolutantes,inuidia cœlum tundimus,deum tãgimus,& cum mi-
ſericordiã extorſerimus,Iupiter honoratur. Vos igitur importuni rebus hu-
manis,uos rei publicorum incõmodorum,uos malorum illices ſemper,apud
quos deus ſpernitur,ſtatuæ adorantur.Etenim credibilius haberi debet eum
iraſci qui negligatur q̃ qui coluntur. aut næ illi iniquiſsimi, ſi propter Chri-
ſtianos,etiã cultores ſuos lædũt, q̊s ſeparare deberẽt à meritis Chriſtianorũ.

A collatione.Amplius, inquit, tantum abeſt ut Chriſtiani ſint in cauſa calamitatum,
quibus orbis terrarũ affligitur, ut affirmare proculdubio poſſim, ex quo talis diſciplina
introducta eſt,multo minores incubuiſſe clades.Si enim deus tangitur ira,& precib.mor
talium cõciliatur,gratiorq́; eſt illi cõtinentia q̃ libido atq; luxuria, Chriſtianos nimirum
deprecatores magis q̃ alios accipiet. nam in comparatione inſtitutionũ, quibus in eiuſ-
modi caſibus utitur uterq; noſtrum,liquido apparet quanta cum uirtute preces nos fun-
dimus,tanta uos impietate cõtendere.Si enim ſudum ſit, & tamdiu ſerenus aer deneget
imbres,ut æſtiua continuẽtur cum hybernis,& maxima ſollicitudine torqueãtur eius an
ni homines,uos nullum intemperantiæ genus remittentes,pedibus tantum nudis proce
dentes creditis nouo genere ſacrificij,aquilicijs ſcilicet ex ipſis laquearibus Capitolij de
ſcendere nubes.Nos uero eo tempore quo magis miſericordiam dei exoremus, cõtinen
tiam geminamus,& in omnia humilitatis genera deſcendimus.Ieiunijs,ſacco, cinere uo
luntates quidem noſtras cõtundentes caſtigãtesq́;,cœlum uero ipſum in inuidiã pene &
in crimen uocantes, quod tam mœſtis afflictisq́; hominibus pluuiam deneget:cumq́; no
ſtra deinde opera propitius deus pluat,uos Iouem Capitolinũ quaſi eius muneris autorẽ
ueneramini. Vnde iuſtioribus de cauſis inferre poſſimus,in uos omnes eadem merito di
ci poſſe quæ Chriſtianis imputantur.nam ſi quis dei cultus eſt,& ſtatuis id mortaliũ dedi
cetis,nõne in terras iram dei allicitis,ut uobiſcũ omnes alij plectantur:profecto quicunq;
liber eſt ab odio iudicabit,uos equidẽ inter homines importunos eſſe & noxios, & qui-
bus incõmoda publica aſſcribi debeãt.Quod ſi dij ueſtri quos tãto ſtudio colitis benigni
ſunt,calamitates tamẽ nõ defendãt, reſtat ut ab alio quod negligitis numine proueniãt:
alioquin ſi poſſint illi auertere, nec uelint,iniqui ſunt,& nulla benemerẽtium gratia mo-
uentur,quoniam inſontes uos à nocentibus non ſegregent.

Hoc,inquitis,& in deum ueſtrum repercutere eſt. Siquidem & ipſe patiatᷣ
propter prophanos etiã cultores ſuos lædi. admittite prius diſpoſitiões eius,
& nõ retorquebitis.qui enim ſemel æternũ iudicium deſtinauit poſt ſeculi fi
nem,non præcipitat diſcretionem, quę eſt conditio iudicij,ante ſeculi finem.
Æqualis eſt interim ſuper omne hominũ genus & indulgens & increpitans.

com

communia uoluit esse cōmoda profanis, & incōmoda suis, ut pari consortio omnes & lenitatem eius & seueritatem experiremur. qui æquitatem didicimus apud ipsum, diligimus lenitatē, metuimus seueritatē: uos contra utrunque despicitis: etiam sequitur ut omnes seculi plagæ nobis si forte in admonitionem, uobis in castigationē à deo obueniāt. Atqui nos nullo modo lædimur, in primis quia nihil nostra refert in hoc æuo, nisi de eo quam celeriter excedere: dehinc, quia si quid aduersi infligitur, ueris meritis deputatur. sed & si aliqua nos perstringunt ut uobis cohærentes, lætamur magis recognitione diuinarum prædictionum, confirmantium scilicet fiduciam & fidem spei nostræ. Si uero ab eis quos colitis omnia uobis mala eueniunt nostri causa, quid colere perseueratis tam ingratos, tam iniustos? qui magis uos in dolorem Christianorum iuuare & asserere debuerant, quàm nos separare deberent à meritis Christianorum.

Quam Tertullianus ansam aduersarijs dedisse uidebatur, è manibus nūc aufert, ignorantiæ addicēs. Cum enim misericordiæ iustitiæque diuinæ participes omnes homines eodem tempore fiant, & gentes aliæ cum Christianis, & Christiani cū alijs plectātur, à quocunque id numine eueniat, iniquum uidebatur ijs qui rem ipsam de proximo intuerentur. Christiani uero homines prouidentiæ œconomiæque dei conscij, æquo omnia ferētes animo, ab eo ordine serieque rerum quam à principio destinauit in nobis nimirū recedere arbitrantur. Cum enim constituerit deus in clausura seculorum iudicare omnes homines, nimium inuidiose uideretur aut improbe, si quos ad arbitrium suum in terris uiuere uoluerit, sub ijsdem cōditionibus ante statutū tempus, & quasi indicta causa uiribus iudicij exercerentur distinguerenturque mortales. Sed & quos amat deus, tanquam filios statim corrigit, ita ut bonorū hic animos leniter expurget, malos in grauiores pœnas reseruet. Timentibus enim deum omnia cooperantur in bonū. seueritate siquidem diuina admonentur, à qua cæteri puniuntur. Sed quantumuis ab iniurijs conflictentur Christiani, tribus potissimum causis persuadentur nullo unquam affici detrimēto. primo quia cum se peregrinos in terris agere credāt, quo citius uitam cum morte cōmutantes, ad ueram patriā peruenerint, eo magis secum feliciter agi autumāt, ut qui ad mortē cruciatusque distracti canere solent: Respice anima mea in requiem tuam, quoniā deus benefecit tibi. Deinde quicquid interea perpetiunt, asscribitur illis à deo inter uera certaque merita. Postremo in his malis tantum abest ut Christiani perturbētur, ut ex his fiduciam maiorem & quasi arrabona accipiant promissorum bonorum, cum eadem recognoscāt à sacris uatibus tanto prius tēpore prædicta. unde uestra sunt omnia hæc mala. Si uero (ut dictitatis) nostra culpa sæuiant dij, admiror patientiā uestram, qui tam ingratos colatis & iniquos. debuerant illi egregiam erga uos operā nauare, & beneficentiores esse, uos iamdudū sibi, quasi suos asserentes comprehendētesque, ut inuidia simul & dolore destituti Christiani disrumperētur, nedum seorsum ab illis uos seiungere expertesque facere nostrorū demeritorū.

Sed alio quoque iniuriarum titulo postulamur, & infructuosi in negocio dicimur. quo pacto homines uobiscū degentes, eiusdem uictus, habitus, instructus, eiusdem ad uitā necessitatis? neque enim Brachmanæ, aut Indorū gymnosophistæ sumus, syluicolæ & exules uitæ. Meminimus gratiam nos debere domino deo creatori, nullum fructum operum eius repudiamus. plane temperamus, ne ultra modum aut perperam utamur. Itaque nō sine foro, non sine macello, non sine balneis, tabernis, officinis, stabulis, nundinis uestris, cęterisque cōmercijs cohabitamus in hoc seculo. nauigamus & nos uobiscum & militamus, & rusticamur, & mercamur, proinde miscemus artes, opera nostra publicamus usui uestro. Quomodo infructuosi uideamur negocijs uestris, cum quibus & de quibus uiuimus, non scio. Sed si cerimonias tuas non

frequento, attamen illa die homo sum. nō lauor diluculo Saturnalibus, ne & noctem & diem perdam: attamen lauor honesta hora & salubri, quæ mihi & colorem & sanguinē seruet. rigere & pallere post lauachrū mortuus possum. Non in publico liberalibus discumbo, quod bestiarijs supremam cœnātibus mos est: attamen ubi de copijs tuis cœno? non emo capiti coronam. quid tua interest, emptis nihilo minus floribus quomodo utar? puto gratius esse liberis, & solutis, & undiq; uagis. Sed & si in coronam coactis, nos coronam naribus admouimus, uiderint qui per capillū odorātur. Spectaculis non conuenimus: quæ tamen apud illos cœtus uenditantur, si desiderauero liberius de proprijs locis sumo. Thura plane nō emimus. Si Arabię querunt, sciāt Sabęi pluris & carius suas merces Christianis sepeliēdis profligari, ꝗ̃ dijs fumigandis. Certe, inquitis, templorum uectigalia quotidie decoquunt, stipes quotusquisq; iam iactat. non sufficimus & hominibus & dijs uestris mendicantibus opem ferre, nec putamus alijs ꝗ̃ petentibus impertiendum. Deniq; porrigat manum Iupiter, & accipiat, cum interim plus nostra misericordia insumit uicatim, ꝗ̃ uestra religio templatim. Sed cætera uectigalia gratias Christianis agunt ex fide dependentibus debitum, qua alieno fraudando abstinemus: ut si ineatur quantū uectigalibus pereat fraude & mendacio uestrarum professionum, facile ratio haberi posit, unius speciei querela compēsata pro commodo cæterarum rationum.

Contra maximas huc usq; calumnias disputatum est à Septimio, læsæ & diuinę & humanæ maiestatis, quorum reatus morte mulctari solet. quę restant uulgares penitus sunt, & ex odij abundātia ab infima indigentiq; plebe in Christianos profusæ. deriuantur sane ex eodem fonte immutatæ religionis. nam cum Christiana lex ita componat animos hominum, ut omnia cum uirtute peragant, necesse erat ut eius sectatores in multis rebus ab aliorum uiuendi ratione dissentirēt. cum itaq; Christiani homines immodestos quosdam mores exuti haud ita frequentes tabernis, balneis officinisq; uterētur, iudiciorumq; contentiones summopere deuitarēt, factum est ut apud multitudinē genus hominū appellarentur nō modo extraneū, sed inutile quidem & nullius inter homines usus, ut à quibus nihil compēdij aut lucri sperari posset. Quæ maxima quidem iniuria est cōtra ciues. Nati enim ea cōditione sumus omnes, ut nō modo nobis, sed alijs etiam prodesse debeamus. Tertull. igitur ut ab hac quoq; calumnia Christianos liberet, ꝗ̃ immerito talia de Christianis iactent ostendit à simili potissimū, & à dissimili reprobās auaritiam simul & ineptias plebis. Nam si, inquit, Christiani aliquam oceani insulam quomodo gens illa superstitiosissima Brachmanarū incolerēt seorsum ab alijs hominibus, aut in syluis uelut Indorum philosophi gymnosophistæ relegati uiuerēt, poterāt aliquo modo infructuositatis accersiri: uerum cum eadem loca, eundem cultum, easdem uitæ necessitates prosequantur, uobiscum eadem munia obeuntes, nō uideo cur eius nominis insimulari possint, nisi forte in epularum balneorumq; ratione modum tempusq; legitimū seruare, uitareq; luxuriā, reponat in culpa. Quid ergo minus ego merear uocari ciuis, si aut crudus aut temere nolim quacunq; hora uobiscū in balneū descendere, à quo facile & pallere rigereq; possim? namq; hoc mihi mortuo licebit. Si uero in ludis liberalib. in publico cōuiuari nō placet, quid hoc ego magis importunus fio rebus humanis? damnādus hic mos potius erat. nam & qui bestijs damnantur, ita palam ad nouissimas epulas discumbūt. Præterea si mihi flores emo, ut manibus tantūmodo gestare iuuet, aut spargere potius dum cœno, ꝗ̃ capita corollis adumbrare, nonne magis rationi consentaneū, ut odorati suaueq; colorati flores narib. potius admoueant & oculis, ꝗ̃ inutiliter capiti? at si ad cœtus nūdinasq; nō uenio ad merces emēdas, sed potius in sua quemq; taberna opificē institoremq; cōuenio, nōne ciuitas de meo facit eundem quæstum? sed ne mercatores quidē exotici cōqueri de Christianis merito possunt, nam si odores Arabicos ad suffitus deorū nō emimus, in sepeliendis

dis

dis tamen cadaueribus maiorem copiam thuris absumimus. Quod si templorum ædituí clamitent, ex quo Christiani sunt, corbonas fieri indies maligniores, neq; ideo nos minus utiles hominibus, aut in deos magis impios credant, cũ pauperiores eleemosynis nostris subleuentur, ita ut multo plus per singulos uicos hominibus petẽtibus stipem impendamus, q̃ uos dijs uestris per templa offeratis. Cæterum tantum abest ut inutiles nos ciuitates existiment, ut maiorem à nobis in suis uectigalibus prouentum experiãtur, qua compensatione omnis eiusmodi querela facile tolli potest. nesciũt eñ Christiani fallere, summoq; studio cauent ne fraudem aliquã cõmittant, tributorum uectigaliumq; debita semper ex fide dependentes, quæ alij omnes minus semper q̃ inferant profitendo, defraudare gestiunt. Igitur cum dissimiles omnia degamus ab ijs qui infructuosi habentur, neque adeo nostra uiuendi ratio sit à uestris usibus aliena, quamobrem dicimur in negocijs inutiles, & in homines minus officiosi?

Cap XLIII.

Plane confitebor qui conqueruntur. nã si qui forte uere de sterilitate Christianorum cõqueri possunt, primi sunt lenones, perductores, aquarioli, tum sicarij, uenenarij, magi: item arioli, aruspices, mathematici. his infructuosos esse magnus fructus est: & tamen quodcunq; dispendiũ est rei uestrę per hãc sectam cum aliquo præsidio compensari potest. quantos habetis nõ dico qui iam de uobis dæmonia excutiant, nõ dico iam qui pro uobis quoq; uero deo preces sternant, quia forte nõ creditis, sed à quibus nihil timere possitis.

erũt

Quæcunq; dicuntur ad persuadendum, duabus præcipue rebus, aut ratione, aut personarum autoritate communiri solent: ita fit ut modo ratio in oratione examinanda sit, utrum necessario aut probabiliter concludat, modo de personarum qualitate disceptari conueniat, si eiusmodi sint ut fidem facere possint. non enim quicquid à quoquam dicitur probandum: neq; si prodigus nimium perparce fieri sumptus queratur, idcirco assentiendum. Cum igitur Tertullianus rationes eorum qui Christianos dicerent detrimento ciuitatibus esse confutasset, à qualitate nunc personarum ostendit, non modo non accipiendas esse talium querelas, sed lucro potius gratiæq; ponendas. Sunt enim tria hominum genera qui de Christianis potissimum conquerũtur, ciuitatibus omnibus maxime importuni. Qui enim magis animis hominum insidiantur, quàm lenones, internuncij, & aquarioli, id est impudicarum mulierum (ut inquit Festus) sordidi adseclæ? Quænam feræ in corpora mortalium tam atrociter sæuiunt, quàm sicarij, uenenarij, ueneficiq; homines? qui porrò rebus maiori fraude insidiantur, quàm aruspices, Chaldæi, mathematiciq; illi omnes, qui prædicere omnia profitentur? nimirum eiusmodi homines à secta Christiana deprehensi, meritoq; damnati lamentantur maligniores nunc esse quæstus, quum quod illis deperit inhonestis, addatur ingenuis, & magnus sit prouentus alijs illorum detrimentum. Sed uidete quàm multa uero cõsonant. Esto accipiant urbes aliquod à Christianis damnum, tantum adest ex alia parte boni, ut cumulate compensatum æquius ferri possit. nam (ut omittam à uobis expelli per Christianos infestos dæmonas, & pro uobis uerum deum quotidie deprecari) quotquot Christianos habent ciuitates, totidem homines habent à quibus nihil timẽtes sperare omnia bona possunt. Ea enim nostra lex est, quæ omnibus benefacientes, nullis esse detrimento præcipiat.

Cap XLIIII

At enim illud detrimentum reipublicæ tam grande quàm uerum nemo circumspicit, illam iniuriam ciuitatis nullus expendit, cum tot iusti impendimur, cum tot innocentes erogamur. Vestros enim iam contestamur actus, qui quotidie iudicandis custodijs præsidetis, qui sententijs elogia dispungitis: tot à uobis nocentes uarijs criminum elogijs recensentur; quis illic sicarius? quis manticularius? quis sacrilegus, aut corruptor, aut lauantium prædo? quis ex illis etiam Christianus ascribitur? aut cum Christiani suo titulo offerũtur, quis ex illis etiam talis, quales tot nocentes. de uestris semper æstuat carcer, de uestris semper metalla suspirant, de uestris semper bestiæ saginantur,

de uestris semper munerarij noxiorum greges pascunt. nemo illic Christianus, nisi plane tantum Christianus, aut si & aliud iam non Christianus.

Quemadmodũ polyandria, id est multitudo ciuiũ maxime optãda est cuique reipublicæ, neque ab alia aliqua re maiora commoda expectare debet ulla ciuitas, quàm à suorum ciuium frequentia: unde leges de maritandis ordinibus prodierunt, iusq; trium liberorum: ita nulla perniciosior reipublicæ calamitas accidere potest, quàm amissio ciuium & solitudo, quod ex offensione belli, aut aliqua pestilentia intelligi potest, aut quacunq; ciuili discordia, ubi optimi ciues aut periclitantur aut tolluntur e medio: perinde ac omnibus locis eueniebat, in quibus Christiani exagitabantur. quam rem secum Tertullianus reputans: Vestra, inquit, Romani ridicula charitas est in rempublicam, quæ minimo damno infimæ plebis commota, quod maximum est & uerum detrimentum negligit, damnatio scilicet & diuexatio optimorum uirorum, quam quoties Christianos damnatis, exercetis. Tunc enim rempublicam iustis optimisq; ciuibus orbatis, quod facile uobis per inductionem persuaderi potest, quam de uestris actibus eruam à uestris iudices sententijs, quibus elogia tituliq; nocentum quos in custodijs continetis, definitis atque ultimam manum imponitis. Si igitur quum à uobis scelesti recensentur, neque Christianos inter sicarios & homicidas, neque inter manticularios & fures crumenarumq; attrectatores, neque inter sacrilegos, neque inter id genus facinorosos homines deprehenditis (tales enim inter nos non admittimus) patet nos esse innocentes, atque adeò iniustè & cum maximo reipublicæ damno damnari. Quod si tamen inter scelestos uestri generis homines, quorum ea multitudo est, ut refertus carcer æstuare uideatur, & fodinæ metallorum suspirare, de quibus etiam bestiæ saginantur: & munerarij, id est ciues illi qui spectacula populo ædunt, greges sibi parant ad eiusmodi munera: Christiani quoque homines annumerantur, ij nullo alio titulo damnantur, quàm quod Christiani sunt. nam si quo præterea eulogio insignirentur, ut furti, & homicidij, iam Christiani non sunt, neq; eiusmodi homines in talem amplius sectam recensentur.

Cap. XLV.

Nos ergo soli innocentes. Quid mirum si necesse est? Enimuero necesse est, innocentiam à deo edocti, & perfecte eam nouimus, ut à perfecto magistro reuelatam, & fideliter custodimus, ut ab incontemptibili dispensatore mandatam. Vobis autem humana existimatio innocentiam tradidit, humana item dominatio imperauit, inde nec plenæ, nec adeo timendæ estis disciplinæ ad innocentię ueritatem. Tanta est prudentia hominis ad demonstrandum bonum, quanta autoritas ad exigendum, tam illa falli facilis, quàm ista contemni. Atque adeo quid plenius, dicere Non occides? an docere ne irascaris quidem? Quid perfectius, prohibere adulterium, an etiam ab oculis solitariam concupiscentiam arcere? Quid eruditius, de maleficio, an & de maliloquio interdicere? Quid instructius, iniuriam non permittere, an nec uicem iniuriæ sinere? dum tamen sciatis ipsas quoque leges uestras quæ uidentur ad innocentiam pergere, de diuina lege ut antiquiore forma mutuatas. Diximus iam de Mosis ætate. Sed quanta autoritas legum humanarum? cum ista euadere homini contingat, & plerunque in admissis delitescere, & aliquando contemnere ex uoluntate uel necessitate delinquendi; recogitata etiam breuitate supplicij cuiuslibet, nõ tamen ultra mortem remansuri? Sic & Epicurus omnem cruciatum doloremq; depreciat, modicum quidem contemptibilem pronunciando, magnum uero non diuturnum. Enimuero nos qui sub deo omnium speculatore dispungimur, quiq; æternam ab eo pœnam prouidemus, merito soli innocętię occurrimus, & pro scientiæ plenitudine, & pro latebrarum difficultate, & pro magnitudine cruciatus non diuturni, uerum sempi

ſempiterni,eum timentes quem timere debebit & ipſe, qui timentes iudicat, deum non proconſulem timentes.

Symperaſma ſane probabile.nam ſi qui carent ſcelere ſunt innocentes, Chriſtiani ut ex ueſtris actibus probatum eſt,ſceleribus carent:ſunt ergo innocentes: id quod nemini mirum uideri debet,imò aliter fieri non poſſe,ſi autorem innocentiæ noſtræ diſciplineq; rationem contemplatus cum aliarum gentium legiſlatoribus conferat. Deus enim præceptor noſter eſt,qui quum olim allocutus ſit maiores noſtros per prophetas, nouiſſime locutus eſt nobis in filio.qui ſane talis eſt, ut à diſcipulis ſectatoribusq; ſuis duo illa, quæ potiſſimum in unaquaq; methodo deſiderantur, de ſe maxime probet, ut perfecta ſcilicet ſint & uera quæ doceat.Nihil enim non perfectum à deo manat,ac eius autoritatis ut contemni non poſſit.Quid enim aut latere deum poteſt,aut uiribus eius reſiſtere? uobis autem leges innocentiæ præſcripſerunt homines, quorum iudicium & autoritas ea eſt, ut illud facile falli poſſit, hæc aũt negligi. Sed uerba nunc noſtrorũ dogmatum perpendantur, quæ Chriſtus non in tabulis lapideis ceratis'ue, ſed in pectoribus noſtris inuſſit tanta uirtute prædita, ut commenta omnia humana, quibus philoſophia mores animorum concinnari ſtudeat, longe ſuperauerit. Fingunt illa quidem ſtudioſum hominem, Chriſtus uero præſtat.nõ modo enim ille facinora damnat aut uoluntatem in ſcelera pronam,ſed motus ipſos naturales non neceſſarios ſtatim reſecat, ita ut homo per Chriſtum renatus ſeipſum abneget. Veſtris ſiquidem legibus cauetur,ne homicidium cõmittatur, Chriſtianis uero præceptis, ut ne iraſcamur quidem. At quid plenius abſolutiusq; eſt dicere, non occides, an ne iraſcaris quidem? nimirum & illud perfectius, oculos à ſua uoluptate continere,quàm adulterium cohibere? atque ita de ſingulis. Sed & uos obiter illud recognoſcite,quaſcunque leges innocentiæ ſanxiſtis, ab exemplari diuinæ legis eſſe mutuatas:ut quum de Moſe agebamus intelligi potuit: nunc uero pœna neglectæ legis utrinq; expendatur,cuius ſane metu continentur homines plerunq; in ordine. Leges enim humanæ earumq; miniſtri paucos ex his qui eas non ſeruent deprehendunt, & deprehenſos puniunt:& facile plerunq; eſt aut deliteſcere aut euadere. Et ſi uoluntas uehemens urgeat aut neceſſitas, etiam contemnere. Recogitatis enim nullum poſt mortem ſcelera manere ſupplicium,et quamdiu uixerit aliquis, dilemma quod in ſuis Cyriadoxis poſuit Epicurus,ſatis oſtendit omnem eſſe dolorem negligendũ. At nos cum legiſlatorem habeamus,qui noſtra quoq; pectora penetret,& ab eo dijudicemur,qui docuit æternam animis pœnam aut premium conſtitutum,cuius plena & perfecta ſciẽtia eſt,quem, ut diximus, nullus latere poteſt, quid mirum ſi ſoli innocentiam amplexamur timentes illum,quẽ is aliquando etiam timebit,qui reſpectum magis habẽs ad homines ꝙ ad deũ, damnat timentes deum,abſoluit autem proconſulem prætorem'ue timentes. PRO SCIENTIAE plenitudine. Verbum hoc & ſi pleriſq; doctioribus nouum fugiendumq; uideatur,non ea tamen forma eſt quæ à Plinio repudietur.conſulantur etiam uetuſti codices.ille enim libro ſexto,Homo,inquit,creſcit in longitudinem ad annos uſq; ter ſeptenos,tum deinde ad plenitudinem. DEPRECIARE autem pro negligere atq; in nullo precio habere,uerbũ nouũ eſt,quod à Ciceronianis noſtris nõ admitteretur.

tui Conſtitimus,ut opinor,aduerſus omnium criminum intentionem, quæ Chriſtianorum ſanguinem flagitat. Oſtendimus totum ſtatum noſtrum, & quibus modis probare poſſumus ita eſſe ſicut oſtendimus, ex fide ſcilicet & antiquitate diuinarum literarum. item ex confeſsione ſpiritalium poteſtatũ. Quis nos reuincere audebit,non arte uerborum, ſed eadem forma qua probationem conſtituimus de ueritate? Sed dum unicuique manifeſtatur ueritas noſtra, interim incredulitas dum de bono ſectæ huius obducitur (quod uſu iam & de commercio innotuit) nõ utique diuinum negocium exiſtimat, ſed magis philoſophiæ genus: eadem,inquit,& philoſophi monent & profitentur innocentiam, iuſtitiam,patientiam,ſobrietatem,pudicitiam. Cur ergo

usui

go quibus comparamur de disciplina, perinde illis non adæquamur ad licentiam impunitatemq; disciplinæ? uel cur & illi ut pares nostri non urgentur ad officia, quæ non obeuntes periclitamur? quis enim philosophum sacrificare, aut deierare, aut lucernas meridie uanas proferre compellit? Quinimo & deos uestros palam destruunt, & superstitiones uestras commentarijs quoque accusant, laudantibus uobis. Pleriq; etiam in principes latrant sustinentibus uobis. Et facilius statuis & salarijs remunerantur, quàm ad bestias pronunciantur. Sed merito philosophi, non enim Christiani cognominantur. Nomen hoc philosophorum dæmonia non fugat. quid ni? quum secundum deos philosophi dæmonas deputant. Socratis uox est, Si dæmonium permittat. Idem & quum aliquid de ueritate sapiat, deos negans, Æsculapio tamen gallinaceum prosecari iam in fine iubebat. Credo ob honorem patris eius, quia Socratem Apollo sapientissimũ omnium cecinit. O Apollinem inconsideratum: sapientiæ testimonium reddidit ei uiro, qui negabat deos esse.

Cum longior in dicendo Tertullianus fuisset, breui epilogo iudicum animos reficit, duo præcipue illis, quæ totius orationis maxima sunt capita ac ueluti scopi, commemorans: quod scilicet criminum calumniam disiecerit, quibus Christiani damnantur, atque eius sectæ statum esse à deo ostenderit, ijs quidem rationibus, quas haud sane quisquam reuincere poterit: si modo sophistarum commentis relictis, nihil enim est quod uerbo redargui non possit, in rei simplicitate uersetur, quomodo scilicet nos formã ueritatis constituimus. Atq; ex hoc loco perorandum fuisset, nisi nonnullorum contumacia constaret, nobis aliud ex incredulitate negociũ facessens. Nam cum ipsi ex diuturno iam commercio cum Christianis persuadeantur, & ui quodammodo cogantur confiteri talem sectam bonam esse, & bonorum studiosam, attamen quale est incredulitatis ingenium, gloriam eius rei ad alios autores retorquere conantur: neq; alia per Christum decerni, quàm quæ olim à philosophis inuenta disputataq; sint, oblatrant. restat igitur ut collationem eorum faciamus, quo certius appareat Christianum dogma nõ ab homine pendere, neq; ex homine propagatum, si tamen illud prius quæramus, Cur si Christianorum disciplina eadem est, quæ & philosophorum, non eodem quoq; modo accipiatur. Debebat enim comparationis argumentum paria utrisq; facere: & qua licẽtia philosophi utuntur in docendis suis placitis, permittere quoq; Christianis: rursus quæcunq; iubentur Christiani, philosophos non excludere, ut illi quoq; & sacrificare, & per genium Cæsaris deierare cogerentur. quod si per festos Cæsarum dies pro foribus exornatis lucernas in meridie, quando lucente uera face solis, nullo opus est lumine, non inflammarent, fraudi perinde illis esset atq; Christianis: nimirum lex illa iniqua quæ de æquabilibus non æquabiliter promeretur. Quod si philosophos dicas, ob eam causam impune quæcunque fari, quia deos uestros non impugnant, neque Cæsarum maiestatem lędunt, falsa penitus hęc est obiectio atq; ridicula. nam quam uos potissimum sectam probatis, multis suis scriptis & Latinis & Græcis omnem deorum censum penitus tollit, atq; ea uerborum libertate semper illi utuntur, ut ne principibus quidem parcant in dicterijs cauillisq; suis: uos tamen tantum abest ut bestijs, quomodo Christianos, obijciatis, ut salarijs quoq; aut conducatis, aut alatis, & positis statuis famam illorum propagetis. Sed totum hoc odium (ut à principio dicebamus) nominis est non rei, quod à contraria ratione sumitur. nam illud potius amandum fuerat quod maioris esset autoritatis & emolumenti. Per Christi siquidem nomen malos uobis dæmonas expellimus, quod per nullius philosophorum non licet. neque id mirum, quum illi dæmonas pro dijs habeant & uenerentur: quod quum alij quamplurimi, tum Socrates ille testimonio Pythij Apollinis sapiens iudicatus duobus comprobat argumentis. Nam quum dęmone quodam uteretur, nihil de se nisi secundum illam exceptionem promittebat. Si per genium licebit. & in carcere gallinaceo fecit Aesculapio. In qua re nõ possum satis admirari & hominis & eius dei inconstantiam: ille quum deos nullos esse diceret, Aesculapio tamen sacrificauit: hic sapiẽtem iudicauit,

qui

qui sua negaret numina. QVINIMO, ut plurimum, intantum, & alia id genus, sunt qui dicant à sacris nostris doctoribus in latinitatem inculcata, parum cauti, si quando in lectionibus antiquorum eiusmodi dictionibus occurrant, si modo Plinius auctor ijs uidetur classicus, & qui inter recensos ab illis adnumeretur. Ille igitur libro decimosexto, Quædam, inquit, fruticosi generis, ut paliurus, myrtus, item auellana: quinimo melior & copiosior fructu in plures dispersa ramos. Idem de oleo, Tribus, inquit, bonitatibus ut plurimum distat. In tantum uero, & in totum, & in plenum, & in integrum, ita passim occurrunt, ut in re manifesta uterer testibus non necessarijs, si Ciceronis & aliorum autoritatem concitarem.

In quantum odio flagrat ueritas, in tãtum qui eam ex fide prȩstat offendit. Qui autem adulterat & affectat, hoc maxime nomine gratiam pangit apud insectatores ueritatis, quà illusores & corruptores. Mimicè philosophi affectant ueritatem, & affectando corrumpunt, ut qui gloriam captant. Christiani eam necessario appetunt, & integre præstant, ut qui saluti suæ curant, adeò neq; de conscientia, neq; disciplina, ut putatis, æquamur.

De eadem fidelia (ut aiunt) duos nunc Tertullianus parietes dealbat. Dum enim apponit quæ sit inter Christianos & philosophos differẽtia, rationem quoq; assignat, quam obrem alteros gentes ament, alteros tanto odio persequantur. Vetus quippe adagium est, Veritas odium parit: ita à cõtrario, hypocrisis beneuolentiam, apud eos maxime qui uoluptatibus implicati ueritatem insectantur. Hanc itaq; Christiani quum necessario inquirant, ac pro uiribus fideliter præstent, id est ὑπέχωσιν, neq; dissimulent ullo modo, ut qui ex ea salutem sibi finem proposuerint: Philosophi contrà ueritatem tantisper curent, quantum ad gloriam assequendam faciat, quo fine proposito necesse habent à ueritatis tenore in gratiam hominum declinare: manifestum fit, quamobrem Christianos plerique hominum fugitent. Accedit etiam talem esse rationem philosophorum, ut quum uideantur affectare ueritatem, eo nomine & causa maiorem sibi gratiam concilient apud homines, quàm ij qui libere ei illudunt atq; corrumpunt. Veritatis igitur illi nomine abutentes, ueluti mimi aliter re ipsa se habent. Quocirca alia est conscientia Christiano, alia philosopho: & quum in fine uterq; maxime differat, distare quoq; disciplinã necesse est.

Quid enim Thales ille princeps physicorum sciscitanti Crœso de diuinitate certum renunciauit, commeatus deliberandi sæpe frustratus? Deum quilibet opifex Christianus & inuenit, & ostendit, & exinde totum quod à deo quærit, re quoq; assignat: licet Plato affirmet factitatorẽ uniuersitatis, neque inueniri facilem, & inuentum enarrari in omnes difficilem. Cæterum si de pudicitia prouocemur, lego partem sententiæ Atticæ in Socratem corruptorem adolescentium pronunciatam. Sexum nec fœmineum mutat Christianus. Noui & Phrynen meretricem Diogenis supra recubantis ardorem subantem. Audio & quendam Speusippum de Platonis schola in adulterio perijsse. Christianus uxori suæ soli masculus nascitur. Democritus excæcando semetipsum, quod mulieres sine concupiscentia aspicere non posset, & doleret, si non esset potitus, incontinentiam emendatione profitetur. At Christianus saluis oculis fœminam uidet, animo aduersus libidinem cæcus est. Si de probitate defendam, ecce lutulentis pedibus Diogenes superbos Platonis thoros alia superbia deculcat: Christianus nec in pauperem superbit. Si de modestia certem, ecce Pythagoras apud Thurios, Zenõ apud Prienenses tyrannidem affectant: Christianus uero nec ædilitatem. Si de ȩquanimitate cõgrediar, Lycurgus apocarteresin optauit, quod leges eius Lacones emendassent: Christianus etiam damnatus gratias agit. Si de fide comparem, Anaxagoras

393. 593. 155. in

xagoras depositum hostibus denegauit: Christianus etiam extra fidelis uocatur. Si de simplicitate consistam, Aristoteles familiarem suum Herniam turpiter loco excedere fecit: Christianus nec inimicum suum lædit. Item Aristoteles tam turpiter Alexandro regendo potius adulatur, quàm Plato à Dionysio uentris gratia uenditatur. Aristippus in purpura sub magna grauitatis superficie nepotatur: & Hippias dum ciuitati insidias disponit, occiditur. hoc pro suis omni atrocitate dissipatis, nemo unquam Christianus tentauit.

Post totius summæ breuem comparationem ad partes descendit. & quid primo differat in theologia, quæ totius philosophiæ scopus est & finis, disciplina philosophorum à Christiana exemplo Thaletis demonstrat. nihil enim philosophi de deo certi proferre ausi sunt, uix per negationem edocentes quod cum affirmatione uulgaris quilibet Christianus commonstrare potest. Deinde partes eius philosophiæ, quæ ad mores pertinet, examinans, exemplis per uirtutis capita productis admonet, quàm negligentiores semper illi fuerint & incontinentiores, quàm Christiani, qui multo arctioribus circunstantijs uirtutem circumscribentes sibi melius imperare, atque affectus omnes sedare didicerunt. Exempla principum, philosophorum, quia ex certa historia depromuntur, non est cur à nobis in hunc locũ cum ex multis alijs, tum ex Laertio Plutarchoque transscribantur.

APOCARTERESIN uero Græci appellant mortem, quam sibi aliquis inedia uel suspendio consciscit: id quod ex desperatione plerunque fieri solet, qua correptus est Lycurgus simulatque cognouit leges quas Spartanis tulerat suo loco motas: qua re Christianus non modo non afficitur, sed damnatus etiam gratias agit, neque pro interitu rerum omnium uindicare iniuriam uelit.

Sed dicet aliquis, etiam de nostris excedere quosdam à regula disciplinæ. desinunt tum Christiani penes nos, philosophi uero illi cum talibus factis in nomine & in honore sapientiæ perseuerãt. Quid adeo simile philosophus & Christianus, Græciæ discipulus & Cœli: famæ negociator & uitæ: uerborum & factorum operator: rerum ædificator & destructor: amicus & inimicus erroris: ueritatis interpolator & expressor: furator eius & custos: antiquior omnibus, ni fallor: & hoc mihi proficit antiquitas præstructa diuinæ literaturæ, quo facile credatur thesaurum eam fuisse posteriori cuique sapientiæ. Et si non onus iam uoluminis temperarem, etiam excurrerem in hanc quoque probationem. Quis poetarum, quis sophistarum, qui non omnino de prophetarum fonte potauerit: inde igitur philosophi sitim ingenij sui rigauerunt, ut quæ de nostris habent, ea nos comparẽt illis. Inde opinor à quibusdam quoque philosophia eiecta est, à Thebanis dico, à Spartiatis, & Argiuis, dum nostra contaminantur, & homines gloriæ (ut diximus) & eloquentiæ solius libidinosi, si quid in sanctis scripturis offenderunt digestis, pro instituto curiositatis ad propria uerterunt, neque satis credentes diuina esse, quo minus interpolarent, neque satis intelligẽtes, ut adhuc tunc sublimia, etiam ipsis Iudæis obumbrata quorum propria uidebantur. Nam & si qua simplicitas erat ueritatis, eo magis scrupulositas humana fidem aspernata mutabat, per quod incertum miscuerunt etiam quod inuenerant certum. Inuentum enim solummodo deum non ut inuenerant disputauerunt, ut & de qualitate & de natura eius disceptent. Alij incorporalem asseuerant, alij corporalem, ut tam Platonici quàm Stoici: alij ex atomis, alij ex numeris, sicut Epicurus & Pythagoras, alij ex igne, qualiter Heraclito uisum est. Et Platonici quidem

[Marginalia (manuscript): habeti; gratia; et integrator; ueritas; credam; Clem. Ro. lib. Apostol. ... Siue Sophistica siue poetica ... habes prophetas; ad conantur; opera; 226 703; sub nubilo; diuinitatis; et de sede]

dem curantem rerum; contrà Epicurei ociosum & inexercitum, & ut ita dixerim, neminem humanis rebus, positum uero extra mundum Stoici, qui figuli modo extrinsecus torqueat molem hanc, intra mundum Platonici, qui gubernatoris exemplo intra illud maneat, quod regat. Sic & de ipso mundo natus innatúsue sit, decessurus mansurúsue sit, uariant. Sic & de animę statu, quam alij diuinam & æternam, alij dissolubilem cõtendunt; ut quis sensit, ita intulit aut reformauit. Nec mirum si uetus instrumentũ ingenia philosophorum interuerterunt. Ex horum semine & nostrã hanc nouitiolam paraturam uiri quidam suis opinionibus ad philosophicas sententias adulterauerunt, & de una uia obliquos multos tramites & inextricabiles sciderunt. Quod ideo suggesserim, ne cui nota uarietas sectæ huius, in hoc quoq; nos philosophis adæquare uideatur, ut ex uarietate defensionum uindicet ueritatem.

Ex necessaria anthypophora propositũ magis suum corroborat: nam obijcere statim aliquis poterat, non ideo dissimilem esse philosophum à Christiano, quia nõnulli ex philosophis temperantiam aut probitatem quam tradunt seruare nequiuerint: nam & hoc ipsum in secta etiam Christiana euenit, ut fiant apostatæ. Verum hoc, inquit, est, sed ratio diuersa succedit. Philosophus enim licet aberrarit, eius nominis autoritatem non amittit. Diogenes enim Zeno & Aristoteles inter principes philosophorum nihilominus habentur, Christianus uero simulac à disciplina declinat, ex albo Christianorum eraditur: neque ullo modo eo dignatur nomine aut censu. Sed definitas rei partes percurramus, iam profecto patebit, quàm non possint inter se comparari. Discipulus nempe Græciæ & hominum philosophus est, at Christianus cœli & dei philosophus totum se ad famam comparãdam dirigit, Christianus ut honeste uiuat: ille uerbo tenus laudabilis, hic etiam factis: ille suis placitis religione sublata nesciens principibus seruire coniurat contra res humanas dissipatq; concilia, huic nihil est antiquius quàm mutua charitate omnia simul deuincta conseruare. alter porrò quum in uniuersa natura prouidentiam uideat, suis tamen sophismatis in errore uersari contendit, alter sua simplicitate errorem quàm maxime potest abigit à se: alter interpolat fucoq; ueritatem commendat, id est elegantia tantum uerborum & syllogismis, alter exprimit ipsa re. Præter hæc tantum philosophus à Christiano differt, quantum is qui furatur & ueritatem quasi precario tenet, ab eo qui suo antiquo iure ac mancipio semper possedit. Omnia siquidem Moseos gesta & scripta, aliorum monumentis præcedunt, ut nemini dubium sit, illa fuisse fontem, unde posteriores naturali discendi studio satisfacientes præcepta sapientiæ elicerent. Quam rem si longius, non tam apologia quàm uolumen ipsum ad iustam magnitudinem congestum euagari posset, facile comprobarem. Præoccupatione tamen hac summatim percurrit eam rem Tertullianus. Quis enim est, inquit, poetarum sophistarum'ue qui prophetarum nostrorum commentaria nõ legerit? quanto magis philosophi, qui pro rerum inuestigatione totum orbem terrarum peragrarunt antiquissima omnium monumenta perscrutati. Atqui unde originem mundi, cognitionem dei, animorumq; & aliarum rerum notitiam commodius accipere potuerunt, quàm ex Hebræa gente? ita nimirum hoc illi sibi usurparunt, ut iam comparatio quæcunque ea sit, non aliunde prodeat, quàm quòd nostra recognoscuntur in illis. qui dum crederent de stercore gemmas sibi eruere, erutas potius gemmas suo lenocinio deturparunt, ita ut nonnulli populi uidentes tali philosophia homines, à cultu deorum, id est à fundamento omnium uirtutum auerti, scholas illorum eiecerint. neque id mirum, si eorum rationem secum quisque reuoluat. Homines enim ij fuerunt, quorum plerique gloriæ tantum studentes satis sibi fecisse uidebantur, si quæ alioqui sacra, sed ab inconcinna quadam & indiligenti curiositate digesta, sua elegãtia ueluti mangones oblinirent, quando nec illa satis crederent, neq; intelligerent, ut quæ sublimia eo quoque tempore essent, ut nunc uel ipsis Iudæis, quibus scripta uiderentur, obscura. Fecit etiam ut homines curiosi illa maiori ex parte commutarent simplicitas quæ-

dam, qua tota sacra scriptura deducitur, ignari omnia illic à spiritu sancto dictata referri. & quidem rhetorica lex præscribit, ut in dictatis recitandis pura sit simplexq; oratio, neq; ullum figuræ genus interponatur: licet simpliciter etiam de deo tanquam manifesto loquatur, de condito orbe, & de animorum immortalitate, in quibus philosophi non contenti quod sit quicque nouisse, dum uolunt propter quid sit illud inuestigare, mentes omnium perturbant: quemadmodum uidere est in his opinionibus rerum quæ diuinũ quid præ se ferunt: tam illæ diuersæ sunt inter se, quàm incertæ & inutiles. quod à simili quoq; confirmatur. Quid enim, inquit, mirum tam longo intercedente tempore, si homines suis commentis uetus instrumentum confuderunt, quum & nostra hac tempestate illud quod nouum nobis parauimus suis sophismatis in plures hæreses scindere conẽtur, dum de carne Christi disputant, an ægritudinibus obnoxia, an phantasma fuerit: num illi cum patre æqua potestas, atq; alia eiusmodi, quæ instigante diabolo homines humanæ sapientiæ proponunt, ut his disceptationibus permixta ueritatis simplicitas inter fabulosa scripta connumeretur, & fides infringatur.

Expedite autem præscribimus adulteris nostris, illam esse regulã ueritatis quæ ueniat à Christo transmissa per comites ipsius, quibus aliquanto posteriores diuersi isti commentatores probabuntur. Omnia aduersus ueritatem de ipsa ueritate constructa sunt, operantibus æmulationem istam spiritibus erroris. Ab ijs adulteria huiusmodi salutaris disciplinæ suborta, ab his quædam etiam fabulæ immissæ, quæ dissimilitudine fidem infirmarent ueritatis, uel etiam si possent euincerent: ut quis ideo non putet Christianis credendum, quia nec poetis & philosophis: Vel ideo magis poetis & philosophis existimet credendum, quia non Christianis. Itaque & ridemur deum prædicantes iudicaturum. Sic enim & poetæ & philosophi tribunal apud inferos ponunt. Si gehennã comminemur, quæ est ignis arcani subterraneus ad pœnam thesaurus, proinde decachinnamur. Sic enim & Pyriphlegethon apud mortuos amnis est. Et si paradisum nominemus, locum diuinæ amœnitatis recipiendis sanctorum spiritibus destinatum, materia quadam igneæ illius zonæ à notitia orbis communis segregatum, Elysii campi fidem occuparunt. Vnde hæc (oro uos) philosophis aut poetis tam consimilia? non nisi de nostris sacramentis ut de prioribus. Ergo fideliora sunt nostra magisq; credenda, quorum imagines quoque fidem inueniunt. Si de suis sensibus, iam ergo sacramenta nostra imagines posteriorum habebuntur, quod rerum forma non sustinet. nunquam enim corpus umbra, aut ueritatem imago præcedit. Age iã si quis philosophus affirmet, ut ait Laberius, de sentẽtia Pythagoræ, hominem fieri ex mulo, colubrum ex muliere, & in eam opinionem omnia argumenta eloquij uirtute detorserit, nónne consensum mouebit, & fidem infiget etiam ab animalibus abstinendi? propterea persuasum quis hoc habeat, ne forte bubulam de aliquo proauo suo obsonet & prandeat. At enim Christianus si de homine hominem, ipsumq; de Caio Caium reducere repromittat, lapidibus magis, nec saltem cædibus à populo exigetur. Si quæcunque ratio præest animarum humanarum reciprocandarum in corpora, cur non in eandem substantiam redeant, cum hoc sit restitui, id esse quod fuerat? Iam non ipsæ sunt quæ fuerant, quia non potuerunt esse quod non erant, nisi desinant esse quod fuerant. Multis etiam locis & ocio opus erit, si uelimus ad hanc partem lasciuire. Quis unquam bestiam reformari uidit? Sed de

de nostra magis defensione, qui proponimus, multo utiq; dignius, credi hominem ex homine rediturum, quemlibet pro quolibet, dum hominem, Vt eadem qualitas animæ in eandem restauretur conditionem, & si non effigiē. Certe quia ratio restitutionis destinatio iudicij est, eo quod omnino de iudicio dei pati debent, necessario idem ipse qui fuerat exhibebitur, ut boni seu cōtrarij meriti iudicium à deo referat. Ideoq; repræsentabuntur, & corpora, quia neq; pati quicquam potest anima sola sine stabili materia, id est carne: & animæ non sine carne meruerunt, intra quam omnia egerunt.

eo quod o͞ro de iudicio Dei pati debent. Anima.

Edictum omnibus ecclesiis proponendum. Sed ne quis, inquit, hac in uarietate ueritatis adulteratæ confisus uere sibi uideatur suas instructiones defendere, illud pro comperto habeat, Christianorum ecclesiam nullam aliam regulam ueritatis admittere, quàm quæ à Christo nobis est per suos discipulos tradita, à quibus istos hæresiarchas & tẽpore & scientia posteriores aberrare docebimus, cum aduersus Marcionem, Hermogenem, Praxeam, & alios stylum perstringemus. VEL IDEO magis poetis. Correctio. Laborat spiritus erroris, ut in quibus poetæ, philosophi Christianiq; conueniunt, eadem æstimatione accipiantur. Succedit hoc cumulate, tanto plerique odio in Christianos feruntur, quilibet scriptor modo Christianus non sit, magis probatur, quàm si Christianus eadem ratione referat probabiliori. Nam si de uniuersali illo iudicio, quando iudicabit Christus humanum genus, meminerimus: si infernum ignis fornacem, in quo scelerati distorquentur, prædicemus: si contra paradisum locum beatis sanctisq; destinatum, ignea spe munitum proferamus in medium, multo omnia hæc derident cachinanturq; gentes, magis quàm id genus multa quæ apud alios autores lectitantes decantant: quasi hæc de suis sensibus philosophi habeant tanquam priores, nos uero tanquam posteriores imitemur illos. uerum quanto nostra monumenta antiquiora sunt illis, tanto maiorem fidem cuique facere deberent. nisi forte ita sese res habeat, ut umbra potius quàm corpus esse possit, & exemplaria præstent ueris rebus. Sed præcipue mortuorum resurrectionem subsannant, quasi tale mysterium penitus inauditum sit, neque id ullo modo natura permittat. At uero metempsychosis illa Pythagoreorum, quam Laberius uester tanto uerborum apparatu exornat, affirmans homines ex mulo aut ex boue fieri, & econtra, ita ut cauendum sit, ne dum quis animalium carne uescatur, de proauo suo comedat, nonne magis à uero distare uidetur, quàm, quemadmodum Christiani dicunt, hominem reponi ex homine? Et de Caio, uerbi causa, eundem Caium refici? ideo tamen Pythagorici celebrantur, Christiani lapidibus (si non etiam cædibus) expetuntur. At si animas hinc illuc reciprocare libenter auditis, nonne facilius cōcedere debetis, ut in eandem substantiam restituantur? id uero cur in corporibus magis absurdum uideri potest, quàm in ipsis animis? quas qui considerat, quid ipsæ nunc sint, uidebit iam non esse id quod fuerant. nam quum omnis motus deturbandi uim habeat, expellatur necesse est quod ante erat, quum noua forma inducitur: & quod semel factum conceditis, iterum fieri quid mirum? Sed si uelimus totam hanc sententiam Pythagoræ luxuriante oratione explicare, quàm falsum sit, ut quis possit in aliquam temere bestiam transformari, multis argumentorum locis maioriq; ocio opus sit. Sed hæc alij, nos de nostris placitis, ut uerioribus & quæ magis conuenientia repromittant. Nam quum ad thronum dei omnes cogendi sint, ut ratione quisque suarum actionum reddita mercedem suam recipiat, ratio uidetur exigere, ut corporum resurrectio præcedat, ut in quo uelut instrumento operata est anima iudicetur. Altera est etiam causa, à posterioribus theologis damnata, merito fortasse, sed idcirco Tertulliani scripta refugienda non censeo, tanquam ab orthodoxa fide aliena. Eo siquidem tempore quum fides Christiana ita exagitaretur, ut radices altius adigere non posset, in his tantum quæ maxima erant occupabatur, neque se undique expolire, aut omnes suas partes perscrutari poterat: unde sæpius factum est, ut cum his quæ pro certis nō erant determinata, naturalem philosophiam coniungere non uereretur. Quæ quum animam expertem ponat iniuriarum, & pœna sceleribus puniendis constituta sit, necessa

rium uidebatur, ut suæ illa priori materiæ copularetur ad sensum doloris resumendum.

Sed quomodo, inquis, dissoluta materia exhiberi potest? Considera temetipsum homo, & fidem rei inuenies. Recogita quid fueris antequam esses, utiq; nihil. meminisses enim si quid fuisses. Qui ergo nihil fueras prius quàm esses, idem nihil factus quum esse desieris, cur non possis esse rursus de nihilo eiusdem autoris uoluntate, qui te uoluit esse ex nihilo? Quid noui tibi eueniet? qui non eras, factus es: quum iterum non eris, fies. Et tamen facilius utique fies, quod fuisti aliquando, quia æque non difficile factus es quod nunquam fuisti aliquando. Dubitatur credo de dei uiribus, qui tantum corpus hoc mundi de eo quod non fuerat, non minus quàm de morte uacationis & inanitatis imposuit animatum spiritu omnium animantum animatore, signatum & ipsum humanæ resurrectionis exemplum in testimonium nobis. Lux quotidie interfecta resplendet, & tenebræ pari uice decedendo succedunt, sidera defuncta uiuescunt, tempora ubi finiuntur, incipiunt, fructus consummantur & redeunt. Certe semina non nisi corrupta & dissoluta fœcundius surgunt, omnia pereundo seruantur, omnia de interitu reformantur. Tu homo tantum nomen (si intelligis te uel de titulo Pythiæ, diceris) dominus omnium morientium & resurgentium, ad hoc morieris, ut pereas? Vbicunque resolutus fueris, quæcunq; te materia destruxerit, hauserit, aboleuerit, in nihilum prodegerit, reddet te. Eius est nihilum ipsum, cuius & totum.

Argumenta hæc à naturalibus rebus sumpta, quibus insinuare corporum restitutionem Tertullianus conatur, uidebuntur ijs qui in fidei Christianæ basi iam resident, aut nulla esse aut friuola: sed ij meminerint quibus cum res agitur, esse gentes plerasque Epicureas, quæ tantum aberant ut robustissimum cibum conficerent, ut uix fidei nostræ lac exugerent. paulatim itaque procedendum fuit, & quæ comparari alioqui non possunt, in comparationem committere, ut fides apud ignaros mysteriorum dei, aliquo rationis inuolucro protenderetur. Si ergo, inquit, tuam priorem conditionem animaduertas, menteq; tecum reuoluas, nihil fuisse prius quàm factus es, multo facilius esse putabis, postquam resolutus es, iterum ut prodeas in uitam. Neque tu mihi obijcias, Sol & homo faciunt hominem, &c. nam qua tu es, non à proximis causis sumo, sed ad primum autorem te reuoco, qui & solem & hominum seminarium fecit, & naturæ chaos illud almo suo spiritu non tantum ab inanitate uindicauit, sed & animauit etiam: postremo suo tempore mortuus ipsum sibi corpus excitauit ad uitam, ut proposito nobis tali testimonio, spem certam ex tantis mortuorũ primitijs amplecteremur, habitum ex priuatione posse reponi. Quòd si de uestri Epicuri sententia solem ignesq; cœlestes quotidie extingui & accendi naturali quodam concursu putatis, quid adeò mirum, si idem nobis quoq; euenturum ex uoluntate authoris ipsius naturæ dicamus, apud quam multo quidem minoris sunt fructus, quos per anni tempestates terra ex corruptione seminis excitat pulchriores, quàm cuius causa illi sunt: homo qui quum uel testimonio uestri Apollinis dominus omnium sit, haud uerisimile est, ut ille hac prærogatiua defraudetur, atque ita pereat, ut non suo tempore resurgat.

Ergo, inquitis, semper moriendum erit, & semper resurgendum. Si ita rerum dominus destinasset, ingratis experireris conditionis tuę legem. At nũc non aliter destinauit quàm prædicauit. Quæ ratio uniuersitatem ex diuersitate composuit, ut omnia æmulis substantijs sub unitate constarent ex uacuo & solido, ex animali & inanimali, ex comprehensibili & incomprehensibili, ex luce & tenebris, ex ipsa uita & morte: eadem æuum quoque ita destinata

ac

ac distincta conditione conseruit, ut prima hæc pars ab exordio rerum quam incolimus, temporali ætate ad finem defluat: sequens uero quam expectamus, in infinitam æternitatem propagetur. Quum ergo finis & limes medius, qui interhiat, adfuerit, ut etiam mundi ipsius species transferatur æque temporalis, quæ illi dispositioni æternitatis aulæi uice oppansa est: tunc restituetur omne humanum genus ad persoluendum quod in isto æuo boni seu mali meruit, & exinde prehendendum immensam æternitatis perpetuitatem. Ideoq; nec mors iam, nec rursus ac rursus resurrectio, sed erimus ijdem qui & nunc, nec alij post, Dei quidem cultores apud deum semper, superinduti substantia propria æternitatis, Profani uero & non integri ad deum, in pœna æque iugis ignis, habentis ex ipsa natura eius diuinam scilicet subministrationem incorruptibilitatis. Nouerunt & philosophi diuersitatem arcani & publici ignis: ita longe alius est qui usui humano, alius qui iudicio dei apparet, siue de cœlo fulmina stringens, siue de terra per uertices montium eructans. Non enim assumit quod exurit, sed dum erogat, reparat: adeò manent montes semper ardentes, & qui de cœlo tangitur, saluus est, ut nullo iam igni decinerescat. & hoc erit testimonium ignis æterni, hoc exemplum iugis iudicij, pœnam nutrientis: Montes uruntur & durãt, quid nocentes & dei hostes?

Hæc adiungit, ne quis exemplis superioribus persuasus, uices quoque perpetuas in hominibus esse putaret, præsertim nescius œconomiæ nostri dei, qui solus est in his rerum constitutionibus consulendus. Nam si libuisset ei, ut tu quoque totidem uices obires, ne tu tibi sapias; uelis nolis experireris. Sed ex alto suo cõsilio, quod à seculo absconditum, hoc tempore nobis per filium suum reuelauit, semel hoc in homine fore decreuit. Ea etenim ratio & logos, quod alij uerbum & sermonem uocant, quæ ex uoluntate patris hoc unum ueluti corpus systemaq; naturæ ex elementis inter se quasi de primis semper partibus decertantibus condidit, eadem æuum æternitatis mensuram ita distinxit, ut tota ea pars quæ iudicium præcesserit, tempore certo delata claudatur, reliqua perpetuo semper statu gaudeat. Quando igitur id quod superest prioris fuerit exantlatum, & cœlum ipsum totaq; hæc natura exuta uices fluxusq; temporarios, speciem induet æternitatis, & humanum genus ad æternitatem quoque instauratum liberum ab omnibus, quibus nunc conficitur ægritudinibus, aut perpetuo cum Christo gaudebit in excelsis, aut cum malis dæmonibus torquebitur apud inferos in gehenna, cui non defore materiã & philosophorum rationes, & plurima incendia in natura uobis probare possunt.

Hæc sunt quæ in nobis solis præsumptiones uocantur, in philosophis & poetis summæ scientiæ & insignia ingenia. Illi prudentes, nos inepti: illi honorandi, nos irridendi, immo eo amplius & puniẽdi. Falsa nunc sint quæ tuemur, & merito præsumptiones, attamen necessaria: inepta, attamen utilia: siquidem meliores fieri coguntur qui eis credunt metu ęterni supplicij & spe æterni refrigerij. Itaque non expedit falsa dici, nec inepta haberi, quæ expedit uera præsumi: nullo titulo damnari licet, quæ prosunt omnino. In uobis itaque præsumptio est hæc ipsa, quæ damnat utilia. proinde nec inepta esse possunt. Certe, & si falsa & inepta, nulli tamen noxia. nam & multis alijs similia, quibus nullas pœnas irrogatis, uanis & fabulosis inaccusatis & impunitis, ut innoxijs. Sed in eiusmodi error si utiq; irrisioni adiudicãdus est, nõ gla

dijs & ignibus, & crucibus, & bestijs uindicandus. De qua iniquitate sæuitiæ non modo cæcum hoc uulgus exultat & insultat, sed & quidam uestrum, quibus fauor uulgi de iniquitate captatur, gloriantur. quasi nõ totum quod in nos potestis nostrum sit arbitrium. Certe si uelim Christianus sum, tunc ergo me damnabis, si damnari uelim. quum uero quod in me potes, nisi uelim non potes, iam meæ uoluntatis est quod potes, non tuæ potestatis. Proinde & uulgus uane de nostra uexatiõe gaudet, proinde & nostrum est gaudium, quod sibi uendicant, qui maluimus damnari ꝙ à deo excidere. contra illi qui nos oderunt, dolere nõ gaudere debebant, consecutis nobis quod eligimus.

Quum multis hactenus argumentis, tum in hoc comparationis loco uerissimum illud esse cognouimus, ἑνὸς ἀτόπου δοθέντος, τἆλλα συμβαίνει. Quum enim aliquid homines semel oderint, nulla aliqua ratione coacti, nulla iam hoc ex parte commendare posse uidentur, licet ab alijs non diuersum, imò eiusdem notæ. Si philosophus, si poeta aliquis de constitutione mundi, de animis, de inferis meminerit, mirum quàm hæc pensitentur celebrenturq́;, quasi à certa ratione proficiscantur. Si uerò Christianus eadem pertentet ex εὐδοκίας τε καὶ οἰκονομίας dei, inanes conceptus habentur & inepti. quum tamen si quid à fine commendandum est, utilia hæc & necessaria sint hominibus, ut quæ duo calcaria, spem scilicet & metum exacuant. Sed uide iniquitatem. Esto, sint falsa & inepta, quia tamen innoxia, nullis esse fraudi debebant, quomodo cum alijs de ijsdem rebus sæpius actum est, quorum nullus reus, nullus factus est noxius. Amplius inepta irrideantur, non sæuissimis carnificinis expendantur. In qua re haud ego amplius uulgus insipiens, sed uos iudices satis mirari non possum. nullo quidem iure, sed graui quadam ambitione perculsos, ita de nostris tormentis gloriari, quasi eius rei causa à uobis tota sit, & in manibus uestris: an nescitis in uoluntate cuiusq́; positum sectari Christum, aut negligere: atq; ita iudicium uestrum aut subire aut declinare posse? Euenit nobis quod optamus dum cruciamur. quòd si nos inimicorum loco censetis, gloria hæc uestra & gaudium, dedecus potius uobis & ingens dolor habendus est, quãdo uestra opera uotorum suorum compotes fiant inimici uestri.

Ergo, inquitis, cur querimini quod uos insequamur, si pati uultis, quum diligere debeatis per quos patimini quod uultis. plane uolumus pati: uerum eo more quo & bellum miles. Nemo quippe libens patitur, cum & trepidare & periclitari sit necesse, tamen & præliatur omnibus uiribus, & uincens in prælio gaudet, qui de prælio querebatur, quia & gloriam cõsequitur & prædam. Prælium est nobis quod prouocamur ad tribunalia, ut illic sub discrimine capitis pro ueritate certemus. Victoria est autem pro quo certaueris obtinere. Ea uictoria habet & gloriam placendi deo, & prædam uiuendi in æternum. Sed obducimur certe cum obtinuimus: ergo uicimus cum occidimur: deniq; euadimus cum obducimur. Licet nunc sarmenticios & semissarios appelletis, quia ad stipitem dimidij assis reuincti sarmentorum ambitu exurimur. Hic est habitus uictoriæ nostræ, hæc palmata uestis, tali curru triumphamus. merito itaque uictis non placemus. propterea enim desperati & perditi existimamur. sed hæc desperatio & perditio penes uos in causa gloriæ & famæ, uexillum uirtutis extollunt. Mutius dextram suam libens in ara reliquit. O sublimitas animi. Empedocles totũ sese Catanensium Ætneis incẽdijs donauit, ò uigor mẽtis. Aliqua Carthaginis conditrix rogo se secundũ matrimonium dedit, ò præconiũ castitatis. Regulus ne unus pro multis hostibus uiueret

ret, toto corpore cruces patitur. ó uirum fortem, & in captiuitate uictorem! Anaxarchus cum in exitium ptisanæ pilo contunderetur, Tunde, tunde, aiebat Anaxarchi follem. Anaxarchum enim non tundis. ó philosophi magnanimitatẽ, qui tali de suo exitu etiã iocabatur! Omitto eos qui cum gladio proprio alióue genere mortis mitiore de laude pepigerunt. Ecce enim & tormentorum certamina coronantur à uobis. Attica meretrix carnifice iam fatigato, postremo linguam suam comestam in faciem tyranni sæuientis expuit, ut expueret & uocem, ne coniuratos confiteri posset, si etiam uicta uoluisset. Zeno Eleates cõsultus à Dionysio, quidnam philosophia præstaret, cum respondisset, contemptum mortis, flagellis tyranni obiectus sentẽtiam suam ad mortem usq; signabat. Certe Laconum flagella sub oculis etiam hortantium propinquorum acerbata tantum honorem tollerantiæ domui conferunt, quantum sanguinis fuderint. O gloriam licitam, quia humanam, cui nec præsumptio perdita, nec persuasio desperata reputatur, in contemptu mortis, & atrocitatis omnimodæ, cui tantum pro patria, pro imperio, pro amicitia pati permissum est, quantum pro deo non licet. & tamẽ illis omnibus & statuas diffunditis, & imagines inscribitis, & titulos inciditis in æternitatem, quantum de monumentis potestis; scilicet, præstatis & ipsis quodammodo mortuis resurrectionẽ. hanc qui ueram à deo sperat, si pro deo patiat̃, insanus est.

Obiectioni respondet, qua gentes continuo Christianis insultabant, & totum huius apologiæ propositum diruebatur. Nam si per nos, inquiunt, uoti compotes estis, quid tu tanto uerborum apparatu uicem Christianorum dolens de nostra semper iniquitate quereris? ad quos Tertullianus, Homines, inquit, sumus, atq; eo sensu qui tormenta si fieri possit, naturaliter & quasi milites strenui refugiamus, qui si possint sine puluere & sudore pace potiri uelint, alioqui iniurias propulsantes, pro imperatore si sit opus, uitam cum morte commutant. Quanquam ratio diuersa est aliorum à nostro prælio uictoriaq;. Alij enim eo consilio militant, ut gloriam sibi & patriæ comparent. nostra uero gloria est placere deo, illi ex uictoria spolia opesq; sibi prædantur, nos ut in æternum uiuamus. præterea illi abiguntur trahunturq; captiui, si uictoriam non obtinuerint, nos cum obtinuimus: illi etiam uicti occiduntur, nos uictores, ac maxime tunc effugimus hostium manus cum captiui circũducimur. Omnis uero uester apparatus in tormẽta, triũphũ nobis ex uictoria subornat, tantum abest ut uestris conuicijs aut opinione moueamur, nos cum sarmentarios semissariosq; & perditos homines desperatiq; consilij dictitatis. Sed mirum quàm iudicij examen ab amore & odio inuertatur. Putat amans decora uitia in amica, & ut ait ille, Cæsia Palladion est, næuosa & lignea Dorcas, Paruula pumilio, &c. Cõtrà in odioso uitia uocantur, quæ in alijs maximæ uirtutes. Vos itaq; deuotionem animi & patientiam in tormentis, pro deo uituperantes in Christianis, in alijs quacunq; de causa mirifice extollitis, ut quæ à fortitudine omnium excellentissima proficiscantur: ita sublimes animos nõ Romanorum tantum, sed Græcorum, nec uirorum solummodo, sed etiam mulierum admirantes, & in sermone laudatis, & memoriæ commendari curatis: nulla est historia quæ Sceuolæ dextram Reguliq; cruciatum non celebret. Leguntur in laudem Didonis epigrammata, quæ ne Hiarbę coniungeretur, se suo gladio confecit. Admirantur omnes Anaxarchi patientiam, cum à Nicocreonte tyranno in Cyprum mala fortuna delatus pistillis in mortario tunderetur. Quid etiam in Hippiam tyrannum meretrix Attica ausa sit, quid Zeno Eleates, uarie scripsere cum alij, tum Valerius Ciceroq; in Tusculanis, qui & διαμαστίγωσιν illam Spartanorum puerorum concelebrauit eodem loco.

Sed

Sed hoc agite boni præsides, meliores multo apud populum, si illis Christianos immolaueritis. Cruciate, torquete, damnate, atterite nos. probatio est enim innocētiæ nostræ iniquitas uestra. Ideo nos hæc pati, deus patitur. nam & proxime ad lenonem damnando Christianam potius quàm ad leonē, confessi estis labem pudicitiæ apud nos atrociorem omni pœna & omni morte reputari, nec quicquam tamen profuit. Exquisitior quæq; crudelitas uestra, illecebra est magis sectæ. Plures efficimur quoties metimur à uobis, semē est sanguis Christianorū. Multi apud uos ad tollerantiam doloris & mortis hortantur, ut Cicero in Tusculanis, ut Seneca in Fortuitis, ut Diogenes, ut Pyrrhon, ut Callinicus. Nec tamē tantos inueniūt uerba discipulos, quātos Christiani factis docendo. Illa ipsa obstinatio, quā exprobratis, magistra est. Quis enim non contemplatione eius concutitur, ad requirendum, quid intus in re sit? Quis nō ubi requisiuit accedit? ubi accesit pati exoptat? ut totam dei gratiam redimat, ut omnem ueniam ab eo compensatione sanguinis sui expediat? omnia enim huic operi delicta donantur. Inde est quod ibidem sententijs uestris gratias agimus: ut est æmulatio diuinæ rei & humanæ, cum damnamur à uobis, à deo absoluimur.

al' interimimur.

Conuersio hæc ultimo loco ad antistites eo artificio referta est, ut nullibi cesset ullum uerbum, sed quod illis permittere uidetur, sua ironia deijciat atq; deturbet, dum causam quamobrem illi Christianos damnent adducit, & ex ea re proferat effectus in cōtrariam partem; quæ omnia si quis rationis exiguæ particeps expendat, non modo iniquam Christianorū uexationē uidebit, sed intempestiuā & à proposito imperatoris penitus alienā. potissima enim causa est, cur Christiani damnentur, quia populo iudices satisfacere cupiunt. Successus uerò rei stare id pro Christianis manifeste declarat. nam quo sæuius cruciantur, eo probantur meliores: quantoq; plures intereunt, tanto maior seges excrescit. Admirantes siquidem homines patientiam eorum in tormentis (illecebra enim & delicium carnificina uidetur talis sectæ hominibus) causam eius rei requirunt, & requisitam ita plerunq; amplectuntur, ut in eorum sententiam conuolent, præsertim edocti humana hæc cum diuinis nequaquam congruere. Sed ea inter se ueluti æmulatione pugnare, ut quod altera pars damnet, absoluatur ab altera: atq; ita oritur occasio incrementi, ea ratio quæ in exitium iustitiæ est comparata, ut satius sit contra stimulum non calcitrare.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI OPERVM FINIS.

ADMONITIO BEATI RHENANI AD LECTOREM DE QVIBVSDAM TERTVLLIANI DOGMATIS.

APVD patriarchas & prophetas dei nomen olim ineffabile erat, abstrusissima diuinitatis mysteria magis solitos uereri quàm enunciare. Et Christus ipse seruator noster & Apostoli nobis sacrosanctę trinitatis arcanum paucissimis cõmendarunt. At postquam hæreticorum temeritas omnia curiosissime perscrutari cœpit, ac de omnibus loqui, etiam altissima fidei secreta in disputationẽ uocando, quæ rectius adoret quis quàm excutiat, coacti sunt primi illi theologi, Tertullianus, Origenes, Cyprianus, Hieronymus, Augustinus, & illorũ temporum alij, quanquam subinuiti de diuinis disputare: quod quàm ab illis reuerenter factum sit & modeste, scripta ipsa testãtur. Ioannem sanè Euangelistam Hieronymus refert, propter Ebionitas refellendos compulsum diuinã edisserere Christi natiuitatẽ. Deinde cum circa salutis annum MCXL. apud Parisios multi essent qui Summulas consarcinarent ex antiquis theologis, ut Petrus Langobardus, Petrus Abelardus, Ioãnes Belethus, Summulæ Langobardi, qui tum in academia Parisiẽsi docebat, à scholasticis recipi cœperunt, Abelardi theologia (sic enim librũ suum inscripsit) à quibusdam est erroris notata, cum tamen non ineleganter scripta sit: nam admodũ nuper illam in quadam bibliotheca reperi. Belethus utroq; istorum posterior fuit. Receptis igitur Langobardi Collectaneis, qui postea Parisiorũ præsul factus est, tum primum cœperũt qui hæc edidicissent, & alijs item prælegissent, doctoris titulum accipere, qui inquam primum studij autoritatẽ, quæ per exhibitionem baculi concedebatur, iam consecuti fuissent. Nam in uetustioribus Parisiensis academiæ codicibus, qui constitutiones gymnasii continẽt, Bacellarij nominantur à bacillo, ceu uidetur, deducto uocabulo: ut fuerit uelut quoddam mancipationis signum in huiusmodi aliquod studium baculi traditio, quo sic ab alienis distinguerentur, imitatione antiquitatis, si non Romanorum, certe uel Francorum in Gallia, uel Gothorum atq; Langobardorũ in Italia. quod, de promotione loquor, sub idem tempus in iure apud Bononiam aiunt accidisse post æditam à Gratiano Decretorum rhapsodiam. Mox cum doctorum numerus augeretur, æditæ sunt constitutiones de promotione, & de numero annorum: & sancitũ est ut de diuinis dissereẽtes, nõ modo recepta scholæ decreta sequerentur, sed & uocabulis uterẽtur & loquẽdi formulis in ea schola natis. Ad quæ scriptorum quorumlibet, siue ueterũ siue nouorũ sententias exigerent, tantum nõ hæreseos arguendas si dissiderent. Id autem nõ sine ratione factum est, ad seruandam uidelicet doctrinæ concordiam. quod genus sunt in disputatione trinitatis, essentia, personæ, supposita, notiones, relationes cõmunes, personales, personarũ cõstitutiuæ, principia generationis, spirationis, distinctionis, relationes originis, circumincessio, signa naturæ & ordinis, & ex natura rei & originis, & huiusmodi alia multa. Atq; tale quidẽ est initiũ regni theologorum. Porrò qui fieri potest, ut ueteres sic locuti fuerint, ut loquuntur isti qui totam Aristotelis philosophiã indocte uersam in suam theologiã deriuarũt? Disserens itaq; de trinitate Tertullianus in libro aduersus Praxean: Pater, inquit, tota substãtia, filius deriuatio totius & portio. Quod theologi Parisienses dicerent iuxta scholæ suæ morẽ, Pater plenitudinẽ deitatis possidet in primo signo originis, quia à se eam habet: filius in secundo signo originis, quia ab uno per generationem cõmunicatam à patre: spiritus sanctus in tertio signo, quia à duobus per spirationẽ, eandem numero essentiã cum omnib. essentialibus, nõ notionalibus accepit. Atq; hoc est quod alijs uerbis extulit Tertullianus cum inquit, Ex uno patre omnia quæ in deo, per substãtiæ unitatẽ, & in unitate trinitas unius substantiæ. Item, Vnitas ex semetipsa deriuãs trinitatem, nõ destruitur ab illa, sed administratur, ut tota substantia sit id quod una substãtia indiuisa in tribus nõ solum in altera. Siquidem & theologis mos est totũ id uocare, quod perfectũ uolũt dicere. Deniq; uidetur à Tertulliano filius appellari portio, quia nec pater, nec spiritus sanctus est, tametsi unus sunt deus tres personæ, & nõ filius qui pater, nec pater qui spiritus sanctus. Iam cũ filium minorem patre dicit, intelligi debet nõ quo ad deitatẽ quæ sit minor in eo, sed quatenus

à patre

à patre generante genitus, mittente miſſus, dante accipiens, faciente factus (ut ipſe loqui
tur) ſubijciente ſibi omnia à quo accepit, etiam quæ dei. Id quod ſcholaſtici uocant in pa
tre autoritatẽ, in filio ſubautoritatẽ, concedentes alium eſſe habendi modum ea quę com
municata ſunt per productiones perſonis duabus. Per gradũ in deitate nihil aliud intelli
git ꝙ ſigna originis, & non eundem modum habendi eſſentiã & eſſentialia. Quid ni autẽ
gradum cõcedant, ordinẽ admittentes? Itaq; cũ ſic dicit, Tres ſunt nõ ſtatu ſed gradu, nõ
ſubſtantia ſed forma, nec poteſtate ſed ſpecie, unius aũt ſubſtantię & unius ſtatus, & uni-
us poteſtatis, quia unus deus ex quo & gradus iſti, & formæ, & ſpecies: ſtatũ uocat quod
ſcholaſtici ſubſtantiam, gradum quod illi notionem, formã quod illi proprietates, ſpeciẽ
quod illi habendi modum uel ſigna. Quod autem dicit, filium & ſpiritũ ſanctum, ſecun-
dum & tertium locum ſortiri, tam cõſortes ſubſtantiæ patris, membra, pignora, & inſtru-
menta, haud dubie ſignificare uoluit duabus emanationibus productos filiũ & ſpiritum
ſanctum à patre improducto. In eadem ſubſtantia eiuſdem naturæ tres perſonas, tres res
appellat, intelligens realiter, nõ eſſentialiter diſtinctas, quod ſcholaſtici ſubtilius tria ſup
poſita uocant. Ad hæc filium qui & ſermo & ſophia patris dicitur, nõ tam genitum, pro-
ductum, natum, procedentẽ & emanantem dicit, ꝙ creatum à patre, conditũ & factum,
quod alioqui ſacris literis peculiare eſt. Sed malo te, inquit, ad ſenſum rei, ꝙ ad ſonum uo
cabuli exerceas. Certi enim deum creari nõ poſſe, nec fieri, à quo & per quem omnia, de-
feramus locutionibus ſacris. Proinde propoſitiones iſtæ, Omnis origo parens eſt: quod
ab origine eſt, progenies eſt. Item, Trinitas per conſertos & cõnexos gradus à patre de-
currit, De uulua cordis ſui pater generat, ad bonum ſenſum ſunt interpretandæ. Hoc ſa-
ne conſtat, uocabulum alius pro aliud ab illo uſurpatũ cum inquit, Sermo nunquã ſepa-
ratus à patre, aut alius à patre, quia ego & pater unum ſumus. Nam alibi dicit, Alium pa-
trem, alium filium. Alium (inquit) nõ diuerſitate aut diuiſione, ſed diſtributione & diſtin
ctione. Patrem enim & filium (inquit) duos dico cõiunctos, indiuiſos, cohærentes, nõ ſe
paratos, nõ diuerſos. Item alio loco, ipſum quod pater & filius dicunt, nõne aliud ab alio
eſt? Itaq; clare uides his uocabulis alius & aliud ſecus uſum, ꝙ utit hodie ſchola theolo-
gorũ. Alioqui in nullo libro cautius legi debet, ꝙ in eo quẽ aduerſus Praxean ſcripſit, un
de periculum eſſe poſſit imprudenti lectori. Animæ corpus tribuit Tertullianus, ſed
ſui generis, qualem etiã de deo habuit opinionẽ. Nec tamẽ hinc (ut Aur. Auguſt. inquit)
hęreticus creditur factus. Poſſet enim quoquo modo putari ipſam naturã ſubſtantiamq;
diuinam corpus uocare, nõ tale corpus, cuius partes aliæ maiores, aliæ minores ualeãt uel
debeant cogitari: qualia ſunt omnia quæ proprie dicimus corpora, quamuis de anima ta
le aliquid ſentiat. Sed potuit (ut dixi) propterea putari corpus deũ dicere, quia non eſt ni
hil, non eſt inanitas, non eſt corporis uel animæ qualitas, ſed ubiq; totus, & per locorum
ſpatia nulla partitus, in ſua tamẽ ſubſtãtia atq; natura immutabiliter permanet. Hęc Aur.
Auguſt. ad Quoduultdeum. Extat etiã eccleſiaſticũ dogma tale: Creatura omnis corpo-
rea eſt, angeli & omnes cœleſtes uirtutes corporeæ, licet non carne ſubſiſtant. Ex eo aũt
corporeas eſſe credimus intellectuales naturas, quòd localiter circumſcribũtur, ſicut &
anima quæ carne clauditur, & dæmones qui per ſubſtantiã angelicæ naturæ ſunt. Eſt aũt
hoc dogma in ordine xij. Cæterum diuus Auguſt. libro x. de Geneſi ad literam, errorem
Tertulliani his duobus capitibus refellit, ſic ſcribens: Deniq; Tertullianus, inquit, quia
corpus eſſe animam credidit, nõ ob aliud niſi quod eam incorporeã cogitare nõ potuit,
& ideo timuit ne nihil eſſet, ſi corpus non eſſet: nec de deo uoluit aliter ſapere. Qui ſane
quoniam acutus eſt, interdum contra opinionẽ ſuam uiſa ueritate ſuperatur: quid enim
uerius dicere potuit, ꝙ id quod ait quodam loco: Eſſe corporale, paſſibile eſt? Debuit er-
go mutare ſententiam qua paulo ſuperius dixerat, etiam deum corpus eſſe. Neq; enim ar
bitror eum ita deſipuiſſe, ut etiam dei naturam paſſibilem crederet, ut iam nõ Chriſtus in
carne tantũ, neq; in carne & anima, ſed in ipſo uerbo per quod facta ſunt omnia, paſſibi-
lis & cõmutabilis eſſe credatur, quod abſit à corde Chriſtiano. Item cum animæ etiã colo
rem daret aereum ac lucidum, uentum eſt ad ſenſus, quibus eam mẽbratim quaſi corpus
inſtituere conatus eſt, & ait, hic erit homo interior, alius exterior, dupliciter unus, habẽs
& ille oculos & aures ſuas, quibus populus deum audire & uidere debuerat, habẽs & cæ
teros artus, per quos in cogitationibus utitur, & in ſomnis fungitur. Ecce quib. auribus,

& quibus oculis debuit audire & uidere deum populus, quibus anima in somnis fungitur, cum si ipsum Tertullianum quisquam uideret in somnis, nunquam se diceret ab eo uisum & cum eo locutum, quem uicissim ipse nō uidisset. Postremo si anima seipsam uidet in somnis cum iacētibus utiq; uno in loco membris corporis sui, ipsa per uarias imagines euagatur, quas uidet, quis eam uidit aliquando in somnis aerei coloris ac lucidi, nisi forte ut cætera quæ similiter falso uidet? nam & hoc potest uidere. Sed absit ut eam talem cum euigilauerit credat, alioquin quādo se aliter uiderit, quod magis crebrum est, aut mutata erit anima eius, aut nec tunc animæ uidet substantia, sed imago corporis incorporea, quę miro modo sicut in cogitatione format. Quis enim Aethiops nō pene semper nigrum se uidet in somnis, aut si in alio colore se uidit, nō magis miratus est, si fuit cū illo memoria? aereo tamē colore ac lucido nescio utrū se unq; uidisset, si nunq; istū legisset, uel audisset. Quid quod ducūtur homines talibus uisis, & de scripturis nobis uolunt præscribere tale aliquid esse nō animā, sed ipsum deum, qualis figuraliter sanctorum spiritibus demōstratus est, qualis etiam in sermone allegorico ponitur. Similia quippe sunt illa uisa talibus dictis, ac sic errant constituentes in corde suo simulachra uanę opinionis, nec intelligentes ita sanctos de suis uisis talibus iudicasse, qualiter iudicant, si talia diuinitus in figuris dicta legerent uel audirēt: sicut septem spicæ, & septem boues, septem anni sunt: sicut linteum quatuor lineis alligatum, uelut discus plenus uarijs animalibus, orbis terrarū est cum omnibus gentibus: sic etiam cætera, & multo magis quæ de rebus incorporeis corporalibus significantur, non rebus sed imaginibus. Et item sequenti capite. Noluit tamen Tertullianus animam crescere substantia sicut corpus, asserens etiam timoris sui causam, ne etiam decrescere substantia dicatur, inquit, atq; ita defectura credatur, & tamē quia per corpus eam localiter tendit, nō inuenit exitum incrementorum eius, quam uult de semine exiguo æquari corporis quantitati, & ait: Si uis eius in quo naturalia peculia consita retinentur, saluo substantiæ modulo, quo à primordio inflata est, paulatim cum carne producatur in membris. hoc forte non intelligeremus, nisi adhibita similitudine eorum quæ uidemus, planum faceret quod dicebat. Constitue, inquit, certum pondus auri uel argenti rudem adhuc massam, collectus habitus est illi, & futuro interim minor, tamen continēs intra lineam moduli totum quod natura est auri uel argenti: dehinc cum in laminam massa laxatur, maior efficitur initio suo per dilatationē ponderis certi, nō per adiectionē, dum extenditur non dum augetur: & sic quoq; augetur dum extenditur: licet enim & habitu augeri, cum statu non licet. tunc & splendor ipse perhibetur auri uel argēti qui prius fuerat quidem & in massa, sed obscurior, non tamen nullus. Tunc & alij atq; alij habitus accedunt pro facilitate materiæ, qua duxerit eam qui agit, nihil cōferens modulo nisi effigiē. Ita & animæ incrementa reputanda non substantiua, sed prouocatiua. Quis hunc crederet cum isto corde tam disertum esse potuisse? sed tremenda ista sunt, non ridenda. ad hoc enim nunquam cogeretur si aliquid cogitare posset quod & sit & corpus nō sit. Quid aūt absurdius q; putare massam cuiuspiam metalli ex aliqua parte crescere posse dum tunditur, nisi decrescat ex altera, uel augeri latitudine, nisi crassitudine minuatur? Aut ullum esse corpus manente naturæ suæ quantitate, quod undique crescat nisi rarescat? Quomodo igitur implebit anima ex illa stilla seminis magnitudinem corporis quod animat, si & ipsa corpus est, cuius substantia nullo accessu crescat? quomodo, inquam, implebit carnem, quam uiuificat, nisi tanto rarior fuerit, quanto grandius quod animauerit? Timuit uidelicet ne deficeret etiam minuendo si cresceret, & non timuit ut dificeret rarescendo, cum non cresceret. Sed quid amplius immorer, quando & sermo pergit in prolixiorem modum, quàm petit terminandi necessitas, & sententia mea iam satis sit nota, uel quid certum teneā, uel unde adhuc dubitem, & quare dubitem. Proinde & hoc uolumen iam concludatur, ut quæ sequuntur deinde uideamus. Hactenus Augustinus. Error putantium corpus Christi in eucharistia tantum esse sub figura, iam olim condemnatus est, primum (ut scribit Lanfrancus in lib. suo cōtra Berengariū) in synodo Vercellensi sub Leone pontifice Romano: deinde in concilio Turonensi sub Victore pontifice. Postremo in cōcilio sub Nicolao. Ad hæc theologi Parisienses hoc dogma cōmunibus calculis inter impia retulerunt. In libro de pœnitentia meminit exomologeseos, id est actus pœnitentiæ: cuius adhuc clarum uestigiū extat in Halberstadiensi ecclesia, quæ est in Saxoni-

sed melius

§ 469.

bus. Quam rem & Pius pontifex, & post hunc Volaterranus in literas retulerunt, sed uelut ritum barbaricũ. Neuter enim intellexit. Volaterranus institutum uocat inauditũ. Est aũt huiusmodi. Singulis annis eligitur aliquis è plebe, qui comœdiã pœnitentis ac confitentis agat. Is in capite ieiunij quadragesimalis ad templum adductus in cultu lugubri & qui pœnitentẽ deceat, nimirũ caput obuolutũ habens, post sacrũ inde eijcit. Perq; totos illos quadraginta dies nudis pedibus uias urbis terit. Templorũ moles circuit tantũ non subintrat, nec cum quoquã sermonẽ miscet. Canonici huic cibum prębent, quem ille qualemqualem boni consulit. Non indulget somno nisi post mediam noctem, idq; in plateis. At in die quæ dominicæ cœnæ dicata est, ad templum reducitur, & à sacerdote nõ absq; longis sed pulchris ceremonijs absolutus, à plebe stipem accipit. hunc Adamum uocare solent. Atq; hoc est quod nonũ caput Agathensis concilij præcipit, & refertur etiam à Gratiano Dist. l. Est autem tale. In capite quadragesimæ omnes publice pœnitentes qui publicam suscipiunt aut susceperũt pœnitentiã, ante fores ecclesiæ se repræsentẽt episcopo ciuitatis, sacco induti, nudis pedibus, uultibus in terrã prostratis, reos se esse ipso habitu & uultu proclamantes. Ibi adesse debent decani, id est archipresbyteri, presbyteri parœciarũ, & presbyter pœnitentũ, qui eorum conuersationẽ diligenter inspicere debent, & secundũ modum culpæ pœnitentiã per præfixos gradus iniungãt. Post hæc episcopus in ecclesiã eos introducat, & cum omni clero septẽ pœnitentiæ psalmos in terrã prostratus cum lacrymis pro eorũ absolutione decantet. Tunc resurgẽs ab oratione, iuxta quod canones iubent, manus eis imponat, aquã super eos benedictã spargat, cinerẽ prius mittat, deinde cilicio capita eorum cooperiat, & cum gemitu & crebris suspirijs eis denunciet: quod sicut Adã proiectus est de paradiso, ita & ipsi ab ecclesia pro peccatis suis abijciuntur. Post hæc iubeat ministris, ut eos extra ianuas ecclesiæ expellãt. Clerus uero prosequatur eos cum responsorio: In sudore uultus tui uesceris, &c. ut uidentes sanctam ecclesiam pro facinoribus suis tremefactam atq; cõmotam, nõ paruipẽdant pœnitentiam. In sacra aũt domini cœna rursum ab eorum decanis & presbyteris ecclesiæ liminibus repræsententur. Hactenus decretũ Agathensis concilij retulimus. Porrò de secreta ista confessione re longe saluberrima qua hodie ecclesia utitur, decretũ Vuormaciensis cõcilij reperi in hunc modũ: Si quis pro aliquo criminali peccato ad nos pœnitentiã acturus uel suscepturus accesserit, oportet nos in primis rei ueritatẽ ad liquidũ interrogãdo discutere. deinde si fidem rectam & Christianã credulitatẽ fideliter pronunciet, id est Pater noster, & Credo in deum, quam statim coram nobis memoriter canere compellatur. Et si talis persona est quæ nõ intelligat, neq; etiam bene illam memoriter teneat, exponemus illi prout tunc necesse est; & ut melius statuto die reddat præcipiemus. Præterea studiose perscrutandũ an diuersis erroribus sit implicitus: sicut quidam increduli, lapides, lucos, arbores & huiusmodi uanitates relicta ecclesia uenerant, & uanissimã phantasiæ deceptionis illusionem in somnijs obseruãt. Inquirendũ etiam ab eo si uelit pro Christi amore omnem iracundiam dimittere illi cui inimicus est. Aut si habeat quis aliquid aduersus eũ, unde reconciliari debeat: sicut dominus in Euangelio docet. Si ergo offers munus tuum ad altare, &c. Et alibi ait: Sic & pater meus faciet uobis, si nõ remiseritis, &c. Et deo in oratione quotidie dicimus: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitorib. nostris. Et de alijs uitijs quantũ ei deus dederit posse, deinceps se emendaturum promiserit, tunc cum omni deuotione ante absidem suscipi debet ad pœnitentiã. Atq; tale quidẽ est Vuormaciense decretũ. Quod uerò in capite quadragesimæ fieri confessio debeat, aliud decretũ reperi, cuius synodi sit nescio, nam titulo carebat, estq; huiusmodi: Presbyteri admonere debent plebem sibi subiectam, ut omnis qui se sentit mortifero peccati uulnere sauciatum, feria quarta ante quadragesimã cum omni festinatione recurrat ad uiuificatricem matrem ecclesiam, ubi quod male cõmisit cum omni humilitate & contritione cordis simpliciter confessus suscipiat remedia pœnitentiæ, secundũ modum canonicis autoritatibus præfixum. Non solum aũt ille qui mortale aliquid cõmisit, sed etiã omnis homo quicunq; se recognoscit immaculatã Christi tunicam, quam in baptismo accepit, peccati macula polluisse, ad propriũ sacerdotẽ festinet uenire, cum puritate mentis omnes transgressiones, omnia peccata, quibus dei offensam se incurrisse meminit, humiliter confiteatur. & quicquid à sacerdote fuerit iniunctũ, ac si ab ipso omnipotentis dei ore esset prolatum

tum, ita diligenter attendat & cautiſſime obſeruet. Conſentit cum hoc quod in Pœnitentiario Romano legitur in hunc modum: Hebdomada priori ante ieiuniũ quadrageſimæ presbyteri plebeium ad ſe conuocent populum, & diſcordantes canonica autoritate reconcilient, & omnia iurgia ſedent. Et tunc primum confitentibus peccata dent pœnitentiam, ita ut antequã caput ieiunij ueniat, omnes confeſſi pœnitentiam acceptam habeãt, ut liberius dicere poſſint: Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Huc uſq; ex Pœnitẽtiario. Cæterum nõ ſolum apud Tertullianum, ſed etiam apud eos qui multis ſeculis pòſt uixerũt, fit mentio de exomologeſi, id eſt actu pœnitentiæ, quam confeſſio criminũ neceſſario præcedebat, ſiue publicè fieret de publicis flagitijs, ſiue priuatim de priuatis. Vnde noſtra ſecreta confeſſio nata uidetur, imò remanſiſſe potius, res nõ noua ſed antiquiſſima. De qua tamẽ tanquã de ea quæ præcepta fuerit, qui loquantur, inter ueteres haud temere reperies. De exomologeſi complures elegãtiſſimi ſermones extãt Cæſarij illius Arelatẽſis, inter quos eminet ille cuius initiũ, Quotieſcũq;. Quin ipſe Ioannes Chryſoſtomus, quanquã pluribus locis ſuam de exomologeſi & pœnitentia ſententiam indicat, uix tamen alibi id uel magis ingenuè uel apertius teſtatur, quàm in ſermone cui titulus eſt, περὶ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως, quem ego nuper inter alia eius opera nondum uerſa reperi; ubi ſic ſcribit de exomologeſi: Νυνὶ δὲ ὅτι ἀνάγκη παρόντων μαρτύρων ἐξομολογήσασθαι. παρὰ τοῖς λογισμοῖς γινέσθω τῶν πεπλημμελημένων ἡ ἐξέτασις. ἀμάρτυρον ἔστω τὸ δικαστήριον. ὁ θεὸς ὁράτω μόνος ἐξομολογούμενον. καὶ τὰ λοιπά. Et paulo poſt: Ἐνταῦθα ἀμάρτυρον δεῖ δικαστήριον, καὶ σὺ αὐτὸς δικάζεις ὁ ἡμαρτηκώς. Porrò tametſi in collectaneis quibuſdam Græcis multa compererim de exomologeſi & pœnitentia, partim ex ueteribus, Baſilio, Chryſoſtomo, Maximoq;, partim ex Iunioribus, Nilo, Climace, Iſaaco, & Thalaſſio monachis deſumpta, placuerunt tamen in primis quæ nuper ex codice quodam uetuſtiori exſcripſi, ex libello De medicina pœnitentiæ, qui Auguſtino inſcribit, & aliunde etiã, per ſtudioſum quempiã ſublecta. Nam à Gratiano uarijs locis uarijs titulis citantur. Eaq; uiſum eſt huc tranſponere, quòd hic ſimul legi poſſint, quæ alibi uel ſparſim uel truncatè habentur. Imò libellus De pœnitẽtiæ medicina ſic latet inter opera Auguſtini, ut raro legatur: unde hęc ſunt pro maiori parte ad uerbum accepta. Sic aũt exorditur, Vita, inquit, humana quantalibet præpolleat fœcunditate iuſtitiæ, ſine peccatorũ remiſſione nõ agitur. quoniam filij dei quamdiu mortaliter uiuũt, cum morte confligunt, & ſic ſpiritu dei excitantur, & tanquam filij dei proficiunt ad deum, ut etiã ſpiritu ſancto, aggrauãte corruptibili corpore tãquam filij hominis in quibuſdam motibus deficiãt ad ſeipſos, & ideo peccent. Intereſt quidem quantũ. neq; enim quia peccatũ eſt omne crimẽ, ideo crimẽ eſt etiam omne peccatũ. Itaq; ſanctorũ uitam quãdiu in hac morte uiuitur, inueniri poſſe dicimus ſine crimine. Vnde apoſtolus eligendum dicit epiſcopum, ſi quis ſine crimine eſt. Peccatũ autem ſi dixerimus quia nõ habemus, ait alius apoſtolus, noſipſos ſeducimus, & ueritas in nobis nõ eſt. Sed neq; de ipſis criminibus quamlibet magnis in ſancta eccleſia remittendis dei miſericordia deſperanda eſt agentibus pœnitentiam, ſecundum modum cuiuſq; peccati. In actione aũt pœnitentiæ ubi tale cõmiſſum eſt, ut is qui cõmiſit à Chriſti etiam corpore ſeparetur, nõ tam conſideranda eſt menſura temporis quàm doloris. Cor enim contritũ & humiliatũ deus non ſpernit. Verum quia plerunq; dolor alterius cordis occultus eſt alteri, nec ad aliorũ notitiam per uerba uel quæcũq; alia ſigna procedit, cum ſit coram illo cui dicitur, Gemitus meus à te nõ eſt abſconditus: rectè conſtituunt ab his qui eccleſiis præſunt tempora pœnitentiæ, ut ſatisfiat etiã eccleſiæ in qua remittũtur ipſa peccata, extra eam quippe nõ remittũtur. Ergo cum tanta eſt plaga peccati atq; impietas morbi, ut medicamẽta corporis & ſanguinis domini differenda ſint, autoritate antiſtitis debet ſe quiſq; ab altario remouere ad agendam pœnitentiã, & eadem autoritate reconciliari. Hoc eſt enim indigne accipere corpus & ſanguinẽ domini, ſi eo tempore accipiat quo debet agere pœnitentiã. Nam & ipſa pœnitẽtia quando digna cauſa eſt, ut ſecũdum morem eccleſiæ agatur, plerunq; infirmitate nõ agitur, quia & pudor timor eſt diſplicendi, dum plus delectat hominũ exiſtimatio quàm iuſtitia, qua ſe quiſq; humiliat pœnitẽdo. unde nõ ſolum cum agitur pœnitentia, uerum etiam ut agatur, dei miſericordia eſt neceſſaria. alioquin nõ diceret apoſtolus de quibuſdam: Ne forte det illis deus pœnitentiã. Et ut Petrus amarè fleret, præmiſit euãgeliſta & ait: Reſpexit eum dominus. Iudicet ergo ſeipſum

ſum homo uoluntate dum poteſt,& mores conuertat in melius,ne cum iam non poterit etiam præter uoluntatem à domino iudicetur.Et cum in ſe protulerit ſeueriſſimæ medicinæ,ſed tamen medicinæ ſententiã,ueniat ad antiſtites,per quos illi in eccleſia claues miniſtrantur,& tanquam bonus incipiens eſſe filius, maternorum membrorum ordine cuſtodito à præpoſitis ſacramentorũ accipiat ſatisfactionis ſuæ modũ & ſupplex. Id tamen agat quod non ſolum ipſi proſit ad recipiendam ſalutem, ſed etiam cæteris ad exemplũ, ut ſi peccatum eius non ſolum in graue eius malum, ſed etiam in tanto ſcandalo aliorum eſt,atq; hoc expedire utilitati eccleſiæ uidetur ac plebis, agere pœnitentiam nõ recuſet. Non reſiſtat,ne letali & mortiferæ plagæ per pudorẽ addat tumorẽ. Meminerit ſemper, quia deus ſuperbis reſiſtit,humilibus aũt dat gratiam. Quid enim infelicius, quid peruerſius q̃ de ipſo uulnere quod latere nõ poteſt,nõ erubeſcere,& de ligatura plus erubeſcere? Nemo arbitretur propterea ſe conſilium ſalubre huius pœnitentiæ debere contẽnere,quia multos forte aduertit & nouit ad ſacramẽta altaris accedere, quorũ talia crimina non ignorat.Multi enim corriguntur ut Petrus,multi tolerantᷣ ut Iudas,multi neſciuntur donec ueniet dominus & illuminabit abſcondita tenebrarũ, & manifeſtabit cogitationes cordis.Nam pleriq; propterea nolunt alios accuſare,quia ſe per illos cupiunt excuſare.Pleriq; aũt boni Chriſtiani propterea tacent,& ſufferunt aliorũ peccata quæ nouerũt, quia documentis ſæpe deſtituuntur,ut ea quæ ipſi ſciunt iudicibus eccleſiaſticis probari poſſint.Quamuis enim uera ſint quædam,nõ tamen iudici facile credenda ſunt, niſi certis indicijs demonſtrentur. Nos uero à cõmunione quenquam prohibere nõ poſſumus, quamuis hęc prohibitio nondum ſit mortalis,ſed medicinalis,niſi aut ſponte confeſſum, aut aliquo ſiue ſeculari,ſiue eccleſiaſtico iudicio accuſatũ atq; conuictum.Quis enim ſibi utrumq; audet aſſumere,ut cuiquam ipſe ſit & accuſator & iudex? Non enim temere & quomodo libet,ſed per iudicium ab eccleſiæ cõmunione ſeparandi ſunt mali,ut ſi per iudicium auferri nõ poſſint,tolerentur potius uelut palea cum tritico uſq; ad ultimũ uentilabrum,uel piſces mali cum bonis uſq; ad ſegregationẽ quæ futura eſt in litore,hoc eſt in fine ſeculi.Pleriq; aũt attendunt multos etiam in ipſis honoribus eccleſiaſticis præpoſitorum & miniſtrorum,nõ congruẽter uiuere ſermonibus & ſacramẽtis quæ per eos populis miniſtrantur.O miſeros homines,qui eos intuendo Chriſti obliuiſcuntur,qui et tanto ante prædixit,ut legi dei potius obtẽperent,q̃ imitandi uideantur illi qui ea quæ dicunt non faciunt.Et traditorẽ ſuum tolerans uſq; ad finem,etiam ad euangelizandum cum cęteris miſit.Quinam hominũ erit,qui ſibi manendum exiſtimet in itinere, cum uiderit militaria lapidea literis plena,uiã docere,& non ambulare? Fortaſſe alius dicat:Ego iam baptizatus in Chriſto,quo mihi omnia præterita peccata dimiſſa ſunt. Vilis factus ſum nimis,iterans uias meas,& canis horribilis oculis dei cõuerſus ad uomitum ſuum,quò abibo à ſpiritu eius,& à facie eius quò fugiam? quò frater? niſi ad eius miſericordiam pœnitendo,cuius poteſtatẽ peccando contempſeras.Nemo enim recte fugit ab illo, niſi ad illum:ab eius ſeueritate ad eius bonitatẽ. Quis enim locus te excipiet fugientem,ubi eius præſentia non inueniat? Si aſcenderis in cœlum ibi eſt, ſi deſcenderis in infernum adeſt. Recipe ergo pennas tuas in directum,& habita in ſpe.In extremo huius ſeculi.Etenim illuc manus ſua perducet te,& perducet te dextera ſua. Quicquid enim feceris, quæcunq; peccaueris,adhuc in hac uita es,unde omnino,ſi ſanare nollet,auferret.Cur ergo ignoras quia patientia dei ad pœnitentiã te adducit? qui enim clamando nõ tibi perſuaſit ut non recederes,parcẽdo clamat ut redeas.Sed nõ ſufficit mores in melius cõmutare,et à factis malis recedere,niſi etiã de his quæ facta ſunt,ſatisfiat domino,per pœnitẽtiæ dolorẽ, per humilitatis gemitum,per contriti cordis ſacrificium, cooperantibus eleemoſynis: Beati miſericordes,quoniam ipſis miſerebitur deus.Non enim dictum eſt, ut tantum abſtineamus à peccatis,ſed & de præteritis(inquit)deprecare dominum ut tibi dimittatur.Oportet igitur ad pœnitentiã accedere cum omni fiducia,& ex fide credere indubitanter,pœnitentia aboleri poſſe peccata,etiam ſi in ultimo uitæ ſpiritu admiſſorum pœniteat,& publica lamentatione peccata prodantur,quia propoſitũ dei quo decreuit ſaluare quod perierat ſtat immobile.Et ideo quia uoluntas eius non mutatᷣ,ſiue emendatione uitæ,ſi tempus conceditur:ſiue ſupplici confeſſione, ſi continuo uita exceditur, uenia peccatorum fideliter præſumatur ab illo qui non uult mortem peccatoris, ſed ut conuertatur à perditione

tione pœnitendo, & saluatus miseratione domini uiuat. Sed fac incertum esse utrũ ignoscat deus, quid perdit homo cum supplicat deo, qui salutem perdere non dubitauit, cum offenderet deum? Quis enim certus est etiam quod imperator ignoscat? & tamen pecunia funditur, maria transeuntur, procellarum incerta subeuntur, & ut mors uitetur, penè mors ipsa suscipitur, supplicatur deinde per homines homini. Sine dubitatione fiunt ista, cum sit dubium quo fine proueniant. Et tamen certiores sunt claues ecclesiæ, quàm corda regum: quibus clauibus quodcunque in terra soluitur, etiam in cœlo solutum promittitur. & multo honestior est humilitas qua se quisque humiliat ecclesię dei: et labor minor imponit, & nullo tẽporalis mortis periculo mors æterna uitatur. Hæc dicta sunt de publica satisfactione, qua quisque humiliando se non solum coram deo, sed etiam coram ecclesia, quæ habet claues regni cœlorum, in qua fit remissio peccatorum ad arbitrium antistitis, satisfacere debet. Sed & secreta satisfactione solui mortalia crimina non negamus. Sed mutato prius seculari habitu, indefesso religionis studio, per uitæ correctionem, & iugi imò perpetuo luctu, miserante deo. Ita duntaxat, ut contraria pro his quæ pœnitet agat. De quotidianis aũt leuibusque peccatis, sine quibus hæc uita nõ ducitur, quotidiana fidelium oratio satisfacit. Eorum est enim dicere, Pater noster qui es in cœlis, qui in tali patre regenerati sunt ex aqua & spiritu. Delet omnino hæc oratio dominica quotidiana peccata. Delet & illa à quibus uita fideliũ etiã scelerata gesta à se pœnitendo in melius mutata discedit, si quemadmodum ueraciter dicitur: Dimitte nobis debita nostra, quoniã non desunt quæ dimittantur, ita ueraciter dicatur: Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, id est fiat quod dicitur, quia & ipsa eleemosyna est, ueniam homini petenti ignoscere. Ac per hoc ad omnia quæ utili misericordia fiunt, ualet quod dominus ait: Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt uobis. Non solum ergo qui dat esurienti cibum, sitiẽti potum, nudo uestimentum, peregrinanti hospitium, fugienti latibulum, ægroto uel incluso uisitationem, captiuo redemptionem, debili subuectionem, cæco deductionem, tristi consolationem, non sano medelam, erranti uiam, deliberanti consilium, & quodcunque necessarium est indigenti, uerum etiam qui dat ueniam peccanti, eleemosynam dat. Et qui emendat uerbere, in quem potestas datur, uel coercet aliqua disciplina, & tamen peccatum eius quo ab illo læsus aut offensus est, dimittit ex corde, id est orat ut ei dimittatur, non solum in eo quod dimittit atque orat, uerum etiam in eo quod corripit, & aliqua emendatoria pœna plectit, eleemosynam dat, quia misericordiam præstat. Multa enim bona præstantur inuitis, quando eorum consulitur utilitati, non uoluntati. Multa itaque sunt genera eleemosynarum, quæ quum facimus adiuuamur, ut dimittantur peccata nostra, sed ea nihil est maius, qua ex corde dimittimus, quod in nos quisque peccauit. Quisquis autem roganti & pœnitenti, ex corde non dimittit, nullo modo existimet à deo sua peccata dimitti. Quæ sint autem leuia, quæ grauia peccata, non humano sed diuino sunt pensanda iudicio. Videmus enim quædam ab ipsis quoque Apostolis ignoscendo fuisse concessa, quale illud est quod uenerabilis Paulus coniugibus ait: Nolite fraudare inuicem, nisi ex consensu ad tempus ut uacetis orationi, & iterum reuertamini in idipsum, ne tentet uos satanas propter incontinentiam uestram. Quod putari posset non esse peccatum misceri scilicet coniugi non filiorum procreandorum causa (quod bonum est nuptiale) sed carnalis etiam uoluptatis: ut fornicationes, siue adulterium, siue cuiusquam alterius immunditiæ mortiferum malum, quod turpe est etiam dicere, quò potest tentante satana libido pertrahere, incontinentium deuitet infirmitas. Posset ergo, ut dixi, hoc putari non esse peccatum, nisi addidisset: Hoc autem dixi secundum ueniam, non secundum imperium. Quis autem iam neget esse peccatum, quum dari ueniam facientibus Apostolica authoritas fateatur? Tale quiddam est ubi dicit. Iam quidem omnino delictum est, quia iudicia habetis uobiscum. quare non magis iniquitatem patimini? quare non potius fraudamini? ut ad illud redeatur quod dominus ait: Si quis uoluerit tunicam tuam tollere, & iudicio tecum contendere, dimitte illi & pallium. Et alio loco: Qui aufert quæ tua sunt, ne repetas. Prohibuit itaque suos apostolos de secularibus rebus cum alijs habere iudicium, quod dicit esse delictum. Et tamen cum sinit in ecclesia talia iudicia finiri, inter fratres fra

tribus iudicātibus, extra ecclesiam uero terribiliter uetat, manifestum est etiam hic quod secundum ueniam concedatur infirmis. Sunt autem quædam quæ leuissima putarentur, nisi in scripturis demonstrarentur opinione grauiora. Quis enim dicentem fratri suo, Fatue, reum gehennæ putaret, nisi ueritas diceret? Aut quis existimaret, quàm magnū peccatum sit, dies obseruare, & menses, & annos, sicut obseruant qui certis diebus siue mensibus siue annis uolunt aut nolunt aliquid inchoare: eo quod secundum uanas doctrinas hominum fausta uel infausta existiment tempora, nisi magnitudinem ex timore apostoli pensaremus, qui talibus ait: Timeo uos ne forte sine causa laborauerim in uobis. Quàm multa sunt alia peccata, siue in loquendo de rebus & negocijs alienis, quæ non ad te pertinent: siue in uanis cachinnationibus, cum scriptū sit: Stultus in risu exaltat uocem suam, sapiens autem uix tacite ridebit. Siue in ipsis escis quæ ad necessitatem sustentandæ huius uitæ præparantur, auidior atq; immoderatior appetitus: siue in uendendis & emendis rebus caritatis & utilitatis uota peruersa. Propter hæc & huiusmodi peccata, & alia, licet his minora, quæ fiunt uerborum & cogitationum offensionibus, apostolo Iacobo confitente ac dicēte: In multis enim offendimus omnes, oportet quotidie crebroq; oremus dominum, atq; dicamus: Dimitte nobis debita nostra. Nec in eo quod sequitur mentiamur: Sicut & nos dimittimus debitorib. nostris. Pro quibus etiā sacrificia & eleemosynarū & ieiuniorum quisq; pro suis uiribus offerre nō cesset. Cæterum pro illis peccatis quæ legis decalogus continet, & de quibus apostolus ait: Quoniam qui talia agunt, regnum dei nō possidebunt: illa actio pœnitentiæ subeunda est, in qua maiorem in se quisq; seueritatem debet exhibere, ut à seipso iudicatus nō iudicetur à domino. Quæ actio pœnitentiæ tunc erit perfecta & deo acceptabilis, si ascenderit homo aduersum se tribunal mentis suæ, & constituerit se ante faciē suam, ne hoc ei postea fiat, sicut cōminatur deus peccatori. Atq; ita constituto in corde iudicio adsit accusatrix cogitatio, testis cōscientia, carnifex timor. Inde sanguis animæ confitentis per lachrymas profluat. Postremo ab ipsa mente talis sententia proferatur, ut se dignum homo iudicet participatione corporis & sanguinis domini. Versetur ante oculos imago uenturi iudicij: & cum alij accedunt ad altare dei, ipse uero non accedit, cogitet q̄ sit contremiscenda illa pœna, qua percipientibus alijs uitā æternam, alij in mortem præcipitantur æternā. Mensuram aūt temporis in agenda pœnitentia idcirco non satis attente præfigunt canones pro unoquoq; crimine, sed magis in arbitrio antistitis relinquendum statuunt: quia apud dominum non tam ualet mensura tēporis q̄ doloris: nec abstinentia tantum ciborum, sed mortificatio potius uitiorum. Propter quod tempora pœnitentiæ fide & conuersatione penitus abbreuianda præcipiunt, & negligentia protelanda. Extant tamē pro quibusdā culpis modi pœnitentiæ impositi, iuxta quos cæteræ perpendendæ sunt culpæ, cum sit facile per eosdem modos uindictā & censuram canonū æstimare. Hæc dicta sunt uelut à præfante in uolumē tribus distinctum libris, quorum primus ea continebat quę sunt de pœnitentia & pœnitentibus, criminibus atq; iudicijs. Secundus maxime de accusatis & de accusatoribus ac testibus, cū cæteris ad hæc pertinentibus ecclesiasticis regulis. Tertius de sacerdotū ordinibus. Quos libros magno redimere cupiam, sed iniuria temporis & hominum incuria deperditi sunt, solo hoc opusculo saluo quod præfationis illic uicem habet, & huc totum à me est appositū studiosis rerum Christianarū consulturo. Testatur in calce se non tantum œcumenica concilia secutum, sed quædam ex prouincialium synodorū constitutionibus accepisse, in quibus præsidere solet metropolitanus episcopus, quo libentius legere uelim modo dictos libros. Nam constitutiones prouincialis synodi, quam iussu Ludouici Pij Cæsaris Magonciaci habuit Rabanus archiepiscopus cum coepiscopis suis, & Samuele, Gozbaldo, Hebone, Gozbratho, Hemmone, Vualdgario, Ansgario, Otgario, Lantone, Salomone, & Gebaharto, cum reliquis collegis, coepiscopis, abbatibus, monachis, presbyteris & cæteris ecclesiasticis ordinibus, dici uix potest q̄ mihi placuerint, cum nuper in meas manus casu uenissent. sed nec hæ erant integræ, & quod in primis ego cognoscere cupiebam, id deerat. Cæterum ex eo libro modum inquirendorum criminū deprehendi, ex urbe ut uidetur à Nicolao pontifice, Rathaldo sanctæ Argentoratensis ecclesiæ episcopo missum.

Nam

Nam sæpe sum demiratus quonam pacto homines ad publicam pœnitentiã pertrahi potuerint, cum iste secretioris confessionis modus forte nondum esset institutus præsertim sub præcepto, & sua sponte nullus seipsum facile apud ecclesiam aut ecclesiæ ministrum antistitem accuset aut prodat. Sic autem illic scriptum erat: In cõcilio publico ab episcopo habito primitus iurare debent de uillis singulis fidelissimi quiq;, liberi & serui tres uel quatuor, seu etiam plures, ut rei ueritas omnino inquiratur. Iuramentum autem illud huiusmodi esse debet, quicquid in illa uilla in qua habitat, ueraciter sciat uel serio audierit actum cõtra fidem rectam & Christianitatem, episcopum aut eius nuncium, quantum recordari possit & scientia subministrat, non lateat. Post iuramentũ uero episcopus per singula numerare debet quæ prius iuramento comprehendit: hoc est, si uir super uxorẽ suã, aliquam clanculo corrupit. si cum duabus cognatis, siue mulier cum duobus propinquis fornicata sit. si commatrem spiritalem aut filiolam suam stupro uiolauit. Si qua mulier partum suum necauit, uel conceptum quocunque modo excussit. Si quis cognatum suum uoluntate an casu occidit seu mordridum fecit, & necdum ad publicam pœnitentiam uenit. Si mulier maritum suum, aut maritus uxorem consilio iniquo interemit. Si quis uirum aut fœminam ueneno aut alia aliqua potione occidit, & qui hoc (scilicet uenenum) machinatur. Si sciant diuinatrices uel augures, etiam illos qui per incredulitatem illas inquirant. Si sciant meretrices, quia meretrix appellatur, si uno contempto cum alijs fornicatur, licet nupta non sit. Si illos etiam sciant, qui cum excommunicatis habent communionem. Si illos sciant qui conuicti sunt periurium perpetrasse. Si & illos nouerint, qui loca non deo dicata contra fidem ecclesiasticam colunt, & ad Christi ecclesiam uenire contemnunt. Illos etiam si sciant, qui indictum obseruare ieiunium negligunt. Hæc omnia dum episcopus habeat recitata, iuratores per iuramentum commoneat. Cæteros uero omnes, nobiles & ignobiles, per bannum Christianitatis constringat, ut suprascriptas res minime cælent, ac sic in die iudicij ante tribunal domini nostri Iesu Christi rei occultationis præfatarum rerum nefandarum non inueniantur. Hoc etiam indicat & per bannum contestetur, ut nemo per ullius timorem nec fauorem, uel etiam amicitiam, præfata reticeat ueraciter scita, neque per odium, neque per inimicitiam ullam quicquam alicui irroget, quæ ueraciter non possit probare. Horum aliqua si antea in præsentiam episcopi allata essent, eiusq; iudicio terminata, & postea iterata comperta fuerint, ueluti in initio referantur, & episcopali decreto constituantur.

Habes igitur ex hac inquirendi formula, quomodo homines ad publicam pœnitentiam etiam inuiti fuerint pertracti. Nam uerisimile est quosdam melioris naturæ suapte sponte fuisse pœnitentiam amplexos, nemine accusante aut denunciante, sed ualde paucos. Quem morem deprehendendorum criminũ gratia institutum, quo flagitiosi ad pœnitentiam publice peragendam adducerentur, ut pleraque alia, ex uetustate relictum, adhuc obseruant apud nos Archidiaconi, quum anno, quem bisextilem uocant, diœcesim circumeunt & uisitant. Porrò si quis atrocius aut insolentius aliquod crimen designasset, cui dignam pœnam ex pœnitentiario suo posset iniungere episcopus, ut erat illorum temporum mira simplicitas, quibus omnes ecclesiæ cathedrales à cœnobitis, quales hodie canonicos Augustinianos mutatis ceremonijs appellant, possidebantur: si inquam episcopus sibi non fideret, mittebat talem ad Apostolicam urbis Romanæ sedem, ad quam olim religionis causa frequens confluebat populus ex omnibus orbis regionibus, ubi presbyterorum erat multitudo, quos & uitæ sanctitas & eruditio sacrarum literarum pariter commendabant. Sic Ratholdus Argentoratensis episcopus, presbyterum quendam occisæ matris reum ad Nicolaum pontificem Romam misit. Quemadmodum indicat huius epistola, qua Ratholdo respondet, quam constitutionibus Magontiacensis synodi, quarum antè memini, reperi coniunctam unà cum duabus alijs ad Carolum Magontiacensem episcopum, quem confratrem suum uocat Nicolaus: & item duabus ad Salomonem Constantiensem episcopum. Citatur hæc à Gratiano ~~Distinctione~~ causa trigesimatertia, quæstione secunda, Latorem. ubi mendum inoleuit in omnibus codicibus, quos ego uiderim, non excusis modo, uerum etiam manu scriptis. Nam pro Argenteæ retensis, legendum est Argentoratensis, ab Argentorato,

quam Germani maiores noſtri tranſito Rheno cum magna parte Belgicæ occupatam, mox pro ſuæ linguæ commoditate duabus prioribus ſyllabis ſpoliantes, & Torato burgum adijcientes, primo Toratburg, deinde Stratisburg appellarunt, ut in antiquis codicibus adhuc legitur: hodie Strasburgum uocamus. Eſt autem exemplum pontificiæ epiſtolæ huiuſmodi: NICOLAVS epiſcopus, ſeruus ſeruorum dei, Reuerendiſſimo & ſanctiſſimo Ratholdo, epiſcopo ſanctæ Argentoratēſis eccleſiæ. Dum uniuerſis mundi partibus credentium agmina principis Apoſtolorum liminibus properāt, quidam uir nomine N. uenit ueſtræ beatitudinis epiſtolam gerens, quam noſtro contulit præſulatui, cuius paginam perlegentes, matricidam illum eſſe cognouimus. Quo facto multis fletibus contriſtati ſumus, lachrymisq́ profuſis ualde doluimus. Idcirco præcipimus, & patrum almorum cenſuris ſtatuimus, ut ſub pœnitentiæ iugo permaneat, ita ut annū per unum eccleſiā non ingrediatur, ſed ante fores baſilicæ orans ac deprecans deū perſeueret, qualiter tāto eripiatur piaculo. Completo uero anni curriculo, introeūdi in eccleſiā licentiā habeat: tamen inter audiētes ſtet, & nondū cōmunicet. Completo aūt trium annorū curriculo, ſacræ cōmunionis illi gratia cōcedatur. Oblationes uero nō offerat, niſi poſtquam aliorum ſeptem annorum curricula expleantur. In his autem omnibus annis atque temporibus carnem non manducet, nec uinum bibere præſumat, exceptis feſtis diebus atque dominicis, & à paſcha uſque ad pentecoſten. Et quocunque ire uoluerit, nullo uehiculo deducatur, ſed pedibus proficiſcatur, arma non ſumat, niſi contra paganos. Ieiunet autem tres dies per hebdomadam uſque ad ueſperam. A propria quidem ac legitima ſua coniuge non ſeparetur, ne fornicationis uoragine corruat, quod nolumus nec optamus. Si autem ante trium annorum curſum, finis uitæ illius appropinquauerit, corporis & ſanguinis domini noſtri Ieſu Chriſti particeps fiat: ſin autem, ut ſupra ſtatuimus, cuncta efficiantur. Tamen ſi illius conuerſationem & lachrymarum fontem in omnibus uideritis floridis actionibus & optimis operibus pullulare, humanius circa eum ueſtra ſollicitudo peruigil appareat, mitisq́ omnibus demonſtretur. Optamus uos in Chriſto bene ualere. Sed de his iam plus ſatis. Nam hic locus plura addere non patitur.

In libro De monogamia perperam ſentit de perpetua uirginitate deiparæ Mariæ, ſcribens Chriſtum uirginem enixam, ſemel nupturam poſt partum. Vnde hunc etiam in teſtem aduocarat Heluidius in libro ſuo quem refellit Hieronymus. Qui calore quidem diſputationis commotior factus regeſſiſſe uidetur: De Tertulliano nihil, inquiens, amplius dico, quàm eccleſiæ hominem non fuiſſe. Huic errori opponemus Eccleſiaſticum dogma quod incipit: Integra fide credendum eſt. in ordine ſeptuageſimumnonum.

Quod ſi his theologi placari non poterūt, diui Hieronymi conſilium ſequamur, Tertullianum ſic interdum eſſe legendum monētis, quomodo Origenem, Nouatum, Arnobium, Apollonium, & nonnullos eccleſiaſticos ſcriptores Græcos pariter & Latinos, ut bona eorum eligamus, uitemusq́ contraria, iuxta Apoſtolum dicentem, Omnia probate, quæ bona ſunt tenete. Quod Hieronymi conſilium ante etiam indicauimus.

De Tertulliano ſic meminit diuus Aurelius Auguſtinus in libro De hæreſibus ad Quoduultdeum: Tertullianiſtæ, inquit, à Tertulliano, cuius multa leguntur opuſcula eloquentiſſime ſcripta, uſque ad noſtrum tempus paulatim deficientes, in extremis reliquijs durare potuerunt in urbe Carthaginenſi. Me autem ibi poſito ante aliquot annos (quod etiam te meminiſſe arbitror) omni ex parte conſumpti ſunt. Pauciſſimi etiam qui remanſerant in Catholicam tranſierunt, ſuamq́ baſilicam quæ nunc etiam notiſſima eſt, Catholicæ tradiderunt. Tertullianus ergo, ſicut ſcripta eius indicant, animam dicit immortalem quidem, ſed eam effigiatum corpus eſſe contendit, neque hanc tantum, ſed ipſum etiam deum corporeum eſſe dicit, licet non effigiatum. Nec tamen hinc hæreticus creditur factus. Poſſet enim quoquo modo putari ipſam naturam ſubſtantiamq́ diuinam corpus uocare, non tale corpus cuius partes aliæ maiores, aliæ minores ualeant uel debeant cogitari, qualia ſunt omnia quæ proprie dicimus corpora, quamuis de anima tale aliquid ſentiat. Sed potuit, ut dixi, propterea putari corpus deum dicere, quia non eſt nihil, non eſt inanitas, non eſt corporis uel animæ qualitas, ſed ubique totus, &

per

per locorum spatia nulla partitus, in sua tamen natura atq; substantia immutabiliter permanet. Non ergo ideo est Tertullianus factus hæreticus, sed quia transiens ad Cataphrygas, quos antè destruxerat, cœpit etiam secundas nuptias contra Apostolicam doctrinam tanquam stupra damnare, & postmodū etiam ab ipsis diuisus, sua conuenticula propagauit. Dicit sanè ipse animas hominum pessimas post mortem in dæmones uerti. Statum autem animæ credit per traducem propagari. Hæc diuus Augustinus. Cuius ætate uides libros Tertulliani passim legi solitos, quum dicat, cuius multa leguntur opuscula eloquentissime scripta. Legantur itaq; & à nobis, sed cum iudicio. Deferēdum enim est ecclesiæ, deferendum sanctorum patrum constitutionibus.

INDEX IN OMNIA TERTVLLIANI OPERA, QVICQVID APVD EVM AVTOREM MEMOrabile est complectens, annexis in fine locis sacræ scripturæ explicatis, & similitudinibus Tertullianicis, magna diligentia per I.G. conscriptus.

A

Allego=

Christum

Cogita=

E

F

Fi.cs

G

Genius

Hetion

L

M

Magni

Negatio

O

P

Pandõ

Pompeius

Q

R

Sortiri

Stupri

T

uult

Indicis finis.

MM

SCRIPTVRAE LOCA SPARSIM

A TERTVLLIANO ILLVSTRATA SEQVVNTVR.

GENESIS I

Finis locorum scripturæ sacræ.

SEQVVNTVR SIMILITVDINES QVIBVS VSVS EST TERTVLLIANVS

751 752

FINIS

SERIES CHARTARVM

† abcdefghiklmnopqrstuxyz ABCDE FGHIKLMNOPQRSTVXYZ AaBb CcDd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Vu Xx Yy Zz AA BB CC DD EE FF GG HH II KK LL MM. Omnes sunt terniones.

BASILEAE APVD HIER. FROBEN. ET NIC. EPISCOPIVM ANNO M. D. L.
Mense Martio.

FRO BEN.

Christiani veteres ... solum ... patres ... a patre ... fidei ... Antipater

Vinas matrimonial c 570
Annul matrimonial nunc qui ... sed vinas ... alterum ... ... 623 et 631 ...
... observare ...

Nullas ... Vt calsan.
Vna indicio Cuilibet et quibusdam libet. Eo adusque 541

Fortean
Si forte. ...
August. 3 contra Academ.
Jeli ... Deus quos Sarmadarus ... vocat
... lib 4 adm. ...
Digestu 226 608. 703

Afri Carthaginenses dicebant Genius neutro genere pro genius. August. Ser 6. de verb. dni in Math.

Carsansante caram

Gaza neutro gne. Cara pro ... Coripp. grammat. de Justino minore lib II
Feria neutro gne plurali numero pro feria apud eundem lib 4 ... ludos quos feria vulgus habebat
Verudata pro seni ... August. in lib Jud. c 3.
14 Dolus pro dolor Ide August Tract 7 in Johann. ...

— Manicare pro mane ire ... Luc 21. Aug. c 9 Jud. vers. 38. ...
Pelicare ...
Punica ... apud Augustin. Epist 44. ... 16 in Judices
Augustin in Joanne ... verbo vulgi ... ad ... nova veste sumit Encaeniare dicebat
... lib 7 c 2
Psal 131 Floriet effloriet ... August. lib 2 de doct. Christ. c 13. To 3 ... psal 131.
Chananaei ab Israelitis pulsi coluisse ... in Africam. Aug. in exposit Epist ad Ro.
Et in lib ... quaest 16 Hieron. in Esaia de Ecce virgo.
... Virgil. Didonem Phoenissam et Sidoniam et Carthaginenses Tyrios colonos.
lingua ... patria loquebantur Hieronym. in praefat. lib 2 Comment. ad Galatas
... Punicam esse lingua Phoenicia quae ... Syria ...
De Episcopo ... in Africa ... August. ... Epist 10. ...
... in Ecclesia ... interpretandi ... Hieronymi, tumultu in plebe ...
... Testamentum ...
In Chrysost. ... Scandalista ... lib 3 contra Academ. ... Sarmaheris inquit ... sortilegis ...
Punica vocabula apud Augustin Epist 44 et To. 5. 299 To 7. 352 68. 326
Misericordes 444 To. 10.

Ossum Ossum pro os. Augustin. in psal. 138 ... Non occultatum est ossum meum
ad ... ossum. Et latine os dicitur ...
... ossum dicerent ... Grammatici ... ut non intelligat populus
... psal 101 ... Et ossua mea sicut in frixorio confrixa sunt ...

Jus sus ...
Susum Jusum August ... Epist Joann Tract 8. Vt et psal 49 et 113
Psal. 44 et 47. Ingrandebis prosperare.
Ps 36. Et fremebit super eum dentibus.

Amaricare pro irritare August. Psal 5.
Et decottavit me psal 151. ... exercitatus est

Fenerat August psal 36 Quid ad nos quid grammatici velint Melius ... in
barbarismo ... vos intelligitis et fenerat ... feneratur.

Mammon Poeni dicunt pro lucro. August. Sermon 35 de verbis Dni
Salus lingua punica tria significat ... Augustin in expositione inchoata Epist ad Rom.
Vbi ... Afros punice ... lingua intellexisse sentit.
Aegyptiam ... lingua ... ut ... Hieronym. de Antonio ... At insanis
... Graeca ...

vide 5.66 Punici Christiani baptismum ipsum Salutem, sacramentum vero ... Christi
Vitam vulgo appellabant August. de pecca. merit. contra Pelagianos lib 1. c 24.
lingua quoque punice quae de Hebraeorum fontibus manare dicitur, proprie virgo Alma appellatur
Hieronym. lib 3. in Esai. c. 7
Baalsames Deus Poenorum Augustin. ... 16 in Judices lib. et Idem Epist 44.
Halonum Poeni dicunt Deum ... Servius Virgil Hal
Mapalia agrestes casae ... Afri dicunt Hieronym praef in Amos ...
... Magaria et Magalia ... Elkeroa ...
... Jona ... lingua Syra et Punica ...
... lib 1 Locutionum. In punica lingua ... verbis ...
Vt sabeas ... August Homil. X.
Sufes lingua poenorum Consul ... Festus ... Hebraice voce Sofet quae Judicem significat ... Sofetim ... Judices
Magna ... nomen Persae ... Fab. lib 1. c. 9
El cheroa lingua punica ... Hieronym. ... Ficinus ...
Kartago lingua punica civitas nova ... Solin. Polyhyst. c 30.
Barbax Afris Accipiter Hesychius. Zegeries ... genus ... Herodot lib 4.
Batti Afri reges dicunt Scoliast. Pindari
Gadir Afris sepes. Plin. lib 4. c 22.

Ethrota ... Poeni ... Dne miserere ... B. Augustinus in collatione cum Pascentio Ariano ...

Hieronym. lib ... c 25 Tyrus et Sydon in Phoenicis littore principes civitates quae et ipsa ...
Babylonis ... Carthago colonia ... Poeni sermone corrupto
quasi Phoeni appellantur ... lingua Hebraea lingua magna ex parte confinis est
Hal poenis Deus Servi in Virgil

Plautus in ... Poenulo Act 5.